א. ש. יהודה

«לעם»
הוצאת ספרים

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. I

HIEROSOLYMAE

IN AEDIBUS BEN IEHUDAE IN MEMORIAM ELIESER BEN IEHUDAE

Editio popularis

Praeceptorum Hebraeorum in Erez-Israel Corporationi

addicta

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך ראשון

ירושלים־תלפיות

בן־יהודה — הוצאה־לאור לזכר אליעזר בן־יהודה בע״מ

מהדורה עממית מיוחדת

להסתדרות המורים העברים בארץ־ישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

VOL .I

Jerusalem

Ben-Yehuda Hozaa-La'Or Le zecher Eliezer Ben-Yehuda Ltd.

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים, אשר מצא, אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרך שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש מ ל י ם, בהערות, באו בו חקירות והַוָּיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כלליים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה
ירושלמי

כרך ראשון

ירושלים־תל אביב

ל״א להצהרת בלפור

כל הזכויות שמורות
נדפס בארץ-ישראל

All rights reserved
Printed in Eretz-Israel

דפוס רפאל חיים הכהן, ירושלים
מְיַסְּדוֹ בְּנוֹ משֶׁה ז"ל

לכבוד

הנדיב הגדול, חובב ציון ותומך הישוב

ברון אדמונד די רוטשילד

בּרגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה ריב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של .Toussaint—Langenscheidt

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁂ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א"א, ארך אנפין.
אב', מסכת אבות.
א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אג' המוס', אגרת המוסר.
אדו"ם, אהבת דוד ומיכל.
אדר"נ, אבות דרבי נתן.
אהל', אהלות.
אה"ע, אבן העזר.
אה"צ, אהבת ציון.
או"א, אמת ואמונה.
או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות
או"ז, אור זרוע.
או"ת, אורח חיים.
אולסה', אולסהויזן.
או"נ, אוצר נחמד.
אוצה"ח, אוצר החיים.
אוצה"ס, אוצר הספרות.
אוצה"ש, אוצר השרשים.
אוצ"ט, אוצר טוב.
אורח' צד', אורחות צדק.
איו', איוב.
איכ', איכה.
איל' אהב', אילת אהבים.
אי"ש, איש שלום (Friedman).
אמו"ר, אמונה רמה.
אמשד', אמשטרדם.
א"ס, אין סוף.
אסת', אסתר.
אעפי"כ, אף על פי כן.
א"ק, אדם קדמון.
ארנ' מוס, ארנולד...

ב.

באה"ג, באר הגולה.
באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).
בארם', בארמית.
ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול
בד"ה, בדבור המתחיל.
בוקשד', בוקשדורף.
ב"ז, בן זאב.
בחי"ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים. — בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ת, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסוק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello)
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"ב, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עץ חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התיבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאנארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"יא"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנבורג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדוביירו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל ...
ר"ש גמע, רבי שמואל ...
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
רש"ט פלקיירא, רבי שם טוב ...
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון ...
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומו', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות ש'תלמוד ומדרשים.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער האלף

𐤀

א

א אות הראשנה [1]) באלף-בית העברית, ושמה אֶלֶף, עין זה, ומ"ר אֲאִים: מפני שהם עושים היהין חיתין ועיינין אאין (ספרא, וירוש' ברכ' ב ד ד).

האות א היא סימן להיותר רפה בקולות ההברה המתהוה בדחיפת האויר בנשימה בעברו דרך הגרון ובסגירה פתאמית של בית הבליעה במקום היותר רחוק בגרון. קול הברה א, אעפ"י שהוא רפה, יוצא במבטא ונשמע לאזן לא בלבד בתחלת הברה, כשהיא מונעת בתנועה, אלא גם בסוף הברה מרכבה, והוא סוגר אותה בשאר קולות ההברה, והוברים יָא-דִיר כמו יַר-פִּיב, בָּא-שָׁוּ כמו קָד-שׁוּ. והאות א שהיא סימן להברה גרונית זו היא מפיק אלף [2]), וקצת מדקדקים קדמונים קראוה המזה[3]), כמו בערבית, אך מפני שבשביל רפיון קול הברה זו כבד להוציאה במבטא שתהיה נשמעת ומוחשית, בפרט בסוף ההברה, חדלו העברים עוד בזמן קדום מהפיק אותה [1]) בכל מקום במלה שהיתה קודם

[1]) מקום האותיות באלף בית נראה מקצת מזמורי תהל' ופרש' איכה, שהפסוקים סדורים על סדר א"ב, וכמו כן לפי ערך המספרי שלהן. — [2]) על טיבה זה של האלף כבר העיר אבי הדקדוק העברי ר"י חיוג, וז"ל: אלף אשר באל תאטר עלי באר פיה ויאסר את רכבו שהיא בשוא נחה ולא הונעה באחד מן המלכים היא נראית ונטעמת שמוצאה מן הגרגרת בקרוב להריאה (ר"י חיוג, אותי' הנוח).— [3]) אמר ריב"ג (הקדמה ג), וז"ל: שהאלף על שני דרכים האחד מהם תהיה האלף בו נראית מוחשת כמו אלף אמר ואלף אכל ואלף ואל תאטר וכו' וכללו של דבר כל אלף שהיא נראית ראיה מבוארת תהיה נחה או נעת באיזה תנועה שתהיה, והיא נקראת המזה וכו' והאלף הנקראת המזה היא אשר מוצאה יותר רחוק מכל אותיות הגרון וכו' והאלף מרתפת באויר שמה. ע"כ. —

[1]) גם בדבר זה הנה הלשון העברית תופסת המקום האמצעי בין הענף הדרומי ובין הענף הצפוני של הלשון השמית. הלשון הערבית שמרה גם בזה את טבע הלשון השמית הקדומה בטהרתה, וההמזת של האלף נהוגה בה עוד בכל תקפה, והערבים מהמזים את האלף גם בסגירת הברה באופן מוחשי ונשמע היטב לאזן. ומכל מקום, גם בה החלה המזותה של האלף להמחות קצת עוד בזמן קדום. וכבר העיד אבו זיד, שאנשי חג'ז עוד בימי מחמד חדלו להמז את האלף במקום ששאר הערבים עוד מהמזים אותה גם כיום הזה. וכבר נחלקו חכמיהם בקצת אלפים, שקצתם מהמזים אותן וקצתם אינם

סגרת ההברה והאריכו את התנועה שלפניה: ברא במקום ברא, צמא במקום צמא, וכיוצא בזה. רק לפני ד, ט, ש, היה יותר קל עליהם להבור ולהוציא במבטא מוחשי את קול האלף גם בסוף הברה ואמרו: יא-דימו כתולע (ישע׳ א יח), נא-דר, נא-דרי (שמות יט ז), יא-טם אזנו (תהל׳ נח ה), תא-טר עלי באר פיה (שם סט יו), ועלה בא-שו (יוא׳ ב כ), ופגריהם יעלה בא-שם (ישע׳ לד ג), ותחת שערה בא-שה (איוב לא מ), והיה כי יא-שם (ויקר׳ ה ה), אל יא-שם יהודה (הוש׳ ד טו), תא-שם שמרון (שם יד א), לא נא-שם (ירמ׳ ג ז), תא-שמו (שופט׳ כא כב), ויא-שמו ישבי בה (ישע׳ כד ו), כל אכליו יא-שמו (ירמ׳ ב ג), ויא-שמו אשום (יחזק׳ כה יב), ולא יא-שמו כל החסים בו (תהל׳ לד כג), גם עדרי הצאן נא-שמו (יוא׳ א יח). וכמו כן לפעמים גם לפני ז ולפני ס: נא-זר בגבורה (תהל׳ סה ז), ויא-סר[1] את רכבו (שמות יד ו), לא-סר שריו (תהל׳ קה כב), לא-סר מלכיהם בזקים (שם קמט ח), נגד: לאסר אסר (במד׳ ל ג), לאסור את שמשון (שופט׳ טו י). ופעמים גם לפני פ אמרו ויא-פד[2] לו בו (ויקר׳ ח ז), ארץ מא-פליה[3] (ירמ׳ ב לא). אבל, יצאו אלה וכיוצא בהם, בכל שאר המקומות כדי להקל על המבטא הפרידו מהאלף את ההברה שלפניה והניחוה לא סגורה, והניעו את האלף והרהיטוה להברה שלאחריה, כמו י-אנק, וי-אסף, וכיוצא בזה, או הניחוה והפכוה לנחה נסתרת, כמו תאמר, יאכל, במקום תא-מר, יא-כל, וכיוצא בהם פעלים נחי פ״א. ומעט מעט נתפשטה הנחת האלף גם במקומות שלפניה שוא נע, והטילו את תנועת האלף על האות השואית שלפניה, כמו מאתים במקום מאתים, ראשית במקום ראשית, וכמו״כ חטאים (ש״א יד לג) במקום חטאים, קראים (תהל׳ לט ו) במקום קראים. וגם אחרי שוא נח: מלאכה במקום מלאכה. ובהשם אלהים עם בוכ״ל: באלהים, ואלהים, כאלהים, לאלהים, והסימן במסרה תהל׳ קלז: משה מפיק אלף כלב לא מפיק אלף. ופעמים שנשמטה גם מהכתיב: שלתך (ש״א א יז) במקום שאלתך, ותזרני חיל (ש״ב כב מ) במקום ותאזרני, ולא יהל שם ערבי (ישע׳ יג כ) במקום יאהל, תומים[1] (בראש׳ כה כד) במקום תאומים, מבית הסורים (קהל׳ ד יד), במקום האסורים. וכן פעמים שנשמטה אות האלף הנחה השרשית מהתיבה בכתיב, מצתי במקום מצאתי: ולמה לא מצתי חן בעיניך (במד׳ יא יא). ובקצת שמות ל״א חדלה האלף לשמש שום שמוש במבטא או בכתב ואיננה לא נח נראה אף לא נח נסתר, כמו חטא, משקל נרד, וכן שוא. ויש שישמיטוה גם מהכתב ויכתבו הט, עי׳ זה, בשו[1] (איוב יה לא), וכן החטי (ירמ׳ לב לה) במקום החטיא.

ומפני טבעה זו של האלף להיות נחה נסתרה, לא יוצאת יציאה מוחשית במבטא, החלו להשתמש בה בזמן קדום בתוך התבה לסימן לקול תנועת פתח ארוך, ונשארו עוד עקבות הכתיב הקדום ההוא בקצת מלים, כמו וקאם שאון בעמיך (הוש׳ י יד), וכן דאג (נחמ׳ יג יו) במקום דג. אך אחרי כן השמיטוה מתוך התבות, אולי מפני שהיא אות גסה, רחבה, ותופסת הרבה מקום. ובזמן מאוחר שמשה לסימן לתנועת פתח אפילו קצרה, בפרט במלים זרות, ביחוד במקום שיש חשש טעות, ודבר זה היה נהוג הרבה בפרט בספרות החדשה, אך בשנים האחרונות השיבו הסופרים, בפרט סופרי א״י, להכתיב צורתו העברית, וישמיטו עפי״ר את האלף מכל מקום שצינה תנועת פתח קצר.

מהמזים אותן, וכבר העידו אלפרא ואבו זיד ואחרים ששמעו קצת הערבים מהמזים במקום שאין שם באמת שום המזה וקצתם אינם מהמזים במקום שהדין נותן להמז (לשון אלערב, שער ההמזה). וכמובן נחלקו חכמיהם במקום שתתקבצנה המזתים יחד, שקצתם מאמתים הראשונה ומקלים השניה וקצתם להפך. והקלה זו של ההמזה התקדמה עוד יותר בלשון הערבית ההמונית, בפרט בסופי ההברות, ובמקום יאמר יאמרו יאמר, במקום יאכל יאמרו יאכל, וכמו כן במקום ראש יאמרו ראש, שהוא בעברית ראש. וכן נהפכו גם בלשון ערבי׳ ההמונית פעלים בעלי המזה כסוף, ר״ל פעלי ל״א, לפעלי ל״י: קרי במקום קרא, קרית במקום קראת, יקרי במקום יקרא, ממש כמו בעברית. בארמית ועוד יותר באשורית הקלת ההמזה לנח נסתר להתנועה שלפניה נוהגת בכל מקום כמעט. בעברית הישנה כבר נתגלתה נטייה זו, אבל כמו שנראה מהמשלים המובאים בפנים, עוד נשארה ההמזה בתקפה לפני קצת אותיות, אפילו בסוף הברה. — [1]) במסרת (בראש׳ מב כד) על ויאסר אתו לעיניהם נמסר לית רפי, ור״ל שכל שאר ויאסר הוא דגוש, ר״ל האלף בשוא פשוט (מ״ב שם).—[2]) כן בפרוש חזקוני ומ״ש. — [3]) כך ברוב הספרים, וכן העיד רד״ק, אך במקצת ספרים נקוד אחר.— [1]) בקצת כ״י תאומם.—[2]) כך בכל הספר׳. ויש מגיהים הגהות במקום

ומפני זה שכבד על כלי המבטא להמז את האלף בסוף ההברה והיא נהפכת לנח נסתר, דומה לפעלים ושמות ל״ה, החלו קצת פעלי ל״א לקבל צורת פעלי ל״ה. תחלת דבר זה נגלתה כבר בזמן קדום, בימי חיי הלשון העברית העתיקה: כלאתי רגלי (תהל׳ קיט קא) משרש כלא, על דמיון בניתי, רציתי, והלכה ונתפשטה נטיה זו הרבה בזמן המשנה ואח״כ: קריתי במקום קראתי, יצתה במקום יצאה, מצוי במקום מצוא, נשוי במקום נשוא.

ותבוא האלף במקום ה ובמקום י, כמו מן טלה טלאים, מן צבי צבאים, וכיוצא בהם. וכמו״כ בקצת פעלים: *פדאונהו (תוספתא גיט׳ ד א).

בפעלים ובשמות תשמש האלף להורות הזמן (עתיד) והמשקל: א-כתב, א-צבע, א-שמורה, ויוסיפוה העברים בראש קצת שמות, בפרט המתחילים בשוא, להקל על המבטא: אזרוע, במקום זרוע. ובפרט בקצת שמות לקוחים מלשונות נכריות: אדרכון, *אלכסון, *אפלטון. בקצת שמות תכנס בסופן במ״ר: *מרחצאות מן מרחץ, *מחצלאות, מן מחצלת.

בקצת שמות, בפרט של קרבה, שבאו מארמית נשארה האלף המשמשת בלשון ההיא בסוף המלה כמו ה׳ הידיעה בעברית, וגם לפאור השם, ונתנה להשם קצת גון מיוחד, כמו אבא, אמא, עי׳ באלה הערכים. וכמו״כ נוספה בשאר קצת שמות ומלים, כמנהג לשון הארמית, במקום אל, על, כמו *אגב במקום על גב, עי׳ ערך אגב, *אבית במקום על בית, בבית: אלו ואלו נשרפין אבית[1]) הדשן (זבח׳ ה ב), משקין טמאין שהיו נותנין אבית צביעתו של כוס (תוספתא כלים ב״ב ג ט). בקידוש ידים ורגלים אבית הבירה (שם ידים א ד).

האלף אינה מקבלת דגש. אך ארבע אלפים דגושות[2]) נמסרו במסורה: ויביאו לו את המנחה (בראש׳ מג כו), א ויביאו דגושה, וכן ויביאו לנו כיד אלהינו (עזר׳ ח יח), ממושבתיכם תביאו לחם תנופה (ויקר׳ כג יז), ושפי עצמתיו לא ראו (איוב לג כא), א ראו דגושה.

מפני מקום האות א בראשית האלף-בית השתמשו בה לסימן מספר אחד, כן בהמטבעות שקל ישראל, בשקל וחצי שקל של שמעון החשמונאי, וכן של מתתיהו כהן גדול: ש״א, שר״ל שנה א. וכן על מטבעות כנעניות ופוניות כתובה אות א לסימן המספר (כלירמון גנו, קכן). בזאת יבוא אהרן רמז לו שאין ביהמ״ק עושה אלא ארבע מאות ועשר שנים בזאת ב שנים ז שבעה א אחד (פסיק׳ רבתי מ).—ובמשמע׳ זו יכתבו האות א עם קו קטן למעלה כזה א׳: במקום אחד כותבין א׳ במקום מאה כותבין ק׳ (פרוז, ערך גימטריה).

*אָ,—הברה טבעית, להגות התרגשות הנפש, לצער, לפחד וכדומה, ô! ah!: אמר לו גבריאל (לאדם הראשון) זכור יום אשר נתת ע׳ שנה לדוד בן ישי אמרו לו מיכאל ושרפיאל אנחנו נעיד עליך אמר אדם לפניהם אָ בזאת השעה אמות על פי שלשתכם (מד״ר, הובא בספר אלדד הדני, מהד׳ א׳ אפשטיין).

א״א,—ר״ת: אדוני אבי, אי אפשר, אין אומרים, אשת איש.

אא״ב,—ר״ת: אי אמרת בשלמא.

אא״ז,—ר״ת: אדוני אבי זקני.

אא״כ,—ר״ת: אלא אם כן.

אב, אולי ממנו אָב.

אָב[1]), ש״ז, סמי׳ אֲבִי, וגם אַב, ככי׳ אָבִי, אָבִיךָ-ךְ, אָבִיו, אָבִיהָ, אֲבִיכֶם-ן, אֲבִיהֶם-ן, מ״ר אָבוֹת, סמי׳ אֲבוֹת, ככי׳ אֲבוֹתַי, אֲבוֹתֶיךָ, אֲבוֹתֵינוּ, אֲבוֹתֵיכֶם-ן, אֲבוֹתֵיהֶם-ן, אֲבוֹתָם-ן,— א) אדם שיש לו בן או בת הוא אָב ביחס אליהם, Father; père; Vater: אלה החקים אשר צוה יי׳ את משה בין איש לאשתו בין אָב לבתו (במד׳ ל יז). חי חי הוא יודך כמוני היום אָב לבנים יודיע אל אמתך (ישע׳ לח יט). ויצא חמור

בשוא. — [1]) כך במשנ׳ שבגמ׳ בכל הדפו׳ ובמשנ׳ שבמשניות בבית.—[2]) במסרה נמסר על קצת אלפים שהן דגושות, ור״ל שהן נקודות בשוא פשוט (רא״ב במסר׳ המס׳ ומ״ס), רק ד׳ אלפים הללו הן דגושות באמת, ובשבילן הוציא בן אשר את האלף מכלל שאר אותיות אחהע ואמר כי רק „הע״ח מן הדגשה פרושים" (דקד׳ הטע׳, פסקה תולד׳ האותיות), אעפ״י שבפסקה שלאחרי זו הוא כולל גם א ואומר: „חוץ מארבע אותיות אהחע לא יתיצב בהם דגש לעולם". ודגשות ד׳ אלפין הללו לא ידועה מהותה וכונתה. ר״מ בוטריל בפרוש ספ׳ יצירה כתב כי „בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל". רייט (Wright, Comp. Gram. 43), סובר שזה שארית מסימן ההמזה, ויש סוברים שהכונה בהדגשים האלה לשמר על קריאת האלף שלא תתהפך לקריאת י כמו שהיא נטיית האלף בין שתי תנועות.

[1]) שם משתף לכל לשונות השמיות, באשור׳ אַבֻ

אבי שכם אל יעקב לדבר אתו (בראש׳ לד ו). והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך (שם יז ה). ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי (שם מה ג). ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני (שם כב ז). הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (שם כד כג). טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (שם מה יז-יח). וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם (שם לז לב). פקד עון אבות על בנים (שמות לד ז). לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות (דבר׳ כד טז). בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמ׳ לא כט). אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם (שמות ו כה). האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק (בראש׳ מח יט). גם אנחנו גם אבתינו (שם מו לד). כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע (במד׳ לב ח). אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם (יהוש׳ ד כא). והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב אלינו (שופט׳ כא כב). ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמ׳ יט ד).—*ומשל: אב אחד מפרנס עשרה בנים באהבה וברצון ועשרה בנים אינם מפרנסין אב אחד (קטור של״ה). אב מפרנס עשרה בנים שותק האב שותקים הבנים ואם עשרה בנים מפרנסים לאב בוכה האב בוכים הבנים (פלא יועץ, קרובים).—ויקראו א.ב גם לאבי האב והאם: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק (בראש׳ לב י). — *וגם בבע״ח: כל הנולדים מן הסוס אעפ״י שאביהן חמור (כלא׳ ח

ד). — ובהשאלה בצומחים, *האילן להענפים והפרי והעלים והקרקע להצמח: אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שביע׳ ז ה). דלעת שניקרת בבית אביה (ירוש׳ מעש׳ א מח ד). ניקורי רטב באביהן (שם). (באיזו זמורה עוסקת המשנה) במחוברת באביה[1]) (שבת קכה:). ואין אתה יכול לכפותו (את הלולב היבש) שיהיו ענפיו הפרודים כאן וכאן נכפתים ומתעכבים אצל אביהם שהם מחוברין בו (רש״י סוכה לג.). בבריכה היונקת מן האב (תוס׳ ריב״ש רפג). — וגם *בדוממים, וכל דבר ביחס למה שנאצל ממנו: מים שהם חוזרים לאביהם (ספרא שמיני ט יא). במקומו היו קוראים לקום קום החלב וכל ששם אביו (החלב) עליו (על הקום) אסור (ר״נ נדר׳ נג:).—ב) אבי המשפחת, האמה, **Stammvater eines Volkes; premier ancêtre d'une nation; first ancestor of a nation** ולשם וכו׳ אבי כל בני עבר (בראש׳ י כא). ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (שם יט לז). ואלה תלדות עשו אבי אדום (שם לו ט).—ומ״כ, בכלל האנשים שהיו לפנינו, **Ahnen, Vorfaren; ancêtres; ancestors**: אבתינו חטאו אינם אנחנו עונתיהם סבלנו (איכ׳ ה ז). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו (תהל׳ כב ה). — ובתו״מ: לא בושת וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח׳ קיג.). אבותינו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו (נדר׳ כ:).—ועם מלת בית: בית-אב, בית-אבות, כלל אנשי המשפחה, **famille**: ונשיא בית-אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עזיאל (במד׳ ג ל). וקח מאתם מטה מטה לבית-אב (שם יז יז).—ובית-אבות: בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית-אבות שה לבית (שמות יב ג). חמשה ראשי בית-אבות (דה״א ז ז). — ובכנ׳: איש על דגלו באתת לבית-אבתם יחנו בני ישראל (במד׳ ב ב). — ובלי מלת בית במשמעה זו: ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד (שם לו א). אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל (יהוש׳ יט נא).—ובפרט *שלשה האבות של האמה הישראלית אברהם יצחק ויעקב: אין קורין אבות אלא לשלשה (ברכ׳ טז:). מפני מה היו אבותינו

או אבו, בערב׳ אב, אבו a), בארמ׳ אב ועם א הידיעה אבא, וכן בסור׳. וסוברים קצת החכמים כי שמות הקרבה אב, אח, חם, נשארו בצורתם מזמן קדום של הלשון, כשהשמות והשרשים היו עוד בעלי שתי אותיות, ואחרי כן כשהתחילו השרשים השמיים לקבל יותר ויותר טבע השלשיות, נוספת על שמות הקרבה הללו תנועה סופית ארוכה ועי״ז נדמו להשרשים השלשיים (ברט מה״ש). ויש סבריס להפך, כי הצורה הקדומה של השמות הללו היו אבו וכו׳. וכבר נשא ונתן ברט (ZDMG, XLI, 641) בסבת מ״ר אבות. בארמ׳ וסור׳ מ״ר אבהן ואבהתא. וגם בערב׳ נהוג גם מ״ר אבהאת b) וגם אבואת c) בדרום והראן (Mercier, Ac. du 14 Congrès orient.).

a) أبٌ أبو b) أبهات c) أبوات

—[1]) בר״ח שם מנקד באביה, ופרש בקרקע, ורש״י: באביה, בגפן. אבל בערוך גורס באיביה ועי׳ אבי

עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים (יבמ' סד.). —*אבות, שם לברכה מי"ח ברכות, שמזכירים בה את ה א ב ו ת: אלו ברכות שאדם שוחה בהן ב א ב ו ת תחלה וסוף (ברכ' לד.). —ג) יוצר ומחדש דבר שלא היה קודם בעולם, Erfinder; inventeur originator: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראש' ד כ-כא). ר' הושעיה א ב י המשנה (ירוש' יבמ' ג ד ד). —ד) מי שמתנהג עם אחרים באב עם בניו, Versorger; protecteur: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו (ש"ב ז יד-יה). אב אנכי לאביונים (איוב כט יו). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל' סח ו). וממשלתך אתן בידו (של אליקים) והיה לאב ליושב ירושלם (ישע' כב כא). —ה) יועץ, מורה, רב, Lehrer, Ratgeber; conseiller, maitre; master, teacher: וישימני לאב לפרעה (בראש' מה ח). ויאמר לו מיכה (להנער מבית לחם) שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן (שופט' יז י). — וקריאה של כבוד וחבה מתלמיד לרבו, מצעיר לגדול, מעבד לאדוניו: ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי (מ"ב ב יא-יב). ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם האכה אכה אבי (שם ו כא). וירד אליו (אל אלישע) יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי (שם יג יד). ויאמר דוד לשאול וכו' ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי (ש"א כד ט-יא). וידברו אליו (עבדי נעמן אל נעמן) ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך (מ"ב ה יג). — וכנוי מליצי לאלהים: הליו' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך (דבר' לב ו). אתה יי' אבינו גאלנו מעולם שמך (ישע' סג יו). — *א ב ש ב ש מ י ם: א ב י שבשמים יהי שמך מבורך לעולמי עולמים (תד"א י). —ו) *שם תאר כבוד לזקן, לחכם, לראש וראשון לדבר: אמר ר' יוסי ראה הלכה זו האיך נחלקו עליה א ב ו ת הראשונים ודנו עליה (תוספתא טבו"י א י). א ב לחכמה ו א ב לדורות (ירוש' נדר' ה לט:). אברך א ב בחכמה ורך בשנים (מד"ר בראש' צ). צא ולמד ממשה א ב י החכמה א ב י הנביאים (שם ויקר' א). ואברהם א ב הגרים (תנחומא לך לך ו). משה רבינו א ב י החכמה ו א ב י התבונה (סדע"ר ל). אדריכל הוא א ב י האומנין שהוא מדקדק בהנחת האבן לצדדה על מושבה בשוה (רש"י ב"מ קית:). רבינו גרשום א ב י הגולה (הוא, שבת פה:). אריסטו ראש לפלוסופיה היונית ו א ב לכלם (אגא מארי במכתביו). —*א ב בית דין, עי' זה הערך. —ז) *ההתחלה להתהוות שום דבר, Erzeuger; générateur; generator, producer: ג' אמות אמש יסודן ומהן נולדו א ב ו ת שמהם נברא הכל (ספר יצירה ג ב). —וכל מה שהוא סבה לדבר אחר: הנסיון א ב החכמה (ר"א מודינא, נכאריה א). הצחוק א ב י הבטלה (הוא, אלדד ומידד ב). —ח) *מקור לדבר אחר, Ursprung, source: בין שנטמא ב א ב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה (מע"ש ג ט). א ב ו ת הטומאות השרץ ושכבת זרע וטמא מת וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע (כלים א א). א ב הטומאה מטמא את הכל וולד הטומאה אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין וכלי חרש (ירוש' שבת ז ע ד). כל א ב טומאה שמטמא במגע ואינו מטמא במשא בין א ב של תורה בין א ב של דבריהם (רמב"ם, הלכות הטומ' ו יא). —*ובהשאלה יאמר א ב הטומאה על איש שהוא מקור הרעה: ואם הבן מקור החלאה והצואה, הלא אבותיו א ב ו ת הטמאה (ר"י אליזי, תחכמ' מו). הבל יעל א ב י הטומאה אחי התנואה (מכתב בני חסדאי לקה' קבטיניה ע"ד. ספר מו"נ, גנזי נסת' לקובק). המחשבות הרעות א ב ו ת הטומאה (התגון, מלוה בפז)). גובה הלב א ב י א ב ו ת הטומאה (אגר' המוס' לר"ב אלעמי). דע כי פיך א ב י א ב ו ת הטומאה (ספ' תרדיס). ו א ב י א ב ו ת הטומאה היא שיחה בטלה (פלא יועץ, דבור). —ט) *דבר שהוא עקר במעלה, בחשיבות, אב הנזק: ארבעה א ב ו ת נזיקין השור והבור וכו' (ב"ק א א). אם היה ה א ב (ר"ל השור המזיק) מועד (סמ"ג, מ"ע סז). —אב מלאכה: היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל א ב מלאכה (שבת ז א). א ב ו ת מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש והזורה וכו' הרי אלו א ב ו ת מלאכות (שם ב). התולדות שבעבודת הארץ עם שאר ה א ב ו ת שלא נתפרשו בענין זה (רמב"ם, שמיט' ויובל א ג). —י) *דוגמה ללמוד ממנו: זה בנה א ב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות מעשרון (ספרי במד' קז). זה בנה א ב כל מקום שנאמר פני אינו אלא קדים (יומ' נה.). —והשם *בנין אב, עי' בנין. —יא) *דבר שהוא יסוד לדבר,

או שכולל ומקיף הרבה דברים אחרים: אבות המבטא (ר"ל התנועות) שבעה (הקד' תסו' דונש על מנחם). אך לא באתי להגיד לך רק שרשי הלשון ואבות המבטא שהם הפעלים (ר"ת בס). ואמצעיות (תפלות) יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כולן (רמב"ס, תפלה א 7). כאשר דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם ע"י משה קצת מצות שהן כמו אבות למצותיה של תורה (רמב"ן שמות כה א). — יב) *דבר שלם ביחס לחלק ממנו, כלי ביחס לאבריו: כל הכלים הניטלין בשבת שבריהן ניטלין עמהן וכו' נשברו בשבת דברי הכל מותרין הואיל ומוכנין על גבי אביהן (שבת קכד:)—יג) "בלשון המשוררים: אֲבִי חכמה, אֲבִי מוסר, אֲבִי שכל, לאמר בעל מוסר, חכם, בעל שכל: השר הטפסר, אבי המוסר (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני). אבי היושר, אחי הכושר, ויודע כל פשר (הות, לר"ש הנגיד). אֲבִי אֹמר יהי חולש בשלח מעניו מטה (רמב"ע, תרביב י). ועתה אֲבִי המועצה, שא משל ומליצה (עמנ', מחבר' כ). — "הורג אביו[1] (מאמר הסמים של הרמב"ס, פרסס מס"ב בארכיב על וימכוב), שם פרי עץ דק העלים, טוב הריח, אדם המראה, והיה משמש לפנים ברפואה, arbutum ברומית, Sandbeere; arbouse; Arbute.

*אַבָּא, שם חבה בפי ילדים.—"אַבְהוּת, "אָבוּת, מעמד ומשפט אב.—*אָב זָקֵן, אבי האב, אבי האם. — "אָב חוֹרֵג, בעל האם, ביחס לילדיה מאיש זולתו — אֵם, אשת האב ביחס לילדיו ממנה. — "אֵם חוֹרֶגֶת, אשת האב ביחס לילדיו מאשה זולתה.

בֵּן, בַּת, הילדים שנולדו להאב.

דּוֹד, אחי האב. —דּוֹדָה, אחות האב.

הוֹרִים, האב והאם.

*זָקֵן, ובכנוים זְקֵנִי וכו', אבי האב, אבי האם. —*זְקֵנָה, ובכנוי *זְקֵנָתִי, אם האב.

חוֹתֵן, אבי אשתו של אדם.—חָם, אבי הבעל.

יָלַד, הוֹלִיד, האב הוא המוליד.— יֶלֶד, יְלָדִים וכו'. — יְרֻשָּׁה, יְרוּשָּׁה, הון, נכסים, שהאב מניח לילדיו אחרי מותו. הוֹרִישׁ, הניח ירושה לילדיו.— יָתוֹם, יְתוֹמָה, מי שמת אביו.

נֶכֶד, בן הבן או הבת.

שַׁכֹּל, אב ששכל את ילדיו, לאמר שמתו בחייו.

אב, אֲבִי,—משמש להרכבת שמות, בפרט שמות עצמים פרטיים, לזכרים וגם לנקבות: אֶבְיָסָף, אֶבְיָתָר, אַבְנֵר, אַבְרָהָם, אַבְשַׁי, אַבְשָׁלוֹם, אֲבִיאֵל, אֲבִיאָסָף, אֲבִיגַיִל (שם אשה), אֲבִידָן, אֲבִידָע, אֲבִיהוּא, אֲבִיהוּד, אֲבִיחַיִל, אֲבִיטוּב, אֲבִיטַל (שם אשה), אֲבִיָּה, אֲבִיָּם, אֲבִימָאֵל, אֲבִימֶלֶךְ, אֲבִינָדָב, אֲבִינֹעַם, אֲבִינֵר, אֲבִי-עַד (שם מליצי), אֲבִיעֶזֶר, אֲבִי-עַלְבוֹן, אֲבִירָם, אֲבִישַׁג (שם אשה), אֲבִישׁוּעַ, אֲבִישׁוּר, אֲבִישַׁי, אֲבִישָׁלוֹם.

א. **אָב**[1], ש"ז,—חפץ, מאוה, wish; désir; Wunsch: אָבִי יבחן איוב (איוב לד לו).—ואמר הפיטן: ותאמר (אסתר) אבי וחפצי יבא המלך והמן, אל המשתה לו מזומן (ר"י גהגהרה, זמיר' למגלה).

ב. *__אָב__[2], ש"ז,—חדש החמשי מהחדש שבו חג הפסח, Name des 5-ten Monats; nom dn 5-me mois; n. of the fifth month: משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענ' ד ו). אמר רבי שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוה"כ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו (שם ח). ר' אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר באב תשש כחה של חמה (ב"ב קכא:). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת בישוב כדי לבשל את הפירות (פסח' נד:). — ושם המלאך הממונה על חדש אב "ברקיאל, עי' זה.

---

[1]) בערב' קאתל אביה a).

a) قاتل ابيه

---

[1]) משקל צָו, מן אבה, עפ"י דעת המפרשים הקדמונים על הפסוק באיוב, ועי' אֶבִי.

[2]) נזכר במגלת תענית (פרק ה): בט"ו באב זמן אעי כהניא.—באשור' אַבּ. דל' סובר מלשון איבה, מפני להט השמש; והויפט אומר כי נקרא חדש זה אב ע"ש שבו היו כורתים קנים. באשור' אַבּ, לבנין, וזה אחד משלשה החדשים שהיו מקדשים אצל הבבלים לבנין, והם: סיון, אב, מרחשון והסכים לזה מוס ארנולד (JBL XI, 72). וכן שם חדש זה גם בסורית וערבית.

אֵב[1]), ש״ז, מ״ר אִבִּים, כנ׳ אִבּוֹ, סמי׳ אִבֵּי,—א) צמח בראשית ילדותו,רך, רטב,רענן, junge Sprosse; jeune plante, pousse; green shoot: **אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל** (שה״ש ו יא).—ואמר הפיטן: **להעביב ולהענין להריק להמטר, מים אבים בם גיא לעטר** (ר״א קליר, גשם, אף ברי).—ב) כמו״כ זמן ומעמד הצמח **כשהוא עוד** בילדותו, רך ורענן, Frische der Pflanze; jeunesse de la plante; freshness: **היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים עדנו באבו לא יקטף** (איוב ח יא-יב). —*ובהשאלה לילדות האדם ורעננותו: **יכון לבך לעשות ענף ולתת פרי באבך** (מנח׳ יהודה, שוגה גביס). **ועתה אתה ידיד ימי אבי, יושב בסתר לבי** (אגר׳ יל״ג א קנד). — ג) מ״ר אִבִּים, **אִבֵּי הצמח**, *כל זמן שהוא מחבר להקרקע: **ירקות שיבשו באיביהן**[2]) **כגון כרוב ודלעת יבשו באיביהן אין מטמאין טומאת אוכלין ליקטן ויבשן מטמאין** טומאת אוכלים (תוספתא עוקצ׳ ב יא). **קישות שהתליעה באיביה**[1]) **אסורה** (חול׳ נח.). **תאנים שצמקו באיביהן** (שם קכז:). — **ובהשאלה לחלות הדבש בהיותן בצופן: אמר ר׳ יהודה לא נחלקו ר׳ אליעזר וחכמים על חלות דבש שאין מקבלין טומאה באיביהן**[2]) (תוספתא עוקצ׳ ג יח).

אֵב, ש״ז, —כמו אֵב: **שלום לשר הוא להמון גוים ומשפחות לאב, משקה צמאיהם במי ידו כמו נחל לְאֵב**[3]) (רמב״ע תרשיש, א קפא).

אב,— עי׳ אוב.

א״ב,—ר״ת: **אלף בית.**

***אַבָּא**, ש״ז,— קריאה של קרבת משפחה בפי הילדים לאביהם, במשמ׳ אָבִי, Mein Vater; mon père; my father: **אמר רבן גמליאל נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת** (פאה ב ד). **יכולה היא** (הבת שפסק אביה מעות לחתנו ולא נתן לו) **שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות** (כתוב׳ יג ה). **הרי זה גיטיך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתניקי את בני** (גיט׳ ז ו). **מעשה באחד בבית חורון שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר לחבירו חצר וסעודה נתונים לך במתנה ואינן לפניך**[4]) **אלא כדי שיבוא אבא ויאכל עמנו בסעודה** (נדר׳ ה ו). **קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך** וכו׳ **אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך** (שם יא יא). **אמר ר׳ אלעזר בר׳ צדוק תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של אבא** (תוספתא סנה׳ ט יא). **למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא** (ספרי במד׳ פו). **שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן** (ברכ׳ מ.). **כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך** (מגי׳ טו.). **א״ל** (ר׳ שמעון לר׳ חייא) **אתה הוא שציערת לאבא א״ל לא תהא**

[1]) משק׳ לֵב, עֵת. ולא ברי לי מי הראשון נקד כך. ריב״ג ורד״ק לא גלו דעתם איך ראוי להיות המוכרת של אִבֵּי. לפי ידיעתי, הכהן אד׳ קסתלו, מחבר המלון שבפוליגל׳ הלונדו׳ (בשנ׳ 1669), הוא הראשון שנקד אֵב בצירה, ואחריו גזניוס, ואח״כ בן זאב באוצה״ש, יוהלסון בערך מלים, ואחריו ר״מ לנדוי מערכי לשון ערך אביב, ואח״כ דיסויאר ב„לשון רבנן״, ריקנטי, פירסט, ואחרי כן החדשים היהודים ולא-יהודים. ואין נקוד זה מכרח, כי גם פל נחרק בנטיות, כמו פַּת פִּתִּי, צַד צִדִּי. וכבר מצינו לרמב״ע גם המוכרת מן אִבֵּי אַב, עי׳ הערך הבא. ואולי קצת ראיה לדבר שגם רה״ג קרא כך ממה שגזר אִבּוֹ מן אב לבנים (ריב״ג ברש אב, סער׳ ב). וגם מהחדשים יש מי שחוה דעתו כי לאִבֵּי ראוי להיות המוכרת אֵב ולא אַב, והוא בטכר דל״ע, (Böttcher § 344, וישם § 765 בהחלט). — והנה כבר העיר ריב״ג על הדמיון שבין מלה זו והמלה אַבּ a) בערבית, אמר וז״ל: והערב אומרים למקום מרעה אַב כאשר אמרו לדשא אֵב. ע״כ. ואמר אלפרא אלאב הוא מה שיאכלו הבהמות, ואמר מגאהד אלפאכהה (פרי מגדים) הוא מה שיאכלו בני אדם ואלאב מה שיאכלו הבהמות, ואמר ת׳עלב אלאב כל מה שתוציא האדמה מן הצמחים, ואמר עטא כל דבר שיצמח על פני האדמה (לסאן אלערב).—ובארמ׳ אִבָּא דארעא (תרג״א כתהל׳ ד ג). בסור׳ אֶבָּא, ותרגם בר עלי בערב׳ אלת׳מרה אלפאכהה, ר״ל פרי מגדים.—[2]) כך ברוב הנוסח׳, בצוק״מ באביהן.—[1]) כן בכל הדפוס׳ ושם (דף סז.): באביהן, ברוב הדפוס׳ גם הישנים, וכמו כן ברגמ״ה ורש״י ואלפסי והר״ן, בכ״מ באיביהן, וכן ה״ג סוף הל׳ כ׳ דגים.—[2]) עי׳ למעלה, הערה 2.

[3]) כך נקוד בהתרשיש הנדפס, והוא מוכרח מפני החרוז עם לאב במשמ׳ אב לבנים. ועי׳ הערה לאֵב.

[4]) כך הנוסחה במשנה שבגמרא.

a) أَبّ

בזאת בישראל (סנה׳ יח.). אילו הייתי יודע שא ב א ביניכם הייתי אומר כולכם אסורין חוץ מ א ב א (נדר׳ כה:). אמרתי לו (להעלם היפה שנדר נזירות) בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה אמר לי רועה היית לא ב א בעירי וכו׳ (בסט:). א״ל רבי אל תצטער לבודקני אם קטן אני אהיה בשביל א ב א אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (נזיר כט:). אמר לה (יעקב לרבקה) וכך הוא הדרך שאצא חוץ מדעתו של א ב א (תנחומא ויצא ח). ויאמר קין אל ה׳ וכו׳ גדול עוני משל א ב א, א ב א על מצוה קלה עבר ונטרד וכו׳ אתמול גרשת את א ב א ועכשיו את מגרשני (מד״ר ברא׳ כב). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את א ב א אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפו ואתה שואל עלי (בס במות כו). אמר ישמעאל עכשיו יקריב א ב א את יצחק ואני אירש כל הנכסים שישארו מ א ב א (מדר׳ ויושע). — וגם כשהמדברים הם רבים: שבועה שלא פקדנו א ב א ולא אמר לנו א ב א (שבוע׳ ו ז). אם אמרו (הבנים הגדולים) ראו מה שהניח לנו א ב א (כ״כ ט ג). — ובפרט מהילד לאביו בנוכח: אמר לו (בנו של עקביה לאביו בשעת מיתתו) א ב א פקוד עלי לחביריך (עד׳ ה ז). אמר ר״א בר צדוק פעם אחת נכנסתי אחר א ב א לבית רבן גמליאל וכו׳ אמרתי א ב א לא כך אמרו חכמים (פסח׳ לז ו). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו א ב א הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן (תענ׳ כג.). אמרה לו בתו (לעמרם) א ב א קשה גזירתך יותר משל פרעה (סוט׳ יב.). אמר לו יהודה (ליעקב) א ב א אם הולך בנימין עמנו ספק נתפ׳ ספק לא נתפ׳ (מד״ר ברא׳ לח). מה עשה (הקב״ה) נגלה עליו (על משה) בקולו של אביו אמר משה הנני מה א ב א מבקש (בס במות ג). משל למלך שאמר לבנו צא לפרקמטיא אמר לו א ב א מתירא אני בדרך מהלסטים (בס ויקר׳ כה). אמר לו יצחק (לאברהם) א ב א אוסרני בידיי וברגליי (פסיק׳ רבתי, בחדש השביעי). כשראה כהן גדול שנשרף (ביהמ״ק) נטל את המפתחות וזרקן לשמים וכו׳ תפסו אותו שונאים ושחטו אותו אצל המזבח וכו׳ יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי א ב א חמדת עיני תפשו אותה ושחטו אותה וערבו דמה בדם אביה (בס, ויהי בעתיקכתס). משל לגבור שהיה עובר בנהר ובנו עמו היה הגבור תופס בידו של בנו וכו׳ אלא שהיתה השיבולת עוברת על ראש הבן התחיל הבן צועק מלמטן א ב א אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ביד השיבולת ומת (בס, ותאמר ציון). אמר יצחק לאביו א ב א לאן אנו הולכים לבדנו (מדר׳ ויושע). ואמר יצחק א ב א זרז עצמך וחשוף זרועך (בס). ולא יקרא לו (הבן לאביו) בשמו לא בהיין ולא במותו אלא אומר א ב א מרי (רמב״ם ממרים ד). וקטנים מישראל מתבעתים והולכים ונטמנים כאו״א תחת אביו ותחת אמו ואומרים ווי ווי א ב א (אבק׳ רוכג א א). — וגם לאבי האב ולאבי האם: שהתינוקות קורין לאבי אביהן א ב א (ספרי ופסיק׳ זוט׳ טו). — ב) הוספה מנכרים לא מבנים לשם עצם פרטי של אדם, „אבא פלוני“ לחבה וקצת בהתול של חבה, Papa...; papa tel: עבדים ושפחות אין קורין אותם א ב א פלוני[1]) ואמא פלונית (ברכ׳ טז:). של בית רבן גמליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן א ב א טבי (ירוש׳ נידׄ א מט:). דרש רבי יוסי בציפורי א ב א אליהו (אליהו הנביא) קפדן הוה (שכעם על אחאב ואמר חי יי׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר) (סנה׳ קיג. ורש״י בס). א ב א תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה (מד״ר קהל׳, לך אכול).

*אבאם, — עי׳ אבאס.

אבב[2]), ממנו אֵב, אָבִיב, *אִבֵּב.

***אִבֵּב**,— קל לא נהוג.

— הפע׳, *האביב, מאביב, פ״, — הצמיח אבים, Sprossen hervorbringen; produire des plantes: שעירים להרביב, חזיזים לחעביב, שיחים להאביב[3]), עד זמן אביב (ר״א קליר, תפלת גבס, אפיק מען). ממגיד ומאביב (במואל בן יהודה, יולר לשמיני עלרת).

***אֲבַבִית[4])**, אבבית, ש״נ, — רעד וצמרמרת בגוף מפני הקדחת, Schüttelfrost; frisson de fièvec:

---

[1]) אמר רש״י: לא בבניהם קאמר אלא בשאר בני אדם כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית כך היו רגילין לומר אבא פלוני ואמא פלונית.

[2]) שרש שמי במשמעות מתחלפות. בארמ׳ וסורי׳ הצמיח, בשל הפרות. בערב׳ כבר נזכר למעלה בהערה לערך אֵב.

[3]) כך הנקוד במחזור איטלקי ישן.

[4]) כך הנקוד במעה״ם, בוקסד׳, בהערוך הפולתל׳ הלונד׳ ובזמן האחרון דיסויאר בלשון דרבנן. וכן במדה״ג (הוצ׳ שכטר) אבאבית, והוא משק׳ שממית אם שרשר

קור וחום (שבמקרא) חמה ואבבית¹) (מד״ר כהלס׳ לד). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צינה עליו חמה עליו אבבית¹) באה עליו והיכן הן יסורין מצויין על בני אדם (שם יט). שהכניסה בו (שרה בישמעאל) עין רעה ונכנסה בו חמה ואבבית¹) וכו׳ שכן דרך החולה להיות שותה הרבה (שם נג).

אַב־בֵּית־דִּין, ש״ז, מ״ר אָבוֹת־בֵּית־דִּין, אָבוֹת בָּתֵּי דִינִים,—תאר כבוד לראש השני בבית הדין לפנים, zweiter Vorsitzender des Jüd. Gerichtsh.; second président du tribunal juif; second President of the Jew. Tribunal: הראשונים היו נשיאים ושניים להם אבות בתי דינין (חגי׳ ב ב). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו כשאב בית דין נכנס עושין לו שתי שורות מיכן ומיכן עד שנכנס וישב במקומו (תוספתא סנה׳ ז ח). אב ב״ד בפני נשיא מי סורה הלכה (חגי׳ טז). באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו (מו״ק יז.). אבטליון ושמאי אבות בתי דינים (ר״ת חגי׳ טז:).

אבג,—צרוף ר״ת, חלק משם מ״ב אבגיתץ שלקמן: ואותיות אב״ג הם ו׳ בנים׳ והם ו״ק דז״א (מסכת״ו, ע״ח, שכיר׳ הכליס ב), והוא ר״ת תפלת: אנא בכח גדולת וכו׳.

אַבְגָּא, ש״ז,—שם שטן מצוי בביה״מ, Name eines Dämons; nom d'un démon; N. of a Demon:

אבב, וכן *חזזית, *חפפית, לפי הקריאה המקבלה. צמ״ד אבבית (ואולי הוא אבִ־— כמו שמנקד שם אבטיחים). קוה׳ אבבית ודלמן אֲבָבִית. ואין בתנ״ך חבר לאלה המשקלים. ואעפי״כ ד״ר י׳ קצנ׳ מסכים לנקודו של דלמן, וסובר שמשק׳ „פַּעֲלִית היא התמונה המאוחרת לשמות המחלות במקום פַּעֶלֶת שבמקרא״. עכ״ל בהערה בכ״י. ועי׳ הערה שאחרי זו בדבר מקור המלה ופרושה. —¹) כך בערוך, ומביא גרסת ס״א ועועית, וכן במשל השני גרס׳ הערוך אבבית, ובמשל השלישי, שהובא בערוך כמו״כ בערך זה, כתוב בערוך בעצמו ועבעבית. ובנוסחאותינו במשל א׳ קור וחום חמה חכאבית, ובמשל ב׳ חמור זה יוצא צינה עליו כמה חכמים באה עליו. ובדפ׳ וניציה עם פרוש רש״י ואב״א, במקום כמה חמה: צינה עליו חמה עליו חככים עליו. אבל ברש״י שם אבאבית, ומביא ס״א חכאבית. ב„אות אמת״ הביא גרסת רש״י אבאבית. ובמשל ג׳ ונכנסה בו חמה ואכאבית, ובילק׳ במקום זה ועבעבית. ואות אמת הביא גרסת הערוך. ובמדה״ג של התימנ׳ בכ״י והוצ׳ דר׳ שכטר מובא משל ג׳ בנוסחה זו: חמור עועיות עלו בו גמל אבאבית באה עליו. השנויים הרבים מעידים כי הנוסה׳ משבשות, והגרס׳ אבבית שבהערוך היא היותר אמתית, והנה בה״ע הסתפק בהזכרת מלה זו בלי שום פרוש, ואין לנו איפוא שום פרוש מסור בקבלה מהקדמונ׳, והפרוש היותר קדום שיש בידינו הוא של רש״י שם פר׳ יט שפרש: חמה זו חולי קדחת אבאבית קור. וכן עה״ק הוצ׳ קרקא (סנת שנ״ה): לשון קרירות. ועפ״י זה פרש גם בוקסט׳ ותרגם: horropilatia, ר״ל סמור השערות מפני הקור, ואמר כי מהערוך נראה שפרש מלה זו בכ״מ במשמע׳ קור. וכן צמ״ד: קרירות עם חמימות, ותרגם כמו בוקסט׳. גם מ״כ הביא פרוש רש״י קור. וכן ר״מ לנדוי, ותרגם Schauer, וכן דיוס׳ בלשון דרבנן. רק המשביר פרש אבבית (או חכאבית) ח״ם, כדי שיהיו שתי המלים של המדרש חמה ואבבית מכונים להמקרא קר וחם, ולכן נאנם לפרש חמה מלשון יונ׳ ק״ר, ונמשך אחריו גם לוי, ודלמן, וגם אני קודם בלי בדיקה כראוי. אבל חמה אין ספק בדבר שמשמעתה ח״ם הקדחת, ובמשמ׳ זו היא משמשת בכ״מ בתלמוד, עי׳ זה הערך, ואולי היה הדבור חמה ואבבית שגור ורגיל בזמן ההוא ולכן פרשו בו את הפסוק קר וחם, ואין קפידה אם אין סדר המלים אחד. ומקור מלה אבבית, גם במשמ׳ ק״ר וגם במשמ׳ ח״ם, לא נתברר. גזרתו של המשביר ממלה יונית רחוקה מאד, וכן לא קבל אותה קר׳ בעמ״ש שלו. קוה׳ הביא המלה הערב׳ חמי אלע׳בa) שפרושה הוא קדחת שלושית. אבל עקר משמעתו של ע׳ב הוא העדר, וחמי אלע׳ב פרושו קדחת של סרוגים. ודר׳ יקצ״נ סובר כי מקור אבבית הוא השרש אבב במשמ׳ צמיחה, ואבבית היא צמח על העור, שחין. וכן דעת דר׳ מזיא כי נגזרה אבבית מן אבב במשמעת פריחה, וסובר הוא שראוי לתרגם אבבית exanthème, וחמה אבבית שבמשל ג׳ היא Fieber exanthem. וכל זה אינו מחור. ובאין יסוד נכון להשערות הללו, ובהיות שמצרוף חמה ואבבית נראה באמת כי אבבית היא איזה דבר מלבד חם הקדחת, ההגויה בחמה, לכן דעתי נוטה עתה כי ראוי יותר להחזיק בפרוש היותר קדום שיש לנו למלה זו והוא של רש״י להמדרש, ושהחזיקו בו עכ״פ בעל עה״ק הנ״ל, בוקסט׳ והערוך של הפוליגלוטה, וצמ״ד, ומ״ל, ודיסויאר, ואחרים. ואולי יש קצת יחס בין שם אבבית זה ובין השרש הבבb), הבב בערב׳, שמשמ׳ היא נשיבת הרוח וגם זעזוע של החרב וכמו״כ של הזכר בבע״ח בשעה שהוא נזקק להנקבה. וכבר העיר פלישר (הגהות ללוי) על הדמיון בין שני השרשים השמיים אבב והבב.

a) حمى الغب   b) هب

מלשון הגמרא[1]) ההוא א ב ג א דבי רב פי׳ השטן שהיה נמצא בבה״מ ההוא (ע״ח לרח״ו, היכ׳ נקוד׳, פבי׳ הכל׳ כ).

·אבגיתץ, — אחד מצרופי שמות הקדש של האלהות בקבלה: וזה בן מ״ב אותיות אעפ״י שאותיותיו ידועות אין מסור בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה י״א אבגיתץ וי״א אביגתץ (תב׳ רב האי, טעם זקנ׳ נז.). השכינה פועלת בכח י״ב הויות ובמ״ב אותיות הנקרא שם בן מ״ב ואלו הן א ב ג י ת ץ (ספ׳ הקנה פח:).

·אבגר[2]), ב״ז, — שם עשב, agrimonia, eupatoria: Odermennig; aigremoine (אסף הרופא ק), ושמש לפנים ברפואה.

אבד[3]), ממנו אבד, אֹבד, אבדה, אבד׳ה, אבדון, אבדן, אבדן, אובד, *אבד, *אבוד.

אבד, פעו״י, עת׳ אֹבד, אובד, תֹאבד, יֹאבד, תֹאבדו, מקו׳ אבֹד, אבֹד, אבדך, אבדך, אבדכם.

א. פ״ע, ומשמש: א) אבד הדבר ממנו או לו, נעלם מן העין ולא ידוע איהו, verloren gehen; être perdu; to be lost: וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תֹאבד ממנו ומצאתה (דבר׳ כב ג). ותֹאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת (ש״א ט ג). ולאתנות האֹבדות לך היום שלשת הימים אל תשם את לבך להם כי נמצאו (שם כ). ואת (הצאן) האֹבדת לא בקשתם (יחזק׳ לד ד). כשה אֹבד בקש עבדך (תהל׳ קיט קעו). — ובתו״מ: נתנו במגדל ואבד המפתח (עירו׳ ג ג). היא אומרת אבד גיטי והוא אומר א ב ד שוברי (כתוב׳ ט ט). המביא גט ו א ב ד הימנו (גיט׳ ג ג). המניח פירות וכו׳ אם א ב ד ו הרי זה חושש מעת לעת (שם ח). אם בעיר א ב ד וכו׳ ואם בשדה א ב ד (תוספתא ערוב׳ ג יח). שא ב ד ה להן דרך באותו שדה (גמ׳ שם לד.). — ובמשמ׳ ת ע ה, נע ונד ממקום למקום, herumirren; errer; to wander: צאן אֹבדות[4]) היה עמי רעיהם התעום (ירמ׳ נ ו).

[1]) לא מצאתי זה בשום מקום בגמרא.

[2]) לפי דעת לו (בה״ל) על שם א ב ג ר מלך אדסה.

[3]) משתף לעברית, ארמ׳ וסור׳ ואת׳. בערב׳ משמ׳ במשמ׳ אחרת, אבל ב י ד, באד a) ממש כמו אבד. —

[4]) בקצת נוסח׳ א בדת.

a) يبد باد

תעיתי כשה אֹבד (תהל׳ קיט קעו). — ב) היה ואיננו, חדל, נעדר, חלף ועבר מן העולם, verschwinden; disparaître: איך נפלו גברים ויֹאבדו כלי מלחמה (ש״ב א כז). אבד חסיד מן הארץ (מיכ׳ ז ב). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב (זכר׳ ט ה). ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (ישע׳ כט יד). אבדה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמ׳ ז כח). אבדה עצה מבנים (שם מט ז). כי גוי אֹבד[1]) עצות המה (דבר׳ לב כח). יעלו בתהו ויֹאבדו (איוב ו יח). ותרא כי נוחלה אבדה תקותה (יחזק׳ יט ה). תקות ענוים תֹאבד לעד (תהל׳ ט יט). ביום ההוא אבדו עשתנתיו (שם קמו ד). שמא תאמר א ב ד סברן ובטל סבויין (יומ׳ עב.). — ובמשמ׳ לא יהיה מעתה: ואבד מנוס מקל והזק לא יאמץ כחו (עמוס ב יד). ומנוס אבד מנהם (איוב יא כ). — ג) כלה, נחרב, מת, umkommen; périr; to perish: אבדת עם כמוש (במד׳ כא כט). אבדנו כלנו אבדנו (שם יז כז). ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה (דבר׳ יא יז). הגדתי לכם היום כי אב ד תֹאבדון לא תאריכן ימים על האדמה (שם ל יח). ויֹאבדו מתוך הקהל (במד׳ טז לג). כן יֹאבדו כל אויביך יי׳ (שופט׳ ה לא). אולי יתעשת האלהים לנו ולא נֹאבד (יונ׳ א ו). ויקראו אל יי׳ ויאמרו וכו׳ אל נא נֹאבדה בנפש האיש הזה (שם יד). עד אבֹד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר׳ ז כ). עד השמדך ועד אבדך מהר (שם כח כ). ורדפוך עד אבדך (שם כב). עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת (יהוש׳ כג יג). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עובד׳ א יב). אלך ו א ו ב ד עמהם (פסי׳ רבתי, ויסי בעת). — וארצות, בתים, תבואה: הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). על מה אבדה הארץ (ירמ׳ ט יא). איך אבדת נושבת מימים (יחזק׳ כו יז). ואבדו בתי השן וספו בתים רבים (עמוס ג טו). כי אבד קציר שדה (יואל א יא). — ובתו״מ: עיר שכבשוה ברקום וספינה ש א ב ד ה בים (גיט׳ ג ד). — ובמשמ׳ נתקלקל ונפסד: ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא ת א ב ד וכו׳ אם כוונו מלאכתן במועד יא ב ד ו (מו״ק ב ג). המפקיד פירות וכו׳ ואפילו הן א ו ב ד י ן (תוספתא ב״מ ג ז). — ובהשאלה, היה בצרה גדולה, ברעה: לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי (תהל׳ קיט לב).

—[1]) לפי דעת רוב המדקדקים ב פתוחה, מפני ע גרונית אחרי כן.

ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי (אסת׳ ד יו).—ובמליצה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ יאבד לב המלך (ירמ׳ ד ט). יאבד יום אולד בו (איוב ג ג).

ב. *פ״י: הבורה ש א ב ד ה פסחה ואמר לאחד צא ובקש ושחוט עלינו (פסח׳ ט ט). שבר (הילד) את הצלוחית ו א ב ד את האיסר (כ״ב ה ט). ר׳ שמעון אומר א ב ד מחט ומצא מחט טהורה שאני אומר מחט ש א ב ד הוא מחט שמצא (תוספתא טהר׳ ט ח). אוי נא לה אמרה רקת כי א ב ד ה כלי חמדתה (מו״ק כה:). א״ר יוחנן אוי להם לאומות העולם ש א ב ד ו ואינם יודעים מה ש א ב ד ו (סנה׳ נה:). ש א ב ד נ ו את ר׳ סימון (מד״ר בראש׳ לא). מי גרם להם לבכורים ש א ב ד ו הכבוד הזה (שם במד׳ ו).—ואמר המשורר: מה אספדה עליך כבוד אשר א ב ד ת או חיים אשר ת א ב ד י (רמח״ל, מ״ע א).

— פעו׳, *אבוד, אבודה, אבודים, אבודות,— בכל משמ׳ הקל: המפקיד פירות אצל חבירו אפילו הן א ב ו ד י ן (ר״ל נרקבים) לא יגע בהן (ב״מ ג ו). למלך שהיה לו מפתח של פלמנטרי׳ קטנה אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא א ב ו ד ה היא אלא הריני עושה לה שלשלת (ירוש׳ תענ׳ ב סה ד). תורמין על ה א ב ו ד (שנעלם מן העין) ועל הגבוי (ב״מ נח.). אם יסתפק לו הדבר שלא ידע אם הדבר זה (שמצא בחוץ) הוא מונח או א ב ו ד (לבוב, אגדה ומליח׳ רס ט). את מוצא אילולי יוסף היו מצרים א ב ו ד י ן (ר״ל גועים) ברעב (מד״ר במד׳ ב). בכלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן אם מתפחמין קימעא א ב ו ד י ן (ר״ל נשחתים) (שם בראש׳ יט). באיזו דרך הלכו ה א ב ו ד י ם (הנתונים בצרה) (פסיק׳ רבתי, ויהי בעת). א ב ו ד פלוני ממשפחתו (מד״ר רות, וזאת לפנים). הואיל ואני א ב ו ד לעולם הבא (אדר״נ טז). יש אדם בחור ואשתו מכוערת נתונה בתוך אפריון ואומרין א ב ו ד הבחור הזה על הכפושה הזו ואם הכלה נאה ובעלה מכוער אומרין א ב ו ד ה הכלה הזו באיש הזה (מד״ר תהל׳ וילק׳ במע׳, איוב כט).— ואמר הפיטן: ותחיש עתידות, לצאן ה א ב ו ד ו ת (מנח׳ יוה״כ, מגה׳ אויגיון). ציון צפירת פאר חדות אגודיך, זעקי ברמה בקולך על א ב ו ד י ך, וכו׳ ממך א ב ו ד י ם, ילדים חמודים (מאיר בר״א, קינ׳ לת״ב).— ואמר המשורר: ואבוא ירכתי מקרא ומדרש, ואמצאם מחפשות שדודות, וארדף אחרי דבר מחדש, ברודף אחרי שיות א ב ו ד ו ת (ר״י הלוי, הפבע הזמן).

— נפע׳, *נאבד, האבד, להאבד, לאבד, ל י א ב ד,— כמו קל עו׳: שמת או נשבה או נגנב או נ א ב ד (בכוע׳ ח ה). בשעה שהרשע נ א ב ד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו (כתוב׳ קד.). ואת רוצה לילך ל י א ב ד מן העולם (מד״ר במד׳ כ).—ובסהמ״א: וגבורי מצרים נ א ב ד ו בזעם ובעברה (יוסיפון פה). שהרי ברוב הלומות והבלים ורוב דברים הולכים ו נ א ב ד י ם בני אדם מן העולם (רסב״ס קהל׳ ה ו). שהנפש הזאת היקרה אינה נ א ב ד ת באבדן הגוף (ד׳ בן בילא, יסוד׳ המבכיג). ו ב ה א ב ד מלכותם (של היהודים) אבדה מאתם חכמתם (ר״א דלמדיגו, בחי׳ הדת א).—ואמר המשורר: יום נ א ב ד ת על דתך, לא עבדתי זולתך (ר״י הגוי, יפו בעיני).

— פע׳, אבד, אבדת, עת׳ אאבד[1]), ועם ו המהפך ואבדך, אבד, לאבד, — א) עשה שיאבד, החריב, השמיד, umbringen; faire périr; to cause to perish: ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו (במד׳ לג נב). אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו׳ ואבדתם את שמם מן המקום ההוא (דבר׳ יב ב-ג). הבמות אשר אבד חזקיהו (מ״ב כא ג). אבד ושבר בריחיה (איכ׳ ב ט). שכלתי אבדתי את עמי (ירמ׳ יה ז). ותקם (עתליה) ותאבד את כל זרע הממלכה (מ״ב יא א). פרימו מארץ תאבד וזרעם מבני אדם (תהל׳ כא יא). וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהל׳ ט יח). ורעה זונות יאבד-הון (משלי כט ג). כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה (קהל׳ ז ז). ויאבדם יי׳ עד היום הזה (דבר׳ יא ד). משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (משלי א לב). החריבו מלכי אשור את הגוים וכו׳ ויאבדום (מ״ב יט יז-יח). ואחללך מהר אלהים ואבדך[2]) כרוב הסוכך (יחזק׳ כח יו). לשפך דם לאבד נפשות (שם כב כז). לי קוו רשעים לאבדני (תהל׳ קיט צה). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (אסת׳ ג ט).— ובתו״מ: ללמדך שכל המ א ב ד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו אי ב ד עולם מלא (סנה׳ ד ה). המ א ב ד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר (מס׳ שמח׳ ב). —

[1]) כמו אאזרך.— [2]) הסכימו רוב המדקדקים הראשונים והאחרונים כי הוא במקום ואאבדך, אלא שר״י חיוג סבר כי א ואבדך היא א השרש ונשמטה א השמוש, והשיגו עליו ריב״ג וראב״ע והכריעו כי נשמטה א השרש, וכן כל המדקדקים.

ב) כמו קל משמ׳ עו׳, verlieren; égarer; to lost: עת לבקש ועת לְאַבֵּד (קהל׳ ג ו). — ובתו״מ: המאבד ביום ומצא ביום (טהר׳ ח ג). סימן שוטה היוצא בלילה וכו׳ והמאבד מה שנותנין לו (ירוש׳ גיט׳ ז מח ג). מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני (חגי׳ ג.). — ג) *העדיר: איבד את זכותו (כתוב׳ יג ו). לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיט׳ ח ח). בא ואראה לך כמה טובות איבדת (מד״ר כרא׳ יט). — ועם שלילה: בור סיד שאינו מאבד טפה (אבות ב ח). — ובמשמ׳ *הוציא, למשל כספו, ולא יוכל להחזיר לו: מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אומר איבד את מעותיו (כתוב׳ יג ב). — *והשחית, קלקל: משל לחכם שפתחלבנו חנות של בשמים בשוק של זונות המבוי עשה שלו והאומנות עשה שלה והנער כבחור עשה שלו יצא לתרבות רעה בא אביו ותפסו עם הזונה התחיל האב צועק ואומר הורגך אני היה שם אוהבו אמר לו אתה איבדת את הנער ואת צועק כנגדו (מד״ר שמות מג). — וככנ׳ *אִבַּדְתַּנִי, גרמת לי שיאבד ממני: שאם תם ושלום לא הייתי שומע לך איבדתני כל אשר יגעתי מימי (מד״ר במד׳ יז).

— הפע׳, הֶאֱבִיד, הַאֲבִיד, הַאֲבַדְתָּ, הַאֲ׳, וְהַאֲ׳, עת׳ אַאֲבִיד, ובמקום זה אֹבִיד, אֹבִידָה, — כמו קל יוצא וכמו פע׳: והאביד [1]) שריד מעיר (במד׳ כד יט). וְהַאֲבַדְתִּי את הנפש ההוא (ויקר׳ כג ל). וְהַאֲבַדְתָּ את שמם (דבר׳ ז כד). ותקות אנוש האבדת (איוב יד יט). אעלה אכסה ארץ אֹבִידָה [2]) עיר וישבי בה (ירמ׳ מו ח). והוא יכניעם (את הגוים) לפניך והורשתם וְהַאֲבַדְתָּם מהר (דבר׳ ט ג). והכרתיך מן העמים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מן הארצות (יחזק׳ כה ז). והאבדתיך מאין יושב (צפנ׳ ב ה). כגוים אשר יי׳ מַאֲבִיד מפניכם (דבר׳ ח כ). ויהוא עשה בעקבה למען הַאֲבִיד את עבדי הבעל (מ״ב י יט). לְהַאֲבִיד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר׳ כח סג). ולנתוץ ולהאביד ולהרוס (ירמ׳ א י). ואכל (הגוי) פרי בהמתך וכו׳ עד הַאֲבִידוֹ אתך (דבר׳ כח נא). ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו (שם ז י). לתת אתנו ביד האמרי לְהַאֲבִידֵנוּ (יהוש׳ ז ז).

— נתפ׳, *נִתְאַבֵּד, — כמו קל משמ׳ א: וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתאבד (מד״ר שמות ו). שלא יתאבד שכרך (תורת׳ לדיק׳, תרט״ה).

*אָבֵד, אֲבֵדָה, אֶבְדוֹן, אָבְדָן. — *אֶבֶן טוֹעִים, היתה בירושלם שעליה היה מכריז מי שמצא אבדה. — אָזַל, הלחם אזל, נגמר. — אָכַל, אכל את הונו, כספו. — אָפֵס, אפס הכסף, אין יותר.

*בִּזְבֵּז, בזבז את הונו, פזר, הוציא כספו בלי מדה. — *בָּטֵל, הדבר בטל. — *בִּטֵּל את הדבר. — בָּלָה, הבגדים וכדומה בלו, נשחתו, נתקלקלו. בִּלָּה, בלה אותו, אבדו. — בָּלַע אותו, נִבְלַע, בִּלַּע, השחית, קלקל.

גָּז, — גָּזַר, נִגְזַרְתִּי, אבדתי. — *גָּנַז, נִגְנַז. — גָּרַע, החסיר. — *גֵּרָעוֹן, הסרון.

הָלַךְ, הלך לו. — *הֶפְסֵד.

חִבֵּל, חבל את מעשי ידיו, אבד, השחית. — חָדַל, חדל המטר. — חָלַף, חלף עבר. — חָסַר, חִסָּרוֹן, וכו׳. — חָרַב, הבית, העיר חרבה, נהרסה. נֶחֱרַב, הֶחֱרִיב, חֻרְבָּן.

*טָמַע, גוי פלוני נטמע בגוי פלוני, נבלע, אבד.

כָּבָה, האש כבתה, חדלה. — כָּלָה, כלה כספו וכדומה, כלו עיני, אבדו, נשחתו. — כְּלָיָה, — כִּלָּיוֹן. — כָּרַת, חיב כרת, שיכרת, שיאבד מקרב עמו.

מָחָה את הכתב, מחה את שמו מעל פני הארץ. ימח שמו, קללה, שיאבד מן העולם. — מָסַס, הונו נמס כשלג. — מָצָא, מצא את אבדתו. — מֵת, מָוֶת.

סָף, סָפוּ, המו.

עָבַר, עבר מן העולם. — עָדַר, נעדר מן העולם.

פִּזֵּר, פזר את הונו. — *פַּזְרָן, המפזר את הונו. — *פִּחֵת, החסיר, המעיט. — *פְּחַת, מה שנפחת. — *פָּחוֹת. — *פָּסַד, *נִפְסַד, נשחת, נתקלקל, אבד. *הִפְסִיד, הפסיד הרבה במסחרו. ולהפך, *הִרְוִיחַ. — *הֶפְסֵד, כמו נזק, אבדה. — פָּסַס, כמו אפס, חדל. — *פָּסַק, נִפְסָק, כמו חדל. — פָּקַד, נִפְקַד, נחסר, נעדר.

*צְבִי, הניה מעותיו על קרן הצבי, הניחם בסכנה, אבדם. — צָמַת, נִצְמַת, הִצְמִית. — צָרָה, וכו׳, עי׳ במקומו.

קָטַב. — *קִיֵּם, מִתְקַיֵּם, ההפך מן אבד. — קָרַץ וכו׳, עין צרה, מות.

— [1]) בקצת נוסח׳ וְאִבַּד. — [2]) במקום אֲאַבִּידָה, כך כל המדקדקים, ואולי הוא עתיד מן ביד כמו בערבית.

רקב, נרקב, נתקלקל מהרטיבות.

שחת, החריב, קלקל. נשחת, השחית, משחית, וכו׳. — שכל, שכל את ילדיו, אבדו לו ילדיו. שכל, שכלה. -שמד, השמיד, החריב, אבד לגמרה. נשמד.-שמד, כליון. — שרף, נשרף, אבד הדבר ע״י אש.

תהו, עלה בתהו, אבד.—תהום, הלך לתהום, אבד.— תם, כמו כלה, אפס. — תעה, תעה במדבר, אינו יודע דרכו.

א.**אבד**[1], מקור או ש״ז, כליה, Untergang ; perte destruction : ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד[2]) (במד׳ כד כ). וגם הוא עדי אבד (שם כד).

ב.**אבד**, — עי׳ אובד.

***אבד**[3], אבד, שת״ז,—דבר שעלול להאבד, להשחת, להתקלקל ולהפסד, was verloren geht; ce qui se perd : דבר האבד עושין אותו במועד ושאינו אבד אין עושין אותו במועד במה דברים אמורים בתרוש אבל במחובר אפילו דבר האבד אין עושין אותו במועד (תוספתא מו״ק א יא). שינוי במועד בדבר האבד[4]) (גמ׳ שם יב.). דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד (טור ושו״ע או״ח, תוס״מ תקלז).

אב״ד, — ר״ת: אב בית דין.

אבדה, ש״נ, סמי׳ אבדת, מ״ל אבדות,—דבר שנאבד, etwas Verlorenes ; perte, qqch. perdue something lost : או מצא אבדה וכחש בה (ויקר׳ ה כב). והשיב את הגזלה וכו׳ או את האבדה אשר מצא (שם כג). וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה (דבר׳ כב ג).—ובתו״ם: איזו היא אבידת מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבידה חמור וכליו הפוכין פרה רצה בין הכרמים הרי זה אבידה (ב״מ כט). אבדתו ואבדת אביו

[1]) אמר רד״ק: והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם במשקל אחר ואחריתו עדי אובד בפלס ואת היותר החרמנו, נטעתיך שורק. ע״כ. וכן החדשים, אעפ״י שאין משקל זה רגיל במשמ׳ מפשטת. והביא אולסה׳ דמיון לזה חזה (ישע׳ כח יח), במשמע׳ ברית, וראה (שם ז), במשמ׳ ראי׳. ברט (מה״ש סי׳ 89) הביא עוד השם יובל, ג״כ במשמ׳ מפשטה.—[2]) לפי קצת נוסח׳ אולי משובש.

[3]) נקוד לוי ודלמן אבד, וכך קריאת הספרדים. והרשו״ם, לפי הקריאה המסורה של האשכנזים, אבד.—

[4]) כך בנוסח׳ ובר״ח שם ובריו״ף.

אבדתו קודמת (שם לא). א״ר יוחנן שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח׳ קיג.). — ובהשאלה: בכו לאבלים ולא לאבידה (לאמר המת) שהיא למנוחה ואנו לאנחה (מו״ק כה:).

אבדה, ש״נ,—כמו אבדון, עי׳ זה: שאול ואבדה[1]) לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כז כ). — ואמר המשורר: ולא הבית (האדם) סוף חלדו, וכי סוף כל לאבדה (ר״י הלוי, רודפים אחרי הבל).

אבדו,—עי׳ הערה לערך הקודם.

*אבדומה, — עי׳ אברומה.

אבדון[2], ש״ז,—א) כליה, חרבן, Untergang; perdition ; destruction : והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה (איוב כח כ-כב).—ב) כנוי לקבר, ונרדף עם קבר, שאול, Ort des Unterg.; lieu de perdition; pl. of destruction : היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון (תהל׳ פח יב). שאול ואבדון נגד יי׳ אף כי לבות בני אדם (משלי טו יא). כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב). —*ואחד משמות הגהנום, Abbadon: א״ר יהושע בן לוי ז׳ שמות יש לגיהנם ואלו הן שאול ואבדון ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ התחתית (ערוב׳ יט.).—ובסהם״א: שלא מצאה הנפש לא כוכב ולא מזל שיעזור להם על זה להצילם מן האבדון (תגמ׳ הנפ׳ לא). ולאחר י״ב חדש מורידין אותן (את הרשעים) לאבדון ודנין אותן באבדון י״ב חדש (ס׳ רזיאל לס.). ואחרי אבדון יש עוד שאול תחתית ועמקו שלש מאות שנה (שם). והגהנם הוא

[1]) כך הכתיב, ובמס׳ אבדו קרי (כן נראה מדברי ריב״ג שלקמן, וכן בפרוש במ״ש וז״ל: ואבדו קרי וכו׳ וי״ס שכתוב ואבדון בפסוק ואחרים שכתוב ואבדה וקרי ואבדון וכולם משובשים). ואמר ריב״ג ז׳ וכבר הפילו הנון ממנו (מן ואבדון) בשאול ואבדו. ע״כ. וכן רד״ק, וכן המדקדקים החדשים, והביאו דמיון לזה קצת שע״פ בסוף -ון שנתקצרו כנראה לסוף -ו, כמו מגדו — מגדון ואולישלמה — שלמון. ואמר Böt. כי אפשר שגרמה בנפילת נון אבדון במקום זה הלמד שבמלה שאחריה. אבל Barth (מה״ש, סי׳ 194 וסי׳ 224) דחה אפשרות התקצרות הסוף -ון בשע״פ לסוף -ו.

[2]) משק׳ פרזון בדגשות ל״פ.

כמו ספוג חשואב אליו כל הזוהמא וכל הזוהמא נופלת למדור התחתון הנקרא אבדון ושם הם דרגין הנקראים צואה רותחת וכו׳ ובו כל הנפשות הטמאות (עמה״מ, תיק׳ התשובה א). לילית היא תמיד בסדין המטה של איש ואשה המזדווגים לקחת ניצוצי טפות הזרע ההולכים לאבדון (שם יח). כאש מתלקחת באבדון תאכל (ב״ג, בני״ע ג, כוב).

*אַבְדָּלָה[1], ב״נ, מ״ר אַבְדָּלוֹת,—א) שה״פ מן הבדיל, הבדלה בין שני דברים, das Unterscheiden, das Absondern; séparation: ויבדל אלהים אבדלה ודאי (ירוש׳ ברכ׳ ח יב ג). —ב) ברכה שמברכים היהודים במו״ש על כוס יין וכדומה להבדיל בין הקדש ובין החול: יין ואבדלה וכו׳ הואיל ואבדלה גרמה ליין שיבוא (ירוש׳ פסח׳ י לז ג). ובלבד שלא יפחות משלש אבדלות (שם ברכ׳ ה ט:).

אֲבַדָּן[2], (אַב-דָן), בפ״ז,— פעולה של כליון והשמדה, Vertilgung; extermination: destruction: ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם (אסת׳ ט ה).

אָבְדָן[1], (אָב-דָן), סמי׳ אָבְדַן, בפע״ז,—א) כליה, Untergang; ruine, perte; destruction: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת׳ ח ו). — ובתו״מ: כשם ששמחה לפני המקום בקיומן של צדיקים כך שמחה לפני המקום באבדן של רשעים (תוספתא סנה׳ יד י).—ב) *קלקול ופסדה והשחתת דבר: מפני אבדן קדשים (ירוש׳ פסח׳ ז לה.).—ועם ו אחרי א, אובדן: ונוטלין ממנו (מן היין) לידים אמר רבי אבא אין בו משום אובדן אוכלין (שם ברכ׳ ו׳.).—ומצוי בשתי המשמ׳ בסהמ״א: כבר קרה לה (להלשון) ההפסד ונאבדה באבדן שאר החכמות באומתנו (ר״י דוראן, מעשה אפד ח).—ומ״ר: רב ריבם יי׳, על הושבי אבדני (שבת א חנכה, אין צור).—ובכנ׳: ויראה ברעתם ואבדנם ושפלותם (מ׳ אלבילה, ראש׳ דעת א א).

אבה[2], ממנו אָבָה, ולפי דעת רוב החכמ׳ אֶבְיוֹן, ולפי דעת קצת גם אָב, ויש מיחסים לו גם אֵבֶה.

אָבָה[3], פ״ע, עב׳ אָבָה, אָבְתָה, אָבְתָּה[4], אָבִיתִי, אָבִינוּ, אֲבִיתֶם, אָבוּ, עת׳ אֹבֶה[5], תֹּאבֶה, (ולפעמים אחרי אַל אמרו תֹּבֵא), תֹּאבִי, תֹּאבֶינָה, צווי אֱבֵה[6], אֱבוּ, אֱבִי, אֲבֶינָה, וגם אֱבִי, אֱבוּ, ובינ׳ אֹבֶה, אֹבִים, אֹבָה, אֹבוֹת,— חפץ, רצה, הסכים לדבר, נטה ל..., geneigt sein, willig sein; être consentir, enclin; to be iuclined, ורוב שמושו עם לא במשמ׳ לא רצה, לא הסכים: ויחזק יי׳ את לב פרעה ולא אָבָה לשלחם (שמות י כז). ולא אָבָה סיחן

---

[1]) משק׳ אזכרה.

[2]) המדקדקים הקדמו׳ החליטו מלה זו וכן אָבדן שלקמן למקור. אמר ריב״ג בס׳ ההשגה (סכג) וז״ל: ותוספת הנון על הסבובים שהם מקור כמו באבדן מולדתי. וכן בהרקמה (ז): ויוסיפוה על המקורים באבדן מולדתי. ורד״ק (מכל׳ דה״פ יח): ומצאנוהו (את המקור) גם בתוס׳ נון באבדן מולדתי והרג ואבדן. ע״כ. וכן רידו״ר (מעשה אפד י), ואבלמ׳. והבדיל רד״ק בין אַבְדָן לְאָבְדָן, אמר וז״ל: וְאַבְדָן מהדגש כי משפטו וְאַבְּדָן בדגש הבית כי הוא יוצא והוקל כמו שהוקלו רבים מהדגוש. ע״כ. וכן גזנ׳ דיטר׳, ומפני זה לפי דעתו ד רפויה, ואבדן לפי דעתי מן אַבֵּד. בטב׳, שטדה, קניג, ברוין, גזנ׳ בוהל לא הבדילו, ורפיון הדלת באר ברט (מה״ש סי׳ 200) מפני שנגזר מהמקור ולכן רפה כמו אָבדו, מָלכו. והנה Olsh. § 215, 3, Bö. § 494, וכן Kö. 2, 471 מונים גם אבדן בין המלים שלקו בפרידת הדבקים מפני סבות צרוף האותיות וכדומה, ומשמע מדבריהם שהם סוברים כי צריך לקרא אַ-בְדָן. וכתב Olsh. שם בפרוש: mit Ablösung des zweiten Radicals von der ersten Sylbe. אך הקריאה המקבלה של הספרדים היא אַבְ-דָן, אעפ״י שהדלת רפה, וכמו שמעיד רד״ק (מכל׳, בעל הבוא) בפרוש כי הקריאה המקבלה של מלכי היא מַלְ-כֵי ולא מַ-לְכֵי, כמו שמעתיקים כל המדקד׳ הלועזים החדשים mal'khé, וכן עַבְדֵי, כַּנְפֵי, וכן נראה שכך היתה באמת קריאת הקדמונים, במוכח ממשקלי שיריהם, כמו הבתים שהביא ראב״ע בצחות למשל למשקל ב׳ תנועות ויתד: כַּנְ—פֵי רְנָ—נִים וכו׳, וכן ר״י הלוי שיר לא מתמול, משקל ב׳ תנועות ויתד: כַּנְ—פֵי נְשָׁ-רִים ולא כַ—נְפֵי.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) שרש שֵׁמִי. באשורית אֲבִית, לפי דעת חל״א חֵפֶץ, ובהשאל׳ מִצְוָה, ואבות רצון ונטיית חסד (מלון אשורי, דל׳ ומ׳ ארב׳). בערב׳ אַבִי, מֵאֵן, לא רצה. וכן בכושית. אך בקצת מקומות בארצות ערב, בתונס, בנג׳ד יאמרו הערבים אבה במשמ׳ רצה, ושער Landb. 2 (Arabica III, 10) כי זה מקור ב המשמשת בערב׳ החדשה לסי׳ עתיד.—[3]) עי׳ הערה הקודמת.— [4]) ר״י חיוג. —[5]) רד״ק, מכלול.—[6]) ר״י חיוג, ורד״ק במכלול.

מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר׳ ב ל). ולא אבה האיש ללון (שופט׳ יט י). ולא אבה נשא כליו (של שאול לדקרו) כי ירא מאד (ש"א לא ד). ולא אביתי לשמע לבלעם (יהוש׳ כד י). ולא אביתי לשלח ידי במשיח יי׳ (ש"א כו כג). ולא אביתם לעלת (לארץ ישראל) ותמרו את פי יי׳ אלהיכם (דבר׳ א כו). ולא אבו האנשים לשמע לו (שופט׳ יט כה). ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר וכו׳ ולא אבו החרימם (ש"א טו ט). ולא אבו (ישראל) בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו (ישע׳ מב כד).— ועם א בסוף: ולא אבוא [1]) שמוע (ישע׳ כח יב), אולי מפני הארכת התנועה בדבור הנמרץ: לא אבוא כלל וכלל.— ועת׳: אולי לא-תאבה האשה ללכת אחרי (בראש׳ כד ה). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי (ויקר׳ כו כא). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחזק׳ ג ז).—ובהחלט בלי פעל אחריו: וגם אל מלך מואב שלח (ישראל לבקש רשות לעבר בארצו) ולא אבה (שופט׳ יא יז). ויקמו זקני ביתו (של דוד) עליו להקימו מן הארץ ולא אבה (ש"ב יב יז). ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם (למלך ישראל שתבע ממנו מלך ארם תנאים קשים) אל תשמע ולוא תאבה (מ"א כ ח). לא ישא (הגבר בעת קנאתו) פני כל כפר ולא-יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה).— בני אם יפתוך הטאים אל-תבא[2]) (שם א י). כה אמר אדני יי׳ קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם (ישע׳ ל טו).— ועם ל האיש או הדבר אחריו: כי יסיתך אחיך בן אמך וכו׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו (דבר׳ יג ז-ט). לא אבו (הפתאים) לעצתי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל).—והדבר ביהם הפעול אחריו: ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א כה).—ובחיוב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישע׳ א יט). היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב לט ט). —והשתמשו בו הסופרים במשמעת ״חפץ, רצה סתם: ואבית תהלה מגלומי גוש (מוס׳ יוה"כ, אשר אימתך). —ואמר המשורר: אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב"ע, תרשיש ב). העלם הלא תאבי דברך מני אך אין לאל ידך (רמח"ל, מגדל עז ב ג). אובה אשר כה יהי (שם ד ג).

—התפ׳, ״התאבה, מתאבה: ונפשו שוקקה, מתאבה (רס"י ישע׳ כט ח).

הנרדפים: חפץ, רצה, הסכים, והנגוד מאן.—ועי׳ ערך חפץ.

אֵבֶה[1]), ש"ז, סמי׳ אבה[2]), בכנ׳ אבי[3]), אבך, אבך, אבהו, אבו, אבה, מ"ר אבים, כנ׳ אבינו, אביהם, — קנה עבה נבוב, כמו הגמא המצרי וכדומה, יעשו בו בקצת מקומות אניות קלות שטות במהירות גדולה על פני הים[4]), Rohr; roseau; reed: וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה חלפו עם אניות אבה[5]) כנשר

---

[1]) בהרבה כ"י אבו, אך המסור׳ (ריש פרש׳ בלק ודני׳ ג כט) מונה א זו בפרוש בין שתים עשרה אלף הכתובות בסוף תבה ואינן נקראות. ואמר ר"י חיוג וז"ל: ע"כ אומר כי הפועל של רבים שעבר נכון הוא בלשון שיכתבו באלף אחר וו הרבים וכן מנהג לשון קדר וכמוהו ולא אבוא שמוע (אות׳ הנוח, תרג׳ ראב"ע, ספר הנוי). וכן ריב"ג (מבתלחק). ומהחדשים רק .Ew רואה באבוא צורה אמתית שהיתה באמת נהוגה בלשון, וסובר כי נולדה מהטעמה הזקה של תנועת בו עד שנשמע לאזן עוד כעין קול נשימה בסוף, ורד"ק (ספר הוי) מונה א זו בין הנחים היתרים, וכן אולסה׳ שטדה קויץ החליטו שהוא שבוש. בטכר (סי׳ 928) מודה אמנם באפשרות אמתות הצורה אך היא חשודה בעיניו. והנה בשאר האלפים הדומות לזו, השבוש מתבאר: ההלכוא אתו (יהוש׳ י כד) אלף הלכוא היא הכפל מן אתו שאח"כ; נשוא (תהל׳ קלט כ) במקום נשאו. אך בלא אבוא שמוע קשה למצא סבת השבוש, ולכן יש אולי לסמך על דעת אבי הדקדוק שלנו ודעת אולד, כמבואר בפנים. —[2]) אמר רד"ק: האלף תמור׳ הא ופה"פ נעלם. ע"כ. ובכ"י גרסות מתחלפות: תבוא, תבא, תאבה, תאבא, וכו׳. וכמו"כ רוב החדשים החליטו צורה זו משבשת. אך Kö. 1, 577 העיר כי נמצאת עוד צורה דומה לזו והיא ויתא וקשה לומר ששתיהן שבוש פשוט, ולכן יש לחשב כי היתה צורה כזאת במציאות בלשון החיה.

[1]) משקל נדה, רעה, וכן קצה, גאה, איעפ"י שזה תאר. והוא מלרע גם לא בהפסק, כמו גאה, וכן דעת הרד"ק, (מכלול, מסק׳ רעה). —[2]) כמו עלה, קנה, שדה, ודעת רד"ק (שם) כנראה אבה כמו רעה דוד שצירת הריש קים; אך כיון ששם גם סגול העין קים שלא כדין, כמו שהעיר שם רד"ק, אין ללמד ממנו.—[3]) רד"ק שם, וכן כל יתר הנטיות שם.—[4]) גזנ׳, והביא דמיון לזה בערב׳ אבא[a]) שפרושו קנה, וכן דעת שאר המפרשים החדשים והביאו עוד דמיון מאשורית אב שלפי דעת חל"א פרושו קנה (מלון אשור׳, דל׳ ומי׳ ארנ׳). —[5]) יונתן

---

a) أبّ.

יִמּוֹשׁ עֲלֵי אֹכֶל (איוב ט כה-כו).

***אַבְהוּת**, ש״נ, — המעמד של אב, המשפט והזכות של אב, **fatherhood; paternité; Vaterchaft**: שאין א ב ה ו ת לגוי (רש״י ברא׳ כ יב, גרס׳ כ״י סרוול, מובאה בהערה לרש״י מהד׳ דר׳ א. ברלינר).

***אַבְהַל**[1], ש״ז, — פרי אילן הערער, גרגרים ישמשו ברפואה להזיע וכדומה, **Sevenbaum; sabine; savin; (Juniperus sabina)**: ואלה הם התחבושות יוקת א ב ה ל מאגוז סיפרי ומהעצמות השרופים וכו׳ (קאנון ג כב ב ה). אגוז א ב ה ל (פרקי משה ט). א ב ה ל גיני פירוש שוינא המהות פרי הערער דומה לעוזרדין (יוסף וידאל, רשימ׳ הרפוא׳, גרס המעלות).

***אַבּוּב**[2], אֲבֻב, ש״ז, מ״ר אַבּוּבִים, — בכלל כל שפופרת ארכה עגלה, **Röhre; pipe; tube**, וביחוד — א) כלי זמר מקנה נבוב או משפופרת של נחשת וכדומה, **Schalmei; pipe, flûte; flute**: ולא היה מכה ב א ב ו ב של נחשת אלא ב א ב ו ב של קנה מפני שקולו ערב ולא היה מחליק אלא ב א ב ו ב יחידי מפני שמחליק יפה (ערכ׳ ב ג). א ב ו ב היה במקדש חלק היה דק היה של קנה היה ומימות משה היה וכו׳ והיה קולו ערב (גמ׳ שם י:). — ואמר הפיטן: לקחו הכרובים, תֻפים וַאַבּוּבִים (קינ׳ לת״ב, אלכעותי שפלו). — ומשל: א ב ו ב שהיה לשרים וזמר אורגים אינם רוצים בו (בארמית: אבוב לחרי וזמר לגרדאי לא מקבלוה מיניה יומ׳ כ:). — ב) שפופרת רחבה לקלות בה: ו א ב ו ב של קלאין (כליםב ג). נתנוהו (את העֹמר) ל א ב ו ב והאבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולו (פסיק׳ רבתי יח). — ובמשמ׳ הכללית של שפופרת דקה בכלל: והחלילין שהיו מנגנין בהן היה א ב ו ב שלהן של קנה (רמב״ם, כלי המקד׳ ג ה). דברים יבשים מוכנים להנפח באף וראוי שינופחו ב א ב ו ב (קאנון ג ה א ב).

***אַבּוּב־רוֹעֶה**[1], ש״ז, מ״ר אַבּוּבֵי רוֹעֶה, (או אבובי רועים), — צמח קוצי אבוב שלו מלא קשרים, והוא חריף הטעם, **Vogelknöterich; polygonum aviculare, L; continde**, והשתמשו בו לפנים לרפואה נגד עצירת השתן: אבל אוכל הוא את יועזר ושותה א ב ו ב ר ו ע ה[2] (שבת יד ג). — ויקראו לו גם מ ט ה ה ר ו ע י ם, עי׳ זה הערך.

***אַבּוּבְיָה**, ש״נ, — כמו בַבּוּאָה, בּוּבְיָה, עי׳ במקומו: ואשר במים מתחת לארץ להביא א ב ו ב י א וכו׳ הצורות שהן מתחלפות ונראות במים ובגופות הנוצצות שהן מוצהבות כעין נחשת קלל והוא א ב ו ב י א[3] (ר״י ברצלוני, פי׳ יציר׳ 14).

***אִבּוּד**, ש״ז, — שם״פ מן אִבֵּד: משקה העומד ל א י ב ו ד (שבת קמב.). מהו לכבות את הדליקה ביו״ט וכו׳ משום א ב ו ד ממון (כילם כב.). משום א י ב ו ד נשמה (חול׳ יא:). — ואמר המליץ: אין א ב ו ד כ א ב ו ד הזמן (שלמ׳ אליוירו, סוף יד לשון).

אֲבוֹי[4], — מלה להגות רגש של צער ומצוקת הנפש, והיא בת זוגה של המלה אוי, **wehe! malheur à...!; alas!**: למי אוי למי אֲבוֹי למי מדונים למי שיח

תרגם מגדיא. ר״י בן גנאח אמר שהוא שם נהר אחד, וכן רש״י ואב״ע. ורד״ק: האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום שממהרים ללכת. ע״כ. והביא עוד פרוש מלשון איבה, והכונה אניות שודדי הים. וכן נמצא בקצת כ״י כתיב איבה ביוד.

[1]) בערב׳ אבהל a).

[2]) קריאת האשכנזים. ספרדים אַבּוּב, וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפסות. בערב׳ אֻנבּוּב b) לכל דבר עגול ונבוב בקנה, בארמ׳ וסור׳ אבובא, ואומרים חל״א כי באשור׳ אמבב. ומקורו כנראה נ ב ב, עי׳ זה.

a) إبهل b) أنبوب

---

[1]) בערב׳ אנבוב אלראעי a), בסור׳ אבוב רעיא.

— [2]) כך היא הגרסה במשנה שבמשניות, וכן בגמ׳ ירוש׳ (שבת יד ג) ומדבב״ע. וכן גרסת הערוך. ובמשנה שבג׳ בבלי וירוש׳ בנוסח׳ הדפוסים אבוברואה, אבוב ראה, ובריי״ף כ״י אבוב רואה. ושם בגמ׳ כ״י א״פ אבוב רועה (ד״ס). ופרשו שם בגמ׳ ח ו ט ר א ד ר ע י א (כך גרס׳ הערוך וכן כ״י, ד״ס). ובנוסח׳ חומטריא. ואמר שם ר״ח ז״ל: פירוש בלשון ישמעאל אנבוב אלראעי או ע צ א אלראעי b). עכ״ל. וכן הערוך, והרמב״ם בפרוש המשנה. ויחס לו דיאוסקורידס הרבה סגולות נגד עצירת השתן ו ה א ב ן וכדומה.

[3]) כך שם פעמים, ובגוף המכילתא בוביא.

[4]) צורה קצת זרה והמקור ומשמעת המלה קצת מסופקה. התרגומים הקדמונים תרגמוה במשמ׳ בלבול, קצת המפרשים פרשוה במשמ׳ עני, מן א ב י ו ן (מנחם,

a) انبوب الراعي b) عصا الراعى

למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין לבאים לחקר ממסך (משלי כג כט-ל).— ובספה"א: א ב ו י לחדש החמישי (רסע"ג, סליח' ת"כ). א ב ו י לאיש אשר נעור ולא ראה נתיבתו (ר"ש הנגיד, משל קכו). ו א ב ו י על ימים קווצותי בטל ילדות ים, השחרות נמלאו (רמב"ע, דיואן). א ב ו י לדור לפי כספו כבודו (מנת' יהוד', בונא נבים). א ב ו י עולם רחב הים ותכיל לרבבות עם ונפשי לא תכילה (עמנ', מחבר' ז). — ויאמרו אוי ואבוי: עברו שנותי וחלפו ימי אוי ו א ב ו י כאשר ידאה הנשר (מנחס, מחברת). מי יתן ראשי מים ועיני מקור נוזלי, ואבכה כל ימותי ולילי, את חללי טפי ועוללי, וישישי קהלי, ואתם ענו א ב ו י אוי ואללי (ר' קלוני' בר"י, קינ' לת"ב). אשריהם משבילים כרקיע זוהריב, במנוחות שלום נחו ישרים, אוי ו א ב ו י שוד ושבר לנותרים, למדיבת נפש וחבלים וצירים (קינה, החריבו ממני). קול זעקת לבי וקול זעמי, סבו בכל חצר בכל מבוי, א ב ו י אוי (ר"ע פרנס, הוס' למתק שפת' סה). א ו י ו א ב ו י כי הגביר הסגירני (לרור סמור, לך לך יח). ישראל הוי ו א ב ו י קורא מן המצר (פיוט יוה"כ, אילת השחר).— *ועם ה הידיעה: למי האוי ו ה א ב ו י לנואף המשלח מדנים בין איש לאשתו וכו' למי הם באות הקללות שאמרנו האוי ו ה א ב ו י וכו' (מד"ר במד' י). שהאוי ו ה א ב ו י הוא להם (רלב' דעת, ר"מ אלכילא ד ו). ומזה המין היה האוי ו ה א ב ו י הנאמר בימי אחשורוש (מגל' ספ' לרבב"ל דורא).

*אֲבוּל[1], אֲבוּל, ב"ז, מ"ר אֲבוּלִים, אֲבוּלֵי, אֱבוּלִים, אֱבוּלֵי,— מבוי מפולש מקורה ומלמעלה בנינים, משער העיר פנימה, gewölbter Gang; passage vôuté: אין חולקין את א ב ו ל י ם[2] עד שיהא בה כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה (תוספתא ב"מ יא י). הלכו כל ה א ב ו ל י ם עד מגדל צבעים ומתו שם (מד"ר רות א ס).

*אִבּוּל, ש"ז,— שה"פ מן אִבֵּל: האלמנה (לא תתארס לפני ג' חדשים ממות בעלה) מפני ה א י ב ו ל (יבמ' ד י).

אֵבוּס[1]), ש"ז, מ"ר אֲבוּסִים, בכנ' אֲבוּסֶךָ, סמי' אֵבוּס, —כלי יתנו בו מספוא ומים לבהמה, Krippe; crèche manger: ידע שור קנהו וחמור אֵבוּס בעליו (ישע' א ג). באין אלפים אֵבוּס בר[2]) (משלי יד ד). היאבה רים עבדך אם ילין על אֲבוּסֶךָ (איוב לט ט).—ובתו"מ: עריבה גדולה שנפחתה וכו' עשאה א ב ו ס לבהמה אף על פי שקבעה בכותל טמאה (כלים כ ד). קירות ה א ב ו ס וקירות המחיצה (נגע' יב ד). השואל את הפרה ובא והעמידה על א י ב ו ס בעליה (תוספתא ב"מ ח כ). נוטל הוא (קיסם) מן ה א ב ו ס שלפני בהמה (פס יו"ט ג יח). ולא ימלא אדם מים ויתן לפני בהמתו וכו' ב א י ב ו ס העומד בר"ה גבוה עשרה ורוחב ארבע (עירוב' כא.). סוסי אש וכו' העומדים על א ב ו ס י אש ומלאים נחלי רתמים ואוכלים גחלים מתוך א ב ו ס י ה ם וכו' ונהרי אש בצד א ב ו ס י ה ם (היכל' רב' טו, ביהמ"ד ילינק ג). — וכמו"כ גומה בקרקע בצורת אבוס לתת בה אבל לבהמה: אמר רב חסדא מחלוקת (בין החכמים שבמשנה אם מותר לגרוף מלפני הבהמה היא) ב א י ב ו ס של קרקע אבל ב א י ב ו ס של כלי דברי הכל מותר (שבת קמ:). —וגם המקום בהרפת שהבהמה עומדת שם: היתה (הבהמה) עומדת ב א ב ו ס (ירוש' בבוע' ז לז ד). רב יהודה התיר ליטול ציפורנים של חמור (בחו"ה) וכו' ולבנות א י ב ו ס (הלכ' פסוק', מועד).— וערבה שהפועלים אוכלים ממנה יחד: לא יאכל עמו מן ה א ב ו ס שלפני הפועלים (נדר' ד ד). במאבילו (את הפועל) מן האבוס (ירוש' דמאי ב כג:).

אָבוּס,— בינוני פעול מן אבס, עי"ש.

ר"י חיוג, ראב"ע ועוד). אך רש"י פרש צעקה ויללה, ורד"ק ואחריו רוב המפרשים והחדשים ראו בה מלת קריאה כמו א ו י, אעפ"י שהאות ב אינה מצויה באותיות קריאה של רגש. ובמשמעה זו נשתמשו בה בספרות.

[1]) באשורית אַבּוּל, שער העיר (מוס' ארכ', מלון אשורי), וכן בארמ' וסורית.— דלמן: אֱבוּל, אך אשכנזים וספרדים קוראים אבּוּל, וכן לפי הסורית.—[2]) כן בנוסחא' הישנות, ובצוק' איבולים. ופרש ר"ח בגמ' עירוב' ו': אבולי מ ב ו י, וכן נראה בפרט מהמאמר במד"ר רות המובא בפנים.

[1]) משק' אֵטוּן, אֵסוּר, וחסר: אֵמֻן, ועין תלומה: אֵזוּר, אֵפוּד. ואמרו המדקדקים החדשים כי עקרו הוא פֵעוּל, ו נ ת א ר ך הטף סגול של האלף, אעפ"י שבשמות אחרים, אֱלִיל, אֱנוּשׁ, אֱשׁוּן, לא נתארך. — בלשונות האחיות אין חבר למלה זו, זולתי באשורית אַבַּס (מוס ארג', מל"א). וע' א ב ס.— [2]) התרגום ורוב המפרשים הקדמונים פרשו האבוס הוא ריק, ויש משערים שצ"ל א פ ס במקום אבוס.

*אֲבוּק, ב"ז, — בה"פ מן אבק.

*אֲבוּקָה[1], ב"נ, מ"ר אֲבוּקוֹת, — קסמי עץ או סמרטוטים וכדומה דולקים יחד להאיר אור גדול, Fackel; flambeau; torch: הסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור שבידיהן (סוכ' ה ד). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדות א ב). ונכנסו (הכהנים) אחריו ושתי אבוקות של אור בידם (תמיד א ג). מבערב מבקרין אותו (את הקרבן) לאור האבוקות (שם ג ד). אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר (פסח' ז:). למה צדיקים דומין בפני שכינה כנר בפני האבוקה (שם ח.). אבוקה כשנים וירח כשלשה (ברכ' מג:). לעולם שוחטין בין ביום ובין בלילה וכו' בשאבוקה כנגדו (חול' יג:). משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצין ומן הפחתים וכו' (סוט' כא.). ואבוקות של אור דולקות לפניהם כל הלילה כולה (מגל' תענ' ט). שבלילה מבקשין בני אדם הרבה ומבקשין אבוקות של אור (הלכ' פסוק', מועד). ואבוקה של ישועה (רה"ב, שבת ב א, בשם ספ' העתים).

*אֲבוּת, ב"נ, — כמו אבהות: יצא כותי שאין לו אב דאין אבות לכותי (רב"י נזיר סא.). למאי הלכתא אמרת דאין אבות לכותי (שם). אחים (גרים) מהאב לבד מותרין בנשיהן דאין אחוה לגוי מן האב וכן נושא בתו ואחותו מאביו ואשת בנו דאין אבות לגוי (ראב"י, האשכול, הלכ' גרים). אעפ"י שאין אבות לנכרי מ"מ אסור לגר להכות או לקלל אביו הנכרי (שם). מצד האבות והבניות (אמונה רמה א ו, ועוד שם א ז). — *אבות בית דין, משרת אב בית דין: ואף מר יוסף אודענו וקם ברבים ואמר פליקת נפשאי מן גאונות והדר לאבות בית דין[2] (אגר' ר' שרירא גאון).

---

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי נצטמצמה מן אֲבַהוּקָה, מן בהק, הבהיק.

[2]) אעפ"י שהמאמר הוא בארמית, מ"מ המלים: אבות בית דין הם בעברית, ואין ספק בדבר כי

*אָבוֹת, — שם מסכת ממסכתות התלמוד, נקבצו בה מאמרי החכמים במדות ומוסר.

*אַב זָקֵן[1], ב"ז, — אבי האב, אבי האם: לקרוע שטר זה ולכותבו בשילוש השמות של אביהם וזקנם (נמוקי תו"מ, בטר' מט ז). דודך אבי זקני הישיש (מה"ג, דביר ג לד). אבי זקנם ר' חיים פרחי (שם, מכתבי לוי א).

אבח[2]), ממנו אִבְחָה, *אָבְחָה *אַבָּח.

*אַבָּח[3]), ב"ז, מ"ר אַבָּחִים, אַבָּחֵי, — ברק להב החרב, וחרב מרוטה, מחדדה, Schwert; glaive; sword, וישתמשו בהשם הזה במליצה, בדבור הנשגב: בזבת אם נינו שוסה, חרב יד תסיר אבח (רסע"ג, עבודה). בתק מריקי אבח מתער, יהירים המלטשים תותח ותער (ר"י בן אביתור, נעילה, מחזור תלמסן). גמול נמלט מאבח נשחז, בפשטו צוארו דמו לא נפחו (רבב"נ, אז בכסר המור). עמוד נא אבי וקשור הטבה, פן אגור מפני האבח (שם). מאכלת שנונה מרוטה לטבח, נדנה נתן מלהבעיתו באבח (ר' מאיר בר"י, סליח' ב' עי"ת, אל הר המור). הנניה וחבריו מסרו נפשם לאבח, רבי עקיבא וחבריו בעלי הטבח, כורתי בריתי עלי זבח (יעקב בן הגר, סליח' כ' סיון, בנומי אמוני). הרבו שלף אויב עלינו לטבח, להיות זוקף עיניו ורואה את האבח (פיוט ר"ש בל בני פלס, סדור אהבת קדמונים). שאונם (של צבאות אוליפרני) נבגע ותברח רוחם, שחתו והגרו בפחד אבחם (יוסף ב"ר שלמה, שבת חנכה, אודך כי אנפת). — ונרדף לטבח: חרבו שלף אויב עלינו לאבח, להיות עוללים ויונקים מובנים לטבח (סליח' י"ז בתמוז, אתאנו לך). — ומ"ר: לאמותם נואמים הננו נשחטים ונטבחים, בהקדישם לטבח והתיקום לאבחים (קינ' גת"ב, אמרתי שעו מני).

השם הזה היה נהוג אצלם גם בדבור העברי. והנה שער פרופ' בכר כי המלה אבדינות שבס' המליצה של ר"ש בר"ש הפרסי הוא שם מפשט למשרת אב בית דין. אבל אין זה מפרנס פרושו של הר"ש בעצמו „מחמנה של טבחים".

[1]) כך בארמ': אבא סב (תרג' אסת' ז).

[2]) שרש מסופק בלשון העברית. בערב' יש אמנם פעל אבח', במשמ' נתן דפי באיש, ובאשור' יש, לפי דעת הל"א, השם אבח, שפרושו לפי דעתם ענוי ויסורים.

[3]) יצירת הפיטנים מן אבחה שלקמן.

·אַבַח, פ״י,— הרג באבח, בחרב, töten ; tuer to slay : אישיתה צרות ונקמת אנטיוכס, אבח חסידי ומשיחי נכם (יוסף בן שלמה, יולר חנכה, אודך).

אִבְחָה[1], ש״נ, סמי׳ אִבְחַת,— ברק וצחצוח דבר מלטש וממורט, למשל של להב חרב מרוטה, das Blinken vif éclat ; gleam : למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם נתתי אִבְחַת[2] חרב אח עשויה לברק מעטה לטבח (יחזק׳ כא כ).— ואמר הפיטן : גדע רום קרנם ועלומם הקציר, ו ב א ב ח ת חרב שעריהם הציר (ל״א קליר, קינות, איכה תפארתי). — ובמשמ׳ זו השתמשו בו הסופרים האחרונים : לא תראה א ב ח ת חרב ולא תשמע קול רעש כידונים (א׳ מפו, אהב״צ כז).— ויש שהשתמשו בו במשמ׳ עצם להב החרב : עליו תרנה א ב ח ת כל מגל וחרמש (ב׳ פפנה׳, ארבע כוסות, כוס ישוע׳ א). — ומ״ר ·אבחות, במשמ׳ חרבן: עמודים וגוילים לאבחות, ואותיות קדושות פורחות (סכת א׳ אחה״פ, אין כמוך).

·אַב־חוֹרֵג[3], ש״ז, בכנ׳ אבי חורגי, מ״ר אבות הורגים,— בעל האם ביחס להילדים שילדה לאיש זולתו, Stiefvater; beau-père; step-father : עוד יבכו עליך ימים רבים יתומים מעונים תחת ידי א ב ו ת ח ו ר ג י ם (מא״ג, דביר, ריב מבפתח ט).

∞אַבְחֶמֶץ[4], ש״ז,—גוף אוירי, בלי טעם וריח, אחד מיסודות הרכבת המים ואויר הנשימה, ופועל שריפת הגופים, Sauerstoff ; oxygène : בלי א ב ח מ ץ בכמות מספקת לא יחיו בעלי חיים (הצפה שנה ג׳ גליון לג, קדמ׳ המדעים). והנה ידוע כי הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים אבמים לכל חלק אחד של א ב ח מ ץ (בס, גליון כג, הרי אב).

·אַבְחָנָה, ש״נ, סמי׳ אַבְחָנַת, מ״ר אַבְחָנוֹת,— כמו הבחנה, בחינה, בה״פ מן בחן,הבחין, Prüfung examen : א ב ח נ ת מומים מלהגיש בעל מום (ר׳ אליהו הזקן, אזהר׳ א בבוע׳).

∞אַבְחֶנֶק[1], ש״ז,—בחכמת הכמיה, שם לגוף אדי, אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, azate ritogen ; Stickstoff.

אבט[2]

***אַבַּט**[3], — אַבַּטִי, ש״נ, מ״ר אַבַּטָאוֹת, -טִיאוֹת, -טִיּוֹת, —כלי ישימו בו מים ויכנס אדם בו וירחץ גופו, Bade, Wanne; bain baignoire, ובהרחבה מרחץ שיש בו אבטאות, Badezimmer ; bathroom; tub : משדבו עוברי עבירה (שהיו רוחצים בחמים בשבת) חזרו לאסור ה א ב ט א ו ת [2] שבכרכין (תוספתא שבת

---

[1] לא ידוע מקורה, ויש מפקפקים באמתותה, זעי׳ בהערה לקמן.— [2] הביא מנחם בן סרוק בשם יהודה בן קריש הגהה א ב ע ת במקום אבחת והשיב עליו, ופרש אבחת כמו אימת, בלי יסוד, כי אם לפי ענינו. וריב״ג אמר, וז״ל : אין למלה זו גזרה ממה שבידינו מהלשון והראוי בו שיהיה ברק החרב ולהטו. רש״י הביא יש פותרין טבחת, והוא בעצמו פרש קול זעקת הרוגי חרב, ואבחת כמו נביחת. ויונ׳ תרגם קטלי חרבא. ויש סברים כי המלה אבחת מיותרה כלה ומנסחים הכתוב כך: נתתי חרב מרוטה לברק הודדה לטבח.— וקצת החדשים פרשוה במשמ׳ המלה האשור׳ אבח שלמעלה.

[3] עי׳ הורג.

[4] מורכב מן א ב ומן ח מ ץ, על שם שהוא מ ו ל י ד ה ח מ צ י ם, לפי השם בלעז oxigéne, שנתן לו החכם הצרפתי לבואזיה, מפני שהאמינו אז החכמים ש כ ל החמצים מרכבים ביחוד מהגוף הזה. ובניתי שם מרכב זה בצורת השמות הפרטים המרכבים מן אַב, אֲבִי, עם מלה אחרת, שהובאו למעלה אחרי ערך אָב הראשון, והוא בנין נאות לשמות לכל הגופים כיוצא בזה, שהם כמו א ב ו ת לסגולה מהסגולות, למשל גוף האוירי השני שבהמים : אַבְמַיִם, ולגוף האוירי שהוא אחד מהיסודות שהאויר מרכב מהם, אַבְחֶנֶק מפני סגולה ידועה, וכדומה. וכבר שבח הרכבה זו החכם דר׳ י׳ ק צ נ ל ס ו ן מחבר ספ׳ רמ״ח אברים.

[1] מרכב מן אב ומן חנק, על שם סגולתו, שבתוך האויר הזה תפסק הנשימה, ועי׳ הערה שלמעלה.

[2] בעברית וארמ׳ שיש בידינו אין הצרוף הזה. באשור׳ לפי דעת חל״א, משמעת אבט היא מצוקה, ובפרט מצוקת רעב. בערב׳ אבט, בית השחי.

[3] בערוך ערך אמבטי נאמר : ואמבטי הוא א ב ט שלמעלה. נראה מזה שסבר שהיו אומרים א ב ט היחיד מן אבטאות. וכן עה״ק. מעריך המערכות נקד אבטי אבטאות, צ״ד נקד היחיד אבט, וכן דיס׳ בלשון רבנן. לוי כתבה בצורה ארמית אבטא, וגזרה משרש שמי משם א ב ט בערב׳, וקוה׳ נקד אַבַּט ואמר שהיא פרסית. אבל, אין ספק כי זהו בעצמו השם אמבטי, והבליעו קצתם את המם באות השפיית שלאחריה (Kr. Lehnw. 1,119), וקצתם השמיטו גם התנועה האחרונה מפני שקראוה אולי מלעיל. ויש לחשוב כי הדגישו הבית להשלים המם (ד״ר הרכבי, הערה לעה״ב, אמבטי).— [4] כך גרסת הערוך גם בגמ׳ שבת, ועה״ק א ב ט י ו ת. וכן דפוס שונצינו. ובנוסחא׳ אמבטאות, וכן בב״י (ד״ב). —

ג גוגמ׳ כבלי כס ע.). ב א ב ט י[1]) קטנה אם **יש** בה רשות רוחץ בה מיד (מכשיר׳ ב ה). שמא ב א ב ט י[2]) עיברה (תגי׳ טו.). ה א ב ט י הזו האב והבן אין יכולים לרהוץ בה כאחת (ערוך, ערך אמבטי, בשם **ילמדנו**). א ב ט י של מרחץ (רה״ג, אהל׳ יב ג).

אבטח,— עי׳ אבטי.

אֲבַטִּחַ[3]), אבטיח, ב״ז, מ״ר **אבטחים**, **אבטיחים**,— פרי אדמה מלא משקה, ממין הקשואים והדלועים, **wassermelone ; melon, pastèque ; water Melon : זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים** (במד׳ יא ה).— ובתו״מ : **איזהו גרנן למעשרות** וכו׳ א ב ט י ח משישלק (מעשר׳ א ה). **האומר לחבירו** הילך איסר זה וכו׳ ב א ב ט י ח **שאבור** לי סופת ואוכל (שם ב ו). ובירק הקשואים והדלועים ו ה א ב ט י ח י ם (שם א ד).— שריק, מי האבטיח, עי׳ זה.— *אבטיח הודי, מין צמח יגדל ב ה ו ד ו ופריו דומה קצת בצורתו ל א ב ט י ח, **ומלא משקה** משיב נפש, melocactus : או יעשה האמבטי כלו מסחיטת הדלעת וכו׳ או מ א ב ט י ח ה נ ד י (קאנון ג ב ג). וישתה העלול החלב החלוב **שיעור** נכון אם לא יהיה שם קדחת ומי השעורים **ומי הדלעת** ומי ה א ב ט י ח ה ה נ ד י (שם).

***אַבְטָחָה**, ב״נ, מ״ר אבטחות,— כמו הבטחה : **אנשי** אמת אלו בעלי א ב ט ח ה (מכי׳ יתרו ב).

***אַבְטִי**[4]), ב״ז,— בליטה מן **הכותל סמוך לחלון** וכדומה תשא עליה נסר, **Vorsprung, Tragstein ; console ; saillie, bracket** : ומודה ר׳ **אליעזר** ב א ב ט י[1]) שעשאו מתחלה שהוא מביא **את** הטומאה (תוספתא אהל׳ יג ג).

אָבִי[2]),— מלת הקריאה **להגות רצון ותשוקה : אָבִי** יבחן איוב עד נצח (איוב לד לו).

אָבִי,— סמי׳ מן אָב, עי״ש.

אָבִיב[3]), ב״ז, מ״ר אביבים,— **השבלים כשהן כבר** בקנה ועודן **ירקות**, **grüne Aehre ; épi vert ; green ear : והפשתה והשערה נכתה כי השערה** אביב והפשתה גבעל (שמות ט לא). **ואם תקריב מנחת** בכורים ליי׳ אביב קלוי **באש גרש כרמל תקריב את** מנחת בכוריך (ויקר׳ ב יד).—ובתו״מ: **הזורע וכו׳ סיערתו הרוח** (את הזרע לתוך הכרם) **לפניו ר״ע אומר אם** עשבים (עלו) יופך ואם א ב י ב ינפץ ואם הביאה דגן תדלק (כלא׳ ה ז). על שלשה סימנין **מעברין את**

[1]) גרס׳ הערוך דפו׳ ראשון ערך אמבטי. ובנוסח׳ וכן בנוסח׳ עם גוף פרוש הרמב״ם חוצ׳ דרנב׳ אמבטי.—[2]) גרס׳ הערוך ערך אבט וערך אודנא. ובנוסח׳ וכ״י אמבטי.

[3]) מארמית וסורית וערבית נראה **שהתנועה האחרונה ארוכה**. בארמ׳ אבטיחא, מ״ר-חיא, בסור׳ **בטיחא**, בערב׳ בטיח׳ a) יבפי ההמון גם בטיח׳. ויש סוברים **כי זה** שם שאול מלשון מצרית, ולפי דעת פרנקל (Aram. Fremdw.) השם בטיח׳ בערב׳ שאול מארמית, **וקצת** סימן לדבר שהוא ש א ו ל הוא שנהוג בערב׳ **גם השם המסורס** טביח׳, כאלו נגזר מן שרש טבח׳ ממשמעת **בשל**.— ואין חבר למשקל זה זולתי אבעבע. ואם האלף **אינה** ס׳ המשקל אלא נוספה או מהשרש, **יש קצת דמיון** למשקל זה בהשמות חנמל, חבצלת.

[4]) משקל שבוי, ואעפ״י שיש מפקפקים **באמתות מלת השם** שבוי, מכל מקום כבר נתקבל בלשון.—[1]) כך הגרסה בתוספתא בנוסחאותינו, ובטהד׳ **צוקמ׳** מכ״י ארפוט אבטו, וצ״ל אבטי. וכן הביא הערוך ערך בטח : ובתוספתא א ב ט י כמין טיחת טיט בבנין **שהוא סמוך לחלון וזיז** נתון עליו וכו׳ פי׳ א ב ט י בנין כמו אבטי **של** מרחץ, ע״כ, והם ממש דברי רה״ג בפרושו **למשנת אהל׳** י״ב ג׳ **אלא שנשמטה שם** מלת אבטי **אחר מלת** בתוספתא. והנה אעפ״י **שמפני הדמיון** עם **השם** אבטי של מרחץ כתב רה״ג בנין כמין **אבטי של מרחץ, עקר** הכונה בשם זה היא מה שכתב בתחלת הפרוש : טיחת טיט בבנין וזיז נתון עליו, כמו שמוכח ממה שתרגם שם רה״ג בערבית ולא הביאו הערוך, והוא : **רד** בטיית, ופרוש רד a) בערב׳ הוא סמך כל דבר **שדבר** אחר סומך עליו. והנה לא נתברר מקור מלה זו, **כי** הדמיון עם אמבטי של מרחץ רחוק מאד. וגם מה **שהביא** קרוים כי השם אבטי שמש גם ביונית במלאכת הבנין **אינו** מצילנו מהדחק יען מלה זו ביונית במלאכת הבנין **פרושה** מ ד ה, שאינו ענין לכאן. וי״ג אבטח, ועי׳ בטח.

[2]) מנחם בן סרוק **פרש** : רצוני ומאויי **שיבחן איוב**. רש״י, ראב״ע ואחרים פרשו שהוא קריאה **לאלהים** במשמ׳ אב לבנים. וקצת החוקרים החדשים **(וטשטין ואחרים)** העידו כי הערבים בחורן אומרים **אַבִי תַבִי וכו׳** במשמ׳ אבקש, תבקש וכו׳.— **אולסה׳** סובר **כי אבי במשמעת** אב **לבנים** קבל בשמוש הדבור הרגיל **משמעת** של בקשה **והגיית** מאוה. ויש מפרשים במשמעה **זו גם : אבי** דבר גדול דכר הנביא (מ״ב ה יג).

[3]) מן אבב.

a) رِدْ

a) بِطِّيخ بَطِّيخ

השנה על ה א ב י ב ועל פירות האילן ועל התקופה (תוספתא סנהד׳ ב ב). א ב י ב קצור (ירוש׳ יומא ו מג ג).—ומ״ר: כת תת ב א ב י ב י ם רכים, כרמל לחקליא אביב פירוכים (מוס׳ פרב׳ החדש, הנה ימים). זורזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות, צאת מבערב עשות כריכות מ א ב י ב י תבואות (ר׳ מאיר נהוראי, מער׳ ב פסח, אור יום הנן). לפי שעדיין אינם (החרובים) א ב י ב י ם (אמרי יושר לר״מ דיין, סי׳ ג). —ב) חדש האביב, החדש שבו הדגן אביב, הוא חדש ניסן, Monat April; mois d'Avril: שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים (שמות כג יה). —ג) עונת השנה אחרי הסתו מן ניסן ועד תמוז, Frühling; printemps; spring: וברוב שיקרה (חלי הפלג) יקרה בחוזק קור הסתו וגם יקרה ב א ב י ב בתנועות הליחות (קאנון ג ב ב). ואם יוקדם סתו צפוני וילוה אליו א ב י ב דרומי גשמיי וקיץ בלתי נשיבת הרוחות ירבה הרמד (שם ג א ו). והנה ירבה השעול בסתו ו ב א ב י ב הסתויי (שם י ג א). וכבר כתבו הטבעיים שארבעת תקופות השנה הם כנגד הארבעה זמנים ששיערו בחיי האדם הזמן הראשון שהוא ה א ב י ב הוא כנגד הילדות והשחרות וימי הנערות והקיץ הוא כנגד זמן הבחרות (ר״י אברבנאל, זבח פסח, בסוף). ימי ניסן ואייר וסיון זמן ה א ב י ב האויר יותר מזוג (ר״י אהלון, אולה״ת א ב ג). לד׳ זמני השנה שהם ה א ב י ב והקיץ והחרף והסתו (ראב׳ דעת לר״מ אלבילאג א ו א).—ומשל: דרור אחד לא יבשר ה א ב י ב (אבר׳ פלוס, נוה בלוס א ו). והוא הזמן הממוצע בין הקור והחום והוא זמן ה א ב י ב (מ׳ אלדבי, ב״א ב ד). —ואמר המשורר: רק את (השמש) כי שבת צפונה, עת א ב י ב קראת לנו, ארצנו בך נכונה, ותהי רוה כלנו (אד״מ סב״ק, האביב). ופרחים בדוד אשנבי יצלו, מתגרת יד הסתיו נבלו קמלו, מריח ה א ב י ב חיו בלהם (יל״ג, תגליי). אך שוא הוד ה א ב י ב כל תלמי רקמה, לא תחז בם עיני אך קוץ עם שקמה (מיכ״ל, כנור בת ציון, האביב). —ובהשאלה לשני הילדות, הבחרות: אהה! ימי הילדות א ב י ב החיים (מה״ג, אביעזר ג). מדוע לא ימשך א ב י ב נעורי כל ימי צבאי על הארץ (ארבע כוסית, התרעלה ד). ושערותי הלבינו לשחור תשובנה א ב י ב נצח יהי (אבר׳ גוטלבר, ממלרים 179). ב א ב י ב התבל בעלומי הארץ, עת היא עוד לא מלאה מטה ופרק (יל״ג, הסוס המתנקס).

אביבי, בת״ז, נק׳ אביבית, —א) מה שהוא מזמן ה א ב י ב: ושיהיה זמנו (של האביב) זמן מה שבין השווי ה א ב י ב י או לפניו או לאחריו מעט עד הגיע השמש להצי שור (קאנון א ב ב ג). דע כי אלו הפרקים (של השנה) וכו׳ אצל חכמי הכוכבים הם זמני העתקת השמש ברובע רובע מגלגל המזלות מתחילים מהנקודה ה א ב י ב י ת (שם). —ב) שיש בו מטבע ה א ב י ב, לא הם ביתר ולא קר, כמו האביב: ואם יהיה הקיץ א ב י ב י תהיינה הקדחות רפות בענינם (שם א ב בו). יש מן הארצות שהן שוות א ב י ב י ו ת ומהן חמות קייציות ומהן קרות סתויות ומהן יבשות הרפיות (שם ג ב ד).

אביון[1], ב״ז, מ״ר אביונים, אבינים, כנ׳ אביונך, אביונך, סמי׳ אביוני, אביני, נק׳ אביונה, —א) דל מאד, שאין לו צרכיו ומבקש מאחרים, Bettler; Dürftiger; paurve, indigent; poor, needy: כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וכו׳ לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ טו ז). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (עמו׳ ח ו). אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם (איוב לא יט-כ). כפה פרשה (האשת חיל) לעני וידיה שלחה לאביון (משלי לא כ). לא תטה משפט אבינך בריבו (שמות כג ו). פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (דבר׳ טו יא). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים[2] (עמוס ד א). פזר נתן לאביונים צדקתו עמדת לעד (תהל׳ קיב ט). והשביעת תשמטנה (את תבואת האדמה) ונטשתה ואכלו אביני עמך (שמות כג יא). צידה ברך אברך אביוניה אשביע לחם

---

[1]) משקל עליון, אלא שזה תאר ואביון שם. ואמרו הקדמונ׳ ורוב האחרונים שנגזר מן אבה במשמ׳ הפץ, ואביון ר״ל מי שחפץ. ודחוק הוא. וברט (מה״ב כו) הביא בשם חלמ״צ דמיון לזה מלשון ג׳פטית ושער כי היא מלה שאולה מלשון מצרית הקדומה, אך בעצמו העיר על הדוחק שיש בהשערה זו. ואולי היה לשרש אבה בתחלה משמ׳ בקש, שאל, במו בעה, ופרוש אביון הוא מי שמבקש, שואל, וכן בערבית ש א י ל a), ר״ל אביון משרש שאל. — [2]) נמסר במס׳: י״ו במקרא ג׳ חסר׳.—

a) سائل

(תהל׳ קלב יה). — ויבא הרבה בחבור עם עָנִי¹), דל: לא תעשק שכיר ע נ י ואביון (דבר׳ כד יד). העניים והאביונים מבקשים מים ואין (ישע׳ מא יז). הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם וכו׳ ויד ע נ י ואביון לא החזיקה (יחזק׳ יו מט). יחס על ד ל ואביון (תהל׳ עב יג). פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו (שם פב ד).— ועם הנגוד עשיר: גם בני אדם גם בני איש יחד ע ש י ר ואביון (שם מט ג).—ב) קשה-יום, נתון בצרה, נרדף, elend; malheureux; wretched: לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון במשפט (ישע׳ לב ז). שירו ליי׳ הללו את יי׳ כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמ׳ כ יג). כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי (תהל׳ קט כב).—ולנק׳ אביונה, אביונות: ו א ב י ו נ ה לשון נקבה (אדונ׳ בן תמים, ראב״ע קהל׳ יב ה).—ואמר המשורר: במשלים הארצות (בימי החרף) לשממות נחרצות, נהרצות כזקנה אלמנה א ב י ו נ ה (ראב״ע, ריב בין הקיץ והחרף). חרדי כיונה עניה א ב י ו נ ה, זכרי בכל עת מנוחה עליונה (בכתי יגונך, תוכח׳ ליוה״כ).

***אֶבְיוֹן**, ש״ז,—מן אביונה שלקטן (רד״ק מכלול, כ״ז תנ״ע, קטכר), ועי׳ הערה לאביונה.—ומ״ר: תמלאו כריסו מתמרות אביוניך (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוסר יח).

***אֲבִיּוֹנָה**²), ש״נ, מ״ר אביונות,— הפרי הרך של הצלף, משמש לתבל המאכל, Kaper; câpre; caper berry: הצלף מתעשר תמרות ו א ב י ו נ ו ת³) וקפרס ר״ע אומר אין מתעשר אלא א ב י ו נ ו ת מפני שהן פרי (מעשר׳ ד ו). אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה בחוצה לארץ זורק את ה א ב י ו נ ו ת ואוכל את הקפריסין (ברכ׳ לו.). על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בפה״א ועל ה א ב י ו נ ו ת ועל הקפריסין אומר בפ״הע (שם). מעשר בקפרס על התמרות ומן התמרות על הקפרס אבל לא מהן על ה א ב י ו נ ו ת ומן ה א ב י ו נ ו ת עליהן א ב י ו נ ו ת נוהגין עליהן .הוסרי אילן והוסרי זרעין (ירוש׳ מעשר׳ ד נא ג). —ובפהמ״א: פרי ה א ב י ו נ ה הוא קפר הם ושוב לטחול (אסף הרופא, כ״י מינכן, דף כז). צלף הוא מין אילן ויש בו קפריסין ועלין ו א ב י ו נ ו ת (ערוך, ערך צלף). וכן ה א ב י ו נ ו ת של צלף חייבים (בתרומה) מפני שהן פרי (רמב״ם, הלכ׳ תרומ׳ ב ד). ו ה א ב י ו נ ו ת של צלף הן הפרי שהן כצורות תמרים דקים קטנים (הוא, ברכ׳ ח ו).

אֲבִיּוֹנָה¹), ש״נ,— כמו אביונה שלמעלה, והוא פרי הצלף, ומפני שהאמינו שפרי זה מעורר התאבון והתאוה²) השתמשו במלה זו במשמעה של תשוקה ותאבון ותאות בשרים, Gelüste; appétit, désir charnel; sexual desire: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה³) כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל׳ יב ה).— והשתמשו הסופרים הרבה במשמעת

---

¹) ההבדל בין עני ובין אביון: להקדים (בתשלומי שכר שכיר) עני לאביון וכו׳ א ב י ו ן משום דלא כסיף למתבעיה (ב״מ קיא:). ורש״י שם: אביון מעונה מעני.

²) בספ׳ היחיד לא נזכר בשום מקום כ״א הרבים, וספרדים ואשכנזים קוראים אֲבִיּוֹנוֹת. וכן נקודה בכל משנ׳ המנקד׳ הנדפסות. בוקשד׳ וכשתלי אב-, צ״ד אב-. וכן נקדוה לוי, קוה׳ ודלמן, ואעפ״י שחלק על זה דר לו (בהל״מ), והחליט כי צריך לקרא אביונות, כמו אביונה שלקטן, כמו שנקודה מלה זו בה״ג הוצ׳ הילדסה׳ על אביונות, אין לדחות הקריאה המקבלה.—ובדבר מקור השם הזה לא מצאו חוקרי הלשון דבר יותר מתקבל מדעת הקדמונ׳ שפרשוה מלשון א ב ה במשמ׳ חפץ מפני שהפרי הזה גורר ומעורר ה ת א ב ו ן לאכילה. —³) וז״ל הרמב״ם בפרוש המשנה: צלף הוא בערב׳ אלכבר וכו׳ ויש ממנו פרי מבושל כל צרכו ושמו הידוע אצלנו בלשון ערבי פרוע (בצ״ל במקום אלפרס, וקוהוט נשתבש בזה מאד) אל כבר והוא הנקרא א ב י ו נ ו ת. ע״כ. ו פ ר ו ע בערב׳ הוא כעין בפתורים הצומחים על האילן.

¹) אין חבר למשקל זה זולת שע״פ מגדון ועם י נראה שפיפון, ישימון. והיתה דעת ר׳ אדונים בן תמים, כי אביונה הוא הקט׳ מן אביונה, אמר וז״ל: ואביונה לשון נקבה ואם תצעירנה תהי׳ אביונה וכן מלת אמינון (ראב״ע קהל׳ יב ה), ואעפ״י שהראב״ע דחה דקדוק זה, מכל מקום, כיון שרוב המדקדקים הסכימו שאמינון הוא הקטנה מן אמנון, שכן היא צורת ההקט׳ בערבי׳ למשקל פעלון, אפשר לקבל דעת ר׳ אדונים בדקדוק מלה זו. קניג (ב רג) ס׳בר כי החפץ להבדיל בין מלה זו ובין התאר אביונה במשמ׳ עני גרם שנוי הצורה.—²) אמר אבן סינא והוא חריף חד וכו׳ ויוסיף במשגל (קאנון לות הסמים, ערך כבר). ואמר דאוד אלצריר אלאנטאכי: יפתח ה ת א ו ה וישיבה אחרי נפלה (תזכרה, ערך כבר). וזו תשובה על פקפוקיו של דר׳ תוד שהזכיר פרופ׳ מור במחקרו בפרוש אביונה (Prof. Moore JBL X, 55). —³) השבע׳ וכן ולג׳ תרגמו במשמ׳ פרי הצלף. סד״ר: זו התאוה המטילה שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה. רסע״ג פרש מלשון המשנה אביונות. ר״י גיאת

מיוחדה זו של תאוה: עד ימי הזקנה שתופר האביונה (בו"ת בבמ' רלב קב). הנה בן נולד לך אחרי הפרת האביונה (אגר' אינ' אהב' לר"ב אוליויו). מכת המחלה ומעצבונה, גבר בי כח הצנה, והופרה האביונה (בגיד' הזמן י). רשע עבד לאביונה (ר"י סטנוב, אסף ב, יז ד). ובסיל יצוה את האביונה לנגיד (שם א, נא ח). השט על פני הים בכבר הרגיע המית נפשו ותפר האביונה וכו' תמו כל כוסף ותשוקה (א' גוטל', ממלרים). גם האביונה תפר מפחד המות (יל"ג, מבי' א יד).— והשתמש ר"א קליר במלה זו במשמ' כח אבות, זכות אבות: אזדה כהופרה האביונה[1]) (ר"א קליר, קינ' לת"ב, אאדם).

*אביונות,— כמו תביונות, עי' זה.

*אֶבְיוֹנוּת, ש"נ,— מעמד איש אביון, Dürftigkeit; indigence: אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע חשוב לי עניותי ואביונותי ואתה חש לגאלני (מדר' תהל' ע).

*אֲבִיכָה, ש"נ,— שה"פ מן אבך משמע' א: להורות ההסתבכות והאביכה שהיה לאחד עם האחר הפך טבעם (של הברד והאש) (נוה בגוס י ח).

אביל,— עי' אבל.

*אֲבִילָה, ש"נ,— שה"פ מן אבל: אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ (מד"ר איכה, פתיחה).

*אֲבִיסָה, ש"נ,— שה"פ מן אבס: וההיא אביסה היינו הלעטה (תוספ' שבת קנה:).

*אביפיור,— עי' *אפיפיור.

*אָבִיק[2]), אֲבִיק, ש"ז, מ"ר אביקים; וַאֲבִיק, מ"ר אֲבִיקים, וגם אָבֶק,—פתיחה וצנור בשולי האמבט או בדפנות, להביא לתוכה המים הקרים והחמים, ויפתחוה להוציא דרך בה המים המאוסים, Rinne; canal: האביק[1]) שבמרחץ בזמן שהוא באמצע פוסל מן הצד אינו פוסל וכו' אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקוא' ו י). הנוגע באבק טהור שלא נעשה אלא לשמש עם הקרקע (תוספתא שם ה ו).

א.*אֲבִיקָה, ש"נ,—שה"פ מן א.אבק: מצד האביקה וההשתדלות (דרך אמונה לר"א ביבאגו ג ד). ועניין האביקה היא השתדלותו עמו לנצחו (מ' אלדבי, ש"א ח).

ב.*אֲבִיקָה, ש"נ,— שה"פ מן ג.*אבק: ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה (רמב"ן ברא' לב כו).

אָבִיר[2]), או אביר, ש"ז, סמי' אביר, — כנוי לאלהים, Beiname Gottes; adj. appliqué à Dieu; attr. of God: ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל (ברא' מט כד). לכן נאם האדון יי' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע' א כד). והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני יי' מושיעך וגאלך אביר יעקב (שם מט כו). אשר נשבע (דוד) ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהל' קלב ב-ג).—ויש שהשתמשו באביר במקום אביר שלקמן: התבשר אביר הרועים, כי צצו בביתך נטיעים, גם עמדו ממך זרעים, ובשרש תהיה הפארה (ר"י הלוי לר"ש הנגיד, גיהודים).—ובמו"כ אבירי לב במקום אבירי: מגערתך פחדו ורהו אישים אבירי לב (עמנ', מחב' ע).

אַבִּיר[3]), ת"ז, מ"ר אבירים,—גדול, חזק, אמיץ, tapfer, stark; brave, vigoureux; strong, mighty —א) בפרט השור הגס, החזק, der Stier; le

---

תרגם אל שהוה, ר"ל התאוה. וכן מנחם, ריב"ג, רש"י, רד"ק, רלב"ג, וכמו"כ רוב החדשים במשמ' חפץ ותאוה ותאות בשרים. ראב"ע מלשון ב י נ ה, והכונה לרוח האדם. ויש פרשו הנפש, הנשמה. — [1]) מד"ר על פסוק זה: האביונה זו זכות אבות.

[2]) כך מנקד במשנ' מנקדות כ"י פרמה במשנה מקוא': האביק לאביק, וכן הקריאה המקבלה של אשכנזים וספרדים, וכן מער' המער'. ובוקשד', כשתלוי וצ"ד אֲבִיק, וכן במשנ' המנק' הנדפסות. וכן לשון רבנן. לוי נקד אביק, קוה' אביק, וכן דלמן. ובדבר מקור המלה הנה שי"ר בערך מלים החליט כי היא עברית והיא היא המלה אפיק, אך רמב"ם אמר כי היא בערבית אלאנביק, שמקורה מיונ', וכן הסכימו פלישר, קוה' ודלמן. וקרוים רואה בה מלה שמית.—[1]) רה"ג: אותה האמה שיבואו המים החמים והקרים בה ויורדים אל האמבטי שמה אביק. ע"כ. וכבר נזכר למעלה כי הרמב"ם תרגם אותה אלאנביק בערבית.

[2]) לפי דעת רוב החכמים כמו אביר שלקמן משרש אבר במשמ' כח וגבורה. ויש סוברים כי הוא הכנוי אביר להשור אפים שהאליהו המצריים, ותקון סופרים הוא לקרא אביר במקום אַבִּיר להבדיל בין קדש לחול.

[3]) משרש אבר, עי' זה.

taurean; the bull : כי זבח ליי׳ בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים (ישע׳ לד ו-ז). סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל׳ כב יג). — וכנוי להסוס החזק, החד, das Ross ; le cheval ;the horse : אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופט׳ ה כב). מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (ירמ׳ ח יו). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים (שם מז ג).—ב) כנוי להשור א פ י ס שעבדו לו המצריים, Apis : הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה הרב סביביך מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי׳ הדפו (שם מו יד-יה). — ובהשאלה לאנשים, לגבורים, לחשובים ואנשי מעלה : סלה כל אבירי ארני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי (איכה א יה) —וכנוי ליצורים עליונים, למלאכים : ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש (תהל׳ עח כג-כה). —ואמר הפיטן : אשר איטתך באראלי אמן ב א ב י ר י אמיץ (ר״א קליר, מוס׳ יוה״כ, אבר אימתך).—ובכלל, *גדול וחשוב : ואפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כ א ב י ר ש ב א ב י ר י ם (ר״ה כה :). הקיש ג׳ קלי עולם (ירבעל, בדן ויפתה) לג׳ א ב י ר י עולם (משה, אהרן ושמואל) (ירוש׳ שם ב נח:).—ואמר הפיטן : עשרת א ב י ר י ברית התרימו (שבת זכור, אגיים אל דמי). גבורי ההכמה ו א ב י ר י המזימה אשר לא ירעישו מרוח סערות התלאות (רש״ט פלקירא, אגרי היגון). ובך א ב י ר י הזמן סליתי (ר״ע פרנס׳, הוספ׳ למתק שפת׳ 77).—אביר לב, מי שלבו חזק, קשה, בלי רגש, שאינו מתפעל משום דבר, verstockt; dur de coeur ; stubborn : שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר (ישע׳ מו יב).—ולשבח, *אמיץ הלב : וישיהיו הדיינים א ב י ר י לב להציל העשוק מיד גוזל (סמ״ג מ״ע לו). מי יתנני א ב י ר לב לנתק עבותות אהבתי אותך (ה׳ מפי, אהב׳ ציון ו).—ה) עליון, ראש, Oberer; chef chief : אביר הרעים אשר לשאול (ש״א כא ח). — ובסהמ״א : המלך נקתניבור (היה) משכיל והכם וראש על כל חרטומי מצרים ו א ב י ר המכשפים ומורידי כחות הכוכבים (יוסיפון, פרק ו). והרופא המדקדק השלם א ב י ר המדקדקים ר׳ יונה בן גנאח (ר״י דורלן, הקד׳ מעשה אפוד). כן הוא (ישעיהו) א ב י ר הנביאים וכן הוא לשון למודים אשר חננו ה׳ (ה׳ מפו, אהב׳ ציון ח).

·∙אבירות, ש״נ,—מדת ותכונת אביר הלב : ויענהו יוסף (להבהור היוני נכד אלכסנדר מוקדון) האמת אתך לאמר כי אתה מזרעו (של אלכסנדר) ל א ב י ר ו ת הלב אשר נראה בך אמנם דע לך כי א ב י ר ו ת הלב צריכה לסמך הגבורה (יוסיפון, פרק פו). והמוקדמין שלחו בעד ר׳ יהושע הנזכר ואמרו לו מדוע אתה עובר את הסכמת השלשים וכו׳ והוא ענה להם עזות ו ב א ב י ר ו ת לב השיב להם (שו״ת ריב״ש תלו). או במתון ו א ב י ר ו ת לב (יסוד׳ מסיר כיהון, נפת צופ׳ יב). א ב י ר ו ת לב להיות עז כנמר כנגד המעליבים (ר״י הכוהב, נהר פישון יב ו). —ובלי השם לב : פעולת ה א ב י ר ו ת גוררת חווק ה א ב י ר ו ת (ר״י סטנוב, המדות לאריסטו ב ב).

אבך[1], ממנו *אבוך, אבך התאבך, *אביכה, *התאבכות.

אָבַךְ, —קל לא נמצא במקרא.

—התפ׳, התאבך, — א) התעבה ונהיה סמיך[2], sich verdichten ; s'épaissir ; to thicken : כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ט יז).—ובסהמ״א : ומזה נאמר לעבות הכבדות במים ה מ ת א ב כ ו ת יקרות וכו׳ ויהיה אופל העבות ה מ ת א ב כ ו ת הכבדות במים (ר״י א״ת, ברכי ריב״ג, ברב יקר). ואף השם וחמתו עליהם נתכו, וגאות עשן הגלות ה ת א ב כ ו, והרואות בארובות חשכו (הקד׳ תרג׳ פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, מועד). —ב) *נתערבב זה בזה[3], sich vermischen ; se mêler ; to mingle : והיו ב׳ העשנים (של הקרבן

---

[1]) קשה להחליט אם יש איזה שתוף בין השרש העברי הזה ובין אבב a) בערב׳ שמשמעתו היא היה בעל בשר הרבה.—[2]) כך תרגם רסע״ג הפעל ויתאבכו ויתכאת׳ף אקתדאר אלדכאן (תרג׳ רסע״ג, דרנב׳), ר״ל התעבה רבוי העשן (כת׳פ b) בערב׳ היה עבה, סמיך). וכן הביא ריב״ג פרוש זה : וכבר פרשו בו ענין עובי. ע״כ. ובמשמע׳ זו השתמשו בו הסופרים הקדמונים בפעל ובפעל וכו׳. —[3]) ממאמר הפסיקתא שאחרי זה נראה כי פרשו ה ת א ב כ ו התערבבו, וקרוב

---

a) أَبِكَ b) كثف

לצלמו של מיכה ושל בית המקדש) מתאבכין ועולין לשמים (פסיק' רבתי כט-ל). — ואמר המשורר: מיכה יוסף קוראים קול רם כלנו, וצעקה ומהומה התאבכו בנו (אד"ס, מיכל דמעה כח). — ובמשמ' "הסתבך בכל אשר הרצועות (של הצידים) מגיעות יתאבכו הצפרים ויפלו ארצה (תוי"ט, אוו). — ובהשאלה "נתבלבל, נבוך בדבריו: אשר בו נתאבך מנחם (תבו' דונ' בן לברט). — ג) "התעלה והתרומם ונערם והתגבה[1]), sich aufwirbeln; s'élever en l'air; to roll up, העשן וכדומה: עשן גאות תתאבך, ורקב יעלה על גבך (את פני מבין, מתו' רומני). — ואמר המליץ: על כן יאמר משל הקדמוני נכבדים במורד ירדו וקלים יתאבכו גאות עשן (ר"י סטנוב, אסף א, מו ג).

— פע', "אִבֵּךְ, — אִבֵּךְ את הגוף וכדומה, עשהו עבה, סמיך, שחלקיו קרובים וצפופים מדבקים זה עם זה מאד, ההפך מספוגי, verdichten; rendre dense; to compact: (סמים) מבשלים מרכבים מקשים סומכים פותחים מדביקים ממרקים מספגים מאבכים מתיכים הבשר (כלל קלר מן הסמים הנפרדים, רבימ' כ"י המבורג).

*אִבּוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן אִבֵּךְ: ומטה שנוסה (ברפואות הנקרם) סחיטת עלי הקנים הלחים הנה אם ירטה בהם שעה ארוכה ואם יסבול (החולה) המקררים ולא יכאיבוהו באבוך ומתיחה הנה אין כמו ההנדבי ומי ענבי השועל (קאנון ג כב ב ז).

— פע', "אֻבַּךְ, — פעול מן אִבֵּךְ: אמנם במשוש תודע (הקדחת המתחדשת מהתאבכות הגוף) לפי שהמשוש עור בעליה יהי' מקשי קשה מאובך וכו' ואמנם מי שהיתה בו קדחת יום ממורט בבשר הרך הנה השמן והמריחות פחות תועלת לו מתועלת המאובך וכו' מי שצריך שיתרחבו נקבי גופו ויותך הרבה כמו בעל הגוף המאובך פעמים רבות (תרגום פרקי גליונוס, כ"י פריז).

— קל, "אָבַךְ, והפע' "האביך, — השתמש בהם ר"א קליר: אבקו בקיגות בכל שנה שלוחי, אבכו [2]) בה פנים בפנים עד כלות שלחי (קרובי' לת"ב, אאביך). אאביך ביום מבך ענל חצי גרני (שם).

*אֹבֶךְ, ש"ז: מאתמול ערך מורך ואבך[1]), מרחפת בשלשת גדוש בסבך (ר"א קליר, אביכה, קונט' הפיוס' י).

אבל, ממנו אָבַל, אָבֵל, אֵבֶל, אִבֵּל, *אִבּוּל, *אֲבִילָה, *אבלות, "התאבלות.

אָבַל[2]), פ"ע, עת' יֶאֱבַל, יאבל, צווי אֱבַל, עם על אחריו. — א) הצטער צער גדול, היה לבו מלא יגון על איזה דבר, trauern; être triste; to mourn: העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (עמוס ח ח). הכרת מנחה ונסך מבית יי' אבלו הכהנים משרתי יי' (יואל א ט). לעגלות בית און יגורו שכן שמרון כי אבל עליו עמו (הוש' י ה). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישע' יט ח). אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). — ובהשאלה לדברים לא בע"ח: על זאת תאבל הארץ וקדרו השמים ממעל על כי דברתי זמתי ולא נחמתי ולא אשוב ממנה (ירמ' ד כח). — ב) ביחס להאדמה והצמחים, נבלו, יבשו, היה להם מראה של אבל: יי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמוס א ב). אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה תבל (ישע' כד ד). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (שם ז).

— הפע' האביל, עת' יאביל, — גרם שיאבל: כה אמר אדני יי' ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום (יחזק' לא יה). — ובמשמ' נתן צורה של אבל: חשב יי' להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע ויאבל-חל וחומה יחדו אמללו (איכ' ב ח).

— התפ', התאבל על, — עשה אבל, בפרט על מת, trauern; être en deuil; to mourn: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים (בראש' לז לד). כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב

לזה שרש בוך וכן פירש רש"י מלשון נבוך. — [1]) כך פרש ריב"ג ויתאבכו: מלה יחידה וענינה הגבהות והעליה. ע"כ. והרד"ק פרש ויתגאו בגאות עשן. וכן מעריך המערכות, מלשון סבך ושרג. וכן ס"ד. וגזנ' וכל החדשים אחריו חברו את שני הפרושים יחד: התרומם הסתבך. — [2]) אין כונת הפיטן ברורה. קצת המפרשים פרשו מלשון בכיה וקצתם במשמעת עטיפה.

[1]) גם כונת שם זה לא ברורה, וכבר העיד צונץ על פיוט זה כי קשה להבינו. אך על פי המלים, מאתמול ערך, יש לשער כי כונת הפיטן באבך היתה אולי להגהגום.

[2]) בארמ' וסורית אֲבַל, באשורית אבל, בערבית אבן a), וגם אבל אלמית b), ספד את המת, בכה עליו, ספר בשבחו.

a) أبن b) أبّن الميت

יד ג). וימת (יאשיהו) ויקבר בקברות אבתיו וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו (דהי"ב לה כד). —ובתו"מ: ולא היו מתאבלין אבל אוננין (סנה' ו ו). מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר וכו' שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו (מו"ק כה.).— ובכלל לצער גדול, עמק: וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל (כי ימותו במדבר) ויתאבלו העם מאד (במד' יד לט). וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו (שמות לג ד). ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל שמואל אל שאול (ש"א יה לה). עד מתי אתה מתאבל אל שאול (שם יו א). שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (ישע' סו י). בא העת הגיע היום הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל (יחזק' ז יב). ויאמר נחמיה וכו' לכל העם היום קדש הוא ליי' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו (נחמ' ח ט).— ובתו"מ: שלא להתאבל (על ירושלם) כל עיקר אי אפשר (תוספתא סוט' טו יג). כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה (תענ' ל:).—ובמשמ' ההראה כמו אבל: ויקח משם (יואב) אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת (ש"ב יד ב).

א.**אָבֵל**, ש"ת, סמי' אבל, אבלי, לנק' אבלה, מ"ר אבלים, אבלות, סמי' אבלי, — א) מי שמתאבל על מת, Trauernder ; qui est en deuil ; mourner: ויבאו להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה (בראש' לז לה). כאבל-אם קדר שחתי (תהל' לה יד). שלחני (אלהים) לחבש לנשברי לב וכו' לנחם כל אבלים לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישע' סא ב-ג). ואשלם נחמים לו ולאבליו (שם נז יח). —ובתו"מ: אבל אסור בתספורת (מו"ק יד:). ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל (שם טו.). — ב) מלא צער, trauerig ; attristé ; sorrowful: והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסת' ו יב).— ולא בע"ה: דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין (איכ' א ד).— ג) ש"ז[1], *כמו אבל, ומ"ר: אבל שתכפהו אבילו[2] הרי זה מיקל בסכין

(במת' ה ט). —ד) *כהן נוצרי, בומר[1], Abt; abbé: האבל[2] מקליני (מגלת יוסף הכהן, REJ 1881, 13). האביל מביטיטאנאה, האבל מבייש (פנק' תכבוג', שם 1884).— ולנק': האבלת מנוארי (שם).

ב.**אָבֵל**[3], ש"נ, בכנ' אבלי, מ"ר אבלות, סמי' אבלות,— משקה, רטוב, עטוף דשא, Wiese; pré; meadow: מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אבל[4] הגדולה (ש"א ו יח). — ותשמש לקריאת שמות מקומות: אבל בית מעכה, אבל כרמים, אבל מחולה, וכדומה.

אֵבֶל, ש"ז, בכנ' אבלי, אבלם, מ"ר אבלים, —א) צער ויגון גדול בסבת צרה ואסון, בפרט על מת, Trauer ; deuil ; mourning: ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נעצב המלך על בנו (ש"ב יט ג). והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד (עמוס ח י). בת עמי הגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמ' ו כו).— ולתוגה בכלל: ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע

---

[1]) משק' גזל נרדף עם גזל.— [2]) כך הכתיב במס' שמחות בכל הדפוסים, וכן ברא"ש במקומו וטור ושו"ע יו"ד ש"ז מהלכ' אבל. ואין ספק כי זו גרסה קדומה, כי כן העיד ר"י בן גנאח שבמשניות מנקדות נקודה תיבה זו אבליו, ואינו דוחה גם הקמץ שתחת האלף. ובגמ' מו"ק י"ז: הכתיב אבליו, וכן בכ"י שהביא בד"ס שם, וכן באלפס, וכן בהרמב"ם, והקריאה המקבלה גם כאן אבליו.

— [1]) בסורית אבילא, בערב' אבילa), כהן, כומר, נזיר. ואעפ"י שרצה לגרד למצא מקור ערבי לזה, אך כבר העיר נלדקה (ZDMG XI, 724) ופרנקל (Aram. Fremdw.) כי מלה זו באה מסורית לערבי'. ועל שאלת נסטלה (ZDMG XIV, 562) אימתי קבלה המלה אבילא בסורית משמעה של כהן, ענה דר' ריגר כי מלה זו קבלה בסורית משמעה זו על פי משמע' המלים אבלי ציון בעברית. — [2]) רצה שטינשנ' ברשי' כ"י המבורג להגיה אבט, אבל כבר העיר הרב צדיק כהן במאמרו בהקבץ REJ שהעיקר הוא הנוסחה אבל, וכמו שמוכח משאר המקומות המובאים בפנים. וכן צריך להגיה בהכ"י שנתפרסם בה„מקור' לדה"י של היהודים בגרמניה" כמו שהעיר ע"ז ב' בהקבץ REJ, Oct. 1899.

[3]) משק' חצר.— [4]) כך פרש ריב"ג, וכן רוב שאר המפרשים. ויש סברים כי צריך לקרא אבן במקום אבל, ולא נתברר מקורו.

---

a) ابيل

אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (אסת׳ ד ג). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יג).— ב) המנהגים שנוהגים בהם המתאבלים על מת: ויעש (יוסף) לאביו אבל שבעת ימים (בראש׳ נ י). אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם (יחזק׳ כד יז). — ג) הזמן שנוהגים בו להתאבל על מת: ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב (בראש׳ כז מא). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו (ש״ב יא כו-כז). — ובתו״מ: מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (מו״ק ב א). מפני שאבל הוא להן (תוספתא תעני׳ ב ג). היה הולך לבית האבל או לבית המשתה (שם כ״ב ו יג). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תעני׳ יג:). —ועי׳ מות.

אֲבָל[1], מלת הענין, — א) לקים ולחזק דבר, כמו באמת, in der Tat, gewiss; en vérité, vraiment; truly indeed: ויאמרו (אחי יוסף) איש אל אחיו אבל[2]) אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראש׳ מב כא). — ב) בענין פתיחה להתחלת הדבור להטעימו: ותפל (האשה התקועית) על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך ויאמר לה המלך מה לך ותאמר אבל אשה אלמנה אני (ש״ב יד ד-ה). והנה יונתן בן אביתר הכהן בא ויאמר אדניהו בא כי איש חיל אתה וטוב תבשר ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה (מ״א א מב-מג). ויאמר (אלישע) ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן (מ״ב ד יד).—ג) לתקן ולהוסיף על מה שקדם, gar wohl, vielmehr; de plus; nay, indeed: ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן (בראש׳ יז יח-יט).

[1]) בערב׳ בל a), והאלף נוספה, וי״א שבערבית נשמטה.—[2]) ובמשמ׳ זו היתה מלה זו משמשת עוד בזמן מאוחר, בפרט בדרום, כמו שהעיד על זה ר׳ אבא בר כהנא: ר׳ אבא בר כהנא אמר לשון דרומית הוא אבל ברם (מד״ר, על פסוק זה).

a) بل

—ד) בזמן מאוחר שמשה מלה זו להגות דבר הפך הנאמר קדם לה, aber; mais; but: ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ (עזר׳ י יב-יג). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם (דני׳ י ז). וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים וכו׳ אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים (דהי״ב א ג-ד). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזר ולשנאי יי׳ תאהב ובזאת עליך קצף מלפני יי׳ אבל דברים טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות מן הארץ (שם יט ב-ג).— ובתו״מ: יתכסה במים ויקרא אבל לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה וכו׳ (ברכ׳ ג ה). אימתי בזמן שלא שייר בעל השדה אבל אם שייר בעל השדה הוא נותן פאה לכל (פאה ג ה). אימתי בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר (שם ה). זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה בד״א בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה (שם ז ב). אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכין לשדה ירקות (כלא׳ ב ח). הנולדים מן החמור אע״פ שאביהם סוס מותרים זה עם זה אבל הנולדים מן הסוס עם הנולדים מחמור אסורין זה עם זה (שם ח ד). ולא היו מתאבלין אבל אוננין (סנה׳ ו ו). במה דברים אמורים בזמן שקדם מקחו של זה לשבחו של זה אבל אם קדם שבחו של זה למקחו של זה וכו׳ אינו גובה (תוספתא כ״ב ו כא). ואין מברכין לפניה אבל מברכין לאחריה (ברכ׳ טז.). במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל בעושין בסעודתן או שהיה בעה״ב מיסב עמהם מברכין כתיקונה (שם). באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבוא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו (שם כ:). — ואחרי אלא: עד כאן לא קאמר ר׳ יוסי לא יצא אלא גבי ק״ש דאורייתא אבל תרומה משום ברכה הוא (ברכ׳ טו.). א״ל ר׳ יוחנן לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקט (שם טז.).— וזה רוב שמושו בספרות המאוחרת.— ה) *במשמ׳ הן

אחרי מאמר שולל, doch!; si: אמר ר' אליעזר אין אתם מודים שאם עירב ברגליו ביו"ט הראשון צריך לערב ברגליו ביו"ט השני וכו' אמרו לו א ב ל וכו' אמרו לו אי אתה מודה שאין מערבין מיו"ט לחבירו אמר להן א ב ל (תוספתא עירו' ה א). אמרו להן בית הלל לבית שמאי אי אתם מודים שמערבין לגדול ביום הכפורים אמרו להן א ב ל (גמ' שם ל:). אמר להם ר' יוסי אי אתם מודים לי בט' באב שחל להיות באחד בשבת שמפסיק מבעוד יום אמרו לו א ב ל (שם מא.).

***אֲבֵלוּת**, ש"נ,— מנהגי האבל וזמנו, trauer; deuil; mourning: מה חג שבעה (ימים) אף א ב י ל ו ת שבעה (מו"ק כ.). יש א ב י ל ו ת בשבת (שם כג:). אבל אינו נוהג א ב י ל ו ת ברגל (שם יד:).

אַבְמַיִם[1], ש"ז,— גוף אוירי אחד מחלקי הרכבת המים והוא יותר קל מכל הגופים הידועים, Wasserstoff; hydrogène: הפרדת המים על ידי החשמל נותנת שני חלקים א ב מ י ם לכל חלק אחד של אבחמץ (הטקופה, שנה ג כט, הרי הלב).

אבן[2], מטנו אֶבֶן, *אבן, *אבני, *אבניה, *התאבנות.

אֶבֶן[3], ש"נ, כהספ' אֶבֶן, מ"ר אֲבָנִים, סמי' אַבְנֵי,— א) גוף קשה, חזק, יחצבוהו מהסלעים ויבנו בו בתים וכדומה, Stein; pierre; stone: ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות יז יב). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון (דבר' ד כח). ושם אבן גדולה (ש"א ו יד). ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות (ירמ' נא כו). ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה). והאבן גדלה על פי הבאר (בראש' כט ב). ולבנים העשים בית יי' ולגדרים ולחצבי האבן (מ"ב יב יב-יג). חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה (שם ג כה). — ומ"ר: ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים ויקחו אבנים ויעשו גל (בראש' לא מו). אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך (דבר' כז ו). גלו אבנים גדלות אל פי המערה (יהוש' י יח). ויקח מאבני המקום (בראש' כח יא). עצים ואבני מחצב (מ"ב כב ו). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו (ויקר' יד מה). ארץ אשר אבניה ברזל (דבר' ח ט). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך (ישע' נד יא). ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק' כו יב). אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם (נחמ' ג לה).— ובתו"מ: היורד לתוך חורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשותו ואמר לו עציו ו א ב נ י ו אני נוטל (ב"מ קא.).— ומשל: אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהל' קיח כב). — ואבנים יקרות לתכשיט: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת (שמות כח יז).— ובהשאלה, לב אבן, לב קשה, בלי רגש: ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזק' יא יט). לבו יצוק כמו אבן (איוב מא טז).— ואמר המשורר: מימי דמעות להכה אשך, וגם א ב נ י לבבות שחקר מימיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). הוי יעלת חן ל ב ב ה א ב ן וכו' הן מאנוש ילדת איך רחמים ממך נדוד הרחיקו (רמח"ל, מ"ע ג א).— ולמשל להעדר גמור של חיים ותנועה: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (שמות טו טז). ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש"א כה לז). הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם (חבק' ב יט).— ומליצה, אבן מקיר תזעק: הוי בצע בצע וכו' כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה (חבק' ב ט-יא). — *דחה א ב ן אחרי הנופל, ר"ל עשה מעשה כדי שהנופל לא יוכל לקום: הואיל והלך זה ונעשה כומר לע"ז אימא לידחי א ב ן אחר הנופל (קדוש' כ:). — *ומשל: בור ששתית ממנו אל תזרוק בו א ב ן (מד"ר במד' כב). א ב נ י ם שישבנו עליהן בנערותנו עשו עמנו מלחמה בזקנותנו (ירוש' ביצה א ס ג).— *זרק א ב ן למרקוליס, ר"ל עשה מעשה במחשבה שאין בו כל רע, ובאמת יש בזה חטא, עי' מרקוליס.— ב) אבן משמשת למשקל, Gewicht; poids; weight: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר' כה יה). תועבת יי' אבן ואבן ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ כג).— ובסהמ"א: וישלם ראובן בעד כל א ב ן כפי השער

---

1) עי' הערה ל א ב ה מ ץ.

2) שרש שמי, ובכל הלשונות זולתי הערבית, במשמע' אחת. באשורית אבנ, בכנעני' אבן, בכלל וגם במשמ' ציון על קבר; מצוי הרבה בהכתבות הכנעניות והפוניות: טנא א ב ן לאחתי מלכת בת בעשלך (לידזברסקי, הכתבות הכמיות, הפוניות החדש' סו). וכן עוד הרבה.— בארמ' וסורית אבנא. באתפאי' אֶבֶן. — רק בערבית משמש שרש זה במשמעות אחרות.

3) לפי דעת קניג (ג, סי' רמח, סעי' ג). הנקבות של ארץ עברה בדעת היהודים גם על קצת גופים שהם בעין חלק מהארץ.

(תבו' גמ' בתרא' לא). להייב לן עשרה אבנים שעוה (בס).—ובהשאלה : בידו, בכיסו אבן ואבן, לאמר, אינו שוקל במשקל אחד לכל איש, אינו מודד לכלם במדה אחת, נוהג עמהם באופן מתחלף : לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה (דבר' כה יג).— אבן המלך, שמשקלה קבוע על פי הממשלה : ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש"ב יד כו).— ונקראו אלה האבנים אבני כיס, ע"ש שהיו שומרים אותם בכיס : פלס ומאזני משפט ליי' מעשהו כל אבני כיס (משלי טז יא). — ואבני מרמה, שאין בהן המשקל הראוי : האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה (מיכ' ו יא).— ג) אבן הבדיל, הוא האנך, קו הבנין, Senkblei; fil à plomb; plummet : ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר' ד י).— ד) *מחלה בכיס השתן, בכליות, der Stein (Krankh.) ; la pierre (maladie); the Stone : ובתעלות מוצא השתן יהיה הכאב עד הקבץ שמר השתן אז יתודע האבן אם גדולה אם קטנה (אסף הרופא, כ"י מינכן). גרעיני קיקיון יבריא כל הציר ואבן שבמקוה (ר"אב"ע, ספ' הנסיונ', כ"י פריז ה ח). למה תולד האבן בכליות בקטנים ובגדולים בבועים (ר"ש פלקירא, המבקש), אותם בני אדם שהותכין מהם הרופאים ביצה אחת לרפואתו ומנתיקת הבטן או מן האבן העוצרת השתן (מרדכי יבמ' ע, בשם ר"ת). חולי האבן (בו"ת רמא לח). החול והאבנים הנולדים שם (בהכליות) הם רכים וכו' והאבן לבחורים תמיד בכליות ולנערים במקוה אשר צוארה קצר בהם וכו' ובנשים נולדת האבן מעט וכו' ואם האבן גדולה עד שתסתום פי המקוה יכנים באמה מכחול וידחה אותה (מ' אלדבי, ש"א ד, כליות). ואל ירבה (הילד) לאכל הפירות והגבינה והחלב והמאכלים כדי שלא יתילדו להם אבנים בכליותיהם (בס ה ב). ושמן השקדים המרים חם ויבש ועז מאד יועיל לכל מיני חלאים ולכאב הראש ולשעול ולנשימה ולריאה ולכליות ויפוצץ האבן (בס י).

ויבא השם אבן בחבור עם שמות רבים אחרים להוראות מתחלפות לפי עניני האבן או לפי התשמיש שנועד לה : אבן אלגביש, כמו אבן ברד, עי' אלגביש. — *אבן בחן, לבחן בה את הזהב וכו', Probierstein ; pierre de touche ; touch-stone : בישפה השחור ישתמשו כאבן בחן לבחון עליו זהב כסף ונחשת (יהובע סיקון, מערכ' הדומם א). — אבן ברד, כל אחד מגרגרי הברד, Hagelkorn ; grêlon ; hail-stone : והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד (ישע' ל ל). רבי יוחנן בן נורי אומר אבן הברד כמים (מקוא' ז א).— אבן גזית, עי' גזית. —*אבן זכוכית, אבן חלקה לגהץ הלבנים : גיהוץ באבן הזכוכית (רש"י כתוב' יז). שמחליק את הבגדים באבן זכוכית אחר הכיבוס (סמ"ג לא).— *אבן טובה, שם למיני אבנים מצינות בטבען, במראיתן, בסגולותיהן, Edelstein; pierre précieuse, precious stone : אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא (ב"ב טז :).— ומ"ר : רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות (אבות ו ט). אמר ר' חנן מחצב של אבנים טובות ומרגליות גילה לו הקב"ה למשה בתוך אהלו (שקל' ע.).—*אבן טועים : אבן טועים היתה בירושלם כל מי שאבדה לו אבידה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבידה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה עומד ונותן סימנין ונוטלה (ב"מ כח:).—אבן יד, אבן קטנה שנתפשת באחת יד : ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא (במד' לה יז).— אבן יקרה, כמו אבן טובה : ואוצרות עשה לו (יחזקיה) לכסף ולזהב ולאבן יקרה (דהי"ב לב כז). — ובמשמ' אבן גדולה, מתקנה ומפתחה היטב : ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות (מ"א ז י). — *אבן כתף : אבני כתף באות מכל מקום וכו' ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר"מ רבי יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (כליע' ג ט). — *אבן מסמא [1], אבן גדולה ישימוה על בגדים וכיוצא בהם, לכבשם, גם תשמש למושב לדבר [2] : למעלה מהן (משרץ וש"ז וכו') מרכב שהוא מטמא תחת אבן מסמא (כלים א ג). מנין לעשרה מרכבות זה על גב זה אפילו על גב

[1]) לוי וקוהוט : מסמא, ובמשניות מנקדות מסמא, ובמשנ' מנקדות כ"י פרמה משמא. ובמשנה כ"י עם גוף פרוש הרמב"ם בבית הספרים בברלין משמא. — [2]) וזהי המשמעה העולה מדברי כל המפרשים. אך לא עמדו החכמים לא על מקור המלה מסמא ולא על כונתה האמתית.

א ב ן מ ס מ א ת״ל כל המרכב (ספרא מצורע ג).— אֶבֶן מַעֲמָסָה, אבן גדולה, כבדה. שעמסנה אדם לנסות את כחו: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אֶבֶן מַעֲמָסָה לכל העמים כל עמסיה שרוט ישרטו (זכר׳ יב ג).— אֶבֶן מַשְׂכִּית, אבן שיש עליה צורות, עי׳ משכית. — אֶבֶן נֶגֶף, שיכשל בה אדם בלכתו, ובהשאלה: והיה למקדש ולְאֶבֶן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב הארץ (ישע׳ ח יד).— אֶבֶן קֶלַע, שקולעים בקלע: לקש נהפכו לו (ללויתן) אַבְנֵי קָלַע (איוב מא כ). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות ולְאַבְנֵי קְלָעִים (דהי״ב כו יד).— *אֶבֶן שְׁתִיָּה, סלע בקרקע המקדש בירושלם, שעליו עמדו לפנים הארון עם הלוחות והאמינו היהודים שממנה התחילה בריאת העולם: אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ו ש ת י י ה היתה נקראת וכו׳ ר׳ יוסי אומר ממנה ה ו ש ת ת ה ע ו ל ם (תוספתא יומ׳ ג ו).—והאמינו עוד שבמקום האבן הזאת הוא מרכז הארץ: והוכחנו שכדור הארץ הוא בתוך אם כן מ ר כ ז ה שהוא מקום א ב ן ה ש ת י י ה הוא מרכזם (מ׳ הלדכי, ב״ת כ כ).— *אֶבֶן תּוֹשֶׁבֶת, מחברת בקרקע: א ב נ י ם ת ו ש ב ו ת ומחרישה מזיעתן (תוספתא בביצ׳ ג ז).

א) שמות ופעלים בללים:

*אֶבֶן חָצָץ, מחלה, כמין אבן בכים השתן והכליות. — *אַבְנִי, אַבְנִיִּי, מטבע האבן. — *אִבֵּן, *מְאֻבָּן, *הִתְאַבֵּן, *הִתְאַבְּנוּת.

בְּנָה, סדר אבן על אבן לעשות בנין, עי׳ במקומו.

גִּבְלִי, גִּבְלִים, — פוסלי אבנים.—גָּדַר, עשה גדר, והוא כתל מאבנים בלי טיט, סביב שדה, כרם, וכו׳. —*גְּוִיל, אבן כהויתה, לא מסתתה. וההפך גָּזִית, מסתתה, עשויה. — גַּל, אבנים צבורות יחד כמו תל. — *גּוֹלֵל, אבן עגולה לסתם פתח מערת הקברים.

*דּוֹמֵם, האבן ושאר המחצבים הם ממערכת הדומם בארבע מערכות תבל: דומם, צומח, חי, מדבר.

חַלֻּקֵי אֲבָנִים, אבנים חלקות, ששפשפום המים בנחל, על שפת הים. — הָצַב, בקע סלעים לאבנים. בֵּית הָצָב, המקום שהוצבים משם אבנים.—הָצָץ, אבנים קטנות וקשות.—חָרַשׁ אֶבֶן, אמן לעשות כלים מאבנים.

*כֵּיפָה, אבן.—ומשל: נפלה כ י פ ה על הקדרה, אוי לקדרה, נפלה קדרה על ה כ י פ ה אוי לקדרה, בין כך ובין כך אוי לקדרה.

מַצֵּבָה, אבן אחת או הרבה שהציבו לזכרון, לאות לעבודת אלהים, וגם לציון שנותנים על הקבר. —*מִרְבָּג, צבור של אבנים לבנין. — מַרְגֵּמָה, צבור של אבנים קטנות.— *מִרְצֶפֶת, מקום מרצף באבנים. —*מַרְקוּלִים, מצבת אבנים לאלהי היונים מ ר ק ו ר. —ומשל: זורק אבן ל מ ר ק ו ל י ס, עי׳ למעלה.

*נִדְבָּךְ, שורת אבנים בבנין. — *נֶפֶשׁ, בניין אבנים על הקבר.

סֶלַע, גשם האבני בהיותו עוד דבוק ונשרש בקרקע. — *סְקִילָה, הֶרג ע״י זריקת אבנים. — סָקַל, הרג אדם או בהמה באבנים. — סִקֵּל, הסיר האבנים מהשדה. —*סִתֵּת, התקין האבן בכלי מלאכה, נתן לה הצורה הדרושה.—*סַתָּת, מי שאומנתו לסתת.

*פָּגָשׁ, אבן גדולה לירות בה.—*פֵּה, שטח פני אבן הגזית. — פָּסַל, חתך, עשה בכלי מלאכה כלי מאבן. — פֶּסֶל, צורה עשויה מאבן.— *פַּסְפָּס, אבן קטנה מרבעת למשחק, וציור עשוי בפספסים מגונים שונים.—פְּרָעוֹת, אבנים בולטות מהכותל.

צוּר, סלע קשה.— צִיּוּן, על הקבר.— *צְרוֹר, חתיכה, בקיע, שנבקע מאבן.

*רֹבֶד, בליטת אבנים מהקיר לשבת עליו.— רָגַם, אבנים באדם.— רָצַף, כסה קרקע הבית או החוץ באבנים ועשה רִצְפָּה.

*אֶבֶן־שָׁעָה, עומדת במקום גלוי ומסמר תחוב בה להורות השעה

ב) מיני אבנים:

*אֶבֶן האויר, *אֶבֶן רעם, *אֶבֶן שמים, aérolithe: — אֶבֶן ארמנית.— *אֶבֶן אֵשׁ, היא צ׳ר.— *אֶבֶן בֹּחַן. — *אֶבֶן בַּרְזֶל.— *אֶבֶן גֵּיהִנּוֹם, *אֶבֶן שְׁאוֹל.— *אֶבֶן דַּם. —*אֶבֶן חול.— *אֶבֶן טַפִּית.— *אֶבֶן יְהוּדִית, השבר הקדמונים שהיא סגולה למחלות רבות.— *אֶבֶן כֹּחַל, היא אבן פוך.— *אֶבֶן מִצְרִית.— *אֶבֶן מַשְׁחֶזֶת. —*אֶבֶן סְפוֹג, ישתמשו בה למריטה.—*אֶבֶן שׁאֶבֶת. —*אֶבֶן תְּקוּמָה, מיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות.

אֹדֶם.—אַחְלָמָה.—אֶקְדָּח.

בַּהַט, שיש לבן מאד, רך.—בָּרֶקֶת.

*גֶּבֶס, *גִּבְסִים.—גִּיר, שעושים ממנו שיד.

דַּר, מין בהט שמראהו כעין הצדף.

*חַזֶּבֶת, אבן שמראה תכלת. — חַלָּמִישׁ, אבן קשה במראה הזכוכית, מטבע הצ׳ר.

יַהֲלֹם.—יָשְׁפֵה.

כַּדְכֹּד.— כַּרְכֹּדוֹן.

לֶשֶׁם.

נֹפֶךְ.— *נָצִיץ, אבן נוצצת.

סֹחֶרֶת, אבן ירקרקת.— סַפִּיר.

עַיִן, שם לאבנים הרבה: *עֵין עֵגֶל, עֵין חָתוּל, *עֵין הַנָּחָשׁ, *עֵין תֵּבֵל, וכדומה.— *עָפְרָן, מין אבן יקרה.—*עָקִיק.

פּוּךְ, אבני פוך, מין שיש שמראהו בעין הפוך.

פִּטְדָה.— *פֵּרוּז.

צֹר, אבן קשה נותנת אש.

רִקְמָה, אבני רקמה, מגונים שונים.

שְׁבוֹ.— שֹׁהַם.— שַׁיִשׁ, קשה, מטבע הגיר.— שַׁיִשׁ אָדֹם.— שָׁמִיר, אבן קשה מאד ישחקוה וישתמשו בהשחק למרט מתכת ולהתיך זכוכית.

תַּרְשִׁישׁ.

(כאן נסדרו העדיות להשמות המרכבים מהשם אבן עם שם אחר):

*אֶבֶן אַלְגִית, הוא האלמוג: ופרשו במלה הזאת (אלגוג, וכו' צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים נודע באבן האילני מפני שהוא עץ מתאבן אחר הוצאתו מן המים (הכלכים לריב"ג, לגס).—*אֶבֶן אֵשׁ, הוא הצֹר, Feuerstein; silex: אבן האש אשר בו יוציאו אש בהכותו בחתיכת ברזל חזק (רלב"ג למודים ח). אבן האש נקראה בשמה בעבור כי ישרתו בה הרבה להוציא על ידה זיקות אש (בינסק, תוס"ה, המולקים).—*אֶבֶן בֹּחַן, אבן קשה יבחנו בה טיב הכסף והזהב, Probierstein; pierre de touche; touch-stone: או יקחו ממנו לאבן בוחן לבחון בו הכסף והזהב (רלב"ג למודים ח). בישפה השחור ישתמשו כאבן-בוחן לבחון עליו זהב כסף ונחשת (יהושע סירקין, מערכ' הדומם א). — *אֶבֶן דָּם, מין אבן אדמה, האמינו הקדמונים כי נתהותה מן דם שנקרש וע"כ תועיל לעצר נזילת הדם, Blutstein; hématite: ואם יתחזק החום ותעשה שיאוף אבן הדם (קאנון ג ג כ ג). במרקחת המחוב' מאבן הדם ונחושת שרוף (ר"א חסדאי, תרג' ספ' היסוד לר"י יצחאקי). — *אֶבֶן זוֹחֶלֶת, אבן שואבת: אבן הזוחלת אשר תניע הברזל מצד סגולתה (ר"א הקלעי, ע"ת ה). — *אֶבֶן זְכוּכִית, אבן זכה בזכוכית ישתמשו בה לחלונות בכפינות וכדומה: ומהרריה (של ספרד) הוצבים נחשת וכו' ואבני שיש ואבני זכוכית (ר' חסדאי, מכתבו למלך הכוזרי).—*אֶבֶן חוֹל, אבן שנתהותה מהתלכדות גרגרי חול, Sandstein; grès; sandstone: אבן החול הוא משני מינים מאבני הרחים ואבני הליטוש אבני הליטוש הנה מחוברים מחלקי החול היותר דקים מאבני הרחים (רלב"ג למודים ח). אבן החול הוא אבן ידוע מקושי וצבעים שונים ראשית חלקי הרכבתו הוא מגרגירי חול אשר חוברו יחדיו (תוס"ה, מולק' כג).—*אֶבֶן הַחֲכָמִים, אבן שהאמינו האלכמיים שאפשר להרכיב בדרך מלאכותי ושיהיו לה סגולות נפלאות להפך המתכיות הפשוטות ליקרות, וסוד הרכבתו חפשו כל החכמים ההם: אבן החכמים שיהיה לה כל הסגולות ההן יחד להעשיר בהפכה מוצק זולל ליקר לרפאות ולהאריך את החיים ולברא בריאה חדשה בלהטיה ולהוליד בכחו יצור חי לכל משפטיו (דל' רוכין, אבן החכמים א). — *אֶבֶן טִפִּית, (טפי), אבן תתהוה מטפטוף המים במערות, Tropfstein: stalactite: אבן טיפי תמצא במערות בתמונות נפלאות ותתהוה על ידי טיפות המים אשר תטיפנה באותן המערות (רלב"ג למוד' ח, אבנים). —*אֶבֶן יְהוּדִית, שארית בעלי חיים מאבנים בצורת זית, ויחסו לה סגולות: אם תקח האבן הנקרא אבן יהודית שיש לה שירטוטין ותתלה עליו יועיל משבחה (רלב"ע, ספ' הנסיונ', כ"י פריז). יוקח (למחלת הכליות) אפר זכוכית וכו' ואבן יהודית וכו' ושחיקת אבן יהודית הזכר והנקבה יחד (קאנון ג יח כ ז).—*אֶבֶן יַיִן: אבן יין והמה שמרי היין אשר יתדבקו בשולי החביות ברבות הימים ויתקשו כאבן (רלב"ג למודים ח). —*אֶבֶן יֵרָקוֹן: אדם אחד שלקח אבן הירקון ורחץ אותה במים והשקה המים לבעלי הירקון (רלב"ע, ספ' הנסיונות ג).—*אֶבֶן מִצְרִית, השתמשו בה לפנים לרפואה: ומן הרטיות הטובות לכל המותמד מפלות הראש והכאב הנקרא כובע שירטה באבן המצרית כי הוא חזק התועלת (קאנון ג א ב יב). —*אֶבֶן מַרְכָּשִׁית, או מַרְקָשִׁית, אבן בתערובת ברזל, marcassite: ומהטובים בזה אבן מרכשיתא (קאנון ד ג א כח). ואם ישימו עליו (על הזהב) אבן המרקשיתא יבדל מהם (מער הכמים לרגב"ם ב ג).— אֶבֶן מַרְתֵּךְ: אבן מרתכא הוא ליתרוירין (אסף הרופא 150).—*אֶבֶן נְחֹשֶׁת, אבן מנחרה ותלואה בקוים והברבורות בעין

עור הנחשים, serpentine: ואמרו רבים כי האבן אשר ידוע באבן הנחש אם יתלה יהיה בו בריאות (קלגון ד ו ג לג). אבן הנחשים פלחיה בלתי מגודלים וכו׳ האמינו העם לפנים כי לא יוכלו נחשים לבוא בצור מחצבת האבן ההיא וחיו וכי היא תציל גם מרעל וארס הנחשים (יהושע סירקין, מעה״ד). —*אֶבֶן סְפוֹג, מנקבה כספוג וקשה, ישתמשו בה לשוף בה עץ וכדומה, Bimsstein ; pierre ponce: אם יתלה אבן הספוג בצואר נער שיש לו שעול ישקיטהו (רלב״ג, ספר הנסיונ׳). יוקח אפר זכוכית וכו׳ ואפר הארנבת ואבן הספוג ודם התייש וכו׳ (קלגון ג יח כ ז). —*אֶבֶן רַעַם, היא אבן האויר: כנין המדינות הנטבעות והרעש ואבני הרעמים היורדים מן השמים (ר״י חליזי, מו״נ א נג). —*אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת, היא האבן המשכת אליה מתכת: אבן שואבת תלה להטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ (סנה׳ קז:). —*אֶבֶן שָׁעוֹת, לוח אבן עומד במקום גלוי, ומסמר תחוב באמצע יורה צלו לפי מעמד השמש את שעות היום: מסמר של שולחני וארון של גרוסות ומסמר של אבן השעות (כלים יב ה, עדי׳ ג ח). —*אֶבֶן תְּקוּמָה[1]), אבן בדמות כליות נמצאת בתוך החמר ולפעמים יש בה כמין גרעין ומקשקש, ומיחס לה ההמון סגולה לנשים הרות, Adlerstein ; aétite: יוצאין באבן תקומה בשבת (שבת סו:).

אֶבֶן שָׂדֶה, מ״ר אַבְנֵי הַשָּׂדֶה — מין בריה אגדית, אדם בצורת חיה או חיה בצורת אדם, כמו אדני השדה, או כעין הבריה האגדית אדם זאב וכדומה: לשד ולכפן תשחק ומחית הארץ אל תירא כי עם אַבְנֵי הַשָּׂדֶה [2]) בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה כב-כג).

אִבֵּן, פ״י, — הפך לאבן, עשה שיקבל מראה אבן וטבעה, versteinern ; pétrifier: וסבתו ליחה עבה ויאבנה החום (קלגון ג י ג א). ואמנם עצר הליחה הוא חולשת הדוחה שבכליות וכו׳ הזק הום שמהזיר המותר חול ויאבנהו קודם שידחהו (שם יח כ ו). — ובהשאלה, במליצה: הפחד וכדומה אִבֵּן אותו, שלל ממנו כל הנועה והיים.

— נִתְפ׳ *נִתְאַבֵּן, — נעשה, נהפך לאבן, sich versteinern ; se pétrifier: עץ מתאבן אחר הוצאתו מן המים (הברב׳ לריב״ג, לגס). הברד וכו׳ הוא לחות עבה מתאבנת בתוך העפעף דומה לברד (קלגון ג ג ג י). ולפעמים יתאבן בשרש השן התאבנות קשה לעקרו (שם ז, בינים ט). — וביחס לגוף בעה״ח וכן להאברים: ברפואת הפרקים המתאבנים והמתנגבים (קלגון ג כב ב ח).

אֹבֶן, ש״ז, מ״ר אֳבָנִים, — שארית בעלי חיים קדומים עפ״י רוב מְאֻבָּנִים, שמוציאים מבטן האדמה, Versteinerung ; fossille: כל החיות אשר היו על פני האדמה בטרם ברא ה׳ את האדם בחיר היצורים נקראות חיתו קדם ויתר פליטות גויותיהם נמצא ברגבי אדמה ואבנים אלה שנהיו מרפיש וטיט יון ונקראים אֳבָנִים (תוה״ט, סוג החי, א, 39).

אַבְנֵט[1]), ש״ז, מ״ר אַבְנֵטִים, — חגורה עשויה מבגד, Gürtel ; ceinture ; girdle: ואת הָאַבְנֵט (עשו) שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם (שמות לט כט). ואת בניו (של הכהן הגדול) תקריב והלבשתם כתנת וחגרת אתם אַבְנֵט (שם כט ח-ט). ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו בָּאַבְנֵט (ויקר׳ ח ז). — כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו

— [1]) עי׳ תקומה.

[2]) פרש רש״י וז״ל: אבני השדה מין אדם הן וחית השדה שנקרא גרוש״ה בלע״ז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה. ע״כ. והנה אין ספק בהבלעז גרוש״ה שכונתו להמלה הצרפ׳ garou, כמו שבאר הרמ״ל במרפא לשון, והוא האדם זאב שכבר היונים והרומאים ספרו עליו שהוא צמא לדם, וגוזל ילדים ובפרט ילדות. ונראין דברי רמ״ל שלשון רש״י משובש פה וצ״ל אבני השדה מין אדם גרוש״ה בלע״ז וחית השדה היא חית השדה ממש. ומםה שהשוה אותו עם אדני השדה ותרגמו גרוש״ה שהוא אדם זאב, נראה כי שני השמות היו אצלם כנויים לכל מיני הבריות האגדיות המרכבות מאדם וחיה ומזיקות לבני אדם, ועי׳ אדני השדה למיני בריות מתחלפות. ואעפ״י שגם פשוטו של כתוב היא מליצה יפה, מ״מ מפרוש רש״י נראה שהיה בקבלה אצלם גם השם אבני השדה גם במשמעה זו של הבריות האגדיות שיצרו דמיוני כל העמים.

[1]) לפי דעת קצת החכמים במצרית בנד במשמ׳ אֵגֶד. ברם מדמה לו ט׳נ׳ב a) בערב׳, החבלים של האהל, יתר הקשת. ומשקלו איפו אַפְעֵל, וכן רד״ק במכלול, אך אין חבר למשקל זה בעברית, זולתי אַבְרֵךְ, ואולם זו מלה נבריה, לא עברית, רק בשע״פ יש דמיון, אֶשְׁכֵּל, אבל גם זה אפשר משקל אחר. ואבנר אולי מרכב.

a) طنب

זבאבנט בד יחגר (שם יו 7). ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים (שמות כח מ). והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו והלבשתיו כתנתך ואבנטך אחזקנו וממשלתך אתן בידו (ישע׳ כב כ-כא). — ונתיחד בפרט להתתיכה כעין חגורה תפורה בראש המכנסים במקום המתנים ויש בו לפעמים בית קבול להעביר דרך בו פתילים: שיש לנו א ב נ ט של מכנסים אין אנו צריכין לאזור (מחז׳ ויטרי). אלו הפתילין שהן תלויין ב א ב נ ט של המכנסיים וקושר בהן בתי שוקים (רבנו ירוחם, מובא בשבלי הלקט, שבת קו). וטוב לעשות בראש ה א ב נ ט כמו שעושין להגורות (התרומה, שבת רמג). ובן אלו שיש להן שני א ב נ ט י ם במכנסיהן ה א ב נ ט האחד שבו תלויין הרצועות שקושרין בהן האנפילאות ו ה א ב נ ט האחר שמחברין אותן למעלה במתניהן (שבלי הלקט, שבת קו). שצריך לחגור רצועתו קודם שיתפלל אע״פ שיש לו א ב נ ט במכנסים (מרדכי, שבת רכו). אסור לקשור ב׳ ראשי ה א ב נ ט ברצועות בתוך המכנסים בשבת כ״א בעניבה (שם שפו). צריך לאזור אזור בשעת התפלה אפילו יש לו א ב נ ט שאין לבו רואה את הערוה (שו״ע או״ח צא ב).

***אַבְנִי**, אבניי, שת״ז, לנק׳ אַבְנִית, — מטבע האבן, קשה כאבן, או שמראהו כאבן, steinartig ; pierreux ; stony: וכל אדם שהדם נוהג ומושל בו מראהו א ב נ י (אסף הרופא, כ״י מינכן 8). שיהיו (מעיני המים) א ב נ י י ם כי אז הם יותר נבונים שלא יתעפשו (קאנון א ב ב יז). ודע כי לפעמים יצא בשעול דבר א ב נ י י כגרעון או ברד (שם ג י ג א). כמו שהוא מן הנמנע המצא פעולה אשית במה שאינו אש אלא הפך אש או פעולה א ב נ י ת במה שאינו אבן אלא הפך אבן (מ׳ אגדבי, פ״א ט).

מ׳ אַבְנִיָּה[1], ש״נ, — מסלה כבושה עשויה ורצופה בצרורות אבנים קטנות ומדבקות בסיד. כבר באה מ״ה זו פעמים אחדות בהשקפה.

אָבְנַיִם[2], ש״ז זוגי, כהפס׳ ־נים, סמי׳ אָבְנֵי, — א) הוא האופן שיוצר הרם יוצר עליו הכלים, Scheibe ; tour de potier ; potter's wheel : וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים[1] (ירמ׳ יח ג). — ב) הוא מושב לאשה בעת הלדה, Gebärstuhl ; chaise à accoucher ; birth-stool : ויאמר (פרעה למילדות) בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים[2] אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).

אבם[3], ממנו אֵבוּם, אָבַם, אֲבִימָה.

***אָבַם**[4], פ״י, עתיד יֶאֱבֹם, — האכיל בהמה למען השמינה, to fatten ; engraisser ; mästen : אין א ו ב ס י ן את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כד ג). גמל שראשו ורובו מבפנים א ו ב ס י ן אותו מבפנים (עירוב׳ כ:). ברבורים אבוסים אמר רב ש א ו ב ס י ם אותם בעל כרחן ושמואל אמר ש א ב ו ס י ם ועומדים מאיליהם (ב״מ פו:).

— פעו׳, אָבוּס, אֲבוּסִים: טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אָבוּס ושנאה בו (משלי יה יז). ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ עשרה בקר בריאים וכו׳ לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אֲבוּסִים (מ״א ה ג-ג). — ובהשאלה: ואיך לא יהיו אפס ותהו עצמות בתלאות הם א ב ו ס י ם (רכב״ג, רכיבי דמעך). — ואמר המליץ: בן אדם כבהמה א ב ו ס ה, מעונות עמוסה (ר״י תריזי, תחכמ׳ מד).

---

[1]) משקל עֻזִּיָּה, לפי השם חג׳ריה a) בערב׳.

[2]) לפי דעת רוב חכמי הלשון, שם בשתי משמעותיו נגזר מן אבן, ולפי דעת הקדמונים, במשמעתו השניה נגזו מן בנה, בן. — [1]) תרגום על סדנא, והוא סדן היוצר. מנחם אמר: הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעברי פיהו. וריב״ג פתר אותו וז״ל: הם השני כלים אשר יקח בהם היוצר כלי החרש מן החמר והמה כרחים מעץ אחד מהן גדול והוא התחתון והשני קטן והוא העליון ונאמר להם אבנים אף על פי שאינם מאבן לדמותם לרחים העשויים מן האבן, ואינם כלי יוצרי ארצנו אבל הם כלי יוצרי ארץ המזרח אך ראיתי אותם בארצנו אצל קצת אומני ארץ המזרח אשר הם אצלנו. ע״כ. וכן החדשים פרשוהו אופן היוצר, שהיה מרכב משתי אבנים כמו שנראה בהצורות שנמצאו בהרבות מצרים. — [2]) מנחם פרש גם א ב נ י ם זה: ה פ ח ת העשוי ליולדת בעת לדתה. אבל אונקלוס תרגם על מ ת ב ר ה, רסע״ג אלמת׳בר, וכן בן קריש, ואמר כי אבנים נגזר מן בָּנִים. וכן ריב״ג. אבל ראב״ע ורש״י ורד״ק והבאים אחריהם החדשים החליטו כי זה שם למושב האשה בשעת הלדה שהיה מרכב משתי אבנים, והעידו קצת החכמים שעוד הדבר נהוג כך אצל קצת עמים פראים. ומקצת ציורי המצריים נראה כי היתה האשה נשענת בשתי ידיה על שתי אבנים בשעת הלדה.

[3]) לא מצאו החכמים הכר לשרש זה במשמעתו העברית בשאר לשונות האחיות.

[4]) פעל ע ב ר י, ועי׳ הערה שלמעלה והערה לערך אֵבוּס.

a) حجرية

—הפע׳, ״האביס,— השתמש בו כבר ש״ב בשבו״ע: וגם יאביסו אותו נערי המלך (כוב, נג.). וישב כל א׳ מהקרואים בין ב׳ נשים אשר תאביסינה אותו הליפות (כס נח:), ואינו נכון.

***אָבַע**[1]), פ״י, נוי אבע,—העלה המים מהתהום: א״ר אליעזר בשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ריעים אני שומע (תענ׳ כה:).

אֲבַעְבֻּעָה[2]), אבעבועה, ש״נ, מ״ר אבעבעות,— א) נפח בעור הבשר מלא לחה או מים, Blatter, Blase; cloche, ampoule; pustule, blister: והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים (שמות ט ט).—ובפסחם״א: ויהיו (הצמחים) מומיים כמו אבעבועות ויהיו רוחיים כמו בועות (קאנון א ב א ה).—ב) השתמשו האחרונים בשם זה להמחלה המפרחת אבעבועות בעור האדם, שהראשונים קראו בשם הערבי גדרי, Pocken; petite vérole; Small-pox, variole: כמו השחין הבולל שהתחיל בזמנו קוראים אותו חולי אבעבועות (ר״י הכרכנהג, והרה ז). כשיש אבעבועות פורחים בתינוקות יבריחו הבנים מהעיר ואם לא עשו כן הם חייבים בנפשם (בנ״ה, ובו״ע או״ח תקע״ מג״א). סגולה בזמן שחולי אבעבועות שקורין וירגואילה או סאראנפיון הולך בעיר וכו׳ ואני תמה על אדות מכת האבעבועות ההולכת בקטנים ב״מ למה אין נזהרין להבריח התינוקות לצאת מן העיר (דקך יבלה, בער הסגולות). וגרש אסכרה ואבעבועות וכפייה ועין הרע מעל ילדי עמך בית ישראל (תמד׳ הימים ב א). ואבעבועות הנקראים ויראוילי (מעבה טוביה, העוגס יד). ויותר מהמה בני הזהר והזהר בחדר אשר שם תינוק שיש לו אבעבועות היא המחלה הנקראת (בלעז) פאקין (ספר הברית ז כ). מחלת האבעבועות (פאקין) מורשה היא לנו מן הערביים וכו׳ (ב״ב, בני״ע, לוסיה). ליעקב הקטן הרכיבו אבעבועות והימים האלה ימי יסורים לנפש יקרה זאת (יג״ג, אגרות קג). בשנות המאה שעברה היתה מחלת האבעבועות מחלה משכלת עזה מאד (דר׳ י׳ פלנקג, כומר הבריאות).—

ג) בה״פ: ובתחלת אבעבועתו (של הדם) ונפיחתו יראו בו האבעבועות שיפרד מהם הלב (נוח בלוס ב זד).

***אֲבַעְבּוּעִי**, ת״ז: ואם יהיה (הקרע בלהה הקרנית שבעין) נוסף על זה עד שיראה הגרגיר הענביי ומה שהוא יותר גדול יקרא האבעבועי (קאנון ג ב ג).

***אֲבַעְיָה**[1]), ש״נ, מ״ר אבעיות,—א) ביאת אביונים בחבורה להשדה לבקש הלקט, הפאה ובדומה: שלש אבעיות[2]) ביום בשחר ובחצות ובמנחה (פאה ד ה).—ב) שאלה למודית מפני ספק שנולד בדבר: כל האבעיות והקושיות והתירוצים (הבה מאיר, ספ׳ הירת כסף׳ מנח׳ קנה׳). כל האבעיות שבתלמוד וכו׳ פעמים שהאבעיות נשאלו יחד (קלור כללי התלמוד).

°אבץ, ממנו °אָבָץ.

°אָבָץ[3]), ש״ז,—מתכת בעין הבדיל, zinc: גפרית של אבץ (הבקפה ד כו, אור גנוז). מעט מעט התחל גפרית האבץ להאיר (שם).

אבק[4]), ממנו אָבָק, אָבָק, אֲבָקָה, אבקה, °אבוק, °אבקי.

אָבָק[5]), ש״ז, סמי׳ אֲבַק, כנו׳ אבקם, מ״ר אבקאות,-קים, —א) הדק בעפר האדמה וכל דבר שחוק ומדק מאד, Staub; poussière; dust: קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה והיה לאבק על כל ארץ מצרים (שמות ט ח-ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע׳

---

[1]) כנראה בנין אפעל הארמי מן נבע. אבל כל מאמרו זה של ר״א הוא בעברית צחה ויפה והפעל אבע שבתוכו כמו״ב איפוא פעל עברי.

[2]) מן בעבע, עי׳ שם.

[1]) משרש בעה במשמ׳ בקש, משקל אזברה.—[2]) כן במשנה שבמשניות ושבגמרא בבלית, ובמשנה שבגמ׳ ירוש׳ וניציה אובעיות. ופרש רמב״ם שלש בקשות. וגמ׳ ירוש׳ שם נותנת טעם לדבר: בשחר מפני המניקות בחצות מפני התינוקות ובמנחה מפני הנמושות.

[3]) בארמי׳ אבצא: ית אבצא (תרג׳ במד׳ לא כב), הוא בדיל, וי״א ע״ש גונו הלבן, בערב׳ באצ׳. ונמצא שרש זה בעברית בשע״פ אבץ (יהוש׳ יט כ). ושם לעיר מערי מטה יששכר (יהוש׳ יט כ). ואבצן (שופט׳ יב ח). השרש הוא איפוא עברי, ובאין לנו צרך בשם אבץ להמתכת בדיל הרי הוא מופנה ואפשר להשתמש בו להמתכת הדומה להבדיל zinc בלעז. וכבר השתמשו בו במשמעה זו.

[4]) רק בארמית וסורית משמש שרש זה כמו בעבר׳. בערב׳ משמש במשמעות אחרות.

[5]) בארמית וסורית אבקא, כמו בעברית.

כט ה). משפעת סוסיו יכסך אבקם (יחזק׳ כו י).—
ובתו״מ: ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו
ובפונדתו ובאבק שעל רגליו (ברכ׳ ט ה).
ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים
(שבת ג ג). עלה בה (בהסלת) אבק פסולה עד
שיניפנה (מנח׳ ח ב). וכי בערביים חשדתנו שהם
משתחוים לאבק רגליהם (ב״מ פו:). —ב) שחק
שמשתמשים בו הסופרים לפזר על הכתב ליבשו: כתב
במשקין במי פירות באבק דרכים באבק
סופרים (שבת יב ה).—ג) *שחק דק של סממנים
ישתמשו בו לרפואה, pnlver; poudre ; powder :
אבק נשאף מועיל מריח המהורים (קאנון, מזכרת
הרפואות, ה א ד ב).—ומ״ר *אבקים: הנכון שיורשה
קודם שתורה האבקים החזקים וכו׳ וזה מכלל
האבקים המופלאים בתועלת (קאנון ג יו).
ופעם יבלבלו האויר באבקים ועשונים ואוחזים
את העינים (אות חן, גנזי נסתרות בג קבה). —ד)*אבק
שרפה, תערובות של גפרית ופחם וכו׳ אשר
בהתחממה יאצל ממנה אד מתפשט בכח גדול וידחה
ויזר מלפניו כל גוף, ישתמשו בה ליריה מכלי
נשק של אש, Schiesspulver ; poudre à canon
gunpowder צריכים אתם לשים בכל סוללה
מהם עשרה ליטרין מהאבק וכו׳ ובסוללה של ששה
ליטרין יהיה בה אבק במשקל ארבעה ליטרין וכו׳
ועוד תדעו כי האבק שיהיה לתשמיש הארטי-
ליריה צריך שיהי׳ יותר גס ממה שהוא בקשתות
(אגר׳ הכופא, בנעי גבורים מב). האבק עם הסוללות
פסלו את כל כלי הראשונים (יב״ל, אויס, 86). וירד
אש וברד מן השמים ויצת במגדל הארמון אשר היה
שם בתוכו יותר מאלף בכרי אבק השרפה (למ״ד לד״ג,
ת״ב, הגף ו). קול רעש כשל אבק השרפה (אגר׳ מודע
לבינה ו). הרשים הכמים לעשות קני ואבק שריפה (ב׳
בנון, בכי״ע, אלג׳יר). —ובמו״ב *אבק מורה: ושלש
מאות גמלים טעונים אבק מורה שבו ויבוז (עז״ג,
דכיר, מכתבי לוי ב). מחט הצפוני אבק המורה
(ומלאכת) דפוס הספרים וכו׳ על אדות המצאת
אבק המורה דעות שונות בין החוקרים וכו׳ אך
זאת ידענו נאמנה כי רק באמצע מאה הארבע עשרה
החלו בני ארפה לירות באבק מורה בהצותם
עם אויביהם ביום קרב (ק׳ בילמן, ד״ע, חלק ג, מכבר
עת התדבה). —ובהשאלה, פלוני לא המציא אבק
שרפה, איננו חריף ביותר, לא עשה גדולות בעולם:
ויש עוד אנשים אשר אף כי לא פעלו גדולות
ונצורות בקרב תבל וא דברו בשבעים לשון ולא
המציאו את אבק השרפה אבל צבאם על ארץ
היה מלא מסבות מתהפכות אלפי מינים (יל״ג, אגרות
מה). —ה) בהשאלה, *מעין איזה דבר, דומה לו
במקצת: ארבע אבקאות הן אבק ריבית[1]) אבק
שביעית אבק עבודה זרה ואבק לשון הרע
אבק ריבית לא ישא אדם ויתן בהלוואתו של
חבירו מפני אבק ריבית אבק שביעית לא ישא
אדם ויתן בפירות שביעית מפני אבק שביעית
אבק עבודה זרה לא ישא אדם ויתן עם חבירו
ביום אידו של גוי מפני אבק עבודה זרה אבק
לשון הרע לא יסיח אדם אפילו בטובתו של חבירו
מפני אבק לשון הרע (תוספתא ע״ז א י). כמה קשה
אבקה של שביעית וכו׳ אדם נושא ונותן בפירות
שביעית לסוף מוכר את מטלטליו (סוכ׳ מ:). —ובסהמ״א:
ויש דברים שהן אבק לשון הרע כיצד מי יאמר
לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה וכו׳ וכל המספר בטובת
חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע שזה
גורם להם שיספרו בגנותו (רמב״ם דעות ז ד). שמר לך
מגזלים הצעירים, אבק גזל מקוראים (מנחם מגוזגו,
דרך חיים). אבק הרציחה היא הלבנת פנים (אורת
לדיק׳, שער הכונה).

אֲבָקָה, לקטן. —אֵפֶר, הנשאר מכל דבר
בהשרפו באש.

גָּרַד, *גָּרַר וגֵרֵר, הוליך והביא דבר חד על פני
איזה גוף והסיר ממנו חלקים דקים כאבק.

דּוּךְ, כתש, שחק במדוכה, והוא כלי שישימו
בו דברים ויכתישום לשחקם כאבק. —דַּק, הדק,
עשה איזה דבר לדק.

זָרָה, זֵרָה, פזר אבק על פני איזה דבר.

חול. —*חֲרָגָה, האבק הנראה באויר באור השמש.

טָחַן, עשה דק כאבק ברחים. —טַחֲנַת עי׳
במקומו.

*נִעֵר, הניע, משל את הבגד, למען יצא ממנו

---

[1]) וישאלג מליצה זו גם הערבים ואמר בח׳ארה אלרבי או ע׳בארה אלרביa) (גולדציה׳ REJ XLIII, 5).

---

a) بخاره الربى عباره الربى

האבק.—*נְעֹרֶת, החלקים הנופלים הדקים מהפשתן בשמנפצים אותו.—נִפֵּץ, חבט, למשל בגד, בסקל, למען יצא האבק.

עָפָר, אדמה שחוקה ודקה כאבק.— עִפֵּר, זרק עפר על. — *עַפְרוּרִית, גופים דקים כעפר.

פִּזֵּר, שפך דברים דקים, אבק, בקצת מרחק אחד מהשני.— פִּיחַ, חלקים קטנים מהפחמים שהעשן משאיר אחריו.— *פֵּרֵךְ, שבר בין אצבעותיו להתיכות קטנות. —פְּתֹת, פתותים.

קֶמַח, דגן טחון.

רֹבַע, כמו עפר.

*שׁוּף, שָׁף, נרד ב*שופין, והוא כלי מלאכה מברזל קשה מלא חריצים.— שָׁחַק, שבר ועשה דק כאבק.— שַׁחַק, דבר שחוק.

א. אבק, — קל לא נמצא.

—נִפְעַ׳, נֶאֱבַק, הֵאָבֵק,—נאבק עם פלוני, נתעצם והתגושש עמו והתאמץ להפילו, ringen; lutter; to wrestle: ויותר יעקב לבדו ויאבק[1] איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש׳ לב כה-כו).

—נִתְפַ׳, נִתְאַבֵּק, — כמו נֶאֱבַק: שנים שנתאבקו יחד והפיל האחד את חבירו לארץ (תשו׳ הרא״ש קא, וטור ושו״ע חו״מ תכא). כיון שהתאבקו זה עם זה מדעת שניהם הזיקו זה את זה שלא בכונה וכו׳ כששניהם מתאבקין יחד עיקר כונתם שיפיל א׳ את חבירו וכו׳ כי בכל כחם הם מתאבקים (לבוש, תוכל במכרו תכא ה).

*אִבּוּק, ש״ז,—ש״פ מן אִבֵּק, הִתְאַבֵּק: וכשתתאוה לאכול בעת שהיית נהוג תתנועע תנועה שתיגע בדרך וזה באבוק או בהלוך או שתרכב על סוסיך (ספר הנהגה המיוחסת לר״י חריזי, הלופה להמגיד יא מז).

ב. *אבק, פ״י,—כסה באבק: אבקו בקינות בכל שנה שלוחי (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, אאכיך).

—פִּעֵ׳, *אִבֵּק את הדבר,—א) זרה אבק עליו, bestäuben; poudrer; to powder: מפרקין מאבקין מעשנין (את האלנות) עד ראש השנה (שבי׳ ב ב). המפרק המאבק המעשן המתלע וכו׳ (ירוש׳ שבת ז י.). ולא יאבק את צפרתו באבק (רמב״ם, שמיט׳ א ה).—ואמר המוכיח: בעפרות חוצותיך תאביקיני, ובימינך לנצח תחבקיני (עזר׳ הבבלי, תוכח׳ מוס׳ פ).—ב) *עשהו דק כאבק, zu Staub machen; réduire en poudre; reduce to powder: ואבק לעפר דק (ר״א מודינה, לב אריה).

*אִבּוּק, ש״פ,— עשיה לאבק: העבירות היותר חמורות מהעבירות אשר עונשם האבוק והפיזור תחת כפות רגלי הצדיקים (רשב״ל דורן, מגן אבות ד).

—פֻּעַ׳, *אֻבַּק, מְאֻבָּק, — א) מכסה באבק: ענבים מאובקות ומעושנות (ירוש׳ בכור׳ א סג ד). וענבים מאובקות ומעושנות לא נתקדשו (רמב״ם בכור׳ ב ג).— ב) *עשוי דק כאבק: אגוז וכו׳ כרכום וכו׳ מאובקים (ר״א מודינה, לב אריה).

—הִתְפַ׳, *הִתְאַבֵּק,— כסה א״ע באבק, sich bestäuben; se couvrir de poussière: יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (אבות א ד). לא נתאבקו רגליהן אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת (מד״ר בראש׳ מג).

ג. *אָבַק[1], פ״י, עת׳ אֶאֱבֹק,— הקיף הזרוע סביב ולחצו בחוזקה, umfassen; étreindre; to embrace: שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו (רש״י בראש׳ לב כה).

— נִפְ׳, *נֶאֱבַק,—נאבק בדבר, נתחבר ונדבק בו, sich anhängen; s'attacher à; cleave to: כל המשתמדים אחר שנאבקו במינות אינם שבין (רש״י ע״ז יז.).

***אָבָק**[2], ש״ז, מ״ר אֲבָקִים,— עניבה רפה שדרך שם עובר ומחליק פתיל או חבל ואפשר להרפותו וללחצו: נראה לי שלא היה מעביר דרך נקב האבק

---

[1]) פרש ר׳ יהושע בן לוי בשני פנים: א) כאדם שחובק את חבירו וידו מגעת לכף ימינו של חבירו, ב) מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד (שני הפרושים חול׳ צא.). ופרש מנחם בפרוש ב׳ של ריב״ל, אמר ז״ל: פתרונו ויתעפר איש עמו, בשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תקפם חגם ונענועם. ע״כ. וכן ריב״ג: העלו עפר. וכן ראב״ע: עד שעלה אבק ביניהם. ע״כ. וכן רד״ק וההדשים. ורש״י פרש בפרוש א של ריב״ל, וז״ל: ול״נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה וכו׳ שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו. ע״כ. וכן הרמב״ן שם וגזר מזה גם השם אבוקה בעבור היותה מעצים דקים הגורים וקשורים יחד.

[1]) בארמ׳ אֲבַק דומה לו בערב׳ הַבַק ואולי גם בערבית דבק.

[2]) מן ארמית אבקתא.

אלא שבעה חוטין לכל היותר והשמיני מניח וקושר בו דאל״כ היה יכול להעביר הציצית מן הטלית דרך ה א ב ק אחר עשייתו (תוספ׳ מנח׳ מב.).

אבקה[1], ש״נ, סמי׳ אבקת, מ״ר אבקות, — סממנים משחקים הדק היטב, ישתמשו בהם לתמרוקים, לרפואה, Pulver; poudre; powder: מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל (שה״ש ג ו).

***אבקי**, אבקיי, ת״ז, לנק׳ אבקית, —דק כאבק, שיש בו אבק, staubartig, staubig; poussiéreux, poudreux; dustlike, dusty: בין שתהיה הרפואה נזולת או מזור א ב ק י י (קאנון ג ג ב ז). או תהיה הסבה בזה המקום א ב ק י י (שם א ג ב ע׳). עפר ה א ב ק י הוא מין עפר אשר הוא דק מאד כאבק (כרוך ליגדו, רמב׳ למודים ח).

אבר[2], ממנו אביר, אביר, *אבירות, ואולי אבר, אבר, אברה, *אבר.

א. **אבר**[3], ש״ז, מ״ר אברים, —הנוצה הארוכה בכנף העוף, Schwingfeder; penne; wingfeather: הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (יחזק׳ יז ג). — ובהרחבה לכנף בכלל, Schwinge; aile; wing: וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים (ישע׳ מ לא). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה הנה ארחיק נדד אלין במדבר (תהל׳ נה ו-ח). — ועי׳ לקמן אברה, ועי׳ כ נ ף.

ב. ***אבר**[4], אבר איבר, ש״ז, מ״ר אברים, אברים, סמי׳ אברי, איברי, —חלק חיצון מגוף האדם ובע״ח, מחבר לשאר הגוף ע״י קשרים ופרקים, Glied; membre: שמן כדי לסוך א ב ר קטן (שבת א). ובלבד שלא יזיזו בו א ב ר (שם כג ה). השדרה והגלגולת וא ב ר מן המת וא ב ר מן החי שיש עליהן בשר כראוי (אהל׳ ב א). ועוד שאלן ר״ע א ב ר המדולדל בבהמה מהו אמרו לו לא שמענו אבל שמענו ב א ב ר המדולדל באדם שהוא טהור (כרית׳ ג ח). כל א ב ר שיש בו צפורן יש בו עצם (ניד׳ ו ב).—ומ״ר: מאתים וארבעים ושמונה א ב ר י ם באדם (אהל׳ א ח). כשם שנפשי צמאה לך כן רמ״ח א י ב ר י ם שיש בי (מד״ר בראש׳ סט). יפתח מת בנשילת א ב ר י ם (שם ס). ומפני מה אינו חוקר אלא כליות ולב וכו׳ שכל א י ב ר י ו של אדם נוהגים על ידיהם (א״ב דר״ע, בית״מ ילניק ג). על כן א ב ר י ם שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישבחו (תפל׳ נשמת). שמנה וארבעים ומאתים (מ״ע) נטועים, כמו מסמרות תקועים, כמספר א ב ר י ם (רשב״ג, אזהרות). —*שמש דרך א ב ר י ם, שלא הכניס את האבר באותו מקום ממש: משחקין בתינוקות וכו׳ אלא דרך א ב ר י ם (ניד׳ יג:).—*בעל, בעלת אברים, מי שיש לו אברים גדולים: שהאשה נראית משובחת ו ב ע ל ת א ב ר י ם מפני העובר (רש״י ב״ק מט.).—ובפרט *נתח בשר מבהמה שהוטח

---

[1]) אין המוכרת בתנ״ך וע״כ אין משקלה מוכרע כי לפי הנטייה אבקת אפשר המוכרת אבקה, כמו צדקה, צדקת. וגם אבקה, כמו מלכה. הראשון שנקד אבקה הוא בנראה כשתלי, ואחריו החדשים גיזנ׳ וכו׳.

[2]) באשור׳ אבר חזק, היה חזק. בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ אחרות.

[3]) באשור׳ אבר, כנף.

[4]) במשנ׳ מנוקד׳ כ״י פרמה מנוקדה מלה זו היחיד פעם אבר (אהל׳ ב א), ופעם אבר (שם עדי׳ א ח). ורבים אברים (אהלו׳ א ח, א ז, ז ו, ע ע). וכן דונש בן לברט, אמר וז״ל: ואני אומר כי קיבוץ אבר אברים (תשו׳, סי׳ קיח). וכן תנח׳ הירוש׳ אבר (לקוט׳, נכר 139), וכן צ״ד, מער׳ המער׳, בוקשד׳, וכן קריאה המקובלה של ספרדים ואשכנזים היחיד אבר. ויש נקדו היחיד איבר (לחם במיס על ברכ׳ א), משקל איתן, וכן בקצת משניות מנקדות נדפסות. וכן להרבים אברים, וכבר הזכיר דונש בן לברט שם קריאה זו בשם אומרים: ואינו כ ש א ו מ ר י ם איברים. ע״כ. וכן העיד י״א דוב בפרוש התפלות בסדור עבודת ישראל בתפלת נשמת, שבכל הספרים הישנים נקוד אברים. וכן נראה ממשקל הבתים של רשב״ג המובאים בפנים, שהם ע״ם יתד וד׳ תנועות, וכן רבי מאיר בר יצחק בפיוטו וכן ר׳ אפרים בר יצחק, וכן אבר׳ בלמשי במקנה אברהם אברים, והסכימו לזה גיגר (הו״נ א) ושד״ל (שם), וכן קריאה המקבלה של ספרדים. ואשכנזים קוראים אברים כמו בעלים וכמו טעמים.—בא״מ׳ איברא (איוב ג 7). ואיברא (שם י). ומ״ר אבריא (אברהא ת״א ויקר׳ דפוס קניניטא, הול׳ לד׳ כרליגר). ובנוסחא׳ איבריא. בערב׳ ארבa), אבר, ואבר הזכרות ביחוד.

---

a) إبر

שיש בו אֵבֶר: א ב ר שיצא מקצתו וכו׳ (פסח׳ ז יב). אברי התמיד ניתנין מחצי כבש ולמטה (כקל׳ ח ח). וכך היו מושיטין לו (להכהן) שאר כל האיברין (תמיד ז 7).—ואמר הפיטן: קשוב מקראות והין הסדרים, כעין אֵבָרים ועכול ופדרים (ר״מ בר״י, סלית׳ ער״ה, תפלה תקח). רביעי להרגיש עלות אֵבָרים, הלא מן כבש מזבח להרים (רה״פ ב״י, ה׳ בומלי). —ב) *אבר הזכרות, das mänl. Glied; membre viril: האבר הזה שבאדם הרעיבתו השביעתו הרעיבתו (ירוב׳ כתוב׳ ה ג:). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו׳ ושוהה בלא דִישה עד שימות האבר ופורש באבר מת (טור וש״ע יו״ד קפה). —ג) *כל אחד מחלקי הכלי, כרעי המטה, וכדומה: מיטה מיטמאה חבילה וכו׳ וחכמים אומרים מיטמאה אברים ומיטהרת אברים (כלים יח ט). מטה שפרש ממנה אבר אחד (תוספתא בס ב״מ ח ז). כליבה של הייטין וכו׳ פרש הימנה אבר אחד (בס ט א). ואין מוכרין אותה מחרוזות מחרוזות אבל מוכרין אותה איברין איברין (בס שני׳ ה ה). שומע אני יעשה המנורה אברים אברים וידביקם ת״ל ממנה יהיו (ברייתא, מנחת׳ המשכן). שממשיך את האיברים (של המנורה) מן העשה לכאן ולכאן בהקשת הקורנס (רש״י שמות כה לא).

*אֵבֶר, *אֵבְרִי, לקמן.—*אֹטֹם, גוף אטם, שאין חתוך האברים נכר בו, וכן כל אבר שאין לו חתוך צורה: יד אטומה, רגל אטומה

*גָּדָם, כרת יד או רגל או חוטם ועשהו *גִּדֵּם,

*זָקַף, חבר כל אברי הכלי והקימו.

יָבֵשׁ, יבשה ידו, רגלו, שאינו יכול להניעו.

*כֶּדֶר, תרדמת האברים.

*כְּלִי, העין הוא כלי הראות.

מוּם, חסרון טבעי או נעשה בידי אדם באיזה אבר מהאברים הִעֵוֵּר, הִפִּסֵּחַ, הוא בעל מום, ועי׳ במקומו מיני המומים.

נָקַע, האבר נשמט ממקומו.—*נֶתַח, אבר.

*פֶּרֶק, מקום חבור האברים להגוף.—פֵּרֵק, הוציא מהפרק, הפריד האברים אחד מהשני.

*צָמַת, צמתה ידו.

*קָטַע, כרת אחד מהאברים, למשל יד, רגל.

—*קִטֵּעַ, מי שידו או רגלו קטועה.

אָבַר, —קל לא נהוג.

—כפע׳, האביר, עתיד יאבר, יאביר, die Schwingen öffnen; ouvir les ailes; spread the wings: המבינתך יַאֲבֶר-נֵץ יפרש כנפיו לתימן (איוב לט כו). —ואמר המשורר: ים ודרום יַאֲבִרוּ, וממרום ידברו (ר״י הלוי, מכת׳ לר׳ נתן). וככנפי שחר הפרוש (הנפש) אברותיה תאביר לשחקים תעל מעלה מעלה (יל״ג, הוי אח).— ועי׳ כנף.

—פע׳, *אִבֵּר,—כמו האביר: שמאבר שהיה פורח ומביא ממון (מד״ר ברא׳ מב).

א. *אִבֵּר, פ״י,—חזק והקשה את לבו, hart machen; endurcir; to harden: אבירם שאיבר עצמו מעשות תשובה (סנה׳ קט:). שאיבר את לבבו מעשות תשובה (בס, בעין יעקב ורש״י).

—התפ׳ *הִתְאַבֵּר,—אִבֵּר את עצמו, sich verstocken; s'endurcir; harden oneself: ימין ושמאל צפיתי ואין מכיר, צורר מתאבר ומתגבר עמך להעביר (סליח׳ י טבת, אל דמי לך, מחזור רומני).

ב. *אִבֵּר, פ״י,—עשה אברים, הוסיף אברים, עשה דבר אברים אברים: כיצד מאברין את העריםוכו׳ מאברין אבר אבר (ר׳ במוא׳, ערוב׳ נג.).—ועי׳ בנף.

*אֲבָר[1], ש״ז,—עֹפרת, Blei; plomb; lead: מביא סלון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים (מקוא׳ ו ח). המהורין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי ושפופרות המשמיעות את הקול והאבר שבצד צוארי בהמה (כלים יד ה). כוס של אבן שניקב והטיף לתוכו אבר (תוספתא כ׳ ב״ב ז ט). ר׳ אבהו בשם ר׳ יוסה בר חנינא (אומר) והמתיך אבר חייב משום מבשל (ירוש׳ שבת ז י:). אין עושין משקלות לא של בעין ולא של אבר ולא של גיסטרין ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית (ב״ב פט:).

[1]) תרגום ואת העֹפרת (במד׳ לא כד) וית אברא. וכן באשור׳ ברשימת המתביות שהביא תגלת פלאסר מהערים שבכבש נזכר גם אֲבָר, וכן בכתבות רבות אחרות. ונחלקו חל״א בדבר אם משמעהו בלשון זו היא עפרת או מתכת אחרת. בערב׳ אבַאר a), שאול מלשון ארמית (פרנקל, מלים ארמ׳).— וראוי ליחדו להעפרת השחורה, המשמשת לכתיבה, graphite. צ״ד נקד אֲבָר, וכן משנ׳ מנק׳ כ״י פרמה. מער׳ המער׳ אֲבָר.

a) أبار

כתבו (את הגט) ב א ב ר בשחור ובשיחור (גיט' יט.).

אֶבְרָה, ש"נ, מ"ר אֲבָרוֹת,— כמו אֵבֶר, הנוצות הארוכות בכנף העוף, Schwingfeder; penne; wingfeather: כנף רננים נעלסה אם אֶבְרָה חסידה ונצה (איוב לט יג). הכנף עד שיש בו א ב ר ה וגף בין שיש בה א ב ר ה ובין שאין בה א ב ר ה (רמ"ג טהר' א ב).—ומ"ר ככנ': כנפי יונה נחפה בכסף ואֶבְרוֹתֶיהָ בירקרק חרוץ (תהל' סח יד). — ובהרחבה נרדף עם כ נ ף : כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אֶבְרָתוֹ (דבר' לב יא). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באֶבְרָתוֹ יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהל' צא ג-ד).

***אַבָּרָה**, ש"נ,—כמו אַבָּר: צר עם כל שיירה, נשקעו כלם (בים סוף) יחד כְּאַבָּרָה (יוצ' אחרון פסח, אלולים).

***אֹבְרָה**[1], אוברה, ש"נ, מ"ר אֹבְרוֹת — כנוי ליד: ויהרתי לגמל חסד ובל תאמץ לב ותקפוץ א ו ב ר ו ת (רסע"ג, אזהר', קבן מע"ג).

***אֲבָרוֹן**[2], ש"ז, מ"ר אֲבְרוֹנִים,— קנה קטן של עץ או מתכת ובתוכו בד דק של אֲבָר, יכתבו בו, Bleistift; crayon: אצל כותל המזרחי עומד ארג ספרים וכו' ניר עטים א ב ר ו נ י ם וכו' (תחת הבקר, לוח לונץ תרס"ב).

***אֵבְרִי**, ת"ז, — מטבע האברים, adj. organ.: כמו הזכר לעצם א י ב ר י (רמב"ע, ערוג' הבושם, ציון ב 159). הכליות הם א י ב ר י י ם בשריים עצביים (מ' הלדבי ש"א ד, הכליות).

אַבְרֵךְ[3], ש"ז, — א) שם המשרה לכל אחד מחמשה השרים העליונים בממשלת בבל העתיקה, ובמצרים השר העליון אחר המלך, משנה למלך, הוזיר הגדול, מנהיג המדינה, Gross-Vezier; grand-vizir: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וכו' וירכב אתו במרכבת ה מ ש נ ה אשר לו ויקראו לפניו אַבְרֵךְ[4] ונתון אתו על כל ארץ מצרים (בראש' מא מב-מג).— ובהשאלה, *קרא א ב ר ך לפני איש, נתן לו כבוד בקהל עם, שמח לקראתו, מחא לו כפים, acclamer: החתן תנה הודך עלי כלה כלו לך לבה ועיניה, וראה עתרת תמרותיה הנשאות ריח שמניה, מלאו רחובות באבק רוכל ויקראו א ב ר ך לפניה (ר"י הלוי, דיואן ב סג). אנשי ומנך, ראשים צבא רום רבבותיך, קראו לפניך א ב ר ך ולפני מרכבותיך (הוא, פנו דרכינו). בי יד גבורות הודעת, מצור עינות בקעת, פי מן ונפת השבעת, אז כל משנאי לי א ב ר ך קראו ותברע כל ברך (ראב"ע, האדון על כל, מחזור ותחן, על הורות לבד"ל). א ב ר ך קראו נגדו (לאלהים) למרכבתו רתום (פזמונ' תימנ', צור כי). והמאור באמצע כולם עומד כדמיון מלך ועטרה בראשו ושאר המאורות קוראים לפניו א ב ר ך (ברית מנוחה, ניקוד ד'). — ב) *תאר כבוד לאיש נכבד: וכשבאו ר' שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו והיה ר' ישמעאל בוכה ור' שמעון אמר א ב ר ך בשתי פסיעות אתה ניתן בחיקם של צדיקים ואתה בוכה אמ"ל וכי אני בוכה על שאנו נהרגים אלא על שאנו נהרגים כשופכי דמים (מס' שמחות ח).— ג) השתמשו האחרונים במשמעת *אדם בהור חשוב ונבון[1], jung. gebild. Mann; jeune homme bien élevé; educ. young man: פ"ג ה א ב ר ך רך בשנים ואב בחכמה ה"ה וכו' מוהר"י שאול בן הגאון וכו' (נוסח מלכות לקורות הגזרות ו). ה א ב ר ך השלם (אד"מ, בב"ק ב). לכבוד ידידי המשכיל היקר רך וטוב, א ב ר ך רב תבונות ומלא מעלות טובות (יל"ג, אגר' א כד). עודנו זוכר את עלבון ה א ב ר ך שגרש מישיבתו (הוא, ספור כף רגל עגל).

***אַבְרְנִי**[2], ש"ז, — אחד ממיני העוף בעלי הקב, המתהלכות בבצות, על שפת הים: משל ל א ב ר נ י שקינן על שפת הים עלה הים והציף את

---

[1]) משק' אֹרְחָה, אֹמְנָה, אֹמְנוּת.

[2]) מן אֲבָר, עי"ש הערה.

[3]) לפי דעת קצת חל"א באשור' אבּרֶכֻּ מלשון מצרית במשמע' משנה למלך. אך עוד לא באו החכמים לכלל הסכמה אדות המקור הראשון למלה זו.—[4]) הקדמוני' פרשוהו משרש ברך במשמ' כריעת בֶּרֶךְ. אונק' תרגם דין א ב א למלכא. רסע"ג: הד'א שריף אלמלך. ובדרך דרוש פרשוהו בעלי התלמוד: א ב בחכמה ו ר ך בשנים. — [1]) עפ"י הדרש שנזכר למעלה.

[2]) מהמשל המובא בפנים נראה ברור כי הכונה לאחד ממיני עופות המים, הבצה, בעלי הקב, אך לא נתברר מקור השם. קוהוט גוזר אותו ממלה פרסית א ב ר א נ ה. קרוים (Kr. Lehnw.) הגיה קרבין ואמר שזו מלה יונית והוא העוף שקורים לו בגרמנ' תרבן הים, אך כבר דחה זה עמנ' לו, והניח הדבר בספק.

קנו מה עשה התחיל ממלא פיהו (מים) ונותן לתוך החול וחוזר וממלא פיהו בא חבירו ועמד על גבו ואמר לו מה אתה עושה ומתיגע אמר לו איני זז מכאן עד (שאעשה זה הים חול) (ילקוט אסת׳ ג, פסוק ויבז בעיניו).— ועי׳ עוף.

***אֲבַשׁ**[1], אֹבֶשׁ, ב״ז, מ״ר אֲבָשִׁים,— ענב הבר, שבגלל רע האדמה ובדומה לא יבשל לעולם, Heerlinge, lambrusque : מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבהילו הענבים והאבשים[2] משהבאישו (מעשר׳ א ב).— ועי׳ ענבים.

*אגא,— עי׳ אגה, עגה.

***אַגַּב**[3],— מלת היחס, א) תשמש להורות שדבר אחד היא האמצע, הכלי שנותן אפשרות לדבר אחר להעשות, ונרדף עם על-ידי, באמצעות, vermittelst ; moyennant; by means of : במה דברים אמורים (שכיון שקנה הקרקע נקנו המטלטלין) כשהיו אותן המטלטלין צבורין באותה קרקע אבל אם היו במקום אחר צריך שיאמר לו קנה מטלטלין אגב קרקע וכו׳ ואם לא אמר קנה אגב קרקע לא קנה (רמב״ם, מכיר׳ ג ט). אעפ״י שאמר לו קנה המטלטלין אגב קרקע וכו׳ (סמ״ג מ״ע פב).—בְּאַגַּב : הקנאת שעבוד הפרה באגב קרקע (התרומות מג ה). בזמן שרוצה להיות מוקדם לטורפים שצריך להיות הקנאתו באגב (כס). — וככנ׳ אַגַּבּוֹ וכו׳ : ראובן כתב במתנה לבתו חצי פונדק ואגבו ארבעים זהוב׳ (תב׳ גאונ׳ כתב׳ ה). ואין צריך לסיים המקום שקנה אגבו המטלטלין וכו׳ יכתוב הקניתי לו ארבע אמות קרקע בחצרי ואגבן הקניתי לו המטלטלים (בו״ע חו״מ קיג ג). הקניתי לך אחד מקרקעותי ואגבן כל מטלטלין שיש לי (התרומות מג ה). כל נכסינו וכו׳ ואגבן כל שאר נכסים (נוסח׳ בטר קנין, מן ה קכה, REJ 47, 58).

— ב) ומצוי הרבה שמושו הארמי : אגב אורחא[1], ע״ג הדרך, ועם פעל או ש״ת ועם ש אחריו, כמו מפני, יען, da, weil; parce que ; because : ואגב שתקנו מלכות שמים משום בוני ירושלם תקנו מלכות משום ברכת הארץ (סמ״ג מ״ע כז). ואגב שבארתי לך עבודת והטא המלאכים אודיעך שאין הדבר כמו שחשבו הפלוסופים (ספ׳ מגכיאל יח). וזה ביארתי לך הנה אגב דברים אחרים (כס).— ג) והשתמשו במלת אגב גם לבדה : עתה באתי נשען על ענותנותיה דמר להשתחוות לפניו ולבקר את שלומו ואגב אודה לאדוני כי למן היום הזמן דחפני וכו׳ (ר״י עוכדיה, אגר׳ דופי הזמן). תדמה לפני הצורה הקיימת איש נקרא משה לבוש רופא בספר על ראשו ואגב טוב שתדע כי מוטב יהיה אם הספר ההוא יהיה ספר המורה בעצמו (ר״י מודינא, נג אריה).

אגד[2], ממנו אֲגֻדָּה, *אִגֵּד, *אֶגֶד, *אָגוּד, *אִגּוּד.

---

[1]) לא נתברר לנכון מקור מלה זו, ועי׳ הערה לקמן.— [2]) כך במשנ׳ שבמשניות וגמר׳ בבלי. ובמשנה בגמ׳ ירוש׳ אובשיב, וכן בערוך וערוך הקצר ובפרוש ר״י מלכי צדק. ובס׳ המליצה של ר״ש בר״ש (הול׳ בכר) אבישן. ופרש ר׳ זעירא בגמ׳ ירוש׳ שם : משיקראו באישא, ור׳ אייבו בר נגרא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ. וגם רמב״ם פרש בלשון באושים, ואמר : וזה מין ממיני הענבים אלא שהוא מין גרוע. ע״כ. והערוך הביא עוד פרוש : תפוחים קטנים.

[3]) מארמית, מרכב מן אַל-גַב, אַל במקום עַל.

— [1]) היינו דאמרי אינשי אגב אורחך לבעל דבבך אישתמע (סנה׳ לה:), ובעברית : זהו שאומרים אנשים, אגב ארח, בלכתך בדרך, לפי תמך, השתמע לאויבך, להפחידו. — ובהשאלה : מכדי, כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים ליתני משעת צאת הכוכבים מילתא אגב אורחיה קמשמע לן, כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים (ברכ׳ ב. — דבר אגב ארח משמיענו).

[2]) בעברית וערבית דומה לו עקד. אבל גם הפעל אַגַ׳ד a) בערבית קרוב להמשמעה שיש לו בעבר׳, כי בערבית אַגַ׳ד פרושו חִזֵּק : אַגַ׳ד אללה פלאנה, חִזֵּק אלהים את פלוני, נתן לו כח (למשל אחר המחלה). הנה נראה, כי בני שם ראו יחס וקרבה בין שני המושגים קשר ובח, יען דבר קשור הוא חזק. וראיה יפה לזה הוא הפעל חזק, שבלשון עברית משמעתו כח ועז ובערבית הַזַק b) פרושו : קשר בכח, אסר אדם, והשם חזק חִזְקָה חבר אנשים, ממש כמו בעברית אגדה במשמעה ב. באופן כי שתי לשונות האחיות השתמשו שתיהן בהשרשים אגד וחזק, שלשניהם היה כנראה בקדמות הלשון משמעת כח ועז. ותניח לשון עברית את משמעת כח לשרש חזק, ולמושג קשירה וחבר בני אדם השתמשה בשרש אגד, ולשון ערבית הניחה לשרש אגד את משמעת הכח ותשמש למושג קשירה וחבר בני אדם בשרש חזק. זה מצוי בהסתעפות לשונות אחיות.

---

a) جَدَ b) أَحزَقَ

*אָגַד[1]), פ״י,— כרך סביב וקשר, zusammenbinden, lier ; to bind together : את שדרכו לאגוד בבית אונדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב (שבי׳ ח ג). אם אינו אוגד (את הירק) עד שימלא את הכלי (מעשר׳ ל ה). נפרדו עליו (של הלולב) כשר ר׳ יהודה אומר יאגדנו מלמעלה (סוכה ג ל). אין אוגדין את הלולב אלא במינו וכו׳ מעשה באנשי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (שם ג ח). אגדו (את הירק) צינוק גדול לשדה אבל אם אגדו צינוק קטן לשוק נטבל (ירוש׳ מעשר׳ ל מט.). — וכמו כן ״חבר דפי החבית יחד בחשוק של ברזל : וששאלתם מהו לאגוד ולזפות חביות בחולו של מועד לכתחילה (מחזור ויטרי, פסח פג). — ובהשאלה, *חבר אנשים יחד למטרה מהמטרות: והיה בהניח יי׳ אלהיך לך מכל אויביך מסביב (ולא קדם) שלא תאגוד עליך אגודה (ספרי, סוף פרש׳ תלא).— ובמשמ׳ ״עשה שלא יוכלו להפרד זה מעל מזה: שיהא הספר (הגט) מבדילן ולא שיהא בו תנאי האונדן (רמ״י קדוש׳ ה.).

—פעו׳, *אָגוּד,— שיש עליו אגד: לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר (תוספתא סוכה ב י).

—נפע׳, *נֶאֱגַד,— שאגדו אותו, מי שדרכו להאגד : ירק הנאגד משיאגד (מעשר׳ ל ה).

*אֶגֶד[2]), ש״ז, מ״ר אֲגָדִים,— א) עצם הקשר, Band, lien ; band : לולב צריך אגד, לולב אין צריך אגד (סוכ׳ לו:). הותר אגדו ביו״ט (שם לג:). — ומ״ר : לא יתיר אגדים שלה (של הסוכה) לסותרה (רמ״י סוכ׳ מח.).— ב) התיכת בד וכדומה שאוגדים על גבי מכה, Binde ; bandage : מכה ניתנה לאגד ולא ניתנה לאגד יתירה (ב״ק פה.). אבל יוצא הוא באגד שעל גבי מכה ובקשישין שעל גבי השבר (שבת נג.). בניטל באגדו וכו׳ בשאינו ניטל באגדו (ערוב׳ קא:). — ג) דברים אגודים יחד, ירק וכדומה, Bündel ; paquet ; bundle : אגד (של ירק) שנטמא והתירו אגדו (ירוש׳ תרומ׳ ב מא:).

אֲגֻדָּה[2]), אגודה, ש״נ, מ״ר אֲגֻדּוֹת, אגודות,— א) כמו אֶגֶד, עצם הקשר, Band ; lien ; band : הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אֲגֻדּוֹת מוטה (ישע׳ נח ו).— ב) *הדבר שאוגדים בו: המעלה האגודות לגג בשביל שימתינו להיות אוגד בהן (תוספתא מכשיר׳ ג ל).— ג) דברים אגודים יחד, Bündel ; paquet ; bundle : ולקחתם אֲגֻדַּת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף (שמות יב כב). — ובתו״מ: הנוער אגודה של ירק וירדו (המים) מצד העליון להתחתון וכו׳ שהקלח אחד והאגודה קלחים הרבה (מכשי׳ ל ד). אגודה של לפת ואגודה של צנונות (ירוש׳ כלא׳ ל כו:). תנו רבנן הותר אגדו בי״ט אוגדו כאגודה של ירק (סוכ׳ לג:). ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן (בד׳ מינים שבלולב) עד שיהו כולן באגודה אחת (מנח׳ כז.). תכריך של שטרות או אגודה של שטרות וכו׳ וכמה אגודה של שטרות שלשה קשורין זה בזה (ב״מ ל ח). — ומ״ר : ואגודות השום והבצלים אין להן שכחה (פאה ו י). באגודות של ירק של בעלי בתים (כלי׳ יז ל).— ד) חבר אנשים, Vereinigung ; troupe ; union : ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לַאֲגֻדָּה אחת (ש״ב ב כה).— ובתו״מ : וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה אחת (מנח׳ כז.). שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם (ברכ׳ ד.). לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות (יבמ׳ יג:).— ואמר הפיטן : ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך (תפלה לר״ה).— ה) כפה[1]), Gewölbe, voûte ; vault : הבונה בשמים מעלותו וַאֲגֻדָּתוֹ על ארץ יסדה (עמוס ט ו).— וכן אמר ראב״ע : ושם מגדלים על ראשו (של הארמון) אגודתו רק היא יחידה (אחודה לכס חידה). — ו) ״כעין בורסא : כל אדם אשר יצמח בו שחין או אגודה או קיבוץ טריא (אסף הרופא 143). — ז) ״בחכמת השעור : שעורים רבים העומדים זה אצל זה בסמניהם וכו׳ נקראו בשם אגורה (תו״ם, יסודי תכמ׳ השעור, מגלבי המספר ד נו).

אִגֵּד, *אֶגֶד, *אֱגוּד, *אִגּוּד, וכו׳.— אֲלֻמָּה, אגדת שבלים.— אִלֵּם, עשה אלמות,— *אָנִיץ, אגדת גבעולי פשתה.— *בַּזָּגָה, אגדה של דברים מפורסים, תבן וכדומה.— *בְּטוּנָה, פשתן נפוץ עשוי חבילה.—

---

[1]) עי׳ הערה שלמעלה.

[2]) מן אָגַד.

דומה לזה בערב׳ אג׳אד a).

a) جاد

*הִזָּמָה, אגדה גדולה.— *זִרְזָה, של קנים.— *חֲבִילָה, של סחורה, של זמורות, של קוצים.— *חִלְחֵל, האגד, עשהו רפה. — *חֹמֶר, אגדה של מיני בשמים לסגולה. — *טוּן, אגדה של קוצים וכדומה.— *כִּישָׁה, אגדת ירק.— כְּרִיכָה, אלמה קטנה.— *כֶּרֶךְ, כרך של מעות.— *מַהֲרוּזָה, חתיכות בשר או דגים הרוזות על הוט. — נתר, הִתִּיר האגד. — עָמִיר ועֹמֶר וצבת, עין דגן.— *צִינוֹק, אגדת ירקות למכירה לשוק.— צְרוֹר, אגדת פרחים, וכל דבר צרור יחד באיזה דבר: צרור של מעות, צרור של מרגליות, צרור של משי. — *רִפְרֵף, נתרפרף, כמו חלחל, נתחלחל.— תַּכְרִיךְ, אגדה של נירות, שטרות, קשור סביב בחוט, במשיחה.

*אַגָּדָה[1]), אגדה, ב״נ, כנוי אגדתו, מ״ר אגדות, אגדות, —א) דרושים מעורבים בשיחות וספורים, ובפרט חלק הדרושים והספורים שבתלמוד, Agada: אמר לו (ר׳ יונתן לר׳ שמלאי) מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (ירוש׳ פסח׳ ה לג.). בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים באגדה (חגי׳ יד.). דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה (שבת פז.). אמרו עליו על רחב״ג שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל (מו״ק כג.). אמר ריב״ל חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה (מד״ר ברא׳ לד). אגדת תהלים (שם לג). צריך אדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו בשעה שהוא מבקש לאמרם בצבור (שם במות מ). —ומ״ר אגדות: מקרא משנה הלכות תלמוד תוספות אגדות (מד״ר ויקר׳ כב).—ב) ״ספור יציאת מצרים שיקראו היהודים בליל ראשון של פסח: אינו אומר שעשה נסים מפני שצריך לאמרו באגדה (מחזור ויטרי רלד). —ג) ״ספור ובפרט מימים קדמונים, יאמין ההמון שהוא מעשה כהויתו ובאמת אין בו אלא מקצת אמת mythe; Sage; myth: (בטיינברג, מלון רוסי עברי, ובוגבוים, ערך אגדה).

*אַגָּדִי, בת״ז, נקי׳ אגדית, מ״ר אגדיים,—אשר מקורו הוא באגדה, שיש בו מטבע האגדה, mythical; agad. mythique; sagenhaft: העוף הנפלא זהו שם אחד הספורים האגדיים (המגיד, יח ה, בית׳ ילדים). המאמר הזה אעפ״י שנאמר בדרך אגדי יסודתו בהררי התלמוד (התקון ב 43).

*אֲגָה[1]), אגא, ב״ז, מ״ר אגין,—אילן ממיני הקוצים: ואין מרכיבין כשות על האגא מפני שירק באילן (תוספתא כלא׳ א יב). האומר שביתתי על גבי האילן על גבי חרוב על גבי האגא לא אמר כלום וכו׳ ונעקר האילן ונעקר החרוב ונעקר האגא (שם ערובי׳ ד יו). עיקר הוורד ועיקר האגה ועיקר האוג אין בהן קדושת שביעית (ירוש׳ שביע׳ ז לז:). — ומ״ר: הקנים והאגין והוורד והאטדין מין אילן ואינן כלאים בכרם (ירוש׳ כלא׳ ה ג.). —ועי׳ הג.

*אֱגוֹד, ב״ז, מ״ר אגודים,—א) אגודה טבעית: וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים (פאה, י). ואגודי השום הוא השום המחובר חבור הטבע בשרשי צמחיו ויהיה מהם שרש אחד כולל ראשים רבים (הרמב״ם שם). —ב) ״הדבר במה שאוגדים: אגודי השום שומין שליקטן לאגוד בהן שאר השומין (הר״ב שם).

*אִגּוּד, ב״ז,—שה״פ מן אגד: כל האגדות של כפרים הבאין מבית השוקין טמאין ולא ממקום איגוד אמרו אלא כולם מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדה (תוספתא מכשיר׳ ג ח).

*אֲגוּדָל[2]), ב״ז, מ״ר אגודלים, סמי׳ אגודלי,—אצבע העב, הקצר, הוא גודל, הוא בהן, Daumen

---

[1]) כמו הַגָּדָה. מן הִגִּיד, שרש נגד. וי״א מן אגד בארמ׳ במשמ׳ משיכה, עפ״י הדרש שמושכין לבו של אדם. עכ״פ הנקוד הנכון הוא אַגָּדָה. וכן מער׳ המער׳, וכן כשתלי. אך רא״ב נקד אֲגָדָה, ובסמי׳ אֲגָדַת, וכן צ״ד אֲגָדָה, וכן לוי וקוה׳.

[1]) כן ה בסוף בירוש׳ המובא בפנים ונקדתי אֲגָה, כמו קָנֶה, עָלֶה, מ״ר קָנִים עָלִים. וכן כתבוה לוי וקוה׳ ה בסוף ונקדוה אֲגָה, שאין דמיונה במשקלי שמות הצמחים, ונקבוה, אבל בתוספתא ערובי׳ המובא בפנים היא זכר: נעקר האגא, וכמו״כ מ״ר אגין בירוש׳ שביע׳ המובא בפנים ראי׳ שהיחיד המוכרת הוא לא בסימן נקבה בסוף. ועם א בסוף, כך בתוספתא במקומות המובאים בפנים ונקדו עמנ׳ לֵו אֲגָא (בהל״מ, סי׳ קד). הערוך הביאו בערך הג, וכן נראה מבבלי (ערובי׳ לד:) הגרסה: הקנין והאטדין וההגין מין אילן, במקום והאגין שבמאמר זה בתוספתא וירוש׳, וכן חברו עמנ׳ לו עם הג היגא, ועי׳ זה.

[2]) כמו גּוֹדֶל, עי׳ זה.

pouce; thumb : הממנה אומר להן (להכהנים במקדש) הצביעו ומה הן מוציאין אחת או שתים ואין מוציאין אגודל במקדש (יומא ב א). בן לוי וכו׳ היה נועץ אגודלו בתוך פיו ואגודלו אחד בקרקע (מד״ר שה״ש, מי זאת עולה).

אֱגוֹז[1], ש״ז, מ״ר אֱגוֹזִים, — מין פרי יגוח במדור עֵצי קשה, Nuss; noix; nut : אל גנת אֱגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה״ש ו יא). — ובתו״מ: אמר רב יהודה אמר רב אסי (קטן שנותנים לו) צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים (גיט׳ סד:). אגוז זה את נוטל אחד מחברו וכולן מדרדרין ומתגלגלים (מד״ר שה״ש, אל גנת). — ומ״ר *אֱגוֹזִים: לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו (ב״מ ד יב). אמרו עליו על ר׳ עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח כדי שלא ישנו (פסח׳ קט.). — וקראו הסופרים אגוז גם למינֵי פרי אחרים דומה לו קצת: אגוז הודו (קאנון במקומות רבים, רמב״ם, בעל הבתים ג ג), Kokosnuss; noix de coco; coco-nut : אגוז מוסקד וכו׳ (קאנון ד ה א טו). — אגוז מלכי: וממה שאמרו בזה שיוקח אגוז מלכי או זולתו ויושם על החבורה (בס ד ו ד ח). — אגוז הקיא, nux vomica.

*אֱגוֹזָה, אילן האגוז. — *אֲגוֹרָה, כמו מגורה. — *אֶלְסָר, הוא האגוז הקטן. — בֹּטֶן, בָּטְנִים, הוא *פסתק. — *גַּרְעִין, הלב. — *חליקי אגוזים, עי׳ זה. — *טפח, מספק מטפח ומונה, במשחק האגוזים. — *לֵב, הוא הגרעין, עצם הפרי, הרך שבתוך הקלפה. — *מְגוֹרָה, כל אחד מארבעה החלקים שהאגוז מחולק על ידי הקרום. — *מַפְצֵעַ, כלי לפצוע בו את האגוזים. — מִשְׂחָק, שחוק האגוזים. — *נַרְגִּיל, הוא אגוז הודו. — *סִירָה, האמצע, המרכז מארבע המגורות שבאגוז. — *עֶפֶץ, אגוז האלון, המשמש למעשה הדיו. — *פֻּנְדָּק, האגוז הקטן. — *פִּסְתָּק. — פִּצַּע, שבר את הקלפה למען הוציא הלב. — *פֶּרֶךְ, אגוזי פרך, שהקליפה רכה ונפרכים מאליהם. — *פֵּרֵק, מפרק באגוזים, — *קַטְרוֹנִים, שקלפתם קשה מאד, שצריך להכות באבן הרבה עד שנפצע. — *קְלִפָּה, הקשה המכסה את הלב. — *קְרוּם, כעין מחצה קטנה המבדלת בין חלקי הלב. — *שׁוֹמֵר, הקלפה הרכה, הדקה, שהוא שומר לפרי ונישר ממנו כאשר יגמל.

***אֲגוֹז**[1], ש״ז, מ״ר אֲגוֹזִים, — אחד מכלי הספינות, מין עֹגֶן קטן בעל ארבעה חרטומים, לאחז החבלים, Schliffshacken ; grappin ; grappling-iron : כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה רבן שמעון בן גמליאל אומר אף אגוז[2] שבספינה ר׳ יוסי אומר אף צפורן גדולה (תוספתא שבת יד א). — ועי׳ אניה.

***אֱגוֹזָה**, ש״נ, מ״ר אֱגוֹזוֹת, — אילן האגוז, Nussbaum; noyer; nut tree : מה האגוזה נגוזת ונחלפת (מד״ר שה״ש ו יא).

***אֱגוֹזִי**, ת״ז, — של האגוז, מטבע האגוז: ומטעם האגוזי וכל שכן האגוזי אחר בשול הבשר (קאנון ג כ א כ).

*אגוף, — עי׳ אגף.

***אֱגוֹר**[3], ש״ז, — צבור קטן של אבנים, Steinhaufen; tas de pierres; heap of stones : סלע שצף על גבי הארץ ואיגור[4]) יוצא ממנו (תוספתא בבי׳ ג ג).

אֲגוֹרָה[5], ש״נ, — א) מטבע קטנה של כסף אצל העברים לפנים, kleine Münze ; petite monnaie; small coin : והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לַאֲגוֹרַת כסף וככר לחם (ש״א ב לו). — ואמר המליץ: במלח פת אכול ורעה עשבים, ואל תשאל אגורה מנדיבים (מוסר השכל, מיות׳ גרה״ג). — ב) השתמשו הסופרים במשמ׳ דברים אסופים ואגודים יחד ועושים דבר אחד שלם, Sammlung, Gruppe; groupe, collection.

---

[1]) משק׳ אֱנוֹשׁ, בְּכוֹר, אבל זה אולי רק דמיון חיצון, ובאמת הוא משק׳ אֱ-פוֹל. בערב׳ גַ׳וְז a), בסור׳ גוזא, בתלמ׳ אמגוזא, יש סוברים שמקורו הוא בפרס׳ כוז.

a) جوز

---

[1]) מלה זו מביא הערוך בשם התוספתא המובאה בפנים, וקוהוט נקד אותה ופרש אותה במשמעה הרשומה בפנים, וגוזר אותה ממלה פרסית אַבוּג׳. — [2]) ברוב נוסחאות הדפוס הגרסה היא עיגון, עוגן, אך גרסת הערוך היא אגוז, וכן הגרסה בקצת כ״י הביא קוהוט, וכן בתוספתא שהו״ל צוקרמן.

[3]) משק׳ אֵזוֹב, אֵפוֹד. בארמ׳ אוּגַר איגר, גל אבנים. — [4]) כך בתוספתא צוקמ׳, ובנוסח׳ איגד, אבל כבר הגיה בעל חסדי דוד מדעתו איגר במקום איגד.

[5]) יש גוזרים שם זה מן אגר במשמעת שבר, ויש אומרים כי האגורה היא הגֵרָה, עי׳ ערך זה. וכבר

***אֲגִידָה**, נ״נ,—בה״פ מן אגד: שהרי נקרא עליו שם הושענא פסולה בשעת אגידתו (רב״י סוכה לג:). — ובהשאלה: כנוי אלהים בסוד צרופיו מעיד אגידת הטבעים וכו׳ שבו נמזגו הטבעים במעשה בראשית ונתאחזו ההרכבות כולן ונתערבו בקצתם (מ׳ הגדבי, ב״ה ה).

***אָגִין**[1], ב״ז, מ״ר אֲגִינִים, — י״א גן וי״א כמו הוגן והוא הקטן של הגמל: לאחד ששמר[2]) את אגינו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו (מד״ר כרתב׳ נו).

*אגיף,— עי׳ אגף.

***אֲגִירָה**, נ״נ,— בה״פ מן אגר: העוד וכו׳ כלם לשון אגירה המה (מנחם בן סרוק, מחברת). אוגר אינו נופל באגירת דבר חי (חבר׳ בדרבי, חות׳ תכנ׳).

אֶגֶל[3]), ב״ז, מ״ר אֶגְלִים, סמי׳ אֶגְלֵי,— א) טפת הטל, Tautropfen; goutte de rosée; drop of dew: היש למטר אב או מי הוליד אֶגְלֵי[4]) טל מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כח-כט).— ואמר המליץ: אגלים מזהירים בתרשיש וספיר מעל דליותיהם (ארבע כוסות, כוס ישועות א).— ב)*טפה קטנה בכלל, Tröpfchen; gouttelette; drop: והשליכו עליהם כגשמים כלי זעם ועברה באגלים (ר״ש הנגיד, הני תעב). צמא למי גשמי אגליך איומה (הן תחנה, רני וממתי). בבום הששון נמהלו אגלי לענה (דכיר, מכתבי מסחר כו). — ובמו״כ טפות של

בחלקו בזה דונש ותלמידיו עם מנחם ותלמידיו, שמנחם חבר אותו עם אגר ודונש החליט כי אגורה היא כמו גרה ונוספה א.

[1]) משק׳ גדיש, נזיר, א נוספת.— [2]) זו גרסת הספרים וכבר התקשו המפרש׳ בפרוש הדברים, והגיהו הגהות מתחלפות. א״א הוסיף ששטף אחר אגינו, ויש שהגיהו ששור במקום ששמר, ופרשו אגינו גנו, אך יותר נכון פרושו של המשביר אגין כמו הגין והוא הקטן של הגמל, ועפ״י ההגהה ששור במקום ששמר, וכונת המשל היא: הרגיל האדם את אגינו לשור על שבלת הנהר ואגב הקפיץ את בנו אתו.

[3]) לא נתברר מקורה. רוב חה״ל גזורה מן אגל a) בערב׳, שמשמ׳ היא נאסף ונקוה. אך זה רחוק.— [4]) ת״א: רסיסי טלא. וכן שאר תרג׳ הישנים, וכן מנחם: אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה

a) أجل

דמעות: נובעות כנחל אגלי, הולך ושקט ושבתו גילי (ר״א בר בעזי, סליח׳ ה׳ עי״ת, אתה חלקי). והנה אגלי דמעה בעיניו (מא״ג, דכיר, ריב מבפחה ב). עוד אגלי מספר על גדיש ידמעו (יל״ג, הוי אח). — וטפות מטר וכדומה: מי מנה חול ים ומי ספר אגלי מטר (ב״ז, תרג׳ ב״ס, א ב). אגלי מים לתאוה יבקשו חברים (י סטנוב, אסף לז), ועי׳ טפה. — ג) *גשמים מזיקים לתבואות השדה: מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אגלים[1]) וחדרה של סופה (חגי׳ יב:).— ועי׳ גשם.

אגם, ממנו אֲגַם, *אַגְמִי, ואולי אַגְמוֹן.

אֲגַם[2]), פ״ז, מ״ר אֲגַמִּים[3]), בכנ׳ אַגְמֵיהֶם, סמי׳ אַגְמֵי, — א) מקוה מים בקרקע, Teich; étang; pond: אפתח (לשבי הגולה) על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לַאֲגַם מים וארץ ציה למוצאי מים (ישע׳ מא יח). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (שם לה ו-ז). ההפכי הצור אֲגַם מים חלמיש למעינו מים (תהל׳ קיד ח). — ומ״ר: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים

על פתרונה אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים. ע״כ. ריב״ג לא פרש, רש״י: אגלי כמו (גלי הים) או כמין אגנות. ראב״ע: י״א הוא המטר הדק. ע״כ. רד״ק כמו התרגומים, ואחריו רוב המפרשים הישנים והחדשים, ובמשמעה זו רוב שמושו בהספרות. — [1]) בקצת כ״י חסרה מלה רעים אחרי טללים, ובקצתם יש המלה רעים גם אחרי אגלים. עכ״פ בכל הנוסח׳ טללים לבד ואגלים לבד, מוכח מזה שבזמן ההוא היו לשתי המלים האלה משמעות מתחלפות, הערוך לא הביא שום פרוש מזמן הגאונים ועלינו לסמך על רש״י שפרש: מים העומדים להלקות פירות.

[2]) באשורית אַגַמְמֻ, מ״ר אַגַמְמֵי, על מקוות המים שמדרום לבבל בקרבת ים הפרסי, וכמו כן הברכות המלאכותיות בהיכלו של סנחריב (מלון אשורי דלין, ומגון אשורי ארנולד מוס). ובערבית במשמעה דומה לזו השם גַ׳מַּה a), באר מלא מים, ולכן יש סוברים (ד״ה מילר, קניג ב תלט) כי השרש הוא גם והאלף נוספת.— [3]) אמר רד״ק (מכלול, דקה״ב, מבק׳ פעל): אבל אֲגַם הַדָּם הם דגושים בקבוצם ובהסמכם אגמים הדפים אגמי הדפי, וכן עם הכנויים אגמיהם, אבל אַגְמֵי נפש ועל אַגְמֵיהֶם אינם מן

a) جمة

ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח ה). אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (ישע׳ מב יה). על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם (שמות ז יט). ושמתיה (את ארץ בבל) למורש קפד ואגמי מים (ישע׳ יד כג). — ובתלמוד: נהרות המושכין מים מן ה א ג מ י ם מותר להשקות מהן בחולו של מועד (מו״ק ז.).— ב) קנים ושיחים ואילנות[1] קטנים גדלים במקום אחד, Gesträuch; broussailles bushes: והמעברות נתפשו ואת האגמים[2] שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו (ירמ׳ נא לב).—ובתו״מ: אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ו א ג מ י ם קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקים לכתוב חללה של רשות (שבת יא.).—והיחיד: מעשה שנפלה דליקה באשת (בחישת) קנים ו באגם תמרים (ירוש׳ ע״ז ב מא ד). כאן בשדה הסמוכה ל א ג ם (אם נמדה החיה ולא רדפה אחרי האיש אף אם לא נחבאה איננה משולחת) כאן בשדה שאינה סמוכה ל א ג ם (תענ׳ כב.). אמר רב עכו״ם שהצית את האור ב א ג ם כל החגבים ש ב א ג ם אסורין (ע״ז לח.).

אָגֵם[3], בת״ז, לנק׳ אגמה, מ״ר אגמים, סמי׳ אגמי,— עצב, מצטער, sorrowful ; attristé ; traurig: ואנו הדיגים (על היאור שנחרב) ואבלו כל משליכי ביאור חכה וכו׳ והיו שתתיה מדכאים כל עשי שכר אגמי נפש (ישע׳ יט ח-י).

***אֲגָמָה**, ש״נ, — צער, יגון, Kummer ; tristesse sorrow: ומקרעין לקטן (על מת) מפני אגמת[4] נפש (מו״ק כו:).

אַגְמוֹן[5], אגמן, ש״ז, מ״ר אגמונים,—א) קנה רך, ישר, נכפף ונגמש, גדל באגמים ובצות, Binse rush ; jonc: ויכרת יי׳ מישראל ראש וזנב כפה ואגמון (ישע׳ ט יג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן[1] ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום (שם נח ה). לאחד שקלקל בעיר מסרו לבעל ה א ג מ ו ן וחבשו והיה קשה מבעל ה א ג מ ו ן מסרו לבעל הזמורה וחבשו (ירוש׳ סוט׳ ט כד:).—ב) כעין וו כפוף מברזל ישתמשו בו לצוד דגים, fish-hook ; hameçon ; Fischhacken: תמשך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו התשים אגמן באפו ובחוח תקב לחיו (איוב מ כה-כו). למשך לבב כסיל כדג אלי א ג מ ו ן (פיר על הרמב״ם, התגוך ב).—ומ״ר: והמולג שלש השנים וכו׳ ומזלגותיו עניין א ג מ ו נ י ם הם (מחכל׳ מנחם כ״ס, ערך זלג).—ג) מין קומקום להרתיח בו מים וכדומה, Siedekessel cauldron ; bouilloise: מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן (איוב מא יב).

***אֶגְמוֹן**,—כמו הֶגְמוֹן, עי׳ זה.

***אֲגַמִּי**, אגמיי, ת״ז, לנק׳ אגמית, אגמיית, מ״ר אגמיים, אגמיות,—של אגם: יש מהם (מהצמחים) גניר ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הררי ויש ימיר ויש א ג מ י י (רמב״ם דוכן, מג״ת, ת״י כ).

אַגָּן[2], ש״ז, סמי׳ אגן, מ״ר אגנות,—א) כלי מכלי הבית, וישמש לתשמישים מתחלפים, לכבוס, ללישה, לשים בו דברים נוזלים, פרות, וכדומה, Becken basin ; bassin: ויקח משה חצי הדם וישם באגנת (שמות כד ו). ותלו עליו (על היתד) כל כבוד בית

הדגושים כי אם מן דֶּרֶךְ. ע״כ. —[1]) כן ממש בערבית אַגַ׳מַה a).—[2]) כן פירש ריב״ג ורד״ק, ופרש עוד ריב״ג אגם מצודה. וכן בערבית א׳ג׳ם b).

[3]) כמו חָנֵף חֲנֵפִי, הָדֵל, עָרֵל עַרְלֵי, בערבית אַגִ׳ם c), היה לוהט (האש) ותאַגַ׳ם עלי d), קצף על, וכן בא צורית אגם כעס, התעצב.

[4]) כך גרסת הערוך, ובנוסחאותינו עגמת, בעין.

[5]) מן אגם ב׳ שלמעלה, ומפני שהאגמון הרך

a) أَجَمَة b) أُجُم c) أَجِمَ d) تَأَجَّمَ عَلَي

ראשו כפוף הושאל להוו הכפוף המשמש לצידת דגים. ואולי השם אגמון במשמ׳ זו הוא ע״מ אפעול, והשרש הוא גמן, דומה לגמש שפרושו כפף: ד ג מ י ש ליה לרישיה (יומ׳ סז.), וכן דעת ר׳ אליעזר: מאי משמע דהאי גימון לישנא דמיכף (הוא) דכתיב הלכוף כאגמון ראשו (שבת סוף פ׳ במה בהמה). תרגום, מנחם בן סרוק, רש״י ורבנו תם, רד״ק ורוב יתר המפרשים הראשונים פרשו שהוא צנור כפוף, רק ריב״ג מפקפק—ואגמון חברו של דוד נפוח כבר הזכיר ריב״ג שיש מפרשים אותו קומקום וכן פרשו רש״י: פתרונו לפי ענינו כלי חרס הוא, וכן רבנו תם ורוב המפרשים, ולא נתברר מקורו.—[1]) נמס׳ במס׳ שלשה חסרים.

[2]) באשור׳ אגנתי במ״ר, ברשימת כלי השלל, שלשת אלפי כפי נחשת וספלי נחשת ואגני נחשת. וספק אם יש יחס בין אגן העברי ובין אַגַ׳אנָה a) בערב׳ שהיא כלי יכבסו בו הבגדים, ובמו״כ עוגה סביב להאילנות.—

a) جَّانَة

אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישע׳ כב כד).—והיה משמש ללישה ולרהיצה, ולפרות, וכדומה, ולשתות ממנו: טנתי וכוסי גביעי וכוסי, בלילי משושי וביום לרוחו, וחיי ב א ג ן עלי כד בתוך גן (רמב״ע, תרבי׳ א׳ כלג).—ללישה וכדומה: אילו א ג נ ו ת של בני מדינה כיון שמניחין בהן חמץ כבית השאור שחימוצו קשה ואסור ואעפ״י שהן רחבות ושולט בהן אויר (הלכ׳ פסוק׳, הלכ׳ פסח). שהיה לנו א ג ן אחד של עץ שהיה מיוחד לקיבת חלב (הרוקח, סי׳ רג). א ג נ ו ת של עץ או של נחשת שלשין בהן (שם רנז). ולא יתננו אל א ג ן הלישה (מהרי״ל, תקוני המלות). א ג ן נחשת קנו מגוי להגעילו ללוש בתוכו עיסת מצה (שם, הגעלה). ותעשה מכל אתרוג ארבע ■רים ותשרה ב א ג ן הדם (קלגון, מזכ׳ הרפוא׳ ז י).—ב) בהשאלה, כעין עוקה ובור קטן אשר סביב המבוע ששם נקוים המים הנבעים, Quellbecken: cuvette d'une source ; basin of spring: שררך אגן הסהר¹) אל יחסר המזג (שה״ש ז ג).— וכן אמר המשורר: מבחר עמקים בשמם לה (להעיר גבע) הקטירו, ובאגן מעין חי רגליה נרטבו (יל״ג, דו״מ א׳).—ג) *השתמשו בו לכל גוף עגול, שטוח, Scheibe ; disque, dispue ; disc, למשל עגול הירח: שהירה יתמעט וכו׳ ויתוסף מעט מעט עד מלאת א ג נ ו (המכתב לר״א הקלעי, פ׳ כא׳).—ד) *א ג ן החלצים, א ג ן הירכים, בנתות, בגוף האדם, pelvis: הונח השם ירך להלק הגוף הנקרא היום אצל המנתחים בשם א ג ן (רמ״ת הכריס 70). ה א ג ן הנקרא אצל בעלי התלמוד בשם כפלא וכו׳ הוא מרכב מארבע עצמות (שם).

***אגן²)**, ש״ז, מ״ר אגנים, מ״ז אגנים, סמי׳ אגני³),—שפה לפי הכלי והיא פחות או יתר רחבה, וקופה או כפופה ובולטת מהכלי חוצה או לתוכו, Rand eines Gefässes ; rebord d'un vase ; rim of a vase: כלי שנטמא אחוריו במשקין אחוריו טמאין תוכו ו א ו ג נ ו¹) ואזנו וידיו טהורין (כלים כה ו). צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכו׳ לגין שאוגנו מעוך (תוספתא מקוא׳ ו כב). ואלו הן גולמי כלי עץ וכו׳ מחוסר כן או או ג ן או אוזן (חול׳ כה.). אף הוא (מונבז) עשה כני כלים ו א ו ג נ י כלים וידות כלים וידות סכינין של יוה״כ של זהב (יומ׳ לז:).—וא ג נ י ם של קופה משובים לתוכה: אין לה (להקופה) שולים ויש לה א ו ג נ י ם (נדה ג:). —ו א ו ג נ י ם של דלי: המדלה עשרה דליים מים בזה אחר זה ונמצא שרץ באחד מהן הוא טמא וכולן טהורין ואמר ר״ל משום ר׳ ינאי לא שנו אלא שאין לה (להדלי) א ו ג נ י ם אבל יש לה א ו ג נ י ם כולן טמאין (שם). ואם היו א ג נ י ם לכלי (שמצא אצלו פירות) אע״פ שפניו כלפי הפירות הרי אלו שלו (של המוצא) שאילו נשפכו מן הכלי היה נשאר מהן בתוכו מפני ה א ג נ י ם (רמב״ם, גזלה טו יד). — ובהשאלה, אגן הבור, כעין מעקה סביב פיו שעליו מונחת אבן החוליה: בור שבין שתי הצרות אין ממלאין ממנו בשבת אלא א״כ עשו לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים בין מלמעלה בין מלמטה בין מתוך או ג נ ו (ערוב׳ ח ו).—ואגן של ים, שפה וקופה סביב סביב: ימה של טבריא הואיל ויש לה או ג נ י ם ועיירות וקפיפות מקיפות אותה (ערוב׳ פז.).—ובהשאלה: יזלזלו בכבוד התורה לעשות להם אגנים (הגר׳ חו״מ לדון וידל בלמה).

****אגנה²)**, ש״נ,—כעין משפך מעל להריחים להתבואה, Mühltrichter ; trémie ; hopper: כמין כלי שעל הריחיים שהוא מכנים הרבה ומוציא קימעא ושמו דלן וזה הוא ה א ג נ ה שעל הריחיים וכו׳ מניחין התבואה ויש בו חור ותחת יש לו כלי עץ שממנו נופלת התבואה (רה״ג כלים ל 7).

***אגם³)**, ש״ז, מ״ר אגסים,—פרי עץ ידוע ממין

בארמ׳ וסור׳ אנגא, כמו בעברית.—¹) סהר, מעין נובע תמיד, וכן בערב׳ סאהרה a) מעין שוזלו מימיו יומם ולילה.

²) מלה עברית, ומקורה לא ידוע, משק׳ בטן בטנים, תאר תארו תארים, כך נקד בוקשד׳ וכך לוי וקוה׳, צ״ד אגן ואוגן, כשתלי אגן ואוגן, וכן במשנ׳ מנקדות נדפסות.—³) כך נקוד במשנ׳ כ״י פרמה. —

a) ساهرة

---

¹) רה״ג (כל׳ יא ג): מהוגני כלים פי׳ כמין אזנים יש לכלי אלא שהאוזן יוצא מגוף הכלי והגן הוא דבר שאינו מן הכלי אלא מסובב עליו מן מהולות ומתרגמינן חיגגין ויש הרבה דברים הפוכים והוא גג הכלי שהאוגים קבועין בהם. ע״כ. ור״ח (ערוב׳ עז.): פירוש אוגנים והם שפתים נמשכות לאחורי הספל. ע״כ. והביא הערוך שני הפרושים, וכן רש״י כמו ר״ח, והרמב״ם (כלים יא ג), פרש וז״ל: ואוגן מעקה הבאר, ולזה קרא כאן צואר הכלי אוגן בהדמותו למעקה הבאר לפי שיש כלי מתכות אשר להם צוארים מונחים עליהם כמו הקומקמן וכדי המים ודומיהם (תרג׳ דרנב׳).

²) אולי ש״נ מן אגן, וע״מ יבשה.

³) כך נקד צ״ד, וכן כשתלי, וכן אולי לפי קריאת

התפוח, Birne ; poire ; pear : ובאילן האגסים והקרסתומלין והפרישים והעוזרדים אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ד). עוקצי האגסין והקרוסטומלין והפרישין (עוקצ׳ א ו). בשוקי של ציפורין היו מרכיבין קרוסטומלין על גבי אגס (ירוש׳ כלא׳ א כז.), ועי׳ תפוח.

אֲגַף¹), ש״ז, מ״ר אֲגַפִּים,— א) *חלק העליון מהכנף המחבר להגוף, ובפרט חלק הבשר והעצמות שבו : הכנפים והנוצה מיטמאות ומטמאות ולא מצטרפות וכו׳ ר״י אומר אף ראשי אגפים וראש הזנב מצטרפים שכן מניחים בפטומות (טהר׳ א ב). (עד איזה מקום אם נפסק חוט השדרה טרפה) רבי ינאי אומר למטה מן האגפים ור״ל אמר עד בין אגפים (חול׳ מו.). — ב) בהרחבה, הכנף בכלל, Flügel ; aile; wing : היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת באחת מאגפיה ופורחת באחת מאגפיה (מד״ר כהלב׳ לט). מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך (בב בה״ב, יונתי). ונשברו כנפיה ונמרטו אגפיה (מדר׳ פנים ואחור). — ובמליצה : אבי עזרי ישיבוהו שעיפיו, אשר נתן ידידו בין אגפיו (ר״ת לראב״ע). —ג) בהרחבה, *בזרוע האדם, החלק העליון המחבר אל הכתף, oberer Teil d. Oberarmes; partie supérieure du bras ; upper part of the upperarm : משעה שחברותיה (של היולדת) נושאות אותה באגפיה (שבת קכט.). לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא (קטנה) הניטלת באגפים (מו״ק כז:). —*בין האגפים, חלק הגב שבין הזרועות :

הספרדים ולפי הנקוד במשנ׳ המנקד הנדפסות: אַגָּסִים. ולפי קריאת האשכנז׳ אַגָסִים ג פתוחה, נראה שבדעתם היא כמו זְמַן זמנים. וכך נקד באמת ראב״ע בהתשבי אגם אגסים. לוי נקד אַגָס, וקוה׳ א, והיא לפי נקוד המלה בערב׳ אגַ׳אס, אגַ׳אץ a) ובהמונ׳ גם אנגַ׳אץ b) שם להאחונים, ובהמונ׳ להפרי הנקוב בפנים. ואמר אלג׳והרי וז״ל : אגאץ היא מלה זרה בערב׳, מפני שאין גימל וצדי מתקבצים במלה אחת בלשון הערבים. ומשמעתו בעבר׳ בקבלה אצל ספרדים ואשכנזים.

¹) באשור׳ אַגַפּ כנף, בארמ׳ אַגְפָּא. והסכימו חה״ל כי עקרו הוא גף בתוספת א בראש. מנחם : פתרונו גפין. ריב״ג : ואפשר שתהיה האלף הזאת בלשון העברים נוספת ואיננה מן השרש. ע״כ. וכן החדשים.

a) إجّاص b) انجاص

יכול יטילנו (יכנו את הרוצח) מבין האגפים וכו׳ מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש׳ סנהד׳ ז כד:).— ד) *עופות שחוטים : עולת העוף שנמצאת בין אגפיים וכסבור חטאת העוף היא ואכלה פטור (סוכה מג.). — ה) מחלקה אחת ממחלקות החיל, Flügel eines Heeres; aile d'une armée ; wing of army : ועלית כשואה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אֲגַפֶּיךָ ועמים רבים אותך (יחזק׳ לח ט).—ובסהמ״א: וילכו לוטריק וכל אגפיו לנפולי ויהי מספרם שלשים אלף (דה״י ליוסף הכהן, בנת 1528). — ו) הסביבות השיכות למדינה מהמדינות, לעיר מהערים : גמר וכל אֲגַפֶּיהָ בית תוגרמה ירכתי צפון וגו׳ (יחזק׳ לח ו).—ואמר המקונן : שבורת ולא מיין השליכי תפיך, קרחי נא וגוזי והשחיתי אפיך, שאי על שפים קינה סובי אֲגַפַּיִךְ (ר״ב גירונדי, קינות נת״ב, בכורת). במרר תבכה בכל אפסי אגפיה (איך ידידות, אילת השחר, יוס ה). במדינת ורויזיא הולנד בגלילותיהם ואגפיהם גברו המים ונאבדו משטף המים הזדונים כמה אלפים נפש וכו׳ (דוד גנז, צמח דוד, תתקכב לאלף ה). בלונברדיאה ואשכנז ואגפיה (סמ״ג, לאוין קיא). רבני פרנקפורט ואגפיה (בו״ת רמ״א יז). — ז) *גדות אמת המים העוברת בשדה, Ufer eines Kanals; bord d'un canal ; border of a canal : אמר שמואל אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה ואמה מכאן ואמה מכאן לאגפיה וכו׳ ואותן אגפיים מי זורעם רב יהודה אמר שמואל בעל השדה זורעם (ב״ב לט:). אין עושין את האמה (בשביעית) וכו׳ מפני שמכשיר אגפיה לזריעה (מו״ק ד:). אמת המים העוברת בין הבתים וכו׳ ויש באוגנים שלה אגפיים מותר להוריד הדלי דרך חלון ולהניחו באגפיים ומן האגפיים לאמת המים ודוקא שהאגפיים פחות משלשה אבל אם יש באגפיים שלשה אינו בטל (פתחי עולם, בו״ע או״ח שנו ה, בבא רי״ו).— ח) *כעין זרועות בשני הקצות של המעגילה ובדומה לזה : וי״א מחלציים אגפיים של מעגילה (ערוך, ערך מחלל).

***אֲגַף**¹), אגוף, אגיף, ש״ז,— עובי הכותל במקום הפתח ממקום הדלת ולפנים : הנודר מן העיר מותר ליכנס

¹) כך כנראה מדמים להם האשכנזים את נקודו ולכן קוראים כאלו היה נקוד שני פתחים, וכן קוה׳, צ״ד אֲגַף, ובמשנ׳ המנק׳ הנדפסות אֲגַף, וקצת ראיה

לתחומה של עיר ואסור ליכנס לעיבורה אבל הנודר מן הבית אסור מן האגף ולפנים (נדר׳ ז ה). גמל שהיה טעון פשתן ועובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה מן האגף ולפנים בעל גמל חייב מן האגף ולחוץ חנוני חייב (תוספתא ב״ק ו כח). מצא (מציאה) בין פסים לפסים מן האגף ולפנים כלפנים מן האגף ולחוץ כלחוץ (ירוש׳ ב״מ ב ח ג). לא קידשו תחת האגוף שבירושלם וכו׳ כדי שיהו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ודכוותה לא קידשו תחת האגוף של הר הבית כדי שיהו זבין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (בב פסח׳ ז לה.). היה יושב וקורא בספר על האיסקופה ונתגלגל הספר מידו לפנים ולחוץ גוללו מיכן ומיכן ומניחו אבית אגיף (תוספתא ערוב׳ יא יד).

***אָגַף**[1], פ״י, עת׳ יֶאֱגֹף,— א) אגף את הדלת, סגר אותה, zumachen; fermer; to close: שאומר אדם לחברו הדלק לי את הנר הזה ואגוף לי את הדלת אחריך (בפלה, גו יא טו). — ב) *אגף את פי הכד, סתם בדבר מתדבק, בחרס וכדומה, verkleben; boucher; to seal: כדי שיפתח (את החבית) ויאגוף[2] (ע״ז ה ג-ד-ה). חבית שניקבה וסתמוה שמרים וכו׳ אגף חצייה מהו (ב״ק קה.). חבית המוקפת צמיד פתיל שניקבה מצדה וכו׳ אגף חצי הנקב וסתם חציו ה״ז ספק אם הציל (רמב״ם, טומא׳ מה כב ה).— ועי׳ סתם.

***אָגֶף**, ב״ז,— בה״פ מן אָגַף: אגף חציה מהו וכו׳ לפי שהאגף של חצייה נותן בחבית טרם ינתנו בו הזיתים ויתאספו השמרים ויתיבשו (תפי׳ ר״ת לג).

***אֲגֻפָּה**, ב״נ, מ״ר אֲגֻפּוֹת,— כמו אֶגֶף: הלא בעבד אל אדוניו עיני לך צופות, עד יקום עד הנאמן כי נותרתי כיונה קצוצה אגפות (מכת׳ מנחם ב״ם לחסדאי).

אגר, ממנו אגר, *אגירה, ואולי אגורה, *אגרון.

לקבצות הגימל הכתיב אגוף שהוא אולי לפי הברת הקמץ כמו חולם.

[1]) לפי דעת רוב חה״ל הוא אפעל הארמי מן גוף, עי׳ זה. אך עכ״פ מהמקומות המובאים בפנים נראה ברור כי כבר נהיה בעברית לפעל מיוחד, ובפרט הרמב״ם ביד החזקה שמשנתו עברית בכל מקום השתמש בפעל זה ביחוד להבדיל מן סתם. —[2]) כך במשנה שבמשניות עם גוף פרוש הרמב״ם בכ״י ברלין, ובנוסח׳ ויגוף.

אָגַר[1], פ״י, עת׳ יֶאֱגֹר,— א) אסף תבואה, יין וכדומה, ושם למשמרת, einsammeln; recueillir; to gather: כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת (דבר׳ כח לט). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שטר ומשל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ו-ח). אֹגֵר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (בם י ה).—ואמר המליץ: ובקיץ אגור ירח בירח, אשר תאכל ימי חרף וקרה (מוסר השכל לרה״ג). —ב) בכלל, *אסף יחד, קבץ ושמר: א״ר חנינה כל הזיתים הגשמים יורדין עליהן והן פולטין את שמנן וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר שמנו לתוכו (ירוש׳ בכור׳ א סג ד). רבי שמואל בר נחמן אמר מקום שאוגרין בו דמו של טלה וכו׳ רבי שמעון בן לקיש אמר מקום שאוגרין דמו של פר (בם יומא נח.). ר׳ יוחנן בשםר׳ שמעון בן יוחאי (אומר) קורעת (את החתיכה שהפילה אשה) ואם נמצא בה דם אגור טמאה ואם לאו טהורה (בם נדה ג ; ג). ולמה נקרא שמו (של הזית) אגורי ששמנו אגור בתוכו (ברכ׳ לט.).—ובדברים מפשטים: זה שאוגר עליו דברים אמר לו הרשת בתוך שלי והוא אומר לא הרשתי הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית (ספרי דבר׳ יו). למה נקרא שמו אגור שאגר את התורה (תנחומא וארא ב).—ובסהמ״א: ולא יתכן בנין ספר בפתרון הלשון והחקים והמשפטים והתורות כי אם לאיש אשר יאגור אלה היסודות (דונב על מנחם, הקדמ׳). אחת למול אחת יהיה מספר שעריה אשר אוגרת (רסב״ג, ספר הענק). ידעתני במחברת פנינים אשר מאגרות חכמה אגורות (ר״י הגוי, התמיר כנוניס). וימצא עם הכתב אגרת לכל חמדה אוגרת (רמב״ם במכתבו לר׳ יהודה מלוניל). ועתה עשה לנו אגרת, כל מליצה טובה אוגרת (ר״י חריזי, תחכמ׳ יא). ורציתי שתהיה זאת האגרת, שותקת ומדברת, וכל הענין הזה כוללת ואוגרת (עמנ׳, מחבר׳ יא).—ג) *עצר דבריו בקרבו ולא הוציאם מפיו: אם החרש אחריש ואאגור דברי והיה בי חטא ח״ו (תבו׳ מהר״י קינון פ). עם גדולים וטובים מ... שריתי ולא אגרתי דברי מפני איש (יל״ג אגרות ב, רנה). —ג) *סכין אֹגרת, שיש בה פגימה,

---

[1]) פעל עברי, בשאר הלשונות האחיות משמש שרש זה במשמעות אחרות.

שיש לה שני עוקצים, schartig ; ébréché : סכין שיש בה פגימות וכו' ושאין בה אלא פגימה אחת או ג ר ת[1]) פסולה מסוכסכת כשרה וכו' אר"א א ו ג ר ת (שהפגימה) משתי רוחות מסוכסכת מרוח אחת וכו' (חול' יז:). אמר רבא ג' מידות בסכין או ג ר ת לא ישחוט ואם שחט שחיטתו פסולה מכוכסכת לא ישחוט בה לכתחילה וכו' (שם).—ד) *אחז יחד, למשל השערות, zusammenhaften ; attacher ; hold together: (במחט שאינה נקובה אין אשה יוצאת בשבת) א"ר יוסף הואיל ואשה או ג ר ת[2]) בה שערה (שבת ס.). א ו ג ר ת בה שערה היוצא חוץ לקשוריה כורכתו סביב המחט ותוחבת המחט בשבכה מתחתיה (רב"י שם). דאם היתה א ו ג ר ת בה שערה לא היתה מניחתה לעולם כנגד פדחתה וכו' דמחט ש א ו ג ר ת בה שערה היא טהורה (תוספ' שם). שתכפל המחט לתוך השבכה וא ו ג ר ת בה השבכה שלא יצאו שעריה חוץ לקשוריה וכו' במחט ש א ו ג ר ת בה שערה (הלח"ב, שם). מחט ש א ו ג ר ת בה השער היוצא חוץ לקשוריה וכו' מותר לצאת בהן שאם תשלפנו קשוריה יתירו ויתגלו שערותיה (ר' ירוחם, חלק חדם יב יח).

—נפע', *נאגר, — נאסף, ועם ל... נכנס : ולכן נראין (ישראל) מזויינין למואב והן נ א ג ר י ן לעריהן (מד"ר במד' כ).—ובלי ל, נאסף במקום אחד : ושם (מנחם בן סרוק) כנבל עלה, וכבגד תבלה, אשר תמיד ישלה, בחלק נ א ג ר י ם (תשו' דונש בן לברט). אני מוסר לכם, ולרבבות בכם, בשומי הבליכם, בספר נ א ג ר י ם (תשו' תלמידי דונש ותלמידי מנחם).

—פע', *אגר,—קבץ : א א ג ר ה בני איש המושרר בטל, אועד אתם לחנן בעד טל (ר"א קליר, תפל' טל, ההגדה).

א. *אֻגָּר[3]), ש"ז, מ"ר אֻגָּרִים,— גג, מכסה שטוח על הבית ישמש לתשמיש אדם : אשר לו חומה ולא שור א י ג ר סביב (מגי' ה : ערכ' גב.).

[1]) כך בכל הנוסחא'. רש"י פרש מלשון אגר, ש א ו ס פ ת הצפרן, והוא דחוק. ולא נתברר מקורו. — [2]) כך הגרסה בנוסחאותינו. ואעפ"י שבערוך הגרסה אוגדת ובקצת כ"י הוגרת (ד"ס), אעפי"כ כבר נשתמשו רש"י ותוספות והפוסקים בהמלה אוגרת במשמ' זו.

[3]) בארמית וסורית איגרא, בערבית אג'אר ואנג'אר a) בלשון שאם (סוריה) והג'אז. ואמר אבן שידה אג'אר ואג'ארה גג שאין לו מעקה סביבו לעצור

a) اجّار انجار

ב. *אֶגֶר, ש"ז,— כמו אגרת, במשמ' גליון ניר : יפי הכתיבה ו ב א ג ר ודיו (נחלת ר"י ה"ת, דרך טובים).

*אֶגְרוֹן[1]), אֶגְרוֹן, ש"ז, מ"ר אגרונים, אגרונים, אגרונות, — קבץ, ובפרט ספר נקבצו בו שרשי הלשון, מלון, Wörterbuch; vocabulaire, dictionnaire ; dictionary, vocabulary : ספר האגרון לשון הקדש אשר בחר בו אלהינו מני עד ומלאכי קדשהו בו יזמרוהו סלה (רסע"ג, הקד' האגרון, הוצ' הרכבי). ושת ספר אגרון (או אגרון), בדעת ובכשרון, וחבר הפתרון, במלים נחברים (תשו' דונש בן לברט). ספרי הדקדוקים וא ג ר ו נ ו ת (הכבב הכפר ליהודה הדסי). וגם אגרונים (התימני, הוצ' ניבויאלר קיח).

*אִגְּרוֹן, ש"ז, מ"ר אגרונות,— כך קראו קצת סופרים אחרונים לספר א ג ר ו ת, Briefsammlung; recueil des lettres ; collection of letters.

אֶגְרוֹף[2]), אֶגְרֹף, ש"ז, מ"ר אֶגְרוֹפִים, אֶגְרְפִים — כף היד מקבצה וסגורה, Faust; poing ; fist : וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף[3]) (שמות

ספני הנפילה. ולא נתברר מקורה.—ומשל : קב מהארץ ולא כור מהאגר (בארמית : קבא מארעא ולא כורא מ א ג ר א. — פסח' קיג.), לאמר טוב דבר מועט קרוב ונקל להשיגו מדבר גדול רחוק שצריך לטרח הרבה עד שתשיגהו.—ויאמר על דברים תמוהים, דברים אלו מרפסים (מרערעים ומשברים) אגרים (בארמית : ואמר רב אסי הנו שמעתתא דידי מ ר פ ס ן א י ג ר י.— קדוש' סג :). — ולמי שעמד במעלה עליונה והורד למדרגה שפלה, נפל מאגר רם לבור עמוק : לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מ א י ג ר א רמא לבירא עמיקתא (רש"י איכה ב א).

[1]) מן פעל א ג ר, ע"ם אביון, חביון, אגמון, ארמון. ובספר מ א ז נ י ם לר"א אבן ע ז ר א השם הזה נקוד אגרון, אך כבר העיר רשד"ף (במאמריו על מנחם בן סרוק) כי זה שבוש : ודע כי מה שנדפס בספר מאזנים לראב"ע ספר האגרון בחירק ודגש אינו אלא שבוש, וצ"ל האגרון, ושיר דונש יוכיח שאמר ושת ספר א ג ר ו ן ואם באנו לנקד אגרון נשחת משקל השיר (בית האוצר, דף יח-יב). ובתשובת תלמידי מנחם בן סרוק (דף כו) אגרון. ובכ"י שממנו הדפיס דר' ה ר כ ב י את הקדמת ספר ה א ג ר ו ן של רסע"ג נקודה מלה זו אגרון בסגול, כמובא בפנים, והעיר המו"ל, כי בכ"י המזרחיים שכיח הסגול לבא במקום הפתח.

[2]) מן גרף עי' שם. ונמס' במסורה : ב במקרא ושניהם חסרים.—[3]) ת"א בכורמיזא, והוא קלע. וכן ת"י

כא יח). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע (ישע' נח ד). — *מלא אגרוף, במדת גדל האגרוף: ומאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו במלא אגרוף גדול (כלים יז יב). מודה ר' יהודה (שנחשב אהל) במלא אגרוף (סוכ' כא.). — ומ"ר *אגרופים: והרי דלת דיש בה כמה אגרופין (סוכה כא.). — *אגרופו של בן בטיח (וגם בן אבטיח), אגרוף גדול מאד: אגרוף גדול זה הוא אגרופו של בן בטיח (כלים יז יב). אגרופו של בן אבטיח (כתו' נז.). — ובהשאלה, *כח הזרוע והחמס והעריצות: אוי לי מאגרופן שהן כהנים גדולים ובניהן גזברין וחתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות (פסח' נז.). א"ר שמעון בן חלפתא מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (סוט' מא:). — *בעל אגרוף, בעלי אגרוף, אגרופים: אמרו להם אבותינו כשהקדישו לא הקדישו אלא קורות מפני בעלי אגרוף שהיו באין ונוטלין אותן בזרוע (ירוש' פאה ז כ ג). אמר רב יהודה אמר רב ד' מאות ילדים היו לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלוריות היו וכולן יושבין בקרונות של זהב ומהלכי בראשי גייסות היו והם בעלי אגרופין של בית דוד (סנה' כא.). — *בלע אגרופים, הכה: אמר רב חסדא אגרופים טובים בלעתי ממנו שלרב בימי עליה של שמועה זו (הלכות פסוקות, קדוש'). — *ולחרטה וכדומה: ויך את הזהו בשני אגרופיו (יוסיפון, פרק ג). — *מלחמת אגרוף, מלחמה והתגוששות בין שנים באגרופיהם: המשחק המלחמי של היונים והרומיים ששחקו בימי חגיהם להרגיל את הגוף ולעורר אותו לכח ועצמה וידוע שבין החמשה משחקים המלחמיים או תנועת התערבות המלחמה היה משחק ידוע מלחמיי שהיה נקרא מלחמת האגרוף יען שלחמו באגרוף איש ברעהו (ריב"ג, כרכי לכנון, ערך גרף).

בישעי'. ותרגום השבעים והולג' תרגמו כמשמעה שהיתה בלי ספק למלה זו בימי התלמוד, והוא כף היד מקובצה וסגורה. ובמשמ' זו פרשוה בעלי התלמוד: הקיש אבן לאגרוף וכו' ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע (מכי' משפט' ו). ובתלמוד: מה אגרוף מיוחד שמסור לעדה ולעדים וכו' (ב"ק לג:). רסע"ג תרגם שאדך', ר"ל דבר שובר ופוצע. מנחם במשמעה המקבלה: מכת יד לפי הענין. ע"כ. ריב"ג כמו רסע"ג: כל דבר שפוצעין ועושין בו חבורה.

אֲגַרְטָל[1], אגרטל, ש"ז, מ"ר אגרטלים, סמי' אגרטלי. — כלי מנחשת, כסף או זהב, פחות או יותר עמוק, וישמש להגיש מים לרחץ הידים וכדומה: והמלך כורש הוציא את כלי בית יי' אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם וכו' ויספרם לששבצר הנשיא וכו' אגרטלי זהב שלשים אגרטלי כסף אלף (עזר' א ז-ט).

אִגֶּרֶת[2], ש"נ, בכנ' אגרתו, מ"ר אגרות, בכנ' אגרותיהם, — כתב עשוי לשלחו ממקום למקום או לתכלית אחרת, Schreiben; écrit; a writing, וישמש במשמעות אלו: א) מכתב רשמי מהממשלה, amtliches Schr.; écrit officiel; official writing: ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עצים לקרות את שערי הבירה (נחמ' ב ז-ח). וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית יי' בירושלם (דהי"ב ל א). ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית (אסת' ט כט).—ב) מכתב שלוח מאדם לחברו, Brief; lettre; letter: וישלח אלי סנבלט בדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה (נחמ' ו ה-ו). בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם

1) משק' צפרדע. כך נקדה בן זאב באוה"ש. כשתלי-טל, מ קמוצה, וכן גיזנ'. בטבר-טל,-טל. אולסה' וקניג כנראה במשקל צפרדע. ולא נתברר הדבר אם מקורה שמית או פרס'. לפי דעת אולסה' מרכבה אולי משתי מלים שמיות כמו צפרדע. ואמר ריב"ג: פרשוהו בלשון ערבי סטול ואכיאל והם כמו מזרק שנותנין בהם מים לידים וכמו כלי מדות. ע"כ. וסטול פרשו המלונים הערבים שהוא: אנא' מנ אלנחאש באלמרג'ל לה עלאקה בנצף דאירה מרכבה פי ערותיג. ע"כ. ור"ל כלי מן הנחשת כמו מרג'ל לו אחיזה בחצי עגול מרכב בשתי אזניו.

2) באשור' אגרת. בארמית איגרא, איגרתא, בסור' אגרתא. רק בערב' אין מלה זו. ונחלקו חוקרי לשונות השמיות: י"א כי מקורה בלשון פרס' אנגארה, ספור, כתב, או מן אנגר, וי"א כי היא מלה שמית, ומשקלה כנרת, ונגזרה מן אגר במשמ' שכר, על שם השכר הקצוב שהיו משלמים להרצים שימציאו הכתב למקום הנועד. והסכים לזה ארנ' מום במ"א שלו.

הולכות על טוביה ואשר לטוביה באות אליהם (שם יז).
—ובתו"מ: אמר ר׳ יהודה מעשה שהיו א י ג ר ו ת
באות ממדינות הים לבני כהנים גדולים והיו בהם
בסאה ובסאתים חותמות (אהל׳ יז ה). כיון שנכנס
לכרך ראה בני אדם שהיו מוטלים בשוקים על השק
ועל האפר לא הגיע לאנטיפרס עד שבאת לו
א ג ר ת שנהרג נסקלנס ובטלו גזירותיו (מגל׳ תענ׳
יה). ומותר לכתוב א ג ר ו ת של שאלת שלום במועד
(רמב"ם יו"ט ז יד). כה חקות לי בתשובת א ג ר ת י
אשר שלחת אלי לאמר אם העוית וכו׳ (אגר׳
מנחם בן סרוק לר׳ חסדאי).—ואמר המשורר: שלח יונה
מבשרת ואם היא לא מספרת, ב א ג ר ת קטנה אל
בנפיה מחוברת (ר"ש הנגיד, בנת יונה). תובל ה א ג ר ת,
בשלום ועתרת, אל מחמד עינינו (ר"י הלוי, מכת׳ לר"א
אלעמני), ועי׳ מכתב.—*ק ו ר א ב א ג ר ת, קורא בלי
כונה מיוחדה: רבי אלעזר אומר העושה תפילתו
קבע אין תפילתו תחנונים רבי אבהו בשם ר׳ אלעזר
(אומר) ובלבד שלא יהא בקורא ב א י ג ר ת (ירוש׳
ברכ׳ ד ח). — *כתב דבר א ג ר ת, כתבו בלי כונה,
בלי דקדוקים: א"ר"י אמר שמואל כתבה (את המזוזה)
א ג ר ת פסולה (מנח׳ לב:).—*אִגֶּרֶת שְׁלוֹמִים, אגרת
של שאלת שלום וידידות: שאלת עוד אם מותר
לכתוב ב א ג ר ת ש ל ו מ י ם פסוקים בלא שרטוט
וכו׳ אבל ב א ג ר ת ש ל ו מ י ם לצחות הלשון מותר
(שו"ת הרשב"א א עת). וזאת היתה תשובתי למעלת
חכמתו אחר שכתבתי לו א ג ר ת שלומים (שו"ת
מהרב"ך ג ג).—ג) *כתב מעשה בית דין, gerichtl.
Urkunde; acte d'un tribunal; legal document,
*אִגֶּרֶת בִּקֹּרֶת, רשימה שעושה בית דין כדי לפרסמה
ברבים מהדברים שנשומו על ידו ועומדים להמכר
בהכרזה: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו
שתות מכרן בטל וכו׳ אבל אם עשו א י ג ר ת
בקורת ביניהן אפילו מכרו שוה מנה במאתים או
שוה מאתים במנה מכרן קיים (כתוב׳ יא ה). אבל אם
לא בדקו (בית דין) בשומא ולא כתבו א ג ר ת
ב ק ו ר ת שהיא דקדוק השומא וההכרזה וטעו
והותירו שתות או פחתו שתות מכרן בטל (רמב"ם מלוה
ולוה יב יא). —*א ג ר ת מזון, אגרת שחיבו בית דין
את היתומים לתת מזון להאלמנה, וכדומה, *אגרת
שום, ששמו בית דין נכסי פלוני בכך וכך: ואלו
כותבין במועד וכו׳ א י ג ר ו ת שום ו א י ג ר ו ת

מ ז ו ן (מו"ק ג ג). —*אִגֶּרֶת מרד, להאשה על בעלה
ולהבעל על אשתו: המורדת על בעלה כותבין לו
א י ג ר ת מ ר ד על כתובתה (ירוש׳ קדוש׳ א נט.).
ארוסה והולה נדה ושומרת יבם כותבין לה א י ג ר ת
מ ר ד על בעלה (שם כתוב׳ ה לב:) —*אִגֶּרֶת נִדּוּי, שבית
דין נִדָּה את פלוני: ובי"ד כותבים איגרות נ י ד ו י
ומנדין עליה שלשים יום בבית הכנסת שתודה מה
שתפסה מבעלה (עיטור, אות כ בדיני כתובה), ועי׳
ב י ת ד י ן. — ד) *כל כתב עשוי על פי תקנות
בית דין או הרשות או להיות לעדות:
ואמר לו הלבלר (לאבי הבן) מה לך הנחת א ג ר ת
שכתבת לכפור בבנך ואמרת לי להביא עדים (אגדת
כלה׳ יד). ועל אשר נשבע לבתו סך מה בנדן
כמבואר ב א י ג ר ת תנאיהם (שו"ת מהר"י קולון פא).
— ה) *אגרת של משא ומתן: כיון שהיו ראובן
ושמעון נושאין ונותנין ב א י ג ר ו ת שכותבין זה
אל זה (תשוב׳ הגא׳, הרכבי נט).— ו) *חבור קטן על
מחקר מה וכדומה, Werkchen; opuscule; pamphlet.
ו א ג ר ת נ ו הידועה בספר ההערה (ר"י א"ת, בספר
הרקמה לא). ויחבר מכתב אחד בחכמת הכוכבים וכו׳
ולו עוד ארבע א ג ר ו ת נקראו שמם רבע החכם
בטלמיוס (תולדה בומרונית, REJ Juillet Sept. 1902
דף 85). והפלוסופים המשאיים אשר אחריו הרבו
להוקיר מזה בספריהם הידועים ו ב א ג ר ו ת י ה ם
המפורסמ׳ (יוסף ב"ע, כבוד אלהים יח:). עם כל אשר
התפלסף אמר בסוף א ג ר ת אפשרות הדבקות וכו׳
(שם). החכם בן רשד חבר א ג ר ת הביא בה הספק
הזה והראה כי אריסטו בעצמו ישתמש כדומה בזה
המופת (ר"מ נרבוני, מו"נ א לו). ודרשתי וחקרתי ויגעתי
ומצאתי זאת ה א ג ר ת (בן המלך והנזיר) אשר הוד
ותפארת אוגרת (אברהם חסדאי בהקדמה, המתרגם). על
כן נתתי את לבי להשליך אחרי גוי מחמד הזמן
אשר לכלה ולחפץ מזומן וכו׳ ולחבר א ג ר ת
מורה דרך הישרה וכו׳ ואבקש מהמעיין בזאת
ה א ג ר ת וכו׳ (רב"ט פלקירא, המבקש). אמר המיסד
הנני יסדתי בהכרת העולם ובחינתו אבן בוחן פנת
יקרתו יריתי ולכן קראתי שם ה א ג ר ת הזאת
אבן בחן כאילו היא אבן סגולתה וטבעה לבחון בה
סומי העולם וחסרונותיו (ר׳ קלונימוס, בסוף אבן בוחן),
ועי׳ ספר. — ז) *בכלל כל גליון כתוב עליו דבר
ש ל ם: שהארבע א ג ר ו ת שהפרשיות (של

תפלין) כתובות בהן תחובות בדפוסים של עור (רמב"י שבת סב.). נראה לר"י שאם כתב לחש אחד בשלש איגרות וריפאו שלשתן ג' בני אדם וכו' ואם כל אחת מאיגרות ריפא ג' פעמים אפילו אדם אחד מומחות שלשתן וכו' אלא דוקא איגרת לבדה שהומחת (תוספ' שם סא.). שכתב לחש אחד באגרת אחת וריפא בו ג"פ שאותה אגרת מומחה לכל אדם (שו"ע או"ח שא כה). שכל אדם מותר לישא אותה איגרת (בשבת) אף שלא ריפאתה אלא לאדם א' ג' פעמים (פתחי עולם שם). אבל אם יכתוב אגרת אחרת אסורה (הוא, שם). ואסור לכתוב אגרת לנערים (בפסוקים מהתנ"ך להתלמד בה) לפי שהם (הפסוקים) עומדים לאבוד אלא בקונטרים וכו' (שו"ת רמב"ן כ). — ^אִגֶּרֶת יקר, בארמ', מכתב מספר בשבחו של אדם בבקשה להסביר לו פנים וכדומה [1]. — ט) ^אגרת ארחית, כתב ינתן לעני ההולך מעיר לעיר לבקש עזרה, להעיר רחמי הנדיבים ותמלהם עליו: שיצטרך קרוב ראובן (להזור) על בתי פתחי המתנדבים בעם להשיא בנותיו ואפשר שלא יספיק זה ויהיה צריך לנתק את רגליו ללכת מעיר לעיר לבקש טרפו בזעת אפו באגרת ארחית אין לך גנאי ופגם משפחה מזה (שו"ת מהרש"ך ב קפא). — י) ^אִגֶּרֶת הַלְפִים, כתב ששולח סוחר או שולחני לבעל עסקיו בעיר אחרת לפרע סכום כך וכך לפלוני אשר מסר הסכום הזה בידי שולח האגרת, Wechselbrief : lettre de change (בספר פחד יצחק, ערך זה). וראובן מתעסק באומנותו בתיקון המשי ושמעון נושא ונותן ורוב עסקיו באגרות חליפין (שו"ת דברי יוסף לר"י אירגס).

***אִגֶּרֶת** [2], בַּת מַחֲלַת, — שם לאחת גבירות השדות, **Name einer Fee; nom d'une fée; name of a fairy**, והאמינו כי היא שולטת ביחוד בלילי יום ד' ויום השבת שאז היא משוטטת בחוצות במרכבתה וי"ח רבוא מלאכי חבלה מלוים אותה, וע"כ סכנה לאדם לצאת יחידי בלילות הללו: לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת היא ושמונה עשרה רבוא של מלאכי חבלה יוצאין וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו (פסח' קיב:). לא תירא מפחד לילה מן אגרת בת מחלת ומרכבתה ולא מכל המזיקים המושלים בלילה (מד"ר במד' יב). — ובפסהמ"א: ודבר אגרת בת מחלת ומשפטר המזלות (ראב"ע, יסוד מורא ה). השבעתי עליך אשמדאי מלכא דשדאי ולכל בת דילך ואגרת בת מחלת שלא תזיק ולא תפחיד ולא תבהיל את פלוני בן פלונית (ספר רזיאל). ותחת המרכבה הזאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה בת קליפה אחת ואשמדאי יוצא ממנה ותחת ההתיכה כלפי סופה יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל הרשע שנותן בהם רוח דוגמת הקדושה ובצורת ימין הוא אסימון רוכב על נעמה ונעמה רוכבת על אגרת בת מחלת ואגרת זו רוכבת על כמה מיני גרדינין (עמה"מ, עולם הבריאה ג). ובימינה אסימון רוכב על נעמה הרוכבת על אגרת בת מחלת וכו' ובשמאלה נחש רוכב על תנין עִוֵּר (מבג' חסיד, היכ' הקליפ' ד).

אֵד [1], איד, ב"ז, מ"ר אֵדִים, — א) טפות דקות מאד העולות באויר מן המים או כל דבר רטוב כאשר

— [1]) בארמית: ר' הייא בר אבא אתא לגביה ר' אלעזר א"ל פיים לר' יודן נשייא דיכתוב לי חדא איגרא דאיקר דאיפיק לפרנסתי לארעא ברייתא ופייסיה וכתב ליה הרי ששלחנו לכם אדם גדול שלוחינו וכו' (ירוש' נדר' י מב:).

[2]) כך נקדו לוי וקוה' וכן קריאת ספרד' ואשכנ' ודומה לזה משק' בְּשֶׁמֶת. ומ"ל העתיק בלעז Jgaroth, וכן דימ' בלשון רבנן, בלי יסוד לזה. ואין לעמד על מקור שם זה ומשמעתו. לפי דעת קוה' מקורו בלשון זנדית ומשמעתו בלשון ההיא זעם וקצף. ומחלת מלשון מחול, רקוד. ולפי דעת מהרש"א שם ע"ש מחלת בת ישמעאל שילדה שדים. — ואמרו שם בגמר' פסח', שבראשונה היתה אגרת בת מחלת זו מצויה כל יום, ופעם אחת פגעה ברבי חנינא בן דוסא ותאמר לו אלמלא לא מכריזין עליך ברקיע הזהרו בחנינא ותורתו סכנתיך, ויען לה ר"ה אם חשוב אני ברקיע גוזרני עליך שלא תעבורי בישוב לעולם, ותתחנן לפניו ותאמר לו: בטטותה ממך הניחה לי הרוחה קצת, והניח לה לילי שבתות ולילי רביעיות. ועוד פעם אחת פגעה באביי אמרה ודברה גם לו כך ויגזר גם הוא עליה שלא תעבור בישוב כלל. ומה שאנו רואין שהיא בכל זאת עוברת, אלה רק גזירות שמשתמטין סוסיהם של מרכבתה באים ומחזירים אותם.

[1]) מלה עברית. הקדמונים פרשוה ענן. ת"א: ועננא הוה סליק מן ארעא. ובעלי המדרש: ה' שמות נקראו לו עב אד ענן נשיאים הזיז (מד"ר בראש' יג). וכן בתרגום השבעים על הכתוב יזקו מטר לאדו (איוב לו כז). ואולם ואד יעלה מן הארץ תרגמו השבעים וכן עקילוס והירונימוס: נביעת מים רסע"ג

יפעל עליהם חם השמש או האש, Dunst; vapeur vapour: וְאֵד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראש׳ ב ו). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לְאֵדוֹ[1]) אשר יזלו שחקים (איוב לו כז-כח).—ומ״ר אֵדִים, אידים: ועת קרא אותם, רעדה אחזתם, ויצאה נשמתם, ברתת ושברים, והוריד טל א ד י ו, לעמו ועבדיו, והשיב בחסדיו, נשמות לפגרים (רשב״ג, אזהרות). ומיסוד האויר והאש שהיה בהם נעשה מהם האיד ההוא העשני העולה למעלה לקלותו בטבעו (ר״י א״ת, רוח חן א). ובן הום האש המגיע אל המים יוציא מהם החום הטבעי שבהם והוא ה א י ד העולה מן המים אלא שהוא לח יותר מקיטור העצים להיות ה א י ד ההוא מעורב מאש ומים וזה מבואר נגלה מן המים היורדים מן האיד ההוא בהגיעו אל כיסוי הקדרה (שם ז). להיותו נקי מן ה א י ד י ם אשר באויר התחתון (שם). אידים יוצאים מהמקומות המעופשים הביציים (קאנון ג א ב יח). ויקבב ראשו על א ד י ם מאלו הסימות קבוב רב (שם).—ואמר המשורר: עת ממעי הארץ אֵד יעלה שאוף גפרית ונתר, יבער כאש כגבוה עופו ויתלקח, יברק כחץ ברק ירעים יצריח (רמח״ל, לישרים תהלה ג). — ובהשאלה: אצפנה אוני, אך לשון דמעי יענה בי, כי אלי עיני, נעלה אֵד מחם לבבי (ר״י הלוי, כי לבי נדל).— ב) ״הלקים דקים אוריים הפורשים ונדפים מגופים מוצקים כשהם נרקבים או מתעכלים וכדומה, Dunst; exhalation: והחלק הנתק אל דמות האויר היה א י ד או קיטור לא אויר ראוי להתנשם בו (ר״י א״ת, כוזרי ה יד). המזונות הנופחים והמעלים א ד י ם (קאנון ג א ב י). ה א י ד י ם החמים אשר יולדו בהאצטומכא (שם ה ב א). ואם יחלש ההום שלו (של הכבד) מלעשות המעשה הזה אזי מתילדים בו א ד י ם רבים ואותם ה א י ד י ם מתקבצים בכסלי הבטן (מ׳ הנדכי, ב״א ד, הכבד). וזו המחלה (סבוב הראש) תתילד מ א י ד י ם חדים ממרה ירוקה עולים למוח (שם שם א). מפני שיאמרו חכמי הטבע שהחלומות האמתיים הם שיחלמו בעלות השחר אמנם לא כן בשאר הלילה בעת שיעלו א י ד י המאכל (רע״פ, מתק שפתים 58). — ומהאף: כמלך אחד שהלם ששני א י ד י ם יוצאים מנחיריו ומת (רשב״ל דורא, מגן אבות, ח״י ד).—וגם מהעינים וכדומה: מ ה א י ד י ם היוצאים מעיניו וכו׳ לפי שהאידים הארסיים יוצאים מעיני המזיק ובאים אל עיני הניזק (מכק׳ה׳ י״ב דיביד׳).—״אֵד גחלים, קיטור ארסי נאצל מגחלים שלא נשרפו היטב ומסבבות כאב ראש: איד גחלים עוממו (רפי׳ המתל׳, אגר׳ סחכמה).

אֶגֶל, טפת טל.—אֵד, ״אֵדִי, ״אֵדִיּוּת.—*אֲוִיר, גוף אדי הממלא את חלל העולם.—״אֲוִירִי, מטבע האויר ומצורתו.— ״איד, יאיד, ווליד אד.— ״נהור, הבל היוצא מהפה בעת קֹר.—*הֶבֶל, האד הדק העולה מן המים היוצא מן הפה, מן האף.—זֵיעָה, להות היוצאות דרך נקבי העור וכו׳, עי׳ במקומו.—טַל, טפות האד אשר תנוהנה בלילה על הצמחים, על הקרקע.—״נָדָף, הריח נודף.—עָב, עָנָן, עֲרָפֶל, האד המתקרר ומתעבה באויר, עי׳ מטר. —״קִבֵּב, עשה ״קִבּוּב, הרכין הראש וכדומה על אדים המים לרפואה.—״קִיטוֹר, ההבל העב העולה ממים רותחים. —״מכונת הַקִּיטוֹר, מכונה אשר תניע בכח הקיטור, עי׳ במקומו.—רֵיחַ, עי׳ במקומו. — רָתַח, הִרְתִּיחַ מים באש שיעלה קיטור.

אָדַב[1]), — קל לא נמצא במקרא.

—הִפע׳, הֶאֱדִיב, פ״י, — הביא צער ומצוקה להנפש, betrüben; affliger; afflict: הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך וכו׳ לכלות את עיניך וְלַאֲדִיב את נפשך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (ש״א ב לא-לג). —והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמעה זו: אמרו לנטע נעמן ירא והרד כל רגעיו, אל י א ד י ב ו הזמן כיקרבה עת שעשועיו (ר׳ מאיר, מה׳ עבדים, מחזור והראן, על אורות לשד״ל). מעתה הוסר הדבר המכאיב הלבבות ו מ א ד י ב המחשבות (מ׳ הנדכי, ב״א ח). מזכרת טוב תתן עונג ורעה ת א ד י ב נפש (אסף ג, יב). הו קרואים על יום ה׳ והו כלי זעמו להאדיב כל הארץ (אד״מ, פס״ק, מראה ערב ובקר). —

ובכ׳אר. מנחם בן סרוק: ענן ערפל. רש״י בבראשית אינו מפרש מלה זו, אך באיוב אומר: לאידו לעננו. אבל ר״י אבן גנאח אומר בפרוש: ואד יעלה מן הארץ ה ב ל. אבן עזרא, בראשית: ואד כמו עשן. והר״י קמחי אבי הרד״ק: הוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום ונקרא בערבית בוכ׳אר וכו׳ משל ל ע ש ן העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים (רד״ק, שרש איד).—ובמשמעה זו השתמשו בו בספרותנו כל הסופרים הקדמונים והאחרונים. ואין דמיון למלה זו בשאר לשונות האחיות, ולא נתברר מקורה.—[1]) יש מגיהים בפסוק זה הגהות מתחלפות.

[1]) הסכימו חכמי הלשון (מנחם בן סרוק, ריב״ג, הרד״ק, וכו׳, וגם החוקרים החדשים), כי זה אינו אלא סרוס פעל דאב, דיב, ולאדיב הוא כמו לְהַאֲדִיב, לְהַדִיב, אבל כבר נתפשט שמושו בלשוננו.

זבהשאלה: נטפי בדולח אשר לולי יקוד ה א ד י ב ם הברו גרגריו בענק לגרגרת (ר"י הלוי, עין גדיכה). והאש יאדיב גופה ותשחק ודמעתה אלי לחיה שפוכה (הוא, אחות במב). ובידיו (של הטבח) גדיים וכו׳ אשר חום האש ה א ד י ב ם עד השיבם צחים וזכים (ר"י חריזי, תחכמ׳ג).
— נפע׳ *נאדב: מי שמצאהו קדחת ויש בגופו מותר נ א ד ב מאד והאצטומכא כבר נחלשת מהקבסא הנה זה תראה גופו כולו ינפח (פרקי מבה י).
— קנ, *אדב,— הצטער, היה חולה; א ו ד ב, מצטער, חולה: גל התאהר מבוכים ועב אבליב התאבל אל תשא לב מ א ו ד ב [1]) כי ממנו תאהב (כ"ס גני׳ ז נד-נה).

***אָדָה**[2]), פ"ע, עבר אדיתי, אדית, אדתה, אדי, אדינו, אדיתם, עתי׳ אאדה, תאדה, תאדי, תאדו, תאדינה, —התנשא והתרומם באויר בכח עז ומהירות, sich in dise Höhe schwingen; s'élever dans les airs; rise in the air: אאדה עד חוג שמים, אאלה אתי שמים (ר"א קליר, קינות נת"ב, אאדה).

אדה"ר,— ר"ת: אדם הראשון.

אָדִים,— עי׳ אדם.

***אָדוֹם**[3]), ב"ז, מ"ר אדומים,— שם למטבע של זהב, Dukat; ducat: י׳ א ד ו מ י ם וב׳ גדולים (פנקס פוזנא בנ"ה, חדב׳ גם ישני פ"ז 25). ובקנס המשים א ד ו מ י ם להשר יר"ה וחמשים א ד ו מ י ם לצדקה (פנקס קראקא, שנ"ט). ואילולי שקנה אותם בההבא היו מעלים אותם עד המשים א ד ו מ י ם (בנתי האר"י מבנת בס"ג). מאה זהובים א ד ו מ י ם על עניי א"י (תקנ׳ המדינ׳ מבנת בפ"ג, כנסת ישראל בפ"ר, תקנה נג). עד שהלוה לו אלף א ד ו מ י ם ואז הפך הרמאי עורף ולא פנים (אורי ויבעי, בעל הלדקה).

---

[1]) כך הכ"י של הגניזה. ובתרגום הארמי: לא תמאן לך למסער מרעא, ותרגם בן זאב: לא ת כ ל א רגלך מפקד ד ו ה על ערשו.

[2]) יש לחשב, כי הקליר, ברצותו להתחיל קינתו בפריהה השמימה ומ"ם שיהיה פעל עם אלף בראשו סרס את הפעל ד א ה וייצר ממנו פעל א ד ה. עכ"פ, זה פעל בפ"ע, ואינו יוצא חוץ מגדר הקש הלשון ורוחה, וזכות אבות מסיעתו כי יפנו לו מקום בין כל הפעלים של הלשון העברית.

[3]) מן אדם, ע"ש גונו, ונתהדש כנראה בפולניה לפי השם הפולני czervoniec, שר"ל אדם, ואעפ"י שהתאר אדם הוא מהחלומים וחסר, מכל מקום, עפ"י ההברה הרגילה של השם הזה קבעתי לו להשם מדור פה.

פי׳ זהובים דבאגודה (כלומר שנזכרו בספר אגודה) הם א ד ו מ י ם (בו"ת חוט השני לז). ולנדוגיא הפרזתי מאה א ד ו מ י ם (ר"י עמדין, מגלת ספר קנב). לפני י"ח שנים רצו החברה קדושה לקנותו ואני רציתי דוקא אלף א ד ו מ י ם בזהב (בס קנג). אנכי כאשר הצליח ד׳ דרכי והשגתי הון ועושר בעשרת אלפים א ד ו מ י ם הלויתי לפלוני אלמוני חמשת אלפים אדומים (ר"י מדוננא, פיר׳ הגדה אמת ניעקב). בן על חלקי בשטר ההוא כן על המשים א ד ו מ י ם וכו׳ הכל כאשר לכל ידרשו (רמא"ג, קרית ספר).

אֲדוּמִי,—עי׳ אדמי.

***אֲדוּמִיּוּת**,—עי׳ אדמיות.

***אֲדוּמָה**, ב"נ,—אחד מארבעה החלטים שבגוף, המרה האדומה: חולי המלנקוליה המתהווה משריפת הדם ו ה א ד ו מ ה השרופה (ר"י אברבנאל, ב"א יו). והנה ה א ד ו מ ה נפרדת מהדם והולכת אל כים המרה (רבב"ל דורן, מג"ה, ח"י 7). ואם נסינוה (את הרפואה) בחולי חם כמו בקדחת שלישית איננו רחוק שתועיל בהרקת ה א ד ו מ ה (קאנון ג א ג).—והאפי שעל פני הדם: א ד ו מ ה היא קצף הדם והוא אדום המראה מזהיר וקל וחד חמה ויבשה בטבעה (מכלול יפי, הוא ספר הגדרים, ערך זה).

אָדוֹן[1]), ש"ז, סמי׳ אדון, כנו׳ אדני, אדוני, אדנך, אדונך, וכו׳, מ"ר אדנים, אדונים, אדני, אדוני, אדניו, אדוניו, — א) שליט ומושל, Befehlshaber; Herr; maître; lord, master: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני

---

[1]) זו מ ל ה כ נ ע נ י ת ו ע ב ר י ת, כי רק אלה שתי הלשונות השתמשו בה למושג השררה, ויתר לשונות השמיות השתמשו במלים אחרים: שר, רב (אשורית וארמית), שיד, ולי (ערבית). ומכל מקום, יש רגלים להשערה, כי בלשון השמית הקדומה שמשה מלה זו במשמעתה הכנענית והעברית, כי בהאגרות שנמצאו בשנים האחרונות בתל אלעמרנה נזכר שם א ד ו נ א מלך ארקא.—ונחלקו חכמי הלשון בדבר שרש המלה ומקורה, אם משקלה פ ע ו ן מן אדה או פ ע ו ל מן א ד ן. ורוב החוקרים החדשים הסכימו כי א ד ו ן נגזר מן ד ו ן במשמעת דין ומשפט, אך אינו מחור. ויש מי שסברו כי מקורו במושג של כח וחזק שיש, לפי דעתם, להשרש א ד ן. ברט אומר כי זו מלה שמית ועברה ללשון מצרית, ויש משערים כי היא מלה מ צ ר י ת.

אלהים לאדון לכל מצרים (בראש׳ מה ט). וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים (שם ח). שמו (פרעה את יוסף) אדון לביתו ומשל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם (תהל׳ קה כא-כב). אשר אמרו ללשננו נגביר שפתנו אתנו מי אדון לנו (שם יב ה).— ולמלך, לאלהים: לא יספדו לו (לשלם) הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יקבר (ירמ׳ כב יח). (הים ינוס וההרים ירקדו) מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב (תהל׳ קיד ז). — ומ״ר: ויאמר יי׳ לא אדֹנים לאלה ישובו איש לביתו (מ״א כב יז). יי׳ אלהינו בעלונו אדֹנים זולתך לבד בך נזכיר שמך (ישע׳ כו יג). — ועבד אדות בעליו: ויאמר עבד אברהם אנכי ויי׳ ברך את אדֹני מאד וכו׳ ותלד שרה אשת אדֹני בן לאדֹני אחרי זקנתה (בראש׳ כד לד-לו). ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדֹני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי (שמות כא ה). — והאשה אדות בעלה: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדֹני זקן (בראש׳ יח יב). — ולמלך: ויאמר (יהוא) אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדֹני ואהרגהו (מ״ב י ט). ועתה התערב נא את אדֹני המלך אשור וכו׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדֹני הקטנים (ישע׳ לו ח-ט).—ולאלהים: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדֹן יי׳ (שמות כג יז). הרים כדונג נמסו מלפני יי׳ מלפני אדון כל הארץ (תהל׳ לז ה). לכן ישלח האדון יי׳ צבאות במשמניו רזון (ישע׳ י יו).—ובמ״ר ליחיד לכבוד והדור, והפעל בלשון יחיד: ויקח אדֹני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר (בראש׳ לט כ). דבר האיש אדֹני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ (שם מב ל). הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדֹניך (שם כד נא). ולמה לא שמרת אל אדֹניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדֹניך (ש״א כו יה). ויתאו המלך יפיך כי הוא אדֹניך והשתחוי לו (תהל׳ מה יב). הלוא שמעת כי מלך אדניהו בן הגית ואדֹנינו דוד לא ידע (מ״א א יא). התחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדֹניכם שאול (ש״ב ב ז). ויאמר אליהם ישעיהו כה תאמרון אל אדֹניכם כה אמר יי׳ אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (ישע׳ לז ו). וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדֹניו (בראש׳ כד ט). וירא אדֹניו כי יי׳ אתו (שם לט ג). אם אדֹניו יתן לו אשה וכו׳ והגישו אדֹניו אל האלהים (שמות כא ד-ו).

ויקם אדֹניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (שופט׳ יט כז). ויפתחו והנה אדֹניהם נפל ארצה מת (שם ג כה). וסכרתי את מצרים ביד אדֹנים קשה ומלך עז ימשל בם (ישע׳ יט ד). ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי (מלאכי א ו). — ולאלהים במ״ר: כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדֹני האדֹנים (דבר׳ י יז). יי׳ אדֹנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל׳ ח ב). — אדֹני, לנכח, למי שחפצים להראות אותו כבוד והדור: שמענו אדֹני נשיא אלהים אתה בתוכנו (בראש׳ כג ה). ויאמר אהרן אל משה בי אדֹני אל נא תשת עלינו חטאת (במד׳ יב יא). ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדֹני סורה אלי (שופט׳ ד יח). — ולרבים: ויאמר הנה נא אדֹני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (בראש׳ יט ב). — ומ״ר לרבים באמת: ויאמר לוט אלהם אל נא אדֹני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך (בראש׳ יט יח-יט). וצוית אתם אל אדֹניהם לאמר כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדֹניכם (ירמ׳ כז ד).—ואדוני ביחיד למדברים רבים: ויאמרו בי אדֹני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (בראש׳ מג כ). וגם אנחנו נהיה לאדֹני לעבדים (שם מד ט). ונאמר אל אדֹני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (שם שם כ). ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדֹני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדֹני לא נשאר לפני אדֹני בלתי אם גויתנו ואדמתנו (שם מז יח). ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדֹני מצוה וכו׳ ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יי׳ למלחמה כאשר אדֹני דבר (במד׳ לב כה-כז). ויאמרו עבדי המלך אל המלך ככל אשר יבחר אדֹני המלך הנה עבדיך (ש״ב יה יה). ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדֹני המלך וכו׳ והם לאדֹני המלך (מ״א א ב). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדֹני ראה (מ״ב ב יט). — ולתוספת ההדור ידבר המדבר להנכח כמו לנסתר: ויאמר (יעקב) אליו אדֹני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי וכו׳ יעבר נא אדֹני לפני עבדו (בראש׳ לג יג-יד). אדֹני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ונאמר אל אדֹני יש לנו אב זקן (שם מד יט-כ). — ונכח ונסתר יחד: ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדֹני מצוה (במד׳

לב י.ה). — ולמלך: ויאמר אל המלך אל יחשב לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (ש"ב יט כ). יאמר נא אדנינו עבדיך לפניך (ד"א יו יו). — ולכל איש מפני דרכי כבוד ודרך ארץ: ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך ותאמר שתה אדני (בראש' כד יז-יח). — ובתו"מ: (משל) לאחד שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני (ירוש' ברכ' ה ט:). והלך (עבד מלך הכושי) ועמד לו על הבור (שהיה ירמיהו בו) והיה קורא ואומר אדוני ירמיה אדוני ירמיה (פסיק' רבתי, ויהי בעת). אמר לוקח לדיין אדוני כשלקחתי הורבה זו מן האיש הזה לא לקחתי אלא חורבה בלבד (מדר' יונה, ביה"מ יעלינק א). מה דרכו של אדוני לשוט הלום כלומר למה בא אדוני הנה (רב"י קדוש' ע:). יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן להיי העולם הבא (תעני' כט.). — ובדבור העברי בארץ ישראל נוהגים לאמר לנכח ולנסתר במו"ב האדון: הראה האדון דבר פלוני? יעשה נא האדון כך וכך וכדומה: ראיתידבריך האדון בכסף מזוקקים (רע"פ, מתק שפתים 29). אמר לו (האר"י) מה אתה רוצה בכאן אמר לו (תלמידו) יסה"ל האדון שראיתי לכ"ת מרחיש בשפתיו והטיתי את אזני (מכתב מלפת בכבתי האר"י, מבנת ספא). אמר לו אחיך הקטן איך שלומו א"ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה (שם). — ומשל: מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מד"ר איכה, פתיחה).

*אֲדוֹנָה, ש"נ, בכנ' אדונתי, אדונתך, ר"ר אדונות, אדונותי, — שם הנקבה מן אדון הקודם, Herrin maîtresse; lady, mistress: כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו וכו' (מד"ר בראש' פט). בן שהפר לאדונתו בן שהפירה לו אדונתו (שם לח). אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ה' שאדונתו משדלתו בדברים והוא אומר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת (תנחומא נשא כג). — ובספהמ"א: ויבואו שרי הצדוקים ועמהם אריסתובלוס בן המלכה שר צבאם וידברו אל המלכה לאמר אדונתנו המלכה לעולם תחיי (יוסיפון, פרק לד). תרבה להתרומם השפחה על אדונתה וכו' כלומר פעמים רבות מכעסת אדונתה ומקבעת אדונתה את הכל בלבה (ר"ת שבת לג.). ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך (רב"י בראש' מט כה). הריני אוסרת עלי בהנאה כהקדש בקרבן בעולה כל איש שבעולם מלבד האיש אשר יבחרו לי אדונתי אמי פלונ' והנכבד פלוני הדרים כאן (שו"ת הר"נ גירונדי לב). ואומר אנא אדונתי גברתי בושתי וגם נכלמתי (מגילת הזמן יז). אמרו לה (להאשה הרופאנית) אדונתנו מארץ רחוקה באנו ושמענו שמעך שאת רופאנית מעולה (ספר מעשי', REJ 1896, 238). ויבוא ר' יוחנן אל המלכה ויאמר אליה אדונתי הגידי לי אם אוכל למצוא מה שאני מבקש (שם, דף 247). ומצד אדונתי אמי שכם משפחת השכמי (ר' קלונימוס, אבן בחן). — ושגור השם הזה בדבור העברי של המון העם (בפרט הספרדים) בארץ ישראל כשם תאר כבוד ודרך ארץ לאשה, Madame.

·אֲדוֹנוּת, ש"נ, מ"ר אדוניות: ופעמים יהיו אלו שתי האדוניות בסוג מה (ההתחלות לאלפרבי, העתיק לפיליפובסקי 40) ומדריגות אנשי המדינה באדנות והעבדות (שם 44). מצמית לאדונותיך את כל יצוריו (אגרת הגל החסר ליצחק הרופא, טעס זקנים ע:). והתכו (הגוים) ספריך ונקבו שם אדונותיך (אמרר בכבי, Quell. z. Gesch. d. Jud. Deutschl. III, 313).

אֲדוֹנָי, — עי' אדני.

·אֲדוֹנִי, בת"ו, נקב' אדונית, — כמנהג אדון, שליט בלי גבול: לא ימשול על הכחות הנפשיות ממשלה מוחלטת אדונית אלא ממשלה מדינית (יב"ר מקדניס, אליס).

·אֲדוֹנִיאֵל, ש"ז, — מלאך הממונה על חדש אלול וכסלו: ואם נולד (המותרם) בחדש כסלו ששם מלאך ראש משמרתו שמולו אדוניאל ארור הוא (חרס גדול, ס' הזכרו' כל קהל ויגה לפני הגרום, כס' ברכת אברהם לכבוד ד"ר ברלינר).

*אֲדוֹנִית[1], ש"נ, — כמו אדונה: אמר ר' הינגא בר פפא מה אדוניתו של יוסף תבעה אותו (מדר' תהל' ז ג). על כל איגרת היא (האגרת הזאת) גבירה ועל כל שירה שרית וכו' ועל כל בתי השיר היא אדונית (ר"י עובדיה, אגר' דפי הזמן).

---

[1]) ההוספה -ית בסוף השם משמשת לפעמים להקטנה, כאשר אעיר על זה במקומו ולכן יאות אולי לקבע וליחד השם אדונית לשם הכבוד ודרך ארץ לעלמה.

*אָדוּק[1]), ש"ז, מ"ר אֲדוּקִים, — מי שהוא א ד ו ק מאד באמונתו ודתו וזהיר ומדקדק בכל מצוותיה, sehr fromm; dévot; devout: ה א ד ו ק י ם ביותר עומדים ומקוים מתי תזרח החמה ומשתחוים מיד (ספ' הקנה, כונת ק"ב). — ונהגו הסופרים בימינו לכנות בשם הזה את המתנגדים לכל שנוי ותקון בדת, Orthodox.

אדור, — עי' אדר.

*אֲדוּרָה[2]), אֲדוּדָה, עדודה, עדורה, ש"נ, — שארית מגוף בהמה שטרפתה חית השדה, von Thieren zerrissener Körper; corps déchiré par une bête; body torn by beasts: אם טרף יִטָּרֵף (החמור או השור) יביאהו עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור אבא שאול אמור יביא א ד ו ר ה[3]) לב"ד (ב"ק יא.).

---

[1]) מן שרש אדק, עי' שם.

[2]) בכל נוסח' הדפוס של הערוך ובכ"י, ובערוך הקצר א ד ו ר ה, ונקדו בוקשד' וכשת' אֲדוּרָה, משק' בחוּשָׁה. וכן לוי. צ"ד אֲדוּרָא, מער' המער' אַדּוּרָא, שי"ר אָדוּר, קוה' אֲדוּרָה. ולא ידוע מקורו. — [3]) זו גרסת הערוך, ובכ"י ארורה, והביא גרסה זו גם הערוך, וכן תוספ', וילק' משפט' רמז שמ"ו, וכן בכ"י רי"ף. ובנוסח' עדודה, וכן רי"ף ורש"י. ובכ"י וקצת דפוסים ישנים ע ד ו ר ה, וכן ר"ח. ופרש ר"ה: יביא ה נ ב ל ה בב"ד לשומה לניזק בתשלומין. ע"כ. והביא הערוך דברי ר"ח כלשונם. וכן רש"י: עדודה נבילה. וכן שאר המפרשים והפוסקים מסכימים בעקר משמעת השם א ד ו ר ה. ובדבר מקור מלה זו אומר הערוך: י"מ עיקר הנבלה ע ו ר ה על כן קראה א ד ו ר ה. אבל כבר דחה זה רי"ש בע"ם, ויגזור השם א ד ו ר ה מן השם הרומי cadaver. וגם זו השערה לא פחות דחוקה מהשערת הערוך, ואין לפקפק בשמיותה של מלה זו לפי גרסה זו או לפי גרסאות אחרות, וכן אין לפקפק בעצם משמעתה, אלא שקרוב הדבר ששמשה לא לנבלה סתם אלא ביחוד ל ש א ר י ת הנבלה ה ט ר ו פ ה. ואפשר שע"ש זה כנו היהודים לצלם האל א ד ו נ י ס א ד ו ר י בשם גנאי, כמו שמספר בירוש' (ע"ז ג מג:) ר' יעקב בר אידי הוה מיסתמיך בר' יהושע בן לוי מטון ל א ד ו ר י צלמא (כך הגרסה פה בפנים, וכן בירוש' מו"ק ג פג ג, ובירוש' שקל' במז. דהרוהא לילמהא). וקרובה השערתו של פרופיסור דלמן בערוך החדש שלו כי הוא שבוש בכונה של שם הצלם א ד ו נ י, מפני שכך היה מנהגם לשבש את שמות האלילים לבלתי העלות את שמם האמתי על שפתם. ואמרו בתוספתא (ע"ז ו ז): כל מקומות שנקראו לשבח ע"ז מכנין אותן לגנאי את שקורין אותה פני אלה קורין אותה פני כלב עין כל קורין אותה עין קוץ וכו'. וכן גם היהודים בזמננו, למשל קסת במקום פסח של הנוצרים, וכיוצא בזה.

אָדוּשׁ[1]), ש"ז, מ"ר אֲדוּשִׁים, — אדם הדש את התבואה, Drescher; batteur; thresher: לחם יודק כי לא לנצח אָדוּשׁ[2]) ידושנו (ישע' כח כח).

אֹדוֹת[3]), אודות, אוד'ת, בחבור עם מלת עַל, עַל אֹדוֹת, בכנ' אֹדוֹתַי, אֹדוֹתֶיךָ, אֹדוֹתָם, — א) מלה תורה כי דבר פלוני הוא הדבר שעליו אנו מדברים, שבו אנו עסוקים, ונרדף עם על דבר, betreffs; au sujet de; concerning: ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אֹדוֹת הבאר אשר חפרו (ברא' כו לב). אתה ידעת את הדבר אשר דבר יי' אל משה איש האלהים על אֹדוֹתַי ועל אֹדוֹתֶיךָ בקדש ברנע (יהוש' יד ו). — ועם אַל במקום עַל: ותאמר לו (תמר לאמנון) אַל אוד'ת[4]) הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי (ש"ב יג יו). — ובמשמ' זו נהגו הסופרים מפני אהבת הקצור להשמיט המלה על: ויגד להם המעשה ויספר להם אודות קורותיו (יוסיפון, פרק יא). לגלות סתרי פרושים נכבדים מאד א ו ד ו ת הנפש (תגמ' הנפש ז:).

---

[1]) משק' אָדוֹן, מן דון. — [2]) אחד מהכתובים הקשים שבמקרא ויש לחשוב כי הוא משובש. אך לפי הנוסחה שבידינו, התרגומים והמפרשים הקדמונים ראו בו מקור, א ד ו ש במקום הדוש, וכן גם רוב החדשים, אך כבר דחה זה אולסה' (סי' 245) ואמר, כי אם זה לא שבוש פשוט הוא מקור מן שרש א ד ש. בטכר (סי' 988) סובר, כי זה שנוי בכונה בדרך המליצה של הנביאים לחזק הרשם ליצר צורה חדשה, לא רגילה בלשון. ברט (מה"ש, סי' 79) רואה בו מקור הפע' ארמי מן דוש, ודחה זה קויץ (KHG, § 113 W Anm.1) וכמו"כ פקפק במציאות פעל אדש בעבר' הקדומה. עכ"פ, לפי הנוסח המקובל, היותר מתישב על מליצת הכתוב הוא מה שאמר בו קניג (כ', ברשימת המלים) כי אָדוּשׁ הוא שם ע"מ אדון.

[3]) רוב הכמי הלשון סוברים כי מלה זו נגזרה משרש א ו ד a) בערב' שהם מיחסים לו משמע' ס ב ב ואמרו כי אדות ד ו מ ה למלת בגלל מן גלל, וכמו כן סבה מן סבב. אבל עקר משמעת אוד בערבית היא כפף, ובהשאלה היה כבד עליו (העסק). ואם באמת המלה אדות נגזרה מן אוד, יש לדמותה להמלה ע נ י ן מן ענה, הֶעָנֶה באיזה דבר. והחכם סוסין סובר כי אדות נגזרה מן שרש אַ דַ י b) בערבית, שיש לו, לפי דברי החכם הנזכר, גם משמעת סָבֵב. וכל זה לא מחוור. — [4]) המליצה קשה, ויש מגיהים במקום אל א ד ו ת אל אחי, וכדומה.

---

a) أدّ (b أدى

כשהיה מרצונו יתברך אודות החלק הנתן לאדם שיהיה זך ונקי (עץ חיים לר"א האלחי). —ואמר המליץ: ויהי היום אחר סעודת הפורים, הלבנו בכה האבילה והיין והצפרים, וכו' ונשית בנפשינו עצות, לדבר רק מאודות השירים והמליצות (עמנואל, הקדמה). ידע כי כל הדור לעבור קדמנו, גם הם כמונו על מות דברו, ושמו אך זכרו לולי התבוננו, וכספר הלום אדותיו ספרו (א"ד לבנזון, הדעת והמות). הדברים האלה אודות פרושי (רב"ד גוטלבר, אגרות טו). דבר את דודי שיהיה אודות זה (בנוס הכהן, כתב יבר ט). ספרתי לו כל אשר שמעתי אודותיו (פרץ סמולנסקי, התועה ב ח). — ב) תורה כי דבר פלוני הוא סבה לדבר מה ונרדף עם בגלל, wegen à cause de; because of: וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אוד֗ת בנו (בראש' כא יא). והוכח אברהם את אבימלך על א֗דות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (שם כה). ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה יי' לפרעה ולמצרים על אוד֗ת ישראל (שמות יח ח). ותדבר מרים ואהרן במשה על א֗דות האשה הכשית (במד' יב א). למקום ההוא קרא נחל אשכול על א֗דות האשכול אשר כרתו משם (שם יג כד). — ועם כל, בין על ובין א֗דות: וארא כי על־כל־א֗דות אשר נאפה משובה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה (ירמ' ג ח). —ג) ״שם במ"ר במשמעת ענין, מעשה, מקרה, מסבות הענינים, Begebenheit, Angelegenheit; événement, circonstance; event, incident: ומה שרשי עיקרה ומה אודותיה (של גזרת המלך) וכו' ידענו כי יש לה אודות ומקרה (מחבר' מנחם ב"ס, לא תורע). וכל דבר סהורתם (של הסוחרים) וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידו (מכת' הנביא חסדאי למלך הכוזרי). ויקראו הערים ההם על שמותם או על שמות בניהם או על שם אודותיהם (ספר הישר, נח). ויספר להם אליעזר את כל אודותיו (שם, חיי שרה). כי היה כמנבא ביניהם ומגיד לכל אחד מהם אודותיהם (יוסיפון, פרק ו). וגם הכמתי לא משלה על כל זה כי לאלהים לבדו פתרוני אודות העולם (שם). אל תיראי כי האלוה אמון הוא יעזרך על ככה ויתקן אודותיך עם פוליפוס בעלך (שם). וכאשר מסבות הגלגל מתחלפות בשקיעתן וזריחתן כן אודות האיש בחייו נעתקות מענין אל תמורתו (תולדות אלכסנדר דף מא, מהד' ישראל לוי). תודיעני בחסדיך, דקדוקי אודותיך ומסתרי קוראותיך (ר"י הלוי, מכתב לר"ד נרבוני). ועל כל האודות, הכי לנו להודות (ראב"ע, ועג כג). להודיע סודי הבי, ולהגיד כל לבי, ולספר אודות מסתרי (רמב"ע, אגר' לגביר דעות, הוצ"ע של דר' ברלינר 1881). שבכל אודותיו שלזה שאבד ממונו ולא ניתן לקבורה היו בהבל ובחשך (רשב"ם קהל' ו ד). כי אם התנהגתי בגאוה ובזדון והייתי בבית איש מדון הייתי מביר את אשתי ואודותיה (מבל הקדמוני ב). מלכי ואלהי אלה דברי אמתך נפש הדברית אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת אודותיה (ידעי' הבדרשי, בחינ' עולם י ב). ולו היו אודותי וקורותי בספר נצמדים, לא ישאם צמד פרדים (עמנ' מחבר' א). ויהי בשמוע השר את אודותי ואת אשר התעלל בי הזמן (שם). ואדרוש לשלומו וכו' ויגד לי אודותיו וקורותיו ונגליו וסודותיו (ר"ז בן סעדיה האלחרי, ס' המוסר, קנן ע"י, א כא). כל אודות דבר זה נסיתי בחכמה (ראשית דעת לר"מ אלשיך ב ג). כי טרדות אודות זמנו הן המה היו בעובריו (שם ב ו). ואם על כל אלה האודות, אבוא לשבח ולהודות, או אקריב כל התודות, כטפה מן הים לא אוכל להללו (מ' אלדבי, ב"א, התימה). לכן אסתיר כל אודותי במעמקים (א' מפו, אהבת ציון יב). אל תגיד לו כי הודעתיך את אודותיו פן ירע בעיניו (יל"ג, אגרות, א קנג).

׃אָדוֹת, אידות, ב"נ, —שם מפשט מן אֵד: והחלק הדק שבניזון מתהוה ממנו אידות דק כמו שמתהוה בדברים שמתבשלים על האש אידות עולה והיותר זך ודק מזה האידות הוא הולך אל חלל הלב (רבב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב, 7).

׃אֵדִי, אידי, בת"ז, נקב' אֵדִית, מ"ר אֵדִיִּים, אֵדִיּוֹת, — מטבע האֵד וצורתו, dunstartig; vaporeux; vapórous: לפי שהריאה היא מקור האויר האדיי בבעלי חיים בבלי הבשול (ר' נסים, פירוש יצירה, קונט' המסור' דוקס, 71). ולפעמים יהיה האויר העולה אידיי עבה (אמונה רמה אב). הכאב המתחדש מרוע אידיי ירופא ביחוד מבלעדי זולתו בקרן המציצה (פרקי משה ה). יעלה (החום) עם הרוח אידיי או עשניי (שם ז). והרוח האידיי (קאנון א א, הבנים). ראשונה שתשמר מהאויר האידי הלח (כלל לתי, הרופא יצחק עודרוס, בנת קלו). והדושה של המורפה יהיה את

ברוח אידיי כמו שיקרה למשוקה (קיבולי גלינוס, כ"י פריז, מאמר ב). התחלת תנועת העצם האדיי הדק אל האיברים והתחלת התקבצותו והתפשטותו לנשימה ולדפק (רבב"ל דונן, מג"א, ח"י ג). לפי שהם (הכליות) ארציים הם מושכים ארציות הדם ונשאר הדם הלח האידיי ויתהוה ממנו החלב (שם).

אָדִיב[1], בת"ז, לנק' אדיבה, מ"ר אדיבים, אדיבות, —מי שמתנהג עם כל אדם באדיבות, בדרך ארץ, .höflich ; poli ; polite

אֲדִיבוּת[1], ש"נ, —מנהגי דרך ארץ המקבלים להתנהג בהם, מפני כבוד הבריות, בין אדם לחברו, .Höflichkeit ; politesse; politness — ועי' דרך ארץ, כבוד, מוסר.

אֲדִיוּת, אידיות, ש"נ, —הטבע, הסגולה הטבעית להעלות אדים, Verdunstung ; évaporation: כל דבר שיארך עכובו באצטומכא ויאחר יקרה ממנו האידיות המוליד לליהות (קאנון ג יג א יג). כמו שיולד מעובי הלחות כפי מזג מה עצם עב הוא האבר או חלק מהאבר כן יולד מאידיות הלחות ודקותם כפי מזג מה עצם דק והוא הרוח (שם א א יד). כי החום כשיהיה יותר נוטה אל האידיות ופחות מזיק ומצער המשוש אז הוא מעפויש שני המררות (פרקי משה י). ולפי שבלב הוא החום היסודי והוא בתכלית החוזק וצריך לנשב עליו כדי שיכנס בו אידיות קר לרחף עליו ולהוציאו אחר שנשתנה בתוך הלב (רבב"ל דונאן, מג"א, ח"י ג).

אֲדִיָּן[2], אדיין, —בפי היהודים בארץ ישראל אחר החרבן, גם בדבור העברי, כמו עדין: ומניין שמעברין את השנה על הגליות שעלו ואדיין לא הגיעו (ירוש' ר"ה ג נח ג). מיד הביא שמונים אלף פירחי כהונה ושהטן עליו ואדיין הדם תוסס (שם תענ' ד סט:). ר' יונתן אומר רואין שתי זרועותיו

[1]) נהוגה עתה מלה זו בין המדברים עברית בא"י, לפי שמושו של אד'ב a) בערב', היה בעל תרבות וד"א. ואולי גם בעברית הקדומה שמש שרש אדב במשמעה זו, וזה אולי מקורו של השם אדבאל.

[2]) עפ"י הנטייה, פעולת הצפון, שהלכה ופשטה יותר ויותר בקרב היהודים להחליש את הברה המיוחדת של העין ולדמותה אל הברת האלף כמו בכנענית.

a) أدب

(אצל העבר בתחלת ברייתו) כמין שני חוטין של זהורית ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים ופיתות ידים ורגלים אין לו אדיין (שם נדה ג כ ד).

אֲדִיקוּת, ש"נ, — אחיזה ודבקות חזקה, Anhäng-lichkeit; adhérence: מפני האדיקות אשר לכתר באין סוף (ר"מ קורדובירו, אילימה, עין הכדולח כו). והמעולים שבהם (בהמלאכים) שאין להם עסק עמם כלל לרוב אדיקותם בכסא הכבוד (יש"ר מקנדיה, מצרף לחכמה לג).

אַדִּיר[1], בת"ז, לנק' אדרת, מ"ר אדירים, אדירות, —א) גדול, עצום, חזק, gewaltig, gross ; grand, puissant ; great, על אילן: בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף (יחזק' יז כג). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (שם ח). —על ספינה גדולה: מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא). —על מים: נשפת ברוחך כסמו (את המצריים) ים צללו כעופרת במים אדירים (שמות טו י). מקלות מים רבים אדירים[2]) משברי ים (תהל' צג ד). —ושם: יי' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהל' ח י). —ועל אנשים: ויהרג מלכים אדירים (תהל' קלו יח). —ולאלהים: אדיר במרום יי' (תהל' צג ד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ח). — ועל עמים, גוים: בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו אותה ובנות גוים אדרם[3]) אל ארץ תחתיות (יחזק' לב יח). — ועל הקול והרעש: בקול רעש גדול אדיר וחזק (תפלת קדושה). — ועל האש: ויהי כעשותם כן ותבער פתאם אש בלהב נורא ואדיר ותלהט הלהב ואש הגדולה אוכלת (יוסיפון, פרק ג). — וכתבים: וכתבו לנו כתבים אדירים (קטע' מהגניזה, ברכ' אברהם לכבוד דר' ברקיור ג). — ב) שם לשר, לאיש רם המעלה, Edler, Fürst ; noble, prince: והיה אדירו ממנו ומשלו מקרבו יצא (ירמ' ל כא). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים (שם יד ג). בספל אדירים הקריבה חמאה (שופט' ה כה). יזכר אדיריו יכשלו

[1]) מן אדר, עי"ש. בערב' קדיר a). — [2]) יש מגיהים אדיר ממשברי. — [3]) י"ם שזה שבוש.

a) قدير

בהלכותם (נחום ב ו). — ובסהמ״א: עמוד והביא לפני כל גבורי חבורה וכל אדירי ישיבה ואומר לפניהם הרזים (היכלות רבתי יד, ביהמ״ד ילינק ג). א״ר ישמעאל כל התראות הללו וכל התנאים התרו בו והתנו בו בסמאל הרשע והוא אומר קבלתי עלי ויכחדו עשרת אדירים הללו (שם ה). — וכנוי להרועה: נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך (נחום ג יח). ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן (ירמ׳ כה לה-לו).— וכנוי לקרדום גדול וכדומה: ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר[1]) יפול (ישע׳ י לד). — *ומליצה: יבא אדיר (אלהים) ויפרע לאדירים (ישראל) מאדירים (המצריים) באדירים (במים אדירים) (מנח׳ נג.).—ובלשון ההמון יאמרו עשיר אדיר, וגם אדיר בלבדו בלי השם עשיר במשמעת עשיר גדול.

*אַדִּירוּת, ש״נ, — הכח והעז של האדיר, Macht; puissance; might: מעשה בתלמיד אחד של ר׳ עקיבא שאמרו לו בחלום באדר אתה מת וניסן אי אתה רואה מה שזרעת לא תקצר בא לו לפני ר׳ עקיבא א״ל באדירות אתה מת ואי אתה בא לידי נסיון ומה שהולדת אי אתה קובר (תנחומא כרא״ש מ). אדירות עזירות עריצות (היכלות רבתי כד).

˙˙אַדִּירִירוֹן[2]),—אחד משמות הקדש בקבלה: ובשם אדירירון אלהי רופא נאמן (ספ׳ רזיאל). כי צורת אדירירון קשורה כשלהבת בגחלת עם החסד (סקל׳ ספ׳ הקנה). אדירירון הרוכב על הגלגלים ומניעם בכחו הגדול (שם). ומן מקום תבערה יורד זיו החכמה אל מקום נחל ארנון ונקרא שמו העמוק אדירירון מקום הרנה והמופת והחכמה (בכית מגוחה, ניקודא). אדירירון שם הד׳ מהד׳ ראשים (של השם) שמרוב זיוו והדרו משיב הנפשות ומחכים לכל רואיו (שם, דכדד). ושם הנצוץ אשר מתחת לרקיע נקרא שמו אדירירון מקום הרנה (שם ו). ויכוין (הסת״ב) במספר ראשי תיבות הפסוקים שהוא אדירירון שמספרו לילית שהוא מכניעה (משנ׳ חסיד׳, תיק׳ תפלין ד).

˙˙אֲדִישׁ[3]), בת״ז, לנק׳ אדישה, מ״ר אדישים, אדישות,

—[1]) יש מגיהים בקרדם יפול. אך אינו מכרח.

[2]) לפי דעת פרלס (Zeitschr. Graetz, 1872, 260) מלשון פרסית אדר, איש.

[3]) מן אדיש, עי״ז. וכבר השתמשו הרבה במלים

—אדם שאינו מתפעל משום דבר, gleichgültig; indifférent.

˙˙אֲדִישׁוּת[1]), ש״נ,—טבע איש אדיש, Gleichgültigkeit; indifférence.

˙˙אַדְכִּיר[2]), אדכר, ש״ז,—צמח בשרי העלים, אדם הפרח, שמש לפנים ברפואה, Aeschynanthus: אדכיר עשב שיצמח במדבר ובערבה ושמו אדכיר והוא איסקינגנטום (אסף הרופא, כ״י מינכן 47). אדכר ופרחו הוא אשוננטו ויש ממנו ערבי טוב ויש ממנו אגמי (קאגון ב, לוח הסמים).—ועי׳ חלף הים.

*אֶדֶל[3]), אדל, ש״ז,—מין צמח דומה בטעמו להגרגיר, Lepidium latifolium; cresson à larges feuilles; Pfefferkraut: האטדין והאדל[4]) (תוספתא שביע׳ פרק ה).— ועי׳ עדל, ועי׳ ירקות.

*אַדְלָקָה, ש״נ, מ״ר אדלקות,—כמו הדלקה: מינר אדלקות (ירוש׳ שביע׳ ו לו:).

אדם[5]), ממנו אדם, אדם, אדם, אדם, אדם, אדמה, אדמדם, אדמוני, *אדמדמן, *אדמומית, ˙˙אדמון, אדמות, ˙˙אדמי, ˙˙אדמיות, ˙˙אדמימות, ˙˙אדמת.

אָדָם[6]), ש״ז, (אין מ״ר ולא סמי׳),—שם המין להאנוש, Artbenennung des Menschen; nom générique

האלה בהעתונים ובספרים.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

[2]) בערב׳ אדח׳ר, אד׳ח׳ר a).

[3]) בסורית אדלא, ותרגם עמני׳ לו (שה״ש סי׳ ה) עפ״י המקורות הסורים כרשום בפנים. לוי וקוהוט נקדו אדל, ונקדתי אני אדל כמו בצל. — [4]) במשנ׳ עוקצ׳ (ג ז) וכן בירוש׳ (שבי׳ ז לז ג) עדל בעין, אך רה״ג גרס אדל באלף, והביא גם גרסה בעין, ואמר: מצאתי בספרי רפואות שמפרש כל שם עשבים בלשון יוני ובל׳ ארמי עדלא דמי לפוגלא וכו׳ עדלא הוא סיטרג. ופרוש שאר הדברים שם קצת קשה, ונתקשה גם עמנ׳ לו והניחם בלי פרוש.

[5]) שרש שמי, אך נפרדו הלשונות בשמושו. באשורית, לפי דעת חל״א: אדם אפרוח וגוזל, ואדמב בנין בית, ואדם דור, ועוד אדם, דומה לאד׳ם בעברית, אדם קוף (מל״א דל׳ ומ׳ חרב׳). בערב׳ רוב שמושו הוא במשמעת לפות הפת, אך בקצתו דומה לעברית. וארמית וסורית הסכימו רק במקצת בשמוש צרוף זה עם עברית וכנענית.

[6]) בכנענית אדם, והערבים הדרומיים יאמרו

a) إِذْخِر ، إِذْخَر

de l'homme; gener. term for man : נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים (בראש׳ א כו). זכר ונקבה בראם וכו׳ ויקרא את שמם אדם (שם ה ב).— ולהבדילו מיתר בע״ח : מבכר אדם ועד בכור בהמה (שמות יג טו). פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שם ב). וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה (בראש׳ ז כג).—*ולהבדילו מהאלהות : שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה אבל הקב״ה וכו׳ (סנה׳ לח.).—וישמש : א) שם לכל מין האנושי, Menschengeschlecht, Menschheit; genre humain, humanité; human race : ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (בראש׳ ו א). וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ (שם ו).—ב) האנשים, die Menschen, les hommes; mankind : ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים (ישע׳ ב יז).— ועם כל : אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב (תהל׳ קטז יא). כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל (מ״א ח לח). טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם (קהל׳ ז ב). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במד׳ יז לב). — ג) פרט אחד מהאדם, כמו איש, ein mensch, jemand, quelqu'un, un homme; some one : אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקר׳ א ב). אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכו׳ יטמא (במד׳ יט ד). למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך (ש״א כד י). וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ׳ ב י). אם יאמר לך אדם אל אני מכזב הוא (ירוש׳ תענ׳ ב סה:). — ואחרי שלילה, במשמ׳ שום אדם : ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש״א יז לב). אל תרוב עם אדם חנם (משלי ג ל). — ד) יצור חלש, לא שלם בתכלית השלמות : אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן כאדם תמותון (תהל׳ פב ו-ז). והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי (הושע ו ז). אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני (איוב לא לג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שופט׳ יו ז). — ה) להפך, יצור חשוב : ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה (דהי״א יז יז). ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית (ישע׳ מד יג). כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמ׳ סג.). — ו) יצור משכיל : כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (משלי ל ב). הן האדם הלז היה בתבל כאחד מצבא המרום במרום, לבבו מני ים רחבו גדותיו (ידע׳ כדרבי, כתי״ע ב ד-ה). —ז) *האנשים, הבריות בכלל, an; on; one : אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת (ברכ׳ ד:). אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל (סוכ׳ מט:). שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו (ב״ק קיט.). אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה (ב״ב י.). שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן (רמב״ם דעות ג א). לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב (שם ד א). לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין (שם יג). כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (שם יד). — ח) בחבור לשם או תאר : אדם בליעל איש און הולך עקשות פה (משלי ו יב). זה חלק אדם רשע מאלהים (איוב כ כט). — והשם המתאר קודם : והוא יהיה פרא אדם (בראש׳ יו יב). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו (משלי יט כ). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (שם כא כ). — ט) ומפני שהאדם הראשון נקרא אדם, על כן יאמר לאיש אחד בן-אדם, ולרבים בני-אדם, בפרט להורות על תכונת האדם שבו, אם למעלה או לחסרון : לא איש אל ויכזב ובן-אדם ויתנחם (במד׳ כג יט). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אנוש רמה ובן-אדם תולעה

א : אדים a) להמשרתים שבבית, בערבית ההמונית אדמיה b) אנושות, דרך ארץ. והנה ידוע המקור שהתורה נותנת לשם הזה, ע״ש האדמה שממנה נוצר. ואולם חכמי הלשון החדשים סוברים שהוא מדרש מלים המוני, אך לא מצאו דבר המתקבל בגזרת מלה זו. קצת החכמים (דל׳ ואחרים) חפשו לו דמיון בלשון אשור׳ אדם אפרות יַד וכדום׳, נגד׳ בערבית אנאם c), ר״ל בריה, אדם. וכבר דחה קניג (Kö. 3, 183) סברה זו והתקרב קצת למדרש המלה של התורה ששער כי הכונה באדם עובד האדמה, או „בונה" האדמה. אבל כל זה רחוק ודחוק.

a) ادم b) أدمة c) أنام

(איוב כה ה-ו). מה אנוש כי תזכרנו ובן-אָדָם כי תפקדנו (תהל׳ ח ה). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן-אָדָם חציר ינתן (ישע׳ נא יב). — ולנבה: ויאמר אלי בֶּן-אָדָם עמד על רגליך ואדבר אתך (יחזק׳ ב א). ואתה בֶן-אָדָם שמע את אשר אני מדבר אליך (שם ח). בֶּן-אָדָם צפה נתתיך לבית ישראל (שם ג יז). בהנחל עליון גוים בהפרידו בְּנֵי אָדָם (דבר׳ לב ח). אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בְּנֵי אָדָם (ש״ב ז יד). בְּנֵי אָדָם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה (תהל׳ נז ה). — ובמשמ׳ אנשים בכלל: משמים הביט יי׳ ראה את כל בְּנֵי הָאָדָם (תהל׳ לג יג). השמים שמים ליי׳ והארץ נתן לִבְנֵי אָדָם (שם קטו טז). עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בְּנֵי הָאָדָם (קהל׳ ב ח). מי יודע רוח בְּנֵי הָאָדָם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה (שם ג כא). — ובתו״מ: אמר ר׳ יוחנן הלכו בנדרים אחר לשון בני אדם (ירוש׳ נדר׳ ו לט ג). דברה תורה כלשון בני אדם (ברכ׳ לא:). אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחגים (שבת קנא:). דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר (רמב״ם דעות א א). כך בני אדם שנפשותיהם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות ושונאים הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה (שם ב א). — ושגור הדבור: פלוני אינו בֶּן-אָדָם כלל, לאמר אינו בן דעת, אינו מתנהג כמנהג בני אדם, וכדומה. —ויאמרו: גם זה בֶּן אָדָם, וכדומה, עי׳ ערך בֵּן. — לֹא-אָדָם: ונפל אשור בחרב לא-איש וחרב לֹא-אָדָם תאכלנו (ישע׳ לא ח). — אָדָם לְאָדָם, כמו איש לרעהו: כמים הפנים לפנים כן לב הָאָדָם לָאָדָם (משלי כז יט). —*ובצרוף עם חֲבֵר: עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו (יומ׳ פה:).

קצת משלים בנוגע לאדם:

לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב). — אדם שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ״ק בימיו (ברכ׳ לג.). —ואין אדם יודע במה משתכר (פסח׳ נד:). —בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו ואמרי ליה אף בשחקו (ערוב׳ סה:). —אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע (יבמ׳ כה:). —אדם שאין לו קרקע אינו אדם (שם סג.). —אין אדם דר עם נחש בכפיפה (כתוב׳ עב.). —אין אדם עומד על ד״ת אלא א״כ נכשל בהן (גיט׳ מג.). —אין אדם עובר עבירה אא״כ נכנס בו רוח שטות (סוט׳ ג.). —אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה (ב״ק קיח: ב״מ כא:) —אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו (ב״מ לח.). — אין אדם משטה בשעת מיתה (ב״ב קעה.). —אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ע״ז יט.). —כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו (סנה׳ לב.). —אין אדם מת וחצי תאותו בידו (מד״ר קהל׳ ה ז).

אָב וָאֵם, וכו׳, עי׳ למעלה. —*אַבְרֵךְ, בחור נבון. — אָדָם הָרִאשׁוֹן, אבי כל אדם. — *אָדָם קַדְמוֹן, בלשון המקבלים, ראשית התגשמות. — *אַדְנֵי הַשָּׂדֶה, קוראת ההגדה למין חיה בצורת אדם מחבר להאדמה בחבל של בשר היוצא מטבורה ואם אך נפסק החבל תמות. — אֶזְרָח, בן אמה וארץ אחת הוא אזרח הארץ ההיא. — אָח וְאָחוֹת, בני אב אחד או אם אחת. — אִישׁ וְאִשָּׁה, עי׳ במקומם. —*אֹכְלוֹס, אוכלוס, המון רב. — *אַמְבּוֹהָה, עדת אנשים. — *אֻמָּה, קבוץ אנשים שיצאו ממקור אחד ויש להם מסורות אבות ודברי הימים משתפים, לשון וספרות משתפות. — אֱנוֹשׁ, אדם, עי׳ במקומו. — *אֱנוֹשׁוּת, תכונת האנוש, וכל מין האנושי.

*בָּגַר, בַּגְרָה, הגיעה לזמן הבגרות, וראויה להנשא והיא *בוגרת. — בָּחוּר, אדם בימי הבחרות, אחרי הנערות. — *בָּשָׂר-וָדָם, כנוי לאדם בבחינת הגשמיות שבו.

גֶּבֶר, איש זכר. — גּוֹי, לְאֹם, עַם, שמות נרדפים לאמה. — גְּוִיָּה, גּוּף, גֶּשֶׁם, ואברי הגוף, למשל הידים, הרגלים וכו׳, עי׳ גוף. —גֹּמֶד, ננס. —גֵּר, זר, נכרי, בנגוד לאזרח.

דִּבֵּר, מדבר, האדם הוא ממערכת המדבר בארבע מערכות הטבע: דומם, צומח, חי, מדבר. — דּוּדָאִים, צמח שיש לו קצת צורת אדם, יחסו לו הקדמונים סגלה להריון. — *דַּחְלִיל, תמונה בצורת אדם שמעמידים בשדה להבריח העופות.

הָמוֹן, הרבה אנשים יחדו, עי׳ במקומו.

זָכָר וּנְקֵבָה, האיש והאשה. —זָקֵן, זְקֵנָה. —זֶרַע האדם: כל האנשים הם זרע האדם.

חֶבְרָה, אגודה, אנשים שהשתתפו והתחברו יחד לאיזו תכלית. — חַוָּה, אשת אדם הראשון, אם כל האדם.

*טלי, *טליה, כמו נער, נערה. — *טמטום, טומטום, מי שסמן המין שלו אינו נכר.

ילד, ילדה, האדם בקטנותו. — ילוד אשה, כנוי לאדם. — יונק, ילד קטן, בעת שהוא נזון מחלב אמו. — יעלה, שם חבה בפי המשוררים לעלמה יפה. — ישיש, זקן.

מטה, הוא שבט, — משפחה, האנשים הקרובים זה לזה קרבת דם, עי' במקומו. — *מדות האדם: רחום, אכזרי, טוב, רע וכו', עי' מדה.

ננס, אדם קצר קומה ביותר. — נער, נערה, האדם בעת נערותו, אחר הילדות. — נפש, הכח הרוחני שבאדם. כחות הנפש, כמו חכמה, דעת, אולת וכו', עי' נפש. — נשמה, שם נרדף לנפש.

עול־ימים, בחור. — עולל, ילד. — *עולם קטן, האדם הוא עולם קטן. — עלם, עלמה, האדם בימי עלומיו, מיד אחרי הנערות. — עמית, חבר, בן ארץ אחת עם רעהו.

*פעוט, פעטות, אדם שלא בגר עדין, שאין לו עדין כל זכות אזרח במדינה. — פרא אדם, אדם בלי דעת שאינו מהישוב.

צבי, צביה, שם של חבה בפי המשוררים לעלם ולעלמה בבחינת יפים ונעמם. — צעיר, האח הקטן ביחס להרב, להגדול ממנו בשנים, ובכלל, אדם רך בשנים.

קהל, אספת אנשים הרבה, עי' במקומו. — קוף, חיה בעלת ארבע ידים וצורת אדם לה. — *קפח, אדם גבוה ביותר, ועי' כל השמות ממין הזה בערך מום.

רוח, רוח האדם, נפשו, נשמתו. — רוק, גבר לא נשוא אשה. — *ריבה, נערה, עלמה.

שב, אדם שכבר הגיע לשיבה, שהלבינו שערותיו. — שבט, בני ישראל נחלקו לשנים עשר שבט, שבט ראובן, שבט שמעון וגו'. — *תינוק, ילד.

***אדם הראשון**, (ר"ת: אדה"ר), — הבריה הראשונה בצורת אדם שמספרת התורה שנבראה ביום הששי של ימי בריאת העולם ונקרא שמה אדם, Adam: היה ר' מאיר אומר אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו (סנה' לח.). א"ר אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה וכו' כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו (שם:). א"ר אליעזר אדם הראשון (היה) מן הארץ עד לרקיע (חגי' יב.). לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו וכו' כיון שראה הקופת טבת וראה יום שמאריך והולך אמר מנהגו של עולם הוא (ע"ז ח.).

***אדם קדמון**, — בפלסופית המקבלים, תחלת התגשמות האצילות מהאין־סוף: אישתמודע דאית אדם קדמון לכל הקדומים (תקוני זהר, תיקון ה). עוד יש אדם קדמון וכו' ונקרא קדמון להורות כי הוא קדמון לכל האצילות (רמ"ק, פרדס רמוני', ערכי הכנוי' ה). והנה מן האין סוף נשתלשל אח"כ מציאות האצילות המאור הגדול הנקרא אדם קדמון לכל הקדומים (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק א ב). מאותה החזרה (של האור הקדמון) והוא היש מאין דהיינו ההיולי נתהוה איזה שרש ובאותו שרש נקפה אותו האור וכו' דהיינו אדם קדמון (קנאת תלמיד הלר"י, ר"י סרוג, בתעלומ' חכמ' ליב"ר מקנדיה). ותחלה נשתלשל ממנו (מן האין סוף) באצילותו באמצעותו אדם קדמון ובבחינת היותו שני אל האין סוף נקרא אדם דבריאה (סדר האצילות של הרמב"ק, שם). תוך אויר קדמון יש אדם קדמון והוא כנגד עולם הבריאה וכו' ולמה נקרא אדם קדמון לפי שידוע שסוד המתקלא הוא תיקון הפרצוף של אדם (עמה"מ, שער א"ק סתימאה ח־י). הפרק הזה הגדול והנורא בו אבאר קומת אדם קדמון (שם ח ט). להיות שלא היה יכול העולם להשתמש באויר הגדול של כתר שבכתר לכן נתעלם בסוד אדם קדמון (שם ט ו). ובדרך ירידתו (של האור אין סוף) האיר בחלל ההוא עגול אחד של אור רחוק מעט מאור א"ס וברדתו עוד האיר עגול שני וכו' וכללות יושר זה עומד ברוחב העגולים בצלם אדם ישר וכו' וזה נקרא אדם קדמון (משנת חסידים, מס' בריאת א"ק א־ב). עשר ספירות פנימיות חיצוניות ודמיונם כמראה אדם הראשון שבכולם אדם קדמון (רמח"ל, חוקר ומקובל א).

אדם[1], אדום, בת"ז, לנק' אדמה, מ"ר אדמים אדמות, — שצבעו ועינו כעין הדם, האש, וכדומה, rot; rouge; red: מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדורך בגת

---

[1]) באשורית לגון של דם נוטה לשחור, ביחס לבגד, וכן בערבית אדם אדמאנה a), ויש לחשב כי נגזר מן השם דם.

a) أدم أدمانة

פורה דרכתי לבדי וכו' ויז נצחם על בגדי (ישע' סג ב-ג). והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדמים כדם (מ"ב ג כב).—ופני האדם: דודי צח ואדום (שה"ש ה י).—ולגון שערות הבהמות: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום (במד' יט ב). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם וכו' ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים (זכר' א ח).—ולגון מאכל, עדשים וכדומה: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה (ברא' כה ל).— ובהשאלה, *בנוי לכעס וקצף, לאכזריות: הגבור הנוצח במלחמה ראוי שיתיחס אליו האדום להיות שדרכו לשפך דמים אדומים וגם כן האדום הוראתו האכזריות חמה ושטף אף (ר"מ קורדוביירו, פרדס רמוני', שער הגוונים א).

*אֲדוּמָּה, המרה האדמה.—אֹדֶם, גון האדם ואבן יקרה אדמה.—אֲדַמְדָּם, אַדְמוֹנִי, *אֱדְמוּת, *אַדְמִימוּת, עי' לקמן.—*אַדְמָה, מין אדמה נותנת צבע אדם, *אֲדָמִי, אדומיי, בעל מרה אדמה. — *אַדֶּמֶת, מחלה.—*אוג, אוגים, גרגרים נותנים צבע אדם.—אַרְגָּוָן, אַרְגְּמָן, ארג צבוע אדם נוטה לסגול, ועצם הגון הזה.—אַלְגֻּם, אַלְמֻג, המר אבני אדם. —אָמֹץ, אדם חזק.— *בַּקָּם, עץ אדם נותן צבע אדם.—*דִּיהֶה, כֵּהֶה.— דָּם. —*וָרֹד, *ורדי, שיש לו גון ורד. —*זְהוֹרִית, צבע אדם כעין הכרמיל, וארג צבוע בצבע זה.—כַּרְמִיל, צבע אדם פתוח.— *מַאְדִים, כוכב מאיר באור אדמדם. —*סוּמָק, אדם. —*סְמוּקָה, מחלה.—*סִקְרָא, אדמה נותנת צבע אדם ועצם הצבע.—*סַרְטָן, אדם כסרטן. —*פּוּאָה, עשב נותן צבע אדם.—*קוֹצָה, עשב כעין הפואה.—*קָנִי, אדם עז. — שָׁנִי.—*שָׁנִית, מחלה. — שָׂרֹק, אדם נוטה לצהוב.—תּוֹלַעַת שָׁנִי, וּמְתֻלָּע.

אָדֵם[1], פ"ע, עתיד יֶאְדַּם[2],—היה אדם, rot sein; être rouge; be red: אָדְמוּ עצם מפנינים (איכה ד ז).

—הפע', הֶאְדִּים, עתי' יַאְדִּים,—א) היה, נעשה אדם, rot werden; devenir rouge; become red: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יַאְדִּימוּ[3] כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). —ובתו"מ: היו שבריה שוין ותוכה מאדים (תוספתא כלים ב"ק ב ו). כל ימים שהיה שמעון

---

[1]) עי' הערה לאדם. — [2]) מפיק אלף ודלת דגושה, כמו יאדים.— [3]) כך, מפיק אלף ודלת דגושה, בהנוסח' המדיקות, וכן רד"ק.

הצדיק קיים היה לשון של זהורית (שהיו קושרים בבית המקדש ביום הכפורים בשעת שליחת העזאזל) מלבין משמת שמעון הצדיק פעמים מלבין פעמים מאדים (ירוש' יומא ו מג ג).—ובבשר: בדרוסה משיאדים בשר כנגד בני מעיים בסימנים עד שיאדימו סימנים עצמם (חול' לג:).— ובפני האדם: לשעבר היו פניה (של נעמי) מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון (מד"ר רות, ותלכנה).—ובלי השם פנים: היתה (הסוטה) מלבנת עושין אותה (המים המרים) שחורה (היתה) מאדמת עושין אותה ירוקה (שם במד' ט). — ובשערות: היו בה (בפרה האדומה) שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מאדים עיקרן מאדים וראשן משחיר וכו' (פרה ב ה).— ובפרות: האוג והתותים (היבים במעשרות) משיאדימו וכל האדומים משיאדימו (מעשר' א ב).—וגון פני הרקיע: כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א ב:).—ב) *עשה אדם: מנין למאדים בשבת (תוספתא שבת ח כג). אפילו אדומים והלבינום או לבנים והאדימום (בס מקוא' ג ו). שהאדים (עובד אדום את) פני דוד (מד"ר במד' ד).

—פע', *אִדֵּם,—עשה אדם, rot machen; rendre rouge; redden: המאדם אודם בשפה חייב (ירוש' שבת ז י ג). והכבד מאדם הכילום הלבן (קאנון ג יב א).—ואמר המשורר: וטפחת נביאי דן בככרות ובאגורה, ומאנת לאדם ראש נביא שמרון בחבורה (ר"מ הנגיד, אחי מוסר).

—פע', מְאָדָּם[1]), מאדמים,—צבוע בצבע הדם, rotgefärbt, teint de rouge; dyed red: מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים (נחום ב ד). ועשית מכסה לאהל ערת אילם מאדמים (שמות כו יד).

—התפ', הִתְאַדֵּם,—א) נראה והזהיר בצבע אדם: אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג לא). — ב) *נעשה אדם, נתאדמו פניו מכעס, וכיוצא בזה: השמש מתאדמת בגבול המערב ופני מערב מאדימין בעת שקיעתה (מדר' תמורה, ביהמ"ד ילינק א). והעינים מתאדמים

---

[1]) במקום מאדם, רסוק קול לקול ו, בזמן מאוחר, כמו הרסוק מזמן קדום לפני אות גרונית, מבהל, או לפני ר, מברך, והוא לפי דעת בטכר מפני אות דלת שלאחריה, כמו שהתחילו לאמר שדד במקום שדד: שדדה נינוה (נחו' ג ז), אף על פי שעוד התמידו לאמר גם שדדה כל הארץ (ירמ' ד כ).

באדמימות (ר"מ קורדוירו, אילימה, עין שמש ג כב).

אֹדֶם[1], ש"ז, — א) אבן יקרת אדמת הגון, Rubin ruby ; rubis : אֹדֶם פטדה וברקת הטור האחד (שמות כח יז). בעדן גן אלהים היית (מלך צור) כל אבן יקרה מסכתך אֹדֶם פטדה ויהלם (יחזק' כח יג). —ואמר בן סירא: כומז[2]) א ו ד ם על ניב זהב, משפט שיר על משתה היין (ב"ס גני' כה ה).—ור"י הלוי: שתה ומצה שפת אֹדֶם ורוות בצוף פיה מגדי (בעלת כנפים). — ב) *עצם גון האדם, Röte ; rougeur ; redness: המאדם א ו ד ם בשפה חייב (ירוש' שבת ז' ג). — ובסהמ"א: והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט א ו ד ם הוא הנקרא פתוך (רמב"ם, טומא' צרע' א ד). שמה שיהיה הלובן הלוש יהיה מעט האדמימות כאשר יערבו בו יותר נראה א ו ד ם חזק (הוא, פי' המשנ', נגע' א ב). שיתאדמו העינים מסוד א ו ד ם המתשיך הראות לא א ו ד ם הכעס לבד (ר"מ קורדוירו, אילמה, עין שמש ב לא). — ובהשאלה: בסוד הלבנת הכתר המלבין אֹדֶם הדינים (שם ג ז). לובן וא ו ד ם החסדים והגבורות (עמה"מ, כישא דז"א עז). —ג) *מקום אדום בגוף: ה א ו ד ם שבשפה נדון כבית הסתרים (תוספתא נגע' ב יג). וא ו ד ם השפתים נידון כבית הסתרים ואינו מטמא בנגעים (רמב"ם, טומא' צרעת ו א). — ד) *לחה אדמה שבגוף האדם, rote Flussigkeit im Körper ; humeur rouge ; red humour: שלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וכו' אמו מזרעת א ו ד ם שממנו עור ובשר וכו' (נדה לא.).—ג) *זיבה אדמה, roter Fluss; flux rouge ; red flux: כיצד שוה (האנדרוגינוס) לנשים מטמא בא ו ד ם כנשים (ביכור' ד ג). למעוטי איש מ א ו ד ם (נדה לב:). אין האשה מטמאה בלובן ולא האיש בא ו ד ם אלא האשה באודם והאיש בלובן (רמב"ם, מטמאי משכב ומושב א ו).

---

[1]) על שם גון האדֹם, אך לאיזה אבן מהאבנים האדמות קראו העברים כך, בזה נחלקו כבר הקדמונים. השבעים והולגטה תרגמו sardius, וכן הפשיטא (יחזק' כח יג) סרדון, וכן מד"ר (במות לח) שדרגון, והגיה מוספיא שרדנגון (ז' בכר REJ XXIX). ויש אומרים שהוא הנקרא בלעז Karneol, cornaline. רסע"ג תרגם יאקות אחמר, והוא rubis בלעז. וכן ר"י בן גנאח, וכן הסכימו רוב המפרשים, ובמשמעה זו משתמשים בו רוב הסופרים. — [2]) המו"ל משערים כי במקום כומז צ"ל כ מ ו. אבל שני הפסוקים שלפניו ושלאחריו שמדבר בהם כמו כן אדות חליים, רביד זהב, ומלואת פז: כרביד זהב וכו נפך וספיר כך נאים דברים יפים על משתה היין, מלואות פז וחותם ברקת קול מזמור על נועם תירוש, — הם מעידים כי כומז היא הנוסחה הנכונה. ועי' ניב ונוב.

אֲדַמְדָּם[1], א) ת"ז, בהפס' ־דָּם, לנק' אדמדמת, ־דמת, מ"ל אדמדמים, אדמדמות—קצת אדֹם, röthlich redish ; rougeàtre: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו (ויקר' יג מב). והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור (שם מט). והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת (שם יט). בהרת לבנה אדמדמת (שם כד). והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו (שם מג).—ובמשמ' זו משתמשים

---

[1]) וכן ירקרק. והנה כבר בימי המשנה נפסקה כנראה המסורה של משמעת משקל זה בזמן הקדום, אם הוא מגדיל או מ צ ע י ר את המושג, ואמרו בספרא: ירקרק ירוק שבירוקים, ואדמדם אדום ש ב א ד ו מ י ם, ורבי עקיבא במשנה (נגע' א ב) אמר: א ד מ ד ם כיין המזוג במים. רסע"ג תרג' מחמר. וכן במלת ירקרק כמו הספרא: אמר הגאון שהוכפל לקושי (כפת יתר לרהב"ע). ר' אדונים בן לברט כרבי עקיבא. ר"י בן גנאח לא הכריע באדמדם וירקרק אם הוא להגדלה או להצערה. רש"י בהספרא: אדמדם, אדום שבאדומים, וכן הרמב"ם (הלכ' נגע') החליט כהספרא, ופרש ירוק שבירוקים כדעת סומכוס בתוספתא שהיא כמו כנף טוס ואדום ש ב א ד ו מ י ם כמו זהורית היפה. וכן רד"ק: כפל הלמד לרוב ה א ד מ י מ ו ת. וכן נראה קצת ממלת חלקלקות שהכונה בה למקום חלק הרבה. ועי' עקלקל. ומ"מ הכתוב בעצמו מכריע כדעת ר"ע שהכונה באדמדם ק צ ת א ד ם, מפני שמראה ל ב ן א ד מ ד ם לא יוכל להיות א ד ם ש ב א ד ו מ י ם. וכן הראב"ע: ירקרק וכו' וזה כפול לחסרון וכן שחרחורת. ע"כ. וכן בשה"ש (א ו): שחרחורת זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם. וכן הרשב"ם (פרוש שה"ש, הוצא' ילינק): שחרחורת אין בה שחרות כ"כ כמו שחורה כענין של א ד מ ד ם שאין בה א ד מ ו מ י ת כ"כ. ומזמן המשנה והתלמוד נמסרו לנו עוד שמות על משקל זה, כמו בצלצול (כלא' א ג), פלגלוגה (גמ' ירוש' שם). אבל גם בהם יש לפקפק אם הכונה בהם הקטנה של בצל, או מין א ח ר של בצל, וכן דעת הרמב"ם. בערבית, ארמית וסורית נהוג זה המשק' אבל גם שם אינו מוכרע. ואחדים מהחדשים במשמעת הקטנה. ברט (מה"ש, סי' 146) אינו מכריע, קניג (ב' 413): אעפ"י שעקר שמוש הכפלת אותיות השרש היא לרבוי והגדלה, אינו נמנע שירמז על פקפוק ולא ברור של המושג, ולכן — הקטנה בפרט בהגונים —כ"ז להלכה, ולמעשה בספרותנו נקבע שמוש המשקל הזה במלים של הגונים עפ"ר ל מ ע ו ט הגון.

רוב הסופרים, ואולם השתמשו בה גם במשמ׳ אד״ם מאד: היום פנה צללי ליל ינטו, ו א ד מ ד ם כדם בא ימה התרם (יל״ג, אלו״מ ה).—ב) ״ב״ז, יפו א ד מ ד מ י מאוריה (ר״י הלוי, יפה תיפה בהלוגיה).

***אדמדמן**[1], — הסר מחצבי מרכב מכסף חי וגפרית, אד״ם הגון ונותן צבע אד״ם, Minium.

אדמה[2], ב״נ, סמי׳ אדמת, מ״ר אדמות,—א) הארץ יעודה להיות עבודה בחרישה וזריעה ולתת פרי, Erde, Land, Acker ; sol, terre ; soil, land: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה (בראש׳ ד ב). הא לכם זרע וזרעתם את האדמה (שם מז כג). מקנה רב היה לו (להמלך עזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים ובכרמל כי אהב אדמה היה (דהי״ב כו י). ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי׳ (בראש׳ ד ג). וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך (דבר׳ ז יג). — א ד מ ה כ ח ו ש ה, שאינה נותנת הרבה פרי.—א ד מ ה ש מ נ ה, מביאה פרי הרבה: וילכדו ערים בצורת ואדמה שמנה (נחמ׳ ט כה). — ומשל: אומרים בני אדם תכחש ה א ד מ ה ולא יכחש אדונה (בארמית: אמרי אינשי בחשא אר ע א ולא ליכחוש מרה. ב״מ קד:). — איש אדמה, העוסק בעבודת האדמה, Landmann; paysan; peasant: ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (בראש׳ ט כ). — ב) חלקה, קנין איש אחד, Grundbesitz; domaine: למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם וכו׳ רק אדמת הכהנים לא קנה (בראש׳ מז יט-כב). הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע׳ כח כד). עבד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה (איוב לא לח-מ). — ג) עצם החמר שממנו הארץ מרכבה, die Erde als Stoff; la substance même de la terre; soil: ויצר יי׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם (בראש׳ ב יט). מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד).—ובנגוד לעפר, *המר הארץ אדוק ודבוק יחד בגוש: היוצר הזה מביא עפר זכר ; א ד מ ה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (מד״ר בראש׳ יד). — ד) כל גוף הארץ, Körper der Erde; corps de la terre; globe: ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וגו׳ ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם (במד׳ יו ל-לא). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מ״א ז מו). — ה) כל הארץ בבחינת היותה מקום הישוב, die Erde; la terre; earth: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה (בראש׳ ו א). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (שם ז ד). ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם יב ג). והיה ביום ההוא יפקד יי׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישע׳ כד כא). — ו) חלק מכדור הארץ, מדינה, Gegend Land; contrée, pays; country, district: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת (בראש׳ כח יה). ונתש (אלהים) את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ״א יד יה). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישע׳ יט יז). כי שקר הם (הנביאים) נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם (ירמ׳ כו י). וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל (יחזק׳ יא יז). איך

---

[1]) מארמית: כד ינוקא מתיליד אנא גבלין ליה א ד מ ד מ נ י וטושין מוחיה דלא יכלוניה יתושיה (מד״ר בראש׳ כד). ובערוך בזה הערך: א ד מ ד מ נ י שהן סממנין. ע״כ. ובערך ד מ ד מ נ י ו ת: ואולי מלת א ד מ ד מ נ י מזה וכו׳ ודמדמניות (ענבים) שזבות דם. ע״כ. וכן רש״י על המדרש: א ד מ ד מ נ י כמו הדבדבניות וכו׳ והיינו ענבים שלא בשלו כל צרכם. והסכימו לזה גם לוי וקוה׳. אך קצת קשה לחשב כי ענבים יבריחו זבובים. ולכן יותר נראה פרושו הראשון של הערוך, ש א ד מ ד מ נ י ה ם ס מ מ נ י ם, ושער בוקשד׳ שהוא החמר המחצבי הנותן צבע אד״ם, בלעז minium, וכן כשתלי, וכן מוס לנדוי, והעיר שהיה מפורסם אצל הקדמונים רטיה מרכבה מחמר זה, emplastrum minium. בספרי הרפואה שלנו השתמשו בהשם הערבי זנגפר. בסור׳ א ד ל ת א במשמעה זו.

[2]) בערבית אדמה אלארצ׳ a), פ נ י הארץ, א ד י ם b), מה ש נ ר א ה מן הארץ, הקלפה העליונה, ו א י ד א מ ה c), קרקע קשה בלי אבנים, ולפי דעת פלישר (הער׳ לנוי) העקר ע ו ר האדם וכדומה, ונסתעף לקלפת האדמה המקיף כעור.

a) أدمة الارض b) أديم c) ايدامة

נשיר את שיר יי׳ על אַדְמַת נכר (תהל׳ קלז ד). — ומ״ל מן אדמה: קראו בשמותם עלי אֲדָמוֹת (תהל׳ מט יב). — ז) פרורי חמר האדמה, נרדף עם עפר: וירץ איש בנימן מהמערכה וכו׳ ומדיו קרעים וַאֲדָמָה על ראשו (ש״א ד יב). והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו וַאֲדָמָה על ראשו (ש״ב יה לב).—ח) *אֲדָמָה אדמה ישתמשו בה לצבע והשתמשו בה לפנים להתֵּמוּת, (אדמה[1]: Rubrik ; rubrique ; rubric) (שעורה להיות חַיָּב בהוצאתה בשבת) כחותם המרצופין דברי רבי עקיבא וחכמים אומרים כחותם האיגרות (שבת ח ה).—ט) חמר האדמה בבחינת חלקי הרכבתו, אדמת גיר, וכדומה: מין אדמה לבנה וכו׳ ויש מין אדמה לבנה אחרת הנקראת בלשון יוני סיקרא ובאלו אדמות היו רושמים וכותבים (ר׳ מוספיה, ערוך, ערך סס).

א) שמות ופעלים כללים:

אָבֵל, אדמה רטובה מכוסה חציר.—אָבָק, אדמה שחוקה דק, שהרוח מרים מהארץ, עי׳ במקומו.—אַגָּן, כמין בור קטן שמים נקוים שם.—אֲחֻזָּה, אדמה שנאחז בה אדם, שהוא יושב עליה, שהיא קנינו.—אִישׁ־אֲדָמָה, מי שעוסק בעבודת האדמה. — אִכָּר, עי׳ עבודת האדמה.—*אֶפֶר, מקום מרעה.—אֶרֶץ. עי׳ במקומו.

בְּאֵר, חפירה באדמה להוציא משם מים חיים —בּוֹר, חפירה באדמה למי גשמים.—בִּקְעָה, מקום עמוק באדמה, בין הרים.—*בְּתוּלָה, קרקע בתולה. שלא נעבדה, שלא נגעו בה עדין.

*גֶּבֶל, גובל, כעין מלבן יגבה מהאדמה סביב להערוגה.—*גַּבְשׁוּשִׁית, תל קטן.—*גּוּשׁ, חתיכה של עפר דבוק יחד.—גִּבְעָה, הר, עי׳ במקומו. — *גּוּמָּה, חפירה עגולה קטנה באדמה.— גּוּמָץ, גומה גדולה.

*גַּחַר, קרע עמק באדמה, מעון להיות טרף, לנחשים וכדומה. —גִּיר, אדמת גיר, לבנה, מטבע אבן הגיר. —*גָּנַז, טמן איזה דבר באדמה.—*גְּנִיזָה.—*גַּרְגֶּשֶׁת, אדמה שממנה שעושים ממנה כלים והשתמשו בה גם לחתם בה.—*גָּרִיב, שטח אדמה (ג׳ אלפים ית״ר אמה). — *גְּרִיד, אדמה קודם שירד עליה גשם.

*דוּת, עי׳ בור במקומו. — דֶּרֶךְ, שביל, וכו׳ עי׳ במקומו.

הַר, מקום בולט, גבוה מהאדמה, עי׳ במקומו. ועי׳ גבוה.

*זְבוּרִית, החלק הרע באיזו אדמה, אדמה רעה מאד, לא טובה לעבודה.—*זְהָרָה, שם כולל לכל מיני קרקעות, זרועים ולא זרועים.

חוֹל, עפר הלמוני או לבן, עשוי גרגרים גרגרים כמו שנמצא בפרט על שפת הים.—*חוֹלֶת, *חֵילֶת, אדמת חול.— חוּר, באדמה.—*חַוֶּרֶת, אדמה לבנה מטבע האבן.—*חֶלְמָה, מין חמר כעין חלמון ביצה. —חֶלְקָה, חלק אדמה, חלק שדה.— חֹמֶר, אדמה אדמה ישתמשו בה היוצרים למלאכתם. -חָפַר, חתך והפך את האדמה לעשותה תהוחה או לעשות גומה.—*חֲפִירָה, מקום שחפרו בו ועשוהו עמוק.— חָרִיץ, חפירה ארוכה, צרה.

טִיט, *טִין, אדמה שנתרכבה נמסה במים. — טָמַן, הסתיר דבר באדמה.—*טַסְקָה, המס שמשלמים מהקרקעות. — *טָרָשׁ, אדמת טרשים, קשה, מלאה סלעים.

יַבָּשָׁה, האדמה היבשה, בנגוד להים.— יוֹצֵר, מי שעושה כלי חרס.

*כָּבוּל.—*כְּחוּשָׁה, אדמה כחושה.—*כַּרְשִׁין, גוש.

מְאוּרָה, חור באדמה לנחש וכדומה.—*מוּשׁ, האדמה הרכה שמרוצת מי הנהר משקיע על דרכו.— *מֶדֶר, טיט יבש. — מְחִלָּה, מקום חלול תחת האדמה. — *מַחְפֹּרֶת, מקום שחופרים משם איזה דבר: מחפרת של צריף.—מַחְצֵב, שמשם חוצבים אבנים וכדומה.—מַחְצָבִים, מה שחוצבים מהאדמה: אבנים, מתכיות, וכדומה.—מַטְמוֹן, דבר טמון באדמה, אוצר נסתר בקרב האדמה.—מִישׁוֹר, אדמה שטוחה, ישרה.—מַעֲלֶה, מקום שהולך ועולה. — מְעָרָה, מקום חלול בתוך סלע, בארץ.—*מֵצֶר, הגבול בין אדמה לאדמה.—*בַּר־מֵצֶר, מי שקרקעו גובל בקרקע חברו הוא בר-מצר שלו.—*מָשׁוּחַ, מְשׁוּחוֹת, מודד

—[1]) לעז רש״י את המלה אדמה: ארזוליי, והיא argile בצרפתית, והוא חומר בכלל. אבל רמב״ם פרש: טיט אדום יעשו ממנו חותמות על השקים שמשימים בהם הסוחרים ממונם הנקראים מרצופים וכמו כן יעשו מהם חותמות על הכתבים. ע״כ. וכן ר״ע מברט׳ ותפא׳ ישר׳, וביד החזקה (שבת יח יא) הקיף הרמב״ם ושנה: המוציא אדמה כדי לעשות חותם האיגרת טיט כדי לעשות פי כור, ולא מחתם במחת אחת, מפני שסובר כי המלה אדמה משמשת במקום זה לא לאדמה בכלל אלא ביחוד להטיט האדום שהיה משמש לפנים לחותמות, ruber ברומית. ואולי היו היהודים קוראים לטיט זה לא אדמה, אלא אֲדֻמָּה, מן אָדֹם.

האדמה, עי' במקומו

'גְנָנָה, חפירה לא עמקה עשרה טפחים.—נַחֲלָה, חלק אדמה השיך לאיזה אדם, אחזתו, קנינו. — 'נָעִיץ, הריץ רחב מלמעלה יותר מלמטה.—'נִקְבָּה, מחלה תחת האדמה למעבר דרך או מים, Tunnel. —נֶקַע, חפירה עמקה, מעשרה טפחים ומעלה.

עֲבוֹדַת־הָאֲדָמָה, וכו', עי' לקמן. — 'עִדִית, החלק הטוב באיזו אדמה, ובכלל אדמה טובה מאד. – 'עוּגָה, 'עוּקָה, חפירה למים סביב האילנות.— עֹמֶק, ההפך מהר. — עָפָר, חמר אדמה שחוק כאבק. —עֲפַר לָבָן, יעשו בו כלי חרס הטובים של סין.— עָקֹב ההפך ממישור, מקום תלול.

פַּחַת, גומה גדולה עמקה באדמה.—'פִּיר, מחלה תחת האדמה שמוציאים משם מתכת, מיני מחצבת: פיר של גפרית.—פְּנֵי הָאֲדָמָה. – פְּרִי הָאֲדָמָה, עי' במקומו.—פּ ֹרִיָּה, אדמה פוריה, שנותנת פרי.

קֶבֶר, שם בקבר, והיא חפירה להטמין בו מת. —*קְווּזָה, גוש.— 'קְטִינָה, קטינת אדמה, שטח קרקע.—קְלִפַּת הָאֲדָמָה.-קֶרֶב הָאֲדָמָה.-קַרְקַע, האדמה בבחינת ההפך מן מטלטלים.

רֶגֶב, גוש גדול של אדמה.—רָמָה, מקום רם. שְׁאוֹל, מקום המתים תחת האדמה.—שָׂדֶה, אדמה לזריעה.—*שְׂדֵרָה, תלולים לא גבוהים, לא רחבים.- שׁוּחָה, שַׁחַת, פחת שיש בה טיט.—שִׁיחַ, בור ארוך.

'תְּחוּחַ, אדמה תחוחה, לא דבוקה יחד, שגושיה נפרדים זה מזה, כמו אחרי החרישה.

ב) עבודת האדמה:

אִכָּר, 'אִכָּרָה, אדם עובד אדמה.—'אִכָּרוּת, עבודת האדמה, מעמד אדם אכר.—אָסִיף, הזמן שהאכר אוסף את תבואתו מהשדה. וחג האסיף, הוא חג הסכות.—*אָפַךְ, הפך את גושי האדמה, לכסות הזרע, הנטע.—*אָרִיס, מי שמקבל שדה באריסות והוא למחצה תבואה, לשליש, או לרביע.

'בְּדִיד, מקום שהפרו ב*בָדִיד.—'בּוּר, שדה עזוב בלי עבודה.—*הֹבִיר, הניח את שדהו בור. —*בֶּזֶל, בְּזָלִים, קצות השדה הנבדלים מסמנה ע"י חריץ או תל.—בַּיִת, 'בֵּית סְאָה, בֵּית רֹבַע, וכו', שדה שאפשר לזרוע בו סאה, רבע, וכו'. — *בַּעַל, שְׂדֵה בַּעַל, אשר לא יסתפק במטר לבדו. — בָּקָר, צמד בקר, זוג שורים לעבודת האדמה.

'גְּדוּד, חריץ מבדיל בין תלם לתלם. — גָּדֵר, עשה גדר סביב שדהו.—גַּן, גִּנָּה, גַּן־יָרָק, וכו'.—גֶּפֶן, אילן הענבים, עי' במקומו, עבודת הגפן בפרט, וכן יתר עצי הפרי. — גֹּרֶן, לדוש בו.

דָּגָן, למשל חטה, שעורה וכו', שזורעים בשדה עי' במקומו. — דּוּשׁ, הוציא הגרגרים מהשבלים. — 'דִּיֵּר, עשה דיר לצאן בשדהו לזבלה. — 'דִּלֵּל, הִדֵּל, תלש מקצת הנטעים למען תת רוח להנשארים. —דֹּמֶן, כל דבר שמשתמשים בו לְהֵיטִיב את האדמה, זבל וכדומה. — דָּקַק, דש.

'הַבְרָכָה, 'הַרְכָּבָה, עי' אילן, גפן.

'זֶבֶל, גללי בע"ח לזבל בו האדמה. — *זַבָּל, מי שאמנותו לזבל. — *זָהַם, כסה את האילן ב*זוהמה, לשמרה מפני התולעים וכדומה, עי' אילן. – זָמִיר, העת שזומרים את הכרמים, עי' גפן.—'זְנַב הַסּוּס, חרישה גסה שעפר תלם אחד נוגע בעפר תלם השני. — זָרָה, הֵרים הבר ברוח להוציא את המוץ. — זֶרַע, שם את הזרע, והוא מה שזורעים, דגן או שאר גרגרים, בהתלמים.

חָבַט, הכה השבלים במקל לדוש אותו.—חָכַר, לקח שדה בחכירה, בכך וכך תבואה לשנה. — חָפָה, חִפָּה, כסה הזרע בעפר. — חָרִישׁ, הזמן שהאכר חורש את שדהו, חותך את האדמה והופך את הגושים בהמחרשת ועושה בה תלמים. ואופן החרישה: *חריש גס, *חריש דק.

'טִיֵּב, את אדמתו, תקן אותה בדמן, בזבל, שתהיה יותר שמנה, שתתן יותר פרי.

יְבוּל, מה שהאדמה מביאה פרי, עי' תבואה.

כָּאַב, הִכְאִיב השדה באבנים, קלקלה במה שמלא אותה באבנים. — *כָּדַן, אסר את השורים במחרשת. — *כָּמַן, טמן פרי באדמה לרככו. — כָּסַח, כרת את הענפים היבשים מהאילן, עי' אילן.— *כָּרַב, עשה *כֶּרֶב, חרש את שדהו והניחו לזרע הקיץ וזרעה אחרי כן זרע הסתו בעתו בלי חרישה חדשה.—*כְּרִי, צבור גבוה של תבואה בשדה.

'מִדְלָעָה, שדה של דלועים, וכן מקשאה של קשואים וכדומה. — מַדְמֵנָה, צבור של דמן. — מִזְרָע, שדה זרוע. — מַטָּע, שדה נטועה. — *מַלְבֵּן, מקום זרוע בצורת מלבן. — מַעֲנָה, מַעֲנִית, תלם לארך כל השדה.—מַעֲשֵׂר, חלק העשירי מהתבואה שיתנו להמלך, להכהנים. — *מִשְׁתָּלָה, מקום ששותלים

שם נטעים רבים יחד, לנטוע אותם אחרי כן במקום אחר.—מֶשֶׁר, ערוגה ארוכה וצרה.

נָטַע, שם צמח באדמה למען יגדל. — נָטַר, שמר את תבואות השדה מגנבים, מחיות.—נוֹטֵר, שומר.—נִיר, שדה שנעבדה בפעם הראשונה, והפעל נָר, עשה ניר. — *נִכֵּשׁ, תלש העשבים הרעים מבין הטובים. — *נִקֵּר האדמה, נקה אותה ע"י עקירת הגבע'לים והקלחים.

סָחִישׁ, שָׁחִיס, מה שיצמח מהאדמה בשנה השלישית מהזריעה מבלי שזרעו אותו שנית. — סָפִיחַ, מה שיצמח בשנה השנית בלי זריעה.—סִקֵּל, לקט והסיר האבנים מן השדה.

עָבוּר, תבואת האדמה, עין תבואה.—עָדַר, חפר את האדמה במעדור. — עָזַק, חפר ותחח את האדמה סביב האילנות, וכדומה. — עָנָה, האדמה ענתה, הצמיחה. וגם *עֲנָיָה, מה שהאדמה עונה, התבואה.—עֲרוּגָה, חלקה מרבעת או בצורה אחרת, בשדה, זרועה או נטועה באיזה דבר.

פֵּאָה, מה שבעל השדה חיב להניח לעניים.— פַּדָּן, צמד בקר, בדונים במחרשת, ושטח אדמה שאפשר לעבד בפדן אחד ביום אחד. — פָּלַח, בקע את האדמה.—*פַּלָּח, אכר ערבי, ובכלל אכר גם, פשוט.—פִּתַּח, חרש את האדמה בפעם הראשונה אחרי הגשם ופִתַּח אותה.—*פָּתִיחַ, החריש הראשון לפִתֵּחַ: תלמים של פְּתִיחַ ושל זריעה. — פרי האדמה, עי' תבואה.

צֶמֶד, שני שורים אסורים יחד, בע"ל. צמד שדה, צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם, שאפשר לעב'ד בצמד אחד ביום אחד.

קָצִיר, הזמן שהאכר קוצר במגל את תבואת שדהו ועצם התבואה הקצורה. ועי' במקומו כל מלאכות הקצירה. — *קִשְׁקֵשׁ, להוציא את העשבים: קשקש תחת הזתים.

רָדִי (רדיא, רידיא), חרישה.—*רַדְיָן, רַדְיָנִית, שור או פרה שלמדו ויודעים לחרש.

שָׁבַח, הִשְׁבִּיחַ את אדמתו, הגדיל שויה בעבודה, בבנינים וכדומה.—*שֶׁבַח, תוספת שויה של אדמה. — שִׂדֵּד, שוה את פני החריש. — שָׂדֶה, שדה לבן, זרוע דגן. — *שֶׁלַח, שְׁלָחִים, ובית הַשְּׁלָחִים, שדה שצריך להשקותה, ההפך מן שדה בעל.—*שֶׁלֶף, שדה שלא חרשוהו בעת החריש לזרע הסתו, ותרשוהו אחרי כן והניחוהו לזרע הקיץ.—שָׁמַט את האדמה, שבת ולא עבד אותה. — שְׁמִטָּה, השביתה מעבודת השדה פעם בשבע שנים. — שקה, הִשְׁקָה את האדמה, הרטיבה ולהלחה במים. — *שַׁתָּל, אדם שאומנותו לשתל.

תבואת השדה, עין במקומו.—*תָּחַח, עשה האדמה תחוחה, פִּתַּח אותה ושבר הרגבים והפרידם. — תֶּלֶם, חריץ שעושה המחרשת, לשים בו הזרע.—תֶּלֶם מְפֻלָּשׁ, עובר מראש השדה ועד ראשה. —*תַּפְתִּיחַ, אדמה שפתחו אותה.

ג) כלי עבודת האדמה.

אֵת, כלי חפירה, ברזל שטוח רחב, כפוף, קצה אחד חד ובשני קוף תבוא בו יד של עץ.

בְּדִיד, כלי של ברזל ביד של עץ לחפר האדמה.

דֶּקֶר, כעין יתד של ברזל להפירה. — דָּרְבָן, הברזל של המלמד.

זְבִיל, קלשון להפך הזבל.

חֶרְמֵשׁ, לקצר בו.

מַארוּפָה, מין מגרפה של עץ.—*מַגָּב, כלי בצורת כף האדם בשנים של עץ או של ברזל ביד ארוכה. — מַגָּל, מין סכין לקצר בה. — *מַגְרֵפָה, כלי של עץ או של ברזל שטוח ורחב, ויד ארוכה לו. —מוֹרַג, מורג חרוץ, לוח של עץ בעקצים של אבן או של ברזל לדוש בו. — מִזְרֶה, כלי כעין מזלג לזרות בו. — *מַחְבּוֹט.-מַכֵּשׁ, מין את לנכש.—מַלְמֵד, מוט ארוך וברזל חד, הוא הדרבן, בראשו, והחורש יישר בו את הבקר המושכים המחרשה. — מַחֲרֵשָׁה, כלי לחרש בו, ועי' במקומו כל חלקיו. — *מַעֲבֵר, לוח או שבכה מרבעת קבועות בה שִׁנַּיִם, ויעבירוהו על החריש לשבור את הרגבים, לעקר את השרשים, לחפות הזרע. —מַעְדּוֹר, כלי ברזל חד לעדר בו. *מַר, מָרָה, את ישר, לא כפוף.

עֹל, מוט של עץ על ערף הבקר לכדנם להמחרשה, ועי' במקומו כל חלקיו והמתיחס לו. — *עֶתֶר, מין מזלג להפך בו החציר בשדה ליבשו.

פָּס, להפר בו.

קִלְשׁוֹן, שְׁלֹשׁ-קִלְשׁוֹן, מין מזלג בשלשה שנים בעץ או בברזל שהשתמשו בו לפנים לעבודת האדמה. — קַרְדֹּם, כלי ברזל לחטב עצים וגם לחפירה.

***אדמומית**, ש"נ, מ"ר אדמומיות — גון האדמדם, rötliche Farbe ; couleur rougeâtre redness : אין מניחין כלי תחת בשר עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו (חול' קיב.). היה במראה הלובן מארבע מראות אלו מקצת אדמומיות מעורבות בו (רמב"ם, טומא' צרעת א 7).

***אדמון**[1], בת"ז, לנק' אדמונה, מ"ר אדמונים, אדמונות, —מי שפניו אדמים, mit rotem Gesicht; rougeau red faced : האדמון כבט שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלה (ר"א קליר, יוצ' א ר"ה, אבן חוג). — ואמר המשורר : ובן רמון יפה מראה ואדמון, אשר ינוד לכל רוח כאגמון (ר"י חריזי, תחכמ' מט).

אדמוני, אדמוני, בת"ז, לנק' אדמוניה, מ"ר אדמונים, אדמוניות, — נוטה לאד'ם, ובמו"כ אדם בעל שערות אדמות, rot haarig ; roux, rougeatre red haired : ויצא הראשון אדמוני (בראש' כה כה). והוא (דוד) אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א יו יב). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמ'ני (שם יז מב).

אדמו"ר, —ר"ת : אדוני מורי ורבי.

***אדמות**, ש"נ, —גון האד'ם : תאר הלבנות הרמי במלת צח לתורה שבכתב וכו' והאדמות הרמוז במלת אדום לתורה שבע"פ (הריקנטי, פרש' יתרו).

***אדמות**[2], ש"נ, —מעמד אדם עובד אדמה : אל תדמה בני כי קדוש המעמד הזה (המסחר) כמעמד האדמות (רמ"א גינזבורג, קרית ספר קכב).

***אדמיי**, ת"ז, —של האדמה, מטבע האדמה : חומר האדמיי (ר"י אברבנאל, כי תשא).

***אדמי**, אדומיי, בת"ז, לנק' אדמית, אדומיית, מ"ר אדמיים, אדמיות, —מהמרה האדמה, מטבע המרה האדמה, sanguinisch ; sanguin ; sanguine לפעמים יתהפך הדם וישוב אדומיי או שחוריי ותהיה הקדחת ממין י הג' (פרקי משה י). שלא היה עשו אדומיי בטבעו מפאת זרע אביו שהיה הם ואדומיי מאד (ר"י אברבנאל, פרש' תולדות). מליחה חמה אדומיית (זוה, מ"א ג). ורוב החכמים הם אדומיים (רמב"ן דורלן, מגן אבות, ח"י ה יג). והאדומיים כעסנים בלתי שקטים בעיון (דרך אמונה לר"א ביבאגו ב ג). לפי שגופן (של הכליות) אדומיי לפיכך יזון בחלב האדומיי מהדם (מ' אלדבי, ש"א ד, הכליות). הנקבה שתולדתה אדומיית יתר חמה מהזכר שתולדתו לבניית (בוטריג, פרוב יליד' ג ב).

***אדמיות**, ש"נ, —טבע אדם אדמי, sanguin. Temperament : והבחושים יותר ראוים להקיא לאדומיותם (קאנון א ד יח).

***אדמימות**, ש"נ, — כמו א'דם, אדמומית : דם המראות המורכבים מהלובן והאדמימות לפי שמה שיהיה הלובן חלוש יהיה מעט האדמימות כאשר יערבו בו יותר נראה אודם הזק (פי' המשנ' להרמב"ם, נגע' א ב). והעינים מתאדמים באדמימות (ר"מ קורדוביר, אלימה, עין כמב ג כב).

***אדמת**[1], ש"נ, מ"ר אדמות, —מחלה תצמין בנקודות אדמות המתהוות בעור על הגוף, Masern measles; rougeole.

אדן[2], ש"ז, בהפס' אדן, מ"ר אדנים, סמי' אדני, — פלח עץ, אבן או מתכת ישמש כתושבת ללוח, לעמוד, וכדומה, Fussgestell, Basis ; base piédestal, pedestal : ויהי מאת ככר הכסף וכו' ככר לאדן (שמות לח כז). וארבעים אדני כסף תעשה תחת עשרים הקרש שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו (שם כו יט). וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה (שם כז יד). שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה טו). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ד-ו). — ובכלל החלק התחתון הרחב, התושבת של איזה דבר : ונבראו (האצבעות) מעצמות שאדניהם יותר רחבים וראשיהם יותר דקים (קאנון א א כג). — ובהשאלה : ושירי אדונים,

---

[1]) משק' אחרון, עליון.

[2]) יוצר מלה זו אומר : בשם החדש הזה הנני מסמן את מעמד עבודת האדמה. ע"ב. אך לא עלתה יפה יצידה זו והשם אכרות עדיף.

---

[1]) מן אד'ם, במשקל שמות המחלות כמו בהרת וכדומה. ורגיל השם הזה בפי מדברי עברית בזמננו, והשתמשו בו כבר הרבה בעתונים. ובספרי הרפואות הקדמונים קראו למחלה זו בשם הערבי ג'דרי, עי' זה.

[2]) מלה עברית, ר"ל מיוחדה ללשון עברית לבדה, וביתר לשונות השמיות איננה, בפרט במשמעה זו. באשורית נמצא שרש אדן במשמעות אחרות, ובגזרת שם זה ומקורו לא מצאו חכמי הלשון דבר מתקבל.

לקרישי השכל אדנים (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). וכן לכל אחד ואחד סופרי שטנה אלה משיב (יוסף בן מתתיהו) דברים נחוכים וישרים הבנויים על אדני החכמה והאמת (ריב״ל, בית האוצר, תרגום מיוסיפון נגד אפיון).

***אֲדָן**[1], אידן, אֶדֶן, — הוא אחד ממיני הערבה, עי׳ זה, Weideart; espece de saule; specie of willow: אין מדליקים (בשבת) לא בכ־כש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן[2] (שבת ב א). — ועי׳ ערבה.

***אֲדְנוּת,** ש״נ, — א) שלטון וממשלה, Herrschaft, autorité; authority: לך והדבק בעפר רגליו וקבל מלכותו ואדנותו (מד״ר ברא׳ לג). — ובסהמ״א: כהלל (היו דומים הפרושים) ביראת האדנות אשר בלבם וכהלל היותם נכנעים (יוסיפון, פרק פו). כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד (רש״י ישע׳ יט ד). וכן תאמר באדון ובעבד ששנוי האדנות אין לו בטבע רק מפני שהוא מיוחס לדבר אחר והוא העבד שקנאו בדמים (ר״י א״ת, כוח הן יא). הנה א״כ היה הבזיון (שבא אל שאול) דבק במשפחתו ושבטו עם היותו בעצמו באה לאדנות (ר״י אברבנאל, ש״א י כז). ואעפ״י שמתחלה כשמכר לו הבית התנה שיחכירנו לו אח״כ אין בכך כלום כיון שגוף הבית קנוי למחכיר והוא גדול באדנות הבית לעולם יותר מן החוכר (שו״ת ריב״ש סס). והיא (המדינה רגושה) מנוצרים ונותנין מס יתוגר והיא אדנות כמו ויניסייה (יוחסין ו דף 247). יהיו קוראים לי בשם ה׳ אלהי אבותיכם שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים יחי המלך (חזקוני, שמות ג יד). אדון לכל נמצא אשר המציא, שופט יצוריו באדנותו (עמנו׳, מחבר׳ ד). — ומ״ל: **ואדנות** האיש הזה היא אדנות הראשונה ושאר האדניות האנושיות מתאחרות מזאת (התהגות הנפרדי, הוסיף פליפוכסקי 41) ומדריגות אדנויותיהם (שם 45). — ב) מדינה עומדת תחת שלטון אדון, Lehnsherrschaft, seigneurie seigneury: ולקרלו נתן (הקסר) **את** אדונות סינוסנישו (יוסף הכהן, דה״י למלכי צרפת ותוגרמה, כז). — ג) תאר כבוד, Herrlichkeit; Seigneurie; Lordship: כבר יודעת אדנותך וכו׳ **מה** שאומר ירמיה הנביא (כתב יד, JQR VII, 414).

אֲדֹנָי[1], אדוני, — תאר הכבוד והגדולה לאלהים, Herr; mon Seigneur; Lord, לנוכח **עם** שם המפ׳רש אחריו: **ויאמר אברם אדֹנָי יי׳ מה תתן** לי (ברא׳ יה ב). אדֹנָי יי׳ אתה החלת להראות **את** עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (דבר׳ ג כד). **אהה** אדֹנָי יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן (יהוש׳ ז ז). — ובלי שם המפ׳רש אחריו: **ויען אברהם** (אל אלהים) ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדֹנָי[2] ואנכי עפר ואפר (ברא׳ יח כז). ויאמר משה אל יי׳ בי אדֹנָי לא איש דברים אנכי (שמות ד י). בי אדֹנָי מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהוש׳ ז ח). ויאמר אליו (גדעון לאלהים) בי אדֹנָי[2] במה אושיע את ישראל (שופט׳ ו יט). אדֹנָי כמה תראה השיבה נפשי משאיהם (תהל׳ לה יז). לך אדֹנָי הצדקה ולנו בשת הפנים (דני׳ ט ז). אדֹנָי שמעה **אדֹנָי** סלחה אדֹנָי הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי (שם יט). — ובנסתר עם שם המפ׳רש אחריו: **לא יעשה אדֹנָי** יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו׳ ג

---

[1]) כך לפי הכתיב אידן, יוד אחרי האלף, בכל נוסח׳ הדפוס, וכן בכ״י (ד״ס), וכן במשנ׳ שבירוש׳. ובמשנה כ״י עם גוף פרוש הרמב״ם אֶדֶן (עמנו׳ גו, מהל״מ). — [2]) ותרגמו בגמ׳ שם אידן כאחוינה (כך בנוסח׳ ובכ״י אחוונא), ואמרו: רבין ואביי הוו קאזלי בפקתא דטמרוריתא חזינהו להנהו ארבתא (כך בנוסח׳ ובכ״י ערבתא) אמר ליה רבין לאביי היינו אידן דתנן אמר ליה האי עץ בעלמא הוא קלף ואחוי ליה עמרניתא דביני ביני. ע״כ. — ובעברית: רבין ואביי היו מהלכים בבקעת טמרורית וימצאו שם אלה הערבות ויאמר לו רבין לאביי זהו אידן ששנינו ויראה לו בין הקליפה והעץ מין עמרנית שממנה אפשר לעשות פתילה. — אך מקור השם אידן לא נתברר. ועי׳ ערך ערבה.

[1]) כך, בקמץ גם שלא בהפסק, להבדיל בין קדש לחול, ונמחק מהרבים אֲדֹנַי מושג הרבים שלו ובמו״כ מושג יחס הקנין, ונהיה כמו שם מפשט, כמו רבי, וכמו גם בלשונות המערביות Madame, Monsieur. ואעפי״כ יש מפקפקים אם היה זה נהוג בימי חיי הלשון, כי כמעט בכל המקומות שבא השם אֲדֹנָי, זולתי המקומות האחדים של דניאל, אפשר לקרא אֲדֹנַי במשמעה פשוטה של האדון שלי. וראיה לדבר, שאין הרבים של כבוד זה נהוג שלא בבנויים, ואמרו האדֹן ה׳ צבאות ולא האדֹנים (G.H. Dalman, der Gottesname Adonai). ולכן סוברים החוקרים החדשים כי „תקון סופרים" הוא בזמן מאוחר, ודעת נסטלה (ZAW XVI 325), שהיא פעולה חוזרת של נקוד שם המפ׳רש בקמץ בסוף. — [2]) בהרבה כ״י כתוב פה שם המפורש. —

ז). כה אמר אד׳ני יי׳ לאדום (עובד׳ א א). — ובלי שם המפ׳רש אחריו: נתנני אד׳ני בידי לא אוכל קום (איכה א יד). ואמרתם לא יתכן דרך אד׳ני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו (יחזק׳ יח כה). ויאמר (אלהים) לאדם הן יראת אד׳ני [1] היא חכמה (איוב כח כח). ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אד׳ני וההרדים במצות אלהינו (עזר׳ י ג). יושב בשמים ישחק אד׳ני ילעג למו (תהל׳ ב ד). ברוך אד׳ני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה (שם סח כ).—ועם בוכלם א נחה [2]): ויאמר (אברהם אל אלהים) אל נא יחר לאד׳ני ואדברה (ברא׳ יח ל). הנה חזק ואמץ לאד׳ני [2] כזרם ברד (ישע׳ כח ב). ותאמר ציון עזבני יי׳ ואד׳ני שכחני (שם מט יד). העירה והקיצה למשפטי אלהי ואד׳ני לריבי (תהל׳ לה כג).

***אדני [3]) השדה**, ש״ז, מ״ר אדני השדה,—א) קוף ממיני הקופים הדומים ביתר להאדם, **Menschaffe singe anthropomorphe ; anthropom. ape**: הפרוטיות אסורות והרמך מותר ו א ד נ י [4]) השדה היה רבי יוסי אומר מטמאות באהל כאדם (כלא׳ ח ה). כל הולך על כפיו זה הקוף כל הולך להביא את

---

[1]) בקצת כ״י שם המפ׳רש.—[2]) עפ״י הכלל של המסורה מ ש ה מוציא ו כ ל ב מ כ נ י ם.

[3]) משקל שבוי, ערבי, נכרי, ועי׳ הערה לקמן.—

[4]) כך גרסת הספרים שלנו. ובמשנה תלמ׳ ירוש׳ דפ׳ ויניציה א ר נ י, וכן סה״ש בריל .Brülls Jahrb, א׳ 202, מגיה ארני במקום אדני, ומפרש עפ״י לשון ס ו ר י ת מין עז הרים, hoedus, caper silvesrtis, ושם ד׳ קיא, מפרסית ougudan, שהוא הקוף מאני. ובג׳ שם א מ כ נ י, ונמצאת גרסה זו בקצת ספרים גם במשנה שבמשניות, וכן גרסת הרא״ש. אך גרסת רש״י היתה ודאי א ד נ י, כמו שמוכח מדבריו בפרושו לאיוב ה כג, אמר וז״ל: ובלשון משנה ותורת כהנים נקראים א ד נ י השדה. ונראה כי כן היתה גם גרסת הרמב״ם והר״ש. ואין להכריע מהו הנקוד האמתי של מלה זו ואם היא מ״י או מ״ר. הקריאה הרגילה היא א ד נ י, אך אפשר כי קריאה זו נולדה מן הדמיון עם א ב נ י ה ש ד ה של איוב ה כג, ונראה כי באמת יש קצת יחס בין שתי אלה. ומהלשון מ ט מ א ו ת באהל שבסוף מאמר זה נראה כי א ד נ י הוא ר ב ם, אך בר״ש וברטנורא כתיב מ ט מ א באהל בלשון יחיד. וכן החליט לויזון (זד״ת), וידחה הקריאה אדני וינקד אד׳ני מלשון אדון, וכן קוהוט. אך צורת סמיכות זו אד׳ני השדה היא קצת זרה, גם יש לתמה שהמלה אינה כתובה מ ל א ה, אדוני, כמנהג הכתיב בכ״מ בתלמוד. ובדבר משמעת שם זה, הנה פרשוהו בירוש׳: בר נש דטור הוא והוא חיי מן טיבוריה איפסיק טיבוריה לא חיי (אדם של הר וחי מטבורו ואם נפסק טבורו לא יחיה). וזו בריה הגדית שאינה במציאות. וכן מה שפרש הרמב״ם: חיות הדומות לבני אדם ואומרים המספרים הדושי העולם שהוא מ ד ב ר ד ב ר י ם רבים שאינם מובנים ודיבורו דומה לדבור אדם ושמו אלנסנאס בערב׳, ע״כ, גם זו בריה הגדית, והיא אלנסנאס a) בערב׳, אומרים עליו הערבים שהוא חיה בצורת אדם שאין לו אלא עין אחת ורגל אחת, וכדומה. ובלשאן אלערב: אמר כראע אלנסנאס היא חיה תוצד ותאכל והיא בצורת אדם בעין אחת ורגל ויד תדבר כמו אדם אמתי, ואלצהאה: אלנסנאס מין בריה שיש לה רגל אחת להליכה. אלנסנאס בריה בצורת בני אדם ידמה להם בדבר ויתחלף מהם בדבר ואינם מבני אדם. וי״א הם מן בני אדם. ואמרו בחדית׳ כי חלק משבט עד עצבו שליחם ויחליפם אלהים בנסנאס, ויש להם יד ורגל מצד אחד, יקפצו וינתרו כמו שמנתרים העופות, וירעו כמו שרועים הבהמות. ובחדית׳ אבי חרירה אמר הלכו האנשים ונשארו הנסנסים. וי״א שהם יאגוג ומאגוג (גוג ומגוג). ע״כ. ואין ספק כיהיו הגדות מזה המין גם אצל היהודים אודות חיות בצורות אדם. אבל אין ספק גם בזה כי המדברת ל ה ל כ ה כונתה ל ב ר י ה שישנה ב מ צ י א ו ת, ש ר א ו אותה. וכמו כן המאמר במדר׳ קהלת „כגון מגדלי קופות וכו׳ ו א ד נ י ה ש ד ה״, מעיד שזו בריה ש נ ו ה ג י ם בני אדם לגדל אותה ב ב ת י ה ם, ומדברי ר׳ יוסי שהיא מטמא באהל כאדם נראה ברור שזו חיה דומה הרבה לאדם ובכ״ז אין זה ה ק ו ף, כמו שנראה מהמאמר בספרא המובא בפנים. ואמר ר״נ בהערוך: אדני השרה פי׳ בני אדם הגדלים ביערים וי״א היה דומה לבני אדם. ע״כ. וכבר אמר כשתלי שהוא הקוף, וכן מ׳ לנדוי, וכן יוסף שורץ (תבוה״א). ונכונה דעת לנדוי ויוסף שורץ (תבוא׳ הארץ) כי הכונה ב א ד נ י ה ש ד ה למיני הקופים בלי זנב, שמפנזה (לנדוי) או אורנגאוטנג (שורץ), וכן לויזון (זד״ת) וריל בת״י על המשנה ומ״ל מלבים (פרוש תוכ״ה). ואין ספק כי אלה הקופים הם שהולידו את ההגדות בדבר הבריות האגדיות הנזכרות, והשם א ד נ י ה ש ד ה היה משתף בדעת ההמון גם למין הקופים ההם, שבודאי הובאו לפעמים בפרט מאפריקה ובפרט הילדים, ובאויר ההם של ארץ ישראל נתקימו יותר מבארצות הקרות של ארפה, וכן השם א ל נ ס נ א ס בלשון ההמונית הערבית משתף להבריה האגדית ולמין ממיני הקופים. וכן אומר הרמב״ם בפרוש המשנה (ידים ג ה): והקוף אלקרד, והוא אלד׳י יסמונה במצר אלנסנאס, ע״כ. — ובעברית: והקוף אלקרד (בערבית) והוא שקורין אותו במצרים אלנסנאס.—ועוד לא נתברר

---

a) نسناس

הקפוד וחולדת הסנאים ואדני[1]) השדה וכלב הים (ספרא ויקר׳ יא כז). כי יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין ואדני שדה[2]) וכלב הים (מד״ר קהל׳, כי יש דברים).— ב) ״בריה הגדית, חיה בצורת אדם[3]), fabelhaftes Geschöpf mit Menschengesicht; être fabuleux à figure humaine; humanheaded monster,— אמרו עליה שהיא מחברה בטבורה בחבל להאדמה וספרו עליה נפלאות: והבחינה האמצעית שבינו (בין הצומח) לחי היא אדני השדה שהוא חי הדבוק בחבל היוצא מטיבורו ונשרש בארץ (מבנ׳ חסיד׳, ההלכה ד). פרק עשירי ידבר באדני השדה וכו׳ שחיה על ידי חבל הנקשר בטבורו וקצה האחר בארץ ונמצאת בטרטריאה הגדולה וכו׳ (מעשה טוביה, עולם הקטן י).

*אדק[4]), ממנו, *אָדַק, ״אָדוּק, ״אֲדִיקוּת, ״אִדּוּק.

מקור השם אדני השדה במשמעה זו, כמו שלא נתברר מקור מלת נסנאס בערב׳. המלונים הלאמיים הערביים מביאים מלה זו בשרש נשש, ונראה שהם מחזיקים אותה בחזקת כשרות שמית. אך ס׳ פרנקל (Aram. Fremdw. 286) מפקפק וסבר שהיא מלה זרה, אולי מן ננוס היוני νάννος. ואולי גם אדני מלה זרה שנתקבלה מהשם הנכרי ששמעו היהודים ממביאי את הבריה הזאת מאפריקה. ואולי אמרו בתחלה אדמי, ר״ל דומה לאדם, ונשתבש אח״כ בחלוף מ בנון, שהוא רגיל מאד בלשון. ובדבר צורת המלה, הנה אפשר לקים הקריאה אַדְנֵי גם ליחיד ע״מ אַרְיֵה, עי׳ זה. ואעפי״כ נקדתי אַדְנִי, ע״מ עַרְבִי. —[1]) בספרא הוצא׳ שלוסברג (מכ״י אוקספ׳) כתיב ואבני. אבל בתורת כהנים עם פרוש מלבים אדני. וכן היתה גרס׳ רש״י בתו״כ, כמו שנזכר למעלה בהערה.—[2]) בילקוט במקום הזה נשמטו המלים האלה.—[3]) במשמעה זו פרשו בגמ׳ ירוש׳ את אדני השדה במשנ׳ כלא׳. וכן הרמב״ם, עי׳ הערה שלפני זה, וכן הר״ש, אמר וז״ל: ושמעתי בשם הר״ר מאיר ברבי קלונימוס מאישפירא שהיא חיה ששמה ידוע והיא ידעוני דקרא ומעצם שלה עושים כמין כשפים וכמין חבל גדול יוצא משורש שבארץ שבו גדל אותה החיה ששמה ידוע כעין אותם קשואים ודלועים אלא הידוע צורתו כצורת אדם בכל דבר בצורת פנים וגוף וידים ורגלים ומטיבורו מחובר לחבל היוצא מן השרש ואין כל בריה רשאה ליקרב כמלא החבל שטורפת והורגת וכמלא החבל רועה כל סביבותיה וכשבאין לצודה אין אדם רשאי לקרב אצלה אלא מורים אותה אל החבל עד שהוא נפסק והיא מיד מתה. ע״כ. ורע״ב הוסיף שהוא צועק בקול מר.

[4]) רק בארמ׳ אֲדַק, ובשאר הלשונות א ח ז.

*אָדַק, פ״י, פעו׳ אָדוּק, נקב׳ אֲדוּקָה, מ״ר אֲדוּקִים, אֲדוּקוֹת,—אָדוּק בדבר, אחוז ומחבר בדבר בכח, כמו דבוק בו, adhere; adhérer; anheften: שנים אדוקים בטלית זה נוטל עד מקום שידו מגעת וזה נוטל וכו׳ (ב״מ ז.). שנים אדוקין בשטר מלוה אומר שלי הוא ונפל ממני ומצאתיו ולוה אמר שלך הוא ופרעתיו לך (שם). אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (שם:). מכר את הקרון מכר את הפרדות וכו׳ באדוקין (הפרדות) בו (ב״ב עז:).—ובסהמ״א: וי״ב פקידים בתלי וגלגל ולב וכו׳ וכולם אדוקין זה בזה (ספר יצירה ו). שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ואדוקה לחברתה (רמב״ן איוב מא ז). שכל הנולדים קודם נח היו ידיהם אדוקות שלימות בלי פירוד וחילוק אצבעות (פענח רזא, בראש׳ ה כט). —ובהשאלה, בדברים מפשטים: והפקחים בדתם, והאדוקים בטעותם, ומתניפים בחלקלקותם (ראב״ע, חזיונות, מסדר אתיאסף ב קיו). באותם ימים שהיו אדוקין לנסך כל יינם לע״ז (רש״י תשוב׳, בספ׳ תהלה לדוד קויפמן, עמ׳ יו). וכל כך נעשו (ישראל) אדוקים בעבודה הסכלה ההיא (של העגלים) שהיו הולכים דרך רב עד דן (ר״י אברבנאל, מ״א יב). במותו אחריו מלך כסיל קם והוא אדוק בדתו איש נבובי (הוא, תלונה על הזמן, או״ג כעב). מתחסד בתורתו אדוק בתורתו ודתו (הוא, הקד׳ מַשמיע ישועה). הוא משומד לכל התורה כולה ואדוק יותר מן הגוים (הרוקח, הכיל כז). והיו אדוקים בה (בעבודת המלך) הרבה (החנוך, מלוה רת). גויים בזמן הזה אין בקיאין בטיב ע״ז כל כך ואינן אדוקין בע״ז (התרומה, יין נסך קע). ונהגו למכר מגע הגוי מטעם שאינן אדוקין עתה (שם). וכבר בא משומד אחד שהיה אדוק ביותר לפני הרב ר׳ יוסף בכור שור (יוסף המקנא, REJ III, 5). כל דבר עליוני יש לו דוגמא וענין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ואדוק בו (הריקנטי, ויקרא). וכן בכל המדות אל הפעולות הנאצלות מהן אף כי כולן אדוקין זה בזה (שם, ויחלח). עשרה לבושין לבש הקב״ה בבריאת העולם והענין כי הכל נברא באמצעות אעפ״י שנקראו לבושין הם אדוקין בו כשלהבת קשורה בגחלת (שם, בראש׳). שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וכו׳ שמא יהיה אדוק בשפחה כנענית (תוקוני, משפט־

כל ג). לפי שאין ע"א אדוקים עכשיו לנסך יין (מ"ת תומת יבריס קד). כי אפילו שנחלקו לב' ראשים גם שניהם נמצאו אדוקים בכח מקורם הנעלם (כרית מנותה, ניקוד ה). כדי שיהיו אחדים ואדוקים כולם לעבוד עבודת הקב"ה ולהשתחוות לפני אדוניו (כס ת). האפיקורסים דהיינו האדוקים בעבודת כוכבים וכו' שכתבו להם כתבי הקדש אין מצילים אותם ואף בחול שורפן (מ"ע או"ח מגד כא). והם אדוקים ונאחזים בתורה שבע"פ (ספ' הקנה, ירא' המקים יט:). וכפר באלהים חיים ועבר על אנכי ולבסוף היה אדוק בע"א ועבר על לא יהיה לך (רלב' חכמה, ענוה ז). הוי עניי הדעת, יודע אני חסרונכם במושכלות, קול דברים אנכי שומע באין פעולות, ואתם עדיין מבחוץ אדוקים בקליפות (יב"ר מקנדיה, מלרף לחכמה ט). וכשיוציאם (אלהים) אל הפעולה הרוחנית יהיה באמצעות המדות האדוקות בו ית' (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 23). ואני בכל עז נפשי בך אדוקה (ינ"ג, ניעקב ריפמן).—ובמשמ' °מתמיד, שאינו פוסק: חום אדוק וחזק (ר"י להגון, הולה"ת ז ה).— ובמשמ' °אחוז: אדוקי אש באימה יאפדוך (יול' יוה"כ, כי הדוקי).

—הפע', °האדיק, — עשה שיהיה אדוק, ובהרחבה להין, דחק, drücken; presser; to press: צר התחיל ליסר אותו להדיק, כהחל בקדוש היום להאדיק (הודך ד' כי אנפת, מחזור רומני, יוה"כ). נשקד עול הזמן הן יאדיק (עור' דאויינה, REJ XXXI, 121).

—°אדוק, ב"ז,—כח וחזק: ויזהר שלא יאזור מתניו בחזק ואדוק (הולה"ת, ר"י להגון).

*אֲדַק[1], ב"ז, מ"ר אֲדָקִים, — כלי נקוב בקרקעיתו ופיו צר, ישימו בו משקה ויתנו תחתיו כלי מתכת יטפטפו המים טיף טיף וישמיעו קול וזמום: ומטיפין מן אדק[2]) לחולה בשבת (תוספתא שבת כ ח וגמ' ערוב' קד.).

[1]) משק' כבל, פלם, וכדומה. צ"ד, בוקש"ד וכשת' אדק, לוי אדק, קוה' אדק.—ולא נתברר מקורו. ועי' הערה שלקמן.—[2]) כך בתוספתא, וכן רה"ג (כנים ט כ), וכן ר"ח והערוך. והביא רה"ג שם עודגרסה עדק. ובנוסח' מיארק ובן רא"ש, ובאלפסי מי ארג. וכבר היו שתי הגרסא' לעיני ר"י ברזילי, והביא בס' העתים (145) וז"ל: ומטיפין מאדק ואית דגרסי מי ארק וכו' ופי' אדק כלי כמין בוז ופיו צר מלמעלה ונקוב בקרקעיתו נקבים דקים וכו'. והוא פרושו של ר"ח, והביאו הערוך. ורב האי (שם) פרש שהוא כלי כמו מניקת, רק שהאדק הוא מזוכית.

אדר[1]), ממנו אַדִּיר, אֶדֶר, אֶדֶר, אַדֶּרֶת, *אַדִּירוּת.

אָדַר,— קל לא נמצא.

—נפ' נֶאְדַּר[2]), בינוני נֶאְדָּר, ועם יוד נוספת נֶאְדָּרִי, —היה חזק ורב היפי, mächtig, herrlich sein; être puissant, magnifique; be mighty, glorious: מי כמכה באלם יי' מי כמכה נאדר[3]) בקדש נורא תהלת עשה פלא (שמות טו יא). ימינך יי' נאדרי[4]) בכח

[1]) באשורית אדר היה גדול, רחב, נהדר, אדר, תפארת והדר. בכנעני' אדר ש"ת להאלהים ומאדרם פעל כמו"כ לאלהים. בערב' קדר במשמ' כח ואמץ וגדולה.

[2]) עי' הערה לאות א אדות מפיק א בפרט לפני ד. — [3]) בכל הספרים המדיקים א בשוא לבד (מכלול ומ"כ). — [4]) בדקדוק מלה זו כבר התפלפל ריב"ג, אמר וז"ל: ודע כי בנאדרי בכח ענינים מחדדים השכל מהם שיתכן לומר בו שהוא תאר לשון נקבה לימין עומד במקום הספור ושהתו אשר היא סימן הנקבה נופלת ממנו כנפלה מאמרם אל בית הנשים שני רצה לומר שנית וכו' ועקרו להיות נאדרית ויתכן עוד לומר בו שהוא תאר לשון זכר לימין עומד במקום ההגדה ושיהיה הימין הנה לשון זכר ושתהיה היוד נוספת כהוספתה בהיושבי בשמים אלא שהוא לשון סתם בשני הפנים האלה אע"פ שהוא בהם תאר לנודע כי פעמים מתארין הנודע בסתם בלשון העברים כאשר נאמר את הכבש אחד וזולתו ויתכן שרוצה בו הנאדרי בכח וזה על אחד משלשה פנים אם על שיהיה תאר לימין על שני הפנים הקודמים מלשון הנקבה ולשון הזכר ושתהיה ההגדה (ר"ל הגדת ההתחלה והוא ימינך) במה שאחריו או על שיהיה תאר לבורא (ר"ל לאמרו יי') והיוד נוספת או על שיהיה קריאה והיוד נוספת בו כאשר נאמר נאדר בקדש אשר הוא קריאה בלבד ויתכן עוד להיות נאדרי הגדת התהלה נסתרת כאלו אומר היא נאדרי או הוא נאדרי. ע"כ. רש"י: היוד יתירה כמו רבתי עם, שרתי במדינות, גנבתי יום. ע"כ. וכן ראב"ע ורד"ק. והמדקדקים החדשים רואים ביוד זו וכמו כן ביוד של גנבתי, רבתי, מקימי, וכיוצא בהן, שארית מן נטיית הסמיכה שהיתה נהוגה לפנים בלשון בפרט ליחס הקנין, ביחס שממנו, והשתמשו בו אח"כ בפרט המליצים לפעמים בכל היחסים, ועפי"ר אין הנגינה נופלת עליה, אבל פעמים בנגינה עליה. כך Stade, Olsh. § 123, Ew. § 211 b § 343: ורגש ההוראה הקדומה של נטיה זו ליחס שממנו נשכח וכבה בלשון, והיתה רצויה ביחוד להמליצה מפני שהיא צורה יותר מלאה ולא רגילה. Böt. § 616 סובר שהקריאה האמתית היתה אולי נַאְדְּרִי, בריש פתוחה, וזו אולי שארית סי' נקבה שהיתה אולי נהוגה גם בעבר' כמו שהיא נהוגה בערב'. אבל ברט אומר, כי י

ימינך יי' תרעץ אויב (שם ו).—ובדברים לא בע"ח, במשמ' יפי והדר: ותתאדר ותהדר תורת אלהים בעולמו (אשכל הכפר לר"י הדסי כט). בין צללי שושן ופרח נהדר, מה נאדר יין כוסך בימי אדר (ר' יהודה אלחריזי תחכמ' ה). מה נאוה זהרו (של השמש בזרחו) על ההרים ומה נאדר בהופיעו על פני חדקל (א' מפו, אה"צ טו).

—פע', *אִדֵּר, — פאר את פלוני, jem. verherrlichen, glorifier; glorify some one: ואמר הפיטן: לברר לשורר, לאדר להדר, לגבר לדבר (ר"א קליר, אקתה, א' סכות). יודו פלאך השמים, ויאדרוך קולות מים (שיר היחוד ליום א). תאדרנו בישע וגילה, תאמצנו ברוח והצלה (הושע' נהושע"ר, תתננו לבם). ובאדרת שער תאדרני (תוכח' מוס' לעזר' הבבלי סט).

—פֻּע', *אֻדַּר, —א) שאדרו אותו, verherrl. werden, être glorifié; to be glorified: עזוז בקדש נאדר, ומכל יציר מאודר (ר"א קליר, אקתה, א' סכות).— ובהשאלה במשמ' מיפה: שלח יונה מבשרת, ואם היא לא מספרת, באגרת קטנה אל כנפיה מחוברת, מאודרת בשמי כרכום ובלבונה מקוטרת (ר"ב הנגיד, בנת יונה).

—הפע', הֶאְדִּיר, עתי' יַאְדִּיר, — הרבה הכח והכבוד של.., verstärken, verherrlichen; fortifier, rendre magnifique; strengthen, magnify: יי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר[1] (ישע' מב כא).—וכן אמר הפיטן: ובכן אאדיר אלהי באבי (ר"י גיאת).— והגיה ר"י הלוי את האלף בחטף פתח והרפה את הדלת מפני דחק המשקל ואמר במשקל ב' תנוע' ויתד: לבי מעירי, לעלות לבית קדשי ועירי וכו' הוא מאדירי עד אעמד במקום דבירי (נכי). — ובמשמ' אדר: מי לא יאדיר למלך האדיר (היכלות רבתי ט). אדירי איומה יאדירו בקול יי' מלך (יוצר א ר"ה, אדירי איומה). שנאני שחק באומר מאדירים (רשב"י, יוצר ב' ר"ה, כל שנאני). על כן אפארך אאדירך אברכך אגדלך אהדרך (מגיד מישרי לר"י קארו, מקץ).

—הפע', *הָאְדַּר, יָאְדַּר: ויאדר וויערץ ויושגב האל

זו של מקימי, וכן י אהבתי, רבתי וכו' היא נוספת בעבר' בעקרה, ר"ל שנתהותה בלשון עבר' בעצמה ואיננה שארית מלשון השמית הקדומה, ונתהותה בעברית בכונה כדי לתת יותר כח להקשור בין שתי המלים עפ"י ההקש עם הנטיה של מלות הקרבה אב-אבי, אח-אחי. והסכים לדעה זו קויץ (Ges. 27 Aufl. § 90 k) בכלל, ובנוגע ביחוד לנאדרי דעתו היא שזו אולי שבוש וצ"ל נאדרה.

[1]) האלף בשוא לבדו (מ"ב).

הקדוש (ר"א קליר, מגן עתיק).

—התפ' *הִתְאַדֵּר, —עשה עצמו נאדר, sich verherrlichen; se rendre glorieux; to glorify oneself: מלך תהום רבה, נתאדרת בים ובחרבה (ר"א קליר, מלך אמין, ר"ה). ונשגבת ונערצת ונתהדרת ונתאדרת (הוה, יוצ' ב פסח, בעבר מכות).—ובמשמ' נהיה אדיר: השמים יתקדרו והמים יתאדרו ויתחזקו וידחקו את האניה (כסא' לבית דוד יב).

א.*אֶדֶר[1], ש"ז, מ"ר אֲדָרִים,—א) שכר, מחיר, Preis, prix; price: וישקלו את שכרי שלשים כסף. ויאמר יי' אלי השליכהו אל היוצר אדר[2] היקר אשר יקרתי מעליהם (זכר' יא יב-יג). — ב) מעיל רחב, weiter Mantel; large manteau; cloak: ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח (מיכ' ב ח).—ג) תפארת, גדולה והדר, Herrlichkeit; gloire, glory: אדר מתהומות שבה ממאורות (ר' יוסי בן יוסי, סדר עבודה). צבי מהדום יעל, ואדר משעל (ר"א קליר, ר"ה, אנוסיכה מנכי).— ובמשמ' יפי: אומר היין, אין די בעולמי כהיותי בספל אדר ביד חושקת, וחושקיה סביבה והיא עליהם מתרפקת (עמנו', מחבר' כה).

ב.*אֶדֶר[3], ש"ז, מ"ר אֲדָרִים,—מין אילן סרק קשה מאד, מין ממיני האלון, quercus; robur, ilex: הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהן אדר (ב"מ' טו). שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין (שם). עלין של עץ ששמו אדר (רב"י גיט' סט:). אדר אילן חשוב הוא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדה ומתוך כך היא (השדה) נקראת על שמו (הוה, ב"מ' טו:).

[1]) משרש אדר. — [2]) שאר הפרושים דחוקים.

[3]) משק' ארז. בארמ' אדרא, והובא בגמ' (ב"מ' טו:) טעם לשם זה כמו שאומרים אנשים: כדאמרי אינשי מאי אדרא דקיימי לדרי דרי ע"כ. והוא מדרש מלים המוני. עכ"פ אנו רואים מזה כי השם היה רגיל אצל ההמון. בסורית הביאו Psm והביא לו עדות מן הקבץ המסור': אילנא רבא דאדרא. ע"כ. אבל כבר העיר על זה עמנ' לו (שם"מ), כי המלונים הלאומיים הסורים אינם מכירים מלה זו. ולא נתברר איזה אילן מן האילנות קראו היהודים לפנים אדר. בגמר' (ר"ה כג.) מתרגם רב את מין הארז קתרוס (או קתרום) באדרא בארמית, אבל, מלבד שיש שם עוד פרוש אחר, גם גוף מלה קתרום לא ידוע מה פרושה בדיוק. ממדרש המלים ההמוני להשם אדרא אנו לומדים כי האדר מתקים

***אֶדֶר**[1], ז"ז, — עור של בהמה או חיה אחרת שהפשיטוהו שלם ומלאוהו תבן כדי שתשאר ד מ ו ת הבהמה כמו שהיתה בחייה, ausgestopftes Tier ; animal empaillé; stuffed animal, וכבר השתמשו במלה זו בהעתונים.

אֲדָר[2], ז"ז, מ"ר אדרים,—שם חדש שנים עשר ליהודים, הוא החדש שלפני הג הפסח, der XII Monat des jüd. kal. ; XII. mois du cal. juif ; XII. month of the jew. cal. : בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר (אסת' ג יג). על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב (שם ט יט).—ובתו"מ: שלחו ליה למר עוקבא א ד ר הסמוך לניסן לעולם חסר (ר"ה יט:). - - ואמר המשורר : בין צללי שושן ופרח נהדר, מה נאדר יין כוסך בימי אדר, לכן שתה יין אשר ידמה בכוס שהם לטור אדם אשר מלא בדר (ר"י חריזי, תחכמ' ס).—אדר ראשון (אדר א'), אדר שני (אדר ב'), הם שני חדשי אדר בשנה מעברת : קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני (מגי' א ד).—ומ"ר : העיד ר' סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני אדרים שאם רצו לעשותן שניהן מלאין עושין (ר"ה יט:). ועושין אותה שני אדרים אדר ראשון ואדר שני (רמב"ם, קדוש החדש ד א). — וסמנים שנהגו רועי בקר לפנים לציון חדש אדר בארץ ישראל : אם בכיר ולקיש יָנֵצו יחד זהו אדר ואם לא אין זה אדר, אם שור בבקר בצנת שלג ימות ובצהרים בצל תאנה ינמנם ועורו יפשט זהו אדר ואם לא אין זה אדר, אם קדים חזק יפיח ובלועך יצא לקראתו זהו אדר ואם לא אין זה אדר (סנהד' יח: בארמית).

***אַדְּרַבָּה**[1]) אַדְּרַבָּא,—הפך ונגוד גמור להנאמר קודם, im Gegenteil ; au contraire ; on the contrary : כל הכלים ניטלין ואעפ"י שנתפרקו בשבת ולא סיבעיא בחול אדרבה בשבת מוכנין ע"ג אביהן בחול אינן מוכנין ע"ג אביהן (שבת קכב:). סקילת חמורה מחנק שכן ניתן למגדף וכו' אדרבה חנק חמור שכן ניתן למכה אביו (סנה' נ.).—ובלי מלה אחרת אחריה : המנדה את חבירו שלא כדין ואמר לו הלה אדרבה נידוי של שני נידוי וכו' ת"ת שביזהו

דורות הרבה. ר"ה (כ"לה טו:). אומר שהוא אילן גדול ומשלח פארות וענפים הרבה. אלה סימנים כלליים ואינם מספיקים לסים על פיהם איזה אילן מהאילנות הוא. עכ"פ, כיון שכבר תרג' פ' שמיט וברון בהשם הרומי ilex, שהוא באמת אילן קשה ומתקים לפחות בשש מאות שנה וחשוב, והואיל ואין לנו בעברית שם אחר לאילן זה, נוכל ליחד לו השם אדר.

[1]) מארמ' אדרא, אודריתא. בגמ' ירוש' (מע"ב ד נה ג) מסופר כי רצה כותי אחד להתל בחכם היהודים הזקן, ר' ישמעאל, ויבוא אליו ויאמר לו ארמית : חמית בחילמאי ארבעה ארזין וארבעה שיקמין מקניתא אדרא תורתא וההוא גברא יתיב מדרך. ויען לו ר' ישמעאל במו"כ ארמית : תיפח רוחיה דההוא גברא וכו' אדרא ברא דתבנא וכו' (בעבר': תפח רוחו של האיש ההוא וכו' אדרא הוא כר של תבן). ובגמ' בבלי (נדר' כה.) : ההוא חויא דהוה בשני שבור מלכא רמו ליה תליסר אנדריתא דתבנא ובלע יתהון (גרס' הערוך, וכן דה"ג, תשו' הגא', הרכבי רכט, וכן ר"ח שבוע' כט: אדריתא, ובנוסח' אורוותא, ואינו נכון). והביא הערוך מהילמדנו מעשה בשבור מלכא שהיה עובר במדבר בוב שהוא ת' פרסה על ת' פרסה ועבדו קרוגין שלו ראשונה ובלעה (הנחש) וכן שניה וכן שלישית אמרו לו חכמיו הבא עורות של בהמות מלאות תבן ויס בור הנחש שהן בהמות ויבלעם וינפח כריסו ויבקע, וכן עשו, עכ"ל הערוך בשם ילמדנו. וכן בתנחומא בוב' בשלח יז המעשה הזה, ושם הגרסה במקום הביא עורות ומלאו סרודות, ובתנחו' הנדפס סדירות, ועי' בוב' שם שמגיה בכ"מ אדורות, עפ"י הערוך. והנה פרש הערוך אדרא של החלום ואדריתא של הנחש עורות סתם. אך מהמעשה בהנה"ש מוכח כי הכונה עור בהמה ממלאה תבן בדמותה של הבהמה, וכמו שסים הערוך ויסבור הנחש שהן בהמות. וכבר גזר מוספיא שאדרא ואדורה ואדריתא באו מלשון יונית δορά וכן קוה' ובוב', אך ס' קרוים לא הביאן בין המלות השאולות מלשון יונית ורומית. עכ"פ, בעצם משמעת המלה אין לפקפק.

[2]) באשורית אדר שם החדש השנים עשר לחדש הבבלים והאשורים. וחדש העבור: ארח מהר אדר, לאמר ירח דומה לאדר, וכמו"כ אדר ארכ, אדר שני, וכן שם חדש זה ביתר לשונות האחיות, בסורית, וכמו"כ בערבית אד'ר a). ובדבר מקור השם, יש חושבים שנקרא כך על שם השמים המעוננים בהחדש הזה בארץ בבל, ויש גוזרים אותו מהשם אדר גרן, ר"ל ירח הגרנות, שמתחילים בארץ ההיא להכין הגרנות להדישה הקרובה.

[1]) בארמ', ומורכב מן אד-על, והמלה רבא, רבה, ונכנסה מלה זו בשמוש בלשון העברית.

a) דר

רשע על שנידהו ואמר לו הרשע אדרבה יכריזו על הרשע שהוא מנודה (כו"ג יו"ד סלד לט.א). — אדרבה העיון ההוא הכולל השומר אמת לעולם ישפוט לפעולות אדם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד כ יו). שלא יטול (אלהים) אותה לדחותה דחייה עולמית כמו שעשה מן הגוף אדרבה הוא חושב מחשבות שלא יקח ממנו נדרו (ר"י מסיר ניאון, גופת לופיס כ ג). נכחיש במה שחשבו מעלה שיהיה הענין כן אדרבה נפציר עצמנו להוכיח שהיא פחיתות (שם). ומשיב זה בכללן לומר אדרבה הוא חייב לי (לבוש חו"מ, דיינ' ו). אתה לא אבדת כלום אדרבה אני פרעתיך וממני נאבד השטר (שם, שטרות סה יו). — וכמו שם בהא הידיעה בראש: אפילו עם הארץ ותלמיד נגד רבו מועיל האדרבה (פחד יצחק, ערך זה).

*אֲדִרְיוֹן[1], ש"ז, מ"ר אֲדִרְיוֹנִים, — שם צמח, Seneciovulgaris, gem. Kreuzkraut; seneçon; groundsel (קאנון לות הסמים, וגרס המעל' ליוסף וידל). — ועי' צמח.

*אַדְרִכָּל[2], אדריכל, ש"ז, מ"ר אדרכלים, — חכם במלאכת הבנין, Baumeister; architecte; architect: משל למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל[3]) ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (מד"ר ברא' כו). הבנאי שמסר (את האבן) לאדריכל אדריכל חייב (ב"מ קיח:). — ומ"ר: אמר רב אסי מחיצות אדרכלין לא שמה מחיצה (ערוב' כו.).

אֲדַרְכֹּן[4], ש"ז, מ"ר אדרכנים, — שם מטבע פרסית: לאדרכנים אלף (עזרא ח כז).

*אַדְרַכְתָּה[5], אדרכתא, ש"נ, מ"ר אדרכתות, — שטר מעשה בית דין הנותן רשות לבע"ח לרדת לנכסי הלוה ולשלט בהם, gericht. Dokument. zur Besitzergreifung; saisie; writ of distress: כיצד כותבין האדרכתא אם לנכסים בני הוריך הורידוהו (את המלוה) אומרים איש פלוני נתחייב לפלוני וכו' וכתבנו לו אדרכתא זו על שדה פלונית שלו (רמב"ם, מלוה ולוה כב ו). — ומ"ר אדרכתות: ושטר אדרכתא זו והורדה זו שהדרכנוהו ושהורדנו פלוני הנזכר על הקרקעות הנזכרים שריר וקיים ברור וחזק ככל שטרי אדרכתות והורדות והזוקין (ספר השטרות לר"י ברצלוני ה).

[1]) משק' אפריון. בערב' אד'ריון a) מלשון פרסית.

[2]) כך בסור' ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת הספרים, וגרסת הערוך בכל המקומות האלה היא ארדכל, ארדיכל. וכן תרגום לחרשי העץ ולבנים (מ"ב יב יב): לנגרי אעיא ואדריכליא. ובסורית במו"כ שתי הצורות אדרכלא (פשיטא מ"ב יב יב), ואדריכלא (שם כב ו).

[4]) מפרסית, שאולה מיונית δαρεικός.

[5]) מפעל דרך, הדריך, במשמ' אחז, השיג, והוסיפו סי' נקבה ורבים על ת המשקל הארמי.

a) دريون

אַדֶּרֶת[1], ש"נ, בכנ' אדרתו, מ"ר אדרות, — א) לבוש עליון רחב להתעטף בו, weiter Mantel; large manteau; cloak: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה (יהוש' ז כא). — ולבשוהו הרועים: קול יללת הרעים כי שדדה אדרתם[2]) (זכר' יא ג). — והנביאים: ויהי כשמע אליהו (את הרעש) וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה (מ"א יט יג). — והמלכים: ויגע הדבר (של נבואת יונה כי נינוה תהפך) אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק (יונה ג ו). — אדרת שער, לבוש עשוי מעור כבש: ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (ברא' כה כה). והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכר' יג ד). — ומ"ר: התחלנו לעשות בעיר הזאת אדרות וכו' ונתרבו הפועלים באריגה ובטויה ובכל מלאכת האדרות וכו' אחר שהאדרות רבו כמו רבו נמשך לנו נזק רב שבאות האדרות מקולקלות (שו"ת מהרשד"ם יו"ד קנג). — וסופרי זמננו קוראים אדרת שער לכל בגד עשוי בעורות חיות שעירות, Pelzrock; pelisse; fur coat, ועי' פרוה. — ובמשמ' שטיח של צמר: Teppich; tapis; carpet: ונתן לו אדרת גדולה שישב עליה והיא ממשי ירוק ארוגה מזהב טוב (מעשה הגמלה, ביהמ"ד ילינק ה). — ב) יכלת ועצמה, הדר ותפארת, Macht, Herrlichkiet, Pracht; puissance, gloire; power, glory: האדרת והאמונה לחי עולמים (היכלות רבתי כו, ביהמ"ד ילינק ג). ובו מהזיו והנוגה והאדרת (ש"ע פלקירא, המבקש). עורי מליצתי ברוב תפארת, עורי לשון זהב והאדרת (עמנו', מחבר' כ). לך אדרת הקומה ואף צחות עור הגויה (ש' לויזון, מליצת ישורון, המליצה מדברת). —

[1]) עי' שרש אדר. — [2]) י"מ תפארתם, וי"מ מגיהם מרעית.

°אדרת ממשלה, שם אחת משלש ההומות של גן העדן: שלש הומות לגן עדן של מעלה וכו׳ השלישית היא הנקראת משמר אדרת הממשלה ושמותיו של הקב״ה על כל חומה והומה (מדר׳ ג״ע, ביה״מ ילינק ג).

א. אָדַשׁ, פ״י, מקו׳ אדוש, — כמו דוש: כי לא לנצח אדוש[1]) ידושנו (ישע׳ כח כח).

ב.* אָדַשׁ, פ״ע, — פעל ארמי סורי[2]), שתק, ומשמעתו היה דומם ולא חשש לכלום, schweigen, gleich-gültig sein; se taire, être indifférent; be indifferent, ומזה אדיש, אדישות, עי׳ הערכים הללו.

°**אֶדֶשׁ**[3]), ש״ז, — עצם עצמיות, Wesen ; essence: מפני שאדש עקר הנפש הוא עקר שכלי וכו׳ ומאיר יותר מזוהר אדש הכוכבים והפלכים (ר׳ נרכי׳ סנקדן, הוג׳ דר׳ גגנן, פסקה ל). ואין רשות לרגש מראה להשגית בה ובעקרה וב אדש שלה (שם). והיא עצם הנפש אדש נקי וממש מאיר (שם, פסק׳ מח).

אהב[4]), ממנו אָהַב, אֹהַב, אַהֲבָה, °אֲהַב, *אָהוּב, אוֹהֵב, °התאהבות.

אָהַב, אָהֵב, בהפסק ובז״ק, וכמו״כ לפני א, אהבת, אהבתי, עת׳ אֱהַב, ־הַב, אֹהַב, (וגם אאהב), תאהב, ־הב, (תא־), תאהבי, תאהבי, תאהבי, יאהב, ־הב, יאהב ־הב, נאהב, נאהב, תאהבו, ואולי בהמונית: תאהבו, תאהבו, ־הבון, ככי׳ אהבו, אהבך, אהבה, אהבתך, אהבתהו, אהבוך, אהבכם[1]), יאהבו, יאהבהו, יאהבה, לווי אהב, אהב, אהבו, — נפשו נטתה לדבר, רצתה והפצה בדבר, הטה נטיה לדבר, lieben, aimer, to love: וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו (ברא׳ לז ג). את גאון יעקב אשר אהב (תהל׳ מז ה). ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (דבר׳ י יט). אני אהביה אהב (משלי ח יז). ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב (ברא׳ כה כח). תועבת יי׳ דרך רשע ומרדף צדקה יאהב (משלי טו ט). ודבר ישרים יאהב (שם יו יג). והיה כי יאמר (העבד) אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך (דבר׳ טו יו). ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבו[2]) יהונתן כנפשו (ש״א יח א). הלוא אח עשו ליעקב נאם יי׳ ואהב את יעקב (מלאכי א ב). כי נער ישראל ואהבהו (הושע יא א). ארפא משובתם אהבם נדבה (שם יד ה). — ועם ל... להנפעל: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך (ויקר׳ יט יח). כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (שם שם לד). ולשנאי יי׳ תאהב (דה״ב יט ב). — וחבת זכר ונקבה זל״ז: והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות (מ״א יא א). ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק ושמה דלילה (שופט׳ יו ד). ומיכל בת שאול אהבתהו (ש״א יח כח). על כן עלמות אהבוך (שה״ש א ג). לך אהב אשה (הושע ג א). — °אאהב: כי אאהב גם מאשר אהבתי היי ונפשי סלה אותך שולמית יענו ויעידו גבעות אלה (רמח״ל, מגדל עז ג א). — ונטיה למאכלים ומשקים: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה (ברא׳ כז ג-ד). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב (שם ט). ותעש אמו מטעמים כאשר אהב[3]) אביו (שם יד). ואהבי אשישי ענבים (הושע ג א). — ולדברים לא בע״ח: כי מקנה רב היה לו (לעוזיהו) ובשפלה ובמישור אכרים וכרמים בהרים

---

[1]) כך לפי דעת קצת מפרשים, ועי׳ אדוש.

[2]) בלשון סורית אדש, והשם אדש, אדשותא, פרושם שתיקה ולא התפעלות. ובארמ׳: ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתיה מאה (סנה׳ ז.). לאמר, אשרי השומע (חרפתו, קללתו) ואדש, ואינו שם לבו, ואינו מתפעל. והר״ש ורש״י: אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך, ואדיש כמו דדש דש. — סבא כבא אכול ואדיש (ירוש׳ פאה א יה ג), זקן זקן, אכל ואדש, ולא יכפת לך שום דבר אחר. נראה כי הכונה בהפעל אדש איננה שתיקה פשוטה, שלזה משמשות מלים אחרות כ״א שקט הרוח שאינו מתפעל ואיננו חושש למה שהוא רואה ושומע. ועל סמך זה בניתי שני השמות אדיש ואדישות, עי׳ במקומם.

[3]) בסורית אדשא. במשמ׳ צורה, עצם, אדשאתא סגולה, מיונית εἶδος.

[4]) רק בלשון העברית. ונראה כי לשון זו יחדה לה ליסוד לכל מושגי הנטיה והרצון בדבר, את ההברה השניית אה, ותתן לה ע״י הוספת אותיות אחדות גונים מתהלפים: אה-ב, א-ב-ה, א-ו-ה. ועי׳ עהרה לערך אהד. ואולי היסוד הוא הב, ובערבי הב, a), ודומה לזה גם חַב, חבב. — [1]) בט׳ וקניג אֹהב. — [2]) ־בהו קרי. — [3]) בצירי, לפי דעת קניג, מפני שהמלה סמוכה למלה שלפני הפסק. והוא דחוק. ואולי מפני קול הסמיכות לא שלאחריה, להפריד שלא יתמזגו בהברה

---

a) حَبَّ

ובכרמל כי אֹהֵב אדמה היה (ד״ה־ב כו י). ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב (תהל׳ עח סח). אֹהֵב יין ושמן לא יעשיר (משלי כא יז). אֹהֵב כסף לא ישבע כסף (קהל׳ ה ט). כלו אֹהֵב שחד ורדף שלמנים (ישע׳ א כג). — ובדברים רוחניים ומפשטים: אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך (תהל׳ מה ח). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). איש אֹהֵב חכמה ישמח אביו (משלי כט ג). איש מחסור אֹהֵב שמחה (שם כא יז). אֹהֵב מוסר אֹהֵב דעת ושונא תוכחת בער (שם יב א). אל תאהב[1]) שנה פן תורש (שם כ יג). תאהבון ריק תבקשו כזב (תהל׳ ד ג).—ובתו״מ: ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזנות ואוהב את המלחמה וכו׳ (פסח׳ קיג:).—ולווי: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות (אבות א י). — וכנ׳: כי עתה יאהבני אישי (ברא׳ כט לב). אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד (ש״א טז כא). ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה (ברא׳ כד סז). —והמקור אהֹב, אהֹב, לאהֹב: עת לאהֹב ועת לשנא (קהל׳ ג ח).—ועם פעל אחריו: כלם (הצופים שלהם) כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אֹהבי לנום (ישע׳ נו י). כה אמר יי׳ לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו (ירמ׳ יד י). כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הושע יב ח). ואפרים עגלה מלמדה אֹהבתי[2]) לדוש (שם י יא). לא יאהב[3]) לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (משלי טו יב). — ובמשמ׳ שמחה ורצון בדבר: אהבתי כי ישמע יי׳ את קולי תחנוני (תהל׳ קטז א).—ופעול אהוב, אהובה, geliebt; aimé, -ée; beloved: כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה (דבר׳ כא טו). ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו (כמו שלמה) ואהוב לאלהיו היה (נחמ׳ יג כו).—ובתו״מ: אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות (אבות ו א). לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (ברכ׳ יז.). אמרה כנסת ישראל רבש״ע איטת אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תהגוני (פסח׳ קיח:).—ושם, אהוב, עי׳ ערך *אהוב.—אֹהֵב, אוהב, אוהבת, שם, עי׳ ערך אוהב.

—נֶאֱהָב, נקי׳ נאהבה, ־בת, מ״ר נאהבים, נאהבות, — מה שראוי לאהֹב, מה שהכל אֹהבים, liebenswürdig; aimable; amiable: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו (ש״ב א כג). — והיחיד: ויעמוד לכבודי בלי כח האיש הנאהב (ר״ז בן סעד׳ אגל׳ירי, ספר המוסר מה). — ואמר המשורר: וכניצוץ יכלה מפני השלהבת, כן תכל כל רוח מולך נאהבת (יל״ג, תנה).--ובדברים לא בע״ח: וסביבנו משרתים חמודים, במנורות לפנינו עומדים, להביא כל מאכל נעים ונאהב (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). ובעודנו הולכים על הנתיב במדבר בערבה, מצאנו כר נרחב, ועמק נחמד ונאהב (שם נז). מדותיו נאהבות ונעימות (ק׳ בוגמן, מוסדי ארץ, אוסטרליה לז). אגרתך הנאהבה והנעימה וכו׳ קבלתי במועדה (אגר׳ יל״ג א ג): וכל הגיוניך נאהבים ונעימים (שם א כ).

—נפע׳, *נאהב, מקו׳ האהב,—א) עשה שיאהבהו, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself beloved: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף ראש (ב״ס גני׳ ד ז). מכות האלו גרמו לי להאהב לאבי שבשמים (מד״ר ויקר׳ לב). — ב) נעשה אהוב: שיהיה שם שמים נאהב על ידיך (ר״ת יומ׳ פו.).

—פע׳, אהֵב,—א) אהב אהבה עזה, lieben; aimer; love: עד מתי פתיב תאהבו[1]) פתי ולצים לצון חמדו

אחת.—[1]) האלף בחטף סגול ברוב הספרים (מ״ב). ובקצת ספר׳ תֶאֱ-, וכן תנ״ך קיטל.—[2]) הקדמונ׳ החליטו כי זו יוד נוספת לא לצרך. דעת ש׳ פינסקר (הקד׳ נקי׳ אבו׳ קב) היא כי בינוני לנק׳ היה בזמן קדום פֹּעֲלִתי, אך רוב החדשים סֹברים כי זו שארית סי׳ הסמיכ׳ הקדום בפרט ביחס שממנו, כמו אֹסרי לגפן וכיוצא בזה, וברט וקויץ רואים בזה פעולת הקש נטית הסמי׳ של שמות הקרבה אב אח, ועי׳ הערה לנאדרי.—[3]) האלף בחטף סגול ברוב הספרים (מ״ב), ובקצת ספרים יֶאֱ-, וכן תנ״ך קיטל. —

[1]) ר״י חיוג, הרד״ק (במכלול), וכן האחרונים, גזניוס אולד, אולסה׳ וקניג החליטו צורה זו לעתיד קל. אמר ר׳ יהודה וז״ל: שרשו בסגול תחת התיו ושוא תחת האלף כמו יאשמו יחרדו, לכן היה קשה על המבטא בעבור התחברות האלף עם ההא ושמו תחת התיו שוא והניעו האלף בצירי בדי שיקל על הלשון. ע״כ. וכן רד״ק (במכלול, הפועלים בפאיהם אלף נחה), וז״ל: ומלת תאהבו פתי משפטו היה תאהבו בשוא האלף וההא כמו יחרדו יאשמו, ותכבד פגישת שתי אותיות הגרון עם שני שואין א, אפילו היה האלף בסגול כמו יחרדו בצפור וכו׳ היתה ההא חטופה והרחיב על ההא נתחלפה תנועת השוא

להם וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — והשם מאהב, עי' ערך זה. — ב) *אהב את פלוני על..., עשה שיאהבוהו, geliebt machen; faire aimer; make beloved : תהא מאהב שם שמים על הבריות שתהא יודע ד"ת ותהא קורא ושונה בד"ת ויהא משאך ומתנך עם בני אדם באמונה כדי שיהיו הבריות הרואים אותך יאמרו אשרי פלוני שלמד תורה (תד"א, כח). מאהבין את ולדה (של הפרה) עליה (רש"י שבת קכח:).

—פע', אֹהַב, אוּהַב, מְאֹהָב, מְאוּהָב,—שאוהבים אותו הרבה, beloved; aimé; beliebt : תהא מאוהב

על הבריות ויורהיק את עצמו מן העבירה ומן הגזל מישראל ומן הגוי (ילקוט ואתחנן תתלג). מי גדול האוהבים או המאוהבים (שם שופט', רמז נט).

—הפע', הֶאֱהִיב את פלוני ל...—א) עשה שפלוני יאהב, Jem. zur Liebe geneigt machen; lui faire aimer; induce to love : שהיה אברהם אבינו מכניסן (את הגרים) לביתו ומאכילן ומשקן ומאהיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה (מד"ר שה"ש, לרית שמנין). למה הוא קורא אל הנשיאים רֵעִים אלא שכיון להאהיבן ולקרבן (שם, באתי לגני). האהבנו לך עלמות הרבה דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן (ילקוט שה"ש תתקפא).— ב) *האהיבו על פלוני בעיני פלוני, עשה שיאהבהו, beliebt machen; faire aimer; make beloved : ממני דונש בן לברט אחיך אהובך הדורש לאלהיך בעד שלומך להאהיב הצדק עליך (הקד' תשו' דונש על מנחם). ודברי חבה וריצוי להאהיבו בעיניה (מחזור ויטרי רפו).

—התפ', *הִתְאַהֵב,—א) נעשה אהוב, beliebt werden; devenir aimé; to become foved : שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה (יומ' פו.).— ב) *עשה את עצמו אהוב, sich beliebt machen; se faire aimer; make oneself loved : ירא אתך ודבר טוב לדודך ולשארך וכבד את חברך והתאהב לכל גברא (ר"ש הנגיד, לוהה לבנו ממערכ' המלחמה). כשהיה (אהרן) מרגיש באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום והיה מתאהב אליו (פי' המשנ' להרמב"ם, אבות א יב). שדרך הגולים והנדחים בארץ לא להם להתאהב ולהתדבק ולהתערב עם הבריות (מגן אבות לרשב"ץ דוכן). בני אל תתאהבו עם הכסיל כי אהבתו שנאה ואחותו מריבה וריעותו קטטה (בית מדות, שער מעל' ההכמה).

אַהַב, ש"ז, מ"ר אֲהָבִים,—רגש של חבה, של נטית חזקה לאיזה דבר, Liebe; amour, love : וכל רז ורז גליתי לו באהב (ספ' חנוך, ביהמ"ד יעלינק ב). לנוצריה באהב ומורא (רבות לחתן תור'). יוציאו לו (לכהן הגדול) באהב כף ומגים בנועם (רסע"ג, עבודה). — ואמר המשורר : ולך תוכה (תוך הנפש) ערוגה מן ידידות מלאה, על נהר אֲהַב נטועה (ר"ש הנגיד, נשמה מחבר תתלו). ואיך בני תבול שנאת ומנים,

---

תחת התיו וצירי תחת האלף ושוא ופתח תחת ההא. ע"כ. אולד (סי' 410) העיר, כי כמו שאת במקום שאת כן משבת גם פה האלף אליה את התנועה ולכן תֵא- במקום תא. אולסה': מפני שנעתקה שלא כמנהג הסגול לאות השנית של המלה, לכן נתארבה ונתחלפה בצירי. שטדה: מפני המתג נתארכה תנועת האלף ולכן נתקצרה תנועת התיו שלפניה, ואולי זה שבוש. ע"כ. ודומה לזה קניג (א 394): לברח מפגישת השואים הטעימו בחזקה את תנועת האלף וע"י זה נתבטלה תנועה הקצרה שלפניה. ע"כ. ובעין זה גם קויץ סי' צט: להמלט מתנועות חטופות זו אחרי זו. וכל זה אינו מספיק לבאר סבת הצורה המשנה הזאת, כיון שהיתה בלשון הצורה תאהבון גם לא בהפס' ומה טעם היה לא לאמר תאהבו כמו"כ לא בהפסק? ובאמת הכנויים יאהבני, יאהבך וכו' מעידים כי קמצות ההא אינה תלויה בהפסק. ומדוע אמרו תאהבו אעפ"י שאמרו תאהבון? וריב"ג סובר שתאהבו הוא פע' במקום תאהבו, אמר בשרשים וז"ל: והזכרנו אנחנו בספר התוספת ובספר ההשואה בתאהבו פתי מה שאנשי הדקדוק העברי צריכין לעמוד עליו וכו' ודעתנו בו עתה מתמדת על שיהיה פועל כבד בלבד מפני השוא אשר תחת התו. ע"כ. וכבר התפלפל ריב"ג הרבה בספר ההשואה (כתאב אלתסויה 353) עם משיגיו בענין מלה זו, אם הצירי שבאלף תאהבו היא הצירי שבאלף אהב או שהיא תחת פתח מבנין פעל, והכריע בהשרשים לראי האחרון. ואם לא נסכים לדעת Haupt כי זו טעות וצריך לקרא תאהבו, אפשר שתאהבו היתה נהוגה בלשון ההמונית, שכבר החל אולי להטות קול הפתח במלה זו לקול צירי, כמו שהטו אחרי כן בהרבה מלים את קולות הפתח והחיריק לקול צירי שהוא סגול בזמן מאוהר, כמו אחרו במקום אחרו. והחכמות שהיא מדברת פה בראש המיות, ר"ל להמון העם, הפתיים, זקתה בכונה לשון בני אדם הללו וכמו שיש הרבה כזאת בתנ"ך. ואפשר שגם פתי במשמעה מפשטת במקום פתיות, היא צורה המונית.

בהמותם מתי אהב לאיפות (רשב״ג, שירי שלמה לה). מי זה מהלך על כנפי לבי ועץ אהב בגן אהבה נוטע (שם לב). הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי שיחים, ובכוס אהב ייני דודים נשתה על טוב מגד שיחים (רמב״ע, תרשיש ב פה). יעלה אשר לבי כחוט משכתהו, ובגחלי חשקה כיום שרפתהו, חמלי עלי חושק נפשו מכרתהו, ובמאסר אהב עינו נתנתהו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).— ואמר הפיטן: אחרי אהב, כרשפי להב, בי ואוהב, צור כתבת (תהכה לפ׳ וירא, בנוסח בגוגס). גל לאילת אהב, לבוא אל רהב (תמימים, קרוב׳ לפורים).—ומ״ר אהבים: התנו אהבים (הוש׳ ח ט).—ואמר המשורר: ונלכדה בחבלי האהבים כמו צפור אשר בפח יקושה (רשב״ג, שירי שלמה ל). כי כל בחורותי אשר עברו, כלם בקברות תאוה חניתי ובאש אהבים ביקוד נחרו (רע״פ, מתק שפת׳ פג). — ועם שם קדם כמו ש״ת במשמעת נאהב: ושמח מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח-יט).

אהב[1], ש״ז, ככנ׳ אהבו[2], אהבם, וכו׳, מ״ר אהבים, — תענוגי בשר בין זכר ונקבה, Liebeshandel, Liebhaberei ; amourette, amours ; love passages: כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם[3]) (הוש׳ ט י). מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים[3]) כי אין האיש בביתו (משלי ז יז-יט).

[1]) רד״ק: והנפרד מן אהבים אוהב בפלס אהל. ע״כ. ונראה שדעתו לנקד אֹהַב. אך החדשים כלם נקדו אֹהַב, וכן ברט (מה״ב, 24 a). — [2]) לפי רד״ק (מכלול, דקדוק כפעלים) קמץ האלף הוא קמץ רחב. וכן מ״ש: האלף בקמץ רחב וההא בחטף. וכן הקריאה המקבלה של הספרדים. ונקוד הבבלי, שיש בו הבדל בין קמץ ארוך וקמץ חטוף, מקים קריאה זו. והחזיקו בדעה זו גם Baer—Delitzsch בפרושם לספר איוב. אבל רוב המדקדקים החדשים ערערו על קריאה זו, קויץ (Ges. 368 i), ובפרט קניג (kö. 1, 109). ובאמת מדת הדין הדקדוקי בודאי נותנת שיקראו את א פ הפעל בקול של קמץ חטף, כי הוא במקום קול השורק של הפ״פ. ואעפי״כ אי אפשר לבטל את הקריאה המסורה, ואולי זו מסורה אמתית מזמן היי הלשון, והשפיעה על זה קרבת האות הגרונית המגעת בחטף קמץ והיה כבד עליהם שני קולות אלה זא״ז. ועי׳ הערה לאהל.— [3]) בכמה ספרים האלף בחטף פתח, אבל בספ׳ מדויקים בחטף קמץ (מ״ב).

אהבה, — א) מקור, כמו אהב, lieben ; aimer ; to love: ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי׳ אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו (דבר׳ י יב). ויאמר (יואב אל דוד) הובשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום וכו׳ לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך (ש״ב יט ו-ז). ובני הנכר הנלוים על יי׳ לשרתו ולאהבה את שם יי׳ (ישע׳ נו ו).— וכסמי׳: לא מרבכם מכל העמים חשק יי׳ בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת יי׳ אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם (דבר׳ ז ז-ח). הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מיכ׳ ו ח). — ובכנ׳: ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (בראש׳ כט כ). שנאתים על רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם (הושע ט טו).— ב) ש״נ, מ״ר אהבות, חבה, רגש נטיה עזה של הלב ל..., Liebe ; amour ; love: כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם תחת אהבתי ישטנוני (תהל׳ קט ב-ד). באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישע׳ סג ט). גם אהבתם (של בני הדור העבר) גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה (קהל׳ ט ו). — ובפרט אהבה בין זכר ונקבה: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים (ש״ב א כו). זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ׳ ב ב). השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני (שה״ש ה ח). מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שם ז ז). עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה (שם ח ו).—ומ״ר אהבות, במשמ׳ חבה וידידות: בשני ועדי זהב ובפוך תקשטנה נעימות הנקבות, וקשוטי נעימות הזכרים בארך אף ומתן ואהבות (ר״ש הנגיד, בן משלי ב). מסבתם לי אהבות עם נדבות ונפשי בעסיסיהן שכורה (ר״י הלוי, שפתי היתה אתמול).—ובמשמ׳ אהבים: מתי עת האהבות? לעת ערב לעת צאת השואבות (עמנואל, מחבר׳ ו).—ג) במ״ר אהבות, מה שנפשו של אדם אוהבת בעולם ומשתוקקת אליהן: כי משרשי האהבות שלשה עשר הפרישות והאכילה והמשגל והחשק וכו׳ (הו״ד לרסע״ג י ד). ויקח מכל אתת

מה אהבות הנזכרות כפי מה שסדרנו כל דבר בעתו (שם יט).—ואמר הפיט: שש אהבות בקרב תבל אהבת טוב וערב ואהבת מועיל (ר״י גלגלה, פזמון יג). —ד) ״שם לפיוטים שלאחרי תפלת אהבה רבה: וכן ביוצר אור יוצרות ואהבה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (לכן ירחי, המנהיג, תפל׳ הכתר נט).

אָהַב, אָהַב, אֲהָבִים, אֹהַב, אֲהָבִים, אֲהַבְהֵב, אָהוּב, אֲהוּבָה, אוֹהֵב, מְאַהֵב.—∞אָהַד, היתה לו לפלוני∞אַהֲדָה, נטית הלב ורגש דומה לאהבה.—אִוָּה, חפץ באיזה דבר, והתאוה תאוה.—אַוָּה, חפץ.— אמן, נֶאֱמָן, אהבה נאמנה, מתקימת.—אַמְנוֹן, בן דוד ותמר אחותו: *אהבת אמנון ותמר, משל לאהבה התלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה.— ״אֱנֹכִיּוּת, אהבת האדם לעצמו.—״אֱנֹכִיִּי, ״אֱנֹכִיָּה, מי שאוהב רק את עצמו.—אֵשׁ האהבה.—אֲשֵׁרָה, היא עשתרת, אלהי האהבה של הכנענים.—אֶתְנַן זוֹנָה, עי׳ זנות.

בָּגַד בפלוני, לא היה נאמן באהבתו.—בְּחִירָה, מי שהיא בחרה בו.—בְּחִירָתוֹ, במי שהוא בחר.— בִּנְיָמִין, בן זקונים ליעקב, בנו אהובו ביותר, כנוי לכל בן אהוב ביותר להוריו.

*גִּעְגַּע, היו לו *געגועים על... תשוקה חזקה אליו.

דָּבֵק ב.... והשם ״דְּבֵקוּת.—דוד, אהוב לאשה.—דודים, אהבים.—דָּוִד, אהבת דוד ויהונתן, אהבה אמתית, נאמנה, חזקה.— דּוּדָאִים, צמח שהאמינו הקדמונים כי הוא מעורר אהבה.—דְּלִילָה, אהובת שמשון, בגדה בדודה, ותמכרהו לאויביו, שם כנוי לכל אהובה בוגדת.

הַוָּה, תשוקה עזה.

זָכָר וּנְקֵבָה.—זָנָה, היה ביחס בשר עם אשה שאינה אשתו, זנתה האשה עם איש שאינו בעלה. זְנוּת, שם הפעולה, ועי׳ במקומו כל השיך לזה.

חָבַב, היתה לו חבה, אהבה לאיזה דבר.— חִבֵּק, הסגיר בתוך זרועותיו.—חָמַד, חפץ בדבר בחזקה.—נֶחְמָד, דבר שהכל חומדים אותו.—חָמַל, היה לו רגשרחמים לפלוני.—חֶמְלָה.—חֵן, מצא חן, נשא חן.—חָפֵץ, חפץ באשה.—חֵין האהבה.— חָשַׁק באשה, נולד בלבו רגש אהבה חזקה אליה, וכן חשקה באיש.—חֶרֶב, רוחב החרב, *משל: באשר היתה אהבתנו עזה שכבנו על רחב חרב ועתה מטה בת ארבע אמות איננה מספקת לנו.—

״חוֹשֵׁק, חֲשׁוּקָה.—חֵשֶׁק, תשוקה בין איש ואשה להיות איש לרעהו.

״טִינָה, רגש האוכל הלב מפני חשק: נתן עינו באשה והעלה לבו טינה.—טַעַם, זה יטעם לחכו.

״יַבְרוּחִים, דודאים.—יָדִיד, אדם אהב את חברו.—יְדִידָה.—יְדִידוּת.—יוֹנָה, הנה האהבה כיונה.—יַעֲלָה, צביה, וכו׳, שמות חבה לאשה אהובה.

כָּלָה, כלתה נפשו לדבר פלוני.—כָּמַה לפלוני, השתוקק.—לִבֵּב, לִבְּבָה, אמצה את הלב.— לִבִּי, נפשי, רעיתי, תמתי, קריאה של חבה.— ״לָהוּט, אחרי איזה דבר, אוהב את הדבר מאד: להוט אחרי ממון, אחרי נשים.—לָכַד, נִלְכַּד, נלכד לבו באהבתה.

מָעַל, לא היה נאמן באהבתו.—מָשַׁךְ, את הלב.

נָטָה הלב לאיזה דבר.—נְטִיָּה, נְטִיַּת הַלֵּב.— נָשַׁק, נְשִׁיקָה.—נָתוּן לאיזה דבר.

סובב אשה, הראה לה אותות כבוד ואהבה, שרת אותה למען מצוא חן בעיניה.

עָגַב, עָגְבָה על... השתוקק ליחס בשר עם...—עֲגָבִים, תשוקה ליחס בשר.—שִׁירֵי עֲגָבִים, בין איש ואשה.—עֹגֶב, מְעַגֵּב, עֹגֶבֶת.—עָלַס, הִתְעַלֵּס בְּאֳהָבִים, התענג תענוג בשר עם אשה. —עִמָּנוּאֵל הָרוֹמִי, מפרסם בשירי אהבה ועגבים. —עָרַג, השתוקק.—עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה של הכנענים.

פִּלֶּגֶשׁ, אשה בלי חפה וקדושים.

צָרָה, שתי נשים אהובות לאיש אחד הן צרות זו לזו.

קָדֵשׁ, קְדֵשָׁה, איש, אשה שהקדשו לעשתרת אלת האהבה והתמכרו לזנות במקדש עשתרת.— —קִנֵּא, עבר עליו, עליה, רוח קנאה, והיא דאגה וספק ביחס לנאמנות האהוב, האהובה.—קֶסֶם הָאַהֲבָה.—קָשַׁר, נפשו נקשרה ב...

רֶגֶשׁ אַהֲבָה.—רִחֵם, יש בו גם משמע׳ אהבה.— רֵעַ, ידיד.—רֹעֶה נָשִׁים, מי ששועה תמיד בנשים.

שָׁבְתָה את לבו, לקחה אותו שבי.—״שָׁטוּף, באיזה דבר, שטוף בדרך ארץ, נתון להדבר.— שיר השירים, שיר אהבה.—שָׂנֵא, ההפך מאהב, עי׳ במקומו.—שָׁעָה בדבר, עסק בו.

תָּאַב לדבר, חפץ בו חפץ טבעי.—תַּאֲוָה.

תשוקה הזקה לדבר, ובפרט ליחס בין איש ואשה.— בַּעַל תַּאֲוָה.

אהבהב[1]), — אהב אהבה קלה, דבר בקלות ראש דברי אהבה לאשה.

אהבהב[1]), ש"ז, מ"ר אהבהבים,—אהבה קלה, משחק בקלות ראש בדברי אהבה עם אשה, flirt.

אהדה[2]), ש"נ, — נטיה טבעית לאדם, לדבר מהדברים, Sympathie ; sympathy.

אהה,—מלת קריאה לצער ויגון, ach ! wehe ! ; ah! hélas !; alas ! woe ! : ויאמר יהושע אהה אדני יי׳ למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו (יהוש׳ ז ז). וירא גדעון כי מלאך יי׳ הוא ויאמר גדעון אהה אדני יי׳ כי על כן ראיתי מלאך יי׳ פנים אל פנים (שופט׳ ו כב). ויקרע (יפתח) את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני (שם יא לה). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק אהה אדני והוא שאול (מ"ב ו ה). וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה (שם יה). ואמר אהה אדני יי׳ הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמ׳ א ו). ואזעק ואמר אהה אדני יי׳ המשחית אתה את כל שארית ישראל בשפכך את חמתך על ירושלם (יחזק׳ ט ח). ואמר אהה אדני יי׳ המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא (שם כא ה). — ואהה ל: אהה ליום כי קרוב יום יי׳ וכשד משדי יבוא (יוא׳ א יה). — ועם כי אחריה : ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא יי׳ לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב (מ"ב ג י).

אהה, פ"ע, ימ"ר אהה, לווי אההו,—צעק אהה מפני רוב צער ויגון, Aha rufen; dire Ahah! to say alas! : ואמר (רסע"ג) הוגד וכו׳ אוהה מן אהה וכו׳ ונפשם לא אההה[1]) (תכו׳ דונש על רסע"ג). אההו הרס וסהר מלהגיה למולי (ר"א קיר, קינ׳ לת"ב, אהלה). — ולווי : אההו ישרי אהמו כשרי, איכה כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשורי (הנ"ל, קרוב׳ לת"ב, אאביך).

*__אהוב__, ש"ז, נקי׳ אהובה, מ"ר אהובים, אהובות, — א) איש שאשה אוהבת אותו ואשה שאיש אוהב אותה, Geliebter-te ; maîtresse, amant ; lover: למה שאול דומה לאשה שהיתה נתונה אצל א ה ו ב ה ונשבעת בחיי בעלה (ילקוט שמעוני, ש"א קנט). — ב) בכלל מי שאדם אוהבו: האמת ואפלטון שניהם א ה ו ב י נ ו והאמת יותר חביבנו (ר"י קמחי, הקד׳ ספר הגלוי). — ומשל: כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב א ה ו ב בשוק מזהב בארגז (רלב"ג משלי כב א).

אהוד[2]), נקי׳ אהודה, מ"ר אהודים, -דות, — שהכל חשים אליו רגש של א ה ד ה, של נטית הנפש, sympathisch; sympathique; sympathetic.

---

[1]) גיזיניוס סובר כי במקום אהבו הבו קלון מגניה (הושע ד יח), שאי אפשר להלמו, היה כתוב לפנים אהב הבו כמו הפר פר, פקח קוח, והוא פעל בבנין פעלעל, ובהוראת רבוי הפעולה, או להפך קלותה ודלותה וזלזולה, וכמו אדמדם, אספסוף. ולסברה זו הסכימו גם קצת מחכמי הלשון החדשים, אעפ"י שאחרים הסכימו שזה שבוש וכפל מהפעל אהבו הקדם. עכ"פ, עצם הפעל אהבהב הוא יצירה נאה, ולפי הקש הלשון העברית ורוחה, ויאות להשתמש בו להמושג שרשמתי בפנים, וכבר השתמשו בו בדבור ובכתב, וכן השם אהבהב.

[2]) מן אה׳ד. השרש הזה לא נמצא בתנ"ך בלתי אם בשם עצם פרטי, א׳הד בן שמעון (בראש׳ מו י), אהוד בן גרא (שופט׳ ג טו), ואחד מבני בנימין (דהי"א ז י). והנה דעת רוב בעלי השרשים היא, כי א ה ד הוא כמו א ח ד, ופרוש שם א׳הד ואהוד הוא מלשון אחדות. אך דחק פרוש זה בולט ונראה לעין, כי אם א ה ד הוא כמו א ח ד למה איפוא נקרא אהוד ולא אחוד ? ועוד על פי רוב קראו את הילדים בשם שיש בו משמעת של חבה, של סמן טוב, וכדומה, ומה טעם לשם אחוד ? הן אמנם, מצאנו אחוד בדהי"א (ח ו) לאחד מבניו של בנימין, אך בהמקום המקביל בבראשית כתוב אחי, ואין ספק כי נוסחת בראש׳ היא האמתית. והנה בערב׳ יש פעל הא ד (השרש הוא ה ו ד). והאוד a) פרושו : לבו נטה לאיזה אדם, היה לו רגש של רצון אליו, בלעז sympathisieren. והשם מ׳האודה b), נטית הלב, רצון, Sympathie. וחלופים כאלה בצרופי אותיות השרש בין שתי הלשונות עברית וערבית הוא דבר מצוי, עי׳ למשל שרש אחז, ובערבית הוז, חאז. ואולי זו היתה משמעת השרש א ה ד בעברית, ובהשם א׳הד ואהוד היתה הכונה ילד שהלב נוטה אליו. ואם באמת יסוד שרשי נטית הלב לדבר הוא הצרוף אה (עי׳ הערה ג אהב) נוספה אולי ד ליסוד זה לגון מיוחד של נטיה זו. כבר נתקבלה המלה א ה ד ה ו א ה ו ד ונתפשט השמוש בהן בין מדברי עברית וגם בספרות בזמן האחרון.

a) هاوَد b) مُهاوَدَة

[1]) העיר המו"ל שם כי צ"ל אההה.

[2]) עי׳ הערה לאהדה.

אֱהִי,—מלת השאלה, כמו אַיֵּה, wo?; ou?; where?: אֱהִי[1]) מלכך אפוא ויושיעך (הושע יג י). — ואמר המשורר: אהי בער כבוד האב ופחדו, ואי מוראך שונאי ועוברי (ר״מ זכות, יסוד פוגם, הולי כרגינר 4).

אֶהְיֶה[2]),—שֵׁם, כִּנָּה אלהים את עצמו בו למשה בסנה, Name Gottes; nom de Dieu; name of God: ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם ויאמר אלהים אל משה אֶהְיֶה אשר אֶהְיֶה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אֶהְיֶה שלחני אליכם (שמות ג יג-יד). —ואמר הפַּיָּט: אהיה אשר אהיה אשר כל חפצו פעל, הממית והמחיה מוריד שאול ויעל (ר״י הלוי, תמור׳ יוס כ׳, יבן תל תרדס,

---

[1]) ת״י אָן מלכך. וכמו״כ השבעים והולג׳. וכן מנחם, וכן ריב״ג: אהי מלכך איפוא הוא הפוך איה (מלכך איפוא). וכן ראב״ע. רש״י ורד״ק מפרשים שהוא עתיד מן היה. ורוב החדשים הסכימו שהוא כמו איה. ואפשר שכך היו מדברים בני מקומו של הושע. וזו גם דעת אולד. וכן בֶּטכ׳: בלשון בני אפרים, אלא שהוא סובר שאמרו אֱהִי, אלף חטף פתח, והנקוד אֶהִי הוא של בעלי המסורה מפני שסברו אהי עתיד מן היה. ואין זה מוכרת. ואפילו אם חשו בזמן ההוא במלת אהי משמעה של איה, אפשר שבכר הטו קול הפתח החטוף לקול צירי הטוף, ולכן הנקוד של חטף סגול. וגם קניג (כ, למה) סובר כי נתמעכה תנועת הפתח ונוספה ה לחזוק השאלה.

[2]) עתיד מן היה. ודרשו חכמי התלמוד את השם הזה בדרך דרש וז״ל: א״ל הקב״ה למשה לך אמור לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר (משה) לפניו רבש״ע דיה לצרה בשעתה א״ל הקב״ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם (ברכ׳ ט:), אמר ר׳ אבא בר ממל אמר לו הקב״ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא פעמים שאני נקרא באל שדי בצבאות באלהים ביי׳ כשאני ד את הבריות אני נקרא אלהים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכו׳ הוי אהיה אשר אהיה אני נקרא לפי מעשי, רבי יצחק אמר א״ל הקב״ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבוא (מד״ר שמות ג). —המקֻבלים דרשו בו דרשות של סודות ורזים. והחוקרים החדשים הסכימו בכללו לדעת רבי יצחק, אלא שאין להכריע אם זו היתה הוראת שעה או באמת היתה בזמן קדום שם האלהות אצל היהודים בצורה זו. ועי׳ ערך יהּ. ויש מפרשים גם אֶהְיֶה שבהוש׳ א ט: כי אתם לא עמי ואנכי לא אֶהְיֶה לכם במשמעה זו: אני לא אֶהְיֶה שלכם.

מחז׳ תוניון). והשם הזה אהיה הוא מקור המקורות ושרש השרשים והכל תלוי בו ואלו המקורות שנכללו בשם אהיה הם כ״ו למנין יהוה (כרית מגותס י ג).

***אֲהִילָה**[1]), ש״נ, מ״ר אֲהִילוֹת,—א) כללות ההלכות בענין טומאת אהל שבתלמוד: דאמר רבה בר נחמני אני יחיד בנגעים אני יחיד באהילות (ב״מ פו.). — וכן שם המסכת בהתוספתא שנקבצו בה הלכות הללו אהילות. וכן שם מסכת זו גם במשניות המנקד׳ כ״י פרמה. — ב) דמ״ש מן אהל: וטרם מתיחת אהילת סכוכו, מאז ועד עתה בשלם סוכו (קרוב׳ ת סכות, עד לת מלוקי). — ג) כמו אהל: יורה שיש לשמש אהילה למעלה ולמטה (נוה שלום, חבר׳ שלום ח ו).

אהל[2]), ממנו אֹהֶל, אָהַל, *אֶהֱל, *אֲהִילָה, *אהליה,

אֹהֶל[3]), ש״ז, סמי׳ אֹהֶל, בכנ׳ אהלי[3]), אהלך, אהלך, אהלו, וכו׳, מ״ר אֹהָלִים, אהלים, אֹהָלַי, אֹהָלֶיךָ,

---

[1]) מן אֹהֶל, עי״ש.

[2]) שרש עברי וערבי. בערב׳ אַהַל a), נשא אשה, אָהֵל b), קבל אותו בסבר פנים יפות (לאמר הכניסו להאֹהל), אֹהֶל c), היות נושב (עיר, בית), והשם אַהְל d), משפחה, בני בית, ובלשון ההמון גם דירה. אך החכם גלדקה שולל כל יחס ודמיון בין אהל העברי ואהל הערבי.

[3]) עי׳ הערה הקודמת. ובדבר שני הרבויים אהלים ואֹהלים, והרבוי בכנויים אֹהלי, אֹהליך וכו׳, ריב״ג ורד״ק סוברים כי אֹהלים, אֹהלי, וכו׳ הוא מן נפרד אֹהל שהיה נהוג בלשון. ולפי עדות המדקדקים הקדמונים הקריאה המקבלה היא א בקמץ רחב, אמר ר״י חיוג נז״ל: דע כי סמיכות תואר וחבריו וכו׳ ואם יסמך אל שם מכונה יהיה הראשון קמץ גדול ויפול הוו ויהיה הקבוץ (ר״ל קמץ קטן) על השני שהוא עין השם וכו׳ כמו תארו וכו׳ וקובץ השני והוא האלף וכו׳ והראשון יהיה בקמץ גדול וכו׳ אהלו. ע״כ. וכן ריב״ג (הרקמה, שער לה): שכל אות שיהיה דינה להיותה חטף ואחריה אות גרונית שהם (העברים) מעתיקים החטפות אל האות הגרונית ומנקדים האות אשר העתקת החטפות ממנה בקמץ גדול כמו מה תארו וכו׳. ע״כ. ורד״ק (מכלול, דה״ס, מבק׳ פיעל): ובאֹהֶל וכדומה לו שעין הפעל שלו גרונית ישוב הקמץ חטף שהוא בפ״א הפעל תחת עין הפעל ויקרא פא הפעל בקמץ רחב כמו אהלי וכו׳ לאהליהם וכו׳ באהלך. ע״כ. וכן הקריאה המקבלה של הספרדים. אבל המדקדקים החדשים ובפרט קניג (ח׳ דף

---

a) أَهَلَ b) أَهِلَ c) أَهِلَ d) أَهْل

אהליכם, אהליו, אהליהם, סמי׳ אהלי, — ועם ה המקום בסוף אהלה,—דירה שאפשר להעתיק ממקום למקום עשויה יריעות בד או צמר או עורות מתוחים ומחברים במיתרים ע״י יתדות תקועים בקרקע, ישבו בה שוכני המדברות, עוברי ארח וכדומה, Zelt; tente; tent: הוא (יבל) היה אבי ישב אהל ומקנה (בראש׳ ד כ). והוא (אברהם) ישב פתח האהל כחם היום (שם יח א). ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שמות כו ז). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב). אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך (תהל׳ סא ה). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי כי ימין ושמאול תפרצי (ישע׳ נד ב-ג).— ומ״ר: וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים (בראש׳ יג ה). באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה (מ״ב ז י). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שופט׳ ח יא). ואנכי יי׳ אלהיך מארץ מצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש׳ יב י). יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל ימיכם (ירמ׳ לה ו-ז). שבר על שבר נקרא כי שדדה כל הארץ פתאום שדדו אהלי רגע יריעתי (שם ד כ). מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד׳ כד ה). לך אמר-להם (לישראל) שובו לכם לאהליכם (דבר׳ ה כו). ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם (יהוש׳ כב ד). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (במדב׳ יו כז). ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם (יהוש׳ כב ו). ואת כל איש ישראל שלח (גדעון) איש לאהליו (שופט׳ ז ח).— וסמי׳: סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד׳ יו כו). —

ועם ה המקום: וימהר אברהם האהלה אל שרה (בראש׳ יח ו). וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה (יהוש׳ ז כב). — ומלרע: ויבאה יצחק (את רבקה) האהלה שרה אמו (בראש׳ כד סז).—והפעלים המשמשים להקמת האהל במקומו, נטה, נטע, תקע: ויקן (יעקב) את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו (בראש׳ לג יט). אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ׳ י כ). ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש (דני׳ יא מה).—ובתלמ׳: הנוטע אוהלין בשבת (ירוש׳ שבת כ יז ג). שנוטעין אוהלין בתחילה ביום טוב (שם). ויעקב תקע את אהלו בהר (בראש׳ לא כה). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב (ירמ׳ ו ג).—ישב אהל, אדם תם אוהב לשבת תמיד בבית: ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים (בראש׳ כה כז).— ודבור: לאהליך ישראל! לאמר שכל איש ישוב למקומו, שלא ישעה עוד בדבר הזה: וישבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל (מ״א יב יו).—ובהשאלה למקום משכנו של אדם יהי מה שיהיה: והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (ישע׳ יו ה). באהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכה ב ד). כה אמר יי׳ הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ׳ ל יח). — ולהמחסה והבטחון: כי יצפנני (אלהים) בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל׳ כז ה).—אהל מועד, שבו היה הארון והלוחות במסעי ישראל במדבר ואהלו של משה: פתח אהל מועד לפני יי׳ אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כט מב). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש יי׳ יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (שם לג ז). — ומשל: בהיכלי שן קנאה מצאה לה קן ומאהל דל כל און יחדל (א׳ מפו, ההכ״ל ט).

אֲהִילָה, *אֹהֶל, כמו אהל. — אֹהֶל מוֹעֵד, משכן הקדש של ישראל במדבר.—*אֳהָלוֹת, אהילות, שם לאחד מחלקי המשנה.—*אָהֳלִיָּה, מחנה אהלים.

בַּדּוּיִים, יושבי אהל.—בַּטּוּחָה, אהל.

חִפָּה, יריעה שטוחה על ארבעה בדים.

104 וגו׳) וקויץ דחו קריאה זו והחליטו כי צריך לקרא אהלי אלף בקמץ חטף מפני שהוא במקום חולם ועי׳ הערה לערך אהב אהבים, שאעפ״י שקמץ האלף עפ״י תולדתו הוא קמץ חטף, והוא בא במקום קבץ שקראו קודם אהלי, אעפי״כ אין לדחות את הקריאה המקבלה ואפשר שהיא מסורה אמתית מימי חיי הלשון, ונשתנה הקול בפי הדוברים מפני מסיבת הקמץ חטף שלאחריה תחת האות הגרונית.

טִירָה, כפר של אהלים.

יְרִיעָה, כל אחד מחתיכות הארג שהאהל מחבר מהם.—יָתֵד, כעין מסמר של עץ יתחבוהו באדמה ויקשרו בו המיתרים של האהל למען יעמד מחבר להקרקע.

*כִּלָּה, על המטה.

מַחֲסֶה, מקום שיחסו בו.—מֵיתָר, מֵיתָרִים, החבלים יקשרו בהם את היריעות להיתדות.—מְלוּנָה, אהל קטן בגן לשמירה.—מָסָךְ, יריעת עור וכדומה שיפרשוהו על איזה דבר לסככו. — מָתַח, פרש ומשך היריעות במיתריהן.

נָטָה אֹהֶל, הקים אותו באיזה מקום, וכן יאמרו נָטַע.-נָסַח, עקר.—נִסַּח, נעקר האהל ממקומו.

סֻכָּה, כעין אהל מסכך בענפים, נצרים, וכדומה. חַג הַסֻּכּוֹת.

צָעַן, הלך האהל, ממקומו.—*צָרִיף מין אהל של נצרים, רחב מלמטה והולך וצר לראשו.

*שׁוֹמִירָה, אהל קטן נטוי בשדה, בכרם, לשמור על התבואה.

תָּקַע, היתדות, תחב, נעץ אותם בארץ לתקוע אהלו.

*אֹהֶל, ש״ז, ככ׳ אֲהֶלוֹ, אהילו,—כמו אֹהֶל: חמור מכולן המת שהוא מטמא באהל[1]) (כלים א ד). חבית שהיא מלאה משקין וכו׳ ונתונה באהל[1]) המת (שם ט ב). אלו מטמאין באהל[1]) המת (אהל׳ ב א). מצטרף אהילו עם אוהל המת (תוספתא שם יג יב). ועל חצי הקב עצמות (הנזיר מגלח) ועל חצי לוג דם ועל מגען ועל משאן ועל אהילן (נזיר ז ב). עצם כשעורה ועל מגעו ועל משאו אין ועל אהילו לא (גמ׳ שם נג.).

א.אָהַל[2]), פ״ע, עת׳ יֶאֱהַל,—שכן, נטה אהליו, נסע עם אהליו, Zelt aufschlagen ; dresser des tentes, pitch tents: אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדם (בראש׳ יג יב).—ואמר המשורר: על הערוגות הידידים אהלו היום והגנות ליפים ישבו, כי צללו כלם בענפי עץ וכי רוחי בשמים בם בנשף ישבו (רמב״ע, תרש״ג ב ב).

—נפע׳, *נֶאֱהַל,—היה תחת אהל: קודם שנאהל באהל (רש״י נזיר מב:). והשמש הנאהל מהכוכבים באמצע (נוה שלום ת ו), שהכוכבים לו כמו אהל.—ובהשאלה: זכור איומה הנקהלת, חופפה ובצלך נאהלת (יוצר א׳ סכות, אנא הושיעה נא).

[1]) כך מנקד במשנ׳ כ״י פ־מה, ומזה הכנוי אהילו.

[2]) עי׳ הערה לשרש אהל.

— פע׳, אִהֵל, עת׳ יְאַהֵל,—א) כמו אָהַל: לא תשב (ארץ בבל) לנצח ולא תשכון עד דור ודור ולא יַהֵל שם ערבי ורעים לא ירבצו שם (ישע׳ יג כ).—ב) *היה, עשה (את עצמו) כעין אהל על דבר: הנוגע בכחצי זית ומאהל[1]) על כחצי זית (אהל׳ ג א). האכר עובר ומרדעו על כתפו ואיהל צדו אחת על הקבר טימאו (שבת יז.). איהל[2]) על מקצתו (של הדם שנשפך על הארץ) טהור איהל על כולו טמא (מעי׳ יז.). — *ובהשאלה: כבודו אִהֵל כהיום ברחמים מלך (ר״א קיר, אופן א ר״ס).

— הפע׳, *האהיל, עתי׳ יאהיל.—א) כמו אהל משמ׳ ב: הנוגע בכחצי זית ומאהיל[3]) על כחצי זית או נוגע בכחצי זית וכחצי זית מאהיל עליו (אהל׳ ג א). הבנים מקצתו (של העצם) מבפנים והבית מאהיל עליו (שם ד). ומעשה באחד שהיה עובר ומרדע על כתיפיו והאהיל צידו אחד על הקבר וטמאוהו (תוספתא שם טו יב).—ב) יוצא לשלישי, עשה שדבר יאהיל: המאהיל ידיו על האבן המנוגע בין מלמעלה בין מלמטה טהור (תוספתא נגע׳ ז ג). — ובהשאלה: יושב בסכה תמור נוה אהלו, שלול עצי עדן יאהילו (ר״א קיר, תמורת שי, ב סכות).

ב.אָהַל, — קל לא נמצא.

—הפע׳, האהיל, עת׳ יאהיל,—כמו יהל, עי׳ זה הערך: הן עד ירח ולא יאהיל[4]) וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה).

אֲהָל[5]), ש״ז, מ״ר אהלים, — א) אילן טוב הריח, Aloeholz; bois d'aloès; aloe wood: כאהלים נטע יי׳ כארזים עלי מים (במד׳ כד ו). — ב) *מין צמח

— [1]) כך בכ״י פרמה. — [2]) ופרש רש״י: כגון ששחה על מקצתו.—[3]) במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה מאהל.

[4]) רש״י, ראב״ע, רד״ק ואחרים, וגם רוב החדשים מפרשים פעל זה כמו יהל, ואלף נוספה, אך קניג מפקפק בזה ונוטה יותר לפרש מן אהל.

[5]) לפי דעת ר״י בן גנאח הוא הנקרא בלשון ערבי צנדל. אך רוב המבארים החדשים בסמך על התרגום להשם אהלות ואהלות (עי׳ הערכים האלה), ובגלל דמיון המלות, סוברים כי העברים קראו אהל אהלים להאילן הנאדר מארץ הודו ואשר נקרא בלשון הודית אגהיל.

טוב הריח, נותן שרף חריף, aloés: בםים (מותר האבל לכבס כסותו) ולא בנתר ולא ב א ה ל (מו"ק יז:).

אֲהָלוֹת[1],—שרף טוב הריח, מצמח האהל, Aloe: נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יד).

*__אַהֲלִיָּה__[2], ש"נ, מ"ר אהליות,—מחנה של א ה ל י ם, בפרט של צבא, Zeltlager; campement de tentes; camp: אילו היו אומות העולם יודעים מה אהל מועד יפה להן היו מקיפין אותו א ה ל י ו ת[3] וקסטריות (מד"ר ויקר' א).

*__אַהֲלִילַג__[4], ש"ז,—צמח ישתמשו בפריו לרפואות, myrobalonus (קאנון א ד ט, וכרבימת סממנים הובאו בערך הלילג ונתבארו שם פרטיו).

אֲהָלִים[5],— כמו אהלות: נפתי משכבי מר אהלים וקנמון לכה נרוה דדים עד הבקר (משלי ז יז-יח).

*__אָהַם__[6], פ"ע, עב' אהמו, עתי' אאהם, תאהם, צווי אהם, אהמו,—הוציא קול עמק מרב צער ויגון, ächzen; geindre; to moan: אההו ישרי אהמו כשרי, איכה כמעט נטיו רגלי באין שפכו אשורי (ר"א קיר, קרוב' נת"ב, אאביך). איכה א ה מ ו בחופתנו את חרפתנו (ב"ע לת"ב, זכור איכה, מחז' רומני).

*__אֹהַר__[7], ש"ז, מ"ר אהרים,—מצודה לדגים ועופות, כמין סל של נצרים רחב למטה וצר למעלה וכעין מסגרת בפיה שע"י נדנוד הדגים או העופות תסגר מעצמה, Reuse; espèce de nasse; snare, בארמית[1]).

אוֹ[2], מלת הקשור,—א) להורות הספק בין שני דברים, שני מעשים, שצריך לאחז רק באחד מהם וספק באיזה מהם לאחז ואיזה להניח, oder; ou; or: הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (בראש' כד מט). תשב הנער אתנו ימים או עשור (שם נה). ונתן (הנביא או חולם החלום) אליך אות או מופת (דבר' יג ג). הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים (ש"א כט ג). מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). — ובמשמ' *א ו ל י: אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה (ספרא, קדוש' י י). — ב) לא זה ולא זה, לא האחד ולא השני: מיי' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש' כד נ). — ג) כמו"כ להורות שאין הבדל בין שני הדברים: והגישו (האדון את העבד) אל הדלת או אל המזוזה (שמות כא ו). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שם כ). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו (שם כו). ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל (שם כז). או בן יגח או בת יגח (שם לא). כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה (שם כב ט). והוא עד או ראה או ידע (ויקר' ה א).—ד) בענין אחר מהקדם: וכי יגף שור איש את שור רעהו וכו' והצר את כספו וכו' או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לה-לו). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וכו' או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו' או כי יגע בטמאת אדם וכו' או נפש כי תשבע לבטא (ויקר' ה א-ד). — ה) במשמעת אחד משנים יהיה: לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה (שמות יט יג).

---

[1]) עי' הערה שלפני זה.

[2]) לוי גוזר מלה זו מן αὐλή ביונית, ומפרש אהליה טבצר, ובן קוהוט, וכן ש' קרוים בעצם הגזרה כמו לוי וקוהוט, אך מפרש הצר קרפיף, וכבר דחה זה בהחלט לו בהער' לקרוים (השלמות) ושער שם שפרוש מלהזו הוא רכב ופרשים, מיונית εἶλαι, וממנו ברומי ala. אבל לו בעצמו שם מפקפק אולי זו מלה שמית א'הל, ובאמת נראה לגזר אהליות מן א'הל, וכמו קסתרא.—[3]) יש גרסאות רבות אחרות וכבר הביאן בוב' בהער' לפסיקתא רבתי, וקרוים ולו.

[4]) בערבית הלילג ואהלילג a) והוא מע'רב, ר"ל מלה זרה שאולה מפרסית, ונחלקו חכמיהם בדבר אם צריך לאמר -לִג, בלמד הרוקה (כך אלפרא) או -לַג, בלמד פתוחה (כמו ולהבן אלאערבי).

[5]) עי' הערה לאהל.

[6]) יצירת ר"א קליר מן ה ם, שהיא יסוד שרש המה, בתוספ' א בראש.

[7]) לא נתברר מקורו. הערוך אומר: ואוהרי פי' כמו אוחרי, הן עשויין מן הריות של דקל כדכתיב סלי חורי. ע"כ. אך זה דחוק. אך בעצם משמעת מלה זו אין ספק, כנראה מירוש' המובא לקמן, וכן פרשוה ר"ח ורש"י, והערוך תאר פרטי צורת זה האהר, כרשום בפנים.—[1]) מצודת חיה ועופות ודגים יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום ר' יוסי אומר גזל גמור וכו' באוזלי ו א ו ה ר י כולי עלמא לא פליגי (שהוא גזל גמור) כי פליגי בלחי וקוקרי (גיט' ס:). רב שרי לחייא בר אשי למיגדל א ו ה ר י בחולו דמועדא (מו"ק יא.). ה ו ה ר א שרי מיעבדינה במועדא לצוד בה דגים במועדא (ירוש' מו"ק ב פא:).

[2]) אוֹ a) בערבית דומה ממש לחברו בעברית.

---

a) هليلج ، إهليلج

a) أو

—ו) ובשאלות מחלקות ומפרידות אחרי הַ השאלה הראשונה במקום אם: ומי יודע החכם יהיה (האדם שיבוא אחרי) או סכל וישלט בכל עמלי (קהל׳ ב יט). —ז) במשמ׳ האם אחרי זה יכלתי לעשות כך וכך: באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום או עשיתי בנפשו שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך (ש״ב יח יב-יג). — ח) עם אוֹ, במשמ׳ אולי: אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או-אז יכנע לבבם הערל (ויקר׳ כו מא).—ט) במשמ׳ אם לא זה, א״כ זה: על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאום או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך (איוב כב י-יא). — ובמשמ׳ אם לא כך אם כן: (הוגעתם את אלהים) באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי׳ ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט (מלא׳ ב יז).—בַּעַל אוֹ, אדם שאין לו דעה חזקה, קבועה, ומפקפק וחושב כך או כך: ולא נשאר אנוש מבעלי בין ונמלא הזמן מבעלי או (רבנ״ג, אז כסעיף).

אוב, ממנו אוֹב, אוּב.

א. **אוֹב**[1]), א̇ב, ש״ז, מ״ר א̇בוֹת, — נאד ליין, גדול כגבה קומת אדם, gross. Weinschlauch; grand outre à vin; wine-skin: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יפתח כא̇בות[2]) חדשים יבקע (איוב לב יח-יט).

ב. **אוֹב**[3]), ש״ז, מ״ר א̇בוֹת, — אחד ממיני הקסמים שהיו נהוגים לפנים, שהיה הקוסם לפי אמונת ההמון מעלה מתים מקברם והיו מגידים לו עתידות ומגלים לו נסתרות, והיה הקוסם (בעל האוב) או הקוסמת (בעלת האוב) משמיעה בתחבולה קול עמום מצפצף כמו עולה מהארץ, Nekromantie; necromancie; necromancy: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים (דבר׳ יח י-יא). ויבאו (שאול ואנשיו) אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך (ש״א כח ח). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף (ישע׳ כט ד).—ומ״ר: אל תפנו אל הא̇בֹת ואל הידענים (ויקר׳ יט לא). וכי יאמרו אליכם דרשו אל הא̇בות ואל הידענים המצפצפים והמהגים (ישע׳ ח יט). — בַּעַל, בַּעֲלַת אוֹב, הקוסם באוב: בקשו לי אשת בעלת-אוב, ואלכה אליה ואדרשה בה (ש״א כח ז).— ובתו״מ: בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנה׳ ז ז). בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו (גמ׳ שם סה:).

ג. ***אוֹב**[1]), ש״ז, מ״ר אוֹבִים,—בית הצואר של חלוק וכדומה, הפתיחה בהחלוק שסביב הצואר: לא יכניס אדם את ראשו בתוך אובו[2]) ויקרא את שמע אם היתה אפיקרסתו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר (תוספתא ברכ׳ ב יה).

א. **אוּב**[3]), ש״ז, מ״ר אוּבִים,—כל אחד ואחד מהפרות הקטנים כעין כדורי קטנים, כמו התות, האוג, וכדומה, Beere; baie; berry: הסיאה והאיזוב והקורנית

---

[1]) לא נתברר מקורו. בערבית משמש השם אוֹב a) במשמ׳ עב, ענן. ואין להכריע אם יש איזה יחס בין אוב העברי ומלה ערבית זו.—[2]) ת״י לגינין חדתין, מנחם במשמ׳ נאדות: אין למלה זאת דמיון בתורה אבל הענין יורה עליה וכו׳ הם נבלי יין הנבקעים מפני מלואותם ונפיחתם. ע״כ. ריב״ג כמו ת״י: חביות. רש״י וראב״ע כמו מנחם, וכן החדשים.

[3]) בעקר משמעת מלה זו אין ספק, כי הכתוב בעצמו (ש״א כח ח) מבאר ענינו, אך אין לעמוד על מקורה, יש סוברים כי היא המלה אוב שבערך הקודם, וכבר אמר ראב״ע: מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות. והחדשים מדמים לזה מה שבלשון הערבית ז̇כרה b) חוא נאד וגם בטן, ונקרא, לפי סברתם, קסם זה אוב על שם הקול העמום שהיה יוצא כמו מהבטן. ויש אומרים כי מקור אוב זה הוא בהפעל הערבי אוב a) כמו שוב בעברית, וה אוב הוא השב מקברו, וכמו revenant בצרפתית. ואולי הסתעף השם אוב מן ע׳יב b) בערבית, כי שני השרשים האלה משתתפים בלשון ערבית במקצת משמעותיהם, ואחת ממשמעות ע׳יב היא: היה נסתר, לא נראה, ועאלם אלע׳יב, יודע נסתרות. וכן אמר ריב״ג באוב: אשר היו בעליהן דורשין בהן ידיעת הנעלם. ע״כ. —השבעים תרגמו אוב במלה יונית שמשמעתה היא דבר מן הבטן, ודומה לזה בתלמוד במקום המובא בפנים.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו.—[2]) כך גרסת הראב״ע בפרושו לאיוב (לח יט) אמר וז״ל: וי״א שהוא (השם באובות חדשים) בדברי רז״ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו. ע״כ. וכן בפרוש מעין גנים על איוב, ובנוסחאותינו קובו, ובהוצאת צוק׳ חיקו, ופרש מעין גנים אובו: פי החלוק שהוא בית הצואר.

[3]) משק׳ אוג, תות, ולא נתברר מקורו.

---

a) وْب b) زُكْرَة

a) اب b) غيب

חיבים במעשר) משיניצו וכל האובין[1]) אדומים משיניצו[2]) (תוספתא מעש״ר א ד).

ב.אוב, — עי׳ איב.

אֻבֵד, אוֹבֶדֶת, אוֹבְדִים, **אוֹבְדוֹת,**—מי שהוא ברעה גדולה, בעני, בצרה, וקרוב שיאבד, Unglücklicher ; malheureux ; munhappy : ברכת **אוֹבֵד** עלי תבא ולב אלמנה ארנן (איוב כט יג). **אם** **אראה** **אוֹבֵד** מבלי לבוש ואין כסות לאביון (שם לא יט). תנו שכר לְאוֹבֵד ויין למרי נפש (משלי לא ו).—ואוֹבֶדֶת: עתה דעי אחותי אשר הנני היום שבורת רוח, מרה, וכמעט גם אובדת (רמח״ל, מגדל עז כ ג).—ומ״ר : **האם** מעמים היום האוב׳דים ומרי נפש (שם).

—[1]) כך בנוסח׳ הדפוס׳, וכן בכ״י וינה. ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק״מ האיבין. ורד״פ בחסדי דוד הגיה **האזובים** במקום האובים, אבל הגר״א לא הגיה, וכן **הרש״א** במנח׳ בכור׳ הגית הגרסה האובים, אך **אינו** **מפרש** מה הם. לוי הביא מלה זו בערך אֵב, ותרגם **Pflanzen**, וכן דר׳ שוּרץ בתוספתא שלו : צמחים ופרחים או ענפים רבים ואוב או איב לשון מקרא׳ היא עורנו באבו. **ע״כ.** **וקשה** למה אחזה התוספתא כאן בשם לא רגיל זה ? **ועוד** שנראה ברור כי הכונה בכאן היא לסוג מיוחד ולא לצמחים בכלל. והנה בבה זו של התוספתא היא הוספה על מה ששנו בהמשנה מעשר׳ א ב : האוג והתותים משיאדימו וכל האדומים משיאדימו. **וע״ז** **הוסיפה** התוספתא וכל האובין הארומין. **ולכן** **נראה** **שהכונה** היא למין פרות דומין לאוג ותות, שהם **גרגרים.** **ולא** נתברר לי אם יש איזה יחס בין מלה זו, אוב, **ובין** השם הערבי לכל מין פרי הגרגרים חַב a). **כי** **אין** **סתירה** ממה שהשם חב הוא מהכפולים, כי אפשר **שגם** **אוב** הוא מהכפולים, כמו חום וכיוצא בו בכתיב **התלמודי.** **ובמקור** השם הערבי חב לגרגר יש לפקפק **קצת,** **מפני** **שתמוה** **הוא** **איך** נסתעפה משמעה זו מהמשמעה **העקרית** **של** **שרש** **חבב** **בערבית,** כמו בעברית : חִבָּה, **ואפשר** **שהוא** משרש הבב אחֵר (ונוטה לזה **גם** **פרופ׳** **דלמן),** **וממנו** נגזר אולי גם השם אוב שלנו.—[2]) **כן** **בנוסח׳** **הדפוסים** ובכ״י ארפ׳ הוצ׳ צוק׳ משיכינו, **ובכ״י** **וינה** **משיבינו.** **ואפשר** שגרסה **זו** **האחרונה** **היא** **הנכונה** **וצ״ל** משיבינו וממנו נשתבש שבוש קל בכ״י ארפ׳ **משיכינו,** **ונשתבש** **עוד** **יותר** **בנוסח׳** **הדפוס** **משיניצו.** הוא אולי פעל מיוחד בעברית להתחלת התאדמות האובים, ודומה לשמוש פעל בין בערב׳ בנוגע לאילן : בַיַּן b) אלשג׳ר, **התחיל** **להוציא** **עלים,** **ואולי** **מזה** **גם** : בטרם יבינו סירותיכם וכו׳, עי׳ ערך בִּין.

a) حَبّ b) بَيَّنَ الشَّجَر

***אוֹג[1]),** ב״ז, מ״ר אוּגִים,—**שֵׁם** **אילן** **וגרגריו** **הנותנים** צבע אדום, Sumach ; sumac ; rhus : **ובאילן** **האוג** והחרובין **האגוזים** **והשקדים** **וכו׳** (פאה א ה). **וביהודה** **האוג** והחומץ **שביהודה** **והכסבר** (דמאי א א). והאוג והתותים משיאדימו (מעשר׳ א ב).

***אוֹגָה[2]),** ש״נ,—הנקודה במסלול הלבנה ששם **היא** במרחק **היותר** **גדול** **מן** **הארץ,** Apogäum ; apogée : ותנועת הגלגל **השני** **שהוא** **הגלגל** הנוטה הוא ג״כ ממזרח **למערב** **הפך** **תנועת** **גלגל** **המזלות** **סביב** **מרכז** **העולם** **וכו׳** **ותחלתה** **מתחלת** **טלה** **וזו** **התנועה** **נקראת** **תנועת** **האוגה** **והוא** **גובה** **הירח** **בו** **וכו׳** (מאיר אלדבי, שבילי אמונה ב ג).

***אוּגִ׳ירָה[3]),**—סימן לשבע מלים **שבאו** **בהן** **בגד** **כפת** רפויות אחרי אהוי **שלא** **כדין** : **בג״ד** **כפ״ת**

[1]) כך נקד צ״ד, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים ואשכנזים. וכן במשנ׳ המנק׳ הנדפסות, **ודיס׳** בלשון רבנן אֵג, וכן קוהוט. לוי **אוג,** **וכן** **לֶו,** **שהצ״ם.** בסור׳ אוגא, ופרש **בר** **עלי** : **אילנא** **דסומקא,** **שג׳רה** **אלשמאק.** וכן הערוך : **אילן** **ושמו** **בלשון** **ישמעאל** **בטיית** אלסומק ובעליו מתקנין **העורות** **שקורין** **קורטביש** **ואילן** **ועולה** **מאליו** **ביער** **הוא** **ופריו** **דומה** **לשני** **תולעת** **ומבשלין** **אותו** **וחמוץ** **הוא** **ומאדים** **התבשיל.** **עכ״ל.** **והרמב״ם** **כפי׳** **המשנה** **פאה** **המובא** **בפנים** **אומר** **וז״ל** : **אוג** **הוא** **הסומאק** **אשר** **בארץ** **הצבי** **והוא** **צמח** **שיעבדו** **בו** **העורות.** **ובפרושו** **לדמאי** **א** **א** : **והאוג** **נקרא** **סומאק** **של** **ארץ** **ישראל** **והם** **אילנות** **עושין** **אשכלות** **אדומות** **ויאכלום.**

[2]) בערבית אַוג׳ a), **העליון,** **והיא** **מלה** **מעֹרבה** **ומקורה** בלשון פרסית **אוך,** **ומשמשת** **בערבית** **לנקודת** גבה הירח מן הארץ. **וכתב** **ר׳** **עובדיה** **בפרושו** **להלכות** קדוש החדש של הרמב״ם פ״יב : **ואת** **הנקודה** **נקראת** בלשון ערבי אוג **והוא** **המרחק** **הרחוק** **מן** **הארץ.** **וכן** בספ׳ הנקרא שמימי (כ״י **פלורנצה)** : **רום** **הכוכב** **הוא** **נקודה** **אחת** **היותר** **גבוהה** **מן** **הארץ** **שיהיה** **לכוכב** **ההוא** הוא נקרא אַאוג בערב׳ וכן בלשון נוצרי.

[3]) י׳ דרנב׳ בהערותיו שער כי **בספר** **שהעתיק** ממנו בעל הורית הקורא כלל זה היה כתוב בערבי׳ או ע׳ירה, שר״ל או זולתן, ושעה בעל הורית הקורא **וחשב** כי זה סימן להמלים האלה. זה מחדד, אך **קשה** **לחשד** **את** **בעל** **הורית** **הקורא** **בקלות** **דעת** **כזו** **ובבורות** **גסה** **כזו.** **וככר** **הזר** **בו** **דרנב׳** **בעצמו** **מהשערה** **זו** במאמרו REJ IV 276, **מפני** **שמצא** **המלה** **אוגירה** בקבץ כללי המקרא בערב׳ בראש חומש תימני כ״י, כתוב

a) أَوْج

ואוי״ה בדגש ורפי וכו׳ רפין לעולם חוץ מן אוגירה ופסיק ודחיק ואתי מרחיק וכו׳ וזה הוא פירושן אוגירה יש בה שבע מלות ארבעה מהם בשירת הים (ה, יה, יו, כה) וחד בירמיה (כ ט) וחד בישעיה (נד יב) וחד בדניאל (ס יה) (הורית הקורא 78). ואין על תיבה ראשונה אלא משרה והן בדגש ונקראין אוגירה ואין להם טעם אלא קבלה היא ביד הסופרים (שם 79). ארבע מלין בשירת הים משמש לשון אוגירה (מסור׳ גינזב׳, אות נ).

שם וז״ל: פאמא אל אוגירה תפסירה אלגאמעה פהי פי סבע מואצ׳ה לא גיר פי ג׳מיע אלמקרא. ע״כ. ובעבר׳: אמנם האוגירה ופרושה קבוץ, והיא בשבעה מקומות לא זולת במקרא. וכן היא נמצאת בהמסורה הוצא׳ גינזב׳ שהובא בפנים. ומוכח שזה סימן אמתי שהיה בקבלה בידי הסופרים לשבעה המקומות שבאו בהם בגד כפת דגושים אחרי אהוי שלא כדין. ומ״מ גם הפרוש שנתן הקבץ שהביא דרנב׳ במאמרו הנזכר להמלה אוגירה, במשמ׳ קבוץ משרש אגר, אינו מספיק, ולא נתקררה בו גם דעתו של דרנב׳, ואעפ״י שדר׳ בכר (REJ XXIII 242) נטה לפרוש זה, כבר דחה אותו דר׳ פורגס (במאמרו שם XXV, 148) בטענות נכונות. אך לא פחות רחוק וזר גם פרושו של דר׳ פורגס שפרש אוגירה— מצודה, סוללה, מפני שמצא כי בעל טעמי המקרא נשתמש במליצה: נשפך עליו כסוללה להדגיש האות. והנה כבר הרגיש י׳ דרנב׳ במאמרו הנזכר, כי במלה זו אוגירה נמצאות ארבע אותיות אהוי, ושער כי הן ד׳ האותיות המבטלות דגשות בגד כפת, רק לא עמד על כונת שאר שתי האותיות גר שבאוגירה, והשערתו כי פרושן הוא גר, זר, היא באמת זרה מאד. אבל בעצם הענין נראה לי כי דרנב׳ מצא את פתרון החידה. כי אוגירה איננה צורה דקדוקית, וזה מעיד כי בכאן צרוף של אותיות שנצטרפו כך כדי שתהיה להן איזו משמעה כדי להקל על הזכרון, וצרופים לזכרון כמו זה היו מצוים אז, כמו מנצפ״ך וההרכבות מאותיות השרשיות והשמושיות, וכיוצא בהן. והנה אוגירה הוא סימן לשבע מלים שהן נזכרות בכל מקום בשתי קבוצות, קבוצה אחת של ארבע מלים שבשירת הים וקבוצה אחת של שלש מלים שבמקומות אחרים, ואם נניח כי להקבוצה של שלש מלים רומזת האות ג שבאוגירה, הדבר ברור כי במקום ר שבמלה זו צ״ל ד לקבוצה האחרת, ואפשר שהסימן היה בתחלה אהוי גד, ור״ל בשלשה ובארבעה מקומות בגד כפת דגושות אחרי אהוי לא כדין, וצרפו האותיות הללו למלה אחת אוגידה כדי שיהיה לה משמע׳ אגודה, ועפ״י שבוש קל ר במקום ד נעשה אוגירה, ובהיות שגם באוגירה מצאו משמעה, והיא של קבוץ, לא הרגישו בהשבוש, ונתקבל ונקבע הסימן בצורה זו.— ובדבר סבת דגשות בגד כפת של אוגירה, רואה אני,

***אוֹגֵר**, ש״ז, מ״ר אוגְרים,—אדם האֹגֵר ומקבץ יחד: ויהי בארבע עשרה שנה ומאתים ואלף מיום נחתום חזון ונביא ויכתוב האוגר את הספר הזה (רסע״ג, הקד׳ העבר׳ להאגרון, הוצ׳ דר׳ הרכבי).

אוּד[1], ש״ז, מ״ר אוּדים, — א) שארית גזיר עץ שחלק ממנו נשרף באש, firebrand ;Brandscheit; tison: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כְאוּד מֻצל משרפה (עמוס ד יא).—ובמשנה: המניח את האוּד בגשמים לכבותו (מכשי׳ ס ז).—ואמר המשורר: יעשנו עיני כאודים (רכב״ג, שב״ד כו).—ובהשאלה, שארית שנשאר מכליון וחרבן: ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ והשטן עמד על ימינו לשטנו ויאמר יי׳ אל השטן יגער יי׳ בך השטן וכו׳ הלוא זה (יהושע הכהן) אוּד מֻצל מאש (זכר׳ ג א-ב). — ולזלזול: אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האוּדים העשנים האלה (רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל) (ישע׳ ז ד).—*ובספרי׳: רחפו עצמי עלי בנים יקרים אשר כשיד שרופים באור אודי שרידיך (מהיר, קינות לת״ב, ציון לפירת פאר).—ובהשאלה *לכאב הלב מצער: שובי ועמדי יפה, כמו שחר נשקפה, כי כל עין איש בך צופה, לבו אוד משרפה (יהודה הלוי, פזמו׳ נב, הוצא׳ ל׳ פרידלנדר).—*ומשל העם אומר: שני אודים יבשים ואחד רטוב יקדדו היבשים את הרטוב (סנה׳ לג.—בתרגו׳).—ב) *גזיר עץ ישמש להניע ולהפך את הגזירים והגחלים בתנור,

את דברי דרנבורג שם, שאמר שאעפ״י שבעל הורית הקורא ובעל קבץ הכללים אומרים שניהם כי אין לה טעם, אפשר שסבת הדבר היא כי בארבעה מקומות הכף הדגושה איננה נבדלה מכף שניה אלא באות אחת, ובשני מקומות יש שלש מלים קטנות מתחילות בכף וגימל, ולכן הרפו רק את הכף האמצעית, ובמקום אחד רק אות אחת מבדלת בין הכף ובין ג. בכלל נכונה דעתו של דרנבורג, כי אין לחשד את בעלי המסורה שקבעו קריאת המלים בתנ״ך ברצונם הפשוט בלי טעם וסבה לדבר, כי הנקוד שקבלנו מבעלי המסורה בכללו מעיד עליהם שהיה להם חוש דק מאד בהכרת המלים בלשון העברית, והיו זהירים בזהירות רבה למסר את ההכרה, שהיתה חיה בימיהם, בכל דקדוקה.

[1]) בארמ׳ וסור׳ אוּדָא, ולא ידוע מקורו. קצת החכמים גוזרים אותו מן הפעל הערבי אוד a), במשמ׳ כפף, ובנו מדמה לו השם הערבי עוד b), עץ. וכל זה דחוק.

a) اد b) عود

Schüreisen ; fourgon ; poker : אשה לא תכנס לדיר העצים ליטול מהם אוד ואוד שנשבר אסור להסיקו ביו"ט לפי שמסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים (ביצה לג.).

***אוּדִין**[1], (אודייני, ־נא, אודניא), ש"ז,— לוח רחב או לוחות מחברים יחד, בלי כרעים מתחת ישמש למשכב על הקרקע או לכסוי על איזה דבר וכדומה, Planke ; planche ; plank : נטלה קצרה (של מטה) ושתי כרעיים טמאה מפני שהיא כשירי מטה מיטה וישן עליה אם מתחילה עשאה לכן טהורה מפני שהיא כאודניא[2]) (תוספתא כלים ב"מ ח ו). ישב על גבי מטה על גבי כסא על גבי[3]) אודייני[4]) גדולה מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו (מו"ק כא.). הישן על גבי ספסל או על גבי[1]) האודיינא חייב במטה בפויה (מס' שמח' א).

***אוּדָן**[2]), ש"ז, מ"ר אודנים,—כלי ימלאוהו מים יכנס בו אדם וירחץ בו גופו, וישמש לכבוס בכלל, Wanne ; baignoire ; bath : ורחצי את בגדיך באודניך (עזרת הבבלי, תוכח' מוס' ט).

אוה[3]), ממנו אִוָּה, אַוָּה, מַאֲוָה, תַּאֲוָה, *אִוּוּי.

אִוָּה, פ"י, — חפץ בחזקה בדבר מה, begehren, wünschen ; désirer, convoiter ; to wish for : כי תאוה נפשך לאכל בשר (דבר' יב כ).—ובלי ל אחריו : ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין (שם יד כו). קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך (ש"א ב יו). ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה ואקבצה אל אדני המלך את כל ישראל ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ש"ב ג כא).—ובעבר : אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ' ז א).—וביחס לדברים מפשטים : נפש רשע אותה רע (משלי כא י).—ובלי נשוא אחריו : והוא (אלהים) באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג יג).—ובלי השם נפש : כי בחר יי' בציון אוה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה (תהל' קלב יג-יד).—ובתלמ' : שאיון אלוהות הרבה (סנהד' סג.).—ועתיד *מקצר : יאו היות כתר לראשם (רמב"ע, דיואן). וחברתו יאו כל שר ואוון (שירי מ' אדרעי, לקו"ק ל).—וכבר השתמשו מקצת הסופרים בזמננו בפעל זה קצת בענין אחר במשמ' איחל, ואמרו למשל : *אוה לפלוני שנה טובה, אני מאוה

[1]) משק' תופין, שופין, ועי' הערה לאוביל. מקור המלה אינו ידוע, ועי' הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא ב"י אירפ' הוצ' צוק', ובנוסח' באדוניא, והגר"א הגיה בארונות.—[3]) גרסת הרי"ף, והיא העקר. וטעה לוי שהביא אודייני גדולה, כי המלה גדולה שיכת להמלה מכולן.—[4]) כך גרסת הספרים שלנו. ויש גרסאות אחרות אורייני, אודיני, אדוניא, וכדומה, וכמו רוב הגרסאות כן רבו הפרושים. ר"ח והערוך בשמו ורש"י במו"ק פה פרשו מכתשת גדולה, ובעל המחקר על מס' אבל בספרי השנה של בריל (Brülls Jahrb. I, 54) הביא ראיה כי המדוכה היתה משמשת לישיבה מהמאמר על מדוכה זו ישב חגי. וכן לעמידה : בפי אסיתא וקום עלה (מו"ק כג:). (להשערת גורבורג שם עפ"י לשון סורית אודנא-אהל אין מקום פה). אבל מה ראו חכמים להזכיר מכתשת ולא כלי אחר ? ובב"ב קמד. לא הניח להם אביהם אלא אודייני פרש"י וכן רגמ"ה בור וכסויו, ותוספ' שם הביאו גרסה אחרת אידווני ופרשו ספסל גבוה. וכן ר"י גיאת : שלחן גדול שעומדים עליו. להרמב"ם היתה בנראה הגרסה אורייני ופרש ארון. והנה משלשה המשכבים הנזכרים בכאן ובשמח' יא : כסא או ספסל, ואודייני, וקרקע, נראה כי אודייני הוא משכב נמוך מכסא וגבוה מקרקע. וכן נראה מהתוספתא שאם נטלה מהמטה קצרה ושתי כרעים, וכו' ובכן קצה אחד נוגע בקרקע, היא כאודניא. ואפשר שבמשכב בזה השתמשו שומרי השדות כדי שלא לשכב ע"ג הקרקע מפני הטחב, וכשהיו נשכרים לבעלי השדה היו מביאים האודייני שלהם, וזהו מה שאמרו בגמ' (ב"ב שם) שאני אודייני דלנטירותא הוא דעבידא, ויהיה דומה פרוש זה לפרושו של ר"י גיאת ור"ת שם שפרשו כמו"ב אודייני כלי תשמישו של השומר. ואולי עקר משמ' אודייני אינו משכב נמוך אלא כל שטח של לוחות, וישמש למשכב או לכסוי, כגון לכסות בו בור וכדומה. ור"ש בר"ש בספ' המליצה (הוצ' דר' ככר, 7ט) פרש כסא קטן, וגרס אדינה. ובדבר מקור המלה לא נתקררה דעתי בכל מה שאמרו לוי וקוהוט ויסטרוב וקרויס. — [1]) בספרים שלנו : או ע"ג מטלתא דכרמא אודייני. אך הגר"א הגיה והשמיט את שתי המלים מטלתא דכרמא, וכן היתה גרסת הרמב"ן ויתר הפוסקים ונראה כי הן פרוש שהוסיף לומר על הגליון ונכנסו אחרי כן בתוך גוף המאמר.

[2]) בא"מית : ר' זירא הוה יתיב באודנא דמיא בי מסותא (ברכ' כב.). חזייה (עולא) לרבה בר רב הונא דיתיב באודנא (גרסת הערוך, וכן בכ"י, ד"ס, ובנוסח' במקום הראשון אגנא, וכאן אוונא דמיא) (שבת קמ:). ולא נתברר מקורו, והמשקל אולם, פומו.

[3]) שרש שמי, אך בשאר הלשונות לא ממש כמשמעתו בעברית, וכבר העירותי (בהערה לאהב), כי נראה שבלשוננו משמש צרוף אה... לנטית הלב. בערבי' ההמונית יאמרו ע'וי במשמעת אוה בעברית.

לך כל טוב: ומקירות לבי אברכהו ומאוה לו כי לא תהיה יגיעתו לריק (דח"י פאלק, הסכ' לס' ד' כוסות). — ואיננו נכון.

—התפ', התאוה,—התעוררה בקרבו תאוה, היתה לו תשוקה לדבר, begehren, sich sehnen; désirer, soupirer après; to wish: והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר (במד' יא 7). ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו (דבר' ה יח). ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבאר בית לחם (ש"ב כג יה). — וביני': כי שם קברו את העם המתאוים (במד' יא לד). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש הרצים תדשן (משלי יג 7).—ועם את אחריו: הוי המתאוים את יום יי' למה זה לכם יום יי' הוא חשך ולא אור (עמוס ה יח).—ועתי' מקצר יתאו: ויתאו[1]) המלך יפיך (תהל' מה יב). ויתאו[1]) דוד ויאמר מי ישקני מים (דהי"א יא יז).—ועם ל אחריו: אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו[2]) למטעמתיו (משלי כג ו). אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו[2]) להיות אתם (שם כד א).— ובתו"מ: למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה (מכי' כא, טז). אין אנו יודעים אם לוט נתאוה לבנותיו אם בנותיו נתאוו לו (מד"ר בראש' נא).— התאויתם (במד' לד י), עי' תאו.

אוה[3]), ש"נ, סמי' אות, בכנ' איתי,—תשוקה ורצון לדבר מה, Lust, Begehren; plaisir, désir; lust: בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב טו). ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו (את דוד) ביד המלך (ש"א כג כ). באותי ואסרם (הוש' י י).— ולתאוה בין זכר ונקבה: פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוח תאנתה (ירמ' ב כד).

או"ה,—ר"ת: אסור והתר.

אוהב, אהב, ש"ז, בכנ' אוהבי, אהבי, אוהבך, אהבך, נק' אוהבת, בכנ' אוהבתי, אהבתי, אוהבתך, מ"ר אוהבים, אהבים, אוהבות, אהבות,—א) מי שאהב את חברו, ידיד, Freund; ami; friend: נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (משלי כז ו). איש רעים להתרועע ויש אהב דבק מאח (שם יח כד). ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי (ישעי' מא ח). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אהבך (דהי"ב כ ז). אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל' לח יב). וישלח (המן) ויבא את אהביו ואת זרש אשתו (אסת' ה י).—ואמר בן סירא: לאוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו (כ"ס גני' ו יה). אל תמיר אוהב במחיר ואח תלוי בזהב אופיר (שם ז יח). אל תטש אוהב ישן כי חדש לא ידועיך יין חדש אוהב חדש וישן אחר תשתינו (שם ט י).—ובתו"מ: האוהב והשונא (פסול לעדות) אוהב זה שושבינו (סנה' ג ה). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו (תמיד ו ג). נראין כאוהבין בשעת הנאתן (אבות ב ג). שלשה אוהבין יש לו לאדם בחייו בניו וממונו ומעשיו הטובים (פדר"א לד). — ובספה"א: בשיריבו האוהבים יתישבו (ישמחו) האויבים (Brülls Jahrb. VII, 24). אמר החכם האוהב הנאמן מי שהתנדב לך בממונו בעת רצונך ובנפשו בעת צרתך (מבחר הפניני', בחינ' האוהבים). אמר החכם שני דברים אין בעולם יותר מעטים מהם ובכל יום ויום יוסיף מעוטם ממון מהתר שתוציא אותו לשם שמים ואוהב נאמן שתבטח בו (שם, הבדלת אוהב הנאמן). ושמע איש לניטפשון ההכם מתפלל לאל לשומרו מאוהביו וכו' (הרמב"ן דורן, מגן אבות ה ו). וכן אמרו החכמים האוהב אחד הוא או הוא אך אתה (שם). ואמר החכם ד' דברים טובים יותר כשהם ישנים מחדשים היין והדג והשמן ועל כולם האוהב (ר"י מודינה, צמח צדיק 7).— ב) *איש אוהב אשה, Liebhaber; amant; lover: אוהבתו באת ואינה מוצאה אותו וכו' אוהבה בא ואינו מוצא

---

[1]) כך, באלף קמוצה, לפי עדות הרד"ק (מכלול דף קיח), וכן במקראות גדולות דפוס ראשון. וטעם קמצות זו לפי דעת הרד"ק מפני פעולת ההקש של צורת ידיו, רגליו, וכיוצא בזה (בקצת כ"י כתוב ויתאיו.—קנ"ג). אולסה' ובטכר מזכירים נקוד זה ואינם נותנים טעם לדבר. שטדה רואה בזה פעולת הוו שסגולתה להאריך קול הפתח שלפניה, וכן קניג. גזניו' קויץ מפקפק. והעיד נורצי במ"ש לדהי"א יז כי במקצת ספרים מדויקים הוו בפתח והוא מסכים לזה, וכן בר חולק על קריאת או ומחזיק בקריאת או.—[2]) כך במק"ג הראשנ'.

[3]) מן אוה. והנה קצת חכמי הלשון סוברים כי נמצא גם משקל זכר, או, או במשמע' זו: אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או שכר (משלי לא ד), שכר הוא הכתיב (כך בט' וקניג), אבל יותר מסתבר להגיה אל שכר

אותה (ירוש' ע"ז כ מ ג). משל לאשה שהית אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה (מד"ר ויקר' כו). ראו גמה חכם אדוני המלך ידע שנתתי עיני באחר ידע שיש לי אוהב ונתן לי את הגט (מדרש תהל' קלט א).

אוה"ח,—ר"ת: אור החיים.

אוה"ע, —ר"ת: אומות העולם.

אוה"ש, —ר"ת: אוצר השרשים.

****אוּוִי**, ש"ז,—שה"פ מן אִוָּה: או דרך הבנה וידיעה וכו' או דרך אִוּוּי וחמוד (הורי' הקורא 15).—ואמר הפיטן: ותן בשלם סכו וכו' בבית בחירתו באהל אִוּוּיו (ר"ה קג"ר, א' סכות, או סיתה). וזעמו באִוּוּיִם וממאוים נוסחו, זורו באפסים ולא גחו (סגית' ה' עי"ת, אזון תחן).

***אַוָּז[1]**), אוָז, אוּז, אַוָּז, ש"ז, מ"ר אוּזִים, אוּזִּים, אַוָּזִים, אַוָּזִים,—עוף מימי ובשרו נאכל ויש בו ביתי ומדברי, Gans; oie; goose: אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה (ב"ק נה.).—ומ"ר: אווזין ותרנגולין וכל דבר שטפולו מרובה משכרו (ב"מ כח:). — ואמר המשורר: ולולי נחמו בבני אווזיו ימלא פי שחוק אבבה בעודי (עמנו', מחבר' ט).—*אוז מדבר: אווז עם אווז מדבר כלאים זה בזה (ירוש' כלא' ח לא ג). והאווז הבר ביציו מבחוץ (סמ"ג, לאוין רפא). אווז ישובי ואווז הבר (ס' סחנון, מלוה רמד).—אוז

[1]) בארמ' אווזא, סורי' וזא, בערב' אִוַּז a) בלשון המוני' וַז b), ואמר ס' פרנקל כי הוא שאול בערב' מארמ' ומקורו בלשון רומי' avis עוף בכלל. וכן בלשונ' שהסתעפו מלשון רומית התיהד השם avis להמין המיוחד, ונהיה בצרפת' oie, בספרד' auca וכו' (ניטרה, מלון לבון הצרפת').—ובדבר נקוד השם אוז, הנה אין לנו נקוד בקבלה בכתב אלא בארמית למספר רבים: בתשעה ביה (של הדש תשרי) נכסין (היהודים) היון ואַוְּזִין ואכלין ושתין ומתפנקין (תרגום שני, אסתר ג ח). צ"ד אַוָּז, וכן מערכ' המער' ור"א בחור בתשבי. בוקש"ד אַוָּז, וכן בשתלי, לוי, קוה', וכן בתוה"ט. הקריאה המקבלה של הספרדים היא אַוָּז ומ"ר אַוָּזִים, משקל שאין לו אח בשמנה ועשרים משקלי שמות העוף שנשארו לנו מהעברית הקדומה. והאשכנזים מפתחים בנפרד האלף והוו, ודומה לזה השם שחף. במ"ר קוראים אַוָּזִים ע"מ שלוים. וכן נקד בעל תוה"ט את הרבים אַוָּזִים על פי מה ששגור בפי האשכנזים, אעפ"י שנקד הנפרד אַוָּז ודינו ברבים אַוָּזִים.

a) إِوَزّ b) وَزّ

הים, אוז גדול ארוך הצואר השוחה בים, Schwan; cygne; swon: אווז עם אווז הים וכו' אם בשעה ששניהם ביבשה את אמר אסור (שהם כלאים זה בזה) בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כ"ש (ירוש' כלא' ח לא ג).—והיה האווז סימן לחכמה למי שראהו בחלום: הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה (ברכ' נז.).— בר-אוז, עי' ערך זה.

כְּנָפַיִם, מָקוֹר, נוֹצָה, וכל יתר הדברים המשתפים לכל העופות, עי' עוף.—*קָק, כנוי להאוז על שם קולו.— *קַקָּה, קול האוז ובר האוז.—*קָקִים לְבָנִים, כנוי של התול לאנשים זקנים רגזנים.

****אַוָּזָה[1]**), אַוָּזָה, ש"נ,—מ"ר אַוָּזוֹת, אַוָּזוֹת, אַוָּזוֹת,—נקבת האוז: אז בא כומר אחד ועשה בכישוף אווזה (מנהג' של וירמייזא). וראה תשב"ץ שהתיר הר"ט ז"ל אווזות שנמלחו עם הכבד (תשב"ץ, מנהגי הר"מ מרוטנברג, בלח). כשטגנו עוד את האווזות (שו"ת הרא"ש כ א). וששאלת על אווזה דידן שנשברה גולגלתה (שם ו). גם האווזות השמנות אשר דמה רבב"ח כהן ערבות נ"ע (דרך אמונה כ ו ג). מה נאכל בשבת של נחמו ומה יעשו היהודים הפרוזים היושבים בערי הפרזות, אחרי שהכתוב אסר את האווזות (עמנ', מחבר' כב). רב נרפשה, כסלת נפשה, ברקק רפשה באווזה (ריע"פ, לבי מודת). המביא אווזות שהוטות וכו' שבכל מחיתו היה אפשר שתי זוגות אווזות (ר"י עמדין, התאבקות ו:).—*כנוי להדבקים בהכהן המתקן הטשחי יוח' הוס (שמשמעתו הוא אוז), שנשרף בגלל מינותו בשנת 1415: ויתנו לב מלכי הערלים להלחם בבעלי אמונה ההיא אשר יקראו אווזות ולכלותם מעל פני האדמה (מעשה, הליכות קדם, פאלק 84).

****אוּזָן**, ש"ז,—מי שמחבר שירים שקולים: וחברתו יאו כל שר ואוזן (מנחה אדרעי, לקוטי קדמ' ל).

אוֹי[2]), — מלת הקריאה לצער ותוגה, Wehe! Ach! Hélas! oh; alas!: וישא (בלעם) משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל (במד' כד כג). לכן כה אמר אדני

[1]) משקל יְעֵנָה, וזו היא הקריאה המקבלה של האשכנזים וכן קריאת מ"ר אֲוָזוֹת, ע"מ אַשְׁפּוֹת, עֲשָׁתוֹת, שְׁרָשׁוֹת; ובהתשבי אַוָּזוֹת, מ"ר מן אַוָּזָא.

[2]) אשור' אוּא, ערב' וַא, וַי a), ארמ' וסורי' וַי.

a) وَا وَى

יי׳ אוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה (יחזק׳ כד ט).—ועם ל׳ להמדבר: ויאמרו (הפלשתים) אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש״א ד ז-ט). ואמר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישע׳ ו ה). אוי לנו כי שדדנו (ירמ׳ ד יג). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (שם טו י).—ובתו״מ: **אוי** לרשע **אוי** לשכנו (נגע׳ יב ו). יצא לו (הורקנוס בן ר׳ אליעזר) והיה צועק ואמר **אוי** לי שנטרפה דעתו של אבא (ירוש׳ שבת ג ה:). **אוי** לי שראיתיך בכך (גמ׳ שם לג:). **אוי** לי אם אומר **ואוי** לי אם לא אומר (ב״ב פט:). **אוי** לי דברים שבינו לביני הלך ושח לאשתו (אדר״נ ז). **אוי** לנו טובה זו שאבדנו (שם לג).—ולנוכח ונסתר: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (במד׳ כא כט). אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עד (ירמ׳ יג כז). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי (הושע ז יג). אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישע׳ ג ט). אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (שם יא).— ובתו״מ: **אוי** לו לאדם שרואה את הוריו באומנות פגומה (תוספתא קדוש׳ ה יד). **ואוי** להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכ׳ ג.). **אוי** לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של ת״ח (שם כח.). **אוי** לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים (שם סא:). **אוי** להם לבריות שלא למדו תורה (יומא פו.). **אוי** לו למי שעלתה בימיו כך (תענ׳ כד.). **אוי** להן לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות (חגי׳ יב:). **ואוי** למי שהכלים את העני **אוי** לו (רמב״ם, מתנ׳ עניים י ה).—*ועם ל, להורות הסבה: **אוי** לה לאותה בושה **אוי** לה לאותה כלימה (ב״ב עה.). **אוי** לשלש שנים שאבדתי בבית אבא (נדה מה.).—ועם נא אחריו: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי-נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ׳ ד לא). אמרת אוי-נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי (שם מה ג). **אוי** נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה (מו״ק כה:). — ועם על, להורות הסבה: אוי לי על שברי נחלה מכתי (ירמ׳ י יט). — ובתו״מ: **אוי** לו על אשתו **ואוי** לו על אשת אחיו (יבמ׳ ג ה). וראה בית המקדש חרב אר״א **אוי** לנו על זה שהוא חרב (אדר״נ ד). — ועם מ, להורות מקור האוי: אמר ר׳ יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת **אוי** להן לבריות מעלבונה של תורה (אבות ו ב). **אוי** לי מיוצרי **אוי** לי מיצרי (ברכ׳ סא.). **אוי** לי מבית בייתוס **אוי** לי מאלתן **אוי** לי מבית חנין **אוי** לי מלחישתן **אוי** לי מבית קתרוס **אוי** לי מקולמוסן **אוי** לי מבית ישמעאל בן פיאבי **אוי** לי מאגרופן (פסח׳ נז.).—ואוי אוי: ויהי אחרי כל רעתך אוי אוי לך נאם אדני יי׳ ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק׳ טז כג-כד).—ועם היחס קודם: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כג כט-ל).—*ובחבור עם אבוי: **אוי ואבוי** עליך אלכסנדר איך נמשלה יציאתך אל העולם ליציאתך מן העולם (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ ג ה).— *בלי אוי ואבוי: ויצאה נשמתו בבת אחת בלי **אוי ואבוי** (מנהגים של וירמייזא, א׳ הפבטין).

אוֹיֵב[1], אֹיֵב, ב״ז, לנק׳ **אוֹיֶבֶת**, **אֹיֶבֶת**, בכנ׳ אוֹיְבִי, אֹיְבִי, אוֹיִבְךָ[2], אֹיִבְךָ, אוֹיְבֵךְ, אֹיְבֵךְ, אוֹיְבַתִּי, אֹיַבְתִּי, מ״ר אוֹיְבִים, אֹיְבִים, אוֹיְבוֹת, אֹיְבוֹת, בכנ׳ אוֹיְבַי, אֹיְבַי, אוֹיִבְכֶם, אֹיְבֵיכֶם,—אדם שיש לו איבה לחברו, שונאו ומבקש להרע לו, וכמו כן עם אשר מלחמה לו בעם אחר, Feind ; ennemi ; enemy : אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שמות טו ט). אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב (דבר׳ לב מב). כרוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמ׳ יח יז). אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האיב (שם טו יא). אל תצאי השדה ובדרך אל תלכי כי חרב לאיב מגור מסביב (שם ו כה). דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי עין (איכה ב ד). ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט (ש״א יט יז). האירה עיני פן אישן המות פן יאמר איבי יכלתיו (תהל׳ יג ד-ה). יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני (ש״ב כב יח). כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו (שמות כג ד). בנפל אויביך[3] אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כד יז). וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה (ש״א כד כ). אל תשמחי

---

[1]) מן איב, עי׳ זה. שם ע״מ סופר, ובא ביחס הישר כמעט בכ״מ מלא, ובהרבה מקומות גם בנטיות, בכנ׳ ורבים, אפילו בספרים קדומים בלי ספק.—[2]) נשמר קול החירק הקדום כמו אספך, בפרשך, גדלך, מקדשכם.—[3]) בתיב אויביך, קרי אויבך.

א'יבתי[1]) לי כי נפלתי קמתי (מיכ' ז ח). ותרא א'יבתי ותכסה בושה (שם י). אין לה (לירושלם) מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לא'יבים (איכה א ב) א'יבי איש אנשי ביתו (מיכה ז ו). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב א'יבי לקחתיך והנה ברכת ברך (במד' כג יא). רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). בשוב אויבי אחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל' ט ד). וא'יבי[2]) חיים עצמו ורבו שנאי שקר (שם לח כ). ועתה הצילנו מיד א'יבינו ונעבדך (ש"א יב י). ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגוים אשר סבבתינו ויפלו מאד בעיניהם (נחמ' ו יו). יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף א'יביך (בראש' מט ח). כן יאבדו כל אויביך יי' (שופט' ה לא). ורדפתם את א'יביכם ונפלו לפניכם (ויקר' כו ז). ויירש זרעך את שער א'יביו (בראש' כב יז). הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (תהל' פט מג). ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי יו ז). עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידדות נפשי בכף א'יביה (ירמ' יב ז). והבאתי מרך בלבבם בארצת א'יביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב (ויקר' כו לו). וימכרם (אלהים) ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמוד לפני אויביהם (שופט' ב יד). וינחם (את ישראל) לבטח ולא פחדו ואת אויביהם כסה הים (תהל' עח נג). כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (שם פא יה). —*ואויב ושונא: ולא (ידון הדין) למי ששונאו אעפ"י שאינו א ו י ב לו ולא מבקש רעתו (רמב"ם סנה' כג ו).

אויה[3]),—כמו אוי: אויה לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר (תהל' קכ ה).—ואמר המקונן: אצבעותי שפלו, ואשיותי נפלו, א ו י ה, בני ציון גלו, וכל א'יבי שלו, אוי מה היה לנו (קינות לתשעה באב, אלגעותי).

אויל[4]), ש"ז, לנק' אוילה, מ"ר אוילים, אוילות,— אדם שאין לו שכל ודעת, foolish, sot; närrish: באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל אויל הנביא משגע איש הרוח (הוש' ט ז). כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סכלים המה ולא נבונים המה (ירמ' ד כב). חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (משלי י ח). —וכמו שם: דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם (שם יב יה). בפי אויל חטר גאוה ושפתי חכמים תשמורם (שם יד ג). כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה (איוב ה ב).— ומ"ר: אך אוילים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה (ישע' יט יא). חכמה ומוסר אוילים בזו (משלי א ז). — *ומשל: אם תכתוש את האויל במכתש של הרשים (פסיקתא דר"כ, בקיס). אויל מפתח יביט אל בית (פרקא דרכינו הקדוש כבס בן סירא). — ולנק' *אוילה: *ולשון נקבה על ההקשה אוילה ע"ם גביר וגבירה (ריב"ג, בבשים, ערך זה).— *אויל חשק: אלך כמתהולל בלי לבב עד כי אויל חשק קראוני (רמב"ע, תרשיש ד).

אולת, תכונת אדם אויל, אשה אוילה.— *אטום, אטום הלב, אטום הנפש, *אטימות הנפש.— ארוך, כנוי לאויל, והשם *ארך.

בהמה. - בור. - *בורך, אדם בלי דעה. — בער, נבער כבהמה. — *ברכה, דבר אולת, שאין בו טעם, ספור דברים בטלים שמספרים לאדם.

*גלגל, כנוי לאויל.—*גלם, אדם שאינו מבין מדעתו לעשות מאומה, וצריך לצוות לו כל דבר.

דעת, קל הדעת, חסר דעת.

הבל, הבל הבלים. - מהביל, אוהז, מאמין בהבלים.

חמור, כנוי לאויל.

*טמטם, מטמטם המוח. —*טעם; דברים שאין להם טעם. — *טפש, אויל גדול בלי כל דעת. — *טפשות.

יאל, נואל, היה אויל.

כסיל, מי ששכלו עצל, אויל.

מוח, *אין לו מוח בקדקדו.

סגריר, *נולד ביום סגריר.—סכל, אדם חסר כל ידיעה.— סכלות.—*סכים, *סכסן, בלי דעת.

עור.—*עני, בדעת.

פתי, קל הדעת.—*פתי שחור, כנוי של הבה.

שגעון, משגע. - *שוטה, *שטות.- שכל,

— [1]) נמסר במסורה: ב והסר ו מ ל ע י ל. והזכיר זאת רד"ק בפרושו ובמכלול. וכתב מ"ש: במקצת ספרים מלרע בפשט אחד לבד וכן ותרא א י ב ת י שבסמוך ובספרים מדויקים שניהם מלעיל. ולכן יש סברים שהיוד נוספה ואיננה יוד הכנוי, אבל כבר אמר רד"ק: אפשר שהיוד לכנוי אעפ"י שהמלה מלעיל. וכן רוב החדשים, ולא נתבררה סבת שנוי זה.—[2]) יש סברים שזה בינוני פעל ר"ל האויבים אותי בחיי (קניג, ג רלו).

[3]) ה נוספה לשגב המושג, ומלעיל.

[4]) משקל אויל. מלה עברית ואין לה חבר בלשונות האחיות.

חָסֵר שֵׂכֶל, נֶגֶד הַשֵּׂכֶל, עָב הַשֵּׂכֶל, צַר שֵׂכֶל, קְצַר שֵׂכֶל. – *שׁוּפְטָנִי, פֶּתִי, אדם בלי דעת.

*תָּמִים, מי שאינו ערום, מי שמאמין מה שאומרים לו. — *תְּמִימוּת. – *תָּרֵד, *תָּרוּד, *תָּרוֹר, תָּרָר, שוטה, מבוהל.

אֱוִילִי, פת״ז, לנק׳ אֱוִילִית, מ״ר אֱוִילִיִּים, אֱוִילִיּוֹת,— תאר מגבר ומנחץ מן אֱוִיל, ור״ל אויל מאד, sehr närrisch; très sot; foolish : ויאמר יי׳ אלי עוד קח לך כלי רעה אֱוִילִי כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכר׳ יא יה-יו).—ואמר המשורר : הוי פרחח אוילי בן חסר טעם (יל״ג, משלים א יח).—וללא בע״ח : אגב אעירך יקירי על דבר אחד אוילי שנהג ר״ש בלוך בכל הספר (ריב״ל, כאר ילחק כג).

***אֲוִיר**[1], אֲוֵיר, אֲוִיר, אַוִּיר, אֲוִיר, ש״ז, מ״ר אווירות, אֲוִירִים, אֲוִירִים אַוִּירִים, אֲוִירִים,— כעין אד יבש דק, לא נראה, הממלא את חלל העולם סביב הארץ, Luft ; air, ושמש במשמעת : א) חלל העולם, space ; éspace ; Raum : היתה (האשה) עומדת על ראש הגג וזרקו (את הגט) לה כיון שהגיע (הגט) לאויר הגג (ר״ל לחלל העולם שמול פני הגג) הרי זו מגורשת (גיט׳ ח ג). נשפך (הדם) באויר (אהל׳ ג ג). מגדל שהוא עומד באויר (שם ד א). כותל שהוא לאויר (שם ו ג). חלון שהוא לאויר (שם יג ג). דירה שתשמישיה לאויר כגון הבורגנין שבשדה (תוספתא ערוב׳ ג ט). עמוד שהוא מוטל באויר (שם אהל׳ יג ט). ארובה שהיא לאויר ואין בה פותח טפח (שם יא ו). וכיון שיצא (הילד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח (נדה ל:). אמר ר׳ שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן (המאורות) באויר ואם שפין ברקיע (מד״ר בראש׳ ו). וילך דוד ואנשיו בדרך וכי באויר היה להם ללכת (מדר׳ תהל׳). נטל הקב״ה ארונו של אהרן והעבירו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח באויר (פרקי ר״א יז).—ובמליצה : היתר נדרים פורחים באויר (תוספתא חגי׳ א ט), ר״ל אין לזה שום יסוד.—ומשל : זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל (מד״ר במד׳ כ).—ומוקף מחצות : ובית שער ואוירה של חצר (אהל׳ יח י). כל אויר שתשמישו לבית דירה כגון הדיר והסהר והמוקצה והחצר (תוספתא ערוב׳ ג ט). מעשה שהביאו קופות של עצמות מכפר טביא והניחום באויר בית הכנסת (שם אהל׳ ד ג). אויר סוכה פסול בששה (ב״ב קסב:).—וכמו״כ חלל הכלי : נכנסו ידי לאויר כלי חרש (ידים ג א). כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור (כלים ח א). וטבול יום שפשט ידו לאויר חבית (תוספתא טהר׳ ס יג).—ב) עצם האד הממלא את חלל העולם, Luft ; air : האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר שהאש קלה מכולם (מד״ר במד׳ יד). המחן (את אפר הפרה) באויר (תוספתא פרה ט ח). אמר רב אויר מגדל (של דור הפלגה) משכח (סנה׳ קט.).—ובסהמ״א : ויאמרו לו (להמלך אנגיאס) חכמיו לא אויר ארצנו כאויר ארץ כתיים ולא מימינו כמימה על כן חלתה המלכה בהשתנות עליה האויר והמים (יוסיפון, פרק ג). וששה חדשים

[1]) יונית ἀήρ, רומ׳ aer, בסורית אַאַר, אַאִיר, מ״ר אאוראת, אַאראת, ובדבר נקוד המלה, הנה בתרגום ירושלמי ע״פ על פני רקיע שמים (בראש׳ א כ) : אַוֵּיר, האלף פתוחה והאות וו דגושה וצרויה. וכן נקדוה אברהם הבלמשי בספר מקנה אברהם, אליהו בחור בספר התשבי ולוי, וכן הקריאה המקבלה של הספרדים האות וו מונעת בתנועת צירי (סגול ארוך). אך האלף באה בשירי יהודה הלוי חטופה, כנראה מהבתים המובאים בפנים, שהראשון הוא ע״מ שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד, ובשניהם משמש אויר במקום יתד. והאשכנזים מניעים את האות וו בתנועת חירק, וממה שהם קוראים אויר בטעם מלעיל מוכח כי במבטאם האלף איננה חטופה, כי הם נוהגים להטעים אות חטופה בבוא אחריה אות סגולה (אֱמֶת—אֶמֶת, אֲשֶׁר—אַשֶׁר), או חלומה (אֱגוֹז—אֶגוֹז, אֱדוֹם—אֶדוֹם), אבל אם אחרי האות החטופה באה אות קמוצה (אֲנָשׁ, אֲרָם) וחרוקה (אֱהִי, אֱוִיל, אֲנִי, אֲרִי) נוהגים להחטיף את החטופה ולהטעים האות שלאחריה. ואעפי״כ חטפו קצתם את האלף (עי׳ בפנים מ״ר למשמעה ב). והיוצא מזה כי ארבע צורות למלה זו : אַוֵּיר (תרגום ירוש׳, אברהם בלמשי וכו׳), אֲוֵיר (מבטא ספרדים ור׳ יהודה הלוי), ולשתיהן אין הקש במשקלי השמות שנשארו לנו מעברית הקדומה, זולתי משקל פַּעֵל (מַקֵּל), פְּעֵל (זְאֵב), שניהם בלי יוד. והצורה השלישית היא לפי מבטא האשכנזים אַוִּיר, ע״מ סַפִּיר (כמו״כ מלעיל במבטא האשכנזים), והרביעית אֲוִיר אֲוִירִים (אנא הואל, כך גזרו), על משקל בְּרִית. ובמשני מנק׳ כ״י פרמה אַוֵּיר, אֲוֵר.

הולכת (החמה) לפאת צפון לחמם האויר והמים והעצים (רשב"ג, כתר מלכות). היי נשמות אויר ארצך, ומם'ר דרור אבקת עפרך, ונפת צוף נהריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי). וכל יום אשאפה רוח פאת ים ואשתומם לנוכח משכנותיו, ואולי יעלה ריח בשמיו ואכיר באויר עב תימרותיו (הוא, הנני יס). — ומ"ר: ברית נחלקה לאוירות (לאויר של כל מקום שיהיה נעים ליושבי המקום) (מד"ר ברא' לד).—ואמר הפיטן: עונינו גברו עד שמי אוירים (סליח' מנח' יוה"כ, אנא סולח). וזעקו וחננו לאל משפיל ומרים, חנונם הקשיב משמי אוירים (רשות נשבה"ג, כך גזרו, מחזור רומני).—ג) *מזג האויר, העת, Wetter; temps; weather: היה להם אויר יפה כמין הפסח ועד העצרת (מד"ר ברא' לד).—ד) *שטח חלק, לא כתוב בגליון סביב להכתב, וכמו"כ הרוח החלק שבין השורות, Raum zwischen Zeilen, espace entre lignes; space bet. lines: שני שיטין שאמרו (שאם חתימות העדים מרוחקות מגוף השטר השטר פסול) הן ואוירן וכו' שיטה אחת ושני אוירין וכו' ושלשה אוירים (ב"ב קסג.). שבמזרח יש י"א עמודים צא אחד מהם וכו' נשארו שם עשרה אוירים ועשרה עמודים בהחמשים אמה אויר ועמוד לה' אמות תן מהם ג' אוירים וג' עמודים וכו' וישארו לך ד' אוירים וכו' (חזקוני, תרומ' כז יח). יריעות עזים שהיו מחזיקות שלשים אמות באורך צא מהם כ"ד אמה ומחצה למ"ט אוירות נשאר לך ה' אמות ומחצה (שם כו ה). — ד) *אויר רע, חלירע, colera: ובענין חשש אויר ר"ל (רחמנא לצלן) תיכף כשיודע לבעה"ב חשש מה בביתו תיכף ומיד יודיע הדבר לפ"ה (פנקס קהלת קראקא שנת שנ"ה, אוצה"ס ז).—ה) *כל גוף אשר צורת האויר לו, גז, gaz, ומ"ר אוירים: אוירים או גופים מתפזרים הן המה הגופים אשר חלקיהם יכספו להתרחק זה מזה בכל זמן אשר ימצאו מקום מוכשר להתפשט בו (נבי רבינוביץ, תולדות הארץ ומים ג). חכמת הטבע (הכמיה) תורה לנו לדעת כי נמצאו מיני אוירים רבים מאד השונים איש מאחיו במשקלם בצבעם וריחם ובכל יתר סגולותיהם (הוא, הרכבה והפרדה, סימן קפג).—אוירים[1], מרומי האויר: אל תעופי בגאונך בעוף הפורח באוירים (תוכח' מוסר לעזרא הבבלי ט).

[1]) לפי הקש שמים.

אֵד, גוף אֵדי, שיש לו מתכונת ומראה האד. האויר הוא גוף אדי. — אִדָּה, התנשא באויר.— אֲוִירִי, אַוִּירִי, שיש בו מתכונת האויר.— אֲוִירִיּוּת, תכונת האויר.—אֶתֶר, אויר טהור, דק, הממלא, לפי דעת חכמי הטבע, את כל חלל העולם ממעל להאויר.

גַּלֵּי הָאֲוִיר, הנעשים מכל תנועה בו.

דָּאָה, עף מהרה.

זַךְ, זָכִיךְ, האויר הוא זך, שאפשר לראות דרך בו.

*טַס, עף.—*טִיסָה.

יְסוֹד, האויר הוא אחד מארבעה היסודות לפי דעת הקדמונים.

כַּדּוּר הָאֲוִיר, להתעופף בו באויר, עין כדור.

מֹאזֶן הָאֲוִיר, כלי לשקל את לחץ האויר.— *מְנִיפָה, מְרוּחָה, רְפָפָה, כלי ישתמשו בו אנשים ונשים להניע האויר, לעשות קרירות.—מַשְׁאֵפָה, מכונה לשאף בו האויר מאיזה מקום למען תהיה שם ריקות אמתית.

נָשַׁם, שאף האויר דרך נחיריו והכניסו לתוך הריאה וכו'.—*נְשִׁימָה, עי' במקומו.

סוּפָה, סְעָרָה, עי' רוח.—סְפוּגִי, נ' סְפוּגִיּוּת. —סְפִינַת הָאֲוִיר, סַפַּן הָאֲוִיר, מי ששט באויר בכדור האויר.—סַפִּירִי, זך.—סַפִּירִיּוּת.

עֲגֻלַּת הָאֲוִיר, האויר המקיף הארץ. — עוֹף, בעל חי העף באויר.—עָף, התעופף, התנועע בתנועת הכנפים ברום האויר.—*עִפּוּשׁ, האויר שנשחת.

רוּחַ, תנועת האויר, ועי' במקומו כל המתיחס לזה. — רִחֵף, העוף מרחף על... הרוח מרחף.— רֵיאָה, כלי הנשימה בבעלי חיים. — רָקִיעַ, כפת השמים הנראה ברום האויר שהמאורות כמו תלויים בו.

שָׁאַף, הכניס את האויר לתוך גופו דרך הפה. —שָׁט, באויר, טס.

תֹּכֶן הָאֲוִיר, מכונה לתכון חלישות האויר וכמותו.

אֲוִירוּת, ש"נ,—כמו אֲוִירִיּוּת: ולזה כשהוא מצטנן הוא מתדקדק ומשתחר לפי שיצא ממנו האוירות ולא נשאר ממנו אלא המימיות (רמב"ם דוכן, מנ"א ג ז).

אֲוִירִי[1], אֲוִירִי, אַוִּירִי, אֲוִירִי, ת"ז, לנק' אֲוִירִית, אֲוִירִית, אַוִּירִית, אֲוִירִית, מ"ר אֲוִירִיִּים, אֲוִירִיִּים,

[1]) עי' אויר, בדבר הנקוד.

אֲוִירִיִּים, אֲוִירִיִּים, אֲוִירִיּוֹת, אֲוִירִיּוֹת, אֲוִירִיּוֹת, אֲוִירִיּוֹת, —דומה להאויר, שיש בו מטבע האויר וסגולותיו, luftig, Luft...; aérien; airy: והבר (אלהים) אליו (לגוף האדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים וזה העצם הוא נפשו (חו״ה, הכהינס ס).—ולנק׳ אוירית: הצורה האוירית (רהכ״ד, אמונ׳ רמה א ב). החלק השני (של החמר הראשון) קבל צורה אוירית ונהיה בה יסוד האויר (ר״י א״ת, דות תן ז). ויש מי שחשב שהמלאכים יתלבשו בגופים אויריים וישיתעבו בקרבתם לבני אדם (ר״י אברבנאל, ירא). להם רצון ושמחה עם נדיבות גבורה ואהבה ליסוד האֲוִירִי¹) (כתי הנפש והלהב׳, כ״י פריז). קצת לצורה האשיית וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו הארצית (ר״מ נרבוני, מו״נ א עב). הרקיעים התחתונים שכולם מגשם זך אוירי (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, העתים ט). המקומות האויריים (רבב״ל דוראן, מג״א ג ד). וכשהוא (העץ) מתעשן יוצאים ממנו חלקים אויריים (בם כ א). (המזל) אשיי או מימיי או אויריי (ר״י מטוליטינה, מבפ׳ הכוכב׳ ד).—ובמשמ׳ של האויר: וכבר כתבו בזה הטבעיים שמלהט השמש כשיתרשם בלהות האוירי שנתחדש מהמטר תראה הקשת (ר״י אברבנאל, ב״ב כב). יש מי שאמר שהגופים בזמן התחיה לא יהיו מרכבים מהפכים אלא יהיו אויריים דקים וקלים (כוא, נחל׳ אבות, תחי׳ המתים). המים הנמצאים מכח העב האוירי והאד מכח הליחות (ר״מ קורדוביר, אילימה א א ז). — ומ״כ: מהסבות האויריות המתהפכות מהקיץ והחורף על האדם (ר״י אברבנאל, ברהב׳).—ובמשמ׳ שמדבר בו אדות האויר: ואם למדת הפרשה עברי, הראית ספר האוירי (עמג׳, מחבר׳ ח).

אֲוִירִיּוּת, אֲוִירִיּוּת, אֲוִירִיּוּת, אֲוִירִיּוּת,— תכונת גוף אוירי: כי הם (השדים) נעלמים מעיני בני אדם להקותם ואויריותם (ר״י אברבנאל, ותלא). שיסודם (של חשדים) הגובר הוא האישיות והאויריות (נוה שלום כ א). והאויריות והמימיות בנערים יותר והעפריות בישישים וזקנים (קאנון א א, הבנים).

אֲוִיר קַדְמוֹן,—בלשון המקבלים, כנוי לספירת כתר: אויר הקדמון שהוא הכתר (התייט, פי׳ על מערכ׳ האלהות, פרק ג). ומה שהספירה הראשונה נקראת אויר קדמון לא נקראת כך מפני שהיא קדמונית כי אין קדמון ואין ראשון אלא הקב״ה (שם, כבם אחד הקדמונים). הספירה הראשונה נקראת האויר הקדמון וכו׳ והנה בהסתלק היו״ד מאויר ישאר אור וזהו אור שכבר היה רוצה לומר כי אור נכלל באויר קדמון (הרקאנטי, ברא׳ ג:). קודם האצילות היה האויר הקדמון יחיד ולא היה נוטה מצד עלויו כלל והיו כחותיו של הקב״ה נסתרים וכו׳ וכשעלה הרצון מלפניו וכו׳ להמציא פעליו המשיך תוצאות התעלומה וכו׳ ונאצלו הספירות הקשורים בו כשלהבת הקשורה בגחלת ושואבים השפע והרצון ממנו יתעלה (שם.). כי האור הזה היה גנוז באויר הקדמון הנקרא חשך כי הם מכוונים ה׳ כנגד ה׳ ועל כך נקרא בכל מקום בשם המיוחד (בם ד.). מצמצום הא״ם ב״ה נמשך האויר קדמון חלל ומקום לכל העלולים הנמשכים אחריו (בער הבמים, אירכו ו ז). סוד בוצינא וכו׳ התחלתו באויר קדמון שהוא לדעתי אדם קדמון אך בלתי מתוקן ושלם (בם ד). דע שהאויר קדמון הוא כולו אֵין שלא נעשה כ״א בהעדר ובהסתלקות האור חצי המלבוש שנשאר הרשימו וכו׳ ונקרא אויר קדמון מפני שהוא שלול גם מהרגשה (עמה״מ, א״ק ו). אדם קדמון נקרא הכמה אויר קדמון נקרא כתר באופן שכתר הוא במקום זעיר (בם, עולם התהו כט). שמתוך דבריו (של הזהר) משמע למבינים שאויר קדמון עם כל מה שיש בתוכו הוא בערך מלכות לגבי הגליפו והמלכות לערך זעיר (בם, ריבא דו״א יב).

אוֹכִיל¹), ב״ז,—דבר מזון, אֹכֶל, Speise; nourriture; food: ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על

---

¹) כך מנקד שם, אך הנקוד כנראה יותר חדש מגוף כתב היד.

¹) כל מרי הדקדוק שלנו, ריב״ג (בספר הרקמה), רד״ק (בשרשים), ר״י דוראן (אפודי), אברהם הבלמשי, וכו׳ החליטו כי היה בעברית הקדומה משקל פועיל, ואמרו כי היה השם אוכיל, ונתנו לו חברים את אוביל ואופיר. אך שני אלה הם ש״ע פרטיים ואין ראיה מהם. ר״י דוראן מיחס לו עוד אה, את השם בורית, אם שרשו ברת. אך אחוה זו מספקת מאד, יען כמעט ברור הוא כי ת בורית אינה מן השרש ועפי״ר תבא מלה זו חסרה ומשקלה פעית. יתר דמיון עם אוכיל יש לתופין (ויקר׳ ו יד, בקלת ספרים מלא), וגם לתומיך (תהל׳ יו ה) שהביא ריב״ג, אעפ״י שגם במלה תופין (אפי׳ אם הנוסחה נכונה) יש ספק אם שרשו הוא הפן, והמלא תומיך היא בינוני ולא שם, ויש גם מפקפקים בהנוסחה. וקצת מההדשים (אולסה׳ ואחרים) אמרו שמשקל זה הוא

זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי ע̇ל על לחיהם ואט אליו אוכיל[1]) (הושע יא ג-ד).—והשתמשו קצת הסופרים במשמ׳ א̇כל סתם: ויט אליו א ו כ י ל לבעבור ינחה את בניו במעגלי תורה (ר״ש בלוך, מכתב, אולה״ס ד)׳

אוֹכֶל[2]), א̇כֵל, ב״ז, לנק׳ אוֹכֶלֶת, מ״ר אוכלים, אוכלות, —כנוי למי שאוכל הרבה, Fresser ; gluton, manger, להאריה: ויאמר להם (שמשון להפלשתים) מהא̇כֵל[3]) יצא מאכל ומעז יצא מתוק (שופט׳ יד יד). — לתולעת או כנמה המשחתת התבואה, הגפן, וכדומה: וגערתי לכם בא̇כֵל[3]) ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה (מלא׳ ג יא).

אוּל[4]),

אוּל[1]), ש״ז, מ״ר אולים, סמי׳ אולֵי,—א) גוף מרכב מאברים, Körper ; organisme ; body: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות למותם[2]) ובריא אולם[3]) (תהל׳ עג ג-ד).—ב) חשוב ונכבד, ראש ומנהיג, Fürst, Edler ; prince, noble: ויגל (נבוכדנצר) את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת א ו ל י[4]) הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה (מ״ב כד טו).

***אוֹלָד[5])**, ש״ז, מ״ר אולָדים, — עץ שקוצצים עליו הקולמס ומערבים בו הדיו: האולד[6]) והקולמוסים והמטלטלות והמשקלות (תוספתא כלים ב״ב, סוף). עץ שבתוך העץ לערב בו הדיו ולחתוך עליו ראש הקולמוס המשופה שמו א ו ל ד (רב האי גאון, פרוש כלים יב ח).

אוּלַי[7]), —מלה תורה האפשרות, תקוה, ספק, חשש, vielleicht ; peut-être ; perhaps. —אפשרות: אולַי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה (בראש׳ יח כד). ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם

שארית משקל ההקטנה שהיה נהוג בלשון כמו בערבית פועיל. ברט (מבה״ש דף יד.) דחה מציאות הקטנה זו, וכבר טען עליו קניג (ב קיד) והוכיח כי החלטתו שבעברית הקדומה לא היתה כלל נהוגה צורת פועיל אינה מוכרחת ובעבר׳ בזמן המשנה בודאי היתה נהוגה צורה זו להקטנה כמו בודידה, שומירה, ולכן לא נמנע הוא כי היה נהוג בלשון, ואולי רק בישראל, המשקל א ו כ י ל לא במשמ׳ מעט אכל כ״א אולי בדבור של הזערה, כמו בדבור לילדים וכדומה.—[1]) המדקדקים שלנו שנזכרו למעלה אמרו שזה ש ם ע״מ פ ו ע י ל, אך הרד״ק (במכלול) סבר כי זה הפעי׳ מן אכל, וכן רוב החדשים: גזני אוכל, אולסה׳, שטדה וכו׳. אבל זה אינו מתישב כלל על לשון הכתוב, ואפי׳ אם נגיה (כמו קניג) ואט אליו ו א ו כ י ל ג״כ המליצה דחוקה. ויתר נראה דעת המדקדקים שלנו שזה שם, ואולי היה המשקל הזה נהוג רק במקומו של הושע, ואפשר שהיה השם הזה נהוג רק בדבור לילדים, ולכן הושע שאהב לדבר בלשון ההמוני, הואיל ודמה אותם לילדים (תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי) השתמש גם בשם א ו כ י ל כמו שמשתמשים בדבור עם הילדים וכדומה, ויש מגיהים בפסוק זה הגהות אחרות.

[2]) משקל סופר. באשורית אכלֻ — זאב, ותולעת המשחתת הדגן (מלון אשורי, דליץ ומוס ארנולד). בערבית אכאל, אכיל, אכול a), מי שאוכל הרבה. —[3]) שניהם כ ת י ב י ם חסרים, אך דינם להיות מ ל א י ם, מפני שהוא שם ולא בינוני.

[4]) שרש שמי. בערב׳ שרש אול b) משמש במשמעות רבות, ובהן: הקדים לפני, והשם אֶל c) החשוב והטוב (בבהמה ועץ), ועמודי האהל, ומה שנראה מרחוק בבקר ובערב, ומשפחה, בית המלכות. והשם אלה d) כלי מלאכה וכמו כן אברי הגוף. בארמית נשארה לו רק משמעות קדם: אולא.

[1]) משקל אור, גוף. ולא ידוע מקורו.—[2]) אולי למו תם, בשתי מלים, ופרוש תם כמו תָּמים, בלי כל מום. —[3]) דמיון צורת מלה זו עם צורת השם אוּלָם (אולם הבית) הטעה רוב המפרשים והביאם לחשב כי גם כאן הכונה לאותו שם, ואנסו את הכתוב בפרוש דחוק וזר: חזק כמו אולם, מה שאי שאפשר כלל, יען נושא המשפט הוא ר ש ע י ם והיה צ״ל ב ר י א י ם במ״ר. אך כבר הרגיש הראב״ע כי ם אולם היא שמוש, ורצה לאמר א ו ל ש ל ה ם, ויפרש אול כח ועצמה, וכן פרש הרד״ק. אבל גם פרוש זה אינו עולה יפה, כי אין טעם במאמר: ה כ ח שלהם הוא ב ר י א. ולכן נראה יותר דעת המבארים החדשים, המפרשים אול במשמעת גוף.—[4]) כך הוא ה כ ת י ב, והקריא הוא אֵילֵי כמו אֵילֵי, כמו אֵילֵי מואב.

[5]) משק׳ כוכב, עולם, ולא נתברר מקורו, ועי׳ להלן בהערה לאולר.—[6]) כך בתוספ׳ צוק׳ וכך במשנ׳ עם גוף פרוש הרמב״ם בב״י ברלין. המו״ל פרוש רה״ב הגיה אולר, עפ״י גרסת הספרים. ועי׳ הערה לערך א ו ל ר.

[7]) באשורית אלא (מלון אשורי, דליץ ומוס׳ ארנולד). מרכב לפי דעת רוב חוקרי הלשון מן או ומן לא, לו. ברט דחה זה ומדמה לה המלה הארמית לואי ובעברי׳ באה ו לפני ל, ובערבית אפשר דומה לאולי המלה לַי, לַית a) שר״ל אף על פי כן.

---

a) أكّال أكيل أكول b) ول c) ل d) الة

a) لَيتَ

תשיבו בידכם אולי משגה הוא (שם מג יב). ויהי בצהרים ויהתל בהם (בנביאי הבעל) אליהו ויאמר קראו בקול גדול וכו׳ אולי ישן הוא (הבעל) ויקץ (מ"א יח כז).—תקוה: כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (בראש׳ לב כא). ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (במד׳ כב ו). עתה נלכה שם (אל שמואל) אולי יגיד לנו את דרכנו (ש"א ט ו). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (ירמ׳ נא ח). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (ישע׳ מז יב). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (איכה ג כט).—חשש לשעבר: כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה).—חשש להוה: ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית (יהוש׳ ט ז).—חשש לעתיד: אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה התשחית בחמשה את כל העיר (בראש׳ יח כח). הן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (שם כז יא-יב).—ועם לא: ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי (שם כד ה).—וכמו אפילו: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעהו (הושע ח ז).—ובמקום לולא: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (במד׳ כב לג).—ועם ב בראש, באולי: ואם באולי היה ראוי לבוא על ישראל שום אבילות וכו׳ (צרור המור, ויחי). ואם באולי נמצאו בנביא דבר או דברים שנראה שהם סותרים (העקרים ג ג). ק"ק רודם יצ"ו הסכימו וקבלו עליהם בחומרות גדולות שלא יוכל שום ישראל וכו׳ להיות קהיו"א על הקהל וכו׳ ומינו עליהם ג׳ פרנסים וכו׳ ואם באולי הקצין וכו׳ ירצה לשום עליהם קהייא שישתדלו בכל מאמצי כחם שחפץ הקהל יבא לידי גמר (שו"ת רדב"ז ג תסז). אם באולי יעלה על הדעת שיש בספר הזה דברים שהם נגד האר"י ז"ל אל ידינני לכף חובה אלא יתלה הטעות בחסרון ידיעתי (הקדמ׳ משנת חסידים). שאם באולי הקהל יתעצם עלינו ויבחרו להם שוחטים אחרים במקומך וכו׳ ריוח והצלה אעמיד לך ממקום אחר (שו"ת שמב גדק׳ יו"ד כ). ומצוה ג"כ על כל גדול העיר בשיערב (ערוב תבשילין) לעצמו שיערב לכל בני עירו שאם באולי יהיה אחד מבני עירו טרוד ולא יערב וכו׳ שיצא בערובו (הלכות או"ח תקכז ז). אם באולי לא ימצא (העורב ששלח נח מהתיבה) מנוח ותהיה עדין מ"מ קרוב הדבר שיוכל לשוב לפחות (פענח רזא, נח ה). צוה לו שאם באולי ישלח יברור לפחות הכשרים בעיניו באולי לא יטעו (שם, בלק).

הנרדפים: *אֶפְשָׁר, *שֶׁמָּא.

אוּלָם[1],—מלת הקשור, תורה: א) הסכמה והגבלה למה שנאמר קודם, כמו אבל, עם כל זה, אלא, nichtsdestoweniger, jedoch; néanmoins; nevertheless, ותבוא עם וְ: ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל וְאוּלָם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראש׳ מח יט). ויאמר יי׳ סלחתי כדברך וְאוּלָם חי אני וימלא כבוד יי׳ את כל הארץ כי כל האנשים הראים את כבודי וכו׳ אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד׳ יד כ-כג). ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן פן יעצב וְאוּלָם חי יי׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג).—ב) כמו אבל, aber; mais; but: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל וְאוּלָם לוז שם העיר לראשנה (בראש׳ כח יט). ויקראו שם העיר דן וכו׳ וְאוּלָם ליש שם העיר לראשנה (שופט׳ יח כט). ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם (של ישראל) על כן חזקו ממנו וְאוּלָם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם (מ"א כ כג). ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה א־הים וְאוּלָם אנכי מלאתי כח את רוח יי׳ ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו (מיכה ג ז-ח).—ובלי וְ: ויען השטן את יי׳ ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו אוּלָם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך (איוב ב ד-ה). כי אדם לעמל יולד ובני

---

[1] רוב חוקרי הלשון סוברים כי זאת מלה מרכבת מן או ומן לַם a) הערבי, שפרושו הוא לא. אך קשה לשער באיזה דרך קבלו או ל׳א משמעת אך עם כל זה. ויש מדמים לאוּלָם המלה האשורית אַלַּם, שר"ל בפני, ונוזרים אוּלָם מן אוּל (קֶניג, בוהל) במשמ׳ העומד בפני, ובהוספה סופית ־ָם כמו אמנם, יומם, חנם. וגם זה דחוק.

a) لم

רשף ינביהו עוף אולם אני אדרש אל אל (אי׳ ה ז-ח). —ג) במשמ׳ רק, אפס, allein; seulement ; only : כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי (שמות ט יה-יו). ויאמר דוד לאביגל ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים והושע ידי לי ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש״א כה לב-לד). —ד) אחרי הפסק, להתחלת ענין אחר: ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה וכו׳ (איוב לג א). —ה) ואחרי אם—אם, במשמ׳ במה שנוגע לפר׳...: ותמצא אדון הנביאים כלם יאמר לכלל ישראל שמע ישראל וכו׳ ויעורר היחידים אל דרכם המיוחד אם בבאור ואם ברמז אולם בבאור במאמרו וידעת היום והשבות אל לבבך (ר״א דלמידיגו, בחינ׳ הדת).

ב. **אולם**[1]), אלם, ש״ז, מ״ר אולמים, סמי׳ אולם, אלמי, (אולם, אולמי), בכנ׳ אולמיכם, —א) חדר גדול על פני כל הבית, Vorhalle; vestibule : והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו (מ״א ו ג). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי יי׳ (יואל ב יז). והנה פתח היכל יי׳ בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש (יחזק׳ ח יו). (ובבוא הנשיא) מדרך אולם השער יבוא (שם מד ג). — ומ״ר: וההיכל הפנימי ואלמי החצר (שם מה יט). —ב) חדר גדול מרוח, Saal; salle hall, אולם הכסא, אולם המשפט: ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם המשפט (מ״א ז ז). —*פתח של אולם, שהיה גבהו ארבעים אמה ורחבו עשרים (מדות ג ז). — והיה למשל לפתח גדול, רחב, ולרחב בכלל: לבן של ראשונים כפתחו של אולם (ערוב׳ נג.). —*בריא כאולם[2]), בריא, חזק: אשפך שיחי לפני צורי, בלב נשבר ולא כאולם בריא (סליח׳ מנח׳ יוה״כ, אפפך שיתי). יש שישכב בריא כאולם בטרם בקר ואיננו (ר׳ קלונימוס, אבן בחן). —ובהשאלה: ואולם הדבר בכל

הצדדים בריא כאולם שהמשפחה בהכשרה עומדת (שו״ת רבב״א ה בט). —ג) *חזק, stark; fort; strong : יפעת עפרים שאגת אריה, לא נהיתה כזאת ולא תהיה, ישאג ויטרף כארי אולם[1]) ישק בפי טרפו עדי יהיה (ר״י הלוי, יפעת עפרים). —ועפ״ר עם בריא: היוכלו כל חכמי הגלילות ואם יתן להם מלא ביתי כסף וזהב לעשות ארבות בשמים להזיל ולהשיל מהם דרך ארבה כחות אחרות ובנין חדש להשיבני רענן כברוש ובריא אולם (ידעי׳ בדרשי, בחי״ע ו א). ובמרוצה כאיש גבור בריא אולם עשה (אברהם) כל העבודות ההמה (ר״י אברבנאל, וירא א). שידו וכל גופו של משה היה שוה המזג ובריא אולם (הוא, שמות). והוא (שאול) היה יועץ וחכם ובריא אולם (הוא, ש״א כח). אם יהיה בריא אולם וחזק הבנין ונראה פניו יפה (לידה לדרך א ג ח). ביאור בעזר וסיוע לזכרון בריא אולם (לב האריה, א׳ מודינא). חלי אין מרפא בסיל חכם בעיניו כי כבריא אולם לא ידרוש ארוכה לחליו (ר״י סטנוב, אסף א, י י-יא). אל תיגע להעשיר הרבה פן תמות ברשע כסל בעודך בריא אולם (שם ג, עט ד). — ולדבר מפשט: בהיות הכח המתפעל באשה המקבלת מוכן ובריא אולם (ר״י אברבנאל, במות, ויגך אי״ב). — ונהג העם בארץ ישראל לברך אדם חולה או שחלה והבריא לקרא לו: בריא אולם!

***אולר**[2]), אולר, ש״ז, מ״ר אולרים, — תער הסופרים, סכין קטן שמתקנים ומשפים בו הקולמוס לכתיבה, Federmesser ; canif ; penknife : האולר[3])

[1]) משקל כומז, עוגב. וקמץ ע״פ קיים גם בסמי׳ יחיד כמו כתב, יקר (בד״ל, רקמה). ובסמי׳ רבים אלמי אף שעפ״י ההקש היה דינו להיות אולמי או אולמי. ומקור השם לא נתברר. קצת חכמי הלשון סוברים שהוא נגזר מן אול במשמעת קודם, ואיננו מחוור. ביתר לשונות השמיות אין לו חבר. — [2]) עי׳ הערה לערך אול טעות המפרשים (ואפי׳ ריב״ג בעצמו) בפסוק ובריא אולם (תהל׳ עג ג), וע״פ טעות זו נשתרש אח״ב המנהג בלשון לאמר בריא כאולם, בריא אולם, במשמ׳ בריא וחזק. — [1]) כמו זהב אופז, אך לא ינקב ולא יתרבה, מפני שאיננו ש״ת כ״א שם, משקל פועל.

[2]) כך נקדו לוי, ע״מ כוכב, עולם, בוקשד׳ וכשתלי אולר, וכך במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה. וצ״ד אלר. דיסו׳ אלר, קוה׳ אולר. מקור המלה לא ידוע. לוי בסמכו על נוסח׳ משבשה בהערוך, שחותרין בו, במקום שהותכין בו, חפץ לגזור אולר מן מלה יונית אורוססו (ὀρύσσω), אבל כבר העיר דר׳ פלישר כמה רחוקה השערה זו, ויחליט כי זאת המלה היא אחת מהמלים הרבות, שנשתרשו בלשון היהודים בזמן המשנה, שאין לעמד על מוצאן. יסטרוב גזרו מן ילד. קרוים חפש לו מקור אחר ביונית, אך כבר דחה לו (הער׳ לקרוים) את כל ההשערות הללו והעיר כי בפרושי הדברים והכלים היותר בני סמך הם הגאונים. — [3]) גרס׳

והקולמוס (כלים יב ח). והאולר שכורתין בו הסופרים ראש הקולמוס של קנה (רמב"ם, כלים ט יו).

אִוֶּלֶת²), ש"נ, בכנ׳ אִוַּלְתּוֹ, מ"ר אִוָּלוֹת, אִוַּלְתּוֹת,—א) העדר שכל, Dummheit; sottise; foolishness: ערום כסה דעת ולב כסילים יקרא אולת (משלי יב כג). אולת שמחה לחסר לב (שם יה כא). אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (שם כז כב). פגוש ד"ב שכול באיש ואל כסיל באולתו (שם יז יב).—ובמשמ׳ דברי שטות, מעשה בלי דעת: לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת (שם יה ב). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו (שם כו יא). אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו (שם ד-ה).—ומ"ר אִוַּלְתּוֹת: ואינם הושבים כי כאשר הם מדברים בקצת האולתות האל והגבוהות ימותו ויאבדו (ר"י א"ת, הקדמ׳ חו"ד גרסע"ג).—ב) אשה שאין לה דעת, dumme; sotte; stupid: חכמות נשים בנתה ביתה ואולת³) בידיה תהרסנו (משלי יד א).

***אוֹם¹)**, ש"נ, מ"ר אוּמוֹת,—א) פרות כבושים מרסקים או מבשלים וכיוצא בזה שנעשו כעין גוף רך אחד, Marmelade; marmelade; marmalade: אם היה (השרץ שנמצא בריחים של בית הבד) נוגע באום (טהר׳ ט ח). התמרים והגרגרות שהפכן ונעשו אום (תוספתא עוקצ׳ ב ז). היתה לו אום של זיתים ועתיד להופכו(ה) כיון שתקע בה יתד אעפ"י שיש בה גושין הרבה הרי אלו אינן חיבור (שם טהר׳ י יא). גרגרין שנשרו במים ונעשו אום (שם יב). שרץ שנמצא על אום של זיתים והן הזיתים שנעשו כולן גוף אחד אפילו נגע בכשעורה הכל טמא (רמב"ם, טומאת אוכל׳ ו טו).

א. ***אוֹם²)**, ש"נ,—א) כמו אֹם: מה למטן עשה בת זכר כבת נקבה אף למעלן נעשה אום זכר כאום נקבה (ירוש׳ יבמ׳ יא יא ד).—ב) עקר הנגע, המכה, בנגוד להפשיון המתהוה אחרי כן: בהרת כגריס ופשתה כחצי גריס והלך מן האום כחצי גריס (נגע׳ ד ח). היה בו (בהשחין) פסיון והלך לו פסיון או שהלבבה לה האום או שנתמעטה (שם א ה).

ב. ***אוֹם³)**, ש"נ,—חלק עצם הריאה שהאונות מחברות ודבוקות בו, כמו אומה שלקמן: ניקבה האום של הריאה אעפ"י שדופק סותמה טרפה (רמב"ם בתיט׳ ז ג). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן (שם ה).

אומד, אומדן, — עי׳ אֹמֶד, אֹמְדָן.

ספרי הדפוס, וכן משניות עם גוף פרוש הרמב"ם, וכן הערוך, וכן כ"י פרמה. והביא הערוך שני פרושים האחד שהוא עץ שקוצצים עליו הקולמוס, והוא פרושו של רה"ג, אך גרסתו היא אולד ברלת. והפרוש השני שהוא כלי שמשפים בו ראש הקולמוס, וכן פרש הרמב"ם בפרוש המשנה שלו, כתב וז"ל: אולר אלמקט׳ והו אלה תקטע בהא אטראף אלאקלאם (תרגום דרנבורג: אולר הוא סכין קטן והוא כלי יחתכו בו קצוות הקולמסים). והשתמש בו הרמב"ם במשמעה זו בספרו משנה תורה. ומ"מ אין לדחות פרושו של רב האי גאון שמפיו אנו חיים בפרושי מלים רבות שמסר לנו כמו שקבל מרבותיו. אפס, בהיות שגרסתו היא אולד בדלת, וגם בתוספתא הוצ׳ צוק"מ כך הגרסה, וכך במשנ׳ עם גוף פרוש הרמב"ם כ"י ברלין, יש לקבל מלה זו בשם בפני עצמו להכלי שזכר הגאון והמצוי באמת בארצות המזרח במקום שמשתמשים עוד בקולמסים של קנה, ועי׳ למעלה ערך אולד.

²) משקל אִגֶּרֶת. ומ"ר דינו להיות אִוָּלוֹת, אִוָּלוֹת. ור"י אבן תבון שהשתמש במ"ר אִוַּלְתּוֹת נהג בזה לא כדין המשקל, אך לא נגד הקש הלשון, כי כבר נהגו העברים מנהג זה באשפת אשפתות, אלמנות אלמנותים, תזנות תזנותים, כמו שאברר הטעם במקומו. וכן נתקבל אח"כ בלשון מ"ר לאדרכתא אדרכתות, אסמכתא אסמכתות, וכן תוספתא תוספתות.—³) משקל אַלֶּמֶת, חַגֹּרֶת, חֲרֹשֶׁת. ואמר ר"י בן גנאח וז"ל: והיתה ההקשה על הדרך הזה שיאמרו בלשון הנקבה מאויל אחר הפוך ההא תו ואחר חסר היוד אולת ע"מ גברת ממלכות ומפני שהיה קשה להם נטו אל בנין אדיר ואמרו ואולת בידיה תהרסנו והוציאו התאר מוצא השם (ספר הרקמה). וכן ת"י שטיתא. רש"י: אשה שוטה. וכן הראב"ע, וכן הרד"ק, והביא דמיון עִוֶּרֶת, אמר וז"ל: ויתכן להיות השם והתאר משקל אחד ויהיה אולת בידיה תואר בפלס עִוֶּרֶת, ואעפ"י שזה חירק וזה פתח הכל אחד במשקל. ע"כ. ואולי היה לפנים בלשון משקל אֱוִל כמו פִּקֵּחַ, ומזה בא אֱוֶלֶת. ואפשר כי חמשה אולים שנמסרו במסורה חסרים (ישע׳ יט יא, תהל׳ קז יז (במקום הזה יש מפקפקים באמתת הנוסחה), משלי יד ט, יז כב) הם מזה המשקל.

¹) כך נקודה מלה זו במשניות מנקדות, וכן נקדר לוי, והוא ע"מ פום.

²) הזרה לקריאה הקדומה, וצריך באמת לקרא אֹם, ועי׳ שום—שֵׁם.

³) סוברים, כי היא היא המלה אום הקודמת, במשמעת אֹם. ואולי צמחה המלה מעצמה מהשם אונא, כדי להבדיל בין שני חלקי הריאה. וכן אומא אומה, מן אונא אונה. בארמית בתשוב׳ רב שרירא גאון: בהרתי אומי דריאה (תב׳ הגא׳, הרכבי שנא).

אוּמָה¹), אוּמָא, ש״נ, מ״ר אוּמוֹת, — חלק הריאה שהאונות מחברות אליו: אונה דריאה דסמיכא **לאומה** דריאה (רב למח גאון, חמדה גנוזה סא). כשמכנים הטבח את ידו יבדוק בריאה בשתי **האומות** משני צדדין וכו׳ ואם ידבק אוזן הסמוך **לאומה** עם **האומה** (הלכ׳ קצובות לר״י גאון, בקבץ תורתם של ראשונים של הורוויץ). ואונא הסרוכה **באומא** והיא אצלה וכו׳ לא מצינו **אומא** בגמרא (רש״י חול׳ מו:). ולכך קראוה ראשונים **אומא** לפי שאינה בכלל אונות (תוספ׳ שם מז.). וכי בשביל שהשוטים קראוה **אומה** באסור אנו הבהמה (תשובות רש״י). חמש אונים יש לה לריאה שלש מימינה ושנים משמאלה חוץ משתי **אומות** גדולות שהן גופה של ריאה (ר״י הדסי, האשכול רלד). הריאה יש לה ב׳ **אומות** גדולות וה׳ אונין (הראב״י תותן הראב״ד, האשכול, סדר י״ח טריפות). נהגו שבחי מקומנו להתיר סירכא העולה מן **האומה** לדופן (בו״ת רשב״א א׳ בעח). ז׳ כנפי ריאה ה׳ אונות וב׳ **אומות** (רמ״ק, איגימה, עין במבוה א). נמצאת אונה יתירה בסוף שיפולי **האומה** כשרה (ר״י קארו, בו״ע יו״ד לה ד). שאנו רואים שהסירכות מצויות במקום היתוכי דאונות יותר משהן מצויות למטה **באומה** (מגיד מבנה, רמב״ם שחי׳ ז ג, בשם הגאונים).

אוֹמֵן²), אֹמֵן, ש״ז, נקב׳ אֹמֶנֶת, אֹמֶנֶת, מ״ר אֹמְנִים, אֹמְנִים, אוֹמְנוֹת, אֹמְנוֹת, — מי שאֹמֵן את הילד, מגדל ומרבה אותו, Erzieher; éducateur; educator. האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האֹמֵן את הינק (במד׳ יא יב). ותקח נעמי את הילד ותשתהו בחיקה ותהי לו לאֹמֶנֶת (רות ד יז). וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים וכו׳ ותשאהו אֹמַנְתּוֹ ותנס (ש״ב ד ד). וישלח (יהוא) שמרון אל שרי יזרעאל הזקנים ואל האֹמְנִים (מ״ב י א). והיו מלכים אֹמְנַיִךְ ושרותיהם מיניקתיך (ישע׳ מט כג). — ובפזמון: לו אהיה יונק ואתה **אומני** (ילד שגת עיני, א״מ ערלקי).

אוּמָן³), אוּמָן, ש״ז, מ״ר אוּמָנִיּוֹת, אוּמָנִים, — שורה אחתשל קמה שהקוצר הולך וקוצר מקצה השדה ועד קצהו, וכן בכרם, Erntestreifen; ligne de moisson; harvest-strip: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל **אומן ואומן** (פאה ד ה). פועלין אוכלין בהליכתן **מאומן לאומן** (ב״מ ז ד). לא יאכל עמו (הנודר הנאה עם המודר) מן האבום שלפני הפועלים ולא יעשה עמו **באומן** (נדר׳ ד ד). שבלרוגליות ורוגליות **אומן** בפני עצמו (ירוש׳ פאה ג ג). — ומ״ר: פועלים אוכלין ענבים בראשי **אומניות** שלהם (ב״מ פט:). — ובכלל ההליכה מן קצה אחד עד קצה השני: וירגלו (המרגלים) אותה (את הארץ) מלמד שהלכו בה ארבעה **אומנין¹)** שתי וערב (רש״י דבר׳ א כד).

אוּמָן¹), ש״ז, מ״ר אוּמָנִים, — א) אדם מלמד במלאכה מן המלאכות, Handwerker; artisan: ההדיוט תופר כדרכו **והאומן** מכליב (מו״ק א ח). עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה **אומן** (שם י). אלו כלים שאין **האומן** רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה וכו׳ (שבי׳ ה ו). בכפיפה מצרית (שנפחתה) שאף **האומן** אינו יכול להחזירה (כלים כו א). הנותן כליו **לאומן** לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא

---

¹) משקל עברי מן **אומא**, ועי׳ למעלה הערה לאום.

²) מן אמן.

³) ע״מ אוצר, עולם, כומז, עוגב, ומ״ר דינו להיות אומנים או אומנות, כמו אוצרות, אך הרבים **אומניות** קצת ראיה כי מלה זו ממקור זר מוצאה, ובאמת לוי גוזר אותה ממלה יונית ὄγμος, שפרושה קו, שורה, אך זה רחוק, וכן לא הביא ש׳ קרויס מלה זו בין המלים השאולות. וכבר העיד דלמן (ZDPV, XXVIII, 55) כי הפלחים הערבים קוראים גם עתה שורה זו אמאן a): כשיש קוצרים אחדים לקצור שדה, מעמידים את הקוצרים בשורה מימין לשמאל, וכל אחד מהם קוצר מה שלפניו עד קצה השדה, והוזר ומתחיל שורה חדשה. בדרום ומזרח א״י קוראים כל שורה כזאת, כשנים או שלשה מתר רחבה, וג״ה, ר״ל פניו, ובצפון, בפרט במרג׳ עיון (עמק יזרעאל) וכמו״כ בחלב, קוראים לזה **אמאן**, והוא מקביל ל**לגנה** שהיא שורה של זריעה, וישיר ע״ז הקוצר הערבי: יא אמאנך ריתך בור, ריתך מרעי לזרזור (אהה אומנך הלואי שהיית בור, הלואי שהיית מרעה לזרזור). ע״כ. הרמב״ם כתב בפרוש המשנה וז״ל: ולא יעשה עמו באומן שלא יקצור עמו בשורה אחת. וכן כתב במשנה תורה (נדר׳ ו יז), ועי׳ לחם משנה שם. — ¹) דר׳ ברלינר (פרש״י על התורה) העיר על זה וז״ל: בספרי הנוסחה אוננין ועי׳ ב״מ צ״א הפועלין אוכלין בהליכתו **מאומן לאומן**. ע״כ.

מן **אמן** עי׳ שם. משקל שׁוּטָל.

---

a) أَمَّان

כנושא שכר (תוספתא ב"מ ז יח). הילמי צריכה אומן מי מלה אין צריכה אומן (ירוש' שבת יד יד ג). באומן משל בית אבטינס שהיה נוטל בשכרו קטורת (שם שקל' ג מח:). כנוהג שבעולם בשר ודם בונה פלטין אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן (מד"ר בראש' א).—ואמר המליץ: אני גֹמר אני חמ־, אני כהן אני כומר, אני שוער אני זַמר, ואוּמָן לעשות רשת, אני בקי במרחשת, ובחצים ובקשת, אני שוע אני בושת, אני יקיר ושעשועים, אני איש חי אביר רועים, ואוּמָן טוב בבובעים (עמנ', מחבר' ט).—ובצרוף עם שמות אחרים, אִכָּר אומן, טבח אומן, אכר וטבח שזו אומנותם: כדי שיהא איכר אומן הוריש ושונה (תוספתא ב"מ יא ט). אם היה טבח אומן לא ישקול בידו ומניח מפני שידו כמשקל (שם יו"ט ג ה). הנוגע בפסיקות של שתי עד שלש אצבעות חיבור מפני שהבובס[1]) אומן מתלידו לתוכו (שם כלים ב"ב א ה). רופא אומן שריפא ברשות בית דין והזיק שוגג פטור (שם גיט' ד ו). (ספר תורה כתוב) בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן (שבת קלג:).—ובית האומן: מוליכין ומביאין כלים מבית האומן (פסח' ד ז). וגיזי צמר הלקוחות מבית האומן (ב"מ ב ב). תנור שבא מחותך מבית האומן (כלים ה ט).—ומ"ר: האומנים קורין בראש האילן ובראש הנדבך (ברכ' ב ד). נתן לאומנים לתקן וקלקלו (ב"ק ט ג). השוכר את האומנין והטעו זה את זה (ב"מ ו א). הלוקח כלים מאומני עם הארץ (תוספתא חגי' ג לד). צילצול היה במקדש של נחשת היה והיה קולו ערב ונפגם ושלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוהו ולא היה קולו ערב (ערכ' י:).—ומשל: שבע[2]) שנים היה רעב בארץ ועל פתח האומן לא עבר (סנה' כט.). אין אומן בלי כלים ואין חכם בלי ספרים (שו"ת גבול בנימין והקד' לוה"ת). הרגל עשה אומן (שם).—°אוּמַן יַד, מי שידו מהירה ופקיעה לעשות כל מלאכה: ודאי בבדיקה צריך אומן יד והרגל והרגשה (שו"ת חוות יאיר קעה), ועי' מלאכה כל השיכים.—ב) מקיז דם, מוהל וכדומה, Aderlasser; saigneur; surg. barber: כ' עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה בית דין מכין ועונשין וקופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה ובית הכנסת ובית המרחץ ובית הכסא רופא ואומן[1]) ולבלר ומלמד תינוקות (סנה' יז:).—ומ"ר: שמשי אומנין (ירוש' שבת ג ה.).

*אוּמָּנוּת, ש"נ, מ"ר אוּמָּנִיּוֹת, — א) ידיעה לעשות מלאכה בתקונה, Kunstfertigkeit Handwerk; métier; trade: ר' מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדוש' ד יד). אב היה אומן נותנין לו שני כלי אומנות מכל מין ומין (ערכ' ו ג). רבן גמליאל אומר כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה לכרם שמוקף גדר ולארים שמוקף סייג (תוספתא קדוש' א יא). ר' יוסי אומר משום רבן גמליאל כל מי שיש בידו אומנות למה הוא דומה לאשה שיש לה בעל בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה (שם). כל שאינו מלמד את בנו אומנות ילמדו ליסטות (שם).—ומ"ר: כל האומניות אדם הראשון למדם (מד"ר בראש' כד).—ומשל: תפשת אומנותי בוא לבוש לבושי (ילקוט שמעוני, תהל' עה).—ובמשמ' בני האומנות: שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסין (פסח' ד ו). ולא היו יושבין (בבית הכנסת הגדולה באלכסנדריה) מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכספין בפני עצמן וכו' כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו ומשם היתה פרנסתו יוצאת (תוספתא סוכה ד ו). מכאן אתה למד שאם ברח ראש האומנות ברחה כל האומנות (מדר' תהל' קיד ט).—°ועצם המלאכה, הדבר העשוי: לפיכך אין בני העיר מעכבין גם על המוכרים להביא אומנותם ולמכור לנקבצים לשוק (רמ"י ב"ב כב.).—ב) *עסק שאדם עוסק בו לפרנסתו: יה"ר מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו (ברכ' יז:). שכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו (שם מג:). לא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חבירו (מכות כד.). אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב בן אומנותו (מד"ר בראש' לב). — ג) בהשאלה, ערמה, תחבולה,

—[1]) גרסת הגר"א, וכן עמנ' לו REJ.XVI, 159. ובנוסח' הבובים. — [2]) גוף המשל בארמ': שב שני הוה כפנא ואבבא אומנא לא חליף.—[1]) בארמ' אומנא: האי מאן דשתי בקרנא דאומנא (מכות טז:), י"ל בקרן של מקיז דם. האי אומנא (ר"ל מוהל) דלא מייץ סכנה היא (שבת קלג:). וכן פרשו הגאונים והערוך ורש"י ורמב"ם השם אומנין במקומות האלה במשמעה זו. וכן סמ"ג: רופא והוא המוהל ואומן והוא המקיז דם.

Kunst, Kunstgriff; artifice: כל הצדיקים באו באומניות על הקב"ה (מד"ר שמות מז).—ד) עבודת המלכות, Staatsdienst; service d'état; state service: האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות[1] (ב"ב ט ז).— בעל אומנות, בעלי אומניות, עי' בעל׳ — ועי' מלאכה, השיכים.

**אומני, בת"ז, לנק' אומנית,—מה שנעשה במלאכה, באומנות, Künstlich; artificiel; artificial: יהיה צלם שם משתתף או מסופק אשר הוא נאמר על הצורה המינית ועל הצורה האומנית (ר"י חריזי, מו"נ א א). שתי הרכבות מעשי וטבעי ושניהם מראים חבור הנפרדים במקום אחד לבד כי ההרכבה האומנית מתגוררת והטבעית נמזגת (יוסף בן צדיק, עולם קטן א ז).

**אומנית, ש"נ,—אשה בעלת אומנות: אומנית שאמרה ששלחה הכלי ע"י קטן (תשו' מהרמ"ט ב קית).

און[2],

א.און[3], ש"ז, מ"ר אונים, — א) כח, עצמה, Kraft, puissance; strength: הנה נא כחו (של הבהמות) במתניו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ יו).—ואמר המשורר: נדוד הסיר אוני, והבהיל רעיוני, ושת פי ולשוני, אסורים בזיקים (רהב"ע, נדוד הסיר). — וישתמשו בו עפי"ר במ"ר: המוציא במספר צבאם (של השמים) לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישע' מ כו). נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (שם כט).—ובפרט כח גבר, כח ההולדה, Manneskraft, Zeugungskraft; force virile; virility: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני (בראש' מט ג). כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו (דבר' כא יז).—ולכן ראשית און, ראשית אונים, שם נרדף לבכור: ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (תהל' עח נא). ויך כל בכור בארצם ראשית לכל אונם (שם קה לו).—*בכור און, בכור מן האב, להבדילו מבכור פטר רחם, בכור מן האם: כי בכור און מקודש הוא (המכתר, פרשת בוא). הכתוב העדיף לבכור און לקחת חלק נוסף מן אחיו וכו' שבכור איש יקרא בכור און ובכור האשה יקרא פטר רחם (ג"ע לר"א הקראי, דיני ירושה ב).—ב) בהעברה, בן, יורש, Erbe, Sohn; héritier, fils; son, heri: אור חשך באהלו (של הרשע) ונרו עליו ידעך יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (איוב יח ו-ז). יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו (שם יב).—ואמר הפיט כמ"ר: השאננים בטח ובעמל אנוש אינימו, ועם אדם לא ינגעו אונימו (אחבכה לדעת, יוצ' שבת בראש').— ג) ימי הכח והעז של האדם, Mannesalter; virilité; manhood: בבטן עקב (יעקב) את אחיו ובאונו שרה את אלהים (הוש' יב ד).— ד) עשר, כמו הון, Reichtum; richesse; wealth: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי (הוש' יב ט).—ה) צער, צרה, Schmerz; douleur; sorrow: ויהי בצאת נפשה (של רחל) כי מתה ותקרא שמו בן אוני (בראש' לה יח).—ואמר המשורר: נחר בקראי גרוני, דבק לחכי לשוני, היתה לבי סחרחר מרוב כאבי ואוני (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס א).—ובמשמ' *איש קשה יום, בעל מזל רע: צר לי עליך המשורר בן אוני, גם אתה ידעתי חלית במוני (יל"ג, פסוק בבינה).—לחם אונים, שאוכל האבל בהיותו אונן: ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים להם[1] כל אכליו יטמאו (הושע ט ד).

און[2], ש"ז, בכנ' אוני, אונם, סמי' און,—א) מה שהוא נגד הצדק והישר, Ungerechtigkeit; iniquité; iniquity: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במד' כג כא). מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם (ישע' נט ו-ז). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה (איוב יא יד). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמי' ד יד). און יחשב (הרשע) על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (תהל' לו ה).—ב) בכלל, דבר או מעשה רע, Uebel; le mal; evil: כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (משלי ל כ). וישב עליהם את אונם וברעתם

---

[1]) באשור' אמנ אמנת עבודת הצבא (כרט).

[2]) שרש שמי, אך נבדלו הלשונות האחיות בשמושו במשמעות מתחלפות.

[3]) מלה עברית, ואין לה חבר בלשונות האחיות.

—[1]) יש מגיהים לחמם (DJ, V 30).

[2]) מלה עברית, ולא נשאר לנו במקרא ממשקל זה אלא ארבע מלים וכלן בעלי ע"ו, והן: און, עול, מות, תוך. והוא משקל פעל הקדום שנשתנה לפעל, ולפני מפיק ו נשמר קול הפתח ונתארך, אעפ"י שבמלת רות נשתנה לסגול ובעול נשתנה בסמי' עול. בנקוד הבבלי

יצמיתם (תהל׳ לד כג). — ג) כזב, שקר, מרמה, Betrug; tromperie; falsehood: התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון (זכר׳ י ב).—ומה שהושג באון וחמס: בנין ירצו דלים ידיו תשבנה אונו (איוב כ י).—ה) רעה, צרה, Unheil, malheur; misfortune: כי קול מגיד מדן ומשמיע און מהר אפרים (ירמ׳ ד יה). מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל׳ נה ד). ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון (שם צ י).—ו) דברים קשים, חרפה וקלסה, Schmähung; injure; reviling: אז תקרא ויי׳ יענה תשוע ויאמר הנני אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ישע׳ נח ט).—איש און, אנשי און, פעלי און, מתי און: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו (ישע׳ נה ז). אבי יבחן איוב עד נצח על תשבת באנשי און (איוב לד לו). הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און (שם כב יה). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת (עדת) פעלי און (ישע׳ לא ב). הלא איד לעול ונכר לפעלי און (איוב לא ג).—ובאה מלה זו גם במקום אין: הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (ישעי׳ מא כט).—*און גליון[1], כנוי של גנאי להספרים שמספר בהם חייו ופעולותיו ותורתו של ישו הנוצרי, Evangelium; évangile; evangel: און גליון[2] וספרי הצדוקים אין מצילין אותן מפני הדליקה (שבת קיו.). ובאו (הנוצרים) בספיקא הזאת (בענין זמן מותו של ישו הנוצרי) מפני שמצאו בתוך האון גליוניהם שנתלה בן ל׳ שנה (העבור לר״א הנביא ג י).

ב. און[3]), ש״ז, נקי׳ אונה, מ״ר אונים, אונות,—איש און, פשוט הדעת, פתי: במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים[4]) אבדה (משלי יא ז).

ג. *און[1]), אונה, אונו, אוני, ש״נ, מ״ר אונות, אוניות, — שטר מכר, מתנה, וכיוצא בזה, Schenk-oder Verkaufbrief; lettre de vente, de don etc.; bill of sale: האוכל שדה מחמת אונו ונמצאת אונו שהיא פסולה הרי זו אינה חזקה (תוספתא ב״ב ב ג). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי היא והוציא זה את אונו לומר שמכרת לי או שנתתה לי במתנה אם אמר איני מכיר בשטר זה מעולם יתקיים השטר בחותמיו (גמ׳ שם קלד:). המוכר עבדו לנכרי יצא לחירות וצריך גט שחרור מרבו ראשון אמר רשב״ג במה דברים אמורים שלא כתב עליו אונו אבל כתב עליו אונו זהו שחרורו ה״ד אונו אמר רב ששת דכתב ליה כשתברח ממנו אין לי עסק בך (קדוש׳ ו:). מי כותב את האונה וכו׳ מי מעיד על האונה (מד״ר ברא׳ עט). שניהם באוני[1]) אחת (שם ב).—ומ״ר: אחד מן האחין שהיה נותן ונושא בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאין על שמו (ב״ב נב:). כמה אוניות נכתבו לו (מד״ר ברא׳ פד). אנחנו הח״מ מעידים ומודיעים לכל רואי כתבינו זה שנתברר לנו באונות ושטרות שיש לו להח״ר קלונימוס ב״ר אשר חלק רביעית וחלק אחד מל״ו מכל הקרקע (QGJD I, 151). הנה נתברר ונודע לנו באונות ושטרות שביד מרת גננא בת ר׳ משה הלוי (שם 158).—והיחיד און: שטרי און, כותב עליהם און (תנח׳ ירוש׳, המספיק, ככר 93, בהערה ג).

א. *און[3]), ש״ז, מ״ר אונים,—כריכת חוטים, ובפרט של פשתן בצאתם מהטויה קודם שנתלבנו בתנור, Strähne; écheveau de fils; skein: אין נותנין אונין[4]) של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו). השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתן משיתלבנו (נגע׳ יא ח). תנור

זו פתוחה און.—[1]) מדרש מלים המוני ושנוי לגנאי של השם היוני.—[2]) כך בהערוך דפו׳ ויניציה, ובעה״ק שנת שי״ז ובעה״ק קראקא. ובדפוסים אחרונים מחקה הרשות, וכן בנוסה׳ התלמוד הגליונים. ופרש הערוך: פי׳ נכתב און על הגליון. ע״ב. והיא מדרש מלים המוני.

[3]) משקל טוב, ועי׳ לקמן. —[4]) רש״י פרש אונים בנין, ואינו נכון, כי הכנוי חסר. וראב״ע, וכן רד״ק במכלול בשם ר״י בן אלעזר אמרו כי אונים הוא ש״ת ע״מ טובים מלשון און, ויש מפקפקים בדיוק הנוסחה ומגיהים אוילים, עפ״י תרגום השבעים, וזהו המתישב ביותר לענין הכתוב, שר״ל כי האוילים אשר

סמכו על הרשע תוחלתם אבדה במותו.

[1]) מלה נכרית, והעד על זה אונו, אוני, ומ״ר: אוניות, והוא מיונית ὠνή, ולעניני מקח וממכר והיי המדינה קבלו היהודים הרבה מלים מהיונים והרומאים בימי שלטונם של אלו בארץ ישראל.—[2]) כך בב״י ודפוס ראשון, ובדפוסים נשתבש.

[3]) משקל הוט. לוי, קוה׳ וקר׳ רצו לגזרו מיונ׳ אך כבר דחה זה לוי, והמלה נושאת עליה חותם מלה שמית, אך לא נתברר מקורה, ועי׳ הערה שלאחרי זו.— [4]) תרגם רה״ג (נגע׳ יא ח) ביריה בטיית, והגיה קוהוט

לטמון בו א ו נ י ן של פשתן (ירוש׳ שבי׳ ס לו.).

ב.*אוֹן, ש״ז, — כמו אוּנָה: אם האונות הקטנות סמוכין א ו ן על א ו ן וכו׳ ואם ה א ו ן הקטנה דבוקה אל **האון** הגדולה אֵם הריאה (אלדד הדני, הוצ׳ אפשטין, הלכ׳ טריפ׳ ג ו-ט). — ועי׳ אוּנָה.

***אוֹנָאָה**, ש״נ, מ״ר אוֹנָאוֹת, — א) נזק שגורם המוכר להקונה בלקחו בְעד מה שמכר יתר משויה, או הקונה להמוכר בלקחו המקח בפחות משויה, -Ueber vorteilung; duperie; duping: ה א ו נ א ה ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע שתות למקח עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (ב״מ ד ג). הורה רבי טרפון בלוד ה א ו נ א ה שמנה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד אמר להם כל היום מותר לחזור אמרו לו יניח לנו רבי טרפון במקומנו (שם). א ו נ א ה פחות משתות נקנה מקח יתר על שתות בטל מקח שתות קנה ומחזיר א ו נ א ה (גמ׳ שם נ:). — ב) *אוֹנָאַת דְּבָרִים, צער שיעשה אדם להברו בדברים קשים, במעשה רע, Neckerei; agacerie, teasing: כשם שא ו נ א ה במקח ובממכר כך א ו נ א ה בדברים לא יאמר לו בכמה הפץ זה והוא אינו רוצה ליקח אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך (ב״מ ד י). מרובה א ו נ א ת דברים מאונאת ממון (תוספתא שם ג כה). ב א ו נ א ת דברים הא כיצד וכו׳ אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה וכו׳ אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם (גמ׳ שם נח:). גדול א ו נ א ת דברים מאונאת ממון וכו׳ זה בגופו וזה בממונו ר׳ שמואל בר נחמני אמר זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון (שם). לעולם יהא אדם זהיר ב א ו נ א ת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה א ו נ א ת ה קרובה (שם נט.). אמרה ליה (אימא שלום אשת ר״א) כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים ננעלים חוץ משערי א ו נ א ה (שם:). — ועי׳ צער.

אונה, התאונה וכו׳, — עי׳ אנה.

***אוּנָה**[1], ש״נ, מ״ר אוּנוֹת, — בהריאה, חלקים עגולים קצת ונבדלים זה מזה בעין אזנים או כנפים, Lungenlappen; lobe du poumon; lobe of lung: אם ה א ו נ ו ת הקטנות סמוכין און אל און (הלכ׳ טריפ׳ לאלדד הדני). ונידון אותו (קרום בריאה) כ א ו נ ה (תשו׳ רב צמח גאון, JQR, XVII, 274). וחמש א ו נ ו ת[2] יש לה לריאה כשיתלה אותה האדם בידו ופני ריאה כנגד פניו שלש מן הימין ושתים מן השמאל (רמב״ם, שחיט׳ ח א). נמצאו שתי ה א ו נ ו ת כ א ו נ ה אחת (שם ו). בסירכה הנמצאת בגג ה א ו נ ה (תשו׳ רשב״א א תקלא). ואנו קורין ג״כ גנב לאותה א ו נ ה התלויה בבים (ספר החיים למהרי״ל א ד).

***אֲוֻנָה**[3], ש״נ, מ״ר אֲוֻנוֹת, — מקום לנוח בו לעובר אֹרח, Station: כמה א ו ו נ ו ת יש מכאן ועד מקום פלוני (רש״י נזיר ז.). לא היו עליו נזיריות כמספר ה א ו ו נ ו ת שיש מאותו מקום עד מקום פלוני (מפר׳ למנך, רמב״ם נזיר ג ה).

***אוֹנִיאֵל**, — שם לאחד ממלאכי החבלה ממונה בגיהנום, Name eines Engels der Hölle.

בוריגה ושער שזה ח׳רג׳ a) בערבית. אבל עקר פרוש ח׳רג׳ הוא קשוט לבגדים. ואין ספק בדבר שבמקום בירינה צ״ל מדיגה, והוא מ ד ג׳ ה, שכך תרגם מלה זו גם הרמב״ם שם וז״ל: ואונין של פשתן היא מ ד ג׳ה גזל אלכתאן, ותרגם דרנב׳ מדג׳ה חבילי מטוה, והעיר שהוא מ ד א ש ה שהובא בהוספה למלונים הערבים של דוזי (מדאשה b) échevau de fils), ר״ל כריכות של חוטים וכן Dr. J. Friedlaender Arab. Lex. z. Maimuni. והערוך בפרוש: אונין בלשון מקרא תקוה והוא הוטין. ורש״י (שבת יז:) פרש: אגודות של פשתן מ נ ו פ ץ. ע״כ. אבל כבר דחו תוספ׳ (שם כז:) פרוש זה: פי׳ בקונטרס של א נטווה וכו׳ ונראה לר״י דאונין היינו מ ט ו ה וכן פי׳ בערוך. וכן ר״ש (נגע׳ יא ח) דחה פרושם של מי שאמרו כי אונין הוא פשתן לא ט ו ו י. וריגר Rieger (Technol. I, 11, Anm.) שכתב: der ausgekämmte Flachs (אונין של פשתן, kam zur Spinnerei in Bündeln אניצי פשתן) פרש נגד רה״ג והערוך והרמב״ם והתוספות.

a) حرج b) مداشة

[1]) בארמ׳ א ו נ א כמו אודנא, אזן, על שם צורת החלקים האלה. — [2]) בארמ׳: ה׳ א ו נ י אית לה לריאה אפה כלפי גברא תלתא מימינא ותרתי משמאלה (חול׳ מז.). ובשגרת הלשון קבלה המלה צורה עברית א ו נ ה. ובאת גם הצורה העברית בארמ׳: א ו נ ה דריאה דסמיכא לאומה דריאה (רב צמח גאון, חמדה גנוזה כא).

[3]) בארמ׳: דיתיב בארבא אי נמי דקאזיל מ א ו ו נ א ל א ו ו נ א (תענ׳ יא.). דשכיח למיטרח ולמיזבן מ א ו ו נ א ל א ו ו נ א (ב״מ עט:). וליהוי (נזירות אחת) כל פרסה ופרסה וכו׳ וליהוי כל א ו ו נ א ו א ו ו נ א (נזיר ז.). ובסור׳ אוונא, אונא, ותרגם בר עלי בערבי׳

nom d'un ange infernal; name of an angel of hell : הבית החמישי (של גיהנום) נידונים בו עשרת אלפים ריבוא בכל יום וכו' והמלאך הממונה המכה אותם אוניאל שמו (מדרש כונן, כיה"מ ילינק ב).

אוֹנִיָּה, אוֹנִיּוֹת,—עי' אניה.

*אוֹנֶן[1], ש"ז, לנק' אוֹנֶנֶת, מ"ר אוננים, אוננות, — א) אבל, ובפרט כל זמן שלא נקבר המת: אונן טובל ואוכל את פסחו לערב (פסחים צ ח). א"ר יוסי ב"ר בון דוד מת בעצרת והיו כל ישראל אוננין והקריבו למחר (ירוש' חגי' ב עח). — ב) *בכלל עצב הרבה: ועל דרכים אלו שאר כל הדעות כגון מהולל ואונן וכילי ושוע ואכזרי ורחמן (רמב"ם, דעות א ה). ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות (שם ד). — ג) *נוהג מנהג אנינות: אשתו ארוסה (אם מתה) לא אונן ולא מיטמא לה ובן היא (אם מת הארוס) לא אוננת ולא מיטמאה לו (כתוב' נג.). ולא היו (קרובי הרוגי בי"ד) מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב (סנה' ו ו).

*אוֹנְנוּת[2], ש"נ,—אבלות ועצב: כל אלה הם מופתים הלציים לקוחים על צד הקינה והאוננות (בן זאב, קול בוכים סח:).

*אוֹנָנִי[2], ש"ז,—מי שעושה מעשה אונן בן יהודה, ובפרט מי שמוציא זרע ע"י פעולה בידים על האבר (בן זאב[3]), מלון גרמני עברי, ערך זעלבסט בעפלעקונג).

*אונקיא, — עי' אוקיא.

*אוֹסֵר[4], ש"ז,—ראש ומפקד מערכת המלחמה: וזכר שראש המלחמה שנקרא אוסר מלשון ויאסר את רכבו (ר"י אברבנאל, מ"א יא כ).

*אוֹף,—עי' אֹף.

אוֹפֶה[5], אֹפֶה, ש"ז, לנק' אופה, מ"ר אופים אֹפים, אופות,— מי שאומנותו לאפות לחם וכל מעשה מאפה, Bäcker; boulanger; baker : ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אֹפֶה (ברא' מ יז). חטאו משקה מלך מצרים והאֹפֶה (שם א). כמו תנור בערה מאֹפֶה[1] (הוש' ז ד). כל הלילה ישן אֹפֵהֶם[1] בקר הוא בער כאש להבה (שם ו).—ומ"ר: ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים (ברא' מ ב). ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ האֹפים (ירמ' לז כא).—ולנק': ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולטבחות ולאֹפות (ש"א ח יג).

*אוֹפֶה[2], ש"נ,—כמו אֹפִי, טיבו וטבעו ותכונת רוחו של אדם, Charakter; caractere; character : נשמה זו האופה[3] (מד"ר ברא' יד). היא הנשמה והיא האופה (אור השכל שם).

אוֹפִיר[4], אֹפִיר,—שם ארץ שמשם היה המלך שלמה מביא זהב, Ophir : וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים עם עבדי שלמה ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה (מ"א ט כז-כח). וגם אני חירם אשר נשא זהב מאֹפיר הביא מאֹפיר עצי אלמגים הרבה מאד (שם י יא).—זהב אופיר, כֶּתֶם אופיר, זהב טוב מאד: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישע' יג יב). שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר (דהי"א כט ד).—ובא השם אופיר לבדו כנוי לזהב: ושית על עפר בצר ובצור נחלים אופיר (איוב כב כד).

אוֹפַן[5], אֹפַן, ש"ז, בהפסק אוֹפָן, מ"ר אופנים, — א) גלגל, והוא כלי עגול סובב על קטבו ישמש

אלמנזל אלמאוי, ר"ל מלון, דירה.

[1]) מן אנן.

[2]) על שם אונן בן יהודה, על פי המספר עליו (ברא' לח ט): והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה.—[3]) בן זאב מתרגם במלה זו השם המפשט, עצם הפעולה. אך זה משקל ש"ת ולא משקל של שם מפשט.

[4]) מן אסר.

[5]) מן אָפָה, עי"ש. וכולם חסרים מלבד שר האופים.—[1]) יש אומרים כי הכתוב משבש ומגיהים הגהות מתחלפות.

[2]) עי' הערה לאֹפי.—[3]) כך במדרש דפ' ויניציה עם רש"י ועם פרוש אור השכל, וכן בגוף הפרוש של, ובנוסח' האופי. ופרש המדרש בעצמו: דברייתא אמרין האופיתא טבא. עי' אֹפי.

[4]) לא עלה בידי החכמים עד כה לברר לאיזו מהארצות קראו הכנענים והעברים בשם זה. יש סוברים שהיא ארץ בני אבהירה בהודו על הנהר אינדוס, ויש אומרים כי ארץ זהב היתה באפריקה באדמת סופלה אשר על חוף המזרחי, ואחרים מבקשים אותה בחוף נגב אפריקה. ורוב החוקרים החדשים נוטים יותר להדעה כי אופיר היתה מדינה בתימן.

[5]) משקל פֹּעַל, שׁוֹשַׁן, דוֹנַג, ולא נתארכה תנועת הפתח מפני נטית הנון להתכפלות (קניג ב פת, ג תקא). בלשונות השמיות האחרות לא נמצא שם זה במשמעה זו, ולתשרש אפן, שישנו אמנם בערבית וסורית, אין משמעה קרובה לזו שנוכל לאמר כי ממנו

להניע דבר בלי גרירה והכוך, בפרט עגלה וכיוצא בזה, Rad ; roue ; wheel : ויסר (אלהים) את אֹפַן מרכבתיו (של מצרים) וינהגהו בכבדת (שמות יד כה). כי לא בהרוץ יודש קצח וְאוֹפַן עגלה עַל כמן יוסב (ישע' כח כז). קול שוט וקול רעש אוֹפָן וסוס דהר ומרכבה מרקדה (נחום ג ב). וארבעת הָאוֹפַנִּים למתחת למסגרות (מ"א ז לב). וארבעה אוֹפַנֵּי נחשת למכונה האחת (שם ל).—ב) במראה הנבואה של יחזקאל : וארא החיות והנה אוֹפַן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו מראה הָאוֹפַנִּים ומעשיהם כעין תרשיש (יחזק' א יה-יו).. וְהָאוֹפַנִּים מלאים עינים סביב (שם י ב).—ג) *כנוי למין אחד ממיני המלאכים, Engelname ; nom d'ange ; name of angel : לא תעשון כדמות שמשיי המשמשים לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת (ר"ה כד:). ובכל אחד ואחד (של שלש מאות ותשעים רקיעים) משרתים ושרפים ואופנים וכרובים וגלגלים וכסא הכבוד (מס' דא"ר ב). ולאחר שחצה המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים ושרפים וחשמלים ונפח בהם איש (מדרש כונן, ביהמ"ד ילינק ב). כנגדם למעלה היא מעלת משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם הנקראים אופנים ואין מי שישיג מעלתם של אלו כי גבוה מעלתם ונועם השם מגיע אליהם מזוהר התשובה העליונה (ספר גן עדן נוסח' ב, שם ג). והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת השרפים (תפל' שחרית). ובמחנות חיות ואופנים וכרובים (רשב"ג, כתר מלכות). עשרה כתות (מלאכים) אשר הם מקבלים מן עשר ספירות ושמם אראלים אישים וכו' אופנים שרפים ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו וכו' כרוב על הכרובים רפאל על האופנים יהואל על השרפים (עמק המלך, עולם היצירה א). ובמין ממיני המלאכים הנקראים אופנים נעשו צורות פשוטות לאופני העשיה והם הרקיעים והגלגלים וכו' וכל אלו נעשו מאש ומים שהם חו"ג דבריאה (מבנת חסיד', המלאכ' והרקיע' א ג).— ד) *כך קראו הפַיְּטִים הקדמונים להפיוטים שיסדו לקראם בתפלה בתוך תפלת והאופנים : ובאופן דמוסף דר"ה וחיות אשר הנה מרובעות יסד ר"א הקליריי מוספי חדש וכו' (תוספ' ר"ה ח:). לכן יסד באופן מאתמול קידמנוך לחלותך מלך (הרוקח, ר"ה, סי' רא). (ועל זה אני סומך) לומר פיוטים ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). שאומרים האשכנזים שאין לומר אופן בשביעי של פסח וסמך ממ"ש ויסר את אופן מרכבותיו (שו"ת חוות יאיר רכה). בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובץ (מהרי"ל, הלכ' שבה"ג). ואין משנין אפילו אופנים אעפ"י שהחזן אומר אותם (שם, בימים שבין פסח לשבוע').— ה) *דרך צד, האיך של הדבר[1], Art, Weise ; manière, façon; manner : וראוי שנחקור אם יודע השם יתברך אלו הדברים הפרטיים אשר בכאן אם לא ידעם ואם ידעם על איזה אופן שידעם (רלב"ג, מלחמ' ה' ג א). שאין כל השלילות נאמרות בו יתב' על אופן אחד (העקרים ב ל). ועל דרך זה תוכל לפרש הכתוב בדרכים רבים ואופנים מתחלפים (ר"י אברבנאל, יתרו). — בְּאוֹפֶן שֶׁ...: שהיו שומרים תמיד פתח שער בית המלך באופן שכאשר היה בא המלך מביתו אל בית ה' ישאו הרצים אותם המגנים לפניו (שם, מ"א יד).— ו) *בחכמת התכונה, עגולים דמיוניים המחלקים את הארץ ואת הרקיע, Zone méridien; meridian : וכשיהיה קוטב אופן המזלות נפרד מן נקודת נכח הראש מיד יהיה אופן המזלות נפרד מאופן המפריש ויהיה נהלק בינתים באופן המפריש כמנהג כל שני אופנים גדולים שהם נפגשים בכדור (אברהם ב"ר חייא, צורת הארץ ח). והעגול הזה אשר דברנו בו יקרא אופן המפריש מפני שהוא מפריש ומבדיל בין הכוכבים אשר יתראו ממעל לו ובין הכוכבים אשר יסתרו למטה ממנו (נחמד ונעים ב לה).—אופן ארבעה צירים : ונקרא אופן ארבע צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם ועל שני צירי המזלות (שם לח).—אוֹפַן הַמִּישׁוֹר, Equator ; équateur : והעיגולה הגדולה בעיגולות הנ"ז נקרא אופן המישור ואופן הזה חולק את הרקיע לשני חלקים שוים הציו צפונה וחציו לדרומה (ר"א כר"ת הנשיא, צורת הארץ א ד). דע כי יש ברקיע אופן מוקף אל אמצעיתו והוא רחוק מכל אחד משני

נגזר השם אופן. וע"כ יש אומרים כי זו מלה זרה בעברית, אך יש סוברים כי בעברית היה לשרש אפן משמעת פנה, ומזה נגזר השם לכלי הפונה וסובב.

ואינו מחור. — [1]) בירוש' דמאי (ו כה:) באה מלה זו במאמר : אופנא לית לון אופנא לית לסתמא, ופרשות המפרשים בכונה זו, אך המאמר אינו מובן היטב, וע"כ פרשו ר"ז פרנקל עפ"י לשון יונית במשמע' הוספה,

הקוטבים שביארתי למעלה תשעים מעלות וכו׳ וחכמי המחקר קראו לאופן הזה אופן המישור (תו"יל אלדבי, בבילי אמונה, ב ב). — וכמו"כ אופן חצי היום: אמנם אופן חצי היום הוא עיגול עובר על קטבי העולם ועל נקודת נכח ראשינו ונקרא אופן חצי היום בי בכל משכנות הישוב ובכל עת ועת מעתות השנה כאשר יהי׳ השמש על אופן חצי היום שלו בסבוב התנועה הכללית אז יהיה לו חצי היום (ר"א ב"ר חייא, אבפירא ב). העיגול השלישי נקרא אופן חצי היום ויש שקורין לו עגול הדרומי (נחמ׳ ונעים ב נו). — ובהשאלה למערכת השמים בכלל: אם האופן לך התנכר וזמן בוגד לך התאכזר, השקט ובטח כי המגור הוא לא ידחה מה שנגזר (עמנ׳, מחבר׳ א). — ז) כלי מענים השתמשו בו לפנים לענות בו בני אדם[1], das Rad (Folter); la roue (tort.); the wheel (torture): ויוציאום החוצה וישימו אותם באופנים (יוסף הכהן, דה"י גמלכי לרפת ועותמן). גם קדושי פורציה נשרפו באותו פרק ואחי׳ חמי ז"ל נדון באופן בעיר האנגנא (זכרונות של יוסלמן, REJ XVI, 85), ר׳ יצחק הבחור בר יוסף נכתת באופן (ספר זכרון של מגנלא, בס, IV 13). ואת אחיה איפנו וקלעו באופן וכו׳ ונתן רשות להוריד את החסידים מן האופנים (QGJD II, 73). נתיסרו ונכתתו עצמותם באופנים ביסורים קשים ומתו במיתה מרה וקשה וכלם היו מונחים על האופנים ערומים (בס III, 14). אנשים שנהרגו בקדוש ה׳ במיתת האופן (סד"ל, מכתבי׳ עה). — ח) עיגול של מטלית וכדומה מצבע אדם או ירק שאנסו הגויים את היהודים לפנים לשים על בגדיהם: וכשהייתי אני המחבר בצרפת היינו מוליכים אופנים על הבגדים כי כן גזרו על היהודים בעת ההיא וכו׳ ויש שהיו עושים אופן מן הקלף ותופרים אותו במחט לבגד (בעלי תשוב׳ לר"מ מרוטנברג א כח).

הלקי האופן:

גַּב, זְרוֹעוֹת, חִשֻּׁק, חִשֻּׁר, *טַבּוּר, יָדוֹת, סֶרֶן עי׳ כ"א במקומו.

והפעל אִפֵּן, והנרדף גִּלְגֵּל, והשיכים סִבֵּב וכו׳ במקומם.

ועי׳ אִפֵּן. — [1]) במקרא נמצא: מזרה רשעים מלך חכם וישב עליהם אופן (משלי כ כו), ואולי הכונה בזה לאופן העינויים, כי הוא ענוי קדום והיה ידוע להיונים והרומאים הקודמים.

*אוֹפַן[1]), ש"ז, נקב׳ אֹפֶנֶת, מ"ר אוֹפַנִּים, אוֹפַנּוֹת, — רוכב אופנים, Radfahrer; cycliste; cyclist.

*אוֹפַנִּי, ש"ז, נקב׳ אוֹפַנִּית, — תנועה אופנית: יש לשמים ב׳ תנועות הא׳ בסבובו והשנית אופנית (ר׳ יהודה, בעל מדרש חכמה).

*אוֹפַנִּיאֵל, ש"ז, — שם מלאך: אופניאל שהוא ממונה על אופן הלבנה (ספר היכל׳, ביס"מ ילינק ה).

*אופק, — עי׳ אֹפֶק.

אוץ[2]),

אוּץ[3]), עבר אָץ, אַצְתִּי, עתי׳ יָאוּץ, תָּאוּץ, צווי אוּץ, אוּצִי וכו׳, — א) פ"ע, מהר, עשה במהירות גדולה, עזה, eilen, hastig sein; se hâter; hasten: וְאָץ להעשיר לא ינקה (משלי כח כ). חזית איש אָץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (שם כט כ). — ומ"ר: רצים ואצים ומתקבצים, וללכת עמך מתאמצים (ר"י הלוי, קדושה ליוה"כ. ברכו יי׳). — ועבר: ואיך אשקוט ואיך אשלה, ונפשי אל בני תכלה, אשר אצתי לבקש נא ארוכה לו ואין מעלה (ראב"ע, תוחלתי נכזבה). — ואמר הפיטן: אות זה החדש, אצת מכל לקדש (יוצ׳ פר׳ החדש, אות זו). אצילי מרעי נכד שעיר, תולדות אלה בני שעיר, בקשם אצו אשי להבעיר (קרוב׳ פ׳ זכור, אליני). אצו פתח חרבות, והמציאו צרות רבות (זול׳ שבת חנכ׳, אין מושיע). — ובשלילה לדבר שאין בו רוח חיים: ויעמד השמש בחצי השמים ולא אָץ לבוא כיום תמים (יהוש׳ י יג). — וכן אמר המשורר: אקרא ימי נוער אשר רחקו מני היות שבים ולא אצו (רמב"ע,

---

[1]) פועל מהשם אופן ואפנים שלקמן.

[2]) כנראה שרש עברי, כי ספק הוא אם יש לו יחס להפעלים אצ אצ׳(a) בערב׳ שמשמ׳ שבר, חזק, הכריח.

[3]) בכל המקומות שבא שם פעל זה אין הכרע אם הוא מנע"ו או מנע"י, כי הבינוני שוה בשתי הגזרות, ובשני המקומות שבא העתיד ממנו אפשר לאמר כי הוא הפעיל מנע"ו ולכן יש לפקפק אם בעתיד קל וצווי צריך לאמר תָּאוּץ, אוּץ, אוּצוּ, או תָּאִיץ, אִיץ, אִיצוּ, כמו שִׁירוּ. אך אבי הדקדוק ר"י חיוג החליט אותו לנע"ו וכתב בפרוש כי עתידו יָאוּץ, ואחריו ריב"ג, האפודי והרד"ק החליטו גם הם לנע"ו. ובן זאב אעפ"י שבתל"ע פקפק ונטה יתר לדעת מי שחשבוהו לנע"י, הביאו באוה"ש בכ"ז בין נע"ו, וכמו"כ גזניוס, פירסט, והאחרונים. — ועי׳

---

a) ص ض

תרכ"ב ה ג). בין נערצים רצים בנחל שלות, המונים
אלה אדירי שמים, רצה גם א צ ה כאבק ברוח, הקטנה
הצעירה ארץ המים (אד"ם, הדעת והמות). ימים א צ י ם
סביב לך רצים (הול, הכל הבל).—ב) פ"י, דחק שיעשה,
antreiben; presser; urge : והנגשים אצים לאמר
כלו מעשיכם דבר יום ביומו (שמות ה יג).—והתחנן
המשורר : שובו בחורי כי מאד צרו לי צעדי זקן אשר
א צ ו (רמח"ע, תרשיש ה).— ועם ב אחריו : אץ (המות)
בם להוציאם מבית מגוריהם (רלב"ג, בכן אוכל מעללי
תבל). כי עתה לא א צ ה בו לנוע עד הנה (אד"ם, אמת
ואמונה י).—ג) אץ ל..., היה המקום וכדומה צר, דחוק,
eng sein; être étroit; be narrow, עי' אץ.—
ובפחס להזמן : אך אץ לי ללכת שרים שרות לשמוע
(שד"ל, ציון תרא 93). הוכתב בחפזון גדול כי אצה לו
השעה (יל"ג, אגר' ב לג). —ד) עם מן אחריו, ברח,
השתמט מן, sich e. S. entziehen; se soustraire
withdraw from : ואני לא אצתי[1]) מרעה אחריך
ויום אנוש לא התאויתי (ירמ' יז טז).—וכן השתמש
המשורר במליצה זו : ומרועה אחריך לא א צ ת י ולא
סרתי, כי עמך דבר לא חסרתי (עמנואל, מחבר' יא).

—הפע', האיץ[2]), עתי' יאיץ, — א) עם ב אחריו, האיץ
בפלוני, דחק בו שיעשה, drängen; presser; press:
ויאיצו[3]) המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך (בראש'
יט טו).— ואמר המשורר : אך נוגשים המה מ א י צ י ם
בי עד יתנוני אל שאול סוחר (רמח"ע, תרשיש ה סה). —
ובעבר : ובהיותו באישון לילה ואפלה לא ה א י צ ו בו
לצאת כי לא יראה ללכת בדרך אבל בכמו השחר עלה אז
ה א י צ ו בו (ר"י אברבנאל, ויקר' יט).—ועם בנוי הפעול :
יצרי ה א י צ נ י לדבר קשות וכו' ורעיון לבי ה א י צ נ י
לאמר (אהרן אלכורקי, REJ 1890).— ובפחס הפעול
של הדבר, האיץ דבר לפלוני : מה תאיצו מוסר לבן
עשר, עוד מעט קט יגדל ויוסר (רלב"ע, בן אדמה).—
ב) פ"ע, כמו אץ : והחמה בזמן הזה היא הולכת
ומתרחקת מגלגל המישור מ א י צ ה להתקרב לצד צפון
(יסו"ע לר"י ישראלי ב יב). עורו נא רעיוני עורו הקיצו,
מלאו ידי ולשורר ה א י צ ו (מיכ"ל, כנור בת ציון).

הערה לאיץ. — [1]) מליצה זו קשה להלמה, ולכן יש
מגיהים בכתוב הגהות מתחלפות, אך כמו שהבאתי בפנים
כבר השתמשו הסופרים במטבע זו.—[2]) הפעיל ע ב ר זה
נחן ר"י חיוג, ואחריו אחרים המובאים בפנים.—[3]) יש
חשבים זה לעתיד קל, כמבואר למעלה.

*אוֹץ[1]), ת"ז, לנק' אוֹצָה, מ"ר אוֹצִים, אוֹצוֹת,—א)
בדבר המקיף לדבר, כשהוא קצת צר ודחוק על המוקף,
fest gedrängt; serré; firmly pressed : טבעת
א ו צ ה, לאמר מכונת ממש להאצבע ויושבת עליו הזק:
והאגד שעל גבי המכה והקשקשים שעל גבי השבר
והשירים והנזמים והקטלאות והטבעות א ו צ י ן חוצצין
רפין אין חוצצין (תוספתא מקוא' ו ח). שירים שבכרעי
המטה א ו צ י ן חיבור רפין אינן חיבור ושבידי הזב
אפילו א ו צ י ן אינן חיבור (בס כלים כ"מ ט ה).—ב)
קרוב וצפוף זה לזה, dicht; épais; close : סלין של
גת ושל בד א ו צ י ן צריך לחטחט ורפין צריך לנער
(תוספתא מקוא' ז ב).

אוֹצָר[2]), ב"ז, סמי' אוֹצַר, מ"ר אוֹצָרוֹת, אֹצָרוֹת, סמי'
אוֹצְרוֹת, אֹצְרוֹת,—א) צבור של דברים יקרים, כסף
וזהב ואבנים טובות וכדומה, Schatz; trésor; treasure:
טוב מעט ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו (משלי טו
טז). ויקח (שישק מלך מצרים) את אֹצְרוֹת בית יי'
ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח (מ"א יד כו).
ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאֹצְרֹתָיו (ישע' ב ז).
ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים
אוצרותם (שם ל ו). פעל אֹצְרוֹת בלשון שקר הבל נדף
מבקשי מות (משלי כא ו). לא יועילו אוצרות רשע
וצדקה תציל ממות (שם י ב).—ואמר בן סירא : חכמה
טמונה ואוצר מוסתר מה תועלת בשתיהן (נוסחה
העברית של קמבריג' פרשה יח).—ובהשאלה : יראת יי'
היא אוצרו (ישע' לג ו).—ב) המקום ששם האוצרות
צבורים, Schatzkammer; trésorerie; treasury :
וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא ליי' אוצר
יי' יבוא (יהוש' ו יט). ויבא שלמה את קדשי דוד
אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באֹצְרוֹת
בית יי' (מ"א ז נא). בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל
ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחזק' כח ד). ואוצרות
עשה (המלך חזקיה) לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה
ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה (דהי"ב לב כז).—ג)
מקום שמירה לתבואה, יין, וכדומה, Keller, Speicher
cave, grenier; cellar : עבשו פרדות תחת מגרפתיהם
נשמו אֹצָרוֹת נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז).
לאֹצְרוֹת היין (ממונה) זבדי השפמי וכו' ועל אֹצְרוֹת

[1]) משק' טוב טובים. ועי' הערה לשרש אוץ.
[2]) משקל פועל משרש אצר, עי"ש.

השמן יועש (דהי"א כז כו-כח).—ובתו"ם: לא מכר לו (עם המרחץ) את המגורות של מים ולא את האוצרות של עצים (ב"ב ד ו). רחת של גרוסות טמאה של אוצרות טהורה (כלים יח ה). ואוצרות יין ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה (פסח׳ ה.). עשו אוצרות שכר בבבל כאוצרות יין בארץ ישראל (שם). תן דעתך כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר וכו׳ כמה משפלות של קוצים אתה מכנים לאוצר (פסיק׳ רבתי, כ״תבא).—ובבלל ״חדר לשמירת חפצים וכדומה: איבעיא שרוב הבתים אין בהם דין חלוקה לפי שאין הבתים שוים שיש בהם בתים והדרים ועליות ובית מבשלים ואוצר (שו"ת ריב"ש רכז).—ובהשאלה: יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו (דבר׳ כח יב). הלא הוא כמס עמדי התום באוצרתי (שם לב לד).—ד) *אוצר הממשלה, Staatsschatz; le Trésor; state treasure: לא יאמר ישראל לגוי ולכותי ולמי שאינו נאמן על המעשר הילך מאתים זוז ושקול תחתיו (מן) [ל]האוצר אלא אומר לו פטריני מן האוצר[1] (תוספתא דמאי ו ז). — ה) *דבר השמור לעת הצרך, Vorrath; provision: עושה אדם את זבלו אוצר (שביע׳ ג ג). אמר רב עושה אדם את קבו (מעט התבואה שיש לו) אוצר (ב"ב לו:).

אָסָם, אוצר לתבואה.—אָצַר, עשה אוצר, קבץ.—*אֲרִיָּה, אוצר גדול בשדה לתבואה.—בֵּית נְכוֹת, לדברים יקרים, יקרי המציאות. — *גָּנַז, וכל יתר הפעלים במשמעת הסתיר והחביא באיזה מקום, עי׳ שם.—גֶּנֶז.—זָהָב, כֶּסֶף, וכו׳.—חָנוּת, אוצר סחורות למכירה, עי׳ במקומו מיני החניות והשיכים.—חָסַן, הֶחָסֵן.—מֶזֶן, מְזָוֶה, מקום ישמרו בו מאכלים, וכדומה.—מַמְגוּרָה, מקום ישמרו בו תבואות.—מִסְכְּנוֹת, אוצרות יצברו בהם תבואות וכדומה לצרכי המדינה.—*מַרְתֵּף, ליין וכדומה.—*מַתְבֵּן, אוצר של תבן.—סְגוּלָּה, *סַגָּל.

———

[1]) כך בתוספתא צוק׳. ובירוש׳ ויניציה בסוף פרק ו׳ לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר הוא לו פרשיני מן האוצר. והערוך ערך פל גרס בירוש׳ במקום זה: פול תחתי לעוצרי ובבבלי (ע"ז עא.): עול תחתי לעוצר. ובגמ׳ ב"י הגרסה לאוצר.

*אוּקְיָא[1]), אונקיא, אוקיה, ש"נ, מ"ר אוּקִיאוֹת, אוּקִיוֹת,—א) משקל קטן, Unze; once; ounce, ובכלל דבר מועט: אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל (מד"ר שמות מג).—ב) ״חלק שלשה עשר בליטרה: תשעה קבין שיעור כ"ז ליטרין במדת בבל וכל ליטרא מי"ג אוקיאות (רב האי, תשו׳ גאו׳ ליק נו).—ובארץ ישראל אחד משנים עשר ברוטל, ושם למשקל הרפואות, והכסף גם הזהב (מ׳ אלדבי, ש"א ד, ועוד, ובאולמ"ה גר"י להלון הרבה פעמים, ומג"ע לר"י עמדין). — ומ"ר: ראובן שעשה מקח עם שמעון שיעמוד לו ת"ר עורות שליש יהיה משקל כל אחד י"ד אוקיות ושליש משקלם ט"ו אוקיות ושליש ט"ז אוקיות (שו"ת בער אפרי׳ קכא). שתי אוקיות וחצי מכסף צרוף ולדברי המחדשים ג׳ אוקיות ושלשה רבעי אוקיה (לידה לדרך א ה א).

אוֹקְיָנוֹס[2]), (אוקיאנוס, אוקיינוס), — המים המלוחים המקיפים את הארץ, ים הגדול, Ocean: וכי מימי אוקינוס לא מים מלוחים הן (מד"ר בראש׳ יג). אוקיינוס כולו מים במים (פסיק׳ דר"כ ט). נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם הציים ברקיע וחציים באוקיינוס (מד"ר בראש׳ ד). ומהיכן הארץ שותה ר"א אומר ממימי אוקיאנוס (שם יג).

אור[3]), ממנו אור, אוֹרָה.

א. אוֹר, ש"ז, מ"ר אוֹרִים,—א) מה שעושה את המוחשים נראים להעין, ההפך מן החשך, Licht; lumière; light: ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וכו׳ ויקרא אלהים לָאור יום ולחשך קרא לילה (בראש׳ א ג-ד). אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו (חגי׳ יב.).—אור השמש והירח: והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים (ישע׳ ל כו).—אור הַבֹּקֶר: ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופט׳ יז ב). — אור נֵר: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור

———

[1]) ביונית οὐγκία, וממנה ברומית uncia. בארמ׳ אונקיא, וכן בסורית, ובא גם בתלמוד ומדרשים אונקיא, אונקיות, ובערבית אוקיה, באה לערב׳ דרך לשון ארמית (ס׳ פרנקל).

[2]) מיונית ὠκεανός.

[3]) שרש משתף ללשונות השמיות, אשורית אוּר, סורית אורא ובערבית אֻוָאר חם האש, ובנון במקום האלף נור כמו אור בעברית

בַּר (ירמ׳ כה י).—אוֹר אֵשׁ: וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם וְכָל הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ (תהל׳ עח יד).—יוֹם אוֹר: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְיָ׳ וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר (עמוס ח ט).—ובהשאלה, אוֹר הָעֵינַיִם לחוש הראות: לִבִּי סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר עֵ י נַ י גַּם הֵם אֵין אִתִּי (תהל׳ לח יא). — אוֹר פָּנִים, סבר פנים, רצון: בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ (משלי יו יה). כִּי לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם (תהל׳ מד ד). — אוֹר הַחַיִּים: כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים (שם נו יד). הֶן כָּל אֵלֶּה יִפְעַל אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַ חַ יִּ י ם (איוב לג כט-ל). — במשל לאשר ושמחה: הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל (ישע׳ ט א). וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר (איוב כב כח). אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה (תהל׳ צז יא). אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח (ישע׳ נח ח). — וכנוי לדעת וחכמה: הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ (שם נא ד). — ובתלמ׳: כל המשתמש ב א ו ר תורה א ו ר תורה מחייהו (כתוב׳ קיא:). — מורדי אור, כנוי מליצי למתנגדים לחכמה ודעת: והנה הם ובניו הם היו במורדי א ו ר מסיתים ומדיחים את אנשי דורם לרדוף אחרי המלאכות המותריות (ר״י אברבנאל, נח, דור הפלגה). — ובהשאלה לדבר ברי, ברור: וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם (תהל׳ לז ו). חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים הֲרַגְתִּים בְּאִמְרֵי פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא (הושע ו ה). בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר (צפנ׳ ג ה).— ובמהמ״א: מפקחים מוציאין ל א ו ר (רש״י כתוב׳ ה.). שחקר הדבר וכו׳ והוציאן ל א ו ר (פרוש יליד׳ לר״י ברללוני 267). —יצא לאור, נדפס, נתפרסם, הוציא לאור, erschei-nen lasssen; publier; publish: אקוה לאל מהרה ה ו צ י א החבור ההוא (המתורגמן) ל א ו ר ה בדפוס (ר״א בחור, הקד׳ ג למסורת המסורת). המכתב הזה אשר בידך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר י צ א לאור בעוד ימים אחדים וכו׳ ובעת גמרו במועצותיהם ל ה ו צ י א ם ל א ו ר על ידי הדפוס וכו׳ (נהג הכבור בל תכרת דל״ע ע״ד המאסף יג ניסן תקנ״ג). חדש מקרוב הודיע חכם אחד אצלינו כי בדעתו ל ה ו צ י א ל א ו ר מכתב המאספים (ב״י רפפורט, המגיד תרכב כו). בדעתי אי״ה ל ה ו צ י א ל א ו ר הדפוס מחברת אשר, קראתי בשם ספר מוסר השכל (רנ״ה ויזל, תמוז תקמ״ד). לא מאהבת הבצע ידידי הקורא ולא מאהבת הכבוד הנני מ ו צ י א את המחברת הקטנה הזאת ל א ו ר ה (מא״ג, הקד׳ קרית ספר). ומפי על ספר כל חדש הם יכתבו, ובכספם ולמעני גם לאור י ו צ י א ו ה ו (אד״ס, או״א א ב). על תולדות הספר ואופן י צ י א ת ו ל א ו ר וכו׳ לקחת את כל שירי הגיוני לבי מכל המקומות אשר נפוצו שם ו ל ה ו צ י א ם יחדו לאור עולם (יל״ג, כל כתבי, הקד׳). —ב) גרמי השמים הנותנים אור, Gestirn; astres stars: אִם אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ (איוב לא כו). לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים וכו׳ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם וכו׳ אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה (תהל׳ קלו ז-ט).— ואמר החוקר: כי יעמדו בפאת ארץ שני א ו ר י ם (ראב״ע, יסוד׳ י יב).— והמשורר אמר: ומי יודע אם א״ה ממעל ה א ו ר י ם הרבים שאין קץ למו, הה! אב לא מזה גם עליהם יעל המות הרע הזה ויצחק גם במו (אד״ב, הדעת והמות). — ובהשאלה: עיניך אורים נשבעתי אך בהן (מיכ״ל, האוהב הנכבע). —ג) בקר, תחלת היום, Morgen; matin; morning: וַיִּקְרָא בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמַּיִם מִן הָאוֹר עַד מַחֲצִית הַיּוֹם (נחמ׳ ח ג). מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה ר׳ אליעזר בן יעקב אומר משעת ה א ו ר[1]) רבי יהודה אומר משעת הנץ החמה (פסח׳ ב:). — ד) *אש[2]), Feuer; feu; fire: (חרס) כדי לחתות בו את ה א ו ר (שבת ח ז). אחד הביא את ה א ו ר ואחד הביא העצים (ב״ק ו ד). נפלה ל א ו ר ונחמרו בני מעיה (חול׳ ג ג). בסופגנין שנעשו ב א ו ר (ירוש׳ חלה א נו ד). איזהו תבשיל ברור כל שהאור מהלך תחתיו (שם שבת ג ו:). מה פת שנשתנה ע״י ה א ו ר (שנאפה) אף ירקות נמי שנשתנו (שנתבשלו) על ידי ה א ו ר (ברכ׳ לח:). הרבה מאורות יש ב א ו ר (שם נב:). ברזל קשה א ו ר מפעפעו (ב״ב י.). זימן לו (הקב״ה לאדם הראשון) שני רעפים והקישן זל״ז ויצאת ה א ו ר (מד״ר בראש׳ יב). דרכו של חול אדם מכניסו ל א ו ר ומוציאו בולוס ועושה הימנו כלי זכוכית (פסיק׳ רבתי יא).—ה) *ערב[3]), תחלת הלילה, Abend; soir; evening: אור

— [1]) ואמרו בגמר׳ שם על זה: מאי א ו ר ע מ ו ד השחר.—[2]) בערבית אוּארa) חם האש, נארb) אש, ועי׳ אור.—[3]) בארמ׳ א ו ר ת א, וכן בסורית נגה אור, וגם

a) أُوَار b) نَار

לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר (פסח׳ א א). המפלת אור לשמנים ואחד ב״ש פוטרין מן הקרבן וב״ה מחייבין אמרו ב״ה לב״ש מאי שנא אור לשמנים ואחד מיום שמנים ואחד (כרית׳ א ו). ואימתי משיאין (משואות) לאור[1]) עיבורו (ר״ה כב.).—ו) ״אור פשוט, בקבלה, כנוי להאין סוף: דע שהרצון בכלל קראוהו הארה ואין סוף קראוהו אור פשוט (רמח״ל, חוקר ומקובל 10).—״אור אין סוף, מה שמלא את המציאות קודם שהתחילה האצילות: דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים היה אור עליון פשוט ממלא כל המציאות ולא היה שום מקום פנוי בבחי׳ אויר ריקני וחלול אלא הכל היה ממולא מן אור א״ס פשוט ההוא ולא היה לא בחי׳ ראש ולא בחי׳ סוף אלא הכל היה אור א׳ פשוט שוה בהשואה א׳ והוא הנק׳ אור א״ס (מהרח״ו, ע״ח, היכ׳ א״ק א ג). —״אור קדמון: כתר עליון וכו׳ אור קדמון אור צח ואור מצוחצח (עסיס רמוני׳ יא ז, בשם תקוני זהר). ומאור קדמון נמשכת ממנו המחשבה הטהורה כהמשך מחשבת הלב וכו׳ ומן האור המצוחצח והצח השני מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (שם). הגאונים בספריהם הקדימו אור מצוחצח לאור צח וכו׳ כי יתואר אור קדמון לפשיטות הדעת המושרש בכתר מנקודת עצמו והמצוחצח לשורש הבינה שבו והצח שורש חכמה שבו (שם יא א).—ז) ענן מטר[2]), Wolke, Regen; nuage, pluie; cloud, rain: אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו הן פרש עליו אורו[3]) ושרשי הים כסה (איוב לו כט-ל). אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו[4]) (שם לז יא). כחם צח עלי אור[5]) (ישע׳ יח 7).—ואמר המשורר: וביום עצור שחק מטר, בידו אור (ריב״ע, תרשיש א), לאמר, אז ידו נותנת גשם.

*אֲבוּקָה, חבילת עצים, פתילות או סמרטוטים דולקים יחד למען האיר אור גדול.—אוֹר, אוֹר, הֵאִיר וכו׳.—אוֹרָה.—∞אוֹרִית, מתכת מוציאה אור מעצמה. —*אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, אור השחר. — אֹפֶל, חֹשֶׁךְ וכו׳, ההפך מאור, עי׳ חשך.—אֵשׁ, המחמם ומאיר לנו.— אַשְׁמַן.-בָּהִיר, מאיר ומזהיר. — *בְּהֵק, את האור, עשה שיאיר בזהר גדול.—*מַבְהִיק, אור מבהיק, מזהיר. בָּזָק, קלות פתאם של אור הזק.—∞בִּצְבֵּץ האור, נתז לאחור משטח מלטש, והשם ∞בִּצְבּוּץ. - בָּרָק, אור היוצא מבין העננים.--״גַּה, ״גִּיהַ, כמו נגה.— *גֹּנֶן, גוני האור.—*גַּחֶלֶת הַלַּיְלָה, זבוב קטן, תולעת קטנה מאירה בלילה.—״גִּלָּה, אור צח, למשל בלילה. —הֵילֵל, כוכב השחר.—״הֵל, ״הִלִּים, זהר.-ההל, יָהֵל, יתן אור.—״הִלָּה, עטרת אור סביב הלבנה. — זֹהַר, אור צח מאד: זהר הרקיע.—מַזְהִיר, יש לו זהר. — ∞זְהֹרִית, גוף מאיר בחשך. — זִיו, זהר. — *זִיק, *וִיקוּק, ניצוץ.— זַךְ, זָכִיךְ.-זָרַח, יצא ונגלה האור: זריחת השמש.—מִזְרָח, צד שמשם יזרח השמש.— *חָזַר, ״אור חוזר, מבצבץ. — ״חֲזֹרֶת האור משטח מלטש.—״חַשְׁמַל, אור החשמל, במקומו.—יום, עת אור השמש.—יפע, הוֹפִיעַ, עשה שיזהיר, נגלה בזהר גדול.—יִפְעָה, זהר גדול.—יָרֵחַ, לְבָנָה, המאור המאיר לנו את הלילה כמו השמש ביום.--כֵּהֶה, אור כהה, קל, שאינו מזהיר הרבה.--כּוֹכָב, כל אחד מהמאורות הנוצצים בלילה ברקיע השמים.—*כָּסַף, הכסיפר פני רקיע, הוארו באור כהה באופק השמים בתהלת עלות השחר.—מָאוֹר, דבר המאיר: השמש, הככבים הם מאורות.-מְנוֹרָה, כלי ישימו בו נר להאיר. —״מְנוֹרַת הַיָּם, מגדל גבוה על חוף ים ואור בראשו להאיר להאניות בים.—״מַרְאוֹת הָאוֹר, כמו תחזית. —״מֶרְכַּז הָאוֹר, הנקודה שבה תתקבצנה כל קרני האור. — *מַשּׂוּאָה, אבוקה דלוקה בראש בד ארוך, לעשות בו סמן לאיש מרחוק.—*נַבְרֶשֶׁת, *פָּמוֹט, וכו׳ עי׳ נר.—נֹגַהּ, אור צח מבהיק: נגה הככבים, נגה אש להבה. —הִגִּיהַּ,

בין הערבים, תחלת הלילה. והוא אולי בלשון סגי נהור, וזה מטבע בפרט עמי המזרח לכנות דבר בהפכו, וכן בית החיים לבית הקברות. וכן הערב׳ במרוקו מכנים את העופרת ח׳פיף, ר״ל קל (A.Fischer, MSOS, I, 204, והביא בשם Dr. E. Mittwoch שהעיר אותו גם על השם אורתא להערב).—[1]) גמ׳ פסח׳: אלמא אור אורתא. —[2]) אין משמעה דומה לזו לשרש אור בשאר לשונות האחיות, ועי׳ בהערות שלקמן.—[3]) ת״י: הא פרס עלוי מטרא. ריב״ג: ענני. — [4]) בתלמוד: ואין אור אלא מטר שנאמר יפיץ ענן אורו (תעני׳ ז:). וכן רסע״ג, וחלק עליו דונש. וכן ריב״ג, רש״י, רמב״ע, רמב״ן, רד״ק, ר״ש בן מלך ור״י ערמאה. אך החדשים כלם פרשו אור גם פה במשמעה הכללית של אור.—[5]) כך רסע״ג: בעד מטר. וכן ריב״ג ורד״ק. ת״י: שמש, ורש״י: עשב.

ניה, יתן נגה. — *נָהוֹר, אור. — נָהָ״, נהרו פניו, האירו. — נְהָרָה, אור. — נְטִיַּת הָאוֹר, *גְּלִיזַת הָאוֹר. —*נִיצוֹץ, נִצֵּץ, נתן אור כמו ניצוצות. — נֵר, דבר דולק להאיר. — נֶשֶׁף, אור כהה אחרי שקיעת החמה וקדם זריחתה. — *נִתַּז האור, חזר משטח מלטש. — *סֶבֶק, בר של חלב. — *סַפִּירִי, *סַפִּירִיּוּת, סגולת גוף ספירי. — עֲשָׁשִׁית, כעין תבה של זכוכית, ישימו בה נר להגן מפני הרוח. — פוּץ, *הפיץ אור. — *פָּנָס, עששית. — צֵל, אפלה בסבת גוף עכור העומד מצד האור. — *צִיּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעולת האור. — *צַיַּר אוֹר, עושה צורות בפעולת האור. — *קְרִיץ, *קְרִיצָה, לפני עלות השחר. — קֶרֶן אוֹרָה, אור היוצא מגוף מאיר כעין חוט. — קֶשֶׁת, מראה אור מגונים שונים בצורת קשת בשמים. — רָאָה, בעיניו. — *שְׁבְרִיר, אור השמש הנכנס דרך נקב קטן, עי׳ שבריר. — שַׁחַר, אור בקר קדם צאת השמש. — עָלָה הַשַּׁחַר. — שֶׁמֶשׁ. — *תְּאוֹרָה, אורות שידליקו לאות שמחה, כבוד. — *תַּהֲוִית הַשֶּׁמֶשׁ, צורת אור השמש בעברו דרך זכוכית בעלת זויות. — *תִּכֶּן הָאוֹר, כלי למדד בו חזק האור. — *תְּמוּר של החמה, של הלבנה, עי׳ זה. — *תַּעֲלוּמָה, החלון בשמים שמשם האורה יוצאת.

ב. אוֹר[1]), פ״ע, עבר אור[2]), אוֹרְתִי, אוֹרַתְּ, אורו, אֹרוּ, אוֹרְנוּ, עתי׳ יֵאוֹר, יֵאוֹרוּ, תְּאוֹרְנָה, תֵּאֹרְנָה, צווי אוֹר, אוֹרוּ, אוֹרִי, אוֹרְנָה, — היה אור, נעשה אור, הבהיק כמו האור, leuchten; luire; shine : הבקר אור והאנשים שלחו (בראש׳ מד ג). וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד יח). מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ארבעה מילין משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל (ירוש׳ ברכ׳ א ג). — ועם ל׳ אחריו ובלי נושא : ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו (ש״א כט י). — ובהשאלה : קומי אורי כי בא אורך (ישע׳ ס א). — אור העינים : וישב (יהונתן) ידו אל פיו ותראנה[3]) עיניו (ש״א יד כז). ראו נא כי ארו עיני (שם כט). — ובתו״מ : מי שאחזו בולמוס מאכילין

1) עי׳ ערך א. אור. — 2) כמו בוש, בושתי (ר״י חיוג). — 3) הכתיב, והקרי ותארנה. —

אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו (יומא ח ו). מאכילין אותו (את מי שאחזו בולמוס) שביעית עד שיאורו עיניו (תוספתא יוה״כ ה ג).

— נפע׳, נָאוֹר[1]), עתי׳ יֵאוֹר, מקור הֵאוֹר, — נעשה אור, קבל אור, וכמו הקל : הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לֵאוֹר[2]) באור החיים (איוב לג כט־ל). — ועם ל׳ אחריו ובלי נושא : וילכו כל הלילה יואב ואנשיו ויאר[3]) להם בחברון (ש״ב ב לב). — ועי׳ נָאוֹר במקומו.

— הפע׳, הֵאִיר, עתי׳ יָאִיר, יָאֵר, וַיָּאֶר, צווי הָאֵר, הָאִירָה, מקור הָאֵר, הָאִיר, — א) עשה שיהיה אור, נתן אור על אחר, הסיר החשך, Licht verbreiten; éclairer, lighten : והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש׳ א יז). פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהל׳ קה לט). אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במד׳ ח ב). — ובתו״מ : (כשהיו החכמים נפטרים מבית ר׳ אמי אמרו לו כך) עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה״ב וכו׳ עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזהר הרקיע (ברכ׳ יז.). אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומ׳ לה:). אמר ר׳ יוחנן לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד (פסיק׳ דר״כ, החודש). — ב) עם יחס הפעול : האירו ברקיו תבל (תהל׳ עז יט). ויאר את הלילה (שמות יד כ). — ועם ל... למקבל האור : ויי׳ הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם (שמות יג כא). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך (ישע׳ ס יט). אל יי׳ ויאר לנו (תהל׳ קיח כז). — ובהשאלה : פתח דבריך יאיר מבין פתיים (שם קיט קל). — ובתו״מ : פתח פיך ויאירו דבריך (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). היין הזה כל מי ששתה ממנו פניו מאירות (מד״ר ויקר׳ לו). שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות (שם במד׳ יא). דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחד יביט אליו בפנים צהובות ומאירות (מגמד התלמ׳, גלגים). — ג) עשה שיתן אור, שיזהיר, leuchten lassen

1) יש מפקפקים בנפעל זה ומהכתובים אין הכרע, עי׳ לקמן. אך מרי הדקדוק שלנו, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק וכו׳ מסכימים כי יש לפעל זה נפעל. — 2) במקום לְהֵאוֹר, כמו לַעֲנוֹת (שמות י ג), במקום להֵעָנוֹת. אך יש מגיהים לָאִיר במקום להאיר, ויש מגיהים לִרְאוֹת. — 3) אולי קל כמו יֵבֹשׁ.

faire luire ; let shine : כי אתה תאיר נרי יי׳ אלהי יגיה חשכי (תהל׳ יח כט). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק׳ לב ז).—ובהשאלה במשמ׳ של רצון: יאר יי׳ פניו אליך ויחנך (במד׳ ו כה). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל׳ פ ד). האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך (שם לא יז). פניך האר בעבדך ולמדני את חקיך (שם קיט קלה). אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו (שם סז ב).—ובמשמ׳ נתינת חן ויפי: חכמת אדם תאיר פניו (קהל׳ ח א).—ואת העינים, במשמ׳ חיים ואשר: האירה עיני פן אישן המות (תהל׳ יג ד). להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו (עזר׳ ט ח).—ובמשמ׳ בינה וחכמה: רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם יי׳ (משלי כט יג). כל שהאיר עיניו במשנתו (ירוש׳ מו״ק ג פג:).—וס״ת: מצות יי׳ ברה מאירת עינים (תהל׳ יט ט).—ד) עם מ אחריו, קבל אור, beleuchtet werden, être eclairé ; be lighten: והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבדו (יחזק׳ מג ב). — ה) כמו הקל: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (תהל׳ קלט יב). — ו) הבעיר, הדליק אש, anzünden; allumer; to light : ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה (ישע׳ כז יא). מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יי׳ צבאות ומנחה לא ארצה מידכם (מלא׳ א י). יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח (מד״ר במד׳ יח).

—הפע׳ *הואר,— הוצק עליו אור מגוף מאיר: כי כמו שהערפל הוא מואר מן האור כן השכל האפשרי הוא נאור מזיו כח השכל הפועל (תגמולי הנפש ח). שיתחלפו הנצוצות השמשיות ויתרבו בהתרבות המקומות החשוכים המוארים מהם (ר״י אברבנאל, מפעל׳ אלהים ח ה). ישקיף אל המושכל אשר מעצמו הוא ממנו נעדר ואשר ממנו יואר יצטייר וישתלם (בעל הבמים גר״א אידירי ה א). האור יחזור לאחור מהשטחים המוארים (נ״ה רבינוביץ, אבן בוחנת ט פג).

א. אוּר[1], ש״ז, מ״ר אורים, אֻרים,— א) אש, בפרט עצים או גחלים בוערים להתחמם, וכדומה: Feuer ; feu ; fire : נאם יי׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישע׳ לא ט). חציו (של הפסל) שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור (שם מד יו). אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו (שם מז יד). כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). שלשית באור תבעיר בתוך העיר (יחזק׳ ה ב). והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים (אבות ב י).—ומ״ר אורים: והנותר באה יהושלך על אורים (תוסר׳ כרבב״ג, שמו׳ נבי).—ב) *נרות ואבוקות שמדליקים לאות ששון ושמחה, Beleuchtung; illumination : על כן באורים כבדו יי׳ וכו׳ במה מכבדין ׳ ותו ר׳ אבא בר כהנא אמר באילין פנסיא (פסיק׳ דר״כ, קומי אורי). — *ובהשאלה להמאורות ברקיע: באלו קנאו אורים ליפיה, וללהום שלפו הרב שנונה, וכוכבי רום כלהבת חניתות, והסתר בסותרה וצנה (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ). היה תמול דורך עלי ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (שם כג).

ב. אוּר, ש״ז, מ״ר אורים,—ישוב[1] במדינות הים, מושבה, עיר, Ansiedelung, Stadt; établissement, cité. town, colony: המה (הנשארים בתוך העמים) ישאו קולם ירנו בגאון יי׳ צהלו מים על כן באורים[2] כבדו יי׳ באיי הים שם יי׳ אלהי ישראל (ישע׳ כד יד-יה).— וכן אמר המליץ: אכן נשיב אל לבנו כי זאת (המיתה) העצה יעוצה על כל החיים באורים ובאיים (זכרי׳ בן סעדיה, אגל׳ אהלי, ס׳ המוסר מה, מעמונ׳ מסתר׳ ב2).

*אֻוֵר[3], — עי׳ אויר.

אוֹרֵב[4], אֹרֵב, ש״ז, מ״ר אורבים, אֹרְבִים,— א) בו שארב לחברו, Lauernder; qui guètte; lier in wait : כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש״א כב ח). — ב) אחד או רבים היושבים במארב להתנפל משם על האויב במלחמה, Hinterhalt (die Mannschaft) ; embuscade (la troupe) ; liers in wait : ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם אורב בין בית אל ובין העי מים לעיר (יהוש׳

---

[1]) בערבית אֻוָאר, חם השמש, וכבר העיר ע״ז ר״י בן גנאח.

[1]) בן באשורית אר (מגון אבורי כב מוס ארכונד). ומזה אור כשדים. ולפי דעת קצת חוקרים מזה גם ירושלם ארו-ש-לים. — [2]) המפרשים החדשים מגיהים: בהרים, באיים, באמים. ומנחם בן סרוק, ור״י בן גנאח, ראב״ע, רד״ק וכמו״כ אבן זכריה בן בלעם מפרשים אורים עמקים, וכן אור כשדים.

[3]) כך מנקד במשנ׳ כ״י פרמה.

[4]) מן ארב.

ח יג). ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי אֹרֵב לו מאחרי העיר (כס יד). וְהָאוֹרֵב קם מהרה ממקומו וירוצו בנטות (יהושע) ידו ויבאו העיר וילכדוה (כס יט). ויצילנו מכף אויב וְאוֹרֵב על הדרך (עזר' ח לא). —ותסר: ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הָאֹרֵב את העיר (יהוש' ח כא). וְאֹרֵב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע (שופט' כ לג). וְהָאֹרֵב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הָאֹרֵב ויך את כל העיר לפי חרב (כס לז).— ומ"ר: וישם ישראל אֹרְבִים אל הגבעה סביב (כס כט). אל חומת בבל שאו נס החזיקו המשמר הקימו שמרים הכינו הָאֹרְבִים (ירמ' נא יב).—ג) המקום שהאורבים ישבים שם, המארב, Hinterhalt; embuscade; ambush: ואתם תקמו מֵהָאוֹרֵב והורשתם את העיר (יהוש' ח ז).

אוֹרֵג[1], אֹרֵג, ב"ז, מ"ר אורגים, אֹרְגִים,—אומן העושה בד וכל בגד מחוטים, Weber ; tisserand ; weaver: שפה יהיה לפיו (של מעיל האפוד) סביב מעשה אֹרֵג (שמות כח לב). כמנור אֹרְגִים (ש"א יז ז). — ומצוי בספרות: ו א ו ר ג היה (אגרת רב שרירא גאון).—ואמר המשורר: ולא א ו ר ג ארגני כמו חוט עלי בגדו (רשב"ג, שירי בקשה, דוקס ד). אדם בתוך עולם כמו א ו ר ג יארוג ואך ימיו כמו תקוה (רמב"ע, תרשיש ח קנד). שני חיוטים או שני א ו ר ג י ם שהתנו ביניהם (שו"ע חו"מ קעו ג).

אוֹרָה[2], ש"נ, מ"ר אורות, — א) כמו אור, Licht ; lumière ; light: גם חשך לֹא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כָּאוֹרָה (תהל' קלט יב).—ובחז"ל: ובשעה שנולד (משה) נתמלא כל הבית כולו א ו ר ה (מגי' יד.). משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה ל א ו ר ה ש א ו ר ה שלי היא ואתה למה לך א ו ר ה (סנה' צח:). אותה ה א ו ר ה שנבראת ביום הראשון היה אדם מביט בה מסוף העולם ועד סופו (מד"ר בראש' מב). כי ממאור השמש אורתו (של הירח) (רשב"ג, כ"מ).—ומ"ר: אור עולם באוצר חיים א ו ר ו ת מאפל אמר ויהי (ר' יוסי בן יוסי, פיוט). — ב) מרפא, הבראה[3], Genesung : Heilung; retablissement, guérison ; recovery

[1]) מן ארג.

[2]) משקל חוֹמָה קוֹמָה. ועי' הערה לאור.—[3]) ע"ד שמש צדקה מרפא בכנפיה.

יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אוֹרֹת[1]) טלך (ישע' כו יט). — ובהשאלה לאשר ושמחה: Glück ; bonheur ; happiness: ליהודים היתה אוֹרָה ושמחה וששן ויקר (אסתר ח יו).—ג) בקבלה, בחות הרצון של המאציל העליון: התחלת האצילות בזה האופן הנז' כי תחלה נאצלו י"ס בבחי' עיגולים והם י' כלים וכו' ובתוך הי' כלים אלו נתלבשו י"ס עצמות ה א ו ר ו ת (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק א ג). ע"ד זה נקראים בחות הרצון ומדותיו א ו ר ו ת (רמח"ל, חוקר ומקובל 10). יצאו עשרה כולם בראשונה ו א ו ר ו ת י ה ם אח"כ ירדו ה א ו ר ו ת לכתר ולהכמה ולבינה (כס 26).—ד) מין ירק נאכל, והוא גרגיר הרפואי, Eruca sativa; Rauke roquette: ויצא אחד (מבני הנביאים) אל השדה ללקט אֹרֹת[2]) (מ"ב ד לט). תנא משמיה דרבי מאיר (אורות) זה גרגיר[3]) אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן א ו ר ו ת ש מ א י ר ו ת את העינים (יומא יח:).—ה) שֵׁם לצמח אַרְנִי, l. malva: עשב הנקרא בלשון עברית א ו ר ו ת[4]) ובלשון ארמ ר ע נ י ן ובלשון יוון מולושנאה ובלשון רומיים מ ל ו ו א והוא נוטה לנוכח השמש (אסף כ"י מינכן, דף 78).—ו) ירק, צמח בכלל, Kraut ; herbe ; herb: יודו א ו ר ו ת מאין לשון חסד גמל אותם גשם, כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גשם (רמב"ע, התרשיש ג). ומתוק ומר מהם וחמוץ בעדיהם ותפל ומלוח בטעם ל א ו ר ו ת י ו (ראב"ע, כבס אג).— לכאורה, עי' ערך לכאורה.

—[1]) כבר הרגישו הקדמונים דחק לשון טל של אור, וע"כ פרשו קצתם אורות במשמעת צמח (ריב"ג ורד"ק). ואחרים (ברט Etymol. St. 61) פרשו אורות-טל גשם, וכמו מליצת מטר גשם, ובערב' א ר י a) ט ל. ויותר נראה כתרגום השבעים שתרגמו טל אורות, טל של רפואה, ואין צרך בהשערת קצת החכמים כי היתה לפניהם נוסחה אחרת. והמליצה טל של רפואה מצויה: הקב"ה מוריד טל של רפואה בימי המשיח (אגד' רוכג ה.).— [2]) יש סוברים אורות כמו אור במשמ' עשב, צמח סתם, אך עדותו של ר' מאיר מכרעת כי אין הכונה פה לירק סתם אלא למין מיוחד.—[3]) אחד ממיני הגרגיר הוא גרגיר הרפואי נקרא בערבית קֻרה b) (כוכת, נכלת סוריה ופנסטין), ונקרא במו"כ קֻרה אלעין שפרושו הוא מנוחת העין קצת דומה לפרושו של ר' יוחנן המובא בפנים.—[4]) וכן תרגמה הפשיטא אורות ר ו ע נ א ותרגם גם ב"ב בערב' ח'באזי.

a) أرى b) قرّة قرة العين

•אֹרֶה[1], לנק' אורה, מ"ר אורים, אורות, —מי שאֹרֶה פירות מהאילן: מלוא האורה וסלו הוצה לו (שביע' ח ב).

אֻרָוָה[2], ש"נ, מ"ר אֻרָוֹת, — רפת, כמו אֻרְוָה: ומסכנות (עשה יחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאֻרָוֹת[3] (דהי"ב לב כח).

אֹרֵחַ[4], אֹרֵחַ, ש"ז, לנק' אֹרַחַת, מ"ר אֹרְחִים, אֹרְחִים, אורחות, — א) מי שבא מהדרך, Wanderer, voyageur; traveller: וישא עיניו וירא את האיש הָאֹרֵחַ ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה (שופט' יט יז-יח). למה תהיה כגר בארץ וּכְאֹרֵחַ נטה ללון (ירמ' יד ח). מי יתנני במדבר מלון אֹרְחִים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם (שם ט א). —ב) מי שמתאכסן אצל חבירו, Gast; hôte; guest: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לָאֹרֵחַ הבא לו (ש"ב יב ד). —ובתו"מ: אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי וכו' וכל מה שטרח (בעל הבית) לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית וכו' לא טרח (בעל הבית) אלא בשביל אשתו ובניו (ברכ' נח.). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בית חמיו וקל מחתן אורה מכנים אורח (כ"כ לח: בשם כ"ס). מגונה ממנו (ממי שאוכל לפני אורח) אורח מכנים אורח וכו' אורח מטריח אורה מגונה משלשתן (ד"א זוטא ח). א"ר יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה (שבת קכז.). א"ר יצחק מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש (ב"מ פז.). —ומשל: דג ואורח אחר שלשה ימים מסריחים (כן זהב, פרוש בן סירא כט כז). —ג) *כנוי לוסת האשה: הגיע יום עשרים ולא ראתה והגיע יום שלשים ולא ראתה והגיע יום עשרים וראתה הותר יום שלשים ונאסר יום עשרים מפני שאורח[5] בזמנו בה (נדה סד.). משל לאורח שהיה רגיל לבוא עם הנץ החמה ושכח ושימש מטתו קודם הנץ החמה (מד"ר ויקר' ד). ומאיזה זמן היא מונת העשרים שהיא חוששת לו מראיית החמשה ועשרים ולא מראיית העשרים שהיא למודה לפי שהאורח לא היה רגיל לבוא לפחות מעשרים (רשב"א, תוה"ב, וסתות ג). אעפ"י שלאראתה ליום עשרים חוששת ליום שלשים לראייתה לפי שהיא עונה בינונית לרוב הנשים ולפיכך חוששין שמא יבא אורח בזמן הרגיל לבוא לרובן של נשים (שם).

•אוֹרִי, ת"ז, לנק' אוֹרִית, מ"ר אוֹרִיִּים, אוֹרִיּוֹת, — מהאור, מטבע האור, הנוגע להאור, leuchtend; lumineux; shining: האור, אמר החכם הואינגהענז, היא תנועה רועדת של עצם המרי דק הממלא את כל חלל העולם שנקרא אותו בשם עטהער (אֶתֶר) אורי (נ"ס רביטוביץ, חכן הכוכבת, ע פד). אז תהיה תבנית של הגל האורי משונה מעט (שם). והנה אם הספוגיות אשר להגוף המאיר לא תפגוש בכל התנגדות אז יתפשטו הגלים האוריים מסביב להנקודה המאירה (שם). ולכן בכל הגופים האלה נראה חזיונות אוריים אשר יעידו על אמתת ההשערה המחוכמה הזאת (שם).

•אוּרִיאֵל, — שם מלאך, והוא אחד מארבעה שרי החכמה, ועומד משמאלו של כסא הכבוד, Name eines Engel; nom d'ange; name of angel: סיבב (הקב"ה) לכסאו ארבעה מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו' אוריאל משמאלו וכו' (מד"ר במד' ב). שכינה וכל אחד מהם מקבל שפע מאחת מן המדות וכו' אוריאל לפניו מקבל מ' הרחמים שמשם אורה יוצאה ר"ל ממזרח וזהו שנא' ופנו לא יראו ר"ל אוריאל (ריקאנטי, ברא' ז). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, ומהדר הדרניאל (הופ' שבה"ג, בלולי אש).

אוּרִים[1], —דבר נשאו הכהן הגדול במקדש לפנים על לבו, ועל פיהו הגיד להשואלים מה יהיה משפט

---

[1]) מן ארה, עי"ש.

[2]) עין אֻרְוָה. —[3]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות.

[4]) משרש ארח, עי"ש. —[5]) אין לעמוד על עקרו של דבר, אם אמרו באמת אורַח בהשאלה מליצית, או אמרו אֹרַח, והיא היא המלה ארח כנשים. הערוך עכ"פ סובר שהוא מלשון אוֹרֵחַ, והביאו אחרי אורח טוב, ופרש: לענין דם נדה הוא אומר שבא לעת הקבוע כאורח. ע"כ. ורמב"ן (בראש' לא לה) מלשון אורח כנשים.

[1]) עד כה לא עמדו החכמים על מהות האורים ומקור השם ומשמעתו האמתית. יש מדמים לוהות הגזורות (דְּפִיסוֹת) שהיו להבבלים ונשאם האל על לבו. והכהן דהורם (כפרוש סתדש על במוהל) מדמה השם

הענין אשר שאלו בו עליו, eine Art Orakel; espèce d'oracle ; kind of oracle : ולפני אלעזר הכהן יעמד (יהושע בן נון) ושאל לו במשפט האורים לפני יי׳ (במד׳ כז כא). וישאל שאול ביי׳ ולא ענהו יי׳ גם בחלמות גם באורים גם בנביאם (ש״א כח ו).— ובצרוף עם המלה תמים, אורים, ותמים : ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יי׳ ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני יי׳ תמיד (שמות כח ל).

∞**אוֹרִית**,—שם מתכת חדשה שנגלה מקרוב המאצלת מקרבה אור וח׳ם, Radium : אורית זו לא בלבד שמשפיעה אור תמידי, עצמי, אלא גם חם תמידי, וכמו״כ עצמי (הצקפה בנה 7 כו). כדור של אורית יהיה תקוע בהבירה שלנו ויספיק לנו את החום הנצרך לבשל ולצלות (שם, חם הגגוו).

⁚**אוֹרְנִי**, ת״ז, לנק׳ אורנית, מ״ר אורניים, -ניות,— כמו אורים, leuchtend; lumiuex ; luminous : ראוי שיהיה אלהינו אורני בעצמו (מבכי׳ האורות, סוף מחב׳ ב״ש לדוקס XI). העצמים האורניים (שם).

*__אוּשׁ__[1],

⁚**אוּשָׁה**[2], ש״נ, מ״ר אושות,—שאון וקול המיה של המון עם, של הרוח וכדומה, Geräusch; bruit noise : (יום) שני וחמישי שמתקבצין בני אדם לדון עם חבריהן כתקנת עזרא שיש הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רש״י תענ׳ ח:).— והשתמשו בפרט הסופרים החדשים לקול שאון הרוח : אושת הרוח, וכן השתמשו כבר גם בהפעל אוש הרוח.

א.**אות**, ממנו א.אות, ב.*אות, ⁚אותותי.

א.**אוֹת**[1], א׳ת, ש״ז, מ״ר אותות, א׳תות, — א) רשם עשוי בבשר האדם או דבר אחר לסמן מה, Zeichen marque ; sign : וישם יי׳ לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראש׳ ד טו). והיה הדם לכם לא׳ת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם (שמות יב יג). איש על דגלו בא׳ת׳ת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד (במד׳ ב ב). — ב) *מטלית מבגד שהצובע מנסה בו אם יקלט הצבע : אין לוקחין מן הצבע לא אותות ולא דוגמות ולא תלושים של צמר (ב״ק קיט:). אותות[2] הגרדין ואותות הכובסין אסורות משום כלאים (כלא׳ ט י). — ג) סימן מוחשי לדבר שאי אפשר לראותו בעין,

---

האשורי ארי : נבו בעל ארי (Craig, A.-B. Relig. Text).

[1]) שרש ארמי. בערב׳ משמש במשמעות אחרות.

[2]) בארמ׳ אוושא : הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וכו׳ חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא (ברכ׳ נח.), הלכו כל העולם לקבל פני המלך עבר החיל הראשון שמעו קול שאון. ואולי אפשר לדמות לו בערב׳ ההמונ׳ טושא, עושא, קול שאון ומהומה.— והפעל: אדהכי נשב זיקא ואווש ביני קני (ב״מ פו.). בינתים נשב רוח ואוש בין הקנים. האי ריאה דאוושא אי ידעינן היכא אוושא וכו׳ והאי דאוושא זיקא דביני ביני הוא (חול׳ מו:), זו הריאה שאושה אם ידענו מהיכן אושה וכו׳ ומה שאוש הרוח שבין שני הקרומים הוא.—ולקול הברת אנשים רבים : איידי דאוושו כ״ע לא שמעי (ברכ׳ נ.), על ידי שאושו כל העולם לא שמעו את הברכה.—אושו על פלוני, התלוננו בקול מפני לא רצון ותמיהה: ויתיב רב המנונא וקאמר כשם שאין הבנים יורשין אלא מן הקרקע כך אין הבנות ניזונות אלא מן הקרקע אווש עליה כולי עלמא דשביק ארעא הוא דירתי ליה בניה דלא שביק ארעא לא ירתי ליה בניה (כתוב׳ נ:), וישב רב המנונא ואמר וכו׳ אוש עליו כל העולם מי שמניח קרקע בניו יורשים אותו ומי שאינו מניח קרקע אין בניו יורשים אותו?.—אוש הדבר, עשה שאון, התפרסם : דאי אמרת נותנן לחבירו וחבירו לחבירו אוושא מלתא (ערוב׳ לז:). כיון דבלילי׳ בעי גברי יתירי ובעי מדובר דנורא אוושא מילתא (מו״ק יב:), כיון שבלילה צריך יתר אנשים וצריך אבוקות של אור יאוש הדבר. — ובהשאלה, היה רב הכמות : הלין משום דאוושו ליה מפרש ההוא דפתח ברישא (נדר׳ ב:), הללו ויש נוחלים ומנחילים, נוחלים ולא מנחילים וכו׳, משום שאושו מפרש ההוא שפתח בראשנה. והא במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה דלא אוושא וקתני יוצא גמל (שם). אלא (לכן בברכות של ר״ה ויוה״כ שליח צבור מוציא את הרבים) משום דאוושי ברכות (ר״ה לה.).

[1]) בערבית איה a) סמן ומופת. ובארמית וסורית אתא. באשורית אתו, מן אתה במשמ׳ ראה, והכונה בו לפי השערת חכמי לשון האשורית דבר הנראה (מלון אשורי דליץ ומוס ארנולד), אך השערה זו עודנה מוטלת בספק. לפי דעת קניג מן אוה, במשמ׳ עשה גבול, ועברה המלה דרך מדרגות אלה : אוה אות, אות, וע״י שכחת הלשון נהגה בתו המשקל כמו לו היתה שרשית. — [2]) ופרש הר״מ שם : הם סימני האורגים וכובסי הבגדים שהם עושים סימנים בבגדיהם כדי שלא יתערבו.

---

a) يَة

את קשתי נתתי בענן והיתה :Zeichen; signe; sign לאות ברית ביני ובין הארץ (בראש׳ ט יג). אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יי׳ מקדשכם (שמות לא יג). — "אות כבוד, עי׳ כבוד.—ד) זכרון למעשה שעבר, .Erinner zeichen ; signe comm.; sign of remem. : והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך וכו׳ כי ביד חזקה הוצאך יי׳ ממצרים (שמות יג ט). והרימו לכם איש אבן אחת וכו׳ למען תהיה זאת אות בקרבכם וכו׳ אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יי׳ (יהוש׳ ד ה-ז).—ה) ראיה והוכחה לאמת דבר, Beweis preuve ; proof : וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שמות ג יב). כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אשר דבר (דבר׳ יג ב-ג). ועתה השבעו נא לי ביי׳ כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יהוש׳ ב יב). וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם (ש״א ב לד). ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי׳ לי וכו׳ ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת יי׳ כי יעשה יי׳ את הדבר אשר דבר הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (מ״ב כ ח-ט).—ו) סימן למקרה טוב או רע, Vorzeichen; présage; presage : באשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ישע׳ כ ג-ד). ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר והכינתה את פניך אליה והיתה במצור וצרת עליה אות היא לבית ישראל (יחזק׳ ד ג). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי׳ לאתות ולמופתים בישראל (ישע׳ ח יח). — ז) מעשה פלא יוצא מגדר הטבע והרגיל, נס, מופת, :Wunder; prodige; miracle כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב וכו׳ למחר יהיה האת הזה (שמות ח יז-יט). ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת (שם ד יז). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יי׳ לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו המסות הגדלת אשר ראו עיניך האתת והמפתים הגדלים ההם (דבר׳ כט א-ב). מכין הרים בכחו נאזר בגבורה משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים וייראו ישבי קצות מאותתיך (תהל׳ סה ז-ט). לא זכרו את ידו יום אשר פדם מני צר אשר שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה צען ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיון (שם עח מג-מד). — ח) מחזות מוזרים בטבע יוצאים מגדר הרגיל, ausserord. Erscheinung ; phénomène extraordin. phenomen : אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו (ירמ׳ י ב).—ועי׳ סמן.

ב.*אות[1]), ש״נ, מ״ר אותיות[2]), אותיות, — כל אחד מהרשמים שמשתמשים בהם לכתיבה, כל אחד מהציונים של האלף בית, Buchstabe; lettre ; letter: כתב אות אחת סמוך לכתב (שבת יב ה). הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות (שם ז ב). כתב אות אחת גדולה אעפ״י שיש במקומה כדי לכתוב שתי אותות פטור המוחק אות אחת גדולה ויש במקומה כדי לכתוב שתי אותות (תוספתא שם יא ט-י). הכותב אות אחת ועשאה שתי אותיות (שם יג). לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה (קדוש׳ ל.). חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות וכו׳ ושבע כפולות וי״ב פשוטות (ס׳ יצירה א י). עשרים ושתים אותיות יסדן חקקן חצבן שקלן המירן וכו׳ כ״ב אותיות הקוקות בקול חצובות ברוח קבועות בפה בחמשה מקומות אחה״ע בומ״ף גיכ״ק ושצר״ס דטלנ״ת (שם ב ג).—ובכנ׳ : קרא (קריאת שמע) ולא דקדק באותיותיה (ברכות ב ג)—"אות באות, מדיק לפי הכתוב, buchstäblich ; littéralement ; literaly.—"אותיות מחכימות, ר״ל כשרואה אדם דבר בכתב בעיניהו יותר : וכבר היתה שומה בפי קודמין אותיות מחכימות (ר״י עמדין, מגדל עוז, עליית הכתיבה).

"אלם, אותיות אלמות, שאין להם קול תנועה בפני עצמן. — "אלף, שם האות הראשונה. — "אלפבית, אלף-בית, כל שתים ועשרים האות שבלשון העברית. "לוח, ספר קטן, אשר בו מסדרות האותיות האלה. — עפ״י סדר א״ב, לפי הסדר שהאותיות מסדרות באלפבית. — "אמות הקריאה, אותיות או״י הן אמות הקריאה.—"בטה, הגה.—

[1]) מן השם אות הקודם.—[2]) יש אומרים כדי להבדיל בינה ובין אותות ומופתים (ר׳ אליהו בחור).

בֵּית, אות השניה בא"ב.—*בֶּטֶן הָאוֹת. – בָּלַע, הבריע איזו אות, שלא הפיק אותה.—גַּב הָאוֹת.— גַּג הָאוֹת, הקו העליון.—גִּמֶל, אות השלישית בא"ב. —גִּנּוּן, הברת האותיות דרך האף. —גִּנֵּן.– גֻּפָּן, צורת הכתב.—גשמיות, אותיות הנפשיות והגשמיות. —דְּגוּשָׁה, אות שיש בה דָּגֵשׁ, נקודה בפנים.— הִדְגִּישׁ, קרא בדגש, הכפיל.—*דָּלֶת, אות הרביעית בא"ב.—*הֵא, *הֵה, אות החמשית בא"ב.—*הָבֵר, הָגָה, הֵפֵק, הוציא האות דרך כלי הדבור.—הֲבָרָה, צרוף אותיות נקראות בתנועה אחת.—הֲבָרָה פְּשׁוּטָה, הֲבָרָה מֻרְכֶּבֶת. – הַמְזָה, שם לאלף נעה, נראה ומרגשת בדבור.— *וָו, אות הששית בא"ב. — *זַיִן, אות השביעית בא"ב.—*זִיּוּן, קוים אשר יעשו הסופרים על האותיות לנוי.—*זְעִירָא וְרַבְּתִי, קטנה וגדולה.— זָקוּף, זְקוּפָה, נון זקופה וכדומה.— *חֲטוֹטֶרֶת הָאוֹת, בליטה בגג האות ה', כעין חטטרת.—*חֵית, האות השמינית בא"ב.—*טֵת, טֵית, האות התשיעית בא"ב. —*יוֹד, האות העשירית בא"ב.—יָרֵךְ, יְרֵכוֹת האות. —כִּים הָאוֹת, הלבן של האות.—כָּף, אות האחת עשרה בא"ב. — כָּתַב, כְּתִיבָה.—לָמֶד, אות השתים עשרה בא"ב. — לָפוּף, אותיות לפופות, כרוכות ומחברות יחד.—מוֹצָא הָאוֹתִיּוֹת, הגרון, החיך, הלשון, השנים, השפתים, הם חמשה מוצאי האותיות.—מִלָּה, צרוף אותיות אחדות בדבור לפעל או לשם.—*מֵם, אות השלש עשרה בא"ב. — אותיות מספר, הסמנים שמשתמשים בהם לְצַיֵּן איזה מספר.—מַפִּיק, מפיק אות, מַפִּיק־הא, הא שצריך להפיק ה.—*נוּן, אות הארבע עשרה בא"ב. — נון כְּפוּפָה, נון זְקוּפָה, פְּשׁוּטָה, אֲרוּכָה.–נָזוּר, נְזוּרוֹת, אותיות נזורות. — נָחָה, אות נחה, שאינה נקראת. — נְקוּדָה, המורה אופן קריאת האות: קָמַץ, פַּתַח, חִירִיק צֵירֵה, סֶגּוֹל, חוֹלֶם, שׁוּרוּק, שְׁוָא.—*נָתַז, התיז הזין, קרא באופן שנשמעה היטב הברת הזין.—סַדֵּר, סַדֵּר אותיות בדפוס, מְסַדֵּר אותיות.—*סָמֶךְ, אות החמש עשרה בא"ב.—*עַיִן, אות השש עשרה בא"ב.—*פֵּה,

פִּיף, אות השבע עשרה בא"ב.—פֵּה כְּפוּפָה, פֵּה פְּשׁוּטָה.–פְּרִיצָה, הריש והשין הן אותיות פריצה.— צַדִי, צַדִּיק, אות השמנה עשרה בא"ב. צ' כְּפוּפָה, פְּשׁוּטָה.– צרוף האותיות, לצרפן ולקראן יחד. — קוֹף, קוּף, אות התשע עשרה בא"ב.—קוֹץ, קו דק בולט מראשי האותיות.—*קוֹצָהּ של יוד, דבר קטן, קל הערך.—*רֶגֶל הָאוֹת.–*רֵישׁ, אות העשרים בא"ב. —רְפוּיָה, אות לא דגושה.—*שִׁין ימין, ושִׂין שמאל, אות האחת ועשרים בא"ב.—שִׁמּוּשׁ, אותיות השמוש, אותיות שמושיות או שרשיות. —*שָׁרַק, אותיות השריקה, והן זסש"ץ. — תֵּבָה, צרוף אותיות במלה אחת, מלה כתובה.—*תָּג, קוים דקים לנוי על ראש איזה אות.—*תָּו, אות האחרונה שבא"ב.—*תְּלוּיָה, אות כתובה ממעל להאותיות האחרות בהמלה.

אֹת, אוֹתִי, אוֹתְךָ וכו',—עי' אֵת, אֹת.

ב. **אוֹת**[1]), ממנו ג.אות.

ג. **אוֹת**[2]), פ"ע, — עבר אות[3]), אוֹתָה, אֹתִי, אֹתְוּ, אֹתְ, אֹתְנוּ, אֹתֶם, אֹתֶנוּ, עתי' יֵאוֹת, תֵּאוֹת, אֵאוֹת, תֵּאוֹת, תֵּאוֹתִי, יֵאוֹתוּ, יֵאֹתוּ, תֵּאוֹתֶנָה, נֵאוֹת, תֵּאוֹתוּ, תֵּאֹתְנָה, צווי אוֹת, אוֹתִי, אוֹתוּ, אוֹתְנָה, אֹתְנָה, — א) הסכים, התרצה, **einwilligen zugeben**; consentir to consent: ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם והמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו אך בזאת נֵאוֹת[4]) לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר (ברא' לד יד-טו). אך בזאת יֵאֹתוּ לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד (שם כב). — ועם שלילה אחריו: וַיֵּאֹתוּ הכהנים לבלתי קחת כסף מאת העם (מ"ב יב ט). — ובהמט

---

[1]) שרש עברי, בשאר הלשונות אין דומה לו.

[2]) פעל ע ב ר י, דומה לפעל י א ת.—[3]) אות וכו' כמו בוש, בשתי וכו'.—[4]) המדקדקים הקדמונים: ר"י חיוג, ר"י בן גנאח, רד"ק וכו' חשבוה משרש יאת אך לפי הנטיות מסתבר כי זה מנע"ו, וכן החליטו כל החדשים, אך קצתם מפקפקים אם זה קל או נפעל, ואולם כל הקדמונים הנזכרים ומהחדשים היציג ושטדה פסקו שהוא קל. וג"ם בדבר בהעבר והצווי של הפעל כי אם הוא נפעל צריך לאמר בעבר במשמ' הסכמתי נֵאוֹתִי, ובהצווי הֵאוֹת, הֵאוֹתִי. ואם הוא קל—אות, אֹתִי ובצווי אות, אותי, אֹתְנָה. והצורה של הצווי נתן רד"

בִּ״י פעל אחריו: מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נֵאוֹתָה להם וישבו אתנו (בראש׳ לד כג).— *ובדב״ע: אם אני לכם אֵאוֹתָה (הדס, הו״א א ב).—ועם שֵׁם עם ב אחריו במשמ׳ היה מרצה ב...: אם לא יאות הלוקח בטליתו של הלה יכול להחזיר לו הטלית (ר״מ יפה, לבוש חו״מ קלו א).—ועם שם עם ל, הסכים לדבר: נוסדו האויבים יחד על קדושי אילינד״א ליסרם ביסורים עד יאותו לצהנתם (קונט׳ גזר׳ תתנ״ו, דף ט).—ובדברים לא בע״ח: הם משתדלים שיאותו המוחשים לדעותיהם לא שיאותו דעותיהם למוחשים (מוה כלום, אבר׳ כלום י ט).— ב) *היה נאה וראוי, gebühren geziemen ; être convenable à ; be, suitable: לך מלכות לך גאות לך תֵאוֹת תהלתי (ראב״ע, לך אלי). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשות רוצה (רמב״ע, התרכ״ב ד). והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות (ר״י א״ת, מו״נ ג יח). נפוצים בכל פאות, לאלפים ומאות, להם לבד יָאוֹת, לקרא עונג שבת (כתובות עמודי מאור, הובא׳ בתוס״מ סכות, קרובו אר״יל). והלא לזאת יָאוֹת להיות סגולה, לעלות ולראות פניו תחלה (נודע בכל, במת׳ תורה, יהודה הלוי, שם). והארץ הקדושה הן היא שזה בהחלט אשר לשוויה יאותו פעולות שוות (ר״א ביכאגו, דרך אמונה ג). מפתחות הקדושות אשר יאות להן להקרא חצוניות (רמ״ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, תקו״ד א כה). ואלה שני דרכים פשוטים יאותו לנו בפירוש מאמר מרע״ה (שם ג ב). שהמזון המועיל לזה לא יאות לחברו (שם יג). בדרכים אשר יאות שמושם לעסק האנושי עם נפשו (ידעי׳ בדרשי, הפרדס, אוצ״ס ג). לכסיל יאות להנשא לקלונו (מגת׳ יהודה, בוגא סכ״ים). מהדרושים שלא יאותו אליו (מאמר סעוד׳ מלוה, רבנ״ן דורקן קפט:). מדות חמודות ומיוחסות אשר יאותו לכל משכיל להתנהג בהם (מעלות המדות, יחיאל רופא, מעל׳ החכמה).—נפע׳, *נֵאוֹת, ניאות, נֵאוֹתָה, נֵאֹתָ, נֵאֹת, נֵאֹתנוּ, נֵאֹתֶם, נֵאֹתֶן, נֵאוֹתוּ, עת׳ אֵאוֹת, תֵּאוֹת, כמו קל, בינ׳ נֵאוֹת, נֵאוֹתָה, נֵאוֹתִים, נֵאוֹתוֹת, — היה לו תועלת, הנאה מדבר, geniessen ; jouir ; enjoy, ויבא עם בל״ם אחריו, עם ל: ואין מברכין על הנר עד שיאותו[1] לאורו (ברכ׳ ח ו).— ועם מ אחריו: אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן ואם נתנו מבעוד יום מותר ואין ניאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן (שבת ג ו). מצות הדלקתו משקיעת החמה וכו׳ ואם הדליקו ביום אין נאותין ממנו (מס׳ סופרים כ ז).—ועם ב אחריו: (תנאי בית דין הוא) על המלח ועל העצים (של המקדש) שיהיו הכהנים נאותים בהן (שקל׳ ו ז). אמר רבי עקיבא מדבריו למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדי׳ ב ב). שכיון שהביט (המבדיל על הכוס) בשרטוטי כפיו כבר נאות וכו׳ וגם שליח צבור הנאות לאור מוציא י״ח (תשו׳ גאו׳ ליק מע).—ובמשמ׳ השתמש בו: זה הכלל כל שנאותין בו ביו״ט משלחין אותו (ביצה א י). בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות פטורים מן המזוזה מפני שהנשים ניאותות בהן ומאי ניאותות וכו׳ מתקשטות וכו׳ באמת אמרו ביה״כ ובית הבורסקי ובית המרחץ ובית הטבילה ושהנשים ניאותות בהן ומאי ניאותות רוחצות פטורין מן המזוזה (יומ׳ יא.).—ובמשמ׳ נהנה, התענג: אין קרי אלא מתשמיש המטה רב הונא אמר אפילו ראה את עצמו ניאות בחלום (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג).—ובמשמ׳ *הסכמה: ולא ניאותי לדבריהם (שו״ת מהרב״ל טו).

אוֹתוֹתִי[1]), ת״ז,—של האותות: מכללות הרפואה נבוא אל חלקיה שהם הטבעיי הסבותיי או התפעליי האותותיי ההנהגתיי המבריא (היגס, תשוב׳ יב״ר מקנדים).

אָז[2]), מלה, — תורה: א) הזמן הנזכר קודם בדבור אם לעבר או לעתיד, damals ; alors ; then, לעבר: ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יי׳ (בראש׳ ד כו). שמעו עמים

בפרוש במכלולו (דף פח).—[1]) ואמרו בגמ׳ (שם נג:): אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו ממש אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום. ובירוש׳ (שם דף יב ע״ק ג): רב יהודה בשם שמואל כדי שיהיו נשים טוות לאורו, אמר רבי יוחנן כדי שתהא עינו רואה מה בכוס ומה בקערה.

[1]) בהוספ׳ י על מ״ר מפני שהצורה אותי תתן מקום לטעות.

[2]) בערב׳ אד׳ a) בכל המשמעות של אז בעברית. ולפי דעת רוב חוקרי הלשון עקר המלה הקדומה היא אזי, ונתקצרה לאז, וכן בערב׳ נתקצרה אד׳ מן אד׳א b).

a) اذ b) اذا

ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי אדם (שמות יה יד-יה). ולא יסף עוד מלאך יי׳ להראה אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך יי׳ הוא (שופט׳ יג כא). ויעזר לו (לדוד) אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל (ש״ב כא יז). ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי׳ את בית יי׳ אז אמר שלמה יי׳ אמר לשכן בערפל (מ״א ח יא-יב). ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דויד וכו׳ אז העלה שלמה עלות ליי׳ על מזבח יי׳ (דה״ב ח יא-יב). ותכן כל מלאכת שלמה וכו׳ אז הלך שלמה לעציון גבר (שם יו-יז). אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהל׳ מ ח). אז דברת בחזון לחסידיך (שם פט כ).—ועם פעל עתיד ביחס לזמן העבר כשרוצה לספר זמן התחלת המעשה ותמידתו: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי׳ ויאמרו לאמר (שמות יה א). אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה (דבר׳ ד מא). אז יבנה יהושע מזבח ליי׳ אלהי ישראל בהר עיבל וכו׳ ויכתב שם על האבנים (יהוש׳ ח ל-לב). אז ידבר יהושע ליי׳ ביום תת יי׳ את האמרי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל (שם י יב). — ולעתיד: ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ (ויקר׳ כו לג-לד). ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יעלז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער לפני יי׳ כי בא כי בא לשפט הארץ (תהל׳ צו יא-יג). לכן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד וכו׳ כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפנ׳ ג ח-ט). אז יזעקו אל יי׳ ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא (מיכה ג ד).—ב) לתנאי, במשמ׳ באופן זה, in diesem Falle dann ; dans cette condition ; in this case: וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (שמות יב מד). וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליי׳ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו (שם מח). אם תבקשנה (את החכמה, הבינה) ככסף וכמטמנים תחפשנה אז תבין יראת יי׳ (משלי ב ד-ה).—ובתחלת המאמר לתנאי הבא אחריו: אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי (בראש׳ כד מא).—ואחר אם: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני (איוב ט ל-לא). — ובצרוף עם המלה כי: אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי-אז תשא פניך ממום (איוב יא יד-יה). —ואחרי לו, לוא, לולא, לולי: כי ידעתי היום כי לא (לוּא קרי) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי-אז ישר בעיניך (ש״ב יט ז). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (שם ב כז). — ג) על כן, לכן, darum ; pour cela ; therefore: אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקת אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב (ירמ׳ כב טו-טז). —ד) אם כן איפוא, da es so ist ; puisque c'est ; since it is: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יתר (קהל׳ ב יה).— ה) כשבא אחריו מקור בצרוף ב... משמעתהכמו בעת ש..., als ; quand ; when: אז בהלוך ירמיהו על קברי האבות (קינה לת״ב). אז בהלוך החמור עם הארי אדונהו, וכו׳ פגש בו חמור אחר ויברכהו (יל״ג, משלי יהודה ד ו).—ועם מ, מאז: לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך (שמות ד י). זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה (יהוש׳ יד י).—ועם עבר: ויהי מאז הפקיד אתו בביתו (בראש׳ לט ה). מאז שכבת לא יעלה הכרת עלינו (ישע׳ יד ח). ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך (שמות ה כג). לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי (שם ט כד).—ובהחלט: ואני מאז ועתה ואני עבדך (ש״ב יה לד). זה הדבר אשר דבר יי׳ אל מואב מאז (ישע׳ טז יג). הלא מאז השמעתיך (שם מד ח). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה (שם מה כא). הראשנות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם (שם מח ג). ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך (שם ה). עתה נבראו ולא מאז (שם ז). נכון כסאך מאז מעולם אתה (תהל׳ צג ב). יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כב).— ועם שם: ותבוא ותעמוד מאז[1]) הבקר (רות ב ז).

***אֵזוֹבְיוֹן**[2]), ש״ז,—צמח עז הריח ממשפחת השפיים, ממין האזוב, griech Lavendel ; lavande grecque (Lava. stoechos): אין אוכלין א י ז ב י ו ן[3]) בשבת לפי שאינו מאכל בריאים

— [1]) יש מגיהים מאור הבקר.

[2]) דומה למשקל אפריון, אבל רוב החכמים סוברים כי אפריון מלה זרה.—[3]) כך, במלה אחת, גרסת הספרים במקום המובא בפנים, וכן בירוש׳ דפוס וינציה, ובערוך ערך אברתא וערך אזביון, וכך כתובה מלה זו בהלכות עצת

(שבת יד ג). לא יאכל דברים שאינן מאכל בריאים כגון אזוביון ופיאה (רמב"ם שבת כא כא).—ואמר הפיטן: נשפיל (הלב) כאזוביון, על כל עווי נעשה ענוי נסדיר ודוי כשיר כליון (אדון עליון, הושע"ר, תילת השחר).

***אזהרה**[1]), ש"נ, מ"ר אזהרות,—א) הודעה ומצוה שלא לעשות דבר, Warnung; avertissement; warning: זה הכלל כל שהוא ממין דגן הרי זה עובר בפסח הרי אלו באזהרה ואין בהם משום כרת (פסח' ג א). אזהרה ללשון הרע מניין ונשמרת מכל דבר רע (ירוש' פאה א טז). אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (כתוב' מו.). אזהרה לגסי הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי שמעו והאזינו אל תגבהו (סוטה ה.). אזהרת עשה לא שמה אזהרה (סנה' נו.).—ומ"ר: אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות וכו' תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת (ירוש' שבת ז ט).—ב) פיוט על האזהרות, על כל המצות של התורה; אזהרות של רסע"ג, אזהרות של ר"ש בן גבירול: והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים (ראב"ע שמות כ א). ויש בעלי אזהרות שהכניסו במצות לאוין וכו' (הוא, יסוד מורא ב). והנה בעלי האזהרות דומים לאדם שסופר כמה הוא מספר העשבים הכתובים בספר רפואות (שם). וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חכי (תוספ' סוכ' מט.).

אֵזוֹב[2]), אֵזֹב, ש"ז, מ"ר אֵזוֹבִים,— צמח טוב הריח ישתמשו בו לרפואה, Ysop; hysope; hyssop: ולקחתם אגדת אזוב[1]) וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף (שמות יב כב). וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר (במד' יט יח).—ומפני שהשתמשו בו לטהר את הטמא נעשה למשל לדבר מטהר: תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל' נא ט).— ומפני קטנו היה למשל לקטנות, לדבר קל הערך: וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). — *ומשל: אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר (מו"ק כה:). — ואמר המקונן: אש בארזים נפלה מה יעשו איפה אזובי הקיר ביד נקצרו (רשב"ג, קינה על ר' יקותיאל). מה יעשו אזובי קיר אל בית (סגית' מוס' יוה"כ, ברית כרותה).—וממנו מינים: אזוב יון, אזוב כוחלי, מדברי, רומי (פרה יא ז). איזוב שבצורים (אסף הרופא נג). ואזוב פרסי (קאנון ג יג ב ב). —ועי' צמח.

***אִזּוּן**[2]), ש"ז, מ"ר אזונים, — א) הטיית אזן לשמע ולהקשיב, das Horchen; audition; the listenning: זכר אמונה ושקר, אזון שיח וסקר, אות פקודת בקר (ר"א קליר, מוס' א' ר"ה, זכר תחלת). —ב) שקול דבר במאזנים, das Abwägen; action de péser; the weighing: כי תבחר ותקרב דרכים נערכים ומסלולים שקליים במספר במשקל לכל הלא אצלת לך ברכות בחשבון

להרמב"ם, וכן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם בכ"י ברלין, ונקוד אזביון. וכן במשנה שבמשניות דפוס פיורא גורס אזביון (ד"ס) במלה אחת, ובריו"ף איזוביון. ובמשניות ברוב הדפוסים כתיב אזוב יון בשתי מלים, וכן נזכר אזוב יון בפרוש בשתי מלים במשנה (פרה יא ז, נגע' יד ו), ושם רגלים לדבר כי הכונה היא לאזוב הבא מיון, כמו אזוב כוחלי וכו' הנזכרים שם אחריו. מ"מ אין לדחות גרסת אזוביון המוחזקת על פי ספרים רבים. והנה הערוך והנמשכים אחריו לוי וקוה' פרשו אזביון שומשוק, עפ"י דעתו של רב פפי בגמ' (שם קט:). אבל באמת רב פפי פרש כך את השם אזוב שבתורה ולא אזביון (רש"י שם: שומשוק הוא אזוב דאוריתא). והרמב"ם בפרוש המשנה תרגם אזביון אסטוחודוס (כפי ההגהה הנכונה של כתר כהונה), והוא הרשום בפנים.

[1]) משקל אזכרה, מן פעל זהר, עי' שם.

[2]) משקל אזור, אפוד. באשור' זופ, ארמ' איזובא, סורית זופא, ערבית زوفا[a]), והיא מלה זרה בערבית. והנה פקפקו חכמי הדקדוק אם ברבים צ"ל אזובים או אזובים, והכתיב איזובי קיר ביוד אחר הא' במאמר המובא בפנים אינו מכריע כי יוד משמש בכתיב התלמודי גם במקום צירי. ורד"ק החליט הרבים אזובים והתעיע בשיר רשב"ג.—[1]) מנחם בן סרוק אמר: לא עמדו אנשי סברא על פתרונו. וברור הדבר, כי העברים כנו בשם זה צמחים אחדים מזה המין, וכבר תרגם אותו רב פפי (שבת קט:) שומשוק. רסע"ג וריב"ג ורמב"ם: צעתר, שהוא מין אזוב. ועברה המלה גם ללשון היונית וכבר השתמשו בה רוב האחרונים בספרותנו, להמין אזוב הרפואי.

[2]) מן אזן.

---

[a]) زوفا

מחשביך וטוב א ז ו נ ם (ידע׳ בדרבי, בחי״ע יב ז). בלתי מצורף אל א י ז ו ן ומשקולת (הקד׳ דרך אמונה לר״א בינאגו). כי ה א ז ו ן והחקירה היא בערך החכמים (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ג ז). והוא כענין המאזנים שהיותר שוים ב א י ז ו ן כשישימו דבר מועט בכף האחת יטו ויצאו מהשיווי (הוא, חיי ברה א).— ג) ״ביחס לדפק, הזמן שבין ההתפשטות והמנוחה, acinésie: הסוג הלקוח מן ה א ז ו ן הוא הקש שעורי יחס הזמנים הד׳ אשר לשתי התנועות ולשתי העמידות וכו׳ ונאמר שהדפק אם שיהיה טוב ה א ז ו ן ואם שיהיה רע האזון ורע ה א ז ו ן מיניו שלשה אחד מהם המשתנה ה א ז ו ן ועובר ה א ז ו ן והוא אותו שיהיה א ז ו נ ו א ז ו ן שנים נמשכים לזולת שני בעליו כמו שיהיה לבחורים א ז ו ן דפק הנערים (קאנון א ב ג, בדפק א).

***אֵזוֹר**[1]), ב״ז, מ״ר אֵזוֹרִים[2]), סמי׳ אֵזוֹרִי,—א) חגורה באמצע הגוף על המתנים, Gürtel; ceinture; girdle: כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל (ירמ׳ יג יא). ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלשים כלם (יחזק׳ כג יד-טו).—ובלמוד חגורה פשוטה: מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח).—וכמי׳: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ״ב א ח). הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך (ירמ׳ יג א). — ובהשאלה: והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישע׳ יא ה).—*ובלשון נק׳: אין לך בידי אלא א ז ו ר זו קטנה (תוספתא בכוע׳ ה יד). —*וככל׳: אמר בר בר רב אשי א י ז ו ר ו מוכיח עליו (מו״ק יז.). —*ומ״ר: א ז ו ר י מתניהם התירו (מד״ר בראב׳ ק). — ואמר המשורר: ואיך יתיר חגור שכל ובינה אנוש זמה מרי פתח אזוריו (רשב״ג, כתרב עז, תפאר׳ פיבא לונץ 197), ועי׳ חגורה. —ב) ״עגול המזלות בשמים, Zodiacus: והנה הככבים אשר אינם ב א ז ו ר ימצא להם ג״כ מבוא בזה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב נ ה). ונקרא א ז ו ר גלגל המזלות בעבור השנים עשרה מזלות הנרשם בו (ר״א ב״ר חייא הנשיא, אצפירא כ). אמנם בהיות ש א ז ו ר המזלות יונע בסבוב בכל יום סבוב טבעי מתנועת המתנועע הראשון יקרה מפני זה שבכל עת מהזמן ההוא צורת השמים תשתנה בכל אקלים (שם), ועי׳ כוכב. — ג) ״א ז ו ר ה א ר ץ, כל אחת מחמש חלוקות כדור הארץ, שנשים לנו בדמיוננו מובדלות זו מזו בקוים מקבילים לקו המשוה, אקלימים, Zone; zone terrestre: על פי שני אופני ההיפוך ושני אופני הצירים הנזכרים יחלק שטח הארץ לחמשה א ז ו ר י ם גדולים והמה נקראו אזורי ה א ר ץ ו ה א ז ו ר בין שני אופני ההיפוך אשר באמצעיתו הוא קו המשוה יקרא א ז ו ר החם וכו׳ אזורי הממוצעים אזורי ה ק ר י ם וכו׳ (ברוך לינדא, רחבית נמוד׳ ב). רובו (של חלק אפריקא) בין שני אופני ההיפוך תחת א ז ו ר החם ורק חלקו הצפוני ישתרע תחת אזור הממוצע הצפוני (ר״ב בנוק, בבי״ע א, אפריקה).

***אֲזוֹרָה**[1]), ב״נ, מ״ר אֲזוֹרוֹת, — כמו אֵזוֹר: א ז ו ר ה גדולה יש לי בידך (והלה אומר) אין לך בידי אלא א ז ו ר ה קטנה פטור (בבוע׳ מג.).—״ואֵזוֹרָה, כמו אזורה: א י ז ו ר ה בת עשרה אמות יש לי בידך וכו׳ ב א י ז ו ר ה בת התיכות הרבה (רב״י שם).

אֲזַי[2]), — מלת החבור, כמו אָז, ובבואה אחרי מלת התנאי לולא תשמש במשמעת בתנאי ההוא, in jenem Falle; dans ce cas là; in that case: לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אֲזַי חיים בלעונו בחרות אפם בנו אֲזַי המים שטפונו נחלה עבר על נפשנו אֲזַי עבר על נפשנו המים הזידונים (תהל׳ קכד ב-ה).

אזיקים, — עי׳ אֲזִקִּים.

***אֲזִירוּת**, ב״נ, — בה״פ מן א ז ר: ויקום בזריזות ו ב א ז י ר ו ת חיל לחפש ולבדוק את כל מקום אשר ימצא שם בדק (חמדת הימים ג, בדיק׳ החמץ).

***אֶזְכָּר**, ב״ז, מ״ר אֶזְכָּרִים, —כמו אַזְכָּרָה א׳: ולמלוק ולקבל ולקמוץ אזכרים (רשב״ג, אזהרות, במול לבי). —והיחיד אזכר (הולד, סי׳ קסח).

אַזְכָּרָה[3]), ב״נ, מ״ר אַזְכָּרוֹת, — א) חלק מקרבן מנחה וכדומה שנועד להקטר להיות ריח טוב,

---

[1]) בערבית אזר a) גב, תוך, אמצע. אזאר b) דבר חוגרים בו.—[2]) עי׳ הערה לאזוב.

a) ازر b) إزار

---

[1]) משקל חגורה.

[2]) צורה הקדומה של המלה אָז, ובסוף -י, כמו מתַי, ובערב׳ אד׳a) במשמעה זו, ועי׳ בהערה לאז.

[3]) בעברית שבמקרא לא נשאר לנו ממשקל

a) إذًا

zum Verbrennen bestimmter Teil eines Mahl-opfers u. d. g. ; partie du sacrifice destinée à être brûlée ; burnt part of meat-offering : ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לְאַזְכָּרָה[1] אשה ליי׳ (ויקר׳ כד ז). וקמץ (הכהן) משם מלא קמצו מסלתה (של המנחה) ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אזכרתה[1] המזבחה (בס ב ב). והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה אשה ריח ניחח ליי׳ (בס ט). והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבנתה אשה ליי׳ (בס יו). — ואמר בן סירא : תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (כ״ס גני׳ לח יח). ויבחר בו (באהרן) מכל ח׳ להגיש עלה וחלבים ולהקטיר ריח ניחח ואזכרה ולכפר על בני ישראל (בס מה יו).—ב) שה״פ, *פעולת הזכירה, כמו *הַזְכָּרָה, Erwähnung ; mention : מה אם שאלה (של גשמים) שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה אזכרה (של גבורות גשמים) שהיא מריות לא כל שכן (ירוש׳ ברכ׳ ה ט:). אמר רב והימים האלה נזכרים ונעשים שתהא אזכרתן קודם לעשייתן (בס מגי׳ ג עד:).— ג) *שם הקדוש של אלהים[2], Name Gottes; le nom de Dieu; name of God : הגיליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפים הן במקומן הן ואזכרותיהם ר׳ יוסי הגלילי אומר בחול קורא את האזכרות וגונז ושורף את השאר אמר ר׳ טרפון אקפח את בניי שאם יבואו לידי שאני שורפן הן ואזכרותיהן (תוספתא בכת יג ה). השומע אזכרה מפי העכו״ם אינו חייב לקרוע (סנה׳ ס.). מיד קדר (המלך) כל אזכרות שבה (שבמגלת איכה) ושרפן באש (מו״ק כו.). ס״ת שנטשטש ורושם אזכרותיו ניכר (פחד יצחק, ערך ס״ת שנמחק). ספר תורה שנמצאו בו אזכרות מטושטשות (בס).

אזל[1], ממנו אָזַל.

אָזַל[2], פ״ע, עתיד יֵאזֵל, — א) כלה, תם, אין יתר, ausgehn aufhören ; cesser, finir ; cease : ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אָזַל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים (ש״א ט ז). אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש (איוב יד יא). — ב) אָזְלָה יד, אבדה הרוח, רפו הידים : כי יראה כי אָזְלַת[3] יד ואפס עצור ועזוב (דבר׳ לב לו). —ג) הלך, הלך מן, weggehen; s'en aller ; go away : רע רע יאמר הקונה וְאֹזֵל לו אז יתהלל (משלי כ יד). משרבו מקבלני טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ואזלת ונולה (תוספתא סוטה יד ז). והתורה אזלה וכלה (הקד׳ לידה לדרך). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה, אזלה ונולה ורבתה הכנימה (קליר׳ מוס׳ יוה״כ, כרית כרותה). אזלה לה הקושיא (הקד׳ אמונ׳ חכמ׳, אבי עד בר בלום). אם כן אזלה לה החכמה הזאת כלה (בס א). ושניהם לשתי הרחלים נמשלו, שיחד בדרך

אפעלה אלא שם זה והשם אלמנה אם הוא מן שרש לָמַן. אך בעברית שבתלמוד ישנם עוד, אַזְהָרָה וכדומה.—[1]) תרגם רסע״ג פיחא, פיחהא, ור״ל ריח טוב, וכן ריב״ג, וכן הביא ראב״ע: ורבים פרשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון. ע״כ. וכן רד״ק ואחרים, גם קצת החדשים כמו דילמן, מלשון מזכיר לבונה, וכן יזכר מנחותיך, מקביל לועולתך ידשנה. ועי׳ ב.זכר.— [2]) בארמ׳ אדכרתא במשמעה זו : בתלתא בתשרי בטילת אדכרתא מ שטריא (מגי׳ תענ׳ ז). והפעל הזכיר רגיל בענין שמות הקדש של אלהים. וכבר פלפלו הרבה בזה פירסט ונגר במשמעת מלה זו (ZDMG XXXIII—XXXVI).

[1]) בארמית שבמקרא במשמעת הלך. בסורית בכל המשמעות המבוארות פה בפנים. לפי ברט בערבית עזל a). ואולי זאל b) פרוש עבר, חדל, תם, זאל ען c) הלך ממקום למקום אחר.

[2]) ובסגנון ארמי : כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים א״ל (רב נחמן) שפיר קא אמרת דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא (ב״מ נח:), יפה אמרת שרואים אנו כי אֹזֵל האֹדם ובא הלֹבן. המשל אומר אזלת לקרתא הלך בנימוסיה (מד״ר שמות מז), הלכת לעיר התנהג בנמוסיה. ווי ליה לאילפא דאזלא בלא מיכסא (ע״ז י:), אוי לה לספינה שאזלה בלי מכס. ווי לה לחדא דאזלה ולא אתיא מאי היא אר״ח ינקותא (שבת קנב.), אוי לה לאחת שאזלה ולא תבוא מה היא? אמר ר״ח הילדות.—ובמשמ׳ היה בהסכמה עם דעת פלוני : ר׳ יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה וכו׳ כמאן אזלא הא דתניא בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר כמאן כר׳ יהודה (סנה׳ עא.).—ובמשמ׳ נאבד, נפסד, חדל, נפסק : מקום הכתב (שנמחק) לא קמיבעיא לי (שאינו קדוש) דכי קדוש אגב כתב הוא דקדוש אזלא כתב אזלא קדושתיה (שבת קיו.). — [3]) צורה הקדומה של פי׳ נסתרת, וכן וְשָׁבַת (יחזק׳ מו יז).

a) عزل b) زال c) زال عن

נדדו א ו ל ו (מִשְׁלֵי יל"ג ג יג).—ועם פעל אחר במשמ' מתמיד : משם עברנו והנה איש מסכן חרש ברזל, כל היום וכל הלילה עמל ו א ו ז ל (עמגוהל, מחב' יה).

—פע', *מאוזל[1]), — במשמ' בקי ומנסה : מה שובבו אחינו אשר בזה משובה נצחת אמר כלב מ א ו ז ל למרעיו (מה"ג, דביר, הכלבים).

*אֲזְלָה, אזלא, —בדקדוק, שם אחת הנגינות המשרתות, Name eines conjonctiven Accents; nom d'un accent servile; name of a conjunct. accent : ואלו שבעה טעמים משרתים, לאחיהם החרותים, וכו' ראשון א ז ל ה, לעולם עולה (דקדוקי הטעמ' יז). דרך א ז ל ה, העולה היא למעלה, אם יש לפניה שופר וגעיה (שם כח). סבו אל טרחה ו א ז ל ה ואל דרגה ומארכה (קטע מכ"י לאחד מתלמידי תוי הבלכי, JQR XIII, 358). ואלה הי"ב טעמים שמנה משרתים ואלה שמותם בלשון אנשי טבריא שופר ותלישא וכו' ו א ז ל א ומארכה (ר"י חיוג, ספר הנקוד). אלה המשרתים מונח מכרבל וכו' א ז ל א דרגא מעיילא (ר"מ הנקדן, ס' הנקוד').—והיהודים באיטליה ואשכנז קוראים א ז ל א לאחת מהנגינות המפסיקות : א ז ל א נקרא כן כי הוא הולך ומתקיים במקום גבוה וצורתו תעיד עליו כי הוא קו יוצא למעלה מן התיבה מצד ש מ א ל לצד י מ י ן כאלו ה ו ל ך ושב לאחור לעמוד בו ונגינתו תורה זה כי היא נמשכת לנגינת הקדמא (קלונימוס בר"ד, בס' מקנה אברהם). תמונת הקדמא הוא מקל אחד למעלה באמצע התיבה נ ו ט ה מ י מ י ן לשמאל ויש קורין לו א ז ל א והוא הנכון כי הוא לשון הליכה כי הטעם הזה הולך לשרת ואנחנו האשכנזים קורין אזלא המלך שקורין לו האחרים גרש או טרס (ר"א בחור, טוב טעם).

*אזם, איזמא, —עי' היזמא.

*אֲזְמִיָּה[2]), אֻזְמִית, ש"נ, מ"ר אֻזְמִיּוֹת, — רצועה של בגד לכרוך בו ילד וכדומה, Wickelband; bande de maillot; swaddling band : שירי פסיקיא כדי לחגור על מתניה של קטנה שירי הקרפן ו א ו ז מ י א ו ת י) כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כלים כ"ב ה יז).

*אזמיל, —עי' אִזְמֵל.

*אִזְמֵל[2]), אִז-, ש"ז, מ"ר אִזְמֵלִים, —א) הסכין שבקצת כלי אומנות של נגר, Klinge; lame; blade : ה א י ז מ ל של דיקני טמא בפני עצמו (תוספתא כלים ב"מ ג ט). מספורת של פרקים ו א י ז מ ל של רהיטני חיבור לטומאה (שבת מח:).—ב) תער של רופא, של אומן, להקיז דם, להפים מורסה, למול בו, Lanzette; lancette; lancet : אבל אם הוליך והביא (את הסכין) אפילו כל שהוא אפילו ב א י ז מ ל כשרה (חול' כ ג). בתינוק ו ב א י ז מ ל (להמילה) ששבתו במבוי (ירוש' שבת יט יז ד). אין מדתי כמדת בשר ודם שהוא מכה ב א י ז מ ל ומרפא ברטיה (מד"ר שמות ו). — ומשל : שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש ב א ו ז מ ל (ירוש' תעני' ג סו ד). — ואמר המליץ : טריה לרטית

[1]) ר"י בן גנאח מפרש הפסוק ודן ויון מְאוּזָּל (יחזק' כז יט) במשמעה זו : הולך ממקום למקום.

[2]) משקל עֻזִּיָּה, או גִּפְרִית, מַטְלִית. בערב' חזאמה a),

כריכה של תתולי הילד.—[1]) כך גרסת הספרים. ובתוס' כ"י ארפורט הוצאת צוקרמן שירי ה ק ר ב ן ואוזמיות. ופרש לוי שירים של כלי. אך איך אפשר בשירים של כלי לכרך על אצבע ? והגר"א מוילנא הגיה ה ק י ל ק ן ו פ ו ז מ י ו ת, וקוהוט הגיה ק ר פ ן ו א ו ז ו נ י ו ת, והחליט כי במקום אוזוניות צ"ל א ו ת ו נ י ו ת וגזר אותוניות מן מלה יונית odonion ! — והנה מרישא של הלכה זו שירי פסיקיא נראה ברור כי היא עוסקת במיני אגד והגורה, ו א ו ז מ י ו ת דומה להשם ח ז א מ ה בערבית, ואין כל צרך לשבש הספרים.

[2]) משקל חֶרְמֵשׁ. בארמ' שבמקרא אִזְמֵל (ירמ' לו כג, בתער הסופר ת"י : בְּאִזְמֵל ספריא) ואזמלא (תהל' נכ ד, כתער מלטש ת"י : בְּאִזְמְלָא תריפא). ובמשנ' מנק' כ"י פרמה וכן כ"י קויפמן אִז-. בסורית זמיליא, וכן בערבית אִזְמִיל a), סכין של רצען ומפסלת, כגון של סתת. ומקורו בלשון יונית smile, תער הסופר ומפסלת של גלפים וכדומה. ויש משערים כי השם היוני הזה ממקור שֵׁמִי מוצאו (בעברית זמר, מלשון זמר הגפן, ובערבית במשמעה זו זבר) ומשם בא ללשון יונית בחלוף ל במקום ר, ושב למקורו הראשון ללשונות השֵׁמיות, בצורתו החדשה.—ונהגו הערבים בשם אזמיל, דין משקל א פ ע י ל, והביאוהו בקאמוסיהם בשרש זמל, ולא עוד אלא שגזרו ממנו בלשון ההמונית פעל זמל א b), למושג סִתַּת אבנים.

a) حزامة

a) إزميل b) أزملَ

מלבל כי באזמל (רמב״י, ההכנה לדעת, זונת כבת כרהב׳). — ג) כבין של רצען, Schustermesser; tranchet, shoesmaker's knife: עור שהוא כמא מדרס וחשב עליו לרצועות ולסנדלין כיון שנתן בו את האזמל טהור (כלים כו ט). — ד) כלי מלאכה של הגלפים והמפתחים בעץ ובאבן, וכדומה, Meissel; ciseau, chisel: המעצד ו האזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו (כלים יג ד). ו אי זמל של רהיטני (שבת נח:). — ומ״ר *אזמלים: רגילין היו לעשות כמין קרנים לאזמילין לגוי (רב״י תול׳ לח.).

אזן¹): ממנו אֹזֶן, אִזֵּן, מאֹזֶן, *אזון, *האזנה.

אֹזֶן²), ש״נ, סמי׳ אֹזֶן, כנוי אזני, אזנכם, מ״ז ומ״ר אזנים, סמי׳ אזני, ככנ׳ אזני, אזניכם, — א) אבר השמיעה, Ohr; oreiller: ear: אֹזֶן שמעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין (משלי יס לא). נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אֹזֶן שמעת (שם כה יב). — וכמי׳: ונתתה (מדם האיל) על תנוך אֹזֶן אהרן ועל תנוך אֹזֶן בניו הימנית (שמות כט כ). לב נבון יקנה דעת ואֹזֶן חכמים תבקש דעת (משלי יח יס). — וככנ׳: הן כל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך (ישע׳ מח ח). ורצע אדניו (של העבד העברי שאינו רוצה לצאת חפשי בשנה השביעית) את אזנו במרצע ועבדו לעלם (שמות כא ו). — ומ״ר: ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה (דבר׳ כט ג). עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (תהל׳ קטו ה-ו). — וכמי׳: ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי (שמות לב ב). — וככנ׳: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני (תהל׳ צב יב). אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה (איוב כח כב). פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם (בראש׳ לה ד). — ותשתמש הלשון העברית ביהם להאֹזֶן בפעלים האלה, — דבר באזני פלוני: וידבר (אברהם) אל עפרון באזני עם הארץ לאמר (בראש׳ כג יג). בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני ארני (שם מד יח). באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך (משלי כג ט). — אמר באזני פלוני: ואת אלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי (שופט׳ יז ב). עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום (ישע׳ מט כ). — הגיד באזני: ויגידו באזני המלך את כל הדברים (ירמ׳ לו כ). — קרא באזני: ויקח (משה) ספר הברית ויקרא באזני העם (שמות כד ז). ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט׳ ז ג). הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יי׳ זכרתי לך חסד נעוריך (ירמ׳ ב ב). — ספר באזני: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים (שמות י ב). — התאֹנן, בכה באזני: ויהי העם כמתאננים רע באזני יי׳ (במד׳ יא א). כי בכיתם באזני יי׳ לאמר מי יאכלנו בשר (שם יח). — שים באזני: כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד). — האֹזֶן לקחה, לאמר שמעה: ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו (איוב ד יב). — הדבר עלה באזניו, שמע את הדבר: יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני (ישע׳ לז כט). — בא לאזניו, נודע לו: שאם ישמעו ישראל ויבא לאזניהם דבר מהליכת המרגלים וכו׳ (ר״י הכרכגלו, יהוש׳ א). — הטה אֹזֶן: הטה יי׳ אזנך ושמע פקח יי׳ עינך וראה (ישע׳ לז יז). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל׳ יז ו). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך (משלי ד כ). תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לרנתי (תהל׳ פח ג). אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי (שם מט ה). שמעי בת וראי והטי אזנך (שם מה יא). ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע (ירמ׳ כה ד). — ועם פעל קשב: ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תקשבנה (ישע׳ לב ג). תהיינה אזניך קשבות לקול תחנוני (תהל׳ קל ב). — וביחיד: תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ׳ א ו). — הקשיב האֹזֶן, עשה שתהיה קשבת: בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב א-ב). תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם.

---

¹) שרש עברי יחיד במקום שני שרשים שמיים אד׳ן a), וזן b).

²) באשורית אזנ. בארמית אודנא, בערבית א׳ד׳ן c), בכל המשמעות שבעברית.

a) ادن b) وزن c) ذن

תקשיב אזנך (תהל׳ י יז). — גלה אזן פלוני, הגיד לו דבר שלא ידע פלוני: ויי׳ גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול לאמר כעת מחר אשלח אליך איש (ש״א ט יה-יו). הנה לו עשה אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני (שם כ ב). כי אחקר את אבי כעת מחר השלשית והנה טוב אל דוד ולא אז אשלח אליך וגליתי את אזנך (שם יב). כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי (שם כב ח). בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב אז יגלה אזן אנשים (איוב לג יה-יו).—ועם ל של הדבר, גלה האזן לדבר: ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון (שם לו י). — ונפעל: ונגלה באזני יי׳ צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (ישע׳ כב יד). — והשם גלוי אזן: ולפעמים ביותר בירור כבר הגיע לאדם הודעה וגלוי אזן ע״י אמצעי הזה (החלום) ממה שעתיד לבוא עליו (רמח״ל, דרך ה׳ ג א). —אזניו אל..., ר״ל רוצה לשמע: עיני יי׳ אל צדיקים ואזניו אל שועתם (תהל׳ לד יו). —באזני דבר, באזני צוה, לאמר, אני בעצמי שמעתי בדברו, בצותו: ויאמר האיש אל יואב ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש״ב יח יב). ויאמרו הכהנים והנבאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם (ירמ׳ כו יא).—אזן כבדה, שאינה שמעת היטב: הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א).— הכביד האזנים, עשה שלא יוכל לשמוע: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין (ישע׳ ו י).—אטם אזנו, לא רצה לשמע: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים (תהל׳ נח ה-ו). — ומשל: כאוטם אזן חרש באדם אין (רמח״ל, מגדל עז כ ב). —הסיר אזנו: מסיר אזנו משמע תורה גם תפלתו תועבה (משלי כח ט).—וכן העלים אזנו: קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה ג נו). — כרה אזנים ל..., העיר אותו לשמע: זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית [4]) לי (תהל׳ מ ז). — פקוח אזנים, מי שאזניו עלולות לשמע: ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע׳ מב כ).—נמלאה האזן, שמעה יתר מדי: כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל׳ א ח). —מלא את האזן של פלוני, דבר לו הרבה: כבר מלאו אזניך כי הגזברים הם נקראים אותם האנשים הממונים וכו׳ (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, שקל׳ ה ב). — צללו אזניו, מפני השתוממות על צרה: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו (ש״א ג יא). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו (ירמ׳ יט ג). — העיר אזנו, סבב שישמע: יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע (ישע׳ נ ד), ,עי׳ עוד העיר. — נפתח אזן: אדני יי׳ פתח לי אזן ואנכי לא מריתי (שם שם ה). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). —*פגום באזנו, שאינו שמע היטב: חושים בן דן היה פגום באזנו ובלשונו (פרקי דר״א לט).—*יצא פלוני ואזניו מקטפות, לאמר בבשת פנים, ברוח נכאה, מפני דברים קשים ששמע: יצא ראובן (מלפני יעקב אביו שהוכיחו) ואזניו מקוטפות (מד״ר בראש׳ לט), ועי׳ קטף.—גזזו את אזניו, לאמר לא די שלא קבל מה שבקש, אלא גם מה שהיה לו לקחו ממנו (רמז להמשל בהגמל שאזניו קצרות מפני שבקש קרנים[1]). —*הדבר עומד אחורי אזניו, לאמר מוכן ומזמן, קל להשיגו: מפני שמלכותם (של הגוים) עומדת אחרי אזניהם[2]) (פסח׳ קיג.). האמת קשה לעשות? והשקר עומד אחר האזן (אותיות דר״ע, ביה״מ ילינק ג). —רחב אזן, מקבל על נקלה לשון הרע: אבל היה (הורדוס המלך) מכביד עול המס על ישראל והיה רחב אזן מקבל לשון הרע הפכפך שופך דמי נפשות אביונים נקיים (ראב״ד, ספר הקבלה, דברי מלכי בית שני). —אזנו רצועה ל..., נאמן הוא לו לעולם,

—[1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. — [1]) בארמית: ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב בלעם מאי בעי התם א״ר יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב היינו דאמרי אינשי גמלא אזלא למיבעי קרני אודני דהוה ליה גזיזן מיניה (סנהד׳ קו.), זהו מה שאומרים אנשים: הגמל הלך לבקש קרנים, האזנים שהיו לו גזזו ממנו. — [2]) בארמית: תנו רבנן ג׳ אין מתקנאין בהן ואלו הן עכו״ם הקטן ונחש קטן ותלמיד קטן מ״ט דמלכותייהו אחורי אודנייהו קאי.

(רמז להכתוב ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם): ועז נפשי אשו נגדם שחוח ואת אזני לאהבתי רצועה (רמב"ע, ידידים יזמו, שיר טוב).—*כמו פה לאזן, משל לקרוב גדול: וכי יש לך אלוה קרוב כזה שהוא קרוב לבריותיו כפה לאזן (ירוש' ברכ' ט יג.).—*מפה לאזן, לאמר בסוד: ואין לנו אלא מן הפה לאוזן לנאמנים (עיטור, מאמר ז).—*ראה, הראה באזנו לאיש עליו: אל יראה אדם לתינוק באזנו (שמחות ב ו).—*רכן, הרכין אזנו: כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע (מכיל' בוא ג).— שכך האזן, דבר לפי מה שהאדם יוכל לקבל: ויעל עשנו (של ההר) כעשן הכבשן וכו' ומה תלמוד לומר כבשן (הואיל והאש והעשן של ההר סיני היו הרבה יותר חזקים) לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע כיוצא בו אריה שאג מי לא יירא (ה' אלהים דבר מי לא ינבא) מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים (וקולו כקול מים רבים) מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (מכי' יתרו, מס' דבחדש ד). וכאשר מצא (יוסף בן גוריון) דבר גדול וזר יקשה בעיניהם (של הרומאים) האמנתו התאמץ לכתוב לשכך את אזנם כפי מה שעלה על לבו ולא חשש לנטות מדברי הכתובים (ר"י אברבנאל, מ"א טו ו).— וכמו כן *שבר האזן: אנו מכנין ומדמין אותו (את אלהים) לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע (רש"י שמות יט יח).—*תפקע האזן, לאמר לא תוכל לקבל את הדבר: אמר ר"י בן קרחא שמא תפקע האזן של שומע יכול כמו שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי ת"ל כי לי כל הארץ (פסיק' רבתי יא).—*תלש באזנו, לעונש, למשל באזנו של ילד וכדומה: למלך ששלח את בנו אצל ההגוני ומסר לו איסר ונתן לו צלוחית שיבר את הצלוחית ואיבד את האיסר תלש (האב) באזנו ותלש בשערו (שם כג).—*אוציא את פלוני מאזניך, לאמר על כרחך, אפילו אם הוא טמון באזניך: אושפיזכן של ר' טבלא כהן היה ועני היה אמר לו (ר' טבלא) לך והשתתף עם טבח ישראל מתוך שתתירהו מן המתנות משתתף (אתה) עמו הלך וחייבו רב נחמן אמר לו והלא ר' טבלא פטרני אמר לו (רב נחמן) אם תפריש (תרומות ומעשרות) מוטב ואם לאו אני מוציא את ר' טבלא מאזניך[1] (הלכ' פסוק' לר"י גאון, בכורות). מעשה בכהן שהיה גיורת נושאה פחותה מבת שלש שנים ויום אחד א"ל רב נחמן מה טעם עשיתה כך א"ל שאמר ר' יעקב בר אידי אמר ריב"ל הלכה כר' שמעון בן יוחי א"ל (רב נחמן) לך וגרשה ואם לאו אני מוציא ר' יעקב מאזניך[2] (שם).—*ומשל: כל מה שמזמר הזמר אינו נכנס באזן הרקד[3] (מד"ר איכ', פתיח'). אם אמר לך אחד אזנך של חמור אל תחוש, שנים עשה לך רסן[4] (שם בראש' מה).—ואמר המליץ: יחד תהיה לך על אזנך, ופי שנים תשמע במענך (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). — *אזנים לכתל, לאמר אפילו כשאין איש אתך הזהר בדבריך: גם במדעך מלך אל תקלל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר וכו' ר' לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל (מד"ר ויקר' לב). —*אזנים גדולות, סמן לאוילות: כתב אפלטון מי שאזניו גדולות יהיה כסיל (מ' אלדבי, ב"א ד א). —ובמשמ' *מעט: אזן[5] זכות, מעט זכות (עפ"י מד"ר בראש' כט).—ב) *כנוי לדברים שיש להם קצת דמיון לאזן בע"ח, אזן כלי, בליטה בכלים בצורת אזן יאחזו בה: המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה (שבת ח ב). החרס שאינו יכול לעמוד מפני אזנו (כלים ד א). אי זהו מקום קרוב א"ר שמואל מאוזן חבית ולפיה (ירוש' תרומ' ח מה ד). הוצין כדי לעשות אוזן לסל (שבת עח:). — ומ"ר: ואזני החמת ואזני התרמיל (מקוא' י ג). העושה כלים מן העשת וכו' ומאוזני כלים (כלים יא ג). כל שניטלו אזניה (שם ד ג). לקופה גדולה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל ובא פקח אחד ועשת לה אזנים והתחילה להטלטל על ידי אזניה (מד"ר שה"ש א). קופה של ארבעת אזנים (שם איכ' א ב). —*אזני הנעל, שאוחזו בהן כשנועלו: סנדל שנתפסקו אזניו ונתפסקו טרסיותיו (תוספתא כלי' ב"ב ד ס, גמ' שבת קיב.). — ג) *בקצת אברים החלקים הדומים קצת לאזן, כל אחד מאזני הלב, Herzohr

—[1]) תרגום עברי מגוף המאמר בארמ' בגמ' חולין (קלג:).—[2]) תרגום מארמית בגמ' יבמ' (דף ס:).—[3]) גוף המשל בארמ': כל דזמר זמרא לא עייל באדניה דרקדא.—[4]) בארמ': אם אמר לך חד אודניך דחמר לא תיחוש תריין עביד לך פרוכי.—[5]) עפ"י הגרסה בארמ' בגוף המדרש אונניתא. אבל בספרים אחרים גרסאות אחרות.

auricle ; aucieule : אמר ר' יהושע בן לוי מעלין אונים[1]) בשבת (ע"ז כט.). וחותך עוקץ הלב ואוני הלב (הרוקח, סי' תט).—וכמו"כ *כ"א מאוננות הריאה: חמש אוזנים יש לריאה בשעה שנופח אותה פניה כלפי האיש שנופחה שלש מימין ושתים משמאל (הלכ' פסוק' לר"י גאון, בתיטה). אמר רבא חמש אונים יש לה לריאה (ר"י הדסי הקראי, האשכול רכד). ואם האונים הקטנות (של הריאה) דבוקות מעיקרן אזן לאזן וכו' (אלדד הדני, הלכ' טרפ' ג ז, מהד' אפשטין).—ד) *שם לקצת צמחים, אֹזֶן הָעַכְבָּר[2]), מ"ר אָזְנֵי הָעַכְבָּר, הוא צמח שקוראים *אַל תִּשְׁכָּחֵנִי, myosotis : אזני העכבר וכו' הוא עשב (קאגון ג, נות הסמים). והיתר נכון שיעוטש בו עם עשב אזני העכבר (כס ג כ ז). ואלו ג' עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר וחי לעלם (ר"י פרובינצאלו, בו"ת בלמוד החכמ', ד"ח סד). —*אֹזֶן הארנבת[3]), bupleurum (ס' מעשה טוביה, ערוג' הבשם, אות א).—ה) *אֹזֶן הָעַכְבָּר, מ"ר אָזְנֵי העכבר, צפרנים סדוקות: ומה שיהיה מסדוק הצפרנים אל חלקים חדים ויתלו בבשר ויעקצו ויזיעו אז יאמר לו אזני העכבר (קאגון ד ז ד י).—ו) *אֹזֶן הָמָן, מין עוגה מתוקה בצורת אזן ליום הפורים: הרקיקים העשוים מן הבצק כדמות אזנים מבושלים בשמן ויטבלו אותם בדבש ויקראוהו אזנים (ר"י אברבנאל, בבלת, זה הדבר). יום שבו שלחן ערוך ומזומן, בני ישראל הכו את המן, יום שבו עשרת בניו תלו, ואת תנוך אזניו אבלו (אריה מודינא, מחזה לפורים, כ"י, נזכר באגר' י"ש ריגיו כח).—ובהגדה שם: רומז למיני מתיקה שעושים בארצותינו ליום הפורים וקוראים אותם אזני המן.

*אוּלָם הָאֹזֶן, הוא החצר החיצונה. — *אַלְיָה, החלק הרך, התלוי, במקום שישימו העגילים.—בְּדַל, סתום.—*בַּת הָאֹזֶן, לוז מפריש ריר שאחורי האזן.—

[1]) גרסת הערוך, ובנוסח' אונקלי, ופרש ר' אבא שם איסתומכא דליבא, ופרש רש"י: תנוך שכנגד הלב. וכן לוי. אבל הערוך פרש גידים, וכן בתשו' גאו' קדמ' (קסל, מח) מפרש גידים המחוברין באזן.—[2]) כן בערב' אד'אן אלפארa), והוא עפ"י השם היוני. —[3]) בערבית אד'אן אל ארנב b).

a) اذان الفار b) آذان الارنب

*גֶּדֶר, האמצעי של האזן.—*הֶמְיָה, צִלְצוּל, שְׁרִיקַת באזן.—*חָזָן, שאזניו ארוכות, סרוחות. — *חַלָּזוֹן, אחד החללים.— *חַסְחוּס, סחוס.—*חָצֵר, הפנימית, —חֵרֵשׁ, מי שאינו שומע.—*חֵרְשׁוּת. - כְּבַד אֹזֶן, שומע בקושי. — *כִּשְׁכֵּשׁ, באזנו, הניע האזנים.— מְסָבוֹךְ, חלל הפנימי.—*מִילָה, אליה.—מִשְׁוָרָה, אחת העצמות הקטנות.—*מַשְׁפֵּךְ, אחד מחללי האזן. —נְזָמִים, נְטִיפוֹת, עֲגִילִים, *קְדִישִׁים וכו', מיני תכשיטי האזן.—*סַדָּן, אחת מעצמות הקטנות של האזן. —*סְחוּס, העצם הרך.—*סֶלַע, חלק עצם הגלגלת שבה האזן.—*עַרְשָׁה, אחת עצמות האזן.—*פַּטִּישׁ, אחת העצמות הקטנות.—*צֶדֶף, אחד החללים בצורת צדף. —*צוֹאַת הָאֹזֶן, כעין שעוה הנפרש מתוכה.—*צְמֵחַ, מי שאין לו אזנים.—*צְמֵם, מי שאזניו דומות לספוג. —*צְמֵעַ, שאזניו קטנות מאד.—*קוּף, השפה העליונה של האזן.—*קָטוּף, אזנים קְטוּפוֹת.—*קֶרֶן השמיעה. —*שֵׁמַע, חוש השמע. — *שחלא, שַׁחֶלֶת, מחלת נזילת האזנים.—*תּוֹף, הקרום הפנימי.—*תָּלָשׁ, באזן הילד ליסרו.—תְּנוּךְ האזן.

אֶזֶן[1]),—כמו אֹזֶן.

א. **אָזַן**,—קל לא נמצא במקרא.

—הפע', הֶאֱזִין, הָאֲזִין, הָאֲזִנָה, עתי' אַאֲזִין, יַאֲזִין, צווי הַאֲזִין, הַאֲזִינָה, הַאֲזִנָּה, — הטה אזנו לשמע, הקשיב היטב, das Ohr zuneigen, scharf zuhören ; prêter les oreilles ; to listen: ולא שמע יי' בקלכם ולא האזין אליכם (דבר' א מה). ומעולם לא שמעו לא האזינו (ישעי' סד ג). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים והאזין[2]) אלי (תהל' עז ב).

[1]) צורה הקדומה במקום אֹזֶן, ונשתמר השורק ולא נתחלף לחולם, בכח הדגש שאחריו, רק בשע"פ של עיר אֻזֵּן, שֶׁאֱרָה (דהי"א ז כד), כמו בהרבה שמות אחרים של ערים וכדומה נשתמרו השמות בצורתם הקדומה ולא נתפעלו מהנטיה שפשטה בלשון לחלופי התנועות.
[2]) אמר הראב"ע: י"א וְהַאֲזִין היה ראוי להיות וְהֶאֱזִין כמו לא האמין, פועל עבר, ורבי משה אומר שהוא לשון צווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל. ע"כ. ורוב החדשים הסכימו שהוא עבר, ונשמר הפתח הקדום במקום

אם שמע תשמע לקול יי׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שמות יה כו). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איוב ט יו). קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר (במד׳ כג יח). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה (איוב לג א). האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אל (שם לז יד). אמרי האזינה יי׳ בינה הגיגי (תהל׳ ה ב). הקשיבה רנתי האזינה תפלתי (שם יז א). שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה (שם לט יג). האזינה עמי תורתי הטו אזניכם לאמרי פי (שם עח א). [illegible] קולי בקראי לך (שם קמא א). — ונגק׳: נשי [illegible] האזנה אמרתי (בראש׳ ד כג). — ובלי שם הדבר המאזן: האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דבר׳ לב א). שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יואל א ב).— ובהשמטת האלף, אזין במקום אאזין: הן הוחלתי לדבריכם אזין[1]) עד תבונתיכם (איוב לב יא). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין[2]) על לשון הות (משלי יז ד).

—פע׳, *אזן, עתי׳ יאזן,—א) עשה, התקין אזנים לדבר, mit Ohren versehen; munir d'oreilles; provide with ears: ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן [illegible] וכו׳ עשה א ז נ י ם לתורה (מד״ר [illegible]).—ב) [illegible] אזן [illegible]: [illegible] (של הפרה אדמה) גזר, שגבנון אמרה נגזר, נאמן (ר׳ משה) לאזנה נתאזר (יוצר נפל׳ פרה, ממלכה). — ג) שאזן את החולה, בדק בשמיעת האזן מעמד הזהו, לבו, וכדומה.

—[illegible], *אזן, עתי׳ יאזן, לווי אזן,—קבל באזניו, שמע, horchen; écouter; to listen. [illegible] א ז ו ן חין תאבי ישען, [illegible] (הושע׳ להושע״ר, אנא). בטוחי בברית כרותה למדותיך, אנקתם א ז ו ן דופקי דלתותיך (יול׳ יוה״כ, תכמי תוס). תחנוני אזון אומני מחוללי ופדגוגי (סגית׳ ניוס ד׳, אליה כיער).

ב. אָזַן[3]),—קל לא נהוג

—פע׳, אזן, פ״י, עתי׳ יאזן,—שקל שני דברים במאזנים שיהיו בד בבד, ins Gleichgewicht bringen, équilibrer; to poise, ובהשאלה, בחן ובדק בדעתו, prüfen, abwägen; peser, examiner, weigh: ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן[1]) וחקר תקן משלים הרבה (קהל׳ יב ט).— ואמר הפיטן: אלופים מסבלים בעבי נגהיך, אזנת דבור עברית כמהיך, אנכי ה׳ אלהיך (ר״א קליר, אופנים, תפל׳ [illegible] לונדן 203).—ולווי: דבריך חקור ואזן (ר״י הלוי, מי כמוך נפסת, ליון תר״א 119). ואמר [illegible] ש י א ז נ ו ה ו [illegible] וישמעוהו (רד״ק ישע׳ כח כג).—ובמלאכת השיר, ערך [illegible] המשקל: [illegible] שירים (ראב״ע קהל׳ יב ט).

—פע׳, אזן, מאזן,—אזנו אותו, שקלו את הדבר שיהיה בד בבד: יש מי שחושב הנפש היא המזג והוא הערך המאוזן מעירו׳ האיכיות הראשונים אחר פעלם והפעלם מצתם על קצה (ידעיה בדרשי, תבונ׳ רבב״א א תי״ת). וזה כלו ראוי שישוער ויאוזן לפי הצדק והיושר האמתי (נוה בגוס, אגר׳ בלום יא ה). — ובמלאכת השיר, ערוך לפי המשקל: אלא שאתה תמצא דברים יותר רחבים ולשונות נאים ויפים ואולי אוזנו בשירים ונשקלו במליצות (ר״י א״ת, מו״נ ת עד).— ואמר המשורר: כי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר תרזן, היו מזיו שגיאותיו מלאים מפיקים [illegible] (עמנואל, מחבר׳ כג).

—התפ׳, התאזן, — השתוה במשקל בד בבד, sich ins Gleichgewicht bringen: s'équilibrer; to balance oneself: כאשר תראה ההויות הטבעיות בהתערות [illegible] ונערבות בהמזגם מן הרבעים הארבעה (ר״י א״ת, כוזרי ג נג).

אזן[2]), פ״י,—[illegible] זין, bewaffnen; armer; to arm: ועדהו (של עמלק) חלשה ביד אזן חלושה (ר״א קליר, יוצ׳ פורים, אורח כט).

אזן[3]), אזן[4]), ש״ז, סמי׳ אזן, כנוי אזנך, מ״ר אזנים, סמי׳ אזני,—כלי זין[5]), Waffe; arme; weapon: ויד

הזה לסבה לא ידועה (אולסה׳ 825, וכן בטכ׳, שטדה, קויץ, קניג).—[1]) בחמשה כ״י אאזין.—[2]) בשלשה כ״י מאזין. אולסה׳ מחליט כי זה טעות משוטה.

[3]) בערבית ۊزن, שקל.

[a]) وَزَنَ

—[2]) ריב״ג: שקל הענינים וחקר עליהם וכונם.

[1]) מן אזן, אזנך, שלקמן.

[3]) משקל ירך, כתף, עקב (ר״י בן גנאת, גזניוס, וכן אד״ם הכהן ביתרון נאדם, וכן קניג).—[4]) משקל באר (פירסט, מי׳ ריכרסון). — [5]) בד, מלשון זין, מפרשים מלה זו תרגום, מנחם בן סרוק (וז״ל: ענינו יורה עליו

תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ ויתד תהיה לך על אזנך[1]) והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה (דבר׳ כג יג-יד). — ואמר המשורר: אשביר אזני מדם זמן ישבירני, ולגרשני נכר ולא יבירני (ר״י הלוי, מי יתנני כפר). הראיתם איש בזה אשר שפתו חניתו ולשונו קלשונו ושניו אזניו (ר״י חריזי, תחכמוני ג). בחרב דעתך החרב דאגות ולחום בם יהא שבלך ... (רב״ט פנקירת, ארי היגון ב:). יום נלחמו בי יחד שבני, חסדי יי׳ היו אזני (לבב׳ איכה, ספרד׳, ניכורגו). אך היהודים לא שמעו בקול האזרחים אשר צוו אותם להתפשט את אזניהם וכלי מלחמתם (ק״ב, די״ע ג, מכפעי ימי הכינים, סי׳ במא). על בית האזנים והדר הנשק, שם גם הרמון בית לנשי המלך (יג״ג, אדו״מ א).

אָזְנָה[2]), ש״נ, מ״ר אזנות, אזנות, סמי׳ אזנות, — בליטה מהחר, Bergvorsprung; saillie d'une montagne, projection of hill: אזנת תבור[3]) (יהוש׳ יט לד).

אזנח[4]),

— הפע׳, האזניח[5]), פ״ע, — נשחת והעלה ריח רע, stinkend, faulig werden; se gâter; stink: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאזניחו[6]) נהרות דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף קמלו (ישעי׳ יט ה-ו).

*__אָזְנִית__[1]), ש״נ, מ״ר אזניות, — אחד ממיני הרגילה, Art Portulak; espèce de pourpier; portulaca: אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי וכו׳ וגליל התחתון עד שיכלו אזניות[2]) של מעון אנא (תוספתא שביע׳ ז יג). — ועי׳ רגילה.

אזק[3]), ממנו אולי אזקים.

אֲזִקִּים[4]), — מכבלי ברזל על ידי האסורים, Handfesseln; menottes; handcuffs: והקלו את ההמה אחרי כ, ה, ואמרו באז-, האז-: והוא (ירמיהו) אסור באזקים[5]) בתוך כל גלות ירושלם ויהודה (ירמ׳

בי כלים מכלי מלחמה דק, ר״י בן גנאח, רש״י, ועוד. ואעפ״י שלשון ... אזנך מתישב יותר יפה לפי פרוש השבעים, שפרשו אזן כמו אזור, מ״מ כבר החליטוהו רבי ... במשמ׳ כלי, וכבר השתמשו בו במשמעה זו ראש משוררינו ר״י הלוי ואחרים. — [1]) יש נוסחאות אזניך ביוד.

[2]) משקל מלכה, שלמה. — [3]) ש״ע פרטי לאחת הערים. אך דעת הנקדי ... כי העיר נקראה כך ע״ש בליטת ההר בצורת אזן, וכן החליט החכם ג׳ א׳ שמיט בספרו Hist. Geogr. of the Holy Land, כי אזנה היה אחד מהשמות שהשתמשה בהם לשון עברית לכנות בליטה מהחר.

[4]) את ש״ת ... בנקוד אז- המציא גזנ׳ ליסיד להפעל האזניחו ילקמן, וכן אולד, ומנקד אז- (סי׳ קכו), והביא אותו לדוגמא לש״ת ... (סי׳ סב). ובן הביאוהו מיהלוי — פולק ברשימ׳ המלים בתור שם תאר על משקל אכזב, אכזר. — [5]) מקור משמעת המלה בשרש זנח[a]) בערבית, לאמר נשחת ונבאש טעמו וריחו ע״י השמן, וכמו״כ שנח. וביחס למים: אשן. ויש את גם בעברית לזנח במשמעה זו, והוא צחן. — [6]) מנחם, ר״י בן גנאח ושאר המבארים הקדמונים אמרו כי האלף יתרה ובארו והאזניחו כמו והזניחו מלשון עזיבה. ודעת הרד״ק (מכלול סד:) היא כי היה כתוב ואזניחו כמו אגאלתי והוסיפו אחרי כן ה לתקון. וכן דעת קצת החדשים, ואחרים (אוגסט, בטלה, קניג) בחליטים כי זה מ״מ פשוט במקום והזניחו. אך לנו הנוסחה שבידנו כמו שהיא היא יסוד הדיון וראוי שנקבל השער׳ גזנ׳ ואולד בדבר שה״ת אזנח, כמו מן אכזר עשו העברים התאכזר. ובפרוש המלה יותר נראה דעת גזניוס שגזרו מן השרש זנח בערבית במשמ׳ נשחת טעמו וריחו.

[1]) אולי מן אזן, ע״ש צורתו. ובערבית אחד משמות הרגילה הוא ..., ע״ש הצורה. — [2]) כך, אזניות של מעון אנא, והגיה הגר״א דבילה במקום רגילה, סגריות במקום אגורטי ואהינות של טובייתא במקום אזניות של מעון אנא. אבל המשנה מ ה, ששם נזכרו סגריות, גורסת רגילה ולא דבילה, וכן היא גרסת הרמב״ם והר״ש וכו׳, ורגילה היא ירק, ומוכרח שגם הדבר שעד שיכלה הוא מותר לאכל הרגילה הוא ירק ולא פרי עץ. ולוי וקוה׳ פרשו אזניות אוצרות. וכבר דחה זה דר׳ שורץ בהגיון אהרן על התוספתא, ופרש: אזניות מין ... ועלים שלהם אינם סגורים אלא נטויין דומין לאזנים.

[3]) בארמ׳ אזק, אולי כמו הדק, במשמ׳ להץ, הציק: ולא שתוי חמר ... דאפילו ארבע כסיה דאנא שתי בלילי פסחא אזיק (בירוש׳ שבת ח יא. פסק׳ ... ג, פסח׳ י לו נחזיק, במקום אזיק, ובילקוט קהלת במקום הזה דהזיק, ובבבלי נדר׳ מט: הוגריני צידעי) לרישי מן פסחא לעצרתא (מד״ר קה׳, מי כהתכם). — ר״ל: ולא שתוי יין אני שאפילו ארבע כוסות שאני שותה בליל הפסח אזק ראשי מן פסח ועד עצרת.

[4]) כבר העיר על זה ר״י בן גנאח ז״ל: והוא דומה למה שאמר הערב למצוק במלחמה אזק ואומרים למקום המלחמה בעבור צוקו מאזק (ספר השרשים). — ופרש מנחם בן סרוק: רתוקות; ר״י בן גנאח: מוסרות וכבלים; רד״ק: שלשלאות של ברזל. — [5]) כך הכתיב.

[a]) زنخ

מ א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (שם ד).

א. אזר[1]), ממנו אזר, אזור, *אזורה, *אזירות, *אזרה.

אזר, פ"י, עתי' אאזר, תאזר, ככי' יאזרני, — א) אזר הלבוש אותו, הקיפו סביב סביב, umgeben, entourer ; surround: ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יח). —ובכלל *הקיף: עד שכתב הפלוסוף שהגלגל החלק היתר גדול מחלקיו עם המניע אותו הוא בעגול הגדול האוזר אותו (ר"י אברבנאל, כראש', יסי רקיע). — ב) אזר את מתניו, שם עליהם האזור, umgürten ; ceindre ; gird: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם (ירמ' א יז). אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג). —ואת האזור, אזר אותו בהמתנים: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ"ב א ח). — ובהשאלה, אזר חיל, התחזק, sich stärken ; se fortifier ; strengthen oneself: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד).

—פעו', *אזור, אזורים, אזורי, —האיש אזור: גזורי אש אזורי אש (הלוגי עז, אופן שבת א אחה"ס).

—נפע', נאזר ב..., אזרו אותו, אזר את עצמו, umgürtet sein; être ceint; be girded, ובהשאלה נאזר בגבורה, נתחזק: מכין הרים בכחו נאזר בגבורה (תהל' סה ז). —ואמר המשורר: ושירו על ריק נעזר, ובאזור שוא נאזר (ר"י חריזי, תחכמ' יח).

—פע', אזר, — הלבישו האזור, ובהשאלה, אזר אותו, חזק אותו, נתן לו כח, kräftigen; fortifier; strengthen: אני יי' ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתני (ישע' מה ה). — וכמו כן אזר אותו חיל: ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי (תהל' יח מ). — ובהשמטת האלף: ותזרני (ש"ב כב מ). —אזר אותו שמחה, שמח אותו: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (תהל' ל יב).

—התפ', התאזר, —לבש את האזור, ובהשאלה התחזק: לבש יי' עז התאזר (תהל' צג א). התאזרו וחתו התאזרו וחתו (ישע' ח ט). —ובמשמ' *מכין את עצמו למלחמה: דעת נקתניבור המלך נאמנה כי ארתחשׁשתא המלך

והקריא בזקים, ובקצת כ"י לפסוק הראשון חסרה האלף. ואמר ריב"ג וז"ל: העקר באלף הזאת להראות והרפוה, ויש שיפילוה מן המלה ויבינו המלה בלעדיה כאשר אמרו בזקים יעברו וכו'.

[1]) עי' אזור.

מתאזר לעלות עליך (יוסיפון, פרק ו).

—פע', *אזר, מאוזר, — כמו נאזר: מהיר צדק ישר לבב וכו' ואיש שכל ובחכמה מאוזר (שערי דיני ממונות לרה"ג יח-יט).

ב. אזר[1]), ממנו אזר.

אזר, פ"י, —אזר זיק, הוציא אש מעץ, אבן, anzünden, allumer; to light: הן כלכם קדחי אש מאזרי[2]) זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (ישע' נ יא).

*אזרד, אוזרד, —עי' *עוזרד.

***אזרה**[3]), אזרה[4]), ש"נ, — כמו אזור: וכמו חזקת אזרתי, אספת מנוף פזרתי, לציון תמהר חזרתי (ר"י טוב עלם, זולת לשבת אחר שבוע', אור ישראל).

אזרוע[5]), אזרע, ש"נ, — כמו זרוע: והצא את עמך את ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה (ירמי' לב כא). אם הניפותי על יתום ידי וכו' כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (איוב לא כא-כב).

אזרח[6]), ש"ז, מ"ר אזרחים, סמי' אזרחי, —יליד הארץ שהוא ישב בה, ההפך מן גר, Eingeborener, indigène; a native: תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). חקה אחת יהיה לכם

---

[1]) אין לשרש זה אח בלשונות האחיות.

[2]) ריב"ג: מאזרי זיקות הוא כמו קודחי אש והראיה על זה אמרו ובזיקות בערהם וכאלו מאזרי בענין מבערי. ע"כ. וכן אבו זכריה בן בלעם: מאזרי זיקות פי מעני קודחי, אי יקדחון אלשרר. ע"כ. ור"ל, מאזרי במשמעת קודחי, ר"ל יקדחו הניצוצות, וכן ר"ש פרחון: מאזרי זיקות פי' מבערי לפידים. ע"כ. וכן רד"ק ז ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות. ע"כ. ואעפ"י שרסע"ג מתרגם קצת במשמעת אחרת: מד'רי אלשרר, וסובר מאזרי כמו מזרי, ורוב החדשים סוברים כי במקום מאזרי צ"ל מאירי כמו בתרגום הסורי, אעפי"כ לנו דעתן של רבי לשוננו הנזכרים למעלה היא המכרעת, ששרש זה משמש בעברי' במשמעת הוצאת זיקים.

[3]) משקל קערה. כך מנקדה מלה זו ברשימת המלים של צונץ. —[4]) משקל שמלה.

[5]) משקל אגרוף, אפרוח, ועי' זרוע.

[6]) בערבית צריח[a]), מן צרח שר"ל היה צח, טהור, גלוי, מפרסם, וכמו"כ בעברית זרח, עי' זה. וכבר תרגם

[a]) صريح صرح

לגר ולאזרח הארץ (במד׳ ט יד). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר׳ יט לג-לד). והיו (הגרים) לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל (יחזק׳ מז כב).—ובהרחבה, *אדם שיש לו זכיות המדינה, Bürger; citoyen; citizen: ישיטו חק בארץ כי היהודים היושבים בצרפת אזרחי הארץ הם ככל הצרפתים (ק״ב, די״ע ד, המלך בצרפת 350).— ובהשאלה, אילן נשרש היטב, stark eingewurzelter Baum; arbre enraciné; rooted tree: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח[1] רענן (תהל׳ לז לה).

***אֶזְרָחִית**, ש״נ, מ״ר אזרחיות,—שם הנקבה מהשם אזרח הקודם: לרבות את הנשים האזרחיות שחייבות בעינוי (סוכה כח.).

אֹחַ[2]), אוֹחַ, ש״ז, מ״ר אֹחִים,—בעל חי טורף שוכן יערים והרבות, ממין הנמיה[3]), Marder; martre; marten: ורבצו שם (בבבל ההרבה) ציים ומלאו בתיהם אֹחִים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם (ישע׳ יג כא).—ועי׳ נמיה.

א. **אָח**[4]),—מלת קריאה של צער ויגון, ach!; hélas!; alas!: כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו (יחזק׳ ו יא).—ובתו״מ: כל שזכרו (את אחשורוש) אמר אח לראשו (מגי׳ יא.). הצדיקים אומרים על אותו היום אח מה קשה (מדר׳ תהל׳ מו).

ב. **אָח**[1]), ש״ז, סמי׳ אֲחִי, בכנ׳ אָחִי, אָחִיךָ, אָחִיךְ, אָחִיו, אָחִיהוּ, אָחִיהָ, אָחִינוּ, אֲחִיכֶם, -כֶן, אֲחִיהֶם, -הֶן, מ״ר אַחִים[2]), סמי׳ אֲחֵי, כנוי אַחַי, ובהפס׳ אֶחָי, אַחֶיךָ, אַחַיִךְ, אֶחָיו, אַחֶיהָ, אַחֵינוּ, אֲחֵיכֶם, -כֶן, אֲחֵיהֶם, -הֶן,— א) בני אב אחד או אם אחת הם זה לזה אח, Bruder; frère; brother: ולרבקה אח ושמו לבן (בראש׳ כד כט). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך (שה״ש ח א). בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד (משלי יז יז), ורגילים להשתמש במאמר זה בשמ׳ שבבוא צרה על אדם תבאנה אחריה עוד צרות. — וסמי׳: ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו (בראש׳ יד יב).—ובכנ׳: ויהי בהיותם (קין והבל) בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו ויאמר יי׳ אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי (שם ד ח-ט). ויאמר אליה אבשלום אחיה האמינון אחיך היה עמך (ש״ב יג כ). מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו (בראש׳ לז כו). חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם (שופט׳ ט כד).— ומ״ר: ויאמרו (בני יעקב ליוסף) שנים עשר עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד (בראש׳ מב יג). — וסמי׳: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (שם לד כה).—ובכנ׳: ויאמר (יוסף) את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים (שם לז טז). ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה

כך ר״י בן גנאח אלצריח, הנגלה ביחס העיקרי (הכרכים, מסד׳ דר׳ נכר, ברב זרח). — [1]) יש מפקפקים בנוסחה זו. השבעים קראו ארז. ולזה מסכימים קצת מהאחרונים. אך מרי הלשון שלנו פרשוה במשמעת צמח. מנחם בן סרוק: כאזרח רענן, מתלחלח ומצמיח כאשל הנשרש. ומזה גזר גם המשמעה הראשונה, אמר וז״ל: ואזרח באזרחי בני אדם אנשי שרשים המה. וכן הביא רש״י את לשונו. ר״י בן גנאח: כשרש לח ורטוב. רד״ק: הוא העץ הלח והרטוב. וכן אחרים.

[2]) בערבית אין אח לשם זה. בהכתבות האשוריות מצאו החוקרים שם אחו ואוחו לבין חיה, אך לא עלה בידי החכמים לגדר מהותה.—[3]) תרגם רסע״ג נמוס, וכן ר״י בן גנאח: פרשו בן נמיות. רד״ק: היא חיה הנקראת בלשון רבותינו ז״ל נמיה שמה בלשון לעז מארטורו, וי״א שהיא חיה שלועזין לה פירון. ע״כ. גזניוס, פירסט ואחרים פרשו שהוא עוף הדורס הנקרא בגרמנ׳ Eule וגם Uhu על שם קולו. ופרופ׳ Cheyne תרגם jackal.

[4]) כן גם בערבית אח׳ a).

a) خ

---

[1]) מלה שמית. באשורית אחו, ואמרו חכמי לשון אשורית כי עקר משמעתו היא: היה שיך למשפחה, ונגזר משרש אחה שפרושו באשורית: היה שיך אל, ואולם יש סוברים (כרט, סי׳ כ) כי זה כמו אב ואחרים אחד מהשמות הקדומים העקריים שנוצרו בלי ספק על שום פעולה או תאר, ואחרי כן על פי התשוקה הטבעית של הלשונות השמיות לשלשות נוספה עליהם תנועה ארוכה. בערבית אח׳, אחו׳ a). ארמית וסורית אח, אחא.—[2]) לפי דעת רד״ק משקל שני דגוש, כמו גַל גַלִּים גַפֵּיכֶם. ולפי קֶנִיג מפני נטית החית להכפל בעצמו.

a) أخ أخو

נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך (תהל' כב כג). מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי (שם סט ט). ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה (יהוש' ב יח). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן (בראש' לז ב). ויאמר שכם אל אביה (של דינה) ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן (שם לד יא). ותקרבנה (בנות צלפחד) לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשיאים לאמר יי' צוה את משה לתת לנו נחלה בתוך אחינו (יהוש' יז ד). ומולדתך אשר הולדת אחריהם (אחרי אפרים ומנשה) לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (בראש' מח ו). — ובבע"ח: שחט את האם ואחר כך המשה אחים (ספרא אמור ח, פרק ח). — ב) קרוב, בן אח, בן דוד, וכדומה, : Verwandter, Neffe ; parent, neveu ; relation ויִשב (אברהם) את כל הרכוש וגם את לוט אחיו (בראש' יד טז). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא (שם כט יב). ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את אחיכם (את בני אהרן) מאת פני הקדש (ויקר' י ד). — ג) בני שבט אחד, בני עם אחד, בני ארץ אחת, Stammesgenosse, Landsmann; compatriote; countryman: ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וכו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר' טו ז). נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יי' (שם יח טו). והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה וכו' אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (ש"ב יט יב-יג). ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו (דבר' א טז). ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל (יהוש' א יד). והביאו (הגוים) את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם (ישע' סו כ) אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה (הושע ב ג). — ועם אלף פתוחה: ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (ויקר' כה מו). האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה (במד' לב ו). — ד) עמים העומדים בברית, Bundesgenosse ; peuple allié ; ally: על שלשה פשעי צר וכו' על הסגירם גלות שלמה (של העברים) לאדום ולא זכרו ברית אחים (עמוס א ט). — ה) ידיד, רֵע, Freund ; ami friend: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד (ש"ב א כו). — ובתו"מ: אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא (ע"ז ב ה). בזמן שהשנים יפות הבריות נעשין אחים אלו לאלו (מד"ר בראש' פט). — ו) אנשים ממדרגה אחת, מאומנות אחת, וכדומה, Mit-bruder ; confrère ; collegue: ויאמר (חירם מלך צור לשלמה) מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט יג). וישחטו (הכהנים) הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים (עזרא ו כ). — ז) קריאה של חבה: ויאמר (לוט לאנשי סדום) אל נא אחי תרעו (בראש' יט ז). ויאמר להם (להרועים) יעקב אחי מאין אתם (שם כט ד). — ח) בהצטרפות עם איש, איש אחיו, איש לאחיו, איש מאחיו וכו', זה לזה, זה מזה, einer den andern ; l'un l'autre ; one another: וישכימו (אבימלך ושר צבאו) בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק (בראש' כו לא). לא ראו (המצריים) איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י כג). וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר' כה יד). ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). ויהי העם כמאכלת אש איש אל אחיו לא יחמלו (ישע' ט יח). ונפצתים איש אל אחיו (ירמ' יג יד). וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכר' ז י). — וגם בבעלי חיים: כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון ארחותם ואיש אחיו לא ידחקון (יואל ב ז-ח). — ובדבר שאין בו רוח חיים: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (אפיקי המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ח-ט). — ט) מי שדומה לאחד בדבר מה: אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה (איוב ל כט). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). אם לרמאות הוא (לבן) בא גם אני אחיו ברמאות

(רמ"י ברא"ש כט יב, ובא"רמ' מגי' יג:). — י) *השתמשו בו המשוררים במשמ' בעל: אחי משרה, אחי קנאה (ר"ש הנגיד, בן משלי ו-ז). דע אחי המוסר כי לא יתכן לאמר בפתרון וכו' (דונש על מנחם, תרעית). ראה אתה אחי מוסר ובינה (רשב"ג, שירי שלמה, דוקס ט). אחי תבל שאל תבל שאל מה אחרית עצה (שם סא). אחי מוסר ליד שר (ר"י הלוי, המשפט הזמן). נטוש תאוה אחי שכל (רמב"פ, תרשיש ט). בעט סופר יהי עושה אחי בין, אשר לא יעשה גבור בחרב (שם י). ויצאתי מן הספינה דכא ואמלל, ערום ושולל, אחי יגון ותוגה (ר"י חריזי, תחכמ' טו). — יא) בלשון המפרשים, *מלה דומה לאח"ת במשמעה או בצורה ובמשקל: ויתרוצצו מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו (ראב"ע, ברא"ש' כה כב). העצה ידוע ממקומו ואין לו אח (הוא, ויקר' ג ט). — יב) *כהן, כומר מאגודת הכהנים והכומרים, Bruder (Geistl.); frère (prêtre); brother (priest): ובימים ההם נתגייר כומר אחד מאחי סאן פרנציסקו קורניליאו שמו (יוסף הכהן, דה"י, בסוף). שאל אח גרין ימח שמו להר' נתן (יוסף המקנא, לדוק הכהן, ברכ' אברהם לכבוד דר' ברלינר, פה). אח לודויקור מואלינצא מכת הדרשנים (מגן אברהם, אברה' פריצול, גנזן ט, 49). — ומ"ל: וראינו אותו (את הכומר) כשהאחים היו מוליכים אותו אל הגעל (בו"ת תמת ישרים עא). בכל סדרי האחים והאחיות הנמצאים כיום בין הנוצרים (ר"ע מן האדומים, מאור עינ' ס). האחים והגלחים (הכתר כ יח). — יג) *אחי שני, בן הדוד, Cousin: ומורי ר' יהודה אחי שני (בבלי הלקט, תנכ' קפה, במח' כט, ודר' בכר בקר' כ"י, נכפ' ברכת אברהם). — ומשל: תגרה בין אחים שמחה לנכרים (בארמית: כד איתא תגרא בין אחיון מתישבין נוכרי') דכתיב ויהי ריב והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (יהושע אבן שועיב, דרשות יג ז).

אַחֲוָה. — אחות. — בְּכוֹר, בְּכוֹרָה, האח והאחות שנולדו ראשונים. — בְּכוֹרָה, מעמד וחק הבכור, הבכורה. — בְּבִיר, בְּבִירָה, אח ואחות יתר בשנים. — יְגִיס, אחי האשה, אחי הבעל. — *גִּיסָה, אשת האח. — דּוֹד, אחי האב, אחי האם. — *חוֹרֶג, אָח חוֹרֶג, בן אשת האב, בן בעל האם. — יָבָם, אחי הבעל. — יְבָמָה, יְבֶמֶת, אשת האח. — יִבֵּם, נשא לאשה את אשת אחיו המת. — *יִבּוּם. — מְסָרֵף, אחי האם. — *עיטדא (בענין חלוקת אחים). — קַיִן, הורג אחיו. — תְּאוֹמִים, תְּאֻמִים, אחים שנולדו יחד.

אח, אֲחִי, משמש בלשון העברית להרכבת שמות עצם פרטים: אחיאם, אחיה, אחיהוד, אחיחד, אחיו, אחיטוב, אחילוד, אחימות, אחימלך, אחימן, אחימעץ, אחין, אחינדב, אחינעם, אחיעזר, אחיקם, אחירם, אחירע, אחישחר, אחישר, אחיתפל.

ג. **אָח**[1], ש"ז, מ"ר אחים, — כלי ישימו בו גחלים לחשות, לחמם את הבית, Feuertopf; rèchaud; brasier; stove: והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת האח[2] לפניו מבערת ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר אל האח (ירמ' לו כב-כג). — ואמר המשורר: נפשי מכורה לאח עזב ביום עזב מדורו בלבי אח ובצלעי מדורה (ר"ש הנגיד, יריבוני).

ד. **אָח**[3], מלה, — מה שיהיה, איזה שיהיה, was es auch sei; quoi que ce soit; what ever it be: והוליד (האיש הצדיק) בן פריץ שפך דם ועשה אח[4]) מאחד[5]) מאלה (יחזק' יח י).

---

[1]) באשור' אַהו והוא תנור המטלטל (מלון אבודי ארגולד מוס). בערבית אין לו חבר, ותשתמש למושג זה בהשם כנונה a), שישנו גם בעברית, ובהשם מוקד, ובלשון ההמונית בהשם מנקל b). וסברו קצת החכמים כי מקור משמעת המלה אח הוא במשמ' חם שיש להשרש אחה c) (אחאת, אחיה, אחיחה) בערבית. — [2]) בגמ' (שבת כ.) נראה כי היתה להם נוסחה אחרת: והאח לפניו מבערת. ויש מנסחים (עפ"י תרגום השבעים) ואת האש. — ופרוש מלה זו נראה ברור מהענין, וכן אמר מנחם: ענינו יורה עליו כלי גחלים העשוי לאש. ור"י בן גנאח: הוא המחתה ובלשון ערבי כאנון.

[3]) אולי כמו אח באשורית המשמשת גם במשמעת חלק. — [4]) נוסחה זו קשה מאד להלמה, ולכן רוב המפרשים האחרונים משבשים הכתוב, קצתם עפ"י השבעים ועשה הטאות, וקצתם מנסחים במקום ועשה אח ועשק אח. וגם לפי הנוסחה המקבלה פרשו התרגום ורש"י אח זה מלשון אחיו בן אביו. והחדשים השכים שהיא מלת קריאה כמו האח. אך ר"י בן גנאח כתב: אמרו בו שהוא בענין אחד. וכן הרד"ק. וכן בן זאב. ויותר מתישב על לשון הכתוב המשמעה הרשומה בפנים, וכן פרש ראב"ע כונת המלה, אמר וז"ל: יתכן היותו (זר המלה אח) כמשמעו והטעם איזה מהם תהיה (בפת יתר, קלד). וקצת דמיון לזה נמצא באשורית, עי' בהערה שלפני זו. — [5]) בקצת ספרים מאחת (מנחת ש').

---

a) كانون b) منقل c) أخ

אח[1], ש"ז, מ"ר אחים,—שדה של אחו, ובכלל דשא, עשב, מדשאה, Wiese ; prairie ; meadow: כי הוא (אפרים) בין אחים[2] יפריא יבוא קדים רוח יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש׳ יג טו).

אח"ב, באח"ב,—ר"ת: ברד, ארבה, חשך, בכורות: דצ"ך עד"ש ב א ח " ב (בהגדת ליל פסח).

אחב"י,—ר"ת: אחינו בני ישראל.

אחד

מזמנו אחד, *אחד, וכו׳ *אחדות, *אחדותי, *אחדי, *אחוד, *התאחדות.

אחד[3], ולפעמים אחד[4]), ש"ז ות"ז, סמי׳ אחד[5]), מ"ר אחדים, — שם המספר הראשון מכל המספרים, ein einer ; un ; one: אחד, שנים, שלשה, ארבעה.— ויגדר מספר דברים ממין זכר ויבוא לרוב אחרי השם הנגדר בו, איש אחד, דבר אחד, וישמש במשמעות האלה: א) אחד ולא שנים, ולא שלשה, וכו׳, nur ein ; seulement un ; only one: ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה (ויקר׳ טז ה). ויבאו (המרגלים) עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במד׳ יג כג). על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד (דבר׳ יז ו). ולקחתי המלוכה מיד בנו (של דוד) ונתתיה לך את עשרת השבטים ולבנו אתן שבט אחד (מ"א יא לה-לו).

—וגם אחד: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך (בראש׳ מח כב). ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר (ש"ב יז כב). ודבר חד את אחד (יחזק׳ לג ל). לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים (זכר׳ יא ז). לאחד מבני הנביאים (מ"ב ט א). —ובצרוף עם המספר עשרה, אחד עשר: הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (בראש׳ לז ט).—ועם מספרי העשרות, אחד ועשרים, אחד ושלשים, ועם ה הידיעה לפניו: עד יום האחד ועשרים (שמות יב יח).—וגם *אחרי העשרות: מי שנזר שתי נזירות מגלח את הראשונה יום שלשים ואחד ואת השניה יום ששים ואחד (נזיר ג ב).—ב) לא מחלק, nicht geteilt; non divisé; not divided: ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד (בראש׳ לד טז). וחברת את האהל והיה אחד (שמות כו יא). ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד (שם לו יג). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד (יהוש׳ ג טז). הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד (יחזק׳ לז יט). ועשיתי אותם (את כל ישראל) לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות (שם שם כב). — ג) אותו בעצמו, derselbe ; le même ; the same: למה אשכל גם שניכם יום אחד (בראש׳ כז מה), ר"ל באותו היום בעצמו. ויחלמו חלום שניהם (המשקה והאופה של פרעה) איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד (שם מא כב). משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה (ויקר׳ כד כב). וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופינחס ביום אחד ימותו שניהם (ש"א ב לד). בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג יז). כזאת עשה (שלמה) את עשר המכנות וכו׳ קצב אחד לכלהנה (שם ז לז). החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם (קהל׳ ב יד). —ד) עם לב, פה, קול, שכם, בענין הסכמת רבים כאלו היה להם לכלם לב וכו׳ אחד, einträchtig ; unanime ; unanimous: ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יי׳ נעשה (שמות כד ג). הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך (מ"א

---

[1]) לפי דעת רוב החכמים נתקצר מן אחו, ועי׳ לקמן. — [2]) כך מפרש מלה זו מנחם בן סרוק: הם מקומות הנעשבים והנדשאים מזובי מים על ידי יאורים ואגמים. ור"י בן גנאח: והקבוץ (מן אחו) כי הוא בין אחים יפריא וכו׳ ויתכן שיהיה מקום הצמח נקרא ג"כ אחו וכו׳. ורש"י: מפריח וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים. וכן הראב"ע: אחים מגזרת באחו. אך יש מפרשים מלשון אחוה (רד"ק ואחרים). ויש מפקפקים בנוסחה זו.

[3]) בערבית אחד, ואחד a), בארמית וסורית חד, באשורית אדו, ולנק׳ אחדת. — [4]) לא מצאו החכמים טעם מספיק לשנוי הנקוד הזה במוכרת, וראב"ע (יסוד מספר) אמר: במקום שהוא מוכרת בטעם הענין או במוכרת על דרך מקרה שהוא האתנח וסוף פסוק, אמר אחד. אבל גם זה אינו מספיק, כי יש אחד במוכרת גם בטעם הענין ובטעם הנגינה.—[5]) במקום אחד שהיה ראוי; לפי דעת קניג התרשלות הלשון מפני רוב השמוש ומפני הדמיון עם המוכרת.

---

a) أحد وَاحد

כב יג). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי׳ לעבדו שכם אחד (צפנ׳ ג ט). לתת להם (להעם) לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דהי״ב ל יב).—ה) דבר שלא ספר עדין אדותיו, ein...; un...; a: ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח (שופט׳ יג ב). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים (ש״א א א). וירא איש אחד ויגד ליואב (ש״ב יח י). ונביא אחד זקן ישב בבית אל ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה (מ״א יג יא). ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חר אחד בקיר ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתר בקיר והנה פתח אחד (יחזק׳ ח ז-ח). ואשא את עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז (דני׳ י ה). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום (אבות ו ט). — ותבוא במשמעה זו המלה אחד גם לפני השם הנגדר בה ויאמרו אחד דבר: ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר (דני׳ ח יג). — ו) יחיד מבין רבים, כשאין המספר מתכון ביחוד לאיזה מהם, irgend einer; quelque; some one: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול (ש״א כז א). וישכב (אליהו) ויישן תחת רתם אחד (מ״א יט ה). ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה (שם כב ט).—ויש שיאמרו במשמעה זו בפרוש אחד מן: גאולה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו (ויקר׳ כה מח). אחד מן החמשים מן האדם (במד׳ לא מז). ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי (ש״א טז יח). ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר (שם כה יד).—ועם ה הידיעה בלבד: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו (נביאי הבעל) להם הפר האחד וינתחהו (מ״א יח כג). ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו נלכה נא עד הירדן וכו׳ ויאמר לכו ויאמר האחד הואל נא ולך את עבדיך (מ״ב ו א-ג). ויגזרו העצים ויהי האחד מפיל הקורה (שם שם ד-ה). — ובמשמעה זו בפרט ישמש אחד: ויאמר יי׳ אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (ברא׳ ג כב). והובא (המצורע) אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו (ויקר׳ יג ב). כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר (דבר׳ כה ה). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (מ״א יט ב). — ולרוב בסמיכות: ותשלך (הגר) את הילד תחת אחד השיחם (ברא׳ כא טו). והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך (שם כב ב). כמעט שכב אחד העם את אשתך (שם כו י). כי בא אחד העם להשחית את המלך (ש״א כו טו). ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (ברא׳ לז כ). דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (שם מט טז). כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יי׳ אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ טו ז). ויאמר (האיש העובר ארח) לנערו לך ונקרבה באחד המקמות ולנו בגבעה או ברמה (שופט׳ יט יג). ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם (שם טז ז). ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים (ש״ב ב יח). ותאמר (מיכל) מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים (שם ו כ). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל וכו׳ לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים (שם ז ז). ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים (מ״ב יח כד).—ז) *אחד מ...; במשמ׳ חלק אחד: וכמה היא פרוטה אחד משמנה באיסר האיטלקי (קדוש׳ א א). — *ואחד ל: נותן לו גירוטיו אחד לעשרה בלח ואחד לעשרים ביבש (ב״ב ה יא).—ח) כמו ראשון, בפרט בספירת ימי החדש, der Erste; le premier; the first: בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (ברא׳ ח ה). ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שמות מ יז). בשנת שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש (חגי א א).— ועם מספר החדש אחריו: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי בא אל ירושלם (עזר׳ ז ט).—ט) *אחד בשבת, יום הראשון בשבוע, Sonntag; dimanche; sunday: כיצד חל להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת (תענ׳ כט:).—לאחד ל.., כל אחד ואחד, Jeder; chacun; every one: ויהי ביום הששי לקטו (בני ישראל את המן) לחם משנה שני העמר לאחד (שמות יו כב). ויביאו (הנשיאים) את קרבנם לפני יי׳ שש עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד (במד׳ ז ג).— י) אחרי

בלילה, שום איש, nobody, personne; niemand. אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני׳ י כא). — ומדרך הלשון לאמר האחד והאחד, תחת האחד והאחר או והשני: ואת שני בניה (של צפורה אשת משה) אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר (שמות יח ג-ד). ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה (במד׳ ח יב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד (ירמ׳ כד ב). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול (ש״א יג יז-יח). — וכמו״כ: אין יתרון בו לאחד על האחד (רלב״ג איוב א ב). — ואחד על בראשו: לְאַחַד קראתי נעם ולְאַחַד קראתי חבלים (זכר׳ יא ז). — יא) ויאמרו דבר אחד דבר אחד ל, ר״ל לכל אחד דבר אחד: איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו (במד׳ יג ב). — יב) ויאמרו אחד אחד, ר״ל כל אחד לבדו, זה אחרי זה: והיה ביום ההוא יחבט יי׳ משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לְאַחַד אחד בני ישראל (ישע׳ כז יב). ומעמידין אחד אחד ממקומו (מכי׳ כא יג). כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתיחד בו אחד אחד מהם (רלב״ג, הקד׳ איוב). — יג) *כל אחד, כל אחד ואחד, ר״ל כל אחד בפני עצמו, Jedermann; chacun; every one: היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן (ברכ׳ ו ו). ישבו לאכול אעפ״י שכל אחד ואחד אוכל מככרו (גמ׳ שם מב:). — ואחרי אוו: שאין כל אחד ואחד מישראל שלא העלה עמו (ממצרים) תשעים חמורים טעונין כסף וזהב (מכיל׳ בשלח, עמלק א). — יד) כאחד, ר״ל יחד, zusammen; ensemble; together: זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע׳ סה כה). כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ב סד). כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד (שם ו כ). — ובתו״ם: המקדש לשנים כאחד[1] (פרה ו ג). רואה את החדר ואת העליה כאחד (בכור׳ ו ב). שתי אכילות כאחד (ספרא ויקר׳ יא, נפב לרבות). — יה) באחד, הוא באחד ר״ל עומד על דעתו, קורא קול אחד: מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו והוא בְּאֶחָד[1]) ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג יב-יג). — ובמשמ׳ זו רוב שמושו בהספרות החדשה. — יו) *אחד... ואחד... ר״ל אין הפרש, ohne Unterschied; sans différence; without difference: בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו (ברכ׳ ז ג). נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבושל וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו (שבת ב א). מייבם לאיזו שירצה וחולץ לשנייה אחד שהוא בן תשע שנים ויום א׳ ואחד שהוא בן עשרים שנה (יבמ׳ י ט). מצרי ואדומי אינם אסורים אלא עד שלשה דורות אחד זכרים ואחד נקבות (שם ח ג). וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבין וכו׳ וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין (קדוש׳ א ז). ר׳ יהודה אומר אחד כותב לנשיא ואחד כותב להדיוט וכו׳ וחכ״א אחד זה ואחד זה צריכין לזכות (נדר׳ ה ה). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה (ב״מ ד ד). ובברכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חדש (שם ח ו). לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חבירו אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות אחד גפנים ואחד כל אילן (ב״ב ב יב). המחלק נכסיו על פיו ר״א אומר אחד בריא ואחד מסוכן נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף ובשטר (שם ט ז). אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה (סנה׳ ד א). אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטלה (שם ה ב). אחד הנכנס לעזרה ואחד הנכנס לתוספת העזרה (שבוע׳ ב ב). אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט (מכות ב ו). אחד שבישל בו ואחד שעירה לתוכו רותח (זבח׳ יא ז). אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו (ערכ׳ ו ה). אחד כלים גדולים ואחד כלים קטנים (מקוא׳ ד א). אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (מנח׳ יג יא).

— [1]) כך במשניות עם גוף פרוש הרמב״ם.

— [1]) רש״י מפרש: לפי שהוא יחיד בעולם, ולדעתו הסכימו קצת מפרשים חדשים. ראב״ע אמר כי לא יכול לגלות הסוד שבפסוק זה. אך הרלב״ג מפרש: והוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו. וכן מצודת דוד: ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עכ״ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים. ע״כ. ועפ״י פרוש זה פשט השמוש בו בספרותנו במשמעה זו.

אחד הצועק ואחד הנצעק (ב"ק לג.). — ויתר מ־שני אחד: כל הנשים לא תתארסו ולא תנשאו עד שיהו להן ג׳ חדשים אחד בתולות ואחד בעולות אחד גרושות ואחד אלמנות ואחד נשואות ואחד ארוסות (יבמ׳ ד י). אחד הכונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה (סוט׳ ח ב). אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב וכו׳ (שם). אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך ואחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה (סנה׳ ז ו). אחד דברים של עצמו ואחד דברים של אחרים ואחד דברים שיש בהן ממש ואחד דברים שאין בהן ממש (שבוע׳ ג ה). אחד הבאה מן הקציר ואחד הבאה מן הזיתים ואחד הבאה ממדינת הים (עדי׳ א יב). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכות ב ו). אחד שערי בתים ואחד שערי הצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהן חובת מצוה למקום (יומ׳ יא.). —ויאמרו כמו כן אחד ב...: אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום (אבות ב ט). — יח) *כשם עצם: החונק את אחד בשוק (ב"ב י ח). — ואחד ש: למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים (מכיל׳ בא טז). הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב (שם). למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג (שם, בשלח ב א).

ומ"ר אחדים, — א) לא רבים, מעטים, einige; quelques; some: ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך (בראש׳ כז מג-מד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (שם כט כ). —ב) אותם בעצמם, דומים, dieselben; les mêmes; the same: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (שם יא א). — ג) דברים רבים שיהיו אחד, zu Einem geeinigt; plusieurs choses unies; united teogether: וקרב אתם (את שני העצים) אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך (יחזק׳ לז יז). —ד) *המדרגה הראשנה בהמספרים, אחדים, עשרות, מאות; בסך שלש מאות חמש וששים יש חמשה אחדים שש עשרות ושלש מאות: הוא ראשון לאחדים (ספר בן תמים, פי׳ יליר׳, פ"ב לדורק׳. והנה ספאה אחרת האחדים תשעה כי עשרה תחלת כלל והאחד אינו מספר (ראב"ע, יסוד מורא יא). ובאשר תחבר האחדים (יעלה) מאה וששים וחמש (כם)־ והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות (הוא, במדב׳ יד כב). ונתן האחדים והעשרות והמאות (עמג׳ ט). שיכוונו ציוניהם לעמד לפי סדר מעלותיהם אחדים תחת אחדים עשרות תחת עשרות (תו"ז, יסודי חכמת השעור). —ובמי׳: ולבך מאמין הרבוי אם תאמין שיחודו כשאר אחדי העולם (רב"ט פנקיירא, אגר׳ הויכוח 9). — ובחשבון: ותכה אחדי המכה על אחדי המוכה (עוכר לסוחר ג ח). —ונק׳ אחדות: והנה על דרך סברה נאמר בעד נקבות אחדות ולא אחתות (לחות, בעל הכמות). כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הן אחדות במין (רנכ"ג איוב י). —ה) *בלשון המסחר, מוכר לאחדים, ר"ל בכמיות קטנות, im Einzelnen; en détail; in detail.

אִחֵד, פ"י, — א) עשה אחד, מצין במנו: אחדת יום זה בשנה (יוצר יוה"כ, אחלת). —ב) חבר יחד, vereinigen; unir; unite, הרבה בספרות החדשה. —פעו׳, *אֻחַד, לנק׳ אחודה, מ"ר אחודים, אחודות, — א) שוה ממש לחברו: והם (ששה הפנים של השם אחד) אחודי דמיון שינויי פתרון (מחבר׳ מנחם ב"ס, אב). —ב) מחברים יחד, בהסכמה, geeinigt; uni; united: אגודים אחודים תוך וסוף וראש (שיר היחוד ליום ג). אזי בעת נסעו (ישראל) מפרידים, אל סיני באו באחד אחודים (קרוב׳ ב׳ שבוע׳, תמנו כבוד). פרצוף אחוד לעזר עשאה (מחז׳ ויטרי, תקסד). אנחנו אחודיך לבודיך עבדיך (הרוקח, קדוש׳ היחוד). להיות כל הווה אחד או אחוד או מסודר אל אחד (בעל השמים לאירינו א ד). אך בלי התנועעות אחודה ואחת וכו׳ והבלתי תכליות הזה הנה הוא אחוד בעצמו (שם א ו). ועמה אחודות וכו׳ שהיא אחודה בעצם (שם ב ב). ויהיה כל מציאותה ומהותה באופן אחוד וקיים וכו׳ בלתי מוגבל ובלתי תכליי כלל אחוד ואדוק (שם ג ד). הנצחיות וההתמדה האחודה ובלתי תכלית (שם).

—נפע׳, *נאחד, —נהיה אחד, vereinigt werden; devenir uni; be united: ודלתותיך שוקדים, וכאחד נאחדים, ויהודך מיחדים (יוצ׳ יוה"כ, מי יתנה). משותפות וב אחדות (ר"נ קרוכמל, כ"ח).

— התפ׳, התאחד, — א) התבודד, sich absondern

s'isoler; isolate oneself : הִתְאַחֵד[1]) הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות (יחזק׳ כא ..). — ב) ״היה אחד, במשך בלי הפסקה: כי לולא היות תבניתו זאת התבנית לא יתכן בשום פנים שיתנועע תנועה מסובבת מתאחדת (ר״י חריזי, מו״נ ב יא). — ג) ״התחבר יחד, sich vereinigen; s'unir; unite: והיודע יתאחד בידוע (ראב״ע, עה״פ ולדעך בבס). והגיע מהתאחד דעותם בהשגתו (ר״י חריזי, מו״נ ג נא). מתאחדים גב לגב (בס ג ל). יתאחדו הניצוצות עם עצם השמש (ר״י אברבנאל, מפע׳ א׳ ת ה). ונהרו אל טוב יי׳ ויתאחדו בו ויתענגו מטובו (בס). כי המתאחדים אינם בעצמם אחד ולא הבדל ופירוד גמור אחרי שהם מתאחדים ומדבקים (בס ו), אי אפשר שיתאחד עם האמונה האמיתית (ר״א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי בהתאחד העיוני והמעשי שניהם שם תהיה ההצלחה האנושית (בס ג א). כי המלך אמנם הוא מלך בהתאחד אנשי מלכותו בהסכמת הדעות עמו (נוה שלום ה ו). הוא אחד מתאחד בכחותיו כלהב האש בגווניו (ספר העי׳ לר׳ חמאי). כי אלו התאחד השכל והמושכל ממנו מכל הצדדים (רש״ט פלקיירא, מורה המורה א סב). הוא עומד בפני עצמו אינו מתאחד עם זולתו שיהיה דומה לו וכו׳ הוא המתאחד עם זולתו שאינו דומה לו (ר׳ בחיי, ברא״ב׳). כי אז (בעת השֵנה) תנוח הנפש המרגשת מפעלותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפעול וכו׳ שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות (רלב״ג איוב ג). היו (אנשי דור הפלגה) כפויי טובה ונתאחדו בעצה אחת למרות עיני כבודו (צרור המור, נח). ברא העולם בכוכבים מתחלפים מתרבים מצד אחד אבל הם מתאחדים נבכמים מצד אחד (רבב״ל דורלן, הקד׳ מגן אבות). כלהב אש המתאחד בגווננותיו (בס, חלק שוסינו ב). וכל הצורות מתאחדות בצורתו (אלח׳ בן אבר׳, יסוד עולם כא ו, ספ׳ הבנה ביהמ״ד לרב׳ בודפבט 98-99). ואם לא היה המקבל מתאחד במקביל והמקביל במקבל ומתאחד בכח אחד לא היה נכר ששניהם כח אחד אך בהתאחדם ידע מהם כח האחדות (דרך אמונ׳ לר״מ גבאי, פי׳ י׳ ספיר׳ יא). הוא אחד והמספר עשר המתאחדים בו כשלהבת קשורה בגחלת (בס יג).

[1]) ר״י בן גנאח: התבודדי באחת המקומות ובן רד״ק. והתדשים במשמ׳ התקבץ יחד, או התחדד.

—״מִתְאַחֲדִים, כנוי לפלסופים המאמינים באחדות הכחות, עי׳ ערך מתאחדים.

״אַחְדוּת, ש״נ, — א) סגולת הדבר שהוא אחד, Einheit; unité; unite: נעלם (אלהים) וגם אין סוף לְאַחְדוּתוֹ (יגדל אלהים חי). אתה אחד ובסוד אחדותך חכמי לב יתמהו (רשב״ג, כתר מלכות). עד שיקדם תחלה מופת מציאותו ומופת אחדותו ושהיא לא תדמה לאחדות דבר אחד (אמונה רמה ג). אמנם האחדות העצמית וכו׳ ואלה כולם אחדויות כוזבות (בס ד מח). דע כי האחדות הוא קודם האחד כאשר החמימות הוא קודם החום (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ציון ב). קצרו הלשונות לספר אותה מפני אחדותת (בס). והפלוסופים החזיקו באמונת האחדות וכו׳ ואודיע [illegible] הוא מורה ענין האחדות הפשוטה וענינה שהיא האחדות שאין עמה חבור (רבב״ל דורן, מג״א א ב). והוא ההשואה גמורה באחדות השלימה שאין בה שינוי (דרך אמונה לר״מ גבאי, פי׳ י׳ ספירות ב). אין אצילות נאצל כי אם להעיד באחדות בא״ס (בס יא). — ובהלצה: וְהאחדות היא כשתעשת ההרחבה בתבות מתחלפות אחדות בטעם (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים ב יא). — ב) ״חבור והסכמה בדעות ורגשות, Einigkeit; union; unity: כי מצד האחדות אשר בהם (בשבטי ישראל) אמרו לבער הרע (ר״י אברבנאל, שופט׳ כ ח). ולהתגאות בחכמתם ולהורות על אחדותם (של בני המגדל) אמר ויאמרו איש אל רעהו וכו׳ (צרור המור, סוף נח).

״אַחְדוּתִי, ת״ז, לנק׳ אַחְדוּתִית, מ״ר אַחְדוּתִיִּים, אַחְדוּתִיּוֹת, — שיש לו סגולת האחדות: הצורה האחדותית (מקור חיים לרשב״ג יב יו). פשוטים אחדותיים (בס ד ל).

״אַחֲדִי, ת״ז, לנק׳ אַחֲדִיִּת, מ״ר אַחֲדִיִּים, אַחֲדִיּוֹת, — שיש בו רק אחד: הקול האחדי (אשכל הכפר, ר״י הדסי, הנקודות). ואם איש אחד מן הפותרים יאמר כי יתכן להיות ״הזוים מן השניים כמזים מן האחדיים (דונש בן לברט, ערך סוזים), ר״ל מן השרשים של אות אחת. ואלה קצות האחדיים (רי״ק, ספר הגלוי 73).

*אָחָה[1]), פ״י, — חבר בפרט בתפירה, zusammen-nähen; coudre; sew together: נהה״ינין

[1]) באשורית משמש שרש אח, אחה במשמעת יחד, אך לא עמדו חכמים על עקרו של דבר אם נגזר

עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחין (מו"ק ז ס). על כל המתים הוא (האבל) שולל (את הקרע) לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים (ירוש' מו"ק ג פכ:). תנו רבנן רשאי (האבל) להופכו (את הקרע) למטה לאחותו רשב"א אוסר לאחותו (בבלי שם כו:). כל שיאחהו (את הקרע) כל צרכו (שמחות ט). — ובהשאלה: זה אברהם שאיחה את כל באי העולם בר קפרא אמר כזה שהוא מאחה את הקרע (מד"ר בראש' לט). —ואמר הפיטן: עונות מוחה, עבודות מְאַחֶה, עבודות מנחה (תפלת דעי, מוס' ת ר"ה).

—פעו', *אָחוּי, אֲחוּיִים, —מאוחדים: לפיכך עתיד לקראם אחותי שיהיו אחויים אצלו (מד"ר במד' יג). — ואמר הפיטן: צמד שעירים שם (בביהמ"ק) מהון עדה, צמודים אֲחוּיִם שוים בתאר ובקומה (עבודה, תמין כת).

—נפע', *נֶאֱחָה, —שאחו אותו, ובהשאלה, שאחדו אותו, שאחד את עצמו: חשבה כהיום זכרה לְהֵאָחוֹת (הכן טוב, ת ר"ה). זכיתם לתורה באהב לְהֵאָחוֹת (קרוב' ב פכוע', תורת חיים).

—נתפע', *נִתְאַחָה, —א) נתחבר על ידי תפירה, zusammengenäht sein; être cousu ensemble: be sewn together: ואלו קרעים שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו תורה וכו' (מו"ק כו.). מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה (שם:). הלוקח חלוק קרוע מחבירו אינו רשאי לאחותו אלא א"כ הוא יודע שהוא מן הקרעים המתאחין (מס' שמחות ט). ואני אם מתאחות ב' אבנים זו לזו יודע שאינו יוצא הימני פסולת (מד"ר בראש' סח). — ב) נתחבר ונדבק על ידי צמיחה וגידול וכדומה, zusammenwachsen; se joindre; grow together: נוטל הוא אדם מעה אחת מפיטמו של אבטיח ומעה אחת מפיטמו של תפוח ונותנן לתוך גומא אחת והן מתאחין ונעשין כלאים (ירוש' כלא' א כז:). כיצד הוא בודק (את הדלועים אם הקשו או אין) רבי יוסי בן חנינה אומר עוקצו אם נתאחה אסור (לקיימם בשביעית כי זה סימן שעוד לא הוקשו) ואם לאו מותר (שם שבי' ב לד.). ילדה (נטיעה) שספקה לזקנה וכו' שמא השרישה הילדה עד שלא תתאחה מן (עם) הזקנה וכו' דר' יהודה אמר מתאחה היא עד שלא תשריש (שם ערלה א סא.). — ובהשאלה במשמעת נעשו אחים; שנתאחו (ישראל) לי במצרים בשתי מצות (מד"ר פס"ם, תני יבנה). — ואמר הפיטן: צפה בעלבון אנוחים, תומכים עליך ובך מתאחים (סליח' יוה"כ, אין נפתח פה).

א.אחו, ממנו אָחוּ.

אָחוּ[1]), ש"ז, (איננו נוטה ולא מתרבה), — עשב יגדל במקום מים, ואמרו הקדמונים שהוא מין ממיני אספסת, Art Kleo, espèce de trèfle; kind of clover — והחדשים אמרו שהוא עשב ממין קנה וסוף Art. Riedgras, espece de laiche, kind of reed והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראו ,בריאת בשר ותרעינה באחו[2]) (בראש' מא ב). היגאה גמא בלא בצה ישגא אָחוּ בלי מים (איוב ח יא).

ב.אחו, ממנו

—נתפ', *נִתְאַחֲוָה, נתאחוּ, —נעשו אחים, sich verbrüdern, fraternise; fraternise: שנתאחו בני יהודה ובנימין ונדבקו בתועבות מלך ישראל (רש"י זכר' יא יד). שנתאחוו (שמעון ולוי) באחד בכלי חמס במעשה שכם (ר' בחיי, ויחי). בני אל תתאחוה עם הכסיל (מעל' המדות, יחיא' רופא, מדת הסכנות).

אח"ו, —ר"ת: אם חס ושלום.

---

[1]) משקל שׁחוּ, וכן בֹּהוּ, תֹּהוּ, ושע"פ שכו; ואמר ריב"ג (רקמה יא, משקל פעול): באחו עקרי שיהית ע"מ פעול והוקל ויתכן שיהיה בלתי מוקל מפעול אבל ע"מ ארד ונעמן והרפו הואו והניעו מה שלפניה בקבוץ, להורות על הואו הרפה כי הקבוץ מהואו ויתכן עוד שיהיה בנין בפני עצמו ואיננו על בנין ארד ונעמן ולא מוקל ג"כ מן פעול. ע"כ וכן דעה אולסה ושאר החדשים כי אָחוּ הוא במקום אָחֻו, והיה״ניעור של החית קצרה, ולכן הםלה מיעיל והחליטו החדשים כי זו מלה מצרית ומשמעתה העקרית דבר ירוק. וכן תרגם רסע"ג: ורעאת פי אלקרט, והנה יש בערבית שני שמות קרט, אחד בקוף חרוקה, קרט a), והוא מין ממיני הכרישים, והשני בקוף חלומה, קֻרט b), והוא מין ממיני האספסת, וריב"ג בספר השרשים כתב קורט, ויראה שגם רסע"ג כון לזה המין, אמר ריב"ג וז"ל: והוא (האחו) שם צמח רועים אותו הבהמות. ופרשו בו דמי״שיב שהוא הקורט והקורט צמח דומה לאספסתא והוא גדול ממנו ועליו יותר גדולים. ע"כ. וכן פרשו המליצים הערבים את השם אלקרט: נבאת כאלרטבה אלא אנה אג'ל מנהא ואעט'ם ורקא.

a) قُرط b) قُرط

תשם' אח מן הפעל אתה או להפך.

*אחוּד, ש"ז, —כמו אחדות: אין מראה וגב לאחודך ואין גוף לעוצם יחודך (שיר היחוד ליום ג).

א. *אַחֲוָה[1], ש"נ, —א) קרבת אחים, Bruderschaft; fraternité; brotherhood: ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל (זכרי׳ יא יד). —ב) *אהבת אחים, Brüderlichkeit, Bruderliebe; amour fraternel; brotherly love: השוכן בבית הזה (בביהמ"ק) יטע ביניכם אחוה ואהבה שלום וריעות (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). בשעה ששונים יפות הבריות נעשין אחים אלו לאלו ותרעינה באחו אהבה ואחוה בעולם (מד"ר ברלב׳ פט).

ב. אַחֲוָה[2], ש"נ, מ"ר אחוות[3], — דבור, גלוי דעת, Erklärung; déclaration; declaration: שמעו שמוע מלתי ואחותי[4] באזניכם (איוב יג יז).

אָחוּז[5], אחז, —א) ש"ז, מ"ר אחוזים, דבר לקוח מתוך הרבה: והרמת מכס ליי׳ מאת אנשי המלחמה היוצאים לצבא וכו׳ וממחצת בני ישראל תקח אחד אחז מן החמשים מן האדם מן הבקר מן החמרים ומן הצאן מכל הבהמה ונתתה אתם ללוים (במד׳ לא כח-ל). ויקח משה ממחצת בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים (שם מז). ויכתבם (את בני אלעזר ובני איתמר) שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וכו׳ אחד אחז לאלעזר (דה"א כד ו). —והשתמשו בה הסופרים בזמננו במשמע כך וכך למאה: חמשה אחוזים למאה. —ב) עי׳ אחז.

אֲחוּזָּה, — עי׳ אחזה.

*אִחוּי, ש"ז, מ"ר אחויים, — בה"פ מן אחה, חבור על ידי תפירה, Naht; couture; seam: אי זהו איחוי א"ר אחא כל שאין מקומו ניכר (ירוש׳ מו"ק ג פג:). עשרה קרעים אסורין באיחוי (שם). וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא ובאיחוי אלכסנדרי (בבלי שם כו.).

---

[1]) משקל אהבה. מן השם אחו, אח.

[2]) מן הוה, ע"מ אפעה, אפעה, וכן אתנה.— [3]) אדם הכהן (יתרון לאדם), מ׳ ריכרסון (תה"ג).— [4]) אמרו ר"י חיוג וראב"ע: כמו החותי. וריב"ג: כמו אזכרה. ויש מפקפקים בנוסחה זו וגורסים, לפי תרגום השבעים, ואחוה.

[5]) מן שרש אחז, עי"ש.

*אַחְוָן[1], אחון, ש"ז, מ"ר אחונים, — אחד ממיני הערבה, Weideart; espèce d'osier; kind of willow, —עי׳ ערבה.

*אַחְוָן[2], ש"ז, מ"ר אחונים, — פרי עץ בגרעין בפנים בקלפה דקה חלקה דומה קצת במראהו לעין הבקר, Pflaume; prune; plum: עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ ואלו הן תמרים וזיתים תרובים

---

[1]) משק׳ גרון, גרעין. בארמ׳: האידן אחוינא (שבת כ:). ההוא דאמר להו מאן בעי אחוונא אשתכח ערבתא (שם.), ההוא שאמר מי רוצה אחוונא ונמצא ערבה. — והנה בפרוש המלה אין ספק, הואיל והלשון החיה העידה על זה. אך מקור המלה לא ידוע לנכון. והנה גרסת הספרים שלנו אחוינה, ובב"י אחוונא (ד"ס). וגרסת האלפסי אחואנא. אך להבדיל בין אחון שהוא מספא לבהמות ובין אחון שהוא ערבה יש אולי לסמך על גרסת הספרים שלנו.

[2]) כמו אגוז. בארמ׳: בר קפרא ותרין תלמידוי נתארחו אצל בעל הבית בהדין פונדיק׳ דברכתא אפיק קומיהון פרגן ואחונייא וקפלוטין (ירוש׳ ברכ׳ ו י:). ונקד לוי אחוניא, ואחריו דלמן אחונית, אך זה אינו נכון, מפני שלא כתיב אחווניא בשתי ווים. ובפרוש מלה זו כבר העיר הרשב"א כי אחוניא שבכאן הם כנגד דרמסקין שנזכרו במעשה זה בעצמו בבבלי (ברכ׳ מ.), שהביאו לפני בר קפרא כרוב ודורמסקין ופרגיות. אלא שהרשב"א בחשבו שאחוניא ואחוונא אחד הוא, ראה מהירוש׳ סיוע לדעת רש"י כי דורמסקין הם ירקות, והדבר הוא ממש להפך, כי דורמסקין מלמדים על אחוניא מה הם, כי אין ספק שהעקר כמו ששמע רש"י שדורמסקין הם פרונ"ש בלע"ז, והוא על שם העיר דמשק ששם בא המין המובחר מפרי זה, וקראו לו, גם הרומאים דמסקינא. וכן פרש הערוך ז"ל: דרמסקין פי׳ פרונא ובל׳ ישמעאל אנאץ עין בקר. ע"כ. וכן קוראים לפרי זה בערבית עד היום עין אלבקר, ומה שהקשו תוספות שם ממה שסבר התלמיד המלגלג שהיה צריך לברך בורא פרי האדמה אינה קושיה כלל, כי כונת המלגלג היתה להכרוב ולא להדרמסקין, וכמו שנאמר שם אחרי כן בפרוש ומר סבר (ר"ל התלמיד המלגלג) כרוב עדיף דזיין. ועל קושית רש"י כבר העיר בעל גליון הש"ס. וראיה נצחת כי במעשה זה היו ירקות ופרי העץ ולא שני מיני ירקות, כדעת רש"י ותוספות ורשב"א, ממה שנאמר בירושלמי כאן: אמרי נברך על קפלוטה דו פטר אחוניתא (כי בפה"א פוטר פרי העץ) ולא פטר פרגיתא נברך על אחונייתא לא פטר לא דין ולא דין (כי בפה"ע אינו פוטר פרי אדמה). ואם היה שהיו שם שני מיני ירקות מה נפקה מינה על איזו מהם יברך? ויפה כוון בפרוש סוגיה זו בעל פני משה, ובזה הוסר

פירסקין עורדין שופין אחונין[1]) גרגדניר׳ (אלף בית בן סירא, ב״ב כב.).

אָחוֹר[2]), א), ש״ז, מ״ר אֲחוֹרִים, אֲחֹרַיִם — הצד שכנגד הפנים בגוף בעל חי ובכל דבר, **Hinterteil; derrière; hinder part**: והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסירתי את כפי וראית את אֲחֹרָי ופני לא יראו (שמות לג כב כג). אָחוֹר וקדם צרתני (תהל׳ קלט ה), והנה פתח היכל ה׳ בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אֲחֹרֵיהֶם אל היכל ה׳ ופניהם קדמה (יחזק׳ ח יז). יצא (הכהן) ובא לו כדרך כניסתו וכו׳ שלא ליתן **אחוריו** לקודש (ירוש׳ יומא פ״ה הל׳ ג). צררן (את המעות) והפשילן ל׳**אחוריו** (כ״מ ג י). — ובבע״ח: (עמד הים של שלמה בבית המקדש) על שני עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מורחה והים עליהם מלמעלה וכל אֲחֹרֵיהֶם ביתה (מ״א ז כה). — ולא בע״ח: חצי היריעה העדפת תסרח על אֲחֹרֵי המשכן (שמות כו יב). כבר שמעתי מ**אחורי** הפרגוד שובו בנים שובבים (חגיג׳ טו.). היו מכניסים את הכלכלה ל**אחורי** הגנות (ירוש׳ מעשרות פ״ג הל׳ א) — ב) תה״פ, adv.: ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר ויפרש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזק׳ ב ט-י). ועם הפעלים הכה, הלך, כשל, נסוג, נָזַר, נפל, רתע, שוב, **rückwärts, zurück**; en arrière; **backward**: ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין ויך צריו אָחור (תהל׳ עח סה-סו). את נטשת אתי נאם ה׳ אָחור תלכי (ירמ׳ טו ו). למען ילכו וכשלו אָחור ונשברו (ישע׳ כח יג). עזבו את ה׳ נאצו את קדוש ישראל נזרו אָחור (ישע׳ א ד). מדם חללים מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג אָחור וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש״ב א כב). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אָחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל׳ לה ד). יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אָחור (בראש׳ מט יז). בשוב אויבי אָחור יכשלו ויאבדו מפניך (תהל׳ ט ד). מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אָחור ודעתם יסכל (ישע׳ מד כה). גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אָחור ימינו מפני אויב (איכה ב ג). — לְאָחוֹר: וילכו (ישראל) במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לְאָחור ולא לפנים (ירמ׳ ז כד). מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לְאָחור (תהל׳ קיד ה). — וכמ״ר עם פעל רתע: וראיתי (את הירח) ונבהלתי ונרתעתי ל**אחוריי** (ירוש׳ ר״ה פר׳ ב׳ הל׳ א). — מֵאָחוֹר, **von hinten**; de derrière; from behind: וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור (ש״ב י ט). — ג) במשמעת מקדם, למפרע: הגידו האתיות לְאָחור ונדעה כי אלהים אתם (ישע׳ מא כג). מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לְאָחור (שם מב כג). — ד) מערב, **Westen**; ouest; west: ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (ישעיה ט יא). — ה) *כנוי להשת, Hinterer; derrière; buttock: גמל **אחור** כנגד **אחור** (בכורות ח). דאין הנשים נאמנות בניקור ה**אחורים** דאית בזה טרחה גדולה (רמב״ל יש״ש א). מנקרי חלק האחוריים (פסק מהר׳ סורלאוינו בסוף ספר שו״ת הרלאב). והלא בזה התיכות מבשר **אחוריים** שהן ג״כ חלוקים ושעועות (מהרי״ל, או״ה). המנקר הזה מנקר בשר ה**אחוריים** עפ״י הקבלה (שו״ת גבעת שאול יב). — ו) מ״ר *אֲחוֹרַיִם, הצד החצון בכלי, **Aussenseite eines Gefässes; extérieur d'un vase; outside of a vessel**: ושאר כל הכלים שאינם יכולים לקבל רמונים שאין להם **אחורים** ותוך (כלי׳ כה ו). כלים (כלי) שנטמא **אחוריו** במשקין **אחוריו** טמאים תוכו ואוגנו ואזניו וידיו טהורים (שם). כר שהפכו ונעשה **אחוריו** תוכו ותוכו **אחוריו** (תוספת׳ כל׳ ב״ב יג א).

אחר, אַחֲרֵי, אַחֲרוֹן, אַחֲרִית, אַחְרַנִּית. — בָּעַט, הכה, למשל סוס, ברגליו האחרונות לאחור. גַּב, אחורי הגוף בבע״ח, וכן בכסא.

בל הדחק שנדחק בזה בעל תרדים שם. ולתנם רצה לוי מפני קושית רש״י ותוספות לשבש הספרים בהבבלי ולגרס בפה״ע במקום בפה״א. — וקיהוט שאחז בדעת רש״י ששני מיני ירקות היו פה תרגם אחונייא **Gartenmelde**, ומפני שלא מצא מקור לזה שבש הספרים וגרס במקום אחונייא אחושא, לפי לשון הערבית. אך כבר הוכחתי כי אחונייא הם דורמסקים, ואם לשבש הספרים אנו באים יותר יש לתקן תקון קל **אחוניא** במקום **אחונייא**, והוא הוא ח׳ות, בערבית שהוא שם הדורמסקים, ובאמת באלף בית של בן סירא כתוב ברוב הנוסח׳ **אחונין**. — [1])כך בנוסח׳ כ״י הולנד (ס״ש שם דף כב.); ובגוף הנוסחה **אחונין**.

[2]) מן אחר. בערב׳ אח׳ר a).

a) أخّر

*הֲדוֹרִים, *הֲרוֹרִים,—האחוריים.

זָנָב, אבר ארוך כמו שבט יוצא מאחוריהם של בע"ח הרבה.

מְאַסֵּף המחנה, הגדוד ההולך מאחורי כל הצבא.
— מַפְרֶקֶת, כמו עֹרֶף.
נָסֹוג לאחור, שב לאחוריו.

סַב, סב לאחוֹר, הסב פניו לאחור.— *סָלַד, סלד לאחוריו.—*סַרְטָן, בע"ח ההולך כמו לאחוריו.

*עֲגֻבוֹת, הלחיים התחתונות. — *עַבּוּז, אחור.
— עָקֵב, אחורי הרגל. שב על עקביו, שב לאחוֹר.
— *עָקַב. הלך אחורי איש בעקבותיו. — *הִתְעַקֵּב, היום והלילה מתעקבים, באים זה אח"ז. —
עֹרֶף, אחורי הצואר. —*עָרַף, שמש מאחור.

*רָתַע, נרתע לאחוריו, נסוג לאחוֹר בקפיצה, בפחד.
שֹׁבֶל, מה שנסחב מאחור בשמלה.
שֵׁת, חלק התחתון באחורי הגוף.

***אָחוּר**[1]) ת"ז, לנק' אֲחוּרָה, מ"ר אֲחוּרִים אֲחוּרוֹת — מי שמתעכב, שאינו ממהר לבוא, spätcintretend; attardé, tardif; belated: ויצא אב ברעה הקדומה, ובא אלול בטובה לא אֲחוּרָת (ר"ש הנגיד, אלוה עוז).

***אִחוּר**[2]), ש"ז, — א) עשיית דבר לא מיד, Verspätung, Säumnis; retard; delay: ואם איפשר (לקרא המגלה קודם ואינם קוראים) איחור הוא לעיירות, (ירוש' מגילה, פר' ג הל' ס). וכל האיחור (בענין יפת תואר) אולי לא יקחנה (ראב"ע, יסוד מורא שער ב). שיצאו מעבודתם בעת ההיא מבלי איחור על התכונה ההיא (הכוזרי א ק). ובי לעגו אשר יראו את איחור גאולתי (אבר לו היס, שפת רננות). ויועדו כלם יחדיו זקן ובחור לשלח תיכף בלי איחור (כגידת הזמן, דף ז:). שלא יאחר (אלהים) עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור (רלב"ג איוב לז).—ב) *עשיית דבר אחרי דבר. קדימה ואִחוּר: ואין ביניהם אלא ההקדמה והאיחור (הכוזרי ד כה). כי הידיעה תאמר בש"י ובנו

[1]) מן אחר.
[2]) בערב' אַחִירַת a).

a) أُخْرة

בשתוף השם ר"ל בקודם ואיחור (רלב"ג איוב לז). והשכלים הנבדלים התבאר שימצא בהם הקדימה והאיחור אף שלא יהיו עלות ועלולים קצתם מקצתם (בס טוב, פרוש מו"נ ב א). סדר הקדימה והאיחור (בלטי הגבור' דף כז). ושלא נבלבל הסדר המיוחד בלשון מקדימת התבות ואחורם (ר"י מיסיר ליאון, נופ' צופ' ח).— ג) *סגולת דבר שהוא מאוחר: לפיכך פרוזבול המאוחר כגון שעומד בניסן וכתוב בו זמן באייר פסול מפני שבאיחורו יפה כח המלוה שלא ישמט (לבוש הו"מ הל' בטל' סז לג). — ד) *הפך מן מהירות, עשית דבר לאט לאט, Langsamkeit; lenteur; slowness: אם תערוך אחת מהנה (מהתנועות) אל האחת תדע כי יש להם איחור ומהירות (ר"י אבן תבון או"ד א). וכאשר התבאר לאריסטו זה כולו שב והשתכל ומצא הגלגלים רבים במופת, תנועת זה מתחלפת לתנועת זה במהירות ובאיחור (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב ד). ואולי בעבור זה התאחרה תנועתה (של הארץ) לקבלת ההתפעלות והמזגות לאיחור הכוכבים בתנועה (בס ו). בעניני המלחמות נגיד הדבר במהירות וכו' ואם בענינים אחרים נדבר באחור יותר (נופ' צופים מסיר ליאון, 40) והמזג הקר הוא נאות לזה לאיחור תנועתו (רמב"ל דורן פב:). כוכבי שבת מרוב כבדות ואיחור סבובם (נחמד ונעים, דוד גנז. ריז).

אָחוֹת[1]), ש"נ, סמי' אֲחוֹת, כנוי אֲחוֹתִי, אֲחוֹתְךָ, אֲחוֹתוֹ וגם אחותו, אֲחוֹתְכֶם, אֲחוֹתָם, מ"ר אַחְיוֹת[2]) אֲחָיוֹת[3]), סמי' אַחְיוֹת, כנויים אַחְיוֹתַי, אַחְיוֹתֵךְ וגם אֲחוֹתַיִךְ, אַחְיוֹתָיו אֲחוֹתָיו, אַחְיוֹתֵיכֶם אֲחוֹתֵיכֶם, אַחְיוֹתֵיהֶם,— א) נקבה שיש לה אחים

[1]) מן אח, בתוספת ת לנקבה, אַחַאת, וכבר בזמן קדום נשתנ' קול הפתח לחולם: אָחוֹת. באשו' אַחַת, בער' אֻחְתa) מ"ר אַחַוָאת, ארמ' אֲחָת, וסור' אֲחָתָא.— [2]) לפי הקריאה המסורה של הספרדי' והאשכנ'.— [3]) ראב"ע צחות (בער בנין נפעל) ורד"ק; וכן היתה אולי גם דעת ר"י בן גנאח מפני שאמר וז"ל: ועקרו (של השם אחות) אחיה, ע"מ כוסי רויה, אשה חכמה. ע"כ. וכן נהג רמב"ע שהניע בהבית המובא בפנים את חית אחיות בנפרד. וכן גם בן זאב, ועל פיהו נקדו אד"ם ויל"ג בהבתים המובאים בפנים וכן החדשים, אך כל הלבה זו אינה מוכרחה להכריע הכף נגד קריאה המסורה של הספרדים

a) أُخْت ج أَخَوَات

היא אחות להם. Schwester; soeur; sister: ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (ש"ב יג א). אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה (שה"ש ח ח).—וכמי': ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה (בראש' כה כ).—וכנוי: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (בראש' יב יג). בת אמך את געלת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק' יז מה). ויהי כראות (לבן) את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכו' (בראש' כד ל).—ועם אלף פתוחה: לאביו (של הכהן) ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא (במד' ו ז).—וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה (בראש' כד נט).—ומ"ר אחיות: ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות [1] ומתו הנשואים את האחיות הרי אלו חולצות (יבמ' ג א). אחיות [2] גדולות לי ולבו בוגת (עמוהל מחב' יו). לזרוק דמי אחיות ואחים ולקטר אבורי נחותים (זול' שבת א אחר פסח, אין כמוך, וכן נקוד בסדור עבודה כלב).—ואחיות: תקונן היונה בפיה ותבכה בלבה לעזבה אחיות [3] בגני כפרים (ר"מ בן עזרא, תרשי' ג). ונתערבו דמי אחים ואחיות ודמי חתנים וכלות (סלי' ער"ה, אנא הכט). מאם מרעיה מאחים ואחיות (אד"מ, מראה הערב והבקר). תאומים מבטן אחיות הנה (החכמה והאמונה) בנות אלהים להטיב לבחירו (יל"ג מזמו' יהוד').—ובע"ח:או שנכרכה (על הבכור) אחותו (במכס בכור' ד).—וכנוי: והחייתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (אחיותי קרי) ואת כל אשר להם (יהוש' ב יג). וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך (יחזק' יו נב). וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הקטנות ממך (שם שם סא). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה (הוש' ב ג). ויבאו אליו (לאיוב) כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו (איוב מב יא). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם (שם א ד).—ב) קריאה של חבה: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד (באחת קרי) מעיניך באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט).—ג) בת זוג למי, ולכן יאמר גם לא בבע"ח אשה אחותה במשמ' זו את זו, eine die andere; l'une l'autre; one another: חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). מקבילת הללאת אשה אל אחתה (שם ה). חברת אשה אל אחותה כנפיהם (יחזק' א ט).—ד) בלשון המפרשים, מלה דומה בצורה, במשקל, במשמעה: אין אחות למלה זאת (ר"א אבן עזרא, ויקרא יד לז).—ה) אחת מאגודות הכומרות, Schwester (Nonne); soeur (relig.); sister (relig.): שתאסר (האשה) מפני היחוד שנתיחדה בבית האחיות הכומרות (הר"י קולון תשובות קס). בכל סדרי האחים והאחיות הנמצאים אצל הנוצרים (ר"ע מן האד' מא' ע')

[אחות השמש],—שם פרח: הצמח הנקרא אחות השמש שמבטו לפאת מזרח בבקר ועולה עם השמש עד חצי היום ואח"כ יורד מעט לצד מערב (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד). ויש צמח אחד שנכר בו פועל השמש יותר מכל הצמחים ונקרא אחות השמש ובלע"ז שולשיג"א, כי מבטו לפנות השמש ונכחה לנגדו, בבקר מביט וזקוף לצד מזרח, וכל עוד שיגבה השמש על הארץ הולך ומגביה עד חצי היום שהוא זקוף ונצב כעמוד זקיף וכל עוד שירד השמש עד הערב ונוטה לצד מערב נוטה גם הוא אחריו (רגב"ש, שער השמים ג).

אחז [1]) ממנו אחז, אחזה *אחיזה.

אחז [2]), פ"י, עתיד אחז, אחזה, תאחז, יאחז, יאחז, יאחזו, יאחזו, אאחז, יאחז, יאחז, תאחז, ויאחז,

---

האשכנזים יחד, שאינה מתנגדת להקש הדיון, כי כבר נשארו לנו גם מהעברית הקדומה מ"ר פעלות גם בנפרד, כמו מאשפות ירים אביון, וכמו שכבר העירותי על זה, וכן החליט בפשטות ר"א בלמשי וז"ל: והרבוי בא בתוספת יוד, ויאמר אחיות, וכן נקד פירסט אחיות.—[1]) קריאה המסורה של הספרדים והאשכנזים אחיות. וכן מנקד במשניות דפוס ברלין (שנת תקצג) ובמשניות דפוס קראץ, על פי הקריאה המסורה. ובמשניות דפוס סנטובה (שנת תקלו) מנקד אחיות, אך הנקוד הזה חשודי מפני שר"ד אלטאראס, שהיה מדקדק, הגיהו עפ"י הדקדוק.—[2]) לפי המשקל, ב"ת ויתד ב"ת ויתד.—[3]) לפי המשקל יתד ותנועה ויתד ותנועה ויתד ותנועה.

[1]) שרש משתף לכל לשונו' השמיו'.—[2]) באשורי' אחז במשמעת לקח, תפש, נשא אשה, צפה בזהב וכסף וכו', בערב' אחד' a) לקח, אחד' ב תפש, אתחד b) ברר

a) أَخَذَ b) إِتَّخَذَ

וַתֹּאחֵז, וַתֹּחֶז, וָאֹחֵז, וְאֹחֲזָה, יֹאחֲזוּם, יֹאחֲזֻךָ[1]). לווי
אֱחֹז, אֲחֹזִי אַחֻזִי[2]), אָחוּז, מקור אֱחֹז אָחֹז. — הפ״ש
במהירות, fassen, ergreifen; saisir; hold, seize:
בֶּאֱחֹז אותו פלשתים בגת (תהל׳ נו א). ויאמר לו אבנר
נטה לך על ימינך או על שמאלך וֶאֱחֹז לך אחד
מהנערים (ש״ב ב כא). אֶחֱזוּ לנו שועלים שועלים קטנים
מחבלים כרמים (שה״ש ב טו). שאגה לו כלביא ושאג
ככפירים וינהם וְיֹאחֵז טרף ויפליט ואין מציל (ישע׳
ה כט). אשרי שֶׁיֹּאחֵז ונפץ את עלליך אל הסלע (תהל׳
קלז ט) כמעט שעברתי מהם (מהשומרים) עד שמצאתי
את שאהבה נפשי אֲחַזְתִּיו ולא ארפנו (שה״ש ג ד).
וַיֹּאחֲזוּהוּ (את שמשון) פלשתים וינקרו את עיניו
(שופט׳ טז כא).—ועם ב אחריו: הנה אדניהו ירא את
המלך שלמה והנה אָחַז בקרנות המזבח (מ״א א נ).
שָׁלֵו הייתי ויפרפרני וְאָחַז בערפי ויפצפצני (איוב
טז יב). ואני תמיד עמך אָחַזְתָּ ביד ימיני (תהל׳ עג
כג). שלח ידך וֶאֱחֹז בזנבו (שמות ד ד). הבי המטפחת
אשר עליך וְאֶחֳזִי בה (רות ג טו). וַיֶּאֱחֹז בדלתות
שער העיר ובשתי המזוזות (שופט׳ טז ג). אם שנותי
ברק חרבי וְתֹאחֵז במשפט ידי (דבר׳ לב מא). ואחז
בפילגשי ואנתחה (שופט׳ כ ו) וישלח עזה אל ארון
האלהים וַיֹּאחֶז בו כי שמטו הבקר (ש״ב ו ו)—ועם
ה בסוף וָאֹחֲזָה בו ואהרגהו (שם ד י). אמרתי
אעלה בתמר אֹחֲזָה בסנסניו (שה״ש ז ט).—ב) החזיק
ושמר בידו, halten; tenir; hold: ואחרי כן יצא
אחיו (של עשו) וידו אֹחֶזֶת בעקב עשו (ברא׳ כה כו).
שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אֹחֵז רמח וצנה
(דה״ב כה ה). ואחת (שלשלת) שהוא אוחז בה
מלמעלן בשביל שלא תתגלגל (תמי׳ ג ה). היה רכוב
על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו יירד
ומתפלל למטן (ירוש׳ ברכות פר׳ ד, עה״מ היה רכוב).
—ג) דבק ב, sich an etwas anhängen; être attaché à qqch; attach oneself to. ויאחז צדיק
דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). תרתי בלבי
למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולֶאֱחֹז[3])
בסכלות עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם (קהל׳
ב ג), ואף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין
מעשי אבותיהם בידיהם (סנה׳ כז:). הנה דברי ואחז
דברי ר׳ חייא (ע״ז לו:).—ד) ביחס לדבר לא בע״ח,
כשאינו מניח לדבר לפרש ממנו כי שלח (הרשע)
ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך יֹאחֵז בעקב פח
(איוב יח ח-ט).—ה) צפה בעץ, belegen; revêtir; dress: וַיֶּאֱחֹז את הבית בעצי ארזים (מ״א ו י).—
ובמש׳ נכנס ב: כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי
אֲחֹז בקירות הבית (שם שם ו).—ו) בהשאלה, לפחד,
צרה, מחלה, במשמעת פגע ב, יפל על, שלט ב,
befallen, sich jem. bemächtigen; s'emparer de, atteindre; seize: שמעו עמים ירגזון חיל
אָחַז ישבי פלשת (שמות טו יד). פחדו בציון חטאים
אָחֲזָה רעדה חנפים (ישע׳ לג יד). ואם זכרתי ונבהלתי
וְאָחַז בשרי פלצות (איוב כא ו). ויאמר אלי (שאול)
עמד נא עלי ומתתני כי אֲחָזַנִי השבץ (ש״ב א ט). על
כן מלאו מתני חלחלה צירים אֲחָזוּנִי כצירי יולדה
(ישע׳ כא ג). מה תאמרי כי יפקד (בעל העדר)
עליך ואת למדת אתם עליך אלפים לראש הלוא
חבלים יֹאחֲזוּךְ כמו אשת לדה (ירמ׳ יג כא). זלעפה
אֲחָזַתְנִי מרשעים עזבי תורתך (תהל׳ קיט נג). ועתה
עלי תשתפך נפשי יֹאחֲזוּנִי ימי עני (איוב ל טז).—ח)
*אחזה בו האש, התחיל לשרף, zuverbrennen anfangen; commencer à consumer (le feu); begin to burn: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז
(האש) בקורה (שבת קכ:).—ט) סגר, verschliessen; fermer; close: אָחַזְתָּ שמרות עני נפעמתי ולא
אדבר (תהל׳ עז ה). — י) *אחז את העינים, עשה
מעשה אחיזת עינים, Gaukelspiel treiben; faire de la prestidigitation; conjure: ת״ר מעונן
ר״ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין
ותכ״א זה האוחז את העינים (סנה׳ סה:) וכן
האוחז את העינים ומדמה בפני הרואים שעושה
מעשה תמהון והוא לא עשה הרי זה בכלל מעונן (רמב״ם
הל׳ ע״ז יא ט).—*אחוז דם, *אחזתו חמה, שנחלה בחמת
הדם, מחמת חם הקדחת, וכיוצא בזה: בכור שאחזו
דם מקיזין לו את הדם (בכור׳ לג:): שמואל אמר אחזתו
(את הילד) חמה ממתינין לו (החולה) שלשים יום
(ירוש׳ שבת סוף פר׳ יט). מעשה בר׳ רבי עקיבה
שאחזתו העין (רש״י כאב עינים) והעבירו עליו
כלים בשבת (שם פר׳ יד הל׳ ג).—*אחוז שד: וכבר
העידו לי כי ערבי אחד אחזו שד והיה מדבר

ולקח אחד מתוך רביה באחזוה וסורות אחד.
—[1]) ובכנוי יאחזוך (רדק כפרוס).—[2]) עקבות החולם
של אֲחֻז.—[3]) במקצת ספרים וְלֶאֱחֹז (מגוה לנקו תבורי,
חל׳ הנרמני, XX).

בלשון הלועזים (רשב"ץ דוכן מגן אבות, טו:)

— אָחוּז, אָחֻז, — א) עי' ערך אָחוּז. — ב) כמו אָחֻז: הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגבורי ישראל כלם אֲחֻזֵי חרב מלמדי מלחמה (שה"ש ג ז־ח). אהרן ושבעים זקנים א ח ו ז י ן בידיו של משה (שלא להניח לו לשבר הלוחות) ולא יכלו לו (מד"ר במות מו). — ג) מי שדבר אחוז בו, ergriffen; saisi; seized: וכצפרים האחֻזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). —ד) מחבר ומהדק, befestigt; attaché: fastened: חור כרפס ותכלת אָחוּז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש (אסתר א ו). — ה) יאחוז דם, מי שאחזו דם: א ח ו ז ת הדם והמעושנת וכו' (חולין נח:). — ו) יאחוז השדים, מי ששלטו בו השדים, Besessener; possédé; one possessed: וכן העיד כי ראה איש א ח ו ז שד וקורא פרשיות מספרים (רשב"א, הביאו רשבן דוכן, מגן אבות, טו.). אם שם משמות אלהים ישים בם על מצח אחוזי השדים מידם יצילמו (אד"ס, אמת ואמונה מחזה ח).

— נֶאֱחַז, נאחז, נאחוּז, האחַז, — א) נתפש, שאחזו אותו, gefangen, ergriffen werden; saisi, pris; be caught: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחד נאחז בסבך בקרניו (בראש' כב יג). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה (קהלת ט יב). כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נ א ח ז באילן זה וניתיר ויוצא נ א ח ז בחורש זה וניתור ויוצא נ א ח ז בסבך זה וניתור ויוצא אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נ א ח ז י ם בעונות ומסתבכים במלכיות (ירוש' תענית פר' ב' הל' ד). למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ו ת א ח ז (ברכ' ד. — ופרש"י תהא נ א ח ז ונכשל בדבריך) — ב) התישב במקום, קבע שם מושבו, sich ansässig machen; s'établir; establish oneself: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה (בראש' לד י). וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד (שם מז כז). ואם לא יעברו (בני גד ובני ראובן) חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען (במד' לב ל). — ובמלת בתוך בלבדה בלי השם ארץ: עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה' והאחזו בתוכנו ובה' אל תמרדו (יהוש' כב יט).

— אָחַז, — כסה, bedecken; couvrir; cover: צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם מְאַחֵז פני כסה פרשז עליו עננו (איוב כו ח־ט).

— הֶאֱחִיז, האחיז את האור, עשה שיאחז: ו מ א ח י ז י ן את האור במדורות בית המוקד (שבת א יא).

— הָאֳחַז, מאחז, פעול מן האחיז: ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים (דהי"ב ט יח).

אח"ז, ר"ת אחר זה.

אֲחֻזָּה [1], (*אחוזה), ס"נ, מ"ר אֲחֻזּוֹת, — א) קרקע שנאחז אדם בה, שהיא שלו לעולם, ובכלל קנין של איזה אדם Eigentum, Besitz; possession; propriété: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ (בראש' מז יא). למה יגרע שם אבינו (צלפחד) מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו (במד' כז ד). — וסמי': ויאמר (אלהים) אלי הנני מפרך והרבתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם (בראש' מח ד). ושדה מגרש עריהם (של הלוים) לא ימכר כי אחזת עולם הוא להם (ויקרא כה לד). — ובכנויים: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל היא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כה י). — עיר אחזתו, שדה אחזתו, נחלת אחזתו: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית ועיר אחזתו ביבל (שם שם לג). ואם משדה אחזתו יקדיש איש לה' והיה ערכך לפי זרעו (שם כז טז). צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת (במד' לה ב). בשעה שהיה אדם מוכר שדה א ח ו ז ת ו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פלוני מ א ח ו ז ת ו (ירוש' קדוש' פ' א' הל' ה). — אחזת העיר, הקרקע שהוא קנין העיר: ואחזת העיר תתנו חמשת אלפים (אמה) רחב וארך חמשה ועשרים אלף (יחזק' מה ו). — ועבדים וכדומה: וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו (עבדים) וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם והיו לכם לאחזה והתנחלתם אתם לבניכם

---

[1]) אשורית אַחֻזַּתְ, ערבי' אח'אד'ה [a]), קרקע שאחז

[a]) إخازة

אחריכם לרשת אחזה (ויקר' כה מה-מו). — ב) חבורה **Gruppe von Personnen; groupe de personnes; group of persons**: ואבימלך הלך אליו (ליצחק) מגרר ואחזת [1] מרעהו ופיכל שר צבאו (בראש' כו כו). — ואמר המשורר: כי מכל רעי אמת את מי נועצה אם אך דלת עם לוז אחזת מרעהו (הד"מ, אמת והמוגה מהזה ת).

אחז"ל, ר"ת אמרו חכמינו זכרם לברכה.

אחיו"ט, ר"ת אחר יו"ט.

***אחיזה**, ש"נ, — א) שה"פ מן אחז: לשטיח כדי אחיזה (חול' ט ג). בית־אחיזה, יד של כלי, מקום בכלי לאחז בו, **Griff; anse; handle**: כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה ניטלין בשבת (שבת קכו:).—עור בית אחיזה (תנחו' בכר, וילח טו). — ב) *אחיזת עינים, מעשים נעשים במהירות גדולה ומטעים את העין ונרמים כמעשי פלאים, **Blendwerk, Gaukelei; prestidigitation; conjury**: אמר לו רב לר' חייא אני ראיתי ההוא טיע שלקח ספסר וינתח את הגמל ויך בתוף ויקם הגמל. אמר לו (ר' חייא) אחרי בן ההיה שם דם ופרש אלא זו היתה אחיזת עינים (בהרמ"[2] סנה' סז:). אמר ר' חיננא בר רבי חנניה מטיל הייתי באלה גופתא של צפורי וראיתי מין אחד לקח גלגלת וזרק למרום ותרד הגלגלת ותהי עגל. ואבא ואספר לאבא ויאמר לי אם אכלת ממנה מעשה הוא ואם אין אחיזת עינים הוא (בהרמ"[3] ירוש' סנה' סוף פ' יד). אחיזת עינים שאינו ע"י כישוף רק ע"י מראה והתחבולות וע"י קלות התנועה ביד (כ"ת, טור יו"ד קעט). הבדחנים שעושים אחיזת עינים על החתונות (חכמ' אדס, עה).

***אחילו** [1], ש"נ,—קדחת של העצמות, קדחת מתמדת, **remittirendes Fieber; fièvre rémittente; intermittent fever**: אמר רבי יהושע ב"ל אכל בשר שור בלפת ולן בלבנה בלילי י"ד או ט"ו בתקופת תמוז אחזתו אחילו תנא והממלא כריסו מכל דבר אחזתו אחילו (גיטין ע.). מאי אחילו א"ר אלעזר אש [2]) של עצמות (שם). שעמד משה לפני הקב"ה עד שאחזו אחילו (ברכו' לב.).

אח"כ, ר"ת אחר כך.

אחלי [3]), ש"ז, מ"ר יאחלים, כמו אחלי יאחלינו, וכו', סמי' אחלי.—א) מלה תהגה מאויה ובקשה, **Wunsch; mot expr. désir; wish**: אחלי [4]) יכנו דרכי לשמר חקיך (תהל' קיט ה). וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן

אדם לעצמו — [1]) ר' נחמיה אמר סיעת מרחמוהי (מד"ר על הפסוק), וכן תרגום אונקלוס, וכן רשי, וכן בן זאב: תאר לחבריו שהם נאהוים זה בזה באהבה. אך ר' יהודה (שם מד"ר) ומפרשים אחרים סוברים כי אחזת שע"פ של מרעהו, וכן תרגם רסע"ג: ואחזות נדימה ופיכל ריש גישה.

[2]) אמר ליה רב לרבי חייא לדידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא וגיידיה לגמלא וטרף ליה בטבלא וקם א"ל לבתר הכי דם ופרתא מי הואי אלא ההיא אחיזת עינים הוה. — [3]) א"ר חיננא בי ר' חנניה מטייל הוינא באילון גופתא דציפורין וחמית חד מיניי נסב חדא גולגלא וזרקה לרומא והיא נחתא ומתעבדא עגל אתית ואמרת לאבא אמר לי אין אכלת מינה מעשה הוא ואי לא אחיזת עינים הוא. ההוא ארמאה דחוייה לההוא גברא דנפל מאיגרא לארעא פקעיה כרעיה ונפוק מעייניה אתייה לבריה ושחטיה קמיה באחוזת (באחיזת) עינים אינגיד ואיתנח עול למעייניה וחייטיה לכרסיה (חול' נו:—ההוא ארמי (לא יהודי) ראה אדם שנפל מהאגר ארצה ונבקע כרסו ויצאו מעיו. הביא (הארמי) את בנו (של האיש שנפל מהגג וישחטו לפניו באחיזת עינים, וינגד האיש ויאנח ויכנסו המעיים, ויאחה הארמי את הכרם).

[1]) לא נתבאר מקור שם זה. — [2]) וישאלו שם: מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי ר"ל קדחת העצמות. עי' ערך אש.

[3]) ריב"ג ורד"ק קבעו שם אחל. ואמר רד"ק בפרוש: ויאמר ליחיד אחל ולרבים אחלים ובסמוך אחלי אדוני. ע"כ. ואעפ"י שאין המדקדקים הלועזים החדשים מודים בזה והחליטו כי אחלי היא מלה כמו אולי מתי ואינה נוטה, מ"מ כבר נהגו בה גדולי הסופרים בנטיות, כמובא בפנים.—וכבר אמר מנחם בן סרוק כי לא נודע יסוד מלה זו. ואמר: ופותרים אומרים מלה זו נזורה מן ויחל משה, ומשני צדי המלה לא יתכן בה, הצד האחד של הבאת האלף במלה והצד השני על כי לא יתכן בלשון עברית להיות מלה זאת לבדה כי אם עם פני. ע"כ. אעפ"כ רשי ורדק מדמים אותה לויחל משה. והמדקדקים החדשים (אולסה' ואחרים) אמרו כי אחלי מרכבת מן מלת הקריאה אח (עי' א׳ אח) ומלת החפץ ואווי לו, שנשתנה ללי, לי. וכל זה דחוק. — [4]) ת"י טב לי. מנחם: מאויי ורצוני וחפצי שיכונו דרכי. ריב"ג: תכלית תאותי שיתכן לי לשמר חקיך. רשי: תפלותי אלו הן שיכונו דרכי. ראב"ע כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי. רד"ק: תחנותי ובקשותי שיכונו דרכי.—ובעין זה החדשים, כמשמעת מלת קריאה של מאוה

(שהיה מצורע) ותאמר אל גברתה אחלי [1]) אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ"ב ה כ=ג).— ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו: כל שמעיך יאמרו לי אחלי עפעף באבקת רגלך קרוע (ר"י הלוי, זמן גכל). אחלי ותחנוני יחי עמנואל ורוחו באריגתו (עמנו' מח' ד). אחלינו למאסף נפשות החסידים הנקיים לצרור נפשה בצרור החיים (כס מחב' כד). אחלי לאל הרוחות לכל בשר יצרור נפשו הטהורה בצרור החיים (יוסף הכהן, דה"י כ בנת 1548). ואחלינו יכונו לפני הדרת תורתך ופרשת כנפי שחר שלומותינו למול הדרת הבן יקיר (ילחק עוכד', אגרת דופי הזמן, כתבים). ומעודי תשוקתי ואחלי להכיר מעלת איש ותארו (ר' שם טוב פלקיירא, ספר המבקש). כי אל אלהים אחלי יכונו אולי יקל עניי וכו' (רמ"ח לוצאטו מגדל עז ג ג). אל אל גואל תמיד אוחיל, הוא יוציא מרשת רגלי, ויסיר ממני ציר וחיל, וממרום יקשיב אחלי (ישר' נגרא, זמי' ישר' קלח). — ולנוכח בדרך כבוד: ואחלי פניכם שלא לגזור על בני עירו כל זמן שהם מזומנים לדון (תש' ר"ת). אחלי לפניכם, תכירו יתרון האור מן החשך (רמבם אגרת לבנו, דרך טובים). אחלי אחר בקשת האהבה משפטים אדבר אותך (רשב"א, מנח' קנאת מארי). ואומרה אחלי רעי וגואלי, הראוני השירים אשר יחסתם אלי (עמנואל, הקדמ'). אחלי מי יתן תהרישון ותהי לכם לחכמה (דון ב"ט, דברי חכמ' נב) אחלי אדוני, אל נא יהי לטורח עליך להודיעני כל ארחות השיר (עמ' פרנסים, מתק בפתים, לט). אחלי שאול, אשאלך אם תענה, אם לארג רקמה בבין חשבה (א' גביזון, עמר השכחה). — אחלי, אל ימעט העסק הזה (מא"ג, קרית ספר כה).— ובאחלי ואולי: ועתה כל יודעיו ספדוהו... באחלי ואולי יערה עלינו רוח ממרום לנחמנו (ר' זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי קבן על יד, מטמוני מסתרים ח"א, הוצ' מק"נ צ' 23). הלאני דוחק הזמן, לסבב בארץ התימן, לראות באחלי ואולי אמצא קורת רוח (ספ' המוס' כ"י תימן, מחברת א). באחלי ואולי יחנן ה' צבאות ויקרב קץ הפלאות (שם מחב' כג).— ב) *טוב ואשרי) Seligkeit ; bonheur ; blessedness: וכל פוחד, אמת אחליו ואשריו (המבורר הקראי מטה דרעי, לקו' קדמ').

ב. *אחל [2]), ש"ז, — אהל. Zelt ; tente ; tent: הזוכר ישיבת אחל המאביק לשר נחל (מוסף יו"כ, לפי כנת תמותה).

אחל [3]), פעו"י — א) בקש, התחנן, bitten, beten; prier; pray: חכמי תום, המאחלים לכון, שחר מעוררים לקראתם הכון (חכמי תום, יוצר יוה"כ). — ב) מאחל דבר לפלוני, השתוקק שיבוא לפלוני דבר זה, ברך אותו, jem. etwas wünschen ; souhaiter qqch. à qqn.; wish somebody something: אני מאחל לך כל טוב, אני מאחל לך כי תלך ותצליח בכל דרכיך.— וכבר נהוג פעל זה בין המדברים עברית בא"י והשתמשו בו גם בספרות.

— *האחיל [4]): צדקה אקוה ממך ואוחיל, ישר הורי זכרת להאחיל (יקותיאל ב"ר משה, רשות יראתי בפלותי).

אחלית [5]), ש"נ, מ"ר אחליות, — תשוקה ובקשת שאדם משתוקק ומבקש שיהיה כך וכך, Wunsch; souhait; wish: ולשון אחליות שוהיי"ט בלעז כאדם האומר הלוואי והייתי נביא וחכם (רש"י תהל' קיט).

ותשוקה. — [1]) ת"י: טובי רבוני. וכן רה"ג: אשרי (רדק השרשים). מנחם: חפצי אדוני ורצוני. ריב"ג: תכלית מה שאפשר שיועיל לו ומה שיוכל לעשותו לעמד לפני הנביא. רשי לעז אחלי שוהייט"ש (בצרפתית souhaits) ופרש: בקשות כל המתפללים עליו יהי שיבוא הנם לפני הנביא. הפרחון: יכולת ארוני שיעמד לפני הנביא. הרדק: תחנות אדוני ובקשותיו יהיה לפני הנביא. ע"כ. אבל כל מי שיש לו חיך הלשון יחוש כמה זר ולא טבעי הוא הדבור הזה, לפי כל הפרושים האלה, ובפרט בפי ילדה קטנה. והנה הנסיון בהילדים המדברים עברית מתחלת להגם מלמד אותנו כי הם מסרסים מלים רבות: כבל במקום כלב, שחכתי במקום חשבתי, חלשן במקום שלחן, מסכים במקום מכנסים, חכיתת במקום חתיכה. ולכן אפשר שהיו הילדים בזמן ההוא מסרסים שלח לאחל, ובפרט שבפי העברים היה כנראה קצת קרוב בין הברת האלף והשין, ולכן באה אצלם האלף במלים רבות במקום שין בערבית, כמו שאעיר ע"ז במקומו. וכן אומרים הילדים המדברים עברית אלום במקום שלום. ויש דמיון לזה בקצת מקומות בתנך שהובאה לשון ההמונית ולשון הילדים כמו שהיא, כמו דברי האשה התקועית לדוד, לשון הילדים בישעיה (כח י): צו לצו. — [1]) עפ"י התרגום לאחלי אדוני: טובי רבוני. וכן פרש רב האי גאון אחלי כמו אשרי (רדק השרשים).

[2]) השתמש הפיטן במלה זו בלי שום יסוד רק לצרך החרוז שלו.

[3]) מן השם אחל משמעה א. — [4]) עפ"י דקדוק הלשון לא יתכן הפעיל זה.

[5]) משקל אחרית. ועי' הערה לאחל א.

*אַחְלוּם, אחלומיו, — כמו אחלמה: כי הים יכיל פטרותיו ויהלומיו תרשישיו ואחלומיו[1] ורפש וטיט (אגר' ר"י מווילנה, ישרון ס' תרכח דף כ).

אַחְלָמָה[2], ש"נ מ"ר אַחְלָמוֹת, אבן טובה יקרה כשתחמם באש יהיה עינה אתרוגי, Amethyst: ומלאת בו (בחשן המשפט) מלאת אבן ארבעה טורים וכו' והטור השלישי לשם שבו ואחלמה (שמו' כח יט; לט יב).—ולאבן זו השתמשו בהשם אחלמה סופרי זמננו.

*אַחְמְתָא[3], ש"נ, מ"ר אַחְמְתוֹת,— מקום גניזה לכתבים קדומים וכדומה, Archiv; archives: ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל וכו' ונמצא מכתב של מגילה אחת שם באחמתא[4] (פרוש מיוחס לרש"י עזרא ו ב).

---

[1] אולי רק בשביל החרוז עם יהלומיו.

[2] ה' נוספת ולכן מלעיל כמו לילה, חלילה (יהכ"י הנקדן). והיא מלה עברית, ומתרגמה בתרגום השבעים ככתוב בפנים. ואונקלוס תרגם עין עיגלא, רסע"ג פירוזג, עלי בן סלימאן אלג'זע (onix). ור"י בן גנאח אמר: פרשו בו בלשון ערבי בהרמן (כצ"ל, ובטעות נדפס ברהמן) והוא מין ממיני המוריקא נקרא כן מפני שצבע האבן כצבע ההוא. עכ"ל. ואולי מקור השם אחלמה בהשם חלמון ביצה, עין זה הערך. והראב"ע העיד בשם חכם ספרדי וז"ל: בערבית אלחלמה והיא אבן כל מי שהיא באצבעו לעולם יראה חלומות. ע"כ. ולא מצאתי שם אלחלמה לאבן בערבי'. ולפי דעת בעל שלטי הגבורים היא האבן שקוראין בלעז אוניקס, וכתב וז"ל: ואמרו החכמים שלהם כי מי שישא האבן הזאת עליו הוא מביאו לידי דאגה ופחד ורעדה וירבה החלומות מבהילים והמריבות והמלחמות. ורבנו בחיי פרש שאחלמה היא קרישטאל בלעז ואמר וז"ל: וסגולת האבן הזאת שמחזקת הלב שלא ירך בלכתו למלחמה ולכך נקראת אחלמה מלשון חוזק. והיונים יחסו לאבן הרשומה בפנים סגולה נגד השכרות ועל שם זה קראו לו אמיטוסטוס ἀμέθυστος. והערבים יקראו לאבן זו ג'משת.

[3] משקל אַפְעָל, אכזב, או פעלל, כמו חשמל. ועי' הערה לקמן, — [4] בארמי': והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתא מגלה חדה וכן כתוב בגוה דכורנה (עזרא ו ב). ואמר מנחם וז"ל: פתרון בו אנשי פתרון הכלי העשוי לספרים ולאגרות וגליונים והעמידוהו מגזרת חמת מים, ואלף אשר במלה איננה עקר. ע"כ. וכן הקראי עלי בן סולימאן באגרונו: אלקמטרה וי"א באמתחת (לק'קד'). וכן הראב"ע: יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות. וכן הערוך: פי' המת בלשון עברית. וכן העתיק הפרוש המיוחס לרש"י בעזרא שם את דברי מנחם אות באות.

*אח"ס בט"ע, אחד מצרופי אותיות האלפבית, שנהגו בהם לפנים מקריאי דרדקים, ובעלי האגדה השתמשו בהם לפעמים לדרשותיהם: אח"ס בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגי"ף (שבת קד.). אח"ס בט"ע אל תקרי אחס אלא איחוס ואין איחוס אלא לשון רחמים לשון תחנונים וכו' מלמד שאמר הקב"ה למה"ש אני בעצמי אחוס על ישראל (א"ב דר"ע נוס' ב ביה"מ ילינק ג). — ושם בגמ' שבת שאר הצרופים: דכ"צ הל"ק, ומ"ר, ז"נ ש"ת.

אַחַר[1], ממנו אָחוֹר, וכו' אַחֲרֵי אַחֲרִי

אַחַר[2], מלה תורה הזמן בשני מעשים או שני דברים מי מהם היה השני בזמן או במקום, וישמש בדרכים האלה: — א) תה"פ, adv; dann, nachher; après, ensuite; then: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אַחַר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם (ברא' יח ה). ויאמר אחיה (של רבקה) ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אַחַר תלך (שם כד נה). נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אַחַר תאסף אל עמיך (במדבר לא ב). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים אַחַר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם (הושע ג ד-ה). הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אַחַר ובנית ביתך (משלי כד כז). — ועם ו בראש: ותלד (לאה) בן ששי ליעקב וכו' ותקרא את שמו זבלון וְאַחַר ילדה בת ותקרא את שמה דינה (ברא' ל יט-כא). ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו וְאַחַר נגש יוסף ורחל וישתחוו (שם לג ז). תסגר (מרים) שבעת ימים מחוץ למחנה וְאַחַר תֵּאָסֵף (במדב' יב יד). וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים וְאַחַר יבא אל המחנה (שם יט ז). ונכבשה הארץ לפני ה' וְאַחַר תשבו

וכן בתרג' אסתר אחמיתא העין ארון: שנית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מלין דהב טוב. ואעפ"י שאין ספק בדבר כי הכונה האמתית של הכותב היתה במלה אחמתא לעיר הבירה של מדי שקוראין Ecbatana, מ"מ להלשון דעת מרי לשוננו אלה מספקת לקבע בה המלה בהכונה שיחסו לה.

[1] שרש שמי, באשור' אַחֲרוּ, בערבי' אַחִ'ר a), בארמ' וסור' אחרא.

[2] מהשרש השמי אחר. ובערב' אַחִ'ירא b)

a) أَخَّرَ b) أَخِيرًا

והייתם נקים מה' ומישראל (שם לב כב). ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים ואחר תלכו (יהוש' ב יו). ושמעת מה ידברו (במחנה מדין) ואחר תחזקנה ידיך (שופט' ז יא). ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). — ובתחלת ענין אחרי הפסקה גדולה: ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה (שמות ה א).—ועם מלת כן: ושאלו (האנשים) לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם אחר כן תבוא גבעת האלהים (ש"א י ד-ה). וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית (ויקר' יד לו). וישבה (האשה הלקוחה בשביה) בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה (דבר' כא יג).—ועם *כך, אחר כך: בש"א מברך על היום ואחר כך מברך על היין ובה"א מברך על היין ואחר כך מברך על היום (ברכ' ח א). נכרי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר (פאה ד ו). ואחר כך מכניסין את השני ובודקין (סנהד' ה ד). ומתה אשתו של שני ואחר כך מת נשוי נכרית (יבמות ג ז). בן תשע שנים ויום א' שבא על יבמתו ואחר כך בא עליה אחיו (שם י ז).

ב) מלת הצטרפות, prepos.— א) להזמן, nach; après; after: ויולדו להם (לבני נח) בנים אחר המבול (בראש' י א). ויולד (שם בן נח) את ארפכשד שנתים אחר המבול (שם יא י). במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך (ויקר כה יה). עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם (קהל' יב ב). אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם (בראש' יה א). ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (שם כב א). אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ"א יג לג). — ועם ל: וולדן וחלבן מותר לאחר פדיונן וכו' ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע (חולין י ב). ר' יוחנן אמר במותר לאחר מיתה פליגין (ירוש' נדר' יא הל' ד). אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום (שם שם הל' ח).—ועם של: ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון (ברכ' ו ה). — ולפני פעל: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים (ויקר' יד מג). ונתן (הכהן) על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו (במד' ו יט). הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה (ירמ' מ א).—ועם זה: אחר זה שלח סנחריב מלך אשור עבדיו ירושלימה (דהי"ב לב ט). —ועם אשר, ש: בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר (יחזק' מ א). הזורק ונזכר לאחר שיצתה מידו (שבת יא ו). — ב) להמקום, במשמע' מאחורי פלוני, hinter; derrière; behind: בכור השפחה אשר אחר הרחים (שמות יא ה). ויבא (פנחס) אחר איש ישראל אל הקבה (במד' כה ח). ויקח (אהוד) את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון מלך מואב) ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופט' ג כא-כב). והשלישית (משרי הצבא) בשער אחר הרצים (מ"ב יא ו). וירדפו חיל כשדים אחר המלך (צדקיהו) וישגו אתו בערבות ירחו (שם כה ה). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך (ישע' נז ח). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות (תהל' סח כו). אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו (רות ב ב).— ובמשמ' אל: וינהג (משה) את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה (שמו' ג א).— ג) הלך אחר פלוני, הלך בדרך שהוא הלך, folgen; suivre; follow: וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן (בראש' לז יז). — ובהשאלה, שמע בקולו, הסכים עמו, עשה כמעשהו: ויכרת (יאשיהו) את הברית לפני ה' ללכת אחר ה' ולשמר מצותיו (מ"ב כג ג). וילך (יהואחז) אחר חטאת ירבעם בן נבט (שם יג ב). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (ישע' סה ב). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (איוב לא ז). — ועם כבוד, אחר כבוד, למען כבוד: אחר כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם (זכרי' ב יב). בעצתך תנחני ואחר [1]) כבוד תקחני (תהל' עג כד). ועם פעל בקר, דרש: יתור (הפרא) הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש (איוב לט ח). מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר (משלי כ כה). — ועם מ בראש, מאחר: אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (ש"ב ז ח). פשע וכחש בה' ונסוג מאחר אלהינו (ישע' נט יג). מאחר עלות הביאו (את דוד) לרעות ביעקב עמו (תהל' עח עא).

ג) אחר ש, מאחר ש כמו היאיל, כיון, da; puisque; since: אמר ר' מאיר וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעט מפני מה אני אומר

[1]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומנסחים אחריך ביד, וכדומה. אך ר"י בן גנאח אמר: זה דומה למה שאומרים הערב אנחנו מאחרי עזרתך כלומר אנחנו עוזרים לך. עכ"ל.

נערך ולא מעריך (ערכין ה :). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת וכי מאחר שמידת הדין מעכבת אנו למה מחכין (סנהדרין לז :). מאחר ששנינו רובו של אחד כמוהו למה שנינו רוב אחד בעוף (חול' כט.). שאלה אשה חכמה את ר"א מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה (יומא כ"ו :). שחטו עליהן מאחר שאילו בתוך הבית ואין הבית מצטרף פטור או מאחר שאילו בתוך הכלי והכלי מצטרף חייב (ירוש' פסחים פר' ה הל' ד). או מאחר שאין חייבין אלא בבית דין (שם שבוע' פ"ד הל' ד). וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר ולמה לא היו שומעים (תנחומא ויקרא). וצורת כל גלגל מתחלפת לצורת הגלגל האחר אחר שזה יתנועע מן המזרח למערב וזה האחר מן המערב למזרח (ש' אבן תכון, מו"נ ב יט). אחר שזה החמר משותף לכל הגלגלים וכו' מי הוא מיחד אלה הנושאים (שם). מאחר שהיה כל שנוי מדבר אל דבר וכו' א"כ מהחיוב הוא שהשנוי ימצא בפועל (ר' אבר קרשקש, פרוש למו"נ ב' הקדמ' ו). אחר שיש יחס בין המניע והמתנועע והכח הוא מתפשט בכל חלקיו וכו' אם כן איזו סבה הוא המונע שלא תתמיד זאת התנועה (שם הקד' יב). הם (התארים) עצמותו יתב' לא דבר זולתו אחר שאין לו תוארים נוספים על המהות (ר"י פיכה, מנח' קנאו' כב).—ובירוש' במקום מגו בבבלי: שבועה שנתן פלוני לפלוני ונמצא שלא נתן מאחר שאין בידו לבא אין בידו לשעבר (ירוש' שבוע' ד' לה ד). — ה) כמו אָחוֹר, אַחַר היד, גַּבּה: המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפו וכו' לאחר[1]) ידו ברגלו בפיו ובמרפקו (שבת י ג). התוקע לחברו נותן לו סלע וכו' סטרו נותן לו מאתים זוז לאחר ידו נותן לו ד' מאות זוז (ב"ק ח ו). הכהו באחר ידו (תוספתא ב"ק ט לא). לאחר ידו ורגלו ד"ה פטור (גמ' שבת לב:). ובלאהר: ואי אתה מודה כלאהר ידו ורגלו שהוא פטור (שם).—ובכלל, ע"י שנוי: מפרק כלאהר יד הוא (יבמ' קיג). יונק מפרק כלאחר יד וכו' מ"ט מתקן כלאהר יד הוא (כתוב' ס.). — והשתמשו בזה במשמעת ימן הצד, בדרך טפל: וכשאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך אמר ראו כי רעה נגד פניכם א"ל אתם רוצים לברוח כמי שטוען כלאחר יד מדוע אתם רוצים טף וגם שלשת ימים (תולדות יצחק הרי"ן קארו נז :).

אַחֵר[1]), ת"ז, לנק' אַחֶרֶת, מ"ר אֲחֵרִים אֲחֵרוֹת, — א) איש או דבר זולת המדבר אדותיו או הידוע, anderer; autre; another: ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אַחֵר (בראש' כט יט). ויחלם (יוסף) עוד חלום אַחֵר ויספר אתו לאחיו (שם לז ט). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו וכסף אַחֵר הורדנו בידנו לשבר אכל (שם מג כא-כב). ויחל (נח) עוד שבעת ימים אֲחֵרִים ויסף שלח את היונה (שם ח י). ויתחפש שאול וילבש בגדים אֲחֵרִים (ש"א כח ח). ויחפרו (עבדי יצחק) באר אַחֶרֶת ויריבו (רועי גרר) גם עליה (בראש' כו כא). ויאמרו לו (אחי יפתח) לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אַחֶרֶת אתה (שופט' יא ב). והנה שבע פרות אֲחֵרוֹת עלות אחריהן מן היאר (בראש' מא ג). — ועם ה הידיעה: ואמר אליה ביום הָאַחֵר תני את בנך (מ"ב ו כט). ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה הָאַחֶרֶת (בראש' יז כא). ותאמר האשה הָאַחֶרֶת לא כי בני החי ובנך המת (מ"א ג כב).—ועם ל, מ: ושתי דלתות לָאַחֶרֶת (יחזק' מא כד). הרעה הגדולה הזאת מֵאַחֶרֶת אשר עשית עמי לשלחני (ש"ב יג יו).—ובמש' לא אתה, הזולת: אשה תארש ואיש אַחֵר ישגלנה (דבר' כח ל). — ובמשמעת משנה ממה שהיה קדם: וצלחת עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אַחֵר (ש"א י ו). ויהפך לו אלהים לב אַחֵר (שם שם ט).—ובמשמ' לא שלך, נכרי: בניך ובנתיך נתנים לעם אַחֵר ועיניך ראות וכלות (דבר' כח לב). — ב) שֵׁם, במקום איש אַחֵר, ein Anderer; un autre; another: כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בִּשְׂדֵה אַחֵר (שמו' כב ד). לאמר בשדה של איש אחר. ויסב (דוד) מאצלו אל מול אַחֵר (ש"א יז ל). לא יבנו וְאַחֵר ישב לא יטעו וְאַחֵר יאכל (ישע' סה כב). אני ה' הוא שמי וכבודי לְאַחֵר לא אתן (שם מב ח). ונסבו בתיהם לַאֲחֵרִים שדות ונשים יחדו (ירמי' ו יב). ביוצא מתחת יד אחר

---

[1]) כך בהרבה דפוסים ובכ"י ובירוש' ובהרי"ף. ובקצת דפוס' כלאחר. — ואמר הרמבם: לאחר ידו פירוש ע"ג ידו.

[1]) בערבית אָחַ'ר a), בארמית אָחֳרָן.

a) آخَر

אבל מיד עצמו לאו (כתוב' כ .).— ובמשמ' זר, נכרי: אלהים אחרים שהם א ח ר י ם לעובדיהם (מכי' יתרו ו)· — דָּבָר אחר, עי' דבר.

אֵחַר[1], מ"ל אֵחַרְו אֵחֲרוּ אֵחַרְתֶּם, עתיד אֵחַר [2] (אאחר) תְּאַחֵר, תְּאַחֲרִי, תְּאַחֲרוּ, — א) לא מהר לעשות דבר, zögern, säumen; hésiter, tarder hesitate, tarry: ולא אֵחַר הנער (שכם בן חמור) לעשות הדבר (להמול למען ישא את דינה בת יעקב) כי חפץ בבת יעקב (בראש' לד יט). כי תדר נדר לה' אלהיך לא תְאַחֵר לשלמו (דבר' כג כב). — ובלי פעל אחריו: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אֶחֱרוּ[3] פעמי מרכבותיו (שופט' ה כח). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תְאַחֵר (ישע' מו יג) אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יְאַחֵר (חבק' ב ג). אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה ה' אל תְּאַחַר (תהל' ע ו). — ועם ל אחריו: לא יְאַחֵר (אלהים) לשנאו אל פניו ישלם לו (דברים ז י). — ב) שהה זמן רב, התעכב הרבה במקום, spät bleiben, verweilen; s'attarder, rester; tarry, retard: עם לבן גרתי וָאֵחַר עד עתה (בראש' לב ה). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מְאַחֲרֵי בנשף יין ידליקם (ישע' ה יא). שוא לכם משכימי קום מְאַחֲרֵי שבת (תהל' קכז ב). אמר להן (אחד מבני החבורה המנויים על הפסח) אם אחרתי צאו ושחטו עלי (פסחים ע ט). א י ח ר בעמידה כדי לומר אין כאן נדר (ירוש' נדר' פר' י הל' י). — אִחַר עַל דבר: למי פצעים חנם למי חכללות עינים לַמְאַחֲרִים על היין לבאים לחקור ממסך (משלי כג כט-ל). — ג) פעל יוצא, zurückhalten, verspäten; retenir, retarder; to retard, delay: ויאמר (אליעזר) אלהם (לאחיה ואמה של רבקה) אל תְּאַחֲרוּ אתי וה' הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני (בראש' כד נו). מלאתך ודמעך לא תְאַחֵר (שמות כב כח). אלהים אחרים שהם מ א ח ר י ן הטובה מלבא לעולם (מכי' יתרו ו). תמיד של בין הערבים בכלל מוקדם היה מה ת"ל תעשה א י ח ר בו מעשה (ירוש' יומא פר' ג הל' ג). — ד) יעשה לאט לאט: ימהרו בתנועת' או י א ח ר ו (תמונה רמה 66). — ופ"י: מרצונך לא יעבירוך לא ימהרוך ולא י א ח ר ו ך (שיר היחוד ה).

—*אֻחַר, פ ע ו ל, — מה שאחרו לעשותו: כשתחייב ההקוה ותתחדש הקבסא אז ראוי ש י א ו ח ר ענין ההקוה עד שיתעכל המאכל ההוא (פרקי משה להרמב"ם יב). נשלחלו לא י א ו ח ר מבעת שבוע הבע"ל (קרית ספר למה"ג עט).

— מְאֻחָר, *מְאֻחָרִים, *מְאֻחֶרֶת, מְאֻחָרוֹת, — א) עשוי אחרי השעה שנעשה בה דבר זולתו, später gemacht; fait plus tard; made later: פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשרין (שביע' י ה). רבן גמליאל אומר יש רבית מוקדמת ויש רבית מ א ו ח ר ת כיצד נתן עיניו ללוות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני זו היא רבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מ א ו ח ר ת (ב"מ ה י). תמיד של שחר בכלל מ א ו ח ר היה (ירוש' יומא פר' ג הל' ה). שטרי חוב המ א ו ח ר י ן כשרין שהרי הורע כחו של בעל השטר שאינו טורף אלא מזמן השטר ואף על פי שלא כתבו בו שהוא מ א ו ח ר (רמב"ם מלוה ולוה, כג ב). ויהיו (רטובי המזג) יתר חוקי הגוף עד אחרית ימיהם מ א ו ח ר י ם מתשות כחם מזולתם (פרקי משה להרמב"ם ג).— אבל המשל אומר יותר טוב המ א ו ח ר מאשר עדן לא היה (צרור המור, חבר' סכ"ע פ' מקן). — ב) מי שעושה דבר לאט לאט, langsam, träge; lent; slow: ועברת המלך הוא בעבר מ א ו ח ר התנועה ובושש ללכת באשר ישולח (רלב"ג משלי יד לה). ואמנם מי שהוא מ א ו ח ר הכעס ישקיט הריב והמדון (שם טו יח). ואמנם הסוג הלקות מן זמן כל תנועה, הנה מיניו שלשה, המ ה י ר והוא אשר תשלם התנועה בו בזמן קצר, והמ א ו ח ר הפכו (קאנון א ב ג, מאמר בדפק). ויתנועעו (המים) אל הנביעה תנועה מ א ו ח ר ת (שם א ב ב). ולפי שהוא מ א ו ח ר התנועה שאינו מתנועע כי אם חלק

---

[1]) באשורית אֶחֵר, בערבי' אַחַ'ר a). — [2]) מפני קושי ההברה. ורוב המדקדקים סברים כי זה עתיד מבנין הקל (רד"ק ואחרים), וי"ס כי זה קל משרש יחר כמו אחר. — [3]) כמו יֶחֶטְאוּ, יֶחֱמַתְנִי, במקום אִחֲרוּ בחירק, שעוד אמרו במ"ר אעפ"י שביחיד כבר נתמעך החירק לקול צירי, ובזמן מאוחר, אולי בפרט בלשון ההמון, פשטה זו הנטיה גם על מ"ר, ולכן נקדוה בעלי המסורת ב ס ג ו ל, שהוא הוא צ י ר י מ א ו ח ר.

a) أخّر

א' בק' שנה ע"כ הארץ חסרת התנועה (רשב"ל דורן מגן אבות, חלק כוכבים פרק ב'). דפק מהיר ומאוחר (אוה"ח ר"י להלון ג א). ואריסטו אמר היה בושש ומאוחר בלקיחת העצה ומהיר בדברים המועצים (למת לדיק, אריה מודינו יח). שהוא (הכסף) מאוחר ההתכה (רד"ק יחזק' כב כב. — ר"ל שיותך לאט לאט) — ועי' עוד ערך מְאֻחָר, בע"ח מְאֻחָר, שטר מְאֻחָר. — ובהגיון, מוקדם ומאוחר: אמרו אם אין תורה אין דרך ארץ הוא מופת סבה מהקודם למאוחר ואמרו אם אין ד"א אין תורה הוא מופת ראיה מהמאוחר אל הקודם (ר"מ אלברגלל נחלת אבות ג). — ג) תה"פ, אחרי השעה הקבועה, הרגילה, רחוק מהבקר, קרוב לסוף היום: כבר מְאֻחָר. נהוג בדבור העברי בא"י.

— נִפ' נֶאֱחַר, נשאר לאחור: וכל המשכילים ורוכבים הקלים, עוזבם ברגלים לאחור נאחרים (תשוב' תלמי' דונש לתלמי' מנחם).

— הֶאֱחִיר. — דחה לאחרי כן, verschieben; diéffrer ; defer: והקדים הדכא וכו' אמנם השפל האחירו בעבור וכו' (ר' אהרן הקראי, ע"ח קיד).

— הָאֳחַר, עתיד יוּאֳחַר, — נדחה לאחרי כן, verschoben werden; être différé; be deferred: יואחר דבר שנאמר בו בין הערבים וכו' לדבר שלא נאמר בו אלא בין הערבים וכו' (ירוש' יומא פר' ג מ ג). — מואחר: אין מוקדם ומואחר בתורה (מס סוטה ח כב ג).

— הִתְאַחֵר, — א) כמו אֵחַר: בעת מפקד אל תתאחר פטר לביתך ושלם ברצון (כ"ס גני' יא יז). ואלמלא מקדים (הדרקון המזמן להכיש את האילה) רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מתה (ב"ב יז). עדים שקנו מיד הלוה או המוכר וכיוצא בהן ונתאחרה כתיבת השטר זמן מרובה וכו' ואין צריכין לומר ונתאחרה כתיבת ידינו עד יום פלוני (רמבם מלוה ולוה כג ו). קרחת יום המתחרשת מהסתימה מתאחרת ירידתה (פרקי משה להרמבם ו). ראינו שנתאחרה הבטחה זו להם אלפים של"ג שנה (רבנו בחיי, לך לך). אבל הזמן שאינו שוהה ומתאחר יותר הוא שנים עשר חדש (ספ ס' ויקא). — ב) עשה דבר לאט לאט, langsam sein ; être lent ; be slow: יש עמל ויגע וכדי כן הוא מתאחר (כ"ס גני' יא יא). מהם שהממהר התנועה למעלה מן המתאחר התנועה ומהם מה שהמתאחר התנועה למעלה מן הממהר (ר' אבן

תכון, מו"כ ב יט). — ג) בא אחריו, nach jem. kommen; venir après ; follow after: ולמוליד ראשית וקדימה ואם יראה מתאחר הנה הוא ימשול ראשנה על החומר (ר"י אבן תבון, כוזרי יב). שניהם ידעו שמציאותם (של השכלים הנפרדים) לא התאחר בזמן למצאת כסא הכבוד (ר"ש אבן תבון, יקוו המים). אבל הראשון הוא אמור על הקדמון בזמן בלבד מבלי שיהיה הקדמון ההוא סבה למתאחר אחריו (ר"י חריזי מו"כ ב לא). ומזה הצד היה להכמת הדקדוק הזה יתרון מעלה ושלמות על חכמת הרפואות עם ששתיהן יודע בהן הקודם מהמתאחר (ר"י דוראן, מעשי אפוד ח). ולחזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש (השגה באישי המין) לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים (רלב"ג, איוב הקדמה). כי אין המתאחר מתחייב בהכרח מהקודם (ר"מ נרבוני, ד"ח לט). — ד) בא אחריו, במקום: folgen;suivre ; follow: כי כל תיו התפעל מנהגו להיות קודם פא הפועל כמו והתגדלתי והתקדשתי רק אם יהיה הפא אחד מאותיות השריקה יתאחר התיו (צחות, קמו:).

*אָחַר[1]) פ"ע, עתיד, יֶאֱחַר, תֶּאֱחַר, — היה ברתיחת הדם, פרזל, היה בחרי אף מתקף תאוה או בעס ורץ ונשך והכה כמו בשגעון, wüthen ; être en fureur, en frénésie ; be frantic: גמל שחיה אוחר[2]) בין הגמלים ונמצא אחד גמל מת חייב בידוע שזה המיתו (תוספת' ב"ק ג, גמ' ב"ב לג.).

*אַחְרָאִי, עי' אַחְרָי.

*אַחֲרָה[3]), ש"נ, רתיחת הדם, התרגשות עצומה עד שגעון מתקף תאוה או כעס, Wuth, Wahnsinn; frénésie fureur ; frenzy.

---

[1]) מלה עברית: ובשאר לשונות השמיות אין לה אחות. — [2]) ר"נ בעל הערוך: נוהר בנשיכה והורג. — וזקנו של רש"י אעפ"י שטעה בגזרו פעל זה מן אחור, מ"מ בגוף הכונה הרגיש היטב ויפרש: וסתם בהמות בשעת תשמיש משתגעין ומכין הזכרים זא"ז. והוא הוא מעמד סערת הרוח הנזכר בפנים. וקוהוט הביא לדמיון את הפעל הערבי עהר a), אך שרש זה משמש בערבית רק למושג הפריצות, ולא להתרגשות — ורשאים אנו לגזור מפעל זה השם אַחֲרָה, כמו אַהֲבָה מן אהב.

[3]) משקל אַהֲבָה, אֲחֵדָה, מן הפעל אָחַר, עי' מד"מ שם.

---

a) عهر

אחרון[1], ת"ז, לנק' אחרונה, אחרנה, מ"ר אחרונים, אחרנים, אחרונות, אחרנות, — א) מי שהוא א ח ר האחרים, א ח ר הקדמים לו, Lezter ; dernier ; the-latter: והיה אם לא יאמינו (העם) לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שמות ד ח). ויצאה (האשה הגרושה) מביתו (של בעלה) והלכה והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דברים כד ב-ד). היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל (ירמ' נ יז). דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו (ש"ב יט יב). ואלה דברי דוד האחרנים (שם כג א). — ולנק' אחרונה ־רנה: בן ננס אומר וכי מפני שהיא (האשה רביעית) א ח ר ו נ ה נשכרה (כתו' י ה). אם תשמע לי עשה את ה א ח ר ו נ ה ראשונה (ילקוט הוש', פסוק שובה ישראל). ואשר יראה לי מדברי אריסטו שהתכלית ה א ח ר ו נ ה אצלו לאלה המינים הוא התמדת ההויה וההפסד (מו"נ ג יג). אלו כלן תכליות א ח ר ו נ ו ת (שם שם). נמצא טלה גולה בשתי שעות א ח ר ו נ ו ת בלילה (ר"ה כבי יא :). — וסתם א ח ר ו נ י ם, האנשים מהדורות האחרונים: אני ה' ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישע' מא ד). על יומו (של הרשע) נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ). לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל א ח ר ו נ י ם כפתחו של היכל (עירובין נג.). — ועם ה הידיעה סתם, במשמעת החכמים של הדורות האחרונים: ותשבו קצת משכילי ה א ח ר ו נ י ם מהמדברים שהוא (אריסטו) התיר זה הספק (ר"ש אבן תבון, מו"נ ב יד). והגשם נאמר על אלה הגשמים אשר אתנו ועליהם בהשתתף השם כמו שבארו ה א ח ר ו נ י ם (שם יט). רוב הראשונים ו ה א ח ר ו נ י ם ז"ל הסכימו בזה (ריב"ש שו"ת קו). מה אעשה שלא מצאתי כן לאחד מן הראשונים ו ה א ח ר ו נ י ם ז"ל שיאמר כן (שם שם). תקנה וגזרה שתקנו ה א ח ר ו נ י ם ז"ל להרחקה יתירה (שם קס"ג). והסכימו כל ה א ח ר ו נ י ם ז"ל דקימא לן כרבא וכו' (שם ק"ע).

[1]) בערבית אחר a), משרש א ח ר המשתף לכל הלשונות השמיות.

a) آخر

וזאת הרפואה לקצת הקדמונים הלכו אחריה קצת ה א ח ר ו נ י ם (קאנון ד א). שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים והולכים אחרי ה א ח ר ו נ י ם (רמ"א שו"ע חו"מ כה ב). וכבר הסכימו ה א ח ר ו נ י ם הגדולים שבדורינו (מגד' יפה, לבוש חו"מ, דיניס א ו). — ב) מי שעומד מאחור, Hinterer ; qui est derrière; the one behind: וישם (יעקב) את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (ברא' לג ב). — ומשל: א ח ר ו ן א ח ר ו ן חביב (מד"ר ברא' עח). — ים האחרון, שממערב לארץ ישראל, שמאחורי האיש העומד ופניו מזרחה: מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם (דבר' יא כד). והדחתיו (את הארבה) אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וספו אל הים האחרון (יואל ב כ). — ג) מי שעתיד לבא אחרינו, künftig; futur; future: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר' כט כא). אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים [1]) שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהלת א יא). — ובמשמעת זה א ח ר ו נ י: והחליקו רגליה ה א ח ר ו נ ו ת (הרוקח סי' שפח). — באחרנה, תה"פ, — במשמעת אחרי כלם, בסוף, nachher, zulezt ; après, à la fin ; at last: ידך תהיה בו (בהמסית) בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרנה (דבר' יג י). וסרני פלשתים עברים למאות ולאלפים ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש (ש"א כט ב). ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ"א יז יג). ב א ח ר ו נ ה ירד פרעה וטבע (מכי' בשלח כו). שלא נתן להם (הקב"ה לישראל בשר) אלא ב א ח ר ו נ ה (שם ד א). — לאחרנה: כל הפקדים למחנה דן וכו' לאחרנה יסעו לדגליהם (במד' ב לא). — ובמשמעת בעתיד, künftig ; dans L'avenir; in the future: וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה (קהל' א יא).

אחר, אחרית. וכו', במקומם. —

*אפיקומן, המאכל האחרון בליל הסדר, ובכלל כל מאכל הבא לקנוח סעודה.

[1]) בקצת ספרים כ"י לאחרנים (ס' פינסקר, נקודי האשורי, חל' הגרמני, דף כ).

גְּמַר, כָּלָה, תָּמַם, ״סִיֵּם, במקומם.

זָנָב, האחרון לכל דבר. —

זְקוּנִים, ילד זקונים, האחרון.

״חֲתִימָה, חתימת הספר, הפרק האחרון, הדברים האחרונים.

מְאַסֵּף, לכל המחנות, הגדוד האחרון בצבא.

סוֹף, סוף הדבר.

עָלֵינוּ, האחרונה בתפלות הקבועות המתחלת „עלינו לשבח״ וכו׳. — עָקֵב, ״הִתְעַקֵּב, הלכו איש אחרי רעהו.

״פֶּטֶר, הִפְטִיר, קרא הפטרה, הפרשה מהנביאים שהיא הפסקה האחרונה בקריאת התורה בצבור, בבהכ״נ.

צָעִיר, הצעיר, האחרון בילדים.

קֵץ, קִיצוֹן, קָצֶה, וכו׳ עין במקומם.

שְׁאָר, שְׁאֵרִית, נותר, יתר, מה שנשאר באחרנה.

ת, אות האחרנה באלף בית.

״אַחֲרוֹנִי, ת״ז, נק׳ ־רוניה ־נית, מ״ר אַחֲרוֹנִיים, אַחֲרוֹנִיּוֹת, — כמו אַחֲרוֹן: עלץ בנערה אהרונית אחרונית (עירוב׳ נג:). אם תשמע לי עשה את האחרוניה ראשונית (פסקתא רבתי דפוס פראג, סוכה ישראל). וחמרי הגשמים המרכבים הרכבה אחרונית (ר״ש אבן תבון מו״נ א עג).

״אַחֲרוֹנִית, ש״נ, — חלק האחור, החכמה היא הצורות האצורות באחרונית הראש (ראב״ע, שמות לא ג).

אַחֲרֵי [1]), בכנויים אַחֲרַי אַחֲרֶיךָ, אַחֲרַיִךְ, אַחֲרָיו, אַחֲרֶיהָ, אַחֲרֵינוּ, אַחֲרֵיכֶם־כֶן, אַחֲרֵיהֶם־הֶן, — מלת היחס ותה״פ כמו אַחַר.

א) להזמן: ויהיו ימי אדם אַחֲרֵי הולידו את שת (בראש׳ ה ד). וה׳ אמר אל אברם אַחֲרֵי הפרד לוט עמו (שם יג יד). ותצחק שרה בקרבה לאמר אַחֲרֵי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). — ועם שמות: ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אַחֲרֵי זקנתה (שם כד לו). ויהי אַחֲרֵי הדברים האלה ויאמר ליוסף (שם מח א). — ועם פעל עבר: אַחֲרֵי נמכר גאלה תהיה לו (ויקרא כה מח). ויהי אַחֲרֵי הסבו אתו (את הארון) ותהי יד ה׳ בעיר (ש״א ה ט).—ועם ה הידיעה עם הפעל: חזון נראה אלי אני דניאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אלי בתחלה (דני׳ ח א). — ועם ו בראש: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וְאַחֲרֵי הקצות את הבית וְאַחֲרֵי הטוח (ויקרא יד מג). וְאַחֲרֵי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו (במד׳ לה כח).—ועם אשר: ויהי מקצה שלשת ימים אַחֲרֵי אֲשֶׁר כרתו להם ברית (יהושע ט יו). ויהי מימים רבים אַחֲרֵי אשר הניח ה׳ לישראל (שם כג א). וכלה (אלהים) אתכם אַחֲרֵי אֲשֶׁר היטיב לכם (שם כד כ). — ועם כַּאֲשֶׁר: והשער (של יריחו) סגרו אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יצאו הרדפים (שם ב ז). — ועם מלת כֵּן: עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אַחֲרֵי־כֵן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויכם יהושע אַחֲרֵי־כֵן וימיתם (יהוש׳ י כו). ויהי אַחֲרֵי־כֵן ויאהב (שמשון) אשה בנחל שורק (שופט׳ יו ד). כי הוא (שמואל) יברך הזבח אַחֲרֵי־כֵן יאכלו הקראים (ש״א ט יג). ויקם

---

[1]) רד״ק: והקבוץ מן אחר אַחֲרֵי מות משה. ע״כ. וכן גזנ׳ וְאֵוַלד ואחר׳, וסובר אֵוַלד כי זו היא הצורה הראשונה של מלה זו, ואחרי כן נתקצרה ואמרו גם אַחַר. והביא קֶניג ראיה לדעה זו כי במשנה נהוג בלי כנויים רק אַחַר ולא אחרי (ואף שבמכילי׳ נהוגה אחרי, אולי הוא חקוי ללשון המקר׳). אך ברט הרבה לטען על זה (בהעתון ZDMG כרך מב), והשיג על דעת המדקדקי׳ שסוברי׳ כי צורת אחרי, כמו צורת אֱלֵי, עֲדֵי, תחתיו, וכיוצא בהן היא צירת מ״ר. כי מלבד שאין טעם למ״ר זה, עוד קשה שמ״ר של תַּחַת צ״ל, לפי דעתו, לא הַחתיו אלא תְּחָתָיו. ואעפ״י שכבר העיר מילר על זה והביא מ״ר עֶשְׂרִים ולא עֲשָׂרִים, ויש עוד בכדומה לזה, אעפי״כ לא נתקררה דעת ברט בזאת והחליט כי צורה זו של אַחֲרֵי ושאר המלות הדומות לה נולדה מטעות הלשון עפ״י הקש עם מלות אחרות, כמו עֲלֵי, שזו היא צורת סמי׳ יחיד שלה עפ״י הדקדוק, כי תחלתה היתה עֲלַי כמו מְתַי, וכמו שְׂדֵי סמי׳ יחיד לא מן שָׂדֶה, אלא מן שָׂדַי, ואחרי כן כאשר חדלה מהלשון צורה עתיקה זו של שמות בסוף ־י, ולא נשאר מהן אלא מלים אחרות, נדמה לה להלשון כי הסוף ־ֵי הוא סוף מיוחד למלות הטעם, ותחברהו גם למלות טעם אחרות כדומה להן, ותבנה אַחֲרֵי עפ״י הקש עם לִפְנֵי. וכבר דחה קֶניג (ח״ב סח) טענותיו של ברט, וגבב ראיות לחזק דעת המדקדקים שהחזיק בה גם לגרד (Symitica II, 101). כי למושג של חלל האויר והזמן השתמשה הלשון במ״ר. והסכים לזה גם גזנ׳ קויץ (GK § 103 n). ולמבר (REJ. XLIII,212) סובר כי ־ֵי היא סי׳ הנקבה הקדום שהיה בלשון עברית כמו שהוא נהוג עוד בערבית.—וידוע כי בעלי המדרש ראו הבדל גם במשמעות בין אחר ואחרי, שר׳ יודן אמר בכל מקום שנאמר אחרי סמוך ואחר מופלג ור׳ הונא אמר בכל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (מד״ר בראש׳ מד). אבל אין השמוש בתנך בשתי המלים האלה מצדיק הבדל זה.

דוד אחרי־כן ויצא מן המערה (שם כד ט). ויהי אחרי־כן וישאל דוד בה׳ (ש״ב ב א). ויהי אחרי־כן ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר (שם יג א). — ועבדום (את ישראל) וענו אתם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי־כן יצאו ברכש גדול (בראש׳ טו יג־יד). כי אמר (יעקב) אכפרה פניו (של עשו) במנחה ההלכת לפני ואחרי־כן אראה פניו (שם לב כא). — ועם הכנויים: ועתה השבעה לי בה׳ אם תכרית את זרעי אחרי (ש״א כד כב). ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי (מ״א א כד). והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם (בראש׳ יז ז). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג יב). נכסי לך ואחריך ירש פלוני ואחרי אחריך ירש פלוני (ב״ב קכט:). כי עד הוא (המזבח) בינינו וביניכם ובין דרותינו אחרינו (יהוש׳ כב כז). לפניו (לפני הארבה) לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן (שמו׳ י יד). ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם (בראש׳ ט ט). ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו (שם מח ו). התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד אבל התשועה העתידה אין אחריה שעבוד (מכי׳ בשלח, שירתא, א). — ועם מ בראש: ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם (דבר׳ כט כא). ועם ל בראש: מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת לאחריה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין לאחריה משועבדות (מכי׳ בוא, פסחא, טו). — אחריך במשמעת כלום, בתשובה על שאלה מה דבר חדש שמעתם: כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה אמרו לו אחריך[1] רבי אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר׳ אלעזר בן עזריה אמר להם אפשר ששבת שם ר׳ אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר (מכי׳ בוא, פסחא, טז)

ב) להמקום: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש (בראש׳ כד סא). ויצו

[1] הכונה ברורה על פי ענין השיחה בין הרב ותלמידיו אך אין לעמד על עקרו של דבר באיזה דרך בא אופן דבור זה. ומה שפרש שם בעל זה ינחמנו: כל מה ששמענו היה אחריך כלומר כבר שמענו זה ממך הדבר, ע״כ, אינו מסכים לכונת הדברים.

(יעקב) גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים אחרי העדרים (שם לב כ). שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה (מכי׳ בשל׳ ב ג). ויאמר אליו (לאברהם) העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת (שם כד ה). אשר קרך (עמלק) בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך (דבר׳ כה יח). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איו׳ לט י). הנה עודך מדברת וכו׳ ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך (מ״א א יד). ויצא אליהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו (בראש׳ יט ו) ויפן בנימן אחריו והנה עלה כליל העיר השמימה (שופט׳ כ מ). לא ישכור אדם את הפועלים ע״מ שילקוט בנו אחריו (פאה ה ו). ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות (שמות טו כ). ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (יחזק׳ מא יב). מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אחרינו (בראש׳ לב יט). ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב (ויקרא כו לג). עברו לפני הנני אחריכם באה (ש״א כה יט). והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צמחות אחריהן (בראש׳ מא ו). וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים (שמות יד כח). — ועם הפעלים רדף, הביט, זנה, נטה: ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראש׳ לה ה). חרב יד שעשת פרעה לרדוף אחרי ישראל (מכי׳ בשלח ב א). אל תביט אחריך (בראש׳ יט יז). והביטו אחרי משה (שמות לג ח). ולקחת מבנותיו (של עם הארץ) לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן (שם לד טז). ויט לבם (של בעלי שכם) אחרי אבימלך (שופט׳ ט ג). — ועם פעל מלא, מלא אחרי פלוני, עשה רצונו: בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (הם יראו את הארץ) כי מלאו אחרי ה׳ (במד׳ לב יב). — ועם מ בראש מאחרי מאחריך, מאחריו מאחריה: כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים (דברים ז ד). ולא יראה (אלהים) בך ערות דבר ושב מאחריך (שם כג טו). ואזניך תשמענה דבר מאחריך[1] לאמר זה הדרך לכו בו (ישעי׳ ל כא). ותבט אשתו (של לוט) מאחריו ותהי נציב מלח (בראש׳ יט כו). שים לך ארב לעיר מאחריה (יהוש׳ ח ב). ויסע מלאך האלהים ההלך

[1] דר׳ ז׳ בכר מנסח מאשריך (REJ. XLII).

לִפני מחנה ישראל וילך מֵאַחֲרֵיהֶם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מֵאַחֲרֵיהֶם (שמות יד יט). לאחר שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא הזאב מאחריו נטלו מאחריו ונתנו מלפניו (מכי׳ בשלח ב 7). ועם של: שלפניו אינו שכחת ושלאחריו שכחה (פאה ו 7).

ג) עם מלת אשר, אַחֲרֵי אֲשֶׁר, תורה סבת הדבר, במשמעת יען, הואיל, כיון, ;einmal da; puisque: since: ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אַחֲרֵי אֲשֶׁר בא אדני המלך בשלום (ש״ב יט לא).

אַחֲרֵי מות, קְדוֹשִׁים אֱמֹר, משל המוני מיוסד על סדר פרשיות התורה אחרי מות בני אהרן, קדושים תהיו, אמר אל הכהנים, ור״ל אחרי מותו של אדם הכל מספרים בשבחו: וחשבנו להיות אחרי מות קדושים (עמנ׳ מחברת כא). — ובמשמעה אחרת השתמש בזה ר׳ שמואל ארקולטי: וגם אחרי מות קדושים אומר למזמותי (דגל אהבה, ויכילה שיח).

אַחֲרַי[1], אַחֲרָי, אַחֲרָאִי, ת״ז, מ״ר אַחֲרָיִם אַחֲרָאִים, — א) מי שנסוג אחור, ההפך מן מתקדם: מוכיח אדם אַחֲרַי[2] חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג). ואמר המשורר: כי איך אהי משכיל ואיש שכל אריב ואוביח אנוש אַחֲרַי (ר״מ בן עזרא, תרשיש ו). — ב) *מי שאחריות איזה דבר מוטלת עליו[3], verantwortlich; responsable; responsible: לא אמר (אחד מבני החבורה שנמנתה על קרבן פסח) להן (לחבורה שישחטו או לא ישחטו הפסח) ולא אמרו לו איננ אחראין זה לזה (משנה פסחים ט ט, — ר״ל אינם יכולים לתבע זמ״ז כלום). הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף א״ר יוסי אין אנו אחראין לרמאים (דמאי ג ה). — ועם שתי יודים: ואין אנו אחריים לרמאים (ירוש׳ מעשר׳ ה נא 7). — ובמקח וממכר: נפל על גבי חבירו והזיק התחתון בעליון העליון חייב והעליון בתחתון התחתון פטור אם אמר לו קבליני שניהם אחראין זה לזה (תוספתא ב״ק ב). — ומי שחייב לשלם בעד חברו: שנים שלוו מאחר אע״ג דלא כתבין אחראין וערבאין זה לזה אחראין וערבאין זל״ז (ירוש׳ שבועות, ריש פ״ה). היה עליהן (על השותפין) חוב לאחר אם איננ אחראין זל״ז חולקין (רמב״ם הלכ׳ שלוחין ושותפין ד 7). — ובדברים לא בע״ח, דבר שממנו גובים: מי שמת והניח שומרת יבם והניח נכסים במאה מנה אעפ״י שכתובתה אינה אלא מנה לא ימכור שבל נכסיו אחראין לכתובתה (כתוב׳ פא:).

***אַחֲרָיוּת**[1], ש״נ, עמידה אחרי אדם או דבר לבוא במקומו, לשלם בעדו, ;Sicherheit, Bürgschaft; garantie; securety. נכסים שיש להם אחריות, קרקעות, ונכסים שאין להם אחריות, הם מטלטלים וכדומה: נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ושאין להם אחריות אין נקנין אלא במשיכה (קידושין א ה). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שב״ד נפרעין מהם אין בהן אחריות נכסים יחזיר שאין ב״ד נפרעין מהם (ב״מ א ו). עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגיגה א ו). הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או גנב חייב באחריותו (ב״ק י ח). אלא שהנדרים מתו או נגנבו חייבים באחריותם ונדבות מתו או נגנבו אין חייבים באחריותם (קנים א א). ר״ט אומר ישתמש בהן (בהדמים) לפיכך אם

---

[1]) משקל מַהֲרַי הנטפתי (ש״ב כג כח) נַחֲרַי הבארתי (שם שם לז) וכן בִּלְגַּי, חֶלְדַּי, שַׁבְּתַי, כִּילַי. — [2]) זה אחד מהפסוקים שלא מצאו בו המפרשים ידיהם ורגליהם, ולכן יש מפקפקים בנוסחה זו. אך כבר החליט ר״י בן גנאח אַחֲרַי לשם תאר, וכתב בהרקמה וז״ל: מוכיח אדם אחרי פרושו מוכיח האדם החורט. ובספה״ש ר אמר: פירושו מוכיח האדם החולק כלומר הנוטה מן הישרה. וכן הרי״ק. והרד״ק: ואדוני אבי ע״ה פירש אחרי שם תאר ופירושו מוכיח אדם שהוא נסוג אחור (רד״ק, בשרשים ערך אחר). וגם אולסה׳ אינו מכחיש אפשרות ש״ת אַחֲרַי מן אַחֲרֵי כמו לִפְנַי (הוא ההיכל לִפְנָי (מ״א ו יז), אעפ״י שיש מגיהים, לפי קצת נוסח׳ של תרג׳ היוני, לִפְנֵי הדביר) ובתלמ׳ לִפְנַי ולפנים. וכן שטדה (§ 301), קניג (ב׳ קיט). — [3]) מן אחר, כי האחראי כמו עומד מאחרי האיש או הדבר שאחריותו עליו. ובער׳ כַּפִיל a) נקראה מן כַּפַל b) שר״ל אחור, ואִכְתַּפַל c) שם אותו מאחוריו. והסכימו שתי הלשונות בענין זה לא בהשרש כי אם בהמושג, וזו אחת מהלכות הגדולות בחכמת הלשונות כי לפעמים צריך לחפש הדמיון בין שתי לשונות לא בגוף המלה כ״א בהרעיון, בהדרך שבחרו ליצר להן מלה למושג מן המושגים.

a) كَفِيل b) كَفَل c) إِكْتَفَل

[1]) עין הערה לערך הקדם.

אבדו חייב באחריותן ר״ע אומר לא ישתמש בהן לפיכך אם אבדו אין חייב באחריותן (ב״מ כ ז). ר״ש אומר קדשים שהוא חייב באחריותן יש להן אונאה (שם ד ט). המוכר יין לחברו והחמיץ אינו חייב באחריותו (ב״ב ו ג). אומר היה רבי מאיר שטר חוב שאין בו אחריות נכסים אין גובה לא ממשעבדי ולא מבני חרי (ב״מ יג:). הרי עלי עולה ע״מ שלא אתחייב באחריותה (מנחות קט.). שטר שכתוב בו ואחריות שקבל עליו פלוני הוא בשביר׳ הספינה (ר״מ מלוה, תשו׳ ט). המקבל עליו אחריות נכסים דרך ים (רשב״ם ח״מ ר״כ).—ובמשמ׳ סכנה: (פי׳ המלה זיונא) יציאה ואחריות (רש״י כתו׳ סו:). וא״ל ראובן איך אמרת שאתה יכול להבריחה וא״ל שמעון ירחם ה׳ וא״ל ראובן אם עשית כן פעם אחרת איני רוצה שתהיה סחורותי בכל כך אחריות כמו שאתה אומר (רשב״ל, ד ה). — ובהשאלה: אמרו לו (לר״ע) אין כאן זבין מעתה אמר להם אין אחריות זבים עליכם (זבים ב ב). אמר משה להקב״ה למה אתה כועס לא בשביל תורתך באחריותי היא שאני וחבירי נקיים אותה (מד״ר שמות פ׳ מג).

אַחֲרִית, ש״נ, סמי׳ אַחֲרִית, כנוי אַחֲרִיתִי, אַחֲרִיתְךָ, — א) הקצה האחרון מן הדבר, Ende; fin; end: עיני ה׳ אלהיך בה (בארץ ישראל) מרשית (מראשית קרי) השנה ועד אחרית שנה (דברים יא יב). טוב אחרית דבר מראשיתו (קהל׳ ז ח). — ובפרט אחרית חיי האדם, גורלו האחרון: וה׳ ברך את אחרית איוב מראשתו (איוב מב יב). תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במדב׳ כג י). והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (איוב ח ז). ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד (במד׳ כד כ). אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם (דבר׳ לב כ). — ב) הזמן שעתיד לבא, die nachfolgende; zukünftige Zeit; le temps futur; future time: המוליכך במדבר הגדל והנורא וכו׳ למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך (דבר׳ ח טו־טז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך (משלי ה יא). שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (שם יט כ). — ויאמרו במשמעה זו באחרית הימים, לאמר בזמן רחוק: האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (בראשית מט א). לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (במד׳ כד יד). באחרית הימים ושבת עד ה׳ אלהיך (דבר׳ ד ל). והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים (ישע׳ ב ב). והיה באחרית הימים אשוב את שבית עילם (ירמ׳ מט לט). —ג) שארית, מה שנשאר אחרי חרבן וכדומה, der Rest; le reste; the remainder: הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג (עמוס ט א). כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוגה (שם ד ב). בניך ובנותיך יקחו (האויבים) ואחריתך תאכל באש (יחזק׳ כג כה). אל יהי לו (להרשע) משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהלים קט יב־יג).—ובמשמעה תולדה, תוצאה: אם תחשב לחתך דבר מן הגוף כוון ג׳ כוונות ומ׳ ג׳ בשתבטח באחרית ואמנם האחרית יהי׳ בג׳ כוונות א שיתברר לך שכונתם תשלם בהכרת · (פרקי משה טו לה:).

אַחֲרַנִּי, אֲחוֹרַנִּי, ת״ז, לנק אֲחוֹרַנִּית, מ״ר אֲחוֹרַנִּים אֲחֹרַנִּיּוֹת.—הנמצא, העומד מאחור, והנסוג אחור: האדם האחורני (הרקמה משקל פעלי).

אֲחֹרַנִּית[1], — א) תה״פ, מעבר האחור, לאחור, rückwärts; en arrière; backward: ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו (בראש׳ ט כג). ויהי כהזכירו את ארון האלהים (כי לקחוהו הפלשתים) ויפל (עלי הכהן) מעל הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת (ש״א ד יח). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות (ישע׳ לח ח). — וכיחס להלב: ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ״א יח לז). — ב) שם: עצב הצומת ממנו (מהמות) מהזוג הה׳ שהוא קרוב לאחורנית המוח (רשב״ל דורן, מגן תבות חלק יעקב נב.).

אֲחַשְׁדַּרְפְּנִים[2], בארץ פרס לפנים שם שרי המדינות. ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה (אסתר ג יב).

אֲחַשְׁתְּרָנִים[2], בארץ פרס לפנים תאר למין ממיני הסוסים: האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י).

---

[1] משקל תה״פ כמו קדרנית.

[2] מלות פרסיות עתיקות, שלא נתבררו משמעתן בדיוק.

אַחַת[1], בכנ׳ אֶחָת, — המספר הראשון לנקבה כמו אֶחָד אֶחָד לזכר, eine ; une; one : ותשמש כמו מלת המספר אחד: ויאמר עשו אל אביו הברכה אַחַת הוא לך אבי (בראש׳ כז לח). חיב על הראש שתים אחת מיכן ואחת מיכן ועל הזקן ב׳ מיכן וב׳ מיכן ואחת מלמטה (שבועות ג:). — ואֶחָת: נקי יהיה (מי שלקח אשה חדשה) לביתו שנה אֶחָת (דבר׳ כד ה). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אַחַת ויעמדו על ראש גבעה אֶחָת (ש״ב ב כה). — ולפני הסִפּור: *רשב״ג אומר אם ניטלין באחת יד מטלטלין אותן (תוספתא שבת יד יא). מלא לעצמו באחת ידו ועשה מלאכה באחת ידו וקדש לעצמו באחת ידו (שם פרה ו ד). — ועם ה הידיעה: שם הָאַחַת (מהמילדות העבריות במצרים) שפרה ושם השנית פועה (שמות א טו). — והאֶחָת: ארך היריעה הָאַחַת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה הָאֶחָת (שם כו ב). — אַחַת אל אַחַת, אַחַת אל אֶחָת: ויחבר את היריעות אַחַת אל אַחַת בקרסים (שם לו יג). ויחבר את חמש היריעת אַחַת אל אֶחָת (שם שם י). והמלה אַחַת לבדה במשמעת פעם אחת, ein= mal; une fois ; once: וכפר אהרן על קרנתיו (של המזבח) אַחַת בשנה (שמות ל י). אַחַת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף (איוב מ ה). אַחַת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהל׳ פט לו). וילך (אלישע) בבית אַחַת הנה וְאַחַת הנה (מ״ב ד לה). לא אַחַת ולא שתים (שם ו י). — אחת לשנה וכדומה: אַחַת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ״א י כב). הסיטון מקנת מדותיו אחת לשלשים יום ובע״ה אחת לי״ב חדש (ב״ב ה י). — ובמשמעת דבר אחד, שאלה אחת, וכדומה: אַחַת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש (תהל׳ כז ד). אַחַת דבר אלהים שתים זו שמעתי (שם סב יב). וּבְאַחַת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמ׳ י ח). — אַחַת לְאַחַת: ראה זה מצאתי אמרה קהלת זַחַת לְאַחַת למצא חשבון (קהל׳ ז כז). — ובצרוף עם עֶשְׂרֵה, אַחַת עֶשְׂרֵה, לאמר עשר ואחת, elf ; onze; eleven: ובשנת אַחַת עֶשְׂרֵה שנה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה (מ״ב ט כט). — ולהוציא מהכלל שני דברים מתחלפים: תורה אַחַת יהיה לכם לאזרח ולגר הגר בתוככם (שמות יב מט). ויהי כל הארץ שפה אֶחָת ודברים אחדים (בראש׳ יא א). הן עם אחד ושפה אַחַת לכלם (שם ו). — כל אחת: קידש אחת מה׳ נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש (יבמ׳ טז ז). — ואחת אחת, במשמעת כל אחת בפני עצמה: כל המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור וכולן אחת אחת בפני עצמן טהורות (כלים יב ב) ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם (רלב״ג הקד׳ איוב). — *בת אחת, בפעם אחת: כדי שלא יזדקר הגדי בבת אחת (עירוב׳ טז.). — *כְּאַחַת, ר״ל יחד, בפעם אחת, auf einmal, zusammen ; à la fois, en= semble; at the same time: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן (ברכות ז א). כלל אמרו בפאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום חייב בפאה (פאה א ד). אפי׳ אלף נותנים לו כאחת הרי זה יטול (שם ח ח). ר״ג אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור א׳ זא״ז (פסח׳ ג ד). אם באו להנשא כולן כאחת נוטלות עישור וכו׳ (כתוב׳ ט ח). הואיל ואי אפשר לקרות שני שמות כאחת דבריו קיימין (תמור׳ ה ג). נטמאו שניהן כאחת פסולין וכו׳ עשו שניהן כאחת פסולין (פרה ח א). הירק אעפ״י שלקיטתו כאחת (תוספתא פאה א ז). אין מחייבין אותו למכור כלן כאחת אלא מוכר והולך על יד על יד (שם ב״ק ח טו). השולט בשתי ידיו כאחת (שם בכורו׳ ה ח). קדש ומלא לעצמו בשתי ידיו כאחת וכו׳ מלא וקדש קדש ומלא לאחד בשתי ידיו כאחת אם לו כשר (שם פרה ו ד). אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחבירתה (סוט׳ ח.). אין משקין שתי סוטות כאחת ואין מטהרין שני מצורעין כאחת ואין רוצעין שני עבדים כאחת ואין עורפין שתי עגלות כאחת לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות (שם). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת (מ״ר שמות יט). — *אחת זה ואחת זה, הכל אחד, אין הפרש: ר״י אומר לעולם אינה נאמנת אלא א״כ באתה בוכת ובגדיה קרועין אמרו לו אחת זו ואחת זו תנשא (יבמ׳ טו א). אחת אלמנת ישראל ואחת אלמנת כהן כתובתה מנה (כתוב׳ א ה). אחת מנחת חוטא ואחת כל המנחות שקמצן זר אונן וכו׳ (מנח׳ א ב). ר״מ אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה ר״י אומר אחת זו ואחת זו יש לה כתובה (ירוש׳ כתוב׳ פר׳ ה הל׳ ב). א״ר הונא איילונית אשה ואינה אשה אלמנה

---

[1]) נצטמצם מן אחדת. ורד״ק סובר שהוא נק׳ מן את, אחה.

אשה נמורה וכו׳ ורבי יהודה אומר א ח ת זו ו א ח ת זו אשה ואינה אשה (כתובות קא :). —ואחת לי : א ח ת לי עוקה ו א ח ת לי גיסטרא (עירו׳ פח :). א ח ת לי ארוסה ונשואה ואפילו נדה ואפילו חולה ואפילו שומרת יבם (כתוב׳ סג.). — *על אַחַת כמה וכמה, ר״ל במדה עוד יתר גדולה זה נכון : um so mehr ; à plus forte raison ; the more אמר ראב״ע מה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו (ערכ׳ ח ד). והלא דברים ק״ו ומה אם מלך ישראל שלא עסק וכו׳ שאר אדם ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה (תוספתא סנה׳ ד ח). וכן הוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שאר בני אדם ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה (שם שם ט). ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין חומסין אילו נברא שנים ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה (שם ח ד). ומה משה שהוא רבו של אליהו לא רצה לגלות הממזרים עד שנתגלו מעצמן אליהו תלמידו של משה ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה (שם עדיות ג ד). א״ל (הדגים להשועל שיעץ להם לעזוב המים וללכת לדור אתו ביבשה) אתה הוא שאומרין עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותינו אנו מתיראין במקום מיתתנו עאכו״כ (ר״ת ע ל א ח ת כ מ ה ו כ מ ה — ברכו׳ סא :). אם לעוברי רצונו כך. לעושי רצונו על א ח ת כ מ ה ו כ מ ה (נדר׳ נ :) ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוהד על א ח ת כמה וכמה (כתוב׳ קה :). מה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושין צדיקים שנקברו במלבושיהן על א ח ת כמה וכמה (שם קיא :). הדרך לא יכילון מלאכי רום ו ע ל א ח ת אני כ מ ה ו כ מ ה, (ר״ש בן גבירול, שפל רוח שפל ברך, קונט׳ הפיוטים מק״ג) . — *עַד לְאַחַת, מאד מאד : אמר רבי כשהלכתי למצות מדות אצל ר״א בן שמוע וכו׳ מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד ל א ח ת [1]) (מנחו׳ יח י).—ותשמש אחת אחרי שמות נקבה שלא נזכרו עדין, שאינן ידועות, לא בכונה לקבע מספר : ואשה אַחַת מנשי בני הנביאים (מ״ב ד א). אף הוא ראה גולגולת א ח ת שצפה על פני המים (אבות ב ו).

[1]) והביאו שם התוספות : במגילת סתרים דרבינו נסים גרים עד לאחת פי׳ עד מאד כדמתרגמינן מאד לחדא, ע״כ.

*אחת[1]).

— נפ׳ *נֶאֱחַת, התחבר, התאחד : קוצו ונשחתו, ועם יולדיו נֶאֱחָתוּ (ר״א קליר, קרוב׳ פורים, אותו מכלת).

אַחַת[2]), ש״נ, כנוי אַחְתִי, מ״ר אַחְתִים, כנוי׳ אַחְתֵי, אַחְתְךָ, — כמו שחת, Grube ; fosse ; pit : הולך תמים יושע, ונעקש דרכים יפול בְּאָחַת [3]) (משלי כח יח).

אַט[4]), תה״פ וש״נ,

א) תה״פ, — א) בלי כח, בצער, ברוח נכאת, niedergeschlagen ; abattu : ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה (שנבא לו אליהו רעה) ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט [5]) (מ״א כא׳ כז). — ובמשמעת : במתינות [6]) לאט gemach, langsam ; lentement, doucement leise, : לא הענים הם אשר נבקעו כי אם שתי עיני אשר דמעו אט שוחרי פן אש אנחת

[1]) אולי מן אחות, ואולי הרחבה מן אחת.

[2]) משקל נַחַל, פַּחַם. ועי׳ הערה לקמן. — [3]) המפרשים הקדמונים פרשו פשוט יפול בדבר אחד. אך האחרונים ראו כי לפי הענין הכונה פה יפל בפחת וכדומה, ולכן הם מנסחים ב ש ח ת במקום ב א ח ת, אבל, אפילו אם נניח שכך ה י ת ה הנוסחה לפנים ל ה ל ש ו ן העקר הוא הנוסחה כמו שהיא בידינו, יען לשוננו כעת בנויה על התנך כמו שהוא ומה שיש בו נתקבל בצורתו באוצרה. ומלבד זה אין צרך כלל לשבש הספרים, ויתכן שגם לפנים אמרו העברים ש ח ת וגם א ח ת, כמו שכבר העירותי על חלוף א במקום ש אצל העברים, ועי׳ הערה לערך אָחַל.

[4]) מלה עברית ; וביתר לשונות השמיות אין לה אחות, ומה שהביאו החדשים דמיון לזה השרש אַט a) בערבי׳, אינו נכון, כי הערב מפילים שרש אט על השמעת קול צרוד ואין בו כלום ממושג של הפך המהירות. — [5]) נמסר במסורה ל י ת א. ותרגם יונ׳ : והליך יחף. ובגמ׳ ירוש׳ (כתו׳ יו כת :) : מהו אט אמר ריב״ל שהית מהלך יחף. מנחם : פתרונו כפי ענינו כמו יחף וכן רש״י. אך אין לזה שום יסוד. ריב״ג : כלומר בנחת. רד״ק בפרושו : הלך בתוך ביתו לאט כ א ד ם ד ו א ג. וכן רלב״ג : כאבל וכמנודה. — [6]) ממש אופן הדבור הזה ושתוף שני המושגים של חולשה ונחת ומתינות אנו מצאים בלשון ערבית בשרש הון b), המשמש גם בעברית במושג של הפך המהירות. הֵאַנ c) מפרשים המלונים הערבים צ״עף ושכן, שר״ל חלש ונח, ויאמרו הערב אכש

a) أَطّ b) هون c) هان

תשרפם ומנחמי פן בבכי יטבעו (ר"י הלוי, לא העגנים). אז (בטצרים) העלני (אלהים) מנף ובעננו ואשו אט נהלני ואפגעה במקום קדשו (ר"א בן עזרא, מי יתנני כימי עולם, מחז' סיליאן, על אורות לבד"ל). ואיכה לא אזמר לו (להזמן) והנה בנותיו כל חפצי אַט מביאות (ר"מ בן עזרא, או"ע דר' ברלינר תרמא). זכר איך טפחוך (אבותיך) ברחמים ואיך יגעו בתרבותך לילות וימים וישאוך אט עד אשר גדלת (משלי ערב בס' דרך טובים). אחזנו בדרך ונרכב אט (רמא"ג, דביר, מכת' מא"י, ב). ואני אַט אתנהלה אדדה ביתי (אד"מ, דל מבין). השומרים איש איש ותניתו עמדו הולכים אַט כי הלכו כל הלילה (יל"ג, בני יוסף בן במעון).— זעב פעל רחף: כשרפים ממעל לך אַט ירהפו (אד"מ, ברכת המלוכה).—וביחס להקול, במשמעת בלחש: כן נפש דמנגן אַט התעטפה רק אזן הרות שיחו שמעה (יל"ג, אדו"מ ג). אך לא חלום שקר כלו דנהו כי שם גם האמת אַט קולה תשמיע (בס ה).— ועם ל בראשו: לְאַט[1]), לְאִטִּי, לְאִטְּךָ לְאִטּוֹ: יען כי מאס העםהזה את מי השלה ההלכים לְאַט (ישע' ח ו). — ובכנוי: יעבר נא אדני לפני עבדו ואנכי אתנהלה לְאִטִּי[2]) לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראש' לג יד). הקדרים מני נחלים יעברו עד כי לאטם יחמרו יהמיו (רמב"ע, דיואן, Monatsschr. : 96, 26). ותחזור לאטה על המסלה (ר"י הריזי, איתיאל יג).— ולנסתרי' לאטם: הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות לאטם (רד"ק ישעי' ח יא). והלכו לאטם עד שהגיעו למחוז חפצם (אוה"ת ר"י יעבץ ב). והמרחם עליהם ומנהלם לאטם זוכה ומנהיגם בעת ילכו גאולים (ריבש, עט). אולי נמצא דרך למצא מנוח לכף רגלנו ורגלי הילדים המתנהלים לאטנו (בו"ת רמא סי' יא). וילכו סדומה לאטם עד בוא עתם בערב (צרור המור, וירא, כ:). שאותו חצי היום היה להם בתנועת השמש מתנהל לאטו

עלי הונה, לך לְאִטְּךָ. — [1]) דעת ר"י חיוג היא כי ל לַאט וכן ל לְאִטִּי היא שרשית. אך מנחם, ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע, רד"ק החליטוה שמושית, וכן רוב החדשים אולד, בטכר, אולסה', שטדה, קניג. — [2]) ריב"ג: והיוד נוספת בלאטי ואיננה כנוי המדבר. ע"כ. וא"ב לא תשתנה בכל המדברים וגם לנכח ורבים צ"ל לאטי. וכן דעת רש"י. וראב"ע ורד"ק מפקפקים. אך מסרת בעלי הטעמים שהטעימוה מלרע היא עדות כי המדברים עברית חשו היוד לא נוספת. ומנהג הערבי בשלת הונך מכרעת כך, ולכן צ"ל לנכח לאטך וכו' ולנסתר' לאטם, וכן פשט המנהג בספרות.

ובהפסקתו כאלו היה יום שלם (נוה בלוס לאכרי' בלוס, א יו, כו:). רוח נכון שכליי פנימיי זך מתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו (כרס חמד מחב' ע מכת' כו). אך בהגיעו אצל ביתה שם יצעד ויטייל לאטו כי ישתעשע בצעדו (רב פניניס, מהר"מ הלביך משלי ז ח).

ב) ש"ז, — א) כמו אַט: אלו כמו ברק ירוצצו שרים ויתנהל וילך אט לא יהיו רואים אבקו עד ידמו מבקשי אל לדורשי אַט (רמב"ע, תרבים, א). — ב) נחת, מתינות: קבע ברכת בזון בְּאַט ובהפזון (ר"ש בן גבירול, אזהרות). — ג) הכנה ותרגיל לאט לאט לתכלית מהתכליות, Vorbereitung; Übung; préparation, exercice; exercise, preparation: עניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (יסודה סדסי הקראי, האשכול ענין יוה"כ). אמנם המצות התוריות הם אטים ונהולים (ר"א הקראי, גן עדן סקד'). על כן אמרו החכמים כי אלו המעשים אטים ונהולים לענין התשובה וכו' כפי שראה בחכמתו יתב' על פי האט והתקנה (הוא, ענין יוה"כ ס:). על כן יש לנו לומר שעניני הקרבנות הם אטים ונהולים להתעוררות התשובה (הוא, בס דף סא.). והנה מצות השכליות הם בעצמם תועלות על כן יפים תובע לחיובם ולא כן מצות התוריות כי אין הם עצמם תועלות אלא מצד היותם מתהייבים לרפואת הנפש המשכלת מחליה ע"כ יתיפו וזהו טעם שהם אטים ונהולים וא"כ מצד שיתחייבו לרפאת הנפש הם יפים (הוא, ענין מלה קסד.). מצות התוריות הם אטים ונהולים למצות השכליות (הוא, דף ל"ת, עני, טומאה ועברס). והחכם אומר שיש יחס בין האט ובין העשוי שאל"ב לא יהיה האט אט עליו (הוא, עץ חיים קב).

אִט[1]), אַט[2]) ש"ז, מ"ר אִטִּים, — קוסם, מגיד עתידות Wahrsager, Zauberer; magicien; devin; soothsayer: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל הָאִטִּים[3]) ואל האבות ואל הידענים (ישע' יט ג).

---

[1]) כך נקודו בהמלונים של האחרונים, פירסט, בן זאב, שי"פ, בוהל, שטדה, ברוין, והוא משקל עֵז עִזִּים אעפ"י שזה האחרון הוא מן ע"נ והשם אֵט הוא כנראה מהכפולים.— [2]) נקוד ר"מ בן עזרא, עי' ערך אַט, וכן כנראה דעת כל הקדמונים, מנחם, ריב"ג, רד"ק, שלא חלקו בין ויהלך אַט ובין האִטים. וכן גזנ' דיטריך. ומ"ר הָאִטִּים יוכל להיות גם ממשקל פַּל, כמו פַּת, צַד. — [3]) רסע"ג תרגם אלמנג'מין, והם החוזים בכוכבים; וכן הביא ר"י בן גנאח: ויש מי שאומר שהם האסטגניים

***אֶטֶב**[1]. אָטָב, ש״ז, מ״ר אֳטָבִים, — מין צבת קטנה מחתיכה אחת עץ או מתכת סדוקה מקצה אחד ומכניסים בהסדק הדברים שרוצים להחזיק יחד, כמו דפי ספר, גליונות, וכדומה, Klemmer, Zange; clamp; mordache, gland. אטב[2] הסופרים: ששתי צלעות האטבא סמוכות זו לזו (רשי שבת לח:).

אך אונקלוס תרגם חרשין, ר״ל מכשפים, וכן מנחם בן סרוק וכן ר״י בן גנאח, ז מ ׳ וז״ל: מין מן המלאכות הנעלמות אשר ידרשו בהם בעליהם ידיעת העתידות לפי דעתם וכו׳ ואין רחוק בעיני שיהיה (השם אטים) דומה למה שאומרים הערב לקול אטיט בענין והיה כאוב מארץ קולך וכו׳, ע״כ. וכן גזניוס והאחרונים. אך כיון שלשון ערבית בעצמה לא גזרה משרש זה שם למין ממיני הקסם נראה כי אין זה ברות הלשונות השמיות. ואולי יש לדמות א ט א ט י ם, להשם הערבי חַ׳אט[a] ח׳טאט, והוא קוסם הרושם קוים על הארץ ולפיהם מגיד עתידות, géomancien. ומה שהביא רד״ק בשם אביו ז״ל: וכן יקראו (למכשפים) בלשון ערבית א ל א ט ו ט, טעות הוא, כי לא הזכירו המלונים הערבים שם א ט ו ט למכשפים, ולכן לא הסתיע בו ר״י בן גנאח. ואולי היתה כונת הרי״ק להשם ח׳טאט שהזכרתי.

[1]) בארמ׳ אַטְבָא. כך נקדוה צמ״ד, מער׳ המערכ׳, בוקשד׳ וכשתלי. לוי אִטְבָא. ולא נתברר מקור מלה זו. לוי סמך על הנוסחה של הספרים שלנו שגורסים א ט ב ע י במקום אטבי של הערך שלאחרי זה, והחליט כי מלה אטבא זו כמו אטבי שלקמן נגזרה מן טבע. אך זו גרסה משבשת, עי׳ הערה לערך שאחרי זה, ועוד שאין כל דמיון בין ט ב ע ת ובין הכלי שקראו בשם אטבא שלנו. וקוה׳ נקד אֲטָבָא והביא לה דמיון מלשון פרסית תאבה, שמשמעתו, לפי עדותו, מחַלֵק. ואינני רואה איזה יחס יש בין צבת קטנה ובין משמעת מחַלֵק. והנה לא נמצא משקל עברי מלה זו בכל ספרותנו, ונוכל לשקלה בשני המשקלים העברים פֶּעֶל ופָּעָל שהמשקל הארמי פ ע ל א מכונת נגדם, כמו אֶבֶן אבנא, אָבָק אבקא, וכדומה. — [2]) בארמי׳: (צריך להניח ריוח למעלה ולמטה במזוזה) כמלא אטבא דספרא (מנחו׳ לה. — כמלא אטב הסופרים). ופרש הערוך: עץ שאוחזין בו הקלף שלא יתהפך וקורין אותו בלעז מורד קלא. ע״כ. והעיר קוה׳ שהיא באיט׳ morsacolo, ובעה״ק דפוס קראקא לעז באשכנזית טענטהאלץ וי״א צוועגלבין. והביא גם בוקשד׳ לעז זה. רש״י פה: עץ סדוק הנושך דפי קונטרוס שלא יכפלו. וכן רשי שבת צח: אטבא דספרי האמור במנחות והיא גלואון בלעז שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרוס. ע״כ. ואין ספק בדבר כי היה אצלם פרוש זה בקבלה, ואין לפקפק בו.

[a]) خاطّ

***אֲטַב**[1], ש״ז, מ״ר אֲטָבִים, מה״ר א ט ב י: — מין מסגרת להחזיק הדברים הטעונים בעגלה שלא יפלו: אבל לקרשים היו עושים א ט ב י[2] של ברזל שבהם מחזיקים הקרשים שלא יפלו מעל העגלות (מד״ר במד׳ ו). העגלות אין ההתיהם רשית הרבים אלא בזמן שהאטבי מונחין עליהן בלבד וכו׳ כי אין

[1]) משק׳ דְבַשׁ. בארמית במ״ר אטבי. ולא נתברר מקור מלה זו. וכבר הזכותי בהערה שלמעלה, כי לוי סמך על הגרסה א ט ב ע׳ י ונגזרה מן טבע, וקוה׳ גזר אותה מהפעל תאב בלשון פרסית שר״ל פתל וממנו השם ת א ב ו, חבל. אבל, כל זה רחוק מאד ממשמעת השם א ט ב לפי מה שפרשוהו הגאונים, עפ״י מה שהיה לחם בקבלה ולפי מה שהיה נהוג בימים ההם אצלם בטעינת העגלות, ולכן יכלו לתאר לנו את הדבר בכל הפרטים. — ואין לברר איך קראו לפנים מלה זו, ובאין נקוד מקבל ראוי לקבע לו נקוד מיוחד להבדילו מהשם אטב הקודם. — [2]) בארמ׳ בתלמוד בבלי: ב א ט ב י (כך גרסת תש׳ גאונ׳ הרכבי שנ״ד, וכן גרסת הערוך, וכן רשי בדפוסים ישנים, וכן רשי בדפוסים החדשים בעמוד ב, וכן בעה״ק וכן בס׳ המאור ובחי׳ הרשבא והרן. ד״ס. ובספרינו אטבעי) א ט ב י היכא מנח להו אגבא דעגלא (שבת מח. — האטבים היכן מניח אותם? על גב העגלה). ופרש גאון: א ט ב י עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהם מונחים כמו סור של קורות על העגלות למען לא יפלו. ע״כ. ו׳׳ת המובא בפנים תאר הדבר בכל הפרטים, בודאי עפ״י מה שראו עיני׳ שהיה נהוג בימיו. והערוך בקצור: א ט ב י הם המסגרות שמשימים (בעגלה) למעלה סביב כשהיא טעונה ובלעז א י ס ט ר י ט ו ר א. ע״כ. והעיר קוה׳ שהוא strettora באיטלקית, שהוא דבר שמחזקים בו. — והנה אעפ״י שגם במקומות שנזכרה מלה זו בתוך מאמר עברי לא באה אלא במ״ר ארמי א ט ב י, ולא א ט ב י ם, מ״מ יש להשבה כמלה שנתאזרחה כבר בהלשון העברי׳. כי אפי׳ אם נסכים לדעת אחרוני המדקדקים אולסה׳, בָטֵבר, שטדה, גז׳ קויץ וקניג, שהם מפקפקים במציאות מ״ר פ ע ל י בעברית הקדומה, כמו שסברו קצת המדקדקים על יסוד המלים: מִנִי (ירמ׳ נא כז), הכָּרִי (מ״ב יא ד), עַמִּי (ישע׳ נא ד), וכיוצא בהן, ואפי׳ אם לא נסמך על ההלכה שקבעתי שלשוננו מיכדת עתה על התנך בצורתו כעת — אעפ״כ אין אנו יכולים לשלל זכות העבריות ממלים רבות ארמיות שנכנסו כבר בשמוש הלשון העברית, מפני שגם במקורות העברים באו ב צ ו ר ה א ר מ י ת. כי אין ספק בדבר, שבזמן האחרון לחיות הלשון השתמשו גם המדברים ע ב ר י ת בהרבה מלים בצור׳ ה א ר מ י ת, מפני שכל כך חזקה אז השפעת הלשון הארמית על העבריות, שלא חשו המדברים עברית זָרוּת בצורה הארמית של המלים.

דרך האטבי להניחם אלא על גבי העגלה לסמוך את הקרשים בשעה שהן עליה (תב׳ הגא׳ דר׳ הרכבי כנד). אחרי שמטעינין העגלה (בלוחין) מביאין ד׳ קרשים רחבים כשיעור טפחיים ונקראין אטבי שנים מהם ארוכין כארך העגלה ושנים ארוכין כשיעור רוחב העגלה נקובים כל אחד נקב בראשו ב׳ נקבין בכ״א ואחד ומכנים אלו הקרשים נקביהן בראשי העצים העומדין כעין כנופי המטה, הארוכין לאורך העגלה והקצרין לרוחב העגלה ונמצאו אלה העצים הנקראים אטבי כמין מסגרות ונמצא העצים העומדים בארבעה מקצועי העגלה כעין קירום מחויקים הקרשים שלא ישמטו לא לאורך ולא לרוחב והן כמין מסגרות שסוגרין בעד הקרשין מכל צד ואלמלא האטבי היו הקרשין דוחין העצים ונופלין ויש מי שעושין אטבי הללו מן ברזל (ר״ח שבת לח:).

*אטבח [1]) אחד מצרופי אותיות האלפבית כמו אתם בטע, את בש וכו׳ שהשתמשו בהם מקריאי דרדקים ללמוד הקריאה: שכן באטבח של ר״ח קורין לסהדה מנון (סכה נב:). כל האותיות מזדווגין חוץ מב׳ אותיות הללו כיצד א״ט הרי י׳ ב״ח הרי י׳ ג״ז הרי י׳ ד״ו הרי י׳ נמצא ה לעצמה וכו׳ (מד״ר במות פט״ו). ויתר הצרופים, גז, דו, הנ״ך, יצ, כפ, לע, מס, קץ, רף,שנ, תם.

אָטָד [2]), ש״ז, מ״ר אֲטָדִים, — אילן קוצי יגדל בארץ ישראל על חוף הים, בערבת הירדן, Lycium : Europaeum L., Bocksdorn; lyciet; Box-thorn

ויאמרו כל העצים (שלא מצאו אילן אחר שירצה למלך עליהם) אל הָאָטָד לך אתה מלך עלינו ויאמר הָאָטָד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן הָאָטָד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט׳ ט יד-יט). ועמוד ענן וכו׳ משפיל הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף סירים ואטד (תוספת׳ סוט׳ ד ב). כגורן זה שמקיפין לו אטד (גמ׳ שם יג.). — ומ״ר : לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להן שביעית (שביעי׳ ז ה). הקנין וההגין והוורד ואטדין מין אילן הן (תוס׳ כלא׳ ג יה). — ואמר המשורר : אם איש בחרן לחברה היה לו סומך ותהיה בחשכו לניצוץ והיה תמורת אטדין לארז וברוש תמורה לסרפד ונעצוץ (ר״ש הנגיד, בן משלי א לד). ואיך אפגיע אמיר בשמיר ואלונים בסלונים וברושים בבאשים וערמונים בקמשוני ושקדים באטדים (ר״י הלוי, מכתב לר׳ דוד נרבוני). ואם הגפן עצרה תשועה אטדי יער איך יתנו פרים (שערי תשובה מהר״מ מרוטנבו׳ ג׳ קכג).—יעלת חן בת איומה, ועוז תני לאל בעודך בין בני שעיר ושמה, שוררי צורך מעודדך, כי לכלם תך בעצמה, תחלפם קשתך וְאָטָדְךָ יום אקבץ שה פזורי (נפלאה לי, ס׳ שבת תודה, קרובץ לרגיל, קמ.). ועי׳ קוץ.

*אָטוּ [1]), — א) בגלל, בשביל, umwillen, wegen ; החמירו : à cause de ; because of

---

[1]) הירונימוס (סוף מאה ה׳ למנינם) מסית לפי תמו (בפרושו לירמ׳), ואומר כי להקל על זכרון התינוקות היו המקריאי דרדקים מסדרים את האלף בית גם בסדר את בש. ורסע״ג בפרוש ספר יצירה מעיד כי בא״י ובמצרים היו לתינוקות של בית רבם כ״ב צרופי אותיות כאלה בפנקסיהם. ור״א רוקח אומר: ומביאים הלוח שכתוב עליו אבגד וכו׳ וקורא הרב כל אות ואות מן אב והתינוק אחריו וכל תיבה של תשרק והתינוק אחריו (Loew, Graph. Requis.; Dr. Berliner Beitr. zur hebr. Gram.; Jüd. Erzieh. 1,5 ביהמ״ד ילינק, ה׳ הפטבין מאמר על ספר יצירה).

[2]) באשורי׳ אטר, בארמ׳ אטדא, בערב׳ אַטַד a), ופרש בו הקאמוס עידן אלעושג b), וכן תרגם רסע״ג גרן אטד אנדר אלעוסג. וכן ר״י בן גנאח: האטד בלשון ערבי עוסג׳. ואמר הרמב״ם: ואטדין מין ממיני הקוצים שצומחין בו גרגרים שחורים קשים כמו אפונים ונאכלים (פרוש המשנה, שביע׳ ז ה). ואסף הרופא

(כ״י מינכן ד׳ נה.) תרגם אטד ספינא אלבא. אך לֹוֵ (Jew. Encycl. Plants, Thorns), וכן באמרו בהקדם ב, (Zwei bibl. Pflanzennamen) ברר עפ״י עדותו של בוסת (Post, Flora), כי עוסג הוא הוא Lycium Europ. L., ולא Rhamnus Palest., שגם לו בעצמו תרגם כך את האטד בספרו על הצמחים. כי זה שמו בערב׳ עַגְרַם a) (כוסת, נכחת סוריה ופלסטין, 196). והביא עוד ראיה לדבר כי הכונה באטד הוא Lyc. Europ., שהמשנה מעידה שהלולבים של האטד נאכלים, וכן העיד אוקן (Oken, Bot. 985), שלולבי Lyc. Eur. נאכלים, ולא כן שאר מיני Rhamnus.

[1]) מלה ארמית, ונקדו לוי אַטּוּ, עפ״י הקריאה המסורה של האשכנזים שקוראים אותו כמו שהם קוראים אָחוּ ולא כמו דָּלוּ. בוקשד׳ אֲטוּ, וקוה׳ אַטּוּ. — ובעברית יש משקל דומה לאטו: אָחוּ, שָׁחוּ, עי׳ הערה לאָחוּ. ומקורו לא נתברר. לפי דעת שד״ל (דקדוק ארמי) מרכב מן על טעונא, על טונא. אך אינו מחור.

---

a) أَطَد b) عَوْسَج

a) عَجْرَم

בדם ביצים גזירה אטו דם עוף שהביצה באה ממנו (תוספ' חול' סד: ד"ס והוא) — אסרו וכו' קודם המשכה אטו אחר המשכה (סמ"ג סי' קמח). אסרו חכמים קדירה שאינה בת יומא אטו בת יומא (שם דף כג.). — ב) לשאלה ותמהון: אטו החשוד על הקל חשוד על החמור (אב דת, נגד תיון כ:).

אָטוּם[1]) ת"ז, לנק' אֲטוּמָה, מ"ר אֲטוּמִים אֲטוּמוֹת, — א) סגור, סתום, verschlossen; fermé; closed ויעש לבית חלוני שקפים אֲטֻמִים (מ"א ו ג). והלונות אֲטֻמוֹת אל התאים (יחזק' מ טז). מזבח אדמה שהוא אטום באדמה (זבחים סא:). — ב) *שאין לו חתוך אברים: גוף אטום (נדה כז.). המפלת את שנולגלתו אטומה (שם). ר' יוחנן אמר בשם ר' ינאי וירכתו אטומה אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי יוסי בי רבי יהושע טיבורו אטום אינו וולד רבי יוחנן בשם רבי זכאי נקובתו אטומה אינו וולד (ירוש' נדה פר' ג ג ע"ק ד). וטומטום אטום אינו ניכר בו לא זכרות ולא נקבות (רמב"ם ב"ב קמ:). — ובגוף מלאכותי: יכול לא יעשה לו (תמונה) גלופה אבל יעשה לו אטומה (מכילתא יתרו ו). — ג) *מלא, הפך מן חלול, massif פש (ציון על הקבר) אטומה הנוגע בה מן הצדדים טהור (אהל' ו ח). בית גובה שש אמות אטום סתום כמו יסוד לו (רמב"ם בית הבחירה, ד ג). כלם (אילי הבֹּל) היו אילי עגלות ולכלם ראש עגול אטום וצואר עב (יוסיפון סז). הארץ היא כדור אטום (ר' יצחק הישראלי ב א). העצמות של הירכות הם חלולים והעצמות של פרקי היד הם אטומים (הקד' פר' ילירס מיוחס לרא"כ"ד). הגלגלים הם כדורים חלולים אבל השמש והירח וכל הכוכבים הם כדורים אטומים (מאיר אלדבי ש"א כ כ). להיות הארץ חמר אטום ועומדת נכח השמש (מעשה טובי' העולם, ח). — ד) *בהשאלה: כל הרגיל ביין אפילו לבו אטום כבתולה מפקחו (ב"ב יב:). אבל החמור אטום ואינו מבין בעליו (רשי ישעי' א ג). אטומי הלבבות ואפילו העינים והבבות (הקד' מתרגם פרוש המשנ' להרמב"ם על מועד). ומי שתגבר עליו הנפש הזאת ר"ל הנפש הבהמית הוא כסיל אטום מעט ההבנה (מאיר אלדבי, ש"א). לשום שפלים למרום והאטומים פקחים (אגעים, ב פסח, קנן אילת השחר קן:). — ה) *תותרן, שאין לו חוש הרית, des Geruchsinnes beraubt; privé de l'odorat; deprived of sense of smell: וכמו ערבה בלי טעם וריח בן בינימו (בין ישראל) עקשים אטומים מלהריה (ר"א קליר, אקחה כיוס הראשון, א' סכות). — *כאב אטום, לא חד, לא ברור: כאב דופק יגיד חמימות באברים כאב אטום יורה קרירות בחלקו (ר"י לאלון, אוצ"ה ס ג דף לג ע"ק א).

אָטוּן[1]), ש"ז, מ"ר אֲטוּנִים — פתיל, חבל דק מפותל מצמר או משי וכדומה; Schnürchen; cordonnet; string: מרבדים רבדתי ערשי חטבות אֵטוּן[2]) מצרים (משלי ז טז). — ומ"ר: וכמה תוצאות משפט יגלה בחכמתו ויתיר האטונים (ר"ש בן גבירול, שירי בלמס לדוק' ט).

אָטוּר[3]), ת"ז, לנק' אֲטוּרָה, מ"ר אֲטוּרִים אֲטוּרוֹת, — סגור, verschlossen; fermé; closed: יחוסת (פרה האדומה) אטורה ודהוקה (ר"א קליר יוצר פרס). השחורות צחורות החשופות אֲטוּרוֹת (שם).

אֲטִימָה[4]), ש"נ, שה"פ מן אטם: וערלתם ערלתו ואטמתם אטימתו (רש"י ויקרא יט כג). מראה ירוק בעינים או בגוף יורה שיש אטימת בכים מרה (ר"י לאלון, אוצ"ה ס ג). אטימת דרכים שבהם (מי רגלים) עוברים (שם ג ב). ויתיז בזין של

זיש סוברים שנתקצר מן אמטו. — ומשמש בארמית: א) בגלל: מר סבר קנסו שוגג אטו מזיד ומר סבר לא קנסו שוגג אטו מזיד (שבת ג:). גזירה יום טוב אטו שבת (שם קכד.) — ב) לשאלה ולתמהון, במשמעת הַאִם, וְכִי: אטו כולהו בחדא מחתא מחתינהו אלא היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר (ברכו' כ. — וכי כלם באריגה אחת ארגם? אלא היכן שנאמר נאמר והיכן שלא נאמר לא נאמר). אטו בשופטני עסקינן (ב"ק פה. — וכי בשוטה אנו עוסקים). אטו במנהגא תליא מילתא (חולין סג. — האם במנהג הדבר תלוי?). אטו תנא כרוכלא ליחשב וליזל (גיטין לג. — האם התנא כרוכל יחשב וילך?).

[1]) מן פעל אטם. עי' במקומו.

[1]) משקל אֵבוּס. בארמית אטונא חבל, בערבית ההמונית קיטאן a), חבל דק של משי וכדומה. — [2]) מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, רד"ק וכו' מפרשים כלם עפ"י לשון ארמיה חבל, פתיל. אך לשון ערבית ההמונית בהשם קיטאן לנו לעזור ליחד איזת מין חבל הוא, שהוא חבל דק מן משי וכדומת לקשוטי הבגדים וכדומה.

[3]) מן אטר.

[4]) מן אטם.

---

a) قِيطَان

תזכרו שלא יראה לשון א ט י מ ה (ר"מ אלדבי, ש"א ז). וענין ההרשות הוא זולת א ט י מ ת השמע וכו' ואמנם א ט י מ ת השמע והכבד הוא אשר לא יגיע הפגע להאביד החוש (קאנון ג ג).

***אֲטִימוּת**[1]) ש"נ, — א) העדר השכל והבינה, טפשות, Stumpfheit; stupidité; stupidity: עוד יוליד אכילת בשר קצת הבע"ח עובי ועכירות ו א ט י מ ו ת בנפש (ר"י אלבו עקרים ג טו). — ב) יתותרנות, העדר חוש הריח, Fehlen des Geruchsinnes; manque d'odorat; lack of sense of smell: תמורת שמיעה חרשות תמורת ריח א ט י מ ו ת (פרוש ילירה מיוחס להראב"ד, א ב).

***אֶטְלוּלָה**[2]), ש"נ, — צחוק והתול: זבד זבדני מלכי, יזהיר כזוהר רקיע, בתי גאולתי חכי, על יד מבשר משמיע, אפרוש לך שלומות סובי, ספון יחשוב רקיע, שלום מבשר מאל חי גואל, שירו לדודי א ט ל ו ל ה וחוכה (רבי ובמתי מד. זבד זבדני).

אטם, ממנו *אטימה, *אטימות, *אֹטֶם, אָטֵם.

אָטַם[3]), פ"י, עתיד יַאְטֹם, סתם, סגר, verstopfen; boucher; stop: ובהשאלה אָטַם אזנו לא אבה לשמע: אֹטֵם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע' לג יה). אֹטֵם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יֵעָנֶה (משלי כא יג). כמו פתן חרש יַאְטֵם[4]) אזנו (תהל' נח ה). — ואמר רמ"ח לוצאטו: כְּאֹטֵם אזנו חרש באדם אין (מגדל עז ב ב). — וְאֹטֵם שְׂפָתוֹ, לא דבר: גם אויל מחריש חכם יחשב אֹטֵם שפתיו נבון (משלי יז כח).

— אָטוּם, אֹטֶם, עי' ערך אָטוּם.

— *נֶאְטַם, שאטמו אותו, verstopft; bouché; stopped. — ביחס להקול, נאטם הקול: ואל יחר גרוני ולא י א ט ם קולי כל זמן שאני עומד בתפלתי (ס' תפלה לר' נפתלי טריוש, תפלת ג' רגלים). — בהשאלה: חכמתך כים התבל מקפת אך אזני סוג לב משמוע נֶאֱטְמוּ ובת עין עקש אינה משקפת (יל"ג אדו"מ ב).

---

1) מן אטם.

2) בארמ' אטלולא, משר' טלל, עי' במקומו.

3) בערבי' אָטַם a) אלבאב, סגר הדלת. ואָטֵם אלרג'ל, לקה ב א ט א ם, והוא עצירת השתן. — 4) אלף המזה, עי' הערה לאות האלף.

a) آطَمَ البَاب b) أَطِم

***אֹטֶם**[1]), ש"ז, כנוי אָטְמוֹ, מ"ר אֳטָמִים, — א) בנין אטום, לא חלול בפנים, תושבת לכתלי הבנין, Unterbau; soubassement; substructure: ההיכל מאה על מאה על רום מאה ה א ו ט ם שש אמות וגובהו מ' אמה (מדו' ד ו). — ב) רגלי הכפה: וכבש היו עושים מהר הבית להר המשחה כיפין ע"ג כיפין וכיפה כנגד ה א ו ט ם (פרה ג ו). — ג) דבר האוטם: טומאה בין הקורות וכו' רואין את הטומאה כאילו היא א ו ט ם (אהלות ו ה). — ובהשאלה אֹטֶם הלב: ערלת לבבכם אוטם לבבכם (רש"י דבר' י ט). — ד) אֹטֶם בריאה, כמו אָטוּם בריאה, עי' ערך אטום. — ה) *פקק שאוטמים בו הבקבוק, Pfropf, Stöpsel; bouchon; cork: אך כל משקה עתיק ישן א ו ט מ ו יכה יעלה עשן (אד"מ, שש"ק א, על בית מסחרו).

***אַטְמוֹן**, כנוי למלאך גבריאל, Name ein. Eengels; nom d'ange; name of angel: ג' שמות יש לו פיסקון א י ט מ ו ן סיגרון (סנהד' מד:). מביעים סלד וכן בישר ובכשרון ואתם מטטרון פסקון אִטְמוֹן וסגרון (בנימין, פיוט לבעל התפלרת, שבת ג אחר פסח).

***אִטְנִי**[2]), איטני, ש"ז, מ"ר אִטְנִים, — תיבה קטנה, בית, נרתק, וכדומה, Besteck; etui; etwee: כיצד עושין לו (להשמיר שהיה מבקע כל דבר) כורכין אותו במוכין של צמר ונותנין אותו בתוך א י ט נ י של עופרת מלא סובין של שעורים (תוספתא סוט' יה ב). במה משמרין אותו (את השמיר) כורכין אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו ב א י ט נ י[3]) של אבר מלאה סובי שעורין (סוט' מח:).

---

1) בערב' אֹטֶם a) מבצר. אטאם עצירת השתן b).

2) משקל מִשְׁעִי. ועל כרחנו אנו צריכים לקבל משקל פִּעְלִי לשמות דברים בלשוננו מפני שמצאנו מִשְׁעִי, שְׁבִי, ואעפ"י שיש מפקפקים במשעי אם זוהי הנוסחה האמתית וגם שבוי לא נתברר היטב ענינו, אך להלשון העקר הוא הנוסחה שיש לנו, כי לשוננו עתה בנויה על התנ"ך כמו שהוא ומה שיש בו בעברית הוא ע ב ר י ת. וכבר כל גאוני לשוננו החליטו משעי לשם דבר, עי' ערך משעי, וכן השתמשו בספרותנו החדשה. — ומקור השם לא נתברר. לוי גוזרו מן ט נ י עי' ערך זה, וקוהוט מן א ו ד נ א בסורית או ת ו ן בפרסית. אך לכ"ז אין רגלים. ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 76) סובר כי זו מלה שאולה מיונ', וצורתה מעידה אמנם קצת על זרותה, אך לא מצא גם פרנקל מאיזו מלה יונ' לקוחה זו. — 3) כך גרסת ספרי הגמ' והתוספתא. וגרסת הערוך

a) أُطُم b) أُطَام

***אָטָף**[1]), ש"ז, מ"ר אֲטָפִים, — גומה קטנה כמו עין בגבינה וכדומה: שכל שאינו רואה חלב טמא מתברר מתוך חלב שלקח מן העובד כוכבים כשהוא מגבנו אין בו לחוש לביני אטפי שהיאך אפשר שכל חלב טמא שבו ילך לו לביני אטפי ולא נשאר ממנו כלל להוץ (ר"נ, ע"ז, סי' אלף רמכ).

אטר[2]), ממנו אִטֵּר, אָטַר.

אִטֵּר[3]), ש"ז, מ"ר אִטְּרִים, לנק' אִטֶּרֶת[4]), — מי שאינו שולט באחד מאבריו, בפרט באחת ידו ורגלו. וביחוד אִטֵּר יַד יְמִינוֹ, שאינו שולט ביד ימינו, Linker; gaucher; lefthanded one: ויקם ה' להם (לישראל) מושיע את אֵהוּד בן גרא בן הימיני איש אִטֵּר יַד יְמִינוֹ וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב וכו' וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו (של עגלון) (שופט' ג יה-כא). שבע מאות איש בחור אִטֵּר יד ימינו (שם כ יו). — ועם השם יד לבדה: א"ר ירמיה (מה שהמשנה מחיבת את הכותב בשמאל בשבת אעפ"י שאין דרך כתיבה בכך) באיטר יד שנו (שבת קג.). — וגם אִטֵּר לבדו: תנו רבנן איטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו (מנח' לז.). — ואיטר ברגלו, שאינו שולט ברגלו הימנית כבשמאלית: איטר בין בידיו בין ברגליו פסול (תוספתא בכור' ה ח). מי שהוא אטר ברגל ימינו (רמב"ם, ביאת המקדש יח). ואיטר (יכתב) בשמאל של עולם שהיא אליו ימין (ס' התרומה, הלכות תפילין סי' כד). — ולנקבה אִטֶּרֶת: ואם היתה (האשה החולצת) איטרת יד ימינה הוי שמאל דידה כימין דעלמא (מרדכי יבמות, מלות חליצה). ואם היתה אטרת יד תעשה בימין דידה (טור אה"ע, הל' חליצה).

אָטַר[1]), פ"י, עתיד יֶאְטַר, — אָטַר (הבור וכדומה) עליו הפה, סגר אותו, verschliessen; fermer; shut: אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה ואל תֶּאְטַר[2]) עלי באר פיה (תהל' סט יו). — וביחס להאדם, אטר פיו: פצו פערו פה מבאר שחת ואטרו עלי בתוכחת (ר"א הקליר, איכה אספתו, ת"ב). — נפע' *נֶאְטַר, נאטר פיה (א' גוטל' ממצרים).

אטר, איטרא, עי' עטר, עיטרא.

***אַטְרִיָּה**[3]), ש"נ, — כעין חוטים עשויים מבצק ומבשליב אותם, Fadennudeln; vermicelle:

— בטני. ופרש"י איטני גובתא משא בלע"ז. והגיה לגרא קש"א ולועז hâsse, וצ"ל châsse. וקוהוט הגיה manche, במש' נוד, והגיה עוד קופסא במקום גופתא.

[1]) בארמ' אטפא: אפילו תימא דקבעי לה לגבינה איכא דקאי ביני אטפי (ע"ז לה:). כך גרסת הספרים שלנו, ופרש"י וז"ל: ביני אטפי בתוך הגומות שבגבינה. ע"כ. ורה"ג גרם איטאפי, ותרגם אלעבקאת בטיית (תש' גא' הרכבי מז), והיא פסלת החמאה שנשארה בדפני כלי עשיית החמאה. והערוך גרס אטיפי, ופרש כפילות בתוך הגבינה. ולא ידוע מקורה של מלה זו. ועי' הערה לְאַטַּב בדבר מ"ר ארמי.

[2]) שרש מספק ועין הערה לאִטֵּר ולאָטַר.

[3]) משקל בעלי מום, כמו אִלֵּם, עִוֵּר. — [4]) כמו אִלֶּמֶת. — והיא מלה עברית שאין לה אחות בשאר לשונות האחיות. ואמר מנחם בן סרוק: נמצאת ידו הימנית (של אהוד שלא שלט בה) כבדה וסגורה, וכמוהו ואל תאטר עלי באר פיה. ע"כ. וכן ר"י בן גנאח: שימינו סתומה ונמנעת מהפשר ומהפתח. וכן רד"ק. וכן יתר המפרשים הקדמוני' והאחרונים. אבל הפעל אָטַר בעצמו קצת בספק, עי' להלן.

[1]) פעל שֵׁמִי, אך ישמש בערבית במשמעת כפף, הקיף, וכדומה, הרחוקים ממשמעתו אצלנו. וע"כ י"א כי אטר כמו אטם, ובהיות שלא נמצא בתנ"ך אלא פעם אחת יש אומרים כי לא היה כלל בעברית שרש אטר במשמעה זו. — [2]) א המוה, עי' הערה לאות אלף. גרץ מנסח תֶּאְטַם. אך אעפ"י שהפילו העברים אטם על השפתים, מ"מ יש לפקפק אם אמרו אטם פיו עלי.

[3]) בארמית אטרי אטריתא: הדא איתתא שאלת לרבי מנא בגין דאנא בעייא למיעבד אצווחי אטרי מהו דינסבנה ותהא פטורה מן החלה (ירוש' חלה א נו ד). — אשה אחת שאלה את ר' מנא הואיל ואני רוצה לעשות עיסת אטרי האעשנה ותהי פטורה מן החלה הדא אטריתא ליבש אסור לקדירה מותר (שם ביצה א כ ד — זו האטריה ליבש אסור לקדירה מותר). ופרש מוספיא וז"ל: בל"י ורומי מין מאכל עשוי מן עיסה כמו חוטים ארוכים ודקים, ע"כ. ונראה שהיתה כונתו להמלה ἴτριον אך משמעתה של מלה זו היא עגה בכלל. וגם מה שהביא שינהק ἀθήρα הוא נזיד של קמח בכלל. ויש גם בערב' השם אִטְרִיָה a) ופרשוהו המלונים הערבים וז"ל: טעאם כאלח'יוט מן אלדקיק, — ור"ל מאכל כמו חוטים מן קמח. והביאוה המלונים בשרש טרי, ונראה שהם חשבים אותה ערב', אבל לא בארו איך נסתעפה משמעת חוטי בצק מן שרש ט"י שמשמעתו

a) إِطْرِيَة

ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבצק שנקראין בלשון המשנה [1]) א ט ר י ה (ר״י על הריף, ברכות סי׳ קמא).

אַי [2]), מלת שאלת המקום, wo; où; where: וישמש רק בכנויים אַיֶּכָּה, אַיּוֹ, אַיָּם: ויקרא ה׳ אלהים אל האדם ויאמר לו אַיֶּכָּה (בראשׁ׳ ג ט). ותאמרן (בנות כהן מדין) איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן ויאמר (כהן מדין) אל בנתיו וְאַיּוֹ (שמות ב יט-כ). כגללו לנצח יאבד (הרשע) ראיו יאמרו אַיּוֹ (איוב כ ז). אַיָּם אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישעי׳ יט יב).

א. אִי [3]), ש״ז, מ״ר איים,—שטח יבשה מוקף מים, Insel; île; island: דמו ישבי אִי סחר צידון עבר ים מלאוך (ישע׳ כג ב). ונבהלו הָאִיִּים אשר בים מצאתך (יחזק׳ כו יח). והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת וּמֵאִיֵּי הים (ישע׳ יא יא).— ובסמי׳: מאלה נפרדו אִיֵּי הגויים (בראשׁ׳ י ה). — וכשרוצים לדבר על הארצות רחוקות: שמעו דבר ה׳ גוים והגידו בָאִיִּים ממרחק (ירמי׳ לא י). ישימו לה׳ כבוד ותהלתו בָּאִיִּים יגידו (ישע׳ מב יב). הָאִיִּים הרחוקים אשר לא שמעו את שמי ולא ראו את כבודי (שם סו יט). — ונק׳: משל האנשים בעולם הזה כספינה הולכת בים סוער אל קְצוֹת נעלמות וראו מרחוק א י קטנה מוקפת ים (ידע׳ בדרשי פרדס ה׳, הולה״ס ג). — ועי׳ שרטון. — *חֲצִי-אִי, שמוקף מים רק משלשה עברים, Halbinsel; péninsule; peninsula: שטח כל ח צ י האי (של הודו) עד הנהר גנגוס 70000 פרסאות מרבעות (ע׳ בלוך, ש״ע, הודו המזרחית). להוציא לאור את המזמה הזאת חתר (נפוליון) להביא את חֲצִי־אִי הפירנאי תחת שבט מלכותו (ק׳ שולמן, די״ע, סי׳ שלס). — ומ״ר: כאשר נפן מפרס קדמה נפגע בארץ הודו מזרחית הנחלקת לשני ח צ י י א י י ם (ע׳ בלוך, ש״ע הודו המזרחית). איטליה היא התיכונה בין שלשה ח צ י י א י י ם הדרומים אשר באירפה (ק׳ שולמן, מוסדי ארץ, איטליא).

ב. אִי [1]) ש״ז מ״ר איים, אחד ממיני חיה דורסת, קטנה הולכת על ארבע, דומה לשועל, משוטטת בלילות לבקש טרף, שוכנת בחורבות, Schakal; chacal; jackal: ורבצו שם (בבבל) ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם וענה אִיִּים [2]) באלמנותיו ותנים בהיכלי ענג (ישע׳ יג כא-כב). והיתה (אדום) נוה תנים חציר לבנות יענה ופגשו ציים את אִיִּים [3]) ושעיר על רעהו יקרא (שם לד יג-יד). — יבת א י י ם, מ״ר ב נ ו ת א י י ם: והזאב יותר רע מן הכלב וכן מה שהוא בגדלו מן הצבועים ו ב נ ו ת א י י ם (קאנון ד ו 7). —

ג. אִי [4]), מלת שלילה, כמו לא, אין, nicht; non; not: ותקרא (כלת עלי הכהן) לנער אִי־כָבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים (ש״א ד כא). ימלט (אלהים) אִי־נָקִי [5]) ונמלט בבר כפיך (איוב כב ל). — ומשמש עפי״ר בפרט עם מלת הגוף: הלוהו על שדהו ואמר לו אם אי א ת ה נותן לי מכאן ועד שלש שנים (ב״מ ס ג). היום הזה אתה עכור ו א י אתה עכור לעולם הבא (סנה׳ ו ב), אם נותנים לך מעות הרבה אי א ת ה נכנס לעכו״ם שלך

בערב׳ כמו בעבר׳. אך ס׳ פרנקל (Aram.Fremdw.37) החליט כי זו מלה ש א ו ל ה בערב׳ מסורית וארמ׳.—[1]) כבר הגיה בעל עין משפט הירושלמי במקום המשנה.

[2]) מלה משתפת ללשונות השמיות, ומשמשת לשאלות המקום והאיש ולקריאה. ועי׳ לקמן בהערכים אי. בערב׳ אי a).

[3]) מלה כנענית עברית, שיצרו אולי הכנענים הראשונים בעמי בני שם שהחלו לנוע למדינות הים, וסברו קצת החכמים כי נגזרה מהשרש א ו י שמשמש בלשון השמית הקדומה גם במשמעה של דירה, ונשמר במשמעה זו בלשון ערבית: א ו י b) התאכסן לילה או יום, ואוי אלי, א כ ס ן אותו. ונצטמצם אוי לאי כמו מן רוי רי מן כוי כי.—ולשון הערבית השתמשה למושג זה בשרש גזר, א ל ג׳ ז י ר ה.

a) أيٌّ b) أوى

---

[1]) בערבי׳ אִבְן אָוֵי a), ובלשון ההמוני׳ וָאוּי b), על שם קול צעקתה: ו א ו א בערבית. ונצטמצם אוי ויהי אִי, ומ״ר בערבי׳ בנאת אוי.—[2]) ת״י וינצפון חתולין. ורסע״ג: ויעוי בנו אוא. וריב״ג סובר שאיים הוא הרבוי מן אַיֵּה, עי׳ זה הערך. — [3]) עי׳ הערה הקודמת.

[4]) באשורית אַי, לא אל. וכן בלשון כנענית אִי. — [5]) ריב״ג: אפשר שיהיה מן איש. רד״ק: והנכון שהוא כמו יושב האי הזה שהקדמנו ופרושו כי הנקי ימלט כל האי בזכותו: ע״כ. אך מנחם ורש״י פרשו אי זה כמו לא וכן המפרשים האחרונים.

a) ابن آوى b) وَاوِى

ערום (ע"ז ג ד). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה והסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי עבירה (אבות ב א). ואי אתה יכול לומר בחמותו ובאם חמותו וכו' (יבמות א א). אמר להם רבי עקיבא אי אתם מודים לי בנותן עירובו במערה (עירובין ה ט). או שמא אי אתם יודעים שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סנה' ד ה). הן באין בנצחונו של בשר ודם וכו' אבל אתם אי אתם כן (סוט' ח א). אמרו ב"ה לב"ש אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי (נזיר ה ג). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לידון בדבר חדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש (ספרא פתי'). כבר היה (רכוש מצרים) בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, ה). היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר (שם בשלח, ד ד). בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי וגומר אי אתה מוצא שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד (סע"ר כח). דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי וגו' מלמד שכלן נתנבאו בפרק אחד אבל אי אתה יודע מי קדם את מי (שם כ). אמר להן (ר' יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר (ב"ב ס:). במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחין (שם קט.). אמר להם (ר"ע לבני משפחה אחת בבני ברק) אי אתם רשאים לנוולו (שם קנד.). אי אתה מודה שאם הוציאוהו בספל לבית החיצון שהוא טהור אמר להן אבל (נדה כז.). האומר לבנו קונם שאי אתה נהנה לי ומת (נדרים מו.). נכנס לדיר להתעשר אי אתה יכול לומר בבא ליד כהן (בכורות יא.). — ועם אֶפְשִׁי: אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לאמר לה לכי לבית אביך וכו' אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לומר לה אם את אצלינו יש לך מזונות (כתובות יב ג). יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתובות ו ב). אם אמר לו הבעל אי אפשי שתתקבל לה וכו' (גיט' ו א). שהוא (הבעל) יכול לאמר אי אפשי באשה מנוולת וכו' אי אפשי באשה מגולחת (נזיר ד ה). אי אפשי ללבש שעטנז אי אפשי לאכל בשר חזיר (ת"כ סוף קדוש'). אלא שאי אפשי בנבואתך (מכי' בוא, מסכ' דפסחא, פתו'). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה (כתו' מח.). אי אפשי בתקנת חכמים כגון זו (ב"ק ח:). כל האומר אי איפשי בתקנת חכמים כגון זאת שומעין לו (ב"ב מט:). כיון שאמר הלה אי איפשי בהן כבר זכו בהן יורשין (שם קלח.). והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד"ר במדב' ב). — ועם אפשר: שחיטה שאי אפשר לה לעשותה מערב שבת דוחה את השבת (פסח' ו ו). ואל תאמר דבר שאי אפשר (אב' ב ד). נשבע על דבר שאי אפשר לו (שבועות ג ח). שהיה ר"ש אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה וכו' (זבח' א ד). אי אפשר לצמצם (בכורות ב ו). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה (סוט' ה ג). לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חורתם ושאלתם בשר (מכי' בשלח ד ג). אי אפשר לבר בלי תבן וכו' אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים (ברכות נה.). אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ב"ב טז.) משל למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הניח את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך א"ל הבלך לך עם אותו שטיילת שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במדבר פ' כ). שאם יפתח אחד מהם (מהנקבים שבגוף) או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים אפילו שעה אחת (ברכות ס:). — וכן נהגו הסופרים לחבר הרבה שמות: אִי־דַעַת, אִי־ישֶׁר, אִי־צֶדֶק.

ד. אִי[1]), מלת קריאה של צער ויגון, כמו אוי, wehe; malheur; woe: אִי לך ארץ שמלכך נער (קהל' י טז). רבי יהושע אומר אי לו על אשתו ואי לו על אשת אחיו מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה (יבמ' ג ז). אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כלאים ט לב:). כל ימיו של רבי טרפון היה מתענה על הדבר הזה ואומר אי לי שנתכבדתי בכתרה של תורה (ירוש' שביע' ד לה:). אי לי שאני רואה אותך כן (שם בקל' ה מט:). אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים (מד"ר שמות מו). אי קריה נאמנה! אי מעון שכינה! אי תפארת פלשטינה! אי משוש מלאכי עליון (שבט יהודה במד לב.) אי לו איש לא נכון לבו בה' ואף

[1]) מלת קריאה טבעית, ועי' אִי.

הוא לא יקום (כ"ס תרג' ב"ז, כ יד).

ה. אִי[1]), כמו אִם, ושמש כמו"מ של הלכה וכדומה, במקום המאמר, אם נאמר: א י זכר יכול אפילו יצאת נקבה לפניו (ספרא פתיחה). — (הכתוב אומר ושחטו אותו וכו') בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב א י בערב יכול משתחשך ת"ל כבא השמש (מכי' מסכ' דפסחא ו ה). והגדת לבנך שומע אני מראש חדש ת"ל ביום ההוא א י ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שלחנך (שם יז). א י עד יום האחד ועשרים אוציא סמוך לעשרים ת"ל שבעת ימים (שם ח). ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות ת"ל לילה א י לילה שומע אני ע"י שרים ושרות ת"ל הוא (שם יג). — ובמשמעת או אולי תאמר: א י מה ישראל בני מקבלי ברית (ספרא פתיחה פר' ב). מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה א י מה חדש אחד כל' בו אף שנה אחת מל' בה ת"ל שמור את חדש חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל' בה (מכי' מסכ' דפסחא ב). מה שביעי רשות אף כולן רשות א י מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת"ל בארבעה עשר הכתוב קבעו חובה (שם יז). נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר אף כאן מטר ו א י מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש ת"ל מאת ה' (שם בשלח מסכ' דשירתא, ה). לא תחמוד את בית רעך וכו' מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כלל מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה א י מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להם אחריות וכו' (שם יתרו מסכתא דבחדש ח). — א י - א י, — כמו אם אם, או או: כמה הוא גדול פרע אין פחות משלשים יום אבל מחודש ולמעלה א י חודש ויום אחד א י חודש ושני ימים (ספרי נשא, דף ט.).

אֵי[2]), מלת שאלה, — א) שאלת המקום, wo; où; where: ויאמר ה' אל קין אֵי הבל אחיך (בראש' ד ט). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואמר אֵי אלהימו צור חסיו בו (דברי' לב לז). ועתה ראה אֵי חנית המלך (ש"א כו יז). — ואמר המשורר: הן יאמרו כי יחזו גפן יקר אֵי נמצאה כזאת ואֵי נטעת (ר"י הלוי, לא האמין). — ובחבור עם זה: והחכמה מאין תבוא ואֵי־זֶה מקום בינה (איוב כח כ). — ועם מִזֶּה, במשמעת מאין, woher, von wo; d'où; whence; הגר שפחת שרי אֵי־מִזֶּה באת ואנה תלכי (בראש' יז ח). ולא שאלתיהו אֵי־מִזֶּה הוא ואת שמו לא הגיד לי (שופט' יג ו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אֵי־מִזֶּה המה (ש"א כה יא). ויאמר לו דוד אֵי־מִזֶּה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי (ש"ב א ג). ובחבור עם זה, שאלה מי הוא המבקש מבין האחרים welcher; quel; who: וידבר אלהם אביהם אֵי־זֶה הדרך הלך (מ"א יג יב). ויאמר (יהושפט) אֵי־זֶה הדרך נעלה ויאמר (יהורם) דרך מדבר אדום (מ"ב ג ח). כה אמר ה' עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אֵי־זֶה דרך הטוב ולכו בה (ירמ' ו יז). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה אֵי־זֶה טוב לבני האדם (קהל' ב ג). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אֵי־זֶה יכשר הזה או זה (שם יא ו). אמר להם א י ז ה דבר חדש יתר על זה (מכי' בא מסכ' דפסחא, טז). למה נאמר יום לידע ב א י זה יום נתנה תורה לישראל (שם בחדש ד א). ואי זה זה: חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ו א י ז ה ז ה הוי אומר זה אדר (שם בוא מסכתא דפסחא ב). שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות אמרו א י ז ה ז ה אמר להם אברהם אבינו (שם יתרו, א). — ו א י ז ה ז ה ז ה: ו א י ז ה ז ה ז ה חמשת המינין (שם בוא, מסכתא דפסחא יז). — ועם ב בראש וזו אחריה: ב א י זו זכות נתנה להם קבורה (שם, מסכתא דשירתא ט). ב א י זו זכות זכה יהודה לגדולה (שם בשלח ב ה). ואי זו זו: בעזה שברוחות ו א י זו זו רוח קדים (שם בשלח ב ד). ואי זו זו זו: ארץ יפה כארצך ו אי זו זו זו אפריקא (מסכתא דפסחא יח). הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ו א י זו זו נשיכה (שם משפ' מסכ' דנז' יב). — ועם זה הוא: ו א י זה הוא דבר שהוא בבל יראה ובל ימצא (שם בא, מסכתא דפסחא, ח). ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב (שם משפט' נזיק' טו). — ועם מִזֶּה, לשאלת

[1]) בארמית אי כמו אִם בעברית.

[2]) בערבית אי a), באשורית אַי, איה, מי, בערבית אַי שי, איזה דבר. ונצטמצם אולי מן אין ע' זה. —

a) أَيْ

כי הוא שממנו בא דבר, de ; von welchem ; of whom ; quel : רגידה נא לנו ... מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך וְאֵי־מִזֶּה עם אתה (יונה א ח). ועם ל בראשו : לְאֵי זה בן אנוש יקד צבא רום למי ישתחוו כל רבבותיו (ר"י הלוי הלכי יס). — ולרבים בצרוף אֵלּוּ : הרי הוא אומר עד מלאת הימים א י א ל ו ימים שצריכין למלאות הוי אומר שלשים (נזיר ו :). וחקר מעקרי הדתות כמה הם ו א י א ל ו הם וכו׳ ו א י א ל ו הם עקרי הדת האלהית ו א י א ל ו הם עקרי הדת הנמוסית (ר"י אלבו, עקרים, פתיחה). והנה תדע בנקלה אי א ל ו הן שרשיות ו א י א ל ו הם שמושיות (אברהם בלמשי, מקנה אברהם, מולא האותיות). כאשר ג"כ נדבר ונקום ונשב בלתי שנדע ב א י א ל ו העצבים והכלים הטבעיים תשלמנה פעולותינו (ר"ע מן האדומ׳, מ"ע ס). אלא שצריך לבחון סבות רוע המזג א י א ל ו הם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז). וכן ראוי שנזכיר למתחילים אי א ל ו הם הטעמים שאינם מפסיקים (שד"ל, כללים בדקדוק, פניני שד"ל עמוד שקג). — ועם מאלה : יתגרו אלה באלה בתרכותיהם ונראה א י מ א ל ה יותר מלומדי מלחמה (ר"י אברבנאל, ש"ב ב ויאמר אבנר). — וכאי זה צד, במקום כיצד : כ א י זה צד אדם עושה מריבה עם חברו (אלי׳ רבא, ג). ו כ א י ז ה צד מודעה דגט ומתנה (תש׳ גא׳ הרכבי, כ). כ א י ז ה צד מברכין (שם שלז). כ א י ז ה צד ראוי לומר (סדור רע"ג, סד׳ שבתות). — ב) כמו אִין : אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים או [1]) (אֵי קרי) שכר (משלי לא ד). — ולא פשט שמוש זה בספרותנו.

ב. אֵי[2]), — מלת קריאה לתמהון, להתרגשות, ei ! : אֵי[3]) לזאת אסלות לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (ירמיה ה ז). א י חכמה מפוארה בכלי מבוער (תענ׳ ז.). הלכו (היהודים) והפגינו בלילה אמרו א י שמים לא אחיכם אנחנו ולא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות (ר"ה יט.). — ולדבור עם הזולת : ואומרים לו (למי שרוצה לחזור בתשובה אחרי המות) א י שוטה שבעולם אי אתה יודע שהעולם הזה דומה לשבת וכו׳ (מד"ר קהל׳, מעוות). אמר הקב"ה (לטיטוס) א י רשע בן רשע חייך בבריה פחותה מכל מה שבראתי בששת ימי בראשית אני פורע מאותו רשע (שם, ויתרון ארץ). א"ר אבין הלוי ברבי עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר א י ע ל ו ב בנה של עלובה (תנח׳ כוכב ויקח מו). א"ל א י בן עלובה היאך יקהו שניך ו א י א ת ה יודע כי לזכות מוליכך אביך בזו הדרך (מדר׳ ויושע). שלחה לו א י טפש יצא לבך מיינך (מדרש אכא גוריון, ותמאן). מה עשה (סמאל) הלך ואמר לשרה א י שרה לא שמעת מה שנעשה בעולם (פרקי ר"א לג). אמר לו (הקב"ה להעכבר) א י שרץ טמא ! (א"ב של בן סירא, כה). אמר להם (השועל להדגים) א י שוטים אני למלאך המות שחקתי כל שכן אתכם (שם). וכראות פיליפוס את גבורתו (של אלכסנדר) ועצם חכמתו נשא חן בעיניו ויאמר לו א י אלכסנדר טוב אתה בעיני אבל איני מכיר בך אם יצאת מחלצי (תולד׳ אלכס׳ עמוד ד, ה ל׳ ישר׳ לוי). ויצא (נובינר) אל שער מדינת תיניאה נאנח ובוכה עד בוא אלכסנדר ויהי כבואו וישאל לו אלכסנדר א י רבי מה לך (שם עמוד יז). ויוכיחו אותם ויאמרו להם א י עניים למה אתם נושאים הזכרת השם על פיכם (אלדד הדני, א אפשטין ספור ד). א י ים ו א י ירדן (תש׳ דונש על רסע"ג לז). א י אדוננו, א י מושיענו א י מלך וכו׳ א י חרשים ו א י עורים וכו׳ אי בת א י שובבה (שם מ). אי הדור (שם מו). וכשראתה (האשה) מהרה בזריזות ותקרע בגדיה ותצעק לאמר לבעלה א י אדם רע לזנות באת (משלי סנדבאר). אמר לו מטטרון שר הפנים (לר׳ ישמעאל) אשריך ישראל שגילה לכם הקב"ה סוד השם שלא גילה אותו למלאכי השרת שאתם יכולים לבטל את הגזרות בשם המפורש אך א י ישמעאל בני כך שמעתי מאחורי הפרגוד בת קול צווחת ואומרת עשרה מחכמי ישראל מסורין למלכות נטל ר׳ ישמעאל את ראשו של רשב"ג ונתנו על ארכובותיו וכו׳ ואמר א י פה המתגבר בגבורה של תורה וכו׳ איך נקנסה עליך מיתה משונה (מעשה י׳ הרוגי מלכו׳ ביה"מ ילינק ו). שלחו והביאו את האשה ההיא והיא היתה מפונקת מאד וכו׳ ונשאה עיניה למרום ואמרה א י דיין אמת שופט צדק וכו׳ הושיעני (מעשיות ביה"מ ילינק ו). — ולבהמה : כיון שהגיע אצלה החסיד (להפרה שמכר לגוי) אמר לה באזנית א י פרה

---

[1]) פרשו רוב המפרשים לפי הקרי כמו אֵד הקדמים. אך הנוסחה מספקה ויש מקימים הכתיב ומנקדי׳ אֵו, ומפרשי׳ מלשון תאוה.

[2]) מלת קריאה טבעית השתמשו בה הרבה לשונות — [3]) מנחם פרש כמו לא. אך יתר לפי הענין פרש רשי : בתמיה שמא לזאת אסלח לך. ע"כ. ורד"ק : מלת אי לשון קריאה, והוא הפך בערבי יא.

בשהיית ידי היית שוסר[ת] את השש. (מד"ל עש' סדכרות, ביהמ"ד ילינק ה). — ולדבר מפשט: אי לך מזולי עלי אמין אנפת (ע' פרכבים סקד' מתק שפתים). — וללא בעלי חיים: אי מות מה מר אתה לאיש עשיר, שוקט על נכביו (בן זהב, תרגום בן סירא מב).

א"י, ר"ת אינו יהודי ארץ ישראל.

איב, ממנו אָיַב, אוֹיֵב, אֵיבָה.

אָיַב [1]), פ"י, עתיד אֶאֱיַב, צווי אֱיַב, — אָיַב את פלוני, היה לו לאויב, התנהג עמו כעם אויב, jem. befeinden; être ennemi de qqn.; be enemy to: כי אם שמע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר וְאָיַבְתִּי את איביך וצרתי את צרריך (שמות כג כב). ויהי שאול אֹיֵב את דוד כל הימים (ש"א יח כט). — וקרא המשורר: יונה איך תדמי כי אֵיבָתִיךְ (ר"י ב' ככות, קרוב' הרגיל). — ואמר המשורר: אִיֵּב דודים אשר טובם כחדק וישר שבכלם ממסוכה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ו). —ועת' לא יֶאֱיַב (מוס' הסכ', ורשא תרלה). ויאייבך (מצא גי חזיון מרב בנימין, מא).

— נִפע' נֶאֱיַב, יֵאָיֵב: הלבעבור זאת יֵאָיֵב האוהב וחוק המוסר להשיב לשואלו דבר יופר (ש' כלון, אולה"ס ד).

— פִע' אִיֵּב: חיבני וְאִיְּבַנִי [2]) אוי בירת תמוז (סליחו' י"ז תמוז, אמרר בבכי).

***אִיב** [3]), ש"ז, — איב האילן, מקום רוב הענפים של האילן: בקנים ובגפנים (מותר לקטום) מן הפקק ולמעלה ושאר כל האילנות מן איבו [4]) של אילן ולא מן חודו של אילן מן חדש שאינו עושה פירות ולא מן ישן שהוא עושה פירות ממקום שאינו רואה

[1]) באשורית איבו ר"ל אויב.

[2]) כך נקוד בסדור עבוד' ישראל ואעפ"י שאפשר לאמר גם אִיבַנִי בקל, מ"מ אולי באמת רצה הפיטן אִיְּבַנִי כדי לזווגו עם חִיְּבַנִי.

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. — [4]) כך ברשי, וכן בכ"י, וכן ברשי דפוס שונצינו פיזרו ויניציה ובסליואה וקראקא ובנבשתי, וכן בראש' (ד"ס). ובנוסח' באובו, והערוך חובו, וכן בקצת כ"י. והביא נוסחה זו גם רשי בשם הגאונים, ופרש ר"נ מענפין שבצדדין. ורשי פרש מאיבו של אילן מפריו, כלומר מענפין הרכין ודקין, ע"כ, וסבר שהוא מלשון עודנו באֵבו, באִבי הנחל. אבל זה בודאי דחוק, כי הלא עקר כונת כל המאמר הוא לאסור קטימת הנטיעה במקום הפרי. עכ"פ בעצם פרוש מלה זו מסכימים הגאונים והערוך ורשי.

את החמה ולא ממקום שהוא רואה את החמה (כ"ק פא.). — ועי' חגב.

אֵיבָה [1]), ש"נ, רגש האויב לאויבו, Feindschaft; inimitié; enmity: וְאֵיבָה אשית בינך (בין הנחש) ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראש' ג טו). או בְאֵיבָה הכהו (הרוצח) בידו וימת (במד' לה כא). ואם בפתע בלא אֵיבָה הדפו (שם שם כב). שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים באיבה (סנה' ג ה). א"ר ישמעאל ומה אם לעשות שלום בין איש לאשתו אמר המקום שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי מינין שמטילין איבה ותחרות וקנאה בין ישראל לאביהם שבשמים עאכ"ו (תוספתא שבת יג ה). —וסמי' יען היות לך אֵיבַת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב (יחזק' לה ה). — ומ"ר ולא תטור אֵיבוֹת ולא תשאל אובות (ר"ש בן גבירול, אזהרות). —ועי' שנאת השיבים. — ב) יכנוי למלאך הממונה על אחד מפתחי היכלי הגיהנם ולהיכל זה בעצמו: בהיכל זה (היכל הנקרא שאול) יש פתח אחד ועליו ממונה אחד ושמו איבה והוא מעורר מדנים ואיבות בעולם על שמו נקרא ההיכל הזה איבה (ראשי' חכמה יג כח).

ב. ***אִיד** [2]), פ"ע, עבר אָד, עתיד יָאִיד, — עלה אֵד מן, ausdünsten; s'exhaler; exhale: וְהליתה המקבלת לעפוש היא אם אדומה ויהיה חק מה שיאיד ממנה להיות עשני דק ואם דם ויהיה חק מה שיאיד ממנו אד דק ואם לבנה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עב ואם שחורה ויהיה חק מה שיאיד ממנה אד עשני עב אבקיי (קאנון ד, א כ).

אֵיד [3]), ש"ז, כנויים אֵידִי, אֵידְךָ, אֵידוֹ, אֵידְכֶם, — צרה פתאומית, Unglück; adversité; misfortune: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמ' מח טז). לעג לרש חרף עשהו שמח לְאֵיד לא ינקה (משלי יז ה). יקדמני (האויבים) ביום אֵידִי ויהי ה' משען לי (ש"ב כב יט). ובית אחיך אל תבוא ביום אֵידֶךָ (משלי כז י). על כן פתאם יבא אידו פתע ישבר ואין מרפא (שם ו טו). גם אני בְּאֵידְכֶם אשחק אלעג בבא

[1]) מן פעל אָיַב.

[2]) מהשם אֵד עי"ש.

[3]) בערבית אִד a), צרה הבאה על האדם. —

a) [illegible]

פחדכם (שם א כו). לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם (דבר' לב לה). אל תבוא בשער עמי ביום אידם (עובד' א יג).—ואמר המליץ: בשומו את ענן אידו ופידו לבושי וערפל לי חתולה (עמנ' יז). — ומ"ל: ואתם תלמידיו ורעיו וידידיו אשר תבכו אידיו במספד תמרורים (תש' אבן בבת לתלמ' מנחם). — ב) *לפי הכרת קצת, כמו עיד, ובכונת כנוי של זלזול לעידי העכו"ם: לפני אידיהם[1] של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (תוספתא שם א א).

***אִידָן**[2], עִידָן, ש"ז, — א) ע' אֹדֶן. — ב) כעין צמר בין הקלפה והעץ בקצת אילנות, Bast; liber; bast: ולא בפתילת האידן[3] (שבת ב א).

---

[1]) ואמרו בגמ' שם: רב ושמואל חד תני אידיהם וחד תני עידיהם מאן דתני אידיהם לא משתבש דכתיב כי קרוב יום אידם.

[2]) משקל מִיכָל. — [3]) כך בכל נוסחאותינו, וכן בכ"י וכן בר"ח הנדפס בש"ס וילנה. ובכ"י גוף פרוש המשניות של הרמבם בערב' אֻדֻן. ובערוך (ערך עמרנית) הובאה הגרסה עידן, בעין, והביא גרסה זו גם תנחום ירושלמי. והנה כבר קבעתי למלה זו ערך אֹדֶן, ופרשתיה על פי פרושה של גמרה בבלי (שבת כ:) שתרגמה אידן באחוינה, ועפ"י המספר בגמרה שם שרבין ואביי היו מהלכים בדרך וראה רבין ערבות ואמר לו לאביי: זהו אידן שבמשנה. ועין הערה לערך אֹדֶן. אבל הירושלמי (שבת ב ד ג) מפרש אידן עירניתא, והסכימו המפרשים שצ"ל עמרניתא, והוא הליפים כעין צמר שבין הקלפה והעץ. וכן נראה מפרוש הרמב"ם (שבת ב א) וז"ל פתילת האידן כמין צמר המתהוה במין ממיני העץ, ע"כ. וכן תנחום ירושלמי בפרוש: פתילת העידן ויקרא איצ'א באלף אידן והוא צופה תטלע עלי בעץ, אלאעשאב ליינה כאלקטן תעלק פיה אלנאר וקד יפתל מן הד'י אלנבאת ונ'ירה ממא ישבהה מן אלחלאפי ואלקצ'באן וערוק אלאשגאר ואללייף ונחוהא חבאל ויעמל מנהא חצר וינסג מנהא קפף וואני לאלאת'מאר ונחוהא פת'סמא תלך אלחבאל אל מפתולה מן הד'א אלנבאתאת עדנים (כ"י ערך עדן). ובעברית: פתילת העידן ויקרא כמו"כ באלף אידן והוא (ר"ל האידן) צמר יעלה על קצת העשבים כעין צמר גפן, ותאחז בו האור וכבר יפתלו מן אלה הצמחים וכיוצא בהם מן החלף והקנים וגידי האילנות וכדומה חבלים יעשו מהם מחצלאות ויארגו מהם קפות וטנא לפרות וכיוצא בזה, ושם אלה החבלים הפתלים מן אלה הצמחים עדנים. וכן תרגם לו ארן Weidebast. וי"ש אולי ליחד לגוף האילן המשקל הרגוש אֹדֶן או אֻדָּן, ולהעמרנית שתחת הקלפה המשקל אידן.

אַיָּה[1]), ש"נ מ"ר אַיּוֹת. — שם עוף דורס חד הראות, Habicht; autour; hawk: ואת האיה[2]) למינה (ויקר' יא יד). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה (איוב כח ז). — ובמשמעה זו השתמשו בשם איה בספרות החדשה: האיה (דער האביכ'ט) Falco milvus, גדול בשבוי וטורף ודורס ארנבות ושפנים ועופות הקטנים מערכו (ראב' למו' לינדא ו א). — ומ"ל: המחלקה הזאת תכלכל בתוכה את האיות (תוה"ט, העופות).

אַיֵּה[3]), מלת שאלת המקום, כמו אִי אֵי, wo; où; where: וישמש לרוב בנפרד: ויאמרו אליו (המלאכים אל אברהם) איה שרה אשתך (בראש' יח ט). איה האנשים אשר באו אליך (שם יט ה). הנה האש והעצים ואיה השה לעלה (שם כב ז). ויאמר אליו זבל איה איפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). איה נא אלהיהם (תהל קטו ב). — ועם פעל אחריו: איה המעלם מים את רעה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו (ישע' סג יא). — ואחרי השם: נדד הוא (הרשע) ללהם איה (איוב טו כג).

אי"ה, ר"ת אם ירצה השם.

איהא מיהא, השבעה שמשביע החזן את הממונים על הקול: איהא מיהא קיסתא פינסא איסור איסתוור סריאל משביע אני עליכם שתסייעו לי בקולי ואצעק ואתפלל בקול רם ובקול ערב כל היום הזה (ס' תפ' לר' נפתלי טריוש, ג' רגלים, בשם ר' מנחם הדרשן).

---

[1]) יש סוברים על שם קולו. — [2]) רסע"ג ור"י אבן גנאח תרגמו אלצרא, והוא הלילית. הרד"ק הביא: אומרים שהוא נקרא גאזא בלעז, ע"כ, והוא מה שקורין בצרפ' pic ובגרמ' Specht. תרגום השבעים מתרגם בויקרא באופן אחד ובאיוב באופן אחר. לפי השערת החוקרים החדשים הוא העוף הנקרא בערב' יויו a), על שם קולו יא יא והוא אחד ממיני העוף הרשום בפנים, ועל סמך זה השתמשו בו בעל ראש' למוד' ובעל תוה"ט. ולפי שאין הדבר מוכרע, שמוש המחברים האלה קובע משמעת השם הזה בלשוננו.

[3]) מָארך מן אִי ונוספה תנועת יָה לחזק השאלה, או מפני שהברה זו משמשת בלשונות השמיות במשמעת הרמז כמו פֹּה. בערב' אַיְןَ b).

---

a) يُويُو b) أَيْن

אִיּוּךְ[1], ש"ז, מ"ר אִיּוּכִים, — בפלוסופיה, תאור דבר מה באיכות מן האיכויות, Qualification: והתמה מהיות האומרים בתארים מרחיקים ממנו יתעלה הדמוי והאיוך (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). ולא היתה כונתם לאיוך רק לא מצאו מלה מכוונת לציור הדבר (ר"א הקראי, ע"ח עב).

אִיּוּלָה, ש"נ, סמי' אִיּוּלַת, — כח ועֹז: המלאכים וְאִיּוּלַת יכלתם (ר' ברכיה הנקדן, פסק' ט).

אִיּוּם[2], ש"ז, מ"ר אִיּוּמִים, — שה"פ מן אִיֵּם, הפלת אימה על איש: ומאיימין עליהם (על העדים) איום גדול (רמב"ם קדוה"ח). וענין האיום הזה כלו בלשון שהן (העדים) מכירין (שם, הל' שבועות יא יז). דברי הדיינים והאיום שמאיימין עליו (ש"ע ח"מ לה יא). אמר לו (היהודי למרע"ה) דרך גדוף גאיום מי שמך לאיש שר ושופט וכו' (מלמד התלמי' יעקב אנטולי וארא מט ד). וכבר ידעת איום הנביאים בזה באמרו ודמו מידך אדרוש (ר"א הקראי ע"ח קיב).—ומ"ר במש' מורא ופחד: משגית מחרך הללו בְאִיּוּמִים (פיוט אאמיץ, ב סוכות).

אִיּוּם, עי' אִיֵּם.

אֵיזֶה, לז' ולנק' אֵיזוֹ,—מלה להודיע אחד מרבים ולשאלה welcher; lequel; who: היו לפניו מינים הרבה וכו' מברך על איזה מהם שירצה (ברכ' ו ד). שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו (שבת יב ג). רשב"י אומר אין קורין מעות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעות ואיזה זה ת"ח הפורש מן התורה (חגיגה א ז). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין יודע איזה מהם מת ראשון (יבמ' ז ד). איזה המרכב המיוחד (ספרא מלורע, פ' זבים ג). כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו ואיזה זה כלי חרם (ספרי חקת קכו). — וגם בפעול: גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם (ב"מ ג ד). גזל אחד מחמשה ואינו יודע איזה זה אומר אותי גזל וזה אומר אותי גזל (גמ' שם לז).—ועם בכל"ם: באיזה שלחן אמרו (שאסור להעלות בשר בחלב) בשלחן שאוכל עליו (חול' ח א). א"ר יוסי וכי באיזה מדרס נגע זה (כלי' כז ט). באיזה לשון הם מדברים (ספרי דבר' כ). באיזה דרך נלך לעיר (עירובין נג:). — גזל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גזל (יבמ' טו ז). פ"א

[1]) מן המלה אֵיךְ, עי"ש.

[2]) מן אים, עי"ש.

הייתי מהלך בדרך וכו' אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים (אבו' ו ט). בא לו לכתוב את המגילה מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וכו' (סוט' ב ג). אמר ר"ש מצאני ר"י בר' ציידין ואמר לי וכו' מאיזה טעם אמרתי לו לפי שא"א לעבודה בלא שהיטה (תוספתא זבחים א ה). — ובאיזה צד, כאיזה צד, במקום כיצד: באיזה צד סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין ע"ג ספסלים (תוספתא ברכות ד ח). איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה (ספרי ואתחנן לג). רבי יונתן אומר מצינו נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים אלא בו הרי הוא מפר כאיזה צד אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי מטו' קנה). באיזה צד היו עושין (מד"ר במדב' פ"ד). — ולנקבה איזו: ואי זו היא קולנית כל שהיא מדברת בתוך ביתה ושכניה שומעין קולה (כתובות ז ו). רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). א"ר יוסי וכי מי מודיעני איזו היא גדולה ואיזו היא קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה (כלים יז ו). איזו היא מחלוקת שהוא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי (אבו' ה יז). אמר להם (ריב"ז לה' תלמידיו) צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם (שם ב ט).—ופעול: קדש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קדש (יבמות טו ז). הרי עלי מנחה יביא איזו שירצה (מנח' יג א). — היו בודקין אותן (את העדים) בשבע חקירות וכו' באיזו שנה וכו' באיזו שעה (סנהד' ה א). — ועם ל בראשה: רבי שמעון אומר מיבם לאיזו מהן שירצה או חולץ לאיזו מהן שירצה (יבמ' ב ב). יתר מכן אמר ללבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו (גיט' ג א).— ויש שהשתמשו בו במשמעת קצת גם לרבים, אעפ"י שאיננו נכון: שאלו תלמידיו את ריב"ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב (ספרי חקת קכג:). איזו מים כשרים ואיזו פסולים לנטילה (או"ח קס א). — וכמו"כ במלת איזה[1]: נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעין איזה מהן חביבים (ירוש' מגילה ב עד ד). על איזה הוצאות חייב מהתורה (או"ח שמז א). ור' אליה טוען שאם דודו ר' משה הנז' לקח איזה מעות (שו"ת מהרשד"ם חו"מ טו). כי איזה רשימות הן בהכרח

[1]) בארמ' ולימא לן מר איזה מהן (שבת קמה).

לא נכונות (ש"י רפפורט, הקד' תב' ג"א דוד קסל). ו א י ז ה מכתבי מסחר (מ"א גנזבורג, הקד' קרית ספר). מוצא לנחוץ לעשות בו (בהמאמר) א י ז ה השמטות קטנות (יל"ג, אגרות, ב רה). — ובמשמעת יהי מה שיהיה : שמא יחשב ויאמר א י ז ה דבר היה במקומה (ר"י אבן תבון, או"ד לרס"ג א ד). ושהמלך יתן א י ז ה כסף (יוסף הכהן, דה"י למלכי צרפת ועותמן מד). ותלמי המקדוני היה איש חכם ונבון ואוהב לקרא בספרים מ א י ז ה חכמה יהיו ו מ א י ז ה דת ו מ א י ז ה עם יהיו (מעשיות, ביה"מ ילינק יז). והם רעות הבאות לפעמ' על האדם לטוב לו למרק א י ז ו זוהמא או טומאה שבנפשו וכו' וכשהקב"ה מביא יסורין וכו' למרק א י ז ה חטא שצריך כפרה (מרפא לנפש רפאל מגירלי יז :).

***אֵיזֶהוּ**, לו', מרכבת מן אי זה הוא, מלת שאלה : א י ז ה ו פרט הנישר בשעת בצירה (פאה ז ג). א י ז ה ו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר (כלא' ו א). א י ז ה ו שחול שנשמטה ירכו (בכור' ו ז). א י ז ה ו טוב ברע בעלי מומין שקדם הקדשן את מומן (תמיד א ב). א י ז ה ו תם ו א י ז ה ו מועד (ב"ק ב ד). א י ז ה ו דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). א י ז ה ו חכם הלומד מכל אדם וכו' א י ז ה ו גבור הכובש את יצרו וכו' א י ז ה ו עשיר השמח בחלקו (שם ד א). ו א י ז ה ו דבר של עולי בבל (נדר' ה ה). א י ז ה ו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה (עדיו' ד ז). א י ז ה ו דבר שהנשמה בהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח (ברכ' מג :). — ולנקב' אֵיזוֹהִי : א י ז ו ה י[1]) חצר שהיא חיבת במעשרו' ר' ישמעאל אומר חצר הצורית שהכלים נשמרים בתוכה (מעש' ג ה).

***איזו**, עי' איזה, איזוהי, עי' איזהו.

***אִיטָן**[2]), ב"ז, — עשב, אחד ממיני הגמי הגדלים באפר[3]), Lieschgras; laîche; cat's tail : החשיפה ו ה א י ט ן[4]) והגמי וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ה ח).

---

[1]) כך ברוב הנוסח' וכן בגמ' ניד' מז :

[2]) מקור השם לא ידוע. — [3]) ר' שמואל גמע בהאגור ויתר המבארים. והר"ש בובר פרשו כמהים ופטריות מלשון יונית ἴτον ונמשך אחריו ש' קרוים, אך כבר דחה זה החכם ע' לו בהערותיו לספרו של קרוים. — [4]) בספרי הדפ"ם, ובתוספתא צוקרמן אוטן.

אֵיךְ[1]), — מלת שאלה ותמה, באיזה אופן, wie? how? comment? : כי אֵיךְ אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (בראש' מד לד). ותאמר אליו (דלילה אל שמשון) אֵיךְ תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופט' יו יה). ויאמר שמואל (לה') אֵיךְ אלך (למשח את דוד למלך) ושמע שאול והרגני (ש"א יו ב). ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אֵיךְ ידעת כי מת שאול (ש"ב א ה). ויאמר אליו דוד אֵיךְ לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה' (שם שם יד). ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר אֵיךְ אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ"א יב ו). — ועם ו העטוף : אך הנה אשתך הוא וְאֵיךְ אמרת אחתי הוא (בראש' כו ט). הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען וְאֵיךְ נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ח). וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וְאֵיךְ ישמעני פרעה (שמות ו יב). — ובלי שאלה : ותאמר (נעמי לרות) שבי בתי עד אשר תדעין אֵיךְ יפל דבר (רות ג יח). ויבא אחד מהכהנים אשר הגלו משמרון וישב בבית אל ויהי מורה אתם (את השמרונים) אֵיךְ ייראו את ה' (מ"ב יז כח). — ולתמה והשתוממות : אֵיךְ נפלו גברים בתוך המלחמה (ש"ב א כה). ונשאת המשל הזה על מלך בבל ואמרת אֵיךְ שבת נגש (ישעי' יד ד). אֵיךְ נפלת משמים הילל בן שחר (שם שם יב). כי קול נהי נשמע מציון אֵיךְ שדדנו (ירמ' ט יח). אֵיךְ נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ אֵיךְ היתה לשמה בבל בגוים (ירמ' נא מא). ונשאו עליך (על צור) קינה ואמרו לך אֵיךְ אבדת נושבת מימים (יחזק' כו יז). ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת אֵיךְ שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי (משלי ה יא-יב). — ולהתרגשות הנפש : אֵיךְ אתנך אפרים אמגנך ישראל אֵיךְ אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הושע יא ח). — ובחכמת ההגיון, הָאֵיךְ : ודע כי הסוגים העליונים לכל הנמצאות לפי מה שבאר אריסטו יוד מינים, הסוג הראשון העצם, הסוג השני הכמה, הסוג השלישי ה א י ך (כמה"ג להרמבם שער י). כי אלו הם משער ה א י ך ו ה א י ך מצד שהוא א י ך וכו' (רש"ט, מו"נ ב הקד' יא). — ובנוסחאות השטרות יש שתבוא מלת א י ך להתחלת עצם המעשה שעליו נכתב השטר :

---

[1]) לפי דעת חוקרי הלשון מקצר מן אֵיכָה, עי' זה הערך

זכרון עדות שהיה בפנינו ביום פלוני בירח פלוני בשנת פלוני למניינא דרגילנא למימני ביה במתא פלוני דעל מקום פלוני מותבה א י ך פלוני ב"ר פלוני אמר לפנינו הוו עלי עדים (נוסח עתיק כל שטר אירוסין ספר השטרות של הר"י ברצלוני). ביום פלוני בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני וכו' במתא פלונית א י ך פלוני בר פלוני חתן דנא אמ' לה לפלוני' וכו' (שם, שטר כתוב').

אִיֵּךְ [1], פ"י, — במחקר, יחס איכות לדבר, qualifizieren; qualifier; qualify: שדעתם ע"ה לא היתה לְאַיֵּךְ (ר' אהרן הקראי, ע"ח ע ז).

אִיֵּךְ, — נִתנה לו איכות מה: כי הנמנע מציאות איכות אלא ב מ א ו י ך מפני שהאיכות מקרה ו ה מ א ו י ך עצם (א' חסדאי תרג' ס' יסודו' לר"י ישראלי).

— **נִתְאַיֵּךְ**, — א) יחסו לו איכות, qualifiziert werden; être qualifié; be qualified: ואין ענין אמרם לא י ת א י ך אלא שאינו בעל איכות (ר"ש אבן תבון, מו"נ א נב). — ב) קבל איכות מהאיכות, eine Eigenschaft bekommen; prendre une qualité; acquire a quality: אם יהיה כלו (הרות החיוני) מתילד בלב ו י ת א י י ך בשאר המקומות (ר"י אברבנאל, ברכה' א ורות). וכל אחד מאלה המזגים השמנה לא ימלט אם שיהיה בלי חמר והוא שיתחדש בגוף אותו המזג איכות לבדה מבלי ש י ת א י י ך הגוף בה וכו' שיהי' הגוף אמנם נ ת א י י ך באיכות מאיכות אותו המזג (קאנון א א ב א). כי יש לאנשי הודו מזג וכללם יהיו בריאים בו ולאשכנזים מזג אחר יהיו בריאים בו וכו' כי הגוף ההודי כאשר י ת א י י ך במזג האשכנזי יחלה או ימות וכן ענין הגוף האשכנזי כ ש י ת א י י ך במזג ההודי (שם א א ג א). כי האיכות ההיא (של חולה הנכפה) אם נ ת א י י ך בו המות ראוי שתהיה הכפייה דבקה בו (שם ג ה ד). ולו י ת א י י ך הכושי במזג האשכנזי והאשכנזי במזג הכושי יחלה (פרד' רמונ' רמ"ט ו ט יט). ימצא בטבע בעלי חיים מהממית בניצוצי עינם למה ש י ת א י י ך באויר מזג ארסיותו (נוס שלוס, אבר' שלוס ה ד). שהגרמים אינם מ ת א י י כ י ם בדבר מאלה האיכיות (שם ח ו קכו:).

אֵיכָה [2], — א) מלת שאלת באיזה אופן, כמו אֵיךְ, wie, comment; how: אֵיכָה אשא לבדי טרחכם

---

[1]) מן איך, ועי' הערה לערך איכות.

[2]) מורכב מן אי ומן כה.

ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני אֵיכָה אוכל להורישם (שם ז יז). ויאמרו בני ישראל (לבני בנימין) דברו אֵיכָה נהיתה הרעה הזאת (של הפלגש בגבעה — שופט' כ ג). — ולתמה, ולהשתוממות: אֵיכָה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעי' א כא). נדו לו (למואב) כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו אֵיכָה נשבר מטה עז מקל תפארה (ירמ' מח יז). אֵיכָה ישבה בדד העיר (איכה א א). — ב) כמו אֵי, אַיֵּה, הגידה לי שאהבה נפשי אֵיכָה תרעה אֵיכָה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). — ג) *בחשבון, בשברים, המספר התחתון שהוא מורה לכמה חלקי' נחלק הדבר: ולהיות שמנין הנאחז באחדות הוא מוליד הציור בלב מגודל השבר לכן יקרא ציון ההוא א י כ ה (כליל החשבון ג). המספר התחתון מורה על מנין כל החלקים שנתחלק בו האחד השלם ונקרא בשם א י כ ה (יסודי חכמ' השעור ח"ס חשבון הכללי ג).

אֵיכֹה, — כמו אֵיפֹה, אַיֵּה, ויאמר (מלך ארם לעבדיו) לכו וראו אֵיכֹה הוא (אלישע הנביא) ואשלח ואקחהו (מ"ב ו יג).

אֵיכוֹ [1], כמו אֵיכָה, במשמעת אֵיפֹה, (מ"ב ו יג).

*אֵיכוּת [2]), אֵיכ׳- ש"נ, מ"ר אֵיכֻיּוֹת, — מה שעושה דבר כך או כך, Eigenschaft; qualité; quality: כשם שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מהבריאה ומן היצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן א י כ י ו ת ואותות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (נסי כ"ר נח הקראי, לקוטי קדמ' נספח' ג). ותראה פעולתו בו ו ב א י כ ו ת פעולתו והתפעלותו (ראב"ע, ספר הטעמ'). אחר כך יאמרו (הסוברים שהעולם נעשה במקרה) איך היו (החלקים) מקדם וזה הקבוץ העל מה שהם או על זולתו ואם היה ענינם בהפך מה שהם עליו איך חושבים ה א י כ ו ת ההיא (ר"י אבן תבון, תו"ד א).

---

[1]) כך הקרי במקום הכתיב איכה.

[2]) בנוהו המתרגמים מלשון ערבי' עפ"י השם כֵּיפִיָּה a) בלשון זו מן כֵּיף—איך. ובמחזור קרובץ ארג'יל מנקד אֵיכוּת: מהות וכמות וְאֵיכוּת ראשון (שבת ותוס"ש פסח, מערוך כשכח'), וכן קריאת הספרדים.

a) كَيْفِيَّة

ת איכות בכלל היא שם לתכונה אשר בהם יאמר לאישים כלומר הפרטים איך הם נשאים והם אשר בהם יענה שאלת השואל על איש איך היא (ר"ש אבן תבון, באור מלות זרות כמו"נ). והמשל השלישי בתארך האדם באיכות המתפעלת והפעליות באמרך פלוני הכעסן או הקוצף או הפחדן או הרחמן (כוזר, מו"נ א נב). אבל היה זה האור איכות מתפשט[ת] באויר בלתי מושפע[ת] מניצוצות גשם מאיר (ר"י אברבנאל, פרוש' ויהי אור). ואחרי שסדרנו איכות השגותינו לדברים נבאר עכשיו אנה ימצאו הדברים (יוסף צדיק, עולם קטן שער א). הפרק הב' באיכות הולד הליחות (קאנון א א ד). וכן במהות הנכסים אם הם קרקעות או מטלטלים וכן באיכותם ר"ל אם נפלו לו בירושה (ר"י בר ששת, תש' תסח). לא נודע לך אופן השטר ואיכותו אלא נאמר לך בסתם שיש לו שטר מתנה (הר"י קולון תש' קסא). עוד הבדל אחר בין ספר משלי לספר הזה בענין איכות המליצות (בן זאב, הקד' בן סירא). — ומ"ר: בכל צורה מהן נמשכו אחריה שתי איכיות (ר"ש אבן תבון מו"נ ב יט). בהיותינו משיגים מציאותם (של היסודות הפשוטים) ומספרם ואיכיותיהם המיוחד' הנה לא ידענו צורותיהם העצמיות אשר מהם ימשכו אותם האיכיות (ר"י אברבנאל, פרוש מ"א ג). וזה שהגשמים אמנם יפעלו קצתם בקצתם ויתפעלו קצתם מקצתם באיכויותיהם לא בצורותיהם העצמיות (רלב"ג, מלחמות, מאמר ה, ג ב). אין ראוי לדמות לו (לאל) דמויים שהם איכיות שבב"א (ר"מ קורדוירו, אילימה כ ב). והאויר והדם מתדמים בשתי איכיותיהם (רד"ק יחזק' יד יח). ואלה הכחות הטבעיים הארבעה יעבדום איכיותיהם הד' הראשונים ר"ל החום והקור והלחות והיובש (קאנון א א ו ג). — ומצוי הדבור קטן הכמות ורב האיכות (הקד' תזות קצה, ר"י ערמאה). — ובחכמת החשבון כמו איכה, המספר התחתון בשברים (ספר' עוכר לסוחר, ה). ומ"ר, איכותים (שם ו).

***אֵיכוּתִי**, ת"ז, נק' ־תית, מ"ר ־תים ־תיות, של איכות, ואחרי המשך התנועות האיכותיות (דרך אמונה אבר ביכאגו ב, יס ע"ק ג).

אֵיכָכָה[1], — מלת שאלה כמו אי, איכה, ביתר נחץ, wie ; comment ; how : פשטתי את כתנתי איככה[2] אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). כי איככה[1]) אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת' ח ו).

***אֵיכַן**, כמו *היכן: בבגד אין לי אלא בגד שיש לו לאיכן שיפשה בגד שאין לו לאיכן שיפשה מניין ת"ל והבגד (ספרא תזריע פ' נגעים פ' יג). — ובפרט מצוי בתלמוד ירוש': עד איכן הוא אומר בש"א עד אם הבנים שמחה ובה"א עד חלמיש למעיינו מים (כמשנה ירוש' פסחים י ה). איכן יצאת בת קול (ירוש' ברכ' א ג ב). איכן הוא מצוי (שם ה ח ד). מאיכן למדו תפלות (שם ד ז.). לאיכן מצילים אותן (שם שבת יו טו ג). איכן היא טובתו של זה איכן היא אריכות ימיו של זה (שם חגיגה כ עז:). מצורע אין לו איכן להגן זב יש לו איכן להגן בכל ירושלם (שם פסח ז לה:). עד איכן היו קיימות (מד"ר, שה"ש יפה את). אמר (יוסף לבנו מנשה) ראה לאיכן הם (השבטים) הולכים (תנח' בוכר מקץ יו). ומאיכן נלמוד שהרי הלכה כרבי (הלכ' פסוק' 47).

איכפת, עי' אכפת.

אַיָּל[2]), ש"ז, מ"ר אֵילִים, לנק' אַיָּלָה וְאַיֶּלֶת, מ"ר אַיָּלוֹת. — סמי' אילות. שם חיה ארוכת הרגלים קלת המרוץ, בעלת קרנים מסתעפות, Hirsch; cerf; stag: איל וצבי ויחמור (דבר' יד ה). אז (בצאת ישראל מבבל) ידלג כאיל פסח (ישעי' לה ו). עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר (שה"ש ב יז). היו שריה (של ירושלים) כאילים לא מצאו מרעה (איכ' א ו). — ולנק': נפתלי אילה שלחה (ברא' מט כא). — ואילת עי' במקומו. — ומ"ר: משוה רגלי כאילות (תהל' יח לד). — וסמי': השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או

---

[1]) מרכב מן אי ומן ככה — [2]) הנגינה כראוי על ככה. — [1]) הנגינה מלרע, עפ"י המסרה, ולא מצאו החכמים פתרון לזה, ואין לאמר שהסבה לזה היא האות א של אוכל הבאה אחריה, כי גם באיככה אלבשנה באת א אחריה. רק גם בערבית בפרט ההמונית ימצאו במלות קריאה מלרע: יא פטמה! וכן יחברו הערבים בדבור ההמוני בנגינה אחת מלות אחדות בקריאה, כמו: יא-מחמד-אפנדי! (כפיטא, דל"ע של מליב, דף כא).

[2]) בער' איל ואיל a), שם להזכר של חית זו. ואין לעמד על מקור המלה.

a) أَيِّل إِيَّل

באילות השדה (שה"ש ב ז).— וכנוי לאשה יפה: אורבי מחולות אוהבי כלולות הושקי יעלות נושקי אילות (כתיב' עולם יד יח יז).

*ארזיל, עפר.

יחמור, ממיני הצבי.

*כוי, מין צבי.

ערג. יאמר על קול צעקת האיל. — עפר הקטן של האילה. — *ערזיל, כמו ארזיל.

*פצל, קרני האיל מפצילות, מסתעפות כמו ענפי האילן. — *פצול, כל אחד מסעיפי הקרנים.

*צהל, צהלה, קול צעקת האיל.

איל[1], ש"ז, כמי' איל, מ"ר אילים אלים, סמי' אילי, — א) היכר בכבשים, כשהוא יותר מבן שנה, Widder; bélier; ram: איל תמים מן הצאן (ויקרא ה יח). איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה (במדבר ז טו). ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות וכו' ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה (דניאל ח ג-ד). ואת איל המלאים תקח (ויקרא כט לא).—ומ"ר: ועורת אילים מאדמים (שמות כה ה). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן (תהל קיד ג-ד).—וסמי': זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). — ואילי נביות, מפורסמים בטובם: כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי (ישע' ס ז). — ומשל לקרבן מובחר, לכפרה: ת"ר כל אלו (הסכומים לבושת) שאמרו דמי בושתו אבל צערו אפילו הביא כל א י ל י נ ב י ו ת שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו (ב"ק צב.). — ב) ראש, מנהיג, חשוב[2] Adeliger, Führer, Haupt; noble, chef; head, leader: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד (שמות טו טו). ויקח (מלך בבל) מזרע המלוכה (של יהודה) ויכרת אתו ברית ויבא אתו באלה ואת אילי הארץ לקח (יחזק' יז יג). — ג) במלאכת הבנין, כעין עמוד בולט מהכתל, וכן מלבן בולט סביב להפתח[3], להחלונות, Wandpfeiler, vorspringendes Gesims; colonne en saiilie, chambraule; jamb: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית (מ"א ו לא). וחלונות סביב סביב לפנימה ואל איל תמרים (יחזק' מ יו). וימד איל הפתח שתים אמות (שם מא ג). ועמדים אל האילים אחד מפה ואחד מפה (שם מ מט). — ד) *כלי מלחמה, קורה ארוכ' לנגח החומה, Sturmbock; bélier; battering ram: ויהי אורך ה א י ל ההוא ל' אמה (יוסיפון פז). ויערך (טיטוס) ארבעה א י ל י ברזל לנגח בהם את החומה (שם). כלם היו א י ל י עגלות ולכלם ראש עגול ואטום וצואר עב (שם). כמו שעושין א י ל י הברזל לנגח החומה (רד"ק שרשים ערך כר). וזה מעשה א י ל הברזל וכו' יקחו ראשונה קורה גדולה ועבה וישימו בראשה כובע גדול וחזק בתבנית איל (מעשיות, ביה"מ ילינק א). חן אשה בנחת קולה והומיה כמחי קבל וכאילי ברזל במלחמה (בן זאב, תרגום בן סירא כו). — ועי' כבש. — ואילי נחשת, במשמ' מקלעים (יוסף הכהן, דברי הימים למלכי צרפת ועותמן). — ה) *כלי בצורת איל בהספינות: היה מנהג הספנים לעשות כמין א י ל[1] של עץ וממלאין אותו ממון (ערוך ערך איל א). בכל ספינה היו עושין דמות איל מעץ לנחש ולסימן שתהא הספינה קלה בהליכתה

---

[1]) באשורית איל. בער' איל a) זכר היעלים וכדומה. — [2]) עי' אול, והערה שם. — [3]) לא גזרת המלה ולא מקומו בכתוב ולא פרוש מסור אינם נותנים בית אחיזה לגדר בברור מהותו של הקשוט הבניני הזה. המפרשים הקדמונים פליגים; אינקלוס תרגם אלהי ואיליא. וכן אמות הספים וזעו אילות ספיא, ויש לחשב כי בזמנו היתה מלה זו עוד ידועה; מנחם בן סרוק פרש: מפתח עגול בבנין. ר"י בן גנאח סובר כמו תרגום שאילים הם כמו אמות הספים. רש"י מפרש: אילי הפתח הם המזוזות. רד"ק, רלב"ג ואברבנל פרשו להפך איל הסף העליון שעל המזוזות. ורוב האחרונים הסכימו שהוא הבליטה כעין עטרה סביב הפתחים והחלונות. — [1]) בארמית: מן שית מילי איעתר רבי עקיבא מן כלבא שבוע מן א י ל א דספינתא דכל ספינתא עבדין ליה מן עינא זמנא חדא אנשיוה על כיף ימא אתא הוא אשכחיה (נדר' נ.). — מן ששה דברים נתעשר רבי עקיבה מן כלבא שבוע, מן איל הספינה, שכל ספינה עושים אותו (את האיל) מן ע י ן פעם אחת שכחוהו על שפת הים ויבא הוא וימצאהו), ופרשו הערוך רשי ור"נ וכו' כי היו עושים צורת איל וממלאים אותו דינרי זהב, וזהו מה שמצא ר"ע. אך לפי"ז קשה למה ספר ממה היו עושין את האיל? והגרסה שהביא רש"י מ י ן. ע נ א, שר"ל מין צאן, היא דחוקה מאד מפני שענא צאן הוא שם הקבוץ ואי אפשר לאמר עשה מין צ א ן, ומדוע לא נאמר מין כבש, כיון שהכל

---

a) أيّل

כ א י ל והיו ממלאין אותו דינרי זהב (ר"ג נדרים ג.). — ־איל בעל קרנים, כנוי למי שאשתו זונה תחתיו : Hahnrei ; cornard ; cuckold : פלונית ישאלו עליה איה הקדשה היא בעינים ובעלה הוא האיל[1] אשר ראית בעל הקרנים (עמנואל, מחב' ה).

איל[2], ש"ז מ"ר אילים,—אילן, עץ, Baum ; arbre ; tree : עד איל[3] פארן אשר על המדבר (בראש' יד ו). כי יבשו[4] מאילים[5] אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). וקרא להם (לאבלי ציון) אילי הצדק מטע ה' להתפאר (שם סא ג).

איל[6], ש"ז, מ"ר ־אילים.—כח ועז, Kraft; force; might: כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל[7] (תהל' פח ד-ה).— ופשט השמוש הזה בספרותנו : לך הצור לך נאוה תהלה ואתה אל ומידך אילים (ר"ש הנגיד, כלי תעב). כגבור אין איל וכאורח נס ובורח ומר צורח (ביל פיתול יוס ז). אבל אחרי אשר למצא חפץ להשיג

נקרא איל, וגם הגרסה שהיתה אולי לפני הערוך עבדין להמין אילא, כמו"כ דחנקה, כי עכ"פ קשה, שהעיקר שהיו ממלאים את האיל דינרי זהב חסר מן הספר, ל ו י פרש חוטם הספינא. וקוהוט גזר מלשון פרסית ויונית, אך כלם אינם נמלטים מהדחק. — 1) לפי לשון איטלקית beco cornoudo, ר"ל תיש בעל קרנים.

2) משקל איד, חיק, ריח, ואין לעמד על מקור מלה זו, ועי' הערה לערך אילן. — 3) תרגום מישר. מנחם בן סרוק : מפתח עגול בבנין. ריב"ג ג ש ר ויתכן להיות כמו שאמר התרגום מ י ש ר.— 4) תרגום ובשלשה כתבי יד : תבושו. — 5) תרגום, מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, ורד"ק : אילנות. ורש"י פרש שהוא מין אילן מיוחד ולעז אול"מא.

6) ממשקל זה ממש לא נמצא בתנ"ך אלא עוד שם אחד והוא אסר. ויש בחטף פתח אנך. ורבים ע"מ פיל : יקר, כפר, שרד. ואין למלה זו אחות בשאר לשונות השמיות, זולתי אולי בסורית אילא במשמעת עזר, אך לא באשורית. ובערבית בין המלים הרבים שיש בה למושג הכח אין אף אחת שהדמה קצת לאיל, גם קצת תמוה במושג יסודי קדמון כזה. ולכן יש חשדים מלה זו שהיא אחת מאותן המלות בלשוננו שנוצרו בטעות. אך אין בודקין ביחס המלים שבתנ"ך, ואיל נולדה במערכה טובה וחבה מיוחדה נודעה לה מהפיטנים והסופרים יתר מלמלים אחרות שאין שום פקפוק ביחוסן השמי. — 7) תרגום חילא. מנחם בן סרוק : כגבר אין איל וכו' ענין כח ומעוז הוא. וכן ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע ורד"ק וכו', וכן החדשים.

איל ולהוסיף עילוי ותלוי ראש לא חמלת (ר' ידעיה בדרשי, בחי"ע טז). ראשית גבורה איל ותוכה גבורת ואחריתה תלאה (תכף כ סו יד). — ועי' אילות. — וגזרו מזה הפעל ־איל, ־איל שלקמן.

־איל, פ"ע, עתיד תאיל, — היה חזק, stark sein, être fort ; be strong : מה א י ל ו[1] פלאי נסיך (ר"א קליר, ב פסח). בכל מעשיך היה מהיר והלי לא יקרב אליך יגע בחפצך אז תאיל (בן זאב, בן סירא לא ל).

־איל, פ"י,—איל אותו, נתן לו כח ועצמה kräftigen; rendre fort ; make strong : הסבית שועה מאמולת שבעה ואז אל שעה ואיל ישועת (הקליר, פורים, תמימים). רגיל מהר עוד לאילי (סות, פ' פרה). אילני ואמצני מרפיון וחיל (פיוט, יראתי בפלותי). צור יאזרהו ובעזו י א י י ל ה ו וחן וחסד ימצאהו (ר' בלמס ראש ישיבה, בנת אבלה, JQR 1092). בצר לי קראתיו ולא נטשי אילי וחילי ולא בזה לחשי (מבח ברכי קלונימוס, לט חכתה נפשי, אחרון פסח). והואיל שהקב"ה א י י ל את האדם (ר' ברכיה הנקדן, פסקה כב).

— פע'־איל : הוספתי על אמונתי הזוק ותקנתי מחשבותי בעוצם אמוץ והאמנתי בשכל מאיל כי עורי הנפש וגנאיה וכו' (ר' ברכיה הנקדן, פסקה לח).

***איל**[2], ש"ז, מ"ר אילים, — תולעת הענבים, Wurm der Weintraube ; ver qui pique le raisin ; grape-worm : נהוג אצל המדברים עברית בא"י.

אילה, עי' איל.

אילו, עי' אלו.

אילולי, עי' אלולא.

***אילונית**[3], ש"נ, מ"ר אילוניות, אשה עקרת מטבעה ודמות גבר לה במקצת, קולה עבה, אבריה גסים[4] וכדומה, unfruchtbare und männliche Frau ; femme stérile et hommasse ;

---

1) במחזורים נקוד אילו, אך זה בודאי שבוש, כי אין ע ב ר כזה בקל. והפעל מהפעל ההו משמש אצל הקליר יוצא.

2) בארמ' : א"ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ו א י ל א דעינבי ופה דתאיני והה דרימוני כולהו סכנתא (שבת ל. — מקק של ספרים ותכך של משי ו א י ל של ענבים ופה של תאנים והה של רמונים כלם סכנה).

3) נגזר מן איל, בתנ"ך לא נמצא משקל פ ע ל ו נ י ת — 4) בגמרא כתובות יא. פרש רב נחמן :

sterile and manlike woman: כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים ר' יהודה אומר אע"פ שיש לו אשה ובנים לא ישא אילונית (יבמות ו ה). ובן אילונית לא חולצת ולא מתיבמת (שם ח ה). בת עשרים שנה שלא הביאה שתי שערות תביא ראיה שהיא בת עשרים שנה והיא איילונית (נדה ה ט). בוגרת ואיילונית כתובתן מאתים (תוספת' כתו' א ג). פרט לאיילונית שאינה ראויה לזרע (שם סוטה ה ז). ואיזו היא אילונית כל שהיא בת עשרים ולא הביאה ב' שערות ואפילו הביאה לאחר מכאן הרי היא באילונית לכל דבריה ואלו הן סימניה כל שאין לה דדים ומתקשה בשעת תשמיש רשב"ג אומר כל שאין לה שיפולי מעים כנשים רשב"א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (גמ' יבמ' פ:). לאחר שנשאת נמצאת יבמתו אילונית (הל"ג רמד). עקרה מחמת מזל שכבר נישאת לשלשת בני אדם ולא ילדה להן והוחזקה עקרה איילונית ממעי אמה ויש לה סימנין שאין לה שערות ולא דדין (רשי עירו' מז.). —ומ"כ: וכולן (הנשים שנזכרו שם) אם מתו או מיאנו או נתגרשו או נמצאו אילוניות צרותיהן מותרות (יבמ' א א). — ועי' עקרה.

*אִילוֹנִית[1]), ש"נ, —מין נחש: האילונית והוא נחש נקרא דורישוש זה מעוט באילנות (קאנון ד ו ג מב).

אֱיָלוּת[2]), ש"נ, — כח ועצמה ומחסה, Macht Stärke force, puissance; might: ואתה ה' אל תרחק אֱיָלוּתִי[3]) לעזרתי חושה (תהל' כב כ). — והשתמשו הסופרים במלה זו הרבה: אֱיָלוּתִי, קחה נפשי למען נשא יגון אשר כזה לא יכולה (ר"ש הנגיד, ומי יתן ויעלני). רפא נא את שברם ונחם אבלותם כי אתה סברם ואתה אֱיָלוּתָם (ר"ש בן גבירול, שמרון קול תתן). וסר לבי וכשל מאד כחי וכלתה אילותי (הוא, שירי שלמה דוקס לד). ראה נא שועתם שעה נא תפלתם בפעם ראשנה היה נא אֱיָלוּתָם (הושענו' יום א). טובך על אילותי יחלתי בגלותי (סדו' רב עמרם סלי' כ). שקרא אברהם והודיע לבריו' סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכלם (רמב"ן, ברא' כא לג). משלו בנו עבדים ואנחנו בגלות הושיע ה' כי בך אֱיָלוּת (שלמס, גאולה שבת ב אחר פסח). אשר שמך אילותה בעניה ובדלותה ואל תפן לסכלותה והקם את שפלותה נדהמה בגלותה וסוערת כאניה (סלית' מנה' אויגניון אשמור' ליל ב, נלר רוב). שהם (השמים) מספרים הכח והאילות שלו (ר"א ספרא, ע"א לב). — וכח האדם: על כן תברך כראוי לך כפי קדשך כבודך וגדלך ומפי הכל בכל אֱיָלוּתָם כפי מדע אשר אתה חננתם (שיר היחוד יום א). ואף אם ראה כי יש אתו און ויכולת אילות וממשלת לגזור על כל תפוצות הגולה (ר"י בר ששת, תש' רעא). מה לי יקרת בני אז שרת על אולים וֶאֱיָלוּתוֹ (אד"מ, שיר אב לבן). —וכח של לא בע"ח: הקל מחבירו (מארבעה היסודות) קשה מחבירו וכל הדק מחבירו איילותו קשה מאיילות חבירו (ר"י אבן תבון, פאוה"ד לרסע"ג ב).

*אֵילֵךְ[1]), אֵילֵךְ, — מלת תה"פ תרמז להמקום והזמן. — א) הזמן הבא אחר רגע המדבר: רבי יהושע אומר (גומר את קריאת שמע) עד

איילונית דוכרנית דלא ילדה. ובעל ערוך השלם דהה פרוש זה ויאמר כי יש בו ריח דרוש, וגזר איילונית מן אילן, לאמר דומה למכת עץ! אך לפי זה היו צריכים לקרא את האילונית עֲצָנִית, כי אי אפשר בלל לאמר מכת אילן. — והנה אַיִל היה בעצם וראשונה שם לכל זכר, ואח"כ התיחד בעברית לזכר מן הצאן, ובערבית לזכר מן היעלים, ולכן היה דבר טבעי לגזור ממנו איילונית. וכן בערבית פַּחְל a) סתם זכר, ופַחְלָה b) אשה גסה.

[1]) מן אילן, ע"ש שהוא נתלה תמיד באילן.

[2]) מן אֱיָל, עי"ש. — ואין את לשקל זה בתנ"ך, זולתי פְּעֻיּוּת, פְּתַיּוּת, ועי' לקמן, — [3]) גרץ (כפרו' לתהל') גזר על מלת זו כי אינה כלל מלת (Unwort) וינסח אֱיָלִי. אך סופרי כל הדורות השתמשו בה בחבה רבה.

a) فَحْل b) فَحْلَة

[1]) בארמ' (ת"י במד' כא ז). והעיר נֶלד' (במלון להמכילתא, מ' אוירבך), כי מלה זו בודאי מקורה מארמית כי הסוף הרומז להעומד כרחוק זר להלשון העברית. והביא דלמן בדל"א שלו דמיון למלה זו בארמית הֲלְכָא: לא תקרב הֲלְכָא (ת"א שמות ג ה). הלכא והלכא (ת"י במד' כא לו), שאין ספק בדבר שיש בה המלה כָּא שרומזת המקום ונשתנה הלכא בהילכא, ונתקצר להילך, ומזה אילך, והוא מצוי בין שתי הלשונות הללו.

שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה (ברכ' א ב). לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי המלחמה ואילך יש בו סיקריקון (גיט' ה ו). ר"י אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכות יון ק"פ מלכות בית חשמונאי ק"ג מלכות הורדוס ק"ג מכאן ואילך צא וחשוב לחרבן הבית (סעו"ר ל). מן הדבור ואילך (ספרי מצורע, נגעים א). לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך אפעה (מכי' בשלח, מס' דשירתא ח). דברי בפיו (של הנביא) אני נותן אבל איני מדבר עמו פנים בפנים מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש נותנת בפי הנביאים (ספרי שופט' קעו). ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך (ב"ב כא.). המפקיר את שדהו כל ג' ימים יכול לחזור בו מכאן ואילך אין יכול לחזור בו (נדר' מג:). אמר לו (אברהם לבנו יצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדרש ויושע ג). צריך אתה להזהר מכן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה (גנזי מצרים, הל' ס"ת יד). או שאמר לו האומן (לבעה"ב) גמרתיו ולא באו הבעלים ולקחו הכלי משם ואילך הרי האומן שומר חנם (לקוט הל' אומנים שו א). מאז ואילך (הרבה פעמים בספר יסוד עולם). — ב) להמקום, רומז התנועה שאליו, כמו הֵנָּה, שמה, dort; là; there: כל הנוגע בשרו של משח לחה פורחת אילך ואילך (ספרי וזאת הברכה). נפש שנפרצה משתי רוחותיה אילך ואילך (עירובין נה:). ושני קנים יוצאים ממנו (מחלק החֵלֶק של המנורה) אחד אילך ואחד אילך (מנח' כח:). שלשים יום כדת איום כסות שאולה מעכבת לעת הלך כן ואילך הלא ציצת חיבת (הלכה לפ' בלח). אם בורחין המים אילך ואילך (והזהיר ויקר' מג).

אילָם עי' אֵלָם.

***אִילָן**[1], ש"ז, מ"ר אִילָנִים אִילָנוֹת, — צמח יצמח מן האדמה, בעל גזע חזק, עצי, מתקים שנים רבות וענפים רבים מסתעפים ממנו, Baum; arbre; tree: ר"ש אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו (אבו' ג ז). הוא (רבי אלעזר בן עזריה) היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו' אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות אין מזיזין אותו ממקומו (שם שם יז). משל למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך (תעני' ה:). — — אילן מאכל, שעושה פרי, ואילן סרק, שאינו עושה פרי: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל (שביע' א ג). וככנוי: הרי אומר לו הלוקח (להמוכר) עקור אילנך (רמב"ם מכירה ה ח). — ומ"ר: איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה (שביע' א ב). יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידים אילנות שמוציאין פרות בכל יום (שבת ל:). אילנות וקצצות (ירוש' כתוב' לב:). — ובסמי': הנוטע המשה אילני מאכל (סוטה ח ב). אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך אמרו להם אין אנו צריכים פירותינו מעידין עלינו אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלואי נשמיע קולנו ונראה (מד"ר בראש' טז). — ומשל: אם בקשת ליחנק היתלה באילן גדול (פסח' קיב.). — והשתמשו בדבור זה במשמעת סמך על אדם גדול: וגם יש לי להתלות בהרבה אילנות גדולות אנשים שהיו לפני אשר קטנם עבה ממתני (ר' אליהו בחור, הקד' מסורת המסורת). — ובצרוף עם שמות אחרים: °אִילָן אֲבַטִּיחַ: הוא העץ יפה ענף וגבה קומה הנקרא באאבאב או אילן אבטיחים (ס' בלאך, ש"ע אפריקה). — בּוּרִית: אילן בורית בתוך הפירות הגדולים עליו ימצא מוח שמן ישתמשו בו לכביסת משי (שם הודו). — דונג: אילן דונג הזלזלים בּמזמרו' יכרעו ויצקו עליהם מי אפר רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ (שם). — °הֶחָלָב: אילן החלב מראה עליו כמראה הלפידים ופריו שמן כגודל הלוזים מסוגר בתוך קלפה מוחו ינהל בתוך שמן פשוט ומהם יעשו נרות (שם תיגא).

---

[1]) בארמ', וכמו אֵיל בעברית עי' הערה לזה הערך. ולא נתברר היטב מקורה. רוב החוקרים סברים כי נגזר מהשם איל במשמעת חזק וכח, ויש סוברים שנקרא כך על שם שהוא גבוה ונראה למרחוק. אך כל זה לא מחוור.

— אילן הַחַטָּאָה (כס הודו). — הַטִּיט: אילן הטיט ממנו יוצא משקה זב ונגר כמראה החלב והאומנים ישתמשו בו להצהיב הכלים (כס תינא). — — ילחם הקופים (כס ארץ כוב).

א) שמות ופעלים כללים.

אֵב, לַח האילן ורטיבותו. — *אִבֵּק, פִּזֵּר עליו אבק. — אֲגָם, חרש של קנים וקוצים. — אֶזְרָח, אילן יליד המקום שהוא נטוע שם. — *אוב, *איב, *חוב, אמצע מקום הענפים. — *אִידָן, כמו עטרנית, — אָמִיר, ראש האילן. — *אִצְוָה, סיב הנכרך סביב הדקל. — *אַרְזָל, כעין עריסה בין ענפי האילן לנטר השדה. — *אַרְנָס, כעין חוט ארוך יגדל ויכרך סביב לקצת אילנות, למשל הגפן. — אֲשֵׁרָה, אילן מְקֻדָּש לעשתרת.

בַּד, חטר דק, שבט שיוצא מהאילן: בַּד של הדס. — *בְּדִירָה, חפירה שעושים סביב עקרי האילנות. — בַּיִת, *כעין סרג וכדומה סביב האילן. — *בֻּסְתָּן גן יפה אצל הבית. — ברך, *הִבְרִיךְ, כפף הנטיעה ושם הקצה באדמה למען תצמח משם. — *בְּרֵכָה, אילן העשה בְּרֵכָה אחת או שתי ברכות. *אִכָּר נותן פרי פעם בשנה או שתים. — בְּתוּלָה, בְּתוּלַת שִׁקְמָה, וכדומה, אילן שלא נקצצו ענפיו.

*גֶּדֶה, *גָּדוּד, *גָּרוּד, אילן בלי ענפים ועלים. —*גְּדֵרִית, קנים הרבה מחברים בעקר אחד ומפרדים למעלה. — *גּוּזוֹת, נצרים הפרים משרשי האילנות. — *גָּזַם, את הענפים. — גֶּזַע, חלק האילן מרגליו ועד ענפיו הראשונים. — *גֶּדֶם, שארית אילן שנגדם. — *גַּמֵּז, עי' במקומו — *גַּמְזִית כמו נצן, — גַּן, מקום נטוע אילני פרי או אילני סרק. — *גִּנָּה, גן קטן. — ∞גֹּפֶר, פוז גפרית על האילן. —*גַּרְגַּר גַּרְגְּרִים, פרי דק, עגל, של בקצת אילנות: הענב הוא גרגר. — *גְּרוּפִית ענף לנטוע להרכבה, בפרט של זית. — *גֶּרֶה, כמו גדרית.

דָּלִית, זמורה ארוכה.

הֲמָם הֲמָסִים, ענפים יבשים לבער אש.

*זֹהַם, משׁח האילן בזהמה להמית את התולעים, להגן על המכה.—זַלְזַל, זְמוֹרָה, וכו׳ עי׳ גפן במקומו. —זָמִיר, זָמַר את הגפן וכו׳. — זָנָב, אילנות יוצאים חוץ משורה הנטועה. — *זִנֵּב, כרת קצה הענפים. —*זֶרֶה, זְרָדִים, ענפים רכים, מקצצים למאכל בהמה. — *זֵרָה, קצץ את הורדים.

חוּשׁ, חושים של קנים, — *חֲזָזִית על האילן, —חֹטֶר, ענף היוצא מגזע האילן.—*הִיִשָּׁה, חושת קנים. — *חֲלַלְחַל, מְחַלְחַל, שיש לו לב, מח להעץ. — *חֲלִיפָה, מה שיצמח שנית מהגזע אחרי אשר נגזם האילן, — ∞חֲמָמָה, מקום חם לגדול אילנות מאקלים יותר חם.—*חֲרָיוֹת, ענפים יבשים של תמרים להסקה וכדומה. — חֹרֶשׁ, חֻרְשָׁה, יער לא גדול. — *חֲשִׁיפָה, *שִׁיפָה, עין תמר.

*טָעוּן, אילן טעון, מלא פרי. — *טָעַן, את האילן באבנים שיכחש, וכדומה. — טָרָף, עלה ירוק כלו.

*יָהוּר, ענף יוצא מגזע האילן, ובפרט בתאנה ובזית. — יוֹנֵק, ענף רך, אשר צמח עתה.—*יַלְדָּה וּזְקֵנָה. — יֶלֶד, ילכו יונקותיו. — יַעַר, מקום הרבת אילנות. — יִעֵר, נטע יער.

*כַּנָּן, הנטיעה, תלה עליה אבן וכדו׳ שתגדל בישר. — *כָּסַח, כרת את הענפים היבשים, הרעים.—כִּפָּה, סַנְסַן, וכו׳ עין תמר במקומו. — כְּפָיִם, קשר מסמר בעץ. — *כֹּרָה, גוף האילן שממנו מסתעפים הענפים. — *כּוֹהֶשׁ, שער כתש, ענפים ארוכים.

לֵב, *הרך, הטוח שבעץ האילן. — *לִבְלֵב, התחיל (האילן) להוציא עלים ופרח (אחרי הגשמים), אילנות מְלַבְלְבִים, יער מְלַבְלֵב. — *לוּלָב, ענף ירוק ורך מאד, שראוי לאכילה: לולבי אלה, לולבי גפנים, לולבי תמרים. — לַחַ, כמו אֵב.

מוֹחַ, *הלב, הרך שבאילן. — מַצֶּבֶת, גוף האילן אחרי שנשרו עליו וענפיו.—*מַרְבִּית, *מַרְבִּית, מַרְבִּיּוֹת (מַרְבִּיּוֹת) ענף כרות. — ∞מִשְׁתָּלָה, מקום ישתלו שם נטעים רכים הרבה, לשתלם אחרי כן במקומם.

*נֶגֶב, ענף שיצא מהאילן במשך שנה או מעט יותר. — *נוֹף, כל ענפי האילן היוצאים מהכורת׳ — נְטִישָׁה, ענף שרוע. — נֶטַע, שם באדמה למען יגדל. —נֶטַע, נְטִיעוֹת — *נִיא, נשימת האילן, האדים הנודפים ממנו ומתפשטים באויר.—*נֵץ, נִצָּה, הפרח שהאילן מפריח, — הֵנֵץ, עשה נצה. — נֵצֶר, ענף ירק יוצא מהגזע, מהשרש. — *נְצִיר נְצִירִים. — נִקֵּף, גדע את האילן בגרזן.

סֹבֶךְ, סְבָךְ, סֻבֵּךְ, עצים הרבה צפופים ומסבכים במקום אחד. — *סַדָּן, הגזע. — *סִיב, כעין חוטים על קלפת העצים, יעשו ממנו חבלים וכדומה. — סֵעֵף, כרת את הַסְעִפּוֹת, הן הענפים העליונים

באילן.— *סרק, אילני סרק, שאינם נושאים פרי.

*עבף, כמו עבות. — עבות, אילן שענפיו ועליו מרבים. — *עוגית, כמו בדיד. — עטרה, *שמקיפין את הנטיעות בילדותן. — *עין, כעין כפתור שמשם יוצאים הענפים. — עלה, כעין דף קטן, דק, הנולד על האילנות ושאר הצמחים. — עלה, *נתאחה אחר שנפשח. — *עירגית, *עמרנית, כמין צמר באילנות בין הקלפה והעץ. — ענף, מה שיוצא ומסתעף מכרת האילן. — עפי, עפאים, ענפים. — *עקר, השרש. — *עשן את האילן, מפני התולעים וכדומה.

פארה, פארות, הענפים, ובפרט הענפים התחתונים. — *פכוג, כסוח קצת ענפים מבין הענפים. — *פסג, עשה פסוג. — *פסול, כריתת היבש מן הענף. — *פסל, עשה פסול. — *פקק, כעין קשר מסביב הגזע או הענף. — פרדס, גן אילנות, ובפרט גן אילני פרי. — פרי, פְּרִי הָאֲגוֹזָה הוא אגוז, פרי עץ התפוח הוא התפוח, וכדומה, ועין במקומו כל השיכים לזה. — *פשח, נתק ענף ממקום חבורו להכרת. — נפשח, וכו׳.

*צוא האילן, נעשה יבש לגמרה. — *ציב, כמו המס. — ציץ, מה שיציץ האילן, ועי׳ במקומו. — צמרת, ראש האילן רחב ורב הענפים, כמו בארז.

*קטם, כרת ראש הענף. — *קנם, קיסם של ענף. — קציר, קלח חדש יוצא מהשרש. — קצפה, אילן שקרסמוהו הארבה. — *קצצה, יער שקוצצים ממנו האילנות לעץ, לבנין. — *קרסם, כרת את הענפים היבשים. — *קשקוש, קשקש.

*רבד מקלעת ענפים. — *רוכב, מה שמרכיבים. — רטב, שיש בו לח. — *רכב, על מה שמרכיבים. *הרכיב, *הרכבה. — רענן, רטב, רך ומלא אב.

*שבשבת, *ששבת, ענף דק, שבט. — שגא, גדל, התפתח. — שדה, שדה אילן — שדרה *שדרת אילנות, שורת אילנות מצדי הדרך. — *שוטית, כמו שבשבת. — שוך, שוכה, ענף גדול. *שרת, הקלפה. —

— שיח, אילן קטן. — שלחה, ענף ארוך מתפשט למרחוק. — שלכת, זמן נשירת העלים. — *שלשל, האילן, נתארכו הענפים. — שרביט, ענף דק — שרש, חלק האילן המחבר להאדמה שדרך בו ימץ את לשדה. — שרש, עקר השרש. — שתיל, נטע רך, שנשתל, שנטע מזמן קרוב. — שתל, נטע. — *שתל, מי שאומנתו לשתל אילנות.

*תְּמָרָה, שם כללי לכל מיני פרי הדקלים. — הרף, *התריף, לקה בתולעת.

ב) מיני האילנות*).

*אגה, מין קוץ — *אֲגוֹזָה, עץ האגוז. — *אגס אילן הנותן אגסים. — *אדן, מן ערבה. — *אדר, מין אלון. — אהל, עץ טוב הריח. — *אוג, נותן צבע אדום. — *אחון, — *אטד. — אלה, הוא בטם. — אלגם. — אלון. — *אמלוג, שיח מדברי. — *אס, הוא ההדס. — *אפרסק, הוא תפוח פרס. — *אצה מין ערבה הודית. — *ארבן. — ארז, אילן נהדר, לו עלים כעין מחטים. — ארן. — *אשוח. — *אשכרע. — אשל, — *אתרוג.

*בטם. — בטנה, הוא פסתק. — בכא, מין אילן דומה להצרי. — *בלדור *בלזור, אמרו כי פריו יפה לשכחה. — *בקם, עץ נותן צבע אדם כדם. — ברוש, ברות. — *בת־שוח, בנות שוח, מין תאנה.

*גלמש, אילן גדול יפה. — *גמז, הוא שקמת. — גפן, נותנת היין. — *גפן צמר, נותנת צמר גפן *גפן זאב, נותן *ענבי הזאב. — גפר, עין במקומו.

*דולב, *דפנה, הוא *ערא.

הבן עץ שהור. — הדס. — *היג, *היג רומי. —

*וקוק, עץ הגדי ברצות אדם ללקט ממנו צוֹעק וקוק. — *ורד, *ורדה, ורד הבר.

*זין, עץ גדול. — זית, נותן השמן. — *זרד.

*חבוש, פריש. — *חזר, קני הודו. — *חזרד. — *חלף, ערבה מצרית. — *חלף הים. — *חמס. — *חרובה, אילן החרוב.

*יונג, יחנון, עי׳ במקומם. — *יסמין.

*כינר, עי׳ במקומו. — *כליל הדר. — כלמיש, עין במקומו. — כפר. — *כרומש. — *כשת.

לבונה. — לבנה. — לוז, הוא השקד. *לוז הודי. — לוט, נותן שרף הלוט. — *למון

*מוז. — *מיל, נותן העפץ. — *מיש. — מר. — *ניל, — נעצוץ, הרפה, וכו׳. — *נצפה, הוא צלף. — *נרגיל,

*סבלק, *סמבק, יסמין ערבי. — סנה. — *סיקם.

*) ברשימה זו נקבצו רוב השמות מתנ״ך, תלמוד ומדרשים ומהנמצא בספרות כמו שהם, אעפ״י שממקצתם אין דעתי נוחה, וקצת שמות חדשים עפ״י השמות שבלשון ערבית. ומלואים לרשימה זו יבואו בההוספות.

*עוֹזֵרד. — עֲרָבָה. — עַרְמוֹן. — עַרְעָר.

*פִּטָּל. — פִּלְפֵּל. — *פֻּנְדָק. — *פֶּרֶם, עין במקומו. — *פַּרְשֶׁע.

צָאֶל. — *צְלוּלִיב, ממיני הקיקיון. — *צָלָף. — צַפְצָפָה, ממיני הערבה (קנה אדם ועלה עגל ופיה כמגל). — *צָתְרִי.

*קֶטֶף, נותן הצרי. — קִידָה. — קִיקָיוֹן. — קִנָּמוֹן. — קְצִיעָה

*רִימִין. — רִמּוֹן. — רֹתֶם.

*שָׂג, שָׂגָא, אילן קשה ישתמשו בו לבנין אניות. — *שְׁזִיף. — שִׁטָּה. — שַׁעַם. — שָׁקֵד. — שִׁקְמָה. — *שַׁרְבִּין מין ברוש. —

תְּאֵנָה. — *תְּאֵנַת אָדָם הָרִאשׁוֹן. — תְּאַשּׁוּר, מין ארז. — תִּדְהָר. — *תּוּת, שעליו מזון לתולעת המשי. — תָּמָר. —

***אִילָנִי**, ת״ז, מ״ר אילָנִיִּים, נקי׳ אִילָנִית, מ״ר אִילָנִיּוֹת, — של האילן, שיש לו צורת אילן: והוא (האלגום) צמח צומת בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני (ר״י בן גנאח, ס׳ השר׳ ערך לגמ). צפרדע האילני והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קאנון גו י ב).

אַיֶּלֶת[1], ש״נ, — א) כמו אַיָּלָה, Hindin; biche; hind: כי גם אַיֶּלֶת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא (ירמ׳ יד ה). — ובהשא״ה לאשה: ושמח מאשת נעוריך אַיֶּלֶת אהבים ויעלת חן (משלי ה יח יט). — ב) כלי נגינה: למנצח על אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר[2] מזמור לדוד (תהל׳ כב א). — ג) אור השחר[3] Morgenröte; aurore; dawn: מאילת השחר עד שיאור המזרח אדם מהלך ד׳ מילין (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). ראו אילת השחר שבקעה אורה (מד״ר שה״ש פסוק מי זאת). — ד) כמו *אֱיָלוּת: אַיֶּלֶת אווי תשוקות לחלות עיון שוקקות (יולר א׳ דפסח אור ישע).

אים, ממנו אָיֹם, אֵים, *אִיֵּם וכו׳.

אָיֹם, אָיוֹם, ת״ז, נק׳ אֲיֻמָּה, מ״ר אֲיֻמִּים אֲיֻמּוֹת, — מי שמפיל אימה ופחד על זולתו, schrecklich; effroyable; fearful: כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו אָיֹם ונורא הוא (חבקוק א ו-ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה אֲיֻמָּה כנדגלות (שה״ש ו י). — וללא בע״ח: על קו דק נטוי תחלו אז לנסע מעל לתהום אָיוֹם גליו פרצו (אד״מ, החמלה).

אֵים[1], אֵם ש״ז, מ״ר אֵימִים אֵמִים, — א) פחד ומורא גדול, Schrecken; frayeur; terror: שלף ויצא מגוה וברק ממררתו יהלך עליו אֵמִים (איוב כ כה). עני אני וגוע מנער נשאתי אֵימֶךָ אפונה (תהלים פח יו). — ואמר הפיטן: זכור צדקו (של יעקב) ואת נאקו לשארית נשארה אשר נשאה וגם נלאה זה כמה אֵימֶיךָ (סלי׳ לתענית ב, יה איום). — וכן השתמשו בו הסופרים: העיר בי פחד ואימים (בן המלך והנזיר ה). באו באיש ההוא פחד ואימים (שם). אחוז בחבלי פחד ואימים (אהרן ב״ר משלם, בכת׳ אלרסאיל לרמ״ה ו כו). לגרש האֵימִים שנתו יחטפו (יוסף הלוי, שיר הגיון). משאת אימי סער בעותי נפש (מיכ״ל, אחרית שאול). — ב) אלילים, Götze; idole; idol: כי ארץ פסלים היא (בבל) וּבָאֵמִים יתהללו (ירמ׳ נ לח). תבנית זכר או נקבה אימים ידועים (הראב״ע, דבר׳ ד ט). — ג) כך קראו המואבים את הרפאים: רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אֵמִים (דבר׳ ב יא). — ובהשאלה לבריות המטילים אימה: ובארץ הסופרים אֵמִים יהלכו על אם הדרך כשדים יראו (יל״ג, הבאת בכורים).

***אִיֵּם**, אִיֵּם את. אִיֵּם על, הטיל עליו מורא ופחד: Furcht einflössen; faire peur; frighten: כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם שמא תאמרו מאומד ומשמועה וכו׳ הוו יודעים שלא כדיני ממונות דיני נפשות וכו׳ דיני נפשות דמו (של מי שהעידו

---

[1]) עי׳ הערה לערך אַיָּל. — [2]) יש מפרשים גם אילת השחר זו במשמעה ג אשר לקמן. ויש סוברים שזה היה שם שירה שהיה לחן שלה ידוע ובלחן ההוא היו מזמרים גם המזמור הזה. וכתב הראב״ע וז״ל: אילת השחר, אמר הגאון כטעם כגבר אין איל ולדעתי הוא תחלת פיוט בדברי חשק או דרך משל, כשיר השירים (שפת יתר כב). — [3]) כמו שמבואר בגמ׳ יומא כט. מה איילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציל לכאן ולכאן. — וכן בערב׳: אלע׳זאלה a), אלשמש ענד טלועהא, ור״ל: הצביה, השמש בזריחתה.

a) إلغزالة

---

[1]) משקל איד; מלה עברית.

עליו (דות שקר) ודם ועצותיו תלויים בו (בעד השקר) עד סוף העולם (בנהר' ד ה). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה שכנים הרעים עושים עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא ימחה על המים (סוט' א ד).—והסופרים האחרונים השתמשו בפעל זה גם במשמעת גזם, drohen ; menace ; menacer: ותאיימני באצבעה (רמ"ג דכיר, גלעד).

—*אִיֵּם א) היתה אימתו על,—והבינוני מְאֻיָּם, שאימתו מוטל על: ע"י שראיהם אותו (את אלהים) יראוי ומאוימים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (רש"י שמות כ יז). שפניהם צהובים ומאויימין (רש"י ישע' יג ח). מאויימין הם לרואה אותם (רש"י יחזק' א יח). מניקה שפסקה לחניק את בניהם (של בני בית הריש גלותא) יראה לחזור בה מפני שבני אדם מאוימים הם (רש"י כתובות ס:). וכובעין אמה אף מלבושיהן מאויימים משאר בני אדם (רש"י גיט' יד:).—ב) הוטל עליו אימה ופחד: העניין נכון כמו שבארתי להיות פתרונו (של ויחגרו ממסגרותיהם) דיאוימו ויפחדו (ר"ת על דונש). וישקיט לו מהגוים המסייעים אותו שלא יהא נזוק ומאוים ומאבד תביעתו (REJ 1888 Juil. 70).

—*הִתְאַיֵּם,— א) נהיה איום: הראה שנית צפיר גדול ועצם להתאימה הקרן הגדולה נשברה וארבע תחתיה להתקימה (מנחם בר' מכיר, בבת כ תנכה).— ב) נבהלו: אנכי שמעתי ונתאימו קבלו מלכותי ולא תאשמו שמעו מוסר והכמו (קרובות, אופן א שבועות).

אֵימָה[1], ש"נ, מ"ר אימות, — מורא ופחד גדול, Schrecken ; frayeur ; terror : ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אֵימָה חשכה גדלה נפלת עליו (בראש' טו יב). מחוץ תשכל חרב ומחדרים אֵימָה (דבר' לב כה). הוד נחרו (של הסוס) אֵימָה (איוב לט כ). דלתי פניו (של הלויתן) מי פתח סביבות שניו אֵימָה (שם מא ו). התורה נקנית וכו' באימה ביראה (אבות ו ה). כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמע באימה (מכי' בוא, פתיחתא ג). משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות

[1]) כמו אֵיבָה, ועי' הערה לאִים.

ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום חייך שאיני מניחך עד שתיכנס לפלטורין שלך ותישן על מטתך (ספרי האזינו ש"ג). לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו (גיטין ו:). אימה יתירה היתה לו ממנו (סנהדרין לו:). — ואֵימָתָה, עי' זה הערך. — וסמי': נהם ככפיר אֵימַת מלך מתעברו חוטא נפשו (משלי כ ב). אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם (סנהדרין ח.). אמר רבי ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך (חולין ז:). — וכנוי: הנה אֵמָתִי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר כפך מעלי הרחק ואֵמָתְךָ אל תבעתני (איוב יג כ-כא). ותאמר (רחב) אל האנשים (מבני שבאו לתור את ירחו) ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אֵימַתְכֶם עלינו (יהושע ב ט). — שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך (סנה' כ ב). — ומ"ר: לבי יחיל בקרבי ואֵימוֹת מות נפלו עלי (תהל' נה ה). חמש(ה) אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת סממית על העקרב אימת כילבית על לויתן (שבת עז:).

***אִימָה**[1], ש"נ, מ"ר אימות,—כעין מקל ארוך או לוח צר יחברו עליו הצמר או הפשתן לטוות ממנו, Spinnrocken ; quenouille ; distaff : הכוש והאימה[2]) והמקל וכו' (כלים יא ו). הנוגע בצמר שעל האימה באשוויה טהור (שם כח א).

***אֵימַת**[3]), — מלת שאלת הזמן, wann ; quand ; when : — ועם מ לשאלת התחלת הזמן: גזלן מאימת מותר לקנות ממנו (ב"ק קיט.).

אֵימָתָה[4], ש"נ,— כמו אימה גדולה: או (כששמעו

[1]) משקל טירה. ולא נתברר מקורו.— [2]) כן גרסת הספרים ויש גורסין עימה, עי' זה הערך. ופרש רב האי גאון: פילכא בטיית. והרמב"ם בפרוש המשנה: אימה הכלי אשר יתחבר עליו הפשתן או הקוטון אצל הטויה.

[3]) נתקצר מין אימתי. בארמ' אֵימַת: כל אימת דעיילין (ת"י ויקר' טז יב).

[4]) כמו ישועתה, מזמתה סוכתה, צרתה, ומלעיל. והנה בכל אלה אמרו המדקדקים הקדמונים כי נכפל בו סי' הנקבה, וכרבם יתכן שזה לנחץ והגדלת, אך אין מקום לכונה זו בהמלה ישועתה (תהל' ג ג.

פלאי יציאת מצרים) נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען תפל עליהם אֵימָתָה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן (במות יח יה־יו).

אֵימָתַי[1], מלת שאלת הזמן, wann; quand; when: — ובקצת במשמעת באיזה תנאי: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בש"א כל זמן שהוא יפה לפרי (שביע' א א). עד אימתי נקראו נטיעות ר"א בן עזריה אומר עד שיחולו (שם שם ח). — הוא (אבטליון) היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (אבו' א יד). אימתי הקדש עושה תמורה (ספר' ויקר' פרק יו). אימתי אלו ואלו נוטלים לבחר כשתבוא גאולה (ספרי, האזינו שכד). אימתי הראהו סמוך למיתה (שם, סוף וזאת הברכ'). ועם מ לשאלת תחלת הזמן: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן (ברכ' א א). מאימתי מזכירים גבורת גשמים ר"א אומר מיום טוב הראשון של חג (תענית א א). מאימתי נעשה בן סורר ומורה (סנה' ח א). מאימתי חייב משיאכל טרטימר בשר (שם שם ב). מאימתי היא טהרתת בש"א משיתכל ובה"א משיתבר (כלים יד ב). מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה שלשה בתים (כלי' יט א). וזתים מאימתי מקבלין טומאה משיזועו זיעת המעטן (טהר' ט א). מאימתי טהרתן בש"א משירבו וישטופו (מקו' א ה). מאימתי הוא מונה לו (לאילן שנטע לענין ערלה) משעת נטיעה (ספרא קדשים פרשה ג). — ולהורות הזמן בלי שאלה: כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו' ותנוי היה הדבר אימתי שירצו יחזור הדבר לכמות שהיה ר"י אומר משחרב ביהמ"ק היה תנוי זה תנוי אימתי שיבנה מקדש יחזור דבר לכמות שהיה (חלה א). מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר אימתי שתרצה הבא מעות וטול את שלך (ב"מ ה ג). אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (כוע' ט ו). התקין הלל הזקן שיהא (המוכר בית חומה והגיע יב חדש) חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלה יבוא ויטול את מעותיו (ערכין ט ד). — ומשמש קצת במשמעת באיזה אופן, באיזה תנאי, וכדו': החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו אמר רבי יהודה אימתי בזמן שנותן לו מאותו השדה ומאותו המין (דמאי א ו). עפר חוץ לארץ שבא בספינה לארץ חייב במעשרות ובשביעית א"ר יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). אשה מדדה את בנה א"ר יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל א' ומניח א' (שבת יח ב). אמרו לו (לר' עקיבא) אימתי בזמן שאין בה דיורין (עירובי ה ט). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידו ליקח אבל יש בידו ליקח הן קודמין לכל אדם (גיט' ה ו). אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין וכו' (שם ח ט). זה הכלל (בחלוקת החצר) כל שיחלק ושמו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין אימתי בזמן שאין שניהם רוצים אבל בזמן ששניהם רוצים אפילו בפחות מכאן יחלוקו (ב"ב א ה). אמר ר"י אימתי (המשחק בקוביה וכו' פסו' לעדות) בזמן שאין להם אומנות אלא הוא אבל יש להם אומנות שלא הוא כשרין (סנה' ג ג). אמר ר"ש אימתי (התמי' והשום' אינם מעכבין זל"ז) בזמן שהיו אנוסין או שוגגין (מנח' ד ד). אמר ר' יוסי אימתי בזמן שהוא מפתח אחד (כלים יב א). אמר רבי יהודה אימתי (צריך המוכר בהמה להודיע שמכר אמו או בתה) בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אינו צריך להודיע (ספרא אמור פרק ח).

יונה ב י). והמדקדקים החדשים אמרו בכל המלים האלה כי התנועה ־ָה הנוספה בהן היא שארית סי' יחס הפעול הקדום שנשאר עדין בער' בשמות אַן, ונתקצר בעבר' ונהי' ־ָה, וכאשר פסק מנהג יחס הפעול בלשון נשמרו קצת מלים בהוספ' סי' ההוא וע"י סגולת שכחת הלשון הוראתם הקדומה השתמשה בהם ביחס הישר. וכן בלשון הערבית בהספרות המאוחרת מצוי הוא שיבואו שמות בסוף של יחס הפעול ־אן במקום שצריך לבוא יחס הישר (בפיטס סי' עו). וגם בלשונות החדשות שנולדו מהלשון היונית והרומית הרבה שמות שלהן נסתעפו לא מיחס הישר של השם ההוא בלשון הקדומה אלא מיחס הפעול.

[1]) בערבית המדברת במצרים אֵמְתַי, (שפיטה) בסוריה, אַמְתַי, בארמ' אֵימַת, אֵימָתַי אֵימָתַי, בסורית אֶמַת, מקצר מן אֶמָתַי, ובמש' מנקד' כ"י פרמה (כלים יב א. יג ב) מנקד אֵמָתַי, מֵאֵמָתַי, ועל הגליון רשום: נ' אֵימָתַי, וכן במשנ' עם גוף הערבי של פרוש הרמבם הוצ' דרנבורג כתיב אמתי בכל מקום. וקריאה המקבלה של הספרדים ג"כ אימתי מלעיל. וסבר אֻולד ואחרים כי זו כפילות בת השאלה (סי' 104 a). והוא דבר מצוי בלשון שקצת מלים שנחלש קצת כחן מפני רוב השמוש חשה הלשון צרך לחדש כחן ע"י הוספה חדשה. ואעפי"כ יש סברים כי יש פה רק א נוספה כמו תמול אתמול וכיוצא בזה, והיוד רק לסימן הנקוד. ועי' מָתַי בדבר מקור מלה זו.

***אֵיכְתָן**[1], ש"ז, — מי שמטיל אימה על הזולת: האיכתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין ועזי פנים ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר כי זרועות רשעים תשברנה (דרך ארץ, פר' ב). מי ידמה לך ובמת נקדם את פני איכתן (פיוס, אופן הפסקים ב' שמך).

א. אַיִן[2] — מלת שאלת המקום, כמו אֵי, אַיֵּה, ואינו נהוג בלשה"ק[3]) כ"א בחבור מ, מֵאַיִן, woher; d'où; whence: ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו (הרועים) מחרן אנחנו (בראש' כט ד). מאין לי בשר לתת לכל העם הזה (במד' יא יג). ויאמר אליהם (יוסף לאחיו) מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל (בראש' מב ז). ותאמר (רחב) כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה (יהוש' ב ד). ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין תבאו (שם ט ח). מאין אושיעך, המן הגרן או מן היקב (מ"ב ו כז). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה (איוב כח יב). — ועם מקור אחריו: כדי שיהא לו מאין לגבות (תוספתא כ"מ ט ז). היה לו מ א י ן ללמד (ירוש' סנהד' י כח ב). — ועי' מנין. — ועם ל, לְאַיִן, לְאָנָה: שוב מעשה בי רבי יהושע שהית מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו אמר לו (ר' יהושע) מ א י ן ו ל א י ן בן זומא (ירוש' חגיגה ב עז.). — והשתמש בו המשורר בשביל החרוז גם בלי מ: אתה נמצא וכו' ולא ישלט בך איך ולמה ו א י ן[4]) (רשב"ג, כתר מלכות).

ב. אַיִן[5]) בסמ' אֵין, בכנוי *אֵינִי אֵינֶנִּי, אֵינְךָ אֵינֵךְ, אינו אֵינֶנּוּ, *אינה אֵינֶנָּה, אֵינְכֶם אֵינְכֶן, אינם אֵינָם אֵינָמוֹ, אֵינָן, — מלה תורה ההפך מן יש, ותשמש א) כמו שם, דבר שלא יש בעולם, לא־דבר, מאומה, נרדף עם אפס, Nichts; rien; nothing: כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישע' מ יז). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב).—ובהפסק: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה (שם מ כג). — ובלשון המחקר: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן ה א י ן כהמשך האור היוצא מן העין (ר"ש בן גבירול, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מ א י ן ליש (שם). שהבריאת להוציא יש מ א י ן (רמב"ע, בראשית א א). וכאשר תתקיימנה אלה השלש הקדמות תהי' התולדות מהן למי שידע להשתמש בהן ולחברן כי יש לעולם בורא בראו מן ה א י ן (ר"י אבן תבון, חו"ה שער היחוד). ואולם מי שהניח העולם הווה יש מ א י ן יש לו גם כן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלח' ו א ג). מראש מקדמי עולמים נמצאתי במכמניו החתומים מ א י ן המציאני ולקץ הימים נשאלתי מן המלך (מלא חפנים, אברהם גיגר דף לט). אז ברכה ושפע נתוסף ממקור ה א י ן אל היש (הריקנטי, יתרו ז.). וכשהגיע עת הרצון והחפץ הפשוט להמציא הנבראים האציל מן ה א י ן יש (ר"מ גבאי, דרך אמונ'). שהכל היה כמוס וגנוז בעמקי ה א י ן (שם). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשנוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירת י ש מ א י ן אלא יש מיש (ר"י אלבו, עקרים א יב.). — ב) נרדף עם כמעט, fast; presque; almost: ואני כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשרי (תהל' עג ב). — ג) לא יש, es gibt nicht; il n'y a pas; there is not: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכו' כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה (בראש' ב ה). כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדת (מ"ב יט ג).—ובלי פעל אחריו: ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי (הושע יג ד).— ובשלות: ויאמר (שאול לדודו)

---

[1]) מן אֵימָה. בארמית: אֵימְתָנֵי די בשוה קריתים (ת"א בראש' יד ה). מלך תקיף גיבר ואימתן (ת"י ישעי' כח יו).

[2]) בלשון הערבית אין a) ר"ל אַיֵּה, וכן מן אין b) כמו בעברית מֵאַיִן. וכבר העיר ד"י בן קריש (רסאלה 16). על הדמיון הזה, וכן החדשים, אלא שקצתם סברים כי זו היא המלה אַיֵּה עם ן נוספה. — [3]) יש סברים כי בא בכתוב שמוש אין במשמ' איה בפסוק היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישעי' מד ח). וצריך לקרא ואַין, הכונה איה צור, ומקביל יפה להשאלה היש אלוה. — [4]) ככר העיר ר"ש זקש (התחיס ב). על הכונה האמתית של המשורר ועל הטעות שטעה ד"ר י"מ זקש במה שתרגם Nichts.

[5]) לפי דעת קצת החכמים משרש א ו ן. ואחרים מדמים לו השרש הערבי אין a) במשמ' עיף. באשורית דומה לזה יָנֻ, לא היה (מוס ארנולד).

a) أين b) من أين

a) أَيْنُ

לבקש את האתנות ונראה כי אין ונבוא אל שמואל (ש"א י יד). ועתה אם תשא חטאתם (של ישראל שחטאו בעגל) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב לב). ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט יה).—ועם ו העטוף : ויעברו (שאול ונערו) בארץ שעלים (לבקש האתנות) וָאַיִן ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו (ש"א ט ד). העניים והאביונים מבקשים מים וָאַיִן לשונם בצמא נשתה (ישע' מא יז). יחשכו כוכבי נשפו (של הלילה שנולד איוב בו) יקו לאור וָאַיִן ואל יראה בעפעפי שהר (איוב ג ט). — ובהפס' מחלט אָיִן : ויקרא (משה) שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אָיִן (שמות יז ז). וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אָיִן ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם (ויק' כו לז).

ובסמי' אֵין, — א) כוללת בה כל הנשוא השלילי של המשפט, ותבא בצרוף עם יחיד ועם רבים אם קדם המשלל או אחריו, בלי מפסיק או במפסיק ביניהם.— קדם המשלל ב. מפסיק : וישב ראובן אל הבור והנה אֵין יוסף בבור (ברא' לז כט). אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אֵין נבון וחכם כמוך (שם מא לט). ויאמרו (בני יעקב) אל פרעה לגור בארץ באנו כי אֵין מרעה לצאן אשר לעבדיך (שם מז ד). ויפן כה וכה וירא כי אֵין איש (שמות ב יב). ויאמרו (בני ישראל) אל משה המבלי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שם יד יא). וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אֵין לחם וְאֵין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדב' כא ה). גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אֵין מים בו (זכר' ט יא).— ועם מ"ר : ואם אֵין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו (שם כז יא). אֵין ענבים בגפן וְאֵין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ' ח יג). אֵין אמר וְאֵין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ד).—ואחרי המשלל : ולחם אֵין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד (ברא' מז יג). וישסעהו (שמשון את הכפיר) כשסע הגדי ומאומה אֵין בידו (שופט' יד ו). הישאג אריה ביער וטרף אֵין לו (עמוס ג ד). מלך אֵין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).— ובמאמר של עבר במשמעת עבר : צעקה הנער המארשה ו א י ן מושיע לה (דבר' כב כז), ר"ל ולא ה י ה מושיע לה. בימים ההם אֵין מלך בישראל (שופט' יז ו). ויהי לפנינה ילדים ולחנה אֵין ילדים (ש"א א ב).—ויבוא אֵין במקום וְאֵין, בלי ו : ומת או נשבר או נשבה אֵין ראה (שמות כב ט). וישבו שלש שנים אֵין מלחמה בין ארם ובין ישראל (מ"א כב א). כי ימים רבים ישבו בני ישראל אֵין מלך וְאֵין שר וְאֵין זבח וְאֵין מצבה וְאֵין אפוד ותרפים (הושע ג ד). ר"ל בלי מלך. — ועם מלה אחרת בין המלה והמשלל : ותהי שרי עקרה אֵין לה ולד (ברא' יא ל). ויקחהו (אחי יוסף) וישלכו אותו הברה והבור רק אֵין בו מים (שם לז כד). מכף רגל ועד ראש אֵין בו מתם (ישע' א ו). כי אֵין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו ו).— ועם ה השאלה : הַאֵין בבנות אחיך ובכל עמי אשה (שופטים יד ג). — ועם ש : על מנת ש א י ן לכם עלי אלא פת וקטניות בלבד (ב"מ ז א). — ב) תהיה חלק מן הנשוא השלילי או תשלל הנשוא מן הנושא : ויאמר אליו (משה אל ה') אם אֵין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שמות לג יה). וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אֵין מראהו עמק מן העור (ויקרא יג לא). ואם בהרת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אֵין מראה מן העור (שם שם ד). תבן אַיִן נִתָּן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שמות ה יו). אֵין המלך נושע ברב חיל (תהל' לג יו). וירא המן כי אֵין מרדכי כרע ומשתחוה לו (אסתר ג ה). נטע רבעי ומעשר שני ש א י ן דמיו ידועין (סנה' א ג). בזמן שהאיש מנוקה מעון מים בודקין את אשתו אין איש מנוקה מעון א י ן המים בודקין את אשתו (קידו' כז :). א י ן בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם (שם לג .).—ובלי הנושא : ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו א י ן יכול לו (שם ל :) . — ועם הפעל קדם השם : אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו כי אֵין נִגְרָע מעבודתכם דבר (שמות ה יא). כל העיר עזובה וְאֵין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). — וגם עם פעל עתיד : ויאמר המלך צדקיהו הנה הוא (ירמיהו) בידכם כי אֵין המלך יוּכַל [1]) אתכם דבר (שם לח ה). — ועם פעל עבר : אשר אַיִן נַעֲשָׂה פתגם מעשה

[1]) ויש מנסחים יָכוֹל.

הרעת מהרה (קהל' ח יא). — ועם יֵש: אזנים להם ולא יאזינו אף אֵין יֵש רוח בפיהם (תהל' קלה יז). — ועם פעול: מי שהיו לו עשר שורות של עשר עשר בדי יין ואמר שורה החיצונה אחת מעשר ו א י ן י ד ו ע איזו היא (דמאי ז ח). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ו א י ן ידוע אם עד שלא נגחת ילדה אם משנגחה ילדה (ב"ק ס א). המפלת ו א י ן ידוע מה הוא וכו' אין ידוע אם ולד היה אם לאו (נדה ג ו). שני שבילים אחד טמא ואחד טהור הלך באחד מהם ו א י ן ידוע באיזה מהן הלך האהיל על אחד מהם ו א י ן ידוע על איזה מהם האהיל (טהר' ס א). ויש שטעון ברכה לפניו ו א י ן טעון ברכה לאחריו (נדה ו י). כלים המיוחדין וכו' ו ש א י ן מיוחדין (כילה ס ג). בדבר ש א י ן א ב ו ד (כ"מ עו:). — ג) כמו בלא, בלי, without; sans; ohne: ואם שלש אלה (שארה כסותה ועונתה) לא יעשה לה (להאמה העבריה) ויצאה הנם אֵין כסף (שמות כא יא). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אֵין כסא בת כשדים (ישעי' מז א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אֵין איל (תהל' פח ה). — ועם פעל מקור ובראשו ל במשמעת אי אפשר, לא ראוי, לא נכון, אסור, unnmöglich, unpassend; inconvenable, impossible; not allowed: ויבוא (מרדכי) עד לפני שער המלך כי אֵין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסתר ד ב). כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אֵין להשיב (שם ח ח). וגם ללוים אֵין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו (דהי"א כג כו). ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אֵין להוסיף וממנו אֵין לגרע (קהל' ג יד). א י ן לבזות דל משכיל ו א י ן לכבד כל איש חמס (בן סירא גני' י כג). א י ן לאמר (ז)ה למה זה כי הכל לצרכו (נב)חר (שם לט כא). א י ן להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם (מכי' בשלח ב ו). אמרו רוצים או לא רוצים א י ן לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (שם א). ו א י ן לאדם לזלזל בספר של גויל מלעשותו כך (הלכ' ס"ת ר"י ברצלוני, דף כ). — ו*עם פעל בינוני במשמעת אסור: א י ן נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה א י ן מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן א י ן נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב (כלאים א ח). א י ן החמור יוצא במרדעת כו' ו א י ן התרנגולים יוצאין בחוטין ולא ברצועות שברגליהן (שבת ה ד). — ה) *עם לי אתרי כן, במשמעת אינני יודע, לא אוכל להוכיח: א י ן לי (שאסור להקריב) אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המומים (ספרא אמור פר' ג). א י ן לי (שצריך לאכל מצות בליל הפסח) אלא בזמן שבית המקדש היה קים בזמן שאין ביהמ"ק קים מנין (שם פרק י). א י ן לי (שצריך לִשבות בשביעית) אלא לזרע ולזמיר, לחריש לעידור ולניכוש ולכיסות ולביקוע מנין (שם בהר בתחלתו). א י ן לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין ת"ל אל משה ואל אהרֹן (מכי' פתי'). א י ן לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין ת"ל וסוכה תהיה לצל יומם (שם בשלח ב ויסעו). — ובלשון התנאים והאמוראים במדרשי מלים והכתובים, אין מלה פלונית אלא, ר"ל אין לה פרוש אחר אלא זה: יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ו א י ן מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (מכי' בוא, פתי'). לעברך בברית ה' אלהיך ו א י ן ברית אלא תורה (שם מסכתא ד פסחא ה). והדרת פני זקן א י ן זקן אלא חכם (כפרא). א י ן עני אלא בדעת (נדר' מא.). — וְאֵין לָךְ, ר"ל אין בעולם: א י ן לך אדם ש א י ן לו שעה ו א י ן לך דבר ש א י ן לו מקום (אבות ד ג). א י ן לך כלי שמחזיק ברכה יותר מן השלום (סוף עוקצין). ר' יעקב אומר א י ן לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה ש א י ן תחיית המתים תלויה בה (קידושין לט:). — *אין־תכלית, עי' תכלית.

ובכנויים — אֵינֶנִּי *אֵינִי, ר"ל אין אני: לא תעלו ולא תלחמו כי אֵינֶנִּי בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם (דבר' א מב). לא תשורני עין ראי עיניך בי וְאֵינֶנִּי (איוב ז ח). — ועם פעל: כה אמר פרעה אֵינֶנִּי נתן לכם תבן (שמות ה י). כי אנכי מת בארץ הזאת אֵינֶנִּי עבר את הירדן (דבר' ד כב). גם כי תרבו תפלה אֵינֶנִּי שמע ידיכם דמים מלאו (ישע' א טו). ויאמר ירמיה שקר אֵינֶנִּי נפל על הכשדים (ירמ' לז יד). — *אֵינִי: אמר להם (ר' גמליאל) א י נ י שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכות ב ג). הא לך א י נ י במותך (ספרא קדוש' פר' ג). אמר רבי שמעון בן עזאי א י נ י כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו (מכי' בוא פתי'). — שֶׁאֵינִי: שורי וחמורי ש א י נ י חייב בהם מצות (ידים ד ז). — אֵינְךָ אֵינֶךָּ: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ואם אֵינְךָ משיב דע כי מות תמות (ברא' כ ז). אם אֵינְךָ ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש"א יט

יח). — ובלי פעל; כל יודעיך בעמים שממו עליך בלהות היית ואינך עד עולם (יחזק׳ כח יט). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (שם כו כא). — ועם ה השאלה: האינך ראת מה המה עשים (ירמ׳ ז יז). — איננו *אינו: וישב (ראובן) אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש׳ לז ל). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבוזינו (ישעי׳ יז יד). יבש נדף ואיננו (שם יט ז). — ובמאמר של עבר במשמעת עבר: ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (בראש׳ ה כד). ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא (האיש) איננו (מ״א כ מ). — ועם מלה אחריה: כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (בראש׳ מד כו). כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה׳ אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר׳ כט יד). — ועם תאר ופעל: איננו (פוטיפר) גדול בבית הזה ממני (בראש׳ לט ט). ומראהו (של הנגע) איננו עמק מן העור (ויקרא יג לד). כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא (קהל׳ א ז). וירא (משה) והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל (שמות ג ב). את הגמל כי מעלה גרה הוא ופרסה איננו מפרים טמא הוא לכם (ויקרא יא ד). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהל׳ ה יא). — *אינו: וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין איננו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות (פאה ח ט). וכל מי שאיננו צריך ליטול (צדקה) ונוטל איננו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות (שם). איננו דין שנחמיר (ב״ק ב ה). איננו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתו׳ קיא.). טבל באחד מהן ואינו ידוע באיזו מהן טבל (מקו׳ ב ב). — ועם כן אחריו, ר״ל אין הדבר כן: אפי׳ תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבוז לזה שומעין שאמר כהלכה, בדלית ובדקל איננו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר בהלכה (פאה ד א-ב). — ועם שׁ בראש: מי שאיננו יכול לעשות עיסתו בטהרה (חלה ב ג). ברבו שאיננו מובהק (קידוש׳ לג.). ושאיננו מחוסר צידה (שבת יג ה). — ועם כשׁ בראש: שלא עשה בו את המזומן כשאיננו מזומן (ספרא אמור, פר׳ ח). — ואם מש: משאיננו נקיב על תנקוב (דמאי ה י). — ו״במשמעת מה שאין בעולם: יצר מתהו ממש

ועשה איננו ישנו (ספר יצירה ב ה). — ו״עם שם אחריו כמו שם מרכב אחד, — יאיננו יהודי, יאיננו ישראל: לא יאמר לאיננו יהודי לעשותו (שו״ע או״ח של״ת ו). אסור ליתן לא״י (לאיננו ישראל) מעות מעשר שני (שו״ע או״ח ש״ו ג). ואסור לומר לאיננו יהודי שיאמר לאיננו יהודי אחר לעשות לו מלאכה (שו״ת חות יאיר מט). איננו ישראל שעשה מלאכה בשביל ישראל וכו׳, אלא אם עשאה האיננו ישראל בשביל עצמו (גן עדן, ענין שבת). — איננה: לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם (ויקר׳ יא כו). ושפלה איננה (הבהרת) מן העור (שם יג כא). — ו*אינה: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה (פאה ו ז). וכל מיתה שנאמר סתם אינה אלא חנק (ספרא קדוש׳ פר׳ ט). — ועם שׁ. ושאינה גבוהה עשרה טפחים (סוכה א א). לא היתה חצר בירושלם שאינה מאירה מאור בית השואבה (שם ה ג). אינה יהודית (שו״ע או״ח תקנא ג). — איננו [1]). ר״ל אין אנו: הדבר אשר דברת אלינו בשם ה׳ איננו שמעים אליך (ירמ׳ מד יו) — אינכם: קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים (דבר׳ ד יב). ויאמר אליהם (המלך יהואש לכהנים) מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית (מ״ב יב ח). — אינם: אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (ירמ׳ י כ). אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכה ה ז). הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). ולמד אתם (את ישראל) השכם ולמד ואינם שמעים (ירמ׳ לב לג). ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך כי אינם אבים לשמע אלי (יחזק׳ ג ז). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים (מקו׳ י ג). שני עומרים שכחה שלשה אינם שכחה (ספרי תלא, רפג). — אינן: בית הסתרים ובית הקמטים אינן צריכין שיבואו בהן מים (מקו׳ ח ה). — יאינם יהודים (שו״ע או״ח שפא ה). — אינימו [2]). אינמו, במליצ׳ כמו אינם: כלה בחמה (את הרשעים) כלה ואינמו (תהל׳ נט יד). בעמל אנוש אינימו [3]) (שם עג ה).

[1]) ולפי הענין תכיר בין המדברים בערם ליחיד נסתר (רד״ק מכלול, דקדוק המלים). ובנקוד אשורי איננו. — [2]) אולי לפי הקש אלימו עלימו (קניג ב 446), מן חמת, שהיה בתחלה אולי חמת, ותנועת קמץ השנית נעברה לחולם כנהוג בעברי׳ (שם). — [3]) בספרים מדויקים

ועם בבל"ם.

בְּאַיִן, א) בלי: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים בְּאֵין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעי' נז א). כלם ישבים בְּאֵין חומה ובריח ודלתים אין להם (יחזק' לח יא). באפס עצים תכבה אש וּבְאֵין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ב) כאשר אין, כאשר לא היה: מעולם נסכתי (החכמה) מראש מקדמי ארץ בְּאֵין תהמות חוללתי בְּאֵין מעינות נכבדי מים (משלי ח כג-כד).

כְּאֵין כמו שאין: נגששה כעורים קיר וּכְאֵין עינים נגששה (ישעיה נט י).

לְאֵין, — א) למי שאין: ויאמר להם (נחמיה להעם) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לְאֵין נכון לו (נחמ' ח י). — ב) בלי, עד בלי, ועצי ארזים (הכין דוד) לְאֵין מספר (דהי"א כב ד). ואחרי כל זאת נגפו ה' (את המלך) במעיו לחלי לְאֵין מרפא (דהי"ב כא יח).

מֵאַיִן, א) בלי, באופן שאין: אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מֵאֵין יושב (ישע' ה ט). במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מֵאֵין אדם וּמֵאֵין בהמה (ירמ' לג י). עיני נגרה ולא הדמה מֵאֵין הפגות (איכה ג מט). דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מֵאֵין יושב (צפני' ב ה). — ב) מפני שאין: וקברו בתפת מֵאֵין מקום (ירמ' ז לב). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מֵאֵין מים ותמת בצמא (ישע' נ ב). ושממו הרי ישראל מֵאֵין עובר (יחז' לג כח). ותהיינה צאני לאכלה לכל חית השדה מֵאֵין רעה (שם לד ח).

***אֵין־סוֹף**, — בלשון המקבלים כנוי להאלהים, **Kab. Unendlicher, Gott; cab. l'infini, Dieu; the Infinite, God**: ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף דלית ליה דמות וצורה (רעיא מהימנא — ובשביל זה קרא לעצמו אין סוף שאין לו דמות וצורה). הא י ן ס ו ף הוא הסבה הראשונה בלתי מסובב מזולתו (שער השמים, ר"א הירירה ג ט). ומשם אדיר יתאצלו כל מיני שפע האצילות מן המקור הנקרא א י ן ס ו ף (שערי אורה, ר"י גיקאטיליא ד:). דע כי כל הנראה והנתפש בהרהור הלב מוגבל, וכל מוגבל וכו' א"כ מה שאינו מוגבל קרוי א י ן ס ו ף (עוריה! מפאנו, עשר ספירות). והנה נודע כי האור העליון למעלה עד אין קץ הנק' א"ס (אין סוף) ושמו מוכיח עליו שאין בו שום תפיסה לא במחשבה ולא בהרהור כלל ועיקר וכו' ואין בו ראש וסוף (ר"ח ויטאל, ע"ח היכל אדם קדמון ענף ב). מה שאנו קוראים א י ן ס ו ף (א"ס) אינו אלא שמו שקדם לעולם (עמק המלך, אדם קדמאה ט). אור א י ן ס ו ף הידוע מציאותו ולא מהותו המציא שרש הדין (משנת חסידים, מסכת למלוס פ"א).

אִין[1], מלת תה"ס, — הֲלֹא, ודאי, קרוב לודאי, wahrscheinlich, vielleicht; peutêtre, probalement; perhaps: ובהשאלה של ספק כמו אולי, ויאמר דוד לאחימלך וְאִין [2]) יש פה תחת ידך חנית או חרב כי גם חרבי וגם כלי לא לקחתי בידי כי היה דבר המלך נחוץ (ש"א כא ט).

אִין, עי' אֵן.

***אֵיפָה**[3], אֵפָה ש"נ, סמי' אֵיפַת, כנו' איפתם ־תן, מ"ר אֵיפוֹת, — שם מדה של דברים יבשים, של

אין בו יוד אחר הנון (מ"ס).

[1]) בסור' אִין: באמת, ודאי, אמנם, ונצטמצם אולי בעברית למושג של ק ר ו ב ל ו ד א י, ומזה למושג ה א פ ש ר ו ת, וקצת דומה לזה המלה הֵן לאֱמות וגם לאפשרות. — [2]) מלה באה רק פעם אחת במקרא, וכבר פקפקו ונחלקו הקדמונים בפרוש משמעתה. ת"י: וְאִלּוּ אית כה. השבעים תרגמו כמו לו קראו רְאֵה הֲיֵשׁ וכו'. פשיטא ותר' ערב' תרגמו כמו וְאֵין. ר"י אבן גנאח: ואין וכו' במקום אם וכבר נאמר כי היא כמו אין בצירי וענינו והלא יש תחת ידך. ע"כ. רש"י פרש וְאִם, וכן ר"ש פרחון והעיר שכן בלשון גמר' ירושלמי. רד"ק החליט אִן כמו אֵין. וגם החדשים נחלקו ככה. קצתם (Welh. ואחרים) נוטים לנוסחי השבעים. קצתם מחליטים כי זה פשוט טעות, אִין במקום אֵין, ויש שהגיהו וְאִי יש, במשמ' ואיה. וקצתם פרשו כמו אִין בסור' במשמ' ודאי. והנה אעפ"י שמליצת אֵין יש אפשרית, כמו תהל' קלה יז: אֵין יש רוח בפיהם, מ"מ אם לא נחליט הנקוד אִין לשבוש פשוט מאוחר, מוכרחים אנו לאמר כי לפחות בזמן התחדשות הנקוד כבר היתה זו קריאת מקבלה, ובהיות שאין כל טעם לקריאת אִין במקום אֵין דוקא במקום הזה, הואיל ויש במקום הזה בעצמו כמה פעמים אֵין ולא אִין, לכן רגלים לדבר כי לפחות בזמן ההוא ראו במלה וְאִין כונה אחדת לא כמו אֵין, והכונה האחת ה א פ ש ר י ת לפי הענין היא שאלת א ו ל י, וכונה זו יכלה להסתעף מן משמעת אין בסור', בדרך הרשום בפנים. וכבר פלפל במלת זו קניג בהעתון ZAW XVII 238.

[3]) משקל בֵּיצָה, צֵידָה צֵדָה, תֵּבָה. והנה אמרו חוקרי לשונות המזרח' כי זו מלה מצרית, אֶפַּת, וכבר

דגן וכדומה, תכיל שלש סאות, או עשרה עמרים, Getreidemass; mesure des grains; a measure of grain: — א) הכלי שמדדים בה: והעמר עשרית האיפה הוא (שמו' יו לו). לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה וכו' איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר' כה יד-יה). אשה אחת יושבת בתוך האיפה (זכריה ה ז). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהם הכתוב אומר לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל וכו' אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב"ב צ:). — ב) עצם הדבר הנמדד, חטה שעורה וכדומה בכמות זו: כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה (ישע' ה י). ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין (במד' כח ה).—אפה: והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת (ויקר' ה יא).— איפת: איפת צדק והין צדק יהיה לכם (שם יט לו). וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות (שופט' ו יט). קח נא לאחיך איפת הקליא הזה (ש"א יז יז).—ובמליצה: אצרות רשע ואיפת רזון זעומה (מיכ' ו י).—וכנ' ומ"ר: ואם היו להם אילים מרובין ולא היה להן איפתן יביאו איל אחד ואיפתו ולא יקריבו כלם בלא איפות (מנח' מה:).—ובהשאלה, *חלק, גורל: אמר לו הקב"ה (לאיוב) איוב אמור לי האיפה[1] שלך באיזה מקום היתה תלויה בראשו (של אדה"ר) או במצחו או באיזה אבר שלו אי יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכת עמי (מד"ר שמות מ).

ג. *אֵיפָה, ש"נ, כמו *חִיפָה, עי"ז: יכול אף עור מצה ועור האיפה במשמע ת"ל מלאכת עור יצאו עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בה מלאכה (ספרא שמיני ו, — ועוד שם תזריע יג).

העיר ר"י בן גנאח כי היא המלה וַיְבָה a) בלשון ערב'. אמר וז"ל: מדה נקראת בלשון ערבית ויבה והיא מכילה מן היבש ארבעת אלפים ושמנה מאות זוז עכ"ל. ולפי המלונים הערבים הויבה היא ארבעה ועשרים מדא, והיא לפי דעתם מלה „מולד" לא מעקר הלשון הערבית. — [1]) מתנ' כה' פרש כמו אופי, העיקר שלך. ולפי זה יסטרוב: התכונה והטבע, וכו'. אבל, אולי פשיט המדה שלך, החלק שלך.

---

a) وَيبَة

אֵיפֹה[1]),
מלת השאלה, — א) שאלת המקום, באיזה מקום נמצא או נעשה דבר מהדברים, wo; où; where: ויאמר (יוסף) את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפֹה הם רעים (בראש' לז יו). וישאל (שאול) ויאמר איפֹה שמואל ודוד ויאמר הנה בנוית ברמה (ש"א יט כב). ויאמר לו (דוד) המלך איפֹה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר (ש"ב ט ד). ותאמר לה חמותה איפֹה לקטת היום (רות ב יט). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפֹה ישרים נכחדו (איו' ד ז). איפֹה היית ביסדי ארץ (שם לח ד). — ובדרך ספור: ואיש אל ידע איפֹה אתם (ירמ' לו יט). — ב) שאלת האיכות, איך הוא הדבר, wie; comment; how: ויאמר (גדעון) אל זבח ואל צלמנע איפֹה[2]) האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך (שופט' ח יח).

אֵיפוֹא,
אֵיפֹא, עי' אֵפוֹא.

*אֵיפּוֹפֵּי[3]),
אִיפּוֹפֵּי יִשְׂרָאֵל! — מלת קריאה של שבועה, נדר וקנם בשביל קפדה וכעס וכדומה, שהיה נהוג בדבור ההמוני בקרב היהודים לפנים.

---

[1]) מלה מרכבה מן אֵי ומן פֹּה. — [2]) גם מעצם השאלה ובפרט מהתשובה: כמוך כמוהם וכו', נראה ברור כי המלה איפה זו משמשת שמוש איכה. וכן בלשון כושית אֶפָּ.

[3]) בארמ': חד בר נש אתא מישרי נדרא קומי ר' יוסי מתעטף ויתיב לי' א"ל מה אשתבעת אמ"ל איפופי ישר' לא עללה לביתי, א"ל איפופי ישר' ולא עללה לבייתך (ירוש' נדר' יב מב ג. — איש אחד בא לפני רבי יוסי כשהיה מתעטף ויושב לבקש להתיר לו נדרו אמר לו (ר' יוסי) מה נשבעת? אמר לו (האיש) אפופי ישראל לא אכנס אל ביתי. אמר לו (ר' יוסי) אפופי ישראל ולא תכנס לביתך). והנה לא הקריאה הנכונה והנקוד ולא מקור המלה ולא פרושה המדיק אינם ידועים. לֵוִי נקד איפופי וגם אופופי. קוהוט איפופֵי אופופי. יסטרוב אֵיפוֹפִי. קרוים מעתיק ipophi. ובדבר מקורה, הנה בניטין מוספיה ערך פופי אמר כי כך כותבים היונים את שם יהוה מפני שהאותיות האלה דומות להאותיות ו ח ו ח, ומזה נתפשט אח"כ מלה זו גם בקרב היהודים. לוי מביא דעת מוספיא ואינו מוסיף עליה כלום. קוהוט מפקפק בין השערתו הוא כי זו מלה יונית אפופוי Ωποποι שפרושה אהה אלהים, ובין השערת מוספיא. לפי דעת יסטרוב אפופי כמו אֱלוֹהַי, והיא קריאה של חול במקום הקריאה האמיתית של השם הקדוש. אך קרוים דחה השערה זו, מפני הכתיב איפי ביוד אחרי האלף, והצ"ע השערה אחרת,

אִיץ[1]), פ"ע. עב' אַצְתִּי, עת' תָּאִיץ תְּאִיצִי, צווי אִיצִי. — כמו אוּץ, מהר והתאמץ. על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו[2]) לנחמני על שד בת עמי (ישעי' כב ד). — עורה והקיצה רוצה ואיצה (תוכח' בסוף לקוטי הפרדס, בומבירגי).

***איק**, — צרוף אותיות האלפבית איק בכר גלש: כי העשרה והמאה והאלף הם כמו אחד והוא חשבון איק בכר שילמדו הנערים בספרים (הראב"ע ספר העבו').

***אִיָּר**[3]), אייר, ש"ז, — שם החדש השני בשנה, בהחל השנה מחדש האביב. Name des zweiten jüd. Monats (Mai); nom du 2e mois juif; the 2e Jew month: בשבעה באייר[4]) חנוכת שור ירושלם (מגי' תענית ב). על ששה חדשים השלוחין (בדבר קדוש החדש) יוצאין על ניסן מפני הפסח וכו' וכשהיה ביהמ"ק קים יוצאין (שלוחים אף על אייר[5]) מפני פסח קטן (ר"ה א ג). בחדש השני וכו' זה אייר שהוא שני לניסן (סע"ר ד). השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי' בשלח ד א). טל גר (ר"ל של מן) לצידם תִּיַּר, מחמשה עשר בְּאִיָּר (כ"א קליר, טל). אייר בו מתחילים הקצירים תוך ארץ הצבי מן השעורים (הראב"ע, שמעו נא). חדש אייר מחמד החדשים כי בו רפואות אנשים וגבורות החלשים המשמח אלהים ואנשים (תחכמ' תריזי ה). ראה הגן בטורי ציץ מצויר, ורוץ לשתות לאור יפיו באייר, ושור כי הזמן כתב רקמות עלי הציץ בלי קלף ונייר (שם). באייר אשבעה שובע שמחות ובשמאלי ובימיני נעימות כשורי חושקים בכל עברים כציץ ציצים לשחר העלמות (עמנ' ט).

אִיר, משקל עברי מן אירא שלקמן.

***אִירָא**[1]), ש"ז, מ"ר אִירִין. — חתיכה קטנה של צמר, צמר גפן, וכדומה, Wollflocke; flocon de laine, etc.; flock of wool: לא יצא החייט במחטו התחובה לו בבגדו ולא נגר בקיסם שבאזנו ולא סורק במשיחה שבאזנו ולא גרדי באירא שבאזנו ולא צבע בדוגמא שבצוארו ולא שולחני בדינר שבאזנו (שבת יא:). המוציא סמנין שרויין כדי לצבוע בהן דוגמא לאירא (שם עט.). לפי שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא לאירא[2]) (שם צ.). אין לוקחין מן הגרדי לא קוצין ולא אירין (תוספתא ב"ק יא יא). אין לוקחין מגרדי לא אירין ולא נירין (ב"ק קיט:).

***אִירָה**, ש"נ, כמו עירה: חולדה שגררה את האירה[3]) שהוא עתיד להחזירה (תוספתא כל' ב"כ א ד).

שזה שם אלהות מצרית אפופיס. והנה אעפ"י שטענת קרוים אינה בלי יסוד, מ"מ השערת יסטרוב היא היתר מתקבלת על הדעת, והסכים לזה גם דר' בֶּכֶר בהקבץ REJ 35, 116, וגם פירסט שם 66, 38, והעיר שהוא כמו נזית במקום נזיר, ואמר דר' בכר שם כי יש דוגמאות לזה בהקריאות ההמוניות בלשונות האחרות, בצרפתית morbleu במקום mordieu, sacristi במקום sapristi וכיוצא בזה, ובגרמ' — Potz במקום Gotz, וכדומה. והנה, יהי המקור מה שיהיה, עכ"פ נראה שזו היתה מלת קריאה נהוגה אצל היהודים בזמן ההוא לשבועה, לקיום דבר, להתרגשות וכדומה.

[1]) כמו שיר שרתי שירו. — ועי' אוץ. — [2]) יש סברים כי זה הפעיל מן אוץ.

[3]) באשורית אַר אַיָר. ואמר דליטש שנגזר מן אַר במשמעת אור. אך מוס ארנולד (בהעתון JBL XI 172) פקפק בזה אם אפשר שיסתעף מן אר איר, וגזרו מן איר באשורית במשמ' שלח מן, הוציא, ור"ל חדש המוציא ציץ, וכמו זיו בעברית וכנענית. וכן בסור' אִיָּר, ובערבית אַיָּאר a).—[4]) כסגנון עברי, ואעפ"י שאין ספק כי מ"ת נכתבה בעקרה בארמ', מ"מ ראשי קצת פרקים, אולי מפני שהדבור הזה בעבר' היה רגיל הרבה בפיהם, נכתב כך בעברית, כמו פרק ג, ד, ה. — [5]) כך בשתי ידים בכל הנוסחאות של הבבלי, וכן בירושלמי וכן בםתניתא דבני מערבא מהד' לו.

[1]) לוי וקוהוט, פרשו שהם צמר סתם, גזורה מלת זו מן השם היוני אירון εἶρον, וכן קרוים. יסטרוב — מן אור, חור, ומפרש דבר לבן. אך הפרוש אשר מסרו הגאונים הוא לא סתם צמר כ"א חתיכה של צמר. ולכן יותר מסתבר כדעת לֵוִי, בהער' לקרוים, כי מקורה בהשם עור בארמית ובסורית עורא, ובערבית עואר a), שפרושו מוץ, ומזה השאל לחתיכה קטנה של מוכין, צמר וכדומה. — [2]) גרסת ר"ח עירא, בע', ואמר כי בלשון ארמי היא אודרא (או אודדא) ופרש וז"ל: והוא כמין מוך חתיכה קטנה מן הצמר או מן הפשתן או מן צמר של גפנים שאורגין אותן בתוך מטפחות של מילת נקראת בלשון ישמעאל כמל. ע"כ. והובאו הדברים האלה בלשונם ממש בערוך.

[3]) כך תוספתא צו"ם; ובמהד' וילנה עירת.

a) أَيَّار

a) عُوَّار

***אִירוֹנִית**[1], ת"נ, מ"ר אִירוֹנִיּוֹת, — תאר קערה של חרס של הכפריים, כשעדין לא נצרפה באש, irdene Schüssel; écuelle en terre; clay-dish: ועל לפסים **אירוניות**[2] וכו' שלא נגמרה מלאכתן (עדיות ב ה). ועי' הרנית.

***אִירוֹס**[3], אֵרוּס, ש"ז, — א) שם פרח טוב הריח, תכלת הגון, ועליו דומים קצת לחרב, Iris: **האירוס**[4] והקיסום וירקות חמור (תהל' ח ח). **האירוס** והקיסום ושושנת המלך מין זרעים (תוספתא כלא' ג יג). — וחסר: **הארוס** והקיסום (כלאים ה ח). — ב) מין אבן יקרה, רב הגונים, iris: למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים **אריסין** (מד"ר דבר' ג ז, וילקוט כרתב' כג).

ב.אִירוֹס[1], אֵרוּס, אָרוּס, ש"ז, — כלי נגינה, תף בפה אחד, Handtrommel; tambourin; tambourine: בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל **האירוס**[2] (סוט' ט יד). רבי יהודה אומר **האירוס** טמא מושב מפני שהאלית יושבת עליו (כלי' יט ו).

---

[1]) הרמב"ם בפרושו אמר כמו עירונית בע' ונגזר מן עיר. וכן לוי. קוהוט—נקד אִירוֹנִית, וגזר מן המלה היונית אֲאֶ־ ἀέρινος אויר, ר"ל כלי מלא אויר. וכל זה דחוק. גם השערת קרוים שזו היא המלה הרומית hirnea, שהיא שם לגביע סגור לשתות יין, רחוקה, מפני שמהענין שמדבר עליו במקומות שהובאה מלה זו נראה שזה שם לכלי חרס פשוט, וכן פרש התלמוד, משא"כ הכלי שקראו לו הרומאים הירניאה. גם נראה שהמלה אירוניות היא **תאר** להשם לפסים ולא שם בפני עצמו. ולכן ראה אני יתר דעת עמנ' לֵו שהשם אירוניות, שבקצת מקומות אחרים כתוב במקומו חרניות, פרושו מעיר חרנים במואב, כמו לחמיות מבית לחם. — [2]) כך הגרסה בנוסח' במקום הזה. והראב"ד גרס פה **עיריות**. ובמתנ' דבני מערבא, מהד' לו, עירניות. ובגמ' בבלי (כילה לג ב.) חרניות, ובירוש' (בס סכ ג ובכת יג.) ארונִיות. ופרש אביי (כילה בס) צעי חקלייתא, ופרש ר"ח קדירות בעלי כפרים, והוסיף רש"י: קערות של בני עיירות שאינן בני כרכים גדולים ואין מקפידין על כלים נאים ומשנפשטה הקערה של חרש אוכלין בה בשר ואין ממתינים עד שתתחקק ותצרף בכבשן. ע"כ. ערוך ורמב"ם וראב"ד פרשו: מחבתות שעושין אותן מזודגות הכלי והכסוי יחד נתולקים אותו אח"כ.

[3]) כן נקוד במשנ' כ"י קויפמן, בוקשר' אִירוּס, וכן יסטרוב, לוי אִירוּס, והיא ביונית אירים ἶρις ברומית iris, על שם זהרו וגונו הקשתי. וכן בלשונות סורית וערבי' אירסא a).— [4]) רמב"ם הרגם **סיסנבר** ונקרא כמו"כ נמאם b) בערבית, והוא מין נענע, או צעתר, thymus serpillum. וכן ערוך סיסימברו ואמר: והם מיני מרקחת שמשימים בתבשיל, וי"א הוא עשב ובשמזריע מקיש הזרע במין זוג. ע"כ. ואסף הרופא קורא לאירום שושן ברא (עמ' לֵו בא' כלמ').

[1]) לא ידוע מקורו. קוהוט ויסטרוב סברים כי נגזר מהשם אֵרוּסים מפני שהשתמשו בכלי זה בשמחת **ארוסים**. וכן דעת דר' בכר (ZDMG, 47, 150) כי זו מלה עברית. אבל, האם רק לארוסים בלבדם השתמשו בו? פרופ' דר' דלמן הגיד לי בע"פ השערתו שנגזרה מן אוילום ביוני' αὐλός, שפרושו חליל. ועי' הערה שלקמן.— [2]) כן בספרים הנדפסים בבבלי וירוש', וכן במשנ' שבמשנ' עם גוף פרוש הערבי של רמב"ם ובמדב"ם. בערוך: הארוס, וכן במשנה כ"י. ובמשמעת שם זה, שהיה כנראה רגיל בזמן המשנה, כבר היה ספק בה בזמן התלמוד. ר' אלעזר פרש טבלא דחד פומא (סוטה מט:); והערוך ערך אלית גרס אחרי פרושו של ר"א: אביי אמר **כובא**; וכן רב האי גאון בפרוש טהרות, אלא שבמקום כובא כתוב שם דכובא. ואין להכריע אם אביי פליג על ר"א **בהדבר**, ר"ל שכונתו היתה **לכלי** אחר, או רק **בהשם** ר"ל שהוא תרגם אירום בהשם כובא, ואולם שניהם לכלי אחד נתכונו. כי אם בדברי אביי העקר הוא הגרסה דכובא כמו ברה"ג וקצ' נוסח' ערוך, והכונה היא כדעת לֵו בהערותיו לקרוים להשם **ארדבקא** בסורית, שפרושו הוא תף, בודאי אין שום הפרש בין פרושו של ר' אליעזר ובין זה של אביי. אך אם הגרסה שברוב נוסח' הערוך גם העתיקות **כובא** היא העקרית. והוא אלכובה a) בערב' יש מקום לספק, יען המלונים הערבים מיחסים לו, מלבד משמעת נרד בלשון בני תימן, עוד שלש משמעות מתחלפות לכלי זמר: אלטבל אלצע'יר אלמכ'צר (תף קטן צר בתוך), וקיל אלברבט (וי"א כנור), וען אבי סעיד הי אי אלכובה קצבאת תג'מע פי קטעת אדים יכ'רז עליהן ת'ם ינפכ' את'נאן יזמראן פיהמא (תלכרתוני— בשם אבי סעיד, היא קנים מחברים בחתיכת עור תפורה עליהם ויפיחו שנים ויזמרו בהם). ולא הזכיר Lane משמעה זו. ולפי"ז אפשר שאביי סבר שהאירום הוא מין **חליל מורכב**, והצדק השערת דר' דלמן שלמעלה שהשם **אירום** משבש קצת, ונגזר באמת אולי מהשם היוני אוילוס. על כל פנים הסכמת הגמרא היא כפרוש ר' אלעזר, כנראה מהמעשה המספר שם מיד אחרי זה שרב הונא עשה לבנו **טנבורא** ואביו שבדו שמא יתחלף בעיני העם בטבלא דחד פומא, שאסור לעשות. וכן פרש הרמב"ם:

---

a) ايرسا b) نمّام

a) الكوبة

איש, ממנו איש, יאישי, אישות.

איש[1]), ס"ז, כנו' אישו אישה, אישך אישך, מ"ר אנשים אישים, כמי' אנשי, אישי, אנשי, אנשיך, אנשיהם. — א) אדם, Mensch ; homme ; man : אם בהמה אם איש לא יחיה (במות יט יג). ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו למאיש ועד בהמה (בס יא ז). וגנב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת (בס כא יז). לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במד' כג יט). ויעשהו (את הפסל) כתבנית איש כתפארת אדם (ישע' מד יג). ואנכי תולעת ולא איש (תהל' כב ז). — ומוקף עם לא, לא־איש: ונפל אשור בחרב לא־איש וחרב לא אדם תאכלנו (ישעי' לא ח). — ומ"ר: שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (ברא' לב כט). ותאמר להם הגפן ההדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים (שופטי' ט יג). עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים (ישעי' ב יא). — ומ"ר אישים: אישים פעלי און (תהל' קמא ד). אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם (משלי ח ד). נבזה וחדל אישים (ישעי' נג ג). — והשתמשו הסופרים במליצה זו הרבה: לבן בן נהור בתואל אביו היה חדל א י ש י ם (חזקוני ויצא). — ואמר המשורר: וראיתי בכור מות בעיני ואישים בקרב ספים וכלים (ר"ש הנגיד, שיר הלי תעז). כ א י ש י ם אשר המה בבור יגון שקועים (בס, דכריך כתוך לבי). עלמות לא ידעום איש ואיכה ל א י ש י ם בוערים יהיו בעולות (רמב"ע, הטוגות, הו"ג כ 184). אך לא כאלה חלק א י ש י ם תמימי דרך (כהנ' אבר' כ כ סח). ולך דומיה תהלה לך א י ש י ם לב מוריקים (בס). — ועם פלוני אחריו: איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום (סנה' ג ז). איש פלוני חייב לי מאתים דינרין (מכי' כ). עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה (בס ח). ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם א י ש פלוני אוסר א י ש פלוני מתיר א י ש פלוני מטמא א י ש פלוני מטהר (ספרי, עקב, פיסקא מח). שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה א י ש פלוני ממזר מאשת איש (יבמות מט:). — ועם אותו קודם: מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי וכו' אמר להם (הבן לקרוביו) מה באתם לשמות על אותו ה א י ש שנדווה (פסיק' דר' כהנ', באב' לו.). א"ל (ר' אבא לחביריו) אם סותם פיו של אותו ה א י ש (תנחו' בוב' ברא' יג). — ב) הזכר של האדם, Mann ; mâle ; a male: על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (ברא' ב כד). לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (בס כג). וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (במות ב א). והמית איש או אשה (בס כא כט). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (בס לו ו). — ומ"ר; ונתת לאמתך זרע אנשים (ש"א א יא). הקהל את העם האנשים והנשים והטף (דבר' לא יב). — ג) בהרחבה גם הזכר בבעלי חיים, d. Männchen; le mâle; male of animals: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו

דאירה שבה אלגרבל ורק עליהא מן אלג'הה אלואחויה ויצ'רב באליד ואשמהא אל משהור עגדנא אלטאר. — ובעברית (תר' דרנבורג): עגול דומה לכברה ועליו קלף מצדו האחד ויכהו ביד ושמו המפורסם אצלינו אלטאר.

[1]) בכנענ' אש, בערב' אישאן a) מ"ר איאשין, וכמו"כ נמצא השם הזה בצורתו גם בכתבת א ר מ י ת אחת (CIS 2, N 141 ,145). אפס, לפי דעת נלדקה (Nö ZDMG 40, 741) זו מלה זרה בארמית ולקוחה מלשון הכנענית. והנה נחלקו החכמים בדבר. קצתם מסתיעים בהרבים אנשים והנק' אשה, שהם מחליטים שהוא במקום א נ ש ה, וסברים כי א י ש נסתעף מן שרש א נ ש, שהיתה משמעתה בעקרה, כמו עוד עתה בערב' b): היה מקורב וידיד וכו', ונרפה הדגש שהיה צריך להיות באש ונתארכה תנועת האות א. אך דליטש (Prolog 161) טען על כל זה כי מן אנש היה צריך להתהוות אש כמו עז מן ענז, אב מן אנב, וכיוצא בזה. ולכן החליט דליטש כדעת גזנ' ואחרים כי יש בעבר' שרש א ו ש, שמשמעתו היא: היה ח ז ק, ומזה התאוששו, ומזה עוד לפי דעתו החלק השני של השם י ה ו א ש, ומזה נסתעף איש על שם הכח, וכמו גבר. אך נלד' בהמאמר הנז' למעלה (ZDMG 40 ,741) דחה טענותיו של דל' ואומר כי התאוששו אינו מן אוש כ"א מן אשש, או הוא פעל שנסתעף מן השם איש. והחלק אש בהשם יהואש הוא מהשרש אוש c) שנהוג בערב' ומשמ' נהן, ובמלה מצויה כל כך אינו תמוה אם אש נתרככה ונהיתה א י ש. — ואעפי"כ, מציאות השם א י ש א ן בערב' יחד עם השם א נ ש א ן, ובעבר' מ"ר א י ש י ם אעפ"י שלא השתמשו בו העברים לפנים אלא מעט, הם רגלים להשערה כי שני השמות א י ש וא נ ו ש שניהם קדומים ומקוריים ונצחו בעבר' היחיד של איש והרבים של אנש, ואלו הרבים אישים והיחיד אנוש לא נשתמשו בהם אלא מעט ובקצת כונה מיוחדה. ובערב' להפך א י ש א ן אינו מצוי, כמו שהעיד אלשרתוני על מלה זו: לעזה מאיה, ר"ל בלשון ט י י ת יאמרו אישאן במקום אנשאן.

a) إيسان أياسين b) أنِسَ c) آس

(בראש' ו כ). — ד) בעל אשה, Ehemann, Gatte; mari; husband: אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (במדב' ל יז). וימת אלימלך איש נעמי (רות א ג). כי אמרה (לאה) כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי (בראש' כט לב). ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך (בראש' ג יו). ויאמרו (הפלשתים) לאשת שמשון פתי את אישך ויגד לנו את החידה (שופט' יד יה). ותתן (שרה) אתה לאברם אישה (בראש' יו ג). ואשה גרושה מאישה לא יקחו (ויקר' כא ז). ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה (רות א ה).—ומ"ר: וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים (ירמי' מד יט). ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק יו מה). — ה) אמיץ הרוח, גבור Tapferer; brave; hero: ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדוניך המלך (ש"א כו יה). אנכי הלך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש (מ"א ב ב). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם (ש"א ד ט). — ו) בחבור עם שם אחר אחריו, מי שיש לו איכות השם האחר: ובת איש כהן כי תחל לזנות (ויק' כא ט). מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד). וישלח ה' איש נביא אל בני ישראל (שופט' ו ח). וישמע עבד מלך הכושי איש סרים והוא בבית המלך (ירמ' לח ז). אנשים אחים אנחנו (בראש' יג ח). — ובפרט עם שמות היחס לעם, ארץ, עיר: איש עברי (שמות ב יא). איש יששכר (שופט' י ב). גדעון בן יואש איש ישראל (שם ז יד). אנשים עברים (שמות ב יג). אנשים מדינים (בראש' לז כח). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה (ש"א ז יא). — וגם היחיד במשמעת רבים: ויאמרו אליו (הגבעונים אל יהושע) ואל איש ישראל (יהושע ט ו), ר"ל לכל ישראל. ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר (שופט' ז כג). ויאמר איש ישראל (ש"א יז כה). — והפעל ברבים: וכל איש ישראל בראותם את האיש (שם שם כד). ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו (שופט' ח כב). המלו לה' והסרו ערלות לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם (ירמי' ד ד). — ז) בעל איזה דבר, רגיל באיזה דבר, einer dem etwas eigen, habituell ist; possesseur de, habitué à; possessor of, habituated to: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה (בראש' כה כז). ויחל נח איש האדמה ויטע כרם (שם ט כ). ה' איש מלחמה (שמות יה ג). והוא איש מלחמה מנעריו (ש"א יז לג). לא איש דברים אנכי (שמות ד י), ר"ל אינני איש ידע לדבר. הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר (ש"א יו יח). ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים (שם יז ד). איש הבליעל הזה: (שם כה כה). איש הדמים ואיש הבליעל (ש"ב יו ז). איש בשרה (שם יח כ). איש מות (מ"א ב כו), ר"ל חיב מיתה. יען שלחת את איש חרמי מיד (שם כ מב). איש דמים ומרמה יתעב ה' (תהל' ה ז). מאיש חמם תצילני (שם יח מט). איש לשון בל יכון בארץ (שם קמ יב). הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). איש אמונות רב ברכות (משלי כח כ). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח (שם כד ה). אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת (שם יה כא). איש תהפכות ישלח מדון (שם יו כח). איש מחסור אהב שמחה (שם כא יז). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). איש מכאבות וידוע הלי (ישעי' נג ג), ר"ל איש כאב, סבל מכאובים. — ומ"ר: כי אנשי מקנה היו עבדיך (בראש' מו לב). אנשי חיל (שם מז ו). כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך (ש"ב יט כט). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם (דהי"א יב לא), ר"ל מפרסמים, חשובים. אנשי מלאכה (שם כה א). וארח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). אנשי לצון משלי העם הזה אשר בירושלם (ישעי' כח יד). אנשי לצון יפיחו קריה (משלי כט ח). נביאיה פחזים אנשי בגדות (צפנ' ג ד). אנשי דמים ישנאו תם (משלי כט י). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (תהל' נט ג). — ח) בצרוף עם אחיו, רעהו, עמיתו, כטעם זה לזה, עם זה, את זה, der eine d. andere; l'un l'autre; one another: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים (בראש' יא ג). אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם שם ז). ויפרדו (אברהם ולוט) איש מעל אחיו (שם יג יא) וישכימו (יצחק ואבימלך) בבקר וישבעו איש לאחיו (שם כו לא).

ויאמרו (בני יעקב) איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא (שם לז יט). דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב) כי יהיה להם (להעם) דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו (שם יח טז). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שם כא יד). וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו (שם שם יח). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (ויקרא יט יא). ולא תונו איש את עמיתו (שם כה יז). וכשלו איש באחיו (שם כו לז). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (דבר' כה יא). — ויאמר גם איש באיש: ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו (ישעי' ג ה). — וגם איש אישו: ויכו איש אישו וינסו ארם (מ"א כ כ). והרגו א י ש את א י ש ו חמשים הגבורים (מדרש ויכעו, ביהמ"ד ילינק). — ותבוא המלה האמצעית גם לפני איש: ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם (בראש' ט ה). במקום איש מיד אחיו. — וגם ביחס לא לבע"ח: ויקח לו את כל אלה (העגלה והעז והאיל) ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (שם טו י). ופניהם (של הכרובים) איש אל אחיו (שמות כה כ). אחד באחד יגשו (המגנים של הלויתן) ורוח לא יבא ביניהם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו (איוב מא ח-ט). — ט) אחד מי שיהיה, jemand; qqn.; somebody: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו (שמות כא כ). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר (שם שם לג). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז). — י) איש איש ל..., לכל אחד איש אחד, je einer; un à chacun; one to every: ואתכם יהיו איש איש למטה (במד' א ד), ר"ל איש אחד לכל מטה. — יא) כל אחד, jeder; chacun; each: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר (בראש' לד כה), כל אחד חרבו. ויחלמו (המשקה והאופה של פרעה) חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד (שם מ ה). איש אל שקו (שם מב כה). ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (שם שם לה). ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא) ויקרעו (בני יעקב) שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה (שם מד יג). ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם (שם מט כח). ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). בעשר לחדש הזה ויקחו להם (בני ישראל) איש שה לבית אבת שה לבית (שם יב ג). איש לפי אכלו תכסו על השה (שם שם ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו (שם יו יו). שבו איש תחתיו (שם שם כט). כל אחד במקומו, איש על שמו תהיין (האבנים) לשני עשר שבט (שם כח כא). והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו (שם לג ח). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו (במד' א נב). כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם ב יז). איש את שמו תכתב על מטהו (שם יז יז). ויקחו איש מטהו (שם שם כד). עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישעי' לו יו). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו (שם נו יא). — וכפול, איש איש: ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עשים (שמ' לו ד). איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא (ויקרא טו ב). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור (שם יז ג). איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו (שם יח ו). כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת (שם כ ט). ושמו אותם (את בני אהרן) איש איש על עבדתו ואל משאו (במד' ד יט). — ו איש ואיש: ולציון יאמר איש ואיש ילד בה (תהל' פז ה). לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). — יב) עם שלילה, במשמעת שום איש, Niemand; aucune personne.; nobody: איש ממנו את קברו לא יכלה (בראשית כג ו). לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מא מד). איש אל יותר ממנו עד בקר (שמות יו יט). אל יצא איש ממקמו (שם שם כט). לא יומת איש ביום הזה (ש"א יא יג). לא נמלך איש (מ"ב י ה). — יג) האנשים בסתם, העולם, man; on; one, men: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג יו). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (ש"א ט ט), ר"ל כך היו כלם אמרים. — יד) *אישי, תאר כבוד, כמו אדוני, mein Herr; monsieur; sir: מסרו לו (לכהן הגדול) זקנים מזקני ב"ד וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו א י ש י כהן גדול קרא אתה

בפיך (יומא א ג). ונפטרו והלכו להם ואומרים לו אישי כהן [1]) גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו (שם שם ה). הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך (שם ד א). הממונה אומר אישי כ״ג הקטר (תמיד ו ג). סמכו ידיהם עליו וא״ל אישי כהן גדול טבול אחת (פרה ג ח).—ולאב״ד: אז בקול אחד הכהנים והלויים ואנשי מעמד ענו ואמרו אישנו אב״ד הגדול נחמתנו (תפר׳ הרופא, שלטי הגבו׳ כב). — יה) "עצם פרטי, יחידי, כל אחד מפרטי המין, Individuum, Einzelwesen ; individu ; individual: ואין לסוג מציאות ולא למין אלא לאישים (אמונה רמה א ב). איש מאישי השרץ (ר״י אבן תבון, כוזרי). וחבר אליו (להאדם) עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים (תו״ה, הבחינה). ואלה דברים החלוקין הם כשני אישים שהן תחת מין אחד (מלמד התלמי׳ הקד׳). הגלגלים ומה שבהם אישיהם מתמידים (ר״ש אבן תבון, מו״נ ג יז). אישי כל מין מן הצמחים (שם). וענין המין שהוא כולל שפל ממנו וצריך להיות מקבץ תחתיו אישים ר״ל פרטים כמו האדם שהוא כולל ראובן שמעון ולוי (רוח חן י). ושני הכחות האלה הם צריכים להעמיד אישי המין בשלמות (שם פרק ב). וכשם שאנו מוצאים במין האנושי אישים בתכלית החסרון וכו׳ כן נמצא בלי ספק ע״ז היוב אישים שהם קרובים למע׳ המלאכים (הקד׳ שער השמים לאבן לטיף, השחר שנה ב לא). ולפי שאילני ג״ע קיימים באיש שאין בהם זרע לשיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים באיש אין צריך שיהיו קיימים במין (תולדות יצחק, להרי״ן קארו ס:). — יז) "כנוי למלאכים: ומעלה עשירית היא מעלת הצורה הנקראת אישים והם המלאכים המדברים עם הנביאים (רמבם יסודי התורה, ב ז). שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם תרשישים ושלומיאל ממונה עליהם, אישים צפניה ממונה עליהם (מסכ׳ אצילות ה). וכבר ידעת שהאישים הם כמו תולדות השרפים והם מאש חלש מאוד (כרית מגוחה דרך ג). והמין התחתון של מלאכים אלו נקראים אישים שיכולים ליראות לבני אדם בלבוש חומר שלהם (מגנת חסידים, המלאכים פא). — יז) "בפלסופיה, כנוי לשכל הפועל: והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמין בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקדש וכו׳ ומדריגתו הנקרא אישים (התחל׳ לאלפרבי ב). השפע המגיע לנביא הוא מאת השכל הפועל ונקרא לדעתם בני אישים (האמונות לרש״ט א ד). — יח) אִישׁ הַבֵּינַיִם, — בסחר סרסר, עמיל: איש הבינים ביניני ובין סוחרי צרפת (ק״ס לרמא״ג א).

*אִשָּׁה[1]) , ש״נ, סמי׳ אִישַׁת, מ״ר אִישׁוֹת, חרשה קטנה של קנים, Gesträuch ; broussaille ; brushwood: אין מציתין את האור באישת[2]) קנים (ירוש׳ שבי׳ ד לה:). הכותל והאילן ואישות קנים (שם ערוב׳ ב ב.). ונפלה דליקה באישת קנים (שם ע״ז ב מא ד). אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהוא עבודת קרקע (רמבם, ורעים, כל׳ שמיטה ויובל פ״א).

אִישׁוֹן[3]) , ש״ז, מ״ר אִישׁוֹנִים,— א) בבת העין, השחור שבאמצע, Augapfel, Augenstern; pupile, prunelle; apple of the eye: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כְּאִישׁוֹן עינו (דבר׳ לב י). שמר מצותי וחיה ותורתי כְּאִישׁוֹן עיניך (משלי ז ב). שמרני כְּאִישׁוֹן בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל׳ יז ח). — ואמר המליץ: באין אישון

---

[1]) וכבר העיר בעל צרור המור (פרשת ויצא) ואמר וז״ל: ואיני יודע מה טעם אמרו אישי כ״ג וכו׳ ולמה לא אמרו אדון כ״ג או שם אחר. ע״כ. ותרץ קושיה זו בדרך דרש שהוא מלשון אש.

[1]) בערבית החרשה הִישָׁה a) ועי׳ לקמן.—[2]) במאמר המכון לזה בבבלי כתיב חישת, ובהמאמר בבבלי המכון להמאמר בירושל׳ ע״ז שלקמן כתוב בחישת, אך בהיות שהגרסה באלף באה כמה פעמים, וכן גרסת הרמבם, אין להחליטה לטעות פשוטה, ויש לחשב יתר כי אמרו גם אישה וגם חישה.

[3]) מן איש ; ואמר ר״י בן גנאח שהוא תאר מפני שנראית בו צורת איש. ע״כ. וכן בערבית אִנְשָׁאן b) אלעין. אך הרד״ק הביא בשם אביו כי אישון הוא הקטנה, מפני שהצורה נראית בעין קטנה, והוסיף וז״ל: וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין, כמו שבת שבתון. ע״כ. אפס זה אינו מוכרח, עי׳ ערך שבתון, והקטנה בעברית ע״י ון בסוף מוטלת בספק, אעפ״י שבארמ׳ וסורית נהוגה, וכבר פקפק בזה דליטש (Prol. 161). ומהשם הערבי אנשאן אלעין, שאינו הקטנה, נראה יותר כדעת ר״י בן גנאח. רק בסורית נאשינא הוא להקטנה, איש קטן. גם בין חכמי הלשון החדשים יש סברים כר״י בן גנאח, ויש

a) هِيشَة b) إِنْسَان العَيْن

יחסר אור ובאין דעת תחסר חכמה (בן סירא גני׳ ג כס). נלאה עבור נחל מליצות כי נחל קדומים הוא והוא קישון היה לעין חשיר בעפעף יום כל שר יקר הבת והאישון (מכה דרעי, לקו׳ קדמני׳ נה). שמך יניס דאבוני ויאר אפלת אישוני ויערב וכרך על לשוני כמו נופת צוף טעמתי (סדר רב עמרם גאון סדר סליחות חלק ב). — ובהרחבה, 'העין בכלל, das Auge ; l'oeil ; eye : צמאת להראות פני אשר לא תשיג אישון (ר״י בן גיאת, יחידס לתנות מתנה, מחזור והלחן, על חורות לכד״ל). ואיך אישן ועפעפי קשורים בנבותי ואישוני עקודים (רשב״ג, שירי ש׳ דוקס, כו). גור באשר תגור במקום נאמן תשכון בלבנו ואישוננו (רמב״ע, תו״כ א). בנפשי אוהבי עפרה ולה אישון כפת לו חץ ואין בה מום לבד דדה אשר לב חושקים לוחץ (כוח, כתרשיש ד). יסיתוה זרים לאלהים אחרים והיא במסתרים תבכה לבעל נעורים ותשא אישון לבעלה הראשון (ר״י הלוי, יונה נשאת, שבת שלפני שבועות). היש דבר שלא ראנו בעיני ולא אשורנו באישוני (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). מאל ראשון מאיר אִישׁוֹן (ר״י קמחי, ספר זוכר׳ דף א). תתעורר משנתה תלטוש אישׁוֹנֶיהָ מארבות חורי עפר וכפים (ר״י הפניני, בחי׳ עולם יד). — ב) שְׁחוֹר עָמֹק tiefe Finsternis; obscurité profonde; great darkness: בנשף בערב יום בְּאִישׁוֹן [1]) לילה ואפלה (משלי ז ט). מקלל אביו ואמו ידעך נרו בְּאִישׁוֹן [2]) חשך (שם כ כ). עיניך שלא נתת בממון שאינו שלך הם יאירו באישון חושך (מס׳ ד״א זוטא פ״ד). — ובהרחבה 'חשך בכלל, Finsternis ; obscurité ; darkness : דרש להשוות בו גיה ואישון (אדון מקדם, קרו׳ פ׳ החדש). ללומדיה ושוניה באישון כמו באורה (קלונימוס ב״ר יהודה, קינה מי יתן ראשי מים). שלחתיו עם מניקתו באישון חצות לילה (יהודה אכרכ׳ תו״כ ב 171). שם בפי מענה לשון ומאיר בעיני אישון לבן אקום בעוד אישון (ר״ל בעוד חשך) בזמר נערב שיר מהלליו (ר״י נאגארה, פזמונים, פרידל׳ פס). סוערת באהב תומכיה למלטם מאישונים (רבות לת״ת, מחזור ויטרי). ובאש לילה בלי להכשל באישונים (אמץ גבורתיך, יוצר אחרון פסח). — ג) 'איש קטן, Männchen ; petit homme ; manikin: כי אין לי גואל זולתי אף כי אישון כמוני בלי אח וקרוב (יבר׳ מקנדיה, מעין גנים, הקדמה). במקום קדוש ובאישון הליל נצב הָאִישׁוֹן כאיש וכבן חיל (יל״ג, סוד אלוה).

אִישׁוֹנִי, ת״ז, לנק׳ ־נית, — דומה לאישון, עשוי ע״ד האישון: האישוני הוא דבר דומה לאישון (קאנון ב, לוח הסמים אופיום). ופעם תגבר האדומה ותפעל בו תעתועי דברים ושגעון דבק וצוקה והבטה אישונית [1]) (שם ג, א ג ח), ר״ל הבטה עזה קבועה.

*__אִישׁוּת__[2]), ש״נ, — א) מעמד של איש ואשה נשואים זל״ז, Ehestand ; matrimonalité ; matrimony : אשתו בראויה לאישות הכתוב מדבר (ספרי נשא, ז). מוכר הוא אדם את בתו לאישות ושונה לשפחות ושונה לאישות אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר אישות (ירוש׳ קידוש׳ א נט ג). פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה (יבמ׳ עו.). אישות דרך חתנות (ע״ז לו:). — ב) 'כמו אישיות: כדור הגלגל הקיצון בכל מה שבו הוא איש אחד בלא ספק כראובן ושמעון באישות והשתנות עצמיו (מו״נ א עב).

אִישׁוּת, עי׳ אשות.

אִישִׁי, ת״ז, לנק׳ אישית, מ״ר אִישִׁיִּים, ־יות, — של האיש היחיד, הנוגע להאיש היחיד, individuell ; individuel ; individual : אם שיהיה השם בלתי יודע דבר מאלו העניינים האישיים ר״ל הפרטיים ובלתי משיג אותם (מו״נ ג ענ). כי מבואר

בהרד״ק. — [1]) כך ר״י בן גנאח, וז״ל: חשכת לילה והוא חוזק ע״פ שדמה שחרות הלילה לשחרות האישון על הרוב. ע״כ. וכן רד״ק: שחרות הלילה, ומזה לפי דעתו אישון העין. והנה ר״י בן גנאח אמר עוד: ואיפשר שרצו בו עוד על מה שזכרנו חצי הלילה שהוא אמציעתה, בעבור שהאישון באמצע העין ע״כ. ולזה הסכימו התרשים. — [2]) כך הכתיב, והקריא בֶּאֱשׁוּן, עי׳ במקומו.

[1]) עפ״י לשון ערבית חַדֵּק a), קבע בדבר את התדקה, ר״ל האישון, והביט בו בחזקה.

[2]) כך בשין לא דגושה, לוי וקוה׳ ויסטרוב, ודעתם כי נגזר מן איש. ואעפי״כ לבי נקפני, שמא צריך לקרא אִשּׁוּת, בשין דגוש׳ מן אִשָּׁה, והיוד לסימן הניקוד, ומקום ערך זה אחרי ערך אשה. וכן בוקשר׳.

a) حدّق

הוא הנגוד בין המציאות הפרטי ו ה א י ש י ובין המציאות המשותף לאחד או לרבים זולתו (ר"י אבוהב, שער השמים ר"א אירירו, א א). והכדורים היסודיים והשמימיים הסוגיים והמינים א י ש י י ם ויתר הגשמים (שם). והדברים אמנם הם מה שהם בצורותיהם ה א י ש י ו ת (אמונה רמה א ב). אחרי מות הגוף ה א י ש י (אור. עמים יב). הצורות האנושיות ה א י ש י ו ת (שם). פעולתו אינה דבר אחר אלא הפשטת הצורות ה א י ש י ו ת הרוחניות (דרך אמונה ביכאגו כא, לה:). בעל הכחות כלם הסכים בשניהם לעשות את האדם שיתחברו בו שני הענינים הקיום הכללי והקיום ה א י ש י י הכללי מצד החמר ו ה א י ש י מצד הנפש (ר"י אלבו, העקר' א יא).

***אִישִׁיּוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא א י ש י: individualität; -té; -ty: א י ש י ו ת איזה דבר לא ימצא בזולתו (ר"י אבוהב שער השמים, ר"א אירירו, א א). ואם לא יופשט ממקריו ו מ ה א י ש י ו ת (אבר' שלום, נוה שלום, כא, כח). לפי שכל מהות שיש בו אישים נבנים לא ימלטו מחלוקה אם שיהי' א י ש י ו ת אותו המהות בעצמו או בזולתו (רשב"ל דוראן, מגן אבות, חל' אלוה ממעל ב).

אִיתוֹן[1]), מ"ר אִיתוֹנִים, — כניסה, ביאה, בפרט כניסה של כבוד, של צבור, וכדו'. Ehreneingang; entrée d'honneur; intrance of honour: ועל פני השער הָאִיתוֹן[2]) על לפני אלם השער הפנימי חמשים אמה (יחזק' מ יה). שבעה שמות נקרא לו (לשער המזרחי) שער סור וכו' שער ה א י ת ו ן שהוא משמש כניסה ויציאה (ירוש' עירו' ה כג ג).— ואמר הפיטן: נחשב כצג ב א י ת ו ן (ר"ל הכהן הגדול) דתות בפלולי עקלתון (מוסף יוה"כ).

¹) משקל חיצון, תיכון, תאר במשמ' שם עצם. ועי' לקמן. — ²) כך הקריא, והכתיב ה י א ת ו ן. ותרגם יונתן ת ר ע א מ צ י ע א ה, וכן ר"י בן גנאח, ל פ י ה ע נ י ן. אך אין הענין דורש פה המלה מציעאה, וכבר אמר רדק בפרושו פה כי אינו יודע כונת התרגום. בתרגום היוני כתוב במקום היאתון או האיתון אכסודן ἔξωθεν ר"ל חיצון, כנראה בנגוד להשער הפנימי שבסוף הפסוק. ובתלמוד ירושלמי, בהמאמר המובא בפנים, אמרו שהשער נקרא איתון על שם שהוא משמש כניסה ויציאה. וכן פרש רש"י: שער האיתון שער הביאה, שדרך שם יבאו כל העם להמקדש, ואמר כי תרגום ביאה א י ת ו ן. והנה אעפ"י שהשם א י ת ו ן לביאה אינו במציאות בתרגום, ובכלל תמוה הוא למה השתמש יחזק' פה למושג של כניסה דוקא במלה זו, שאפילו אם היתה במציאות בלשון לא היתה עכ"פ רגילה, ולא השתמש בהשם ביאה כמו למעלה ח ה, אעפ"כ נטה לפרוש זה גם הרד"ק, מלשון אתא בקר, וכמו כן הגר"א מוילנה, ומפרש השער האיתון כמו איתון השער, ר"ל כניסת השער. וכן קצת החדשי' ואמרו כי איתון הוא במקו' א ת י ו ן, וכן דליטש (Prol. 139) שהוא דרך לשון בבלית, כורניל, קרצשמר, וכן קניג: כמו מדנים במקום מדינים וכדומה. אבל כ"ז אינו מתקבל על הלב, ויתר נראה כי ה כ ת י ב ה י א ת ו ן היא שארית משבשת מן מלה אחרת, שהיתה כתובה פה בתחלה: היוד שבין ה א היא שארית ר שנמחקה קצת, והתו היא במקום שין, והיה כתוב פה בתחלה הראשון, ממש כמו בפסוק כא. ובהיות כי מלה ה י א ת ו ן אינה כלל מלה עשו ממנו בעלי הקריא ה א י ת ו ן, שאולי היתה מלה זו במציאות בלשון אז, אף שלא ידענו באיזו משמעת היתה משמשת. ובאמת, יש שם עצם פרטי א י ת ו ן בכתבות הארמיות (Cook, Glossary of Aram. inscr.). ובנוגע לשמוש הלשון, הנה המלה נמצאת בתנך, ואין לנו רשות לגרשה מלשוננו, ועלינו להשתמש במשמעה שפרשוה התלמוד ורוב המפרשים.

אֵיתָן[1]) (אֵתָן).

א) ת"ז, לנק' אֵיתָנָה, מ"ר ־תָנִים ־תָנוֹת, — א) מתמיד, אשר אינו נפסק, dauernd, unaufhörl. incessant; perpétuel: — בפרט לנהר נזל תמיד, בנגוד לְאַכְזָב, perennierend; qui coule continuellement; peronnial: והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל אֵיתָן[2]) (דברים כא ד). ויגל כמים משפט וצדקה כנחל אֵיתָן (עמו' ה כד). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות אֵיתָן (תהל' עד יה).—וביחס לעם, העמד ומתקים זמן רב: הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם ה' גוי אֵיתָן הוא גוי מעולם הוא (ירמ' ה יה).— ולדירה, מושב, נוה: וירא (בלעם) את הקני וישא משלו ויאמר אֵיתָן מושבך ושים בסלע קנך (במדבר כד כא). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נות אֵיתָן (ירמי' מט יט).—לריב, וכדומה: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אֵתָן (איוב לג יט).—ולדרך: ודרך בגדים אֵיתָן[3]) (משלי יג יה). — ב) חזק, stark

₁) משרש יתן, משקל אפעל, אַכְזָב, אקדח. כך רוב המדקדקים החדשים, ולא כדעת רד"ק שהנון נוספת או שהוא משקל היכל.—ובערבי' ותן a), היה מתמיד, בפרט לנהר נוזל תמיד. — ²) אמרו בספרי: א י ת ן כמשמעו קשה (סופטים רז). ³)— בפרוש מלת

a) وَتَنَ

fort; strong: בנים איתנים ראויים לעמד ממנו (מד"ר ברא' לח). דפקי הימין אֵיתָנִים (עמנואל מח"כ יח). עצו (של הארז) לא ירקב איתן וטוב לבנין (ילג, גרן אטד, אגר' כ רפה).

ב) ש"ז, מ"ר אֵיתָנִים, אֵת־,— א) מעמד הקבוע, הרגיל של איזה דבר, normaler Zustand; état normal; normal state: ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לְאֵיתָנוֹ (שמות יד כז). מעשה בעינבל אחד [1]) שנטלו זאב את (כל הזובן) וחזר לאיתנו (בכור' לט:). רבי חנינא בן אחי רבי יהושע אומר מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין חוץ מאחת שהיתה בשכונתו שקדם צד שמאל לצד ימין וחזר לאיתנו (ניד' מח:). אמר ר"י משום ר' מאיר ששבה קשתו (של יוסף) לאיתנה (סוט' לו:). — ופשט השמוש הזה הרבה בלשוננו: המלך הקדוש כמו קדשה (לישראל הדומה לבתולה) בחתנה הרבה סבלונות שגר לה במתנה ונשבע לה להכניסה כשתעמד באיתנה (זול' לשבי' הג', אז כארבת). שאחר שנפרד מחברת לבן ונסתלקו ממנו טרדת התנאים וערעורי לבן שב (יעקב) לאיתנו הראשון ונראו לו בבואתו מלאכי אלהים (ר"י אברבנאל, פרוש ויצא). שגם אחרי הרעב תשאר הארץ חסרה כל כך שלא תשוב בנקלה לאיתנה הראשון (שם, מקץ, ויאמר פרעה אל יוסף). שהרי לשבעים שנה הזרה (צור) לאיתנה (רדק, ישע' כג יב). שלא שבו לאיתנם הראשון (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, חק' דין, כח). ואם יהי' שם רופא וחכם שיכיר החולי ויבין היסוד הנחלש ויחזיקנו והחזק ויחלישנו ישוב הגוף לאיתנו הראשון (אברהם ב"ר חסדאי, ספר התפוח). אם נאמר שקרה זה (שהיסוד נפסד) לא נדע סבה איך אותו היסוד שב לאיתנו (אור עמים ספורנו, דף יג.). והיותו (איוב) מוכן להתמיד אם ישוב לאיתנו (סוה, הקדמ' פרוש איוב). לקחו (האדם את הנחש הקפוא מקר) וכרך עליו בגד לחממו וכשב הנחש לאיתנו התחיל להשליך הסם בבית (תולדות איזוביוס, בקבן דה"י של משה). כי בהתרבות התחימות תשוב הגזרה לאיתנה (ר"י לאטעס, שו"ת קמא). במה ישמרו (בני אדם) את בריאותם ובמה ישובו לאיתנם אם נתרחקו ממנו (אגר' של, נוה שלום, יב ב"ב). כי שב לאיתנו וְנֶחשק נפל ברשת הדמיון בזמן קדום (משה ריאטי, מקדש מעט, חל' האולם). נתרפאתי וחזרתי לאיתני ולבריאותי (ליקוט' יוס, סמב', סד' החל' וקור' העתים, ניבויארק קא). הפנקס הראשון קיים באיתנו הראשון (פנקס קרקא, מגנת ת', אולה"ם ד, 622). יעמדו (התקנות) על תקפן ואיתנן הראשון (פחד יצחק, ערך הסכמות, שאלת קה"י, נתנו כח). כחץ יירה למטרה הרוח יחלק וכרגע ישוב לְאֵיתָנוֹ ולא יראה בו און עבר (רנה"ו תכמ' של"ה יב). הוקל לי הרבה וכמעט שבתי לאיתני הראשון כאשר הייתי בימי חרפי (אגרות ילג, א קיט).— ג) דבר חזק, מתקים, וכנוי להרים גבוהים, hoher Berg; haute montagne; high mountain: שמעו הרים את ריב ה' והאתנים [1]) מסדי ארץ (מיכ' ו ב). פאר מלכים תהלה לברורים מפחדו יחילו איתנים וצורים (קרובות, תוס' יוה א סכוות, ועתה כניס). — ובהשאלה, לאנשים גדולים, חשובים: ירח שנולדו בו איתני עולם (ר"ה יא.). מי גרם לך להדחות מן האיתנים קשיות שנתקשתה עם אדונתך (מד"ר ברא' לח). שאלמלא כן לא היה נאמר בפני איתני עולם כאלה (רב האי גאון, תשו' גא' הרכבי סו). איתני עולם (ר"י ברצלוני, יצירה קד). וחכמי איתני ישראל נזהרין בזה (הוה, העתים, ע"ש א). וזאת לדעת שכבר אמרו מוסדי העולם האיתנים רבותינו הקדושים והגאונים (חזוק אמונה, לר"י ב"ר אברהם, הקד' תלמ' המחבר). וביחוד כנוי לאברהם ושאר האבות: עוד יזכור לנו אהבת איתן אדונינו (שחר' יוה"כ, כי מקדישך). וצדקותיך מתנים לזכור למו שלשת איתנים (שחרית יוה"כ, מי יתנה). כתר נותנים בני האיתנים (מוס' יוה"כ, ליושב תהלות). זרע קדש גזע האיתנים (האמ' לרס"ע ד יד). אז החלו האיתנים מוסדי ארץ להתנגד זה לזה (דביר רמא"ג, כ' תכמי תרשיש). — וכנוי לכחות הטבע החזקים: כי התהפכו האיתנים[2])

זו נתחכמו כל המפרשים ולא מצאו דבר מתקבל על הלב. רבים פרשו חזק, קשה, ואין מליצת הכתוב עולה יפה בזה. יוסף הלוי (REJ 3, 171) מפרש איתן זה כמו לא סלולה, אך בלי יסוד. ויותר מסתבר, לפי תרגום השבעים, להגיה אידם במקום איתן. —[1]) הגיה ש"ם וב"ח באחד.

—[1]) כל הקדמונים מפרשים שהוא כנוי להרים הגבוהים, ואולם זה קצת קשה, ואינו מתישב היטב על מליצת הכתוב. ולכן הגיה ולה' והאזינו במקום והאתנים. —[2]) ופרש שם רנה"ו בעצמו וז"ל: כלומר יסודות הארץ שהם נקראים בלשון עברי' איתנים כמו שבאים בפירוש ספר בראשית מכל המקראות שבתנ"ך כמו העצר

ויחי לכל אחד תבנית חרש[ה] (רנה"ו, חכמ' שׁל' יט). כי לא בידי איש א י ת נ י ם אלה יוקחו (חד"מ, חו"ח מחזס י). כי ה א י ת נ י ם לא ישאו פנים אל כל קניגים ויניע כפים (יל"ג, הכערס). — ד) עם ב, בְּאֵיתָן, יָשְׁבָה הַקֶּשֶׁת בְּאֵיתָן, ר"ל נכונה היטב, fest sein (d. Bogen), être solide (l'arc); be firm: וישטמהו בעלי חצים ותשב בְּאֵיתָן [1]) קשתו ויפזו זרעי ידיו (ברא' מט כג-כד). — ה) התכונה העקרית של איזה דבר, Eigentümlichkeit; caractère; nature: —ובהשאלה לתכונת הלשון וטבעו: ויש מחכמי הדור החוקרים על א י ת ן לשון הקדש אומרים השנה נאמר על שנת החמה (הכר' כנבית, העבור ג א). ויהיה משקל לתקופה תפולה כמו ענין תשועה אשר ענין שרשם ו א י ת נ ם אחד היא (בס ב). ואמרו חכמי א י ת ן בלשונם נקרא החדש הזה בשם הזה כלשון ג ל ו י מפני שהלבנה נראית בו (בס ב א). — ו) ירח הָאֵתָנִים [2]), שם לחדש תשרי, Monat Tishri; mois de Tichri; month Tishri: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח הָאֵתָנִים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח ב).

אַךְ [3]), מלת תה"פ, וישמש בפנים אלה:

א׳ בתחלת מאמר בטעם אין ספק בדבר, באמת, בודאי. אין זה אלא, fürwahr, gewiss; sûrement, certainement; surely, certainly: ויספר ללבן את כל הדברים האלה ויאמר לו לבן אַךְ עצמי ובשרי אתה (ברא' כט יג-יד). אַךְ בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו (בס לד טו). ויצא האחד מאתי ואמר אַךְ טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה (בס מד כח). ויראו (עבדי עגלון) והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אַךְ מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שופ' ג כד). כי אמרו (איש בנימין) אַךְ נגוף נגף הוא לפנינו (בס כ לט). ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אַךְ מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם (מ"א כב לב). ויהי בבואם (בני ישי) וירא (שמואל) את אליאב ויאמר אַךְ נגד ה׳ משיחו (ש"א יז ו). ויאמר אדם אַךְ פרי לצדיק אַךְ יש אלהים שפטים בארץ (תהל' נח יב). אמרתי אַךְ תיראי אותי תקחי מוסר (צפ' ג ז). ואני אמרתי אַךְ זה חלי ואשאנו (ירמ' י יט). ואני אמרתי אַךְ דלים הם (בס ה ד).

ב) רק זה בלבדו ולא עוד, ולא אחר, nur; seulement; only: וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וכו׳ וישאר אַךְ נח ואשר אתו בתבה (ברא' ז כג). אל נא יחר לאדני ואדברה אַךְ הפעם (בס יח לב). ועתה שא נא חטאתי אַךְ הפעם והעתירו לה׳ אלהיכם (שמות י יז). אַךְ את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקרא יא כא). ויאמרו (מרים ואהרן) הרק אַךְ במשה דבר ה׳ הלא גם בנו דבר (במד' יב ב). בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אַךְ למחסור (משלי כא ה). מחשבות חרוץ אַךְ למותר וכל אץ אַךְ למחסור (בס כא ה). — ובמשמעת אין חפצי אלא זה: הן יקטלני לא איחל אַךְ דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג טו). — וכן לא היה או לא יהיה אלא זה: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו אַךְ בשרו עליו יכאב (איוב יד כא-כב). אַךְ שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוח וכו אַךְ שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יד-טו). — ובמשמעת אין דבר אחר אלא: אַךְ הבל כל אדם סלה (תהל' לט יב). אַךְ בחלקות תשית למו (בס עג יח) — וכן במשמעת לגמרה, gänzlich; entièrement; completely: כי יברכך ה׳ אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אַךְ שמח (דברים טז טו). והיית אַךְ עשוק וגזול כל הימים (בס כח כט). לאשישי קיר חרשת תהגו אַךְ נכאים (ישע' טז ז). אַךְ אולים שרי צען (בס יט יא). ודוד אמר אַךְ לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר (ש"א כה כא). אַךְ ריק זכיתי לבבי (תהל' עג יג). אחי מעלי הרחיק וידעי אַךְ זרו ממני (איוב יט יג).

ג) הפך מן הקדם, כמו אֲבָל, aber, jedoch; mais; but: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אַךְ לא בת אמי (ברא' כ יב). אַךְ אם אתה לו שמעני

והמים והאש והרוח. ע"כ. — [1]) כל המתרגמים והמפרשים הקדמונים והאחרונים תרגמו ופרשו גם פה במשמעת חוק. ת"א בתוקפא. השבע' קרטוס κράτος, רסע"ג: פת'בתת קוסה פי צ ל א ב ה (ר"ל בקושי). וכן מנחם בן סרוק, ר"י בן גנאח, רש"י, ראב"ע, וכמו"כ רוב החדשים. ולכן בודאי רשאים אנו להשתמש במליצה זו. ישבה הקשת באיתן. ובכ"ז יש מקום לפקפק בנוסחה זו. בהעת' האנגלי Rev. C. J. Ball PSBA, XVII 196 הגיה קצת עפ"י השבעים, ו ת ש ב ר מ י ת ר ק ש ת ו. — [2]) בלשון כנענית ירח א ת נ ם (CJS N 86 בכתבת קפרוס). יש סברים כי א י ת ן הוא שם אלהי ההרים, ובשביל זה נקרא החדש כך. יוסף הלוי (REJ III, 171) ויש אמרים חדש של ה נ ח ל י ם ה א י ת נ י ם.

[3]) רוב החוקרים החדשים סברים כי זה קצור מן אכן, והוא צרוף של אות הרמז כ עם אות של הערת ההתבוננות א. בארמ' וערב' אין מלה זו.

נתתי כסף השדה (בס כג יג). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם אך אם יום או יומים יעמד לא יקם (שמו' כא כ-כא). — ולהגביל הקדם: ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם (ש"א ח ט). צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך (ירמ' יב א). כני אך שמע בקלי (ברא' כז יג). כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפיצותיך שם אך אתך לא אעשה כלה (ירמ' ל יא).

ד) מורה שתכף אחרי פעולה אחת קרה מעשה שני, kaum; à peine; scarcely: ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו (ברא' כז ל). ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שופט' ז יט).

ה) רק בתנאי ש... unter d. Bedingung; à condition; under the condition: ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל והלחם מלחמות ה' (ש"א יח יז). — מ"ר: א כ י ם ורקים (ר"ס ז:).

ב.*אַךְ[1]) — ש"ז, Unheil, Unglück; malheur; calamity: אך[2]) גדול היה באותו היום (שנדו את ר"א) שבכ"מ שנתן בו עיניו ר"א נשרף (ב"מ נט:).

*אָכוּז[3]), אָכוּז[4]), — כמו עכוז: עי' זה.

*אִכּוּל, ש"ז, א) אכילת האש, שרפה, das Verzehren; combustion: א י כ ו ל אברים (ירוש' ברכ' ד ז:). א י כ ו ל בראש המזבח (בס סוטה ג יט:). — ב) כמו עכּוּל, Verdauung; digestion: וכמת הוא אכול כל זמן שאינו רעב מחמת אותה א כ י ל ת (הלכ' גדול הילד' סה סת). — ג) עקיצה תחת עור הגוף המוליד תשוקה לגרר ולחכך, Jucken; démangeaison; itching: אותות כאב הראש שבסבת תולעת שיהיה א כ ו ל הזק ובאשת ריח (קאנון ג א כ ו). ויקרה עמהם א כ ו ל רב מתערובת דם רב (מאיר אלדבי, ש"א ד א). — ד) שחין, שאכל הבשר סביב: יתרחב (השחין) ויתפשט במה שהוא מסביבותיו מן הכאב עד שיאכל האבר הבריא הנלוה אל האבר העלול והעלה הזאת יאמר לה א י כ ו ל. ה א י כ ו ל הוא שחין אוכל מעמקו (פרקי משה, כג).

[1]) לא נתברר מקורו. יש חשבים שמקורת בלשון יונית אָכוס ἄχος שפרושו אבל. קוהוט מבקש לו מקור בפרסית. יסטרוב סבר כי נתקצר מן אנך, כמו אנת. ולא מחור. ובערב' אכּה a) שדה אלדהר, ר"ל צוק הזמן. —[2]) גרסת קצת ספרים אף, ר"ל קצף וחרון, וזה מתישב היטב לפי הענין.

[3]) נקוד לוי. —[4]) נקוד יסטרוב. ונקודו של קוהוט הוא שעטנז אכּוּז! — ועי' ע כ ו ז.

a) أُكَّة

*אִכּוּף[1]), ש"ז, מ"ר אִכּוּפִים, — כמו אוכף אֻכָּף: על א י כ ו ף[2]) של בעל הבית חוצץ ועל של זקקין אינו חוצץ (מקוא' ט ה). בין א י כ ו ף ל א י כ ו ף במלוא א י כ ו ף (ירוש' ערוב' א יט:). מ"ר א י כ ו פ י ם (בס).

אַכְזָב[3]), ש"ז, מ"ר -זָבִים, — נחל, שמימיו פוסקים בימי הקיץ, הפך מן אֵיתָן, Bach versiegend im Sommer; torrent tarissant en été; brook dry in summer: היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמ' יה יח). בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל (מיכה א יד).

*אַכְזָבָה, ש"נ, מ"ר -בות, — איכות של האכזב: ותהיינה מעונות הששונות אותי מקיאות, מבמות טלואות לארץ תשואות, ומרבץ דאות וקאות, והתקדרו ברום הבבות, ומתהום הלבבות עבות ובות, בלי א כ ז ב ו ת, יפעת אורי מעיבות, ושפעת גיל מדיבות (תחכמוני יו).

אַכְזָר[4]), ש"ז, מ"ר אַכְזָרִים, מי שלבו קשה, שלא ירחם, der Grausame; homme cruel; cruel person: גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן בת עמי לאכזר כיענים במדבר (איכה ד ג). תהפך לאכזר לי בעצם ידך תשטמני (איוב ל כא). — ובדברים לא בע"ח, במשמעת מזיק מאד, verderblich; pernicieux; pernicious: חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר' לב לג). חשבתיו חשוק עצום ו א כ ז ר (עמנ' מחב' כג). — ולנק' אכזרת: כיענת

[1]) משקל כבּוּר, גִּדּוּל, חִשּׁוּק חִשּׁוּר חִתּוּל, ספּוּן, צִבּוּר, צִמּוּק. —[2]) כן במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמבם, וכן במדב"ס. ונקוד האלף אינו מכרע מכאן כ"א עפ"י הכתיב א י כ ו ף א י כ ו פ י ם בירושלמי במקומות הנזכרים להלן בפנים.

[3]) משק' אַכְזָר, אַרְגָז, אֶזְרָח. אֶשְׁנָב, מן כ ז ר.

[4]) עי' למעלה אַכְזָב. ועי' ערך כזב.

זו שאכזרת על בניה (ר"י קרא, פרשת איכה).

***אִכְזֵר**, — פ"י, עשה שיהיה אַכְזָר, grausam machen; rendre cruel; make cruel: לנביאים נאצו לקרץ עפעפים וְאִכְזְרוּ עלינו ארך אפים (ר"א קליר, ת"ב, איכה אכפתו).

אַכְזָרִי, ת"ז, לנק', ־זָרִית, מ"ר ־זָרִים־רִיּוֹת—כמו אַכְזָר, grausam; féroce; cruel: כה אמר ה' הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ קשת וכידון יחזיקו אַכְזָרִי הוא ולא ירחמו (ירמ' ו כב־כג). פן תתן לאחרים הודך ושנתך לְאַכְזָרִי (משלי ה ט). גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אַכְזָרִי (שם יא יז). עם אכזרי אל תלך פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (בן סירא, גני' ח יח). ומנין שאם לא מחל לו (הניזק להמזיק שבקש ממנו מחילה) שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים וכו' (ב"ק צב.). מנהגו של עולם מלך ב"ו שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כלם אם רחמן הוא הורג את חצים (כתו' לט.). רבי יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה רחמן וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי (ב"ב קמה:). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב (עירוב' כב.). יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה (ירוש' פיאה, א טו ד).— כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד"ר קהל', אל תהי צדיק). וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלמה חנם (מד"ר במדבר כ). מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהיה אכזרי מלמחול (שם יט). — ולנק' אַכְזָרִית: יעלה זו אכזרית על בניה (ב"ב טז.). אי אכזרית הלא תרחמי הרגת נפשות נקיים ולא תנחמי (עמני' מחב' ג). — ומ"ר אכזריים: אומרים על הושע ואליהו אכזריים היו (פסיקתא רב' מד). ולדברים לא בע"ח: כלא אכזרי (ידע' בדרשי, פרדס א, הולה"ס ג).

אַכְזְרִיּוּת, ש"נ, ובן סמי', מדת האכזרי, Grausamkeit; cruauté, férocité; cruelty: אַכְזְרִיּוּת חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה (משלי כז ד). תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (סוכה יד.). — אכזריות על הרעים חמלה על הטובים (ספר לוית חן, גנזי נסתרות של קכק. והעיר שטיינשניידר שם שהוא משל המוני, וגם מסורס: החמלה על הרעים אכזריות על הטובים).

***אַכְחַל**[1], ש"ז,— אחד מערקי הזרוע, Armvene; veine du bras; vein of arm: והשני (הוריד) משתלח לשטח המרפק וכו' והאכחל יתחיל מהשמאל ועולה אל העמוד העליון (קאנון א א ס ו). ואם תחת האצילים (יהיו המורסות) לאקיז מן האכחל (כאר לחי, לר"י כר' עוד').

אֲכִילָה, ש"נ, מ"ר אֲכִילוֹת, — שה"פ מן אָכַל, Essen; act. de manger; eating: ויקם (אליהו) ויאכל וישתה וילך בכח הָאֲכִילָה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ח). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה (יומא ח א). הלוקח פירות לאכילה ונמלך למוכרן (תוספתא דמאי א כ). אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין (שם תרו' ז ג). אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק (ברכ' מ.). האוכל אכילה גסה ביוה"כ פטור (יומא כ:).— אכילת בן דרוסאי (ירוש' שבת א ד), — בשר שלא נתבשל אלא שליש הבשול. — ומשל: *אמר המשל יש אכילה מונעת כמה אכילות (יהוש' אבן שועיב, דרש' מ"ד). אכילה בלא שתיה כמכת בלא רטיה. — ובהשאלה, *לשרפה: אכילת מזבח (ירוש' סוט' ג יט:).—ב) *תפיסת מקום: אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת רובע (כלא' ב י).

אֲבוּם, כלי שנותנים בו מאכל לבהמה, וקערת גדולה. — *אָבַם, האכיל אותו הרבה. — *אבוס, *אביסה. — אונים, לחם אונים, בסעודת הבראת לאבל. — *אִפּוּל, כעין דגדוג וקריצה תחת העור, בפצע, וכדומה. — אֹכֶל, אָכַל וכו'. — *אַכְלָן, מי שאהב ויודע לאכל הרבה. *מי שלוקח שחד. — *אַכְסַנְיָה, הכנסת אורחים בסבר פנים יפות באכילת ושתיה. — אַלְיָה, משל: *האוכל אַלְיָה, מתחבא בַּעֲלִיָּה, לאמר: האוכל תמיד בשר שמן, ובכלל דברים יקרים, צריך להסתתר בביתו מפני נושיו. — אֱלִיעֶזֶר, רבי אליעזר ב"ר שמעון היה אַכְלָן גדול. — *אסטומכא, קיבה.—*ארח, *הֶאֱרִיחַ אדם בביתו, הכניסהו והאכילהו. — אֲרֻחָה, כמות קצובה של

---

1) בערבית אַכְחַל a) ערק פי אלדראע יפצד (המלוגים הערבים—וריד בהזרוע יקיזו ממני).

a) أَكْحَل

מזון לזמן קצוב. — *אֲרוּחָה, אכילה ושתיה עם אחד.

בָּטֶן, מלא בטנו, מלא כרסו. — *אֹהֵב בִּטְנוֹ, אהב לאכל היטב. — *בֵּית אֹרְחִים, *אַכְסַנְיָה, מָלוֹן, *פֻּנְדָּק. — בֵּית הָאֹכֶל, החדר המיוחד לאכילה. — בֵּית־מָזוֹן, שידה או מגדל לשמר בו המזון. — *בֵּית־מֶלַח. *פִּלְפְּלִים. *תַּבְלִים. *סַכִּינִים. וכו', כלים ישמרו בהם את הדברים האלה. — בְּלִיל, מאכל לבהמה. — בָּל, הכין בְּלִיל. — *בַּלְמַס, רעבון חזק מאד. — בְּלִיעָה, שה"פ של בלע. — בָּלַע, הוריד המאכל דרך בית־הבליעה שבגרונו להקיבה. — *נִבְלַע: הבשר נבלע באבריו, נעשה בשר מבשרו. — בֶּלַע, מה שבלעים. — *בַּלְעָן, אוכל במהירות גדולה, ברעבתנות. — *בַּלֶּעַם, בלע באופן רע, מסכן עד להחנק בו. — בֵּלְשַׁאצַּר, סעודת בלשצר, סעודה גדולה בשתית ושכרות — *בּוֹלְעָם, בולעמים, עין במקומו. — *בָּסִים, מאכל נעים וערב. ומשל: רוח לבסים מצוי (בארמית: רווחא לבסימא שכיחא, ר"ל אפילו כשאכל אדם לשבע יוכל עוד לאכל דבר, של טעם טוב). — *בָּצַע, את הככר וחלק פרוסות להמסבים. — בָּצֵל. משל: אכול בָּצָל ושב בַּצֵּל, לאמר, הסתפק באכילתך בדברים פשוטים, ותוכל לשבת במנוחה. — בָּרָה, אכל אכילה קלה וסעד לבו, למשל חולה וכדומה. — הִבְרָה את האכילהו בִּרְיָה, לאמר אכילה קלה. — בָּרוּת, אכילה. — *סְעוּדַת *הַבְרָאָה, להאבל אחרי הקבורה. — בְּרָכָה, ברכת המוציא קדם, וברכת המזון אחרי האכילה. — בִּשֵּׁל, הכין המאכל והכשיר לאכילה ע"י האש, הקיבה *בשלה המזון, עכלה אותו.

גָּד, אלהות המזל שהיו עבדים לו באכילה ושתיה. — *גַּיִץ, העכברים יגיצו את הבגד וכדומה. — *גָּסָה, אכל אכילה גסה בבלענות, כמו חיה. — *גָּדִיל, המפה המכסה השלחן. — *גָּרַד וְגָרַר, העיר תאבון לאכילה. — *גּוֹרֵד וגוֹרֵר, דבר המעיר תאבון לאכילה. — *גַּרְגְּרָן, שאוהב לאכל מטעמים מתקים, מעדנים.

*דַּק, טחן המאכל היטב בשנים. — *הָרַס, תחב המאכל לתוך פי הבהמה.

*הִלְקִיט, נתן אכל בידו לתוך פי תרנגלת, אוז, וכדומה. — *יהנה, נֶהֱנָה ממאכל. *הֲנָאָה *בעל הֲנָאָה, האהב לאכל היטב וליהנות מחיו. — הָנָה, *יְהַנְּךָ! ברכה לאוכל. — *הָסֵב *הֲסִבָּה, ישיבה אל שלחן האכילה בקצת נטיה על הצד (לפי המנהג לפנים) והפעל: *הֵסַב.

זמן, *הִזְמִין איש לסעודה, בקש שיבוא לאכול אתו. — *זִמֵּן, ברך ברכת המזון בזמון, שלשה או יותר יחד. — *זָן, את פלוני, המציא לו מזון, כל דבר אכילה, מאכל. — *מְזִין המשביע היטב. — זָרָא, המאכל נעשה לו לזרא, נמאס לו.

חַיִל, משל: *לפי חילך אכול ופחות ממה שאתה לובש (בארמית: לפום חילך אכול ופרא מן מה דאת לביש). — חָסַל הארבה את הצמחים, ההריב על ידי אכילה. — חֹק לחם חֻקּוֹ, הקצוב לו.

טַבָּח, מי שמכין המאכלים. — טָעַם, לקח מעט מהמאכל כפיו לדעת מה טעמו. — טַעַם, טוב, מר, מתוק, וכו' במקומו. — *טֶכֶס השלחן, כל הכלים הנצרכים להשלחן לאכילה. — טָרַף, ארי, זאב, טורף ואוכל. — טֶרֶף, מה שהחיה טרפת לה לאכילה, ובהשאלה למזון בני אדם, והפעל: הַטְרִיפֵנִי, הזמין לי טרפי, לאמר מזוני. — יָד: יָדָיו יפות, מהיר באכילה. — יָמַר, הִתְיַמֵּר ב... זן את עצמו באיזה דבר. — יָנַק, הילד מצץ החלב בשפתיו, הֵינִיקָה את הילד, מֵינֶקֶת.

כֶּדֶו, תערובת מאכלים רבים, ללפת הלחם. — כִּלְכֵּל, את פלוני, הספיק לו כַּלְכָּלָתוֹ, כל הנצרך לקיומו: אכילה, שתיה וכדומה. — *כִּימוּס, מאכלים טובי הכימוס, הנוחים להתעכל ולהבלע באברים. — *כָּסַס, וִיקַסֵּס, קרץ בקצה שניו, למשל חטה. — כָּפָן, רעב. — כָּרָה, עשה כֵּרָה, סעודה לכבוד ארח. — *כָּרֵךְ *רִיפְתָּא, בהשאלה: אכל. — *כָּרֵס ומשל: יקר לגבך ושוה לכרסך. (בארמית: עשיק לגבך ושוי לכריסך, לאמר: בגדים תקנה אפילו דברים יקרים ולאכילה מה ששוה). — הכרס נושא את הרגלים (בארמית כרסיה טעין רגליה). — כִּרְסֵם וִיקַרְסֵם, חתך בשניו לאכול (חזיר, נמלה וכדומה).

לֵב, *על לֵב ריק, בעוד לא טעם מאומה. — *לֹגֶם, מלא לֹגמו, מה שאדם לוקח בפיו בפעם אחת. לֹגמו של בן בטיח, לֹגֶם גדול מאד. — *לְגִימָה, שה"פ, ובהשאלה אכילה או שתית, ודבור רגיל: גדולה לגימה, ר"ל הלגימה שאדם נותן לחברו פועלת הרבה. — לָחַךְ קנח בלשונו, ובהשאלה על אכילת הפרה, השור: כִּלְחֹךְ השור, שלא ישאר אחריו מאומה. *מְלַחֵךְ קערות, אדם המלחך בלשונו מה שנשאר בקערות, וכנוי לאדם המרבה לאכל אצל זרים. — *לָעַט, אכל בתאות גדולה, במהירות.

בלי מדה. — הלעיט את פלוני, נתן לו איזה דבר ללעט. — *לָעַס טחן ורסק את האכל בשנים. — *לִפֵּת, את הפת, את הלחם : אכל הלחם באיזה דבר להטעימו. — לִקֵּט, *הלקיט, זרק האכל לפני העופות.

מַאֲכָל, כל דבר אשר יאכל, כל דבר מוכן ומתקן לאכילה. — מיני המאכלים עי' במקומו. — מָזוֹן, אוצר המזון. — *מְזְוָדָה, כוס לקחת בו צידה לדרך. — מַטְעַמִּים, מאכלים טובי טעם. — *מַטְעֶמֶת, מה שטועמים. — *מְלַוֵּה מַלְכָּה, סעודת המקבלים במוצאי שבת. — מָן, שירד לישראל במדבר. — *מִסְעָדָה, בית שסועדים בו. — מִסְפּוֹא, מאכל בהמה. — מַעֲדָן, מאכל טוב הטעם מאד. — *מַפָּה, חתיכת בד יפרשו על השלחן בעת האכילה. — מֻרְאָה, כיס להעופות תחת הגרון יתקבץ שם האכל קדם רדתו להקיבה. — *מרה *הִמְרָה, הרביץ (את העגל וכדו') ונתן לתוך פיו אכילה ושתיה. — הַמְרָאָה, שה"פ. — מִרְזַח, אכילה ושתיה מרבה בנגינות ושירים והוללות. — מִשְׁתֶּה, סעודה גדולה, לכבוד חג וכדומה.

*נגס, חתך בשניו חתיכה מן האכל, ובהשאלה להאכילה בכלל : יושב ונוגס. — *נַקְדָן, מבין בעניני מאכלים ומוקיר אותם. — *נַקְדָנֵי הנצל היו מפורסמים בְּנַקְדָנוּתָם. — *נַקִּיד, שם המלאך הממונה על המזון. — *נָקַר, העוף ב*מַקּוֹר (הרשום) שלו, ובן העכבר וכדומה. — נֶקֶר, מה שנקר העוף, העכבר.

*סַבֹּלֶת, סעודה שכל אחד מהסועדים משתתף בהוצאות הנצרכות להסעודה. — *סִלֵּק, את המאכלים, השלחן וכדומה. — *סֹלֶת, סלת שבמזון, (תמצית), עי' סלת. — *סָמוּךְ : ראובן סמוך על שלחן שמעון, אוכל תמיד על שלחנו, וראובן סמך אותו. — סָעַד, את לבו באכילה, בשתיה. חזק את לבו. — מאכל *סֹעַד, המחזק הכח : היין סועד. — *סָפָא, האכיל הרבה : ספא אותו (את הילד) כשור. — *כפק : הספיק לאיש מזונו. — *הִסְתַּפֵּק מדבר, לקח מדבר צרכי מזונו. — *הִסְתַּפֵּק, בסעודה פשוטה, קלה. — *הסתפקות, המדה הזאת. — *עִכּוּל, כשול המזון בהקיבה. — *עִכֵּל, הִתְעַכֵּל. — עָלַס, נהנה מדבר מאכל וכדו'. — עִנָּה, את נפשו, הִתְעַנָּה, ישב ב*תַעֲנִית, לאמר בלי אכילה. — עִצֵּם, גרם ושבר את העצמות בהשנים. *עקר, קם מהשלחן. — ערב, ברכה לאוכלים : *יערב לכם יבסם לכם. — עָרַךְ, השלחן, סדר עליו הכלים הנצרכים לאכילה.

פֶּה, כלי האכילה בבעלי חיים. — פִּטֵּם, עגלים תרנגולות וכדומה, האכילם הרבה למען ישמנו. — פַּטָּם, מי שאומנתו בכך. — *פטר, מפטירין. — *פֻּנְדָּק, בית אורחים, בפרט על הדרך ינוחו שם ויאכלו. — *פַּלָּג, מי שמחלק ונותן המנות להמסבים. — *פִּרְנֵס, המציא לאיש *פרנסתו, הנצרך למזונו. — *פְּרוּסָה, חתיכה אחת. — פָּרַס, את הלחם, הפריש על ידי שבירה, התוך. — *פָּרַס, אכילת פרס. — פרש, הפריש (הצפעון, הנחש), טרף, קרע ואכל. — פַּת : פַּת־בַּג, פַּת־לֶחֶם, פַּת־שַׁחֲרִית, סעודה קלה שאדם אוכל בבקר.

ר' צָדוק, הסתפק בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. — צום, מניעת אכילה ושתיה, והפעל צָם, ישב בצום.

קָא, הקיא את המאכל, המזון שב מהקיבה. — קִיא, המזון המושב מהקיבה. — קֵבָה כלי העכול בבע"ח. — *קִנֵּחַ, *קִנּוּחַ סעודה, המאכלים שאוכלים בסוף הסעודה. — *קִנּוּחַ פֶּה, ממתקים וכדומה לקנח הפה אחרי שתיית איזה משקה. — *קָפָה, *הִקְפָּה את האכל (במים, ביין), שתה בעת האכילה.

רָעֵב, מי שיש לו רעבון, צרך ותשוקה לאכילה. — *רַעַבְתָן, מי שיש לו רעבון חזק, מי שאוכל הרבה. — *רַעַבְתָנוּת, המדה הזאת. — רָעָה, (בהמה) נהג אותה בשדה לאכול עשב. — והבהמה רֹעָה, אוכלת עשב השדה. — *רְפוּאָה וְחַיִּים, ברכה מאיש הבא לבית חבירו ומצאו אוכל, וברכת מהמסבים איש לרעהו אחרי גמר האכילה.

שָׂבֵעַ, הפך מן רָעֵב, שֹׂבַע, שָׂבָע וכו'. — *שֵׁרוּת, סעודה, ומשל : עלית לגגך שרותך בכנפך (באר, סלקת לאגרך שירותך בכנפך).

*תֵּאָבוֹן, תאוה לאכול.

אכל[1] ממנו : אוכל, אֹכֶל, אֲכִילָה, אָכְלָה, *אַכְלָן, מַאֲכָל, מַאֲכֶלֶת, מַאֲכֹלֶת, מַכֹּלֶת.

אָכַל, פ"י, עת' אֹכַל, אֹכְלָה, תֹּאכַל, בהפסק ־כֵל. יֹאכַל, בפס' ־כַל, תֹּאכְלִי ־כֵלִי, נֹאכַל ־כַל, תֹּאכְלוּ ־כֵלוּ, ־לוּן

---

[1] שרש שמי קדום כללי ומשתף לכל הלשונות השמיות. באשורית אַכָל, בערבית אַכַל a), בארמית ובסורית אֲכַל.

---

a) أَكَلَ

יֹאכְלוּ, ־כְלוּן. עם ו המהפך וַיֹּאכַל, וַתֹּאכַל, ומלרע וַיֹּאכַל, וכהפסק וַיֹּאכֵל, אֹכֵל (אוכל). אֹכְלָה, אֹכֶלֶת אֹכְלִים אֹכְלוֹת, אֱכֹל (אכול) אִכְלָה. אֱכֹלְנָה, אָכֹל, אָכוֹל, בֶּאֱכֹל, בְּאָכְלָ, מֵאֱכֹל, לֶאֱכֹל, כֶּאֱכֹל, אָכְלוֹ אָכְלֵךְ.— א) הכנים מזון עב לתוך פיו ולעסו ובלעהו, eat ; manger ; essen : ויהי (משה) שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה להם לא אָכַל ומים לא שתה (שמות לד כח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אָכַל ביום החדש השני להם (ש״א כ לד). אביך הלוא אָכַל ושתה ועשה משפט וצדקה (ירמ׳ כב יה). — וביחס לבע״ח: לא אָכַל האריה את הנבלה (מ״א יג כח). יתר הגזם אָכַל הארבה ויתר הארבה אָכַל הילק (יואל א ד). — פתך אָכַלְתָּ תקיאנה (משלי כג ח). — וכהפסק: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אָכָלְתָּ (בראש׳ ג יא). לחם לא אָכַלְתִּי ומים לא שתיתי (דבר׳ ט יח). אָכַלְתִּי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה״ש ה א). — וכהפס׳: ואילי צאנך לא אָכָלְתִּי (בראש׳ לא לח). סלת ודבש ושמן אָכָלְתְּי[1]) ותיפי במאד מאד (יחזק׳ יו יג). מדוע לא אֲכַלְתֶּם את החטאת (ויקרא י יז). חרשתם רשע עולתה קצרתם אֲכַלְתֶּם פרי כחש (הוש׳ י יג). רק אשר אָכְלוּ הנערים (בראש׳ יד כד). אבות אָכְלוּ בסר ושני בנים תקהינה (ירמ׳ לא כט). — וכהפסק: כארי שואג טרף טרף נפש אָכָלוּ (יחזק׳ כב כה). — ועם ו המהפך עבר לעתיד: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים וְאָכַל וחי לעלם (בראש׳ ג כב). ותלה אותך על עץ וְאָכַל העוף את בשרך מעליך (שם מ יט). — וכהפס׳: ועשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב והבאת לאביך וְאָכָל (שם כז י). וקוץ ודרדר תצמיח (האדמה) לך וְאָכַלְתָּ את עשב השדה (שם ג יח). כי תבא בכרם רעך וְאָכַלְתָּ ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). גשי הלם וְאָכַלְתְּ מן הלחם (רות ב יד). מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם וַאֲכַלְתֶּם אתו בחפזון (שמות יב יא). והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע וַאֲכַלְתֶּם לחמכם לשבע (ויקרא כו ה). — ועתיד: ויאמר (אליעזר) לא אֹכַל עד אם דברתי דברי (בראש׳ כד לג). אם תעצרני לא אֹכַל בלחמך (שופ׳ יג יו). וימאן (שאול) ויאמר לא אֹכַל (ש״א כח כג). וְאֹכַל פתי לבדי (איוב לא יז). שבועה שאוכל ושלא אוכל חייב (שבוע׳ ג א). שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור (נדרי׳ א א).— וכהכס׳: אצלה בשר ואֹכֵל (ישע׳ מד יט). — ועם ו המהפך: ויבא לי וָאֹכַל מכל בטרם תבוא (בראש׳ כז לג). — וכהפס׳: האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ וָאֹכֵל (שם ג יב). — ועם ה בסוף להרצון והכונה: כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אֹכְלָה בשר כי תאוה נפשך (דבר׳ יב כ). הגשה לי וְאֹכְלָה מציד בני (בראש׳ כז כה). — וכהפס׳: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואֹכֵלָה (שם שם ד).— ועפר תֹּאכַל כל ימי חייך (שם ג יד). בזעת אפיך תֹּאכַל לחם (שם שם יט). — וכהפס׳: ודם זבחיך ישפך על מזבח ה׳ אלהיך והבשר תֹּאכֵל (דבר׳ יב כז). רק את דמו לא תֹאכַל על הארץ תשפכנו כמים (שם יט כג). — למה תבכי ולמה לא תֹאכְלִי ולמה ירע לבבך (ש״א א ח). לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק׳ לו יד). בבקר יֹאכַל עד (בראש׳ מט כז). נצר תאנה יֹאכַל פריה (משלי כז יח). — וכהפס׳: ומן הקדשים יֹאכַל (ויקרא כב כב). אזרעה ואחר יֹאכַל וצאצאי ישרשו (איוב לא ח). ויתרם תֹּאכַל חית השדה (שמות כג יא). והנפש אשר תֹּאכַל בשר (ויקרא ז כ). מפתו תֹאכַל ומכסו תשתה (ש״ב יב ג). ולחם עצלות לא תֹאכַל (משלי לא כז). — מה נֹּאכַל בשנה השביעת (ויקרא כה כ). לחמנו נֹאכַל ושמלתנו נלבש (ישע׳ ד א). — וכהפס׳: מפרי עץ הגן נֹאכֵל (בראש׳ ג ב). ועם ה בסוף: ונקחה דגן וְנֹאכְלָה ונחיה (נחמ׳ ה ב). וכהפסק: כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונֹאכֵלָה (במדב׳ יא יג). וכי תֹאכְלוּ וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים (זכר׳ ז ו). וכהפס׳: ובשר בנתיכם תֹּאכֵלוּ (ויקרא כו כט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תֹּאכֵלוּ (ישעיה א יט). — ועם ן בסוף: לא יום אחד תֹּאכְלוּן ולא יומים (במדב׳ יא יט). אתי יֹאכְלוּ האנשים בצהרים (בראש׳ מג יו). המת לירבעם בעיר יֹאכְלוּ הכלבים והמת בשדה יֹאכְלוּ עוף השמים (מ״א יד יא). אבות יֹאכְלוּ בסר ושני הבנים תקהינה (יחזק׳ יח ב). וכהפס׳: חלק כחלק יֹאכֵלוּ (דבר׳ יח ח). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יֹאכֵלוּ (ישע׳ ג י). ועם ן בסוף: לא יראון ולא ישמעון ולא יֹאכְלוּן ולא יריחן (דבר׳ ד כח). אם תֹּאכַלְנָה

---

[1]) במס׳ אכלת קרי.

נשים פרים עללי תפחים (איכה ב כ). והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). — ועם ו המהפ': מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל (בראש' כז לג). הוא נתנה לי מן העץ ואכל (שם ג יב). כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (שם שם יז). ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל (שם שם ו). ויאכל וישת ויקם (שם כה לד). ויעש להם משתה ויאכלו וישתו (שם כו ל). וכהפס': והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו (שם יח ח). ויתן להם ויאכלו (שופט' יד ט). ותאכלנה הפרות רעות המראה (בראש' מא ד). — ועם הכנויים: לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים יד כא). חיה רעה אכלתהו (בראש' לז כ). והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש (ויקר' כד ט). כל מצאיהם אכלום (ירמי' נ ז). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור (שם שם יז). נמצאו דבריך ואכלם (שם טו טז). אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא (הושע יג ח). בקדש הקדשים תאכלנו ¹) (את הקרבן) (במדב' יח י). לפני ה' אלהיך

¹) כך בחטף לפי עדות יהב"י הנקדן בעין הקורא ע"פ הספרים המדויקים, וכן כלם בחומ' מאור עינים של זא"ה. ובתנ"ך מיכאליס, גינזבורג וקיטל בשוא פשוט, וכבר הביאו המדקדקים הקדמונים והאחרונים את הכלל אשר כלל בן אשר בדקד' הטע' וז"ל: כל לשון אכילה, אם בשלש פעלה, בפתחא היא לעולם מלולה, בקריאה כולה, כגון ועגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד יב), בעצבון תאכלנה (בראש' ג יז), כל המקרא על זה ירוץ, בדבר חרוץ, חוץ מאחד, במקרא מיוחד, ברבות הטובה רבו אוכליה (קהל' ה י). ע"כ. ופרש ר"א בחור את דברי ב"א ואמר שכונתו היא שאם הטעם בלמד הפעל הכף בח"פ, ואם אין הטעם בל"פ הכף בשוא פשוט. וכן בעל מ"ש בראש פ' לך לך, וכן שאר המדקדקים, וכן גם מהחדשים שטדה סי' 105, ולכן הוא פוסק בפרוש בסי' 6376 כי למ"ב צריך לנקד תאכלנו. אבל כבר טען זא"ה בהגהותיו לעין הקורא (דברים יב יח מ) על פרושו זה של ר"א בחור בדברי בן אשר והקשה מן תאכלנו האש יאכלמו כקש, ואוכלים ואוכלין וכו' שכלם בשוא פשוט לפי עדות כל הספרים. לכן החליט כי כונת ב"א היא שאם ל"פ הוא בשלש נקוד, ר"ל בסגול, אז נקראת הכף בח"פ, ור"ל אם אחרי הסגול באה נון דגושה, כי הדגש שלאחריו הוא פועל שנוי הקריאה. והנה גם נגד כלל זה יש לו סתירה מן תאכלנו התולעת (דבר' כח לט), שגם בספרו של זא"ה בעצמו הוא בשוא פשוט, וכמו כן וחרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח), במו"כ בשוא פשוט. ואין לעמד על טעמו של דבר.

תאכלנו (דברים יב יח). כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (שם שם כב). בעצבון תאכלנה כל ימי חייך (בראש' ג יז). ועגת שערים תאכלנה (יחזק' ד יב). כל זכר בכהנים יאכלנו (ויקרא ז ו). כלם כבגד יבלו עש יאכלם (ישעי' נ ט). ישלח בהם ערב ויאכלם (תהל' עח מה). כל זכר בבני אהרן יאכלנה (ויקרא ו יא). הכהן המחטא אתה יאכלנה (שם שם יט). תאכלך כילק (נחום ג טו). תאכלנו (תאכל אותו את היין ואת הכרם) התלעת (דברים כח לט). חרב לא אדם תאכלנו (ישע' לא ח). כי תאכלם (היא תאכל אותם) בחסר כל (שם שם נז). לא תאכלום כי שקץ הם (ויקרא יא מב). ואכל לא תאכלהו (שם ז כד). על מצות ומררים יאכלהו (במדב' ט יא). כי מאספיו (של הדגן) יאכלהו (ישעיה סב ט). בחצר אהל מועד יאכלוה (ויקרא ו ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום (יחזק' מד כט). — וכינוי: ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל ¹) (בראש' לט ו). והעוף אכל אתם מן הסל (שם מ יז). כל אכל חמץ (שמות יב טו). ומפיבשת אכל על שלחני (ש"ב ט יא). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל (ישע' כט ח). וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים (יהוש' כד יג). אכלים ושתים וחגגים (ש"א ל טז). והנפש האכלת ממנו עונה תשא (ויקרא ז יח). אכלת אדם אתי (יחזק' לו יג). — כל אכליו יאשמו (ירמיה ב ג). — וצווי: עלה אכל ²) ושתה (מ"א יח מא). ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך (שם יט ז). לך אתי הביתה ואכל לחם (מ"א יג טו). דבש מצאת אכל דיך פן תשבענו והקאתו (משלי כה טז). פצה פיך ואכל את אשר אני נתן אליך (יחזק' ב ח). והנה זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול (מ"א יט ה). ואשימה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח (ש"א כח כב). אכול ושתה יאמר לך (רע העין) ולבו בל עמך (משלי כג ז). את אשר תמצא אכול אכול את המגלה הזאת (יחזק' ג א). —ועם מקף אחריו אכל־: קום אכל־לחם (מ"א כא ז). אכל־בני דבש כי טוב (משלי כד יג). לך ברח לך אל ארץ יהודה ואכל־

¹) נמסר במסורה: ד' מלא' וסי' כי אם הלחם, כאשר יחלם הרעב, אם ינועו ויפלו, אשר בטחתי בו. ע"כ. והנה שנים האחרונים הם יותר שם. — ²) נמסר במסור' (יחז' ב): ה' מלאים, ואשימה לפניך פת לחם ואכול, ויאמר לו קום אכול, אשר תמצא אכול ב' בו, אכול ושתה

שם לחם (עמוס ז יב). — ועם ה בסוף: קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש' כז יט).— ולרבים: ואכלו את חלב הארץ (בראש' מה יח). אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א). — ובהפס': לכו שברו ואכלו (ישעיה נה א). — ועם הכנ': ויאמר משה אכלהו היום (שמות יו כה). ואכלוה מצות (ויקרא י יב). — ומקור: אכל, אכול [1]: מכל עץ הגן אכל תאכל (בראש' ב יו). אכל תאכלו אתה בקדש (ויקרא י יח). וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו (שם ז כד). לוא אכל אכל היום העם משלל איביו (ש"א יד ל). וילך (שמשון) הלוך ואכל (שופט' יד ט). האכול אכלנו מן המלך (ש"ב יט מג). כה אמר ה' אכול והותר (מ"ב ד מג) וזה לך האות אכול השנה ספיח (שם יט כט). ואכלתם אכול ושבוע (יואל ב כו'. ערך השלחן צפה הצפית אכול שתה (ישעיה כא ה). הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות (שם כב יג). אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה (חגי א ו). — ומקור סמי' אכל, אכל־: רק חזק לבלתי אכל הדם (דבר' יב כג). המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל־ממנו אכלת (בראש' ג יא). — ועם בכלם: באכל, באכל לאכל: ויישם לפניו לאכל [2]) (בראש' כד לג). ויקרא לאחיו לאכל־לחם (שם לא נד). ויהי כאשר כלו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים (שם מג ב) כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם (שם שם לב). ישב אשב עם המלך לאכול (ש"א כ ה). וימאן לאכול (ש"ב יג ט). ויצקו לאנשים לאכול וגו' ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל (מ"ב ד מ).—ובהשמטת האלף *לוכל: משעה שהכהנים נכנסים לוכל בתרומתן (ירושלמי ברכות א א). לוכל דבר שדרכו לוכל (שם שבי' לח.). — ובסמי' אכל: כי שכחתי מאכל לחמי (תהל' קב ה). — ועם הכנוי: כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראש' ב יז). כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם (שם ג ה), באכלכם מלחם הארץ (במדב' טו יט). ויהי אחרי אכלו לחם (מ"א יג כג). אחרי אכלה [1]) בשלה (ש"א א ט). לחיה נתתיו לאכלו (יחזק' לג כז). והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקרא כב יו). וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה יב). ויהי באכלם מהנזיד והמה צעקו (מ"ב ד מ).— ואכל באיזה דבר: היה אוכל באשכול (בילה לה.). — ומליצה: אכל קרץ [2]) על פלוני, הלשין עליו, למחר אכלו עליו קורצין לפני נמרוד הרשע (מה"ג, שכטר בענין אברהם לתרח).—ומשל: *משל הדיוט אומר מי שאכל התבשיל יודע מה טעמו (תנחו' נוב' ואתחנן). — *אכל באצבעות ידיו ורגליו, אכל בזוללות: כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו (רתב"ע במד' יא יט).—ב) בהרחבה, האש אכלה, החריבה, עשתה שלא יהיה, verzehren; consumer; consume: ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (במד' יו לה). כאש אכלת בראש ההר (שמות כד יז). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במדב' כא כח). אש אכלה נאות מדבר (יואל א יט). ואש אכלה אהלי שחד (איוב יט לד). אכלה אש בריחיך (נחום ג יג). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן הדד (עמוס א ד). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן (יומא כא:). — וכמו כן המחלה, דבר: אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר

יאסר לך.—[1]) נמסר במסור' (יוא' כוף ב). י' מלאים בקריאה בליש' ויאכל גם אכול את כספנו, הן לא הובא את דמה וכו', אכול תאכלו אתה. האכול אכלנו, אכול השנה, אכול ושתו, אכול ושבוע, אכול ואין לשבעה, אכול ושבוע והותר, ע"כ. ושבעה חסרים. — [2]) נמסר במסור' (יחז' י ו) יג מלאים, הנה חדש מחר וכו' עם המלך לאכול, וישב המלך על הלחם לאכול, ותצק לפניו וימאן לאכול, לאכול הנערים, ודבש וכו' לעם אשר אתו לאכול, ויצקו לאנשים לאכול, ותזבחים להם לאכול, את הנשיא וכו' לאכול לחם, אם כלא לאכול, כנשר חש לאכול, הוא עצור וכו' לאכול הארץ, לאכול ולשתות, אין אשכול לאכול.—[1]) ה בלי מפיק. ובמ"ש וז"ל: מקור בתוספת ה ואלף בק"ח והלמד קמוצה וההא רפה, כן היא בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים וכן משמע בהדיא מפירוש רשי ורד"ק וכו' ובספרים שהלמד בחולם טעות הוא. ע"כ. וכבר העירו התוספ' (כתוב' סה.) אחרי אכלה כמו אחרי אכלה מפיק ה.

[2]) בארמ': קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא (דני' ג ח). לא אכל קורצין בלישניה (תר' תהל' פג). איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא (גיטין נו.— אלך ואכל בהם קרץ בבית המלך). וגם באשורית נהוגה מליצה זו, ומצויה במכתבי תל אלעמרנה: ש אכלונם כרצי (כ במקום ק. Winckler KB,V. N 48) —אשר אכלו קרצי, הלשינו עלי. ומשמעתה האמתית של מליצה זו לא נתבררה היטב וכבר נשא ונתן בזה שלוטמן, ZDMG 33 254. ועי' ערך קרץ.

רעב ודבר יאכלנו (יחזק׳ ז יה). — והח׳ם : הייתי ביום אכלני חרב (ברא׳ לא מ). — והחרון : תשלח חרנך יאכלמו כקש (שמות טו ז). — והחרב: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב (ש״ב ב כו). אכלה חרב סביביך (ירמיה מו יד). — וקנאה : קנאת ביתך אכלתני (תהל׳ סט י). — והארץ : ארץ אכלת יושביה (במדבר יג לב). — ג) אכל איזה דבר של מי, לקחהו ממנו, השתמש בו, אכל הכסף, וכדומה, הוציא אותו, verbrauchen, sich zueignen; dépenser, s'approprier; expend, appropriate : כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (ברא׳ לא יה). א ו כ ל י נכסים של זרים (לבוש תו״מ קח). — ד) במליצה, השמיד, עשה כליה בדבר, aufreiben; anéantir; reduce to nothing : ואכלת את כל העמים אשר ה׳ אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם (דברי׳ ז יו). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו (ירמ׳ י כה). כלם יחמו כתנור ואכלו את שפטיהם (הושע ז ז). הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו (קהל׳ ד ה). ר״ל הולך וכחש. — אכל את ימיו, כלה אותם, verleben seine Tage; passer les jours; pass the time : גם כל ימיו בחשך יאכל (קהל׳ ה יו). — ה) נאות, נהנה מאיזה דבר, geniessen; jouir; to enjoy : אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און (משלי ל כ). וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כה). מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של א״א א ו כ ל י ן בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא (אבו׳ ה יט). — ומליצה, יאכל מכות : רק פרעה הרשע א כ ל עשר מכות (והזהיר, שמות). — *אכל פניו של פלוני, דבר לו קשות, הקניטו בדברים, קנטרו : התחילה (מיכל בת שאול) עושה מריבה כנגדו (של דוד) מבקשת ל א כ ל פ נ י ו אמרה לו אם ראית כבודיך מה נכבד היום מלך ישראל עכשיו הודעת שאת מלך אשר נגלה היום הלווי בצניעות אלא לעיני אמהות עבדיו (מד״ר במדב׳ ד). — ו) *תפס מקום, Raum einnehmen; occuper un espace; occupy space : והיסוד היה מהלך על פני הצפון ועל פני כל המערב ו א ו כ ל בדרום אמה אחת (מדות ג א). — ויז שהוא סובב את כל הבית ו א ו כ ל בפתח שלש אצבעות (אהל׳ יד ד) שאם תעלה (הקדרה) ושפתיה א ו כ ל ו ת בשקוף (תוספ׳ אהל׳ יא ב). אין לך עשרים וחמשה שאין הארץ א ו כ ל ת בהן טפח (שם יג ט). ד׳ אמות א ו כ ל ו ת מתחום טבריה ומתחום מגדלה (ירו׳ עירו׳ ד כא ד). כמה לוחות א ו כ ל ו ת בארון (ב״ב יד.). — ז) *לקח לצרכיו, גם לא בע״ה, verbrauchen; user; use : ונמצאת עיסה א ו כ ל ת מן הכור כמו א ו כ ל ת מן הקב (תענית יט:). — ח) *משית ומכלה מעט מעט, abnutzen; user; wear out : שעשה לו (להנעל) טס או יתד כדי שיהלך בו ולא תהא הארץ א ו כ ל ת ה״ז מותר (תוספת׳ שבת ד ח). מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו ממקום הדייש טהור ואם בשביל שלא תהא הארץ א ו כ ל ת ו טמא (שם כלים ב״מ ד ג). שנמצא א ו כ ל מקום הציר שהדלת סובבת עליו (מגדל חננאל, פי׳ המבנה מל״ת מו). והנה יוטחו (הטחורים) במיבא פעמים רבות כי היא א ו כ ל ת הטחורים (קאנון ג י ז ו). — ט) יעשה פצע בבשר (דבר הריף), ובעין חפירה, למשל במתכת, ätzen; corroder; corrode : הסייד כשהוא סך קרקעית הבית בסיד נועל סנדלו של עץ ברגלו כדי שלא יהא הסיד א ו כ ל ברגלו (ר״ח שבת כ״ו). כי החומץ ההוא א ו כ ל בנקלה קני הסוללה (בלעי הגבורים, פר׳ מב). — י) בלשון העם בא״י, לקח שחד : פלוני א ו כ ל הרבה.

נפע׳ נאכל, — אאכל, יאכלו, בהפס׳ יאכלו, האכל — א) אכלו, יאכלו אותו, gegessen werden; être mangé; be eaten : בבית אחד יאכל (שמות יב מו). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (ירמ׳ ל יו). — ועתיד בדרך צווי : בבית אחד יאכל (הפסח) לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא (שם כט לד). שלש שנים יהיה (העץ החדש) לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג). טמא הוא לכם לא יאכלו (דבר׳ יד יט). — ועם את, מ אחריו : סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו (שמו׳ כא כח). ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו (ויקרא ז יח). — ובמשמע׳ כל איש יאכל : מצות יאכל את שבעת הימים (שמות יג ז). — ב) שהכל אכלים, שדרך העולם לאכל בה, קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך (ברא׳ ו כא). אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל (ויקר׳ יז יג). להבדיל בין הטמא ובין הטהר ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל (ויקרא יא מז). ודודו אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד ב). —

הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר וכו' הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות (זבח' ה ח). הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע (מכי' מס' דפסחא כא ו). יצא זה שאינו נאכל בכל מקום וכו' יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבותיהם (שם י). — ג) נשרף, verzehrt werden; être consumé; be consumed: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש (שמות כב ה). — ובהשאלה, נשחת (הגוף) על ידי מחלה, וכדומה: ויאכל חצי בשרו (במדב' יב יב).

פע' *אִכֵּל, — גרם כאב דומה כמו שרץ אוכל: והמכאובים המאכלים אשר ידמה שיש בראש מקצת אנשים שרץ אוכל (קאנון ג א א יב). ליחה עוקצת מאכלת (פרקי משה ג).

פֻּעַל, אֻכַּל, — נשמד ע"י האש, ע"י החרב, vom Feuer u. dgl verzehrt werden; être dévoré par le feu, l'épée; consumed by fire etc.: וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אֻכָּל[1] (שמות ג ב). — ומ"ר אֻכָּלִים: שתאמר מהם לרבים אֻכָּלִים (מכלול סב). — ועבר: אֻכְּלוּ כקש יבש (נחום א י). — ובינ': נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה מן המאוכלות[2] הפנימיות (תמיד א ד). — ועל החרב: אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תְּאֻכְּלוּ כי פי ה' דבר (ישע' א יט-כ).

— הפעיל, הֶאֱכִיל, הֶאֱכַלְתִּי, ועם ו המה' וְהַאֲכַלְתִּי, אַאֲכִיל, תַּאֲכִל, יַאֲכִיל, יַאֲכִילֵנוּ, וחסר יַאֲכִלֵנוּ, — עשה וגרם שאחר יאכל, zu essen geben, nähren; faire manger, nourrir; nourish: למען יראו את הלחם אשר הֶאֱכַלְתִּי אתכם במדבר (שמות יו לב). — ועם ו המהפך: וְהַאֲכַלְתִּי את מוניך את בשרם (ישעיה מט כו). — ועם כנ': סלת ושמן ודבש הֶאֱכַלְתִּיךְ ונתתיהו לפניהם (יחזק' יו יט). — ועם ו המהפ': והרכבתיך על במותי ארץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ

[1]) ובתוב בהשרשים של רד"ק: ובא מלא. אבל כבר העיר ע"ז מנחת שי כי בכל הספרים הוא חסר, המלים „בא מלא" נכתבו בטעות מן הפסוק „קש יבש מלא" שלפניו. ונעלם זה מן König 1,389, וטעה ואמר וכי דעת רד"ק היא שצריך לכתב אוּכָּל מלא. — [2]) כך במשנ' שבמשניות ובמדב"מ, וערוך וספרא צו ב', ובמשנה שבגמ' מעוכלות.

נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). וְהַאֲכַלְתִּים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו (ירמ' יט ט). הֶאֱכַלְתָּם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש (תהל' פ ו). ויאמרו מי יַאֲכִלֵנוּ[1] בשר (במד' יא ד). ויענך וירעבך וַיַּאֲכִלְךָ את המן (דברים ח ג). ואפתח את פי וַיַּאֲכִלֵנִי את המגלה הזאת (יחזק' ג ב). בן אדם בטנך תַאֲכֵל ומעיך תמלא את המגלה הזאת (שם שם ג). וַיַּאֲכִילֵהוּ מחלב חטה (תהל' פא יז). וילבשום וינעלום וַיַּאֲכִלוּם וישקום (דהי"ב כח יה). — ולווי: אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). שימו זה בית הכלא וְהַאֲכִילֻהוּ לחם לחץ (דהי"ב יח כו). משל לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש וכו' (מ"ר שמות ל). — ובינוני: הנני מַאֲכִיל אותם (את הנביאים) לענה והשקתים מי ראש (ירמיה כג יה). הַמַּאֲכִלְךָ מן במדבר (דבר' ח יו). הנני מַאֲכִילָם את העם הזה לענה (ירמ' ט. יד). מאכילתו שאינו מעושר (כתוב' ז ו). אביך מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר דגים וכו' (ספרי, עקב לז). משל לעירוני שהית נשוי בת מלכים אעפ"י שמאכילה כל מעדני עולם אינו יצא י"ח (מד"ר ויקרא ד). מאכילתו ומשקהו (שם במד' יא). והאכיל באיזה דבר: אמר ר"ל מאכילה (הכהן לאשתו) בתרומה ואין מאכילה בחזה ושוק (יבמו' פא).

— פועַל, עבר, אוּכַל, אוּכַלְתִּי, אוּכַלְתָּ, אוּכַלְתֶּם, עת' אֲאוּכַל, תְּאוּכַל תְּאֻכַל, ועם כנ' תְּאֻכְּלֵנִי, תְּאֻכְלֵהוּ, בינ' מְאוּכָל, מְאוּכָלִים, מְאוּכָלָה, מְאוּכָלוֹת, — לחזוק הפעולה ונהצה ועזה: חשך טמון לצפוניו תְּאֻכְלֵהוּ[2]) אש לא נפח (איוב כ כו).

[1]) נמסר: כל לישנא חסר.

[2]) ר"י אבן גנאח: כמו מלשני מן לושן לושנתי, שופט שופטתי (הרקמה עט). וכך רד"ק, וז"ל: והמרכע בזה תְאָכלהו אש לא נפח, כי הנפרד תְּאֻכַל בחולם ובהתחברו אל הכנוי שב לקמץ חטף במשפט כמו מְלָשְׁנִי (מכלול, דקדוק הפעלים, אכל). ומסכים לזה גם מיהלוי ולק במקומו. ואעפ"י ששאר המדקדקים מבארים צורה זו באופן אחר, (אֶולד, שטדה ואחרים תְאָכלהו במקום תאכלהו. גזניוס וכמו"כ קניג תְאָכל' במקום תאכל' כמו מאָספיו (ישע' סב ט, בקצת ספרים במקום מאספיו ברוב הספרי'). הירצל, אולסה' ואחרי' תְאָכ' במקום תאָכ', במשמעת היה אָכל על ידי האש, ובסבר, שדוחה כל זה רואה בצורה זו חזוק הגזימה והאיום) — אעפי"כ

— נתפ׳, *נתאכל,—כמו נתע׳: האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סולקין אותם לצדדי המזבח (תמיד ב א). שהיו מתאכלין על גבי המזבח (ירוש׳ ברכ׳ ד ז: מד״ר ברא׳ כח). נתאכל הבשר (ירוש׳ סנה׳ י כג ד). שהוא (הנותן אונין של פשתן בתנור) מתירא שמא מתאכל צִבעו (שם, שבת ח ד.). נתאכלה אחת כהן (מד״ר שה״ש כמגדל). — ב) *כלה ואבד, הוצא: ואף על פי שנתאכלו המעות (קיד׳ נט.).

אֹכֶל,

ש״ז, כנ׳ אָכְלִי, אָכְלוֹ, — א) שה״פ של האכילה, d. Essen; act. de manger; eating: איש לפי אָכְלוֹ תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו (מן המן) איש לפי אכלו (שם יו יו). ויאמר לה בעז (לרות) לעת הָאֹכֶל גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד). — ב) הדבר מה שאוכלים, מזון, ומ״ר אֳכָלִים[1]) אֳכָלִים, אֳכָלִים, Speise; nourriture; food: ויקבצו את כל אֹכֶל השנים הטבות (ברא׳ מא לה). הלא נגד עינינו אֹכֶל נכרת (יואל א יו). כנשר יטוש עלי אֹכֶל (איוב ט כו). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אֹכֶל (חבקוק ג יז).—ובכנ׳: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אָכְלֶךָ (ויקרא כה לז). ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אָכְלָם וילכו (בראשית יד יא). לא זרו מתאותם עוד אָכְלָם בפיהם ואף אלהים עלה בהם (תהל׳ עח ל–לא). והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולְאָכְלְכֶם (ברא׳ מז כד).— ומ״ר *אֳכָלִים, ולא מנקד מלא *אוכלים, גם *אֳכָלִים, *אֳכָלִים: המוציא אוכלים[2]) כגרוגרת חייב (שבת ז ד). המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה (שם י ב). אינו מציל (כלי חרס) אלא על האוכלין ועל המשקין וכו׳ והלא טהרתם אוכלין ומשקין שבתוכו (עדיות א יד). השרץ בתנור אוכלין שבתוכה טמאין (כלים ח א). השרץ בחבית אוכלין שבתוכה טמאין (שם י ג). היו לפניו מיני אוכלים בורר ואוכל בורר ומניח (שבת עד.). אין נוהגין בזיון באוכלים ואין זורקין אוכלים ממקום למקום (מס׳ סופ׳ ג). — אֹכֶל נֶפֶשׁ[3]): במשמעת מזון: אין בין יו״ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וכו׳ וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש (מגילה א ה). אכל משאיל לו (המודר להמודר) חלוק וטבעת וטלית ונזמים וכל דבר שאין עושין בו אוכל נפש (נדרים ד א). כל אוכל נפש דוחה יו״ט (מכי׳ מסכ׳ דפסח׳ ט ו).

*אֹכָל[1]),

איכל, ש״ז,—שחין אכל הבשר סביב, Krebs; chancre; cancer: ויתחדשו חלאים כגרב וכו׳ והצרעת והאיכל עד שתפסד צורת האבר (מו״נ א עב).

אָכְלָה,

— א) מקור, לכו אספו כל חית השדה התיו לְאָכְלָה (ירמ׳ יב ט). — ב) שם מפשט של האכילה, ובהרחבה מזון, das Essen, Speise; act. de manger, nourriture; act of eating, food: ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה (ברא׳ א כט). הבהמה אשר היא לכם לְאָכְלָה (ויקרא יא לט). ותהיינה צאני לְאָכְלָה לכל חית השדה (יחזקאל לד ח). לעיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לְאָכְלָה (שם לט ד). — ובהשאלה להאש: הנה לאש נתן (עץ הגפן) לְאָכְלָה (שם יט ד). לאש תהיה לְאָכְלָה (שם כא לז). — ג) כמו אכילה משמעה ב: אכלת[2]) הגפן והקבר והסלע (כלא׳ ב י).

*אַכְלָה[3]),

ש״נ, — כלי ארוך הצואר ישאבו בו יין מן ההבית וכיוצא בזה: ואכלה הוא כלי

הואיל ובעצם דין משקל המרבע מודים כל ראשי המדקדקים שלנו, שהוא נוהג בלשוננו, דעת ריב״ג ורד״ק בזה מכרעת אצלנו.

[1]) כמו תְּאֹמִים, הֳבָנִים, בָּטְנִים. — [2]) מלשון הכתוב אך אשר יאכל לכל נפש (שמו׳ יב יו).—[3])כך הכתיב בכ״מ בספרי הדפוסים, וכן במשנה תלמ׳ ירוש׳ וניציה, וכן במשנה שבת מהד׳ דר׳ שטרק עפ״י כ״י, וכן באלפסי וכן בכ״מ ביד החזקה. ומנקד במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳ אוֹכָלִים. אך בכ״י פרמה, הכתיב בכ״מ אכלים ומנקד אֳכָלִים, ובכ״י מס׳ פרה REJ 273 XVI אֳכָלִים, ובכ״י פרמה בקצת מקו׳ אֳכָלִין ושם ג א: לָאֳכָלִין. וכן הכתיב אכלים חסר בלי ו בהרבה מקומות במשנ׳ עם גוף הפרוש הערבי של הרמבם, למשל כלים ג א, וכן הכתיב אכלים בירוש׳ למשל ע״ז ד מג ד, והגיה לוי אוכלים, אך אין זה שבוש אלא קריאה אחרת. ובקצת משנ׳ מנקד׳ נדפסות מנקד אוֹכָלִים. (דסו׳ למס״ד שבת״ו בדפו׳ מכ׳ בן ישראל), כאלו היה היחיד אוֹכָל, משקל חוֹתָם.

[1]) משקל כִּכָּר, נִצָּב. בארמ׳ אוכלא. בסורית אָכְלְתָא, בערב׳ אָכְלָה a).

[2]) גרס׳ הערוך ומדב״ם, ובמשנ׳ שבמשני׳ אכילת.

[3]) בארמ׳ אכלא: כאכלא לדנא (סנה׳ כח:) דדמי רישיה לאכלא (בכור׳ מג:). כך הגרס׳ בנוסח׳ וגרס׳ הערוך (ערך אוכלא וערך כלן) אוכלא. והרמבם בפרוש המשנה אכלה ופרש רגמ״ה: אכלא דדנא שהוא משופע ותד למעלה. ע״כ. והביא פרוש זה גם הערוך

a) آكلة

שיש לו צואר ארוך ששואבין בו יין מן החבית (פרו' כמשל להרמבם ככורו' ז ה). — ב) מכסה של חבית וכדומה בצורת צריף, kegelf. Deckel; convercle de forme conique; coniform lid: הכילון שראשו חד מלמעלה ורחב למטה ודומה לכיסוי של חבית שקרוי א כ ל ח (רע"ב ככו' ז ח).

***אַכְלָן**[1], ש"ז, מ"ר אַכְלָנִים, — א) מי שאוכל הרבה einer der viel isst; grand mangeur; one who eats much: ותאותו (של הנולד במזל שור) רבה והוא א כ ל ן (ראב"ע ראשית חכמה, כ"י פריז). — ומ"ר: והנשים שלנו קוראין לאנשים ה א כ ל נ י ם בולעמים מפני שכל מאוים להשתמש בבית הבליעה (בלעי הגבורים, פ' נג נח). — ב) בלשון העם בא"י, מי שלוקח ש ח ד.

אַכֶּלֶת, כמו *אִכֵּל, והוא משקל שמות המחלות, בַּהֶרֶת, דַּלֶּקֶת, שַׁחֶפֶת. מצוי בהעתונים.

אכם[2], ממנו, אָכֹם, *אכם, *נתאכם.

אָכֹם[3], ת"ז, נק' אֲכֻמָּה, מ"ר אֲכֻמִּים,-מות, — מי שגונו באשכרוע, נוטה לשחור, braun; brun; brown: נהוג בדבור העברי בא"י ובהעתונים.

אכם, קל אינו נהוג.

— נתפ' נִתְאַכֵּם, נעשה אָכֹם: ל"ש (שכלי חרס ישן כשר) אלא שלא נ ת א כ מ ו[4]) פניו אבל נ ת א כ מ ו פניו פסולין וכו' נ ת א כ מ ו והחזירן לתוך כבשן האש ונתלבנו מהו (סוטה יה:).

וכן רשי: לאכלא לכסוי של חבית שחד מלמעלה ורחב מלמטה. ע"כ. רק הרמבם (פרוש' המשנ') פרש שהוא כלי ארוך הצואר, כמו שהובא בפנים. ולא נתברר מהו מקור מלה זו. קוה' אומר, כי ב א ל א בפרס' הוא כסוי. ויש קצת דמיון להדבור באכלא לדנא במשל שהיה נהוג בלשון רומית והביאו הירונ', לאמר: הקדרה מצאה לה כסוי, במשמעת: שניהם דומים זה לזה. ור"ש בר"ש בעל ספ' המליצה (הול' ככר) פרש א כ ל א פטיש: באכלא לדנא, כלומר מה קריבות יש בין אבי החתן ואבי הכלה אלא שנאה, כמו שיש בין החבית ובין הפטיש.

[1]) בארמ': ר' אליעזר בי ר' שמעון על ידי דהוה א כ ל ן הוה משער גרמיה כן (ירוש' מעשר' ג נ ד).

[2]) שרש מיוחד ללשון ארמית וסורית. בערבית משמש במשמעה אחרת. וי"א שדומה לחם בעבר'.

[3]) משקל עברי מן אוכם.

[4]) יש נוסח' נתפחמו.

אָכֵן[1], תה"פ, א) קרוב לודאי, ודאי, כמעט אין ספק בדבר gewiss, wahrlich; certainement, probablement; certainly: וייקץ יעקב משנתו ויאמר אָכֵן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי (ברא' כח יו). ויאמר (המצרי למשה) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אָכֵן נודע הדבר (שמות ב יד). מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אָכֵן יטו את לבבכם (מ"א יא ב). וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אָכֵן סר מר המות (ש"א יה לב). — ב) ובמשמע' באמת, wahrlich; en vérité; in truth: איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי' אתנו אָכֵן הנה לשקר עשה עט (ירמי' ח ח). יבש חציר נבל ציץ כי רוח ה' נשבה בם אָכֵן חציר העם (ישע' מ ז). אָכֵן אתה אל מסתתר (שם מה יה). — ג) הלא בכל זאת, dennoch, nicht destoweniger; cependant; nevertheless: ואמר אהה אדני ה' אָכֵן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם (ירמ' ד י). — ד) אבל, להורות ההפך מן הקדם, aber; mais; but: ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אָכֵן שמעת קול תחנוני בשועי אליך (תהל' לא כג). און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני אָכֵן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי (שם סו יח-יט). אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר וגו' אָכֵן השכימו השחיתו כל עלילותם (צפנ' ג ז). אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אָכֵן כאדם תמותון (תהל' פב ו-ז). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה אָכֵן רוח היא באנוש (איוב לב ז-ח).

***אַכְּבָּם**[2]) אכאס, — שטר המחאה, Anweisung; traite; bill of exchange: הבכור נוטל פי שנים בין בשבח

---

[1]) ר"י בן גנח אמר: כמו אך, והרשבם אמר כי מרכב מן אך כן. לפי דעת גזנ' שרשו כון, כמו הכין בארמי'. אֻולד, שטדה וקניג וכו', סברים כי עקרו כֵּן ונוספה עליו א הרמז.

[2]) הביא מלה זו ר"ש גמע בהאגור הוצ' בובר וז"ל בארמי': הדא מילתא בכתבי רשואתא א) מרב נטרונאי כתב בשדר (צ"ל בכתבא דשדר) ליה למר נתן בר חנינא לקירואן וכו', ואייתי מה דאייתי מקצת אכאס דילנא וכו'. ב) בשאילת שלמד שביב (צ"ל של מר שרירה וכו' בכור שמכר ב[illegible]יתו לאחיו בחיי אביו וכו' ו א כ א ם צ"ל (ואכאם) דהוה מיאש מיניה, פי' הלואה. ג) ורב השיל (צ"ל תושיאל) וכו'. — ואלת דברי ר"ח

ששכחו בנכסים אחר מיתת האב בין במלוה בין בפקדון בין באכאם[1]) בין בכל השטרות (אגור ר"ש גמע).

***אַכְסַדְרָא**[2]), אַכְסַדְרָה, ש"נ, מ"ר אַכְסַדְרָאוֹת, — בנין מקורה מוקף דפנות משלשה עבריו ופתוח מצד אחד, לפני הבית, אצל השער, או בפנים הבית אולם ארוך, פתוח או יותר פתוח מצד אחד, Halle; gr. salle; hall: בית שער אכסדרה ומרפסת הרי אלו כחצר (מעשר' ג ו). הנותן את עירובו בבית שער אכסדרה ומרפסת אינו עירוב (עיר' ח ד). הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת (סוט' ח ג). וכן חצר שהיא מוקפת אכסדרה (סוכה א י). ונחלקו (הכהנים) לשתי כתות אלו הולכין באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכין באכסדרה דרך המערב (תמיד א ג). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהם את הדלת (אהל' ו ב). אנשי חצר ששכח אחד מהם ולא עירב והיתה אכסדרא על פתחו (תוספת' עירו' ח ס). אכסדרה לפנים מביתו (שם ב"מ יא יג). בתים הפתוחין לאכסדרה (שם אהל' ח ס). יכול הבונה בית שער ואכסדרה ומפרסת יהא חוזר ת"ל בית (ירושלמי סוטה ח כב ד). אכסדרה שהיא לפנים מן הבית (מס' מזוזה ירוש' סולאת קירכהיס, ב). אכסדרה גדולה היתה והלקוה לשנים (ברכ' י:). אכסדרה בבקעה רב אמר מותר לטלטל בכולה (עירו' כה.). חצר ואכסדרה מצטרפין לארבע אמות (שם פח). אכסדראות בעזרה וכו' באכסדראות של בנין (תמיד כח:).

***אֶכְסֶן**[1]), ש"ז, — אחד מחלקי נול האורגים: כלי אומנות האורג כגון האכסן והכבד[2]) שהיריעה תלויה בו מלמעלה והכבד שפשוטה עליו מלמטה (ר"ח שבת קיג: וערוך ערך קונ"י).

***אִכְסֵן**[3]), פ"י, עתי' יְאַכְסֵן, —הכניס והחזיק אורח אצלו, beherbergen; donner hospitalité; give hospitality: ולולי היא (עדת הכושה) לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר (תו"ס, הכתיבה, קו). לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, כשו"ת בנימין זאב סד). ויחרד האיש מאד והסכי' לבלתי לכת אל ביתו והלך ואכסן הבחור בבית אחד ממיודעיו ורעיו (שו"ת נחלה ליהושע לוליאו, סי' ה).

— נתפ', נתאכסן, — דר כאורח אצל, Gastfreundschaft empfangen; recevoir hospitalité; receive hospitality: נתאכסן אצל בעל הבית (מדר' תהל' קיו). אין שום פונדק מיוחד להתאכסן בו אדם ברגילות (סוקוני חיי שרה כד).

***אַכְסְנָאוּת**[4]), — כמו אכסניות: הבא לדור במבוי לשם אכסנאות (תוס' עירו' סט: ורא"ש שם). גוי הנכנס בחצר לשם אכסנאות (טור ושו"ע או"ח שפד).

***אַכְסְנַאי**[5]), -סניי, מ"ר אכסנאים, אכסניים—א) אדם נכרי, זר, Fremdling; étranger; stranger: שני אכסנאין (שאינם מכירים זא"ז) אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול' ח ב). ולא היו (היהודים בביהכ"נ באלכסנדריא) יושבין מעורבבין אלא זהבים בפני עצמן וכו' וטרסיים בפני עצמן כדי שיהא אכסנאי בא ומיטפל לאומנותו (תוספתא סוכה ד ו). אם היה אכסנאי אסור בן עיר מותר (ירוש' ע"ז א לט ד)

בובר בהערה שם: הביא המלה באות בית בטעות, וצ"ל אכאם בכף, וכן העירני הרב החוקר מוהר"ר ב"ג ז"ל במכתבו אלי כי אכאם הוראתה שטר (אנווייזונג) וכו' ואמר גליום בעל השרשים הערבי כי זה בא מלשון יוני' והוא באמת מלשון עברי. והנה הגאונים בזמנם היו שולחים חכמיהם אשר המה ראשי כלה לקבץ ממון לצרכי הישיבה ומפני סכנת הדרכים מצאו כי טוב להחליף הכסף בניירות אכאם כאלה וכו' והמחבר דילן מצא המלה הזאת בכתבי הרשואתא שהמה הגאונים, והביא שלשה עדים לזה לכן החלקתי המאמר לשלשה מאמרים וציינתי באותיות א ב ג והגהתי כיד ה' הטובה עלי וגם בכ"י קמברידש המאמר משובש, ע"כ. — [1]) כך הגיה שם בובר במקום באבנים, וכך נראה מהכתוב אח"כ בין בכל השטרות.

[2]) כך הקריאה המקבלת וכן נקוד כ"י קויפמן, מלה יונית ἐξέδρα ורומית exedra. וכן השתמשו בה בסורית. וכן נמצאה מלה זו בכת' תדמו' (Lidzbarsky). ולהפך היונים לקחו מעברית שם נרדף לאכסדרה שלהם, היא המלה לְסָכָה λέσχη, שהיא, לפי דברי שמידט (Lect. Rel. sem.) המלה העברי' לשכה.

[1]) בארמי' אכסן דגרדאי (ת"י שופט' יו יד). עם אכסנא (שם יג). וסברו שהוא מהשם ἄξων ביוני', שר"ל סרן, ופרשו שהוא הקורה בנול האורגים. ועי' נול.— [2]) בר"ה הנדפס (שם ויניציה) וכבר, אך בערוך הגרסה כבד.

[3]) פעל מן השם *אכסנאי, עי' זה.

[4]) שם מפשט מן השם אכסנאי, עי' זה.

[5]) מיונית ξένος, שר"ל נכרי, זר, אורח, וגם שכיר צבא.

יעשה באכסנאי ויהא מותר (שם עירוב' ב ב:). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלים אותו (ב"ק לב.). אמרו לאותו יהודי פלוני טול מעות ועלה לנס (לאי הים) הזה וקח לנו משם מאומה, אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני להיכן אלך אמרו ויש אכסנאי יהודי בכל מקום שאתה הולך אלהיך עמך (מד"ר דבר' ב).—ומ"ר: אין מאכילין אכסניין פירות שביעית (תוספתא שבי' ה). מאכילין את העניים ואת האכסנאים דמאי (סוכה לה:). — ואכסנין: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחלה (מד"ר ויקרא כו). — ב) אורח המתארח אצל אחר, Gast; hôte; guest: אכסנאי לעולם אינו אוסר (תוספ' עירוב' ח ד). אכסנאי פוגם ונפגם (ערכ' יז:). -סַנַיי: ואכסניי שבא לעיר וכו' אותו אכסניי וגו' (מגלס כ"ר קלונ' תש' גא' קד', דוד קסל סד).

***אַכְסַנְיָא**[1], מ"ר אַכְסַנְיוֹת, — א) כמו אכסנאי, שם הקבוץ, נכרים, אורחים וגם שכירי צבא: מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי (דמאי ג א). אכסניא של גר (גמ' ירוש' שם). אכסניא לפי בני אדם היא מתחלקת (ב"ב יא:). — אכסניא עוברת: ודוקא באכסניא עוברת אבל אם לנו שם בלילה וכו' (רבי דמאי ג א). — ב) הכנסת אורחים, Gastfreundschaft; hospitalité; hospitality: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ור' יוסי ור' נחמיה ור' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי פתחו כולם בכבוד אכסניא וכו' פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא וכו' ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה (ברכ' סג:). עתידה מצרים שתובא דורון למשיח כסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב"ה למשיח קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים (פסח' קיח:). — ג) בית שאורחים מתאכסנים בו Herberge, Gasthaus; auberge; inn: אמר רב יהודה א"ר מניין שלא ישנה אדם באכסניא שלו מן התורה שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (ערכ' יו:). אמר רבי ירמיה (מי שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח) מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה (ב"מ פה.) ובעל אכסניא: לוי שמשו של הקב"ה ובנימין בעל אכסניא שלו (פסק' רב' יא, דף מד.). כדי להקל על בעלי האכסניא (פרוש המשנ' של הרמבם דמאי ג א). תכיר מה שהטיב (אלהים) לך וכאלו אתה בא באכסניותו קרוא אל שלהנו (כוזרי ב ו).— ד) בעלת אכסניא, Wirtin; maîtresse d'hôtel; landlady: פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת עשתה לי פולין ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום (עירו' נג:). לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל ע"י בעלה שאני (ב"מ פז.). אתה מוצא בעת שנלקח אליהו מאלישע וזכה ליטול פי שנים ברוחו וכו' היה לו לילך אצל אביו ואמו להחיותם כמו שהחיה בן אכסניא שלו וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפתית אלא שמסר נפשו על אכסניא שלו (מד"ר שמות ד).—ה) הנכר, מקום נכרי, die Fremde; pays étranger; foreign country: מלך בשר ודם אם יש לו אוהב הוא מחבבו ואם חלה אותו האוהב משלח ומבקרו ואם מחבבו ביותר הוא הולך ומבקרו שמא אם יצא לאכסניא יכול שיצא המלך עמו אבל מלך מלכי המלכים הקב"ה אוהב ליעקב שנאמר ואהב את יעקב ומתת דבורה ובא לבקרו וכשיצא לאכסניא היה עמו שנאמר והנה אנכי עמך (תנח' בוב' ויצא כב).

***אַכְסַנְיָה**, כמו אכסניא.

***אַכְסַנְיוּת**, ש"נ, מעמד האדם הגר אצל אחרים, גרא (בן בנימין) שגר (יוסף) באכסניותו (סוט' לו:). ואכסניות ולבישת שחורים (אורח צדיקים שער התשובה).

***אַכְסַנִית**, — אשה בעלת בית אכסניה: הנותן לפונדקית כלומר אכסנית (רבנ"ה חול' ו:).

***אַכְסָר**[2], כמו אכסרה: יין בלי מדה אבל באכסר ישתו אנשים (פזמון לשבת, תימני).

***אַכְסָרָה**[3], תה"פ,—כמה שהוא, לא במדה או במשקל, in Bausch u. Bogen; en bloc; in a body

---

1) ביונית ξένια שמשמשת גם במשמע' שכירי צבא.

1) וברש"י שם באכסנאה.

2) וכן הביא בעל צ"ד אכסר.

3) כך נקוד בכ"י קויפמן, וכך יסטרוב. וכך בוקשר' וכשת' ובקצת משנ' מנק' אַכְסָרָה. לוי נקד

סלי תאנים וסלי ענבים וקופות של ירק כל זמן שהוא מוכרן אכסרה[1] פטור (דמאי ב ה). ואין פודין מעשר שני אכסרה (מע"ש ד ב). אין פודין ההקדש אכסרה (ספרא בחוקותי ד ו י). אין פודין מע"ש אכסרה אלא מדקדק במדתו או במשקלו ונותן דמיו (רמב"ם, מע"ש ד).

אכף[2], ממנו אָכַף, אֶכֶף ואולי *אֻכָּף *אַכְפָּה.

אָכַף[3], עתיד אֶכֹּף[4] יאכף, יאכפו, — הכריח את פלוני, האיץ, העירו, גרהו לדבר, עם על אחריו: drängen; presser, exciter; urge: נפש עמל עמלה לו כי אָכַף[5] עליו פיהו (משלי טז כו). — ובינ': כי פיהו אוכף עליו (רד"ק שר', ערך אכף). — והשתמשו הסופרים גם בלי על: והאויב אכף לקברני בלא עת וכו' ואכפו את הטבע בחזקה (מא"ג, אביעזר א). בעת אשר תצלח בידם לאכוף אותה אל השלום (הוא, דביר ב ז).

אֶכֶף[1], ש"ז, — לחץ ודחק, נגישה, Druck; pression; pressure: הנה אימתי לא תבעתך ואַכְפִּי[2] עליך לא יכבד (איוב לג ז). — ב) חטא ועון, Sünde; pêché; sin: יום אַכְפִּי[3] הכבדתי ויכפלו עוני בשלחי ידי בדם נביא (ר"י הלוי, לת"ב).

***אֻכָּף**[4], ש"ז, מ"ר אֻכָּפוֹת אֻכָּפִים, — סרג של חמור או גמל, Packsattel; bât; packsadle: האוכף שנקרע (כלי' כג ב). אוכף של נאקה (שם שם ב). יוצא חמור באוכף בזמן שקשור בו (תוספתא שבת ד ב). חמור וכליו אני מוכר לך מכר את המורדעת ואת האוכף ואת השלוף (שם ב"ב ד ב). חמור (מחזירין אותו) בסימני האוכף (ב"מ כו.). — ומ"ר: שיירא שהנתה בבקעה והקיפוה בגמלין באוכפות בעביטין (עירו' יח:). סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות (רשי בילה לא.). — ומשל: חברך קראך חמור חבוש אֻכָּף על גבך (בארמי' ב"ק צ"ב:). — המש[illegible]: מי שאינו יכול להכות החמור מכה האוכף (יהושע אבן שעיב).

***אַכְפָּה**, אכ' - כמו אֶכֶף: כי קרא (יהושע) אל אל עליון באכפה[5] ל... ויענהו אל עליון באבני... (בן סירה גני' מו ה).

אַכְסָרָה, וכן קרא קרויס, וקוהוט -סָרה. והנה הכל הסכימו שזו המלה היוני' אֶנסכרוש ἐνσχερῶ, רק יסטרוב רצה למצא לה מקור עברי ואמר שהרכבה מן אך סרח במשמע' פחות או יתר! דלמן מסרס אסכרה.—[1]) כך ברוב הנוסח' ובמשנ' שבתלמ' ירוש' וויניצי' -רא, אך בגמ' שם -רָה. ופרש הערוך: דבר שאינו לא מדוד ולא שקול נקרא אכסרה. והרמבם פרוש המשנה שם: מוכרין אכסרה פי' בלא שיעור ומדה אלא כפי שיזדמן.

[2]) שרש לא מצוי אלא בעברית, ארמית, וסורית. באשור' כנראה משמעתו קרב, התקרב (פר' דליטש), וגם האיץ דחק (הרכ' מוס). בערב' לא נמצא אלא השם אכאף אולי שאול מארמ' ופעל נגזר ממנו. בסור' הפעל אכף משמעתו דאג ל, הוכיח, העיר, האיץ.

[3]) משרש אכף שלמעלה. — [4]) רד"ק. — [5]) ת"י דמן פומא אתי לה כיפא, ובנוסח' אחרות כי יפא, ופרשו במש' כפיפה והכנעה. רסע"ג תרגם: תנכס ענה מקדארה, כנראה פרש אכף כמו הפך. מנחם: מלשון כפופים. ר"י בן גנאח פרש פרוש תמוה מאד, ויחס לאכף משמעת חטא, אמר וז"ל: ופירוש המלה כמו חטא, ופירוש הפסוק נפש עמל גרמה לו העמל במה שחטא עליו פיהו. ע"כ. השבעים (שכנראה היתה לפניהם נוסחה אחרת) והולג' תרגמוה במשמעת הכריח, האיץ. וכך רש"י פרש וז"ל: כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל. הרדק בהשרשים מסכים בפרוש המלה למנחם, אמר: ענינו לפי דעתי כמו כפף. ע"כ. ובמשמעי' הענין הסכים לפרוש רש"י: כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה. גז' סובר כי משמע' ההכרח והכפיה נסתעפה מן משמעת טעינת משא ומשמעה זו באה מן מושג הכפיפה של הגמל וכדומה כשטוענים עליו המשא, אך יחס לאכף גון מיוחד של כפיה, והוא האיץ בו, גרה אותו לזה, וכן החדשים פרשו במשמעת זו של הכריח והאיץ. העיר וגרה את פלוני. והסופרים החדשים השתמשו במשמעת הכרית.

---

[1]) מן שרש אכף שלמעלה. כשת' אַכַף. גנז' מהד' א' אֲכַף גם אֶכֶף, פירסט אֶכֶף, וכן ב"ז וכן החדשי'.—[2]) כך בנוס' של המסורה, ותרגם יונתן טונא. רסע"ג תרגם ונגברי לא יתקל עליך, ר"ל הכרח וכפיה. ראב"ע: י"א שהוא דבר קשה, וכמוהו כי אכף עליו פיהו וי"א שהם שתי מלות כמו אכזר והלכאים. ורש"י פי' אכפי כפייתי. וכן רד"ק בפרושו. וכן פרשו גם רוב החדשים במשמעת לחץ. אך מתרגום השבעים משמע שהיתה לפניהם נוסחה: כַּפִּי במקום אכפי, וזו תשובה על דברי איוב שטען: כַּפְּךָ מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני (שם יג כא). והסכים לזה רדק בשרשים. אפס הפעל יכבד בלשון זכר סותר לזה. — [3]) עפ"י פרוש ר"י בן גנאח לפעל אָכַף.

[4]) משקל פֻּעָּל. בערבית אִכָאף וִכָאף a). בסורית אוכפא, ותרגם בר ע"י בערב' אלאכאף א"וכאף. וכבר אמר ס' פרנקל כי מלה זו באה לערב' דרך לשון הארמ', כי אין בשרש אכף וכף בערב' משמעה שיסתעף ממנה השם אכאף להמרדעת של החמור.

[5]) כן כתוב בפסוק זה, ובפסוק יו פרשה זו

a) إِكاف وِكاف

***אִכְפַּת**[1], איכ׳, — אִכְפַּת לִי, לך, לכם, להם,—נוגע בנפשי, בנפשך וכו׳, מענין אותי, מדאיג אותי, אני חושש ל. sich um etw. bekümmern, Jem. an einer Sache gelegen sein; intéresser qqn., se soucier de; concern, to trouble oneself about: מה א י כ פ ת להן לעכברין והלא אוכלין בין מהרבה ובין מקימעא (ב״מ ג ז). המקבל שדה מחבירו ולא רצה לנכש ואמר לו (לבעל השדה) מה א י כ פ ת לך הואיל ואני נותן לך את חכורך (שם ט ד). אמר להן רבי יהושע אם חברים מתלחמים אתם מה א י כ פ ת לכם (ירוש׳ מו״ק ג פה ד). (ר׳ חנינא שאל את בתו למה היא עצובה אמרה לו) כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת אמר לה בתי מאי א י כ פ ת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק (תעני כה.). הוציאה (בת מואב) יראתה מתוך חיקה אמרה לו (ליהודי) עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני אמרה לו ומה א י כ פ ת לך כלום מבקשים ממך אלא פיעור (סנה׳ קו.). רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה א י כ פ ת ליה להקב״ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות (מד״ר בראש׳ מד). ראובן בשמחה שמעון מה א י כ פ ת ליה כך שרה נפקדה אחרים מה א י כ פ ת להם (שם נג). הנה עם יצא ממצרים אמר לו (בלעם לבלק) אתה מה א י כ פ ת לך א״ל הנה כסה את עין הארץ (שם במדב׳ כ). למלך שמשיא בתו חוץ למדינה אמרו לו בני המדינה אדונינו המלך שבתך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה אמר להם וכי מה א י כ פ ת לכם אמרו לו שמא למחר אתה הולך אליה (מד״ר שה״ש, פסוק כרם היה). כל הימים שאדם חבר לא א כ פ ת לו בצבור ואינו נענש עליו נתמנה אדם בראש ונטל טלית לא יאמר לטובתי אני נזקק לא א כ פ ת לי בצבור אלא כל טורח הצבור עליו (שם, שמות כז). משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו א״ל חביריו מה את יושב ועושה א״ל מה א כ פ ת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה (שם, ויקרא ד). כל השבטים לא א י כ פ ת להם בכלי בית המשכן אבל שבטו של לוי טוענין בכל המשכן (שם, במד׳ ס). א״ל הקב״ה (לאבימלך) מה א י כ פ ת לך מפיום יודע הוא (אברהם) למה שנביא הוא (תנח׳ בוב׳ וירא כה). אמר יהודה זו היא זונה מה א י כ פ ת לי בה (שם,וישב יז). מאי א י כ פ ת לי שאמות ותלקח רוחי (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). ועוד דלאחר ד׳ שעות אף הצל חם ולא א י כ פ ת לה לחיה בצל ור״ל אין לה צורך עוד בו אינה רוצה בו (רש״י עירו׳ מג:). — ובנקוד אִיכְּפַּת: מה אִיכְּפַּת[1] לו שבא לעדותו (אגרת חשן משפט, דון וידאל אלמס, כספ׳ תפאר׳ שיב׳ לנוגן).—ובלי ל: לא אִכְפַּת, (שגור בפי העם בא״י), ר״ל אין דבר, אינו כדי לשים לב לזה.

אכר[2], ממנו אִכָּר, ׳אִכָּרָה, ׳אִכָּרוּת.

כתוב: וגם ה ל ל ביו מסביב. ועפ״י שני שברי פסוקים הללו שבו ובנו החכמים את הפסוקים באופן זה: פסוק ה: כי קרא אל אל עליון כאכפה לו אויביו מסביב; פסוק יו: וגם הוא קרא אל אל כאכפה לו אויביו מסביב, ונקדו אִכְּפָּה, אִכ׳, ופרשו מלשון צרה ומצוקה, ור״ל כ ש ה צ י ק ו לו האויבי׳ מסביב. כן קוילי גיב׳, שכט׳ טיל׳, וכן במהדורה האחרונה של נ׳ פטרס. וכן דר׳ בכר (REJ XXXVII 315), אך הלשון כ א כ פ ה לו אויביו במקום כ ש א כ פ ו דחוק. דר׳ בכר מדמה המליצה ב צ ר ל ו, ויותר יש אולי לדמות: אל ה׳ ב צ ר ת ה לי קראתי (תהל׳ קכ א). ואעפי״כ יש לפקפק בתקון נוסחה זו.

[1]) כך הקריאה המקבלת של ספרדי׳ אשכנזי׳ ותימני׳. וכן מערכ׳ המערב׳ בוקשד׳ וכשת׳ וכן במשנ׳ מנקד׳ נדפס׳, לוי, וכו׳. ויש פקפוק בשרש מלה זו וצורתה הדקדוקית. הערוך פרשה במשמ׳ כפייה וקשירה, וא״כ משרש כפה, כפת. וכבר העיר דוד לארא בכתר כהונה לאמר: לא מצאתי לפי׳ המלה הזאת מוצא. לוי מפקפק בין שרש אכף ובין כפת. פרלס (Frankel Mon. XVII 263). גזרה מן א כ ף בסור׳ במשמ׳ דאג לדבר, ויאמרו בסור׳ א כ פ ת לי על... והוא עבר לנק׳ נסתרת במשמ׳ פעל סתמי (נלד׳, דקד׳ לשון סורית 264 a). וכ״נ מהצורה א כ פ ה בירוש׳: מה איכפה ליה (סוט׳ כ:). וכן החליט דלמן. אך מהדבור מ י כ פ ת לא איכפת ליה (גיט׳ סב.) ברור הוא כי הם הרגישו בו שרש כ פ ת. ועפ״י הדקדוק העברי הצורה אִכְפַּת קשה, אם לא נחליט כי המדברים עברית ירגישו בו, לו יהי בטעות, תה״פ כמו אִפְשָׁר.

[1]) אולי עפ״י הנקוד של התרגום שנזכר למעלה, אך אין לו לנקוד זה מקום בעבר׳.

[2]) משתף באשורי׳, ערבי׳ ארמי׳ וסורי׳ במשמש פעל אִכַּר במשמ׳ חפר באדמה, חרש. וכן בערב׳ אכר a).

---

a) أكر

אִכָּר [1]), ש"ז, מ"ר אִכָּרִים, אִכָּרֵי, אִכָּרֵיהֶם, — איש עובד אדמה, Bauer ; paysan ; peasant : בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו וקראו אִכָּר אל אבל (עמוס ה יו). ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אִכָּר וצמדו (ירמיה נא כג). א י כ ר נותנין לו את צמדו (ערכ' ו ג). ש ה א י כ ר עובר והמודע על כתפו (אהל' יח א). אִכָּר אוּמָן : כדי שיהא א י כ ר א ו מ ן חורש ושונה (תוספ' ב"מ יא י).—ומ"ר: הבישו אִכָּרִים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא). בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אִכָּרִים חפו ראשם (ירמי' יד ד). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אִכָּרִים ונסעו בעדר (שם לא כד) . כי מקנה רב היה לו ובשפלה ובמישור אִכָּרִים וכרמים בהרים ובכרמל (דהי"ב כו י). ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אִכָּרֵיכֶם וכרמיכם (ישע' סא ה). — אִכָּרָה, ש"נ, אשה עבדת אדמה, אשת אכר, Bäuerin; paysanne; peasant-woman : נהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אַכְרוּב** [2]), ש"ז, ומ"ר אַכְרוּבִים, — ירק נאכל, כרוב, Kohl ; chou; cabage : חוץ מספיחי א כ ר ו ב [3]) (שבי' ט א). קולסי א כ ר ו ב [3]) וחלפות תרדים (עוקצ' א ד). איזהו תבשיל שהוא מצטמק ויפה לו כגון א כ ר ו ב ואפונים ובשר טרוף (ירוש' שב' ד לה ד). ר' יוסי אומר (נותנין פיאה) אף ל א כ ר ו ב (שם כסא' ד לא:) . למלך שהיה לו גינה אחת מלאה א כ ר ו ב נאה ומשובח (מד"ר במדב' ז). ירק עשב נקרא בלשון עברית א כ ר ו ב ובלשון יון קרמבין (אסף הרופא, כ"י מינכ'). ירותחו במימי א כ ר ו ב, ה א כ ר ו ב י ם חמים וטובים (שם).

***אַכְרוּעַ** [4]), ש"ז, — כרוע, והוא אילן קיק, Ricinus : המקיים מליאה של א כ ר ו ע לזרוע (ירוש' מעש' מח ד).

***אַכָּרוּת** [1]), ש"נ, מלאכת האכר, מעמד האכר, Agricultura (יוסף הלוי), ונהוג בדבור העברי בא"י ומצוי בהעתונים.

***אַכְרָזָה**, ש"נ, — כמו הכרזה : ר' יודן בן פזי אמר (אגרת ביקורת היא) א כ ר ז ה (ירוש' סנה' א יט:).

***אַכְרְזִיאֵל**, — שם מלאך, Name ein. Engels : nom d'ange ; an angel : אותו מלאך הממונה על ההכרזה א כ ר ז י א ל שמו (ילק' וילך כו תתק"מ).

***אַכְתְּרִיאֵל**,—כנוי לאלהים: א"ר ישמעאל בן אלישע פ"א נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וראיתי א כ ת ר י א ל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא (ברכ' ז .).— ואמר הפיטן : קדושים בתרשישים קרואים מלאכי האל, רן רוחשים בעת רונשים ואומרים יה אַכְתְּרִיאֵל (הלוגי עז, סב' א אחר פסח). הוד לית אַכְתְּרִיאֵל ואני כנסת ישראל מעידת כי אין כאל (ר' בני' בן זרח, בלולי אש, הופ' לשבת הג'). ר' ישמעאל ראה צורה אחת מצורות האור הבהיר הברוי תחלה ושם זו הצורה א כ ת ר י א ל וקרא אותה הוא אלהי ישראל (ר"י ברללוני יצירה כא). נראה שבנה זה השם המופלא א כ ת ר י א ל עפ"י הקבלה שאומרים אל הספירה הראשנה ראש כל הספירות כתר עליון (עקידס עד). עין הימיני מביט ברחמים וצופה ברחמים וכו' ונקרא שמו הקדוש א כ ת ר י א ל יה ה' אלהי ישראל (כרית מנוחה, דרך א' ס). ולהיות שרקיע זה הוא מקום שמתקבצים ונשמעים שם אורות כל ההיכלות העליוני' לכן נקרא הרקיע הזה א כ ת ר י א ל בשם הכולל כל עולם הבריאה (עמק המלך קענ).

אַל, מלת השלילה, Verneinungswort; partic. négat. . negat. partic. : וישמש בשמושים האלה :

א) כמו שם, במשמ' אין ואפס, Nichts ; rien ; nothing : ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לְאַל מלתי (איוב כד כה).

ב) מלה מודיעה ר צ ו ן המדבר שלא יֵעָשֶׂה ולא יארע דבר : היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר

---

[1]) יחיד בצורה זו בין שמות העסק והאומנות, שכלם פ"פ בפתח פַּעָל: גַּנָּב, דַּיָּג, סַבָּל, טַבָּח ולא מצאו המדקדי' החדשי' טעם מספיק לדבר. באשורי' אִכָּר, בארמ' אִיכָּר אִיכָּרָא, בסור' אַכָּרָא, בערב' אַכָּאר a), ובלשון ההמונ' גם אִכָּאר באלף חרוקה, וכבר פסל גואליקי צורה זו, והחליט פרנקל כי המלה אכאר שאולה בערב' מארמ'.

[2]) משק' אורוע מן כרוב עי' זה. — [3]) כך בקצת נוסח', וכן במשנ' עוקצ' עם גוף פרוש הרמבם בערבית.

[4]) משקל אורוע, מן כרוע, עי' זה.

a) أكّار

---

[1]) בסורית אַכָּרוּתָא.

אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראש' יה א). ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו (שם לז כב). ויאמר (אשר על בית יוסף לאחיו) שלום לכם אל תיראו (שם מג כג). אל יפל לב אדם עליו (ש"א יז לב). אל תירא כי עמך אני (ישע' מא י). ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני ה' (ש"א כו כ). מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע (מכי' יתרו א). לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים אל תהי רגיל אצל כהן עם הארץ שסופך להאכילך תרומה ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבוא לידי ניאוף (נדרים [1] כ.). אמר להן (רבי לחכמי ישראל כשבאו לבקרו קודם מיתתו) אל תספדוני בעיירות (כתוב' קג.). אל יקנא בשלוותו ואל יבחר בכל דרכיו (מד"ר במד' יא). — ולמדבר בעדו: ותלך (הגר) ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (בראש' כא יו). התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות (ש"א יב יט), במשמעת כדי שלא נמות. אלמוד דבר שהיא שוה בד' דרכים מדבר ששוה בד' דרכים ואל אלמוד דבר שהיא שוה בארבעה דרכים מדבר שאינו שוה אלא בדרך אחד (מכי' מס' דפסח' ח). — ועם ה הרצון בסוף: לכו ונכהו בלשון ואל נקשיבה אל כל דבריו (ירמ' יח יח). — ובקשה: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי (תהל' כה ב). אל לארך אפך תקחני (ירמי' יה יה). אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (תהל' ו ב). — בפרט עם נא אחריה: אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה (איוב לב כא). ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובניך (בראש' יג ח). ויאמר (אברהם אל המלאך) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (שם יח ג). אל נא יחר לאדני (שם שם ל). ויאמר (לוט לאנשי העיר) אל נא אחי תרעו (שם יט ז). — וגם בלי הפעל: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם (ש"ב א כא). — והדבור: אל נא, במקום אל נא תעשה כך: ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וכו' (בראש' יט יח-יט). — ובמשמעת כך לא טוב: ויאמר להם (עלי אל בניו) למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה אל בני כי לוא טובה השמעה (ש"א ב כג-כד). הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי כי מר לי מאד (רות א יג).

ג) צווי שלילי, אזהרה ואסור לא לעשות דבר, כמו"כ עם העתיד: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (בראש' כב יב). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות (שמות י כח). אל תאכלו ממנו נא (שם יב ט). שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שם יו כט). — אמרו לו (להנזיר) אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב וכו' אמרו לו אל תגלח אל תגלח והוא מגלח חייב וכו' אמרו לו אל תיטמא אל תיטמא והוא מיטמא חייב על כל אחת ואחת (נזי' ו 7). אשה זו (המגורשת בספק) בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (יבמות ל:). — ובלי שום פעל או שם אחריו, צווי גמור: ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אל כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה (מ"ב ג יג).

ד) כמו לא, not; non; nicht: דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמוס ה יד). — ועם פעל עתיד: אמרו לו (אוה"ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו אלוה את עלינו א"ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו (מד"ר בראש' מב).

ה) בחבור עם שם אחר תעשה כעין שם מרכב חדש, במשמעת שלילת השם: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות (משלי יב כח). — והשתמשו האחרונים בזה: ושמו מעין אלמות (דביר, היסודים בהרן סיניס). אך גרי בית אל נצורי אלמות הם לא יראו שחת (יל"ג, אם מככה).

אֶל[1], כמעט בכ"מ עם מקף[2]) אחריו, אבל גם בלי מקף כן. במליצה אֱלֵי[3]), עם כנ' אֵלַי, וכהפס' אֵלָי,

---

[1]) במס' ד"א א, הובא מאמר זה, בקצת שנויים, בשם אבא חלפי בשם אבא חגרא אביו.

---

[1]) בנקוד האשורי אֶל. בכנע' אל, בער' אִלַי a).
— [2]) לפי דעת קניג (ב תקכ) דברו אותה על פי רוב במקף מפני נטיית הלמד לכפילה. — [3]) וסבר ריב"ג כי היוד נוספת, אמר וז"ל: ויש פעמים שיוסיפו עליו (על המלה אֶל) היוד שרשי פתוח אלי מים. ע"כ. אך

---

a) إِلَى

אליך, אליך, וכהפס' אליך, אליו, אלי, אליה, אלינו, אליכם [1]), אליכן, אליהם [2]), וכמליצה אלימו, אליהן [3]).

א) מלת היחס,—א) התנועה והעתקה ממקום למקום, :Präpos. zu, gegen; prépos. à, vers; to, towards בפרט אחרי הפעלים בוא, ברח, הלך, ירד, עלה, רץ, שוב: — ויבאו (הבהמות והחיות) אל־נח אל־התבה שנים שנים (בראש' ז יה)؛ ויבאו (אברהם ויצחק) אל־המקום אשר אמר לו האלהים (שם כב ט). ותבאנה (בנות כהן מדין) אל־רעואל אביהן (שמות ב יח). וישבע (אלהים) לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל־הארץ הטובה (דבר' ד כא). לך לך מארצך וכו' אל־הארץ אשר אראך (בראש' יב א). לך נא אל־הצאן (שם כז ט). וילכו אל־המארב (יהושע ח ט). אל־גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה"ש ו יא). ומשה עלה אל־האלהים (שמות יט ג). ואליהו עלה אל־ראש הכרמל (מ"א יח מב). ויצא מעמך הוא ובניו עמו ושב אל־משפחתו ואל־אחזת אבתיו ישוב (ויקרא כה מא). שבתי אל־ציון (זכר' ח ג). שובי בתולת ישראל שבי אל־עריך אלה (ירמ' לא כא). ברח לך אל־לבן אחי (בראש' כז מג). ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל־דוד קעילה (ש"א כג ו). וירץ לבן אל־האיש החוצה (בראש' כד כט). — אל מחוץ, אל מבית, אל מתחת, אל אשר, אל אחרי, אל בין: והוציא את כל הפר אל־מחוץ למחנה (ויקר' ד יב). הוציאו אתה אל־מבית לשדרות (מ"ב יא טו). ולקחו אבנים אחרות והביאו אל־תחת האבנים (ויקר' יד מב). ויבאו הכהנים את ארון ברית ה' אל־מקומו וכו' אל תחת כנפי הכרובים (מ"א ח ו). נחה את העם אל־אשר דברתי לך (שמות לב לד). סב אל־אחרי (מ"ב ט יח). ויתן צמרתו אל־בין עבותים (יחזק' לא י).

— ובכנ': בא אלי העבד העברי (בראש' לט יז). רדה אלי אל תעמד (שם מה ט). ויעף אלי אחד מן השרפים (ישעיה ו ו). — וכהפס': ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי (בראש' כו כז). — שנים מכל יבאו אליך להחיות (שם ו כ). האל אדניך ואליך שלחני אדני (ישע' לו יב). והלכו אליך שחוח בני מעניך (שם ס יד). וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך (זכר' ב יג). ותבא אליו היונה (בראש' ח יא). ונגשת יבמתו אליו (דבר' כה ט). ואבימלך לא קרב אליה (בראש' כ ד). ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג יז). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (יהוש' י ו). כי על כן שלח (ירמיהו) אלינו בבל לאמר ארכה היא (ירמ' כט כח). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש' כב ה). וזר לא יקרב אליכם (במד' יח ד). לכה ואשלחך אליהם (בראש' לז יג). ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם שם יח). מי בעל דברים יגש אליהם (שמות כד יד). בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). ואת הערים אשר נבא אליהן (דבר' א כב). — אלימו: אז ידבר אלימו באפו (תהלי' ב ה). — ב) תנועה של פניה גופנית או רוחנית, ולכן עם הפעלים נטה, פנה, שעה, הביט, ראה, נגלה, השתוקק, דבר וכיוצא בזה פעלים של פניה ונטיה וישע ה' אל־הבל ואל־מנחתו ואל־קין ואל־מנחתו לא שעה (בראש' ד ד־ה). כי נטה אל־אל ידו (איוב יה כה). ויט אליה אל הדרך (בראש' לח טז). הטה אלי אזנך (תהל' לא ג). ופניתי אליכם והפריתי אתכם (ויקר' כו ט). כי פנה אל־אלהים אחרים (דבר' לא יח). אל תפן אל־מנחתם (במדב' טז טו). אל־כל אשר יפנה ישכיל (משלי יז ח). כי ירא (משה) מהביט אל־האלהים (שמות ג ו). ואל־זה אביט אל־עני ונכה רוח (ישע' סו ב). הנגלה נגליתי אל־בית אביך (ש"א ב כז). קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (בראש' ד י). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שמות כב כב). חסד ומשפט שמור וקוה אל־אלהיך תמיד (הושע יב ז). יחל ישראל אל־ה' (תהל' קל ז). נכמרו רחמיו אל־אחיו (בראש' מג ל). כי הכרבים פרשים כנפים אל־מקום הארון (מ"א ח ז). להיות עיניך פתחת אל־הבית הזה (שם שם כט).—ועם הפעל הכה: הנבא והכה כף אל־כף (יחזק' כא יט). וגם אני הכיתי כפי אל־כפי (שם שם כב).—ועם ספק: לכן ספק אל־ירך

---

[1]) הרדק ראה ביור זו סי' הרבים, וז"ל: ויבוא ביוד הרבים אלי מים (מכלול, שע' המלים). ואחז בדעה זו מהחדשים בפרט לגרד (Sym. II, 101). אבל אלי הערבי' מעידה כי אלי היא הצורה הקדומה של מלה זו גם בעברי ונתקצרה אח"כ לאל—אל. ונטה לדעה זו גם הרד"ק בעצמו בהשרשים ואמר: היוד למד הפועל תמורת ה בפלם עלי עשור. ע"כ. וזו דעת רוב המדקדקים החדשים, וסוברים הם כי גם הכנויים מתחברים לא להרבים, כפי דעת רדק ולגרד, אלא להיחיד של הצורה הקדומה. ועי' עוד ערך אלי.— [2]) נמסר במסורה: ו' חסרים בתורה.— [3]) רבם חסרים. ונמסר: י"ז מלאים.— [3]) נמסר: ה' ד' מל' וא' חסר.

(שם שם יז). — וגם בלי הפעל: פה אֶל־פה אדבר בו (במדב׳ יב ח). כי ראיתי אלהים פנים אֶל־פנים (בראש׳ לב לא). — ועם שֵׁם: וְאֶל־אישך תשוקתך (שם ג יו). וְאֵלֶיךָ תשוקתו (שם שם ז). — ובהשמטת מושג הנטיה: אין נפשי אֶל העם הזה. — והנני אֶל פלוני, לטובה או לרעה: הנני אֵלֶיךָ זדון נאם אדני ה׳ צבאות (ירמ׳ נ לא). הנני אֵלֶיךָ הר המשחית (שם נא כה). הנני אֵלַיִךְ נאם ה׳ צבאות והבערתי בעשן רכבה (נחום ב יד). כי הנני אֲלֵיכֶם ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזק׳ לו ט). ועם זדה: אֶל־ה׳ זדה אל קדוש ישראל (ירמ׳ נ כט). — ג) קרוב למשמ׳ עד, להגביל המטרה: צהר תעשה לתבה וְאֶל־אמה תכלנה מלמעלה (בראש׳ ו יח). כי נגע אֶל־השמים משפטה ונשא עד שחקים (ירמ׳ נא ט). — ד) להורות הוספה: ואשה אֶל־אחותה לא תקח (ויקר׳ יח יח). נשא לבבנו אֶל־כפים אֶל־אל בשמים (איכה ג מא). — ה) תורה הסבה, הכונה של מעשה מהמעשים: ויאמר ה׳ (הרעב בא) אֶל־שאול וְאֶל־בית הדמים (ש״ב כא א). אשת ירבעם באה לדרש דבר מעמך אֶל־בנה כי חולה הוא (מ״א יד ה). בנות ישראל אֶל־שאול בכינה (ש״ב א כד). אֶל־הנער הזה התפללתי (ש״א א כז). — וילך אֶל־נפשו (מ״א יט ג). וינוסו אֶל־נַפְשָׁם (מ״ב ז ז).

ב) ישמש קצת כמשמעת אצל, ותורה מקום הפעולה בלי תנועה שמה, an, bei ; près de, à ; near, at: ויברך (אליעזר) הגמלים מחוץ לעיר אֶל־באר המים (בראש׳ כד יא). ויהי הם ישבים אֶל־השלחן (מ״א יג כ). ופלשתים עמדים אֶל־ההר מזה וישראל עמדים אֶל־ההר מזה (ש״א יז ג). וימל (יהושע) את בני ישראל אֶל־גבעת הערלות (יהוש׳ ה ג). כי אם אֶל־המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב (דבר׳ יו ו). אֶל־כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא (בראש׳ כ יג). אין לחם חול אֶל־תחת ידי (ש״א כא ה).

ג)*עם מ, מֵאֵלַי, מֵאֵלָיו, מֵאֵלֶיהָ, ר״ל בלי עזרת אחרים, von selbst ; de soi ; by istelf: והעולה מ א ל י ו חייב בערלה (ערלה א ב). כאשר צוה ה׳ ולא מ א ל י אני אומר (יומא ה:). אין לי אלא שנתחמץ מ א י ל י ו מחמת דבר אחר מנין (פסח׳ כח:). רב הונא אמר (כי תרנגול שדליל קשור ברגלו ושבר כלי משלם חצי נזק) כשנקשר (הדליל) מ א י ל י ו אבל אם קשרו הוא (בעליו) משלם נזק שלם (ירוש׳ ב״ק א ב ד). כמה יגיע יגעתי עד שתבא (הברכה) לידי אבל אתה מ א י ל י ה היא באה אצלך (מד״ר בראש׳ פח). הפיל גורלות על השבטים והם מוסרין מ א י ל י ה ן (מד״ר במדבר כא). — ונכח: חכם אתה מֵאֵלֶיךָ (ספר היחוד ליוס ג).

אֵל[1], ש״ז, מ״ר אֵלִים, כנ׳ אֵלִי. — א) אֱלוֹהַּ, Gott ; Dieu; God: ויברכהו (מלכי צדק מלך שלם את אברהם) ויאמר ברוך אברם לְאֵל עליון קנה שמים וארץ וברוך אֵל עליון אשר מגן צריך בידך (בראש׳ יד יט כ). ותקרא (הגר) שם ה׳ הדבר אליה אתה אֵל ראי (שם יו יג). וירא ה׳ אל אברם ויאמר אליו אני אֵל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז א). ויקרא (אברהם) שם בשם ה׳ אֵל עולם (שם כא לג). אנכי

---

[1]) באשור׳ אִל, — שם העקרי לאלהים. ובעברית עברה תנועת החירק לתנועת הצירה, כנהוג. וכן יוסף הלוי (REJ X 176), כי הנקוד הקדום היה אִל. וכן בכנענית. בסורית אִיל. אך לא בארמית ולא בערבית. משקל גֵר, זֵד, לֵץ, מֵץ, עֵד, שֵׁד. — והנה הראשונים גזרו מלה זו מן אֱיָל. אמר ר״י חיוג: ומזה השרש (איל) יש לאל ידי אין לאל ידך, בין האלף והלמד נח נעלם והיא היוד שהוא במלת אֱיָל אֱיָלוּתִי. ע״כ. וכן ר״י בן גנאח: ומהשרש הזה והענין הזה (אֱיָל) האל י״י. וכמו״כ הרד״ק. ואמרו רוב הראשונים כי מזה גם אֵיל, אולי הארץ, וכי מקור הכל הוא השרש א ו ל שהוא משמעתו כח ועז. אך לגרד וקצת האחרונים מפקפקים במשמ׳ הכח של שרש א ו ל, ורואים בו משמ׳ אֻול, ראשון, כמו ק ד מ ו ן. אולד סבר כי זה השם נגזר מן שרש א ל ה, פול דלגרד (במחברת אוריינט׳ ב׳, ובמחברת Uebers.), מן אֶל, אלי, במשמ׳ התשוקה ל... והכונה, העצם שאליו פונה האדם בצרתו. אבל זה, כמו שכבר העירו חוקרים רבים מהאחרונים, מושג יותר מדי דק ומפשט לא בלבד ל ה ש מ י י ם הקדמונים, אלא להאדם הקדמון בכלל. וקניג אחרי פלפול גדול החליט כמו כן כי נגזר אֵל מהשרש אלה, במשמעת כח. אחרים גזרו מן ו ל י a), במשמ׳ מחסה ומגן. יוסף הלוי גזרו מן י א ל, כמו דע מן ידע, ופרושו אולי. כמו בעבר׳ הואיל או בערב׳ ו א ל, בקש מחסה, ועל כל פנים, הוא שם כ ל ל י ל א ל ה י ם. אבל, הכנוי אֵל גבור לילד, ומ״ר מזה אֵלִי גבורים, וכמו״כ אֵל גוים, צוחים כי תחלת משמ׳ השם אינו אלהים, אלא עצם נעלה ונשגב בגבורה בכלל.

---

a) وَلِيّ

ה' אלהיך אֵל קנא (שמות כ ה). ה' ה' אֵל רחום וחנון (שם לד ו). ויצעק משה אל ה' לאמר אֵל נא רפא נא לה (במד' יב יג). ויפלו (ישראל) על פניהם ויאמרו אֵל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (שם יו כב). מה אקב לא קבה אֵל ומה אזעם לא זעם ה' (שם כג ח). לא איש אֵל ויכזב ובן אדם ויתנחם (שם שם יט). אֵל מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו (שם שם כב). כי אֵל אנכי ולא איש (הוש' יא ט). מי אֵל כמוך נשא עון (מיכ' ז יח). אֵל קנוא ונקם ה' (נחו' א ב). הלא אֵל אחד בראנו (מלאכי ב י). ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אֵל ארים כסאי (ישע' יד יג). ומצרים אדם ולא אֵל וסוסיהם בשר ולא רוח (שם לא ג). למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אֵל ואחרי לא יהיה (שם מג י). השמים מספרים כבוד אֵל ומעשי ידיו מגיד הרקיע (תהל' יט ב). ואמרו (הרשעים) איכה ידע אֵל ויש דעה בעליון (שם עג יא). וידברו באלהים אמרו היוכל אֵל לערך שלחן במדבר (שם עח יט). אולם אני אל שדי אדבר והוכח אל אֵל אחפץ (איוב יג ג). ירעם אֵל בקולו נפלאות (שם לז ה). האזינה זאת איוב עמד והתבונן נפלאות אֵל (שם שם יד). — ועם ה הידיעה: אנכי הָאֵל אלהי אביך (ברא' מו ג). כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים הָאֵל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים (דבר' י יז). כה אמר הָאֵל ה' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (ישע' מב ה). הָאֵל תמים דרכו (תהל' יח לא). הָאֵל המאזרני חיל (שם שם לג). — וככנ' אֵלִי: זה אֵלִי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו (שמות טו ב). הצילני כי אֵלִי אתה (ישע' מד יז). אֵלִי צורי (תהל' יח ג). אֵלִי אֵלִי למה עזבתני (שם כב ב). — ומ"ר אֵלִים (אֵלִם): מי כמכה בָּאֵלִם ה' (שמות טו יא). כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אֵלִים (תהל' פט ז). ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אֵל ועל אֵל אֵלִים ידבר נפלאות (דני' יא לו). — ובחבור עם הרים וכדומה, במשמעה של גדולים, עצומים, קדומים: צדקתך כהררי אֵל (תהל' לו ז). כסו הרים צלה (של הגפן) וענפיה ארזי אֵל (שם פ יא). —ודרך הדבור: יש לְאֵל יד פלוני לעשות, ר"ל יש לו היכלת, etw. zu tun die Macht haben ; avoir le pouvoir de faire qqch. ; have the power to do s.t.: יש לְאֵל ידי לעשות עמכם רע (ברא' לא כט). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לְאֵל ידם (מיכ' ב א). אל תמנע טוב מבעליו בהיות לְאֵל ידיך לעשות (משלי ג כז). — ועם פעל נתן: אלהים נתן לְאֵל יד עבדך (אהבת ציון למפו ו). — ובשלילה: אין לְאֵל ידו, אינו יכול מאומה, ohnmächtig, machtlos sein ; être impuissant ; be powerless: בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכו' וְאין לְאֵל ידך (דבר' כח לב). ויש מבנתינו נכבשות ואין לְאֵל ידנו (נחמ' ה ה). — ובקללה: האומר יכך ה א ל (תוספת' שבועו' ג יה). — ובברכה: ייטיב לך א ל (שם).

אֵל[1], הָאֵל, — מלת הרמז כמו אֵלֶּה: רק לאנשים הָאֵל אל תעשו דבר (ברא' יט ח). כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות הָאֵל (שם כו ג). כי את כל התועבת הָאֵל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקר' יח כז). ונס (הרוצח) אל אחת מן הערים הָאֵל וחי (דבר' ד מב). ונשל ה' אלהיך את הגוים הָאֵל מפניך מעט מעט (שם ז כב).—ובלי ה הידיעה: אֵל[2] נולדו להרפא בגת (דה"א כ ח).

***אֶלָּא**[3], ונה"פ, — א) רק, כי אם, זה ולא דבר אחר, ולא יותר, nur ; seulement; only: אין עומדין להתפלל א ל א מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). אם אין שם כהן א ל א הוא (שם ה ד). אין שואלים את הגשמים א ל א סמוך לגשמים (תענ' א ב). רבו שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב א ל א שתיקה (אבו' א יז). אין להם זה על זה א ל א תרעומות (ב"מ ו א). לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא א ל א מאהבה (סוטה ה ה). ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות א ל א כהנים לוים וישראלים המשיאין לכהונה (סנהדרין ד

---

1) בכנענית אל האל, ועי' אֵלֶּה. ונמסר במסור' (ברא' כו ג). ה' סבירין בלשון אלה. — 2) י"א כי הוא היא המלה אלה, אלא שזו שארית מהזמן הקדום כשעוד לא כתבו אות ה לסימן תנועה בסוף הברה פתוחה בסוף המלה, כמו אמרת וכיוצא בזה, וכן בכנע' קראו אל.

3) מרכב מן אם לא. וכן בערב' אִלָּא a). בארמ' אֶלָּא, אִלָּא, אֱלָא. בסור' אֶלָא. וכבר שער גם קניג (ג' ס' 341t) כי זו לא מלה שאולה מארמית כי אם

a) إلّا

 אלא

כ). מימיהן לא נחלקו א ל א[1]) על הסמיכה (תוספתא חגיגה כ ח). ואין רשף א ל א מזיקין (ברכ' ה.). רבי שמעון בן יוחאי אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן א ל א על ידי יסורין (שם). לא שנו א ל א במקום אחד אבל בשנים שלשה מקומות כשר (סוכה לג.). ל"ש א ל א ענביו שחורות אבל ענביו ירוקות (שם לג:). אף על פי שלא נתן א ל א שלשה (סנה' ד:). מה יעשו אנשי בבל שאין להם א ל א שמן שומשמין מה יעשו אנשי מדי שאין להם א ל א שמן אגוזים בלבד (ירוש' שבת ב ד ד). אמרו לו זקני מדין אין כחו של ישראל א ל א בפיו (מד"ר במד' כ). לא צויתי א ל א מהבהמה שהיא ברשותך (שם). ובלי השלילה קודם: א"ר אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו א"ל מי גרם לך שתהא מבעטת בי א ל א כרשינין שהאכלתיך (שם).— ב) חוץ מן, ausser;excepté;save: כל המתבשלין זה עם זה מותרין א ל א עם הבשר (תרומ' י יא). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם א ל א לפלוני (גיט' ט א) הרי את מותרת לכל א ל א לאבא ולאביך וכו' הרי את מותרת לכל אדם א ל א אלמנה לכהן גדול (שם שם ב). טומאה תחתיה (של הכוורת) או בבית או על גבה הכל טמא א ל א תוכה (אהל' ט ב). כל הבתים מטמאין בנגעים א ל א[2]) של נכרים (גיט' פב:). — ג) במשמעת לבן צריך להפך, rather ; plutôt ; vielmehr : שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו א"ר יוסי א"כ מה הפסיד הרמאי א ל א הכל יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ ג ד). בשעה שבקש הקב"ה להחריב את ביהמ"ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו א ל א אכבש את עיני ממנו וכו' (מד"ר איכה, פתיחה). — ד) תהפך מן הקדם, but ; mais ; sondern : ולא זו בלבד א ל א כל מה שאמרו חכמים (ברכ' א א). ולא המדרש הוא העיקר א ל א המעשה (אבו' א יז). קושרין את הלחי לא שיעלה א ל א שלא יוסיף (שבת כג ס). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם א ל א שתהא מצרים מוסיף על מלכיות (תוספתא ברכו' א ב). לא שהן גבורים וחיילותיהן מרובין א ל א שמנצחין בפיהן (שם). אין כבודו לילך עם אלו א ל א עם גדולים מהן (שם). ולא לעבור על ד"ת א ל א לעשות סייג לתורה (יבמ' ל:). בני לא תהיו סבורין שאני עושה אתכם כעבד שאדונו מבקש למכור אותו וכו' א ל א כך אני מביא עליכן יסורין (מד"ר דבר' ג).— ובלי מלות השלילה לא, אין: טועים כל האומרים כן א ל א אם יש שם ד"א מעקר גפנים ולגדר (כלא' ו א). כי גרים אנחנו לפניך כצל ימינו וכו', והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן א ל א כצילו של עוף בשעה שהוא עף (מ"ר ברא' לו). — ובפרט עם לא כי: היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי א ל א אלמנה נשאתיך (כתוב' ב א). זה אומר שורך הזיק (את שורי) וזה אומר לא כי א ל א לקה (ב"ק ג יא).— ה) רק מפני טעם זה, nur weil ; seule-ment parce que ; only because: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע א ל א כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכ' ב א). ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות וכל אדם (כך ולמה אמרו ערביות וכו') א ל א שדברו חכמים בהווה (שבת ו ו). כל כהן שאינו שוקל חוטא א ל א שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן וכו' (שקלים א ד). אם כן למה נאמר שור או חמור א ל א שדבר הכתוב בהווה (ב"ק ס ה). למה נאמר נופל א ל א אפילו הרוג ותלוי באילן לא היו עורפין (תוספת' סוט' ט א). ורודף שהיה רודף אחר רודף להציל ושבר כלים בין של נרדף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין א ל א שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף (ב"ק קיז:). מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יוד א ל א כלב נטל שכרו מן הארץ וכו' ויהושע נטל שכר עשרה אנשים (מד"ר במד' טז). מה ראה זה להתגרות לא כך אמר להם הקב"ה וכו' א ל א שהיו בעלי קסמים (שם כ). וכי לא היה יכול המלאך לנשוף בו ויצא רוחו וכו' א ל א כך אמר לו (שם). בקש (קין) להטעות את הקב"ה היה צריך לאמר וכו' א ל א אמר לו (שם). א ל א תתחיל מתגאה וכו' א ל א אמר לו בלק בן צפור (שם). והלא מתחילה נסיך היה וכו' א ל א משנהרג סיחון המליכוהו תחתיו (שם). בנוהג שבעולם לגיון שמרד במלך חייב מיתה ואלו כפרו בו (באלוהים) ומרדו ואמרו אלה אלהיך ישראל לא היה צריך לכלותם א ל א אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן (שם). בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי א ל א שלא לנעול

היתה נהוגה אולי גם בעברית העתיקה, אולי בלשון החמונית. —[1]) במחד' צוק"מ נשמטה מלת אלא. —[2]) ובמשנ' נגעים יב ב חוץ במקום א ל א.

ד"ת לפני השבים (מד"ר דברים ב). — ו) להמעיט ולהגביל את הקודם, allein ; seulement ; only : כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבח' א א). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצובות (עירוב' ג:). לאדם שהיה מוכר ארגמן והיה מכריז הרי ארגמן הציץ המלך ושמע את קולו קרא אותו ואמר לו מה אתה מוכר אמר לו (המוכר) לא כלום אמר לו (המלך) אני שמעתי את קולך שהיית אומר הרי ארגמן ואתה אומר לא כלום אמר לו (המוכר) מרי אמת ארגמן הוא אלא אצלך אינו כלום (מד"ר דבר' א).—ז) ולפני פעל במשמ' רק בתנאי זה, בערך עם אם כן אחריו, mit dieser Bedingung : à cette condition; with this condition : והבור והניר וזרע אחר והקוצר לשחת מפסיק דברי ר"מ וחכמים אומרים אינו מפסיק אלא אם כן חרש (פאה ב א). ואין נאמנין על המבוש' אלא אם כן היה לו דבר מועט (בס א ד). גוי שהביא חלילין בשבת לא יספד בהן ישראל אלא אם כן באו ממקום קרוב (שבת כג ד). כהן הדיוט לא ישא איילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים (יבמ' ו ם). לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (בס בס ו). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו' אלא א"כ הרחיק מכותל חבירו ג' טפחים (ב"ב ב א). לא יטיף אדם שמן לא לתוך נר חדש וכו' אלא אם כן קורא שם לתרומת מעשר שבת (תוספתא דמאי א י). האימר תנו בית אלמנות לבתי אין נותנין לה אלא אם כן קיבלה עליה שתשב בתוכו (בס כתוב' יא ו). לא יספות (הפועל) במלח ויאכל אלא אם כן נתן להם בעל הבית רשות (בס מעשר' ב יד). אין ממלאין הימנה (מן אמת המים) בשבת אלא אם כן עשו מחיצה (בס עיר' כו ט). לא יחפר אדם באר סמוך לבורו של חבירו אלא אם כן הרחיק מכותלו של חבירו שלשה טפחים (בס ב"ב א א). אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסרה עד רובו של חדש (בס סנה' ב ו). — ח) ואחרי לא עוד, במשמ' עוד יותר ; noch mehr : plus que cela ; still more : אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוטה ו ב). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו (אבו' ו א). ולא עוד אלא אפילו בשביעית (תוספתא שביעית ב א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד אלא אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם ולא עוד אלא שאני מקדים מיתתו (של תרח) ליציאתך (מ"ר בראש' לט). ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם (בס במד' כ בתחלתה). ולא עוד אלא אף אותן שהטמינו עצמן במערות להרגן רמז הקב"ה להר ורצץ אותן (בס במד' יט בסוף). — ואחרי לא די: אתה מוצא בשעה שבא בלעם לקלל את ישראל לא דיין שלא קללן אלא בירכן (בס שמות ז). — ט) אחרי ומה בין, במשמעת אין דבר כי אם, nichts als dies; rien que cela; nothing but this : ומה בין מחבת ומרחשת אלא שהמרחשת יש לה כסוי (זבח' ס ז). מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד). מה בין שדה אחוזה ובין שדה מקנה אלא שבשדה אחוזה נותן חומש ובשדה מקנה אינו נותן חומש (ערכין ג ב). מה בין האולם ולמזבח ולהיכל אלא שבין האולם ולמזבח נכנסים לעבודה ושלא עבודה ולהיכל אין נכנסים אלא לעבודת בלבד (מד"ר במד' ז). — י) אחרי אילו, במשמעת אבל עכשיו שאין הדבר כך, אבל בהיות ש: ואמר להן אילו זה לפני זריקת דמים וזה לפני זריקת דמים יפה אתם אומרים אלא מצורע לפני זריקת דמים ונזיר לאחר זריקת דמים ולא תעלה לו לימי צרעתו ונזירותו ותעלה לימי צרעתו וטומאתו אמר להן אילו זה לפני ביאת מים וזה לפני ביאת מים יפה אתם אומרים אלא טמא לאחר ביאת מים מצורע לפני ביאת מים (נזיר ס:). אילו לאומה אחרת בקש שאקלל כגון בני אברהם ויצחק הייתי יכול אלא יעקב (מד"ר במדב' כ). אילו אחר היה אומר עתה ידעתי כי גדול ה' וגו' היו אומרים זה אומר עתה ידעתי אלא יתרו שהיה יודע שחור על כל בתי ע"ז שבעולם ולא מצא בהם ממש ואח"כ בא ונתגייר לזה נאה לאמר עתה ידעתי ד"א אילו אחר היה אומר הבל הבלים היו אומרים זה אין לו פרוטה לאכול והוא אומר הבל הבלים אלא שלמה שכתוב בו ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים לזה נאה לאמר הבל הבלים (מד"ר דבר' א). אילו אחר היה אומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין אלא נבוכדנצר

שכתוב בו וכל די דיירן בני אינשא וחיות ברא ועופא דשמיא יהב בידך והשלט בכולא לזה נאה לומר וכל דיירי ארעא כלא חשיבין (שם). — יא) חזרה מן הקדם, תקון להקודם: מה לי חסר ומה לי מלא א ל א לא שנא (ברכ׳ ל:). אמר לו ר׳ יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו׳ א ל א כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין (שם ה:). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו הקב״ה את חוה לאדה״ר) א ל א משקשטה בכ״ד מיני תכשיטין אח״כ הביאה לו (מד״ר ברא׳ יט). — יב) להתחלת שאלה וכדומה, במשמ׳ אם כן הדבר: א ל א מעתה לא תפסול בטבול יום אלמה תניא נתנה במכתשת נפסלה בטבול יום (זבוע׳ יא.). — יג) כמו אף על פי כן, מכל מקום, dennoch; cependant, toutefois; yet, however: א״ל הקב״ה יודע אני (ובאמת אין צריך לשלח מרגלים) א ל א אם בקשת שלח לך לעצמך (מד״ר במד׳ יו). — יד) במשמ׳ ולכן, ובכן, also; donc; therefore: א״ל המלך (לאוהבו) תדע שאצלך אני סועד א ל א לך ותקן לי (מד״ר במד׳ טו). אמר לו השומר איני יכול לשומרו כולו לבדי א ל א הביא עוד אחרים שישמרו עמי (שם). לבן מלך שעמד מחליו א״ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א״ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו א ל א יתעדן ויתענג בני בשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח״כ ילך לאיסכולי (שם שה״ש רבה, סמכוני).

***אלבם**, אחד ממיני צרופי אותיות א״ב שהיו נוהגים ללמד את התינוקות למען יהיה שגור על פיהם: אל בם גן דס הע וף זץ חק טר יש כת (שבת קד.). טבאל באלב״ם רמליא (מד״ר במד׳ יח). שכן בא״ט ב״ח קורין לסהדה מנון פי׳ כגון א״ת ב״ש ג״ר ד״ק וא״ל ב״ם ג״ן ד״ק וביוצא בהן (ר״ח סוכ׳ נב:). פתר את בן טבאל כי הוא בן רמליה בגימטריא מן א ל ב ם (ת׳ דונש על רס״ג יח).

אלגביש[1], ש״ז, מ״ר אלגבישים, — א) אבן הברד, Hagelkorn; grêle; hailstone: היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תבקע (יחזק׳ יג יא). ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שוטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה (שם שם יג). ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו (שם לח כב). — ב) *אבן נפלת מן האויר[1]) אבן שמים, Meteorstein, aérolithe; meteorite: ולפעמים שרפה כמו שיקרה מאבני א ל ג ב י ש השורפים (ראב״ע, ספר העצמים).

אלגם[2]), אלגומים, אלגמים, כמו אלמג: ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון (דהי״ב ב ז). וגם עבדי חירם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה (שם ט י). ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית ה׳ ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים (שם שם יא).

***אלדי** אלדיות, אלדים, — במקום אלהים, אלהי, אלהיות וכו׳ שלא להגות השם הקדוש בשפתים ולא לכתבו בכתב, ומצוי הרבה בספרים.

א. אלה[3]), ש״נ, — כמו אלה[4]): ויקח (יהושע) אבן ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה׳ (יהושע כד כו).

ב. *אלה[5]), ש״נ, כנ׳ אלתי, אלתם, — א) מטה קצר,

---

[1]) אין חבר למשקל זה בלשון. וקצת דמה לו ארגמן. וחשבו רוב האחרנים כי זו מלה ערבית משרש גבש a). שפרושו הוא נקפא, נגמד, ואל הא־הידיעה, והוא הוא גביש שנזכר באיוב. וזה קצת דחוק שדוקא יחזק׳ שהיה בבבל, שדברו שם אשורית, השתמש במלה כלה ערבית כמו שהיא. וקצת החדשים דמו למלה זו את השם הבבלי אלגמש, מין אבן. — [1]) בקצת נוסח׳ אֶל־גָבִיש, בשתי מלים. ופרש מנחם: אבני ברד הוא כמשמעו. וכן ר״י בן גנאח: הם אבני הברד הגדולות. וכן רש״י, וכן הרד״ק. וכן רוב חחדשים. אך הראב״ע פרש כי אלגביש אבן הנופל מן האויר. ועי׳ הערה הקודמת.

[2]) משקל חרטם, קרסל. ומ״ר אלגמים, והכתיב אלגומים כדרך הכתיב המאוחר ; גם במקום תנועה קצרה ודגש אחריה.

[3]) משקל איה, חלה, חיה, ועי׳ ערך אלה. — [4]) כך דעת כמעט כל הקדמו׳ ריב״ג, רד״ק, וכו׳, וכן החדשי׳, ופרשו במשמע׳ זו אלה המובא בפנים. אך יונתן תרגם אלה זו בא ל ת א, ואמר ריב״ג ע״ז: איני יודע דעתו בו. ע״כ. ורש״י ורד״ק פרשו אלתא מזוזת הפתח׳ ועי׳ הערה לאלה, דעת עמ׳ לו כי רמב״ם תרגם אלה בבלוט.

[5]) כך נקוד במשניות המנקדות, וכך הקריאה הרגילה של ספרדים. וכך קוהוט יסטרוב ודלמן. ואשכנז קרא׳ כמו בקמץ קטן, וכך נקדו בוקשד׳ וכשת׳ אלת

a) جبس

בקצהו האחד ראש מסמר עבה [1]), Keule, massue; club: לא יצא האיש (בשבת) לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא ב א ל ה [2]) ולא ברומח (שבת ו ד). חפוי ה א ל ה הקשת והרומח (כלי' יו ח). היה אבא שאול בן בטנית ואבא יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר אוי לי מבית ביתום אוי לי מ א ל ת ן (תוספתא מנח' יג כא). וחמושים עלו ב"י מארץ מצרים מלמד שהיו מזוינים כחמשה ע"ר מיני זיין ואיזו היא ה א ל ה [3]) (ירוש' שבת ו ח ג) — ב) קלשון בעל שני שנים, Zweizink. Gabel fourche à deux dents; pitchfork: מאימתי תורמין את הגורן משתיעקר ה א ל ה [4]) (תוספתא תרומ' ג יא. ירוש' מעשר' א מט א. ובס שבת ו ח:).

א.אלה[5]), ממנו א.אָלָה, ב.אַלָּה, ולפי דעת קצת גם אֵל.

ולוי נקד אֵלה כמו שם האילן. בארם' אלותא, בערב, אַלָּה a), ופרשוה המלונים הערבים: אלחרבה אלעריצ'ה ואלשלאח ועוד פי ראשה שעבתאן. ע"כ. ובעבר': חרב רחבה, וכלי זין בכלל, ועץ בראשו שני סניפים. ועי' הערה שלאחרי זו. — [1]) ערוך, וז"ל: והוא של ברזל והוא כאמה ו ח צ י וראשו עגול כמו כדור ויוצאין בו יתדות שדומות לשקדים ושמו בלשון ישמע' דבים ובלעז מצא. ע"כ. והוא בלעז איטלקי mazza. — [2]) ופרשו בגמרא שם מאי אלה קופל. כך גרסת הערוך, וכן בכ"י (ד"ס), ובנוסח' הדפוס' ק ו ל פ א. ותאר רה"ג (כלי' יא ד) צורת הקופל שהוא כמעשה קסת הסופר, והוא קסת הסופרים המצוי בארצות המזרח שבקצהו האחד בית קבול הדיו כמו ראש וממנה יוצא כעין צואר ארוך והוא בית קבול הקולמסים. ואמר ס' פרנקל (Aram. Fremdw. 17) שזו מלה פרסית כובאל. והרמבם בפרוש המשנה פרש אלה סגן ואמר וז"ל: ואין בין המגן והאלה אלא שהמגן תבניתו כמו משולש ואלה תבניתו עגולה. ע"כ. אבל, ממאמר הירוש' המובא בפנים נראה ברור כי א ל ה היא כלי זין ש מ כ י ם בו ולא מ ג ן מפני המכות, וכן גם א ל ת ן של בית ביתום מעידה על זה. — [3]) ופרשו שם ד י ק ר ן, והוא ביונית קנה מפוצל בראשו. אבל, זו רק השערה עפ"י דמיון להשם אלה שבגרן, כמו שנא' שם בפרוש: מן מה דתני ר' יעקב וכו' שתיעקר האלה הדא אמרה כמין ד י י ק ר ן שבשדות. ע"כ. אך אין זה מוכרת. — [4]) ופרשו בירוש' (שבת ו ח:) אלה זו כמין דייקרן, והוא δίκρανον ביונית, והוא מין קלשון בשני שִׁנים (עמ' לו, הערות לקרוס ערך דוקרן), וכמו משמעה השלישית שמיחסים המלונים הערבים להשם אַלָּה, כמובא למעלה בהערה [5].

[5]) שרש משתף לעבר' וערב' במשמעה של

---

a) أَلَّ

א.אָלָה[1]), ש"נ, מ"ר אָלוֹת, — א) קללת, מה שאדם מבקש לו לעצמו או לאחרים אם יעשה או לא יעשה כך וכך, בפרט בשעת הבטחה, כריתת ברית, וכדומה, Verwüunschung; imprécation; curse: ונאמר תהי נא אָלָה בינותינו וגו' אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בראש' כו כח=כט). אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל הָאָלָה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים (דבר' כט יט). והשביע הכהן את האשה בשבעת הָאָלָה ואמר הכהן לאשה וכו' ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במד' ה כא=כב). אָלָה פיהו מלא ומרמות ותך (תהל' י ז). יככה ה' אלהים וכן יככה אלהים זו היא א ל ה הכתובה בתורה (שבוע' ד יג). — ומ"ר: וכתב את הָאָלֹת האלה הכהן בספר (עמד' כג ס). ונתן ה' אלהיך את כל הָאָלוֹת האלה על איביך ועל שנאיך (דבר' ל ז). — ב) נרדף עם שבועה, ברית, Vertrag, Schwur; pacte, serment; oath, covenant: ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת הָאָלָה הזאת (דבר' כט יג). לעברך בברית ה' אלהיך וּבְאָלָתוֹ אשר ה' אלהיך כרת עמך היום (שם שם יא). אז תנקה מֵאָלָתִי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מֵאָלָתִי (בראש' כד מא). — ויאמרו בא בְאָלָה: וּבָאִים בְּאָלָה ובשבועה ללכת בתורת האלהים (נחמ' י ל). — וְנָשָׁא אָלָה בפלוני: אשר יחטא איש לרעהו וְנָשָׁא בו אָלָה (מ"א ח לא). — הביא את פלוני בְאָלָה: ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית ויבא אתו בְאָלָה (יחזק' יז יג). — ג) הרע שבא בעקב האלה: על כן אָלָה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה (ישע' כד ו). כי מפני אָלָה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (ירמ' כג י). — ד) הדבר, האיש שנתקימה בו הָאָלָה, שאמרים בני אדם יבוא עליך מה שבא על פלוני: יתן ה' אותך לְאָלָה ולשבעת בתוך עמך בתת ה' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד' ה' כא). וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לְאָלָה בקרב עמה (שם שם כז). מקטן ועד גדול

שבועה וקללה. בערב' אלו a).

[1]) בער' אַלְוָה b), אֲלִיָּה, שבועה.

---

a) أَلُوّ b) أَلْوَة أَلِيَّة

בחרב וברעב יִמתו והיו לְאָלָה לשמה ולקללה ולחרפה (ירמ' מד יב).

אָלָה¹), פ"ע, אָלֹה, אָלוֹת²), אָלִית, אָלוּ, אֶאֱלֶה³) יֶאֱלֶה אָלֵה, אָלוּ, אֵלִי, אֵלִינָה, אֹלֶה, אֹלִים אֹלוֹת — נשא אָלָה, נשבע שבועות האלה, שלא יעשה כך וכך. verwünschen ; jurer ; to curse : ויאמר (מיכיהו) לאמו אלף ומאה הכסף אשר לֻקח לך ואתי אָלִית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי אני לקחתיו (שופט' יז ב). אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אָלֹה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו (הוש' ד א-ב). דברו דברים אָלוֹת שוא כרת ברית (שם י ד). — ועתיד: אִמרו לשמח בלילו גם מבוא תבוסה לו יהי אוֹלֶה (תרשיש שער ח). מדי יִמותי אֶאֱלֶה על כי ברח ותחתיו קננה דאה (שם שער ס). אמת ודין בני חלוף אהב ושוא אָלֶה (עמנ' מחב' כו).

הפע' הֶאֱלָה, הֶאֱלִיתִי⁴) הֶאֱלוּ, אַאֲלֶה, יַאֲלֶה, וַיָאֶל, הַאֲלֵה, הַאֲלִי, ומקור הַאֲלֵה, הַאֲלוֹת, — עשה שפלוני יֶאֱלֶה: את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה לְהַאֲלֹתוֹ (מ"א ח לא). — ועתיד עם ו' המהפ' צריך לאמר וַיָאֶל, אך אמרו וַיֹאֶל: וַיֹאֶל⁵) שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב (ש"א יד כד).

ב. אָלָה¹), ממנו ג. אָלָה.

ג. אָלָה²), פ"ע. עבר אָלִיתָ, צווי אֱלֵה, אֱלִי, — קונן, נשא קולו בבכי, wehklagen ; se lamenter ; lament : אֱלִי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה (יוא' א ח). אֱלִי ציון ועריה כאשה בציריה (קינס לת"ב). אלו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית צות (ר"ש הנגיד, שיר הכמות פליליס). וכינ': שחר יעירתו שאון ים עד פיהו אשר צחק יהי אוֹלֶה (רמב"ע תרשיש שער ח). ומתענג אשר לולא כבודו יהי גלמוד ומתאונן ו·אולה (יהודה אלחריזי, תחכמוני ב).

א. אֵלָה³), ש"נ, שם היחיד, מ"ר אֵלִים, אֵלוֹת — שם אילן גדול מצוי, ממין הבטנה terebinthus : ויטמן אתם

¹) בער' אָלַי a).—²) כמו שְׁתוֹת: אכל בשר וְשָׁתוֹת יין (ישעי' כב יג). רְאוֹת (שם מב כ לפי הקריא), וזו פעולי הנטייה העבר' לִשְׁלש הפעלים ה"חסרים". ואמר בְּטכר שהוא כדי לחרוז עם כרת שאחריו, וכן גזנ' קויץ. — ³) ר"י חיוג אאלה וכו', והרד"ק נקד בפרוש ואמר: אחר שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה אֶאֱלֶה יֶאֱלֶה וכו'. — ⁴) ר"י חיוג בלי נקוד האליתי, אאלה. — ⁵) כך במעט בכל נוסח' הדפוס, אך בקצת דפוסים וויאל, ואולי כן היה גם נוסח' ריב"ג. וחשבו הקדמונים שהוא משרש יאל. כך ריב"ג בהשרשים בשם ספר ההשגה. והרד"ק שרשים שרש יאל: וענין אחר וויאל שאול את דעם פירוש השביע אותם ויהיה יאל ואלה בענין אחד. עכ"ל. אך בהיות שלא מצאנו יאל במשמעת זו במקום אחר, לכן הסכימו רוב החדשים כי הוא מן אלה. אמר אולד: בגזרת פ"א כמו אלה יוכל בהפעיל להתהוות חולם במקום שני פתח' באופן שיהיה במקום וַיָאֶל וַיֹאֶל תחת וַיָאֶל כמו לוא היה זה משרש יאל (סי' רלב ד). אלסה' משער כי השנוי הזה נתהוה בדבור מפני כח ההקש עם המלה הרגילה יתר בדבור וויאל במשמ' התרצה, וכן קניג (א תקעט). בְּטכ': וַיֹאֶל במקום ויאל במקום וַיָאֶל מן יאלה. שטדה כמו ולה' מגיה וַיָאֶל תחת וַיֹאֶל.

¹) הניחו רוב החדש' שרש שני אלה להפעל אָלָה שלאחרי כן, ומשתף לעבר' וארמ' וערב'.

²) בערב' אָלָא a), נאנח, בארמ' אֲלָא. ור"י חיוג סבר כי השרש הוא יאל, כמו דְעִי מן ידע. אך ריב"ג בשרשים החליטו משרש אלה. וככר אמרו רמב"ע ור"י חריזי אֱלֵה בבינ'.

³) אולי דומה לזה בערב' אַלָא, אַלַי b), אילן מר תמיד ירוק. והסכימו קצת הראשוני' וכל האחרוני' כי זה שם היחידה לְאֵיל אֵילִים. אך ריב"ג ורד"ק מפקפקים בזה, וסברים כי הם אולי שני שמות שונים; אֵיל אֵילִים שם כללי כמו אילן, וכן ת"י אֵילִים (ישעיה א כט) אילניא, ואלה שם למין אחד מהאילנות, ויקבץ א"ב אֵלוֹת כמו שָׂרָה שָׂרוֹת. וכן דונש בן לברט (תשוב' על רסע"ג סי' מט), אעפ"י שהוא סבר כי אֵלִים הוא הקבוץ מן אֵלָה, מ"מ הוא מחליט כי אפשר גם קבוץ אֵלוֹת ומסים ואומר: ודע כי השמות האלה הנקבות שנתקבצו בםם (כמו אשרה אשרים וכדו') אם קבצתם בתו (ר"ל ־ות) אתה על האמת. ע"כ. — ועי' למעלת ערך אֵיל. ובאשור' אַלָּנֻ לאחד ממיני האילן. בארמ' אילנא אילן בכלל. אונקלס תרגם תחת האלה (בראש' לה ד) תחות בוטמא; וכן ת"י במקומות הרשומים בפנים. וכן תרגם רס"ג בערבי' בוטמא. וכן ריב"ג; והוא הנקרא בלשון ערבי בטם. וכן רד"ק: ובטם הוא בלעז terebinthus. והשבעים תרגמו אֵלָה באילן זה ואֵלָה תרגמו פעמים בזה ופעמים באילן שקראים לו בערבי בלוט. רש"י פרש אילים ואלה אולמא בלעז, אך זה כנראה רק השערה מפני דמיון שתי המלים.

a) آلَى

a) أَلَّ b) أَلاء، أَلَى

יעקב תחת האלה אשר עם שכם (בראש' לה ד). וישב (המלאך) תחת האלה אשר בעפרה (שופט' ו יא). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (ש"ב יח ט). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש' ד יג). כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה (ישע' א ל). אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה (יחזק' ו יג). ולולבי האלה[1]) והבטנה והאטדין (שבי' ז ה). האלה[2]) terebinthus P. הוא עץ גדל על אי ציפערן אשר ממנו ישיגו אם יבקעו בו שמן טערפענטין (תולד' הטר' מ' פינהק ב סי' רא).

ב. אֵלָה[3]), ש"נ, סמי' אֵלַת, אֵלָתִי, — אלהות נקבה, Göttin ; déesse ; goddes : אתנה בתו היא מינרוה אלת החכמה, אפרודיתה אלת היפי האהבה והתענוגים ועוד אלים ואלות וכו' מקום משכן האלים והאלות האלה היה לפי דמיונם על אחד מהרי תסליה הוא הר הקדש אלמפוס (דה"י כ"י. היונים).

אֵלֶּה[4]), — מלת הרמז לרבים ורבות קרובים, במו אל, diese ; ces ; there : בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו (שמות י א). וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו (שם יא ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם (דבר' יא יח). ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרבים אל ה' אלהינו יומם ולילה (מ"א ח נט). אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (שם י ח). הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה (שם כב כג). שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה (ירמ' לא כא). זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו אלה (נחמ' ו יד). — ועם ה הידיעה: אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראש' יס א). והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (שם שם יז). האנשים האלה שלמים הם אתנו (שם לד כא). הכר נא למי החתמת והפתלים והמטה האלה (שם לח כה). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במד' יו כו). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם (יהוש' כג ד). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה (ש"א יז יא). ואת עשרת חרצי החלב האלה (שם שם יח). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע' ז ד). — ולנק': ולא תעשו מכל התועבת האלה (ויקרא יח כו). ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה (שם כו יד). וכתב את האלת האלה הכהן בספר (במד' ה כג). מה הערים האלה אשר נתת לי (מ"א ט יג). כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה (ירמ' כד ה). העצמות האלה כל בית ישראל המה (יחזק' לז יא). — וקדם השם: אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים (ישע' מב יו). הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהל' עג יב). ואלה נאדות היין אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך (יהוש' ט יג). הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו (ש"ב כד יז). — ונהוג זה הרבה בסגנון הסופרים: והנה נניח כל אלה הדברים (רהב"ע שמות טו כה).

— [1]) כך „חסר" בכל הנוסח'. זולתי במדב"מ האילה מלא. ונראה מפרוש הר"ש כי קרא אֵלָה, כיון שהביא הפסוק בישעי' ו כאלה וכאלון. וכן נקוד במשנ' המנקד' (דפ' אמש"ד ופיסא), ורמב"ם בפרוש המשנה תרגם אלה בלוט. והעיר ע"ז עמנ' לו (שמות הצמחים סי' מד). כי לפי פי' זה של הרמבם צריך לקרא פה אֵלָה, וראיה לזה הכתיב ההסר. ע"כ. אך המלים של המקרא כתובים במשנה ובתלמוד עפי"ר „חסרים" גם אחרי צירת או חירק, ובמדב"מ הכתיב הוא אילה ולא אלה. — [2]) ובהערה שם מראה מקום לבראש' לה ד (האלה אשר עם שכם) והביא התרגום בוטמא.

[3]) באשורית אלת, מ"ר אלת. בער' אלהה a).

[4]) בנקוד הבבלי הלמד בפתח חטוף נחי ולפעמים בלא דגש מלרע ואז הלמד בפתח רחב (מבוא נק' הבב' 56). וכשתבוא אלה סמוכה למלה זעירת ינוקד הלמד בפתח חטוף דגושי בסבת הדחיק כגון אלה לך (שם 109). בערבית אולי אולא הולא b). בארמי' אלין, הלין. גם באשו' אלות. ולא עמדו חוקרי הלשון על טיבה של מלה זו, ועכ"פ לא נתברר טעם צורה זו למספר רבים בערב' ובעבר' וטעם דגש הלמד בעבר'. ולפי דעת דלמן זה ואלה הן שתי מלות קדומ' מיוחדות ליחיד ורבים כ"א ונתיחדה אח"כ זה ליחיד ואלה לרבים. ואין להכריע איזו משתי הברות באלף היא היותר קדומה אם זו של הערב' באלף חלומה או זו של העבר' והארמ' באלף חרוקה וסגולה.

a) إِلَاهَة b) أُولَاء هؤلاء

אלה

אֵלֶּה הפסוקים אינם כתובים (שם יט כה). — ב) במו שם נושא המשפט, בלי השם שהוא רמז עליו: אם הרמוז קודם לו או אחריו: אֵלֶּה (האמורים שם למעלה) היו בני בשמת (בראש' לו יג). כל אֵלֶּה (המלכים הנזכרים שם) חברו אל עמק השדים (שם יד ג). אֵלֶּה (נביות וקדר וכו' האמורים קדם) הם בני ישמעאל (שם כה יו). אֵלֶּה הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש וכו' (ויקרא כג ג). — ובלי הם: אֵלֶּה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראש' ב ד). אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני הם למשפחתם ללשנתם (שם י כ). כל אֵלֶּה (הפקודים למעלה) בני יקטן (שם שם כט). ויאמרו אֵלֶּה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ד). אֵלֶּה כל (האמור למעלה) פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שם לח כא). ואֵלֶּה (האמורים אח"כ) שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר (במד' ג ב). — ונשוא המשפט: ותלד (זלפה) את אֵלֶּה (האמורים למעלה) ליעקב שש עשרה נפש (בראש' מו יח). ואת אֵלֶּה תשקצו מן העוף וכו' את הנשר ואת הפרס וכו' (ויקרא יא יג). אלמנה וגרושה וחללה זנה את אֵלֶּה לא יקח (שם כא יד). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אֵלֶּה לה' (שם כב כב). — ובלי שם קרוב לפניו או לאחריו, אֵלֶּה במקום האנשים האלה, הדברים האלה המעשים האלה האמורים שם בענין: לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אֵלֶּה (שופט' יג כג), ר"ל כל הנפלאות המספרות בפרשה שם. אֵלֶּה (המעשים המספרים שם) עשו שלשת הגברים (ש"ב כג יז). הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אֵלֶּה (ישע' מח יד). ואמרת בלבבך מי ילד לי את אֵלֶּה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואֵלֶּה מי גדל (שם מט כא). גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אֵלֶּה אנחם (שם נז ו). ערי קדשך היו מדבר וכו' וכל מחמדינו היה לחרבה העל אֵלֶּה תתאפק ה' (שם סד-יא). האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך אֵלֶּה עשן באפי אש יקדת כל היום (שם סה ה). הראית אשר עשתה משבה ישראל הלכה היא על כל הר גבה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם ואמר אחרי עשתה כל אֵלֶּה אלי תשוב (ירמ' ג ו-ז). דרכך ומעלליך עשו אֵלֶּה (הצרות הנזכרות שם) לך (שם ד יח). העל אֵלֶּה (כל המעשים שהוא מונה שם קודם) לוא אפקד (שם ה ט). וכי תאמרי בלבבך מדוע קראני אֵלֶּה (שם יג כב). מי חכם ויבן אֵלֶּה נבון וידעם (הושע יד י). הקצר רוח ה' אם אֵלֶּה מעלליו (מיכה ב ז). אֵלֶּה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל' מב ה). הן כל אֵלֶּה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט). על אֵלֶּה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכה א יו). על זה היה דוה לבנו על אֵלֶּה חשכו עינינו (שם ה יז). — ונשנה פעמים, אֵלֶּה — אֵלֶּה, אֵלֶּה — וְאֵלֶּה: ויחנו (ארם וישראל) אֵלֶּה נכח אֵלֶּה שבעת ימים (מ"א כ כט). ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אֵלֶּה מזה ואֵלֶּה מזה (יהוש' ח כב). וישבו (עבדי יואב ועבדי דוד) אֵלֶּה על הברכה מזה ואֵלֶּה על הברכה מזה (ש"ב ב יג). — ובמשמ' קצתם: הנה אֵלֶּה מרחוק יבאו והנה אֵלֶּה מצפון ומים ואֵלֶּה מארץ סינים (ישע' מט יב). אֵלֶּה ברכב ואֵלֶּה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהל' כ ח). — ועם בכל"ם: ואם לא יגאל באֵלֶּה ויצא בשנת היבל (ויקר כה נד). ואם באֵלֶּה לא תוסרו לי (שם כו כג). ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באֵלֶּה תנגח את ארם (מ"א כב יא). בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באֵלֶּה חפצתי נאם ה' (ירמ' ט כג). הבל המה (האלילים) מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו לא כאֵלֶּה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (שם יה-יו). ויען איוב ויאמר שמעתי כאֵלֶּה רבות מנחמי עמל כלכם (איוב יו א-ב). ולאֵלֶּה תטמאו וכו' לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כד-כו). ולאֵלֶּה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו (יחזק' ט ה). מאֵלֶּה נפרדו איי הגוים בארצתם (בראש' י ה). והיה כי יאשם לאחת מאֵלֶּה והתודה (ויקרא ה ה). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאֵלֶּה (במד' כב יה). וארא ואין איש ומאֵלֶּה ואין יועץ (ישע' מא כח). — עם מספר תבוא המלה אלה אחרי המספר: שלשת אֵלֶּה בני נח (בראש' ט יט). ואם שלש אֵלֶּה לא יעשה לה (שמות כא יא). ותבאנה לך שתי אֵלֶּה רגע ביום אחד (ישע' מז ט). שבעה אֵלֶּה עיני ה' המה (זכרי' ד י).

אלה[1]) לפי דעת קצת שרש מיוחד שממנו נגזר השם אֱלוֹהַּ

אלה[2]), פעל נגזר מהשם אלוה והשתמשו בו רק בהפעיל:

—הֶאֱלִיהַּ: עשה אלוה, נתן כבוד אלוה, vergöttern, anbeten; déifier, adorer; to worship, to adore: אשר לעץ ואבן מַאֲלִיהִים (סליח' ער"ה אמת אתה).

אֱלָהַּ, — אֱלָהִים, עי' אֱלוֹהַּ.

***אֱלָהוּת**[3]), ש"נ, מ"ר אלהות־הויות, — הכח המפשט, הסגולה של האלוה, ובהעברה עצם האלה, Gottheit; divinité; divinity: אם פונה אתה אחריהם (של האלילים) אתה עושה אותם אלהות (ספרא קדושים ח). שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן (את החמה והלבנה) אלוהו־ת אמר הקב"ה מה אם מי שהן שנים מכחישין זה את זה אומות העולם עושין אותן אלהות אלו היו אחת על אחת כמה וכמה (מד"ר כלאים' ו). פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו (שם ד). הסיעו עצמן מקדמונו של עולם אמרו (בני דור הפלגה) אי אפשינו לא בו ולא באלהותו (שם לח). אם מקבלין בניך אלהותי אני אהיה להם לאלוה (שם מו). שהצלם לא היה תופס באלהות (תוספות כתוב' לג:). טהר מחשבותי לדעת אלהותך (ר"י הלוי, יוצרי ורועי). ועד העולם לא תשתנה מֵאֱלָהוּתְךָ לא תתגנה (שיר היחוד ג). אין אֱלָהוּת כֶּאֱלָהוּתְךָ (שם ה). שאין האלהות לשם יתברך מצד היותו קדמון (רלב"ג מלח' ו יח). וכשנפטר מהעולם לא השאיר אחריו שום נברא שיורה על אלהות של הקב"ה (כתיי יתרו). משה רבינו שאין אנו מיחסין לו אלהות חלילה אבל שלמות אנושי (מלמד התלמי', קפט ב). גם בעיר גינואה כבר נשרף בשנה ההיא החכם המופלג סירביטום בעבור שכפר באלוהות משיחם (דוד אוו, ל"ד שית לאלף ו'). — ומ"ר: ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדין לאלוהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ (תוספתא סוטה ו ט). אשר העלוך מלמד שאיוו לאלוהות הרבה (ע"ז נג:). כמה אלוהות בראו את העולם (ירוש' ברכ' ט יב ד). אמר הקב"ה לישראל לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שמא אלוהות הרבה בשמים דעו שאני הוא ה' אחד (מ"ר שמות כט). עשו שהוא עובד לאלהות הרבה (שם ויקרא ד). מה אלוה הוא מאלוהות (שם שה"ש מה דודך). — וכנ': אלהותיהם (אלהויותיהם) של בבל כרעו (רש"י ישע' מו א).—*חכמת האלהות, Theologie: והחלק הג' (של החכמה) קורין לה בלשון ערב אלעלם אלהי והיא חכמת האלהות (חובות הלבבות, הקדמה). קצתם הם מחכמת הטבע וקצתם מחכמת האלהות (רלב"ג, מלח' הקד'). ונשא עין אל אם החכמות רבת האוצרות ותקרא חכמת האלהות בין האומות (ר' משה ריאטי, מקדש מעט ג). שמעשי בראשית הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות (נרבוני מו"נ פתיחה). חכמי האלהות (ישר' מקנדי' אוליס, כתב זרח, ג).

***אֱלֹהִי**, ־היי, ש"ת, לנק', ־הית, ־היית, מ"ר ־היים, ־היות, — א) שיש בו מטבע האלהות, שנוגע לאלהות, göttlich; divin; divine, godlike: וסוקראט האלהי אמר השמרו ממי שישנאהו לבבכם (רשב"ג, תקון מדות הנפש ג ב). וסוקראט האלוהי אמר בתשבחותיו ישתבח שמך האל אשר כל מפעלך כפי הראוי להיות (רמב"ע ערוגת הבשם, ציון ב 120). אמנם השמות האלהיות שהם הכחיות (ראב"ע ט' העלו'). אמר הכוזרי אבל המעלה הזאת אלהית מלאכותית אם היא נמצאת, ווה"מדין הענין האלהי לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי (כוזרי א מב). איך לגויה במחוגה אלהית מתוארת (כתונת פסים, ג), ר"ל של אלהים. ושלהיותו אלהי ועיוני לא הזדווג לאשה (ר"י אברבנאל נח, בני יפת). ספרו (של הרמב"ם) האלהי (עלילות דבר', או"נ דף 185). ואמנם יאמרו למשלשל רפואה אלהית כי מעשה המשלשל הוא ענין אלהיי נמסר לכח הטבע (קאנון, מזכרת הרפואה, ב א). — ב) מי שעוסק בחכמת האלהות, Theologe; théologien; theologian: חכם גדול אלהי רבני (מו"נ פתיחה). כמו שאמר אחד מן האלהיים (נרבוני שם).

---

[1]) כן ריב"ג בשרשים: האלף והלמד וההא הנראה אלוה מתימן וכו'. וכן רדק. וכן פלישר (Fleischer (Klein. Schriften 1, 154, לפי הפעל אֲלַהַ a) בערב', יחס לשרש אלה משמע' בקש מחסה.

[2]) בערב' אַלַהַ b) עבד אותו.

[3]) מן אֱלוֹהַּ, באשור' אִלוּת, בערבית אִלָאהַה c) אֻלוּהַה, אֻלוּהִיַּה. בארמ' אלהותא.

a) أَلِهَ b) أَلَهَ c) إِلَاهَةٌ أُلُوهَةٌ أُلُوهِيَّةٌ

***אֱלֹהִית**, ת"נ, כמו ש"נ, מ"ר אֱלֹהִיּוֹת, — החכמה האלהית כמו חכמת האלהות: העיון בלמודיות וטבעיות ואלהיות (רלב"ג מלח', הקד'). רמז אל האלהיות השמימיות והטבעיות (עמנו' ט). אחר לטבעיות במסלולים ישוב יבין והאלהיות אחרית העסק וכם ישלים (מעשה ריאטי, מקדש מעט).

***אֵלּוּ**[1], מלת הרמז לרבים ורבות, כמו אֵלֶּה: אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה (ברכ' ב ב). אלו ואלו (את שלפני המטה ואת שלאחרי המטה הנזכר שם) פטורים מן התפלה (שם ג א). אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (שם ח א). אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח (פסח' ב ה). אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז (ב"מ ב א). ואלו הן שמצילין אותן בנפשם הרודף אחר חבירו וכו' (סנה' ח ז). ואלו הן הנשרפין וכו' ואלו הן הנהרגין הרוצה ואנשי עיר הנדחת (שם ט א). ואלו נאמנין להעיד בגודלן מה שראו בקוטנן (כתוב' ב י). אלו נערות שיש להן קנס (שם ג א). אלו הן החרצניים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החיצונים והזגים אלו הפנימים (נזיר ו ב). על אלו טומאות הנזיר מגלח (שם ז ב). אלו באו בכבודם ואלו באו בניוולם (מד"ר קהלת כל עת). וקבעו שמונת ימי חנכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול (תפל' שמ"ע, בימי מתתיהו). — ועם ה הידיעה אחרי השם: הרי הפירות האלו נתונים לך במתנה (מע"ש ד ה). ארבעת מראות האלו מצטרפין זע"ז (נגע' א ג). — ובענין זה גם בלי ה ולפני השם: מכל אלו הדברים נתבאר לך (רמב"ם, זרע' כלא' ד). התכלית אשר התהוו אלו הדברים בעבורה (רלב"ג, מלח' א ו). שלא השיג איוב עצת ה' על מה הביא לו אלו היסורין (ע"ת לר' אהרן הקראי). למה באו לו אלו הצרות וכו' כל אלו המהומות (דה"י ליוסף הכהן, א ח). — אֵלּוּ בְּאֵלּוּ: אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שכן שהרי בימי אברהם ע"י שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם (מ"ר בראש' מב). — אֵלּוּ עִם אֵלּוּ: הן חולקין אלו עם אלו (שם שה"ש, אחת היא). — מֵאֵלּוּ: שתי חבורות שנתערבו פסחיהן וכו' אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו (פסחים ט י). — אֵלּוּ שֶׁ: עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין (מד"ר שה"ש, כרם דודי). להטביל את אלו שעליה (רשי בילק יח.). — ועם אֵי, אֵי אֵלּוּ, עי' אֵי.

[1]) כך הקריאה המקבלת של הספרדים, וגם האשכנזים, והתימנים, וכן במשנ' המנקדות, וכן בסדרי תפלה המנקדים.

אִלּוּ[1], מלת התנאי, כמו לוּ, באופן שֶׁ, נניח שֶׁ, wenn; si; if: וְאִלּוּ חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל מקום אחד הכל הולך (קהל' ו ו). וְאִלּוּ לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי (אסת' ז ד). הפוסק מעות להתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות (כתוב' יג ה). המוציא שטר חוב על חבירו והלה מוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (שם שם ח). אלו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני (שם שם ט). אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבית המקדש עתיד ליחרב הייתם נוזרים אמרו לו לא (נזיר ה ד). אלו היה לי ג' עינים אלו היה לי ג' ידים אלו היה לי ג' רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו שז). אילו היה יוחאי אבא קיים יכולין אתם לומר לו תן בנך להריגה (מעילה יז:). אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו (ברכ' טז.). יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך (מ"ר בראש' פט). שלא יאמרו (ישראל) אלו הזהירנו עליה (על הע"ז) פירשנו ממנה (שם דבר' ב). אילו ישראל עלו חומה מן הגולה לא חרב ביהמ"ק פעם שנייה (שם שה"ש, אם חומה). ואלו פינו מלא שירה כים (תפלה, נשמ'). ואלו יללה מלא פינו אלו לדיו יהיה ימים ונמתחו גוילים כשמי מרומים וקני סופר כל עצי רתמים אין די לכתוב קצת צרותינו (רמב"ע, שבת איכה, ספרדים). — ועם מה, מה אִלּוּ: ומה אילו עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה על בעלה הלא אוכלין בתרומה וזה אינו אוכל (גיט' יב:).

[1]) מרכב מן אִם ומן לוּ.

—ואִלּוּ במשמ' תחת אשר, während dass; tandis que, while: ספק טומאה ברה"ר ספיקו טהור ואילו ספק סים מגולין אסורין (חול' ט:).— ועם כ, כְּאִלּוּ: העושה סוכתו תחת האילן כאילו עשאה בתוך הבית (סוכ' א ג). רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת (כתו' ג ז). האשה ששמשה את ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאלו לא טבלה (מקו' ח ד). הדבק בחכמים ובתלמידים ומעלה אני עליך כאלו עלית למרום ונטלת ולא שעלית ונטלת בשלום אלא אפי' כאלו עשית מלחמה ונטלת (ספרי, עקב פיס' מט). כל יהודי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים (יבמ' סג:). כביכול ישראל נגאלים כאלו הוא נגאל (מד"ר במדבר ב).—כִּילּוּ: ורואין את האמצעיות כילו אינן (ירוש' כלא' ה, כט ד, הרבה פעמים). — ועם הפעל אמר אחריו, כְּאִלּוּ תאמר, במשמעת למשל, וכדומה: מורות מענינים קדומים לעולם כאלו תאמר הסבה הראשונה (רלב"ג, מלח' הקד'). משאר ההשגות הנמצאות לנו כאילו תאמר החוש והרמיון והמחשבה (שם א ט). השלישי אחרי הגיעו לידיעת הקדמות רבות וידע להשתמש בהם בסדור מופתי ויוציא מהם תולדות אמתיות אשר יכחישם הדמיון כאלו תאמר עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארצי וראשם כנגד השמים ורגליהם על יושר הקוטר ולא יפלו (ר"י מפיס מנח' קנאות סד). דבר אמצעי בין האל לאדם כאלו תאמר איזה מלאך (שם סו).— שֶׁאִלּוּ: לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן עפ"י הבית והן נתבקעות מאיליהן (פסחים מ.). רואין כל שאילו תינטל ההוט וניטלין עמו חייב (שם מה.). כל שאילו בנכסי הגר קנה בנכסי חבירו קנה כל שאילו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבירו לא קנה (ב"ב נג.).

*אַלְוַאי[1]

*אַלְוַאי[1]), מלת תה"פ של הרצון והאחול והתשוקה כמו לוּ: אלואי אנו נעשין דגלים כמותן (מד"ר במדב' ב). אמר לה שושבינה אלואי את שומעת שהיה בעליך משבחיך וכו' אמר להם ירמיה אלואי. אתם שומעין מה הוא אומר עליכם (שם).

אֱלוֹהַּ[2]

אֱלוֹהַּ[2]), אֱלֹהַּ, ב"ז, מ"ר, אֱלֹהִים, סמי' אֱלֹהֵי, עם ו העטוף ועם ב בכל באלף נחה, ועם מַ בא אחריה: כנ' אֱלֹהַי, ־הֶיךָ, ־הֵיכֶם, — העצם למעלה מן הטבע, סבת כל הסבות, יוצר הכל, מחית ומהוה הכל, Gott; Dieu; God: ויטש (ישרון) אֱלוֹהַּ עשהו וינבל צור ישעתו (דבר' לב טו). יזבחו לשדים לא אֱלֹהַּ (שם שם יז). אֱלוֹהַּ מתימן יבוא וקדוש מהר פארן (חבק' ג ג). היש אֱלוֹהַּ מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע' מד ח). כי מי אֱלוֹהַּ מבלעדי ה' (תהל' יח לב). מלפני אדון חולי ארץ מלפני אֱלוֹהַּ יעקב (שם קיד ז). כל אמרת אֱלוֹהַּ צרופה מגן הוא לחוסים בו (משלי ל ה). היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אֱלוֹהַּ ממעל (איוב ג ד). ועל כל אֱלוֹהַּ לא יבין כי על כל יתגדל (דניאל יא לז-לח). ואתה אֱלוֹהַּ סליחות חנון ורחום (נחמ' ט יז). כי לא יוכל כל אֱלוֹהַּ כל גוי וממלכה להציל עמו מידי (דה"ב לב יה). ועם וְ, לְ, לֵ, מֵ בראש: וֶאֱלוֹהַּ לא ישים תפלה (איוב כד יב). קרא לֶאֱלוֹהַּ [1]) ויענהו (שם יב ד). כי עוד לֶאֱלוֹהַּ מלים (שם לו ב). האנוש מֵאֱלוֹהַּ יצדק אם מעשהו יטהר גבר (שם ד יז). וְלֶאֱלֹהַּ[2]) מעזים על כנו יכבד וְלֶאֱלוֹהַּ אשר לא ידעהו אבתיו (דני' יא לח). — וכנויים: זו כחו לֵאלֹהוֹ (חבקוק א יא). לפי שהגוים לא אלוהו של זה אלוהו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה (ספרי דבר' שנד). א"ל (אוה"ע לאברהם) מלך את עלינו נשיא את עלינו אלוה את עלינו א"ל אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו (מד"ר ברא' מב). אלוהו של חזקיה גדול מאלהיך (מד"ר אסתר פתיח' ג).

---

[1]) כמו לְוַאי, הַלְוַאי, עי' זה.

[2]) משקל אֱנוֹשׁ, הֲדוֹם, וכדומה. והעידו הקדמונים כי קראו אותו לפנים אלואה; אמר ראב"ע וז"ל: ויוסיפו בקריאה אלף פתוחה וע"כ יכתבו פתח בין האות שהוא קודם ההא ובין ההא כמו אֱלוֹהַּ גְּבֹהַּ (צחות, קלח.).— בערבית אִלָהּ a), ועם אל הידיעה אַלְּלָה, בארמית וסורית אֱלָהּ. ונחלקו חכמי הלשון במקור מלה זו. יש אומרים כי היה בלשון שמית הקדומה שרש אלה במשמעת מורא, פחד, עי' למעלה הערה לשרש אלה, ואלוה הוא דבר שיראים ממנו. וי"א כי אלוה נשתרבב מן אֵל, ואחרים סברים כי היחיד אלוה יצרו המליצי' מן הרבים אלהים שהוא לפי דעתם רק הרחבה מן אֵלִים בהוספ' ה כמו אמהות לאֵם (Welh. ZDMG LV 669). — [1]) מ"ש: הלמד בסגול. אך תנך מיכאל' עפ"י חמשת כ"י לַא. — [2]) מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב הספרים וכן חברו בפסוק ויש ספרים וְלאלה האלף בלי נקוד בשניהם או בשוא לבדו.

---

a) إِلَٰه الله

ומ"ר אלהים.

א) לאלהיות רבות: כי שם נגלו אליו האלהים (בראש' לה ז). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה (שם כ יג). ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג יג). ויאמרו (ישראל) לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו (שם לב כג). כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו (דבר' ד ז). לא תלכון אחרי אלהים אחרים (שם ו יד). וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם (שם יא יו). ויעבדו אלהים וגו' אשר לא ידעום (שם כט כה). הגידו האתיות לאחור ונדעה כי אלהים אתם (ישע' מא כג). ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם (ש"ב ז כג). יבחר אלהים חדשים או לחם שערים (שופט' ה ח). היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים (ירמ' יו כ). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופטים י יד). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים (ש"א ד ח). — וסמי': ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם (בראש' לה ד). וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם (שופט' ב יב). ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור (ישע' לו יח). — ובכנ': למה גנבת את אלהי (בראש' לא ל). גוים ואלהיו (ש"ב ז כג). וכל פסילי אלהיה שבר לארץ (ישע' כא ט). ואלהיהם (של הגוים) יהיו לכם למוקש (שופט' ב ג). ובאלהיהם עשה ה' שפטים (במדב' לג ד). לא תשתחוה לאלהיהם (שמות כג כד). לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שמות כג לב). וזנו בנותיו אחרי אלהיהן (שם לד יו). ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן (במדב' כה ב). — ושבועה: כה יעשון לי אלהים וכה יוסיפו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (מ"א כ י). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). — ומשל: *הך האלהים ויבהלו הכומרים (בארמ': מחי אלהיא ויבעתו כומריא. מד"ר שמות ו).

ב) להאל היחיד: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). ויאמר אלהים יהי אור וכו' וירא אלהים וכו' ויבדל אלהים, וכו' ויעש אלהים וכו' (שם ג-ח). והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו (שם כב ב). כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש (דברים ה כג). אם אלהים הוא (הבעל) ירב לו (שופט' ו לא). — וכסמי': ברוך ה' אלהי שם (בראש' ט כו). ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי (שם כד ז). אנכי האל אלהי אביך (שם מו ג). — ועם ו העטוף ובכלם: ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ (בראש' כד ג). מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל (יהוש' כב יו). הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו (ישע' מח א). וספרים כתב (סנחריב) לחרף לה' אלהי ישראל ולאמר עליו לאמר כאלהי גויי הארצות אשר לא הצילו עמם מידי כן לא יציל אלהי יחזקיהו עמו מידי (דהי"ב לב יז). ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק (בראש' מו א). — ועם מ: ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו (תהל' כד ה). — ועם ה השאלה: האלהי מקרב אני וגו' ולא אלהי מרחק (ירמ' כג כג). — ועם כנ': ה' אלהי אתה ארוממך (ישע' כה א). לא אוכל לעבר את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה (במדב' כב יח). — ועם ובכלם: ואלהי היה עזי (ישע' מט ה). ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי (תהל' צד כב). הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי (שם ה ג). באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל). אזמרה לאלהי בעודי (תהל' קד לג). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבר (ישע' מ כז). — ונזבחה לה' אלהינו (שמות ג יח). ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה (תהל' קיה ג). אנחנו מעלנו באלהינו (עזרא י ב). ואין צור כאלהינו (ש"א ב ב). נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). ונבקשה מאלהינו על זאת (עזר' ח כג). כי הקרה ה' אלהיך לפני (בראש' כז כ). כי בה' אלהיך פשעת (ירמ' ג יג). המלאים חמת ה' גערת אלהיך (ישע' נא כ). כה אמר אדניך ה' ואלהיך יריב עמו (שם שם כב). ואתה באלהיך תשוב (הושע יב ז). ויראת מאלהיך (ויקרא יט יד). אלהיכם ואלהי אביכם (בראש' מג כג). פן תכחשון באלהיכם (יהוש' כד כז). לכו זבחו לאלהיכם (שמות ח כא). ויחל משה את פני ה' אלהיו (שם לב יא). ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו (ש"א יז מג). כי קדש הוא לאלהיו (ויקרא כא ז). כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה). כי מרתה באלהיה (הושע יד א). ויעבדו את ה' אלהיהם (שמות י ז).

ואמר אי אלהימו (דבר' לב לז).

ג) בהשאלה, א) עצם נורא מחוץ לגדר הטבע, majestätisch. übernatürl. Wesen ; être majestueux,surnaturel; majestic,supernatural being ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג).—ב) שופטים, דינים, השופטים בשם ה׳ : והגישו אדניו אל האלהים (שמות כא ו). אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כב ז). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו׳ עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו (שם שם ח). אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה׳ יחטא איש מי יתפלל לו (ש"א ב כה).

להשם אלהים יחברו שמות אחרים : °א) איש אלהים, ר"ל איש עשה נפלאות, נביא, חסיד : וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל (דבר׳ לג א). איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד (שופט׳ יג ו). ויבא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו (ש"א ב כז). ויאמר לו (הנער אל שאול) הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא (שם ט ו). ויהי דבר האלהים אל שמעיה איש האלהים (מ"א יב כב). והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר ה׳ אל בית אל (שם יג א). — ב) בן אלהים, בני אלהים, מלאך : ויראו בני האלהים[1]) את בנות האדם כי טבת הנה (בראשית ו ב). ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳ ויבוא גם השטן בתוכם (איוב א ו). ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (שם לח ז). — ג) בצרוף עם שמות אחרים מורה דבר שהוא מעשה אלהים ודבר מצין בגדלו, או ביפיו, או בתכונתו : הר אלהים : הר אלהים הר בשן הר גבננים (תהל׳ סח יו). —אש אלהים, ברק וכדומה : אש אלהים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם (איוב א יו).— פלג אלהים : פלג אלהים מלא מים (תהלים סה י).— חתת אלהים : ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם (בראש׳ לה ה).—חרדת אלהים : ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים (ש"א יד יה). — נפתולי אלהים : ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי (בראש׳ ל ח). — והדבור : עיר גדולה לאלהים (יונ׳ ג ג). — *האלהים! שבועה, bei Gott ; par Dieu ; by God : א"ל האלהים עיני ראו ולא זר (שבת קמה.). אמר רבא האלהים אמרה (ערוב׳ יד :). והאלהים כל אותן שנים ששמש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (תול׳ נד .). (אשת רב חסדא היתה מתקשטת (במועד) לפני כלתה. ישב רב הונא בר חיננא לפני רב חסדא ואמר) לא שנו (שאשה עושה תכשיטיה במועד) אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל (רב חסדא לרב הונא) האלהים! אפילו אמך ואפילו אימא דאימך עומדת על קברה (מו"ק ט :). (מסתברא שדברי רב היו בששיבר) אבל נטל לא והאלהים אמר רב אפילו נטל (סנהד׳ עב.). (אמר רבא מסתבר שדברי רב היו בשדה סתם אבל בשדה זו לא) והאלקים אמר רב אפילו בשדה זו (ב"מ טז:). א"ל רב אחא בריה דרב יוסף לר"ח פת קטנית תנן או פת וקיטנית תנן א"ל האלהים צריכה וי"ו (ב"מ פו.). האלהים האמת לא תתנגד להאמת (יש"ר מקנדיס, חליס 113).

אביר ישראל, כנוי לאל. — אביר, הוא בעברי כנוי להשור אשר נתנו לו המצרים כבוד אלהים. — אדוני, הוא אחד התארים של אלהים. — אדרמלך שם אלהי ספרוים. — אהיה אשר אהיה, השם אשר נגלה בו אלהים למשה. — *אחדות ה׳, מאמיני האחדות. — *אין סוף, תאר לה׳. — *אבהריאל, כנוי להאלהות. — אל, אלוה, אלהים. — *אלהות, *אלהי, *אלקים. — *אלה, אלהות נקבה. — אליל, כנוי לאלהי השקר, פסל האלהים האלה. — *אלילה. — אמון, אלהי השמים במצרים. — אמונה, מאמין בה׳. — *אפופי ישראל, שבועה במקום אלהי ישראל. — (אשמן, אלהי השמש להכנענים).—אשרה, עץ מקדש לאלהות אצל הכנענים.

*בורא, הבורא, מי שברא יש מאין.—*בית הכנסת, שמתפללים שם לאלהים. — בל, אלהי בבל. — בן אלהים. - בעל, אלהי הכנענים. — בעל פעור, בעל צפון.

גד, מני, אלהי המזל להבבלים. — *גזרה, גזרת האל. — גלולים, כנוי בזיון לאלהי השקר. *גשם,—*מגשימים מי שחושבים כי אלהים הוא בעל גשם וגוף, והשם *הגשמה.

דגון, אלהי הפלשתים. — *דת, עבודת אלהים

[1]) מ"ש : חול, וכן אשר יבאו בני אלהים בסמוך.

התורה והחקים, האמונה באלהים. — ׳דָּתִי, אדם דתי, שומר הדת, וכו׳.

ה׳, כן נוהגים לכתב שם אלהים מפני יראת הכבוד שלא לכתב כל השם בפרוש.

חָסִיד, מי ששומר מצות האלהים.

יָהּ, קצור שם ה׳ שלקמן. — יְהֹוָה (החדשים אמרים יַהְוֶה), שם הקדש המיוחד לאלהי ישראל. — יוֹצֵר, הַיּוֹצֵר, מי שיצר הכל.—׳יִחֵד, מְיַחֵד, מְיַחֲדִים, לאמר המאמינים ב׳יִחוּד ה׳, ר״ל שהוא יחיד ואין שני לו. — יי׳, כך נוהגים לכתב שם אלהים. — ׳יִרְאָה ׳יְרֵא שָׁמַיִם, מי שירא מאלהים. — *׳יִרְאָה, כנוי לאלהות העכו״ם.

כֹּהֵן, מי שמכהן (עובד) במקדש האלהים. — כְּהֻנָּה. — ׳כִּבְיָכוֹל, מלה ישתמשו בה כשמיחסים דבר אנושי לאלהים. — כְּמוֹשׁ, אלהי מואב. — כֹּמֶר, כֹּהֵן. — *כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין באלהים.

מִזְבֵּחַ, מקום להקריב עליו קרבנות לאלהים. מַלְאַךְ אֱלֹהִים. —׳מֶלֶךְ הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מֹלֶךְ, אחד מאלהי כנען, העבירו לו את הילדים באש. — מִלְכֹּם, אלהי מואב. — (מָמוֹן, אלהי העשר לכנענים). — ׳מְמַלֵּא כָל הָעוֹלָם, תאר לאלהים. — מִפְלֶצֶת, אלהות בצורת אבר הזכרות. — מָצָא, ׳ממציא כל הנמצאים. — מִקְדָּשׁ, בית אלהים.

נְבוֹ, אחד אלהי בבל. — נְבוּאָה — נָבִיא, המדבר בשם ה׳. — נָזִיר, המקדיש א״ע לאלהים.

׳סִבָּה רִאשׁוֹנָה, ׳סִבַּת כָּל הַסִּבּוֹת, תאר לאלהים. — סִינַי, ההר אשר עליו נגלה אלהים לישראל ונתן התורה.

עֶבֶד אֱלֹהִים. — ׳עֲבוֹדָה זָרָה. — ׳עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. — עֵגֶל, הזהב שעשו בני ישראל במדבר. — *עכו״ם, ר״ת עבודת כוכבים ומזלות. — ׳עִלָּה רִאשׁוֹנָה, ׳עִלַּת כָּל הָעִלּוֹת, תאר לאלהים. — עֶלְיוֹן, תאר לאלהים. — עֲנַמֶּלֶךְ, אלהי ספרוים. — עָצָב, עֲצַבִּים, כנוי לפסלי האלילים. — עַשְׁתֹּרֶת, אלהות האהבה ופריה ורביה לכנענים. — ׳עַתִּיק יוֹמִין, תאר לאלהים.

פֶּסֶל, פסל, צורת אליל בעץ באבן וכדומה.

׳הקב״ה, ר״ת הקדוש ברוך הוא, תאר לה׳. — קָרְבָּן, מה שמקריבים לאלהים: מנחה, עולה, שלמים, וכו׳.

׳רִבּוּי אֱלֹהִים, המאמינים כי יש אלהים רבים. ׳רַבָּנִי,—מי שעוסק בחכמ׳ האלהות.—רִמּוֹן, אלהי ארם.

שַׁדַּי, כנוי לאלהים.—*שְׁכִינָה, כנוי להאלהות. —׳שָׁלֵם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת, תאר לה׳ — *שֵׁם, הַשֵּׁם, בָּרוּךְ הַשֵּׁם, הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, שמות הקדש. —*שֵׁם בֶּן אַרְבַּע, וכו׳. — ׳שְׁנִיּוּת, אמונה בשתי רשויות. — ׳שִׁלּוּשׁ, מאמיני השלוש, הנוצרים. — ׳שָׁמַיִם, כנוי לאלהים. — ׳שִׁתּוּף, מאמיני השתוף, כמו השניות . — תּוֹרָה.— תְּפִלָּה לאלהים. — תְּרָפִים, אלהות הבית.

׳׳אֱלוֹהַּ[1], ת״ז, מ״ר אֱלוֹהִים,—טמא, נתעב, ובהרחבה למגן שנטמא ונגעל ע״י ידים טמאות של אויב: שמנה מאות מגנים בערב אלוחים (ר״ה קליר, הס תהכלנה). — ולמלאך וכדומה: מה יענה מלאך צחון נתעב וְאֱלוֹהַּ (הלי׳ בר שמע׳, הנה חטה, שחר׳ יוה״כ).

*אֲלָוַי[2], ש״ז, — צמח טוב הריח נותן שרף ישתמשו בו לרפואה, לשלשול, וכדומה, Aloe ; aloés: ומקיימין את האלווי[3] בראש הגג אבל אין משקין אותו (ירוש׳ שביע׳ ד לה:).

אֱלוּל[4], ש״ז,—שם החדש האחרון בשנה היהודית הוא החדש הששי במספר ההדשים מחדש האביב׳

---

[1]) מן אלח, עי״ש. ויש לפקפק אם נכון השמוש הזה בפעול במקום נאלח.

[2]) מקור השם כנראה מלשון הודית, ומשם בא לכל הלשונות.— [3]) כך גרס׳ ירוש׳ דפוס ויניציה, והוא היחיד בצורה עברית וצריך להגיה שם בירוש׳ ומשקין אותו ולא אותן וכמו״כ אולי אלויי, וכן הוא בהרמבם (במיט׳ ויובל׳ ה ו) בפרוש: ומקיימין האלויי בראש הגג אבל אין משקין אותו, וכן העיר רדב״ז שם שזו גרס׳ הירוש׳.

[4]) באשור׳ אֻלוּל, שם החדש הששי של הבבלים, ובחלוף - במקום ו כמו אֱדום בעבר׳ אֻדם באשור׳. הערת מוס ארנולד במאמרו היפה על שמות החדשים של האשורים בקבץ האמריק׳ JBL XI, 88. ואמר החכם הזה שם, כי פרוש שם זה אפשר ללמד מהשם מרזח שקראו הכנענים לחדש מחדשי השנה. השם הזה נמצא בהכתבת הכנענית של פיראוס (בימם ד למרזח), וכונתו משתה של אבל, כעין סעודת הבראה, שהיו עושים בסוף סדר האבלות והבכי, ורגלים לדבר כי זה השם מרזח אצל הכנענים מכון להשם אלול של הבבלי משרש אלל, כמו בעבר׳ ילל, והוא הבכי והמספד על תמוז, הוא אדוני, שמת בימי החרף. — בערב׳ a), וסור׳ כמו כן.

---

a) أَيْلُول

letzter Monat d. jüd. Jahres; dernier mois de l'aunée juive; last mouth of Jew. year: ותשלם החומה בעשרים וחמשה לֶאֱלוּל (נחמ׳ ו יה). באחד ב א ל ו ל ראש השנה למעשר בהמה (ר״ה א א). על ששה חדשים השלוחין יוצאין (להודיע את קדוש החדש) על ניסן מפני הפסח על אב מפני התענית על א ל ו ל מפני ר״ה (שם שם ג). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (גמ׳ שם ע:).— ואמר המשורר: מת אב ומת א ל ו ל ומת חמם גם נאסף תשרי ומת עמם (ר״ב הנגיד, מת אב). א ל ו ל הנה הוא אהרון לירחים בו יפלו גם יבלו הצמחים (ראב״ע, שמעו נא). בינך ובין היגון תנה הכום גבול, אך בערוגה כום שתה בימי א ל ו ל (ר״י חריזי, תחכמ׳ ס׳). והגולות ירוצו ברהטים בֶּאֱלוּל יתנו שמי רביבים (עמנו׳ מחב׳ ט׳).

*אֱלוּלִי, ת״ז, לנקב׳—לית, מ״ר ליים, ־ליות.—שנולד בחדש א ל ו ל: אמר שמעון בן עזאי הואיל ואילו אומרין באחד באלול ואילו אומרין באחד בתשרי ה א י ל ו ל י י ם מתעשרין לעצמן (תוספתא ר״ה ו ה).

*אִלּוּלֵי[1], — א) מלת תנאי השלילה, כמו לולא, wenn nicht; si non; if not. עם שמות הגוף: חייכם א י ל ו ל י אני שהמשכתיו (את החמור) ברסן של פיו היה מזיקו (מד״ר שמות כ). ש א י ל ו ל י היא (אֻמת ישראל) הייתי מחריב את עולמי (שם בראש׳ סו). קרא הקב״ה למלאכי השרת וא״ל רדו נשקו שפתותיהן של אלו ש א י ל ו ל י אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני (שם שה״ש ותכן). — ועם שם אחריו: א י ל ו ל א ר׳ בא היה לנו להתיר עבודת זרה שלהן (ירוש׳ ע״ז א לט ג). א י ל ו ל י רחמיו של הקב״ה ודפקום יום אחד כבר מתו כל הצאן בימי הדריינוס (מד״ר ברא׳ עח). ש א ל ו ל י הצרעה היאך הי׳ הקב״ה פורע מן האמוריים (שם במו׳ י). שלא יאמר אלולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים (שם כא). שלא היו רוצים לירד (אל תוך הים) א י ל ו ל י שבט יהודה שקפץ תחלה (שם כד). א י ל ו ל י המלאך כבר היית שחוט (שם ויקרא כ). א י ל ו ל י כָלב ששלף את הזיין וירץ לפניהם (לפני המרגלים) ואמר להם אם אין אתם נוטלין (אשכול) או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם לא היו נוטלין (שם במדבר טז). א י ל ו ל י יוסף היו מצרים אובדים ברעב (שם כ). והם אומרים לפניו רבונו של עולם א י ל ו ל י תורתך שנתת לנו כבר אבדונו האומות (שם א״כה, זכר עניי). ללמדך ש א י ל ו ל י יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (שם קהל׳, את הכל עשה). א י ל ו ל י זכיות הרבה וכו׳ לא היה יכול לעמוד (פסיקתה רבתי, אחרי מות). א״ר א י ל ו ל י שהחול הזה מקיף את אוקיינום ועשוי לו סייג היה עולה אוקיינום ומציף את כל העולם ומחריבו (שם שם פרס). — ועם מלה: שבא גבריאל וגו׳ ולימדו (את יוסף) שבעים לשון וכו׳ ש א י ל ו ל י כן לא היו המצריים מקבלים את יוסף לשליט עליהם (מד״ר במדבר יד). אמר לו דוד רבון העולמים לעולם אין אתה בא עלינו אלא במדת הרחמים א י ל ו ל י כך לא היינו יכולים לעמד אפילו שעה אחת (פסיק׳ רב׳, בחד׳ השבי׳). — ועם פעל עם ש בראשו: א ל ו ל י שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים לא היה מצטער (מכילתא בשלח, וידי משה). שכך אמרת לו (לאדם הראשון) כי ביום אכלך ממנו מות תמות ו א י ל ו ל י שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (מד״ר בראש׳ כב). שלא תאמר א ל ו ל י שרימה יעקב באביו לא נטל את הברכות (שם סו). ראויים היו ישראל כליה בימי המן א י ל ו ל י שנסמכה דעתן על דעת הזקן (שם עו). כיון שעמד שלמה וראה שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום א י ל ו ל י שהזכיר זכות שלשת האבות שהיו מתים התחיל אומר ושבח אני את המתים (שם דבר׳ ג). ש א ל ו ל י שהיו מהולין לא היו יכולין להביט בשכינה (שם במדב׳ יב). א ל ו ל א שאסר הקב״ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם (שם שה״ש, בכוסנה). כבר היה העולם מתמוגג והולך א ל ו ל י שעמדו ישראל לפני הר סיני (שם רות, ויהי בימי). א י ל ו ל י שנמלאת עליו רחמים כבר נהרג (שם קהלת, אי לך ארץ). אמר דוד רבון העולמים א י ל ו ל י שדנת את האדם הראשון ברחמים שאכל מן האילן לא חיה אפילו שעה אחת (פסק׳ רב׳, בחד׳ השבי׳). אמר אברהם לפני הקב״ה רבש״ע א י ל ו ל י ששיתפתה כבודך עמי ועזרתני מה אדם א׳ יכול לעשות כנגד ט׳ מלכים וחיילותיהן (תנח׳ בובר, לך לך יח). — ב) כמו אִלּוּ, wenn; si; if: ש א י ל ו ל י לא הסתיר (משה) את פניו גלה לו הקב״ה למשה מה למעלת

---

[1] מרכב מן אִלּוּ-לא, וכמו לוּלֵא, לוּלֵי, עי׳ שם, ואח״כ בפעולת ההקש למושג ההפך אמרו לחיוב אלוּ-לוּ, ונשתנה כמו״כ מפני קושי כפילת התנועה, ומפני כח ההקש של אלו-לא. ועי׳ אלמלא.

ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד״ר שמות ג). אלולי לא חטאו במעשי העגל (שם במדב׳ ו). שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות (שם). אלולי לא היה זוכר יפה לא היה פוסק דבריו (הלכ׳ פסוק׳ מד).

אלום, אלומים, עי׳ אֲלֻם, אֲלֻמִּים.

אלומה, עי׳ אֲלֻמָּה.

***אָלוּם**[1], אָלוּם, אָלוּם. אָלוּם, ש״ז, שרש החלתית, חלתית: התיאה החלתית והאלום[2] (טבול יום א ה).

אַלּוֹן[3], ש״ז, מ״ר אַלּוֹנִים, אַלּוֹנֵי, — א) אילן סרק גבוה, חזק, יפה, קשה העץ, Eiche; chêne; oak: ותקבר (דבורה מינקת רבקה) מתחת לבית אל תחת הָאַלּוֹן ויקרא שמו אַלּוֹן בכות (בראש׳ לה ח). על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו תחת אַלּוֹן ולבנה ואלה כי טוב צלה (הוש׳ ד יג). כגבה ארזים גבהו (של האמורי) וחסן הוא כָּאַלּוֹנִים (עמו׳ ב ט). אַלּוֹנִים מבשן עשו משוטיך (יחזק׳ כז ו). ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אַלּוֹנֵי הבשן (ישע׳ ב יג). הילילו אַלּוֹנֵי בשן כי ירד יער הבצור (זכר׳ יא ב). של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מייש ושל אלון (תוספ׳ מנחות ב יד). — וכן קבוע השמוש בו בספרות: פירות האלון (אייכעלן) הוא מספוא טוב לחזירים וכו׳ וקליפות האלון יקחו לעבד בהן העורות (רפא׳ לימ׳ לינדא, ז). האלון (quercus, אייכע) הם שבעים מינים, הידוע הוא עץ ידוע הנפלא ביפיו גם בקשיו (תוה״א מינה׳, הצמח׳ רסח). — ב)*פרי האלון כמין אגוז, Eichel; gland; acorn: הרימון והאלון והאגוז שחקקום התינוקות למוד בהם את העפר (כלי׳ יז טו). התקדשי לי באלון ברימון ובאגוז (קדוש׳ מז .). יעשה מזה פתילות כאלונים (קאנון ג יו ד ג). — ג) דבר עשוי בצורת אלון: ראוי שיגמל (הילוד) בהדרגה לא בבת אחת ויתעסק למזון באילונים עשויים מלחם וסוקרר (שם א ג ב, בהנהג׳ היונק).

*בלוט, ש״נ לאלון. — *יַתּוּשׁ, זבוב מנקר פרי האלון. — *סַרְן, מין אלון, אלון הירק. — *עָפָץ, כעין אגוז בולט מעלי אחד ממיני האלון, ויעשו בו דיו. — *שַׁעַם, ישתמשו בקלפתו הספוגית לפקקים.

אֵלוֹן[1], ש״ז, כמו אֵלָה, בשמות פרטים של מקומות: אֵלוֹן מורה (בראש׳ יב ו), וכדומה, אֵלוֹנֵי ממרא (שם יג יח). שתו ושכרו מיין אשישי כי על הָאֵלוֹן תלו את אריסי (אמרי נועם לר׳ גלייני, פורים פורים).

***אַלּוֹנִי**, ת״ז, — מה שהוא בצורת אַלּוֹן, ר״ל הפרי של האלון, רחב למטה והולך ומצר למעלה, konisch; conique; conical: גולם אלוני[2].

אַלּוּף[3], א. ת״ז, לנק׳ אַלּוּפָה וכו׳, — ביתי, למוד ורגיל עם האדם ונכנע, zahm; apprivoisé; tame: ואני ככבש אַלּוּף יובל לטבוח ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות (ירמ׳ יא יט).

ב. ש״ז, מ״ר אַלּוּפִים אַלֻּפִים, אַלּוּפֵי, — א) אדם למוד עם אחד, ידיד ומקורב לאיש, Vertrauter; Freund; ami intime; intimate friend: אל תאמינו ברע אל תבטחו בְּאַלּוּף (מיכ׳ ז ה). איש

---

[1]) כך נקוד במשנ׳ המנקד׳ הנדפסות, וכן לוי, יסטרוב אָל־, ואולי יותר נכון אִלּ־ כמו תַּפּוּח, ולפי גר׳ רה״ג והמשנ׳ עם גוף פרוש הרמב״ם ומדב״מ אילום צריך לקרא אולי אִילּוּם כמו צִמּוּק, קִשּׁוּא. — [2]) כך בנוסח׳. ובפרוש רה״ג באו שתי גרס׳ אילום, אלים, ובמשנ׳ עם גוף פרוש הרמבם ומדב״מ התייה והחלתית והאילום. ותרגם רה״ג שם מחרות (כך צ״ל במקום מוחרת) בטיית. ומחרות בערב׳ הוא: אצל אלאנגדאן, ר״ל שרש האנגדן, שהוא מין חלתית. וכן בפרוש המשנה להרמב״ם: והוא אצל מן אלחלתית.

[3]) מלה עבר׳. בשאר הלשונו׳ האחיות אינה נהוגה לשם פרטי לאילן מהאילנות. והנה תרגם יונתן בכל מקום בלוטא בליטין, והוא בלוט בערב׳ וכן במשמעת זו גם תרגום השבעים. וכן מד״ר בראש׳ יח: אלונים בלוטים. ואעפ״י שבר״ה כ״ג. וב״ב פ. אמרו אלונים בוטמי שהיא terebinthus ואלמונים בלוטי, הנה כבר העיר שיינהק (המזכיר הערה כז), כי יש בכאן אולי ט״ס וצ״ל אֲלוניב בוטמי אַלונים בלוטי. וגם ממה שקראו אלון להפרי, שהכל מודים שהוא פרי הבלוט מוכח כי באלון כונו אז לבלוט. וכן ר״י בן גנאח: והוא הנקרא בלשון הערבי בלוט. ע״כ. וכן לעז רש״י בכ״מ קישנש שהוא chêne בצרפתית. וכן כל האחרונים. ובמשמעה זו השתמשו בה בספרות. — והסכימו רוב המדקדקים כי שרשו אלה והוא משקל פעון. אך ריב״ג סבר ששרשו אלן ומשקלו פעול.

---

[1]) עי׳ הערה לאַלּוֹן.

[2]) נשמט בהעתקה מראה המקום, וכמדומני נזכר בהמזכיר של ש״ש.

[3]) שרש אלף, עי׳ זה, וכן גם בערב׳ a). וכבר

---

a) أَلُوف

תהפכות ישלח מדון ונרגן מפריד אַלּוּף (משלי יז כח). ואתה אנוש כערכי אַלּוּפִי ומידעי (תהל׳ נה יד).—ג) אהוב, בעל, Ehemann, Gemahl; époux; husband: הלוא מעתה קראתי לי אבי אַלּוּף נערי אתה (ירמ׳ ג ד). להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה העזבת אַלּוּף נעוריה (משלי ב יז-יז). — ד) שר, ראש השבט, אדון ומושל, Fürst, Haupt; chef, prince; chief: אלה אַלּוּפֵי בני עשו בני אליפז בכור עשו אַלּוּף תימן אַלּוּף אומר וכו׳ (בראׁ לו יט). והיה כְּאַלֻּף [1]) ביהודה (זכר׳ ט ז). ואמרו אַלֻּפֵי [1]) יהודה בלבם (שם יב ה). — ואמר המשורר: סכלו אנשים קרואים חנם בשם שר ו א ל ו ף לו נשגבו יום לטבחת הובאו ככבש ואלוף (רמב״ע, תרשי׳ ח).—למד את פלוני אַלּוּף לראש, בעצמו נתן לפלוני היכולת להיות לו לאדון ומושל: ואת למדתי אתם עליך אַלֻּפִים [2]) לראש (ירמ׳ יג כא). — יועם הפעל הרכיב: להרכיבהו א ל ו ף לראשנו (מפו, אה״צ ח). — ה) היותר טוב, היותר חשוב, der Beste; le meilleur; the best: לאלוף שבדור למעולה [3]) שבדור (מדר׳ תהל׳ קה). —ו) תאר כבוד לאחד מראשי הישיבה בימי הגאונים [4]): מר רב אדא א ל ו ף נוח עדן (תשו׳ הגאׁ הרכבי, רכט). מר ר׳ אלעזר א ל ו ף שבא מן אליסאנו (שם ספו). ושמא קצת הראשים או א ל ו פ י ם בתראי אמרו דברים הללו (שם רס). השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבין לפנינו אב״ד ו א ל ו פ י ם וחכמים (תש׳ הגאׁ ליק, סי׳ נו). ויהי כאשר שמע נשיאנו וראשי הישיבו׳ ו ה א ל ו פ י ם וכל הברורים וכל מבין עם תלמיד היושבים בבבל (REJ XVI, 235). והסכמתי [עם ראשי הישיבות וא]ב בית דין ו א ל ו פ י ם וחכמים [והחרימוהו (את רסע״ג)](כתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע״ג, זכרון לראשונים הרכבי ה). כך מנהג הישיבה שיורדין תנאים לפני גאון ואב בית דין ו א ל ו פ י ה ן וכל הישיבה (ספר הלקט, בשם רב עמרם גאון). ומרשות ראשי ישיבות ו א ל ו פ י תורה (מרשות הא״ל).—ז) תאר לאחד ממדרגת היחס אצל קצת גויי ארפה, Graf; comte; count: מעלה ידועה כמו א ל ו ף בזמננו זה כי הוא בלשון לעז קונדי (ר״י אברבנאל, ש״ב ט ז). א ל ו ף טולושא (י׳ הכהן, דה״י למלכי צרפ׳ יג:). אח״כ שלחם המלך (את היהודים האנוסים) לארווליא ליד ה א ל ו ף הצר הצורר שיענה אותם (צרור המור, בחקותי). — ח) ראש הקהל, אפוטרופוס על היתומים, Vormund; tuteur; guardian: וגם יבררו ה א ל ו פ י ם על היתומים (פנק׳ קרק׳ שנ״ה, אוצ״ס ד). פסקנו בין ה א ל ו פ י ם הקצינים מנהיגי ד״א יצ״ו ובין ה א ל ו פ י ם הקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ״ו ע״ד החילוקים וכו׳ (פנקס ליטא שלג). הן היות עת האסף ה א ל ו פ י ם הקצינים פרנסים ומנהיגי היהודים היושבים תחת הקיהורים יר״ה והציעו ה א ל ו פ י ם וכו׳ (פנקס בומברג 15). — בבלל מיוחס, אדון ושר: וכן כתב ה א ל ו ף וכו׳ (תשו׳ מהר״י קולון קפב). ה א ל ו ף כמוהר״ר יוסף וכו׳ עם ה א ל ו ף וכו׳ מדפים (פנק׳ קרק׳ שם). בבית ה א ל ו ף גיסי (מנח׳ קנא׳, ר״י מפיסא דף ו). יורם בן אחיעזר א ל ו ף ביהודה ושר אלף (מפו, אה״צ יא). וכל בני ה א ל ו פ י ם חמדו את יפיה (שם). אך שאוני, א ל ו פ י, אם אכביר מלים (שם ז). — י) כמו אלף, בקר, גם לנק׳: אַלּוּפֵינוּ [1]) מסבלים (תהל׳ קמד יד).

*אָלוּץ, שה״פ מן אָלַץ: אם אחרי ה א ל ו ץ וההפצר הוזקקו במעשיהם (דון וידל שלמה, אגר׳ תגן מגנים). אחרי ה א ל ו ץ הרב וההפצר העצום נדרשתי לאשר שאלני (שו״ת ר״י לאטיס דף לז).

*אֱלוֹקִי, אלקי־קים וכו׳, במקום אלהי, מפני יראת הכבוד.

אלח [2]), — במקרא לא נשאר ממנו אלא נפעל נאלח, ובספרות המאוחרת גם הקל:

*אָלַח, תָּאֱלַח,—תָּעֵב, verabscheuen; abhorrer; abhor: מרוד וטרוד בפתלי גרש און לֶאֱלֹחַ

העיר ר״י בן קריש על הדמיון הזה.—[1]) החדשים קראים כְּאַלֻּף במשמ׳ שבט וכן אַלֻּפֵי במקום אַלֻּפֵי. ושי״ר (ע״מ ארם) פרש באלף כמו העיר אלף (יהושע יח כח). — [2]) כך מפרשים ריב״ג רש״י ורד״ק. אך כל הכתוב הזה קשה להלמו. עכ״פ בהספרות החרשה נקבע הדבור במשמעת זו. — [3]) והעירו שם: כדתנן התקוע אלפא לשמן. — [4]) לפי דעת דר׳ הרכבי (בסער׳ לתשו׳ הגא׳) אלוף דומה לתאר ריש כלא. אך ש׳ פוזננסקי (REJ XLVIII 152) סובר כי זה היה תאר לחכמים מארצות נכריות.

[1]) יש קוראים אַלֻּפֵינוּ.— והוא עפ״י מנהג הקדום של הלשונות השמיות לא לציין את מין הנקבה הטבעי בסי׳ הנקבה (Brock. GVG. 1, 417).

[2]) אולי כמו בערב׳ אלח a), אִיתְלַח, נתבלבל

a) الخ

(מנח' כ"ר מכיר, זולת, אדע כי, שבת תשובה). פונה לעֱנות עני תפלתו בל לשקץ ו ל א ל ו ח (סליח' ג פי"ת, אנוש כמה ילדק).

— נפע' נֶאֱלַח, נֶאֱלְחוּ, נֶאֱלָחוּ, — נתקלקל ונפסד, בטעמו, בריחו, ובמליצה בבחינה מוסרית, verdorben ; gâté ; corrupted : הכל סר יחדו נֶאֱלָחוּ [1]) אין עשה טוב אין גם אחד (תהלים יד ג). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונֶאֱלָח איש שתה כמים עולה (איוב יה טו-יו). — וכן אמר המליץ : דור נ א ל ח עיניו מאד רמו, אבל להביט האמת נשעו (רמח"ע נטפי דמעות, כס' דברי חכמים). כל ימי צבאי מרמס אדעה מה חדל ומה נ א ל ח כלחי ואמאן הנחם (ידע' בדרשי. בחינ' עולם יב). נתעבתי ו נ א ל ח ת י כי מלאתי דופי ושמצה (אלי' בר שמע' סליח' לערב ר"ה, איככה אפלס). שומם אשב נ א ל ח נדלח לכל עם מרמס (ישר' נאגארה, פזמ', מ"ל פרידלנדר, יחידה חמדה). שנוצר מטפה סרוחה נתעבת ו נ א ל ח ת ומזוהמת (מעין גנים איוב).

הִפע', הֶאֱלִיחַ את פלוני, עשהו נאלח : עד הנם (ישראל) בחם אץ (עמלק) להֶאֱלִיחָם ובסוף האחם ופה בחשף נלחם (קרובו' לפורים, אזרת כע).

אַלְיָה[2])

אַלְיָה[2]), ש"נ, מ"ר אֲלָיוֹת, סמי' אַלְיוֹת. — א) הזנב העבה השמן של הכבשים, Fettschwanz ; queue grasse ; fat tail : ולקחת מן האיל החלב וְהָאַלְיָה (שמות כט כב). והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו הָאַלְיָה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג ט). —*אַלְיָה וקוץ בה, משל לדבר טוב מאד שדבר צדדי קטן ממעיט טובו : (הכתוב אומר) נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו אמר רבי אחא בר חנינא א ל י ה ו ק ו ץ ב ה ל ש א ר י ת נחלתו ו ל א לכל נחלתו (ר"ה יז.). א ל י ה שמנה יש כאן וקוץ בה. כלומר דבר תנחומים יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה (רש"י שם). — ומשל : *האוכל א ל י ה מתחבא בעליה, ר"ל האוכל מן המובחר סופו להסתתר בחדרו מפני בעלי חובותיו (בארמ' [1]) פסח' קיד.). — *כַּלְפֵי אַלְיָה[2]), ר"ל לעומת האחור, לתמה על דבר שצריך להיות להפך : תנא תנא קמיה דרב נחמן שנים שהוציאו קנה של גרדי פטורין ורבי שמעון מחייב כלפי א ל י ת אלא אימא חייבין ורבי שמעון פוטר (שבת גג :). אמר מר אין לי אלא בנכרי שלא כיבשתו ואין שרוי עמך בחצר נכרי שכבשתו ושרוי עמך בחצר מניין ת"ל לא ימצא כלפי אליה אמר אביי איפוך (פסח' ה :). — ב) *הקצה התחתון הרך שבאזן, Ohrläppchen ; lobe de l'oreille ; ear-lap : מפני מה אזן כלה קשה ו א ל י ה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף א ל י ה לתוכה (כתוב' ה.).

*אֱלְיָה[3])

*אֱלְיָה[3]), (אילייה), קינה, שירת אבל, Trauerlied ; élégie ; elegy, dirge : אמר רבי יונתן דבית גוברין ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר, רומי לקרב, סורסי לאילייה עברי לדיבור (ירוש' מגילה א עא ב).

*אַלְיוֹן[4])

*אַלְיוֹן[4]), ש"ז, מ"ר אַלְיוֹנִים, — בֹּהֶן, אגודל, האצבע העבה בידים וברגלים, Daumen ; pouce ; thumb : ואמר להם (נבוכדנצר להלוים על נהרות בבל) הכינו עצמיכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך

הענין, והחלב נתחמץ. — [1]) פרשו כל המפרשים במשמ' קלקול הטעם והריח והוא הכפל מן סר שפרושו נבאש : מלחא כי סרי. מנחם : פתרונו כפי ענינו נאלחו כמו נבאשו. ר"י בן גנאח : ענינו ההפסד והשנוי והוא הפוך סיר אשר חלאתה בה. רש"י (תהל') : נאלחו נהפכו לקלקול. ראב"ע : נאלחו כמו נשחתו. רק יונתן בתהלים תרגם נאלחו אתרשלו. ואולם באיוב תרגם נאלת מסאב. ורש"י שם פרש מעורבב.

[2]) בערב' אַלְיַה a), הבשר הרך בשרש הבהן והבשר הרך השמן של הבהן ושל הפחד. וזנב חשמן של הכבשים. וכן בארמית אליתא. — [1]) מתלין במערבא דאכל אליתא טשי בעליתא. — [2]) כך גרסת הערוך ערך כלפי. ובר"ח פסח' ה : כלפליא, ופרש : כלומר דברים מהופכין הם כמו שהאליה הפוך מן הראש. ע"כ. ונראה שצריך להיות פה כלפי אליה. ובנוסח' כלפי לייא.

[3]) מן הפעל אֱלִי, עי' שם.

[4]) כן נקד לוי, קוהוט ויסטרוב, וזה נראה מהכתיב במקומות המובאים בפנים בלי י' אחרי א, וכן נראה מהשם אַלְמוֹן ולא אֶלְמוֹן. ואמרו חוקרי הלשון כי נגזר שם זה מהשם א ל י ה, וכמו בער' א ל י א ן a), מי שיש לו א ל י ה, אף כאן אליון דבר שיש לו אליה, ר"ל הבשר הרך, ועי' אַלְיָה. — בארמ' אִלְיוֹן, ועל אִלְיוֹן ידיהון דימינא ועל אִלְיוֹן רגליהון דימינא (ת"א שמות כט כ).

---

a) أَلْيَة

a) أَلْيَان

שהייתם מקישים בבית המקדש שלכם לה' אלהיכם מסתכלים אילו באילו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה מיד עמדו כולהם ונטלו עצה ותלו כינורותיהם בערבות שהיו שם ושלטו בנפשותם ונתנו א ל י ו נ י ידיהם לתוך פיהם ומרצצים ומקצצים אותם (פסק' רב' ותאמר ציון, מדר' תהל' קלז, ילקוט). שבאשר נבוה מנגיעת גחלת אש נוגע ב א ל י ו ן אזנו (פלא יועץ, כויה).

אליחה, ש"נ, מ"ר אליחות, בה"פ מן אלח: יכלו לי בשבעה עשר בו ב א ל י ח ו ת (מנח' ב' מכיר, סליח' י"ז תמוז, אמרר בבכי).

אליל[1], ש"ז, מ"ר אלילים, סמי' אלילי, — א) דבר של שוא, בטל, אפס, שאין בו ממש, Nichtigkeit; néant; nothingness: חזון שקר וקסם ואלול[2] ותרמות לבם המה (הנביאים) מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא וכו' הוי רעי האליל[3] עזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר' יא יו-יז). ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל[4] כלכם (איוב יג ד). ואמר בן סירא: א ל י ל[5] בעוף דברה וראש תנובות פריה (בן סירא גני' יא ג). — ופשט השמוש בדבור רופאי אליל בספרות: הרופאים אשר בפרס ר ו פ א י א ל י ל כלם כי די להיות שם רופא מהולל אם יקרא רק ספרים מעטים (ס' כלון, אבי"ע, פרס). — ב) צורת אלהות עשוית מכסף זהב וכדומה, Götzenbild; idole; idol: לא תעשו לכם אלילם ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כו א). אל תפנו אל האלילם ואלהי מסכה לא תעשו לכם (שם יט ד). ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו (ישע' ב ח). ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלף (שם יז-יח). — עבודת האלילים, נתינת כבוד אלהות לאלילים, Götzendienst; idolâtrie; idolatry: אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"א (ר"ת עבודת א ל י ל י ם) וגלוי עריות ושפיכות דמים בלבד (כתוב' יט .). ועי' עבודה. — ג) יכנוי להאלהויות של המאמיני' באלהיות רבות: את ה א ל י ל פאראבראמא לא יעבדו בהיכל וכו' ואולם לשני אחיו ה א ל י ל י ם הנזכרים (וישנא ושיוא) בנו היכלות (ס' כלון, אבי"ע הודו). עלמות מיוחדות לעבודת א ל י ל י ה ם ולדברי הכהנים ישאו א ל י ל י ה ם אותם לנשים (שם). ככל דתי עמי הקדם התהללה גם דת היונים ב א ל י ל י ם רבים ושונים וכו' זולת ראשי א ל י ל י ם ההם היו להיונים עוד א ל י ל י ם רבים במדרגה תחתונה אשר משלו בהרים ויערים שדות ואחים נהרות ויאורים (ק"ש, די"ע, היונים). — עבודת א ל י ל י ם: אמונתם (של הסינים) מבטן ע ב ו ד ת א ל י ל י ם יצאה (שם, חינה).

אלילה, כמו אלה, אלהות נקבה של המאמינים באלהים רבים, Göttin; déesse; goddess: ה א ל י ל ה המושלת על החכמות והמדעים והדבור והמליצה והשיר (ב' כלון אבי"ע, הודו). גם בה (בבבל) קדשו כל בנות הארץ את בתולי נעוריהם ל ה א ל י ל ת מיליטה (שם). מהתחפשות והתלבשות האלילים והאלילות בגויות היצורים (שם). מ ל י ט ת א ל י ל ת האהבה גברת התענוגים. ומברכת את עובדיה בפרי בטן וכו' כי הכשדים היו רודפי זמה ויעשו כל תועבה לכבוד ה א ל י ל ה ההיא ובהיכלה (ק"ש, די"ע, בבל).

אלים[1], ת"ז, לנק' אלימה אלמת, מ"ר אלימים אלימות, אלמות, — כמו אלם שלקמן: שהיה כח ביד הבי"ד למחות ביד ה א ל י ם שלא יגבר על חבירו בכח אלמותו (לבוש, שותפ' בקרקע קע ב).

---

[1]) משקל אויל, כסיל, שהין. והנה למשמעה א' דומה בערב' אלאל a) שר"ל דבר בטל. ובדבר משמע' ב' המיוחדה לעברית ואין בלשונות האחיות חבר לה נחלקו חוקרי הלשון. י"א כי נסתעפה ממשמעתו של אפס ואין. וי"א כי זהו השם אל בהוספ' יל להקט' וזלזול כמו שיש כיוצא בזה גם בקצת לשונות אחרות (בגרמ' Gott — Götze). — [2]) כך הקריא, והכתיב א ל ו ל, וזה ממש כמו בערב' אלאל, ותנו' הפתח נתחלפה בעבר' בתנ' חולם כנהוג. — [3]) אולי האויל, כמו בפסוק הקדם. — [4]) נמסר: חסר. והוא כפל מן טפלי שקר, וטפלי במשמעת טפילת דבר על הגוף וכדומה עי' ערך טפל. רסע"ג תרגם אלמתאל, ר"ל רופאי שוא והבל, ובמשמ' זו שאר המפרשים הקדמונים והחדשים, ואעפי"כ יותר מסתבר שפרושו האמתי הוא כפרוש התלמוד מלשון א ל ל שלקמן. — [5]) בתרגום היוני מיקרא, ר"ל קטן, בסור' שיטא, ר"ל בזוי.

a) أَلّ

---

[1]) מן אלם, עי' שם. בארמ' אלימא.

***אלית**[1], אלית, ש"נ, מ"ר אליות, — אשה שאומנתה היא לאלות, לקונן על מת וכדומה, מקוננת, Klagefrau; pleureuse; wailing-woman: ר"י אומר האירוס טמא מושב מפני שהאלית[2] יושבת עליו (כל' יט ו). והמרכוף של זמר ורביעית של אליית[2] (שם יז ז).

***אליתה**[3], ש"נ, מ"ר אליתות, — חתיכת עץ דקה, מתקנת להאחיז בה האש ולהבעיר בה גם גזרי העץ הגסים בבירה וכדומה, Brennspan; bûchette; kindling: וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא[4] משם (תמי' ב ד). לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר (יומא כד:). ירד (הכהן) והצית את האש באליתות (פרה ג ט).

אל"כ, ר"ת אם לא כן.

אלכסון[5] — א) ש"נ, קו נטוי, לא נצב ולא משכב, schräge Linie; ligne oblique; obl. line: ועל כלם הוא נותן ממטה למעלה חוץ מזה שהיתה לפניו כנגדו אלכסון (תוספתא יוה"כ ד א). המעביר ד"א

[1] נקוד לוי, קוה, יסטרוב, שי"פ, ובמשנ' מנק' בדפ' אלית, אליית ואלית, משק' קצת שמות פרט' בשמת וכו' וקצת שמות מפשט' שפעת, נחלת, עזרת, אעפ"י שבקצתם יש מפקפקים באמתת צורה זו, והשם קאת שנ"כ ־ת בסופו. אעפי"כ נראה שהשם אלית נולדה מלשון ארמית אליתא (ת"י ירמ' ט יו), וקבל קצת צורה עברית ע"י נפילת א האחרונה, ואולם נשארה בצורתה הארמ' העקרית. — [2]) כך בשתי יי ברוב הדפוס' וכן בערוך רוב כ"י (עי' עה"ש). ובמשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בפעם הראשנה אלית והשנ' אליית, וכן במשנ' מנק' אמשד' דפוס מנשה בן ישראל, ובמד"ם הראשונה אליית והשניה אלית.

[3] מקור השם לא נתברר. הערוך ששאב מדברי רה"ג; אמר וז"ל: פי' עצים קטנים להלהיב בהם עצי המערכה כדכתיב משני זנבות האודים העשנים האלה ואליה הוא זנב ובאותם הזנבים הקטנים שהן אליתות מציתין את האור בעצים גדולים. ע"כ. וכן לוי, וקוהוט, ויסטרוב, ואעפי"כ אין זה מתקבל על הדעת, מפני שאליה היא זנב גדול, שמן, ולדבר דק השתמשו רק בשם זנב, וסמך לדבר כזנב הלטאה. — [4]) כך ה בסוף במשנה שבגמ', ובמדב"ם ובמשנ' שבמשנ' אליתא.

[5] מלשון יונית לוכסון λοξον וכמו אדרכון. ולפי דעת ריב"ג נהוג משקל אפעלון גם בעבר' הקדומ' ועי' ארמון. ונשתנתה בפי היהודים קול החולם לפני כם לקול פתח (ש' קרויס, מלים שאול').

בר"ה אינו חייב עד שמעביר הן ואלכסונן (עירו' נא.). — ועם ב, תה"פ: מבוי שצידו אחד ארוך וצידו אחד קצר פחות מארבע אמות מניח את הקורת באלכסון (שם ח:). — ועם כנ': לא אמרן אלא שאין באלכסונו יתר מעשר אבל יש באלכסונו יתר מעשר דברי הכל אינו מניח (שם). בתפרן (של התפלים) ובאלכסונן (מני' כד:).—ב) בפרט קטר, והוא קו עובר דרך מרכז העיגול וחותכו לשני חצאים שוים, והקו המחבר שתי זויות המרבע ומחלקו לשני משלשים, Diagonale Hypotenuse: ובלבד שלא ירבה יותר ממדת העיר באלכסונה[1] (עירוב' נט.). ואם הציב השפופרת משופעת בשיפוע אלכסון של מרבע אין צופה ממי' אלא כמדת אותו אלכסון וכו' כשיעור שיפוע אלכסון שבין שני הצלעות (תשו' גא' הרכבי, פיד). כשאתה מודד אלכסון שלהם (של הריבועים) אתה מוצא לכל אמה שבריבוע תוספת שני חומשים וכו' ודבר עגול כל רהבו שוה כאלכסונו (רש"י סוכ' ח.). שמא הראשון מקרן אלכסון העיר מדד (רמבם שבת כח יח). אלכסון הוא קו נוטה מן היושר ועובר על רוחב העיגול או הריבוע או זולתו (אלחריזי, מו"נ פרוש המלי' הזרות).—וכן יאמרו הפלסופים שהמציא מרובע שאלכסונו כצלעו וכו' כל אלו מכת הנמנע (ר"ש אבן תבון, מו"נ ג יח). שיתר זוית הנצבת הוא אלכסון העגול (גלת ישראל, יס"ע א). ואם הזוית היא נצבת אז נתיחד ליתרה שם לעצמו וקראוהו אלכסון (כליל החשבון, ה ג). הקו העובר על פני כל העגול דרך המרכז וכו' נקרא אלכסון העגול (חז"ס, יסו' תכמ' השע' מדידה א ו). והצלע בד ממנו (מן המשולש נצב הזויה) המקביל ממול זוית הנצבת נקרא אז בשם אלכסון (שם ב טז).— ומ"ר: וחלוק אותם לאלכסונים (תוספות סכה ח. בד"ה כל אמתא). — חצי אלכסון, — קו מחבר המרכז עם נקודה מנקודות העגול, Radius; rayon: דע שיתר שתות העגולה הוא שוה לחצי אלכסונו (גלת' ישראלי, יס"ע א). ותרשם על מרכזו עגול שאלכסונו חצי אלכסון הגדול (יס"ר מקנדיס, מעין חתום). — ג) תה"פ: מטה שנגרד בת

[1] כך בנוסח' ובכ"י וס' העתים ועוד: ואלכסונה (ד"ס). — וכלל חשבוני, בארמית: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי באלכסונא (סוכ' ח.), — כל אמת ברבוע אמה ושני חומשים באלכסון.

שני לשונות אלכסון או שתי כרעיים אלכסון או שגרד בה טפה על טפח אלכסון (תוספתא כלי׳ ב״מ ח ה). ועי׳ קרנזיל.

אֶלֶל, א) עי׳ אֱלִיל. — ב) עי׳ אִלָּל.

***אִלָּל**[1], ש״ז, — א) גיד הצואר והשדרה וכו׳ רחב, לבן, קשה, tendon ; Sehne : העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידי. הקרנים והטלפים מצטרפין לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות. וכו׳ ר׳ יהודה אומר האלל המכונס אם יש בו כזית במקום אחד חייב עליו (חול׳ ט א). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור מן הרוטב מן הקפה מן האלל מן העצמות מן הגידין מן הטלפים מן הקרנים (זבח׳ ג ד). ובבהמה העור והרוטב והקיפה והאלל והעצמות והגידים והקרנים והטלפים (טהר׳ א ד). אילו לא מפגלין ולא מתפגלין העצמות והגידין והקרניים

---

[1]) דוד מהתפוחים בצ״ד, ובמשנ׳ מנקדו׳ של אמש״ד (ת״ו) ושל מנטובה (תקלח) ושל פיסה (תקסח) ושל ברלין (תקצג), מנקד אִלָּל, משקל בִּשָּׁר, וכן בסליחה של ר׳ שמואל איה אלהיך : רופאי אלל חרוז עם מהולל ואתפלל (צונץ לי״ס, ג״ע 407). וכן שי״ר בערך מלים סבר שהמלה היתה נקראת אָלָל או אֶלֶל ע״מ חָלָל. בוקשד׳ וכשת׳ אֲלַל, לוי נקד אֱלָל או אֲלַל. קוה׳ אֲלַל. יסטרוב רש״י פין ודלמן אֱלָל. והנה כבר בימי בעלי המשנה בעצמה לא היה ידוע לנכון פרוש מלה זו ונחלקו בו ר׳ יוחנן וריש לקיש (בגמ׳ חולין קכא :) : מאי אלל ר׳ יוחנן אמר מרטקא (כך בנוסח׳, ובפרוש רה״ג לכלים מורטקא, ובערו׳ מדרקא ומרדקא), ר״ל אמר בשר שפלטתו סכין . והקשו שם : מיתיבי ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כלכם בשלמא למ״ד מרטקא היינו דלאו בר רפואה הוא אלא למ״ד בשר שפלטתו סכין בר רפואה הוא ? ותרץ : באלל דקרא דכ״ע לא פליגי כי פליגי באלל דמתני׳. וחזר והקשה : ת״ש ר׳ יהודה אומר האלל המכונס אם יש כזית במקום אחד חייבין עליו ואמר רב הונא והוא שכנסו בשלמא למ״ד בשר שפלטתו סכין היינו דכי איכא כזית מיחייב אלא למ״ד מרטקא כי איכא כזית מאי הוי עץ בעלמא הוא ? ותרץ: אליבא דר׳ יהודא לא פליגי (ופירש״י : באלל דר׳ יהוד׳ לא פליגי דודאי ר׳ יהודה אבשר שפלטתו סכין קאי ור׳ יוחנן נמי מודי דבשר שפלטתו סכין אקרי אלל) כי פליגי אליבא דרבנן (ר״ל : ר׳ יוחנן סבר שרבנן דברו על אלל מרטקא כמו במקרא, ור״ל סבר שרבנן דברו על אלל בשר שפלטתו סכין). היוצא מזה הוא, כי בימי ר״י ור״ל היתה קבלה כללית ומסכמת כי אֱלִל שבמקרא הוא מרטקא, וש ר׳ יהודה השתמש במלה זו במשמעת בשר שפלטתו סכין. ולא נחלקו אלא באיזו משמעה השתמש במלה זו תנא קמא של משנה חולין הנ״ל. ודבר מצוי הוא בכל הלשונות שתשמש מלה אחת בשתי משמעות אפילו במקום שיש חשש טעות, ואולי נתחלפה משמעת מלה זו במשך הזמן שבין ימי המקרא ובין ימי ר׳ יהודה. כלל הדבר, יש לנו עדות נאמנה כי היתה להשם אֱלִל משמעת מרטקא או מודרקא, ושעכ״פ ר׳ יהודה השתמש בהשם אלל (הקריאה האמתית מספקת) במשמעה של בשר שפלטתו סכין. והנה לו ידענו לנכון פרוש מרטקא או מודרקא ופרוש בשר שפלטתו סכין כי אז לא היה עוד ספק במשמעת מלת אֱלִל ואלל. אך יש ספק בדבר. יען רק בבשר שפלטתו סכין הסכימו המפרשי׳ כי הוא : כשמפשיטין את הבהמות פעמים שהסכין פולט מן הבשר אצל העור (לשון רש״י חול׳ שם), והוא : שיורי הבשר המתדבקים בעור בשעת הפשט (לשון פרוש הרמבם למשנה זבח׳ ג ד). וכן ביד החזקה הלכ׳ פסולי המוקדש׳ : והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא אלל. ואעפ״י שדעתי מהססת גם בזה, עכ״פ כל המפרשים מפרשים כך. אבל במרטקא או מודרקא יש חלוקי דעות. הערוך הביא בשם רבנו חננאל פרוש מורדקא בשר מת, והסכים לזה ר״ת בתוס׳ חולין שם ד״ה מרטקא. ורש״י פרש : מרטקא גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד. ור״ש אבן תבון בתרגום המורה פרש מורטקא סחוס. והנה, אעפ״י שבכלל בפירוש משמעת המלים של התלמוד רבנו חננאל הוא אחד מהיותר בני סמך, מפני שהוא קבל מרבותיו הגאונים שבקרבם עוד נשמרה המסורה החיה של הלשון, ודעתו מכרעת נגד דעת רש״י אפילו במקום שגם הוא קבל מרבותיו, מפני שבצרפת ואשכנז לא היתה קבלה נמשכת חיה כמו בבבל, — אעפי״כ במקום הזה כמו בקצת מקומות אחרים נראה כי ר״ת פרש עפ״י הסברה ולא בקבלה. ובאמת רה״ג בפרושו לטהרות (א ד) פרש אלל מוטרקא בלשון רבנן, אך לא פרש מה זה מוטרקא. והסברה מכרעת יותר לפרושו של רש״י, שקבל אולי מרבותיו והיא אולי אחת מהקבלות האמתיות שנשמרו בקרב רבני צרפת ואשכנז, או שראה בשכלו החד והצלול, כי הכונה בזה לאחד מהדברים הנמצאים תמיד בגוף החי כמו העצמות והגידים הקרנים והטלפים וכו׳ המנויים שם. וראיה לזה מה שאמרו בגמ׳ חולין שם שמרטקא עץ בעלמא הוא, שזה נאות לגיד הקשה ולא לבשר מת. וכן מה שאמרו (מעילה ז:) האי אלל כיון דלית ביה ממשא לא קיבל טומאה, לא יאות לבשר מת. ומה שהקשו תוספ׳ חולין שם על פרוש רשי מגמ׳ זבח׳ שהזכיר שם אלל בעוף, ובעוף אין גידים קשים ? כבר פרש רש״י שם כי אלל של עוף הוא רך. ובדבר מקור המלה מרטקא ומורדקא ודעת לוי ופלישר וכו׳ עי׳ כל זה בערכים הללו. וגם שי״ר בערך מלים מכריע יותר לפרש מרטקא כפרוש רש״י,

והטלפיים וצמר שבראש כבשים ושער שבזקן תיישים ביצי תורין ומוראות העוף והעור והאבר ו ה א ל ל והשליל והשליא (תוספתא זבח' ג ט). בנבלתו ולא ה א ל ל המפוזר (ספרא שמי' י). פיגל ב א ל ל נתפגלה מוראה במוראה לא נתפגל א ל ל (זבח' לה.). — ב) שיורי הבשר שחותך הסכין מן הבהמה בשעת הפשט העור ונשאר דבק בעור: והבשר שפולטתו הסכין בשעת הפשט וישאר מודבק בעור והוא הנקרא א ל ל (רמבם הלכ' פסולי המוקדשים יד ז).

***אָלַל**[1], פ"י, עם אחרי, — דרש וחקר ובקש לדעת, nachsuchen, forschen; épier, s'enquérir; look for, inquire: אמר לו הקב"ה (למשה) אחר דברי תורה א י ל ל ת חייך שאין אני מקפח שכרך הריני משרה עליך רוח הקדש (מד"ר שה"ב א, וכם קהלת א). משם מ א ל ל את השנה אם טובה ואם רעה (פסיקת' רכה מז). משם היה מ א ל ל ומרגל אוכל של כל השנה כולה (תנחו' אחרי ז). — עי' חפש, רָאָה, רגל.

אַלְלַי[2], -לַי, — מלת קריאה לצער ויגון, עפי"ר עם לי אחריה, woe; malheur; wehe: אַלְלַי[3]) לי כי

אעפ"י שהשם אלל הוא מפרש בשר מת, ומה שאמרו שם כי מרטקא לאו בר רפואה היא, יש להביא סמך לדבר לפי פרוש רש"י, כי ידוע שהרופאים הקדמונים חשבו שהפצע של הגיד הנשה אשר קראו גידו של א כ י ל ו ס, tendon d' Acheile, אינו נרפא. וגם פרושו של ר"ש בן תבון שהכונה באלל היא להסחוסים ג"כ נאות לפי הענין, ואולי הסחוס הוא רק של האזן והאף והאלל ומודרקא של העצמות, ואולי חשבו אז גם על אחת ממחלות הסחוסים שאינה נרפאת.

[1]) בארמ' רַגֵּל: לְאַלָּלָא ית ארעא (ת"א, במדב' יד לח).

[2]) סוף של קצת מלות הטעם, כמו אימתי אולין באשורית אַללַו. וסבר קניג כי זו מלה קדומ' נולדה להלשון למושג של קריאת צער, ולא נסתעפה מפעל, ואדרבה ממנה אִילִי נסתעף פעל אָלֵ a) בערב' לאנהה וכדומה, ויָלֵל בעבר'. — [3]) נמסר: ל' בטעם מלעיל. וכן באיוב י יה: חד מלעיל. וכן רד"ק פה: מלעיל הטעם באלף אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד. וכן מ"ש פה: ב' דין בטעם לעיל וחד בטעם לרע אם רשעתי אללי לי. והזכירו אולסה' וקניג חלוף זה, ולא מצאו לו יסוד, כי בשני המקומות בא אללי לפני מלה קטנה לי, ובשניהם בנגינה משרתת. ואולי טעם התלוף הוא מ ק ו ם

a) أَلَّ

היתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). אם רשעתי אַלְלַי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י יה). — ועם עליך: א"ל (הקסר להילד) וכי יש אלוה לעולם א"ל (הילד להקסר) א ל ל י עליך קיסר וכי עולם של הפקר ראית (מד"ר איכה, על אלה אני בוכיה). א"ל התינוק א ל ל י עליך קיסר על הדברים שאתה אומר לי (תד"א כט). להרג בחורים ושחיטת כשרים א ל ל י לי אויה לי (בחר' ת"ב ספרדים, לבכינה עלתה). שר המליצה א ל ל י נעדר מי יקונן עוד ומי ישיר כי אם בלי תואר ובלי הדר (הוספ' למתק שפת' עו).

א.אלם[1]), ממנו א.אִלֵּם.

א.אִלֵּם[2]), ש"ז, מ"ר אִלְּמִים, נק' אִלֶּמֶת (ואלמית עי' זה) מ"ר אִלְּמוֹת, — א) בעל מום שאין לו סגולת הדבור, dumb; muet; stumm: מי שם פה לאדם או מי ישום אִלֵּם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אִלֵּם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (ישע' לה ו). ואני כחרש לא אשמע וכאִלֵּם לא יפתח פיו (תהלים לח יד). פתח פיך לאִלֵּם (משלי לא ח). — ומ"ר: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אִלְּמִים לא יוכלו לנבח (ישע' נו י). למלך שבנה פלטין והושיב בה דיורים א י ל מ י ם והיו משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצב' ובמנוולי' (מ"ר כרת' כח). — ולנקבה *אִלֶּמֶת: אלם ו א ל מ ת שחלצו חליצתן

אללי בהמאמר, פה בתחלתו ובאיו' באמצעו, ואולי בתחלת הדבור היו העברים מטעימים את ההברה הראשונה ובאמצע ובסוף דבור היו מטעימים הברה האחרונה, ויש חלופים במלעיל ומלרע דומים קצת לזה בלשון ערבית המדברת, והזכירם שפיטה דל"ע ההמונית של מצרים בפרק על הנגינה.

[1]) שרש שמי. באשור' ישנן מלים אחדות מזה השרש אך לא נתבררה היטב משמעתן, ועכ"פ אין קרבה בינהן ובין מלי השרש הזה בשאר הלשונות. בערב' משמש שרש זה במשמ' צער וכאב. בארמית במשמ' הזק, וגם כמו בעבר'. בסור' במשמ' כעס וקצף.

[2]) מלה עברית וארמית ולא נתברר מקורו. יש גוזרים זה מן מ א ל מ י ם אלמים, ואִלֵּם ר"ל מי שלשונו קשורה, וזה דחק. ולשון ערבית השתמשה למושג זה בהמלים אבכם ואחרש a).

a) أَبْكَم أَخْرَس

כשרה (יכמות קד:). באלמת וגידמת (חול׳ פט.). נעשית כיונה אילמת (סוט׳ י:). ואמרת האשה ולא אלמת (מד״ר במדב׳ ט). — וכהקבלה: אות אלמת: שאר האותיות שאמר שהן אלמות וחרשות שוכנות (ר׳ נסים פיר׳ יצירה, קונטר׳ המכפ׳ דוקס). והם (יהו) אותיות המבטא שבהם נהגים שאר האותיות האלמות (ר״י ישראלי, פיר׳ יצירה, שם). —יקו אִלֵּם: וכן קוים אין תכלית לסופו מדבר זאלם וגלוי (מצה ריאטי, מקד׳ מעט ג). — ו׳שם להנים העב בהכנור, עי׳ קו.—׳רקוד אלם, עי׳ רקוד.

אֵלֶם[1], ש״ז,— המום של האִלֵּם, ובמליצה ההתאפקות מלדבר, **Stummheit; mutisme; dumbness:** למנצח על יונת אֵלֶם[2]) רחקים (תהל׳ נו א). האמנם אֵלֶם[3]) צדק תדברון (שם נח ב). — ואמר הפיטן: אֵלֶם פיהו יה צדק (ר״י בן יוסי, בשופרות). יה רם ונאה הקריבה אֵלֶם רחוק אליו אמרת ובכן קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת (תפל׳ לפ׳ ויר׳).—ואמר המשורר: יונת אֵלֶם צבי לחשך (ר״י הלוי), והוא כנוי לאֻמת ישראל. — וכל׳: הרבו גבוהות לענות יום אלמו (ר״ל האלם שלו) אך נאלמו עמו (רמב״ע, דברי חכמים פג).

אָלַם, הקל אינו נהוג.

— נפעל נֶאֱלַם, הֵאָלֵם, תֵּאָלֵם,—נעשה אִלֵּם, או כמו אִלֵּם, חדל מדבר, לא יכול לדבר, **stumm werden; devenir muet; become dumb:** ולשונך אדביק אל חכך וְנֶאֱלַמְתָּ ולא תהיה להם לאיש מוכיח (יחז׳ ג כו). ויפתח פי ולא נֶאֱלַמְתִּי עוד (שם לג כב). נֶאֱלַמְתִּי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ג). ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תֵאָלֵם עוד

[1]) משקל אֵבֶל, חֵפֶשׂ וביוצא בהם. ואעפ״י שיש ספק באמתת מציאות המלה בצורה זו לפנים, עי׳ הערה לקמן, אעפי״כ הואיל וכבר השתמשו בה הפיטנים והמשוררים, כנראה מהמשלים המובאים לקמן, יש לה זכות מלה בלשוננו. — [2]) היתר מסתבר כדעת החדשים שזה שם כלי מכלי הנגינה, ואולי יש פה שבוש. אך הקדמונים, בעלי התלמ׳ והתרגום, רש״י ורדק ועוד, מפרשים אֵלֶם במשמ׳ שם מפשט, כמו אִלְּמוּת. רק רסע״ג פרש אלם קהל, מלשון מאלמים אלומים, ותרגם ג׳מעא. וריב״ג פקפק ויפרש אלם זה מלשון אלמון והוא ארמון. — [3]) גם פה נראים דברי הסוברים (הרמבן וההדשים) כי צריך לקרא אֵלִים. אך תלמו׳ ותרגום ורשי מפרשים במשמ׳ אלמות, ורסע״ג פרש גם אלם זה קהל, וכן ריב״ג.

(יחזק׳ כד כז). תֵּאָלַמְנָה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (תהל׳ לא יט). — וכינ׳ נֶאֱלַם נֶאֱלְמָה: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נֶאֱלָמָה[1]) (ישע׳ נג ז). — ואמרים ׳יאלם כדג: כן דרך כ״ דודים יסדרו בפיהם צפצוף דרור ולבסוף יאלמו כדגים (ר״ע פרנסיס, בבכת חתן וכלה מתק בפתים קה).

—פע׳ ׳אִלֵּם, פ״י,— עשהו אִלֵּם, ובהשאלה השתיק, **schweigen machen; faire taire; make silent:** ודמות הלשון הנלעג כדמות כנור אשר רעו יתריו טוב לו לאלם מנגן שיריו (מנחם, פתיחה). לְאַלֵּם מלשינים (יוצ׳ יוה״כ, מי יתנה).

— הפעיל, ׳הֶאֱלִים, — כמו אִלֵּם: וכי תחסם פי ברוח קדים ותאלים את לשוני בהבלי מהתלות (מנחם בן סרוק, מכתב לר׳ חסדאי). תובעי חפצם שפתם תפתח אל תַּאֲלִימֵם, אל יהיו מובשלים לפניך כבוערים להגלימם (סליח׳ שחר׳ יוה״כ, אנא חטא). — ולווי הָאֳלֵם: הָאֳלֵם מלשני והגבר סניגור (סליחה ב׳ פ״ת אנחנו החמר).

— התפ׳, נתפ׳ ׳נִתְאַלֵּם, — כמו נאלם: אשרי מי ששמע הרפתו ומתאלם (תכ׳ גאו׳ קדמ׳ ׳יד קסל מב). ונתאלם כפגר מת (ר״ש מולכו, בדה״י לנאו״פ לר״י הכהן). או יתחרש או יתאלם מן הרוח ההוא (ס׳ רזיאל המא״ד, דף י.).

ב. אלם[2]), ממנו ב. אִלֵּם, אָלֹם, אֲלֻמָּה.

ב. אָלַם, אינו נהוג.

ב. אִלֵּם, פ״י, — עשה אֲלֻמִּים; **Garben binden; faire des gerbes; bind into sheaves:** והנה אנחנו מְאַלְּמִים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה (בראש׳ לז ז).

[1]) כך א חטף סגול בתנך מיבאל׳ ודומי. וכבר העיד מ״ש בפרוש: בדפוסים ישנים וספרים כ״י האלף בחטף סגול וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון. ע״כ. וברוב ספרי הדפוס וגם תנך קיט׳ נאי. בקצת נוסחאות מלרע, וכך נכון, רק ידק כתב שהוא מלעיל והוא טעל עבר.

[2]) לפי דעת רוב חוקרי הלשון משמעתו העקרית של שרש זה היתה קשר, וחבר לו בערבית לם a) (לכם). שמשמעותו היא קבץ ואגר יחד דברים מפוזרים ונתייחד בעברית לקשירת השבלים יחד.

a) لَمّ

אלם[1], ש"ז, מ"ר אלמים. —אגדת שבלים שנקצרו, כמו אלמה: והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה (ברא' לז ז).

ג.*אלם[2], ממנו *אלים, *אלם, ב.*אלם. *האלים, *אלם, *אלמות. ואולי *אלמא.

***אלם**[3], ש"ז, מ"ר אלמים. —תקיף בדעתו ושאינו ירא מפני איש, שאי אפשר להכריחו לעשות דבר שאינו רוצה, powerful ;mächtig ; puissant: אם הגוי אלם שיאמר זו הבהמה מכרת לי וישראל אינו יכול לדחותו לבהמה אחרת (ערוך, ער' רס). לגדור פרצות הדת ולהזק הבדק או לקנים אלם (רמב"ם סנהד' כד ו). היתה יד העכום הקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להוציא ממנו בדייני ישראל (שם כו ז). סתם גוי אינו אלם ויכול לכופו לדין רמב"ן תש' עט). הוציא (האפטרופוס) הוצאות ושוחדות כדי שלא יבוא הממון ליד קרוב אלם שהיה משתדל בעש"ג (ר"י בן לב, ח"ב כז). רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין ונדויין המסרב על תקנתו ואם הוא אלם ופריץ חובטין אותו ע"י גוי (הרא"ש תש', כלל ו סי' לב). ואם הבעל דין אלם ובא מי שיש לו תביעה עליו לב"ד ואמר פלוני בעל דיני אלם וכו' כופין את האלם (טור הל' עדות כח). — ומ"ר אלמים: לוקח ראשון שהניח נכסים ונמכרו לאלמים ואין בע"ח יכול לגבות מהם (רמב"ן תש' עט). בדורות שרבו המתפרצים והגזלנים והאלמים (תש' שבות יעקב, תש' קסו). בזמן הזה שיד הגויים תקיפה ואין יכולת בידינו לכוף כל המעיזים והסרבנים והאלמים (לבוש, הל' דיני' כו ב). וכעבד תמסרני ביד אלמים (תוכח' מוסר, עזרת הבבלי סח).

אלם, הקל אינו נהוג.

[1] משק' נאם, זבל, גבל. פירסט: אלם. שאר המלונים מ"ר מן אלמה.

[2] ואולי מן אלם במושג הקשירה שהשתמשו בו הלשונות השמיות למושג הכח. עי' אגד. בארמית אלם, היה תקיף וחזק: תקיף ואלים (תר' דני"א כב יג). ואלימו ית רחבעם (שם יא יז), חזקו אותו, ומצוי הרבה בתלמוד גם בהשאלה: אלומי קא מאלימנא למילתיה (קידוש' מג.).

[3] משק' גנב גנבים, משרש אלם שלמעלה. בארם, אלמא: אינשי אלמא (חול' לט:).

— פע' אלם, — חזק, נתן לדבר כח ועז, stärken fortifier ; strengthen: כשהיו רוצים לאלם הענין רצו ליחד דבר מה כדי שיחול עליו הקנין (לבוש, חו"מ כו יו).

— הפע', האלים, —כמו אלם: גבורי כח רצונך חזק והאלם (ומי יעמוד, נעילה).

***אלם**[1], ת"ז, לנק' אלמה, — עב: לא ארוך ולא גוץ לא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיחור (בכר' מה:)

אלם, עי' ב.אולם.

אלם, עי' אילם.

***אלמא**[2], —גם בסגנון עברי במשמ' אם כן, מזה מוכח: folglich; par cousequent ; conse quently: אלמא עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר (ב"מ צא:). וכל נעשה במרחשת ועל מהבת אלמא על שום הכלים נקראו ולא על שום מעשיהם (מנחות סג.). אמרת לישתן ועריכתן (של שתי הלחם) בחוץ אלמא מדת יבש לא נתקדשה ואפייתן בפנים אלמא מדת יבש נתקדשה (שם צה:). אלמא וסת במקומו עומד (רא"ה בעלי הנפש, שער הוסתות). אבל נתגרשה מן האירוסים נפרעת על ידי עצמה שאין לבו גם בה אלמא שהיא נפרעת ממנו הלואתה או ע"י שליח או ע"י עצמה (התרומ' לו א). אלמא רשאין בי"ד בכל עיר ועיר לרדות ולייסר בכל מיני רדויין (רא"ש תש' ו לב). ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים אלמא ביום אחד נבראו (חזקוני, בראשי' א). אלמא המחשבות הפגומות ישנן וכו' (רמע מפאנו, אמר' טהור' ב). אלמא

[1] כך כתובה מלה זו, ואין לחשב שקריאתה הוא אלם, מפני שזה משקל מיוחד לתאר לאדם בעל מדה מיוהדה או עסק מיוחד, ופה הכונה לתאר של איכות כללית, כמו קטן, ולכן צריך לקרא אלם כמו קטן, או אלם כמו קטן. בארמ' אלים: באלימי (חול' עו.). ההפך מן קטיני.

[2] בארמ': מיתיבי לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב אלמא אור יממא הוא (פסח' ב:). מדקאמר יהא נאכל אור לשלישי אלמא אור אורתא הוא שמע מינה (שם ג.). ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות אלמא קטורת ברישא והדר נרות וכו' (יומא יד:). ומצוי מאד במו"מ של הלכה בתלמוד. — והנה ב' מוספי (הערך עכ"פ משבש גם בדפוס ראשון כי המשל אלמא מספקא וכו' שייך למשמעה ב, והמשל למשמ' א' נשמט בטעות, ולא העיר ע"ז קוה') משער כי אלמא מרכבה

בשאדם נותן אל לבו לעשות הטוב מיד מתקבל לרצון (הרחות לדק׳ התבוכ׳). אלמא שהם עניני׳ נפלאי׳ (רנה״ו, לבנון, תכ׳, ת ת). — ו״אלמה: אלמה מקדם לכן לא היתה אמונתם בכך (עץ החיים, תהכן סקרתי לו).

אַלְמֹג[1], — מוג, אלגם, ב״ז, מ״ר אַלְמֻגִּים אַלְגֻּמִּים — חמר מתהוה בים מטבע הגיר והאבן עפ״יר אדם הצבע ודמות אילן לו, Koralle ; corail ; coral. עֲץ אַלְמֹג, מ״ר עֲצֵי אַלְמֻגִּים, — עץ אדם הגון, טוב הריח, מוצאו מהודו, Sandelholz ; sandal ; -wood: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמֻגים ויעש המלך את עצי האלמֻגים[2] מסעד לבית ה׳ ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא כן עצי אלמֻגים ולא נראה עד היום הזה (מ״א י יא יב). ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים (דהי״ב ב ז). — והשם אלמֹג לבדו: טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג טמאה (כל׳ יג ח). — ובמש׳ זו פשט השמוש בו בכפרותנו: והגיע הענין אל מה שהוא ממוצע בין הצמח והדומם והוא זה אלמוג (רלבג מלח׳ ח יב). ובין כל מין ומין יש מין ממוצע כאלמוגים גדלים כנצרים (כתי הנפש והלחבים, כ״י פריז, מלמ׳ ד).

אַלֻמָּה, נ״נ, מ״ר אֲלֻמִּים, אֲלֻמּוֹת, — שבלים שנקצרו

מן אלא ומן מה (או מא, מאי), וזה היותר נכון. השערת ר״י שינה׳: כמו הא לימא, דחוקה מאד. — לוי וקוהוט ואחר׳ משערים גי זו הרכבה מן על ומן מא, אך אינו נראה איך נסתעפה מן על מה שהיא שאלה בשלות משמ׳ הכרח והוכחה? ולכן יותר אולי צדק יסטרוב הגוזר אותו מן אלם במשמ׳ חזק וכח. ויש קצת דומה לזה בצרפת׳: .force est de conclure, etc. ואולי אפשר לדמות מלה זו להמלה הערבית אֲלַם a), אלמא (מן אלם=לא) במשמ׳ שאלה האם לא עוד, וכמו הלא בעבר׳, שיש בה בשאלה זו גם מושג חיובי בכח, ונמחקה ממנה המשמ׳ של שאלה ונשאר רק מושג החיובי, וכמו הלא, הרי.

[1]) משקל כַּפְתֹּר. והנה גזני׳ ועוד, המפרש׳ עצם מלה זו בעץ הצנדל, אמרים כי מקורו היא המלה הסנסקר׳ mocho, ואל היא מלת הידיעה הערבית, כי הערבים הביאו את העץ הזה מהודו. וקשה מדוע לא נשאר השם הזה להעץ הזה בערב׳? וי״א כי מקורו בהמלה הסנסקר׳ volgu. והנה בער׳ אחד משמות החמר האדם הגדל בים הוא מרגאן b), שקצתם משתמשים בו אמנם כמו שם נרדף ללולו, שהוא שם הפנינים, אך רוב שמושו הוא לחתמר האדם, ואעפ״י שאלאזהרי גוזרו מן מרג במשמ׳ ערבוב, מפני „שהוא בין אלחג׳ר ובין אלשג׳ר" (ר״ל בין האבן ובין העץ), אך כבר הכיר גואליקי האמת שהיא „מערב" ר״ל שאולה, והיא היא המלה הארמי׳ מרגליתא, מרגניתא (ס׳ פרנקל 59), יוני׳ μαργέλλιον, רומית margarita. ויש לשער כי גם אלגם ואלמג ממקור זה יצאו גם הם, ואלה גלגוליהם: אלגם, אלגם, ארגן, מרגן, וכלם ממקור אחד באו אולי ע״י הכנענים שהביאו את האלגמים בתחלה. — [2]) כל המפרשים היהודים הקדמונים, למן התלמוד ועד הזמן האחרון, פרשו כלם פה אחד כי הוא החמר האדום הגדל בים בעין אילן. התלמוד (ר״ה כג.) פרש אלמגים כסית א, ולפי המספר שם איך מושים אותו מקרקעית הים אין ספק בדבר שכונתם היתה להחמר האדם הזה. ואולי זוהי המלה בשד או בשד׳ a) בערבית לחמר זה, שכבר העיד אלאזהרי עליה שהיא מלה זרה. רב האי גאון (כלים ג ח) תרגם בטיית מרגאגאן, וכבר העיר בצדק קוהוט שצריך לומר מרגאנאן והיא מרגאן. מנחם בן סרוק: אלמגים ואלגומים מין אחד הם, והם עצים אדומים הגדלים בים כמשמעו. ע״כ. וכן ריב״ג בשם אחרים אמר וז״ל: ופרשו במלה הזאת בערבי׳ מרגאן (ובלעז קוראל), והוא צמח צומח בים בהרים אשר תחת המים ונודע באבן האילני מפני שהוא מתאבן אחר הוצאתו מן המים. ע״כ. רש״י (מ״א י) לועז קוראל. וכן הרמבם (בפרוש המשנ׳ כלים יג כו): ואלמוג אלמרג׳אן והיא נבאת פי קער אלבחר לא ישך פי ד׳לך אלא מן לם ירי אלמרג׳אן ענד כרוג׳ה מן אלבחר והו לין קבל אן יתמכן מנה אלהוא ווירדה שבה אלחג׳ר והוא מפרד מן קולה עצי אלמוגים (ותרגומו בעברי׳ עפ״י דרנבורג: ואלמוג הקורלין והוא צמח הגדל בקרקע הים אין ספק בזה אלא למי שלא ראה את האלמוג בעת יציאתו מן הים. והוא רך קודם שיגבר עליו האויר וישיבהו דומה לאבן והוא לשון יחיד מאמרו עצי אלמוגים). וכן פרחון: צמחים צומחים ביד אדומים ייבשום ויתלום בצוארי תינוקות. וכן כל הבאים אחריהם. רק ר״י בן גנאח הביא עוד בשם אחרים: ויש מי שפירש בו בקם בערבי (והוא בלעז ברזיל). ע״כ. והוא בעצמו סבר שהוא אחד ממיני הארזים, ומביא ראיה על זה ממה שנאמר בכתוב (דהי״ב) ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון, והלבנון אינו מצמיח לא מרגאן ולא בקם. ואולי גדל בהלבנון בימי מחבר דה״י מין עץ אדם הגון ואולי קראו גם לעץ ההוא בימים ההם עץ אלגומים, על שם מראהו, ולכן יכול מחבר דה״י ליחס לשלמה בקשת עץ אלגום מחירם. — היוצא מכל זה הוא כי אלמֹג הוא בודאי החמר האדם הגדל בים, ועץ אלמג הוא מין עץ אדם המראה, ואולי באמת הצנדל, ונכון ליחד לזה אולי השם אלגום. ועי׳ למעלה.

a) أَلَمْ b) مَرْجَان

a) بسد بُسْد

נאגדו יחד אגדה גדולה, Garbe; gerbe; seaf : והנה אנחנו מאלמים אֲלֻמִּים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אֲלֻמֹּתֵיכֶם ותשתחוין לַאֲלֻמָּתִי (בראש' לז ז). מצא כריכות ברשות היחיד אסורה משום גזל וכו' האלומות בין ברה"י בין ברה"ר אסורות משום גזל (תוספתא מע"ר ב יז). והאלומות בין ברה"ר ובין ברה"י נוטל ומכריז (ב"מ כב:). מכרו לו אלומה אחת (מד"ר במות לא).

***אַלְמָה¹)**,— מלת שאלת הסבה,הטעם, כמו: למה,מדוע, warum weshalb; pourquoi; wherefore : אלא מעתה (שכלי זכוכית עושים החכמים ככלי חרס) לא תהא להן טהרה במקוה אלמה תנן ואלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית (שבת יח:). אלמה אמר רב אילעא אמר רב רחבה ד' אעפ"י שאינה בריאה (עירוב' ג.).

א.אַלְמוֹן, עי' אַלְמָן.

ב.*אַלְמוֹן²),—ש"ז, כמו אַלְמָן: באלמון שנשא אלמנה (כתובו' ז.). מאי לאו אפילו אלמנה שנשאת לבחור לא לאלמון (שם:). הוא אלמון והיא בתולה (ירוש' שם ה כט ד). אלמון שנשא ריבה (שם סוף' א כב ד).

ג.*אַלְמוֹן³), ש"ז, מ"ר אַלְמוֹנִים,—אילן, והוא האלון, Eiche; chêne; oak : הוסיפו עליהן (על מיני האילן) אלונים אלמונים⁴) אלמוגים, אלונים בוטמי אלמונים בלוטי (ב"ב פ:).

ד.*אַלְמוֹן, ש"ז, — כמו אַלָּמוּת, תקיפות, (כרשימת המלים של לונץ כספ' Synag. Poesie כפיוט זולתך של ר' אליעזר מוירמייזה לכ"א סיון).

א.אַלְמוֹנִי, עי' אַלְמָנִי.

ב.*אַלְמוֹנִי, ת"ז, — כמו האלמון, האַלְמָן, במעמד של אלמן, wie ein Witwer; comme un veuf; like a widower : רעי מתי סודי עזבוני אחי קרובי רחקו מני בני יצאוני ואמותם ואלכה שכול ואלמוני (ר"ע פרנסים, מובא למתק שפתים). מיום עלה המות בחלוני ויקח ממני גרציה אשתי מחמד עיני ואת דוד יחידי ראשית אוני ואת אסתר בתי פרי בטני ואותר לבדי שכול ואלמוני (הוא, מתק שפתים עח).

***אַלָּמוּת**, ש"נ,— מדת האַלָּם, Gewalt; violence : שמעון שירד לגן ראובן באלמות בלא רשות בית דין וכו' שאם יש ליורשי ראובן ראיה ששמעון ירד באלמות ולא הורידוהו בי"ד של אותו מקום (תשו' גאוני מו"מ קנג). כל שיש אצלו תביעות ממון מעויין והוא דוחה אותו מחמת אלמות שיש בו (ס' החינוך, מצוה רכח). ישומו בי"ד כל השטרות וכו' ולפי נכסי הלוה ואלמותו (תשו' הרא"ש לח ז). פלוני בעל דיני אלם ויש לו עדים עליו ואינם רשאין להעיד מפני אלמותו (טור הל' עדות כח). ואין לשום אחד מהקהל יד להוכיחו ע"ז משום אלמותו (שו"ת בנימין זאב קי) גזלן נקרא כל מעכב ממון חבירו באלמות (רשב"ש ח"ד קפב). שאין זה אלא כדי להראות אלמותו ולהפחיד את הדיינים להטות הדין (לבוש הל' דיינים כו ג). שבא שדה זו שאני קונה ממנו גזולה היא בידו שבתוך אלמותו גזלה מאחרים (שם לו יג). ולא אבה (הבעל דין) לשמוע לקולם כנחש ילך מפני אלמותו (שו"ת תוט השני כח).

***אִלְּמוּת¹)**, ש"נ, — מום האִלֵּם, Stummheit; mutisme; dumbness : אני הוא, שמתצתי אותם בעוה"ז בעורות עינים וכו' בערלות שפתים באילמות פה ולשון ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא (א"ב דר"ע). או חרשות או עורון או אלמות (ראב"ע, ספר ספלמים). רז"ל קוראים ג"כ לאלם הריש לפי שסבת האלמות היא חרשות (פרוש הרמבם, תרומ' א ב). ולא הזכיר בקללתו (להנחש) כי קללת האלמות היה קשה מן הכל (רבנו בחיי בראש', על גחונך).

¹) משקל עִקְּשׁוּת, מן עִקֵּשׁ.

¹) כך בוקשר' בשת' לוי קוה' יסטרוב. וכן הקריא' הבבור' האשכנ' אַלְמָה. ומרכב מן על מה, כמו שנמצא כך בקצת מקומות בירו' (ר"י קארו, כללי הגמ' ס"ע ס"ב). או שהאל' נוספה להערה ולהזק.

²) אחת המלים בגוף הלשון העברית שאנו רואים כמעט בעינינו את מעשה השתנות תנועת הפתח הארוך ָ לתנועת o, בהזמן שמימי המקרא ועד ימי התלמוד.

³) משקל ארמון וכדומה לו.—⁴) כך בנוסחאות שלנו. ויש נוסח' אחרות מתחלה, ובקצתם במקום אלמונים אלמוגים (ד"ס, וה"ג הד"ס 272). ולכן החליט שינחק וקוה' כי אין מקום למלה זו בבלון תלמודי. אך אין לדחות הנוסח' שלנו, וכבר הובאה מלה זו בכל המלונים, ואפילו אם בטעות, כבר יש לה זכות אזרח

אַל־מָוֶת, וכסמי' אַל־מוֹת, ש"נ, — הסגולה לא למות לעולם, סגולת הנצחיות, Unsterblichkeit immortalité; immortality: בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אַל־מָוֶת[1] (משלי יב כח). — ופשט הרבה השמוש במלה מרכבה זו בהספרו' החד': מכל מזרע אור בשדה מות שטות מכתב אַל־מָוֶת פה חרות על לוח (מ' לטריס, גשית בישרא׳, אחרית דבר). גדול כבוד אל־מות החופף על מיתתו (א' גוטלבר, ממצרים 184). המצרים האמינו כי נפש האדם בת אַל־מָוֶת היא ולא תגוע בגוע הגויה (ק"ש, די"ע מצרים). ובכ"ז האמינו חכמי היונים בְּאַל־מות הנפש ובשכר וענש אחרי המות (הוא, היונים). שמך מיכה יוסף לעדי עד יחיה שם בדביר אַל־מָוֶת על לוח שיש וכו' שם אצבעי אני שמך חרתה (יל"ג, הוי אח, בסופו). הוי חיי אַל־מָוֶת מרים ממות (שם, קודש).

[1] החדשים מגיהים אֶל, אך כבר נתקבלה ההרכבה אַל־מָוֶת בלשון.

אִלְמָלֵא, -לֵי[1]), — מלת החבור של תנאי שלילי וחיובי, verneinend. u. bejah. Bedingungs-Partikel; particule de condit. négat. et posit.; negat. and posit. condit. particle.

א) לשלילה כמו, לולא, wäre es nicht; n'était ce pas; if it were not: אם בא שֵׁם או מלת הגוף אחריה, או שֵׁם ופעל אך השם הוא העקר בהמאמר ועליו הנגינה, או שבא הפעל עם ש בראשו: גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו (נדר' ג יא). שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו (אבו' ג ב). צריך היה הדבר לאומרו (להכפיל התנאי ואם לא יעברו חלוצים) שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו (קדו' ג ד). אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה (סנהד' מט.). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (ר"ה יז:). שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום (כתוב' סח.). אלמלא שאסורים ידיה (של אשה) שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא

[1] כך הנקוד בתרג' תהלי' קו כג ותרג' שה"ש ד יב, וכן הקריאה המקבלה. וכך הוא הנקוד במחזורים וסדורי תפלה קדמונים. וש' בר בסדור עמודי שמים (אב' ג ב), נקד אִלְמָלֵא, והתפלפל בזה ורצה לדחות הנקוד המקבל, והחליט „שנקוד הספרים אִלְמָלֵא או אִלְמָלֵי מוטעה הוא", ואין החלטתו מכרעת. וסברים רוב החכמים כי זו הרכבה מן אילו מא לא ומן אילו מא לג. ואמר ר' דיובל (R Duval, REJ IV 269) כי יש לדמות למלה זו את המלה מַלֵא שבסור' ההמונ' המשמשת במשמ' אם לא, ונוספה ל התנאי בשאלה ומלת התנאי אִי, והמלה מרכבה מן אִי לְמָא לִי, ואולי פשוט כמו אילולי, ובמקום ו מ, קצת דומה להה שנוספה באמהות וכדומה אחרי אותיות השפתיות (כרע, ZDMG 41 621, והביא גם ברוקלמן GVG). והנה תוספות מגי' כא. הקשו וז"ל: שיש אילמלא שרוצה לומר אילו לא ויש אילמלא שרוצה לומר אילו היה. ותרץ ר"ת ועשה חלוק שאלמלא באלף בסוף היא אילו לא ואלמלי ביוד בסוף היא אילו היה. והחזיקו בחלוק זה בעל כללי התלמ', בעל ה"ע ואחרים. אבל, כבר דחו כלל זה בוקסד' ושד"ל והבאים אחריהם, יען בכל המקומ' בתלמ' ומדר' שבאה מלה זו נראה ברור כי אלמלא ואלמלי משמשות כאחד לחיוב ולשלילה. ואולם קשה לחשב כי בלשון חיה שמשה מלה אחת כזו בשתי משמעות הפכיות כל כך בלי שום הבדל, אעפ"י שזה נותן מקום לטעות הרבה. אך אם נתבונן היטב לכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה עכ"פ שיש מנהג קבוע בשמושה לחיוב ולשלילה. והנה אציג אלו מול אלו המקומות שבאה שם אלמלא, -לי בעברית וארמית בשתי המשמעות:

לשלילה

גדולה מילה שאילמלא היא לא נתקיימו שמים וארץ (תוספתא נדרי' ב ז). אלמלא אני לא הייתי יושב בשמים וכו' (ספרי, וזאת הברכ' שמו). אלמלא שבטים לא נתרצה המקום לראובן (שם שמז). אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ברכ' לב.). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם). אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך (שם). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (שם נח:). שאילמלא שבת אין נביא בר"ח (שבת כד.). אתרוג צנון וביצה

לחיוב

אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין (ברכות ו.). אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול וכו' (שם לב.). אלמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי וכו' (שם כז:). כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי וכו' שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם ז.). אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים בו (שם לד:). אלמלי שמרו ישראל

תובעתו (מד"ר במדב' ט). אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היו חרב וחיה משכלות את הארץ (פרקי ד"א, הכלוס).

ב. לחיוב, כמו לו, wenn wirklich; si c'était : if it were : אם בא אחריה פעל בפרוש או הפעל נמשך בכח, או אם שם הגוף משמש שמוש פעל לפני השם, וכמו"כ אם בא שם ופעל אחריה אך השם איננו העקר במאמר ולא עליו הטעם: אלמלא ניתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקים (ברכ' ו.). אמר משה לפני הקב"ה

לשלילה

אילמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעיים (שם קח:). שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ (שם קלז:). ירושלם אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה הייבין עליה (ערו' ו:). אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך (פסחים נג.). אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של העיר ואלמלא קול המונה של העיר נשמע קול גלגל חמה (יומא כ:). שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים וכו' (שם סט:). אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם עב:). הני בודיתא דבני מחוזא אילמלא קיר שלהן מסככין בהו (סכה כ:). יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו' ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אינו יכול לו (שם נב:). אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר (מגי' ג.). אלמלא איגרות הראשונות לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט (שם יב:). אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (שם כא.). זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל (חגיגה יג.). אלמלי חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה לך וכו' (תענית יט.). אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ (שם כז:). זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל (ב"ב כא.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם עד:). עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (שם עה.). בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה וכו' ואלמלא מכנים ראשו לג"ע אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (שם). אילמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו (ע"ז ד.). אילמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה (סנהדרין סג.). כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפי' שעה אחת (יכמ' עא:). ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו (גיטין לא:). גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (נדרי' לב.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב וכו' אילמלא תפילתו של חבקוק היו שני תלמידי חכמים מתכסים בטלית אחת (סוטה מט.). ליבעי רחמים איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין

לחיוב

שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון וכו' (שבת קיח:). אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהילכתן מיד נגאלין (שם). ואלמלא[1]) חזיתיה מקמית הוה מחדדנא טפי (עירוב' יג:). אלמלא אנו צריכים להם (לעמי הארץ) וכו' היו הורגין אותנו (פסח' מט:). א"ל הקב"ה לדוד וכו' אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו (מו"ק טז:). אמר ר"י משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד עתה ואילמלי אליעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם עד סופו (סכה מה:). שאלמלי הן יוצאין מחריבין כל העולם (מגילה ו:). אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן (שם כד:). אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד וכו' (שם יט:). אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי (תעני' כט.). שאלמלי שתים (נימות) יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם (ב"ב יו.). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ (שם). אילה זו רחמה צר בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון וכו' ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה (שם). יעלה זו אכזרית על בניה וכו' ואני מזמן לה נשר שמקבלו בכנפיה ומניחו לפניה ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מת (שם). לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין זל"ז מחריבין כל העולם (שם עד:). שאלמלי היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן (שם קמו:). אילמלא היה ר' יוחנן הא זימנא באתרא דקא שקלי מיכסא אפי' מבע"ה הוה אסר (ע"ז יג:). אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי וכו' (שם יח.). אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא (כתו' לג:). שאילמלי יהודה קיים לא ביטל עונתו (שם סב:). לא ראית את ר' יוסי אילמלי ראיתו נמוקו עמו (גיטין סז.). יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני (קדושין לא.). אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא (שם לט:). כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים שאילמלא ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות (סוט' מו:). (בריות) שבים אילמלי עולות ביבשה מיד מתות שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות (חולין קכז.).

[1]) כך בכ"י ובע"י ובילקוט וכו' (ד"ס).

רבש״ע אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים (שם לב.). אלמלא אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני

לשלילה

איתבליא (חולין לב.). אילמלא צדקתך כהררי אל מי יוכל לעמד לפני משפטיך תהום רבה (ערכין ח.). וכיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות (נדה ל:). הניחוהו (לפנחס) ונכנס (אל המדינית) שאלמלא כן לא הניחוהו ליכנס (מ״ר במדבר כ). ואע״פ שעשו תשובה לא יצאו (ישראל) משם (ממצרים) אלמלא זכות אבות (שם שמות ה). למלך שנשא מטרונא וכו׳ א״ל אדני המלך אלמלא כתובה מרובה שכתבת ונתת לי כבר אבדוני שכנותי (מד״ר איכה, זכר עניי). למה אמר הקב״ה לנח שיעשה תיבה כדי שיראו אותו שהוא עוסק בה ויעשו תשובה ואלמלי כך לא היה הקב״ה יכול להציל (תנחומא כוכר כרת׳ לו).

לחיוב

אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים (סנהדרין קד.). שאילמלא כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר מרשעיהם של ישראל שריד ופליט (שם קה:). חיטי כרזיים וכפר אחים אלמלא סמוכות לירושלים וכו׳ (מנח׳ פה.). אילמלא בא הקב״ה עם אברהם יצחק ויעקב בדין אין יכולין לעמוד מפני תוכחה (ערכין יז.). ואילמלא דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא רדפו בתר דוד (סוטה כא.). אילמלי דבר חדש אמרת לנו וכו (נדה כה.). אילמלי ידיה בעיניה כל בין השמשות יפה אתם אומרים (שם נג.). אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו וכו׳ (מ״ר במדבר יח)

מכל אלה המשלים נראה כי לשלילה השתמשו באלמלא ואלמלי בצרוף שם תכוף אחריה, ואם בא גם פעל עכ״פ השם קודם והוא העקר, ועליו טעם המאמר. ולחיוב במשמ׳ לו באה אלמלא, -לי, כמעט בכל המשלים בצרוף לפעל כתוב מפורש, ובאותם המאמרים שנעדר הפעל הרי הוא נשמע ונמשך בכח, כמו במאמר אלמלא אתה שאול וכו׳ שהכונה היא אלמלא היית אתה שאול, והטעם הוא עכ״פ על אתה ולא על שאול. ואם נאמר אלמלא שאול אתה, ונטעים את שאול, הכונה תהיה לו לא היית שאול, כמו אלמלא חוני אתה. ובמאמר יכול אני לפטור את כל העולם וכו׳ ואלמלא אליעזר בני עמי וכו׳ ואלמלא יותם בן עזיהו עמנו, נשמע היטב את הפועל היה או נתחבר עמי, הנמשך בכח. וכמו״כ במאמר אלמלא יהודה קיים העקר הוא הפעל קיים. ומופת חותך כי עם פעל משמעת אלמלא הוא לחיוב, הוא צרוף מלת השלילה לא באותם המקומות שבאה אלמלא בצרוף לפעל והכונה היתה לשלילה, ואלה הם: שאילמלא לא הזיקו היה יפה ח׳ מאות זוז (תוספ׳ ב״ק ג ה). אלמלא לא באתי אלא לשמוע דבר זה (ברכו׳ כד.). שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפוטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר (שם סג.). אשריך שראיתני בכך שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (בכת לג:). אילמלי לא היית עמנו וכו׳ יפה אתה אומר (שם לד.). אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות (עירובין נד.). דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו (יומא סז:). אילמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שם פז). אילמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים דיי (ב״מ סא:). ריקא אלמלא לא ראית לא האמנת (ב״ב עה.). אלמלא לא זכו ישראל (סנהדרין מב. — וכן הנוסחה בתפלת קדוש הלבנה אלמלא לא). שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים (שם נט:). שאילמלא לא הקדים אברהם תפלה לצרה (שם מד:). שאילמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד (שם לב:). אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך (שם לה:). אילמלא לא בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לרשעי ישראל (שם לו.). אילמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד (נדר׳ כב:). אילמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתיקרא דלילה (סוט׳ ט:). כל שתחילתה באונס וסופה ברצון אפילו היא אומרת הניחו לו שאילמלא לא נזקק לה היא שוכרתו מותרת (כתוב׳ נא:). כמה נאה ומשובח פלטין זו אלמלא ביב של בורסקי לא היתה עוברת בתוכה (אדר״נ יט).—וכן משמשת אלמלא בשלילה אם בא הפעל בצרוף ש בראשיתו, כמו במאמר אלמלא שנתן הקב״ה שלום בארץ. וכן: אלמלא דת שניתנה [1]) עמה אין אדם יכול לעמול בה (ספרי, וזאת הבר׳ שמג). אלמלא שאסורים ידיה שאינה תובעת בפה לא היתה מנחת לאדם שלא תהא תובעתו (מ״ר במד׳ ט).—רק שני מאמרים יוצאים מכלל שקבעתי, והם: בשעה שלויתן רעב ואלמלא מכנים ראשו בג״ע, שהכונה היא לו לא הכנים ראשו; ומאמר בתוספתא סנה׳ ד ז: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא קדמו משה. — והנה זה המאמר האחרון בא בבבלי סנה׳ כא: וכתוב שם אילמלא לא קדמו משה. וכן בדפוסים הקדמ׳, רק ישע׳ פיק מחק מלת לא. ובירוש׳ הנוסח: אלא שקדמו דור משה. ובמאמר אלמלא מכנים ראשו צריך להוסיף ש על הפעל מכנים: אלמלא שמכנים.

---

[1]) כך בכ״י בן ז״א ג׳ (הערת מ׳ א״ש).

בשרו ויח"ת עמי מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני (ע"ז יח.).—ועם לא ¹) אחַ־יה לשלילה: אלמלא לא ניתנה תורה היינו לומדין צניעות מחתול (ערוב' ק:). אלמלא לא עלינו אלא לרחץ בחמי טבריה דיינו (פסח' ח:). א"ל (רשב"י לר' פנחס) אשריך שראיתני בכך (שהיו פילים בגופו) שאילמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך (הרבה תורה) (שבת לג:).

אַלְמָן²), ש"ז, מ"ר אַלְמָנִים, — איש שמתה אשתו, Witwer; veuf; widower. ובמליצה: כי לא אַלְמָן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמ' נא ה).

והנה אין לבקש טעם מפני מה משמשת אלמלא לפני שם בשלילה ולפני פעל בחיוב כי אין לעמד על סתרי נטיות חוש הלשוני, ולפעמים מקרה פשוט מכריע את הכף, כשיש צרך לעשות הבדל למנוע הטעות.
הדברים האלה נכתבו מזה כתשע שנים. אחרי כן קראתי את מאמרו של החכם מ' למבר (M. Lambert REJ IX, 290) וראיתי כי כבר עמד גם הוא על עצם הבדל זה, אלא שנסח את הכלל קצת בנוסחת אחר, והוא: בכל מקום שאלמלא הוא מלת יחס (préposition) היא משמשת שלילה ומשמעתה היא כמו בלי, sans, ובכל מקום שהיא חבור (conjonction) בין שתי מַחוות היא משמשת בחיוב, כמו אלוהיה. למשל: אלמלא דוד, פרושו הוא: בלי דוד, אלמלא מילה — בלי המילה, וכיוצא בזה. והוקשה לו שמוש אלמלא במאמר אלמלא תודוס אתה, אלמלא חוני אתה, שאי אפשר לפרש בלי תודוס, בלי חוני, אלא: אלו לא היית תודוס, אלו לא היית חוני, וכן במאמר אלמלא בן נץ מעמידה, אלמלא מים מכסים אותו. ותרץ החכם למבר בשם איז' לב כי טעות נפלה בהמאמרים האלה, ובמקום אלמלא תודוס, אלמלא חוני צ"ל אלמלא לא תודוס, אלמלא לא חוני, ובמקום אלמלא בן נץ מעמידה ואלמלא מים מכסים צ"ל שמעמידה, שמכסין. מ' יסטרוב (REJ XI,158) תרץ עוד יותר פשוט, כי זה מזמן שעוד לא הבדילו בשמוש אלמלא בין חיוב ושלילה. והנה, באמת, גם בשלילה אלמלא היא חבור (conjonction), והתרגום המדיק הוא, כמו שכבר העיר החכם דיובל במאמרו שהזכרתי למעלה, si ce n'était. ומה שחשוב ביותר הוא כי יש הבדל גדול להלכה למעשה בשמוש אלמלא בשלילה לפי נוסחת הכלל של החכם למבר ולפי הנוסחה שלי. כי לפי הכלל שלי המאמר אלמלא תודוס אתה אלמלא חוני עתה הוא לפי הדין, וכך בכל פעם שאדם רוצה לאמר לחברו: אלו לא היית פלוני הייתי עושה כך וכך, צריך לאמר אלמלא פלוני אתה. ולפי הכלל של החכם למבר צריך לאמר אלמלא לא פלוני אתה, וזה אינו מתקבל על חוש הלשון שלי.— גם בקצת מדרשים מאוחרים ובכל הספרות שלאחרי התלמוד השתמשו עפי"ר, בלי כונה אך בהרגשה טבעית עפ"י השגור בפיהם, בהסכמה להכלל שקבעתי: אמר הקב"ה וכו' שאלמלא שירה וזמרה שהם אומרים לפני בכל יום ויום לא בראתי את עולמי (א"ב דר"ע ביה"מ ילינק, 12). שאלמלא גמילות חסדים שלי אין העולם מתקיים (שם 20). אילמלא נשתיירה הקרקע אצלו לא היה לו רשות להושיט ידו בשאר קרקעות (שר שלום, תשו' גא' קדמ' דוד קסל סי' נא). אלמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו (רש"י יחזק' א יא). אלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא (זוה' תוריע). אלמלא לא חב אדם לא יטעם טעמא דמותא בהאי עלמא (שם שלח). שאלמלא לקח אברהם בידו כחותיו של יצחק שהם האש והמאכלת אין כל בריה יכולה לעמוד לפני פחד יצחק (שערי אורה גיקטיליה, מנטובה מח.). נתן הקב"ה ידו בשטן ומעטו ואלמלא כן לא יכלו ישראל לעמד לפניו (הריקנטי, בשלח י). ואלמלי שעמד א"א בעשר נסיונות שנסהו הבורא לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (סקנס פ: הקדמה). וכאלו אמר אלמלא לקחתם גביע הכסף לבדו (פענח רזא, ויגש כג). כשברא הקב"ה את עולמו נמתחו השמים עד ת"ק ואמר הש"י די ואלמלא כן עדין היו נמתחין והולכין (שם בראשית ב). שאלמלא הייתם כולכם משיבים בפה אחד שאתם רוצים לילך בשמחה גדולה תכף היו נגאלים כל ישראל (עמק המלך, קמא). שהוא (רזיאל המלאך) עומד בפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות הקדש שאלמלא כן נשרפים כל מלאכי השרת (בשם מעין חכמה, בספ' חמדת ימים דף סה.). — ¹) ר"י פיק מחק „לא" זה בכל מקום בגמ'. אך אי אפשר לשבש כל הספרים, ואין זה נכון.

²) באשור' אַלְמַת, אלמנה, ובכנע' אלמת אלמנה. מזה יש קצת סמך כי השרש הוא אלם, ומשקלו פעלן. אך בערב' ארמל a), וכן בארמ' וסור' וא"כ השרש הוא רמל והמשקל אפעל, וא אלמן וארמל הוא א המשקל. ויש בער' פעל רמל b) במשמ' היה אלמן, היתה אלמנה. ויש מרמל c) היה בצער, בלי עזרה. וכמו בעברית בעצמה אלמן כמו ארמון, כן בעבר' ואשו' אלמן מכון לארמל שבשאר הלשונו' האחיות. וזו גם דעת ברט (מה"ש קנא א). ואולם, רוב בעלי השרשים החליטו כי השמות אלמן, אלמון ואלמנה נגזרו מן שרש אלם במשמ' צער שיש לו בערב' d). וכן דעת ריב"ג שהשמות האלה הן מן אלם, רק במשמעת אלם, נאלמתי וכו', אמר וז"ל:

---

a) أَرْمَل b) رَمَل c) مُرْمَل d) أَلِم

אַלְמֹן, ש"ז, — מעמד האלמן והאלמנה, Witwenschaft ; veuvage ; widowhood : ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן כתמם באו עליך (ישע' מז ח-ט).

***אַלְמֵן**, פ"י, — עשה אותה אלמנה, zur Witwe machen ; rendre veuve ; to widow : תנו רבנן כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינם נשמעים (פסחים מט.).

— נתפ', *נתאלמן, נתאלמנה, — נהיה אלמן, אלמנה: אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נתאלמנה או נתגרשה (מכות א א). נתאלמנו או נתגרשו מן האירוסים (ירוש' כתוב' פ כט ג).

א. אַלְמָנָה[1], ש"נ, מ"ר אַלְמָנוֹת, כנ' אַלְמְנוֹתָיו, וכו', — אשה שמת בעלה ואינה נשואה לאחר, Witwe ; veuve ; widow : ויאמר יהודה לתמר כלתו (אחרי מות בעלה) שבי אלמנה בית אביך (בראש' לח יא). כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כב כא). עשה (אלהים) משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (דבר' י יח). ותאמר (האשה התקועית) אבל אשה אלמנה אני וימת אישי (ש"ב יד ה). למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז). יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם (שם שם כג). ברכת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן (איוב כט יג). — ומ"ר: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים (שמות כב כג). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). יתומים היינו ואין אב אמתינו כאלמנות (איכה ה ג). — ועם כנ': על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע' ט יז). עזבה יתמיך אני אחיה ואלמנתיך עלי תבטחו (ירמ' מט יא). שרידיו במות יקברו ואלמנתיו לא תבכינה (איוב כז יה). קשר נביאיה (של ירושלם) בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה[1] הרבו בתוכה (יחזק' כב כה). — ובמליצה, למשל הצער והיגון והתרבן: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכה א א). — *אלמנת עיסה, עי' עיסה. — ובהשאלה, דלת אלמנה, שחסר לה אחד ממכשירי הדלת: דלת אלמנה[2] הנגררת אין נועלין בה (עירוב' קא.). דלת שהיא אלמנת מתקוניה (רשי שם).

ב. אַלְמָנָה[3], מ"ר אַלְמָנוֹת, — כמו ארמון ארמונים, Palast ; palais ; palace : וענה איים באלמנותיו[4] ותנים בהיכלי ענג (ישעיה יג כב). וידע אלמנותיו ועריהם החריב (יחזק' יט ז). — ואמר המשורר: מאד יסכל אשר נשים ירבה, ולא יזכור מחונן אלמנותיו, ויבנה ארמנות משכית ואיים, למחר יענו תוך אלמנותיו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ח).

אַלְמָנוּת, ש"נ, סמי' אַלְמְנוּת, כנ' אַלְמְנוּתָהּ, מ"ר אַלְמְנוּתִים[5], כנ' אַלְמְנוּתַיִךְ — מעמד האלמנה, הזמן שהאשה אלמנה, Witwenschaft ; veuvage ; widowhood : ותסר בגדי אלמנותה מעליה (בראש' לח יד). ותלבש בגדי אלמנותה (שם יט). ויתנם (המלך

וזמן הענין הזה נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאין לה יכולת לדבר ולריב עם אנשי ריבה, והנון באלמנה נוספת. ע"כ. וכן דעת כל רבי הדקדוק שלנו. אך טעמו של ר"י בן גנאח להשם אלמנה אינו נהיר, כי מה טעם השם אלמן? ויש קצת ראיה שהא' היא ערשית ממה שיש בער' למושג זה בעצמו עוד שרש נרדף אים, אַיִּם a), אלמן, ואָם היה אלמן. מזה יש ללמד כי שתי האותיות היסודיות בשרש זה הן א מ, והשאר נשתנו ונוספו לפי טבע לשון לשון מהלשונות האחיות האלה.

[1]) באש' אַלְמַתֻ, בכנע' אלמת, בער' ארמלה b),

a) أَيِّم b) أَرْمَلَة

בארם' וסו' ארמלתא. ועי' למעלה הערה לאלמן. — [1]) יש מפרשים זה במשמ' ב. אלמנה (גרן). — [2]) ושאלו שם בגמ': היכי דמי דלת אלמנה, והשיבו: איכא דאמרי דחד שיפא ואיכא דאמרי דלית ליה גשמה. ועי' ערך גשמה, וערך שיף.

[3]) ל במקום נ שבהשם ארמון. — [4]) בקצת נסח' ב"י ארמנותיו. ותרגם יונתן בבירניתהון, וכן כל המפרשים אלמנותיו כמו ארמנותיו. ויש סברים כי זה בכונת של לצון (בעכר).

[5]) משקל פעולים, כמו נעורים, עלומים, ונהגו בת' הנוספ' לסמן המשקל כמו לו היה מהשרש, כמו זנות זנותים, תזנותים, כריתותים. כך דעת הקדמונים וכן גם קצת המדקדקים התרשים וכן גם גננ' קויי

דוד את נשיו) בית משמרת ויכלכלם ואלהם לא בא ותהיינה צרורות עד יום מתן אלמנות [1]) חיות (ש"ב כ ג). אלמנה שאמרה הרי אני מיגדת אלמנותי בבית בעלי שומעין לה (ירוש' כתוב' פ כט ד). ויושבת (האשה) בביתו אחרי מותו כל זמן אלמנותה (כמ"נ מ"ע סי' מח).— ומ"ר ככי': אלמנותיך: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך[2]) לא תזכרי עוד (ישע' נד ד), בהשאלה לימי החרבן והשממון. — ועי' אישות, מות.

אַלְמֹנִי[3]), ת"ז, — אדם או דבר לא ידוע בשמו, או שלא יחפצו לנקב בשמו, Unbenannter un tel, quidam; certain one, בחבור עם פלוני: ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני (ש"א כא ג). ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי (מ"ב ו ח). ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני (רות ד א). —ונהגו הסופרים להשתמש במלה זו גם בלבדה אם ידבר בשני אנשים: פלוני אמר כך ואלמוני אמר כך. ולנק' אלמונית.

אִלְסָר[4]), אל', מ"ר אלסרים, אלס־, —האגוז הקטן, Haselnuss; aveline, noisette; hazelnut הפרסקין והאיסטרובולין משיעשו קליפה האילסרין [1]) (תוספ' מעש"ר א א). אבל האילאסרין הפרסקין והאיסטרובילין לא צרכו חכמים ליתן בהם סימן לפי שיש כיוצא בהם בארץ ישראל (כס ג יד). מודין חכמים לרבי יודה באלצרין ובאפיסטקין ובאיצטרובילין משיעשו קליפה (ירוש' מעש' א מח ד).

אלף[2]), ממנו אֶלֶף, אַלֻּף, *אָלַף.

אֶלֶף[3]), ש"ז, כנ' אלפי, אלפך, מ"ז אלפים, מ"ר אלפים, כנ' אלפיך, סמי' אלפי, — א) שם המספר, עשר מאות, tausend; mille; thousand: נתתי אלף כסף לאחיך (בר' כ טז). אלף אמה סביב (במדבר לה ד). ולשמרי מצותו לאלף דור (דברים ז ט). שלשים אלף איש גבורי החיל (יהושע ח ג). שלשים אלף רכב (ש"א יג ה). עשרים אלף כר חטים (מ"א ה כה). אלף גפן באלף כסף (ישע' ז כג).—בכל אלה וכדומה בא המנוי במ"י כדין בשמות המספר למעלה מעשרה. ובא גם שלא כדין במ"ר: וארבעים אלף פרשים (ש"ב י יח). ואלף עזים (ש"א כה ב). אלף עלות (מ"א ג ד). כי אלף שנים בעיניך (תהל' צ ד). ארבעה עשר אלף צאן וכו' ואלף אתונות (איוב מב יב). — ובפרט בבוא המנוי לפני המספר יבוא ברבים: והחמרים אחד וששים אלף (במדבר לא לד). פרים אלף אלים אלף כבשים אלף (דהי"א כט כא). כרים עשרים אלף וכו' ויין בתים עשרים אלף (דהי"ב ב ט).—ומ"ז אלפים: ויכו ממנו אלפים איש (שופ' כ מה). אלפים בת יכיל (מ"א ז כו). ואתנה לך אלפים סוסים (מ"ב יח כג). כאלפים אמה במדה (יהושע ג ד).— ומ"ר אלפים: ושלשת אלפים (שמות לח כו). שלשת אלפים איש בחור (ש"א כד ג), שבעת אלפים פרשים (דהי"א יח ד), שבעת

קצתם דוחי' מ"ר זה. ועי' לקמן הערה [2]).—[1]) יש מגיהים אלמנות חיות.— [2]) אולסה' ושטדה סברים כי אלמנותיך במקום אלמנותך כדי לזוג עם עלומיך הקודם.

[3]) ראב"ע (רות ד א) גזר מלה זו מן אלם: שאין לו שם ידוע. עכ"ל. וגם החדשים לא מצאו השערה יותר טובה מזו. אך זה דחוק ורחוק מאד, ואינו מתקבל על הדעת. ויותר מסתבר כי אין למלה זו אולי שום משמעה מיוחדה ולא נוצרה אלא להיות לבת זוגה של פלוני, כמו שצף קצף וכדומה, וכמו שיש הרבה כאלה בלשון ערב'.

[4]) כמו סרפד. אך מפני הכתיב אילאסרין סבר לו כי ראוי לנקד אלסרים כמו פגשים. בסור' אילסרא, אילרסא־סיא,(כ"ע וכ"כ),ופרש ב"ע וז"ל:אילרסא וגוז מלכא אלבנדק ואלגוז. וכר בהלול: אילרסיא איך חו' אלבנדק, והו אלגלוז ב"צ דהנין פנדקא יוחנן גוז מלכא. PSm הביא גרס' אילסרא, וג' פרושים: ערמון, אגוז הקטן, ובטנים. והנה הערוך, שהביא מלה זו בערך אלצרין, לא פרש מאומה, וכן לוי הסתפק בפרוש פרי עץ. קוהוט פרש מין בטנים, וכן יסטרוב. אך כבר הכריע עמ' לו כפרושו של חונין שהביא ב"ב, וספ' כתב האכרות ותר' גלי' כי הוא אלבנדק בערב', ר"ל האגוז הקטן. — [1]) כך בתוס' הוצ' צוק"מ וכן באגור של ר"ש גמע. ויש גרסאות אחרות אלצרין, ואלרסין.

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות. משמעתו הראשונה לפי דעת קצת החוקרים היתה: קשר, אגד, חבר, ובמשמעה זו נשאר כאשור' לפי דעתם אלפ אגוֹ. ומזה לפי דעתם בער' אַלִפַ a), הסכין עם, היה רגיל עם, וגם שאר המשמעות נסתעפו ממשמעה יסודית זו.

[3]) בער' אֶלֶף b). באר' וסור' אֲלַף, אַלְפָא.

a) أَلِفَ b) أَلْف

אלפים רכב (שם יט יח).—ויאמרו אלף אלפים: ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב (דהי"א כא ה). משל לאדם שהיו לו א ל ף א ל פ י א ל פ י ם דינרי זהב (מגילה כה.). על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות (תפלת נשמת). — לאלפים, הרבה אלפים: עברים למאות ולאלפים (ש"א כט ב). ובכנוי: הכה שאול באלפו (שם יח ז). — ובסמי': את היי לאלפי רבבה (ברא' כד ס). כשלשת אלפי איש (שמות לב כח). עשרת אלפי איש (שופטים ד י). ושלשת אלפי גמלים (איוב א ג). — ב) לפנים, אחת מחלוקות השבט, בת אלף משפחה: הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו טו). ראשי אלפי ישראל (במדבר י ד). לשבטיכם ולאלפיכם (ש"א י יט). יום עמדי באלפי וטפי כבוש יה קשי ערפי ואכפי (ארוממך, ר"ש בן גבירול).—ג) בקר[1], Rind; boeuf, vache; ox, cow: והאלפים והעירים עבדי האדמה (ישעי' ל כד). שגר אלפיך ועשתרת צאנך (דברים ז יג).

*אלף[2]), אלף, ש"נ, מ"ר אלפים. — שם האות א בעברית, Name des Buchstabes א; nom de la lettre א; name of the letter א: בג' קופות של שלש סאין תורמין את הלשכה וכתוב בהן: א ל ף בית גימל (שקל' ג ב). א ל ף רישיה דאלפא ביתא מם באמצעיתה תיו בסופה (ירוש' סנה' רפ"ד פר' א). א ל ף בית א ל ף בינה גימל דלת גמול דלים (שבת קד.). א"ר אלעזר בר חנינא בשם ר' אחא עשרים וששה דורות היתה ה א ל ף קוראת תגר לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו רבונו של עולם אני ר א ש ו ן של אותיות ולא בראת עולמך בי (מ"ר ברא' א). ולמה הוא אמת א ל ף בראש האותיות מם

---

[1]) באש' אלפ, בכנע' אלף השם הרגיל לבקר.

[2]) הקריאה המסורה של מלה זו בקרב הספרדים והאשכנזים והתימנים היא אלף, וכן העתיקוה השבעים (איכה א ד) Αλεφ Αλφ וכן איזיביוס Αλφ. אך נקודה בעבר' בספרי דקדוק של היהודים ושל לא יהודים בזמננו הוא אלף (א קמוצה), כן גזניוס, פירסט, אולד, וכן בן זאב בתל"ע, וכן רבינוביץ וכן בטכר, אולסה'. נלד', שטדה, קניג, גזנ' קויץ. והנה הראשון אשר נקד נקוד זה הוא, לפי ידיעתי, ר' אליהו בחור בהתשבי (שנת ש"א) ערך אלף בית גימל וכו', ושם ערך אלו: אחר האלף, ושם ערך אלמלא: הכתיבה באלף היא מלה מורכבת, וכן במחז' ויניציה עם הדר' הקוד' משנת שיד בפיוט ארץ מטה. וכן בס' בשם קדמון (ויניציה שנת שנז) אלף בלתי מוצאת. אך הספר נתחבר בשנת רצה, ואיני יודע אם המחבר בעצמו נקדו, ואז הוא אולי הראשון שנקד כך. ואחרי כן בוקשד', ואח"כ מעריך המערכות שנת 1629. ובפיוט אהלל של ר' בנימין בן זרח לשבת לפני שבועות בסדור שער השמים מבעל השל"ה משנת תע"ב נקוד כמו"כ: אלף אות ראשונה, במקנה אברהם להר"א בלמשי שנדפס בשנת רפג, נקוד פעם אלף ופעם האלף, ובכלל נקוד הספר הזה מצטין בזרותו ואין לסמך עליו הרבה. ואיני יודע על מה סמך ר"א בחור ש ק מ ץ את האות א, הואיל וגם האשכנזים קראים alef ולא olef. ואולי למד זאת מלשון סורית, שנוהגים לנקד את שם האות הראשונה אלף, וחלוק' בקריאתו הסוריים המזרחיים מהמערבים, שהללו קראים alaf והללו קראים olaf. וכבר העיר פרופ' ת' נלדקה במחברתו „Beiträge zur Semitischen Sprachwissenschaft" אדות זה לאמר: Amir hat אלף, und so vokalisieren auch einige Drucke (1 PSm. 215), aber in Übereinstimmung mit der ostsyrischen Form und mit den Namen für ג ד ל ס hat der um 1200 geschriebene Codex Crawford Ap. 1, 8 אלף (John Gwyrne, in Transact. of the R. Irish Acad. 30, 14, 398) und so die Ausgaben Apoc. 1, 8. 21, 6. 22, 3. sowie andere Drucke. אלף wird durch das arab (a אלף veranlasst sein".

היוצא מזה, כי גם בסור' נקדו קצתם אלף והנקוד אלף נמצא בכ"י משנת 1200. אלא שלפי דעת נלדקה הנקוד אלף נולד תחת השפעת הנקוד הערבי של שם זה. ושאלתי את המרוניים פה ויגידו לי כי הם קראים olaf, אך לא יכלתי לברר אם קריאה זו היא מסורה עתיקה בידם או נתחדשה אצלם מפני קמצות האות א, שהם קראים o. עכ"פ קריאת האשכנזים והתימנים alef ולא olef היא עדות כי מעולם לא היה להם הרגש שהאות א בהשם אלף היא קמוצה, וא"כ הנקוד אלף הוא חדש ואין לו יסוד. וכבר העיר ע"ז C. J. Ball (PSBA, XV 398) ואמר שהוא כמו נקוד הסגוליים לפני הפסקה, ע"כ. ואולי מפני רבוי השמוש בשם האות הראשונה נשארה קריאתה בהויתה כמו שהיו קראים את הסגוליים קודם שנשתנה קול הפתח לקול סגול. והנה רוב החוקרים סברים כי נקראה האות א כך על שם צורת ראש בקר שהיתה לה בכתב העברי הקדום, כזה 𐤀. והחכם פילשר (E, J. Pilcher, PSBA, XXVI, 168) אומר כי צורתה כצורת שאר האותיות, היא הרכבת מצורות הנדסיות משלש וקו ישר, ונקראה אלף ע"ש המספר אלף.

---

a) أَلِف

באמצע תיו בסופן לומר אני ראשון ואני אהרון (שם שה"ש, לסופתי). א"ל הקב"ה לאברהם יבואו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל מיד באו כ"ב אותיות באה א ל ף להעיד בישראל שעברו על התורה א"ל אברהם א ל ף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם וכו' מיד עמדה א ל ף לצד אחד ולא העידה בהן (שם פתיח' דאיכ', מסא גית תזיון). מם דוממת שין שורקת א ל ף חוק מכריע בינתים (ספר יצירה). לאלף תקדמת בית ביצירת בראשית (ר"א קליר, ארץ מטה ב' שבועות). והקלה שבאלה השלש היא ה א ל ף הקל הנקרא בלשון הקדש פתח גדול רפה (רבנו נסים, פירו' יציר', קונטר' המסורת). —ומ"ר: כתב ל א ל פ י ם עיינים ולעיינים א ל פ י ם (ספרי, ואתחנן פיס' לו). שלא יכתוב א ל פ י ן עיינין (שבת קג:). דע כי רוב ה א ל פ י ם ראשוני המלה ותיכוניה (דקדוק ר"י חיוג, דוק' קלא).

אָלַף[1], עתיד אֶאֱלַף[2], תֶּאֱלַף, יֶאֱלַף, תֶּאֱלַפְנָה, צווי אֱלַף, אלפי אלפו אלפנה, — א) פ"י, למד והתרגל בדבר, lernen; apprendre; learn: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תאלף[3] ארחתו ולקחת מוקש לנפשך (משלי כב כד-כה). —ואמר המשורר: אצעק בעוד אישן אהה אוי ואבוי כל כך שפתי בנהי א ל פ ו (ר"ע פרנסים, קינה על אחתו, ממזרח וממערב, א). — צווי: קשט מעבדיך והצדק אותם. צפה לחכמים ואלף ארחותם (שמעון בר יצחק, אלוף מסכל, א' שבועות).

— פע', אִלֵּף, עת' אֲאַלֵּף, יְאַלֵּף, וכו' אֲאַלֶּפְךָ, אֲאַלֶּפְךָ,—בינוני מְאַלֵּף, ועם כנ' מְאַלְּפֵנִי[4], ובהשמט' א' מַלְּפֵנִי,—עשה שיאלף, lehren; enseigner; teach: כי יְאַלֵּף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב טו ה). אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה (שם לג לב-לג). מַלְּפֵנוּ (במקום מְאַלְּפֵנוּ) מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (שם לה יא). — ובסגנון המאוחר: ר' שמלאי אתא לגבי ר' יוחנן אמר ליה א ל פ נ י הגדה אמר ליה מסורת בידינו מאבותינו שלא ללמד הגדה לא לבבליים ולא לבני דרום (ר"ח פסחים סג.). נחני (אלהים) עסיסו להשקות אַלְּפֵנִי בנשיקות (פיוט אפיק רנן, לפסח). זכור נא בני את אהבתי אשר אהבתיך ואת חיבתי אשר חבבתיך ופקוד את אשר חראתיך ולמדתיך ו א ל פ ת י ך (הקד' תזוק האמונה). ובלא ספק התורה היא ה מ א ל פ ת שבילי האמת והצדק (יצח' לטיף, אגר' התשובה).

— הפעי': ״הֶאֱלִיף, — כמו אִלֵּף תורת אמת בפית מ א ל י פ ה (כתאב אלרסאול לרמ"ה כז).

ב. אלף, קל ופעל אינם נהוגים

— הפע' הֶאֱלִיף, בינ' מַאֲלִיף,—עושה, נותן אלף, נתרבה לאלפים, tausend hervorbringen; produire des milliers; bring forth thousands: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מַאֲלִיפוֹת מרבבות בחוצתינו (תהל' קמד יג). — ועומד: וישב עליהם תשובות מ א ל י פ ו ת מרובבות (ס' המוס' לר' זכר' בן סעד' אלג'אהרי). כי הוא בחכמותיו ה מ א ל י פ ו ת והמרובבות (עמנ' מחב' כב). תהלותיך מ א ל י פ ו ת מרבבות חסידים בכבוד ירננו (ערוגת הבושם, סוף פרק כט). — ועם נשוא אחריו: הֶאֱלִיפוּ מלים (הדס, שש"ק מהלל יס).

—צווי ״הַאֲלֵף: הַאֲלֵף מן מ א ל י פ ו ת (בלקוטים מספר דקדוק ישן, זכרון לראשונים, הרכבי).

— פע' ״אִלֵּף, מְאֻלָּף,—יש בו אלפים, אלפים: שוא עמלו בונים אשר הוסיפו מצוות מ א ו ל פ ו ת (מסב ומריבה, פתיחה).

ג. אלף,

נתפ', ״נִתְאַלֵּף, נהיה אות אָלֶף, קבלה אות אלף: ובאמרך אתא בקר נ ת א ל פ ה המלה משתי קצותיה (מנחם בן סרוק, ערך הב ד"ה מלאתי ראיתי).

***אָלֶף בֵּית**, אַלְפְבֵית, נק' — כללות האותיות מן אלף ועד ת מסודרות לפי סדרן זא"ז, Alphabet: כל האותיות הכפולות ב א ל ף ב י ת כותב הראשונות בתחילת התיבה (ירוש' מגילה א עא ד). כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה אמר ר"ל משום ר' ינאי ב א ל ף ב י ת (ומ' לז:). מפני מה לקו ב א ל ף ב י ת מפני שעברו על התורה שניתנה ב א ל ף ב י ת (סנהדרין קד.). — ושיר או פיוט שראשי בתיו מתחילים באחד מאותיות ה א ל פ ב י ת על הסדר:

---

[1]) בער' אָלַף a) הסכין, התרגל.—[2]) ר"י חיוג ורד"ק.

[3]) מ"ש: האלף בחטף סגול ברוב ספרים. ע"כ. וכן מיכא' בשם ס' כ"י. וברוב נוסחאותינו תֶּאֱלַף.—[4]) ואולי צ"ל מְאַלְּפֵנִי, למד בחטף פתח כמו ותאלצהו.

a) أَلِفَ

רבי ור"י ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשכה מן המנחה ולמעלה שיירו בה אלף בית אחת (מד"ר ויקרא טו). וכל יוצר ויוצר הוא אלפבית מאלף ועד תיו ועוד אחרי אלף בית שמי ושם אבותי (מבה הכהן, בנת א בלה לבטרות). — ומ"ר והנה מספרי האלפבת הן רלא אלפביתות הקבועות וכו' (פירוש יליר' ראבד, כ ג). שתי אלפביתות משונות (כתב מבה מינן). — ומ"ר זכ': שבעה אלפביתין הם (פי' איכה לר"י קרא, וכור ס').

***אֲלָפָּה**[1], ב"נ,—פרה: קפאון חוק אֲלָפַּת היקר לוטה באור יקר (יולר פרה).

***אִלְפָּס**[2], איל- אַל-, זו"נ, מ"ר אִלְפָּסִים, אַל- — כלי מכלי התבשיל, מחבת עמקה בכבוי לטגן ולבשל בו ; Pfanne ; poêle ; pan : האלפס[3] והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (בכת ג ה). כדי לבשל בו (בהקנה) ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באילפס (בס ח ה). המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספתא מעש"ר א ט). הנודר מן הנעשין בקדירה מותר בנעשין באילפס (בס נדר' ג ב). מפני שהוא שופת עליהן (על הפטפוטים) את האילפס ואת הקדירה (בס כל' כ"ק ה ט). אלפס רותח (חול' קד:). הנודר מן היורד לקדרה אסור ביורד לאילפס שכבר ירד לקדרה קודם שיורד לאילפס (נדר' נא.). מניחין פיאה ממעשה אלפס ואי מניחין פיאה ממעשה קדרה (ד"א ו). כאלפס זכיסויה (מד"ל כראבית א). — ומ"ל: אלפסין סתובות (תוספתא יום טוב ג יג). מקבלין על דופנותיהן כאלפסין (בס כלים ב"מ ה י).—ונהגו עכשיו בא"י לקרא אלפס כלי נהשת עמק לבשל, Kasserolle ; saucepan ;casserole. — ומאכל העשוי באלפס: לשה עיסה אחרת ובשלה אלפס אחר (ד"א ו).

אֲלַץ[4], ממנו אֵלֵץ וכו'.

אָלַץ, אינו נהוג.

פעול יאָלוּץ: גם עתה חלץ אָלוּץ ממאלץ ומרדי לב תאלץ (הוש' ליוס ד, כהובעת מקיר).

—פע', אִלֵּץ, עת' ככנ' יְאַלְצֵנִי, —דחק, לחץ, הכריח, אנס, in jem. dringen, drängen; presser,contraindre; urge, importune : ויהי כי הציקה לו בדברית כל הימים וַתְּאַלְצֵהוּ[1]) ותקצר נפשו למות (שופט' יו יו). ויאלצני להפיק משאלו וכו' ויהי כאשר אלצני חפצך (ידע בדרשי, הפרדס). הנשיא ר' יצחק אלצני להיות דעי בשאלותיך (ר"נ גירונדי, תש' ז). ואלצני ההכרח לצאת ממחיצת וכו' (הקד' גידולי תרומה). ובשאלותיו אם אדם אלצהו ענה פה אחד אהה אל תשאלו (יל"נ סוד אלה).

—הפע', יְהֶאֱלִיץ—כמו אִלֵּץ: ויהי כאשר האליצוני ומתרדמת שנתי הקיצוני (ר' ילח' אבי סהולה, סקד' פרושו לבה"ש, מטמוני מסתר').

—נתפ' יִתְאַלֵּץ: כי השנים מהן (מחוטים עבים וקשים) אין נכבשין ואין מתאלצין זע"ז (ר"ת שבת קה.). — ונהגו הסופרים להשתמש בנפעל: נאלצת להגיד, וכיוצא בזה, במשמעת הֻכרחתי.

***אֶלֶץ**, ס"ז, (רשימת לונץ, ריטוס).

***אלצר**, אלצרים עי' אלסר.

***אלק**, אלקו, אלקי, במקום אל'ה, מפני הכבוד כמו אלד.

אַלְקוּם[2]) , ס"ז,—א) מנהיג, דַבָּר היוצא בראש עם למלחמה, ומלהיב אותם לגבורה בדבריו : Anführer ; chef, commandant ; leader :

---

1) מן אלף במשמ' בקר, ולפי משקל עֲגָלָה.

2) כך בוקשר'. כשת', לפי הכתיב מלא איל-, וצ"ד ומער' המער' אַל-, לפי הכתיב אל-, וכן במשנ' מנק' אמשט"ד. לשון חכמ' אִלְפֵס, פ' רפה. לוי לא נקד, קוה' אִלְפַס, יסטר' אִלְפֵס.—ביונ' לְפַס λοπάς. — 3) כך בר"ב הנוסח', וכן כ"י (משנת שבת הול' שטרק), והרבה טעֵרי דפוס אלפס.

4) באצור' ספק אם היה, באר' וסור' דחק, לחץ, צער. — 1) חטף פתח במקום דגש, כך ברוב הספרים שלנו, כמו מְחַלְלִיך יְהַלְלוּ, וכיוצא בזה, והוא מפני טבע הלמד שהיא מאותיות הרעידה. אך לא כל הספרים שוים בנקוד מלה זו, והעיד מ"ש וז"ל: במקצת ספרים הלמד בדגש וברוב המדוייקים רפה וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה וגם רדק כתב רפה הלמד ודינה להדגש שהוא מבנין פִעל הדגוש ונקודת הלמד בשוא לבדו בספרים כ"י מדוייקים וכן נקודה בשרשים ובבעל הלשון. ע"כ. וכן מיכאל', בשם חמשה כ"י.

2) משק' פִלְעוֹם -וֹם. ואעפ"י שבעבר' לא נשאר ממשקל זה אלא תה"פ, כמו פִתְאֹם, ואולי שִלְשׁוֹם, אך כבר ברר ברט (NB, § 213) כי שמות בהוספ' ם בסופן היו נהוגים בלשון השמית הקדומה, ועוד נשארו הרבה מהם בערב' בסוף ־ַם, ־ָם, ־ֻם, וכמו צלדאם בערב' כנוי לאריה, מן צלד, כן אולי אלקום מן אלק

שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל זרזיר מתנים או תיש ומלך אַלְקוּם [1]) עמו (משלי ל כט־לא).—ב) כח, Kraft; force; strength: איך יעמד סכל, פני צורו ויקום, והוא לעפר מאכל, ואין עמו אלקום (רמב״ע מלך מכל, תהלות אבודרהם).

*אַל תִּגַּע בִּי,—שם פרח, Springkraut; impatiente; touch-me-not: וכן יש ג׳ מיני צמחים ידועים אשר יש בהם תנועה והרגש במקצת כב״ת האחד הוא עשב הנקרא בלשונם (סינסיינים) והוא נקרא בכל לשון אל תגע בי על שם ענינו מפני שכל הנוגע בו אפילו באצבע קטנה מיד ירגיש ויכפל את עליו והית כאשר יעקר האדם את רגליו וילך ממנו אז יפתח את עליו כאשר בתחלה (ספר הברית, יח ד).

*אַלְתִּית[1]), אל־, ש״נ, מין ממיני הדגים, נמכר חתיכות חתיכות. Art gross. Fisch; espèce de gros poisson; kind of large fish: כל הדגים בחזקת טומאה ר״י אומר חתיכת אלתית[2]) ודג המצרי הבא בקופה וקולים האספנין הרי אלו בחזקת טהרת

ועי׳ לקמן.—[1]) רוב המפרש׳ הקדמו׳ ראו במלה זו הרכבה מן אל־לא ומן קום, ופרשו אלקום לא קימה. רסע״ג: אל מלך לא קואם מעה. ראב״ע: כלומר שאין אדם קום להלחם נגדו. רש״י: אין עומד נגדו. רלב״ג: שאין תקומה עמו. רד״ק: כשלא יקום מלך אחר עמו כמוהו או יותר חזק ממנו. אך דחק פרוש זה בולט, כי מלבד הרכבת אלקום שהיא מספקת, גם מליצת הלשון קשה מאד. וקצת החדשים ראו באַלְקום המלה הערבית קום שפרושו עַם, עם אל הידיעה ופרושו: מלך אשר העם או הכרוז אתו. אבל כבר נדחתה השערה זו, כי אין מקום למלה ערבית גמורה בתוך מליצה עבר׳. אולה׳ הגיה אלהים, ואחרים אלפים, ויש שאמרו כי הוא שם מלך מהמלכים. אך כל ההשערות האלה אינן נתנות למליצת הכתוב כונה טבעית. השבעים תרגמו: בזיליאום דימיגורון אן אתני, βασιλεὺς δημηγορῶν ἐν ἔθνει ר״ל: מלך מליץ ודורש בתוך עמו. וכן ת״י: ומלכא דקאם וממלל בית עממיה. וכבר העירו החכמים כי זה תרגום זר מאד, והחליטוהו להשערה בעלמא כסומא בארובה. ומכל מקום אין לדחות זה כל כך על נקלה, וכל מה שהתרגום יותר זר יותר רגלים לדבר כי אינו בדוי כלו והיה להם יסוד לסמך עליו. והנה מה שאנו למדים ראשית כל משני התרגומים האלה הוא כי קראו אחרי אלקום לא עִמּו אלא עַמּו, ובזה מליצת הכתוב היא טבעית ויפה: המלך שהוא האלקום של עַמּו. ועוד לא ידענו מה פרושו האמתי של אלקום, אך לפי הענין ומהדמיון עם ליש ותיש נראה כי אלקום היא תאר של גבורה והליכה בראש בגאוה והדר. ויש אולי למצוא סמך לזה במשמעת שרש אלק a) בערבית, ופעל אַלִק, היה משגע, נטרפה דעתו, והנפעל תַאַלַּקַת b) וז״ל הקאמוס: תַאַלַּקַת אל מראה תזינת וקיל תשמרת לִלה׳צומה ואשתעדת ללשר ורפעת ראשהא. ע״כ. ובעב׳: תאלקת אלמראה ר״ל התיפתה (האשה), ויש אומרים הכינה עצמה לקטטה והתעתדה לרשע ונשאה ראשה. אבל איך נסתעף מושג זה? וקשה לחשב, שהונח פעל זה לכתחלה לאשה שמכינה א״ע לקטטה ונשאה ראשה. ולכן יש אולי לשער, כי שרש אלק הונח בתחלה להיוצא בראש החיל בהוד והדר והתלהבות ומלהיב את העם בדבריו, וחדלו אח״כ מעט מעט להשתמש בפעל זה למושג זה הכללי ולא נשאו ממנו בער׳ אלא שרידי משמעתו ביחוד לאשה שמתיפה או מכינה עצמה לקטטה ונושאת ראשה, ובעבר׳ נשאר רק השם העתיק אַלְקום. ואולי משמעה זו של אלק הסתעפה ממשמעה יותר קדומה, של דבור בהתלהבות לזרז השומע. ומזה אולי נסתעף גם מושג השגעון, ודומה קצת לחשרש נבא, שיש בו משמעת דִּבֵּר, והשתגע, ונביא. שתוף שני המושגים של דבור והנהגה אצל השמיים נראה ברור מן דָּבָר, דִּבֵּר, וַדְּבַר הדור. וכן בערב׳ הפעל שיע a) יש במשמ׳ קרא את הגמלים והצאן שפגרו מלכת ובכלל זרז ואמץ הלב, ובקצת מקומות משמעתו: היה מנהיג (קאיד, Dozy, Suppl.). והיתה אולי לאלקום משמעת נביא, דברן, וַדַּבָּר, והוא מקור תרגום השבעים אלקום במשמעת דברן.

ואזכיר עוד כי יוסף הלוי סבר כי אלקום זה הוא שם אלהות ערבית, ואולי הוא האלוה א׳קום, שמצאו התירים דיסו בכתבת נבטית וליטמן בכתבת אחת בתדמור שנאמר בה: לשיע אלקום אלהא טבא ושכרא די לא שתא חמר. וכבר פ׳פלו ליטמן (J As. IX, XVIII, 374) ובלירמן גנו (RecEpS VI 382 — 384) במהותו של האלוה הנזיר הזה, ולפי דעת החכם כל׳ גנו הוא אויבו של אלוה השכור בכוס, ואולי היה תפקידו לצאת בראש החיל למלחמה.

[1]) צורה חָרְסִית, כך נקוד במשנ׳ מנק׳ אמש״ד, וכן נראה מהכתיב החסר אֻל־ ולא איל־, וכן צ״ד ומער׳ המער׳ אַל־, בוקשר׳, כשת׳, לוי, קוה׳, יסטר׳ אִל־, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בנוסח׳: אלתות. וכן עה״ק וכן צ״ד, ערוך כ״י וקצת דפו׳ ומער׳ המער׳ אלתת. אך בפרוש רה״ג, ובמשנ׳ ענפה״ע של הרמב״ם: אלתית. ופרש רה״ג: דג קטן ושמו כן. ע״כ. והערוך: דג נצוד

---

a) الق أَلِقَ b) تَأَلَّقَت

a) سيّع

(מכּ׳ ו ג). וכל החתיכות טמאות וחתיכת א ל ת י ת טהורה (תוספתא, כלים ב״מ ס ז).

***אַלְתַּר**[1], **אַלְתַּר**[2], — מלת תה״פ של הזמן, עם ל במשמ׳ מיד, חכף ומיד. sofort; tout de suite; at once: המביא גט ואבד הימנו מצאו ל א ל ת ר כשר (גיט׳ ג ג). ר׳ אליעזר אומר אם לאלתר יצא (הגט מיד האשה) אין זה גט אם לאחר זמן יצא הרי זה גט (שם ח ח). כל עבירות שבתורה תולין לו שנים ושלשה דורות וזו (של שבועת שוא) ל א ל ת ר (תוספתא סוטה ז ג). איזהו שלא ל א ל ת ר ר״נ אומר שיהא כדי שתעבור שיירא ותשרה (גיט׳ כז:). צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין ל א ל ת ר לחיים (ר״ה טז:). (אונאה) פחות משתות לרבנן ל א ל ת ר הויא מחילה או בכדי שיראה לתגר (ב״מ נ.). פעם אחת חזר (מרדכי) ולא מצא לאסתר ל א ל ת ר מניקה והיה מניקה הוא (מד״ר אסתר ל). כדי שיתמצא הדם של בהמה ל א ל ת ר (והזהיר ויקרא ה). והיה אורה (של הלבנה) ל א ל ת ר מתגדל וצומח (ר״א בר חייא הנשיא. העבור, שער ד). היה נותן דמי מקח לאלתר[3]) ותן שכר בעתו לשכירים (מנח׳ מלונזנו דרך חיים). — וגם בלי ל: ו א ל ת ר שיוצא ר״ה לאחר יו״ט (תש׳ גא׳ ליק, א). בדבר שעלה במחשבה לפני הבורא יתרומם לעד א ל ת ר הוא ברוי (ר״י ברצלוני, יצירה, 190).

אֵם[1], ב״נ, סמי׳ אֵם. כנ׳ אִמִּי, אִמְּךָ, אִמֵּךְ, אִמּוֹ, אִמָּהּ, אִמֵּנוּ, אִמְּכֶם־כֶן, אִמָּם־ן, מ״ר אִמּוֹת, וגם *אִמָּהוֹת, אמותי. אמותינו, — א) אשה שיש לה ילדים שילדה, Mutter; mère; mother: אֵם על בנים (בראש׳ לב יב). ביום מלחמה אֵם על בנים רטשה (הוש׳ י יד). שתים נשים בנות אֵם אחת היו (יחזק׳ כג ב). אב ואם הקלו בך (שם כב ז). כי אין לה אב ואם (אסת׳ ב ז). משדד אב יבריח אֵם בן מביש ומחפיר (משלי יט כו). — וסמי׳: כי היא (חוה) היתה אֵם כל חי (בראש׳ ג כ). לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אֵם יעקב ועשו (שם כח ה).—וכנ׳: וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראש׳ כ יב). והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי (יהוש׳ ב יג). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ יס י). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי (שה״ש ח א). כבד את אביך ואת אמך (שמות כ יב). הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (בראש׳ לז י). והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (ירמ׳ כב כו). ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך (יהוש׳ ב יח). איש אמו ואביו תיראו (ויקרא יט ג). כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם (ישע׳ סו יג). ותרץ הנער ותגד לבית אמה (בראש׳ כד כח). אחת היא לאמה ברה היא

במקום אלתית. וי״מ דג קטן ששמו כן. ע״כ. ואולם ממה שנזכר ח ת י כ ת אלתית נראה שהיה נמכר חתיכות חתיכות. וכן אמר הרמב״ם בפרוש: נוע מן אלסמך יקטע קטע. ע״כ. ובעבר׳: מין דגים שחותכין חתיכות. ומזה נראה שהכונה היא לא לדג קטן, אלא גדול. עכ״פ אין להחליט איזה מין דג קראו היהודים כך. וגם עמ׳ לו במאמרו „שמות הדגים" בהספר שנתפרסם לכבוד גלד׳ לא מצא באור נכון לשם זה. ובירושלם בקצת בתים שמדברים שם עברית מכנים בשם זה את הדג הגדול והיבש שקראים פה בַקָלה. והוא ממין morue בלעז צרפתי, והוא הדג הנותן שמן דגים ששותים לרפואה, ומולחים ומיבשים אותו ומוכרים חתיכות חתיכות.

[1]) כך נקדו בוקשד׳, מער׳ המער׳, לשון דרבנן, לוי, קוה׳, יסטר׳, ומרכב מן אל=על ומן אתר, מקום, על המקום במשמע׳ תכף ומיד. ובירוש׳ (ברכ׳ א ח ג) בא על אתר בפרוש. ובער׳ עלי א ל א ת׳ ר a), אך מן משמעה אחרת. ר״ל על הרשם, בעוד שלא נמח הרשם. — [2]) נקוד צ״ד זמשנ׳ המנקד׳ הנדפ׳. — [3]) כך נקוד שם.

a) على الأثر

[1]) באשור׳ אִמֻ (ולפי דעת נלדקה באמת גם שם אֻמם, והתנועה האחרונה רק מפני השפתיות של מ). בערבית אם a), באר׳ אימא, בכנע׳ אם. ובכל אלת הלשונות כמעט ברוב המשמעות כמו בעברית. ומ״ר בערב׳ אמאת וגם אמהאת b), והכריע נלדקה כי קבלת אם מ״ר זה עפ״י פעולת הקש מ״ר של אב א ב ה א ת (Nö. Beitr. 69-72). והנה לפי דעת דליטש ואחריו קניג נגזרה מלה זו מן שרש א מ ם, שמשמ׳ באשור׳ היה רחב ומזה חלל רחב, ומזה האם. אבל אפילו אם היתה באמת באשור׳ משמ׳ רחב לשרש אמם, הנה זה יתר מדי מחֻדד למלה למושג קדום ופשוט כזה. ויתר נראה דעת גזנ׳ וחבריו שזה אחד מן השמות העקרים הקדומים, והוא חקוי להברה אֻמם היוצאת מפי הילד כשהוא מתחיל להוציא הברות מפיו והֻחלטה לשם להאם, ואעפ״י שהרבה לגלג דליטש בדעה זו, היא היותר מתקבלת. ואין ספק בדבר כי התנועה הקדומה היתה אֻם ונהיתה בפי היהודים והארמיים אִם ולבן

a) أُمّ b) أُمّات أُمَّهات

ליולדתה (בה"ב ו ט).— ומשל: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה (יחזק' יו מד).— אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה (ישע' נ א). בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). אמכן חתית ואביכן אמרי (יחזק' יו מה). יתומים היינו אין אב אמתינו באלמנות (איכה ה ג). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אותם (ירמ' יו ג). לאמתם יאמרו (הילדים בירושלם) איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכה ב יב). בת כהן שזנתה יוצא כ"ג לפניה וא"ל אלו עשית בדרך שעשו א מ ו ת י ך זכית שיוצא ממך כ"ג (ספרי, בלק קלא).—ומ"ר אחר *אמהות[1]: הנושא אשה כהנת צריך לבדוק אחריה ארבע א מ ה ו ת שהן שמנה אמה ואם אמה ואם אבי אמה (קידוש' ד ד). להיות נמנע שיהיה כל אבהותיו ו א מ ה ו ת י ו של זה הגוי מעשרת השבטים (סע' אבן דאבן, חמדה גנוזה יג). — ובפרט *האמהות, נשי האבות אברהם יצחק ויעקב: א מ ה ו ת נביאות היו ורבקה היתה מן ה א מ ה ו ת (מד"ר ברא' סו).—וקללה: תקברם א מ ן (ב"ב קנו:). — ונערה, שחוק באמך: אמרו לו (להאיש שהביא לחכמי ישראל פרה אדומה שכבר עלה עליה עול ורצה לרמותם) טול את פרתך אין אנו צריכים לה שחוק ב א מ ך (פסקתא רבתי, פסק' פרה).—וכן גלוג לאמך, עי' גלג. — ומשל: לא כמו שאומרת א מ ך אלא כמו שאומרת שכנתך (מדרש תהלים מח), ר"ל בעיני ה א ם הכל יפה וטוב אצל ילדיה[2]). — ובבע"ח: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה (הבכור) עם אמו ביום השמיני תתנו לי (שמות כב כט). כי יקרא קן צפור לפניך וכו'. אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך (דברי' כב ו-ז). שמין עגל עם א מ ו וסיח עם אמו (ב"מ ס ה). אמר רב יהודה כל שאזניו קטנות א מ ו סוס ואביו חמור גדולות א מ ו חמורה ואביו סוס (ירושלמי ברכות יא:). הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי א מ ו ת י ה ן (מד"ר ויקרא כ'). אם היה בו (בהשדה) א מ ה ו ת ובנות בעת מכירת הפירות מניח בריכה ראשנה שיולידו ה א מ ה ו ת כדי שיצטוותו ה א מ ה ו ת

אמי וכו' ואח"כ אם. — [1]) עיין הערה שלפני זה. — [2]) ומשל יפה בענין זה אצל הערבים: כל חנפש ענד אלאם ע'זאל (A. Fischer, Marok. Sprichw. MOS1, 220)

עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם (רמב"ם הל' מכירה כג יג).—ובהשאלה, אשה חשובה, שהיא מגן ומחסה לעמה, וכדומה: עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שופ' ה ז). — *אם זקנה[1]), אם האב, אם האם, וכנ' אמי זקנתי: שאפי' היה טוען שממין פירות של א מ י ז ק נ ת י טענתו טענה (ר' חנון, תשוב' גא' מו"מ רט). — *אם חורגת, אמי חורגתי, אשת האב ביחס לילדיו, Stiefmutter; marâtre; stepmother: אף לא ידי א מ י ח ו ר ג ת י היו במעל הזה (רמא"ג, דביר, גלעד ב). ועיני אמי הורגתי הציפו עלי מהתלות (שם א).— ב) עיר גדולה, חשובה, wichtige, grosse Stadt; importante, grande ville; great city: אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל (ש"ב כ יט). — וכן נהגו הסופרים לכתב עיר האם של מדינה פלונית, ר"ל עיר מושב המלך, הממשלה העליונה, Hauptstadt; capitale; capital: כל איש בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל לקושטנדינה א ם מלכותי (יוס' סמברי, סד' סתכ' וקור' העת' ניבויאר 138). ג) אם הדרך[2]) המקום שמשם מתפצלים דרכים רבים, Scheideweg; bifurcation; cross-road: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים (יחז' כא כו).—ובמש' באמצע הדרך, בגלוי: והלך לו (בעל החמור) מן הצד להסיך רגליו והניח את החמור על א ם הדרך (תס' כלא"ם כד כ). — ד) *בצמחים, בפרי האדמה, חלק היושב בתוך האדמה בנגוד להעלים, וכדומה: ה א מ ה ו ת של בצלים (פאה ג ד). כאן (מה שאמרו כי צנון הוא סם המות) בעלין כאן (מה שאמרו שהוא סם היים) ב א מ ה ו ת (עירו' נו.). א"ר אחי רביעה ראשונה יורדת מיד האמהות עולות (ערוך בשם ילמדנו). — וכמו כן הפרי ביחס להגרעינים[3]) וכיוצא בזה: כגון חומץ זה שיצא ממנו קרוי נמי על שם א מ ו חומץ סיתוניות (רש"י נדרים נג.). — ה) *מקום הולד ברחם, Gebärmutter; matrice; womb: מעשה בפרה (של בית מנחם) שניטלה ה א ם שלה והאכילה ר"ט לכלבים (סנהדרין לג.). ניטלו הכליות ניטל להי התחתון ניטלה ה א ם שלה (חול' ג ב). ואמר

ור"ל כל חפושית לאמה צביה. — [1]) אימא זקינה, עי' ערך אמא. — [2]) בערבית אם אלטריק a), הדרך הגדול שממנה יוצא דרך קטן. — [3]) בארמית: גרעיני דתמרי ארמייתא שרו לטלטלינהו הואיל וחזיין אגב

a) أُمُّ الطريق

תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריאה עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכור' ד ד). אם של אשה מלא דם (מד"ר ויקרא יד). אם של בהמה כלה עשויה אבעבועות (רש"י זבחים מ:). ובזמן שהן (הנשים) שופעות לא תוכלנה להתעבר כי האם תתנקה מן המותר ההוא וכו' ואשר אינן מולידות אחר נקיון הנדות הוא מפני פגיעה שתקרה באם וכו' ואם שפתות האם חלקות ושמנות לא תוכל לעצור הזרע ותפלט אותו וכו' ויש נשים שמפילות ומתעברות יחד בזמן אחד כשהאחד יוצא מן האם מקבלת אחר וכו' וכאשר יפול הזרע בצואר הרחם אז האם תמשוך אותו בכח המושכת אשר בה (שער השמים לרב"ג שער ח).—ומ"ר: ורוב הנשים בשהן קרובות לעת הנדות יקרה להן פגיעה באמותיהן עד שיצא הדם (שם). ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם (מאיר אלדבי ב"א). — ו) *יסוד ושרש שראוי לסמך עליו, Basis ; base : רבנן סברי יש אם למסורת [1]) (כמו שהמלה כתובה) ורבי שמעון סבר יש אם למקרא (סוכ' ו:). — ז) יכל דבר שהיא סבה ועלה לדבר אחר, Ursprung, Ursache ; origine, cause ; origin : והיא (רוח החיים) האם הגדולה וממנה יצאו כל התולדות (ר"י ברצלוני, יצירה 179). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותי' והם אש ורוח ומים והעפר וכו' והם נקראו אמות הכי ילדו בנות (רמב"ע, שיר כשם אל). — נבואת משה אשר היא היתה אם כל הנבואות (דרך אמונה, כיבאג, לו:). הזקנה היא אם השכחה (רשב"ל דוראן מגן אבות ד כ). ועל ספירת החכמה אמרו שהיא אם כל המאורות (עמק המלך ג.). — וכנוי למקצת אותיות האלף בית: עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות (יצירה א ב). דע ישבילך האלקים כי אותיות אלו (אוי) הן אמות לכל האותיות וכו' ונקראו אמות בעבור כי לא תוכל להוציא לא תיבה ולא אות בעולם מבלי אות זה (הרד"ק מכלול, שער אותיות אוי) — יעקר וכלל ראשי, Principe : ושמע העם דבור צה בעשרת דברים הם אמות התורה ושרשיה (כוזרי א פ ז). אלה הם אמהות דרכי המדברים (מו"נ א עד). אלה אמהות הדרכים אשר ילך בהם אריסטו (שם ב יז). ואמנם הפתילות להפשט הנה אמות רפואותיו (קאנון ג יו ב ו). בצורות אשר ידמום אמהות והתחלות לצורות אשר במורכבות (ר"מו נרבוני, פי' למאמ' אבן רשד בכח שכוונים כ"י ברלין).—ט) יאחד מחלקי כלי ההבטה: ואחר זה האם והוא השטח העגול שהוא בחוץ אשר בתוכו כל הלוחות (כלי נחשת לרא"ע שער א). והיה נותן כלי ההבטה שבחשן וכו' הם הלוחות שבתוך האם הנקראים בנות (אגר' תשן מספט' דון וידל סלמה, כספ' תפאר' שיבה לכבוד צונן). — י) יעקר הריאה, כמו אומה: אם האזן הקטנה דבוקה על הגדולה אם הריאה סרך רך וסרך קשה (כלבי טריפה לאלדד הדני, ב ח). — יא) יאם השנים עשר, Zwölffingerdarm, חלק ראשון של המעי הדק הארוך, duodenum : המעיים הם ששה האחד יקרא אם השנים עשר הוא שם המעי כי יחלק ממנו שנים עשר בני מעיים קטנים וממנו תוצאות המעיים איש לדרכו ולמעשהו (אסף הרופא, כ"י מינכן, דף 35). — יב) יאם הנערים, אם הילדים, אחד ממיני הכפיה ועוית, Gichter ; éclampsie ; [1]) eclampsia infantum : והכפיה החזקה השחוריית היא יותר רעה מהלבניית וכו' והמיוחד אצל קצתם בשם אם הנערים הוא ממית מיד (קאנ' ג א פ ד). מחלה ילדים בשנה ראשנה והסמו בבייה רבה והקיצה (ספר הנדרים). — יג) אם הדם [2]), — דם שנצרר מסביב לשבר בשריינים ecchymose, Haematome [1]) : ואם יהיה (השבר) בהשריינים ולא יתדבק והדם יזול אל החלל אשר יקיפם עד שימלא החלל ההוא ואם יעורה ביד ישוב אל העורק ונקרא אם הדם ורבים יקראו לכל קריעת שריין אם הדם (קאנון ד ב למוד א פ' ד). ורבים מהרופאים יחשבו שכל שסוע יקרה לשריין יובל לאם הדם (שם ד ד ב יו).— יד) יאם טובה [3]), הפנימי, הקרום השני הרך של המוח, weiche Hirnhaut; pie-mère ; [1]) pia mater, : והקרום השני של המוח הוא דק ודבוק למוח ונקראת אם טובה לפי שהיא מחבקת המוח ומחזקת אותו כמו האם הטובה (מאיר אלדבי, ב"א ד א).—טו) יאם המרגליות, הוא הצדף, Perlmutter ; nacre ; mother-of-pearl : וסמוך לשפת הים כלך

אימן (שבת קמג.). — [1]) פי' רש"י שם וז"ל: כמה שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל היא האם והעיקר.

[1]) תרגום דר' מזיא. — [2]) בער' אם אלדם a). — [3]) בערב' אם אלדמאע', אם אלראש b).

a) أُمّ الدام b) أُمّ الدماغ أُمّ الرأس

מלא מאם המרגליות (ארחות עולם כט).

ב. **אַם**, אַמִּים, — א) עי׳ אִים. — ב) יכדור היריה מנשק של אש וכדומה, Kugel; balle; ball: שבגלל הדבר הזה (האימה הנופלת על הבריות) יקראו הכדורים (המוטלים מתוך נשק האש) אמים (שלטי הגבורים פר׳ מב).

אִם[1], מלת הקשור והחבור, וישמש:

א. להגות התנאי, wenn, falls; si; if עם פעל עתיד: ויאמר ה׳ אִם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם (בראש׳ יח כו). וידר יעקב נדר לאמר אִם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך וכו׳ (שם כח כ). אִם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר (שם ל לא). אִם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (שם לא ח). אִם פשה תפשה (הצרעת) בעור וטמא הכהן אתו (ויקרא יג כז). אִם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואִם תמאנו ומריתם חרב תאכלו (ישע׳ א יט-כ). אִם אשכחך ירושלם תשכח ימיני (תהל׳ קלז ה). — ועם פעל עבר: אִם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). אִם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם שם ז). אִם לקרא לְךָ באו האנשים קום לך אתם (במד׳ כב כ). אִם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך (שם לב ה). ועתה אִם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך וכו׳ ואִם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך (שופ׳ ט יו-יט). — ועם נא: אדני אִם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (בראש׳ יח ג). ועתה אִם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך (שמות לג יג). — ועם בינוני: אִם לֹקֵחַ יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים (בראש׳ כז מו). כי אִם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם הנה יד ה׳ הויה במקנך (שמות ט ב-ג). — ועם יֵשׁ, אַיִן, הנא: אִם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראש׳ כג ח). אִם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). אִם יֶשְׁךָ משלח את אחינו אתנו נרדה (שם מג ד). אִם יֶשְׁכֶם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (שם כד מט). אִם יֶשְׁךָ מושיע בידי וכו׳ (שופט׳ ו לו). כי אִם יֶשְׁנוֹ ביונתן בני כי מות ימות (ש״א יד לט). והיה אִם יֶשְׁנוֹ בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג). — ועם אין: אִם אֵין לו ונמכר בגנבתו (שמות כב ב). ועתה אִם תשא חטאתם וְאִם אַיִן מחני נא מספרך אשר כתבת (שם לב לב). אִם אֵין פניך הלכים אל תעלנו מזה (שם לג יט). וְאִם אֵינְךָ משלח (את אחינו) לא נרד (בראש׳ מג ה). אִם אֵינְךָ ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש״א יט יא). — ועם שם או מלה: אִם בעליו עמו לא ישלם (שמות כב יד). אִם עלה קרבנו וכו׳ (ויקרא א ג). וְאִם לֹא הגידו לי (בראש׳ כד מט). וְאִם לֹא וידענו (ש״א ו ט). וְאִם לֹא חדלו (זכר׳ יא יב). ועם הוא וכו׳: אִם בן הוא והמתן אתו (שמות א יו). אִם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו (שם כא ג). אִם שכיר הוא בא בשכרו (שם כב יד). אִם צנים אַתֶּם וכו׳ (בראש׳ מב יט). — ובמשמ׳ אפילו, sogar wenn; même si; even if: ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אִם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה׳ (במד׳ כב יח). ויאמר איש האלהים אל המלך אִם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך (מ״א יג ח). לכו נא ונוכחה יאמר ה׳ אִם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אִם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע׳ א יח). כי אִם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו (שם י כב). כי אִם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ׳ ב כב). ויאמר ה׳ אלי אִם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה (שם יט א). חי אני נאם ה׳ כי אִם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (שם כב כד). כי אִם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת (שם לז י). אִם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה׳ (עובד׳ ד). — ורגיל בספרות זה השמוש: ובנשוא אותם על כנפיהם ואף היו נכבדי ארץ (מלמד התלמי׳ תבוא). ואם נגזר (אפילו אם נגזר) צריך שישתדל בדבר הנכסף וכו׳ הנה ההפסד ואם הוא נמצא וכו׳ אפשרו בלתי מוכרח (מ׳ גרבוני, כבחירה). כי הטבע ואם הוא חכם במה שמביא אל התכלית (הוא, מו״נ א עב). ואל אנשים האלה ואם הם מעטים אספנו דברים מתוקים (דוד בן בילא, יסודי המשכיל). — ובדבר נמנעת אפשרותו, במשמעת אם רק אפשר, עם פעל יוכל אחריו או גם בלי הפעל הזה: ושמתי

[1]) גם בכנע׳ אם. בער׳ אִן a).

a) إِن

את זרעך כעפר הארץ אשר אִם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (בראש' יג יו). כה אמר ה' אִם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל (ירמ' לא לז). כה אמר ה' אִם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה וכו' גם בריתי תפר את דוד עבדי (שם לג כ כא). — ועם לוּ, להגות הרצון והבקשה: אִם אתה לוּ שמעני נתתי כסף השדה קח ממני (בראשית כג יג). - ולפעמים גם בלי לוּ בהטעמה על אִם, קצת במשמ' לוּ, הלואי שֶׁ: ועתה אִם תשא הטאתם ואם אין מחני נא (שמות לב לב). אִם תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני (תהל' קלט יט). — אם אמרת .... שֶׁכֵּן, עי' כן. — ונקבע מנהג להוסיף ב בראש אִם התנאי, בְּאִם [1]: ולמי אדמה את שברי ומחלתי וּבְאִם אספר אין מי יאמין דבר (בכתֻתודה, נשאל לאלוה, קרובץ אַרג׳יל). והם ח"ו נכוים תחלה ב א ם יחשו (שו"ת רמ"א סי' לא). מובטחים אנחנו במעלות גאוני אשכנז יצ"ו ב א ם ישמעו דברי המסדר הגט כהווייתו יחושו לגזרת הקדמונים וכו' (שם). ומגלים לו דברים שאדם עושה בחדר משכבו ו ב א ם ח"ו יש איזה עון בקהל (עמק המלך, הקדמה). אכן ב א ם יברר מהיום תוך זמן הנ"ל וכו' שהשלשים זהובים וכו' אזי וכו' ב א ם שיעשה עמהם שותפות וכו' אך ב א ם שלא יתנם לו וכו' (פנקס הקהלה של קרקו, שנת תל"כ). ב א ם שלא יהזיק משרתת וכו' אכן ב א ם יקנה (שם שנת תל"ו). ש ב א ם ח"ו יעברו הזוג הנ"ל על זמן ומועד וכו' אז תיכף נתבטל הריצוי (שם). ע"כ אני בדיעה מיושבה מצוה ב א ם שיגזור ה' עלי לילך בדרך כל הארץ איך יתנהגו עם נכסי (צוואה שם). פן יחרה אף המלך ב א ם ירצה (השתדלן) לתת רק סך של הכל (שו"ת חות יאיר סו). והתהייבתי עצמי ש ב א ם יבוא על ראובן שום מערער וכו' (שם סי' לח). ב א ם אשר תבקש לדעת בו גובה הציר קח המעלה בקשת המזלות וכו' (נחמד ונע' דוד גנז רנג). אלא שחילקו חכמים בין הוקף לדירה לשאינו היקף לדירה ב א ם הוא גדול יותר מבית סאתיים (הלבוש, או"ח שנת א). כי חק המדינה כאן בעו"ה ב א ם יצאה (דלקה) מבית ישראל ח"ו אחת דתו לזורקו לתוך האש (חתם סופר חו"מ, תשו' לט). שמא אתה מכשיל לעתיד ב א ם שיראו עכשיו שאין עושין רק ע"י וכו' (כתה"ט או"ח שכח יד). ב א ם ה"ו לא אשתדל ואתאמץ וכו' (מגיד ביתות, שבתי הר"ג). רק בְּ א ם שאביא לה אבן טוב (כתן לדיק, מכתב טז). — ב) ועם פעל עבר מסמן זמן עתיד, במש' עד אשר יהיה: גם לגמליך אשאב עד אִם כלו לשתת (בראש' כד יט). לא אכל עד אִם דברתי דברי (שם שם לג). אם גלחתי וסר ממני כחי (שופ' יו יז), ר"ל אם יגלחוני. אלף אחד (ינוס) מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עד אִם נותרתם כתרן על ראש ההר (ישע' ל יז). עם הנערים וכו' עד אִם כלו את כל הקציר (רות ב כא). וכן עם עד אשר: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אֲשֶׁר אִם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז). ואמר עד מתי אדני ויאמר עַד אֲשֶׁר אִם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישע' ו יא). — והעבר הנשלם במשמעת כאשר: והיה אִם כִּלָּה לאכול את עשב הארץ ואמר (עמו' ז ב). כעללת אִם כלה בציר (ישע' כד יג). — ג) במשמעת בכל פעם, jedesmal; chaque fois que; every time: והיה אִם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה (בראש' לח ט), בכל פעם שבא. והית אִם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת (במד' כא ט). — ובמש' אך, מיד כאשר, sobald als; dès que, so soon: כל מבצריך תאנים עם בכורים אִם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). אִם שכבתי ואמרתי מתי אקום (איוב ז ד). — ד) ביעוד ושבועה וברית, כשהמאמר הוא חיובי לשלילה, ועם מלת השלילה לחיוב: הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ אִם מחוט ועד שרוך נעל ואִם אקח מכל אשר לך (בראש' יד כב-כג), ר"ל שלא אקח. תהי נא אלה בינותינו וכו' ונכרתה ברית עמך אִם תעשה עמנו רעה (שם כו כח-כט), ר"ל שלא תעשה. חי פרעה אִם תצאו מזה (שם מב יה). חי אני וכו' אִם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם (במד' יד כא-כג). ויקצף (אלהים) וישבע לאמר אִם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם (דבר' א לד-לה). ולכן נשבעתי לבית עלי אִם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם (ש"א ג יד), ר"ל שלא יתכפר. כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אִם תכחד ממני דבר (שם שם יז). חלילה לי מה' אִם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח ה' לשלח ידי בו (שם כד ז), ר"ל לא אעשה. כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכן יסיף אִם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר (שם כה כב), ר"ל שלא אשאיר. וישבע לה שאול (לאשת האוב) בה' לאמר

[1] אינני יודע איך בא מנהג זה ואימתי התחיל, ועי' אולי.

חי ה׳ אם יקרך עון בדבר הזה (שם כח י), ר״ל שלא יקרך. השבעה לי באלהים אם תמיתני ואם תסגרני ביד אדני ואורדך אל הגדוד הזה (שם ל טו), ר״ל שלא תמיתני ולא תסגרני. חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש״ב יא יא), ר״ל שלא אעשה. ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם איש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני (שם יד יט). ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבלע ואם אשחית (שם כ כ). ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ״א א נא). ואשבע לו בה׳ לאמר אם אמיתך בחרב (שם ב ח). חי ה׳ אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר (שם יז א). ותאמר חי ה׳ אלהיך אם יש לי מעוג (שם שם יב), ר״ל שאין לי. חי ה׳ אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (שם יח י). כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). ויאמר (אלישע) חי ה׳ וחי נפשך אם אעזבך (מ״ב ב ד). ויאמר אלישע חי ה׳ צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (שם ג יד). ועתה קח נא ברכה מאת עבדך ויאמר חי ה׳ אשר עמדתי לפניו אם אקח (שם ה טו-טז), ר״ל שלא אקח. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (שם ו לא), ר״ל שלא יעמד. נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו (ישע׳ סב ח), ר״ל שלא אתן. הלדרש אתי אתם באים חי אני אם אדרש לכם (יחזק׳ כ ג). ר״ל לא אדרש. נשבע ה׳ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז). וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה׳ את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך ואם אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך (ירמ׳ לח טז). אשר נשבע (דוד) לה׳ נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב (תהל׳ קלב ב-ה). השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו׳ אם תעירו ואם תעוררו את האהבה (שה״ש ב ז). נשבע הקב״ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכר של עמלק תחת כל השמים (מכי׳ מסכ׳ דעמלק ב), ר״ל שלא אניח. חי ה׳ צבאות אם נהניתי מכתובתי כלום (גיט׳ לה.), ר״ל שלא נהניתי. — ועם לא לחיוב: חי אני נאם ה׳ אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במד׳ יד כח), ר״ל שאעשה. אני ה׳ דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו (שם שם לה). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ה׳ יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופ׳ יא י). כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש״ב יט יד). באזני ה׳ צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב (ישע׳ ה ט). נשבע ה׳ צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (שם יד כד). חי אני נאם אדני ה׳ אם לא במקום המלך הממליך אתו וכו׳ בתוך בבל ימות (יחזק׳ יז טז). חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (שם שם יט). חי אני נאם אדני ה׳ אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (שם כ לג). חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו (שם לג כז). חי אני נאם אדני ה׳ אם לא יען היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר ה׳ (שם לד ח-ט). אני נשאתי את ידי אם לא הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ז). נשבע על דבר שאי אפשר אם לא ראיתי גמל פורח באויר אם לא ראיתי נחש בקורת בית הבד (שבוע׳ ג ח), ר״ל נשבעתי שראיתי. — ד) אִם אִם, במשמעת הכל אחד, אין שום הבדל בין זה לזה, sei es—sei es; soit—soit; whether—or: אם בהמה אם איש לא יחיה (שמו׳ יט יג). ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו (ויק׳ ג א). אם שור אם שה לה׳ הוא (שם כז כו). אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מ״א כ יח). אם טוב ואם רע בקול ה׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ׳ מב ו). ודברת את דברי אליהם אם ישמעו ואם יחדלו (יחזק׳ ב ז). חי אני נאם אדני יי אם בנים ואם בנות יצילו (שם יד טז). מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהלת ה יא). כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (שם יב יד). — ה) והשתמשו בו הסופרים להתחלת כל פרט ופרט מהפרטים אחרי הכלל, וקצת במשמע׳ בנוגע ל[1]:

[1]) כמו בער׳ אמא a), וכבר העיר ע״ז ד׳ קויפמן בספר Attributenlehre.

a) أمّا

מבאר אותם (את תארי האלהות) במופת אם אחדותו כבר בארנוהו וכו' (אמונה רמה א). והשתדלו (החכמים) לבארה בחפוש ובהקש. אם בחפוש כאשר עיינו בחלקי הנמצאות ההוות הנפסדות מצאו שכלם יתהוו מדבר מה ונושא. וההקש הוא כי לא יתהוה איזה דבר הזדמן מאיזה דבר הזדמן (דרך אמונה, ר"א ביבאגו ג). כי רבה היא (פחיתותנו) מכל הג' בחי' הנז'. אם הא' אין צריך באור כי שרשנו וחמרנו עפר מן האדמה וכו'. ואם הב' והוא מצד השכונה מי יתן ולא היו כ"כ שכנים רעים (ראב' דעת ר"מ אלבילאה ב א).

ב. מלת שאלה. — א) שאלה פשוטה, כמו הֲ, ob; si est-ce que; if, whether: אִם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה (מ"א א כז). אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אִם לא נחזק מהם (שם כ כג). הפככם אִם כחמר היצר יחשב (ישע' כט יו). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אִם יושיעוך בעת רעתך (ירמ' ב כח). שאלו נא וראו אִם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (שם ל ו). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות אִם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר (תהל' מד כ-כא). ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אִם לא על פניך יברכך (איוב א יא). אִם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי אִם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (שם לא כד-כה). הביטו וראו אִם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכה א יב). ראה ה' והביטה למי עוללת כה אִם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אִם יהרג במקדש אדני כהן ונביא (שם ב כ). ועם ה השאלה: הַאִם תמנו לגוע (במד' יז כח). הַאִם אין עזרתי בי (איוב ו יג). — ועל פי רוב בשתי שאלות זו אחרי זו ישימו לפני הראשנה הֲ ולפני השנית אִם: הַכְּתֹנֶת בנך הוא אִם לא (בראש' לז לב). הֲיֵלֵךְ בתורתי אִם לא (שמות טז ד). הֶאָנֹכִי הריתי את כל העם הזה אִם אנכי ילדתיהו (במדב' יא יב). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה הַמְעַט הוא אִם רב ומה הארץ אשר הוא יושב בה הֲטוֹבָה היא אִם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הַבְּמַחֲנִים אִם במבצרים ומה הארץ הַשְּׁמֵנָה הוא אִם רזה היש בה עץ אִם אין (שם יג יח-כ). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אִם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (שם יא כב). הַיִּקְרְךָ דברי אִם לא (שם שם כג). הֲנַעֲשָׂה את דברו אִם אין (ש"ב יז ו). הֲנֵלֵךְ אל רמת גלעד למלחמה אִם נחדל (מ"א כב יח). הֲיִתפאר הגרזן על החצב בו אִם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י טו). המדבר הייתי לישראל אִם ארץ מאפליה (ירמ' ב לא). הינטור לעולם אִם ישמר לנצח (שם ג ה). הַאוֹתִי לא תיראו נאם ה' אִם מפני לא תחילו (שם ה כב). הצרי אין בגלעד אִם רפא אין שם (שם ח כב). הַמֶּלֶךְ אין בך אִם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ' ד ט). הֲיַחְתֶּה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אִם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כז-כח). הַלַּמֵּתִים תעשה פלא אִם רפאים יקומו יודוך (תהל' פח יא). הֲיִנְהַק פרא עלי דשא אִם יגעה שור על בלילו הֲיֵאָכֵל תפל מבלי מלח אִם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ה-ו). — ובשאלה הראשנה אִם ואחרי כן או או: איני יודע של מת הוא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל (מכי' כבלה ד ה). — ובחבור עם מלים אחרות. בִּלְתִּי אם — כמו אֶלָּא: לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו ואדמתנו (בראש' מז יח). הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אם נועדו (עמוס ג ג). — ויותר תדיר כִּי אִם: ולא ידע (פוטיפר) אתו מאומה כִּי אם־הלחם אשר הוא אוכל (בראש' לט ו). חי פרעה אם תצאו מזה כִּי אם־בבוא אחיכם הקטן הנה (שם מב טו). לנפש לא יטמא (הכהן) בעמיו כִּי אם־לשארו הקרב אליו (ויקרא כא א-ב). ולא יאכל (הטמא) מן הקדשים כִּי אם־רחץ בשרו במים (שם כב ו). וצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כִּי אם־בנות (במד' כו לג). ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כִּי אם־בדם שפכו (שם לה לג). ולא יקח (הכהן) ממך בשר מבשל כִּי אם־חי (ש"א ב טו). ויאמרו (היהודים) לא כִּי אם־מלך יהיה עלינו (שם ח יט). אין לחם חל אל תחת ידי כִּי אם־לחם קדש (שם כא ה). לא תראה את פני כִּי אם־לפני הביאך את מיכל בת שאול (ש"ב ג יג). ולרש אין כל כִּי אם־כבשה אחת קטנה (שם יב ג). אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כִּי אִם אמנון לבדו מת (שם יג לג). כי לא היה כל בית אבי כִּי אם־אנשי מות לאדני המלך (שם יט כט). אם יהיה השנים האלה טל ומטר כִּי אם־לפי דברי (מ"א יז א). ולא מצאו בה (בפגר איזבל) כִּי אם־הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לה). כי כאשר ירד

תגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כִּי אִם־הרוה את הארץ (ישע׳ נה י). שלא היתה כונתו כי א ם להשמיעו (ספרי בהעל׳ פב).—אִם כֵּן: ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אִם־כֵּן למה זה אנכי (ברא׳ כה כב). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו אמר רבי יוסי א ם כ ן מה הפסיד הרמאי (ב״מ ג ד). אלא א ם כ ן, עי׳ אלא.—ומה אם, עי׳ מה.

*אֻם, ש״ז, מ״ר אֻמִּים [1]) -ן, — אחד ממיני המורסה על בשר הגוף, Art Blatter ; espèce de pustule ; kind of pustule : (את שבפסוק וטבל הכהן את אצבעו בדם באה) להכשיר א מ י ן [2]) שבאצבע (זבח׳ צ.).

אֹם, ש״ז, מ״ר אֻמִּים,— כמו אֻמָּה: הללו את יי׳ כל גויים שבחוהו כל הָאֻמִּים (תהלי׳ קיז א). הן עד לאומים

[1]) כך מנֻקד בשיטה מקבצת. מקור מלה זו לא ידוע, ולא מצאתי לה דמיון לא בערב׳ ולא בסור׳. ועי׳ הערה שאחרי זו. — [2]) כך בנוסח׳, ובקצת כ״י אמון (ד״ס). והנה בהערוך לא הובאה מלה זו ולא הזכירוה לא מוספיא והבאים אחריו, ולא החדשים, שינהק, לוי, קוהוט, יסטרוב. רק רש״י פין הביאה. ולא מצאתי לה פרוש בדברי הגאונים, והרמב״ם השמיט הלכה זו, אף שאין חולק עליה בגמ׳, ומפרשי הרמב״ם שדרכם להעיר על כל השמטה קלה, לא העירו כאן כלום. וכבר שאלתי דבר זה את פי קצת היתר חריפי׳ בהויות התלמוד בעירנו, והיתה תכן תשובותיהם כי סמך הרמב״ם על מה שלא מנה מום זה לא בין המומים ולא בין הדברים החוצצים בטבילה. ולא נתקררה דעתי בתשובה זו (עי׳ למטה כ״מ ביא׳ המקד׳ ה ט). והנה רש״י פרש בשם רבו וז״ל: שאם עלתה לו א ם באצבע שקורין וושיאה כמו ניטלה האם דאילו טריפות לא הוי חציצה. ע״כ. לפי גזרה זו צריך לקרא אֵמִין, וכן נקד ש״י פין. אך זו גזרה רחוקה, כי מה דמיון יש בין ה א ם של הולד ובין אבעבוע? גם הרבים של אֵם בתלמוד אינו אֵמִין. ו א ו ם שבנגעים, אפילו אם לא נחוש להבדל הנקוד, אינו אלא ביחס להפשיון. ועוד שבשיטה מקבצת המלה נקודה בפרוש אֻמִּין, כנראה להפיק מפרוש רש״י, ואינני יודע על מה סמך ר״א אשכנזי בנקודו. גם יש לפקפק אולי זה אינו רבים אלא יחיד ע״ם הציר, ובפרט לפי הגרסה א מ ו ן שהוב׳ בד״ס. אעפי״כ, לפי דרך הלשון יותר נראה שזה מ״ר. וכן נראה דעת רש״י, אך הנקוד ה מ פ ו ר ש של השיטה מקבצת מחיבנו לקרא אֻמִּין ולא אֵמִין, ועכ״פ לפי הענין נראה שהכונה באמין לא׳ ממיני המורסות, ובעל תורה תמימה פרש אמין ד ל ד ו ל בשר, אך מה שרצה לגזר אמין מן אומנייא שבת״י על פאת ראשכם בודאי אינו נכון.

נתתיו נגיד ומצוה לְאֻמִּים (ישע׳ נה ד) — ועי׳ אֻמָּה.

*אַמָּא [1]) א־, *אַמָּה, קריאה של חבה בפי הילדים לאמם, Mama ; maman ; mamma : שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא [2]) (מכי׳ מסכתא דפסחא יח). שאין התינוק יודע לקרוא אבא ו א י מ א עד שיטעום טעם דגן (ברכ׳ מ.). ר׳ שמעון אומר (קטן שאינו צריך לאמו הוא) כל שנעור משנתו ואינו קורא א מ א [3]) א מ א (סוכ׳ כח:). אמרו עליו על ר׳ ישמעאל בן קמחית שהיה חופן ארבעה קבין במלא חפניו ואומר כל הנשים זרדו וזרד א י מ א [4]). עלה לגג (יומא מז). ואמרת שלי הן (השטרות) שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי א מ א (ב״ב נג:). —וְאַמָּה: הלל הזקן אומר אילו מאבי א מ ה הן (ירוש׳ עירו׳ י כו א). אמרה (התינוקת) תלך א מ ה ותינשא לו (שם יבמ׳ יג יג ג). — וְאִמָּה: שמעון אחי א י מ ה (ירוש׳ הוריות ג יז ד).— אַמָּא, אמה זקנה, [5]). אֵם האב או הָאֵם, Grossmutter ; grand'mère ; grandmother : אימה [6]) זקינה היתה לי פעם אחת מכרה כיפה שבראשה (מגילה כז:). — וכנוי לאשה באה בימים, אַמָּא, אִמָּא פלונית, אמא= (בצרוף שהפ״ר), Mütterchen; mère une telle; mother... : ור״ש אומר (סמוך לזקנתה של אשה הוא) כל שקורין לה אמא [7]) ואינה בושה (ניד׳ ט:). איזו היא זקינה רשב״ל אומר כל שקורין אותה א מ ה ואינה מקפדת וכו׳ אמר ר׳ אבין שהיא ראויה להיקרות א י מ א (ירוש׳ שם א מט ב). העבדים והשפחות אין קורין אותם אבא פלוני ו א י מ א פלונית, של בית רבן

[1]) כמו אבא, משקל הארמי נתיחד בפי העברים לקריאה של חבה, וכבר העיר ע״ז החכם נֻלד׳ במחברתו „הלשונות השמיות". והנה באר׳ א הראש׳ חרוקה. ובסור׳ סגולה. וזה מכֻון לאֵם העבר׳. אך אולי הכתיב א מ א חסר, המצוי בהספרים (עי׳ לקמן הערה [3]) יעיד כי קראו גם א פתוחה, מפני ההקש של אַבָּא, וכמו שכבר הראה נלדקה השפעת הקש השם אב על השם אֵם. ובאמת אמא היא הברה יותר קלה ונוחה לילדי׳ מאִמָּא.— [2]) וכן בספר והזהיר (במו׳ ת).— [3]) כך הגר בלי י אחר א בהרבה דפוס׳ בכאן, גם בשם וילנא החדש. וכן ברא״ש, וכן ברש״י דפ׳ ויניציה ופיזארא (ד״ס). אך בעירו׳ פב. אימא, וכן בדפ׳ אמש״ד כאן, וכן העתיקו ר״ח ואו״ז. — [4]) כן בכ״י (ד״ס). — [5]) וכן בתוך מאמר בארמית השם ב ע ב ר י ת שהיה שגור בפיהם: רב אסי הוה ליה ההיא א מ א זקינה א״ל בעינא תכשיטין עבד לה (קידו׳ לא:).—[6]) דפו׳ אמש״ד אמא, וכן הביא לוי בערך זקן. — [7]) כך בכל הדפוס׳ וכן העתיק הטור

נבליאל היו קורין לעבדיהן ולשפחותיהן אבא טב ואימא טביתא (שם). איזו היא זקנה כל שקורין אותה אימא פלונית ואינה מקפדת (מד"ר כרלת' כז). איזו היא זקנה כל שקורין לה אמא בפניה מחמת זקנתה ואינה הוששת (טור יו"ד קפט).— ובלשון הקבלה, כנוי לספירת בינה, בת זוגו של אבא שהוא כנוי לספירת הכמה: דע שמציאת כתר א"א (ארך אנפין) להיותו למעלה מן הכל ונתפשט לי' מדריגות וכו' ולצורך התחתונים נתעלם בחו"ב (בהכמה ובינה) כדי להלביש חכמה באבא ובינה באמא (רת"ו הקד' ע"ת). הויה הוא אבא המקבל שם ע"ב וכו' אלהינ"ו היא אימא המקבלת שם קס"א (מבנת חסידי' יב ו). או"א (אבא ואמא) הם התפשטות החסד המביא מוחי ז"א עד המקום שצריך (רמח"ל פ"ת, קיב).

*אַמְבַּט, ש"ז, — כמו אמבטי: ולא יניח רגלו על שפת האמבט ויהא קופץ לתוכו (כלה רבתי ז).

*אַמְבַּטִי[1], אמבט, אבטי, ש"נ, מ"ר אמבטיות, אמבטיאות, — א) כלי ירחץ בו האדם גופו, Badewanne, bain, bath: ורוחץ עמו (המודר הנאה מחברו) באמבטי גדולה אבל לא בקטנה (נדר' ד ד). אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (מקוואות ו י). באמבטי קטנה אם יש בה רשות רוחץ בה מיד (מכש' כ ס). אמר רב יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי (שבת מ:). -- ומ"ר: שתי אמבטיות (ירושלמי שם ג ו). — *אמבטיאות, בית מרחץ: אמבטיאות של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ:). — ועי' אבט, מרחץ, מטהרת. — ב) כלי גדול: וששאלתם מה שמולחין באמבטי על גבי עצים והציר נוטף אם יש שום איסור באותה

[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה—אַמְבַּטִי. צ"ד, בוקשד' כשת' אַמְבָּטִי. משנ' מנקד' נדפ' אַמְבָּטִי. קוה' אַמְבַּטֵּי, ש' קרוים העתיק ambati, והביא מכ"י קויפמן אַנְבָּטִי. והסכימו הוקרי הלשון שזו היא המלה היונית אַמְבַּטֵי ἐμβατή. ואעפי"כ רצה פלישר לגזרו מן שרש אבט a) בערב' שמשמש במשמעות דבר מקוער. ובזה אֶבֶט b) בית השחי.

a) ابط b) إبْط

אמבטי להשתמש בה רותח או לכבוש בה שום דבר כבוש (תשב"ץ מנהגי מהר"ם מרוטנברג שלז).

*אַמְגוּשִׁי, — מָג, מכשף: פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה (מו"ק יח.). אמגושים (תנ' גת' ליק לט). — ובכלל עכו"ם, Magier; mage, magician: ופגע (הפרוש) באדם אחד מעובדי כוכבים ומזלות וכו' אמר לו האמגושי ומה אתה עובד וכו' אמר לו האמגושי פעלך סותר את דבריך (חו"ה הבטחון).

*אמד[1]), ממנו *אֹמֶד, *אָמַד, *אָמְדָן, *אֻמְדָּנִי

*אֹמֶד[2]), ש"ז, ומ"ר אֻמְדּוֹת[3]) — הערכה, השערה עפ"י מה שהדעת נתנת שכך וכך הוא הדבר, Mutmassung, Abschätzung; supposition, estimation; guess, conjecture: ומאיימין עליהם (על העדים) שמא תאמרו מאומד ומשמועה (סנה' ד ה). אמדוהו (את החייב מלקות) אומד אחד לוקה ופטור (מכות ג יא). כיצד מאומד שלא יאמרו ראינוהו שרץ אחר חבירו וסייף בידו נכנס מפניו לחנות ונכנס אחריו לחנות ונכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג והסייף ביד הרוצח ומנטף דם (תוספתא סנה' ח ג). על כל אומד ואומד שאמדוהו ב"ד (ספרי כי תצא רפו). כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה (מנח' נד:). ואם לאחר כן הכביד (החלי) ומת הלך אחר אומד האמצעי וכו' והכ"א אין אומד אחר אומד (סנה' עח:). אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב כל מכה שצריכה אומד מחללין עליה את השבת (ע"ז כח.). דבר שאין לו קצבה כגון טלית וחלוק וירק הנמכרין באומד פעמים מוותר למכור בזול ופעמים בצמצום (רש"י כתו' נח:).

[1]) בער' משמש שרש זה a) במשמ' גבול, ובסו' במשמ' ברח, נמלט. והנה יש סברים כי אמד העברי הוא אמד הערבי, וי"א כי עקרו הוא מדד בהוס' א בראשו. אך יותר מסתבר שהוא השרש אמת b) בערבי' שהוא משמש ממש במשמעת שמשמש אמד בעבר'. —[2]) עי' הערה שלפני זו לשרש אמד. כך נקדו בוקשד' כשת', וכן במשנ' מנקד' נדפס' אמש"ד שנת ת"ז. וכן דיסוי בלשון דרבנן, וכן ש"י פין. לוי, קוה', ויסטרוב אוֹמֶד.—[3]) כמו שֹׁבֶךְ שְׁבָכוֹת, גורל גורלות.

a) امد b) امت

המיוחד לכך שאין אדם מוכרו ב א ו מ ד וכו' הרי ביצה הרבה נמכרת ב א ו מ ד בלא מנין (תוס, ביצ' ג:). ואח"כ חולק כל חלה וחלה לשנים ב א ו מ ד (רמבם הלכ' מעשה הקרב' י ג). לפרנס (את האלמנה) מהם כפי א ו מ ד דעתה וכו' שנתן לה הכל לילך אחר א ו מ ד דעתינו וכו' ומיהו הכותב נכסיו לאחר שאין בו א ו מ ד הדעת שאינו חש כ"כ לכבודו (רשב"ס ב"ב קלח:). בגט שכיב מרע הניתק צריך ה א ו מ ד על פי שני רופאים (רי"ל בן חביב נב). א ו מ ד שבנות שלא נולדה הבת במקומה (רשד"ס אה"ע פ"ז). ואם באלה הדברים המושגים לאדם נפלה ביניהם (בין הפלסופים) זו המחלוקת וכל דבריהם בו דברי א ו מ ד כ"ש בדברים הרוחניים (ס"ע פלקיירא, מורה המורה קיב). ואותם בני עמנו המאמינים היום בדברי הפלסופים וכו' חושבים ב א ו מ ד דעתם מענה לדבר (אגרת רוכל ויניליה, שנו דף יה:). וגם אי אפשר לי לדון על פי ה א ו מ ד לרוב ריחוק המדינות (מוסר"י קולון א). ועם כל חכמתו (של אריסטו) לא נתן טעם מספיק ונכון כי אם דרך א ו מ ד וסברא (מנח' קנא' ר"י מפיסא, קד). ראובן שמכר לשמעון מרתף של יין שהיה לו בכפר כל מדה בכך וכך ועשה לו שטר עליו במעות לפי א ו מ ד סכום המדות (תשו' הרא"ש קב ב). אין מודדין קמח ביו"ט כדי ללוש אלא יקח ב א ו מ ד הדעת (או"ח תקו א). השפתים נבראו להרבה ענינים וכו' וגם לצורך השתייה שהם משערות ב א ו מ ד ובצמצום צורך המשקה (מאיר אלדבי, שבילי עולם כא.). אין בשר ודם יכול לראות (מדת הלב) רק לפי א ו מ ד הדעת (חזקוני, יתרו יח כה). שגובה המכם לפי א ו מ ד דעתו ואין בדבר קצבה (הגה' אשרי ורמ"א, הלכ' עד לד יא). ובמקום שאין יכולין הדברים להתברר בראיות ובעדיות יכול הדיין לפסוק לפי א ו מ ד הדעת ולפי ראות עיניו (לבוש, הלכ' דייני' יב ט). שמאי העיר שמעריכין המס של בני העיר לפי א ו מ ד דעתם וכל ראשי הקהל שמשימים מס לפעמים לפי א ו מ ד הדעת על כל א' וא' יהיו נזהרין שלא יחניפו (שם הלכ' עדות לד יד). המטיל מס על העיר לפי א ו מ ד הדעת (חמדת ימים, עי"ת ג קלח:).—ומ"ר כתה"פ[1]: ואל תרבה לעשר א ו מ ד ו ת[2] (אב' א טז). שלא יהא אדם דן א ו מ ד ו ת (ירוש' תענ' ד סח ג).

---

[1]) כמו מישרים, פלאים, וכדו'.—[2]) כך בנוס' ובערו' ובן במדב"ם; ורשב"ץ (מגן אבות א יז) מביא נוסחא

---

*אָמַד[1]), פ"י, עתיד יֶאֱמֹד, יַאַמְדוּ, אֱמֹד אָמְדֵנוּ. — שִׁעֵר במחשבתו, העריך דבר בכמותו או איכותו על פי שקול הדעת, על פי מה שנראה שכך או כך הוא, estimate; supposer, estimer; abschätzen: הרוח שפזרה את העמרים א ו מ ד י ן אותה כמה לקט היא ראויה לעשות (פאה ה א). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת א ו מ ד י ן אותו אם מחמת חולי הראשון מת הרי זה גט ואם לאו אינו גט (גיט' ז ג). א ו מ ד י ן כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח א). המכה את חבירו בין באבן בין באגרוף ו א מ ד ו ה ו למיתה והקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב (סנה' ט א). א ו מ ד י ן כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נתאלמנה או נתגרשה וכו' א ו מ ד י ן כמה אדם רוצה ליתן ויהיו בידו אלף זוז בין נותנן מכאן ועד ל' יום בין נותנן מכאן ועדעשר שנים (מכו' א א). אין א ו מ ד י ן אותו (את הלוקה) אלא במכות הראויות להשתלש א מ ד ו ה ו לקבל ארבעים ולקה מקצת ו א מ ד ו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור א מ ד ו ה ו לקבל שמנה עשרה משלקה א מ ד ו שיכול הוא לקבל ארבעים פטור וכו' א מ ד ו ה ו אומד אחד לוקה ופטור (שם ג יא). כיצד משלמת (הבהמה) מה שנהנית א ו מ ד י ן כמה אדם רוצה להאכיל את בהמתו מה שאכלה היא (תוספתא ב"ק א ז). וכולן שמין ונותנין לו (להנזק) מיד לפיכך אם מתנונה והולך אפילו חמש שנים אין לו אלא מה שא מ ד ו ה ו (שם שם ט ג). המכה את חבירו א מ ד ו ה ו למיתה א ו מ ד י ן אותו לחיים אין א ו מ ד י ן אותו למיתה א מ ד ו ה ו למיתה חייב מיתה ופטור מן הממון א מ ד ו ה ו לממון חייב ממון ופטור מן המיתה א מ ד ו ה ו למיתה והיקל א ו מ ד י ן אותו לממון שניה וכו' א מ ד ו ה ו לחיים ומת משלם נזק וכו' אמדוהו למיתה והיקל ממה שהיה והכביד ואח"כ מת א ו מ ד י ן אותו אם מחמת מכה ראשונה מת

במשנה ע ו מ ד ו ת, וריב"ג מביא שתי הנוסח' אומדות ועומדות (ערך עמד), וכן תנח' ירוש' (לקוט', ככר). במשנ' פנק' נדפ' אוֹמְדוֹת. וכן בוקש"ד'. ס' בַר (סדור עבוד' ישר') נקד אֳמָדוֹת.

[1]) עי' שרש א מ ד. ובער' אֲמַת a)

---

a) أَمَتَ

(שם שם ה). רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר בא זאב וטרף ובא ארי ודרס וכו' אומדין אותו אם יכול להציל חייב (ב"מ לג:). חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת[1]) וכו' שאמדוהו לב' גרוגרות (מנחו' כד.). אמדוהו אומד של נזקין (ערכין יט:). ומדדת ושקלת וכלת וְאָמְדַתְּ וצברת (ר"א קליר, סלוק לפ' שקלים, או ראית). כשם שאומדין למיתה כך אומדין לנזקין (רמב"ם חובל ומזיק א יח). המכה את חבירו בזדון באבן או בעץ והמיתו אומדין דבר שהכהו בו ומקום שהכה עליו אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי וכו' וכשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום המכה כך אומדין כח ההכאה שנאמר באבן יד מכאן שמשערין את היד (הוא הלכ' רוצח ג א-ב). והוא הדין לכל תנאי ממון שאומדין דעת המתנה ואין כוללין באותו התנאי אלא דברים הידועין שבכללן היה התנאי (הוא, הלכ' מכירה יט ו). ומתוך שהוא בא ממטבע עבה ורחבה טועין בו לאומדו בשקל (רש"י ב"מ נב.). וסתם עשיר אומדים אותו בני אדם זה ככת וזה ככה (הוא. גיט' נב:). אנו אומדין את דעת האב שאילו היה בן בחייו (של אבי היתומים) לא היה ממנהו אפוטרופוס על נכסיו (כל שכת תשו' שכד). — ועתיד: יאמד את היד כמה היא שוקלת ואת הרגל כמה היא שוקלת (תוספתא ערכ' ג ב). שיאמדו הדיינים דעתו של נותן למי רצונו ליתן יותר (תוספות כתוב' פה:). והדין הוא שיאמדוהו לחיים (רמב"ן שמו' כא יט). ולפי הממון אשר הניח אחריו ילאמוד בערך הממוצע כמו אם השיא בת אחת וכו' (תשו' מהר"י קולון עת). — *אָמַד נַפְשׁוֹ, למשל אם יוכל לקפץ ממקום גבוה: הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים וכו' (מפני שהיא) אמדה נפשה (חול' נא.). אם עומדת בהמה על הגג וראתה שעורים או אספסתא ונפלה מן הגג לארץ אמדה עצמה שיכולה לטול (הלכ' פסו' רב יהוד' גאון, שחיטה). שהבהמה אמדת נפשה לקפוץ (והזהיר, ויק' מה). וכל שקופצת אומדת עצמה היא (מגיד מבנה בתי' ט ט). מסתמא קודם שתרד אמדה נפשה שלא תתרסק מאותו גובה (כ"מ שם). — וכן, אמד עצמו או בעצמו אם יוכל להתאפק באיז' דבר: מי שבדק א"ע קודם שיתפלל ואח"כ הלך להתפלל ובתוך תפלתו התאוה תאוה לקטנים מחמת חולי

[1]) רש"י: שאם יאכל אחת ירפא.

ואומד בעצמו שיכול לעמוד על עצמו עד שיסיים התפלה (רשב"א קלג).

—אָמוּד, אֲמוּדָה: שמי שהוחזק רמאי ודרכיו מקולקלין במשאו ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון וטוען שאין לו כלום (רמב"ם מלוה ולוה ב ד). בי"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר ממה שהוא אמוד בו יש שם לחוש שמא מנכסי יתומים הוא אוכל (הוא, נחלות י ז). אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וכו' מוציאין מן היורשין ונותנין לזה שהוא אמוד בו (הוא, סנה' כד א). במה דברים אמור' בשטען דברים שהוא אמוד בהן או שהוא אמוד שמפקידין אצלו אותן דברים שטען (שם גזלה ואבדה ד ג). והיה אמוד ששוה שלו ת"ק כפולות ומעלה (הריב"ש קח). העת האמוד בו שמה שעבר מן האצטומכא אל הכבד והגיע בו כבר נתעכל (קאנון ג יד א יז). —ולנקב': שמתחלה לא היתה אמודה ביותר (תשו' מהר"ם מרוט' ג יז). לפי שהיתה אמודה ועשירה (שם לג).

— נפ', יֵאָמֵד, נֶאֱמָדִים: שיקדם בפלס בשוה נאמדים (מחז' ויטרי, ברכ' נשוא' תקלד.).

— הפ', הֶאֱמִיד, כמו הקל: שהאמידו אותה (את השדה) ועשת מאה כמה שהאמידוה (מד"ר ברא' סד). באותה שעה האמיד עשו בדעתו ואמר ומה העוה"ז שאין ליעקב חלק בו וכו' (אלי' זוטא כט).

אַמְדָּן[1]) (אומדן), ש"ז, ומ"ר אַמְדָּנוּת — כמו אֹמֶד:

הכותב כל נכסיו מתנה לאחד מבניו וכו' לא עשהו אלא אפוטרופוס והרי הוא בכל הנכסים כאחד מאחיו אומדן דעת הוא שלא נתכוון אלא להיות אחיו נשמעין לו (רמב"ם, הלכ' זכיה ומתנה ו ב). המשלח כלים לביתו סתם והיו בהן כלים הראויין לבנות יטלו אותן בנותיו אומדן דעת הוא שלהן שלח (הוא, שם יד). שהיו שם (בדברי המשלח) רמיזות ודברים שאומדן הדעת בהן שכל אחד שימצא ישחט על חבירו (הוא, הלכ' קרבן פסח ג). דע כי רוב דברי' (של מלאכת הרפואה) בנויים על אומדן הדעת (רמ"ט פלקירא, המנקב). — ומ"ר אומדנות: הולכין בענין קידושין

[1]) משק' אַבְדָן, שִׁלְחָן. בארמ' אומדנא: אומדנא לאו כלום הוא (ב"ק מא.) דבנזקים בתר אומדנא דהשתא אזלינן (ב"ב כז:) תרי אומדני למה לי (כנה' עח:).

אחר אומדנות והוכחות המוכיחות שלא כיוונה לשם קידושין (הרמ"א, שו"ע אה"ע מב ב). אין סומכין על האומדנות להתיר אשת איש (כנה"ג, א"ח קסג). אעפ"י שאין כאן ראיות רק אומדנות המוכיחות היטב (לבוש חו"מ לט ח). שאילו האומדנות אינם אלא סעיפים לאמת (פסקי ריקאנטי האחר' לז.).

***אֻמְדָּנִי** ש"ז, לנק' אֻמְדָּנִית—שידוע רק באֻמדן ולא בודאות: והלחות היא הוראת אומדנית (קאנון א כב ג, באות' המוגים). ומאחר שזאת המלאכה (מלאכת הרפואה) אומדנית אי אפשר שלא יחטא ויטעה (רמ"ע פלקיירא, סמכקש).

אמה, לפי דעת קצת החוקרים מזה אַמָּה.

א. אַמָּה[1], ש"נ, סמי' אַמַּת, מ"ר אַמּוֹת, מ"ז אַמָּתַיִם. — א) חלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד Unterarm; avant-bras; fore-arm: וארבע אמות רחבה באַמַּת איש (דבר' ג יא). —ב) שם למדת הארך כארך אמת איש, ומדתו לפנים כחצי מטר, Elle; aune; ell: ויעש את מזבח הקטרת עצי שטים אַמָּה ארכו וְאַמָּה רחבו רבוע וְאַמָּתַיִם קמתו (שמות לז כה). עשר אַמּוֹת ארך הקרש וְאַמָּה וחצי הָאַמָּה רחב הקרש האחד (שם כו טז). אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה (כל' יז י). איזו היא אמה בינונית זה אמה של חמש טפחים (תוספתא כלים ב"מ ו יב). —ויאמרו כך וכך באמה: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים בָּאַמָּה ורחב ארבע בָּאַמָּה (שמות כו ב). —ויאמרו כך וכך אַמָּה במדה: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אַמָּה בַּמִּדָּה (יהוש' ג ד). —*אַמָּה שׂוֹחֶקֶת, מלאה, שיש בה קצת יתר מהמדה המדיקת, ו*אַמָּה עֲצֵבָה, אַמָּה *גְּרוּמָה, *גְּדוּמָה, ר"ל אמה מצמצמת: ר"י בן לוי אומר עוביין אמה באמה שוחקת וארכ' באמה גרומת (ירוש' שקלי' ו ויא.). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (עירוב' ג:). ואמה *גמודה (ירוש' יומא ד מא ג), כמו גרומה. — ג) בבנין, היא המזוזה הנשאת עליה את הסף, Pfosten; poteau; jamb: וינעו אַמּוֹת[1] הספים מקול הקורא (ישע' ו ד). — ד) *האצבע האמצעית הארוכה ביד, Mittelfinger; médius; middle finger: זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב' ה:). — ה) *עץ ארוך המחבר שתי ידות המגרה באמצע בין המגרה והחוט, הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן מכא בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין (כל' כא ג). — ו) *כנוי לאבר הזכרות באדם ובבהמה, männliches Glied, membrum virile: המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקו' ח ג). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה ס ב). יד לאמה תיקצץ (שבת קח:). רבי אליעזר אומר כל המחזיק באמתו ומשתין כאילו מביא מבול לעולם (נדה יג.). חתימת פי האמה (שם כג.). נבט ראה אש שיוצאה מאמתו וכו' אחיתופל ראה צרעת שורחה לו על אמתו (סנהד' קא:). שחקק (יהויקים) שם עכו"ם על אמתו וכו' שחקק שם שמים על אמתו (שם קג:). קוסם באמתו היה (בלעם) (שם קה.). — ובבהמה: כשכשה (הבהמה) באמתה (ב"ק יט:). — ז) *תעלה לא רחבה מוליכה

---

[1]) באשו' אַמְּתְ, בארמ' אַמָּא, וכמו"כ בער' הדרו' אמת. והנה יש סברים כי מקורה במצר' מתי, ודעת דל' כי נגזרת משרש אמם במשמ' רחב, וי"א כי הונחה בתחלה לחלק הזרוע מן המרפק ועד כף היד ואח"כ למדת הארך, ובלש' את' כן שם הזרוע, ובדרך זה קוראים בערב' למדת הארך ד'ראע a). וכן היתה דעת ר' נחמיה שפרש ותשלח את אמתה—ידה (סוט' יב:). וכן ת"א פסוק זה (נת"נה לגר). וכן תרגם רסע"ג: ומדת דראעהא.—[1])ת"י אילות (או אלוות או אילי) ספי היכלא. אבל פרוש מלת אילות לא ידוע בברור. השבעים והולג' תרגמו כמו מזוזות ומשקוף. רסע"ג: מלאבן אלסכפאת, ור"ל המלבנות של המשקופים. ר"י בן גנאח פרש מזוזות. בן בלעם תרגמו: מלאבן אלעתאב, והוסיף: אי אלעצ'אדתאן אלתאן תכון אלעתאבה עליהמא, —ור"ל שתי המזוזות שעליהם יהיו המשקופים. רש"י פרש מזוזות, אבל טעמו: מפני שהן נמדדות באמה, בודאי אינו נכון. רדק: מזוזות, או הפנות שעל המזוזות שהמשקוף נשען עליהם. — ובכן, דעת הכל הוא כי הכונה באמות היא להמזוזות. וכן לפי ענינו. ופרושו של יוסף הלוי, (REJ XI 63) ציר, וכמו"כ זה של דל' (פרול' 110 הער' 6) בית קבול המפתן, אינם מחורים כלל. וראוי להתכונן, כי המלה עצ'אדתאן a) בער' שהשתמש בו בן בלעם לפרש בה השם אמות נגזר משרש עצ'ד b) שממנו נגזר גם השם עַצֻד c) לחלק הזרוע מן הכתף ועד המרפק, ממש כמו אמה— זרוע ומזוזה.

---

a) ذِرَاع

a) عَضَادَتَان b) عضد c) عَضُد

מים מן מעין וכדומה, Kanal ; canal : אמת המים שאינה יכולה להקצר באחת (פאה ב ב). התלם ו אמת המים שהם עמוקים טפח (כלא' ג ב). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך אמה של המין (שבת ג ד). נתפזר ממנה (מן המחתה) כקב גחלים והיה מכבדן לאמה (תמיד ה ה). אמת המים שלפני החלון משלשל וממלא הימנו בשבת (תוספתא עירוב' ט כה). מעשה באמת המים שהיתה באה מאבל לצפורי והיו ממלאין ממנה על פי זקנים בשבת אמרו לו כפני שלא היתה עמוקה עשרה טפחים ורחבה ארבעה (שם שם כו). וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה ממשיכין לו אמת המים ומשלימים לו ארבעים סאה (שם שקל' א ב). באר קרוב לאמה מתמלא ראשון וכו' קדם והעביר אמת המים על גבי בורו של חבירו הרי זה זריז ונשכר (שם יבמ' ד ד). חמש גינות משתמשות באמה אחת ונתקלקלה כולן מתקנות עם העליונה (שם ב"מ כא). אלו ואלו מתערבין (הדמים) באמה ויוצאין לנחל קדרון (שם זבח' ו ט). פתק אמת המים עליו ובאו המים עליו ושטפוהו (ירוש' סנה' ו כז.). אמה בית השלחין אני מוכר לך נותן לו שני אמות לתוכה וכו' אמה בית הקלון אני מוכר לך נותן לו אמה אחת לתוכה וכו' אמת המים שכלו אנגפיה מתקנה מאותה שדה (כ"ב לט:). השותה מן אמת המים העוברת בביה"ק (הור' יג:). אמת המים באה מעוטם פעם אחת עמדו הסיקריקין והחריבוה (מד"ר איכה, ו). — ומ"כ: וחופרין את הבורות ואת השיחין ואת המערות ואת המקואות ואת אמות המים (תוספת' שקל' א ב). מעין שהיו אמות קטנות נמשכות ממנו ורבו עליו מים שאובין עד שגברו המים שבאמות ושטפו הרי הן כמעין לכל דבר (רמב"ם מקוא' ט יא). — ובהשאלה, כעין שביל לעבור בו מים וכיוצא בזה בתוך צבור של פרות וכדומה: העושה אמה בפירות[1] (תוספתא מכשי' ב ד). —ט) *אמת הריחים, עגול של עץ סביב להרחיים של יד, עמוד ואמת[2] הריחים הואיל ואדם קובע להם מקום (עירו' פט.). אמת הריחים הו מקום שנופל בו הקמח (רה"ג, זכ' ד). כל תפיסת

[1]) הגר"א הגיה במים במקום בפירות. אבל אין הלשון עשה אמה במים מתישב היטב. ומלבד זה, הגרסה בפירות נמצאת גם בכ"י ארפורט, וכן הביא גרסה זו הר"ש במשנה מכשי' ה ב.

[2]) רש"י: כל בנין העמדת הריחיים מקום מושבן קרי ליה אמת הריחיים. ע"כ. ומקור פירושו

הריחים של יד קרוי אמת הריחים (ערוך אם ד)' ויש מי שאמר (כי אסטרוביל הוא) אמת הריחים והוא מקום בית קיבול (שם ערך אסטרובל). כל בנין מושב הריחיים קרוי אמת הרחיים (רש"י ברכ' יח:). — ועי' טחנה. — אמת בית השחי, עי' שחי.

אָמָה[1], סמי' אַמַת, כנ' אֲמָתִי, אֲמָתְךָ, אֲמָתוֹ־תָה, מ"ר אֲמָהוֹת[2], סמי' אַמְהוֹת, כנ' אַמְהוֹתַי, אַמְהוֹתֵיכֶם אַמְהוֹתֶיהָ,—אשה קנויה לשם שרות, שפחה, Sklavin (esclave;slave(fem.: מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה מד). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ותאמר (שרה) לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (בראש' כא י). ותאמר (רחל) הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (איוב לא יג). אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (בראש' כא יב). למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר (שמות כג יב). וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט (שם כא כ). ותרא (בת פרעה) את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה[3] ותקחה (שם ב ה). ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת (בראש' לא לג). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה (ש"ב ו כב). מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני

בדברי רה"ג והערוך המובאים בפנים. וטעה יוסף הלוי (REJ) שם שפרש אמת הריחיים יד הריחיים, כי אין בכל המקומות שנזכרה מלה זו שום דבר שיכריע נגד פירוש הגאונים, ואמתא דריחייא בארמי: זיל שקלינהו (את הזוזים) באמתא דריחיא (ברכ' יח:) ראיה כי זה מקום שאפשר להצניע בו דבר.

[1]) אשור' אַמְתּוּ, ערב' אַמָה a) ארמ' וסור' אַמְתָא, כנענ' אמת. — [2]) לפי דעת ברט (מס"ש סי' ב) הרחבת השרש השני לשלשי ע"י ה באמצע מפני בריחת אות י משכנות תכף אחרי מ. וכן קניג. — [3]) רבי יהודה (סוטה יב:) פרש ידה, וכמו"כ ת"א שתרגם ואושטת ית אמתה (נתינה לגר). וכן רסע"ג ומדת דראעה. אך ר' נחמיה (סוט' שם), רש"י, ראב"ע, רשב"ם, וכו' פרשו שפחה. וז"ל הרד"ק: ואומרים כי המלה הזאת מחלוקת בקריאתה כי יש שקורא' אותה בדגש אַמָּתָהּ מן אמת ארכו. ע"כ. וכן מ"ש.

a) أَمَة

אמהות עבדיו (שם שם כ). גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (איוב יט יה). ויִרפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (בראש' כ יז). ואמהתיה מנהגות כקול יונים (נחו' ב ח). ושמחתם לפני ה' אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם (דבר' יב יב). מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה (עזרא ב סה). — ובהשאלה, בדרך הכנעה מאשה מדברת אדות עצמה לאדם השוב, או בדבר איש אחר אדות אשה לאדם שהוא רוצה לכבדהו: (ויאמר האיש מהר אפרים עם פלגשו להזקן בגבעה) וגם לחם ויין יש לי ולאמתך (שופט' יט יט). ותדר (חנה) נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתת לאמתך זרע אנשים (ש"א א יא). ותאמר (אביגיל לדוד) בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך (שם כה כד). ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני (שם שם כה). ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ את רגלי עבדי אדני (שם מא). ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש (ש"ב יד טו-יו). ותאמר לו (האשה החכמה ליואב) שמע דברי אמתך (שם כ יז). ותקם (האשה האחרת) בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה (מ"א ג כ).

אֻמָּה[1], (אומה), ש"נ, מ"ר אֻמּוֹת, — קבוץ אנשים בעלי מוצא אחד, בעלי לשון אחת ודה"י משתפים להם וישבים עפי"ר בארץ אחת, Nation: ראש אֻמּוֹת בית אב במדין הוא (במדבר כה יה). שנים עשר נשיאים לאֻמּותם (בראש' כה יו). אמרו לו (החכמים להמן) אומה זו (הישראלית) משולה לעפר ומשולה לכוכבים כשהן יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לכוכבים (מגי' יו.). ג' סמנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ' עט.). אוי לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון

---

[1] באשור' אמנ. בער' אֻמַּה a) באר' אומתא. ולא נתברר מה היתה המשמעה הקדומה היסודית של שרש אמם זה. גזנ' יחס לו משמ' התחבר והתקבץ, אך לא נשארה לו משמעה זו בשום אחת מלשונ' השמ'. יוסף הלוי גזר אֻמָּה מן אם. דל' מן אמם-רחב.

(a أُمَّة

לבניו (כת' קו.). כשחלה ר' יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו (של רומא) מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת (ע"ז יח.). אמרו להם יכולין אנו להזדווג לאומה זו (מד"ר איכה, פתיח'). — אֻמָּה ולשון: שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם עד סופו (מכי' בשל' א). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתו' סו:). — עכשיו יהיו אומות העולם מקישים עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם (מכי' בשל' א). לעתיד לבוא באים אומות העולם ומתגיירין (ע"ז ג:). בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש (קידו' לא.). לא עמדו פלסופין לאומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי (מד"ר איכה, פתי'). אומות העולם אף על פי שגולין אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים מיינם גלותם גלות (שם א). — ובהרחבה לכתה גדולה: ותלמידי ענן וכו' ועדיין הם בטעותם ונעשו אומה לעצמן (סדר רב עמרם גאון, סדר הגדה).

אמ"ה, ר"ת אלהינו מלך העולם.

***אֲמָהוּת**, ש"נ. מעמד אשה אמה, Zust. einer Sklavin; état d' une esclave; servile condition: נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קידוש ואין צריך לאמר אמהות אחר אמהות (מכילתא משפט' ג). אמהות עת נכבשה הבת הנאה (מחזור ויטרי ברכ' חתנים).

אמה"ע, — ר"ת אמות העולם.

***אֻמְלָל**[1], ת"ז, לנק' אֻמְלָלָה, מ"ר אֻמְלָלִים אֻמְלָלוֹת, — נתון בצרה, במעמד שפל ורע, unglücklicher, malheureux, misérable; unfortunate: הם שגבו חיל ואוייך אֻמלל (ר"א קליר, איכה אבפתו). זכרתי מה בלבב עדתם לעמי הנמוכים האמללים (ר"ב הנגיד, הלי תעב). ויעמד (העוף שבלע חבה) במבוכה גדולה ולא ידע עצה לנפשו האמללה (הבר' ב"ר חסדאי, בן המלך והנז' שער ט). נחה אותם וגם בזכות אבותם, וצדקתם לעדה האמללה

---

[1] עי' אמל.

(עמר השירה, לאתפלל). אֻמוּל לב אב תאהב (קרובץ ארג״ל א בנו׳). — וכו׳: אנא גונן נא אמוליך (תפלות הכוהרהם, ליל יוה״כ). — וביחס לדבור, תשובה וכדומה: והנה שמו תשובתם האמולה חלק קטן מהשאלה הגדולה (ראב״ע, הקד׳ פרוש התורה). מה אמולה זאת התשובה (ש״ע, מלרים).

*אָמוּם [1], אֲמוּם, ש״ז, מ״ר אֲמוּמִים, — דמות, צורה גשמית, תבנית שעליה יעשו בגד וכדומה לפי צורתה, Form, Model; modèle, forme: והאמום [2] של גודלי מצנפות וכו׳ וטפוס של תפלה ואמום של עושי סותות [3] (כל׳ יו ז). מנעל שעל האמום (שם כו ד). המקדש ביין נסך וכו׳ באימום ובמה שעליו (תוספ׳ קידוש׳ ד ח). והמנעל משיגוב על האימום (שם כל״ס כ״מו א). אין מפרקין את המנעל מעל האימום ביום טוב אבל מפרקין את המנעל מעל האימום בחולו של מועד (ירוש׳ ביצה א ס א). שומטין מנעל מע״ג אימום (בבלי שבת קמא:). ויהיה לו (למי שעושה הפלין) עץ של אמום מתוקן (סימוש תפלין של רש״י, כספ׳ בבלי הלקט השלם).

א.אָמוֹן [4], ש״ז, מ״ר אֲמוֹנִים,—חניך, ילד שאמנים אותו, Zögling; pupile; pupil: ואהיה אצלו אָמוֹן [5] ואהיה שעשועים יום יום (משלי ח ל). — ואמר המשורר: איך בם (באנשי הזמן) אהי אמון והם בנים לאם כשמה פעליה (רמב״ע תרשיש ו). — ולנק׳: שעד עת לוקחה ממנו (אסתר ממרדכי) היתה אמונת ובת חנוכתו (רב״ל דורא, מגי׳ ס׳ ויהי אומן).

ב.אָמוֹן, ש״ז, — שם אלהי השמש במצרים, Amon, ägypt. Gott; divinité égypt.; egypt. deity: הנני פוקד אל אָמוֹן מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה (ירמ׳ מו כה).

ג.אָמוֹן, — כמו הָמוֹן: ואת יתר הָאָמוֹן [1] הגלה נבוזראדן רב טבחים (ירמ׳ נב יה).

אָמוּן [2], ש״ז, מ״ר אֱמוּנִים, — אדם נאמן, ישר, מתנהג באֵמוּן, zuverlässiger, treuer; fidèle, loyal, faithful: אנכי שלמי אֱמוּנֵי ישראל (ש״ב כ יט). הושיעה ה׳ כי גמר חסיד כי פסו אֱמוּנִים [3] מבני אדם (תהל׳ יב ב). אהבו את ה׳ כל חסידיו אֱמוּנִים נצר ה׳ (שם לא כד). אמונים גשו לנצחך איום (נעילה).

אֵמוּן [4], אֵמֻן, מ״ר אֱמוּנִים.—א) מדת מי שהוא נאמן וישר, Treue; loyalité, fidélité; faithfulness: כי דור תהפכת המה בנים לא אֵמֻן [5] בם (דבר׳ לב כ). מלאך רשע יפל ברע וציר אֱמוּנִים מרפא (משלי יג יז). עד אֱמוּנִים לא יכזב ויפיח כזבים עד שקר (שם יד ה). ואיש אֱמוּנִים מי ימצא (שם כ ו). — ב) כמו אמונה: ועוד שהאמון ההוא בנבואה (אהרן הקראי, עה״ת לו).

*אִמּוּן, שה״פ.—א) מן אִמֵּן ידיו: גם זה אינה התיסה מע״יא וכו׳ משא״כ כשהם עצמם חותמים שאימון עקימות ידיהם בקולמוס ניכר שיש הבדל בינו לשאר עקימות (לבוש חו״מ מה ד). — ב) מן אמן את הילד: לפי שהאימון אינו נופל אלא על זמן

[1]) משק׳ אֲבוּס, אֲטוּן. ובמשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה, וכמו״כ בנדפ׳ דפ׳ אמש״ד ופיסא אָמוּם. צ״ד אָמוּם, וכן קוה׳. ובמש׳ מנקד׳ אִמּוּם, והוא עפ״י הכתיב אימום, וכן העתי׳ הרמבם אִמּוּם, וכן נקדו בוקשד׳ ולוי. בערב׳ אִמָאם a), דמות, צורה, מן אַם b) היה לפניו, נגד עיניו, ונתעבר׳ תנוע׳ הפתח הארוכה לתנו׳ שור׳ ארוך, כנהוג. ובסור׳ אַמּוּמָא וגם אְמוּמָא, צורה, תבנית. — [2]) ופרש הערוך: וגודלי מצנפות עושין להם צורת ראש אדם וגודלין עליה המצנפת ע״כ. והוא עפ״י תרגום רה״ג שתרגם קאלב, וכן רמב״ם, והוא צורה לעושי כובעים וכדומה. — [3]) יש נוסח׳ אחרות, עי׳ סותות.

[4]) משרש אמן, במשמ׳ אמן את הילד, עי׳ זה. — [5]) רסע״ג תרגם ג׳ מהורא, ר״ל קבוץ, כמו אמון ג, ואינו מחור. מנחם, ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק, כלם פרשו מלה זו מלשון ויהי אמן את הדסה. אלא שקצתם (ראב״ע ואחר׳) אמ־ו שזה שם מפשט וקצתם (רש״י ואחרים) שהוא שם פעול. וכן תרגם עקילא. וחכמי המדרש פרשו אָמוֹן כמו אומן, ואחרים כמו אומן, וכן גם גזנ׳, קניג, אך אינו מתישב.

[1]) במלכ׳ (כה יא) במקום המקביל לזה כתיב ההמון.

[2]) משרש אמן, משק׳ זָכוּר, יָקוּד, לָמוּד, לְמֻדֵי, לְקֻחֵי, וכדו׳. כן בשכר, ברט, וכן קניג. בערב׳ אַמִין a). — [3]) אפשר שהוא שם מפשט כמו אמונים שלקמן ע״ם נעורים. רסע״ג. ואמר ריב״ג: ויתכן להיות אמון תואר עכ״ל. והביא ראב״ע שתי אלה האפשריות, וז״ל: אמון אמר הגאון אמונה ויאמר ר״א שהוא תא׳ והטעם ללשון יחיד כמו פסו אמונים, ואני אומר ששניהם נכונים (שפת יתר).

[4]) משרש אמן, משקל אֵבוּס, אֵטוּן, אֵסוּר, ועי׳ אמן. בערב׳ אַמַנַה b). — [5]) ודונש פרשו כמו אָמוֹן, נאמן (תשוב׳ דונש על רסע״ג סי׳ קמד).

a) إِمَام b) أَمَّ

a) أَمِين b) أَمَنَة

הקטנות וימי ההנקה וכו׳ וכבר היתה (אסתר) גדולה ויצתה מתורת אימון (רש״ל דורלן, מגי׳ ספ׳ ויהי אומן).

אֱמוּנָה[1], ש״נ, כנ׳ אֱמוּנָתִי, מ״ר אֱמוּנוֹת, — א) המדה להיות נאמן ומתמיד ולא מתחלף ומשתנה, **Beharrlichkeit, Festigkeit: fermeté, constance; firmness**: ואהרן וחור תמכו בידיו (של משה) וכו׳ ויהי ידיו אֱמוּנָה[2]) עד בא השמש (שמו׳ יז יב). — ב) בטחון, שלוה, **Sicherheit; securité; security**: והיה אֱמוּנַת עתיך חסן ישועת (ישע׳ לג ו). — ג) הסגולה והמדה להיות נאמן לדברו, להבטחתו, **Treue, Zuverlässigkeit; véridicité, fidélité; faithfulness**: אל אֱמוּנָה (דבר׳ לב ד). וארשתיך לי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב כב). והיה צדק אזור מתניו וְהָאֱמוּנָה אזור חלציו (ישע׳ יא ה). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא וכו׳ אם יש עשה משפט מבקש אֱמוּנָה ואסלח לו (ירמ׳ ה א). וחסדי לא אסיר מעמו (מעם דוד) ולא אשקר בֶּאֱמוּנָתִי לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה (תהל׳ פט לד-לה). נשבעת לדוד בֶּאֱמוּנָתֶךָ (שם שם נ). יפיח אֱמוּנָה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). איש אֱמוּנוֹת רב ברכות (שם כח כ).—ואמר בן סירא: אוהב אמונה אוהב תקיף ומוצאו מצא הון, אוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו, צרור חיים אוהב אמונה (בן סירא גניז׳ ה).—ד) במשמע׳ הוכח היושר והצדק ומבלי למעל מעל: **Gewissenhaftigkeit; conscience; conscientiousness**: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי בֶאֱמֻנָה[3]) הם עשים (מ״ב יב טז). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (מד״ר ויקרא ט). — ה) מה שאדם חשב ומאמין שזה אמת, **Glaube; croyance; faith**: ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול ה׳ אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה הָאֱמוּנָה ונכרתה מפיהם (ירמ׳ ז כח). — *ובפרט בדברי הדת, האמונה באלהים, בתורת משה, במשיח, **religiös. Glaube; croyance réligieuse; rel. belief**: בזכות אברהם שהאמין בהקב״ה וכו׳ היא האמונה שישראל נוחלין בה (מד״ר שמות כג). אך שמרו אמונות בם היו אמונות (ר״י הלוי, שיר עד מתי). כמו שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות לא יציירו להם ענין בשום פנים (מו״נ א נ). האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים (עקרים א יט). וע״ז הדרך תפול האמונה בכל זמן בדברים שלא הושגו אז בחוש (שם). האמונה בש״י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית (שם א כא). האמונות שראוי להאמינם כל בעל תורת משה (שם כג). אם הבעל דת מצד היותו בעל דת רשאי או מחויב לחקור על עיקרי דתו ואמונתו (שם כד).—ו) *דבור בהן צדק וכדומה, שבגללו אדם מאמין בחברו, **Ehrenwort; parole d'honneur; word of honour**: החונק את אחד בשוק ומצאו חבירו ואמר לו הנח לו ואני נותן לך פטור שלא על אמונתו הלוהו וכו׳ הלוהו (הַלְוֵהוּ) ואני נותן לך חייב שכן על אמונתו הלוהו (ב״ב י ח). הנושא ונותן באמונה[1]) וכו׳ לא ימכור לא את היפה בשוייה ולא את הרע באמונה (תוספתא ב״מ ג כב). הנושא ונותן באמונה אין לו עליו אונייה וכו׳ לא יחשב את הרע באמונה ואת היפה בשוה (רמב״ם מכירה יג ה-ו).—*נתן אמונתו לפלוני, אמר לו בהן צדק שיעשה כך וכך: מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה וכו׳ לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת (רש״י תענית ח.). אשת שמעון שנתנה אמונתה לתת לו עורת של וורד לצורך נשואי בנו וכו׳ והשיב שלא נתנה אמונתה (בע׳ תש׳ ר״מ מרוט׳ שא). ראובן שתקע לו אמונתו וכו׳ אחרי שעבר האיש על אמונתו (מרדכי ב״מ סי׳ רנב).—*על אמונתי, שבועה: על אמונתי נעלם ממני אם ספרתי הדבר (שו״ת רמ״א נג). על אמונתי ויהדותי (שו״ת תמת ישר׳ שא לג). —ז) *הרגש להאמין באחד שהוא יעשה כך וכך, **Zutrauen; confiance; confidence**: אין אמונה בעכו״ם (חול׳ קלג:). זה ארבעה שבועות אשר החלה אמונתו (של הסוחר) למוט (מא״ג, קרי׳ ספ׳ יב).

---

[1]) מן אמן, בערב׳ אַמַנַה, אַמַאנַה, אִימַאן a).
—[2]) שם מפשט יחיד במקום תאר רבות, דרך מליצה רגיל בעברית. —[3]) נמסר: כל ליש׳ מל׳ במ״ן חס׳ ו בליש׳ וכו׳ כי באמנה הם עשים.

a) أَمَنَة أَمَانَة إِيمَان

---

[1]) בגמ׳ ב״מ נד: באמנה במקום באמונה.

*אָדוּק, מאמין ודבוק בהדת בחזקה.—*אָמַד, חשב שדבר פלוני הוא כך עפ"י *אֹמֶד הדעת.—אמן, האמין בדבר, האמין לפלוני. — *אֲמָנָה, קטן אֲמָנָה, חסר אמנה, קל אמנה.—*אֲמַת דבר, הראה שהוא אמת.—*אַפִּיקוֹרוס, כנוי לאדם שאינו מאמין.

בטח, בָּטַח בו;— בִּטָּחוֹן.— *בָּרוּר לי הדבר, אין ספק בו, *בָּרִי.

דעת, דַּעְתִּי היא כך.—*דקדק, מדקדק במצות. *דָּת, חובת האמונה באלהים, והחקים והמשפטים שבין אדם לאלהים. — אדם בעל דת, דָּתִי וכו'.

*הַקָּפָה, הוא נותן לו בהקפה, מקיף לו על אמונתו, נותן לו בלי כסף בעין. — *הַשְׁעָרָה.

חָסִיד, *שומר ומקים כל מצות הדת—*חֲסִידוּת, —*חָרֵד, כנוי לחסיד.

יְרֵא ה', יראת ה'.

כַּחֵשׁ.—*כּוֹפֵר, מי שאינו מאמין בהמקבל.— כָּפַר, ההפך מן האמין.—*כְּפִירָה—*כַּת—*כִּתָּה, בני אדם נבדלים מהכלל באיזו אמונה: כַּתַּת שבתי צבי.

*מִין,— *מִינוּת, נרדף עם כופר, כפירה.— מָסוֹרֶת, מה שנמסר מאבות לבנים.

נֶאֱמָן, *נֶאֱמָנוּת.

*סָפֵק, ההפך מן ברור; בעלי הספק, *בעלי און, בעניני אמונה ודת.

*עִקְּרֵי הָאֱמוּנָה, שלשה עשר הָעִקָּרִים.

*פִּקְפֵּק, מְפַקְפֵּק, *פִּקְפּוּק.

*קַבָּלָה, מה שנתקבל מאבות לבנים בעניני אמונה.

—*קַנָּאי. *קַנָּאוּת.

תּוֹרָה, תורת משה.

***אֱמוּנִי**, ת"ז, לנק' אֱמוּנִית, מ"ר ־נִיים, ־נִיות,—מטבע האמונה, שנוגע להאמונה, למוד הדברים האמוניים (ר"י הברגלוני, יסוד' א). לפי שהעקרים כלם הם מהמצוות האמוניות לא המעשיות (הוא, ראש אמנה יב). ההבדל האחרון האמוני (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ג). התוצאה האמונית (שם ד). רדיפה האמונית (ר"א הקרא', ע"ח נו). וביחוד (יענש) על העברות המעשיות יותר מהאמוניות (ר"י עמדין, מגדל עז קח:). שש אומות אמוניות יוצאות משרש אחד (הוא, שם סג.).

אֱמוּץ, עי' אמץ

***אֲמוּצָה**[1], ת"ז, לנק' אֲמוּצָה, מ"ר אֲמוּצִים, אֲמוּצוֹת,

[1]) נעלם ממני מקור משמע' זו למלה זו ומי

— שטעמו בין מתוק ובין חמץ: והשקהו (את הילד החולה) עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים (מאיר אלדבי, ש"א נתיב ה). הענבים הם חמים ולחים במיצוע והמתוקים טובים מהאמוצים והלבנים טובים מהשחורים (שם).

***אִמּוּץ**, —שה"פ: אימוץ הלב מוזהר אדם כשלבו נוטה לרחם שלא יסוב את לבו ולא יאמצו להסב הרחמנות מלבו (סמ"ג לאוין רפח).

***אִמּוּר**[1], ש"ז, — קנוניה והסכמה בין הפועלים וכדומה שלא לעבד וכיוצאבזה, Streik; grève strike: אמור הפועלים (נתחדש בהשקפה שנה ד ופשט השמוש בו בדבור ובהעתונים).

***אֲמוֹרָא**[2], ש"ז, מ"ר אֲמוֹרָאִים, — לפנים שם להעומד על יד התנא ומברר את דבריו להעם להתלמידים, ואחרי כן שם לחכמי התלמוד אחרי התנאים: כשם שהדורש יושב ודורש והאמורא עומד לפניו (מד"ר במו' ח). וחכמי האמוראים שהיו אחרי ר' נצטרכו יותר לאלו הברייתות וכו' ובכל מקום שחולקים אמוראים וכו' אנו עושים כאמורא ההוא אשר גם המשנה תלמוד כמוהו (אגר' רב שרירא גאון). ועמדו אמוראים רב בבבל ור' יוחנן בארץ ישראל ותלמידיהם אחריהם וביארו טעמי המצות (הקד' סמ"ג דף ג.). שלא מצינו אמוראים שבא"י חולקין על תלמודנו (בבלי הלקט תפלה סי' כח). רבי יוחנן וחבריהם שהיו תחלת האמוראים עד רב אשי ורבינא שהיו סוף האמוראים וסוף התלמוד (ס' כרית' הקד', ימות עולם). אין דרך אמוראים לחלק על התנאים (כנה"ג א"ח כללי גמ' אות עח). פעמים שהאמורא ישמיענו מה שמפורש בברייתא (הלק' כלל אמוראים). כמו שהתנאים עסוקים בפרוש המקרא כן האמוראים עסוקים בפרוש המשנה (ר"מ אלדבי ש"א ח).

אֱמוֹרִי, ש"ז, מ"ר אֱמוֹרִים,—א) שם עם קדום לפנים בארץ ישראל:—ב) *אדם קשה הלב, אכזרי: שכל זמן שאדם קשה קורין אותו אמורי (תוספתא שבת

השתמש בה עוד בשמ' זו.

[1]) מן אָמַר, עי' שם.

[2]) מן אמר. בארמ': רבי מפקיד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא (ירוש' ברכ' ד ז ג). אוקים רב נחמן אמורא עליה ודריש (תענית יז:). רבא ורב יוסף אמוראי דנהרדעא (סנה' יז:).

ז כג׳ — ג) דרכי ה א מ ו ר י ם, שהיו מאמינים באמונות של הבל, בנחש וכדומה, Aberglaube superstition: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה דברי ר״מ וחכ״א אף בחול אסור משום ד ר כ י ה א מ ו ר י (שבת ו י). ניטלה פת הימנו ואמר החזירוה לי שלא תאבד ברכתי הניח נר על הארץ כדי שיצטערו המתים וכו׳ נפלו הימנו ניצוצות ואמר אורחין לנו היום הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י (תוספתא שם ו כ). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י בחבית או בעיסה אמר יבוא פלוני שידיו מבורכות ויתחיל הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י וכו׳ האומר סקלו תרנגולת זה שקרא בערב תרנגולת זו שקראה כזכר האכילות כרבלתה שקוראה כזכר הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י קרא עורב ואמר לו צרח קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך הרי זה מדרכי ה א מ ו ר י (שם).

***אֵמוּרִים**[1], אימורים, — אותם החלקים בהקרבנות הנשרפים ע״ג המזבח, בא לו (הכה״ג) אצל פר ושעיר הנשרפין קרען והוציא את א י מ ו ר י ה ן נתנן במגס והקטירן ע״ג המזבח (יומא ו ז). קרע (את קרבן הפסח) והוציא א י מ ו ר י ו נתנן במגס והקטירן ע״ג המזבח (פסח׳ ה י). ב א מ ו ר י הרגלים (סוכה ה ז). שוחט את הזבח וכו׳ להקטיר את א מ ו ר י ו בחוץ או מקצת א מ ו ר י ו בחוץ (זבח׳ ב ג). השוחט את הזבח וכו׳ להקטיר מ א י מ ו ר י ו למחר (תוספתא שם ב ט). ואלו הן א מ ו ר י ן שתי כליות ויותרת הכבד ואליה (שם חולי׳ ט יד). האיברים ששורפין אותן ע״ג המזבח מן החטאות הנאכלות ומן האשמות ומן השלמים הן נקראין א י מ ו ר י ן (רמב״ם מעשה הקרב׳ א). ובקרבן עולה הועלה (יצחק) בברורים ונרצה ככליל ושלמי א מ ו ר י ם קרובות א שבועות, בשבוע יום).

א.אֱמוּנוּת**, ש״ז, — שה״פ מן אֱמֶת, טבע דבר אמת: א מ ו ת לשתי הנפשות שהוא כן בלי ספק (אמ״ו ד ו). הנה המחברים כלם הסכימו ש ה א מ ו ת בדברי הנביא הוא משיג ממשיגי הנבואה (ר״י אברבנל, ש״א ד, ויגל שמואל). ראוי שנאמין מה שנתבאר א מ ו ת ו מצד העיון (רלב״ג מלח׳ הקד׳). לא היינו נמנעים מלפני התורה להגיד בהם ה א מ ו ת (שם). תכלית השלימות בציור ו ה א מ ו ת יצא מבין גנזיה (ר״א ביכאגו, דרך אמונה, הקד׳). שהחכמות אם יסתעפו חלקיהן הנה הן נכללות בשני חלקים הציור ו ה א מ ו ת וכו׳ ואם ה א מ ו ת כידיעתם שהעול מחודש ושיש להמאמינים שכר טוב וכו׳ וכל א מ ו ת הנה בהכרה יקדמו לו שני ציורים וכו׳ וכל מה שאפשר א מ ו ת ו מבלעדי דרישה לא יגיע כ״א בטענה (תרג׳ כוז׳ הפילכוף׳ לאלגזלי). ו ה א מ ו ת וכו׳ ואחר נלך ל א מ ו ת ההקש שני סוגים סוג באמתת הבקשה וכו׳ והסוג השני באמתת המאמר המורכב הפועל ל ה א מ ו ת (כל מלא׳ ההג׳ סוף מאמרות). בשתי כנפי הציור ו ה א מ ו ת (העקידה ויגיליה מג:). ה א מ ו ת הוא המוכיח אמתת מבוקשנו (נופ׳ צופ׳ ר״י מסיר ליאון ב י). כי תגף כשישלם הספור יצפה לב השומע א מ ו ת המבוקש (שם). ואין ספק שהדברים אשר אמונתם מצד התורה או מצד הפרסום אשר לבעלי הדת לבד כאשר תפול המחלוקת בם בין אנשי התורה המפורסמים לא יתכן ה א מ ו ת בם (ר״א דלמידינו, בחי׳ הדת ב.). ואנחנו המחפשים א מ ו ת הענין (תבו׳ בנימין זאב ב, בסופו).

ב.אֱמוּנוּת**, ש״נ, — השאלה אִם הוא. אִם הדבר נמצא: אבל הוא (האל) שאין לו עילה אבל הוא עלת כל דבר אין שואלין אורתו א ם הוא, וזאת היא החקירה על א י מ ו ת ו ועל אמתתו (יוס׳ בן צדיק עולם קטן, מאמ׳ ג בחיבו׳ ידיע׳ הבורא).

****אֱמוּתִי**, ת״ז, מן א.אֱמוּנוּת: ומה שיביא אל הידוע ה א מ ו ת י יקרא טענה (כוז׳ הפלס׳ לאלגזלי). א מ ו ת י וציורי (כל מלאכ׳ הגיון, מבוא).

---

[1]) מן אמר, במשמ׳ הקריב קרבן, עי׳ שם. והנה כל חוקרי הלשון התלבטו בחפוש מקור להשם הזה ולא מצאו את ידיהם ורגליהם. הערוך (ערך מר) אמר ולמה נקראו החלבים א י מ ו ר י ם שהם מורים ואדונים על כל יתר ה א י ב ר י ם. אך כל מי שיש לו חך בטבע הלשון יחוש עד כמה אי אפשר שהעם יבנה לו שם לענין כזה עפ״י דרשה כזאת. וגם לגזרת הרמב״ם ואחריו אחרים מפני שאלה הם הדברים האמורים בתורה להקריבם. אין כל טעם. ועוד יותר מכל זה תמוה מה שרפפורט ושינהק ולוי וקוהוט גוזרים מלה זו מן מלה יונית. היתכן כי שם כל כך עקרי בעבודת הקרבנות ישאלו להם היהודים מלשון נכריה ועוד לא שם כמו שהוא בלשון ההיא אלא בנו בעצמם שם חדש מאיזה שרש יוני במשמעה רחוקה כל כך? וכבר עזבו האחרונים השערה זו ומסכימים שזה שם עברי, ונברא בפי העם בזמן קדום בעוד שהיה לשרש אמר משמ׳ נרדפת, עם משמעת הקריב קרבן לאלהים. עי׳ זה. ור׳ תנחום הירוש׳ פרש מן א מ י ר, ה א מ י ר, במשמ׳ העלה למעלה (לקוטי בכר).

*אָמִיד[1], בת"ז, לנק' אֲמִידָה, — א) כמו אָמוּד: צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף (תשובת הרא"ש, ד). — ב) איש אמיד, אשה אמידה, מי שהוא לא עני, שיש לו קצת הון, wohlhabend aisé; wealthy: עד כדי שהדעת מגעת לשם שהוא רגיל ואמיד משתעבד (טור, ערב וקבלן קלח). ובעת שנשאה (את האשה) לא היתה אמידה (בערי תבו' מהר"מ מרוטנבורג ג יז).

*אֲמִידָה, — בה"פ מן אָמַד: הקילו חכמים לסמוך על אמידה בעלמא ואומדו בלבו והולך לו (תוספ' עירוב' כח. ד"ה אין אומרים). הרי זה חולה שיש בו סכנה ואין צריך אומד שהליו רב הוא לפיכך מחללין עליו את השבת מיד בלי אמידה (רמב"ם שבת ב ה). רק לא דברו בו אלא באמידת המשכת הענין שאילו היו הגלגלים מסבבים והיה הזמן נמצא היה הביטול הזה כאלף שנים וכו' ולפי שאין אמידה ידועה אצלינו אלא בהצטרף אל הזמן וכו' כי הוא אדון הזמנים ולמעלה מהם יתברך עלוי רב מכל אלו הדמיונות אלא שדבר הכתוב דרך אמידה (רבב"ה ח"ת, תבו' י). כשבא גובה המס לגבות חוק הקצוב והוא מטילו על בני העיר לפי אמידת דעתו (טור הל' בכנים קסג). צריך אמידה אם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת (שם נזיקין תכח).

אַמִּיץ[2], אַמִּץ, ת"ז, — חזק ותקיף, gewaltig, stark vigoureux, fort; mighty: וְאַמִּיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא (עמוס ב יו). המוציא במספר צבאם (של השמים) לכלם בשם יקרא מרב אונים וְאַמִּיץ כח איש לא נעדר (ישעי' מ כו). חכם לבב וְאַמִּיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). אם לכה אַמִּיץ הנה (שם שם יט). — והסר אַמִּץ: ויהי הקשר אַמִּץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש"ב יה יב). הנה חזק וְאַמִּץ לאדני כזרם ברד שער קטב (ישע' כח ב).

*אֲמִיצָה, שה"פ מן נ.אמץ, כמו עמץ: אמיצת עיניו (מאירי).

*אֲמִיצוּת, ש"נ, — סגולת הָאַמִּיץ: ומעלות הגוף כמו הבריאות ויופי והאמיצות והעריצות (כוס' לופים, ר"י מסיר ליאון). ותן אמיצות כח ובר לבב וכח להפליא על עבודתי עבודת הקדש (דרך ישרה, ס' התחינות).

אָמִיר[1], ש"ז, מ"ר אֲמִירִים, — א) ראש האילן, Wipfel ein. Baumes; cime d'arbre; top of tree ונשאר בו עללת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אָמִיר (ישע' יז ו). ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש וְהָאָמִיר[2] אשר עזבו מפני בני ישראל (שם שם ט). — ובהרחבה, ענף בכלל[3]: (הצמר וכו') הנסבכין בין האמירים שאפשר לאדם ללקטן (ר"ת פסח' נב:). מקום שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים (הוא, שם עד.). — ואמר המשורר: אמיר בשם יניפוה: נשמות ויזל מור ונופת על מניפיו (ר"י הלוי, קחה מן הסדם, דיו' מק"נ ב מז). — ומ"ר: אשר המה מפוזרים בפאות כמו גרגרים בראשי האמירים (כתי הנפש והלחשים, כ"י). — ובהשאלה: אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים שנים שלשה גרגרים בראשית אמירים מספרי אותם המחברים (מאיר אלדבי, הקדמ' ש"א). — והסופרים החדשים משתמשים בשם זה גם לראש ההר.

*אֲמִירָה, ש"נ, מ"ר אֲמִירוֹת, — א) שה"פ מן אָמַר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (קידוש' ח ו). אמר ליתן (לצדקה) ונתן נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה (תוספתא פאה ד יז). כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון קדש (מכי' יתרו ט). ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי, בהע' פיס' לט). באמירה הראשנה אמר לו וכו' ובאמירה השנייה אמר לו (ירוש' סוף כנה'). מה אם אלו (המים) שאין להן לא פה ולא אמירת ולא דיבור והרי הן מקלסין אותי וכו' (מד"ר בראשית ה). העליונים שאין יצר הרע מצוי בהם אמירה אחת דייה להם (שם ויקרא כו). ופתי יאמין לכל אמירה (ר"ש הנגיד). — ומ"ר: שתי אמירות (ירוש' קדוש' א נט:). לאמירות

---

[1]) מן אמד. בארמית: חזינא אי אינש אמיד הוא דאית ליה כסא דכספא (ב"ק סב. — אנו רואים אם איש אמוד הוא). דידענא ביה בר' מיאשיה בר בריה דר' יהושע בן לוי דלא אמיד (כתו' פה:).

[2]) עי' שרש אמץ.

---

[1]) מן אמר עי"ש. — [2]) הקדמ' פרשו גם מלה זו כמו הקודמת. וקצתם אמרו שהכונה פה יער, וגזנ', פירסט, ואחרים אמרו כי אמיר זה פרושו ראש ההר, ועפ"ז נהגו קצת הסופרים האחרנים להשתמש במלה זו במשמעה זו. ואולם יותר מסתבר כי במקום אמיר צריך לקרא פה אמ־רי, וכן מגיהים רוב אחרונים. — [3]) וכן דעת דונש, וז"ל: ואני אומר כי אמיר לשאר שריגי האילן וכו' כי הוא (אמיר) שריגים וענפים. ע"כ (תשו' דונש על רס"ג סי' ג).

ול"צייים ותד"ר המד' יד). אנא זכור בן הכמיר רחמי אב באמירות שוים (סמא"ל, הושע' יוס כ, אנא אל). —*אמר האמירה, הסכים, הצדיק את הדבר: ביקש (מי שבנה חורבתו של חברו) ליטול אבניו ועציו אין שומעין לו רבי יעקב בר אחא בשם ריב"ל (אמר כי טעם הדבר הוא) משום יישוב א"י. רב נחמן בר יצחק שאל אילו מי שנכנס לחורבתו של חבירו ופירק חבילתו לשעה וביקש ליטלו שמא אין שומעין לו. כיון דשמע דמר ר' יעקב בר אחא משום יישוב א"י אמר האמירה (ירוש' ב"ק טו ד).— ב) *משא ומתן בדברים בין מלכים או שרי מדינה לכריתת ברית השלום בין הנלחמים וכיוצא בזה, Konferenz; conférence: מלך בשר ודם יוצא לאמירה[1]) יוצא יהידי נלהם יוצאין עמו רבי רבבות (מד"ר שמות כט).

אמיתה[2]), שע"נ, ירק טוב הריח ישתמשו בה לרפואה, ammi; Ammei: ומושך את האמיתה ונותן לתוכה (תוספת' שבת יד יג). וכן באמיתא וכן בפיגם (שם יג, וגמ' בבלי קכח).

אמל[3]), ממנו *אמגל, אמל, *אמל, אמלל, אמלל, אמלל.

אמל[4]), ת"ז, לנק' אמלה,—א) נפסד ונשחת ומקלקל ושפל במוסריות, spoi-; corrompu; verdorben -led: מה אמלה[5]) לבתך נאם אדני אלהים בעשותך את כל אלה מעשה אשה זונה שלטת (יחזק' טז ל). — ב) *במשמ' של כאב וסבל יסורים גשמיים ורוחניים, unhappy; malheureux; unglücklicher: הסכית שועה מאמללת שבעה ואו אל שעה ואיל ישועה (ר"א קליר, תמימים כרשו ארץ, קרובות לפורים). וברוב נדודי לבתי אמלה ובביתי אין לחם ואין שמלה (ר"י ב"ר שלמה, הקד' פי' שה"ש). מה אמלה לבתך אשה עבריה, תתאו לדעת לחיים ואין (יל"ג, קולה של יוד ·א). מה אמלל אביך, הורתך מה אמלה (שם).

°אמל, ת"ז, לנק' אמלה, — חלש ורפה כח, מדכא מצער, schwach, niedergeschlagen; abattu, faible; depressed, weak: המפליא לעשות עם בריא ואמל (יוצר לשבת בראשית, אחשבה לדעת). מיגע ועמל ולחוץ ואמל (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). הדר השרון והכרמל לרפא כל שבורי לב ואמל (ברכ' הנקדן, משלי שועלים נז). איך שב אמל ראש בכרמל (עמנ' מחב' כו). עוד אביא על פרעה נגע אחד מהר יהיה אמל ונכחד (ר"י נאגא', זמיר' של הגד' י).

°אמל, עתי' יאמל יאמל, אמל, אמלנה, — א) היה אמל: אב (אברהם) לא חמל בן (יצחק) לא אמל (ר"א קליר, ר"ה, מחז' רומני). אמל ורבך חמישי כהנבך די בי סובך (הוא, קרוב' לפורים). וזוקפן כתבור וכרמל ירום ולא יאמל (מחז' רו'. יום גאלתני, לפסח).—ב) יוצא: תשור מענו לאמול (הוא, קינה איכה אצפתו). —°נפע': בית יער הלבנון מלבלב מגדים וגומל, זהב פרוים פירות פרחיו עוד מהאמל, לזרעו של יצחק ביום הגמל (אור יוס הנף, מער' פסח, מחז' ויטרי). ביום שבת יום נועם ומנוחת כל עמל, במאכל אל חך ינעם ופרי שרון וכרמל, אך עתה הפעם להתענות יאמל (שבת ראש מקורא', שבת ויוה"כ, אילת השחר). — °הפע': ועכתי קמיך להאמל, רצצתים כקנת קמל (אודך, זול' לפסח). נקנו מכתם ושמץ ולא נאמל (סלי' תעני' ב', אל נא רפא). — °הופע': רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל ומעצומו יואמל (אמצו בתוסף, שבת חנכה).

---

[1]) י' שינה' בהמשב' גזרו מיונית ὁμηρος, בייתי, ר"ל שהוא יוצא לענין ביתי, לא למלחמה. לוי במו"ב מיונית ὁμηρία, ופרשה במשמעת לקיחת ערבה. קוה' כתב אימירה, ונקד אימירה, וגזר מן ἡμερότης, ר"ל דבר פיוס ורצון. רק יסטרוב פרש אמירה מעבר' מלשון הכרזה. אך יותר נראה שהכונה בה המו"מ של דברים בענין השלום, וכן בער' מואמרה a), וכן במד"ר במדב' במקום זה: כשהוא הולך לשלום.

[2]) כך נקוד ע' לו (שמה"ל), והוכיח שם כי זה שם שמי, אולי מצרי, וממנו השם ביונית ורומית.

[3]) באשור' היה כנראה שרש זה, אך לא נתברר פירושו. בערב' אמל b), קוה. אך אולי אמל שבעב' הוא הוא השרש אלם c) בערב' שמש' כאב ומצטער וכו'.

[4]) משק' אחז אחזי (ולא אחזי). וגם בערב' יש משקל דומה לזה (כרס מה"ש סי' ו). — [5]) השבעים והולג' חשבו כנראה אמלה עתיד מן פעל מלל או מלה. אך שאר המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו אמלה במשמ' רפה וחלשה. מנחם: מה אמלה לבתך וכו' ענין חלש ורפיון המה. ע"כ. ריב"ג: מה אמולה לבתך וכו' הכל ענין חלושה. רד"ק: מה אמולה לבתך וכו' ענין חולשה. וכן האחרונים גזנ', פירסט, וכו' מענין חלושה וליאות ועיפות, וכדומה. אך כל זה אינו מתישב היטב לפי כונת כל הענין, ורק מושג של קלקול המדות. מבארים את הכתוב באור מספיק ונאה, וכך רש"י: אמולה מקולקלה. וכן ת"י: מה תקיף הות רשע לבך.

a) مؤامرة b) أمل c) ألم

***אַמְלַג**[1], ש"ז, — אילן יגדל בהודו, פריי אכ֗ם שתוף, השתמשו בו לרפואה, **myrobalan emblic**: בלול ו א מ ל ג מכ"א ה' דרכמונים (אסף הרופא, כ"י מינכן דף כא:). א מ ל ג טוב הוא מכל מיני עיקרים (שם לא.). א מ ל ג הוא מירא בולאנש א י מ ל י ש ם י ש כהותו ידוע (קאנון ב, לוח הסמים). ומםיני הרפואות וכו' א מ ל ג וכל אילן שבו סם המות וכל דבר מר (גידם לדרך, א כ ט).

***אֻמְלָה**, ש"נ, — רפיון, העדר הכ֗ח, **Mutlosigkeit**: **abattement; despondency**: אֻמְלַת לב (כן זהב, אוצה"ש חל' גרמני עברי).

אֻמְלָל[2], שת"ז, מ"ר אֻמְלָלִים,—נדכה, חלש, מסכן, שפל, **armselig; misérable; wretched**: וילעג (סנבלט) על היהודים ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האֻמְלָלִים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ' ג לד).— ואמר המשורר: דוד הרועה בשאון יום מלחמת, על כובעו רחף נשר ארך הכנפים, ובצפרניו שסע אֻמְלָלָה תנשמת (יל"ג כל שירי ג ו).

אֻמְלָל[3], אוּמְלָל[4], ת"ז, לנק' אֻמְלָלָה, מ"ר -לָלִים -לוֹת, — א) כאב ואפס הכח, **schmachtend; affaibli; abbattu; feeble, languid**: חנני ה' כי אֻמְלַל[5] אני רפאני ה' כי נבהלו עצמי (תהלים ו ג). — ב) *אדם במעמד רע, אשר יד הזמן כבדה עליו, **unglückli-cher; malheureux; unhappy**: ב א ו מ ל ל י ם שבעמך הכתוב מדבר (סנה' סו.). אלא חייב לשמח העניים ו ה א ו מ ל ל י ם (רמב"ם חגיגה ב). הישמח היהודי ה א ו מ ל ל וחלקו בין בני אדם מקולל (רש"ט פלקיירא, המבקש). וגם אני בתוך בני הגולה ה א ו מ ל ל י ם (הקד' תש' חות יאיר). ה א מ ל ל י ם האלה יאהבו את בניהם (דביר רמח"ג, מכתב לו, ב). ואנכי א מ ל ל מאד (מפו אה"צ ז). ובהיכל נמוג ישב מלך עברי גלמוד כְּאֻמְלָל אף דומם כתהו (יל"ג, אדו"מ ח). ה א מ ל ל הזה תקע את עצמו במקום לא נכון לו (הוא, אגרות א כו). האהבת אֻמְלָלָה הטרם תדעי כי אהבה בלבב בת ישראל אין (הוא, קוצה של יוד א). כי שער בנפשו נפש ה א מ ל ל ה ויאמר לראותה לדעת חייה (שם ה). עור ועירירי אסיר ברזל ועני חיש עוד בארץ איש אֻמְלָל כמני (הוא, צדקיהו). — — וגם לבע"ח: ושה אֻמְלָל זה אמתי יודיע שרעה באחו בין הערבים (הוא, משלים א יט).

אֻמְלַל[1], בהפס' -לָל, -לְלוּ, הפס' -לָלוּ, עב' אֻמְלַלְתִּי, עתיד אֶאֻמְלַל, — נהיה אֻמְלָל. בבע"ח, נהיה כאב ונכא רוח ואבל, **betrübt, bekümmert sein**: **être affligé, triste; be sad**: על כן תאבל הארץ וְאֻמְלַל כל ישב בה (הוש' ד ג). ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה ופרשי מכמרת על פני מים אֻמְלָלוּ (ישעי' יט ח). אֻמְלָלוּ מרום עם הארץ (שם כד ד). — ואמר הפייטן: א מ ל ל נ ו בנפש אנושה נאנחנו בעבודה קשה (כדר ר' עמרם, יוה"כ כ). אֻמְלַלְתִּי ונאלמתי, בזכרי אשר אשמתי (סליחה פר"ה, שוממתי). — ובהשאלה לצמח, נפסקה רטיבותו ורעננותו, נכמש, **verwelken; languir; languish**: הגפן הובישה והתאנה אֻמְלָלָה רמון גם תמר

---

[1]) בער' אַמְלַג a). אמר לשאן אלערב כי נקרא כך בערב' על שם גונו שהוא אָכ֗ם וירקרק, אַמְלַג b) בערב'. אך כבר ראו אחרים שזו מלה „מעֻרבה" שאולה, בפרסית אמלה. והעיד דאוד אלצ'ריר בהתזכרה כי במצרים שמו שנאניר c).

[2]) אמר אֶולד (סי' 157 b): התנועה של הפעולה העמדת נעתקה לפנים. ע„כ. אולסה' וכן שטדה רואים בזה צורה קדומה אַמְלַל. ברט (מה"ש 143) מדמהו למשקל הערבי פֻעלָל, והצירה נעתק לע' הפ'. למד קמוצ', לפי דעת קניג, כדי להפריש בין שתי אותיות דומות.

[3]) כך קמוץ נקדו ריב"ג (הרקמה: ויבוא על פֻעלָל כפול כמו א ו מ ל ל (ישע' יו ח) והוא תואר) ע"כ. וכן בן זאב אוה"ש, וכן ברט (מה"ש סי' קמג). וכן קניג (ח"א רמ"ז). וכן המשוררים החדשים, יל"ג וכו'. —[4]) כן פתוח רבי יעקב בן אלעזר (רד"ק סה"ש). וכן אפ"ד (מעשה אפד): לְפֻעְלַל כי אֻמְלַל, והוא תאר. ע"כ. וכן אֶולד (דקד' סי' קמז) ואולסה' ושטדה.— [5]) כך פתוח בהספרי' שלנו וכן נמסר בישע' יו: אמלל ליתא. והעיד הרד"ק (סה"ש) לאמר: אבל מצאנוהו פתוח ב ר ו ב הספרים, ע"כ. אלא שמזה משמע שבקצת הספרים היה קמוץ. וכן העיד מ"ש כי בס"א כ"י הלמד בקמץ. ע"כ. והעיר ראב"ע בפרושו לאמר: בעבור שמצא ר' משה הכהן אמלל פתוח אמר כי איננו שה"ת רק הוא חסר כמו ונאשאר אני שהנכון ונשארתי. ע"כ. והרד"ק בבפ' השרש' כתב וז"ל: והחכ' ר' יעקב בן אליעזר כתב כי אוּמְלל אני תאר ואם הוא פתוח והביא כמוהו תאר ופתות הנני יסד בציון, לב הותל. ע"כ.

[1]) עי' למעלה שרש א מ ל. משקל פִּיגֵל.

(a أَمْلَج (b أُمْلُج

ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). אבל תירוש אֻמְלְלָה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז).—ולשדה וכדומה: גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב אֻמְלַל בשן וכרמל ופרח לבנון אֻמְלָל (נחו' א ד). — ולארץ וערים: אבלה נבלה הארץ אֻמְלְלָה נבלה תבל (ישע' כד ד). ויאבל (אלהים) חיל והומה יחד אֻמְלָלוּ (איכה ב ח).

אמן[1], ממנו אומן, *אומן, *אומנות, אמון, אמון, אמונה, *אמוני, אמן, אמן, אמן, אמן, אמן, אמן, אמנה, אמנה, אמנה, *אמנות, אמנם, *האמנה, *נאמן, *נאמנות.

אֹמֶן[2], ש"ז, — המדה של מי שהוא שמר ידידותו והבטחתו ודבורו לרעהו, Treue; fidélité; faithfulness : ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אֹמֶן (ישע' כה א).

אֱמֻן, עי' אֱמוּן.

אָמָּן[3], אָמָן[4], אָמָן[5], אָמָן[6], — בקי במלאכה, Künstler, Werkmeister ; artisan, artiste ; workman : חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן

[1]) שרש משתף לכל לשונות השמיות, ומשמש במעט בכלן במשמעות דומות, ועקרו חזק והתמדה וקיום וכו'. ומזה לפי דעת רוב החכמים גם אמן הולד, ואומן במלאכה. ויש מיחדים למלים הללו שרש בפ"ע שנסתעף מן י מ י ן.

[2]) בערבית אֲמָנָה a) ואֲמָאנָה.

[3]) כך א קמוצה בקמצה גרידה ומם רפה, במ"ג בומב', וכן בהרבה כ"י (מיכא'), ואפשר שיהיה משק' זָכָר, חָכָם. — [4]) כך דגושה, רד"ק במכלול, וכן בהרבה כ"י (מיכא'), והסכימו לזה המדקדקים החדשים. וכבר העיר ריב"ג ואמר: והלשון הזה (של אמן לאדם מהיר במלאכתו) נוהג במשנה הרבה כמו שאומרין האומנין קורין בראש האילן. ע"כ. והנה הקריא' המסורה של מלה זו שבמשנה היא אומן ולא אומן, וכן בארמי' אֻמָּ־ (ת"א שמו' כו א), אעפ"י שבקצת משנ' מנקד' נדפ' נקדו אוּמָן, אולי עפ"י נקודה של המלה אמן שבמקרא. והנה אפשר אמנם שזה משקל שׁוּעָל, ואעפי"כ רגלים לדבר כי ו זו נכתבה רק לסימן תנועת קבץ, כמו ג ו מ ץ, ואֻמָּן היא הצורה הקדומה, ונשארה עוד בפי העם, ואולי בפרט ביהודה, ובצפון נשתנ' כבר קול הקבץ לקול חולם. — [5]) רד"ק סה"ש, וכן קצת כ"י, והחטף להורות כי הוא קמץ חטף, אך איננו חטף קמץ ממשק' פֹּעַל. — [6]) בנקוד הבבלי כ"י ברלין נקוד אמן שהוא אָ,

a) أُمَّة أَمَانَة

(שה"ש ז ב).—ומ"ר אֻמָּנִים: מעשי אֻמָּנִים (מיל"ב הריסת טרויה). — ונתיחד בספרות החדשה לבקי במלאכת דקה יפה, Künstler; artiste; artist : ושור מכתב רקמוהו בחכמה ידי א מ ן (ר"י הלוי, התירה, הול' מק"ג).

אָמֵן[1], — א) ת"ז, כמו אֹמֶן, אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אָמֵן והנשבע בארץ ישבע באלהי אָמֵן (ישע' סה טז).—ב) תה"פ הבא לקיום ולאשר דבר ולחזק אותו, להסכמה, לשבועה, במשמעת אני מסכים, כן יהי[2], Amen, so sei es ; ainsi soit-il ; so be it : וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו' וענו כל העם ואמרו אָמֵן ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אָמֵן וכו' ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אָמֵן (דבר' כז יד-כו). ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך ואמרה האשה אָמֵן אָמֵן (במדב' ה כב). והוא (שלמה) ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אָמֵן כן יאמר ה' אלהי אדני המלך (מ"א א לה-לו). כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת וכו' ואען ואמר אָמֵן ה' (ירמ' יא ג-ה). ויאמר ירמיה הנביא (אל חנניה הנביא אשר נבא כי ישבר עול מלך בבל) אָמֵן כן יעשה ה' יקם ה' את דבריך אשר נבאת (שם כח ו). על מה היא (הסוטה) אומרת א מ ן א מ ן, אמן על האלה א מ ן על השבועה א מ ן מאיש זה א מ ן מאיש אחר א מ ן שלא שטיתי וכו' א מ ן שלא נטמאתי וכו' א מ ן שלא אטמא (סוט' ב ה). א מ ן בו שבועה בו קבלת דברים בו האמנת דברים בו (שבועו' לו.). כל העונה א מ ן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו דמי (שם כט.). מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים ד' מאות זהובים לקופה של בשמים לבו ביום אמרה להם כך תפסקו לבנותיכם וענו אחריה א מ ן (כתוב' סו:). שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך

ונמסר חס' (KMT, 105), וכן בקצת כ"י (מיכא').

[1]) משק' גָּדֵר, זָקֵן. ועי' שרש אמן. — [2]) בעלי התלמוד דרשו בר"ת: מאי א מ ן א"ר חנינא אל מלך נאמן (סנהד' קיא.).

סוכ אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו (שבת קיט:).—ובפרט בסוף תהלות ותשבחות לאלהים וכדומה: ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אָמֵן וְאָמֵן (תהל' מא יד). וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אָמֵן וְאָמֵן (שם עב יט). ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אָמֵן (דהי"א יו לו). ועונין אמן על כל ברכה וברכה (תוספתא תענית א י).—ומ"ר: אל תקרי אמונים אלא אמנים שעונים אמן (דרש לר"ה, ביה"מ ילינק א). בפרט בעניית האמנים (חמד' ימים, כ"ס ז). — וכמו ש"כ: אמן חטופה (במהירות גדולה), אמן קטופה (שאינו הזכר את השם), אמן יתומה (שלא שמע הברכה): אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה (ברכ' מז.).

אָמֵן, עי' אומן, אָמֵן, ובהערה לאָמָן.

אָמַן[1]), פ"י, עב' אָמְנָה, עתיד אֶאֱמֹן, כינו' אֹמֵן,—עסק בילד והרגילו וחנכו וגדלו, **erziehen ; élever un enfant; educate**: ויהי (מרדכי) אֹמֵן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם (אסת' ב ז). — ויחזיק את הילד כמו אומנת: בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלולות ובפני לבנות כאמנן לכנור ועוגב בחיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ג).

— אָמוּן, ־מֻן, נק' אֱמוּנָה, מ"ר אֱמֻנִים ־נות,—שאמנו אותו, **erzogen; élevé; educated**: האכלים למעדנים נשמו בחוצות האֱמֻנִים[2]) עלי תולע חבקו אשפתות (איכה ד ה). — ואמר המשורר: אבל שמרו אמונות בהם היו אמוננות (ר"י הלוי, עד מתי). — ילד אָמוּן: אחר כך הייתי כילד אמון המתפרד ואיננו דבק באמו (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פועל, אוֹמֵן, אוֹמַנְתִּי, — כמו אָמַנְתִּי: אבל כאב חומל גדלתני וכאומן את היונק אומנתני[3]) (רשב"ג, כתר מלכות).

— נפעל, נֶאֱמַן, כינו' ־מָן, נֶאֱמָנָה, נֶאֱמָנוּ, עתיד אֵאָמֵן, יֵאָמֵן, תֵּאָמַנָּה, — א) נשא על הזרוע וכדומה כילד ביד האומנת, **getragen werden (ein Kind) ; être porté (enfant) ; be borne (as a child)**: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תֵּאָמַנָה[1]) (ישע' ס ד). — ב) היה מתמיד וקים ולא נפסק, **dauerhaft sein; être durable; be lasting**: וְנֶאְמַן[2]) ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (ש"ב ז יו). ובניתי לו בית נֶאֱמָן והתהלך לפני משיחי כל הימים (ש"א ב לה). — ומים נאמנים, שנוזלים תמיד, שאינם פוסקים: היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נֶאֱמָנוּ (ירמ' יה יח). — מימיו נאמנים, נתנים לו תמיד: לחמו נתן מימיו נֶאֱמָנִים (ישע' לג יו).—ואדות מחלות: והפלא ה' את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים וְנֶאֱמָנִים (דבר' כח נט). —ג) היה נֶאֱמָן[3]) ל, ראוי לסמך עליו ולבטח בו ולהאמין לו, **vertrauenswürdig sein ; être digne de confiance ; be trustworthy**: לא כן עבדי משה בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במד' יב ז). ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נֶאֱמָן (ש"א כב יד). יהי ה' בנו לעד אמת וְנֶאֱמָן אם לא ככל הדבר אשר ישלחך ה' אלהיך אלינו כן נעשה (ירמ' מב ה). ואעידה לי עדים נֶאֱמָנִים (ישע' ח ב). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נֶאֶמְנָה את אל רוחו (תהל' עח ח). ולבם לא נכון עמו ולא נֶאֶמְנוּ בבריתו (שם לז). כצנת שלג ביום קציר ציר נֶאֱמָן לשלחיו (משלי כה יג).—וסמי': הולך

---

[1]) לפי דעת רוב החכמים מן שרש אמן שלמעלה. — [2]) כך, א בחטף סגול, בכל הנוסח'. ורדק בהשרש' אֱמֻ־, א בחטף פתח. — [3]) אולי במשמעה שמתיחסים קצת המדקדקים למשקל המרבע פועל, אמנתני בעבר ועודך מוסיף לאמן אותי. אך יש נוסח' אמנתני בקל.

— [1]) אמר רד"ק (מכל' דקס"פ) וז"ל: ובא על צד תאמנה רפה הנון ועיקרה להדגש לחסרון נון השרש. ע"כ. וכן בס' השרשים, והוסיף: או יהיה לשון יהודה בתוספת הא. ע"כ. ונקד הרד"ק שם תֵּאָמַנָּה מם בקמץ, וכן מיכאלים בשם ז' כ"י.

[2]) א בשוא פשוט בהרבה כ"י (מיכאלים), ואמר י"ש מונרצי וז"ל: במקצת ספרים האלף בחטף סגול, אך במדוייקים בשוא לבדו וכ"כ רד"ק במכלול דף עב ובשרשים, וכ"כ בעל רב פעלים, ובמשלי יא ע"פ ונאמן רוח נמסר עליו במ"ג ב' אֶ וא ופי' הדבר ר"ל פי' ונאמן חד בחטף סגול היינו של משלי וחד בשוא פשוט זה דשמואל וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י שנמסר כאן דשמואל לְ וא' וְנֶאְמָן רוח ותרויהו פתחין. ע"כ.

[3]) בערבית אמן a).

a) | من

רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הלך בדרך תמים הוא ישרתני (תהל' קא ו). ואם אמר לו הפרשתי לתוכה רביעית קדש נאמן (חגיגה ג ד). האשה שהלכה היא ובעלה ובנה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי ואחר כך מת בני נאמנת (יבמ' טו ח). אמר (יהויכין) לפניו רבונו של עולם לכשעבר היינו נאמנין לך והיו מפתחותיך מסורין לנו עכשיו שאין אנו נאמנין הרי מפתחותיך מסורין לך (ירוש' שקל' ב כ א). — *פלוני נאמן על דבר פלוני, ר"ל ראוי להאמין לו בענין זה: נאמנים על הלקט ועל השכחה ועל הפאה וכו' נאמנים על החטין ואין נאמנים על הקמח וכו' (פאה ח ב). על עצמו אינו נאמן כיצד יהא נאמן על אחרים (דמאי ב ב). — נאמנין עליהן בשעת הגיתות (שם ג ד). נאמן פלוני עלי, ר"ל אני מאמין לו: א"ל נאמן עלי אבא נאמן עלי אביך נאמנין עלי שלשה רועי בקר (סנה' ג ב). — ד) נמצא ונגלה שאמת נכון הדבר, נתאשר ונתקים, wahr befunden werden; être trouvé vrai; be found true: אם כנים אתם וכו' ויאמנו דבריכם ולא תמותו (בראש' מב יט-כ). ועתה אלהי ישראל יאמן [1]) נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי (מ"א ח כו). ועתה ה' הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דהי"א יז כג). —ועי' ערך נאמן ושמושו כמו שם.

— הפע', האמין [2]) האמנת, האמין, -נה, האמנה, יאמין, תאמנה, — בהחלט, חשב בדעתו כי כך הוא, glauben; croire; to believe: למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבתם (שמו' ד ה). וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האתת לעיני העם ויאמן העם (שם ל-לא). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (איכה ד יב). אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי (איוב ט טז). —ועם ל אחריו, האמין לפלוני, חשב שדבריו אמתים וסמך על זה, jem. Glauben schenken; croire à; to believe in: ויגדו לו (ליעקב) לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם (בראש' מה כו). ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו (דבר' ט כג). והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי (שמות ד א). —והאמין לדבר: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שם שם ח). פתי יאמין לכל דבר (משלי יד טו). — ועם ב, האמין בפלוני, חשב בודאות שהוא ישנו במציאות, שהוא כמו שהוא נראה, שהוא אמתי, an jemanden glauben; croire en qqn.; to trust in: והאמן (אברהם) בה' ויחשבה לו צדקה (בראש' טו ו). הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט ט). יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במדב' כ יב). ובדבר הזה אינכם מאמינם בה' אלהיכם (דבר' א לב). ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו בה' אלהיהם (מ"ב יז יד). כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וכו' אל תאמן בם כי ידברו אליך טובות (ירמ' יב ו). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). התאמין בו כי ישוב זרעך (איוב לט יב). —ובדבר: ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). יקום ולא יאמין בחיין (איוב כד כב). טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל' קיט סו). — ועם יחס הפעולה ופעל שני אחריו, במשמע' החזיקו לנאמן, האמין בו ונתן לו לעשות הפעולה השניה, jem. Zutrauen erweisen; croire qqn.; to trust one: ולא האמין סיחון את ישראל עבר בגבלו (שופט' יא כ). והוא אינו מאמינו על המעשרות (דמאי ו ב). —ובהחלט, ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו (שבת כג א). אילולי שראיתי בעיני לא האמנתי (פסקתא רבתי לב). —ו*האמין את פלוני על: אמר לו אותו הגמון (לר' אליעזר) זקן כמותך יעסק בדברים הללו אמר לו (ר' אליעזר להגמון) נאמן דיין עלי כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו וכו' אמר לו הואיל והאמנתני עליך אף אני כך אמרתי וכו' (תוספתא חולין ב כד). מה אעשה שהתורה האמינתו (גיט' כד:). אמרנו לו לפלוני זה (שמנה איש אחד לאפוטרופוס ואמר שהאפוטרופוס הזה איש נאמן הוא) דע שכבר האמנתו על עצמך (ר"י ברצלוני, בשטרות, דף סד). — ובשמע' *הפקיד אדם לנאמן על: למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו (מדר' ברכת יעקב, ביסמ"ד

[1]) בקצת כ"י מ (מיכא').

[2]) בערב' אמנ a), אמנ b).

a) أَمِنَ b) آمَن

ילינק ב). — *והאמין דבר לפלוני, עשה שפלוני יאמין כדברו זה, glauben lassen; faire croire; cause to believe: שבועת שקר שאין בדאותו נכרת ומאמין שקר לבריות[1]) — *והאמינוהו גשם בעל תארים (מו"נ א נא), ר"ל האמינו כי הוא גשם בעל תארים. — וכסמי' מאמיני ההגשמה (שם נג). — האמין דבר לפלוני, anvertrauen; confier; confide: ואני האמנתי לו גופי ונפשי (מעשיות, ביהמ"ד ילינק).

פע', *אִמֵּן, פ"י, — לִמד והרגיל, וכון את ידיו במלאכה מן המלאכות וכדומה, die Hand einüben; exercer la main; to train: המכה בקורנס על הסדן (חייב) וכו' מפני שמאמן את ידו (שבת קג.), ר"ל שמלמד את ידו ומרגילה להכות בקורנס. שיכול לאמן ידו לעצמו לתקנו בלי כלי אבל לחבירו אין יכול לאמן את ידו ליטול יפה בלא כלי (שם רש"י לד:). דמתוך כך צריך לאמן את ידיו מגבוה לנמוך ומנמוך לגבוה (טור, שם לג.). צריך להיות יודע לאמן את ידיו בשחיטה (שבלי הלקט, שחיטה א). ללמד לשון וכתב וספר לנערים ולאמן ידיהם באמנות ומלאכה (יל"ג בני יוסף בן שמעון, ו). אמנת מאז ארשת שפתם בתפלה ובתחנון דפק שערי דלתים (פליט' נו"ג). — ועם על: אביו (של הקטן שתרם) שהוא אימן על ידו (ירוש' תרו' א מ כ). — ב) יקים ואשר: עצתו מרחוק אמן לאמני חקות שמים וארץ שם למעני (שמעון ב"ר יצחק, א שבו'). כיון שהעידו וחתמו על שובר וחקרו בית דין עידותם אמינוה (צ"ל אים-) וקיימוה בית דין (שר שלום, תש' ג"ק סי' נח). אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת (רשי ישע' סה טז). — ג) ימן אמן הילד: אדון אמנני אצלו שכנני אדם הקנני ה' קנני (יוצר א שבוע').

— כפע', כופ', יהאמן, יואמן, — א) הדבר האמן לו, הפקד אצלו, anvertraut sein; être confié; be entrusted: האמן[2]) .... לבניו בזה וכן בניו לדורותם (כ"ס גני' מה יג). — ב) היה מוכרח להאמין, überzeugt sein; être convaincu; be convinced: ואותם (את האותות) יעשה לעיני העם יואמן העם (מפעלות אלה' י יב).

— נתפ' יג תאמן, נתרגל ונהיה אמן באיזה דבר, sich einüben; s'exercer; train oneself: ואם לא יענש הגנב עונש גדול יהיה מתאמן כל היום לגנוב (ר"י אלברגלי, משפטים, וכי יפתח איש בור). וחזר (רבי אלעזר חסמא) לעירו ולמד הרבה והיו קורין לו חסמא על שם שהור ונתאמן ונעשה חסום באומנותו (מחזור ויטרי דף תקיח). להתאמן (יוצר יוה"כ יחתה תהלה).

— יאמן, מאמן, — שמאמינים בו: כי לא מפני שלא תדע טעם נכחיש הענין המאומן בקבלתנו מסיני (ר"מ קורדוירו, אלימה רבתי, יו).

ב. *אָמַן[1]), *אִמֵּן[2]), חבר האגוזים בעקציהם בחוט וכיוצא בזה ועשה כעין חבל לתלותם ליבשם וכדומה: האגוזים שאמנן[3]) הבצלים שחמרן הרי אלו חבור (עוקצ' ב ה).

א. אֹמְנָה[4]), ש"נ, גדול וחנוך, Erziehung; éducation; education: ואת מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו (אסת' ב כ). — ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור במקום חבר אמנה[5]) (רמב"ע תרשיש ו).

ב. אָמְנָה[6]), מלת תה"פ לקים ולאמת דבר, wahrlich; in Wahrheit; en effet, certes; truly: ויאמר אברהם (אמרתי כי שרה אחותי) כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וגם אמנה[7]) אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי (בראשית כ יא-יב). ויען עכן את יהושע ויאמר

---

[1]) לא נרשם בהפתקה המראה מקום.

[2]) כך במהדו' שמנד ונשא ונתן בהערה שם.

---

[1]) כך נראה הקריא לפי הכתיב במשנה המובא בפנים אמנן ולא אימנן, וכן הכתיב בהערוך וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ונקוד במשנ' המנק' הנדפס' שאמנן. — [2]) כך נקר בוקשר' ולוי. —

[3]) כך בכל נוסח' הדפוס והיתה זו גם נוסחת הערוך, וכן בנוסחא' המשניות עם גפה"ע של הרמב"ם. ורה"ג גרס האגוזים שחמרן. ופרש הערוך אמנך קבצם, והרמבם אמר וז"ל: אמנן גדלם וחבר קצתם בקצתם, ויהי אומן את הדסה, וענינו שלקח האגוזים בעודם ירוקים והתך אותם עם העץ שלהם וחברם במשיחה כמו בחוטים או בגמי עד שיהיו לחבילה אחת כגוף אחד כדי שיקל עליו לתלותם. ע"כ. אך הגזרה מן ויהי אומן אינו מחור ונהיר. ולא ידוע מקורת האמתי של מלה זו, שהיתה כנראה נהוגה ומיוחדת למעשה הזה בין האכרים.

[4]) משקל חכמה. — [5]) רשום מהצד היתה באמנה אתו.

[6]) סברים כי נסתעף מן אמן בהומשת -יה, אך לא נכון, מפני שהוא מלרע. ויש סברים שנתקצר מן אמנם כמו אבד'ה מן אבדון, והיה אופן דבור מיוחד לקצת אנשים (אולד). ואחרים סברים כי זה ש"ע כמו חכמה, במשמ' תה"פ. — [7]) בקצת כ"י אמנם.

אמנח אנכי חטאתי לה׳ אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (יהוש׳ ז כ). — והשתמש בו המשורר שמוש שם: ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה [1]) (רמב״ע, תרבית ו), כמו אמונה, אמת.

אמנה[2]), ש״נ, מ״ר אמנות, — עמוד הנושא עליו את הבנין, Pfeiler; colonne; column: בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל ה׳ ואת האמנות[3]) אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור (מ״ב יח יו). — ועי׳ עמוד.

אמנה, ש״נ, — א) ברית וקשר בין שני צדדים לקים דבר, Bündniss, Vertrag; convention, pacte; treaty: ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמי׳ י א). — ב) דבר חובה קבועה, קצובה, Verpflichtung; obligation: כי מצות המלך עליהם (על בני אסף) ואמנה על המשררים דבר יום ביומו (שם יא כג). — ג) *כמו אמן, אמונה, אמונים. איש או בעל אמנה, שראוי להאמין לו, vertrauenswürdig; digne de confiance; trustworthy: אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה וכו׳ בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה וכו׳ (תענית ח.). משחרב ביה״מ בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי אמנה וכו׳ (סוט׳ ט ב). — קטני אמנה, שאמונתם קטנה: ר״א הגדול אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה (גמ׳ שם מח:). — אין אמנה: יען לא האמנתם בי וכי לא אמר (משה) דבר קשה מזה שאמר הצאן ובקר ישחט להם וכו׳ אף שם אין אמנה והיא גדולה מזו מפני מה לא גזר עליו שם (מד״ר במדבר יט). — מחוסר אמנה, שאינו מאמין: נח מחוסר אמנה היה (מד״ר ברא׳ לג). — ובמשמעה אחרת, אדם שאינו עומד בדבורו: וכן מי שאמר לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן ה״ז מחוסר אמנה (ש״ע חו״מ רכ). — שמר אמנה עם פלוני, האמין בו ועמד באמונתו לפלוני: אם הורג אני אתכם (המצריים) אומרים אין לשמור אמנה עם זה עם אחיו לא שמר אמנה עם מי הוא משמר אמנה (פסיקתא ר״כ נחמו). — ובעניני מו״מ: היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ואינה אלא מנה נפרעת שלא בשבועה וכו׳ באומרת אמנה היתה לי ביני לבינו (כתו׳ פז:). אמר רב נחמן עדים שאמרו אמנה היו דברינו אין נאמנין (שם יט:), ר״ל ראובן לא הלוה כלום לשמעון אלא כתבנו השטר באמנה, שכשיצטרך יתן לו. האומר שטר אמנה הוא זה אינו נאמן (שם יט.). אסור לו לאדם שישהה שטר אמנה בתוך ביתו (שם) שהמעיד על שטר אמנה כמעיד בשקר (רמבם עדו׳ ג ז). — ד) נתינת מעות על פירות שיבואו אחרי כן, או סחורה שנפרע אחרי זמן בתנאים קצובים, Kredit, créance; credit: עושין אמנה בפירות ואין עושין אמנה בדמים (ב״מ סג.). מכרנו באמנה וצריכים אנו לשהות כאן עד שנגבה חובות שלנו (רש״י ב״ב כב.). כגון מלוה ואמנה גביא בעיא כלומר עדיין הוא צריך לגבות (רשב״ם פסח׳ קיג.). ושלא יהא כרבית שמוכרים באמנה וחוזרים וקונים מהלוקח ביותר על דמי המכירה (ר״מ אלשיך, תשו׳ יט). ואם אומרים (העדים) שבשעה שחתמו לא ידעו שהיה אמנה ואח״כ נתברר להם שהוא אמנה נאמנים (טור מלוה ולוה מח). במה דברים אמורים כששוחקין במעות מוכנים אבל אם שוחקים באמנה אין מוציאין הימנו מה שהפסיד (שם, הל׳ מכירה רז). מה שחייב אחד לחבירו מחמת ממכר סחורה באמנה (פסק׳ קראקא שעג, אולה״ס ד). וקיפה על אמנה (זכר׳ יוסלמן, REJ. 1888, Janv .87). — ומ״ר: מי שאין לו אלא אמנות הרבה ואינו יכול להוציא מהם (כתב׳ אסכלן סי׳ קמד). — ה) *פקדון[1]) מה שהפקד אצל אדם, Depositum; dépôt; trust-money: והזהיר מהרע

---

[1]) רשום מהצד אמנה אנכי חטאתי.

[2]) בך היחיד גזנ׳ ורוב שאר החדשים, והוא כמו סללה, והזכירו משקל זה ר״י בן גנאת, רד״ק ואחרים, ולא נתברר טעם שם זה ומקורו. — [3]) מלה זו לא באה בשום מקום אחר בתנך ואין לה אחות בשום לשון אחרת מהלשונות השמיות. והנה מן הענין אי אפשר ללמד מה היתה מהותן בדיוק של האמנות הללו. יונתן תרגם סקופיא וכן תרג׳ סור׳. השבעי׳ תרגמו אסתריגמינא ἐστηριγμένα. מנחם הביא את המלה ולא פרשה. ריב״ג אמר וז״ל: מן הענין הזה נאמר לעמודים הנשאים את הבנין ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה וזה ע״ד השאלה והדמיון. ע״כ. רש״י נמשך אחר ת״י. ר״י אברבנל: שהם מפתני הבית. רד״ק: עמודים שהיו קיום הבנין. ע״כ. וכן רוב החדשים.

[1]) כמו בערב׳ אמאנה a).

a) أمانة

ולהשיב האמנות (תו"ה הבטחון). — ו) יקבלת פקדונות: קניני האדם וסיבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה וכו' ועבודת המלכים וגזברות ואמנה וספרות (שם).

***אֳמָנוּת**, — כמו אומנות: נחם על הרעה לאיםתך, מטה כלפי חסד אֳמָנוּתֶךָ[1]) (סליח' תע' ב אלהי' ביבר').

אָמָנוּת, ש"נ, — מלאכת אָמָן, מצטינת ביפי וגוי, Kunst; art. נתחדש בזמן האחרון ופשט השמוש בו בהעתונים ובדבור.

אָמְנָם[2]), תה"פ, — א) באמת, אמת כי כך הדבר, gewiss, wirklich; assurément, certes; truly, certainly: אָמְנָם ה' החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (מ"ב יט יז-יח). ועתה כי אָמְנָם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני (רות ג יב). ויען איוב ויאמר אָמְנָם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל (איוב ט א-ב). ואף אָמְנָם שגיתי אתי תלין משוגתי אם אָמְנָם עלי תגדילו ותוכיחו עלי חרפתי דעו אפו כי אלה עותני (שם יט ד-ו). אף אָמְנָם אל לא ירשיע (שם לד יב). כי אָמְנָם לא שקר מלי (שם לו ד). — ונהוג הרבה בספרות: ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת (מו"נ א עב). ואמנם היתה ידיעת השכל תבנית בו (מקור חיים, רשב"ג ג). וכן הרבה. — ב) יובמשמעת אבל, aber; mais; but: מצוי הרבה בספרות מכל הדורות ומכל המקצועות: אמנם הקבלה ביארה שבאה לפטור העוסק במצוה (מלמד התלמיד' ואתחנן). אין זה שאני מאמין בקדמות אמנם אני רוצה שאקיים מציאותו יתב' באמונתו בדרך מופת (מו"נ א עא). מעכב התקיעה לאחר שסתמו, אמנם בירוש' מפרש אם מעכב את התקיעה קודם שסתמו (סמ"ג עשין מב). והוצרך לעשות קשר אחר אמנם לא הסיח דעתו וכו' (טו"ע או"ח כה יב). — ג) יהשתמשו במלה זו הסופרים במשמעת בנוגע ל, was betrifft; quant à; as to . . .: בהתחלת מאמר או פרק: אמנם היות הגלגל בעל נפש הוא מבואר עם ההשתלשלות (מו"נ ב ראש פרק ד). אמנם שהגלגלים חיים משכילים ר"ל משיגים זה אמת נכון (שם ראש ה). ואמנם פתרוני יוסף וכו' (ר"י אברבנאל מקץ). ואמנם ספר איוב וכו' (הוא, הקד' פרו' נביאים ראשנ'). — ובפרט, אחרי שנזכרו שנים שלשה ויתר ענינים יחד ואח"כ מתחיל לבארם אחד אחד: ושני המועדים האלה רוצה לומר סוכות ופסח מלמדים דעות ומדות אמנם הדעת בפסח הזכרת אותות מצרים והתמדתם לדורות אמנם הדעת בסכות להתמיד זכר אותות המדבר לדורות (מו"נ ג מג). והם החמשה דברים אשר זכרנו במה שקדם וכו' אמנם הראשון מהם והוא שהמדע האחד יאות וישוה לדברים הרבה (רלב"ג מלח' ג ה). הנה (הרוח) הדרומית ברוב הארצות חמה ולחה אמנם החום כי היא תבוא מצד המחמם לקרבת השמש ואמנם הלחות כי המים רובם דרומיים אליו (קאנון א ב ב ח). והביא (רסע"ג) ראיות הא' שכלית והא' מקובלת אמנם השכלית ממה שנתפרסם מהענין וכו' אמנם הראי' המקובלת ממ"ש הכתוב וכו' (רשב"ל דורא, מנן אבות חלק יעקב ד). וזה נתבאר מהשכל ומדברי החכמים וכו' אמנם מהשכל כי בלי וכו' (תוה"ת יוסף יעבץ ב). אם קודם החרבן ואם אחרי החרבן אמנם קודם החרבן וכו' (הקד' בן סופיב לפירושו על איכה).

אֻמְנָם[1]), כמו אָמְנָם, בפרט לשאלה עם אף: האף אֻמְנָם, ועם הַ הַאֻמְנָם, ר"ל האם באמת, ist es wirklich? ; est-ce que vraiment? ; is it true?: האף אֻמנם אלד ואני זקנתי (ברא' יח יג). הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך (במד' כב לז). כי הַאֻמְנָם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה (מ"א ח כז).

אמץ[2]), ממנו אַמִּיץ, יאַמִּיצוּת, אֹמֶץ, וי"א גם אֹמֶץ, אַמְּצִים, אַמֵּץ וכו', *אָמֵץ, וי"א גם אַמְצָה, מַאֲמָץ.

---

[1]) כלומר כך היא האומנות שלך להטות כלפי חסד.

[2]) במקום אָמְנָם הקדומה, מן אֹמֶן בהוספ' ־ לסמן תה"פ, כמו רֵיקָם, חִנָּם, יוֹמָם, ובער' אִמָּא a).

a) [illegible]

[1]) מן אֹמֶן, הצורה הקדומה שנשתנתה אח"כ לאֹמֶן, ונשארה עוד תנועת הקבץ במלת הטעם, ונשתנתה אחרי כן בזמן מאוחר לתנועת ־ קמץ חטוף.

[2]) שרש עברי ואין אח לו במשמעה זו בשום אחת מהלשונות השמ', וזולת אשור' שהיה בה אולי שרש זה ושמש אולי במשמ' לחץ ודחק ורעב. וי"א

אֹמֶץ, ש"ז, — כח ועז, Kraft ; bravoure , force ; migth : ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אמץ (איוב יז ט). — ואמר הפיטן : אמץ דר חוקים אבאר (שבת ג' אחר פסח). — וככנ' אמצו : אמצו בתופף בשתים יעופף (חוס' כ שבת חנכ'). ומצוי הרבה בספרות החדשה אמץ לב, אמץ רוח וכו'.

אָמֹץ[1], — ת"ז, נק' אמֻצה, מ"ר אמֻצים אמֻצות, — שצבעו וגונו אָדֹם נוטה לשחור, braunrot ; brun ; brown-red : במרכבה הראשנה סוסים אדמי' ובמרכבה השנית סוסים שחרים ובמרכבה השלשית סוסים לבנים ובמרכבה הרבעית סוסים ברדים אמצים[2]) (זכר' ו ב-ג). והאמצים יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ (שם ז). — ב) השתמשו הסופרים במלה זו לגון האפר, grau;gris;gray : מראה דשן אמוץ (כן זאב אולה"ם, חלק גרמני עברי ערך גרוי). מראה גוזו (של הערמון) אמוץ (י שיכה' תוה"א הלמ' שג). מראהו (של העוף כוס) ממעל בלול משחרחר עמוק ועל חזהו אמוץ חור (שם העוף, סכוס). החונק האמוץ וכו' הוא הגדול בין מיני החונקים אשר במדינתינו (שם, החונק). עליו (של אילן הערבה) ארוכים וצרים ממראה אמוץ (שם הצמח'). ויזוב ממנו מיץ הלבי. לבן הנקפא ברוח למראה אמוץ ירוק (שם סי' רלה).

אָמֵץ, — פ"ע, עב' אמצתי אמצתם, עת' אאמץ, תאמץ, יאמץ, יאמצו, צו' אמץ, — היה אמיץ, היה חזק בגופו וברוחו stark sein ; être fort ; be strong : ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר (בראש' כה כג). חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ (דבר' לא ז). חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו (שם שם ו). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה (יהוש' א ז). יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני (ש"ב כב יח). ויכנעו בני ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה (דהי"ב יג יח). — *אמץ הלב, — כמו אמץ: משרבו צרי העין וטורפי טרף הן הן שופכי דמים רבו אומצי[1]) הלב וכל אחד ואחד קופץ יד מחבירו (תוספ' סוט' יד ז).

— פעו', יאמוץ, — נבחר, נועד : אמוץ (בחדש ניסן) לעורר מרדם ישנים (מוס' פ' החדש, רהטון).

— פע', אמץ את פלוני, — עשהו אמיץ, חזק אותו, נתן לו כח גשמי או רוחני שיעמד נכון ולא ימוט, jem. stärken ; rendre qqn. fort ; strengthen : וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו (דברים ג כח). אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישע' מא י). אאמצכם[2]) במו פי (איוב יז ה). ויחזקו את מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה (דהי"ב יא יז). אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו (תהל' פט כב). — וברכים, זרוע, וכיוצא בזה : חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע' לה ג). כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (איו' ד ד). חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה (משלי לא יז). — אמץ את כחו : ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו (עמוס ב יד). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח (משלי כד ה). רבי יוחנן אמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהי לו צרים

כי דומה לו בערבית אבצ a) שמשמע' היא : היה (הסוס) חרוץ וזריז. ואולי אמצ' b) ר"ל החליט ולא ישים לבו למה שיאמרו הבריות (לגאון אלערב).

[1]) לא נתברר היטב מקורו. — [2]) אמר ריב"ג : אמוצים אדומים כמו חמוץ בגדים. ויש מי שפירש בו מראה הדשן ואל הענין הזה נטה בו המתרגם באמרו קטמין. והרד"ק : העתיק דברי ריב"ג, ובפרוש לזכר' נטה אחרי התרג' וכתב וז"ל : אמוצים אמר בו התרגום קטמנין ר"ל שמראיהן במראה הדשן. ע"כ. ודומה לו, לפי דעת קצת, רמץ בארמ', ובא א במקום ר, כמו אמש רמש (כן זאב). וכן בערב' לגון האפר רמאדי c). וכן תרגום השבעים קטמנין שהוא גון האפר. והולג' תרגמה אמצים fortes, ר"ל חזקים, ובמשמעה זו פרש גם ראב"ע עצם מלת אמצים אלא שהוסיף וז"ל : והוא גון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגונים. ע"כ. וכונתו לגון האדם כמו שכתב בפרוש בפסוק ז' : והאמצים הם האדמים, גזנ' פרש אמץ כמו אבוץ d) בער' ופרושו סוס חרוץ וזריז, והחכם לגרד (Uebers. 29). פרש אָמֹץ כמו מאץ, והוא מאצ e) בער' גמל לבן. ויש סבר' כי המלה אמצים נוספה אח"כ בפסוק כדי לבאר את השם ברודים, ובפס' ז' צריך להיות במקום והאמצים והאדמים. ומנחם אמר רק כי אין אמצים מענין חזק, אך לא פרש יותר. — עכ"פ רוב המפרשים הקדמונים נטו אחרי התרגום וכן רשי, ועפי"ז השתמשו בו במשמעה זו קצת הסופרים.

a) أبص b) أمضّ c) رَمَادِيّ d) أبوص e) مأص

[1]) בגמ' בבלי במקום זה מאמצי הלב.
[2]) נשמרה תנועת חירק הקדומה של מ ע"פ בהויתה אולי מפני אות צ השנית שלאחריה. בקצת כ"י מתג תחת המם. ובקצתם אאַ- (מיכא').

מלמעלה (סנהד' מד:). — אִמֵּץ את לבו, נתן רוח גבורה לפלוני לעשות או לא לעשות דבר, ermutigen ; encourager ; encourage : ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו וְאִמֵּץ את לבבו למען תתו בידך (דבר' ב ל). — אִמֵּץ לבו מן דבר, ר"ל הקשיחו שלא לעשות הדבר: לא תְאַמֵּץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (שם יה ז-ח). ויקש (צדקיהו) את ערפו וַיְאַמֵּץ את לבבו משוב אל ה' (דהי"ב לו יג). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוטה מז:).
— *אִמֵּץ את עצמו בדבר, עסק בדבר בכח והתמיד בו, sich anstrengen ; s'efforcer ; exert o. s. : ריש לקיש אמר המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה (סנה' מד:). — יְאַמֵּץ את ידו וכיוצא בזה על, לחץ אותה בכח על: ונתן (אברהם) רגליו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה כדי שלא תבעט ואמץ את זרועו ואת שתי ארכובותיו עליו (פרקי ר"א לא). — ובדבר לא בע"ח, עשהו חזק, נכון, שלא ימוט: בְּאַמְּצוֹ שחקים ממעל (משלי ח כח). ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו וַיְאַמְּצֻהוּ (דהי"ב כד יג). ומה שמאמצו זה (את הפרוש הנזכר שם) אצלו אמרו את"כ, וכו' (ר"י אבן תבון, הכרב' לריב"ג, נסא). — אִמֵּץ אילן נטע, שתל, pflanzen ; planter (arbre); to plant : ויקח תרזה ואלון וַיְאַמֶּץ לו בעצי יער נטע ארן וגשם יגדל (ישעיה מד יד). הבט משמים וראה ופקד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אִמַּצְתָּה [1]) לך (תהלי' פ יה-יו). — ובמש' בחרת, יעדת: ראשון אִמַּצְתָּ לפרח שושנים (מוס' פ' החדש). — ונהגו קצת הסופרים לאמר: פלוני יְאַמֵּץ את פלוני לבן או לבת לו, ר"ל לקח ילד זר וקבלהו לבן או לבת לו, adoptieren ; adopter ; affiliate. —

*אִמֵּץ את המעים, הפך מן שִׁלְשֵׁל, הקשה וקמט המים שבהם ועשה היציאה קשה, hartleibig machen ; constiper ; constipate : ודברים שמאמצין את בני מעים כגון רמונים ופרישים ותפוחים (רמב"ם, הלכות דעות, ד ו).
— הפ', הֶאֱמִיץ, עת' יַאֲמִיץ, יַאֲמֵץ, כמו קל: חזק וְיַאֲמֵץ [1]) לבך (תהל' כז יד). חזקו וְיַאֲמֵץ לבבכם כל המיחלים לה' (שם לא כה). — והשתמשו קצת הסופרים בהפעיל זה במקום פעל: שהרי בשביל כן שתקבל את מנחתי אאמיץ עצמי לראות פניך (חזקוני וישלח לג ח).
— פע' אֻמַּץ, אל נא למען אב אֻמַּץ ממוצאי עלילה על מים (הושענות להוש"ר).
— התפ' הִתְאַמֵּץ, ואחריו פעל עם ל בראשו או שם עם ב בראשו, — א) עשה בכל כחו בדבר, sich anstrengen, s'efforcer ; exert o. s. : והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם (מ"א יב יח). — התאמץ בדבר, נשען עליו בחוזקה: ומתוך שאינו יכול להשען על גודליו ואין ידיו מסייעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע (רמ"י מגי' כב:). — ב) עמד על דעתו בחוזקה באיזה דבר, beharren ; insister ; insist : ותרא (נעמי) כי מִתְאַמֶּצֶת היא (רות) ללכת אתה ותחדל לדבר אליה (רות א יח). — וגם בהחלט בלי פעל שני: בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים ויבכו (רמ"י בנת קנג.). האבות שאין להתאמץ ולהתעצם בקושיות אלו (כללים בסוף ספ' תחלת חכמה יכ:). טענות חזקות נתאמץ בהם גאלינוס (רמב"ם דורחן, מגן אבות, חלק יעקב ג). — ג) עם על. התאמץ על פלוני, התקומם עליו, sich empören ; se soulever; to revolt : ויקבצו עליו (על ירבעם) אנשים רקים בני בליעל וַיִּתְאַמְּצוּ על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דהי"ב יג ז). — ועם נגד: וכן גם בן בעלי הפשט וכת המתפלספים מאנשי אומתם יתאמצו נגד אלה (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה יג.). — ד) יתחזק וקבל אמץ רוח, Mut fassen; s'encourager ; take courage : ויסיתנו בדבריו להאמין במאמריו ולהצדיק שקריו ותתאמצנו בעצתו וימשכנו בעבות אמרתו (ר"י אלחריזי, תחכמוני יב). — ה) יתחנגד לבקשת

---

[1]) את השם בן כבר פרשו הקדמונים, בחוש הלשון הדק שלהם, במשמ' ענף וסעיף האילן, עי' ערך בן. ולכן אין ספק כי הפעל אִמֵּץ הוא הכפ' לפעל נטע, ואעפ"י שאין בשאר הלשונות האחיות חבר למשמעה זו. ואולי קצת קרוב לזה פעל נצב a) בערב' שמשמש גם במשמ' נטע, שתל.

a) نَصَبَ

[1]) יש סבורים שצ"ל וְיַאֲמֵץ, אך אפשר גם הפעיל, כמו האדים (כרט, 43, ZDMG).

אדם, מאן לשמע לו, widerstehen; resister; resist שניה התושק למתאמצת (עמנואל, מחב' ה).— ו) יזתאמץ בפלוני, דבק בו בכל כחו: אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יִתְאַמֶּץ בך (תפל' מוסף ר"ה, אתה זוכר). והיורע ועד יורע כי הנפש בכם מתאמצת ולרוץ עדיכם מתרוצצת (ר"י הלוי מכת' לחכ' נרבונה, כאסיף תרכד).ותתאמץ בי ותאמר החביאני נא בצלך (א מפו, אשמת שמרון ה). ואנכי התאמצתי באישי ידך הגדתי לו כי לא אתנהו לרדת אל המלחמה (שם ח). — ז) ˚בהחלט, משתדל בחוקה באיזה דבר: ונמצאת מתאמץ ובוטח על עולם שאינו שלך (כתי' עול' טו לב). — ח) ינתאמצו המעים, verstopft werden se constiper; become costive:ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט אם היה בהור יאכל בבקר מלוחים וכו' (רמב"ם הלכ' דעות ד יג). ועי' חזק, כח.

ב.*אָמַץ

, אִמֵּץ, כמו עִמֵּץ: הרוצה לאמץ עיניו של המת נופח לו יין בחוטמו וכו' (תוספ' שבת יח יב). אין מאמצין את המת בשבת (גמ' שם קנא:). — נהפ': נופח לו יין בחוטמו (של מת) ונותן לו שמן בין ריסי עיניו והן מתאמצות מאליהן (תוספתא שבת יח יט).

אַמְצָה[1]

, אִמְצָה[2],—ש"נ, כח ועז, כמו אמץ, Macht force; migth:ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה[3] לי ישבי ירושלם בה' צבאות אלהיהם (זכר' יב ה). —והשתמשו הסופרים במשמעה זו: הכל בכתב על ידי דוד לאמצה (ר' יפת, לק' קדמ' נכפת' כג). ואם יתעלם ממה שביכלתו ויקל במה שיש בכחו תרחק עזרת אלהים ואמצתו ממנו (ר"י אבן תבון, תו"ה חבב' הנפ').

˙אַמְצוּת

, ש"נ, — כמו אמיץ, אמיצות: כי היה להם אמצות כחו־ב לעלות לבית החיים ועלו כמה פעמים (יוסף כמב', סד' תכ' וקורות העתי', ניכויאר קנז). גבורה ואמצות הלב(כיאו' תהל' סח כח).—ובהשאל': והחריף (ממין הגבינה) הוא רע המזון אמנם אם יאכלוהו אחר המזון יחזק פי האצטומכא לפי אמצותו (ב"א ה, גבינה).

˙אָמְצִי[1]

, ת"ז, נקב' -צית, מ"ר -ציים, -ציות, — מגוּן האֹמֶץ, האפר, נוטה לגון האמץ, graülich grisâtre; grayish: מראהו בתחילה ירוק אדמוני ואח"כ יהפך לשחרחר אמוצי (י' שינה' תוס"א, הלמ' תקלב). מראהו ספיר אמוצי (שם היונק' ה).

*אֶמְצַע[2]

, ש"ז, מ"ר אֶמְצָעִים, — א) המקום שהוא במרחק שוה משני הקצוות, Mitte; milieu; middle: פרח מן האמצע לצדדין אחד הילך ואחד הילך (קיני' ב ה). ואינו מודד מן האמצע מפני שהוא מפסיד (תוספתא עירו' ו י). — ועם ב, בְּאֶמְצַע, במרחק שוה מן שני הקצוות, בְּתוֹךְ: ארבע (זרעונים) בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלא' ג א). אחד מכאן ואחד מכאן ואחד באמצע (שם שם ב). בין בתחילה בין באמצע בין בסוף (יבמו' ה ו). השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע (ב"ב א א). נותן אדם פאה מתחילת השדה ובאמצע ובסוף (תוספת' פאה א ה). התורה הזו דומה לשני שבילין אחד של אור ואחד של שלג היטה בזה מת באור היטה בזו מת בשלג מה יעשה יהלך באמצע (ירוש' חגי' ב עז א). כרם שחרב מאמצעו (כלא' ד א). קרחת הכרם מקריחים אותו מאמצעו (ירוש' שם ה כט ד). — ובמשמעת בין זה לזה: מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע (שבת יא א). חטאת מכאן ועולה מכאן וסתומה באמצע (קינין ב ה). כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר באמצע (תוספת' תרומ' ג ח). כל שבאת רשות עני לאמצע (שם פאה ג ה). כוללה בתחילה וכוללה בסוף ופורט באמצעו (ספרי, קרח פיס' קיח). — מן האמצע, מתוך: אבדנו את ר' אליעזר מן האמצע (אדר"נ ו). — יד פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר הוא גרם בדבר: יד נכרי באמצע (ב"מ ע:). אצבע הגוי באמצע (ירוש' ע"ז א מ.). —ב) חֲצִי, Hälfte; moitié; half: שני אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד עשאן לשכר השכר לאמצע (ב"ב י ז). שנים שהטילו לכים זה במנה וזה במאתים אם עשו בפרקמטיא השכר לאמצע (תוספ' כתו' י ד).—ובמשמ' שֻׁתָּפוּת, שוה בשוה:

---

[1]) משק' עֲוֹלָה.—[2]) משק' הַכְמָה.—[3]) כן הנקוד ברוב הספ', וכן רד"ק בספ' השרשים. והעיד מ"ש: י"ס שהאלף בקמץ, — והנה ריב"ג ושאר הקדמונים, רש"י, ראב"ע, ורד"ק, וגם קצת החדשים הסכימו שזה שם. אך אין המליצה מתישבת היטב. ויש מגיהים הגהות כהחלפות. היציג: אם צהלו ישבי ירושלם. ואחרים: נמצא חיל ירושלם. ואחרים: אמצה כמו אָמְצָה, והוא עתיד משרש מצה. ומהתרגום נראה כי במקום לי ישבי היתה לפניו נוסחה לישבי ירושלים, וכבר העיר על זה מיכאלים.

[1]) עי' אֹמֶץ.

[2]) מן מצע, עי' זה.

*ביירא שנפל עליה גיים ועמד אחד מהם והציל מידן הציל לאמצע וכו' השותפים שמהלו להן מוכסין מהלו לאמצע (ירוש' ב"מ ו יא ב). — מאמצע, מהשתפות, מכים הכללי: החופר וכו' שומרי העיר וכו' נוטלין שכרן מן האמצע (בס ט יב.). ינתן לו מן האמצע, הלה (אחד מן השותפין) ונתרפא נתרפא מן האמצע (בס יו.). — ג) *בהשאלה, דבר שעל ידו עושה אדם איזה דבר, משיג דבר מהדברים, מגיע להתכלית הרצויה, Mittel; moyen means: א"א בתכלית שיהי' אמצע ולא באמצע שיהיה תכלית (רלב"ג, ו א י). אם שיפעלהו בלי אמצע על שיהיה הוא הסבה הקרובה (מעבה אפוד יא). — ד) *משתמשים הסופרים החדשים במלה זו במשמעת המעות הנצרכות להוצאות לדבר מהדברים Geldmittel; moyens pecuniaires; pecuniary resources: אין לו האמצעים למחיתו.

***אֶמְצָעוּת**, ש"נ, — א) כמו אֶמְצַע, המקום בין שני הקצוות בתוך, Mitte; milieu; middle, midst: מם באמצעותה (של אלף בית) תיו בסופה (ירוש' סנה' רבה פרק א). — ב) *באמצעות דבר פלוני, ר"ל על ידי הדבר ההוא עשה, השיג מה שרצה, mittelst; moyenant, par l'intermédiaire; by means of: באמצעותם (של הכחות המשכילים) יתנועעו הגלגלים (ר"י חריזי, תרגום מו"נ ב ו). שתורתנו לא תכחיש היותו יתעלה מנהיג זה המציאות באמצעות המלאכים (ר"ש אבן תבון, בס). ובאמצעות חוה נזוק אדם והמיתו הנחש (בס ב לד). ובאמצעות הכח המדמה שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו (בס ג לד). יביאו לענינים שבין אדם לחברו אך אחר אמצעות דברים רבים (בס לה). סוד ה' אל העדה שהגיעה אצלם באמצעות הנביא (רות חן, ו). שהוא מקבל השלמיות קצתם באמצעות קצתם (רלב"ג מלח' א ו). ובזה האופן יעשה השם יתברך הרבה מהפעולות באמצעות מניעי הגרמים השמימיים (בס). החידות המושגות בנבואה באמצעות הדמיון (ר' אהרן הקראי, ע"ח א כד). באמצעות הרכבה והתמזגות תתהוה ותתחדש צורה (חסדאי קרשקש, אור ה' ב א ג). בהתבטל הכחות הגופניות אין ראייתו ושמיעתו באמצעות הכלים המיוחדים להן כמו העין והאזן אלא בעין הנפש בלבד (ריקנטי ויקרא כד). באמצעותו יתוקנו הענינים (ספקר' א ו). שהשכר המושג באמצעות המצות הוא עקב רב יותר מועיל מזהב ומפז רב (בס א ח). סמאל הוא יצר הרע הממריד את האדם באמצעות האשה מהשיג שלמותו (בס בס יא). וזיה עושה (אחאב) צורות ועובד ע"א לקבל שפע המערכת באמצעותם (בס א יד). שה' יתברך אינו שומע באמצעות חוש השמע ואינו רואה באמצעות חוש הראות (ר"י מפיסא, מנחת קנאות). אי אפשר שתבוא שום ברכה והצלחה לאומות העולם אלא באמצעות אומת ישראל (ר"י ב"ר אבר', חזוק האמונה א כב). היתפתה ה' לכם באמצעותם (עליל' דבר', אוצ"ג דף 187). אחרי שאתה עלול ממני ומושפע באמצעותו אי אפשר שתעלה למדרגה יותר ממדרגתי (נהר פישון לח:). באמצעות השתדלותך (בו"ת תמת יברים כא). האם אכה בערך עיר ומלואה ואשלח את הפליט להודיעך כאשר נפתח פי בן בוזי באמצעותה (מא"ג דניר, מכתבי מסת' יד).

***אֶמְצָעִי**, ת"ז, לנק' -עִית, מ"ר -עִיִּים -עִיּוֹת, — א) מי שהוא באמצע, mittler; moyen; middle: עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית (בבי' ג ד). שלש נשים שהיו ישנות במטה אחת ונמצא דם תחת האמצעית (נדה ט ה). ג' אבנים שעשאן שתי כירים וכו' האמצעית המשמשת את הטמאת (כל' ו ג). הזר לאמצע האמצעיים ימותו (קיני' ב ה). ורואין את האמצעיות כאילו אינן (כלא' ה ב). היו שלשה מגדלין והאמצעי מובלע בינתים (תוספתא עירו' ו ט). קונם שאני לזה ולזה ולזה הותר האמצעי (בס נדר' ה א). ובזמן שהן שלש מטות גדול מיסב בראש של אמצעית שני למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו (בס ברכ' ה ב). שלשה דיוטאות זו למעלה מזו התחתונה של אחד והאמצעית של אחד לא ישלשל מן העליונה לתחתונה דרך האמצעית (בס עירו' יא ד). נמצאו כולם (כל נרות המנורה) מקבילים את האמצעי מכאן היה רבי נתן אומר האמצעי מכובד (ספרי בהא בכוף). מפריש מן הראשון על האמצעיים ומן האמצעיים על הראשון (ירוש' פיאה י מג ג). שלשה ימים הראשונים ודאי יין האחרונים חומץ אמצעיים ספק (בס ב"מ יס:). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות שבחן של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (בס ברכ' ב ד ד). אין בין ג' ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין (תעני' יג:). ויש כללים אמצעיים שהם סוג בערך מה שלמטה

מהם וסיף בערך מה שלמעלה מהם (רות רב' י). — ב) כמו שֵם, דבר שעומד בין זה לזה, שעל ידו עושה אדם דבר מהדברים, Vermittler; intermediaire; intermediary: והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא ע"י אמצעי (ראב"ע שמות, כ יט). ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף (הוא שם כג כה). האל יתברך שמו לא יפעל הדברים בלי אמצעי וכאשר תשרף האש באמצעי (ר"י חריזי מו"נ ב ה). שהוא שמם אמצעיים להנהגת הבורא (ר"ש אבן תבון שם). אין השם עושה דבר רק על ידי אמצעיים והאמצעיים רבים שונים זה מזה (הוא, יקוו המים). כחות עליונים יורדים ונופלים מאת השם על ידי אמצעיים (יעק' אנטולי מלמ' התלמי' בראשי'). המופת האמיתי הוא הלקוח מהקדמות בלתי בעלות אמצעיים (הגיו' הנפש ב.). והנה חשבו א"כ שתהיה ההודעה מהאל יתברך אבל תהיה על ידי האמצעי הזה (ר"י אברבנאל, שופט' ענין פסל מיכה). והיה טועה (אחאב) בעבוד אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך (העקרים א יד). האלמוג שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח (שם ג א). רבוי הדברים שנמצאו בעולם הם מצד האמצעיים לא מצד שימצא ריבוי בהתחלה ראשונה כלל (שם ב יג). מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה ודוקא להדליק זה מזה בלא אמצעי אבל זה מזה ע"י נר של חול אסור (שו"ע או"ח תרעד א). —ובמשׂ' ימתוכים: ובין כך באו אמצעיים ודברו עם ראובן ונתנו לו עצה ההוגנת לו שיפרע הנדוניא ושיתפשר עם אשתו וכו' וכראות האמצעיים כן א"ל וכו' (פס' ריקאנטי האחר', שאל' כז). — בחשבון, יהאמצעיים: הדבור על האמצעיים העשרה, וזה אשר יקרא אותו בעל זה הספר בערבי אלעואר (צ"ל אלגיאר) ומשמעותו הקבלת שני יחסים או יותר מזה בין גבולים מונחים אם מעצמם וכו' ונאמר שהאמצעיים אשר יודו בם הקדמונים ר"ל פיתאגורוש ואפלטון וזולתם הם שלשה (תרגום החשבון של ניקומכוס, כ"י, 74, .1894 Monats). —יובתכונה, ובמשמעת לא האמתי: לקיבוץ הירח והשמש בהלוכם האמצעי לא במקומם האמתי (רמב"ם קדוש החדש ו ו). — ימים אמצעיים, ההפך מן אמתיים: ויהפוך הימים האמיתיים ההם ויחזירם אמצעיים הן יהיו עודפים עליהם או חוסרים מהם (יסו"ע, י' ישראלי מד.).

***אֶמְצָעִית**, ש"נ,—כמו אמצעות, אמצע: כרם שחרש אמצעיתו ונשתיירו בו ד' וה' גפנים בין מד' רוחות בין משלש בין משתי רוחות (תוספת' כלא' ג א). כשהיתה חבית נמכרת בירושלם בשלשה שערים פיה שוליה ואמצעיתה (שם ב"מ ו יד). העושה חגור מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין (תוס' כל' ב"ב ה ח). חגור שבלו צדדיו ואמצעיתו קיימת (שם ט). לקנות דרומה (של שדה) ולא אמצעיתה (ירוש' ב"ב ג ג ב). כל הספרים נגללין מתחילתן לסופן וס"ת נגלל לאמצעיתו (גמ' שם יד.). מה להלן מאמצעיתו היה מודד אף כאן מאמצעיתו היה מודד (זבח' נט:). אחד בראש הדף ואחד באמצעיתו ואחד בסופו (שבלי הלקט תפלה סי' לא). מלשון תוכו משמע אמצעיתו (התרומה הלכ' תפלין רד).— ובהשאלה: יאימתי הוצרך אל אמצעיות המלאכים בבריאת השפלים אשר יודע מציאותם מצד פעולתם (ר"ש אבן תבון יקוו המים ז). באמצעית קצתם (העקרים א ו).

אמר[1], מכנו *אֲמוֹרָא, אָמִיר, *אֲמִירָה, אֹמֶר, אֵמֶר, אֹמֶר, אִמְרָה, מַאֲמָר.

אֹמֶר[2], ש"ז, — א) מלה, דבר שיוצא מפי המדבר, Wort, Spruch; mot, parole; word: יום ליום יביע אֹמֶר ולילה ללילה יחוה דעת אין אֹמֶר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהל' יט ג-ד). — ב) הבטחה, Verheissung, Versprechen; promesse; promise: הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד האפס לנצח חסדו גמר אֹמֶר לדר ודר (תהל' עז ח-ט). — ג) מצוה ופקודה, Befehl; ordre; order: תעתיר אליו (אל האלהים) וישמעך ונדריך תשלם ותגזר אֹמֶר ויקם לך (איוב כב כז-כח).

אֵמֶר[3], ש"ז, כנ' אִמְרִי, מ"ר אֲמָרִים, סמי' אִמְרֵי—א) כמו אֹמֶר, מלה, דבור, Wort, Spruch; mot, parole, word, speech: האזינו השמים ואדברה ותשמע

---

1) שרש משתף בלשוני השמיות במשמ' דבור וצווי. רק באשור' שמשה במשמעות אחרות, כמו מלא (כמקום ל) והקיף.

2) בערבית אָמַר a).

3) כך רוב המדקדקים, ובן ברט (מה"ש), ובערב' אִמְר b), אלא שהוא משמש במשמעה מיותרה. אך ש'

a) أمر b) إمر

הארץ אמרי פי (דבר' לב א). הוא ומות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר (ישע' לב ז). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). מה נמרצו אמרי ישר ומה יוכיח הוכח מכם (איוב ו כה). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי יו כד). — מרדף אמרים (שם יט ז). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (שם ב א). בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזניך (שם ד כ). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה (שם יז כז). קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כב). חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה (שופט' ה כט). אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם (ישע' מא כו). ולא ערך אלי מלין ובאמריכם לא אשיבנו (איוב לב יד). — ובמשמ' חלק וגורל: זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו [1]) מאל (איוב כ כט).

אמר[2]), פ"י, אמרתי וכו' גם לפני אתנח וסו"פ[3]), אמרתם וכו', עת' אמר, תאמר, תאמרנה, תמרו, יאמר, ויאמר ויאמר ובהפס' -מר, צווי אמר, -מר-נא, אמרנה, — אמר, אמור, אמר, אמר, האמר, באמר, כאמר, לאמר (במקום לאמר, מפני רוב השמוש בלשון) וגם *לומר, —

א) גלה דעתו, חפצו, בדבור פה, sagen; dire; say: אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראש' ג א). אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך (שם יו). ויוסף אמר לאשר על ביתו (שם מד ד). וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר (שמות יח כד). ועם ו המהפ': והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם (בראש' מו לג). ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו (דבר' כט כא). — ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (שמות כג יג). למה אמרת אחתי הוא (בראש' יב יט). וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי (שופ' יז ב). והיא גם הוא אמרה אחי הוא (בראש' כ ה.) ואמרה (עתיד) שתה וגם גמליך אשקה (שם כד יד). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (שם מג כז). ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו (שם לב כא). לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו (שם לז כ). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שמות לג יב). ואת אמרת זה בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי (מ"א ג כג). שמעתי אמרים נלכה דתינה (בראש' לז יז). ולבנים אמרים לנו עשו (שמו' ה יו). שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה (עמוס ד א). והנה אמרות השיתוך ויכלו לך (ירמ' לח כב). על אחד ההרים אשר אמר אליך (בראש' כב ב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה (שם כד יד). ואמר לה זה חסדך (שם כ יג). ואמר אל אדני אלי לא תלך (שם כד לט). ואומר למלך (נחמ' ב ז). אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי וכו' (בראשית מו לא). אומרה לאל סלעי למה שכחתני (תהל' מב י). ולא תאמר אני העשרתי את אברם (בראש' יד כג). כה תאמר לבני ישראל (שמות ג יד). ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר (מ"א ה כ). ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי (בראש' מד כא). כל אשר תאמרי אלי אעשה (רות ג ה). ותאמרי לעולם אהיה גברת (ישע' מז ז). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (בראש' לא ח). ויברכהו ויאמר ברוך אברם (שם יד יט). ויאמר אדני יי' במה אדע כי אירשנה (שם יה ח). ויאמר אלהים יהי אור (שם א ג). ויאמר אלהים יהי רקיע (שם שם ו). — ובספ' איוב ויאמר בהפסק מלעיל: ויען איוב ויאמר [1]) (איוב ג ב). — ויש סברים שבזמן מאוחר אמרו בדבור ההמוני ויאמר גם מדבר בעדו במקום ואמר [2]): ויאמר (המלאך) אלי מה אתה ראה ויאמר [3]) ראיתי והנה מנורת זהב (זכר' ד ב). ואריבה את החרים ואת הסגנים וכו' ויאמר[3]) לא טוב הדבר אשר אתם עשים (נחמ' ה ז-ט). ואצוה את חנני אחי וכו' ויאמר [3]) להם לא יפתחו

פינסקר (מבוא לנקוד אשורי, 154) מחליט כי מן אמר צריך לאמר אמרי כמו מן חלק חלקי, ואמרו הוא במקום אמרו ונתחדד להירק. — [1]) יש מגיהים עריץ במקום אמרו.

[2]) בערב' אמר a). — [3]) דק' הט' סי' נט: כל אמרתי פתח בכל הקריה בין באמצע בין באתנח בין בסוף פסוק בר מן חד אמונתך ותשועתך אמרתי (תהל' מ יא). וכן במסו' שם נמסר ל'. ואין לעמד על טעם הענין.

a) أمر

[1]) נמסר במס"ג: וכל ויען ויוסף דאיוב וכו' אבל הם כולם מלעיל. ע"כ. ואין לעמד על הדבר אם היה זה אופן הדבור מיוחד ל מ ק ו ם א ח ד, או זו פעולת הדבור המליצי. — [2]) כך בטכ' סי' 430. — [3]) כך הוא הכתיב ונקוד ויאמר, ונמסר ע"ז ואמר קרי,

שערי ירושלם עד חם השמש (שם ז ז-ג). ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה (ש"א א יא). ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי (אסתר ה ז). ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל (בראש' ג ב). ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' (שם יו ב). העזה פניה ותאמר לו (משלי ז יג). במקום ותאמרי[1]) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק (שם מד יו). ואיך נאמר אליו מת הילד (ש"ב יב יח). ונאמר[2]) תהי נא אלה בינותינו (בראש' כו כח). ונאמר אליו כנים אנחנו (שם מב לא). מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (ישע' מא כו). ואשר תאמרו אלי אתן וכו' ואתנה כאשר תאמרו אלי (בראש' לד יא-יב). ואם משא ה' תאמרו לכן כה אמר ה' (ירמ' כג לח). כה תאמרון לאדני לעשו (בראש' לב ה). כה תאמרון לאיש (ש"א יא ט). כה תאמרון אל אדניכם (מ"ב יט ו). כה תאמרן אל צדקיהו (ירמ' כא ג). ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת (דבר' א יד). ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים (שם כב). ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים (שם כז). כי יאמרו לא נראה אליך ה' (שמות ד א). והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם (שם יב כו). למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם (שם לב יב). ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמ' ה ב). ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלותיך אספרנה (תהל' קמה ו). כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו (שם יא). ויאמרו איש אל רעהו (בראש' יא ג). ויאמרו הבה נבנה לנו עיר (שם ד). ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (שם יח ה). ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה (שם לד יד). ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו (שם לז לב). ותען רחל ולאה ותאמרנה (בראשית לא יד). ותאמרן המילדת אל פרעה (שמות א יט). ותאמרן (בנות רעואל) איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שם ב יט). ותעניגה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול

באלפו ודוד ברבבתו (ש"א יח ז). — והשמיטו את האלף הנחה גם מהכתב: ולעמשא תמרו[1]) הלוא עצמי ובשרי אתה (ש"ב יט יד). אשר ימרוך[2]) למזמה (תהל' קלט כ). — ובארץ ישראל בזמן מאוחר הוקלה מאד ההמזה גם כשאין לפניה אות שמושית, והיו שאמרו מר במקום אומר ובמקום אמר: אמר (ר"ע) מזו לימדתי עליהם מה אם בשעה שאינן זפההות את מר[3]) מותרין בשעה שהן זפותות אלא זיפתן לא כש"ב (ירוש' ע"ז ב מא ב). אם אבק שאין דרכו להלך את מר והיה לאבק וכו' (שם פסח' ה לב ג). שמע רבי יוחנן ומר יפה לימדנו רבי (שם ע"ז ד מג ד). שמע רבי לעזר ומר אין רשות גדולה מזו (שם שביעי' ו לו ג למטה). הזר ר' יונה ומר האשה הזאת אינה מחמצת כל צורכה (שם ערלה ב סב ב, למעלה).

— ולווי: אמר אל אחיך (בראש' מה יז). לכן אמר לבני ישראל (שמו' ו ו). אמר־נא שבלת ויאמר סבלת (שופט' יב ו). עתה רוץ נא לקראתה ואמר־לה השלום לך (מ"ב ד כו). ורקע ברגלך ואמר־אח אל כל תועבות רעות בית ישראל (יחזקא' ו יא). אמרי־נא אחתי את (בראשית יב יג). לכי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). אמרו־נא אל יואב קרב עד הנה (ש"ב כ יו). אמרו לבת ציון הנה ישעך בא (ישע' סב יא). — ומקור: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני (שמות כא ה). כה תברכו את בני ישראל אמור[4]) להם יברכך ה' וישמרך (במדב' ו כג-כד). אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה (ש"א כ כא). אמרים אמור למנאצי דבר ה' שלום יהיה לכם (ירמ' כג יז). האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך (יחזק' כח ט). האמר למלך בליעל (איוב לד יח). — וסמי': יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים (יחזק' כה ח). כי טוב אמר־לך עלה הנה (משלי כה ז). באמר ה' אלי הקהל לי את העם (דבר' ד י). ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יחזק' לו כ). ויהי כאמר יהושע אל העם (יהוש' ו ח). — וכנ': ולא

ובמסה"ג נחמ' ה ט ואו"א נמסר ד' כתיב ויאמר וקרי ואמר והזכיר את ג' הפסוקים שהובאו פה בפנים, ועוד ש"ב א ז-ח: ויקרא אלי ואמר הנני ויאמר לו מי אתה ויאמר אליו עמלקי אני. אבל רוב החדשים מחליטים כי טעות פשוטה, הואיל ובאותו הדבור של הנער כתיב קודם ואמר.

[1]) נמסר (אסת' ה): ה בפתח וזה לבדו מלעיל. והעיר רא"ב (מכל' דס"פ) אמר וז"ל: נחשב להפסק בעבור מלת לו. ע"ב. — [2]) מם סגולה ומלעיל אעפ"י שהוא בהפסק. — [1]) נמסר ג' חסרים אלף בלישנא דאמירה, והם שנים שהובאו בפנים ואחד ממר בארמ' — [2]) הסכימו שם רוב החדשים כי הכונה היתה פה ימרוך, מן מרה. — [3]) מאמר זה הוא כלו עברי, ורגלים לדבר כי המלים את מר במקום אתה אומר נאמרו בתוך הדבור העברי. בהמאמרים האחרים המובאים בפנים אעפ"י שגם הם בעברית יש מקום לפקפק שמא המלה ומר במקום ואמר היא חלק מהמאמר הארמי שקודם לכן — [4]) נמסר: ו ג' מל' וג' חס'.

יצא מפיכם דבר עד יום אָמְרִי אליכם הריעו (שם ו י). בְּאָמְרִי לרשע מות תמות (יחז' ג יח). יען אָמְרֵךְ[1] את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה (שם לה י). הנני נשפט אותך על אָמְרֵךְ לא חטאתי (ירמ' ב לה). יען אָמְרְכֶם[1] את הדבר הזה (שם כג לח). הוגעתם ה' בדבריכם ואמרתם במה הוגענו בֶּאֱמָרְכֶם[1] כל עשה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ (מלאכי ב יז). ברצח בעצמותי חרפוני צוררי בְּאָמְרָם אֵלַי כל היום איה אלהיך (תהל' מב יא). ויהי בְּאָמְרָם אליו (עבדי המלך למרדכי) יום ויום ולא שמע אליהם (אסתר ג ד). ועם ל בראש לֵאמֹר (במקום לֶאֱמֹר): כי ירא לֵאמֹר אשתי פן יהרגני (בראש' כו ז). לנטע שמים וליסד ארץ וְלֵאמֹר לציון עמי אתה (ישע' נא יו). — ואחרי הפעלים דבר וכו' עי' לקמן. —ובחלוף שתי התנועות ילוֹמַר: נאמנין על השמן לוֹמַר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לוֹמַר של זיתי ניקוף הוא (פאה ח ג). יכול הוא לוֹמַר לו טול אתה חטים (דמאי ו ט). בוש אתה לוֹמַר (תוספתא כלי ב"ק א ו). וחש לוֹמַר שמא ניסך הוא (ירוש' ע"ז ב מא:). רבי תרשיני לוֹמַר לפניך דבר אחד שלמדתני (חגי' יד:). — ודרך הלשון לאמר: אֲמָרָהּ, במשמעת הנה כבר אמרת זה, אין אני צריך לאמר, אמר לו (ר' אליעזר לשמעון הצנוע) בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך א"ל (שמעון הצנוע לר"א) רבי אמרת (תוספת' כלים ב"ק א ו). — יאמר בפתח וקמץ, ר"ל בדברים ברורים, שאין מקום לטעות בהם: יואמרה אל הנער בפתח וקמץ לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כריח ניחוח (עמגוא' מחכר' יג). — ב) חשב, זמם, denken; penser; think: וְאֹמַר אך טרף טרף (יוסף) (בראש' מד כח). הלהרגני אתה אֹמֵר כאשר הרגת את המצרי (שמות ב יד). אָמֹר אמרתי כי שנא שנאתה (שופט' טו ב). אָמוֹר אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני (ש"א ב ל). מה תֹּאמַר נפשך (שם כ ד). אָמַר בלבו (תהל' י ו). אָמַרְתִּי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל' ז כג). — ג) העלה קרבן: ויעשו להם מסכה מכספם בתבונם עצבים מעשה חרשים כלה להם הם אֹמְרִים[1] זבחי אדם עגלים ישקון (הוש' יג ב). — ובהשאלה: אֹמֵר אני מעשי למלך (תהל' מה ב). — ד). — יאמר באיזה דבר[2] האמין בדבר זה, החליט דבר זה: שאין דרך לבקש תכלית לכלל המציאות לא לפי דעתינו האומרים בחדוש העולם ולא לפי דעת אריסט"ו בקדמות (מו"נ ג יג). אבל הכתובים אומרים בנצחותו (שם ב כז). לאומרים בקדמות העולם (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ג). — *תֹּאמַר, במשמ' אתה תוכל לחשב: לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם (מד"ר בראש' לט). אמר (יעקב) כל השנים הללו הוא (עשו) יושב בארץ ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד אב ואם שהרי כך אמר יקרבו ימי אבל אבי תאמר שמת אותו זקן ובא עלי להרגני (שם עו). — *זאת אֹמֶרֶת, ר"ל מזה אנו לומדים: אמר רבי יוסי זאת אומרת היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה וכו' שעבודתו כשרה (ירוש' תרומ' ח מה ב). אמר רבי יוסי זאת אומרת היו לפניו מאה סאה וכו' (שם שם ט מו ד). אמר רב הושעיה זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה (שם ב"מ ראש פרק ז). אמר ר"ש בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו (ברכו' יא:). אמר רבינא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה (שבת כא:). אמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת כל שבעה

---

[1]) חשב ריב"ג אָמְרֵךְ אָמְרְכֶם באמרכם בין הזרים, כמו אָכְלֵךְ, והיה ראוי אֲמוֹרֵךְ, אֲמָרְכֶם, מפני שהוא סובר שכך צריך להטות מקור פוֹעַל, והנטיה פָּעֳלֵךְ פָּעָלְכֶם היא למקור פְּעוֹל, אמר וז"ל: וההפרש אשר בין שער בְּשָׁכְבְּךָ ובין לְשָׁמְרְךָ כי הכנויים בשער וּבְשָׁכְבְּךָ סמוך אליהם והמה לפועלים והם בשער לִשְׁמָרְךָ בדרך פעול בהם. ועי' בהערות להמקורים ע"מ פָּעֳלֵךְ פָּעָלְכֶם, מָאסְכֶם, קָצְרְכֶם, וכיוצא בהם. — [1]) המפרשים פרשו אמרים במשמעת דבור, ומבארים הכונה שהם אמרים כי זובחים האדם ינשקו את העגלים. אך אין כונה זו מתישבת בדרך טבעי בסגנון הכתוב, והפרוש האחד הטבעי הוא, כי אמרים הוא הפעל של זבחי, והכונה היא שהם אומרים להעצבים זבחי אדם, ר"ל מעלים להם אמורים של זבחי אדם. ונראה שהיה לפעל אמר לפנים משמעה זו של הבאת קרבן, אולי באמת מן משמעת גובה והעלאה שיחסו גם הקדמונים לשרש אמר. ועי' הערה לערך אֱמוֹר,אמורים. וזִבְחֵי במקום זִבְ-. או היה לפנים גם שם זִבַח, והושע אהב להשתמש במלים בצורות עתיקות ולא רגילות.

[2]) עפ"י דרך לשון ערב' קאל ב a).

a) قال ب

(תענית יג:). א"ר אדא בר יצחק זאת אומרת ימי נדתה שאין רואה בהן עולין לספירת זיבתה (נדה כד.).—*אמור מעתה וכו' ר"ל דון מזה: אמור מעתה היו ידיו טמאות ואחורי הכוס טהורין ומשקה טופח באחורי הכוס אוחזו בבית צביעתו (תוספתא כלי' ב"ב ג ט). אמור מעתה ארבעה בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (שם אהילו' יג ט). אמור מעתה בא דייתיכוס שלו (של משה) והרשות נתנה ביד אחר (ספרי, האזינו שלד). אמור מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו נ' מכות (הגדה לפסח). — פעול, אָמוּר, אֲמוּרִים, -רָה, -רוֹת: — הָאָמוּר [1] בית יעקב (מיכ' ב ז), ר"ל הקרוא בית יעקב. כשהוא אומר וזוגותם וכו' הרי חג אמור (מכי' מס' דפסחא ג). הרי לחם בפול אמור (שם ויהי בשלח ד ב). והיכן אמור (שם משפ' נזי' ד). חוקה האמורה בפסח (שם בוא, מסכ' דפסחא יד). שני אילם הם אחד האמור כאן ואחד האמור בחומש הפקודים (יומא ג.). מה שאמור ברגלים (סוכה נה:). אמר רבי אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע (יבמו' כג:). — ודבור קבוע בפרט במו"ם של הלכה בתלמוד, *במה דברים אמורים: המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו' ונותן לה מטה ומפץ וכו' נותן לה מעה כסף לצרכיה וכו' במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו (כתוב' ה ח-ט). במה דברים אמורים (שמי שלקח אשה אינו צריך ללכת למלחמה) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט' ח ז). א"ר ישמעאל במה דברים אמורים בשדה בעל אבל בשדה אילן כנס את תבואתו וכו' הרי אלו ג' שנים (ב"ב ג א). במה דברים אמורים בכהן נמלך אבל בכהן שאינו נמלך אחת לזו ואחת לזו (קנים ג א). במה דברים אמורים בגדול אבל בקטן תחילת כל שהוא (כלים ס א). במה דברים אמורים בזמן שפיה לחוץ (אהל' ט ה). במה דברים אמורים בזמן שהיא כלי מחולחלת (שם שם ז). במה דברים אמורים שנתן לו דמי כולן אבל לא נתן לו דמי כולן לא קנה (קידוש' כז:). — ואָמוּר במשמעת קצוב ונדור ל: אמורה הייתי להנשא לאחי אמה (הכיא

[1]) בקצת ספרים כ"י האמר.

שטיינשנדר במאמרו על מלין רב האי בשם רב האי, במשמע' הטיבה בערב').—לֵאמֹר. מלה יוסיפו על הפעלים אמר, דבר, הגיד, וכו' במשמעת כדברים האלה, כמו שבא לקמן, nämlich; à savoir; namely: ויברך אתם אלהים לאמר: פרו ורבו (בראש' א כב). ויצו ה' אלהים על האדם לאמר: מכל עץ הגן אכל תאכל (שם ב טז). וידבר אלהים אל נח לאמר: צא מן התבה (שם ח טו-טז). ותצחק שרה בקרבה לאמר: אחרי בלתי היתה לי עדנה (שם יח יב). ותכחש שרה לאמר: לא צחקתי (שם שם טו). ואשר נשבע לי לאמר: לזרעך אתן את הארץ (שם כד ז). וידר יעקב נדר לאמר: אם יהיה אלהים עמדי (שם כח כ). וישאלהו האיש לאמר: מה תבקש (שם לז טו). ותתפשהו בבגדו לאמר: שכבה עמי (שם לט יב). ואני שמעתי עליך לאמר: תשמע חלום לפתר אתו (שם מא טו). ויגידו לו את כל הקרת אתם לאמר: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מב כט-ל). העד העד בנו האיש לאמר: לא תראו פני (שם מג ג). והקל נשמע בית פרעה לאמר: באו אחי יוסף (שם מה טז). ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר: הבה לנו לחם (שם מז טו). על כן הם צעקים לאמר: נלכה נזבחה (שמות ה ח). והנגשים אצים לאמר: כלו מעשיכם (שם שם יג). ויכו שטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לאמר: מדוע לא כליתם חקכם (שם שם יד). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר: לא תגרעו מלבניכם (שם שם יט). אלהי העברים שלחני אליך לאמר: שלח את עמי (שם ז טז). וישם ה' מועד לאמר: מחר יעשה ה' (שם ט ה). והשתחוו לי לאמר: צא אתה (שם יא ח). וילנו העם על משה לאמר: מה נשתה (שם טו כד). ועל נסתם את ה' לאמר: היש ה' בקרבנו (שם יז ז). והגבלת את העם סביב לאמר: השמרו לכם עלות בהר ונגע בקצהו (שם יט יב). ויעבירו קול במחנה לאמר: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שם לו ו). כי יבכו עלי לאמר: תנה לנו בשר (במדבר יא יג). ויעלו אל ראש ההר לאמר: הננו ועלינו (שם יד מ). וישלח ישראל מלאכים אל סיחן מלך האמרי לאמר: אעברה בארצך (שם כא כא-כב). אחינו המסו את לבבנו לאמר: עם גדול ורם (דברים א כח). ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר: עלו ורשו (שם ט כג). כי יסיתך אחיך וכו' לאמר: נלכה ונעבדה (שם יג ז). כי תשמע באחת עריך וכו' לאמר: יצאו אנשים (שם שם יג-

יד). פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לֵאמֹר: קרבה שנת השבע (שם טו ט). והנה הוא שם עלילת דברים לֵאמֹר: לא מצאתי לבתך בתולים (שם כב יז). והתברך בלבבו לֵאמֹר: שלום יהיה לי (שם כט יח). וישלח יהושע וכו׳ מרגלים חרש לֵאמֹר: לכו ראו (יהוש׳ ב א). והודעתם את בניכם לֵאמֹר: ביבשה עבר ישראל (שם ד כב). למה רמיתם אתנו לֵאמֹר: רחוקים אנחנו (שם ט כב). אגלה אזנך לֵאמֹר: קנה נגד הישבים (רות ד ד). דאג לכם לֵאמֹר: מה אעשה לבני (ש״א י ב). ויאל שאול את העם לֵאמֹר: ארור האיש (שם יד כד). ויאמן אכיש בדוד לֵאמֹר: הבאש הבאיש בעמו (שם כז יב) ואדניה בן חגית כתנשא לֵאמֹר: אני אמלך (מ״א א ה). ונתן ביום ההוא מופת לֵאמֹר: זה המופת (שם יג ג). ותכתב בספרים לֵאמֹר: קראו צום (שם כא ט). כאשר כרתי לדויד אביך לֵאמֹר: לא יכרת לך איש (דהי״ב ז יח). ישא ביום ההוא לֵאמֹר: לא אהיה חבש ובביתי אין לחם (ישע׳ גז). המבקשים את נפשך לֵאמֹר: לא תנבא (ירמ׳ יא כא).—ובמש׳ בכונה זאת, מפני כך: ויקרא את נח לֵאמֹר: אלהים ינחמנו (בראשית ה כט). נגשו אלי השרים לֵאמֹר: לא נבדלו העם (עזרא ט א). כלם מיראים אותנו לֵאמֹר: ירפו ידיהם (נחמ׳ ו ט).— ומפני רוב השמוש במלה זו נהייתה כמו מלה ז ע י ר ה ולכן במקומות שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, לפי הטעם והענין, ידברו בדגשת הלמד שבראשיתה, ולכן כל לאמר אחרי משה שבתורה למד דגושה [1]: וידבר יי׳ אל משה לֵּאמֹר

בא דבר אל פרעה (שמות ו י, וכמו״כ יג א, יד א ועוד). — לומר: ל ו מ ר שאין שוטה נפגע (ירוש׳ תעני ג סו ד). — ובמו״ם של הלכה: ל ו מ ר לך הרי שלקחו רבו ע״ש עם חשבה וכו׳ (מכילת׳ מסכת׳ דפסחא טו). ל ו מ ר אם הרגנו ביום חייב (שם נזיקין יג). — תלמוד ל ו מ ר עי׳ תלמוד. — ועם כ כ ל ו מ ר עי׳ כלומר. — יאם אמר אומר [1]), יאם יאמר אומר, במשמע׳ אם

[1]) אמר רד״ק (מכלול שער אוי) וז״ל: לפיכך (מפני הסמיכות של המלה הזעירה אל שלאחריה) למד אל משה לֵּאמֹר דגושה ולמד אל משה ואל אהרן לאמר איננה דגושה. ע״כ. והעיר ר״מ לונזאנו בס׳ אור תורה (שמות ו י) וז״ל: אמר מנחם למד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן א׳ בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן (במדב׳ לב כה), מפני כי מלת משה שם בטרחא וכפי הנראה היה ראוי להיות רפה כיון שהיא סמוכה לאהו״י ואין כאן לא דחיק ולא אתי מרחיק. ובספרי המדקדקים לא מצאתי שידובר בה זולתי במכלול דף כז. חשב רד״ק לתת לזה טעם ולא אמר כלום כי רצה לדמותו למלה זעירא סמוכה והיה צריך להראות לנו דוגמתו במלה בלתי זעירא ובלתי סמוכה כי משה איננה מלה זעירא ולא סמוכה ועוד אפי׳ נודה שהודגש למד לֵּאמר לסבת הנח נסתר שקדמה בסוף משה עדין יקשה עליו קושיה חזקה שאם כן בפסוק ויאמר משה משה (שמות ג ד) היה ראוי להדגיש מם משה השני וכן בפס׳ לץ היין הומה שכר (משלי כ א), היה ראוי להדגיש השין. וכן היה ראוי להדגיש הלמד כן אעשה לכם (במדב׳ יד כח). ואולם מה שנ״ל בזה הוא: ידענו כי היה ראוי להניע אלף לאמר בשוא סגול כמו והיה לאכול (דברי׳ לא יז), באמור אלי כל היום (תהלי׳ מב ד), אלא שלרוב ההשתמשות שנשתמשו במלה זו הניחו האלף להקלו אך צריך לפחות להורות עליו בנשימה ולכן הלמד בצרי המורה נחות. והנה אם נקרא הלמד רפה אחר שקדם לו נחות בסוף משה טבע הלשון יביא להקרותה כמו בשוא למד ולא יהיה זכר לאלף הנחה בנשימה כמו על צוארי בנימין (בראש׳ מה יד). לכן הדגישו הלמד כי ע״י שהאדם מכה בה בכח קריאתה הדגושה נמצא קורא הלמד בצרי ונמצאת האלף נדגשת בנשימה: והסכים לזה ו״ה בחומ׳ עין הקורא שם. אך טענותיו של רמ״ל אינן מכרחות, ודבר טבעי הוא שנהג הלשון מנהג זה במלת לאמר מפני שמרוב השמוש בו נהיתה כמו מלה זעירה, מה שאין כן במלים אחרות. ובנקוד הבבלי למד לאמר דגושה בכל מקום אחרי מלה בטעם משרת, כמו אלַי לֵּאמר (ירמ׳ א ד), יצאו ששה מקומות, ובטעם מפסיק למד רפה כמו ירושלם לאמר (שם ב ב). ולכן דחה ש״פ (מבוא לנק׳ אבו׳) את דעתו של רד״ק שהדבר תלוי בנח נסתר שלפני לאמר, וכמו״כ את דעתו של רמ״ל באו״ת שדגש הלמד משמש להגן על האלף שלאחריה שתהיה נשמעת קצת, אמר וז״ל: בכל מקום שהתיבה שלפניה במשרת והקריאה רהוטה בחבור המלות היו מבטאין מלת לאמר בנהות האלף לרהיטת המבטא, אשר על כן שמו המנקדים (לפני המצאת הנקוד עוד) נקודה בהלמד, בכדי להעיר על קריאה זו של האלף. אבל כשהתיבה שלפניה נפסקה בטעם היו באמת מניעין האלף בצירה חטוף למתינות המבטא. ולפיכך לא הדגישו הלמד לסימן, אלא שברבות הימים נשתקע הדבר ונחות האלף גברה להאחז בכל מקום בקריאה אף אחר טעם מפסיק לרוב השתמשותה כך, עד שבסוף הימים דגשו הנקדנים את הלמד גם אחרי מפסיק כמו שהודענו לעיל מנקוד המלה ביחזקאל. ע״כ. עכ״פ נראה, כי בזמן הנקוד הטברני לא נשאר המנהג להדגיש את למד לאמר אלא במקום שהיא רהוטה מאד להמלה שלפניה, כמו בהדבור הרהוט מאד משה לֵּאמר.

[1]) לפי לשון הערב׳ אִן קָאל קָאִיל a).

a) ان قَال قَائِل

יֹאמַר אדם: וְאם אומר איך יֵאמר וכו' (תש' דונ' סי' קיט). ואם יאמר אומר שזה הבטול לא יחויב (רלב"ג מלח' ה כ).

— נפע', נֶאֱמַר, עתיד יֵאָמֵר וכו', אמרו אותו: אשר יֵאָמֵר היום בהר ה' יראה (בראש' כב יד). עיר ההרס יֵאָמֵר לאחת (ישע' יט יח). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יֵאָמֵר עוד שממה (שם סב ד). ביום ההוא יֵאָמֵר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ' ג יו). והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יֵאָמֵר לו (ישעי' ד ג). — ובהפסק: על כן יֵאָמַר כנמרד גבור ציד לפני ה' (בראש' י ט). ועם ו ההפוך: וַיֵּאָמֵר למלך יריחו לאמר (יהוש' ב ב). ועבר: ומראה הערב והבקר אשר נֶאֱמַר אמת הוא (דני' ח כו). — ודבור קבוע בתלמ' שנ' כך וכך, ר"ל שכך וכך נאמר בתורה: על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (אבו' א יח). עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר הלא לכם לדעת כי יי' אלהי ישראל נתן הממלכה לדוד (מכי' מס' דשבת' פתי'). — ומקור: תישר לבבנו ביראתך להחטיב וּלְהֵאָמֵר (מוס' יוה"כ, אנוש איך ילדק). — נאמרות: אינך צריך מהידיעה בנאמרות ליתר מהידיעה בסוגים (ב"ע פלקיירה, מקור חיים לרשב"ג).

— הִפע', הֶאֱמִיר, הֶאֱמַרְתָּ, — הֶאֱמִיר את פלוני, הכריז ופרסם אותו בגלוי באיזו משרה, Jem. proklamieren, proclamer qqn; proclame: את ה' הֶאֱמַרְתָּ[1]) היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו וה' הֶאֱמִירְךָ היום להיות לו לעם סגלה וכו' ולתתך עליון על כל הגוים (דבר' כו יז-יט). — ואמר הפיטן: אאמיר אותך סלה בהוד והדר ותהלה (ר"א קליר, אאמיר, א סכות). אאמיר מסתתר במעון חביון (ר"י טוב עלם, שבה"ג). והירים הֶאמירו את שם הגדול (ר"י ברזלוני אזהרות). כבודי ה' נא אמירנו הֶאמרנוהו וְהֶאֱמִירָנוּ (שיר היחו' ד). — ובדברי חול: ויהי בחור אוכל ימים מתמיד הולך תמים וראש הישיבה עשה לו חטיבה וְהֶאֱמִירוֹ לבחיר התלמידים (יל"ג, ג ו, נהרא ופשטיה). — ובמשמ' פאר, שבח: התנבלה (תבל) איך אַאֲמִירָהּ, התבאשה איך לא אַמִירָהּ (ר"י הלוי, יונה תקנן). זכרך מאד מפארים חסנך בפימו מַאֲמִירִים (הילי השחר שבור"ת, אתה המאזין). לילה אברכהו יומם אשחרהו באמת ארוממנהו כן אאמיר אותו (יסב"י הנקדן, הקד' עין הקורא). או כי אאמיר אמרתי אם מרה תהיה באחרונה (כתי"ע ז). — ב) יהרים: הן במשפט ישפיל ויאמיר (מבה ריאטי, מקדש מעט, מאמ' ב). חזק לבה כמו שמיר ועל אויבה אותה תאמיר (יברהל נאגארא, מ"ל פרידלודר, יה לי קרא). — ג) ינתן כח ושלטון: הוגעת יוצרך בחוזק מצה האמרת יצרך להרע נצח (רב עמרם גאון, סליח' ב). — ד) ייחס לפלוני דבר מהדברים, אזהרה שלא להאמיר האלהות לזולתו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה, ד). — ה) יתאר אותו בתארים, איך באיכות מה, ומי הביא את הפלסופים להעיד השקר הזה בבורא הכל יען כי האמירו הש"י מצד מחשבתם לבד ודבר הבורא לנביאיו (ר"י יעבץ, מאמ' האחדות ב). ובבנה מעלות האמירו (יב"ר מקנדיה, מגלף לחכמה בתחלתו). — יהאמיר דבר לפלוני בכך, נתנהו לו בתנאי זה: ועוד אתה פשעת בו שהאמרתו (את הדבש) לעכו"ם בבדוק וכו' שאלו לא האמרתו בבדוק אין עליו בדיניהם כלום (פסק החסיד מנחם דוד טיקטין, נדפ' בראש כרך ב' אלפסי הוצ' וינה, שמיד). — ו) יהקדיש, יעד לקרבן, לדבר קדוש, weihen; consacrer, consecrate: בך בחר ה' האמירך להעלותך לעולה (של' אוליוירו, אגר' אילי אהב'). — ז) היוקר יאמיר: בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר יאמיר[2]) הגפן

---

[1]) ת"א ית יי' חטבת וכו' ויי' חטבך. וכן התלמוד: עשתוני חטיבה (תוספתא סוט' ז ו, גמ' ברכ'). ועי' ערך חטב. רסע"ג פתרו מלשון אמיר a) בערב' במש' נסיך ושליט, והשיג עליו דונש (תש' דונש סי' ג) ואמר: ואין לפחה באלו הפסוקים כלום וכו' ונפרש את ה' האמרת וה' האמירך מלשון אמירה ע"כ. אבל, אעפ"י שהזהיר דונש מאד מפרוש זה ואמר: השמר בני מן הים העמוק וגליו פן תטבע בשאון גליו, אעפי"כ נכון פתרונו של רסע"ג עפ"י שמוש הלשון הערב' אַמַּר b), קצת במשמעה זו. מנחם לא פרש כלום. ריב"ג: וענינו אצלי הרוממות והעלאה ולכן קראו לסעיף העליון אמיר ולפי זה ענין האמירך רוממך והעלך ויתכן עוד שיאמר פרסם אותך ושמך לאות מאשר אמרו הקדמונים על האות אמרא וכן פירש בו רב שרירא ז"ל בפרושו למלות, ע"כ. רשי פרש הפריש והבדיל. ראב"ע פרש כמו ריב"ג, ובשם ר"י הלוי כמו דונש. ולפי הפרושים המתהלפים האלה השתמשו בהפעיל זה בספרות.

[2]) כך הגרסה פה, אך במשנ' צז. הגרסה העזות

a) أَمير b) أَمَّر

תתן פריה והיין ביוקר (סוט' מט:).— ופשט בספרותנו השמוש והיוקר י א מ י ר במשמעת עליית השער של צרכי א"נ.

— *אמר, אמרו[1]), עשו (למשל פועלים) קנוניה וקשר ביניהם לחדל ממלאכה מפני טענה מן הטענות שיש להם על בעה"ב, streiken; se metre en grève; to strike. ופשט השמוש הזה בדבור ובעתונים.

— התפ', התאמר התאמרו, — א) קשרו קשר יחד, sich verschwören; conspirer, conspire: עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פעלי און (תהל' צד ג-ד). ואמר המשורר: מי יעמד לפני עדת מתקוממים יתיעצו עלי ו י ת א מ ר ו (רשב"ג, סש"ד, יח).— ב) נתוכח, נתקוטט, disputieren; se disputer; dispute: מלמד ש נ ת א מ ר ו (הבל וקין) זה בזה דין אמר חלוש ודין אמר פרוח (מה"ג, הנ' שכטר, ויאמר קין).— ג) יהתפאר בדבר: זה אלי ואנוהו זעקו ושוררו הכל נחלתנו הוא וכו נתאמרו (סליח' מוסף יוה"כ, אלהים אל דמי). ואלו העושים עתה דבריהם בצנעה יתנשאו לעשות דבריהם בגלוי פנים בפרהסיא ו י ת א מ ר ו לאמר ידנו רמה (מנח' קנא', אבת מאלי, נא). — ואמר המליץ: סגלת חכמים וכבוד עשרם תבונה וכסילים בסכלות י ת א מ ר ו (אסף כה א). — ויחס לעצמו מעלה מן המעלות: ועניה בני נביאים י ת א מ ר ו (מפו אה"צ ע). באהבתם וחסדם כל היום יתאמרו זדמי עמי מידם כמים נגרו (לטריס, כנית יכראל). באמת י ת א מ ר ו יעלו עדי צדק וכנף שקוצים תחת האדרת (יל"ג דו"מ ה). כל ההמצאות אשר בני דורנו החכמים בעיניהם מ ת א מ ר י ם כי הם המציאום (הוא, ספור קפילת הדרך). וקדוש אני י ת א מ ר בגאוה (יוסף הלוי). — וכמו נאמר: לך בגרון חסידים רון יתאמר כי שוע לא נכר בך נאמר (שחרית יוה"כ, לך אדר).

אמר[1]), ש"ז, מ"ר אמרים, — כבש: סם המות אמריך וקוץ ודרדר אמירך רוש פתנים בשר אמריך ועפרות תבל גובה אמיריך (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר קכ).

א. **אמרה**, אמרה ש"נ, כנ' אמרתי, אמרתו, מ"ר אמרות, סמי' אמרות אמ-, —א) דבור, חבור מלים יחד, Rede; discours; speech: עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי (ברא' ד כג). יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דבר' לב ב). האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כג-כד). אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי (תהל' יז ו). כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו (דבר' לג ט). ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך (ישע' כט ד). השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז יה). עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו[2]) אשר צוה מימי קדם (איכה ב יז). אמרות[3]) ה' אמרות טהרות (תהל' יב ז).—ב) ידבר פאר: עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר עשאני א י מ ר ה ועשיתיו א י מ ר ה (מכי' מס' דבירתא

תרבה והיוקר י ע ו ת. ופרש רש"י: שלא יכבדו זה את זה, ל"א היוקר יעוות מכובד שבהן יהיה עוותן ורמאי. ע"כ. אך תויו"ט פה סוטה פרש: יאמיר מלשון גבהות ויהיה עניינו היוקר יגדל עד למעלה כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו.

[1]) בארמ': דאייקר עבידתא ו א י מ ר ו פועלים ואזל בעה"ב ופייסינהו מהו דתימא מצי אמרי ליה כי מפייסינן אדעתא דטפת לכו א א ג ר א קמ"ל דאמר להו אדעתא דטרחנא לך באכילה ושתיה וכו' דזל עבידתא ואימר בעה"ב ואזול פועלים ופייסוה מהו דתימא מצי אמר להו אדעתא דבצריתו לי מאגריי קמ"ל דאמרי ליה אדעתא דעבידנא לך עבידתא שפירתא (ב"מ עז.—שנתיקרה העבודה ואמרו פועלים (חדלו מלעבוד) והלך בעה"ב ויפיים אותם. מהו שתאמר יכולים הם לאמר אם נתפיסנו על הדעת שתוסיף על שכרנו, הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שהוא (בעה"ב) אומר להם פיסתיכם על הדעת (במחשבה) לטרח לכם באכילה ושתיה וכו' שהוזלה העבודה ואמר בעה"ב והלכו הפועלים ויפיסוהו, מהו שתאמר הוא יכול לאמר להם (נתפיסתי) על הדעת שתפחיתו לי משכרכם הרי הוא (בעל ההלכה) משמיענו שיכולים הם לאמר לו (פיסנוך) במחשבה לעשות לך עבודה יתר יפה).

[1]) אשור' אמר, ולפי דע' חל"א מן אמר היה לבן, נקי. וכמו"כ בכנע'. בארמ' וסור' אמר, אימר, אימרא. בערב' אמר a), הקטן מהכבשים. וכבר העיר גידי (Guidi, della sede) כי מלה זו שאולה בער' מארמ'. וכן ס' פרנקל.

[2]) כך בכל הנוסח'. וכן העיד רד"ק בפרושו, וכמו אשכם, אשתו.—[3]) מ"ש: במקצת ספרי הדפוס השם בשוא לבד אך בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בחטף פתח. ע"כ. וכן מיכאלים בשם שמנה כ"י. והזכירו אולסה' ושטדה חטף פתח זה, אך לא מצאו טעם מספיק. ואולי כדי לזוגו קצת עם אמרות שלאחריו.

---

a) إِمَّر

ג). — ג) ׳בלשון הפלסופים היהודים האלכסנדרוניים ותלמידיהם, הכח והרצון האלהי היוצר ובורא והחכמה האלהית, Logos : ידיעת האמרה הפועלת כלומר הרצון (מקור חיים להרשב״ג ה). הפרק בין התנועה ו ה א מ ר ה כי ה א מ ר ה כח משולח בעצמים הרוחניים (שם). האדם אשר דבר ב א מ ר ה תתרשם צורתה (שם). תדמה הבריאה ל א מ ר ה (שם). ובכן תהיינה אלה שתי ה א מ ר ו ת המקבילות מבדילות האמת מן השקר (תגמ׳ הנפ׳ ה :).

.:*אִמְרָה[1]), (אימרא), ש״נ, סמי׳ אִמְרַת, מ״ר אִמְרִיּוֹת[2]) -רִיוֹת[3]), חפוי על תפר הבגד או על פיו, Saum; ourlet ; seam, hem : חלוק שנראה בו נגע מציל את האִמְרִיוֹת[4]) שבו אפילו הן ארגמן (נגע׳ יא י). לא יעשה הימנו (מבגד שאבד בו כלאים) א י מ ר א המפורסמת (תוספתא כלא׳ ה יט). האורג שני חוטין על גבי הגם[5]) ועל גבי ה א י מ ר א (שם שבת יב א). ה א מ ר י ו ת של שוראין ושל זהב (ספרא תזרי׳ נגע׳ טו). פשתן שצבעה בחרם לא יעשה ממנה א י מ ר ה (ירוש׳ כלא׳ ט לב.). פירסמו עצמן כ א י מ ר א בחלוק (שם קידוש׳ סס ב). יבוא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ו א י מ ר ת חלוקי (שם יומא א לח ד). איזהו הדיוט ואיזהו אומן אמר ר׳ יוסי בן חנינא כל שהוא מזויג את ה א ו מ ר י ו ת זהו אומן וכל שאינו מזויג את ה א ו מ ר י ו ת זהו הדיוט (שם מו״ק א עד ד). (מהו חִיּט הדיוט שאמרה המשנה שהוא תופר כדרכו אמרו בית ר׳ ינאי) כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת ר׳ יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין א י מ ר א בחפת חלוקו (מו״ק י.). במה שימש משה כל ז׳ ימי המלואים וכו׳ בחלוק לבן שאין לו א י מ ר א (תענ׳ יא :). זה נתן מדת ארכה ורחבה (של הבגד שמצא אחד) וזה נתן מדת ה א מ ר י ו ת שבה יתן למי שנתן מדת ארכה ורחבה (רמב״ם גזלה ואבדה יג ז). חלוק שנראה בו נגע מציל את ה א מ ר י ו ת שבו אפילו היתה ה א י מ ר ה צמר או פשתים מצילה ואינה נשרפת (הוא, טומאת צרעת יג י). בחלוק בלי שפה ו א מ ר ה (ר״י אזובי, שיר קער׳ ככף).

:·אַמְרִיאֵל, מלאך השולט בחדש סיון (כתוב גדול בספר ברכ׳ אברהם לכבוד דר׳ ברלינר).

אֲמַרְכָּל[1]), ש״ז, מ״ר אֲמַרְכָּלִים, — פקיד, ממונה, אחד משבעה הפקידים שהיו ממונים על המקדש, Beamter im Tempel ; fonctionnaire du temple : officer of the temple : אין פוחתין משלשה גזברין ומז׳ א מ ר כ ל י ן (שקל׳ ה ב). משוח מלחמה קודם לסגן סגן קודם ל א מ ר כ ל (הור׳ יג י). הגיזבר חותם ונותן ל א מ ר כ ל (ירוש׳ שקל׳ מט). והוא (אלעזר) היה א מ ר כ ל הלוים (מד״ר במדב׳ ג). ראש בית אב קודם ל א מ ר כ ל א מ ר כ ל קודם לגזבר (שם ו).

אֶמֶשׁ[2]), — מלת הזמן, הלילה שלפני יום הנכחי,

[1]) ת״י (שמו׳ כו ד) : אִימרא דיריעתא. אימרא דלבושיו (ת״י תהל׳ קלג ב). לפי דעת רב שרירא גאון וריב״ג (השרש׳ ערך אמר) עיקר פרושו הוא סימן, וכן בערב׳ אַמַארא a) סימן ואות. ויש קצת ראיה לזה, כי גם בערבית ישתמשו למושג שפת הבגד בהשם עלאמה, שפרושו סימן ואות, עי׳ הערה לקמן. וקוה׳ סובר שנגזר מרומית orula (הקטנ׳ להשם ora). ולא הביאה ש׳ קרוים בין המלים השאולות מרומית.— [2]) נקוד המשנ׳ עם גפה״ע של הרמבם.— [3]) נקוד המשנ׳ המנק׳ הנדפסות.— [4]) כך הכתיב והנקוד במשנ׳ עם גפה״ע של הרמבם הוצ׳ דרנב׳. ופרש רה״ג (והביאו הערוך בלשונו ממש): אלו בני אדם השובים כשתופרין את הבגד מחפין את ה ת פ ר בבגד נאה בארגמן. ע״כ. והרמב״ם כתב : ואמריות אלצנאיף ואלעלאמת. ע״כ. ותרגם המתרגם המצנפות. אך זה אינו ת ר ג ו ם אלא העתקה במלה ערבית דומה לה, ובאמת צנאיף בערב׳ הוא מ״ר מן צנף b) שפרושו הוא ש פ ת הבגד, וכמו אלעלאמאת c), אעפ״י שהמלונים הערבים לא הזכירו משמעה זו (מלון ערב׳ גרמ׳ להרמב״ם של דר׳ פרידלנ׳). ויפה תרגם פה דרנב׳ את דברי הרמב״ם הכנפות והשפתות. — [5]) כך גרס׳ תוספתא צוקמ׳, ושאר הנוסח׳ וכן בגמ׳ בבלי, וגרס׳ רש״י. ורה״ג גרם ג ם וכן הערוך ערך גם.

a) أَمَارَة b) صِنف c) علَامَات

[1]) ארמית, אמרכל, ־כלא : אֲמַרְכְּלָא דממני על רברבי ליואי (ת״א במד׳ ג לב). אֲמַרְכָּל מהימן (ישע׳ כד כג). משקל צְפַרְדֵּעַ. בעלי התלמוד דרשו מלה זו במדרש מלים המוני ואמרו שהיא מרכבה מן מר ומן כל או מן אמר ומן כל : אמר ר׳ יהודא למה נקרא שמו אמרכל שהוא מר על הכל (תוספתא שקל׳ ב יס). וכן במד״ר ויקרא ה. ובגמ׳ בבלי (הור׳ יג.) מאי אמרכל אמר רב חסדא אמר כולא. ואעפ״י שיש סברים כי מוצאה מלשון יונית ולפי דעת קוה׳ מפרסית, מ״מ אין ספק בדבר כי היהודים בהוציאם מלה זו מפיהם שמעו בו באמת הרכבת שתי המלים עבריות אמר כל.

[2]) באשור׳ אמשת, בלילה הקודם. בער׳ אַמשׁ a)

a) أَمس

: gestern Abend ; hier la nuit ; yesternight. ויהי ממחרת ותאמר הבכירה (מבנות לוט) אל הצעירה הן שכבתי אֶמֶש את אבי (בראש' יט לד). יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אֶמֶש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כט). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש (שם מב). אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אֶמֶש (מ"ב ט כו). שאני אומר חטים של א מ ש היו משל אחד ושל היום היו משל אחר (דמאי ס ג). אומר החליצנו וכו' אם היום אם למחר ולמחר הואאומר אם היום אם א מ ש (עירוב' ג ט). בית שמאי אומרים אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביו"ט בין שהורמו מ א מ ש בין שהורמו מהיום (ביצ' א ו). שלמים של א מ ש ושלמים של היום של א מ ש קודמין (זבח' י ו). א מ ש הכריע אחי אבא הלכה כר"נ (עירובין מג.). אמר לו (המלאך ליהושע) א מ ש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה (שם סג:). שהורמו מהיום ושנשחטו מהיום ושהורמו מ א מ ש ושנשחטו מ א מ ש (ביצה יב:). א"ל ר"ט (לר"י) היום פניך צהובין אמר ליה א מ ש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח (נדר' מט:). אין מערבין שמרים של א מ ש בשל יום ולא של יום בשל א מ ש (ב"מ ס.). א"ר זירא א מ ש נראה לי רבי יוסי ברבי חנינא וכו' (שם פט:). א מ ש הרגו שביה ברוב עדיות עכשיו הרגו לא שביח ברוב עדיות (סנהד' מ:). אמר לו ריקה אי אתה יודע ש מ א מ ש היינו זהירין בך (מס' ד"א ס). אמר ר' יוחנן א מ ש הייתי יושב ושונה מעשה שגזרו תענית בחנכה בלוד (ירוש' מגי' א ע ד). אמר לו (הקב"ה למשה) א מ ש היית אומר ומאז באתי אל פרעה ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי א מ ש היית אומר המבלי אין קברים ועכשיו אתה מרבה בתפלה (מד"ר שמות כא.). אמר לו הקב"ה (לאברהם) אתה עשית עמי מ א מ ש עד חצי הלילה וכו' (תנחומא בובר לך לך יא). — ובמשמעת בלילה שלפני מחר: מעשה בשמעון התימני שלא בא א מ ש לבית המדרש בשחרית מצאו יהודה בן בבא אמר לו מפני מה לא באת א מ ש לבית המדרש (בילה כא.). — ובמשמעת יום תמול: יום ו א מ ש ושלפניו (מכילתא, מסכ' דנזיקין פרשה יוד). — ובכלל תמול: לא תונו אותו שלא תאמר לו א מ ש היית עובד עכו"ם והיום נכנסת תחת כנפי השכינה (ספר' קדוש' ח). — ובמש' לילה, Nacht ; nuit; night: ונפשך עולה אצלי בכל א מ ש ו א מ ש (תנחומא בובר משפטי' ט). — וכנו': דרשתיך בשמשי ו א מ ש י (רשב"ג' רבות מוסף יוה"כ לספרדים, ארוממך). מהר חמישי בפורו להמשי והגיה אֶמְשִׁי [1]) בהעריב שמשי (קרובו' לפורים, אספרי אל תוק). צם (אליהו) ארבעים עם א מ ש י ה ם (Monats. 1894, 87). — ג) חשך ואפלה עמקה, : Finsterniss ; obscurité ; darkness העֲרקים ציה אֶמֶש [2]) שואה ומשאה (איוב ל ג). הם (המצריים) האפילו ברכה כשמש לכן בשברם יום נהפך ל א מ ש (ר"א קליר, בעשר מכות, ב פסח). הפחדת ארמי ב א מ ש לילה (אז רוב נסים, הגדה ליל א פסח). בעטלף מתהלך בשואה וְאֶמֶש מכה העורון בל חזה שמש (בן זאב, שיר למעלות, הקד' תל"ע). יום כביר מליל א מ ש (אדם שב"ק, עת לאת אביב). פה במחלת צור פה חשך וְאֶמֶש (שם, קול נאקת). ובקרב לבו (של המלך שלמה) שואה ו א מ ש (מיכ"ל קהלת). אך לבי דובר ברעדה לו גילה אל אֵל בי יתפלל בדמי האֶמֶש (מיכ"ל, התפלה). עת יצא שחר זרח השמש נסה האולת ברח האֶמֶש אור נגה על כל נגע גם בנו (יל"ג דרך בת עמי). חשרת עבי אֶמֶש נמשה שמים ותקום השמש ותור קרנים (הוא, חג לס').

אֶמֵּשׁ, פ"ע. — נהיה אמש, חשך, שקע האור: זכור רד אל חנף להחניף ממלכת שמשי אשר שמשו מְאַמְּשֹׁת והולכת (ר"א קליר, יוצר זכור, זכור אים). בטרם שמש בחדרו וחפתו יְאַמֵּשׁ לעמך סליחה כפרו תנה אל וחטאתו המש (נעילה, מחזור רומני).

— הִפ', הֶאמִישׁ, אחר הרבה באמש, בלילה: יען אשכים ו א א מ י ש מושלך כמו חלמיש ממקומו לא ימיש (רב עמרם גאון, ערב ליל יוה"כ, בטר עלי). מצחו חזק כחלמיש ומגאותו לא ימיש בחטאתיו ישכים וְיַאֲמִישׁ (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ה).

תמול אחרי הצהרים, בלילה שלפני היום. לפי דעת החכמים מן משה, קרובת חשכת הלילה, ועקר משקל אַמְשָׁה, אַמְשׁ, אֶמֶשׁ. והבדילו הערבי' קצת בין אמש כשרוצי' לאמר לילה או יום שלפני היום, ובין אמש כשרוצים לאמר יום מתומים שעברו.

[1]) בסדור עבודת ישרא' נקוד אֶמְשִׁי, אלף חרוקה, אך זו טעות, כי הנקוד העקרי של אמש הוא אֶמֶש באלף פתוחה, ובנטיות אֶמְשִׁי. — [2]) רוב המפרשים פרשו מלה זו במשמ' חשך ואפלה, ועל סמך זה השתמשו בו רבת הסופרים, ואולם יש מגיהים ארץ, אם, וכדומה.

— ינאמש, יאמש, נעשה חשך, שקע: והשמש כי יאמש על פיו יסע ויחנה (יתו לבון, שבת יוה"כ וסוכות). יאמש שמש ויכשל כסיל עמו (אדס, שש"ק, קול נהקת).

אַמְשִׁי[1], ת"ז, לנק' אַמְשִׁית, מ"ר אַמְשִׁיִּים, אַמְשִׁיּוֹת, —של אמש: ויהיה המאכל האמשי (שאכל אמש) כבר נתעכל באצטומכא ובכבד ובעורקים (קאנון א ג ב ג). בכל בוקר אחר ניקוי הגוף מהמותרות יהיו המאכלים האמשיים כבר נתעכלו תרחץ בניקיון כפיך (כתר לחי, לר' יצחק בן טודרוס הרופא).

אֱמֶת[2], ש"נ, כנ' אֲמִתִּי, אֲמִתְּךָ, אֲמִתּוֹ,—איכות הדבר כמו שהוא במציאות, ההפך מן שקר, Wahrheit; vérité; truth: שלחו מכם אחד ויקח את אחיכם ואתם האסרו ויבחנו דבריכם האמת אתכם (ברא' מב יו). עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' (מ"א כב יו). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע' נט יד). ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמ' ט ד). אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו (זכר' ח יו). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). — וכמו תאר לשם אחר: ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך (דבר' יג יה). ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער (שם כב כ). אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת (ש"ב ז כח). ותאמר (מלכת שבא) אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך (מ"א י ו). ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא (דני' ח כו). ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשת מלכים עמדים לפרס (שם יא ב).—איש אמת וכו' שמדבר אמת, שראוי להאמין בדבריו, wahrhaftig; véridique; veracious: אנשי אמת שנאי בצע (שמות יח כא). יהי ה' בנו לעד אמת ונאמן (ירמ' מב ה). מציל נפשות עד אמת (משלי יד כה). שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר (שם יב יט). — והמלה אמת, לדבר, להחלטה במקום הדבר הוא אמת: יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). — ב) מה שראוי והגון ומסכים להצרך, להתועלת, das richtige, passende; convenable; ce qui est juste: ואברך את ה' אלהי אדני אברהם אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (ברא' כד מח-מט). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישע' יו ה). מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו וכו' עשוים באמת וישר (תהל' קיא ז-ח). — ג) מה שעומד ומתקים, Beständigkeit; stabilité; stability: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר ה' אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע' לט ח). וגליתי להם עתרת שלום ואמת (ירמ' לג ו). הנה הנביאים אמרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה לכם כי שלום אמת אתן לכם במקום הזה (שם יד יג). — באמת, מה שמסכים עם המחשבה הפנימית שבלב, עם הנראה למראית עין: ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם (שופט' ט יה). אך יראו את ה' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם (ש"א יב כד). קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (תהל' קמה יח). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני ה' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה (ירמ' כו יה). — *ובעין שלילה להנאמר קודם, להמעיט קצת ממנו: אין תורמין מטהור על הטמא וכו' באמת אמרו העגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו (תרומ' ב א). ולא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים (שבת א ג).— ובלי אמרו: אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים ואין צריך לומר חדשים בישנים באמת ביין התירו לערב קשה ברך (ב"מ ד יא). לא יפתח אדם תנות של נתתוסין ושל צבעין תחת אוצרו של

---

[1]) בער' אמשי a) אלף חרוקה לא לפי הקש הלשון (לנאן אלערב).

[2]) צורת שֶׁכֶם. והסכימו המדקדקים כי מקורו אמן, ונתקצרה מן אֲמֶנֶת, במקום אֲמֶנֶת, אֲמֶת, ובא הדגש בהכנ' להשלמת הנון ובנפרד מפני שנרפתה התו נתמעך החירק. אך בנקוד האשורי במקום זה אמת, מם פתוחה וא"כ תחלתו לא אמנת אמנת, כ"א אמנת (מבוא לנ"א, 54). אבל חריקת המם בנטיות אֲמִתִּי, וכו', מעידה מכל מקום, כי הנקוד העקרי היה אמנם אמת, מ חרוקה, ולא אמת.

---

a) إمْسِي

חבירו ולא רפת בקר באמת ביין התירו (ב״ב כ ג). — וכנ׳: ברוך ה׳ אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו וַאֲמִתּוֹ מעם אדני (בראש׳ כד כז). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אֲמִתֶּךָ (ישע׳ לח יח). שלח אורך וַאֲמִתְּךָ המה ינחוני (תהל׳ מג ג). כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (שבת י.). לא ביקש רבי אלא לעמד על אמיתן של דברינו (ירוש׳ שבוע׳ ו לז.). אמתה של תורה זמן היא לבעליה (מד״ר במד׳ יג). — אמיתו של דבר, עצם הדבר, הדבר ההיא ממש: הרי היא (מגלת אסתר) באמיתה של תורה (ירוש׳ מגי׳ א ע.). — ובמשמע׳ כמו שצריך על פי האמת והישר: לבעל הבית ששכר פועלים ועיין בהם למי שעושה לאמיתו (אליהו רבה, פרק א, ימים יוצרו, מהד׳ איש שלום). — וקצת משלים: אמת מרחקן מליה ושקר מקרבן מליה (ר״י ברצל׳, יצירה 146). המעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך (חו״ה יחוה״מ). האמת כבדה, האמת מרה (הקד׳ או״ד רסע״ג בסוף). אין ראוי לאמת שתהא בישנית ופחדנית (מלמד התלמיד׳ והתחבן). האמת ואפלטון שניהם אהובינו והאמת יותר חביבנו (ר״י קמחי, הקד׳ הגלוי). כמ״ש ראש הפילוספים אם סוקרא״ט ואפלטון אהובינו האמת יותר אהובה אצלנו (הקד׳ חזוק אמונה). האמת אין צריך עזר (רשב״א, הקד׳ מבמ׳ הבית). האמת לא תחלק על האמת (כבו׳ אלה׳ יוסף ש״ע כו:). האמת עד לעצמה (נרבוני, המורה בב, ויוסף כספי, לוהה, טעם זקנים, ואלי׳ דלמידיגו, בחי׳ הדת בכופו). וזאת סגולת האמת שהיא מעדת לעצמה (דין דוד נביא, הקד׳ הודא׳ בעל דין). שמע האמת ממי שאמרו (רמב״ם הקדמת פרוש אבות). האמת גבור בדעות ולא ישוב מפני כל (אד״ס, הקד׳ יתרון לאדם על תל״ע). — ושבועה, יְחִי הָאֱמֶת: וחי האמת לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים (מלח׳ רלב״ג הקד׳).

אִמֵּת[1], פ״י, — א) ברר והוכיח וקים שהדבר אמת, die Wahrheit beweisen; établir la véracité; establish the truth: ולא רצה הנכוחה ואמת האמת לא חש להשיב עד הבינו הענין (תשוב׳ תלמי׳ מנחס לב). במה שאאמת לך אמתות השכל (ראב״ע ספר העצמים). וכדי לאמת דבריו השיבם כן (רש״י בראש׳ כ יב). וכבר הישרתיך את המקומות אשר תאמת מהם כל מה שזכרתי לך (ר״ש אבן תבון, מו״נ ב כד). דע כי כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלת הכרחית בתורה אם לאמת דעת שהוא פנה מפנות התורה או לתקון מעשה מן המעשים (שם ג נ). ומה שאמתוהו החושים וכו׳ (הוא, יקוו המים ג). העניינים הכללים וכו׳ שכבר אמתום העניינים החולפים (בער המים לאבן לטיף). מתועלותיה (של החכמה) הראשנים והכרחים שהיא תאמת לנו מציאות השם (ידע׳ בדרשי, תשו׳ לרשב״א, תשו׳ תיח). כי מי יאמת להם שצוהו המלאך שלא ישחטהו (ר״י אברבנאל, וירא, ענין העקדה). וזה דבר אמיתי יאמתנו המציאות (מלמד התלמידים, נוח). אחד מהדרכים המאמתים מציאות הדבר (תגמולי הנפש, הלל מוירינה, ב.). כל מה שאמרתי עליו אני מוכן לאמת ולהוכיח לפני אוהבים ושונאים שלא היה דרך גוזמא אבל אמת גמור (הריב״ש תשו׳ ס). והשבו קצתם כי עשון מה שתחת האמה בקוצי קפוד הנה יוריד החצץ וזהו מה שלא אמתתיו אני (קאנון ג יח ב ז). אין צריך לאמת מדרגת נבואתו (עקרים א יח). אעפ״י שלא יאמתהו החוש והשכל (שם). — וקצת במשמעה אחרת, הגיע להבין מהות הדבר: ואולי אח״כ ימצא דרך לעמד על אמתת זה לא בקבלת ההמון אבל בהיותו מאמת אמתת החולי וערך הסמים המקררים להסיר המחלה (מאזני צדק לאגזלי). — ובינוני: מְאַמֵּת, מְאַמְּתִים, בשמוש שֵׁם, עי׳ ערך מְאַמֵּת. — ב) אמר שכן הוא האמת, behaupten; affirmer; assert: ולמה נאמת כי היה העולם מלא דבר (ראב״ע, אגאל מכס). אותה דבה כמו ששמעה היה הוא מביאה אל אביו ולא היה מאמת שכן הוא (ר״י אברבנאל, וישב א). ולפי הנשמע שחמיה אבי הבעל מאמת הענין גם חקר אותה בפני עדים בחקירות ובבדיקות להוציא מפיה שכן הוא (מהר״י קולון תשו׳ פא).

— פֻּע׳, אֻמַּת, נתבררה אמתתו: אבל זה מאמר הלציוי בלתי מאומת (ר״י אברבנאל אבות ב, ר״י אומר עין רעה). ולכן חל עלינו חובת ביעור תשובתו זו באופן יותר

---

[1]) אמר ר״ש אבן תבון וז״ל: בנו המעתיקים ממלת אמת בנינים נמשכים אחר לשון הערבי שיש להם בנינים מן המלה שהיא במקום אמת. ע״כ. וכונתו להשם חקיקה a) בערב׳.

a) حَقِيقَة

עצמי ומאומת (מפעלות אלה' ט ט). כי מה שלא יובן איך יוכחש ואיך יאומת (יהוד' בן שלמ' נתן, הקד' כוונת הפלסו' לאלגזלי). ולפי זה יאומת כי זה הקשת הוא כפליים בקרוב אל שעור נטיית השמש הגדולה (הגשית ר' אברהם בר' חייא, ס' אספירא, שער ב). התשובה להיות הקללות הראשונות אמורות על חרבן בית ראשון לבד זה הדבר בלתי מאומת מן הכתובים (ר"י בר אבר', חזוק האמונה, א ט). בתשובה מספקת ומאוממת מדברי הנביאים ע"ה (שם כא). מאוממת ההקדמה בשלמות השנית וגם השלישית האומרת שיש שני מיני מלאכים (ר"י אבוהב, נהר פישון כט:). מאוממת היא אצלי וברורה (רמח"ל, דרך חכמה).

— הפע', יהאמית, כמו אמת: על תם ומועד ודמי עבדים להאמית (רסע"ג, אזהר' קובץ מעשי גאונ').ויגזלו ויחמסו זה לזה ולא יאמיתו בפיהם אחד להבירו ואין שלום ביניהם העולם אבד (מחז' ויטרי, פרוש אבות). — הופע' יהואמת: וכה פעל נגדם האל יתעלה טובות רבות הואמת כי ידו עשתה זאת (בשמים ראש, רנא). —נתפ', ינתאמת, נתברר כי הדבר אמת: יסורו כל הספקות האלה מלבך ויתאמת אצלך ענין הנבואה (ר"י אבן תבון, תו"ה יתוהמ"ע ה). שכבר התאמת שזאת ההוויה בלתי מתמדת (מו"נ ב כז). וממה שצריך שיתאמת אצלך הוא שקצת אנשי זאת הכת הנ' יתחדשו להם דמיונות (שם ב לו). והנה התאמתה אצלי זאת האמונה ג"כ מדברי התורה (שם ג ג). ונתאמת אצלם שהיה רוח צפוני רפואה למכת דם (ר"י אברבנאל יהושע ה, וזה הדבר). בעבור שבדרך ההוא יתאמת המופת (הוא, מפעלות אלהים ט א). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (שם). שנתאמת מצד הנסיון (רשב"א, תיג). התתאמת בחירתי היאמן דברי (ידע' בדרשי, בחי' עול' ז). ומומהה הוא שנבחן ונתנסה שלש פעמים ונתאמת בו הנסיון (פירוש המשנה להרמב"ם, שבת ס.). וכשיבחנו החלקים כלם הנה נתאמת אצלנו כי כשיהיה למקום הנוכחי למשוה היום וכו' (קאנון א א ג א). מאחר שנתברר ונתאמת אצלי על פי כתבים מקויימים מאנשים גדולים בתורה (מהר"י קולון, תשוב' עט). ונפלו בבלבול גדול לאמת חדוש העולם כדי שיתאמת להם מציאות האל (רשב"ץ דורן, מגן אבות א). אנו העדים חתומי מטה הטפסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלינו שהכתב כתב יד החכם וכו' (רב שבת תשו' קטע). יבזה יתאמת לנו כאלו ראינו בעינינו הכל (מערכת האלהות א). אם לא יתאמת היותו שליה (ר"י אלבו, עקר' א יח). עליך יתאמת כי התורה מחזרת על אכסניה שלה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' דף ב). ונתאמת ונתחזק הדעת הזאת בלב קהל ישראל (שם דף יט). גם כתב בו דברים אשר לא נתאמתו לו מפי עדים נאמנים (מעשיות ביה"מ ילינק ו).— ובמשמ' ברר האמת לעצמו: אמנם מתוך תורה שבכתב לא נוכל להתאמת על זה (ר"מ אלדבי ש"א, נתיב ו).

אֲמִתָּה[1], ש"נ, אֲמִתַּת, אֲמִתָּתוֹ, מ"ר אֲמִתּוֹת, כמו אֱמֶת, א) מהות הדבר לפי המציאות: והיה מאמתת משקלת הלשון להיות במשפטם רחום ושחוט (מנחם בן סרוק, מעלת בית). ואפן כה וכה למצא ציר נאמן לשלח לארצם לדעת אמתת הדבר (הוא, מכתב חסדאי למלך כוזר). ועל איזה צד נדע אמתתו (ראב"ע, ס' השמים). הוא (אלהים) לבדו האמתי ואין לאחר אמת כאמתתו (רמב"ם הל' יסוד' התורה, א ד). ואמתת הדבר (של מהות האלוה) אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו (שם ט). ביקש (משה) לידע אמיתת המצאו של הקב"ה (שם י). דע כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע שופע מאת השם ית (מו"נ ב לו). וטבע החמר ואמתתו שהוא לעולם לא ימלט מחברת ההעדר (שם ג ח). שמע תשובתי אשר תסיר מלבך זה החלי ויגלה לך אמתת מה שעוררתיך עליו (שם ג לב). וכבר הציע אפלטון על קצת אמתת זה הענין (ר"י אברבנאל, מפע' אלה' ח ה). אפי' מי שהם חושבים שהם חכמים אינם משיגים אמתת עניני המעלות (רש"ט פלקיירא, המעלו', מע' א). — ומ"ר: אמרי אמתות לאנשי זמן רע והמה יפיחון לנגדם כזבים (ראב"ע תרשיש ו). שלא השיג אמתותיה רק מדרך קבלה (מלמ' התלמי' ויגש). לפי שלא היה לו (לאלהים) דבקות עם זולתיו ע"כ לא ידעו אמתותיו (רשב"ל דורן, מגן אבות, יא). לך השיר ושריו ואמת יהגה בך בלבדו אשר שמת אמתות כל שקריו (בן הראב"ע, הממך הזמן, בסוף שירי הראב"ע ת"ב). — ב) דעת וסברה אמתית, תורה אמתית: אם לא יוכל (היצר הרע) לספק אותו בהם

[1]) אֱמֶת בהוס' הָ הנקבה.

דבר עמו עליהם בדרך הטענה והמופת לבטל עליו אמתותיו (ר"י אבן תבון תו"ס, יחוס"מ ס). איזו משתי האמתות גדולה וראויה (פד"ל, מכת' ש').—ג) סגולת דבר לא מזֻיף: שיעור האמינכם באמתת תורתו (מו"נ ג כד). ולא היה (הפודה דבר מקדשיו) מדקדק בדמי ההקדש ולא היה מראה אותו בכל הצריך עד שיעמד על אמתת דמיו (שם מס).

*אֲמִתּוּת[1]), ש"נ, תכונת דבר אמת, Wahrhaftikgeit; véracité; veracity: דבולה משתעי באמנות ובאמיתות המקום (תוספ' פסח' קד: ד"ה תון). השם המושג המורה על אמיתות פועל מהפעולות (ראב"ע ס' העצמי'). ומן החזק שבשלוחיו (של יצה"ר) וכו' שישתדל לספק עליך את אמתותך (ר"י אבן תבון תו"ה יחוהמ"ע ס). וכף במעט כף האמתות שבאה על המלים לאמת הדבר (רד"ק ישעי' א ט). מזוזה שיש בה אמיתות מלכות שמים (סמ"ג מ"ע דרבנן י ד). הרי לך שיש להעניש כפי אומד דעתו בראותו אמיתות הדברים כאשר הוא (מהר"י קולון, תשו' א). אמיתות הלשון וצחותו (ספר יוחסין מאמ' ו דף רמג). אמת שהוא הפועל באמתות ([illegible]"ג מלחמ' ד ג). ואשביעהו לאמר אם היה יודע אמתות ספר הזהר אם היה אמת או לא (מכת' אדות הזהר, סוף יוחס'). וסבת האמתות היא כי ר' משה הנז' היה כותב סודות ונפלאות לעשירים (שם). וסבות אמתות דברי הוא כי היה נותן לי קונטרסים וכו' (שם). אבל לא ידענו אמתות זה הענין לאורך הזמן (הרב' שאל' ר"י מינס). וביארתי הנה אמיתות אלה שני המינים מן התגמול (תגמ' הנפ' כ.). יראה ממנו הלקוי כפי מה שהוא באמתות (מליר אלדבי ש"א כ ד). הוצק חן האמת בשפתותיך ויפיך נאדרי בכה להשפיע ממקור אמתותך (ר"י מפיסא, מנח' קנא', דף ג). ויאמת הדברים ויוציאם לאמתות (שם דף לז). כי אין השכל האנושי מספיק לדעת זה באמיתות (עקרים א ח). ואינו יודע באמיתות שפרעם אלא שטוען שמא פרע (שו"ת מהרשד"ם חו"מ מ).

אַמְתָּחָה[2]), ש"נ, — כמו אַמְתַּחַת.

[1]) אמת בהוספ' -ות ההפשטה.

[2]) כן ר"י בן גנאח: באמתחת בנימין על דמיון אזכרה. ע"כ. וכן הדעת הראשו' של הרד"ק בשרשים: כי מבלי הסמי' אַמְתָּחָה במלם אַזְכָּרָה. ע"כ.

אַמְתַּחַת[1]), ש"נ, כנ' -תַּחְתִּי וכו', מ"ר אַמְתְּחוֹת, סמי' -תְּחוֹת. — שק לחובלת תבואה, צדה לדרך וכדומה, Getreidesack udg.; sac à blé etc; sac: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו[2]) ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי (ברא' מב כז-כח). ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן (שם מד ב). מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת (שם שם א). וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם (שם מג יב). ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים (שם יח).— והסופרים משתמשים במלה זו להע"ב, והוא כעין שק לשים הבגדים להדרך: ועי' מרעל. — ויחי ליל מוצאי שבת שמעון רצה להוציא מלבושיו כדי שיהיו מוכנים אצלו למחרתו ובפתחו האמתחות לא מצא הפקדון (שו"ת מהרשד"ם חו"מ מח).

*אֲמִתַּי[3]), כמו אֵימָתַי.

*אֲמִתִּי, ת"ז, נקב' -תית, מ"ר -תיים-תיות,—א) מי שמדבר אמת, שאהב האמת, wahrhaftig; véridique; veracious: מתוך שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו (יומא סט:). יודעים הם הנביאים שאלוהן אמתי ואינם מחניפים לו (ירוש' ברכ' ז יא ג). אפשר יעקב אמיתי היה ומרמה בו (מד"ר ברא' סח). —ב) מה שהוא מסכים עם האמת, wahr; vrai; true:

[1]) מלה עברית, משקל אַרְנֶבֶת. כך הדעת השנית של הרדק: והנכון כי אמתחת אחד בסמוך ובנפרד וחיבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התיו רפה. ע"כ. וכן החדשים ברט וקניג. וגזרוהו הקדמונים מן שרש מתח במשמעת משיכה, הרחבה. אך מרגוליות (בערך Language, במלון Hasting, Dict. of the Bible) גזר אמתחת משרש מתע בער' a) במשמע' חפצים וכלי בית וגם צרכי אכל נפש, וכדומה. — [2]) אונק' תרגם טוּעֲנֵיה. וכל המפרשים פרשו שק. ואמר ר"י אברבנאל: הם השקים הקטנים שמכניסים בהם החמרים החבלים. ע"כ. וזה לפי דעתו ההבדל בין השק ובין האמתחת. אך מפסוק מד א נראה כי אמתחת היא השק להתבואה.

[3]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכן במשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ועי' למעלה ערך אימתי.

a) متع

וכל זה על דין העברה לא על דין אמתי (רמב"ע ערוג' סבסס, לונך כ קלו). אלה ההעברות הן אמתיות (שס קלו). לא טוב לנו להתפאר בידיעת אמתיות הנבראים ואנחנו לא נדע נפשנו (שס). יקראו גם כן לשמים האמתיים רקיע (מו"נ כ ל). כי יש מהם נבואות אמתיות ר"ל אלהיות (שס כ מ). ולא נתחייב שתהיינה הקדמותיהם אמיתיות (רלב"ד, אמונה רמה דף כ וג). והפלסופים היחידים האמתיים אשר נקבו בשמות ונודעו בחכמות האמתיות (הקד' שער השמים לאבן לטיף). בלמוד ידיעות ההשגות האמתיות (ר"י אברבנל, הקד' פרוש נביאים ראשנים). וכשיתאמתו השלש בקשות העצומות במופת האמיתי (הוא מפעלו' אלה' ע א). והמופתים אשר בנה עליה אמתיים אצלו (שס). חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים (נופת צופים, מסיר ליאון ד). ובאר תעלומותם בדרכים שלא יסופק על אחד מהמשכילים אמתיותם (ידע' הבדרשי, מכת' לרשב"א, תיח). כש"כ בעלי הדת האמתית כעמנו (רשב"א תשו' י). כמו שבאה בזה בקבלה האמתית (חסדאי קרשקש, אור ה', הקד'). הדעות האמתיות והמעשים המשובחים (עקרים פתיח'). ולפי שהיו המאמרים אם מוחלטים אמתיים או מסופקים (מעש' אפוד קסד).

*אמתלא[1]), -לה, ש"נ, מ"ר -לאות, -לות, — טעם שאדם נותן להתנצל בו באיזה דבר, תאנה לא לעשות דבר, passende Ausrede; raison plausible; plausible reason: יצא שבה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורשת הרי זו מגורשת ובלבד שלא יהא שם אמתלא איזו היא אמתלא גירש איש פלוני את אשתו על תנאי זרק לה קידושיה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זו היא אמתלא (גיט' ט ע). אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני אינה נאמנת ואם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת ומעשה נמי באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). — ובצורה עבר' עם ה בסוף וכמו"כ בכב' ובנטית עברי': ואם נתנה אמתלה לדבריה נאמנת (וסוסיר, ויקרא). הנביא כאשר רצה להודיע האמתלה והעלה במעוט התאפקו מהבכי וכו' יודעים אמתלתו במעוט התאפקו (ר"י אבן תבון, השרשים לריב"ג ערך בלג). ומדנסתפק באמתלתו (שו"ת רמ"א, כ). — ומ"ר אמתלאות ואמתלות: ואל ירחיב ע"ע האמתלאות בו (ר"י אבן תבון חו"ה תשב' הנפש). שהראיות הבאות עליהן בדרך עיון הם הסברות וטענות ואמתלאות לא מופתים (מלמד התלמי' יז). וכשראה משה שלא הועילו דבריו ואמתלאותיו הכתובות למעלה גלה הדבר שאין רצונו לעשות השליחות (חזקוני, שמות ד יג). ואמתלאות זאת היבמה אינן מכלל האמתלאות שאמר רש"י ז"ל (ריב"ש כט). כי יש עדים רבים ואמתלאות חזקות (שבט יהוד' שמד כט). ומבקש ומתחנן לפניו ית' בכמה וכמה מיני טענות ואמתלאות שראוי לו יתברך שיקרבו לעבודתו (מגיד שיחות). וכשהיה האורח אומר אמתלאות שצריך ליסע לביתו היה פוטרו לשלום (ספו' מעש' להלדיק מנסכאיז). אמתלות רבות (שו"ת בנימין זאב שעה). ונתן כמה אמתלות מוכיחות דבריו (שו"ת מהרשד"ם יו"ד ל).

*אמתלאה[1]), — כמו אמתלא -לה: במה דברים אמורים שלא היה שם אמתלאה אבל אם היה שם אמתלאה ושמעו האמתלאה כששמעו שנתקדשה לא הוחזקה מקודשת (שו"ע אה"ע מו ג). ואם נותנת אמתלאה לדבריה שאמרה כן תחלה כדי שלא יקפצו עליה אנשים שאינם מהוגנים וכו' הרי זו נאמנת (שס מז ד). ומה שאמר אח"כ אמתלאה אחרת שבתחילה לא הכיר שהית ממנו אף שנראה סתירה לאמתלאה הראשונה וכו' שנתן אמתלאה לדבריו הראשונים (תו"ת למהר"ש ג נב). איך עלה על לבו להתיר מחמת דברי הבאי הללו כיון שאין שם מכה ולא אמתלאת של מכה (שו"ת מים רבים י בא' ע). אמר המלך לאמתלאה בזו ראוי להכותו ביסורים (ק"ש, מוא"ר איטליה). ואמתלאתו (של היצה"ר) רחבה (ר"י אבון תבון תו"ס התשובה, ב).

[1]) מן מתלא בארמ', כמו משל בעבר'. ונקדו לוי וקוה' כמו בפנים וכך קריאת האשכנז'. והוא משק' אפעלה, אך במש' מנק' נדפסות אֲמַתְלָא, שאין דוגמתו במשקלי השמות שבתנך, זולתי אֲבַטִּיחַ דומה קצת. ובצור' עבר' אֲמַתְלָה והיא כמו אַזְכָּרָה. וצ"ד ובוקשד' אֲמַתְלָא.

[1]) עי' למעלה הערה לאמתלא.

***אֲמַתְלַאי** [1]: להצליח לפני שר ושלטון קודם שיעמוד לפניו יאמר א מ ת ל א י בר כרנבו ט"ו פעמים ויצליח (פתחי עולם, טו"ע או"ח קיד, בשם ספ' שרשי השמות כ"י).

***אֶמְתָּן**, ש"ז, מ"ר, אֶמְתָּנִין, (דה"ז ג). — עי' אִימְתָּן.

אָן [2], מלת השאלה,—א) שאלת המקום, wo,wohin; où where: ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אָן הלכתם ויאמר לבקש את האתנות (ש"א י יד). ויאמר לו (אלהים להאדם) איכה א ן נטה לבך (סנה' לח:).—ועם מֵ, מֵאָן, לשאלת המקום שמשם בא, woher; d'où; whence: ויאמר אליו אלישע מאן [3] גחזי (מ"ב ה כה). —ועם ל לפניה *לְאָן, כמו אָן לבדה, המקום ששמה: דע מאין באת ו ל א ן אתה הולך (אב' ג א).— *והשתמשו במלת אָן במשמעת אַיֵּה: חברי אָן יהי נמצא דבר חכמה ותושיה (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה). — *אָן וָאָן, כמו פה ושם: הודות הוגים לך אָן וָאָן (קונט' הפיוטים, הול' מק"נ דף ח). — ב) לשאלת הזמן, עם עד, עד אָן, עד כמה זמן עוד: ויען בלדד השוחי ויאמר עַד אָן תמלל אלה (איוב ח א-ב).

אָנָּא [4], — מלת הקריאה לבקשה ותחנה, וכעין פיוס לבקשת חסד וחנינה בתחלת הדבור, ach, ich bitte; ah, de grâce; ah, I pray: כה תאמרו ליוסף אָנָּא שא נא פשע אחיך וחטאתם (בראש' נ יז). וישב משה אל ה' ויאמר אָנָּא חטא העם הזה חטאת גדלה וכו' ואם אין מחני נא מספרך (שמו' לב לא-לב).

---

[1]) בגמ' (ב"ב צא.) נזכר שם אמתלאי, ואמרו שם שאמו של אברהם היה שמה א מ ת ל א י ב ת כרנבו ואמו של המן היה שמה א מ ת ל א י בת עורבתי. וכן בפדר"א: ושם מתו תרח אביו ואמתלאי אמו.

[2]) לפי דעת חכמי הדקדוק האחרונים מקצר מן אַיִן; ויש דומה לקצור כזה גם בערבית. ודעת הראשנים (ריב"ג ואחרים) כי היסוד היא אָן והוסיפו ה במלת אנה.

— [3]) כך ה כ ת י ב, ונקוד מֵאַיִן, ונמסר מאין קרי.

[4]) מלה עברית, ואין אחות לה בשאר הלשונות. והביא הראב"ע בשם ה נ ג י ד כי א נ א מ ב ו ל ע הלמד כמו א ל נ א. וריב"ג אמר וז"ל: והאלף (האחרונה) באנא נוספת להשען עליה ויתכן לומר בה שהיא שרש ושהאלף הראשנה נוספת על נא. ע"כ. והרד"ק בשרשים החליט כי האלף הראשנה היא השרשית והשנית נוספה, אמר וז"ל: נא לשון תחנון ובקשה ואלף השרש נפקדה. ונוטה לזה גם אֻולד, כי תחלת המלה היתה אָן, ואחרי כן אנא, ואחרי כן נא. ודגשות הנון אינה סתירה לזה מפני שיכלת להוָלד מהנטיה הטבעית של האות נ לכפילה. כן קָניג (ה"ג, 3לה). ואעפי"כ יותר מסתבר שעקר המלה היא נא והאלף הראשנה נוספה. גזנ' אמר כי זו מלה מרכבת מן אָהּ ומן נָא, והדגש להשלמת ההא, והסכימו לזה רוב האחרונים. אך בֶּהמֶת (Böhme, ZAW VII, 162) דחה סברה זו, מפני שאין אָהּ נמצאת בתנך, וכמו"כ הרכבת מן אֲהָהּ נא אינה נראה לו, ולכן סובר כי אנא מרכבת מן אל נ א. ונעלם ממנו כי כבר קדמהו בסברה זו ר"ש הנגיד, כמו שנזכר למעלה. והנה יש מחלקת בין המדקדקי' אם היא מלעיל או מלרע. הרד"ק בשרשים אמר: והיא לעולם מ ל ע י ל כי האלף קמוצה והנון דגושה. ע"כ. וכמו"כ במכלול. וכן לוית חן א ט. והעיר ע"ז בעל מנחת שי (תהל' קיו). כי אמנם האלף קמוצה והנון דגושה ב כ ל הספרים, אך בטעמים יש הילופים, שבקצתם היא מלרע. והוא שם העיד שמצא ספר דקדוק ישן כ"י כתוב בו לאמר: אנא אשר פתרונו לשון נא קמץ ואין הדגש מבטלו ולא נודע לי טעם בדבר, אך הטעם לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האלף שלפניו שאין ביסוד התיבה רק נא וכו' וכן אלף של א נ א מיותרת ואין בשרש יסודו כי אם נ א ותדע כי נגינת א נ א למטה לפי שהנון עיקר התיבה ואין האלף עיקר כמו אנא שפתרונה אית שהנגינה קבועה כמו עד אן לכך טעמו באלף ודינם בקמץ כי נרפים הם אבל אנא שהוא כמו נא טעמו למטה באות עיקר ויש לפתור על דגשות (כצ"ל במקום בקשות) הנון כדי להפריש בין אנא אשר פתרונו לשון נא לאנא שפתרונו איה ולכך אין דגש הנון מבטל הקמץ כן נראה לי. ע"כ. ואברהם בלמשי מפקפק בין שתי הדעות, ואמר וז"ל: יש מעמידים הקריאה בחמש תבות בראשם שסימנם ל"ב אי"ש בהיותם בקמץ קודמות לדגש כמו למה בתים אנא ימה שמה. ואנחנו לא ראינו מן המדקדקים בלשונם שיעמידו בגעיא כי אם ל י ש בלבד ובא הן מלרע בהיותן בנות שתי אותיות כמו בָּתִּים אָנָּא. ע"כ. וכמו"כ מפקפק בעל ערוגת הבשם, ואלה דבריו: אכן מלת אנא שהנון דגושה רבים מהמדקדקים קיימו שקריאתה מלעיל וכו' מצאתי בספר אחד בכתב יד וכו' כתב וז"ל: ולא תטעה לקרות אנא מלעיל כמו ימה שמה כי אות ראשנה יסוד בהם אבל אנא אות ראשנה נוספת שהיא כמו נא לכן תקראנה מלרע וכו' אמנם בהיות שנמסר על מלת אנא בפרשת ויחי ובפרשת כי תשא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וחפשתי במקרא גדולה שהדפיסו הבומבירגי בויניציה בשנת רעת ומצאתי שכל מלות אנא וכו' הן בתרי טעמי, לכן נראה לפשר שתהיה קריאת אנא נקראת בהעמדה קצת לא מלעיל ולא מלרע בהחלט כי כן יהייבו תרי טעמי. ע"כ. ודע, כי הנקוד הבבלי מסכים בנגינת מלת א נ א עם המנגנים אותה מלרע, והנון בסימן ר פ ה שם. ובדבר שני הטעמים שבמלת אנא דעת ר"ש פינסקר היא שמניחי הטעמים הטעימוה כך מפני הספק שהיה להם בנגינה המלה אם היא מלרע אם מלעיל, מפני

אָנָּא ה׳ הושיעה נא אָנָּא ה׳ הצליחה נא (תהל׳ קיח כה). ואמר אָנָּא ה׳ אלהי השמים וכו׳ תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ׳ א ה-ו). ואתפללה לה׳ אלהי ואתודה ואמרה אָנָּא אדני האל הגדול וכו׳ חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וכו׳ וכו׳ ועתה אדני אלהינו וכו׳ ישב נא אפך (דני׳ ט ד-יו). — וכך היה (הכה״ג) אומר א נ א השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך וכו׳ א נ א השם כפר נא לעונות ולפשעים (יומא ד ב).— ועי׳ אָנָּה.

א. **אָנָה**[1], — א) מלת שאלת המקום למגמת התנועה ותכליתה, wohin; où; whither : אי מזה באת וְאָנָה תלכי (ברא׳ יו ח). כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה וְאָנָה תלך (שם לב יח). ויאמר הילד איננו ואני אָנָה אני בא (שם לז ל). אָנָה אנחנו עלים (דבר׳ א כח). לא ידעתי אָנָה הלכו האנשים (יהוש׳ ב ה). ויאמר האיש הזקן (להאורח) אָנָה תלך ומאין תבוא (שופ׳ יט יז). ואני אָנָה אוליך את חרפתי (ש״ב יג יג). והיה כי יאמרו אליך אָנָה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה׳ אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ירמ׳ יס ב). אָנָה[2]) אלך מרוחך וְאָנָה מפניך אברח אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל׳ קלט ז-ח). אָנָה הלך דודך היפה בנשים אָנָה פנה דודך ונבקשנו עמך (שה״ש ו א).— וגם במשמ׳ אַיֵּה : ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת היום וְאָנָה עשית (רות ב יט). עַל מי תנוסו לעזרה וְאָנָה תעזבו כבודכם (ישע׳ י ג). — ואמר המשורר : וְאָנָה תדרשו לחם ואין בורה ואין בריה (ר״ש הנגיד, הכמות פליליה).— ויאמר ה א נ ה, בחכמ׳ ההגיון : מאמר ה א נ ה הוא בתא־ך הגוף ביחוסו למקומו (רות חן, פר׳ י). והנה מיני ה א נ ה מוקבלים וזה ש ה א נ ה הטבעי לקוח אם מהתנועה הישרה אם מהסבובית (חסדאי קרשקש, אור ה׳ א א). — ומ״ר : א נ ו ת רבות (אכר׳ בדרשי, חותם תכל׳ אגה). — וכמו שַׁם במשמעת הפנייה לצד מהצדדים,

---

שבכר היה בזמן ההוא שתי קריאות מתחלפות וקצתם קראוה מלרע וקצתם מלעיל ולכן נגנוהו גם מלעיל וגם מלרע. וז״ל (מנ״א 185) : הנה המסורה מוסרת בג׳ מקומות אנא ו׳ כתיב׳ ה׳ בלישן בקשה, וסי׳ זכר נא (ישע׳ לח) וחברו (מ״ב כ) מלטה נפשי (תהל׳ קיו) כי אני עבדך (שם) אל נא נאבדה (יונה א) הלא זה דברי (שם ד) ואני הודעתי בפנים שבכ״י הבבלי כל אנא מלעיל ורפי, ועתה אוסיף כי בישע׳ לח וביונה א מצאתי אנא באלף ומלרע, אבל ביונה ד אנה בהא ומלעיל, וזהו חדוש נפלא, וטעם הדבר הוא זה. כי הטברניים הבינו כל הששה אנה הנזכרים לשון בקשה, וההא א״כ בהם במקום אלף, ולכן השוו דין ניקודם וטיעומם לניקוד מלת אנא וטיעומה, והספרים שהיו לפני הרד״ק ז״ל נקדו שניהן מלעיל ודגש, ואותן שהיו לפני בעל ס׳ דקדוק ישן נקדו שניהן מלרע ודגש, אבל קריא׳ הבבליים היא יותר נכונה, כי רק ד׳ מן הששה הנזכרים שאחריהן נמצאת בקשה בפועל, כגון אנא י״י זכר נא (ומסתמא גם חברו דמלכים כך, אלא שלא נתקיים הכ״י מנביאים ראשונים לעיין עליו) אנא י״י אל נא נאבדה (ומסתמא גם אנא י״י מלטה נפשי) כתבו באלף ומלרע כמו כל שאר נא שהן מלשון זו, אבל אנא י״י הלא זה דברי (וה״ה גם אנא י״י כי אני עבדך) שהן רק לקריאה, לפי שאין אחריהן בקשה, כתבו בהא ומלעיל, והטעם הוא (כמו שהיטב לדקדק בזה בעל דקדוק ישן) כי כל אנא באלף מלת נא בה עיקרית, והאלף בראש נוסף, וא״כ הטעם במקומו בנון כמו שהוא במלת נא, אבל כל אנה בהא, מלת אן בה עיקרית, והאות הסופי הוא הנוסף, א״כ זה האות הוא הא כמו כל הא הנוסף, ודין הטעם מלעיל, וא״כ להבבליים אין שום יוצא מן הכלל, כי כל לשון בקשה היא באמת באלף ומלרע, וכל לשון איה או לשון קריאה בהא ומלעיל, אבל הנון רפה בכולם, וכן מצאתי בהכ״י הבבלי ואנא תעזבו (ישע׳ יוד) אשר בדרך אגב אעיר שהטעם שבאלף הוא טפחא, אנה נצא (ירמ׳ טו) אנה פניך (יחזק׳ כא) אנה אתה הולך (זכר׳ ב) אנה המה מוליכות (שם ה). ולהטברניים כל אנא שהיא באלף, או הששה הנמסרים שהן בהא ת׳ אלף, צריכין לטיעום מלרע אעפ״י שהן בדגש (כדעת בעל דקדוק ישן, ונגד הרד״ק ז״ל, והכתיב של הכ״י הבבלי ונקודו מעיד ע״ז כנ״ל) וכל הנשארים שהן בהא שאינן מלשון בקשה הן מלעיל ורפה, בר מן ב׳ שהזכרנו, והמסורה דלעיל היא א״כ טברנית. ע״כ.— ומהחדשים החליטוה מלעיל גזנ׳ ופירסט, בטכר סובר כי התחלפות מקום הנגינה תלוי בהתחלפות רות המדבר. אולסה׳ הזכיר את פקפוק הספרים בדבר מקום הנגינה. ואחרים החליטוה מלרע. וכן קניג (ה״א 679 וח״ב 335). בוהל כתב אותה בטעמים. והקריאה המסורה של הספרדים היא מלעיל.

[1]) אָן בהוספ׳ ה המגמה והמקום, ולכן כלם מלעיל, לבד משנים אָנָה אנחנו עלים, אָנָה אלך מפניך (רד״ק מכלול, דקדוק המלים). ובשניהם אחריהם א, וראיה לדבר כי הגורם לזה הוא האות א, כי באותו הפסוק בעצמו וְאָנָה מפניך, מלעיל. ומלבד הטעם הזה להמלעיל, הנה בכל״ל תנועת הרמז ׳ ארוך לרמז התכלית היא בטבעה לא מנגנה כמו הַלְאָה, שָׁמָּה, הֵנָּה (קניג ח״ב רנח), ובערב׳ אַנִּי a) במשמ׳ איה, ובמשמעת מאין, ובמשמע׳ מתי.— [2]) בקצת ספרים גם זה מלעיל.

---

a) أَنَّى

Richtung; direction: ואין לגלגל מנוחה אלא שבהיותו באנה אחד יש לו כח להתנועע באנה אחר כמו שבהיותו במזרח יש לו כח להתנועע במערב (מפעלות אלה' ע ט).—ב) לשאלת הזמן, כמו עד מתי, bis wann, until when; jusqu'à quand: עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי (במד' יד יא). עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב). הוי הרב ליי' עד אנה לא תשקטי (ירמ' מז ו). עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ב-ג). — ועם פעל עבר: ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמר מצותי (שמות יו כח). עד אנה ה' שועתי ולא תשמע (חבקוק א ב). — ועם בינוני: עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ (יהוש' יח ג).—וכפול אנה') ואנה, לרמז על תנועה למקומות מתחלפים, ולכן גם באיזה מקום שיהי', ועם שלילה לשום מקום: בנה לך בית בירושלם וישבת שם ולא תצא משם אנה ואנה (מ"א ב לו). ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (שם מב). ויאמר אליו אלישע מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה).

א. אנה[2] —ממנו אנה, אניה, תאניה.

ב. אנה[3], פ"ע, עב' אניתי[4], עת' אאנה[5], יאנה, תאנינה, בו' אנה, אנינה, — היה עצב ונוגה מצער, trauern, s'attrister; to sorrow: ואנו[6] הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישעי' יט ח).—ואמר המליץ: כמה בערב לן בכי ולבקר רנה יצחק פה אמש מאד אנה (ר"מ בן עזרא, תרשיש ט). — ומקור עתיד: והתחיל (המלך) לאנות על התמוז ולהגיד מה שקרהו וכו' והיה זה מנהג מתמיד בתחלת יום מחודש תמוז יקוננו ויבכו על תמוז ויספדו עליו ויאנו בני אדם (מו"נ ג כט). — ומדבר בעדו עבר: אבלנו ואנינו וחלינו ונהינו (עמנ' מחב' כד). — ובינוני: זה העני אנה גם הוא גם טפהו (חד"ס, הפתלה).— ובהשאלה: ואנו ואבלו פתחיה (ישע' ג כו).

ב. אנה[1], ממנו אנה אנה תאנה.

א. אנה, פ"י, — הסב וגרם שיבוא הדבר בעתו, במקום פלוני, לידי פלוני, הקרה והזמין, treffen lassen, herbeiführen; faire advenir à temps; cause to happen to anyt.: מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמו' כא יב-יג).—ובכב': רעה ותעבה שנא יי' ולא יאננה ליריאיו (ב"ס גני' יס יג).

פע' אנה,—קרה את, הגיעו, herbeigeführt werden, atteint, arrivé à; to befall: לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע (משלי יב כא). לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך (תהל' צא י).— וביב': והוא התאונה לכל מאונה וסבה לכל מסובב (דוד הבבלי אלמקמץ, הובא בהקד' פיר' יצירה לר"י ברזילי ברצלוני). — ובכב': היה כצור לבלבל ים שאונך, היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך (רש"ט פלקירא לרי היגון).

— התפ', התאנה לפלוני, — בקש תאנה, הזדמנות, Vorwand, Gelegenheit suchen; chercher occasion; seek occasion: ויאמר (מלך ישראל) האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז). — ואמר המשורר: ומה בצע להתאנות לימים ומה הועיל בהרבות תאניה, והגלגל עלי קוו מסובב עשה הפצו וכן יהיה והיה (רמב"ע דיואן Monatschr. 1897,170).—התאנה ב: כשם שמוכיחין את הנשבעין כך מוכיחין את המשביע שאם הוא מתאנה בטענתו כדי לפגום את בעל דינו האלת

[1]) להמלט מרבוי תנועות ד זו אחרי זו (ש' פינסק' מנ"א, וקיג ב 188).

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) דומה לפעל א נ ן.—[4]) כך בפרוש ר"י חיוג.—[5]) אמר רדק: אחרי שלא מצאנו העתידים באלף נחה נאמר העתידים באלף נעה: אאנה, אנה.—[6]) כך פרשוהו כל רבי הלשון הקדמוני' שלנו. רסע"ג תרגם: ויגתם אלסמאכון, והוא פעל ע'ם, אע'תם בערב' a). מנחם בן סרוק: ואנו הדיגים וכו' ענין עצבות ואבלות המה. רש"י: לשון אוני ואבל. רד"ק: ענין אבל. וכן שאר המפרשים. וכן נראה מההקבלה של החצי השני בפסוקים המובאים בפנים.—אך החדשים כלם פרשוהו כמו אנת, והביאו גם מערב' אנה b) כמו אנת. ואעפי"כ, דעת רבי הלשון שלנו מכרעת לנו, בפרט במקום שגם מהמקרא בעצמו יש קצת ראי' לדעתם.

a) غمّ اغتمّ b) انه

[1]) בערב' אני a) בא בזמן שנועד.

a) أنّى

חוזרת עליו (ערוך ערך הכת).— התאנה כי: אחר אשר תעיר משנתך אבד מנוס ממך ולא תוכל להתאנות כי השינה תקפתך (ר"מ אלביק, רב פניניס מגלי ו ע).

ב.*אָנָה[1], פ"י, — צער והכאיב לבו של פלוני בדבר, placken; vexer: tease: רעך אם אונאה אנאך ובאונאת דברים אם רדפך (אזהרות ר"י ברצלוני). האונה את הגר אף בדברים עובר בשני לאוין וכו' והאונה אותו בממון עובר משום אל תונו (סמ"ג קעג).

—פועַל, אונה, אונית, אוניתני, — בעניני מקח וממכר, דמה אותו. לקח המוכר מהלוקח בעד הסחורה יותר משויה, או נתן הלוקח להמוכר פחות, übervorteilen, tromper, duper; overreach: רצה (הלוקח) אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני[2] (ב"מ ד ד). מכר לו שוה ה' בו' וכו' רצה (הלוקח) אומר תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני[3] מכר לו שוה שש בחמש וכו' רצה (מוכר) אומר לו תן לי מקחי או תן לי מה שאוניתני (גמ' בס מט:).

— פעל, ב.*אנה, כמו אונה: והאונאה פחות משתות נקנה מקח לגמרי ולא יחזיר לו המאנה כלום דמחילה היא (רב"י ב"ב לה.). וחייב המאנה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה (רמב"ם הל' מכירה, יב ג). אסור להונות את חבירו בין במקחו בין בממונו ואיזה מהם שאינה בין לוקח בין מוכר עובר בלאו (טור חו"מ רכז).—ב) צער והקניט אותו בדבור, kränken; vexer, blesser; vex, tease: המאנה את הגר (ב"מ נט:). כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים (רמב"ם הל' מכירה יד יה). עבד שברח לא"י הרי זה גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שאינה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר (בס קפ).

—נתפועל, *נתאונה, שאונו אותו: בשעה שהמוכר מתאונה מתאונה עד חומש בשעה שהלוקח מתאונה מתאונה עד שתות (ירוש' ב"מ ד ט ד).

— נתפ', *נתאַנָּה, — שאֻנה אותו: מכר לו שוה ה' בו' מי נתאנה לוקח וכו' מכר לו שוה שש בה' מי נתאנה מוכר (ב"מ מט:). אין לי אלא שנתאנה לוקח נתאנה מוכר מנין (בס נא.). וחייב המאנה לשלם את ההונייה ולהחזירה כולה למתאנה (רמב"ם מכירה יב ג). בין שנתאנה שוכר בין שנתאנה משכיר הרי זה מחזיר הונאה (בס יג יז).

[1]) פעל בנוי מן השם אונאה.

[2]) במשנה שבגמ' ירוש' שהוניתני.— [3]) וי"ג שאינתני.

אָנָּה[1], — בקשה לתחלת דבור, כמו אָנָּא: אָנָּה[2] ה' זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם (מ"ב כ ג, ישע' לח ג). ויקראו (המלחים) אל ה' ויאמרו אָנָּה ה' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). ויתפלל (יונה) אל ה' ויאמר אָנָּה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי וכו' ועתה ה' קח נא את נפשי (בס ד ב-ג). אָנָּה[3] ה' מלטה נפשי (תהל' קיו ד). אָנָּה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך (בס יו).

אֲנוּ[4], אֲנוּ. — מלת הגוף למדברים בעדם ומדברות בעדן, כמו אנחנו, wir; nous; we: בקול ה' אלהינו אשר אנו[5] שלחים אתך אליו נשמע (ירמ' מב ו). שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה וכו' שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות וכו' שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל (פסח' י ד). ואומרים לו (זקני כהונה לכה"ג) אנו שלוחי בי"ד וכו' משביעין אנו עליך במי ששכן את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך (יומא א ה). מוזהרין אנו שלא לצאת (מכי' מס' דפסחא יג). והרי דברים ק"ו מה אם שמואל רבן של נביאים וכו' נתיירא מיום הדין אנו על אחת כמה וכמה (ירושלמי חגי' ב עז.) — ובהצטרפות עם פעל:

[1]) עי' למעלה הערה לאָנָּא.— [2]) ונמסר: ז כתיבין בה' לשון בעיתה. וכתוב בס"ש בישעי' לח ג וז"ל: במקצת ספרים כ"י בשני טעמים אָנָּה ובשאר ספרים בטעם אחד לבד.— [3]) עי' למעלה הערה לאנא.

[4]) לפי דעת נלדקה (ZDMG 1884, 420, Untersuchung z. sem. Gram.) זו צורה חדשה שנוצרה אח"כ על פי ההקש של אני, והעקר אנחנו, עי' זה. — [5]) כך הכתיב, ונקוד אֲנוּ, שהוא נקוד הקרי אנחנו למערבאי, אך למדנחאי גם הקריא אנו (חלופים מנ"ח). וכבר העיר רד"ק כי הכתיב הוא העקר, אמר וז"ל: אנחנו או נחנו או אנו כי נמצא במקרא אשר אנו שולחים אותך, ובמשנה הרגילו בו מאד. ע"כ (מכלול שער דה"מ). וכן Ges. ושאר החדשים. ולפי ההקש עם אני אָני צריך לקרא גם אנו שלא בהפסק אֲנוּ ובהפסק אָנוּ. וכן באמת רד"ק (בס בס) נקדו אָנוּ כמו שהוא במקרא, אעפ"י ששם הוא נקוד של הקרי, וכן גונ', אולד, אולסה' שטדה. אך הקריאה המקבלה של האשכנז', למשל בהגדה של פסח, היא אָנוּ (ōnu) אוכלים, וכן הוא הנקוד במשנ' המנק' הנדפסות, גם בדפוס ר' מנשה בן ישראל, וכן GesK אָנוּ.

חוששנו חוששים אנו: שתים חוששנו למותר (תוספתא נגעי׳ כ ג). קובלנו¹): אומרים ביתותים וכו׳ קובלנו עליכם פרושים (שם סוף ידים).

***אָנוּחַ**, ת״ז, לנק׳ אֲנוּחָה, מ״ר ‑חים, ‑חות,—מי שנאנח תמיד: ראה רוע נפשי זנוחה משלום ומשלוה ומהנחת רטושה בהרי נשף אנוחה (ר״א קליר, ת״ב, איכה את אשר). חובש להעלות ללהקת אנוחים (מחז׳ ויטרי, דף 450). הדוף דאגת אֲנוּחִים היות לַחַי שמחים וישירו פתחים אשר אבלו נצחים (זה שכינתך, אתרון של פסח, קרובץ ארג״ל). והעבר רעה מנפשות האנוחות אל אלהי הרוחות (סליח׳ ג עי״ת, אזעק אל אלהים).

***אָנוּן**, ת״ז, לנק׳ ‑נוּנָה, מ״ר ‑נוּנִים, ‑נוּת,— אבל ונוגה, traurig, bekümmert; affligé; afflicted: נשקד על עון ונכאב, כהושבת אֲנוּנָה מבלי אב (ר״א קליר, ת״ב, איכה ישבה חבלות). למה גזר ה׳ וכו׳ לשבת השוגגים באסור עצוב ואנון (יהודה האבל הקראי, האשכול, רעה). אזון את אנקתי בקראי בלב אנון רפא את מגנתי (ליל יוה״כ, תבלוס אכודרכס). פגה בחל וצמל אנונה ועגומה אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (סליחות מוסף יוה״כ, ברית כרותה). ראה בענוי אֲנוּנִים ועגומים שור נא בשפלות מעטי עמים (סליח׳ ד עי״ת מלך מלכ׳). יגילון האנונים גדולים וקטנים ואבות עם בנים (הפליט, שלמה בר׳ יצחק, שנת רצון). והנה באתי עד הנה להשיב את נפשי האנונה וכו׳ (זכר׳ בן סעד׳ אלצאהרי, הקד׳ ספר המוסר, מטמוני מסת׳ ת״א ע). אנכי הניצבת עמכם בזה האנונה (שמ׳ מחב׳ יח). ואנכי האנונה והקטנה היום בת שמנה עשרה שנה (שם יו). בעבור מה שסבלו בחייהם אלה האנונים (שם כח).

***אָנוּס**, ש״ז, מ״ר אֲנוּסִים, — שם ליהודים שקבלו דת הנוצרית באנס, בהכרה ובכפיה: אותם שבארך הגלות מתקף הצרות והשמדות יצאו מכלל הדת וכו׳ והם הנקראים אצלינו היום אנוסים לפי שבאנס יצאו מכלל הדת (ר״י אברבנאל, משמיע ישועה, כ). היבמה שנשארה זקוקה לשני אחין והגדול הוא מאנוסי הזמן והשני הוא יהודי (תשובות הריב״ש א). שהמלך מעליל שלא כדין כדי להעניש ממון כמו שעושה עתה בממון האנוסים (שם כ). אלה האנוסים אשר נשארו בארצות השמד כל זה הזמן (שם) אם יוכל אדם מאנוסי הזמן לדרוך ענבים בגת של ישראל ויהיה היין כשר כאילו דרכו ישראל (שם ד). מעשה היה בפני רש״י באנוס שקדש עלמה בפני אנוסים חביריו (מהר״י קולון, תשו׳ פה). מן היום ההוא רבו האנוסים בכל ארץ ספרד (ר״י הכהן, דה״י שנת 1430). שאביו היה מבני האנוסים אשר בפורטוגל אבל אמו לא מבנות האנוסים (שו״ת מהרשד״ם, אה״ע קיב). אנוס אחד וכו׳ צוהו אביו לפני מותו להשתדל לחזור לדת ישראל כי אנוסים היו (משה גביזון, עמר השכחה כסוף). נזדמן שם אב ובנו שהיו אנוסים והיו משמשים בבית האסורים (צרור המור בחוקותי). הגם שאביו היה מהאנוסים אמו לא היתה מבנות האנוסים כ״א מבנות הגוים (שו״ת לחם רב ה). התחילו השופטים וכו׳ לחקור כנגד כל האנוסים על ענין הדת (קלור זכר צדיק לר׳ יוסף בן צדיק, סדר החכ׳ וקורות העתים ניבויאור, א). ובזאת השנה התחילו לחקור בעד האנוסים על ענין הדת ונשרפו ונידונו בשריפה (יוחס׳ השלם פילופובסקי, ס דף 226).— ולנק׳ אֲנוּסָה: אשה אחת באה וכו׳ מאותן האנוסות וכו׳ (תשו׳ ריב״ש ו). גם האנוסה שחתמו בו אנוסים (שם). מאשה אנוסה שנתגרשה מבעלה שהוא אנוס (שם יא). גם אחד שבא לבאן לאנוסה אחת (שם מג).

***אֲנוּסָה**, ש״נ, מ״ר אֲנוּסוֹת, — אשה שאנס איש אותה: נושאין על האנוסה ועל המפותה וכו׳ נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו (יבמ׳ יא א). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא (הכה״ג) ואם נשא נשוי אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא ישא (גמ׳ שם יט). כל הנבעלת בשדה הרי הוא בחזקת אנוסה (רמב״ם נערה בתולה א ג).

***אָנוּק**, אֲנוּקִים,—הנאנקים: בקבצך אֲנוּקִים ממרחקים וסבתך תקים (אנא ישר, הושע״ר, קרובץ ארג״ל).

אָנוּשׁ¹), ת״ז, לנק׳ אֲנוּשָׁה, מ״ר ‑שים, ‑שות, — אשר אי אפשר לרפא אותו, כאב פצע, וכדומה,

---

¹) בתוס׳ הוצ׳ צוק״מ קובלני, ביוד בסוף. אך פה מדברים רבים וצ״ל קובלנו. וכן הגיה הגר״א שם קובלנו עליכם פרושים וכו׳ קובלנו עליכם טובלי שחרית, וכן הביא שם בעל זר זהב מהמשנה ידים ד ז קובלנו עליכם, אעפ״י שבגוף המשנה כתוב קובלים אנו.

¹) מלה עברית, ואין לה אחות בלשונות האחיות, ונתלבטו החכמים במקור מלה זו ולא עלה בידיהם כלום. יש מי שרצו לבאר אותו בדרך סגי נהור מן אנש

צד קציר ביום נחלה וכאב אָנוּשׁ (ישע' יז יא). כה אמר ה' אָנוּשׁ לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך (ירמי' ל יב-יג). מה תזעק על שברך אָנוּשׁ מכאבך (שם שם טו). למה היה כאבי נצח ומכתי אֲנוּשָׁה מאנה הרפא (שם טו יח). כי אֲנוּשָׁה מכותיה (מיכ' א ט). — ב) בהשאלה, להאבר, החולה: עקב הלב מכל וְאָנֻשׁ הוא (ירמי' יז ט). — ונפש אנושה: וירפאו הנפשות האנושות ויחלימו הגופות הנגופות (מכת' ר"י בן תנחום ירש' לר' דוד בן אבר' בן הרמב"ם). — ולהדבר הגורם הפצע: אָנוּשׁ חצי בלי פשע (איוב לד ו). — וליום של צרה גדולה: ויום אָנוּשׁ לא התאויתי (ירמ' יז טז).

אֱנוֹשׁ[1], ש"ז, — א) נרדף עם אָדָם, Mensch; homme; man: על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אֱנוֹשׁ ימס (ישע' יג ז). אוקיר אֱנוֹשׁ מפז ואדם מכתם אופיר (שם יב). אשרי אֱנוֹשׁ יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (שם נו ב). ואתה אֱנוֹשׁ כערכי אלופי ומידעי (תהל' נה יד). ויין ישמח לבב אֱנוֹשׁ וכו' ולחם לבב אֱנוֹשׁ יסעד (שם קד טו). הנה אשרי אֱנוֹשׁ יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מה אֱנוֹשׁ כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך (שם ז יז). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה לא ידע אֱנוֹשׁ ערכה ולא תמצא בארץ החיים (שם כח יב-יג). — ובפרט בכונה לטבע החלשה והרעה של האדם: מי את ותיראי מֵאֱנוֹשׁ ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישע' נא יב). קומה ה' אל יעז אֱנוֹשׁ ישפטו

במשמ' ידיד, ובכונה: רע מאוד (וטשטין). ואחרים (דליטש לגרד) במש' חלש כאשה. אכן היתר נכון בכ"ז היא דעת ברוין דריור כי נוצר בעברית שרש אנש למושג זה. עי' ערך אנש ועי' עוד נוש.

[1]) משקל דְּרוֹר, הֲדוֹם, חֲמוֹר. בערב' אִנְס a) ומ"ר אנאש, אדם, וכל האדם יחד, וברור הדבר שנגזר מהשרש אנש b) המשמש בערב' במשמע' היה נעים וטוב לחברו, מנמס, ח'מל, וכן התרגל אליו, היה בחבורה אתו וכדומה. וכן בארמ' אֱנָשׁ, וכן בסור'. ודעת ברט כי הרבים אנאש נהיה בעבר' יחיד, ותנוע' הפתח הארוך נתעכר ונהיה בעבר' לתנו' החולם, כמנהג (כרט מה"ש סי' 88), ובודאי טעות היא לגזר שם זה מן השרש אנש במשמ' שממנו נגזר התאר אָנוּשׁ שלמעלה, רק זה אפשר באמת, שמושג זה של אנוש גרם קצת שהשם אֱנוֹשׁ קבל קצת מושג של אדם חלש ורפה כח.

a) إِنْس b) أَنِسَ

גוים על פניך שיתה ה' מורה להם ידעו גוים אֱנוֹשׁ המה (תהל' ט כ-כא). חנני אלהים כי שאפני אֱנוֹשׁ (שם נו ב). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו הרכבת אֱנוֹשׁ לראשנו באנו באש ובמים (שם סו יא-יב) — ומ"כ: הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אף כי אֱנוֹשׁ רמה ובן אדם תולעה (איו' כה ה-ו). הוי שפל רוח בפני כל אדם שתקות אנוש רמה (אב' ד ד). — ובמשמ' כל האדם, Menscheit; humanité; human race: אמרתי אפאיהם אשביתה מֵאֱנוֹשׁ זכרם (דבר' לב כו). בעמל אֱנוֹשׁ איגימו ועם אדם לא ינגעו (תהל' עג ה). — ב) במשמעת ההמון, der Pöbel; le vulgaire; common people: קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אֱנוֹשׁ (ישע' ח א), ר"ל הנהוג בהמון העם. — ומשל: אֱנוֹשׁ קובל על אבוד דמיו ואינו קובל על אבוד ימיו (מבחר המוסר ח.). אֱנוֹשׁ בפה מתוק ולבו מר פנימו לא כחיצונו (שם י.).

אֱנוֹשׁוּת[1]), ש"נ, — טבע האדם, Menschlichkeit; humanité; human nature: כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים אבל באנושותם ועצמם הם נמשלים וקרובים זה לזה (ר"י אבן תבון, חו"ה עבוד' אלה'). אוהב התחקות על שרשי מחצב אנושותו[2]) (כתי' עול' א ב). — ובמשמ' דרך ארץ ונמוס של בני אדם, Höflichkeit; politesse; politeness: שמנות אמר נעצרה נא אותך ובזה היה מורה אנושותו כמי שמזמין רעהו לסעודה (ר"י אברבנל, שופט' ענין מנות).

אֱנוֹשִׁי, ת"ז, לנק' -שִׁית, מ"ר -שִׁיִּים, -שִׁיּוֹת, — שיש בו מטבע האנושי, menschlich; humain; human: כי השמאל הכי נכבד כי הוא משכן ללב שהוא שרש לחיים האנושיים (יוסיפון, יא). וזה כלו כשיתעסק השכל האנושי עם תאות הגוף ולא תפרש בו יותר ממה שהעירותיך עליו (הרמב"ם אגרת

[1]) כך קריאת הספרדים, וכך מנקד' המלה בקצת מקו' ועי' הערה לקמן. והאשכנז' עפי"ר קראים אנושות בערב' אנשאניה a). — [2]) כך הכתיב, ונקוד במהד' חביב ופרנסיש (פירנצו ט"ב), ור"ש מורפורגו (ויניציה תסד) ועוד: אנושותו. ובמהד' אחרות וכן של סלוצקי אֱנָשׁוּתוֹ, ואינו נכון.

a) إِنْسَانِيَّة

לכנו). ומחכמת הנפש האנושית בפרט ומה שיושפע עליה (אמונה רמה 7). שלא היה הקול אנושי או מלאכותי (ר"י הכרכגל, במואל ג). ללמד לבני אדם המדות האנושיות המשובחות (הות, הקד' נתי' אכ'). במין האנושי ובאישיו (רלב"ג מלח' ה הקד'). הנהגה כללית במדת אנושית (ידע' כדרבי, הפרדס, הקד' אולה"ס ג). שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית (תגמ' הנפ' ה.). ואולם הנפש האנושית מצד שהיא נפש אנושית יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (מאזני צדק הגנואלי דף לא), כי אין השכל האנושי מספיק לדעה זה באמיתות (עקר' א ח). אבל הוא התחלה לכל הפעולות האנושיות הנפעלות ברצון (בס ט). מדות טובות כלליות שלמיות אנושיות (מבה וקהל, אמרי נועס וגר יברהל).

****אֱנוֹשִׁית**, ב"נ, כמו אנושות: יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו כלומר שאין לו מן האנושית רק השם (מלמד התלמי' ואתחנן). האם תתחלל מדרגת האנושית בזה ההשארות (רלב"ג מלהמ' הקד'). שהיה מורכב מאלקית ואנושית (חזוק אמונה א לו). בצד המלכות הוא אחד ובצד האנושית אינו אחד (מהר"ל מפראג, בהה"ג, באר ב).

אנח[1], ממנו נֶאֱנַח, אֲנָחָה.

אָנַח, קל אינו נהוג[2].

— נפ', נאנח, על, אל, נאנחה, נאנחה, נאנחה, נאנחו, נאנחו, אאנח, תאנח, בינ' נאנח, נאנחה, — נאנח מן עבודה, מן להין וכדומה, נאנח על שמועה, על התועבות וכדומה, הוציא קול הברה מעמק הקרב מפני כאב, צער ויגון, seufzen;soupirer, gémir; groan,sigh: ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו (במות ב כג). מה נאנחה[3]) בהמה נבכו עדרי בקר (יואל א יח). אבל תירוש אמללה גפן נאנחו כל שמחי לב (ישע' כד ז) כל שעריה (של ירושלם) שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות (איכה א ד). גם היא נאנחה ותשב אחור (בס ח). שמעו כי נאנחה[1]) אני אין מנחם לי (בס כא). ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח[2]) ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים (יחז' כא יא-יב). והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות (בס ט ד). ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח[3]) עם (משלי כט ב).

— *נתפ': כאשר סרים יחבק נערה ומתאנח כן עשה באונס משפט (בן סירא גניז' יח ב). למה נתאנחו (בני ישראל) לפי שאמרו חרטומי מצרים אין לך רפואה אם לא נשחוט מקטני ישראל ק"נ בערב וק"נ בבקר ורחץ בדמיהם שתי פעמים ביום כיון ששמעו ישראל גזרה קשה התחילו מתאנחים וקוננים (מד"ר במות א).

אֲנָחָה[4]), ב"נ, מ"ר אנחות, אנחותי, —קול נשימה מפני צער וכאב, Seufzer; soupire; a sigh: ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישע' לה י). כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (תהל' לא יא). מקול אנחתי דבקה עצמי לבשרי (בס קב ו). יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמ' מה ג). כי לפני לחמי אנחתי תבא ויתכו כמים שאגותי (איוב ג כד). הלא דמעה על לחי תרד ואנחה על מרוד לב (בן סירא גניז' יח יט). אמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם (כתוב' סב.). — ומ"ר: כי רבות אנחתי ולבי דוי (איכה א כב). כגון בכיות ואנחות (תבו' גא' ליק לח).

***אֲנָחוּתָא**, כמו *נחותה: הקולב מנורה ואנחותא (תוספתא כלים ב"מ ו ז). אשה שהיא טבולת יום לשה את העיסה וקוצה היבנה חלתה ומניחתה בכפישה או באנחותא (גיד' ז.).

---

[1]) שרש שמי, באש' אנח, בערב' אנח a) ובארם' אנח במשמ' כמו בעברי' לקול שמוציא אדם מפני צער כאב ויגון וכדומה.

[2]) רק בקצת כ"י יאנח עם (משלי כט ב) במקום יאנח. — [3]) מ"ש: בספ' בעל הלשון האלף בסגול והנון בשוא נח וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובמקצת ספרי הדפוס, וכן מצאתי מסורת כ"י נאנחה ב וסימניהן חטא חטאה ירושלם מה נאנחה בהמה. ע"כ. אבל שמעו כי נאנחה אני נון שניה בקמץ. ע"כ. אבל ברוב ספרי הדפוס אלף בחטף סגול ונון בקמץ, וכן העיד מיכאלים בשם הרבה כ"י. — [1]) מ"ש: במקצת ספרים א בשוא לבדו. — [2]) מ"ש: כן הוא בס"ס האלף בשוא לבדו ויש ספרים בחטף סגול. ע"כ. וכן מיכאלים בשם ח' כ"י נא. — [3]) בקצת ספרי דפוס מלרע. ובקצת כ"י יאנח בקל (מיכאלי').

[4]) עי' למעלה שרש אנה.

a) أنّ

אֲנַחְנוּ[1], כהפכ' אֲנַח־, — מלת הגוף למדברים בעדם ולמדברות בעדן, wir; nous; we: והנה אֲנַחְנוּ מאלמים אלמים בתוך השדה (בראש' לז ז). ויאמרו (אחי יוסף) על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אֲנַחְנוּ מובאים (שם מג יח). אֲנַחְנוּ נעלה ונלחמנו (דבר' א מא). מה אֲנַחְנוּ ישבים פה (מ"ב ז ג). — ואחרי הפעל: משחתים אֲנַחְנוּ את המקום (בראש' יט יג). אבל אשמים אֲנַחְנוּ על אחינו (שם מב כא). נסעים אֲנַחְנוּ אל המקום (במדב' י כט). אם יספים אֲנַחְנוּ לשמע את קול ה' אלהינו (דברים ה כב). — וגם בזמן מאוחר: אם לאו נקיים א נ ח נ ו משבועתך (מכי' ויהי בשלח, ב' פתי'). מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ו א נ ח נ ו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה(שם ב). —ועם שם בלי פעל: אֲנַחְנוּ בני איש אחד (בראש' מב יג). שנים עשר אֲנַחְנוּ אחים (שם לב). ואמרתם אליהם עבדיכם אֲנַחְנוּ ועתה כרתו לנו ברית (יהוש' ט יא). — וכהפסק: אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אֲנָחְנוּ (בראש' יג ח). ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אֲנָחְנוּ(שם כט ד). הננו עצמך ובשרך אֲנָחְנוּ (ש"ב ה א). דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אֲנָחְנוּ ואל תדבר עמנו יהודית (מ"ב יח כו). איך תאמרו גבורים אֲנָחְנוּ ואנשי חיל למלחמה (ירמ' מח יד). — ואחרי ממנו לחזק ולהטעים: הכשר ממנו יתב' קריאת השמות לעצמו הוא כאשר ממנו א נ ח נ ו (אהרן הקראי, עץ חיים, ע). —ועם וְ: וַאֲנַחְנוּ לא נדע מה נעבד (שמו' י כו). גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו וַאֲנַחְנוּ נחלץ חשים לפני בני ישראל (במדב' לב יו-יז). — ועם פעלים שיש להם סי' מד"ב להטעים: כאשר עשינו אֲנַחְנוּ ואבתינו (ירמ' מד יז). אֲנַחְנוּ נשבענו להם בי"י אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש' ט יט). ומדוע נעבדנו אֲנָחְנוּ (שופ' ו יג).

אֲנִי[1], בטעם כפריד אָנִי,—מלת הגוף למדבר בעדו ומדברת בעדה, ich; je, moi; I: אֲנִי בנך בכורך עשו (בראש' כז לב). אֲנִי יוסף אחיכם אשר מכרתם (שם מה ד). כי אֲנִי עבדך אני עבדך בן אמתך (תהל' קטז טז). אֲנִי חבצלת השרון שושנת העמקים (שה"ש ב א). ואחרי השם: כי קדוש אֲנִי ה' אלהיכם (ויקרא יט ב). עני אָנִי וגוע מנער (תהל' פח טז). צעיר אֲנִי לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — ועם פעל בינוני לפני הפעל או אחריו: המכסה אֲנִי מאברהם אשר אֲנִי עשה (בראש' יח יז). שמע בקולי לאשר אֲנִי מצוה אתך(שם כז ח). את חטאי אֲנִי מזכיר היום (שם מא ט). את כל אשר אֲנִי דבר אליך (שמות ו כט). בפעם הזאת אֲנִי שלח את כל מגפתי אל לבך (שם ט יד). יודע א נ י היאך היתה כונתך (מד"ר שמות לז). — ועם עבר ועתיד עם סי' הגוף להטעים ולחזק את הגוף: ולא תאמר אֲנִי העשרתי את אברהם (בראשית יד כג). והלכתי אף אֲנִי עמכם בקרי (ויקר' כו כד). אֲנִי אמית ואחיה מחצתי וַאֲנִי ארפא (דבר' לב לט). הם קנאוני בלא אל וכו' וַאֲנִי אקניאם בלא עם (שם כא). ויאמר אלהם (יהושע לזקני ישראל) אֲנִי זקנתי באתי בימים (יהוש' כג ב). ויאמר הפלשתי אֲנִי הרפתי את מערכות ישראל היום הזה (ש"א יז י). ויאמר (דוד) אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר מי ירד אתי אל שאול אל המחנה ויאמר אבישי אֲנִי ארד עמך (שם כו ו).כה אמר ה' צבאות אֲנִי לקחתיך מן הנוה (ב"ב ז ח). אֲנִי אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שם יד). אֲנִי נותרתי נביא לי"י (מ"א יח כב). קום אכל לחם ויטב לבך אֲנִי אתן לך את כרם נבות היזרעאלי (שם כא ז). ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו' ויצא הרוח ויעמד לפני ה' ויאמר אֲנִי אפתנו (שם כב כ-כא). יתמיך אֲנִי אחיה (ירמ' מט יא). — ובפרט אחרי הפעל

---

[1]) אמר ריב"ג: ומן השרש הזה (שרש אנח) אצלי אנחנו ותוספת הנון עם הואו בו לכנוי וכו' ואפשר ש י פ י ל ו האלף ויאמרו נחנו כמו שהפילו אלף אחד מן ודבר חד את אחד. ע"כ. אבל רוב החדשים סברים כי עקר מלת הגוף למדברים רבים היא נחנו, ובערב' נַחנ a) ונוספה א בראשה בכח פעולת ההקש עם מלת הגוף למדבר אחד. בכנע' אנחן, בארמ' שבתנך אנחנא, באש' אנינ.

[1]) בערב' אַנַא b), ובערב' ההמוני' של מצרים ועוד גם אני a). וסברו חוקרי הלשון קודם כי אנא אני מקצר מן אָנֹכִי הקדומה. וכבר טען על זה פיליפי (Philippi, ZDMG, 1876, 366). מפני שאין אנכ נהוג אלא בהצפוניות שבלשונות השמיות ולא בהדרומיות. והחליטו רוב האחרנים כי א נ א היא תמלה היסודית למד"ב יחיד, והוא מרכב מן קולות הרמז הטבעיים של אנ-א. (Philippi, BA, 2 367) וכן שאר האחרונים. ונתחדדה בעבר' וכמו"כ בערב' ההמונ' תנועת הפתח לתנועת החירק, בכח פעולת ההקש של תנוסף הסופי למדבר בעדו בפעלים עבר -תִי ושל י תקנין בשמות (Nö. ZDMG 1884, 418).

a) نَحْنُ b) أَنَا

a) أَنِي

להטעים אני ולא אתה,ולא אחר, אני בעצמי, באמת אני: אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש"ב יב כח). ונלחמתי אני אתכם (ירמ' כא ה). קמתי אני לפתח לדודי (שה"ש ה ה) ואותר אני לבדי (מ"א יט י). עשה לי שירים נזמים טבעות ואקדש א נ י לך (קידו' מח.). — ועם גם: ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם (ש"ב יח ב). — ולפני שם כללי או פרטי להטעים: אני הגבר ראה עני (איכ' ג א). אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קהל' א יב). אני דניאל בינתי בספרים (דני' ט ב). — ועם הוא אחריו, אני הוא: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע' מג י). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (שם שם יג). עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבל (שם מו ד). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב). לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי אני הוא המדבר הנני (שם נב ו). עמד שמואל הקטן ואמר א נ י הוא שעליתי שלא ברשות (סנה' יא.). — וכפול: ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דבר' לב לט). אני אני דברתי אף קראתיו (ישע' מח יה). — ומלה מפסקת בינו ובין הפעל: אני טרם אכלה לדבר אל לבי והנה רבקה יצאת (בראש' כד מה). הילד איננו ואני אנה אני בא (שם לז ל). ואני הנני מביא את המבול (שם ו יז). — ועם ה הידיעה: האני אשביר ולא אוליד (ישעי' סו ט). — ועם כש-: אמר הקב"ה לא כ ש א נ י נכתב אני נקרא (קיד' עא.). — וכהפסק [1]: ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני (ברא' כז כד). והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני (ויקרא כו כד). הסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש"א כא יו). וכזאת וכזאת יעצתי אני (ש"ב יז יה). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (ירמ' יז יח). — ובפרט בהשבועה, חי-אני: חי-אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישעי' מט יח). חי-אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים (ירמי' כב כד). — וכשבא אני עם עוד גוף אחר יבא הפעל המשתף לשניהם בלשון

יחיד או רבים: ונאספו (יושבי הארץ) עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (ברא' לד ל). כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג יו). והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ"א א כא). אני ואחי להם הפחה לא אכלתי (נחמ' ה יד). גם אני ונערתי אצום כן (אסתר ד יו). מה עשיתי אני ואבותי (דהי"ב לב יג). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (בראש' כב ה). ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה (שם לז י). ונפלינו אני ועמך (שמות לג יו). ואם מימיך נשתה אני ומקני (במד' כ יט). אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ כג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג יז). כי נמכרנו אני ועמי (אסתר ז ד). — וגם במשמ' אותי: ויאמר אל אביו וכו' ברכני גם אני אבי (בראש' כז לה). — ואחרי פעל עם כנוי מד"ב: וכה אמר (דוד) בלכתו בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (ש"ב יט א). — — ועם פלוני אחריו: בראשנה היה כותב א נ י פלוני חתמתי (גיט' לו.). — ויתקצר ותפל ממנו האות א ותספח לפע' בבינ', חוששני, ר"ל חושש אני: מעשה בא לפני רבי יוחנן בן זכאי בערב ואמר ח ו ש ש נ י לו מחטאת (שבת כב ג). — מקבלני — מקבל אני, מחזיקני — מחזיק אני: משרבו מ ק ב ל נ י טובתיך ו מ ח ז י ק נ י טובתך רבו איש הישר בעניו יעשה (תוספת' סוט' יד ז). — שומעני — שומע אני: ש ו מ ע נ י מיעוט חדשים שנים (מכי' מס' דפסחא ב). ויי' הכה כל בכור ש ו מ ע נ י על ידי מלאך או על ידי שליח (שם יג). ש ו מ ע נ י כדרך יום הכפורים שפושט בגדי קודש ולובש בגדי חול (יומא כג:). אמורני, אמר אני: אלו דברי רבי חנניה בן גמליאל אבל א מ ו ר נ י בשתיהן החיצונה טהורה (תוספתא נגעים ב ד יא). גוזרני, גוזר אני: שלח לו רבי גמליאל (לר' יהושע) ג ו ז ר נ י עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך ביוה"כ שחל להיות בהשבונך (ר"ס כה.) — יכולני יכול אני, עי' יכול. — מעידני, מעיד אני, מוחזקני, מוחזק אני, עי' בכ"א מהערכים הללו.

אני[1], שז"נ, כנ' אניו, מ"ר אנאים, — קבוץ של

---

[1]) ולא בלבד במפסיקים גדולים סלוק (בראש' כז כד), אתנח (ויקרא יא מד), ז"ק (שם כו כד), ז"ג (יחזק' יח ג), רבי' (ברא' לא כב), סגו' (יחזק' יז יט), — אלא גם במפסיק קטן: פשטא (מ"ב ה ז), טפחא (בראש' כז לד), זרקא (ירמ' כב כד). ואפילו גרש (יחזק' לד ח), וגם מונח ותליק"ט (מלא' א ו). (Kö, 2, 546. Anm. 1).

[1]) מלה עברית, משקל צרי, עפי, מן אני. — בערב' אנא a), כלי, אגן. ויש אה להסתעפות זו גם בקצת לשונות

a) إِنَاء

אניות הלכות יחד בים, Schiffsgeschwader;escadre squadron: כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב). ואני[1] עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום וישלח חירם באני[1] את עבדיו (שם ט כו-כז). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני-שיט וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא). — ולשון זכר: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאפיר הביא מאפיר עצי אלמגים (מ"א י-יא). — ועי' ספינה.

אָנִי[2]), ת"ז, לנק' אניית, — של האנה, מטבע האנה: המקום האניי וכו' התנועה האניית והמקומית. (דרך אמונה. אבר' ביבאגו, א א).

אחרות, כמו vascello באיטלקית, ובצרפתית vaisseau, שעקר פרושם הוא כלי, מהשם הרומי vas. וכבר העירו החכמים בזמן האחרון כי בהמכתבים של תל אלעמרנה נמצאה המלה אני כתרגום בלשון כנענית להשם אלף, שהיא אלפה, ר"ל ספינה. — והנה המפרשים הקדמונים לא הבדילו בין אני ובין אניה, אך החדשים הטיבו לראות כי אני הוא שם הקבוץ נגד אניה שם היחיד, כנהוג בפרט בלשון ערבית. —[1])קמץ של וָ- זה וכמו"כ קמץ של ואניות ושל באניות ושל באניות שלקמן הם מן הקמצי' שחלקו בהם רוב המדקדקים החדשי' הנכרים על המדקדקים הקדמונים שלנו והחליטום לקמץ חטוף שצריך לקרא בקול החולם (o), וכן העתיק קניג (Kö. 1 ,103) ואני בפרוש בכתב לעז vo-oni. אבל זה הוא נגד כונתם של בעלי המסורה שמתגו את הקמצים הללו, ונגד עדותם של כל המדקדקים הקדמונים שלנו, שהעידו עפ"י הקריאה המקבלה אצלם שכונת בעלי המסורה היתה במתג זה לציין את טיבו של הקמץ. אמר ר"י חיוג וז"ל: כמו תארו נפל הוו שהיה בין התיו והאלף במלת תואר קדם שיסמך וקובץ (ר"ל נקוד בקמץ חטף) השני והוא האלף כדי שיורה הקבוץ על הוו ולא נה השני כמנהג חודש ואורה וחביריהם והראשון (ר"ל האות הראשנה התיו) יהיה בקמץ גדול. וכמוהו זהרו פעלו טהרו אהלו. ע"כ. (בעל הנקוד 19). וז"ל ריב"ג: ואיזו אות שיהיה דינה שתונע בקמץ חטף, ההטפות בה במכתב ובלשון יחד או תהיה בלשון בלבד, מבלי המכתב, ותהיה האות הסמוכה לה גרונית יעתיקו הקמצות (ר"ל הקמץ חטף) ממנה אל האות הגרונית ותונע היא בקמץ גדול וכו' יורה אותך זה נקדם למד לחדשיו יבכר (יחזק' מז יב) בקמץ גדול וזה בעבור החטף אשר אחריה, וכו' ונקדם עוד ואו והלים רעים (דבר' כח נט) בקמץ גדול בעבור החטף אשר אחריה וכו' וכמו זה ביום בהרי (יחזק' כ ה) וכו' (רקמה שער טו). ונשנו הדברים עוד במקומות. וכן רדק: ואם עין הפעל אות גרוני תהיה בקמץ חטף ופא הפעל בקמץ רחב כמו יען מאסכם, ביום בהרי (מכל' שער דפ"ס לב:). ועוד (שם לט.): ואם האות הראשון בקמץ חטף הנקוד עם השוא יהיו אותיות כלב קמוצות (ר"ל בקמץ גדול) אעפ"י שאין הדבר ידוע כמו בעני אמתך (ש"א א) באניות סוחר (משלי לא) בהרי אף (שמות יא) לחדשיו יבכר (יחזק' מז). ועוד (שם לח:) בפרוש: ואם האות גרונית בשוא וקמץ תהיה הוו קמוצה (ר"ל בקמץ רחב) ואני עשה המלך שלמה, ואניות תרשיש, והלים רעים ע"כ. והנה כל הדברים הללו לא נאמרו בדרך סברא בלבד ורק כעין באור דעת המסורה, כמו שטוען קניג: weil sie (die Auffassung der jüdischen Grammatiker) n u r eine A u s d e u t u n g der von der Masora gebotenen Metheg-Setzung ist (Kö. 1,107), שנהיה רשאים להקביל נגד סברתם ובאורם את סברתנו ובאורנו אנו, כמו שאומר שם קניג: wie wir e b e n auch eine solche A u s d e u t u n g geben. מי שבקי בסגנון דברי הקדמונים ודרך לשונם שומע כי הדברים שהבאנו נאמרו בדרך החלט, עפ"י הקריאה שהיתה בקבלת אצלם מדור לדור, וזו עדות מספקת כי כך היתה באמת כונת בעלי המסורה. והלא הכל מודים עתה כי בעלי המסורה עשו את מלאכתם באמונה והקפידו ודקדקו למסור לנו את הברת כל מלה ומלת בכל גוניה כמו שהיתה הבורה בימיהם. ולכן אין שום מקום לפקפק בענין זה, וברי הוא שבימי קביעת המסורה היתה הברת הקמצים שלפני קמץ חטף כהברת קמץ רחב בימיהם, אעפ"י שעפ"י תולדתם הדי נותן שיהיו קמץ חטף, כי קצתם הם במקום שורק קדום, וכדומה. ובודאי היתה כבדה עליהם הברת שני קמצים חטופים זה אחרי זה. והטאים כמו זה של חוש הלשון נגד מה שהדין הדקדוקי נותן הם מצויים בכל הלשונ' ואין להרהר אחריהם. וכל פלפולו של קניג שם אינו יכול לעמד בפני המעשה שאין ספק בו, כי בימי קביעת המסורה היתה הברת כל הקמצים הללו כהברת קמץ רחב, וצדקה בזה הערתו של דר' מרגליות בהבקרת על המהדורה החדשה של ספר הדקדוק של גזנ' קויץ (Dr. Marg. AJSL, 1903, 165), שצריך לדעת דקדוק של איזו לשון מלמדים המדקדקים אותנו. אם לשונו של ישעי' שמסנה אינם יודעים כמעט כלום, או לשונם של בעלי המסורה. ואם לשונם של אלו, הלא דעתם היא מכרעת. וכן היא הקריאה המקבלה של הספרדים ba-onioth, va-oni. ולכן צדק בזה דליטש בהקדמתו לאיוב שערער על קריאת המלה פעלו poolo, וביוצא בזה. ועוד תתברר שאלה זו בכל שאר המלים שיש להן קמץ מתוג ״ לפני קמץ חטף ״. —[1]) פה גם קניג וגזנ' וכו' מסכימים כי הבית נקודה בקמץ רחב במקום ה תידיעה.

[2]) משק' נקי.

אניה[1]), ש"נ, מ"ר אניות, אונ-,—כלי שיט בנהר או בים, Schiff ; vaisseau, navire ; ship : וירד (יונה) יפו וימצא אניה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה וכו' ויהי סער גדול בים והאניה חשבה להשבר וכו' ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם (יונה א ג-ה). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (משלי ל יח-יט). ומ"ר: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות (ברא' מט יג). גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה יגור אניות (שופט' ה יז). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). הילילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן (ישע' כג יד). כי לי איים יקוו ואניות [2]) תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק (שם ס ט). כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערב מערבך (יחזק' כז ט). זה הים גדול ורחב ידים וכו' שם אניות יהלכון (תהל' קד כה-כו). יורדי הים באניות [2]) עשי מלאכה במים רבים (שם קז כג). היתה (אשת החיל) כאניות [2]) סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו (יחזק' כז כט). וישלח לו חורם ביד עבדיו אוניות [3]) ועבדים יודעי ים (דה"ב ח יח).— אנית קיטור (הבר' גוטלבר ממלרים 14).

אניה[4]) , ש"נ, — שה"פ מן אנה, במשמעה אבל וקינה, Klage; plainte; mourning : והציקותי לאריאל והיתה תאניה ואניה (ישע' כט ב). היה אדני כאויב בלע ישראל בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכ' ב ה).

***אניות**, ש"נ,—שם מפשט מן אנה: והאניות מגיד על המקום (דוד הכבלי, בהקד' ילירת ר"י ברללוני, ורש"ט על המורה ב הקד' כד).

***אנין**[5]), ת"ז, לנק' אנינה, מ"ר אנינים -נות,—אנין הדעת, מי שנפשו לא תוכל לסבל שום דבר מגונה ומאוס, empfindlich ; susceptible, délicat ; delicate : שלשה חייהן אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת (פסח' קיג:).

ב.***אנין**[1]),— א) ש"ז, מעמד האיש האונן, כמו אנינות, Trauer : tristesse, deuil ; mourning : אם אכלו באנינו אינו מתודה (רמב"ם הלכ' מעשר שני, פרק יא). — ב) ת"ז, מ"ר אנינים, נק' אנינה, אנינות, — כמו אונן: בכו בכה ברוב יגונים, האבלים האנינים, שאו על שפיים קינים, ללוקחה ממעונים (קינות על המתים, סידו' ארם לובה, לקול לועק).

***אנינה**, ש"נ, — מעמד נפשו של האונן, אבל ויגון, innere Trauer, Betrübniss; deuil, tristesse; mourning : אם אכלו באנינה[2]) (מע"ש ה יב). אין לי אסור באנינה אלא בנים מנין כל האמור בפרשה וכו' יכול יהיו הלוים אסורים באנינה בשיר ת"ל אותי אני אסור באנינה ואין הלוים אסורים באנינה לשיר (ספרא שמיני, פרשה א פרק ב). איזו היא אנינה משעת מיתה עד שעת קבורה (ירוש' הורי' ג מח:). אין אנינה אלא למת בלבד (שם). אונן שהביא אנינה לעצמו (מ"ר ברא' פה). אנינה מבפנים ואבילות מבחוץ (שם איכ' פתיח'). למי אוי למי אבוי ענין עגם ואנינה (מגח' בן סרוק, מח' אבוי). אל תתן להם אל חנינה, ביגון יהיו ובמגינה, תהיה שמחתם להם אנינה, כי נתנו עלי עול ומם (רני ובמתי כז. אהוב ונחמד). באשה שמר (יעקב) עשרים שנה בגדול בנים נטרח באנינה (קרוב' א שבועות, זך היה ונבר). אוחילה באנינה (שחרית ת"ב ספרדים, איך נוי בודד). ובתוגה ואנינה וברעימה (שם, איך

---

[1]) משקל נק' מן אני, ועי' הערה שם.

[2]) עי' למעלה עמוד 315 א. הערה [1]).

[3]) כך הכתיב, ונקוד אוניות, ונמסר יתיר ו. ע"כ. זה סימן שכבר התחילו לכתוב ו במקום תנועת קמץ חטף, כמו שנהוג אחרי כן במשנה וגמ'.

[4]) משק' צדיה, שביה.

[5]) משרש אנן, עי"ש. ובסגנון ארמי: רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי נזדמן לו רוק פתקיה לאחוריה א"ל לא סבר לה מר להא דרב יהודה מבליעו באפרקסותו א"ל אנא אנינא דעתאי (ברכ' כד:— רבינא היה עומד מאחורי רב אשי נזדמן לו (לרב אשי) רוק ויפתקהו לאחוריו. ויאמר לו רבינא: האין אדוני סבר מה שאמר רב יהודא מבליעו (את הרוק) באפרקסתו? ויען לו רב אשי: אני דעתי אנינה (ולא אוכל לסבל הרוק בכנף בגדי). הני לדידי דאנינא דעתאי כי קיטרא ובית הכסא דמו לי (ב"ב כג.—אלה (העורבים המגאלים את התמרים בדם) לי שדעתי אנינה כמו קיטור ובית הכסא דומים לי). שאני רב הונא דאנינא דעתיה (חול' קיב.— משונה הונא שדעתו אנינה).

[1]) משקל הליך, יגיע, הריש, קציר, מן פעל אנן.

[2]) בקצת דפוסים באנינות.

נוי תעלתי השמימה). מתי חכמה ומזמה כיום ישירו בניהם קול קינה ו א נ י נ ה ונהי נשמע בפיהם (קינה בלפנת פענת, קוכן על יד, ז). אמרה (האשה אֵם הבן הנמול) טוב מותי מחייתי ב א נ י נ ה (ר"י נאגארה, זמי' לשב' חנכה).

א.*אֲנִינוּת, ש"נ, — כמו אנינה, אבל פנימי, **innere Trauer; deuil intérieur; mourning**: והקרובין (של מומתי בי"ד) באים ושואלין בשלום הדייני' ובשלום העדים כלומר דעו שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם ולא היו מתאבלין אבל אוננין שאין א נ י נ ו ת אלא בלב (סנה' ו ו). מה תלמוד לומר אז נבהלו אלופי אדום מפני א נ י נ ו ת (מכילתא, מס' דשירתא ט). ב א נ י נ ו ת יאכלוה (יומא ה:). זרות אמרתי לך ולא א נ י נ ו ת וכו' (יבמ' ע:). אפילו בשעת א נ י נ ו ת ו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש' פ:). און (קראו לו) שכל ימיו ב א נ י נ ו ת (מד"ר במדב' יח). — ובכלל לאבל פנימי: אניה לשון א נ י נ ו ת (דונש, תשו' על רסע"ג, סי' כ). הנביא אומר הקינה ו ה א נ י נ ו ת כאלו זו בבל מתאוננת (רש"י ישע' כא ג). שהוא (מי שמביא בכורים) חייב לאכלן בשמחה לא ב א נ י נ ו ת (רמב"ם הלכ' בכור' כג). אהה והיא מלת אבל ו א נ י נ ו ת (ר"י אבן תבון, הרקמה לריב"ג, שער הה). כבר אמרו מהחכמים שאומרנו כאן כל דכפין וכו' הם דברי א נ י נ ו ת על גלותנו (ר"י אברבנאל, זבח פסח, הא לחמא). אבל אעורר א נ י נ ו ת אגרר אויה לי (מנחם העלוב, ת"כ). כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן א נ י נ ו ת (ר' משה הדרשן מנרבונה, פיר' לתנ"ך). — ואמר הפיטן: מפני אֲנִינוּת לוטי ולטוי נמעד, יאחזמו רעד ונמסו עמנו כנתועד (יוצר שבת א אחר פסח, ויושע).

ב.*אֲנִינוּת, ש"נ, — אנינות הדעת, מדת מי שהוא אנין הדעת, שאינו יכול לסבול דבר מאוס, **Empfindlichkeit, susciptibilité; touchiness**: וכן כוס של מילה אם אין מקבלים עליהם (לשתות אחרי שטעם ממנו המברך) מפני א נ י נ ו ת הדעת שותה אם הילד (תשו' רב נטרונאי גאון, חמדה גנוזה קית). כוס של חתן וכלה ואמו של תינוק משום א נ י נ ו ת (הלכות גדולות, הילדסה' מו). שלא נטל ידיו אלא במפה כרך ידיו משום א נ י נ ו ת הדעת (רש"י יומא עט.). למשנאים דעתו ב א נ י נ ו ת (הוא, עירוב' לט.). זה (צעקת העורבים) לא היה מספיק אלא א נ י נ ו ת הדעת דהיינו טינוף הפירות (לחם משנה על הרמב"ם, שכנים יא ה). וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בו מן הדברים המנולים ה"ז מום מפני שנפשו של אדם קצה מהם מפני א נ י נ ו ת הדעת (לבוש חו"מ. הלכ' אונאה, רלב י).

אָנִיץ[1], ש"ז, מ"ר אֲנִיצִים. — אניצי פשתן, גבעולי הפשתן מדוקים ונפוצים ולא סרוקים: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר להתכסות ב א נ י צ י פשתן (נדר' ו ג). גיזי צמר הבאות ממדינתן ו א נ י צ י[2] פשתן ולשונות של ארגמן (ב"מ ב א). תנור שהסיקו וכו' להיות טומן בו א נ י צ י ן של פשתן (תוספתא כלים ב"ק ד ד). יכול לא ילבש גיזי צמר ו א נ י צ י פשתן (ספרי, כי תצא רלב). סככה (את הסוכה) ב א נ י צ י פשתן פסולה בהוצני פשתן כשרה (סוכה יב:). שמא שערה (של האשה) נאה דומה ל א נ י צ י פשתן (נדר' סו:).

***אֲנִישׁוּת**, ש"נ, — תקף הכאב והמחלה: כאב הראש שהוא א נ י ש ו ת כאב באברי הראש (קאנון ג א א).

אֲנָךְ[3], ש"ז, — א) עופרת, **Blei; plomb; lead**: ונתיחד למשקל העופרת של הבנאים להישיר הבנין, **Bleigewicht, Bleischnur; fil à plomb; plummet**: כה הראני והנה אדני נצב על חומת אֲנָךְ[4] ובידו אֲנָךְ ויאמר ה' אלי מה אתה ראה

---

[1]) לא עמדו חכמים על מקור מלה זו. — [2]) כך בספרים וכן בגמ' ירוש'. ובתוספתא עניצי. — ופרש הערוך: פשתן דדייק ונפץ העומד לטוייה, ולפי דעת רש"י שם גם אחר שסרקו במסרק. ונראה שפרש אניצי חבילות פשתן סרוק. אך מהסוגיה שם מוכח כי העיקר כמו הערוך, וכן נראה מהתוספתא שם.

[3]) באשו' אַנַכֻ (בדיל), אֲנֻכ עופרת, בסור' אנכא, וכן גם במנד', ואתאפ'. ואעפי"כ קצת החכמים סבורים כי זו לא מלה שמית כ"א מלה זרה שאולה מלשון אחרת. בערבי' אָנ̇ך a) בדיל, שאולה אולי מארמית (ס' פרנק' Aram. Fremdw.). — [4]) פרש ר"י בן קריש אנך עפ"י לשון ערב' במשמעת בדיל עפרת ואמר: הכונה בובידו אנך והנני שם אנך רוצה בו משקלת הבנאי במה שהוא שוקל ומישר הבנין, ור"ל משפט צדק, כמו ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת, וכמו ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקלת בית אחאב, וכמוהו ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, ורצה בזה משקלת בהו. ומנחם אמר וז"ל: מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל ראויה היא להיות גרועת אלף וכו' אנך מנכים נאספו עלי נכים, תהגו אך נכאים, ענין

---

a) آنك

עמוס ואמר אָנֶךְ ויאמר אדני הנני שם אֲנָךְ[1]) בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז ז-ח). — ואמר המליץ: כי שמת לגויה משקל תישר כַּאֲנָךְ עמדתה (משלי אסף, ג לה יז). — ובפרט העופרת כמו שהיא נמצאת באדמה, Bleiglasur; galène; galena שעושים: ממנו צפוי הזכוכית לכלי חרס העושה כלים מן ה א נ ך[2]) הטמא (תוספתא כלים ב"מ א ג). כלים הטהורים שאנכן ב א נ ך הטמא (שם).—ועצם הצפוי, Glasur; vernis; glaze: היורה הזו אין מעמידה אלא א נ כ ה כך אמר הקב"ה אנככם אני ביסורין בעוה"ז (מד"ר ויקרא לג). — וכנו': תורה חנכי תושיה א נ כ י (קרובו' ב שבועות, קדוש הופיע), ר"ל התושיה היא ה א נ ך שלי המעמיד אותי. — ב) *אחד מכלי המדידה והוא הנקרא כלי הרובע: אך אנהנו נבחר לנו כלי מחזה אחד אשר צורתו חלק רביעי משטח עגול אחד שלם אשר מפני זה נקרא כלי הרובע ובלשון לטין (קוואדראנט) ר"ל חלק רביעית מהעגול ואני המחבר אחשוב לקרוא לכלי זה שם מיוחד וראיתי לקרוא שמו ע"ד השאלה א נ ך[3]) וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז, רמב). ארכו כאורך קו אלכסון של א נ ך וכו' ויהיה כ"א מהן רחוק משני קצוותיו כמו ד' אצבעות מ א נ ך של חצי אמה על חצי אמה (שם רעג). ואחר אשר הראיתי לדעת תקונו של הכלי א נ ך אבאר לך איכות השתמשו וכו' תעמיד הכלי א נ ך על הארץ וכו' וצריך כלי ה א נ ך שיעמוד ישר ושוה (שם רעד).

*אֲנָךְ[1]), ש"ז,—אונאה: א"ר הסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה שנאמר הנה ה' נצב על חומת א נ ך[2]) (ב"מ נט.). א"ר אלעזר הכל נפרע בידי שליה חוץ מאונאה שנאמר ובידו א נ ך (שם). — ואמר הפיטן: קדם ידעתיך חונן דל עזרתה שערי דמע ו א נ ך לא נעלתה (ר"י בר משה, אלהים אלי). פתח שער א נ ך, מוני כלה בחרונך (ר' אפרים, אלהים לא אדע).

אָנֹכִי[3]), בהפסק אָנֹכִי,— מלת הגוף היותר קדומה למדבר בעדו ולמדברת בעדה, כמו אֲנִי, ותשמש בכל אותם הדרכים כמו אני, I; je, moi; ich:

נפץ והרס הם, על הומת אנך על הומת נפץ והרס וערץ. ע"כ. וכבר השיב ע"ז דונש ואמר כמו ריב"ק: אנך הוא בדיל כמשמעו בלשון ערבי וכו' ונודע כי מאנך תעשה משקולת הבונים התלויה בקו המדה. ע"כ. ולגלגו תלמידי מנחם על פרוש זה ואמרו: אנך פתר כבדיל, ותהפוכות הגדיל. ע"כ. אך ריב"ג כמו"כ הסכים לריב"ק ואמר: אנך הוא הבדיל, וכן אומר הערב אלאנך בהמשך הא' וקמוץ הנון, והענין בהנני שם אנך כמו ענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת הרצון בו וגם באמרו ובידו אנך אינו כי אם הבדיל אשר מישר בו הבונה את הבנין ואותו רוצה לאמר באמרו למשקלת וכאלו אמר הנני שם משקלת. ע"כ. וכן ראב"ע והפרחון: משקל מאזנים של בנאים וכו'. וכן רד"ק.—ות"י: שור דדין וקדמוהי דין, אך אין זה אלא באור כונת המליצה.—[1])יש מפרשים אנך זה מלשון ערב' אֲנַךְ a) ר"ל הצטער.—[2]) אין ספק בדבר כי אנך שנזכר כאן הוא מין עופרת, שעושין ממנו כעין צפוי של זכוכית לכלי חרס, ואיננו א י נ ך שנזכר בע"ז ח: שפרשו הערוך אבן טובה, והוא השהם, onyx בלעז, כי בשהם אין עושין צפוי לכלים. — [3]) ובאר שם מפני ש א נ ך שבמקרא הוא כלי מדידה למד בו הכותל אם הוא נצב ישר.

a) آنَكَ

[1]) עין הערה לקמן. — [2]) קצת קשה לחשב שהספיק להם הדמיון המועט שבין השם אנך ובין השם א ו נ א ה להביא ראיה מסנה לדרושם. ואולי בזמן ההוא דבר ההמון א נ ך במקום אונאה? עכ"פ על סמך זה יסד הפיטן מה שיסד.

[3]) באשור' אֲנָכְ, בכנענ' אנך, וגם אנכי. ועי' הערה לאני, דעת האחרונים כי המלה השמית הקדומה למד"ב היא אנא, ובאשור' נוספה עליה ההלק כְ, בכה פעלת ההקש של הסיף כְ למד"ב בפועלים בלשון זו, ומשם באה הוספה זו גם לכנענ' ועבר' ונשתנתה ל-כי, וקול הפתח הקדום של הנון נשתנה לקול חולם, כנהוג בעבר'. ודחה אונגנד (Ungnad BA, V, 3, 334). דעה זו ושב לדעת החכמים קודם, שהמלה השמית הקדומה היתה אנכ, והיתה באמת נהוגה גם בלשונות הדרומיות, ונתקצרה אח"כ ונפלה הסוף כְ, ובלשונות הדרומיות לא נשאר יותר שום זכר להצורה הקדומה, ובכנענית נשארה כהויתה, ובעבר' שמשו זמן רב שתי הצורות בערבוביה, ומעט מעט הצרה הצורה הקצרה את צעדיה של הצורה הארוכה עד שלבסוף נצחה אני על אנכי ודחתה אותה כמעט לגמרה מתוך הלשון, במצרית הקדומה וי ואח"כ אינוך ובקפט' אנוך. וידוע דרושו היפה של רבי נחמיה: משל למלך בו"ד שנשבה בנו ועשה ימים הרבה אצל השבאים לבש אביו נקמה והלך אצלו והביאו ובא להשיח אתו בלשונו של שבאים, כך הקב"ה עשו ישראל במצרים כל אותם השנים ולמדו שיחתן של מצרים כשגאלן הקב"ה ובא ליתן להם את התורה אמר הקב"ה הריני משיח עמהם בלשון מצרי אנכי אנוך. ע"כ. וכבר בדקו ומנו חכמים (Bö. § 858. Gisberecht, ZAW, I) כמה פעמי' נמצאת המלה אנכי וכמה המלה אני בכל אחד מספרי התנ"ך ומצאו: בראש' אנכי נג=אני מ. שמות כב=לט. ויקרא עג. במדב' ז=כא. דבר' נו=ת. יהוש' ט=ד. שופט' יה=יב.

את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי ואחבא (בראש' ג י). השמר אחי אנכי (שם ד ט). כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ (שם ז ד). אל תירא אברם אנכי מגן לך (שם יה א). וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם שם יד). אנכי אלהי אביך (שמות ג ו). ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה (שם שם יא). וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (שם יב). כי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם ד י) לך ואנכי אהיה עם פיך (שם שם יב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד' יא יד) הנה אנכי יצאתי לשטן (שם כב לב). ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (דבר' יא כו). הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל (יהושע א ב). ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה (שם יד י). ויאמר אנכי אשב עד שובך (שופטים ו יח). ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי (שם ז יח). הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים (ש"א א ח). אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי (שם שם יה). נער מצרי אנכי (שם ל יג). עמלקי אנכי (ש"ב א ח). אנכי שלמי אמוני ישראל (שם כ יט). שאלה אחת קטנה אנכי שאלת מאתך (מ"א ב כ). כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב (ישע' ו ה). אנכי אנכי הוא מחה פשעיך (שם מג כה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נא יב). אל תאמר נער אנכי כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ' א ז). ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך (שם שם יז). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש (הוש' ב י). הנה אנכי מעיק תחתיכם (עמוס ב יג). ויאמר אליהם עברי אנכי (יונה א ט). ואולם אנכי מלאתי כח (מיכה ג ח). לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי (זכר' יג ה).—ועם ה השאלה: האנכי הריתי את כל העם הזה (במדב' יא יב). האנכי לאדם שיחי (איוב כא ד). — ועם חי: כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (דבר' לב מ).

אנן[1], ממנו אונן, אנינה, אנינות, אנן.

אָנַן, קל אינו נהוג.

—פוע'[2]) אונן, אוננת, אונן, אוננת, אאונן, יאונן, לווי אונן, אונני—א) היה באנינות ואבלות, נהג מנהג אונן: היו שניהם כהנים הוא א ו נ ן עליהם והם א ו נ נ י ם עליו הוא אינו מיטמא להם והם אינן מיטמאין לו (יבמ' יא ז). ולא היו (קרובי מומתי בי"ד) מתאבלין אלא א ו נ נ י ן (סנהד' ו ו). אשתו ארוסה לא א ו נ ן ולא מיטמא לה וכן היא לא א ו נ נ ת ולא מיטמאה לו (כתוב' נג.). — ב) נפגע מפני דבר מאום: וכן אם נמצא בו צרעת וכיוצא בה מדברים אלו המגואלים הרי זה מום מפני שנפשו של אדם א ו נ נ ת מהם (רמב"ם הלכ' מכירה טו יג). הלא תראה שאם תניח התיכה של בשר תחת בית השחי שלך התוכל עוד לאכול אותה מתוך שנפשו של אדם א ו נ נ ת עליו (מדה"ג שכטר, זאת הפעם).

— הפע', האנין, — א) פ"ע, כמו אונן, היה אונן, עשה אנינות: התאבלי הימיני הא נ י נ י השמילי (מנח' בן סרוק, אגרת להנשיא חסדאי אבן שפרוט). לפנים זאת בישראל מקריבי הקרבן, אם חטאו כשנים כלו הפך לבן, ואדדה כל שנותי וא א נ י ן על החרבן (שלמה הקטן, שחר קמתי, סליח' ג).—ב) יוצא, צער אותו, גרם לו אנינות ויגון, kränken; affliger; grieve; hurt: ואם בעלה לא יכול לעשות חפצה הציקה עליו ותגער ותא נ י ן אותו (ר"י ברזילי ברצלוני, יצירה).

שמוא' נ=ג. מלכ' ט=מד. עמוס ז=א. יואל א=ד. הוש' יא=י. ישעי א ה=ח. ירמי' כז=נג. מיכ' א=ב. רות ז=ב. שה"ש=ב. איכה=ד. חבק'=א. צפנ'=ב. יחזק' ה=קלח. ישע' ב יה=סב. חגי=ד. זכר' א=ח. זכר' ב (מן פרשה ט) ד=ב. מלאכי א=ה. תהל' יב=ע. משלי ב=ז. איוב יד=בח. קוהלת=בט. עזרא=ב. נחמי' א=יה. דה"י א=ל. אסתר=ו. ואעפ"י שעל סמך המספרים האלה אין לדון בדיוק על קדמות ספר מהספרים, מפני שהרבה תלוי מטעמו הפרטי של מחברו, ובקצתם נראה ברור כי המלה אנכי שאולה מספר קדום, מכל מקום, ב כ ל ל ם רואים אנו כי אנכי הולכת ומתמעטת עד שלבסוף בספרי המקרא האחרונים ובלשון המשנה אינה נהוגה יותר כלל.

[1]) בערב' אנ a) נאנת. וכבר הביא יהודה בן קריש זה הדמיון. וריב"ג לא הביא שרש זה בהשרשים והביא את התאונן שלקמן בכתאב אלמשתלחיק ובהשרשים בשרש און. וכן רדק. — [2]) בעבור שלא נמצא העבר והעתיד קל, מהסס אני אם ראוי לאמר בעתיד אאנן, ויותר מתקבל עלי לאמר אאונן, ולחשב הבינוני אונן מן פועל.

a) أَنَّ

שבעתים השב לחיק מאיני. שכר תציך מדם מעני (ס לי ס ע"ה אזון תתן). בלי רדות תחתו כעבודתו ל ה א נ י ן נכחו אם יזין לשוטט ולהצנין (מחזו' ויטרי תפב).—ויקונן המקונן : נעדר הדר הדור ודרדר דר בכל לבב ודמעת דם בכל עינים לבי לבי לאת א ו נ ן ו מ ת א ו נ ן עלי זה הזמן הרע כבד אזנים (עמנ' פרנ' פוס' למתק שפת')· — התפע, התאונן, הראה עצמו באונן, התלונן, התרעם, sich beklagen, se plaindre; complain: ויהי העם כמתאננים [1] רע באזני ה' (במדבר יא א). מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו (איכה ג לט). — ואמר המשורר : ושלום אנוש נאנח בוכה בלב נשבר תמיד מקונן עלי צירי חבליך, ו י ת א ו נ ן כתנים ובנות יענה ויקרא מספד מר בגלליך (ר"מ רוט', בלי פרופה).

*אֹנֶס, אונס, ש"ז, מ"ר אֲנָסִים, — הכרח וכפיה, או כח טבעי או איזו סבה חיצוני' שמכריח את האדם לעשו' או להמנע מלעשות דבר, zwingende Gewalt; force majeure; compulsion: מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או א ו נ ס (ר"ל איזו סבה שבשבילה לא יכול לתתם לבית הבד) וכו' טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מו"ק ב א). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין ב א ו נ ס בין ברצון (יבמ' ו א). ואם ראתה (אשה) הראשונה (ראיית דם בפעם ראשונה) מ א ו נ ס אף בשנייה דייה שעתה (נדה' א ו). לעשות ה א ו נ ס כרצון (מכי' מס' נזי' יד). דיני א ו נ ס י ן (שם כבלת ד). זאב אחד אינו א ו נ ס (שבשביל זה יהיה פטור מלשלם הנזק לבעליה) שני זאבים א ו נ ס רבי יהודה אומר בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד א ו נ ס וכו' והנמר והברדלס והנחש הרי זה א ו נ ס אימתי בזמן שבאו מאליהן אבל אם הוליכן למקום גדודי חיה ולסטים אינו א ו נ ס (ב"מ ז ט). מתה (הבהמה) כדרכה הרי זה א ו נ ס סגפה ומתה אינו א ו נ ס (שם י). ובשני לא יכניס ואם מחמת ה א ו נ ס מותר וכו' הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמו של כלה (כתוב' ג :) . זקן ששכח תלמודו מחמת א ו נ ס ו נוהגין בו בקדושת ארון (ירוש' מו"ק ג פא ד). נגנבה ב א ו נ ס ואח"כ ניכר הגנב וכו' (ב"מ לג :). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם ב א ו נ ס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני אלא אשה לה' (מ"ר ויקר' כו). אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר שמפני א ו נ ס ו נמר ומקנה (רמב"ם מכירה י א). וצריכים העדים לידע שהוא מוכר מפני ה א ו נ ס (שם שם ב). או שהפחידו בדבר שאפשר לו לעשות בין בידי עכו"ם בין בידי ישראל הרי זה א ו נ ס (שם ד). המוכר קרקע לחבירו והתנה עמו שכל א ו נ ס שיולד בקרקע זה יהיה חייב לשלם אבל אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה וכו' או שבאה זועה והשחית אותה הרי זה פטור שאלו וכיוצא בהן א ו נ ס שאינו מצוי הוא ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא וכל א ו נ ס שאינו מצוי אינו בכלל התנאי (שם יט ס). — וההפך פשיעה : תחילתו בפשיעה וסופו ב א ו נ ס (ב"מ לג :). — ומ"ר אונסים : נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי א ו נ ס י ם (נדר' ג א). נדרי א ו נ ס י ם הדירו חבירו שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או שעכבו נהר הרי אלו נדרי א ו נ ס י ן (שם שם ג). ונתתי נגע צרעת פרט לנגעי א ו נ ס י ם (ספרא, פרשה ס). אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על ה א ו נ ס י ן ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על ה א ו נ ס י ן ומשלם את הגנבה ואת האבדה (מכילתא מפשט', מס' דנזיקין טז). אלו הן א ו נ ס י ן שש"ש פטור עליהן (ב"מ צ"ג :). — ובמשמעת התאמצות : שכשזוקף גופו מאליו ואינו נשען על ידיו בחזקה לדחוף גופו למעלה נמצא כל א ו נ ס זקיפתו על מתניו (רש"י סוכ' נג.).

*אַנָּס, ש"ז, מ"ר אַנָּסִים, — מי שאונס את חבירו, מי שלוקח בכח הזרוע, בעל ברחו ושלא בטובתו של חבירו, Gewaltthäter; violanteur; violent man: ה א נ ס שורע את הכרם ויצא מלפניו קוצרו (בעל הכרם) אפילו במועד וכו' מאימתי הוא נקרא א נ ס משישקע (כלא' ז ו). אין הבקר א נ ס י ם הבקר (ירוש' סוכה ד נד ב). אמר לו א נ ס הושיט לי פקיע עמיר זה או אשכול ענבים זה (ב"ק קיז.). סתם עכו"ם א נ ס הוא (סנהדרין מה .). ילמדנו רבנו מה לעשות באיש שנתפרסם עליו שהוא מלשין ביחידים מישראל ובקהל ל א נ ס י ם והוא מגזים תמיד שילך ויאמר על אנשים יחידים וקהילות ישראל דברים שיובל להגיע להן נזק בגופם ובממונם (שו"ת הרא"ש).

אָנַס, פ"י, עת' אֶאֱנֹס, יֶאֱנֹס, תֶּאֱנֹסִי, — א) הכריח, וכפה בכח, zwingen; contraindre; to force: והשתיה כדת אין אֹנֵס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א ח). הוא א נ ו ס והיא לא א נ ו ס ה היא א נ ו ס ה והוא לא א נ ו ס (יבמ' ו א).

[1]) ראב"ע מן אָוֶן, מדברים דברי און.

העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו וכו' הרי אלו נאמנין (כתוב' כ ג). לא שנו אלא שאמרו אנוסין היינו מחמת ממון אבל אנוסין היינו מחמת נפשות הרי אלו נאמנין (גמ' שם). מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפי' תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר (רמב"ם מכירה י א). אחד האונס את חבירו בשהכהו או תלאהו עד שמכר או שהפחידו בדברים שאפשר לו לעשות (שם ד). אנסוהו ישראל לגרש שלא כדין וכו אנסוהו עכו"ם וכו' (שו"ע אה"ע קלד ו-ח). ודבור ידוע: אנוס[1]) הרחמן פטרו.—ובהשאלה: קחו לכם דמיון מחלקי העולם כלו וראו איך חלק ימשול בחלק :חלק יכנע אל חלק ולא תקשו ערפכם לאנום את מקרה טבע העולם (יוסיפון פד).—אנום ביצרו, ליצרו: שהרי לא ברצונו כתב לה ואנום ביצרו היה (סמ"ג מ"ע פב). אבל רשעים לתאבון בעבירות אחרות שהם כמו אנוסים ליצרם (מנוה"מ א א ב). — ב) אָנַס את הדבר, לקחו ממנו בחזקה, על כרחו, gewaltsam nehmen; prendre par force; take by force: הרי שאנסו בית המלך גרנו (חול' קלא.). ואנס הנכרי קרקעו בחובו (רש"י גיט' נח:). ואם לא ירצה חבירו למוכרו (את החפץ) יאנוס אותו ממנו (ס' תני' מלוה לח). — ג) אנס את עצמו, עשה דבר במאמצי כח, sich anstrengen; s'efforcer; strain o s.: אנסה (הבהמה) עצמה (לפשט צוארה בשעת שחיטה) (חול' מה.). אנסה הבהמה עצמה ומשכה צוארה הרבה (רמב"ם שחי' א ח). — אָנַס בדבר, אחז בדבר בכח: אנס (השוחט) בסימנים ושחט פסולה (שם).—אנס עצמו מן דבר, התאפק במאמצי כח מן הדבר, sich enthalten; se retenir; abstain from: שהיו אונסים את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה (סנה' לג:).—אנס את פלוני מדבר, מנע אותו בכח: ולא תאנסהו מכל אשר ידבר (ספ' היכל, ספורים, שרה ואברהם).— ד) אָנַס אשה, בעלה על כרחה, ענה אותה, notzüchtigen; violer; rape: האונס והמפתה והמוציא שם רע וכו' (כתוב' א א). אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי (בבו' ס ד). אונס[2]) שגירש אם ישראל הוא מחזיר ואינו לוקה (תמור' ה.). האונס את הבוגרת ואת הממאנת (רמב"ם נער' בתול' ב יא).

[1]) בארמ': אנוס רחמנא פטריה (נדר' כז.). —

[2]) כמו שֵם, ומקומו בערך לבדו למעלה, ונשמט.

ואם היא אנוסה יש לה צער (שם י). ואפילו אם אחר שהתחיל האונס לאונסה אמרה הניחו לו פטורה מפני שיצרה מתגבר עליה (סמ"ג מ"ע נד). — נפ',*נֶאֱנַס, — א) נאנסה האשה, נבעלה על כרחה ושלא ברצונה: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך (כתו' א ו). מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסת (שם שם י). המגורשת מן הארוסין אם נאנסה יש לה קנס (רמב"ם נער' בתו' א ט). — ב) קרהו אֹנֶס, קרהו דבר על כרחו ושלא בטובתו: שגג או נאנס ולא עשה את הראשון (פסח' ט א). שגגת נאנסה הזידה ולא בדקה (נדה ד ז). שליח שנאנס (ירוש' ב"מ ה י:). נאנסה וטבלה (ברכות מה). — ד) נִצַח על ידי כח טבעי, übermannt werden; vaincu par une force naturelle; be overcome: וגם אם נאנסת במטעמים קום קוה וינוח לך (ב"ס גני' לא כא) אמר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד ונאנס בשינה (ברכ' יג:). ר"ל פתאם חטפתו שֵנה ולא יכול לגבר עליה. — ובכלל היה אנוס לעשות דבר: כל שפושטת (הבהמה) צוארה ורועה ובלבד שלא תאנס (חול' מה.). שלא תיאנס למשוך הסימנים חוץ להוה (רש"י שם).—ד) נאנס הדבר אצל פלוני, נאבד ממנו באנס: אמר שמואל הנוטל כלי מן האומן לבקרו ונאנס[1]) בידו חייב (ב"ב פח.). אם אבדו (מעות שהפקיד אדם אצל שולחני) חייב (השלחני) באחריותן אמר רב הונא ואפילו נאנסו (המעות) וכו' שטבע ספינתו (של השולחני) בים ורב נחמן אמר נאנסו (המעות) לא (ב"מ מג.). מתוך שיכול (השומר) לומר לו (להמפקיד) לא היו דברים מעולם יכול לומר לו נאנסו (בבו' מה:). הלוקח כלי מן התגר לשגרן לבית חמיו וכו' נאנסו בהליכה חייב (נדר' לא:). מלוה שעשה שליח להביא מעות מלוה ונאנסו המעות ביד שליח (רב יהודאי גאון, הלכ' ממונ' סה). ואם נאנסו (המעות אצל השולחני) כגון שאבדו בלסטים מזוין ה"ז פטור (רמב"ם שאל' ופקדון ז ו). שנאנס ממונם מידם (רמב"ם פיר' קוס' ד א). כגון זה שלא הגיעו המעות לידו והשליח אומר נאנסו ממנו והלה טוען איני מאמינך שנאנסו (התרומ' כ ג י).—ה) ינעשו אנוסים, הכרחו להמיר דתם: והאנוסים שנאנסו בכל הקהלות חזרו למוטב באותה שנה תתקנו (אפר' בר יעק' QGJD II,64).

[1]) ופירש"י שנשבר בידו.

מעשה ביום הרג רב בכהן ווגתו ש נ א נ ס ו והמירו דתם (שו"ת הרא"ש כט א).

— פע', *אִנֵּס, — כמו קל, בחוזק הפעולה: שאמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) שאם לא ישכב עמה היא אומרת לבעלה שהוא חפץ ל א נ ס ה ובעלה הורגו (מד"ר במד' יד). ראובן ש א י נ ס את שמעון למכור שדהו (ר"י ברצלוני, ספר מודעה). ש ה מ א נ ס את האשה שותה בעציצו (סמ"ג מ"ע פד). או ש א י נ ס השוחט את הסימנין ומשכן למעלה (רמב"ם שחי' א ת). והיו גוזלין ו מ א נ ס י ן מהם (התרו' הלכ' א"י).

***אֲנָסִי**, ת"ז, לנק' אֲנָסִית, מ"ר -סִיִּים,-סִיּוֹת, — מטבע האֹנֶס: אין לך אדם שאין לו איזה צער ויגון אם באיבריו או בבניו וכו' וכל זה בסבות טבעיות או א נ ס י ו ת (ר"י אברבנאל,נחל' אב' ג,הכל נתון). כשיהיה באופן שלא ירגיש בו הפועל אונס והכרח וכו' וזה שאין לפעולות ה א נ ס י ו ת מבוא בשתהיינה האזהרו' והמצוו' מניעו' לעשותם (חסדאי קרשקש ב ה ג).

אנף[1])

אָנַף[2]), פ"ע, עת' תֶּאֱנַף, יֶאֱנַף, בעצם שאף והוציא אויר דרך האף—ועם ב אחריו אָנַף בפלוני, כעס וקצף עליו,חרה אפו בו, zürnen;être fâché;be angry: כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא וְאָנַפְתָּ בם ונתתם לפני אויב (מ"א ח מו). אודך ה' כי אָנַפְתָּ בי ישב אפך ותנחמני (ישעי' יב א).— ובלי ב: נשקו בר פן יֶאֱנַף (תהל' ב יב). אלהים זנחתנו פרצתנו אָנַפְתָּ תשובב לנו (שם ס ג). עד מה ה' תֶּאֱנַף לנצח תבער כמו אש קנאתך (שם עט ה). הלעולם תֶּאֱנַף בנו תמשך אפך לדר ודר (שם פה ו).

—התפ' הִתְאַנֵּף, יִתְאַנַּף, כמו הקל,עם ב,—נתכעס מאד: גם בי הִתְאַנַּף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם (דבר' א לז). וה' הִתְאַנַּף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן (שם ד כא). ובאהרן הִתְאַנַּף ה' מאד להשמידו (שם ט כ). ובחרב הקצפתם את ה' וַיִּתְאַנַּף ה' בכם להשמיד אתכם (שם שם ח). וַיִּתְאַנַּף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' (מ"א יא ט). וַיִּתְאַנַּף ה' מאד בישראל ויסרם מעל פניו (מ"ב יז יח).

—הפ', *הֶאֱנִיף: חמת אל וקצפו מַאֲנִיפִים (יוצ' א שבוע', תכלית כל פעל).

—פע', *אִנֵּף: הם נקהלו עבורו אל כהן וְאִנֵּף בהשמיד איש מכהן (סלוק פ' פרה, וככן).

***אֶנֶף**, ש"ז, — אף וחרון, כעס, Zorn; colère;anger: ואם לננף וָאֶנֶף באף מפקדים כסף תת כפר הם מפקדים (ר"ה קליר, יוצר שקל', מי יוכל). רחצתי בנקיון כפות עמום במו כפות אף וָאֶנֶף לכפות (הוא, יוצ' א סכות, אקחה פרי). בנשק לראשם סבות וּמֵאֶנֶף להקם חשבת (הוא, יוצ' א סכות, קטע בעינת עז). השכם מֵאֶנֶף בלי להאשימם (יוצ' יוה"כ, אחדת). חשבנו מֵאֶנֶף ונחנו בישר מעגל (סליח' יז תמוז, אל נא). דגלי עם פדויי בזרוע חשוף הצל מֵאֶנֶף ואל יהיו לשסוף (סלי' אל נא).

אֲנָפָה[1]), ש"נ, — עוף מימי, ממשפחת ארוכי השוקים והמקור, דומה קצת להחסידה, Reiher; héron; heron: והחסידה וְהָאֲנָפָה למינה (דבר' יד יח).

---

[1]) שרש משתפות בו הלשונ' עבר' וארמ' בעקר משמעתו שהוא חקוי קול הנשימה והשאיפה היוצא מהאף. גם בערב' אַנִפַ a) קצת דומה לזה.

[2]) חקוי קול הנשימה והשאיפה מהאף, בפרט בשעת כעס והתרגשות, ועי' אַף. בכלל אפ, נפ, מחקות תנועת האויר היוצא מהגוף: ש-אף, נפ-ח, נפ-ש.

---

a) أَنِفَ

---

[1]) באשור' אַנַפַּתּ, מין עוף, ולא נתברר איזה עוף. בסור' אנפא, ותרגמה בר עלי באלעקאבa), ובעקאב יכנו הערבי' את העוף שאנו רגילים לקרא נשר. מקורו האמתי של שם זה וכונתו לא ידועים. עפ"י צרופו החיצון נראה כי נסתעף מן שרש א נ ף, וכבר בעלי התלמוד תרגמוה בדיה ר ג ז נ י ת, כנראה ראו בהשם אנפה משמעת של כעס וקצף. והוסיפו שם: למה נקרא שמה אנפה שמנאפת עם חברותיה, ופרש רגמ"ה שם שמנאפת לשון אף וחרון, ורש"י פרש כמו ה ת א נ ף בי. והגיה הב"ח שם מאנפת במקום מנאפת. והנה ת"א תרגם אבו, ולא ידוע לנכון איזה עוף נקרא בשם זה בארמ', ואולי אִבּוּ=אִנְבּוּ, היא אנפה, בחלוף ב תחת פ. השבע' תרגמו אנפה כרדריאום χαραδριός שהוא עוף דר במערות ושפת הים. ורסע"ג תרגם בבגבה, שהוא ב ב ע' א b), ר"ל העוף היודע לחקות לשון בני אדם, וכן אמר ריב"ג: אנפה עוף קורין אותו בלשון ערבי בבגא. וכן פרחון: עוף כמו יונה ומלומד בדיבור וישחקו בו המלכים. ע"כ. והנה אעפ"י שפרושי הגאונ' רבם דברי קבלה הם, מ"מ יש לפקפק בתרגום זה של אנפה, כי ה ב ב ג א לא היה מעולם מצוי בארץ ישראל, ועוד שפרוש התלמוד ד י ת ר ג ז נ י ת מתנגדת לפרושם של רסע"ג והנגררים אחריו. ורש"י הביא פרוש הגמרה שהאנפה היא דיה רגזנית, והוסיף: ונ"ל שהיא שקורין אותה היורו"ן, והוא héron.

---

a) عُقَاب b) بَبْغَاء

אנצה[1], ש"נ, — אחת מפעולות חלי הכבד וחמו: כשיהיה (כאב הכבד) מן החום עושה אנצה גדולה ושריפה ויובש וצמאה ועתיקות הלשון והחך והחוטם (מ' אלדבי, ש"א ד הכבד). ועי' כָּבֵד.

אנק[2],

אָנַק, פ"ע, — הוציא הנשימה בקול אנחה חזקה, בפרט החלל, הנפצע, stöhnen ; gémir groan: לכן הנה ימים באים נאם ה' ופקדתי על פסיליה ובכל ארצה יֶאֱנֹק חלל (ירמ' נא נב). הלא מקול מפלתך בֶּאֱנֹק[3] ח͏ָלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים (יחזק' כו יה).

— נפע', נֶאֱנַק, ־נַק, ־נְקִים, מקור הֵאָנֵק, עת' אֵאָנֵק, — ההזיר הנשימה עמוק, עם עַל של הדבר, נֶאֱנַק על דבר: והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים וְהַנֶּאֱנָקִים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזק' ט 7). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך הֵאָנֵק[4] ד̇ם מתים אבל[5]

בלעז צרפתי, והוא מצוי בא"י ויש ממנו מינים הרבה, ורגיל לעמד על רגל אחת כמו סר וזעף וקוראים אותו הערבים מאלך אלחזין a) על שם היגון והעצבות, ובזעפו יכה במקודו הארוך מכה מסכנה. צ"ד תרגם פיקה, הוא pica. ויוס' שינה' (תוה"ת) סמך על השערתו כי אבו שבת"א הוא העוף איבים, והשתמש בהשם אנפה במשמעה זו.

[1]) אולי רעידת המעים מרעב וכיוצא בזה, בערב' אַניצ'b), ופרשוה המלונים הערבים בחפקאן אלאמעא, והוא רעידת המעים מרעב.

[2]) שרש שמי, אבל רק בארמ' משמעתו דומה למשמעתו בעבר'. בשאר הלשונות משמש במשמ' אחרות, ואולם כבר העיר ריב"ג כי הפעל הערבי הדומה לו הוא שהקc), והבדיל ריב"ג בהשרש אנק שני גונים דקים, אמר וז"ל: והוא על שני פנים אחד מהם השבת הנשימה ובו נאמר האנק דם וכו' והפנים השנים מן האנקה היא הוצ' הנשימה לחוץ ובו נאמר ובכל ארצה יאנק חלל כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא והוא הפוך ונאק נאקת חלל שהיא צעקה וצוחה, וכבר נזדמנו בלשון העברי באנקה שני הענינים שהם במלת שהיק הערבי' האחד מהם השבת הנשימה והשני הוצאתה. ע"כ. ועי' נאק, נהק, חנק, שנק.

[3]) יש ספרים בֶּאֱנֹק, האלף בשוא לבדו (מנחת שי במקומו). — [4]) ריב"ג שרשים: האנק ושתוק. רש"י: התמקמק בתוגה. ורד"ק: מֵהאנק דום, כאלו אמר מצעוק דום. — [5]) יש מסרסים אבל כתים.

a) مالك الحزين b) أنيض c) شهق

לא תעשה (שם כד יז-יז).— והשתמשו הסופרים בשתי המלים האלה במשמ' נשתק על כרחו מפני צער: ולא יכול אמנון לכלות דבריו כי נֶאֱנַק ד̇ם (מפו, אה"ג).

אֲנָק, ש"ז, — שם מהפעל הקודם: קבל אֲנָק וגדור פרצה (שמעון ב"ר יצחק, תמים פעלך, ב ר"ה). אֲנָק שמע ולחש הבין (יוצר יוה"כ, תאות נפש). טוב באֲנָק שעו (הושענות).

אֲנָקָה[1], ש"נ, סמי' אֶנְקַת, — א) קול האדם הנאנק, das Stöhnen; gemissement; groaning: כסות דמעה את מזבח ה' בכי וַאֲנָקָה (מלאכ' ב יג). תבוא לפניך אֶנְקַת אסיר (תהל' עט יא). משד עניים מֵאַנְקַת אביונים עתה אקום יאמר ה' (שם יב ו). — ואמר הפיטן: פתחיך דפקנו בבכי ואנקה וראה כי כל גבולנו הקיפה הצעקה וכי מלאו מתנינו חלחלה ומועקה (יוצ' ליוה"כ, מחזו' רומני). אנקת מסלדיך תעל לפניך אל רם ונשא (ר' מבה).—ובפרט היבבו' הקצרות בסוף הבכי: אמרו לו (לבלינוס) ומה האנקה אשר תארע לבוכה אמר כשיהיה תחלת הבכי באנחה ואחריתה באנקה הוא כפי מכאוב הלב (ר"י חריזי מוסר הפלסופ' ב יז). — ב) שם בע"ה, ממיני הלטאה, גדולה, ארוכת הזנב, ומצויה בחול ובין הסלעים, תאכל עקרבים ובפרט נחשים והיא מאוסה על הערבים והשבים אותה רעה מאד: והעכבר והצב למינהו וְהָאֲנָקָה[2]) והכח והלטאה והחמט והתנשמת (ויקרא יא כט-ל). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנחש בדרך ראה אנקה אחת התחיל מבקש מטה להורגה אמרו לו זה אין אתה יכול ליטול האיך באתה לרפאות נשוך הנחש בלשונך (תנחו' בוכר, בלק

[1]) מלה עברית, בסורית אולי אמקתא. ולא נתברר מה עקר משמעתה. ועי' הערה שלקמן.—[2]) ת"א ילא, אפס גם משמעת מלה זו מספקה. השבע' תרגמו אנקה במוגלי μυγαλη, והוא מין עכבר מחדד החרטום, ובמשמעה זו תרגמו רוב החדשים, וגם טריסטרם. הפשיטא תרגמה אמקתא, ונחלקו חל"ם בעצמם בפרושם, יש תרגמו אבן ערס בערב', ויש תרגמו שאם אברץ, שהוא מין לטאה. ורסע"ג תרגם אנקה באלורל, והוא הלטאה הגדולה ארוכת הזנב וַרַל a) בערבית. וכן עב"ם: אנקה שם אחד השרצים המטמאים קורין אותו אלורל (נקו' קדמ'). ובמשמעה זו השתמש בשם זה מתרגם הקנון.

a) وَرَل

יג). ור״ל וכו׳ הוא האנקה והוא הגדול מתבנית התנשמת (קלונ, כסמים, אות ו).

***אֲנַקַת אִילָא**[1]), שם צמח קוצי, Astragalus tragacantha : עץ קוצי נקרא בלשון ארם אנקת איילא ובלשון יון דרקנתי והוא מוציא זיעה לבנה כלבונה (אסף, כ״י מינכן פנ:).

אנש[2]),

אָנַשׁ, קל אינו נוהג.

— נפע׳, נֶאֱנַשׁ, — נחלה מחלה קשה, schwer krank werden; tomber gravement malade; become very ill : ויגף ה׳ את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד וַיֵּאָנַשׁ[3]) (ש״ב יב יה). — ואמר הפיטן: המון אשר צמאה לך נפשו, כמה בשרו לך בהאנשו, הולך חצות לילה לבקדשו (סדור מנהג אר״צ, סליח׳ שבת שובה).

— הפע׳: יהאנשתי מכותיך הזקות ותולות אנושות (רש״י מיכה ו יג). אין ראוי שיוקחו (הרפואות) אלא במקום שהכאבים הם חזקים וקשים המאנישים (פרקי משה ח).

אָסוּךְ[4]), ש״ז, מ״ר אֲסוּכִים, — כלי יחזיקו בו השמן, Oelflasche; fiole à l'huile; oil-flask : ותאמר (האשה לאלישע) אין לשפחתך כל בבית כי אם אָסוּךְ שמן (מ״ב ד ב).

***אָסוּם**, ת״ז, נק׳ אֲסוּמָה, מ״ר אֲסוּמִים, -מות, — של אסם, מבורך באסם: אֲסוּמָה טְלוּלָה גשומה אם שחונה (ר״א קליר, מוסף א׳ ר״ה).

אָסוֹן[1]), ש״ז, מ״ר אֲסוֹנִים, — פגע רע, מקרה של צרה גדולה, Unglück; malheur; harm, mischief : ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אָסוֹן[2]) (בראש׳ מב ד). ויאמר (יעקב) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אָסוֹן בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (שם שם לח). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אָסוֹן ענוש יענש וכו׳ ואם אָסוֹן יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמו׳ כא כב-כג). — ואמר בן סירא: בכל מעשיך היה צנוע וכל אסון לא יגע בך (ב״ס גני׳ לד כב). — ואמר המשורר: כי יום ששון אסוני וביום אסוני ששוני (ר״ש גבירול, דברי חפץ 20). — ומ״ר אֲסוֹנִים: ומראש מאסה נעם אדמה והייה בעיניה אסונים (רבב״ג, שירי שלמה דוקס ט). ואסונים מענים איש לרעהו (כתי׳ עולם יד).

אֲסֻפָּה, ש״נ, מ״ר אֲסֻפּוֹת, — א) עי׳ אֲסֵפָה, — ב) *חבורה: תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה (חגי׳ ג:). — *בעלי אסופות, כנוי לתלמידי חכמים: בעלי אסופות נאספו וקבעו לו נציב אחד (סנה׳ יב.). — ג) *ספר אסף מאמרים, חבור: בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות (ראב״ע קהל׳ יב יא). וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמות בספריהם (רד״ק אוה״ש אסף). עד עתה הוצאתי רוב דברי בספרי אסופות אשר יתקבצון שמה מאמרים מאנשים שונים כאשר המה בכורי העתים כרם חמד וצנון (שד״ל בית האוצ׳ א, הקד׳). — ד) *אֲסֵפָה, שכל העמים הקימו להם חברות ואסופות אנשי חכמי לב (שם).

---

[1]) צורה עברית מהשם הארמי אנקת איילא. כך גם בסורית אנקת אילא, והביאוהו בר עלי ובר בהלול ותרגמו כת׳ירא a) בערבית, והוא השרף מהצמח הנזכר.

[2]) כבר נזכר בערך אנוש כי אין הבר לשרש זה בשאר הלשונות השמיות, זולתי אֱנַשׁ באשור׳ במשמ׳ חלש ורפה. ואולי יש יחס בינו ובין שרש נש בסור׳, ועי׳ ערך נוש.

[3]) ונמסר: פתח בס״פ. ואמר ריב״ג (רקמה 41) כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקות מהצירי בתוך הדברים וכו׳ אל הקמצה לא באתנח ולא בס״פ. ע״כ.

[4]) הסכימו רוב חכמי הלשון הקדמונים כי נגזר מן סוך, והוא משקל אָפוּל, אעפ״י שבמשקלי השמות שבתנך לא הזכירו המדקדקים משק׳ אפול. ואולי אדון, ובכלל אין גזרה זו מחורה. רש״י מפרש אסוך כמו סיכה.

a) كثيراء

---

[1]) מלה עברית. וכבר פקפק ריב״ג בדבר שרשו מהו, ואמר ז״ל: יתכן בהקשה שנשים המלה הזאת נ״ת העין על דמיון ששון, או שנשים אותה נחת הלמד על דמיון במשמניו רזון, אך בעבור שלא היתה לנו ראיה על זה מן הגזרה ראינו שנשאיר בו הנון שרש ושלא נוציאנה לתוספת בלי ראיה. ע״כ. אך רוב החדשים החליטו ששרשו אסה, בערב׳ אשי a) ומשמעתו בלשון זה היה עצב ונוגה, והשם אָשִׁי עצב ויגון. אך זו השערה דחוקה שנגזר אסון במשמ׳ מקרה של צרה או מות פתאומית ממשמעת עצב ויגון. — [2]) תרג׳ אונק׳ מותא, ורסע״ג תרגם אלמניה, ר״ל צרה, מות.

a) أَسِيَ

***אָסוּפִי**, ת"ז, לנק' -פית, — ילד שנמצא בשוק ואינו ידוע מי אבותיו, Findelkind; enfant trouvé; foundling: אסופי כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קידו' ד ב). אלא מעתה אסופי אסופית לא ישא (גמ' כס ענ.). א"ר לוי אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד דבריהם (ב"מ פז.).

אֵסוּר, ש"ז, מ"ר אֵסוּרִים. — א) פעולה לאסר ידי אדם בחבלים וכדומה, — בית־הָאֵסוּר: בית ששמרים שם אנשים אסורים בחבלים, Gefängniss; prison: ונתנו אותו (את ירמיהו) בית הָאֵסוּר (ירמ' לז יה). — ב) דבר שאסרים בו הידים של האסירים, חבל וכיוצא בזה, Fessel, Band; lien; bond: ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו (של שמשון) כפשתים אשר בערו באש וימסו אֱסוּרָיו מעל ידיו (שופט' יה יד). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אֲסוּרִים ידיה (קהל' ז כו)

אָסוּר, מ"ר אֲסוּרִים, — א) בינוני מן אָסַר. — ב) מי שהוא אָסוּר באזקים, חבוש במאסר, Gefangener, prisonnier; prisoner: לאמר לַאֲסוּרִים צאו לאשר בחשך הגלו (ישע' מט ט). שלחני להבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור וְלַאֲסוּרִים פקח קוח (שם סא א). ה' מתיר אֲסוּרִים ה' פקח עורים (תהל' קמו ז-ח). — ג) דבר אָסוּר, שאין להשתמש בו, גנב אסורי הנאה פטור מלשלם (מכי' נזי' יג). ה' מתיר אסורים מה שאסרתי לך התרתי לך (חול' מ.).

***אִסּוּר**, אִיס־, ש"ז, מ"ר אִסּוּרִים, — א) מצוה שלא לעשות דבר מהדברים, Verbot; prohibition; defense: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת (יבמ' ב ג). אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול (מכי' מש' כ). הפסח שאיסורו בכל דבר (שם). אין איסור חל על איסור (יבמ' יג:). דבי ר' ישמעאל תנא לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (חול' קיה:). — ב) הדבר האסור: אין מבטלין איסור לכתחילה (כלה ז.). נמ"ר איסורים: כל איסורים שבתורה (בטלין) בששים (חול' צח.). ונתיחד השם למה שאסור מפני מצות הדת, מפני יחס האדם למקום, ילעומת זה דיני ממונות וכדומה. — ג) *אִסּוּר לחג, הוספה וחבור להחג: כל העושה איסור לחג באכילה (סוכה מה:).

***אֶסְטָן**[1], ש"ז, — כעין כוך קטן היו נותנים שם את עצמות המתים, Beinhaus; ossuaire; ossuary: המוצא (עצמות) בכוך הן באסטן[1]) לא יזיזם ממקומם (שמח' יג).

***אסטוונא**, עי' אצטונא.

***אסמנים**, עי' אסתנים.

***אסטניסות**, כמו אסתניסות (כוזרי ב לד).

אָסִיף, אָסִף, ש"ז, מ"ר אֲסִיפִים, — העת שיאסף האכר את תבואת אדמתו מהשדה, בחדש תשרי, Ernte, saison de recolte; harwest: וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג הָאָסִיף תקופת השנה (שמו' לד כב). וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג הָאָסִף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שם כג יו). — ומ"ר אֲסִיפִים: ששה זרעים וששה אסיפים לא ששה זרעים ושבעה אסיפים (ספרא בהר א ה, ירוש' שביע' ב לד.).

***אֲסִיפָה**, ש"נ, — א) שם הפעולה מן פעל אָסַף. משעת אסיפת עם (ירוש' תעני' א סד ג). מאסיפת האפר (תוספתא פרה ד יא). — ב) קבוץ, חבורה: שנאמרין באסיפה (ירוש' כתו' י כה.). —

---

1) לא נתברר מה מקור מלה זו. הגר"א הגיה נקע. אך אין יסוד להגהה זו. לוי פרש הלל צר, ממ־ה יונ' στενόν. קוהוט: מלה פרסית אשתאנה, ר"ל בית הקברות, אך למה דוקא פה נקרא ביה"ק בשם הזר הזה? יסטרוב שבש והגיה או בארזין, ומפרש בארון, קרוים ראה במלה זו המלה היונית ὀστοῦν, עצם, ומשבש המאמר במקום המוצא בכוך או באסטן המוצא אסטן בכוך, אך מלבד כי זו הגהה הדה יתר מדי כבר העיר בצדק ע' לֶו כי לא יתכן שבעל מס' שמחות, שלשונו עבר' צחה עפי"ר, ישתמש במקום השם עצם הרגיל פתאם בשם זר כזה. לכן דחה לֶו השערת קרוים. ואחרי שקול הדעת בא לֶו להשערה, כי השם הרומי ossuarium אולי נתיון ונהיה ostuarion, ונשמטה ר ונעשתה אסטן, והכונה החלל הפנימי של הקבר. והנה יהי מקור המלה מה שיהיה, אך במשמעתה אין ספק שהוא שם להכוך הקטן שיש למשל „בקברי המלכים" (כלבא שבוע) בירושלם, ששמה היו מפנין את העצמות מהארונות שעמדו בהכוכים הגדולים.

ג) הפעולה לאסוף התבואה מן השדה: א ס י פ ת תאנים משמר את שדהו מפני ענבים א ס י פ ת ענבים משמר את שדהו מפני ירק (תוספתא מע"ר ג יב). חג הבא בזמן א ס י פ ה (חגי' יח.). — ד) מיתה: גויעה ד א ס י פ ה (כ"כ יו:). אלו טעונין שחיטה ואלו (הדגים) טעונין א ס י פ ה (מד"ר במדבר יט). לפי שאין אתה יודע איזה יום א ס י פ ת ך ואין מזכירין שמך כתוב בספר בן סירא זכור את יום א ס י פ ת ך ואסוף חרפה וקבץ זכיות כי ביום א ס י פ ת האדם אין מלוהו הון ורב כח (כלה רבתי ג). בשעת א ס י פ ת ו של יצחק (פרקי ר"א לט). לכל זמן ולכל נדוד קץ ושפה אך אין לנודי קץ וקצה עד א ס י פ ה (ר"ש הנגיד, שיר יז). א ס י פ ת ו ביום ד' בעשרים לחדש אב שנת תתמ (נפש על קבר, Chwols. Corp. Inscr. Hebr. ,343).

אָסִיר[1], ש"ז, כמו' אָסִיר, לנק' אֲסִירָה, מ"ר אֲסִירִים, -רוֹת, — מי שהוא אסור בבית האסורים, Gefangener; prisonnier; prisoner: ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל הָאֲסִירִם[2]) אשר בבית הסהר (ברא' לט כב). ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אֲסוּרֵי[3]) המלך אסורים (שם שם כ). שם תבל כמדבר ועריו הרס אֲסִירָיו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). תבוא לפניך אנקת אָסִיר (תהל' עט יא). שם (בקבר) רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יחד אֲסִירִים שאננו לא שמעו קול נגש (איוב ג יז-יח). לדכא תחת רגליו כל אֲסִירֵי ארץ (איכה ג לד). שלחתי אֲסִירַיִךְ מבור אין מים בו (זכר' ט יא). קורת החצים טמאה ושל א ס י ר י ן טהורה (כלי' יב ה). — ובהשאלה: שובו לבצרון אֲסִירֵי התקוה (זכר' ט יב). — ואמר המשורר: בעודי אָסִיר יצרי (ר"י הלוי). — ועי' בית אסורים.

אַסִּיר, כמו אָסִיר: ואספו אספה אַסִּיר על בור וסגרו על מסגר (ישע' כד כב). להוציא ממסגר אַסִּיר מבית כלא ישבי חשך (שם מב ז). ואם חשף לך סודו עמיתך תנה לו בחדר לבך קבורה א ס י ר ך[1]) הוא ואם ימס אסורו תהי נפשך בידו מסורה (קערת כסף לר"י אזובי).

***אֲסִירָה**, ש"נ, — בה"פ מן אָסַר, פעולת אסירת אדם בבית אסורים, Verhaftung; emprisonnement; inprisonment: עשרה בני אדם שנמצא אחד מהן בגניבה כולן ב א ס י ר ה (מד"ר ברא' לב).

אֹסִיר[2]), — שם אלהי המצרים, Osiris: בלתי כרע תחת אסיר[3]) (ישע' י ד).

***אַסְכָּרָה**[4]), ש"נ, — חלי בגרון, מצוי בפרט בתינוקות ומחנק אותם, Angina; diphtheritis: תשע מאות וג' מיני מיתה נבראו בעולם וכו' קשה שבכולן א ס כ ר ה[5]) ניחא שבכולן נשיקה (ברכ' ח.). אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה ידאג מפני

---

[1]) מן אסר, עי"ש. — [2]) ברוב הספרים שלנו כתוב בפנים האסירם ועל הגליון רשום: האסירים קרי. וכבר קרא תגר ע"ז באו"ת לאמ': טעה המדפים במלה זו ב' טעיות גדולות, א' שהדפים האסור' בויו ושם בהוץ האסירים קרי ביוד, וזה שקר כי בכל הספרים כתוב האסירם ביוד ואין כאן קרי וכתיב כלל. גם במסורה רבתי דף תתקכא לא נמנה עם מלין דכתיבין ויו באמצע תיבה וקריין יוד. והטעות הב' ששם יוד אחר הריש וגם זה שקר אך חסר יוד תניינא ומסור עליו לית חסר. ע"כ. וכן הרמ"ה: את כל ה א ס י ר ם מלא יוד קדמאה והסר יוד בתראה. [3]) נמסר: אסירי קרי.

---

[1]) ואולי צריך לקרוא אֲסִירֵךְ.

[2]) מלה מצרית. — [3]) הגיה Lagarde הכתוב הזה כך: בלתי כרעת חת אסִיר, ובלתי היא האלהות בת זוגו של בל, ואֹסִיר הוא אלהי השמש במצרים בעלה של אזים.

[4]) בשמות המחלות הקדמונים אין משקל זה למחלה. והנה חכמי התלמוד ראו כנראה במלה זו שם מן הפעל ס כ ר במשמעת סגירה וסתימה, מפני סתימת הגרון ע"י הצמחים הקרומיים שעולים בגרון וסתמים את דרך הנשימה. אך כבר פקפק בעל הערוך וחשב שאולי מקור השם הזה במלה יונית. וכבר העיר Sachs (Beitr.), כי יש בלשון היונית השם אַסְכָּרָה ἐσχάρα למחלם המורסה בגרון. אך יש סברים להפך, כי השם eschara וביונית ἐσχάρα, בא מהשם אסכרה העברי' והזכירו הרופא היוני Artaeus במאה ב' לספיה"נ, שקבל השם כנראה מהיהודי' ולכן קראו עוד מגפה סורית של הגרון, syr. Halspest. (I. Preus בספ' ברכ' הכר' לכבוד דר' ברלינר). — [5]) מהמאמרי' בתלמוד שנזכר בהם אסכרה, שכלם מובאים פה בפנים, נראה ברור שבשם זה קראו למחלה בגרון ומצויה ביותר אצל הילדים, ותכונתה היא שהיא מהנקת את החולה על ידי העדר יכולת לנשם, ושהיא מסכנת מאד, ושהיא לפעמים מכה מתהלכת, ואמרו שצער מיתה זו דומה כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא ואיכא דאמרי כפיטורי בפי ושט. על כל פנים כל הסימנים מעידים, כי אסכרה היה שם כללי לדלקת הגרון כמו angina, שגם הוא נגזר ממושג חניקה, angere בלעז, והיו כוללי' בזה כל מיני angina, הקלה והרעה, גם מה שקראים croup ומה שקראים diphteritis, ואולם בפרט נתיחדה לאסכרה של ילדים המסכנה, שהיא croup. ובהצבי (שנת יב) נתפלפלו בזה הרבה דר' שטין ודר' מזיא.

אסכרה (שם מ.). אסכרה באה לעולם על המעשר וכו׳ כשנכנסו רבותנו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ורבי אלעזר ב״ר יוסי ור״ש נשאלה שאלה זו בפניהם מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיין וגומרת בפה (שבת לג:). ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם (ירוש׳ תעני׳ ד סח:). אסכרה עלתה בגרונם ונחנקו ומתו (מד״ר קהלת, פסו׳ כי גם). לפיכך מתענות בתחנה על אַסְכָּרַת תינוקות וגמולי שנה (יוצ׳ שבת ד אחר פסח, אשיתה בדברי). ואסכרה שתלית ביום זה תשמור ממנה תינוקות של עמך ישראל שלא תבוא בפיהם (תילת השחר, סד׳ שומרי משמר׳, יהי רצון ליום ד). זה צווי להרופא לחתך בסכין האסכרה (עמנו׳ מחברת כב). פעמים יקרה חולי בגרון מהליחות היורדות לו מן הראש ובסבתו תתעכב הנשימה והיא האסכרה וכו׳ וחכמי הרפואות קראוהו בלעז שיונגא? והוא מסוכן הרבה (מ׳ תולדכי ד ג).— ב) חלי מעים גורם עצירת היציאה וכאב במעי: יש כאב אוחז במעי הנקרא קולום וכו׳ ויש מין אחר ממיני כאב הקולום שהוא אסכרא[1]) אשר עוצר בתחתית הבטן לבלתי צאת הרוח וכו׳ וכאב האסכרא של קולום המעי הוא אותו ממעל למקום הכליות ונכאב בכליות השתן ובצל האסכרא שבקולום כל היוצא ממנו ממים עד גלל ועד רוח במכאוב קשה (אסף, כ״י מינכן, לד).

*אֶסֶל[2]), אֶסֶל[3]), אָסָל[4]), אִסֵל[5]), אִסִּיל[6]), —מוט של עץ ישימוהו הסבלים על כתפם ומקצה מזה ומקצה מזה מפנים ומאחור יתלו בו משאות, Trageholz; palanche; yoke: הקדר שהוא עובר והאסל[7]) על כתפו והאהיל צדו אחת על הקבר הכלים שבצד השני טהורים (אהל׳ יו ג). הממלא (מים) לו ולחטאת ממלא את שלו תחלה וקושרו באסל ואח״כ ממלא את של חטאת (פרה ז ה). וכן האסל שהוא נתון ע״ג התנור וכו שני קללות א׳ מכאן וא׳ מכאן (שם י ד).

*אַסְלָה[1]), ־לְא,—ספסל של ברזל מחֻפה עור לשבת עליו בבית הכסא: האסלה[2]) טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור טמא מדרס והברזל טמא טמא מת (כלים כב י). עור האסלא (תוספת׳ כלי׳ ב״ב א יד).

אסם[3]), ממנו אָסָם, אָסוּם, אֹסֶם.

אָסָם[4]), ש״ז, מ״ר אֲסָמִים, כנוי אֲסָמֶיךָ, — בית אוצר לדגן, לתבואה, Vorratskammer; grenier; storehouse: יצו ה׳ אתך את הברכה בַּאֲסָמֶיךָ ובכל משלח ידך (דבר׳ כח ח). כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אֲסָמֶיךָ שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג ט־י).

---

[1]) לפי דעתו של דר׳ מזיא זהו מה שקוראים הרופאים עתה tenesmus, והשם הכללי להמחלות שיבואו בהן הסימנים הללו הוא Kolitis.

[2]) כך נקוד בכ״י קויפמן וכך בכ״י אוקספורד, שנתפרס׳ בהקבץ (REJ,1887,274) וגם אֶסֶל, שעכ״פ אינו נכון. — [3]) משניו׳ מנקדו׳ נדפסו׳. — [4]) כך צ״ד. — [5]) כך לוי ויסטרוב. — [6]) כך קוהוט. — ומקור המלה יונית ἄσιλλα, ועי׳ נשא. — [7]) ופרש הערוך אסל מוט, והרמב״ם במקום הזה פרש דיוק וז״ל: אִסַל אסם אלעוד אלד׳י ינקל בה אלעתאנין אלאחמל ונחוהא. ע״כ. ור״ל בעבר׳: שם העץ אשר ישאו בו הסבלים המשאות והדומה להם. ובמשנה פרה י ה: אסל הו אלקצב יעמל עלי אלכתף ויעלק מנהו אלשי אלדי ינקל. ע״כ. ור״ל האסל הוא המקל אשר ישימו על הכתף ויתלו בו הדבר אשר ינשא (דרנבורג).

[1]) מרומית sella, ופרש ר״ה (שבת קלח.) אסלה הוא ספסל של ברזל ועליו עור נטוי לשבת עליו. ע״כ. וכן הערוך וז״ל: אסלה הוא ספסל של ברזל וכו׳ נטוי עליו עור נקוב באמצע בשיעור סיט הן חסר הן יתר ויושב עליו אדם ותחתיו גרף כדי לקבל בו הרעי. ע״כ. ובשם ר׳ נסים גאון הפיא וז״ל: וכך שמענו כי בארץ יון יש להם כסא של ברזל ועושין לו שתי רצועות רחבות אחד מצד זה ואחד מצד זה כדי לתפוש הרגלים של ברזל שלא יפלו ויהיו מוכנים ליושב לעשות צרכיו לישב עליהם לפיכך עושין כאצבעים או פחות מכן ונשאר בין שתי הרצועות שהוא אמצע הכסא מגולה ועושין עור גדול שהוא מכסה את כלו ותופסין אותו ברגל אחד של כסא ופורשין אותו על הכסא ונראה ככסא שהוא מלא ומכוסה בעור וכשרוצה לישב עליו לעשות צרכיו מגלה העור באמצע ומחזירו לרגל שתפור בו ונשארו שתי רצועות בלבד ואמצע הכסא פתוח ופונה לשם וכשהוא נפנה מחזיר העור ומכסהו ובלשון יון קוראין אותו סילא. ע״כ. רש״י (שבת קלח.): עשוי כעין כסא ועור פרוש עליו נקוב. — [2]) כך בנוסח׳ ובמשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב״ם וז״ל: אסלה כרסי מן הדיד ופיה מוצ׳ע יג׳לס עליה ללגאיט יג׳על פי אלמטהראת ועליה גטא מן ג׳לד יסתר בו. ע״כ, ור״ל כסא מברזל ובו מקום לישב עליו לעת הצורך ויניחו אותו בבית הכסא ועליו מכסה מעור לכסות אותו. הערוך גורס סלא, ובכ״י קויפמ׳ הַסְּלָה.

[3]) רק בארמ׳ וסור׳ דומה לזה אסן.

[4]) כך נקד Fürst, Cast. בן זאב, וכן Ges. ורוב החדשים. — מיוחד לעברית בלבדה. בסור׳ אסנא במשמעה דומה לזה.

***אֹסֶם**, ש"ז, — רוב יבול, Erntesegen ; récolte abondante ; rich harwest : שנת אֹסֶם (פיוט מוסף יוה"כ).

***אֹסֶם**, אֹסְמָה, — של אֹסֶם, עי' אסום.

אָסַם, לא נהוג.

—הפע', יְהַאְסִים, גנוז לעת הצרך באֹסֶם: גנזו והאסימו לעוסקים בתורה אור (יוצר שבת ור"ת, אלהינו אלהים). אמן מפלא משבת בסוד בנאים באמנותו פליאה דבר הסתר וְהַאְסֵם בכבוד מלכים חקר כבודם לפרסם (מאיר ברי"ץ, שבת אחר שבוע', אדיר ונאה).

***אַסְמַכְתָּא**[1], (־תָּה), ש"נ, מ"ר *אַסְמַכְתּוֹת, — בכלל סמך, סמיכת דעתו של אדם על איזה דבר, ובפרט—א) בהלכו' מו"מ, הבטחה מצד הלוה או המוכר שדעתו של המלוה או של הקונה סמכת עליה, Zusage, Versicherung; assurance, promesse; promise, surety: כל דאי אינו קונה שהיתה אסמכתא ואסמכתא אינו קונה ואם כתב לו מעכשיו קונה (הלכ' פסוק', כל' ממונות). במה דברים אמורים בשקנה (הקונה) בדרך מן הדרכים שקונין בהן והרי יש עליו לקיים את התנאי אבל אם לא קנה עתה והתנה עמו שאם נתקיים התנאי זה יקנה ואם לא נתקיים לא יקנה אע"פ שנתקיים התנאי לא קנה שזו אסמכתא היא (רמב"ם הלכ' מכירה יא ב). אם התנה ואמר לו אם הלך עמי לירושלם ביום פלוני או אם תביא לי דבר פלוני אתן לך בית זה או אמכרנו לך בכך וכך והלך עמו באותו היום או שהביא לו אע"פ שהזיק בבית אחר שקיים התנאי לא קנה שזו היא אסמכתא (שם שם ג). אבל כבר ידענו מדיני האסמכתות דכל התולה בדעת אחרים לאו אסמכתא היא (התרומות, מ"ג א ו, בשם הרמב"ן). שנתחבטו חכמי הדורות הראשנים והאחרונים בענין האסמכתא מהו הדבר שנקרא אסמכתא (רשב"א ח"א תתקלג). שכל שיתנה אדם עם חבירו דרך (כלומר אם לא יהיה כן יענש בממון כך וכך) זה יקרא אסמכתא (ס' החנוך מצוה שכג). ראויה (אסמכתא זו) לקנות משאר אסמכתות (מרדכי, איזהו נשך סי' תיח). ומועיל בכל דבר ובכל ענין יותר מכל הקנינים המבטלים האסמכתות (ר"י הברצלוני יהושע, ענין עמידת השמש). — ב) דבר שסומך עליו, Stütze ; appui ; support : וביחוד בדרכי דרשות התלמוד, מקרא שהובא כעין קצת ראיה וסמך להלכה מן ההלכות[1] : ויש דרך דרש ויש דרך אסמכתא בעלמא (ראב"ע, יסוד מורא, שער ו). אומר רבינו יעקב דכל המקראות שמביאין התנאין בפרק אין דורשין אינו אלא אסמכתא בעלמא (סמ"ג לאוין עה). יש חילוק בין אותה אסמכתא שהיא כעין מכר ולכך סובר שם רב הונא שקונה ואילו בשאר אסמכתות אמר רב הונא דלא קניא וכו' אין מועיל קנין בשאר אסמכתות אלא בבית דין חשוב (הוא מ"ע פב). כל אסמכתא שבגמרא זה שנודר אדם לחבירו לעשות לו דבר זה ואם לא יעשה שמקבל עליו להפסיד כו"כ (שו"ת הרא"ש עב ב). ואיזה (פרוש) נאמר על דרך העברה לבד בדרשת אסמכתא או בדרשה המונית (תגמ' הנפ' כט:). שהפסוקים האלה הנדרשים על דרושים כאלה אינם אלא אסמכתות לבד (שם ל.). גם הפסוק שדרשו על הבינויים אינו אלא אסמכתא דמיונית במליצה צחה ולא כיון הנביא אל מה שדרשו באותו פסוק (שם). ויותר מהמה בני הזהר במדות חכמי הגמרא בדרשותיהם ואסמכתותיהם (רלב"ג בשער הרביעי לספר הליכות עולם). ואין ספק כי אלו הקניות כלן מתקנת חכמים הן הביאו הכתובים לסמך בהן דבריהן וכו' שאותן אסמכתות נלמדות מתוכן (ס' החנוך מצוה שלו).

אסה[2]), ממנו אָסַף, אֹסֶף, אָסִיף, אסופה, אֲסֵפָה, אַסְפָּה.

אָסַף, פ"י, עתי' אֶאֱסֹף, וגם אֹסֵף, אֹסְפָה. תֶּאֱסֹף, וגם תֹּסֵף יֶאֱסֹף, תַּאַסְפוּ, יַאַסְפוּ, תַּאַסְפִי, תַּאַסְפֵנִי, יַאַסְפֵה, צווי אֱסֹף, אִסְפָה, אִסְפוּ, אִסְפִי, אֱסֹף, אֱסֹף, אֲסָפְךָ, אֲסִפְכֶם, אפילו לא בהפסק, — א) קבץ ואגר דברים רבים יחד, למקום אחד, sammeln, einsammeln, rassembler ; assemble, gather : המעיט אֹסֵף

---

[1]) בארמית: אסמכתא קניא ומניומי אמר אסמכתא לא קניא (ב"מ סו.). ואמר ר"פ אע"ג דאמור רבנן אסמכתא לא קניא אפותיקי הוא למיגבא מיניה (שם סו:). ר' יוסי סבר אסמכתא קניא (ב"ב קסח. ופרש רש"י שם: אסמכתא, המבטיח לחבירו דבר ע"מ שיעשה דבר לעתיד וסומך בלבו בשעת התנאי שיכול לקיים הדבר כשיגיע זמן וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים. ע"כ.

[1]) בארמ': הוא סבר מדקא נסיב לה הש"ס קרא דאורייתא היא ולא היא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (יבמ' פב.).

[2]) שרש כנעני ועברי. ואולי גם אשורי (מלון אשורי נוס דרנולד).

(מן השלו) עשרה חמרים (במד' יא לב). לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם (שמות ג טז). ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה (שם כג י). ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה (זכר' יד ב). הכסף המובא בית ה' אשר אספו שמרי הסף מאת העם (מ"ב כב ד). אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד (מיכה ב יב). כאסף קציר קמה (ישע' יז ה). וכאסף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי (שם י יד). לאסף גוים לקבצי ממלכות (צפנ' ג ח). ולחוטא נתן ענין לאסף ולכנוס (קהל' ב כו). וחג האסף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה (שמות כג טז). בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כג לט). אסף אאסף יעקב כלך (מיכה ב יב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר' כח לח). התאמין בו (בהרים) כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יב). ויאסף לבן את כל אנשי המקום (ברא' כט כב). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במד' כא כג). ויאסף שלמה רכב ופרשים (מ"א י כו). הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כה כ). — ועם הוס' אות בסוף, איתן בפתח: ויאספו את כל זקני בני ישראל (שמות ד כט). ויאספו את השלו (במד' יא לב). ויאספם לרחוב המזרח (דהי"ב כט ד). — וצווי: אסף את העם (במד' כא טז). אסף את יתר העם (ש"ב יב כח). — ועם ה בסוף: אספה [1]) לי שבעים איש (במד' יא טז). לכו אספו כל חית השדה (ירמ' יב ט). קראו עצרה אספו זקנים (יואל א יד). אספי [1]) מארץ כנעתך (ירמ' י יז). — ב) הכניס, הביא לתוך מקום, hineinbringen; faire entrer; take in: ויאסף רגליו אל המטה (ברא' מט לג). ואספתו (את שור אחיך או את שיו) אל תוך ביתך (דבר' כב ב). ועמד (הרוצח) פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם (יהוש' כ ד). וישלח דוד ויאספה (את בת שבע) אל ביתו (ש"ב יא כז). ויאמר שאול אל הכהן אסף ידך (ש"א יד יט). רוחו ונשמתו אליו יאסף (איוב לד יד). כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני (תהל' כז י). הנני אספך [2]) על אבתיך (מ"ב כב כ). בני על המת הזיב דמעה התמרר ונהה קינה, כמשפטו אסף שארו (ב"ס גני' לח טז). — ג) סלק, עשה כי יחדל: אסף אלהים את חרפתי (ברא' ל כג). רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו (ישע' ד א). פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שופט' יח כה). לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך [3]) עמו (ש"א טו ו). אספתי את שלומי מאת העם הזה (ירמ' טז ה). שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י). — ובלי א: תסף [4]) רוחם יגועון (תהל' קד כט). — ד) אסף איש מצרעת וכדומה, רפא אותו, heilen; guerir; heal: ותאמר (הנערה) אל

---

[1]) במקום אס' כמו מכרה מן מכור, וכן עוד ערכה. וכבר אמר ר"י חיוג: והוא זר כי הדרך הידוע בכל צווי שהוא על פעול כשיוסיפו עליו ההא שמנהג העבריים להוסיפו יהיה על משקל פעלה כמו מן שמור שמרה, זכור זכרה, אכול אכלה, ואם היה לשון הצווי פעל יהיה בתוספ' ההא פעלה כמשמע שמעה, שלח שלחה, רק אחד הוא זר מחבירו כאשר הוא אספה זר, והוא קרב אתה ושמע קרבה אל נפשי גאלה. ע"כ. והעיר ריב"ג על זה במשתלחק שיש עוד זר נצור נצרה, והמדקדקים החדשים הוסיפו עוד הזרים מכור מכרה, ערוך ערכה, ועוד. ואולם ברט (Barth, ZDMG, 1889) סובר כי כל הזרים הללו הם שארית מהעתיד החרוק יפעל שהיה נהוג הרבה בלשון בזמן קדום, וגבר עליו העתיד החלום יפעול וירש מקומו, ולא נשאר ממנו אלא שרידים מעטים, כמו יאטם (במקום יאטם), והיה גם יאסף, ומדב"ע מקצר אסף, והצווי אסף, והצווי הנוסף בפ"פ מונעת בתנועת הע"פ אספה כמו מן שמר שמרה, ונשתנה החירק לסגול אח"כ, אולי מפני שכנות הקמץ שאחריו. — [1]) פ דגושה, וכן חשפי, ואולי מפני פעולת נקודת החירק שתחתיה. — [2]) י"ם כי חירק הסמך הוא דקיקה (Verdünnung) או חדוד (Zuspitzung) במקום סגול אספך כמו יוצרך, או במקום קמץ של העתיד, אך נכונה דעת Barth שנזכרה למעלה כי זה בנוי מעתיד החרוק אסף, ונשמר החירק בהויתו. — [3]) נמסר ג' וחסר. ומנחת שי: במקצת ספרים יש מאריך בסמך, ובס"ם המדויקים הוא באלף ובמסורת כ"י אספך ג' חסר וסימן ויאמר שאול אל הקיני, לכן הנני אספך על אבותיך דיאשיהו במלכים, וחברו דדברי הימים. ע"כ. והשנים אחרים הם בלא מאריך בסמך בכל הספרים שמע מינה דכי הדדי נינהו וחדא קריאה אית לכולהו. ע"כ. ומפני המתג שבסמך והמסורה חסר יוד החליטו ריב"ג ורד"ק שאספך זה הוא מבנין הכבד, כמו אוביד. וכן גם Bö. 1042 בהערה. אך יותר נראה שגם זה הוא קל מעתיד החרוק כמו חבריו שלמעלה. — [4]) במקום תאסף, עתיד הרוק.

גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו (מ"ב ה ג). האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו (שם שם ז). והניף ידו אל המקום ואסף המצרע (שם שם יא).

— נפע׳, נאסף, נאספו, האסף, האסף, יאספו, — א) באו או הובאו כלם במקום אחד, sich versammeln; s'assembler; be gathered: ונאספו שמה כל העדרים (ברא׳ כט ג). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו (שופט׳ ו לג). וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח גדול לדגון אלהיהם (שם יו כג). ופלשתים נאספים מכמש (ש"א יג יא). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע׳ יג ד). אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (במד׳ יא כב). ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים (שופט׳ כ יא). ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב כו). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (ישע׳ מג ט). הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (ברא׳ כט ז). האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע (ש"ב יז יא). ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם (שם מט א). האספו ונבואה אל ערי המבצר (ירמ׳ ד ה). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק׳ לט יז). האספו על הרי שמרון וראו (עמוס ג ט). — ונאספו על, בכונה של איבה: ונאספו עלי והכוני (ברא׳ לד ל). ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו (מיכ׳ ד יא). ונאספו עליה כל גויי הארץ (זכר׳ יב ג). ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו (תהל׳ לה טו). — נאסף מן המקום, נלקח משם: כל זמן שבשוק אביו ואמו נאמנים עליו נאסף מן השוק אין נאמנים עליו (קידו׳ עג:). — ב) בא, נכנס אל תוך דבר: ונאספתם אל עריכם (ויק׳ כו כה). ויאסף משה אל המחנה (במד׳ יא ל). הוי חרב לה׳ עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך (ירמ׳ מז ו). לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע׳ ס כ׳. — נאסף אל אבותיו, מת, sterben; mourir; to die: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד׳ כז יג). ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך (דבר׳ לב נ). וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו (שופט׳ ב י). בני חיי מתן אל תחי טוב נ א ס ף ממסתולל (כ"ס גני׳ מ כח). אל תתהלל על גוע זכר כלנו נ א ס פ י ם (שם ח ז). כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט וכו׳ ואם חוזר בו נ א ס ף בזמנו כאברהם אבינו (סוטה ה.). — ג) חדל, נפסק: הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע׳ נז א). ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן (שם יו י). — ד) נרפא מצרעת: תסגר (מרים) שבעת ימים ואחר תאסף וכו׳ והעם לא נסע עד האסף מרים (במד׳ יב יד-טו).

— פע׳, אסף, — א) כמו קל א: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף (ירמ׳ ט כא). כי מאספיו [1]) יאכלהו והללו את ה׳ ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי (ישעיה סב ט). — ב) מכנים, מביא לתוך: ואין איש מאסף אותם הביתה (שופט׳ יט יח). — ג) שם מאסף, עי׳ מאסף.

— פע׳, אסף, — א) שאספו אותו: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע׳ לג ד). ואספו אספה אסיר על בור (שם כד כב). ואספו עליהם עמים (הוש׳ י י). עם מאסף מגוים (יחזקאל לח יב). — ב) ינקוד בקבץ: והיה היוד ראוי להיות מ א ו ס ף בשורק (רלב"ע ויקר׳ טז ח).

— התפ׳ התאסף, — באו אל מקום אחד: בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר׳ לג ה). — ונהוג התפעל זה הרבה בספרות המאוחרת.

אסף [2]), ש"ז, מ"ר אספים, סמי׳ אספי, אספי, — א) שהפ"ע מן אסף, d. Einsammeln; act. de ramasser; de cueillir; collection, gathering: ואסף שללכם אסף החסיל (ישע׳ לג ד). — ב) התבואה שאספים מן השדה, Ernte; récolte; harwest: כלה בציר אסף בלי יבוא (שם לב י). — ג) התאנים המאוחרות שנשארות באילן אחרי הקיצה, Spätfeige; figue tardive; late fig: אללי לי כי הייתי כאספי [3]) קיץ כעללת

---

[1]) ואמר ע"ז רד"ק (מכלול נח.) וז"ל: במקצת ספרים האלף בקמץ ובמקצתם בפתח, ובמסרה פליגין עליה יש שקורין בגעיא מאספיו, ויש שקורין בחטף מאספיו. ע"כ. וכן מיבא׳ בשם הרבה כ"י.

[2]) עי׳ שרש אסף. — [3]) יש ספרים אספי, פ דגושה. ורפיון פ לפי דעת ברט הוא עוד עקבות התעפות משקל זה מן המקור (Barth § 74 c). ות"י כ ס י ו פ י קיטא, והם התאני׳ האחרנים שנשארי׳ באילן, ובלשון המשנה סייפות, והוא ההפך מן בכורה: הבכורות והסייפות (תרו׳ ד ו). לארים רע שהיה אוכל את הבכורות והיה מכבד למלך את ה ס י י פ ו ת (מד"ר ברא׳ כב). וכן רש"י, אעפ"י

בציר אין. אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ׳ ז א).

אָסֹף [1], ב״ז מ״ר אֲסֻפִּים, — כמו סַף : שוערים משמר בַּאֲסֻפֵּי [2] השערים (נחמ׳ יב כה). וְלַאֲסֻפִּים שנים שנים (דהי״א כו יז). בֵּית הָאֲסֻפִּים (שם שם יה). כמו בית שער.

אֲסֵפָה, אסיפה, ב״נ, מ״ר אֲסֵפוֹת — א) שהפ״ע מן אסף : וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אסיר אל בור (ישע׳ כד כב). — ב) ״קבוץ בני אדם להתיעץ אדות איזה דבר, Versammlung; assemblée; gathering, meeting. מצויה הרבה בספרות החדשה.

אֲסֻפָּה [3], ב״נ, מ״ר אֲסֻפּוֹת, — א) ראש המסמר, Kopf eines Nagels; tête de clou; head of a nail : דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועי׳ בעלי אֲסֻפּוֹת[4] (קהל׳ יב יא). ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות שאין להם א ס פ ו ת (דונ״ב בן לברט, תשוב׳ על מנח׳). כמסמרות נטועים כמו הבעלי א ס פ ו ת מהם שיש בהם בראשם א ס פ ו ת ברזל אשר בו יוכל החפץ להוציאם לאור בצבת או בזולתו (ספורנו, על פסוק זה). — ב) עי׳ אֲסֻפָּה.

***אֶסְפּוֹגִית** [1], -גִת, ב״נ, — כמו ספגן: רבב כדי לסוך תחת א ס פ ו ג י ת [2] קטנה (בכת עת :).

אֲסַפְסֻף [3], ״סוּף, ב״ז, — קבוץ אנשים, בפרט קצת

שפרש אספי אסיפה הוסיף : והן סופי תאנים שהן רעות. ע״כ. ואספי קיץ מקביל לעוללות בציר, וכמו״כ אין בכורה לעומת אספי.

[1]) כך החדשים המוכרת מן אֲסֻפִּים. והוא משקל כבוד, חֲשֹׁךְ (שם דבר). — [2]) ופרש רש״י כמו בסיפי השערים, וזה הוא היתר נכון, וכן בארמית א ס י פ א במקום סף, וכן ר״ת מפרש אכפי כמו סף (הכלעות ר״ת), והרד״ק אמר כי כך היה נקרא המקום, והחדשים פרשו אסֹף כמו אֹסֶף, במשמעת דבר הנאסף.

[3]) עי׳ הערה שלקמן. — [4]) מנחם בן סרוק בחוש הלשון שלו שם את בעלי אספות תאר למסמרות, אמר וז״ל : אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגזרת סף השער (יחזק׳ מ ז) ואמות הספים (ישע׳ ו ד), נראין דבריהם לפי הענין, ולפי דקדוק המלה אינו כן. כי אמנם יתכן להיות פשר כמשפט מכתבה. אכפות מגזרת אסופה הם המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הדבק היטב למען לא ימוט, להם נדמו רועי ישראל ושטריו ולהם נמשלו דבריהם, ודגשנות הפה יורה על ענינה כמו אֲפֻדָּה, אֲגֻדָּה, עֲבֻדָּה, והדלתין האלה ובלעדיהן אם ירפיון במ״לים נעשו פעולים ואם ידגשון נעשו מפעלים. ע״כ. ועל זה השיג דונש בן לברט ויאמר : ולא יתכן פתרונך מפני מה אמרו ב ע ל י אספות ולו היה כאשר דמית היה על המחוקק לחקות וכמסמרות נטועים אסופות ובאמרו בעלי אסופות ידענו כי ה א ס ו פ ו ת הם שמות ראשי ה מ ס מ ר ו ת, ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות אשר אין להם אסופות. וכמוצא ענין בעלי אסופות למורג חרוץ חדש בעל פיפיות וכאשר הפיפיות מעשה המלאכה במורג בן האספות מעשה מלאכה במסמרו׳. ע״כ. א״כ בגוף הדבר הסכים גם דונש כי בעלי אספות שיך למסמרות, אלא שהשיג על מנחם שעשה את אספות תאר, והקשה למה המלה בעלי, ובזה צדק דונש ממנחם, ותלמידי מנחם עמלו לשוא להצדיק את רבם, וכמו״כ היה לשוא עמלו של רבנו תם בהכרעותיו בענין זה, ואין ספק בדבר כי פרושו של דונש הוא היתר מתישב על מליצת הכתוב, ורש״י בשכלו הזך הסכים על פרושו של דונש וכתב לאמר : בעלי אסופות מסמרות שיש להם גלגלת, כן פירשו דונש בן לברט. ע״כ. ונראה כי גם ריב״ג האמיר בעלי אספות להמסמרים ואמר : ויתכן שיהיו ממנו בעלי אספות ויהיו פירושם בעלי ת פ י ש ה והכנסה, ממש כדברי מנחם, אע״פ שבדחק אפשר לאמר כי כונתו לחכמים בעלי תפיסה. וכן פרש גם רבי בחיי הדיין בעל חו״ה, אמר (פתי׳ לשער הכניעה) וז״ל : ודמה אותם (את דברי החכמים) למסמרות נטועים בעלי אסופות בעבור קיום עניניהם בלבבות וקיום אופני החכמה בהם. ע״כ. רק אח״כ הוסיף עוד פרוש אחר, עי׳ פה לקמן. ואעפ״י שהבאים אחריהם, וכל החדשים שבו לדעת הקדמונים שבעלי אספות הוא תאר לחכמים, מ״מ פרושם של מנחם ודונש הוא פרוש נאה מאד, והסכמת רש״י מוסיפה לו כח, וכן פרש גם הרב ספורנו, כמו שהובא בפנים, וכבר ה ש ת מ ש ו דונש וספורנו בהמלה אֲסֻפּוֹת לראשי המסמרים וכתב דונש : לא כשאר המסמרות שאין להם א ס פ ו ת, וספורנו: ויש בהם(בהמסמרו׳) א ס פ ו ת ברזל להוציאם בצבת. כ״ז קובע את המלה אֲסֻפָּה כשם לראש המסמר, להגלגלת שעליו, כמו שאומר רש״י, ור״ת קורא לו ש ו ש נ ה. — ושאר המפרשים פרשו אֲסֻפּוֹת במשמע׳ אֲסֵפוֹת. ראב״ע : הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות. והביא גם ר׳ בחיי הדיין בעל חו״ה פרוש זה, ואחרי שהביא את דברי המקרא באופן שהמלים בעלי אספות הן תאר למסמרים הוסיף ואמר : וכבר פירשו בבעלי אסופות בעלי החבורים. ר״י קמחי פרש : אסופות לשכות הישיבות שחכמים נאספים שם, וכמוהו באספי השערים לשכות קטנות עשויות לשוערים (ספר הגלוי). והרד״ק אמר : פירושו. דברי בעלי אסופות וקורא לחכמים בעלי החבורים בעלי אסופות לפי שאוספים דברי החכמים בחבוריהם. ע״כ. ובמשמעה זו פרשו כל החדשים. ורסופרים השתמשו בצרוף הזה בעלי אסופות במשמ׳ מחברי ספרים.

[1]) מן ספוג עי״ש. — [2]) כך בערוך, ובריו״ף אספוגת, בספרי הדפוס אספגין.

[3]) הסכימו הקדמוני׳ והאחרונים כי הוא משקל

מסדרגה שפלה ובזויה וכיוצא בזה, Gesindel ramassis; mob: והאספסף[1] אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל (במד' יא 7). ומצוי השמוש במלה זו הרבה בספרות.

***אַסְפֶּסֶת**[2], ש"נ, — עשב ממין הירקות ישמש לחציר לבהמה, Luzerne; lucern. השתמשו בו הרבה פעמים ב„האבר היהודי". — פתילת האספסת, כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה. ועי' פתילה.

***אַסְקוּפָּה**[3], אס- ש"נ, כמי' -פת, מ"ר -פות, — מפתן, Schwelle; seuil; threshold: המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה וכו' קופה שהיא מליאה פירות ונתנה על איסקופה החיצונה (שבת י ב). היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו (עירו' י ג). נוטל מפתח מן האיסקופה ונותנו במנעול (תוספתא עירו' י א). מאיסקופת עזרה ולדון (שם פסח' ח ג). הוא (הבעל) מבפנים והיא (האשה) מבחוץ וזרקו (את הגט) לה כיון שיצא מן האיסקופה ולחוץ הרי זו מגורשת (שם גיט' ח א). אדם עומד על האסקופה נוטל מבעה"ב ונותן לו נוטל מהעני ונותן לו (שבת ח:). אסקופת רה"ר אסקופת רה"י (שם). אסקופה משמשת שתי רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ (שם ט.). איסקופה הנדרסת (עירו' לח.). שהיה מוטל על האסקופה מקצתו בפנים ופיו לחוץ (ירוש' שבת א כ ג). איסקופה הגבוהה י' ואין רחבה ד' מותר לכאן ומותר לכאן (שם עירו' א יח 7). מאסקופת עזרה ולחוץ (שם פסח' ו לג ב). תהי כאסקופה שהכל דשין אותה (ד"א רבה א, בהלכ' גדול'). וכשראו (הנוצרים) אחד ממנו רצו אחריו ודקרוהו ברומח עד שהיינו יראים לפסוע אפילו על איסקופתנו (מעשה הגזרות, מגנצלא ומקור' לדה"י ליהודי' בגרמני' ב, 48). — ומ"ר: אסקופותינו שאינן גבוהות מן הקרקע עשרה טפחים (בכלי הלקט שבת סי' קג, בשם ר' אביגדור כהן לדק). — עשה את פלוני כאסקופה, ר"ל דרס עליו ולא השגיח בו: אבא אם ביקשתה לבוא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה[1] (ירוש' סנהד' יג כג ג).

אסר[2] ממנו אַסַר, אִסֵּר, אֵסֶר, אָסוּר, אָסִיר, אַסִּיר, *אִסּוּר, *אֲסֵרָה, מַאֲסָר.

אֵסָר[3], (גם בסמי', וי"א בסמי' אִסַּר), אֱסָר, כנ' אֱסָרִי, -סָרָהּ, מ"ר אֱסָרִים, -רֶיהָ, — מה שאדם מקבל עליו

פעלעל מן אסף, ודומה לו חֲבַרְבֻּר. והנה חשבוהו שנדה (Stade § 236) וברט (Barth § 147) בין השמות ממשק' קטלטול, בתנועה ארוכה סופית, אעפ"י שהיא כתובה חסרה, והביאה קניג (Kö. 2, 501) בין המלים שנתקצרה התנועה הסופית בהן מפני פעולת הסמך. — [1]) באבלה ואבלה נחשבה מלה זו בין מ"ח מלין נסבין א במציעא תבותא ולא קרין. וכן הרמ"ה: מלא אלף ולא קריא וחסר ואו. ואפשר שבאמת אמרו העברים לפנים והספסף, ואעפי"כ הכל סברים שמקור מלה זו בשרש אסף. ת"א: ועירבובין. ונחלקו ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן מנסיא אחד מהם אומר והאספסוף אלו הגרים שעלו עמהם ממצרים ונאספו עמהם ואחד מהם אמר והאספסוף אלו סנהדרין שנ' אספה לי שבעים איש (מד"ר במד' טו). וכן שאר המפרשים, וכן החדשים. ואולי באמת אין אלף אספסף שרשית ועקרה היא ספסף ובערבית שפשאף a), ור"ל הפסלת והרע מכל דבר.

[2]) בארמ': קטיל אספסתא ושדי לחיונא (יבמ קכא:). פתילה דאספסתא (כ"ק כ.), ר"ל כל שבשבת ושבשבת מהעשב הזה, שהיא דומה לפתילה. קביל ארעא לאספסתא (שם). בפרס' אִשְׁפִּשְׁת ונכנס גם בערבית אִשְׁפִּשְׁת b) ויקראוהו בערבי' גם פצפצה c) ונמצאה מלה זו בכתבת אשור' אחת בצורת אַסְפַּסַת.

[3]) משקל אפעולה, אשמורה, מן ספף, דומה להשם משקוף. ובערבית אסכפה d) במשמעה זו. —

a) سَفْسَاف b) إِسفِسْت c) فِصفِصَة d) أُسْكُفَّة

---

[1]) יש שפרשו מלה זו מטרה, ממלה יונית σκοπός, אך אין זה מוכרח.

[2]) שרש משתפים בו כל הלשונות השמיות, באשורית אֶסֵר, בערבית אַסַר a), בארמי' אֲסַר, ובכולן כמעט במשמעה שהוא משמש בעבר'.

[3]) בערבי' אִסַאר b), דבר שאוסרים בו. והנה דעת Olsh. וכן Barth היא כי גם בעבר' היא בעצם משקל רפה אֵסָר ואמרו אִסָּר בסמך דגושה רק כדי לשמר על החירק הקצר, ולכן בנטיות נחטפה תנועת פה"פ. אך ריב"ג החליט כי אֱסָרֶהָ אֱסָרֶיהָ הוא מן מוכרת אִסָּר או אֱסָר, אסר וז"ל: ואסרה אשר אסרה על נפשה הוא ע"מ ושערה לא הפך לבן וצריך לפי זה שיהיה ואסרה קודם שיצטרף אל הכנוי אסר (אֵסָר) ע"מ שֵׂעָר וזהו ענין שאני בוחר בו יותר משיהיה משער שלל ודבר וזולתם ממה שהוא על משקלם. ויתכן שיהיה קודם שיצטרף אסר ע"מ דבש וכתב וזמן.

a) أَسَرَ b) إِسَار

בשבועה וכדומ' שלא לעשות כך או כך Enthaltungs-gelübde; voeu d'abstinance; vow of abstin.: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה בנעריה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום (במד' ל ד-ה). ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וגו' וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום וגו' כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש (בס יא-יד). כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר[1] נפשה (בס יג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה וגו' כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום (בס ה-ו). וקמו נדריה ואסרה אשר אסרה על נפשה (בס ח). והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה (בס יה).

אָסַר[2], פ"י, עתיד אאסר, יאסר, יאסר, יאסרהו, לווי אסר, לאסר, לאי, לאסרך, — א) קשר דבר אל דבר אחר לבלתי יזוז ממקומו, binden, anbinden: attacher; to tie: אסרי[3] לגפן עירה (ברא' מט יא). ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). — ב) קשר איש בחבלים, בחבלי ברזל, fesseln; lier qqn.; to bind: ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם (ברא' מב כד). לאסרך ירדנו וכו' אסר נאסרך ונתנוך בידם וכו' ויאסרהו בשנים עבתים חדשים (שופט' יה יב-יג). ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית האסירים (בס יו כא). ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד). והוא אסור באזקים (ירמ' מ א). — ג) רתם בהמה בעגלה, בעל, במרכבת המלחמה, auspannen: atteler; bind animals to a vehicle: ואסרתם את הפרות בעגלה (ש"א ו ז). ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום[4] בעגלה (בס י). אסרו הסוסים ועלו הפרשים (ירמ' מו ד). — וגם אסר את המרכבה: ויאסר יוסף מרכבתו (ברא' מו כט). ויאסר (פרעה) את רכבו (שמות יד ו). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם (מכי' בשלח א). — ד) אסר המלחמה, התחיל את המערכה, die Schlacht eröffnen: engager la bataille; begin the figth: ויאמר (אחאב) מי יאסר המלחמה (מ"א כ יד). ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה (דה"ב יג ג). — ה) בהשאלה אסר אסר על נפשו, אסר איזה דבר על נפשו, קבל עליו שלא לעשו' איזה דבר, Enthaltungs-gelübde machen; faire voeu d'abstinance de qqch; to bind o. s. with a vow: איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו (במד' ל ג). ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה (בס ה). או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה (בס ז). כל אשר אסרה על נפשה יקום (בס י). — ובלי על נפשה: ואשה כי תדר נדר לה' ואסרה אסר בבית אביה (בס ד). — *אסר א"ע, התחיב: אלולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא נגאלו ישראל לעולם (מד"ר ויקרא כג). — ו) *אסר דבר פלוני, צוה להמנע מהדבר, שלא לעשות הדבר, verbieten; défendre; interdict: ב"ש (בית שמאי) מתירין הצרות לאחין וב"ה (ובית הלל) אוסרין וכו' אע"פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה (יבמ' א ד). מה בא לאסור (ירוש' מגיל' א ע ג). לא אסרה תורה אלא שעל הכף בלבד (חול' לו.). מה שאסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה אסרתי לך גיד הנשה בחיה והתרתיו לך בעוף אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים (מד"ר ויקר' כב). — ועם כנו': אוסרכם אני (תוספתא בכו' ג ז). — וכינו', *אָסוּר, *אֲסוּרָה: שאבל אסור לרחוץ (ברכות ב ו). שם המפורש אסור לומר בגבולים (ספרי, נשא פיס' לט). אסור להתענות (ירוש' מגיל' א ע ג). — אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור (ספרי, פנחס פיס' קלד). — ועם שם אחריו עם ב לפני השם: אסור אדם בצרת קרובת חלוצתו (יבמ' כו.). יודע אני שהנזיר אסור ביין (נזיר יא.). ואסור (האבל) ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל (במת' ו א). שאסור בהספד (ירוש' מגי' א ע ג). — וביחס להדבר: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים (כלא' ט א). הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור אסורים זה עם זה (בס ח ד). הפרוטיות אסורות (בס בס ה). כלאי הכרם אסורין מלזרוע (בס ח א). טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג (בס בס ב). ביצה בפ' והיא אסורה בפ' ואחת והיא מותרת (חול' לח.). ביצים טהורות ששלקן עם ביצים טמאות אם יש בהן בנותן טעם כולן אסורות (בס).

---

[1]) בהרבה כ"י סמך בקמץ.

[2]) עי' שרש אסר. — [3]) בהוספת י, עי' בראש שער היוד. — [4]) ואסרם (הושע ו י) עי' עינה.

— ועם ל הגוף: א ס ו ר לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה (קידו' מא.). א ס ו ר לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה (שם).—ובלי גוף, אסור לאכל, אסור לדבר, וכו': א ס ו ר לרכוב ע"ג פירדה (תוספתא כלא' ה ו). א ס ו ר לקיימן (המים שנתגלו) מפני סכנת נפשות (שם שבת יד ט). — ז) גרם אסור: המוכר פירות בסוריא ואמר משל א"י הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן שהפה ש א ס ר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). זה וזה (עציץ נקוב ושאינו נקוב) א ו ס ר י ן (כלא' ז ח). הכבד (שבשלה עם בשר אחר) א ו ס ר ת (תרומ' י יא). עדות ראשונה שאין א ו ס ר ת ה איסור עולם וכו' עדות אחרונה ש א ו ס ר ת ה איסור עולם (סוט' ו ג). האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה איני אשת איש נאמנת שהפה ש א ס ר הוא הפה שהתיר (תוספתא כתוב' ב ב). — ועם על: אין אדם א ו ס ר על חבירו דרך אויר (עירוב' פה.). — ח) *מנע אותו בכשוף וכדומה מלעשות דבר: האומר אל תפשיל ידך לאחוריך שלא ת א ס ר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתא שבת ו ט). — ובפרט יעשה בכשוף שלא יוכל לבעול אשה: פנוי הנושא אשה ואינו יכול לבעול אותה והיא בבתוליה והוא אומר א ס ר ו אותי הריני בודק את עצמי באשה אחרת (רב האי גאון, תורתם של ראשונ' הורוויץ, מחב' ב יט). ל א ס ו ר, קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלה שורה שורה שבור קשרתי אני פלוני על משכב פלוני וכו' ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני פב"פ אתיר אלו הקשרים וכו' (רזא"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ו יא).

— נפ', נֶאְסַר, — א) שאסרוהו בחבלים, בבית האסורים וכדומה: אחיכם אחד יֵאָסֵר בבית משמרכם (בראש' מב יט). ואתם הֵאָסְרוּ (שם שם יו). ובמה תֵאָסֵר לענותך ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים (שופט' יו ו-ז). לשונך שים בפיך נ א ס ר ה וכאלם היה בין החבורה (מוס' הלס' לרב האי, פסוק קא). — ב) *שאסרו התשמיש בו, verboten; défendu; become forbidden: הכבד (שבשלה עם בשר אחר) אוסרת ואינה נ א ס ר ת (תרומ' י יא). קטנה שזינת אין לה רצון ל ה י א ס ר על בעלה (ירוש' סוט' ב יז ד). על ידי שדרכה ל י א ס ר בין לו בין לאחר היא נבדקת (שם ה ב.). — ג) *שאסרוהו בכשוף: לאדם ה נ א ס ר ולא יוכל לשכב עם אשתו (אסף, כ"י מינכן 84).

— פע', אֻסַּר, — אסרוהו בכבלי ברזל וכדומה, לקח בשבי, gefesselt werden; être lié; chained: כל נמצאיך אֻסְּרוּ יחדו (ישע' כב ג).

*אֲסֵרָה, ש"נ, —שה"פ מן אסר: תבוא א ס ר ה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על א ס ר ה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל (מד"ר בראש' נה).

*אִסְרוּ חַג [1]), יום המחרת לאחר החגים, פסח, שבועות, סכות; ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתייה ביום אחר החג והוא א ס ר ו ח ג (הגה' רמ"א, שו"ע או"ח תכט). א ס ר ו ח ג השבועות אסור להתענות ו א ס ר ו ח ג פסח וסוכות המנהג שלא להתענות (מגן אבות שם). והר"ם נ"ע כתב בהגוכה ו ב א ס ר ו ח ג פי' מחרת החג מותר בעשיית מלאכה (ארחות חיים, הגוכה). בימי עזרא לא רצו לעשות תענית בימי א ס ר ו ח ג (ברכי יוסף לאזולאי, או"ח תלד). א ס ר ו ח ג שחל בששי אין לדחותו (מוהרת"ש, בכפר תורת חיים ח"ג ח). ושמא על כן נהגו שלא ליפול על פניהם ביום א ס ר ו ח ג (תניא, סוף ענין מוקצה פא:).

*אסתומכא, עי' אצטומכא.

*אֶסְתָּן [2]), ש"ז, —צד צפון, Norden; nord; north: עדים בצד א ס ת ן (כתוב' כג.).

*אִסְתְּנִים [3]), אִסְתְּנִס, אסטנים, —א) חלש, קצת חולה, schwach, kränklich; faible, maladif; feeble health: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם א ס ט נ י ס אני (ברכ' ב ו). אם היה כהן גדול זקן או א י ס ט נ י ס מחמין לו חמין ומטילין לתוך

---

[1]) על הכתוב א ס ר ו ח ג בעבתים (תהל' קיח כז) אמר ר' ירמיה משום ר"ש בן יוחי ורבי יוחנן משום ר"ש המחוזי משום ר' יוחנן המכותי כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבתים (סוכה מה:). ופרש רש"י: איסור לחג, אגודה לחג וכו' ויש אומרים יום שלאחר החג.

[2]) באשור' אִשְׁתַּנ, צפון. באר' אסתנא רוח צפון: מצפונא אסתניא יותא (תרג' איוב לז כב). הרואה רקיע בטהרתה וכו' אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא א ס ת נ א ומגלי להו לשמיא (ברכ' נט.). — כשיורד מטר כל הלילה ובבקר יבוא אסתן ומגלה השמים). דשמעתא בעא צילותא כיומא ד א ס ת נ א (מגי' כח:). וכן בסור'.

[3]) יוונית ἀσθενής, קצת חולה.

הצונן כדי שתפוג צינתן (יומא ג ס). מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו (תוספ׳ עירו׳ ט ד).—ב) בהשאלה, אנין הדעת, מפונק, שנפשו סולדת מדבר מאוס: ומעשה באחד ששתה מים ולא שפך מהן ונתן לתלמידו ואותו תלמיד איסטנים היה ולא רצה לשתות ומת בצמא (תמיד כז:). כל ימי עני רעים זה אסתנים וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה (סנה׳ ק:).—ומ״ר: מטלטלין את האיסתניסין (ירוש׳ ביצה א ס ג). מפני אסתנסים (מד״ר ברא׳ יא).

אִסְתְּנִיסוּת: ויוליד(היין לבן) נפח ואסתניסות ורוּח באצטומכא (מאיר אלדבי, ש״א נתיב ס). הדברים המטונפים שיש לאדם אסטניסות להביט אליהם (כוזרי ב לד).

***אֶע**, ש״ז, מ״ר אֶעִים, — כמו עֵץ: מעשה שהלך ר״י בן קרחה אצל ר״י בן נורי לנגינר והראהו שדה אחת וביתרתה היתה נקראת והיו שם פרצות יותר מעשר והיה נוטל אעים וסותם ודוקרנים וסותם עד שמיעטן פחות מעשר (ירוש׳ סוכה א נב).

א״ע, ר״ת את עצמו.

אע״ג, ר״ת אף על גב.

אע״פ, אעפ״י, ר״ת אף על פי.

אעפי״כ, ר״ת אף על פי כן.

אַף[1],— מלת הקשור והצרוף והתוספת בין שני גופים או שני משפטים, conj. auch, noch sogar; aussi, encore, même; also, more, even: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף-אני בחלומי (ברא׳ מ יו). ואם לא תשמעו לי וכו׳ אף-אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה (ויקרא כו יד-יו). ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף-אני עמכם בקרי (שם כג-כד). ויסרתי אתכם אף-אני שבע על חטאתיכם (שם שם כח). וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם (שם מב). ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם וְאַף לאמתך תעשה כן (דבר׳ יס יז). הכמות שרותיה תעננה אף-היא תשיב אמריה לה (שופט׳ ה כט). ויקלהו ויבאו אף-אחריו (ש״ב כ יד). הנך יפה דודי אף נעים (שה״ש א יו). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף-יצריח על איביו יתגבר (ישע׳ מב יג). ויקח מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם (שם מד יס). ואגיד להם את יד אלהי אשר היא טובה עלי וְאַף־דברי המלך אשר אמר לי (נחמ׳ ב יח). ומביאים הערמות ועמסים על החמרים וְאַף־יין ענבים ותאנים (שם יג יה). וְאַף־המה נגד אחיהם ישבו בירושלם עם אחיהם (דהי״א ח לב). אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים (אבו׳ ב ו).— והקבלה לאִם: שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (ברכ׳ י.).—וכפול ומשלש לחזק: אמצתיך אף-עזרתיך אף-תמכתיך בימין צדקי (ישע׳ מא י). אף־דברתי אף־אביאנה יצרתי אף־אעשנה (שם מו יא). — ולהטעים ולהבליט יותר את הגוף: רפאים יחשבו אף־הם כענקים (דבר׳ ב יא). הודעתיך היום אף־אתה (משלי כב יט). לאמר אף אותך.— ובצרוף עם מלה אחרת: והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי וְאַף אשר הלכו עמי בקרי (ויקר׳ כו מ). וְאַף־אמנם שגיתי (איוב יט ד). — ועם גם אחריה, קצת במשמעת מכל מקום: והבאתי אתם בארץ איביהם וגו׳ וְאַף־גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם (ויקר׳ כו מא-מד). — ובמשמעת אפילו: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד אַף־על זה פקחת עינך (איוב יד א-ג). — ובמשמעת לכן: כה אמר ה׳ אתם עזבתם אתי וְאַף־אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי״ב יב ה). אמר להם הקב״ה (לכנען) אתם כבדתם את ידידי (אברהם שקראו לו ארוני) אף אני אקרא הארץ על שמכם (מכי׳ מס׳ דפסחא, יח). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו (שם). אמר להם (המלך לשני בניו) בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם (שם ויהי בשלח ס). — ובמשמעת באמת, מפני טעם זה: מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב וכו׳ אמר לו ר׳ יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר (תענ׳ ב:). — ובמשמעת אם כן אז: אמרו להן (זקני רומי לחכמי ישראל) אם כן (שאין אלהים מבטל את האלילים מפני שבקצתם יש צרך לעולם בהם) יאבד דבר שאין צורך

[1]) בארמ׳ וסור׳ אַף, אוף. ונראה מקצת מקומות בפרט בתלמו׳ ירוש׳ כי בזמן ההוא אמרו היהודים אף גם בתוך דבור עברי: אמר להן רבי עקיבא משם ראייה אם את אומר כן אוף היא עצמה מביאה לידי בעירות (ירוש׳ סוף גיט׳). — ובערב׳ משמשת במשמעה זו רק פ פתוחה לבדה.

לעולם בו זיניח דבר שצורך העולם בו אמרו להן (חכמי ישראל לזקני רומי) אף אנו מחזיקין ידי עובדיהן של אלו שאומרים תדעו שהן אלהות שהרי הן לא בטלו (ע"ז ד ז). ר' טרפון ור' עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (מכו' א ח).—ועם שלילה: ויאמר המן אַף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת' ה יב). — ושנויה ומשלשה: אַף בל נטעו אַף בל זרעו אַף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כד). אַף אין מגיד אַף אין משמיע אַף אין שמע אמריכם (שם מא כו).— ועם ה השאלה הַאַף, במשמ' האם באמת: למה זה צחקה שרה לאמר הַאַף אמנם אלד ואני זקנתי (בראש' יח יג). ויגש אברהם ויאמר הַאַף תספה צדיק עם רשע (שם שם כג). הַאַף אין זאת בני ישראל (עמו' ב יא). אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני הַאַף תפר משפטי תרשיעני למען תצדק (איוב מ ז-ח).—ועם כִּי- אחריה, אַף כִּי-, להוסיף ולהגביר על האמור קודם בכח קל וחומר, במשמעת על אחת כמה וכמה, עפ"ר עם המלים הן, הנה בתחלת המאמר, wie vielmehr; d'autant plus; how much rather: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי וְאַף כִּי-עתה בן הימיני (ש"ב טז יא). הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם ה' וְאַף כי-אחרי מותי (דבר' לא כז). — ובלי ההתחלה הן הנה: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה אַף כִּי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא (ש"א יד כט-ל).— ובמשמ' עאכו"כ שלא: ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים וְאַף כי נלך-קעלה (שם כג ג). — ועם שלילה: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אַף כִּי-הבית הזה (מ"א ח כז). לא נאוה לנבל שפת יתר אַף כִּי-לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). לא נאוה לכסיל תענוג אַף כִּי-לעבד משל בשרים (שם יט י). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אַף כִּי-נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה (איוב טו טו-טז). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו אַף כִּי-אנוש רמה ובן אדם תולעה (שם כה ה-ו). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אַף כִּי-אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' טו ה). — ובמשמ' עאכו"כ כשקרה כך: ויאמר להם (דוד לרכב ובענה שהרגו את איש-בשת והביאו ראשו לדוד) חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתו לי בשרה אַף כִּי-אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם (ש"ב ד ט-יא). ויגשו עבדיו (של נעמן) וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה וְאַף כִּי-אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה יג). זבח רשעים תועבה אַף כִּי-בזמה יביאנו (משלי כא כז). לו חיה רעה אעביר בארץ וכו' או חרב אביא על הארץ ההיא וכו' או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה ונח דנאל ואיוב בתוכה חי אני נאם אדני יי' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם כי כה אמר אדני יי' אַף כִּי-ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה (יחזק' יד טו-כא).—ויש שישמיטו את כִּי ויטעימו את אַף בכונה זו: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אַף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יח-יט).— וְאַף כִּי- במשמע' כל כך ש: עוד זאת עשו לי (אהלה ואהליבה) טמאו את מקדשי וכו' כה עשו בתוך ביתי וְאַף כִּי תשלחנה לאנשים באים ממרחק וכו' (יחזק' כג לח-מ).—וְאַף כִּי- במשמע' אחרת, לחייב דבר נגד מה שנראה לכאורה, וכמו אף על פי שלקמן, obgleich; quoique; though: ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם אַף כִּי-עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמ' ט יז-יח).— *ועם אלו אחריה, ובשתי מלים, כמו אפילו: ויטול את שאר נמצא בכליו ואף אלו ספרו גם תפליו (שערי שבוע' לרה"ג, גנזי נסת' לקינק), ר"ל אפילו ספרו.— *ועם עַל פִּי, אַף עַל פִּי (ר"ת אע"פ, אעפ"י), לחיב דבר נגד הנראה לכאורה, נגד הראוי לפי שקול הדעת הראשון, obgleich;quoique;though: ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל (יבמ' א ד). אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (כתוב' ה א). פועלין שהיו עודרין בתנאים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע (תוס'

כרכ׳ סוף ד). הירק אף על פי שלקיטתו כאחת אין מכניסו לקיום (כס פאה א ז). אף על פי שאמרו אין קורין בכתבי הקודש אבל שונין ודורשין (כס בכת יג א). אף על פי שנדבר עמהם (עם הנביאים) בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות (מכי׳ מס׳ דפסחא, פתי׳). ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (כס א). אין השומר צריך להיות יושב ומשמר אלא אע״פ שיוצא ונכנס מותר (חולין ג.). אמר הקב״ה אע״פ שאין בה (בע״ז) ממש כיון שפורש אדם ממנה מעלה אני עליו כאלו הוא עובד למי שיש בו ממש (מד״ר דבר׳ ב). א״ל ר׳ מתיא בן חרש (לר׳ יאשיה) ר׳ מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע״פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בד״א (אדר״נ פ״א). — ובלי ש: ואבוב של קלאין וסילונות אעפ״י כפופין ואף על פי מקבלין (כל׳ כ ג). אף על פי מדביקן זו לזו והן נראות (תוספתא בבת יא ז). סילונות שבברכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין לתוכן מים בשבת (כס עירוב׳ ט יח). האיש חולק אף על פי בעל מום אין הקטן חולק אף על פי תמים (כס זבח׳ יא ו). אזוב שהטביל עצו עם גבעוליו אף על פי מזה והמים שופעין מן העץ לגבעול כשר (כס פרה יב ג). — וקצתם כתבו שלש המלים במלה אחת, אפעלפי: ואלו האותיות שהן רפין אפעלפי שהן נודעות (תבו׳ דונש, תבו׳ על רסע״ג דף 34). — ובהוספת כן, אף על פי כן (ר״ת אעפי״כ), השלמת החלטת ההגברה, doch, trotzdem; tout de même; nevertheless: המחזיר חוב בשביעית יאמר לו (המלוה) משמט אני אמר לו (הלוה) אף על פי כן יקבל ממנו (שבו׳ י ח). אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת (קידוש׳ ב ג). מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין ובאו אנשי קצטרא שבציפורי לכבותה ולא הניחן וירד ענן מן השמים וכיבה ואמרו חכמים לא היה צריך אף על פי כן שילח להן למוצ״ש סלע לכל אחד (תוספתא שבת יג ט). מפני הדחק מעברין אותה (את השנה) אחרי ראש השנה מיד אף על פי כן אין מעברין אלא אדר (כס סנה׳ ב ז). והלא אין לך מקום שנתבכר בארץ ישראל קודם לבעל שלישה ואף על פי כן לא ביכר אלא מאותו המין שהביא לאיש האלהים (כס כס ט). שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן ומשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ואף על פי כן לא היו אילו ואילו קולטות עד שנכבשו והילקו (כס מכות ב א). אמרו על מדבר [כוב] שהיה תשע מאות פרסה על תשע מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים וכו׳ ואף על פי כן לא אמרו (ישראל) איה ה׳ המעלה אותנו מארץ מצרים וכו׳ (מכי׳ ויהי בשלח ד א). אמרו לו (תלמידיו של ר׳ יוסי בן קיסמא) רבינו תן לנו אות אמר להם (ר׳ יוסי) ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשים אות אמרו לו ואף על פי כן (סנה׳ צח.). באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם אמר לו ירמיה אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים א״ל אף על פי כן (איכה רבתי, פתי׳ מבא גיא חזיון). כשהיו ישראל במצרים ראה הקב״ה מה שעתידין לעשות וכו׳ אף על פי כן איני דנם לפי המעשים העתידין לעשות (מד״ר שמות ג). אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אתה מוצא אע״פ כן ארבעים יום בכל שנה היו עושין אותן המים רושם בעולם (תנח׳ בובר נח יז). ויקח אדוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסהר אעפ״י כן ויהי ה׳ את יוסף (כס וישב טז). — אף שֶׁ, כמו אעפ״י: היו המריו ופועליו טוענין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יותר ממיל הרי אלו טהורין (תוספתא טהר׳ ו יז).

ב. אַף, ב״ז, כנ׳ אַפִּי, אַפְּךָ, מ״ז אַפַּיִם, אַפֶּיךָ אַפָּיו. — א) אבר הנשימה והריח בבע״ח, חוטם, Nase; nez; nose: אַף להם ולא יריחון (תהל׳ קטו ו). ומיץ אַף יוציא דם (משלי ל לג). במוקשים ינקב (הבהמות) אָף (איוב מ כד). הטבעות ונזמי הָאָף (ישע׳ ג כא). נזם זהב בְּאַף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ואשם הנזם על אַפָּהּ והצמידים על ידיה (בראש׳ כד מז). התשים אגמן בְּאַפּוֹ (איוב מ כו). ושמתי חחי בְּאַפֶּךָ ומתגי בשפתיך (מ״ב יט כח). וריח אַפֵּךְ כתפוחים (שה״ש ז ט). ואתן נזם על אַפֵּךְ ועגילים על אזניך (יחזק׳ טז יב). ועשו אותך בחמה אַפֵּךְ ואזניך יסירו (כס כג כה). ויפח בְּאַפָּיו נשמת חיים (בראש׳ ב ז). כל אשר נשמת רוח חיים בְּאַפָּיו (כס ז כב). מגערתך ה׳ מנשמת רוח אַפֶּךָ (תהל׳ יח יו). כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה בְּאַפִּי (איו׳ כז ג). רוקו כיחו וניעו ומי האף שלו וכו׳ מי האף אמר רב בנגדרין דרך הפה לפי שא״א למי האף בלא צחצוחי הרוק (נדה נה:). — ומפני שבעת כעס וזעם יחרה האף כמו באש,

ישתמש העברי בלשון בערה וחם ועשן באף לכעס וזעם. Zorn ; colère ; anger: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה (דבר' לב כב). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (ירמ' יז ד). הנה שם ה' בא ממרחק בֹּעֵר אפו וכבד משאה שפתיו מלאו זעם ולשונו כאש אכלת (ישע' ל כז). לא יאבה יי' סלח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה (דבר' כט יט). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א). — ובפרט נהוג השמוש עם הפעל חרה, והשם חרי, חרון, חָרָה אפו, חֳרִי אף, חֲרוֹן אפו: וְאַף יי' חרה בעם ויך יי' בעם מכה רבה מאד (במדבר יא לג). על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד (זכר' י ג). למה יי' יחרה אַפְּךָ בעמך (שמות לב יא). ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש' ל ב). ויסף אף יי' לחרות בישראל (ש"ב כד א). ואמרו כל הגוים על מה עשה יי' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה (דבר' כט כג). ויצא מעם פרעה בחרי אף (שמות יא ח). שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שם לב יב). לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א ו). — והשם אף לבדו במשמ' כעס: כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). ויתשם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (שם כט כז). על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו' א יא). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים (ישע' יד ו). אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (הוש' יג יא). בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדם ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה (ירמ' ז כ). כי גדול האף והחמה אשר דבר ה' אל העם הזה (שם לו ז). סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת (איכ' ג מג). פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי (ישע' סג ג). ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי (שם שם ו). עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך (יחזק' ז ג). אשפך חמתי עליך וכליתי אפי בך (שם שם ח). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא יד). הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח). כי ימיטו (האויבים) עלי און ובאף ישטמוני (שם נה ד). — ומ"ר אפים: ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים [1]) יוציא ריב (משלי ל לג). וביומים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה (דני' יא כ). — ועם הפעל עלה, עָלָה אפו: שמע יי' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (תהל' עח כא). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי טו א). יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו (עזרא ח כב). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו ונושא וסולח ושופך חמה (ב"ס גני' יו יא). — על אף: כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה (מ"ב כד כ). כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה (ירמ' לב לא). על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהלים קלח ז). — יום אף, עת אף: ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם (ירמ' יח כג). ולא היה ביום אף יי' פליט ושריד (איכ' ב כב). הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת (שם שם כא). בטרם לא יבוא עליכם יום אף יי' (צפנ' ב ב). מחץ ביום אפו מלכים (תהל' קי ה). יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו (איוב כ כח). — שב אפו, חדל, נפסק כעסו: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו (בראש' כז מד-מה). בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע' ה כה). ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו (הוש' יד ה). ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני (ירמ' ב לה). — האריך אפו, לא כעס מהרה: שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע (משלי יט יא). — החזיק אפו, התמיד בכעסו: לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (מיכ' ז יח). — ארך אף, כמו ארך רוח, סבלנות, langmut, patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ' טו טו). — ויותר רגיל במ"ר, ארך אפים, וְאֹרֶךְ אפים: בארך אפים יפתה קצין (משלי כה טו). — וש"ת: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמו' לד ו). ארך אפים רב תבונה (משלי יד כט). טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם טז לב). — וההפך קצר אפים, מהיר לכעס: קצר אפים יעשה אולת (משלי יד יז). — ויקצרות אפים, עי' קצרות. — גֹּבַה אף, גאוה: רשע

---

[1]) יש מפקפקים בנוסח זה, וסוברים שזה נוסף או שזו נוסחה אחרת במקום ומיץ אף.

כנבה אפו בל ידרש אין אלהים כל מזמותיו (תהל׳ י ד). — איש אף, בעל אף, כעסן: איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (משלי כט כב). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (שם כב כד). עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך כי קל בעיניו דמים ובאין מציל ישחיתך (כ״ז תנ״ס ח יו). —ובהשאלה, *כנוי למלאך הממונה על הכעס: בשעה שנתרשל משה רבינו מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו (נדר׳ לב.). — ואפים, במשמעת פנים[1], Angesicht ; face: בזעת אפיך[2]) תאכל לחם (ברא׳ית ג יט). — ובפרט בענין השתחויה וקידה: וישתחו אפים ארצה (שם יט א). ויקד דוד אפים ארצה וישתחו (ש״א כד ט). ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (דהי״ב ז ג). — ועם ע״, וכנוי המשתחוה: ותפל על אפיה ארצה ותשתחו (ש״ב יד ד). ויבא (אבשלום) אל המלך וישתחו לו על אפיו ארצה לפני המלך (שם שם לג). — וגם לאפי מי שמשתחוים לפניו: ותפל לאפי דוד (ש״א כה כג), ר״ל לפניו. — ובמ״י אף במשמ׳ פנים, במליצה יהלך על כף ועל אף, ר״ל על הידים והפנים: ונפשי שבעה ראשי בשמים, וריח נעצוץ שמתי רקחי, וחדלתי הלוך על כף ועל אף ונתתי בלב ים ארחי (ר״י הלוי, סליקתני תבוקתי). ועי׳ כף. — ואפים במשמע׳ כפלים, doppelt ; double: ונתן (אלקנה) לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים[3]) כי את חנה אהב (ש״א א ד-ה).

*אפי, מה שמתיחס להאף. — אותיות *אפיות, יוצאות מן האף. — *ארנבת, קצה האף.

*בלם, אף בלם, גס, עב מאד.

*גנון, דבור דרך האף. — *גרף מחוטמו, עי׳ זה.

---

[1]) באר׳ אנפין, וכן בסורי׳ אפא במשמ׳ זו. אבל ברט(Barth,ZDMG,41,630)סובר כי זה מ״ר מן פאה, בסור׳ פאתא. —[2]) י״מ גם אפך זה במשמ׳ חוטם. כך ריב״ג, והוסיף הפרחון: כי יותר יזיע החוטם מכל הפנים. ע״כ. וכמו״כ אפים של השתחויה שלקמן י״מ במשמ׳ חוטם, וכן אמר ראב״ע בפרוש על וישתחו אפים ארצה ר״ל עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים. — [3]) ת״י: חולק חד בחיר. ריב״ג: מנה חשובה גדולה. רש״י: הראוי להתקבל בסבר פנים יפות. רי״ק: בכעס. אברב׳ בשם הנוצרים: בצער ויגון. רלב״ג ור׳ ישעי׳: מנה שמנה, שהיו לה שני פנים. וקצת החדשים מגיהים במקום אפים אפס, ויש מגי׳ כפי שנים.

חוטם, אף. — חטם, האריך אפו, התאפק מכעס —חרון, עי׳ זה.—*חרטום, חלק הפה של קצת בע״ח.

*מחט את אפו, קנח אותו ממי האף. — *ממחטה, מטפחת קטנה שמוחטים בה את האף. — *מסננת, אחת מעצמות האף.

*נזילה, *נזלת, מדוה האף, שנוזלים ממנו מי האף תמיד. — נחירים, שתי הפתיחות של האף, שנושם בהם. — נחר, נשם בקול שאון.—נחר, נחרה. — *נטף, אף נטף, ארוך. — *נפץ, דחה בכח את מי האף. — *נקפה, הכאה באף בראש שתי אצבעותיו. — נשימה, נשם, *מתנשם, נשמה.

סלד, אף סלד, קצר, וקצה ארנבתו פונה קצת למעלה.

עטשה, תנועה של עוית באף שדוחה את הרוח דרך הנחירים בקול שאון מיוחד. — *התעטש עטשה, עטישה. — *עקם חוטמו, מפני ריח רע וכדומה.

*פיקה. — עי׳ זה.

*קמט האף, מפני כעס וכדומה.

ריח, הריח, חוש הריח.

ועי׳ עוד חוטם.

***אף ברי[1])**,—שם המלאך הממונה על הגשמים: אף ברי אתת שם שר מטר להעביב ולהענין להריק להמטר (ר״ת קליר, במע״ל, לחשכנזים).

אפד[2]), ממנו אפוד, אפד, אפדה.

אפד[3]),פ״י, אפדתם, עתיד אאפד, יאפד,—עם לו אחריו ועם ב ש״ הדבר הנאפד,—התקין ותכן, richtig anpassen ; ajuster ; adapt: והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפד (שמו׳ כט ה). ויתן עליו

---

[1]) שתי מלים הללו נמצאות במקרא (איוב לו יא): אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו. ונתלבטו המפרשים בכונתן, ולא עלה בידם פרוש נכון. ובעלי האגדה ראו בהן שם מלאך הממונה על המטר. ואין אגדת זו בידינו, אך עליה יסד הפיטן את דבריו. וכן רש״י: אף ברי שם מלאך הממונה על העננים. ע״כ. ועי׳ ברי.

[2]) אין לשרש זה אח בשאר לשונות השמיות.

[3]) לפי דעת רוב החכמים פעל נגזר מהשם אפד. ותרגם אונק׳ בארמ׳ בפעל תקן. רסע״ג תרגם ואפדת ואשדדה, שר״ל חזק אותו, ותרגם ויאפד לו בו וצדרה בהא, שר״ל שם ה צדרה, הוא האפוד. מנחם פרשו תכן, אך ר״י בן גנח פרש חגר. ורש״י פרש כהתרגום ומנחם. והרד״ק כריב״ג, וכן רוב החדשים. והפיטנים והמשוררים השתמשו בו במשמעת של תקון וקשוט.

את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד[1] לו בו (ויקר' ח ז).—ובהשאלה, במליצה, אפד מלוכה, וכדומה: ועד שחק רומה ותאפד מלוכה (ר"א קליר, אדרת מלוכה א ר"ה). — ופאר: אדוקי אש באימה יאפדוך (יוצ' יוה"כ, כי אדוקי אש). — ותכן: אפדתה אהלי רום למכון (מכולס כר"ב). ויאפדו את ההיכל במעילים (בריד ופליט, מן ספר התחמוני' דף יא, קכן על יד ככך ז). — ובפעול: אפודי שש לאל שונא שש אומרים קדוש (ר"י אכיתור[2]). תמימים בעודם בסין רפודים שבוץ עדי עדיים אפודים (קרובות לפרשת זכור). ולבשה האדמה שש ורקמה ועשתה משבצות זהב רפידות וכל מזרע יאור תשבץ כאלו נאות גשן בחשן הם אפודות (ר"י הלוי, הפשט הזמן). ערבות קול ומנעימות זמר בחשב חן וכל יופי אפודים (מכה אדרעי, לקו' קדמ' נג). צר לי עליך שמעון אחי אפוד מועצה (הודך ה' כי אנפת, מחז' רומני, יוה"כ). אלוף מסבל בהוד אפודים בידיו גלילי זהב עמודים (קרוב' א בכועו').

— נפע', נאפד, בהשאלה: נאפד נקמה (תהלה אתה הוא אלהינו, ב ר"ה).

— פע', אפד,—פאר: אהללה אלהי אשירה עזו אספרה כבודו אאפדנו מלוכה (ר"א קליר, מוסף א ר"ה). תקף ענניו אפדה (את אמת ישראל) בכבוד (הוא, אלופים, תפל' ביכ' לגוגן). אפד אפריון אהליו אבני יקרה מסכתו (בכת ה אחר פסח). וחגור שעל ירו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו (רש"י שמות כח ח). — ושה"פ אפוד: הדר ביהון אפודיך (רשב"י, בכת חוה"מ פסח).

— פֻע', אֻפד: אפד מאז לשפט היום בהון מעשה כל יום (ר"א קליר, מוס' א ר"ה). המאופדת בין שני הכרובים (סד' אליהו רבה, מהד' איש שלום, פר' יב). יכובדו יאופדו אפודת טכס חתנים (מחזור ויטרי, דף 595).

— הפע', האפיד: אאפיד נזר איום בשלוש קדושה ביום (ר"א קליר, א ר"ה).

אֵפֹד, עי' אֵפוד.

אֲפֻדָּה[3], ש"נ, כנו' דָתוֹ, — א) שה"פ מן אפד: וחשב אפדתו[4] (של האפוד) אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה (שמות כח ח). — ב) כמו אפוד שלהלן: וטמאתם

[1]) מ"ש: ויאפד האלף בשוא לבדו והפא בדגש, ע"כ. וכן בהתאג התימני: הפא דגושה בכל התיגאן. —[2]) כך במחזור כ"י ובמחזור ויניציה רפ"ב. ובטעות מיוחס לר"י הלוי במחז' הספרדים הנדפסים.

[3]) משק' סגלה, חתלה, רכלה, וכיוצא בהן. —

[4]) ת"א: והמין תקוניה. ורסע"ג: ושפשג אלצדרה,

את צפוי פסילי כספך ואת אפדת[1]) מסכת זהבך (ישע' ל כב).—ואפודה: אפודת נזר לשבט מושלים (מכתב ר' חסדאי להכוזר). אלה תולדות האותיות אפודת שמוש הכל (דקדו' הטע'). — ג) עי' אפודה.

אַפֶּדֶן[2]), אַפֶּדֶן[3]), אַפְדָן[4]), ש"ז, כנוי' אפדני וכו' — היכל, ארמון, palace ; palais ; Palast:

ויטע אהלי אפדנו[5]) בין ימים (דני' יא מה).— ואמר הפיטן: ואשתה כוס ישועות מנחל עדני ונשא מגבעות אהל אפדני (סדור מנה"ג כלית' ר"ה אל ההרים).

אֶפֶד[6]), אֶפְדוֹ, וכו', — התמדת הדבר בכח ועז, Beharrlichkeit; persistance; perseverance:

שקדו ואפדו[7]) (של האבל) הוא דבר אצור וכמוס ומונח בנפש (האבכול, לר' יהודה הדסי רסג). — וכבר השתמשו במלה זו הרבה בדבור בא"י ובהעתונים.

אפה[8]), ממנו אופה, אֲפָה, מַאֲפֶה.

אָפָה[9]), פ"י, עב' אָפִית וכו', עתי' אופה[10]), האפה, תופה יאפה, יופה, לווי אֹפֶה, אֵפִי, אֲפוּ, אִפוּ, אפינה.—תקן בצק באש בלי מים, שיהי' נאות וטוב לאכילה, backen; cuire le pain ; bake: ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו (כרא' יט ג). ויאפו את הבצק אשר

ובאלצדרה מתרגם רסע"ג את האפוד. —[1]) ת"י: וית תקון מסכת דהבכון. ורסע"ג תרגם אפדת מסכת זהבך ומסכות דהבכם ושיהם, ע"כ, ור"ל בושיהם הקשוט שלהם.

[2]) רד"ק, מכלול: משקל אפעל, אַפֶּדֶן, הדלת בפתח או בצירי. ע"כ. וכן ערוגת הבושם. —[3]) אברהם בלמשי: אַפֶּעַל, האלף בקמץ והפא והעין בפתח והפא בדגש כמו אַפֶּדֶן, ע"כ. —[4]) גונ' ושאר החדשים וכן קניג, והוא מביא כעין סמך לזה שאר השמות הזרים פתשגן, וזו סגולת נטית הלשון העברית להסגוליים. — והנה השם אפדן נמצא גם בכתבת של אהשורש מנימון (כוולד, כתבות כני אחימן). ובערבי' פדן a), מגדל גבוהי מארמ' אפדנא, היכל.—[5]) גרץ (REJ 1883, 305) משער שזה שם העיר Appadno. — וכתב הרשב"ץ: ואומרים כי קבלה היא כי קריאת ד של ויטע אהלי אפדנו היא בקריאת הט' הרפה שבלשון ישמעאל (מגן אבות, נג.).

[6]) עי' הערה לקמן. —[7]) מענינו נראה כי כונת השם הזה הוא התמדת האבל בכח ועז. ולא ידוע מוצאו.

[8]) באשורית אֵפוּ, ארמ' אפה, אפי, ובערבית לא נהוג אמנם הפעל אך יש השם מיפי b) לתנור.

[9]) עי' הערה שלפני זו. —[10]) כך רד"ק בפרושו (מכל' שדס"פ).

a) فدن b) ميفى

הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). את אשר תאפו אפו [1]) (שם טז כג). ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות (ויקר' כד ה). ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (שם כו כו). אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד יה). ואף אפיתי על גחליו לחם (שם שם יט). ותקח קמח ותלש ותאפהו מצות (ש"א כח כד). מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (ביצה כב ו).— וכינו' פעו': אין לחם אלא האפוי בתנור (פסח' לו:). הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם (מכילתא בשלח ד ד).— ומקור: כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). אבל לאפות אינו אופה אלא מה שצריך לו (ביצ' יז.). —וגם *לופות: כדי לופות בו (מבי' כלי' כ"י פרמה ה א, ושם ט). — ועבר עם כנוי: רבי נחמיא אומר אפאה (את העיסה שנלושה במים מגולים) הרי זה מותרת (תוספתא תרו' ז יג). כגון שחזר ואפאו בתנור (פסח' לו:). שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת ונתנתו לעני (גיט' לה.). — *לחם אפוי: מנהג בני אדם לומר כשימצא אדם דבר מזומן ומתוקן מצא פלוני לחם אפוי (מחיר אלדכי, ש"א נתיב ט, בשם הרמב"ם, בענין המבית).

— נפ' נאפה, האפה, תאפה,— שאפו אותו: לא תאפה (המנחה) חמץ (ויקר' ו י). וכל מנחה אשר תאפה בתנור (שם ז ט). סלת תהיינה חמץ תאפינה (שם כג יז). ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא (ביצה יז.). נמצאת עיסה נאפת כתיקנה ונאכל כתיקנה (העג' יט:). שתי הלחם נילושות אחת אחת ונאפות אחת אחת (מנח' יא א). כשנאפית (החררה) על הכירה (טו"ע או"ח תנא טו). והפת נאפית מיד (טור שם תכא).— ומקור: מי איפוא מי הוא זה שהוא עתיד ליאפות כאן אני או בני יעקב (מ"ר ברא' סז).

— נתפ', *נתאפה: מי שהיה רוצה אפוי מתאפה לו (מכילתא, בשלח, ד ו).

אֵפוֹ[2]), אֵפוא, וגם איפוא (ולא נכון),— מלת הטעם להטעים ולהדגיש ולנחץ הדבור ולהפנות אליו הבונה במשמ' כיון שכך, ועתה, denn, nun; eh bien, donc, then now, ותבוא — א) אחרי מצוה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר ה' ארצה (מ"ב י י). עשה זאת אפוא בני והנצל (משלי ו ג). דעו אפו כי אלוה עותני (איוב יט ו).— ב) בשאלה: ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא (הואיל ואתה עשו) הוא הצד ציד ויבא לי (בראשית כז לג). אם כן אפוא זאת עשו (שם מג יא). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך (שמות לג טז). ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו (שופט' ט לח). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך (ישע' יט יב). מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות (שם כב א). אהי מלכך אפוא ויושיעך (הוש' יג י). ואיה אפו תקותי (איוב יז טו).— ותבוא המלת אפוא גם לפני עצם דבור השאלה: ולכה אפוא מה אעשה בני (ברא' כז לז). אם לא אפו [1]) מי הוא (איוב ט כד). — ג) ובמאוה ותשוקה: מי יתן אפו ויכתבון מלי (שם יט כג).

אֵפוֹד[2]), אֵפֹד, ש"ז,— א) אחד מבגדי הכהנים לפנים, עשוי שתי חתיכות אחד להחזה ואחד להשכם, ומרכסים זל"ז על הכתפים בכתפות: ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל (שמו' כח ד). ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן וכו' שתי כתפות חברת יהיה לו (שם שם ו-ז). ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד (ש"א ב יח).— ואמרו נשא אפוד לפני ה', במשמע' כהן: ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכו' לשאת אפוד לפני (שם שם כח). ואחיה בן אחיטוב וכו' כהן ה' בשלו נשא אפוד (שם יד ג). וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד (שם כב יח). — ב) ביחוד האפוד עם הארים ותמים שהיו שואלים באלהים על ידו, Ephod: ויהי בברח אביתר בן אחימלך אל דוד, קעילה אפוד ירד בידו וכו' וידע

---

[1]) עפ"י ההקש של צאו, שבו.

[2]) נמסר במסירה: (ברא' לז יז) ד' כתי' אפו דסי' ואיה אפו, דעו אפו כי אלוה, מי יתן אפו ויכתבון מלי, אם לא אפו מי יכזיבני, ועי' לקמן.— מנחם בן סרוק: מלה זו איננה נגזרה מיתר המלים והיא מיוחדת במתכונת במשפטה, ולולא הענין לא נודע לה בנין. ע"כ. ר"י בן גנאה אמר: רק ענינו אם כן, ענינם עתה. ורד"ק מפקפק ומביאה ביחס עם מלת השאלה איפה. ומן החדשים, הנה היותר תמוהה היא השערתו של גזני' שיש לה איזה יחס עם אף, אפה, ומצא לזה סמך שגם בגרמנית יש דומה לזה בהמלה gar. אולד חשב כי זו היא המלה פה ונוסף עליה א הרכז. ויש עוד שבקשו לה מקור בשרש פוא. אולסה' כמו רד"ק. רק קניג הודה ולא בוש כי אין למצא לו מקור.— [1]) מ"ש: בספרים מדויקים כתוב אלף פא ואו אלף.

[2]) משקל אזור. ולא עמדו חכמים על מקורו של השם הזה ולא על טיב האפוד במשמעה השלישית הרשום פה.

דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה הָאֵפוד ויאמר דוד ה׳ אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא אל קעילה וכו׳ היסגרני בעלי קעילה בידו וכו׳ ויאמר ה׳ יסגירו (ש״א כג ו-יב).— ומ״ר: והנה אפודים רבים היו עם הכהני׳ (רא״ע שמו׳ כח ה).—ג) צלם שעבדו לו ושאלוהו עתידות: ויעש אותו (את הזהב) גדעון לְאֵפוֹד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם (שופט׳ ח כז). ויעש (מיכה) אֵפוד ותרפים (שם יז ה).

***אֲפֻדָּה**, ש״נ, מ״ר אֲפֻדּוֹת, — א) עי׳ אֲפֻדָּה. — ב) אזור המזלות ברקיע, Zodiaque: קבע סו ירוק אבני בוהו הוא המגלגל אפודת שחקים (רשב״ג מלכותך, או״כ ב). האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים (ראב״ע שה״ש ה יד, פעס ג). בתנועה המיוחדת לשמש שיסוב כל אפודת י״ב מזלות בשס״ה ימים (ר״י אכרכ׳ כרא׳ א, ויהי מאור׳). והנה דרך השמש לסבוב כל אפודת המזלות שנה בשנה (הות, נחלת אבות). אמנם שאר כוכבי לכת יתרחבו מזה הקו ולפעמים ילכו לצד דרום ולפעמים בקצה אחד מן האפודה שהוא צפון (ר׳ אבר׳ בר חייא, אבפ׳ ב). הנה אפודת המזלות לבד תחשב לשטח אשר יש לו י״ב מעלות רוחב (שם). אראה י״ב צורות אשר באפודות גלגל המזלות (עמנ׳ מחב׳ כז). הגלגל השמיני אשר בו אפודת המזלות (ר״י מפיסא, מגח׳ קנאו׳ כט). הכוכבים הקיימים הרשומים באפודת הגלגל השמיני (שם לד). מקומם האמתי (של הכוכבים) באפודה (אליס ליב״ר מקנדיה, כתב זרחי, ג). וכאשר נחתכה האפודה עם עגול האופק (שם).

***אַפּוֹטְרוֹפּוֹס**[1], אפט־, אפי־, מ״ר ־רופין, ־רופסין, —פקיד יתומים, אדם שנמנה אם מהאב בחייו או מבי״ד להיות כמו אב להיתומים, או לקטנים לא בעלי דעת וכדומה, להנהיג את עניני נכסיהם ולדאג להם וכדומה, Vormund; tuteur; guardian: כותבין (פרוזבול) לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין (שבי׳ יו). בי״ד מעמידין להן (לחרש שוטה וקטן) אפוטרופוס ומעידין להם בפני אפוטרופוס (ב״ק ד ד). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין[2] (שבוע׳ ז ח). אפטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בי״ד לא ישבע (תוספתא ב״ב ח יג). אפיטרופין עד שלא החזיקו בנכסי יתומין יכולין לחזור בהם (שם שם יב). ממנה אפוטרופין על היתומים (פסיקתא קכג.). מי שמת והניח יורשין גדולים וקטנים צריך למנות אפוטרופוס שיהיה מתעסק בחלק הקטן עד שיגדיל (רמב״ם נחלו׳, טור וש״ע חו״מ רנ).— ובהשאלה משגיח ומפקח וערב: אין אפיטרופוס לעריות (תוספתא כתוב׳ א ו). — ב) מנהיג ומפקח על נכסי אדם: אפוטרופוס של אגריפס המלך (סוכה כז.). אפוטרופוס על קופה של צדקה (פסח׳ מט:). אפוטרופסין רעים (מד״ר אסתר, בימים ההם).

***אַפּוֹטְרוֹפּוּת**, ש״נ, — כמו ־רופסות: אפוטרופוס אפוטרופותו תלויה בדבר וביד בית דין הוא מסור (רב האי, תשו׳ גא׳ הרכ׳ קעת).

***אַפּוֹטְרוֹפְּסוּת**, פקידות ומשרה של אפוטרופוס: כל זמן שאפיטרופוס יוצא מאפיטרופסותו הרי הוא כאחד מכל אדם (תוספתא כתוב׳ ט ג). נראה שיכולין בי״ד לקיימה באפוטרופסות כדי שיקבלו אותה (ריב״ש תשו׳ תלה). ולא יעשה בשבילם להשתדל באפוטרופסות (לבוש חו״מ רנ כד). באומרים דמאחר שקבל האפוטרופסות עם חבירו כל אחד ערב בעד הכל (ב״ח רמ״א סי׳ כז). כי אין הדברים הללו מחקי האפוטרופסות (תשו׳ גא׳ מילר, בית תלמ׳ ד 26).

***אֲפוּן**[1], מ״ר אֲפוּנִים, — מין ממיני הקטניות, גרגרים עגלים, Erbse; pois; pea: וכן באפונין (פאה ג ג). ואפונים השופין מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (כלא׳ ג ב). רבי אלעזר אומר אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה (בבי׳ כ ח). אפונים שחורים אפונים לבנים (ע״י א ה).

---

[1]) מלה יונית ἐπίτροπος, והוא פקיד, ממונה.
[2]) במשנה שבגמ׳ אפוטרופסין. ובמשנ׳ מנק׳ גרס׳ אַפּוֹטרוֹפּוֹס פ רפויה גם הראשנה גם השניה.

---

[1]) השרש אולי פון, כמו פום a) בערב׳, ונוספה א, והמשקל הוא אֲפֻּל. ופרש בעה״ע בלעז ציצירי ובל״ע אלחמץ b), וכן תרגם הרמב״ם בטבול יום אפונים אלחמץ, והוא הנקרא בצרפתית pois chiche, ובגרמנית Kichererbsen. וכן המנהג הקבוע בשמושו בספרות, — ולוי ויסטרוב אחריו שתרגמו אפונים פולים טעו טעות גסה. וקוהוט תרגם בדיוק Kichererbsen, וכן לו׳ שמות הצמח׳. — ועי׳ קטניות.

---

a) فوم b) الحمّص

מעשה באחד שורע סאה של אפונים ועשת שלש מאות סאין (ירוש׳ פאה ז כ:). האפונין השחורים (שם דמאי ב כב ג). אפונים היים מערבין בהן וכו׳ שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה (שם עירו׳ ג כ ד). האפונים הם חמצים חמים וטובים לגוף (אסף הרופא, כ״י מינכן לב:). גם במיני קטניות אפונים ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצא והם על ג׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המינים פה להם (ראב״ע דני׳ א טו). אפונין יש בהן שני מינים לבן ושחור וכו׳ ומזונו טוב וחזק ממזון הפולים וכו׳ (מ׳ אלדבי, ש״א ה ב). קח קמח פולין וקמח אפונים ציצי בלעז (סוד ישרים, סגול׳ לאה״ה מודינו סגול׳ ע). וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצי ceci בלעז (הקד׳ ס׳ חברה דק״ק רומה מבנ׳ תקלג, קכן על יד, שריד מעיר, דף 14).

***אַפּוּף**, שה״פ מן אפף. עי׳ שם: הענש באפוף [1] ושב היות חפוף הועילו לב כפוף בקול כפיפת שופר (ר״א קליר, מוסף א׳ ר״ה, אאת דעי).

אפז [2], ממנו *אָפַז.

***אָפַז** [3], פ״ע, אָפַז בו, אָפְזָה, אָפַזְתִּי, וכו׳,—לעג עליו וקנטר אותו בדברים, verspotten; versifler; baater: מעלים ומורידים בו (המלאכים ביעקב) אפזים [4] בו קפזים בו סונטים בו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר את הוא שאיקונים שלך חקוקה למעלה עולים למעלה ורואים איקונים שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן (מ״ר בראשית סח). והנה מלאכי אלהים זה חנניה מישאל ועזריה עולים ויורדים בו מעלים בו (בנבוכדנצר) ומורידים בו אפזין בו קפזים בו שוטטים בו ידוע ליהוי לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ו׳ צלם דהבא די הקמת לא נסגוד (שם).

***אַפְטֵט** [1], ש״ז,—מקל שהוא רודה בו את הבהמה, Gerte; houssine; rod: אפטט [2] שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת (תוספתא כל׳ ב״מ א יב).

---

[1] וכבר קרא תגר על מלה זו בעל ערוגת הבשם פרי לב, וז״ל: מה מאד קשה לשמוע במחזו׳ לועזים חדלה יופיפה, מן יופיפית כי שם יופיפה לא נמצא בכתובים ובמחזור ק״ק אשכנזים בפיוט לסדר שופרות הוענש באפוף מן אפפוני.

[2] עי׳ הערה להפעל אָפַז.

[3] עי׳ הערה שלקמן. — [4] כך, בלי ו בין אלף ובין פ, בכל נוסחאות הדפוסים גם הישנים, וכך בערוך ערך אפז. ונראה לבאורה שהוא בארמ׳, ואין פרכה לזה מסי׳ הרבים ־ים, כי למטה שם כתוב באמת אפזין קפזין. אבל המלה בו במקום ביה מעידה שזה בעברית, ובערוך ערך קפז כתוב אופזים קופזים, וכן בילקוט. ונוסח המאמר הוא כך: רבי חייא ור׳ ינאי (חולקים בפרו׳ הכתוב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו) חד אמר עולים ויורדים בסולם וחד אמר עולים ויורדים ביעקב מאן דאמר עולים ויורדים בסולם ניחא, ומאן דאמר עולים ויורדים ביעקב מעלים ומורידים וכו׳. והנה רבנו נתן הביא מלת אפזים ולא פרשה, ולא ידענו כלל מה פרשו בה הקדמ׳. צ״ד כתב אפזים ופרש נגוהות ותרג׳ splendor, והוא תמוה. הפרוש היותר קדמון שהגיע לנו הוא זה המיוחס לרש״י, שפרש וז״ל: אופזים בו כמו אופצים דוחקים בו אפוצה במשנת כלים. ע״כ. (ברוב נוסח׳ אופנים אפונה, בנון, אך זה שבוש ודאי, יען כונתו להמלה אפוצה במשנ׳ אהלות, וכן כתובה המלה בגוף הפרוש שנדפס בראשנה בספר אור השכל, וכן הביאו בעל אות אמת). אבל, לשרש אפץ אין כלל משמעת דחיקה בכונת נגישה ולחיצה, כי אם של מלוא ההלל, וגם קשה למה השתמש רבי ינאי למשמעה זו דוקא בפעל מוזר זה ולא בהפעלים הרגילים לחץ, ודחק, ונגש, והציק, וכדומה, — מלבד כל זה אין פרוש זה מתישב לפי כונת המאמר מעלים ומורידים בו. רבי אב״א בעל הפרוש אור השכל בעצמו, רצה לפרש אפזים כמו אובזים, במשמעת בזיון, או מלשון אפזויני שהוא תכשיט של אשה, ובעל מ״כ פרש אפזים כמו קופצים, וכן בוקשד׳ ולוי וקוה׳, וקצת אפשר להביא סמך לדבר מלשון ערב׳ אבז (a) ר״ל קפץ. והמשביר מיונית מלשון צחוק. ויסטרו׳ מלשון פזז, במשמעת השתעשע. אבל, כל זה אינו נאות להמאמר השני בנוגע לחנניה וחבריו, וכאן על כרחנו נפרש אפזין וכו׳ מ״לשון לעג וקנתור, כמו שכתוב בפנים, אעפ״י שאיני יודע מקור מלה זו.

[1] צורת ארגז. כך לוי. קוה׳ אֲפַטַט, יסטר׳ אַפְטַט. וכל זה השערה בעולם, כי קריאה מסורה אין למלה זו. עכ״פ לנקודו של לוי יותר צורה עברית, ועי׳ בדבר משמעת המלה בהערה שלקמן. — [2] גרסת כל הדפוסים וכמו״כ צוק״מ. והגר״א הגיה אספתי, ועפי״ז פרש בעל מנחת בכורים שהוא כלי האורג, כמו אספתי במשנה אהלי׳ יג ד. אך להגהת הגר״א אין שום יסוד, ויש להביא ראי׳ כי להר״ש לא היתה גרסה אספתי בתוספת כאן, כי לא הביא בפרושו לאהלות שם שרוא מביא פרושי

---

a) أبز

***אִפִּי[1])**, אוֹפִי, ס״ז, — תכונת האדם או הדבר ומהותו טיבו וטבעו, Charakter; caractère; nature: אין את יכול לעמוד על א ו פ י של אומה הזאת נתבעין לעגל ונותנין נתבעין למשכן ונותנין (ירוש׳ שקל׳ א מה ד). אין אנו יכולין לעמוד על א ו פ י של דוד פעמים שקורא עצמו עני ופעמים שקורא עצמו מלך (מד״ר ויקרא ל). א״ר הושעיא מי כאומה זו שהיא יודעת א ו פ י של אלהיה (ערוך, בשם ילמדנו, ואתחנן). נשמה זו ה א ו פ י[1]) (מד״ר בראש׳ יד).

∴אֲפִידָה, ס״נ, — שה״פ מן אפד: ובעבור ה א פ י ד ה הזאת נקרא האפוד אפוד (ריב״ג השרש׳, ער׳ אפד).

א.*אֲפִיָּה, אֲפִיָה, ס״נ, מ״ר אֲפִיוֹת, — שה״פ מן אפה: הכופח עשאו ל א פ י י ה שיעורו כתנור עשאו לבישול שיעורו בכירה (כלים ה ב). אחד שתי הלחם ואחד לחם הפנים לישתן ועריכתן בחוץ ו א פ י י ת ן בפנים (מנח׳ יא ב). לא תאפה חמץ א פ י י ה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה מה א פ י י ה מיוחדת מעשה יחידי וכו׳ אף אני מרבה את לישתה (פסחי׳ לו ב ג). שלשה שבתות של א פ י י ה (ירוש׳ ע״ז ה מה.). והלישה ו ה א פ י ה (רמב״ם הלכ׳ שבת ו א). — ומ״ר: שלשה הסיקין ושתי א פ י ו ת (ירוש׳ פסח׳ ג לב).

ב.*אֲפִיָּה[2]), — שם כללי לקצת מיני פירות יאכלום לתענוג לקנוח סעודה, כגון אבטיחים וכיוצא בהם: הנודר מן ה א פ י י ה[3]) אסור בקישואין ובדילועין

מתחלפים למלה זו, וקצתם לא יתכנו פה. ולכן, בהערוך לא הובאה כלל, ופרושה מספק, כי פרוש מסור בקבלה אין בידינו, והקדמ׳ לא פרשוה, ופרושו שלבעל מנחת בכורים נופל כיון שנפל היסוד שלו היא הגהת הגר״א. לוי פרש אפטט כמו פ ט פ ו ט של כירה, ואחריו נמשכו קוה׳ ויסטר׳. אך קשה למה אחזה התוספתא רק כאן בהשם אפטט במקום פטפוט המצוי כ״כ גם בתוספתא וחוץ מזה, פטפוט של כירה אינו שייך היטב בכאן בין מה שקודם אפטט ומה שאחריו.

וכדי שנמצא איזה יסוד לסמך עליו בפרוש מלה א פ ט ט צריך להתבונן לכל בריתה זו ולראות מה יש במקומה במקורות אחרים. וזה לשון התוספתא:

כל הפרצופות טמאין ופרצוף הדקה טהור מנעל שלו של מתכת ה״ז טמא טמא מת. כל החותמות טהורין ואינו טמא אלא הותם של מתכת שחותמין בו בלבד. קמיע של מתכת הרי זה טמא טמא מת. נתפרק התחתון טמא והעליון טהור. עור שכורך בו את הקמיע טמא פשטו טהור מטמא ומטהר אפילו י׳ פעמים ביום. פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור ספת הימנו ועשה חוליא לתכשיט טמאה. א פ ט ט שיש בו מתכת הרי זה טמא טמא מת. כל תכשיטי בהמה כגון השירים הנזמים והקטלאות והטבעות טהורין ואין טמא אלא זוג המשמיע קול לאדם. העושה זוגין למכתשת ולעריסה וכו׳.

והנה הרמב״ם הלכ׳ כלים פר׳ ח הלכה ט הביא תחלת בריתה זו מן כל הפרצופות ועד שבו חותמין. וסופה מן כל תכשיטי בהמה וכו׳. וכן הזכיר קמיע של מתכת, רק המאמר אפטט שיש בו מתכת איננו שם, ולעומת זה יש מאמר אחר: וכן מקל של בהמה של מ ת כ ת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה. והנה את המאמר הזה שאב הרמב״ם מגמרא שבת נב: ושם נאמר: מי לא ת נ י א מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, ע״כ. ולא פורש היכן נשנתה בריתה זו. ולכן נראה כי זהו המאמר של התוספתא אפטט שיש בו מ ת כ ת, ו„מקל ש ל ב ה מ ה״ הוא פרושו של א פ ט ט שלנו.

ועל פי זה בארתי את השם אפטט בפנים. ואע״פ שאינני רוצה להחליט כי באמת כך היתה צורת מלה זו מתחלתה בתוספת א, אך כיון שאין יסוד להגיה על פיהו עלינו לקבל המלה כמו שהיא בכל הנוסחאות.

[1]) לא נתברר מקור מלה זו. רוב מפרשי המלים הפשו מקורה בלשון יונית, מוספיא אמר בל״י פרושו קול ודיבור. לוי גזרה מן המלה היונית ἦθος, ר״ל טבע, אך בין אופי ומלה היונית הזאת אין כל דמיון בצרוף האותיות. קוהוט, מן εὐφυΐα קרוים, מפני שמצא במקום אחד אוסי, שבש את כל המקומות והחליט כי זו היא המלה οὐσία ביונית. וכבר השיג על זה לו ואמר כי אין לשבש הספרים. על כל פנים, אין ספק בדבר, כי בימים ההם היתה מלה זו נהוגה בפי היהודים לפחות בצורה ארמית א ו פ י ת א, כעדות המדרש בעצמו מלשון ההמון: נשמה זו האופי דברייתא אמרין האופיתא טבא (שם), ובמשמעת הדברים אין לפקפק, כנראה מענין המאמר, וכן פרש הערוך ה ע י ק ר, ד ע ת ו, וידוע כי דעתו משמשת במשמעת מדה, תכונה. — [1]) כך ברוב הנוסח׳ וכך הביא הערוך. ובמדרש עם פרוש אור השכל אופה.

[2]) משקל לְבִיבָה. ועי׳ לקמן. — [3])כך בכל הדפוסי׳. הערוך לא הביא מלה זו, לוי וקוהוט בקשו מקור לה בלשון יוני׳ וימצאו צרוף אותיות קצת דומה לזה, ושפרושו עשב. וקרוים מצא מלה יותר דומה apium, שהוא מין חסא. אבל כבר הוכיח לו (הגהות לקרוים, ערך אפיה וערך אפומלייא) עד כמה השואות חיצוניות כאלה רק לפי צרוף האותיות אינן נכונות לפי ה ע נ י ן. והנה בתוספתא (נדר׳ ד ג) באה הלכה זו בגרסה אחרת: הנודר מן ה ח פ י ר ה אסור בקישואין ובדילועין ומותר בפירות אילן. ע״כ. וכבר העיר בעל חסד שלמה על התוספתא כי כך צריך להגיה גם בירושלמי, וקבל דעתו י ס ט ר ו ב ואמר שחפירה ו ח פ ו ר ה אחד. ולו בהגהות׳ לקרוים, שהסכים בעצם הדבר להגיה חפירה במקום אפייה, השיג לנכון על יסטרוב שפרש ח פ י ר ה בפשט׳ ח פ ו ר ה, ואמר כי בירוש׳ חפירה הוא פירות

ובאבטיחין ובמלפפניות ואסור בכל פירות האילן (ירוש' נדר' ח מ ג).

אֲפִילֹ[1]), ת״ז, נק' אֲפִילָה, מ״ר אֲפִילִים, אֲפִילוֹת, — א) שצומח מתבשל, או נולד בעונה מאוחרת מעונות השנה, למשל צמחים, ולדות, **spätzeitig ; tardif ; late**: והחטה והכסמת לא נכו כי אֲפִילֹת הנה (שמות ט לב). אם יש אפילות מהן (מהדליות שבאבל) אוכלין עליהן (תוספתא בכיע' ו יה, מהד' צוקרן). אוכלין על הירק מן האפל על הבכיר (שם ד יד). שהן (החטים) אפילות לכך נתאחרו לבשל עד אחר הפסח (רש״י סנהדרין יב.). — וביחס לולדות: לבשו כרים הצאן אילו הבכירות ועמקים יעטפו בר אילו האפילות (ירוש' שקל' ג מז ב). — ולהמטר: איזו היא רביעה ראשונה הבכירה בשלשה במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בשבעה עשר בו (תעג' ו.). איזהו זמנה של רביעה וכו' ר' יוסה אומר הבכירה בשבעה עשר והבינונית בעשרים ושלשה והאפילה בשלשים יום (ירוש' תענ' א סד א). — והשנה: שהיתה השנה אפילה ואין הצמחים גיברין (שם מו״ק א פ ג). מראש חדש כסליו שהוא זמן רביעה שנייה בשנה אפילה (רמב״ם הלכ' מתנות עניים, א). — ב) הפרי האפיל, **Spätfrucht, fruit tardif; late fruit**: כאן (שיוצאין להכריז על הכלאים בחדש אדר) בבכיר כאן (שיוצאין בחוהמ״פ) באפיל (מו״ק ו.). והוזרין שלוחי בי״ד בחולו של מועד הפסח לראות האפיל שיצא (רמב״ם הלכ' כלא' ב). — ג) עונת השנה שבו יצמח האפיל: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מ״ר כרא' סא).

*****אֲפִילוּ**[2]), מלת החבור, להכר דבר שלכאורה אינו צריך להיו' כך, **sogar, selbst; même; even if, although**: איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים אפילו

שחופרים סביבם, ומנהג הלשון בזמן ההוא היה לקרא „פירות שחופרים סביב" רק למיני האבטיחים וכדו', ולכן, הנודר מפירות חפורים מותר בפירות האילן. אולם, קשה להבין איך הגיע הלשון לזה לקרא פירות חפורים למיני אבטיחים, המונחים על האדמה ולא בתוך האדמה, וכל „חפירה" מיוחדת אין להם יותר מלפרות האילן? גם מפרשי הירוש' התלבטו בפרוש מלת אפייה. בעל פני משה אומר: אפייה שם הכולל מפירות הארץ. ובעל חסדי דוד סובר כי השם אפייה בא מהשם עפי, עפאים, ור״ל דברים הגדלים עם העלים, ולכן הנודר מהאפיה אסור בפירות האילן (כגרסת הירושלמי) מפני שגם הם גדלים בעלים. וכן גם לו בשמות הצמחים נוטה לזה. והגר״א מוילנה הגיה תאנים. — כלל הדבר: אין ספק, שאפייה וחפירה היא היא מלה אחת, ושבימים ההם היה מנהג הלשון לכנות בשם זה בפרט מיני האבטיחים והקשואים, ומ״מ היה אפשר לכנות בו גם פרי האילן, אך אין טעם למנהג זה במשמעת שרש חפר בכונת חפר את האדמה, ולכן אין לגרסת חפירה שום יתרון על גרס' אפייה, ובהיות כי הגרסה חפירה בתוספתא אינה אלא בהוצ' צוק' ובכל שאר הנוסחא' יש גרסאות אחרות, והגרסה אפייה בירושלמי בכל הנוסחאות, אין להכריע הכף לחפירה נגד אפייה ואין אנו רשאים לגרש מלה זו בצורתה מהסתפח בנחלת לשוננו, ועלינו לקבלה ולגדר משמעתה לפי ענינה פה, כי לעולם זהו העקר ולא צרופי האותיות. ולפי הענין, הדבר ברור כמו שאמרתי כי מנהג הלשון היה לכנות בשם זה קצת פרות ממיני האבטיחים והקשואים, וגם לפרות האילן נכון שם זה.

ושם מעין זה יש בערב' והוא פַאכִהה a).

שרש פכה משמש בלשון זו במשמעת נחת רוח ושמחת הנפש, ופאכהה הוא שם לקצת מיני פרות שאוכל אדם לא לשבר רעבונו אלא לשום נחת רוח, ופרשו שם זה המלונים הערבים וז״ל: א־פאכהה מא יתפכה בה אי יתנעם באכלה רטבא כאן אם יבשא כאלתין ואלבטיח. היש איזה יחס בין השם אפייה ובין פאכהה? אינני מוצא את לבי לענות על זה בודאות, אף כי דבר מצוי הוא שהבא באחת הלשונות השמיות א במקום כ ובמקום ק שבחברתה, ואולי בתוספתא הגרסה העקרית היא חפייה ובאה פה ח במקום כ. — ואף חכמי הערבים נחלקו ביחס למלה זו כעין המחלקת של התוספתא והירושלמי. בדבר השורה של הקוראן: פיהמא פאכהה ונח'ל ורמאן, נחלקו המפרשים אם גם ענבים תמרים ורמונים בכלל פאכהה או לאו. ואמר לשאן אלערב: וכבר נחלקו בו ואמרו קצת החכמים הואיל ויצאו שאר הפירות מכלל פאכהה ונפרטו בשמם ענב ורמון שמע מזה שאינם בכלל פאכהה, ואם נדר אדם שלא יאכל פאכהה ואכל ענבים ורמונים לא הלל נדרו ואינו מחלל נדר. ואחרים אומרים כל הפירות הם פאכהה ולמה פרט אותם הקראן באמרו יתעלה בהם פאכהה ותמר ורמון מפני מעלתם של התמרים והרמונים על שאר הפירות וכו', וכן מי שאומר שפירות התמר והרמון אינם בכלל פאכהה מפני שפרטם אלוה יתעלה אחרי אשר זכר פאכהה הרי הוא בור והוא נגד הדעת ונגד הלשון הערב'. ע״כ.

a) فَاكِهَة

[1]) מלה עברית, וארמ', ואין בשאר הלשונות השמיות אחות לה, ולא ידוע מקורה.

[2]) מרכב מן אף אִלּוּ.

שעה אחת (ברכ׳ כ ג). אפילו המלך שואל בשלומו (בשעת התפלה) לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (שם ה א). אפילו הוא שוגג והיא מזידה הוא מזיד והיא שוגגת (יבמ׳ ו א). אפילו עני שבישראל (שמת לו אשתו) לא יפחות משני חלילים ומקוננת (כתוב׳ ד ד). מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכ׳ י.). אפילו אתה מושלם בכל המעלות אם אין בך ענוה אתה חסר (מסכ׳ כלה רבתי ג). אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו (קידוש׳ פ:). אפילו דבר עבירה יפה בעתו (מד״ר קהלת ג). אפילו חושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (שבת סג.). אפילו משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו (מד״ר בראש׳ לח). ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא (יומא לח:).

אֲפִיסָה, ש״נ, — א) שה״פ מן אפס: כי הרגיש יעקב בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה (רמב״ן בראש׳ מז כט). עולם האמת אשר לא ישיגהו אפיסה (דוד בר י״ט בן בילא, י״ג יסודות, כד״ח). ומפני שהחשך אינו דבר כי אם אפיסת האור ואבדתו (ר׳ אברה׳ ב״ר חייא הנשיא, העבור א ט). והסיבה השלישית (של חולי הקולון) מאפיסת הרגש המעי ההוא (אסיר אלדבי, ש״א ד ב). כי המות בשאר הבע״ח אם ימותו מיתת עצמם יהיה הענין מצד חולי וכו׳ או אפיסת הכחות מצד הזוקנה (ראשית חכמה, שער האהבה פ״ו). — ב) כמו העדר: הקב״ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת (שם א א). כי הם לא יראו כי העמידה היא אפיסת התנועה (חריזי מו״נ א עב). אעפ״י שהחשך והעורון אפיסות ואינן מפעולת פועל (שם ג י). והצורות הרוחניות והגשמיות אחר אפיסה גמורה (שער השמ׳ לאבן לטיף כג, השער ב). אבד הגושם (של העולם) ובטל העולם וחזר להעדרתו ואפיסתו כמו שהיה מקודם היותו (ריקנטי, אמור). כמו שהאין היא מניעת המציאות ואפיסתה לגמרה (יסו׳ עול׳, הקד׳). כאפיסת נפש החיונית לשאר בע״ח (רש״ט שפרוט, פרד׳ רמונ׳ כב). אם למציאותו או לאפיסתו (ר״א ספרלי, ע״ת ד). עם אפיסת חפנאי (חות יאיר שו״ת ל). צהיבות השער וכו׳ מאפיסת חום התולדי ולבחורים ילבינו מרוב אפיסת חום הטבעי (אסיר אלדבי, ש״א ד א).

אֲפִיסוּת, ש״נ, — כמו אפיסה: השמים הם בלתי קדמונים אבל היה להם מציאות אחר אפיסות והעדר מחלט (אור עמים ספורנו יט:). בהיות שבין המציאות והאפיסות מוחלט אין שום אמצעי (שם אחדות). וי״ם שהוא האפיסות וההעדר כי הבא עד חקר תהום יגיע אל האפס (אוהב משפט לאיוב, הנגלו לך).

אֲפִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן אָפַף: זכור אפיפתי בשרב וגם כי ינטו צללי ערב (ר״א קליר, ת״ב, איכה אפפתו).

אֲפִיפְיוֹר[1], (אפיור), ש״ז, מ״ר אֲפִיפְיוֹרִים, — א) שר[2]: נדיב יועץ דכם וְאֲפִיפְיוֹר נצרו חקם ויציתוך כביור (יוצר שבת חנוכה, כאו אכן). — ב) שם לראש הכנסת הקתולית שברומא[3], pope ; pape ; Papst :

1) אין משקל עברי דומה לזה ועי׳ הער׳3. —2) בארמ׳ אפיפיורא (ע״ז יא.) ועי׳ הערה שלקמן. —3) צ״ד כתב ונקד אֲפִיפְיֵיר, אֲפִיפְיוֹרִי, ופרש גדול שבכומרים. בוקשד׳ אֲפִיפְיוֹר ותרגם Papa Pontifex Romanus. ובדבר מקורו התפלפלו בזה הרבה ויגר בתרגום הגרמני של עמק הבכה הערה קעו, ודר׳ ברלינר בספרו דה״י ליהודים ברומא, קרוים בהקבץ הצרפתי REJ XXXIV דף 218 ושם XXXVI, 105, ודר׳ פורגס שם XXXV, III. ויגר הביא בשם איזנמינגר בשם הרב זלמן צבי, כי אפיפיור היא מלה מרכבת: פיו יורה. אך מלבד שאיזנמינגר הוחזק שקרן, שטות המדרש הזה ...לטת. בוקשד׳ שער שהיא המלה התלמודית איפופודין שפרושו הדום הרגלים, והיא כנוי של גנאי. יש מי שראו בהשם אפיפיור שתי המלים παπας ἱερεὺς. ויגר בעצמו משער כי אפיפיור מרכבת מן אֶפִּי פיור, epi Pior, ור״ל ממלא מקומו של פטרוס (באיטלקית פיור). גם דר׳ ברלינר (בדה״י שם) מסכים כי פיור היא צורה האיטלקית של פטרוס, רק אפי היא במקום אבי, ור״ל אבי פטרוס, וכן מצא דר׳ ברלינר באמת באחד הכתבים ברומא אביפיור במקום אפיפיור. אך קשה, איך נאבדו לגמרה עקבות הצורה האמתית של השם הזה ולא נשאר ממנו זולתי בהב״י ההוא? ומלבד זה ראש הכנסת הקתולית אינו פטרוס כ״א במקום פטרוס, והעקר א״כ חסר מהשם. וקרוים סבר כי זו היא המלה התלמודית אפיפיורא, ושהיא בעצמה אינה לפי דעתו אלא שבוש מהשם παπίας, תאר לנושאי האבוקות לפני השרים, ונחלף ליהודים בין מלה זו ובין המלה הקרובה לה παπας שבתחלה היתה שם כללי לכל הכהנים הנוצרים, ורק עפ״י גזרת האפיפיור גריגוריוס השביעי נתיחדה להכהן הגדול ראש הכנסת. והנה בדבר השם אפיפיורא נכונת דעת ריגך, שהוא בן סמך בדבר, כי

ועשאוהו(את שמעון)גלח וסוף עלה לגדולי עד שנעשה אפיפיור (מעשה שמעון הגדול, גנזי נסתרות קובץ דף ג). ולפני האפיפיור מלך הגוים (כ"י כודל' מסנ' 1332 רשימ' שטש"כ ח"א ג' 448). אדונינו המלך ישמח בה' שולח אל מעלת האפיפיור מלאכים לפניו (מכת' ר"י אברב' לר"י מפיסא, א"נ ב). הודיעני בחסדך אדוני האפיפיור הזה אם הוא דובר שלום לכל זרעינו (שם). ונתנו לו הקהל כ"ה פרחים כדעת האפיפיור(קובץ ויכוח' כג.).עד שנעשה אפיפיור שלהם (מעשה האפיפיור ,Steins. Letterb. 171). כי שאל מאת האפיפיור שיביאו חכמי ישראל לפניו והוא יוכיח להם שהמשיח בא (שבט יהודה שמד מ.) וישם ליאון האפיפיאור כתר הקסרות לראש קרלו (דה"י ליוסף הכהן, שנת 820=752). וכן כל הקסרים הבאים אחריו היו רודפין הנוצרים והיו הורגין את האפיפיורין וכל הנמשכים אחרי דת ישו (תזו' התמונה לר' יצחק ב"ר אבר' ח"א פ"ב). וצוה האפיפיור להוציא משם כסף וזהב וכלים (הגדה של זמן זמניס יונה רופא, BEJ, XLVIII, 93). וזה אנו רואים היום בגבולנו אשר בסבת ישיבת האפיפיור בארצנו נטעו בבל הארץ כרמים (אדני כספי, כ"י, רשי' כ"י קמבריד 206, בהערה). נודע לנו שהאניות ממלכות פורטוגאל הולכים בים לשלול שלל ולבוז בז לכל יהודי וישמעאל שימצאו בים במאמר האפיפיור (שו"ת הרא"ש ח יג). ואחר שנתגלגלו החובות בכתבי האפפיור ובכתבי המלך שלא יוכלו לגבות בשטרי חובותיהם (שם קז ו). עד שקם האפיפיור שגזר על היהודים האנוסים באנקונה להומם ולאבדם

הכונה במלה זו היא שר חמש מאות (REJ, XXXIV,239). ובנוגע לשמוש המלה אפיפיור לכנות בו את ראש הכנסת הקתולי' דעתו של דר' פורגס(בהקבץ REJ XXXVI הנזכר למעלה) היא אמנם כמו כן שהיא היא המלה התלמודית אפיפיורא, אלא שלפי דעתו בכונה השתמשו בה היהודים במלה זו, שיש לה קצת דמיון להשם papa, כדי שלא לשאת את השם הנוצרי הזה על שפתם, כמו ששנו הרבה שמות, קצח במקום פסח של הנוצרים וכדומה. וזהו היותר נכון. על כל פנים, בזה בודאי צדק קרויס נגד דר' ברלינר שהחליט כי היהודים התחילו לכנות את ראש הכנסת הקתולית בשם אפיפיור לא קדם המאה השש עשרה לספה"נ, וצדק קרויס באמרו כי נזכר השם הזה במשמעה זו בכתבים מהמאה השלשה עשר, אפילו אם נסכים לדעת דר' ברלינר כי מה שבא בהתוספות בכ"י אחד של הלברשטט בזה"ל אפיפיור הוא אמרכל ממונה על כל הנוצרים. ע"כ, אינו באמת מבעלי התוספות והוספה מאוחרת היא.

(שו"ת מהרשד"ס, חו"מ נד). — ואפיוד: על ענין הבולה שהוציא מעלת אדוננו האפיור פאולא יר"ה (ברלינר, דה"י של היהוד' ברומא, ח"ב דף ה, הערה).

אֲפִיפְיוֹרוּת — כהונת האפיפיור, Papstum papauté;papacy: בימים ההם העביר קלימנטו החמישי האפיפיאור את האפיפיורות מרומא לאביניון (דה"י ליוסף הכהן, שנת 1305). קיסר קוסטנטינו אשר מסר ממשלת הכרך הגדול לרוממות כסא האפיפיורות (כסא' לבית דוד, שער כח).

אֲפִיץ, לנק' אֲפִיצָה, — כמו אֲפוּצָה, עי' אָפַץ.

אֲפִיצָה, ש"נ, —שה"פ מן הפעל אָפַץ: אין דרך לעשות אפיצה אלא בנקבים (ר"מ מרוט' אהל' ט ג).

אָפִיק[1], ־פִק, סמי' אֲפִיק, ש"ז, מ"ר אֲפִיקִים, אֲפִיקֵי ־פְקֵי, — א) חריץ באדמה, שדרך שם יעברו מי הנחלים והנהרות[2], Flussbett;lit de fleuve;bed of stream: ויראו אֲפִקֵי ים יגלו מוסדות תבל (ש"ב כב יו). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב וכל אֲפִיקֵי יהודה ילכו מים (יואל ד יח). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וכו' ועלה על כל אֲפִיקָיו והלך על כל גדותיו (ישע' ח ז). והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים וַאֲפִקִים ימלאון ממך (יחזק' לב ו). — ב) גוף מי הנחל שוטף בחזקה, Bach; ruisseau courant; Brook: יבשו אֲפִיקֵי מים ואש אכלה נאות המדבר (יואל א כ). עיניו כיונים על אֲפִיקֵי מים (שה"ש ה יב). כאיל תערג על אֲפִיקֵי מים (תהל' מב יב).חיל מעול כנחל איתן וכאפיק אדיר בחזיז קולות (כ"ס גני' מ יג).—ג) גי שנחל עֹבר בו: כה אמר אדני אלהים להרים ולגבעות לָאֲפִיקִים ולגיאות הנני אני מביא עליכם חרב (יחזק' ו ג). ורעיתים (את הצאן) אל הרי ישראל בָּאֲפִיקִים ובכל מושבי הארץ (שם לד יג).— ד) בד עב ארוך[3], Stange, barre;bar: עצמיו (של הבהמות) אפיקי[4] נחשה

[1]) משרש אפק, עי"ש. — [2]) בסורית אפקא. בשאר לשונות השמיות אין לו רע במשמעה זו.— [3]) כך רד"ק ורלב"ג, ועי' לקמן. — [4]) ת"י: פצידי. מנחם לא הזכירו ולא בארו. ריב"ג פרש תעלות זמנרים אך הביא שיש מפרשי מחוקים. ובפרוש זה החזיקו רש"י וראב"ע, אך באמת זה לא יתכן לפי הענין, כי אין לאמר: חזקי נחושה, או חזקי מגנים. ואעפ"י שפרושו של ריב"ג נכון לפי הדרקדוק, ויש לו כעין מקור בסשם'

גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח). גאוה [1]) אֲפִיקֵי מגנים (שם מא ז). ☚ והשתמש בו המליץ במשמעת הבצר של מתכת: הללוהו צאצאי אדמה אבני יקר אפיקי נחושה כסף וזהב (אסף ג, מט ח). — ה) ת"ז, לנקב' אֲפִיקָה, מ"ר אֲפִיקִים, אֲפִיקוֹת, — חרוץ [2]), מהיר, חכם, clever; habile; geschickt: שופך בוז על נדיבים ומזיח אֲפִיקִים [3]) רפה (איוב יב כא).

***אֲפִיקוֹמָן** [4]), ־קימין, ־קומין, — א) תשלום משתה של שמחה, שיר וזמרה שבסוף הסעודה, הליכה בסך מבית לבית, מחבורה לחבורה, שיר תהלה או דרשה לגבור וכדומה, Nachtisch=Unterhaltung; divertissements aprés le repas; aftermeal entertainement: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן [5]) (פסח' י ח). — ב) *מה שאכלים בקנות סעודה Dessert: אין מפטירין אחר הפסח אפיקימון כגון אגוזים ותמרים וקליות (תוספתא פסחים י יא). — והשתמשו במשמעה זו הסופרים: ואחר הציאהו צמאון ארוך ויועילהו ההעתקה לאפיקומן גרגרי הצוקר הגדולים (קאנון ג כ ב). וגם נאות לאצטומכא העתקת האפיקומן הצמוקים המחוקים (שם ג יג א לג). והנה חשבו קצתם כי היותר מועיל לדחיית תאות הטין שיאכל בריקות נפש אפרוחים צלויים ויאכל באפיקומן ממנו אחר המאכל (שם שם כ ז). ומן האפיקומן (ראוי שיאכל בעל השבר) הערמונים והלבבות אשר אין בהם חדות (שם ד ה כ יח). — ג) *פרוסה של מצה שיאכלו היהודים בתם סעודת הסדר של ליל א של פסח: פעם אחת שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן (רמ"י כהל' פסח שלו). וחציה (של

א של אפיק, ולכן החזיקו בפרוש זה כל האחרונים. אעפי"כ אינו נראה לי מפני המליצה אפיקי מגנים, כי אם אמנם אפשר לכנות את העצמות בשם שפופרות, הנה זה אי אפשר בנוגע למגנים, כי מה עניו שפופרות למגן שצורתו הוא כעין לוח שמחזיק הלוחם בידו? . לכן יתר אני רואה דעתו של הרלב"ג והרד"ק, שפרשו אפיקי נחושה חתיכות גדולות, אעפ"י שאינני יודע מקור לזה. — [1]) לפי נוסח' תרגום השבעים והולג': גֵוָה, עי' זה. — [2]) אולי דומה לו בתלמוד פקיע, עי' זה. ואולי עוד כמו חרוץ וחריץ, כן משמש גם המלה אפיק בשתי המשמעות, אפיק חריץ ונחל באדמה, ואפיק חרוץ. — [3]) כמעט כל הקדמונים והאחרנים פרשו אפיקים זה במשמ' חזק וגבור. תרגום: נקיף. מנחם: אבירים. ריב"ג: חזקים, וכן רש"י, אבן עזרא, רד"ק, וכל הבאים אחריהם. ואעפ"כ נראה לי יתר לתת למלה זו משמ' של מהיר וחרוץ, ראשית מפני שזה נאה לפי הענין, ושנית מפני המלה התלמודית הדומה לה פקיע, וגם מפני היחס שיש כנראה בעברית בין המושג של החריצים באדמה ומושג החריצות.

[4]) כך במשנה, וכך נקוד ברוב ספרי ההגדה המוקדים. ובהתשבי אֲפִיקוֹמָן, ־מָן. ומקורו בלשון יונית ἐπικώμιος, ועי' לקמן. — [5]) כבר בימי בעלי התלמוד ההלו לפקפק מה היתה הכונה בימי המשנה במלה זו. רק זה ידעו בברור כי רצו לאמר במלה זו איזה דבר שעושים בסוף הסעודה, ושאלו בגמ' שם קיט: מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגוזליא לאבא ורב חיננא בר שילא ור' יוחנן [אמר] כגון תמרים קליות ואגוזים. ובירושלמי: ר' סימון בשם רבי אינייני בר רבי סיסיי מיני זמר. והנה לא יוכל להיות כל ספק בדבר כי זו המלה אפיקומן היא היא המלה היונית ἐπικώμιος, ושמושה במשמעת מה שנוגע להמשתה, והוא משתה של שמחה בימי החג, בפרט משתה לכבוד אלוה היין בכוס, וגם לכבוד נצחון וגבור, וכדומה, ובסוף המשתאות האלה היו מנגנים ומזמרים ויוצאים במחול, והיו עברים בחבורה גדולה בחוצות על פני בתי ידידים ובפרט על פני בית האהובה גם היו שרים שיר תפלה ודרשים דרשה לכבוד גבור מנצה וכדומה, ולכל זה יחד היו אמרים ביוני' ἐπικώμιος. ואין ספק בדבר כי במשמעה זו השתמש גם מסדר המשנה, ורב שהצטין בחוש הלשון ובצחות הלשון פרש היטב שלא יעקרו מחבורה לחבורה, וכן נכון ומדיק פירושו של ר' אינייני בהירושלמי מיני זמר ולזה בודאי נכון הפעל מפטיר, בפרט להזמרה והדרשות. אך בזמן קצת מאוחר כששבתו שיר וזמרה מקרב היהודים נשאר עוד השמוש במלת אפיקומן לתשלום הסעודה, אך הצטמצם לרבוי מיני קנות סעודה, וכדומה, ובמשמעה זו פרשוה שמואל ורבי יוחנן אעפ"י שאי אפשר שנתכונו באמת בתחלה באפיקומן למשמעה זו, שיש לה שם קבוע קנות סעודה, מיני תרגימא, אפיה, וכדומה. וכן אין, נכון לזה הפעל מפטירין. ובמשמעה זו פרשוה כל המפרשים הקדמונים, מפני שפרושו של רב לא היה מובן להם, מפני שנשכח מהם מנהג היונים. בהערוך: אין עושין סילוק לאכילת ממיני מגדים כמנהג כל הסעודו'. רש"י פרש המלה במדרש מלים המוני: ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה. ע"כ. וכן רשב"ם, וכן רוב האחרונים. ורמב"ם בפרוש המשנה: ואפיקומן הוא אכילת הפרפראות שאדם אוכל אחר סעודתו כגון מיני קטניות והזרעים הקלויים והגרוגרות והצמוקים והשקדים. ע"כ. ר' אליהו בהור: אפיקומוס נקרא (ביונית) סעודה גדולה, ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומן. מהחדשים, ל' לֵו (בספרו פרקי החיי') פרש כמו פרושו של רבי אינייני בירושלמי. לוי בדה צרוף יוני שלא היה מעולם בלשון יונית. קוהוט: ממילה מובן, מלשון פרסית אבבאמא, ור"ל שום וצנון. יסטרוב וקרויס תפסים החבל בשני ראשי'. ע' לֵו כמו ל' לֵו. דלמן ἐπίκωμος Tischlied.

המצה) כורך אותה בקצת המפה ומניחה עד לאחר סעודה וכו׳ והיא הנקראת **אפיקומן** (שבלי הלקט פסח, סי׳ ריח). ונוטלין חצי המצה הנקראת **אפיקומן** (שם). ולפני קריאת ההגדה יפרס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלמות לחובת אכילת מצות והחצי תחת המפה למצות מצה **אפיקומן** הנאכלת באחרונה ואם שכח ולא אכל מצת **אפיקומן** וכו׳ (אבן ירחי, המנהיג). מניח חציה (של המצה) בין שתי השלמות וחציה תחת המפה **לאפיקומן** (סמ״ג מ״ע, סי׳ מא). ובוצע האחת (מן המצות) לשתים ושומר חציה **לאפיקומין** (טו״ח הרא״ש, יד ה). צריכין לשבר אחת מן המצות **לאפיקומן** וכו׳ ויניח **האפיקומן** לפניו ע״ג השלחן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם ויבצע **האפיקומן** בשנייה **אפיקומן** אוכלין בגמר סעודה (מהרי״ל סגל, מנהגים). ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים נותן חציה לאחד מן המסובין לשומרה **לאפיקומן** (ר״י קארו, שו״ע או״ח תעג). אם שכח ולא אכל **אפיקומן** וכו׳ (שם תעז). ואחר שאכל די צרכו אוכל **מהאפיקומן** הצפונה כזית זכר לפסח (משנת חסידים ליל פסח פי״ג). לכך נהגו העולם לתת **האפיקומן** תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (תקוני כא יב לד). ואחר כך לוקח המצה האמצעית ופורסה לשנים הפרוסה יותר גדולה יקח **לאפיקומן** ויניח אותה במפה על השולחן (הגדה, הו׳ יעקב מקריאה, מבנת שבא). ויוציא **האפיקומן** כמו שהוא כרוך במפה וישלשל לאחוריו וילך בבית ד״א ויאמר כך היו אבותינו הלכים משארותם צרורות (מהרה״ל פו). יצניע **האפיקומן** בין כר לכסת תחת מראשותיו (ר״י עמדין, נתיב יתן). טעם למנהג שהתינוקות לוקחים **האפיקומן** וכו׳ (ח״י, הוכא כבא״ט תעג). אחר שאכלו ושתו נוטל אותה חציה שהיא בצד השולחן ואוכל כזית בהיסב השמאל ונותן לכלם וזהו **אפיקומן** (ללי אש על ההגדה, ר״א ממודינו). הריני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת **אפיקומן** לשם יחוד וכו׳ (הגדה בית חורין, בנת תקסו). סגולה בחונה ליוצא לדרך יוליך עמו כזית **מאפיקומן** כי ע״י זה מבריח המזיקין (דרך ישרה, ש׳ הסגולות).

***אֶפִּיקוֹרוֹס**[1]), ־קוֹרס, ש״ז, מ״ר ־קוֹרוֹסִים, ־קוֹרְסִים. — כופר באלהים, מכחיש בתורה ודת ופורק כל ע״ל מעליו, **Freidenker, Ungläubiger; mécréant, épicurien; freethinker, atheist** : ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים **ואפיקורוס** (סנה׳ י א). ר׳ אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב **לאפיקורוס** (אבות ב יד). **אפיקורוס** נכרי **אפיקורוס** ישראל (סנה׳ לח:). והנחש היה ערום וכו׳ רבי ירמיה בן אלעזר אמר **אפיקורוס** היה (מד״ר בראש׳ יט). ורבינו סעדיה הגאון ז״ל שכת׳ בספר המבחן ובתשובותיו על בן סקליה **האפיקורוס** ועל זולתו החולקים ומאריכים לשון על התורה ועל הקבלה מה שיספיק לכל שומעיו (רמב״ע, ערוגת הבשם, ליון ב קלו). **אפיקורוס** הכופר בפינות התורה (ר״י אלברגלו, נחל׳ אב׳ ב). וכל הכופר באלו הדברים (מעשי נסים שבתלמוד) ומלעיג עליהם הרי הוא **אפיקורוס** (תגמולי הנפש כו). **אפיקורוס** שם אחד מהיונים שהיה כופר באל יתברך ואומר אין אלהים ורז״ל שמשו בו בזה השם לכל מי שכופר באמונתו (רשב״ל דורלאן, מג״א א ב). —ומ״ר: שהיו (ישראל) **אפיקורוסים** (ספרי דברים יב). המינין והמשומדים והמסורות **והאפיקורסין** שכפרו בתורה (תוספת׳ סנה׳ יג ה). המינין והמסורות **והאפיקורסים** שכפרו בתורה (ר״ה יז.). שאומרים ליה לאדם אל תלך בין **האפיקורסים** ואל תכנס לשם שמא תכשל בם (אבו׳ דר׳ נתן ב). ימח שמם של **אפיקורסים** שהרי אומרים אין תחיית המתים (ילק׳ חקת, רמז תשסד). אעפ״י שתלמד דעות **האפיקורסים** לדעת איך תשיב עליהם השמר שלא יעלה בלבך דבר מן הדעות ההם (פי׳ המשנה להרמב״ם אבו׳ ב יד). בימי ר״ג רבו **האפיקורוסין** בישראל וכו׳ עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחרת שתהיה בה שאלה מלפני השם לאבד **האפיקורוסין** (הוא הל׳ תפלה ב). שלשה הן הנקראין **אפיקורסין**

---

[1]) על שם הפלסוף היוני אפיקור Ἐπίκουρος. א״ב נקד אֲפִּי-, צ״ד אֲפִּי-, מער׳ הסער׳ אֲפֶּ-, בוקשד׳ וכשת׳ אֶפִּי-, במשנ׳ מנק׳ נדפ׳ אֶפִּי-, וכך היה ראוי לפי ההקש ולפי הברת השם אֶפִּיקוֹמן, ואעפי״כ, ההברה המקבלת של ספרדים ואשכנזים היא אֲפִּי-, ר״ל פ דגושה דגש קל, וכן נקדו לוי ויפטר׳ וכן העתיק קרוי״ס -api. רק מה שהעתיק ההברה השניה -ku אינו נכון, כי ביחוד בין ספרדים ובין אשכנזים קוראים ק חלומה ולא שרוקה, רק ברבים קוראים האשכנזים בקריאה בספרים ק שרוקה, וכן נקד א״ב ברבים אפיקוּרוֹסים, ואולם בדבור בלשון יהודית הוכרים גם האשכנזים -ko.

האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב האדם והמכחיש נבואתו של משה רבנו והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם (הוה תשו׳ ג ח). האפיקורוסין שאין עובדין עכו״ם ואין מחללין שבת כגון צדוקין וביתוסין וכל הכופרים בתורה שבע״פ (הוה, הלכ׳ עירו׳ ב). והאפיקורסין הן שכופרין בתורה ובנביאים מורידין לבור ולא מעלין (סמ״ג סי׳ קסג). כתות האפיקורוסים אשר נאמר עליהם כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא (חוות קבה, ר״י ערמאה ז). האפיקורסים הגמורים אשר כחשו כל שום אלדות והיא תכלית הרשע וההתפקרות (שם). בהמצא לפניך אפיקורס חרוץ שהוא מחליק לשון לוכד חכמים בערמתם וכו׳ לזה אין די שישנא אותו בלב וכו׳ באותם האפיקורוסים שונאי ה׳ אתקוטט (טעם זקנים). תקנו להזכיר (בתפלה) מדת לילה ביום להוציא מלב האפיקורסים שאומרי׳ שמי שברא אור לא ברא חושך (תלמידי ר׳ יונה, ברכ׳ יב).

***אַפִּיקוֹרְסוּת[1]**, ש״נ, — דעתו של אפיקורוס, כפירה בעניני אמונה ופריקת עֹל בדת: אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו (בינאי המלך) אפיקורסות (קידו׳ סו.). הרחק מעליה דרכך זו אפיקורסות (אבות דר״נ ב). וכשנכנס ר׳ חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה (במחו׳ ח). שמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא אפיקרסות ולא תגרות ולא מחלוקת (ד״א זוטא, השלום). אחר שניתנה התורה האלדית וכו׳ אין ספק שנתמעטה כח האפיקורוסות (חוות קבה, ר״י ערמאה ז). ואפילו הרשעים מהם הנוטים למינות ואפיקורסות אין ההבל של הגוים חשוב בעיניהם לכלום (חמדה גנוזה, סעדיה אבן דיאן, ע״ד האנוסים). לא מצאתי שיספק ויפקפק באמונות הללו (של האחדות וכו׳) זולתי קול כאוב מארץ מאיזה צבוע האפיקורוסות אוזב המינות (כסא׳ לבי״ד א א).

***אָפַךְ[2]**, פ״י, עת׳ אֹפֵךְ, תֹאפֵךְ, ונסתר יופך במקום יאפך, — כמו הפך, בפרט את האדמה בהמחרשת, umwenden; tourner; turn over: היתה שדהו זרועה חטים ונמלך לזורעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופך[3] ואח״כ יזרע אם צמחה לא יאמר אזרע ואח״כ אופך אלא הופך ואח״כ זורע (כלא׳ ב ג). יאפוך (רשי׳ לונך בשם מאיר בר״י, תמו שם).

***אַפְּכָה[1]**, ש״נ: אמר לו כיצד אתה שונה אמר לו אפכה אמר לו בשביל כך לא אמר לך כלום (הלכ׳ פסוק׳ רב יהודאי גאון, עמ׳ 72).

א. אפל[2], ממנו אֹפֶל, אָפֵל, *אִפֵּל, אֲפֵלָה, מַאְפֵל, מַאְפֵּלְיָה.

אֹפֶל, ש״ז, — העדר האור, חשך, Dunkelheit, obscurité; darkness: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומֵאֹפֶל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע׳ כט יח). הלילה ההוא יקחהו אֹפֶל אל יחד בימי שנה (איוב ג ו). כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אֹפֶל (שם ל כו). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אֹפֶל לישרי לב (תהל׳ יא ב). כי הוא (אלהים) יצילך מפח יקוש וכו׳ מדבר בָּאֹפֶל יהלך (שם צא ג-ו). — ועי׳ חֹשֶׁךְ.

אָפֵל, ת״ז, לנק׳ אֲפֵלָה, מ״ר אֲפֵלִים, -לות, — א) שאין בו אור השמש, dunkel; obscur; dark: הלא חשך יום ה׳ ולא אור וְאָפֵל ולא נגה לו (עמוס ה כ). בית האפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו (נגע׳ ב ג). בית האפל וחלונותיו מוגפות (תוספ׳ שם א ח). אם היה בית אפל מותר (שבת פו.). בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (יומ׳ לה:). — ומ״ר: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים (פסח׳ ד ד). מבואות אפילות היו מביתו (של שאול) לבית המדרש והיה מדליק נרות בהם כדי להאיר בהם לרבים (מד״ר ויקר׳ ט). שהיה השעה אפלה להם כלילה (שם

---

[1]) עי׳ הערה לאפיקורוס.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) כבר העיר ע״ז הרמב״ם ואמר וז״ל: ויופך ויהפך אחד והם הבקיאים בל׳ הקודש אפשר שיהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופך וענינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב׳ עיקרים משתנים והענין אחד. וכשיהיה הפעל העבר הפך יהיה הפעל העתיד ממנו יופך ואופך. עכ״ל. — אלא שנראה מדבריו שסבר, כי היה פעל יָפַךְ, ובינוני יוֹפֵךְ, וא״כ הנה העתיד צריך להיות אֵפַךְ כמו אֵלֵד וכמו אֵלֵךְ. וממה שאמרו אופך, יופך, בעתיד נראה שהפעל היה מנפ״א, כמו אוֹכַל, יוכלו, תֹמרו.

[1]) כמו מעלה, חֲלִילָה, וכמו נִגְדָּה, ד רפויה ומלעיל. — בארמ׳ איפכא, איפכא מסתברא, מצוי הרבה במ״ס של הלכה בתלמודים, ונקד בוקשד׳ אִפְּכָא, ולוי עפ״י ההברה המקבלה של האשכנזים איפכא, ותימני׳ איפְּכָא.

[2]) שרש משתפות בו עברי׳ וערב׳ וארמ׳.

כו). — ובהשאלה, אדם אָפֵל, שאין לו ברק וזהר, נרדף עם שפל: כי האש ואורו יסתפקו בו השפלים האפלים (יוסיפון פכ). וכשמחשב (האדם) בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפילה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (רמב"ם יסודי התור' ב ב). — ב) גוף אפל, שאין האור עבר דרך בו, שאי אפשר לראות דרך בו, : undurchsichtig; opaque : כי הגוף אפל (ספ' היּשר לר"ת ה).

אָפַל[1]), פ"ע, עת' יֶאֱפַל, — נעדר האור, היה אפל, : sich verdunkeln ; s'obscurcir ; darken עשית השבטים שאפל[2]) להן כך עתיד להאיר להן (סנהדרין י ג). ואפל סהר עמם ובאה שמש בעוד יומם (ר"י הלוי, היום לא יום רננה). הכוכבים אפלו והגבעות התקלק־ו (על מלכת הألפסי, בכוף ספ' הגס' הרי"ף). ויהי כי אפל הלילה והנה הארי בא לגנב (משלי סנדאבר).

— נפ', נֶאֱפַל, — נעשה אפל מפני גוף אחר, verdun- : kelt werden ; devenir obscur ; darken ומפני זה אתה מוצא צורות הלקות בגוף הלבנה וערך הנאפל ממנו עומד על קצבה אחת בכל המקומות אשר הוא נראה שם (ר"א ב"ר חייא, צור' הא' ב). — ובהשאלה: נֶאֱפָלִים נשפלים בתגרת רודה ולוחץ (סדור מנהא"ל, סלי' לום גדליה, מי בכל ממשלתו).

— פע', אִפֵּל: בזויים הם ונשפלים שעריו גם מאופלים (ר' מכור' בן ניכן, בימי רסע"ג, ליקוט' קדמ' סו). לעת העיר אורח ממאפל עולם היה תוהו ומאֻפל (א ר"ה, אמן אדירי). מאורה האר ותאיר מאֻפֶּלֶת (סליח' יום ד, אי כל נפלאות). טרם יהיה לך העולם חשוך ומאופל שלא יאירו לך המאורות (רשב"ס, קהל' הוצאת ילניק יב ב). — וביחס להעינים: העין המאופלת והמנושפת (אסף הרופא, כ"י מינכן, 48). — ובהשאלה: ודר' יהודא בן בבא ודר' יהודא בן בתירא כלם (ר"ל כל דבריהם) מסובכות זו בזו ומאופלות ביותר (רב צמח גאון, תש' גא' ירוש' קיא).

— הִפע', אֶאֱפִיל, יַאֲפִיל, מַאֲפִיל, — א) פ"ע, היה אָפֵל, : dunkel sein ; être obscur ; be dark מה היום מאפיל ומאיר (סנהד' יג). — ב) פ"י, עשה אפל, : verdunkeln ; obscurcir ; darken מרחיקין את האילן מן העיר וכו' משום שעומד ומאפיל (ירוש' ב"ב ב יג ג). ומכנגדן (של החלונות צריך להרחיק כותלן) שלא יאפיל (ב"ב כב:). היתה החלון למעלה בכותל ובנה חבירו כותל כנגד החלון למטה אם היה מראש הכותל שבנה עד החלון גובה ארבע אמות או יותר אינו יכול למנעו אע"פ שלא הרחיק מכותל החלון כלום שהרי לא האפיל עליו (רמב"ם, שכני ז ג). אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו בונה בפני האכסדרה ואע"פ שמאפיל עליו (שם י). ולדבריכם לא הנחתם בית לזרעו של אברהם אבינו בית שיהיה בו חלונות לאורו כי כל אחד יבנה ויאפיל וכו' (תשו' ר"ת, הוצ' מק"נ 197). אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אא"כ היו למעלה מגמל ורוכבו והוא שלא יאפיל הדרך על בני רשות הרבים (הוא, נזקי ממון יג כד). — והאפיל בדבר: ות"ת מאפיל בכסותו (נדה יז.). — ובהשאלה הֶאֱפִיל את: ואל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהוא מאפיל אותך כאישון לילה ואפילה (ד"א זוטא ד). כשיבא גוג הקב"ה מאפילו ומכסה עליו (תנח' בובר נח כא). בי כשופי רשעה יאפילו נגה צדקה (רנה"ו, חכמת שלמה ד יב).

— הפע' הָאֳפַל, הָאֳפְלוּ: שני מקדשים אשר במעלה ובמטה זה על גבי זה הָאָפְלוּ בעלטה (קינה, על חרבן בית המקדש).

אֲפֵלָה, ש"נ, מ"ר אֲפֵלוֹת, — כמו אפל: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אֲפֵלָה בכל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות י כב). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באֲפֵלָה (דבר' כח כט). יום חשך ואֲפֵלָה יום ענן וערפל (יואל ב ב). ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה ואֲפֵלָה מנדח (ישע' ח כב). לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באֲפֵלָה ידחו ונפלו בה (ירמ' כג יב). בנשף בערב יום באישון לילה ואֲפֵלָה (משלי ז ט). דרך רשעים כאֲפֵלָה לא ידעו במה יכשלו (שם ד יט). ראוה שנתיחדה עמו באפילה (תוספתא גיט' ו ד). למלך שעשה סעודה וכו' ועלו למטותיהן באפילה וכו' (שמחות פ"ח). אמר (נח לחם בנו) אתה מנעתה אותי מלעשות דבר שהוא באפילה לפיכך יהיה אותן האיש בעור ומפוחם (מד"ר ברא' לו). — ועם

[1]) בערב' אפל a) שקע השמש, הירח, הכוכבים. — [2]) כך בקצת דפוסים ישנ', ובדפוס' אחרים אפילה.

a) أفَل

כג' : וורח בחשך אורך ואפלתך כצהרים (ישע' נח י).— ומ"ר : נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (ישעי' נט ט). — ואמר המשורר : ואת אפלם יכסה באורותיו, ונגה וחוג כוכב וטהר אשר יזהיר ברחקו, ואם יקרב ילבש באפלותיו (ראב"ע, כשס אל אשר אמר).—ובהשאלה : חשך אור שכלו וכבה נר תבונתו בגבור אפלת תאותו עליו (חו"ה הבטחון, שער ו).— *בן אפלה, כנוי של נערה : אמר לו (החנוני להלוקח) בן אפלה כלום אין בידך ואתה מבקש ליטול שמן ויין (הובא במג"א לרשב"ל דורן, אב' ג י, בשם אדר"נ [1]).

***אֲפַלְטוֹנִי**, ת"ז, לנק' -טונית, מ"ר -טוניים, -ניות,— של הפלסוף אפלטון, כמו אפלטון, ברוח אפלטון, הנמשכים אחרי אפלטון : ולפי האמת דעתם זה דומה אל מציאות הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ראבי' דעת, אלבילא ג כ). ואשר ראה דברי קדומי הפלסופים וגם כן קצת דברי האפלטוניים (אלי' דלמידיגו, בחינ' הדת).

אפן[2]), ממנו אולי אופן, ואולי אֹפֶן או *אָפְנָה [3]) *אפנה, *אפנים.

אֹפֶן[4]) , ככנ' אָפְנָיו,—בהדבור: דבר על אפניו, ובמשמ' כראוי לו, כהגן, בכל תקונו, schicklich; convenablement; becoming: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבֻר על אָפְנָיו [5]) (מבלי כה יא). — ומצוי שמוש זה בספרות : ורמזתי כאן לישב המקרא על אפניו (רש"י ויקר' יג נה). והם סדורות דבר דבור על אופניו זו אחרי זו (הקד' סמ"ג). והיד כותבת דבר מה לעתים בלתי דבור על אופניו (כסא' לכי"ד א כ). ואפני בחינתו הוא בחינת שלמות האיש ההוא (מו"נ כ מ). שאנחנו נסכל עלת קצתם ולא נדע אפני החכמה בהן (שם ג ו).—ובכמי' : אפני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם (שם א עא).— ובנסתרים רבים : ויהי כראות השר השירים ההדורים, על אופניהם דבורים , והמליצות הנמרצות בזהב החן משובצות, נפל ארצה על פניו (עמנ' מחב' יב).— וביחי' : כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו ולישבו על אפנו (עבודת הקדש, ר"מ בן גבאי, יח).

א.*אָפַן[1]), פ"י, עת' יאפון לאפן, — הסב האופן, ובהשאלה הפך, החריב, umwälzen; renverser; overtrow : ישך (מלך מקדון) כשך שפיפון, חבלו טמן לספון, נופף ידו לאפון, הר ציון ירכתי צפון (מנח' כ"ר מכיר, שבת חנכה אין מושיע, כ). טעמי חין יחפון, כתר מהם לספון, ומשביע לאפון, על ראש מלך מלכי המלכים (ארחל' ומלא', שמיע"ל)

— נפ', *נאפן, — א) הוסב : והאופן לצד נאפן (סמך לעד, יוצר להפסקה כ). — ב) נמתח על האופן, והוא אחד ממיני הענוי, gerädert werden; être roué; be suppl. on the wheel : בקרוצנכא נאפן

---

[1]) לא מצאתי זה באדר"נ שלנו.

[2]) שרש שיש ספק אם היה בעברית הקדומה. לפי דעת קצת מזה בעברית אופן ואפניו. בשאר הלשונ' האחיות כמו"כ איננו שרש מצוי. בערבי' משמש בלשון חליבת הנאקה וכדומה. בסורי' יש השם אופנא חלזון עגול, ואפנא. פרכת אהל, חדר האורחים. — [3]) Barth, עי' לקמן.

[4]) מנחם ורד"ק, ורוב החדשים, ועי' הערה שלקמן.— [5]) אחת המלים שבאו רק פעם אחת בתנ"ך ונתלבטו בה המפרשים והמדקדקים הרבה. יונ' תרגם פסיאית. אך משמעתה של מלה זו פסיאית אינה ידועה בברור. ורדב"א הקראי פרש אפניו מלשון פניו, אמר וז"ל : וקד תג'י ואידה נחו דבר דבור על אפניו על פניו יעני קולא מקולא על גהתה. ורצה לומר בעברית : וכבר בא (האלף) נוסף כמו דבר דבור על אפניו על פניו (לקו' קדמ' קלח). מנחם אמר : ואין מגזרתם (של המלים אופן, אופנים) דבר דבור על אפניו, כי פתרונו מתוקן על פי הדבר. ע"כ. — עב"פ הוא סובר כי האלף בה יסוד ושרשו אפן, כי הוא מדמה אותה לשאר השמות ממשקל פֹעֶל, ארח, קדש, שרש, וכו'. וחלק עליו ריב"ג ונטה לדעת רדב"א : אבל דבר דבור על אופניו אינו מזה אך האלף בו נוספת ועקרו על פניו. ע"כ. וכן הרמב"ם (הקד' מו"נ בגוף הערבי) תרגם בערב': הוא אלכלאם אלדי קיל עלי וג'היה. ע"כ. רש"י: על כנו ודוגמתו נשאתי אימיך אפונה, מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל שאלו כן היה נקוד פתח תחת הפא כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ. ע"כ. הרד"ק בשרשים : על אפניו על גלגליו והוא משקל אחר והוא ע"ד מיושב על מקומו ומשקלו חפניו שהוא מן השניים (ר"ל זוגי) והיחיד ממנו חופן כן האחד מזה אופן (ר"ל אֹפֶן). ע"כ. וכן נפלגו בזה החדשים. רבם סוברים כמו רד"ק, וקצתם מפרשים כמו המלה ערב' אפאן a) במשמ' עת, ור"ל דבר בעתו. אבל ברט (Barth, ZDMG 42,345) שב לדעת רדב"א הקראי וריב"ג שפרשו אפניו מלשון פנים, ואמר כי המוכרת הוא אָפְנָה, ואָפְנָיו הוא היחיד מן אָפְנָה, והסתיע גם הוא ממליצת הלשון הערבית שאומרים עלי וג'הה b).

[1]) פעל נגזר מהשם אופן.

---

a) إِفَّان b) عَلَى وَجْهِهِ

ד׳ אפרים ב״ר אליעזר הלוי (הזכר׳ נירנב׳, QGJD,II,4). ונאפנו נקיי הדעת על קדוש השם (שם דף 59). יזכר נשמות הרוגי ושרופי של הקהילות והישובים עם בשמות איוש״רול שנהרגו ונטבעו ונאפנו ונתלו ונעקרו ונקברו חיים ונתייסרו בכל מיני מיתות על קידוש השם (שם דף 85). נטבחו נגררו נאפנו (זולת גזרת פורלהיס, סלית׳ וירמס).

— פע׳, ״אפן, — ענה אותו במתיחה על האופן, : rädern ; rouer ; break on the wheel ותפשו את אם המשוגע (היהודי שהרג נערה נוצריה) ואת אחיה וכו׳ וקברו את האשה חיים ואת אחיה איפנו וקלעו באופן (זכרי׳ הפר׳ בר יעקב, QGJD,II,73).

— הפע׳. הָאֳפַן, — הסיר וסלק על ידי אפינה וגלגול : מוקש עם זה להאפין ולגלגל (ר״א קליר, חז מלפני).

ב. ״אָפַן[1], פ״י, — עשה על אפניו, סדר, — אֻפָּן, ערוך בסדר על אפניו : ויחנו אלה נוכח אלה אפונים מחנה אש מול מחנה קש פנים בפנים (אמץ גבורי, אחר פסח).

אֲפֻנָּה, עי׳ אֹפֶן.

״ **אָפְנָה**[2], ש״נ, — צורה, האופן שמתקבלים בעת מן העתים בפרט בעניני הלבושים והתכשיטים והמנהגים וכיוצא בזה, Mode. נתחדשה מלה זו בהשקפה שנת א׳ תתלו, ופשט השמוש בו מאד בדבור בעברית בא״י ובהעתונים.

״ **אָפְנַיִם**, — מכונה על שני אופנים ירכב האדם עליה ויניענה ברגליו ותרוץ במהירות גדולה, Fahrrad; bicycle : נתחדשה בהשקפה ופשט השמוש בה בדבור בא״י ובהעתונים העברים.

אפס[3]) ממנו אֶפֶס, אֶפֶס, אָפֵס, ״אַפְסִי.

אֶפֶס,

א) ש״ז, כנ׳ אַפְסִי, מ״ר אֲפָסִים, סמי׳ אַפְסֵי, — א) קָצֶה, קֵץ, Ende ; extrémité ; end, extremity : אליך גוים יבאו מאפסי ארץ (ירמ׳ יו יט) ומשלו (של מלך המשיח) מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (זכרי׳ ט י). כי עתה יגדל עד אפסי ארץ (מיכה ה ג). וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ (תהל׳ נט יד). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (שם עב ח). מי עלה שמים וירד וכו׳ מי הקים כל אפסי ארץ (משלי ל ד). — ובהשאלה : בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ (דבר׳ לג יז). ה׳ ידין אפסי ארץ (ש״א ב י). פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (ישע׳ מה כב). חשף ה׳ את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ (שם נב י). שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ (תהל׳ ב ח). יזכרו וישבו אל ה׳ כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים (שם כב כח). —ואמר המשורר : האל אנה ואנה אברח מפניך והן חדלי כמר מדלי וכאין בעיניך באפסים בלי משים תאחזני ימינך (הרמב״ע דוקס, כז ל). — וכּכנו׳ : וארץ על בלימה היא תלויה והעמיד כל אפסיה (זכר׳ בן סעדיה אלל׳אהרי מטמ׳ מסתר׳ יג).

— ב) אין, העדר המציאות, Nichts ; rien ; nothing הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם (ישע׳ מא כט). וכל שריה יהיו אפס (שם לד יב). תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך (שם מא יב). כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (שם מ יז). — ואמר בן סירא : כל מאפס אל אפס ישוב כן חנף מתהו אל תהו (ב״ס גני׳ מא י). — ואמר רמב״ע בלשון נופל על לשון בשתי המשמעות : היחיה מחצית לבי בארץ ומחציתו יהי שוכן באפסו (בקצהו) ואיך יחיה בלי פניו ובלתו בעולם אין להחיותו באפסו (בלעדו) (התרשיש ז). — ומצוי בסגנון הפלסופי : ואם נאמר שעשה א״ע קודם הויתו בעת ההיא היה אפס ואופס והאפס לא יהיה ממנו מעשה ולא הנחה כי האפס לא יעשה דבר (תו״ה שער היחוד ה). ההתחלה אשר המציאתך מן האפס (ע״ת לר״א הקרתי נט). עד ששמוהו משער הנמנע להמציא גוף מן האפס (שם ו יה). ולא מצא הטבע לברוא דבר מן האפס המוחלט (רש״ע ספרוע, פרדס רמוני׳ כב.). כאשר נסע מאת ה׳ יתברך רוח נדיבה ורצון גמור להוציא את העולם מהאפס המוחלט (חזות קשה, ר״י ערמאה, שער ה). הרי שיש לנו להודות ביסוד ראשון פשוט נברא מאין ומאפס מוחלט (הקד׳ יסו״ע, לר״י היסראלי). ומי שהוא נדמה לא יוכל להוציא יש מאין ונמצא מאפס כבריאת העולם וכל אשר בו (הקנה

[1]) פעל נגזר מהשם אֹפֶן.

[2]) שם נגזר מאופן, אֹפֶן.

[3]) שרש עברי. בשאר הלשונות השמיות איננו.

קדמה). — ועם כנוי: ואז תראה כי חסד אלהים עליו (על האדם) המציאו אחר אפסו (תו"ת סכתינה ה).— ד) יבחכמ' החשבון, אות מספרי שבעצמו אין לו שום מספר אך בעמדו מימין אותיות מספריות אחרות מגדיל את ערכם פי עשרה [1]), (בכתב הארפי בצורת טבעת 0): הסר מהם (מהמספרים 100 300 וכו') אותיות העגולות אשר יקראו אותם בלשונם אפס ואין (כסא' לבי"ד, ד כב). באופן שבהסרת אותיות האפס (שם). והוא הוראת ציון האפס בעבר השמאלי (כליל החשבון א ט). הראשון מהם (מציוני המספרים) הנצב מימין נקרא בשם אפס (יסו' תכ' השעו' א א). אם רצוננו להציג המספר אלף לבד אז נרשם אותו כזה 1000 אשר הג' ציונים הראשונים הם אפסים בלי שום הוראה עצמית רק ממלאים ג' מעלות החסרות (שם ג). ולכן המציאו את האות 0 הנקרא אפס וכו' כי האפס לא נחשב וכו' (מכת' החשבון).

ב) מלת תה"פ, — א) לשלילה, לא יש, אין יתר, nicht mehr da; il n'y a plus; no farther: אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישע' מה יד). למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד (שם שם ו). כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר' לב לו). כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל (מ"ב יד כו). כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני (ישע' מו ט). — ועם ה השאלה: ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט ג).—ועם כנוי: ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (ישע' מז ח). ר"ל ואין תר כמוני. זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה (צפניה ב יה). — ועם ב, כמו בלי: באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (שם יד כח). ימי כלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). ובאפס יד ישבר (דניאל ח כה). — ובמשמעת בלי כל סבה: מצרים ירד עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע' נב ד). — ב) להגביל ולמעט את הקודם, כמו אך, רק, allein, nur; seulement; only: לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (במדבר כג יג). לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר (שם כב לה). — ועם כי אחריו, אפס כי, כענין אלא: ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' (דבר' יה ג-ד). ותאמר (דבורה לברק) הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך (שופט' ד ט). ה' העביר חטאתך לא תמות אפס כי נאץ נאצת את איבי ה' בדבר הזה (ש"ב יב יג-יד). והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את בית יעקב (עמוס ט ח).

אָפֵס, פ"ע. עתי' יאפס, — כלה, תם, sich endigen, anfhören; disparaître, finir; cease, fail: הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף וכו' הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף (בראש' מז יה-יו). כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישע' יו ד). כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און (שם כט כ). האפס לנצח חסדו גמר אמר לדר ודר (תהל' עז ט). — ועתיד: ויקרה לנשים חכוך ברחם ומצוקת האם וכו יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות (מאיר הלדכי, ש"א ד ב).

אֹפֶס, מ"ז אפסים [1]), — כף הרגל, הקרסולים, Knöchel, cheville du pied; ankle: והנה מים מפכים וכו' וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים וימד אלף ויעברני במים מים ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים (יחזק' מז ג-ד).

---

[1]) הראב"ע קראהו גלגל, עי' זה. בספר מלאכת המספר של אלי' מזרחי ואפילו במלאכת מחשבת של משה איזנשטט עוד אין שם זה להציון הזה, וקראים ובלשם הלועז נול, בעוכר לסוחר: עגול.

[1]) משקל אזן אזנים. ולא אפסים. אמר בעל מנחת שי וז"ל: בכל הספרים כ"י מדוייקים שראיתי וגם בדפוסים קדמונים בקמץ חטף האלף. ע"כ. ומנחם בן סרוק אמר וז"ל: אפסים נראית מלה זו שהיא מהמלים גרועי האלף כמו רבע מארבע, וסוך מאסוך, ופס ידא מאפסים, וכה ענינו לא היו מגיעים כ"א עדי כף רגל. ע"כ. וכן ריב"ג: מי אפסים א ננו מהשרש הזה אבל האלף נוספת כאשר נוספת וכו' שהכף בעברית נקראת בארמית פס ידא די כתבא ובלשון רבותינו התר לו פסת היד וענין מי אפסים מי כפים ורצוננו בזה כי המים לא יהיו מכסים כי אם על כפות רגליו בלבד. ע"כ. וכן פרחון ערך פס. אך הרד"ק פרש אפסים מן אפס, מי כליון שאין בהם אלא מעט. — ומהחדשים, רבם מסכימים כי מקורה היא פס, קצתם כמו מנחם וריב"ג כף הרגל, וקצתם, כמו התלמוד ות"י: קרסולים.

אַפְסִי, ת"ז, לנק' ־סִית, מ"ר ־סִיִּים, ־סִיּוֹת: שכל הנמצאים היו אפסיים ונעדרים בלעדי השם כי הוא לבדו הקדמון והנצחי (מפעל' אלה' ז ג). הסרת הצורות אפסיות (כסא' לבית דוד, שער מ).

אפע[1],

אֶפַע[2], כהפ' אֶפַע, — א) כמו אֶפֶס, ונרדף עם אין, Nichts; rien; nothing: הן אתם מֵאַיִן ופעלכם מֵאָפַע[3] תועבה יבחר בכם (ישע' מא כד). —ואמר הפיטן: דין אם תמתח מול אנוש חציר יפול כמו דשא, דשא כן נמשל ימולל ויבש ואפע דמיונו (מוסף יוה"כ, אתה מכון). —ואמר המליץ: ברעם קול על מיכל מים אפס ואפע כל דבריה (בן אירא', בהקד' פי' ילירה, לרסע"ג). הוציא לאור תעלומי עולם מאין ויצר פעלו מאפע (בלמה אוליוריו, אגרת אילת אהבים). אל תקנה עבדים אם אפע עבודה (אסף ל ח). — ב) בלשון פלסופי הקראים, כמו מקרה בנגוד לעצם, Accidens; accidence; accident: כל דבר שהוא הל ונקרה והונה בגוף ולא יעמד בנפשו הוא אפע כגון העינות והטעמים הדבקים בגופים (האשכול ליהודה הדסי כי' סג). והקול הוא אפע ומנפש האפע להיותו צריך להתחלה (בס ענין הלבון והנקוד). החד שהוא מתחלק לשני חלקים גוף ואפע וכו' והאפעים מתחלקים למינים רבים כמו הלבנות והשחרות (בס אות ע).

אֶפְעֶה[4], ש"ז, מ"ר אֶפְעִים, ־עוֹת[5], — נחש רע, ארסי, רחב הראש, קצר הגוף והזנב, לבוש קשקשים קטנים, Otter; vipère; adder: בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אֶפְעֶה ושרף מעופף (ישע' ל ו). ביצי צפעוני בקעו וכו' והזורה תבקע אֶפְעֶה (בס נט ה). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אֶפְעֶה (איוב כ יו). והאפעה הוא הנחש מופלג הראש הרחב וכש"ב אצל קרבת הצואר הדק וצוארו חד וניביו דקים ורפים (קאנון, מוכר' הרפוא' א א ג). — ואמר המשורר: אפעה וראש אפעה לשוני תער (אכר' הכהן, כהב' אכר' לט ד). —ומ"ר: תחת האבנים שמקוננים בהם האפעים (ספ' רפוא' להרמב"ם יע, הוצ' גרוסברג). והכת השני מהאפעים וכיוצא בהם מתחלפים ג"כ יש מהם האפעה השרשי ומהם האפעה האלוני ומהם האפעה הצמאוני (קאנון ד ו ג כא). אמר לו (המלך להצרצ"ר) ומי חייליו (של הנחש) ועוזריו אמר לו אפעים עקרבים עכבישים והדומה להם יחד (ר' קלונימוס, בעלי חיים פרק יא). —ועי' נָחָשׁ. — ־ראש אֶפְעֶה, צמח, עי' ראש.

אֶפְעוֹן[1] ש"ז, — צמח דק העלה, בראשו פרח ארגמני, פריו נוטה לשחור, Natterkraut; vipérine; viper's bugloss.

אפף[1],

אָפַף[3], פע"ו, עב' אָפַפְתָּ, אָפְפוּ, עת' אֶאֱפֹף, תְּאֱפֹף, וכו', א) עומ'. — א) עם עַל אחריו, התנפל פתאם בעז, באף וחמה, sich auf etw. stürzen; fondre sur; to rush upon: כי אָפְפוּ[4] עלי רעות עד אין

---

1) שרש מספק. בשאר הלשונות האחיות איננו. אך קצת הקדמונים ובתוכם ריב"ג הניחו צרוף זה להמלה אֶפַע שלקמן.

2) יש ספק בדבר אם באמת היתה מלה זו בעבר' הקדומה. עי' הערה שלפני זו והערה שלקמן. — 3) כמעט כל המפרשים אמרו כי פרוש מלה זו הוא כמו אפס. תרגום: לָא מִדְעַם, רד"א הקראי: מן לא שי, והביא דעה זו גם מנחם. ריב"ג: מלא כלום. רי"ק ורד"ק: מאפע כמו מאפס. אך כבר הביא רד"א הקראי בשם יש אומרים כי מאפע ר"ל יותר רע מארס אפעה. וכן דעת מנחם: נמשלה פעולת זרים ופועלי און לפעולת אפע עכשוב וכפירים וצפעונים. וכעין זה ר"ם קמחי. ורש"י: אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב. ורוב החדשים סברים כי לא היתה כלל מלה כזאת בעברית, וזה פשוט שבוש במקום אפס. ובספרותנו השתמשו במשמעת שם נרדף לאפס ואין.

4) בערבי' אַפְעַי a) כנראה מן שרש פעי, פעה, עי' זה הערך. — 5) במקרא לא נמצא, ושום אחד מהמדקדקים לא אמרו מ"ר שלו איך הוא, ולפי ההקש יוכל להיות עם ־ים, משנה ־נים, ועם ־ות כמו מַחֲנֶה מַחֲנוֹת, ונמצא בספרותנו עם סי' הרבים ־ים, כמו שמובא בפנים לקמן.

1) מן אפעה, על שם העלה הדומה קצת לראש האפעה, וביונית אחיון ἐχιον, כמו"כ על שם האפעה, וכן בכל הלשונות.

2) חלא"ש אומרים כי מצאו שרש זה באשור' אפף ומשמעתו היתה הקיף. והשם אֻפַּף הקף, טבעת. בערב' משמש שרש זה במשמעות אחרות, ואחת מהן היה מהיר, קל. ועי' ערך אֶפֶף.

3) בער' משמש שרש אפף גם במשמעת מהירות: אלאפוף אלשריע a), ומזה אולי משמעה א א. למשמע' ב בכבר הביא ברט דמיון מערב' חפף b) ר"ל הקיף. — 4) כמעט כל המפרשים פה וגם בשאר המקומות שבאה שם מלה זו פרשו אפפו

---

a) أَفْعَى

a) الأُفُوف b) حَفَف

מספר השיגוני עונתי (תהל' מ יג). — ואמר המקונן: אשפך כים מי דמעות, ואלבש פחד וזועות, כי אָפְפוּ עלי רעות (סד' רב עמרם, סליח' ליל ג, כי שומע). אָפְפוּ עלי רעות ואנחות (סליח' ספרד' י"ז בתמוז, והרן).

ב) פ"י, — א) נכנס ופלש אל תוך דבר, eindringen; pénétrer; penetrate: אֲפָפוּנִי¹) מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ' ב ו). — ב) הקיף סביב סביב²), umgeben; entourer; surround: כי אֲפָפֻנִי משברי מות נחלי בליעל יבעתני (ש"ב כב ה). אֲפָפוּנִי חבלי מות ונחלי בליעל יבעתוני (תהל' יח ה). אֲפָפוּנִי חבלי מות ומצרי שאול מצאוני (שם קטז ג).—ובמשמעה זו רוב שמושו בספרותנו³): בליל זה סבבוני אפפוני צרות (קיל' ליל ת"ב). והענן אפפו עת אספו (רבנ"ג, הפרס הלילה). אפפוני הדפוני מצוקים וחצי הזמן נגדי נכונים (הות, שירי שלמה לדוקס, שיר ט). טורפי בדי גורות אפפו את צאנך יאחזו ויפליטו ואין מציל צאנך (סדור מנה"ל, שחר' יוה"כ, רועה ישראל). עד מתי בן בכור יהי תועה כשכור, בהררי נמרים ובעמק עכור, אפפוהו לוהטים זה יקנה וזה ימכור, אב רחמן זכור (סד' רב עמרם, סליח' ליל כ, יושב הכרובים). והשדים תכפוני והשעירים אפפוני וכדור צנפוני (ר"י הלוי, מכתב לר' אהרן אלעמאני). זכור לי ברחמיך המעצבות והמקרים שאפפוני ומצאוני בעולם ותשים עדיך רוב תכיפות אלו המצרים שתכפוני בחיי (תגמ' הנפ' ל:). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לעצתו ירופף, כנהר נברר מימי פלגיו והוא (השיר) חוצה עד צואר ואופף (ר"י חריזי, תחכמוני יו). הרעות אשר אפפוני מימים קדמונים (אגרת המוסר, לשלמה אלעמאני). ותבער אש החשק בקרבה וכו' עד אשר ניצוצי החשק אפפוה וכמעט חשמליו שרפוה (עמנ' מחב' ג). הן צרות אופפות איש איד ישיג גבר (אדם הכהן, התמלה). האילי תפתה ושאול אפפוני המראה עיני משגע הנני (גוטלבר ממלרים קלב). קרא — והמון יורים אותו אֶפְפוּ ובקול ענות קראו חי חי תפישהו (יל"ג זו"מ ט). צרות חדשות אותנו אָפְפוּ ואין גודר גדר עומד בפרץ (הות. תבליך).—אָפוּף,-פִים: מבצרי העוז אפופים (זכרי' בן סעדיה, ספ' המוס' מחב' מה). — נפע', יֵאָפֵף, נֶאֱפְפוּ,—הוקפו: סלית צרים ונשטפו עברה וזעם: אפפו (קרובו' ז פסח, מי יס סוף). — פע', יְאַפֵּף,— עשה שיאפף: מלך צוה מכל רוח עריצי נסי רוח לְאַפְּפָם בשטף רוח (ר"א קליר, א' ר"ה מלך אזור).

***אֶפֶף¹)**, ש"ז, מ"ר אֲפָפִים, — במלאכת האריגה, כ"א משני חוטים כפולים של הערב: כשאשה אורגת בשני חוטים כפולין הן נקראין אפפין (מד"ר תהל' יח).

סבבו, וכך תרגמוה התרגומים הקדמונים, השבעים, וכן ולג' circumdedunt. וכן ת"י: אקיפן (תהל' יח ה, קטז ג, יונה ב ו). וכן מנחם: כמו סבוני גם סבבוני. ריב"ג לא פרש כלום. רש"י (תהל' יח ה): אפפוני כמו סבבוני, וכן אפפו עלי רעות. ע"כ. ראב"ע נשתמט ולא פרש כלום אף באחד משלשה המקומות. רד"ק בתהלים: אפפוני הענין הקיפוני. וכן נראה משמושו של רשב"ג, ואולי כך היתה דעת שאר הפיטנים והמשוררים בשמושם בשרש זה. — ואעפי"כ אני מפקפק אם פרוש זה בא במסורה אמתית מזמן חיי הלשון, ונוטה אני יתר להאמין כי במלה זו כמו במלים רבות אחרות נפסק חוט המסורה, ופרשוה אח"כ באמד הדעת על סמך כה שבשני מקומות נאמר אפפוני חבלי מות, ובפסוק אחר נאמר שם חבלי שאול סבוני וגם סבבוני, לכן פרשו גם אפפוני במשמ' סבב והקיף. אך בשני כתובים (בכתוב שאנו עמדים בו פה וביונה) אין פרוש זה מתישב היטב עם השמוש שלאחריו עָלַי ועַד נפש, ולכן נראה כי עם על אחריו שמש פעל אפף במשמ' התנפל על, וכמפורש בפנים. וכן היתה דעתו של יונתן פה שתרגם כי אפפו עלי ארום תַקִיפִין עלי, וזה טעות וצ"ל תַכְפִּין, וכן היא הגרסה בנוסח' ת"י דפוס ג'ינובה משנת רעו (שד"ל, אוהב גר 125). וכעין זה בילקוט תהלים מלשון עוף: הצרות טסות עלי כעוף. ע"כ. וכבר הרגיש שד"ל במקצת בפרוש האמתי של אפף, אמר וז"ל: ואולם שרש אפף יורה על ביאת דברים הרבה בזמן אחד סביבות דבר אחד במרוצה ובמהומה (בית האוצר קפח). רק סוף דבריו שם שאמר: ונגזר השרש הזה מן אף אף כלומר לא זו אף זו, לא נאה למי שאמרו. ור"ש פרחון פרש אפף לשון משיכה ורדיפה ולא ידעתי אם פרושו הוא, או מצאו. — ¹) משמעה זו מבררת כאן מלשון עד הנפש. — ²) עי' הערה למעלה. — ³) לא בכל המש"ים המובאים פה פרוש זה מברר, בקצתם אפשר לפרש במשמעת השיג, מצא את, וכדומה.

¹) לא ידוע מקור מלה זו. בנימין מוס' אומר: פי' בל"י מוסיף חוט' באריגה. ולוי וקוהוט הביאו המלה היונית ἔφυφή, שפרושה היא חוט הערב, וכן קרוים. אבל, המדרש הלא אומר בפרוש דוקא כשהאשה אורגת בשני חוטים כפולים, ובהמלה היונ' אין רמז לכפילות החוטים. ולכן שער ריפמן (בית תלמ' ד דף קמד). כי אפפין הוא כמו עפפין, עיף בארמית, שפרושו כפול. וגם זה דחוק. עכ"פ המדרש הזה מעיד שאם אורגים בשני חוטים כפולים החוטים הכפולים הללו נקראים אפפים, ורשאים אנו לקבל מלה זו

***אפפניאל**, שם מלאך, — למעלה מהם יש אחד שר גדול ונורא, גבור ונכבד, אלוף ונערץ, ישיש ועז, ואפפניאל ה' שמו, שיש לו ששה עשר פנים ארבעה לכל צד, ויש לו שמונת אלפים ושבע מאות וששים ותשע עינים וכו' ורם קומתו מהלך שני אלפים וחמש מאות שנה וכו' ולמה נקרא אפפניאל[1]) שהוא ממונה על האופנים (היכלות ביה"מ ילינק ה).

אפץ[2]),

***אָפַץ**[3]), פ"י, (אָפַצְתִּי, אֶאֱפֹץ, תֶּאֱפֹץ, אֱפֹצְנָה), — א) הקריב ודחק גוף אחד לגוף אחר קרוב גדול, **engannähern; rapprocher, serrer; put closely**

בד"א (שכורת תביא טומאה לבית) בזמן שהיא מחולחלת היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה[4]) איזו היא אפוצה כל שאין לה טפח ממקום אחד (אהל' ט ג). בד"א (שהכלי מציל עם אוהלים) בזמן שהוא אפוץ מבחוץ מצד אחד ומבפנים משני צדדים אבל אם היה אפוץ כחצי טפח מכאן וכחצי טפח מכאן ה"ז אינו מציל (תוספתא שם ו א). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה אם אין בין פיה (של הקדרה) לקורה פותי טפח הרי זו מצלת. אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת היתה אפוצה בארץ ובקורה אם אין בין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ה). (זה שצריך לבדק חמץ בין ההביות במרתף) במחוללות אבל באפוצות מעביר עליהן את הנר ודיו (ירוש' פסח' א כז ג). —

אפק[1]),

הואיל וצורתה עברית, ולדונה דין מלה עברית.

[1]) אולי הוא הוא אופניאל, עי' זה.

[2]) שרש עברי, בשאר הלשונות איננו, וולתי בארמ' וסורי' במקום עפץ. אבל קרובים לו השרשי' אוץ וצפף בעברית, ובערבית צפ a).

[3]) עי' הערה [2] ולקמן. — [4]) ז"ל רה"ג: או אפיצה פ"י תמור כפה אפוצה ופי' דחוקה ותניא בתוספת' איזה היא אפוצה כל שאין לה טפח מרוח אחת. ע"כ. והנה אין ספק בדבר שהמלים הראשונות משבשים, והגיהן י"ר שם כמו מְכסה, וקוה' בעה"ש הגיה סתומה. אבל אין שתי הגהות הללו נכונות, מפני שאין זה מסכים להפרוש דחוקה שרה"ג נותן להמלה אפוצה ומביא ראיה לפרושו זה מהתוספתא שמהלשון כל שאין לה טפח מרוח אחת במקום ממקום אחד שבמשנתנו נראה יותר ברור שהכונה באפוצה היא שהכורת עומדת דחוקה בהוך הפתח ואינה מחולחלת, שפרשה התוספתא כל שיש לה טפח מארבע רוחיהיה. ומוכרח פרוש רה"ג משמוש הלשון בפרט בתוספ' אהל' ו ה שהובא בפנים בענין קדרה שהיא אפוצה בארץ ובקורה שאין ספק שר"ל שהקדרה עומדת דחוקה בין הארץ ובין הקורה. וכבר העיר הר"ש (אהל' ה ו) שבתוספתא ו א לא יתכן לפרש אפוץ אלא במשמ' דבוק. וכן מוכרח פרוש זה לאפוץ בירוש' פסח' המובא בפנים חביות אפוצות במרתף, וכן בירוש' שבת יז יו ב בצורה ארמ' אפיצה אך בסגנון עברי: האבן שבקירויה אם ממלין בה ואינה נופלת ממלין בה כיון שהיא (האבן) אפיצה לה (להקירויה) כגופה היא. וכן הירוש' שבת נ ג פתילה אפוצה, וכן שם ז: ברצועות הסנדל ברפים מותר להשמיט באפוצים אסור. והערוך הרכיב שני פרושים יחד הביא בתחלה דברי רה"ג: פי' אפוצה דחוקה. והוסיף: כסוי בל' ישמ' עפאץ כלו' כסוי של כורת דחוק בו. והנה עפאץ a) בערב' הוא חתיכת עור או סמרטוט לבוש על פי הבקבוק, ומתחלף מן צמאם שר"ל פקק, שהצמאם נכנס בתוך פי הבקבוק והעפאץ לבוש עליו (לכהן אלערב), ואם נניח במשנתנו שהמלים או אפוצה הן הנגוד לפקוקה בקש יבוא פרוש זה שפיר, והכונה היא שהכורת פקוקה בקש בתוך הפתח או אפוצה בסמרטוט על הפתח. עכ"פ לא כהערוך שהרכיב שני המושגים המתנגדים יחד: כסוי של כורת דחוק בו. וכן באמת פרש הר"ש במקום הזה: או אפוצה, שיש כסוי דבוק במקום אחד. אבל כבר העיר הר"ש בעצמו פה וז"ל: משמע דאפוצה אחלחול קאי, ע"כ, ור"ל שאפוצה הוא הנגוד של מחולחלת ולא של פקוקה. והרמב"ם פרש אפוצה ממֻלאה, אטומה, אמר וז"ל: והו אן תכון מאלמה לכן מלאת באלקש ונחוה חתי לא יבקי פיה חלל טפח. ע"כ. ובעברי': שהיא שלמה אבל מלאה קש והדומה לה עד שלא ישאר בה חלל טפח. ע"כ. וכן כתב ביד החזקה: ש יתה (הכורת) אפוצה עד שלא יהיה בה חלל טפח אלא אטומה (טומא' מת יט א). וכן רוב המפרשים האחרונים, ואחריהם נמשכו גם לוי קוה' ויסטר'. רק בעל משנה אחרונה (במהג' וילנה החדשים) הרגיש כי גם במשנתנו יותר נאות לפרש אפוצה במשמ' קרובה, דחוקה.

[1]) רוב חוקרי הלשון אמרו כי שרש אפק b) שבערבית, שמשמעתו היא עלה על פלוני במעלות וכדומה, הוא הוא השרש שלנו. אבל עמלם למצא משמעה עקרית שנסתעפו ממנה המשמעות שהוא משמש בהן בעברית וערבית, לא עלה יפה, ובאמת

---

a) صفّ

a) عفاص b) أفق

א.אָפַק, — אינו נהוג בלשון.

— התפ׳, הִתְאַפֵּק, אֶתְאַפַּק [1], תִּתְאַפֵּק, וכהס׳ -פֵּק. — א) עצר בעד חפצו ורגשותיו, שלט ברוחו וכבש בכח את תשוקתו, sich bezwingen, Gewalt antun : se retenir, se contenir ; restrain oneself : ולא יכל יוסף לְהִתְאַפֵּק לכל הנצבים עליו וכו׳ ויתן את קלו בבכי (בראש׳ מה א-ב). וירחץ (יוסף) פניו ויצא וַיִּתְאַפַּק ויאמר שימו לחם (שם מג לא). החשיתי מעולם אחריש אֶתְאַפָּק (ישע׳ מב יד). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה העל אלה תִתְאַפַּק ה׳ (שם סד י-יא). וימלא המן על מרדכי חמה וַיִּתְאַפַּק המן ויבוא אל ביתו (אסתר ה ט-י). — ב) בהשאלה, גם בדברים לא בע״ח, במשמעת חדל, נעצר, aufhören ; s'arrêter ; cease : איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי הִתְאַפָּקוּ (ישע׳ סג טו). — ואמר ר״י אברבנל: שלא יתאפקו רחמיך לעשות בהמשך הזמן אלא כרגע פתע פתאם (עקין העקדה, ויבכס אברהם). — וכן אמר המליץ בדברו על האש: פעמים התאפקו להבות לבל תאכלנה כל בהמת משלחת (רנה״ו, חכמ׳ שלמ׳ יט יח). — ג) התגבר על לא רצונו ועשה: ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים ופלשתים נאספים מכמש ואמר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני ה׳ לא חליתי וָאֶתְאַפַּק ואעלה העלה (ש״א יג יא-יב). התאפקי על צער הרפואה (חו״ה, עמוד׳ אלהים ה). היה ירא (רבינו הקדוש) מאד שמא תשתכח התורה מישראל וכו׳ לפיכך התאפק לחבר חבור המשנה (הקד׳ שער השמים לאבן לטיף, השחר כ). ולעשות רצונו מתאפקים משתוקקים (הקד׳ בית מדות). — ד) היה מרצה בדבר, zufrieden sein ; être content ; be content : כל אחד עם חסרונו מתאפק ובמה שגזר עליו (אלהים) מסתפק ולא תמצא איש בזמן ולו היה הדל באלפו יחליף ברצונו כל מעמדו לאיש מכל אשר נשמת רוח חיים באפו (עמנ׳ מחב׳ יח).

אין זה אלא דמיון חיצוני, והשרש המכון לאפק שלנו בערבית הוא עָוַק a), שמשמעתו היא: עצר ומנע את פלוני. ותַעַוַּק b), עצר, מנע את עצמו וכו׳, גם שרש וַקַף c) בערבי׳, תַוַקַּף d), משמש בקצת משמעות התאפק שלנו.

[1]) פ פתוחה אולי מפני שבות הקוף.

a) عوق b) تعوّق c) وقف d) توقّف

ב.אפק[1]), ממנו אָפִיק, הֶאֱפִיק.

ב.אפק, — קל לא נהוג.

— הפע׳, הֶאֱפִיק, — עשה אפיקים: כמהים שבע רצון לְהספק בלחלות נגב לְהַאֲפֵק (ר״א קליר. טל א פכח).

אֹפֶק[2]), (אופק), מ״ר אֳפָקִים, — עגול גבול ראות עינינו ששם השמים והארץ כמו מתאחים ונשקים זה את זה, Horizont ; horizon : או אם יהיו (הלוחות) כמספר האופקים יעשו אותם שלש וכו׳ (ראב״ע, כלי נחשת א). יחסים מתחלפים אל האופקים (ראב״ד, אמונה רמה 66). לא ימלט מהיות הקוטר נכחי לאופק או בלתי נכחי (מו״נ א עג). ידוע כי עת זריחת השמש בכל המקומות כפי השתנות האופקים (רמ״ע שפרוט, פרד׳ רמנ׳ נח:). אמנם האופק הוא העגולה אשר תבדיל בין מה שיראה מן הכדור על הארץ ובין מה שיסתור (אבפ׳ צור׳ אבר׳ ב״ר חייא, שער ב). אופק ישר (שם ג). ויעמדו בין מראינו ובין האופקים ויראו אותם אלינו יותר גדולים כאדם הרואה דרך הזכוכית (שם שער א). — וכמוני: אופקך וכו׳ הוא שטח העגולה המוצעת והמתוחה בחלל העולם שמרכזו הוא קבוע תחת כפות רגליך כשאתה עומד ומשם היא עגולת האופק הזאת הולכת ונמתחת עד לעקמימות הרקיע וחוקקת לשם עגולה קוית גדולה עוברת ממזרחך לצפונך למערבך לדרומך ועד למזרחך והעגולה הקוית הזאת תקרא קו האופק כמו

[1]) עי׳ הערה לערך אפיק.

[2]) מן ערבית אֻפֻק a). שעקר משמעתו הוא ארצות רחוקות, קצוי ארץ, ומזה הקצה המדמה של הארץ במקום שיכלה שם הראות. והכניסו המתרגמים מלה זו בעברית, ואמר ר״ש אבן תבון: והוא שאלגוהו מלשון הערבי והוא בכלל שם לעגולה שטחית מדומה בערך לשוכנים במקום אחד עוברת על מרכז העולם וחולקת העולם לשנים לחצי הנראה לשוכנים במקום ההוא, ולחצי הנסתר מהם, ואולי אופק השוכנים תחת קו המשוה המהלך באמצע העולם הוא מיוחד בעברו על שני קטבי הגלגל הקיטב הדרומי והקיטב הצפוני והוא אופק העולם (באור מלים זרות).

a) أفق

שי יחח הוא האופק עצמו (ר"י ישראלי, יסוד עולם ב ד). וכאשר תחפוץ לדעת כמה גובה קוטב הצפוני ממעל לאופקך בכל מקום קח לך בתחלת הלילה א' מן הכוכבים אשר לא ישקע מתחת לאופקך וכו' (נחמ' ונע', דוד גנז, ב נג). — אופק חצי היום: ויכול להיות אופק חצי היום א' משותף לכמה מקומו' עובר על קטבי אופקיהם (ר"י ישראלי, יסו"ע ב ד). אופק ישר ואופק נוטה, האופק המשוות (דוד גנז, נחמ' ונע' ב לה). — ובהשאלה: מדרגת זאת הנפש הכללית אצל הפלוסופים תחת אופק השכל והשכל מקיף בה (העתק' ממאזני העיונים. או"נ ב).

אֳפָקִי, ת"ז, לנק' -קִית, מ"ר -קִיִּים, -קִיּוֹת, — א) של האופק: העגול האופקי (הבר' ב"ר חייא. הספ' ג). עגול השני הנקרא אופן המפריש או אופקי או עגול הראיה (נחמד ונעים, דוד גנז, ב לה). גובה הצירים מהעמודים והצללים שבשטחים הראשיים או האופקיים (יס"ר אילס, י"ב עינות, א). מידיעת היום היותר ארוך נדע שעור הקשת האופקית שבין המשוה ללקותיי הנקרא רוחב הזריחה (שם תקות שמים, ב ה). — ב) משכב, ההפך מן נצב, הנטוי כנטיית האופק, horizontal: השוכב על שטח האפקי (פרוש ס' המדו' לאריסטו א ו). תנועה אפקיית (הוא, קור' הפלסופ' בהקד' פרו' גבע' המורה). ומקום מונח בין הדף האפקי לרצפת הבית (יל"ג, מעלות ומורדות).

א. אפר¹), ממנו אֵפֶר, ⁂ אָפֹר.

אֵפֶר²), ש"ז, כנ' אֶפְרוֹ, אֶפְרָם, — הדק הנשאר מדבר הנשרף באש, Asche, cendre ; ashes: ושרף (הכהן) את הפרה וכו' ואסף איש טהור את אֵפֶר הפרה והניח מחוץ למחנה (במדב' יט ה-ט). ואוצא אש מתוכך היא אכלתך ואתנך לְאֵפֶר על הארץ (יחזק' כח יח). ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו והוא ישב בתוך הָאֵפֶר (איוב ב ח). — ועם כנוי: ועל הפרה (התקינו) שלא יהו מועלין באפרה (שקלים ז ז). חבילי אזוב שאפרן יפה ומרובה (תוספת פרה ד י). חובל בצריך לכלבו מבעיר בצריך לאפרו

¹) לפי דעת Barth, השרש הדומה לו בערבי הוא ע'בר a) אבל לשרש זה מקביל בעברית עפר. הצרוף אפר משמש בערבית למושגים אחרים.

²) מלה עברית.

a) غبر

(ב"ק לד:). מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה (כרכ' כח.). — ובמליצה, כנוי לדבר נבזה ושפל הערך: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר וָאֵפֶר (ברא' יח כז). הרני לחמר ואת משל כעפר וָאֵפֶר (איוב ל יט). ועסותם רשעים כי יהיו אֵפֶר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — ולסימן אבל ויגון: ותקח תמר אֵפֶר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש"ב יג יט). בת עמי חגרי שק והתפלשי בָאֵפֶר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים (ירמ' ו כו). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק וָאֵפֶר יציע (ישעי' נח ה). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אֵפֶר שמן ששון תחת אבל (שם סא ג). ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק וָאֵפֶר ¹) ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה (אסת' ד א). — ומ"ר אֲפָרִים: תורה תורה חגרי שק התפלשי באפרים (Monats. XXXVII, 326).

— פע' אִפֵּר, עשה אותו לאפר, ומתיך ומאפר (קאנון ד א ב א). האפר של אתמול שאפרת בה (מכתב מא"י בספ' תעל' חכמ', לר"י מקנדיה).

— הפע', הֶאֱפִיר, — כסה באפר: והיה מאפיר את עצמו באפר (מכת' מא"י בספ' תעל' חכמ' לר"י מקנדיה).

— נתפ', נִתְאַפֵּר, — נהיה לאפר: עד שיתאפר הכל (קאנון ד א ב א). ויתיבש ממנה מה שישוב כסיד ותשוב ללבן באש הנשאר ממנהש עד ית אפר ואחר ישחק היטב (שם ג יח ב ז).

⁂ אָפֹר, ת"ז, לנק' אֲפֹרָה, — מגון הָאֵפֶר, aschfarbig, cendré ; ash-gray, נהוג בדבור בא"י ובהעתונים.

ב. אפר²), ממנו אֲפֵר.

אֲפֵר ³), ש"ז, מ"ר אֲפֵרִים, — מסוה מכסה רק העינים בלבד ⁴), Augenbinde ; bandeau ; bandage:

¹) השערת יעקב ריפמן (ליון שנ' תרא) כי בעל הפיוט אשר הוא קרא וָאֵפֶר במקום וָאֵפֶר.

²) באשור' אֲפַר, לבוש בפרט על הראש, תג וכדו' (Del. בספ'. Prolog דף 45, ואחריו שאר תל"א). בערבית דומה לו השרש ע'פר a) ובעברית כפר.

³) משקל בְּאֵר, זְאֵב, פְּאֵר. — ⁴) ת"י תרגם מעפרא, ורדב"א הקראי (ל"ק קעג) וריב"ק (רקאה ת.) תרגמו

a) غفر

וילך הנביא ויעמד למלך אל הדרך ויתחפש באפר על עיניו וכו' וימהר ויסר את האפר מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (מ"א כ לח-מא). — ואמר המשורר: וירח כקשת שלח אור בצדיה ומתוכה אפריו [1]) (ר"ש הנגיד, שיר עלי כל איש). ואסיר מעל עיני לבבי בהתלות אפר ליל אפריו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס יב).

ג. אפר[2]), מסמו *אפר.

***אפר[3])**, ש"ז, — שדה של עשב למרעה, Wiese; pré; meadow: כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר (שבי' ט א). אלו הן (בהמות) בייתיות הלנות בעיר מדבריות הלנות באפר (בילה ה ז). וכל הגדילין באפר מיני דשאין (תוספתא כלא' ג יד, וירוש' שם ה ל א). היתה לו בהמה מוחכרת ומושכרת אצל אחרים ופרה רועה באפר (שם ב"ב ז ד, וגמ' בבלי קכג:). ואלו הן (בהמות) מדבריות כל שרועות באפר ואין נכנסות לישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (שבת מה:). שתהא פרתך רועת באפר ואין חיה מזיקתה (פסח' ח:). מגרש הוא ריות מקום חלק חוץ לעיר וכו' ולא לזרוע בו זריעה אלא יהיה כמו אפר לרעות שם בהמתם (סמ"ג מ"ע, קיה).

ד. אפר[4]), מסמו *אפר.

***אפר[5])**, פ"ע. עת' יאפר,—והגיע לשנת כך וכך מימי חייו: אפר [1]) חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת וכו' אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה וכו' (ירוש' ביכו' ב סד ד).

אפרח[2]), ש"ז, מ"ר אפרחים,—הילד של מיני העופות, Kichlein, Vöglein; osillon; young of bird: כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו). משם חפר (הנשר) אכל למרחוק עיניו יביטו ואפרחו יעלעו דם (איו' לט כט-ל). גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה את מזבחותיך (תהל' פד ד). כופין את הסל לפני האפרוחין כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). משכרת אשה לחברתה תרנגולת לישב על הביצים בשני אפרוחים לשנה (תוספתא ב"מ ד כל). אשה שאמרה לחברתה תרנגולת שלי וביצים שליכי ואני ואת נחלוק באפרוחין (גמ' שם כח:). אפרוחים שפרחו ואין צריכין לאימן (תוספתא חולין י יא). השמה תרנגולת מחברתה מיטפלת באפרוחיה כל זמן שצריכין לאימן (שם ב"מ ה ה).

באלמגפר, וכן ריב"ג והוא בערבית אלמעפר a). אפס, אלמעפר היא כעין קובע על הראש ולא על הפנים, ולכן יותר יש לדמות לזה השם ע'פארה b) שהיא חתיכת מטפחת תעטף בה האשה את פניה. מנחם: מיני מסוות וכסות המה המכסים את הראש ואת הפנים זולת העינים לבדהן ובלשון ערבי אל. ע"כ. והנה המו"ל השלים אל ברקע, שהוא מסוה הפנים. אך ש' פינסקר (ל"ק שם) העיר כי צריך להשלים אלמעפר.— [2]) ופרש דר' הרכבי: בתוך הירח בעצמו ימצא האפר המכסה אותו ומאפיל זהרו.

[2]) באשור' אפר, בצה, מקום קנים ודשא. ובערב' אולי ופרא c) אדמה מכסה דשא. בארמי' אפרא. ותשם בסוף ת"י ושויתיה באפרא.

[3]) כך נקדו בוקשר', כשת', לשח"ב, דלמן. קצת משנ' מנק' אפר, וקצתן אפר, וכן יסטר'. תימנים אפר, לוי אפר.

[4]) עי' הערה לקמן. — [5]) אולי כמו בערבית עמר a). שר"ל חי חיים ארוכים.— [1]) זה לשון כל המאמר בכל נוסחאות הדפוס: אפר חמשים ועשה דבר שהוא בהיכרת אכל רב חדי אפר שיתין ועשה דבר שהוא בעון מיתה אכל חדי. והנה בהערוך לא הובאה מלה זו כלל, וזה נותן אמנם מקום לפקפק באמתותה, ולחשדה שהיא משבשת. וקצת סעד לזה מהמלים אכל רב חדי ואכל חדי, שקשה למצא להן פרוש נאה, ונראה שהן משבשות. ולכן כפר יסטרוב במציאות מלה אפר, והגיה במקומה אפי' והוסיף מלת בן, ובמקום מלים אכל רב חדי הגיה אבל רבתי, ואמר כי זו הגה' תלמיד על הגליון שרמז למס' שמחות פרק ג שנזכר שם מעין זה, ונכנסה אח"כ בגוף המאמר. והנה אעפ"י שעצם הגהתו של יסטר' בהמלים אכל רב חדי היא יפה וחריפה באמת, מ"מ אין דבריו בכלל מניחים את הדעת, כי אין הגרסה אפי' בן חמשים וכו' מתישבת לפי הענין, ועוד קשה איך נכפלו המלים אכל חדי, והעקר שבכ"י הירוש' של סיריליו בבריט' מוז' הגרסה היא כמו"כ אפר, אלא שבמקום אכל רב חדי כתוב יאכל וחדי. ואעפ"י שלא מצאתי פרוש מספיק גם לזה, עכ"פ רגלים לדבר כי הגרסה אפר היא נכונה, ואולי יאכל וחדי היה משל נהוג. ובעל פ"מ פרש אפר כמו עבר, וכן לוי ודלמן. קוה' מלה פרסית ויונית.

[2]) כמו אגרף, ועי' פרח. בערב' פרח' b) מ"ר אפר ח'.

---

a) المِغفَر b) غِفارَة c) وَفْرَاء

a) عَمَر b) فَرْخ أَفْرُخ

לאחר שנדלתים כאפרוחים של תרנגולים (מד"ר איכה, פתיחתא). — וסיח"ד: ואפרוח שיצא מן הביצה (עד' ד ב). אין שם (בקן) אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח (חולין יב ג). אפרוח שנולד ביום טוב (תוספתא ביצה א א). ביצה תאכל היא ואמה ואפרוח וקליפתו (ביצה ז.). — ומשל: אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר ברא' לג). ולמה בעלים ריב ומצה אשר היו כחומה פרוצה לא יבוש מזאת העצה יאמר תמול אפרוח והיום ביצה (רמב"ן מכתב לפרובינציה, קבוצת מכתב' בוחה 4). — ובהשאלה: ולא נמצאת בגסי הרוח החכמים בעיניהם ולא באפרוחים קטנים שלא נפתחו עיניהם (ר"י במדין, בירת מגדל עז נה.).

אֶפְרוֹחִי, ת"ז, לנק' אֶפְרוֹחִית, — של אפרוח: וא"כ היה ההיולי בזמן נה בזולת צורה כלל לא ביציית ולא אפרוחיית (ר"י קלזו, תולד' ילח' ברא' ו).

אֶפְרִי, -ריי, ת"ז לנק' אפ-ריית, מ"ר אפריים, ריות, — מַרְאֵה האפר: האפריי והירוק (כל מלאכ' הגיון, מלילה).

אַפִּרְיוֹן[1], ש"ז, מ"ר אַפִּרְיוֹנִים,—כעין מטה או כסא ארוך לשאת בו אדם בחוץ, בפרט כלה ביום חפתה, Sänfte ; litière ; litter: אַפִּרְיוֹן עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף (שה"ש ג ט-י). בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (סוט' ט יד). אפי' היא (נערה שנתקדשה) יושבת באפריון והלכה אצל מי שנתקדשה לו ואמרה אי אפשי בפלוני בעלי (תוספתא יבמ' יג א). שעשה לה (עמרם ליוכבד) מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניה (סוטה יב.). למלך שנשא אשה וביקש לילך למדינתו הושיבה באפריון ולא הספיק ליכנס למדינה עד שמתה (מד"ר במות כ) שאחר שנתרפאת (מרים) עשה (כלב) בה מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ברוב שמחתו בה (שם א). לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון (שם במדב' כ). נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת באפריון (פסיקת' רבתי, מתן תור'). שהיתה (רחל) עשוקה שהושיבה אביה באפריון והכנים את לאה (תנחומא ילמדנו ויצא). — ואמר המשורר: אבכה ואתגולל עלי ערש, רבוד בעל סירים ועל סכות, אהמה לאפריון עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים עזבו (ר"מ בן עזרא, תרשיש ז). וחתן באפריונו בכלת חתנים מעוטרה (רשות לחתן, Monats. 1895, 34). — ובהשאלה, חתונה: יום המוגבל לאפריונך (תמו' ר"ע איגר ח"א סי' כט). — יוכנוי לבית המקדש[1]: ותזכו לחיות בנוה אפריון (רמב"ן, מכתב לקהלות ארגון). וחיש תרם הנס לקבוץ גליותינו בשכלול אפריון וחדוש ימי שלותינו (סדור מנהג ארם צובה, סלית' ר"ה, שירו לאלהים). ישובון אל ציון ברצון ובצביון ויבנו אפריון עזרות ודבירים (שם סליח' לו"ג, בערב כפורים). ונוחילה לרב עליה כי נשיר לו שירים בעיר ציון באפריון הוא יבנה כמו רמים (שם, פזמו' של סכות, איתנים ונאמנים). ברוך אל עליון, אשר נתן מנוחה לנפשו פדיון, משאת והנחה, יבנה אפריון, ועיר הנדחה (הפזמונים לאליעזר ערלקי הכהן יז:).

אֶפְרִיּוּת, ש"נ, — מראה האפר וטבעו: ואותות זה (של מי שנפל ממקום גבוה) כי הוא ירמה למת בהעדרת על פניו אפריות וירוקות (ר"י תבון תרגום ספר אבור הקבורה לגליינוס, כ"י ברלין). שתשרף (הלחה) האדומה בעצמה ותתחדש בה האפריות ולא יתברר הדק שבה מאפריות אבל יעצר האפריות בה (קאנון א א, במהות הלחה). ואם תהיה הלבנה דקה מאד מימיית הנה אפריותה תהיה מלוח (שם). המחול אם יחלש משני דברים אחד מהם משיכת שמרי אדם ודרדיותו ואפריותו מן הכבד (שם ג א ד ע). וישאר אפריותו ועפריותו אשר אינם הצעת הקדחת והחום (שם ד א ב א).

אַפְרָשָׁה*, ש"נ, מ"ר -שות,—שה"פ מן פרש, הפריש, כמו הַפְרָשָׁה: זה אפרשתו בטהרה (ירוש' יומ' א לח א). מיכן לשלש אפרשות (שם שקל' ב מו ד).

אֶפְרָתִי[2], ת"ז, מ"ר -תים, —א) מן אֶפְרָת: ודוד בן איש אֶפְרָתִי הזה מבית לחם (ש"א יז יב).—ומ"ר:

---

[1]) משקל יחיד, ואין לו חבר בין משקלי השמות הנמצאות בתנ"ך. ובהרקמה נראה שבספרי ריב"ג היתה מלה זו מנקדה אַפִּרְיוֹן ולא אַפִּי- ולכן הביא משק' אַפִּעְלוֹן. והנה המדקדקים וחכמי הלשון הקדמונים החליטו כי שרשו הוא פרה, והאלף היא אלף המשקל. אך חחדשים סברים כי זו מלה זרה, אולי יונית φορεῖον, והאלף היא תוספת בראש המלה. ונמצאה גם בכתבת כנענית, ובסורית פוריון.

[1]) עפ"י הדרש בפסיקתא ומד"ר אפריון זה אוה"מ, זה משכן.

[2]) בארמ': אפרתים ר' יהושע בן לוי אומר פלטיאני

אֶפְרָתִים מבית לחם יהודה (רות א ב).—ב) משבט אפרים: והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האֶפְרָתִי אתה (שופט׳ יב ה). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו׳ בן צוף אֶפְרָתִי (ש״א א א). וירבעם בן נבט אֶפְרָתִי (מ״א יא כו).—ג) *מיוחס, אציל. Edler; noble, aristocrate: אפרתים מגדולי הדור (פרקי ר״א מה). — ואמר הפיטן: הזמנתו לשלישים לאֶפְרָתִים מגלשים למנות בו עד שלשים (ר״א קליר, יוצר פ׳ החדש, דרכתו מכל חדשים). — ובמשמעה זו השתמשו בו סופרי זמננו: וברצון אביה היתה על אפה וחמתה אשה לאפרתי עשיר ובעל נכסים (דכיר, ליל שמורים). והאפרתי הזקן בא וימצאני יושב על יד אשתו (שם). יסדו להם הרומאים ממשלה חפשית בארצם אשר האפרתים יחוקקו חקיה (קלמן שולמאן, מוכדי ארץ, איטליה). גם ריבות ומדנים התעוררו בין האפרתים ובין מגני העם (שם). ויער את רוח פריצי המון העם להרג ולהשמיד את האפרתים ועשירי הארץ (הות, די״ע, ת״ד 619).

*אֶפֶשׁ[1], ש״ז, כנו׳ אִפְּשִׁי,—כמו חֵפֶץ, רצון, עפי״ר רק בדבור אִי אִפְּשִׁי, ר״ל אין רצוני, ich will nicht; je ne veux pas; I will not: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב׳ ו ב). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי וכו׳ אי אפשי לזוז מבית אבא (שם יב ג). שאמר האב אי אפשי שתשמשני (גיט׳ ז ו). לא יחזיר (הגט) עד שיאמר אי איפשי שתקבליני לה (תוספ׳ שם ו א). אי איפשי אלא שתקבלני במקום פלוני (שם שם ד). אם אמר אי איפשי באשה נזירה (שם נזיר׳ ג יג). שיכול לומר לו אי איפשי באשה מנוולת וכו׳ אי איפשי באשה מגולחת (שם שם יד). הניח אבנו ומשאו ברשות הרבים אמרו לו פנה אותן אמר אי איפשי בהן כל הקודם בהם זכה (שם ב״ק ב ד). ואם אמר אי איפשי שלא ליטול ושלא ליתן הרשות בידו (שם ב״ב ז ו). הכותב נכסיו לאחד והיה בהם עבדים אף על פי שאמר הלה אי איפשי בהם וכו׳ כיון שאמר הלה אי איפשי בהן זכו בהם יורשין (שם ח א). שאי איפשי בנבואתך (מכילתא, מסכ׳ דפסחא פתי׳). היה הבן ההוא (שצוה עליו אביו שלא יאכל מאכלים רעים) מתרעם על אביו לומר שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשי לו שאוכל (ספרי, בהעלתך פז). אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתבָרכנו (שם דברים יא). באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש׳ דמאי ו כה ב). אי איפשי שתכפר (העולה) לי אינה מכפרת לו (שם יומא ח מה ב). באומרת אי אפִשי לא בנשואיך ולא בנישואי אחיך (שם יבמ׳ יג יג ב). רשות ביד האשה לומר אי איפשי להתפרנס מאחר אלא מבעלי (שם כתוב׳ ו לא ב). יכיל מימר (הבעל) אי איפשי אשה נדרית שהיא קוברת את בניה (שם). הוליכו לה ונתנו לה אם רצה להחזיר לא יחזיר עד שיאמר לו אי איפשי שתקבלו לה אלא שתוליכו לה (שם גיט׳ ו מז ד). האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה יוציא ונותן כתובה (כתוב׳ מח.). בטל הוא (הגט) אי אפשי בו דבריו קיימין (גיט׳ לב.). האומר לאשתו כל נדרים שתדורי אי אפשי שתדורי אין זה נדר לא אמר כלום (נדר׳ עו:). אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח והוא אומר אי אפשי אלא בדרום (מד״ר במדב׳ ב). — ולרבים: אי אפשנו לא בו ולא באלהותו (מד״ר בראש׳ לח). קטנים שנתגיירו ואפילו עם אביהן יכולין למחות ולומר אי אפשנו להיות גרים (רש״י כתו׳ יא.).—וגם בחיוב: שלא יאמר אדם אי אפשי לאכל בשר חזיר אי אפשי לבוא על הערוה אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך (ספר׳ קדושי׳ קכז). באומרת אפשי בנישואיך אבל לא בנישואי אחיך (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ב).

*אֶפְשָׁר[1], — א) תה״פ, עם ל ופעל מקור אחריו, —יש יכלת, möglich; il est possible; it is possible: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת (שבת יט א). השבר והשבי אפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם (מכי׳ נזיק׳ טו). — ועם שם או מלה בֵינו ובין המקור:

ור׳ ב״ר נחמיה אומר אבגניסטי (מד״ר רות, ושם הא״ש).

[1]) גם בסור׳ אֶפֶשׂ. ואמר פְלִישֶׁר (הער׳ ללוי) כי בשתי הלשונות באה מלה זו מיונית ἔφεσις, רצון. ויש סוברים כי אפש כמו נפש, ואי אפשי כמו אין נפשי (Geig. Zeitsch. VIII, 182), וכן יסטרוב.

[1]) כמו אֶתְמוֹל, תה״פ. והנה לוי וקוהוט ויסטרוב ואחרים החליטו כלם כי נגזרה מלה זו משרש פשר העברי, במשמעת נפשר ונמס, ומזה בהירות (!). אך במשמעת פרש הפריש, או פתרון. וכמו״כ ברט מן פשר (Barth, NB §151d). אך Nö. סובר שמקורו בלשון פרסי׳ (M. Au. Wb. Mech. 105). וכל זה לא מחֻוּר. ובלשון

אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון (ניד׳ ו א). כל **שאפשר** לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא (ברכ׳ יב :). ג׳ הקב״ה בוכה עליהן בכל יום על מי [1]) **שאפשר** לו [1]) לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו׳ (חגי׳ ה :). — ועם פעל עבר, היה, ועם ש לפני הפעל השני בעתיד: שהיושב בביתו **אפשר** היה לו שישמע וזה לא היה **אפשר** לו שישמע (הור׳ א ב). — ועם עבר אחריו עם שֶׁ לפני הפעל: שאל רשב״י את ר״א ברבי יוסי אמר לו **אפשר** ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (מד״ר שה״ש, אחיגה). — ועם עתיד: **אפשר** יעמד אדם במקום גבוה (ניד׳ יג .). — ועם אי לפניו לשלילה: מלאכה שאפשר לעשותה מע״ש אינה דוחה את השבת **ושאי אפשר** לעשותה מע״ש דוחה את השבת (שבת יט א). אלמלא מקרא כתוב **אי אפשר** לאומרו (מכי׳ פסח׳ יד). הזר ונפסק לעשותן קשרים **אי איפשר** אלא הזר ומתיר (ירוש׳ שבת יה טו.). **אי אפשר** לומר עד בואם אל ארץ נושבת (קידו׳ לח.). אמר הקב״ה בני סרבנין הן לכלותן **אי אפשר** להחזירן למצרים אי **אפשר** להחליפן באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן בייסורים (מד״ר רות, ויהי בימי שפוט). — ועם פע׳ עבר: שהיה (אברהם) מהרהר בלבו על דור המבול ואמר **אי אפשר** שלא היה בהם צדיקים (תנח׳ בובר וירא ו). — ועם שם ומקור אחריו: מה **שאי אפשר** לבו״ד לומר כן (מכי׳ פסח׳ ז). — ובשם אחר שם עם מלת השלילה ביניהם: **שאי אפשר** לבו״ד בלי לחם (מכי׳ בשלח ד ג). **אי אפשר** לישראל בלי תורה (שם ויבוא עמלק, א). וכשם שארבע מינין הללו (שבלולב ואתרוג) **אי אפשר** בהם בלא מים כך **אי אפשר** לעולם בלא מים (תענית ב:). **אי אפשר** לעולם בלי זכרים ובלי נקבות (פסח׳ סה.). **אי אפשר** לעולם בלא בסם ובלא בורסקי (קידו׳ פב.). — ולשאלה, עם וכי לפניו: רבי ישמעאל אומר וכי **אפשר** להנוות קונו (מכילתא, מסכ׳ דשירתא ג). וכי **אפשר** לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה (שם מסכ׳ דפסחא יג). וכי **איפשר** לגומא להתגדל בלא ביצה (שם עמלק א). וכי מה **אפשר** לעשות לו וכו׳ (קידו׳ טז.). — ובלי מלת שאלה מיוחדה: יי׳ איש מלחמה **איפשר** לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (מכי׳ מס׳ דשירתא ד). אמר מרדכי **איפשר** חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה (שם עמלק ב). משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורים חטה בשנה היו הכל אומרים **אפשר** שזה יכול לעמוד באלף כורים אלו אלא משכנו המלך וכו׳ (ספרי ואתחנן כו). **אפשר** עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארור שוכב עם אשת אביו ויבוא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון אמו תבע (שבת נה :). אמרו (מלאכי ישראל לאלכסנדרוס מוקדון) **אפשר** בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב יתעוך עכו״ם להחריבו (יומא סט.). (מהו וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אם נאמר נבנתה ממש) **איפשר** אדם בונה בית לבנו קטן קודם שיבנה לבנו גדול וכו׳ אלא שמבונה על אחת משבעה בצוען (כתוב׳ קיב .). כשחלה ר״א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להן חמה עזה יש בעולם התחילו הן בוכין ור״ע משחק אמרו לו (התלמ׳ לר״ע) למה אתה משחק אמר להן וכי מפני מה אתם בוכים אמרו לו **אפשר** ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה (סנה׳ קא.). **אפשר** בא אסא ולא ביערו (את נחש הנחשת) בא יהושפט ולא ביערו והלא כל ע״א שבעולם אסא ויהושפט ביערום (חולין ו :). מעשה בתלמי׳ של ר״ע שהיה קושר תפיליו בלשונות של תכלת ולא אמר לו דבר **איפשר** אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיחה בו (מנחות לה .). אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר״ה וביוה״כ אמר להן **איפשר** מלך יושב על כסא הדין וכו׳ וישראל אומרים שירה לפני (ערכין י :). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר **אפשר** לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב״ה (מ״ר במדב׳ טז). אמר להם הקב״ה (לנח ובניו) **אפשר** שאהא בועס ומחריב את העולם ואתה בונה (תנח׳ בובר נח יז). — ב) משמש שמוש שֵׁם, מה שאפשר להיות, d. Mögliche; le possible ; the possible: אין דנין **אפשר** משאי אפשר (יבמ׳ סא :). אם מכת הנמנע או מכת **האפשר** (מו״נ ג טו). והצדק משני קצות הָאֶפְשָׁר (בחינת עולם יג). וזה ההבדל בין **האפשר** והכח (אפודי מו״נ ב הקדמ׳ ז). כל משכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפי׳ **באפשר** רחוק (ר״י גירונדי בא׳ פח). ואמרו הפילוסופים על זה כל **אפשר** הוה (רשב״ל דורות, מ״א ד ד). — אפשר המציאות ומחויב

ההמון הערבי אֶבשׁר. — [1]) כך בכ״י (ד״ס).

המציאות: כל מה שלמציאותו סבה הוא אפשר המציאות בבחינת עצמו (מו"נ ב הקד' יט). וכן אם היה מחויב שתהיה כל עלה מהוה או מפסדת במקרה ויהיה כל מה שאפשר שיתהוה בהבא ויסולק טבע האפשר וזה חלוף המוחש (המאֹ' בבחירה, נרבוני, כד"ת). אין שם אפשר אך הכל מחוייב ונגזר הכל בגזרה (שם). אם שתהיה מציאותו (של הנמצא) נאצלת לו מזולתו ויקרא זה אפשר המציאות (רשב"ל דורחן מגן אבות, חלק אל' ממעל א). — ומ"ר: להפך אחרי הזכות אפילו באפשרים רחוקים (אבא מארי, מנח' קנא' יט). אני בקי באפשרים ובעצם ובמקרה (עמנואל, ט).

אֶפְשָׁרוּת [1], ש"נ, מ"ר -שְׁרֻיּוֹת, — טבע האפשר וסגולתו Möglichkeit; possibilité; possibility
זה האפשרות הוא מפעל הדמיון לא בבחינת השכל (מו"נ ג טו). אמנם כשיערכו לשם יתברך אי אפשרות בהן כלל (שם ג יז). בהכרעה סגולה נפלאה משארת טבע אפשרותם (כתי"ע יג). כל כח היא אפשרות (תגמ' הנפ' ו). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם שיתהווה דבר מלא דבר (אור עמים, ספורנו, פרק ו). עמד אדוננו משה בהר ימים ארבעים והשיג כל מה שבאפשרות השכל האנושי להשיג (מנח' קנא' לר"י מפיסא, יב). אמונת מציאות ה' ואמונת אפשרות הנבואה (שם יו). — ומ"ר: וזה דבר שלא יסופק בו ולא יסכל אותו אלא מי שיתערבו לו האפשריות בנמנעות (מו"נ ב מו). האפשרות אשר על דרך הטבע ייוחד מבין שאר האפשריות שאין יחסו אל כל העתים יחס אחד (מלח' ה' רלב"ג, א כד).

אֶפְשָׁרִי, -רִיִּי, ש"ז, לנק' -שָׁרִית, מ"ר -רִיִּים -רִיּוֹת, — א) ההפך מנמנע, שאפשר לעשותו: לפי שישובו אצל ההמון והנערים הענינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים (ס' התפוח מלוה רכ). אמר שזאת ההשכלה לנפרד אינה אפשרית (ר"א ביבאגו, דרך אמונה מד:). אעפ"י שהם נמנעים אצלינו הם אפשריים אל הנביא (רשב"ל דורחן, מ"א, על אבות, ודע מה שתשיב). שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם איפשריים ועם זה הם על מספר בלתי תכלית (ספורנו, אור עמים, לג.). שהוא יתברך אינו יודע אלא הדברים האפשריים (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ו). — אפשרי רחוק: האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט היותם ומציאותם אפשרי רחוק (כתי"ע יב). באפשרי רחוק יכול להיות בעיר גדולה שבאים אנשים רבים (בשמים ראש, סי' סה). — ב) ההפך מן מחויב, מה שאפשר שיהיה או שלא יהיה: וקצת מי שיסכל חכמת הלימודית ולא ידע מאלו הענינים רק המלות לבד לא ציור ענין יחשבם אפשריים (מו"נ ג טו). ואמרו שאלו אשר נקראם אפשריים כעמידת ראובן ובא שמעון הם אפשריים בערך אלינו (שם ג יז). — ג) מי שאפשרות בידו לעשות או לא לעשות דבר: והדברים אצלו (אצל האדם) אפשריים לנטות אל אשר יהיה שמה רוחו וכו' ונאמר באדם שהוא אפשרי במעשיו על השווי (ר"י אברבנאל, נחל' אב' ג. והרבות נתונה).

אֶפְשָׁרִיּוּת [1], — כמו אֶפְשָׁרוּת: ולא ישערו ישנו באפשריותו בשום צד (ר"י ערמאה, חזות קשה, שער ג). מצד אפשריותם ומצד היותם על מספר בלתי בעל תכלית (ספורנו, אור עמים לו.). אם רק יהיה באפשריותו יעשה (יל"ג, אגר' א יב).

אֵץ [2], ת"ז, לנק' אֵצָה, מ"ר אֵצִים, אֵצוֹת, — צַר, לא די מקום, eng; étroit; narrow: ויאמר אליהם יהושע (לבני אפרים) אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אָץ [3] לך הר אפרים (יהוש' יז יט).

אֶצְבַּע [4], ש"נ, כנ' אֶצְבָּעִי, -בָּעוֹ, -בָּעֵךְ, מ"ר אֶצְבָּעוֹת, סמי' -בְּעוֹת, כנ' -בְּעוֹתַי -בְּעוֹתֶיךָ, -בְּעוֹתָיו -בְּעוֹתֵיכֶם

---

[1]) במשקלי השמות שבתנ"ך, אם לא נניח אלמנות מן למן אין משקל אפעלות, אלא אפעליות, אכזריות, ונקוד פול"ש בשוא: אַכְזְרִיּוּת. אך כיון שאנו אומרים אֶצְעָדָה, ומִסְכֵּנוּת, והַשְׁמָעוּת אפילו בסמיכות, ומשק' פעָ"נות, רחמָנות, לפי הסכמת המדקדקים והקריא' המקבלה, אין סבה שלא נאמר אֶפְשָׁרוּת. וכן היא הקריאה הנהוגה. — ובסמיכות, יש לפקפק אם אפשרות כמו השמעות, או אֶפְשְׁרוּת כמו אַלְמְנוּת, וכמו מַלְאֲכוּת, ומהקריאה הנהוגה אין להכריע, כי אין מנהג קבוע בזה. והראוי לומר בסמיכות אפשרות הדבר.

[1]) משקל אַכְזְרִיּוּת.

[2]) עי' ערך אוץ, וקצת דומה לו בערב' עיק, היה הדבר קשה עליו. — [3]) לשון הכתוב דחוק והכתובים שלאחריו מעידים כי אינו בצורתו האמתית. ויש מגיהים: כי אז (יהיה) לך הר אפרים. וגם זה דחוק, עכ"פ, לפי הנוסחה שלפנינו אֵץ הוא תאר.

[4]) שם שמי כללי. בערב' אִצְבַע a), בארמית

---

a) أُصْبُع

— א) כ"א מחמשה החלקים הנבדלים זה מזה כעין יתדות ומתנועעים, שבקצות פסות הידים והרגלים בבע"ח, Finger ; doigt ; finger : לחות אבן כתבים באצבע אלהים (שמו' לא יח). ולקחת מדם הפר ונתתה על קרנת המזבח באצבעך (שם כט יב). וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו (ויקר' יד יו). למעשי ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). כי כפיכם נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון (שם נט ג) וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר (שה"ש ה ה). המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהל' קמד א). כי אראה שמיך מעשי אצבעתיך (שם ח ד). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). — ובלי כנוי: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות (ספרי, חקת קכג). — וברגלים: ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו (ש"ב כא כ). — ובן בלשון נק' בזמן שאחרי כן: כדי לכרוך על אצבע קטנה (תוספתא כל' ב"ב ה יז). טובל אצבעו המיומנת (שם זבח' ו י). נותן (הכהן) שתי גפיה (של העוף) בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו (שם ז ד). — ובעופות: כל עוף הדורס טמא כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף טהור (חול' ג ו). — ומליצה, אצבע של פלוני הוא, פלוני עשה זה: ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו וכו' ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים הוא (שמו' ח יד-טו). — ואצבע פלוני באמצע, יש לו חלק בדבר: הואיל ואצבע הגוי באמצע נפטרה מן הבכורה (ירוש' פסח' ד לא א). ונכנסו גדולי המלכות אצל הקסר ומצאו בו דברים הפוכים אמרו אצבע יהודי היה לכאן (מעש' ביה"מ ילינק ו ה, הלכות גדולות פרק מעילה, בקלת שנוי). — ו*נתן אצבעו בין שני פלוני, ר"ל הוא בעצמו חיב בדבר שפלוני נשכהו: האשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה ולא הפיר לה ר"מ ור' יהודא אומר היא נותנה אצבעו בין שיניה (ירוש' סוף נדר'). שנדרה היא (האשה) וקיים לה הוא (הבעל) ר"א סבר הוא נותן אצבע בין שיניה ור' יהושע סבר היא נתנה אצבע בין שיניה (כתוב' כג.). האמנתיו שנטל רשות משרית ולא חשדתיו כי חשבתיהו לאיש תמים כי לא הכרתיהו כי חדש הוא מקרוב בא ועד עתה לא שמתי אצבעותי לאדם בין שיניו (תש' ר"ת סג). אצבע נתון בין השנים (תשב"ץ חל' ד כז). — *יגעתי, עבדתי בעשר אצבעותי, לאמר עבדתי עבודה הרבה: בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפי' באצבע קטנה (כתוב' קד.). — נגע באצבע קטן, ר"ל נגיעה קלה מאד: שצוה (המלך) על האשה אחד מנעריו להביא המדבר אליה או מי שיגע בה אפי' באצבע קטן (נופ' נופ', מסיר ליצון יג). — ב) רחב כמדת אצבע, Fingerbreite ; largeur d'un doigt; f.'s breadth : ועביו ארבע אצבעות (ירמ' נב כא). היתה יתרה (האמה שעל קרן מזרחית צפונית) על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע (כלים יז ט). שאין על גבה עפר אלא שתי אצבעות וכו' ר' יוסי אומר שלש אצבעות (תוספ' כלא' ד יא). אין בין זל"ז אלא ג' אצבעות (חגיג' יה.). — ו*אצבעים: זיז שעל גבי שירי המאור שיעורו ברוב אצבעיים (תוספתא אהל' יד ז). אצבעים על אצבעים על רוב אצבע (ירוש' שקל' ג מו ג). והוא שיהיה (הזיז) גבוה מעל החלון רום אצבעיים או פחות היה למעלה מאצבעיים אינו מביא את הטומאה (רמב"ם, טומא' מת יז ג). — ג) ביחוד, *האצבע הראשון שאחרי הבהן, Zeigefinger ; index : זו זרת זו אמה זו אצבע זו גודל (כתוב' ה:). רבי אליעזר אומר באצבעו היה [מראה] מטטרון למשה והראהו את כל א"י (ספרי האזינו, שלח). — ד) אצבע הכבד, חלק חצר הכבד שיורד על פני השדרה עד מקום הכליות [1], (pars umbil. diaphragmae) נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד וכו' חתכו (העוקץ) ונתנו למי שזכה בו והאליה ואצבע הכבד ושתי כליות עמו (תמיד ד ג). הפריש את הריאה מן הכבד ואצבע הכבד מן הכבד (גמ' שם לא.). — ה) אבר הזכרות, membra virilia

אצבע, אצבעא, וגם באתיופ'. בסור' צבעא, וגם במצר' קרוב לזה דבע, ובאשור' י"א צבב. ואמר דליטש כי מקורו בפעל אשורי צבע, שמשמע' היא אחז, חבק, וכדו'. ודעת ברט (Barth, NB, § 151). כי אין לנו לדון שם זה עפ"י תורת צורות השמות השמיות, כיון שהיה משתף גם להמצרית. ועי' עוד ערך צבע.

[1]) פרוש ותרגום דר' מזיא.

איזו היא הערייה רב יהודה בשם ר' שמואל עד כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז:). ובשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי האצבעות (רמב"ם, הלכ' איסורי ביאה, ה ז).— ו) *אצבעות שבכסלים: הבליטות הנראות בכסלים על עצלי המשור[1] mus.seratus: האומרי' שה' אצבעות שבכסלים היינו שיש בכסל דמות ה' אצבעות בשר אדום ובין כל אצבע ואצבע יש שומן לבן שהוא חלב גמור וכו' חשבתי בראשנה מה שקורין הליואנסיני חמשה אצבעות הם החמשה חוטים שבכסלים שהם דומים ליד וכו' וכל ארץ אשכנז בואימיה מוראביא פולוניה ורוסיה אינו רגיל בפיהם שם זה אצבעות (פסק מי יבות, בסוף ס' תבו' הרא"ש א.). — ז) *אצבעות כרכומיים, מין צמח דומה קצת בצורתו לאצבעות כף היד, לו פרח אדמדם כרכומי, digitalis purpurea[2]: אצבעות כרכומיים, ובלשונם דגידי סיטריני דמות תבניתו כתבנית כף טולא מכרכומית ולובן (קאנון ב, לוח הסמ'). הוא אחד ממיני בלידוניא וכו' והוא ציק אדמודקטיל כלומר אצבעו' מכורכמים המהות תבניתו כתבנית כף יד והוא מנומר מעורב מכרכמות ולובן והוא קשה ובו מעט מתיקות ויש ממנו מכורכם כוהה מאין לובן (שם). — ח) *אצבע העין, במהלת השחנת עור הקרן, יתהוה לפעמים כעין צרור של גידים ופתילים מכסה חלק אחד מעור הקרן, Ceratitis[1]: חולי נקרא אצבע העין שהוא בשר או עור כבגד העולה ופורח מזוית גדולה של עין ומתפשטת עד לבן העין (אוצ"ת, ר"י זהלון ו ב סב:). — בית אצבע, עי' בית.

*אֲגוּדָל, *אֶלְיוֹן, בֹּהֶן *גּוּדָל, — שמות להאצבע העבה. — *אַמָּה, האצבע האמצעית הארוכה. — *אֶצְבַּע, הראשנה אחרי הבהן. — *אֶצְבְּעִי, קטן במדת האצבע.

בֹּהֶן, עי' אגודל. — *בית אצבע.

*גּוּדָל, עי' אגודל.

זֶרֶת, *האצבע הקטנה האחרנה, ומדה מקצה הבהן עד קצה הזרת.

טַבַּעַת, ילבשו על האצבע

יָד וכו'.

כַּף.

כִּלֵּל, מולל באצבעותיו.

*נִקְפָּה.

*סִיט, מדה כמלא הארך בין הבהן והאצבע.

*פָּרַז, מפריזין באצבעותיהם. — פָּרַט, על פי נבל. — *פֶּרֶק, פרקי האצבע.

צָבַע, *הִצְבִּיעַ, הרים האצבע. — *צִיצִים, אצל הצפרן. — צִפֹּרֶן. — *צָרָדָה, או צְרֵדָה, אצבע צרדה.

*קֶרֶץ, העור והבשר בין האצבעות. — *קֶשֶׁר, קשרי האצבעות, הפרקים.

*אֶצְבְּעִי,

ת"ז, לנק' *בְּעִית, — כנוי לאדם קצר קומה ביותר: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי[1] (בכור' מה:).

*אֶצְטוֹמְכָא[2],

— קיבה, ומצוי מאד השמוש בו בהספרות במקום השם העברי קיבה: כח המושך הוא המקבל המאכל והמגיעו אל האצטומכא (חו"ה, הבחינה פרק ה). גידי האצטומכא (רמב"ע, ערוג' הבבם, גליון ב. 119). ולא למלאות אצטומכתם להוציא רעי כבהמה (פרדס רמונים, רמ"ע בפרוט לט:).

*אִצְטְוָנָה[3],

ש"נ, — גוף עגול, Cylinder; cylindre: מי שחשב מחודד האצטוונה חצייה (מו"נ א לו). והנה כאשר תהיה הירח בנגוד בראש או בזנב התלי או בנקודה הנכחיות למדכז השמש או הארץ ההיה בין השמש והירח ואצטוונת צל הארץ תפיל על גוף הירח (תכפ' להכניא ר"א ב"ר חייא. שער ד). שהצללים ההוים מכדורי הארץ והירח מתחדדים אצטוונים (יס"ר מקנדיה, אל' כתב ורת ג).

---

[1]) פרוש ותרגום דר' מזיא. — [2]) בערבית אצאבע צפר a).

a) أصابع صفر

---

[1]) גרסת הערוך אוצבתא.

[2]) מיוני' στόμαχος. בארמי' אסטומכא, אסתו־: מקיבתא לאסתומכא (מד"ר קהל' לפסוק ז יט). מזה נראה כי השתמשו בהשם אסתו' לחלק האחרון מהקיבה. גם בסורית השתמשו בשם יוני זה.

[3]) מן פרסית אשתון עמוד. וכן בער' אסטואנה a).

a) أُسْطُوَانَة

אָצִיל¹), ש״ז, מ״ר אֲצִילִים. סמי׳ אֲצִילֵי, — א) חשוב ומיוחס, בן טובים ²), Vornehmer, Edler; noble: ואל אֲצִילֵי ³) בני ישראל לא שלח ידו (שמות כד יא). — וכן פשט השמוש בו בלשוננו: הגדולים והאצילים אשר רוב ישיבתם בבית המלכים (לידה לדרך, מנח׳ כ״ר זרח, א א). הגבירים אצילי אשכנז (שו״ת רמ״א לא). להקות שועים ואצילים (א מפו, אה״צ ו). — ב) קצה ⁴) של הארץ וכדומה, Ende; extrémité; extremity: אשר החזקתיך מקצות הארץ וּמֵאֲצִילֶיהָ ⁵) קראתיך (ישע׳ מא ט).

אַצִּיל⁶), ש״ז, מ״ר אַצִּילִים, —מקום חבור חלקי האברים זה לזה, פרק, קשר, joint; jointure; Gelenk: הוי למתפרות כסתות על כל אַצִּילֵי ⁷) ידי (יחזק׳ יג יח). — והתיחד לפרק המרפק, Ellbogen; coude; ellbow: הניח ידיו בין ברכיו או בין אציליו (תוספת׳ ידים א יד). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכנים ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ׳ יט:). אין חוגרין (הכהנים) לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן (זבח׳ יח:). ממזבח הזהב ולמנורה היה (הכהן) נכנס מהלך ביניהן עד שהוא מגיע לצפון דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרכות (ירוש׳ יומא ה מב ב). שכן הוא עושה חלל באצילי ידיו (שם סוכה א נב ב). —*הִטָּה אַצִּיל עם פלוני, הסב עמו, סעד אצלו, sich zum Mahle legen: se coucher à table; lie down to a meal ..... לה וברית ממטה אציל ¹) על להם (כ״ס גני׳ מא יט).

---

¹) מן שרש אצל עיי״ש. — ²) בערב׳ אַצִיל a), משורש בארץ, ומיוחס, ממשפחה מיוחסת. — ³) ת״א: לְרַבְרְבֵי. רסע״ג: נִקבא b), והם השרים ראשי השבטים. מנחם: ענין נשיאות המה. ריב״ג: ואל אצילי בני ישראל והם הפרושים והנכבדים שבהם. רש״י: אצילי לשון גדולים. — וכן שאר המפרשים. — ⁴) אולי מִמקור השם אַצִּיל שלקמן. — ⁵) ת״י: וממלכותא. (כמו אצילי בני ישראל), וכן חברו מנחם במחברת אחת. וכן רש״י: מִן הגדולים שבהם. וכן ראב״ע (שמות כד יא). וכן רד״ק: מגדולי הארץ ומֵמלכיה. אך ריב״ג: מקצותיה ומרחקיה. וכן פרחון. וכן החדשים.

⁶) מן ב. אצל. באשור׳ אצל, קשר, ובערב׳ וַצל c). שמשמעתו היא חבר ואחד שני דברים, ומזה וֻצל d), אֻוצאל, חבורי וקשורי האברי׳ זה לזה. ובסור׳ יצילא, פרק האברי׳, וביחוד המרפק. והנה אמרו בעלי השרשים (מנחם רד״ק ואחרים) כי אַצִּיל הוא בית השחי. אבל אעפ״י שביחזק׳ אין הכרע ואפשר כן, הנה מהמקומות בתלמוד המובאי׳ בפנים נראה ברור כי הכונה היא על מקום חבור המרפק, וכן פרש״י שם בכל המקומות. — ⁷) תרגום: מרפקי ידיו.

— ¹) תחלת הפסוק נמחק בגוף הגני׳, ושפצוהו והחזירוהו חוקרי ב״ס החדשים בהגהות מתחלפות. הכל מסכימים כי לפני לה היה כתוב א, והמלה היתה אלה, וטעה המתרגם הרומי וסבר שהוא השם אלוה, ותרגם dei, ואולם באמת המִלָּה היא אָלָה, ולכן רגלים לדבר כי במקום המלה הראשנה היה כתוב פצל שמשמעתו חלל, הפר, וכיוצא בזה. הסורי כתב דמבטל. שמנד: משנות. ואין ספק בעצם משמ׳ מלת אציל שבכאן, שהוא מרפק, הואיל וכן תרגמו גם היוני ἀγκῶνος, שהוא מרפק. אלא שהוא תרגם מלה במלה: שלח זרוע בסעודה, ואין לה למליצה זו ביונית משמעה מֻשאלה. אולם הכונה האמתית נתן המתרגם הרומי שתרגם מטה אציל discubitu, שפרושו הוא: שכב (על כרפקו) אל השלחן בסעודה, ור״ל הסב, כדרך שהיו הרומאים נוהגים במשתאותיהם, וכמו ההסבה בסדר ליל הפסח שלנו. והנה קצת קשה אמנם כונת המלים על לֶחם שבסוף הפסוק, ועוד מהו הדבר שבן סירא מיעץ להתביש ממטה אציל על לחם? ואולי פשט אז המנהג להטות אציל, ר״ל להסב כדרך בני חורים, גם בכל סעודה קלה, אפילו על לחם יבש, ולגלג על זה בן סירא, שהוא, כנראה מכל דבריו, הצטין בחוש טוב טעם ומדה בכל דבר. עכ״פ, בכונת הדבור הטה אציל אין ספק, כמו שמעיד עליו תרגום הרומי שהזכרנו, וקרוב הדבר שדרך הדבור הזה בא ליהודים יחד עם עצם המנהג מהרומאים, ונהוג הדבור הזה ממש ברומית כמו שאמר Petr.: ponere cubitum apud aliquem, ובעבר׳ שם אציל אצל פלוני, ורצה לומר סעד אצלו. ובאמת אין דרך הדבור הזה בודד בבן סירא שלנו, וכבר בא עוד במקום אחד ושם בודאי אין ספק במשמעתו. בפרשה ט פסוק ט נאמר בנוסח׳ הגניזה: עם בעלה אל תטעם ואל ... סב עמה שכור. וכבר הרגישו חוקרי ב״ס כי המלה תטעם היא שבוש שנפל בטעות, או תקון בכונה קצת מפני שלא הבין המעתיק כונת המליצה האמתית, שהיה כתוב: אל תט אציל, כמו שהוא בפרוש בהתרגום הסורי יציל ך, ויציל בסור׳ כמו אציל בעבר׳ מרפק. וסמך לזה היא נוסחת הפסוק הזה בעצמו שהובא בגמ׳ סנה׳ ק: אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר. מזה אנו רואים שגם בעלי התלמוד קראו אל תט ולא אל תטעם. והובא בד״ס שם נוסחת כ״י במקום אצל בעלה, — אצלה עם בעלה. וכן בכל הדפוס׳ הישנים ברש״י אצלה. וכשנדמ׳ נוסחה זו עם נוסחת התרגום הסורי יתברר לנו בודאות שאין בה שום מקום לפקפוק, כי אין אצלה זו אֶצְלָהּ אלא אַצִּלָה, והוא שֵם במשקל אחר, נרדף עם

---

a) أَصِيل b) نُقَبَاء c) وَصَلَ d) وُصْل

אַצִּילָה[1], אַצִּלָה, ש"נ, מ"ר אַצִּילוֹת, אַצִּלוֹת — א) חבור זרוע העליון בהכתף, בית השחי. Achselhöhle aisselle; armpit: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אַצִּלוֹת[2] ידיך וכו' (ירמ' לח יב). — ב) במלאכת הבנין, קורה הנושאת עליה את הגג[3]), Sparren chevron; spar: וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אַצִּילָה[4])

(יחזקאל מא ח). — ג) "אמה ארוכה: אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה (ראב"ע שמות כו טז). אולי היתה (האמה) כמדת בית ראשון שהיתה אצילה (שם לו ט).

"אֲצִילָה, ש"נ, — א) שה"פ מן אצל: ואח"כ יתחבר אותו השכל האנושי אל הפועל ויאצל ממנו אצילה נכבדת (ר"י אלברגלי, ראש אמנה א). — ב) כמו אצילות: מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות נגד שמו יתברך שנאמר בו ארבע אותיות ואלה שמותן אצילה מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול וכו' מאיזה אור נברא זה העולם מאור בריאת בראשית וכו' (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי הקבלה, מערכ' האלהות). לפי צורת האצילות וכו' אשר האצילות נאצלות משם (ר' אבר' אבולעפיה, אגרת, גנזי הקבלה, ילינק). מקרא נגד עשייה משנה יצירה תלמוד בריאה קבלה אצילה (נר למאור. מערכה ה).

"אֲצִילוּת[1]), ש"נ, — א) בפלסופיה, מה שנאצל: והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה מבו.. אבל היא אצילות נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית (הכוזרי ה ה). בכח אין מציאות רום מעלה שממנו אצילות החכמה (רמב"ן. פרוש יצירה בתחלתו). וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו (הוא כראב' מט כד). וכבר התבאר בחכמת משפטי הכוכבים אפשרות אצילות השפעת כוכב באמצעות פעולת פועל (חסדאי קרשקש, אור ה' ג ג ג). נפש משכלת או שום אצילות נכבדת (תגמ' הנפש ז). נקודה זו (שהאציל הקב"ה כשעלה ברצונו לברא את העולם) היתה כלולה מתחלת אצילותה (ר"ח ויטאל, ע"ח שער א). "נתן לנו (אלהים) תורת אמת וכו' וסמקבת באר האצילות העליון[ה] חוצבה (מנח' קנאו, ר"י מפיס' י). הארה הוא דבר א' שהוא אצילות אור מעצמו כעין קירון (רמח"ל פתחי חכמ'). דע שיש בכח האצילות כח ההויה וכח הבריאה וכח העשייה והאצילות שרש ועקר (ר' עוריאל, רבו של הרמב"ן,

---

אציל ואַצִּילָה למרפק, כמו אַצִּילָה להקורה ששמה בערב' המִדְבֶּרֶת וצלה. ואולי הרבוי אַצִּלוֹת (ירמיה לח יב) אינו חסר פשוט מן אַצִּילוֹת, אלא מ"ר כדין מן המשק' אצלה שהיה לפנים בלשון. עי' הערה למלה זו בערך אצילה. והשם בעלה צריך לקרוא לא בַּעֲלָהּ, אלא בְּעֻלָּה, על פי עדות התרגום היוני והרומי והסורי. ובכן הנוסח' האמתית של הפסוק הזה בבן סירא היא: עם בְּעֻלָּה אַל תֵּט אַצִּיל ואַל [תָּ]סֵב עמה [למסך] שכר. וכמו"כ בגמ': אַל תֵּט אַצִּלָה עם בְּעֻלָּה למסוך עמה שכר. אלא מפני שהיה נהוג פעל מיוחד הֵסֵב למושג זה ולא השתמשו אולי הרבה בהדבור הטה אציל, נשתבש הפסוק, שבכלל כנראה היה שגור בפי הכל, ובמקום אל תט אציל או אצלה עם בעלה, החלו קצתם לאמר אל תט אצל בעלה. וכן נסח שמָּנד באמת במהדורה ב"ס שלו אל תט אציל, אלא שטעה גם פה וחשב כי בן סירא גנה הטית האציל, או פשיטת האציל בפני אשה, שחשב זאת לא מדרך המוסר, ובאמת אינו כן, אלא שבן סירא גנה עצם המעשה להיות בסעודה ומשתה עם אשת איש, שהיה כנראה דבר נהוג אז.

[1]) עי' הערה לערך הקודם. בֶּט' (Bö. § 720β) כופר במציאות משק' הנק', ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך (חס' ובסי' מ"ר נק') ברוב ספרי הדפוס. ומיכ' וד"ם אצי- מלא, וקניקו' בשם כ"י אִצִּילֵי. והנה דעת בֶּט' (Bö. § 720β) כי מ"ר נק' זה הוא דרך הדבור ההמוני, של עבד כושי, במקום אַצִּילֵי. ואולי זה מ"ר מן אצלה. — [3]) בערב' ההמונית וצלה a), קורה נושאת עליה הגג. — [4]) כך ומלעיל בכל ספרי הדפוס. ומזה נראה כי אין ־ָה שבסופה סי' נק' אלא נוספת, וכ"ד רוב הקדמונ' וקצת האחרונ', Bö. ואחרים. בקצ' כ"י אציליה. ופקפקו המפרשי' בפרוש מלה זו. רוב הקדמונים פרשוה כמשמ' אַצִּילָה א' ואמרו שהכונה היא אמה שמדתה היא מן או עד האציל: כך רבנו חננאל: פרוש מאצילי ידיו עד אחרית אצבעו האמצעית נקראת אמה (מגדל חננאל). מנחם לא פרש. ריב"ג: כל אמה מהם... עד בית השחי, וכן ראב"ע. וכן פרחון: כאמת שחי. וכן רד"ק: מדות גדולות עד בית השחי. ת"י: שית אמין רות. אך כל

זה אינו מתישב היטב על לשון הכתוב, ולכן סברים המפרשים החדשים כי זה שם מלאכותי לאיזה דבר במלאכת הבנין שאין אנו יודעים עתה מהותו. והנה כבר ראינו כי לאַצִּיל העברי מקביל בערב' השרש וצל, ובלשון ההמונ' משמש השם וַצְלָה במשמעה הרשומה בפנים. — ושער המנתח הירטלה כי אצילה זו מקור השם axila ברומ' (דר' קצנילנסון, רמת אברים 83).

[1]) מן אצל, עי"ש.

a) وَصلَة

כרוב י' ספירות). שמעתי שיש אצילות ויש בי"ע והחילוק ביניהם שבי"ע אינם אלא הארה מהאצילות (רמח"ל חוקר ומקבל). ענין האצילות הוא הכח הכמוס והחתום לצאת מן הכח אל הפעל (עבוה"ק, רמכ"ג, יחוד ב). כיה אצילות אינו אלא כמדליק נר מנר (שם).— ב) בקבלה, העולם הראשון מארבע העולמות שנאצלו מהאלהות: והנה המלבושים האלה הם בתוך בחינ' הבתים שהם ו' היכלות ד אצילות שהם בחינ' עולם בעצמו שהם השמים והארץ והאויר שביניהם כי כל זה בחי' הבתים והוא נקרא עולם אצילות אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו' ואח"כ נברא עולם הבריאה (רח"ו סיכ' אבי"ע). מתחילת בריאותו של עולם רמז לנו אלה העולמות אבי"ע ארבעתן באופן זה כי בעולם המלבוש הוא אור לבושו שנא' עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו עולם האצילות אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (עה"מ, בער עול' הכריה' ג). והשלישית היא לבוש האצילות והוא עשר לבושים לעשר כליו והלבושים האלה הם החלוק של הבורא הנקרא זהריאל והרביעית היא בית האצילות והיא שבעה היכלי האצילות והם סוד שמים וארץ הרוחניים שלו ואויר שביניהם ואלה הם נקראים עולם האצילות (מבנת חסיד' כלל האצילות). — עולם האצילות: עולמו של הקב"ה הוא עולם האצילות (עבוה"ק, רמכ"ג, יחוד ב). ע"כ נקרא הכל עולם הא"ס שהוא בבחי' מה שנתפשט הא"ס ב"ה בנמצאים ומשם ולמטה הן העולמות התתהוונות והן אבי"ע (אצילות בריאה יצירה עשייה) שהם מבחי' הנמצאים עצמם כי הנה האצילות תצא בראשנה אח"כ ממלכותו נעשה בריאה וממלבותו עשייה וכו' (רמח"ל פ"ח).— ובמליצה, עולם העליון: המשורר חלה מכתב ושבת כי סוס הרוח תמיד הרכיבהו אל עולם האצילות לנוה מחשבת (יל"ג, נקמת הרופא).

אֲצִילִי, ת"ז, נק' ־לית, — מה שהוא מהאֲצִילָה: והרביעִי (הוריד) יתר גדול ויחלק לשלשה חלקים היותר גדול מהם הולך על קנה הזרוע אל היד והוא הנקרא אצילי בער' אבאטי (קאנון א א ה ג).

א.אצל[1], ממנו אולי אֵצֶל.

[1]) בערב' אצל a) שרש, וצל b) חבר ואחד יחד, חל"א אמרים כי אצל בלשון זו פרושו קשר.

a) اصل b) وصل

אֵצֶל[1], כנ' אֶצְלִי אֶצְלוֹ, אֶצְלָהּ, אֶצְלְךָ, אֶצְלֵנוּ, אֶצְלָם. — א) מלת יחס המקום, קרוב אל, על צד, neben auprès, à côté de; near: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' ותעמדנה אֵצֶל הפרות על שפת היאר (ברא' מא ג). והשליך אתה אֵצֶל המזבח (ויק' א יו). הישב בערבה מול הגלגל אֵצֶל אלוני מרה (דבר' יא ל). ויציגו אתו (את הארון) אֵצֶל דגון (ש"א ה ב). וישבת אֵצֶל האבן האזל (שם כ יט). אבן הזחלת אשר אֵצֶל עין רגל (מ"א א ט). לשכת בני חנן וכו' אשר אֵצֶל לשכת השרים (ירמ' לה ד). והנה אופן אחד בארץ אֵצֶל החיות (יחזק' א יה). ועל בגדים חבלים יטו אֵצֶל כל מזבח (עמו' ב ח). — ובקרבת מקום: ותבא להם השמש אֵצֶל הגבעה אשר לבנימן (שופט' יט יד). וכל בית שאן אשר אֵצֶל צרתנה (מ"א ד יב). ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ומצבה אֵצֶל גבולה (ישע' יט יט). וישבו בגרות כמוהם אשר אֵצֶל בית לחם (ירמ' מא יז). וְאֵצֶל כל פנה תארב (משלי ז יב). — וּמֵאֵצֶל: ודוד קם מֵאֵצֶל הנגב (ש"א כ מא). וסף השער מֵאֵצֶל אולם השער (יחזק' מ ז).— ובכנ': ותקח את בני מֵאֶצְלִי (מ"א ג כ). ואיש היה עמד אֶצְלִי (יחזק' מג ו). ובנה אֶצְלוֹ ציון (שם לט טו). לשכב אֶצְלָהּ (ברא' לט י). והחמור עמד אֶצְלָהּ (מ"א יג כד). ובלכת החיות ילכו האופנים אֶצְלָם (יחזק' א יט). —ואחרי פעל מורה תנועה אל המקום, במקום אל: בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות (מע"ש ה ח). אחד מאלו בא לו אצל אלו ואחד מאלו בא לו אצל אלו וכו' (פסח' ט י). גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך (ר"ה ב ט). בא לו אצל ר' דוסא (שם). לא רצו (האחים ליבם) חוזרין אצל גדול (יבמ' ד ה). קדם הוא אצל אשתו או שלח אצלה שליח (גיט' ד א). וכשבא אצל אביו אמר לו וכו' (ב"מ ז א). המחהו אצל חנוני או אצל שולחני (שם ט יב). בזמן שהנכנסים מרובין הזכרים דוחין אותו אצל נקבות נכסים מועטין הנקבות דוחות אותו אצל זכרים (ב"ב ט ב). זה מושך אצלו וזה מושך אצלו (סנהדרין ז ב). וכשבא הדבר אצל חכמים וכו' (נז' ה ד). למלך בו"ד שבעם

[1]) בכנענית יצלת (כלון), ובצורית אדלן, אצלינך וסברים רוב החכמים כי אֵצֶל זה נגזר מן אצל במשמעת חבור וקשור. אך זו גזרה רחוקה.

על בנו והלך לו חבן ההוא אצל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלתך פו). למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה (שם, וזאת הברכ׳ שנב). הרי שבא בעה״ב ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות (תוספ׳ תרו׳ א ה). מדת בו״ד הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי׳ שירת׳ ח). אמרו הסדומיים אין אנו צריכים שיבוא אדם אצלינו (שם שם ב). דרכה של אש שאם קרב אדם אצלה נכוה (שם כחודש, ד). באותה שעה נכנסו מלכי אומות העולם אצל בלעם (שם ה). הלכה (אחר שנתקדשה) אצל חכם והתירה מקודשת (כתו׳ עד:). כשהוא (הבעל) כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתיך (שם פב:). שלח יוחנן בן בג בג אצל ר״י בן בתירה לנציבין (קידו׳ י:). — ואמר ב״ס: אל תעמידהו (את השונא) אצלך למה יהדפך ויעמוד תחתיך (ב״ס גני׳ יב יב). — ב) ברשותו, בידו, בביתו, bei ; chez ; with: ויעזב בגדו אֶצְלִי (בראש׳ לט יח). ואהיה אֶצְלוֹ אמון (משלי ח ל). — ובמשמעה זו רב השמוש בו בלשון: מתארח אצל עם הארץ (דמאי ב ב). המפקיד פירותיו אצל הכותי (שם ג ד). המדיר את חבירו שיאכל אצלו (שם ד ב). גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה רחל ונטענה אצלו וגזזה משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט א). הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין (ב״מ ה א). פועלין שהיו עושין אצל בעל הבית (תוספ׳ ברכ׳ ה כד). יתומין שסמכו אצל בעה״ב (שם תרומ׳ א יב). וה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (ספרי, כי תצא רסג). מנה לו אצל פלוני (מכי׳ כספא, כ). היו כל חכמי ישראל מסובין אצלו (שם עמלק א). עשרה כדי שמן מלאים יש לי אצלך (כתובו׳ קח:). — ג) *ביחס לו, בין, בקרב, *בדעתו, בטבעו, במנהגו: כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים (נזיר כג:). הרי מזון יוצא מאצלנו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מאצלנו (מכי׳ שירתא, ב). אמור להם שאני הוא הידוע אצלם מצד הקבלה שקבלו מאבותם (חו״ה, היחוד י). צורת הנפש בלעדי הגוף איננה ידועה אצלינו (שם הבטחון ד). שאינה מקבלת אצל הבורא (שם יחוד המעשה). ושבו השכליות והשמעיות אצלם [1] שוים בהערה עליהם (שם עבוד׳ הקד׳ ג). הכחות ההם המפורסמים אצל ההמון הראות והשמע וכו׳ (ח׳ פר׳ להרמב״ם א). ואינו מופת גוזר אלא אצל מי שלא ידע ההבדל וכו׳ אמנם אצל מי שיודע וכו׳ (מו״נ א עא). והנה טוב אצלי שאשלים דעת הפילוסופים וכו׳ (שם ב ב). ואיננו נכון אצלי כי האצילות יהיה המשכה או הנחה וכו׳ (רמב״ן במדב׳ יא יז), ר״ל בעיני. כי הוא (השם אצילות) אצלם לשון המשכה (שם). וכן הוא (אלהים) נעלה אצל הפילוסופים מידיעת חלקי הדברים (ר״י אבן תבון, כוזרי א א). מה שהתקבל אצל כל אדם שהנפש ניתנה מלמעלה (תנח׳ הנפ׳ א:). ואחד הוא אצלם שיארע דבר זה לכל המין (ר״י אלפאכר, אגרות המורה, 13). וממנו אצלו ואל אצילו (הערב׳ לריב״ג, אצל), ר״ל לפי דעתו. עמדתי על זה והתבוננתי בו ונתאמת אצלי אמת שאין אחריו שום ספק (ר״מ בן גבאי, עבוד׳ הקדש הקד׳). בהיות נמנע אצלם שיתהוה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו).

ב. **אצל**[1], ממנו אָצַל, *אֲצִילָה, *אֲצִילוּת, ואולי אֵצִיל.

אָצַל[2], פ״י, עתיד יֶאֱצֹל[3], יָאֱצֹל. — א) הפריש מעט מן, abteilen, absondern ; séparer un peu ; separate: וְאָצַלְתִּי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדב׳ יא יז). וַיָּאצֶל[4] מן הרוח אשר עליו (שם שם כה). — ופשט השמוש בפעל זה מאד

---

[1]) עי׳ הערה לשרש א. אצל, השרש הערבי וצל והאשור׳ אָצַל.

[2]) אמר ראב״ע: אצלת לי עזבת לי אצלך, ואצלתי אקח מאשר אצלך. וכן הרמב״ן, וכן הרד״ק. וכן גזרו רוב החדשים פעל זה מן אֵצֶל. — [3]) כן נראה דעת רד״ק שאמר: אצל כשלמים. אך סברים כי הוא נוהג מנהג נפ״א, ולכן ויאצֶל, עי׳ הערה לקמן, וכן שצ״ל יוצלו במקום יוכלו (יחזק׳ מב ה), במקום יאצלו. — [4]) אמר ר״י חיוג: כי נעלם אלף וַיָּאצֶל כן הרוח, ושרשו וַיָּאצֶל והוא פועל ככד מבטא הפעול. ע״כ. אך נראה כי נפל פה קצת טעות, כי העיד ריב״ג במשתלחק כי דעת חיוג היא שצורתו העקרית היתה וַיַּאֲצֵל כמו וַיַּאֲמֵן. ראב״ע: על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. ע״כ. הפרחון: משפטו וַיַּאֲצֵל. ורד״ק (מכלול): ובבנין הפעיל ממנו וַיָּאצֶל מן הרוח נחה האלף. ע״כ. וכן רוב החדשים. אך ברט (Barth, ZDMG 43, 179) הכריע כדעת בֶּטכר, ואמר כי ויאצֶל הוא שארית עתיד קל יִפְעִל, שהיה נהוג לפנים הרבה בלשון, ונדחה לאחוריו מפני העתידים יִפְעַל, יִפְעֹל, שרבו והכריעו הכף לצדם.

[1]) כמו השמוש שמשמש בערב׳ המלה עִנדם [a].

[a]) عندم

בספרות: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך היש מן האין (רשב"ג, כתר מלכות). ועל טלה ושור אצלת כחך (שם). לך אצלתי נסוכת הדומים, בעבורה עשיתי ארץ ושמים (הוא, בלמית בחרחרת, ליון ב, קמה). שם שואף השמש זורח והוא אוצל מאורו לירח (רמב"ע, יעירוני סעפי, מוס' יוה"כ, ספרדים). סמכה ימינה כאלו תְאַצֵל מענה פיהו לפיה (ר"י הלוי, בעלת כשפים). — וגם לא בדברים מפשטים: ואוצל כהם (מהתפילין) רצועה מגעת אל ידו (הכוזרי ג יא). — ופעול: ברכי אצולה מרוח הקדש את שם אדיר נאדר בקדש (ר"י הלוי, נעי' יוה"כ ספרדים). אֲצוּלִים מפרך סוּנים בחוזק יד ונסיונים (משה ב"ר קלונימוס, יוצ' אחרון של פסח). הנשמה אצולה מאורו (ראב"ע משלי כ כז). והם אצולות מהאל יתברך והם אמצעיות בין האל ואלה הגופים (ר"י חריזי, מו"נ כ ה). ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה (רמב"ן במד' יח יז). וידיעתנו אצולה וקנויה מהידועים באמצעות החושים והדמיון (תסלאי קרבקש, אור ה', ב א ד). שהמלאכים הם אצולים מהוד הש"י (תגמ' הנפש א:). הנפש הזאת אשר עשה לנו בורא עלילה מזיו זהר כבודו אצולה (ר"מ בן גבאי, הקד' עבוד' הקדש). — ב) עם ל... אחריו, אצל דבר לפלוני, הניח ושמר מעט לפלוני, vorbehalten, réserver à; reserve for: ויאמר (עשו ליצחק) הלא אָצַלְתָּ לי ברכה (בראש' כז לו). — ג) אָצַל דבר מן פלוני, מנעו, refuse; refuser; verweigern: וכל אשר שאלו עיני לא אָצַלְתִּי מהם (קהל' ב י).

— נפע', נֶאֱצַל, — שאָצְלוּ אותו, שהפרישוהו והבדילוהו: על בן נֶאֱצַל מהתחתנות ומהתיכנות (יחזק' מב ו'. — ואמר בן סירא: לכן גם הם (יהושע וכלב) בשנים נאצלו משש מאות אלף רגלי (ב"ס גנ' מו ח). והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם (רמב"ן במד' יא יז). — ובפרט באצילות רוחנית: ומכח המזלות ההם נאצל כח כל ברואי מעלה (רשב"ג, כתר מלכות). האחדות אשר אמרנו על כל אחד מהברואים על דרך העברה נאצלת מענין האחד האמת והאחדות האמתית (חו"ה, היחוד ט). החמר הראשון הנאצל מאצל הבורא (ר"י חריזי, מו"נ א כז). והדברים הנאצלים מאין סוף הם י' ספירות (ר' עזריאל, פרוש י ספירות). ועל מה ששאלת אם הספירות נאצלות ולא נבראות וכו' ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל וכו' (שם). שכל נאצל מסבת הסבות האלהיות (רש"ט פלקיירא, המעלות, א). נפש האופן הנאצלת מן החיה (רד"ק, מעשה מרכבה). ועדיין היה הכל גנוז וסתום דרך העליון עם שהיה שם יותר כזומן להגלות ולהאצל (ר"מ בן גבאי, עבוד' הקד' יג). גזרה מוסכמה מכל המקובלים כי האורות וכו' המה נאצלים מהא"ס (ר"י אבוהב, בער בשמים ה ג). שפע ניצוצי האור והפעולה והממשלה הנאצלים על היצורים מבוהות המון הכוכבים (יסוד עולם ב ח). המינים והאחרים האלהיים כלליים או ממוצעים כמו שהם הספירות הנאצלות (בער בשמים, אבר' כהן אירירו ד י). אם הם נאצלים ממנו הם חוץ ממנו (רמח"ל תומ"ק). השכל הנאצל אשר הוא למעלה מהשכל המקנה (מנח' קנא' לר"י מפיסא כח). — *עם ל אחריו, נאצל ל, נתחבר אל: מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (ב"ס גנ' יג יז).

— הפע', הֶאֱצִיל, — גרם אצילות דבר מדבר: בה אציל לך על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו (רשב"ג כתר מלכות). והוא (האלהים) מאציל אותו (את האור) עליהם (הכוזרי ב נ). מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול (מסכ' אצילות, ילינק ה, גנזי קבלה, מערכ' האלה'). ואם הנברא שהוא חסר מן הנאצל יש בו כח להאציל כל שכן המאציל (ר' עזריאל, י ספירו'). ועלה במחשבה הטהורה להמציא ולהאציל מאור הנעלם האצילות (רמב"ג עבוד' הקד', יחוד יז). וידוע שהמאציל לא יאציל ראשנה אלא בדומה לו (תגמ' הנפ' א:). ובהגבילו כבודו וכחו הבלי הבלית האציל מהות ועלול מוגבל (שעה"ש לאברהם כהן אירירו). ומשפיע ומאציל עליהם מהכח והעצמה שנתן לו יוצרו (ר"י יברלאי, יכו"ע ב ט). כדי שתשפיע (החמה) מזהרה ותאציל על העליונים ועל התחתונים (שם). והאציל עליו (על האדם) אור השכל אשר בו ידע אמתת הנמצאים כלן (דוד בן בילא, י"ג יסוד'). ע"ס הם הכחות שהאציל הא"ס ב"ה להוציא מהם כל התולדות הצריכים (רמח"ל פ"ת).

— הפע', הָאֳצַל, מֻאצל: וצריכים המה שיתדמו לך בכל התוארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחר בניהם (כלי יקר, שמות יח כא).

— התפ', הִתְאַצֵּל, — כמו נאצל, אצל את עצמו: שכל קבוע שממנו מתאצלים כל הכחות הרוחניות בדקות האצילות שמתאצלות אלה מאלה (ראב"ד הקד' יצירה). כי שכל הנפש באחרון יתאצל ויתקיים מהשכל האלהיי (שעה"ש לר"א אירירו, ד י). כי להיותו

מתאצל בלי אמצעות וכו׳ בהתאצלו הראשנ׳ (שם ד יד). כלהב אש המתאחד בגוונותיו ומתאצלים כחותיו מאחדותו וכו׳ שזה מתאצל מזה וכח המאציל בנאצל (רבנ״ל דורן, מ״ת, חלק בוסינו ה). שנפש האדם נתאצלה מאתו יתברך (דוד בן בילה, י״ג יסודות).

אצ״ל, ר״ת אין צריך לאמר.

אצץ[1], ממנו ״אָצָץ, ״אֵצֵץ.

״אָצָץ[2], ״צָא, ב״ו, — לחץ ודחק: אמר לו אביי והלא שנינו כבשים שהוא יכול לאכול מהם במועד כובשם אמר לו אף אילו נאכלין על גב אצצא[3] (רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקות, מועד).

״אִצֵּץ[4], פ״י, — אִצֵּץ אותו, לָחַץ וְדָחַק וְכָבַשׁ אותו, drücken; presser; to press: כשכובשין הדגים ומאַצצין ודוחקין ומצירין אותו לחלוח היוצא מהן נקרא ציר (ערוך ערך גר).

אצר[5], ממנו אולי אוצָר, אָצַר.

---

[1]) בארמ׳ עי׳ לקמן, ודומה לו אוץ.

[2]) מיּצק׳ אָצַר, שם לפעולה מתעברת יוצאת מפּשטת. בארמית: שאני התם דאגב איצצא מזקי (כרכ׳ לג. — שונה שם (בענין מי שנפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים שאמר הדעת הוא כי בודאי מת) מפני שאגב האצץ (הלחץ שבנפילתו לחץ אותם) הם מזיקים). א״ב (איכא בינייהו) דאתי בתר אצצא (בבת קמז: — יש ביניהם (ההפרש בדעות) שבא (המוחל מן הזיתים) אחרי אצץ (לחץ בהכומר). הני נמי מיתאכלי אגב איצצא (מו״ק יא. — אף אילו (הדגים הנצודים ביו״ט) נאכלין על גב אצץ, ור״ל ע״י כבישה חזקה פעם אחר פעם אפשר לאכלם מיד). —[3]) צורה ארמי׳ אמנם, אך כל המאמר הוא בסגנון עברי, כדרך רב יהודאי גאון לתרגם עברית את מאמרי התלמוד שהם בארמית, ואעפ״י שפעמים הוא מניח את השם בצורתו הארמ׳ מ״מ הוא נוהג בו מנהג שם עברי. ושמות רבים בסי׳ א הארמית בסופם קנו להם זכות מלים עבריות בתוך לשוננ׳ בזמן ההוא, כמו שכבר העירותי על זה.

[4]) פעל נגזר מהשם אצץ שלמעלה.

[5]) עברי׳ וארמית. אך יש מפקפקים אם היה השרש הזה המקור להפּעל אצר, וסוברים כי אצר נגזר מן אוצר (Nö. Mand. Gram.) בערב׳ דומה לו במשמעתו דַ׳חַ׳רַ[a]) נמצא שאות ד׳ בערבי׳ באה במקום צ בעבר׳ ואות ח׳ בערבית במקום א בעברית.

---

a) دَخَرَ

אָצַר[1]), פ״י, אָצַרְתִּי, אָצְרוּ, עת׳ תֶּאֱצֹר, תֶּאֶצְרוּ, אֹצְרִים, אֹצְרֶנָּה, — קבץ דברי חפץ ושם במקום למשמרת, Schätze sammeln; thesauriser; to store: הָאֹצְרִים חמס ושד בארמנותיהם (עמו׳ ג י). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אָצְרוּ אבתיך עד היום הזה בבל (ישע׳ לט ו). — ובפרט *שמר תבואה וכיוצא בזה באוצר לאחרי זמן כדי להעלות השער: אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנין וסלתות (תוספתא ע״ז ג ד). אוצרי פירות ומלוי רבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהן הכתוב אומר וכו׳ נשבע ה׳ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (ב״ב צ:). ומותר לאדם לאצור פירות בארץ ישראל ג׳ שנים וכו׳ (שם). וכל המפקיע שערים או שאצר פירות בא״י וכו׳ הרי זה כמלוי ברבית (רמב״ם מכיר׳ יד ו). — ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם (חו״ה חשבון הנפ׳ ג).

— נפ׳, נֶאֱצַר, הֵאָצֵר: והיה סחרה ואתננה קדש לה׳ לא יֵאָצֵר ולא יחסן (ישע׳ כג יח). — ובמשמ׳ ״נאסף במקום אחד, sich ansammeln; s'accumuler; accmulate: קול אד עשני נאצר בבטן העב (ר״ב אבן תכון, יקוו המים ד). וזה אמנם יהיה בסבת האצר האד הקיטורי בבטן האדמה (רלב״ג איוב י).

— פע׳ *אִצֵּר: בכונס מתוך שלו אפילו עשר שנים מותר לאצר[2]) (תוספתא ע״ז ד א). ובשני בצורת אפילו קב חרובין לא יאצר (ב״ב צ:). ועל התבואה שתירקב שאל״כ היו בעלי בתים מאצרין אותה ומביאין רעבון לעולם (רב״י פסח׳ נד:).

— פוע׳, אוּצַר, עם ו ההפוך וָאוֹצְרָה, — הפקיד אוצרים, פקידים על האוצרות: וָאוֹצְרָה[3]) על אוצרות שלמיה הכהן וצדוק הסופר (נחמ׳ יג יג).

— התפ׳, ״הִתְאַצֵּר, נשתמר כמו באוצר: בצרור החיים להתאצרה (קונט׳ גור׳ תתנו, דף ד).

א״ק, ר״ת אדם קדמון.

---

[1]) עי׳ אוצר, ועי׳ הערה לשרש אצר. — [2]) נראה הדבר כי הכונה במלה זו בנין פִּעֵל, כי בקל צריך להיות, עפ״י דרך הכתיב הרגיל של התלמוד, לאצור, יאצור. וכן בכתב יד יאצר ולא יאצור. — [3]) ראב״ע פועל נגזר מן אוצרות והטעם: פקדתי גזבר עליהם. ע״כ. ולפי זה צ״ל אוצרתי וכו׳. ובעתיד אֲאוצר, ולהקל אוצֵר, אוֹצְרָה. רד״ק מפקפק אם זה במשקל ואומרה או

אֶקְדָּח[1], ש"ז, מ"ר אֶקְדָּחִים, — א) אבן מהאבנים היקרות, אדמה ומזהרת כגחלת, **Karfunkel**, **escarboucle ; carbuncle** : ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אֶקְדָּח[2]) (ישע' נד יב).—ואמר המשורר : אבל נפשם בטוחה במבינים להותירם כרמים על עפרים, ו א ק ד ח י ם על חרשי אדמות וסם על מק ומור על גוש פגרים (מבה דרעי, לריח טיר, ל"ק ל).—ב) כלי זין מורה בכח האש[3]), והתיחד בזמן האחרון להקנה הקטן, שבית קבול הכדור שלו סובב ומורים בו פעמים אחדות זו אחרי זו, **Revolver**. — ופשט השמוש בו הרבה בדבור ובהעתונים.

אֶקְדַּחַת,— כמו אֶקְדָּח : מקום ספיר ו א ק ד ח ת (רבב"א לזכת מרי, מנח' קנת' ב). סוד תיכד נויהם בכדכוד ואֶקְדַּחַת (אלהים אזון, הובע' לבנת).

אַקּוֹ[4]), ב"ז, כנ' אַקּוִי, או אקואי, מ"ר אַקּוִים, או אֲקוּאִים[5]) — תיש הבר, **ibex ; bouquchin ; Steinbock** : איל וצבי ויחמור וְאַקּוֹ[6]) ודישן (דבר' יד ה).—והשתמשו במשמעה זו רוב הסופרים : א ק ו (שטיין באק **Capra ibex**) משכנו בשוויץ על הרי השלג והקרח הגבוהים (כלס' למוד' לכת' לינדא). ה א ק ו[7]) העצום אשר נתפש עוד בקטנותו על הר סיני (א' גוטלבר ממגריס).

***אָקוֹן**[1]), עקון, ש"ז, מ"ר אֲקוֹנִים, — מין סל של צידים כעין תבה של עץ שיש בה למטה אגמון של ברזל, **Steerhamen** : (אונקלי) של שידה טמאה ושל א ק ו ן[2]) טהורה (כליס יב ב). הרשתות והמכמרות והמדף והפלצור ומצודות הסכרין טמאים ו ה א ק ו ן והרטוב והכלוב טהורין (בס כג ה).

אַקְלִים[3]), איק־, מ"ר אקלימים, היקל־,—שטח ארץ שזמנה ומזג אוירה שוים פחות או יותר, **Zone; climat** : ושם היה סגולת נח מפני שהוא יורש ה א י ק ל י מ י ם השוים (הכוזרי א נה). אמרו על ארם כי כאשר יצא מ א ק ל י ם תשאם הקרוב להודו ונכנס ב א ק ל י ם בבל הביא עמו פליאות וכו' וחלקו המוצאים ו ה א ק ל מ י ם לככבים ואמרו

הפעיל במקום א ו צ י ר ה (מכלול נתי פ"א). וכן החדשים. רבם החליטוה הפעיל. אך יש מגיהים ואצוה, כמו שם ז ב,

[1]) מן קדח, עי' שם. — [2]) ת"י לאבני גְמַר ר"ל אבני גחלת. רסע"ג תרגם חג'ארה ג'והר, ר"ל אבן יקרה. וכמו"כ ריב"ג סתם : ומן זה נאמר לאבני אקדח מפני זכותם שמאירים כמו אש. ע"כ. ורש"י : והם מין אבנים טובות בוערים כלפידים והוא ק ר ב ו נ ק ל א. ע"כ. וכן רד"ק: אבן מזהירה כאש וכו' וכן תרגם יונתן לאבני גמר. ואעפ"י שהשבעים תרגמו κρύσταλλος, ואעפ"י שבערב' משמש השם ק ד א ח a) לאבן החלמיש, ס"מ כבר תרגמו רוב המתרגמים בהאבן האדמה ההיא. — [3]) הצעתי השם הזה בהצבי לכלי הנשק הדותה בכח האש, וגזרתיו מן השרש קדח.

[4]) דומה לו אָחוּ, דְיו, תְאוֹ, שְׁבוֹ. — ומקורו לא נתברר, והביאו דמיון לו המלה הערב' ענאק b), ובאשו' אניק. — [5]) לפי הרבוי של שבו תאו לדעת הרד"ק (מכלול מה"ב פשו). — [6]) כך תרגום אונק' יעלא. רסע"ג : אלועל. ריב"ג : הוא תיש הבר. רש"י : הוא אשטיינבאק. וכן רד"ק. השבעים תרגמו τραγέλαφος. — [7]) ובעצמו תרגם שטיינבאק.

[1]) כך בקצת משנ' מנקד' נרפ'. וכך לוי ויסטרוב. צמח דוד ומער' המע' אָקוֹן, קוהוט נקוד מזור כדרכו אַקן. וסבר ש' קרוים כי זו היא המלה היוני' ὄγκινος, אבל פרוש מלה זו הוא ע ג ן, וגם האנך של הספינות שמדדים בו את עמק המים, ואינני רואה שום יחס בין מלה זו ובין אקון שלנו. ס' פרנק' (S. Fränk. 229) רואה באקון מלה דומה לעגן, ואומר כי מקור שתיהן אחד. קוהוט בקש מקור לו בהשם היונ' σαγήνη, רשת, או בלשון פרס' אכנגו שמשמעתו הוא א ו נ ק ל, אך כל זה רחוק ודחוק.— [2]) רה"ג והרמב"ם מעידים כי ס"א גורסים עיקון עקון ופרש רה"ג וז"ל : דומה לשידה והוא מכלי הצידים. ע"כ. ולהלן כג ה אומר : מכלי הצידים שצודים בו הדגים ודוגים בו ודומה לכלב ושמו בטיית לחלות ויסמעוה איצא אלסלהה.והנה לא עמדתי על מהות המלי' הערב' אשר פה. והגהות קוהוט אינם נכונים. אך מהות הכלי נראה ברור מפרוש הגאון, וכן פרש גם הרמב"ם: הי סלה אלציד ושכלהא משהור ענד אלציאדין והי תאבות מן עוד פיה מכ'אטיף יעלקנוה פי אלבחר ידכלה אלסמך ולא יקדר יכרג' מנהו. ע"כ . ובעבר' (תרגום דרנב') : היא תיבת ציד והיא שידה מעץ אשר בה אינקליות ותולין אותה בים ויכנסו בה הדגים ולא יוכלו לצאת ממנה.

[3]) מיונית κλίμα, קלימא, שבעקרו ר"ל נטיה, והוא נטיית הארץ, בתוספת א בראש כנהוג בשמות זרים בשוא נע בראש, כמו אכסניה, וכדומה. ומשקל עברי דומה לו אכזיב, (אעפ"י שלא ידוע אם באמת שרשו הוא כזב) ארגיע. וקרוב לו אֲבַטִּיחַ. — ונתקבלה מלה זו בצורה זו גם בערב' אקלים a), וממנה הועתקה ללשוננו.

---

a) قَدَّاح b) عَناق

a) إِقْلِيم

שהאקלים הפלוני אלהיו (מו"נ ג כט). השבעה א ק ל מ י ם שהם שבעת חלקי הישוב (מלמד התלמיד' יעקב כ"ר אנטולי, מתן תורה). המזג הנאות לאומה מן האומות כפי ההקש אל א ק ל י ם מן ה א ק ל י מ י ם ופלך מן הפלכים ואויר מן האוירים (קאנון א א ג א). וחלקו המושב בצפון לז' חלקים קראו כל חלק וחלק א ק ל י מ ה ה א ק ל י ם הראשון מתחיל מן הקו השוה ומתרחב עד י"ו מעלות וחצי בפאת צפון וכו' (אכר"ת לוה"א א ז). ויקרא א ק ל י מ י ם לשיעור אחד מכמות הארץ אשר יראה בו להוש השתנות במספר השעות (הוא, אבפ' ג). שהכמי המחקר שסדרו ה א ק ל י מ י ם כתבו בקצת חבוריהם שארץ ישראל ב א ק ל י ם הרביעי (רכנו בחיי, במות). כיון שהארץ היא הנקודה ויש ג' א ק ל י מ י ם מכאן וג' א ק ל י מ י ם מכאן (כס). ונזדמן שהמלך המולך על ה א ק ל י ם שבע מעלת זה האיש (ידע' הכדרבי, פלדס א). והם ראו להלק רצועות הישוב לארכה בז' רצועות נמשכות מקצה מורח עד מערב וקראו אותם א ק ל י מ י ם (י' היבלהלי, יכו"ע, כ ג). דנוהו (לאדה"ר) בשלוחין חוץ לגן עדן וכגרושין מ א ק ל ם ל א ק ל ם (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור' ג טו). שכן ורגז תהתיו בשפל ה א ק ל י ם (מנח' קנא' לר"י מפיכא ד). יש לך לבחון הרעות והטובות בכל איש ואיש כפי מה שהוא וזה על צדדים רבים מהם לפי ה א ק ל י ם אשר הוא שם כי יש א ק ל י ם מאריך ימי יושביו בבריאות במקומות הצפוניים ויש א ק ל י ם מקצר הימים וכו' ולפי כל אחד מאלו ה א ק ל י מ י ם יש ליחס מקרי האדם לטוב או לרע (אוהב משפט, כהורים לא"וב כב).

***אַקְפָּדָה**[1], ש"נ, — כמו הקפדה: בני אדם מתוך א ק פ ד ה הם נודרים בנזיר וכיון שהם נודרים מתוך א ק פ ד ה סופן לתהות (מד"ר במדב' י).

אראיל, עי' אריאל.

אֲרְאֵל[2], ש"ז, כנ' אֶרְאֶלִּי, -אֶלָּם, מ"ר אֶרְאֶלִּים, -אֵלִים, — א) בעקרו עובר ארה, או שליח, או אורחה של

---

[1]) משרש קפד, עי' שם.

[2]) במשקלי השמות שבמקרא אין דמיון לצורה זו. לפי סופה -ל דומה לברזל, כרמל, ויהי' אראל משרש ארא, ולפי תהלתו אֶר- דומה למשקל אֶפעל. והדומה לו ב נ ק ו ד הוא רק משקל הַפְעֶל המאוחר, על פי הקריאה המקבלה בשני סגולים כמו הֶרְגֶל, וכדומה. ונמצא שֵׁם דומה לזה בין שמות הפרטים אַרְאֵלִי (ברא' מו טז) משפחת הַאַרְאֵלִי (במד' כו יז), וכן השם אראל מואב, וקצת דומת לו בצורתו השם אֲרִיאֵל (יחזק' יג יה-יו). והנה ארבע דעות נאמרו בדבר טבע מלה זו ומהותה. יש מכחישים מציאות שֵׁם אֶרְאֵל בלשון העברית לפנים וסוברים שהמלה אֶרְאֶלָּם שבאה בכתוב אינה שֵׁם כלל, אלא פעל עתיד מחבר עם מלת היחס, אֶרְאֶ־לָם במקום אֶרְאֶה לָהֶם, או אֵרָאֶה להם. זו דעת ת"י, ותרגם: הא כד אִתְגְּלֵי להון. וכעין זה תרגום ולגתה. בזמן חכמי התלמוד היתה כנראה הסכמה כללית כי השם אראל נרדף עם מלאך, אך אין לדעת אם זו היתה באמת קבלה ישנה או השערה בעולם על סמך חצי השני של הכתוב. רסע"ג בתרגומו תרגם נג'בהם a), ופרושו שריהם וחשוביהם. והביא פרושו זה גם ראב"ע בשפת יתר. אך דונש בתשובותיו הביא בשם הגאון עוד פרוש אחר. בסי' נז: ואמר בפתרון אראלם כמו גמליהם. ע"כ. וחזר והביא זאת בסי' קפא: ואמר אראלם רכבי גמלים הממהרין בדרך. ע"כ. ונעלם ממנו באיזה מקום פרש רסע"ג פרוש זה. רדב"א הקראי כמו ת"י: הנה אראה להם בנבואה. ע"כ. והרבה מנחם לטעון על פרוש זה ואמר וז"ל: אנשי פתרון אמרו כי מלה זו נחלקת לשנים אֵרָאֶה לָם. אמנם ידעתי כי יש מלים בלשון עברית אשר יחצו לשנים אך לא אראלם, כי אראלם אינו ממגינם כי בחזקתו עומד, וכו'. וסים: ועל כן לדבריהם ומחלקותם ורפואתם לא יקום פתרון ולא ענין המחוה היטב. ע"כ. ופרש בעצמו אראל כמו אריאל שֵׁם להמזבח. ואמר: ופתרון הן אראלם צעקו חוצה עת אשר נהרס המזבח הנקרא אראל צעקו ובכו אותו קוננו מקדשם ובכו אראלם וספדו מזבחם, ואם אמר יאמר הטוען לא יתכן בלשון עברית צעקו אראלם ובכו אראלם כי אם צעקו על אראלם ובכו על אראלם, יש להשיב ולומר יתכן כה וכה. וכו'. ואחרי כל טענותיו של מנחם החליט גם דונש כמו ת"י ורדב"א, ואמר בהשגתו על רסע"ג: וזו המלה אינה מצויה בספרי הנבואה שהיא לשון גמלים כלל ותחלת טעותו כי כל קבוץ צריך לתוספת יוד והיה ראוי לומר אראלים. ולפיכך אני אומר בפרושו כי אמר הנביא אראה להם בעין הנבואה כי הם צעקו חוצה על מה שהגיעם. ופירשתיו על טעם אראה למו, ולָם ולמו טעם אחד הם כמו בם במו שטעמן אחד וכמו זו המלה חילקה בפרוש נאמר ובכלי הבקר בשלם הבשר ופתרונו בשל לָם הבשר. שמע בני ואל תהי פורע מוסר. ורוב חכמי הלשון הסכימו בכלל בגוף הדבר כי אֶראל הוא שֵׁם ונחלקו בפרושו. יש מסכימי' עם מנחם שהכונה בו המזבח, או ציון. כן ריב"ג, רש"י, ראב"ע (בשפת יתר נד). רד"ק ואחרים פרשו כהתלמוד אראל מלאך, ואמר רד"ק: כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אראל, והפסוק כפול בענין במלות שונות אמר המלאך שלהם שהיו שולהים מעיר לעיר. ע"כ. ומהחדשים קצתם

---

a) نجبهم

רוכבי גמלים, Reisender, Bote, Karawane; voyageur, messager, caravane; traveller, messenger, caravan: הן אֶרְאֶלָּם [1]) צעקו חצה מלאכי שלום מר יבכיון נשמו מסלות שבת עבר ארח (ישע׳ לג ז־ח). — והשתמשו בו הסופרים במשמ׳ שליח: ציר נאמן שפתי נכון ואֶרְאֵל לא שֻׁלח מדבר בל יבין מוצא שפתיו (אסף כ לא יג). — ב) מלאך, Engel; ange; angel: אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש (כר קפרא בקינתו על רבי, כתוב׳ קד.). בשעה ששלח אבינו אברהם את ידו ליקח המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת הה״ד הן אראלם צעקו חוצה (מד״ר ברא׳ נו). ולאחר שחצה את המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים (מדרש כונן). שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא ולפיכך נקראים חיות הקדש והם למעלה מן הכל ואופנים ואראלים וחשמלים ושרפים ומלאכים ואלהים ובני אלהים (רמב״ם, יסוה״ת ב ז). — והשתמשו בו הרבה הפיטנים במשמעה זו: סכות באי בתחן למר בכו אראלי מלך (ר״א קליר בכודו אהלו). המון אראלים לנאדר באלים אומרים קדוש (ר״י אביתור, אפודי שש). אראלים צאו וצעקו מרה ספוד תמרור האגדו בחבורה (קינה החרישו ממני). אראלים בשם תם ממליכים למלך מלכי המלכים (מנחה יוה״כ לאשכנ׳). אראלי הוד פוצחים הלולו ברתת וזיעת מפארים סלסולו (שם). ומלאכי השרת ואראלים (פ׳ דוגולו, נעשה אדם). ובלהקת אראלים תתפאר (רשב״ג, כתר מלכות). ומתעטפים (ישראל ביוה״כ) כשרפים ואראלים ונמשלים לתרשישים וחשמלים (ר״י הלוי, הממשלה השלישית, שחרית יוה״כ ספרדים). מאורי אור וכוכבים ואראלים וחשמלים ורוכבים על כנף עבים (הוא, קונט׳ הפיוטים כו). אני הייתי אצורה במרומי דירות בין אֶרְאֶלֵּי טוהר אמרותי טהורות (קרוב׳ א שבוע׳, רבו שנים). לשות בשדה לקראתך יצא ולמענו אֶרְאֶלִּים ממחיצה מר צעקו חוצה (שם ב שבוע׳, קרבן שלם). יום יצאה כלת עדנים לששים רבואות חתנים בצבאות אֶרְאֶלֵּי מעונים ורכב אלפי שנאנים (זרחיה הלוי, יום ילאה). להקת חשמלים וצבאות אֶרְאֶלִּים צעקו לאל אלים (סמא״ל, סליח׳ לו״ג, אנא אל). כתות המלאכים הם עשר אשר אלו הם אראלים אישים בני האלהים מלאכים חשמלים תרשישים שנאנים כרובים אופנים שרפים וי׳ מלאכים שנבראו תחילה ממונים על עשר מחנות הללו אשר אלה שמותם מיכאל על האראלים וכו׳ (ברית מנוחה ג, לבא המרום). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם מיכאל על האראלים צפניה על האישים וכו׳ (עמק המלך, עולם היצירה יח). מר יבכיון ויהמיון וצעקו חוץ אראלינו (שירים מהרשב״ל, לפני פענח׳ קב׳ על יד, ז). לפי שאראלים הם מלאכי דין ונקמה (צרור המור ויגא מג:). אראלי שחקים גועקי׳ נצבים על ה׳ (פ׳ אוליוירו, אגר׳ איל׳ אשכ׳).

הסכימו לפרוש ת״י ודונש וכו׳ (Ew. § 73) ויש מדמים אראל לאריאל ומפרשים הארי של אל, ר״ל גבור, ויש שרואים בו השם המצרי אראר׳ גבור, ואמרו שהכונה היא על גבורי ירושלם, וי״א גבורי יהודה המכבי, שבימיו, לפי דעתם, נתחברה נבואה זו. — והנה ריב״ג ופרחון ועוד הביאו מלה זו בשרש ראל, וכבר היו שרצו לדמותה לשרש ראל בערבית. ואמנם יש בקצת מלונים השם מֻרַאִיל a) שמהיר בהליכתו, אך בהמלונים הלאומיים הערביים הובא רק הדבור מר מראילא b), עבר במהרה. ואין לעמד על מקור דבור זה מאין נסתעף, על כל פנים דחוק הוא לחפש בזה מקור השם אראל שלנו. אבל יש שרש אחר בערב׳ והוא רַחַל c) שר״ל נעתק, עבר ממקום למקום, והשם רַאחִל d), נוסע, עובר ארח, ומשמעה זו היא נאותה מאד לאראל שלנו והיא היתר מתישבת בהכתוב לפי הענין, שהכונה היא לתאר השממה של הדרכים בשעת חרום זה מפני הגייסות וכדומה, ולכן אראלם ר״ל עוברי ארח צעקו, מלאכי שלום מר יבכיון כי נשמו מסלות שבת עובר ארח. ולהפרוש שליח אפשר לדמות השרש הערבי רשל e) שממנו השם רסול, שליח, ומ״ר ארשאל f) גדוד, עדר. ולפרושו השני של ראב״ע שהביא דונש בשמו, גמלים, אפשר לדמות אַרְעָאל g) בערב׳ מ״ר מן רעלה, והיא אורחה של גמלים או של סוסים, וגם של אנשים. — [1]) בהרבה כ״י ־לים. אבל הקדמונים מעידים פה אחד על הכתיב לם, וע״ז הסכו ת״י ודב״א ודונש שפרשו לם כמו להם. וכבר אמר ריב״ג: אראלם אחד במקום קבוץ. ע״כ. ואפשר שהוא שארית ממ״ר שבור שהוא נהוג בערבית והיה נהוג בלשון שמית הקדו׳, ונשארו ממנו שרידים בעבר׳ כמו שכבר העירו המדקדקים החדשים ע״ז. וכבר נזכר למעלה מ״ר ארעאל בערב׳ לאורחה של גמלים, של אנשים וכדומה. וכמו״כ ארשאל, במשמעת גדוד, עדר. ועי׳ עוד אֲרִאֵל.

---

a) مُرَائِل b) مرمرابلا c) رَحَل d) رَاحِل
e) رسل f) ارسال g) أَرْعَال

אֲרִאֵל[1], ש"ז, — בלשון מואב, כֹּהֵן הגדול, Priester; prêtre; priest: הוא (בניהו בן יהוידע) הכה את שני אֲרִאֵל[2]) מואב (ש"ב כג כ).

ארב[3]), משנו אורב, אֶרֶב, אֹרֶב, אָרַב, מַאֲרָב.

אֶרֶב[4]), ש"ז, הפס' אָ־, — א) שה"פ מן ארב, פעולת מי שארב לחברו: כי ישחו (חיות הטרף) במעונות ישבו בסכה למו אָרֶב (איוב לח מ). — ב) מקום הארב, מעון החיות וכדו': ותבוא חיה במו אֶרֶב ובמעונתיה תשכן (שם לז ח).

א. **אֹרֶב**, ש"ז, כנ' אָרְבּוֹ, — כמו אֶרֶב: בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים אָרְבּוֹ (ירמ' ט ז).

ב. **אֹרֶב**[1]), ש"ז, — שרש הפחד, במקום חבורו להירך, Leistengegend; aine; groin: במורסת האורבים הם אינגש וכו' זרע הלפת על מי שיש בו מורסות האורבים ויעילו אליו (רא"ע, ספר הנסיונות, כ"י פריז ח ח). היתר טוב שישב העלול על קצה עצהו וכו' ותגביה ארכובותיו מעט למעלה אל ה א ו ר ב י ם (קאנון ג. יט כ ז). ראוי שיקשרו הידים משרש הזרועות והרגלים משרש פחד הירכים אצל ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ג ב). וכשיתרפה תחת מתניה (של ההרה) ויתנפחו א ו ר ב י ה ויתחזק פתיחת ה א ו ר ב י ם הנה אין בינה ובין המליטה כי אם מעט (שם ג כא א יז). ומה שיוחש הכאב והעקיצה ישתתף בו גב הערוה והחולבים וכפות הירך ו ה א ו ר ב י ם (שם ג כא ד ה). והכאבה במתנים ו ה א ו ר ב י ם עם הערוה (שם ג. כא ד ו). שהיה באדם חבורה והיתה שקיעתה קרובה מן ה א ו ר ב הוא א ו נ ג י ופיה קרובה מן הארכובה (שם ד ד א ח). ואי אפשר שיכפף רגלו אצל ה א ו ר ב ותראה ה א ו ר ב נפוח במורסא כי ראש הירך נתקע בו (שם ד ה א כה).

אָרַב[2]), פעו"י, עת' אֶאֱרֹב תֶּאֱרֹב, תֶּאֶרְבִי, נֶאֱרֹב, נֶאֶרְבָה, יֶאֶרְבוּ, עם אֶל, לְ, על אחריו, — שמר והמתין לאחד ממקום נסתר למען התנפל עליו פתאם, lauern; guetter; lie in wait: וכי יהיה איש שנא לרעהו וְאָרַב לו וקם עליו והכהו (דבר' יט יא). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי אָרָבְתִּי (איוב לא ט). לכו וַאֲרַבְתֶּם בכרמים וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שופט' כא כ-כא). קלים היו רדפינו מנשרי שמים על ההרים דלקנו במדבר אָרְבוּ לנו (איכה ד יט). ויסבו (אנשי עזה) וַיֶּאֶרְבוּ לו כל הלילה בשער העיר (שופט' יז ב). כי הנה אָרְבוּ לנפשי יגורו עלי עזים (תהל' נט ד). אל תֶּאֱרֹב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו (משלי כד טו). יֶאֱרֹב (הרשע) במסתר כאריה

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך כאן הכתיב והנקוד המסורים, ובדהי"א יא כב אריאל, וכן גם כאן בקצת כ"י. אך המסורה, אומרת בפרוש ל' חסר. והשבעים תרגמו כאלו היה כתוב ב נ י א ר י א ל, ולכן פרשו קצת החדשים אראל שע"פ. אך מלה זו נמצאת בכתבת מישע מלך מואב בספור מעשי גבורותיו, כתוב שם לאמר: ואלתחם בק ואחזה ואהרג את כל העם [מ] הקר ית לכמש ולמואב ואשב משם את א ר א ל דודה ואסחבה לפני כמש בקרית. ע"כ. ובהיות שאין איש מפקפק עתה באמתותה של כתבת מישע, אין מקום לפקפק גם באמתותה של המלה אראל שלנו וכמו"כ שאינה שע"פ והפעל ו א ש ב שלפני א ר א ל, שהכל מסכימים שהוא מלשון שֶׁבִי, מוכיח על אראל שאינו שם ד ב ר, מזבח וכיוצא בזה, מפני שאין שבי אלא בנפשות. ובודאי יותר נכון פרושם של הלוי ולמבר (R. S. VIII) גרימה, וינקלר (Lidzb. Eph. II 152, RB, X) שפרשו אראל ש"ת ל א ד ם, כהן הגדול. וכעין זה ת"י ר ב ר ב י. ומפני שאראל בא בכאן ביחיד יתכן שהנוסח' האמתית היא של השבעים בני אראל ור"ל בני כֹּהֵן מואב. ואי אפשר להחליט אם יש איזה יחס בין אראל זה ואראל של הן אראלם, עי' למעלה. ואפשר אמנם כי הנקוד אֲרִאֵל נולד מהדמיון עם המלה אריאל, וההברה האמתית של אראל מואב היתה כמו כן אַרְאֵל או אֶרְאֵל, אך באין לנו יסוד נכון להשערה זו עלינו לקבל ההברה המסורה.

[3]) בערב' משמש שרש זה אָרִב a) במשמ' היה ערם, השתדל בערמה לרמות את פלוני, לנצח את פלוני. וכן קרוב לזה שרש ורב, וָאַרַב b), השתמש בערמות ותחבולות לרמות את פלוני.

[4]) בערב' אִרְב c), במשמעת ערמה ותחבולה.

a) أَرِبَ b) وَرَبَ وَارَبَ c) إِرْبٌ

[1]) בערב', א ר ב י ה a), במשמעה זו.

[2]) ככר נזכר למעלה כי בערב' קרוב לזה אַרִב, וַרב. ולמושג הָאֹרֶב השתמשה לשון ערב' בשרש רצד b), שישנו גם בעבר', וגם בשרש ר ק ב c). והנה חלוף ק במקום א בשתי אלה הלשונ' מצוי מאד, ולכן ר ק ב

a) أُرْبِيَّة b) رَصَدَ c) رَقَبَ

בסכה יארב לחטוף עני (תהל' י ט). פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל פנה תארב (האשה הזרה) והחזיקה בו ונשקה לו (משלי ז יב-יג). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם (שם א יא). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ' ז ב). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם (שופט' ט לד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש' ח ד).— ומקור: דברי רשעים ארב דם (משלי יב ו). — וצווי: קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה (שופט' ט לב).

— פע' ארב[1]), ארבתי, יארב — כמו ארב בחזק' הפע', ומזה מארב, עי' במקומו.

— הפ', האריב, — כמו בקל[2]) :

ארבה[3]), ש"ז, — שרץ העוף מנתר ומעופף ופושט במספר רב מאד על השדות ואוכל ומחריב את תבואת האדמה, והוא שם הקבוץ להרבה יחד ולכל אחד ואחד בפ"ע, Heuschrecke; : sauterelle ; grasshopper הנני מביא מחר ארבה בגבלך וכסה את עין הארץ וכו' ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמו' י ד-ה). ורוח הקדים נשא את הארבה ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים (שם יג-יד). וישא (רוח הים) את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים (שם יט). את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (לו קרי) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ וכו' את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו (ויקרא יא כא-כב). זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה (דבר' כח לח). יתר הגזם אכל

הערבי הוא ראב או ארב העברי. — [1]) ריב"ג בהשתלחק: ונעקרו היה בנין כבד ארב ארבתי כמו קרב קרבתי, יארב מארב. ע"כ. וכן רד"ק: או יהיה (המלה וירב) מהדגש ומשפטו ויארב (מכלול פעל ארב).

— [2]) ואפשר שיהיה מבנין כבד אחר והוא האריב וכו' ויארב יוד בפתח ואלף בשבא ופתח כמו ויאמן העם (ריב"ג בהתלק). משפטו (של וירב) ויארב בנחל (מכלול).

[3]) באשור' ארבו: כמ תבות ארב מאד שפנ שת, (לוח כנח', מלון דל'), ר"ל כמו בוא ארבה של ימי האביב. לפי דעת חלא"ש, מהפעל ארב בלשון ההיא שמשמעהו החריב והשם את האדמה, וא"כ א שרשית, והמשקל הוא איפוא פעלה, כמו פעלה, לבנה.

הארבה ויתר הארבה אכל הילק (יואל א ד).— ובמשל לעם שבא ברוב עצום: ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב (שופט' ו יב). כי רבו מארבה ואין להם מספר (ירמ' מו כג). — ובענין סדר הליכתם: מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו (משלי ל כז).

ארבה[1]), -בה, ש"נ, מ"ר ארבות, -בות, — א) ערמה, תחבולה, וארבת יד, מה שעשוי בחריצות, בתחבולה, : Kunstgriff ; tour de main ; artifice, knack. ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות[2]) ידיו (ישע' כה יא).— ב) כמו ב.ארב: ויזיעו אצילי ידיו ואורבות רגליו זיעה קרה (קהלון ג ט ה). ודהית המעי לצדי אורבות הרגלים (שם ג יו ג ד).

ארבה[3]), ש"נ, מ"ר ארבות, — א) פתיחה בגג הבית,

---

[1]) משקל חכמה, ערמה, שפכה, חרבה, ומ"ר חרבות ב רפויה, וחרבות (מכלול) יטבה, וכמו"כ עקבה עקבה, עי' זה. — [2]) כן כתיב ברוב ספרים מדוייקים בקמץ חטף והבית דגושה (מ"ש). וכן Mich. וכן Ken. בשם הרבה כ"י. ולפי רד"ק אינו רבים מן ארבה, כ"א מן ארב, כמו גרנות מן גרן. והנה רבו פרושי מלה זו. ת"י: עם אשות ידוהי, ע"כ. אבל יש ספק בכונת המלה אשות. רסע"ג תרגם מכ'אתלה אידיהם, ערמות ותחבולות ידיהם. מנחם: מכמנים. ע"כ. ריב"ג פרש בדרך תמוה מאד, אמר וז"ל: האלף בו (בהשם ארבות) נוספת וכו' ופרושו והשפיל גדולתו ורומו ברוב מקומותיו וכו' פרשתי ידיו מקומותיו כמו ויד תהיה לך ופרשתי עם במקום ב. ע"כ. רש"י הביא דברי ת"י ופרש ארבות מגדלים. ורד"ק פרש ארבות, אצילי הידים. גם החדשים פקפקו, קצתם פרשו כמו רד"ק. וקצתם פרשו כמו ארב במשמ' רמאות וערמה. וכבר נזכר למעלה בהערה לארב השם הערבי ארב, וגם ארבה, חריצות וערמה, ובמשמ' זו תרגם .Ges ארבות Kunstgriffe.—ב"ז: ואולי ארבות ידיו ע"ד ארבא בתלמוד שהוא שם לספינה. ע"כ. וכן ריב"ל: ולי נראה ארבות פירושו ספינות, כי הספינה נקראת בתלמוד בשם ארבא וכו' ובניקוד כזה ארבה, ואולי הכונה של ידיו הקטנות, ארבת יד, או המתנהגת ביד. ע"כ. וכן שד"ל.

[3]) משקל אגדה, אלמה. ומקורו לא ידוע לנכון. קצת החכמים (גזנ' ואחר'), אמרים כי מקורו הוא בפעל ארב a) בערב' במשמ' עשה קשר, מפני שלפי דעתם הארבה היא סוגה כמו שבכה. אבל זה אינו, כי הארבה היא פתיחה בלי כל סריגה, כנרא' מהשמוש במשנה.

---

a) ارب

בתקרה שבין בית ועליה, יבוא דרך בו האור, יצא העשן וכדומה, Dachluke;lucarne; opening in the roof: כמץ יסער מגרן וכעשן מַארְבָּה (הושע יג ג). משילין פירות דרך א ר ו ב ה ביום טוב (ביצה ה א). א ר ו ב ה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח טומאה בבית כנגד א ר ו ב ה טהור (אהל' י א). א ר ו ב ה שבין הבית לעליה (תוספתא בס ס ט). פעם אחת לא מצא (הלל) להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה (על הגג) ונתלה וישב על פי א ר ו ב ה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון וכו' הציצו עיניהן וראו דמות אדם ב א ר ו ב ה (יומא לה :). — ומ"ר : א ר ו ב ו ת זו על גב זו (אהל' י ז). בית ו א ר ו ב ה באמצע תקרת הבית ועלייה על גביו ו א ר ו ב ה אחרת יש באמצע תקרת העלייה ו ה א ר ו ב ו ת מכוונות זו למעלה מזו בין שיש ב א ר ו ב ו ת פותח טפח וכו' (רמב"ם טומאת מת א ג). — ובמליצה : ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבות השמים נפתחו (בראש' ז יא). ויען השליש את איש האלהים (אשר אמר כי יהיה סאתים סלת בשקל) ויאמר והנה ה' עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה (מ"ב ז יט). כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (ישע' כד יח). אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). — ובהשאלה, חלל מושב העינים : וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג). — ומשל : כסומא ב א ר ו ב ה (ב"ב יב :), ר"ל מצא את הפתיחה במקרה ולא בכונה. מצאתי מעט כ ב א ר ו ב ה סומא (הקד' במן המאור, בכוף תות יאיר). — ב) כעין פתיחה בכותל, מקום מושב יונים, Taubenloch ; boulin ; dove-hole : מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (ישע' ס ח). היה תור זכר ונקבה ויאספו להם חטים בימי הקיץ ומלאו א ר ו ב ה אחת (משלי כ:דכר). לבי לעלמה אהובה יעוף ברב חבה ידמה ליונת א ר ו ב ה תצא וגם שבה (ר' סעדיה בן יוסף, מעמ' מסת' ג). — ג) בכלל פתיחה באמצע איזה דבר, ב ל ו ח , בדלת, Öffnung ; ouverture ; aperture : כמה א ר ו ב ו ת יש בדלת (יומא עו.). קודרה (את המוראה) בסכין כמין א ר ו ב ה (זבח' כה .).

*ארבה[1], ש"נ, מ"ר ארבות, סמי' אר-, — אניה קטנה של גומא וכדומה, Nachen ; nacelle ; skiff :

---

[1]) באו"מ א ר ב א , שדמו קצת החוקרים להשם

ומי שיהיה מהם ביניהם באיי הים ישאו אותם בספינות עם כסף וזהב וכו' ומי שיהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם ב א ר ב ו ת של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור בו שלא ישברו אך א ר ב ו ת הגומא העשוים בשעוה אם יגעו בהר תכפף לא תשבר (ר"י בן תבון, או"ד ח).

*ארבה, עי' ארובה, ערבה.

*ארבן[1]), ש"ז, כוש של א ו ר ב ן[2]) (פרה יב ח), עי' רובן.

אַרְבַּע[3]), -בַּע, ש"מ לנק', לזכ' -בָּעָה, סמי' -בַּעַת, כנ' -בַּעְתָּם, -תָּן, — שלשה ואחד, שתים כפול שתים, vier; quatre; four : אַרְבַּע טבעת זהב (שמו' כה יב). שרץ העוף ההלך על ארבע (ויקר' יא כא). ארבעה מלכים את החמשה (בראש' יד ט). — ובצרוף למספר עשרה, לנק' : ערים ארבע־עשרה וחצריהן (יהוש' טו לו). — ולז' : עד ארבעה עשר יום (שמות יב ו). כדין המספרים מעשרה ומעלה. — ויבוא גם בנסמך, אם המספר הוא ידוע : ואת ארבעת הבקר (במדב' ז ז). ארבעת גברי השערים (דהי"א ט כו). על ארבעת רבעיהם (יחזק' א ח). — ויבוא גם בלי הידיעה בנפרד : ארבעת ימים בשנה (שופט' יא מ). ארבעת אלפים ושש מאות (דהי"א יב כו). כארבעת אלפים איש (ש"א ד ב). — ובכנויים : והילדים האלה ארבעתם (דני' א יז). לאמר כל ארבעה האלה. דמות אחד לארבעתם (יחזק' י י).

ארבעה, עי' ארבע.

ארבעים, — ארבע פעמים עשרה, vierzig ; quarante ; forty : ויהי המבול ארבעים יום על הארץ (בראש' ז יז). ויהי יצחק בן ארבעים שנה (שם כה כ). פרות ארבעים (שם לב טו). וארבעים אדני כסף (שמות כו יט). ויהי לו ארבעים בנים (שופט'

קארב a) בערב', שמקורה, לפי דעת Dozy, ביונית κάραβος, היא באמת ערבה בעבר' (Nö. Mand. Gram., וכן Frä. Aram. Frw.).

[1]) משקל שלחן. — [2]) כך בהרבה ספרים, ובנוסח' אחרות וברב האי והרמב"ם רובן.

[3]) מן רבע, עי"ש, משתפ' בו כל לשונ' השמיות.

---

a) قارب

יב יד). ארבעים בת יכיל (מ"א ז לח). משא ארבעים גמל (מ"ב ח ט). ארבעים ושני ילדים (שם ב כד).

אַרְבַּעְתָּיִם,—ארבע פעמים, vierfach; quadruple; four-fold : ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב יב ו).

ארג[1]), ממנו אֶרֶג, אֹרֶג.

אֶרֶג, הפס' אֶרֶג, — א) חלק מכלי האריגה, שהאורג מקפל עליו הדבר הארוג : ויסע את היתד הארג [2]) ואת המסכת (שופט' טז יד). — ב) כעין אניה קטנה שבו חוטי הערב והוא עובר ושב בין חוטי השתי : Weberschiffchen ; navette ; shuttle : ימי קלו מני ארג [3]) ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). הארג שיניעהו הארוג בקלות מקצה אל קצה (רלב"ג שם). —ג) יהשתמשו במלה זו בכתב ובדבור לעצם הדבר הארוג, Gewebe ; tissu ; web.

אָרַג[4]), פ"י, עת' יארֹג, תארגי,—קלע החוטים זה בזה שתי וערב, weben ; tisser ; weave ; אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופט' טז יג). הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז). ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו (ישע' נט ה). הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה ואורגו בבגד וכו' האורג מלא הסיט מצמר הבכור (ערלה ג ב-ג). ארג בו את הבגד הבגד אסור בהנאה (ע"ז ג ט). כמה יהא בפקעת ותהא מיטמאה בנגעים כדי לארוג ממנה שלש על שלש (נגע' יא ח). אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג (כלא' ט ח). הקלע שבית קבול שלה ארוג (עדי' ג ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת מפה בטהרה וכו' (תוספתא כלים ב"ב א ג). על מקום הארוג ולא על מקום הפתיל (ספרי, שלח קטו). שומע אני יארגנה עמה (שם). מעשה באשה אחת שבאת לפני רבי ישמעאל ואמרה לו רבי בגד זה ארגתיו בטהרה (חגיגה כ.). — ובהשאלה לכל דבר שהולך שתי וערב זה ע"ג זה : קנים שנועצים בארץ לארוג בו קוצים או נסרים סביבות השדה וכו' הקוצים שאורגין בו סביב (רש"י ב"מ קג:).—ולחבור דברים יחד : והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם (מד"ל במדב' יב). שהיו אורגים עמו בדברי תורה (שם רות). אנעים זמירות ושירים אארג כי לך נפשי תערג (שיר הכבוד י). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא הסלה בוטים רן בחיך וגרון לך ה' הגדלה (אופן שבת א אחר פסח). — ואומרים : וכי באריגה אחת ארגם [1]) כולם (פחד יצחק, ערך אטו), ר"ל חברם וכללם יחד בלי שום הבדל ביניהם.

— נפ', *נארג : פרוכת עביה טפח ועל שבעים ושנים נימין נארגת (שקלי' ח ה). כליו של כהן שהיו נארגין אצל כליו של ישראל (תוספתא תרומ' י ט). כל הכלים הנארגים במחט כגון הכים וכו' כל הכלים הנארגין ע"ג מחט (שם כלים ב"מ ו ה). שהיה נארג אצל ישראל (ירוש' תרומ' יא מח ב). — ובהשאלה : בנין הנארג נדוש במורג (אלגבעות שפלו, קינה ת"ב). נארגו בתוכן חרוזים (גוטלבר מתגרים כח).

— פע', *אֵרֵג, — עושה איזה דבר מימין לשמאל וחוזר משמאל לימין, כמו האורג בחוט הערב שלו : המארג חייב בתחילתו וחייב בסופו (תוספת' פאה א ט).

— פע' יאֹרג : אז באין לבוש הוד והדר לובש עד לא ארג גאות לבש (בהי"ת יוס ו).

— התפ'. יהתארג, נתארג : כל הדברים מתמזגים ומתארגים (כסאות לבית דוד א ז).

יאַרְגּוּזָה[2]), ש"נ, — שיר ב"פ יתד ושתי תנוע' ויתד ותנועה : ארגוזה לרבינו האי גאון בדינין ושבועות (פתי' לשער דיני ממונו' לרב האי גאון). ואמר (ר' שמואל הנגיד) על זה (את השירה) והיא ארגוזה (כרתב ביר אהלל אשר, לר"ש הנגיד). ונהוג שם זה אצל משוררי הספרדים.

אַרְגְּוָן[3]), ב"ז, — כמו ארגמן : ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל

---

[1]) רק בעברית וכנענית משמש למושג המלאכה בהוטים. בערב' משמש שרש זה למושג אחר רחוק משלנו לגמרה, לפי דעת לוי (H. Levy. Sem. Frw.) שרש זה בא גם ליונית מעברית.

[2]) ריב"ג : הוא כלי האריגה בעצמו. ורד"ק : כלי האורג שמקפל בו הבגד לפניו בארגו. — [3]) רד"ק : הוא אותו הכלי שבו חוט הערב וכו' שמעבירו האורג במרוצה מן הקצה אל הקצה.

[4]) עי' הערה לשרש ארג.

---

[1]) תרגום מארמית : אטו כלהו בחדא מחתא מחתינהו (פסח' מב .).

[2]) בערב' ארגוזה a). שירה במשקל ר ג ז.

[3]) בארם' ארגוונא, וכן בערב' ארגואן b). וככר רשם אבן מנצור אלגואליקי , מלה זו בין ההערב. ועי' ארגמן.

---

a) ارجوزه b) ارجوان

ובארגון וכרמיל ותכלת (דה"ב ב ו). — ומ"ר ארגונות ־ונים, — בגדי ארגמן : כך וכך ארגוונות טובות אני נותן לך (מד"ר איכה, זכר עניי). ר' שמעון אומר ארגוונים היו מלבישים אותם (פסיק' רב' לג).

ארגוני, ת"ז, לנק' ־ונית, — מצבע הארגון : בן רשד אומר שמראה הקשת שלשה האחד אדום ארגווני (ר"ב בן תבון, אותות השמים, כ"י פריז). הבהירים שבבינוניים ...ם האדום כגחלים בוערות והכרפסי והארגווני (יב"ר מקנדיה, מעין חתום מו).

ארגז[1], ב"ז, מ"ר ארגזים, — תבה תלויה על גב גמלים או בצדי העגלה, ובדומה, Kiste ; caisse ; chest : ולקחתם את ארון ה' ונתתם אתו אל העגלה ואת כלי הזהב אשר השבתם לו אשם תשימו בארגז[2]) מצדו (ש"א ו ח). וישימו את ארון ה' אל העגלה ואת הארגז (שם יא). והלוים הורידו את ארון ה' ואת הארגז אשר אתו (שם יה). — ובכלל תבה, — ואמר המליץ : בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך (צוואת ר"י אבן תבון, דרך טובים).

ארגיעה[3], ־גיע, ב"ז, — כמו רגע, Augenblick ; moment : שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה[4]) לשון שקר (משלי יב יט).

ארגמן[5], ב"ז, — שם לחמר נותן צבע אדם נוטה לסגל, ושם לחוטים צבועים, ואריג צבוע צבע ארגמן, Purpur ; pourpre ; purple : ותכלת וארגמן ותלעת שני (שמות כו א). לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש (שם לט ג). ופרשו עליו בגד ארגמן (במדב' ד יג). לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין (שופט' ח כו). תכלת וארגמן לבושם מעשה חכמים כלם (ירמ' י ט). תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (יחזק' כז ו). ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ (שם שם יו). עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן (שה"ש ג י). ודלת ראשך כארגמן (שם ז ו). מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה (משלי לא כב). משיחות של ארגמן (כלא' ט ט). חוט מאזנים של זהבים ושל שוקלי ארגמן טוב (כלים כט ד).

ארגמני, ת"ז, — מצבע הארגמן : ומזה (השתן) הארגמני והוא רע ממית (קאנון א ב ג ב, כתן). ואספו הנשים החשובות בקיאות לעשות הבריה, וללבב הלביבות עגלות גדולות בהקף המרחשת ומראיהן טוב ייני וארגמני במראה הקשת (אבן בחן, לקלונימוס). וגרמת הארגמני שהוא הפנימי (בקשת) הוא שחרורית העבים (מאיר אלדבי, ש"א, כסוף נתיב ב). אם זר סביב לו (להירח) כגוון העופרת והברזליי והארגמני סופו גשם (מעשה טוביה, העולם פרק יו).

ארד[1], ב"ז, מ"ר ארדים, — מין ממיני הכמהים, Art Trüffeln ; esp. de truffe ; truffle. השתמשו בו ב„האבר היהודי". ועי' כמהים.

---

[1]) הסכימו החכמים שנגזר משרש רגז עי' זה, וכמו רגאזהa) בער' כעין אפריון קטן על גב הגמל וכדומ', וכן בסור' רגזתא. ואולם רד"ק סבר כי הוא מרבע אמתי. — [2]) תרגום : תיבותא. מנחם : ענינו כמו ארון, וכעין זה שאר המפרשים.

[3]) במשקלי השמות שבמקרא לא נמצא אלא שם עצם פרטי אכזיב בעין זה, בלי ־ה ועי' הערה שלקמן.— [4]) מנחם, ריב"ג, רש"י, רד"ק, ומהחדשי' ברט (Barth,§86), הסכימו כי זה שם. ובהיות שהוא מלעיל, קרוב הדבר שהה"א היא שארית סימן היחס, והשם הוא ארגיע, כמו אכזיב (Barth id.), והעיר ברט כי יש משקל זה גם בערבית. ויש סוברים כי גם ארגיעה שבירמיה מט יט כמו"כ שם. ואחרים, ובהם גם החדשים אולד, אלסה', בטכר, ועוד, סברים כי לא היה כלל בלשון שם ארגיעה, וכלו עתיד מן רגע. ועי' זה.

[5]) כבר התפלפל ריב"ג בהרקמה על דבר משקל זה השם ולא מצא דומה לו אלא שמות עצם פרטים, אשבנז, ואמרפל. — באשו' ארגמנו : שפת תכלת שפת ארגמנו, ר"ל עורות תכלת ועורות ארגמן. בשאר לשונות השמיות ארגון, אך מקור המלה לא נתברר, וסברים כי עקרו בלשון סנסקרית רגמן, שר"ל אדם.

[1]) בארמי' ארדא : א"ר ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל ואייתו ליה תבשילא דארדי ואי לאו דיהב לי איסתכני (כתוב' כא. — א"ר ענן בן תחליפא עמדתי לפני מר שמואל והביאו לו תבשיל של ארדים ולולא נתן לי ממנו הייתי מסכן). דגים קטנים וארדי ודייסא (ע"ז לח.). נהמא דאפוי בארדי (הלכ' גדולות הילד"ס סד.). — בסורית ערדא, וכן בערב' ע'רד a) צ'רב מן אלכמאה, מין ממיני הכמהים, וכן פי' הערוך ארדיא כמהים.

---

a) رجازة

a) غرد

אֲרָד[1], ש"ז, —מתכת,תערובת נחשת בעפרת, Bronze bronze. והשתמשו במלה זו בהעתונים, ונהוגה אצל המדברים עברית בא"י.

ארה[2], ממנו אָרָה.

אָרָה, פ"י, אָרִיתִי, אֹאֲרֶה[3], תְּאָרֶה, אָרֵה, אֱרִי, אָרֹה, אֲרִיָּה, — תלש ולקט עשבים, צמחים, pflücken cueillir ; to pluck : באתי לגני אחתי כלה אָרִיתִי מורי עם בשמי (שה"ש ה א). למה פרצת גדריה (של הגפן) וְאָרוּהָ כל עברי דרך (תהל' פ יג). — ובפרט בתאנה : פועלים שהיו אורין בתאנים (ב"מ פט :). התאינה הזו בתחלה אורים אותה אחת אחת ואחר כך שתים ואחר כך שלשה עד שאורים אותה בסלים ובמגריפות (מד"ר כרה' מו). כאדם שהוא אורה את התאנים (שם במדב' כ). — ואמר המליץ : גשו אחים לגן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים טעונים וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים יין עדנים (ר"ש הנגיד, בן משלי). ולכל צורר אמרו סורר מסרעפיו יארה לו איד (רמב"ע תרשיש, שער א). קול העבירו לכל איש חוסר בידו וקוצר חלקת חסדים שבמה חנם לֶאֱרוֹה וקוצר (שם). ושם (בעולם הנשמות) יֶאֱרֶה אנוש נטעו ויאכל פת לחם ביד חבלו אפויה (הות, Monats. 1876 (XL) 170). מי יתנני אחיה עד אארה בשם ומר מבין הליכותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה, דיואן מק"ג, ב 7). בני שים ספרים חבריך וארגזיך ותבותיך פרדסיך וגנותיך רעה בגניהם וארה מפריהם בשמיהם ומוריהם (ר"י אבן תבון, צואה, דרך טובים). כמו זה יחיה בגלות חיים ערבים ויארה פרי תורתו בעולם הזה ובעולם הבא (כוזרי ג יב). ותמיד אֶאֱרֶה פרי ענפיו (ר"י חריזי, איתיאל ט). ואארה מורה ובשמיה (עמנו' מחב' יז). ויארו ציצים בגן חברה (פנילי מליצות, גנזי פע"ב, ד כד). ולא ארה מראשי בשמיו ולא שתה מהיין המשומר בענביו (ר"י סיסרתאלי, יסוד עולם, הקדמה). — ומקור : ואיך גבר יקו לארות ביד פרי בנות (נ"א בינות) בצמאון שתולות (רמב"ע, הענקות, או"ג ב). תמטיר ימינו למלקוש עולם בעתו ומורו גן אל והשמט מגדיו לֶאֱרוֹת בשמיו ומורו (הות תרשיש א). והמתהלל בחילו והוא רשת למעגליו ומה הוה בכל עמלו וילדי יום מבהיליו לֶאֱרוֹת תנובות פעלו ולקצור פרי מעלליו (הות דוקס, מתי ישני). אל גן נתן נררי ריחו רבעו ישים בו ומסבו וֶאֱרוֹת מגדי דודים בשלו ואכול חנם את טוב חלבו (שם תבו' לר"י הלוי,ילדי ימים). אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אעפ"י שלא נמנע מלארות ממנו (רמב"ם, הלכ' מע"ש א). אז קמנו והלכנו אל בית הצביה היפה פוריה וענפה לארות יערת דבשה וצופה (עמנואל מחב' יז). — ופעול : אשר פריו במחשבי ארויים (ר"י הלוי, התירא הנחבים).

—נפ', נֶאֱרָה, ומקור הֵאָרֵה : בְּהֵאָרוֹת דת מפאר כחתן יכהן פאר (ר"א קליר, ארק הכניפה, תפלת ביכה גוגן). שהמוכך איננו צמח שיארה (הכוכבים לריב"ג).

***אֲרוּבָה**, ש"נ, — א) עי' אֲרֻבָּה. — ב) לוח שמסדר עליו הנחתום ככרות הלחם בעודן עיסה: הן העידו על ארובות[1]) של נחתומים שהן טמאות (עד' ז ז). ארובות של נחתומין טמאות (כלים יח ב). ארובות של נחתומין שסודרין עליהן החלות כשהן בצק (רמב"ם הלכ' כלים ה א).

***אֲרוּגָה**, ש"נ, מ"ר ־גות, — א) דבר ארוג, Gewebe ; tissu ; web : ארוגה טמאה מהו לסכך בה (ירוש' סוכה סוף פרק א). — ב) אחת מקרומי העין, Bindehaut; conjonctif; conjunctiva : והמחיצה הרביעית היא החוברת וגם נקראת ארוגה וצמיחתה מן העור שעל הגלגלת (מליר אלדבי, ש"א, ד א).

***אֲרוֹד**, ש"ז , מ"ר אֲרוֹדִים, — כמו ערוד : שמיום שגלה (יוסף) לא חפפתי את ראשי ולא סרקתי

---

[1]) באשורית אֲרָדוּ (מוס ארנולד).

[2]) רק בלשון אתאופ' במשמעת אסף.

[3]) רד"ק (מכלול שם"פ).

[1]) כך במשנ' שבגמ'. וכך ברוב הספרים במשנה כלים המובא לקמן. ומפרוש הערוך מלשון עריבה מוכח שהקריאה המקבלה היתה ארובה ולא ארבה, וכן במשנ' המנק' הנדפ' אֲרוּבָה, וכן הגרסה בהרמב"ם הלכ' כלים. ופרש הרמב"ם בפרושו להמשנה בכלים וז"ל : לוחות הנחתומים אשר יניחו עליהן הבצק סדרים סדרים. וכן בעדיות : לוחות של נחתומים שעורכין עליהן הככרות שהם עיסה. וכן לשון הרמב"ם בהלכות שלו המובאים פה בפנים. והנה העיד הערוך כי בס"א הגרסה ארוכות בכף. וכן העיד על זה הראב"ד בפרוש משנ' עדיות. ובאמת כך הגרסה במשנה עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם. וכן הגרסה במשנ' מנקד' כ"י פרמה ומנק' אֲרוּפּוֹת בפ' דגושה, ואעפי"כ, גם הגרסה ארובות בב' מקימה על פי נוסחאות רבות. וכן כתב הרמב"ם בהלכות שלו. ולכן יש לקבלה בצורה זו ארובה, בב' רפה, לשם מיוחד לזה. — ועי' ארוכות.

ונעשיתי עליו כארוד (מדה"ג ויגש, וכני כנימין).

אֻרְוָה[1], ארוה [2], ש"נ, מ"ר אֻרְוֹת, סמי' אֻרְוֹת, — מקום שהחזיק בו בהמות, ובפרט סוסים ופרדות, Stall; étable; stall: ומסכנות (היו ליחזקיהו) לתבואת דגן ותירוש ויצהר וְאֻרְוֹת לכל בהמה (דהי"ב לב כח). — וסמי': ויהי לשלמה ארבעים אלף אֻרְוֹת סוסים למרכבו (מ"א ה ו). ועי' אֻרְיָה.

אָרוּז, ארוזים, ־רוּזים, — א) פעול מן ארז. — ב) כמו שם, חֲרוּז חרוזים: המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וַאֲרֻזִים[3] במרכלתך (יחזק' כז כד).

אֲרוּחָה, עי' אֲרֻחָה.

*__אָרוֹךְ__[4], ת"ז, נק' אֲרוּכָּה[5], מ"ר ־כים ־כות, כמו אָרֹךְ אֲרֻכָּה, — מה שמתפשט כמו קו, כמו חוט, ההפך מן קצר, langer; long: (סברך ברכה) אחת ארוכה ואחת

[1]) כך נראה דעת ריב"ג שכתב במשקל פוּעל וז"ל: ומן הדמיון הזה וארות לכל בהמה (הרקמה דף סח), ר"ל שזה משקל נקבה מן משקל הזכר פוּעַל. וכן בפרוש דעתו של הרד"ק (בעל דקדוק השמות מכלול) אמר וז"ל: פוּעָלָה אֻרְוָה אחד מן וְאֻרְוֹת לכל בהמה ובסמוך ארות סוסים. ובמשקל הזה שם בדברי רז"ל חֻתָּלָה. ע"כ. וכן שמואל ארקוולטי ערוג' הבושם דף עח. ואף כי אין דמיון למשקל זה בשמות הנמצאים במקרא, אינו חוץ מהקש הלשון: כיון שיש פֻּעָלָה מדוע לא יהיה פֻּעְלָה?— [2]) כך אבר' בלמשי, מקנה אברהם: פֻּעְלָה הפא בקבוץ שפתים והעין בשוא והלמד בקמץ ולא נמצא בזה המשקל נפרד יחיד אבל נמצא אחד בסמיכות ורבוי, במלכים ספ' ג' סי' ד אֻרְוֹת סוסים. ע"כ. ונראה כי נשמט מדעתו הנפרד לרבים בדהי"ב לב כח. וכן גזני', והרבוי אֻרוֹת לפי דעתו כמו חֲרָבוֹת אֲיָהוֹת שהם לפי דעת הרבה מהמדקדקים מן חָרְבָּה אָרְחָה. והיה ראוי להיות אֲרָוֹת, אך עפ"י דרך לשון סורית במקום ־ָ אמרו ־ֻ וכן בן זאב (אוה"ש), וכן קניג (ב קפז), וכן גזני' בוהל. וכן נהוג בדבור בא"י. — באשורי' אֻרוּ, גדר מקיף, ומקום עמידת הסוסים, וגוף הסוסים, ורב אֻרוּ רב הארוה.

[3]) ריב"ג: הוא כמו צוארך בחרוזים והם הענקים המחוברים באבנים יקרות והאלף תמורת החת בו. ע"כ. והראב"ע (בפרוש שה"ש א י) דחה זה אמר וז"ל. וי"א כי וארוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האלף בחת, וזה אינו נכון כי לא יתחלפו בלה"ק חוץ מאותיות יהוא לבדם. ע"כ. אבל, חלוף ח באלף בעבר' נהוג, ומלבד זה דעת ריב"ג מכרעת נגד הראב"ע.

[4]) עי' אָרֹךְ. — [5]) כך הקריאה המסורה, בכף רפויה, אעפ"י שאפשר שבתחלה לא שמשה הוו אלא

קצרה (ברכ' א ד). אבא שאול ארוך בדורו הוה (ניד' כד:). ארוכה שלבשה חלוקה של קצרה וקצרה שלבשה חלוקה של ארוכה (שם נח.). עולם שכולו ארוך (קידו' לט:). חיים ארוכים ומתוקנים (יומא עא.). — ומשל: כל ארוך שוטה (מסכת טוכיה [1]), עולם הקטן ב). — ואמר המליץ: יש לי שכן ארוך שוטה וכמדקרת חרב בוטה (עמנואל ה).

*__אֲרוּכָּה__, מ"ר אֲרוּכּוֹת, — א) עי' אֲרֻכָה. — ב) תה"פ בארוכה, באופן ארוך: בא לו בארוכה (ירוש' הורי' ב מו ד). היה מטייל עמו ארוכות וקצרות (שם ברכות ב ה ג). כיון שראהו המלך (להפועל) כשר במלאכתו יותר מדאי אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות (מ"ר שה"ש, דודי ירד). — ג) ש"נ, הלוח שבין שני כרעי המטה לארכה, lang. Seitenbrett; long pan; long bedside: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה (סוכה א ח). ניטלה קצרה ושתי קרעים טמאה ארוכה ושתי קרעים טהורה (כל' יח ה). מטה שניטלו שתי ארוכות שלה ועשה לה חדשות (שם יט ו). — ד) עי' אֲרוּכָה. — ה) הארכת הזמן, Frist; délai; respite: ואבדתם מהרה מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם ארוכה וא"ת אנשי דור המבול היה להם ארוכה ק"כ שנה אנשי דור המבול לא היה להם ממי שילמדו (ספרי עקב מג). תנה לנו ארוכה ימים שמנה כי לא תשרידנו במלחמה (מעש' ביהמ"ד ילינק ג כח).

*__אֲרוּכִּי__, ת"ז, — מן ארוך: תארו עגול ארוכי ממראה ירוק (י"ב תוהל"מ ט). פריו עגול ארוכי כרבע אמה (שם). כוכבי לכת אינם מתנועעים בעגול בדורי אך בעגול ארוכי כתמונת ביצה (לה"ט, ג). עגול הארוכי שלו (שם ה).

אָרוֹן[2], אָרוֹן, ש"ז, סמי' אֲרוֹן, מ"ר אֲרוֹנוֹת, ־נים, — א) כעין תבה מעץ, מחרס, וכדו', לשים בה חפצים, כסף וכדומה, Kasten; caisse; chest: ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו (שמו' כה י).

לסי' תנועת השורק. — [1]) ובאר שם הטעם כי "אצל קצרי הקומה יש מעט ריוח בין הלב שהוא משכן הרוח ההיוני לבין המוח שבו מורשי המחשבה ובנקל יתנשאו האדים למעלה אל המוח אשר בו נולדה המחשבה ועל ידי זה ימהר להבין וכו' משא"כ בגדולי קומה שמתפזרים (האדים) ומשתבשים".

[2]) משקל פָּעוֹל, כָּבוֹד, שָׁלוֹם, סָגוֹר, שָׂאוֹר. באשו'

ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו וכו' ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' ויהי כראותם כי רב הכסף בארון וכו' (מ"ב יב י־יא). מסמר השלחני וארון של גרוסות (עדי' ג ח). — ומ"ר: והמביא ארונות ותנורין ספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ (תוספתא חול' א כב). — ארון אלהים, ארון ה', ארון הברית, ארון העדות, ארון הקדש, — הארון שהיו בו הלוחות, die heil. Lade l'arche sainte; the holy ark: הכהנים נשאי ארון ה' (יהוש' ג יג). ושמואל שכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים (ש"א ג ג). וארון ברית ה' נסע לפניהם (במד' י לג). שאו את ארון הברית ועברו לפני העם (יהוש' ג ו). ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארון העדת (שמות כה כב). תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה (דהי"ב לה ג). — ארון העז: קומה ה' למנוחתך אתה וארון עזך (תהל' קלב ח). — הארון סתם: מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז (שקל' ו א). — ומ"ר: שלש ארונות עשה בצלאל (יומא עב :). — ב) ישאו בו את המת ויקברוהו בו, Sarg; cercueil; coffin: וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים (ברא' נ כו). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה (אהל' ט ט). ארון העובר ממקום למקום עומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים (מו"ק כס .). מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו (שם טו .). ואין לך כל ארון וארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן (סנה' לח:). ראו ארונות שהיו באין מחו"ל לארץ א"ר בר קיריא לר' לעזר מה הועילו אילו אני קורא עליהם ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם (ירוש' סוף כלא'). נזדעזע ארונו של יוסף וכו' וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה (סוטה יג .). — ומ"ר יארונים: עץ קבר וארונים (מיכל, משה על הר העברים). —

ארן, בכנע' ארן, בערב' אראן a). מטת המת, בסור' ארינא. והנה לפי דעת חל"א בלשון האשורית הכונה העקר' היא בית קבול. וקצת חל"א סברים כי המקור הוא ארה באשור' (מוס ארנולד). וא"כ יהיה משקלו פעון.

a) إِرَان

ו"ארון שבבתי הכנסיות שבו ספרי התורה: אין עושין הפתח במזרח ששם הארון וכו' ובונין בה היכל והוא שאנו קורין לו ארון הקדש להניח בו ספרי התורה (הלכות או"ח קנ ה).

***אָרוּס**[1], שת"ז, לנק' אֲרוּסָה, מ"ר אֲרוּסִים, -סות, — מי שנקשר עם אשה להתאחד אתה בברית הנשואים הוא ארוס, Verlobter; fiancé; betrothed. והיא ארוסה: ארוסה ושומרת יבם (סוט' ד א). ארוסה שזינתה סוקלין אותה על פתח בית אביה (תוספ' סנהד' י י). עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו (ירוש' חגי' ב עז ד). ארוס וארוסתו (כתוב' יג :). הרי את אשתי הרי את ארוסתי הרי את קנויה לי מקודשת (קידו' ו .). ביהודה קורין לארוסה חרופה (שם). ארוסה שעיברה וכו' הולד ממזר (קידו' עה.). ארוס מיפר (נדרים של ארוסתו) בקודמין (נדרים סז :). — ומ"ר: והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה (יבמ' ד י). שהיו מייבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות (קידו' עה :). שהתורה ארוסה היא לישראל (מד"ר במו' לג): — ואמר המשורר: ונפתה בארוס תבל לבבי (רשב"ג, שירי שלמה סג). ארוס יבורך עם ארוסתו יתברכו בו כל קהלתו (סמנח"ג, פיוטים לחתן). וידוע שהארוסה רבת החשק והיא משגחת מן חחלונות מציצה מן ההרכים לראות את ארוסה (מלמד התלמי' במדבר).

***אֵרוּסִים**, איר-, ש"ז כמ"ר, — מעשה הבטחת הנשואים, בדרך הנהוג, בקשר כתוב בין איש ואשה וכדומה. Verlobung; fiançailles; betrothal: כ"ג לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין (יבמ' ו ד). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). קודם הזמן הזה (לפני ת"ב) העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן. מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין ואין עושין סעודת אירוסין (יבמו' מג.).

ארז[2], ממנו אֶרֶז, ואולי אָרַז.

[1]) מן ארס עי"ש.

[2]) בערב' ארז a) קבץ, וגם עמד בחוזקה. וסברים כי מזה בא השם ארז ואולי גם פעל ארז.

a) أَرَزَ

אֶרֶז, ש"ז, מ"ר אֲרָזִים, — אילן גדול וחזק, במקו. עלים כעין מחטים לו, יגדל בפרט על הרי הלבנון, Zeder ; cedre ; cedar : ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). וידבר (שלמה) על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן (ישע' מא יט). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר (יחזק' יז כג). צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהל' צב יג). — ומ"ר: כאהלים נטע ה' כארזים עלי מים (במד' כד ו). צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון (מ"א ה כ). אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים (עמו' ב ט). תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט טו). כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים (ישע' ב יג). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו (שם לז כד). וקדשתי עליך משחתים איש וכליו וכרתו מבחר ארזיך (ירמ' כב ז). — והעץ של האילן למלאכה: ארבעה טורי עמודי ארזים וכרתות ארזים על העמודים וספן בארז ממעל (מ"א ז ב-ג). ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש"ב ז ב). קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). המשכיר בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית היה מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים בשקמים לא יקרנו בארזים (תוספ' ב"מ ח לב). — ומשל לקושי: לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז (תענ' כ.).

אָרַז, פ"י, עתיד יֶאֱרֹז, בינ' אָרוּז, — קשר וחבש היטב חפצים, סחורה, וכדומה, ועשה מהם חבילות וצרורות וכדומה, zusammenbinden, einpacken, empaqueter; to pack, embale: במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים בחבלים חבשים וארזים[1]) במרכלתך (יחזק' כז כד). — והשתמשו בו הסופרים האחרונים במשמעה זו: את צרור הספרים חבושים וארוזים היטב (אגרות יל"ג א מט).

אַרְזָה[2]), ש"נ, — דבר עשוי בעץ הארז, Zederwerk, travail en cedre ; cedar-work : ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת גם קפד בכפתריה ילינו קול ישורר בחלון חרב בסף כי ארזה[1]) ערה (צפנ' ב יד).

[1]) ריב"ג ואחרים החליטו שזה שם, עי' ערך ארוז. רש"י פרש: נתון כתוך עץ ארז. קצת החדשים פרשו חזקים ומתקימים, ממשמע' שרש ארז, עי' למעלה.

[2]) עי' הערה שלקמן.

ארח[2]), ממנו אֹרַח, אָרַח, אֹרְחָה.

אֹרַח, ש"ז, כנ' אָרְחִי, אָרְחֶךָ, אָרְחוֹ, מ"ר אֳרָחוֹת־אֳרָחִים, סמי' אָרְחוֹת, כנו' אָרְחוֹתַי, אָרְחוֹתֶיךָ[3]), אָרְחוֹתָיו, אָרְחוֹתֵיכֶם, אָרְחוֹתֵיהֶם. — א) דֶּרֶךְ, Weg ; voie ; way: יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח (ברא' מט יז). סורו מני דרך הטו מני ארח (ישע' ל יא). נשמו מסלות שבת עבר ארח (שם לג ח). ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא (שם מא ג). ישיש כגבור לרוץ ארח (תהל' יט ו). בארח רשעים אל תבוא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). וארח לא אשוב אהלך (איוב

[1]) ת"י וטללה סתרו. רש"י: גג הבית הספון בארז. הראב"ע: הם הסיפון. ורד"ק אמר: ההא נחה ודינה במפיק, וארזה ר"ל על קרוי הבתים הספונים בארץ. — וכן רוב החדשים פרשו ארזה ספון וצפוי של ארז. אבל, כל הפסוק מליצתו קשה, ורגלים לדבר שהוא משבש, וגם סופו: ארזה ערה משבש בודאי, ועי' ערך ערה. ומ"מ, לפי הנוסחה המקבלה ולפי פרוש רוב המפרשים יש לה להמלה ארזה זכות קיום בלשון. ונראה מתוספתא ב"מ ח לב שהובא בפנים למעלה סוף ערך ארז שהיה באמת מנהגם לקרות הקרת הבית בארזים, ולכן אינו מהנמנעות שהיה שם מיוחד לזה ארזה.

[2]) שרש עבר', אשור', ארמ', ובור'.

[3]) במקום אֹרַח הקדום, ונשמר בארמ' אורחא. ובעבר' עפ"י נטייתה של לשון זו, להעביר את קול u לקול o בהברה מנגנת, אם אין דגש שומר על קול u, נתעכרה כבר בזמן קדום קול u של אֹרַח לקול o בכל מקום שנשארה האלף מוטעמה בנגינה או לפחות בחצי נגינה, במתג, ולכן אֹרַח, וכמו כן אָרְחוֹתֶיךָ, אָרְחוֹתָיו, אָרְחוֹתָם, שבהיות תנועת האלף השלישית לפני הנגינה, חמתג. וכמו כן אָרְחוֹתַי, לפי קריאתו של בן נפתלי, עי' לקמן. אבל בכל הנטיות שנשארה התנועה הראשנה שבמלה ערמה מכל טעם, ואפילו מחצי טעם, והוא בכל הנטיות שתנועת האלף היא השניה או הרביעית מהנגינה, כמו ארחות בסמי' וכמו ארחותיהם, שיחול המתג בה על התנועת אות החית, נשמרה התנועה u בהויתה עוד זמן רב, ואמרו אֻרְחוֹת אֻרְחוֹתֵיהֶם, רק בזמן מאוחר פשטה כיף סוף ההעכרות גם על u זה ונהיה o, ונקדו אותו בקבוץ, שהוא סי' o שנתהוה בזמן מאוחר, ואמרו ארחות ארחותיהם. וכבר הרגיש שטדה בעקר הדבר, שהיה להמתג מביא בהבדל הנקוד (Stade § 109), אך לא ראה את טיבו

יז כב). אָרְחִי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים (שם יט ח). אָרְחִי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת (תהל' קלט ג). לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני אָרְחֶךָ (תהל' מד יט). — ומ"ר: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו אֳרָחוֹת והלכי נתיבות ילכו אֳרָחוֹת עקלקלות (שופט' ה ו). צפר שמים ודגי הים עֹבֵר אָרְחוֹת ימים (תהל' ח ט). על ימין פרחח יקומו רגלי שִׁלֵּחוּ ויסלו עלי אָרְחוֹת אידם (איוב ל יב). כגבורים ירצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יעבטון אֹרְחוֹתָם (יואל' ב ז). ותשם בסד רגלי ותשמור כל אָרְחֹתָי [1]) (איוב יג כז). ויציתו קִרית קדש וישמו א ר ח ת י ה (כ"ס גני' מט ו). — ז בהשאלה במושג המוסרי, אופן מעשיו ומנהגיו של אדם בחייו ועם הבריות: אֹרַח לצדיק מישרים וכו' אף אֹרַח משפטיך ה' קוינוך (ישע' כו ז-ח). תודיעני אֹרַח חיים שבע שמחות את פניך (תהל' יו יא). מכל אֹרַח רע כלאתי רגלי למען אשמר דברך (שם קיט קא). מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל אֹרַח שקר (שם קד). בְּאֹרַח צדקה חיים (משלי יב כח). כי פעל אדם ישלם (אלהים) לו וּכְאֹרַח איש ימצאנו (איוב לד יא). במה יזכה נער את אָרְחוֹ לשמר כדברך (תהל' קיט ט). כן אָרְחוֹת כל שכחי אל (איוב ח יג). כל אָרְחוֹת ה' חסד ואמת (תהל' כה י). כן אָרְחוֹת כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). לנצר אָרְחוֹת משפט (שם ב ח). העזבים אָרְחוֹת ישר ללכת בדרכי חשך (שם יג). עמי מאשריך מתעים ודרך אֹרְחֹתֶיךָ בלעו (ישע' ג יב). דרכיך ה' הודיעני אֹרְחוֹתֶיךָ למדני (תהל' כה ד). בפקודיך אשיחה ואביטה אֹרְחֹתֶיךָ (שם קיט טו). בכל דרכיך דעהו והוא יישר אֹרְחֹתֶיךָ (משלי ג ו). אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא פן תאלף אֹרְחֹתָו ולקחת מוקש לנפשך (שם כב כד-כה). והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בְּאֹרְחֹתָיו (מיכה ד ב). אשר אָרְחֹתֵיהֶם עקשים[2]) ונלוזים במעגלותם (משלי ב טו). כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו א ו ר ח ו ת חיים (ברכות כח:). — ואמר המשורר: ולמה זה אבקש לי אורחות עקלקלות ואעזב אם אֹרָחִים (ר"י הלוי, דרכיך כמור עובר). — ב) דבר קבוע, וסתה של האשה, Menstruation; règles: ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה אֹרַח כנשים (בראש' יח יא). ש א ו ר ח בזמנו בא (נדה יו.). בת תשעים אחר שנפסק ה א ו ר ח מסנה תלד (ר' בחיי, לך לך, הלכן מלה). — ג) *הנקרה שתחת האף: הפסק השערות תחת החוטם וכו' והם חלוקים בהשואה חציה לצד זה וחציה לצד זה וכו' בענין ש ה א ו ר ח [1]) הזה מפולש וכו' והנה ה א ו ר ח הזה נגד החוטם ממש ולכך נתינת האצבע ב א ו ר ח מורה על השתיקה (ר"מ קורדיבירו אילימה, עין כולי, ד כ). (תחת החוטם) יש א ו ר ח אחד שהוא מעט נמוך משני צדדיו המגיע עד הפה ושערות קטנים חזקים ומתגברים בזה ה א ו ר ח וכו' ולכן מי שרוצה לגזם לחבירו שיהא לו מורא ופחד מלפניו שני פעמים מכה באצבעו על זה ה א ו ר ח (עמק המלך, רישא דז"א, נח). והשפה העליונה הוא שני ו א ר ח הפנוי משער שבאמצעיתה הוא שלשי וכנגדה בתחתונה השפה הוא רביעי ו ה א ר ח הוא חמשי (משנת חסידים, מס' אריך ז).

אָרַח, עתיד יֶאֱרַח, — א) פ"ע, הלך בְּאֹרַח, בדרך, gehn; marcher; to walk: וְאָרַח לחברה עם פעלי און וללכת עם אנשי רשע (איוב לד ח). — ב) *פ"י, כמו אֵרַח: המסרב בחבירו ל א ו ר ח ו ואין בלבו לקראותו (תוספתא ב"ק ז ח).

— אֹרֵחַ, עי' אורֵח. — ארחים פרחים, עי' פרח.

— פִּע', *אֵרַח, — הכנים אורח אצלו, bewirthen; donner l'hospitalité; receive a guest: ולא מ א ר ח ו (ת"ת את ע"ה) אצלו (דמאי ב ג). ה מ א ר ח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכו' סג:). לא יסרב אדם בחבירו ל א ר ח ו בשעה שאינו רוצה (ירוש' ע"ז א לט ג). ויש מצוה שמתן שכרה בנים כגון שרה ש א י ר ח ה את האורחים (תנח' בובר תלא ב). אֵרְחָה (אסתר) שונא בדת אל עונה בלי מצוא מענה (קרובות לפורים, תמימים כרשו ארן). לא י א ר ח ו ה ו בני אדם ולא יאכסנוהו (תקנת ר"ת, כשו"ת בנימין זאב, סד).

— הִפ', *הֶאֱרִיחַ, — כמו אֵרַח: אלים כהשען אב תחת עץ סכה ונצב ל ה א ר י ח ם בנפש השוקה (ר"א קליר, אלים כהשען, ב סכות, אבכב'). זמירות קידוש יום עלי כום מזכירים חפצים ל ה א ר י ח ו בשמחה של הדבר כראוי. —

[1]) לפי קריאת בן נפתלי אָרְחֹתַי, בחולם. — [2]) יש מגיהים מעקשים. —

[1]) כבר הביא רמ"ק בשם ה א י ד ר ה מלה זו בארמ': מאמצעיתא דתחות חוטמא מתחות ב' נוקבין נפיק חד אורחא ושערין זעירין תקיפין מליין להוא אורחא (אידרא). וכן רה"ו א ר ח א שכנגד אמצעות החוטם (ע"ח היכל כתר).

ובשירים (מהז' ויטרי, דף 601). אשל נטע (אברהם) והעוברים הארח ובקצוי ארץ ריחו הירח (קרוב' ה' בכוע', ג'דק). את אורחים יאריח שמין ומי פולין יגמע אף בי"י יטריח (ב"יר לעג לבני ריגוס, ה' גייגר, מגל"ה תפנים). תגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם שלא יהו רשאין לדבר עמו לישא וליתן עמו להאריחו ולהאכילו ולהשקותו (תשוב' ר"ת מכ).

— נתפ', *נתארח: ואינו מתארח (ת"ח) אצל עם הארץ (דמאי כ ג). המתארח אצלו אינו צריך להפריש חלת דמאי (ירוש' חלה ד ס.). פעם אחת נתארחתי אצלה (אצל אלמנת ת"ח שמת בחצי ימיו) והיתה מסיחה כל אותו המאורע (שבת יג:). פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת (עירו' נג:). קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי (נדר' כד.). — ונתארח ל: פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד (שבת לח.). ב' אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד (חולין קו:). — ונתארח ב: המתארח בחצר אפי' נתארח בבית בפני עצמו אם לא נתארח דרך קבע (ש"ע או"ח שע ח). לפי שבמקום שיש בני בית רבים נוהגים להתארח עוברי דרך (רש"י כתוב' סא.).

אֲרֻחָה[1], ארוחה, ש"נ, מ"ר ארחות, — א) מזון, פרנסת האדם, Beköstigung ; entretien, nourriture food, maintenance: ויתן לו רב טבחים (לירמיהו) ארחה ומשאת וישלחהו (ירמ' מ ה). וארחתו[2] (של המלך יהויכין) ארחת תמיד נתנה לו מאת מלך בבל דבר יום ביומו (שם נב לד). טוב ארחת[3] ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי יה יז). לאדם שבא אל אחד מאוהביו מן העשירים והיה חייב בארוחתו (חו"ה, היחוד י). — ובמשמעת מטעם, מנה, Gericht; met, plat; dish: ויכרה כרה לקוצרים והוא נשא את ארוחתם בידו להגיש לפניהם לאכל (יוסיפון ה ג). — ובמשמעת יסעודה: אל תשת ידך עם מערבי ארוחות פן תדל ומאום בכיסך אין (כ"ז תרג' בן סירה, יט ד). עשה אבי ארוחת ערב לקרובי ביתו (דכיר למה"ג, הכי עור ג). — ובמשמעת 'כמות קצובה, Portion: וגם ארוחת גפרית ושרפה נתן בו עד נעלמו קרני הברזל והחרוצים (יוסיפון ג).

אֹרְחָה[1], ארחה, ש"נ, מ"ר ארחות, אֳרָחוֹת, — חבורה של הלכי ארח, שירה, Karawane ; caravane caravan: וישאו (בני יעקב) עיניהם ויראו והנה ארחת[2] ישמעאלים באה מגלעד (בראש' לז כה). ביער בערב תלינו ארחות דדנים (ישע' כא יג). הביטו ארחות תמא הליכות שבא קוו למו (איוב ו יט).

אָרְחִי, -חיי, ת"ז, — של ארח, בפרט של דרך היבשה בנגוד להים: שהיתה (ארץ ישראל) באמת מסוגלת מאד אל מסחר החיצוני כימיי ובארחיי ולא היתה דוגמתה בכל העולם וכו' היתה מסוגלת מאד למסחר הארחיי ובפרט ירושלם וכו' והמסחר הארחיי הזה היה נהוג בארץ מזרח מאז ומקדם (תעודה ביצרא"ל ג ס).

אָרְחִית[3], ש"נ, — של ארח, של הדרך, ובפרט אגרת ארחית, שטר ארחית: קודם הפסח בא הנה יהודי אחד מירושלם בשטר ארחית ולפי דבריו זה כשתי שנים וד' חדשים יצא משם (בו"ת כר ששת, תקח). אגרת ארחית למוהר"ר קלונימוס בן קלונימוס עשוה ליהודי א' על מקרה קרה לו שהעלילו הגוים עליו בעדות שקר וייסרוהו בשוטים פצעים נאמנים עד אשר קצצו את רגלו ויעשו לו רגל עץ להשען עליו (REJ 1884 Juillet, 117). חתימה לאגרת ארחית עשאה משה בוטריל (שם 59).

אֲרִי[4], ש"ז, וגם כהפסק אָרִי, מ"ר אריים, אריות, — חיה טרפת, מצטינת בהוד המראה ובגבורה ואמץ לב מאד, Löwe lion: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי

---

[1] אולי משרש א ר ח באשור' שמשמעתו הוא אכל, כלה.

ואחרים גורים שם זה מן השם ארח, במשמעת המזון הנצרך להדרך, וזה אמנם מתיישב בהמשל הראשון בירמיה, אך בהמשל השני שם, ובמשל השלישי במשלי זה אינו נכון. — [2] ריב"ג הוצאתו. וכן רש"י: נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו. — [3] פרשו רוב המפרשים סעודה, מנה.

---

[1] מן ארח, משקל, ס'ללה. — [2] רד"ק בהשרשים: ומשקל אחר ארחת ישמעאלים וכו' וכן ארחות דדנים. ע"כ. אך בכל הספרים ארחת ארחות.

[3] משק' גפרית, תכנית.

[4] משקל גדי, פרי, ונשאר השוא גם בהפסק. באשורי' ארו וגם למו"ז אריה, ובכנוי להאלהים נרגל (Muss Arnold), בארמי' וסורי' אריא. בערב' יש הרבה שמות לחיה זו, אך שם דומה לארי אין, ובשם ארויה (a יכנו הערבים את עפר האילים.

a) أُرْوِيَّة

זאת הדוב ונשא שה מהעדר וכו' גם את הארי גם הדוב הכה עבדך (ש"א יז לד-לו). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל (עמוס ג יב). אֲרִי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל (משלי כח טו). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (שם כו יג). — ומ"ר: ושנים עשר אריים עמדים שם (מ"א י כ). — ולמשל לגבורה ועז, וצמא לדם, ולבטחון בגבורתו: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד' כג כד). כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו (שם כד ט). מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שופט' יד יח). קשר נביאיה בתוכה (בתוך ירושלם) כארי שואג טרף טרף נפש אכלו (יחזק' כב כה). מאכל ארי פראי מדבר כן מרעית עשיר דלים (בן סירא גני', יג יט). מלך שבחיות ארי (חגי' יג:). — ארי תרבות (ב"ק יו.), שהסכין עם בני אדם. — ובהשאלה, להיתר גדול וחשוב בחבריו: אני וארי שבחבורה (קידו' מח:). ארי (ריש לקיש) עלה מבבל (ב"ק קיז.). אין משיבין את הארי לאחר מיתה (גיט' פג:). — ומשל: ארי שאמרת נעשה שועל (ב"ק קיז), ר"ל אינו כל כך גדול בחכמה כמו שאמרת. בני אל ירע לך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל (ב"מ פד:). אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר (ברכ' לב.), משל שאדם אינו בועט מתוך דוחק אלא מתוך טובה. — ו"הבריח הארי מעל פלוני, ר"ל הרחיק ממנו אויב עז, מסכן [1]: — ארי רובץ על דבר פלוני [2], ר"ל כח עז, שמונע את האדם לנגע בדבר, לעשות הדבר, בענין אסור או גזרה וכיוצא בזה. הרבצת לי ארי סמוך לי בגבולי (פחד יצחק ארית ארבעת), ר"ל שמת לי אדם אויב על גבולי. — ומשלים: ואל תרפה ארי אסור בחבלים ואם אותו תשלח יאכלך (מוסר השכל, כב הה'). הרעותם אשר עשיתם להקיץ הארי הנרדם (אגר' יהושע בן נון, סוף ספ' יוחסין). והארי גם אם לו קדחת רביעית נקרא ארי ושואג כארי (שארית ישראל יח). — וחמור בעור הארי, רצה לומר שפל מראה פנים של גדלות: הורד נא עדיו וראה כלו כחש ובעור הארי חמור חמרתים (משלי יהודה, יל"ג, א כב). — ב) שם מטבע [1], Piastre: והנה הארי היה שוה בשעת ההלואה ערך זול ובשעת הפרעון עלה ערכו יותר (שו"ת דרכי נעם כד). ועי' אריה. — ג) ארי הים, כנוי למזל מן המזלות: ארי הים ויש שקורין אותו דוב וכוכביו שנים ועשרים (ראב"ע ראש' חכמ' א). — ג) שם עשב, ישתמשו בו ברפואה להזיע, Kamille; camomille; -mile: עשב הנקרא בלשון ארם אריא [2] ובלשון יון כמומילון והוא כמין קוץ ושפל הוא מכל הקוצים (אסף דף 78). — ד) חולי הארי, מין ממיני הצרעת [3] leontiasis: והנה יגיע מעובי דם הגדמיים שיצא בהקזתם כחול וזאת העלה נקרא חולי הארי ליאונינא בלשון יון ונאמר כי נקראת כן כי הרבה תקרה לארי (קאנון ד ג ג א).

אַרְיֵה. — גּוּר, הילד של הארי. — כְּפִיר, ארי בחור. — לָבִיא, לְבִיָּא. — לַיִשׁ. — נָהַם, שָׁאַג, קול צעקת הארי. — שחץ, כנוי לארי.

אֲרִיאֵל [4], — א) עיר יתקבצו אליה עם רב לחגיגת קדש וכדומה, Pilgerstadt; ville de pèlerinage, town of pilgrimage, ובפרט ירושלם: הוי אריאל אֲרִיאֵל [5] קרית חנה דוד ספו שנה על שנה

[1] בארמי': ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא אכרגא מ"ט לאברוחי אריא מיניה קאמר (נדר' סב: — רשאי צרב מרבנן לאמר עבד האור אני ולא אתן מס מה טעמו להבריח ארי (גבאי המכס) הוא אומר). — [2] בארמ': פיתחא הוא ואריא דרביע עליה (עירוב' עח: — פתח הוא (ואעפ"כ אי אפשר להשתמש בפתח זה מפני) שארי רובץ עליו, ר"ל אסור חמור עליו). — [1] על שם צורת אריה שהיתה חקוקה על מטבע זו שיצאה בצרפת בימי המלך פרנסוא הראשון ונקראה lion. — [2] בסור' אריא דעפרא, ארי העפר. וכבר העיר לו (Pfln. § 35) כי זה בא בטעות שנתחלף השם היוני χαμαίμηλον, שפרושו הוא תפוח אדמה, שכנו בו העשב הזה ע"ש ריחו, עם χαμαιλέον, שר"ל ארי האדמה, שהוא הזקית. — [3] כך בסור' וכן בערב' דָא אלאשד וגם דַא אלשבע a).

[4] לא נתברר מקורה וטיבה של מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [5] ת"י וי מדבחא מדבחא. ע"כ. ודומה לזה במשנה: ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל וכו' (מדות ד ז). וכן ר"ח (מגדל חננאל), וכן שאר המפרשים הישנים והחדשים. רש"י פרש טעם שם זה: על אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח. ע"כ. והחדשים גוזרים השם אריאל מן אִרַיה b) בערב', שמשמעהו אש, מוקד, ומפרשים אריאל מוקד האל, שהוא המזבח, והכל מסכימים שבהרהבה הוא כנוי לירושלם. וכן אמנם גם רסע"ג, אלא שהוא תרגם את עצם השם אריאל במשמעה אחרת, וז"ל: יא איהא אלמוסם מוסם אלקריה אלתי

a) داء الاسد داء السبع b) إِرَةٌ

חגים ינקפו והציקותי לַאֲרִיאֵל והיתה תאניה ואניה והיתה לי כַּאֲרִיאֵל (ישע׳ כט א ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אֲרִיאֵל וכל צביה ומצדתה והמציקים לה (שם ז).—ואמר הפיטן: אוהבי ה׳ המחכים לבנין אֲרִיאֵל ביום השבת שישו כמקבלי מתן נחליאל (זמירות ליל שבת). — ב) אחד מחלקי הבנין בבית המקדש של יחזק׳: וההראל ארבע אמות ומֵהָאֲרִאֵיל[1] ולמעלה הקרנות ארבע וְהָאֲרִאֵיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב (יחזק׳ מג טו-טז). — ג) *גבור מלחמה[2]: זהו אֲרִיאֵל זה גבור חיל (יל״ג, יהודה המכבי). — ובהשאלה כח עז ועצום: ובקרב זה העש ואת התולעת (האדם), שני א ר י א ל יאבקו יתרוצצו, האמונה תעז עת חושי יאמצו, ובהרים שכלי ידו וגברה הדעת (הוה, האמונה והדעת).

***אָרִיג**[3], ש״ז,—הדבר הארוג, Gewebe; tissu; web: השק שהוא מטמא משום א ר י ג (כלי׳ כז א). נראה בשתי העומד ה א ר י ג טהור נראה ב א ר י ג השתי העומד טהור (נגעי׳ יא י). מכיון שהיה מגיע ל א ר י ג הוה שרי לה (ירוש׳ שבת יה יח א). אי זהו איחוי כ א ר י ג (שם מו״ק ג פג ד). הלבדים אסורים משום כלאים אע״פ שאין בהם משום א ר י ג יש בהם משום שוע (ספרי, כי תצא רלב). מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני ה א ר י ג (רמב״ם, כלי המקדש, ח טו). ויש לו כמו שתי ידות יוצאות ממנו ב א ר י ג לכאן ולכאן (שם ט ט).

***אֲרִיגָה**, ש״נ, — שה״פ מן ארג: הארוג שלשה חוטין בתחלה ואחת על ה א ר י ג ה (שבת יג א). צריך שתהא א ר י ג ת ן בקדש (ירוש׳ יומא ג מ ג). שהוא א ר י ג ת שתי קירות שאין צורות שני עבריהם דומות זו לזו (רש״י שמו כח ו). ו ה א ר י ג ה והבציעה והקשירה וכו׳ (רמב״ם הלכ׳ שבת ז א).—ולנפה: הנפה צריך לדקדק בה מאד לנקותה מפתיתי החמץ הנדבק בה ונסרך ונדבק בנקבי א ר י ג ת הנפה (ש״ע או״ח תנא יח).—ומשל: וכי ב א ר י ג ה אחת ארגתם לכלם (רש״י חול׳ נח:), ר״ל חברתם וכללתם אותם ב א ו פ ן א ח ד, בלי הבדל.— ובהשאלה: (מפני שתקון הדבור קוראים אנשים) א ר י ג ה שמסדר את דבריו (שם). — ו*הרכבת הבשר והעצלים בגוף בע״ח: רפיון א ר י ג ת אותו אבר בעצביו (קאמון אב כב כט).

אוֹרֵג, אֶרֶג, אָרַג, *אָרִיג. — *אַשְׁוָה, *אַשְׁוָיָה.
בֶּגֶד. — בַּיִת, *בָּתִּים, *בָּתֵּי נִירִים. — *בְּצִיעָה, בֶּצַע.
גְּדִיל, גָּדִל.
דַּלָּה. — *דוֹלָל. — *דִּקְדֵּק.
חוּט, וכו׳ עי׳ במקומו.
טָוָה, *טְוִיָּה, וכו׳ עי׳ במקומו.
*יִשֵּׁב.
*כֹּבֶד העליון, *כֹּבֶד התחתון, הם חלקי הנול.—
*כַּרְכֵּד.—*כּוּכְיָה, כעין ספינה קטנה שזורק האורג בנפש המסכת.
מָנוֹר. — *מַסָּךְ, מַסֶּכֶת, *מַסְרֵק. — *מַסְתּוֹרִית. — *מַעֲדָן, מַעֲדַנִּים. — *מְצוּבִית. — מִשְׁבְּצוֹת.
*נוֹל, הוא מכונת האריגה, ועי׳ חלקיו במקומו.—
*נִיִם, *נִימָה. — *נִיר. — נָסַךְ, *הנסכת המסכת. — *נֶפֶשׁ המסכת.
*סְלִיל. — *סָרַג, *סְרִיגָה.
*עִימָה.— *עִירָה. — עֵרֶב, החוטים לרחב הארג.
*פִּיף. — *פִּיקָה.— *פָּצַע הנימים. — פֶּלֶךְ. —
*פְּקָעָה. — *פֶּרַע הפקעה.

נולה דאוד אלהי באצ׳אפה סנה אלי סנה יחדק בהא אלהאג׳, לאצ׳יקן עלי ד׳את אלמואסם וכו׳ פ׳תציר כאלמוכם אלד׳י תקדמהא. ע״כ. וכן בפסוק ז: אלמתג׳ישין עלי ד׳את אלמוסם. ע״כ. והנה מוּסם [a] בערבי׳ פרושו זמן ה ח ג י ג ה, ר״ל התקבצות כל ה ח ו ג ג י ם אל עיר הקדש מכה, שיש שם בעת ההיא שוקים גדולים. ובכן, הגאון פרש אריאל ממשמעת ה ח ג י ג ה והעליה לרגל, ור״ל עיר שמתכנסים שם העם בימי החגים, ושער י׳ דרנב, כי רסע״ג פרש אריאל כמו ר א י א ל, והוא מקום ה ר א י ו ן, במקום ששלש פעמים בשנה י ר א ה כל זכורך. אבל זה דחוק. ואולי תרגם רסע״ג כך רק עפ״י חצי השני של הפסוק, שנה על שנה ח ג י ם ינקפו, ופרש חגים מלשון ח ו ג ג י ם, וכבר פרש גם ת״י החצי הזה של הפסוק על שם העם המתכנס לירושלם בכל שנה ואמר: מן קדם כנישת מַשְׁרְיָן דמתכנשין עלה שנא בשנא בדחגין יבטלון. עכ״פ, לפי הענין המדבר עליו בפסוק זה, תרגומו של רסע״ג לאריאל הוא יותר נאות מהפרושים האחרים, שגם להם אין שום יסוד נכון. — [1] כתיב וקרי, וכאן אין ספק שזה שם לחלק מחלקי המקדש, והיה מקבל בזמן המשנה שהוא המזבח, כמו שאמרו: וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו (על המזבח) ד׳ אמות מן הדרום וד׳ אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל יב וכו׳ (מדות ג א). וכן כל המפרשים. — [2] על שם אֲרִאֵל מואב, שפרשו קצת המפרשים גבור מואב.

[3] מן ארג.

---

a) موسم

*צִבּוּף.
*קִטְקוּט, *קִטְקֵט.
*שְׁבֵט.—שַׁבֵּץ.--שְׁתִי, החוטים לארך הארג.
תַּשְׁבֵּץ.

אַרְיֵה[1], ש"ז, מ"ר אֲרָיוֹת,—א) כמו אֲרִי, Löwe; lion:
כרע רבץ כְּאַרְיֵה וכלביא מי יקימנו (במדב' כד ט). וילך וימצאהו אַרְיֵה בדרך וימיתהו (מ"א יג כד). הישאג אַרְיֵה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). כי גוי (הארבה) עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אַרְיֵה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). כאשר יהגה האַרְיֵה והכפיר על טרפו (ישע' לא ד). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כְּאַרְיֵה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). היתה לי נחלתי כְּאַרְיֵה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה יב ח). הנה כְּאַרְיֵה יעלה מגאון הירדן (שם מט יט). דמינו כְּאַרְיֵה יכסוף לטרף (תהל' יז יב). וישראל מתגברים כ א ר י ה שנפל בעדרי צאן ומכה והולך ואין מציל מידו (מד"ר אסתר, נקהלו היהודי'). — ומ"ר: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימם בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מֵאֲרָיוֹת גברו (ש"ב א כג). וישלח ה' בהם את האֲרָיוֹת ויהיו הרגים בהם (מ"ב יז כה). יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אֲרָיוֹת (ירמ' נא לח). מה אמך לביא בין אֲרָיוֹת רבצה (יחזק' יט ב). ויתהלך בתוך אֲרָיוֹת כפיר היה וילמד לטרף טרף (שם ו). שריה בקרבה אֲרָיוֹת שאגים שפטיה זאבי ערב (צפנ' ג ג). תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אֲרָיוֹת מהררי נמרים (שה"ש ד ח). — ובמלאכה, דמות אֲרָיוֹת ממתכת וכדומה: ועל המסגרות אשר בין השלבים אֲרָיוֹת בקר וכרובים (מ"א ז כט). ושנים אֲרָיוֹת עמדים אצל הידות (שם י יט) — ומשל: הוי זנב ל א ר י ו ת ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד טו). הוי ראש לשועלים ולא זנב ל א ר י ו ת (ירוש' סנהד' ד כב). — ב) *מזל אַרְיֵה[2], מזל חדש אב, החמשי במזלות, Sternbild Löwe; Constel. Lion: כיון שבא (הקב"ה) להחריבו (את המקדש) בחמישי לא היה יכול לפיים שנקרא חמישי א ר י ה (פסיקתא רבתי כז). סרטן א ר י ה בתולה משמשין עם החמה בדרום (ילק' פקודי תיח). טלה א ר י ה קשת פונים צפונה (שם מ"א קפה). ביום השלישי במזל א ר י ה (שם אסת' תתרנט). — ואמר המשורר: זרע נשאר מעט מזער, ומכל טוב כארבה נגער, במזל א ר י ה פה יפער כאריה בבהמות יער (רהכ"ע, תקון הגשם, אל חי). — *לב האריה: כי ל ב ה א ר י ה על דרך משל כשיהיה על אמצע המזרח וכו' (אמונה רמה 60). כאשר היה שבתאי עם לב ה א ר י ה בהיותו במרחק הרחוק יחלש הפעל המגיע ממנו מפני הרוחק ויתחזק הפעל המגיע ממנו אם היה עם ל ב ה א ר י ה במרחק הקרוב לפי שהוא אז יותר קרוב אליו ובאופן אחר יתחלף פעלו בהיותו במרחק הרחוק עם ל ב ה א ר י ה לפעל המגיע ממנו בהיותו במרחק הקרוב עם ל ב ה א ר י ה (מלחמ' ה' ה ט). הכוכב הנקרא ל ב ה א ר י ה הוא תקוע במ' ש' וח' רגעים ממזל א ר י ה (יסוד עולם לר"י הישראלי ו). — *כתב האַרְיֵה: והכתב השביעי כ ת ב ה א ר י ה והוא כגון שישולחין אחריו וקני העדה או הבית דין חזוק לאחד מחבריהם או אפילו לבעלי דין במה שנסכמים דעתם היא הקרויה כתב ה א ר י ה[1]. (ספר השטרות לר"י ברצלוני 134). — ג) *מטבע: ואם בשטר הפרעון כתוב בפרוש לפרוע סך א ר י ו ת בין יעלו בין ירדו (שו"ת דרכי נועם כד). ראובן שהלוה לשמעון מאה א ר י ו ת וכו' (שו"ת שמש צדקה, יו"ד כא). ונתן סימנים במטבעות שבתוך הכיס א ר י ו ת כך וכך (שו"ת תורת חסד, קמח). ונגמר המקח ביניהם בעד מאה א ר י ו ת (גינת ורדים, יו"ד ג יא). והתנה לתת להתנו שלש מאות גרו' א ר י ו ת (שו"ת פרי הארץ אה"ע ה). שיתן לו בהלואה דרך משל עשרה

---

[1]) משקל לְבֵנָה, אַרְבֶּה. והצרי אולי מפני פעולת היוד. ובדבר מקור המלה עי' הערה לארי. — [2]) בחכמת המזלות: א ר י ה ממזלות האש, זכר, ממזלות היום, מוליד התלואים, וחלקו מן החיות האריות והנמרים וכו' וכלי המתכות הזהב והכסף והאבנים היקרות והאבן הנוקבת האבנים היקרות הנקר' דיאמנטי והאבן המלקטת התבן הנקר' אמברו וכל מלאכ' האש, ובחלקו מן הגבולים הרביעי בגדד ופרס ותורק עד סוף השוק, וארמוני המלכים והמבצרים החזקים וכל הר גבוה וכל מקום שאוירו פתוח. הנולד בו יהיה נאה הגוף ועיניו כעיני החתול, ומתגבר וכעסן ושוקיו דקות ואיש מוסר ומרמת אוהב משגל נדיב עקר עומד על דבורו רב עצבון מביא עצמו בסכנות רב אוכל, וחלקו המלכים והשרים והנדיבים ועושי מלאכת הזהב והכסף ואבן יקרה וכל אומנות מעולה הוא סומכו ועל מלך ונסיכיו במאמר קונו ונסיכו עלה אריה מסובכו (צדה לדרך א א כח). —
[1]) בהערות בסוף הספר: אולי הוא מן א ד א בערב' והוראתו חזוק, וצריך להיות א ד י ה במקום א ר י ה, ואולי משרש א ר י בערב' ג"כ חזוק. אך כ"ז דחוק ורחוק.

. א ר י ו ת (פלא יופן, הלואה). — עי' ארי.

אריה, אריוה, — בס"פ מן ארה : זרעו (את פול המצרי) לירק וחישב עליו לזרע אין מחשבת זרע חלה עליו אא"כ מנע ממנו ג' א ר י ו ת[1] וכו' אבל אם לא הביא שליש אלא לאחריו אע"פ שלא נמנע מלארות ממנו ג' א ר י ו ת (רמב"ם מע"ב א י).

אריות[2], —רגז והתרגשות שמגיע לשגעון, furor[3]: ואותות ההוה משחורה שרופה הוא ששטותו ו א ר י ו ת ו יהיה עם מחשבה ושחוק ומנוחה (קאנון ג א ד ח). ואמנם המזג היבש הנה יורה עליו קושי הדפק ואחור הפעולות ואחור המנוחה ו א ר י ו ת המדות וייבש הגוף (שם ג יא א ג).

אריח[4] , ש"ז, — כפיס, ובפרט לבנה ארוכה וצרה כדי חצי רחב הלבנות הרגילות, כטפח וחצי רחבו, schmaler Ziegel; brique étroite; narrow brick: הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל א ר י ח ו א ר י ח חצי לבנה של ג' טפחים דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל א ר י ח לארכו (עירוב' א ג). רחבה כדי לקבל א ר י ח ובריאה כדי לקבל א ר י ח (שם שם ד). קורות המתאימות לא בזו כדי לקבל א ר י ח ולא בזו כדי לקבל א ר י ח (גמ' שם יד .). הקורה ו א ר י ח י ה (ירוב' שם א יח ד). התיר לה להחזיר ה א ר י ח (שנפל מן התנור) למקומה (ערוך, ערך ארח). נפל א ר י ח שממקום אחר בתנור (שם). ואם המבוי רחבה י' אמות צריך לקבל י"ח א ר י ח י ם (מג"א ש"ע או"ח שסג יו). כנחש תתעקש באורחיך ועלי תבנה א ר י ח י ך (תוכח' מוס', פורא הכבלי, פס). —ובהשאל, בצורת כתיבת השירים, שורה קצרה, kurze Zeile; petite ligne; short line: שירת הים ושירת דבורה נכתבים א ר י ח על גבי לבינה ולבינה על גבי א ר י ח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין א ר י ח על גבי א ר י ח ולבינה ע"ג לבינה (ירוש' מגי' ג עד :). כל השירות כולן נכתבות א ר י ח[1] ע"ג לבינה ולבינה ע"ג א ר י ח חוץ משירה זו ומלכי כנען שאריח ע"ג א ר י ח ולבינה ע"ג לבינה (מגי' יו :). והנמשך בקצור קראוהו א ר י ח שהוא חצי לבנה בשיעור גופה וזה המשקל הערוך אשר יענה הראשון עם השלישי והב' עם הד' קראוהו א ר י ח על גבי א ר י ח ולבנה על גבי לבנה (ר"י אלרבלג, אז יביר).

אריחה[2], ש"נ, מ"ר אריחות, — סעודה של אורחים: ולא ירבה (התלמיד חכם) ב א ר י ח ו ת עמי הארץ וישיבתן (הרמב"ם יסוה"ת ה יא). לבן בקש זבחו ל א ר י ח ו ת, ויין רקח להשיב הנשמה (ספ' המוס' כ"י תימ' לה).

אריחי, ת"ז,— שיש לו צורת אריח, והוא גוף מרבע ארוך בעל ששה פנים, Parallelopipedon: מרובע ומשוטח שם נשלמים מעוקש א ר י ח י וגם מוגשם ומחודד ולבני בה חתומים (מבה ריאטי, מקד' מעט ג).

אריי, ת"ז, לנק' אריית, — של הארי, מטבע הארי, דומה לארי: פי' מאניא הוא השטות ה א ר י י ודע כי הליחה הפועלת לשטות ה א ר י י היא מעצם הליחה הפועלת מלאנכוניה כי שניהם שחוריות אך שהסבה הפועלת לשטות א ר י י ת וכו' ואמנם מאניא כל התגעשות וקפיצה וחוגגות ונהמת ה א ר י י ועיון שלא ידמה לעיון האנשים אבל דומה לעיון הארי (קאנון ג א ד ח).

אריכה, ש"נ,—בס"פ מן ארך: ה א ר י כ ה שהאריך שמואל (מד"ר קהל', טוב אחרית).— אריכת לשון: כהן שיש בו תורה ולא יצא עליו שם רע בילדותו אבל יש בו מדות שאינן מיושרות כגון א ר י כ ת ל ש ו ן ביותר ומתוך שהוא חכם בעיניו אומר לבל סכל הוא (תשו' גא' מו"מ קלב).

אריכות[3], ש"נ, — טבע ואיכות מה שהוא ארוך, Länge; longueur; length: כתוב בה א ר י כ ו ת

[1]) והעיר ע"ז הראב"ד : לא ידענו מהו א ר י ו ת והוא שהוציאו מן אורה וסלו, והוא ענין לקיטה.

[2]) מן א ר י, ועי' זה הערך.—[3]) תרגום דר' מזיא.

[4]) בארמ' בד, מוט. בדי עצי שטים (שמות יג יד), ת"א אריחי דאעי שיטין. וישאוהו במוט (במד' יג כג) ת"א ונטלוהו באריחא. אך לא נתברר מקור מלה זו . — ונתיחדה ללבנה ארוכה וצרה. בגמ' (כ"כ ג.) מפרש כפיסא אריח. וכן בגמ' שבת (קכט.) שמואל הוה רגיל ועבד מילתא בביתא דשב לביניא ואריחא יומא חדא עבד וארגיש בנפשיה בדק וחסר חד א ר י ח א (ר"ל שמואל היה רגיל להקיז לו דם בבית שעובי כתלו היה שבע לבנים ואריח יום אחד הקיז והרגיש בנפשו ויבדק וימצא כי חסר אריח אחד). ועוד: דביתהו דרבי חייא נפל לה אריחא בתנורא (כיל' לב :—אשת ר"ח נפל לה אריח בתנור). — [1]) ופרש רש"י : אריח הוא הכתב, לבינה הוא חלק. ע"כ. ור"נ בשם ר"ת פרש לבינה שורה ארוכה ואריח שורה קצרה. והרמב"ם (ס"ת ח) פרש ריוח כנגד הכתב והכתב כנגד הריוח.

[2]) מן אורח, ואולי כמו ארותה.

[3]) מן ארך.

ימים (ספרי כי תלא רכח). הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה (קידו' לט:). אריכות פנים שהאריך ר' יהושע עם עקילם (מד"ר ברא' ע). בקצרה ולא באריכות (רמב"ג, כ"מ). ואריכות לשון בעלמא הוא (רש"י תענ' ג:). אבל בקדושין בדיש האומר אין שם כל זה האריכות (תוס' גיטין לב:). וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכות לשון (רמב"ם, דעות, ב ה). ולא תבקש ממנו לספרם בלשונותם ולא באריכותם (מו"נ א ד). ואריכות הגלות הוא על שאין אנו עובדים את השם בכל לבבינו (מלמד התלמידים, ואתחנן). שעם היות שהיתה המלחמה ביניהם בהשגחת הש"ת ורצונו הנה מפני אריכות אפו חדלו ממנה (ר"י אברבנאל מ"א יט, ויאמר ה' אליו). כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים וכו' (רמב"ן במות ל לד). אריכות הישיבה במקום אחד הוא ביד האדם אבל אריכות חחיים הוא ביד הימים בגזרת הבורא (רד"ק, אלך). ועל זה יש ראיות רבות והזקות וכו' גניח זכרונם מפני יראת האריכות (מנח' קנא' לר"י מפיסא 25). — בדקדוק, אריכות התנועה: שיורה עליו העמדת האריכות (רא"ב"ע, אותיות הנוח לר"י חיוג).

***אָרִים**[1]), ש"ז, מ"ר אֲרִיסִים, — מי שעובד שדהו של אחר בכך וכך מתבואת האדמה, למחצה, לשליש, ולרביע, Pächter; tenancier; tenant: האריסין והחכירות (בכור' א ב). ישראל שהיו אריסין לגוים בסוריא (חלה ד ז). מלוה אדם את אריסיו חטין בחטין לזרע (ב"מ ה ח). והשותפין והאריסין והאפיטרופין אין להן חזקה (ב"ב ג ג). לוקח הימנו ערב שביעית ושביעית ומוצאי שביעית נעשה לו שותף או אריס פטור (תוספ' כתוב' ט ג). האריסין והחכורות והמוכר קמתו לחבירו (שם פאה ג א). למלך שהיה לו שדה ונתנה לאריסים התחילו האריסים נוטלים וגונבים אותה (ספרי, האזינו ביא). אריס אין לו חזקה בן אריס יש לו חזקה (ירוש' ב"ב ג יד.). רב הונא אמר באריס לעולם אבל באריס לשעה יש לו חזקה (שם). לאריס רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסיפות (מד"ר ברא' כב). למלך שהיה לו שדה בור אמר לאריס לך פרנסה ועשה אותה כרם הלך האריס ופרנס אותה שדה ונטעה כרם הגדיל הכרם ועשה יין והחמיץ כיון שראה המלך שהחמיץ היין אמר לאריס. לך וקוץ אותה מה אני מבקש מן כרם עושה חומץ אמר האריס אדוני המלך כמה יציאות הוצאת על הכרם עד שלא עמד ועכשיו אתה מבקש לקצצו (שם במות מג). שני אריסים אחד היה נוטע אילנות ומקצצן (שם דבר' ז). אומרים אנשים האריס לבעל הקרקע משתעבד [1])—ובכנוי: אריסיו וחכיריו (ירוש' מו"ק ג פ ב). משל למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא (מד"ר ויקרא ט).

***אֲרִיסוּת**, ש"נ, — מעמד האריס, עבודת האריס, Pachtverhältniss; état de tenancier; tenancy: שנים שקבלו השדה באריסות זה נותן לזה הלקו וכו' (פאה ה ה). אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם (ב"ב י ד). כל זמן שארים יוצא מאריסותו הרי הוא ככל אדם (תוספתא כתוב' ס ג). שטרי מקח וממכר שטרי אריסות וקבלות בהמה הרי זו לא יחזיר (שם ב"מ א ח). אדם נותן שדהו לאריסות והוא נותן זרע (מד"ר במות מא).— ומ"ר: שטרי אריסיות (ירוש' מו"ק ג פב.) מה תקנה יש ליהודי שקנה שוורים ועשה אריסות עם הנכרי לשנה ולשנתים והנכרי חורש בהם בשבת (שבלי הלקט, שבת, קיג).—וגם ביחס לענינים אחרים: אפי' מרחץ או תנור וכו' אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות (ש"ע או"ח רמג ב).

***אֲרִירָה**, ש"נ, — שה"פ מן ארר: פרעה הרשע שהיה מונע בר בעת צרה יקבוהו לאום יעשה ארירה:

---

[1]) בארמ' אריסא, וכבר דחה Fleischer בהערותיו ללוי את השערתו של לוי כי זו היא המלה העתיקה היונית οὖρος, והביא את השם הערבי أَرِيس, أريس בדגשו' הריש, והפעל أَرَسَ, היה ארים. אבל, דבר ברור הוא שזה הפעל נגזר מן השם ארים ואין למצא מקור להשם אריס גם בהשרשים הערבים (Frä. Frw. 127). וכבר גזר עליה יאקוט שהיא מלשון עברית a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שאמר: אחשב أَرِيس ואריש במשמ' אכר הוא מלשון אנשי סוריה.

a) لغة عبرانية

---

[1]) בארמ': אמרי אינשי אריסא למארי ארעא משתעבד (רי"ף פ"ה דב"מ קח:).

לאוה"ע (פסיקתא ר"כ, וזאת הברכה). שמשם ארירה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ח ג). הופכין דבר ארירה לברכה (מד"ר שמות מא). נח התחיל בנטיעה ובשכרות ובארירה ובעבדות (הגה' כוכב נח כ). מי גרם לו הארירה הזאת (שם כא). היאך העולם יכול לעמד והוא נברא בלשון ארירה (ילקוט שמעוני, ברא' ב). כי זאת הארירה (של הנחש) שיהיה יתר חסר חום הטבעי (רבנ"ל דולן, מ"א חלק יעקב, ד כב). ותהיה הארירה שיחשכו כוכבי נשפו (ר"מ אלביק, איוב, ג ט).

***אֲרִירָן**[1]) ש"ז, — כעין סכין עקמה ישמש שני תשמישי', כלי אומנות של הרצען ישתמש בו לקטע בו העור, Schustermesser; tranchet; shoc-knife, וגם כלי זין, Hieber; coutelas; broadshword: אחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר בארירן [2]) הרגו (סנה' ל:).

אֲרִישָׁה, — בה"פ מן אָרַשׁ: עת ישבו (החכמים אצל בן הורכינס) בנועם ארישה בשם חגי על דין צרת הבת (מגה ריאטי, מקדש מעט, ז).

א. **ארך**[3]), ממנו אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכָה, *אֲרִיכוּת, אֶרֶךְ, *אָרֶךְ, אָרֵךְ, אֹרֶךְ, אֹרֶךְ, אַרְכָּה, *אַרְכָּה, *אַרְכָּן.

אֹרֶךְ, ש"ז, מ"ר אֲרָכִים, — א) תכונת מה שהוא ארוך, Länge; longueur; length: שלש מאות אמה ארך התבה חמשים אמה רחבה (ברא' ו יה). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה (שמו' כו ב). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב (שם כז א). והאולם אשר על פני הארך (דהי"ב ג ד). ובן לפאת צפון בארך (שמות כז יא). בארך יריעת האהל (שם כו יג). — ועם הכנ': ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו (שמות כה י). ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה (שם לז ו). קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה (ברא' יג יז). כמראה הלשכות אשר דרך הצפון בארכן כן רחבן (יחזק' מב יא). — ומ"ר: וגדול כח המשלש בכל מלאכת מחשבת ובשמושי בני האדם הוא המודד הארכים הרוחבים העומקים השטחים הגשמים (יב"ר אילס, ג, י"ב עיגות). — ארך ימים, רבוי ימים: כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבתיך (דבר' ל כ). ארך ימים בימינה (של החכמה) בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יז). ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהלים צא יז). בישישים חכמה וארך ימים תבונה (איוב יב יב). — ארך אף, כמו ארך אף: בארך אפים יפתה קצין ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יה). — ומצוי בדברי הסופרים: שלא ישיאהו אורך סתר הבורא יתעלה עליו ואורך אפיו לו כדי שיהיה בטוח מקצפו וימרה אותו (חו"ה, עבוד' האלהים ז). הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום (רלב"ג משלי טז לב). — ב) בהשאלה, רבוי דברים: כל האורך הזה (רבוי דברים של הבנות לשאול) למה מביטות בנויו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו (ילקוט שמעוני, ש"א ב). — ומ"ר ארכים, ארכיה: מי שם הרחקותיה וארכיה וקצותיה (הפרפ' לריב"ג, ברב מדד). — ג) בהכמת כתיבת הארץ, המרחק של מקום מהמקומות בכדור הארץ מאחד מקוי חצי היום ממזרח למערב, שהסכימו לחשבו הראשון, geogr. Länge; longitude: כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות וגם מפני אורך ורוחב המדינות (רמב"ע, הקד' פרושו לברא'). ארכה (של ירושלם) בסוף המערב ס"ג מעלות וכו' והנה אם היתה ארצנו מזרחית לירושלם נסתכל כמה אורך ארצנו ונחסר אורך ירושלם ואם היתה ארצנו מערבית נחסר ארכה מאורך ירושלם (ספ' העבור להרמב"ע). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך (יסוד עולם לר"י הישראלי ב ב). והקוים האלה (המקבילים זל"ז ועוברים דרך הקטבים) ואחיהם יקראו קו האורך לפי שמהם תלקח קשת אורך המדינה (שם). שאורך ירושלם הוא כעין קשת ש"ג מהצורה והחוקרים בדקו ומצאו מדתה ס"ו מעלות (שם). וקראו למרחק אשר ממזרח למערב אורך הארץ (ספ' העבור, אברהם ב"ר חייא א ה). אורך המדינה הוא שעור המשוה שבין עגול חצי היום וכו' (יב"ר אילס, תקות שמים). הסכימו להתחיל האורך מהאיים הנזכרים שבקצה המערב (שם). לדעת כל פרטי מקומות

---

[1]) משק' שפיפון. ולא נתברר מקור מלה זו. —

[2]) כך גרסת הספרים. וכן בתשו' הגא' הרכ' סי' שסג. וגרסת הערוך ארון, וקצת כ"י ארידן, ד' במקום ר השניה. ופרש גאון שם וז"ל: וששי' ארירן מהו וכו' אמרו כגון אוזמל ונקרא אלשפרה ע"כ. ואלשפרה [a]) פרשו המלונים הערבים שכין עט'ים עריצ' ואזמיל. וכן הערוך: פי' כעין אזמל וי"א כמין גרזן. ורש"י לעזו ביושארמה והוא jusarme בצרפ', שהוא גרזן פיפיות.

[3]) באשור' אַרָךְ, וכן בכנע' ובארמ'. בערב' ארכ במשמ' אחדת.

---

[a]) الشَّفْرة

הישוב לארכם ולרחבם (הוֹ, הקד׳ סוד היכוד). והנה הסכימו לספור מדת הארכים במשוה ולא בעגולים (הוֹ, תקות במיס). שכל מקומות העולם המשתתפים בארכם ר״ל ששוים במרחקם וכו׳ (נחמ׳ ונע׳ כ לו). עד מאתים ושבע מעלות והמשים וחמש חלקים לארך כדור הארץ (יל״ג, פרקים ממגי׳ אלכסנדר). — וארך הכוכבים ברקיע: מידיעת אורך ורוחב הככב נדע זריחתו ושקיעתו (יב״ר, תקות במיס). הקו אשר בו רשומים מספרי הש״ם מעלות וכו׳ ודרך סיבוב של זה הקו נקרא אורך הרקיע (נחמ׳ ונע׳ ה ל). יש קדימה למרכז ההקפה על הירח באורך רקיע בכדי חצי קוטר של גלגל הקפה (כס ח רו). — ד) תכונת מי שהוא ארוך, ר״ל שוטה[1]: ופעם נדבר בענין הכילי ופעם בענין האורך ופעם בענין הצרך (עמנו׳ מחב׳ ה). אורך פלוני אורך עוג מלך הבשן אורך פלוני אורך ויז ויזתא (שם).

אַמָּה, מדת הארך, זרת, טפח, סיט, וכו׳ עי׳ מִדָּה. — אָרוֹךְ, אֲרוּכָה, *אֲרִיכוּת, אָרוֹךְ, אָרֵךְ, אַרְכָּה, אָרְכָּן.

גָּלוּת, *ארוך כארך הגלות.
*הַאֲרָכָה.
וָיְ ויזתא, *ארוך כמו ויז ויזתא
חֶבֶל, מדת הארך.
כִּבְרַת אֶרֶץ.
מְתוּשֶׁלַח, האריך ימים.
סוֹף, אין סוף, בלי סוף.
*פַּרְסָה.
*קו ארוך. — קָצֵר, ההפך מן ארוך, ועי׳ במקומו.

אָרֵךְ[2]), ת״ז, סמי׳ אֶרֶךְ, — כמו אָרוֹךְ, lang; long: הנשר הגדול גדול הכנפים אֶרֶךְ האבר מלא הנוצה (יחזק׳ יז ג). — וכהשאלה, כפרט רוח, אף, אֶרֶךְ אַפַּיִם, אֶרֶךְ רוּחַ, — מי שמדתו להתאפק על רגשותיו, לא לכעס במהרה, langmütig; patient: אל רחום וחנון אֶרֶךְ אַפַּיִם ורב חסד ואמת (שמות לד ו). אֶרֶךְ אַפַּיִם רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). איש חמה יגרה מדון וְאֶרֶךְ אַפַּיִם ישקיט ריב (שם טו יח). טוב אֶרֶךְ אַפַּיִם מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (שם טז לב). — וְאֶרֶךְ רוּחַ: טוב אֶרֶךְ רוּחַ מגבה רוח (קהל׳ ז ח).

אֹרֶךְ[1]), ש״ז, סמי׳ אֶרֶךְ, אֶרֶךְ אַף, — המדה של מי שמתאפק וכובש יצרו ואינו ממהר להפרע ולנקם, Langmütigkeit; patience: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה יה). עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבו׳ ה ב). הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (ברכ׳ נז:). — ומ״ר: קשה לכעים תת לאפים ארכים (כלי׳ ה, תענית גבור, קנטו).

***אָרֵךְ**[2]), ת״ז, — כמו אָרוֹךְ: כתבתיו (זה הכתב) והמות מצחק לנגדנו בפה רחב וְאָרֵךְ[3]) ולא ארע בקום הצר למחר הלנו אם לצרנו יעורך (ר״ב הגיד בגולה לבנו, ממערכת המלחמה).

---

[1]) עי׳ סוף ערך ארוך.

[2]) כך גזנ׳ ואחרים, כֶּבֶד עון מן כָּבֵד, וְעֶרֶל לב מן עָרֵל, וגֶדֶר מן גָּדֵר, ויֶרֶךְ מן יָרֵךְ. וטעם הדבר לפי דעתו של קניג (כסי׳ נח) מצד אחד אולי להבדיל בין סמי׳ פָּעֵל וְפָעָל, ומצד השני מפני דמיון הקול של ע״פ בין פָּעֵל וְפֶעֶל. ואולם המדקדקים הקדמונים שלנו אמרו כי גם הנפרד הוא אֶרֶךְ ואעפי״כ הוא תאר. אמר ריב״ג בשער יא וז״ל: ומה שבא על פעל בשש נקודות ארץ, אבן, וכו׳, ארך אפים, ארך האבר, לא נשתנו כי שער ארץ לא נשתנה בסמוך כי אם כעט. ע״כ. ובשער הסמיכה (בשער יע) אמר מפרש: ואמרם בסמוך וְעָרֵל זכר בקצת המקומות עֶרֶל לב וערל בשר, ואמרם בסמוך כבד מאד עם כֶּבֶד עון וכו׳ ולא הנהגנו ערל לב וערל בשר וכבד עון מנהג ארך אפים וארך האבר מפני שמצאנום בהפרד וְעָרֵל זכר, כָּבֵד מאד, על משקל ירך וכתף ואח״כ ראינו אותם בהתחבר עֶרֶל לב וערל בשר כבד עון וכו׳ כי כבר אמרו יָתֵר מרעהו צדיק ע״מ ירך וכתף ויאמרו עוד גדול יֶתֶר (בקצת ספרים יֶתֶר בצרי, וכן הביאו מכלול בין בעלי חמש נקודות, וכן מעיד מ״ש שיש ספרים שבהם יֶתֶר בחמש נקודות) מאד ע״מ ארץ, ושניהם שני תארים בלתי סמוכים. ע״כ. וכן נראה דעת הרד״ק אמר: והתאר אֶרֶךְ אפים ואֶרֶךְ האבר בשש נקודות. ע״כ. ולא אמר כי זה סמי׳ מן אָרֵךְ.

[1]) כן בפרוש רד״ק: והשם אֹרֶךְ וכו׳ ומשקל אחד (של השם) אל לְאֶרֶךְ אפך תקחני הוא בשש נקודות. ע״כ.

[2]) משקל לָבָן. — [3]) נקוד זה מכרח עפ״י החרוז של כל השיר הזה ־רָךְ. וככר שער בֶּטֶב׳ (Bö. § 763) כי היתה לפנים בעבר׳ הקדומה התאר אָרָךְ, כמו קָטָן, קָטֹן.

ארך, פ"ע, יארך, יארכו, תארכנה, — א) היה, נהיה ארוך **lang sein, werden ; être, devenir long : be, become long** (של הארז) ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו (יחזק' לא ה). — ב) בהשאלה, ביחס לימים, רבו: ויהי כי ארכו לו שם הימים (ברא' כו ח). מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל לאמר יארכו הימים ואבד כל חזון (יחזק' יב כב). — ג) *התאחר לבוא: אם יתמהמה קצי וארך לא אכלמה כי צץ ודרך כוכב יענה מחרכים בא אורך (קונט' הפיוט' לח).

— הפע' האריך, הארכתי הארכתם, האריכו, מאריך, אאריך, תאריכו, יאריכו, האריכי, הארכנה, — א) פ"י, עשה שיהיה ארוך, **lang machen ; allonger : lengthen** : הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע' נד ב). על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם (תהל' קכט ג). מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר (ברכ' א ד). אמר הקב"ה להר הרחב והארך וקבל בני אמוניך (תנחו' נו). — ובהשאל' האריך ימים, חי ימים רבים, **: lange leben; vivre longtemps ; to live long** : למען ייטב לך והארכת ימים (דבר' כב ז). הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (יהוש' כד לא). ולמען תאריך ימים על האדמה (דבר' ד מ). למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (שם ה ל). למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (שם יז כ). ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה (שם לב מז). — ועם ן בסוף: לא תאריכן ימים עליה (דבר' ד כו). — והאריך ימי פלוני, עשה שפלוני יאריך ימים: ואם תלך בדרכי וכו' והארכתי את ימיך (מ"א ג יד). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קיד' א י). — ועם אף, נפש: למען שמי אאריך אפי (ישע' מח ט). אתאפק מכעס. שכל אדם האריך [1]) אפו (משלי יט יא). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא), אתחזק ואקוה. — ב) פ"ע, היה ארוך, **lang sein ; être long ; be long** : ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר (מ"א ח ח). ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון (דהי"ב ה ט). שתיהן קצרות והאריכו אחת קצרה ואחת ארוכה והאריכו שתיהן (נגע' א ו). — ובהשאלה עם ימים, היו רבים: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וכו' למען יאריכו ימיך על האדמה (דבר' כה יט). כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (שמו' כ יב). — ג) שהה זמן רב, **lange verweilen ; demeurer longtemps ; to last, tarry** : ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים (במד' ט יט). או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו (שם כב). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל' ז יה). אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו (שם ח יב). שופר מאריך וחצוצרות מקצרות (ר"ה ג ג), ר"ל קולו של השופר ארוך. — *האריך בדבר: מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך וכו' אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל (יומ' נג:). — והאריך על: אמרו לו תלמידיו (לר"י) רבי במה הארכת ימים? אמר להם מוטב שאאריך עליכם בעולם הזה כדי שיאריכו ימיכם לעולם הבא (נדה טז:).

— נפע' *נארך, — נעשה ארוך: שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים (ספרי במד' קלא).

— נתפ', *נתארך, — א) נהיה ארוך: היום הולך ומתקצר והלילה הולכת ומתארכת (יסוד עולם לר"י הישראלי, א יב). — ב) נמשך ונתקים זמן רב: פעמים כשמתארך הנדוי ימים רבים (ר"י ברצלוני, השטרות דף קלו). — ג) התארך על, השתטח: ופירוש ויתמודד על הילד ויתארך עליו כלומר השתטח עליו (השרשים לריב"ג, מדד).

ב. ארך [1]), ממנו ב. ארך, ארכה.

ב. ארך, ש"ז, כמו ארכה: להמציא לשולחי ארך ותעלה (יולר יוה"כ אמיץ). שת תעל למזורו וארך לחליו (סליח' ב עי"ת, אשם בעלי).

***ארכה [2])**, ש"נ, — הארכת הזמן לאיזה דבר, **Frist ; délais ; delay** : ונתן להם (לבני דור המבול) ארכה ולבסוף פרע מהם (מד"ר במדב' יד). ובולי תרכה מתמימי פרכה ונתן לה ארכה רחבה וארכה וקשת

---

[1]) ריב"ג (שער ל א): אשר היתה ההקש בו להיות האריך בפתחות ההא כי הוא מקור כמו בה אריך הענן.

---

[1]) בערב' ארך a), הבריא הפצע.
[2]) מן א. ארך. ויש מנקדים ארכת.

---

a) أرِكَ

דרכה ועול האריכה (ר"א קליר, יוצ' א ר"ה, אדר' ממלכה). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארכה למו הארכת כוס, כעשר מכות פסח). ועל ארכה שניתן להם (לדור המבול) מתחילה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו (רש"י איוב, כד כ).

אֲרֻכָה[1], אֲרוּכָה, — א) הבשר הבריא, האדם שעולה במקו' הפצע כשמתחיל להבריא במקו' הבשר הרקוב, **d. gesunde Fleisch dass sich in ein heil. Wunde bildet; la chaire saine qui se forme dans une plaie guerie; the new flesh on a healing wound.** ובהשאלה במוסריות: כי אעלה אֲרֻכָה לך וממכותיך ארפאך (ירמ' ל יז). הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה אֲרֻכַת בת עמי (שם ח כב). אז יבקע כשחר אורך וַאֲרֻכָתְךָ מהרה תצמח (ישע' נח ח).—ואמר המשורר: לחוצה בארץ גלות משכלת, וכו' אשיבך לממשלת ואגדור פרצך ואשים למחצך ארוכה, וארצך ואהבך נדבה (ר' לוי בן יעקב, על אורות, סי' עז).—ב) בהשאלה לסתימת פרץ בחומה ובדומה: הנני מעלה לה אֲרֻכָה (להעיר והבתים הנתוצים) ומרפא ורפאתים (ירמ' לג ו). ויהי כאשר שמע סנבלט וכו' כי עלתה אֲרוּכָה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם (נחמ' ד א). ויעשו עשי המלאכה ותעל אֲרוּכָה למלאכה בידם (דהי"ב כד יג). אלו כלים שנפגמו בבית הראשון ולא עלתה להן ארוכה (תוספתא ערכ' ב ה).—ובמשמעתו העקרית: פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי וכו' שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה רבי יהודה אומר אם יש (בשר) במקום אחד כדי להקיפו בחוט ערב יש בו להעלות ארוכה (כלי' א ה). אבר המדולדל בבהמה ואין בו להעלות ארוכה אסור לבני נח ואין צריך לומר לישראל ואם יש בו להעלות ארוכה מותר וכו' (תוספתא ע"ז ח ו). וכמה היא כדי להעלות ארוכה רואין אותו כאלו יחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה קטנה (שם כלים ב"ק א יג). דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים ואמרו מסרטו בעצם ומעלה ארוכה (חולין עו.). זאת אומרת מוח בפנים אינו מעלה ארוכה מבחוץ (שם קכה.). זה (עור הגוף שנסרט) מעלה ארוכה וזה (בגד שנקרע) אינו מעלה ארוכה (ב"ק לח:).— ובמשמעת רפואה: ואם למות תהי נוטה בהתיו אנוש ראשה תחי מאין אֲרוּכָה (הרמב"ע דוקס, חידה על הנר). ויהיה להם הספר הזה ככחלים המועילים לבעלי העינים החלושות שמקוים הארוכה ברפאם אותם (תו"ה, היחוד, כסופו).— ובהשאלה: ויהיו רופאים לאמונה ולנפשות יעלו ארוכה להם בעת נטות מהמדות הטובות אל המדות שאחריתם מגונה וכו' ימהרו להעלות לו ארוכה באמתת חכמתם (שם, הפרישות ב).

*__אַרְכֻּבָּה__, ש"נ, מ"ר אַרְכֻּבּוֹת,— א) בֶּרֶךְ בבע"ח, והוא פרק החבור בין השוק ועצם הירך, **Knie; genou; knee**: מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה מן הארכובה ולמעלה חליצתה פסולה (יבמ' קג א). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה (חול' ד ו). ב' (אברים) בשוק ה' בארכובה א' בירך (אהל' א ט). איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (תוספתא בכו' ז כ). מעשה בעסיה באחד ששלשלוהו לים ולא עלתה בידם אלא רגלו ואמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא מן הארכובה ולמטה לא תנשא (יבמ' קכ:). משקל ידי ומשקל רגלי עלי רבי יהודה אומר מביא חבית וממלא מים ומכניס ביד עד האציל וברגל עד הארכובה (ערכ' יט:). באיזו ארכובה אמרו בארכובה הנמכרת עם הראש (חול' עו.).— וככנו': היו משקעין אותו (את הנדון לשרפה) בזבל עד ארכובותיו (סנה' ז ב). המקיש בקרסוליו ובארכבותיו (בכור' ז ו). איזהו העיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות זו לזו (בכור' מה.). שתי אציליו על שתי ארכובותיו (ניד' ל:). שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם (זבח' לה.).— ועי' בֶּרֶךְ.— ב) בהשאלה, כל דבר כפוף כצורת ארכובה: הארכובה שבגפן (כלא' ז א). מפתח של ארכובה שנשבר מתוך ארכובתו (כלי' יד ח). ארכובתו של למד (ירוש' מגי' א ע"א ג).

*__אַרְכָּן__, ש"ז, מ"ר אַרְכָּנִים,— מי שמאריך יותר מדאי בדבריו, במעשיו: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי

---

1) מן ב.ארך, ובערב' אַרִיכָה a): ט'הרת אריכה אלג'רח, הלך מהפצע מה שהיה עליו מהלחה ונראה הבשר הבריא האדם.

a) أرِيكَة

א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה (ברכ' לד.). ואל תשת עלי חטאת לאמר כמה ארכן הוא בשנותו את טעמן של דברים פעמים רבות (בו"ת בנמיס רלב, סוף סי' רנח). — ובמשמעת המאריך אף: וארכן מקים מורכן (שלמה בן יהודה, פזמון חנגו).

אַרְמוֹן[1], ש"ז, מ"ר אַרְמְנוֹת, סמי' אַרְמְנוֹת, כנ' אַרְמְנוֹתֵינוּ, בנין מפאר, מגדל, מצודה, Palast, Hochburg : bourg, palais ; palace, castel : ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר ויבא אל אַרְמוֹן[2] בית המלך (מ"א יו יח). ויכהו (פקה) בשמרון בְּאַרְמוֹן בית-מלך (מ"ב טו כה). ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה אַרְמְנוֹת בן הדד (עמוס א ד). השמיעו על אַרְמְנוֹת באשדוד ועל ארמנות בארץ מצרים (שם ג ט). כי אַרְמוֹן נֻטָּשׁ המון עיר עזב (ישע' לב יד). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וְאַרְמוֹן על משפטו ישב (ירמ' ל יח). אח נפשע מקרית עז ומדונים כבריח אַרְמוֹן (משלי יח יט). כי שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה אַרְמוֹן זרים מעיר לעולם לא יבנה (ישע' כה ב). והצתי אש בשעריה ואכלה אַרְמְנוֹת ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). — וככנ': כי עלה מות בחלונינו בא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ (ירמ' ט כ). והוריד ממך עזך ונבזו אַרְמְנוֹתָיִךְ (עמוס ג יא). יהי שלום בחילך שלוה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ (תהל' קכב ז). מתאב אנכי את גאון יעקב וְאַרְמְנֹתָיו שנאתי (עמוס ו ח). ועלתה אַרְמְנוֹתֶיהָ סירים קמוש וחוח במבצריה (ישע' לד יג). והצתי אש בחומת רבה ואכלה אַרְמְנוֹתֶיהָ (עמוס א יד). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו אַרְמְנוֹתֶיהָ (תהל' מח יג-יד). האצרים חמס ושד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם (עמוס ג י).

[1]) לא נתברר מקור שם זה, יש גוזרים אותו מן ארם במשמ' גבוה. ויש מדמים אותו להשם חֲרָם a) בערב', ר"ל חדר הנשים. אך כל זה דחוק. ועי' הרמון. וכמו"כ לא נתבררה סבת מ"ר ארמנות ולא ארמֹנות. — [2]) כאן ת"י לאידרון. אך ברוב שאר המקומות, יצאו אותם שפרש בדרך מליצה לבית המקדש, תרגם ברניתא. וכן רסע"ג קצור, ר"ל מגדלים. מנחם: אלמון וארמון וקריה ומדינה ועיר קרובים זה מזה. ע"כ. וכבר השיג עליו דונש. ופרש ארמון מגדל, ונתוכחו תלמידי מנחם ודונש הרבה בזה.

a) حَرَم

אֲרַמִּי, ת"ז, לנק' -רַמִּיָּה, -רַמִּית, — א) מארץ אֲרָם, Aramäer ; araméen ; aramaean : רבקה בת בתואל הָאֲרַמִּי מפדן ארם אחות לבן הָאֲרַמִּי (ברא' כה כ). פילגשו הָאֲרַמִּיָּה (דה"א ז יד). ויכו אֲרַמִּים את יורם (מ"ב ח כח). — ב) *רומי, לא יהודי, עכו"ם, גוי, Heide ; gentil ; heathen : עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא ארמי ורופא כותי ימול ארמי ואל ימול כותי (מנח' מב.). זה שהוא נושא ארמית (ילוק' מגי' ד עה ג). הבועל ארמית קנאים פוגעים בו (סנה' פב:).

אֲרָמִית, תה"פ, — בלשון הארמים, aramäisch ; araméen ; Aramaean : ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך אֲרָמִית כי שמעים אנחנו (ישעי' לו יא). — ובל"ז *ארמי: אף הוא (שמואל הקטן) אמר ג' דברים בשעת מיתתו וכו' ובארמי אמרן (מד"ר בה"ש, אם תומה).

אַרְמִילוֹס[1], — שם איש אגדי צר ואויב ומתנגד להמשיח ובכלל אויבם ושונאם של עם ישראל, Armilus, (Antichrist): וכשיגיעו ימות המשיח יעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל וכו' ואחריו יקום מלך אחר רשע ועז פנים ויעשה מלחמה עם ישראל שלשה חדשים ושמו ארמילוס ואלו הן אותותיו יהיה קרח ועינו אחת קטנה ואחת גדולה וזרועו של ימין טפח ושל שמאל שתי אמות וחצי ויהיה לו צרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה ואחת פתוחה וכשיבא אדם לדבר לו טובות מטה לו אזנו הסתומה ואם ירצה אדם לדבר לו רעה מטה לו אזנו הפתוחה ויעלה לירושלם ויהרוג משיח בן יוסף שנא' והביטו אליו אשר דקרו וכו' ואח"כ יבא משיח בן דוד כענין שנאמר וארו עם ענני שמיא וכו' וימית ארמילוס

[1]) יש סברים שזה שם מרכב מן שני השמות רומוס ורומילוס שיתכה להם ההגדה הרומית בנין עיר רומא, ובא זכרם באגדה היהודית: יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומוס ורומילוס ובנו שני צריפים ברומי (ילוק' ע"ז א לט ג). ויש אומרים (N. Brüll, כיכורון כל קוכך ז, וכן W. Bacher ZDMG 28, 31) כי זה שם משבש מן אהרימן שר החשך של הפרסים. ויש מי שראו בארמילוס את קליגולא קסר שהציק ליהודים מאוד, וגזר את השם ארמילוס מן armillae ברומית, שפרושו אצעדה, על שם האצעדה של נשים שהיה הקסר המשגע הזה מתקשט בה, כמו שספר עליו הסופר הרומי סואטון. ויש ששערו כי ארמילוס הוא ש"ת ביונית מרכב משתי מלים ἐρημόλαος שפרושו הוא מחריב העם. וש' קרויס החליט כי ארמילוס הוא רומולוס (S. Kr. Lehw. 1,242).

הרשע [1]) (מדרש ויושע). ואמרו שסבת זה עמידת איש מבני יוסף בהר הגליל ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אדום ויעמוד שם עמם זמן ואחר כן יעלה עליהם מלך ששמו ארמילוס וילחם בה וילכוד העיר ויהרג וישבה ויענה ויהיה האיש אשר משבט יוסף בכלל ההרוגים (האמונות והדעות לרסע"ג, מ"ב ח). והיה כי ישב משיח בן יוסף וכל העם אשר עמו בירושלם ושמע ארמילוס את שמעם והוא בא ועושה כשפים ומדוחים להטעות בה רבים ויעלה וילחם בירושלם וינצח את משיח בן יוסף ועמו ויהרוג מהם וישבה מהם ויחלק שללם (תפו' מיוח' לרב ה"ג, טעם זקנים נט.). ויראני אבן בדמות אשה ויאמר אלי אבן זאת ישכב שטן עמה ויצא ממנה ארמילוס והוא ימלוך על כל העולם כלו וכו' וכל א"ה יטעו אחר אותו רשע שטן ארמילוס חוץ מישראל (ספר זרובבל, ביהמ"ד ילינק ב). אמרו שיש ברומי אבן של שיש דמות נערה יפה תואר והיא אינה עשויה ביד אדם אלא הקב"ה בראה כן בגבורתו ובאין רשעי א"ה בני בליעל ומחממין אותה ושוכבים אצלה והקב"ה משמר טפתן בתוך האבן ובורא בה בריה ויוצר בה ולד והיא מתבקעת ויוצא ממנה דמות אדם ושמו ארמילוס השטן זה שהאומות קורין אותו אנטיקריסטו ארכו שתים עשרה אמה ורחבו שתים עשרה ובין שתי עיניו זרת והן עמוקות אדומות ושער ראשו כצבע זהב פעמי רגליו ירוקין ושתי קדקדין יש לו ויבוא אצל אדום הרשעה ויאמר להן משיח אני וכו' באותה שעה משגר לנחמיה בן חושיאל ולכל ישראל ואומר להם הביאו לי תורתכם והעידו לי שאני אלוה וכו' מיד יקום נחמיה בן חושיאל ושלשים אלף שעמו ויעשו עמו מלחמה ויהרגו ממנו מאתים אלף, מיד יחרה אפו של ארמילוס הרשע ויקבוץ כל חילי אומות העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל וכו' ויבוא משיח בן דוד וכו' מיד ארמילוס הרשע ימות הוא וכל חילו (בה"מ אותות המשיח, אות ז). ויצמח להם משיח בן יוסף ויעלה אותם לירושלם וכו' ויעמוד מלך רשע ושמו ארמילוס הוא קרח ועיניו קטנות וצרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה והשמאלית פתוחה ואם ידבר לו אדם טובה יטה לו אזנו סתומה אם ידבר לו אדם רעה מטה לו אזנו פתוחה (והוא בריה דסטנא ודאבנא) ועולה לירושלם ויעורר מלחמה עם משיח בן אפרים ומלך המשיח יצמח שם וכו' ויפיח באותו ארמילוס הרשע וימיתהו (נסתרות כל רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג'). ארמילוס ארכו שתים עשרה אמה (אבקת רוכל ו. וגו' כמו באותות המשיח). וברומי יש צלם מאבן שיש ואז יצא ממנו ארמילוס בן השטן ויביא עמו עשרה מלכים ויגלה את ישראל פעם שנית למדברות (מ' אלדבי, ב"א י). ויתפלל עליו (על משיח בן יוסף) שלא יהרג על ידי ארמילוס הרשע (משנת חסידים תפלות דערבית ז). שמך יעמוד לנו בעת ההיא והרם דגל משיחנו על ארמילוס הרשע ועל כל אגפיו (חמדת הימים שבת א, ויו כדי).

ארמל[1]), — נתפ', *נתארמלה, — כמו נתאלמנה, נעשתה אלמנה: מיאנה בו ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה (יבמ' יג ד). האשה שנתארמלה או שנתגרשה (כתוב' ב א). נתארמלו או נתגרשו מן הנשואין (יבמ' ו ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחר מן השוק והיו לה בנים ונתארמלה או נתגרשה (גיטין פג.). ומודי רב ששת שאם נתארמלה שאינה אוכלת (נדרים ל:).

***ארמלות**[2]), ש"נ, — כמו אלמנות: האומר ליורשיו תנו בית חתנות לבני או בית ארמלות לבתו (ירוש' נדר' ז לט:). אבל אין רגיל לעשות בית ארמלות לבנו (רב"י ב"ב לה:).

ארן[3]), ש"ז, מ"ר ארנים, — שם אילן, אלון שעליו הירקים מתקימים כל ימות השנה, immer grüne Eiche, jeuse; holly (ilex): נטע ארן [4]) וגשם יגדל (ישע'

—[1]) ת"י ישע' יא ד: ובממליל ספותיה יהא ממית ארמילוס רשיעא. אבל יש חושדי' שזו הוספה מאוחרת על פי' ההגד' שפשטה בקרב היהודים בזמן הגאונים. (Zunz. Gdv. 295).

[1]) פעל מן השם הארמי ארמלא ארמלתא, ועי' הערה לארמלות.

[2]) בארמ' ארמלו, ארמלותא, מן השם ארמלא ארמלתא, כמו אלמן אלמנה בעבר' בחלוף ל נ ר זו בזו. וכן בערב' ארמל ארמלה a) והפעל ארמל תרמל b), ועי' הער' לאלמן.

[3]) חל"א אומרים כי בלשון אשור' ארנ הוא שם אילן גבוה, ארז. ת"י: אורנא. — [4]) רסע"ג תרגם סנדיאן, והוא אחד ממיני האלון, והוא האילן הרשום בפנים. מנחם לא פרש מאומה. ריב"ג: שם אילן ולא פרש איזה. רש"י פרש ארן ייהור, נטע, ולעז פלאנצון, שהוא כנראה plançon בצרפתית. רמב"ם במשנה פרה

---

a) أَرْمَل أَرْمَلَة b) أَرْمَل تَرَمَّل

מד יד). ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים ו א ר נ י ם וברושים (פרס ג ח). וויקחו לחכובי השינים מהאילנות הרים המתככים כמו א ר ן[1]) וזיתים (קאנון ג ו י ט). — ואמר המשורר: לא מכל נוזל מים, ולא מכל אהל שמים, ולא מכל הרון יולד אהרן, ולא מכל א ו ר ן יעשה תורן (ר"י הלוי, מכת' לר"א אלעמני).

***אַרְנָב[2])**, ש"ז, מ"ר אַרְנָבִים, — זכר של הָאַרְנֶבֶת, וצמר א ר נ ב י ם: Hase; lièvre; hare (ספרא תזריע, יג). בדגים טמאים ו א ר נ ב י ם לכבד השרים (מהר"מ מלונט', שערי תשו' כב).

אַרְנֶבֶת[3]), ש"נ, — א) חיה קטנה מהלכת על ארבע רגליה קצרות מידיה, מהירת המרוצה ופחדנית, וצמרה רך, Hase; lièvre; hare: ואת הָאַרְנֶבֶת כי מעלת גרה הוא ופרסה לא הפריסה (ויקרא יא ו). — ב) *ארנבת ימיית: א ר נ ב ת ימיית בעל חיים בעל סנן ביציו נוטה לאודם מת (שם כ, לוח הסמים). מיני סמי המות שני מינים וכו' כמו ה א ר נ ב ת הימיית וכו' וה א ר נ ב ת הימיית (תפעל) על הריאה (שם דו א ב). א ר נ ב ת הימיית יקרה למי ששתה ממנה צרות נפש ואודם עינים (שם כ ד). א ר נ ב ת הים גופו ארוך כאמה וחצי רחב ועב הרבה מראה גבו שחור (תולדות החיים, רכ). — ג) *א ר נ ב ת מדברית (שם). — ד) ישם לאחד המזלות: והרביעית ה א ר נ ב ת וכוכביו ארבע ושלשים (ראב"ע, ראשית חכמה א). ה א ר נ ב ת נמצא הוא תחת רגל הכוכב שלפניו נכר הוא ע"י שני כוכבים בעלי גודל השלישי (למודי הטבע, ליהויל ט). — ה) יקצה האף[1]): ואמנם קצוי ה א ר נ ב ת ידבקו בה ב' עצלי' קטני' וכו' לתנועת קצה ה א ר נ ב ת (קאנון א א כ ח). ואמנם ה א ר נ ב ת הנה הוכן שתרפה במלאכת יד (שם ג ה כ ו).

***אַרְנַבְתִּי**, ת"ז, לנק' -תית, — מטבע וצורת הארנבת, — בפרט בעלות עפעפי העינים, lagophtalmus[2]): אחד מהם(מטיני התהפכות העפעף). שיקווץ ולא יכסה הלובן ויקרא בכיוצא בזה העין ה א ר נ ב ת י (קאנון ג ג ג ח).

***ארני**, עי' הרני.

***ארס[3])**, ממנו *אָרוּס, *אֲרוּסָה, *אֵרוּסִים, *אֵרָס.

***אָרַס[4])**, פ"ע, עתי' יֶאֱרֹס, יֶאֱרְסֶה.— עשה ארוסים עם אשה, sich verloben; fiancer; betroth: אסור ל א ר ס אשה בערב שבת וכו' הא ל א ר ו ס[5]) יארס (ירוש' כילה ה סג א). ומחזרת הארוסה השאר ל א ו ר ס ה (רשב"ם ב"ב קמד:). ואינו נהוג הרבה בקל.

— נפ', *נֶאֶרְסָה (האשה), הֵאָרֵס, לֵיאָרֵס: רבי יוסי מתיר ל י א ר ס ולינשא מיד (כתוב' ס:). משדכין על התינוקת ל י א ר ס בשבת (שם ה.). מקום שמותר לישא וליתן אינו דין שמותר ל י א ר ס (יבמ' מג.).

— פע', *אֵרַס, אירס, — א) כמו אָרַס, והוא היותר נהוג: א י ר ס את האלמנה (יבמ' ו ד). היא אומרת

שלקמן לא תרגם מהו רק אמר שהוא קבוץ מן אורן, והם דברי רה"ג בפרושו. וכן ה ע ר ו ך, והוסיף והביא עוד פרוש הגמרא (ר"ה כג.) א ר ז נ י ם ערי. והנה יש שנויי נוסחאות במאמר זה כאן וב"ב פא. (ד"ס שם), עכ"פ קשה להניח שבארן שבכתוב היתה הכונה להער. ואולי יש לדמות לארן השם הערבי ע ר ן a), והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי שהוא אלט'מח b) שהוא אילן דומה ל ה ד ו ל ב, שהוא ערמון. ר"ש גמע העיד בשם רב דוסא גאון כי שמע מן הזקנים הראשנים כי האֹרן הוא א ל כ א ן בלשון ערב' (אגור כסף עטרת לבי נכן), והגיה שם המו"ל במקום אלכאן אלבאן c), ופרשוהו המלונים הערבים שהוא האילן הנותן אגוז מושקד. רד"ק בשרשים אמר ויש מי שפרשו אלצנובר בערבית. אבל בפרושו לישעי' אומר כי תרוזה מפרשים צנובר, וארן לא פרש מהו. ובמעשי טוביה (פרדס רמונים): פינוס, עפ"י תרגום ולגתה, וכן רוב החדשים.— [1]) לא נתברר לי לאיזה אילן נתכון מתרגם הקנון.

[2]) עי' הער' לְאַרְנֶבֶת.

[3]) באשור' אַרְנַבֻ, בער' אַרְנַב אַרְנַבָה d), בארמ' וסור' ארנבא. והנה הערבים נהגו בו מנהג א פ ע ל ואמרו מ'ר נ ב e), ארצ' מ'רנבה, ארץ שיש בה הרבה ארנבות. אבל חכמי הלשון החדשים מפקפקים בדבר. ברט (BarthNB§151) אמר שאין אנו ידעים אם א ארנבת היא א המשקל (אפעל) או שרשית בהוספ' ר, או היא מלה רבעית. דלי' (Prolog.) מחליט כי שרשה א נ ב ומשמ' היה בלשון אשור' ק פ ץ, דלג, ונוספה ר, ופרוש ארנבת המקפצת. אך כבר דחה זה נלד' (Nö. ZDMG 40, 734) מפני שמציאות שרש א נ ב מוטלת בספק ומפני שהרויש שבארנבת משתפת לכל הלשונ', ויותר יש לחשב כי ר

a) عرن b) الظمخ c) البان d) أرنب أرنبة e) مرنب

ו נחלפה באשורי' בנון.— [1]) לפי לשון ערב': אלארנבה מ'רף אלאנף a), הארנבה קצה האף.—[2]) תרג' דר' מזיא.

[3]) עי' שרש ארש.

[4]) כמו אָרַש, עי' זה. — [5]) כך הביא לוי, וכן

a) الارنبة طرف الانف

משאירסתני[1]) נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא אירסתיך (כתוב' א ו). אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה (סוט' ת כ). קודם הזמן הזה מסעטין בעסקיהם מלישא וליתן מלבנות ולנטוע ומארסין אבל לא כונסין (יכמ' מג.).—ב) עשה ארוסים לבתו עם איש אחד: המארס את בתו וגירשה אירסה ונתארמלה כתובתה שלה (כתוב' ד כ).

— פע' *ארס (האשה), מאֹרסת, מאורסת: בת ישראל מאורסת לכהן (יכמ' ט ד). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (גיט' ו ב). אורסה אין לה קנס (כתוב' לח.).

— נתפ', *נתארסה: נערה שנתארסה ונתגרשה (כתוב' ג ג). כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול (יכמ' ד י). נמצא זה מחזיר גרושתו משנתארסה (גמ' בב פח:).

***אֶרֶס**[2]), ארם, כנ' ארסי, אר־, מ"ר אֲרָסִים, אר־, — א) המת, חמר נוזלי שמפרישים קצת בע"ח בעקיצתם. Gift, venin: poison: עיסה שלשה בסים מגולים וכו' אפאה ה"ז מותרת מפני שארס של נחש כלה באור (תוספתא תרומ' ז יג). יודע הוא אם הטיל בו אירס (ירוש' תרומ' ג מב א). והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חבינה (שם חגי' ב עז ב). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ב"ק קטו:). ג' מיני ארס הן של בחור שוקט של בינוני מפעפע ושל זקן צף (ע"ז ל:). כל השרצים יש להם ארס (שם לא:). אמרו לנחש למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האברים (מד"ר דבר' ס). היתה נכנסת (הצרעה) לתוך עינו של ימין ושופכת אירסה והיה מתבקע ונופל ומת (שם במדב' יח). ארס נחש בשניו הוא עומד וכו' ארס נחש מעצמו הוא מקיא (כוהל' עת.). והכין (הטבע) להם (להעופות הדורסים) בצפרנים ארס יטילו אותו בעת הדריסה כדי לבשל המזון ולדקדקו שכח הארם וחומו עומד להם במקום האש לבשל הבשר (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כס:). — ומ"ר: שלשה אירסין הן אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה (ירוש' שבת א ג ד). כל הארסין

קוה', ואומר בפרוש וגם נשתמש בקל. אך בדפ' ויניציה לארס, בלי וו אחרי הריש. ועי' הערה לפעל.— [1]) כך ביוד אחרי א במשנה שביורש' דפוס ויניציה וכן נקוד משאֵר- בקצ' משנ' מנק' נדפ', אך בקצת דפוס' משאר- בלי יוד, ואפשר שהוא מהקל.

[2]) מלשון רומי' virus. וכן בסור' אירסא.

מעלין חמטין ואירס נחש ממית (שם תרומ' ח מה ד). — ב) *חריפות של צמח וכדומה: איזהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו ר"ג אומר כל שאין לו אירס (ירוש' סוף מעשרות נב.). — ועי' חֵמָה.

— נתפ', *נתארס, — נדבק בו הארס, במוסריות: שגם בקצת החכמים חולי הקנאה תדבק מחלת הספק ויתארסו ממנו מעט מעט (הקד' אגרות רמ"ד).

***אַרְסִי**, ־סִיִּי, ת"ז, לנק' אַרְסִית, מ"ר אַרְסִיִּים, ־סִיּוֹת, — שיש בו אֶרֶס, מטבע הָאֶרֶס, giftig; vénéneux poisonous: כי טבע הארסיי שבו לא יעשה רשם (קאנון א ב ב יח). בהתפשטות איד ארסיי אל האברים הראשיים (שם ג כא ד ט). כח הרפואות הארסיות (שם א ב ב טו). הליחה הארסיית אשר היתה מחליאה אותו (רלב"ג מלח' ב ד). הנחש הוא ארסיי בטבע מוזר לטבע האדם (זכות אדם ו מתב' יין לבנון). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב (אוצה"ת ר"י נהלון, ב יט).— ומ"ר: והקשקשים בבעלי הקשקשים והארס בארסיים (רלב"ג מלח' א ז). קדחות ארסיות (מעש' טוב' מכמר, בכית, הקד' פר' ג). — ובהשאלה: סברות ארסיות ממיתות באמת (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ה ד). — הבטה ארסיית: שהעין הוא האבר שיוזק יותר מפני זאת ההבטה הארסיית ויבא באמצעותו ההיזק אל המוח (תולד' יצחק לר"י קארו, כי תבא).

***אַרְסִיּוּת**, ש"נ, — טבע דבר ארסי: ויש מהם שיגרש וינגד ארסיות הרמשים העוקצים (כתב"ע הנסיו' כי"פ א). וכן תנים ובנות יענה עם כל ארסיותם ורשעתם יכבדוני ויהללוני (ר"י אברבנאל, זבח פסח, יהללון).— ובצמח': להסיר רוע ארסיות העשבים הממיתים (הות, מ"ב ד). ודחה התבשיל ההוא הלאה הארסיות אשר היתה מחליאה אותו אל מקום אחד מגופו (מלחמות ה' רלב"ג ב ד). הלא חכמי הטבע אמרו שמרירותה (של הלענה) כוללת ארסיות (ר"מ אלשיך, משלי ה ד). — ושל החץ וכדומה: הצי שדי שעמדי אין כח בחומר לסבול אלא שרוחי שותה ארסיותם (הות לאיוב, ו ז). — ובהשאלה במוס': ארסיותו מטיל ווהמתו באותו מקום באותו פרק (כסא' לבית דוד ג יס).

***ארע**[1]), ממנו *אֶרַע, *מְאוֹרָע.

[1]) עי' הערה לערך אָרַע.

א. *אָרַע[1]), פ"ע, עתי' יֶאֱרַע, יֶאֶרָעֵנּוּ, — קָרָה, נהיה דבר, treffen; advenir, se passer; happen: אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע[2]) דבר תקלה על ידי (ברכ' ד ב). ומתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול (יומא א א). שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו (תוספתא יוה"כ א ד). שמא יארע בו דבר קלקלה (שם ד יג). לא יתן אדם פרוסה לשמש בין שהכוס בידו בין שהכוס בידו של בעה"ב שמא יארע דבר קלקלה בסעודה (חולין קז:). שעתיד דבר גדול שיארע על ישראל (מד"ר אסת' ויהי אומן). — ועם כנו': אם ארעו[3]) אונס (כלה' ז ז). הרי הוא חולה ומתירא שמא יארענו מות פתאם (ס' הבטר', ר"י ברצלוני עת). ויארעוהו תקלות (אוצר מכפט לאיוב ד). אישי מין האדם הם משולחים למקרה הזמן ויארעום רעות בלי פשע ובלא חטאת (שם ב). — ועם ל: ולא תתערב בהם תוגה ולא יארע לך פגע (ר"י אבן תבון, חו"ה, עמוד האלה' י). כי מפני זה יארע לקצת בני אדם מומים גדולים (הוא, מו"נ ג יב). המשים לעצמו סימן אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני (סמ"ג ל"ת, נא). שמא יארע אונס לאדם ולא בא בבית הכנסת (תניא, קריא' סה"ת, כא). — וקצת במשמ' נאמר: אז יבדיל משה וכו' אמר רבי לוי: לפי שארעה פרשת רוצח על ידו בערי מקלט (מד"ר דברי' ב).

— נפ'[4]): שכבר פשט האיסור על ידי המאורעות הנארעות (תבו' ר"ת מב.).

— פע', *אֵרַע, אירע[5]), — כמו אָרַע, עם את ועם ל אחריו: חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז (תענ' ד ו). ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים (אב' ה ה). אירע בה פסול בשחיטתה (פרה ד ד). ולא אירע מעשה מעולם (ירוש' קידו' א נח ד). אוי לי שאירע לי פסולת בבני (ספרי ואתחנן לא). שג' דברים אילו אירעו בו ביום (שם נשא א). על מה שאירע נקרא (המקום קברות התאוה) (שם בהעלתך לח). תבואה שאירע בה קרי או אונס קודם הפסח נידוניה לשעבר (ר"ה טז.). מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים (חולין עח.). אומר לפניה דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). מעשה ביוסף בן עלם בציפורי שאירע בו פסול בכהן גדול ומינוהו תחתיו (יומא יב:). אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יום הכפורים נדון לשעבר (ר"ה טז.). כל מה שאירע לזה (ליעקב) אירע לזה (ליוסף) (מד"ר ברא' פד). ועל ששתה (נח) ונשתכר אירע בו פסול שנסתרם (שם במדב' י). מעשה שאירע בר' יאשיא ובר' מתיא בן חרש (אבות דר"נ א). כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום (רלב"ג במדב' כ כט). שהשם העלים סבות המצות שלא יזלזלו בהן כמו שאירע לשלמה בשתי מצות אשר התבארה עלתם (ר"ב א"ת, מו"נ ג כו). אירעו דברים בין הקהל ובין ראובן (שו"ת הרא"ש סט ט). — ובכנו': מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס (מו"ק ב א). יארעיך כשם שאירעה לפלונית (ספרי נשא יח). — וביחס להזמן: ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת (מכי' בשלח ד). שאותו היום אירעה שבת להיות (שם). השלים ניסן ואירע אייר להיות בשבת חסר אייר ואירע סיון להיות באחד בשבת (שבת פז:). יחיד שקבל עליו שני וחמישי ושני של כל השנה כולה ואירעו בם ימים טובים (תענית יב.). — ומקור, לְאָרֵעַ: שמא עתיד לאירע[1]) לישראל דבר והם עתידים להנצל על ידיה (מכי' בשלח ב). אמר (דוד המלך) שמא דבר עתיד ליארע את ישראל והן עתידין לינצל ע"י מרדכי (מד"ר אסתר, ויהי אומן).

— פע', *אֹרַע: והיתה לבני ישראל לחקת משפט אורעה[2]) כל הפרשה כולה להיות דין (ב"ב קיג:).

ב. אֶרַע[3]), — לווי אֵרַע, כנו' אִרְעוֹ, — פרסם וצין דבר

---

[1]) כמו קרה, א במקום ק, ע במקום ה. ובארמ' ארעו, כמו פגעו, ובערב' עַרַא a) ממש במשמ' ארע שלנו. — [2]) כך גרס' המשנה שבגמ' בספרי הדפוס, אך במשניות וכן במשנה שבגמ' ירוש' וכן ברי"ף הגרסה שלא תארע תקלה, והקריאה המסורה גם ספרדים ותימ' תֶּאֱרַע בקל, וכן במשנה יומא א א, יֶאֱרַע, וכן הביאו זה לוי וקוה' בקל, אך במשנ' מנק' נדפ' תְּאָרַע, יְאָרַע, בנפ' וכן יסטרוב. — [3]) עי' בהערה שלמעלה תֶּאֱרַע שבמשנה. — [4]) כך בלי י אחרי האלף ברוב הספרים, ולכן נראה שהוא קל, וצריך לקרוא אֶרָעוֹ, אך הקריאה הרגילה היא אֵרְעוֹ, כמו פע', ובמשנ' מנק' נדפ' אֵרְעוֹ. — [5]) יש סברים שגם זה קל, ולא באה יוד אחרי האלף אלא להורות שאמרו כמו בסגו' האלף בחטף סגול. —

a) عَرَا

[1]) יוד אחרי אלף לסי' חטף סגול. — [2]) פרש"י מלשון מאורע. ואולי במשמ' ב. ארע שלקמן.

[3]) בארמ', מקרא קדש ת"א ות"י מארע קדיש

בחניגות, בדברים, במעשה מצין, proklamieren : proclamer; proclaim : וביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם אירעו[1]) במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (כפרי פנחס קמז).

***אַרְעוֹן**[2]), ש"ז, — מקרה, מאורע: תאלת יום עָנוּי וְאַרְעוֹן צער ומבוכה שמור נשמרה ועד היום נמשכה (כמח"ל סלית' לו"ג).

***אַרְעִי**, עי' עַרְאִי.

***אַרְעִית**[3]), ש"נ, — התחתון, השולים של דבר, d. Unterste; le fond, le bas ; bottom : שהן (השרשים) עושין עפר תחות והן מלקין ארעיתו של כותל (ירוש' כלא' ז ל ד). והן מלקין ארעיתו של בור (שם שבי' ח לג ב). תל ברה"ר וחקק בו עד ארעית [כנגד] רה"ר מקצתו עשאו ביד ומקצתו עשאי חוליא על הבור וארעית הבור עם רה"ר שוה לו' (ר"ת שבת ק.). שאם ניקב העציץ בארעיתו או קרוב לארעיתו (שם לז:). קה דלעת עגולה ארוכת הגרון ובארעיתה יוצא גרון אחר (מחיל חלדכי, ד, הלצומכח).

אֶרֶץ[4]), ש"נ, הפס' אָרֶץ, כנ' ארצי, מ"ר אֲרָצוֹת, אַרְצוֹת, — א) הכדור שאנו חיים עליו, die Erde ; la terre ; the earth : ביום עשות ה' אלהים אֶרֶץ ושמים (כרא' ב ד). בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום אֶרֶץ רעשה גם שמים נטפו (שופט' ה ד). שמעו שמים והאזיני אֶרֶץ כי ה' דבר (ישע' א ב). הנותן מטר על פני אֶרֶץ ושלח מים על פני הוצות (איוב ה י). איפה היית ביסדי אֶרֶץ הגד אם ידעת בינה (שם לח ד). ה' בחכמה יסד אֶרֶץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). — ועם ה הידיעה: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הָאָרֶץ (כרא' א א). ויאמר אלהים תדשא הָאָרֶץ דשא עשב (שם יא). ואד יעלה מן הָאָרֶץ והשקה את כל פני האדמה (שם ב ו). ותגעש ותרעש הָאָרֶץ ומוסדי הרים ירגזו (תהל' יח ח). — ב) קרקע, אדמה, Erdboden ; sol ; soil : על הָאָרֶץ תשפכנו (את הדם) כמים (דבר' יב יז). ואשחקם כעפר אֶרֶץ (ש"ב כב מג). גפרית ומלח שרפה כל אַרְצָהּ (דבר' כט כב). וישבו אתו לָאָרֶץ (איוב ב יג). וכסאו לָאָרֶץ מגרתה (תהל' פט מה). וחניתו (של שאול) מעוכה בָאָרֶץ (ש"א כו ז). ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו אָרֶץ (שם כה כג). — ובפרט עם ה בסוף: וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו אָרְצָה (כרא' יח ב). וישתחו אפים אָרְצָה (שם יט א). וישתחו אַרְצָה לה' (שם כד נב). ויורדו איש את אמתחתו אָרְצָה (שם מד יא). ויאמר השליכהו (את המטה) אַרְצָה וישלכהו אַרְצָה ויהי לנחש (שמות ד ג). ובא ולן ושכב אָרְצָה (ש"ב יב יז). — ומליצה, *גזון בארץ, שפל: כל פרקמטיה שאתה רואה שהיא נתונה בארץ לך עסוק בה שסופה להתעלות וכו' ולא ראיתי אומה נתונה בארץ אלא ישראל (ילק' תהל' קמז). — *ארץ עיפתה, אחד ממדורות גיהנם: שבעה מדורות יש בו ושמנה הם כי התחתון הנקרא ארץ עיפתה שבו דנין לחוטא באמן האמור הוא כפול (מבנת תסידי', בהרית ערבית ו). — ג) שדה, אדמה עבודה וזרועה, Feld ; champs ; field : באספכם את תבואת הָאָרֶץ תחגו את חג ה' (ויק' כג לט). ושש שנים תזרע את אַרְצֶךָ ואספת את תבואתה (שמות כג י). כמו פלח ובקע בָּאָרֶץ (תהל' קמא ז). ארץ ארץ הכניסי פירותייך (כתוב' קיב.). — ד) מקום, חלק מחלקי הארץ מוגבל בגבולים, שיושב בו עם מהעמים, וכדומה, Gegend ; pays ; country : הוא (נהר פישון) הסבב את כל אֶרֶץ החוילה אשר שם הזהב וזהב הָאָרֶץ ההוא טוב (כרא' ב יא-יב). ונתתי לך ולזרעך אחריך את אֶרֶץ מגריך את כל אֶרֶץ כנען (שם יז ח). ולך לך אל אֶרֶץ המריה (שם כב ב). ולהעלתו מן הָאָרֶץ ההוא אל אֶרֶץ טובה ורחבה אל אֶרֶץ זבת חלב ודבש (שמו' ג ח). כי ה' אלהיך מביאך אל אֶרֶץ טובה אֶרֶץ נחלי מים עינות ותהמת יצאים בבקעה ובהר אֶרֶץ חטה ושערה וכו' אֶרֶץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם (דבר' ח ז-ט). אשים מדבר לאגם מים וְאֶרֶץ ציה למוצאי מים (ישע' מא יח). — ועם כנ': הנה אַרְצִי לפניך בטוב בעיניך שב (כרא' כ טו). ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל אַרְצִי

---

1) וכן תרגמו כל קריאה האמורה במועדים (מ"ע על הספרי). — 2) במכי' בוא ט כבדהו.

3) משק' זִכָּרוֹן.

4) מן ארעא, ארץ. בארמ' ארעיתא: ארעיתא דמנא (מנח' יח.).

5) באשור' אֶרְצִתֻ, בערב' אַרְץ'a). בארמ' וסור' אַרַע, אֲרַק.

a) أرض

(מ"א יא כא). ויאמרו אלינו זקינינו וכל ישבי ארצנו (יהוש' ט יא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך (שמות לד כד). שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך (דבר' יט ב). לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך (ישע' ס יח). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו (ויקרא יט לג). ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם (שם כו ה). ויכהו ישראל (את סיחון) לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד' כא כד). איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו (ישעי' יג יד). וירשת אתם (את הגוים) וישבת בארצם (דבר' יב כט). — ומ"ר: לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל (ברא' כו ג). הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם (ישע' לז יא). ויבאו אל ארצות רבות (ירמיה כח ח). והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם (ויקרא כו לט). ויתן להם ארצות גוים (תהל' קה מד). מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו (ברא' י ה). — ובפרט ישמש השם ארץ לסמן ארץ כל אמה בשמה. ארץ ישראל: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל (יחזק' מ ב). ויאמר אמציה אל עמוס חזה לך ברח לך אל ארץ יהודה (עמוס ז יב). ארץ כנען (ברא' יז ח). ארץ פלשתים (שם כא לב). ארץ מצרים (שם מא יט). — ועם ה המקום: ללכת ארצה כנען (ברא' יא לא). ויבאו ארצה גשן (שם מו כח). — *ארץ מולדת, הארץ שבה נולד אדם, Vaterland; patrie; native country: ורבים מאהבת ארץ מולדתם שבו לצרפת (באלית יבראל פרק ב). שראוי לאהוב האלוה יתברך והאבות וארץ מולדתנו (נופ' צופ', מכיר ליאון, ב יד). כל איש מר נפש כל רגל מועדת שם ימצא מקלט לו ארץ מולדת (יל"ג, אבן תבחן). — *דרך ארץ, עי' דרך. — *חוץ לארץ, חוצה לארץ, — מה שהוא מחוץ לגבול איזו ארץ, Ausland; l'étranger; foreign country: אין תורמין מפירות ארץ על פירות חוצה לארץ (תוספ' תרומ' ב ט). איזו היא הארץ ואיזו היא חוצה לארץ כל השופע ויורד מטורוס אמנוס ואילך ארץ ישראל מטורוס אמנוס ולהלן חוצה לארץ (שם יב). ספינה שבאה מחוצה לארץ וכו' והיוצא לחוצה לארץ (שם יד). עפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ (גיט' ז:). ישרה אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים ולא בחוצה לארץ ואפילו בעיר שכולה ישראל (תוספתא ע"ז ד ג). — *עם הארץ, עי' עם.

אדמה, וכו', עי' במקומו. — אזור, אזורי הארץ. — אקלים. — ארך, המרחק מקו חצי היום. — ארצי. ארצות. — ארק. ארקים. האריק.

בלימה, מרכז הכבד של הארץ.

יבשה.

כדור הארץ. — כתב את הארץ, כתיבת הארץ.

מעלה, מעלות כדור הארץ. — מפה, צורה שטוחה של הארץ על ניר.

סרן, הקו המדמה העובר דרך המרכז ושני הצירים שעליו היא סובבת.

עולם.

ציר, צירי הארץ, כמו קוטב.

קו, קו חצי היום, קו המשוה. — קטב. שני קטבי הארץ, הנקודות בצפון ובדרום. — קרקע.

רחב, המרחק מקו המשוה. — רעד. — רעש.

תבל.

ארצה[1], — כמו ארץ, שטח ארץ שהוא קנין של יחיד או של רבים, Territorium; territoire; -tory: כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי (ישע' ח כג). — ובכלל הארץ, ואמר הפיטן: לכל נמצא בשמים וארצה מנהג הוא (פזמוני תימני, איומת).

ארצי, ת"ז, לנק' ארצית, מ"ר ארציים, ארציות, — א) של הארץ, מטבע הארץ, Erd-, zur Erde gehörig; terrestre; earthy: כבר נגדרו לו החיים הארציים כלם בזכר הנהרות ואחר כן בזכר המאורות (ר"י א"ת, כוזרי ה י). ושנתן לו (להשטן) שלטון על אלו הדברים הארציים כולם (ר"ב א"ת, מו"נ ג כב). הנה מוסדות השמים הארציים ירגזו (ר"י אברבנאל, ש"ב כב). והפך בב"ח הימיים והארציים שעשאם הרב מדרגה אחת (כוא ברא' א). שבחמלת ה' ישאר לכם שארית מהקנינים הארציים ההם (שם ויגש). לא יתנהו טבע היסוד הארציי והמימיי (רלב"ג, מלח' ו יג). כי האדם מפני שהיה בלתי אפשר בו לדקות חמרו שיהיה בו מהחומר הארציי מה שיהיה ממנו מגן לו (שם א ז). לצורה האישית וקצת המימית וקצתו האוירית וקצתו הארצית (נרבוני מו"נ כב). כי העוה"ז הארציי החומרי הוא נקודה האמצעי תבונת כל העגולים

---

[1]) מלעיל, כמו חרפה, לילה, מותה, עזרתה, לפי דעת החכמ' שארית סוף של יחס הפעול שהיה נהוג לפנים גם בעבר' ונהיה ליחס הישר.

(ר"ח ויטאל, פ"ח, היכ' א"ק א ג). עמידת שני אנשים בשני קצות הכדור הארציי (מנח' קנ' לר"י מפיסא סד). אורך הישוב הארציי ביבשה מן המזרח למערב הוא זה מתחלת המזרח (ארח' עול' ה). שהחושים דומים לאור השמשי שיאיר הכדור הארציי ויחשיך הכדור השמימי (יש"ר אילם נב). כי החלק הארציי ישוב למקומו העפר על הארץ (אורח חיים, רפאל מנורלי כא:). דברים הלחיים הם יסובבו במהירות יחזיקו הדברים הארציים באמצע (רב"ט בפרוט, פרד' רמונ' לד). יש מהם (מבע"ח) ימיי מימיי ויש מהם ארציי והאמצע בין הארציי ומימיי הוא אל תמסאת (רשב"ג דוראן, מ"א, חלק יעקב ד). בע"ח ארציים (ר"י אבוהב, נהר פישון כח). — ב) של ארץ מהארצות: החוליים הנקראים ארציים הם החוליים המיוחדים באותה המדינה ברוב אנשיה (פרקי משה ג).

אַרְצִיּוּת, — טבע מה שהוא אַרְצִיי: וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (כוזרי ד ט). והאדומה (הלחה) לדקותה ולמיעוט ארציות בה ולהתמדת תנועתה (קאנון א א ג). הסרים מהם לארציותם ועפריותם (כתב משה מינץ). ארץ הוא ארציות וחומריות (דברי אלימלך בלת).

אַרְצִית[1], ש"נ, שם רמש קטן, כנה שבעץ, Termite: וכמו כן הרמש הנקרא ארצית יבנה על עצמו בית מטיט כמו כילה וכיפה מבלתי שתקבץ עפר או תשאב מים (ר' קלונימוס, אגר' בעלי חיים ה). הרמש הארצית ואם היה לה גוף קטן ובנין חלוש הנה לה נפש חזקה וכו' ככה בנין זה הרמש הארצית (שם ח).

אֶרֶק, ש"ז, מ"ר אֲרָקִים, — כמו אֶרֶץ, נהוג רק במליצה: אֶרֶק הכניסה זמר לכלו כבוד אומר (ר"א קליר, תפא' שיבה לגונן). בשוקים וחוצות יתנו חוק בכל ארקים (רסע"ג הוש' ב). כאישון ינצרהו האלהים אשר ירה לאבן הארקים (מכת' ר"ז אלצאהרי לרסע"ג, מעמו' מסתרי'). שבעה אלה עיני ה' משוטטים בכל הארקים ללמד בישראל משפטים (קטע תלמ' חוי JQR, XIII,365). אחד אלהים מיוחד בפי כל בורא ארקים וגבוהים (עבודה לר"י בן אביתור). בטרם שחקים וארקים נמתחו (סד' רב עמרם, ערב' יוה"כ). שחקים רקע ארקים תקע (ביס"ם לבל' סי' ז). הוא התולה אגודת ארקים הוא האומר יהי כן ויקום (רסב"ג, אולר נחמד כ). אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם ארקים (ר"י הלוי, מי כמוך). רבות אורך ימים ומעון מנוקים שום לכבודו ולמוראו גוזר ומקים תחת כן הודוהו מלכי אֲרָקִים (קרוב' א שבוע', הומן). אֲרָקִים וגבוהים יסד בפצת קבל מוראו ואל תעיז מצח (שם). שוה אַרְקוֹ שפר מתקו שב בהנתקו בשומו לים חקו (שם אדון אמנני). ענה בשוקים והומיות יהגו חק בכל אֲרָקִים (סמא"ג, הוש' ג, ענה תאיבי). יזלו שחקים להחיות נשיה ועבות מריקים משמי עליה ואורו אֲרָקִים ענים נוגהים (שם פזמ' לסוכ', ירעפו שחקים). ביום הגשם בהראות הברקים נמרקים מחרכי ארקים נזרקים (כתי' עול' יב מו). הנה זה בא לפרקים זמון לגאול רצוצי אֲרָקִים חדש אשר רביבים בו מריקים (מוסף פ' החדש). בר ובהיר שחקים ומכסה בעבים מכין לארקים בורות וגבים (פזמו' לאלעזר עראקי). בר ובהיר הוא בשחקים הוא מכסה בעבים מכין מטר לארקים גשמי בורות וגבים (יכר' נגארה, פזמו' מ"ל פרידלנדר ל). ראו ספר יספר סוד שחקים ואותותם ברוצם על ארקים (הקד' יסוד עול' לר"י היצחאלי). שמו נודע מםרחקים כאחד ממלכי ארקים (שו"ת מהרש"ל יד).

—הפע', הֶאֱרִיק, — עשה אֶרֶק, יצר הארץ: חלד האֱרִיק חור הזריק חץ המריק חלף מעריק (רשב"ג אל נשא, שבת כראש').

אֲרָק[1], ש"ז, — נדידת השנה, Schlaflosigkeit, insomnie; insomnia: וזה החולה התמיד השמש בזמני הקיץ עד שמותו חם המזג ויפגש בו ימצאהו ארק ומעט שינה ואין משותק אחד בו ארק ושינה מעט (מלאכ' הגיון, הקש תמונ' ב, מין ז).

אַרְקָה[2], ש"נ, — כמו אֲרָק: קול חלושה בארקה חליצה (ר"א קליר, אבא דעי, מוס' א ר"ה). בעבור פשעך אורידך לתהתיות ארקה מי שלח בי ידו ונקה (תוכח' מוס', עזרא בבלי פז:).

ארר[3], מסני אָרַר, יֵאָר, מְאֵרָה.

---

[1]) מן ארץ, בערב' אַרְצ'ה a).

a) أَرَضَة

[1]) בער' אַרַק a), נדידת שנה מפני מחלה או מקרה רע.

[2]) מארמ' ארקא.

[3]) חל"א אומרים כי באשור' שמש פעל אָרַר כמו בעברית.

a) أَرَق

ארר[1], אררתי, וכו' וגם קל עבר אר, ארתי, ארת, עתי' אאר, תאר, יאר, תארי, תארו, צווי אר, ארה, ארי, ארו, ארנה, — א) הוציא מפיו דבור של בקשה ורצון כי יקרה את הזולת צרה ופגע רע, fluchen; maudire; to curse: ואברכה מברכיך ומקללך אאר (ברא' יב ג). אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר (שמו' כב כו). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (עם מלאכי בלק) לא תאר את העם כי ברוך הוא (במד' כב יב). — וצווי: ועתה לכה נא ארה־לי[2]) את העם הזה (שם ו). לכה ארה־לי יעקב ולכה זעמה ישראל (שם כג ז). אורו[3]) מרוז אמר מלאך ה' ארו ארור ישביה כי לא באו לעזרת ה' (שופט' ה כג). — וליחיד: ומוני אר והבה לי ברכה (ר' לוי, בכת ותוהמ"פ, קרובץ לרגיל). כי אל צוהו אור וקיב אותו כי ענה בחירו (סמא"ל, פזמוני' לפסח, ביחו). — ועב': ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על לב (מלאכי ב ב). — ועבר כמו שלמים ובבנוי: וקצץ רגליו של נחש וארור מכל החיה ומכל הבהמה (פרקי ר"א יד). — ומקור: אל הזידון לאר נשיא (תרי"ג מצו' רסע"ג). — ובינוני כדרך השלמים: יקבהו אררי יום (איוב ג ח). אריך ארור ומברכיך ברוך (ברא' כז כט). ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). — וביחס לדבר לא בע"ח: ארורה האדמה בעבורך (ברא' ג יז). ארור אפם כי עז (שם מט ז). ארור טנאך ומשארתך ארור פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר' כח יז-יח). ארור היום אשר ילדתי בו (ירמ' כ יד). ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד (יהוש' ט כג). ארץ ארורה אשר לא תפרח פרי (דונש על מנח', סוחף).

— נפע', נאר, נארים: במארה אתם נארים[1]) ואתי אתם קבעים (מלאכי ג ט). — ואמר המשורר: ולקט הקציר ופרט הבציר עזב לבלי תצור לדלים נארים (רשב"ג, אזהרות ליום א). — ו*בשלמים: שני אויבים לא נאררו עד שהשלים עליהם ע' פסוקים (מ"ר במד' יד). ולמה שהברייה נאררת בעד דברתו (ביהמ"ד ילניק, מדרש תדשא ז). נאררו אבי שדה נלקחו מטעמי אוכל (מוס' יוה"כ, תכפו עלינו). נזכרת הבל ונרעשת מקדם נאררת ונחלשת (קרוב' ז פסח, תהוס).

— פע', ארר, — א) כמו ארר: האדמה אשר אררה ה' (ברא' ה כט). אתה מנעתה אותי מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך (מד"ר ברא' לו). שאיררו וקיללו את יומו (פסיקתא רבתי כו). אין הנביא היה מארר על דבר שאי אפשר בלתו גם לא בא לארר מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (יעקב אנטולי, מלמד התלמ' בהר). שעם שדרכם להיות מאררים לא בלבד יאררו אלא גם יקבוהו כי קבה גדול מארה כנודע (ר"מ אלשיך, איוב ג ח). — ב) גרם מארה: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך (במדב' ה כב).

— ספע', יהאריר: רעל מר המרירו וחרבון האירירו והדם העירירו ולשחת גררו (קרוב' לפורים, אותו מכהלת).

— הפ', הואר, יואר,: ואשר תאר יואר[2]) (במדב' כב ו).

— נתפ': תדע שנתאררו טללים (תוספתא סוט' טו ב). ויאמר ארור כנען חם ראה כנען נתארר (תנח' נוכר נח, כא). ארץ מה חטאה שנתאררה אלא שלא הגידה המעשה לפיכך נתאררה (פרקי ר"א יד). לא נתארר (דוד) אלא נתברך מאת הש"י (חזוק אמונ' א טו).

ארר, ש"ז, מ"ר אררים, — בה"פ: הושענה אדמה מארר (ר"א קליר הוש', אדמה). סור משבועת שקרים

---

[1]) עי' למעלה הערה לשרש ארר. — [2]) אמר ר"י חיוג וז"ל: שרשו בשני רישים קלים מבנין ארר והעמידו הריש האחד במקום שנים. ע"כ. ואמר ע"ז רד"ק במכלול וז"ל: כתב ר' יהודה כי ארה לי מהדגוש ומשפטו אררה לי ויתכן היותו מן הקל והיה מבלי תוספת ההא אור בפלס סב וכשתוסף הא על סב תאמר סבה בחטף ומפני שלא היתה הריש ראוי להדגש הרחיבו תנועת האלף והוסבה לקמץ רחב תחת קמץ חטף. ע"כ. אבל רוב החדשים (Ew. § 228,b) (Olsh. 235,f, Sta. §591,e, Kö. I,109, 364 חולקים על GeK) הקריאה המסורה שלנו וקראים: óra-lli רק קויץ (§60,o מפקפק ומניח האפשרות שלהקריאה המסורה. — [3]) מ"ש: פליגי ביה ספרי ומסאראתה אם חסר או מלא ובמקרא גדולה נמסר כאן על ארו ארור ב' חסר ובשמואל א יד על פסוק כי ארו עיני נמסר ג' דין חסר מרוז ב' בו' מלא וכו' קצרו של דבר ליכא מאן דפליג דקדמאה (אורו מרוז) מלא, ותליתא (ארו עיני) חסר, כי פליגי במציעאה דהוא ארו ארור ובספר' מדויקים ב' חסר. ע"כ.

[1]) כך רוב המדקדקים הקדמו' והחדשים, כי זה נפעל מן ארר. רק ר"י חיוג החליטו מן נאר. — [2]) רוב המדקדקים סברים שהוא הפעל. וכן אמר ריב"ג בפרוש במשתלחק שהוא עתיד מבנין הכבד הואר. אבל בש' (Bö, § 906) וברט (Barth, Festschr. Hild. 145 ff.) החליטו כי זה פעול מן הקל.

ערוך בה (בהתורה) אלות וארָרִים פורעת מעור ומבשרים (את שם אדיר, יוצר ב שבוע׳).

***אֵרֵר**,— כמו אריזן: הכהו לאחר ידו בלות ב א ר ר בנייר בפנקס וכו׳ (הלכ׳ קצוב׳ דר׳ יהודה גאון, גיש׳, תורתם של ראשנ׳, חיים מ׳ הורווין).

ארש¹), ממנו *אָרַשׁ, *אֶרֶשׁ, אֲרֶשֶׁת.

***אָרַשׁ²)**, עתי׳ יֶאֱרֹשׁ, — דִבֵּר, הגה והוציא דבר ע״י דבור פה, **ausdrücken; exprimer ; to express** : עד שלא י א ר ש³) לשוני דבור כבר הן ה׳ ידעת כלה (מד״ר ברא׳ ט, מד׳ במ״א ה). לראש מנה שלישי לשרת בכהונת קדושי. מהללו תמיד ל א ר ו ש (ר״י בן אביתור, עבודה). אמרי כזב ומען כחשים בניב שפתיך בל יהיו א ר ו ש י ם (יוצ׳ א שבוע׳, אמרי כזב). קדושתו בכל יום א ר ו ש ה (סלי׳, רב עמר׳ גאון). הגיגי לֶאֱרוֹשׁ מזקק לפרוש הנפלא לדרוש (יוצר א שבוע׳, האדון המגני). גשנו להללך ושפתינו תֶּאֱרֹשׁ ויהי בימי אחשורוש (סמא״ל, סלי׳ צו״ג, אתאנו עדיך). ארשה אָרוֹשׁ רחשון (ר״א קליר, טל א פסח).

— הִפ׳ הֶאֱרִישׁ,— כמו קל: ספור מעשיך ברנה יפצחו מ א ר י ש י ם (שחרית יוה״כ, מלכותם תכון).

***אֶרֶשׁ**, ש״ז, דבור, כמו ארשת: ארשה ארוש רחשון בְּאֶרֶשׁ ניב ולשון (ר״א קליר, טל א פסח). אדר יקר אלי אחוה בארש מלולי (שחר׳ יוה״כ, אדר יקר). דברי הימים באו לפניו להפרש, היו לפניו נקראים להדרש, ומזכירין איש יהודי בְּאֶרֶשׁ, וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (סמא״ל, סלי׳ צום אסתר, ה׳ מה רבו). ובדברים עתיקים אך בלשון לועז ונכרי כי לא נסה לדבר ב א ר ש העברי (ר״י אבוהב, הקד׳ לתרגום שער השמים). וכל טוב ה א ר ש ידיו מגישים יחדיו ירונו בשבתות וראשי חדשים (הקד׳ תוכח׳ מוסר, עזרא הבבלי).

אֲרֶשֶׁת⁴), ש״נ, כנ׳ אֲרֶשְׁתִּי וכו׳, מ״ר אֲרָשׁוֹת, — מה שאָרַשׁ והגה בפיו, **Ausdruck ; expression** : תאות לבו נתתה לו וַאֲרֶשֶׁת⁵) שפתיו בל מנעת (תהל׳ כא ג).— ואמר הפייטן: גשים פני ארון להעצים אֶרֶשֶׁת רון (ר״א קליר, מוס׳ יוה״כ, אבא דעי). קראתיו מכובד המאסר ספר המוסר להיות כל הקורא בו ב א ר ש ת שפתיו וניבו (ר״ש אלנאהרי, הק׳ לס׳ המוסר). להוקים בגשת מקדישים בַּאֲרֶשֶׁת אומרים קדוש וברוך (ר״י אביתור, אפודי שש). ומכאן ואילך אדבר ב א ר ש ת ואומר כי כבר נודע חטא קרח וכו׳ (צרור המור, ויקח קרח). ומתי אהיה לחשבת בשפתי ו ב א ר ש ת (ר״י ברצלוני אזהר׳). א ר ש ת שפתים יערב לפניך (פיוט). אחד היה אברהם ויירש את הארץ לו נתנה א ר ש ת שפת כנען למורשה (בנימין מוספיא, הקד׳ מוס׳ הערוך). עדה מקודשת דובבו ב א ר ש ת (אור עם הדרת, קונט׳ הפיוט׳ ד). ו מ א ר ש ת שפתי הקרבתי מנחה לפני עדת סגולה (הקד׳ תוכח׳ מוסר, עזרא הבבלי). כן המברר שפתותיו בלמוד א ר ש ת כונן ניבה לדרבה במברה לקשת (בן זהב, הקד׳ תלע״ז ביר למעלות).

ארש¹), ממנו אֵרַשׂ, אֲרוּסָה וכו׳.

אֵרַשׂ, פ״י,— כמו אֵרֵס: אשה תְאָרֵשׂ (דבר׳ כח ל). תנה את אשתי את מיכל אשר אֵרַשְׂתִּי לי (ש״ב ג יד). וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי לעולם (הוש׳ ב כא).

— פֻּעַ׳, אֹרְשָׂה, אֹרָשָׂה: וכי יפתה איש בתולה אשר לא אֹרָשָׂה (שמות כב יה). מְאֹרָשָׂה לאיש (דבר׳ כב כג).

אֵשׁ²), ש״נ, כנ׳ אִשִּׁי, אִשּׁוֹ, אִשְּׁכֶם, מ״ר אִשִּׁים, אִשּׁוֹת, א) אותה הפעולה הטבעית הנותנת חם ואור יחד

---

¹) חל״א אמרים כי משמעת אֶרֶשׁ באשור׳ בקש, רצה, והוא לפי דעתם שרש השם ארשת בעבר׳ שלקמן. בערב׳, משמש ארת׳ וארש במשמעות אחרות. בעבר׳ משמש במשמעה מיוחדה ללשון זו.

²) עי׳ הערה שלמעלה. — ³) אולי הוא פִּעֵל.

⁴) משק׳ עֲטֶרֶת. ומצאו הל״א מלה דומה לה באש׳ אֵרִשְׁת, במשמ׳ חפץ, אך בעבר׳ לפי הסכמת כל הקדמו׳ משמעתה דבור מפורש. עי׳ הערה שאחרי זו. — ⁵) ת״י: וּפֵרוּשׁ ספותיה. יהודה בן קריש: תפסירה אד׳ן מן אלתרגום ר ש ו. מנחם: ענינו יורה עליו כמו מבטא שפתים. ע״כ. ריב״ג: מבטא ודבור. רש״י: לשון דבור ואין לו דמיון, ע״כ. ראב״ע: וארשת מה שידבר בפיו. ע״כ. רד״ק: מבטא שפתיו. — והנה, מנחם וראב״ע אמרו ששרשה רשה, אך כבר דחה זה ריב״ג, אמר וז״ל: ויש שמשימין וארשת שפתיו מזה והוא אצלנו כמו ששמנוה באות האלף. ע״כ.

¹) היותר מתקבלת היא סברת לגרד (Lag. Sem. 1,50) שמקורו בהשרש ארש שבערב׳ a) שמשמעתו נתן מחיר, מתנה. וכבר הובא למעלה כי באשורית אֵרִשׁ הוא חתן.

²) באשור׳ אִשָּׁת, ארמ׳ אִישָׁא, אִישָׁתָא, בסור׳ אֶשָׁתָא, באתיאפ׳ אֶשָׁת, — בכלן סימ׳ נקבה, ולפי דעת (ZDMG 41, 604) נתקצרה בעברית ונפל הסוף.

a) أَرَش

Feuer; feu; fire : תנור עשן ולפיד אש (בראש' טו יז). לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת (שמות לה ג). ולילה בעמוד אש להאיר להם (שם יג כא). כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה ער מואב (במד' כא כח). תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (שופט' ט יה). ארצכם שממה עריכם שרפות אש (ישע' א ז). חציו (של העץ) שרף במו אש (שם מד יו). הנה היו כקש אש שרפתם (שם מז יד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ' יז כז). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו' א יד). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (משלי כו כ). — ועם הכבלם: ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש (ויקר' א ז). ונמסו ההרים תחתיו וכו' כדונג מפני האש (מיכה א ד). וירא והנה הסנה בער באש (שמו' ג ב). והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו (שם יב י). קוצים כסוחים באש יצתו (ישע' לג יב). בקר הוא בער כאש להבה (הוש' ז ו). פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כא) אוד מצל מאש (זכר' ג ב). — וכנוי: ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (דבר' ד לו). גם אור רשעים ידעך ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה). ואשם לא תכבה (ישע' סו כד). הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם ובזיקות בערתם (שם נ יא). — ומ"ר אשות: בדבר אל ע[צ]ר (אליהו) שמים גם [ירדו] שלש אשות (ב"ס גני' מח ג). שש אשות הן יש אוכלת ואינה שותה וכו' ויש אוכלת לחין כיבשין (יומ' כא:). בשתי אשות באש של מעלה ובאש של מטה (מד"ר בה"ב, סמכוני). וכמה אלף אלפים ורבי רבבות מלאכים שאין אשותיהם דומין זה לזה (ר"י ברצלוני, יצי' קלד). אראה הפלא הזה אם נשתנה הסנה משאר העצים או נשתנה האש משאר האשות (רבנו בחיי, שמות). וברוב ממשלתו שבו מקרר האשות החזקות והאשות שאין שורפין (ברית מנוחה, ניקוד הט'). שהוא אש (הגיהנם) יסודי דק פנימי וחזק יותר משאר אשות (אבק' רוכל ב). — וגם אשים בטלו בימין מחתה בגחלי אשים (ר"י בן אביתור, עבודה). גופם (של המלאכים) אשים לא כגוף אישים (ר"י הלוי, שלפי קדוב, אופן א פסח). ואיננו כשאר העננים והאשים הנקרים באויר מסבות אחרות (ר"י אבן תבון, כוזרי ב ג). אם הוא אש מורכב רצוני אויר מתלהב ושורף כאשים הנמצאים אצלינו (ר"י אברבנאל, מ"א ע). יש מן האשים העליונים שיש לה

וזהר גדול ואינה אוכלת כאש המלאך הנראה בסנה (ר"י קמחי, ס' הגלוי, לב). — ובמליצה, חם חזק מאד: אש אכלה נאות מדבר (יואל א יט). — ג) כעס וחרון גדול, Zorn; colère; anger: כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים (דבר' לב כב). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום (ישע' סה ה). כי אש קדחה באפי עליכם תוקד (ירמ' טו יד). כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד (שם יז ד). ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך (יחזק' כא לו). — ובכלל כל רגש חזק, עז: ובאש קנאתו תאכל כל הארץ (צפנ' א יח). ועל שפתיו כאש צרבת (משלי יו כז). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (תהל' לט ד). — וכל דבר מחריב ומכלה, דבר, מגפה: כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב). לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב (תהל' עח כא). בחוריו אכלה אש (שם שם סג). — אש נחה: ויבושל באש נחה (מאיר אלדבי, ש"א ד, אלטומכא). ותבשל הכל על אש נחה עד שיתעצה (שם). — ומשל: אש מעט שורפת גדישין הרבה (א"ב של בן סירא). עצים קטנים מדליקים את הגדולים (רשב"ל דורא, מ"ה א ו). בעלות העשן נודע האש (בן זאב, תרגום בן סירא, כז). — ד) *כנוי לקדחת[1], Fieber; fièvre; fever. אש עצמות: (מה היא) אחילו אמר רבי אליעזר אש של עצמות (גיט' ע.), ר"ל קדחת פנימית, עי' אחילו. — ה) *אש פרסית, — אחד ממיני המורסות, עי' יציאות. — ו) *אחד מארבעה היסודות שהניחו הפלסופים הקדמונים להרכבת הגופים: שלש אמות אמ"ש בעולם אויר מים אש (ילירה ג ג). ומה נפלאה חכמה בארבעה יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותולדותיו (ראב"ע כשם אל). והיסודות הארבע שהם האש והרוח והמים והעפר (תו"ה היחו' ה). אש היסודית וכו' האש העליונה אין גון לה (כוזרי ה יד). ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' צורה ראשנה צורת האש נתחברה במקצת גולם זה ונהיה משניהם גוף האש וכו' הגוף הראשון הסמוך לגלגל הירח הוא גוף האש למטה ממנו גוף הרוח למטה ממנו גוף המים למטה ממנו גוף הארץ (רמב"ם יסוה"ת ג י). ארבעה

[1] בארמ' אישתא: אישתא דסתיוא קשיא מדקייטא (יומ' כט.) — קדחת של סתו קשה משל קיץ. אישתא בת יומא, אישתא תלתא.

נופים הללו שהם א ש ורוח ומים וארץ הם יסוד כל הנבראים למטה מהרקיע (בס ד א). הסכימו החכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל א׳ וא׳ מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא ה א ש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר וכו׳ (לוח חן ז). והח׳מר אשר הוא רחוק ממנו הוא המים והאויר ו ה א ש והארץ אשר מחבורם יהיו הצמחים ואלו הד׳ הם אשר נקראם יסודות (מלות הגיון ט).— ומצוי הרבה מאד בספרות הפלסופית.

אור. וכו׳ עי׳ במקומו. — אוּר. — אוּד, גזיר עץ שנשרף קצתו באש. — אִזֵּר, מְאַזֵּר זיקות.—אָח, כלי לגחלים לחמם הבית. — אָכַל. אֵשׁ אֹכֵלָת. — *אֲלִיתָה, עץ דק להדליק האש. — אָפָה, לחם וכדומה. — אִשֶּׁה.

*בָּלַח, מַבְלִיחַ. — בָּעַר, אֵשׁ בֹּעֶרֶת. — הִבְעִיר אֵשׁ. — בְּעֵרָה. — בִּשֵּׁל, התקין מאכל באש ומים.

גַּחֶלֶת.—*גֵּץ.

דָּלַק, הדליק. — דְּלֵקָה.

זִיק. זיקות.

חוֹל, עוף שטובל באש ומחדש נעוריו.— חֹם. חַם, חַמֵּם, במקומו. — חָרַךְ.

יָקַד, יְקוֹד.

כָּבָה. — כִּבְשָׁן, לשרף לבנים. — כַּדּוּר.—כְּוָה. — כִּיּוּר.— *כִּירָה.— *כְּנוּנָה.

לִבָּה. — לֶהָבָה. — לָחַךְ, האש לחכה. — לַפִּיד. — לָשׁוֹן, לְשׁוֹן אֵשׁ.

**מַדְלֵק, קיסם ראשו טבול בגפרית וכדומה, להדליק אש. — מוֹקֵד. — מִכְוָה.

*נהר אֵשׁ, קבוץ הרבה כוכבים קטנים ברקיע. — נוּר. — נטף. — ניצוץ. — נשא.

*סִכְסֵךְ באש. —*סִפְסֵף.

*עֲלִיתָה, בריה הגדית שמכבה האש.

*פְּתִילָה, שבה נאחזת האש בתוך שמן וכדומה.

צֹר, אבן שמוציאים ממנו אש בהקשה. — צָרַב. — צָרֶבֶת. — צָלִי, צלי אש.

קָדַח. — קָטַף. — קָלָה, קָלוּי. — קָלַח, האש קלחה.—*קושיאל, מלאך מכה בשבט של אש.

*רִגְיוֹן, נהר של אש שטובלים בו המלאכים.— רָתַח, הרתיח באש.

שְׁבִיב.—שלהבת.—שָׂרַף, עי׳ במקומו.—שְׂרֵפָה. תַּבְעֵרָה, כמו שרפה.

אֹשׁ, — בקצת מקומות בא״י (בתקוע וכדומה) אמרו אֹשׁ במקום יֵשׁ: ותען האשה (התקועית) ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ש״ב יד יט). עוד הַאִשׁ בית רשע אצרות רשע (מיכה ו י).

***אַשְׁבּוֹרֶן**[1], — א) שטח ישר, אפקי, לא נטוי, לא מדרון, Fläche; plan; plane: נשפך באויר אם היה מקומו קטפרס וכו׳ היה א ש ב ו ר ן[2] או שקרש (אהל׳ ג ג). מעין שמימיו מועטין ורבו עליו מים שאובין שוה למקוה לטהר ב א ש ב ו ר ן (מקו׳ א ז). שופכן במקום א ש ב ו ר ן בשהיה א ש ב ו ר ן גבוה (ירוש׳ פסח׳ כ כט ג). שופכין במקום מדרון ואין שופכין

---

[1]) כן הכתיב במשניות גם בכ״י זברי״ף, וכן בפרוש רה״ג וכן גם בגמ׳ פסח׳ בכ״י. ובדפוס׳ שלנו בגמ׳ שם איש-, וכך מנקד׳ במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה ובצ״ד ובסד׳ שה״ג קרוב׳ ארג׳יל ובוקשד׳. ובמשנ׳ מנק׳ נדפס אֶשְׁבּוּרן. ואין במשקלי השמות שבתנ״ך דמיון לזה. ונגזר אולי משרש שׁ ב ר a) שמשמש במשמע׳ מדידה גם בערב׳ ושממנו השם תִּשְׁבֹּרֶת בעבר׳ לחכמת השעורי׳ והמדידה, עי׳ ערך תִּשְׁבֹּרֶת, ועי׳ הערה שלקמן. — [2]) רה״ג: פי׳ במקום הישר יש כמין מקום עמוק שיקוו בו המים ושם אותו מקום עמוק הוא אשבורן. ע״כ. והובאו דברים הללו בלשונם בהערוך. וכן פרש״י בגמ׳ פסח׳ במשמעה זו, אמר וז״ל: האישבורן לשון שבירה שמשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים ושוהים בתוכם. וכן רמב״ם כאן: ואשבורן אלמוצ׳ע יכון פיה ת ק ע י ר ואד׳א אנהרק פיה שי מאיע אסתקר ולם יסל. ע״כ. ובעברית: אשבורן הוא המקום אשר יש בו קערורית ואם ישפכו בו דבר לח יעמוד ולא יזל. וכן פרש בשאר המקומות, וכן פרשו שאר המפרשים. וכבר הביא בעה״ש את המלה הערב׳ מַשְׁאבר b), שפרושו הוא נהר נמוך יקוו אליו המים מהקרקע סביב. ואעפי״כ, מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה ברור שהעקר באשבורן הוא ההפך מקטפרס, שהוא ממדרון, ובשום מקום אין שום צרך להענין שיהיה על פניו שקיעה, אלא שהשטח אינו נטוי ולכן המים שעליו עומדים תחתם. וכן מוכח בפרט בגמ׳ פסחים שתרצו שם שמי שאמר שופכין מי הלישה באישבורן הוא: דלא נפישי דלא קוו (שאין המים מרבים ואינם נקוים במקום אחד), ובמקום שיש שם נקע גם מים מעטים נקוים ועומדים ולמה יהיה מותר שם לשפך?

---

a) شبر b) مسابر

במקום האשבורן (גמ׳ בבל׳ שם מב.). מים של נחתום שפוך במדרון ולא באַשְׁבּוּרָן (ר׳ קלונימוס, סדר שס״ג, קרונן תרג״ל).— ב) ״כלי בעין אגן: האשבורן[1]) שעושין מן עפר לקבל עליו הילד (ר״ש פרחון, ערך שבר). אשבורן קטן עשו המזקקים את הזהב והכסף עשויה מאדמה חשובה בולע את הסיגים ומוציא את הזהב נקי (שם ערך עלל).

*אַשְׁגָּרָה[2]), ש״נ, סמי׳ אַשְׁגָּרַת, — טבע דבר ״הוא שגור: רק דרך אשגרת לשון השתמשו קצתם לפעמים במליצות נמצאות במחבר שקדם להם (פניני שדל נז).

אשד[3]),

אֶשֶׁד[4]), שֶׁפֶךְ, תוצאות הנחל, Mündung; embouchure; mouth (of river): על כן יאמר בספר מלחמת יי׳ את והב בסופה ואת הנחלים ארנון וְאֶשֶׁד[5]) הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב (במד׳ כא יד־טו). — והשתמשו בה הסופרים במשמעה זו: במקום אשד הנהר קאמישענקא בנהר וואלגא (ש״ע, ג ג:). במקום אשד נחל (הכר׳ מפו, הה״ל כג).

אֲשֵׁדָה[1]), ש״נ, מ״ר אֲשֵׁדוֹת, סמי׳ אַשְׁדוֹת,— א) מקום של אֶשֶׁד נחלים: ההר והנגב והשפלה וְהָאֲשֵׁדוֹת (יהוש׳ י מ). ובערבה וּבָאֲשֵׁדוֹת (שם יב ח). וְאַשְׁדוֹת הפסגה (שם יג כ).— ויבכלי נחלים: מעטי אשדות המים אשר שמה יעלו בתוהו ויאבדו בימים החמים (שבילי עולם יט ג.). — ובמשמע׳ ״תוצאות: אצל אשדות בריח הים (שם ט.). — ובמשמעת ״אמת המים: התעלות והצינורות ואשדות הנגרות לפתחם (שם ה יב:). — ב) ״שפך מי נהר וכדומה, בפרט מן מקום גבוה למקום נמוך, Wasserfall; cataracte, chute d'eau; waterfall, cataract: גם באשדות המים אשר יתפזרו מאד בטפות דקות מרוב דחיקת האויר וכו׳ נראו ג״כ מיני קשת בהצבעים הנזכרים (למודי הטבע ליחוועל, לבעי הקבת). ואשדות מים (קלמן שולמן, מוסדי הרץ, הוסטרליה). פתע נעור הארי ובשצף קצף כידודי אש מעיניו יתמלטו ינהם כים כאשדה יזה קצף (יל״ג ספ׳ ה, מש״ל כג).

אשדת, עי׳ דת, שדת.

אשה, ממנו אִשִּׁיָּה.

אִשָּׁה[2]), ש״נ, סמי׳ אֵשֶׁת, מ״ר אִשּׁוֹת (אינו נהוג, ובמקומו נשים), כנ׳ אִשְׁתִּי, ״תְּךָ, וגם אֵשֶׁ- אִשְׁתּוֹ, — א) הנקבה מהאדם, Weib; femme; woman: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (ברא׳ יב יא). לא יהיה כלי גבר על אִשָּׁה ולא ילבש גבר שמלת אִשָּׁה (דבר׳ כב ה). וירא (דוד המלך) אִשָּׁה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד (ש״ב יא ב). היא (תבר)

---

[1]) וכן נראה מלשון הירושלמי אשבורן גבוה. ובזה תתורץ קושית תפארת ישראל כאן למה צריך אשבורן בסיפא הרי אפילו בקרקע שוה נמי משמע ברישא דמטמא, עי״ש שנדחק לישב, והתרוץ האמתי הוא שאשבורן הוא קרקע שוה ואין בו גומה. — [1]) עפ״י הפרוש מקום עמוק באדמה. ואמר ר״ש פרחון בשרש אבן: והוא (המשבר) אשבורן בלשון רבותינו.

[2]) מן שרש שגר עי״ש. בארמ׳: באשגרת לשון היא מתניתא (ירוש׳ מגיל׳ ב עג א).

[3]) בארמ׳ וסור׳ משמש במשמ׳ שפך. בערבית אשד הוא השם הרגיל לאריה, וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40, 160) כי נגזר ממושג הזנוק והקלוה. באשור׳ אשד יסוד, ואולי הוא באמת שרש יסד ולא אשד.

[4]) עי׳ הערה למעלה משמ׳ שרש אשד בארמ׳ וסור׳. — [5]) מ״ש: האלף בסגול בספרים רבים מדויקים וכ״כ הרד״ק בשרשים ובעל רב פעלים כתב העיד רד״ק שהוא בג׳ נקודות ומצאתיו ברוב ספרים בב׳ נקודות. ע״כ. וכן מיכאלי בשם כ״י האלף בצירי. — ות״א: שפוך נחליא. ובעלי המדרש דרשו אשד מלשון ש׳, ואמרו: והנחל מלמעלה עשוי מערות וכנגד הר שכנגדו עשוי סלעים כגון שדיים שנאמר ואשד הנחלים וכו׳ דמז (הקב״ה) להרים ונכנסו שדיים של הר זה לתוך מערה ומתו כלם. ע״כ. ריב״ק: תרג׳ שפך הדשן מישד קיטמא וכו׳ ותפסירהא צב ומצב. ע״כ. מנחם: פתרונו כפי ענינו נובע הנחלים. ע״כ. ריב״ג: משפך הנחל. רש״י: שפך הנחלים, שנשפך שם דם אמוריים. ראב״ע: כל אלה שמות מקומות. ע״כ. רמב״ן מפרש מדרון. רד״ק משפך. ורוב החדשים כמו הרמב״ן במשמ׳ מדרון. ויש מפקפקים בהנוסחה וסברים כי זה כפל מלים מן ואת הנחלים שבפסוק הקודם.

[1]) יש מכחישים במציאות יחיד זה, וחשבים אֲשֵׁדוֹת מ״ר מן אשד (Kö. II, 92). ואפילו המודים במציאות אשדה אמרו כי אשד ואשדה אחד הוא. וקצתם אמרו אֲשֵׁדוֹת הפסגה הן מדרון הר הפסגה או רגליו. — והסופרים החדשים השתמשו בו במשמעת מי נהר וכדומה הנופלים ממקום גבוה למקום נמוך.

[2]) מן אנש, במקום אִנְשָׁה, אשור׳ אַשַּׁת, כנענ׳ אשת. ארמ׳ וסור׳ אתתא, ואנתא. בערב׳ אֻנְתַ׳י a) נקבה, והפעל אַנֻת׳ b) היה רך, היה חלש ורך כמו נקבה. — ומדרש מלים המוני: לזאת יקרא אִשָּׁה כי מאיש לקחה זאת.

---

a) أُنْثَى b) أَنُثَ

קוּתת אשה יפת מראה (שם יד כז). ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים (ברא' ג ו). ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה (מ"ב ד ח). — ודבור נהוג: איש ואשה, מאיש ועד אשה: וכי יגח שור את איש או את אשה (שמות כא כח). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם (במד' ה ו). והמתה מאיש עד אשה (ש"א טו ג). איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שמות לו ו). למה אתם עשים רעה גדולה אל נפשתכם להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק (ירמ' מד ז). — ב) נשואה לאיש, שהתקשרה אתו בקשר הנשואים, Gattin ; épouse ; vife : ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה (ברא' כד כו). את בתי נתתי לאיש הזה לאשה (דבר' כב יו). — וסמי' אשת[1]) : שם אשת אברם שרי (ברא' יא כט). לא תחמד אשת רעך (שמות כ יז). ובאשת נעוריך אל יבגד (מלא' ב יד). — וכנ': אהבתי את אדני את אשתי ואת בני (שמו' כא ה). תנה את אשתי את מיכל (ש"ב ג יד). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ (ברא' ג יז). למה לא הגדת לי כי אשתך הוא (שם יב יח). אשתך[2]) כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל' קכח ג). ויקרא האדם שם אשתו חוה (ברא' ג כ). ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (שם יג א). על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו (שם ב כד). בין איש לאשתו בין אב לבתו (במד' ל יז). — ג) אשת דבר פלוני, ר"ל שיש לה הדבר ההוא, שהיא מטבע הדבר ההוא: אשת חן, שהיא מוצאת חן: אשת חן תתמך כבוד (משלי יא יו). — אשת חיל: אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יו). — ומ"ר אשות: כבוא אל אשה זונה כן באו אל אהלה ואל אהליבה אשת[3]) הזמה (יחזק' כג מד). — ואמר הפיטן: בקצוי מדברות מתקוטטות אשות זמה (כנף רננ', יחלו שער', פזמוני ליוה"כ). — ושר המשורר: ותקמנה כלבאות אשות החיל וברגל ישרה על קיר הספינה דרכו (יל"ג במצולותים ד). — ד) כל אחת, jede; chacune; anyone: ושאלה אשה משכנתה ומגרת

[1]) השתנות קדומה של קול i מנגן לקול é. —

[2]) השתנות מאוחרה שהתחילה לפשט גם חירק לא מנגן.

[3]) יש מפקפקים בנוסחה זו ומגיהים לעשות.

ביתה (שמו' ג כב). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמוס ד ג). ה) אשה אחותה, אשה רעותה, ר"ל זו את זו, זו עם זו, ואפי' בדברים לא בע"ה: אך שם נקבצו דיות אשה רעותה (ישע' לד יה). ואמר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה (זכר' יא ט). חמש היריעת תהיין חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג). כנפיהם ישרות אשה אל אחתה (יחזק' א כג). — ה) בהשאלה, הנק' בבע"ח: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו (ברא' ז ב). — ומ"ר נשים, עי' במקומו. — ומשלים אדות האשה: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהלת ז כו). אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי (שם כח). אשה טובה מתנה טובה (סנה ק: בשם בן סירא). אשה יפה[1]) אשרי בעלה מספר ימיו כפליים (שם). אשה רעה צרעת לבעלה (שם). בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרגיה (שם). כל מכה ולא [מכת] לב כל רעה ולא ר[עת אשה] (כ"ס גני' כה יג). מאשה תחלת עון ובגללה גוענו יחד (שם). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (סוטה ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה[2]) כו' הרי אלו מבלי עולם (שם). שהנשים גרגרניות הן אשה מגלה את הקדרה לידע מה חברתה מבשלת (תוספתא טהרות ח יו), שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (ספרי בלק קי). אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לבנים אין אשה אלא לתכשיטי אשה (רבי חייא, כתוב' נט:). אין אשה מתקנאת אלא בירך חבירתה (מגי' יג.). אין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא סו:). אמר ר"א כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם (יבמ' סג.). אשה כלי זינה עליה (ע"ז כה:). שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש (ברכ' י:). אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם (שבת קנב.). ג' חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו וכו' (ביצה לב:). שהאשה צרת עיניה באורחים יותר מן האיש (ב"מ פז.). נשים דעתן קלה עליהן (שבת לג:). אשה כיון שאין לה תבואה בתוך ביתה מיד צועקת (תמור' טו.). שהנשים דברניות הן (ברכ' מח:). שהנשים רחמניות

[1]) בכ"ס גני' טובה במקום יפה. — [2]) י"ג פרוצה.

הן (מגי' יד:). ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנם (ב"מ נט.). אשה [1]) עם שותה מלכה (מגי' יד:). בת [2]) ששיב כבת שש לקול התוף רצה (מו"ק ט:). יותר משהאיש רוצא לישא אשה רוצה להנשא (יבמ' קיג.). כנמלה [3]) בעל כסא בין בני חורים העמידו לה (אבי' שם קיח: נפיץ [4]) בעל תקראהו בספי השער ותשב עמו (רב פפא, שם) שומר [5]) קשואים בעל אינה מבקשת עדשיב להקדרו (רב אשי שם). כל המלמד את בתו תורה מלמדה תפלות (סוט' כא:). אשתך [6]) קצרה גחון ולחוש לה (ב"מ נט.). אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה (נדר' לא.). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:). שנתן הקב"ה בינה יתרה באשה (ניד' מה:) אשתו של לסטם כלסטם אשתו של חבר כחבר (פסקתי. ר"כ, ויהי בכלת). הכשרה שבנשים בעלת כשפים (מסכ' סופר' טו). אין תשוקתה של אשה אלא לאישה (מד"ר בראש' כ). אוהבת האשה בחור מסכן מזקן עשיר (שם רות, ויאמר בועז). רוצה אשה שתהא בבתים מצויירים מלאכול עגלים מפוטמין (שם, אסתר, גם ושתי). שאל עצת הנשים ועשה הפכן (רמב"ם דורן, מ"א כ ז). האשה יפה שבחיות (מבל' חכמים, דרך טובים). לעולם הנשים דמעותיהן קרובה (מדרש לקח טוב. על אסתר. ותוסף אסתר). אמר רבי אבין רוצה אשה שתהא מבטת בצורות נאות מלאכול עגלות פטומות (שם, גם ושתי). אם תראה עורב כלו לבן בן תמצא כשרה בנשים (מעשה תורה שער ז, וספר הקנה לב.). ארבעה דברים קשים זה מזה מכת כלב קשה בגוף, חולי מעים קשה ממכת כלב. אשה רעה קשה משתיהן חסרון כיס קשה מכולן (מעשה תורה שם). אין שמירה לאשה בביעור הפנים (כסאות לבית דוד ל.). שלשה דברים מגרשים האדם מביתו העשן והבית מגולה ואשה רעה (צמח צדיק הכ"ס) המסתכל בנשים ולא שב בתשובה מתגלגל בעוף הנקרא ראה (ככר לאדן קח:). אין ראש ערום מראש נחש ואין צר מאשה זרה (כ"ז תרג' ב"ס כה כ). אין פחד ממים ולא משתנה מלב אשה (שם כא). אשה, העצם שנפלה בהלקך, טובה או רעה, גרר [7]) (פלא יועץ ערך משפט). האשה מחוייבת להיות צנועה יותר מן האיש (הנהגות אדם, פרק ח). — *אשה בלי בעל, כנוי לאחד המזלות: ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם, ואלו הן הדוב הקטן, הדוב הגדול וכו' הסוס בעל כנפים, האשה בלי בעל, המשולש וכו' (נחמד ונעים, דוד גנז שם).

אֲדוֹנָה, תאר דרך ארץ לאשה. — אָהַב, אהבה וכו' עי' במקומו. — אָחוֹת, בת אב או אם אחת. — *אַיְלוֹנִית, דומה לזכר בדמותה, קולה, מנהגיה. — אַלְמָנָה, שמת בעלה. — אֵם, אשה שיש לה ילדים. — אֲרוּסָה, יעודה לאיש אחד לאשה, והאיש הוא הארוס. — אֲרוּרָה, כנוי לאשה רעת הטבע, המציקה לבעלה. — אֹרַח נָשִׁים, *וָסֶת. — *ארמל, נתארמלה, נעשית אלמנה. — אִשָּׁה, *אִשּׁוּת, תכונת האשה. — אֶתְנַן, שכר לזונה.

בָּא על אשה. —*בּוֹגֶרֶת, שהגיעה לשנות ה*בַּגְרוּת, שראויה להנשא וכדומה. — בְּחוּרָה, אשה צעירה לימים. — *בהל, ימי הנעורים של האשה. — בַּיִת, בהשאלה כנוי לאשתו של אדם: ביתו זו אשתו. — בָּעַל אשה. — *בְּעִילָה. - בַּעַל, מי שנשא אשה הוא בעלה. —*בַּעֲלַת בַּיִת, המנהגת את עניני הבית, היודעת להנהיג בית. — בַּת. - בְּתוּלָה — בְּתוּלִים.

גְּבֶרֶת, גְּבִרְתִּי, תאר כבוד ודרך ארץ לאשה. — גּוּף, *פלג הגוף, כנוי לאשה. — *גֵּט, שהאיש נותן לאשתו בעת שמגרש אותה ומפסיק ברית הנשואים שביניהם. — *גנדר, *גַּנְדְּרָנִית, מחיפה, מבקשת למצא חן בעיני אנשים. — *גֵּרוּשִׁים, פעולת הגרוש, והיא *גְּרוּשָׁה.

דָּוָה, אשה בעת וסתה. — דְּלִילָה, השתמשה באהבת שמשון אליה ותמסרהו לפלשתים, כנוי לכל אשה בוגדת באהבה. — דְּרוּשָׁה, שרבים מחזרים אחריה.

הוֹמִיָּה. - הָרָה, הֵרָיוֹן.

*וָסֶת, זמן יציאת הדם בכל חדש.

*זוּגָה, כנוי לאשה נשואה, ביחס לבעל, *זוּגָתִי, *זוּגָתוֹ. — זוֹנָה, המפקרת א"ע לרבים. — זְנוּת, זְנוּנִים, תַּזְנוּת.

חַוָּה, האשה הראשנה, אשת אדם הראשון. — בַּת חַוָּה, בְּנוֹת חַוָּה, כנוי לכל הנשים בבחינת

— [1]) בארמ': איתתא בהדי שועא פילכא.—[2])בארמ': בת שתין כבת שית לקל טבלא רהיטא.—[3]) בארמ': דשומשמנא גברא כורסיה בי חרתא רמו לה. — [4]) דנפצא גברא תיקרי בסיפי בבא ותיתיב. —[5]) בארמ': דקולסא גברא לא בעיא טלפהי לקידרא.—[6]) בארמ': איתתך גוצא גחין ותלחוש לה.— [7]) בארמ' אשה גרמא דנפל בחולקיך טוב או ביש גרירית.

תתכונות של הוה שלהן. — הֲמוּת. — חֻפָּה. — חֵשֶׁק חֲשׁוּקָה, עי' אהבה. — חֹתֶנֶת, עי' אֵם.

יְבָם, עי' נשואים. — יֹלֵדָה.—ינק, הֵינִיקָה משדיה את הילד.—יַעֲלָה.

כַּלָּה, נערה בימי כְּלוּלוֹתֶיהָ, בין הארוסים והחתונה, ואשת הבן ביחס לאביו.—כָּנַס אשה, נִשֵּׂאָה

מֹהַר. עי' נשואים. — מָרַת, מָרִית, תאר כבוד דרך ארץ: מרת פלונית, מרית פלונית. — מְשַׁגֵּל.

נַאֶפֶת, נאפופים וכו'. — נִדָּה. — נִדָּה, אשה בימי וסתה — *נְדוּנְיָה, בגדים וכלים שהאבות נותנים לבתם לנשואיה. — נַעֲרָה, אשה בחורה. — נְקֵבָה, האשה היא נקבה, והאיש זכר. — נָשָׂא אשה לקחה שתהיה אשתו. — *נִשּׂוּאִים.

עָגַב, על אשה, חפץ בה בתאות בשר. – עֲגָב, עֲגָבִים. — *עִגֵּן אִשָּׁה, בעל שעזב את אשתו ולא נתן לה גם שתוכל להנשא לאחר — עֲגוּנָה, עֲזוּבָה. – עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. כנוי לאשה ביחס לבעלה. — עַלְמָה. — עֲקָרָה, אשה שאינה ילדת. — עֲקֶרֶת הבית, בעלת הבית, יודעת היטב להנהיג הבית.

פְּנוּיָה, שעדין לא בגרה. — פְּגוּמָה. – פִּילֶגֶשׁ, לא נשואה בקדושים עפ"י החק. — פֶּלֶךְ, מלאכת האשה.

צְבִיָּה, יתאר חבה לאשה. — *צמל הזמן אחרי הבגרות.

קִדּוּשִׁים, עי' נשואים. — קְדֵשָׁה. – קוֹנַעַת. — קִנְאָה. — קנא.

רֶחֶם, כלי הלידה כאשה.

שֵׁגָל. — שָׁדַיִם. — שִׁדֵּךְ אשה. — *שִׁדּוּכִים, שִׁדְּכָן עי' נשואים. — שׁוֹמֵמָה, אשה שישבת בלי בעל, ההפך מן בְּעוּלָה.

אִשֶּׁה[1], ב"ז, סמי' אשה, מ"ר אשים, אִשֵּׁי, אִשַּׁי, — כנוי לקרבן, לקטרת שמקטיר, להאלהות, Opfer; sacrifice:

---

[1]) אין לו חבר במשקלי השמות, זולתי בשלמים לִבְנֶה. ואולי צִחֶה (כן ריב"ג ורד"ק). — ובמקור מלה זו ופרושה המדיק הנה אונק' תרגם אותו בכל מקום קרבן. וחכמי הלשון הקדמונ' פרשוהו משרש אֵשׁ, ור"ל דבר הנאכל באש. מנחם: אש מתחלק לששה מחלקות וכו' אשה ריח ניחוח. וכן ריב"ג הביאו בערך אֵשׁ. רש"י: אשה לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש (שמות כט יח). ראב"ע: אשה תואר מגזרת אש. ע"כ. רד"ק: אשה בפלס צחה צמא מן צחה והוא תואר לקרבן על שם שהוא כלה באש (ספר השרשים). ואולם החדשים מפקפקים בדבר. וטשטין ולגרד סברים כי מקור מלה

והקטרת את כל האיל המזבחה עלה הוא לה' ריח ניחוח אִשֶּׁה לה' הוא (שמות כט יח). בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אִשֶּׁה לה' (שם ל כ). כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' (ויקרא ב יא). והקטירו הכהן המזבחה לחם אִשֶּׁה לה' (שם ג יא). ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' (שם כב כז). לא תקריבו אלה (בעלי המומים) לה' ואִשֶּׁה לא תתנו מהם על המזבח לה' (שם שם כב). זה הָאִשֶּׁה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה (במד' כח ג). — וסמי': אשה ריח ניחוח לה' (ויקרא א ט). — וסמי' רבי': והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי ה' (שם ד לה) שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו (שם י יה). כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם (הכהנים) מקריבם (שם כא ו). — וכנ' רב': חלקם (של הכהנים) נתתי אתה מאשי (ויקרא ו י). את קרבני לחמי לאִשַּׁי ריח ניחחי (במדב' כח ב). אשי ה' אלהי ישראל הוא נחלתו (של שבט לוי) (יהוש' יג יד). ואתנה לבית אביך את כל אשי בני ישראל (ש"א ב כח). וכליל לָ א ִ שּׁ ִ י ם (זבח' ס ד).

אֶשָּׁה, כנ' אֶשְׁתָּם[2] כמו אש: נחר מפוח מאֶשְׁתָּם[3] עופרת (ירמ' ו כט).

***אָשׁוּחַ**[4], אָשִׁיחַ, ב"ז, ברכה גדולה, Wasserbehälter: réservoir: tank: שמעון בן יוחנן הכהן, אשר בדורו נבדק הבית ובימיו היכל, אשר בדורו נכרה מקוה א ש י ח[5] (בם) [כים] בהמונו (ב"ס גני' נא ב).

זו הוא שרש אנש, במשמעת ידידות, ור"ל דבר המרצה את האלהות. שטדה סובר כמו הקדמונים שנגזר מן אש. ברט (NB § 237) מפקפק אם ה הסופית היא סי' המשק' או אולי מהשרש. קניג אינו מכריע. עכ"פ הכל מסכי' כי אִשֶּׁה בא מן אִשֵּׁי הקדום, והוא אחד מהשמות היותר קדומים בלשון. — [1]) סובר ברט כי אִשֵּׁי אינו סמי' רבים כי אם סמי' יחיד וכמו שְׂדֵה מן שדה, שְׂדֵי כמו"כ יחיד מן שָׂדַי, כן אִשֵּׁה מן אִשֶּׁה, ואִשֵּׁי לפי דעתו מן אִשַּׁי, מפני שמ"ר אִשִּׁים אין (NB § 230). אבל במשנה: וכליל לָאִשִּׁים.

[2]) כמו אשתי מן אִשָּׁה. — [3]) כך הכתיב במלה אחת, ומנויה מלה זו במסורה בין המלין „דכתיבין חד מלה וקריין תרי מילין" (ס"נ דהי"א כז). אך י"ס, כי זה משקל אחר להשם אֵשׁ. וכן תרגום הסורי, ועי' אֶשְׁתָּם.

[4]) משק' אולי מן שׁוּחַ, משקל אָפוּל. דומה לשוהה שיהה בעבר', עי' במקומם. וכן באר' שוות ובסור' שחא, במשמ' בור. — [5]) כך הנוסח' בגוף הכ"י אֲ שִׁ י חַ בם

***אַשּׁוּחַ**[1], ב"ז, מ"ר אַשּׁוּחִים, — אילן גדול ירוק תמיד ומוציא שרף, Tanne; sapin; fir (tree): השתמשו בו בהעתונים, ומשתמשים בו המדברים עברית בארץ ישראל.

אֲשׁוּיָה, עי' אֲשִׁיָּה.

***אַשְׁוִיתָה**[2], -וָה, ב"נ, מ"ר -יוֹת, — כעין גלגל של עץ, יכרכו עליו חוטים, במכונת אריגה, הטויה, הרקום וכדומה, Spule; bobine; spool: הנוגע בצמר שעל האומה באשויה[1] (כלי' כח ח). הנוגע בצמר שעל גבי האשווה ובטווי שעל גבי הפלך (תוספתא כלים ב"ב א ו).

אֱשׁוּן[2], אי' — אֱשׁוּן, החשך, הזקו ועצמתו ושחרותו, Tiefe der Finsterniss; profondeur de l'obscurité; deep darkness: מקלל אביו ואמו ידעך נרו בֶּאֱשׁוּן[3] חשך (משלי כ כ). — ואמר

בהמונו, והם דברים בלי טעם. וכבר העיר שֶׁכטר (Sch. JQR X,206, וכמו"כ ב"ם שו"ט, WBS, SchT) כי מנוסחה היונית נראה כי בפסוק זה נזכר הים, ובמקום אשיה כתוב בקצת נוסח' יונ' המלה λάκκος ר"ל אגם, ולכן הגיה שכטר כים במקום בם, ופרש אשיח מלשון שוחה שיחה בעבר' וארם', במשמ' אגם, מקוה מים. והעיר Prof. Beavan, כי יש דמיון למלה זו בכצבת מישע מלך מואב. שורה ט: ואבן. את. בעלמען. ואעש. בה. את. ה אשוח. ואב[ן] את קריתן. ובשורה כג: ואנך. בנתי בת. מלך. ואנך. עשתי. כלאי. האשו[ח למ]ין בקר[ב] הקר, — וכבר פרשו החכמים אשוח זה במשמ' ברכת מים, והסכימו עתה כל מפרשי בן סירא, פטרס, סמנד ואחרים, שזו היא גם משמ' המלה אשיח של ב"ס. ובאמת, אין ספק שאשיח בם היא הגהת המעתיק הקדו' של הב"י, שנעלם ממנו משמע' המלי' אשוח כים, ולכן תקן אשיח בם, עפ"י הכתוב אשיחה בנפלאותיך. וזו המלה שיצאה לאור עולם עתה בהקלפים שהיו טמונים בהגניזה עכ"פ מאות בשנים, מעידה על אבן מישע שנמצאה לפני כשלשים שנה ושמלה זו כתובה שם, שאיננה מזיפת, ואבן מישע מצדה מעידה על הב"י של בן סירא של הגניזה שאינה מעשה ידי מתרגם מאוחר, שעכ"פ לא ראה את אבן מישע, ואיך עלה בדעתו להשתמש במלה אשוח שלא היתה נהוגה בלשון בזמנו.

[1]) משק' פַּעּוּל תַּפּוּחַ. ואולי אָשּׁוּת, משק' אָפּוּל, משרש שוח. בארמ' אשוחא: בארזי ואשוחי (שבת קנז.). ופרש ר"ח שם ארזים וברושים. והביא פרוש זה גם הערוך, והוסיף וז"ל: פ"א עץ הוא והוא נקרא בל"ע שות ומהם עושים תרני הספינות הטובות והוא כמין ארז אלא שיאריך עצו יותר מן הארז והוא יותר סובל מהארז. ע"כ, בנוסחה המדיקה של כ"י ל"ד ו"ו וה"ב שהביא הערוך השלם. ולא נתברר לי מאין שאב הערוך פרוש זה, עכ"פ הוא העקר, כי באמת השם שוח a), שהביאו כבר Dozy, נהוג בלשון ערבי' ההמונית בסוריה וארץ ישראל להאילן הרשום בפנים.

[2]) כך הכתיב והנקוד של מלה זו בגוף פרוש הערבי של הרמב"ם, מהד' דרנבורג. וכן צ"ד אשוויא. ומקור

a) شُوح

המלה לא נתבררה. — [1]) בנוסח' בכ"י ברלין אשויה, במשנ' עם גוף פרוש הרמבם בערב' אשוייה, רה"ג בפרושו אושיא, ועוד הזכיר גרסה שוה, ערוך אשויא, ובקצת נוסח' אישוה, ופרש רה"ג מלה זו: אורנסאי בלשון רבנן בגמרא, ואמר כי יש מוציאים מלה זו מן תרגום והשפיל גאותו עם ארובת ידו (שתרגם יונתן אשוית ידיה), ומן תרגום ועל בגדים תבולים, ומן תרגום יצועי עלה. ע"כ. וכן הערוך הביא הדברים האלה ולועז קונוקלא. והרמב"ם פרש וז"ל: ואשויה אלכ'לאל אלד'י עליה אלגזל אלד'י ירקם בה והו איצ' מתצל באלתו'ב. ותרגומו בעברית: הכוש אשר עליו המטוה אשר ירקמו בו והוא מתובר בבגד. — ויש בסור' שתי מלים דומות לזו, שוותא, הוא הקורה שעליו יכרכו הארג, ושוויתא, הוא כלי לכרוך החוטים על הפקעת.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו אישון, ולפי דעת קצת החכמים מן שרש אשן במשמ' קשה. ולפי דעת אחרי' דומה לעשן, או אתון, בארמ': אתון חשוכא. — [3]) כך הכתיב והקריא, ונמסר במסורה יתיר יוד. ריב"ג (ערך איש): באישון לילה ואפלה חשכת לילה וכו' וכבר חסרו י' אישון מן באשון חשך להקל והמירו בו החולם בשורק. רש"י פרש: בהנשף ובהשחיר החשך. ראב"ע: באישון חשך כפול. ע"כ, ור"ל שאישון נרדף עם חשך. רד"ק שרש איש: באישון לילה ואפלה שפרושו בשחרות הלילה, וכן במשקל אחר בנפול עין הפעל בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ. וא"ר שלמה מנורצי במ"ש וז"ל: באשון קרי ומה שכתב רד"ק בשרשים שרש איש שנפל במלה זו עין הפעל ר"ל בקריא כי הכתיב ביוד כמו באישון לילה ואפלה סימן ז ובדפוס נאפולי כתוב באשון חסר יוד ובחולם השין והוא טעות. ע"כ. והנה, יש מפקפקים אם כך באמת היה הקריא הנהוג אז, ונולד שנוי זה בפי העם, או זה היה קריא מלאכותי של הסופרים ששנו בכונה במקום הזה מפני שהיה קשה עליהם המליצה אישון חשך, שפרושו היה אצלם, לפי פרושם אולי אישון לילה, חשך החשך, ולכן קראו אשון במקום אישון וחשבו באמת שהכונה פה היתה אחרת באמת אולי קושי וחזק כמו אשן בארמ'. ואשר שבאמת לא שמשה היוד שאחרי האלף אלא לסימן הנקוד של — כמו שהיה נהוג הרבה בהכתיב בזמן המשנה, וקצת החדשים מפרשים כמו הקדמונים מלשון חזק וקושי, וקצתם אומרים כי זה פשוט התקצרות מחשם אישון, וב' יקב (B. Jacob, ZAW, XVII, 92) מפרש עפ"י לשון ארמית וסורית של ארץ ישראל, אשון עת וזמן, ור"ל בשעה של חשך.

ר״י הלוי: ופשט עדיים ילבש כל לבבות אישון חשך ושום מבלואי שק חגוריה (זאת התלאה). — ואמר ר״י אלחריזי: יליד ליל אישון חשך ישופו וכור המאפל שבע צרפו (תחכמוני ד). באישון הוא הליל, אל נגה הירת, לבש בגדי מלחמתו זה גבור החיל (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ב). — וכו׳: ומהאש עשנו ומהעב חשכתו ו א ש ו נ ו (בן המלך והנזיר ה). — ובמשמעת חשך חשך חזק, והשתמשו בו הסופרים הרבה: דרך יער באישון חשך (א׳ מפו עיט לבוע ב יד). ב א ש ו ן ליל נצח (יל״ג, אם מבכה).

אָשׁוּן[1], ת״ז, לנק׳, אֲשׁוּנָה, מ״ר אֲשׁוּנִים, ־שׁוּנוֹת, — קשה, לא חלק, לא נגמש, steif; rigide; stif: משמוש העור ביד אם הוא רך או א ש ו ן (ערוך, ערך גבתה). שרוחצין הבגד ומתיבש בשמש או ברוח עומד א ש ו ן פירוש קשה ורוצה לרככו נותן הבגד לתוך ידו ומוליך ומביא ידיו עד שיעשה הבגד כמו קפולים קטנים כמין קמטים (שם ערך כסכס).

אֲשׁוּר, עי׳ אֲשֻׁר.

אִשּׁוּר, ב״ז, מ״ר אִשּׁוּרִים, — א) שה״פ מן אִשֵּׁר, במשמעת קיום, Bestätitung; confirmation

אם היה א י ש ו ר הדיינין הרי זה יחזיר (ירוש׳ ב״מ ב ח.). — ב) שה״פ, אמירת אשריך, אשרי פלוני: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים ב א י ש ו ר בניצוח בניגון, וכו׳ (ירוש׳ סכה ג נד.). ה א ש ו ר הזה הוא על היודעים לכוין המבוקש במצות תרועה (מלמד התלמ׳ בלכים). ענוי נפש שור, עון בלי תשור, עורכי שוע ב׳שה׳, ענם באמת ואשור (מוסף יוה״כ, לפה בבת). — ג) תהלה ושבה ופאר, Ruhm; louange; glory: א י ש ו ר ך הוא הודך הוא (מד״ר שה״ש, כרס היס). — ד) יכתב חתום מהמלכות וכדומה לאשר ולקים איזו זכות והנחה: אעפ״י שלשנים קדמוניות עברו חלפו למו א י ש ו ר י ם וקיומים ליושבים בה וכו׳ ונתנו לו החזקה ב א י ש ו ר י ם וקיומים הנצרכים, (פסקי ריקאנטי האחרו׳ לג). — ה) במגנון חוקרי הקראים כמו מִקְרֶה, Accidens; accident: זהו א ש ו ר ראשון מ א ש ו ר י ה׳ אלהיך ו א ש ו ר שני כי הוא ראשון ואין מבלעדו ו א ש ו ר שלישי כי הוא אחד כי הוא חכם לבב (ספר האשכול כז). חכמי המחקר לא השיגו מן הגוף רק הגוף ומקריו וכו׳ יש מהם שקראום א ש ו ר י ם ויש מהם שקראום מקרים ויש מהם שקראו מקצתם מקרים וקצתם א ש ו ר י ם וההבדל שבין ה א ש ו ר ובין המקרה שה א ש ו ר אינו ענין שיבדל מעצם המאושר אלא קיומו עם אותו ה א ש ו ר אבל המקרה יסוד והגוף ישאר ומזה הצד הבדילו בין המקרה ו ה א ש ו ר (ע״ח לר״א הקראי, ד). ואין תוספת על נפש הדק כי אם א ש ו ר העסק (שם). ואין לנו דרך להודיע לאחרים נפשו ו א ש ו ר ו אלא בדבור לשוננו (שם ע). לפי זאת הדעת צריך להיות, לכלם א ש ו ר אחד (הוא ג״ע, עמאת החיים ט).

אַשּׁוּרִי, ת״ז, לנק׳ אַשּׁוּרִית, — א) מ א ר ץ א ש ו ר מעם אשור: — ב) בפרט, כתב אשורי כתב המרבע של הלשון העברית: בחרו להם (היהודים) כתב א ש ו ר י ולשון עברי ולמה נקרא שמו א ש ו ר י שהוא מאושר בכתבו אמר ר׳ לוי על שש שעלה בידם מ א ש ו ר (ירוש׳ מגי׳ א פא ב). — ואשורית: והלועז ששמע א ש ו ר י ת יצא (מגי׳ ב א). שתהא כתובה א ש ו ר י ת על הספר ובדיו שם ב). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב א ש ו ר י ת ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתב א ש ו ר י ת ולשון הקודש (סנהד׳ כא:).

אֲשׁוּת[1], אֵישׁוּת, ב״נ, — בריה קטנה הולכת על ארבע, חיה במחלות האדמה, ועיניה קטנות מאד ואינה רואה כמעט אור היום, Maulwurf; taupe; mole: צדין את ה א י ש ו ת [2] ואת העכברים משדה

---

[1]) בארמ׳ אשון אשין: דלועין ד א ש ו נ י (שבת קנה:). א ש ו נ י הוו צומת הגין רכיבי לא הוו צומת הגידין (חול׳ עו.). הא ברכיבי הא ב א ש ו נ י (נדר׳ מט י) ויל״ג אשיני. — וכן בערב׳ חַשֵׁן a), בחלוף ח׳ — א.

a) خَشِن

---

[1]) בארמ׳ אֲשׁוּתָא: וילא וכחא וחלטיתא וחמטא וְאָשׁוּתָא (ת״א ויקרא יא ל). — [2]) כך גרסת הנוסח׳ וגרסת הערוך אשות. ואמרו שם בגמ׳ ירוש׳ אישות זו חולדה. וצריך לומר כי מזמן המשנה ועד זמן גמר׳ ירוש׳ נתחלפה משמעת השם חולדה, כי מצודת האישות טהורה ושל חולדה טמאה (כלי׳ יח ו). ובבלי שם: מאי אישות א״ר יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. ואמר רבי תנחום ירוש׳: קיל פיה אנה חיואן יפסד אלזראעאת והו עדים אלעינין והד׳י הוא אלכ׳לד והוא צנף מן אצנאף אלפאר, ע״כ, ור״ל אומרים שהוא בע״ח מפסיד הזרעים ואין בו

האילן (מו"ק א ד). מצודת האישות[1]) טהורה (כליס כא ג). כאישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר (מד"ר כרא"ש' נא). הם שני הבריות הניפול והאישות (אבן כתן, עטר' לבי גרץ, קיא). והאישות יראה בחשך (תגמ' הנפש יג.).

***אֵשׁוּת**, ש"נ, — טבע האֵש: החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות (רות חן ז).

***אִשׁוּת**, ש"נ,— מה שנוגע להאשה, מה שנוגע לעניני נשואים: הלכות אישות (הרמב"ם וטור ושו"ע א"ע). ישראל שבא על הכותית דרך אישות או ישראלית שנבעלה לעכו"ם דרך אישות (רמב"ם אסו"ב יב א). — והשתמשו הסופרים ההדשים במלה זו במשמעת טבע האשה וטיבה ותכונתה: האשות שבאשה. אין לאשה זו שום אשות.

***אִשִׁי**, ת"ז, לנק' אִשִׁית, מ"ר אִשִׁיִּים, אִשִׁיּוֹת, — מטבע האֵש: ומתי ראינו גשם אשי ואוירי נכנסים בחומר הצמח והחי (ר"י א"ת, כוזרי ה יד). כשיתילד בארץ או במים דברים אויריים או אשיים יעלו מיד אל מקום האויר והאש (ר"ש א"ת, יקוו המים ב). ואם תענש ביסורין היהיו אותם היסורין שריפת אש ממש באש המרי מיסוד האש היסודי או להבה אשיית (תגמ' הנפ' ב א). אם תעגיל עגולה אשית ותכנים העקרב בתוכה (אגר' התבו', ר"י לטיף). האש שיחמם העץ מעט מעט עד שיתן בו האיכיות המיוחדות אל הצורה האשיית (רא"ש' דעת, אלבילא קמה:). וקצתו (שלהאויר) חם ויבש לובש צורה אשיית מצד קורבתו אל הגלגל ותנועתו (אור עמים, ספורנו א). ההם האשי המופלג (קאנון אבן סינא, א א ד ב). צורת האש בגשם הנשרף נמשך לחדוש החום האשיי בו (רלב"ג מלחמ' ה ג ב). והיסוד האשי המלאכותי (מקור חיים לרשב"ג, ב). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי (תרגום לר"י ישראלי, פרוש ילי', קונט' המסורה דוקס). שהמתלהב באחד מחלקיו יקרא אשיי ולא אש (שער השמים לר"א אירירו ד יב). כל בעל חיים יחיה בחמימות האשיי שהיא מרכבת הנפש והאשיי במה שהיא אש היא יוקדת תמיד ולא תכבה (לידה לדרך א ג א). ואמנם השדים וכו' גופם מיסוד האש וכו' ולהיותם מחלק האשיי והאוירי יטוסו באויר העולם (מנח' קנא' לר"י מפיסא, מח=מט). כי חלקי האש אין להם תכלית מקיף מחוץ אלא חלקים אחרים אשיים או אויריים (העקרים ב יח). אלא יקראום אשיים ואויריים (אילס ליט"ר מקנדיה, כתב זרת ג). — ולנק': וזהו דין אש שיוצא הדם לחוץ ופניו אשיות (תולדות יצחק לר"י קארו, כראשית).

אֻשְׁיָה[1]), אֻשְׁוָיָה, ש"נ, מ"ר אֻשְׁיוֹת, אשיותיו, יסוד, עמוד, הלק התחתון של קיר החומה, Basis; base: הריעו עליה (על בבל) סביב נתנה ידה נפלו אָשְׁוִיּתֶיהָ[2]) נהרסו חומותיה (ירמ' נ יט). — ואמר המליץ: וכאשר נגמרה עצתי והסכמתי לחברו תקנתי אשיותיו והצעתי מכונותיו (הקד' חו"ה).

***אִשִׁיּוּת**, ש"נ,— טבע האש: מלא הגלגל כלו אש אך כל מה שירד היה יותר עב אשיות ויותר קר (ר"י א"ת, כוזרי ה ד). והאשיות שוה בנערים ובבחורים והאויריות והמימיות בנערים יותר (קאנון א א, במזג השנים). העצר החום הטבעי והשתנותו אל האשיות (שם אב ב יז). ואכזריות והחריצות ואשיות המדות (שם א ב ב ג).

אֲשִׁימָא[3]), -מָה,—שם אלהות אנשי חמת, Gottheit der Hamathäer; divinité hamatéene; divinity of Hamath: ויהיו עושים גוי גוי אלהיו

עינים והוא החלד והוא מין ממיני העכבר. והנה מאמרם עכברים בלשון רבים נראה כי גם אישות היא רבים, וכ"נ מרש"י פה שאמר: שמפסידין בו, בל"ר. ומזה יהיה ראיה לדעת קצת המדקדקים שאמרו כי מ"ר מן פְּעֻלּת ופְעֻלּת הוא גם פְּעֻלּות פְּעֻלּות. אך מלשון הירוש' אישות זו חולדה נראה שהשבו שהוא יהיד.— [1])כך גם במש' עם גוף פרו' הערבי להרמב"ם, מהד' דרנבורג. אואמר הרמב"ם שם: אישות נוע מן אלגרדאן, ובעבר': אישות מין עכבר.

[1]) משק' חָכְמָה, אלף בחטף קמץ, ועי' הערה שלקמן. באשור' אשית, בארמית אשיתא, וסוברים החכמים כי שרשו אשה, דומה לשרש אשש. ובערבית אֻשִׁיָּה a). משמש במשמעת הלק התחתון של הכותל וכמו"כ עמוד. אבל כבר העיר ס' פרנקל (Aram, Lehnw.) כי מלה זו שאולה מארמית. וכמו"כ מפקפק פרנקל בהשם אש b) והפעל אשש c) בערב' וחושד אותם שהם שאולים. — [2]) כך הכתיב, והקריא אָשְׁיוֹתֶיהָ. ואמר ר"ש מנורצי ויש ספרים שהאלף בפתח ורד"ק כתב בפרוש ובשרשים שהאלף בקמץ הטף בפלם ארהותיה.

[3]) לא נתברר היטב מקור השם ומהות האלהות וצורתו. הכמי התלמוד (סנהד' סג:) אמרו: ומאי ניהו

---

a) آشِيَة b) إِس c) اشش

וכו' ואנשי כות עשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אשימא (מ"ב יז ל):

א. אֲשִׁישׁ[1]), ש"ז, מ"ר אֲשִׁישִׁים, סמי' אֲשִׁישֵׁי, — א) כעין עֻגָה עשויה מפֵרות דבוקים יחדיו, מענבים וכדו', **Kuchen v. zusammengepressten Früchten; gateau des fruits; cakes of grapes, etc.**: והם (בני ישראל) פונים אל אלהים אחרים ואהבי אֲשִׁישֵׁי[2]) ענבים (הושע ג א). לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לַאֲשִׁישֵׁי[3]) קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישע' יו ז). — ועשויה מעדשים וכדומה בדבש: (הנודר) מן העדשים אסור ב א ש י ש י ם[4]) ור' יוסי מתיר מן האשישים מותר בעדשים (נדר' ו י).

ב. אֲשִׁישׁ[5]), ש"ז, מ"ר אֲשִׁישִׁים, — יסוד, כמו אֻשִּׁיָּה: המות דופק יום יום על פתחי שעריו גם כי יאטים אזנו משמוע, גם א ש י ש י בתי נפשי יהגו אך נכאים (שבילי עולם, הקדמה).

ברחא קרחא, ר"ל תיש קרח. וכן בירוש' (ע"ז ג מב ד) א ש י מ א אמרא.

[1]) מקור השם לא נתברר.

[2]) רסע"ג (ישעי' יו ז) תרגם: קנאני אלכ'מר, ר"ל קנקני יין, והוא מלשון א ש י ש א בארמית. עי' הערה לאשישה ב'. וכן בן בלעם. מנחם: ענין גביעי יין המה. ריב"ג: והיא מזרק ובאמר ואשישי הסתר והשיעור ואשישי יין ענבים. רש"י הביא דברי מנחם. וכן גם רד"ק: אשישי ענבים פירוש אשישות מלאות יין ענבים. — ואולם החדשים פרשו לפי מה שנשמע ברור מצרוף שתי המלים האלה אשישי ענבים, שזה כעין עגה עשויה מענבים בעצמם. וכן ברור הדבר משמוש מלה זו בהמשנ'. — [3]) ת"י: על אנש כרב תוקפיה. ריב"ג: האשישים הם היסודות והאשיות ורמזו בה הנה אל האנשים הגבורים החזקים אנשי החיל והעוז והמלכות שהם יסוד המלכות ועמודיה. ע"כ. רש"י: אשישי קיר חרשת אל חומו' קיר חרשת ואשישי כמו נפלו אשיותיה. ע"כ. וסמכו כלם על שמוש שרש אשש בערבי' ועברי'. וכן פרש הרד"ק בתחלה, אבל בסוף כבר העיר כי יש לפרש אשישי זה כמו אשישי ענבים וכו' כענין שנאמר כי שדמות חשבון אומלל גפן שקמה, ע"כ. ולזה הסכימו כל המפרשים החדשים, כי היתה קיר חרשת מפרסמת ב א ש י ש י ה והיתה אולי עושה בהם מסחר גדול. — [4]) ובנדרים הלכו אחר לשון ב"א ומזה ראיה שכך קראו בארץ ישראל בזמן ההוא לעדשים מטגנים. ואמרו על זה בירושלמי: רבי יסא אזל לגבי רבי יוסי ואפיק קומוי טופחין מקליין ושחיגון ומגבלן בדבש ומטוגן אמר ליה אילין אינון א ש י ש ין שאמרו חכמים (נדר' ז מ א).

[5]) משרש אשש, עפ"י פרוש הקדמונ' לאשישי קיר חרשת, עי' הערה למעלה.

ג. אֲשִׁישׁ[1]), מ"ר אֲשִׁישִׁים — גביעים של זכוכית: מראה בזק תוך א ש י ש י ם (אד"ס, שש"ק, על תנות כמו').

א. אֲשִׁישָׁה[2]), ש"נ, מ"ר אֲשִׁישׁוֹת, — א) כמו א. אָשִׁישׁ. עֻגָה עשוית מפֵרות: ויחלק לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחד ואשפר אחד וַאֲשִׁישָׁה[3]) אחת (ש"ב ו יט). סמכוני בָּאֲשִׁישׁוֹת[4]) רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). אני היום סמכוני ב א ש י ש ו ת (כילה כא.). — ואמר המשורר: ואם אין סמוך על לבבי בתפוח ורפד ב א ש י ש ה (רשב"ג, שירי שלמה ל). — וגם מקמח מטגן בשמן וכדומה: וחלות משרת ו א ש י ש ה (מכילתא בוא י). לחם עוני פרט לחלוט ו א ש י ש ה (ספרי ראה קל, פסח' לו:). א ש י ש ו ת ועשו אותן עוגות (מד"ר תהל' כג). וטוב לכתחלה שלא לעשות המצה רחבה יתר מדי דהוי כ א ש י ש ה (רמ"א שו"ע או"ח תנד א).

ב. אֲשִׁישָׁה[5]), בקבוק, בפרט מזכוכית, **gläs. Flasche; bouteille en verre; glass bottle**: לא ידחוק אדם מוכין שרויין בפי א ש י ש א שמא יבוא לידי סחיטה (ר"ח שבת קמא.). היתה (בהמתו) טעונה כלי זכוכית ו א ש י ש ו ת (שם קנד:). כובא כלי היא כגון א ש י ש ה וכיוצא בה (הוא, ע"ז ל.). — ואמר המשורר: א ש י ש ו ת מבלי יין כבדות והן חרס ככל חרסי האדמה ויקלו בעת יהיו מלאים כמו תקל גויה בנשמה

[1]) בארמ' אשישא, ועפ"י פרוש הקדמונים לאשישי ענבים.

[2]) עי' הערה לערך אשיש. — [3]) רב חנן בר אבא פרש בדרך דרש אחד משׁשה באיפה. אך שמואל תרגם: גרבא דחמרא (פסח' לו:). — [4]) הקדמונ' פרשו אשישות זו כמו אשישה ב. וכבר הבאתי בהערה לערך אשיש דברי מנחם בן סרוק וריב"ג. וכן ראב"ע: באשישות כלי זכוכית מלאות יין וכן רד"ק: סמכוני ב א ש י ש ו ת אשישות מלאות יין. רק רש"י פרש סמכוני עתה במדת החולים באשישי ענבים או ב א ש י ש ו ת [illegible]קיה. וכן פרשו כל ההדשים שהכונה פה היא לאשישי ענבים וכדומה. ועי' הערה ל א ש י ש ה שלקמן.

[5]) כמו עששית. בארמ' אשישא: לא ליהדוק איניש אודרא בפומא ד א ש י ש א (כך גרס' הערוך, וכן אלפסי, ובנוסח' שישא) דילמא אתי לידי סחיטה (שבת קמא.). והנה כאן אין ס פ ק שהכונה היא לכלי שפיה צר, כי זו עדות של מסיח לפי תמו, הואיל ורבא אמר זה ל ה ל כ ה עפ"י דרך שמוש הדבור אז. וכן: רב אשי נסביה לבריה ותליא ליה א ש י ש א דמישחא (ב"ב קמד.). ועפי"ז פרש שמואל גם אשישה שבמקרא כך, וכן רוב המפרשים הקדמונים. עי' הערה לערך אשיש ב.

(ר"י הלוי, תידות ?). — ומצוי הרבה השמוש בשם זה בספרות : אסור לדחוק מטלית או מוך וכיוצא בהן בפי האשישה וכיוצא בה כדי לסתמה שמא יבא לידי סחיטה (רמב"ם שבת כב טו). וכלי שתיה כגון אשישות וכוסות (הוא, סוכה ו ה). ראוי שיהיה לו בכל עת שיישן אשישה משמן שקדים מתוקים (ר"י חריזי, תרג' אסור הקבורה, לגלינוס). וראוי שיוקח השמן בשלמותו באשישה רחבה וכו' אלא אחר שינוה באשישה במקום שלא ימצאהו השמש (קאנון א ב, ב בתן א). ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלה לו אשישה יין טוב (רלב"ג מבלי ב ז). בשלש אשישות וזכוכיות (מקור חיים לרבב"ג 7). יקח אשישת זכוכית ויכנים בו (בה) הדד כלו ויכנים האשישה במים חמין (מאיר אלדבי, ש"א 7). התהפכות ניצוץ האשישה וכו' מפני שהאשישה גשם מלוטש ספירי (ספר המראים לאקלידוס, כ"י פריז, Monats 9335). ואור היוצא מן המים הוא שממלאים אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין אותה לנוכח השמש (אבודרהם תפי' מול"ם). כלי עץ שמשימין בו צלוחיות ואשישות ואוכלין ומשקין (תפא' ישר' כלי' כב א).— ומשל : אין רכיל מהאשישה ממה שבתוכה (מאיר אלדבי, ש"את).

אֶשֶׁךְ[1]), כהפ' אֶשֶׁךְ, מ"ר אֲשָׁכִים, — ביצי הזכר, גוף בשרי בצורת זית, המפריש הזרע בגוף הזכר, Hode ; testicule ; testicle : או גרב או ילפת או מרוח אֶשֶׁךְ (ויקרא כא כ). רבי ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו (בכור' ז ה). מי שנמרחו אשכיו (ריב"ק בשם ספר רפואות). ולמה בלתי אשכים לא יצמח שער זקן (שא' הרמב"ע). נתיחד לאשכים ולשדיים זולתי שאר האברים (פרקי משה א). ולפעמים יתארכו האשכים (קאנון ג יד 7 ב). ויש עופות שאשכיהם בפנים והם בהבור מועט ויש שאשכיהם בחוץ (שע' השמ' לאבי הרלב"ג ה א). כאשר יהפך זנבו כמו ארז ישורגו אשכיו להוליד מחומו (ר"מ אלבין, איוב מ יז). — ב) ׳אַשְׁכֵי השועל[2]), — שם עשב, Satyrium album : וכן העשב הנקרא אשכי השועל אם ישתה בחלב וכו' (רא"ב"ע, ספר הנסיונות ו י). — ג) ׳אַשְׁכֵי הכלב[1]), — עשב, (Orchis Morio L) : וגם שרש העשב הנקרא אשכי הכלב (קאנון ג כ א כו).

*אשבן, מַאשכן.

*בֵיצָה, בֵיצִים.

*זבן.

*כִים.

מרח, מרוח אשך.

*קיין.

ועי' הוֹלָדָה.

***אֹשֶׁךְ**[2]), ש"ז, — מהירות, זריזות, Behendigkeit : Schnelligkeit; agilité, rapidité; -lity, dity ותזדוג עם בֹּשֶׁךְ, אֹשֶׁךְ בֹּשֶׁךְ, אָשְׁכִי בָּשְׁכִי, המהירות והזריזות שלי : האומר גד גדי וסנוק לא אושכי[3]) בושכי יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז :).

---

[1]) באשור' נמצאה מלה אִשְׁכָ או אִשְׁכֻ, שה-"א סברים כי הוא הוא אשך שלנו, וכן באתאפ' אסכת, בערב' אִשְׁך a), צדי הרחם, וי"א צדי השת. — [2]) על שם השרשים שדומים קצת בצורתן לאשכי שועל, בארמ' אשכי תעלה : (אכף). והביא זה ריב"ק בשם כתב אלטיב (ר"ל ספר רפואות) באלסוריאני. וכמו"כ ריב"נ : וקורין בארמית צמח שדומה לביצי השועל אשכי דתעלי (הברסים אכב). וכמו"כ בערבי' ח'צי אלת'עלב a). — [1]) על שם צורת השרשים שהם דומים לאשכים, בסור' אשכי כלבא, וכמו"כ בערב' ח'צי אלכלב b).

[2]) בערב' וַשְׁכ, וְשְׁכ, וִשַׁאכ c) מהירות וזריזות. — [3]) כך בערוך. בנוסח' שלנו אשכי ובושכי, ובקצת כ"י וצינוק לא אושקי ובושקי, ובקצתם אשבי ובשבי. והנה כל דברי הנַחַש שהובאו כאן בגמרה וכמו"ב בתוספתא שבת ח, שיש בהם או שאין בהם משום דרפי אמורי, כלם הם בעברית צחה, ולא עוד אלא שהם טבועים בחותם של עתיקות, ואין ספק בדבר, כי כלם הם דבורים שהיו רגוּלים בפי העם מאז ומקדם לנחש ולסימן טוב, ולכן נשמרו בעבריותם ובעתיקותם, והם אוצר יקר מלשון העברים ואמונותיהם ההמוניות בזמן הקדום. ולכן אין ספק בדבר, כי גם דברי הנחש הזה הם כמו כן בעברית טהורה, ואושכי ובושכי הן יחס הקנין כמו גד גדי שלפניהם, ור"ל האושך והבושך שלי. ופרש רבנו נתן נחש זה בערך גד וז"ל : החמול מזלי כלומר התגבר מזלי וסינוק לא אל תייגע כמו נדי מסנקן (פסח' נ :). אושכי ובושכי שיכול בשיכול כלומ' בכח בכל יכולת. ע"כ. והעיר רשד"ל בהפלאה שבערכין וז"ל כ"ה בכ"י והמדפיס

---

a) إِشْك

a) خصى الثعلب b) خصي الكلب c) وُشْك وَ شْك وِ شَاك

א אֶשְׁכֹּל[1]), ־כּוֹל, ש"ז, מ"ר אַשְׁכּוֹלוֹת, — א) גרגרי ענבים, תמרים וכדומה מחֻבּרים על שבט דרך גדולם, Traube; grappe; cluster: ויכרתו (המרגלים העברים) משם זמורה וְאֶשְׁכּוֹל ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (במדב' יג כג). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אֶשְׁכּוֹל לאכל בכורה אותה נפשי (מיכה ז א). כאשר ימצא התירוש בָּאֶשְׁכּוֹל ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו (ישע' סה ח). אֶשְׁכֹּל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי (שה"ש א יד). כ א ש כ ו ל שאבור לי מגרגר ואוכל (מעשר' כ ו). סוחט אדם א ש כ ו ל של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (שבת קמד:). — ומ"ר: זאת קומתך דמתה להמר ושדיך לְאַשְׁכֹּלוֹת (שה"ש ז ח). מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אַשְׁכְּלֹת מררת למו (דבר' לב לב). כְּאַשְׁכְּלוֹת הגפן (שה"ש ז ט). בשני א ש כ ו ל ו ת אלו (מעשרות ב ו). הסיג של א ש כ ו ל ו ת (תוספתא עוקצין יא ב). — וכנוי: ובגפן שלשה שריגם וכו' הבשילו אַשְׁכְּלֹתֶיהָ ענבים (בראש' מ י). ועי' גפן. — ואמר המליץ: נתלה עולם בידו כ א ש כ ו ל (רשב"ג, מלכותך). הנה מי ראש מימי וגם מרור אֶשְׁכּוֹלִי (הות, סלית', כמה"ל). ככה יקוד לבי במי אֶשְׁכּוֹל ומלא לי כפור (רמב"ע, תרשיש ב). — ומשל: יבקשו רחמים ה א ש כ ו ל וֹ ת[2]) על העלים שאלמלא העלים לא יכלו ה א ש כ ו ל ו ת להתקים (חול' צב.). — ב) *אֶשְׁכּוֹל של ביצים, — קבוץ הביצים המאורעות ודבוקות יחד בגוף בע"ח, Eierstock; ovaire; ovary: (האוכל) מן ה א ש כ ו ל של ביצים מן הקורקובן וכו' (בילה ז.). ביצה מעורה היא ב א ש כ ו ל (תוספות תמו' לא.).

ב. *אֶשְׁכֹּל[3]), מ"ר אֶשְׁכֹּלוֹת, — כנוי לאיש בקי בכל החכמות והמדעים: משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם בטלו ה א ש כ ו ל ו ת (סוט' ט ט). כל ה א ש כ ו ל ו ת שעמדו להן לישראל משמת משה ועד שעמד יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם אי אפשי ליתן בהם דופי (תוספתא ב"ק ח יג). — ויחיד: ולא עמד א ש כ ו ל

הראשון טעה וכתב בלא יכולת וכל הבאים אחריו הדפי, בכה בלי יכולת. והנה פרוש זה של הערוך מעיד על עצמו שהוא קדום ובא לו לר"נ בקבלה. ודבר ברור הוא שזה היה נחש שהיו אנשים נוהגים לאמר כשהיו מתחילים עבודה ומלאכה וכדומה, לסגולה שלא ייעפו וילאו. ואת שתי המלים אושכי ובושכי פרש ר"נ ש י כ ו ל ב ש י כ ו ל, כ ל ו' ב כ ה, ב כ ל י כ ו ל ת, אבל לא גלה מקור משמעה זו, כמנהגו, וכמו במאמר זה בעצמו במלת סינוק, וזו ראיה שפרוש זה אינו סברת עצמו אלא קבלה. וגם רש"י הביא את דברי הערוך לחלק ראשון של הלהש, אך בשתי המלים א ו ש כ י ו ב ו ש כ י נטה רש"י מפרושו של הערוך, מפני שלא מצא לזה סמך בלשון, ויפרש אושכי ובושכי יום ולילה, אולי לפי מה שנראה בעיניו לפי הענין, או אולי באמת כדעת בעל עה"ש שסמך רש"י על מה שמצא בהוספתא: האומר י מ מ י א ו מ צ י א. אבל הפרוש שקבל ר"נ הוא אמתי ב כ ל ל ו, גם בשתי המלים אושכי ובושכי, שהכונה בהן היא י כ ו ל ת ו כ ח, ומשמעתה בדיוק של המלה א ו ש ך היא מה שפרשתי בפנים, מהירות וזריזות, וזו המלה בעצמה משמשת במשמעה זו ממש בערב', כמובא בהערה שלפני זו. והמלה בושכי, בת זוגה של אושכי, גם היא מעידה על א מ ת ו ת פרוש זה של אושכי, כי גם המלה בַּשַׁךְ a) משמשת בערב' במשמעת מהירות, ואמרים לאשה בַּשַׁכֵי אלידין, ר"ל קלת הידים, מהירה, וכן בַּשַׁכֵי אל עמ', קלה ומהירה בפעולה, ונאקה בַּשַׁכֵי, ר"ל נאקה מהירת הליכה. ועי' עוד ערך בשך. ושתי המלות הן מלות מזדוגות יחד, אַשַׁךְ בַּשַׁךְ, מפני החרוז ומפני משמעתן השוה, ונהוג זווג מלים כזה הרבה בלשון הערבית. ואפשר שהאלף שבמלת לא שלפני אושכי היא כפל מהאלף של אושכי ובמקום ל א אושכי צריך להיות לאושכי ובושכי, ואולי יש לסנוק משמעה אחרת, עי' ערך סנק. עכ"פ הזדמנות שתי המלים הללו יחד, ששתיהן משמשות בלשון ערב' במשמעה אחת, מכונת ממש לפרושו המקבל של הערוך ונאותה מאד לפי הענין, היא עדות גמורה לאמתות הפרוש המדיק שקבעתי להן, ובזה הצלתי מאבדון שתי מלים ע ב ר י ו ת ק ד ו מ ו ת, שלא שערו כל המפרשים וחוקרי המדים.

1) בארמ' אתכלא, ערבי' אִת'כאל, ועת'כאל b). והנה הקדמונ' שמו אשכל אפעל מן שכל, אעפ"י שלא מצאו טעם לדבר, ואולם החדשים מפקפקים וסברים כי אולי זה שם ר ב ע י, והאלף אינה מהמשקל אלא מהשרש, וסמך לדבר מה שבערבית יש גם בעין ע'תכ'אל מ"ר ע'תאכאל (NB § 143). — 2) בארמית: ליבעי רחמים איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין איתכליאי.

3) רב שמואל סבר שזו מלה מרכבת, איש כל: מאי אשכולות אמר רב יהודה אמר שמואל איש שהכל בו. ואף שרוב חכמי זמננו דחו גזרה זו וקצתם הסכימו עם ר"ב מוספיא שסובר כי הוא השם א סְ ק ו ל א, וקצתם סברים שהוא היא המלה אשכול של גפן, ורק בדרך מליצה כנו בן את החכמים החשובים, אעפי"כ אין זה ברור.

---

a) بَشَكَ إِثْكَال وعُثْكَال

עד שעמד רבי עקיבא (ירוש' סוט' ט כד.).

אשכן, — פע', *אִשְׁכֵּן, *מְאֻשְׁכָּן, — בעל אֲשָׁכִים גדולים: המאושכן[1]) ובעל גבר (בכורות ז ה).

אַשְׁכְּנַז[2]), — א) שם עם נזכר בתורה בין בני גמר: ובני גמר אַשְׁכְּנַז וריפת ותגרמה (בראש' י ג). — ב) קראו היהודים כן לארץ גרמניה[3]), Deutschland: Allemagne; Germany: ובכל אספמיא ובכל קהלות ישראל שבארץ אשכנז[4]) כלם זכורים לאלף טובות (סדר רב עמרם, בחרית ה). בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י דברים ג ט). אבל בארץ אשכנז נוהגין בו היתר (תוס', חולי' לג.). ובלשון אשכנז (תוס', ב"מ ענ:). בכל ארץ אשכנז (מחזור ויטרי שנג). ובאשכנז ראיתי מורין לאיסור (רא"ש שבת פרק ח). וכן נוהגין באשכנז וצרפת (שם ב ה). א"י ובכל מצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושארי ארצות (יסוד עולם לר"י היצחקי יח). בכל הארצות בקטלוניה ובאשכנז (ריב"ש ר"ע). שזה יותר מעשר שנים שנשאלתי על זה מארץ אשכנז (מהר"י קולון לח).

***אַשְׁכְּנַזִּי,** ת"ז, נקב' ־נַזִּית, מ"ר אַשְׁכְּנַזִּים, ־זִּיּוֹת, — איש מבני ארץ אשכנז, Deutscher: allemand; germain: ומהם היו ג"כ האשכנזים והם הטודיסקי בני אלמאנייא ובני הטוטי (ר"י אברבנאל, נח, בני יפת). כן יהיו (יעקב ועשו) מתחלפים בטבעיהם ודתיהם ואמונותיהם כשני גוים מאומות שונות וכאלו האחד מהם היה הודיי בקצה המזרח והאחר אשכנזי בקצה המערב (הנ"ל, תולדו'). קמו עזי פנים עם לועז גוי הסר והנמהר צרפתים ואשכנזים (QGJD II, 36) — ובפרט היהודים שנתישבו משנים קדמוניות בארץ גרמניה: שכל אדם רגיל להתנות כן בין האשכנזים שבאלו הארצות (תשו' מהר"י קולון ענ). ותירץ לי אשכנזי אחד כי בכאן נראה ענותנותו של הקב"ה (צרור המור, כא עא.). אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי בין האשכנזים (פלא יועץ, גר).

***אַשְׁכָּף**[1]), אַשְׁ־, ש"ז, — אחד ממיני הארבה בכנפים, בלי זנב, ועל מצחו גבהת, Heuschreckenart: espèce de sauterelles; genus of locusts: (ואת הסלעם למינהו) להביא את האשכף (חול' סה:).

***אֻשְׁכָּף**[2]), מ"ר אֻשְׁכָּפִים, — רצען, מתקן נעלים: המסר הגדול ויתר של מחרישה וסכין של טבחים וחרב של אושכפים והצין החרשים (רמב"ם שבת כה ט). כקשר שהאושכף עושה כשתוחב הרצועה במנעל (ר"נ על הרי"ף, שבת מח:). — ובפרט רצען פשוט, טולא טלאים: ההייטין והרצענין והאושכפין שהם עניים (תכן ירחי, המנהיג).

אֶשְׁכָּר[3]), ש"ז, מ"ר אֶשְׁכָּרִים, — מנחה, מס, מתן לאות הכרת טובה או הכנעה, Abgabe; tribut; -te: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אֶשְׁכָּר יקריבו (תהל' עב י). בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים השיבו אֶשְׁכָּרֵךְ[4]) (יחזק' כז טו). — ואמר המשורר: עופר הנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אֶשְׁכָּר (ר"מ בן עזרא, תרשיש ג). — ומ"ר: עלי שלה לו מלי ושירי ומשלי מקום האשכרים (דונש בן לברט יד). ובבוא אלכסנדר מדינת בבל מלאכי כל הממלכות סוחילין אותו במסים ואשכרים (תולד' אלכסנדר, ישר' לוי 50).

---

[1]) כך גרסת הערוך. ובקצת נוסח' מאושבן.

[2]) חל"א אומרים כי זהו שם הארץ שנזכר בכתב אשוריות אַשְׁגּוּז או אַשְׁכּוּז, וקצת החכמים סברים כי הכונה בשם זה לארמניה (לוי REJ, 13, 13). — [3]) בירוש' מגי' א עא: גמר גרממיא. וכן בבלי יומא י וכן במד"ר בראש' על פסוק זה: גמר גרמניקייא. והנה נחלקו החוקרים החדשים בדבר לאיזו ארץ היתה הכונה בשם גרממיא זה. י"א לארם נהרים (Neub. Geogr.) וי"א לארמניה, אך אין ספק בדבר כי בדורות שאחרי התלמוד, וכבר בימי הגאונים, היתה הסכמה כללית כי אשכנז, שהוא מבני גמר, הוא כנוי לארץ גרמניה שבארפה, וכבר השתמשו בזמן ההוא באשכנז לכנות בה את גרמניה. — [4]) יש מפקפקי' אם אלה דברי רע"ג בעצמו או זו הוספ' מאוחרת. ונזכר השם מלך אשכנז או מלך אשכנזי באגרת חסדאי למלך כוזר, אבל גם בה יש פקפוקים.

---

[1]) לא נתברר לא פרושו האמתי של מלה זו ולא לאיזה מין ממיני החגב קראו כך.

[2]) ארמ' אושכפא, ובערב' אשכף, ואשבאף, ואשכוף, ושכאף a). ולא נתברר מקור מלה זו. ובארמ': דהוה קאמר לאושכפא עביד לי מסאני (גיט' סח:). רב חנניה ורב הושעיא דאושכפי נינהו (פסח' קיג:).

[3]) לא נתברר מקור מלה זו. ואולי מערב' שַׁכַר b), הודה, הכיר טובה. וי"א כי באשור' אִשְׁכַּר כבל, ע"ל, ומזה נגזר בארמ' וסור' אשכרא צמד כרם וכדומה, ובעבר' מנחה לסי' ע"ל, הכנעה. — [4]) יש מפקפק' בנוסח' זו וסברים כי זה שבוש, אולי במקום סחריך (Cheyne, PSBA, XXI, 246).

a) أُسْكَف إِسْكَاف أُسْكُوف سَكَّاف b) شَكَر

***אשכרע**[1], ־כרוע, ש"ז, — אילן שעצו מגון צהוב כהה, **Buchsbaum ; buis ; boxwood, (Buxus):**
רבי ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן הרי הן כ א ש כ ר ו ע [2]) לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגע' ב ה, ספרא תזריע). וכל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל א ש כ ר ו ע[3]) (כל' יב ח). שני גורלות של א ש כ ר ו ע היו ועשאן בן גמלא של זהב (יומא ג ט). אבל עושהו (את חמחק) של זית ושל אגוז של שקמה ושל א ש כ ר ו ע (ב"ב פט:).

אשל, ממנו אשל, יהאשיל.

א. אשל[4]), ש"ז, מ"ר אשלים, — אילן קצר הקומה, קטן העלים, **Tamariske ; tamaris ; tamarisk :**
ויטע (אברהם) אשל בבאר שבע (ברא' כא לג). ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה (ש"א כב ו). — ומ"ר: בפרדס רמונים ותמר וגפנים ונטעי נעמנים ומיני ה א ש ל י ם (ר"ש בן גבירול). — ו־בהשאלה, אשל[5]) אדם גדול: ה א ש ל הגדול אשר היה ברמה (הנביא שמואל) שהיה מתפלל עליו (רש"י ש"א כ ב). — ו־כנוי לישראל: קצץ אשלים בחיק נחשלים וקלם מושלים בחטא גשולים (קרוב' לפורים, אזרח כע); **אנא** שגב אשלי נטעך עריצים בתניעך (הושע' להושע"ר, אמץ אזון). — ו־בכלל נטעים: תענת שואלים ברבוע אשלי מים (הושע' להושע"ר, תענס אמונים). — א ש ל י מטעך אוכלי מן ודגן (אלף בית ש"ת).

ב. אשל[1]), מ"ר אשלים, — בית אורחים, בית הכנסת אורחים, **Hospice**: ויעש אברהם אשל גדול בבאר שבע ויש לו שם ד' שערים לד' רוחות העולם ויטע בו כרם למען כאשר יבוא לו (אורח) יהיה בגד דרכו וישב שמה ואכל ושתה ושב והלך לו (ספר הישר, וירא).

א. ־אשל, פעל מן השם אשל, ומזה:
— הפע', יהאשיל, — נטע, זרע, **pflanzen ; planter ; to plant**: בבר דשא ה א ש י ל ועשב וזרע אבה בעת תת כתה ותרשיל ועץ פרי ופסת בר (רבפ"ע, עבודה, קבן מעשי נאונים).

ב. ־אשל, פעל מן השם הארמי אשלא, אשל שפרושו חבל. ומזה:
— נפ', ינאשל, — נאסר באשלים, בחבלים: מה בצע כי נ א ש ל ו ובזיקים שולשלו (ר"א קליר, ת"ב).

***אשלג**[2]), אשלג[3]), ־לג[4]), — קלי מחצבי, יוצא מאפר צמחי הים, ישתמשו בו לכבוס וכדומה, **Mineral-Alkali; alcali minéral; miner. alkali:**
נתר ובורית קמוליא ו א ש ל ג [5]) כדי לכבס בהן

---

[1]) כך נקוד כ"י פרמה, צ"ר אשכרע, בוקש' אשכרע, וכן במשנ' מנקד' נדפסו'. לוי הביא שני הנקודים, קוה' אשכרע. בארמ' וסורית אשכרעא. ולפי דעת קצת חל"א השם ארכרנ שנמצא בקצת כתבות אשור' (של סרגון ועוד) והוא שם אילן, הוא אולי זה אשכרוע. ויש דוחים דמיון זה, ומקור המלה לא ידוע. — [2]) כך בנוסח'. בערוך א ש כ ר ע. והנה בירוש' יומא ג ט פרש אשכרוע פ ס ק נ ו ן, וצ"ל פקסינון, והוא ביונ' πύξινον שם זה האילן. רה"ג: והוא פיוקסי מין עץ שהוא לא לבן ולא שחור. ע"כ. וריב"ג בשרש אשר בפרוש השם תאשור אמר וז"ל: ואמר בו התרגום אשכרועין והעץ הזה הוא שקורין לו בלשון ערב ב ק ם. הערוך: פי' בל"ע בקס בלשון לעז ב ו ש ו. ע"כ. והרמב"ם בפרושו אמר: ואשכרע נוע מן אנואע אלארז מתוסט אללון בין אלאביץ ואלאסוד קיל אנה אלבקם, — ור"ל בעבר': ואשכרוע מין ממיני הארז אמצעי הגון בין לבן ושחור ואומרים שהוא אלבקם. ובפרושו לכלים יב ח אמר וז"ל: חוץ משל אשכרוע יעני אואני אלבקם וקיל אלשמשאר ואלצחיח אנה נוע מן אנואע אלארז. ע"כ, ור"ל בעבר': כלים מעץ הנקרא בערבי אלבקם וי"א שהוא אלשמשאר והאמת שהוא מין ממיני הארז. — [3]) כך במשני' עם נפה"ע של הרמב"ם. [4]) בערב' את'ל a), בארמ' אתלא. — [5]) כן גם בערב' את'יל a), ארם גדול, מיוחס.

[1]) מן השם אשל שבערך הקודם, שר' נהביא פרש הכתוב ויטע אשל כונן פונדק (סוט' י.). והנה רש"י שם באר דעת ר' נחמיה שדרש המלה אשל בראשי תבות: ולשון אש"ל נוטריקון אכילה ש תיה ל ויה, שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותן. ע"כ. וכן הביא דרשה זו ילקוט תהל' רמז תתמט בשם ר' אלעזר. וי"א כי רחף לפני ר' נהמיה בהמלה אשל השם היוני ἄσυλον, או אולי פשוט השערה לפי טבעו ומדתו של אברהם. עכ"ז כבר השתמש בו בעל ספר הישר במשמעה זו של בית הכנסת אורחים כמובא בפנים.

[2]) כך במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וכך לוי. — [3]) כך בכ"י עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן במשנ' מנק' נדפסות. — [4]) יסטרוב, וכ"י קויפמן. בערבי' ע' א ש ו ל b) והוא צמח ה ח ט ט י בערבי', וגם כל דבר שינקו בו הידים כמו א ל א ש נ א ן (כך בהמלונים הערבים). — [5]) ואמר שמואל (נגמ' סס ב.) שאלתינהו לכל נחותי

---

a) أثل

a) أثِيل b) غاسول

בגד קטן (שבת ע ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ו א ש ל ג (נדה ע ו). נתר זו נתר אלכסנדרית בורית זו קימיליא ו א ש ל ג[1]) מכל מקום (תוספתא שם ח י).

אשם[2]), ממנו אָשָׁם, אָשֵׁם, אָשַׁם, אַשְׁמָה.

אָשָׁם[3]), אֲשָׁמִי, ב״ז, מ״ר אֲשָׁמִים, אֲשָׁמָיו, — א) מעשׂת רע שאדם עושה, חטא, Schuld ; faute ; guilt : ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אָשָׁם (בראש׳ כו י). כי ארצם מלאה אָשָׁם (ירמ׳ נא ה). — ומ״ר : אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך בַּאֲשָׁמָיו (תהל׳ סח כב). — ואמר המליץ : בהשגיחך לדעה מה תחילה לחכמת לב ומה ראשית לאשמה אזי תמצא מרי ראש האשמים ויראת האלהים ראש לחכמה (ר״ש הנגיד, בן משלי, אות ב). אם ימצא בחשבונו אשמים וחטאות וכל מדה חסרה יבילוהו לפח. מוקש כמו אש תאכלהו באף זעם ועברה (ר״ז בן סעדי׳ אלאהרי). — ב) עצם הדבר שבגללו עשה האדם האשם, הכלי שלקח באשם וכיוצא בזה : איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה׳ וכו׳ והשיב את אֲשָׁמוֹ בראשו וחמישתו יסף עליו וכו׳ ואם אין לאיש גאל להשיב הָאָשָׁם אליו (במדבר ה ו-ח). — ג) הקרבן לכפר על הָאָשָׁם, Schuldopfer ; sacrifice : איל תמים מן הצאן בערכך לְאָשָׁם אל הכהן (ויקר׳ ה יח). וזאת תורת הָאָשָׁם קדש קדשים הוא במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את הָאָשָׁם ואת דמו יזרק על המזבח (שם ז א-ב). כחטאת כָּאָשָׁם תורה אחת להם (שם שם ז). והביא את אֲשָׁמוֹ לה׳ על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן (שם ה ו). כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אֲשָׁמָם (במד׳ יח ט). ואין מביאין א ש ם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש (הור׳ ב ז). הביא א ש מ ו ולא הביא גזילו וכו׳ הביא א ש מ ו ולא הביא מעילתו (תוספת׳ פסח׳ ג א). — ומ״ר אֲשָׁמוֹת : הריני נזיר ע״מ לגלח על ק׳ חטאות ועל מאה א ש מ ו ת קורא אני עליו כפי נדרו וכו׳ (ספרי נשא לח). — כנוי לישו הנוצרי : באו כתבים מרומי אל הכומרים שבירושלם כתבים ותחנונים שיתפללו בעדם אל א ש ם ששי (עמק המלך הקדמה). ארסו וזוהמתו של נחש הבאה על חוה אשר עשו עצמם ע״ז ובפרט א ש ם ששי שאין בו ניצוץ קדושה (שם תיקו׳ התש׳, א)

אָשֵׁם[1]), ת״ז, לנק׳ אֲשֵׁמָה, מ״ר אֲשֵׁמִים ־מות. — מי שעשה אָשָׁם, שחטא, schuldig; coupable; guilty: ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כְּאָשֵׁם (ש״ב יד יג). אבל אֲשֵׁמִים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת (בראש׳ מב כא). — ונהוג הדבור הוא אָשֵׁם, הוא איננו אָשֵׁם : איננו א ש ם בזה (גלגול המור ויקרא כב :). ומשל הדיוט א ש ם החמור (שם תולד׳ כט :).

אָשַׁם[2]), פ״ע, בהפס׳ אָשֵׁם, אָשֵׁמוּ, עתי׳ תֶּאְשַׁם, יֶאְשַׁם. עם ל של האיש שלו עשה הרע, ועם ל, ועם ב של דבר האשם — א) עשה מעשה רע, עבר על החקים, sich verschulden ; commettre un crime ; become guilty : נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם (ויקר׳ ד כב). והיה כי יחטא וְאָשֵׁם והשיב את הגזלה אשר גזל (שם ה כג). ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות ה׳ אשר לא תעשינה ולא ידע וְאָשֵׁם וכו׳ אָשֹׁם אָשַׁם לה׳ (שם יז-יט). איש או אשה כי יעשו מכל

יפא ואמרו לי שינאנא שמיה. ע״כ. וכך הגרסה בנוסח׳ פה. אבל בגמ׳ נדה סב : הגרסה אשלגא. וכן בערוך. והנה שנאנא הוא ממש אשנאן הערבי, והוא האלקלי, וכן באמת מפרשי׳ בעלי המלונים הערבים את ע׳אשול. ומה שמוסיף שם שמואל וז״ל : ומשתכח בנוקבא דמרגניתא ומפקי ליה ברמצא דפרולא. ע״כ. אינו מובן היטב כי מה ענין האשנן והקלי למרגלית? אלא אם נאמר כי מרגניתא זו היא צמח ממין זה. ובאמת את הקלי המחצבי יוציאו מאפר צמחי הים. רה״ג והערוך מסתפקים בזה שמביאים את דברי שמואל. אולם הרמב״ם פרש אשלג צאבון, וז״ל בפרוש משנת נדה : ובורית נבאת והוא אלמשהור באלגאסיל וכו׳ קימוניא מלח אלקלי ואשלג אלצאבון. אך דעתו של שמואל מכרעת בנגד הרמב״ם, מפני שהוא חקר ודרש בזה בעוד שהיתה הלשון חיה ומפי עדים חיים בקיאים בדבר שמע כי כך נקרא בדבור הרגיל. — [1]) במהד׳ וילנה החדשה הגרסה היא : בורית וקמוליא ואשלג מכל מקום.

[2]) בערב׳ אתֿם a).

[3]) בערב׳ אתֿם b), עון, חטא.

[1]) בערב׳ אַתִֿים a).

[2]) בערב׳ אַתִֿם b).

a) اثم b) إِثْم

a) أَثِيم b) أَثِم

חטאת האדם למעל מעל בה' ואשמה הנפש ההוא וכו' והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו (במד' ה ו-ז). בדמך אשר שפכת אשמת (יחזק' כב ד). ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו (ויקרא ד יג). — וגם עם ל' של דבר האשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב וכו' והוא ידע ואשם לאחת מאלה (שם ה ד). — ובפיד: והיה כי יאשם לאחת מאלה (האשמות) והתודה אשר חטא עליה (שם ה). כי לא (צ"ל לוא) אתם נתתם להם כעת תאשמו [1]) (שופט' כא כב). והזהרתם אתם ולא יאשמו [2]) לה' והיה קצף עליכם ועל אחיכם כה תעשון ולא תאשמו[3]) (דהי"ב יט י). רחק מאיש שליט לחרוג ואל תפחד פחדי מות ואם קרבת אל תאשם פן יקח את נשמתך (ב"ס גני' ט יג). — ב) נענש בשביל האשם, die Schuld büssen; expier; expiate: אם זנה אתה ישראל אל יאשם [4]) יהודה (הוש' ד יה). תאשם שמרון כי מרתה באלהיה (שם יד א). כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימת (שם יג א) כל מצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם [5]) (ירמ' נ ז). אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו [6]) ובקשו פני (הוש' ה טו). חלק לבם עתה יאשמו [7]) (שם י ב). כל אכליו יאשמו [8]) רעה תבא אליהם (ירמ' ב ג). תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו [9]) (תהל' לד כב). ולא יאשמו [10]) כל החוסים בו (שם כג). אשר קניהן (של הצאן) יהרגן ולא יאשמו (זכריה יא ה). — ג) אבדו, נשמדו, נחרבו, zu Grunde gehn; périr; perish: על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו [11]) ישבי בה (ישעיה כד ו). למען יחרבו ויאשמו [12]) מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם (יחזק' ו ו). והגבלן י א ש ם [1]) (כות' ס טו).

— נפע', נאשם, — א) אבד, נחרב, כמו קל משמ' ג: נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו [2]) (יואל א יח). — ב) בזמן האחרון נהגו הסופרים לאמר פלוני נאשם, במשמ' אמרו עליו שאשם באיזה דבר רע, שעבר איזו עברה, beschuldigt werden, être accusé; be accused, פלוני נאשם בדבר פלוני, וכמו"כ ישתמשו בו שמוש שם: הנאשם, ע' נאשם.

— הפע', האשים, מקור האשם, לווי האשים — א) עשה שיאשם, שיענש בגלל אשמו, büssen lassen; punir; punish: האשימם [3]) אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך (תהלים ה יא). — ב) חשב שפלוני אשם [4]), אמר עליו שהוא אשם בדבר מהדברים, יחס לו עון, jem. beschuldigen, accuser qqn.; accuse anyone: שלא יאשימני המאשים כי לא אמרתי הנה עיקרה (ר"נ, הקדמ' מפתח, גולדנתל). כראות יהודה בן קריש מפתח פתרון אונקלוס וכו' האשימו חנם ויחשב בלבו כי הוא פתרון ותשב באיתן (מנחם, איתן). ואל יאשימני אדוני כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ר' חסדאי למלך הכוזרי). ואין צריך להאשים מה שהוא קצת מן הדברים ולא הגיעו עד תכליתם (רשב"ג, תקון מדות הנפש). אאשים נפשי ואוכיחנה (הקד' חו"ה). אל יאשימם ואל יתלה בהם קצור (שם הבטחון ד). וכאלו האשימם (יעקב את בניו) במאמר הזה ויחסם אל החמס (הכרבים לריב"ג, שרש מכר). תחלת דברי המלאך האשימן בשני דברים וכו' (רש"י מגי' ג.). והנה האשימם בגניבות זו מג' בחינות (ר"י אברבנאל, מקץ, הבקר אור). וכאשר גם הוא (בעשא) הרשיע לעשות האשימו הנביא (הוש, מ"א יו). ראיתי בפרושי הרב הגדול רבינו שלמה הצרפתי שהאשימו (את מנחם בן סרוק) על אשר לא הבר ואשר לא צדה עם הצד ציד (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמג). מתחלה היה מאשים (עבד יוסף) את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הריעותם אשר עשיתם (רמב"ן ברא' מד י). והנה היה ראוי משה להאשים אותו (את אהרן) תחלה על חטאתו

[1]) מ"ש: האלף בשוא לבדו ובלא מאריך בתיו בספרים כ"י. — [2]) בקצת כ"י יאשמו (מיכה'). — [3]) מ"ש: האלף בשוא לבדו בדפוס' ישנים ובמדוייקים בכ"י. ע"כ. ובהרבה כ"י תאשמו (מיכה'). — [4]) מ"ש: בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס האלף בשוא לבדו. וב"כ במכלול. ע"כ. — [5]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. שרשים. — [6]) מ"ש: האלף והשין בשוא לבדו. — [7]) מ"ש: בס"א קדמון מהדפוס האלף בשוא וסגול ובספרים מדוייקי' בשוא לבדו ובלא מאריך ביוד. ע"כ. וכן בחט"ם בקצת כ"י (מיכה'). — [8]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. רד"ק. ע"כ' ובקצת כ"י יאשמו בחט"ם (מיכה'). — [9]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו (מיכה'). — [10]) מ"ש: האלף בשוא לבדו. ע"כ. ובקצת כ"י יאשמו (מיכה'). — [11]) מ"ש: בשוא האלף והשין. רד"ק. ע"כ. — [12]) מ"ש: בשוא האלף. — והנה יש סוברים כי יאשמו זה הוא מן שמם, ויש מוחקים אותו. — [1]) במשניות שבגמ' ישום. — [2]) בקצת כ"י נאשמו. ויש מגיהים נשמו. — [3]) מ"ש: האלף בגעיא בס"ס. — [4]) בערבית אתם a).

a) أَثِمَ

אשר חטא הוא ואחרי כן י א ש י ם אותו על אשמת העם׳ (הוצ׳ במות לב כח). ויתחיל (איוב) ל ה א ש י ם בתוך צערו ההנהגה העליונית (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא לד). כל הקהל יחדיו ה א ש י מ ו הדורש להרחבת האמונה (שם יד). וכבר הראני אלילי בחלומי את כל אשר עשית ואשר אירע לך וע״כ אין אדם יכול ל ה א ש י מ ך (תולד׳ אלכסנ׳, ישר׳ לוי ד). וכן ישעיה הנביא ה א ש י ם ישראל במדת האמונה (רכנו בחיי, כד הקמח, אלף). עוד פעם אחרת נתעלף חתנו ליל שבת וטלטל הנר ואתה ה א ש מ ת אותו וירע בעיניך זה המעשה (תשב״ץ נד). יכול להיות שאיש אחד מהנוצרים עשה כזאת ל ה א ש י ם את היהודים (בחירת ישראל יח). שכל אחד היה מפליג ל ה א ש י ם את חברו ומרבה בטענות (ריב״ש תקו). ה א ש מ ת נ י ותשדתני על היותי מחפה על הרב רבינו משה (שם קלח). אשר ה א ש מ ת ם שמגלים מה שכסה עתיקו של עולם (מכתב רשב״א, בספר מנח׳ קנא׳). שנמצא הש״י מוכיח את איוב כשהיה קורא תגר על דרכי השם ו מ א ש י ם את השם (העקרים א טו). אם המשורר לא יטה מדרך הצניעות וישבח אשתו או כלתו או אשה פנויה ודעתו לקחתה לו לאשה אין ל ה א ש י מ ו על זה (מתק שפתים, ר״ע פרנקים מח). ה א ש י ם את אחינו על רע לבם על משלוח ידם (יל״ג משלים, א כה).

***אשמאי**, עי אשמי.

***אשמדאי**, עי אשמדי.

***אַשְׁמְדוֹן**[1], — אביו של אשמדאי: ויש אומרים שהיא (נעמה) היתה אשת א ש מ ד ו ן אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה (ר׳ בחיי[2], בראשית).

***אַשְׁמְדַי**[3], דָּאי, — ראש השֵׁדים ומלכם, **Asmodeus**: וכיון שחטא (שלמה) טרדו א ש מ ד א י (מד״ר במד׳ יא). וכשבקש השמיר היה מביא א ש מ ד א י מלכא דשידי בשלשלאות של ברזל וטבעת שחקוק עליו שם המפורש והיה תפוס אצלו ימים רבים וכו׳ והתירו ושאל ממנו (אשמדאי) שיתן לו טבעתו שהיה חקוק בו שם המפורש וכו, וכשלקח הטבעת השליכו לים ובא דג א׳ ובלע אותו אז השליכו ארבע מאות פרסאות בארץ העמים וגרשו מעל מלכותו וכו׳ ותכף הכיר (שלמה) את הטבעת הזה (שנמצא בתוך הדג) ושם אותו באצבעו ותכף שב רוחו אליו ודעתו נתישבה עליו ועלה לירושלם וגרש את א ש מ ד א י וישב על כסא מלכותו (מעשה בשלמה, ביהמ״ד ילינק ב). מיד אמר הקב״ה ל א ש מ ד י י מלכא דשידי לך אצל שלמה וטול חותמו מידו ונדמה כדמותו וישב על כסאו והיו סבורים ישראל שהוא היה שלמה וכו׳ מה עשה א ש מ ד י י אותם ג׳ שנים עבר על נשיו של שלמה עד שבא אצל אחת מהן והיא פירסה נדה כיון שראתה אותו אמרה לו למה שנית מנהגך אשר היית נוהג בו מיד שתקה אמרה לו אין אתה שלמה ועוד הלך לבת שבע אם שלמה ואמר לה כך וכך אני רוצה ממך מיד הלכה אצל בניהו אמרה לו כך וכך תבע ממני שלמה בני מיד נזדעזע בניהו וקרע את בגדיו ואמר אם כן ה״ו אין שלמה בנך זה אלא

[1]) בארמי׳: אשמדון רבהא דרותתא (מד״ר בראש׳ לז).—[2]) כבר הובא זה ברמב״ן, אך שמדון במקום אשמדון.

[3]) עוד לא החליטו החכמים מה מקור שם זה. Benfey ושי״ר וקוה׳ ואחרים אמרו כי הוא השם הפרסי Aeshma-daewa, ר״ל אֶשמא הרמאי, והוא ראש השטנים. וי״ם כי זה שם עברי נקרא כך ע״ש שהוא משמיד ומכלה הכל, משרש שמד. וכמו״כ לא נתברר באיזה זמן בדיוק נתפשט שם זה בקרב היהודי׳. בפעם הראשנה אנו נפגשים בשם זה בספר טוביה במעשה שרה בת רעואל: היו נותנים אותה לאיש ובלילה הראשון קודם שישכב עמה היה נפטר לבית עולמו כי א ש מ ד א י (בסורי׳ אסמדאוס) היה עמה והיה חונק את האנשים הבאים אליה (שם ג ח). ויאמר טוביה אל המלאך שמעתי אחי שכבר נתנה אל שבעה אנשים ומתו טרם שיבואו אליה ושמעתי ש א ש מ ד א י מלך השדים הוא הורג אותם ועתה ירא אני מאד פן יהרגני א ש מ ד א י (שם ו יד) ואחרי כן בצואת שלמה, שסברים החכמים שנתחבר במאה הראשנה לספה״נ, ושם אומר אשמדאי על עצמו: ועסקי לחבל תחבולות על הבתולות ביום חתונתן שלא יזדווגו, ואני שולל יפי הבתולות, וכו׳. בגמ׳ גיט׳ סח. מספר בארוכה מעשה שלמה ואשמדאי, אך כבר הוכיח שי״ר כי יש מקום לפקפק אם באמת היה השם הזה בתחלה בספור הזה. הערוך אינו מביא השם אשמדאי בצורתו זו, וכן איננו שם בכ״י בגמ׳ (ד״ס). וכמו״כ בפסחים קי: מה שאמר לו יוסף שידא לרב יוסף ש א ש מ ד א י מלכא דשידא ממונה אכולהו זוגי, יש מפקפקים אם היה שם השם א ש מ ד א י כתוב בתחלה או נוסף אח״כ, כי ברש״י ורשב״ם לא נזכר. ומתרג׳ קוה ומד״ר במדב׳ אין ראיה, כי הם מאוחרים. בזהר נזכר השם אשמדאי פעמים אחדות, והוא מורה ומלמד לשלמה, ונזכר שם ספרא דחרשין ד א ש מ ד א י: דאנת אשמדי לשלמה מלכא אמר תלתין יומין ואמר דלבתר דסיים עובדא לישדי מיין צלילן סוחרניה לערסיה ונטורא דכלא (ויקרא יט.) ובספרא דחרשין ד א ש מ ד א י אשכחנא דאינון דידעי לחרשא חרשין מסטר שמאלא ולהתדבקא בהו יקום לנהורא דשרגא או באתר דיתחזון אינון צולמין דיליה ויימא אינון מילין דמתתקני לאינון חרשין וכו׳ (שם מג.).

א ש מ ד י י הוא וכו׳ מיד הלך עמהם בניהו ונטל החרב והכהו את א ש מ ד י י מכה גדולה ונטל החותם מידו וביקש להורגו יצתה בת קול ואמר אל תגעו בו כי מפני יצא הדבר (מדרש הל׳ יתהלל, שם). יום א׳ נכנם א ש מ ד א י מלכא דשידי ואמר לו אתה הוא שכתוב עליך ויחכם מכל האדם אמר לו שלמה כך הבטיחני הקב״ה אמר לו א ש מ ד א י אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימיך מעולם אמר לו הן מיד הושיט ידו בארץ תבל והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבעה עינים מיד נזדעזע ונבהל שלמה ואמר הכניסוהו לחדרי (מכליכ כל כלמה, כם ד, והובא כתוס׳ מנח׳ לז.). זנביא אותו לפני א ש מ ד א י המלך והוא ידין אותו (מעשה ירושלמי, העת׳ ר״א מימון). מרדה מדינה אחת ב א ש מ ד א י המלך וקבץ חילותיו ללכת על אותה מדינה (שם). ומשם לבעל בי״ק חצי יום והיא בעלת בבקעת הלבנון אשר בנה שלמה לבת פרעה זבנין הארמון מאבנים גדולות אורך האבן עשרים זרתות ורחבה שתים עשרה זרתות ואין בין אבן ואבן כלום ואומרים בני אדם שלא נעשה בנין זה אלא על ידי א ש מ ד א י (בנימין מטודילו, מסע׳). חי נפשי וחי זקני א ש מ ד א י אם לא תאמר לסכלותך די וכו׳ ואומר אליו בלשון רכה ונפשי עלי מבכה אדני אשאלך ואל יחר בעיניך איזה א ש מ ד א י היה זקנך ויאמר א ש מ ד א י השר הגדול וכו׳ בן רם בן שרם בן א ש מ ד א י בן ארמאי וכו׳ בן אבראי בן א ש מ ד א י מלך השדים (ר״י זבלה, ס׳ בשבועים, מה׳ יין לבנון 37). ותחת מרכבה זאת בנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין חתיכה מרובעת ושולט עליה כח הקליפה ו א ש מ ד א י יוצא ממנה (עמק המלך בער תיקוני התשובה ו). ראה שלא יתפום אותך המקטרג א ש מ ד א י שיש לו רשות לקטרג ביום שני (שם קרית ארבע, קכו).

אַשְׁמָה[1], ש״נ, סמי׳ אַשְׁמַת, כנ׳ אַשְׁמָתִי, -תֵנוּ, מ״ר אֲשָׁמוֹת, סמ׳ אַשְׁמוֹת, כנ׳ אַשְׁמוֹתַי, — א) מקור להפעל אשם: מכל אשר יעשה לְאַשְׁמָה בה (ויקר׳ ה כו). — ב) כמו אָשָׁם: למה יבקש זאת אדני (לפקד את העם) למה יהיה לְאַשְׁמָה לישראל (דהי״א כא ג). מימי אבתינו אנחנו בְּאַשְׁמָה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות (עזרא ט ז). — וסמי׳: אם הכהן המשיח יחטא לְאַשְׁמַת העם (ויקר׳ ד ג). הנשבעים בְּאַשְׁמַת שמרון (ר״ל בדבר שאשמו בו, העגל) ואמרו חי אלהיך דן (עמוס ח יד). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אַשְׁמַת ישראל (עזרא י י). — וכנ׳: לאשר הוא לו יתננו ביום אַשְׁמָתוֹ (ויקר׳ ה כד). כי עונתינו רבו למעלה ראש וְאַשְׁמָתֵנוּ גדלה עד לשמים (עזרא ט ו) ויהי קצף על יהודה וירושלם בְּאַשְׁמָתָם זאת (דהי״ב כד יח). — ומ״ר: עמכם אֲשָׁמוֹת לה׳ אלהיכם (דהי״ב כח י). אלהים אתה ידעת לאולתי וְאַשְׁמוֹתַי ממך לא נכחדו (תהל׳ סט ו).

[1]) עי׳ אשם.

***אַשְׁמוֹן**[1], ש״ז, מ״ר אַשְׁמוֹנִים, — כמו אַשְׁמָן: והחליפה להם תבל דביריה בקברים וחדריה בארץ לא סדרים וארמונים ב א ש מ ו נ י ם (ר״י חריזי, תחכמוני ג).

***אַשְׁמוֹר**, ש״ז, — כמו אַשְׁמוּרָה: בתפלת אַשְׁמוֹר אקדם שחר אעורר גשתי פני תיבה מלך לברר (סליח׳ יוס ג, תקרא כבמך).

אַשְׁמוּרָה[2], ש״נ, מ״ר אַשְׁמוּרוֹת, -מֻרוֹת, — חלק שליש הלילה, זמן עמידת אנשי משמר על משמרתם עד יחליפום אנשי משמר אחרי׳, Nachtwache, veille de la nuit; watch: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר וְאַשְׁמוּרָה בלילה (תהל׳ צ ד). קומי רני בלילה לראש אַשְׁמֻרוֹת (איכה ב יט). קדמו עיני אַשְׁמֻרוֹת לשיח באמרתך (תהל׳ קיט קמח). אם זכרתיך על יצועי בְּאַשְׁמֻרוֹת אהגה בך (שם סג ז). בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו ב א ש מ ר ו ת ם (כ״ס גני׳ מג׳ י). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ׳ א א). רבי אומר ד׳ א ש מ ו ר ו ת ביום וארבע א ש מ ו ר ו ת בלילה (גמ׳ ירוש׳ שם). מלאכות אלהים נורא קמתי לעשות במורא ועד לא תופע נהרת הקיצותי ב א ש מ ו ר ה (רמב״ע, תחנון ע״ת).

***אשמורת**, עי׳ אַשְׁמֹרֶת.

***אַשְׁמַי**[3], -מַאי, ת״ז, — אדם גס, בור, ופושע, unwissender, roher; ignorant, grossier; uncultured, rough: מפני שיבה תקום יכול אפילו

[1]) עי׳ אַשְׁמָן, וע״ם פעלון, להחריזו עם ארמון

[2]) מן שרש ש מ ר, משקל אַפְעוּלָה. אך לפי דעת ברט (NB § 135) א נוספה זו אינה שמושית לסימן המשק׳, הואיל ומשק׳ זה י ח י ד י, אלא נוספה לתפארת הקריאה. אבל, יש *ארכובה בזמן המשנה.

[3]) משקל אַלַּי, ושם הפרטי חלדי, מהרי, וכמו״כ סוף.

מפני אשמיי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם (ספרא קדוש' יט ז). יכול אפילו מפני זקן אשמאי (קדוש' לב:). אשר כתב אחיטוב הנקלה לנחמיה אביו הזקן האשמאי (ח' מפו, ת"ל כ ג).

אַשְׁמַן[1], ש"ז, מ"ר אַשְׁמַנִּים,— א) בריאות ומרפא וכח, Lebenskraft; force vitale; vital force: נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כשלנו בצהרים כנשף בָּאַשְׁמַנִּים[2] כמתים (ישע' נט י).— ב) מקום אפלה, הקבר, Finsterniss; tenèbre; darkness: וירך במצרים כל אליל וחמן ויכחד כל גבור שר ומשמן והגיה אור והאיר אַשְׁמַן (ר' שמעון, ח' שבוע', קרב מועד). למה אהי מבני חיים ואתה בעפתה מסגר באשמני קבריה (ר"י הלוי, זאת התלונה). באשון השך כפושת בָּאַשְׁמַנִּים רפושה (בתרית יוה"כ, מי יתנה). שבוים ימלט מאשמני עלט (סלי' לו"ג, שמעון ב"ר יצחק, תורה הקדושה). קלע ובלע פני הלוט ריבי עם באשמנים לעלוט (סלי' תענ' אסתר, אתה האל). שמענו קול שובני אשמן ובבית שחת מאז לנו עורו הולכים על גבינו מחר תהיו רעים לנו (רמב"ע, תרבים ח). קרא נא את נעים שירי עלי איש אשר חולה באולתו ויחי ושים אותו עלי נקבר באשמן כסילותו וחיש יקיץ ויחי (שם י). ואמר (סוקראט) כל עושה רע הוא מת ואם הוא בנוה החיים והמטיב חי ואם הוא באשמני המתים (ר"י תבון, מאמ' הפלסו' כ א). ואם אינך שומע לי ולא תקשיב לקולי (שהבת חולת אהבה) מהרה תהיה זו האילה שלוחה לאשמנים כמתים ויורדת לשוחה (רמ"ט פלקיירא, המבקש). יאכלם עש בקבר ואשמן

השמות שַׁדַּי, גֹּבַי, כִּילַי, וכדומה, כלם בפתח ולא בקמץ גדול בסוף. והצורה אשמאיא רק לסימן הפתח ולא למדתו. — ומקור מלה זו ומשמעתה בדיוק לא נתבררו. הערוך פרש בגר, והביא מקור לזה: תרגום והאדמה לא תשם וארעא לא תיבור. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית. רש"י פרש רשע ועם הארץ, ולא באר מקור המלה. לוי גזר אותה מן אָשָׁם, וקוה' מפרסית asmâi, טמא ורע. וכ"ז סָפֵק.

[1]) עי' הערה לקמן.— [2]) מההקבלה זת לעומת זה: כשלנו בצהרים—כנשף, באשמנים—כמתים, נראה ברור כי אשמנים הוא הלעומת של מתים, כמו צהרים הוא הלעומת של נשף. ולכן אי אפשר לפרשו אלא במשמעת של היים ובריאות. והנה הכנענים קראו אשמן (אֶשְׁמֻן,-מֹן) לאחד מהאלהים הגדולי' שלהם, ועל שמו נקראו אנשים הרבה: אשמנעזר, עבדאשמן, וכדומה. ובשנת 1901 גלו החופרים בצידון שארית היכל מפאר של אשמן. ונמצא השם אשמן לאלהים גם באשור' אל יַ—שְׁ—מֻ—נְ, האל אשמן (באשורית יַ = אַ), ואומר וינקלר כי פרושו הוא האל מעבר הנהר. אבל אין ספק עתה בדבר, שהכנענים חשבו את אשמן לאלהי כח החיים והמרפא, ולכן העתיקוהו ביונית ורומית בשם Ἀσκληπιός, Aesculapius, כמו שמוכח בפרט מהכתבת בג' לשונות, בכנענית ויונית ורומית, שנמצאה בסרדיניה, כתוב בה לאמר: לאדן לאשמן מארח מזבח נחשת משקל לטרם מאת ... אש נדר אכלין שחסגם אשר במםלחת שמ[ע] [ק]לא רפיא בשת שפטם המלכת ועבדאשמן בן חמלך (CJS i, 143). ויש קצת ספק במשמעת הכנוי מארח שמכנה בו אשמן פה. יש מפרשים מלשון וְרֻוַח לשאול, וי"א מארח כמו מאֹרֶךְ, מלשון אֲרֻכָה ורפואה. וברומית כתוב במקום לאשמן מארח Aescolapio Merre וביונ' Ἀσκληπιῷ Μηρρῆ, והנודר אכלין (ברו' Cleon) אומר בעצמו שנדר מזבח נחשת זה לאדון לאשמן ששמע קולו וירפאהו. כתבת זו היא מזמן שלאחרי המלחמה הגדולה של הרומאים עם הפונים, והמקדיש אכלין היה כנראה אחד מחיל הפונים, אולי מקרת חדת. אבל ברור הוא שכבר קודם הזמן הזה היה אשמן אצל הכנענים אלהי כח החיים והרפואה, והעיד הסופר היוני סטרבו (Strabo, XVI), כי היה אצל צידון יער שהיה שמו Ἀσκληπιοῦ ἄλσος ר"ל יער אשמון, ורגלים לדבר שהית זה כעין מקום מרפא, כעין sanatorium, ואולי היה באמת שמו אשמנם. עכ"פ, אין ספק בדבר, כי בהמלים באשמנים כמתים היתה הכונה עצם כח החיים והבריאות. וכבר הרגיש דונש בעקר הדבר, רק גזרו משרש שמן, ואמר וז"ל: אין פתרונו אלא מגזרת שמן חלקו וכו' והיינו בין החיים השמנים כמתים היבשים. ע"כ. וכן רש"י: אבל דונש פתר בו לשון שומן וכו' אף כאן באשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים. ע"כ. אך שאר הקדמונים שחשבו מלת באשמנים לא לעומת במתים אלא ההשלמה של כמתים, ור"ל כמו המתים באשמנים, פרשו אשמן מקום השך וקבר. ת"י: כמא דאחידין קבריא באפי מתיא. וכן הירונימוס. וכן רסע"ג: וצרנא כאלמותי פי אללחוד, ר"ל והיינו כמתים בקברים. ומנחם: פתרונו כפי ענינו במחשכים. וכבר התלוצצו תלמידי מנחם בפרושו של דונש, והביאו דמיון במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג ג). וכן ריב"ג: פרושו לפי ענינו באפלות רצוני לומר באפלות הצרות כאלו הם באפלות המתים כלומר בקברים. ע"כ. וכן ר"ת (בתשוב' על דונש): גם שרי הדור פתרו אשמן חשך והוא רבי שמעון הגדול אמר בסדרו והגיה אור והאיר אשמן. ע"כ. והנה מזה אין ראיה, כי אולי אשמן מקביל לאור וכמו והגיה אור כן והאיר אשמן, ר"ל והאיר אור. וכן ראב"ע (בשפת יתר פב). וכן רד"ק קמחי: מלת באשמנים פירשם אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ושרשו אשם, מן תאשם שמרון שהוא ענין שממה והקברים הם מקום שממה. ובמשמעה זו השתמשו במלה זו בספרות דור אחר דור, כמובא בפנים, אף על פי שבודאי לא זאת היתה משמעת מלה זו לפנים.

זריטה ותולעה ישתו חלבן ודמן (ר׳ קלונימוס, אגר׳ בעלי חיים ז). חוה הראשונה היא תעיד למבינים בה (ר״ל בשבילה) גורש האדם מגן העדונים בה צמחו השדות קוצים גם סלונים בה ירדו הדורות נצח באשמנים (עמנואל מחב׳ א). היושבים בבתיהם ספונים גורשו מהיכלי עדן וענג לשכן בנצורים ו א ש מ נ י ם (שלמה אלפמי, אגר׳ המוסר). המתים ב א ש מ נ י ם יעמדו על רגליהם (תעודה ביהראל ד א). ההיכל נסוג אלמיו נאלמו קורי עכביש במקרה נטיו ונות תשמנים כ א ש מ ן נשמו (יל״ג, דוד ומיכל יב).

***אַשְׁמָנָה**, ש״נ, — כמו ב.אשמן: במות ירבעם והורד ל א ש מ נ ה, כבר עזיבה במלכות עשרים ושבע שנים נמנה (תלמיד חוי, קטע כ״י JQR 1901 April, 361).

אַשְׁמֹרֶת[1], ש״נ,—כמו אשמורה: ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שופ׳ ז יט).— וסמי׳, אַשְׁמֹרֶת הבֹּקר, השליש האחרון של הלילה: ויהי בְּאַשְׁמֹרֶת הבקר וישקף ה׳ על מחנה מצרים בעמוד אש וענן (שמות יד כד). ויבאו בתוך המחנה באשמרת הבקר ויכו את עמון עד חם היום (ש״א יא יא). שחרים יישנו אישים והיא (הנמלה) תיעור באשמורת בכל עבר וכל דרך משוטטת כסוחרת (ר״י חריזי, תחכמוני ד). וכן ב א ש מ ו ר ת אחת ישבו בביתו (של האר״י) ואמר לתלמידיו עתה רואה אני שתי שידות מלובשות בלבושי משי (עמק המלך, קקד׳).

אשן[2], ממנו *אָשׁוּן, ולפי דעת קצת אֵשׁוּן.

אֶשְׁנָב[3], ש״ז, כנ׳ אֶשְׁנַבִּי[4], מ״ר אֶשְׁנַבִּים, אֶשְׁנַבֵּי, — חלון בשבכה: Fennstergitter; jalousie; window: closed with lattices: בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא. בעד האשנב[5] (שופ׳ ה כח). כי בחלון ביתי בעד אֶשְׁנַבִּי נשקפתי (משלי ז ו). מקום תנור אל יהי א ש נ ב ובית מביט מבוא מסביב (כ״ם גני׳ מב יא). — ואמר ר״י חריזי: ועל המשאבים גלות ו ה א ש נ ב י ם וסביב התעלות אהלים מעצי אהלות (תחכמוני, מט). ואם תסור אלי להתעדן ב א ש נ ב י צללי ובמשאבי מקלי תרוה

1) מן שמר. ועי׳ אשמורה.
2) בארמית וערב׳ במשמעת קשה, לא חלק.
3) מן שנב, עי״ש.—4) בדגשות הבית כמו מִשְׂנַבִּי.
—5) פרשו הקדמונים כמו חלון סתם.

בנוזלי טללי (שם). — ואמר המקונן: ולא יאיר שביב חרסי בעיני ולא יורת ב א ש נ ב י ונבי (ר״י אלחרזי, תלונה על הזמן, או״ג כ עב). — ובהשאלה: א ש נ ב י שחקים נראים כנרתקים וכראי מוצקים טעמי שיר ממתקים (קונט׳ הפיוט׳ לא).

***אֻשְׁנָה**[1], ש״נ,—מין צמח דק כעין קלפה לבנה יגדל על האילן, Moos; mousse; moss: מהותו הוא קליפה דקיקה דקה כרוכה על אילן האלון ותרזה ואגוז ויש לו ריח טוב (קאנון ב, לוח הסמים).—ועי׳ שיבה.

אשף[2], ממנו אַשָּׁף, *אֶשֶׁף.

אַשָּׁף[3], ש״ז, מ״ר אַשָּׁפִים, — לוחש קוסם בלחשים וכשופים, Beschwörer; enchanteur, magician: וימצאם (המלך את דניאל וחנניה וכו׳) עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני׳ א כ). ויאמר המלך לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (שם ב ב).

***אֶשֶׁף**, ש״ז, — כשוף: מלט סגולה מרשף, מי זאת הנשקפה כשחר בנשף, משכתיה אחריך מיד מתי אֶשֶׁף (מגן לרשב״ג, יוס״כ, תבלוס אכודרהם).

***אַשְׁפָּה**[4], אַשְׁ-, ש״נ, תיק החצים, Köcher; carquois, quiver: כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם (תהל׳ קכז ד-ה). וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישעי׳ מט ב). עליו (על הסוס במלחמה) תרנה אשפה להב

1) בערבי׳ אשנה a), אך כבר אמרו שזו מלה זרה, ובערב׳ יכנוהו שיבה אלעג׳וז b), שיבת האשה הזקנה.
2) לפי דעת קצת החכמים באשור׳ ושף.
3) באשור׳ אשפ, ר״ל קוסם, לוחש, בסור׳ אשופא. וסוברים קצת החכמים כי זו מלה שאולה בסור׳ מראשור׳. ואמרו במדרש: מהו ו ל א ש פ י ם אלו שרוחקים את המזל ואין הלשון הזה אלא לשון דוחק (תנח׳ כוכב מקץ ד). ופריטוריוס סבר כי מקורו בהשרש ושף בסביית שר״ל עזר ברפואה, ואשף הוא אולי רופא. — ויש עוד באשור׳ שם המפשט מזה אשפתו, אשפות, קסם, ואשפות, סים שקוסמים בהם.
4) באשור׳ אשפת, אודות מרודך כתוב: קשת אשפת ידש אללו (P. Dhorme, Choix de textes, p. 44) ר״ל קשתו ואשפתו היו תלוים על צדו. אך לא ידוע לנכון שרשו. לפי דעת קצת מן שפה עי׳ זה. במצרית מצאו אשפת אשפת אשפת, והסכימו החכמים כי באה מלה זו מעברית למצרית.

a) أُشْنَة b) شَيْبَة العَجُوز

חנית וכידון (איוב לט כג). ועילם נשא אַשְׁפָּה ברכב אדם פרשים (ישע' כב ו). אַשְׁפָּתוֹ (של הגוי שיעלה למלחמה על ישראל) כקבר פתוח (ירמ' ה טז). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ הביא בכליתי בני אשפתו (איכ' ג יב-יג). —וכנוי רבים: אשר לקט ומלא אשפותיו והיורה חצי זיקי דברותיו (אגר' חכמי לוניל לרמ"ה, כתב אלרסאל מא).

ב.*אַשְׁפָּה[1], ש"נ, מ"ר אַשְׁפּוֹת, — צבור של זבל, **Düngerhaufen; fumier; dunghill:**

אשפה ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים חלון שעל גבה שופכין לתוכה מים בשבת (עירוב' י ז). המדיר את אשתו וכו' שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ה). אין פוסקין על הזבל אלא אם כן היתה לו זבל באשפה (ב"מ ה ז). מצא כלי באשפה (שם ב ג). מכר אשפה מכר זבלה (ב"ב ה ג). הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים אשפה ואח"כ נתמלא זבל (מעיל' ג ו). קנובת ירק שבגינה וכו' שעל גבי אשפה בכל מקום הרי זו מותרת (תוספתא דמאי ד ד). אין מגדלין תרנגולים בירושלם מפני הקדשים אם יש לפניהם גינה או אישפה הרי זה מותר (שם ב"ק ח י). בשמצאה (את התרנגולת) באשפה (שם חול' ב ה). אשפה מועלין בה ובזבלה (שם מעילה א יט). בית הפרס שעשה בו אשפה גבוהה עשרה טפחים (שם אהיל' יז ח). הוטרו סלו ומגריפו מוכיחין עליו שהוא עושה אשפה (ירוש' מו"ק א פ ב). בין שהכינה לתוך הבית בין שהשליכה לאישפה (שם שבת ב ד ד). מעשה בתינוקת שראו אותה מושלכת לאישפה (שם כתוב' א כס ד). לא דומה נבעלת באשפה לנבעלת בחופה (שם ג כז ג). צואת אשפה שריחה רע (ברכות כה.). תרנגולת עשויה להטיל ביצתה באשפה (שבת מב:). עשאוני באשפה (יומא פו.). לא היו ימים מועטין עד שמת (הכהן הצדוקי) והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו (יומא יט:). בסותר את כותלו ביום לאשפה (ב"ק לב:). תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (פסח' ח:). אדם עשוי להטיל נבילתו באשפה שבבית (חול' יב.).—ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו בקשת ומליך כמו חצים באשפה, ובם נלחם בעתות צר בצרים עדי שבו כמו דמן באשפה (רמב"ע תרשיש, א לח).—ומ"ר: אין מוסיפין לא על המשפלות ולא על האשפות (תוספת' בכיע' ב יד). היה עושה ארבע אשפות (מד"ר במות י). שהיה הורש בגנות ומערה לאשפות (שם ברא' פה). כמו מיני התולעים המתילדים מן האשפות (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). התולעים המתילדים מן האשפות והמתילדים בפירות שנתעפשו (בע הסמים, מיוחס לאבי הרלב"ג ד א).

אַשְׁפּוֹת, עי' אַשְׁפֹּת.

אֶשְׁפָּר[1], ש"ז, — מנה, בפרט של בשר, **Portion:** ויחלק (דוד) לכל העם לכל המון ישראל למאיש ועד אשה לאיש חלת לחם אחת ואֶשְׁפָּר[2] אחד ואשישה אחת (ב"ב ו יט). בראות אנשים מנתם שמו אשישה ואשפר לבי אפתה בפתות לחם ואיטב ואשפר (תרשיש ט).

אַשְׁפֹּת[3], -פות, ש"נ, מ"ר אַשְׁפַּתּוֹת, — כמו ב.אשפה: מקים מעפר דל מאַשְׁפֹּת ירים אביון (ש"א ב ח). ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין ואל שער האשפת (נחמ' ב יג). ואלף אמה בחומה עד שער השפות[4] (שם ג יג). האמנים עלי תולע חבקו אשפתות (איכ' ד ה). מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות (שבי' ג א). עושה אדם את שדהו ג' ג' אשפתות (שם

[1]) עי' לקמן אַשְׁפֹּת. והנה גזרו קצת החכמים כי מלה זו יצורה בעלי המשנה בטעות בשם יחיד מהמלה אַשְׁפֹּת שחשבוה רבים. אך חוותה והשמוש בה מעידים עליה שאינה בריה מלאכותית, כי אם מלה טבעית, אולי ישנה ושני המשקלים אשפה אשפות היו נהוגים בלשון, או נוצרה בזמן מאוחר, אך עכ"פ בפי המדברים בדרך טבעי. — והרבים אַשְׁפּוֹת (ולא אַשְׁפָּתוֹת) מן אַשְׁפָּה (כך הקריאה המסורה) אינו צריך ליחס דוקא להטעות הנזכרה, כי אם השרש הוא שפה, הרבוי אשפות הוא כדין הרבוי של משקל אפעה.

[1]) לפי הצורה החיצונה אַפְעָל מן שפר, אך יש ספק במקורה, ועי' שפר, וכמו"כ בדיוק משמעתה, ועי' הערה לקמן. — [2]) ת"י ופלוג חד. ורב הנן בר אבא דרש אשפר אחד מששה בפר (פסח' לו:). ואמר מנחם: פתרונו כפי ענינו נתח טוב ירך וכתף. ע"כ. ריב"ג לא פרש, רש"י הביא דברי רב חנן בר אבא. רד"ק: חלק אחר מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים. ע"כ. וכן גם החדשים.

[3]) הסכימו רוב החדשים כי הוא אפעל מן שפת, עי' במקומו, אעפ"י שאין ספק בדבר שבימי המשנה היה נהוג מ"ר אשפות מן אשפה, עי' הערה לערך ב.אשפה. ומ"ר אשפתות, סברים החכמים שהוא מן אשפתת (Kö. II, 183). — [4]) בקצת כ"י האשפות.

ג). את מה הם בודקין את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים בש"א אף ה א ש פ ת ו ת (תהל׳ יח ז). באותה שעה (בשעה שנולד האדם) מתחלפים עליו שבעה עולמות וכו׳ עולם שני דומה לחזיר שהוא שונש ב א ש פ ת ו ת כך הוולד שונש בצואה כשהוא מבן שנתים (תנחומא פקודי).

אֶשֶׁק[1], ש"ז, — הוא נשדור, **Ammoniak; ammoiac ammonia**: עשן השמנים כמו שמן זית וזפת וקלפוניה ו ה א ש ק (תכו׳ הרמב"ם נג). א ש ק הוא ארמוניאק מהותו הוא שרף צמח (קאנון ב, לוח הסמים).

א. אשר[2], ממנו אשֶׁר, אִשֵּׁר.

אֹשֶׁר[3], ש"ז, כמו׳ אֲשְׁרֵי, — תכלית הטובה וההצלחה בגשמיות ורוחניות, **Glückseligkeit, Glück: bonheur, félicité; luck, happiness**: בְּאָשְׁרִי כי אשרוני בנות (בראש׳ ל יג).—ומצוי השם הזה בספרות המאוחרת: זה הבן הוא נכלל ב א ו ש ר שלי (ספורנו ברא׳ יג). ה א ו ש ר האמיתי הוא ההצלחה והתשועה הנפשיות (ר"י ב"ר אברהם, חזוק אמונה, א יח). ורחוקים הם לקבל אמונת ה א ו ש ר השמור לבעליו והצלחתו שהוא מופשט החומריות (כסאו׳ לבית דוד, שער מט). ובאחרית הימים יזכו ל ה א ו ש ר וההצלחה הגדולה (מקוה ישר׳, מנשה בן ישראל מח.). אל הצלחתנו קוץ, ודרדר ל א ו ש ר נפשותנו (אבי׳ מודינא, אלדד ומידד, סור מרע א). היינו כחולמים מעופפים על גפי מרומי ה א ו ש ר (בכילי עולם ב, הקדמה). כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים ב א ו ש ר הנצחי כ"א גם מארץ החיים (שם ג הקד׳). אֹשֶׁר וָעֹשֶׁר בּוֹראים תענוגים חדשים לבקרים (א׳ מפו, עיט צבוע כ 7). הוי

א ש ר נחמד חלום ילדי חלד (יל"ג, דוד ומיכל, ט).

א. אִשֵּׁר, קל לא נהוג.

—פִּע׳, אִשֵּׁר,—אמר לאדם אשריך, **beglückwünschen, féliciter; congratulate**: ותאמר לאה באשרי כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראש׳ ל יג). כל גוים יְאַשְּׁרוּהוּ (תהל׳ עב יז) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות וַיְאַשְּׁרוּהָ מלכות ופילגשים ויהללוה (שה"ש ו ט). קמו בניה וַיְאַשְּׁרוּהָ בעלה ויהללה (משלי לא כח). כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי ועין ראתה ותעידני (איוב כט יא). — ואמר בן סירא: לפני מות אל ת א ש ר גבר (ב"ס גני׳ יא כח). מי הוא זה ו נ א ש ר נ ו כי הפליא לעשות בעמו (שם לד ט). חכם לנפשו ישבע תענוג ו י א ש ר ו ה ו כל רואיהו (שם לז כד). כיון שראה דוד היאך הקב"ה סולח לעונותיהם של ישראל ומרחם עליהם התחיל מ א ש ר ם ומשבחם (פסי׳ רבתי מה). לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידיהם והיו הכל מ א ש ר י ם אותו (מדה"ג, דבר׳ א א). לפי שיעקב אבינו א י ש ר את עצמו בשמירה (ת׳ דוגש על רסע"ג ה). שחורה אני ונאוה וכו׳ ש א י ש ר ה עצמה ביופי שבה (שם יב). ויטבו דבריהם בעיני הפרוש ויברך אותם ו י א ש ר ם בענינם (חו"ה, הבטחון 7). ו י א ש ר נפשו על מה שהגיע אליו מידיעת אמתות העולם (שם סוף חשבון הנפש). ואפי׳ ההכמים בגוים לא הרגישו בהם עד אשר העירותים עליהם ובשמעם א ש ר ו ם מאוד והעתיקום מחיבורי זה (תגמו׳ הנפש ו:). נמצא שאין ל א ש ר האדם בעודו חי כי מי יודע אם יפול ברעות גדולות עד שיהפך בם (ראשית דעת, אלבילא קנט.).

—פִּע׳, אֻשַּׁר, היה לו אֹשֶׁר, **glücklich sein; être heureux, be happy**: ה׳ ישמרהו ויחיהו יְאֻשַּׁר בארץ (תהל׳ מא ג). עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מְאֻשָּׁר (משלי ג יח). סגולה מ אֻ ש ר ת אשר לך סוברת (הושע׳ יוס ג). מ א ו ש ר שבהכמים (רש"י גיט׳ כו:). ולהיותה (שבא) מקום הזהב והאבנים הטובות והבשמים הרחניים קראה בטלמיוס ערבי מ א ו ש ר ת בלשונם אראביא פיליציא (ר"י אברבנאל, מ"א י). מאושר הוא מי שיוכיחהו ה׳ (רלב"ג איוב ה, בסופו). כמה מ א ו ש ר האדם שימצא חכמות השם יתברך (הוא משלי ג). ואם זה הוא היות אדם מ א ו ש ר ומשלו על בני תבל ועשרו (הקד׳ המבקש לרש"ט פלקיירא). מהמדות ה מ א ו ש ר ו ת אשר מפז יקרות הן מדות גבורי החכמה ואבירי המזימה (הוא, דברי היגון א). וכל אשר יהיה האדם יותר גדול ויותר

---

[1]) בערב׳ אשק, אשג, ושגa), ולקוח מפרסית. ואלה דברי התד׳כרה: אשק מערב ען אל פארסיה באלגים וכו, ויערף באלשאם קנאושק ובמצר אלכלח ובאליונאניה אמוניאקון וכו׳ — ובעברי׳: לקוח בערבית מן פרסית, ושם בגימל, וידוע בדמשק בשם קנאושק ובמצרים אלכלח וביונית אמוניאקון וכו׳.

[2]) נחלקו ההכמים במהות שרש זה. קצתם דמוהו לשרש ישר b) בערבית, שר"ל היה נוח, קל, ושמשמש בבנוים אחדים גם במושג הצלחה ועשר. וי"ם (Nö, ZDMG 40, 723) כי עקר הוא את׳ר שבערבי׳, ואת׳ר c) ר"ל בחר, נתן היתרון. וי"א שנמזגו בשרש א ש ר העברי שני השרשים השמיים הקדמונים את׳ר וישר.

[3]) עי׳ שרש א.אשר.

---

a) أشق أشج وشج b) يسر c) أثر

טוב באלה החיים המאושרים אשר מן המדות יצטרף אל הטובות החיצונייות (יוסף ב"ט, כבוד אלהים ח.). וכן אמנם בפעולות האנושייות אשר היא דומה לזו היא היותר מאושרת (שם:). אוהבת (הנפש) הטוב ואנשיו שונאה הרע ואנשיו מאושרת בניסוסות האלהיים (אבוחמד אלגזלי, הו"כ ב, קלז). אם יאושר האדם בחייו או לא יאושר רק עד מותו (ראבית דעת, אלבילא קנט). הייתי עם השר המאושר בחדרי משכיתו (עמנואל מחב' טו). הנה יש מאושרים בעוה"ז ויש בעוה"ב ומי לך גדול מהמאושר בשניהם (רב פנינים, אלביך, משלי א יא). אבות מאושרים מוצאי אלה נטעי אמת בהם שישו וגילו (ליטריס תהל', המשל מדכר). מי מפני עלמה מאושרה תהיה בארץ (שם, תהלה עם ההד). — ובמשמעת מהלל ומשבח: היה בעיר הזאת בימי החסידים הראשונים הזקנים הקדמונים איש תם וישר ובכל פה מאושר (ס' שעשועים לר"י זברא יח). וכו יתברכו כל גוים שבע, ואשר מנהם בגיא בגבע (כהונת אברהם, אבר' הכהן, ב עב).

אֶשֶׁר, אַשְׁרֵי, עי' אַשְׁרֵי.

ב. אשר[1]), ממנו אֹשֶׁר, ב. אִשֵּׁר.

אַשֻּׁר[2]), אֹשֶׁר, ש"נ, כנוי אַשֻּׁרִי וכו', מ"ר אַשֻּׁרִים, אֲשֻׁרִים, — עצם שבין העקב והשוק, ובכלל חלק התחתון של השוק, ובמליצה כנוי להרגל בכלל, **Fussknöchel**; **cheville du pied; ankel (bone)**: אם תטה אשֻׁרִי מני הדרך (איוב לא ז). אַשֻּׁרֵנוּ[3]) עתה סבבוני (תהל' יז יא). לא נסוג אחור לבנו ותט אֲשֻׁרֵנוּ[1]) מני ארחך (שם מד יט). ויקם על סלע רגלי כונן אֲשֻׁרָי (שם מ ג). ואני כמעט נטוי רגלי כאין שפכה[2]) אֲשֻׁרָי (שם עג ב). תורת אלהיו בלבו לא תמעד אֲשֻׁרָיו (שם לז לא). — ואמר הפיטן: קרא נא טוב לדל נועד אשורו, מצהרים צא מחטאים רועד ומרוע כפים (כמא"ל ר"י הלוי, סלי' נפי' ידידיך מאמש). — ומ"ר אֲשֻׁרוֹת: כונו אֲשׁוּרוֹתָם אלהים ושמע (שם סלי' יוה"כ, פקדו עלי דלת).

— ב) פסיעה, **Schritt; pas; step**: בַּאֲשֻׁרוֹ אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומליצה: וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ[3]) (משלי יד טו), ר"ל, יבין דרכו, יבין מה שראוי. — והשתמשו הסופרים במליצה זו כמו לו היה זה מלשון ישר, הבין דבר לאשורו, לאמר, כמו שהוא: אינו מבין דבר לאשורו (שו"ת הרא"ש לא ט).

ב. אָשַׁר, פ"ע, עתיד יֶאְשַׁר, — שם אַשְׁרוֹ בדרך, הלך **schreiten, gehn; marcher; to go**: עזבו פתאים וחיו וְאִשְׁרוּ בדרך בינה (משלי ט ו).

— פִּעֵ', אִשֵּׁר, — א) כמו הקל בנחץ הפעולה: בארח רשעים אל תבוא ואל תְּאַשֵּׁר בדרך רעים (משלי ד יד).

— ב) הסב שפלוני יְאַשֵּׁר, ילך בדרך, **führen; diriger, to guide**: שמע אתה בני וחכם וְאַשֵּׁר בדרך לבך (משלי כג יט). — ובמשמעת מנהיג במוסריות: ויהיו מְאַשְּׁרֵי העם הזה מתעים (ישע' ט טו). עמי מְאַשְּׁרֶיךָ מתעים ודרך ארחתיך בלעו (שם ג יב).

— פֻּעַ', אֻשַּׁר, — שנהגו אותו: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים וּמְאֻשָּׁרָיו מבלעים (ישע' ט טו).

— הִתְפַּ', *הִתְאַשֵּׁר: שהם מתאשרים מאחרים (ספרא רהב קדוש').

ג. *אָשַׁר[4]), קל לא נהוג.

---

[1]) כמו ישר.

[2]) הביאו המדקדקים החדשים שם זה בין משקלי qattûl, בתנועה ארוכה בסוף. אבל, היא חסרה בכל מקום שבאה בכתיב. — והנה ת"י מלה זו בכל מקום, זולתי משלי יד יה, בהשם אסתורא, שהוא הקרסול. ובאמת המליצה, תמעד אשריו, מעידה כי הכונה היא על עצם הרגל, ממש כמו המליצה מעדו קרסלי, ואי אפשר כלל מליצה זו על הפסיעות, וכן כונן אשרי מקביל לויקם על סלע רגלי, ור"ל שהעמידו בחזקה, כמו כוננן כסאו. וכן גם מליצת שפכה אשרי יותר נכונה להקרסל מלהפסיעה, ולכן אין ספק בדבר, כי אַשֻּׁר הוא האסתורא, כמו שכבר הרגיש בזה לוי, ובלי יסוד דחה דעתו דר' קצנילנסון (רמח אברים סג), ורק בהרחבה פסיעה, וכן פרשו הקדמונים ריב"ג וגם רש"י ורד"ק, ברוב המקומות רגל, ולא כהחדשים שהחליטו עקר פרושו פסיעה, מן אתֿר בערב' שמשמעתו רשם שעושה כף הרגל באדמה. אך מקור השם לא נתברר. — [3]) כמעט כל המבארים החליטוה משער אַשֻּׁר זה, אך מנחם דח.. זאת, והמליצ' אינה מתישבת באמת כראוי, וכנראה יש פה איזה שבוש. — [1]) מ"ש: בספר' מדוייקים כ"י יתיר יוד ויש מהם גם מלא וא"ו וכ"ב החכם לונזאנו בכל ס"ם מלא יוד וקשה כי ותט לשון יחיד. — [2]) נמסר: שפכו קרי. — [3]) ת"י: מתבין לטבתיה, כנראה במשמעת אֹשֶׁר. רסע"ג: רשדה, ר"ל דרכו וכעין זה המפרשים.

[4]) דעת רוב החכמים שהוא השרש שממנו באשר אֲשֶׁר, מקום. בארמ' אֲתַר מקום, בערב' אַת'ר a) רשם. ועי' הערה לַאֲשֶׁר.

---

a) أثر

— פע', *אִשֵּׁר, — היה יָשָׁר, *מְאֻשָּׁר, יָשָׁר, gerade droit ; straigth: למה נקרא שמו אשורי על שום שהוא מאושר בכתבו (תוספתא סנהד' ד ח). אשורי שהיא מאושר בכתבו (ירוש' מגי' א עא ב). אשורית שמאושרת בכתב (סנהד' כב.). תאשור שהוא מאושר מכולן (מד"ר ברא' יה). ויכתוב בכתב מיושר ומאושר ושיהא כתב נאה (לבוש, או"ח לב ב).

—פע' יאֻשַּׁר,—כמו יֻשַּׁר: מאשרי המקלות המעוותות (ר"י הברצלוני, לך לך, וברי הבת).

ד׳ אָשַׁר[1]), קל לא נהוג.

—פע', אִשֵּׁר,—א)נתן כח, stärken;fortifier;strengthen: למדו היטב דרשו משפט אַשְּׁרוּ[2]) חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע' א יז).— ב)*קִיֵּם, אמר והעיד שאמת הוא, bestätigen ; confirmer ; confirm: צריכין הדיינין לכתוב (על השטר) אישרנוהו במעמד פלוני ופלוני (ירוש' סוף גיטין). הרלב"ג בספרו מְאַשֵּׁר ומקיים מציאות החלומות (פניני שד"ל, עח).

— התפע', — ינרדף עם התחזק: התאשרו והתחזקו מהר באומנותיכם (רש"י שבת קיט.).

אֲשֶׁר[3]), —מלת כנוי הרמז, ליחיד ורבים לזכר ונקבה בלי שנוי, Pron. relat. ומשמש:

א. לצרף ב' מאמרים שיש ביניהם יחס צרופי זל"ז, בענין שהמאמר השני גודר וגובל ומבאר את הראשון שקודם לו, ומודיע איזהו, who,which, qui; welcher u. s. w.: ביחס להפועל: וכפר הכהן אֲשֶׁר ימשח אתו וַאֲשֶׁר ימלא את ידו לכהן תחת אביו (ויקרא יו לב). ה' אֲשֶׁר עשה את משה ואת אהרן וַאֲשֶׁר העלה את אבתיכם מארץ מצרים (ש"א יב ו). ואלה המלכים אֲשֶׁר מלכו (בראש' לו לא). איה האנשים אֲשֶׁר באו אליך הלילה (שם יט ה). מן בניהם אֲשֶׁר נותרו אחריהם (דהי"ב ח ח). אברהם אב המון גוים וכו' אשר שמר מצות עליון (ב"ס גני' מד כ). גבור בן חיל יהושע בן נון וכו' אשר נוצר להיות בימיו תשועה גדולה לבחיריו (שם מו א). ישוע בן אלעזר בן סירא .. שר ניבא בפתור לבו ואשר הביע בתבונתו (שם נב כ). — וכמו"כ ביחס להפעול: וירא אלהים את כל אֲשֶׁר עָשָׂה (ברא' א לא). ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אֲשֶׁר עשה (שם ב ב). האשה אֲשֶׁר נתתה עמדי (שם ג יב). קח נא את בנך את יחידך אֲשֶׁר אהבת (שם כב ב). הדבר אֲשֶׁר דברתי (שם מא כח). ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אֲשֶׁר עשה (שם כד סו). ויחד יתרו על כל הטובה אֲשֶׁר עשה יי' לישראל אֲשֶׁר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). אלה הדברים אֲשֶׁר תדבר (שם יט ו). לסיחן ולעוג אֲשֶׁר החרמתם אותם (יהוש' ב י). הדברים אֲשֶׁר שמעת (מ"ב יט ו). ברית ה' אֲשֶׁר כרת עם בני ישראל (דהי"ב ו יא).— ועם בנוי הפעל: הדברים האלה אֲשֶׁר צוהו ה' (שמות יט ז). רבשקה אֲשֶׁר שלחו מלך אשור (ישע' לז ד). אֲשֶׁר כלאו צדקיהו (ירמ' לב ג). בניהם וכו' אֲשֶׁר לא כלום בני ישראל (דהי"ב ח ח). — ועם מלת הגוף: ומן הבהמה אֲשֶׁר לא טהרה הוא שנים (בראש' ז ב). כל רמש אֲשֶׁר הוא חי (שם ט ג). לכל הבהמה אֲשֶׁר הוא מפרסת פרסה (ויקרא יא כו). מן הבהמה אֲשֶׁר היא לכם לאכלה (שם לט). ארץ אֲשֶׁר הוא זבת חלב ודבש (במד' יד ח). והאיש אֲשֶׁר הוא טהור (שם ט יג). הערים הרחקת ממך מאד אֲשֶׁר לא מערי הגוים האלה הנה (דבר' כ טו). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אֲשֶׁר הוא מושיע לכם (ש"א י יט). כלתך וכו' אֲשֶׁר היא טובה לך משבעה בנים (רות ד יה). יען ביתי אֲשֶׁר הוא חרב (חגי א ט). אל תשמעו אל נביאיכם וכו' אֲשֶׁר הם אמרים אליכם (ירמ' כז ט). הלוים אֲשֶׁר הם מזרע צדוק (יחזק' מג יט). לקדושים אֲשֶׁר בארץ המה (תהל' טז ג).—ובחסרון מלת הגוף: המים אֲשֶׁר מתחת לרקיע (ברא' א ז), אשר תם מתחת

---

[1]) י"ם שמקור פעל זה הוא באחד השרשים הקודמים.—[2]) ת"י: זכו דאנים. ודסע"ג תרגם וארשדו, ר"ל ישרו. וריב"ג פרש מלשון אֹשֶׁר, ר"ל הדריכו. אך רש"י פרש: החזיקו והוא לשון משנה אשרנוהו אי אישר חילי.

[3]) בנקוד האשורי אֲשֶׁר. בכנע' אש, ונמצאה בכתבת אחת גם עש. בשאר הלשונות האחיות אין דמיונה, וכבר נתפלפלו חכמי הלשון הרבה בדבר ועוד לא עלה בידם לברר מקורה האמתי. קצת החכמים גזרוה מן את'ר a) בערב' שמשמע' רשם, ומן אתר בארמ' מקום, ומביאים דמיון לזה שגם בגרמ' משמשת מלת המקום wo גם שמוש מלת הצרוף welcher. אבל כבר דחה נלד' (Nö, ZDMG, 40, 738) השערה זו, מפני שבארמ' בעצמה אין אתר משמשת שמוש זה, והמושג רשם רחוק מאד ממושג הצרוף. אחרים אמרו כי עקרו של אשר הוא אֲשֶׁל, והוא מרכב מאות הרמז א ומן של. ויותר קרובה דעת בוימן (Bauman, Hebr. Relativsätze), כי יסודה היא שֶׁ באשור' שַׁ בכנענית ועברית, וממנו בכנענית אש ובעברית אֲשֶׁר.

---

a) إثر

— ויש שיחסר הנושא או הנשוא, ונרמז בהמלה אשר: את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר (במד׳ כב ו), שהכונה את האיש אשר תברך ואת האיש אשר תאר. והוריתיך אשר תדבר (שמות ד יב), לאמר הדבר אשר תדבר. ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם (ירמ׳ כב כה). אשר טפחתי ורביתי איבי כלם (איכה ב כב). עשה יי׳ אשר זמם (שם יז), הדבר אשר זמם. אשר ימצא אתו מעבדיך ומת (ברא׳ מד ט), האיש מעבדיך אשר ימצא אצלו. — ומלת עם קודם אשר: עם אשר תמצא אלהיך לא יחיה (שם לא לב). — וכמו״כ בתחלת מאמר: אשר היה, במקום המעשה אשר היה: אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו (ירמ׳ יד א, מו א, מז א, מט לד). — ובמקום אפילו מה ש: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר אשר לא גזלתי אז אשיב (תהל׳ סט ה). — וכמו״כ אף על פי סתם: לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (שם קלט טו). — ובמקום מי, מה שהוא: אשר חוטא לפני עושהו יסתוגר על ידי רופא (ב״ס בני׳ לח טו). כי את אשר שנא לא עשה (בס בס טו יא). לפני אדם חיים ומות אשר יחפץ ינתן לו (שם יז), ר״ל איזה מהם אשר יחפץ. כל מארץ לארץ ישוב ואשר ממרום אל מרום (שם מ יא). — ולפני שם המקום, ויחסר הפעל יושב שוכן וכיוצא בהם: במערה אשר בשדה המכפלה (ברא׳ מט ל) כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן וכל מלכי הכנעני אשר על הים (יהוש׳ ה א).

— ואחרי המקום יבואו אחרי אשר מלות המקום שם, שמה, משם: עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה (ברא׳ יג ג) שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם (שם יד). במקום אשר יהיה שם אדני המלך (ש״ב טו כא). ואשים שם את הארון אשר שם ברית יי׳ (דה״ב ו יא). ומצרים וכו׳ ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים (ברא׳ י יד). ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג). — ויש שתחסר מלת יחס המקום: בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן (ברא׳ ל לח), במקום אשר תבאנה שמה או לשתות שם. ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו (שם לה יד), ר״ל אשר דבר אתו שם. באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא (במדבר יג כז), — אשר שלחתנו שמה. מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי ויקדש (שם כ יג), — אשר רבו שם בנ״י. כי על כל אשר אשלחך תלך (ירמ׳ א ז) — אשר אשלחך שמה. בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש (ישע׳ סד י) — אשר הללוך שם. גם צפור מצא בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה (תהל׳ פד ד), אשר שתה אפרחיה שם

— ועם מלות היחס: לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות לב לד), אל המקום אשר דברתי. ישאך על אשר לא אדע (מ״א יח יב). — וביחס להזמן: ועוד חמש שנים אשר אין חריש בארץ (ברא׳ מה ו), במקום אשר אין בהן. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (דבר׳ ט ז), — אשר בו יצאת. וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח), אשר בו נלכדה. כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה (ש״א כ לא). והימים אשר מלך שלמה בירושלם (מ״א יא מב). — ולפעמים תחסר מלת אז: הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (ברא׳ ו ד), אשר אז יבאו. בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג), אשר אז היית משקהו. — ועם יחסים: אשר בו, אשר בהם, אשר ביניהם, אשר כמוהו, אשר לו, אשר ממנו, מהם וכו׳, אשר עליו אשר שם, אשר גם, אשר תחתיו, ע׳ כל אחד ואחד במקומו. — ויש שיחסר מלת בו, בהם וכו׳: זכר תזכר את אשר עשה יי׳ אלהיך לפרעה וכו׳ והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך יי׳ אלהיך כן יעשה יי׳ אלהיך לכל העמים (דבר׳ ז יח-יט), ור״ל אשר בהם, או על ידיהם הוציאך. — וכן: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר (מ״א יד יט), ור״ל פרטי המעשים שקרו במלחמתו ומלכותו.

— אשר ל..., להורות יחס השיכות והקנין, כמו של: הצאן אשר לאביה (ברא׳ כט ט). הנערים אשר לי (רות ב כא). אביר הרעים אשר לשאול (ש״א כא ח), השייך לשאול, שהוא קנין שאול. וישב אתם בכלי הרעים אשר לו (שם יז מ). וישלח את שרי החילים אשר לו על ערי ישראל (מ״א טו כ). שיר השירים אשר לשלמה (שה״ש א א).

ב. לחבור וקשור שני חלקי המשפט, — א) כמו כי, אם, מה: למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמו׳ יא ז). ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (ש״א טו טו). ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני

שלמה המלך וישב ירבעם במצרים (מ"א יב ב), ר"ל כי ברח. אני משביעך אשר לא תדבר אלי (מ"א כב יז). וזה לך האות מאת יי' אשר יעשה ה' את הדבר הזה אשר דבר (ישע' לח ז). אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה (נחמ' ב ה). אגרות יתנו על פחוות עבר הנהר אשר יעבירוני (שם ז). ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר (קהל' ז כט). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (שם ה ד). וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך (דניאל א ח). כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסת' ב י). כי הגיד להם אשר הוא יהודי (שם ג ד). ועם כל אלה העתר אל אל א ש ר יכין באמת צעדיך (כ"ס גני' לו יס).—ועם את לפניו: אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (דבר' ט ז). כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים (שם כט יה). שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם (יהוש' ב י). ועלי זקן מאד ושמע וכו' ואת אשר ישכבן (בניו) את הנשים (ש"א ב כב). היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יי' היום בידי (שם כד יא). ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יי' בידך ולא הרגתני (שם כד יט). הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (ש"ב יא כ). ויגד אחאב לאיזבל וכו' ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב (מ"א יט א). ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת (מ"ב ח ה). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה (שם ח יב). זכר נא את אשר התהלכתי לפניך (ישע' לח ג). ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו (יחזק' לו כז). — ובמשמעת אם: עתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם (ש"ב יד יה). כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו' אשר לא יקרא (אסתר ד יא), ור"ל א ם לא יקרא. — ובמשמעת מה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה (ויקר' ה ה). כי הגד הגד לעבדיך את אשר צוה ה' אלהיך (יהוש' ט כד). וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש (אסת' ו ב). — ב) כמו למען, בעבור, להורות תכלית וכונה, damit; afin que; in order that: ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר' ד מ). ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד (שם ו ג). ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (בראשי' כב יד). — ובמשמעת באופן ש: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (שם יא ז). ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (שם יג יו). ומלאו (הארבה) בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה (שמו' י ו). הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיך (מ"א ג יב-יג). ולעבדיו יקרא שם אחר אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן (ישע' סה יה-יו). כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד (ירמ' יט יא). — וכיון ש, הואיל ו: יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל' מא ט). — ג) להורות הסבה, בגלל, יען, מפני, weil; parce que; because: ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי (בראשי' ל יח). והמצפה (קראו להמקום ההוא) אשר אמר יצף ה' ביני ובינך (שם לא מט). ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם (שם לד יג). בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם (שם לד כז). היום ידענו כי בתוכנו ה' אשר לא מעלתם בה' המעל הזה (יהוש' כב לא). וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו (מ"א ג יט). כי למען דוד נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם להקים וכו' אשר עשה דוד את הישר בעיני ה' (שם טו ד-ה). — ותבוא בראשית תשובה ומענה, להודיע הסבה ששאל השואל: ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל וכו' ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני (ש"א טו יט-כ). — ובמקום אשר בגללו, בשבילו: וירבעם בן נבט וכו' וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא וכו' (מ"א יא כו-כז), ר"ל אשר בשבילו. — ד) לתנאי, כמו אם, wenn; si; if: את הברכה (אני נותן לכם) אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם (דברי' יא כז), לאמר אם תשמעו. ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר וכו' (יהושע ד כא), לאמר אם ישאלו (או בעת אשר ישאלו). — וכמו

 אשר

באשר ליחס הזמן: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש (דה"ב לה כ). — ותתחבר עם המלים אחרי, תחת, למען, בעבור: אחרי אשר הטמאה (דבר' כד ד). תחת אשר לא עבדת (דבר' כח מז). למען אשר ייטב לנו (ירמ' מב ו). בעבור אשר יברכך (בראש' כז י). — על אשר: כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי (במדב' כ כד). על דבר אשר. יען אשר: יען אשר עשית את הדבר הזה (בראש' כב טז). — ועי' עוד במקומם

ועם אותיות ב כ ל ם:

— באשר, א) להורות המקום, כמו במקום אשר, wo ; où ; where: באשר תמותי אמות (רות א יז), במקום אשר תמותי. באשר כרע שם נפל (שופט' ה כז), במקום אשר כרע. ואנכי הלך לגור באשר אמצא (שם יז ט). ויתהלכו באשר יתהלכו (ש"א כג יג). וגורי באשר תגורי (מ"ב ח א). ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל). כן איש אשר אין לו קן המרגיע ב א ש ר יערב (ב"ס גני' לו לא). — ב) לסבה, כמו יען, weil ; parce que ; because: ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (בראש' לט ט). אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו (שם שם כג). באשר הוא סוף כל האדם (קהל' ז ב). — עם למי אחריה: הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת (יונה א ח), לאמר בגלל מי. — ג) ובמשמעת במה ש: ובחרו באשר חפצתי (ישע' נו ד). ובאשר לא חפצתי בחרתם (שם סה יב). מה יתרון העושה באשר הוא עמל (קהל' ג ט). מוצק לפניך אש ומים ב א ש ר תחפץ שלח ידיך (ב"ס גני' יה יו). — ובסגנון החוקרים: האדם ב א ש ר הוא אדם. המזג ב א ש ר הוא מזג (אור עמים י ב). שבאותו התאר נשיג עוזו ב א ש ר הוא (ע"ת לר"א הקרחי עב).

— כאשר, א) לדמיון באיכות או בכמות, כמו, wie ; comme ; as: שנים שנים באו אל נח וכו' כאשר צוה אלהים (בראש' ז ט). ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מג יד). ואתנה כאשר תאמרו אלי (שם לד יב). וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים (דבר' א מד). כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה (יהוש' ח ו). יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו (מ"א ח נז). שמחו לפניך כשמחת בקציר כאשר יגילו בחלקם שלל (ישע' ט ב). ואני כאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טז). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כ א ש ר שבתו (ב"ס גני' מד ט). — ועם כן: וכאשר יענו אתו כן ירבה (שמות א יב). כאשר עשה כן יעשה לו (ויקרא כד יט). כאשר יחנו כן יסעו (במד' ב יז). כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים (שופ' א ז). כאשר יהגה האריה והכפיר וכו' כן ירד ה' צבאות (ישע' לא ד). כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולעצביה (שם י יא). — ומלת כן קודם: כן תעשה כאשר דברת (בראש' יח ה). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהוש' ד ח). — ובמשמעת לו: ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (איוב י יט). ויש מהם אשר אין לו זכר וישבתו כאשר שבתו כ א ש ר לא היו היו (ב"ס גני' מד ט). — ב) להורות קרבת שני מעשים בזמן, בעת אשר, sobald, wenn; dès, quand; when: ויהי כאשר הקריב לבוא (בראש' יב יא). וילך יי' כאשר כלה לדבר (שם יח לג). ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי (שם כ יג). ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב וכו' ויאמר בת מי את (שם כד כב-כג). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו' ויגש יעקב (שם כט י). והית כאשר תריד ופרקת עלו (שם כז מ). ויאמר יעקב כאשר ראם (שם לב ג). ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל (שם שם לב). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה וירא את העגל (שמות לב יט). והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם יז יא). ויהי כאשר מת גדעון וישובו בני ישראל ויזנו אחרי הבעלים (שופט' ח לג). ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח (שם יא ה). ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (שם שם ז). ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל (ש"א ח א). וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך (שם שם ו). ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי (שם כד ב). ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך (ש"ב טז טז). כאשר ראה כל הבא עליו ועמד (שם כ יב). כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (שם שם יג). ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויך את עבדיו המכים את המלך (מ"ב יד ה). ויהי כאשר ראם צדקיהו וכו' ויברחו (ירמ' לט ד). בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע (תהל' נא ב). ויהי כאשר באו היהודים הישבים

אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים (נחמ' ד ו). ויהי כַּאֲשֶׁר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם (שם ט). ויהי כַּאֲשֶׁר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות (שם ו א). ויהי כַּאֲשֶׁר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (שם יג יט). ויהי כַּאֲשֶׁר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים (דה"א יז א). — וקצת במשמעת אִם: כַּאֲשֶׁר תדר נדר וכו' אל תאחר לשלמו (קהל' ה ג). שמר רגליך כַּאֲשֶׁר תלך אל בית האלהים (שם ד יז). — ג) לסבה, כמו בגלל: עלה אל הר העברים וכו' ונאספת אל עמיך וכו' כַּאֲשֶׁר מריתם פי במדבר צן (במדב' כז יב-יד).

— לַאֲשֶׁר, להאיש אשר: ויאמר לַאֲשֶׁר על ביתו (בראש' מג טז). ולאכלכם וְלַאֲשֶׁר בבתיכם (שם מז כד). ישוב השדה לַאֲשֶׁר קנהו מאתו (ויקרא כז כד). ונתן לַאֲשֶׁר אשם לו (במדב' ה ז). ויאמר לַאֲשֶׁר על המלתחה (מ"ב י כב). ולזבח וְלַאֲשֶׁר איננו זבח (קהל' ט ב). — ומ"ר: לאמר לאסורים צאו לַאֲשֶׁר בחשך הגלו (ישע' מט ט), ר"ל למי שהם בחשך. כי אספה לַאֲשֶׁר אשאיר (ירמ' ח כ) להאנשים אשר אשאיר. — ובמשמעת לְמַה שֶּׁ: שמע בקלי לַאֲשֶׁר אני מצוה אתך (בראש' כז ח), להדבר שאני מצוה. למעשה ידיו ישתחוו לַאֲשֶׁר עשו אצבעתיו (ישע' ב ח). שמע נא בקול ה' לַאֲשֶׁר אני דבר אליך (ירמ' לח כ).— ויש שהשתמשו בלאשר להורות הסבה כמו מפני: ול א ש ר ידעתי היטב מהות המלוה היותו צורבא מרבנן וכו' (חתם סופר חו"מ).

— מֵאֲשֶׁר, א) מהמקום אשר, וכדומה: אתם לכו קחו לכם תבן מֵאֲשֶׁר תמצאו (שמות ה יא). — ב) מהדבר אשר: ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מֵאֲשֶׁר תשיג ידו (ויקר' יד ל). וכפר עליו מֵאֲשֶׁר חטא על הנפש (במדב' ו יא). מודיעים לחדשים מֵאֲשֶׁר יבאו עליך (ישע' מז יג). ושתית מֵאֲשֶׁר ישאבון הנערים (רות ב ט). — מֵאֲשֶׁר לְ, — ממה שהוא של פלוני: מאיל המלאים מֵאֲשֶׁר לאהרן וּמֵאֲשֶׁר לבניו (שמות כט כז). וּמֵאֲשֶׁר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראש' לא א). — ובמשמעת מִמִּי אֲשֶׁר: ומדלת הארץ מֵאֲשֶׁר לא הגלו בבלה (ירמ' מ ז). לבד מֵאֲשֶׁר יושיט לו המלך את שרביט הזהב (אסתר ד יא). — ג) לסבה: נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך, מֵאֲשֶׁר יקרת בעיני נִכְבַּדְתָּ ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע' מג ד). — ד) לערך היתרון: רבים אשר מתו באבני הברד מֵאֲשֶׁר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). ויהיו המתים אשר המית (שמשון) במותו רבים מֵאֲשֶׁר המית בחייו (שופט' טז ל). וירב היער לאכל בעם מֵאֲשֶׁר אכלה החרב (ש"ב יח ח). רבים אשר אתנו מֵאֲשֶׁר אותם (מ"ב ו טז). וראיתי כי אין טוב מֵאֲשֶׁר ישמח האדם במעשיו (קהל' ג כב). — ובסגנון המחקרי, במשמעת מעצם הדבר שהוא: וישים תכליתו תכלית האדם מ א ש ר הוא אדם (מו"נ ג ח). ואין לו לאדם מ א ש ר הוא אדם אבל מ א ש ר הוא ב"ח (שם ג כד).

אֲשֻׁר[1], ש"ז, מ"ר אֲשֻׁרִים, — אילן שהיו נוטעים הכנענים לאלהות האשרה: בשומו כל אבני מזבח כאבני גר מנפצות לא יקמו אֲשֵׁרִים וחמנים (ישע' כז ט). ויבנו גם המה להם במות ומצבות וַאֲשֵׁרִים על כל גבעה גבהה (מ"א יד כג). כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אֲשֵׁרָיו[2] תכרתון (שמו' לד יג). ושבר את המצבות ויכרת את הָאֲשֵׁרִים (מ"ב כג יד). מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו וַאֲשֵׁירֵהֶם[3] תגדעון ופסיליהם תשרפון באש (דבר' ז ה).

***אַשְׁרַאי**[4], ־רַי, ש"ז, — אמונה, מכירה בהקפה לפרע אח"כ, Kredit; crédit: מי שנהגו לקנות בשר שומן ב א ש ר א י ואוכל מתחבא בעליות שלא יבא הקצב ויאמר לו איני מניחך עד שתתן לי דמי הבשר (ר"ת פסח' קיד.). והוא הרופא ממהר לבא לפי שהכל צריכין לכך ומביאין מעות ואין מקיפין להן ב א ש ר א י (רש"י כתוב' ק:). הסוחר שהוא מוכר ב א ש ר א י למי שאינו מאמינו וימשכנהו בעת המכר מפני יראתו (חו"ה הבטחון).

אֲשֵׁרָה[5], ש"נ (אשירה), מ"ר אֲשֵׁרִים, אֲשֵׁרוֹת, — א) אלהות האשר ופריה ורביה של הכנענים, והיו נוטעים לה אילן והיו עבדים לה תחתיו, ושם היו הבתולות מקריבות בתוליהן; Assera (phön. Gottheit; déesse phönic.; phenic. deity.: ויעש אחאב את

---

1) עי הערה שלקמן לאשרה.— 2) בקצת כ"י ולפי התרגום היוני והסורי אֲשֵׁרֵיהֶם. — 3) הרבה כ"י וַאֲשֵׁרֵיהֶם.

4) בארמית: דאית ליה א ש ר א י במתא וכו' כיון דמחסרי זוביינא כמאן דלתינהו דמי (ב"מ סג:— שיש לו אשראי (הקפה) בעיר וכו' כיון שחסרה גבייה דומה כמו שאינן).

5) במכתבי תל אלעמרנה נמצאו שמות אנשים פרטים עבד אַשְׁרַת, עבד אַשְׁרַת, ר"ל עבד האלהות אשרה. ובכתיבות הכנעניות נמצא באשרת אל חמן קדש. ועוד

האשרה (מ"א יו לג). ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז יז). וישם (מנשה) את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד וכו' (שם כא ז). להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים (שם כג ד). ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה (שם ז). אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ"א יה יג). קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל (שם יח יט). — ומ"ר: ויעבדו את הבעלים ואת האשרות (שופ' ג ז). — ב) האילן: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח יי' אלהיך (דבר' יו כא).

***אֲשֻׁרָה[1]**, ש"נ, — קיום ואשור, Bestätigung confirmation: אשרת הדיינין אפילו רחוקה כמה כשרה (ירוש' גיט' ט ו ג).

אַשְׁרֵי[2], אשרי, אשרי, כנ' אשרי, אשריך, אשריכם, אשריהם, אשריו, אשרהו (ריהו), —מלת הקריאה, אשרי פלוני, טוב לו, תהלה ושבח לו, Heil; heureux; happy: אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך (מ"א י ח). אשרי[3] האיש אשר לא

יש ספק בדבר מהותה של אלהות זו, וכמו"כ במקור השם.

[1]) משרש ד.אשר, עי"ש.

[2]) באופנים הרבה כתובה מלה זו, במונח וגיעא אצל השין, במרכא, במונח, במרכא וגעיא כפולה, במרכא לבדה ועוד. הקדמונים ורוב האחרונים החליטו כי זה סמי' רבים, אולי מן אשר או אשר, כך רד"ק (מכלול, סוף בער הכמות) והמדקדקים החדשים. ואמר הרדק: ואשריך אעפ"י שהקריא בלשון יחיד (שברבים צריך לאמר אשריך) לשון רבים הוא שיוד הרבוי כתובה בו. ובדבר אשרהו אמר קניג (Kö. 2, § 114g), כי הלשון בטעות נהגה בה מנהג שדהו. אבל ברט (ZDMg 356 42) טען על כ"ז, כי כנ' רבים צריך להיות אשריך, כמו עבדיך, ולא אשריך, אעפ"י שיש רחמיך, ולכן החליט שהוא יחיד וקבל צורה זו אשרי על פי פעולת ההקש של המלה אחרי שקבלה צורה זו בכח פעולת המלה לפני, שהוא יחיד מהשם פני ביחיד. בסורית טובי, בערבית טובאך, טובי לך a), וסובר ברט כי שתיהן תקנו בזה את העברית. — [3]) מ"ש: במלת אשרי יש בזה שני מאריכין א' באלף וא' ביצין וכ"כ החכם לונזאנו בסוף ספר עבודת הקדש שלו, כן מצאתי מסורת כ"י בלשון הזה אשרי ד' ריש

a) طوبك طوبى لك

הלך בעצת רשעים (תהל' א א). אשרי[1] אדם לא יחשב ה' לו עון (שם לב ב). אשרי הגוי אשר ה' אלהיו (שם לג יב). אשרי הגבר יחסה בו (שם לד ט). אשרי העם שככה לו (שם קמד טו). אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (משלי ג יג). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום (שם ח לד). אשרי אדם מפחד תמיד (שם כח יד). אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה (ישע' נו ב). אשרי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה יז). מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז). ר' יהושע בן הנניא אשרי יולדתו (אבו' ב ח). אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו (תוספתא ב"ק ז). אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח (ספרי בהעל' סח). עתידים אוה"ע לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו (ברכ' לב.). אשרי אדם השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא ויושב והוגה בדברי תורה (ע"ז ה:). אשרי עירוני שכך ראה (תנח' כוכר חיי שרה ב). — ועם תאר או פעל אחריה: אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת ה' (תהל' קיט א). אשרי משכיל אל דל (שם מא ב). אשרי נצרי עדותיו (שם קיט ב). אשרי המחכה ויגיע (דני' יב יב). אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהל' לב א). — ועם ש אחריה: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (שם קמו ה), ר"ל האיש, מי שאל יעקב בעזרו. — ועם מי: באותה שעה (כשראה משה את מיתת אהרן) אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו (ספרי, האזינו שלט). אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה (ברכ' יז.). אשרי מי שלא חטא (סוכ' נג.). אשרי מי שבניו זכרים (ב"ב טז:). אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו (פסח' נ.). — ועם עתיד: בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עלליך אל הסלע (שם קלז ח-ט). — ובי' שב: אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך (שם סה ה). — ועם שם ביניהן: ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו (משלי ח יב). — ועם מלה אחריה: אשרי כל חוכי לו (ישעי' ל יח). אשרי כל חוסי בו (שם ב יב). אשרי כל ירא ה' (שם קכח א). —ועם כנ': אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' (דבר' לג כט). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהל' קכח ב). אשריך[2]) ארץ שמלכך בן חורים

פ' (ראש הפרשה) בטעם מאריכין וסי' אשרי האיש אשר לא הלך, אשרי אדם לא יחשב, אשרי הגבר אשר שם, אשרי אדם שמע לי, וכולן כתיבין כן בס"ם בשני מאריכין. ע"כ. — וכן מיכא' בשם קצת כ"י. — [1]) בקצת כ"י בגעיא ובקצתם בשתי געיות (מיכא'). — [2]) עי' הערה שלפני זו.

(קהל' י יז). אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (אב' ו ד). א"ר יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה (סוף כלים). אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי וכו' אשריך זקנותי שהכפר על ילדותי (תוספתא סוכ' ד). אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי בהעלתך עה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו אשריך שזכית לשם ועדיין לא הגעת לרועי בקר (יבמו' טז.). אמר לו הקב"ה אשריי ואשריך כשאעשה לך הדבר הזה (תנח' כוב' ויבלח ג). אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישע' לב כ). אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים (יומא ח ט). אשריכם ישראל שזכיתם לעבודת המשכן (סעו"ר פ"ו). אשריכם ואשרי יולדתכם אשרי עיני שכך ראו (חגי' יד:). אמור להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם (ספרי בהעלתך לב). אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם (כתוב' סו:). אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר (מנחו' יח). אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדולים ועד קטנים (מס' ד"א ו). ומחונן עניים אַשְׁרָיו (משלי יד כא). ובוטח בה' אַשְׁרָיו (שם יו כ). ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ[1] (שם כט יח). אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו (מד"ר ברא' כב). אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים (ע"ז ה:). אשריהם לצדיקים לא דיין שהן זוכין אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (יומא פז.). אשריהם לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעוה"ז (הורי' ו:). אשריהם הצדיקים שמתברכים בארץ ומתברכים בשמים (מד"ר ברא' עה). — *ומשתמשים במלה זו לכנוי לדבר רגיל, לא חשוב: מורגל בפי הבריות על דבר שפל בדעתו הוא אשרי[2] (יחיד נתיב לבעל תוות יחיד, ביהמ"ד יח"ו א פט). — *ויבקי בדבר כמו באשרי: ראה לחזור תמיד בש"ע שתהא רגיל בו כאשרי (פתחי עולם, שו"ע או"ח קנה ב).

*אֲשְׁרָיוּת[3], ש"נ. — הקפה לפרע אחרי כן, כמו השם אשראי: באותם היהודים שמוכרין באשריות סחורותיהם לבני העיירות אשר סביבותיהם וכשמגיע זמן הפרעון שולחים אנשים עם הרשאות כתובות (תמת ישרי', סח' שסב). ברזילי סוחר נושא ונותן בסחורות מצרים עטר בלעז והיה יושב בחנות באדריאנופילו מוכר באשריות ליהודיים ותוגרמים (ר"מ אלשיך מ"ב). מכר ראובן לשמעון סך סחורה באשריות וכו' (שו"ת תורת אמת, סמון נט).

אשש[1],

*אָשַׁשׁ[2], — שם יסודות לדבר, gründen; jeter les fondements; to found: זכת מקדם אשש באד טל (ר"א קליר, טל). סבר לרוששי, צר בפור ששי, ועלה ואששי בהצהיר עששי (שם, אספרה, פורים). ברוך אשר אִשֵּׁשׁ דוק וחוג (ר"י אביתור). נוף זה ינופף משוש תבל, ובו הוא יסוד אבן שתיה אשר תבל מאששת (רבב"ל דורתן מג"א, אכסוף לספר.). — ובהשא': אני מבל בחורה הייתי וכו' ולצבי אפריונו רפדני אששני ופאר עטרני וכבוד הלבישני (כנס' ישר' יז תמוז). — ב) צבר צבור במקום אחד: קטף הכהן הלביו ויפרישם והמכסה על קרבו, בקן המזבח יאששם[3] וישרפה חוצה בהתקם (רסע"ג, עבודה).

— פע', *אִשֵּׁשׁ, — שאִשְּׁשׁוּ אותו, שיסדוהו, — ובהשאלה מאֻשָּׁשׁ, מחֻזָּק: הלכות המאוששות (מס' סופ' יז ד). — ואמר הפיטן: ציה אם אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מאֻששת כבענינת קשת (ר"א קליר, טל). מראה הקשת מאש צבועה מאוששת (אבנכי בחקים, קונט' הפיוט' לא). מקדם נאררת ונחלשת, בראותה ימינך מאֻששת, אז ערבה לגשת (במעון, ז פסח).

— הפ', *הֶאֱשִׁישׁ, — כמו אִשֵּׁשׁ: רעצם במחבט אשו, ופקדם נפשו בנפשו, כל אחד להאשישו, ויכו איש אישו (מנחם בר' מכיר, אין מושי', שבת חנכה).

— התפ', הִתְאַשֵּׁשׁ, — א) חשב היטב בדבר, שקל בפלס, nachdenken; méditer; meditate: זכרו זאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ[4] השיבו פושעים על לב (ישע' מו ח). —

---

[1] עי' הערה ראשנה לערך זה.

[2] ע"ש הפרשה אשרי יושבי ביתיך שקוראים אותה בתפלה בימי החול ג"פ ביום.

[3] שם מפשט מן השם הארמי אשראי, אמונה, הקפה: אית ליה אשראי במתא (ב"מ סג:). כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי (פסח' קי"ג.).

---

[1] באשור' אֻשֻּׁשׁ, ובערב' אַשַּׁשׁ (a), חזק, שם יסוד.

[2] עי' הערה שלמעלה לשרש אשש.

[3] ופרש שם המפרש צבר. ולא נתברר היטב מאין לקח רסע"ג משמעה זו לפעל אשש.

[4] מענין הכתיב נראה ברור משמעת מלה זו כי הנביא מזהירם ומעוררם על מה שהוא אומר להם. אך

---

a) أسس

ב) *נתחזק, sich befestigen; se fortifier: become strong: לפי שהיו (הברכות) מפוקפקות בידו היכן נתאוששו כאן (מד"ר כרלאית עט). — ג) והרבו להשתמש בו הפייטנים והמשוררים: יהירים התקוששו, וזכרו והתאוששו, נשא לב אל כפים אל אל בשמים (רבכ"ג, כוכבי).מתאוששים לעבדך ומתקוששים (ר"י הלוי שחר' יוה"כ לספרד'). עניה התקוששי זכרי והתאוששי עפר התפלשי (רמב"ע, דוקס 78). אחי התקוששו, והתבוננו איך ולמה, במה תתאוששו, עבדו בוראה ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיי ערמה (סמא"ל סלי' ר"ה). כי בהיות ההרגשה הדעת מתאוששה (מנחם הגולה, לקו"ק נח). שונאי התאוששו לא התבוששו (ר"י עגרה, פזמו' פרידל' מח). — וביחס ליד וכדומה: איך ידי מתאוששת לגעת המסכה הנסוכה עליהם (הלבון, ליון כ). עד שקם דור אחרון על עפר ארץ ויתאשש להאיר עיני עששו (יל"ג, כוי אח).

***אֲשַׁשׁ**, ש"ז, — כמו אשישה, עששית: נראה (הירח) באשש ובמים אין מעידין עליו (ירוש' ר"ה ב ה נח).

א.אֶשֶׁת, — א) סמי' מן אִשָּׁה, עי"ש.—ב) כמו אשה[1]: וראית בשביה אֵשֶׁת יפת תאר (דבר' כא יא). נפל אֵשֶׁת[2]) בל חזו שמש (תהל' נח ט).

אשת[3]), ממנו אולי ב.אֵשֶׁת.

ב.אֶשֶׁת[4]), ש"נ,— כמו אֲשׁוּת: כמו שבלול תמס יהלך נפל אֵשֶׁת[5]) בל חזו שמש (תהל' נח ט).

אינני יודע מקור למשמעה זו לשרש אשש. והמפרשים הישנים והחדשים פרשו בענין אחר. ת"י: וְאִתְקְפוּ, ר"ל והתחזקו, וכן מנחם, ריב"ג, רש"י, ראב"ע. רסע"ג תרגם ואיסו מנהא, ר"ל התיאשו, והביא ראב"ע בשם רה"ג פרוש מלשון איש, וכן רי"ק. רד"ק גזר מלשון איש, ר"ל היו לאנשים. ורוב החדשים פרשו כמו ת"י ומנחם וכו'.

[1]) לפי דעת קצת המפרשים. — [2]) משקל פֶּלֶת, במקום פֶּלֶת, במוכרת, כמו עטרת וכו'.

[3]) אין לו חבר בשאר הלשונות.

[4]) עי' הערה [2]).

[5]) פרשו רבא בר ישמעאל ורב יימר בר שלמיא מלה זו כמו אשות: אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קראה (שאשות היא בריה בלי עינים) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש. (מו"ק ו:). ולא נתברר מקור המלה במשמעה זו, ועי' הערה לערך אֲשׁוּת. וכן פרש רש"י פה ולעז טלפא. אבל ריב"ג ואחרים פרשו אשת אשה.

***אֶשְׁתָּם**, ש"ז, — אש של קדחת, וכיוצא בוה: למען יעקב איש תם מלטנו מפח ומאשתם[1]) (רסע"ג, הוש' יוס ז, Monats. 1893, 563).

***אֶשְׁתַּקַד**[2]), אֶשְׁתָּקַד, — תה"פ, שנה הקודמת, שנה שעברה, vориges Jahr; année passée; last year: א"ר יוסי אפילו מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה הרי אלו חולין שאני אומר אשתקד היתה מלאה פירות תרומה ופנה (מעש"ש ד יא). מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שקל' ו ה). ואם אמר לו יין מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד עצרת וישן משל אשתקד ומיושן משל שלש שנים (ב"ב ו ג). א"ל מכור לי יין ישן אמר לו של אישתקד הוא נאמן הוא (תוספ' דמאי ד יט). לא היה מערבן בשל אשתקד שמא יצטרך אחד לתרום נמצא תורם מן הישנה (שם שקל' ב ד). אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ' יח:). אשתקד נעשו חיטין יפות (פסח' ג:). מהרה יבנה בית המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו ביצה ביו"ט שני (כ"לה ה:). אשתקד מי לא קבלנו עדות החדש כל היום (שם). ושתי שנים היו והלא גלמד משל אשתקד (מד"ר רות ה). הפירות יהיו משתמרים וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד (רש"י ויקרא כו י). שאלה, אשתקד באו לסטים בעיר והזנו נפשות (מרדכי קידו' תקסח). וששאלת אדות המלצר שהיה מושל עלינו אשתקד ולוה מהיהודים כא ליטרין (כוא ב"מ בלד). גיתות שלא דרך בהן גוים אשתקד (סמ"ג). שהממונים אשר שמשו

---

[1]) השתמש רסע"ג במליצת הכתוב נחר מַפַּח מאשתם עפרת (ירמ' ו כט), שהקריא שם הוא מאש תם בשתי מלים, והסב אותה למשמע' אחרת ועשה מַמַפָּח מַפָּח, ומאש תם אשתם כמו הכתיב, והחריזו עם איש תם. ונראה כי הביאו לזה הדמיון עם המלה אֶשָּׁתָא בארמית לקדחת, ואולי פרש פת כמו"ב במשמעה זו. מלשון צנים פחים לפי פרוש התלמוד. ועי' ערך פח.

[2]) כך צ"ד ובוקשר', וכן במשנ' מנק' כ"י פרמה, ובמש' מנק' נדפ', ובמשנ' מנק' בנק' בבלי אֶשְׁתַּקַד (פקדס, אח, לוח א). בארמית אֶשְׁתָּקַד, מצמצם אולי מן שעתא קדמא, ור"ל זמן שלפני היום: די מזמן בן אשתקד (פ"י ויקרא יו). ובמשמעת שנה העברה מצמצם מן שתא קדמא. וכן בסורית אשתקד.

א ש ת ק ד נסתפק להם. ספק וכו' (שו"ת מהרשד"ם יו"ד פב). ותפשנו אחר החתום של א ש ת ק ד (שו"ת ר"צ גירונדי סי' נט). — ואמר המליץ: לשוני א ש ת ק ד היתה אמוצה אבל היום מצאתיה רצוצה (ספ' המוס' זכר' בן סעד', מחב' כט).

אַתְּ[1], בכפס' אַתְּ, מלת הגוף לגוף נוכח, Pron. pers. pers. — א) לנק' fem. du; tu; thou: בת מי אַתְּ הגידי נא לי (ברא' כד כג). ויאמרו העצים לתאנה לכי אַתְּ מלכי עלינו (שופט' ט י). — וכהפסק: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה אָתְּ וכו' אמרי נא אחתי אָתְּ (ברא' יב יא—יג). וברוך טעמך וברוכה אָתְּ (ש"א כה לג). — ב) גם לזכר נוכח[2] masc. ויאמר משה אל ה' למה הרעת לעבדך וכו' ואם ככה אַתְּ[3] עשה לי הרגני נא הרג (במדב' יא יא—יה). קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יי' אלהינו וְאַתְּ תדבר אלינו (דבר' ה כד). אַתְּ (מלך צור) כרוב ממשח הסוכך (יחזק' כח יד). ויען השטן את יי' ויאמר החנם ירא איוב אלהים הלא א ת[4] שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם א ת[5] קללת אחרים (קהל' ז כב). כיון שבא (בן המלך) ליכנס לקיטון אומר לו (המלך) מכאן ואילך א ת אסור (כפרי ותת' כט). אמרה לו (דבורה לברק) מה א ת סבור שתפארתה של שירה נמסרה לך לבדך (מד"ר ברא' מ). א"ר לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם משפט א ת מבקש אין עולם ואם עולם א ת מבקש אין משפט (פסיק' דר"כ קכה:).

אמר הקב"ה ליעקב הרבה א ת יקר בעיני (מד"ר במד' ד). א ת סבור שמא על חנם אמר יעקב לעשו שהוא ימכור לו את הבכורה (שם). א"ל ר"י בן זכאי (להגמון) יודע א ת לקרות אבל אין א ת יודע לדרוש (שם). אמר לו הסומא (להפקח) בטובתך כשהייתי בדרך א ת היית מסמכני עד שנכנסנו לתוך הבית א ת היית מלוה אותי (שם טו). התחיל (משה) תמיה ואמר (לבצלאל) אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה ו א ת שלא ראית עשית מדעתך (שם). רבונו של עולם הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ו א ת שואלני בשביל אחי (שם כ). היה צריך (יחזקיה) לומר (לישעיה) א ת נביא של מקום ולי א ת שואל (שם). אמר לו הקב"ה (לבלעם) רשע איני חפץ באיבודן של רשעים הואיל ו א ת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (שם). שכתב לו (בלק לבלעם) לא תהא סבור שלי לבדי א ת עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות א ת מכובד (שם). אמר (להאיש שבקש ממנו) מי גרם לך ליטול כל מה ש א ת מבקש (שם דבר' ד). א ת מוצא, א ת למד (תנח' בוכר תולד' כג). ערבי בא להשיח עם חבירו יאמר לו ה א ת גוזלינו ה א ת קובעינו (שם תרומה ז). — ונהוג הדבר אצל המשוררים הקדמונים בשביל המשקל וכדומה: וְאַתְּ מושל עלי סלים טהורים כספירים ועינינים יגעים, וְאַתְּ מולך עלי לבות חכמים מחכמים ומדעת שבעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). זכר דבר לעבדך ואל אבוש בסברתי, התגע לרע לי יד וְאַתְּ ידי וסתרתי (הות, רהה היום). ולא ישוב לבבו מפני כל אבל רוח לבבך הניסו ו א ת סברו ו א ת שעשועיו ואתה חלקו וכוסו (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ח). הוא יום ביום משתחוה לך גם אַתְּ (אלהים) מעטה עליו מעיל הדר (הות, שיה"ש זקם, ב). ה א ת רופא ומכתי אנושה וכאב נצה ו א ת לחש כאבי (ר"י הלוי, לחט לי). שובה שלמה נשיאי רום במרכבתך וצלח, הלא כל בני עיש פרדיה, לבש זמנך כתנת ו א ת בלבד רבידיה (הות, תהלה לר"ש). בהבצר תבונה מבנים כבן נון א ת והיא נגדך יריתו (הות, לג' לוי בן אלתרא). ותענה (העפרה) פתי ואיך תשב וְאַתְּ הולך שבי (רמב"ע תרש' ז פה). זכרה אחי אמון כי אַתְּ לתבל בר כפרי פעליך תתן לפיך בר (שם ח כא). אבי הנה האש ועצי המערכה, איה אדוני השה אשר כהלכה, הַאַתְּ ביום זה דתך שובח (רי"ב עכהס, עת בערי רצון). יהודה אַתְּ חשקי ויערת צוף מתקי בתבל

---

[1]) נתקצר מן אַתִּי, ובכח בת קול של התנועה האחרונה שנשברה עוד בדבור נתקימה דגשות התו בדבור. באשור' אַתִּי. בער' אַנְתְּ a), בסור' כתיב אנתי, קרי אַתְּ. בארמ' אַנְתְּ. ועי' אַתִּי לקמן. והנה בארמ' פעמים נתקצרת אַתְּ ותשמט האלף ויאמרו דת במקום דאת: דת מר, דאת אומר. ושמעתי קצת התינוקות המדברים עברי' בדרך טבעי אומרים בשגירת הלשון: תְּרוֹאֶה במקום אַתְּ רוֹאֶה. — [2]) דעת בטכר (Bö. § 859) כי נתקצר כך בלשון הדבור ההמוני מפני מהירות הדבור, ובאה גם בלשון הספרותית בקצת מקומות אולי לא במקרה אלא מפני סבה שאין אנו יכולים למצא עכשיו. — [3]) נמסר ג' בלשון זכר. — [4]) כך הכתיב, ונמסר אתה קרי. — [5]) נמסר אתה קרי. ומ"ש: את כתיב אתה קרי ובנוסחא' כ"י מטוליטולא ובמקראות ישנות מהדפוס הטפח"א באלף וכן במ"ג נמנה עם אחרים שהם בטעם מלעיל.

---

a) أَنْتِ

את חלקי ללבי את נצחו (עמנו' מחכ' יכ). ומראך שמשו וביתך מקדשו ואת כתר ראשו וציץ הוד על מצחו (שם).

א. את[1]), במקף־את, וכמו"כ במרכת, ככ' אותי[2]), אתי, אותך[3]), אתך, כהפ' אתך, אתכה, אותך[4]) אתך, אותו[5]) אתו, אותה[6]), אתה, אותנו[7]), אתנו, אותכם, אתכם, ־כן, אותם[8]), אתם[9]), אותהם, אתהם, אתן, אתנה, אותהן אתהן. — **א**) מלת יחס הפעול, .Praep. Accus, בפרט כשהדבר הפעול ידוע: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (ברא' א א). ויהי כראות את-הנזם ואת־הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את־דברי רבקה (שם כד ל). בקחתו את־רבקה (שם כה כ). ויפשיטו את־יוסף את־כתנתו את־כתנת הפסים (שם לז כג). ויבא האיש את-האנשים וכו' ויכינו את־המנחה (שם מג כד-כה). אחרי תתי את־ספר המקנה (ירמ' לב טז). וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את־מחרשתו ואת־אתו ואת־קרדמו ואת־מחרשתו (ש"א יג כ). וישמח עליהם חזקיהו ויראם את־בית נכתה את־הכסף ואת־הזהב ואת־הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרתיו (ישעי' לט ב). הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (ברא' ד יד). ויבא אתי אל פתח שער בית ה' (יחזק' ח יד). —ואחרי פעל בבנוי: זבדני אלהים אתי זבד טוב (ברא' ל כ). כי אתך ראיתי צדיק לפני (שם ז א). עד השמידו אתך (דבר' כח מח). את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם (ירמ' כה טו). בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל (יחזק' ב ג). ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה[1]) (שמו' כט לה). ביום הולדת אותך (יחזק' טז ד). בנות פלשתים השאטות אותך מסביב (שם שם נז). לבלתי הכות אתו כל מצאו (ברא' ד טו). ויוצא אתו החוצה (שם טו ה). בשלח אתו סרגון (ישעי' כ א). — ולפני את: אשר לא יעבד אתו את נבוכדנאצר (ירמ' כז ח). ויהללו אתה אל פרעה (ברא' יב טו). וברכתי אתה (שם יז טז). ויתן אתנו כמרגלים (שם מב ל). ואותנו הוציא משם (דבר' ו כג). עד השמידו אותכם מעל האדמה (יהושע כג יו). ועבדום וענו אתם (ברא' טו יג). ואין פותר אותם (את החלומות) לפרעה (שם מא ח). ויגידו לו את כל הקרת אתם (שם מב כט). ואתה תנחילנה אותם (דבר' לא ט). בנתתך אתן (יחזק' טז כד). וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם (ברא' לב א). והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת (שמות יח כ). אוציאה נא אתהן אליכם (ברא' יט ח). ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז נ). ואנשים צדיקם המה ישפטו אותהם (שם כג מה). וברא אותהן בחרבותם (שם כג מז). —ובמשמ' את עצמם וכו': ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמו' ה יט). וירעו הרעים אותם (יחזק' לד ח). והשיאו אותם עון אשמה (ויקר' כב טז). —ובחבור עם זה, מי, אשר. את-זה, את-מי, את-אשר. ועם כל ב ויברא אלהים וכו' ואת כל נפש החיה (בראש' א כא). —ועם מספרים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון (במד' ז ז). — וללא ידוע, את מה' את יש: א ת מה הם בודקים וכו' (תהל' יח ח). מעשר א ת שהוא אוכל (תוספתא דמאי ב ג). המפלת א ת שגלגלתו אטומה (נידה כז.). מעשה בחסיד אחד ברומא שהיה מכבד א ת ימים טובים ו א ת שבתות (פסק' רב' י' הדבר', תליתאה). —**ב**) מלת הרמז, להטעים ולציין יותר את נושא המאמר: המעט לנו את-עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז). ובא הארי ואת[2]) הדוב ונשא שה מהעדר (ש"א יז לד).

[1]) בכנענ' אית וגם את. והנה עפ"י מנהג השתנות התנועות בעבר' ידענו כי הברת את-את היא במקום את הקדומה, והברת אתכם—אתכם, ואותי וכו' שבנטיות היא במקום הברת פתח ארוך, כעין אאתי. ונשמרו שתי ההברות הקדומות הללו בארמ', ית ובנט' יתי, יתיך, ולעומת אתכם יתכם. וסובר נלדקה (Nö, ZDMG, 40,73), כי הכתיב א י ת מ ל א בכנענ' מוכיח שמלה זו היתה בתחלה בת שתי הברות, אית ואית (תנועה ארוכה), ונצטמצמה אח"כ לבת תנועה אחת, שלפי עדות הסופר הרומי Plautus היתה yth. אבל Praetorius (ZDMG,55,369) סובר כי בתחלה דברו העברי' ati לפעול מדבר בעדו, ולנסתר ato, וכן atkum וכו' וכשבאו לא"י ומצאו פה ילידי הארץ שלא היה להם קול a נקי אלא a נוטה קצת להברת o, התחילה גם אצלם הברת פתח ארוכה להתעכר והתחילו לאמר oti וכו' אבל בכנוי עוד הוסיפו לאמר atkum, ואחרי כן אתכם ומזה נתהוותה אחרי כן את. בערבית איא a).—[2]) נמסר: כ מלאים.— [3]) נמסר: יז מלאים.— [4]) נמסר: יו מל' בלשון נק'.— [5]) נמסר: כד מל'.— [6]) נמסר: יב מל' אותה, ה' מל' ואותה.—[7]) נמסר: ג מל'.—[8]) נמסר: טו מל' בתורה, וכל יהושע דכו' מל' במ"ו חס' ה מל' בשמו' ט' מל' במלכים, ב' מל' בתריסר, ד' מל' בכתובים, ואותם ב' ב' מל' וא' חס'.—[9]) נמסר: י"ז חס' בירמיה כח חס' ביחזק'.

a) إيّا

[1]) נמסר: ח"ו ומ"ה.

[2]) נוסחת השומר' ואתה הדוב.

אל ירע בעיניך את־הדבר הזה (ש"ב יח כס). ויהי האחד מפיל הקורה ואת-הברזל[1]) נפל אל המים (מ"ב ו ה). ובני המלך שבעים איש את-גדלי העיר מגדלים אותם (שס י ו). והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת-האח[2]) לפניו מבערת (ירמ' לו כב). ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו (יחזק' יז כא). יען אמרך את-שני הגוים ואת־שתי הארצות לי תהיינה (שס לה י). את כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יי' (דני' ט יג). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את־עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת־עמוד האש בלילה (נחמ' ט יט). ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו ואת-מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך (נחמ' ט לד).—ולפני אשר: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (ירמ' כז ח). חי יי' את[3]) אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך (שס לח יו). וטוב משניהם את אשר עדן לא היה (קהל' ד ג).— ולפני כל: וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויפלו מבנימן שמנה עשר אלף איש את־כל אלה אנשי חיל (שופט' כ מד). — ולפני מספר: את־ארבעת אלה ילדו להרפה בגת (ש"ב כא כב). — ועם פעלים בענינים פעולים: ויושב את־משה ואת־אהרן אל פרעה (שמות י ח). ולא יאכל את בשרו (שס כא כח). והובא את־בדיו בטבעת (שס כז ז). הן לא הובא את־דמה (ויקרא י יח). ויולד לאהרן את־נדב (במדבר כו ס). אם מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה (שס לב ה). אך כאשר יאכל את־הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דבר' יב כב). ותאמר יתן את־אבישג השנמית לאדניהו (מ"א ב כא). הצל יצילנו יי' ולא תנתן את־העיר הזאת ביד מלך אשור (מ"ב יח ל). הלוא תקחו מוסר לשמע אל דברי נאם יי' הוקם את־דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין (ירמי' לה יג-יד). ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את־האיש הזה (שס לח ד). בימים ההם ובעת ההיא נאם יי' יבקש את־עון ישראל ואיננו ואת־חטאת יהודה ולא תמצאינה (שס נ כ). בחיק יוטל את־הגורל ומיי' כל משפטו (משלי יז לג).— ופשט השמוש הזה בהלשון בפרט בזמן מאוחר: נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה את שלפני המטה צורך בהן פטורין ואת שלאחר המטה צורך בהן חייבין (ברכ' ג א). שנים שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה (פאה ו ד). ובית הלל אומרים את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק (שבי' ח ג). ואין פודין מע"ש אכסרה את שדמיו ידועין יפדה על פי עד אחד ואת שאין דמיו ידועין יפדה על פי ג' (מע"ש ד ב). לזו (יש) עדים ולזו אין עדים את שיש לה עדים אסורה ואת שאין לה עדים מותרת לזו בנים ולזו אין בנים את שיש לה בנים מותרת ואת שאין לה בנים אסורה (יבמ' יו ב). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל (ע"ז ה יב). רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר את שיבלת בעינו ושנפגם עצם ידו ועצם רגלו וכו' (הרי זה מום) (בכו' ו י). איזהו הדופק את שהגולל נשען עליו (אהל' ב ד). את שדרכו למוד בגסה מודדו וכו' את שדרכו למוד בדקה מודדו בין בגסה בין בדקה (תוספתא דמאי ג י). גפנים שהשרישו הרי אלו אסורין ומקדשין אבל לא מתקדשין עד שיעשו כפול לבן מקצתן עשו (כפול הלבן) ומקצתן לא עשו את שעשו כפול הלבן אסורות את שלא עשו כפול הלבן מותרות (שס כלא' ד יב). את שטבלו לפניה בנות חורין (מכי' בא טו). את שיש לו באדם יש לו בבהמה (שס). את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו ה"ז נדר (ספרי מטו' קנג). ואת שאינו לא שומע ולא מדבר ושוטה וקטן פטור אף מן השמחה (חגי' ב:).—וככנ' אתכם כמו אתם: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשי ידיכם ואין אתכם אלי (חגי ב יז). — ובפרט אותו, אותה, אותם וכו' במקום ההוא, ההיא וכו': בא להם יין אחר המזון ואין שם אלא אותו הכוס (ברכו' ח ח). וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו' אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות (תענ' ג ג). ושלשה דברים היתה אותה הקרן משמשת מלמטה ושלשה מלמעלה (זבח' ו ב). רבי יוסי אומר אותה החלה ואותו הסדר שחשב עליו פגול וחייבין עליו כרת והשני פסול (מנח' ב ב). סרח בת אשר נשתירה מאותו הדור (מכי' בשלח ב). בל

---

[1]) יש סוברים כי הכונה כאן את הברזל ר"ל קרדום הברזל.— [2]) יש מגיהים ואש במקום ואת האח האח. — [3]) נמסר את כתיב ולא קרי.

אותן שנים ששימש אותו תלמיד בישיבה אני שמשתי בעמידה (חול׳ כד.). ליגלג על \ (על נקדימון בן גוריון) אותו אדון (תענ׳ יט:). אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם (מד״ר שמו׳ א).א״ל (דוד למיכל) אותן בנות ישראל שצוותת אותן אינן אמהות אלא אימהות (שם במד׳ ד). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה געשה אותו אבא יודן עני (שם דברי׳ ד). היא אותה מרים שפסקת לה כך וכך (פסק׳ רב׳ נחמו). אמר לו אותו אוהבו זכור הייתי אותו הר מתחילה (שם ברכיו). הלך ואמר לאותו ישראל וכו׳ אותו ישראל הבין (שם פרה). אותו האוהב היה פקח הרבה (שם). אמרו להן אותן האומנין (מד״ר שמו׳ יה). ובאותה גינה היה בית הפרס (שם). אם יתן אדם סלע של כסף בתוך מאה סלעים של נחשת אותה של כסף נראית נאה (תנחו׳ בובר, נח ו). אמר לו עשו אבא אמור לי מה הוא אותו התבשיל (תנח׳ בובר, תולדות כג). שלשים ושש שעות שימשה אותה אורה (פסי׳ רב׳, י׳ הדבר׳, תליתאה). אמרתי לו בני לא זכה אותו אדם לדבר תורה וכו׳ (סד׳ אליהו רבא, מסד׳ איש שלום כב). — ועם בכלם: ע״מ שיש לי במקום פלוני אם יש לו באותו מקום מקודשת (קידו׳ ג ג). היו לו אחים מן הראשון ואחים מן השני שלא מאותה האם (יבמו׳ יא ו). נכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותה השדה (טהר׳ ו ה). לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה ו). האריסין והחכורות וכו׳ והגזלן אין מביאין מאותו הטעם (בכור׳ א ב). אם היו עסוקין באותו ענין גט הוא (ירוש׳ מע״ש ד נה:). ובאו אחיהם שלא מאותה האם ונשאום (יבמ׳ לט.). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך (מד״ר ברא׳ עה). ארבעה דברים היו באותו האיש עשה שלש שנים בלא כתר ובלא כסא וכו׳ (שם אסתר, בשנת שלש). — אותה שעה, באותה שעה, אותו יום, אותם הימים: עני היה באותה שעה (פאה ה ד). וכל הקרוב לו באותה שעה (סגה׳ ג ד). באותה שעה בכה ר׳ ישמעאל (נדר׳ ט י). באותה שעה (ששלחו לו לר׳ גמליאל ספר איוב תרגום) שלח ר׳ גמליאל וגנזו (תוספתא שבת יג ג). באותה שעה (שאמר לו המלך מה לך וכו׳) ידע בן אולם שהוסע מן הכהונה (שם יוה״כ א ד). שמנה עשר דבר גזרו בו ביום אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל (שם שבת א יו-יז). לא ירד משם כל אותו היום (שם סנה׳ ט ג). ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים (שם סוכה ד ה). אותה שעה נתחבר משה על עסקיו (מד״ר שמות ג). כאלו אותו יום נכנסו למצרים (שם א). באותה שעה כנס פרעה כל המצרים (שם). מה היא באותן הימים ר׳ יהודא אומר כאשת איש (גיט׳ ז ל). אותה שעה עלה היל של מצרים לעזור את ישראל (פס׳ רב׳, ויהי בעת).אותה שעה חשב ירמיה בלבו (שם). אותה שעה דבר משה שלא כהוגן (מד״ר שמות ג). אותו היום ששה בניסן היה (שם א). שכאותו הלילה הכה בכוריהם של מצרים (שם יו). כל אותו היום היה אברהם אבינו יושב ותמה בלבו (פסיקתא ר״כ, החדש). כל אותן הימים שהיה משה בסנה אמר לו הקב״ה לך בשליחותי (תנחומ׳ שמיני). — אותו האיש: זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו (סנהד׳ יג:). — ויאמר המדבר אותו האיש על עצמו או לנוכח בדבור כעס או צער וכיוצא בזה: אמר להם (האיש לקרוביו שבאו לראותו) מה באתם לשמוח על אותו האיש שנדוה (פסיקתא ר״כ לג), ר״ל עלי שנעשיתי עני. ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לי תקוה (מחזו׳ ויטרי), ר״ל שאין לי תקנה. — ולנוכח, במקום אתה וכדומה, מפני כעס וכדומה: אבל היודע ובעל מחשבות יפרע מאותו האיש (מכי׳ משפטים כ), ר״ל ממך. אתה מנעתה אותי מלהעמיד לי בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד (מד״ר ברא׳ לו), ר״ל לפיכך תהיה עבד. שהופיעה (המילדת פועה) פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו אמרה לו אוי לו לאותו האיש (ר״ל אוי לך) כשיבוא האלהים ליפרע ממנו (שם שמות א). הזהר שלא ילקה אותו האיש בצרעת (שם ברא׳ לג). פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון אמר ליה (רבי להפלסוף) אם כן מפני מה אותו האיש (ר״ל אתה) מגלח וכו׳ אם כן יסמא אותו האיש (ר״ל תסמא אתה) את עיניו ויקטע ידיו וישבר את רגלו שגדלו עמו בשטות (פסיק׳ רבתי, י׳ דברות, תליתאה). לא לברך על בנו של אותו האיש (שם ר״כ אחרי מות). אמר לו מפני מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזאת (מחזור ויטרי), ר״ל מה לך. — ואותו צדיק, אותה צדקת: רבי שמעון בן אלעזר אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון (שבת נה:). שני יציאות יצא אותו צדיק וכתבן

הקב"ה זו אחר זו (מ"ר שמו' א). או ברכה שירת בידה של א ו ת ו צדיק או ברכה שירה כמעיה ש ל א ו ת ה צדקת (שם ויקר' לד). וכיון שהתפללה עליו א ו ת ה צדקת (נעמי על בועז) מיד נפקד (שם רות ה). — א ו ת ו מקום, כנוי להערוה של הזכר והנקבה, ע' מקום. — ו א ו ת ו רשע: שאתה שומע ניאוצו וגידופו של א ו ת ו רשע ושותק (גיט' נו:). — ואותו פלוני: שאותו יום היה א ו ת ו פלוני עם א ו ת ה פלונית עמהם (כ"י על הרי"ף, סנה' כ:). — ובלי שם, ובפעל אחרי אותו, והשם נמשך בכח: באין להם ל א ו ת ן שעל פתח העזרה (סנהד' יא ב). ל א ו ת ו שהיה בית הלל קורין אותו גרגרן ר' יהודה היה קורא אותו בועל נדה (תוספתא נדה' ם יט). א ו ת ה שנשתמש יש לה שלפנים מסנה ושלמטה מסנה א ו ת ה שלא נשתמש בה יש לה שלפנים מסנה ושלמטה מסנה (ירוש' פסח' א כג ג). והיו שם יושבין חרטומי מצרים ואמרו מתייראין אנו מזה שנוטל כתרך ונותנו על ראשו שלא יהיה זה א ו ת ו שאנו אומרים שעתיד ליטול מלכות ממך (מד"ר שמות א). שכל זמן שהיה אחד מהם קיים מ א ו ת ו שירדו למצרים לא שעבדו המצרים בישראל (שם). אני הוא א ו ת ו שכתוב בו דן אנכי (שם יט). וכיון שבאו ישראל לים היו אותם התינוקות (שהזכיר למעלה) שם וכו' התחילו אומרים לאבותיהם זהו א ו ת ו שהיה עושה לנו כל אותן הדברים (שם כג). וכי אפשר לבשר ודם להלך אחר הקב"ה א ו ת ו הכתיב בו בים דרכך ושבילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו ובו תדבקון (שם ויקרא כה). משל לשתי מטרונות דומות שהיו מהלכות שתיהן כאחת נראות שוות מי גדולה מזו א ו ת ה שחברתה מלוה א ו ת ה עד ביתה (שם יט). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואדם אחר ביהודה ויש לו כרם בגליל א ו ת ו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו וזה שביהודה הולך וכו' (תנחו' קדושי' ו). א ו ת ו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה בירו (ערוך ערך קנקן). מלמעלה פתחה כ א ו ת ן שלנו (רש"י שבת פב.), ר"ל כמו התבות שלנו. מצות עשה להאמין כי א ו ת ו שנתן לנו התורה וכו' הוא ה' אלהים שהוציא ממצרים (סמ"ג מ"ע א). ומכאן יש טעם ל א ו ת ם שאוכלין בשבת אחר תפלת המנחה (שם כט). ואעפי"כ מעשה זה הכיור ואותו כלי אחד הוא אבל א ו ת ו של משכן היו לו פיות (בפי' רד"ק, כיור). אך דפק א ו ת ם שהם בתחלת הבחרות יתר גדול ודפק א ו ת ם שהם באמצע הבחרות יתר חזק (קאנון א ב, ג ז). א ו ת ם שיחיו אחרי מות (ע"ת לר"א הקראי קיא). אין לוקחים את א ו ת ו שהיה בלי ידים (סיפורי מעשיו' מוהר"ן קה). — ובלי פעל: ולמה כשם שהאדם הולך כך הוא בא שלא יאמרו וכו' דומה שאינן א ו ת ן אלא אלו אחרים הם (מד"ר בראש' לה). — ובמשמעת חברו, האחר: אחד מ ה ם עומד עם חבירו בבוקר ואומר לו וכו' ו א ו ת ו אומר לו אף אני כך (פסי' רב', וה' פקד), ר"ל וחברו אומר לו. שלא היה רוצה לעשות לא זה ולא א ו ת ו (מנחם מלונזנו, דרך חיים), ר"ל לא הדבר הזה ולא הדבר ההוא הנזכר קודם. — ומ"ר א ת י ם: זו אחת כשלשה א ת י ם שהיה ר"י דורש בתורה (ספרי נשא לב). ר"ע שהיה דורש כל א ת י ם שבתורה (פסח' כב:).

ב. **אֵת**[1], במקף אֶת-, כנ' אִתִּי, אִתְּךָ, אִתֵּךְ, אִתּוֹ, אִתָּהּ, אִתָּנוּ, אִתְּכֶם, -כֶן, אִתָּם, אִתָּן, ועפ"י חלוף עם אֵת הקודמת של יחס הפעול אמרו במשמעה זו אותי [2], אותךָ אותו, אתו, אותָם, מֵאותי, וכו', — מלת היחס, Praepos, — א) מורה קרבת מקום, כמו אצל, קרוב ל, bei, nach; prés de; at, near: והוא שב מן הפסילים אשר אֶת-הגלגל (שופט' ג יט). ויט אהלו עד אלון בצענים אשר אֶת-קדש (שם ד יא). בעציון גבר אשר אֶת-אילות (מ"א ט כו). במעלה גור אשר אֶת-יבלעם (מ"ב ט כז). — ב) משמשת כמו עִם, יחד עִם, mit; avec; with: ותבא הבכירה ותשכב אֶת-אביה (בראש' יט לג). וירא והנה יצחק מצחק אֶת רבקה אשתו

[1]) נצטמצם מן אֱנֶת, שנתרכך מן עֶנֶד a) שנשמר בערב' במשמעת צד, ומזה בערבית עִנְדִי וכו' א צ ל י. ואחרים סברים כי נסתעפה אנת משרש א נ ה במשמעת פגש. כאשר' את, צד, וסובר' קצת החכמים שעקרו יד. —

[2]) בין המשלים הנמצ' בתנ"ך ושהובאו לקמן רבם מלאים וו אחרי אלף, ולכן אין לפקפק ולחשד כי הקריא את- במקום אֶת- הוא מעשה המנקדים, ו ה מ ל א י ם מעידים על ה ח ס ר י ם שגם בהם לא המנקדי' נקדו כך אלא שהם בדרכם מסרו לנו את הקריא המקבל. וכמו"כ אין שום יסוד לחשד שכל זה הוא פשוט ש ב ו ש המעתיקים, כי מציאות צורה זו ביחוד בקצת ספרים מאוחרים, ביוחד בספרי מלכים, ירמי' ויחזק', וביחוד ב ק צ ת דרכי דבור, כל זה עדות ברורה שאין זה מ ק ר ה, ו ש ט ע ו ת זו של הלשון צמחה עוד בזמן ה י י הלשון בפי העם, אולי בקצת מקומו' כמו בענתות, שהצטינה עוד בזורות הלשון.

a) عند

(שם כו ח). היה (יוסף) רעה את-אחיו בצאן והוא נער את-בני בלהה ואת-בני זלפה נשי אביו (שם לז ב). — וכו׳ : מחלק האנשים אשר הלכו אתי (בראשית יד כד). התלך אתי למלחמה (מ״א כב ד). וכל אשר יהיה אתך בבית (יהושע ב יט). אתה ועמים רבים אתך (יחזק׳ לח יח). כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך (ישע׳ מג ב). כי אתך אני להצילך (ירמ׳ א ח). ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (בראש׳ לד י). ואתכם יהיו איש איש למטה (במד׳ א ד). ושלשים ושנים מלך אתו (מ״א כ א). גר הגר אתו (יחזק׳ מז כג). הוא ועמו אתו (שם ל יא). גם הם אתו ירדו שאלה (שם לא יז). וידעו כי אני יי׳ אלהיהם אתם (שם לד ל). פרס כוש ופוט אתם (שם לח ה). והקימתי אני את בריתי אתך (שם יו סב). כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר וכו׳ כן אשפט אתכם (שם כ לו). ונשפטתי אתו בדבר (שם לח כב). נלחם אתם במישור (מ״א כ כג). וידעתם כי אני ה׳ בעשותי אתכם למען שמי (יחזק׳ כ מד). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). — ג) בידו, ברשותו, בביתו, **bei; chez; about, with**: לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר (ויקר׳ יט יג). אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי (בראש׳ ל כט). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (שם לט ו). כי פשעינו אתנו ועונתינו ידענום (ישע׳ נט יב). הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת (ירמ׳ כג כח). — ועם מ לפניו, מאת, מאתי, מאתך, — מן קרבת, מן רשות, וכדומה, **von-weg.; de chez qqn.: from**: וירד יהודה מאת אחיו (בראשית לח א). וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה (שמות יא ב). ויקחו לי תרומה מאת כל איש (שם כה ב). ומקנת כסף מאת בן נכר (בראש׳ יז כז). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת (שם כג כ). הנך הולך מאתי (מ״א כ לו). אם תראה אתי לקח מאתך (מ״ב ב י). וישלח את היונה מאתו (בראש׳ ח ח). וילכו מאתו בשלום (שם כו לא). ותלך מאתו (שם ד ה). ותשלחוני מאתכם (שם כו כז). וחסדי מאתך לא ימוש (ישע׳ נד י). מאתך תהלתי בקהל רב (תהל׳ כב כו). — ואותי, אותך, אתה, וכו׳ במקום אתי וכו׳ : וידבר מלאך ה׳ אל אליהו רד אותו [1]) (עם השליח שבא לקרותו) אל תירא מפניו ויקם וירד

[1]) הרבה כ״י אתו.

אותו [1]) אל המלך (מ״ב א טו). ויאמר יהושפט יש אותו דבר יי׳ (שם ג יב). ויקח (מלך מואב) אותו [1]) שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום (שם שם כו). רבים אשר אתנו מאשר אותם [2]) (שם ו טז). ואני זאת בריתי אותם [2]) אמר יי׳ (ישע׳ נט כא). אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם [2]) (ירמ׳ י ה). ובית משתה לא תבוא לשבת אתם [2]) (שם טז ח). האנשים ההלכים אותך (שם יט י). ואבוא בברית אתך נאם אדני ה׳ (יחזק׳ טז ח). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (שם שם ס). הנני מעיר את מאהביך עליך וכו׳ פקוד ושוע וקוע כל בני אשור אותם[2]) בחורי חמד פחות וסגנים כלם (שם כג כג). אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך [3]) (שם לח ט). וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם [2]) (שם לז כו).— ואחרי הפעל הלחם, נלחם אותו במקום אתו הנהוג : איביכם אשר אתם נלחמים אותם [4]) (יהוש׳ י כה). ונ־חמה אותם [5]) במישור (מ״א כ כה).— ואחרי פעל דרש, נפל, קנה : האין פה נביא לה׳ עוד ונדרשה מאותו [6]) (מ״א כב ז). עוד איש אחד לדרש את יי׳ מאתו [6]) (שם ח). האין פה נביא ליי׳ ונדרשה את יי׳ מאותו [6]) (מ״ב ג יא). ודרשת את יי׳ מאותו[6]) (שם ח ח). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך [7]) (מ״א כ כה). קנה אקנה מאותך [8]) במחיר (ש״ב כד כד). — ומצוי אחר פעל דבר [9]), דבר משפט, השפט : לדבר אותך [3]) (מ״א כב כד). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם[10]) (ירמ׳ לה ב). עמד על רגליך ואדבר אתך [11]) (יחזק׳ ב א). ושם אדבר אותך (שם ג כב). ובדברי אותך אפתח את פיך (שם כז). לכן דבר אותם (שם יד ד). שמע את כל אשר אני מדבר אתך (שם מד ה). ודברתי משפטי אותם [2]) (ירמ׳ א טז). אדבר משפטים אותם (שם ד יב). משפטים אדבר אותך (שם יב א). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (שם ב לה). — ואחרי הטיב : הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו[12]) (ירמ׳ יח י). — ועשה טובה : הטובה אשר אנכי עשה אותם (שם לג ט). — ואחרי עשה במשמעת התנהג : אולי

[1]) הרבה כ״י אתו. — [2]) יש מגיהים אתם. — [3]) הרבה כ״י אתך, כמו למעלה פסוק ה. — [4]) בהרבה כ״י בם. — [5]) למעלה פסוק כג נלחם אתם במישור. — [6]) בהרבה כ״י מאתו. —[7]) הרבה כ״י מאתך. —[8]) למעלה פסוק כא לקנות מ ע מ ך. — [9]) נמסר : כל דבור אתו אתם אתך בר מן ט אותו אותם אותך (מסו׳ מערכ׳ את). — [10]) יש משמיטים שתי המלים. [11]) השבעים אליך. [12]) קצת

יעשה יי׳ אוֹתָנוּ[1]) ככל נפלאתיו (שם כא ג). ועשיתי אוֹתָךְ[2]) כאשר עשיה (יחזק׳ יו נט). היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אוֹתָךְ (שם כב יד). ונתתי קנאתי בך ועשו אוֹתָךְ בחמה (שם כג כה). — ועם מי, אֶת־מִי: לא נפ׳ אנכי מכם וְאֶת־מִי אין כמו אלה (איוב יב ג), ר״ל מי אינו יודע זאת?.

ג. אֵת[3]), ש״ז, כנ׳ אִתּוֹ, מ״ר אִתִּים, אִתִּים, — כלי מכלי האכר, ארוך ומחדד בראש ברזל להפר בו את האדמה, Haue ; pic ; pickaxe : וירדו כל ישראל הפלשתים ללטוש איש את מחרשתו ואת אֵתוֹ[4]) ואת קרדמו וכו׳ למחרשות וְלָאֵתִּים ולשלש קלשון ולהקרדמים (ש״א יג כ-כא). וכתתו חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וחניתותיהם למזמרות (ישע׳ ב ד). כתו אִתֵּיכֶם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים (יואל ד י). — ואמר המשורר: והעמיק עד תהום לו ואני אתן שכרך והך בְּאֵת לכל עין אשר עליו תהי בוכה (ר״ש הנגיד, לך עושר).

א״ת, ר״ת אם תאמר, אל תאמר.

***אָת**, — כמו אות: אָת הוא בתוך רבבות קדש (מכי׳ מסכ׳ דשירתא ח).

***את בש**[5]), — אחד מצרופי אותיות אלף בית שהיו משתמשים בהם מקריאי דרדקים לשנן את התינוקות לקבע האותיות בזכרונם: א״ת ב״ש אם אתה בוש ג״ר ד״ק אם אתה עושה כן גור בד״ק (שבת קד.). שכן ק׳ מתהלפת בד׳ א״ת ב״ש ג״ר ד״ק (מד״ר במד׳ יג). ששך ב א״ת ב״ש בבל (שם יח).

נוסחאות לו. — [1]) נוסחא׳ וכ״י אִתָּנוּ. — [2]) הרבה כ״י אִתָּךְ, כמו למעלה פסוק ה.

[3]) לא נתברר מקורו, ואין לו חבר בלשונות האחיות.—[4]) ת״י וית סיכת פדניה, והוא חרב המחרשת. וכן תרגם ביֹשעי׳ וביואל אתים בסכים, וא״כ הוא הוא מחרשתו שבכתוב, אלא שיונ׳ תרגם מחרשתו ב פ ר ש י ה, והוא הדרבן. וכן רסע״ג תרגם אִתים סככא. והביא ריב״ג בשם רה״ג אמר וז״ל: ומצאתי בפירושים לרבנו האי ז״ל במשנת בית שמאי אומרים יהפור בדקר ויכסה (כי הדקר ברזל חופר דומה ליתד) והוא הנקרא אֵת. ע״כ. והערוך בערך קנקן אמר: אותו שמהלך לאחר המחרישה עץ המחרישה שלאחריה בידו ומכבידו בקרקע כדי שיעמיק הרישתו וקנקן הוא המנא והוא את,ואת אתו ואת קרדומו וכו׳ פי׳ קנקן אותו יתד שבמחרישה. ע״כ. רש״י לעז קולטרא, והוא coutre בצרפתית, והוא חרב המחרשת. היוצא מכל זה הוא כי את הוא בכלל כלי לחפר באדמה בברזל מחדד, צר, כמו דקר, וגם חרב המחרשה.

[5]) עי׳ הערה לאח״ס בט״ע.

אָתָא[1]), פ״ע, עב׳ רב׳ אָתָאנוּ, אֲתָאתֶם, עת׳ יֶאתֶא, וַיֵּתֵא, — כמו בָּא: אמר שמר אָתָא[2]) בקר וגם לילה (ישע׳ כא יב). שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אָתָנוּ[3]) לך כי אתה יי׳ אלהינו (ירמ׳ ג כב). וַיֵּתֵא[4]) ראשי עם (דבר׳ לג כא). — ואמר הפיטן: א ת א נ ו נושאי אימיך (ר״ד בן גדליה). א ת א נ ו לבקש את מחילתך (ר״י בן יוסף).

אָתָה[5]), פ״ע, עתיד אֶאֱתֶה, תֶּאֱתֶה, יֶאֱתֶה, וגם תֵּאתֶה, ובחסרון ל״פ אָאת[6]), תֵּאת, יָאת, נֵאת, עבר אָתִיתִי, אתתה[7]), צוו׳ אֱתֵה, אֱתוּ, אֱתִי[7]), — כמו אתא בל״א, ור״ל בא, kommen; venir; to come: יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וְאָתָה מרבבת קדש (דבר׳ לג ב). מצפון זהב יֶאֱתֶה[8]) (איוב לז כב). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יֶאֱתֶה[9]) (משלי א כז).— — ובנות האלף: ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תֵּאתֶה (מיכה ד ח). — ועם ו ההפוך: העירותי מצפון וַיֵּאת[10]) (ישע׳ מא כה). — והשתמשו בו הרבה

---

[1]) בערב׳ אַתַי a), בארמית אתא. ועי׳ לקמן ערך אתה.— [2]) נמסר לית כתיב אלף. ע״כ. אך בקצת כ״י אָתָה בהא.וכן רד״ק בשרש׳ בשרש אתה.—[3]) הרד״ק: נקרא בקמץ כבעלי האלף והוא מבעלי ההא כמו ואתא מרבבות קדש. ע״כ. ובקצת כ״י כתוב בפרוש אתאנו (.Ken).— [4]) מ״ש: חילופי׳ רבים ראיתי במלה זו בנקוד׳ ובטעמים וד׳ המה. הא׳ בחילופי ב״א וב״נ שבדפוס וכן ראיתי בכ״י לב״א וַיֵּתֶא כולו סגול ובשני פשטין ולב״נ וַיֵּתֵא כולו צירי ופשט אחד לבד. הב׳ ברוב ספרי דפוס כולו בצירי ובשני פשטין. הג׳ במקצת ספרים כ״י היוד בצירי והתיו בסגול ובשני פשטין וכן מסר בספר דקדוק כ״י וכתב ר׳ אליה בספר הרכבה שצירי היוד מורה על אלף פא הפעל. הד׳ בס״ם כולו צירי ובפשט האחרון לבד וכתב עליו בעל א״ת שזהו דעת ב״א, ורד״ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס׳ מכלול דף קטו ולא הכריע. זה לשונו. ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב״א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב״נ מלרע בפשט אחד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מתחלפין. ע״כ. וקצת החדש׳ בגיהים את או ויאת את.

[5]) כך בערבית אַתַי a), בכל המשמעות.— [6]) כך רד״ק: והעתי׳ בחסרון בנות פא הפעל אָאת וכו׳ כי כבד על הלשון להניע האלף בפלס יָפֶן יֶקֶן. — [7]) כך ר״י חיוג. — [8]) בקצת כ״י יאתא (.Ken).— [9]) כך אֱ ח״ס ברד״ק שרשים, וכן מ״ש: האלף בחטף סגול ברוב הספרי לא בשוא לבד כמו שנמצא בקצתם. ע״כ. — [10]) כך

---

a) أَتَى

הפיוטים והמשוררים: אתיתי לחננך בלב קרוע ומרתח (רבות שחר׳ ב ר״ה). כבא חיות ליד נח אתיתם (ר״י הלוי, אמר לנבא שחקים). לגחלי האש שתה ואתה צבר הקטרת פנימה (סלית׳ ער״ה, תפלה תקת). ברכות יאתו אלה לברך ואלה יעטו כמעיל חרמים (רמב״ע, תרבים א קמא).

—ופעול, ״אתוי, ״אתויים: בקר וערב לשמי אתויים (רסע״ג אזהרות, קבץ מעשי גאונ׳). באבל וטמאה ולמתים אתויים (שם). ענה אתוים בשמך רצים (הוספ׳ לרסע״ג יד). וטמא האתוי לשמש בחדרינו (רסב״ג. אזהרות ליוס כ). ברביעית ענין לבאר בצהרים נסי נפלאותיו להגיד אתוי נהרים (משה בן חביב, את פני, יוצר הפס׳ ב).—ומקור: ירכיבו על גבם דלתות, כאיש על דגלו באותות, על דרך שלוח לאתות (קרו פ׳ פרה, אלילי עס).

אתה[1]), בהפ׳ קטן (זקף, פשטא, טפחא) אתה [2]), ובהפס׳ גדול (אתנח וסלוק) אתה, Pron. pers. 2 pers.: masc. du; tu; thou: כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה (בראש׳ ג יד). וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי (שם כא כו). ויאמר פרעה אל יוסף וכו׳ אתה תהיה על ביתי (שם מא מ). יהודה אתה יודוך אחיך (שם מט ח). ועתה הטוב טוב אתה [2]) מבלק בן צפור (שופט׳ יא כה). הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך (מ״א א יג). אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם צפון וימין אתה בראתם (תהל׳ פט י-יג). אתה ידך גוים הורשת (שם מד ג).—ולפני זה: גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו (בראש׳ כז כא). ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל (מ״א יח יז).—ועם ש בראשו: ועשית לי אות שאתה[1]) מדבר עמי (שופט׳ ו יז).—ומלעיל אתה: כי עפר אתה [2]) ואל עפר תשוב (בראש׳ ג יט). ראובן בכרי אתה [2]) כחי וראשית אוני (שם מט ג). הכי אחי אתה[2]) ועבדתני חנם (שם כט טו). עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה [2]) ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). למי אתה [3]) ואנה תלך (שם לב יח). כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה [2]) פן אכלך בדרך (שמות לג ג) ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה [4]) ויאמר לא (שופט׳ יב ה). ואם יש בי עון המיתני אתה [2]) ועד אביך למה זה תביאני (ש״א כ ח). בא כי איש חיל אתה [4]) וטוב תבשר (מ״א א מב). ואמר לך עבדי אתה [2]) בחרתיך ולא מאסתיך (ישע׳ מא ט). אמרים לעץ אבי אתה [5]) ולאבן את ילדתני (ירמ׳ ב כז). מחסי אתה [4]) ביום רעה (שם יז יז). ואמרתי ללא עמי עמי אתה [2]) והוא יאמר אלהי (הוש׳ ב כה). שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה [6]) והערל (חבק׳ ב טז). אתה נורא אתה [5]) ומי יעמד לפניך (תהל׳ עו ח). יי׳ אלהינו אתה [2]) אל יעצר עמך אנוש (דהי״ב יד י). — ונמצא אתה גם באתנח רק בד׳ מקומות: יי׳ אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב ז). כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי׳ (שם כה ז). עזרתי ומפלטי אתה אלהי אל תאחר (שם מ יח, שם ע ו). — ואתה: מי הגיד לך כי עירם אתה [7]) המן העץ אשר צויתיך וכו׳ (בראש׳ ג יא). ועתה ארור אתה [7]) מן האדמה אשר פצתה את פיה (שם ד יא). ויאמר לו יצחק אביו מי אתה[7]) ויאמר אני בנך בכרך (שם כז לב). כי איש מות אתה[7]) וביום הזה לא אמיתך (מ״א ב כו). מה ארצך ואי מזה עם אתה [8]) (יונה א ח). ותקם את דבריך כי צדיק אתה[8]) (נחמ׳ ט ח).

—ועם אף, גם, לחזק הפעל הקדם: ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך (במד׳ כז יג). —

בפתח ברוב ספרי הדפוס, ונמסר ל׳ ומלא. וכן רד״ק שרשים בפתח, אך במכלול (דה״פ אתה) נקד ויאת, וכן בשבעה כ״י (Mich.), ובכ״י אחד ויתא (Ken.). ווי״ש מנורצי לא העיר כלום.

[1]) באשו׳ את בערב׳ אנת a) בארמ׳ אנתה.— [2]) מ״ש: בספרים מדויקים כ״י וגם ברוב ספרי הדפוס מלרע. ורד״ק בפירוש כתב מלרע הזקף בתיו. ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באלף. ע״כ. וכבר הביא רד״ק במכלול חליפות נוסח׳ זו. ובמסרה גדולה מערכת אתה לא נמנה זה במספר אתה מלעיל.— [1]) כן בשין קמוצה בנוסח׳. וריב״ג (רקמה שער ח) חשב מלה זו בין המקומות ששמו בהם פתח במקום סגול. וכתוב במ״ש: בדפוס ישן השין בסגול ובס״א כ״י בפתח ונכתב עליו בגליון יפה בפתח בשין. עוד כתוב שם נ״א בקמץ. ורד״ק כתב שהיא קמוצה וכן מצאתי בשאר ספרים. ועי׳ בשמוש אות ש. — [2]) בזקף. — [3]) בפשטא. — [4]) בטפחא.— [5]) ברביע.— [6]) בטפחא ותלישא. מ״ש: בכמה ספרי הדפוס מלעיל הטרחא באלף וכן מצאתי במקצת ספרים כ״י ספרדים ואמנם בספרים אחרים כ״י וגם בדפוס׳ קדמונים מלרע גם לא נמנה במסורה גדולה שלנו עם אותם שהם מלעיל. ע״כ. [7]) באתנח.— [8]) בסלוק.

a) أنت

ואחרי כנוי פעול, במקום אותך, לחוק ולנחץ: הודעתיך היום אף אתה (משלי כב יט).

***אַתָּהוּ,** — כמו אתה הוא: ואמת ה' אלהינו א ת ה ו אשר בחרת את זרע ישרון וכו' א ת ה ו אשר יסרתנו בעת שהכעסנוך וכו' ו א ת ה ו המתנשא לכל לראש (בקשה לרסע"ג, קבץ מעשי גאונים).

אָתוֹן[1], ש"נ, כנ' אתנך, מ"ר אתונות, אתנות,—נקבת החמור, she-ass ; ânesse ; Eselin : ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך (מ"ב ד כד). ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויך בלעם את האתון להטתה הדרך (במדבר כב כג). ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וכו' והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו (שם כב=כב). אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא' מט יא). על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים (במדבר כב לב). פרות ארבעים ופרים עשרה אתנת עשרים ועירם עשרה (ברא' לב יו). עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון (שם מה כג). עני ורכב על חמור. ועל עיר בן אתנות (זכר' ט ט). ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול (ש"א ט ג). ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים (מ"ב ד כב). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). ולאתנות האבדות וכו' אל תשם את לבך להם כי נמצאו (ש"א ט כ).—פי האתון, מליצה לפה מרבה להתוכח, על שם המספר בכתוב: ויפתח יי' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך וכו' (במד' כב כח). — ונהוג לאמר: פלוני פתח את פי ה א ת ו ן שלו.

אָתָה[2], עבר, נכתרת בהפ' אתיה, נסתר' אתיו, עתי' יאתיו, צווי אתיו, אתיו: כי שנות מספר יאתיו[3]) (איוב טז כב). קרבו ויאתיון (ישע' מא ה).— והבינוני: הגידו האתיות לאחור (שם כג), לאמר מה שיבוא, מה שיקרה. —

וכלווי לרבים אתיו[1], (תחת אתיו): אם תבעיון בעיו שבו אתיו (ישע' כא יב). — ועם כנוי הפעול: כי פחד פחדתי ויאתיני (איוב ג כה).

אַתִּי, — צורה קדומה של מלת הגוף לנקבה נכחת, שנשמרה עוד בשבעה מקומות בתנ"ך: ואתי[2]) אלית (שופט' יז ב). ולא ידעו כי אתי[2]) אשת ירבעם (מ"א יד ב). למועד הזה כעת חיה אתי[2]) חבקת בן (מ"ב ד טז). מדוע אתי הלכתי אליו היום לא חדש ולא שבת (שם שם כג). קומי ולכי אתי[2]) וביתך (שם ח א). ואתי[2]) שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (ירמ' ד ל). יען אומרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית (יחזק' לו יג).

***אֲתִיָּה,** סמי' אתיית, — שה"פ מן אתה: אתית עת דודים נגעה באחת ועשר פוט נגעה (יוצר פ' חדש).

***אָתֵי מֵרַחוֹק[3]),**— כנוי לדגש שיבא באות הראשנת של מלה מנגנת או מתוגה בהברה הראשנה ולפנית מלה מ ל ע י ל שסופה ־ה, ־ה, בפעל או בכח ואין שתי המלות מוקפות במקף, כמו עשה פרי (ברא' א יא), ומשנה כסף (שם מג טו), Dages conjunctivum: ו ד א ת י מ ר ח ו ק כמו וזבחת פסח, ועשית פסח, ואעידה בם, וכו' וכל מה דסמיך לבגד כפת במקף נידון כ א ת י מ ר ח י ק לעולם (דה"ט סי' כט). (אחרי אהוי) בגד כפת רפין לעולם חוץ מן אוגירת ופסיק ודחיק ו א ת י מ ר ח י ק וכו' (הורית הקורא 78). א ת י מ ר ח י ק הוא הפך הדחיק שהדחיק קירוב טעם לטעם ו א ת י מ ר ח י ק לפי שנתרחק בין טעם לטעם מלכים הרבה בא הטעם הראשון ודחק כל המלכים והשליכם על אות הטעם השני באבני בליסטא כמו הוא יבנה בית הלמתים תעשה פלא סורה שבת פה ואדרשה בה (שם 80). ד א ת י מ ר ח ו ק זה פתרונו שהטעם באות הראשנה שאחרי יהוא והמשרת שלפניו

---

[1]) באשו' אתנו, ובערב' אתאן a), בארמ' אתן. — ולא נתברר מקור שם זה. קצת החכמים גזרוהו משרש אתה. ויש סברים ששרשו אתון, ומשקלו פעול, ודומה להשרש הערב' אתל b) ומשמעתו הלך בפסיעות מהירות.

[2]) בכל המלונים הובאו העבר והעתיד והצווי במפיק יוד בשרש א ת ה מנל"ה, א־ עדיף לקבוע פעל א ת י מה שלמים לבד. — [3]) בכ"י ג ל, (עם נקוד בבלי) כתיב יאיתיו (Kah. MT, 55).— [1]) כמו אפו וכיוצא בזה.

[2]) נמסר ואת קרי.

[3]) הכלל הידוע בארמ': כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפה בר ממפיק מפסיק ודאתי מרחיק, ופרושו ה ב א מ ר ח ו ק, הובא בדה"ט, רק דחיק לא נזכר שם: בר מן מפיק ומפסיק ודאתי מרחיק. אבל כבר העיר בכר (Bacher, Anf. 31) כי כלל זה נקבע בודאי קודם ב ן א ש ר. ובספר הנקוד לר"י חיוג תרגום ראב"ע: ודייתי מרחיק (דקקה). ואין דברי פריטוריוס (Praet. ZAW III, 22) בענין זה מחורים, ועי' במבוא חלק הדקדוק.

a) أتان b) أتل

רחוק סמנו ב' מלכים או חטף ובלך וגו' והטעם לפי שנתרחק הטעם כל כך מן המשרת נשפכים ההברות עליו בסוללה להדגיש האות המנוגנת (ר"מ הנקדן, לקוח מטעמי המקרא לר"י בן בלעם והביאם גם יעקב בן חיים בגליון מסרה המערכית). וכן אהר קמץ רפה אעפ"י שהיא א ת י מ ר ח ו ק (רד"ק בגד להוי). ו א ת י מ ר ח י ק הוא כשטעם התיבה הקודמת בגד כפת אינו במלך האחרון ובסופה הא שרשית בפעל או בבה (א' כלמבי א').

אַתִּיק[1], ז"ז, מ"ר אַתִּיקִים, — כפות נשענות על עמודים לפני הבנין או סביב לו: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה אַתִּיק אל פני אַתִּיק[2] בשלשים (יחזקאל מב ג). הספים והחלונים האטמות וְהָאַתִּיקִים סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב (שם מא טז). — ו א ת ו ק : ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתוקיהא[3] מפו ומפו מאה אמה (שם טו). — ואמר המשורר : בנו לו בית מדה עשו שם א ת י ק י ם (ראב"ע, גדול הסיר אוני).

את"ל, ר"ת אם תמצא לאמר.

אַתֶּם[4], — א) מלת הגוף לנכח' רבים, Pron.pers.masc., pl. 2 pers. ihr; vous; you : ויאמר להם יעקב אחי מאין אַתֶּם (בראשׁ' כט ד). ויאמר אליהם יהושע (ליושבי גבעון) מי אַתֶּם ומאין תבאו (יהוש' ט ח). וְאַתֶּם חשבתם עלי רעה (בראש' נ כ). אַתֶּם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אַתֶּם[1] המתם את עם יי' (במד' יז ו). אַתֶּם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ"ב ט יא). וְאַתֶּם תלקטו לאחד אחד (ישע' כז יב). — ב) גם לנכחות, fem. : את הנפשות אשר אַתֶּם[2] מצדדות (יחזק' יג כ).

אֶתְמוֹל[3], אֶתְמוֹל, אֶתְמוּל, — תה"פ, יום שקדם ליום הנכחי, gestern; hier; yesterday : כיום אֶתְמוֹל כי יעבר (תהל' צ ד). — ובחבור עם שלשום להורא' זמן העבר בכלל : לא היתה כזאת אֶתְמוֹל שלשם (ש"א ד ז), לאמר מעולם. גם אֶתְמוֹל גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמבי את ישראל

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשקלו. לפי דעת ריב"ג מן נתק וא"כ משקלו אפעיל. ואולי משקלו כמו סַכִּין, ועי' הערה שלקמן. — [2]) ת"י : זוי לקבל זוי, והוא תרגום הרגיל של פנה, והוא ז ו י ת, וכן תרגם בפסוק מ"א יו ואתיקיה וזויותהא. אבל והאתיקים תרגם ע ת י ק י א, ולא ידוע מהו. השבעים תרגמו στοά (הוא סטיו בתלמוד) וגם περίστυλον ואמר ריב"ג : כבר גזרו מן הענין הזה (מן נתק) אתיק על פני אתיק ופרושו עופל על פני עופל או חֵל לעומת חֵל כי הדבר הנפרד מהדבר הוא מוכרת ומוצא ממנו ועקרו אנתיק. ע"כ (שרש נתק). וכן הפרחון : החיל שלפני החומה. רש"י : ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמו עמודים מרובעים בולטים בחומה לחזוק וקורין להם פילירש בלעז, ע"כ. והוא pilliers בצרפת'. ורד"ק פרש ל ש כ ה וכן קצת החדשים. — [3]) כך הכתיב, ונקוד וְאַתּוּקֶיהָא.

[4]) בערב' אַנְתֻּם a), בארמי' אנתון, אשורי' אַתֻּנֻ, וסוברים כי עקרו היה לזכ' אַנְתֻּם ולנק' אַנְתֻּנַ, אחרי כן השוו בקצת הלשונ' התנוע' האחרונה בשני המינים ואמרו בערב' לשניהם תֻ, ובעבר' בשתיהן תֶ, ואח"כ נשתנה קול ההירק לקול הסגול כנהוג בעבר'. באתיא' אַנְתֶּמֻ אנתֶן, ובקצת הלשונ' (באומנ') נשמר עוד ההבדל, ובקצתן נפלה האלף ונשאר רק תֶּם תֶּן. וסובר אולסה' (Olsh. §§ 95, 6, 98, 4) כי תֶם היא תנועה ארוכה וכן לפי דעתו גֶּם בבנ'. וברוקלמן (Bro. Grundr. § 104) אומר כי לפנ ם היתה מלה זו מלעיל, ולכן היא קצרה. — [1]) יש סוברים כי בתחלה היה פה אַתֵּמָה, והוא רבוי זוגי, אך מפני ההא שבראש המלה המתם נשמטה ההא (Bö. § 859). — [2]) יש סוברים כי זה שבוש פשוט. ויש מפקפקים ואומרים כי אולי גרם לזה המם של המלה שלאחריו.

[3]) השם תְּמוֹל, עי"ש, בהוספת א בראשו. כך דונש (תשו' סי' קמא), וכמו"כ ריב"ג שהביא השם תמול בשרש תמל ואמר : ויש שיוסיפו האלף ויאמרו אתמול, ע"כ. וכן שאר הקדמונים. רק אֶרְגּוּל עמי (מיכ' ב ח), סבר כי ריב"ג שהוא מרכב מן אֵת ומן מול, ופרשו סמוּל, וקבל גזנ' סברה זו גם בנוגע . השם אֶתְמוֹל וההליט שהוא מרכב מן את ומן מול, ואמר שהוא כמו ל פ נ י ם. והחזיקו בדעה זו גם אולסה' (Olsh. § 223, 7) „אעפ"י שבכלל אין זה מנהג הלשון למזג המלה את עם מלה אחרת במלה א ה ת" (דברי א'לסה'), וכן בט' (Bö. § 264) „מפני שאין זה מנהג הלשון להוסיף א לפני תם, ומפני שאתמול היא צורה יות. קדומה, ומפני שיותר קל למצא לו מקור בהרכבה מן את ומן מול". עכ"ל. וכבר הזכרתי בהערה לערך אִי, ששמעתי הילדים המדברים עברית אומרים בשגירה, הלשון תְּרוּאָה במקום אֶתְרוּאָה, ולכן אפשר שמן את מול אמרו תְּמוֹל. ואעפי"כ יותר נראה דעת הקדמונים והיותר חדשים שהעקר הוא תְּמוֹל, מפני

---

a) أَنْتُم

(ש"ב ס ב), לאמר תמיד בזמן העבר. ויהי לפניו כאתמול שלשום (ש"א יט ז), לאמר כמו תמיד. כי ערוך מאתמול תפתה (ישע' ל לג). ויהי כל יודעו מאתמול[1]) (ש"א י יא), לאמר מקדם. מדבר בעדת קרח א ת מ ו ל מבאישין כנגד משה וכו' והיום מביעים דברים לפני משה (קהלת רבה, וזכי מות). אי זו היא שלא כדרכה מ א ת מ ו ל וכו' שלמי נדבה שסמך עליהן מ א ת מ ו ל יצא (ירוש' ביל' ב סא:).—ובכנוי: והסם (של שלשום) כדרך לשון רבים בעבור היום ו א ת מ ו ל ו (ראב"ע שמות ד י). כי המקבל איננו אומר בכל יום אלא מה שאמר ב א ת מ ו ל ו (או"ד ג). וישכים ביומו כ א ת מ ו ל ו (מו"כ ג מז).

אַתֵּן[-]), אַתֵּן,—מלת הגוף לנכח' רבות, .Pron.pers.fem 2 pers. ihr; vous; you : וְאַתֵּן[3]) צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזק' לד לא).

אַתֵּנָה[4]), — כמו אַתֵּן, אַתֶּן: ויאמר להן (יעקב לרחל וללאה) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם וכו' וְאַתֵּנָה[5]) ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (ברא' לא ה=ו). כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי וכו' הנני אל כסתותיכנה אשר אַתֵּנָה[6]) מצדדות שם את הנפשות (יחזק' יג יח=כ).

אֶתְנָה[7]), ש"נ, — שכר שנותנים לזונה: אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי (הוש' ב יד).

שהרכבה זו של את מגל במשמעה של יום שלפי היום היא מ ל א כ ו ת י ת יותר מדי ואינה טבעי' להאדם הקדו' הפשוט, ואין שום דמיון בין זו ללפנים. — באשורית אתמל, אנ תמלי, בארם' איתמלי, אתמלי, ואח"כ בעברית אתמול, וזוהי הצורה הקדומה בתו דגושה להשלמת הנון, וזה הדגש שמר קצת זמן על החירק שלא יתרחב לסגול, ואח"כ אֶתמול. — [1]) מ"ש: במקרא אחת דפוס ישן וגם במקרא כ"י מצאתי האלף בסגול והתיו רפה אבן בשאר ספרים האלף בחירק והתיו דגושה.

[2]) בערב' אַנְתֻנַּ a), בארם' אתין. ועי' הערה לאתם.—[3]) כך בצירי ברוב הספרים, וכן רד"ק. והעיד מ"ש כי במקצת ספרים קדמונים תיו בסגול וכן בכ"י (.Mich).

[4]) י"ס שזה רבים זוגי.—[5]) וכתוב במ"ש: ובספר א' קדמון כתיבת יד התיו בסגול. ע"כ.— [6]) מ"ש: במקצת ספרים התיו בצירי וקצתם בסגול ובכולן אין דגש בנון.

[7]) מן תנה, עי' במקומו.

---

a) أنتنّ

*'**אֶתְנַח**[1]), את־, ש"ז, — שם טעם מפסיק הגדול, ^: א ת נ ח לא ישרתה כ"א שופר עילוי (ר"י בן בלעם). כל מה שיהיה תחתיו א ת נ ח או סוף פסוק לא יתחבר רק יפסק (ר"י חיוג, דקדוק קפד). א ת נ ח או סוף פסוק (ראב"ע, יסוד מספר). המלכים הם אלה וכו' טרחא א ת נ ח (ערוג' הבש' כו). הטעמים המפסיקים הנקראים מלכים כגון א ת נ ח או זקף או רביע (טוב טעם ב). תמונת ה א ת נ ח הוא כדמות ט הפוכה כזה ^ (שם ד). לא נמצא פסוק בלי א ת נ ח (קב"ק בשער הטעמ'). וביחוד ה א ת נ ה הוא מעמיד ומפסיק (שם). ב א ת נ ח וטעמים (תגיה, גזרת שלשים).—ואמר המליץ: אדם עצל אל תאנח אחר טרחא יבא א ת נ ח (JQR 1902 July 744).

*'**אֶתְנָחָה**, — כמו אֶתנח: וסמוך לה א ת נ ח ה, והיא מכל טעם נחה, ריחה נודף כשמן המשחה, ממצעת הפסוק ומרויחה (דה"ט, סי' יז). ומקום הפסקה ב א ת נ ח ה ובסוף פסוק וכו' וזה צורת ה א ת נ ח ה (הורית הקורא, 53). זקף, א ת נ ח ה, וכו' הששי הוא א ת נ ח ה רווחת ומרויחה (שם 74). והאתנחה אפשר שתהיה בלי משרת (שם 84).

*'**אֶתְנַחְתָּא**, הצורה הארמי' הרגילה של השם אתנח.

אֶתְנָן[2]), אֶתְנַן, בכנ' אֶתְנַנִּי, אֶתְנַנֵּה,—א) כמו אֶתְנָה: כי זנית מעל אלהיך אהבת אתנן על כל גרנות דגן (הוש' ט א). לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי' אלהיך (דבר' כג יט). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך (יחזק' יז לד). והשבתיך מזונה וגם אתנן לא תתני עוד (שם מא). כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו (מיכ' א ז). ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ (ישע' כג יז). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש (מיכה א ז). איזהו א ת נ ן האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך (תמורה ו ב).—ב) יכמו

---

[1]) מלשון מנוחה, ויש אומרים מלשון אנחה. ואמר קב"ק בשער הטעמים בפרוש השם אתנחתא וז"ל: נקרא כן כי הוא מנוחה עם אנחה כדמות האדם שטרח ואחר ישב ויאנה וכו' והוא כדמות עשיית אנחת מהאיש שטרח ויושב ונגינתו דומה לזה כי הוא הפסק גדול מן הפסק הזקף הקטן.

[2]) לפי דעת הקדמונים כמו"כ מן תנה (ריב"ג ואחרים וכמו"כ אולסה'), ולפי דעת קצת החדשים מן תנן, עי' במקומו.

מַתָּן כהדבור משא ומתן: שידע תבואות המדינה וסחרהו א ת נ נ ה מה הם (נוף׳ לוף׳, מפיר ליאון כ יה).

***אַתְקָפָה¹)**, ש״נ, מ״ר אַתְקָפוֹת, — קושיה על דברי פלוני, **Einwanderheben ; objection**: שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות שאין עליהן פירכא והתקיפו עליו ב א ת ק פ ו ת מחוורות ששוברין דבריו (המפתח לרבנו נסים, ברכות).

אֲתָר, ש״ז, מ״ר, אֲתָרִים, — א) שם מקום בדרום א״י: כי בא ישראל דרך הָאֲתָרִים ²) (במדב׳ כא א). — ב) ∗תַּיָּר, מְרַגֵּל ³): וביתי על הרי בתרים ודרך ה א ת ר י ם ומשכני גיא הצבועים ומשכנות הרועים (הג׳ לשון הזהב לר״י חריזי). עוד הם נדברים ועדת כלבי ה א ת ר י ם שמה הגיעה שיתתם הפריעה (מבלי״ל״ג ג יז).

***אֲתַר⁴)**, — מקום, **Ort ; place**. על אתר, על המקום, ר״ל הבפומיד: אם על א ת ר יצא אינו גט ואם לאחר זמן יצא הרי זה גט (ירש׳ גיט׳ ה מט ג). בנהיל שגולו מן ההליכה ובפורח ובלבד על א ת ר אב׳: אם יצא וחזר אני אומר מפני יראה ופיתוי אמרו (שם ב״ק ט ז ב). — ומשל: מבית לבית חלוק ו מ א ת ר ל א ת ר נפש (מד״ר בראש׳ לט), ר״ל מי שמעתיק דירתו מבית לבית יאבד לו חלוק, וממקום למקום תאבד לו נפש.

אתר⁵), קל אינו נהוג.

---

¹) בארמ׳: אתקפתא: אתקפתא דר׳ שישא (חגי׳ ט:).

²) אונק׳ תרגם ארח מאלליא, ר״ל דרך המרגלים. וכן מדרש: דרך התייר הגדול. וכן המפרשים הקדמונ׳. רש״י: דרך הנגב שהלכו בה המרגלים. ראב״ע: י״א כי האלף נוסף והטעם התרים את הארץ. וכן רשב״ם. אך יותר נראה לפי דעת תרגום השבעים שהוא שם מקום, וכן רוב החדשים. — ³) עי׳ הערה למעלה.

⁴) בארמי׳ אֲתַר מקום, בערבי׳ את׳ר a) רשם.

⁵) מן אתר אתרים, עי״ש.

a) أثر

— הפע׳ ∗הֶאֱתִיר, — כמו תִּיֵּר: קדוש סבבתם דרך ל ה א ת י ר (שמעון ב״ר יצחק, אותותיך, ז פסח).

***אֶתְרוֹג¹)**, ש״ז, מ״ר אֶתְרוֹגִים, — פרי ממין הלמון, גון קלפתו כעין השעוה, ומיצתו פחות המצה משל הלמון, **citrus medica**: שיעור א ת ר ו ג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז רבי יהודה אומר כביצה ובגדול כדי שיאחוז שנים בידו אחת ר״י אומר אפי׳ אחד בשתי ידיו (סוכ׳ ג ז). א ת ר ו ג הכושי וכו׳ והירוק ככרתי וכו׳ (שם ו). נתן לו שתי פרוטות אמר לו הבא לי א ת ר ו ג והלך והביא לו בפרוטה א ת ר ו ג ובפרוטה רמון וכו׳ שהוא אומר לו א ת ר ו ג גדול הייתי מבקש (מעיל׳ ו ד). מעשה ברבי עקיבה ש ל י ק ט א ת ר ו ג באחד בשבט (ר״ה יד.). וביום טוב הראשון של חג כל ישראל עומדין לפני הקב״ה ולולביהן ו א ת ר ו ג י ה ן לשמו של הקב״ה (מד״ר ויקר׳ ל).

***אֶתְרוֹגִי**, ת״ז, — מצבע קלפת האתרוג: ויצא שתנו א ת ר ו ג י זך (ר״י ישראלי הקדהת, **Monats. XXXVII 3, 34**).

***אֶתְרוֹגִיּוּת**, ש״נ, — גון קלפת האתרוג: ראוי שיהי (השתן) שוה הממשות דק הצבע נוטה אל ה א ת ר ו ג י ו ת (קאנון א ב ג ב, ח).

***אָתַת²)**, פ״י, — נתן אות: אות א ת ת י ³) בקושטא להעמידך (אליהו הזקן, אז הרית).

— פע׳ ∗אִתֵּת, נִצְטַיֵּן באות: אף ברי אִתֵּת שם שר מטר (ר״א קליר, גשם). בם (באות ברית) מעטרים בחורי בחוני, המסמנים ומְאֻתָּתִים להנצל מרשפי כויוני (ראב״ן, אות ברית, יוצ׳ למילה).

---

¹) מפרסית ת׳רנג a). ובערב׳ כמו״כ אתר׳ג b).

²) פעל בנו הפיטנים מן או ת. — ³) כבר הביא דונש בשם רסע״ג אותת מן אות. אך זה אולי פולל כמו שובב מן שוב.

a) ترنج b) أترج

שער הבית

𐤁 ב

ב אות השניה באלף בית העברי ושמה בֵּית, עי' ערך בַּיִת.

מוצא אות זו עקרו מן השפתים, והיו המדברים עברית מפיקים אותה כמעט באופן אחד בכל מקום שהיא באה [1], בתחלת הברה או באמצע או בסופה, בקבוץ השפתים זו על זו בכח בקצת השתתפות בקצה הדוק הלשון, ולכן נחשבת אות זו גם מאותיות הדליקה, עי' זה. אך מפני שבטבע הברתה הוא שכשהיא באמצע ההברה יפיק אותה המדבר באופן קצת יותר קל ורך, לא בכל כח הקשת חיצוניות השפתים,

---

[1]) אעפ"י שגם קצת החדשים ובתוכם גם סיור סובר כי ההברה הכפולה של בגד כפת היא קדומה מאד בעברית, (Siver's Metrik, 1, 15: dass die Spaltung der urspringlichen בגד כפת zwar allerdings secundär, d. h. nicht ursemitisch, ist, wol aber, nach Massgabe der einschlägigen lautgeschichtlichen Kriterien, für eine der ältesten Speciallautwandelungen des Hebräischen (bez. des Hebr. u. der nächst verwandten Idiome) gehalten werden muss) מ"מ יש בתלמוד עדות שהברת ב סופית והברת ב תחלתית היתה בזמן רבא באופן אחד, והוא מה שאמר רב עובדיה (ברכ' טו:) שצריך ליתן ריוח בין הדבקים (רש"י: תיבות המדובקות זו בזו אם אינך מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת) ואמר רבא על זה כגון על לבבך על לבבכם בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ. זו ראיה ברורה, שעוד בזמנו של רבא קראו ב הסופית של עֵשֶׂב ובית התחלתית של בשדך באופן אחד, בהברה אחת, כמו הלמד של על והלמד של לבבך וכמו מ הסופית של אתכם ומם התחלתית של מארץ. וכבר הרגיש בזה רשב"ץ דוראן ואמר וז"ל: והבית הרפה הוגים אותם הערביים (היהודים הערבים) בדבוק שפתים כמו הדגושה בדגש רפה במעט שנוי ברפיון יותר והישראלים השוכנים בארץ הנצרים הוגים אותה כמו שהוגים הם עצמם הויו וזה שבוש גדול שא"א שתהיה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו ויורה זה מ"ש בק"ש שיניח ריוח בין הדבקים ומנו שם כמו עשב בשדך יראה כי הגיית בית עשב כהגיית בית בשדך שהיא דגושה, וכן האומות שהועתקו אליהם שמות האבות אברהם יצחק ויעקב הם הוגים הבית שלא כהגיית הויו בשום פנים וכן כהרבה שמות כמו צבאות. ע"כ יראה כי הספרדים הם הקפידו על לשונם בזה יותר מכל שאר היהודים אשר בתפוצת הגולה כי הם הוגים הבית הרפה בדבקות השפתים ברפיון מעט ולא כהגיית הויו (מג"א נז.). והברה זו היתה בכל מקום כמו b ולא כמו v. ומעידה על זה הברת אות ب בערב', וגם בערב' המדברת, יצאו הערבים במרוקו, שהדרומיים הוגים ב רפה כמו w (A. Fischer, Marok. Sprichw. MSOS, 1, 190). וכן שם העיר בָּבֶל למשל, שכתבוהו היונים Βαβυλών והרומאים Babylon, ואין ספק בדבר שכתבו על פי מה ששמעה אזנם שם זה הגוי בלבור החי, מעיד כי גם להבית השנית של בבל היתה הברת b ולא הברת v. וכן העתיק הירונימוס כל שאר השמות הפרטים שבאה בהם אות ב באות b גם אחרי שנ"ע וגם בסוף הברה. אלא שאפשר לפקפק גם איך היתה בזמן ההוא הברת אות β היונית ואפילו הברת b הרומית. אבל עכ"פ בזה אין ספק שאח"כ נתרככה הברת הבית ונטתה להברת האות v, עד שהעתיקו קצת מלים רומיות שיש בהן האות v באות ב, כך למשל ביבי במקום vive, (SKr. Lehnw.). ובספר יצירה כבר נאמר בפרוש כי יש לאות בית הברה כפולה, וז"ל: שבע כפולות בגד כפרת ומתנהגות בשתי לשונות יסודן חיים ושלום חכמה ועושר וזרע וחן וממשלות מתנהגות בשתי לשונות בב, גג, דד, כב, פפ, רר, תת, רך וקשה (פרק ב משנה ה).

ובקצת שתוף נ ש י מ ה מבפנים, נברה הברה קלה ורכה זו של קול האות בית יותר ויותר, ובזמן מאוחר, בימי הגמרה, היתה כבר נהוגה הברה כפולה לאות זו: האחת בתחלת הברה, החברה הקדומה, הככרת, ובאמצע ההברה (אחרי תנועה פתוחה ואחרי שוא נע) ובסופה, ההברה הקלה שנתרככה ו נ ת נ ש מ ה ורפתה לגמרה. וכדי להבדיל בין הבית המצינת הברה הקשה ואותה המצינת הברה הרפה עשו סימן ו ד ג ש ו את הבית בכל מקום שהברתה קשה ב ד ג ש בתיבה כזה בּ, והיא בית דגושה, ויש ששמו גם קו מיצבב על הבית בכל מקום שהברתה רפה והיא ב י ת ר פ ו י ה, ואחרי כן החלו מעט מעט להשמיט את סימן ה ר פ ה וכתבוה בית רפויה בסתם, בלי סימן. הברה כפולה זו של הבית נהוגה גם עתה בקרב רוב היהודים, ספרדים ואשכנזים ותימנים וקראים. רק קצת יהודי אפריקה (מערבים מאלג׳יר) והספרדים בצפת וטבריה אינם מבדילים והוברים בכל מקום בהברה קשה. השמרונים הברים את הבית רפה בסוף הברה: לְבַבְכֶם—לְבַב־.

בצרופי ש ר ש י המלים העבריות לא תבוא האות ב לפני פ, בפ, ואחרי ו, וב, ואחרי מ, מב (מנחם, מחברת דף י).

יש חכמים מיחסים לבית, בפרט רפויה, פעולה מ א ר כ ת על התנועה שלפניה, כמו עָב במקום עָב. תוֹשָׁבֵי במקום תוֹשְׁבֵי, וכיוצא בזה (Kö,II, 495), וכמו כן אות ב אוהבת תנועת י ושמרת על תנועה זו גם במקום שלפי מנהג הלשון היתה תנועה זו צריכה להשתנות, כמו סֻבְּלוּ וכן תעבגרו (שם דף 512).

ב היא אחת מאותיות השמוש [1]), ותתחבר עם אותיות

והכלל כל בגד כפת דסמיך לאהוי רפי, הוא בודאי כלל קדום עוד קודם בן אשר (עי׳ הערה לערך אתי מרחוק). והנה עצם הדבר מונח בטבע אות זו להתרכך בשתוף הברה בנשימה, Aspiration, וכן נשתנתה הברת אות β בלשון יונית החדשה, ממש כמו ב רפה. וכן בלשונות האחיות למשל בגרמנית geben ובאנגלית give, ובגרמ׳ בעצמה Schrift ולא Schribt. וכן בלשון צרפתית livre ספר, מן השם ברומית liber, ובלשון צרפתית בעצמה libraire מוכר ספרים. וכן השם febris ברומ׳ וכמו״כ באיט׳ febbre, בגרם Fieber, ובצרפת׳ fièvre, וכן באנגל׳ fever. ובאנגלית בעצמה web אֶרג, והפעל weawe. ועוד הרבה כאלה. וכן נהרככה הבית הכנענית עד שדמתה להברת אות ו (w, v), ופעמים נשמטה לגמרה (Schr. Phön. Spr. 144), אפס יש סברים, כי בחיי הלשון, אפילו בזמן מאוחר, אי אפשר שתנועה פתוחה בסוף מלה פעלה על אות הראשנה ש ל מ ל ה ש ל א ח ר י ה לרכך הברתה בשתוף נשימה, אלא שדרך הברה זו נולדה מהקריאה המלאכותית המתונה והחגיגית של הפרשה בבתי הכנסיות (Kö, 1, 36: Ich habe darauf hingewiesen, dass beim Leben der Sprache nicht der schliessende Vocal eines vorhergehenden Wortes einen aspirirenden Einfluss auf den aspirirbaren Anlaut des folgenden Wortes ausgeübt haben kann, sondern dass dieser Einfluss erst beim langsamen und ausserdem nach künstlichen Regeln eingerichteten Vortrag der Schriftabschnitte im Gottesdienste hervorgebracht oder vielmehr hinzugebracht wurde). ואם אמנם באמת נדמה שזה לא טבעי בדבור החי, אעפי״כ יש עדות גמורה מרסע״ג (גוף הערב׳ של פרוש ספר יצירה שהוציא לאור למבר והביא המאמר הזה גם ר״י ברצלוני בפרוש יצירה בלשון משׁבשה) שדבר זה היה נהוג ב ד ב ו ר ה ח י בארמית בזמנו, אמר וז״ל: וזה (ההברה הכפולה של בגד כפת שדבר עליו ספר יצירה) לא במקרא בלבד כי אם בכל דבר שמספרים אפילו הנשים, כאשר יאמר כי אשה הלכה למלמד תינוקות ואמרה לו: יא ספרא אפני ב׳רי (ר״ל בבקשה ממך המלמד, הניחה ב׳ני, ולא אמרה בְּרִי בבית דגושה). ואשה אחרת קראה לבנה יא גַד גד, ולא ענה, וכאשר קראה לו יא ג׳ד, בגימל רפויה, ענה לה. ע״כ (עי׳ Bacher, Anfänge 46, ובפרוש יצירה של ר״י ברצלוני דף 231 הלשון משבשה קצת). וכבר העיד החכם סיור (במקום הנזכר למעלה) כי כעין זה היה נהוג גם אצל הקלתים בלשונם החיה, שתנועה פתוחה פעלה על אותיות בגד כפת שלאחריהן פעולה של רכוך בשתוף נשימה.

כללו של דבר, שאין לדעת בודאות איך היתה בדיוק הברתה של אות ב לפנים. כי, כמו שכבר העירותי למעלה, כתיבת השם בבל ביונית באות β במקום הבית השני וברומית באות b, וכמו״כ בשאר השמות העבריות בתרגום השבעים והירונימוס, אינה ראיה ברורה. כי כבר הוכיח Corsen בספרו Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonnung der lateinischen Sprache, 2 Aufl. 1, 134 כי האות b ברומית נתרככה מתחלת המאה הרביעית לפני ספירת הנוצרים ונהייתה דומה להברת v. וכן אמר Blass בספרו Ueber die Musspr. des Altgriechischen, s. 25, שהברת אות β היתה רכה גם לפנים. רק מדברי רבא נלמד שבימיו עוד היתה כמעט הברה אחת לבית סופית ולבית תחלתית, ורגלים לדבר כי זו היתה הברה קשה כמו ב דגושה עתה אצלינו.

[1]) שמוש זה של אות ב משתף כמעט בכל הלשונות השמיות, וסברו קצת המדקדקים כי זה קצור של המלה ב י ת, ורואים קצת ראיה לזה בשם העיר בְּעֶשְׁתְּרָה: ואת בְּעֶשְׁתְּרָה (יהוש׳ כא כז), שהוא לפי דעתם מקצר מן בֵית

כנוי הגוף בי, בך, בך, בו, בה, בנו, בכם ־כן, בהם, ־הן, — ועי' כ"א במקומו. ותתחבר עם שמות ופעלים, מונעה בשוא ב[1]) ולפני שוא בחירק קצר, ולפני יוד שואית בחירק ארוך והיוד תנוח (בידי, ביעף, ביקר, בישישים), ולפני אהחע בתנועת אות אהחע שלאחריה[2]), ולפני קמץ חטף בקמץ רחב, באני, בחרי[3]), ולפני אלהים בצירי והאלף תנוח, באלהים,

ולפני ה הידיעה בפתח או בקמץ ותשמט ה הידיעה, ולפני ה מקור נפעל בצירי ונשמטה ה הבנין, בעטף[1]) במקום בהעטף, או בסגול בהרג, או בחירק ובכשלו. ותשמש—א) אל יחס שבו, להמקום והזמן, תחת בתוך, בקרב, in,innerhalb,am; dans, à; in,at: בעיר, בבית, בבור, בידי, בפי, בראשית, בשנה ההיא, ביום, בלילה, בעוד, בטרם: ובהמתך וגרך אשר בשעריך (שמות כ י). ה' אלהינו דבר אלינו בחרב (דבר' א ו). ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם (ישע' נו ה). ולמשל ביום ובלילה (ברא' א יח). וביום הראשון מקרא קדש (שמות יב יו). ביום הכפרים (ויקר' כה ט). ובראשי חדשיכם (במד' י י). — ב) להחמר המשמש למלאכת איזה דבר, aus; en; of: ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים (ויקרא יג נב). לעשות כל מלאכה בנחשת (מ"א ז יד). וכבש בזהב לכסא (דהי"ב ט יח). — ג) לציין אחד פרט מתוך הכל, מתוך רבים, unter; parmi; among: רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (שם שם ג). לא היה כמהו בכל מלכי יהודה (מ"ב יח ה). אחיתפל בקשרים (ש"ב טו לא). ליש גבור בבהמה (משלי ל ל). מנשים באהל תברך (שופטי' ה כד). וישר באדם אין (מיכה ז ב). היפה בנשים (שה"ש א ח). האדם הגדול בענקים (יהוש' יד טו). אם יראה איש באנשים האלה (דבר' א לה). אדני בסמכי[2]) נפשי (תהל' נד ו). ה' לי בעזרי (שם קיח ז). —וכן להורות חלק מהכל: ויך בפלשתים (ש"ב כג י). ויהרג במשמניהם (תהל' עח לא). לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה). והנותר בבשר ובלחם[3])(ויק' ח לב). כשם שחולקין ב ח ו ל י ן כך חולקין ב ת ר ו מ ה (דמאי ו ג). האשה שהיתה אוכלת ב ת ר ו מ ה (תרומ' ח א).— וכן לפרט פרטים אחדים מכלל אחד: בעוף ובבהמת ובחיה ובכל השרץ (ברא' ז כא). בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים (שם ט ב). ואמלל כל ישב בה בחית השדה ובעוף השמים (הושע ד ג). — ד) להורות קרוב וסמיכות, אצל, על יד, am, bei; près de; at, near:

עשתרה. אבל כבר דחה בט' (Bö § 530 Anm. 3) סברה זו. ואמר שאינה טבעית, שבודאי כבר היה שמוש ב נהוג בלשון קודם שידעו המדברים לבנות בית. וכן יוסף הלוי (REJ 1885 ?), ואעפ"י שאח"כ נתקצרה אמנם בית לבי, אי אפשר שיהיה זה מקור השמוש של הבית שאינה נקודה בצירה. ולא יותר מהורה מזה השערתו של בטכר בעצמו שם, שבית השמוש נתקצרה ונצטמצמה מן המלה פי a) בערב' במשמ' בתוך. ולכן עדיף לחשב שזו הברה טבעית מקורית קדומה שנקבעה בלשונות השמיות אולי בתחלה למושג של בפנים, וכיוצא בזה.

[1]) בדה"ט בשער השוא נאמר: ואם תצטרף (השוא) עם געיה בראש התיבה בפתחה גדולה תצא (ר"ל תקרא) כמו בבוא אליו נתן (תהל' נא ב) לכוזיהו (מו ט), בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד יב) בשכבך תשמר עליך (ו כב). ברעתו ידחה רשע (יד לב). ע"כ. והנה מזה נראה ברור כי כל השואים האלה של בית השמוש היו קוראים בתנועת פתח, כמו לוא היה כתוב בבוא, לכוז, בלכתך בשכבך, ברעתו. וקריאה זו מקימת עפ"י העתקת הירונימוס קצת מלים שיש בהם ב השמוש בשוא: באפו—baaphpho, בסוד—bassod, בסופה—basupha, בציון—bassaiou, בקרב—bacereb, ברוה—baruah, בשורי—basori.— ולפני י ו ד, כמו לו היתה נקודה הירק: כל מלה דסמיך ליוד ואתא קדמיה בראש תיבותא תתנקיד בשוא ומתקרי בחד נקודא (ר"ל חירק) כמו ביום טובה היה בטוב (קהל' ז יד). ביום עשתי (במד' ז עב). וגם זה מקוים על פי העתקת הירונימוס, שהעתיק ביום bioin, קריאה זו של שוא בית השמוש הוא לפי מה שהיו נהוגים אז לקרא את השוא בכלל, כמו שמעידים על זה כל המדקדקים הקדמונים. והמלה בראשית העתיק הירונימוס bresith ולא השמיע את השוא כלל. והסכימו החדשים שזה הנקוד של בית השמוש בפתח הוא הנקוד העקרי ואעפ"י שבערב' היא חרוקה, ב b). בערב' ההמונית של מצרים היא חרוקה עפי"ר לפני שמות, אבל לפני כנויים מתחלפת תנועתה ומשתנה להתנועה שלאחריה (Spi.83).—[2]) בנקוד הבבלי בצירי באמר (מבוא לנק"א,62). —[3]) כך הקדמונים בפרוש שקמץ הבית הוא קמץ רחב,

a) فِي b) بِ

ועי' המשא ומתן בענין זה בהערה לערך אני.

[1]) בכ"י בעטף. — [2]) לפי דעת קצת, הכונה פה לא ב ת ו ך סומכי, ב ת ו ך עוזרי. אלא הוא מי שבידו לסמך, מי שבידו לעזר, וקוראים לבית זו בית העצמות, essentiae ב. — [3]) ואמר ריב"ג (הרקמה 33) כי בית זו וכיוצא בה היא במקום מן.

שנים בעון (מ"א כט א). החיה אשר ראיתי בנהר כבר (יחזקאל י טו).— ה) ולהורות פעולה בעצם עת פעולה אחרת או תכף ומיד אחריה, indem, als; en, quand when: ויהי בהיותם בשדה ויקם קין (בראשי' ד ח). ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר (שם לה יז). ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו (שמות לד כט). ותרץ את שבתתיה בהשמה[1]) מהם (ויקרא כו מג). גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (במד' לה יט). וברדת הטל וכו' ירד המן (שם יא ט). אם נבלת בהתנשא (משלי ל לב). נפשי יצאה בדברו (שה"ש ה ו). ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות (אסת' ב ח). ויבא יעקב שלם וכו' בבאו מפדן ארם (בראש' לג יח). בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים (שמות ג יב). בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון (ישעי' כ א). איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד). וה' שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו (שם מב י). על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים (תהל' מו ג). ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם (ישעי' א טו): — ו) הכלי והאמצע, לעשות ולהשיג דבר, במשמעות על ידי, Werkzeug und Mittel; instrument, moyen; instrument, mean : רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש' י יא). תרמסו ברגליכם (יחזק' לד יח). פן יפגענו בדבר או בחרב (שמות ה ג). ואם בכלי ברזל הכהו (במד' לה טז). בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). קרא בגרון (ישעי' נח א). ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). ודוד מנגן ביד (ש"א יט ט). ויט בכח (שופט' טז ל). בפיו ובשפתיו כבדוני (ישעי' כט יג). ותבא לנסתו בחידות (מ"א י א). במה אדע (בראש' טו ח). בזאת תדע (שמות ז יז), ע"י זאת. ואם באלה לא תוסרו (ויקר' כו כג), ע"י אלה. כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר (ישע' סו טז). באש תשרפו (ויקר' ח לב). העטופים ברעב (איכה ב יט). בגורל יחלק את הארץ (במד' כו נה). האיש מקדש בו ובשלוחו (קידו' ב א). והקפה נגבית בשנים ומתחלקת בג' (פאה ח ז). בצולין בצמיד פתיל (פרה יא א). היוכה באחר ידו בנייר בפינקס וכו' (תוספתא ב"ק ט לא). — ז) הסבה והתכלית, Ursache, Zweck; cause, but; cause, aim: התשחית בחמשה את כל העיר (בראשית יח כח). איש בחטאו יומתו (דבר' כד טז). בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ (שם ט ד). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה (בראש' כט כ). ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע יב יג). בעונתיכם נמכרתם (ישעי' נ א). אל נא נאבדה בנפש האיש הזה (יונה א יד). — ח) לאופן ודרך ותכונת הפעולה: ויברא אלהים את האדם בצלמו (בראש' א כז). ושפט בצדק דלים (ישעי' יא ד). מכה נפש בשגגה בבלי דעת (יהושע כ ג). וישאהו במוט בשנים (במד' יג כג).— ועפי"ר תשמש לתאר הפעל: אדני יי' בחזק יבוא (ישעי' מ י). לא במהרה ינתק (קהל' ד יב). כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ). ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). והלכתם עמי בקרי (ויקר' כו כז). ובטוב העולם נדון (אב' ג טו). מותר תרומה מה היו עושין בה לוקחין פירות בזול ומוכרין אותם ביוקר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב' קו:). ואין מזכירין זכרונות וכו' אלא בשני ימים טובים של ר"ה וכו' ואף באלו בקושי התירו (מס' סופרים יט ח). — ט) ליחס שעם, לחבור וקשור ונגיעה וכדומה, mit; avec; with : ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד' כ כ). ותבא ירושלמה בחיל כבד (מ"א י ב). וישמעאל בן נתניה נמלט בשמנת אנשים (ירמ' מא טו). כי במקלי עברתי את הירדן הזה (בראש' לב יא). ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם טו יד). נטה את ידך במטך (שמות ח א). בשבעים נפש ירדו אבתיך (דבר' י כב). ונשארתם במתי מעט (שם כח סב). בחצים ובקשת יבא שמה (ישעי' ז כד). — ובהשאלה: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו (תהל' צה ב). עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה (שם ק ב). כי בנפשו דבר אדניהו (מ"א ב כג). — ובמלת השלילה: ובאפס לאם (משלי יד כח). באין אלפים אבוס בר (שם ד). אשר ירצח את רעהו בבלי דעת (דבר' ד מב). — י) להורות המעמד: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראש' טו טו). ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע (שמות ה יט). והוא אשה בבתוליה יקח (ויקר' כא יג).— יא) ולהורות הדמיון הגמור: בר כבר יהיה (שמו' ל לד). שאינו נהנה מישראל מוכר בפחות אבל שוה בשוה לא (נדר'

[1]) כבר התחבטו הקדמו' והאחרו' בצורת מלה זו ובנקוד בשמוש, ואמרו הקדמוני' (ריב"ג רקמה ו ורד"ק מכלול) כי קמץ ה השמה הוטלה על בית השמוש. ויש נוסח' מתחלפות. ועי' ערך שמם.

(לא). אות באות, דבור בדבור, מלה במלה.—וכן במשמ' כל: שנה בשנה (דבר' טו כ). וכן יעשה שנה בשנה (ש"א א ז). מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישע' סו כג). — ובכל היחסים האלה תשמש להרבה פעלים ושמות: וידבר אל עפרון באזני עם הארץ (בראשית כג יג). ונח מצא חן בעיני ה' (שם ו ח). ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח).— ולפעלים נתינה ומסירה: וכל יש לו נתן בידו (בראש' לט ד). ולא המציתך ביד דוד (ש"ב ג ח). הסגיר ביד אויב (איכה ב ז).— ופעלי נגיעה ופגיעה: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו (ישעי' ה ח). ויפגע במקום וילן (בראש' כח יא). — ופעלי אחיזה ותפיסה: ואחז בערפי (איוב טז יב). ותתפשהו בבגדו (בראש' לט יב). — ומריבה ומלחמה: וירב בלבן (בראש' לא לו). אקוט בדור (תהל' צה י). אל תתחר במרעים (שם לז א). — ולתמורה וחלוף: בכסף מלא יתננה לי (בראש' כג ט). אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני (שם ל טז). ויקן את חלקת השדה וכו' במאה קשיטה (שם לג יט). איש יבא בפריו אלף כסף (שה"ש ח יא). המחליף פרה בחמור (ב"מ ח ד). תן לפועלי בסלע מעות (שבוע' ז ה). ומדד לו באיסר שמן (ב"ב ה ט). סאה בכמה א"ל בשני דינרין (אדר"נ יב). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה (ע"ז יח.).—ובמשמעת תחת: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דבר' יט כא). — והליכה וביאה: אם בחקתי תלכו (ויקר' כו ג). תלכו בשבי (ירמ' כ ו). — וזכירה: ובשם אלהיהם לא תזכירו (יהוש' כג ז). ובאלהי ישראל יזכירו (ישע' מח א). — ועוד פעלים אחרים, בגד, פשע, מרד, מרה, מעל: וימעלו בנ"י מעל בחרם (יהוש' ז א). וכחש בעמיתו (ויקרא ה כא). כי דברנו ביי' ובך (במדב' כא ז). ואני ביי' אעלוזה אגילה באלהי ישעי (חבקוק ג יח). שמחו באבימלך וישמח גם הוא (שופ' ט יט). איזהו עשיר השמח בחלקו (אבות ד א). כי רוצה ה' בעמו (תהל' קמט ד). בציון געלה נפשך (ירמ' יד יט). ראה ה' בעניי (בראש' כט לב). כן בקדש חזיתך (תהל' סג ג). אבינה בבנים (משלי ז ז). צפה ברוח הקדש (מד"ר בראש' עט). המסתכל בקשת (קדוש' מ.). נסתכל ביום המיתה (ברכ' ה.). כי לא ידע עבדך בכל זאת (ש"א כב טו). ולא אריח בריח ניחחכם (ויקר' כו לא). ואשעה בחקיך (תהל' קיט קיז). עוסק בדברי תורה (ברכ' ג:). נושא ונותן בהלכה.— ובמשמ' אחרה: נשאת ונתת באמונה (שבת לא.). הנושא ונותן בדברים לא קנה (ב"מ מח.) הנבאים בשמי (ירמ' יד טו). הנבאו בבעל (שם כג יג). ויקרא בשם ה' (בראש' יב ח). — ופעלי שאל ודרש בעצה: לשאל באוב (דהי"א י יג). וישאלו באלהים (שופט' כ יח). לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). שאל בתרפים (יחזק' כא כו). שואל בשלומו (ברכ' ה א). עת אשר שלט האדם באדם לרע לו (קהל' ח ט). הנגשים בעם (שמות ה ו). ויאיצו המלאכים בלוט (בראש' יט טו). זה יעצר בעמי (ש"א ט יז).— הוא בחנק, בסקילה: הרי זו בחנק וכו' הרי זו בסקילה (כתוב' ד ג), ר"ל היא חיבת חנק. דם הכליות דם אברים הרי אלו בלא תעשה (כריתו' כב.).—ולהורות השיעור והמדה, בכדבר: הנוגע בכשני חציי זיתים מן הנבילה או נושאן ובמת הנוגע בכחצי זית (אהל' ג א). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס (מקוו' י ז). שילות היה מקלח מים בכאיסר צוה המלך והרחיבוהו (ערכ' י:). — ובחבור מלות: באין, בלא, בבלי דעת, באשר, בעבור, בגלל בלאט, בעוד, במאד מאד: הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת' ב"ק י). ומימי רגליו (של הזב) מטמאין טומאה חמורה בכל שהו (כריתו' יג:). בעל כרחן הקישן הכתוב (יומא טו.). מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (סוטה יט:). לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב (ב"ק ס:). עון הכתיב והחתים בעל פה ובשטר (כלית' יוס ז, הין תליה).—ועם ידוע, *בידוע ש: מצאו (הכהן את ביה"כ) נעיל יודע שיש שם אדם פתוח בידוע שאין שם אדם (תמיד כו.). שור שהיה רודף אחר חבירו וכו' אם בידוע שהם המיתום הרי אילו משלמין וכו' אם בידוע שהשחורים המיתו את הלבנים וכו' (תוספתא ב"ק ג ז). אם לא באתי מכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום הגיע זמן ולא בא בידוע שאיבד את זכותו (שם ב"מ א יז). קטן אי אתה צריך לחזור עליו בידוע שאין לו גואלין (סנה' סט.). כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה וכל שאין התיבה קולטתו בידוע שנעבדה בהן עבירה (שם קח:). בידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו (נדר' כב:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה (חולין נח.).

אם מוֹלך שתי וערב ב י ד ו ע שהיא טהורה ואם לאו ב י ד ו ע שהיא טמאה (שם נט). אם מסכסך (הקיסם) ב י ד ו ע שזכר הוא ואם לאו ב י ד ו ע שנקבה היא (ניד' כה:). משל למלך שיצא וחיילותיו לפניו ב י ד ו ע שחיילותיו של מלך הן (שם לז:). יביא עריבה מלאה מים ונותן קדרה לתוכה אם כנסה ב י ד ו ע שכונס משקה ואם לאו ב י ד ו ע שמוציא משקה (שם מט.). — ועם אולי, *באולי, אם, *באִם, עי' במקומו. — והשמש במשמעת *א ד ו ת מה יְדבר בענין [1]): שער ב' ב ז כ ר ו ן מוצאי האותיות (ריב"ג רקמה, ג). מאמר א' ב ה ש א ר ת הנפש, השני ב ה ו ד ע ת העתידות, השלישי ב י ד י ע ת השם יתברך, הרביעי ב ה ש ג ת השם, החמשי ב ג ר מ י ם השמימיים, הששי ב ח ד ו ש העולם (הרלב"ג מלחמות, הקדמה). המאמר הראשון ב ח ק י ר ה מעקרי הדתות, השני ב ב א ו ר עקר הראשוֹן (ר"י אלבו, עקרים, הקדמ'). ב ס ו ג י הדברים ב ה ל צ ה וכו' (נופת צופים, מסיר להון, רהבי הפרקים).

בקצת שמות פרטיים נוספה האות ב לפני שרש השם, בְּגַוַּי, בדקר [2]), בלשן, ברשע.

ב יבוא במקום פ, הבקר — הפקר וכיוצא בזה. וכן תבוא במקום פ שבשאר הלשונות האחיות, וגם במקום שאר האותיות שהן ממוצא אחד עמה.

במספרים תשמש תחת המספר שתים [3]): ב תרין כ עשרין (פסיקתא ר"כ, בוא אביב).

בָּא, עבר מן בוא, עי"ש.

***בָּא**, ש"ז, — הבא, העתיד, Zukunft; l'avenir; future: דבר שהוא ל ב א (ירוש' תענ' ב סה ג). מיכאן ו ל ב א (שם תרו' א מ:).

בְּאָה, עי' ביאה.

***בָּאָה**, עבר נסתרת *באתה, במקום באה, — עי' בוא.

***בֵּאוּר**, (ביאור), ש"ז, מ"ר בֵּאוּרִים, — א) שה"פ מן בֵּאֵר: כל אחד ואחד כוֹתב לעצמו כְּפִי כחו מ ב י א ו ר התורה ומהלכותיה וכו' וכל ה ב י א ו ר י ם והפירושים ששמעו ממשה רבינו (רמב"ס, הקדמה). המאמר השלישי ב ב י א ו ר העקר השני שהוא תורה

[1]) כך גם בערב'. — [2]) סוברים קצת החכמים כי ב' זו היא קצור מן השם בן, והוא שם כמו בנימין. אך יוסף הלוי (REJ 1885 Janvier) חולק על זה ואומר כי הוא קצור מן אבי. — [3]) גם בכנענית (Clermont Ganeau sc. N 39).

מן השמים (העקרים ג א). — ב) *ספר, חבור של באורים: רבי הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ב י א ו ר ספר בראשית (רמב"ס הקדמ' שם).

***בֵּאוּרִי**, ת"ז, לנק' בֵּאוּרִית, — של באור, מטבע של באור: והבאת הראיות ההן וסידור הסברות הוא הלימוד השני ויקרא לימוד ב י א ו ר י וזה לפי שעל ידו התבארו לתלמיד אותן האותות וכו' (יסוד עולם לר"י הישראלי א א). בכל עמלם אשר עמלו לקרב דעתם בתתם גם טעם מוסרי ב א ו ר י (ציון ב, 23).

בָּאוּשׁ, עי' בְּאֹשׁ.

***בְּאוּשָׁה**, — א) הענבים קודם גמר בשולם: ר' זעירא בשם רבי יסא (אומר כי פרוש מה שנאמו במשנה משיבאיש היא) משיקראו ב א ו ש ה [1]) (ירוש' מעש' א מח 7). — ב) שה"פ מן באש: ואם יכון בצוף אדם היות מור, כמו דמן אשר יבאיש בְּאוּשָׁה (רשב"ג, בירי שלמה, ל).

באות עי' בואת.

בא"י, ר"ת: בארץ ישראל, ברוך אתה יי'.

***בְּאִישָׁה**, — א) כמו באושה, עי"ש בהערה. — ב) *שה"פ מן באש: הגרעון והשטף ימניע ג"כ את עפושת המים ו ב א י ש ת ם בנוחם בעת שקיטת הרוחות במקום אחד (למודי הטבע, מ"מ יאוועלס, הים ותכונותיו).

באר [2]), ממנו בְּאֵר.

בְּאֵר [3]), ש"נ, מ"ר בְּאֵרוֹת, (בְּאֵרוֹת), — א) חפירה עמקה בקרקע, pit; fosse; Grube: תורדם לִבְאֵר שחת (תהל' נה כד). ואל תאטר עלי בְּאֵר פיה (שם סט טז). — ובהשא': וּבְאֵר צרה (משלי כג כז). — ומ"ר: בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חמר (ברא' יד י). — ב) חפירה למים חיים נובעים בעמק האדמה, Brunnen; puit; well: ותרא בְּאֵר מים (ברא' כא יט). כי חפרתי את הַבְּאֵר הזאת (שם ל). ויחפרו בְּאֵר אחרת (שם כו כא). ל ב א ר עמוקה מלאה צונן (מד"ר ברא' לג). — ובכנוי: שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בְּאֵרֶךָ (משלי ה טו). — ומ"ר: וכל הַבְּאֵרֹת אשר חפרו עבדי אביו (ברא' כו טו). — וסמי': ויחפר את בְּאֵרֹת המים (ברא' כו יח). — ומשל: ב א ר ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן (תנחומא בובר, מטות ה).

[1]) כך בערוך, ובנוסח' ב א י ש ה.
[2]) אולי הוא השרש ח פ ר.
[3]) בערב' ביר [a]).

[a]) بير

בּוֹר, לכנוס מי גשמים. — *בָּיָר, חופר בארות. —*בַּת בּוֹר, הבור הקטן שלפני הבור, ישקע שם הטיט של מי הגשמים.

גֵּב, גֶּבֶא, באר, או בור לא בנוי בתוכו.—*גַּלְגַּל, להעלות המים.

*דּוּת, בור בנוי. — דָּלָה, העלה מים מהבור בדְלִי מיוחד לזה. — *דַּלָּאי, שעסקו לדלות.

*חוּלְיָה, אבן חלולה על פי הבאר, הבוּנָה דרך בו ישלשלו הדלי.

*פַּרוּם, כלי בשלשלאות שבראשיהם ווים להוציא הדלי שנפל הבורה.

*מַשְׁאֵבָה, מכונה ל ש א ב מים מהבור ע"י לחץ האויר. — *מַשְׁלִית, כלי להעלות הדלי מהבור.

שָׁאַב, העלה מים מהבור, מהבאר.

תְּהוֹם, באר תהומית, בארות עמקות מאד הנקובות עד התהום, עד שטח מים בבטן האדמה.

בְּאֵר, עי' בור.

ב·**באר**[1]), ממנו בֵּאֵר.

בֵּאֵר[2]), פ"י, — א) חקק וגלף באבן וכדו', eingraben graver; engrave : וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת בַּאֵר[3]) היטב (דברים כז ח). כתב חזון וּבָאֵר על הלֻחות (חבקוק ב ב). — ב) פֵּרשׁ את הדבר לפלוני בדברים ופרושים למען יבינו היטב, erklären; expliquer; explain: הואיל משה בֵּאֵר את התורה (דברים א ה). ל ב א ר משנתו (ירוש' מו"ק ג פג:), לפרשה היטב להעם שיבינוה. אין זה טענה אם לא ב א ר לנו חיוב היותו מהחלק ההוא (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). והנה אפשר ש נ ב א ר בפנים מה (שם). והמודעה הזאת מ ב א ר ת דעתי שאם אבטל המודעות אני הוא כמו אנוס (הריב"ש קכז).

— פִּעֵל, *בֹּאַר, מְבֹאָר, — שבֵאֲרוּ אותו, erklärt expliqué; explained : מ ב ו א ר הדבר (ידים ג ה). המקרה ההוא לבדו צריך שיחקר עליו ו י ב ו א ר

---

[1]) לפי דעת קצת החכמים הוא הוא שרש באר הראשון במשמעת חפירה וחקיקה. ויש מדמים אותו להשרש עָבַר a) בערב'.

[2]) עי' הערה שלמעלה. — [3]) מ"ש: בס"ם הבית בפתח והאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות. ע"כ. וכן חלוף בכ"י (Mich.) וסובר בטב' (Bö. § 10) כי הפתח נשמר בדבור הנמרץ יותר.

---

a) عبر

חדושו (מו"נ א עד). ומזל יקראו ג"כ הכוכב תמצא זה מ ב ו א ר בראש בראשית רבה (שם כ י). והוא מ ב ו א ר שהחוקר בזאת החקירה חוקר בדבר אינו מועט (רלב"ג, מלחמ' הקדמ').וכל הפסוקים עד מה לידידי מ ב ו א ר י ם הם (רד"ק ירמי' יא י). וזה מ ב ו א ר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ נרבוני, המאמר בבחירה). —נתפע',*נתבאר: ומשני הגמרות ומן התוספות ומספרא וספרי מכלם י ת ב א ר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור (רמב"ם, הקד' יד החזקה). כבר ה ת ב א ר לך מדעת אריסטו ומדעת כל מאמין בקדמות העולם כי זה המציאות היה נאצל מהבורא על צד החיוב (ר"י חריזי. מו"נ ב כ). כמו ש ה ת ב א ר מדברינו בזה הספר (רלב"ג, מלחמות, הקדמה). אבל זה המבוקש ה ת ב א ר לנביא בדרך הנבואה (שם). אִם לא נ ת ב א ר בטול מה שנתחיב ממנו (שם).

באש[1]), ממנו בְּאשׁ, בְּאֹשׁ, בָּאַשׁ, בָּאְשָׁה, *בַּאֲשָׁה.

בָּאַשׁ, עתיד יִבְאַשׁ, — התקלקל ריחו, נעשה ריחו רע, stinken; puer; stink : והדגה אשר ביאר תמות וּבָאַשׁ היאר (שמות ז יח). וירם תולעים וַיִּבְאַשׁ (שם טז כ). — ואמר בן סירא: לב כבד ת ב א ש אחריתו ואוהב טובות ינהג בהם (ב"ס גני' ג כו). ועי' ריח. —פָּעוּ', בָּאוּשׁ: כשר ציר תחן, לוט בְּאוּשֵׁי צחן, להמתיק מר למחן, לבל לקוט בבחן (קרובֹ' לפורי', אזרת ב ט). —נפעל, נִבְאַשׁ,—א) במוסריות, ובא בְּקשור עם ב, את, אחריו: נִבְאַשׁ ישראל בפלשתים (ש"א יג ד), ר"ל בהרגם את נציב הפלשתים עשו דבר שאין לקוות עוד מחילה וסליחה עליו. ויראו בני עמון כי נִבְאֲשׁוּ בדוד (ש"ב י ו), כי בהכלימם את מלאכי דוד עשו דבר שדוד לא יִסלח להם בשום אופן. בוא אל פלגשי אביך וכו' ושמע כל ישראל כי נִבְאַשְׁתָּ את אביך (שם טז כא), כי עשית דבר שא"א עוד כי אביך יסלח, כי מרדת בו לגמרה. — ובמשמעתו העקרית: ארבעת מיני הטעם האלה המתוק והחומץ והערב ו ה נ ב א ש באין זולת אלה בכל טעם (אסף הרופא,כז:). — הפעיל, הבאיש, המקור הבאש. — א) פ"י, גרם שיתקלקל ריחו: זבובי מות יַבְאִישׁ יביע שמן רוקח (קהל' י א). נפל לבורו ו ה ב א י ש מימיו (ב"ק ס ג),

---

[1]) שרש שמי משתף לאשור' עבר' ארמ' וערב'. בארמ' בְּאֵשׁ, בערב' בִּישׁ a), באשו בְּאֵשׁ עשה רע.

---

a) بيش

הוא הבאיש את המים במצרים (מד"ר שמות כו). — ובהשאלה: פלוני הבאיש את ריח פלוני בעיני אלמוני, עשה את פלוני שנוא, כי אלמוני ישטם את פלוני משטמה גדולה ונמורה, verhasst machen; rendre qqn. haï; make hateful: ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ (בראש' לד ל). ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). מבאישין דברים כנגד דוד (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ואמר הפיטן: ראש להרים נכלמנו בשנו ריח נרדנו כי הבאשנו (סליח' לתעני' ס, תכוה לפניך). שאור המעפש ומבאיש העיסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (סליח' ער"ה, אויל). — ב) עומד כמו הקל, נתן ריח רע: ויניחו אתו עד הבקר וכו' ולא הבאיש (שמות טז כד). הבאישו נמקו חבורתי (תהל' לח ו). הבור של מים אעפ"י שהבאישו מימיו (תרומ' י ב). המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו יין והחמיץ שמן והבאיש אפי' הם אובדים לא יגע בהן (תוספ' ב"מ ג ח). לא' שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג מבאיש (מכילתא בשלח ב א). שמן והבאיש (ב"מ לח.). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש וכו' (כתוב' קא.). שלש דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו (אדר"נ מא). מה המים מבאישים ומתמיצים בקנקן אף דברי תורה כן (מד"ר שה"ש א ג). כשם שהים מבאיש ומסריח כך הפה מבאיש ומסריח (א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילניק). — ובהשאלה: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם (ש"א כז יב), לאמר, עשה א"ע שנוא לישראל לחלוטים, שא"א עוד כי ישלימו. ורשע יבאיש ויחפיר (משלי יג ה), לאמר, עושה מעשים מגונים, המשניאים אותו לגמרה. אתמול מבאישים כנגד משה (מד"ר קהלת, זכוכי מות). — ג) ביחס לענבים, התחיל להתבשל, נעשה רך, וכבר נראו הרצניו דרך הזג אך עודנו בסר: מאימתי הפירות חייבות במעשרות התאנים משיבחילו הענבים והאבשים משהבאישו (מעשרות א ב). הכוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה הבאיש כונס לתוך ביתו (שביעית ד ח). — וירקות: אם אין מנכשין את הירק ומשליכין את פסולתן לחוץ הוא מבאיש (ילק' שמע', כלק, תשעא), מתקלקל.

— הפעל, הבאש, הובאש: הובאש בשרו (פיוט', ז פסח), נרקב והסריח.

— התפעל, התבאש, — עם פלוני, כמו נבאש בפלוני, פלוני נעשה לו שונא ואויב גמור שלא יסלח לו: ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד (דהי"א יט ו). שאלתיהו התתבאש ותגע בחכמי דור ותרע אל משיחיו (ר"י הלוי, היתכבר). התנבלה איך אאמירה התבאשה איך לא אמירה (הוא, יונה תקנן). — ובמשמעת נהפכו לבאושים: פרחי גפני אכלה האש פתוחי סמדרי מהרו להתבאש (אילת השחר יום ו, אני הכרם).

באש[1], ש"ז, כנוי באשו, באשם, — ריח רע, סרחון מפגר וכדו', Gestank; odeur fétide; stench: ואעלה באש מחניכם (עמוס ד י). ופגריהם יעלה באשם (ישעי' לד ג). ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ). ועי' ריח.

באש[1], ש"ז, מ"ר באשים, — ענבים מדבריים, wilde Trauben; lambrusques; bad grapes: ויקו לעשות ענבים ויעש באשים[2] (ישע' ה ב). הענבים והבאושים[3] משהבאישו (משנה ירוש' מעשר' א ב)

באשה[1], ש"נ, — עשב רע, שלא יצלח לשום דבר, Unkraut; mauvaise herbe; bad plant: תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה[4] (איוב לא מ).

·באשה[1], ש"נ, סמי' באשת, — כמו באש: בבאשת הפה אמנם יהיה התחלה מן החניכים לעפוש שבהם (קאנון ג ו יט).

ב"ב, ר"ת: בבא בתרא, בני ברית.

***בבא**[5], (־בה) ש"נ, — שער, ובהשאלה חלק, פרשה, Abteilung; section: ועוד יש לומר שיש בבבא הזאת פסח מצה ומרור וכו' (שבלי הלקט, פסח ריח).

---

[1]) משרש באש.

[2]) תרגם הירוני' labruscae, וכן רש"י: דומים לענבים וקורין אותם לנברויישא בלעז, והוא ענב מדברי.

[3]) במשנה של תלמוד בבלי והאובשים, עי' זה הערך.

[4]) בנקוד הבבלי בכ"י ברלין נקוד באשה, שהוא באשה (Ka. M. T. 71).

[5]) בערבי באב a), בארמי' בבא: חליף אבבא דבי דינא (ב"ק קיג.), ובהשאלה: בבא דרישא (של המשנה) בבא דסיפא. ובתקיעות: תנא דידן קחשיב תקיעות דכולהו בבי (ר"ה לג. — התנא שלנו חושב התקיעות של כל הבבות, ר"ל של תרועות ושברים וכו').

---

a) باب

אם הבבות מסודרות כראוי (שמואל סריליו, כללי שמואל, סקדמ'). ולא זכר בהם חתימה כי סמך על הבבות הראשונות (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, חוקר דין ב י). ואחר הזכירו השלש בבות התחיל בבא אחרת (יוסף דון יחייא הקדמ', איכה). וכמו שיעידו עליו הבבות שבכל משנה ומשנה (יין לבנון, פי' על אבות, הקדמה). הפסיק הכוזרי חוט אריגת ספורו וכו' עד עת בא דברו בבבא הנמשכת (קול יהודה, פי' על הכוזרי א יד). ועתה כי העברתי את אשר לי בביאור כל הבבא הזאת בכלל אחזור על פכים קטנים וכו' (שם א מט). — ובנגינה: וי"א דדוקא בשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בבא (שו"ע או"ח תקפת כ).

בָּבָה[1], ש"נ, — פתיחה באמצע העין, השחור שבעין, Augapfel; pupille; pupil: הנגע בכם נגע בְּבָבַת עינו (זכרי' ב יב). — ואמר המשורר: ונלקח מחמד עיני ונשארתי בלי בבה (רא"ב"ע, תוחלתי נכזבה). לנודו חרדו לבבות וכל עפעף וכל בָבות זורמו מים עבות (סמא"ל קינות על המתים, על בחורה). ועי' עין.

***בָּבָה**[2], ש"נ,—דמות ילדה או אשה וכדומה, למשחק לבנות קטנות, Puppe; poupée; doll: ופשט השמוש במלה זו בקרב המדברים עברית בא"י וגם בספרות החדשה. ועי' ערך הקדם.

***בָּבוּאָה**[3], ש"נ, — רשם דק שנשאר למשל מאות שנמחק, דמות צורת דבר הנראה במראה, במים, Abbild, Widerschein; reflêt, image dans le miroir, l'eau; reflect. image, shadow: נמחק (האות) או נטשטש ובבואה שלו קיימת אם יכול לקרות כשר (תוספ' גיט' ט יב). הלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי (נדרי' ט:). הביא לי מראות גדולות, והביא לו א"ל ראה בבואה שלך בהן (מד"ר בראש' פד). הנה נא ידעתי, כשראה בבואה במים (רגמ"ה ב"ב טז.). ויש שיתפאר ביופי תמונתו וכו' ויסתכל בבבואה שלו ומסלסל בשערו

---

[1]) יש סוברים שהוא מן בבא הקודם, במשמעת שער, פתיחה. אך דיטר' פליש' ואחרים הליטו כי בבה כמו בֻּבֻּו a) בערב', ר"ל ילד קטן, וכמו אישון, וכמו בת עין ובסור' בבתא ובבונא.

[2]) בשנוי התנועה הראשנה, מן השם בָּבָה.

[3]) כך הנקוד של בוקשד' ולוי. צ"ד ביבואה. וסוברים שהוא כמו בָּבָה.

---

a) بُوبُو

(אבן כתן, ויניציה עא.). וזה הוא כאומר שהבבואת במראה שא"כ אפילו שהמראה תקועה בכותל עכ"ז תתנועע הבבואה (ר"י מקנדיה, מעין חתום, כס' אילם).

***בָּבַת**[1], — כמו בָּבָה: אם נצורה כְּבָבַת בוננת בדת נפש משיבת (הושע' לשבת, אם נצורה). דרור יקרא לבן עם בת וינצרכם כמו בָבַת (זמי' לשבת, דרור). ואם תשמרנו, יה ינצרך כְּבָבַת אתה ובנך וגם הבת (שם, שבת היום).

בַּג[2], ש"ז, — דבר מאכל, בפרט דבר מאכל עָרֵב הנאכל בתאבון, Leckerbissen; friandise; delicary: לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לְבַג[3]) לגוים

---

[1]) כמו קָאַת.

[2]) קבעו הערך הזה כל האוגרים הקדמונים רסע"ג, מנחם, ריב"ג, רד"ק, וכו' ועי' הערה שלקמן. —

[3]) כך הכתיב ונמסר לבז קרי. והחליטו כל החדשים כי זה שבוש פשוט, אעפ"י שבכל מקום הם נתנים היתרון להכתיב על הקרי. וכבר העיר ע"ז ריב"ג ואמר וז"ל: וממה שמאמץ הפירוש הזה (של בג במשמעת מאכל) עם מה שהוא נגלה לכל המודה באמת כתבם ונתתיך לבז ונתתיך לבג כאלו אמר ונתתיך למאכל כאשר אמר והיה לאכל כי הכתיב ולא קרי איננו ריק אצלם מטעם אלא שהמעתיקים אותו לא היו ברוב המעתיקים הקרי ע"כ כתבוהו ולא קראוהו (ערך בג). וכן הפרחון: ואילולי שיש הנאה בכל קרי ולא כתיב או כתיב ולא קרי לא היה כתבין אותו. ע"כ. ובמשמעה זו מפרשים כל הקדמונים את חלק השני מהמלה פתבג שבדניאל (עי' ערך פתבג), שאעפ"י שהיא כתובה ברוב הספרים תבה אחת הם כתבים אותה בכ"ם שתי תיבות, כמו שהיא כתובה ברוב כ"י מדויקים (מ"ש, וכן Mich.) וכמו שנמסר בס"ס ע"ז: דין וכל לשנא תרתין מלין כתיב וקרי (מ"ש שם), ופרש רסע"ג בג לפתן שמלפתים בו הפת (ספר הגלוי, הרכבי קפט, בערבי' אדאם, והוא דבר שמלפתים בו הפת, ולא פרפת כמו שתרגם שם דר' הרכבי, וכן פלט עטו שם טעות אחרת, שתרגם שם הדק מן הלחם מה שתרגם רסע"ג את אשפר בהברה מן להם, שהוא בשר). וכן הביא ריב"ג שיש מפרשים לפתן. וריב"ק אמר: בג הוא פרסי באג ותפסירה טביך (רסאלה 64), ור"ל בג הוא מלשון פרסית באג ופרושו דבר מבושל. והנה אעפ"י שאפשר באמת שהמלה לבג היא שבוש פשוט, וצ"ל לבז, מ"מ כבר קבלוה וקבעוה הקדמונים בלשוננו והשתמשו בה כבאחת המלות הקבועות, והרי היא מלה עברית, אלא שלפי מליצת הכתוב יאות יתר לתת לה משמעה של מאכל ערב. ודעתו של פרלס (JQR, XVIII, 384) שזו הגהת סופר במקום לבז, אינה מחורה, מפני שהמליצה ונתתיך לבז היא מובנה היטב ולא יעלת על דעת שום סופר להגיה במקום לבז לבג.

והכרתיך מן העמים והאבדתיך מן הארצות אשמידך (יחזק' כה ז). שנהיתה לבג לכלבים (מדר' לק"ט על אסתר, ויאמר למהומן). ענה טעימת בג לא יטעמו חוצה (רסע"ג, הובע' יוכ א, ענה אומני). והוא הפת והבג (ראב"ע דני' א י).

בגא, ממנו אולי בְּגְאוֹן.

בִּגְאוֹן[1], ש"ז, — השתפכות הגלים בזעם וקול שאון על שפת הים, כאלו רצונם לעבור ולשטף כל החוף: ואשבר עליו (על הים) חקי ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך (איוב לח-יא).

א. **בגד**[2], ממנו בֶּגֶד, *בָּגַד.

א. **בֶּגֶד**[3], ש"ז, הפס' בֶּ־, בכנוי בִּגְדוֹ[4], מ"ר בְּגָדִים, ובְגָדוֹת, — א) דבר ארוג, Gewebe; tissu ; web: או בֶגֶד או עור או שק (ויקר' יא לב). העושה אספלנית בין בבגד

[1]) כל המפרשים הקדמונים והאחרונים ראו במלה זו את המלה הידועה גָאוֹן בהוספת ב שמושית. אבל המליצה קשה מאד, כי מי ישית ומה ישית? ונשתבשו כל המפרשים מלפרש הכתוב, רק הרלב"ג חתר לפרשו ואמר וז"ל ואל זה השעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח וכו' ואפשר שיהיה בית בגאון נוספת וירצה שהרוח ישית גאון הגלים, וכו'. אבל כל זה דחוק. וכבר העירותי בהשקפה (צגה ד כת) כי כל קושי הפסוק בא מפני הטעות שטעו במהותה של בית בגאון שסברו שהיא ב השמוש, ובאמת היא שרשית, ומשקל בגאון פעלון, משרש בגא, ופרושו לפי ענינו כמו שכתבתי בפנים, שהוא זעם הגלים ושאונם בהשתפכם ובעלותם על שפת זוטו של הים, ואעפ"י שאין לנו פעל בגא במשמעה זו בשאר לשונות האחיות, וישית הוא פ"ע במשמעת יִפְסק, עי' ערך שית במקומו. וכן העירו על זה בקבץ החדשי Monatschr. 96, 439.

[2]) עברי. בערבית משמש שרש בגד במשמעה אחרת, שהה במקום, רק השם בִּגַאד a) דומה קצת להשם בֶגד העברי, ועי' לקמן.

[3]) אין חבר לשם זה בשאר הלשונות במשמעה זו, רק בערבי' השם בִגַאד a) משמעתו כסות משורטטה, ואין לו מקור בשרש בגד הערבי. — [4]) ד רפה, לפי דעת קצת מפני פעולת אות הגרונית. וסוברים רוב החדשים כי צריך לקרא בִּ־גְדִי, ג מונעה בשוא נע. אבל כבר אמרתי (הערה לערך אבדן) כי עדות המדקדקים הקדמונים שלנו מכרעת נגד זה.

a) بجاد

בין בעור וכו' בבגד טהורה ובעור טמאה (כלי' כת ג). היא (הכסות) של בגד וכנפיה של עור חייבת היא של עור וכנפיה של בגד פטורה (מנח' מ:). — ב) מכסה מדבר ארוג בצמר או בפשתים לכסות בו דבר, Decke ; couverture ; covering: ופרשו בֶּגֶד כליל תכלת מלמעלה (במד' ד ו). ועל מזבח הזהב יפרשו בֶּגֶד תכלת (שם יא). ותכם בַּבֶּגֶד (ש"א יט יג). ויכסהו בַּבְּגָדִים (מ"א א א). — ג) ביחוד מה שמשמש לכסות גוף האדם, Kleid; vêtement; garment: ועשית בִגְדֵי קדש לאהרן (שמו' כח ב). את בִּגְדֵי עשו בנה הגדל החמדת (בראש' כז טו). וערך בְּגָדִים ומחיתך (שופטים יז י). חֲלִיפוֹת בְּגָדִים (שם יד יג). בִּגְדֵי שְׂרָד (שמות לט א), שמשתמשים בהם בעת השרות, הכהונה וכו'. ותסר בִּגְדֵי אלמנותה מעליה (בראש' לח יד). ולִבְשִׁי נא בִגְדֵי אֵבֶל (ש"ב יד ב). ושנא את בִּגְדֵי כִלְאוֹ (מ"ב כה כט). וילבש בִּגְדֵי נָקָם תלבשת (ישעי' נט יז). כי הלבישני בִּגְדֵי יֶשַׁע (שם סא י). הפשט הזמן בגדי חרדות ולבש את בגדיו החמדות (ר"י הלוי, הפסט). — והרבוי ע"מ נקבה: מר ואהלות קציעות כל בִּגְדֹתֶיךָ (תהל' מה ט). אהלות ומור הפיחו לו הנה בשמם בבגדות לנצח (רסע"ג, אזהר'). והקומות ירקרקות אדמות ולרקמות מְלֻבָּשׁוֹת בְּגָדוֹת (ר"י הלוי, הפסט). — ומשל: כפי בגדיך יזמינו לך כסא (מסכת פורים, א). — ועי' לבוש.

א. ***בָּגַד**, — פעל נגזר מן השם בֶּגֶד, משך הבגד, הלבוש: לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים והיו זה בוגד מכאן וזה בוגד[1]) מכאן (מ"ר איכה, פתיחה).

ב. **בגד**, ממנו בָּגַד[2]), בֶּגֶד, בָּגוֹד, בֹּגְדוֹת, *בְּגִידָה, *בְּגִידוּת, בּוֹגֵד.

בָּגַד, פ"ע, עתיד יִבְגֹּד, יִבְגַּד, והיה לפנים גם יִבְגֵּד, בע"פ חרוקה, — היה לא נאמן, treulos sein; être infidèle ; be faithless: ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליי' לאכל על הדם ויאמר בְּגַדְתֶּם (ש"א יד לג). אוי לי בגדים בָּגָדוּ (ישעי' כד יז). כי ידעתי בָּגוֹד תִּבְגּוֹד (שם מח ח). ונשמרתם ברוחכם ולא תִבְגֹּדוּ (מלאכי ב יו). — ורוב שמושו עם ב במשמעת רמה

[1]) יש מגיהים נוגד במקום בוגד.

[2]) גם לשרש זה אין חבר בשאר הלשונות. ויש סוברים שהוא הוא השרש בגד הראשון, במשמעת כסוי, ומזה נסתעף המושג של בגידה, מפני שהבוגד הוא

את זולתו במה שהוא האמין בו, שקר באמונתו, verraten ; trahir ; betray: ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שופט׳ ט כג). בגדתם בי (ירמ׳ ג כ). כי בגוד בגדו בי בית ישראל (שם ה יא). כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים (איכ׳ א ב). ביי׳ בגדו כי בנים זרים ילדו (הוש׳ ה ז). אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה (מלא׳ ב יד). ובאשת נעוריך אל יבגד[1] (שם שם יה). מדוע נבגד איש באחיו (שם שם י). — ובא גם עם מ אחריו: בגדה אשה מרעה (ירמ׳ ג כ). — ומקור: לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו[2] בה (שמות כא ח). — וכמו בגד את: אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי (תהל׳ עג יה).

בֶּגֶד, — שם מפעל הקודם, במשמ׳ מרמה ומעל, Verrat, trahison ; treason: ובגד בוגדים בגדו (ישעי׳ כד טז). שלו כל בגדי בגד (ירמי׳ יב א). —ואמר המשורר: זנת דודים עלי אוכל אהבוך ועל בגד (לבוש) ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (רמב״ע, תרשיש ו).

בֹּגֵד עי׳ בוגד.

***בְּגָדָה,** בְּגָדוֹת, — כמו ב.בגד, בגידה: הלא תשבע ידידי מבגדות ותלאה מעשותך שערורית (רסב״ג, שירי שלמה כ).

בֹּגְדוֹת, — מ״ר במשמעת שם מפשט, כמו בֶּגֶד: נביאיה פחזים אנשי בגדות[3] (צפנ׳ ג ד).

בָּגוֹד[4]**,** בְּגוֹדָה, — ש״ת, מי שדרכו לבגד: ותראה בְּגוֹדָה אחותה יהודה וכו׳ בכל זאת לא שבה אלי בְּגוֹדָה אחותה יהודה בכל לבה (ירמי׳ ג ז-י).

***בְּגִידָה,** ש״נ, — שם״פ מן בגד: כל בגידות שבגדת בי (ירוש׳ פאה א טז). הרי בגידה אחת שנתכסה מן העין (רב״י איוב ו טו). כמו הנחל הבוגד בגידות (שם טו). כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ במלופיו ובגידותיו (ר״מ אלביך, משלי יא ד).

***בְּגִידוּת,** ש״נ, — כמו ב.בֶּגֶד, בְּגִידָה: כמו הנחל הבוגד בגידות וכו׳ ומה היא בגידותו של נחל וכו׳ אם בא עליהם קרח נקפטים וכו׳ (רב״י איוב ו טו).

מכסה ומסתיר את רגשותיו. וכן מעל ומעיל. —[1]) הרבה ב״י תבגד. —[2]) כמו מכרו וכיוצא בזה, מהעתיד החרוק הקדום יבגד.

[3]) כמו חכמות. בט׳ (Bö. § 700) רואה בזה משקל ליצון המוני.

[4]) משרש בגד, וכמו גדול. ולא נתבררה הסבה

***בגן**[1]**,** ממנו *הבגין.

***בָּגַן,** — הקל אינו נהוג.

— הפע׳, הִבְגִּין, פ״ע, —צעק, schreien; crier; to cry: באו והבגינו[2]) בלילה (תענית יח.). כגון שבאו בני אדם בתוך ביתו ועמד והבגין[2]) בלילה (ב״ק קיז:).

בגר[3]**,** ממנו *בָּגַר, *בֶּגֶר, *בַּגְרוּת, *בּוֹגֵר, *בּוֹגֶרֶת.

***בָּגַר,** פ״ע, — גמל, גדל, הגיע לשנות המעבר בין הנערות והאישות, mündig werden ; devenir mageur; become of age: עמדה בדין עד שלא בגרה הרי הן של אב (כתוב׳ ד א). כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה ז). זינתה כשהיא נערה משבגרה יצאה עליה שם רע (תוספ׳ כתו׳ א ה). — ומשל: בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה (פסחי׳ קיג.). אלו ואלו (הבנים והבנות) עד שיבגרו (ב״ב קלט:). — וכינוי: בתך בוגרת בא והשיאה (מד״ר ויקרא כא). — וגם לזכרים: בית דין חייבין לחפש זכות ליתומים בכל מה שימצאו אפשר וביותר בזמן שהיתומים קטנים והזמן רחוק עד שיבגרו (תשו׳ הגא׳ הרכ׳ קפח). — ובהשאלה אמר המליץ: אהה כי התבונות היקרות כבר בגרו והביאו שערות (ר״י הלוי, מלח׳ התוה״ע א). — נפ׳, *נִבְגַּר, — כמו הקל: ומשתביא שתי שערות ועד שתיבגר יש לה קנס (כתוב׳ כט.).

***בֶּגֶר**[4]**,** ש״ז, —פרק הזמן בשנות האדם אחרי הנערות, Mündigkeit ; majorité ; (coming of) age: ויצאה חנם בבגר (מכילתא מ׳פטים ג). ימות הבגר (ירוש׳ קדושין נט:). אבל לענין פתח פתוח אע״פ שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו

מדוע שברו תנועת הבית גם בנטיות ואמרו בְּגוֹדָה ולא בְגֻדָּה כמו גדולה.

[1]) בסור׳ בְּגַן, בשאר הלשונות איננו ולא נתברר מקורו.

[2]) כך בבית בערוך, והביא שם ס״א והפגינו בפא, וכן בהנוסח׳ שלנו.

[3]) יש סוברים שהוא כמו בכר, ואין זה מחור. וגזרת יסטר׳ מן באנא בהוספ׳ ר אינה ראויה לשים לב. והיותר נראה הוא כי הוא השרש הערבי בלע׳ a) שעקר משמעתו הוא הגיע, ומשמש גם במשמע׳ גמל הפרי ונתבשל, והולד הגיע לשנות הבגרות.

[4]) כך נקד לוי וקוה׳. בוקשד׳ בֶּגֶר, יסטר׳ בֶּגֶר, בערב׳ בלוּע׳ b).

a) بَلَغَ b) بُلُوغ

נפתח בבגר כדרך שהדמין צומקין בבגר (ערוך ערך פתח.). תבעה אחר שבגרה נותנין לה י"ב חדש מיום הבגר (רמב"ם, אישות ט). וכן אם קדשה ביום הבגר נותנין לה י"ב חדש מיום הקידושין שהוא יום הבגר (שם). ובשיטרוף (הבע"ח את חובו) אם יש מותר יזונו בנות עד בגר ואם לאו יפסיד (רשב"ם ב"ב קמ.). וזה יקרה לבחורות בהגיען לבגר ואינן נבעלות (מאיר אלדבי, ש"א, ד ב).

*בַּגְרוּת, ש"נ, כמו בֹּגֶר.: אין בין יבמות הנערות ליבמות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (ירוש' יבמ' א ג.). בגרות מוציאה מרשות האב (כתובו' לט.). בוגרת שעברו עליה י"ב חדש בבגרות (שם נז:). הביאה סימני בגרות (קידוש' ד.). בנות בגרות (פסיקתא כשלח). קידשה אחר שבגרה אם עברו עליה י"ב הדש בבגרותה ואח"כ נתקדשה אין נותנין לה אלא ל' יום מיום ההביעה (רמב"ם, אישות ט).

א.בַּד¹), ש"ז, מ"ר בַּדִּים, סמי' בַּדֵּי,— א) חלק מכל דבר, Teil; portion; part: קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בַּד ²) בְּבַד יהיה (שמות ל לד), ורצה לומר חלק כחלק.— לְבַד, עי' ערך לְבַד. — והשתמשו במשמעה זו גם בלי ל בראש: חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה (תענית ז.). — ב) מטה עץ ארוך לא עב, Stange; barre; bar: ועשית בַדֵּי עצי שטים וכו' והבאת את הַבַּדִּים בטבעת וכו' לשאת את הארן בהם (שמות כה יג-יד). בדי מחטין וצינוריות (ב"מ כד.). — ג) ענף דק, באילן, Zweig; branche; twig: ותהי לגפן ותעש בַּדִּים ותשלח פארת (יחזק' יז ו). ותצא אש ממטה בַּדֶּיהָ (שם יט יד). בד של הדס (כתוב' יז.). עלה אחד ובד אחד (סוכה מד.). שהניח לו אביו שלשה בדי חרדל ונפשח אחד מהן (כתוב' קיא:). דבר העולה מן הקרקע בד בד (יומא עא). — ד) בהשאלה גידי בעלי חיים, אברים ³), Glied; membre; member: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו יאכל בַּדֵּי ¹) עורו יאכל בַּדָּיו בכור מות (איוב יח יב-יג).— ואמר המליץ הערבי: לבדי שאול ירדו בדי (ריב"ג בשם הערב).— ה) גבור חיל, איש מלחמה ²), Kämpfer, combattant; warior: וחלה חרב בעריו וכלתה בַדָּיו (הוש' יא ו).— ו) מגיד עתידות באותות ומופתים, קוסם³), Wahrsager; devin; soothsayer: מפר אתות בַּדִּים וקסמים יהולל (ישעי' מד כה). חרב על כשדים וכו' ואל שריה ואל חכמיה חרב אל הַבַּדִּים ונאלו (ירמ' נ לה-לו).— ז) דברים בדויים: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בַּדֶּיךָ מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב-ג).— ח) גבורה, כח⁴), Macht, Kraft, puissance; power: לא אחריש בַּדָּיו ודבר גבורות (איוב מא ד). — ט) הפליט, שריד מהחרב, הבורח לאיזה מקום לבקש מחסה, Flüchtling; réfugié; fugituve: שמענו גאון מואב וכו' לא כן בַּדָּיו (ישעי' טז ו), לאמר כי הפליטים, הנדחים, אינם בעלי גאוה וכו'. בַּדָּיו לא כן עשו (ירמי' מח ל).

ב.בַּד⁵), ש"ז, בהפס' בָּד, מ"ר בַּדִּים,—ארג דק של פשתן, Leinen; toile de lin, lin; linen: כתנת בַּד קדש ילבש ומכנסי בַד יהיו על בשרו ובאבנט בַּד יחגר ובמצנפת בַּד יצנף (ויקר' טז ד). ועשה להם מכנסי בָד לכסות בשר ערוה (שמות כח מב). נער חגור אפוד בָּד (ש"א ב יח). לבוש בַּדִּים (יחזק' ט ב), בגדי לבן עשוים בַּד. — ואמר המליץ: ורעיון לבך יהיה לבוש בדיו כי הזמן כתב עלי לוח בעט ברזל מרורות משני צדיו (ר"י הלוי, מלה' החכמ' והעובר).

---

¹) מן שרש בדד. בערב' בִּדָּה a) — ²) ת"א מתקל במתקל. רסע"ג: אגזא מתסאוייה, ר"ל חלקים שוים. ריב"ג: והענין בו שיהיה כל נפרד מן הסמנים האלה במשקל נפרד אחר מהם לא יוסיף עליו ולא יגרע ממנו ר"ל כלם שוים בחלקיהם. ע"כ. ראב"ע: כל אחד לבד יהי'. ורד"ק שרשים הביא את שתי הדעות הללו.—³)אמר ריב"ג וז"ל: והשאילו הלשון הזה (של בד במשמ' ענף וסעיף) לעצבים ומיתרים אשר בגוף לדמותן בענפים. כל שכן העצבים כי הוא יוצא ונמשך מן המוח כמו הענפים הנמשך מן האילן והמיתרים מורכבים מן העצבים ומחלקי הבשר יהקשרים. ע"כ.—¹) כך ריב"ג. וכן ראב"ע: סעיפי עורו ... ע"כ. וכעין זה רוב שאר הקדמוני'. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — ²) משמעה זו וכמו"כ המשמעות שלאחריה אינן מסתעפות יפה מעקר משמעתו של בד, ואפשר שמקורן בשרש אחר. בערבית אַבַּדּ a) איש בעל גוף, גדול ועבה, וּבַדָּאד b), קרב, נפתולים. —³) עי' הערה הקודמת.—⁴) אמר ריב"ג: ופעמים ישאילו השם הזה לכח ולאמץ וכו' באמרו לא אחריש בדיו וכו' פירושו לא אסתיר ולא אעלים כחותיו.

⁵) לא ידוע מקורו.

---

a) بدّة

a) أبدّ b) بدّاد

ג*בַּד[1]), ש"ז, מ"ר בַּדִּים, — כלי או מקום לכתישת ועצירת הזיתים להוציא מהם השמן, Kelter, Butte : pressoir, cuve ; olive press: ואין עושין זיתים כ ב ד ובקוטב (שביעי׳ ח ו). — ובית הַבַּד: הנועל בית ה ב ד בפני הבדדין (טהרות י א). בית ה ב ד י ם (ב"ב סח.). גתו על גב ב ד ו [2]) ו ב ד ו על גב גתו (כיל׳ יט.). — ובהרחבה שעור שמן שעוצרים בבד אחד: רצה לטול מהן ב ד אחד או שני ב ד י ם (טהרות ט ז). ועי׳ גת, שמן.

בדא[3]), ממנו בָּדָא, בְּדָאוּת, בַּדַּאי.

בָּדָא, בָּדָה, פ"י, — הוגה והוציא מרעיונו דבר חדש או שאינו כן במציאות, ersinnen; inventer; invent: בחדש אשר בָּדָא מלבד [4]) (מ"א יב לג). כי מלבך אתה בוֹדאם (נחמי׳ ו ח). — וביגוני: אין צריך להשיב על ה ב ו ד א י ם מלבם (ראב"ע ויקרא יח יא). ספר אשר הראה באורו נפלאות תורה ובו ה ב ו ד א י ם נבאשו (ר׳ סעדיה אבן דאנאן, כס׳ ד"ת).

— פִּע׳, *בִּדֵּא, כמו קל: בורגני אחד ב י ד א להם ארמית מתוך יוונית (ירוש׳ מגיל׳ א עא ג).

***בַּדָּאוּת**, ש"נ, — דברים בדויים: גדול שלום שדברו הכתובים דברי ב ד א ו ת (מד"ר ויקרא ט). שדברו השבטים דברי ב ד א ו ת (פרק השלום, סוף ד"א). שבועת שקר שאין ב ד א ו ת ו ניכר ומאמין שקר לבריות (רש"י שבת לג.).

***בַּדַּאי**, שת"ז, מ"ר בַּדָּאִים, — מי שבודא, שמבדה, מדבר דברים בדוים, Lügner; menteur ; liar: שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה ב ד א י הוא (ברכו׳ ד.). אמר לו הקב"ה למשה משה ב ד א י אתה (שבת פט.). אמר לו כך עונשו של ב ד א י שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (סנהד׳ פט:). משה ותורתו אמת והן ב ד א י ם (שם קי.). אמרו ב ד א י ם אנו (תוספת׳ כתוב׳ ב א). — ועל הדברים: נמצאו הדברים ב ד א י ם (ירוש׳ גטין ד מו.). לשון ב ד א י (פרק השלום, סוף ד"א).

[1]) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן בדד במשמעת חסר וכיוצא בזה, ואינו מחֻור.—[2]) כך ערוך, בספרים כדו.

[3]) שרש עברי וארמי. בערב׳ אולי דומה לו בַּדַעַ a), התחיל, ועשה דבר חדש, ובַדַּע b) עשה דברים תמוהים, ואַבְדַע c) יצר, ברא.

[4]) נמסר: מלבו קרי.

a) بَدَعَ b) بَدَّعَ c) أَبْدَعَ

בדד[1]),

בָּדָד, תה"פ, — א) נבדל ונפרד מזולתו, יחיד, einsam, isoliert; isolé ; alone: בָּדָד ישב מחוץ למחנה (ויקר׳ יג מו). ישב בָּדָד וידם (איכה ג כח). גוי שליו יושב לבטח לא דלתים ולא בריח לו בָּדָד ישכנו (ירמ׳ מט לא). וישכן ישראל בטח בָּדָד (דבר׳ לג כח). — ובמשמעת לבדו: ה׳ בָּדָד ינחנו ואין עמו אל נכר (דבר׳ לב יב). — ועם ל׳: לְבָדָד: הן עם לְבָדָד ישכן (במד׳ כג ט), בטח, או לבדו. אתה ה׳ לְבָדָד לבטח תושיבני (תהל׳ ד ט), כמו לבטח. רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לְבָדָד (מיכה ז יד). — ולעיר וכיוצא בזה: איכה ישבה בָדָד העיר (איכה א א), עזובה, שוממה. כי עיר בצורה בָּדָד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי׳ כז י).

בָּדַד, — א) פ"ע, היה לבדו: פרא בּוֹדֵד (הוש׳ ח ט). שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהל׳ קב ח). — ואמר בן סירא: בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע ב ו ד ד (בן סירא גניזה יב ט). — ואמר הפיטן: שורדנו כתורן הר ב ד ד נ ו, סחי ומאוס הושם כבודנו (סליח׳ יום א, אין מי יקרא). — ב) פ"י, פזר: ב ו ד ד ה ברגליו (ירוש׳ יומא ה מב ג).

—פִּעו׳*בִּדּוּד, — א) קרוע בלוי: מלך שהיה לו בן כל זמן שהוא עושה רצונו היה מלבישו בגדים נאים וכל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו בגדים ב ד ו ד י ן [2]) (מד"ר איכה, פסוק איכה). — ב) יעזוב: זכור סכת שלם היושבת ב ד ו ד ה (יוצר ב ר"ה. זכור מקויך). ובבשת וכלמה נחפרים ונכלמים אבלים ובדודים נזופים ושוממים (סליח׳ ד פי"ת. מלך מלכים). המלא רחמים על עניה סוערה בְּדוּדָה ושדודה כאבה וצעורה (שם ה, מקוה ישראל). — ג) במשמ׳ מוכן בד בבד: בבלולי קרח בִּבְדוּדֵי [3]) קרח (מוסף יוה"כ. אבר אימתיך).

[1]) בערב׳ בַּדַּ a), פרק והפריש והבדיל.

[2]) כך בערוך, ובעסח׳ בגדי בדד. — [3]) והעיר ע"ז מי׳ זקש בפרושו באר מיכל: בבדודי, י"ג בברורי וי"ג בברואי וכן מסתב׳ (רוו"ה). ולא יפה הגי׳ כי לא בהגם נתפשטה הנוסחא בכל הספרים וגם רוו"ה הניחה במקומה ולא גזר עלי׳ לדחותה. כי אין ספק שמלת

a) بَدَّ

— נפע' יִנָּבֵדֵד: קדש הקדשים מכתי קדש כ נ ב ד ד פחת והילת אהלי שדד (קינה על תרכן ביהמ"ק).

— פעל, יִבֹּדֵד, יְבֹדֵד: בסוכת צפונו יאחדו בסבת נאות דשא יְבֹדְדוּ (ר"א קליר, כ סכות, כי אקח).

— התפעל, *הִתְבּוֹדֵד: כצפור בודד על גג מ ת ב ו ד ד מגג לגג (מד"ר איכ' פתית'). וכאשר יתפרדו הדברים ההם וי ת ב ו ד ד ו יאמר על כל אחד מצד אחד (תו"ה, היחוד ח). ושאר תועלותיו הכוללות וה מ ת ב ו ד ד ו ת (שם, הכתיבה ו). והנה זה היום ראוי ל ה ת ב ו ד ד ולשבת בעבור כבודה (ראב"ע שמות כ ח). ולא יתעסק בהבלי העולם רק ל ה ת ב ו ד ד ללמוד ולהגות וכו' והניח הצאן ו ה ת ב ו ד ד לעבד השם (יסוד מורא לראב"ע, ח). בלילה ב ה ת ב ו ד ד ם בנפשם (ראב"ע מיכה ב א). וויושבים שמחים וטובי לב ו מ ת ב ו ד ד י ם (רמב"ם יסוה"ת ז). הנה הוא מבואר שהמוכן אל השלמות הזאת הוא הדבק בו וה מ ת ב ו ד ד תמיד בעבודתו (חסדאי קרשקש, אור ה', כדד). ואמרה בתו ארד מהמצפה ואלכה לי על ההרים ואפרד מבני אדם וא ת ב ו ד ד שם (פרשי רד"ק, ילד). ה ת ב ו ד ד י באחת המקומות (שם, אחד). וילכו כל האנשים הביתה ואני נ ת ב ו ד ד ת י עמו (ספ' האמונ', זכר' בן סעדי', מתב' ח). י ת ב ו ד ד האדם וישב בדד בד"א של הלכה שלו סגור ומסוגר (הנהגות אדם, ד).

בדד, ממנו ג.*בַּד *בַּדָּד.

***בַּדָּד**, ש"ז, מ"ר בַּדָּדִים, — מי שעושה מלאכה בבית הבד בעצירת השמן: ישאלו ה ב ד ד י ם לומר לא נגענו (טהרו' ט ח). הנועל בית הבד בפני ה ב ד ד י ן (שם י א). ה ב ד ד י ם והבוצרים (שם כ). אין לוקחין מן ה ב ד ד י ן לא שמן מועט ולא זיתים ממועטין (תוספת' ב"ק יא ז). שמן של ב ד ד י ן ומחצלות של ב ד ד י ן (שבת יט :). וה ב ד ד י ם לוקחים מהן זיתים במדה ושמן במדה (ב"ק קיט.).

***בדה**, ממנו *בָּדָה, *בִּדּוּי, *בָּדוּי, *בְּדוּיָה.

א.***בָּדָה**, פ"י,— כמו בדא: לשון ש ב ד ו להן חכמים להיות נודר בו (נדרים ג.). (אמר לו רבי עקיבא לר' טרפון) שמא בר"ה וביום הכפורים וביובל (ראית מה שראית) אמר לו (ר"ט לר"ע) העבודה שלא ב ד י ת ה[1] (ספרי, בהעל' עה). ומבללם עניין ב ד ה ו והוא שהרע במציאות יותר מן הטוב (מו"נ ג יב). אינו רוצה בדבר ש י ב ד ו אותו מלבם (גן עדן, ר"א הקבלי, קדוה"ת ז). בעלי ההויות ה ב ו ד י ם בדמיונם דברים וחשבום לנבואה (חזות קשה, ר"י ערמאה ז). ובשם הרש תכנהו כאשר מלבך אתה ב ו ד ה ו (עמנואל הקד').

— *פעו', בָּדוּי: לשון ב ד ו י (מד"ר ויקר' ט). השבטים דברו דברים ב ד ו י ם (שם כלא ק). חכמת הטבע היא חכמה ב ד ו י ה והגיה ושיחה בטלה (שו"ת בדבר למוד החכמות, שם ד"ח).

— פעל, *בִּדָּה,—א) דבר דברים בדויים: שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מ ב ד ה (מכילתא משפטים כ). מ ב ד י ן היינו (ירוש' כתוב' ב כו :). יודע אתה כי שאם נותנין לי מאה מנה איני מ ב ד ה (שבוע' לא.).

—ב) נתן אותו למדבר דברים בדויים: ואלו מ ב ד י ן אותן בתשובה (תנחומא בלק).

— פעל *בֻּדָּה, מְבֻדֶּה, מְבֻדִּים,— נכשל בדברים בדויים: עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מ ב ו ד י ן אנו הרי אלו נאמנין (תוספתא סנהדר' ו ה). אפילו אמר מ ב ו ד ה הייתי וכו' לא מקרי חוזר ומגיד (שו"ת ר"נ גירונדי, מו). שבאו העדים עצמם והודו איך מ ב ו ד י ם היו בעדותם (שו"ת תמת ישרים א).

— התפע', *הִתְבַּדָּה,— נמצא, היה כאיש מדבר דברים בדויים: למד לשונך לומר איני יודע שמא ת ת ב ד ה ותאחז (ברכ' ד.).

ב.***בָּדָה**[2], פ"י,—לקח דבר מתוך דבר, absondern, détacher ; take out : ר"מ אומר שאור ב ו ד ה[3] להן מתוכן ומחמצן ר"י אומר אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותן לתוך המדה (מנח' נ א).

***בִּדּוּד**, ש"ז,—כמו בְּדִיד: ואותו הבדיל (צ"ל הברזל) שעושין הבדידין שמו ב ד ו ד כמות קרודום (רה"ג, פרוש כלי' כט ז).

***בִּדּוּי**, —בש"פ מן בִּדָּה: ויש בזה ב י ד ו י ויש בזה חרוף וגידוף וכו' כי מי יוכל לתרגם ספר אחד

בדודי נגזרת משרש ב ד ב ב ד יהיה (שמו' ל לד). וכאשר העתיק הפייטן מלת בלולי מלי' בלול בשמן גזר אמר בדודי ממעשה הקטרת, ור"ל אשר הם ממלחים ומערבים מקטרת או מאש ר"ל ה צ ו ב י ל ה ב ו ת כאשר נמצא בכתר מלכות לר"ש בן גבירול.

[1]) כך בילק'. ובנוסח' הספרי ב י ד ת ה.

[2]) הקודמים כללו שני הערכים כאחד, אך יותר נכון לקבע זה בערך מיוחד, מפני שאינו נראה ששניהם מגזרת אחת. — [3]) הערוך: פי' בודה לשון הוצאה. וכן רש"י ואחרים.

באיזה לשון שירצה ולומר אלה דברי נבואה, וזה הבידוי (רב פעלי, תשו' סנה' הרכבי, רמח).

*בִּדּוּי, פעול במשמעת ש"ז, — דבר בדוי: וכי רוצה אתה לסמות את עינינו שאין אנו מבינין מעותך ובדויי לבך (פענח רזא, קרח).

*בְּדוּיָה, — פעול, כמו ש"נ, במשמעת דבר בדוי: ומהם הטועים אחרי ההזיות והבדויות כנמשכים אחר נביאי השקר (חזות קשה, ר"י ערמאה, שער ז).

בְּדוֹלַח, עי' בְּדֹלַח.

*בְּדוּקִי, בת"ז, — נרדף עם שתוקי, ילד שאינו ידוע מי אביו: אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי (קידו' ד ב).

בדח[1], ממנו *בַּדְחָן, *בַּדְחָנוּת *בְּדִיחוּת.

*בַּדְחָן, ש"ז, מ"ר בַּדְחָנִים, — מי שאומנותו לבדח דעת הבריות, ליצן, Possenreisser; bouffon; merry-maker: וזה טיבו של ראובן לשחק עם זאת (האשה) וזאת כי איש בדחן הוא (שו"ת דברי יוסף אירגאס, טו). כהבדחנים שעושים דבר פלא לפני העם שמעמידין כוס מלא על הראש והולך וחוגג ואינו נשפך (ס' פרפראות לחכמה). אחד שהיה בדחן והיה מרבה בשחוק (פלא יועץ, נבלות הפה). והבדחן מכה בחליל לפניהם (ר"י מלוכנא, מגלי יעקב). ויהי הוא נכון לדרך, והנה איש קל הערך, בדחן נקרא ומשתולל, פעם יתחכם ופעם יתהולל, פרש ידו אליו דרך תחנונים, לספח אותו אל חברת המתחתנים, והוא הצהיל רוחם במצהלותיו, וירנין את לבבם בהוללותיו (תקון לבן הארמי, מ"א גינצבורג).

*בַּדְחָנוּת, — מעשה הבדחן, — רגיל בפי העם.

*בְּדִיאָה, — שה"פ מן בדה: ואפילו רצה שיבדא זה מלבו בדיאה (רלב"ג, מלחמות, א ס). אלא שכל זה בדיאה ובנין בלי יסוד (חסדאי קרשקש אור ה', ב ד ב). אבל הפלסוף למה שלא נפקחו עיניו במאור התורה וכו' בדא בדיאות וחשב מחשבות

[1] בארמ' ובסו' בְּדַח: מצוי בת"י, ובתלמוד: חזייה דהוה קא בדח טובא (ברכ' ל.—ראהו שהיה בודח הרבה). בדיחא דעתאי (מו"ק יז. — דעתי בדיחה). ופעל: ומבדחינן עציבי (תענ' כב.—אנו מבדחים הדעת של העצבים). ולא נתברר מקור שרש זה. קצת החכמים רואים בו דמיון עם השרש חדה והשם חדוה.—ולא מצאתי בהפתקאות שלי משלים לשרש זה בסגנון עברי בספרותנו.

לקים הבדיאות ההן ואם הם בתכלית המרחק מהשכל (שם ב ה ס). שהדברים דברי שקר ואין שם אלא בדיאה ודבה ושקר (השג' אגדה, קנן ע"י, כרך ז). שהכודה בדיאה צריך שיתקנה באופן לא יוכר בה שהיא בדיאה (נופ' צופים, מסיר ליהון ב ג). כי זה היה דבורה (של האשה התקועית) תמיד כי תקנה הבדיאה הזאת באופן מופלג (שם). והמין השני מן המשלים שהמליץ ימציא המעשה ויבדאהו בדיאה (שם ג יח). א"כ ראוי שיהיה לך מן האותות והצחות לפי הענין כבדות קלות תקוה יראה וכו' חשק בדיאה רחמנות וכו' (שם ח).

*בְּדִיאוּת, ש"נ, — כמו בדיאה: וזה בדיאות לב מהם כי זה הדת לא נשמע בין הקראים (גן עדן, אהרן הקראי, הבדל בנה, ה). אמנם מאמר בעה"ק לקבוע ולא לקדש זה בדיאות לב (שם קדוה"ח י).

*בָּדִיד[1], ש"ז, מ"ר בְּדִידִים, — א) כלי לחפר בו: שורי הדרבן מלמעלן ארבעה יד הבדיד[2]) ארבעה (כלים כט ז).—ב) חפירה סביב להאילן: אלו הן עוגיות אלו בדידין שבעקרי אילנות (תוספ' שביע' א ז).

*בְּדִידָה, — שה"פ מן בדד: שמה ארבוץ בצהרים חלדי ועל מפרציו בטח ושבע רצון בחיק הבדידה רעיתי אשכונה (ב"ע, ת"ג, הקדמה).

*בְּדִידָה, עי' בודידה.

*בְּדִידוּת, — שה"פ מן בָּדָד: ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות (הכוזרי ג א). הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור (חו"ה, היחוד ז). עזוב אהבת הברואים ואהוב הבדידות (שם הפרישות ב). ולהשתעשע בהם במעלות הבדידות והפרידה מבני אדם (שם חשבון הנפש ג). וזה ישל"ם על הרוב בבדידות ובהתפרדות (מו"נ ג נא). והוציאם

[1] לא נתברר מקורו, ודעת הגוזרים שם זה מן בדד במשמע' הבדיל אינו נכונה, כי אין שום דמיון בין שני מושגים אלה. — [2]) כך בכל הנוסח', ומפרוש רה"ג שהובא בערך בדוד אפשר אולי ללמוד שהיתה לפניו גרסה בדוד, ו אחרי ד ולא יוד. ואמר רה"ג שם שהוא כמו קרדום ובטיית ביל, ולא נתברר מהו. והערוך: ואותו הגרזן שבו חופרין סביבות האילן שמו בדיד, והרמב"ם: ובדידין הוא אלחפר אלתי יחפר חול אצול אלאשג'ר ליג'תמע פיה אלמא ענד אלשקי ואסם אלפאס אלמעמולה לחפרהא בדיד. ע"כ. ובעבר': ובדידין הן החפירות שחופרין סביב לשרשי האילנות כדי שיתקבצו בהן המים בעת השקאה ושם הגרזן הנעשה לאלה החפירות בדיד (תרג' דרנב').

ממצרים וכו' והעמידם שם (במדבר) ב ב ד י ד ו ת מכל העמים ארבעים שנה (מלמד התלמ', יעקב אנטולי, במדבר). כי אתה צריך בעת ב ד י ד ו ת ך הגופנית אל ב ד י ד ו ת רוחנית (ר"י עמדין, מגדל עז קיט :).

בְּדִיחוּת[1]), Heiterkeit; gaité; cheer : למדנו על פי דרך ב ד י ח ו ת ו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו (רש"י, סוכה כ:). כשהייתי מדבר עמהם ב ב ד י ח ו ת בלא הטלת אימה (הוהב משפט, באורים לאיוב כט כד).

בְּדִיָּה, — בה"פ מן בדה, כמו בְּדִיאָה: אבל כל זה ב ד י י ה ודבר שאין בו אמת (ר"י אברבנאל, ב"א כה, בענין בעלת האוב). שכל זה הם ב ד י ו ת הכופרים כי המן היה יורד ברצון אלדי על דרך נס (בס, כבלת, ענין המן). כפי ההנחה וה ב ד י י ה אשר בדו מלבם (בו"ת מהרבב"ס, יו"ד, פו).

בְּדִיל[2]), ז"ז, מ"ר בְּדִילִים, בכנ' בְּדִילַיִךְ, -לֶיהָ, — מתכת לבנה שחופה, יותר קשה אך פחות כבדה מהעופרת, Zinn; étain; tin : אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הַבְּדִיל[3]) ואת העפרת (במדב' לא כב). היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו (יחזק' כב יח). — ואבן הַבְּדִיל, הוא האנך שביד הבנאים: וראו את האבן הַבְּדִיל ביד זרבבל (זכר' ד י). — ומ"ר: בְּדִילִים, כל מיני מתכיות שמערבים אותם בתוך כסף וזהב, Légierung;alliage;alloy : ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בְּדִילָיִךְ (ישע' א כה). — ואמר המשורר: והוא גם הוא כבר צרף לבבי והבדיל את זהבו מִבְּדִלוֹ (ר"י הלוי, בכה על מחרת).

***בָּדִיל, בְּדִילִין**, עי' *בָּדַל.

***בְּדִיקָה**, מ"ר בְּדִיקוֹת, — בה"פ מן בדק, העיון יפה יפה בדבר, Untersuchung;éxamen;examination: הבאים (הבגדים) מחוץ הים וממדינת הים אינן צריכין ב ד י ק ה (כלאים ט ז), לאמר חפוש ועיון אם יש בהן צמר. כל המרבה ב ב ד י ק ו ת הרי זה משובח וכו' ומה בין חקירות ל ב ד י ק ו ת חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה ב ד י ק ו ת אחד אומר איני יודע וכו' עדותן קיימת (סנהדרין מ ב). ב ד י ק ת חמץ (פסחים ד:). שאור הנר יפה ל ב ד י ק ה (בס ח.). ומתוך ב ד י ק ו ת שהיה רבי ישמעאל בודקה אמרה לו וכו' (חגיגה ב.). אמרה לו רבי והלא ב ד י ק ה היתה לי בין כל אחת ואחת (נידה ו:). וסת שאמרו לקנוה ולא ל ב ד י ק ה (בס יב:). — ובמשמעת עיון וחקירה וחפוש בטיבו של אדם מהו: ואם עשה כן צריך ב ד י ק ה אחריו (חול' מה:).

בדל[1]), ממנו אולי בְּדִיל, בָּדָל, בְּדָל, *בָּדַל, *הֻבְדַּל.

***בָּדַל**, פע"ו, — הרחיק את פלוני או את עצמו מן, : sich trennen; se séparer; separate o. s. אף הוא ב ד ל מן התרומה (ירוש' חגיגה ב עח:), התרחק. איני ב ו ד ל מהם כל בין השמשות (כילה ל:). כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין ב ד י ל י ן הימנו כל העוסק בתורה יסורין ב ד י ל י ן הימנו (ברכות ה.). כמדומה לי שחברים בדילים ממך (ב"מ נט:). כיון שהקוצר והמתעסק ב ו ד ל ממנו זכור הוא ואינו בא לידי אבילה אבל הבודק אחר המועד אינו ב ו ד ל מן החמץ (רה"ג, JQR XVI, 659). — ובמשמע' פ"י, הרחיק את פלוני, trennen; séparer; separate: ה ב ו ד ל בתמרים ובגרוגרות (תוספתא ב"מ ח ז), מפריש ומרחיק הדבוקים יחד. ב ד ו ל עצמך ממנה (פסחים פז:).

— פָּעוּ', בָּדוּל: אִמרה סנונה וצרופה בְּדוּלָה בדתה (קלוב' פ' פרה, אמרה סנונה). ב ד ו ל ה היתה הלשכה מן הלשכות האחרות ולא היתה נראית עד שיבא אדם לתוכה (ערוך, ערך גזת). ב ד ו ל י מחלב (רש"י ישעי' כח ט).

— נִפ', הִבָּדֵל, — א) כמו קל, בדל את עצמו: הִבָּדְלוּ מתוך העדה (במדב' טז כא). וכל הַנִּבְדָּל מטמאת גויי הארץ (עזרא ו כא). והִבָּדְלוּ מעמי הארץ (בס י יא). וכל הַנִּבְדָּל מעמי הארצות (נחמי' י כט). — ב) שאחרים בדלו, הרחיקו, : abgesondert werden; être séparé; be separated

---

[1]) בארמ' בדיחותא: אמר מילתא ד ב ד י ח ו ת א ובדחי רבנן (שבת ל:).

[2]) הסכימו החדשים כי עקר משמעתו הוא הסיגים שבתוך הכסף והזהב, ונגזר מן בדל מפני שבודלים אותם מתוכם. אך יש לפקפק בגזרה זו. — [3]) ת"א: ית א ב צ א. השבעים תרגמוהו κασσίτερος, שממנו בארמ' קסטרא, וממנו בערב' ק צ ד י ר a), שהוא השם הרגיל בערבי' למתכת זו. רסע"ג תרגם פה ואלקלעי, ובישע' סתוקך, שפרושו המעות המזויפות.

a) قصدير

[1]) בערב' דומה לו בתל a).

a) بتل

וכל אשר לא יבוא וכו' יחרם כל רכושו והוא יִבָּדֵל מקהל הגולה (עזרא י ח). — ג) כמו נבחר ונועד לאיזה דבר, auserwählt; choisi; selected: וַיִּבָּדֵל אהרן להקדישו (דהי"א כג יג). — ד) נבדל אליו, לאמר הפריש א"ע מאחד והתחבר להשני: ומן הגדי נִבְדְּלוּ אל דויד (דהי"א יב ט). — ובמשמעת נאצל מאיזה דבר: ואינך נאצל מכל ונבדל (שיר היחוד ו).

שכל נבדל, צורות נבדלות, עי' שכל, ועי' נִבְדָּל.

— הִפ', הִבְדִּיל, — א) חלק דבר לשנים, lostrennen, diviser, séparer; disjoin: ושסע אתו בכנפיו לא יַבְדִּיל (ויקר' א יז). היה מולק את ראשה ממול ערפה ואינו מבדיל (זבח' ו ד). — ב) הרחיק והפריש דבר מדבר, trennen; séparer; separate: אשר הִבְדַּלְתִּי אתכם מן העמים (ויקרא כ כד). וְהִבְדַּלְתָּ את הלוים מתוך בני ישראל (במדבר ח יד). וַיַּבְדִּילוּ כל ערב מישראל (נחמי' יג ג). הבדל יַבְדִּילַנִי ה' מעל עמו (ישעי' נו ג). — ב) בחר והפריש לתכלית מה: בעת ההוא הִבְדִּיל יי' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי' (דבר' י ח). שלוש ערים תַּבְדִּיל לך וכו' והיה לנוס שמה כל רצח (שם יט ב-ג). וַיַּבְדִּילֵם אמציהו להגדוד (דהי"ב כה י). וְהִבְדִּילוֹ יי' לרעה (דבר' כט כ). — ג) היה מחצה בין דבר אחד להשני: יהי רקיע בתוך המים ויהי מַבְדִּיל בין מים למים (ברא' א ו). וְהִבְדִּילָה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמו' כו לג). עונתיכם היו מַבְדִּלִים ביניכם לבין אלהיכם (ישע' נט ב). — ד) עשה הפרש בין דבר לדבר, ידע במה הם משנים, unterscheiden; distinguer; distinguish: לְהַבְדִּיל בין היום ובין הלילה (בראש' א יד). וּלְהַבְדִּיל בין האור ובין החשך (שם יח). וּלְהַבְדִּיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור (ויקר' י י). בין קדש לחל לא הִבְדִּילוּ (יחזק' כב כו). — *להבדיל, רגיל בפי העם, כשמזכירים אדם או דבר חשוב ואח"כ אדם או דבר שפל, בזוי: רצוננו יתברך הוא נשמת הכל דרך משל להבדיל כמה הבדלות וכו' (עמק המלך, עולם התוהו ד). ויקח יצחק את תורתו אשר הביא מולזון ופנינה, להבדיל, את ספריה החיצונים (יל"ג ו, נהרא נהרא ופשטיה). — ה) *קרא ברכת המבדיל: המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס (ברכו' לג.).

— הָפ', הֻבְדַּל, בינוני מֻבְדָּל, — שהבדילו: והערים הַמֻּבְדָּלוֹת[1] (יהוש' טז ט). ב' כריכות המובדלות זו מזו שני עמרים המובדלות זו מזו שני גפנים המובדלות זו מזו (תוספתא פאה ג ה). שערות הואיל ומובדלות זו מזו (נזיר ז.). שחמר אחד היה משותף וקראו מים ואח"כ הובדל בשלש צורות (מו"נ ב ל). כמו שהובדל המדבר מבלתי מדבר כן הובדל הנביא מאנשי המחקר (רמב"ם דוכן מ"ת הקד'). — ובמשמעת משונים, מצוינים: כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אמות העולם (מד"ר במד' ט). קו מובדל אשר הובדל למים (ר"א קליר, תפלת גשם).

אֵחֵד, ההפך מן הבדיל. מְאֻחָד, *אַחְדוּת.

בָּדָד, *הִתְבּוֹדֵד, *הִתְבּוֹדְדוּת.

גְּבוּל. — *גֵּט, המבדיל ומפריד בין איש לאשתו. — גָּמַל את הילד, הפרישו מן השדים והוא נגמל. — גֵּרֵשׁ, גרש אשה. — גֵּרוּשִׁים.

דָּבַק, דָּבֵק בו, מְדֻבָּק וכו'.

הַבְדָּלָה. — הַפְרָשָׁה.

חִלֵּק את הדבר לשנים. — חָצַץ, עשה מְחִצָּה בין ובין. ועי' מְחִצָּה במקומו. — חֵרֶם, נדוי, וכו', שעושים כהני הדת להבדיל ולהפריש איש מתוך הקהל. — חָתַךְ, וכו'.

יִחֵד. — יָצָא, הוציא: הוציא אותו מתוך.

לְבַד, לְבַדּוֹ, בִּלְבַדּוֹ.

נָזִיר, שהבדיל והפריש עצמו מיין וכדומה. — נָזַר, הִנָּזֵר מאחרי פלוני.

עָזַב, וכו'.

פָּסַק, הפסיק: הפסיק בין זה לזה. פֵּרֵד, הִפְרִיד. — פֵּרֵק. — פֶּרֶק, מקום שהדרך מתחלק לשנים. — פָּרַשׁ, הִפְרִישׁ, מוּפְרָשׁ, ועי' עוד במקומו.

רָחַק, הִרְחִיק.

שָׁבַר, וכו'. חתך, כרת, וכו' עי' במקומם.

*תְּחוּם, כמו גבול.

בַּדָּל[1], ש"ז, מ"ר בַּדָּלִים, — סחוס, והוא האריג הקשה שבגוף בע"ח, יותר קשה מבשר ופחות קשה מעצם

---

[1]) אמר הריב"ג: יתכן במלה הזאת שתי פנים האחד שתהיה תאר ע"מ המלצר ילד מסכן והשני שתהיה פועל שלא הוזכר פועלו ויהיה החרק בה במקום השרק כאשר זכרתי כמהו בספר ההשגה ובספר ההשואה. ע"כ. וכן החדשים, קצתם סברים כדעה ראשונה וקצתם כדעה שניה.

[1]) הראשון שנקד מלה זו במוכרת הוא גזנ' Ges., ונקדו בַּדָּל, ואחריו שאר החדשים. רק (Bö. § 744) נקד בַּדָּל וסובר שהסמיכות בְּדַל נולדה מפני שנוי הנגינה. ומקור מלה זו במשמעתה המקבלה לא נתברר

ונכסף, Knorpel ; cartilage : כאשר יציל הרֹעה מפי הארי שתי כרעים או בְדַל[1]) אזן כן ינצלו בני ישו אל (עמוס ג יב). — ואמר הגאון : ומקחת שחד תחדל, בל תעשו עול ותטו משפט, כי בוחן אני עד שערה ועד בדל (אזהרות לרסע"ג). ותכלית רחב הכתף אצל הבדל הדבק בו (קאנון אבן סינא, א א יז). והם (העצמות) לבושים כבדלים (שם שם כד).

*בֹּדֶל, ש"ז,—דבר המבדיל בין שני דברים : קצב בין קדש לקדש תת בֹּדֶל ממסך (ר"א קליר, יוצר ב סכות, אליך כהשעין), לאמר הבדל בין קדש לקדש.

בְּדֹלַח[2]), ש"ז, כנ' בְּדֹלְחִי[3]) וכו', מ"ר בְּדֹלְחִים[3]), כנ' בְּדֹלְחֵי[3]). — א) שרף שחוף טוב הריח הנוטף מאילן יגדל בהודו, Bdellium : וזהב הארץ ההוא טוב שם הַבְּדֹלַח[4]) ואבן השהם (בראש' ב יב). והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הַבְּדֹלַח (במד' יא ז). כבדולח הזה של בשמים (ר' איבו, מד"ר בראש' יו).— ב) מרגלית, Perle ; perle ; pearl. — ובמשמעה זו השתמשו בו כל המשוררים : במרבדים כספירים ארוגה ושיתים מבדולחים תפורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בְּדֹלְחָיו ודריו (רסע"ג. גנוזים רות). קחה לך תשורה בדולח אמרים ומה טוב מנחות כמו זאת שלוחות (רמב"ע, תרשיש הקדמה). בדולחי אמריו לו ילקט אנוש היו עלי חושן פטו טור ואלו כל בני שכל הררים אמת סיני יהי זה מלבד טור (שם, א קכו). ופיפיות יפה-פיות אדמות עלי טורי בְדוֹלְחִים רצופות (ר"י הלוי, יפי קול), לאמר עלי טורי השנים כמרגליות. כי יקרה חכמתו וזכו פניני לקחה ואמרותיה מטורי בדולחה ומרגליותיה (ר"י ב"ר תנחום ירושלמי, במכתב לר' דוד נכד הרמב"ם). תדמה (החמס) לים שקעו בְּדֹלְחֵינוּ, וכן לא נחזה צדיק בדורותיך (ר"י הפניני, שירי ברכה, הוצ' מק"ג). ואחביר את בדולחיו ודריו וספיריו בניב שפה ברורה (ר"י חריזי, איתיאל ט). צוארה מגדל השן עיניה יונים שניה כִּבְדוֹלַח מתאימים ולבנים (עמנואל מחברת א). — וכן שאר הסופרים : שהם (המצות) כבדולח המחובר בחוט אם תתיר ממנו גרגיר אחת יתפזרו כלם ויפסד חבורם (חו"ה, בפריבות ה). שהוא דומה לערבי שקוראין לבדולח נטף (הפרשים לריב"ג, נטף). המתעסק בנקיבת הבדולח יאות אליו לחשב ולהתעסק במלאכתו (מוסר הרופאי, הוצ' דר' ברליגר). ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הבדולח הקטנים וכן נקרא הבדולח הזך בערבי אלנטף (רד"ק ישע' ג יט). בדלח והם המרגליות שהם עגולות ובעלות זוהר (ר"י אברבנאל, ענין המן). שיתקשטו ויתפארו בעדי הבדולחים (ר"י קלונימוס, אגר' בע"ח ח). — ויש שהשתמשו במלה זו במשמעת גביש[1]): עטרה עושין מאבן של מלח שהוא צלול כאבן הבדולח (רש"י סוטה מט:). אבדו כל המשכונות הראשונים ואבן הבדולח כשתפשו המלך ובזז כל אשר לו (תשו' הגאו', שערי צדק, ד ס). שהבדולח הוא ממין זכוכית שמשימים הזקנים

ועי' הערה שלקמן. — [1]) ת"י חסחוס דאודן. מנחם חברו עם להבדיל. ריב"ג אמר : אחת מן האזנים, והביא פרוש זה גם ראב"ע בשם חכמי ספרד. אך זה פרוש דחוק, כי לא נמצא מלה זו בשום מקום במשמעה זו. והביא גם ריב"ג את ת"י, ורגלים לדבר כי זה היה פרוש מקבל, כי בהיות שאין למשמעה זו שום מקור בשרש בדל בעבר' אי אפשר לבדא פרוש כזה. ובמשמעה זו פרשו גם רש"י ורד"ק בפרושו וצ"ד. ובשרשים הביא רד"ק שני הפרושים והוסיף עוד פרוש שבית בדל הוא ב השמוש. ואעפ"י שכל החדשים פרשו כמו"כ במשמ' הבדיל, חלק, ואעפ"י שלא עלה בידי למצא מקור למשמ' סחוס לבדל, אעפי"כ הוא יותר ניתא לי הואיל ונראה הדבר שפרוש זה בא בקבלה, והואיל והפרוש האחר הוא דחוק, והואיל וכבר השתמשו בו במשמעה זו בספרות.

[2]) צורה דומה להשם סֵדֶר, בחולם תחת הקמץ. וסובר רד"ק שעקרו הוא בלמד סגולה (אולי במקום חירק קדום) ונפתח מפני האות הגרונית. ואמרו קצת הל"א כי נמצאה בכתבות האשוריות מלת בדלח, והמתרגמים היונים תרגמו מלה זו βδέλλιον, וכמו"כ יוסף הכהן bdellium, שהוא מין שרף יוצא מהאילן. ומדברי ר' איבו שהובא בפנים נראה שבאמת בדבור העברי בימיו היה נהוג שם זה לאחד מהסממנים של הפטמים. ולכן, אעפ"י שזה רבי איבו בעצמו אומר שם בפרוש כי כונת בדֹלח שבכתוב אינה לבדלח של פטמים, אלא לאבן יקרה, ואעפ"י שכל הקדמונים שלנו הסכימו לזה ופרשו כמעט כלם שהכונה בזה היא המרגלית, אעפי"כ העדות של ר' איבו מדבור ההי מכריעה את הכף לצד המתרגמים היונים, שהכונה בבדלח שבכתוב היתה לזה השרף שהיו משתמשי' בו גם הפטמים. — [3]) כך רד"ק במכלול. — [4]) כבר נזכר למעלה כי ר' איבו פרש הבדלה שבמקרא אבן טובה. וכן תרגם רסע"ג אללולו, ר"ל מרגלית. וכן ר"ש הנגיד, וכן ריב"ג ז הוא לולו בלשון ערבי. ע"כ. — [1]) כבר הובאו למעלה דברי ר' איבו שפרש בדולח אבן טובה. ועפי"ז פשר רש"י (במד' יא ז) שם אבן טובה קריסטל.

בתוטם נגד העינים לראות בהם הגוונים (תולדות יצחק לר"י קארו, כהעלותך). ולפיכך אין לדמותם לבגדים בלי ראיה כי כלי זהב ובדולח אדם מקנה אותם (תבו' מהר"י קולון י). אבל כלי זהב ובדולח לא הזכיר אותם ההלכה (שם). העין הוא דק ובהיר מורכב מליחות וצורתו כעין הבדולח (מאיר אלדבי, ש"א, נתיב ט). ישב רוח מצפון וישם מים כעין הבדלח (בן זאב, תרג' בן סירא מד). זה ירד בבטן האדמה וכו' וימודד קרני הבדולח אשר מהם נתהווה כל דומם (ציון תר"א, תשרי). הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרח (גוטלבר, ממצרים לד).

***בְּדֹלְחִי**, ת"ז, — של בדלח: ואמנם התחלפות באיכות הנה פעם בעצם וכו' וגם במראה כי קצתו יהיה אוירי וכו' וקצתו לבן בדולחיי המראה וכו' והלבן בדולחי (קאנון ג ג ד ט).

***בַּדְלִי**, ת"ז, מ"ר בַּדְלִיִּים, — מטבע הבְּדִל: וידבק בתחתית ההזה עצם בדליי רחב (קאנון אבן סינא, א א). העצה מחבר מחוליות שלשה בדליים אין תוספת בהם (שם). וחבורו קצוי העצמות בין כלם לחות דבקה וכולל על פרקיהם קשרים חזקים ופוגשים קרומים בדליים (שם א א, כג).

בד"צ, ר"ת בית דין צדק.

בדק,

ממנו *בְּדִיקָה, בֶּדֶק, בָּדַק.

א. **בֶּדֶק**[1], ש"ז, — קרע, סדק, Riss; fissure, ובכלל קלקול בבנין, ובהרחבה תקון הבנין: והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק (מ"ב יב ו). ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנהו (שם ח). ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יי' (שם יג). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי' לחזק בדק הבית (שם כב ה). זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזק' כז ט). מלחיך וחבליך מחזיקי בדקך וערבי מערבך (שם כז). קרבנות בדק הבית אינן עושין תמורה (תמור' א ו). יש בקדשי מזבח מה שאין בקדשי בדק הבית ויש בקדשי בדק הבית מה שאין בקדשי מזבח וכו' שסתם הקדשות לבדק הבית (שם ו א=ב). ואין מקבלין מהם נדבה להקדש בדק הבית (תוספתא שקלים א ז). קדשי בדק הבית (ר"ה ו.). ואני אומר (שהן נוטלות שכרן) מקדשי בדק הבית (כתוב' קו.).

— נפעל, *נִבְדַּק, — נתקן: אשר בדורו נבדק הבית ובימיו חזק ההיכל (כ"ס גני' נ א).

— פעל *מְבֻדָּק — שיש בו איזה בֶּדֶק: אם נשתבר הקרום ונעשה כשחין וכו' מבודק משונה ממקום אחר טרפה היא (הלכ' טרפות לאלדד הדני, ג ג).

ב. ***בֶּדֶק**, ש"ז, מ"ר בְּדָקִים, סמי' בִּדְקֵי, — דבר שעל ידו תהיה בדיקה, Probe; épreuve; proof: אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלשה בדקי[1] מיתה בראת באשה וכו' ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן (ברכ' לא:).

א. **בָּדַק**, פ"י, תקן את בדק הבית, reparieren; réparer, to repair: ויתנו אתו (את הכסף) עושי המלאכה אשר עשים בבית יי' לבדוק ולחזק הבית (דהי"ב לד י).

ב. ***בָּדַק**[2], פ"י, — א) חפש והתבונן בעיון יפה יפה, אם יש או אין, suchen; chercher; search: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ (פסח' א א). לא בדק אור ארבעה עשר יבדוק בארבעה עשר (שם ג). לא ילבש בהן עד שיבדוק (אם יש בהם שעטנז או אין) (כלאי' ט ז). בדקתי את החלוק ולא היה בו כתם (נידה נו:). בני ישראל בודקין מבואותיהן בשעת כבודיהם (אם יש בהם דבר טמא) ואם לא בדקו הפסידוהו (שם). — ובמשמעת חפש בכלל: צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה (מנח' צט:). — ובקש ושאל וחקר אדות אדם או אדות דבר: אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה וכו' וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן (קדושין ד ה). ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקת בקרובותיו (כתוב' ז ח). — והתבונן ובחן טיבו של דבר, untersuchen; éxaminer; examine: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (גיט' ג ח). כיצד הוא בודק (את הסלת) הגזבר מכנים את ידו

---

[1] אמרים חל"א כי בֶּתֶק באשור' הוא סדק, קשמעתו ששני יב. שר החכמים כי נגזר שם זה מעקר מן וסבר עברם ברב דק שהוא בקע ופרץ.

[1] הערוך: שבודקים אותה אם קיימתם. ע"כ. ורש"י: שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה שאם ימצא בה אחד מהם תמות.

[2] לפי דעת קצת החכמים משרש בדק שלמעלת במשמעת בקע ופרץ ואינו מחור.

לתוכה עלה בה אבק פסולה (מנח׳ ח כ). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה ובעציץ (תוספת׳ שביעי׳ א יג). היה בודק את החבית להיות מפריש עלית והולך ואח״כ נמצאת של חומץ (שם תרומ׳ ד ז). הלך רבי ישמעאל לבודקו (שם שבת יג יד). דבר לבדוק נוטלו ובודק (שם א). אמר רב ספרא אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (יבמ׳ מב.). הזב והזבה שבדקו את עצמן יום ראשון ומצאו טהור (ניד׳ ז:). שמש בודק כוסות וקערות לאור הנר (שבת יב:). צא ובדוק בדייני ישראל (שם קלט.). אין אדם שותה בכוס אלא אם כן בודקו (כתוב׳ עה:), אם הוא נקי. ובאו ושאלו את ר״ע מהו לבודקו (את המת אם היה קטן בשעת מיתה) (ב״ב קנד.). ונכנס אחריה לחורבה לבודקה (אם תותרנית היא או אין) (שם קמו.). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפי׳ הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו (מד״ר ברא׳ נה). להודיע שבדק המלך בדברים (בהלעז שהוציאו על אשתו) ולא מצא בהם ממש (שם ויקר׳ כז). אמר לו איני מכיר חשבונך אמר לו בדוק אותו (שם דבר׳ ד). חוקר ודורש ובודק כל לבבות (שיר היחוד ד). — ובמשמעת חקר ודרש על ידי שאלות וכדומה: כיצד בודקין את העדים וכו׳ ומכניסין את הגדול שבהן ואומרים לו אמור כיצד ראית את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה (ר״ה ב ו). כיצד בודקין את העדים היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם וכו׳ אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה׳ ג ו). היו בודקים אותם (את העדים) בשבע חקירות (שם ה א). בודקין אותו (את החולה) ג׳ פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט׳ ז א). נהיה ר״ג בודקו אם הגיע לעונת נדרים או לאו אמר לו רבי אל תצטער לבודקני (נזיר כט:). — ב) פעל פעולה שהיא סי׳ וראיה לדבר: כשם שהמים בודקין אותה כן המים בודקין אותו (סוט׳ ה א). — ג) נסה, העמיד אותו בנסיון, prüfen; éprouver; to try: אין הקב״ה נותן גדולה לאדם עד שבודקהו בדבר קטן ואח״כ מעלהו לגדולה הרי לך שני גדולי עולם שבדקן הקב״ה בדבר קטן ונמצאו נאמנים והעלן לגדולה בדק לדוד בצאן וכו׳ (מד״ר שמות ב). — והעמיד אותו במעמד של סכנה: ורבן שמעון בן גמליאל אומר אף מנוה הדעה לנוה היפה מפני שהנוה היפה בודק[1] (כתוב׳ יג י).

— פָּעוּל, בָּדוּק, — עמד בנסיון ונמצא שכך הוא: א״ר עקיבא בדוק זה ומתוקן (תוספתא ניד׳ ה יו). אותו מקום בדוק הוא אצל מאכולת (והזהיר, ויקרא סב). — ושגור בלשון: בָּדוּק ומְנֻסֶּה, סגולה בְּדוּקָה וּמְנֻסָּה.

— נִפְעַל, *נִבְדַּק, — שעמד בנסיון, erprobt; éprouvé; tried: מי הנבדק בו וישלם והיה לו לתפארת (נ״ס גני׳ לד׳). שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן לתקב״ה מאמינו לעולם שכן את מוצא ביהושע נבדק בעמלק ועשה בו כתורה (תנחומא במדבר לג). — ובמשמעת שבדקו אותו: בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין (נדה ה ו), בודקים אם יש להם ממש. נבדק השם (ירוש׳ גטין יג מג:). כל הנבדקות אינן נבדקות אלא בנשים (תוספתא נידה ו ח). סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאיליהן (גמ׳ שם יז:). מזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע (יומא יא.). דרכו של איש ליבדק ואין דרכה של אשה ליבדק (קידו׳ ב:).

— הָפְעַ׳, הֻבְדַּק: אדון דין אם יְדֻקְדַּק בחקר פועל אם יוּבְדַּק גבר לפניך לא יצדק (סליח׳ ער״ה, אדון דין).

בדר[2], ממנו *בִּדֵּר.

***בִּדֵּר**, פ״י, — כמו פִּזֵּר: וכן היה הלל אומר אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה בדר (ירוש׳ ברכות, בסוף).

— נִתְפַּעֵל, *נִתְבַּדֵּר, — נפוצו ונמצאו בכל מקום: כי טרם שיגיעו לידי הספרים שלי הנדפסים כבר נתבדרו בעולם (ריב״ל, באר יצחק, ל).

בָּהּ, — בית השמוש לנקבה נסתרת, בכל השמושים של בְּ. — *בָּהּ בשעה, בָּהּ במדה, וכיוצא בזה.

ב״ה, ר״ת: ברוך השם.

***בָּהָא**, בָּהָה, — השתומם מאד, היה או נעשה כמו בלי תנועה מפני תמהון, בהלה, entsetzt sein; être stupéfait; be amazed: ישב לו אותו (עבד) תוהא ובוהא (מד״ר ברא׳ ב). לבן מלך שהיה ישן ע״ג עריסת

---

1) ואמרו שם בגמרא: מאי בודק כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחילת חולי מעים.

2) בארמית במקום פזר בעבר׳.

והיתה מניקתו תוהה ובוהה למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו (שם). — ובהשאלה גם על דבר שאין בו רוח חיים: ישבה לה הארץ תוהה ובוהה (שם). — ועי' מורא, תמהון.

בה"ב, ר"ת: בעל הבית, ב' ה' ב', ר"ל, יום השני ויום החמשי ויום השני (שלאחרי החגים).

בהה[1], ממנו בֹּהוּ.

בֹּהוּ[2], — בלבול וערבוביה גדולה ביסודי תבל, וחרבן, תמיד בחבור עם תהו. Chaos: והארץ היתה תֹהו וָבֹהו (בראש' א ב). ראיתי את הארץ והנה תֹהו וָבֹהו (ירמ' ד כג). ונטה עליה קו תהו ואבני בֹהו (ישע' לד יא).

בָּהוּל, עי' בָּהַל.

***בָּהוֹן**[3], ש"ז, מ"ר בְּהוֹנִים, — כמו בֹּהֶן: תבל תרושש עצומי כח וגאים בהונים[4] עד תתנם שואלי פת לחם קצוצי בְהוֹנִים (רמב"ע, תרשיש ח). — ומ"ר בהונות, עי' בהֹנות.

בָּהוֹק, עי' בהק.

***בָּהוּר**[5], ש"ז, מ"ר בְּהוּרִים, — כמו בהרת, כתם, Fleck; tache; spot: בשעה שרקיע נעשה בהורין[6] להוריד טל ומטר (תענ' ז:).

בַּהַט[7], ש"ז, — מין אבן, לבנה, רכה, כעין השיש, Alabaster; albâtre: רצפת בַּהַט ושש ודר

---

[1]) סוברים החכמים שעקר משמעתו של שרש זה היה: היה ריק, בערב' בהי a) ר"ל היה יפה, מבהיק, ואין לו שום שיכות לבהו בעבר'.

[2]) משקל פֹּעַל, קֹדֶשׁ, עם ו נחה (Barth, § 256), ות"א ריקניא, ורסע"ג תרגם מסתבחרה, שהוא בערב' מתפשטת, והביא פרוש זה גם ריב"ג, אך אין כונתו מבוארה. ושאר הקדמונים וגם החדשים פרשו כמו התרגו' ועי' תהו.

[3]) לפי דעת רוב המדקדק' זו היא הצורה הקדומה והעקרית. — [4]) ר"ל שיש לחם הון.

[5]) מן בהר עי' שם. — [6]) כך בנוסח' הדפוסי' ובכ"י גרסה אחרת, עי' בָּהִיר.

[7]) בתלמוד (מגי' יב.) אמרו: אבנים שמתחוטטות על בעליהם. ע"כ, ועי' ערך חטט כונת הדברים. עכ"פ זה אינו אלא דרש, כי פרשו בהט כמו ב השמוש. ואמר ריב"ג: הוא בלשון ערבי בלנט b) והוא דומה

a) بهى b) بلنط

וסחרות (תהל' צא ו). — ומ"ר: שלמו שליטי, ונושאי שלטי, שופכו בהטי, ושודדו חריטי. (רבב"ג, מנחה ליוה"כ, בזופי פליטי). מי יערך לברזל סוחרת וחרם לבהטים (ר"מ מלונזאנו, תו"ת, בס' בתי ידות).

***בְּהִילוּת**, ש"נ, — מהירות גדולה והתרגשות ויראה, Übereilung; précipitation; hastiness: עבר ר' יהושע ושאל בשלומו (של ר"ש בן זומא) פעם ושתים ולא השיבו בשלישית השיבו בבהילות (מד"ר בראש' ב). שלא עשהו אלא באונס מחמת בהילותו להתעסק במצוה (טו"ת בשמים ראש קטו).

***בְּהִיקוּת**, ש"נ, — סגולת מה שמבהיק: באורת (של התורה) ובהיקותה מאיר יותר (ר"א ביכאגי, דרך אמונה ו). ומעוט בהיקות מה שיבהיק מן הכוכבים (קאנון א ב, ב ו). בהירות האור המתפשק ובהיקותו (שם ג ג ד א). וקיום אבריו של אדם קדמון זה הוא מהארות ובהיקות שמבהיק ומאיר (עמק המלך, א"ק, ח).

בָּהִיר[1], ת"ז, נק' בְּהִירָה, מ"ר בְּהִירִים ־רות, — א) מלא בהרות, מנמר, fleckig; tacheté; spotted: ועתה לא ראו אור בָּהִיר[2] הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא). — ב) זך ומזהיר שאפשר לראות דרך בו[3], durchsichtig; transparent: שנקפה (הים) כזכוכית או כשהם ר"ל בהיר עד שיראו קצתם אל קצתם בעברם בו (פי' המשני' להרמב"ם, אהלות ה ז). הגוף הנכבד המאיר הבהיר המתנועע (מו"נ א עב). חוש הראות אי אפשר שישיג מוחשו בזולת אמצעי וכו' ולפי שהאמצעי לא יקבל רושם המראים אלא כשיהיה בהיר (רלב"ג מלחמות א ו). שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואים בו בעלי הקסם (רד"ק יחזק' כא כו). והתנאי השלישי באמצעי והוא שיהיה בהיר ג"כ כמו האויר המלוטש והזך והמים הזכים (אמונה רמה א ו). וצורת האור

לשיש. ע"כ. ופרשו המלונים הערבים בלנט דבר דומה לרח'אם (שיש) אלא שהוא פחות כמנו בגון ורכות. והחדשים מדמים לבהט את השם בהת a) בערב' שפרשו הקאמוס מין אבן, ולשאן אלערב אמר: אבן ידועה.

[1]) מן בהר עי"ש. — [2]) פרש ר' ישמעאל (תענ' ז:) מלשון בהרות וכך ריב"ג בהשרשים ועי' הערה שלקמן וכן רש"י וראב"ע. — [3]) עפ"י ת"י שתרגם בוטש, וכן רלב"ג

a) بهت

הבהיר אשר מעל השמים (הגיון הנפש לבר חייא ד). הדברים הבהירים וצלולים (עבודת הקודש לר"מ בן גבאי ל). בהיר לבנתו (של השלג) ישיש לב ירטיב צחות הארץ (כ"ז, תרג' בן סירא, מג יח). — ג) ש"ז, כמו בָּהוֹר: בשעה שהעננים עומדים בהירים[1] בהירים להוריד טל ומטר (תעני' ז:). דומה לבהירים בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם (רש"י איוב לז כא). דומה הוא הדבר לבהירים שרואים בשמים להוריד גשם (מעין גנים לאיוב לז).

*בְּהִירוּת, ש"נ, — טבע מה שהוא בהיר וזך: וסר אורם ובהירותם לרחקם (מו"נ א עב). שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרני' הוא מפני עבור הרות (שם ג כה). כמעט נדעך עליהם קצת מבהירות ההשגחה (כתיבת עולם יז). ורואין בו (בלהב החץ) בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הצפורן וכו' וכן רואים בכבד שיש לו בהירות (רד"ק יחזק' כא כו). והיה האור נותן לו הבהירות (רלב"ג, מלחמות א ו). הכח הכפוריי אשר באמצע העין הדומה לברד ומתנאיו שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות (אמונה רמה א ו). שהסבה שלא ראו אור השכל הוא שהוא בהיר הרבה מאד ולבהירותו ואורו לא יוכלו להשיגו (ר"א ביבאגי, דרך אמונה ד) האור הגדול של בהירות השמים (צרור המור, משפטים). ונראה שזה יקרה מצד תנועת ניצוציו (של כלי הזכוכית) ובהירותו (אילם לרימ"ק, גבורות ה' ח). נמצא כיוצא בזה במראה מועטת שמסתכלין בה ראיה גדולה ממנה אלף פעמים מפני בהירותה ולהיטותה (מאיר אלדבי, ש"א ד א). ותפארת נקרא עשיר שהוא כולל יותר שפע מחביריו מחוזק בהירותו או כליליות הרבה (פעמון ורמון, פלח הרמון, א ז). לא נשתנה זיו תארם והוא הבהירות והזוהר המתנוצץ על פניהם מן האור השכלי (קול יהודה לכוזרי א לו). כביכול הבורא ב"ה מצמצם הבהירות שלו (קדושת לוי, ויחי).

*בְּהִירִי, ת"ז, — כמו בָּהִיר, זך: האור וכו' עומד בלי שיתנועע בספיריי והבהיריי ומצייר בלי שיתפעל אל העב והקדור (ר"א איריר, שער השמים ז י). וכן יקרה בכל פעם שנראה דבר דרך שני אמצעיים בהיריים מתחלפים בעובי (אילם לר"י מקנדיא 77). ואולם הבהיריים שבבינוניים הם האדום בגחלים ואחרים וכן רוב החדשים.

[1]) כך הנוסח' בכ"י.

בוערות (הוא, מעין חתום מו). שאם היתה הנחת אפלטון אמתית שלנפש השכלית יהיה גוף אחר דק בהירי ונצחי הנה יצטרך בהכרח שלזה הגוף יהיה לו חוש (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 70).

*בְּהִירִיּוּת, — כמו בְּהִירוּת: והנה הנראים במקרה הם רבים וכו' כמו הבהיריות והמקשיות הצל והחשכה (אילם לרימ"ק, מעין חתום מו).

בה"כ, ר"ת בית הכסא.

בהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

בהל[1]) ממנו *בָּהוּל, בָּהָל, נִבְהָל, בֶּהָלָה.

בָּהַל, קל עבר אינו נהוג.

— פָּעוּל, *בָּהוּל, בְּהוּלָה. — מלא דאגה ופחד אדות איזה דבר, ängstlich; anxieux; anxious: אדם בהול על מתו (שבת מג:). אדם בהול על ממונו (פסח' יא:).— ובמשמע' דחוק, אָץ, gedrängt; pressé; pressed: זמנו בהול (פסח' עב:). וכאשר תתפלל לפניו לא תהיה בהול בתפלתך להוציא ריבוי דברים (רשב"ס, קהל', הוצ' יעליק ס א). — והדבר: ואם הדבר בהול אין מדקדקין בכך (בו"ע הו"ת, שבת עו). — ומ"ר בהולים, מלאים פחד ומורא: רפויי ידים ומעודי אברים, בהולים ופעורים מכל עברים (סלית' כ עי"ת, שחרנון).

— נפעל, נִבְהַל, הִבָּהֵל, — א) אשר היה לו פתאם מורא ופחד מפני איזה דבר, erschrecken; s'épouvanter; be terrified: ותרא כי נבהל מאד (ש"א כח כא). אז נבהלו אלופי אדום (שמות טו טו). ונפשי נבהלה מאד (תהל' ו ד). נעויתי משמע נבהלתי מראות (ישע' כא ג). ואם זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות (איוב כא ו). על כן מפניו אבהל (שם כג טו). — ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים: כי נבהלו עצמי (תהל' ו ד). וידי עם הארץ תבהלנה (יחזק' ז כז). — ב) בינוני עם ל, סחר יתר מדי, übereilt handeln; agir précipitamment; hasten: נבהל להון איש רע עין (משלי כח כב). חכם אינו מדבר וכו' ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב (אבות ה ז). אל תהי נבהל להשיב ותהא מחשב דברים

[1]) בארמ' בְּהַל, בערב' וַהִל a).

a) وَهِلَ

בינין (ד"א זוטא ב). — ועי' מהר.

— פעל, בהל, — א) עשה לאחד פחד, מורא פתאם, erschrecken ; effrayer ; terrify : אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו (תהל' ב ה). ויבהלך פחד פתאם (איוב כב י). ליראם ולבהלם (דהי"ב לב יח). ושמעות יבהלהו (דני' יא מד). ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים[1]) אותם (עזרא ד ד). היכל למה אתה מ ב ה ל י נ ו יודעים אנו שסופך ליחרב (ירוש' יומא ו מג ג). — ב) דחק ונחץ לעשות איזה דבר מהרה beeilen ; hâter ; hasten : ויבהל את תמרוקיה (אסתר ב ט). אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז ט). ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל ת ב ה ל להשיב (ע"ז לה.). שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר או הלכה אל ת ב ה ל ברוחך להשיב (אדר"נ י).

— פֻעל, בֹּהל, בינוני מבֹהל, — ממהר מאד, נחוץ, hastig, précipité; hasty : הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבֹהלים ודחופים בדבר המלך (אסתר ח יד). נבקע ההיכל אילך ואילך י"ב מיל על י"ב מיל והיו הכהנים מ ב ו ה ל י ם לצאת (אדר"נ ט). — והדבר שהושג בבהילות ומהירות יותר מדי : נחלה מבֹהלת[2]) בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ כא). — מבֹהל, אדם מבֹהל, אץ יותר מדי במעשיו, מבולבל, שעושה בלי ישוב הדעת. — ובמשמעת מעורר בהלה, פחד : אותן בני אדם הן אמה וכובען אמה ומדברין מחצייהן ושבותיהן מ ב ו ה ל י ן ארדא וארטא וכו' (גטין יד :). גזרות קשות ומשונות ו מ ב ו ה ל ו ת שגוזרים שלשה מלכים הללו (אכקת רוכל, ויניציה, ד :).

— הפעיל, הבהיל, — א) עשה לו פחד ומורא, כמו בפעל, erschrecken; effrayer; terrify : ואל הרך לבי ושדי הבהילני (איוב כג טז). — ומצוי השמוש בו בספרות : הרוחק הגדול ה מ ב ה י ל (מו"נ ג יד). ראיתי דבר ה ב ה י ל אותי (רמ"ע פלקיירא, הקד' מורה המורה). שלש מאות צעדים מזרחה מהמצבה השניה תעמוד התמונה ה מ ב ה ל ת הנהצבה כלה מסלע א' (מ"ע, ת"א מלריס). — ב) מהר והאיץ, beeilen; hâter; presser : ויבהילו להביא את המן (אסתר ו יד). ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו ויבהילוהו משם וגם הוא נדחף לצאת (דהי"ב כו כ). זה קין ש ה ב ה י ל עצמו ליטול העולם (מד"ר שמו' לא).

— התפעל, *נתבהל, — כמו נבהל : ומרוב שנכנסה בו חרדה נ ת ב ה ל ונשר שערו (מד"ר שמות כד). ולא עוד אלא שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם כדי שלא י ת ב ה ל ו ישראל מהן (שם). לא נ ת ב ה ל (יוסף) מן מעשיה והלך לו לחוץ (מד"ר במד' יד). אם יכעוס המלך עליך כדי להעבירך על חקי התורה אל ת ת ב ה ל מכעסו (שם). וכל אוה"ע מתרעשים ו מ ת ב ה ל י ם (פסיקת' רב', קומי אורי). הארמון כבת שלא חלה צבה לקהה ו נ ת ב ה ל ה (ר"א קליר, אכן תוג).

בַּהַל, ש"ז, — כמו בהלה שלקמן : זכור ב ה ל וחימה קרב ומלחמה (ק"א קליר, מוסף א ר"ה, זכר). נוצץ ברק ב ב ה ל להפריק כמהת מים נוהם ברעש וקול רעם מרעים על המים (תפלת גשם אקטעה כסל). אנא אני בא ב ב ה ל רעיונים (סליחות מוסף יוה"כ, אין פה). — ומ"ר : עמים אחזום ב ה ל י ם סער צירים וחבלים כהי כיולדה חלים (ר"א קליר, שבועות זהב זהב).

בֶּהָלָה[1]), ש"נ, מ"ר בֶּהָלוֹת, — פחד פתאם שנופל על אדם, Schrecken ; frayeur ; terror : והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים (ויקרא כו טז). הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות (ירמ' טו ח). לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישעי' סה כג). ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהלים עח לג). — ובמשמעת מהירות פתאומית : (מת) לשנים (אחרי מחלה של שני ימים) מיתה של ב ה ל ה (ירוש' בכור' ב סד ג). שהיו (המצרים) טורדין אותם לצאת ב ב ה ל ה (מכילתא בוא, פרשה יג). — ובמשמע' של מעשה בצער בלי ישוב הדעת : כל קרע שאינו של ב ה ל ה אינו קרע (ירוש' ב"מ ב ח ד). ואומרים לו (למי שנדר להשרף באש) אשריך וכשהגיע יום ב ה ל ת ו שנדר עושים לו משתה (מסעות ר' בנימין).

בהם[2]), ממנו *בֹּהֶם, בְּהֵמָה, ־בַּהֲמִי, ־בַּהֲמִיּוּת.

*בֹּהֶם[3]), ש"ז, מ"ר בֹּהֲמִים, — מנהיג הבהמה, שומר הבהמה, Viehtreiber ; driver ; ânier : והיה (ר"י) רוכב על החמור ו ה ב ה ם עמו וכו' א"ל ה ב ה ם

---

[1]) כך הקריא. והכתיב מבלהים. — [2]) מבחלת כתי'.

---

[1]) משקל יַבָּשָׁה, משק' דגוש ומ"מ איננו מבנין פעל. כי משמעתו ע ו מ ד ת ולא יוצאת (Barth, § 93).

[2]) בערב' בהם, וממנו אבהם a) במשמעת חרש, ומזה לפי דעת רוב החכמים השם בהמה. ולא נהיר לי.

[3]) כך נקוד לוי וקוה', סגול לפני ה קמוצה.

---

a) أَبْهَم

תן לי רשות לומר לך ד"א א"ל אמור א"ל אותו הבהם (מד"ר דברים ג). שמא הבהמים מכניסין לתוכו חמץ (ירוש' פסחים א כו:).

בהמ"ד, ר"ת: בית המדרש.

בְּהֵמָה[1], ש"נ, מ"ר בְּהֵמוֹת, סמי' בֶּהֱמַת[2], בְּהֵמוֹת, כנו' בְּהֶמְתִּי[3], בְּהֶמְתּוֹ[4], בְּהֶמְתְּךָ (כמו מן בְּהֵמֶת),— שם כללי לבע"ח הולכי על ארבע, ביחוד הביתיים, שישתמשו בהם לעבודה וכדומה, Vieh; bête; beast מאדם עד בהמה (בראש' ו ז). בהמה ורמש וחיתו ארץ (שם א כד). בעוף ובבהמה ובחיה (שם ז כא). אם בהמה אם איש (שמות יט יג). — וגם על חית השדה: זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה וכו' איל וצבי ויחמור (דבר' יד ד-ה). בהמת הלוים (במדב' ג מה). ושורך וחמורך וכל בהמתך (דבר' ה יד). בהמתן ובהמת אחרים בהמתן קודמת (תוספתא ב"מ יא כד). — ומ"ר: כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף (תהל' נ י). ספתה בהמות ועוף (ירמ' יב ד). ליש גבור בבהמה (משלי ל ל). כאריה בבהמות יער (מיכה ה ז). — ועל אחת מהמין, על החמור, הגמל: הבהמה אשר אני רכב עליה (נחמי' ב יב).— בהמה דקה, כמו צאן וכדומה. בהמה גסה, כמו פרה, שור: בהמה גסה נקנית במסירה וכו' בהמה דקה נקנית במשיכה (קדוש' א ד). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל (ב"ק ז ז). מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעובד אלילים מוכרין וכו' ובכל מקום אין מוכרין להם בהמה גסה (ע"ז א ו). ואעפ"י שאמרו אין מגדלין בהמה דקה אבל מגדלין בהמה גסה וכו' בהמה דקה איפשר להביא מחו"ל בהמה גסה אי אפשר להביא מחו"ל (ב"ק עט:). —ומליצה, בהמה בצורת אדם: וצריך למי שיבחר להיות אדם באמת לא בהמה בתאר אדם ותמונתו (מו"נ ג ח). אם לא ירחק מן המדות המגונות ומהבלי התענוגים וכו' הוא בהמה בצורת אדם (רות חן ג).

[1]) בערבי' בהימה a). — [2]) במקום בֶּהֱמַת כמו נִבְלַת, חֶשְׁבַּת.—[3])במקום הראוי בְּהֶמְתִּי כמו גְּזֵלָתִי וכיוצא בו.—[4])כמו מן חָבֵר, חֶבְרָתוֹ, מן שָׁכֵן שְׁכֶנְתּוֹ, והוא במקום בְּהֶמְתּוֹ שאמרו עוד זמן רב אחרי שכבר אמרו בְּהֵמָה, ולא בְּהֵמָה. וכן בנקוד האשורי בהמתך (מכות גנה"א 49).

a) بَهِيمَة

*אָבַס, האכיל בהמות לפטמם. — אֵבוּס, מַאֲבוּס. — אַיִל, הזכר מהכבשים. — אֻרְוָה, לעמידת הסוסים. — אָתוֹן, הנקבה מהחמור.

*בֹּקֵר, מנהיג, שומר הבהמות. — *בַּהֲמִי, *בַּהֲמִיּוּת. — *בַּיְתִית, בהמה ביתית. — בֵּכֶר, בִּכְרָה, גמל צעיר לימים. — בָּלַל, עשה בְּלִיל, מאכל להבהמה. — *בָּעַט, הכה ברגליו האחורניות. — בְּעִיר, בהמות משא, גמל, חמור, וכדומה. — בָּקָר, שם כללי להבהמה הגסה.—*בַּקָּר, *בַּקָּרוּת.

גְּדִי, הקטן של הצאן. — *גִּדֵּל, בהמות, מְגַדֵּל בהמות, — גְּדֵרָה, מקום מוקף למרבץ הצאן. — גָּלָל, צואת הבהמה.— גָּמָל. — *גַּסָּה, בהמה גַּסָּה, בהמה דַקָּה.

*הַרְבָּעָה.

חֲזִיר. — חַיָּה, חית השדה וכו', עי' במקומו. — חֲמוֹר.

*יחף, חולי הרגל בבהמה.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה. — *כּוֹי.

*מַזְקֶפָה, מסרק לבהמה. — מִכְלָאָה. — מִסְפּוֹא, מאכל לבהמות, לגמלים, וכדומה.—מִקְנֶה, כלל הבהמות שיש להאדם. —מַרְבֵּק, מקום לעמידת פרות. —מִרְעֶה.

*נָאקָה, נקבה של הגמלים.

סוּס, סוּסָה. — *סַיִח, קטן של חמור, סוס.

עֵגֶל, עֶגְלָה, הקטן של הפרה. — עֵדֶר, קבוץ בהמות רועות יחד. — עֵז. — עַיִר, בן אתונות. — עָלָה, עָלוֹת, פרה מניקה, נותנת חלב. —עַשְׁתְּרוֹת צאן.

פַּר, פָּרָה. — פֶּרֶד, פִּרְדָּה. — פַּרְסָה, הצפרנים שברגלי הבהמות, השור, האיל.

צֹאן.

*קַרְצֵף, סרק במסרק גס.

*רבע, הרביע בהמה. — רָחֵל, כבש. — רַמָּךְ, רַמָּכִים, עי' סוס במקומו. — רֶפֶת, מקום עמידת הבהמות.

שׁוֹר. — שַׁרְבֵּט, השערות, חזקוף אותם.

*תוהר. — תַּיִשׁ, הזכר בעזים.

בְּהֵמוֹת[1], ש"ז, — חיה גסה הולכת על ארבע, גדולת הראש, עבת העור, חיה בנהרות אפריקה, לפנים גם ביאור מצרים, hippopotamus amphibius:

[1]) מלשון הכתוב נראה ברור כי זה אינו מ"ר מן בהמה, אלא ש"ז יחיד, והסוף -ות הוא כמו -וב בעכשוב, וכיוצא בו. וכבר אמר ראב"ע: בהמות שם

הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל (איוב מ טו). בהמות נו״ן ללויתן בקרנו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו (מד״ר ויקרא יג). ברא כנגדו בהמות בהררי אלף וכל תקופת תמוז נותן הקב״ה כח בבהמות והוא מתגבר ומגביה ראשו וגועה געיה אחת וקולו הולך בכל הישוב וכו׳ (מדרש ה׳ בחכמה, ביהמ״ק ילינק ה). — וכמ׳: משא בְּהֵמוֹת[1]) נגב (ישעי׳ ל ו).

***בַּהֲמוּת**, ש״נ, — טבע של בהמה, Bestialität ; bestialité; — ty: ד״א כנגד ג׳ רוחות המ.לות בבריאות העולם רוח הגדלות רוח הבהמות ורוח השכלי (ר״מ הדרבן, פי׳ מדרש י׳ הדברות).

בהמ״ז, ר״ת: ברכת המזון.

***בְּהֵמִי**, — כמו בְּהֵם: לבהמי שהיה לפניו שהים עשרה בהמות טעונות יין (מד״ר בראשׁ׳ פו).

***בַּהֲמִי**[2]), תאר יחסי זכר, לנק׳ בַּהֲמִית, — שיש בו טבע הבהמה ותכונתו, tierisch ; bestial: ואלה והדומים להם ממדת ור׳ הבהמית (רבב״ג, תקון מדות הנפש). וכל כחותיו הגופיים צמים מהעניניים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאילו אין בו טבע בהמי (הכוזרי ג ה). יתאוה קרבתו שבו מהדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים (שם). כשלבו שבור ביין אהבת העולם ונוטה אל תאוותיו הבהמיות (חובת הלבבות, הקדמה). אבל עשה עצמו (אדה״ר) כאחד הב״ח הבהמיים שקראם הכתוב נפש חיה (הכרבנל בראש׳ וכל בית). רוח החיים אשר הוא נפש הבהמית גוברת על הנשמה שהיא החכמה (הגיון הנפש לר״א ב״ר חייא כ). ושתתגבר נפשו הבהמית על נפשו המשכלת (המעלות לרב״ע פלקיירא, א). אם תגביר נפשך השכלית על הבהמית נשמתך תחיה ואותה לא תמית (מאיר אלדבי ש״א, הקד׳). וצריך להלחם עם נפש הבהמית הזאת כגבור הנלחם עם אויבו (שם ו). הדליקו (המון העם) אש תאות הנפש הבהמית וכבו אור הנפש המשכלת (המעלות לרב״ע פלקיירא ג). הזהר משמוע שירות החשק ונגינות התאוה הבהמית (בחמה אלעמי, פסקה אזן שומעת). תאוותיו הבהמיות (פתיחה למו״נ, תרגום חריזי). הבסגולות בהמיות לנפש איש תהי׳ מעלה (עמנואל, מחברת ח). יש אוהב אשה בעד ההנאה בלבד וזו היא תאוה בהמית תלויה כלה בחושים הגופניים (צמח לדיק, אריה מודינה ו).

***בַּהֲמִיּוּת**[1]), ש״נ,—תכונת דבר בַּהֲמִי, Bestialität ; bestialité: ובהמיותה תעוור טבע האדם להתנהג במדה הזאת (רבב״ג, תקון מדות הנפש כו). הענוי הוא טוב בדרך רפואה לעתים רחוקים כדי להמית הבהמיות העודף באדם (מלמד התלמידים במיני). שלא יהיה האדם נמשך אחר בהמיותו לבד (מו״נ פתיחה). הוא יודע איכות שתופה בחומר בהמיותו ומנהגה בהנאותיה כפי הבמות הראוי לה מהם (מ׳ אלדבי, ש״א ו). החליש נפש בהמיותו (שם). לא יעשה מרי רק בבהמיות (מו״נ ג ח).

***בַּהֲמִירוֹן**, — שם אחד השרים של סמאל: סמאל הרשע שזכרנו יש לו י״ב כתות וכו׳ השר הי״א בהמירון כל גוונים שלו כדמות בהמות איומות ונוראות והוא שר מושל על אלף שרים חזקים בהרים (עמק המלך, קרית ארבע, טו). ועתה היה עם פיות אלו המפחדים מהחתולים ומהדגים הגדולים ומהשר בהמירון הממונה על אלף חיות (אגר׳ אחוז, ר״י מקנדיס).

בהמ״ק, ר״ת: בית המקדש.

בהן, ממנו בֹּהֶן, בְּהוֹן.

בֹּהֶן[2]), ש״נ, מ״ר בְּהֹנוֹת, סמי׳ בְּהֹנוֹת, *בְּהוֹנוֹת. — שם לאצבע העב בהידים והרגלים, אגודל, גודל, Daumen ; pouce ; thumb: ועל בֹּהֶן ידו הימנית ועל בֹּהֶן רגלו הימנית (ויקר׳ ח כג). — ומ״ר סמי׳: בְּהֹנוֹת ידיו ורגליו (שופט׳ א ו). — ובמוכרת: הקדים מתן בהונות זו לזו יחזור ויתן על גבי

בהמה גדולה אין בישוב גדולה ממנה. ע״כ. וכן רלב״ג: הוא בעל חיים שמו כן. ע״כ. וסברים רוב החדשים שזו מלה זרה לקוחה מלשון מצרית, מרכבה: פ-ה-מאו, ור״ל שור המים. — [1]) והוא כנוי למצרים. והקדמונים פרשו בהמות זו סמי׳ רבים מן בהמה.

[2]) בערב׳ בַּהִימִי a).

a) بهيمي

---

[1]) בערב׳ בַּהִימִיָּה a).

[2]) בערב׳ אִבְּהָאם b), ובערב׳ ההמונ׳ בּאהם c) וגם בְּהָאם d). והנה החלוף של מם ונון בסוף ההבה בלשונ׳ השמי׳ מצוי הרבה (Vollers, Volkspr. 187), ושתי הצורות ההמונ׳ באהם ובהאם מכונות לשתי

a) بهيمية b) إبهام c) باهم d) بهام

באהונות כסדרן (תוספתא נגע' פ ד). — ובוהנות[1]: הקדים מתן בוהנות זו לזו יחזור ויתן על גבי בוהנות כסדרן (שם ג). — ועי' אצבע, יד.

בֹּהֶן, עי' בּוֹהֶן.

בה"נ, ר"ת: בעל הנס.

בהק[2], ממנו *בָּהַק, בֹּהַק, *בְּהָקוֹ.

***בָּהַק** פ"ע, — כמו הבהיק: שהוא הוד בוהק ואין בריה יכולה להסתכל בו (ערוך, ערך ספקלר). — פעול, יְבֻהָק, — היה מלא זהר ונגה: בהוקים באש ליוצרם מאש אומרים קדוש (ר"י אלכיתור, יוה"כ אפודי שש).

— הפע', *הבהיק, — פע"ו, leuchten; luire; to shine: נח בכניסתו לתיבה הכנים עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות היה יודע שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות היה יודע שהוא לילה (ירוש' פסח' א כו:). ובשעה שהיתה מבהקת היה יודע שהוא לילה (מד"ר ברא' לא). כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה (שם מ). נתעטף הקב"ה בשלמה והבהיק העולם מזיוה (שם שמות ג). כל זמן שאורו של גדול מבהיק אין אורו של קטן מבהיק (פסיקתא פרשת החודש). אם ישתו יין ישחקו לחרב על רעהו יבהיק שכור ולאנשי בושת יעיז פנים (יוסיפון פרק ג). ותרד ירושלם בנויה ומשוכללת מן השמים שיש בה שבעים ושתים מרגליות שמבהיקות מסוף העולם ועד סופו (נסתרות רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג). ובשמן זך הנר מאיר ומבהיק וכשהנר מבהיק הרבה גם השמן מזהיר (מגנת חסידים, עולם קטן יג). — וכפעל יוצא: כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא (סנהדרין ק.). והוא (הברק) יוצא ומבהיק את כל העולם כולו (מד"ר במד' טו). וניצוצין של זוהר מוקפות להן וזיקוקי זיו מבהיקים את פניהם (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק, ג). בהשפך עלי מַבְהִיקֵי רקיעים זיעים משקיעים לא יערכם כל חרוץ (ר"י בדרשי, בחו"פ יב ט). ומאיר (האור היוצא מן הכוכבים) גם כן את האויר ומבהיקו (אבן סינא, השמים והעולם יד). — ולווי: בסיומי פ' ראשון, תרצוני כאישון, והבהק אורי באישון (תוספות יהכ', יומא סוף פ"א).

— הפע' *הוּבְהַק, — שהוצק עליו אור: שאת מובהקת (ספרא, פר' נגעים). הנחושת יוצהב ויובהק בנפול עליו השמש (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג י ו). והיא (כנסת ישראל) הובהקה ונאצלה מכל המאורות העליונות (ס' האמונות לרמ"ע פלקיירא ד יג). ואחר זה האצילות הובהקו שני מאורים (שם ד יד). מן הנקודה רוחניית פורחות הרוחות המובהקות (שם). — ובהשאלה, מפרסם, ברור, בלי ספק: רבו מובהק, רבו שאינו מובהק (קדו' לג.). בד"א בשמות מובהקין אבל בשמות שאין מובהקין (גיטין לא.), שאין ספק בהם למי הם. סימן מובהק (יבמ' קכ:). מומין מובהקין, מומין שאין מובהקין (בכורות לו:). פסילותם מובהקת וא"צ להכריז עליהם (שערי צדק, תשו' הגאו' ה ז). לא יוכל לעבוד עלת העלות יתברך אלא נביא הדור בטבעו או החכם המובהק במה שקנהו מן החכמה (מאיר אלדבי, ש"א א א).

— פעל, יִבְהֵק, — עשה שיַבְהִיק, שיאיר: ביהק נוגה ליום לצאת אדם לפעלו ושתחשך לאישון לרמוס חיתו יער (סדר עבודה ליוסי בן יוסי). בַּהֵקַת אור שחריך זרוע לאם משחריך (יוצר ב פסח, אפיק רנן).

— נפע' *נִבְהַק, — א) התחיל להאיר: כעין נחושת מוצהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הנחושת יוצהב (פרוש דני' מיוח' לרסע"ג י ו). — ב) נעשה מובהק, נתמחה: והחכמים שנבהקו במלאכת הרפואות (אגר' התשו', יצחק לטיף).

— התפ' *הִתְבַּהֵק, — כמו נבהק א): (אמרה הלבנה) אין הדעת סובלת שנהיה אני והחמה מתבהקין בשוה במדת עוגל שלנו (תוקוני. ברא' א).

בֹּהַק[1], ש"ז, מ"ר *בֹּהַקוֹת *בֹּהַקִים, — א) אחד מנגעי העור, כעין כתם לבן, לבן כהה, Vitiligo:

הצורות העבר': בָּאהֶם-בֹּהֶן, בְּהָאם-בּהוֹן. — [1]) כמו מן בִּיהֲנָה, כמו אמנות.

[2]) בערב' אין חבר לשרש זה במשמעה של ברק, זולתי בהי a), ובערבי' ההמונית בַּהַק b), יצא השמש מבין העבים. ואולי הוא הוא השרש ברק.

a) بهى b) بهق

---

[1]) בערב' בַּהַק a) נגע העור, ופרש לשאן אלערב מהותו בזה הלשון: אלבהק ביאצ' דון אלברץ, אלבהק ביאצ' יעתרי אלג'שד בה'לאף לונה ליש מן אלברץ. ע"כ. ובעבר': הוא לבנונית שלא מן צרעה. הבהק הוא לבנונית

a) بهق

והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בֹּהַק הוא פרה בעור טהור הוא (ויקרא יג לט). השחין והמכוה ומחית המכוה והבוהק (נגע' א ה).— ומ"ר: בעל בוהקות רוח קצרות באה עליו (תוספתא בכור' ה ג). ההפרש בין שני הבהקים ונגע צרעת הלבן האמתי כי שני הבהקים הם בעור ואם יעמיקו הנה יהיה מעט ונגע הצרעת בעור ובבשר עד העצם (קאנון ד ז כ ט). בהק השחור, בהק הלבן (שם). הבהרת והבוהק אחד ורפואת שניהם גם כן אחד וכו' ומיני הבוהק שלשה וכו' (מ' אלדכי, ס"א ד ג). — ובהשאלה, *אדם שגון פניו לבן ביותר, כגון הבוהק, Albinos[1]: לבן לא ישא לבנה שמא יצא מהם בוהק (בכור' מה:). — ב) *אור מבהיק: עד שמרגיש בוהק האור של נר הבדלה (מרדכי יומא, תככג).

***בֹּהֲקָן**, ש"ז, מ"ר בֹּהֲקָנִים, לנק' בֹּהֲקָנִית, מ"ר בֹּהֲקָנִיּוֹת, בעל בֹּהַק, שהלבין עורו, Albinos[1]): הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות (ברכות נח:). ידיו בהקניות לא ישא את כפיו (מגי' כד:).

***בַּהֶקֶת**, ש"נ, — נגע בעור האדם יתהוו בו כתמים לבנים מבהיקים, Vitiligo[2]): את הנגע הזה נקרא בשם בהקת, Leuce, Vitiligo, בפי הקדמונים וכו' על עור הבשר יולדו כתמים לבנים ועגולים שהולכים ומתרחבים מסביב וכאשר יפגשו הכתמים זה בזה יתאחדו יחד (דר' קלניל', שמות הנג', היקב).

בהר[3]), ממנו *בֹּהַר, בָּהַר, *הִבְהִיר, בַּהֶרֶת.

בָּהַר, קל לא נהוג.

— הפע', *הִבְהִיר, — עלה על כלם, היה יתר מכלם באיזה דבר[4]), übertreffen ; surpasser ; surpass: בהרת זו יון שהיתה מבהרת[5]) בגזירותיה על ישראל (מד"ר ויקרא יה).

— נפע', *נִבְהַר, הִבָּהֵר, — העשה בהרות: ביום השכה בהבהר שחקים ויחתמו כוכביהם אין הקוסמים יכולים לדקדק ולקסם (מנחם מחברת, א ב ח).

— פע', *בֵּהַר, עשה בהרות: בהיות השחק בר וצח יטריח עב ויבהרנו גם מעביר רוח ויטהרנו (מנחם ט ר ח).

— הפע', *הִבְהִיר, — כמו בֵּהַר, יבהירנו, יעשהו בהרות: כי אמר בהיות השחק צח יטריח עב ויבהירנו (ספר הגלוי לר"י קמחי קה).

***בֹּהַר**[1]), ש"ז — מראה הרקיע בעת שהוא בהורים בהורים, בעננים לבנים: ורסיסי טרום מחלקים לעתות עת טהר ועת בֹּהַר עת בקר ועת עבות (מנחם בן סרוק, מכתב לר' חסדאי).

***בַּהַר**[2]), ש"ז, — קושי הנשימה: אמנם אותו מלוי חלל החזה מהמוגלא הוא כבד ושעול יבש עם סתימות הנשימה הנקרא בהר (קאנון ג י ד טו).

בַּהֶרֶת[3]), ש"נ, מ"ר בֶּהָרוֹת, — כֶּתֶם בעור, Hautfleck; tache de la peau; spot on the skin (macula[4]): אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בַהֶרֶת (ויקר' יג ב). ואם בַּהֶרֶת לבנה הוא בעור בשרו ועמק אין מראה מן העור (שם ד). ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא והיה במקום השחין שאת לבנה או בַהֶרֶת לבנה אדמדמת (שם יט). ואם תחתיה תעמד הַבַּהֶרֶת לא פשתה צרבת השחין הוא (שם כג). או בשר כי יהיה בערו מכות אש והיתה מחית המכוה בַּהֶרֶת לבנה אדמדמת (שם כד). ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לבנת וראה הכהן והנה בעור בשרם בֶּהָרֹת כהות לבנת בהק הוא (שם לח-לט). בהרת עזה כשלג (נגע' א א). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה וכו' שתי בהרות והוט יוצא מזו לזו (שם ד ה). היתה בהרת סמוכה לראש לעין ולאוזן וכו' (תוספתא שם ב יב). נתמעטה בהרתו מכגרים (שם ג ב). שהיתה בו בהרת ונקצצה (ספרא תזריע, פ' נגע' ה יב). באומר לקוץ בהרתו הוא יהפך את הגוף הפך מגונו, אבל אינו מן הצרעת. ואחרים פרשו: ביאצ' רקיק פי ט'אהר אלבשרה, והוא: לבנונית דקה בגב העור.

[1]) תרגום דר' מזיא.—[2]) ויותר ראוי לקבע שם זה להמחלה הכללית של העור leucodermie (דר' מזיא).

[3]) בערב' בהר a).

[4]) כך בערב' בַהַר עלה על חברו בדבר.— [5]) לוי וקוה' החליטו שזה הִפְעִיל, אעפ"י שאין הכרע ואפשר לומר שהוא פִּעֵל: מְבַהֶרֶת. ופרשו המפרשים: היתה מפורסמ'. ויותר נכון במשמע' הרשומה בפנים, כמו בערב'.

[1]) עי' הערה לשרש בהר.

[2]) בערב' בֹּהר a).

[3]) עי' הערה לשרש בהר. ותרגם רסע"ג בקעה b) שהוא כתם. ומ"ר בֶּהָרוֹת מן בַּהֶרֶה.—[4]) תרגום דר' מזיא.

a) بهر

a) بُهْر b) بُقْعَة

מתכוין (שבת קלג.). ואם העיז פניו בפני מי שגדול ממנו סוף בא לידי בהרת (ד"א זוטא ט).

בוֹ, —מלת הגוף לנסתר ליחס התנ"ך, בכל המשמעות של ב. —*בו ביום, באותו היום בעצמו: בו ביום נמנו נגמרו (ידים ד א). בו ביום אמרו (שם ג). בו ביום אמרו כל המטלטלין מביאין את הטומאה (תוספתא שבת א יח). שגירשה והחזירה בו ביום או שגירשה בו ביום ונתארסה לאחר (שם נדר' ו ד). בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש (שם ידים ב יז). בו בפרק נולדה רבקה (סעו"ר א). בו ביום גדשו סאה (שבת קנג:). — *בו בלשון, באותם הדברים ממש: אתה אמרת להם נא חייך בו בלשון אני מוכיח את בניך (תנחומא במדבר, וירא ה). — בו בדבר, באותו הדבר בעצמו: בו בדבר שאני מכה אני מרפא (פסיקתא רבתי, אנכי אנכי).

בוא[1], ממנו בוא, *ביאה, *מבוא, מובא, תבואה.

בוֹא, פ"ע, עבר בָא, בָאָה, בָאתִי, וגם *בָאת, *בָאתָה, בָאתָ, בָאתָה, בָאת, בָאנוּ, בָאתֶם, -תֶן, בָאוּ, וגם בּוֹאוּ, עתיד יָבוֹא, וחסר יָבֹא, לנכות תָבֹאנָה, תְבוֹאֶינָה, צווי בּוֹא, וחסר בֹּא, בֹּאִי, בֹּאנָה, בֹּאֶינָה, מקור בּוֹא, ובכנוי בּוֹאִי, בֹּאִי, בֹּאֲךָ, בֹּאָם, בֹּאָן, בֹּאָנָה וכו', — א) הקריב והגיע במהלכו למקום, kommen; arriver; to come: בָּא כדר-לעמר והמלכים אשר אתו ויכו (ברא' יד ה). וגדעון בָּא ויעש (שופט' ו יט). ובָא נער הכהן כבשל הבשר (ש"א ב יג). ורחל בָּאָה עם הצאן (ברא' כט ט). כי בָאָה האשה הגרן (רות ג יד). —וגם *בָאת[2]) *בָאתָה: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק ובאת[3]) לפני ר"ע (ב"ק ח ו). ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ארבע מאות דינרים ובאת לפני ר"ע וחייבו ליתן לה כתובתה (נדר' ט ה). מעשה באשה אחת שהיתה אורגת בגד בטהרה ובאת לפני ר' ישמעאל לבודקה (תוספתא כלים ב"ב א ב). א"ר נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאת אשה לפני שמלה בנה וכו' (שבת קלד.). מעשה בארבע אחיות וכו' רביעית באת לפני רשב"ג (יבמ' סד:). נשכו נחש לאחד מהן ומת ובאת אשתו והודיעה לבית דין (שם קיו:). באחרונה בדקה ומצאה טמאה ובאת ושאלה את רבן גמליאל (ניד' ו:). מעשה ביוסטני בתו של אסוירוס בן אנטנינוס שבאת לפני רבי וכו' (שם מה.). כגון שבאת לפנינו בין השמשות (שם ל.). שבאת זבורית או צרעה (והזהיר, ויקרא יב). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום בינו לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי תנשא (יבמ' טו א). באתה ואמרה מת בעלי תינשא וכו' ר"י אומר לעולם אינה נאמנת אלא אם כן באתה בוכה ובגדיה קרועין (תוספתא עדיות א ו). נטלה עמה ובאתה ועמדה בבית מדרשו של רבי חייא (ספרי שלח קטו). כל זמן שהיא (הכלה) בבית אביה צנועה מבעלה כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (יומא כד.). א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון ובאתה יבמה לחלוץ (יבמ' קו:). מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של ר"מ (סנהד' יא.). באותה שעה באתה דיוקנו של אביו ונראתה לו בחלון (סוטה לו:). וכיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת באתה שכינה ועמדה למעלה הימנו (מס' ד"א ד). נפלה דליקה בגוש חלב באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו (מד"ר שמות ה). הלכה ובאתה אצלה (אדר"נ ג). כשבאתה אותה רשעה (אשת פוטיפר) היתה מענה אותו בדבריה (שם יו). באתה חוה וטמאתו (תנחומא בובר נח א). ראובן ושמעון שהניח להם אביהם קרקע ונשא ראובן אשה וילדה לו בת ומת הוא וכשבאתה אשתו של ראובן לגבות כתובתה וכו' (רסע"ג, תשובות גאוני מו"מ, לד). ואחר אשר קנה הבתים הנזכרים באתה אצלו אחת מנשי ראובן וכו' (שו"ת ריב"ש קעט). — ועבר מ"ב: אני שר צבא יי' עתה בָאתִי (יהוש' ה יד). מדוע בָאתִי ואין איש (ישע' נ ב). וּבָאת ומשחת את חזאל (מ"א יט יה). והנני מקששת שנים עצים וּבָאתִי ועשיתיהו (מ"א יז יב). וּבָאתָ וירשת את הארץ (דבר' ו יח). וּבָאת וסגרת הדלת (מ"ב ד ד). וּבָאת וגלית מרגלתיו (רות ג ד). לגור

[1]) בערבית בוא, באa), במשמעת חזרה.

[2]) מפני הנטיה הטבעית של הלשון העברית לשלשות הפעלים, התחילו לאמר בָאת במקום באה, ואח"כ מפני פעולת ההקש עם נל"ה הוסיפו ה הנקבה. ועי' לקמן עמוד 477 הערה [6]). — [3]) כך הקריאה של הספרדים האשכנזים והתימנים וּבָאת אלף נעה. ובמשנ' מנקד' נדפסות של דפוס מנטובה (שנת תקלח) ושל מנשה בן ישראל (שנת ת"ו) ושל ברלין (שנת תקלב) וּבָאת, אך זה תקוי לבָאת העבר לנוכחת וּבָאת כמו שָׁבַת (יחזק' מו יז).

a) باء.

בארץ באנו (ברא׳ מז ד). כי על יום טוב בנו [1]) (ש״א כה ח). ובאתם וירשתם את הארץ (דבר׳ ד א). באו אחי יוסף (ברא׳ מה יו). ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות (ישע׳ ז יט). ויכינו את המנחה עד בוא יוסף (ברא׳ מג כה). כי אם בבוא אחיכם הקטן (שם מב טו). בבא בני ישראל (במד׳ לג מ). עד באי ולקחתי אתכם (מ״ב יח לב). השלום באך (מ״א ב יג). כי לא יאכל העם עד באו (ש״א ט יג). ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג ב). ובבאו יצא עם יהורם אל יהוא (דה״ב כב ז). ויהי בבואה ותסיתהו (יהוש׳ טו יח). והחרש יעקב עד באם (ברא׳ לד ה). ויחמנה בבאן לשתות (שם ל לח). ותר וסוס ועגור שמרו את עת באנה (ירמ׳ ח ז). בא [2]) אתה וכל ביתך אל התבה (ברא׳ ז א). עתה בוא כתבה על לוח (ישעי׳ ל ח). ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות (יחזק׳ ח ט). באה אתי הביתה (מ״א יג ז). קחנו ובאה (ש״א כ כא). באו ורשו את הארץ (דבר׳ א ח). כלם תשובו ובאו נא (איוב יז י). הקבצו ובאו התנגשו יחדו (ישע׳ מה כ). בואי [3]) שכבי עמי אחותי (ש״ב יג יא). באי אשת ירבעם (מ״א יד ו). עד אשר אבא [4]) אל אדני (ברא׳ לג יד). פן אבוא והכיתי את הארץ (מלאכי ג כד). ואבא [5]) היום אל העין (ברא׳ כד מב). ואבוא ואראה והנה מחקה על הקיר (יחזק׳ ח י). ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו (ברא׳ כז לג). אל תבואי ריקם (רות ג יז). אתי מלבנון תבואי (שה״ש ד ח). ותבאי בעדי עדיים (יחז׳ יו ז).— וגם ותבאתי: ויאמר דוד לאביגל וכו׳ לולי מהרת ותבאתי [6]) לקראתי כי אם נותר לנבל (ש״א כה לד). אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו (ברא׳ לב ט). פן יבוא והכני (שם יב). ויבא משה ויקרא לזקני העם (שמו׳ יט ז). תבא נא תמר אחתי ותברני לחם (ש״ב יג ה). תבואתה [6]) לראש יוסף (דבר׳ לג יו).

[1]) נמסר: ל׳ חסר. — [2]) נמסר: יד מל׳ וכל שמואל וכתוב׳ מל׳ במ״ה חס׳.— [3]) נמסר: ד׳ מל׳.— [4]) נמס׳: ה׳ חס׳.— [5]) נמס׳: יו חס׳ וכל משלי דכו׳ חס׳ במ״ד מל׳.— [6]) כך הכתיב, והקרי ותבאת. שתי המלים תבאתי ותבאתה שלקמן, נתחבטו בהן כל המדקדקים והמפרשים הקדמונים והחדשים. אמר ר״י חיוג וז״ל: כאשר ראיתי התו האחרון שהוא במלת ותבואת נח (ר״ל לפי הקריא, כי לפי הכתיב צריך להניע התיו בחירק: ותבאתי) על מנהג כל תו נקבה, חשבתי כי התו הראשון של תבואתה לנכח הזכר והתו הראשון של ותבואת לנכח הנקבה. ויהיה פירוש תבואתה לראש יוסף צווי על דרך התפלה כאלו אמר בוא לראש יוסף. והנה אלה שתי המלות זרות על משקל תפעלנה לזכר תפעלתה לנקבה, ע״כ. והעיר ע״ז ריב״ג (כתאב אלמשתלחק 65) וז״ל: המא ענדי ג׳מיעא אשתקבלאן מונת׳אן ותאנית׳ תבואתה ללג׳מאעה הי אלאשיא אלמתקדם דכרהא ותלחיץ ד׳לך אן אלהא פי תבואתה דאכלה עלי תבאת כמא מן עאדתהם אן ידכלוא תאנית׳א עלי תאנית׳ פי ישועתה לה׳ ופי נפלאתה אהבתך כי החבאתה ופי ע׳ירהא כת׳יר ג׳דא וחרכה אלתא אלאכרא פי תבאתה מן אג׳ל אגתמאע אלשאכנין וקד ימכן אן תכון אלהא פי תבאתה דאכלה עלי תבאה כמא קיל ותקרב ותבואה פלמא אג׳תמע פי אלחרף האאן שאכנאן קלב אלאול מנהמא תא וחרכוה באלקמץ עלי שרט כל חרף בעדה הא לינא ת׳ם אשכנוא אלאלף ליכף אלנטק בה. ע״כ. ובתרגום עברי: הן שתיהן (ר״ל התו הראשון של תבואתה והתו הראשון של ותבאת) אצלי עתיד לנקבה, וזה סי׳ הנקבה בתבואתה לקבוץ הם הדברים שנזכרו קודם. ובאור זה הוא כי ההא שבתבואתה נוסף על תבואת כמו שהיה מנהגם להוסיף סי׳ נקבה על סי׳ נקבה כמו בישועתה לה׳ ובנפלאתה אהבתך כי החבאתה וכיוצא בהם הרבה, והניעו התו האחרנה בתבואתה שלא יתחברו שני נחים. וכבר אפשר עוד שיהיה ההא בתבאתה נוסף על תבואה כמו שאמרו ותקרב ותבואה וכשנתחברו שתי האין נחות נהפכה הא הראשנה לתו והניעוה בקמץ כדין כל אות שאחריה הא רפה, ואחרי כן הניחו האלף להקל על המבטא. ע״כ. ובדרך זה הזכיר ריב״ג את שתי המלים האלה בהרקמה. וכעין זה הראב״ע בפרושו לתבואתה (דבר׳ לג יו): והתחברו שנים סימנים התו וההא כמו עזרתה ישועתה בצרתה. וכן רד״ק (מכלול שער דה״פ נע״ו): תבואתה תוכן המלה תבוא והתיו סימן הנקבה הנסתרת ר״ל כל ברכה וברכה תבוא לראש יוסף וההא נוספת בסוף המלה כהא ותקרב ותבואה, אשרה דרכי, והתיו נוספת כתיו נפלאתה אהבתך לי, כי החבאתה, ובמלות ישועתה, עזרתה, ולפי דעתי כי כל תוספת לכפול הענין וכשאמר ישועתה עזרתה ר״ל רוב ישועה רוב עזרה וכו׳ וכן תבאתה ר״ל תבוא ותבוא לרוב ותבאתי לקראתי הורכבה המלה בשני סימני הנק׳ עבר ועתיד כי אם היתה כלה לעתיד היה תבאי כי כן כתוב ותבאתי ביוד, ואם לעבר באה, ולרוב זריזותה לבוא אמר כן, וכן תבואתך טובה (איוב כב) הנרכבה מן תבוא ובאה, או תהיה תיו תמורת הא נוספת במלה. ע״כ. אבל כל זה אינו נראה להמדקדקים החדשים, והחליטו רבם (Olsh. § 226c, Bö. § 929, GesK. §§ 48d, 764, Sta. §§ 510h, 556d, Kö. § 42. 10e,) כי ותבאתי הוא שבוש פשוט במקום ותבאי. ונתהוה בכתוב מפני שכנות עם המלה לקראתי שסופה ־אתי, וכמו״כ תבואתה הוא שבוש, אלא שיש סוברים, כי במקומה צ״ל תבואה, ונתהוה השבוש תבואתה מפני השם תבואת שמש

ותבא הבכירה ותשכב את אביה (בראש׳ יט לג). ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך (מ״ב ז ט). ותבאו ותטמאו את ארצי (ירמ׳ ב ז). יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (שמות לה י). ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו (בראש׳ כו לב). ויבאו ויירשו את הארץ (דבר׳ י יא). ותבאנה ותדלנה (שמו׳ ב טז). ואל החכמות שלחו ותבואנה (ירמ׳ ט טז). וקראו למקוננות ותבואינה (שם). ותבואינה[1] נערות אסתר וסריסיה (אסת׳ ד ד). — ובהשאלה לדברים שאין בהם רוח חיים: כי בא מועד (תהל׳ קב יד). בא זדון ויבא קלון (משלי יא ב). הנה יום יי׳ בא (ישע׳ יג ט). קץ בא (יחזק׳ ז ו). הנה ישעך בא (ישעי׳ סב יא). והשמעה באה (ש״ב יג ל). רעה הנה באה (יחזק׳ ז ה). פקודתך באה (מיכה ז ד). פתאם יבוא אידו (משלי ו טו). קומי אורי כי בא אורך (ישע׳ ס א). באו ימי הפקדה באו ימי השלם (הושע ט ז). באת אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם (סנהדרין קד:). וכשנהרגו ר״ש ור״י באתה השמועה אצל רבי עקיבא וריב״ב עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם (מס׳ שמחות ח). וכטבת שלאחריו באתה השמועה (רש״י ר״ה יח:). היה העולם חסר מנוחה באתה שבת באתה מנוחה (הוא מגיל׳ ט.). — ועם אל, ל, להורות הגבול והתכלית: כאשר בא יוסף אל אחיו (בראש׳ לז כג). כספכם בא אלי (שם מג כג). ואהוד בא אליו (שופט׳ ג כ). לא בא אל שלחן המלך (ש״א כ כט).

שכתוב למעלה, וי״ם שצריך לקרא תבואתה, וי״ם שצ״ל תבאנה, דומה לתהיינה בפרשת ויחי (בראש׳ מט כו), ותבואתך טובה י״ם שצריך לקרא תבואתך. רק גזניוס (Ges. Lgb. § 114,3) וכמו״כ אולד (Ew. § 191) הניחו אפשרות הצורות האלה גם בחיי הלשון. גזניוס אומר כי שלש הצורות הללו, שהן כ״כ דומות זו לזו, הן מעידות על אמתותן זו על זו, ושאינן שבושים פשוטים. וגם קניג מודה, שזה קצת תמוה וזר, שנזדמנו שלשה השבושים בפעל הזה האחד: Allerdings frappirt dieser Umstand, dass drei abweich. Formen gerade bei demselben Zeitw. vorkommen. ותנה, המלה תבאותה היא על כל פנים חשודה, מפני שכל הפסקה שם משבשה, כמו שנראה ברור כשמעריכים אותה עם ברכת יוסף בפרשת ויחי. ואעפ״י שכל הספרים וגם הכ״י מסכימים בעקר הנוסחה כמו שהיא בהספרים שלנו, מ״מ אפשר שבאמת הנוסחה האמתית היא תבואנה. ואם נקרא תבואתך שבאיוב תבואתך, כמו שקרא ת״י, לא נשארה צורה זרה אלא זו שבדברי דוד לאביגיל ותבאתי, ונחלש איפוא כח העדות שהביא גזניוס משלש הצורות הדומות זו אל זו, ורפתה גם תמיהת קניג על מה שנזדמנו שלשה שבושים דומים בזה הפעל. ואעפי״כ רואה אני בותבאתי צורה אמתית של עתיד לנכחית, שהיתה נהוגה בחיי הלשון, אולי בפרט בדבור ההמוני, ואותה הסבה שגרמה שאמרו בפרט בדבור ההמוני באת במקום באה, ואח״כ באתה, היא גרמה שאמרו בדבור ההמוני, בפרט אולי בדבור של התרגשות, ותבאתי במקום ותבאי. וכבר הרגיש בזה אולד בחוש הלשון הדק שלו ואמר: Das äusserst kurz klingende häufige Verbum בוא kommen, verstärkt seine Gebilde ausserdem noch: es hängt sich für das Fem. der 2ten Ps. sg. die ganze Endung des Perf. an, תבאתי. ואף בטכר הרגיש במקצת את הסגולה הזאת, ויאמר: Dem stumpfen und kurzen Stamme בוא liesse sich zutrauen, dass er im Fi. auch noch andre Afformm. des Perf. zu Hülfe nahm, woraus ותבאתי für ותבואי, et venisti, 1Sm. 25 34 Kt. erklärbar wäre. ואם בכ״ז נטה גם בטכר לראות בותבואתי שבוש, הוא מפני שהמלה היתה בעיניו צורה בלי שום beispiellose Form דמיון בלשון. וכמו״כ קניג: Aber diesem Umstand steht gegenüber, dass doch dieses Zeitwort an Hunderten von Stellen ganz normal gebildet ist und keinen Anlass zur Zerbrechung der sprachlichen Formen bietet. Also ist das Vorkommen der drei auffallenden Formen nicht durch dises Zeitwort, sondern durch die angegebenen Umstände angeregt. אך כל זה הוא מפני שנעלם מהם, כי עכ״פ עוד בזמן חיי הלשון, לפחות בזמן מאוחר, נהפך במקצת פעל נע״ו זה לפעל מהשלמים, ואמרו באת, באתה, ואפשר שזה באמת היה נהוג גם קודם בפי העם בדבור ההמוני, כמו שהיתה נהוגה הצורה ושבת (יחזק׳ מו יז) במקום ושבה. והרגש של שלשות של באת ובאתה גרם אולי טעות הלשון ההמונית שדנה את ת באתה כמו ת שרשית, ואמרה תבאתי כמו למשל תבעטי מן בעט. והמסרת שנקדה ותבאת אולי מסרה לנו באמת אופן הקריאה הנהוגה בזמן ההוא, שנתקצרה אולי המלה ונפלה התנועה האחרונה, אולי כמו ותכרת־לך (ישעי׳ נז ח) במקום ותכרתי, אם לא נקבל השערת קצת החכמים שצ״ל ותכרי, וכמו ותעשי הרעות ותוכל (ירמ׳ ג ה) במקום ותוכלי, וכמו ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך (יחזק׳ כב ד), במקום ותבואי, והמסורה הניחה את לה״פ נחה, ובודאי כך היתה באמת הקריאה, ואין זה נפילת היוד מהכתב בלבד ולא מהמבטא, כדעת רוב המדקדקים, אפי׳ החדשים.

[1]) כתיב, ותבואנה קרי.

אשר בא לשלמה (מ"א י יד). והמן בא לחצר בית המלך (אסת' ו ד). ובא לציון גואל (ישע' נט כ). ובאה עת הקציר לה (ירמ' נא לג). הסב מעליהם ובאת להם ממול הבכאים (דהי"א יד יד). ובאת [1]) אל המלך (ש"ב יד ג). ומאז באתי אל פרעה (שמות ה כג). באנו אל אחיך אל עשו (בראש' לב ז). אם בצרים באו לך (ירמ' מט ט). יפגעו נא ביי' צבאות לבלתי-באו [2]) הכלים הנותרים בבית יי' ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה (שם כז יח). — ו*באת, באתה: אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא לפי שבאת לאדם תקלה על ידה (סנה' ז ד). למלך שבאתה לו שמחה (פסיקי כיום השמיני, סה). לבוא אל המלך (ש"ב יח ב). ולא אבא לבוא אליו (שם יד כט). —ועם עד, עדי: באו עד תוך הבית (ש"ב ד ו). ובא המלך דוד עד בחורים (שם טז ה). בא המלאך עד-הם (מ"ב ט יח). בא עד-אליהם (שם שם כ). עדיו יבוא (ישעיה מה כד). בא עד-עיר דויד (דהי"א טו כט). הבאת עד נבכי ים (איוב לח טז). — ובחבור עם לידי, הגיע: כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה (קדוש' ד יד). ואין אתה בא לידי עבירה (אבות ג א). עד שלא הגדילה (הבת) ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה (פסיקתא, ויהי כיום, כד). —וביחס שממנו, להורות המקום שמשם יצא: יי' מסיני בא (דבר' לג ב). איש האלהים אשר באת מיהודה (מ"א יג יד). ובני יעקב באו מן השדה (בראש' לד ז). אי מזה באת (שם טז ח). —ובהשאלה ממקום שבאת, ר"ל מהדבר שהזכרת, מהטעם שאמרת: ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"ע אשה נאמנת להביא גיטה מקל וחומר ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שנאמנת להביא גיטה וממקום שבאת [3]) מה להלן צריכות שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם אף היא צריכה שתאמר בפ"נ ובפני נחתם (גיטין כז.). — ולהורות המעשה שעשה קדם: ועשו אחיו בא

מצידו (בראש' כז ל). והנה איש זקן בא מן מעשהו (שופט' יט טז). — ובסמיכות עם פעל אחר עם ל... להורות התכלית למה הוא בא: האחד בא לגור (בראש' יט ט). בא אלי לשכב עמי (שם לט יד). ועבדיך באו לשבר אכל (שם מב י). לזבח ליי' באתי (ש"א טז ב). ובאתי להגיד לאחאב (מ"א יח יב). ובאתי להבינך את אשר יקרה (דני' י יד). לפתחך בא (ש"ב ג כה). באים להלחם את הכשדים (ירמ' לג ה). ערות הארץ באתם לראות (בראש' מב יב). אם לשלום באתם אלי (דהי"א יב יח). — ב) נכנס לתוך דבר, hineingehen, eindringen; entrer, pénétrer; come in, enter: בעצם היום הזה בא נח וכו' אל התבה (בראש' ז יג). ולא נודע כי באו אל קרבנה (שם מא כא). —ועם ב..: ובאו בביתך ובחדר משכבך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כח). כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים (שם טו יט). ובאו המים המאררים האלה במעיך (במד' ה כב). לבוא בנקרות הצרים (ישע' ב כא). הקנה הרצוץ וכו' אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (שם לו ו). באי בטיט ורמסי בחמר (נחום ג יד). חרבם תבוא בלבם (תהל' לז טו). באנו באש ובמים (שם סו יב). — ויבוא גם ביחס הפעול במשמעה זו: בכל באי שער עירו (בראש' כג יח). באו שעריו בתודה (תהל' ק ד). כל באיה לא ישובון (משלי ב יט). — וביחס לדבר מפשט: יבוא רקב בעצמי (חבקוק ג טז). כי תבוא הכמה בלבך (משלי ב י). ותבא בי רוח (יחזק' ב ב). — ובמשמעת היה נכלל באיזה דבר: במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). — ולענין התחברות עם אנשים: בסדם אל תבא נפשי (בראש' מט ו). לבלתי בוא בגוים האלה (יהושע כג ז). לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מ"א יא ב). לא יבאו בקהל לך (איכה א י). — ועם עם: ועם נעלמים לא אבוא (תהל' כו ד). — ועם את: אל תתרע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובהשאלה: יי' במשפט יבוא (ישעי' ג יד). ואבוא בברית אתך (יחזק' טז ח). ובאים באלה ובשבועה (נחמ' י ל). ואל יבאו בצדקתך (תהל' סט כח). מנעך יי' מבוא בדמים (ש"א כה כו). ותבואי בעדי עדיים (יחזק' טז ז). — בא בימים, הזקין: ואברהם זקן בא בימים (בראש' כד א). ואברהם ושרה זקנים באים בימים (שם יח יא). — ובא באנשים: והאיש בימי שאול זקן בא

[1]) כך בנוסחא' הדפוס, והעיר מ"ש: תו בלא שוא. — [2]) יש לחשב, כי זה שבוש וצ"ל יבואו, ומפני היוד הסופית של לבלתי נשמטה היוד הראשית של יבואו. אך לפי הנוסחא המקבלה, החליטו המדקדקים שהוא עבר מן גזרת פעול, כמו אורו, טובו (רד"ק מכלול דה"פ בוא). — [3]) רש"י: כלומר הואיל ומיגייהו גמרינן גגמור נמי להא דמה הן צריכות וכו'.

באנשים[1]) (ש"א יו יב).ג) לשון נקיה לבעילת אשה, einem Weibe beiwohnen ; cohabiter ; cohabit with: בוא נא אל שפחתי (בראש' טז ב). הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי (שם ל ג). כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה (דבר' כב יג). ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך (ש"ב יו כא). ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל (שם כב). — ועם על: ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (בראש' יט לא). הבא על יבמתו וכו' וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה (יבמ' ו א=ב). בא יבם על הראשונה וחזר ובא על השנייה או שבא אחיו על השנייה (שם יג ט). אלו הן הנסקלין הבא על האם וכו' (סנהד' ז ד). שמא יבא עליה בדרך (סוט' א ג). רבי יהודה אומר הבא על האם אינו חייב אלא משום אם בלבד (תוספתא סנה' יא). הבא על נערה המאורשה אינו חייב עד שתהא נערה בתולה וכו' (שם ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (שם כתוב' ג ה). בא על אחת מכל העריות (ירוש' סוטה ג יט.). עם הארץ מכה (את אשתו) ובא עליה ואין לו בושת פנים (פסח' מט:). מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה (מו"ק כג.). — ד) השיגו מקרה. רע או טוב, treffen ; atteindre qqn. ; happen to, ביחס הפעול: שוט שוטף כי־עבר לא יבואנו (ישע' כח טו). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן (שם מז ט). חרב מלך בבל תבואך (יחזק' לב יא). כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך (תהל' מד יח). תבואהו שואה לא ידע (שם לה ח). מגורת רשע היא תבואנו (משלי י כד). ולא ידע כי חסר יבאנו (שם כח כב). במלאות שפקו יצר לו כל יד עמל תבאנו (איוב כ כב). ויאהב קללה ותבואהו (תהל' קט יז). שחר טוב יבקש רצון ודרש רעה תבואנו (משלי יא כז). אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהלים לו יב). הסכן נא עמו ושלם בהם תבואתך[2]) טובה (איוב כב כא). — ועם על: ובא עליך רעה (ישע' מז יא). שכול ואלמן כתמם באו עליך (שם ט). יום אידם בא עליהם (ירמ' מו כא). המתאוננים באת עליהם צרעת (מד"ר במד' ז). והרעה הגדולה שבאה עלי באחרונה (אגרת הרמב"ם לר' יפת הדיין). — ולטובה: ובאו עליך כל הברכות האלה (דבר' כח ב). —*ובלי הזכרת הדבר הבא, לשבועה: ואומר לה (הכהן) משביע אני עליך ויבא עליך משביע אני עליך זו שבועה ויבא עליך זו אלה (תוספ' סוט' ב א). מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים לו דוד אימתי יבנה ביהמ"ק אימתי בית ה' נלך והוא אומר אעפ"י שמתכונין להכעיסני יבא עלי שאני שמח בלבי (ירוש' ברכ' ב ד:). ר"ל באלה של יבוא עלי כל דבר רע נשבע אני שאני שמח. שמע שמעון בר ווה אמר וכו' יבוא עלי אם שמעתיה (שם פאה א טו ג). שמע ר' אבהו (שהיו חושדים אותו שמה שאמר משם ר' יוחנן שמותר ללמד את בתו יונית הוא מפני שהוא חפץ בזה) ומר יבא עלי אם לא שמעתיה מן ר' יוחנן (שם שבת ו ז ד). יבא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי (שם יומא א לח ד). יבא עלי אם אמרתי להן דבר (שם ב"ב ט יו ד). יבא עלי אם נתכוונתי לכך (שם סוט' ג יט.). יבא עלי אם אין בידי הלכות כשער ראשי (מד"ר ברא' עט). יבא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי (שם תהלים כב). יבא עלי אם מרוח גסה לא עמדתי וקראתי בתורה (ילקוט במעוני ב ז). שיהיו הכל מהללים ביך יבואך כדרך שבא לפלונית (רש"י במד' ה כא). תבואני זאת בשכרי שעברתי על דברי רבי (רש"י בילה לו:). יבא לו כך וכך לטוב או לרע (רד"ק יחזק' יג ז). — ה) התקים ויצא לפעל הדבר המיועד, הנבואה, התקוה, eintreffen ; s'accomplir ; be fulfilled: ובא האות והמופת (דבר' יג ג). כל אשר ידבר בוא יבוא (ש"א ט ו). כי תבאינה[1]) האתות האלה (שם י ז). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעיה ה יט).

— [1]) ת"י והתלמוד ורש"י פרשו פשוטו כמשמעו עם אנשים. ויש מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות.— [2]) מ"ש: התיו בגעיא ובקצת מדויקי' האלף בקמץ וס"א בפתח. ע"כ. ותרגם ת"י: בהון עללתך טובא, ר"ל התבואה שלך, כמו לו היה זו תבואתך שרוקה. וכן באמת הרבה ב"י (Doed.). אבל כל הקדמוני' פרשו תבואתך כמו תבואך (רש"י, ראב"ע), וכבר אמר רד"ק: תבואתך טובה הורכבה מן תבוא ובאה או תהיה תיו תמורת ה נוספת במלה (מכלול דה"פ). ודעת רוב החדשים כמו ת"י, ועי' למעלה עמוד 477 הערה 6 המו"מ בזה.

— [1]) נמסר: יתיר יוד.

בבא דבר הנביא (ירמ׳ כח ט). ועץ חיים תאוה בָאָה (משלי יג יב). — ובטעם קרה, הזדמן: לא באת לידו עד שמוכר את שדהו (קדוש׳ כ.). כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל ממנה (יומ׳ פו:). לכשיבוא לידך הביאהו לידי (ב״ק מ.). הואיל ובאת לידינו שאלה זו (רגמ״ה ב״ב ט:).— ובא הדבר לרשותו: ישראל שמצא עבודה זרה עד שלא באת לרשותו אומר לגוי ומבטלה (תוספתא ע״ז ה ג). אשה שאין לו חלק בה עד שלא באת לרשותו ומשבאת לרשותו נגמרה לו וכו׳ (שם נדר׳ ו ב). גר ונכרי שירשו את אביהם נכרי וכו׳ משבאו לרשות גר אסור (קידו׳ יז:). — ובא לידו, כמו לרשותו: מקבל מתנה שאמר לאחר שבאתה מתנה לידו מתנה זו מבוטלת (גיטין לג.). ישראל שמצא ע״א בשוק עד שלא באתה לידו אומר לעכו״ם ומבטלה משבאתה לידו אינו אומר לעכו״ם (ע״ז סד:). — ובכלל קרה: ואל יחשוב שום אדם כי גלות ישראל באת במערכת הככבים (מנורת המאור קלג).— ו) שב, חזר, zurückkommen; revenir; come back: למן היום לכת הבלך עד היום אשר בָא בשלום (ש״ב יט כה). וצאתך ובאך (מ״ב יט כז). אשר יצא לפניהם ואשר יָבא לפניהם (במד׳ כז יז). היה הולך ובא הולך ובא (גיט׳ ז ז). יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן עמדו הרוחות קנה עומד במקומו (ד״א ד).— בָא השמש, שקע, untergehen; se coucher; to set: וילן שם כי בָא השמש (בראש׳ כח יא). וזרח השמש ובא השמש (קהלת א ה).— ובמשמעות בא אלינו, ההפך מן הלך מאתנו: כל-עמת שֶבָּא כן ילך (קהל׳ ה טו). ישוב ללכת כְּשֶבָּא (שם שם יד). — ז) להורות הזמן העתיד לבוא, המעשים העתידים לבוא: הַבָּאות השמיענו (ישע׳ מא כב). חיי העולם הבא (אבות ב ז). — ובלי עולם, בזה ובבא, מכאן ולהבא, ולזמן הבא, לעתיד: מיכן ולהבא (כלי׳ ב א). או מכאן ולבא (ירוש׳ תרומ׳ א מ:). לשנה הבאה בני חורים (סדר הגדה של פסח).—לעתיד לבוא, עי׳ עתיד.— בפרק הַבָּא, בסמן הַבָּא, בשורה הַבָּאָה, לאמר הבא מיד אחרי כן. יתבאר במה שֶיָבוֹא, ההפך ממה שקדם. — כמו שיבוא, ר״ל כמו שיבואר בדברים שיבואו אחרי כן: שכל האדם לואה מהשיג הדברים על אמתתם כמו שיבא (העקרים, פתיחה).— ח) לזרז: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי׳ (תהל׳ צה ו). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.).

בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קדוש׳ לג.). —ט) *להתמדה: שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול (אבות ה ב). היה מודד ובא וכלתה מדתו על שפת תקרה (עירו׳ מכ:). ראה עדים שממשמשים ובאים ואמר גנבתי (ב״ק עה.). ראה מים ששוטפין ובאין הרי זה גודר בפניהם (ב״מ לא.). מעוברת ומניקה שהיו שופעות דם ובאות (ניד׳ יא.). והיה משה משמרו ובא (מד״ר שמות טו). — וישתמשו בהפעל הזה להורות המקום שאצלו נמצא מקום אחר: ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לְבֹא חמת (במד׳ יג כא). מהר ההר תתאו לְבֹא חמת (שם לד ח). — ועם מן בטעם מן גבול: מִלְּבוֹא חמת עד נחל מצרים (מ״א ח סה).—וככנוי: עד בּוֹאֲךָ עזה (שפט׳ ו ד). ויכם מערער ועד בּוֹאֲךָ מנית (שם יא לג). מצידן בֹּאֲכָה גררה עד עזה (בראש׳ י יט), לאמר, ההולך דרך גרר. ויהי מושבם ממשא בֹּאֲכָה ספרה הר הקדם (שם ל). כארץ מצרים בֹּאֲכָה צער (שם יג י). וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים בֹּאֲכָה אשורה (שם כה יח). וירץ לפני אחאב עד בֹּאֲכָה יזרעאלה (מ״א יח מו). — י) במשמעת הלך: אנה אני בָא (בראש׳ לז ל). האחיכם יָבֹאו למלחמה ואתם תשבו פה (במד׳ לב ו). אניה בָּאָה תרשיש (יונה א ג). מעשה בשני ת״ח שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה (יבמו׳ קטו.). היה בא בדרך וביכורי אשתו בידו (גיטין מז:). באר שבאתה עמהם עד שנגנזה לתוך ימה של טבריה (תנחומא חקת כ). — וישמש פעל בא עוד במליצה ובהשאלה במשמעות מתחלפות. בָּא אל אבותיו, מת: ואתה תָּבוֹא אל אבתיך (בראש׳ טו טו). — *בא משום דבר, ר״ל יש לו זכות בשביל דבר פלוני: והבא משום ירושה אינו צריך טענה (ב״ב ג ג). —*בא עליו בדבר פלוני, טען עליו, חיב אותו בכח דבר פלוני: אמר לו (עכן) יהושע בגורל אתה בא עלי (סנהד׳ מג:). —*הקרבן בא על דבר פלוני, ר״ל עושים את הקרבן בשביל דבר פלוני: משנערפה העגלה תקבר במקומה שעל ספק באתה מתחילתה (סוט׳ ט ז).— *בא, בא מן, עושים אותו מן: מנחת העומר אף על פי שבאה מן השעורין היא היתה באה גרש וזו באה קמח (שם ב א). חגיגה הבאה עמו באה מן הצאן ומן הבקר באת מן הכבשים באת מן העזים (תוספתא פסחים

ס ג). — ובמשמע׳ נלקחו המעות הנצרכים לזה מן: וכל קרבנות ציבור ב א י ן מתרומת הלשכה (כתוב׳ קו:). — *בא מדבר פלוני, ר״ל נלקח משם: המפלת יד חתוכה ורגל חתוכה אמו טמאה לידה ואין חוששין שמא מגוף אטום ב א ת ה (ניד׳ כד.). — *בא לעשות דבר, התחיל, היה בדעתו, ברצונו לעשות: ב א לו לכתוב את המגילה (סוט׳ כ ג). אמר רשב״ג אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם ב א נ ו לכתוב אין אנו מספיקין (שבת יג:). אם ב א להזכיר כל השנה כולה מזכיר (תענית ב:).— *בא ועשה דבר פלוני, עשה זה ע ת ה, גם לא בע״ת: כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ו ב א ת ה תורה והקפידה עליה בידוע שיש לו שם לווי (סוכה יג.). — ובסגנון הפלסופים, יבא זה אחרי סור זה, ר״ל בהתמדה זה אחר זה: ואם על צד ב א ז ה אחר סור זה כמו שיראה אבן דקלים (ר״י אלברגלי, מפעלות ס׳ ח ד). — ובמשמעת *הגיע לבגרות[1]: שהאשה ממהרת ל ב א לפני האיש (ניד׳ ס ט), ר״ל ל ב ג ר. — *בואך לשלום, בואכם לשלום, ברכת קבלת פנים לאיש הבא מן הדרך וכיוצא בזה: כל בעלי אומניות עומדים מפניהם (של מביאי בכורים) ושואלים בשלומם ואומרים להם אחינו אנשי מקום פלוני ב ו א כ ם לשלום (קידו׳ לג.). אם עשית דברי בשמחה פמליא שלי תצא לשחרך ואף אני בעצמי אצא לקראתך ואומר לך ב ו א ך בשלום (ד״א זוטא ד). — *באי עולם, כל בני האדם: עדות היא ל ב א י עולם שהשכינה שורה בישראל (שבת כב:). שלא יתן פתחון פה ל ב א י העולם (ספרי קרח קיט). שלא יהא פתחון פה ל ב א י עולם (מד״ר ויקרא כ). מי יש ב ב א י עולם שיכול לעשות כן (שם דבר׳ יא). אפילו אם מתכנשין כל ב א י עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל ב א י עולם לעקור יו״ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שיה״ש, ראבו כתם). נחנו חתומי מטה מעידים לכל ב א י ע ו ל ם שרבי אפרים וכו׳ (QGJD 1, 116). — ועי׳ עוד עולם.

— בא כחו, עי׳ כח.

— הפעיל, הביא, הבאת, והביאת, הבאתי והבאיתי וגם הבאותי בכתיב, הביאו, הבאנו, הבאתם והביאתם, הביאני, הביאוך, הביאתני הבאתנו, הביאתיו, הבאתיו, הבאתיה והביתיה, הביאנם, יביא, יבא, ויבא ויביא, אביא, אבי, ואבא, ויביאהו, ויבאהו, ותביאני, הבא, הביא, הביא, הביאה, מקו׳ הבא, הביא, להביא, לביא, — עשה שיבוא, **kommen lassen; faire venir; cause to come**: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראש׳ לט יד). אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי (אסת׳ ה יב). הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים (ירמ׳ טו ח). והבאתי אתכם אל הארץ (שמות ו ח). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי[1]) אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה (במד׳ יד לא). והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד (ויקר׳ ד יד). ולמה הבאתם את קהל יי׳ אל המדבר (במד׳ כ ד). חסר משגעים אני כי הבאתם את זה להשתגע עלי (ש״א כא יו). ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאתם[2]) אלי (שם יו יז). — ובכנ׳: אם לא הביאתיו אליך (בראש׳ מג ט). והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במד׳ יד כד). ופרשתי עליו רשתי ונתפש במצודתי והביאותיהו בבלה (יחזק׳ יז כ). אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו[3]) אל בית אמי (שה״ש ג ד). והביאותים[4]) אל הר קדשי (ישע׳ נו ז). והביאותים אל אדמתם (יחזק׳ לד יג). והבאתים על הארץ הזאת (ירמ׳ כה ט). אם יהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצם ותבואתים[5]) אל המקום אשר בחרתי (נחמ׳ א ט). והבאתים עליך מסביב (יחזק׳ כג כב). הביאני המלך חדריו (שה״ש א ד). מי הביאך הלם (שופט׳ יח ג). כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי

---

[1]) כמו בערבית בלע a), הגיע.

a) بَلَغَ

---

[1]) נמסר בישע׳ מג כג ושה״ש ג ד: ד׳ מלא יוד בלישן הבאה בקריאה וסי׳ והביאתי אתם וכו׳. ומ״ש פה: יוד בין בית לאלף וכל שארא באורייתא חסר יוד וכולהון עם אלף קדים לתיו. ע״כ. וסברים קצת המדקדקי׳ החדשים כי זו שארית של צורה אחרת והביאתי. — [2]) מ״ש: בספרים כ״י וקצת דפוסים ישנים בואו אחר האלף. ע״כ. וכן Mich. — [3]) נמסר כאן ובישע׳ מג כג: ד׳ מלי׳ יוד בלישן הבאה בקריאה וסי׳ עד שהביאתיו. ע״כ. ומ״ש כאן: בא מלא בעין הפעל והבית בצירי והאלף נחה ברוב נוסח׳ הדפוס וכ״י וכן נקד המכלול בהפעיל מנחי העין והלמד וכן ראוי עפ״י המסורת וכו׳ ובמ״ג משנת שכח מצאתי הבית בחירק והאלף בחולם וטעות הוא. ע״כ. ועי׳ הערה לוהביאתי אתם. — [4]) נמסר בירמ׳ כת שהוא מלא דמלא. ויש בזה חלוף בין מע׳ ומד׳, כי המע׳ קוראים והביאתים ח״ו. — [5]) כך הכתיב והקרי.

(שמות כג כג). ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויק׳ יז ד). מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו (תהל׳ עח עא). אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו[1]) (במד׳ טז יד). מי אנכי אדני יי׳ ומי ביתי כי הביאתני[2]) עד הלם (ש״ב ז יח). הבאתנו במצודה שמת מועקה במתנינו (תהל׳ סו יא). ויאמר המלך (אל האשה התקועית) המדבר אליך והבאתו[3]) אלי (ש״ב יד י). והבאתה אל תוך ביתך (דבר׳ כא יב). הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והביאותם[4]) בית יי׳ אל אחת הלשכות (ירמ׳ לה ב). מעמלקי הביאום (ש״א יה יה). ולקחום עמים (את ישראל) והביאום אל מקומם (ישע׳ יד ב). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד׳ לב יז). בעת ההיא אביא אתכם (צפנ׳ ג כ). ואביא אתכם אל הארץ (שופט׳ ב א). ואבא[5]) אתכם אלי (שמות יט ד). ואבא[5]) אתם בית ה׳ (ירמ׳ לה ד). ואבאה[6]) אתכם אל ארץ האמרי (יהוש׳ כד ח). אנהגך אביאך אל בית אמי (שה״ש ח ב). את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך (ברא׳ מב לז). ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם (זכר׳ י י). ואביאם אל הארץ (יחזק׳ כ כח). ואוציאם מארץ מצרים ואביאם אל המדבר (שם י). כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ (דבר׳ לא כג). ועד אביך למה זה תביאני (ש״ב יט לז). שמע יי׳ קול יהודה ואל עמו תביאנו (דבר׳ לג ז). ובמים לא תבאהו (ירמ׳ יג א). בשמן תעשה (המנחה) מרבכת תביאנה (ויקר׳ ו יד). ותביאם אל הארץ (נחמ׳ ט כג). תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו יז). יביא[7]) אתו אל פתח אהל מועד (במד׳ ו יג). וביום השמיני יבא שתי תרים (שם י). ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (ברא׳ ב יט). ויביא[8]) אותי שמה (יחזק׳ מ ג). ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל (נחמי׳ ח ב). ויביאני אל החצר (יחזק׳ מ יז). והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני (שמות יג ה). והיה כי יבאך יי׳ אל ארץ הכנעני (שם יא). אם טרף יטרף יבאהו עד (שם כב יב). ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו (ברא׳ כט יג). ויבאהו בבלה (דהי״ב לו י). ואל פתח אהל מועד לא יביאנו (ויקר׳ יז ט). כל נדיב לבו יביאה את תרומת יי׳ (שמות לה ה). ויבאה (את הצלע) אל האדם (ברא׳ ב כב). תמימה יביאנה (ויקרא ד לב). ויבאנו אל המקום הזה (דבר׳ כו ט). ויביאם לשכתה (ש״א ט כב). ויבאם[1]) בבל (ירמ׳ כד א). היתה (אשת החיל) כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). ותבא לאמנון אחיה (ש״ב יג י). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה (יחזק׳ יא כד). ותבאהו[2]) (יוכבד) לבת פרעה (שמות ב י). ומה נביא לאיש (ש״א ט ז). ונביאם לך רפסדות (דהי״ב ב טו). ואת אחיכם הקטן תביאו אלי (ברא׳ מב כ). והכינו את אשר יביאו (שמו׳ טז ה). והתבן לסוסים ולרכש יבאו אל המקום (מ״א ה ח). את הדבר הקשה יביאון[3]) אל משה (שמות יח כו). ויביאו את לוט אליהם (ברא׳ יט י). ויבאו אתו אל אהל מועד (במד׳ לא כד). המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך (תהל׳ מג ג). יבאהו במצדות (יחזק׳ יט ט). ויביאהו ירושלם (שופטים א ז). ויבאום אל יהושע (יהוש׳ ז כג). ויביאום יבישה (דהי״א י יב). ידיו תביאינה את אשי יי׳ (ויק׳ ז ל). — וכינו׳: ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה (ויקר׳ יח ג). והמה מביאים איש מנחתו (מ״א י כה). — וככי׳: כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דבר׳ ח ז). ותנתן היא ומביאיה והילדה (דני׳ יא ו). — וסמי׳: ומבאי תודה בית ה׳ (ירמ׳ יז כו). — ומקור: ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ (דבר׳ ו כג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישע׳ א יג). זרעתם הרבה והבא מעט (חגי א ו). לצוד ציד להביא (ברא׳ כז ה). לביא[4]) אתו בבלה (ירמ׳ לט ז). מהחל התרומה לביא[4]) בית ה׳ (דהי״ב לא י). — וככי׳: בהביאי אתכם אל אדמת ישראל (יחזק׳ כ מב). לפני הביאך את מיכל (ש״ב ג יג). ולהביאך אל המקום (שמות כג כ). עד הביאכם את קרבן אלהיכם (ויק׳ כג יד). בהביאכם בני נכר (יחזק׳ מד ז). להביאם אל הארץ (דבר׳ ט

— [1]) מ״ש: בס״א כ״י וגם בכמה ספרי הדפוס ההא בחטף סגול, ובספרים כ״י מדויקים ובדפוסי׳ קדמונים בחטף פתח. ע״כ. וכן Mich. בשם הרבה ספרים מדויקים. — [2]) נמסר: ב חד חסר וחד מלא דין חסר. ע״כ. וכן מ״ש בשם ספרים מדויקים. — [3]) י״ם שראוי לקרא והבאתו (Stade. § 628b). — [4]) קצת כ״י והביאתים (Ken.). — [5]) נמסר: ב׳ חסר. — [6]) מן כ מלין דכתיבין ה בסוף תיבותא ולא קרייה. מס״ג. והוא אחד מחילופי מערב׳ ומדנ׳, שלמע׳ ואביאה כתיב ואביא קרי, ולמד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי. — [7]) נמס׳ ה׳ חס׳ וח׳ מל׳. — [8]) נמסר: ל׳ מלאים. — [1]) נמס׳: ל׳ חסר — [2]) נמס׳: ב׳ חס׳ וא׳ מל׳. — [3]) כמו יגילון, יזידון יחילון וכיוצא בהם. — [4]) נפילת ה הפעל במקור פעל בוא היתה

כח). — וּלְווי: וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ הָבֵא [1]) את הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה (ברא׳ מג יו). ויאמר לו לֵךְ הָבֵיא העיר (ש״א כ מ). הָבִיאָה לי ציד (בראש׳ כז ז). לכו הָבִיאוּ שבה העבון בתיכם (שם מב יט). ויאמר אמנון אל תמר הָבִיאִי הבריה (ש״ב יג י). — וְהֵבִיא רעה וצרה: על כן הֵבִיא יי׳ עליהם את כל הרעה הזאת (מ״א ט ט). אתם ראיתם את כל הרעה אשר הֵבֵאתִי על ירושלם (ירמ׳ מד ב). והֵבֵאוֹתִי [2]) על הארץ ההיא את כל דברי (שם כה יג). הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הֲבֵאתִיהָ [3]) (ישע׳ לז כט). הנני מֵבִיא רעה אל המקום הזה (מ״ב כב יו). — וטובה: כה אמר ה׳ כאשר הֵבֵאתִי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מֵבִיא עליהם את כל הטיבה אשר אנכי דבר עליהם (ירמ׳ לב מב). — ובנגוד להוציא: ואשר יוציאם ואשר יְבִיאֵם (במדב׳ כז יז). כלי העבדה כי במספר יְבִיאוּם ובמספר יוציאום (דהי״א ט כח). — ובנגוד למוליך, *מוליך ומביא, תנועה שממנו ותנועה שאליו: ומניח שתי ידיו מלמטן מוליך ו מ ב י א מעלה ומוריד (מנח׳ ה ו). אמר ר״י מוליך ו מ ב י א למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו (גמ׳ שם סב.). בזמן שהוליך (השוחט את הסכין) ולא ה ב י א או ה ב י א ולא הוליך אבל אם הוליך ו ה ב י א אפילו כל שהוא (חולין ל ג). — ובמשמעת היות סבה לאיזה דבר: שהבטלה מ ב י א ה לידי שעמום (כתוב׳ ה ה). זריזות מ ב י א ה לידי נקיות (ירוש׳ שבת א ג). ואל ת ב י א נ ו לא לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון (תפלה). — והתבואה, עשתה: אין תורמין תבואה עד שלא ה ב י א ה שליש (תוספ׳ תרומ׳ ב יד). התחיל עד שלא ה ב י א ה שליש (ירוש׳ פאה ב יז.). הבוסר ש ה ב י א מים (שביעית ד ח). — ובמשמעת כלל והוסיף דבר חדש: ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך ל ה ב י א לימות המשיח (ברכ׳ א ה). ושמת את אשתו זו אשתו אשר לקח ל ה ב י א את יבמתו (כוע׳ ח ד). ואשר במים מתחת לארץ ל ה ב י א את הכוביא (מכי׳ יתרו ו). — ובמשמעת הכריה אותו שיעשה כך וכך: מי י ב י א ה ו לומר שעשה זה בששת ימים ולא בעשרה (ר״י אברבנ׳, מפע׳ ה׳ א ב). ואולם ה ב י א ם לזה מה שמצאו לרבותינו ז״ל וכו׳ (עקרים א ד).

— הֻפעל, הוּבָא, הוּבְאָה, הוּבְאת, הָבֵ״, הוּבָאתָ, הוּבָאתָה, הֻבָאתָה, הוּבָאתֶם, ־תֶן, אוּבָא, תּוּבָא, יוּבָא, נוּבָא, יוּבְאוּ, תּוּבְאוּ, תּוּבְאִי, תּוּבָאנָה[1]), — שהביאו אותו, בכל משמעות הקל בוא: הן לא הוּבָא את דמה (ויק׳ י יח). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וכו׳ וְהוּבָא אל אהרן הכהן (שם יג ב). קח נא את ברכתי אשר הֻבָאת לך (בראש׳ לג יא). ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך כי למען הראותכה הֻבָאתָה [2]) הנה (יחזק׳ מ ד). וייראו האנשים כי הוּבְאוּ בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מוּבָאִים להתגלל עלינו (בראש׳ מג יח). כסף מרקע מתרשיש יוּבָא וזהב מאופז (ירמ׳ י ט). הכלים הנותרים בית יי׳ וכו׳ בבלה יוּבָאוּ ושמה יהיו (שם כז כא-כב). כל הכסף הַמּוּבָא בית יי׳ (מ״ב יב י). הוא ועמו אתו עריצי גוים מוּבָאִים לשחת הארץ (יחזק׳ ל יא). בתולות אחריה רעותיה מוּבָאוֹת לך (תהל׳ מה יה). — הוּבָא דבר בתוך דבר, הכנס: וְהוּבָא את בדיו בטבעת (שמות כז ז).

*בּוּאַת [3]), ש״ז, — א) שם עוף מהעופות, ו*הוא קפוף, עי׳ זה, ועי׳ תנשמת: ב ו א ת [4]) שבעופות (חול׳ סג.). — ב) שם מין ממיני השרצים, נרדף עם תנשמת: ב ו א ת שבשרצים (שם). — ועי׳ תנשמת.

בוב, י״א שמזה נִבּוּב.

א. *בּוּבְיָא (־יָה), ש״נ, כמו *בִּבּוּאָה: ואשר במים מתחת לארץ להביא את ה ב ו ב י א [5]) (מכילתא יתרו ו). הבא לי מראות גדולות והביא לו

נהוגה גם בכנענית (MF, S. 190). — [1]) נמסר: ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳. — [2]) כך הכתיב והקרי. — [3]) כך כאן, ובמ״ב יט כה הביאתיה כתיב. והעיר כאן מ״ש: בספרים מועטים כתיב הביאתיה ביוד ואלף אחר הבית וכו׳ מהספרים המדויקים שזה דישע׳ חסר ודמלכי׳ מלא וקצת תימא שלא נמנה חילוף זה עם חילופי׳ אחרים שנמנו במסורת שלנו בין מלכים לישע׳. ע״כ. ובמ״ב, שם העיר מ״ש וז״ל: ובמיעוט ספרים דין דמלכים הבית בחירק והאלף בחולם וליכא למיסמך עליהן. ע״כ. — [1]) הכל רד״ק (מכלול בה״פ). — [2]) במקצת ספרים חסרה בתראה.

[3]) משקל קָאַת. בערבית בוה (a) י״א זכר של ה ב ו ם, הוא האח, וי״א מין יותר קטן ממיני הכום. בסור׳ באוא. — [4]) כך הערוך. ובנוסח׳ באות.

[5]) כך הגרסה כאן, והביא גרסה זו גם הערוך, ובילקוט הבבואה.

(a بُوهْ

א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה גדולה הבא לי מראות קטנות הביא לו א"ל ראה בוביא שלך ראה אותה קטנה (מד"ר כרה"ש ד).

ב.*בוביא, עי' כוביא.

בוגד[1], נקב' בוגדה, — בינוני פעל ושם למי שמרמה את המאמין בו, Verräter; traître; traitor: חזות קשה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד (ישעי' כא ב). הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך (שם לג א). כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד (משלי כא יח). אוי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (ישעי' כד טז). כלם מנאפים עצרת בגדים (ירמ' ט א). למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבקוק א יג). ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנה (משלי ב כב). ולא יראה בגדה יהודה אחותה ותלך ותזן גם היא (ירמ' ג ח). צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה (שם שם יא).

***בוגר**[2], בת"ז, מ"ר בוגרים, — מי שהגיע לבגרות: ואפשר להיות קודם שיהא בוגר לא חולצת ולא מתייבמת (בערי לדק, תשו' הגא' א יח). פרק א בהנהגה המשתפת לבוגרים (קהלון א ג כ א). פסח דורות נתחייב לזכרים הבוגרים אבל הנשים והקטנים היו אוכלים מן שלמי החג (ר"א הקרא', ג"ע, ענין פסח א).

***בוגרת**[2], מ"ר בוגרות, ש"ת, — נקבה שהגיעה לבגרות: ולא ישא (הכה"ג) את הבוגרת (יבמ' ו ד). הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (כתוב' ג ח). המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל (קידוש' ב ח). הבא על החרשת ועל השוטה ועל הבוגרת ועל מוכת עץ (תוספתא כתוב' ג ה). נערה ארוסה והיא בבית בעלה בוגרת ארוסה בבית אביה (שם סנה' יא). אין הבוגרת רשאה לנוול את עצמה בימי אבל אביה (תענית יג:). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה (סנה' סו:). רשע ערום והמשהא בתו בוגרת (שם עו.). כאדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש לכנוס אותה אצל מי שמוצא (מד"ר דבר' ו).

בו"ד, ר"ת: בשר ודם.

***בודד**, — בדקדוק, פעל בודד ר"ל עומד: יאריכו גם הוא פעל עובר ואיננו בודד כאשר חשבו רבים וכו' כי אם היה בודד היה קשור עם למד (רד"ק, ברבים, ארך). — ועי' בדד.

***בודיא**[1], (־יה), מחצלת של קנים Matte; natte; mat: מסככין בבודיא[2] ואם יש לה קיר אין מסככין בה (סוכ' כ:). — ועי' מחצלת.

***בודידה**[3], ביד־, — בד קטן: ואין עושין זיתים בבד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לבודידה רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה (שביעית ח ו). מקום שנהגו להניח כדי בד מניח כדי בד בידידה מניח כדי בידידה (תוספתא טהר' י יג).

***בודק**[4], ש"ז, — מי שאומנותו לבדק דבר, בפרט בבדיקת הבהמות אחרי השחיטה אם הן כשרות: קרה בינינו שאחד משני בודקי הקהל בדק כבש אחד ואחר שבדקו הוציא הריאה ומכרה אחר כן בא חברו הבודק השני (הריב"ש קיג). כששמע ענין זה הבודק שבדקו הלך לבית הקונה וכו' נכנס לשם הבודק ועיין בכבש וכו' ושאלתי את פי הבודק ואמר שאמת היתה סירכא (שם).

בוז[5], ממנו בזז, בוז, בוזה.

בוז, ש"ז, — הקלה גדולה בכבוד אדם, Verachtung; mépris; contempt: ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז (בראש' לח כג). שופך בוז על נדיבים (איוב יב כא). חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז (תהל' קכג ג). תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה ובוז (שם לא יט). — ובבוז ש"ת, אדם נבזה: כי אערוץ המון רבה ובוז־משפחות יחתני (איוב לא לד).

בוז, בז, פ"י, עם ל... וביחס הפעול, — חשב אדם או דבר לאל, שאינו ראוי לכבוד, לשים לו לב, verachten; mépriser; despise: בז לרעהו חסר

---

1) עי' בגד.
2) עי' בגר.

---

1) בארמ': לפי גרס' הערוך והנוסחא' בהרבה מקומ' בודיא. בסור' בוריא, בערב' בוריה a). — 2) כך הובאה הגרסה בערוך, וכן בנוסח'. ובכ"י בוריא (ד"ס). ופרש הערוך: מחצלת של קנים דאית לה גדנפא שכופפין ארבע קצותיה ואוגדין ותופרים והכפיפה והתפירה האלה נקראים קיר. ע"כ.
3) מן בד. משק' הקטנה, כמו בערב' פעילה.
4) עי' בדק.
5) בערבית בד"א b), ועי' בזה.

a) بورية b) بدّ

לב (משלי יח יב). בָּז לדבר יחבל לו (שם יג יג). חכמה ומוסר אוילים בָּזוּ (שם א ז). באזני כסיל אל תדבר כי יָבוּז לשכל מליך (שם כג ט). מי בָז [1] ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכר' ד י). ואל תָּבוּז כי זקנה אמך (משלי כג כב). עין תלעג לאב ותָבוּז ליקהת אם יקרוה עֹרְבֵי נחל (שם ל יז). אמצאך בחוץ אשקך גם לא יָבֻזוּ לי (שה"ש ח א). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יָבוּזוּ לו (שם ז). אל תהי בָז לכל אדם (אבות ד ג).

בּוּזָה, ש"נ, — כמו בּוּז: שמע אלהינו כי היינו בוּזָה והשב חרפתם אל ראשם (נחמ' ג לו). — ואמר הפיטן: אבן הייתי בוּזָה בכל מעבר, ואל מי אשוה ואוכל להתחבר (שמואל הכהן, תימתי).

***בּוּט**[2], עי' בָּט, בָּטָה, בִּטְּתִי, אַבּוּט, תְּבוּטִי וכו', — ראה פתאם, הרגיש בדבר, **sehen, bemerken**, **apercevoir; perceive**: האדמון כ ב ט [3] שלא חלה צבה לקחתה לו ונתבהלה (ר"א קליר, אכן חוג, א ר"ה). יה כ ב ט בכל פעל כי אין היות בלי מים ישר תת מתנת חנם לעולם מים (תקעה כסל, גשם לשמע"ע לאשכנ'). אורח בָּט חוץ בכסל גהוץ (ר"א קליר, קרוב' לפורים). חיל צבא פרעה בסאסאה פרעו וּבָט בנם וקרעו מול אב וזרעו (שם). וירא ו ב ט בפועל אשר עשה באומר והנה טוב ונחמד ואין עובד ושומר, וייצר האדם מעפר וחומר (אהבן הקטן, אל מחוללם).

***בּוּטָה**[4], ש"נ, — פטפוטי דברים בלי טעם, **Geschwätz**, **bavardage; idle talk** (כ"ז, מלון גרמני עברי). — ומ"כ: ב ו ט ו ת באלה כמדקרות חרב אל בעל נפש כי על מלונו נאצות ישמע (הוא תרגום בן סירא כט).

***בּוּשָׁן**[5], ש"ז, מ"ר בּוּשָׁנִים, — כמו *בַּיְשָׁן: ג' סימנים יש בה באומה זו רחמנים ב ו י ש נ י ם [6] וגומלי חסדים (ירוש' סנה' ו כג ד). מפני שלא ראית ב ו י ש ן [1] חסר דעת ולא דעתן סבלי בושת (רשב"ג, תקון מד' הנפ' ג).

בוך[2], ממנו בּוּךְ, נָבוֹךְ, מְבוּכָה, יִמְבּוּךְ.

***בּוּךְ**, ש"ז, — חקוי קול תקיעת השופר: נותן איומות, מחפיז אמות, ניסו נואמות, מקול ב ו ך שופר (ר"א קליר, אבה דעי). — ובהשאלה. לקול העט: כי באמת טוט אחד היוצא מ ב ו ך עטו של סופר ומבין כמוך ינעם לאזני מאלפי קולות ותרועות (יל"ג, אגרות ב רז).

— נפעל, נָבוֹךְ, נָבֹכָה, נְבֹכָה, נְבֻכוּ, נְבֻכִים, — נתבלבל מאד, פלוני, היה בבלבול ואינו יודע לצאת, **verwirrt sein**, **être troublé, confus; be perplexed**: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים ואמר פרעה לבני ישראל נְבֻכִים הם בארץ סגר עליהם המדבר (שמ' יד ב-ג). — ומפני צרה גדולה: מה נאנחה בהמה נָבֹכוּ עדרי בקר כי אין מרעה להם (יואל א יח). והדת (להרג את היהודים) נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נָבוֹכָה (אסתר ג יה). — ומצוי השמוש בו בספרותינו: אמנם אין עניין השגחתו כעניין השגחתינו וכו' כמו שיחשב כל נ ב ו ך (מו"נ ג כג). כי לא נ ב ו ך אדם כלל ולא שאל למה נצטוינו להאמין שהשם אחד (שם ג כח). כי איוב להיותו נ ב ו ך ומבולבל בענין ההשגחה האלהית וכו' (רלב"ג איוב ב). והנה סבת היותו: נ ב ו ך זה השיעור מהמבוכה בזה הדרוש היתה חסרונו בהשגות העיוניות וכו' שכבר ארז"ל שבמחשבתו היה נ ב ו ך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף העניין (שם).

***בּוּכְנָה**[3], ש"נ, כנ' בּוּכְנָתוֹ, — עלי שכותשים בו, ובהשאלה כל גוף שיש לו ראש עגול דומה

---

[1]) הסכימו רוב המדקדקים שהוא כמו בָּז, אלא שקצתם סוברים שהוא טעות וקצתם מניחים האפשרות שגם בהיי חלשון אמרו לפעמים נע"ו כמו כפולים.

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) בנה הפיט פעל זה מן הביט, שהוא באמת מן שרש נבט, עפ"י שטת הקדמונים ששמו שתי אותיות ליסוד השרש.

[4]) מן בטה, עי' שם.

[5]) וכן סולחן סוחלן, וכבר העיד האפודי (מעשה אפוד דף מו) על השמות גּוֹזְלָן הומסן פּוֹעֲסן ואמר: וכן מצאתים כתובים ומנוקדים במשניות קדומות ועתיקות שהיו אצלי. — [6]) וכן הובא מאמר זה בסמ"ג וגם שם בוישן ולא ביישן. — [1]) והעיר ע"ז המו"ל ח' פולק לאמר: בכ"י ב ט ע ו ת בוישן כתיב וצ"ל ב י י ש ן. אבל באמת נשתבש המו"ל הזה ולא הכ"י.

[2]) בערב' בָּאךְ a) אלקום ראיהם, ר"ל נתבלבל ולא מצא מוצא. וכמו"כ אנבאך b) עליה ראיה.

[3]) בארמית בוכנא, בהרבה מקומות בתלמוד. בסור' בּוּכְנָא, וכן באמת גרסת הערוך ב ו כ נ א. אך בנוסח' בכל מקום בוכנא, אך היהודים קוראים בּוּכְ־.

---

a) باك b) أنباك

לְעֵלי, פטמה של אתרוג וכיוצא בזה: ניטלה בוכנתו (סוכ' לה:). ולפיכך יש להחמיר ולפסול כל שנטלו אחת משתי הבוכנות (ר"נ על הרי"ף, סוכה יז:).— וקצה העגול של העצמות: ויש אנשים שהם מעותדים להקעה בפרקיהם כי נקרת פרקי עצמם בלתי עמוקה והבוכנה הנכנסת באסיתה שבעצמות בלתי נכנסת (קאנון ד ד ס א).

בּוּל[1], ממנו אולי בּוּל, ומבּוּל.

א. **בּוּל**[2], ש"ז, מ"ר בּוּלִים, — א) כמו יְבוּל: כי בול[3] הרים ישאו לו וכל חית השדה ישחקו שם (איוב מ כ). — ב) קטע, חתיכה, Stück; pièce; piece: ולא ישיב אל לבו (מי שעושה לו צלם מעץ) ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לְבוּל עץ אסגוד (ישע' מד יט).

ב. **בּוּל**[4], ש"ז, — שם הקדום לחדש השמיני, הוא חשון: ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית (מ"א ו לח). — ואמר המשורר: בואו שתו עמי בצל קורה על קול מטר שחק בירח בּוּל כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמכ"ע תרס"ט, כ יד).

ג. ***בּוּל**[1], ש"ז, מ"ר בּוּלִים, — חתיכה פחות או יותר גדולה, גוש, Klumpen; boule; lump: נותנין בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק (שבת סז:). מביא בול של מלה ומניח לה בתוך הרהים (שם קכט:). ואותו היום נפגמה קרן המזבח והביאו בול[2] של מלח וסתמוה (סוכה מח.). שהארץ (בחדש חשון) עשויה בולין בולין של אדמה (מד"ר בראש' יג). דרכו של חול אדם מכניס לאור ומוציאו בולים ועושין הימנו כלי זכוכית (שם כמד' כ). — ובמשמעת מלא החפן: פרות המרכסות בתבואה והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום אבל מפני מראית העין מביא בול מאותו המין ותולה לה בטרסקלין שבפיה (ב"מ צ.).

ד. ***בּוּל**, פ"י, — כמו בָּלַל: בירח שבלים לבהמה מתוך הבית (תנחומא בובר נח יז).

בּוֹלֵס[3], ש"ז, — עוסק בעבודת התאנים, השקמים: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי וּבוֹלֵס שקמים (עמוס ז יד).

***בּוֹלְעָם**[4], ש"ז, מ"ר בּוֹלְעָמִים, — א) כמו אַכְלָן: והנשים שלנו קוראים לאנשים האכלנים בולעמים מפני שכל מאוים הוא להשתמש מבית הבליעה (שלטי הגבורים נג). — ב) שם מין חיה אכלנית מאד: על כן במין גולולי (מין חיה שיש בסויציה ואכלנית מאד) יקרא אצלם בולעם (שם).

***בּוֹלֶשֶׁת**, עי' בַּלֶּשֶׁת.

בּוֹן, בונן, התבונן, עי' בין.

***בּוֹן**[5], פ"י, עתי' ככי' תבונהו, — פזר ובזק מעט מאד למשל מלח על בשר, וכיוצא בזה, bestreuen; saupoudrer; to strew: במלח יכול תבונהו[6] ת"ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח

ותנה הגמרא דרשה מלה זו במדרש מלים המוני בוא ואכנו (שבת עז:). וכבר דחה לו (בהערות לש' קרויס) דעת זקש שאמר שזו היא המלה היוני' βυκάνη כי פרוש מלה זו היא — שופר, והחליט כי אין בוכנא מלה יונית.

[1]) לפי דעת רוב החכמים אין שרש בול מיוחד בעברית, והשם בּוּל נגזר מן יבול. וי"ם שהשרש בול עקר משמעתו נזילת מים. ומזה בערבי' באל a) בול b) לשתן, ובעברית השם בּוּל.

[2]) ת"י עלל טוריא. וכן כל המפרשים מלשון יבוּל. אך יש מפקפקים נוסחת כל הכתוב הזה ומגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) ת"י: יבלי אעא. ורסע"ג תרגם כשבה באליה, ר"ל עץ נשחת, מן שרש בלה, וכמו"כ רש"י: לרקבון של עץ. ריב"ג: בול הוא שם נופל על כל האילנות ואמרו עץ עם אמרו לבול עץ ביאור לענין בול. ע"כ. ורד"ק: ענף של עץ, מן יבול. וכן רוב החדשים בעצם הדבר שהוא מן יבוּל.

[4]) בכנעני' בל: בירח בל בשנת עסר וארבע למלכי מלך אשמנעזר מלך צדנם (כתבת אשמנעזר). ולא נתברר מקורו. וכבר חלקו בעלי התלמוד במשמ' שם זה ואמרו (ילקו' ר"ה א נו ד): שבו העלה נובל והארץ עשויה בולות בולות, שבו בוללין לבהמה מתוך הבית. ותנחו': בירח מבול. וכן קצת המדקדקים הקדמונים ראו יחס בינו ובין השם מבול: וזה בעבור רוב הגשמים בזמן ההוא (ריב"ג, שרשים), וכן קצת החדשים. ומקצת החדשים רואים בו עצם משמעת השרש בול. ירידת מים. גשם.

a) بَال b) بُول

[1]) מוספיא וגם החדשים מסכימים כי זו מלת זרה ומקורה ביונית βῶλος.

[2]) כך בהערוך. ובירוש' דפו' ויניציה גוש.

[3]) עי' בלס.

[4]) עי' בלע.

[5]) עי' הערה שלקמן. — [6]) אין ספק בדבר, שזו

ת"ל במלח (ספרא ויקרא יד יב).

בּוֹנֶה[1], ש"ז, מ"ר בּוֹנִים, לנק' בּוֹנָה, בּוֹנוֹת, — מי שאומנתו לבנות בנינים, Baumeister; architecte; architect : לחרשים וְלַבֹּנִים ולגדרים (מ"ב כב ו).

היתה מלה קדומה שיצאה מהשמוש היומי כבר בזמן האמוראים, ולכן נעלמה מהם משמעתה האמתית, ושאלו (מנח' כא.) מאי תבונהו ונחלקו שם בבאורו: אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו (כך בנוסחא' והגיהה שיטה מקבצת שם יִתְבַּנְּנוּ, והביא כשם ס"א י ת ב נ ה ו) כתבן בטיט. אמר ליה אביי אי הכי יתבוננו (שיטה מקבצת: יתבוננו ס"א יתבלנו) מבעי אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין אמר ליה רבא אי הכי יבננו (שיטה מקובצת: יְבַנְּנוּ) מיבעי ליה אלא אמר רבא יכול ת ב ו נ ה ו (שיטה מקובצת: ס"א יבוננו) מאי תבונהו אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה ת"ל תמלח כיצד הוא עושה מביא האבר ונותן עליו מלה וחוזר והופכו ונותן עליו מלח. ע"כ. שמע מזה שרבה בר עולא ואביי לא ידעו בברור פרוש מלה זו משמוש היומי, ופרשוה עפ"י ס ב ר ת ם, וגזרו רבה בר עולא מן תבן ואביי מן בנין, אך אלה שני הבאורים ה מ ד ר ש י י ם נדחו מפני הפרכות של אביי ושל רבא, ורבא בעצמו, שהצטין בבקיאותו בשמוש המלים בלשון, באר תבונהו לא במלה אחרת, אלא באותה תבונהו בעצמה, לפי גרסת הספרים. ואפשר שההבדל בין שתי המלים היתה בהברה, שרבא קרא את המלה לא תבונהו אלא תבוּנהו, ופרש רב אשי דבריו מלשון תבונה ר"ל יתן בו טעם כ ב י נ ה, ופרש הערוך: כלומר כ ל ד ה ו מלח עד כדי להבין שיש בו טעם מלח. ע"כ. וכן פרש הראב"ד על הספרא: דבר מועט. וכן הרא"ש חולין ח' סי' לג: פירוש מעט להסיר טעם התפל כבינה המישרת את האדם. ע"כ. עכ"פ, ממה שרבא פרש את המלה בקריאת תבוּנהו בוו שרוקה למדים אנו שהקריאה המקבלה של המלה היתה תבונהו, בוו חלומה, והמקור בון, כמו אור, בוא, בוש. ומקור פעל זה לא ידוע, ובלשונ' האחיות לא מצאתי לו חבר זולתי בהפעל שנ a) בערב' ההמונ' של סוריה, במשמעת פזר אבק, ומצאתי עוד משלים לחלוף ב—ש בין שתי הלשונות האלה. ואלה דברי בעל משפט לשון המשנה (עמוד ו): אבל לפי דברינו יאמר שרש בון על כל דבר ה נ ח ב ר וממנו על כל דבר הסבוב או העטוי בדבר מה, וע"כ כוונת הברייתא יכול תבונהו כלומר מפני שנאמר במלח הייתי אומר. שיהיה סבוב ועטוי כלו במלח תלמוד לאמר תמלח מכל מקום. ועתה על פי הדברים האלה נכון גם מאמר הכתוב יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו, שענין יבוננהו בזה ג"כ מהוראת סבוב. ע"כ. וכל המפרשי' קרבן אהרן, עזרת כהנים, עשירית האיפה, מלבים, לא מצאו ידיהם ורגליהם בזה. וכריל מסכים להחלוץ שהוא מיונ'.

[1]) עי' בנה.

a) شَنّ

אבן מאסו הַבּוֹנִים (שם קיח כב). ויפסלו בֹּנֵי שלמה וּבֹנֵי חירום (מ"א ה לב). בֹּנַיִךְ כללו יפיך (יחזק' כז ד). אל תקרא בניך אלא ב ו נ י ך (ברכ' סד.).

בּוּס, ממנו בּוּס, מְבוּסָה, תְּבוּסָה.

בּוּס[1], פ"י, — א) רמס ברגליו בקצף ובוז. zertreten, niedertreten; écraser, fouler au pied; tread with the feet : לשבר אשור בארצי ועל הרי אֲבוּסֶנּוּ (ישע' יד כה). וְאָבוּס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (שם סג ו). באלהים נעשה חיל והוא יָבוּס צרינו (תהל' ס יד). בך צרינו ננגח בשמך נָבוּס קמינו (שם מד ו).—ב) בהשאלה, מאס, בחל בדבר: נפש שבעה תָּבוּס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כז ז).

—בּוֹסֵס, — לחזוק הפעולה, רמס' והחריב: רעים רבים שחתו כרמי בֹּסְסוּ את חלקתי (ירמ' יב י). צרינו בּוֹסְסוּ מקדשך (ישע' סג יח). — ופיט הפיטן: ירובי בּוֹסְסִים בפרך ורוחי נבקה ממורך (ר"י בר שמואל, אזהרות). — ואמר המליץ: לבבי קח לך מוסר ושור כי תהלתך נבלים בּוֹסְסוּהָ חשף שירתך לפני חכמים ולא לפני סכלים יתבוססוה (ר"י אלחריזי, תחכמוני, נוספים, מחב' ההיאסף). — ובמשמעת נוגעות: שבע מהיצות של אש היו ב ו ס ס ו ת[2]) זו בזו והיו ישראל רואים ולא היו מתיראים (פסיקתא רבתי, החדש).

— פֻּעַל, הוּבַס, מוּבָס, — שבסו אותו ברגלים: יורדי אל אבני בור כפגר מוּבָס (ישע' יד יט).

— התפ', הִתְבּוֹסֵס, — התגלגל ו ה ת ר פ ש ופרכס. zappeln; se débâttre; to flounder : ואראך מִתְבּוֹסֶסֶת בדמיך (יחזק' טז ו). — ואמר בעל המשלים: חזירת יער בטיט חוצות מ ת ב ו ס ס ת (ברכיה הנקדן, משלי שועלים מט). ו ה ת ב ו ס ס בדם נוער (רשב"ג, שירי שלמה כג). מתח דינך הפר לעם מִתְבּוֹסְסִים נצח ישראל תושיע לנגשים (סליח' שחרי' יוה"כ, ה' אלהי). בחלאת קיאו י ת ב ו ס ס ומרוב שכרותו יתגוסס (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ו כו). המר והנכאב בדמעתו מ ת ב ו ס ס (ר"ע פרנכים, מתק שפתים 80).— ובמשמע' מתערב: והקש של המדבר היה נוקב עקביהם והיה הדם יוצא ו מ ת ב ו ס ס בחמר (פרקי ר"א מח).—ובמשמ' תענוג: בא גבריאל אצל גן עדן ומכריז ואומר ה ת ב ו ס ס ו צדיקים בפועל ידיכם (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד ילינק ג).

---

[1]) אין בלשונ' האחיות חבר לו, ועי' בסס. —

[2]) במד"ר במד' י"א בוססות, ועין בסס.

א.*בּוֹעַ[1], פ״ע, עם ב אחריו, בַּע בדבר, עתיד תָּבַע[2]) בדבר, — שמח ועלז על דבר, frohlocken; se réjouire; to rejoice: אל תתאוה תואר נערי שוא ואל תשמח בבני עולה, וגם אם פרו אל תבע בם, אם אין אתם יראת יי׳ (כ״ס גני׳ יו א=ב).

ב.*בּוֹעַ, ש״ז, מ״ר בּוֹעִים, סמי׳ בּוֹעֵי, — מקום, בית של משתה יין וכדומה: שהיה מניחם (איוב לבניו) להיות מקיפים בבועי[3]) המשתאות תמיד ובסוף כל שבעת ימי המשתה היה מעלה עולות (חלקת מחוקק, אלשיך, איוב א ה).

***בּוּעָה**[4]), ש״נ, מ״ר בּוּעוֹת, — נפח, מכה מלֵאה לחה על הריאה, כמו אבעבוע, Geschwür; abcés; abscess: בועה שניקבה בריאה וכו׳ אין מביאין בועה אחרת להקיף ולקרב אצלה וכו׳ כיון שנעשית בה בועה אין מראה ניכר בה (רש״י חולין מו:). והעלה הנקב את הבועות הללו סביביו (הוא שם מז.). ואין לאסור מפני שנראה כשתי בועות (תוספות שם). וששאלת בבועה בשיפולי האומה וכו׳ נראה בעיני טעם הדבר שכל בועה שהיא מליחה בהיותה בשיפולי הבשר כל המשקה והמוגלא יתמצא וירד אליה וכו׳ ואני ראיתי בעיני בועה אחת בשיפולי האומה מליאה משקה וכו׳ (שו״ת מוהר״י מטרלני, ח״ב יא). בועה גדולה כמו אגוז שנמצאת באונה (שו״ת שער השמים כה). בועה היוצאת אחר סימני בישול וכו׳ הגדולה יותר טוב מקטנה וכן בועה שאינה מזקת לאברים פנימיים (אולה״ת, ר״י לכלון ו ה). הרבה הן מיני בועות ראשיות כפי חילוק הדם (שם י ב). בועה הנולדה מדם נקראת פלימוני וכו׳ וזו היא בועה הנולדה מדם טוב (שם). המורסא יובן ענינה בכאן על בועה מתחדשת מן הירוקה (קול יהודה, פי׳ על הכוזרי, ב מ). — ובפרט שלחופית השתן, (Harn) Blase; vessie; bladder: מפני שהדברים הטבעיים בגדולים

---

[1]) בארמ׳ בוּע, אבוּע, אשמח ואגיל: ואיבוע בירושלם (ת״י ישע׳ סה יז). בועו (ת״י יואל ב כא). — [2]) ע״פ פתוחָה, לפני ע הגרונית, כמו תָּצַר, וכן תָּשַׁב נא.

[3]) דבר ברוּר הוא, כי הדבור אין מקיפין בבועי שבגמ׳ חולין בנוגע לבועות הריאה הביא את הר״מ אלשיך למליצה זו, אף שאין כל יסוד להשתמש בהשם בוע במשמע׳ בית משתה. ואעפי״כ אפשר שמצא מלה דומה לזו במשמעה זו, ולכן הבאתיה פה.

[4]) בארמ׳ בוע, בועתא: אין מקיפין בבועי (חול׳ מו:). לא שביק ליה לבריה למפתח בועתא (כת׳ פד:).

הזקים ויתיכו החלטים העבים בכח חומם וירדו אל הבועה בשבילים אשר בכליות ומפני שהבועה בטבעה קרה ומועטת הדם יקפא בה אותם החלטים (רב״ט פלקיירא, המבקש לח:). תולד האבן בכליות בקטנים ובגדולים בבועתם (שם). ויאמר התדע לכה כשתמלא הבועה מים לא יעצור לשתן בתוכה ויבא בעליה לסכנה אמרתי לו בעבור כי פי הבועה כולו גידים וכאשר תמלא הנפח וימשכו הגידים מכל צד ויסתום פי הבועה ולא יצא ממנה מים (ס׳ השעשועים לר׳ זכרא לב). תועלת הבועה למשוך המותר שבכליות (לידה לדרך, מנח׳ כר זרת, א יג). — ועי׳ אֵם אַמִּים.

***בּוֹעֵל**, ש״ז, — מי שבעל אשה, בפרט לא נשואה לו כחק: כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל (סוט׳ כח.). — ועי׳ בעל.

בּוֹץ, עי׳ ב״ץ.

בּוּץ[1]), בֻּץ, ש״ז, — פשתן דק מאד, לבן, והארג ממנו, Byssus: ודויד מכרבל במעיל בוץ (דהי״א טו כז). ותכריך בוץ וארגמן (אסתר ח טו). בחבלי בוץ וארגמן (שם א ז). ארם סחרתך וכו׳ ורקמה ובוץ (יחזק׳ כז יז). בית עבדת הַבֻּץ (דהי״א ד כא). אם רצה לקרות בבגדי בוץ קורא (יומא סח:).

***בּוּצִית**[2]), בִּיצ-, ש״נ, — שם המוני בבבל לאניה קטנה, לעֲרבה, דוגית, Kahn; canot; small boat: המוכר את הספינה מכר את האיסכלא וכו׳ אבל לא מכר את היצועין וכו׳ ולא את הבוצית (תוספתא ב״ב ד א). רבי נתן אומר המוכר את הספינה מכר את הבוצית[3]) (גמ׳ שם עג.). להתיר בוצית[4])

---

[1]) גם בכנע׳ בוץ. בארמ׳ וסור׳ בוצא. ובערבי׳ בַּז a), ביונ׳ βύσσος, שהיא מלה זרה בלשון זו וכנו בה גם ארג צמר גפן וגם של פשתן. בספרים היותר עתיקים בהתנ״ך משמשים שני השמות שש בד במקום בוץ.

[2]) הערוך: ספינות קטנות שמהלכות לפני הגדולות במקום מים מועטין שאין הגדולות יכולות ללכת שם ונכנסין בקטנה ויוצאין ליבשה והיא קלה ומהלכת אפי׳ בביצה ולכן נקראת בוצית. ע״כ. אך אין גזרה זו עולה יפה, מפני שבצה ובוץ אינן מקום הליכת אניה כלל. בערב׳ בוצי b), וכבר אמרו חכמיהם שהיא מלה פרסית. — [3]) כך בכ״י וכן בערוך, ובהלכ׳ פסוק׳ ריה״ג, ובנוסח׳ ביצית. — ואמרו בגמ׳ שם: אמר רבא ביצית היינו דוגית רבי נתן בבלאה הוה קארי לה בוצית כדאמרי אינשי בוציאתא דמיאשן. — [4]) כן בערוך, ובנסחא׳ ביצית.

---

a) بَزّ b) بوصي

שביניהן (שבת קה :).

בּוֹצֵר[1]), לנק׳ בּוֹצְרָה, בּוֹצֶרֶת, מ״ר בּוֹצְרִים, בּוֹצְרוֹת, — מי שקוטף את אשכלות הענבים מהגפנים. **Weinleser ; vendangeur; vintager** : יעוללו כגפן שארית ישראל השב ידך כְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמ׳ ו ט). אם בֹּצְרים באו לך לא ישארו עוללות (שם מט ט). — ואמר המשורר: החִי גפן והמות ב ו צ ר ובאשר ילך צעדיו הוא נוצר (רשב״ג שכחי יגוני׳).— ומ״ר נקבה: ה ב ו צ ר י ם ו ה ב ו צ ר ו ת פצחו רנה וישירו שירי יין ושירי דודים יחד (מפו, אה״צ ה).

בּוּק[2]), ממנו בּוּקָה, מְבוּקָה.

בּוּק, קל לא נהוג.

— פעול, מְבוּק, לנק׳ מְבוּקָה, — נהיתה לבוקה: בוקה ומבוּקה [3]) ומבלקה (נחו׳ ב יא).

∵**בּוּק**[4]), ש״ז, מ״ר בּוּקִים, — נוד של יין. ומליצה: תלה בו ב ו ק י ם סריקים, יהם לו דברים שאין בהם ממש ואתה רבי יום טוב אחר אשר חזרת בך להתיר נהפכת לאיש אחר לתלות ב ו ק י ם ס ר י ק י ם על שגיונות פרושים חדשים מקרוב באו אשר אין להם על מה שיסמכו (תשו׳ ר״ת, 45). ואלו הם הנחנקים, התולים ב ו ק י ם ס ר י ק י ם, באנשים גדולים והבלי הבלים לא האמנתי להם כי תלו דבריהם ברבינו רבי משולם. ואי אפשר לומר כן (שם 84). — ואמר המליץ לאיש שיצא לו שם בנדבה וידיו מכל נדבות חרבה: אתמה לעבי טובך איך נכלאו, דודי ונוזלי ידך איך נקפאו, אתה כמו מחול אשר לו קול מאד גדול ו ב ו ק עור ריק ורוח מצאו (ר״י אלחריזי, בכ״י תחכמוני, דברי חפץ בסקד׳).

---

[1]) עי׳ בצר.

[2]) לפי דעת רוב הקדמונ׳ וגם החדשים זה שרש כפול לבקק. אך ריב״ק רואה בו שרש לבד כמו בַאק a) בערב׳. — [3]) ת״י ורש״י ראו במלה זו פ ע ו ל ולא שם מפשט. ת״י: ומתבזזה. רש״י: ו מ ר ו ק נ ת.

[4]) בארמית בוקא, בוקי: לא תיתלו ביה בוקי סריקי בר׳ נחמן (ע״ז לג :, ב״ב קנח :, חולי׳ כ :). ופרש הערוך כלים ריקים כמו בקבוק. ורגמ״ה לחולין פרש נודות ריקים. וכבר העיר קוה׳ כי זה היה משל בפי רבא ביחס לר׳ נחמן שהיה אוהב יין הרבה, והיה רבא אומר אל תתלו בו ג ד ו ת ר י ק י ם, לא תיחסו לו

a) باق

בּוּקָה[1]), ש״נ, — חרבן ושממה גדולה, **Verwüstung ; dévastation ; devastation** : בזו כסף בזו זהב ואין קצה לתכונה כבד מכל כלי חמדה בּוּקָה [2]) ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחום ב י-יא). — ועי׳ בקק.— ורוב מה שהשתמשו בו המליצים הוא במשמע׳ ריקות. ואמר המשורר: ואזני עת פתחתיה מקנאה בבת עיני וידי עת שתיקה ביען חלקו כבוד שתיהן והיא טרם קראת ב ו ק ה מבוקה ותתחנן לפי לאמר קרא נא עדי אשמע ולך תהיה צדקה (ר״י הלוי, ויש בת שיר). הנה עצתי תהי ב ו ק ה ומבלקה (ערוגת הבשם לב). וכלי שבעה מחזיק ימלא שנייה וירִיקהו ב ב ו ק ה (ירחמאל בן שלמה, JQR XI 369). חורי גרונך מלאים עלוקות וכל דבריך ב ו ק ו ת ומבולקות (תוכח׳ מוס׳, עזרת הבבלי פו :).— ומליצה, יעשה את בגדיו עליו ב ו ק ה ומבולקה, ר״ל בסלסול וקשוט ויפוי הקמטים וכיוצא בזה: עוד יגדל הכאב מאד בשבתות ה׳ אשר הן רבים ע״ה שוהין מלעמוד ממטתם בשחרית של שבת ולא עוד אלא כי אחרי עומדם היו שוהין שעה אחת או שתים לתקן את בגדיהם ולצנוף את צניפם וכל המרבה לעשותם ב ו ק ה ומבולקה [3]) ה״ז משובח עד צאתם לרחוב העיר מקושטים ומבוסמים כנשים (נתן העזתי, חה״י א, עונג המיפים עלמס).

בּוֹקֵק[4]), ת״ז, לנק׳ בּוֹקֶקֶה, — א) שעולה יפה, שנותן הרבה פרי, גפן וכיוצא בזה, **üppig ; luxuriant** : גפן בּוֹקֵק [5]) ישראל פרי ישוה לו כרב לפריו הרבה

דברים שאינם לפי טבעו.

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) ראה ת״י גם במלה זו פעול ותרגם בזיזא. אך שאר המפרשים והמדקדקים החליטוה לשם ופרשוה במשמ׳ ר י ק ו ת, וכן גם החדשים. זולתי ריב״ק (רסאלה) אמר: בוקה באיקה ובואיק והיא מא ינתפק מן אלמצאיב ואלנוארה ואלנואזל ואלג׳מום,—ור״ל צרה ואסון ופגע רע.—[3])אינני יודע על מה סמך להשתמש בשתי המלים האלה למשמע׳ זו, אם לא קול ההברה בלבד, והצרך להגות את מחשבתו והעדר מלים מדויקות לכונתו.

[4]) משרש בקק, עי״ש, ובערבית בַּקָה a) אשה רבת ילדים. — [5]) ת״י בזיזא. מנחם פרשו מלשון ריקות, ובמשמעה זו פרשוה רוב המפרשים הקדמו׳. רש״י: גפן המשיר כל פריו הטוב. ראב״ע: גפן ריק אין בו כח לפרות. פרחון: גפן מושחת. רד״ק: בודד. אבל, הכתוב בעצמו הלא מפרש כונת התאר בוקק במה

a) بقّة

מזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש' י א). — **ב)** ישאינו עושה פרי[1]), unfruchtbar;stéril;sterile: כי ישאר נעור וריק כגפן ב ו ק ק (ר"י אלחריזי, תחכמוני ז). גפן פוריה שהיתה מתחילה ועכשיו ב ו ק ק ה (רד"ק ישעי' לב יב). אולם הכי רק עצי מאכל למלוכה יצלחו הן גם הארז עץ ב ו ק ק הננו (יל"ג, אגרות, גרן האטד). — **ג)** ש"ז, מ"ר בֹּקְקִים, מי שתולש את הזמורה מהאדמה[2]) : כי שב יי' את גאון יעקב כגאון ישראל כי בקקום בֹּקְקִים[3]) וזמריהם שחתו (נחום ב ג). פקוד גפן זאת הפקוקה, פרע בוֹקְקֶיהָ כחקה החקוקה (אגינו החמר, סלית' ב' עי"ת). — ובהשאלה, מי שמנשל עם מעל אדמתו: ותהיה אתה אל המשית למהוקק וכל שר זולתך כגנן ב ו ק ק (עמנואל מחב' ט). טפלו עלי ובקקוני בוֹקְקִים, טהרה בטומאה להמיר לחצוני דוחקים (אנא עוררה, סליחות ער"ה). ומרוקנת על ידי ב ו ק ק י ם (רש"י נחום ב יא).

בּוֹקֵר, ש"ז, — מן בָּקָר, עוסק בגדול בָּקָר: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוֹקֵר אנכי (עמוס ז יד).

בור, ממנו א.בּוּר.

א.בּוּר[4]), פ"י, — בחן ונסה דבר למען דעת היטב, untersuchen; éxaminer;inquire into: כי את כל זה נתתי אל לבי וְלָבוּר את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (קהל' ט א). — ועי' הקר.

בור, ממנו ב.*בּוּר, ג.*בּוּר, *בּוּרוּת.

ב.*בּוּר[5]), פ"ע, עבר בָּר, עת' יָבוּר, — היה השדה בּוּר, לא נעבד, לא חרשוהו ולא זרעוהו, brach liegen. rester inculte; be uncultivated: תיקנו במקבל שלא תבור ארץ ישראל (ירוש' דמאי ו כה:). רבי סימון היו לו נוטעי כרמים בהר המלך שאל לר' יוחנן אמר ליה יבורו ואל תשכירם לגוי (שם ע"ז א מ:). — הפ', *הֵבִיר, הוֹבִיר, — הניח את השדה בור, לא נעבד, בלי חרישה ובלי זריעה: המקבל שדה מחבירו והובירה שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). המוכר את שדהו בשעת היובל וכו' היתה שנת שדפון וירקון וכו' נרה או הוֹבִירָה (ערכ' ט א). המקבל שדה מחבירו משוכה בה הבירה שמין אותה כמה היא ראויה ליעשות ונותן לו (תוספתא ב"מ ט יב). חוכר שדות הרבה ומביר ן (מד"ר ברא' פג) — *פע', *מְבוּרָה, — שהונח בּוּר: עשר שורות מבוריות לסאה עשר נטיעות מבוריות (א' בן מיגש).

ג.*בּוּר, — **א)** ש"ז, שדה שלא נעבד, לא חרוש ולא זרוע, Brachfeld; friche, jachère; fallow land: ואלו מפסיקין לפאה הנחל וכו' והבור והניר וזרע אחר (פאה ב א). — ומ"ר *בּוּרְאוֹת, בּוּרִיּוֹת, — קרקע בור ואילן בור: המקבל שדה מחבירו ליטע הרי זה מקבל עליו עשר בוריות[1]) למאה (ב"ב לה.). — ועי' עבודת אדמה. — **ב)** ת"ז, לנק' בּוּרָה, — אדמה בורה וכיוצא בזה: כדי שתהא (האדמה) בורה[2]) בידו (ב"מ קא.). בשדה שהיתה בורה בידו מזמן גדול (רגמ"ה ב"ב קסח.). וכן המקבל שדה אבותיו מן העכו"ם וכו' עד שתשאר לפניו בורה (רמב"ם מעשר ו יב). — אילנות בורות שאין עושין פרי (רשב"ם ב"ב לה.). — **ג)** בהשאלה, אדם בער, שלא למד ולא יודע מאומה, ungebild. Mensch; homme inculte; uncultured person: אין בור ירא חטא (אבות ב ה). שלש ברכות צריך לברך בכליום וכו' ברוך שלא עשאני בור שאין בור ירא חטא (תוספת' ברכו' ז ח). המהלך לימין רבו ה"ז בור (יומא לז.). וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלם הרי זה בור (ברכ' מט.). ישראל יש בהם בני תורה וכו' ויש בהם בורים (מד"ר במד' ג). אמנם בור הוא איש אשר אין לו לא מעלות שכליות ולא מעלות המדות ר"ל לא חכמה ולא מוסר וכו' והוא הנקרא בור לדמותו כארץ לא יזרע בה דבר מן הדברים (פרוש הרמב"ם אבות ה ז). — ועי' דעת.

בּוֹר[3]), בּ ר, ש"ז, מ"ר בּוֹרוֹת, — **א)** חפירה בקרקע, כרוי

שנאמר מיד אח"כ: פדי ישוה לו, כרב לפריו. והחדשים פירשו במשמעת ריקות בהשאלה במשמעת השתפכות והתפשטות, ור"ל גפן אדרת, מתפשטת. אבל השאלה זו דחיקה מאד. ולכן נראה יותר לדמות תאר זה להשם בקה הערבי' שהזכרתי ומהשרש בקק במשמעתו בערבית. — [1]) עפ"י פרוש רוב המפרשים במשמעת ריקות. — [2]) עי' בקק. — [3]) ת"י בזוזין. אך ממה שנאמר אח"כ וזמריהם שחתו נראה כי גם בקקום בוקקים מוסב על גפן, ונראה כי הכונה היא במשמ' תלישה.

[4]) אולי פעל משנה לברר, עי' זה.

[5]) בארמ' ביר. בערבי' אין דמיונה במשמעה זו.

---

[1]) כך בנוסח', ובכ"י בוראות, וכן ברגמ"ה, וכן ברמב"ם (זכי' ח יא). — [2]) כך גרס' ר"ח הובא שם בתוספ', וכך היתה לפני הרמב"ם הגרסה בורה, כמוכח מדבריו המובאים בפנים. ובנוסח' ב ר ה, ופרש"י במשמ' ברורה. [3]) דעת החכמים כי זה שם משנה לבאר. בערב' בירa)

a) بير

או חצוב בידי אדם. Graben; fossée; pit : וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר (שמ' כא לג). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל[1] (תהל' ז טו).— ב) מיוחד למקוה מי גשמים. Zisterne; citerne; cistern : אך מעין ובור מקוה מים (ויקר' יא לו). ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי בורו (ישע' לו טז). גברת חצובים אשר לא חצבת (דבר' ו יא). אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמ' ב יג). החופר בור שיח ומערה (ב"ק ה ה). שהבור בחפירה (ב"ב סז.). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (יבמ' יא.).— ומשל: אין הבור מתמלא מחולייתו (סנהד' עו.). בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן (מד"ר במדבר כב). נפל זכותו בבור (שו"ת לחם רב קלב). — ועי' באר. — ג) מקום לשים בו אסירים, כלואים, Gefängnis prison : כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור (ברא' מ טו). ואספו אספה אסיר על בור (ישע' כד כב). שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכר' ט יא). — ובית הבור: בבור השבי אשר בבית הבור (שמ' יב כט). כי בא ירמיהו אל בית הבור (ירמ' לז טז), ר"ל בית האסורים. עי' מאסר. — ד) קבר, Grab; tombe; sepulchre : אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישע' יד טו). כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך (שם לח יח). נחשבתי עם יורדי בור (תהל' פח ה). חי עם המתים. העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור (שם ל ד). ועי' מות.—ה) *בור הספינה, כלי, מקוה למי שתיה על הספינות: כוורת הקנים ובור ספינה אלכסנדרית (אהלות ח ג). כל תקלה בור הוא (ב"ק כח:). — ובגת, ששם יורד היין: יין משירד לבור ויקפה (ב"מ לב:). לוקחין גת בעוטה מן העכו"ם וכו' ואינו נעשה יין נסך עד שירד לבור ירד לבור מה שבבור אסור (ע"ז ד ה). עכו"ם שנמצא עומד בצד הבור של יין וכו' נפל לבור ועלה ומדדו בקנה וכו, נטל את החבית וזרקה בחמתו לבור (שם י). — ובהשאלה *בור המתגלגל, במשפטי נזקים, כנוי לאבן שהניח אדם בדרך והזיקה, שחיב עליה משום בור: בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב"ק ו.).— ו) שם לאחד ממחלקות הגהנום: התחתון בור כנגד רע שבו נחשים ועקרבים העוקצים הנשמה הנדחית מהיכל הקדושה (משנת חסידים, סיכ' הקליפות ג). בהיכל א' והוא נקרא בור וכו' ובת קול יוצאת שנית ואומרת אוי להם כי נדדו ממני וההיכל הזה נקרא שמו בור (ראשית חכמה, סירה יג).

בַּת, *בַּת בּוֹר.
*דוּת.
*חוּלְיָה, אבן נקובה שעל פי הבור.— חָפַר וכו'.
*כַּדּוּם, *מַשְׁלִית.
*שִׁיחַ.

בּוֹר, עי' בּר.

בּוֹרֵא[1], ש"ז, כנוי בּוֹרְאִי. בּוֹרַאֲךָ, בּוֹרְאָךְ, — כנוי לאלהים בורא העולם, Schöpfer; créateur; creator : כי הנה יוצר הרים ובֹרא רוח וכו' ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). אלהי עולם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע' מ כח). כה אמר האל יי בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה (שם מב ה). אני יי' קדושכם בורא ישראל מלכבם (שם מג טו). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (שם מה ז). — ובכנ': ועתה כה אמר יי' בֹּרַאֲךָ יעקב ויצרך ישראל (ישע' מג א). וזכר את בוראיך בימי בחורותיך (קהל' יב א). שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון ברוך הוא (אבות ד כב). דייך שאני ובוראך מכירין כוחך (ירוש' סנהד' א יט.). — ומצוי מאד בספרות.

***בּוֹרְדָּם**[2], ש"ז,—כחלה, שלשול דם, dysenterie : אמר רבי יוחנן בורדם אין מבקרין ואין מזכירין שמו (נדר' מא:). — ועי' מחלה.

---

[1] וכן בערבית: מן יחפר חפרי יטיח פיהא (A. Fischer, Marok. Sprw. Mittheil. Orient. Sem. 1, 225).

[1] עי' ברא.

[2] כך הגרסא בנוסח'. ואמרו שם בגמ' מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעיין הנובע וא"ר אלעזר למה נקרא שמו בורדם שהוא כמעיין הנובע. ע"כ. וכבר העיר רש"י כי יש שתי גרסאות. וכתב: בורדם בסמ"ך שילשול גדול שיוצא כל שעה כמעיין הנובע שאין לו שוליים ויצאו ממנו כל המים ואית דאמרי בורדם במ"ם כמו בור שנובע דם ואית דאמרי מכה שקורין בין מלנ"ט שיוצא נמי הימנו דם. ובתוספ' שם בור נובע דם מתחתונים. וכבר רצו החוקרים למצא מקום לשם זה ביונית. אך לא עלה בידם דבר מספיק, והניח לֵן (בהערות לקרוים) את הדבר בּתיקו.

***בּוּרוּת**, ש"נ, — מעמד אדם בור, **Unwissenheit; ignorance**: שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר"י בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בּ ו ר ו ת ג' דברי דרך ארץ (נדה סט :). ובּ ו ר ו ת ושטות הוא לשנות גירסאות (תשו' כ"ת 86). ועי' דעת.

***בּוֹרֵחַ**, ש"ז, — מי שברח מפני מדת דין שמתוחה עליו וכיוצא בזה: בּ ו ר ח הרי הוא כשבוי (ב"מ לט.). בּ ו ר ח מחמת מרדין (שם). הלכה אין מחזיקין בנכסי בּ ו ר ח ומחאה שלא בפניו הרי זה מחאה (הלכ' פסוק' דף 70). ובּ ו ר ח מחמת מרדין הרי הוא כשבוי ומורידין קרוב לנכסיו (רי"ף ב"מ כח:). ולכשיבוא השבוי והבּ ו ר ח שמין אלו הקרובים שהורדו מה שעשו ומה שאכלו (רמב"ם, נחל' ז ה). בּ ו ר ח מחמת חובות לא מיקרי אונס (תשו' מהרשד"ם חו"מ רכו). ויעשו משפט על הבּ ו ר ח ע"פ דת תורתנו הקדושה (האסיף תרנד, חדשים גם ישנים ג). ושאל את אנשי המקום לאמר איה שמעון והשיבו לו שהלך לקוסטאנטינה כמו בּ ו ר ח מחמת אנשים אשר היו נושים בו (שו"ת תורת חסד לר"ת הכהן פרחיה קלג). ידוע לכל באי שער עירנו ההפסד שקרה לו כי יעקב רויט וועלש נעשה בּ ו ר ח והוא היה ערב בעדו (שאל' יעבץ, ח"ב קלה). י' מכתבים על דבר סוחר בינים ובּ ו ר ח (רמא"ג ק"ס קז).—ומ"ר: (ישב) בתפיסה שלשים יום כדין כל הבּ ו ר ח י ם (פנק' קראקא בנת ת).

בּוֹרִית, עי' בּרית.

***בּוֹרֵר**, ש"ז, מ"ר בּוררים, — א) מי שבּ ו ר ר איש לפקודה מהפקודות, **Wähler; électeur; voter**: וראובן ושמעון ולוי הבּ ו ר ר י ם שהיה להם הכח מן השלשים לעשות הברירות (שו"ת ריב"ש ריד). — ב) כמו בּרוּר. עי' זה, ר"ל שנברר לדין או לעשות פשרה: בדבר שראובן ולוי נתעצמו בדין זבל"א וזבל"א ולקח לוי לבּ ו ר ר את הרב ר' שמעון (שו"ת חות יאיר ב). — ג) איש שנבחר לפקודה מהפקודות בהנהגת העדה וכדומה, **Gewählter; élu: elected**: — למנוי בוררים מדי פסח בפסח כפי הנהוג בא יבאו הראשים וטובים ודיינים וגבאים ועיקרי הקהלה הכשרים זל"ז ובין כלם יעשו בּ ו ר ר י ם עפ"י רוב (האסיף ו, תרנ"ד). ואין לשום בּ ו ר ר ליקח לו שום התמנות שלא היו לו (שם). מינוי הבּ ו ר ר י ם יהיה באופן זה כ"א מהנאספים יבחר לו חמשה בּ ו ר ר י ם וכו' (שם). — ד) כעין כים של ארג מרוּח מחבר להריחים ועובר בו הקמח הטחון ושומר הסבים, **(Mehl) Beutel; bluteau; bolter**: נשאל למהר"ש על שכבסו בּ ו ר ר שקורין בוייטי"ל של חמץ וניפו בו קמח של מצות (מהרי"ל, הלכ' תיקון המלות).

בּוֹשׁ[1], ממנו א.בּוֹשׁ, ב.בּוֹשׁ, בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, מְבוֹשׁ.

א.**בּוֹשׁ**, פ"ע, עבר בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, בֹּשְׁתִּי, בֹּשְׁנוּ, בָּשְׁתֶּם, בינוני בּוֹשִׁים, בּוֹשׁוֹת, עתיד יֵבוֹשׁ, — א) היתה לו בּוֹשָׁה מפני איזה דבר, **sich schämen; avoir honte; be ashamed**: גם בּוֹשׁ לא יֵבוֹשׁוּ גם הכלים לא ידעו (ירמ' ו טו). בֹּשְׁתִּי וגם נכלמתי (שם לא יט). איך הפנה עורף מואב בּוֹשׁ (ירמ מח לט). למען תזכרי וּבֹשְׁתְּ ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (יחזק' טז סג). בּוֹשׁוּ וגם נכלמו כלם (ישע' מה טז). בֹּשְׁנוּ כי שמענו חרפה (ירמ' נא נא). ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אֵבוֹשׁ (תהל' קיט מו). יֵבֹשׁוּ ויחפרו מבקשי נפשי (שם ע ג). בּוֹשִׁי ושאי כלמתך (יחזק' טז נב). — ועם פעל אחר: כי בֹשְׁתִּי לשאול מן המלך חיל ופרשים (עזרא ח כב). רבי יפה דנתי זכו' יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בּ ו ש ת י (ברכ' ד.). — ועם מ... בצרוף להדבר הגורם הבושה: כי יֵבֹשׁוּ מאילים אשר חמדתם (ישע א כט). בּוֹשׁוּ והכלמו מדרכיכם (יחזק' לו לב). וְיֵבֹשׁוּ מזבחותם (הושע ד יט). לא תֵבוֹשִׁי מכל עלילותיך (צפנ' ג יא). בּ ו ש מאב ואם על זנות (כ"ס גני' מא יז). אל תּ ב ו ש מן השינים שמא תאכל יותר מדאי (דרך ארץ זוטא א).— וכינוי: אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בּוֹשִׁים (יחזק' לב ל). כל שאין אדם בּ ו ש מלאכול בתוכה (מעש' ג ה). בּ ו ש אתה לומר שכלבו של כה"ג חביב הימך (תוספ' כלי' ב"ק א ו). מרתף שהוא בּ ו ש לוכל בתוכו (ירוש' פסח' א כז :). שפעמים אדם בּ ו ש למכור על פתח ביתו ונותן לאשהו ומוכרת (ב"ק קיט.). שאינה בּ ו ש ה לעמוד לפניו ערומה (קידו' פא :). אמר רבי יהודה רוצה היא בתקנת בתה ובּ ו ש ה מחתנה (חולין ו.). אשה בּ ו ש ה לבא לבית דין והורגת את בנה (יבמ' מב :). על החדשים אנו בּ ו ש י ם אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתו' עח :). —

---

[1]) בארמ' בְּהֵת, בערב' בהת' a); ר"ל זנח.

a) بهت

ב ו ש נ י, בוש אני: ב ו ש נ י מדבריכם (חגי' כב:).— ובהשאלה לדברים לא בע"ח: וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי' צבאות בהר ציון (ישע' כד כג). — ב) נכזבו תקותו ובטחונו באיזה דבר, getäuscht werden; être déçu; be disappointed: עם מ... הדבר שבו בטח: ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם (ירמ' מח יג). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (שם ב לו). וחתו ובשו מכוש מבטם (ישע' כ ה). בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו (תהל' כב ה-ו). — ועם ב: אל יבשו בי קויך אדני (שם סט ז).—ג) נבהל והשתומם משואת פתאם: וישביהן קצרי יד התו ובשו (ישע' לז כז). חתו ויבשו (מ"ב יט כו). יפחדו יבשו יחד (ישע' מד יא). יבשו ויבהלו מאד (תהל' ו יא).

— הפ', הביש, הביש, לנכח הבישות, והובשת, הבישה, והובישה,— א) גרם בושה לאחר, עשה שפלוני יבוש במעשיו, beschämen; rendre honteux; to put to shame: כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות (תהל' מד ח). הובשת [1]) היום את פני כל עבדיך (ב"ש יט ו). ונער משלח מביש אמו (משלי כט טו). יי' אל תבישני (תהל' קיט לא). עצת עני תבישו[2]) (שם יד ו). ו ה ו ב י ש ת ך בעדת שער (כ"ס גני' מב יא).— ב) עשה דבר בושה, התנהג באופן שבושה הוא לו, schändl. handeln; se conduire honteusement; to act shamfully: כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי (הוש' ב ז). אגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש (משלי י ה). עבד משכיל ימשול בבן מביש (שם יז ב). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה (שם יב ד). — ג) עומד כמו בבושה מפני דבר שבא עליו: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרודך הבישו עצביה חתו גלוליה (ירמ' נ ב). הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון (שם מו כד). הוי אל נבו כי שדדה הבישה נלכדה קריתים הבישה המשגב וחתה (שם מח א). כבשת גנב כי ימצא כן הבישו בית ישראל המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם (שם ב כו). הבישו חכמים חתו וילכדו (שם ח ט). הבישו אכרים הילילו כרמים על חטה ועל שערה כי אבד קציר שדה (יואל א יא).— והביש על: כל הבאיש [1]) על עם לא יועילו (ישע' ל ה). — ובהשאלה לצמח ואילן שלא נתנו פרים: הגפן הובישה [2]) והתאנה אמללה (יואל א יב). נשמו אצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (שם יז). שדד דגן הביש תירוש (שם י). — ועם מ הדבר שבשבילו באה הבושה: נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד).

— התפ', התבושש, — חש והרגיש רגש של בושה: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו (בראש' ב כה).

ב.*בוש, ת"ז, — כמו בוישן: משנות דבר תשמע ומחסוף כל סוד עצה והיית ב ו ש באמת ומצא חן בעיני כל חי (כ"ס גני' מב א). — ובוש פנים: ב ו ש פ נ י ם הוא המצוע והבישן הוא בקצה התוספת (רמב"ס ח' פרקים ד).

*בוש, ס"ז, — כמו בושה: לפני ברד ינצח ברק ולפני ב ו ש ינצח חן (כ"ס גני' לב י).

בושש, עי' בשש.

בושה, ש"נ, — ההפך מן כבוד, Scham; honte; shame: מחמס אחיך יעקב תכסך בושה (עובד' א י). ותרא איבתי ותכסה בושה האמרה אלי איו יי' אלהיך (מיכה ז י). וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה (יחזק' ז יח). העטית עליו בושה (תהל' פט מו). ש ה ב ו ש ה מביאה לידי יראת חטא (נדר' כ.). אוי לה לאותה ב ו ש ה אוי לה לאותה כלימה (ב"ב עה.). לאמר אוי לנו בגלל הבושת הזאת. לא ב ו ש ה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאת

---

[1]) אמר ר"י חיוג ז"ל: ואין מזה השרש הובשת היום (ב"ש יט ו) הובישו חכמים (ירמ' ח ט) כל הביש (ישעי' ל ה) אולם הם הפעלים שפא שלהם' יוד; וי"א שהם הפוכים, כי עין הפועל נהפך פא. וכן אמרו כי גם בוש לא יבושו (ירמ' ו טו) כי הנח הנעלם שהוא עין במלת בוש נהפך לפניו במלת יבשו כי בין היוד העתיד והבית נח נעלם הוא פא הפועל, ולולי זה היה יבושו בקמץ גדול כמו חביריו וזה דבר מתוקן ונכון בכל לשון ויתכן היותם שני שרשים בוש ויבש ודברו בהם שניהם בעבור היותם קרובים במבטא. ע"כ.— [2]) יש מגיהים תביש, במשמ'

פ"ע. — [1]) בך כתיב וקרי. ונראה כי הכתיב רצה הפעיל מן באש: הבאיש. ובכלל כל הפסוק לקוי. — [2]) י"ס כי זה הפעיל מן יבש, במשמעת נתיבש, ומקביל לאמללת וכן הביש דגן.

על עיר אבותינו (זכחים קיג.).

אָדַם, אדמו פניו מבשת. —*אוֹנָאָה, צער ע"י דבור מכלים. — אֹזֶן, *יצא פלוני באזנים מקטפות, לאמר בבושה. — אֶצְבַּע, שלח אצבע, בכונה לבישו.

בּוּז, בּזה, *התבזה, בזיון וכו', עי' בּוּז. — בּוֹשָׁה, *בִּיֵּשׁ את פלוני, עשה לו בושה. — *בּוֹיְשָׁן, *בַּיְשָׁן, *בַּיְשָׁנִית, *בַּיְשָׁנוּת. — *בֹּשֶׁת פָּנִים.

*גִּנָּה את פלוני, אמר שזה גִּנַּאי, גְּנוּת.

דִּבָּה, הוציא דבה על פלוני. — דֹּפִי, נתן דֹּפִי בפלוני, והפעל *דִּפָּה.

*הִסֵּס, *מְהַסֵּס, בוש לאמר או לעשות דבר מפני יראת הכבוד וכדומה.

זוֹנָה, מצח אשה זונה, שאין לו בושת. — *זִלְזוּל, *זִילוּת.

חָוַר, חורו פניו מבושה. — חָפֵר, חפרו פניו, אדמו מבשת, החפיר. — *חָצוּף, מי שיש לו *חֻצְפָּה, ההפך מן בשת פנים. — חֶרְפָּה, חֶרְפָּה ובושה.

יָרַק בפני פלוני, לְבַיְּשׁוֹ.

כָּבוֹד, נתן כבוד לפלוני, ההפך מן בִּיֵּשׁ, ולהפך *פ ג ע ב כ ב ו ד ו, בישו, ועי' במקומו כל המתיחסים. — כִּבְשָׁן, משל: *נוח לו לאדם להפיל א"ע לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. — *כָּזַז, כמו הִסֵּס, התביש לעשות או לדבר דבר מיראת הכבוד וכדומה. — כָּלַם, כְּלִמָּה, הִכְלִים. — *כָּסוּף, הכסיף אותו, עשה שיחורו פניו מבושה. — כִּסָּה, הכלמה תכסהו.

לָבַן, הלבין פני חברו, בישו. — לָעַג, *לגלג. — *לַעַז, הוציא לעז על פלוני. — לָשׁוֹן, האריך לשון עליו לאות זלזול וביוש.

מַיִם, *ישפך מֵי פניו, התבזה. — מָמוֹן, משל: *הממון מכסה הבשת.

נַעַל, השליך נעלו עליו.

*עֶלֶב, *עָלוּב, *עֶלְבּוֹן.

קָלוֹן. — קָלַס, התקלס בו.

רֵאָוֹה, שם אותו לְרֵאָוֹה, לדבר שיביטו בו בבזיון. — רֹאשׁ, הניע ראשו לבישו. — רוֹק, השליך עליו רוק.

שֵׁן, חרק שן. — שָׁפֵל השפילו. — שְׁקוּצִים, השליך עליו שקוצים. — שָׁרַק עליו.

בּוֹשֶׁת, עי' בֹּשֶׁת.

בּוּת[1], ממני בית.

בַּז[2], בַּז וגם בָּז, בִּזָּה, ש"ז, — מה שבָּזַז, Beute; butin, spoil: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בַּז (ישע' י ו). פסחים בזזו בַּז (שם לג כג). יתר הַבַּז אשר בזזו (במד' לא לב). — הָיָה לְבַז, נָתַן לְבַז: ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לָבַז (במד' יד ג). ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לָבַז ולמשסה לכל איביהם (מ"ב כא יד). והיתה לְבַז לגוים (יחזק' כו ה). חילך ואצרתיך לָבַז אתן (ירמ' טו יג). והיו שאסיך למשסה וכל בוזיך אתן לָבַז (שם ל יו). ונתתיו ביד הזרים לָבַז (יחזק' ז כא). — וככנו' בִּזָּהּ: הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המונה ושלל שללה ובזז בִּזָּהּ (שם כט יט).

ב"ז, ר"ת: בן זכר.

בזא[3], ממנו אולי בָּזָא.

בָּזָא[4], פ"י, — בָּזָא הנהר את הארץ, מימיו שטפו וכסו אותה, überschwemmen; inonder; inundate: גוי קו קו ומבוסה אשר בָּזְאוּ[5] נהרים ארצו (ישע' יח ב ז). — ואמר המשורר: ב ז א ו נהרים בתוך קריה עליזה לאין קץ לתבונה וסוף פרצו גדריך (רסב"ג, ליון גברת). בחון בתחלואי עוני, ב ז א ו לחיי נהרי מי עיני (רמב"ע, חקוס להודות). אלהים בעוך נחה אל מחוז עניה שביה נהר צר בֹּזְאָה אכלה הממה (עמנואל מחב' יז). — ובמשמ' בזז: ובמון אחרים לא ב ז א ו וכו' וכאשר

---

[1]) משתף לארמי' וערב' בַּאת a). וסובר שמנד כי בא פעל זה גם בעבר' בב"ס גני' (מב יא): מקום תגור אל יהי אשנב ובית מ ב י ט מבוא סביב, וסובר שמנד כי צריך להגיה ת ב ו ת במקום מביט.

[2]) מן בזז, עי"ש. וגם באתנח וסלוק בית פתוחה, רק במד' לא לב בית קמוצה.

[3]) הקדמונ' לא הניחו מציאות שרש זה בעבר', וקצת החדשים אומרים שהוא כמו ב ז ע. ועי' הערה לפעל בָּזָא.

[4]) אולי דומה לזה בערב' פַּאצַ' a), פַּאצ' אלואדי, שר"ל רבו מי הנחל ושטפו, ואעפ"י שהוא בערב' פעל עומד. — [5]) פרשו כל הקדמונים במשמעת בזזו, ואלף במקום אות הכפל. החדשים ראו בו פעל מיוחד להנהר, ופרשו קצתם במשמ' שטף וקצתם במשמ' קרע, כמו בזע.

---

a) فاض

באו לידם ממון אחרים בזאוהו (שם כה).

***בז,** עי' בזבזיה.

***בִּזְבֵּז**[1], פ"י, — א) פזר כספו, הונו, או כל דבר ברבוי גדול מאד, **verschwenden; dissiper; squander**: מעשה במונבז המלך שעמד ובזבז כל אוצרותיו לעניים וכו' וא"ל אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה עמדת ובזבזתה שלך ושל אבותיך (תוספתא פאה ד יח). מפני מה אמרו אלמנה מוכרת שלא בבית דין לייפות כוחן של יתומים שלא לבזבזן את נכסיהם (שם כתובות יא א). המבזבז אל יבזבז יתר מחומש (גמ' שם נ.). מעשה באחד שביקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחו לו חבריו (ערכין כח.). שהיה מבזבז את ממונו כדי לחוס על ממונם של ישראל (פסיק' דר"כ, החודש לח). כמה עבדים כמה שפחות יש לו והם מבזבזין במאכל ובמשתה (שם, העמר נח). ואני מבזבז כל נכסי (מד"ר שמות ל). חשב (יעקב) ואמר נכסי חו"ל אין בהן ברכה לכך היה מבזבזן (תנחו' כונ' וישלח). מבזבזין לפני חתנים ולפני הכלות מחרוזות של דגים (שמחות ח). ועי' הוציא הרבה. — ב) לקח לעצמו דבר בחזקת היד, כמו בזז, **plündern; piller; plunder**: גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו (קדושין כג.). — ובהשאלה: ראש הכנסת אל יקרא עד שיאמרו לו אחרים שאין אדם מבזבז לעצמו (תוספתא מגילה ד כא), ר"ל, אין אדם לוקח לעצמו דבר בלי רשות. — ג) כמו פעל בזה: נערים היו ובזבזו עצמן בקטנים (סוטה מו:).

— בִּזְבּוּז, — שה"פ מן הקדם.

***בִּזְבְּזִיָּה,** — תחלת לחש לסמטה: בזבזיה[2] מססיה כסכסיה שרלאי ואמרלאי (שבת סז.).

בזה[3], ממנו בָּזָה, בִּזּוּי, בִּזָּיוֹן.

בָּזָה, פ"י, בָּזִיתָ, בָּזִית, בְּזִינוּ, בְּזִיתֶם, תִּבְזֶה, יִבְזֶה, וַיִּבֶז, בּוֹזֶה, בּוֹזֶה, בָּזוּי, בְּזוּי, בְּזוּיָה, בְּזִתַנִי, יִבְזֻהוּ, בּוֹזַי, בּוֹזָיו, בּוֹזֵהוּ, מקור בְּזֹה, בָּזֹה, — בָּזָה את הדבר, האדם, חשב שאין לו שום ערך וחשיבות, שאינו ראוי לשום כבוד, **verachten; mépriser; despise**: כי דבר ה' בָּזָה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא (במד' טו לא). כי לא בָזָה ולא שקץ ענות עני (תהל' כב כה). מדוע בָּזִיתָ את דבר יי' לעשות הרע בעינו (ש"ב יב ט). קדשי בָּזִית ואת שבתתי חללת (יחזק' כב ח). במה בָזִינוּ את שמך (מלא' א ו). בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו (משלי טו כ). שמר מצוה שמר נפשו בוזה דרכיו יומת (שם יט טז). ויהיו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו (דה"ב לו טז). הכהנים בוזי שמי (מלא' א ו). הבוזה את חבירו (אדר"נ כט). מפני שהן בוזין בעצמן (שם). לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהל' נא יט). ויבז עשו את הבכרה (בראש' כה לד). — ועם כנוי: ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עקב כי בזתני ותקח את אשת אוריה (ש"ב יב י). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה (ש"א יז מב). ובני בליעל אמרו מה ישענו זה ויבזהו ולא הביאו לו מנחה (שם י כז). כי מכבדי אכבד ובזי יקלו (שם ב ל). הולך בישרו ירא יי' ונלוז דרכיו בוזהו (משלי יד ב). — ועם ל אחריו: ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' ותבז לו בלבה (ש"ב ו טז). — ובזה על: וישמע סנבלט החרני וכו' וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה הדבר הזה אשר אתם עשים (נחמ' ב יט). — בזה בעיניו לעשות דבר: ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (אסת' ג ו).

— פעו' בָּזוּי, — שבוזים אותו, — עי' בזוי.

— נפע', נִבְזֶה. — עי' נבזה. נמבזה, עי' נמבזה.

— פע', בִּזָּה, — כמו קל, ביותר עז ותקף: המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות (אבות ג יא). אני חלקתי כבוד לדיינים וקראתי אותם אלהים והן מבזים אותם (מד"ר רות, ויהי). שביזה כל בתי ע"ז (ירוש' סוט' ה כ ד). ביזיתו ביישתו וקיללתו (סנה' כה:). לך והבא אותן האנשים שביזית אותי לפניהם ואני מתרצה לך (פסיקתא דר"כ, סוכה, קלב). אומרין לו אלו היה לך לבזה הייתה נודר (תוספתא נדרי ה א). אל יביישך שיניך ואל יבזך פיך ואל יקללך לשונך (ד"א זוטא ב). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה (תנחומא וארא יח). — ובזה על: מפני מה אתה

---

[1]) סברים, כי הוא פלפל מן בוז. ובערב' בַּזְבַּזa), הלך מהרה, ברח.

[2]) בגמ' שם נאמר: למסמא לימא הכי, בזבזיה וכו', אילין מלאכי דאישתלחו מארעא דסדום. ופרש"י שהם שמות מלאכים, וי"א שמות שדים, וככר נשאו ונתנו בזה החוקרים ולא העלו דבר מחור במקור המלים ומשמעתם האמתית.

[3]) קרוב לבוז, ובערב' בז"א b).

---

a) بزبز b) بَذا

מבזה על כבודך (מד"ר בראש' עה). — ומקור סמי': כאשר יתגאה האדם בדבר מדברי העולם אין מביאו לזה אלא בזות את בעל הטובה (תו"ה הכניעה ס). — ובכל': הנחת התענוגים הגופיים ובזותם שזאת תחלת מדרגות אנשי החכמה (מו"נ ב מ).

— פע', בינו' *מבזה: שעל המכובדין אסורין שעל המבזין מותרין (ע"ז נ ג).

— הפע', הבזה, מקו' הבזות, — כמו בזה: כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן (אסת' א יז).

— התפ', *נתבזה, — שבזו אותו, שבזה את עצמו: לא דומה המתבזה מעצמו למתבזה מאחר (ירוש' תענ' ב סה.). שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד (כתוב' לז:). שע"י הדרך אדם מתבזה וזו (שרה) עמדה ביפיה (מד"ר בראש' מ). אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם (מד"ר רות, ויהי בימי). לבן מלך שיצא לשוק ומכה ואינו לוקה מבזה ואינו מתבזה (שם). כיון שראתה אותו (מיכל את דוד) משים עצמו כהדיוט נתבזה בעיניה (שם במדבר ד). שויתי נפשי לנגדך שלא נתביישתי להתבזות לפניך לכבודך (שם). כשם שביזית אותו כך אתה מתבזה בפני כל הבריות (תנחומא בובר, ואתה יח). אעפ"י כן היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות (שם תזריע יג).

בָּזֹה, ת"ז, סמי' בְּזֹה, — כמו בזוי: לִבְזֹה[1]) נפש למתעב גוי (ישע' מט ז).

בִּזָּה, ש"נ, מ"ר בִּזּוֹת, — כמו בַּז: בִּזָּה ושלל ורכוש להם יבזור (דניאל יא כד). ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). ויעזב החלוץ את השביה ואת הבזה (שם כח יד). עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט י). ותנם לבזה בארץ שביה (נחמ' ג לו). — בזת מצרים, בזת הים. מ"ר: כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ביזת שלשים ואחד מלכים (מד"ר איכה, מה אעידך).

***בַּזּוֹז**[2]), מ"ר בַּזּוֹזִים, — Räuber; brigand; robber: מפני אומות העולם שלא יהו מונין את ישראל ואומרין להם הלא אומה של בזוזים[3]) אתם (מד"ר בראש' א).

[1]) סברים רוב המדקדקים החדשים כי זה שבוש וצ"ל בזוי.

[2]) משק' לקוח, לקוחות. — [3]) בדפו' ויניציה בזוות.

בָּזוּי, ת"ז, נק' בְּזוּיָה, מ"ר בְּזוּיִים בְּזוּיוֹת, — אדם או דבר שהכל מבזים אותו, שהוא ראוי שיבזוהו, verachted; méprisable; despised: כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם (ירמ' מט טו). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד' א ב). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם (תהל' כב ז). וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים (קהל' ט טז). אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב (נגע' יב ה). בזוי בן בזוי (מד"ר אסת', ויבז). מה עז זו בזויה כך ישראל בזויין בשיטים (שם שה"ש, הסכי). לבזויה זו אני אתן ד' מאות זוז (אדר"נ ג).

בזז, ממנו בַּז, בִּזָּה, *בַּזּוֹז.

בָּזַז[1]), פ"י, עבר בָּזַז, בָּזְזוּ, בַּזּוּ, בָּזַזְנוּ, בַּזּוֹנוּ, עתיד תָּבֹז, יָבֹז, *תָּבְזוֹז, יָבְזוּ, — לקח בכח הזרוע מה שנמצא בעיר, בבית, בהמה, סחורה, כסף וזהב, וביוצא בזה, plündern; piller; to spoil: ונלכד את כל עריו בעת ההוא וכו' רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו (דבר' ב לד-לה). וכל הבהמה ושלל הערים בזונו[2]) לנו (שם ג ז). רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל (יהוש' ח כז). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד' לא לב). וישבו בני ישראל מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו מהם (דהי"ב כח ח). וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזזו (במד' לא ט). ושללו חילך ובזזו רכלתך (יחזק' כו יב). — ובכנ': ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם ובזזום ולקחום והביאום בבלה (ירמ' כ ה). — ובינ': ויהיו ימים שלושה בזזים את השלל (דהי"ב כ כה). וכל העם בוזזין ונותנין לפניו (סנה' כ ז). — ובמשמ' הוטף מה שמוצא: וכן פאת הכרם והאילנות ניתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזין אותה בידם (רמב"ם, מתנות עניים. ב טו). — ובכל': ישראל כל מי שהוא בוזזן או גוזלן בעולם הזה הוא מקהה את שיניו לעתיד לבא (מד"ר במדבר ב). — ועתיד: וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך (דבר' כ יד). נרדה אחרי

[1]) בערב' בַּזּ a). — [2]) בקצת כ"י בזונו, ובקצתם בזנו (K.).

a) بَزَّ

פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר (ד"א יד לו). ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם (יהוש' ח ב). להטות מדין דלים ולגזל משפט עניי עמי להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע' י ב). ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם (שם יא יד). ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהלים קט יא). הנח לפניהם והם יבוזו (כפרת, פסוק תעזוב). — ועם ו' ההפוך: בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר (בראש' לד כז). ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). — וככנ': לכן חי אני נאם יי' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חרול ומכרה מלח שארית עמי יבזום[1]) ויתר גוי ינחלום (צפנ' ב ט). — ומקור בז, לבז, לבוז: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישע' י ו). הלשלל שלל אתה בא הלבז בז הקהלת קהלך (יחזק' לח יג). ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם (דהי"ב כ כה). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים וכו' ושללם לבוז (אסתר ג יג). — ובמשמ' חטף כאו"א מה שמצא: אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ה ב).

— פעול, בזוז, — שבזזו אותו: והוא עם בזוז ושסוי (ישעי' מב כב). — ובמשמ' גזולה: ואתם הלא בזוזה היא (הארץ) בידכם (מד"ר בראש' א), לאמר לקחתם אותה בכח הזרוע. — ואמר המשורר: גביר גבר ובזז החמדות והיו כל כלי חמדה בזוזיו, וקנה כל יקר ביקר אהביו וכל רע בדודיו לא בזוזיו (ר"י הלוי, נאס אסף), ר"ל כי הוא בזז אותם ולקחם. מחוצים לחוצים סובלי מעמס בזוזים גזוזים נותנים למרמס (שבת א' אחר פסח, שביה עניה).

— נבז, נבזז, מקור הבזז, עתיד תבזז, — שבזזו אותו: והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא). הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז (ישעי' כד ג). — וכמו שלמים נבזז, נבזזו: הפריש בכוריו נבזזו נמוקו (בכור' א ח). — ואמר הפיטן: בחרון אף וחמה נבזזים נגזזים כמו רחל נאלמה (סמא"ל, סליח' לו"ג. חי בכל ממשלתו).

— פעל, בזז, — כמו נבז, ביתר חזק, היה כלו לבז: חרב אל אוצרתיה ובזזו (ירמי' נ לז). — ועי' לקח.

[1]) במקום יבזום.

— כתפ' יהתבזז, — התבזז מן, ברח, **entfliehen; s'enfuire; pass away**: אם למד אדם דברי תורה ויושב ומתעסק בהן כדי צרכן הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הם מתבוזזים ממנו ונקרא אויל (ילקוט משלי א).

בזז, ש"ז, מ"ר בזזים, — מי שבזז, מי שדרכו לבוז ולשדד, **Räuber; brigand; robber**: זה חלק שוסינו וגורל לבזזינו[1]) (ישע' יז יד). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה וכל בזזיך אתן לבז (ירמ' ל יז). מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יי' זו חטאנו לו (ישע' מב כד). ושללו את שלליהם ובזזו את בזזיהם[2]) (יחזק' לט י).

בזזי, ת"ז, לנק' בזזית, — מי שבוזז, שבוזזת: מפני אומות העולם שלא יהיו מבזין את ישראל וא"ל הלא אומה בזזית אתם (ילקוט מכיר, תהל' קח).

בזיון, ש"ז, סמי' בזיון, — רגש של זלזול והקלה בערך אדם או דבר, **Verachtung; mépris; contempt**: וכדי בזיון וקצף (אסתר א יח). שלא לנהוג בקדשים בזיון (ירוש' שבת יא יג.). שנהג עצמו בבזיון (שם חגיגה ב עח.). הכה באחר ידו וכו' נותן ארבע מאות זוז ולא מפני שמכה של צער היא אלא מפני שמכה של בזיון היא שנאמר קומה יי' הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי (תוספת' ב"ק ט לא). רבי יהודה אומר רצה (הכהן הגדול) לנהג בזיון בעצמו אין שומעין לו (שם סנה' ד א). המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא וכו' מפני שנוהג בהם מנהג בזיון (ברכ' יח.). שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון (סנה' נכ.). משום בזיון קדשים (תמיד לא:). היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון (מד"ר בראש' פו). אפילו אתם מוכרים את ממונכם לקנות את

[1]) י"ס כי צ"ל בזזינו והלמד הוא כפל מהלמד של גורל. — [2]) הורית הקורא: אם נעיה לאות ראשון, תקדים בנעימות לחשון, יפתח פיו בשוא שתחת אות הראשון, כמו ושללו את שולליהם, השוא שתחת הלמד נע וכן ובזזו את בוזזיהם (דף 67). ע"כ. אבל בכל הדפוס' וכ"י זין בשוא לבד, אעפ"י שבאמת נשמעת בתברה ז חטופה.

התורה בזיון הוא עליכם (שם במד' ב).

***בָּזִיךְ**[2]), ש"ז, מ"ר בְּזִיכִים, סמי' בְּזִיכֵי, Schale, coupe; vessel: הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב וכו' ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ויקרש הדם (פסח' ה ה). שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (מנח' יא ה). ד' כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין וכו' הקטירו הבזיכין (שם ז). שני בזיכי לבונה שהקריב את אחד מהן בחוץ וכו' (זבח' יג ו). כיצד מסדרין את הבזיכין (תוספתא מנח' יא יח). שני בזיכי לבונה שנטמא אחד מהם (שם יג ב). כל הבזיכין שבמקדש לא היו להם שוליים (פסח' סד:). — ו"בית קבול השמן שבראש קני המנורה: בהיטיבו לשון נקוי הבזיכין של המנורה (רש"י שמות ל ז). ואינו כן כי הנרות היו כמין בזיכין נתונים בראשי הקנים וקבועים בהן וכו' והבזיכין האלה היו להם פיות שראש הפתילות שוכבות עליהן (תבוב' ריב"ש תי).

בְּזִיעָה, ש"נ, — קרע: אם יש בו (בהטחול) בזיעה אחת ויצא ממנו רטבו פסול (הלכ' טרפ' לאלדד הדני א ב). —ובהפ"ע מן בזע: לשון בזיעה (רשב"ם ב"ב לג.)

בָּזִיק, מ"ר בְּזִיקִים, בְּזִיקֵי, — כמו בָּזָק: ולפני חשמלי זוהר מוקפים בזיקי הדר ולפני בזיקי הדר מוקפים בזיקי גאוה ולפני בזיקי גאוה מוקפים מפזרי נורא (היכלות ו).

***בָּזָךְ**[2]), — כמו בָּזִיךְ: והבזך היה בתוכו (בתוך הכף שהיה דומה לתרקב גדול של זהב שהיה מחזיק שלשת קבין) מלא וגדוש קטורת (תמיד ה ד). מי שזכה בקטורת היה נוטל את הבזך מתוך הכף ונותנו לאוהבו או לקרובו (שם ו ג). והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד וכף וכסויה ביד אחד (שם ז ב). בקרביים הנתונים בבזך (גמ' שם לא:) אוחז (הכהן) את הבזך בראשי אצבעותיו וי"א בשיניו (יומא מט:). וידה של בזך כלפי בין זרועותיו (רש"י שם). וכל דבר שהאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך (רש"י שמות ל לה). —וכלי קבול השמן במנורה: נר האמצעי (של המנורה) עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו (שם כה לא).

[1]) בארמ' בָּזִיכָא (ת"א ז יד) הוא תרגום של כף, ומ"ר בְּזִיכַיָּא, ולא נתברר מקור שם זה, ואין לו דמיון בכל השמות הרבים בלשון ערב' לכלי קבול ושתיה.

[2]) במשנ' מנק' נדפ' אמש"ד בָּזֵק.

בזע[1]), ממנו בְּזִיעָה, בָּזַע.

בָּזַע, פ"י, עת' יִבְזַע, — קרע: וכאשר תרד העוקץ השני בסימנים הוא קורע ובוזע (הקנה, סוד הבתי'). — הפע' הִבְזִיעַ, — עשה בזיעה: אכלה עץ והבזיע בושט (הלכ' טרפות לאלדד הדני, ג יא).

א. בזק[2]), ממנו בָּזָק.

בָּזָק[3]), ש"ז, — בהיקות אור פתאם במרומי שחקים שתופיע ותעלם ותופיע ותעלם בפרט לעת ערב או בלילה ובלי רעם אחריה, Wetterleuchten, fulguration; sheet-lightning: והחיות רצוא ושוב כמראה הַבָּזָק[4]) (יחזק' א יד). צפייתן כמראה הבזק (ילירה, א ו). וזה הבזק מין אחד הוא משל מיני הברק הכתובים ומכונים בספר החכמה הוא

[1]) בארמ' בְּזַע כמו קרע בעבר'.

[2]) קצת החדשים אינם מודים במציאות שרש בזק בעבר' הישנה, ומפקפקים באמתת השם בָּזָק שלפנינו. אך אין יסוד מספיק לפקפוק זה. ואולי יש קצת שייכות בין בזק שלנו ובַזַק a) בערב' כמו בַזַע b) ר"ל זרח השמש.

[3]) עי' הערה שלפני זו. — [4]) ת"י: כחיזו ברקא. ושאלו בגמ' (חגי' יג:) מאי כמראה הבזק אמר ר' יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים. ופרש ר"ת שם: כשמתמין פי הכבשן בחרסין ויש ביניהם נקבים לשון האש יוצאת משם. ע"כ. אבל רש"י פרש דברי ר' יוסי בענין אחר וז"ל: דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים וכופין אותו על גבי גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי חרס ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים ותמיד יוצא ונכנס. ע"כ. וכן בפרושו ליחזק': כגוון אש שיוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצא משם צבועה בגוונים. ע"כ. ובמד"ר (בלהב' ג) פרש ר' יהודה בשם ר' סימון כזה שבוזק גפת בכירה. ע"כ. עכ"פ, נראה מזה שכבר בזמן ההוא לא היה להם פרוש מקבל במסורה ופרשות על פי הסברה, ר' יוסי במשמ' בזקא בארמ', חתיכת חרס, ור' יהודה במשמ' פעל בזק. ריב"ג פרש כמו ת"י ברק, וכן רד"ק, אך שבתי דונולו ור"י ברצלוני פרשו שהוא הברק בלי לוית רעם שמתהוה באויר, והוא יופיע ויעלם וחוזר ויופיע, ומכון היטב לרצוא ושוב שבכתוב.

a) بَزَقَ b) بَزَغَ

היורד מן השמים ביום סגריר נראה יורד כחוט המטוה של אש מתכת או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט ומתעות פה ופה כאש חיה בקש (שבתי דונולו, תחכמוני). כי הבזק דומה לברק אבל אינו מראה ברק כי הברק מבריק ומהויך עד הארץ ומבין העבים יברקו כי הם מן העבים יצאו בימי הגשמים שיתפלשו העבים ומטהרים לרוץ פוגשים ופוגעים אשה אל אחותה ויברקו ברקים אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים והוא נראה לאחר הערב בשמים מטוהרים ודומה כחרב לטושה כשתשלוף מתערה יצאו ממנה כניצוצי האש בשעה שתהיה כנגד השמש (ר"י ברזלי, ילירה 163). — ובהרחבה גם לרעם, ואמר הפיטן: באימתך ויראתך רגליהם יכוננו בקול חזק כמו בזק קדושתך ישננו (רשב"ג, יוה"כ, בנחלים). — ב) ויש שהשתמשו בו במשמ' לשון השלהבת העליונה הדקה של האש: חוטים שלהביות צבועות בכל מיני צבעים עולים ויורדים בנתיבות הקנים וכו' והבזק יתחלף לפי מראה האש אם האש לבנה בזק שלה לבן ואם שחורה בזק שלה שחור ואם תכלת בזק שלה תכלת (ראב"ד פרוש ילירה א ו). — ומ"ר: כמו שמראה הבזקים משתחוין (פרוש ילי' מיוח' לרסע"ג) — ג) ישם לאחד הרקיעים שסברו הפלסופים הקודמים שישנם במרום: ועל ראש סנוניה ורחמיאל יש רקיע הנקרא בזק והוא הרקיע שעל ראש הכרובים שבספר יחזקאל (עמק המלך, הכריחה יא). והבאר הזה לפעמים מתקשה ואינו מאיר ולפעמים מתפשט ומאיר הרבה ומתפשט עד עולם העשייה ובזק זה יש לו ב' שמות א' מימין והוא טעצ"ש ואחד משמאל והוא טגע"ץ (שם). והבזק הזה יסוד שלו שנעשה כעין רקיע כאמור הוא בסוד חיה (שם). וניצוץ היינו שהקו הוא רקיע והנקודה שתחתיו היא הניצוץ והרקיע הזה הוא רקיע שתחת הבזק הנ"ל (שם יב).

א.*בָּזַק, — פִּזַּר, בִּזֵּר, streuen; répandre; tostrew: בוזקים מלח על גבי הכבש (ערוב' י יד).

ב.*בָּזַק, קל אינו נהוג.

— נפע', *נִבְזַק, — נכנס בכח לתוך דבר, בקע אל תוכו, eindringen; pénétrer; penetrate: לפי שבעוה"ז הרוח היא נבזקת באחד מאבריו אבל לעתיד לבוא היא נבזקת בכל הגוף (מד"ר ברא' כו).

— הפ', *הִבְזִיק — פזר: כבירים הבזיק כנסם כבזיק (מאיר בן ילחק, אילת השחר, יולר שבת ור"ח).

ג.*בָּזַק, פ"ע, — הופיע אור הבזק פתאם: יוצצו כברקים, חיל זועות וזקים. לפידים דולקים ובבזק בוזקים (בנימין בר זרח, אופ' שה"ג).

— הפע', *הִבְזִיק, — כמו קל: אבל בזק יצא מחמימות החמה ואינה מתויך כברק מבזיקים ושבים (ר"י ברזלי, ילירה 163).

***בֶּזֶק**[1]), ש"ז, מ"ר בְּזָקִים, — בקיע של גוף קשה, כאבן, חרס, Bruchstück; éclat; fragment. ובפרט אבנים קטנות משמשות למנין: אמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה דכתיב ויפקדם בבזק (יומא כב:). אמר רב נהולאי בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר מעיקרא כתיב ויפקדם בבזק ולבסוף כתיב ויפקדם בטלאים (שם). אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין (מהרש"א שם). — ומ"ר: והיא נאוה ומרחקת נזקים מרצצת ידיעות כבזקים (ר"י לטיף, הגר' כתאב').

בזר[2]), סמנו בָּזַר.

בָּזַר, עתיד יִבְזֹר, — פ"י, כמו פזר: בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני' יא כד). (קטרת) היו מחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה בימות החמה בזורה שלא תתעפש (כרית' ו:). — ואמר המליץ: ויצאה רוח אלהים רעה לבזור רכושיך (בחי"ע ט). נשוו מתי תבל ברשע אין נחמד ואין נכבד והון בזור (ר"י אלחריזי מחבר' ז מאלחריזי). יאמר אגזור ים לגזרים ורכוש אבזור אגהה מזור (עמנואל מחבר' כה). עזוזך אזור ידידך עזור ליעקב בזור שלל כנעני (שד"ל, הליכות קדם, 6).

— פע', בִּזֵּר, — כמו קל: גער חית קנה עדת אבירים

---

[1]) את השם בֶּזֶק בפסוק ויפקדם בבזק (ש"א יא ח) פרש רבי יצחק (יומא כב:) לא כשם עיר כי אם כשם דבר, ופרש רש"י שם בזק לשון שברי חרס. ובפסיקתא והנחומא פרשת כי תשא אמרו ביחס להשם בזק: כד אינון מסכנין (מנה אותם) באילין בזקיא. ואמרו שם מהו בזק אבן. וכן בסורית בזקא שבר, קטע מאיזה דבר. ואף כי בזק הנזכר בכתוב בודאי שם מקום הוא, מ"מ רבי יצחק ור' נהולאי בשם שמואל השתמשו בשם זה במשמעה של אבנים קטנות משמשות למנין, וכן פרשוה גם קצת מפרשים וכמו"כ השתמשו בשם זה קצת סופרים.

[2]) בארמ' בדר. בערב' בַּדַּר [a]), במשמ' פזר, ורע.

---

[a]) بذر

בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בַּזֵּר [1]) עמים קרבות יחפצו (תהל' סח לא). — ואמר הפיטן: בזר שבטי וחובטי ילובטי (רסג"ג, שופי פליטי).

— פע', *בִּזֵּר, מְבַזֵּר: אבל אתה בוצר מן המבוזר (ספרא בהר ה).

ב"ח, ר"ת: בן חורים, בעל חוב, ב' חלקים.

בַּחוּן[2]), ש"ז, מ"ר בַּחוּנִים, — מגדל גבוה של צופים, Wartturm; tour d'observation; watch-tower: הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחיניו [3]) עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי' כג יג).

בָּחוֹן[4]), שת"ז, — מי שבוחן כסף וזהב אם הם נקיים, Metallprobierer; éssayeur des métaux; trier (of metals): בָּחוֹן[5]) נתתיך בעמי מבצר ותדע ובחנת את דרכם כלם סרי סוררים הלכי רכיל נחשת וברזל (ירמ' ו כז-כח).

***בָּחוּן**, ת"ז, מ"ר בְּחוּנִים, בְּחוּנֵי, בְּחוּנֶיךָ, — שבחנו אותו: ישראל שהן בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב (פסח' פז:). רבש"ע בניך הם בני בחוניך הם (אליהו זוטא ח). ודבר זה בחון ומנוסה (תקוני. תזריע יב).

א. **בָּחוּר**, ת"ז, מ"ר בְּחוּרִים, סמי' בְּחוּרֵי, — שבחרו אותו, היותר טוב, auserlesen; choisi; selected: ויקח שש מאות רכב בָּחוּר (שמו' יד ז). לבד מישבי הגבעה התפקדו שבע מאות איש בָּחוּר (שופט' כ טז). ויבחר מכל בָּחוּר בישראל ויערך לקראת ארם (דהי"א יט י). שויתי עזר על גבור הרימותי בָּחוּר מעם (תהל' פט כ). מראהו כלבנון בָּחוּר כארזים (שה"ש ה טו). ואתו שלשת אלפים איש בְּחוּרֵי ישראל (ש"א כו ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט).

ב. **בָּחוּר**[6]), ש"ז, מ"ר בַּחוּרִים, לנק' בַּחוּרָה, בַּחוּרוֹת, — אדם צעיר לימים, בפרט שלא נשא עדין, Jüngling; adolescent, jeune homme; youngman: גם בָּחוּר גם בתולה יונק עם איש שיבה (דבר' לב כה). ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בָּחוּר ובתולה (ירמ' נא כב). כי יבעל בָּחוּר בתולה יבעלוך בניך (ישע' סב ה). שמח בָּחוּר בילדותך (קהל' יא ט). ויעש שם שמשון משתה כי כן יעשו הַבַּחוּרִים (שופט' יד י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות וְהַבַּחוּרִים בצמא (עמו' ח יג). לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בַּחוּרִים רוממתי בתולות (ישע' כג ד). אז תשמח בתולה במחול וּבַחֻרִים וזקנים יחדו (ירמ' לא יג). לבלתי לכת אחרי הַבַּחוּרִים (רות ג י). ואת בַּחוּרֵיכֶם הטובים ואת חמוריכם יקח (ש"א ח טז). וזקניכם חלמות יחלמון בַּחוּרֵיכֶם חזינות יראו (יוא' ג א). ואקים מבניכם לנביאים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לנזרים (עמו' ב יא). על בַּחוּרָיו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע' ט טז). בתולותי וּבַחוּרַי הלכו בשבי (איכ' א יח). ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם וּבַחוּרֵי ישראל הכריע (תהל' עח לא). ומה היו (בנות ישראל החולות בכרמים) אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תעני' ד ח). בבחור שנשא אלמנה (כתו' ז.). אלמנה שנשאת לבחור (שם:). ומדברת עם כל אדם וכו' במשחקת עם בחורים (שם עב:). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק זקנה אומרת לו בחור אי אתה רוצה כלי פשתן (מד"ר במדב' כ). ככח של כל אחד ואחד הבחורים לפי כחן והזקנים לפי כחן (שם שמות כט). אוהבת אשה בחור עני מזקן עשיר (תנחומא בובר, כוא יו). — ועל אנשי המלחמה: מבצריהם תשלח באש וּבַחֻרֵיהֶם בחרב תהרג (מ"ב ח יב). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בַּחוּרָיו ירדו לטבח (ירמ' מח טו). לכן יפלו בַחוּרֶיהָ ברחבתיה וכל אנשי המלחמה ידמו (שם מט כו). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו אל בַּחֻרֶיהָ החרימו כל צבאה (שם נא ג). סלה כל אבירי וכו' קרא עלי מועד לשבר בַּחוּרָי (איכ' א טו). ויהי כהגישם האיל אל החומה לנגח ושם היה בחור אחד מאנשי טיטוס (יוסיפון פ' פו). — ואמר הפיטן: המו קמו גבורי לצאת השערה שלפו חשפו בחורי חרב מתערה (קינ' לתש' אלהכן). — ויונתיחד בזמן מאוחר לבחורים לומדים בישיבות: אותן הבחורים הבאין ללמוד תורה ושרויין כל אחד בחדר או בעליות

---

[1]) אולי בִּזֵּר.

[2]) מן בחן עי' זה. — [3]) כתיב, בחוניו קרי. והסכימו כל המפרשים הקדמונים והאחרונים שהכונה בו מגדל של צופים.

[4]) משק' חָמוֹץ, עָשׁוֹק. — [5]) ת"י בחיר. ורוב הקדמונ' פרשוהו במשמ' מגדל, כמו בַּחוּן. ברם פרשו במשמ' צופה.

[6]) לפי דעת קצת המדקדקים הוא משקל דגוש, אך בשביל בְּחוּרוֹתִי יש סברים כי בַּחוּרִים היא פעולת הנטיה הטבעית של החית לכפילה.

בפ"ע (תוספ' ערוב' נב.). הנכבד ר' עוריאל אוהב לומדי תורה כל ימיו ועד היום והחזיק ידי רבותיו כל ימיו ועדיין מחזיק ידיהם בממונו ובגופו והעמיד ישיבות בביתו כל ימיו והכין טרף לבחורים הלומדים (בא' לרשב"א שפז). גם היו באים כ' בחורים ויותר ללמוד פה (ביהכ"נ של רש"י בווירמייזה, א' אפשטין). כי חק הוא לבחורים ביום זה בכל שנה לחלק כל המצות ביניהן (מנהג ווירמייזה, א' אפשטין). ומנהיג כמר דוד בר יהושע יוסף ז"ל אופנה"ם בעבור שהיה מאכיל על שולחנו ששה בחורים יותר משלשים שנה (שם). הרב בשחרית אחר יציאתו מב"ה הולך ובא עם הרבנים והבחורים לישיבה שאחורי ב"ה (שם). דבחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם (מרדכי שבת רלד). אפוטרופוס ראובן תבע עלבון הרב שנתפס הוא ובחוריו מכח שמעון (שם קדו' תקסד). ומהר"י סג"ל היה אוסר לבחוריו לאכול בין תפלת מנחה למעריב (מהרי"ל שבת). הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן (הוא, ת"ב). בחורי עניים או שאר עניים כמותם בשמתקנים להם חלוקות חדשות צריכים לברך ברכת שהחיינו או לאו (שו"ת תרומת הדשן לו). בחורים בני בי רב היו רגילים לדבר בשעת ברכת המזון (שם לט). וצריך אני להספיק ולהמציא ספוק הבחורים והם המטרידים אותי שלא אוכל להשיב בדברים שאינם צריכים לע"ע (שו"ת רמ"א קט). קצת עשירים מופלגים באשכנז שאינם נותנים עיניהם ליתן בנותיהם כזווגות מחוטבות עם בית והון לבחורים חשובים בעלי תורה וכו' מי שהוא בחור חריף ובקי ולמדן מופלג לא יחשבוהו למאומה והכל בדילין ממנו (שו"ת חות יאיר קכד). והמי"ן עם סיעתו אמרו הבחור הטוב הזה מרוב למודו נשתגע ומוחו נפגע אך הבחור הכשר והישר הלז לא פנה אל רהבים (ר"י עמדין, מחוק הכסיל). המקדיש גילה דעתו ופירש מגמתו שרוצה לגדל בחורים שילמדו גמפ"ת ופוסקים וכו' ובכן בחרנו בבחור ההוא לטובה (חתם סופר, חו"מ ח). — ותזו"כ: בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה (מד"ר בראש' עא). בבלן נאמר הריון חוץ מולפה לפי שהיתה בחורה מכלן (רש"י, בראש' ל ו). עושה אשה תכשיטיה וכו' ילדה בחורה שדרכה בכך (הוא, מו"ק ט:). בכרה גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע (הוא, ירמיה ב כג). וה"ר יהודה פירש דסתם פרה בחורה היא ומסתמא אין אדם רוצה להטריחה (תוספות פסח' כו:). וגם בחור זקן ואשתו איננה בחורה (רמב"ן בראש' כב כ). אבל אם מת האב והיא בחורה והבנים גדולים לא יתכן שתהא עמהם בבית (ס' חסידים, מק"ג, תתרפ"ה). שהיתה (צפורה) בחורה והריון אין ניכר בה (חזקוני, שמות ב כא). — וגם לדברים לא בע"ח: גפן בחור[ה] בגפן זקן[ה] (רבנו גרשום, ב"ב פג.). נטיעות המפוזרין בתוך בית סאה לפי שהנטיעות הן בחורות (שם כו:). אילנות בחורים (שם כב:). בדקל בחור שלא נכרך עדיין אלא בסיב אחד (רש"י שבת ל:). ומה שיפול משש שעות ולמטה ועושים בו קביעה קראוהו מולד בחור אבל לפי תקונם יש שני בחורים נדחים כזקנים וכו' (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח ח). שספר הזוהר בלי ספק אינו חיבור רשב"י ולא מתלמידיו אלא חבור בחור שלא נתמלאה זקנו (אריה מודינא, ארי נוהם כג).

***בְּחוּרָה**, ש"נ, מ"ר בַּחוּרוֹת, — אשה צעירה לימים, בפרט לא נשואה, Mädchen; jeune fille; girl: בנותינו כזויות אלו בחורות ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח' פז.). — ופשט השמוש במלה זו בספרות: הנה הבחורה (נפש' לדיק', ביה"ק ווירמייזא ד' תתמ"ג). הבחורה החשובה הנבחרה (שם מגלה משנת 1275). מעשה בבחורה אחת שהיתה סמוכה על אחיה ועל אלמנת אביה (רשב"א תשו' תקמט). בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים (שו"ת ריב"ש קכז). הגיעתני שאלתך אתה הכהן הפלמוני המדבר באותה הבחורה אשר ארשת לך כפי נמוס הנוצרים (שם ה). שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך לא תשא על הבחורה ההיא שמע שוא לעגנה (שם). אחר שדרו לך בשכרך לתת לך הבחורה ועתה חוזרין בהם (שם). ושדכו הבחורה לבן שמעון גם עשו שבן שמעון קדש הבחורה ההיא (שם יד). ושאלו לו אם שמע שאנשלמה הנזכר קדש את הבחורה בילה בת רבי משה (שו"ת ר"נ גרונדי ל). בחור ובחורה בבית רגזן או אשה אל תגור (ס' חסידים, מק"ג, תתפ"ב). זאת הבחורה כמה בחורים בקשו אותה ולא רצתה (שם תתפ"ג). ומעשה שהיו רוצים לתת לזקן בתולה וכו' והלך הזקן לפני הבחורה והסיר כובעו ואמר לה ראי שאני זקן וראשי מלא שיבה (שם תתפ"ה). מעשה היה פה באלג'יר בחור אחד מאי סרדאנייא שמו יהודה בר יצחק שרך בחורה אחת מאלג'יר וכו' (שו"ת תשב"ץ, ח"ב ט). שאיש א' היה משודך עם בחורה אחת (שו"ת מהרשד"ם אה"ע א). רשות נתתי לבחורה אחת לשחוט (שו"ת, ר"י

לאעב קלט). הבחורה מרת פלונית שנחקרה על הלכות שחיטה וכו' (שם). אך דפק הבחורים הזק משל הבחורות (מאיר אלדבי, ש"א ד). וזה יקרה לבחורות בהגיעם לבגר ואינן נבעלות (שם). שראה (מקובל אחד) בעיר פיזארו בחורה אחת שהיה בה רוח (אבי נוסס יז).

בַּחוּרוֹת, בש"נ, — מעמד האדם בהיותו בָּחוּר: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך (קהל' יא ט). — ואמר המשורר: התמיר בזקונים הבחורות ותחליף השחורות בצחורות (ר"י הלוי לר"ש הנגיד). יען בחורותי אשר עברו ימי נוער כמו מים כרגע נמאסו (רמב"ע, תרשיש ו). כי כל בחורותי אשר עברו כלם בקברות תאוה חניתי (ר"ע פר', מתק שפתים 82).

בְּחוּרִים, בְּחֻרָיו, — שמ"ז, כמו בְּחוּרוֹת: יהושע בן נון משרת משה מִבְּחֻרָיו (במד' יא כח).

*__בְּחִילָה__, — שה"פ מן בחל.

*__בְּחִילוּת__, ש"נ, — נטיה להקיא.

בַּחַן, — כמו בֹּחַן עי"ש.

*__בְּחִינָה__, ש"נ, מ"ר בְּחִינוֹת, — א) שה"פ מן בָּחַן: ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב אדם ספק (כוזרי א ח). והוא כי פנת הכל שאין בחינה במה שעליו המציאות (מו"נ א עא). דע כי ההקש בין הספקות וכו' אין הבחינה ברוב מספר הספקות (שם ב כג). בבחינת המשלשים אם הם אמתיים (אלים לר"י מקנדיא). — ב) לענין בדיקה וחפוש במוסריות: מהות הבחינה היא התבונן בסימני חכמת הבורא בברואים (חו"ה, הבחינה א). נאמר כי הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם ותולדותיהם (שם ג). ובאלה הבחינות יתבאר גודל העון או קטנו (נופ' צופים, מסיל ליאון ב יא). בחינת עולם (שם הספר של ידעיה בדרשי). תקבץ בחינת ואמתת הנקראים למיניהם (בחינת עולם ב). תשלח עיני בחינתה (שם יד נא). ובזאת הבחינה בחון רוב המצוות תמצאן כלן שהן מלמדות ומרגילות (ח' פרקים להרמב"ם ד). — ג) יחס וסבה מדבר אל דבר: Hinsicht; rapport, considération; respect. ומזאת הבחינה קראם (הרמבם) עקרים ויסודות (ר"י אברבנאל, ראש אמנה כג). בעל ספר הכוזרי עשה הטענה הזאת גם כן בבחינת ישראל ולכבודו (מפעלות אלהים א ד). היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה ומקרה בבחינת דבר מה (אמו"ר א א). אלא שלמה שלכל שנוי בחינות אם מצד הנושא והוא העתק המשתנה מתאר אל תאר ובבחינה הזאת הוא בשאר המאמרות (חסדאי קרשקש, אור ה' א ד). ולפי שהמחויב המציאות ממנו שהוא מחויב בבחינת עצמו וממנו שהוא מחויב בבחינת סבתו ואפשר בבחינת עצמו (שם א ג). כי אין למערכה שום טבע ומבוא בדברים אפילו על הבחינה השנית כל שכן על הבחינה הראשונה (דרך אמונה, אבר' ביבאגו ג). כי חיוב עבוד את קונו הוא משתי בחינות וכו' ועל כן על הבחינה האחת אמר האנוש מאלוה וכו' יצדק ועל הבחינה השנית אמר אם מעושהו יטהר גבר (ר"מ אלשיך, איוב ד יז). מצד היותו חלק מן הכלל לא בבחינת הפרט מצד עצמו (העקרים א עו). כי אלו אינם אלא בחינות שכליות לא ענינים נבדלים (שם ב יג). והסוד הוא כי הקטן הוא לעולם בבחינת דין (מהרח"ו, עץ חיים, שער מוחין דקטנות, א). נשוב ונאמר כי הגבר ההוא נקרא בג' שמות הללו כנגד ג' בחינות לג מלכים (חזוק אמונה לר"י ב"ר אברהם א כא).

בָּחִיר, ש"ז, סמי' בְּחִיר, כנ' בְּחִירִי, מ"ר בְּחִירִים, בְּחִירָיו בְּחִרָיו, — א) מי שבחר בו אדם, הרצוי ביותר, auserwählt; choisi; selected: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי (ישע' מב א). כי נתתי במדבר מים נהרות בישימון להשקות עמי בחירי (שם מג כ). למען עבדי יעקב וישראל בחירי (שם מה ד). ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו (תהל' קו כג). וירשוה בחירי ועבדי ישכנו שמה (ישע' סה ט). ומעשה ידיהם יבלו בחירי (שם סה כב). לראות בטובת בחיריך (תהל' קו ה). בני יעקב בחיריו (דהי"א טז יג). ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו (תהל' קה מג). — ב) מי שנבחר למשרה מן המשרות, Gewählter; élu, elected: בחירי קהל אחד נועדו ועמדו והסכימו שלא לצרף במעמדם לפלוני עד זמן פלוני (תשו' רמג"ת כתשו' מהרא"מ ז). — ג) ונהוג בלשון ההמון לאמר: בָּחִיר, במשמ' מובחר, טוב מאד.

*__בְּחִירָה__, — א) שה"פ מן בחר, ובצרוף עם בית: בית הבחירה (מע"ש ה יג). אלא בחירה ובחירה מה בחירה שנאמר להלן בנימן בכלל אף בחירה שנאמר כאן בנימן בכלל (ירוש' מגי' א עב ד). — ב) הכח והיכלת שיש לאדם לעשות או לא לעשות דבר מהדברים על פי רצונו הטוב, Willens-freiheit; libre arbitre; free will: ועדיין לא

השגתי לגבול בקשת המות בדרך הטבע לא כבבחירה בלתי רצון ולא ברצון בלתי בחירה (יוסיפון פה). ואלו היה האדם מוכרח על פעולותיו היו בטול מצות התורה ואזהרותיה והיה הכל שקר גמור אחר שאין בחירה לאדם במה שיעשה (ח' פרק' להרמב"ם ח). אלא שהרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות לבחירתו שהוא מוכרח עליהם כזוג פלוני (שם). שיתחייב זה במציאות האדם ר"ל שיעשה בבחירתו פעולות הטוב והרע כאשר ירצה (שם). לך לבדך נתנה הארץ ואין להם בתוכה ממשלה והכרח בכל מה שיש לו התלות גמור בבחירה (כתינת עולם טז). כי הוא לבדו נוצר ונברא במעלת הרצון והבחירה (ר"א הקרא', הקד' גן עדן). וזה בכח הבחירה הנתון בו ברצון אלהים (ספורנו,אור עמי' נפב).

·בְּחִירִי, בְּחִירִיִּים, בת"ז, לנקב' בְּחִירִית, בְּחִירִיּוֹת, — דבר שהוא בבחירה: ומצאנו עם זה פסוקים מעידים על היות האדם בחירי (רא"כ"ד, אמונה רמה מכוח), ר"ל שאינו מכרח במעשיו, אלא יוכל לעשות או לא לעשות הכל עפ"י רצונו הטוב, בלי כפיה מהחוץ. טבע האפשר בפעולות האדם הבחיריות שאין להם מכריח בשום פנים (כאור' ידעיה הפניני לא). פועל בחירי והוא הפועל כפי הרצון (מפעל' ה' ז א). יעקב ובניו בחיריים היו בדבר ולא אנוסים (ר"י אברבנאל, זבח פסח, על הגדה). מעשה הבהמות טבעיים ומעשה האדם בחיריים (המבקש לרש"ט פלקיירא). התנועה הבחירית (שם). מצד תמונתו ועצמותו מטביע החפץ האלוקי ורצון הבחירי במצולות ים (מכתב מיוחס להרמב"ם, חמדה גנוזה מב :). בעל בחירה ורצון בעשיית פועל מה מהפעלים הבחיריים או להמנע ממנו (זכות אבות, מחב' יין לבנון 13). שהיה נמנע אצלם שידע האל יתברך את מעשיהם בהיותם בחיריים ואם כן הם אפשריים (אור עמים, ספורנו, ידיעה). ותכלית האדם והנכבד בו הוא עצם הנפש השכלית הבחירית (שם, נפב). הפעל הנמשך ממנו הדומה אל הפועל הבחירי (עקרי' ב כז). שתחבוש ותעצור מגמת פניהם ורצונם הבחירי (אוהב משפט, באור' לאיוב, מ יג). וכל הסיבות בין אלהיות והשגחיות בין מערכיות בחיריות יפעלו לטובתם ולזכותם (דרך ישרה, ב' התחינות). שכל פעולה בחירית ראוי שתהיה או קיום מצוה או הכנה לקיום מצוה (רמח"ל, דרך חכמה יא.). שהאדם בחירי על תנועת גופו ומעשיו (ר"י מודינו, קול סכל ב). האשר פעל בחירי (פרוש ר"י כענוג, ספר המדות לאריסטו, א ו).

·בְּחִירִיּוּת, ש"נ, — טבע מה שהוא בחירי: וכבר ידעת שהתנועה הגלגלית נפשית והיא באה בנפש בוחרת מחדשת הבחירות על הדבקות (מורה המורה 7).

א·בחל[1]),ממנו א.בָּחַל, *בֹּחַל, *בָּחֵל, ˚בְּחִילוּת

א·בָּחַל[2]), פ"ע, בָּחֲלָה,יִבְחַל,—בחלה נפשו בדבר, נלאתה, כבד עליה הדבר, müde sein; être las de; be weary: ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה[3]) בי (זכר' יא ז-ח). — ואמר הפיטן: מרוב פקדות ובהלה מחלחלת נקטה שחה נפשי לעפר בוחלת סמבה

[1]) בערב' בלה a), עי' הערה שלקמן.

[2]) בערב' בַּלַחַb), בַּ֫לַח ותַבַּלַּח, נלאה מִדָּבָר. — [3]) ת"י דנפשתהון קצת בפולחני. ונראה שבמשמעה זו היתה מלה זו מקבלת גם אצל חכמי התלמוד, שהביאו ראיה מפסוק זה להפעל ביחלו שפרשוהו חייתה, עי' חות, חַיֵּת. מנחם: פתרונו כפי ענינו כמו בי. ע"כ. אך ריב"ג פרש כמו ת"י: כלומר קצה בי. ובגוף העברי הוסיף כלו' בעלה בי. ואמר בשרש בעל: ודע כי התת במלה וגם נפשם בחלה בי היא תמורת עין בעלתי בם והענין בהם אחד. ע"כ. ועי' לקמן בהערה לערך בעל פרוש ריב"ג לבעלתי בם. רש"י הלך בדרך התלמוד ייחה בחלה להשם בֹּחל, אלא שטעה בעצם משמעת שם זה, ואמר: ובחלה פי' רבותינו לשון גודל במס' נידה וכו' בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה. ע"כ. ופרש נפשם בחלה בי זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני. ע"כ. אבל בגמ' (נדה מז.) הוסיף אדם הקוץ בדבר נראה לו כגדול. ראב"ע: ומלת בחלה כי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם.— וכבר כפר א' גיגר במציאות שרש בחל במשמ' זו בעבר' וגזר כי היה כתוב פה בעלה כמו ואנכי בעלתי בם (ירמ' לא לב). ובחלה הוא תקון סופרים מפני הכבוד והסכים לזה בעקרו גם נלד' AWXVII,188 Urschr.270 אך מה הועילו הסופרים בתקונם אם שמעו הקוראים בבחלו המשמ' של בעלה? ומלבד זה, לשרש בחל יש לו על מה להשען, והוא, כמו שזכרתי כבר בהערה שלפני זו, השרש בלח בערב' שהוא משמש גם לענין מדרגה אחת ממדרגות בשול התמר, עי' לקמן הערה לבֹּחַל, וגם במשמ' נלאה מאיזה דבר. ומאן בדבר, כמו לו נלאה

a) بلح b) بلح

בטן לארץ נשחלת (סליח' יום א, אם עונינו). — ואמר המליץ: ויהיה ב ו ח ל בקניני העולם הזה ומואס את כל עושרו והונו (הגיון הנפש לבר חייא לג:). ויתנחם אבנר וביגונות ב ח ל (ספ' המוס' לר"ז אלנ'אהרי). ויהי כראותי כי הזמן ב ו ח ל ואין בי כח לעמוד לפני חומות וחיל נואשתי לקחת לי תשורה ועיני כלו מיחל (עזרת הכבלי, הוכח' מוס' קז:). — והשתמשו גם בפָעוּל, יָבָחוּל, הדבר בָחוּל עליו: כי צער החולי נדבק בו מיום אשר הנפש ב ח ו ל ע ל י ו (מעבר יבק, לט).

***בֹּחַל**[1]), ש"ז, — תאנה קרוב לבשולה, אחר היותה פגה, Feige bevor der Reife; la figue avant la maturité; fig for the ripening. — ובהשאלה כנוי לאשה בימי נעוריה: משל משלו הכמים באשה פגה ב ו ח ל וצמל (נדה ה ז). פגה מלמעלה לא הביאה ס מנין מלמטה ב ו ה ל מלמעלה הביאה סימנין מלמטה (תוספתא שם ו ד). פגה עודה תינוקת וכו' ב ו ח ל אלו ימי הנעורים (גמ' שם מז.).

***ב.בָּחַל**, פ"ע, — מן בֹּחַל, היתה התאנה בֹּחַל: התאנים מ ש י ב ה ל ו[2]) (נדה מז.).

— פע' בִּחֵל, כמו קל: הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה ב י ח ל ו[3]) כונס לתוך ביתו (שבי' ד ז).

— הפע' הִבְחִיל, — א) כמו בָּחַל, בִּחֵל: מאימת הפירות חייבין במעשרות התאנים מ ש י ב ה י ל ו[4]) הענבים והאבשים משהבאישו (מעשר' א ב).— ב) פ"י, ה ב ה י ל את הפרי, עשה שיבחל, שיגע לידי בשולו, zum Reifen helfen; avancer la maturité; advance growth: כל דבר שהיה מ ב ח י ל[1]) א הפירי חייב משום זורע (ירוש' שבת ז י.). והעושה בתים וכל דבר שהוא ל ה ב ח י ל[1]) את הפירי (שם).

ב.בחל[2]), ממנו ב.בָּחַל, מִבְחָל, *בִּחֵל.

ג.בָּחַל, קל אינו נהוג.

— פע',—בִּחַל הדבר, בא במהרה, פתאם, קודם זמנו, eilig; hâtif; hurried: נחלה מ ב ח ל ת[3]) בראשונה ואחריתה לא תבֹרך (משלי כ כא).

— פע', *בִּחֵל, — כהר לבוא, בא לפני הזמן הרגיל, או אפילו ב י ח ל[4]) אביב ובא (מכי' מסכ' דפסחא ג).

***בַּחַל**, ש"ז, — רגש של געל ומאוס. Ekel, dégoût, disgust: מועד ומוכן לקיטור גהל מתוקן ונסכן לתורת שחל, מאים ימאס היין ב ב ח ל מתקו לו רגבי נחל (רסב"ג, ה' מה אדם). הצילה שאונם מ ב ה ל הצגים להרגות מחל (לפה ככת, מוס' יוה"כ).

בחן[5]), ממנו בָּחַן, בֹּחַן, בַּחוּן, ואולי בַּחַן, *בְּחִינָה, *מִבְחָן.

בָּחַן[6]), פ"י, עתי' יִבְחַן, הפס' יִבָּחֵן, צווי בְּחַן[7]), —בחן את הכסף, הזהב, ראה ונסה אם הוא טהור, אם אין בו סיגים, prüfen; essayer; prove: והבאתי את השלשית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כִּבְחֹן את הזהב (זכר' יג ט). ואמר בן סירא: ככור ב ו ח ן[8]) מעשה לוטש כן שכר למצות לצים (לד כו).—ובהשאלה בָּחַן את האדם, את הלב, את הדבר, התבונן ובדק אותו לדעת מהותו או אם הוא כמו שהוא נראה למראית עין: ויי' צבאות שפט צדק בֹּחֵן כליות ולב

ממנו (לשאן אלערב) וזו משמעה מכונה היטב לפי הענין. ואין צרך בדמיון שהביא מילר (Mü. Liebespoesie der alt. Aeg.), ממצרית בּ-הנ-ר, הנלעג.

[1]) בערב' בַּלַח a) היא פרי התמר במדרגה השלישית לבשולו, כי בתהלה הוא טלע ואח"כ ח'לאל ואח"כ בלח ואח"כ בסר ואח"כ רטב ואח"כ תמר (לשאן אלערב). ובא"י הוא השם היותר רגיל להתמרים, כי כל אכילתם אותם הוא בהיותם בלח. ולא דבר תמוה הוא שבערב' משמש שם זה לתמרים ובעבר' לתאנים, כי כן גם בסר משמש בעבר' לענבים ובערב' לתמרים.

[2]) ואמרו שם בשם רבה בר בר חנה בשם רב: משילבין ראשיהן.— [3]) במשנה שבירוש' ב י ח י ל ו, ואמרו גמ' שם (לה: וכמו"כ מעשר' מת.) מהו ב י ח י ל ו רבי חייא ברב בא אמר ה י י ת ה. ועי' חות, חית. — [4]) במשנה שבירוש' מ ש ב י ה ל ו. — [1]) כך בדפו' ויניציה, ובדפו' קרואט' מבחיל, להבחיל.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונו' האחיות במשמ' זו, ועי' הערה להפעל. — [3]) כך הכתיב, והקרי מבהלת, ה במקום חת. ונמסר: חד מד' מלין כתי' ח' וקרי' ה', ופרשו רוב המפרשים במשמ' מה שבא לאדם במהירות ופתאמיות. — [4]) כך בערוך כ"י וכך במכי' בדפו' ליבורנו, ובנוסח' כי חל, וכן גם בהוצאת אי"ש וכן ויס.

[5]) בסורי' בחן, בהר, בערב' מחן a).

[6]) בערב' מַחַן b), בכל המשמעו' שמשמש בהן פעל בחן בעבר', לבחינת כסף וזהב, ובחינת הלך וכיוצא בזה. — [7]) קומ"ק קבע הצווי בחֹן, אך כבר הָעיר נסטלה (Z A W XXVII,121) כי לפי העתיד אבחַן יבחַן צ"ל הצווי בְּחַן. — [8]) על הגליון רשום ביתן.

a) محن b) محَن

a) بَلح

(ירמ׳ יא כ). אני יי׳ חקר לב בֹּחֵן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו (שם יז י). ויי׳ צבאות בֹּחֵן צדיק ראה כליות ולב (שם כ יב). ותדע וּבָחַנְתָּ את דרכם (שם ו כז). יי׳ צדיק יִבְחָן (תהל׳ יא ה). עפעפיו יִבְחֲנוּ בני אדם (שם שם ד). —וככנ׳: הנני צורפם וּבְחַנְתִּים (ירמ׳ ט ו). כי בְחַנְתָּנוּ אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל׳ סו י). בְּחָנַנִי כזהב אצא (איוב כג י). ותפקדנו לבקרים לרגעים תִּבְחָנֶנּוּ (שם ז יח). חקרני אל ודע לבבי בְּחָנֵנִי ודע שרעפי (תהל׳ קלט כג). —ובחן את הדבר: בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד׳ חלקים (פי׳ המשניות להרמב״ם, אבות א יז). בכל עת שאשמע דבריו אני בוחן אותם ואםן אמצא מזה החלק הרביעי אדבר בם (שם). כן האדם השלם צריך לו שיזכור מדותיו תמיד וישקול פעולותיו ויבחן תכונות נפשו יום יום (ח׳ פרק׳ להרמב״ם ד). — ובחן בדבר, עשה בחינה ע״י הדבר לראות מה יהיה: ועדיין לא ברור הדבר לו שהוא (יוסף) חי ועוד הלך ובחן באלומות וכו׳ וכשהזכיר להן את יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף (מס׳ סופר׳ כא ט). —ובמשמ׳ יברר על ידי בחינה: ודע שחכמי התכונה בחנו לירח שלש תנועות (כ״א הקראי, ג״ע, קדוה״ח ב). מלקות הלבנה בחנו תנועת הלבנה מקבוץ לקבוץ (שם ג). — ויבחן אותו בלמודים, בדק אם יודע מה שלמד, מה צריך לדעת. — ובמשמעת נסה אם יוכל לעשות דבר מהדברים, versuchen, éprouver, tenter; tempt: גם בָּחֲנוּ אלהים וימלטו (מלא׳ ג יה). הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי וּבְחָנוּנִי נא בזאת אמר יי׳ צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (שם שם י). למי הוא בוחן ה צדיק יבחן ולמה אינו בוחן את הרשעים וכו׳ במה הוא בוחן הצדיקים (תנח׳ כוב׳ שמות י). — ובמשמעה הבדיל בין טוב לרע וכדו׳, unterscheiden; distinguer; distinguish: הלא אזן מלין תִּבְחָן וחך אכל יטעם לו (איוב יב יא).

— נפע׳, נִבְחַן, עתי׳ יִבָּחֵן, יִבָּחֲנוּ, יִבָּחֵנוּ—שבחנו אותו: בזאת תִּבָּחֵנוּ חי פרעה אם תצאו מזה וכו׳ ואתם האסרו וְיִבָּחֲנוּ דבריכם האמת אתכם (ברא׳ מב יה-יו). אבי יִבָּחֵן איוב עד נצח (איוב לד לו). דוד נבחן במרעה וכו׳ עמוס נבחן במרעה וכו׳ אף משה נבחן במרעה (תנחו׳ כוב׳ שמות י). ע״י שהבריות מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב ואם רע (רש״י משלי כז כא). — ו״נבחן בלמודים, נבדק אם יודע הוא מה שלמד: המלמד דתלמוד תורה לא יתחיל עם איזה תלמיד גמרה זולת שיבחן שלשה שבועות ע״י שלשה המפקחים (פנק׳ קראקא שנת שלח, אוצה״ס ד, דף 582).

— פִּע׳ *בִּחֵן, — כמו קל: מינוהו ב״ד (את האפוטרופוס) לא ישבע שבית דין מבחנין אותו (ירוש׳ ב״ק ד ד:). הם שלא בחנו אם לנצח אם להנצח ובאחרונה שבחנו הסכימו (יומ׳ עג:).

— הפע׳, *הִבְחִין, — הפריש והבדיל, unterscheiden, distinguer; distinguish: משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכי׳, מסכ׳ דפסחא יא). שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו״ם (ברכ׳ ט:). ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה (שם ס:). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור וכו׳ זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות (שם סג:). להבחין בין בגדו לבגדי אשתו (שבת יג.). להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (יבמ׳ מב.). א״ר טרפון אקפח את בניי אם לא שמעתי להבחין הפרש בין קבלה לזריקה (זבח׳ יג.). ואיזו היא קטנה יודעת לשמור את גיטה וכו׳ כל שמבחנת בין גיטה לדבר אחר (גיט׳ סד:). —ועם כנו׳ *הבחינני: מזולתי הבינני ובין טוב לרע הבחינני (מוס׳ נזה, מיוח׳ לרמב״ם), ר״ל נתן לי הדעת להבחין. — ו*הבחין בדבר, התבונן ובדק וחקר: משל לאחד פרגמטוט שהיה לו אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במניינם שלא היה מוציאם במנין (תנחומא במדבר כג). אבינה באנוש אבחינה יצירתו ולא מצאתי בה חסרון רק את המות הזה (כתי״ע ג).

— הָפע׳ — *הֻבְחַן, הוב׳,— כמו נבחן: ואמונת החדוש ודבור השם עם הנביאים הם באים כנגד המושכל והמתקת מי מרה כנגד המורגש ומי סוטה כנגד המובחן (יסוד׳ המשכיל, לדוד בן בילא). כלומר שהובחן ונוסה במרדו (אמרי בינה על משלי לר׳ זרחי׳ יח).

— נִתפ׳, *נִתְבַּחֵן, נחלק לבחינות מתחלפות: שעם היות שהספירות משתלשלות זו מזו ונכללות זו מזו עכ״ז אין האלוה מתבחן לספי׳ ונאמר עצמות ונשמה שבכתר עלולה מא״ם (ר״מ קורדוביר, אילימה רבתי, עין כל, א יח). שהאגוז מתבחן לכמה בחינות בעצמה מתוכה אל תוכה (שם, עין רואי, תמר ו, כו). שלא יקשה עלינו למה ההנהגה תתבחן בג׳ אלו ולא תהיה בד׳ עם הבינה (שם, עין כל, תמר ג יט).

בחן[1], ש"נ, — א) מבצר, kl. Festung; fort; castle: הנני יסד בציון אבן אבן בחן[2]) פנת יקרת (ישע' כח יו). — ב) כמו בחינה, מבחן: לכן ספק אל ירך כי בחן[3]) ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה (יחזק' כא יז-יח). ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבוא עליו עם שאר הבחן (רש"י שם). כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכו' ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו וכו' מה יהיה הבוחן הזה (רד"ק שם). כשר ציר תחן לוט באושי צחן להמתיק מר למהן לבל לקוט בבחן (ר"א קליר, קרוב' לפור', אזרח כט). אנשים הם בעת בחן כנשים בלב הותל ומועצות חסרות (ר"י הלוי, התמיר כזקוקים). וחלתי ואירא בעד מהן זעק להוות לחוקר בבוחן חסר חסד ויתור צחן חן איך אמצא בתהן (סליח' יוס א, אין מי). — והשתמשו באבן בחן לשם האבן שבוחנים בו המתכיות: כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן בוחן ומראים הרושם הנשאר באבן להודיע מה טובו ומה יפיו (ר"מ אלשיך, איוב כג י). — ג) *כלי מכלי הרופאים לבדק בו את הפצע, Sonde: לפעמים יהיה השבר הפנימי (בהגלגלת) רב או עצום ולא יהיה על העור שסוע או שיהיה השסוע מועט ואז יצטרך בהכרה שיודע הענין בבוחן אשר תתפש בו השבר (קאנון ד ה ג א). ויש מן האומנים שיוציא המקדח ויכנים בו זנב הבוחן הנקרא אלמה והוא אלקאליל עד פגישת הנקב להכין אל הקצה החד מן הבוהן וכו' ואחר תתמיד הבוהן זמן ארוך וכו' ואם המים ישובו בימים אשר יתעסק ברפואתם תחזיר הבוחן בנקב ההוא בעצמו (שם ג ד ט).

בחן[4], ש"ז, — מגדל על המבצר, Wartturm; donjon; watch-tower: כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל ובחן[5]) היה בעד מערות עד עולם (ישע' לב יד).

***בחנות**, ש"נ, — כמו בחינה: ואהר כן חשוב בחנות הבורא יתעלה בהנהגתו את האדם (חו"ה הבחינה ה).

בחר[1], ממנו בחר, בחור, *בחורה, בחורים, בחורות, בחיר, *בחירה, *בחרות, מבחור, מבחר.

בחר, פ"י, עתי' אבחר, יבחר, כהפס' -חר, צווי בחר, מקור בחור, ככי' בחרי, — הוציא ולקח אחד מתוך רבים, לקח אחד שמצא יותר חן בעיניו, שהוא היותר טוב, wählen, auswählen; choise; choose: וישמש עם פעול ועפי"ר עם ב: ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בחר יי' והעם הזה וכל איש ישראל לא[2]) אהיה ואתו אשב (ש"ב יו יח). העיר אשר בחר יי' לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל (מ"א יד כא). הראיתם אשר בחר בו יי' כי אין כמהו בכל העם (ש"א י כד). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם (ישעי' יד א). שתי המשפחות אשר בחר יי' בהם וימאסם (ירמי' לג כד). למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו (מ"א יא לד). אתם עדי נאם יי' ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (ישעי' מג י). ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב (מ"א ג ה). והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בחרת בה (שם ח מד). אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים (נחמ' ט ז). החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים (דבר' ל יט). ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו (ברא' ו ב). כי שנאו דעת ויראת יי' לא בחרו (משלי א כט). גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישע' סו ג). לסריסים אשר ישמרו את שבתתי ובחרו באשר חפצתי (שם נו ד). הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם (ש"א יב יג). כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם (ישע' א כט). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם (שופט' י יד). ובאשר לא חפצתי בחרתם (ישע' סה יב). והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח (במד' יז כ). אבחר דרכם ואשב ראש (איוב כט כה). — ובהוס' ה בסוף: אבחרה נא שנים עשר אלף איש (ש"ב יז א). אבחרה דברי עמו (איוב ט יד). אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו (משלי ג לא). כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים (איוב יה ה). יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים (שופט' ה ח). ואת אשר יבחר בו יקריב אליו (במד' יו ה). והיה האיש אשר יבחר

---

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו. —[2]) תרגם רסע"ג חג'ר צנאם. ריב"ג פרש ארמון ומגדל. ובמשמעה זו פרש גם רש"י ורד"ק, כמו בחן שלקמן, עי"ש. —[3]) נתקשו כל המפרש' בפרוש מלה זו, ואמרו קצתם שהוא פעל, אעפ"י שהוא מלעיל. ואחרים פרשוהו בענין שם, כמו בחינה. אבל כל זה קשה, ובאמת כל הפסוק לקוי.

[4]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [5]) ת"י ומטמורנא, שד"ל אוצר. אך רסע"ג תרגם צנאם בערב' וכן כל המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וכן נזכר בנחמי' פעמים אחדות מגדל היוצא אצל עפל.

[1]) בארמ' וסור' ב ח ר. בערב' נחב a).
[2]) הקריא לו.

a) نخب

יי' הוא הקדוש (שם ז). במקום אשר יבחר יי' (שם יב יז). הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם (ישע' מא כד). — ובחית פתוחה גם בהפסק קטן: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (דבר' כג יז). — ובחית קמוצה בסו"פ ובאתנח: אל המקום אשר יבחר (יהוש' ט כז). בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת (דבר' לא יא). המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו (ישע' מ כ). מי זה האיש ירא יי' יורנו בדרך יבחר (תהל' כה יב). — ועם ז"ק: שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות וכו' (דבר' יו יו). — ועם ו ההפוך: ויבחר משה אנשי חיל (שמות יח כה). ויבחר את שבט יהודה (תהל' עח סח). ויבחר בזרעו אחריו (דבר' ד לז). ויבחר בשלמה בני (דהי"א כח ה). ותבחר מחנק נפשי (איוב ז יה). — ומקור: חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב (ישע' ז יה). — ובכנ': כה אמר יי' אלהים ביום בחרי [1]) בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב (יחזק' כ ה). ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישע' מא ט). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (שם נח ה). למען יי' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך (שם מט ז). — ובחר מן דבר, ר"ל מחלק הדבר ההוא: ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם (ש"ב י ט). ובחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש"א ב כח). — ובחר בפלוני מאלמוני, ר"ל שפלוני יותר רצוי לו מאלמוני: לפני יי' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי' (ש"ב ו כא). כי על זה בחרת מעני (איוב לו כא). — ובחר בדבר יותר מדבר: ולא אתה הוא שבחרת ביסורים יותר מן העניות (תנח' משפ'). — ובחר לו עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' לעבד אותו (יהוש' כד כב). וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם (ש"א ח יח). בחרו לנו אנשים וצא הלחם (שמות יז ט). שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם (ש"ב כד יב). בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש' כד יה). ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וכו' בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה (מ"א יח כג–כה). ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יז מ). ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (ברא' יג יא). משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב (איוב לד ד). — ויאמר גם בחר לפלוני במקום את פלוני או בפלוני: הלוא ידעתי כי בחר[1]) אתה לבן ישי לבשתך (ש"א כ ל), ר"ל בבן ישי. — בחר דבר על פלוני, בחר ורצה להטיל את הדבר על פלוני: ויאמר המלך אתי יעבר כמהם ואני אעשה לו את הטוב בעיניך וכל אשר תבחר עלי אעשה לך (ש"ב יט לט).

— נפע', נבחר, — שבחרו בו, נבחר דבר פלוני לפלוני מדבר פלוני, ר"ל הוא רוצה בו יותר: ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת (ירמ' ח ג). — וכינ': נבחר כמו תה"פ, שראוי לבחר בו שהכל בחרים בו, טוב מאד, **besser, lieber; mieux, plus agréable; better, more agreable**: קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף (משלי יו יו) נבחר שם מעשר רב מכסף ומזהב חן טוב (שם כב א). — נבחר לו דבר פלוני, הדבר יותר נעים לו: עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח (משלי כא ג). — וכמו תאר, עי' נבחר.

— פע', בחר, — כמו נבחר: כי מי אשר יבחר[2]) אל כל החיים יש בטחון (קהל' ט ד).

— פע', *בחר, — כמו קל: בזמן שהיתה ההלכה והמעשה מכוונים לפני הייתי מוציאה והמעשה שהיה קהה הייתי שואלו ומבחרו[3]) (פסיק' רבתי, לג).

— הפע', *הבחיר: זה הקב" שהבחיר לשונו למשה (פסיק' דר"כ, שקלים).

— הפע', *מבחר, מוב-, — כמו נבחר, היותר טוב: לא מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזית שמן שאינן מן המובחר (ביכו' א ג). מובחר דוחה אין מובחר מן המובחר דוחה (ירוש' פסח ו לג:). מובחר שבבהמות שור מובחר שבעופות תרנגולת (ב"מ פו:). מצוה מן המובחר (ב"ק עח:). וזקן הכם מובחר מן הבחור (רש"י אב' ד כ).

— התפ' *התבחר: ויאמר להם בחרו עוד מן האלף מאה ויתבחרו ויוסף עוד לאמר התבחרו מן המאה שבעה ויתבחרו מן המאה ז' חכמים (משלי סנדהדר).

ב. **בחר**[4]), — כמו בחן: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך[5]) בכור עני (ישע' מח י). ואמר — המשורר בהשתמשו בלשון נופל על לשון: כמור על הכפור הבט

— [1]) עי' בהערה לאני בדבר טיבו של קמץ בית בחרי וקיאתו. — [1]) השבעים קראו חבר במקום בחר. — [2]) כך הכתיב, והקר יחבר. — [3]) כך הגרסה בהספרים, ובילקוט ומבארו, ואי"ש הגיה ומבהרו, מלשון בהירות. [4]) כמו בארמ'. — [5]) בהרבה כ"י בחנתיך (K.). —

דיו על כתב סופר אשר כל לב בחרו, והדבר כמפי אל למען בבור[1]) הבין והשכל בְּחָרוֹ[2]) (רמב"ע, תרשיש י).

°בַּחֲרָאן[3]), ־רָן, מ"ר בַּחֲרָנִים, — שנוי עקרי במעמד המחלה, שאחריו עפי"ר תהפך המחלה לטובה או לרעה, Krisis; crise; crisis: וכשיובן פעולתו (של הטבע) בחלאים ובימים אשר הם מנין נפרד הנקרא בלשון קדר בחראן ור"ל שבימים ההם יתהפך ענין החולה לטוב או לרע (ראב"ע, ספר העצמים). מאמר כללי באותות הבחראן, הבחראן יקדימהו בהיות נפילתו בלילה ביום ואם יהיה נפילתו ביום בלילה ענינים ודברים הם אותות לו כמו הצער והמצוק וגעש ושיעול וערבוב שכל וכאב ראש (קאנון ד ב ב ג). מות החולים תהיה על אחד מד' פנים אם שיבוא לחולה בחראן רע שלם ברגע וימות ביום ההוא וכו' ולפעמים ימות החולה פתאם בלי בחראן כלל (פרקי משה ג). ידוע הוא שהמות הזה פתאום בלתי בחראן אי אפשר שיהיה בעת ירידת החולה וכו' אותם שימותו מבלי בחראן הנה ביום העונה תהיה המות (שם). והנה מה שיהיה ענינה כן מן הקדחת הנה הבחרן שלהם יהיה בהרקה ומה שיהיה מן הקדחת דקה רקיקה דומה לאש הנה דרכם שתארך והבחרן שלה יהיה ברוב המורסות (שם י). וכל בחראן יבוא בעמידת החולי (שם יא). שאנחנו נמצא יציאתו (של הדם) כשיהיה ביום בחראן הוא מורה על כח פעולת הטבע (ר"א חסדאי, תרג' ספר יסודות לר"י ישראלי). מיני הבחראן ששה האחד השנוי שיהיה פתאום אל הבריאות ויקרא בחראן טוב והב' השנוי שיהיה פתאום אל המות ויקרא בחראן קשה וכו' (קבוצי גלינוס, כבתראן, כ"י פריז). והבחראן הוא שנוי המהיר החד אשר יחודש בחולי אם לחיים אם למות וכו' ושם הבחראן נגזר מלשון היונים והסוריאנים משם המשפט אשר ישפטו בו השופטים כפי מה שקדם להם (שם, בימי הבחראן). כל מוקדח קדחת חדה תכלה קדחתו בבחראן (מלאכת הגיון ב ד). — ומ"ר: בגבולים הנקראים בחראנים אם תבוא הרקיקה ביום הראשון דבר רקיק בלתי מבושל הנה יפול שנתבשל ברביעי ויהיה הגבול בשביעי (קאנון ג י ד ט). כמו שיקרה בקדחת עד שיתדבק בעונותיהם ובחראניהם (שם ג יא א ב). והסגולה היותר מיוחדה בקדחות השורפות שיצאו בחראנים שלה ברעיפת הדם מהנחירים (פרקי משה י). והבחראנים יבואו בזמן הגעת החליים ותכליתם (קבוצי גלינוס, כבתראן, כ"י פריז).

°בַּחֲרוּת, ש"נ, — כמו בְּחוּרִים, בְּחוּרוֹת, הזמן שהאדם בחור, Jugend; jeunesse; youth: ימי זקנותו יפים מימי בהרותו (תד"א יח). המשילוך בר"ב חזיונות הנך אחד בכל דמיונות, ויחזו בך זקנה וּבַחֲרוּת ושער ראשך בשיבה ושחרות (שה"כ, אנעים). לא יחולו זקנה ובחרות עליך גם שיבה ושחרות (שה"י ג). —ואמר המשורר: הכרתי אותה ואבותיה וארץ מגוריה ושמעתי אותה בבחרותיה סופדת על אבדן ימי נעוריה (עמנואל מחב' יו). עובר עמד נא מעט מזער וקרא כתבי זה בציוני, דע כי במחשבתי בְּבַחֲרוּתִי כמעט עלי עבים אשו קני (עמנ' פרנס', מתק נפת'). נטו ימי בַּחֲרוּת ופנו ערף (שם).

°בַּחֲרִי, ־רִיִּי, ת"ז, נקב' בַּחֲרִיִּית, — כמו בְּחִירִי: החכם עיניו בראשו ולו ראוי החריצות וההשתדלות אחר שהוא בחריי ואין ראוי להתעצל בדברים הקדושים (צרור המור, וישלח). כי לא ישובח האדם או יגונה על הדבר המוכרח אבל הדבר שהוא בחריי אליו מכל וכל (רפא' מנורלי, מרפא לנפש). שאהבת השם ית' אל ישראל אינו כאהבת ההדמות ולא כאהבת הטבעית אבל אהבה בחריית נמשכה אל רצון האוהב בלבד בלי שום טעם (שם). כי הפעולות הבחריות בבחירה גמורה הן הנה שיפול בהן החריצות ושעליהן ישובח האדם או יגונה (שם).

°א.בַּחְרָן, — מי שטבעו לבחר, — נהוג בדבור העברי בא"י.

°בַּחְרָן, עי' בחראן.

°בַּחְרָנוּת, — סגולת מי שטבעו לבחר, נהוג בין מדברי עברית בא"י.

°בַּחֲרָנִי, ת"ז, — של הבחראן, מטבע הבחראן: וכאב הראש הבחרני כלומר הגבוליי (קאנון ג א

[1]) כך בנדפס, וצ"ל בבור. — [2]) ונרשם בצדו: בחרתיך בכור עוני.

[3]) בערב' בֻּחְרָאן a), יום בֻּחְרָאן. והנה הבלשנים הערבים גוזרים מלה זו מן המלה באחור b) והוא חזק החום בחדש תמוז, וי"א שהוא מן המשמעת השניה על באחור, והוא הלבנה, מפני הפעולה שיחסו להלבנה של מהלך המחלה. ועי' בפנים לקמן במשל המובא מקבוצי גלינוס, עוד דעת מי שגזרו מלשון יונית.

a) بحران b) باحوز

כ ס). ואמנם הגבוליי והוא הבחרניי אין ראו שיונע כי הוא יסוד בסוד הקדחת (שם ג ד ד ה). והמקרים הבחרניים מהם מה שיהיה בסבת השתלח החומר וכו' (קבולי גליגוס, בכתראן, כ"י פריז ג).

***בחש**[1], פ"י, עת' יבחש, — הניע והגים בהכף בתוך הקדרה, **umrühren; remuer; to stire**: ושוין שבוחשין[2] את השתות בשבת (כרכ' לח.).

—פע', יבחש: ותבשל הכל על אש נחה עד שיתעבה וכו' ויבוחש הכל עד שישוב גוף אחד (מ' אלדכי, ס"א ד).

בטא[3], ממנו בטא, בטוא, מבטא.

בטא, פ"י, בטאתי, אבטא, עפי"ר עם שפה, בטא בשפתיו, — הוציא מפיו דבר ולא שקל בדעתו, **unbesonnen reden; parler sans réflechir; talk inconsideratly**: נפש כי תשבע לבטא[4] בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו (ויקר' ה ד). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו (תהל' קו לב-לג). — ופשט השמוש בו במשמ' הוצאת מלים בכלי הדבור, **aussprechen; prononcer; pronounce**: דע כי בגד כפת יבטאו בהם העבריים על שני דרכים האחד דגוש והשני רפה (ראב"ע, דקד' כ"י תיוג). כי האות הנע שיבטא האדם בו מאחד מהשבע תנועות וכו' והנח השוכן הוא שלא יבטא המדבר באחת מאלה השבע תנועות (שם). אם היה אחד מהשברים שיוכל לבטא בהם והאחרים שלא יוכל לבטא בהם (הוא, ספר המספר, שער השברים). שיהיו דברי אשר אשים בפיך בכלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה (רמב"ן שמו' ד יג). כי האדם יבטא וידבר באותיות אשר ירצה בקולות מזולת שיתבונן בבטאו אות ואות איך יניע כלי הדבור (רלב"ג, מלח' ה' ג ד).

— קל יבטא, כינו' בוטא, — כמו בטא: כבוד וקלון ביד

[1]) בארמ' בחש, ר"ל בקש וחפש והגים: בחשן קדרא (גיט' סה.). אדלא אבדנא בחשנא (שב' קנג.). ובערב' בחת' a) כמו בקש. — [2]) ופרש רש"י מגיסין בכף לערבו יפה במימיו.

[3]) לא מצאו חכמים חבר לו בערב'.

[4]) ת"א: לפרשא בספון לכל דיפרש אינשא. ורסע"ג תרגם בלפץ' שפתיה, מא ילפץ' אלאנסאן, והוא בערב' לפט' b).

a) بحث b) لفظ

בוטא ולשון אדם מפלתו (ב"ס נגי' ס יג). — ואמר הפיט: נשמת אסירי התקוה בוטאים תהלות פני אל תאמצך צור הנדרש לכל שואל (נשמ' שבעי יהורה, קונט' הפיוט' סו).

— פע', יבטא: והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו (ראב"ע שמות ג א). איך יניע כלי הדבור בדרך שיבוטאו אות אות מהם כראוי (רלב"ג מלחמ' ה' ג ד).

***בטבט**[1], אינו נהוג אלא בנתפ'.

— נתפ', *נתבטבט, — נפח וצבה, **anschwellen; enfler; to swell**: למה הרבית דומה למי שנשכו נחש ולא הרגיש מי נשכו ולא ידע עד שנתבטבטת עליו כך הרבית אין אדם מרגיש בו עד שמתבטבטת[2] עליו (מד"ר שמות לא).

***בטבוט**[3], ש"ז, — כמו בצבוץ: והעקל של נצרים ושל בטבוטי[4]) ושל עץ ושל שיפה (ירוש' ע"ז מה:).

בטה, ממנו בטה, בטוי.

בטה[5], פ"י, עבר, בטיתי[6]), אבטה, יבטה, בטה, בטי, — כמו בטא: יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא (משלי יב יח). כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (עירו' סד:). — ואמר הפיטן: ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא המולה בוטים רן בחיך וגרון לך יי' הגדולה (אופן שבת א' אחר פסח). יועצי מרמה וכזב מלחשים כמדקרות חרב בוטים מנקשים (א שבוע', אמרי כזב). — ומצוי השמוש בו בהספרות: כל אחד מהם בוטה כחפצו ומדבר כרצונו (הקד' הרקמה). שלא הוציאה השבועה מפיה ולא בטתה בשפתיה (שו"ת שמש לדקה, יו"ד נו). מנשה אינו טוען שבטתה סרח השבועה בפיה (שם). נאמנת לומר אין זה כתיבת ידי מגו דיכולה לומר כתבתי אבל לא בטיתי (שם).

***בטוא**, ש"ז, — שם"פ מן בטא: והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו

[1]) לא נתברר מקורו, ואין דמיון לו בשאר הלשונות האחיות במשמעה זו. — [2]) בנוסח' מתבעט, אבל בתנחו' הובא מאמר זה בעצמו ושם הגרסה מתבטבטת.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' בצבוץ. — [4]) כך הגרסה פה ובתוספתא (טהר' יא) בצבץ, ובגמ' (ניד' עח.) בצבוץ.

[5]) כבר הזכיר ריב"ג במשתלחק כי יש סוברים שהעקר הוא בטא באלף וכתוב ה בסוף במקום האלף. — [6]) ריב"ג שם.

ודגה החטא היה בבטואו לא במכה (רמב"ע במד' כח).

בָּטוּחַ, בטח, לנק' בטוחה, מ"ר בטוחים, בטוחות, עם ב ועם על אחריו, — א) מי שאינו ירא ומאמין אמונה שלמה בחברו, vertrauensvoll; confiant; trusting: יצר סמוך תצר שלום כי בך בטוח (ישע' כו ג). משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי' (תהל' קיב ז). וכך היתה (האשה החכמה) בטוחה בעצמה שהיא נותנה ראשו ליואב (תנחו' כוכר, וירא יב). — ואמר המשורר: אשר נתן לשכוי בין ודע, ושת חכמה והשכל בטוחות, ילמד הנפשות הנכאות, ביום צרה היותם בו בטוחות (רמב"ע, תרשיש ט). — בטוח אני ש, ר"ל אין לי ספק בדבר שכן יהיה, sicher sein; être sûr; be sure: בטוח אני שאי את יוצא מן הזיקנה עד שתורה הוראות בישראל (ירוש' נזי' ד נג ג). שכל מי שיגע בה (בהתורה) בטוח שגוזר ואחרים מקיימין (מד"ר ויקר' לה). הדברים שאינו בטוח שלא יכשל בהם (חו"ה ג ד). — ובטוח על דבר: ר"ש בן חלפתא שהיה בטוח על כוחו יצא לו בחצי הלילה לילך לעירו (מד"ר דבר' ט). הצדיקים בטוחים על בוראם (תנח' כוכר, מקץ ג). שהעכו"ם בטוח עליו ונתן לו מעות על מכר גופו (תוספות קידו' יו.). — ב) אדם בטוח, שבני אדם בוטחים בו, דבר בטוח, שאין מקום לחשש שמא יאבד וכדומה: ומכרם ראובן כפי כתבו לאדם בטוח וכו' (בו"ת לחם רב לד). בתנאי שיתן לו ערב בטוח ולא נזכר משכון (שם). כי פעמים יש חוב גדול שאינו שוה דמי כלו ואף לא דמי חציו הכל לפי מה שהוא בטוח (מרדכי ב"ק נה). אין מחיר בטוח לשטרותיהם (קרית ספר, מא"ג ה).

בְּטוּחוֹת, — עי' בטחות.

***בִּטּוּי,** ש"ז, — שה"פ מן בטה במשק' הכבד: אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי שפתים (הור' ב ה). שבועה שאוכל ככר זו שבועה שלא אוכלנה הראשונה שבועת בטוי והשנייה שבועת שוא אכלה עבר על שבועת שוא לא אכלה עבר על שבועת בטוי (שבוע' ג ט). ועל חטא שחטאנו לפניך בבטוי שפתים (תפי' יוה"כ). — וביטוי האותיות: הכתב זה ביטוי בענינו ובמשפטו (דקס"ע ג). ניב הגרון ובטוי שפתים נחלק על שמנה (תהו' דונש עא). שחלפו ביטוייו ונשוו טעמיו (שם קכב). שביטוייהם מתחלפין וטעמיהן שוין (שם).

***בִּטּוּל,** ש"ז, מ"ר בטולים, — א) שה"פ מן בטל: ביטול בית המדרש (שבת יו א), ר"ל בלבול והפרעת הלמוד. מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים יושבין ומשמרין כל היום (תוספתא פאה א ו). ר"י הנשיא אומר (בנים מתים) בעון ביטול תורה (שבת לב:), ר"ל שאינם לומדים תורה. בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שם). פעמים שביטולה של תורה זה יסודה (מנח' לט:). אין ביטול רשות מחצר לחצר (עירו' סו:), ר"ל החלטת אדם שאין לו רשות. המשתחוה לבית יש לו ביטול (ירוש' ע"ז ג מג:), ר"ל החלטה שהוא אפס ואין. אמנם אופני ראיותיהם והקדמותיהם בקיום חדוש העולם או בבטול קדמותו הם חלוקים (מו"נ א עא).

א. בָּטַח[1] ממנו בטח, א. בטח, בטחה, בטח, בטחון, מבטח, בטוחות.

בָּטַח, פ"ע, כהפס' בטח, בטחת, בטחת, לנק' בטחת, בטחה, בטחנו, בטחנו, עת' יבטח, צווי' בטח, בינ' בוטח, בוטח, בוטחה, — בטח בפלוני ועל פלוני ובדבר פלוני ועל דבר פלוני, סמך עליו, ולא היה לו חשש ודאגה בדבר, וחשב כי בשביל האיש ההוא או הדבר ההוא לא תשיגהו שום רעה ושום צרה, vertrauen; se confier; to confide: ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים (שופ' ט כו-כז). הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל ואת יי' לא דרשו (ישע' לא א). הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון (עמו' ו א). הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים וכו' כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו (ישע' לו ו). אל ישיאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (שם לז י). חמתיך הגבהות והבצרות אשר אתה בטח בהן (דבר' כח נב). בוטח בעשרו הוא יפול (משלי יא כח). בוטח בלבו הוא כסיל (שם כח כו). הבת השובבה הבטחה באצרתיה (ירמ' מט ד). כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק' ב יח). והוא בטח על צדקתו ועשה עול (יחק' לג יג). בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר (משלי לא יא). ביי' אלהי ישראל בטח (מ"ב יח ה). ביי' לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (צפנ' ג ב). ואנ.

[1] אין לשרש זה במשמעה שיש לו בעברית דמיון בערבי'

בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך (תהל׳ יג ו). השמיעני בבקר חסדך כי בך בטחתי (שם קמג ח). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש׳ י יג). כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו (תהל׳ לג כא). כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו (דהי״א ה כ). ואני אבטח בך (תהל׳ נה כד). כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (שם מד ז). התבטח בו כי רב כחו (איוב לט יא). ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני (ישע׳ מז י). אשר שכחת אותי ותבטחי בשקר (ירמ׳ יג כה). ותבטחי ביפיך ותזני על שמך (יחזק׳ יו יה). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו (ירמ׳ יז ה). אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף (מיכ׳ ז ה). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו (ירמ׳ ט ג). בטח ביי׳ ועשה טוב (תהל׳ לז ג). ובטח עליו והוא יעשה (שם ה) בטחו ביי׳ עדי עד (ישע׳ כו ד). טוב לחסות ביי׳ מבטח באדם (תהל׳ קיח ח). כי יען בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (ירמ׳ מח ז). — ועם אֶל במקום על: אֶל יי׳ אלהינו בטחנו (ישע׳ לו ז). אני אליך אבטח (תהל׳ נו ד). — ועם לְךָ אחרי הפעל: ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים (ישע׳ לו ט). עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ (מ״ב יח כא). — ובטח סתם, ובלי ב ועל אחריו, היה בלי יראה ופחד, דאגה, sicher sein; être tranquille be secure: מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישע׳ לו ד). נסו ואין רדף רשע וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח א). יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג). שקט ובוטח ואין מכלים דבר (שופט׳ יח ז). עם בוטח (שם י). חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי יד יו).

— הפ׳, הבטיח, הבטחת, יבטח, מבטיחי, — א) הבטיח את פלוני על דבר, עשה שיבטח: ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי׳ לאמר הצל יצילנו יי׳ לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור (ישע׳ לו יה). ואתה הבטחת את העם הזה על שקר (ירמ׳ כח יה). ויבטח אתכם על שקר (שם כט לא). כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי (תהל׳ כב י). — ב) *הבטיחו דבר, הבטיח לפלוני דבר, הבטיחו ש, — יעד לו דבר ואמר לו בפרוש שכך היה או שכך יהיה, versichern, versprechen, assurer, promettre; assure, promise: וכן מי שהבטיחוהו להוציאו מבית האסורים וכו׳ שוחטין עליהן (פסח׳ ח ו). ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (אבו׳ ד כב). כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי אברהם אביכם (מכי׳ בשלח ג). לא יצא הכהן לחוצה לארץ אפילו לישא אשה אלא אם כ הבטיחוהו תגרין שהקדימו זמנו של יריד (תוספ׳ ע״ז א ט). מכיון שהבטיחן המקום שהוא מכניסן לארץ כמו שהוא לשעה (ירוש׳ שבת יה יס.). גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ׳ יז.). הרי הן עשויין כמה שהבטיח הקב״ה לזקן (תנחו׳ כוכ׳ לך לך). שהבטיחני הקב״ה שיעשרני (שם יז). — ונתפשט שמוש זה בספרות: אמור לרב שיבוא אלי והנני מבטיחו על ראשי שלא יקבל הזק (כיהכ״נ בל רש״י כוירמייזא). ולא אבטיח להנבער מכל מושג וידיעה בלשון שיוכל ללמוד בספרי לבדו (בן זאב, הקד׳ תל״ע). אבטיחך ידידי כי המעשה לא טובה הזאת לא תקדיר את המעשים הטובים אשר עשה (מא״ג, ק״ס פח). ימים רבים השיאני ויבטיח לי כי יחוש לעזרתי (אגר׳ יל״ג א כ). ויבטיחני הרים וגבעות (שם קע). — ואמר בבתיו: כוכביך לי ממשלה יבטיחו ובני אבי אותי בשבי הדיחו (אכזת ג). — ג) *הבטיח את סחורתו בים וכדומה, שלם בעדה לחברה סכום קצוב שאם תאבד או תפסד תפרע לו החברה כל שויה, assekurieren; assurer; insure: מה שנהגו להת למי שמבטיח סכנת הים באחריותו (תבב״ן ג עד). והלא מעשים בכל יום בין הסוחרים שמבטיחים סחורה תוך הספינות ממקום למקום בכך וכך למאה (שו״ת דברי ריבות עא). שצוהו הבעל הבית שיבטיח את סחורותיו והבטיחם ואח״כ בהגעת הזמן שהיה לו לגבות מה שהבטיח הרויח לו הזמן ונשבר המבטיח (שו״ת תורת אמת שבון, ויניציה, קח). וכתב לראובן הנזכר שיבטיח נכסי שמעון בחמשה פרחים באניה הנז׳ והבטיח והאניה נשברה והגיע זמן הפרעון שיפרע המבטיח (שו״ת מהרש״ך, ח״ב מו). פקיד אחד שהיו שולחים לו סחורות ראובן ושמעון באנקונה דרך אניה בלב ים וכתבו לו סדר להבטיח סחורות ראובן והפקיד טעה והבטיח סחורות שמעון וכו׳ (שם קנט).

— הפ׳ *הבטח, הונב״, — הוא הבטח, הבטח לו, שהבטיחו אותו, שיוכל לבטח: כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלשה פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ברכ׳ ד:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (עירוב׳ מג:). אמר להם (נחום איש גם זו לבניו) בניי פנו את הכלים ואח״כ פנו את מיטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל (תעני׳ כא.).

אי אנו מובטחים לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו (כפרי כהעל' פד). ואם קרא ק"ש והתפלל מיד יהא מובטח שתפלתו נשמעת (מד"ר דבר' ג). שכבר הובטחנו כי יבוא הזמן שישובו כל התועים אל האמת (מלמד התלמ', והתהן).—מובטח בפלוני ש: מובטח אני בכם שאין רימה ותולעה שולטת בכם (כ"מ פג:).— ובחבור עם אני, מובטחני, מובטח אני: מובטחני בו שמורה הוראה בישראל (גיט' נה.). — *נפע', נִבְטַח על פלוני, בטח עליו או בו: אמר לה הקב"ה (לשרה) ועלי את נבטחת חייך אני פוקד אותך (תנח' כוכ', וירא לה). למי שנלקחה המורו לעבודת המלך הלך ונבטח על עבדו של מלך וכו' ועכשיו שנבטחת בעבד וכו' כיון שנבטחת על שר המשקים (מה"ג, כ"י תימן).

בֶּטַח, — א) ש"ז, ההפך מן יראה ופחד ודאגה, **sicher-heit; sûreté; security**: והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט ובֶטַח (ישע' לב יז). — ב) תה"פ, ברגש של שלוה, בלי פחד ודאגה, **sicher; tranquillement; securely, safely**: ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בֶּטַח ויהרגו כל זכר (ברא' לד כה). וישבתם בארץ אשר יי' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בֶּטַח (דבר' יב י). ויך (גדעון) את המחנה והמחנה היה בֶטַח (שופט' ח יא). מעברים בֶּטַח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ושמע לי ישכן בֶּטַח ושאנן מפחד רעה (משלי א לג). — ולָבֶטַח, כמו בֶּטַח: וישבתם על הארץ לָבֶטַח (ויקרא כה יח). וישב יהודה וישראל לָבֶטַח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מ"א ה ה). ורעו בכורי דלים ואביונים לָבֶטַח ירבצו (ישע' יד ל). וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לָבֶטַח (הוש' ב כ). לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לָבֶטַח (תהל' יו ט). — והשתמשו גם במשמעת בלי ספק: תדעו בטח כי אין דבר חדש הנוגע לענין ההוא (הקד' פתחי תבונה יו"ד). בטח היתה ידם בערף אויביהם (ק"ס, מו"ת איטליה).

בֶּטֶח[1], ש"ז, — בליטה יוצאת מן הכותל תחת החלון, **Brüstung; appui de fenêtre; breast-moulding**: הבטח[2]) אינו מביא את הטומאה היה בו ויז רבי אליעזר אומר אינו מביא את הטומאה רבי יהושע אומר רואים את הבטח כאלו אינו (אהל' יב ג).

---

[1]) כך נקוד צ"ד. בוקשד' וקוה' בֶּטַח. במשנ' מנק' בדפ' (אמשטר' תו ומנטובא ?) בֶּטַח. לוי בְּטַח. ולא נתברר מקור מלה זו, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כן בנוסח', וכך במשנ' של גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, וכן הביא הערוך גרסה זו. ובפרו' רה"ג הבטא, והביא עוד גרסה אחרת אבֶטה, ועוד גרסת התוספתא אבטי, וכתוב שם בלשון זו: כמין טיחת בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו פי' אבטי כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית רד בטיות וא' ד' ויז. ע"כ. והובאו הדברים הללו כלשונם ממש בהערוך, רק בין מלת טיחת ובין בבנין כתוב שבטים. והנה כבר אמרתי בהערה לערך אַבְטִי, כי רד בטיות היא המלה הערבי' רד a) והוא סֵכֶך, דבר שסומכים ונשענים עליו. והמלה השנית שהביא רה"ג ויז אינני יודע מה היא. ומה שאמר רה"ג בנין כמין אבטי של מרחץ שהוא אונא דמיא בארמית, עכ"ל, רצה בזה לפרש את המלה אבטי שבתוספתא במקום המלה בטח שבמשנה, ופרשה עפ"י כברה כמו השם אבטי שבא פעמים ארדות במקום השם אמבטי. אבל, כל מי שיש לו קצת רגש בלשון יחוש כמה דחוק ולא טבעי הוא לגזור השם בטח ואבטי, שרה"ג עצמו מפרשו כמין טיחת טיט בבנין, מהשם היוני אמבטי, במשמעת בנין כמין אמבטי של מרחץ. ועוד יש קצת ראיה לדבר שלא היתה כונת התוספתא להשם אמבטי, כי הוא בכ"מ לשון נקבה, עי' ערך אמבטי, ובהשם אבטי השתמשה התוספתא בלשון זכר ואמרה: ומודה ר"א באבטי (צוק"ם באבטו) שעשאו מתחלה שהוא מביא את הטומאה. ע"כ. וכפרושו של רה"ג פרש גם הרמב"ב את השם בטח, רק לא מטעמו, וז"ל: בטח בניאן נאתי מן אלחאיט אמאם אל חלון מן חות' אד'א תטלע אלמתטלע מן אלרוזנה אסתנד עלי ד'לך אלבנא פלד'לך תשמי בטח מן בוטה בה' ע"כ. ובעבר': הוא בנין בולט מהכותל לפני החלון באופן שאם ישקיף המשקיף בעד החלון ישען על זה הבנין ולזה יקרא בטח מן בוטח בה'. ע"כ. ובתרגום הקודם פרוש המשנ' להרמב"ם שבדפוסים הלשון משבשת, ובמקום שאם ישקיף המשקיף, שהוא תרגום הטלע אלמתטלע, נאמר שם כאשר יעלה העולה מן הארובה. אך להרא"ש היה תרגום מדויק והביא בפרושו דברי הרמב"ם בלשון זה: והמשקיף פי' המביט ורואה מן החלון שוכב לבטה עליו. ע"כ. וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (טומ' מת יג) וז"ל: בנין היוצא לפני החלון שהמשקיף נסמך עליו בשעה שמשקיף. ע"כ. והשיג הראב"ד שם עליו ואמר: זו הפיסקא לא נמצאת לא במשנה ולא בתוספתא אולי כתבה תחת הבטח שהוא שנוי פרק יב ואין מפרשים כן, וכו', וזה המחבר הפליגו לדברים אחרים שלא מן הענין וכו' והם דברים זרים ואין הדעת מיושבת עליהן אמרתי אחר שאין להם קבלה אענה אף אני חלקי גם לי לבב כמוהם. הבטח מלה מורכבת היא ונקראת על

---

a) رِدّ

בִּטְחָה[1], ש״נ, מ״ר בִּטְחוֹת, — א) בית דל מאדמה וכיוצא בזה, Hütte; cabane; cabin: ישליו אהלים לשדדים ובִטְחוֹת[2] למרגיזי אל (איוב יב ו). —ב) משכל ראשון, אמתה ידועה ומפרסמה, עקר מעקרי החכמה, Grundsatz, Axiome; axiome; axiom: וקרא בטוחות חכמה למושכלות הראשונות שהם יסודות החכמה וכו' כי אפילו המושכלות הראשונות שהם בטוחות חכמה שעל ידם תגיע הידיעה לא נדע היאך תהיה הגעתם לאדם (העקר' א יו).

בִּטְחָה, ש״נ, — כמו בֶּטַח: כי כה אמר אדני יי' קדוש ישראל בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבִטְחָה תהיה גבורתכם (ישע' ל יה).

בִּטָּחוֹן, ש״ז, מ״ר בִּטְחוֹנוֹת, — א) רגש של אדם בוטח בדבר, Vertrauen; confiance; confidence: אמרו נא אל חזקיהו כה אמר המלך הגדול מלך אשור מה הבִּטָּחוֹן הזה אשר בטחת (מ״ב יח יט). רשעים הן אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם (שבת קלט). כל התולה בטחונו בהקב״ה הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא (מנח' כט). שבטחונן של מלכים שהיו סבורין שלהם ניתנה התורה (מד״ר ויקר' לא). (אמרה שרה להקב״ה) עשה למען שמך הגדול ולמען בטחוננו בדבריך (תנחו' כוכר, לך לך ח). — ב) תקוה, סכוי, Hoffnung; espoir; hope: כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בִּטָּחוֹן (קהל' ט ד). — ג) בפרט רגש האמונה השלמה באלהים שימלא מבקשו של אדם: השער הרביעי בבטחון על האלהים יתברך (חו״ה, שער הבטחון). אך מהות הבטחון היא מנוחת נפש הבוטח ושיהיה לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו (שם ג). אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון (ירוש' ברכ' ח יב).—ובמשמ' ידיעה ברורה, Sicherheit; sûreté; surety: לא התניתי אלא מפני שהיה בטחוני להביא המעות (תבו' הגא' שערי צדק ד ב יב). — ד) מה שעושה, שהאדם בטוח שלא יפסיד כלום בסחורתו וכיוצא בזה, Versicherung; assurance: וראובן יתן לו כ״כ סחורה לבטחון אותו סך מהמעות (שו״ת תורת חסד כ). ראובן מכר לשמעון בסך מה בהמתנה לזמנים מחולפים ונשבע שלא להתחרט ממכירתו ולבטחון המכר מסרו גם שניהם כ״א מהם ארבעים משקלי זהב (שו״ת מטה אהרן א נג). ועי״ז עשו בטחונות גדולות ועצומות להיות מובאו ויצאתו בשלום בלי פגע רע (מעשה בימי הרי״ל סלוכי קדס). ועתה נפל הפרש בין ראובן ושמעון על הבטחון הנו' ראובן אומר לי משפט הבטחון וכו' (שו״ת מהרכ״ץ, ח״ב קנט).

***בְּטָחוּת**, ש״נ, — שגור בפי העם, דבר לסמך עליו לבטח בו, אחריות: מה בְּטָחוּת תוכל לתת לי?

***בְּטִיאָה**, שה״פ מן בטא (רבימת לונץ).

***בְּטִיחָה**, שה״פ מן בטח (רבימת לונץ).

***בְּטִילָה**, עי' בְּטֵלָה.

***בְּטִישָׁה**, שה״פ מן בָּטַשׁ, — א) בעיטה ברגלים על בגד וכיוצא בזה: כשבא מבית הגרדי בוטשין אותו (את הטלית) ברגלים בתוך כלי עץ במים וכו' לפי מנין בטישותיה כך וכך בטישות בכך וכך מעות (רש״י ב״מ קיב.). — ב) בכלל הגפת שני גופים זה בזה, Zusammenstoss; choc; shock: והנה מצד המתרחק הוא כעין הבטישה שהוא הפעולה הדוחקת ומצד היותה ממש מכחו המשיל בבטישה שהוא פעולה מעצמו המבטש (אלימה לרמ״ק, עין כל, ג יד). וכל זה נעשה מבטישת אבא ואמא בפרצופיהם התחתונים

שם מלאכתה והיא ממלאכת התנור כשהוא צריך טפלה מוציאין ממנה זיז לקבל עליו את הטיט שמופלין בו ומפני אסיפת הטיט ששם פעמים שמותיר והוא בולט ממנו מפת ונשאר שם עם הזיז שלא לצורך ושלא בכונה וכו' פירוש בטח בית טיחה מקום קבוץ הטיט. ע״כ. והנה לא הרמב״ם הפליג את המשנה לדברים אחרים, אלא פרושו ממקור הרה״ג מוצאו, ואפשר שפרוש זה בא לו להרה״ג בקבלה מהגאונים הקודמים, רק מה שגזר הרה״ג המלה מן אמבטי שבמרחץ וכמו״כ מה שגזר הרמב״ם מן בוטח ביי' סברת עצמם היא, ובודאי אינה נכונה, אך בעצם פרוש משמעת המלה הרה״ג והרמב״ם מכריעים את הכף ועליהם אנו צריכים לסמוך. ורוב שאר המפרשים האחרונים החזיקו באותם דברי הרה״ג שלא נאמרו אלא על דרך אגב לפרש המלה אבטי שבתוספתא. והעתיקו הדברים כהויתם זה אחרי זה. והנה הערוך הביא שם עוד פרוש אחר והוא: חלון של מאור מבפנים רחב ומבחוץ צר, וסבר קוה' שהוא עפ״י גרסה הבטחה בסוף, במקום הבטת, ח בסוף. אבל גם זה דחוק.

[1]) מן בטח, משק' בִּצְרָה, ועי' לקמן. — [2]) דעת ריב״ג כי זה תאר, אמר: והתאר ובטחות למרגיזי אל ושעורו משכנות מבטחות. וכן אמר הראב״ע: בטחות ענינו משכנות בטוחות. אך מהקבלה לאהלים נראה כי זה שם, ולפי הכונה שרצה לאמר כי אפילו במשכנות דלים ישליו הרשעים, נראה כי בִּטְחָה היא בית דל.

שמכים ובוטשים האותיות זה עם זה ומרוב התענוג של שפע אריך והשמחה והיחוד של הזווג יוצאים בבטישתם ובהתנוצצותם אותיות ותיבות של שמות (עמה"מ, הו"ח מד). הה' גבורות וההי' חסדים קודם שנתהוו מבטישות מול עליון ותחתון (שם, קרית ארבע סו). סוף שני המזלות האלה הכוללים שערות הזקן שיוצאים מבטישתם החסדים והגבורות הם על כתר זעיר (שם קכ). ואח"כ יצא קו מכל ניצוץ ונדבקו יחד ונעשית מרובעת מד' קוים ואח"כ נתרבה אור הבטישה בתוך חללה וכו' ויצאתה כדמותה על קו הימיני מבחוץ בעבור הבטישה הגדולה שעשתה (שם). וכל זה בכח המים העליונים שיורדים באלה הרעשות ובטישות של הגלגל (רמח"ל, פתחי חכמה).

בטל[1], ממנו א.*בָּטֵל, ב.*בָּטֵל, *בַּטָּלָה, *בִּטָּלוֹן, *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

א.בָּטֵל, פ"ע, עבר בָּטַל, בָּטֵל, בינו' בָּטֵל, בְּטֵלָה, בְּטֵלִים, בְּטֵלוֹת, וגם בּוֹטֵל בּוֹטְלָה, בּוֹטְלִים בּוֹטְלוֹת, עת' אֶבְטַל, — א) חדל, נפסק ולא היה יותר בעולם, aufhören ; cesser ; cease to exist: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל וּבָטְלוּ הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג). משבטלה סנהדרין בטל[2]) השיר מבית המשתאות (סוט' ט יא). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (שם יב). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (אבו' ה יו). בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם (שם כא). משרבו בעלי הנאה בטלה כבוד התורה (תוספתא סוט' יד ג). אותו היום שמת רבי בטלה קדושה (כתוב' קג:).—ובמשמ' חדל כח הדבר: הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמנה בטלה הימנו גזרת שלשים (מו"ק ג ה). —ב)שבת ולא עשה מלאכה, müssig sein : feiern ; être désoeuvré ; to idle: מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין וכו' ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים (פסח' ד ה). היה בטל מסלע (כ"מ ט ג). כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה (אב' א ה). ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך (שם ד י). שבטלין ממלאכתן וקורין (ברכ' יו.).—ג) היה כמו אין, לא היה שוה כלום, nichtig, wertlos sein; être nul, sans valeur; be null, valueless: אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה עדותן בטלה (סנה' ה ג). היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל (כתוב' יא ד). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר"מ מטמא וחכמים מטהרים מפני שבטל העקר בטלה הטפלה (כלי' יט י). עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה (גיט' לג.).—ובטלה דעתו, מחשבתו, אין לה חשיבות נגד דעת אחרים: כל ירקות שורען לזרע בטלה דעתו (תוספתא שבי' ב ז). בטלה דעתו אצל כל אדם (ברכ' לה:). מר סבר בטלה מחשבתו ומר סבר לא בטלה מחשבתו (שבת יו:). — ובמשמ' נעשה כאלו איננו: מי חטאת שנפסלו וכו' בטלו במעיה (פרה ט ה). אם נפל המשקה האסור לתוך המשקה המותר ראשון ראשון בטל (רמב"ם מהל' אסו' יו ל).

— נפע',*נִבְטַל, — כמו קל, במשמ' המנע מעשות דבר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל[1]) הימנה (אב' ב יו). נשא אשה ושהה עמה עשרה שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל (יבמ' ו ו). ליבטל[2]) והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה (גיט' ד ה). — ואמר הפיטן: שבת משוש לבנו אוי כי נבטלו עולי רגלינו (קינה, זכור ה').

— פע',*בִּטֵּל, פ"י, — עשה שֶׁיִּבָּטֵל: איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת (ברכ' ב ה). אף הוא ביטל את המעוררים ואת הנוקפים (מע"ש ה יה). ביטל[3]) אם עד שלא תרם ביטל אין תרומתו תרומה ואם משתרם ביטל תרומתו תרומה (תרומ' ג ד). שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בעבודת אלילים למה אינו מבטלה (ע"ז ד ז). שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עד' א ה). הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת הרי אלו חייבין (הור' א ג). בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים

---

[1]) באשו' בַּטָּל, בארמ' בְּטִיל. בערב' בַּטַּלa).
[2]) בקצת משנ' מנק' בָּטֵל.

— [1]) כך גרסת הרבה ספרים, ובקצת ספרים ליבטל, וס"א לבטל. וכבר קרא תגר רשב"צ דוראן והחליט שצריך לקרא לבטל ואמר: לִבְטֵל הוא על מִשְׁקַל לשכב והוא מקור מפעל קל כי לא מצינו ממנו כ"א פעל קל (מג"א, ב טז).—[2]) בקצת ספרים יבטל.—[3]) כך במשניות שבירושלמי.

a) بطّل

פני רצונך (אב' ב ז). אפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה (שבת סג.). אמרו מי ילך ויבטל הגזרות (תעני' יח.). ומבטלות ג' דברים מחשבה רעה וחולי מעים ותחתוניות (כתו' י:). לא חרבה ירושלם אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (שבת קיט:). — ובמשמ' עשה אותו כאלו אינו: עכו"ם מבטל עבודת אלילים שלו ושל ישראל וישראל אין מבטל עבודת אלילים של עכו"ם המבטל עבודת אלילים ביטל משמשיה וכו' כיצד מבטלה קטע ראש אזנה ראש חוטמה ראש אצבעה פחסה אעפ"י שלא חיסרה ביטלה (ע"ז ד ד-ה). כיצד מבטל רשות אומר רשותי נתונה לך רשותי קנויה לך (תוספתא עירו' ז יח). אין דם מבטל דם אין רוק מבטל רוק ואין מי רגלים מבטלין מי רגלים (זבח' עט.). ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו (חול' קח.), עושהו כאלו אינו. — ובִטֵּל את פלוני מן דבר פלוני, לא הניחו לעשות הדבר: כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם (מד"ר ברא' לב). — בִּטֵּל התורה וכדומה, לא למד: וכל המבטל את התורה מעושר סופה לבטלה מעוני (אבו' ד ט). — בטל דבר פלוני, החליט בלבו שדבר פלוני איננו בעולם, או כאלו איננו, שאינו חשוב כלום: מבטלו (את החמץ) בלבו (פסח' ג ו). הבודק (את החמץ) צריך שיבטל (גמ' שם ו:). — ובמשמעת החליט שאין בעולם: כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים (רלב"ג משלי ב יד).

— פע', *בֻּטַּל, — שבִּטְּלוּ אותו: ביטל משמשיה מבוטלין[1] (ע"ז ד ד). רשותי מבוטלת לך (תוספת' עירוב' ז יח). מתנה זו מבוטלת (גיט' לג.). עכשיו שאנו בגלות כבר בוטלה צורת התורה וקבלה השנוי (נוה שלום א ג). — *מְבֻטָּל, מְבֻטָּלָה, מְבֻטֶּלֶת, מבוטלת, — מי שבטלה דעתו, שנשתטה: וכן בת פנויה מבוטלת אחותם של ראובן ושמעון (תשו' גא' בי"ת ס 278, והערה שם).

— הִפע', *הִבְטִיל, — גרם שיבטל ממלאכה וכיוצא בזה: להבטיל העם ממלאכה (סוכ' ס ס).

— התפ', *נִתְבַּטֵּל: כשיגיע ימות בן דוד ויתבטל מלאך המות בעוה"ז מן ישראל יהיו כל העכו"ם אומרים אשרי העם שככה לו (תד"א א ה). ואלמלא הברית שכרת הקב"ה עם דוד אזי נהרג יואב גם כן ונתבטלה מלכות בית דוד לגמרי (שם ב ג). לפי

[1]) כך במשנה תלמוד ירוש' ויניציה, וכן בכ"י עם גוף פרוש הרמב"ם.

שאתה מתבטל מדברי תורה (רש"י אב' א ה). בחל מתבטל בתשעה וחמשים (ש"ע יו"ד לח ח). כל האיסורים הנוהגין בזמן הזה כולם מתבטלים בששים (הגה' שם).

אָבַד, אִבֵּד וכו'. — אַיִן, אַל, אֶפֶס, שם לְאַיִן, לְאַל, לְאֶפֶס.

הָבֶל, הֲבֵל הֲבָלִים.

חָדַל, וכו'. — חָזַר, בו מדבריו. — *חָרַט, *הִתְחָרֵט, חֲרָטָה.

יפר, הֵפֵר מחשבתו, נדרו.

כָּבָה. — כָּלָה.

מָחָה. — מָחַק. — מָנַע את הדבר. — *מְנִיעָה.

נתר, *התיר את האסור, בטל אותו, התיר את הבשר.

*פָּסַק, הפסיק את הדבר.

שְׁמִיטָה, מבטלת את החובות. -- שָׁמַר, הִשְׁמִיד, *שְׁמַד, וכו'.

ב. *בָּטֵל, ת"ז, לנק' בְּטֵלָה, — א) כאין ואפס, שאינו שוה כלום, nichtig, wertlos; vain, sans valeur; null, void: ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל (גיט' ד א). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב' יא ה). — דברים בְּטֵלִים: וקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים (ע"ז יט:). — ב) שאינו עושה שום מלאכה, müssig, désoeuvré; idle, unemployed: המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל (תוספתא ב"מ ד יא). אדם בטל (כתוב' ה.). סוס אחד והוא בטל (סנה' כא:), ר"ל אינו עושה מלאכה, אינו עובד במלחמה. עשרה בטלים ממלאכתן לבית הכנסת (ירוש' מגי' א ע:). — ובהרחבה לדברים שאין בהם רוח חיים, מעות בְּטֵלוֹת, שאין עושים בהן עסק: לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו (מתנה) ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת (ב"מ ה י). — ג) ב"ז, דבר מְבֻטָּל: ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים[1] הרבה כנגדך (אב' ד י).

*בַּטָּלָה, בטילה, — הפך מן פעולה, לא עשיית מלאכה, Müssiggang; désoeuvrement; idleness: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר הרי זה מחשב עמו שכר בטילה ואיזה הוא שכר בטלה בשעה שלוקח וכו' מחשב עמו שכר

[1]) ואמר הרמב"ם שם: וענין בטלים הרבה הוא שיש דברים הרבה המבטלים.

מכירה וכו׳ (תוספתא ב״מ ד יד). כיצד מבטלה (את הע״ז) וכו׳ אפילו דחאה וסטרה ונפלה הרי זו ב ט י ל ה וכו׳ עבודה זיה של ישראל אין לה ב ט י ל ה עולמית (שם ע״ז ה ז). מניין לתקרובת עכו״ם שאין לה ב ט י ל ה עולמית וכו׳ (גמ׳ שם נ.) ישראל אין להם ב ט י ל ה עולמית לא בעוה״ז ולא בעוה״ב (מנח׳ נג:).

***בַּטָּלָה**[1], ש״נ, — שם מפשט מן בטל, — א) אין ואפס, שוא, בלי תועלת, **Nichtigkeit; nullité; vanité; vanity**: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל ל ב ט ל ה ללמד לדורות הבאים (עדי׳ א ד). שלא להזכיר שם שמים ל ב ט ל ה (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). דברים של ב ט ל ה (שם כתו׳ ז לא:). לא יצא הדבר ל ב ט ל ה (ברכ׳ סג :). אין אדם מוציא דבריו ל ב ט ל ה (ערכ׳ ה.). כל המוציא שכבת זרע ל ב ט ל ה חייב מיתה (ניד׳ יג .). אמרה (אות יוד) לפניו רבש״ע הכתבתה בתורתך אות אחת ל ב ט ל ה (תנחו׳ כוכ׳ ותרא ב).— ב) בלי עבודה, **Müssigang; desoeuvrement; idleness**: ר׳ אליעזר אומר אפילו הכניסה לו (האשה לבעלה) מאה שפחות כופה לעשית בצמר ש ה ב ט ל ה מביאה לידי זימה וכו׳ שה ב ט ל ה מביאה לידי שיעמום (כתו׳ ס ו). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו ל ב ט ל ה[2]) הרי זה מתחייב בנפשו (אב׳ ג ד). (אין אדם מת) אלא מתוך ה ב ט ל ה (אדר״נ יא). ואין לרבה אלא שכר ב ט ל ה בלבד (קידוש׳ יו :). הַבַּטָּלָה ראשית כל חטאת (ב״ז, תרגום ב״ס לג כו). הרפיון ו ה ב ט ל ה ראשית כל עון ונבלה (הוא, מג״ע).

*אִמּוּר, קשר בין פועלים לחדל ממלאכתם.— *אִמְּרוּ, עשו אִמּוּר.

בָּטֵל. — *בַּטְלָן, *בַּטְלָנוּת.

זְמַן, אבד זמנו, מבטל זמנו.

הִבֵּק ידים. — חַג. — חֹפֶשׁ, עתות החפש ממלאכה.

*טַיָּל *טַיְלָן *טַיְלָנִים, מי שמבטל זמנו בטיול.

יָשֵׁן, שֵׁנָה, נמנם וכו׳.

מְנוּחָה, נח ממלאכתו, עבודתו.

נֹפֶשׁ, הנפש מעבודה, עת הנֹּפֶשׁ בבתי הספר בין שעה ושעה.

*עֵסֶק, אין לו עסק, איננו עסוק. — עָצֵל, מי שאוהב ללכת בטל. — עַצְלוּת.

*פְּגֵר, מהעבודה, לא עבד.— *פַּגְרָה, ימי הפגרה, למשל בבתי הספר כשהם נסגרים.—*פְּנַאי, עת הפנאי, שאדם פנוי מעבודתו. — פִּנָּה, מְפַנֶּה לבו לבטלה.

שְׁבִיעִית, שנה השביעית, שנת השמיטה שצריך על פי התורה לשבות מעבודה בשדה, — שַׁבָּת, שַׁבָּתוֹן.— *שהי פהי, מוציא את כל ימיו בשהי פהי, לאמר בבטלה.

***בַּטְלָן**, ש״ז, מ״ר בַּטְלָנִים, לנק׳ בַּטְלָנִית, מ״ר -נִיּוֹת, — א) מי שדרכו להיות ב ט ל ממלאכה, **Müssiggänger; oisif; idler**: אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה ב ט ל נ י ן (מגי׳ א ג). ב ט ל נ י ם היו (הסוסים) (ירוש׳ כתו׳ ט כג). ועשרה ב ט ל נ י ן של בהכ״נ (גמ׳ שם יז:). סוסים ה ב ט ל נ י ן (שם כא:). — ב) *שגור בפי העם במשמ׳ אדם ה מ ב ט ל עניני העולם, שאינו מכיר עניני העולם, אינו נותן דעתו ולבו לעניני העולם, ללבושיו ומנהגיו.

***בַּטְלָנוּת**, ש״נ, — א) כמו בַּטָּלָה, מעמד אדם בטל ממלאכה: אדם בטל דלית ליה שדות לעסוק בהן ואין מתעסק בשום דבר אלא ב ב ט ל נ ו ת (רגמ״ה, ב״ב נה .). — ב) בפי העם, טבע ה ב ט ל ן ומדותיו ומנהגיו, העדר ידיעה בעניני העולם וכיוצא בזה.

***בֻּטֶם**[1]), —כמו בַּטְנָה : ב ו ט מ י ם שקורין בלשון יון פוסתקיא (תוסף נכ :).

בטן[2]), ממנו בֶּטֶן, ולפי דעת קצת בָּטְנִים, *בַּטְנוּן.

בֶּטֶן[3]), ש״נ, מ״ר *בְּטָנִים, — א) חלל גוף בע״ח שבו המעים, וכמו״כ הצד החיצון ממנו, הנראה, **Bauch; ventre; belly**: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בֶּטֶן ולנפל ירך (במד׳ ה כב). צדיק אכל לשבע נפשו ובֶטֶן רשעים תחסר (משלי יג כה). בתת יי׳ את ירכך נפלת ואת בִּטְנֵךְ צבה (במד׳ ה כא). ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בִטְנָהּ ונפלה ירכה (שם כז). ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בְּבִטְנוֹ

---

[1]) כך נקוד במשנ׳ מנקד׳ נדפ׳, וכך הקריאה הרגילה של האשכנזים, וכן שי״פ ויסטר׳. ב״ז נקד בַּטָּלָה, וכן לוי.—[2]) גרסת קצת ספרים ל ה ב ט ל ה.

[1]) בארמ׳ בוטמא, בערב׳ בֻטם a), ועי׳ הערה לבֹּטֶן.

[2]) משתפות בשרש זה ערב׳ עבר׳ וארמ׳, ועי׳ הערה לבֶטֶן.

[3]) בארמ׳ בטנא, בערב׳ בַּטְן b), ובא שם זה

a) بُطم b) بَطن

(שופט׳ ג כא). — והצד החיצון הנראה: שרוך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים (שה״ש ז ג). כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהל׳ מד כו). — ובטן האשה, במקום העבור: וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה (בראש׳ כה כד). כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שופט׳ יג ה), ר״ל מיום הלדה. נזיר אלהים אני מבטן אמי (שם טז יז). אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן [1] ומהריון (הוש׳ ט יא). בבטן עקב את אחיו (שם יב ד). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). כה אמר יי׳ גאלך ויצרך מבטן (ישע׳ מד כד). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). — פרי בטן, הילדים: התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (בראש׳ ל ב). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך (דבר׳ כח ד). האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכ׳ ו ז). הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וכו׳ ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע׳ יג יז-יח). — וכמו״כ מחמדי בטן: גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט טז). — ובכלל לקרב האדם: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח). נר יי׳ נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כ כז). הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה (איוב טו לה). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח). — ונרדף עם רחם: היא (הגדה) קילקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה (שבת לג:). — ובהשאלה לקרב ופנימיות כל דבר: מבטן מי יצא הקרח (איוב לח כט). מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונה ב ג). — ומ״ר: על בקעם בטני הנשים וכו׳ בקיעת בטני ההרות (תשו׳ דונש 19). וויעילם בטני עופות המים ובטני אווז ובטני תרנגלת (קלמון א כ יד). — ב) *הריון, עבור: אפרוחים של בטן ראשונה שנייה ושלישית הן נקראין בריכות (תשו׳ גאו׳ הרכ׳ רמג). עגלה משלשת בת שלש שנים או הבטן השלישי (ערכים לריב״ג, שלש). — *עבד בטנו, ר״ל אדם להוט אחרי אכילה ושתיה: ואשר הוא מהם ירא אלהים והומל על הצאן וחפץ בטובתם ודבריו נאמנים בראה וזאת ועדות נקבל ממנו ונזהר בדבריו אשר הם נכונים וישוים ואשר הוא עבד בטנו ונער כרסו גוזז הצאן ובוזז נרחק ממנו (ספר בן מגלית, לקו״ק 33). אוילים עבדי בטנם ואחרי עיניהם הולכים (קטע מגני׳ JQR,XVI,439). — ומתי בטן: הורהב הזמן ברב ורבא, ואם ביניו ובין התלמוד מריבה, ולכן סדרו על פי פתאום מתי בטן ואדרת ושיבה (ר״ש הנגיד, סיהכ הזמן). — ואמר המוכיח: עושים בטניהם אלהיהם ותורתם מלבושיהם ומוסרם הזוק משכניהם ותועים במצולות הסכלות (חו״ס, הפרישות ב). — תאות הבטן, אכילה ושתייה: שטוף בתאות הבטן והנשים (מאזני צדק, אלגזלי 88). — *בטן המוח, Gehirnkammer, ventricule du cervau; ventrikel of the brain: שאם יהיה האויר מופלג הקור ואחר ישאר לא יהיה הכנסתו לבטני המוח (פרקי משה א). שיעמוד מקום הדם עד שיתבשל וידקדק ויצא לבטני המוח (שם). הראות והוא השגת הכח וכו׳ אשר בשני בטנים המוקדמים מבטני המוח הבא בלהות הכפוריי בזוג הראשון החלול מזוגי עצבי המוח (אמונה רמה א ו). ומה שמצאנו כתוב לר׳ דוד קמחי ז״ל בסוד הנסתר בפרשה הזאת שד׳ הנהרות הם שלשת בטני המוח אשר בהם הדמיון והמחשבה והזכרון (חיים בן ישר׳, ג״ע, תפא׳ ציבה לוונן). — *בטן הלב, Herzkammer; ventricule du coeur; ventrikel of the heart: והנה נחלקו בו אריסטו הפלוסוף וגאלינוס הרופא כי הפלוסוף יראה שהבע״ח גדולי הגוף יש בלבם שלשה בטנים (רשב״ל דורהן, מ״א, ח״י, ז). — ג) בהשאלה לכל בליטה עגלה בצורת בטן בכלים, בבנין: וכתרות על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לעבר-שבכה (מ״א ז כ). והוא הבטן הרחב שבכותרת (רש״י ירמ׳ נב כב).

אב, המדבר מהבטן.
גחון, בטן של זוחלים.
*דופן, דופני הבטן.
הרה, אשה שיש לה ולד בבטן.
חיק. — חלצים, יוצאי חלציו, הילדים.
*טבור *קרקבן, שרר.
*כרס, בטן. — *כרסתן, בעל בטן.
מעים, שבתוך הבטן.
פרי, פרי בטן, ילדים. — *פרכה, הוא
*צפק, קרום על פני דפני הבטן מבפנים.
קיבה, וכו׳. — קרב, כל מה שבפנים הבטן. —
*קרקור בבטן, בעין שאון כשהבטן ריקה.

גם באגרות תל אל עמרנה כמלה שאולה מכנענית. —

[1]) י״ם כי צריך לקרא מִבְּטֹן, והוא מקור מפעל בָּטַן במשמעת הריון.

רחם, וכו'.

*שפולי הבטן, החלק התחתון.

בָּטַן[1]), הקל אינו נהוג.

— הִפְעִ', יהִבְטִין,—עשה לה בֶּטֶן, עשהמעֻברת, trächtig machen ; rendre enceinte ; make pregnant : ומשחות בטניהן ואומרות כך אי ר' פלוני הבטינני הבטינני תן לי הריון (ר"י הדסי, הלכות א ב). ואיך אחריש ודרכי עובדי עבודה זרה בין מקצת ישראל יושבים בקברים ולנים בנצורים ודורשים אל המתים ואומרים יא ר' יוסי הגלילי רפאני הבטינני [מענהו תן לי הריון] (סהל בן מצליח, לקו"ק 32).

בָּטְן[2]), ש"ז, מ"ר בָּטְנִים, — פרי אילן הבָּטְנָה, מאורך הצורה והלוז שלו ירק, Pistaize ; pistache pistachio (-nut) : קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בָּטְנִים[3]) ושקדים (בראש' מג יא).

***בָּטְנָה**[4]), בוטנה, ש"נ,—אילן דומה להאֵלה, נותן פרי הבָטנים, echter Pistazienbaum; pistachier pistachio-tree : לולבי האלה והבטנה והאטדין (שביע' ז ה). לולבי האלה והבוטנה (תוספת' שם יא).

בָּטְנֶה[5]), — כמו בֹּטֶן.

[1]) בארמ' הקל בְּטַן, בְּטִין, היתה הרה : תוריה מבטין ולא יפלט (ת"י איוב כא י).

[2]) משק' אֹהֶל אֹהָלִים, אעפ"י שקמץ אֳהלים הוא ת"ג, כי זה רק מפני ת"ק שלאחריו. זו דעת קצת החכמים שהיחיד ממנו הוא ע"מ פֹּעֶל (Pürsh, Dietrich וכן בעל חה"ש), דומה לבֻטם a) הערבי. וי"א שהיחיד בָּטְנָה, כמו שקמים מן שִׁקְמָה. וי"א שהיחיד בָּטְנֶה, ועי' לקמן. — [3]) ת"א ובוטמין, וכן רסע"ג ובוטמא, וכן המפרשים הקדמו'. אעפי"כ אין ספק בדבר כי הכונה בבטנים לא לפרי האֵלָה, ששמה בוטמא בארמ' ובֻטם בערב', כי פרי זה אינו נאכל אלא ברחק, ומשתמשים בו דלת העם, ואינו מזמרת הארץ להביאו מנחה למשנה למלך. ופרי האילן Pistacia vera הוא אהוב על ילדי ארץ המזרח, והאילן בעצמו מצוי בסביבות דמשק (Löw, Pfln. 420). והערוך לועז נוצילי, אבילאנא, ובערב' גלוז, והם האגוזים הקטנים. והנה י"ם שבטנים נקראים ע"ש צורת בֶּטֶן, אך זה דחוק.

[4]) כמו אֲגוּזָה מן אֱגוֹז.

[5]) משק' תִּפְתֶּה, ופ"פ חרוקה לבנה, וכן י"א פִּשְׁתֶּה וממנו פִּשְׁתִּים. כך Fürst וכמו"כ רש"י פין.

a) بُطم

***בַּטְנוֹן**[1]), ש"ז, — א) כלי מכלי הנגון, כנור גדול, Bassgeige ; violoncelle ; violoncello. — ב) כעין אזור רחב של עור לפני הבטן, לבשים האומנים שלא יתלכלכו בגדיהם, Schürzfell; tablier en cuir leather apron. — ג) כעין בקבוק ימלאוהו מים חמים וישימוהו על הבטן לחמם : הבטנון [2]) והניקטמון והאירוס (כלי' יט ו).

***בָּטַשׁ**, פ"י, בָּטְשָׁה, אֶבְטֹשׁ, — א) בטש את הבגד, בעט ברגליו, stampfen ; fouler ; to stamp : כשבא (הבגד) מבית הגרדי בוטשין אותו ברגלים בתוך כלי עץ (רש"י ב"מ קיג.).— ב) פגע והכה בגוף אחר, anstossen ; heurter ; to strike : כשהאציל הא"ס את הכתר בתחלת אצילותו היה הכתר נעלם ואינו מתגלה באויר שאינו נתפס אה"כ בטש בו הא"ס והאצילו בחינה מתגלית (עסיס רמונים ה ס). הנצח והוד דעתיקא הם בוטשין וטוחנין בו הגבורות (עמה"מ, רישא דז"א ז). מפני ששערות של אריך בוטשים על ראש זעיר (שם לא). כי האותיות בוטשים ומכים ומתרבים זו על זו ומתנוצצים מעדרי חביריהם (שם עולם התוהו). אחר שהצמצום הניח הנקודה חזר כח הצמצום של א"ס ובטש באמצע הנקודה ויצאו ממנה הג' נצוצות לכל רוח (שם בעבועי המלך מא). ועתה דע שהבטישה שבוטשת משליש ראשון

[1]) כך נקוד במשנ' מנקד' כ"י פרמה, וסוברים שנגזר מן בֶּטֶן. — [2]) כך ברוב הנוסח' ובמשנ' עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם. ובפרוש רה"ג הגרסה הביטנון, ובהערוך הובאה גרסה הבטנים. ופרש רה"ג וז"ל : כמין כנור גדול שהוא נותן לפני הבטן וכך מזמרין בו שיש בכנור שנתפס בידו ואינו נותן לפני הבטן וזה נותן לפני הבטן כמין איזור של עור שנותנין בעלי אומנות ובעלי מלאכה לפני בטניהן כדי שלא יתלכלכו בגדיהן. ע"כ. ואין ספק כי הם שני פרושים וחסר לפני כמין אזור המלים פ"א, ר"ל פרוש אחר. והובאו שני הפרושים האלה בהערוך. והגיה קוה' והוסיף פ"א. והרמב"ם תפס בפרוש ראשון ואמר : ובטנון אלאלה מן אלאת אלגנא אלתי תסמי אלקיתארה וסמית בד'לך לאן אלצ'ארב בהא יסנדהא לבטנה ענד אלצ'רב בהא. ע"כ. ובעבר' : ובטנון הוא כלי מכלי הנגון הנקרא אלקיתארה ונקרא בטנון לפי שהמכה בו יסמכנו על בטנו בעת שיכה בו. והר"ש העתיק שני הפרושים יחד, והרא"ש עשה מזה פרוש אחד : כלי זמר עשוי כמין נאד של עור ונופחים בו. ובסוף פרוש רה"ג להשם עתר באו דברים שנראה כי גם הם שייכים להשם בטנון, וז"ל : כלי עגול והוא נקוב מבפנים בו מכניסין חמין משימין אותו על בטניהן בשביל הקור ושמו בלשון יון פקוס.

של ת"ת וזעיר לעשות נוקביה היא בהארת שם אהיה (שם, קרית ארבע). וכמו ש ב ו ט ש י ם אלו האותיות של שמות אלו כך למעלה ב ו ט ש י ן הו' תקונים הנזכרים זה בזה כדי להוציא תוספת הארה (נתן העזתי, תמה"י א ז). ובהגות אדם בהם יתנועעו אלו האותיות ויפעלו התעוררות למעלה ו י ב ט ש ו אורות תחתונים (מעבר יבק א ט). וזה נמשך מן הכח העליון ש ב ו ט ש בו (פתחי הככה לרמח"ל כ ג). והנה בבוא אור הג' שהוא דין ופוגע באור הרשימו הנשאר שהוא רחמים ואז מכים ו מ ב ט ש י ם זה בזה משום שהם שני הפכים (מהרח"ו, ע"ח, היכל א"ק ה ה). והנה האורות פנימים עם האורות מקיפים מחוברים תוך הפה לכן בצאתם יחד חוץ לפה קשורים יחד הם מכים זה בזה ו מ ב ט ש י ן זה בזה ומהכאה שלהם אתייליד הויות בהינת כלים (שם ה א).

***בַּטָּשָׁה**, — כמו בְּטִישָׁה: כל בחי' הכאות ו ב ט ש ו ת אורות זה בזה הוא כאשר אינן שוין (מהרח"ו ע"ח, היכל א"ק ה ה). איך נעשו בחי' הכלים והוא מהכאת ו ב ט ש ת האורות (שם).

א. בִּי, — מלת הגוף למדבר בעדו במשמעת תוך, עם, ומשמש בכל שמושי האות בְּ.

ב. בִּי[1], — מלת הקריאה לבקשה, תחנה, להתחלת הדבור: ויגשו (אחי יוסף) אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית ויאמרו בִּי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל (ברא' מג יט-כ). ויגש אליו יהודה ויאמר בִּי אדני ידבר נא עבדך דבר (שם מד יח). ויאמר משה אל יי' בִּי אדני לא איש דברים אנכי (שמות ד י). ויאמר בִּי אדני שלח נא ביד תשלח (שם יג). ויאמר אהרן אל משה בִּי אדני אל נא תשת עלינו חטאת (במדב' יב יא). ויאמר יהושע אהה אדני יי' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן בִּי אדני מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו (יהושע ז ז-ח). וירא אליו (אל גדעון) מלאך יי' ויאמר אליו יי' עמך גבור החיל ויאמר אליו גדעון בִּי אדני ויש יי' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת (שופט' ו יב-יג). ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל וכו' ויאמר אליו בִּי אדני במה אושיע את ישראל (שם יד-טו). ויעתר מנוח אל יי' ויאמר בִּי אדוני האיש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד (שם יג ח). ותאמר (חנה אל עלי הנביא) בִּי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש"א א כו). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו ותאמר האשה האחת בִּי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד (מ"א ג טז-יז). ותאמר בִּי אדני תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתהו (שם כו).

[1]) תרגום: בְּבָעוּ. רסע"ג: יא. ואמר ראב"ע: כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה ה..י אמר כי הוא דרך קצרה והטעם בי אדוני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדוני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר. ע"כ. ומהחדשים, קצתם סמכו על התרגום בבעו, וסברו כי בי נתקצרה מן בְּעִי, במשמ' בקשה, וי"א שנתקצרה מן אָבִי, מלשון אבי יבחן איוב. ולמבר (Lambert, REJ, XXII, 129) סובר כי בִּי הוא עקר השמוש של בְּ במשמ' תוך, והוא כמו בֵּי במקום בית, ולכן בִּי אדוני הוא כמו בְּאדוני. — [illegible]

א. *בֵּי, — קצור מן השם בַּיִת, בֵּית, רגיל בלשון ארמ' ומשתמשים בו גם בסגנון עברי בפרט בחבור עם שמות שבתחלתם אחת מאותיות דטלנת, כמו בֵּי-דאר, במקום ב י ת ד א ר: ולקחו מן הגוי ע"י ב י ד א ר של גוים (תשו' גאו' מו"מ כד). ויש באותו מקום ב י ד ו א ר של גוים שאינו מקבל שחד (תשו' גאו' שע"צ פד). — ב י ד ו א ר קבוע (שו"ת בשמ' ראש טז).

ב. *בֵּי[1], — במקום בן: ודע כי כל מקום שנמצא ר' פלוני ברבי פלוני בספרים הישנים כתוב ב י רבי פלוני כלומר בן רבי פלוני וכן תמצא בפיוטי הקליר בראשי הבתים אלעזר ב י רבי קליר וכן רבן גמליאל ברבי כן היא קריאתם ב י רבי כלומר בן רבי הוא רבינו הקדוש (רשב"ל דורחן, מ"ת, ג ח).

בִּיאָה, בִּאָה, ש"נ, מ"ר בִּיאוֹת, שה"פ מן בוא, — א) המקום שדרך שם יבוא, Eingang; entrée; entrance: והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בַּבִּאָה[2] (יחז' ח ה). — ב) *עצם הפעולה: חייבין עליה על ב י א ת מקדש (נז' ו ד). הקיש ב י א ת ן בימי עזרא ל ב י א ת ן בימי יהושע (ירוש' קדו' א כא ג). ב י א ה במקצת שמה ב י א ה (יומ' לא.). ולואי שתהא ב י א ה כיציאה (שם פו:). כל ב י א ו ת שנאמרו בתורה וכו' (ירוש' חלה נה:). הואיל ונאמרו ב י א ו ת בתורה (קידו' לז:).

[1]) ושמעתי ילדים מדברים עברית אמרים בֵּציון במקום בן ציון.

[2]) קצת החדשים מוחקים מלה זו.

בביאה אחת שנכנס מנשה לבית קדשי הקדשים (מד"ר דבר' ב). — *ביאת השמש, שקיעתו: ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה (ברכ' ב.).—ג) בפרט *ביאה על אשה, נרדף עם בעילה: (האשה) נקנית בכסף ובשטר ובביאה (קידוש' א א). אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה (יבמ' ו א). על כל ביאה וביאה שבא עליה בעלה הרי הוא חייב עליה (תוספתא סוט' ב ד). הראשונה ביאת ערוה והשנייה צריכה גט (ירוש' יבמ' ב ג ג). ובעלה מלמד שנקנית בביאה (קידוש' ד:).— ומ"ר: הבא על השפחה ביאות הרבה (כרית' ב ג). שתי ביאות לאשה כדרכה ושלא כדרכה (מד"ר בה"ב, גן נעול).

א.*בִּיב, ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — הפירה באדמה שיורדים אל תוכה השופכים והמים המלוכלכים וכיוצא בזה, Kloake ; cloaque: ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים שופכין לתוכו מים בשבת וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב אבל שופך הוא מגג לגג והמים יורדין לביב (עירו' ח י). וזו (אפרודיטי) עומדת על פי הביב וכל העם משתינין לפניה (ע"ז ג ד). פוקקין את הביב בסודרין ובכל דבר המטלטל כדי שלא וציפו המים את הכלים ואת האוכלין אין פוקקין את הביב כדי שירדו המים לבאר (תוספתא עירוב' יא י). את מה הם בודקים את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים (אהל' יח ח). ביבין היוצאין מארץ העמים לארץ ישראל (תוספתא אהל' יח ט). המותקין ביביהן והגורפין מערותיהן ברשות הרבים (בס ב"ק ב ו). לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה (ד"א ג). מלך בו"ד בונה פלטין ואם נתן ביבה על פתחה אינה נאה (מד"ר ברא' יב). מצא אבן ונכשל בה מצא ביב נופל בו (בס שמות לו). — וגורף ביבים, לנקותם, מלאכה בזויה: נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה (מד"ר שמות ו).

ב.*בִּיב[2]), ש"ז, מ"ר בִּיבִים, — כעין תנור קטן של חרס וכדומה שאופין עליו מיני מאכל: כל שמניחין על פי הביב[3]) של קלאים (ר"ח פסח' מ.). כל שאילו מניחן על פי הביב והם מתבקעות מאליהן (ר"י אלפסי, בס תבלה). ביב[1]) של חרס שאופין עליו חלות המץ כל השנה כולה אין אופין עליו מצה בפסח ואם מלאו גחלים והסיק מקום שהיה מבשל בו החמץ מותר לבשל עליו מצה (רמב"ם, חמץ ומצה ה כב). ואם בלל (השעורים במים) אם רפו כדי שאם הניחן על פי הביב שאופין עליו החלות יתבקעו (בס ו).

ביה"כ, ר"ת: בית הכסא.

ביהכ"נ, ר"ת: בית הכנסת.

ביהמ"ק, ר"ת: בית המקדש.

ביה"ק, ר"ת: בית הקברות.

ביה"ש, ר"ת: בין השמשות.

*בִּיּוּשׁ, ש"ז, — שה"פ מן בִּיֵּשׁ: בעבור שיש בזה מן הביוש והתוכחת לבעלי הדעת הזאת (תו"ה, הבטחון ו). באונאות וביושים בלי הכאה (תשו' ר"י קולון לד). הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין ביוש להתן ולכלה אם לא יכנס (רמ"א, הגה' שו"ע או"ת שלט).

*בִּיט[2]), לווי בִּיטָה, — כמו הַבִּיטָה: אנא אדון הרחמים השקיפה ממרומים ביטה במתהלך תמים (סלית' שחר' יוה"כ). אנא אדון הסליחות והרחמים ביטה משמי מרומים (בס). שמעה דכא ביטה עטף רוחו יהיו לרצון אמריו ושפך שיחו (הקרא במך, סליחו' יום ג). תקיף תומך שפלים נקרא שמך מעולם ביטה בשפלותנו ובמצר אל תתעלם (סלית' מוס' יוה"כ, אבל אנחנו). זעקתנו שעה ממעוניך ביטה באנקת בניך ואל תשיבני ריקם מלפניך (סלית' צו"ג, אלהים אין לך).

*בִּיךְ, בֵּיךְ, — כמו בָּךְ לנק', על דרך לשון ארמית: אמר לה (רבי עקיבא) שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן (ניד' ח ג). ואל יכשלו ביך בני אדם (תענ' כד.).

---

[1]) בארמ' בוביא. ודעת רוב החכמים כי הוא מלשון נבוב, חלול. אך זה דחוק, ואין לו אח בלשון הערבית.

[2]) בסור' בוביא, דבר שאופים עליו, ולא נתברר מקורו. — [3]) כך גרסת ר"ח במקום חבית שבנוסח'. וכן גרסת הרי"ף, וכן הרמב"ם, ועי' הערה שלקמן.—[1]) מקור הלכה זו בגמ' (פסח' ל:) האי בוכיא הסיקו מבחוץ היא ואסור ואי מלאה גומרא שפיר דמי. ע"כ. והנה הגרסה בנוסח' בוכיא בכף אחרי הוו. וכן בר"ח וכן ברי"ף. וכן בגמ' (שבת כט.) שדי קשייתא לבוכיא. ובזבח' צה: כוביא. אך בערוך הובא מאמר זה בערך בביא, וכן בקצת גמרות כ"י (ד"ס), וכן הגרסה בה"ג, וכן בלי ספק היתה גרסת הרמב"ם, אלא שנתן למלה זו צורת עברית. ופרש ר"ה: טגן של חרס שאופין עליו עוגות. ע"כ. והובא פרוש זה בהערוך. וכן פרש"י (שבת כט.) ושדי קשייתא לבוכיא כירה של רעפים שקוראיי טיולש והיא הלולה.

[2]) יצירת הפיטנים מן הפעל הביט.

***בִּילְד**[1]), ב י ל ד בן הנאד, — שם אחד משרי השרים: הן מכת של אשמדאי הזקן הן מכת אשמדאי הקטן הן מכת קפקפוני הן מכת שמהוריש הן מכת ב י ל ד ב ן ה נ א ד (תולד׳ אדם, סגול׳, סי׳ קלד).

***בִּילַק**[2]),— בצירוף עם חילק, ח י ל ק ו ב י ל ק,— שני שמות ישתמשו בהם המדבר כשרוצה להזכיר אנשים לא ידועים, למשל: מי אכל את הבשר? האם ח י ל ק ו ב י ל ק אכל אותו?: אינני יודע לא ח י ל ק ולא ב י ל ק (והזהיר, ויקרא יג). אך אין הפי׳ של רוח הבריות נוחה הימנו לח י ל ק ו ב י ל ק שנוח עליהם העריבות הקול (נתן העזתי, תהי׳ א יא). צורת ח י ל ק ו ב י ל ק השותים יין חלק כחלק (הגדה מצוירת, Monats. 1899). אוהב הוא את ח י ל ק ואיהב הוא את ב י ל ק (מא״ג, ק״ס מה).

***בִּימָה**[3]), ש״נ, מ״ר בימות,—דוכן של עץ וכדומה לעמד עליו לדבר להקהל, לשופטים לשפוט, להנאשמים להשפט וכדומה, Bühne; estrade; stage: עושין לו (למלך) ב י מ ה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט׳ ז ח). למלך שהוא דן על ה ב י מ ה ומהשיך והיו בניו מחשיכין אצלו אחר שנפטר מן ה ב י מ ה הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו (מכילתא בשלח פתי׳). ו ב י מ ה של עץ באמצעיתה (של בית הכנסת) והחזן הכנסת עומד עליה (סוכ׳ נא:). וקיצצו ארזים ועשו לו (לאברהם) ב י מ ה גדולה והושיבו אותו למעלת מכנה (מד״ר בראש׳ מג). ב י מ ה של עץ היתה נתונה (פסיקתא ר״כ, בקליס). אמר לו (יעקב לעשו) הוי רואה את עצמך כאלו אתה יושב על ב י מ ה ודן ואני נידון לפניך (שם עו). בכל יום ויום יוצא (יוסף) לדון ב ב י מ ה (תנחומא בוכר, מקץ יג). ומי זה יערב את לבו לדרוך על ספ ה ב י מ ה לדבר תוך קהל ועדה (תעודה בישראל ב ג).

בֵּין, בכנ׳ ביני, בינך, בינך, -נך, בינך, בינו, בינה בינינו, בגינו, ביניכם, -ן, בינות, בינותינו, בינותם, — א) באמצע, בתוך, שמצדו האחד דבר ומצדו השני דבר, zwischen; entre; between: והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראש׳ טו יז). והיו לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (שמות יג טז). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמ׳ לד יח). מה אמך לביא בין אריות רבצה (יחזק׳ יט ב). בין שיחים ינהקו (איוב ל ז). מה המכות האלה בין ידיך (זכר׳ יג ו). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (משלי כו יג). — וביחס להזמן: בין הערבים (שמות יב ו). — ובמשמ׳ זה עם זה: כי יהיה ריב בין אנשים (דבר׳ כה א). ושפט בין הגוים (ישע׳ ב ד). ושפט בין עמים רבים (מיכ׳ ד ג). — ובמשמ׳ בתוך רבים, לכל אחד ואחד מהרבים: יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל). ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט). — ובין ל: ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב (יחזק׳ מא יח). בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים (יואל ב יז).—בין ־ובין: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראשית א ד). ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (שם ז). להבדיל בין היום ובין הלילה (שם יד). עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי (שם יג ג). ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (שם לב יז). וירא את מלאך יי׳ עמד בין הארץ ובין השמים (דהי״א כא טז). — ובמשמ׳ יחד, זה עם זה: ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם (מ״א ה כו). ויהי בהיות המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד (ש״ב ג ו). — ב) במשמ׳ הבדלה: למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמות יא ז). להבדיל בין הטמא ובין הטהר (ויקר׳ יא מז). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם (במד׳ לה כד). היו לפניו תאנים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער ב י ן דקה ו ב י ן גסה אלא תורם כדרכו (תוספתא

---

[1]) אינני יודע מקור שם זה.

[2]) בגמ׳ (סנה׳ צח:) אמרו עתידין ישראל דאכלי שני משיח ופרכו פשיטא ואלא מאן אכיל להו ח י ל ק ו ב י ל ק (כך בנוסח׳ ובקצת כ״י הלק ובלק. ד״ס) אכלי להו. ע״כ. ובמקום אחר (חול׳ יט.) אמר ליה רב חנן בר רב קטינא לרב נחמן כמאן לא כרבנן ולא כרבי יוסי ברבי יהודה אמר ליה אנא לא ח י ל ק ידענא ולא ב י ל ק ידענא אנא שמעתא ידענא. וכמו״כ הובא בערוך בשם רב האי: אנשים של פחת. ובשם ר״ח: כמו משל אמר לו זה שאתה שואלני כמי עשית לא כפלוני ולא בפלוני הללו שאתה מזכירם אינני יודע טעמם. ובשם רבנו גרשון הביא: דייני סדום ושמותם כך. ובחול׳ פרש רבנו גרשון לא ב י ל ק במשמ׳ של פעל, מ ב ל ק הגרגרת. וכך הביא גם רש״י את הפרושים האלה. וקצת דומה למליצה זו שאמר רב נחמן בר יצחק על דברי ר׳ זילאי ור׳ זיואי (ברכ׳ נג:) אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא. וכתוב בתשו׳ גאו׳ קדמ׳ קסל סי׳ קיד לאמר: וחילק ובילק הפלגת דברים בעולם הוא וכו׳ ויש לומר אנשים ריקים הם שבני אדם משטים בשמותיהם. אבל דבר ברור לא שמענו בהן. ע״כ.

[3]) ביונית βῆμα.

תרומ׳ ג ה). — ורגיל במשמ׳ זו עם לְ אחריו: והבדלתם בֵּין הבהמה הטהורה לטמאה (ויקר׳ כ כה). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בֵּין טוב לרע (ש״ב יט לו). להבין בֵּין טוב לרע (מ״א ג ט). משפט אמת יעשה בֵּין איש לאיש (יחזק׳ יח ח). בֵּין קדש לחל לא הבדילו (שם כב כו). ושבתם וראיתם בֵּין צדיק לרשע בֵּין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא׳ ג יח). אין בין יו״ט לשבת אלא אכל נפש בלבד (מגלה א ה). מה בין דיני ממונות לדיני נפשות דיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלשה (סנה׳ ד א). אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ׳ לד:). מה בין גזלן לחמסן (ב״ק כב.). — וכמו״כ במשמ׳ זו בין וְ [1]: מה בין לי ולך (שבת קמ.). — ג) בֵּין בֵּין, בֵּין וּבֵין, ר״ל הכל אחד, אין הפרש, ob so oder so; soit... soit whether...or: והעמיד את הבהמה לפני הכהן והעריך הכהן אתה בֵּין טוב וּבֵין רע כערכך הכהן כן יהיה (ויקר׳ כז יא-יב). אין עמך לעזור בֵּין רב לאין כח (דהי״ב יד י). — ומצוי שמוש זה בלשון המשנה והתלמודים: השביעית משמטת את המלוה בין בשטר בין שלא בשטר (שביע׳ י א). בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם התכו בנותן טעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך בנותן טעם (תרומ׳ י א). לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו (שבת ג ב). המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת במעשר שני בין שוגג בין מזיד לא קידש (קידו׳ ב ח). בין מן המוכן בין שאינו מן המוכן טהור (כל׳ כח ב). העושה אספלנית בין בבגד בין בעור טהורה וכו׳ מטפחות ספרים בין מצויירות ובין שאינן מצויירות טמאות (שם ג-ד). דיני ממונות מטין עפ״י אחד בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מטין עפ״י אחד לזכות ועל פי שנים לחובה (סנה׳ ד א). נשברה בין לצורכו בין לצרכה פטור (ב״מ ג ט). מסרן גמל לפתת והוזק בהן בין באבן ובין בסיתית הפתת חייב (תוספתא שם יא ה). אילן העולה בין מן הגזע ובין מן השרשין הרי אילו שלו (שם ב״ב א יה). דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדת פורענות (ברכ׳ מח:). בין פסק עד שלא מדד ובין מדד עד שלא פסק שניהן יכולין להזור בהן (ב״ב פה:). מערב אדם ע״י בנו ובתו הקטנים וכו׳ בין לדעתן ובין שלא לדעתן (עירו׳ כב:). שעיר נשיא בין למצוה בין לעכב (זבח׳ מח:). המרין ופועלין וכו׳ נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות בין ערות (נידה יב). — בין... בין... בין: אין אחר חליצה כלום בין יבם אחד לשתי יבמות בין שני יבמין ליבמה אחת וכו׳ בין בתחלה בין באמצע בין בסוף (יבמ׳ ה ה-ו). הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון (שם ו א). לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין שיהא בהן כדי רביעית בין חדש בין ישן בין חי בין מזוג (תוספתא פסח׳ י א). — בֵּין שֶׁ וּבֵין שֶׁ: בין שחזר והוציאן ובין שהוציאן אחר פטור (שבת י ב). כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה בין שקורין בהם ובין שאין קורין בהם (שם טז א). בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת (ר״ה א ה). בין שהיו בם עד שלא נישאו ובין משנישאו נולדו (כתוב׳ ז י). נפל למים בין שיש להן סוף בין שאין להן סוף אשתו אסורה (יבמ׳ יו ד). אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה (ב״מ ט יג). בין שעשו ועשה עמהן בין שעשו ועשה אחריהן בין שלא עשו ועשה פטור (הור׳ א א). יחזיר למי שכתובין על שמו בין שמצאן בשוק ובין שמצאן בין שטרותיו (תוספת׳ ב״מ א ט). ישראל שלוה מעות מן הגוי וכו׳ ונתגייר בין שזקפן עליו במלוה עד שלא נתגייר ובין שזקפן עליו במלוה משנתגייר גובה את הקרן (שם ה כא). בין שיש ממש בדבריו בין שאין ממש בדבריו שומעין לו (שם סנה׳ ט ד). הכל כשירים לעלות במעלות האולם בין תמימים בין בעלי מומין בין שהמשמר שלו ובין שאין המשמר שלו (שם סוט׳ ז ח). בין שקרעה ביד בין שקרעה בסכין ובין שנקרעה מאיליה ובין שהשליך לתוך גופה ובין שהשליך לתוך שרפתה ובין שהשליך שלשתן כאחד (שם פרה ג יב). באמת אמרו בין בשכר שעשיתי עמך ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ב״ק לט:). בין שנתכוון הוא ולא נתכוונה היא בין שנתכוונה היא ולא נתכוון הוא חליצתה פסולה (יבמ׳ קב:). — בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ, ר״ל בכל אופן, בלי הפרש אם כך ואם כך: עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ אם

---

[1]) וכבר קרא תגר ר״י בן בלעם על שמוש זה ואמר: וטעה אחד מגדולי השרים שבדורינו שלא הכפיל בין ואמר בקדושה שחבר ורקיע הרקיע לבין חרם ואדמתו (אותות הענינים לר״י בן בלעם). אך מהמאמר המובא נראה כי שמוש זה היה נהוג בזמן התלמוד.

א׳‑ן הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה וכו׳ בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין (חלה א ח). אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה בין כך ובין כך ניטל בשבת (שבת יז ג). עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד אם לשם בן חורין לא ישתעבד רשב״ג אומר בין כך ובין כך ישתעבד (גיט׳ ד ד). מצא שטרי חוב אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזיר שבית דין נפרעין מהם אין בהן אחריות נכסים יחזיר וכו׳ והחכמים אומרים בין כך ובין כך לא יחזיר (ב״מ א ו). המוכר את החצר מכר בתים בורות שיחין ומערות אבל לא את המטלטלין בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין בין כך ובין כך לא מכר לו את המרחץ (ב״ב ד ד). רבי אליעזר אומר פיו לפנים הבית טהור פיו לחוץ הבית טמא וכו׳ ר׳ יהודה בן בתירא אומר בין כך ובין כך הבית טמא (אהל׳ יא ז). רבן גמליאל אומר אם מבפנים היא כלה סימן פשיון וכו׳ ואם מבחוץ החיצונה טהורה וכו׳ ר״ע אומר בין כך ובין כך טהורה (נגע׳ ו ה). כתף אע״פ שמשאו על כתיפו הרי זה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מכון בין כך ובין כך לא יתפלל עד שעה שיפרק (תוספת׳ ברכ׳ ב ז). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור ר׳ יהודה אומר בין כך ובין כך מלקט ומניח על גבי הגדר (שם פאה ג ב). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ אם יש כזית במקום אחד בין כך ובין כך צריך לבער (שם פסח׳ ב א). שרה חיטים ושעורים במים והחמיצו הרי אילו אסורות ובהומץ בין כך ובין כך מותר (שם ד).—ובמשמ׳ יחד: נמצאת השורה בין כתב בין רווח מאה ועשרים וארבע אצבעות (JQR,XVII,279), ר״ל יחד הכתב והרוח. בין גדיל ובין ענף (סהכל״ק, לילית), ר״ל בשניהם יחד. — ועם בל״מ: וצמחו בבין [1] חציר (ישע׳ מד ד).

לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו (ברא׳ מט י). וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים (במד׳ ז פט). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הוש׳ ב ד). עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (תהל׳ קד יב). ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח ומבין בית יי׳ (מ״ב טז יד).—ובכלל מתוך, מקרב: וירם את המחתת מבין השרפה (במד׳ יז ב). כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחון (ירמ׳ מח מה).— ובכנ׳: ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך (ברא׳ לא נא). ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם (ש״א יז ג). רחוק יהיה ביניכם ובינו (יהוש׳ ג ד). בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם (יחזק׳ מג ח).—ובענינים מפשטים: זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם (ברא׳ ט יב). אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך (שם יג ח). שפטו נא ביני ובין כרמי (ישע׳ ה ג). אמרו ישראל משה״ם בינך לבין פרעה אנו מתים (מד״ר שמו׳ ה). — *ביני לבין עצמי, בינו לבין עצמו, ר״ל שאין איש זולתו באותו מעמד: גר שנתגייר בב״ד ה״ז גר בינו לבין עצמו אינו גר מעשה בא׳ שבא לפני ר״י וא״ל נתגיירתי ביני לבין עצמי (יבמ׳ מז.). התחיל אומר פנחס בינו לבין עצמו ומה אעשה איני יכול וכו׳ עד שהוא נוטל עצה בינו לבין עצמו הנגף נוגף (מד״ר במות לג). ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה וכו׳ אלא לרבות בינה לבין עצמה כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי וכו׳ ולא לרבות בינו לבין אחרים ולא בינו לבין עצמו עאכ״ו (ספרי בהעל׳ לט). איך אני אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבור דבר המלך כי ביני לבין עצמי יאסר הענין ולא אוכל לעשות דבר רע (ר״י אברבנל ש״ב יח). ואם אינו יכול לכוון את לבו בלחש מותר לו להשמיע קולו כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשמתפלל בצבור אסור שלא יטריד את הצבור (שבלי הלקט, תפלה יז).— ישב בינו לבין עצמו, ר״ל לבדו: רחל שהיתה עקרה כך היתה יושבת בינה לבין עצמה (פסי׳ רבתי, כי פקד ה׳).—בינו לבינו, בינה לבינה, ר״ל רק במעמד שנים: עכו״ם מילדת את בת ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה אבל לא בינה לבינה (ע״ז כו.). מי שיש בידו משכון אין צריך להביא בעל המשכון לפני הדיינין

[1]) כך בספרי הדפוס. ואמר מ״ש: י״ת ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עשב באילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיא וכדומה לי שהוא היה קורא בבין בכף וכן נראין דברי הראב״ע שכתב וצמחו רוחי ברכתי כמו חציר ורבים אמר על הצאצאים וכן יצמחו כאלו הם יושבין בין החציר והטעם שיפרו וירבו עכ״ל אבל בספרים שלנו בבית וכן כתב רד״ק וכן פרש רש״י ז״ל. ע״כ. ובאמת בהרבה כ״י בבין והרבה בכן וקצתם כבן וישנם שבן (K).

להזהירו שיפדה משכונו אלא לאחר שיזהירנו ב י נ ו ל ב י נ ו שיפדה משכונו ואם לאו שימכרנו (טור חו"מ, מלוה עג). — ודברים שבינו לבינה, בין הבעל ואשתו: שלא אכחול שלא אפקוס ושלא אשמש מטתי יפר משום דברים שבינו לבינה (נדר' פא:). — ומ"ר נק': בינות [1]), בינותינו, בינותם: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך (בראש' כו כח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יי' יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה (שופט' יא י). האומר אל תעבור בינותינו שלא תפסיק אהבתנו (תוספתא שבת ז יב). והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם (בראש' מב כג). ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבעת יי' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן (ש"ב כא ז). ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ' כה טז). עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם (ב"ס גני' ט יה). — ביני וביני [2]), כמו עד כה ועד כה, בינתים: ביני וביני אירע הדברים שהמלך קאיום כבד לאגריפס ברומי מאד וכו' (שאר' ישראל ב). וביני ביני בתוך ל' יום בא ראובן לביתו (לחם רב קלב). ביני וביני אחר קצת ימים הוכרח ראובן לבא לקושטאנדינה והניח החפץ הנז' ביד שמעון וכו' (שו"ת מטה אהרן עז). והשיב הרב שלהיות שהזמן ההוא היה בימים נוראים שלא היה מן הראוי להשביעם ביני וביני נכנס גביר אחד פשרן בין ראובן וחביריו (שם סד). ויוכל להיות שבלדת בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה (כלי יקר, ויחי). ועשו שידוכים ולסיבת מה אחרו הקדושין וביני ביני קצת אנשים אנסים עולנים וחומסים שאחר הקטרוג המחפשים היו שואלים ודורשים דרשות של דופי לאבי הנערה (ר"י עובדיה, אגר' דופי הזמן). — בינים, בינתים, עי' במקומו. — *בין הזמנים, הימים שבין זמן לזמן בבתי הספר וכדומה, **Ferien, vacance holidays**: ביומי ניסן וביומי תשרי שקורין בארצות אשכנז בין הזמנים (הקד' מ"ש). — *בין המצרים, הזמן שבין י"ז בתמוז ותשעה באב: טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים (שו"ע או"ח תקנא יז). שאם

1) בערב' מרוקנית בינאת a) וכן תונסית ומצרית (A. Fischer. Marok. Sprw. MSOS, I, 222). — 2) עפ"י דרך לשון ארמ' (כילה ז, יז:).

a) بينات

בין המצרים לקח פרי חדש וכו' אז יברך ברכת שהחיינו (שערי תשו' שם). — *בין הערבין, עי' ערב. *בין השמשות, כמו בין הערבים, עי' שמש.

בין [1]), ממנו א. בין, ב. בין, נבון, תבונה.

א. **בין**, פ"ע, עב' בנתי, בנת, -תה, כינויי בן, בנים, מקו' בין, לווי בין, בינה, בינו, עת' אבין, יבין, — נתחבר לשכלו מהות הדבר שראה או ששמע וכוונתו, **verstehen comprendre; understand**: שבתי וקומי בנתה [2]) לרעי מרחוק (תהל' קלט ב). אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמ' מט ז). — ומקור ועתיד: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כג א). — ולווי: זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר (דבר' לב ז). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל' נ כב). בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו (שם צד ח). — וליחיד בין, בינה: אמרי האזינה יי' בינה הגיגי (שם ה ב). ובין את הדבר ובינה לו במראה (דני' י א). — ואמר המשורר: מה בין אנשים את נתיב ארץ בנו ושר יבין נתיב גלגל (רמב"ע, תרשיש א). אשר למד ותורה לו לקנין, ולא למד יסוד דקדוק ולא בן כמו חורש אשר ינהג שורים וידו בלי מלמד ודרבן (ראב"ע). — ובמשמעת הבחין והבדיל בין ובין: ולא בן איש אמת מאיש חמסים (ר"ש הנגיד, בן משלי). — והלווי במשמעת דרוש, שאל וחקור: אם יודע תלמיד ברבו שיודע להחזיר לו טעם בין ואם לאו תבין את אשר לפניך (חולין ו.).

— נפעל, נבון, נבונותי, נבנותי, נבונותם, נבונונו [3]), בון, הבון תבון [3]). — דומה להקל: כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי (ישעי' י יג). — וכינויי נבון, נבונה, נבונים, עי' נבון.

— הפע', הבין [4]), הבנת, הבינות [5]), הבינו, הבנו, הבינותם, הבנתם [6]), הבין, הבן, — א) כמו הקל: כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט

1) דעת רוב החכמים הקדמונ' והחדש' כי עקר שרש זה הוא מנע"י בין, במשמ' הבדיל בין ובין. אך נראה הדבר כי שני שרשים נע"ו ונע"י שמשו פה בערבוביה. — 2) י"ם כי אולי היתה הקריאה בנת, ומפקפקים במציאות העבר בן בעברית העתיקה. עכ"פ כבר נתקבל בעברית החדשה. — 3) ר"י היו"ג. — 4) סוברים רוב החכמים כי הפעיל זה נולד משבוש הלשון מהעתיד קל אבין מן בין, שהוא דומה בצורתו להפעיל מן בון והחדשה הלשון הפעיל אמתי בעבר ובינוני. — 5) עפ"י ההקש של הבינותם. — 6) עפ"י ההקש.

יז). אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כח כג). הבנת דבר מתוך דבר (שבת לא.). הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מראש לכם הלוא הבינותם מוסדות הארץ (ישע' מ כא). והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו (מיכה ד יב). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א). כל לבבות דורש יי' וכל יצר מחשבות מבין (דהי"א כח ט). מלך עז פנים ומבין חידות (דני' ח כג). ומשכלים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע (שם א ד). לא ידעו הבין (ישע' נו יא). לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א ב). הבינו פתאים ערמה (שם ח ה). ויאמר אלי הבן בן אדם כי לעת קץ החזון (דני' ח יז).—ועבר רבים מב"ע: כי לא הבננו אנחנו מעולם חיים כי אם חיינו (כוזרי ב ב).— ועם ב אחריו, כמו בפעול: כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם (נחמ' ח יב). ודניאל הבין בכל חזון (דני' א יז). — ובמשמ' עין היטב והסתכל וחשב וחקר בדבר, **nachdenken ; spéculer ; speculate**: מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ושרפתו (חגי' יג.). — ועם אל: היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהלי' לג טו). — ב) פ"י, הבין את פלוני, נתן לפלוני בינה, כח השופט: אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם (איוב לב ח). פתח דבריך יאיר מבין פתיים (תהל' קיט קל). הבינני ואצרה תורתך (שם לד).—ובמשמ' באר, למד, **belehren, erklären, expliquer, enseigner ; explain, teach**: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה (ישעי' כח ט). את מי נועץ ויבינהו (שם מ יד). דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך (תהל' קיט כז). ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים (דני' י יד). והלוים המבינים את העם (נחמ' ח ט).— ועם ל אחריו: הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו כד). ויאמר גבריאל הבן להלז את המראה (דני' ח יז). — *הובין[1] דבר לפני פלוני, פרש ובאר יפה יפה: א"ר עקיבא אני אהיה אובין[2]) לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן דע שיש שם ע"ז (ע"ז ג ס).

— הפע', הובן—שהבינו אותו; מובן, שמבינים אותו, מצוי בספרות: ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלול ממנו הרבוי לולא לקיים האחדות המובנת אצלנו (כוזרי ב ב).

— התפ', התבונן,—א) שם לבו ושכלו היטב לדבר, עין בו, **betrachten ; considérer ; to consider**: ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ"א ג כא). ראיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות (ישעי' יד טז).—ועם ב: עמדתי ותתבונן בי (איוב ל כ). באחרית הימים תתבוננו בה (ירמי' ל כד). — ועם על: והתבוננת על מקומו ואיננו (תהל' לז י). ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א), אשים לב. — ועם עד, עדי: התבננת עד רחבי ארץ (איוב לח יח). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (שם לב יב). — ובלי מלת היחס אחריו: ישראל לא ידע עמי לא התבונן (ישעי' א ג). כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד (ירמי' ב י). התבוננו וקראו למקוננות (שם ט טז), לאמר השבו מחשבותה. אתבונן ואפחד ממנו (איוב כג טו). עמד והתבונן נפלאות אל (שם לז יד). ורעם גבורתו מי יתבונן (שם כו יד), מי יבין. וירא און ולא יתבונן (שם יא יא). לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים (ב"ק כו:).— ב) קנה בינה ודעת: מזקנים אתבונן (תהל' קיט ק). מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל ארח שקר (שם קד). — ג) הראה עצמו נבון: אל תצטדק לפני אל ולפני מלך אל תתבונן (ב"ס גני' ז ה). — ד) במשמעת היה מובן: אם היה אומר לא רואה ולא יודע ולא מקיץ לא היה מתבונן החפץ ממנו אלא היה מתבונן שהוא אומר על אדם מיוחד כאמרו פלוני זה לא רואה ולא מקיץ (פרשי רד"ק, אין). ואילו אמר אין חכם לא יתבונן ממנו על אדם מיוחד אלא על כלל כמו שיאמרו אין חכם בעיר וכו'

[1]) כמו בערב' אבאן a), באר ופרש היטב. — [2]) כך במשנ' שבירוש'. וכך במשנ' דפוס נאפולי, ובהרא"ש דפוס ויניציה (ד"ס). וכן בפרוש ר"ח שנדפס בש"ס וילנה החדשים. וכן במשנ' כ"י עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם בביה"ס ברלין, וכן במדמ"ב, וכן דפוס קראק', וכן בספרי (דבר' ס) ובנוסח' שלנו במשניות וכמו"כ בגמ' בבלית, הגרסה היא אני אובין ואדון לפניך. והנה כל העדיות העתיקות מקימות כי הגרסה הקדומה והנכונה היא אהיה אובין. ואינני זוכר אם יש דמיון לסגנון כזה בעברית הקדומה או של המשנה לאמר: אני אהיה אפעול, ר"ל העתיד של היה עם עתיד של פעל אחר אחריו. גם דמיון לצורת העתיד אובין במקום אבין כמו לו היה זה נפ"י מן יבן יש הוביר במקום הביר.

a) ابان

אבל כשאמר לא אדונים לאלה יתבונן גם כן החפץ ממני (שם).

— פועל, בּוֹנֵן, — א) יוצא, בונן אותו, כמו הביא אותו: יסבבנהו יְבוֹנְנֵהוּ[1] יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י). — ב) יעובד, מעין ולומד: אם נצורה כבבת בּוֹנֶנֶת בדת נפש משיבת (הושע' לשבת).—ג) יפרש ובאר: ואשוב להשלים מה שהחילותי לבונן (ר"י חריזי, מו"נ א סט).

ב.*בִּין, ש"ז, —כמו בִּינָה: צור למי אמשילך כי לשונות בערו אם לספר גדלך כל צבא רום קצרו חי מדבר מלך בין וחכמה נעדרו (ר"י בן גיאת, היה אשר לך, מחז' והרחן, טל אורות, סד"ל). וכמה יצדקו חכמי אדמה וכמה כיחשו בבין כחישה (רשב"ג, כצפור או דרור). ורק אשהה בים הַבִּין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (הוא, שירי שלמה לדוקס, יב). כתוב ספר בריתות לתבונה ותיר לולאות הַבִּין וקרסו (שם ח). ואקוץ בחיי ואמאס להיות בשרי סרוני כי יום ששון אסוני וביום אסוני ששוני אגעלה בין ואדע ככלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנהה עקב רזוני מזוני (הוא, התלונה). ימי נוכל פזורי בין מקבץ ותתחר כל קבוצי הון להכאות (רמב"ע, אגרת אמת על הזמן). שאו משאת לבבי אל שריג הן וכנת תם על מֵי בִּין נטועה (שם, שיר ידידים, זמן). דבריו יום קרב הַבִּין היליו ורעיוניו כמו שרי אלפים עדי שבו זאבי בִּין כבשים ודמו כל כפיריו באלפים (הוא, תרשיש א). ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו בסף וכליל כל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו סף (שם ב). בעט סופר יהי עושה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (שם י). ונתן בך אסירי בין וידע היותך איש אשר מאש הצבו (ר"י הלוי, זמן אשר). יליד מוסר ובין אמון בחיק משרה (אגר' לבון הזהב לר"י אלחריזי). — ומ"ר בִּינִים: אני אחקר צפוני המליצה ואפתח שערי דעת וּבִינִים ואקבץ מנפוציה הרווים ואלקט מפזוריה פנינים (רשב"ג שירי שלמה לדוקס ט).

בִּינָה, ש"נ, מ"ר בִּינוֹת,— א) שה"פ מן בִּין, השגת דבר בשכל, **das Verstehen; compréhension; understanding**: עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בִּינָה (ישע' לג יט), ר"ל שאי אפשר להבין דבריו. באחרית הימים תתבוננו בה בִּינָה (ירמ' כג כ). ויהי בראתי אני דניאל את החזון ואבקשה בִּינָה והנה עמד לנגדי כמראה גבר (דני' ח טו). עתה יצאתי להשכילך בִינָה (שם ט כב). — ב) כח השכל להשיג ולהבין דבר, **Verstand; intélligence; insight**: ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה וּבִינָה רוח עצה וגבורה (ישע' יא ב). כי אם לַבִּינָה תקרא וכו' אז תבין יראת יי' (משלי ב ג-ה). לי עצה ותושיה אני בִּינָה לי גבורה (שם ח יד). והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בִּינָה (איוב כח יב). כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בַּבִּינָה (שם לט יז). אַךְ יתן לך יי' שכל וּבִינָה ויצוך על ישראל (דהי"א כב יב). כל שיחה חפוץ לשמע ומשל בינה אל יצאך (ב"ס גני' ו לה). שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש (ניד' מה:). האיך למדו אומות של אותו הזמן תורה א"ל בינה יתירה נתן בהם הקב"ה (סוט' לה:). אלמלא בינה אין העולם מתקים אפילו שעה אחת (מדר' א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג). גדולה בינה לפני הקב"ה יותר מן התורה שאפילו אדם קורא תורה נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות תוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה אין תורתו שוה כלום (שם). — וכסמי': ואבדה חכמת חכמיו וּבִינַת נבניו תסתתר (ישע' כט יד). כי בער אנכי מאיש ולא בִּינַת אדם לי (משלי ל ב). — וכנ': מוסר כלמתי אשמע ורוח מִבִּינָתִי יענני (איוב כ ג). הֲמִבִּינָתְךָ יאבר נץ יפרש כנפו לתימן (שם לט כו). בטח אל יי' בכל לבך ואל בִּינָתְךָ אל תשען (משלי ג ה). כי היא חכמתכם וּבִינַתְכֶם לעיני העמים (דבר' ד ו). — והדבר המושג בכח השכל, **Weisheit; sagesse; wisdom**: קנה חכמה קנה בִּינָה אל תשכח ואל תט מאמרי פי (משלי ד ה). קנה חכמה מה טוב מחרוץ וקנות בִּינָה נבחר מכסף (שם יו יו).—ומ"ר בִּינוֹת: כי לא עם בִּינוֹת הוא על כן לא ירחמנו עשהו (ישע' כז יא).—ועם פעל ידע: וידעו תעי רוח בִּינָה (ישע' כט כד). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בִּינָה (איו' לח ד).— יג) אחת הספירות בקבלה: סוד כ"ב אלפא ביתות שבצרופן נבראו כל המרכבות וכל צבאות העולם במצרף הבינה שהיא סוד ה' ראשונה של שם המיוחד (שערי אורה, ר"י גיקאטיליא ס:). ומן המקור ההוא שהוא העליון על הגבורה ונקרא בינה נובעים כמה מיני כחות של גבורה (שם סו.). והנה הספירה הזאת הנקראת בינה היא סוד גלוי השם הנעלם בבריאת עולם (שם עב:).—ועי' חב"ד.

***בֵּינוֹנִי**, ת"ז, נק' בֵּינוֹנִית,—א) מה שהוא בין שנים, בין גדול לקטן, בין שחור ולבן, בין טוב לרע וכיוצא בזה, **mittlerer; moyen; mean**: כוית

[1]) כך הקדמו' והחדשים שהוא מן בון במשמ' בינה, אבל זה רחוק לפי הענין, ועי' בנה.

שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אגורי כשעורה שאמרו לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית (כל' יז ח). האמה שאמרו באמה הבינונית (כס ט). ר"מ אומר כל האמות היו בינוניות חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד (כס י). בני ישראל אני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינוניים (נגע' ב א). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים בש"א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ' ד ג). הנזקין שמין להן בעידית וב"ח בבינונית וכתובת אשה בזיבורית (גיט' ה א). היו לפניו תאינים ורימונים אין מחייבין אותו להיות יושב ומשער בין דקה ובין גסה אלא תורם כדרכו בבינונית (תוספתא תרומ' ג ה). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני ואיזהו שער בינוני היו הולכות משמונה ומתשעה ומעשרה נותן לו מתשע (כס ב"מ ו יו). כל סנהדרין שיש בה שנים יודעין לדבר וכולן ראויין לשמוע ראויה לעשות סנהדרי שלשה בינונית ארבעה חכמה (כס סנהד' ח א). הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים בעופרת (מכי' בשלח ה). לא לח ולא יבש אלא בינוני (ירוש' בכת א ב ד). אדם בינוני מהלך ארבעים מיל ביום (כס כרכ' א ב ג). צדיקים יצר טוב שופטן וכו' רשעים יצר רע שופטן וכו' בינונים זה וזה שופטן (גמ' כס כא:). ושמנים פלגשים אלו שמנים חבורות בינוניות שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעין החיים (מד"ר ביה"ב, אחת היא). — ב) בדקדוק, *צורת הפעל של זמן ההוה, שבין עבר ועתיד: הבינונים. הזמן יתחלק לשלשה עבר ובינוני ועתיד ואין בלשון הקדש סימ' לבינוני וכו' והפעול גם הוא בינוני (ראב"ע מאזנים). והבינונים על שני דרכים הפועל והפעול והם שמנה ויקרא גם הפעול בינוני (רד"ק מכל' דה"פ). — ג) *אמצעי, מְתַוֵּךְ: ואולם בנגיעה נחלקו החכמים אם הוא בבינוני או בלא בינוני ואם היה בבינוני אם צריך שיהיה הבינוני אחד או יותר מאחד (ר"א הקראי, ג"ע, עמאה ז).

בֵּינַיִם, בֵּנַ-, — מ"ז, תָּוֶךְ, אמצע, איש הַבֵּנַיִם, העומד בין שני מחנות הנלחמים: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם ויצא איש הַבֵּנַיִם ממחנות פלשתים גלית שמו (ש"א יז ג-ד). והוא (דוד) מדבר עמם והנה איש הַבֵּנַיִם עולה גלית הפלשתי שמו מגת ממערות פלשתים (כס כג). — ומה שבין אצבע לאצבע: בין הבינים של מלא קמצו (יומא מז). בין הבינים של מלא חפניו (שם). — ומה שבין החרצן והזג בענבים: ענבים שהתליעו בין הבינים אותו דבר הקרוש שבין הזג וחרצן (רש"י נזיר לד:). — ובכלל מה שבין שני קצוות, בין שני גונים: אינה לבנה חמורה ממש ולא אדמדמת חמורה אלה בין הבינים (דוגמ על רסע"ג לה). — והשתמשו הסופרים החדשים בשתי המלים מעמד הַבֵּינַיִם למושג של „לא עם ולא נגד": מעמד הבינים (ניטרליטט) היא הזכות המוסרי אשר לכל עם ועם לבלי התעבר על ריב לא לו (מא"ג, דכיר, מכתבי מסחר ומדינה). — *ימי הבינים, עי' יום.

***בֵּינְתַיִם**, — כמו בֵּינַיִם: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בינתיים (שבו' א ב). בית שמאי אומרים מפקפק ונוטל אחת מבינתים (סוכ' א ז). כפר עותני בגליל ואנטיפרוס ביהודה בינתיים (תוספתא גיט' ז ט). זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה הימים בינתיים זכאי במציאתה ובמעשי ידיה (כס ד). — וכפול: יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים (מד"ר ברא' ד). — ומצוי השמוש בינתים לבד במשמעת בין שני זמנים, בין שני מאורעות: inzwischen; entretemps; in the meantime: ולפי שנעשה מרדכי שר בינתים ירד מחשיבותו אצל החכמים (רש"י מגי' יו:). ואם לא טבל בינתים הראשונות תלויות השניות ישרפו (רמב"ם טומאות יט א). ולפי שלא יחשב אדם שנתעצל שלמה בינתים בבנין ולא התעסק בו (ר"י אברב' מ"א ז).

***בִּיסָה**[1], ש"נ, — כלי ישמש בשעת לישת הבצק לשים בו הקמח לבלול או לשים בו חתיכת עיסה: כגון שהחזירו (את הקמץ) לביסה[2] גדושה ומקמץ וכו' כגון שהחזירו לביסה טפופה (מנח' ז). עשרון שחלקו ונטמא אחד מהן והניחו בביסה (כס כד.). עשרון שהלקו ואבד אחד מהן והפריש אחר תחתיו ונמצא הראשון והרי שלשתן מונחין בביסה (שם:).

***בִּיעַ**, ש"ז, — שה"פ מן הִבִּיעַ, דבור: אמת מה נחמד ברור בִּיעַ מרהמכם כונן ירושלם שם שלום גבול תהומכם (תחנות ב"ר מכיר, אל אל שדי).

---

[1]) בסורית ביסתא, כלי זכוכית, כלי מים, וביונ' βίσσα בקבוק (לו, הערות לקרויס). אך אצל היהודים שמש מלה זו כנראה ביחוד לעניני לישה, כי בשום מקום לא נזכרה מלה זו אלא פה בעניני לישה. — [2]) כך ת

***בֵּיעַ**[1], מ"ר בֵּיעִים, — כמו ביצה ביצים במשמ' ב: שגור בפי העם והשתמשו בו גם בספרות (עמודי השמים, כרוך מסקלוב, ג.).

ביץ[2], ממנו בֵּיצָה, *בֵּיץ, *בֵּיצִי.

***בֵּיץ**, ש"ז, — כמו ביצה: היוצא מן החי כגון הביצה וכו' ואפילו לא נגמר הביץ ונפל מותר (ר"י הדסי, האשכול, שחיטה, וג"ע שם יז). שאם לא תהיה ארוגה בתוך הביץ קולף הדם ואוכל הביצה (שם יח).

בֵּיצָה[3], ש"נ, מ"ר בֵּיצִים, — א) כעין כדור יטילו אחדים מבעלי חיים, העופות, התרנגולות, **Ei; oeuf; egg**: כי יקרא קן צפור לפניך וכו' והאם רבצת על האפרחים או על הַבֵּיצִים (דבר' כב ו). ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסף בֵּיצִים עזבות כל הארץ אני אספתי (ישע' י יד). בֵּיצֵי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו האכל מִבֵּיצֵיהֶם ימות והזורה תבקע אפעה (שם נט ה). כי תעזב (החסידה) לארץ בֵּצֶיהָ ועל עפר תחמם (איוב לט יד). — והיחיד: ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ' א א). משיסיקנה (את הכירה) כדי לבשל עליה ביצה קלה שבביצים (כל' ה ג). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (תוספתא טבו"י ב ט). ביצה שלוקה (שם עוקצ' ב יה). כל שהוא (גדול) כביצה ביצה טובה הימנו (ברכ' מד:). בדק בקינה של תרנגולין מערב יום טוב ולא מצא בה ביצה (ביצה ז.). ביצת תרנגולת וכו' וביצת הנעמית (תוספתא כלי' ב"מ ז ו). ביצת התרגול (שבת ו י). חלמון וחלבון מעורבין זה בזה בידוע שהיא ביצת השרץ (חול' סד.). עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח' קיח.). הכניסה לו (האשה לבעלה) עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה (כתו' עט:). המבקעת ביצים בכותל בפני האפרוחים (שבת כז:). דג טמא משריץ דג טהור מטיל ביצים (ע"ז מ.). — *ביצי כנים: מקרני ראמים ועד ביצי כינים (שבת קז:). — *ביצי תולעים (רמב"ם כהו' כו.). — *בֵּיצֵי רוּחַ: והעופות מטילים ביצים בלי הבור זכרים ונקראים ביצי הרוח וכו' (רמב"ם דוקן, מ"אד). — *בֵּיצָה מְגֻלְגֶּלֶת עי' גִּלְגֵּל. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים, עי' *פִּתְפּוּת. — *קִעְקַע בֵּיצָתוֹ של פלוני, החריבו, השמידו לגמרה, עקרו משרש: רדוף אחריהם עד שתקעקע ביצתם מן העולם (ירוש' ע"ז ד מד.). מי גרם לבלשצר שתתקעקע ביצתו מן העולם (מד"ר אסת', והשקות). ועי' *קִעְקַע. — ומשל, אתמול אפרוח עכשיו ביצה: אמר לו הקב"ה (לנבוכדנצר) אתמול אפרוח עכשיו ביצה (מד"ר ברא' לו). — שרי ביצים, מכשפים עושים כשפים בביצים: שרי שמן ושרי ביצים מותרין לשאול בהן (סנהד' קא.). — ב) *אֶשֶׁךְ: אין לו (להבכור) ביצים או אין לו אלא ביצה אחת רבי ישמעאל אומר אם יש לו שני כיסין יש לו שני ביצים אין לו אלא כיס אחד אין לו אלא ביצה אחת (בכור' ו ו). אמר אביי כשביציו (של הטומטום) מבחוץ (חגי' ד.). עבד שסרסו רבו בביצים (קידו' כה.). כל שאין לו אלא ביצה אחת אינו אלא סרים חמה (יבמ' עה.). איזהו פצוע דכא כל שנפצעו ביצים שלו (שם). כל שביציו מבחוץ מוליד (בכור' ח.). ומעוך וכתות ונתוק וכרות כולן בבצים דברי ר' יהודה בבצים ולא בגיד (שם לט.). — ג) *גוש בצורת ביצה: ביצת היוצרים (פרה ה ו), גוש של טיט שהיוצר עושה ממנה כלי חרס. הביצים של יוצר (ב"מ ה ז). אין פוסקין על הביצין של יוצר עד שיעשו (תוספתא שם ו ג). דברי ר"י בחבוט (בסיד חבוט) ודברי ר"נ בביצת הסיד (שבת פ:), ר"ל סיד עבה עשוי גוש כצורת ביצה. ביצת הגיר (ביצה יה.). — *בֵּיצָה בְּכוּתַח[1], רגיל בפי הבריות כשרוצים לומר שהדבר הוא פשוט ומובן ואין להתקשות בפתרונו.

אֶשֶׁךְ, ביצי הזכר. — *אֶשְׁכּוֹל של ביצים בקרב העוף.

*בֵּיצִי, שיש לו צורת ביצה. — *תְּרָבָה, מה שמטילה בפעם אחת.

*גום, שבר קצת מלמעלה לגמע משם. — *גִּלְגֵּל ביצה על אבן חמה, על הסיד, על חול, עשה אותה

בסוף בדפוס באול. ובנוסח' ביסא א בסוף.

[1]) בארמ', במקום ביצה בעבר', והשתמשו קצתם בצורה זו קצת מפני רגש של צניעות שנדמה שזה לא כל כך גם כמו השם ביצה לדבר זה.

[2]) בערבי' משמש שרש ביצ' a) למושג הלבן, וסוברים רוב החכמים כי על שם זה נקראת הביצה. אך יש חולקים וסוברים שהמושג לבן בא מן הביצה, שנקראת כך על שם שהיא רכה ונוזלת, ושרשה בצ' b).

[3]) בערב' בַּיץ' c) בַּיצ'ה c). — בארמ' ביע, ביעתא, ויאמרו בערב' ביצ'ה אלדיק, ר"ל ביצת תרנגול, על דבר שאי אפשר, שהוא מהנמנעות.

---

a) بيض b) بض c) بيض بيضة

---

[1]) בארמ' ביעתא בכותחא: אפי' ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה (כתוב' ס:), ר"ל אעפ"י שהוא דבר פשוט שהוא מותר.

*מְגֻלְגֶּלֶת, צלויה קצת, רכה. —*גָּמוּעַ ביצה. —*גָּעוּל, גְעוּלֵי ביצים, שיצאו ע"י הכאה במקום האשכול.

דָּגְרָה, ישבה על הביצים לחמם ולהוציא אפרוחים.

*חֲבִיתָה, ביצה טרופה אפויה על מחבת. — חַד, הקצה החד. —*חֶלְבּוֹן, הלֹבן שבביצה. — *חֶלְמוֹן, הצהוב, הפנימי.

*טָעַן, טענה ביצה, היתה לה ביצה בקרבה. תרנגלת *טְעוּנָה, שיש לה ביצה בקרבה. היא טוֹעֶנֶת ביצה. — *טרמיטה, (-מיסה), ביצה צלויה ומצמקה. — *טָרַף הביצה, ערבב החלבון והחלמון ע"י טריפה בכף וכדומה. ביצה *טְרוּפָה.

יָשַׁב, התרנגלת ישבת על הביצים, הושיב תרנגלת על הביצים.

*כַּד. הקצה הרחב בהביצה. — *כַּדָּר, כודרת.

*מוזרה, ביצה שנתקלקלה, בפרט ע"י ישיבת האם.

—*מרש, גְמֻרֶשֶׁת, ביצה מבושלה או צלויה מעט, רכה, שנגמעת.

נטל, *הִטִּילָה ביצים, התרנגלת מַטֶּלֶת ביצים. *ספן, ביצה ש ס פ נ ה מהארץ. — סרים, *סרס.

*עגלגלת.

*פִּעְפַּע הביצה, טרף אותה בקערה. *פעפועי ביצים. — *פִּרְפֵּר ביצה, לפרורים. — *פִּתְפּוּתֵי ביצים.

*קְלִפָּה, קלף הביצה, הסיר הקלפה. — *קִעְקַע הביצה, השליכה ושברה ונשפכה לגמרה. — *קֶשֶׁר, טפת דם, התחלת הוית האפרוח.

*רִסֵּס, את הקלפה, עשה אותה סדוקה ושבורה למען תקלף היטב. — *רקם, נרקם, התחיל האפרוח להרקם בה.

*שִׁחְלָה, הביצים של טעינה אחת, היא טוענת ביצה אחת, שתים וכו' בשִׁחְלָה. — *שָׁלָל של ביצים, האשכול כלו. — *שְׁפוֹפֶרֶת, הקלפה.

*הַרְנְגוֹל, ביצה של תרנגול, ר"ל דבר שאי אפשר. תַּרְנְגוֹלֶת, אוז וכדומה מטילות ביצים.

*בֵּיצִי, לנק' -צִית, — דומה לביצה, כצורת ביצה: והצחניי ו ה ב י צ י י מורה על לחות מתפשטת (קהנון ג יד א יד). המעילה הראשונה (של העין) הסמוכה אל האויר וכו' אחריה ה ב י צ י ת והיא כלובן הביצה (גודס לדרך א יד). ואיך נעשה תמונה ב י צ י י ת מהעגולה (הילוס ליב"ר מקנדיה, כתב ג גורה).

*בִּיקָה[1], ש"נ, — א) טיט רך שטובעים בו. — ב). שלשול מעים: ויש שם מים ותחתיו טיט כמו טפל ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות עד שמתקבצין הרבה ב"א ומעלין אותו משם, יש מי שאומרין הרוחץ באותה בקעה מצטנן ואותם המים משלשלין בני מעין וזה פי' ב י ק א[2] (ר"ח שבת קמז:).

בֵּיר[3], ש"נ, מ"ר בֵּירוֹת, — בלשון בני ענתות כמו בְּאֵר: כהקיר בֵּיר[4] מימיה כן הקרה רעתה (ירמ' ו ז).

---

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כך בר"ח שם וכן ברוב נוסח' הערוך, שהובאו בו את הדברים בלשונם. ובעה"ך דפוס קראקא ב י ק ה, הא בסוף. והנה הדברים האלה של הר"ח הם פרוש לדברי הגמרא שם על המשנה אין יורדין לפילומא, ושאלו מאי טעמא וענו משום פ י ק א. כך ברוב הנוסח', פא בראש, במקום בית. ובקצת כ"י ב ו ק א, וכן בעה"ך דפוס ראשון, וכן הביא הרמב"ם בהלכותיו (שבת כא כט) שני הפרושים.

[3]) משק' עִיר, עַיִן, בַּיִת וכיוצא בהם. ועי' הערה שלקמן. — [4]) כך הקרי והכתיב בור, ונקוד בּוֹר. והנה, על פי רוב הכתיב הוא הצורה הקדומה האמתית של המלה והקריא הוא ת ק ו ן מלאכותי של מלה קדומה זרה ולא מובנה על פי צורה מצויה וידועה של מלה זו או אחרת. ופה להפך, הכתיב ב ו ר היא צורה רגילה וידועה, ומה ראו בעלי המסורה לשנותה ולהחליפה בצורה לא מצויה כלל? ואמר בֶּמֶבר (Böt. § 472, c) כי זו הברה מ א ו ח ר ת שאמרו או במקום ו. וכבר הקשה על זה קניג (Kö. II, 54) מדוע זה לא מסרה המסורה הברה מאוחרת זו של בַּיִר במקום בּוֹר אלא במקום הזה בלבד? וא"ת מפני הפעל כ ה ק י ר, כי בּוֹר אינו מ ק י ר מים, אלא המים מקבצים ועֹמדים בו, עוד קשה מדוע לא נקדו בֵּיר כדי שיקראו בְּאֵר תחת בּוֹר? ואין לתרץ כמו קניג שם, כי כונת המסורה בהנקוד בֵּיר שהשם בּוֹר במקום זה כונתו עַיִן, כי עוד הקושיה במקומה עומדת: מדוע לא נקדה בֵּיר כדי לרמז שבכאן בור הוא באר? ומלבד זה, המסורה מסרה בפרוש ב י ר קרי, ואין ספק בדבר כי זו מסורה קדומה, וכך הובא באמת פסוק זה בשני מקומות בתלמוד (כרכ' נו, ועכו' קד:) כהקיר ב י ר מימיה, יוד אחרי הבית, כך ברוב הנוסח' וכך בכ"י וברי"ף ובפ' העתים, ובדפוס שאלוניקו פיזרו וינציה שנת רפח בייר (ד"ס.). ולכן רגלים לדבר, כי באמת כך היתה מסורה בידם שצריך לקרא בֵּיר אעפ"י שכתוב בור, וכך קראו מדור לדור, וכך אמרו באמת בני ענתות בֵּיר במקום בְּאֵר, וזו אחת המלים שמצטינת בו לשונו של ירמי', שהיא לשונם של ב נ י ע נ ת ו ת. ומוכרחים אנו להחליט כי במקום הזה הכתיב הוא ש ב ו ש, שנכתב ו במקום י, וזו ראית כי הקרי איננו בכל מקום תקון סופרים מלאכותי אלא שפעמים הוא מ ס ו ר ה ק ד ו מ ה אמתית ומוסר לנו את אופן

***ביר**, ש"ז, מ"ר בירים, — חופר בורות, ממונה על הבורות: אין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות (שבי' ח ה). הבייר והבלן (תוספתא ב"מ ט יז).

***ביר**, פ"י, — כמו הביר, הניח השדה בור: ורבי ברכיה אומר ביירתם עצמכם (מד"ר שמות לב).

בירה[1], ש"נ, מ"ר בירות, — א) עיר האם של המדינה, **Hauptstadt;capitale;metropolis**: הייתי בשושן הבירה (נחמ' א א). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך (אסתר א ה). איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי (שם ב ה). — ומצוי שמושו במשמעה זו בספרות בעת האחרונה: שם הבירה כשם הנוף (שבי"ע, ש' כלוך, במקומות הרבה). ובבירת הממלכה יכולכלו איצטגניני המלך (שם). — ב) בנין גדול, יש בו הרבה בתים: וציפרין שקיננו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב ד). גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה (תעג' יו.). המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה (ב"ב ו:). המוכר בית לחבירו בבירה גדולה (שם סא:). כל בירה ובירה שהיתה בירושלם לא היתה ראויה להתכבש פחות מארבעים יום (מד"ר איכ', הכס). לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלי מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה (מד"ר ברא' לט). בירה שהוא בית גדול ובתים קטנים פתוחים לתוכו (טור חו"מ, מכירה יד). — ג) היכל, בפרט המקדש, **Tempel ; temple ; sanctuary**: והמלאכה (של הבנין) גדולה כי לא לאדם הבירה כי לי"י אלהים (דהי"א כט א). ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך וכו' ולבנות הבירה אשר הכינותי (שם יט). עצים לקרות את שערי הבירה אשר לבית (נחמ' ב ח). חנניה שר הבירה (שם ז ב). יועזר איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי (ערלה ב יב). שורפין אותו לפני הבירה (פסח' ז ח). יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה (מדות א ט). מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה (פרה ג א). מגדל היה עומד בהר הבית והיה קרוי בירה רבי שמעון בן לקיש אמר כל הר הבית קרוי בירה (ירוש' פסח' ז לה.). אמר רבה בר בר חנה מקום היה בהר הבית ובירה שמו ור"ל אמר כל המקדש כולו קרוי בירה (יומא ב.). אמר להם תנו עיניכם בבירה (שם ט:). — ומ"ר בירות: שלש בירות הן שילה ונוב וגבעון ובית עולמים (זבח' קיט.)*

***בירית**, עי' ברית.

בירנית[1], ש"נ, מ"ר בירניות, — כמו בירה: ויבן (יהושפט) ביהודה בירניות וערי מסכנות (דהי"ב יז יב). וערים בנה (יותם) בהר יהודה ובחרשים בנה בירניות ומגדלים (שם כז ד). עד שעלה אותו האיש מבבל לארץ ישראל ועשאוהו שר החיל של קיסר ומינוהו ראש על כל בירניות שבארץ ישראל (מד"ר במד' ד).

***ביש**[2], ש"נ, — צמח ארסי, **aconit**: מהות ביש הוא סם המות (קאנון ב, לוח הסמים). הביש הוא מהרע שבסמי המות ויקרה לשותהו שינפחו שפתיו ולשונו (שם ד ו א א). כמו כח הביש המפסיד לעצם האדם (שם א ב ב). כמו הביש שהוא סם המות לאדם (רשב"ל דורא, מ"א, ח"י ד).

***ביש**, פ"י, בישת, אביש — גרם בושה בדבור, במעשה, **beschämen; insulter; insult**: שורו שבייש פטור והוא שבייש חייב (ב"ק ג י). המבייש את הערום המבייש את הסומא והמבייש את הישן חייב וישן שבייש פטור (שם ח א). ואינו דומה מביישו ערום למביישו לבוש ביישו במרחץ הרי זה חייב (תוספת' שם ט יב). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני (ב"ב פא:). כך היא (רחל) ביישה את אבינו (תנחו' בוכר, מקן יג). ואל יביישך שיניך ואל יבזך פיך (ד"א זוטא ב).

— התפ' נתביש, — א) שבייש אדם אותו: הכל לפי

הברת המלה בחיי הלשון בזמן מן הזמנים. והנה יש אמנם ספרים שגם הכתיב הוא ביר, אך המסורה ביר קרי מעידה כי הכתיב אינו ביר. — ואמר רד"ק (דה"ש פיל) וקבוץ ביר לא מצאנו ואולי יקובץ בלשון נקבות כי הוא לשון נקבה, כהקיר ביר מימיה, ונאמר בירות כמו עינות, ואולי נאמר בירים כמו זתים.

[1]) באשור' ברת, עיר בצורה. ונמצאה מלה זו גם מכתבות ארמיות.

[1]) דעת רוב החכמים שהוא מ"ר מורחב מן בירה. ואמר ריב"ג: ואמרו בקבוץ בירניות וכאלו קבץ בירנית.

[2]) כך בערבית ביש a)

a) بيش

המבייש והמתבייש (כ"ק ח א). — ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן המגום (תוספת' שם ע יג). — ב) שיש לו בושה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו (ברכ' יב:). אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים (תענ' טו:). אמר להם הקב"ה (למלה"ש) אי אתם מתביישין ממנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו (מד"ר שמות כח). נתביישת בעוה"ז אין אתה מתבייש מן הקב"ה לעולם הבא (שם לא). כיון שראה אוהבו (של האדון) את כל הכבוד הזה נתבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (תנחו' בהעלותך ט).

*בַּיְשָׁן, ש"ז, לנק' בַּיְשָׁנִית, מ"ר בַּיְשָׁנִים, — מי שדרכו להתביש, bashful ; honteux ; schamhaft: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הבישן[1] למד (אב' ב ה). העניים והביישנים ושפלי הרוח (מס' ד"א ב) סימן יפה באדם שהוא ביישן (נדר' כ.). ג' סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (יבמ' עט.). זה סימן לביישן שאינו חוטא (מד"ר במדב' ח). זאת העזה ומצחה לא בישן לב לה לדעת רק חדת לשן (זולת לשב' ברה"ג, אתכבה לדעת). סמן טוב באדם שהוא בישן ורוחו נשברה שכל מי שהוא ענו עמו שכינה שורה (קרוב' ה' שבוע', וכל העם). כל מי שהוא ביישן בכל דרכיו זולתי בלמוד מורה עליו שהוא ירא השם ושעמדו רגלי אבותיו על הר סיני (מגוה"מ, בלז). וביישן היינו שמתבייש על כל דבר ודבר (יין לבנון, פי' על אבות ב ז). — ולנק': כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית מלקרוא האנשים ומללמדם (מלמד התלמי', יעקב אנטולי, והתחנן).

*בַּיְשָׁנוּת, המדה להתביש על נקל, Schamhaftigkeit ; bashfulness ; honte : בושת פנים ממוצע בין עזות ובין ביישנות (ח' פרק' להרמב"ם ה). הכלימה או הביישנות הוא עצבון או ערבוב יקרה אצל עשיית הפעלות בלתי נאותות (נופ' צופ', מסיר ליהון ג ח). לא טוב הביישנות בלימוד (מגוה"מ, בלז).

בַּיִת[2], כהפס' בָּיִת, סמי' בֵּית, כנו' בֵּיתִי, בֵּיתְךָ, מ"ר בָּתִּים[1]), סמי' בָּתֵּי, כנ' בָּתַּי, בָּתֶּיךָ, בָּתָּיו, — א) בנין באבן, בעץ, למחסה מפני רוח וגשם וכדומה ידורו בו בני

---

[1]) במדב"מ הבישן. ובנוסח' אחרות הבוישן, עי' בוישן.

[2]) משק' זַיִת, שַׁיִת, עַיִר, עַיִן. בערב' בַּיְת a) בארמ' בֵּיתָא, באשור' בִּית. וסברו קצת החכמים כי נגזר מן בות במשמעת לן, מלשון לינת לילה. אך י"א להפך, כי העקר הוא השם בית, והוא מהשמות הקדומים מאד, ועקר משמעתו לא ידוע, והפעל בות נגזר מהשם. — [1]) הקמץ תחת הבית הוא קמץ רחב. כך עדות כל המדקדקים הקדמונים, וכך באמת נקודה מלה זו בנקוד האשורי בקמץ רחב, כמו ובתי חמדתך (יחזק' כו יב), וכן בכל מקום בתים, בתי, בתיך (נקוד האשורי 72). והמבטא האמתי הוא בָּ-תִּים, (bâ-tim), וכן היא הקריאה המסורה של הספרדים בָּ בתנועה פתוחה, תּ בדגש קל ולא בדגש חזק, ולא כמו שקראו גזנ', אולד ובטכר, bottim מפני הדגש שבתו שהשבוהו לדגש חזק וחשבו הקמץ קמץ חטוף, ואף לא כמו שקוראים קצת החדשים bâttim, ת כפולה. וכבר שער פיליפי (Philipi, ZDMG 1878) כמו כן כי צריך לאמר bâtim ולא bâttim. ועוד לא באו החכמים לכלל הסכמה בטעם צורת הרבים בָּתִּים מן בַּיִת, שלא במנהג חבריו חַיִל, עַיִן, עַיִר, תַּיִשׁ וכיוצא בהם שמתרבים ע"מ עֲיָנוֹת, תְּיָשִׁים, עֲיָרִים, ואף לא כמו זַיִת, שמתרבה ע"מ זֵיתִים, ולא בטיבו של הדגש שבתו. וכבר עמדו על זה המדקדקים הקדמונים, ואמר ראב"ע (צחות בער השמות) וז"ל: ואין במקרא בכלל דגש אחר קמץ גדול רק במלת בָּתִּים בָּתֶּיךָ בָּתֵּי כל עבדיך כל מלה שהיא מגזרת בית ויאמר רבי יהודה המדקדק ז"ל כי היה כן בעבור שלא תתערב חסרון היוד שהוא שורש ושלא תתערב המלה עם בַּתִּים שהיא מגזרת בת שהיא מדה. ע"כ. ואמר ר"ש פרחון: לפי שעיקר המלה בית ולא יכלו לומר בלשון רבים בֵּיתִים בֵּיתֶיךָ וּבֵיתֵי כל מצרים לפי שיש טורח על הלשון מה עשו הפילו אך בית מלשון רבים ומנהגם כשיפילו אות מדגישין האות שבצדו להודיע עליו ולא יוכלו לרפות או להכיר זה הדגש מפני שיבא תקנתא לתקנתא ולא עבדינן. ע"כ. Ew. סובר כי בָּתִּים מן שם יחיד בות. Olsh. כי נגזר מן בְּנת. ויש סוברים כי פתח וחירק נתקבצו ונהיו לקמץ כמו מֵאַיִן נהיה אָן, וכדומה. ואחרים מדמים בַּיִת בָּתִּים לְעִיר עָרִים, וכיוצא בזה. ואולי יותר נכונה דעת הסוברים כי בָּתִּים נולד מן בְּיָתִים, שנשמטה היוד מפני קושי ההברה במלה רגילה ושגורה כל כך בלשון והוטלה תנועתה על האות שלפניה (מה"ש למכה הכהן), אעפ"י שקניג דוחה סברה זו. וכמו"כ אינני רואה טעמו של קניג שם להדגש שבתו: weil wenigstens die Idee eines Sichverbergens des im Sing. sichtbaren jeden Anlass gab, auch dieses ת mit demjenigen Punkte zu versehen, der in dem scharf abgestossenen und daher leicht doppelt klingenden t auch sonst auftritt (Kö. 2, 55). זה פלפול יותר מדי.

a) بيت

אדם, Haus; maison; house: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת (בראש' לג יז). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך (דבר' כב ח). טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן (בראש' יט ד) וידברו אליו פתח הבית (שם מג יט). ותקח האשה בית פרעה (שם יב יה). היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי (שופט' יא לא). כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש' ב יט). פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך (בראש' מה יא). זה לי עשרים שנה בביתך (שם לא מא). ויסרו אליו ויבאו אל ביתו (שם יט ג). ותקרא לאנשי ביתה (שם לט יד). ויבאו אל ביתם הרמתה (ש"א א יט). ויעש להם בתים (שמות א כא). פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת (דבר' ח יב). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת (שמות ח ט). בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו' ה יא). קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (שה"ש א יז). ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך (שמות י ו). ושרפו בתיך באש (יחזק' יו מא). האולם ואת בתיו (דהי"א כח יא). וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם (בראש' מז כד). ותבלע אתם ואת בתיהם (במד' יו לב). —ועם ה המקום בסוף: אסיריו לא פתח ביתה (ישע' יד יז). מושיב יחידים ביתה (תהל' סח ז). ויביאו את לוט אליהם הביתה (בראש' יט י). קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך (שם כח ב).—ומשל: מ ב י ת ל ב י ת חלוק ומאתר לאתר נפש (מד"ר במדב' יא). — וכעין גדר וסורג סביב אילן וכדומה: מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם ב ת י ם (שביע' ב ד). — ודבר שמלבישים על דבר, על אחד מאברי הגוף: שעושה לידיו ב ת י ם של עור (רש"י יבמ' קב:).—בן בית, עי' בן. — בעל בית, עי' בעל.— *תפוסת בית, עי' תפוסה. — עקרת בית עי' עקרת. — ובצרוף עם שמות אחרים, לבית מיוחד לענין מה: בית הסהר, מרזח וכו' עי' לקמן. — ב) המשפחה, בני ביתו של אדם, Familie;famille;family: ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (שמות א א). וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי (בראש' מה יח). ואנכי וביתי נעבד את יי' (יהוש' כד יה). ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו (שופט' ט יח). וירדו אחיו וכל בית אביהו (שם יו לא). אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה (ש"א ג יד). — ג) הבנים, וכל הדור הבא אחריו, Nachkommen, descendants: הלוך אל בית הרכבים (ירמ' לה ב).— ובפרט בית המלכות של פלוני, ר"ל בניו ובני בניו שיושבים זה אחרי זה על כסא המלכות שכונן המלך הראשון ממשפחה זו, Dynastie: ויכרת יהונתן עם בית דוד (ש"א כ יו). ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול ובין בית דוד (ש"ב ג א). ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הלם (שם ז יח). ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך (שם יו). ועתה יי' הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו יאמן עד עולם (דהי"א יז כג).— ד) כל מקום חלול יכנס בו דבר מהדברים, כמו בית, Behälter; receptacle: ואת טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם (שמות כו כט). לעמת המסגרת היו הטבעת בתים לבדים לשאת את השלחן (שם לז יד). — וכמו כן כלי ששומרים בו דבר, בצרוף עם שם הדבר הנשמר בו: *ב י ת ח ר ס ת, *ב י ת ת ב ל י ם, עי' לקמן. — ושטח אדמה שמחזיק כמות כך וכך: ב י ת ס א ה, ב י ת ס א ת י ם, מקום מחזיק סאה, סאתים: ויעש תעלה כבית סאתים (מ"א יח לב).—וכן בית בור וכו', עי' לקמן. —ה)*באריגה וקליעה, רוח שנעשה בין החוטים הארוגים: מאימתי הוא חבור למטה משיסרג בה (במטה) שלשה ב ת י ם (כלים יט א). לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה ב ת י ם (תוספתא שבת יב א). הכניסו (את החבל) לתוך ג' ב ת י ם כולו חיבור אחד (שם כלים ב"מ ט ד). שאין חבלים חיבור למטה עד שיסרוג בה ג' ב ת י ם לכל רוח (שם א יא).— ו) בהשאלה, *הרחם של האשה: האשה ששמשה את ב י ת ה וירדה וטבלה ולא כבדה את ה ב י ת כאלו לא טבלה (מקוו' ח ד). ובשעה שהיא עוברת לשמש את ב י ת ה (נדה א ז). הצנועות מתקנות להן (עד) שלישי לתקן את ה ב י ת (שם ב א). ישבה על גבי מטה וכו' ונתעסקה בטהרות ושמשה את ב י ת ה ופרשה וראתה (תוספתא שם א ד). מתוך שמהומה ל ב י ת ה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (גמ' שם ה.).— *ב י ת ה ח י צ ו ן, החלק הקרוב לפתח הרחם (ניד' מא:). — ומליצה מצויה בסגנון הפוסקים: ישען על ב י ת ו ולא יעמד (שו"ת בנימין זאב קיד, ושם קכו,—וככר השתמש בזה גם ר"ת בספר הישר).—במשמעת חסרון כח גבר, שאינו יכול לבעול. בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים וישען על ב י ת ו ולא יעמד ונמצאת הבחורה בתולה כבראשונה (שו"ת ריב"ש קכז). נשען על ב י ת ו ולא יעמד (שו"ת חות יאיר רכא). —ז) *בשירים, הדלת והסוגר יחד: וכל ב י ת ו ב י ת שלשת חרוזים (מסה שכסן, מבני סיעתו של אכיתר רבא

פיסיכה, א׳ כלה לבטרות, JQR 1092, 509). ואת שירתי זאת תהי אם לחרוזות: ובתיה חוזות לשרי השרים (תשו׳ תלמידי דונש, 15). פוראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים וכו׳ יזכירוך הבתים האלה ליחד לבבך בו לאלהים (תחי׳ חו״ה). לשתי הדלתות רצוני דלת וסוגר מחוברים יקראו בית ופסוק יקראוהו אשר בו פחות מעשרה בתים (שקל הקדש לר׳ דוד יחיא יו). גם שתהיינה התנועות שוות הבאות בחצי הבית הראשון לבאות בחצי הבית השני (שם יה). והנה שלמו שירים ובתים מלאים טוב בשרד בין מתארים (מנחם מלונזנו דרך חיים). ואבנה אלה הבתים עליהם ועל כיוצא בהם ר״י לטיף, אגרת התשובה). אויה לבתי שיר אשר בניתי (ע׳ פרנס׳ הוס׳ למת׳ שפת׳ פב).—ח) ״בחכמת הכוכבים, כל חלק וחלק מחלקי הגלגל: כי כן יקראו בתים למזלות (ראב״ע הוש׳ ב י). וכל רגע יתחלק הגלגל על י״ב חלקים כמספר המזלות ויקראו בתים (הוא, ראשית חכמה, ג, כ״י פריז). ובעבור כי הלבנה קרובה אל הארץ שמו זה המזל בית הלבנה ויהיה מזל שני לו שהוא אריה בית השמש (הוא. ספר הטעמים, כ״י פריז). היה מצפה עד עת היותו בבית כבודו ומעלתו והוא מזל מאזנים והוא אחד מהבתים שלו (הוא, כפר העצמים). וכל אחד מהגלגלים וטבעי הכוכבים והמזלות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם (כוזרי ד כט). ולתקן גדרי שנים עשר בית שבעלי האומנות הזה חולקים חלקים הגלגל בכל עת (ר״א בר חייא, תכנון מהלך הכוכבים יח). ויעשו (המכשפים) צורות משונות כפי הצלחות ועתות שבתאי ודבוקו אצל כוכבים אחרים וכפי שבתו בביתם בנשיאות או בגובה או במפלה וכיוצא בזה (אגר׳ ביכאגו, דרך אמונה ב). והוא טלה והוא בית מאדים (שם). סרטן בית הירח אריה בית השמש תאומים ובתולה בתי כוכב שור ומאזנים בתי נוגה טלה ועקרב בתי מאדים דגים וקשת בתי צדק גדי ודלי בתי שבתאי (אות׳ השמ׳ לר״י בר״ב הכהן). המזל הצומח העולה מן המזרח הוא בית חיו ואם היה בית שבתי מזל הצומח שניו יהיו נ״ז וכו׳ ואם כוכב חמה יהיו שניו ע״ז ובלבד שיהיה המזל בביתו (ס׳ רזיאל).—ואמר הפיטן: עשה קורות שבעה מושלים בשנים עשר בָּתֵּי עליוני יבואו ויעשו את כל אשר צוה יי׳ (קרובץ ארג״ל, שבת החדש, עשה ירח). עשה הליכות איש נוכח פני משמרתו ויבוא הַבַּיְתָה לעשות מלאכתו (שם).— ט) ״כל אחד מהמרבעים של לוח משחק: טורים שמונה ובתיהם הלא ארבע וששים (שיר על לחוק האיסקאקי לר״א ג״רע). ואין קרקעיתם שוה שאותו י״א על א׳ אין בו כ״א י״א בתים שהם טפח על טפח ואותו שהוא ו׳ על ו׳ יש בו ל״ו בתים (תשב״ץ א׳ קסה). ועי׳ ״פיל.—ויבוא השם בית בצרוף לשמות פרטים לערים: בית אל, בית דגון, בית לחם, וכדומה.

— ויתחבר לשמות דברים, ויעשה כמו שם אחד חדש [1]: בית אב, המשפחה, עי׳ אב. ובמשמעת ״מחלקה, מפלגת אנשים: הסגן מימינו (של הכה״ג) וראש בית אב משמאלו (יומא ג ט). וזקני בית אב ישינים שם ומפתחות העזרה בידם (מדות א ח). אם היו שניהם משמר אחד ובית אב אחד נוטל חלק אחד (יבמ׳ קא.). אנשי משמר מתענין ומשלימין ואנשי בית אב מתענין ולא משלימין (תעני׳ טו:).—ובמשמ׳ ״יסוד ודוגמה, לאיזה דבר, כמו בנין אב: בית אב של הלכה (מד״ר שיה״ש, הכיאני).— בית אוצר, לשמר בו תבואה, יין וכדומה (פסחי׳ קיח:). בית אוצרות (יומא יח.). — בֵּית אור, מקדש החֲברים הפרסים: ובמלכות פרסיים היו חברים שהן מחזרין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא ע״ז (ר״נ גאון, שבת מה.).— בית אחיזה, מקום בליטה לאחז בו הכלי: הכלים שיש להם בית אחיזה (שבת יז ח). —בית אילן, גן, פרדס: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן (ב״מ ט ב).— בית אסורים. בית אסף, בית אספים, לאסף שם דברים, אוצר.—בית אצבע, כעין נקרה לשים בתוכו האצבע: מגופת החבית וכו׳ היה בית אצבע שלה שוקע בתוכה (כלי׳ י ג).—וחור בהקלע להכנים בו האצבע: נפסק בית אצבע שלה (עדיות ג ה).— ובמשמעת תִיק, לבוש להאצבע: וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצים (כלי׳ כו ג).—ומ״ר: שמלבישין בהן הידים עד האציל ויש בהן בתי אצבעות (ר״ח שבת קכ:).— בית בד (טהר׳ ט ז).— בית הבור (ברא׳ לג טז), בית האסורים. — בית הבחירה, כנוי להמקדש בירושלם (ירוש׳ פסח׳ לו:).—בית הבליעה, המקום בגרון שבולעים שם האכל: כזית בבית הבליעה (טהרו׳ א א).— בית בעל, שדה בית

[1] רבים מן הצרופים האלה הידועים הנחתי בלי פרוש, וקצתם בלי משלים, וברבים מהם שאינם מפרסמים כ״כ הבאתי משלים אחדים, ויתר הבאורים והמשלים ימצא אצל חלק השני של הצרוף איש במקומו ובערכו.

הבעל, שדי לו במטר בלבד ולא צריך להשקותו (ב"ב כח.).—בית בקוע בהקרדום, פיו החד במה שבוקעים (כל' יג ג).—בית בקר, רפת לבקר (יומא יא.).—בית הבשת, ערות האשה (ירוש' יבמות ז.).—בית גדגד זבית גלגול, מקום מדרון מאד, שקשה מאד לעלת עליו: שבילי בית גלגול[1] (עסר' ו ו). — בית גניזה, אוצר (פסחים קיח:). — בית הגרנות (בכורות כו.). — בית גתות (תוספתא תרומ' ג ז).— בית הדאר, ישלחו בו מכתבים.—בית דד, תיק להשדים. — בית דיו, כלי להחזיק בו הדיו (תוספת' כלים ב"מ ד יא).—בית דין, עי' דין.—בית דירה (ב"ב א ה). — בית דלפה, עי' דלפה. — בית דפוס, להדפיס ספרים.—בית דשן, מקום שהוציאו שמה הדשן (זבח' קד:).—*בית הריון, מקום העֻבר בבטן האשה (ערכין ז.).— בית ועד, מקום שמתועדים (אבות א ד). — בית הזבלים, שדה שנותנים עליה זבל (מנח' פח.). — בית זגג, בית מעשה הזכוכית (מו"ק יג.). — בֵּית זְרוֹע, בָּתֵּי זְרוֹעַ, בָּתֵּי זְרוֹעוֹת, חלק הבגד יכניסו בו הזרועות: הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע (ראב"ע שמות ד ו). משיקשור בין כתפיו את בתי זרועותיהם שקורין ברצייר"א (רש"י שבת ע:). וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים (רד"ק שרשים, חיק). בני אדם הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט (מרדכי, שבת שסח). — בית חולים, שחולים שוכבים בו להתרפא.—*בֵּית חִזָּיוֹן, שמשחקים בו ומציגים בו חזיונות. — בית חיים, כנוי לבית הקברות (סמ"ק מח). — בית חליצה: אם היה בית חליצתה (של הסוטה) נאה לא היה מגלהו (ספרי נשא יא). — בית חלל, מקום החלל, למשל בהלב: נקב הלב לבית חללו (חול' ג ב).— בית חמדה, שהלגיונות עושין להם (מדר' שה"ש כוכ' 33). —בית החליפות, מקום ישמרו שם החלפים (תוספת' זבח' י א), ועי' במקומו. — בית החפשית (מ"ב טו ה).—בית החצים, תיק ישמרו בו החצים (כלים טז ח).— בית חרפת, כלי להחזיק בו החרסת (פסחים ל:). — בית החרף.— בית יד, בהכלים, לאחוז בו: מקל שעשאו בית יד לקרדום (כלים כ ג). —וכסות הידים, עשתה לה בית יד (נדה סה.). —

ומצוי מאד בספרות במשמעה זו, ועי' יד. — בית יצירה, בית מעשה כלי חרס (תוספתא כל' ב"ק ג ח). —ובית כבוד, בית כסא.—בית הכוסות, תיבה לשמור בו הכוסות (כלים ט ז). — וקצה הכרס, מקום הפרש (חולין מז.).— בית כור, מקום זרע כור (ב"ב ז א). — בית כחול, תיק ישמרו בו הכחול (כלים טז ח). — בית כירים, מקום הכירה (מד"ר ויקרא כ). — בית הכלא, משמר.— בית הכלים, אוצר לשמור הכלים (מ"ב כ יג). — בית כנסת, בתי כנסיות (מגי' ג א).—בית כסא (תמיד א א).—בית לגינים, לשמור הלגינים (כלים יו ב).— בית מדרש, בתי מדרשים, ילמדו שם תורה, חָכמה: סורו אלי סכלים ולינו בבית מדרשי (ב"ס גני' נא כג). — בית מדרש עליון. — בית המַהפכת (דהי"ב טז י), בית המשמר.—בית מועד: וביתנו יהיה בית מועד לכל עליזי לב (אמת שמרון, מפו ד). — בית המוקד, אחת הלשכות בבית המקדש (תמי' א א). — בית מזוזה, נקרה במשקוף להמזוזה, תיק להמזוזה (כלי' טז ג). — בית מחוּש, מקום של חשש: אין כאן בית מחוש (קדושין ה:), אין כאן מקום לחשש.— בית מחיה, מקום שמוכרים מזונות האדם (ספרי, מסעי קיט). — בית מטבחים, ישחטו בו הבהמות (אנ' ה יח).— בית מטבע, עי' זה. — בית מים, להַשְׁתִין (מגי ג ב). — בית מכנס (ירוש' ב"מ ט ג.) — בית מכס (ב"ב קכז:), ישלמו שם המכס. — בית המנעול (כלים טז ז). — בית מקדש. — בית מרזח (ירמ' יו ה). בית מרחץ (סנהדרין יז:). — בית מרקחיים, יִמָּכרו בו בשמים, רפואות (ילקוט ויקרא פד). — בית משגעים. — בית מִשרה, ברכה ישרו בה התכבסת (מד"ר קהלת, בכל עת). — בית משתה (ירמי' יז ח).— בית הנגר, מקום הבריח (כלים טז ז). — בית נירים או נזירות להנוצרים.— בית ניר, בתי נירין (שבת ז ב).— בית נכאת, בית אוצר הבשמים ודברים יקרים. — בית נפש, בתי הנפש, עי' נפש.—ותכשיט: ועל דברי ראובן ששלח ביד שמעון בתי נפש ללוי וטוען ראובן כי צוהו שלא להחזיר הבתי נפש עד שיתן לוי ב' זהוקין (תשו' ר"ת, מק"ב 53). וראובן טען על שמעון הפקדתי בידך אגוז של כסף עם בית נפש של זהב (שערי תשוב' מהר"מ מרוט' שא). — בית הנקב, במכנסים לעומת פי הטבעת (נדה

[1] יש שנויי נוסח', ועי' גדגד.

יג.).— בית נקובה, פי הטבעת בבהמות תחת הזנב (פסחים ז א). — בית הנר, מקום להעמיד הנר על הכירה (כלים ה ג).— בית הנשים (אהלו' כ ג).—בית נשימה, עי' זה. — בית נתיבות, עי' נתיבה. — בית סאה, סאתים וכו' שדה בדי לזרע סאה (שביעית א ב). — בית הסהר (ברא' לט כ), משמר. — בית סלע, קרקע מלא סלעים (ב"ב קנו:).—בית הספלים, בבית המרחץ (שם סז:).—בית ספר, ומ"ר: בתי הספר, ילמדו בו ילדים (כתו' ב י, תוספת' סוט' ב).—בית ספרים, בית יאספו בו ספרים (עזרא ו א). — בית הסתר, להסתר בו. — בית סתרים, מקומות הנסתרים בגוף: בית הסתרים באיש, באשה (מקוא' ח ה). — בית עולם, מקום הקברות (מד"ר ויקר' יב). — בית עולמים, כנוי להמקדש (סכה ה:).—בית עלמין (סנהד' יט.). — בית עכביש (איוב ח יד), האריגה שאורג לו העכביש.—בית העם, להקהל בו העם (ירמ' לט ח, שבת לב.).—בית עין, בתי עינים, משקפים (ארח עולם כה, סוד ישר' ארי' מודינא, לבוש או"ח שבת). — בית עצים, לשמור בו עצים (יומא יא.). —בית עקד, עי' עקד. — בית הערוה, מקום הערוה באדם, ופתיחה במכנסים לעומת אבר השתן (נדה יג.). — בית הפגושות. — בית הפך, נקרה בהכירה להעמיד פך השמן (כלים ה ג). — בית פנים: מכסה שקרוי בית פנים שמכניסים בו ראשו של שיח ומלבישים את פניו ממנו שלא יכנו שרב או צנה (מאירי, פתחי עולם, שו"ע או"ח שה י).— בית פקיע, מקום בהקלע תכנס בו הרצועה (עדי' ג ה).— בית הפרס, מקום פנוי לפני הקבר (אהל' יז א). — בית הפרק (תוספתא חול' ט יא). — בית הצביטה, הצביעה, בית אחיזה בכלי (כלים כה ז). — בית צואר, פתיחה בהחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו (שבת מח.). — בית קבול, כל שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: כלי שיש בו בית קבול (כלים טז טו).—בית קברות (עירו' ג א).— בית קיץ (עמו' ג טו). בית הקלון (ב"ב לט:).—בית הקמטים, מקום הקמטים בגוף האדם (מקוא' ח ה). —בית קערות (כל' יז ב).—בית רב, בית רבן, בית ספר, בפרט לילדים קטנים: תינוקות של בית רבן (ברכ' ה. שבת קיט:). — בית רבע, שדה לזרע רבע (פאה ג ו).—בית הרחם (שבת סד.)' — בית רים, למרוץ הסוסים.— בית רעי, עביט הלילה (כלים יז ב), ובית הכסא (מד"ר שה"ש: במעט), וקיבה של העופות (שם ויקרא א). והמעים, מקום הרעי (מנחות ס.). — בית ראש: ברנוס שיש לו בית ראש (ערוך, מקטורן).—בית ראש: עוד הסכימו שכל מי שילך ברחובות בגלוי ראש וישא כובע ובית ראש (REJ 1906 III)—בית רגל, בתי רגלים: שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב"ם תפל' ה).— בית השאבה, מקום בהמקדש היו שואבים שם מים לנסך: שמחת בית השאבה (סוכה ה א). — בית השאור, כלי ישמרו בו השאור (כלי' ח ו).— בית שוק, בתי שוקים: על זה סמך רב' להניח באבנטו רצועות התלויות בו ויש שקושרים בהם בתי שוקים (רש"י שבת קלט:). — בית השחי, תחת הזרוע (מקו' ט ג). — בית השחיטה, המקום בצואר ישחטו שם (חולין ח.). — בית השלחין, שדה שצריכים להשקותה, ההפך מן בית הבעל (שבי' ב ב).—בית שנים, מקום הפנימי ברחם האשה (ירוש' יבמות ה ז).— בית שער, מקום מבית להשער (מעשר' ג א). — בית שקע, בעין, נקרה בבלי לתחוב שמה הנר וכדומה (כלים ב ח). — בית תבלים, כלי לשמור בו תבלים (שם ב ז). — בית תבן, אוצר להתבן (יומ' יא.).—בית תבשיל (תשו' אלשיך עב).—בית תלמוד (ירוש' כתוב' יב לה.). —בית תפלה (ישע' נו ז).— בית התרפה, הערוה באשה (נדה ח.).—וישמש השם בית גם במשמ' בפנים הדבר, בתוכו, בנגוד לחוץ, das Jnnere, l'interieur; inner part: וכפרת אתה מִבַּיִת ומחוץ בכפר (ברא' ו יד). וצפית אתו זהב טהור מִבַּיִת ומחוץ תצפנו (שמות כה יא) ואת הבית יקצע מִבַּיִת סביב (ויקר' יד מא).—ועם ל אחריו, מִבַּיִת לְ, מֵבֵית לְ: ויבן לו מִבַּיִת לדבר (מ"א ו יו). וּלְמִבֵּית לפרכת (במד' יח ז). הוציאו אתה אל מִבֵּית לשדרות (מ"ב יא יה). — ועם ה המקום בסוף, בַּיְתָה, ר"ל אל החלק הפנימי: ושמת אתם על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפוד בָּיְתָה (שמות כח כו). ושלשה (מהבקר) פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה וכל אחריהם בָּיְתָה (מ"א ז כה). ויבן דוד סביב מן המלוא וָבָיְתָה (ש"ב ה ט). בשרתם בשערי החצר הפנימית וָבָיְתָה (יחזק' מד יז).— מִבָּיְתָה: ויבן את קירות הבית מִבַּיְתָה בצלעות ארזים (מ"א ו יה).—ונתיחד השם בית להמקדש, temple; Tempel: בפני הבית ושלא בפני הבית (חול' ה א). הר

ה ב י ת היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (מד' כ א).— ב י ת ר א ש ו ן, המקדש הראשון שבנה שלמה. ב י ת ש נ י, ב י ת א ח ר ו ן, שנבנה אחרי גלות בבל. — וישמש השם ב י ת במשמע' תלמידיו של אדם גדול, ההולכים בדרכיו, מחזיקים בדעותיו בדברי חכמת ומדע וכדומה, Schule ; école ; school: ב י ת שמאי אומרים, ב י ת הלל אומרים, מצוי מאד.

אֹהֶל, עשוי מיריעות, ועי' במקומו. י ו ש ב א ה ל, אדם אהב לשבת תמיד בביתו.—אוּלָם, חדר גדול פתוח לפני הבית.—אוֹצָר, לשמר בו דברים שונים, ועי' במקומו.—*אַכְסַנְיָה, לאורחים.— אַפֶּדֶן, בנין גבוה, מפואר.—אֻרְוָה, לסוסים.—אַרְמוֹן, בנין גדול, יפה.

בִּטְחָה, כמין אהל, עשוי נסרים וכדומה.—*בֹּיב, חפירה לקבל השפכים מהבית.—בִּירָה, בנין גדול מבצר. —*בִּיתִי.—בֵּית חֹרֶף.—בֵּית קַיִץ.—בֵּית שָׂדֶה.—בֵּית כִּסֵּא, כָּבוֹד, וכו'.—בֶּן בַּיִת.—בָּנָה, עשה בית באבנים וכדומה.—בִּנְיָן, בּוֹנֶה, *בַּנַּאי וכו', עי' במקומו.—*בַּעַל הַבַּיִת, *בַּעֲלַת הַבַּיִת.—*בִּקְתָּה, בית קטן, צר, רע המראה.

גַּג הבית, המכסה מבחוץ. — גִּזְרָה. — גֵּרוּת, מלון בדרך.

דּוּר, ישב בבית. —*דּוּפָן, כמו כותל. — *דִּיר, לעצים וכדומה.—*דִּירָה, מדור, בית בתור מקום לדור בו. —*דַּקָּה, לפני הבית.

זְבוּל.

הֵיכָל, בית גדול, יפה: ה י כ ל מ ל ך.

חֶדֶר, לִשְׁכָּה, תָּא, חדר האכילה, וכו'.—חַלּוֹן. —*חָנוּת, שמוכרים בה סחורה.—חָצֵר.—חָרֵב, החריב הבית.

*טְחֻלָּה, בית דל עשוי מעפר.—טִירָה, בית גדול, מבצר.

יָצִיעַ.

כֶּבֶשׁ, כעין מדרגה.*כּוּבָּה, בית קטן חשוך. —*כּוּךְ, כעין חדרים בקיר הסלע לארונות המתים. —כְּלוּב, להעופות.—כְּלֵי בית, עי' כלים.—כֹּתֶל, קיר, ועי' בנין.

לוּל, של תרנגולים וכדומה.

מִבְצָר.—מִבְשָׁלָה, חדר שמבשלים בו.—מִגְדָּל, בנין גבוה.—*מְגוּרָה, כעין בית קטן לגרעיני הפרי, למשל בתפוח.—מַדְרֵגָה, לעלות בה.—מוֹשַׁב הַבַּיִת, אופן הישיבה, השרות וכו'. — *מְזָחִילָה, *מַרְזֵבֶת, השפופרת למי הגשמים מהגג. — מַחֲסֶה הבית הוא מחסה מזרם, ממטר.—מִכְלָא, לצאן.—מָלוֹן, ללון בו לעובר ארח.—מְלוּנָה, לשומר השדה.—מִסְדְּרוֹן.—מִפְתָּן, משקוף וכו'.—מִשְׁכָּן, בית לשכן בו.—*מִרְפֶּסֶת, כעין יציע, פתוח לפני העליה.

סוּגַר, של חיות טרף.—סֻכָּה.—סַף החדר, אצל הפתח.

עִיר, קִרְיָה, כְּפָר, קבוץ בתים רבים במקום אחד לישוב בני אדם.—עֲלִיָּה, מדור העליון בבית.—*עֲרָסָה, חלק אחד מקבוץ בתים.

פְּנֵי הבית, הצד החצון, היתר יפה.—פֶּתַח, דֶּלֶת, בִּיאָה, וכו'.

*צֶפֶד, קלפה קשה, בית של מיני רכוכות אחדות, כמו השבלול וכדומה. —*צְרִיף, מין בית קטן רחב מלמטה וצר מלמעלה.

*קֻבָּה, חדר המטות וכדומה. קֻבָּה של זונות.— *קִיטוֹן, חדר השֵׁנה.—*קלע, חדר קטן.—קֵן, לצפרים.

רָהִיט, *כעין מהלך בין החדרים, וכלי בית. —רֶפֶת, לבקר.

*שׁוֹבָךְ, של יונים.—שְׁכוּנָה, קבוץ של בתים.— שָׁכַן-*שׁוֹמֵירָה, בשדה.

תַּחֲנָה, בית יחנו בה, ׳תחנת מסלת הברזל, וכדומה.—*תְּפוּסַת בית, החזקת הבית.

***בֵּית**[1], ש"נ, מ"ר בֵּיתִים, — שם האות ב בעברית, Name des Buchstaben ב ; nom de la lettre ב name of the letter ב, ומ"ר בֵּיתִין, ביתים: ושיירו בה אלף ב י ת אחד (ירוש' שבת יו יח ג). וכתוב בהן אלף ב י ת גימל (בקל' ג ב). ולמה כותבין על הקופות אלף ב י ת גימל לפי שמתחילין ומוציאין מן הראשונה (תוספתא בקל' ב א). (משום שמזמור תהלה לדוד בא באלף ב י ת (ברכ' ד:). אלף ב י ת אלף בינה (שבת קד.). מפני מה לקו (ישראל בקינת איכה) באלף ב י ת מפני שעברו על התורה שניתנה באלף ב י ת (סנה' קד.). אם אתה עושה כף ב י ת אתה מחריב את העולם (מד"ר ויקר' יט). באתה ב י ת לחעיד בהם בישראל (שם, איכה פתיחתא, רבי יוחנן א). אחו רבי עקיבא

---

[1]) בקריאת שם זה אין שום פקפוק, וכל היהודים קוראים אותו באופן אחד, וכן נמסרה קריאתו גם בתרגום השבעים Bηθ, ומשמעתו בַּיִת. ועי' בהערה לערך אַלֶף, דעת החכם פילשר בזה.

בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו (המלמד תינוקות) אלף בית ולמדה (אדר"נ ו). לאלף הקדמת בית ביצירת בראשית (קרוב׳ כ שבוע׳, אז בכתב). הביתין נוספות אצלי (הפרס׳ לריב"ג, עד). שהביתים ההם לכלי וזאת לדבוק (שם, מגר). וכמו הביתין האלה בית בהשמה מהם וכו׳ כי לא יתכן שתפול הבית על הפעלים (הרקמה ו).

***בֵּיתוּת,** — סגולת מה שהוא ביתי (למת דוד לר"ד מהתפוחים).

***בֵּיתִי,** בת"ז, לנק׳ בֵּיתִית, מ"ר בֵּיתִיִּים בֵּיתִיּוֹת, בֵּיי-,— דבר השיך להבית, שהוא מהבית, **häuslich**, **demestic ; domestique** : אין משקין ושוחטין את המדבריות אבל משקין ושוהטין את הבייתיות[1]) אלו הן בייתיות הלנות בעיר (בילה ה ז), לאמר בהמות הבית, הרגילות עם האדם. ואלו הן בייתיות כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (גמ׳ שם מ.). והצמח כלו ממנו ביתי וממנו פרדסי וממנו מדברי (קלונימוס בן קלונ׳, הלמחים, מיוחס לאריסטו).

בִּיתָן[2]), סמי׳ -תַן, ש"ז, — גן אילנות גדול לטיול, **park ; parc ; Lustwald** : והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גנת הַבִּיתָן (אסת׳ ז ז). עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת בִּיתַן המלך (שם א ה).—ואמר המשורר : ודמינו בחברה אל בני עש ואל נקוים לביתן בשתיה (ר"ש הנגיד, הרכבי א).

בָּךְ, כהפס׳ ולנק׳ בָּךְ,— מלת הגוף לנוכח להורות התוך והפנמיות בכל המשמעות של שמוש בְּ. — ונהגו המשוררים לאמר בָּךְ לזכר גם שלא בהפסק : חֲברוּ בָּךְ נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים (רמב"ע תרשיש א). — ומצוי שמוש זה אצלם.

בָּכָא[1]), ש"ז, מ"ר בְּכָאִים,—א) שם מין עץ דומה לתות, **mulbery-tree ; mûrier ; Maulbeerbaum** : ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בְּכָאִים[2]) ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הַבְּכָאִים[2]) אז תחרץ כי אז יצא יי׳ לפניך להכות במחנה פלשתים (ש"ב ה כג-כד). שכלו מלא קוצים הבכא הזה (מדר׳

---

[1]) בנוסח׳ בייתות, וכן במשנ׳ וגמר׳ ירוש׳ וכן ברי"ף וברא"ש. ובקצת כ"י ביאתות. אבל בפרוש ר"ח הובאו דברי המשנה והגמרא ובכל מקום הגרסה היא בייתיות, וכן במגיד משנה (רמב"ם יו"ט ג ג), בכ"מ בייתיות, וכן דין הלשון נותן, וכן בספרות.

[2]) לא נתברר היטב מקורו ומשמעתו האמתית. מנחם אמר : אמרו אנשי פתרון הביתן אין לו פתרון כי הוא שם מקום הגינה כמו שושן הבירה ויתכן להיות גזרתו מגזרת בית וכו׳ ופתרון גנת הביתן כמו גנה הפנימית וכו׳ ובזאת נראה כי כל גנה הסמוכה לבנין ולהיכל פנימה נקראת גנת הביתן ותהיה שקלת הביתן כשלמן. ע"כ. וכן ריב"ג : שב מגנת הביתן מגנה הפנימית. ע"כ. וכן ראב"ע : ביתן מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים. עכ"פ דעתם היא שהוא ש"ת לגן, וא ננו שם נרדף לבית. ורש"י בחוש הלשון הדק והעמוק שלו אמר: גנת מקום זרעוני ירקות ביתן נטוע באילנות. רק הרד"ק פרש ביתן בית גדול, ארמון, אמר וז"ל : מגנת הביתן מגנת הארמון ולפי שהארמון הוא בית גדול ונכבד נקרא ביתן. וכן רוב החדשים. והנה אעפ"י שאין הצורה ביתן בלי דמיון במשקלי השמות בעברית, מכל מקום תִשמע בה האזן מעין צלצול של מלה זרה, פרסית. ודבר טבעי הוא שכותב ספר אסתר השתמש בשם פרסי לאחד מחלקי היכל המלכות, כמו שהשתמש בהרבה שמות אחרים, ואולי ביתן הוא צורה משונה מן בסתאן, ואולי כך נשתבש שם זה בפי היהודים.

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו ועי׳ לקמן.—[2]) ממה שבא בכאים בלי ה הידיעה יש ללמוד כי בכאים הוא שם מקום, ולא שם לדברים. ויש לחשוד שבאו בכאים במקום רפאים שלמעלה פסוק כב : וינטשו הפלשתים בעמק רפאים. אך כבר ת"י בכאים באילניא : מקביל אילניא, ברישי אילניא, אילנות סתם. והשבעים תרגמו ἀπίοις והוא אילן מיוחד, והוא האגס. וכן נראה דעת בעל מדרש שוח"ט שהובא כאן שבכא הוא שם מין אילן מיוחד. וגם רוב המפרשים היהודים הקדמונים אמרו כי בכא הִוא מִין אילן מיוחד, אך לא האגס אלא התות. אמר ריב"ג : יש מי שפירש בו התותים. וכן פרחון : אילנות הנקראין תותים. וכן רד"ק בפרושו : פירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז"ל תותים, וכן בשרשיו: פירשו בו עץ התות מורייֹרש בלעז. וכן הרלב"ג : בכאים הם מוריש בלעז. ואינני יודע על מה סמכו המפרשים כך. וגם רוב החדשים החליטו כי בכא הוא שם לאילן מיוחד, ומצאו לו דמיון בלשון ערבית בַּכא a), שהוא שם צמח, ואמרו שהוא אילן כעין הצרי. וכבר ערער על דמיון זה החכם לֹו(Löw, Pfln.71), ויחליט כי אין לו יסוד. ומלבד זה, המלונים הערבים מפרשים בכא בגרגִיר, שהוא ירק שדה, ולא אילן, ובודאי קצת קשה המליצה בשמעך צעדה בראשי הבכאים. ואפילו אם בכאים אילן אין מליצה זו מתישבת, כי איך אפשר לשמע צעדים בראשי אילנות, אם לא נפרש בדרך דרוש כי מלאכי אלהים התהלכו בראשי האילנות, כפרוש רש"י והנגררים אחריו. ולפי סגנון מליצת הכתוב, ואם עוד נתבונן להשם בכא

---

a) بكا

סות"ס, על הפסוק). עד שתראה את ראשי הבכאים מתנענעים (שם, וילק' רמז קעב). וגם שם ימתין שיבוא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים (רלב"ג ש"ב ה כד).— ב) כמו בְּכִי, הורדת דמעות מהעינים, Gewein; pleur; weeping: אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם עברי בעמק הַבָּכָא[1]) מעין ישיתוהו (תהל' פד ו-ז). — וכן קרא ר"י הכהן את ספרו „עמק הבכא", על שם הצרות של ישראל שהוא מספר בו. — והשתמשו הרבה הסופרים בו במשמעה זו: הן רבים קראו לתבל עמק הבכא וישתוה ים דמעה (מפו, עיט צבוע ג.). רק לנו אחי שבת בעמק הבכא ולהיות על הורנו למשא (שם).

בכה[2]), ממנו בָּכָה, בָּכֶה, בְּכוּת, בֶּכִי, בְּכִיָּה, בְּכִיָּיה, בְּכִית.

בָּכָה, פ"ע, עת' יִבְכֶּה, יֵבְךְ, צווי בְּכֵה, בְּכִי, בְּכִינָה, —הוריד דמעות מעיניו, weinen; pleurer; weep: והנה נער בֹּכֶה (שמות ב ו). על נהרות בבל שם ישבנו גם בָּכִינוּ בזכרנו את ציון (תהל' קלז א). וישא עשו קלו וַיֵּבְךְּ (ברא' כז לח).—ועם ל הדבר, סבת הבכי: אם לא בָכִיתִי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). אל תִּבְכּוּ למת (ירמ' כב י). בנות ישראל אל שאול בְּכֶינָה (ש"ב א כד).— ועם אֶל: וּבָכוּ אֵלַיִךְ במר נפש (יחזק' כז לא). — ועם עַל: וְאֶבְכֶּה עַל בתולי (שופט' יא לז). — ובינוני לנק' בּוֹכִיָּה: על אלה אני בוכיה (איכה א טז). — ומקור: ותתפלל על יי' וּבָכֹה תבכה (ש"א א י). הלוך ילך וּבָכֹה נשא משך הזרע (תהל' קכ"ו ו).—וגם בָּכוֹ: בָּכוֹ לא תבכה (ישע' ל יט). בכו בָכוֹ להלך כי לא ישוב עוד (ירמ' כב י). בָּכוֹ אַל תבכו (מיכ' א י). בָּכוֹ תבכה בלילה (איכה א ב) —ועם על במשמעת נפל על... ויבך: ובנימן בָּכָה עַל צואריו (ברא' מה יד). וַיֵּבְךְּ עליו וישק לו (שם נ א). — ובכונה להתאונן ולהציק: כי יִבְכּוּ עָלַי לאמר תנה לנו בשר (במד' יא יג). וַתֵּבְךְּ אשת שמשון עָלָיו ותאמר רק שנאתני (שופט' יד טז). — וכמו פעל יוצא, בָּכָה אֶת, למשל על מת: וַיִּבְכּוּ אֶת אהרן (במד' כ כט). וַיִּבְכּוּ בני ישראל אֶת משה (דבר' לד ח). לספד לשרה וְלִבְכֹּתָהּ (ברא' כג ב). וּבָכְתָה אֶת אביה ואת אמה ירח ימים (דבר' כא יג).

— פע' בִּכָּה, — א) כמו הקל, בחזק הפעולה: קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מְבַכָּה על בניה (ירמ' לא יד). — וכן שואל המשורר: ואיך לא אֲבַכֶּה, ודמעה אפכה (ר"י הלוי, היוכלו פגרים). —וביחס הפעול למת וכדומה: הנשים ישבות מְבַכּוֹת את התמוז (יחזק' ח יד). שהנשים יושבות עליהן ומבכות את מתיהן (תוספתא כל' ב"ב ב ח). בענוי נפש קהלי אֲבַכֶּה כי נקף בברזל סבבי (שחר' יוה"כ, אזכרה תחנונים). שדי אשר חסדו אחכה טהרני בדמע אֲבַכֶּה כי נחמתי ועל ירך אכה על כן צמתי ואבכה (מוס' יוה"כ, תעלנו). לאשה המבכה ומשרטת פניה (רד"ק הוש' ז יא).—ב) עשה שאחר יבכה[1]): בוכה ומבכה אחרים עמה (מד"ר איכה, ככה תבכה). והיו מבכין אותו (את התינוק) כדי שישמע תינוק ישראל קולו ויבכה עמו (שם שמות א). עמדתי מרעיד ואשתומם כשעה בוכה ומבכה אחרים עמי (סו"ת שמש צדק, הקד' בן המח'). וצריכה המינקת לעשות לילד

שבכתוב בעמק הבכא, היותר נכון יהיה אולי כי בכא הוא שם לדבר כמו מעין, ועל שם המעינות הללו שהיו בעמק ההוא נקרא המקום בכאים. ואעפי"כ פרושם של התרגומים הקדמונים והמפרשים מחיבנו ליחס להשם בכא בכאים משם' של אילן, אך אין שום סבה להכריע להשערת החדשים נגד הקדמונ' שלנו, ועי' הערה לערך בכי. —[1]) יוסף בעתי' היהודים (Jos. Ant. 74) אומר כי כך היה שם עמק קרוב לעמק רפאים והיו החוגגים עברים דרך בו בבואם בשלש רגלים לירושלם. ויש עוד שם מקום כעין זה, והוא ב.כים על הדרך מגלגל לבית אל. ובתלמוד (ערוב' יט.) דרשו פסוק זה בדרך דרוש ואמרו: עוברי אלו בני אדם שעוברין על רצונו של מקום עמק שמעמיקין להם גיהנום הבכא מעיין ישיתוהו שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין. ע"כ. ובדרך דרש זה אחז גם ת"י ואמר: רשיעיא דעברין עם עומקי גהנם בכין בכיתא היך מעינא. ע"כ. וכן תרגום ולגתה, fletus, ר"ל דמעות. והנה לפי ענין מזמור זה, שהמשורר היה בגלות והשתוקק לבוא לחצרות ה' בציון, היותר מסתבר הוא כדברי יוסף בן מתתיה, שכך היה שם העמק, והוא כמו בכאים הקודם, ואולי כדעת קצת הקדמונים (ראב"ע ורד"ק) והחדשים, על שם הבכאים שהיו שם בעמק. אבל, כל זה הפסוק מְשבש מאד, ואי אפשר לישבו בצורתו עתה בפרוש טבעי. ויש בקצת כ"י שנוי נוסחאות: הבכה במקום הבכא, מעון במקום מעין, ועוד. מנחם חבר אותו עם נבכי ים, נבוכים, מבוכה. עכ"פ, כבר פשט שמושו בפרט בחבור עם עמק במשמע' בכיה.

---

[2]) בערבית בַכַי a) כמו בעברית.

[1]) כך גם בערב' בַּכַּי a)

---

a) بكى

a) بكّى

תמיד דברים המשמחים אותו ותסיר ממנו הדברים המבכים אותו (מ' אלדבי, ש"א, ה ב). ודמע תדמע עיני ואלכה לי שדה בוכים ואַבְכֶּה עמי מרי לבב הנבוכים על בתולות היפות וילדים הרכים בספריהם נכרכים ולטבח נמשכים (ר' קלונימוס ב"ר יהודה, מי יתן ראשי מים). אאו אמר יוזוע לבבי יעירהו יחיני יחדני ופעם יְבַכֵּנִי (מנחם מלוזנו, טובה תוכחת, קלב).

— הִפע' °הִבְכָּה¹) את פלוני, — עשה שיבכה: שטן הוא יצר הרע אשר בא יבא ברנה להבכותנו באחרונה (רב פנינים, ר"מ אלשיך, משלי ה א).

— הִתפ' °הִתְבַּכֶּה, — עשה כמו בוכה, בכה מעט מעט, נהוג אצל המדברים עברית בא"י.

אָנַח, הֵאָנֵחַ, אֲנָחָה, וכו'.

בָּכָה, בֶּכֶה, בְּכוּת, בְּכִי, בָּכִית. — °בַּכְיָן, מי שבוכה הרבה.

דָּמַע. — דִּמְעָה, דְּמָעוֹת, הוריד דמעות, שפך דמעות.

יִבֵּב, יְבָבָה. — יִלֵּל, יְלָלָה.

נָהָה, נְהִי.

סָפַד, הִסְפִּיד, מִסְפֵּד, על מת.

עֵמֶק הַבָּכָא, כנוי לעולם הזה.

קִינָה.

תַּמְרוּרִים, בכי תמרורים. — תָּנָה, תַּנִּין, עשה מספד כתנים, דמעות של תנין.

בֶּכֶה²), שמ"ז, — כמו בֶּכִי: כי בכו העם הרבה בֶּכֶה (עזרא י א). — ואמר הפיט: בענוי נפש קהלי אבכה כי נקף כברזל סבכי בכו העם הרבה בֶּכֶה (סחר' יוה"כ, אדכרה). — וכן אמר המשורר: חלק לעיני הנדוד בֶּכֶה ואל קרבי המות ימים (רמב"ע דוקס, תבו' לר"י הלוי). מה אכזר דמיונו לא אשאנו ובכל בֶּכֶה וספוד לא אשקיטנו (הד"ס סש"ק, מיכל דמעה).

בְּכוֹר, ש"ז, מ"ר בְּכוֹרִים, בְּכוֹרוֹת, ולנק' בְּכוֹרָה, בְּכוֹרוֹת, — הילד הראשון באדם ובבהמה, **Erstgeborener**; **premier né; first-born**: בְּכוֹר יעקב ראובן (בראש' לה כג). — וחסר: בני ראובן בְּכֹר ישראל (שמות ו יד). — ובבהמה: וכל בְּכוֹר בהמה (שם יא ה). — ובכנויים: ראובן בְּכֹרִי אתה (בראש' מט ג). אני בנך בְּכֹרְךָ עשו (שם כז לב). — ומ"ר: שהכה בְּכוֹרֵי מצרים (תהל' קלה ח). — וע"מ נקבה: ואת בְּכֹרוֹת בנינו (נחמ' י לז). שבתחלה היו הבכורות משמשין וכו' (מד"ר במד' ד). עי' לקמן ערך בכורה. — ובע"ח: מִבְּכֹרוֹת צאנו ומחלבהן (בראש' ד ד). וּבְכֹרֹת בקרכם וצאנכם (דבר' יב ו). — °בכור פטר רחם, מהאם: קדש לי כל בְּכוֹר פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). — °בְּכוֹר שׁוֹטֶה¹), בכור מן האם בלבד: בכור שוטה שאינו כל כך עיקר בכור כי הוא מן האם (רגמ"ה ב"ב קכו:). — ו°בְּכוֹר און, בכור מן האב: כי בכור און מקדש הוא (המבחר לר"א הקראי, כוא). — ובכלל הגדול, הרב בין האחים, **der Älteste; l'ainé; the eldest**: וישבו לפניו הַבְּכֹר כבכרתו והצעיר כצערתו (בראש' מג לג). — ובהשאלה, גדול וחשוב: אף אני בְּכוֹר אתנהו עליון למלכי ארץ (תהל' פט כח). — בְּכוֹר מָוֶת, כנוי מליצי למלאך המות: יאכל בדיו בְּכוֹר מָוֶת (איוב יח יג). — ואמר המשורר: בחיי הבכור מהם ובשלומו שבועתם גזלהו בְּכוֹר מָוֶת ואיננו לרעתם (ר"ש הנגיד ג). — *בְּכוֹר שָׁטָן, חריף מאד, חרוץ, עומד על דעתו: יונתן אחי הוה בכור שטן (ירוש' יבמ' א ג.). אח קטן יש לי בכור שטן²) הוא ויונתן שמו והוא מתלמידי שמאי והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות (גמ' שם טז.). זאת היא הנשמה החכמה הרוח המושלת וכו' ואחיה אח קטן בכור שטן נצב לקראתי (אבן כחן, ויגליה נט.). וילכו ויבואו לנסותו בחידות ובמין קונדיטון וימצאו שהוא בכור שטן ויכלמו האנשים ויעשו באושים (אורי וישעי, התפלה ח). — וההפך מן בכור, פָּשׁוּט: בכור פשוט (ב"מ קי:). — °בְּכוֹר מְרִיָם³), שם צמח, היא אזן ארנב שוטה, **bupleverum falcatum**: ובכור מרים חזק בענין הזה מאד בשתיה והנחה עד שרבים חשבו שאם יציע אותה תחתיה יוביל אל ההפלה (קאנון ג כא ב יב). ומיץ בכור מרים מופלא מאד (שם, ג יו ד ג).

¹) כך בערב' אַבְכֵּי a).

²) משק' הֶגֶה, קֶצֶה.

a) أبكي

¹) בארמ' בוכרא סכלא: דכל בוכרא דאימא נמי בוכרא סכלא קארו ליה (ב"ב קכו:). והעיר רש"י: ולא משום שטותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה.

²) ופרש"י: חריף ועומד על שמועתו.

³) בערב' בח'ור מרים a), ופרושו קטרת מרים, ומפני שנהגו להעתיק ח' ערבית בעברית באות כ יצא השם בכור מרים.

a) بخور مريم

*בִּכּוּר,—א) עי' בִּכּוּרִים.—ב) ביאת דבר בזמן מוקדם: יתקדם או יתאחר האביב מפני הגרמת ב כ ו ר המטר ואיחורו (ר"א הקראי, ג"ע, הכלל שנס ד).

בְּכוֹרָה, בְּכֹרָה, ש"נ, מ"ר בְּכוֹרוֹת,— א) משפט הבכור: הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בְּכֹרָה (ברא' כה לב). כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הַבְּכֹרָה (דבר' כא יז). ובחללו יצועי אביו נתנה בְּכֹרָתוֹ לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לַבְּכֹרָה (דהי"א ה א).—ב) הקדימה בשנים: וישבו לפניו הבכר כִּבְכֹרָתוֹ והצעיר כצערתו (ברא' מג לג).— ג) דיני הבכור: חייבין ב ב כ ו ר ה (חול' י ב).—ד) אשה שנולדה ראשנה לאבותיה: ה ב כ ו ר ה והיורש את אשתו וכו' אין נוטלין בראוי כבמוחזק (תוספתא בכור' ו יט). ראויה היתה ב כ ו ר ה לצאת מרחל (ב"ב קכג.).

בִּכּוּרָה, ש"נ,— הפרי הראשון שבשל ונעשה ראוי לאכילה, **Frühfrucht; primeur; early fruit**: כְּבִכּוּרָהּ [1]) בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (ישע' כח ד).

בִּכּוּרוֹת, עי' בִּכֹּרָה, בִּכֻּרוֹת.

בִּכּוּרִים, — א) ש"ז כמ"ר, בשול התבואה והפרות, **Reife; maturité; -ty**: בִּכּוּרֵי קציר חטים (שמות לד כב). והימים ימי בִּכּוּרֵי ענבים (במד' יג כ).—והיחיד במשמ' זו: חדש האביב חדש ה ב י כ ו ר שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמו' לד יח). וכל ב י כ ו ר התבואה ועתי הקיץ והחרף לחשבון החמה הם (הוה, סנהד' יג:).—ב) עצם הפרי הראשון שנעשה ראוי לאכילה, **Die Erstlinge; prémices; firstfruit**: ראשית בִּכּוּרֵי אדמתך תביא בית יי' אלהיך (שמות כג יט). ואם תקריב מנחת בִּכּוּרִים ליי' (ויקר' ב יד). תאנים עם בִּכּוּרִים אם ינועו ונפלו על פי אוכל (נחום ג יב). וביום הַבִּכּוּרִים (במדבר כח כו). חג השבועות שבו הביאו היהודים בִּכּוּרִים למקדש בירושלם. — ועי' פרי.

בְּכוּת[1]), ככנ' בְּכוּתִי,—כמו בֶּכִי: אלון בָּכוּת (ברא' לה ח).

בְּכִי, בהפסק בֶּכִי,—הורדת דמעות: ויתמו ימי בְכִי אבל משה (דבר' לד ח). ויבך חזקיהו בְּכִי גדול (ישעי' לח ג). ויתן את קלו בִּבְכִי (ברא' מה ב). שעו מני אמרר בַּבֶּכִי (ישעי' כב ד). — ואמר בן סירא: המר ב כ י והחם מספד ושית אבלו כיוצא בו (ב"ס גני' לח יז). יצתה התורה בבגדי אלמנות ונתנה קולה ב ב כ י לפני הקב"ה (מד"ר אסתר, אס על המלך טוב).— וככנ': ויאמר להם דעו כי אני אודיעכם סבת ב כ י י בארץ עני (ר"ז הלוי החרי, ספר המוסר). ויבכה ב כ י מר ואני ל ב כ י ו בשרי סמר ולבי חמרמר (שם). — בְּכִי נהרות, בהשאלה זרם מי הנהרות: מִבְּכִי נהרות [2]) חבש (איוב כח יא).— ואמר המליץ: שמה תתעוררנה (הדמעות) תפרוצנה בדלתי עיני ועם ב כ י נהרות יחדיו ימהלו (ש' בלוך, ש"ע ג, הקד').

*__בְּכִיָּה__, ש"נ, מ"ר בְּכִיּוֹת, — כמו בְּכִי: בה נהלך תחת צללים על סביב גנה ל ב כ י ת הרביב שחקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה). עד אנה בְּכִיָּה בציון (קינות לת"ב). שומע קול בְּכִיּוֹת (פיוט נעילה).

*__בְּכִיָּה__,— בה"פמן בָּכָה: אתם בכיתם לפני ב כ י י ה של תפלות חיו עתידין אתם לבכות ב כ י י ה של ממש (ירוש' תענית ד סח ד). געו כלם ב ב כ י ה (גטין נח.). ובבתה ב כ י י ה גדולה בבית המדרש (נדה נב.). געו כולם ב כ י ה עד שעלתה שועתם למרום ושמע הקב"ה קול ב כ י ת ם כבשתי שעות בלילה (מד"ר אסתר, ויאמר המן). וגם מלאכי השרת צעקו לקול ב כ י ת ה (שם, אס על המלך טוב).

*__בַּכְיָן__[3]), ש"ז, לנק' בַּכְיָנִית, מ"ר בַּכְיָנִים, בַּכְיָנִיּוֹת, מי שטבעו לבכות הרבה, לבכות תדיר, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי בספרות החדשה.

*__בַּכְיָנוּת__, ש"נ, — המדה לבכות תדיר, להרבות בכי, רגיל בלשון המדברים עברית בא"י, ומצוי גם בספרות חדשה.

---

[1]) כך מפיק ה עפ"י המסורה. ואעפי"כ ת"י כְּבִכּוּרָה עד לא קיטא, ולא חשב ההא לכנוי. וכך נראה ברור ממליצת הכתוב, וכן רד"ק: כבכורה מפיק ה ואינה לכנוי רק היא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור, וגולה על ראשה. ובן דעת רוב החדשים שהא בִּכּוּרָה איננה ה הכנוי רק רש"י פרש כבכורה כ ב י ש ו ל ה של תאנת ציץ נובל. ע"כ. משמע שפרש בכורה ש"ז בכנוי נקב' ה ב כ ו ר שלה. אבל אין זה מתישב היטב על המליצה. וטעמו של דגש זה, שרד"ק אומר שהוא לתפארת הקריאה, לא נתברר לי, ואיני יודע מה מהותה של תפארת הקריאה פה.

[1]) משק' גָּלוּת, גָּלוּתִי.

[2]) פרש"י כ ש ב כ ו מים התחתונים. וכן אחרים. וכבר השתמשו במליצה זו הסופרים. אך יותר נראה כי מבכי הוא שם ע"מ מִשְׁלֵי, ועי' ערך מבך.

[3]) בארמ': חד ב כ י ן (תרג' אסתר ב כא).

*בָּכִּיר, ת"ז, לנק' בְּכִירָה, שנורע או בכרה בעת מוקדמת, עשה הבכיר מותר האפיל (שביע' ו ד).—וגם על זמן הזריעה הראשונה והמאוחרת: אם זרעת בבכיר זרע באפיל שאי אתה יודע איזהו מכשיר אם של אפיל אם של בכיר (מד"ר ברא"ש סא).— ובמשקל נקבה, הַבְּכִירָה, זמן הגשמים והזריעה המוקדמת: איזהו זמנה של רביעה וכו' בכירה בשבעה (תוספתא תענ' א ג).— ועל הפרי: תאינה בכירה (ירוש' סוט' ג יט).— ומ"ר: הבכירות והמסוייפות (שם דמאי א כא ג). ועי' פרי, שנה.

בְּכִירָה, ת"נ,—א)היתר בשנים מאחיותיה, die Aeltere, ainée;eldest, fem.: ותאמר הַבְּכִירָה אל הצעירה (ברא"ש יט לא). לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הַבְּכִירָה (שם כט כו). שם הַבְּכִירָה מרב ושם הקטנה מיכל (ש"א יד מט).

בְּכִית, ש"נ,—כמו בֶּכִי, בפרט על מת: ויעברו ימי בְכִיתוֹ (ברא"ש נ ד).

בָּכַר, בַּכְּרָה,—א) פ"י, הביא פרי, ילד בפעם הראשונה, בעת מוקדמת, frühe, neue Früchte tragen; porter le prémier fruit; to bear first fruit: כל עץ מאכל וכו' פריו לחדשיו יְבַכֵּר (יחזק' מז יב). לא ביכר הקרוב לירושלם מביאים אותו מכל מקום (מנח' י ב). אין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה ואעפ"כ לא בכרה אלא מין אחד (סנהד' יב.). יריחו שהייתה מבכרת (מד"ר ברא"ש לט), לאמר היתה מוציאה פרותיה הראשנה, בזמן מוקדם. בשעה שהנטיעות הללו מבכרות (שם שיה"ש מה יפו).—ב) פ"ע, גמל, בשל, נעשה ראוי לאכילה בעת מוקדמת, frühzeitig reif werden; mûrir; to be first in ripening: יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר קושרו בגמי (בכור' ג א). ואם בכרו נוטל את הבכרות (מעשר' ה ג). שורה ומשקה ורואה פירות נטיעותיו מבכרות וקופץ ידו ואינו טועם מהם (תנחו', שמיני).— ג) בבע"ח, ילדה בפעם הראשונה: מי שלא בכרה אשתו (בכור' ח ג). חמור שלא ביכרה וילדה שני זכרים (שם א ג). אחת ביכרה ואחת שלא ביכרה (שם ד). נאמנים (הרועים) לומר על הבהמה אם בכרה אם לא בכרה (נדה ז ה).— ד) החליט את פלוני לבכור, נתן לו משפט הבכורה, Jem. als Erstgeb. anerkennen; reconnaître qn. comme premier né; recognize as first-born: לא יוכל לְבַכֵּר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דבר' כא טז).

— פע' בֻּכַּר,—א) החלט בכור: אך בכור אשר יְבֻכַּר ליי' בבהמה (ויקר' כז כו).—ב) שבשל בזמן מוקדם: וי"א שהוא המבוכר (הרא"ב"ע שה"ש ו יא, פעם א).

— הפע' הִבְכִּיר, הִבְכִּירָה,— ילדה בפעם הראשונה, zum ersten Male gebären; enfanter pour la première fois;to bear for the first time: קול כחולה שמעתי צרה כְּמַבְכִּירָה (ירמ' ד לא). נכנס לתוך עדרו וראה את המבכירות מניקות (בכור' ג ב). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים (חול' ד ג).

— התפ' *הִתְבַּכֵּר, מִתְבַּכֵּר: משיתבכר אין אתה מקדישו (ת"כ, בחקותי ח). חדש האביב חדש הבכור שהתבואה מתבכרת בבשולה (רש"י שמות לד יח). שאין ניסן קרוי אביב אלא ע"ש בישול התבואה שמתבכרת בו (הוס, סנהד' יג:).

*בָּכַר, הקל אינו נהוג.

— הפע', הִבְכִּיר,—כמו הֶחֱרִיב, השחית: המבכיר[1]) כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:).

בֵּכֶר[2]), ש"ז, מ"ר בְּכָרִים,—ילד הגמל, גמל צעיר לימים, junges Kameel; jeune chameau; young he-camel: שפעת גמלים תכסך בִּכְרֵי מדין ועיפה (ישע' ס ו).

בִּכְרָה,—כמו בֵּכֶר לנק': בִּכְרָה קלה משרכת דרכיה (ירמ' ב כג).

בִּכֻּרָה, מ"ר בִּכֻּרוֹת,—כמו בִּכּוּרָה: תאנים טבות מאד כתנאי הַבִּכֻּרוֹת (ירמ' כד ב). הבכורות[3]) והסייפות בגינה חייבות ובבקעה פטורות (תוספ' דמאי א ג).

בִּכֹּרָה, עי' בִּכּוּרָה.

*בַּכֻּרוֹת, — זמן הַבִּכּוּרִים: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה בבכרות[4]) ובסיפות ובאמצע

---

[1]) כך בנוסח' ובכ"י ר' המפקיר, והוגה בבית (ד"ס). ופרש רש"י שיחת וכילה. ואינני יודע מקור למשמעה זו לשרש בכר, אם לא שזה חלוף במקום החריב.

[2]) בערב' בכר a).

[3]) כך בתוספתא הוצ' צוק"מ. וכן בגמ' ירוש'. ובנוסח' התוספתא ברכות, והגיה הגר"א הבכורות. ויש שהגי' הבכרות. — [4]) כך הכתיב והנקוד בכ"י פרמה. ובנוסח' בכורות.

a) بكر

הקיץ (תרומ' ד ו).

בַּל[1]),— מלת השלילה, כמו לא, אין, אל, וישמש עם פעל עבר ועתיד, ועם מלים אחריו: יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי' (ישעי' כו י). מתים בל יחיו רפאים בל יקמו (שם יד). אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו וכו' מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כ-כא). נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס (שם כג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יעלנה (שם לה ט). ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי (הוש' ז ב). הכה אפרים שרשם יבש פרי בל[2]) יעשון (שם ט יו). ישכבו בל יקומו (ישע' מג יז). ואין צור בל ידעתי וכו' וחמודיהם בל יועילו ועידיהם המה בל יראו ובל ידעו (שם מד ח-ט). אמר בלבו בל אמוט לדר ודר (תהל' י ו). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (שם יא). צרפתני בל תמצא זמתי בל יעבר פי (שם יז ג) תמך אשורי במעגלותיך בל נמוטו פעמי (שם ה). תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת (שם כא ג). בל קרב אליך (שם לב ט). ואדם ביקר בל ילין (שם מט יג). בל חזו שמש (שם נח ט). ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל ישתיון (שם עח מד). איש לשון בל יכון בארץ (שם קמ יב). ובל אלחם במנעמיהם (שם קמא ד). אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה (משלי ט יג). לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים בל ימוט (שם יב ג). לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת (שם יד ז). ושבע ילין בל יפקד רע (שם יט כג). הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (שם כג לה). מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל ימוט (איוב מא יה).—ובמש' כאלו לא: הנותן רוזנים לאין שפטי ארץ כתהו עשה אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם (ישע' מ כג-כד).—וכמו לבלי, לרמז הכונה והמטרה: הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקמו וירשו ארץ (שם יד כא).—ועם מלה אחריו במשמ' אין: אדני אתה טובתי בל עליך (תהל' יו ב). אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך (משלי כג ז).— ועם תה"פ: הכר פנים במשפט בל[3]) טוב (שם כד כג). — ולגו': לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו ב ב ל יראה וב ב ל ימצא (פסח' ג ג). הרי הוא עובר על ב ל תגרע, הרי הוא עובר על ב ל תוסיף (ר"ה כח:).

***בְּלָא**[1]), ש"ז, מ"ר בְּלָאִים, סמי' בְּלָאֵי[2]),—כמו בלוא בלוי: מ ב ל א י[3]) מכנסי כהנים ומהמייניהן מהן היו מפקיעין ובהן היו מדליקין (סוכ' ה ג). סככה ב ב ל א י[4]) כלים (גמ' שם יה:).

***בַּלְאֲדָן**, — שם בקבלה לכלב של הס"א שרבץ על המזבח כשגרם החטא ואכל הקרבנות במקום הארי של הקדושה שרבץ קודם כשישראל היו זכאים[5]).

***בְּלָאָה**, בְּלָאָה[6]), ש"ז, מ"ר בְּלָאוֹת, כנוי בְּלָאוֹתָיו: שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה אין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא ב ל א ו ת (יבמ' ט ג). הממאנת והשנייה והאילונית אין להן כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא ב ל א ו ת[7]) (כתוב' יא ו). ר' אליעזר אומר יתומה יש לה ב ל א ו ת (תוספת' שם יא ד). מרדה לא הפסידה ב ל א ו ת י ה קיימין (גמ' שם סג:). —ואמר הפיטן: יקר חסדך לאיש חסידך בלאותיו לך מאירות (שבת ב חנוכה, אשר יצר), ר"ל הפתילות העשויות מבלאות.

***בִּלְבּוּל**, ש"ז, מ"ר בִּלְבּוּלִים, — א) שה"פ מן בִּלְבֵּל, ערבוביה, לא סדרים, והתרגשות הנפש והרוח, אשר נפל בהם: Verwirrung, Unordnung; trouble זה ה ב ל ב ו ל (מו"ק א ל). אף אני יודע ב ל ב ו ל ו של סנחריב (תוי"ט, ידים ד ד).—ב) עלילה, אשמת שקר, לפרוע בשביל חברו כל מיני מסים גם ב ב ל ב ו ל י ם (פתד-לתן, כלבולים). אדות הוצאות ה ב ל ב ו ל וכו

---

1) בכנע' בל: בל תכן, לא תהיה. באשור' בַּל. בערב' בל a) כמו אבל. וסברו קצת החכמים כי בל נגזר מן שרש בלי במשמ' השחתה. אך זה יותר מדי מחודד להאדם הקדום. — 2) כן הקרי, והכתיב בלי. — 3) בקצת כ"י לא (K).

a) بلْ

1) עי' שרש בלה.—2) כך ההברה המקבלה, ולא בלאי, אולי מפני קושי ההברה, ואולי עפ"י הארמ' בלאי (ירמ' לח כ).—3) מנקד במשנ' מנק' נדפסות מבלאי.—4) ואמרו שם (יו.) מאי ב ל א י כלים אמר אביי מטלניות שאין בהן שלש על שלש דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים.

5) כיון דחמת הכי ההיא סטרא אחרא אתתקפת ושדרת לחד כלבא למיכל קרבנין וכו' ומה שמיה דההיא כלבא בלאדן שמיה, דלאו איהו בכלל אדם אלא כלבא ואפי כלבא (זהר, הקד'). וכנראה מקור הדבר הוא באגדה התלמודית, כי בלאדן נשתנו פניו ויהו כלב (סנהד' צו.).

6) כך נקוד במשנ' נדפ' אמשט"ד.—7) ופרש רש"י אם עדין יש לה ב ל א ו ת ושחקים מבגדים שהכניסה לו אינה נוטלתן כשיוצאה. ע"כ. והרמב"ם: ו ב ל א ו ת מה שנשתמש בבגדיה ובכליה עד שבלו. ע"ב.

על השתדלות ה ב ל ב ו ל (פנק' פוזנא, שנת שנ"ה). מחמת הכתב שכתב וכו' על ב ל ב ו ל דסאווין (שם).

***בִּלְבֵּל**, פ"י, — ערבב יחד הרבה דברים נבדלים, קלקל את הסדר, **zus. mischen, verwirren ; mêler, embrouiller ; mix up, disturb**: כבר עלה סנחריב מלך אשור ו ב ל ב ל את כל האומות (ידים ד ד). שמא הרוח ב ל ב ל ת ו (יבמ' קכ :). שבא סנחריב ולא ב י ל ב ל ה (כות' מו :). דבר ה מ ב ל ב ל את העינים (בכור' לח:). — ובהשאלה: משל לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד ו ב ל ב ל את חופתו (סנה' קח.). — ובמשמ' הביאו לידי טרוף דעת: הכהו הראשון הכיית מיתה ובא השני ו ב י ל ב ל ו (ירוש' ב"ק ד ד ג).

***בַּלְבָּלָה**, ש"נ, — כמו בלבול א: אמר יעקב גדולה ב ל ב ל ה בפתרון לְבָלָה לפי דברי דונש (ר"ת על דונש, לבלה).

***בַּלְבְּלָן**, ש"ז, לנק' -לָנִית, — מי שטבעו ודרכו לבלבל: וראו כמה זה ב ל ב ל ן (תשוב' מהר"י קולון).

בלג[1]), ממנו הִבְלִיג, וי"א גם מַבְלִיגִית.

א. בָּלַג[2]), אינו נהוג.

— הפע' הִבְלִיג, אַבְלִיג, פעו"י, — א) פ"י, הִבְלִיג אותו עַל, נתן לו כח על פלוני חזק אותו, הגביר אותו, **Macht geben; donner des forces; give might**: הַמַּבְלִיג[3]) שד על עז ושד על מבצר יבוא (עמו' ה ט). — ואמר הפיטן: קלים תַּבְלִיג החליף החמורים (סלי' ה עי"ת, אתה הראית). — ב) פ"ע, התחזק והתגבר על צער גדול, על מכאוב, **seine Kräfte sammeln; reprendre force ; to collect one's strength**: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני וְאַבְלִיגָה[1]) יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). הלא מעט ימי יחדל ישית ממני וְאַבְלִיגָה[2]) מעט בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כ-כא). השע ממני וְאַבְלִיגָה בטרם אלך ואינני (תהל' לט יד). — וקרא הנביא הענתותי: מַבְלִיגִיתִי[3]) עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ' ח יח). —

---

[1]) אמרו החדשים כי הוא השרש-בלג a) בערב' במשמעת זרח והאיר והיה שמח. אך אין משמעה זו נאותה לכונת מליצת הכתובים. ואולי אין זה אלא סרוס שרש ג ב ר, ל במקום ר. ואולי הוא שרש בלע' b) בערב' שמשמש גם במשמעת הגיע, וגם במשמעת מאמצי כח, ועי' הערה לקמן.

[2]) עי' הערה לשרש בלג ועי' הערה לקמן. — [3]) ת"י: דְּמִגַּבַּר חלשין על תקיפין. וכן נראה היה הפרוש מקבל אצל חכמי התלמוד שאמרו: חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' אמר רב יהודה אמר רב מאי קרא המבליג שוד על עז (שבת עז:), ובמשמעה זו פרשו כל הקדמונים. מנחם: ענין מאמץ המה כמשמעו. ע"כ. וכן ריב"ג: ואבליגה אתחזק מעט. וכן רש"י וראב"ע ורד"ק. ופרוש זה מתישב היטב לפי הענין. וכבר הזכרתי כי בערב' משמש שרש בלע' במשמ' מאמצי כח, באלע' פי a). ואפשר עוד לפרש המבליג כמו בערב' אַבְלַע' b) ר"ל הובילו, הביאהו, והוא ממש כפל חצי השני של הפסוק: ושד על מבצר י ב ו א. והחדשים, שדמו בלג העברי לבלג הערבי, פרשו רובם מליצה זו פרוש זר מאד: הוא מ ב ר י ק מדבר שממה על עזים. — [1]) תרגום: ואתגבר. וכן כל הקדמונים. והחדשים פרשו ואעלז, אך אין זה מכֻון היטב להמליצה. — [2]) תרגום: ואנוח זעיר. ושאר הקדמונ' ואתחזק. — [3]) נתלבטו הקדמונ' והאחרו' במלה זו, בדקדוקה ובפרושה, ולא מצאו דבר המניח הדעת. תרגום: על דהוו מלעיגין לקבל נבייא דמתנבן להון דונא ותינחתא איתי עליהון אמר נבייא לבי דוי. ע"כ. נראה כי פרש מבליגיתי קצת במשמע' מ ל ע י ג. ריב"ג ראה במבליגיתי הרכבה מן מבליגי ומן מבליגתי, והכונה גם איש וגם אשה רוצים להבליגו על יגונו. וסבר ריב"ג כי זוהי „דרך קצרה וקלה" ורצה הנביא „להראות בזה צ ח ו ת ו" אך מסופקני אם היתה הרכבה כזאת אפשרית בלשון החיה, ואם השומעים הבינו כי הכונה במלה זו היא מבליגי ומבליגתי. רש"י ורמ"ק ראו ב מ ב ל י ג י ת י שם ע"מ מרבית, ולזה נוטים קצת החדשים (Olsh, 218 כמו צפיהית). ויש שרצו לרפא הפצע הזה בנתוח ולשבש הכתוב ולהגיה מבליגתי, והוא מה בליגתי, ור"ל מה היא ה ב ל י ג ה שלי (Giesebrecht, ונפל על מציאה זו גם Kö. 2,204) או אולי יותר מִבְּלִיגָתִי, ר"ל מפני הבליגה שלי. אבל, כל זה דחוק ולא טבעי. ואולי זו אחת הזריות שהצטינה בהן לשונם של בני ענתות, כמו שכבר הזכרתי, ונשמרו לנו בלשונו של ירמיהו, שמפני הרגל או בכונה השתמש לפעמים בדרך שמוש הלשון של בני עירו. ואין ספק בדבר, שמלבד השנוי בהתנועות, למשל אלוּל במקום אלִיל, סוּס במקום סִיס, תרמוּת במקום תרמִית, חרסוּת במקום חרסִית, שרוּקות במקום שרִיקות, שבוּל במקום שבִיל, צעוּרים במקום צעירים, ואולי אשוב (ירמ' מט לט) במקום אשיב, ולהפך שבית (שם) במקום שבות, ועוד, הצטינה לשונם של בני ענתות גם בקצת צורות דקדוקיות, קצתן באמת עתיקות, וקצתן יותר חדשות. ומלבד הצורה העתיקה

a) بلج b) بلغ

a) بالغ في b) أبلغ

ומציי במשמעה זו בספרות: לכל איש באהבינו פלאים בתבל יהיו מופת לבאים אני מבליג על שדי ואתה מעול מאד מכל צבאים (הרמב"ע, דוקס לז ד). ועתה אל תרף ידך אל תשעה ממני ותבליגה בפעם הזאת פן יתעלמו יפלחו פלאי מעשיך אשר עשית מקדם (תגר' אזי' אהב', של' אוליכרו). הרף זמן בוגד ונבליגה מעט (ר"ע פרנס', הוס' למת' שפת'). הבליגה עלי תשוקתך בני יקירי (מא"ג, קרית ספר ג). הלא לבך לב גבו. הבליגה על עצבך והקשיח לבך מבתי (א' מפו, אה"ל כה). אך שרה הבליגה על סערת לבה (הוא, עיט לבוע יד). לשוא אך אינע שקר אַבְלִיגָה באשר אלכה שם הלכים פניך (יל"ג, דו"מ).

—יפע', הֻבְלַג, — שגברו עליו, הכניעוהו, שנצחוהו, besiegt ; être vaincu ; vanquished: כיון שרואה אדם צרתו לפניו דעתו מובלגת[1] (מד"ר דכר' ע). סכותה והו בלג וגבורי ספקו כף ומעדו אברי כסלה כל אבירי (ר"א קליר, קינ' לת"ב, שכת סורו).

—יפע', בִּלֵּג את פלוני, — כמו הִבְלִיג, יוצא: הרים צח דלג וגבעות בִּלֵּג וענם מלג בצלמון משלג (ר"א קליר, קרוב' לפור', אזרת בע).

ב. בָּלַג, קל אינו נהוג.

— פע' בִּלֵּג, פ"י, — כמו פִּלֵּג[2], חִלֵּק, בפרט דבר מזון, בשר וכדומה, teilen; partager; divide: גם שחקתם אתו (את גופת ישו) הדק ותבגדו בגוד ותלקתם ובלגתם ותתלוהו במגוד (QGJD IV 341).

בַּלְגָם[1], ש"ז, — אחד מארבעה החלטים שמנו הקדמונים בגוף בע"ח, והיא הלחה הלבנה, Phlegma; flegme; phlegm: ולחות הנקרא בלגם (פי' ילידס לר"י כרללוני). כל ליחה קרה ורטובה שתהיה בגוף אנחנו נקרא אותה בלגם (פרקי משה כ). שהדם ושתי המרירות והבלגם מזונם ופרנסתם לזה כי שתי המרירות והבלגם נשארות בדם (תרג' ספר יסודות לר"י ישראלי). כל מי שבאצטומכתו בלגם יתחמץ המאכל (מלאכ' הגיון ד). ניצות הלחה הלבנה הנקראת בלגם (כן רש"ע פלקירא, כתי הנהגת הגוף). וקודם הקיא יאכל מאכל חריף הטעם ויהיה בו כח לנקות האצטומכא מהבלגם (לידס לדרך א ג י). בכל ארבעה ימים ינקה הבלגם (שם). והדם שלא יגמר הוית בשולו הוא הנקרא בלגם היא הליחה לבנה (רשב"ל דורן, מ"א, ח"י ד).

בַּלְגַמִי, ת"ז, לנק' בַּלְגַמִית, — מטבע הבלגם: הנה המורסא לא תמנע מהיות וכו' או אדומיית או בלגמיית (קאנון ג יד ג א). ואמנם הליחה הבלגמיית לא יתחדש ממנה שטות רב (פרקי משה ו). אמנם מה שהוא בטבע הנה המזג הבלגמי לשני הנערות וכו' (תרג' גלינוס, כ"י פריז). מי שמזגו רטוב הגוף והוא בלגמי יקח סכנגבי"ן עשוי עם זרע אני"ש (לידס לדרך א ג י). והמורכבת (הקדחת) מהשלישית והבלגמית רחוקת התכלית (תרג' גלינוס, כ"י פריז). באמרנו ליחות בלגמיות אנחנו רוצים בה הלחות אשר יגבר על מזגה הקור והלחות (פרקי משה כ). הליחות וכו' הם עבות וקרות בלגמיות (שם ט).

בַּלְדוּר, (בלאדור), בלזור, — שם צמח, חשבו שהוא יפה לזכרון, Anacorde: בלאדור הוא אנאקרדי מהות פרי דומה לגרעיני תמרה ולבן כלב האגוז וכו' מועיל מהפסד הזכרון אם יוקח המעוג שלו הידוע באנאקרדי אך מעורר בלבול השכל (קאנון ב, לוח הסמים). ואחר תעשה מרקחת הבלאדור כי הוא מהדברים היותר חזקים לחזק השכל ולהקנות השמירה והזכרנות (שם ג א ג ה). הבלדור יטיב השכחה (עמר הסכחס קלג.). — ומשל: חזור חזור ואל תצטרך לבלדור (ר"י אלחרנזי, נחל אבות ה). הדור הדור ואל תצטרך

של נוכחת ביוד בסוף, היו אומרים מקללוני במקום מקללים אותי, דיגום במקום דגום, ואולי גם הורי בשדה, וגם רעתכי, וכיוצא בהם. ואפשר באמת שאמרו מבליגיתי במקום מַבְלִיגְנִי, במשמ' מבליג אני, כמו זכורני, מדומני, ומבליגיתי היא מצמצמת מן מבליג איתי, והיא המלה אית במקום אֵת, כמו בכנענית, וכמו שמעיד Plautus שהיו הכנענים אומרים yth, וכמו שמוש אותי במקום אני במלת כמותי במקום כמוני, כן אולי איתי זה כמו"כ במקום אני, ומזה מבליגיתי כמו מבליגני, במקום מבליג אני. עי"ז יתבאר הכתוב בדרך טבעי ומליצה נאה, ופותח לנו נקב בקופה של מחט להציץ דרך בו אל תבונתה של הלשון המצינה של בני ענתות ושל ירמיהו.

[1]) י"מ מובלגת במשמ' רחוקה, אך משמ' נכנע ונצות יותר נאה לפי הענין ור"ל שהצרה שוברת אותו ומחלישה את דעתו.

[2]) בארמ' בלגי (יומא פג:) במשמעת מנה: בלגי וצעי, ופרשו בו חתיכות של לחם, אך גרסת הערוך פלוגי, וכן בכ"י ויש נוסח' אחרות פלחי וכדו'.

[1]) בערב' בלע'ם a), מהמלה היונ' φλέγμα.

a) بلغم

לבלדור (אריה מודינו, לב האריה, א א).

בלה[1], ממנו בלה, בלה, בלי.

בָּלָה, פ"ע, עת' יבלה, יבל, — נשחת ונתקלקל מרוב ימים, מרוב תשמיש בו, **sich abnützen; s'user; be worn**: ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך מאד (יהוש' ט יג). במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך (דבר' כט ד). כלם כבגד יבלו (ישע' נ ט). שריון שנחלק לארכו וכו' משבלה ואינו משמש מעין מלאכתו בלה ומשתייר בו רחבו מלמעלה (תוספתא כל' ב"מ ג א). — וספר: ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות (שם, ידים ג י). — ועל העצמות: כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום (תהל' לב ג). — ובמשל: והארץ כבגד תבלה (ישע' נא ו). והוא כרקב יבלה (איוב יג כח). — ובהשאלה על הגוף: אחרי בלתי היתה לי עדנה (בראש' יח יב), לאמר שבלה כמעט גופי מזקנה. — ועתיד יבל: והיא (תבל) כרקב תבלה ועוז לא יבל (רמב"ע, דוק' יט).

—פע' בִּלָּה, פ"י, — א) עשה שיבלה, במשמעת השתמש בדבר עד שבלה, **verbrauchen; user; consume**: ומעשי ידיהם יבלו בחירי (ישע' סה כב). יבלו בטוב ימיהם (איוב כא יג). הנפש מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו (מד"ר ויקר' ד). אדם בונה בנין ואחר מבלה אותו (שם שה"ש, שוקיו). — ב) השחית וקלקל לגמרה, **aufreiben; détruire; distroy**: בִּלָּה בשרי ועורי (איכ' ג ד). חסיד שוטה ורשע ערום וכו' הרי אלו מבלי עולם (סוטה ג ד). — יתבלה ותתחדש, ברכה למי שלובש בגד חדש: המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש (רמ"א, שו"ע או"ח רכג ו).

— הפ' הֻבְלָה, — כמו הקל: סבלונות העשוין ליבלות אין נגבין (כ"ב קמו.). שכל מה שנברא ביום ראשון עתידין להבלות (מד"ר אסתר, בראש הפרשה).

— התפ' הִתְבַּלָּה: אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטים נתעדן הבשר (ב"מ פז.). מה שהיה להן בתוך התיבות נתבלו (מד"ר דבר' ח).

---

1) בערב' בַּלִי a), בארמ' בלא, וי"א כי שרש בלו באשור' כמו"כ במשמ' זו.

a) بلي

בָּלֶה, שת"ז, מ"ר בלים, נק' בלה, בלות, — דבר שבלה, שנשחת ונתקלקל מרוב תשמיש, **abgenuzt; usé; worn**: שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים ונעלות בלות ומטלאת ברגליהם ושמלות בלות עליהם (יהוש' ט ד-ה). — ובהשאלה: בלה נאופים (יחזק' כג מג), שבלתה ונעשתה זקנה מרוב נאופיה.

בלה, ממנו בלה, יבלה, בלהה.

בָּלַה, הקל אינו נהוג.

—פע' בִּלֵּה, פ"י, עב' בלהתי, בינ' מבלה, מבלהים, עת' אבלה, תבלהו, — עשה לו אימה ופחד, בפרט ע"י בלהות, על ידי פחדים שאין בהם שום ממש כמו הבלהות, **erschrecken; terrifier; frighten**: ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים [1] אותם לבנות (עזרא ד ד). — ואמר הפיטן: לבעבור גדלת כוחך לשא כבד מבלהי השיבני ואשובה כי אתה יי' אלהי (זולת שבת תשובה, אדעה).

***בִּלָּה**, ש"נ, — שה"פ מן בלל, כמו בלילה: לכל אין בילה חוץ מיין ושמן (ר"ה יג:). כל הראוי לבילה אין הבילה מעכבת בו (חולין פג.).

***בָּלֶה[2]**, ת"ז, מ"ר בלהים, — כמו בלהה: אזנך הט ושמע ועשה שמור מצוותי וחיה מבלהים (רסע"ג, אזהרות). לא תשא את גאון השם הנכבד והנורא על כל אלהים בל תחללו ותקננו אבן תחלל לבלהים (שם).

בַּלָּהָה[3], ש"נ, מ"ר בלהות, סמי' בלהות, — א) חזיון לילה, רוח או מת המתראה לאדם, לפי אמונת ההמון, בחשכת לילה ואח"כ יעלם, **Gespenst; fantôme; ghost**: לעת ערב והנה בלהה [4] בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם (יחזק' כו כא). סחרים בעמים שרקו עליך בלהות היית ואינך (שם כז לו). איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות (תהל' עג יט). סביב בעתהו בלהות והפצהו לרגליו (איוב יח יא). — והשתמשו במשמעת

---

1) כך הכתיב, והקרי וּמְבַהֲלִים.

2) משק' דבר.

3) אמרו בעלי השרשים כי נגזר שם זה מן בלה במשמע' בהלה. — 4) פרשו הקדמונ' בלהה כמו בהלה. אך אין משמע' זו לבדה מתישבת היטב במליצת הכתובים. ויפה הרגיש רש"י ופרש בכל מקום בלהה בשדים, ומלך בלהות במלך השדים.

זו גם הסופרים: מי לא ינבא כי לעד נגדעת כי בברית באת עם בַּלָּהוֹת צלמות (כעלת האוב לגאול, כעין דור). הו קרואים על יום ה׳ והו כלי ועמו להאדיב כל הארץ לפניהם יחרידו בַּלָּהוֹת אישון ליל ומאספם בני קטב עוטי שואת צלמות (אד״ס שש״ק, מרלה הערב והבקר). — מֶלֶךְ בַּלָּהוֹת, מלך השדים: ינתק מאהלו מבטחו ותצעדהו למלך בַּלָּהוֹת (שם יד). — ב) פחד ומגור בכלל: גם בניו (של הבל) וזרעו מפני רשעתם גורשו מארץ החיים ספו תמו מן ב ל ה ו ת המבול (ר״י אלברגלו, מפעלות כ׳ א ז). אם האיש ההוא הנרדף ימצא לעצמו בית מנוס במקום שאין יד המלך ההוא שולטת בו אז ברוח יברח מידו ולא תשיגנו ב ל ה ת ו (מגלת ספר לרפ״ל בן למת דורקן). עת בין משפטי שדי תבל ירגיעו שוד פתאום באדם משחקים ישיאו מִבַּלָּהוֹת פעמיהו בזעם יצערו יסוג אנוש אחור עצמיו יחרדו (בכורי העתים תקפ״ח, עלמת הזמרה).

בְּלוֹא[1], בְּלוֹ[2]), ש״ז, מ״ר בְּלוֹאִים, בְּלוֹיִם, סמי׳ בְּלוֹאֵי, בְּלוֹיֵ, בְּלוֹיֵי, — חתיכות מבגד שבלה, **Fetz, Lump**; **haillon, chiffon**; **rag**: שים נא בְּלוֹאֵי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (ירמ׳ לח יב). ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בְּלוֹיֵ הסחבות וּבְלוֹיֵ[3]) מלחים (שם יא). ב ל ו י י נפה וכברה (כל׳ כז ה). — ואמר המשורר: אף לחדש את בְּלוֹיוֹ ביען יארך פרוד ידידי (ר״י הלוי, אסי כפר).

בָּלוֹל, עי׳ בָּלַל.

***בָּלוּם**[4]), ת״ז, לנק׳ בְּלוּמָה, — א) נפוח, צבה[5]), **geschwollen**; **enflé**; **swollen**, למשל האף, השפה: פיו ב ל ו ם ורגליו מוהלמות מחמת עצמו ישחט מחמת הרוח לא ישחט (תוספת׳ בכור׳ ד יג). שמא חוטמה נאה ב ל ו ם הוא (נדר׳ סו:). — ב) במשמעת סגור: תמיד יסבר פיו ושפתו תהי ב ל ו מ ה (יפת הקראי, לקו״ק נספ׳ 20). גם הספירה העשירית שהיא ספירת השכלים הנפרדים ב ל ו מ י ם הם לפניו ואינן יכולין לעשות דבר כ״א ברשותו (גנת אגוז ג׳יקאטיליה, ת״כ, סח.). יכריחונו בזדונם לעשות יותר מכחנו לחרוש ארצם ולדוש גרנם ופינו ב ל ו ם וחסום (ר״י קלונימוס, אגר׳ בע״ת, א ו).

[1]) מן בלה, משק׳ מְלוֹא. — [2]) משק׳ דְּיוֹ. — [3]) כתיב, בלויי קרי, ובקצת ספר׳ בלויי קרי וכתיב.
[4]) עי׳ בלם. — [5]) בערב׳ בלם a).

a) بلم

***בָּלוּס**[1]), ת״ז, לנק׳ בְּלוּסָה, מ״ר בְּלוּסִים, -סוֹת, — א) לא נקי, **unrein**; **malpropre**; **unclean**: אלו חוצצין בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית בין מבפנים בין מבחוץ על השלחן ועל הטבלא ועל הדרגש על הנקיים חוצצין על ה ב ל ו ס י ן[2]) אינן חוצצין (מקו׳ ט ה). — ב) לא נקי, מְעֹרבב, **gemischt**; **mêlé**; **mixed**: חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הן וסובן ומורסנן אמר אביי שכן עני אוכל פתו בעיסה ב ל ו ס ה[3]) (שבת עו:). מטה של תלמידי חכמים כיצד כל שאין תחתיה אלא סנדלין בימות החמה ומנעלין בימות הגשמים ושל עם הארץ דומה לאוצר ב ל ו ס[4]) (ב״ב נח.). רבי עקיבא אוצר ב ל ו ס[5]) (גיט׳ סז.). למלך שהיו לו אוצרות ב ל ו ס י ם והיו בני המדינה מליזין אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרים שבהם ומלאו את כל המדינה סריות (מד״ר ברא׳ כח). ידמות (את דת ישראל) בני שעיר ופארן לדתותם אשר המה ב ל ו ס י ם (ספ׳ המוס׳ לזכר׳ בן סעד׳ כ״י תימנ׳, ז).

[1]) לא נתברר מ ק ו ר מלה זו. מוספ׳ ולוי וקרוים חפשו לו מקור בשרש יוני, אך כבר דחה לו כל אלה ההשערות הרחוקות. גם המקור הפרסי של קוה׳ אינו פחות רחוק. ויותר נראה שהוא שורש שמי. ועי׳ לקמן. — [2]) פרש רה״ג וז״ל: היו בגדים צואים ומלוכלכים כדגרסינן שכן עני אוכל פתו בלוסה. ע״כ. וכן הערוך: פי׳ בלוסין כמו מלוכלכין כמו עיסה בלוסה. ע״כ. וכן הרמב״ם: בלוסין ממרת׳ה, — והוא בערב׳ מזוהמים. וכן שאר המפרשים, וכן מוכרח מהנגוד נקיים שלפני זה, וכן לפי טעם הענין. — [3]) פרוש ר״ח בלוסה שיש בה סובין ומורסן. וכן הערוך: פי׳ שאיננה נקייה ואין מנקין אותה יפה וסובה ומורסנה מעורב בה. ע״כ. וכן לפי הענין. וכן רש״י: מעורבה בסובה ומורסנה. ע״כ. — [4]) מוכרח מההקבלה של אוצר ת״ח שהכונה בבלוס זה שיש שם ערבוביה של דברים הרבה. — [5]) קצת ספרים גורסים בלום, וכן רש״י, ופרש סגור. אך מדברי אדר״נ נראה בפרוש שהכונה היא אוצר שיש בו הרבה דברים יחד, כמו שנאמר שם למה היה ר״ע דומה לעני שנטל קופתו ויצא לשדה מצא שעורים קצר ונתן בה מצא חיטין נתן בה וכן פולין וכן עדשין וכו׳ כך ר״ע כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא מרבותיו ואחריו הלכה ואחריו מדרש ואחריו אגדה נתן לבו לחזור עליהן ולגורסן עד שהיו סדורין בפיו. ע״כ. — והנה מכל המשלים האלה נראה ברור כי הכונה ב ב ל ו ס הוא מה שהוא מעורבב הרבה זה בזה, בלי סדרים, ואולי יש קצת יחס בין מלת זו ובין ל ב א ש a) בערב׳ שר״ל בלבול וערבוביה. וכבר הביא ריב״ג בשם רב שרירא גאון שכל ד ב ר מ ע ו ר ב מ ד ב ר י ם ר ב י ם נקרא בלשון רבותינו ב ל ו ס

a) لباس

בָּלוּעַ, עי' בְּלֹעַ.

*בְּלוּעָה[1], ש"נ, מ"ר בְּלוּעוֹת, — סבוב של מים בנחל וכיוצא בזה שעושה כמו משפך וכמו בולע אל תוכו הכל, Strudel; gouffre; vortex: א"ר יוחנן ג' נשתיירו מהם (ממעינות תהום של המבול) בלועה[2] דגדר וחמי טבריא ועינא רבתא דבירם (סנהד' קח.).

*בְּלוֹרִית[3], ש"נ, — שערות ארוכות של הפדחת על המצח: יום תגלחת זקנו ובלוריתו (ע"ז א ג). אילו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בְלוֹרִית (תוספתא שבת ו א). ישראל המספר את הגוי כיון שהגיע לבלורית שומט את ידיו (שם ע"ז ג ו). המספר לגוי מספר עד שמגיע לבלורית וכיון שמגיע לבלורית הרי זה מושך את ידיו (ירוש' שם ב מא). ד' מאות ילדים היה לו לדוד וכולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלוריות (סנהד' כא.). תפשה (את כזבי בת צור) בבלוריתה והביאה אצל משה (שם פב.). העושה בלורית אינו מגדלה אלא לשמה של ע"ז (מד"ר דבר' ב).

*בַּלְזוֹר[4], — כמו בלדור: חזור חזור ואל תצטרך לבלזור (ר"י עמדין, מגדל עוז קיא:).

*בלה[5], ממנו בַּלָּה, הִבְלִיהַּ.

*בַּלַּה, הקל אינו נהוג.

— כפע', הִבְלִיהַּ, — הִבְלִיהַּ האור, לא עמד קבוע, אלא דלג הנה והנה, flackern; flamboyer; to flicker: מהו לבדוק לאור האבוקות מה צריכה ליה מפני שאורן מבליח[1] (ירוש' פסח' א כז.).

*בָּלַט, פ"ע, — היה גבוה מעט מהשטח, היה קצהו יוצא מעט, hervorstechen; saillir; to project: שפניה מוריקות ועיניה בולטות (כות' ג ד). היא ביחלה לו את עיניה לפיכך עיניה בולטות (תוספתא שם ג ג). לחי הבולט מדופנו של מבוי (ערוב' ה.). (הבדים היו) דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה (יומ' נד.). — וההפך שוקע: לא היה כתבו שוקע אלא בולט (גיט' כ.). חותמו בולט חותמו שוקע (ר"ה כד:). — ועי' גבוה.

בְּלִי, מלת השלילה, — א) להורות חסרון, העדר דבר, כמו בְּלֹא, ohne; sans; without: היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בְלִי מים (איוב ח יג). ערום הלכו בְּלִי לבוש (שם כד י). אם כחה אכלתי בְלִי כסף (שם לא לט). זך אני בְּלִי פשע (שם לג ט). אנוש חצי בְלִי פשע (שם לד ו). — ב) בחבור עם שמות ופעלים במשמעת לא, nicht; ne, non; not: על בְּלִי הגיד לו כי ברח הוא (בראש' לא כ). אפרים היה עֻגָה בְּלִי הפוכה (הושע ז ח). צמח בְּלִי יעשה קמח (שם ח ז). כי כלה בציר אסף בְּלִי יבוא (ישעי' לב י). — ועם אותיות השמוש, בִּבְלִי, כמו בלא: אשר ירצח את רעהו בִּבְלִי דעת (דברים ד מב). בִּבְלִי דעת מלין יכבר (איוב לה טז). ויגועו בִּבְלִי דעת (שם לו יב). — וּלִבְלִי, להורות הכונה, התכלית, הגבול: ופערה פיה לִבְלִי חק (ישעי' ה יד). העשו לִבְלִי חת (איוב מא כה). יתעו לִבְלִי אכל (שם לח מא). — ועם מ, מִבְּלִי, להורות הסבה: מִבְּלִי יכלת יי' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וכו' הוציאם להמתם במדבר (דברים ט כח). לכן גלה עמי מִבְּלִי דעת (ישעי' ה יג). דרכי ציון אבלות מִבְּלִי באי מועד (איכה א ד). מבשר בניו אשר יאכל מִבְּלִי השאיר לו כל (דברים כח נה), לאמר באופן שלא ישאר לו מאומה. עריו נצתה מִבְּלִי יושב (ירמי' ב טו). מִבְּלִי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). — ועם שלילה שניה אחריו, בְּלִי אין: הֲמִבְּלִי אֵין קברים במצרים לקחתנו למות

(הערש', ערש כלם).

[1]) בערב' המונ' בַּאלוּע a). — [2]) כך גרס' הנוסח' ובקצ' כ"י בליעה. והנה אעפ"י שהמלה דגדר היא ע"ד לשון ארמית, אך השם בלועה הוא במשק' וצורה עברית.

[3]) אעפ"י שיש לה למלה זו קצת צלצול של מלה נכרית, אעפי"כ לא עלה בידי חכמי הלשון למצא לה מקור בלשונות העתיקות היונית והרומית, וכבר דחה לו בהערות לקרוים כל ההשערות בענין זה. ובאה מלה זו גם בסור' בפשי' (ישעי' ג כד) בלורא, אך הסורים בעצמם מפרשים בלורא כמו בלור b) בערב' אבן יקרה. ובמשמעת מלה זו הנה נראה מהמאמר בתוספתא המספר קומי והעושה בלורית, שבלורית אינה קומי, שהם השערות הארוכות שהיו מניחים להם בחורי הרומאים והיונים, ביונית κόμη. והיו מקריבים זה לע"ז. ור"ח (סנה' כא.) תרגם ד'ואבה בטיית (כמו שהגיה לנכון לו) והוא ציצית השער שמעל המצח.

[4]) להתאים יותר להחרוז חוזר.

[5]) אין בשאר הלשונ' האחיות דומה לזה במשמ' שהוא משמש בעבר'. ועי' לקמן. — [1]) לא נתברר מקורו. אך מדברי גמ' בבלי בענין זה (פסח' ח.): האי משיך נהורא והאי מיקטף איקטופי, ופרש"י אור הנר נמשך ומאריך במקומו ואינו דולג בקפיצות, נראה ברור משמעתו של פרוש מבליח.

a) بَالُوع b) بلور

במדבר (שמות יד יא). הֲמִבְּלִי אֵין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב (מ"ב א ג). — ועם עד: והריקתי לכם ברכה עַד בְּלִי די (מלא' ג י), לאמר עד בלי גבול ומדה. — ועם אֲשֶׁר לא: מִבְּלִי אֲשֶׁר לא ימצא האדם (קהלת ג יא).

ב. **בְּלִי**[1], ש"ז, — כליון, חרבן, אבדון: הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בְּלִי (ישע' לח יז), לאמר מהאבדון, מהקבר. — וַעַד בְּלִי יָרֵחַ, לאמר לעולם: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עַד בְּלִי[2]) יָרֵחַ (תהל' עב ז). — ובמשמעה זו השתמשו הסופרים הרבה בדבור הזה.

* **בְּלִיאַל**, ש"ז, — בקבלה, כנוי לאחד שרי חיל הסטרא אחרא: אחר זה נאצל עולם אחר מצורות משונות ומדמיונים זרים שם ראש אצילותם שר על כל החיילים ב ל י א ל אלה הם רעים מן הראשונים וכו' ועליהם אמר איוב ע"ה אשר קמטו בלא עת וכו' פי' קמטו הוא קמטיאל בלא הוא ב ל י א ל עת הוא עתיאל (עמה"מ, קרית ארבע יא).

* **בְּלִיָּה**, — שה"פ מן בלה: וכאשר תרבה בהם ההתכה מאד ותמעט הלחות תמהר ה ב ל י ה כמו שהוא בכושים אנשי כוש יבלו ימיהם בארצם בשלשים שנה (קאנון א ב, ב יא).

* **בְּלִיטָה**, — שה"פ מן בָּלַט: ב ל י ט ה שהחומה נעשית כמין אבעבועות (רש"י ישע' ל יג). ואם הוציא ויז בולט טפח במשך ג' אין יכול להשלים ב ל י ט ת ו למשכו אלא ישאר כמו שהוא (טור, שכנים קנג). העיגול שיש לו מעט ב ל י ט ה במוקדמו ובאחריתו וכו' ה ב ל י ט ה אשר באחרון הראש (ר"מ אלדבי, ש"א ד א).

בְּלִיל[3], ש"ז, — א) מאכל לבהמה, Futter; fourrage, forage: והאלפים והעירים עבדי האדמה בְּלִיל[4]) חמיץ יאכלו אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע' ל כד). הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור על בְּלִילוֹ (איוב ו ה). בשדה בְּלִילוֹ יקצירו וכרם רשע ילקשו (שם כד ו). — ב) השתמשו קצת הסופרים במשמע' בלילה, דבר בלול.

* **בְּלִילָה**, ש"נ, מ"ר בְּלִילוֹת, — שה"פ מן בָּלַל: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות שלש מתנות שמן יציקה ו ב ל י ל ה (מנח' ו ג). במנחת כהן משיח וכו' פסולה שזו ב ל י ל ת ה עבה וזו ב ל י ל ת ה רכה (שם ג ב). יציקות וב'ילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). מצות כהונה לימד על יציקה ו ב ל י ל ה שכשירה בזר (מנח' ט.). ליתן לחלות משיחה ולרקיקים ב ל י ל ה (מד"ר במד' י). פתרונו (של אבוס) הוא מקום הבהמה העשוי ל ב ל י ל ה (מנחם, אבוס). ולפיכך בלל ה' את שפתם כי ב ל י ל ת השפה היא סבה להרחיק ההסכמה (יעקב אנטולי, מלמ' התלמי', נח). מיני מרקחת העשויין מ ב ל י ל ת צוקר ודבש ומחפין ב ב ל י ל ת זו מיני קטניות וגרעינים (שו"ת תרומת הדשן קיט).

א. **בְּלִימָה**[1], ש"נ, מ"ר בְּלִימוֹת, — א) מאומה, לא דבר, Nichts; rien; nothing: נטה צפון על תהו תלה ארץ על בְּלִימָה[2]) (איוב כו ז). — ובקבלה: עשר ספירות ב ל י מ ה (יצירה, א), שבכחן תלויה הארץ. — ואמר המשורר: הלא בחכמה האדמה עלי מים הרקיע, ברוב עצמה על בְּלִימָה אדניה הטביע (הרמב"ע, דוקס, תחנון לעי"ת). האל התולה על בְּלִימָה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל (שם 19). — ב) ימרכז הארץ[3]),

[1]) מן בלה. — [2]) פרשו רוב הקדמונ' והחדשים מלשון בלי במשמ' לא, ור"ל עד שלא יהיה ירח. וזה דחוק. ויותר מתישב לפי התרגום ישתצון, מלשון כליה והפסד.

[3]) סברו רוב הקדמונ' כי הוא מן שרש בלל, במשמ' בלילה, והכונה מספא בלול מכמה מינים. אבל, אין זה נראה בפרט מהכתוב בישע' שמובא לקמן. ויש גוזרים אותו מן בלּ[a]) בערב' במשמע' רטוב, ומפרשים מספוא רטוב, באבו. וגם זה דחוק. ועי' לקמן. — [4]) תרגום: בליל מפטם. רסע"ג: עלפה, והוא השם הכללי למספוא לבהמות בערב'. ונראה מכתוב זה כי הכונה ב ב ל י ל היא התבואה שאוכלים הבהמות בשעת עבודתם.

[1]) הסכימו רוב הקדמו' והאחרו' כי זו מלה מרכבת מן בלי ומן מה. ואעפ"י שאין זה בלי הקש בלשון, מ"מ דעתי מהססת בהרכבה זו למשמעה זו. ועי' לקמן. — [2]) תרגום: זקף ארעא עלוי מיא מדלית מדעם דסמיך ליה. ורש"י: בלימה אין כלום. ראב"ע: בלימה שתי מלות. וכן רוב האחרונים. אך קצת קשה לחשב כי היתה הרכבה זו בלשון ולא נזדמן הדבר שהשתמשו בה בכל ספרי התנ"ך זולתי במקום הזה. וכבר ערער מנחם (בערך אראל) על הרכבה זו ואמר: חלילה לאנשי לבב להצדיק אותם להיות מלה בלשון עברית נחלקת לשתים והמלין האלה אשר ישימון מוחלקין כה יקומו לאחת ולא יחלקו לשתים ופתרון תלה ארץ על בלי-מה תולה ארץ על מישור ומגזרת המלה במתג ורסן עדיו לבלום המתג והרסן והחח ישירו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמדים. ע"כ. ורש"י הביא פרוש זה בשם דונש. אבל גם זה פרוש תמוה מאד, והדעת נותנת שמלה זו היתה שם לדבר שהאמינו אז כי הארץ תלויה עליו. — [3]) אמר רלב"ג: על בלימה על כח

[a]) بلّ

בלימה היא מרכז הכבד Mittelpunkt ; centre של הארץ (ספ׳ הגדרים). וכבד יורד אל בלימה הכבוד לאיש תבונה (הס״ק ג, כד יז).

ב.* **בְּלִימָה**, ש״נ, — שה״פ מן בלם: אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה (חול׳ פט.). כי לאותן דברים המרים וחדים אין להם הפסק בגלגולן אם לא בבלימת פינו כאלמים (בו״ת רמא ו). והנה התחיל בחסימת הכח המתעורר ובלימת פיו ברסן החפץ השכלי (קול יהודה, כוזרי ג ה). — ובמשמע׳ יסוף, חתימה: שאין התשעה בלימה אלא עשרה (ר״י ברצלוני, פרוש יצירה, 144). שעשר היא בלימת החשבון לפי שכשיגיע האדם לי׳ חוזר לאחד (שם). ואמרו כי החשבון עקרו תשעה ותשעה הוא סוף החשבון ובלימתו (שם).

* **בְּלִיעָה**, — א) שה״פ מן בָּלַע: אחר מרגלים היתה מחלקותו של קרח ובליעתו (סדר עולם רבה ח). עשו שהיה בלע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד״ר במד׳ יד). — והשם בֵּית־הַבְּלִיעָה, פנים הגרון, מקום שבולעים, Schlund ; gosier ; gullet : כזית בבית הבליעה (עבר׳ א א). — ב) כמו *בְּלוּעָה, עי׳ הערה שם.

בְּלִיַּעַל[1], שם וש״ת, לז׳ ולנק׳ ורבים, — דבר רע, משחת ונפסד במוסריות, Niederträchtigkeit; infamie ; wickedness : אל נא ישים אדני את לבו אל איש הַבְּלִיַּעַל הזה על נבל (ש״א כה כה). ויען כל איש רע וּבְלִיַּעַל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (שם ל כב). צא צא איש הדמים ואיש הַבְּלִיָּעַל (ש״ב טז ז). איש בְּלִיַּעַל כרה רעה (משלי טז כז). אדם בְּלִיַּעַל איש און (שם ו יב). — ועם בֵּן, בַּת: כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא בֶּן בְּלִיַּעַל מדבר אליו (ש״א כה

שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו תלוית הארץ.

[1]) עוד לא עלה בידי החכמים לברר טיבה ותכונתה הדקדוקית של מלה זו. בתלמוד (סנה׳ קיא:) דרשו בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מצואריהם. אך זה אינו אלא דרוש. ואעפי״כ כמעט כל החוקרים סוברים שזו היא משמעתה של בליעל, והיא מרכבה מן בלי יעל (ראב״ע בשם ר״י הלוי) במשמע׳ בלי תועלת, או שלא יוכל לעלות, אחרים רואים בה הרכבה מן בלי ומן על, ואחרים מן בלי ומן עלה. אך כל זה קצת דחוק, ולא טבעי לאדם הראשון.

יז). אל תתן את אמתך לפני בַּת בְּלִיָּעַל (שם א טז). — וכמ״ר אנשים, בְּנֵי: ובני עלי בְּנֵי בְלִיָּעַל לא ידעו את יי׳ (שם ב יב). וּבְנֵי בְלִיַּעַל אמרו מה ישיענו זה (שם י כז). יצאו אנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר׳ יג יד). אנשי העיר אנשי בְּנֵי בְלִיַּעַל נסבו את הבית (שופט׳ יט כב). תנו את האנשים בְּנֵי בְלִיַּעַל אשר בגבעה ונמיתם (שם כ יג). — עד בְּלִיַּעַל: עֵד בְּלִיַּעַל יליץ משפט (משלי יט כח). — ובלי איש, בן וכדומה: האמר למלך בְּלִיַּעַל רשע אל נדיבים (איוב לד יח). וּבְלִיַּעַל כקוץ מנד כלהם (ש״ב כג ו), לאמר אנשי בליעל, בני בליעל. והיה שם (במשתה של ינאי המלך) אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו (קידו׳ סו.). — ולא לבע״ח: פן יהיה דבר עם לבבך בְלִיַּעַל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר׳ טו ט), לאמר פן יהיה עם לבבך דבר בליעל, מחשבה רעה. כל שנאי יחשבו רעה לי דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל׳ מא ח־ט), לאמר דבר רע, מסכן, מחלה רעה. לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיָּעַל (שם קא ג). אפפוני חבלי מות ונחלי בְלִיַּעַל יבעתוני (שם יח ה). — ובתור שם: ממך יצא חשב על יי׳ רעה יעץ בְּלִיָּעַל (נחום א יא), לאמר יעץ דברים רעים. — ובקבלה, יהס״א כלה: וכללות כל הס״א כולה נקרא אדם בליעל (פתחי חכמה לרמח״ל ת״כ).

* **בְּלִיעֹל**, ת״ז, — מי שאין עליו שום עֹל, מי שאינו תלוי ברשות אחרים, unabhängig; indépendant ; independent : (כן זהב, מלון גרמני עברי).

בָּלַל[1], פ״י, עבר בָּלַל, עתיד יָבֹל וגם יְבַלֵּל, — נתן וחבר שנים או הרבה דברים יחד, mengen; mélanger ; to mix : סלת בְּלוּלָה בשמן (ויקר׳ ב ה). וחלת מצת בְּלוּלֹת בשמן (שמות כט ב). ובתמרים ובגרוגרות בולל ונוטל (דמאי ה ה). כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה (טהר׳ א ה). ברזל טמא שבללו עם ברזל טהור (כלי׳ יא ד). שאור שבללו בשאור אחר (תוספתא תרומ׳ ו יא). בללום (את הפתקאות) ונתנום בקלפי (תענ׳

[1]) בערב׳ בלּ[a]), שם מים, שמן וכדומה באיזה דבר. בכנע׳ בלל כמו בעבר׳.

[a]) ابلّ

כז :). שר בָּלוּל מאש וממים (פיוט, גשם). — ובהשאלה, במשמע' בלבול: הבה נרדה ונָבְלָה[1] שם שפתם (בראש' יא ז), תחת וְנָבֹלָּה. כי שם בָּלַל יי' שפת כל הארץ (שם ט). — ובמשמעת עשה בליל לבהמה: וַיָּבָל לחמורים (שופט' יט כא). — ועבר בַּל, בַּלֹּתִי, היה מלא אֵב, היה רענן[2] frisch sein; avoir de la sève; be fresh: ותרם כראים קרני בַּלֹּתִי[3] בשמן רענן (תהל' צב יא).

— *בָּלוּל, יום בלול, — יום של עננים וגשמים וכו': וי"ט של עצרת ברור וזרעו חטים מר זוטרא אמר בלול וכו' לא ברור ברור ממש ולא בלול בלול ממש אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור (ב"ב קמז.).

— נפע', *נִבְלַל, — שבללו אותו: כזיתים הנבללים (ירוש' מע"ש ב נג ג). בששים נבללין בששים ואחד אין נבללין (מנח' קג:). מנחה שיכולה להיבלל (שם).

—ובהשאלה: והתורה נבללת בגופן (מכי' בשלח, פתי').

—ובמשמעת שאפשר, שמסגל להבלל: בדבר הנבלל בולל ונוטל בדבר שאינו נבלל וכו' (תוספת' דמאי ה יג).

— הֻפע', הֻבְלַל, הוּבְלַל: אש מובללת באש (ירוש' שקל' ו מט ד). תובלל בשמן (תד"א ו).

— הִתפע' הִתְבּוֹלֵל, — בלל א"ע עם דברים אחרים: אפרים בעמים הוא יִתְבּוֹלָל (הוש' ז ח).

אֲסַפְסֻף, אסף אנשים רבים שונים.

בֹּהוּ, תֹהוּ ובֹהוּ. — *בִּלְבֵּל, *בִּלְבּוּל, מְבֻלְבָּל. — *בִּלָּה. — בָּלוּל. — *בְּלִילָה. — בָּלַל. — בֵּעֵר, אחד מבין רבים בלולים יחד.

*הִתְבּוֹלְלוּת. — *הִתְעָרְבוּת.

*טָמַע נטמע בגוים, התבולל. — *טָרַף, זה בזה, הכה בכף וכדומה עד שנתערב יפה.

כִּלְאַיִם, שני מיני זרעים או בעלי חיים יחד.

מָהַל, את היין וכדומה במים. — מָזַג, שני משקים יחד, יין מזוג.

—[1]) לפי דעת .Kö גמר לזה צרוף האותיות בלה שבנבלה, שהן נהגות על נקלה יחד. — [2]) בערב' בִּלָּה a) אֵב, רעננות הילדות. — [3]) פרשו המפרשים במשמ' בלל, אך אין משמעה זו מתישבת לפי הענין והמליצה. וכבר פרשו קצת החדשים במשמ' המלה הערבית שנזכרה למעלה, ואולי צ"ל בַשמן במקום בשמן.

a) بِلَّةٌ

סָבַךְ, הסתבכו הדברים זה בזה, ענפי האילן אחד במשנהו. הדברים מְסֻבָּכִים. — סֵדֶר, ההפך מן בלבול, — ולא סְדָרִים, בלבול.

עֵרֵב, *עִרְבֵּב, *עִרְבּוּבְיָה, *הִתְעָרֵב.

עֵרוּב, *עֵרוּב.

*פִּתֵּךְ, עֵרֵב: פתך צבעים זה בזה.

*צֵרֵף שני דברים יחד.

רבך, מֻרְבֶּכֶת.

שַׁעַטְנֵז, ארג ממינים שונים, צמר ופשתן יחד.

*תַּעֲרוּבָה.

א·בלם[1]), ממנו בָּלַם, *בְּלִימָה.

א·בָּלַם[2]), — פ"י, — א) שם בעין וזמם בפיו, ובכלל שלט בו, עצר בו, zäumen, bändigen; brider, dompter; bridle, master: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לִבְלוֹם (תהל' לב ט). אין העולם מתקיים, אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה (חול' פט.). ואדם שאין בו מע"ט ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלום כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת (אדר"נ כד). בלום לבך מלהרהר בלום פיך מלדבר (יצירה א). במתג הזה שבולמים בו את הסוס מלרוץ ולבעוט (ר"י ברצלוני, יצירה 166). שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ולבלום שפתיך (חו"ה, הפרישות ה). בלום פיך מלהנבא (מוס' הפלוסופים, הוצ' דר' ברלינר). השכלים הנפרדים שהם בלומים לפני הבולם את הכל (ר"י גיק', גנת אגוז כט). בהיותה (הארץ) גוף דומם בולמים אותה ואינה בולמת (שם). ואם קצור קצרה ידו מהושיע ולהשיג האמת היה לו לבלום פיו ולא למהר ולהשיב (עבוד' הקד' לר"מ גבאי, חלק העבודה יג). אל תערוץ מבל, חזק דוד ואמץ, עתק תדבר בו ועוד תביע, תבלום עדי העם ברסנך עוד, ועוד חבל לשונו עוד ועוד תשקיע (ר"י פרנס, מתק שפת' 70). רוכבו יבלום עדיו בעז ידו (א מפו, אה"צ ט). — *בָּלוּם: ואם כן הרי הם בלומים מתחת יד המנהיגים אותם ברצון

[1]) שרש משתף גם בערב' וארמ'.

[2]) בערב' בִּלָאם a) ברזל ישימוהו בפי הסוס. ומזה אולי אַבְלַם b) אלרגל, שתק.

a) بُلَامٌ b) أَبْلَمَ الرجل

ובחפץ כמו שהרוכב מניע הסוס לחפצו בהיותו בלום (ר״י גיק׳, נג׳ אגוז, סח:).

— נִפע׳, *נִבְלַם, — נסגר, הגיע לסופו וקצו: חושב מאחד ואומר א׳ ב׳ עד ט׳ ונבלם וחוזר ואומר י׳ דומיא דאחד וב׳ דומיא דשנים עד תשעים ונבלמו העשיריות וכו׳ עד תשע מאות ונבלמו המאות (ר״י ברצלוני, יצירה 144).

— פִּע׳, *בִּלֵּם: אבל הזכרתי זה לבלם פי קטני אמנה המלעיגים על דברי (רמב״ן, ברא׳ א א).

— הִפע׳, *הִבְלִים לַדָּבָר, הסתפק ועשה רק מה שנצרך להדבר, sich begnügen; se borner; content o. s. ובשעה שהוא (חג הקציר) חל בשבת למחר את חוגג וקוצר אמר רבי יוסי בי רבי בון ובלבד שיבלים[1]) לסעודתו (ירוש׳ חגי׳ ב עח.), ר״ל שיסתפק לקצור רק במה שנצרך לסעודתו בלבד.

— יִתפע׳, *יִתְבַּלֵּם: יתבלם פי מצולתי בדברי (אגר׳ בדרשי, סוף חותם תכנית).

ב. בָּלַם[2]), — הכה ברגליו, בעט: אתה ממתגו והוא בולם[3]) מכשכשו והוא בולם (פסקתא ר״כ, זכור).

ב. בלם, ממנו *בָּלוּם, *מְבוּלָּם.

ג. *בָּלַם, — היה בָּלוּם: חוטמו בולם[4]) (בכור׳ מג:).

— פֻּע׳, *בֻּלַּם, מְבֻלָּמָה, מבולמה, — כמו בָּלוּם, נפוח, צבה: רגליו מבולמות (בכור׳ מג:).

בלם[5]), ממנו בֶּלֶם.

---

[1]) כך הגרסה בירוש׳ ויניציה ווזיטומיר. ובתוספ׳ (חגי׳ יז: ד״ה אלא לאו לתשלומין) שיכלם (ולא כמו שהביא קוה׳ שיכלה, בהא בסוף). והנה נראה באמת שהתוספ׳ פרשו במשמ׳ גמר, שאמרו שם אם כלה סעודתו. אך אין זה מתישב כלל לפי משמעת הענין שבארו התוספות בעצמו, שכונת ר׳ בון היא שאסור לקצור אלא כמה שצריך לסעודתו, וכן בארו שאר המפרשים כונת זה המאמר. עכ״פ. אין אנו רשאים לשבש את כל הספרים עפ״י גרסה של התוספ׳ בלבד, וצריך ליחס להפע׳ הִבְלִים משמעה זו אעפ״י שאין לנו מקור לזה.

[2]) אין לו חבר בשאר הלשונ׳ במשמ׳ זו. — [3]) פרש הערוך: מבעט.

[4]) כך בנוסח׳ במקום בלום.

[5]) לא מצאו החכמים בלשונות האחיות חבר לשרש זה במשמ׳ דומה לזו שהוא משמש בה בעברית.

בָּלַס[1]), פ״י, עת׳ אֶבְלֹס, — עשה חתוך בתאנת השקמה להכשירה לגמול מהרה: ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולס[2]) שקמים (עמו׳ ז יד).

ב. בלס[3]), ממנו *בָּלוּס, *בִּלֵּס.

*בִּלֵּס, פ״י, — בלל, ערב, למשל סממנים יחד: אם נחלה ילדך בלס לו סמי תעלה בנפת צופים (אס״ף מח ז).

א. בלע[4]), ממנו א. בָּלַע, *בְּלוּעָה, *בְּלִיעָה, *בַּלָּע, *בַּלְעָן, *בַּלְעָנוּת.

א. בָּלַע, פ״י, עת׳ יִבְלַע, יִבְלָע, תִּבְלָעֶנָּה, יִבְלָעֵנוּ, יִבְלָעֶנּוּ, יְבַלְּעוּהוּ, — הוריד האכל דרך הגרון אל הקיבה, verschlucken; avaler; swalow: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יִבְלָעֻהוּ (הוש׳ ח ז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יִבְלָעֶנָּה (ישע׳ כח 7). אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו[5]) כתנין מלא כרשו מעדני (ירמ׳ נא לד). וימן יי׳ דג גדול לִבְלֹעַ את יונה (יונה ב א). עד בִּלְעִי רקי (איוב ז יט). — ובהשאלה: נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נִבְלָעֵם כשאול חיים (משלי א יא–יב). חיל בָּלַע ויקאנו (איוב כ יח). משיב יגע ולא יִבְלָע (שם יח). שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו[6]) (אבות ג ב). — ודבר לא בע״ח: וַתִּבְלַעְנָה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות (ברא׳ מא ז). ופצתה האדמה את

---

[1]) עי׳ הערה שלמעלה, ועי׳ לקמן. — [2]) מנחם: פתרונו לפי ענינו מנער עצי יער ועלי שיחים. ע״כ. מזה נראה כי לא היה להם פרוש מסור בקבלה. וכן פרש גם ריב״ג, אמר בזה״ל: פירושו לפי הענין מנער שקמים ר״ל שיש לו בקר ושקמים והוא מנער עלי שקמיו לפני בקריו שיאכלו. ע״כ. ורש״י פרש בולס מחפש, כמו בלש, רק שעמוס היה עמום בלשונו, ואמר ס במקום ש. אבל כל זה דחוק, כי נראה שהמלה בולס היא פעל מיוחד לעבודת השקמים, ולכן נראה יותר תרגומם של השבעים שתרגמו κνίζων, שר״ל מכשיר תאני השקמה לגמול ע״י עקיצה וחתך. והחדשים אמרו כי יש לפעל בלס חבר בלשון ערב׳ בהשם בלש a) למין ממיני התאנים.

[3]) עי׳ ערך בָּלוּס.

[4]) שרש משתף להלשונות השמיות ומשמש גם בהן בכל המשמעות שהוא משמש בעברית.

[5]) קרי בְּלָעַנִי. — [6]) בנוסח׳ אחרות בלענו.

---

a) بَلَس

יה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה (במדב' יו ל). ותבקע האדמה אשר תחתיהם ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם (שם לא-לב). פן תבלענו הארץ (שם לד). אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם (דבר' יא ו). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שמות יה יב). אל תשטפני שבלת מים ואל תבלעני מצולה (תהל' סט יו). ספוג שבלע משקין טמאין (כל' ט ד). כוש שבלע את הצינורא מלמד שבלע את הדרבן לבינה שבלעה את הטבעת (שם ו), ר"ל שהצינור, הדרבן, הטבעת נכנס לתוך הגוף השני. שהאזוב בולע (תוספת' פרה יב יג), ר"ל בולע את המים שטובלים אותו בהם. שהאור בולע והעצים בולעין (ירוש' שקל' ומע ג). חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר"ה א נו :). ראה כמה יורה (שמפטמים בו שמן המשחה) בולעת וכמה עקרים בולעים (הור' יא:). ובשר ודם לווה מחבירו ומבקש לבולעו בריבית וגזל (מד"ר שמות לא). הפגם (של החלוק) בולע את הצואר (או"ז, שבת פד), ר"ל הצואר נכנס בו בפגם החלוק. — בָּלוּעַ: שכל (דם) הבלוע שאינו יכול לצאת (אהל' ג ב). אמור מעתה ארבעה (טפחים) בלועין בכותל ותשעים וששה נראין מבחוץ (תוספתא שם יב ט). שכל הבלועין באדם ובבהמה ובחיה ובעוף טהורין (שם מקו' ז ח). קרח לא מן הבלועים ולא מן השרופים (סנה' קי). היו הבלועים מתרעמים (תנחו' קרח כג). ולא יהיה בלוע (הדם) באברים (והזהיר, ויקרא ה). — ולהפך כלי בלוע מדם וכדומה, שהדם נבלע בדופני הכלי: נעורת בלוע מיין (שערי תשו', מהר"מ מרוט' מב). בגד שבלוע מן היין (שם מו). אבל מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע וכו' כדרך הכלים הבלועים (שו"ת רדב"ז ג תא). הכלי הוא בלוע משמרי יין (שו"ת תוס' חט' יו).

— נִפע', נִבְלַע,—שבלעו אותו: נִבְלַע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין חפץ בו (הוש' ח ח). רביעית דם שנבלעה בתוך הבית טהור נבלעה בכסות אם מתכבסת ויוצא ממנה (אהל' ג ב). ראותיו (את הילד) שהוא אדום אמרתי לה (לאמו) המתיני לו עד שיבלע בו דמו המתינה לו עד שנבלע בו דמו ומלה אותו (שבת קלד). מאחד באב ועד אחד בתשרי נבלעו המים (ספו"ר,ד). —ובדקד' יאות נבלעת בחברתה, אות שנפלה מהמלה ונשלמה בדגש וכדומה: כי כאשר אמצא הבלעה בתחלת איזה פועל שיהיה ולא יהיה לו ראיה על האות הנבלעה אשימנה נון מפני שהיא נבלעה יותר מכל האותיות (הצחקים לריב"ג, נקד).

— פִּע', בִּלַּע,—כמו הקל בנחץ הפעולה, בלע בלו: למה תביט בוגדים תחריש בְּבַלַּע רשע צדיק ממנו (חבקו' א יג). כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בִּלָּעְנוּ (איכה ב יו). אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו בִּלַּעֲנוּהוּ (תהל' לה כה).—ובהשאלה: עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי יט כח). בראשונה שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין[1] אותה ביניהן (תוספת' סוף ברכ'). באיסקופה העליונה שמבלעת פרצופות (אדר"נ כו). — ועי' עוד בערך ב.בֶּלַע.

— הִפע', הִבְלִיעַ, — עשה שיבלע, בהשאלה, — הבליע בתוך המדה, החשבון: היה מודד והגיע לגי או לגדר מבליעו וחוזר למדתו הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו וכו' אם אינו יכול להבליע (עירו' ה ד). הגונב סלע בלא יודע והבליע לו בחשבון יצא (תוספת' ב"ק י לו). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (ברכ' כד:). השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה הרי זה מכביד את הבשר וגוזל את הבריות ומבליע דם באברים (חול' קיג). מבליע ליה דמי אתרוג בלולב (סוכ' לט), חושב לו את הלולב יותר ביוקר בכדי שיכלול בתוכו גם את דמי האתרוג. הגוזל את חבירו והבליע לו בחשבון (ב"מ סד), ר"ל שלם לו בעד חפץ אחר יותר מכדי שויו שיכלול בתוכו שוי החפץ שגזל. מהו להבליעו (את מחיר בשר המעשר) בעצמות (בכור' לב.). משרבו הפריצים היו מוסרים אותו (את שם הקדש בן י"ב אותיות) לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קידו' עא), שלא ישמעו בפרוש. — ובמשמ' מְקַצֵּר: ואם היה במלה שני יתיבין מבליעים בנעימתה ולא מאריכים (הור' הקורא 95). —ועם ל אחריו: שאמרת דבר והבלעת לקורח (מד"ר שמות לג).

— הָפע' הֻפ', יֻהְבְלַע, הוּב-, מוּבְלָע: היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהן (עירו' ד ו). באו (האויבים) לעיירות המובלעות (בתחום א"י) אין יוצאין עליהן בזיין (ירוש' שם ד כא ד). במעוטי שדהו במובלעים בה (שם ב"ב ז יט ג). זרע שמובלע בין אנשים (ברכ' לא:). אם היו תחומין שנתנו לו חכמים מובלעין בתוך התחום שלו (עירו' מד:). בעיירות הסמוכות לא"י

[1] מהד' צוק' מבליעין.

ומ ו ב ל ע ו ת בתחום ארץ ישראל (גיט׳ ד.). והוא שמ ו ב ל ע י ן (הטרשים) בחמשת קבין (כ״כ קג.). מקום ה מ ו ב ל ע י ם בבשר (חול׳ קכח.). ולבינה שהיתה טבעת מ ו ב ל ע ת בתוכה (הרמב״ם, טומא׳ מת כ ד). מחט או טבעת שהיו מ ו ב ל ע י ן בטפילת התנור (שם). — ובדקדוק: והתיו מ ו ב ל ע (ראב״ע במדב׳ ז פט).

— נתפ׳, ינתבלע: אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב״ה מ ת ב ל ע מן העולם (ירוש׳ ברכ׳ ט יא ד). ומלך בלע היא צוער ש נ ת ב ל ע ו דיוריה (מד״ר בראש׳ מב). ומה מים כשאין אדם יודע לשוט בהן סוף שהוא מ ת ב ל ע כך דברי תורה אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מ ת ב ל ע (שם שיה״ש, כי טובים). אלא מה הנייה שאני עומד ו מ ת ב ל ע במים (פסקתא רב׳, ותאמר ציון). מ ת ב ל ע ת העיר ברוב אלפים אמה (והזהיר, שמות קיד). — ובדקדוק: ודגשות הטית (של תִּטַּמְּאוּ) ל ה ת ב ל ע התיו (ראב״ע, ויקר׳ יא כד).

בֶּלַע, כְּבַלַּע, — רגע אחד, וזמן בכדי לִבְלֹעַ איזה דבר: ולא יבאו לראות כבלע[1]) את הקדש (במד׳ ד כ), לאמר אפילו לרגע אחד.

בֶּלַע, ש״ז, — א) מה שבולעים, שעובר דרך בית הבליעה, Verschlungenes; chose avalée; something devoured: והצאתי את בלעו מפיו (ירמי׳ נא מד). — ב) דבר הבלוע באיזה דבר, Eingesaügtes; chose absorbée; absorption, leakage: יוציא לו וכו׳ לוג ומחצה ב ל ע (ב״מ ג ח), לאמר מה שהכלי בולע לתוכו. נפשם ה ב ל ע בכולן (תוה״כ לרבנ״א, ג ד). לא נשאר שום ב ל ע (שם). ש ה ב ל ע הנפלט קלוש וחלוש (שם מבמה״כ). — ג) דבר שעמד בבית הבליעה: מה בין קוץ ומה בין ב ל ע[2]) (ירוש׳ שבת יד יד ד).

*__בַּלָּע__, ש״ז, — גרגרן, אוהב לאכל ולשתות הרבה במהרה, gefrässig; glouton; glutton: עשו שהיה ב ל ע ומכר בכורתו בשביל בליעתו (מד״ר במדבר יד).

ב.בלע[1]), ממנו ב.בִּלַּע, בֻּלַּע, בַּלַּע.

ב.בָּלַע[2]), הקל אינו נהוג.

— בִּלַּע, — עקר מהשרש, ausrotten; extirper; extirpate: על גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה אם יְבַלְּעֶנּוּ ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יז-יח). — ובמשמעת סלק, הסיר ממקומו בכח, wegnehmen; enlever; take away: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים (ישע׳ כה ז).

— ובמשמעת יותר חזקה, השחית, החריב, verderben; ruiner; distroy: אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תְבַלַּע נחלת יי׳ ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אֲבַלַּע ואם אשחית (ש״ב כ יט-כ). חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מִבַּלֵּעַ ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכה ב ח). ויאמר יי׳ אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר וכו׳ ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לְבַלְּעוֹ חנם (איוב ב ג). ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב וַתְּבַלְּעֵנִי (שם י ח). אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יְבַלְּעֶנּוּ (משלי כא כ). תשיתמו (את האויבים) כתנור אש לעת פניך יי׳ באפו יְבַלְּעֵם ותאכלם אש (תהל׳ כא י). בִּלַּע המות לנצח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנים (ישע׳ כה ח). בִּלַּע יי׳ לא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ׳ ב ב). היה יי׳ כאויב בִּלַּע ישראל בִּלַּע כל ארמנותיה שחת מבצריו (שם ה). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תְּבַלְּעֶנּוּ תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהל׳ י יב-יג).

— פע׳, בֻּלַּע, — פעול מהקודם: אל תלן הלילה בערבות המדבר וגם עבור תעבור פן יְבֻלַּע למלך ולכל העם (ש״ב יז טז). היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יְבֻלָּע[3])

---

[1]) ת״א ולא יעליון למחזי כד מ כ ס ן ית מני קודשא. ע״כ. וכן מנחם: כבלע את הקדש ענין כסות. וכן ריב״ג, וכן רש״י: כבלע את הקודש לתוך נרתק שלו וכו׳ ו ב ל ו ע שלו הוא כסויו. ע״כ. והביא גם ראב״ע פרוש זה וכן רד״ק. ויש מפרשים מלשון ב.בלע במשמ׳ השחתה, ור״ל כשסותרין את ההיכל (רשב״ם ואחרים) אך השבעים תרגמו ἐξάπινα כהרף עין, ור״ל כדי בליעה, כמו עד בלעי רקי, ובמשמעה זו פרשו רוב החדשים.

[2]) בארמי׳: ההן בלעה שרי מיפקתיה בשובתא (ירוש׳ שבת יד יד ד). בר בריה (של ר׳ יהוש׳) הוה ליה בלע אתא חד בר נש ולחש ליה מן שמיה דישו פנדירא (שם).

[1]) אין חכמי הלשון מניחים שרש מיוחד זה ומיחסים כל בִּלַּע יְבֻלַּע שלקמן לשרש א.בלע. אך אין שמוש בִּלַּע ובֻלַּע שלקמן מסתעף בדרך טבעי ממשמעת א.בלע, ולכן מסתבר כי זה שרש אחר, נתחלף בו ק פה״פ בבית, והוא כמו בערב׳ ק ל ע a) במשמ׳ עקר מן השרש, וסלק דבר ממקומו, וכו׳.

[2]) עי׳ הערה לשרש ב.בלע.

[3]) י״מ במשמ׳ כִּסָּה, הסתיר.

---

a) قلع

(איוב לז כ). — ואמר הפיטן: בִּלַּעְתִּי כִּמְעַט בְּצָרָתָהּ לוּלֵי יי' עוזרתה (אתור וקדם, זול' הפסקה א). — ובבלל במשמ' נתקלקל: ויצא אלכסנדר בחרי אף ו י ב ו ל ע המשתה ויותר פוליפוס חולה (יוסיפון ז).

ב. בֶּלַע, בָּלַע, — דבר מקלקל, נשחת ורע, Verderben: chose pernicieuse; perversion: אהבת כל דברי בֶלַע לשון מרמה (תהל' נב ו).

***בֶּלַע** ש"ז, — דמע: אם רואים בארון כ ב ל ע[1] הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד"ר במד' ה).

ג. בלע[2], ממנו ג. בָלַע, נִבְלַע, בִּלַּע, בֻּלַּע, הִתְבַּלַּע.

ג. בָּלַע, הקל אינו נהוג.

— פע' בִּלַּע, — כמו בִּלֵּל, בִּלְבֵּל: ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אֲבַלֵּעַ (ישע' יט ג). בַּלַּע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל' נה י).

— פֻע', בֻּלַּע, — נתבלבל: ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ומאֻשריו מְבֻלָּעִים (ישע' ט יה).

— נִפ', נִבְלַע, — כמו בֻּלַּע: כהן ונביא שגו בשכר נִבְלְעוּ מן היין (ישע' כח ז).

— התפ', הִתְבַּלַּע, — כמו נִבְלַע: יחוגו וינועו (יורדי הים באניות) כשכור וכל חכמתם תִּתְבַּלָּע (תהל' קז כז).

בִּלְעֲדֵי[3], בִּלְעָדֶיךָ, בִּלְעָדַי, — מלת היחס, לא אני, לא לי, מלבד ממני, חוץ ממני, ohne, ausser; sans, excepté, without: ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם בִּלְעָדַי רק אשר אכלו הנערים וכו' (בראש' יד כג-כד). ויאמר פרעה וכו' שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו ויען יוסף את פרעה לאמר בִּלְעָדַי אלהים יענה את שלום פרעה (שם מא יה-יו). ובִלְעָדֶיךָ לא ירים איש את ידו ואת רגלו (שם מד), לאמר בלי רשותך. למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בִּלְעָדַי אני יי' ואין עוד (ישע' מה ו), כמו מלבדי. — וכסמי': בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה (איוב לד לב). — ועם מ בראשו ובפתחת ב: מִבַּלְעָדַי: אנכי אנכי יי' ואין מִבַּלְעָדַי מושיע (ישע' מג יא). — וכסמי': מִבַּלְעֲדֵי: ויתן איש בך את שכבתו מִבַּלְעֲדֵי אישך (במד' ה כ). בבנתכם לכם מזבח מִבַּלְעֲדֵי מזבח יי' (יהושע כב יט). הֲמִבַּלְעֲדֵי יי' עליתי על המקום הזה (מ"ב יח כה), לאמר האם בלי רשותו. הֲמִבַּלְעֲדֵי אנשינו עשינו (יכמי' מד יט). כי מי אלוה מִבַּלְעֲדֵי יי' ומי צור זולתי אלהינו (תהל' יח לב). — ואמר המשורר: וארדוף אחרי דבר מחודש כרודף אחרי שיות אבודות, שבא מרעיוניו נפלה בם ולא הניח ל ב ל ע ד י ו שרידות (ר"י הלוי, הפסק הזמן).

***בַּלְעָן**, ש"ז, מ"ר בַּלְעָנִים, נקב' בַּלְעָנִית, בַּלְעָנִיּוֹת, — כמו בַּלָּע, מי שבולע הרבה, בתאוה: האוכל על שלחנו צריך שלא יהיה גרגרן ו ב ל ע ן (ראשית חכמה, פרק דרך ארץ). והוא (בלעם) לא היה איש דברים אלא בעל חמדה ב ל ע ן בן ב ל ע ן (צרור המור, בלק). הזהירו חכמים שלא יהא גרגרן ו ב ל ע ן בסעודתו (חמדת ימים א יד). שהיה לו זה מרוב תאותו אל הערב לחכו ושהיה מתפאר בזה כדרך הגרגרנים ו ה ב ל ע נ י ם (מאמ' סעוד' מלוה לרש"ל בן למח דורחן קלד. כספר תפארת ישראל). וי לכם ב ל ע נ י ם בני ב ל ע נ י ם (ספ' הקנה, קיג). — ובהשאלה, יאדם שבלע דברים, חפץ בכל דבר: ומזה בהרגל הלשון ב ל ע ן על מי שהוא תאב ומשתדל להשיג דברים (ש"י פין, האוצר, ערך בלען). ועי' ב ע ל ן.

***בַּלְעָנוּת**, ש"נ, — מדת מי שהוא בלען: שלשה גופי עבירה אבות נזיקין נבראו בעולם והם הצחוק והקבה ר"ל ה ב ל ע נ ו ת והזנות (ארי' מודינא, אלדד ומידד, סור מרע).

בלק[1], ממנו בָּלַק.

בָּלַק[2], פ"י, עת' יִבְלֹק, — בקע ופצם ופתח. בכח, spalten: fendre; crack: הנה יי' בוקק הארץ ובוֹלְקָהּ[3]

---

[1]) פרש מ"ב כשיעור הרף עין שהמכסה יורד למטה על העין וחוזר ונגלה עד מהרה. ע"כ. אך אין זה מתישב על המליצה נופל מ ן העין.

[2]) כך ברט (Barth, Beitr. Jes.).

[3]) הסכימו הקדמו' והאחרו' כי מלה זו מרכבה מן בַל מן עד.

---

[1]) בערב' בלק a), ועי' לקמן. גם בסור' יש שרש זה אבל משמש במשמעה אחרת.

[2]) בערבי' בלק b) פתח או סגר דלת פתאם ובכח. וכבר הביא ריב"ג דמיון זה בין שתי הלשונות: ואומרים אבלקת אלבאב כלומר סגרת השער וכו' ואומרים הערב' גם כן אבלקת אלבאב כלומר פתחתו כי זה אצלם מהמלות הנופלות על דבר והפוכו. ע"כ.— [3]) ת"י: ומסר לה לסנאה, אולי עפ"י משמעת סגר שיש לפעל זה בערב'. ורסע"ג תרגם בולקה י ב ל ק ה. וריב"ג פרש במשמ' חרבן, מהשם בְּלוּקה c) בערב' במשמע' מקום שאין צומח בו צמח. ע"כ. וכן רש"י: ומחריבה. אבל, מהמליצה ועוה פניה נראה כי הכונה פה על ר ע ש, ולכן יש לפרש ובולקה במשמ'

a) بلق b) بَلَق c) بلوقة

וּעוה פניה (יֵשע׳ כד א). — והשתמשו הסופרים הרבה בפעל זה במשמ׳ זו: אמת כי המולק במול ערף ב ו ל ק (ר״ת על דונש). — ובמשמעת השחית, החריב, כמו ב.בלע: מה אומרה דודים ומה אצטדקה ונשיא זמני בולקים ב ל ק ו (עמנואל מחב׳ יג). כי לשם (לטבריה) הסנהדרין נעתקו מבית המקדש אשר ב ל ק ו (ספר המ״ס, כ״י תימ׳, מחב׳ כג).

— פִעֵל, בִּלֵּק: בוקה ומבוקה וּמְבֻלָּקָה [1]) ולב נמס ופק ברכים (נחו׳ ב יא). — וכך השתמשו הסופרים במשמ׳ שבירה והרבן: ויהיה כבוח ו מ ב ו ל ק צמות ונכרת (הרא״ע, מעדני מלך, פתיחה). דרכי ענוה מבלי איש שוממו מאין גברים חרבו בֻּלְּקוּ (עמנ׳ פרנס׳, מתק בפת׳ 39).

— פֻעַ׳, °בֻּלַּק, — בקע, חתך: אעפ״י ש מ ב לוק הטבעת (בגמ״ה, חול׳ יט.). ב מ ב ל ק הסימנים (רש״י שם). הביאו את העגל ויאכלוהו ובין שלשתם חילקוהו ו ב י לְ ק ו ה ו (ספ׳ המוס׳, כ״י תימנ׳, מחב׳ 7). והנה הוא (החולה) אבנר בן דלק החולי צורתו ב י ל ק (שם).

— הִפְעִ׳, °הִבְלִיק: טשו חרגולי ילק ומורי הבקק ו ה ב ל ק (זול׳ שבת א תנכ׳).

— הֻפְעַ׳, °הֻבְלַק, — נשחת, נתקלקל: לשון מ ו ב ל ק דבר המתקלקל (ערוך, ערך חלק).

***בלש** [2]), ממנו °בָּלַשׁ, °בַּלָּשׁ, °בַּלְּשִׁי, °בַּלֶּשֶׁת.

***בָּלַשׁ**, פ״י, עב׳ בָּלַשְׁתִּי, עת׳ אֶבְלֹשׁ, — חפש ובדק יפה יפה, untersuchen; examiner; search: פשפש קטן היה לו שבו נכנסין ל ב ל ו ש את העזרה (מדות א ז). והן ב ו ל ש י ן בבורות בשיחין ובמערות (קטע ממכי׳ דר׳ ישמעאל, JQR, XVI, 449). הגפן הזו וכו׳

בקע ופצם, במשמ׳ פתח בעז וכח שפעל זה משמש בערב׳, כמו שנזכר למעלה.

[1]) תרגום: ו פ ת י ח ה רעא לסנאה. וריב״ג פרש ומבלקה חרבה מבלי יושב, מופקרת. אך רש״י פרש: מ פ ו ר צ ת בחומותיה, מעקר משמ׳ בלק מלשון פתיחה. רד״ק: כ ר ו ת ה.

[2]) בארמ׳ בְּלַשׁ: ו ב ל ש ולא אשכח (ת״א בראש לא לה). ו י ב ל ש ו ן ית ביתך (מ״א כ ו). ו י ב ל ש ו ן ית ירושלם כמא ד ב ל ש י ן בנברשתא (צפנ׳ א יב). ב ל ש בספרי חוכמ׳ (קהל׳ יב ז). — בערב׳ יש שרש קצת דומה לזה פתש a), ת במקום ל. ואולי הוא השרש ב ק ש גם ק במקום ל.

---

a) فتش

אלא ב ו ל ש י ן אותה מתחתיה ואח״כ נוטעין אותה (מד״ר ויקר׳ לו). חיל גדול של גדודי עכו״ם שמחפשים ו ב ו ל ש י ן לשלול שלל (רש״י מילה כא.). הגנבים שנכנסו לתוך הבית אין טמא אלא מקום רגלי הגנבים מפני שהן מפחדין מ ל ב ל ו ש אלא שנוטלין במזומן (רמב״ם, הלכ׳ מטמאי משכב ומושב, יב יג). — ובהשאלה: כשם ש ב ל ש ת י בעצמי ומצאתי י״א מדות כך איני מבקש מכם אלא י״א מדות (תד״א, אים שלום, א״ר, יד).

— פִעֵ׳, °בִּלֵּשׁ: סמוך לעלות השחר יבוא הממונה שעל הפייסות ויקיש על העזרה ופותחין לו ו מ ב ל ש י ן את כל העזרה (רמב״ם, עבוד׳ תמי׳ ומוס׳ ו א). והם קראו ולא שנו ולא שִׁלְּשׁוּ, וידברו דברי אוילי עם ולא ראו מאור הרב ולא ב לְּ ש ו (ר׳ סעד׳ אבן דאנאן, בספר ד״ת).

***בַּלָּשׁ**, ש״ז, מ״ר בַּלָּשִׁים, — מי שאומנותו לבלש, פקיד המכס וכיוצא בו שמבלש הסחורה ב ב ל י ש לראות אם יש בה סחורה אסורה: כל התלויים שמאין חוץ מתלוי נפה וכברה וכו׳ ותלוי מקל ה ב ל ש י ן [1]) (כלים יה ד).

***בַּלְּשִׁי**, ש״ת, מ״ר בַּלְּשִׁיִּים, — כמו בַּלָּשׁ: מגל ה ב ל ש י י ן [2]) (כלים יה ד). מקל ב ל ש י (ירוש׳ דמאי ז כו.).

***בַּלְשָׁן** [3]), מ״ר בַּלְשָׁנִים, — אדם יודע לשונות, בקי בחכמת הלשון, Linguiste.

---

[1]) כך בנוסח׳, ובכ״י פרמה וכן בערוך: הבלשיים ועי׳ ערך ב ל ש י. ופרש הערוך: בעלי המכס יש להם שמשים שעומדים לעין הנכסים והבאים ובידם מקל של עץ או של מתכת לראות ולידע מה בתוך השק והוא כעין שפוד. ע״כ. וזה מדברי רה״ג וז״ל: אלו שמחפשין ומפשפשין במקל בין של עץ בין של מתכת לראות ולידע מה בתוך כלי אחר שמו ב ל י ש א והוא כעין שפוד ובעלי המכס יש להם עבדים שממשמשים במקל לידע מה בתוך השק (רה״ג, לפי המוגה בר״ש לכלים יה ד). והנה מסגנון הדברים נראה כי כונתו בהמלים ש מ ו ב ל י ש א על המקל, שהוא בא פה בלשון יחיד, ולא על ה מ פ ש פ ש י ם ו ה מ ח פ ש י ם, שבאו בלשון רבים. בגוף רה״ג שנתפרס׳ בקבץ מעשי גאו׳ חסר סוף המאמר. והנה בלישא זו צורה ארמ׳ ובעבר׳ יהיה בְּלִישׁ ע״מ שָׁמִיר, או בְּלִישׁ ע״מ סַכִּין.

[2]) כך בכ״י פרמה וכך בערוך, וכך בפרוש רה״ג. ומנקד בכ״י פרמה הַבְּלִישִׁיִּין, בית צרויה, וזה קצת תמוה.

[3]) מקור שם זה בדרש התלמודי על השם מרדכי בִּלְשָׁן (עזרא ב ב), שהוא מרדכי דוד אסתר על שם שידע שבעים לשון. ואעפ״י שאין ספק בדבר שאין זה אלא

***בַּלֶּשֶׁת**, ש"נ, מ"ר בַּלָּשׁוֹת, — חבורה של בַּלָּשִׁים, **Durchsuchungsmannschaft ; troupe de perquisition; searching troop** : ב ל ש ת עכו"ם שנכנסה לעיר בשעת שלום (ע"ז ה ו). ב ל ש ת גוים נכנסה לעיר והייתי מתיירא שמא יפסידו את בני העיר (תוספתא יו"ט כ ו). אין לך כל רגל ורגל שלא באתה ב ל ש ת [1]) לציפורי (שבת קמה :). אמר לו (ר"י בן בבא לשמעון התימני) מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר לו ב ל ש ת [1]) באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנום ופטרנום לשלום (בי"ל כא.).

בִּלְתִּי[2]). — א) כמו לא, **nicht; non, ne; not** : בִּלְתִּי טהור הוא (ש"א כ כו).— והשתמשו הסופרים הרבה במשמעה זו : יתחייב בהכרח שיתחלק החלק אשר שמוהו ב ל ת י מתחלק (מו"נ א עג). — ומצוי הרבה : בלתי בעל תכלית, בלתי אפשרי, וכיוצא בזה.— ב) בלי, בלא, חוץ מן, **ausser, nur; sans, axcepté; without** : ויבוא עם הכנוים , בִּלְתֵּךְ בִּלְתֶּךָ, וכו׳ : לא תראו פני בִּלְתִּי אחיכם אתכם (בראש׳ מג ג). ומושיע אַיִן בִּלְתִּי (הושע יג ד). כי אין בִּלְתֶּךָ (ש"א ב ב).— וכמו כי אם, זולתי : וגם אנכי לא שמעתי בִּלְתִּי היום (בראש׳ כא כו). זבח לאלהים יחרם בִּלְתִּי ליי׳ לבדו (שמות כב יט). ועתה נפשנו יבשה אין כל בִּלְתִּי אל המן עינינו (במדב׳ יא ו). וישבע לאמר אם יראו האנשים העלים ממצרים וכו׳ את האדמה וכו׳ כי לא מלאו אחרי בִּלְתִּי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון (שם לב יא-יב).—ועם אִם : לא נשאר לפני אדני בִּלְתִּי אִם גויתנו (בראש׳ מז יח).— וכמו אִם לֹא : הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו וכו׳ היתן כפיר קולו ממענתו בִּלְתִּי אִם לכד (עמוס ג ג-ד). אין זאת בִּלְתִּי אִם חרב גדעון (שופט׳ ז יד). — ועם אותיות היחס, לְבִלְתִּי, והמקור של הפעל אחריו, במשמעת באופן שלא, למען לא : המן העץ אשר צויתיך לְבִלְתִּי אכל ממנו אכלת (בראש׳ ג יא). ושחת ארצה לְבִלְתִּי נתן זרע (שם לח ט). והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן וכו׳ לְבִלְתִּי היות שם ערב (שמות ח יח). רק אל יסף פרעה התל לְבִלְתִּי שלח את העם (שם כה). עודך מסתולל בעמי לְבִלְתִּי שלחם (שם ט יז). ובעבור תהיה יראתו על פניכם לְבִלְתִּי תחטאו (שם כ כ). למה נגרע לְבִלְתִּי הקריב את קרבן יי׳ (במד׳ ט ז). אשר נשבע יי׳ להם לְבִלְתִּי הראותם (יהוש׳ ה ו). לשמר את כל דברי התורה וכו׳ לְבִלְתִּי רום לבבו מאחיו וּלְבִלְתִּי סור מן המצוה (דבר׳ יז כ). וחשב מחשבות לְבִלְתִּי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד). — ועם עתיד : והנכם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע לְבִלְתִּי שמע אלי (ירמי׳ טז יב). פן תשכח את יי׳ אלהיך לְבִלְתִּי שמר (דבר׳ ח יא).— ואחרי פעל של הסכמה, רצה : ויאתו הכהנים לְבִלְתִּי קחת כסף מאת העם וּלְבִלְתִּי חזק את בדק הבית (מ"ב יב ט).—ובא : לְבִלְתִּי להעביר (שם כג י), תחת לבלתי העביר. — ובא גם עם פעל עבר : וחזקו ידי מרעים לְבִלְתִּי-שָׁבוּ[1]) איש מרעתו (ירמי׳ כג יד), תחת לבלתי ישובו. יפגעו נא ביי׳ צבאות לְבִלְתִּי-בָאוּ [1]) הכלים הנותרים בבית יי׳ וכו׳ (שם כז יח), תחת לבלתי יבואו. — ובא ככה פעם אחת גם ביחזקאל : אשר הלכים אחר רוחם וּלְבִלְתִּי-רָאוּ [1]) (שם יג ג), תחת ולא יראו, שלא לראות.—ועם מ, מִבִּלְתִּי, להורות הסבה, בגלל אשר לא, **weil nicht; parce que ne; because not** : מִבִּלְתִּי יכלת יי׳ להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדב׳ יד טז). ותזני אל בני אשור מִבִּלְתִּי שבעתך (יחזק׳ טז כח), יען לא שבעת. — ועם עַד קודם : ויכו אתו וכו׳ עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (במד׳ כא לה). ונכהו עַד בִּלְתִּי השאיר לו שריד (דברים ג ג). ואיש שכב ולא יקום עַד בִּלְתִּי [2]) שמים לא יקיצו (איוב יד יב), עד הזמן אשר לא י ה י ו שמים.

ב"ם, ר"ת : בבא מציעא, בעל מלאכה, בר מינן, בר מצוה, בני משה.

בָּם, —מה"ג לרבים נסתרים, במקום בָּהֶם, במשמעות בְּ. ועי׳ הֵם

במד"א, ר"ת: במה דברים אמורים.

א. בָּמָה[3]), ש"נ, מ"ר בָּמוֹת, סמי׳ בָּמוֹת, וגם בָּמוֹתֵי, בָּמֳתֵי,

---

דרוש מ"מ נתקבל שם ב ל ש ן במשמעה זו ונהוג בדבור בבית פתוחה, ואומרים כי זה צמצום הרכבה מן בעל זמן לשון.

[1]) כך בנוסח׳ וברא"ח בולשת. וכן בכ"י (ד"ס).

[2]) בכנע׳ בלת, במשמ׳ חוץ מן. והנה הביא ריב"ג מלה זו בשער הבית והלמד והתו, ואמר כי היוד נוספת כמו בזולתי, ונראה מזה שדעתו כי זהו שרש המלה. וכן רד"ק, ושאר המדקד׳ הקדמונ׳. ורוב החדש׳ סוברים כי שרש מלה זו היא בלה, במשמ׳ נאבד, נפסד, ובֶלֶת במקום ב ל י ה, אולי מפני הנטיה לסגול בעברית, והיוד היא יוד היחס הקדום, כמו רבתי, ישבתי וכו׳. אפס, הגזרה מן בלה מפולפלה יותר מדי להאדם הקדמון. — [1]) ואולי היה זה מדרכי הדבור המיוחד של בני ענתות. ובפרט כששתי המלים מוקפות במקף, מפני פגישת שתי יודים. — [2]) ויש מנסחים עד בְּלֹת שמים, מן בלה (Geiger, וכמו"כ ZAW, XIX, 271).

[3]) מלה קדומה, ואין לה אחות בשאר לשונות

ככנ׳ בָּמוֹתָיו, בָּמוֹתֵימוֹ, — א) מקום גבוה, טבעי או בנוי, להקריב עליו קרבנו להאלהו׳, Bama: זבח היום לעם בַּבָּמָה (ש״א ט יב). והנה שמואל יצא לקראתם לעלות הַבָּמָה (שם יד). ונשמו בָּמוֹת ישחק ומקדשי ישראל יחרבו (עמו׳ ז ט). ונשמדו בָּמוֹת און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם (הוש׳ י ח). רק העם מזבחים בַּבָּמוֹת וכו׳ וילך המלך גבענה לזבח שם כי היא הַבָּמָה הגדולה אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא (מ״א ג ב-ד). אז יבנה שלמה בָּמָה לכמוש שקץ מואב (שם יא ז). ויבנו גם המה להם בָּמוֹת ומצבות ואשרים (שם יד כג). וישב ויבן את הַבָּמוֹת אשר אבד חזקיהו אביו (מ״ב כא ג). ויקטר בַּבָּמוֹת בערי יהודה ומסבי ירושלם (שם כג ה). ויטמא את הַבָּמוֹת אשר קטרו שמה הכהנים (שם ח). כי נלאה מואב על הַבָּמָה ובא אל מקדשו להתפלל (ישעי׳ טז יב). הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את בָּמֹתָיו ואת מזבחתיו (שם לו ז). ובנו בָּמוֹת התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש (ירמ׳ ז לא). עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות וכו׳ באו לשילה נאסרו הבמות לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן (זבחי׳ יד ד-ו). אי זו היא במה גדולה בשעת היתר במה אוהל מועד נטוי כדרכו אין הארון נתון שם אי זו היא במה קטנה בשעת היתר הבמה עושה אדם במה על פתח חצרו ועל פתח גינתו מקריב עליה הוא ובנו ובתו (תוספתא סוף זבח׳). — וככנ׳: הצבי ישראל על בָּמוֹתֶיךָ חלל איך נפלו גבורים (ש״ב א יט). איך נפלו גבורים בתוך המלחמה יהונתן על בָּמוֹתֶיךָ חלל (שם כה). הררי בשדה חילך כל אוצרותיך לבז אתן בָּמֹתֶיךָ בחטאת בכל גבוליך (ירמ׳ יז ג). והשמדתי את בָּמֹתֵיכֶם (ויקרא כו ל). ואבדתי בָּמוֹתֵיכֶם ונשמו מזבחותיכם (יחזק׳ ו ג-ד). ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל בָּמוֹתָם תשמידו (במד׳ לג נב). ויכעיסוהו בְּבָמוֹתָם ובפסיליהם יקניאוהו (תהל׳ עח נח). — בֵּית בָּמוֹת, בָּתֵּי בָּמוֹת: ויעש את בית בָּמוֹת[1] ויעש כהנים מקצות העם (מ״א יב לא). כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יי׳ על המזבח אשר בבית אל ועל כל בָּתֵּי הַבָּמוֹת (שם יג לב). והעמיד בבית אל את כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אשר עשה (שם יב לב). — ב) ככמו׳ בָּמוֹתֵי[1], מקום גבוה, גב, גבנון, ובהשאלה ראש ההרים וכדומה, Gipfel; cîme; faite: כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על בָּמֳתֵי ארץ יי׳ אלהי צבאות שמו (עמוס ד יג). כי הנה יי׳ יצא ממקמו וירד ודרך על בָּמוֹתֵי[2] ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכה א ג-ד). נטה שמים לבדו ודורך על בָּמֳתֵי[3] ים (איוב ט ח), מרום הים. אעלה על בָּמֳתֵי[4] עב אדמה לעליון (ישע׳ יד יד). — ומליצה, ירכיב את פלוני על בָּמֳתֵי ארץ, יתן לו כח, שליטה, אשר רב: ירכבהו על בָּמוֹתֵי[5] ארץ ויאכל תנובת שדי וינקהו דבש מסלע וכו׳ (דבר׳ לב יג). אז תתענג על יי׳ והרכבתיך על בָּמוֹתֵי[6] ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע׳ נח יד). — ופלוני דרך על בָּמוֹת אויביו, הכריעם: ויכחשו איביך לך ואתה על בָּמוֹתֵימוֹ תדרך (דבר׳ לג כט). — הדריכני או העמידני על בָּמוֹת, תן לי נצחון על אויב: משוה רגליו[7] כאילות ועל בָּמֹתַי[8] יעמידני (ש״ב כב לד). משוה רגלי כאילות ועל בָּמֹתַי יעמידני (תהל׳ יח לד). יי׳ אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני (חבקו׳ ג יט). — ואמר בן

השמיות, ולא נתברר מקורה ושרשה האמתי. וכבר פקפק ריב״ג ואמר: אפשר שיהיה כמו רעה ורעות (ר״ל נע״ו), ואפשר שיהיה כמו מנה אחת, (ר״ל נל״ה). ורד״ק הביא במה במשקלי נע״ו, וכן גזרוה רוב האחרונים משרש בום ואמרו קצתם שבום הוא צמצום מן בהם, ושמשמ׳ בהם היא סגירה וכדומה, ומזה גבה. אך כל זה לא מֻחוּר, וכמעט שיש לפקפק אם מלה זו שֵׁמִית, הואיל ואין במותה בערבית הקדומה למושג זה הקדום כ״ב. — [1]) יש מפקפקים באמתת נוסחה זו. — [1]) הסכימו הקדמונים וגם רוב האחרונים כי צורה זו גם היא סמיכות מן במה בשני סימני רבים של זו״נ. אמר רד״ק: במתי ארץ בשני סמני הרבוי ברבוי הזכרים וברבוי הנקבות כמו שהמשפט לבוא כן בשני סימנים עם הכנויים אבל זולת הכנויים אין המנהג ברוב וחולם במות נהפך בבמתי לקמץ חטף להקל. ע״כ. וכן דעת רוב האחרונים. רק קצתם ראו בבמתי סמי׳ מן משקל מיוחד בֵּמֶת. אבל, הכתיב הוא בקצת מקומות במותי ולא במתי, ולפי הכתוב יש לחשב כי הנפרד הוא בָּמוּת ע״מ יְשרוּק. אך ממה שלא השתמשו בזו הסמיכית אלא במשמ׳ זו בלבד ולא במשמעתה העקרית של במה, נראה שזו איננה בכלל צורה שניה של מ״ר מן במה, אלא צורה מיוחדה למשמעת זו. ומהמליצה והרכבתיך על במותי ארץ, ירכבהו על במותי ארץ נראה כי עקר משמעת של במותי הוא כמו גב, ובאמת גם השם גב שמש במשמעה של במה: ותבני לך גב, בבנותך גבך, עי׳ ערך גב. וכן על במותימו תדרך, על גביהם של האויב. — [2]) כך הכתיב והקרי וס״א בָּמֳתֵי כתיב וקרי. — [3]) בקצת ספרים במתי־במקף. — [4]) בס״א במותי כתיב. — [5]) כך כתיב וקרי. — [6]) ס״א בָּמֳתֵי כתיב וקרי. — [7]) רגלי קרי. — [8]) מליצה קשה להלמה, ויש מגיהים על במות במקום במותי. אך קשה להניח שבוש בשלשה מקומות מתחלפים.

סירא: אל תתן לאשה נפשך להדריכה על ב מ ו ת י ך (ב״ס גני׳ ט ב). — ובנו קצת הסופרים מן בָּמְתֵי מ״ר ב מ ת י ם: דורך על ב מ ת י ם ועל כל גבוה יצעד צעדין (ר״י נאגארה, פזמונים ל). — ו״כנוי לבתי כנסיות של הנוצרים: ויפילו את חומות ירושלם ואת בתיה ארצה עד היסוד בה לא השאיר כי אם חורבות המקדש ואת ב מ ת הנוצרים לא הפיל (דה״י ליוסף הכהן 1219). ולנו ה ב מ ו ת אשר שם הדורשים ויגידו לנו דברי אלקים היים (אגר׳ בע״ת, ר׳ קלונימוס ד ה). וצוה הרב לסגור כל ה ב מ ו ת שלהם ולהביא המפתחות ביד הרב (לקוט׳ ר״י סמברי, סדר החכ׳ וקורא העת׳ א, 141). גוף המשיח היושב בשמים לא יתנועע ואשר ב ב מ ה מתנועע (קובץ ויכוחים יז:). אנו קורין לבית תפילתם ב מ ה ולא תועבה (השחר שנה ב, חקירות על עניני היהודים בשנת שכ״ת, מאת ר״י תנינא). ושמספר גשמי המשיח אשר ב ב מ ו ת מתחלפים לאלפים ולרבבות ומאות (קובץ ויכוחים יו:). וינתצו את ב מ ו ת הכומרים וישלחום באש (הליכ׳ קדם).

ב. **בָּמָה**[1], ש״נ, מ״ר בָּמוֹת, — א) עמוד שכורכין עליו מגלה: ה ב מ ו ת[2], עמודין של עץ שעושין לספר תורה (ערוך, ערך במות). — ב) בספר, ה ג ל י ו ן החלק סביב הכתוב או הנדפס, Rand; marge; margin: החלק של מעלה ושל מטה פנים ואחור הם נקראין ב מ ו ת (שם).

בִּמְקוֹם, מ״ר בִּמְקוֹמוֹת, — מי שממלא מ ק ו ם אחר במשרתו, שלשת גבאים ושלשה ב מ ק ו מ ו ת (פנק׳ קראקא, פ׳ שיא, אוצה״ס ד).

בִּן[3], ש״נ, — הנקוד קדום של השם בֵּן, ונשמר רק בסמיכות בהרכבת שע״פ, בהשם בִּנְיָמִין, ולפני נון, ולפני יוד: יהושע בִּן[4] נון (שמות לג יא). אגור בִּן יקה (משלי ל א).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בערוך בכל הדפוסים הקדמו׳, וכן בעה״ק דפוסי׳ הראשנים, והיא המלה שנזכרה בגמ׳ מגי׳ לב. הלוחות ו ה ב מ ו ת אין בהם משום קדושה. והנה בנוסח׳ הגרסה ב י מ ו ת וכן גורס רש״י, וכן בר״ח הנדפס, אך ברור הוא שבספרי ר״נ בה״ע היתה הגרסה ב מ ו ת, וכן בכ״י (ד״ס). והנה רש״י פרש ב י מ ו ת במש׳ ב י מ ה שהיו עושין למלך. אך ר״ח פרש במשמעה ב׳ שהובא בפנים מהערוך. ומשמעה א׳ שיחס הערוך למלה א אינני יודע מקורה, אך מלשון הערוך נראה ברור כי אין זו סברתו הוא, אלא פרוש אחד מהקדמונ׳. עכ״פ, דעתם של רבי הלשון שלנו ר״ח והערוך נותנת זכות לשתי המשמעות הללו למלה זו.

[3]) עי׳ הערה לערך בֵּן. — [4]) יש משערים שבצרוף

—וכמו״כ בסמי׳ לפני הפעל הכה: אם בִּן הכות הרשע (דבר׳ כה ב). — ועי׳ לקמן בֵּן.

בֵּן[1], ש״ז, — גם במקף אחריו אם אינו סמוך סמיכות ענין, סמי׳ בֶּן, אם הוא סמוך סמי׳ ענין, אפילו אם אינו מוקף, ובא גם בְּנוֹ, בְּנִי, מ״ר בָּנִים, סמי׳ בְּנֵי, וככל׳ בְּנִי, בְּנוֹ, בְּנָהּ, בִּנְךָ, בְּנֵךְ, בִּנְךָ, בְּנֵנוּ, בִּנְכֶם[2], -כֶן, בְּנָם, או בִּנְהֶם[2]), בְּנֵן[2]), בִּנְהֶן[2]), בָּנַי, בָּנֶיךָ, בָּנַיִךְ, בָּנָיו, בָּנֶיהָ, בְּנֵיכֶם, -כֶן, בְּנֵיהֶם, -הֶן, — הילד הנולד הוא בן ליולדיו, Sohn; fils; son: ותלד בֵּן ותקרא את שמו שת (בראש׳ ד כה). ותלד הגר לאברם בֵּן (שם טז טו). ותלד בֵּן-ששי ליעקב (שם ל כ). וימלט בֵּן-אחד (ש״א כב כ). ולמפיבשת בֵּן-קטן (ש״ב ט יב). והוליד בֵּן-פריץ (יחזק׳ יח י). ואת לוט בֶּן הרן (שם יא לא). בלעם בְּנוֹ בער (במד׳ כד ג). ולשרקה בְּנִי אתנו (בראש׳ מט יא). ועתה בְנִי שמע בקלי (שם כז ח). קח נא את בִּנְךָ את יחידך (שם כב ב). אתה ושאר ישוב בְּנֶךָ (ישע׳ ז ג). תני נא לי מדודאי בְּנֵךְ

זה העלה פגישת שתי נונים. אך מדוע בִּן יקה, וּבִן הכות? ויש חשבים עוד בערך זה שבִּן לילה היה וּבִן לילה אבד (יונה ד י).

[1]) בכל הלשונ׳ השמיות, זולתי האתיאפ׳. בכנע׳ בן ומ״ר בנם, בערב׳ אִבְנ a) וגם בנ b) בערב׳ הדרומ׳, ומ״ר אַבְנָא c) וגם בַּנוּן d), באשו׳ בִּן, בארמ׳ בַּר, בתלמי ביר. והוא אחד מהשמות היותר עתיקים בלשונ׳ השמיות, וכמו שאר שמות קרבת המשפחה, אב, אח, זר בדקדוקו ונטיותיו, וכבר נתקשו חכמי הלשון בדבר מקורו וצורתו היותר קדומה. דעת הקדמונ׳ היתה כי בן נגזר מן בנה במשמ׳ בנין. אמר ריב״ג: בן הוא חסר הלמד כמו גא מאד. וכן רד״ק: ומהענין הזה (משרש בנה) בן בנים לפי שהם בנין האב והאם. וכך דעת גם קצת החדשים בעקרה, ואין ספק בדבר שהצורה בֵּן בֶּן מאוחרת, ובתחלה היתה בִּן, ונשמרה בהנטיה בִּנְךָ בִּנְכֶם. ובהשם הפרטי בִּנְיָמִין וּבִן נון, מפני שבהשמות הפרטים נשמרות הצורות הקדומות יותר. וכמו״כ בקצת סמיכ׳, בִּן הכות. ויש סוברים כי הרבים בעבר׳ בָּנִים ובערב׳ בַּנוּן, וכן בַּת במקום בִּנת מעיד כי היתה תחלתו בִּן, ובערב׳ נוספה עליו א בראשיתו. ויש סברים להפך כי תחלתו היתה אִבְן, ונשמרה בערב׳ בהויתה, ומפני רוב השמוש נפלה האלף ונעתקה נקודתו אל הבית ביחיד, ובנטיות נשמרה הצורה כמו שהיתה בהיות האלף בתחלתה, אַבְנֵי-בְּנֵי, אֲבָנִים-בָּנִים, וכמו נָשִׁים מן אֲנָשִׁים לפי דעת קצת החכמים, ובבִנְךָ בהכרח נשמרה החירק בהבית. וכן בִּנְכֶם. — [2]) רד״ק מכלול דה״ש פע.

---

a) إبن b) بن c) أبنا d) بنون

(בראש׳ ל יד). ובנו הבכור עבדון (דהי״א ח ל). גרש האמה הזאת ואת בנה (בראש׳ כא י). ויולד בנים ובנות (שם ה ד). ושם וחם ויפת בני נח (שם ז יג). והבנים בני (שם לא מג). אתה ובניך (שם מה י). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ״ב ד ד). כי יאמרו אליכם בניכם (שמות יב כו). ואשתו ונשי בניו (בראש׳ ז ז). ואשתך ושני בניה עמה (שמות יח ו). ואת בניהם הקים תחתם (יהוש׳ ה ז). אשר געלו אנשיהן ובניהן (יחזק׳ יו מה). — ועם ה הידיעה והשאלה ובכל״מ: כל הבן הילוד (שמות א כב). הבן יקיר לי אפרים (ירמ׳ לא כ). עבד משכיל ימשל בבן מביש (משלי יז ב). ויהי לה לבן (שמות ב י). בבן אמך תתן דפי (תהל׳ נ כ). האשה אשר הכיח יי׳ לבן אדני (בראש׳ כד מד). מבן עשרים שנה (שמות ל יד). למבן עשרים שנה (דהי״א כז כג). לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני (בראש׳ כד ג). והגדת לבנך ביום ההוא (שמות יג ח). לי ולך ולבנך (מ״א יז יג). איש בבנו ובאחיו (שמות לב כט). בתך לא תתן לבנו (דבר׳ ז ג). באיש חיקה ובבנה ובבתה (שם כח נו). ויתרצצו הבנים בקרבה (בראש׳ כה כב). הבנים אין לישראל (ירמ׳ מט א). איך אשיתך בבנים (שם ג יט). טוב מבנים ומבנות (ישע׳ נו ו). ולבני הפילגשים (בראש׳ כה ו). נלך בבנינו ובבנותנו (שמות י ט). לנו הוא ולבנינו (בראש׳ לא יו). וכל בכור אדם בבניך תפדה (שמו׳ יג יג). ולקחת מבנתיו לבניך (שם לד יו). ומבניך אשר יצאו ממך (מ״ב כ יח). לבניכם אחריכם (ויקר׳ כה מו). ואקים מבניכם לנביאים (עמו׳ ב יא). כי ראיתי בבניו לי מלך (ש״א יו א). וינשק לבניו ולבנותיו (בראש׳ לב א). והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים (ויקר׳ יג ב). בבניהם בנינו (נחמ׳ ה ה). בנותיהם נתנו לבניהם (שופ׳ ג ו). לבניהן אשר ילדו (בראש׳ לא מג). לא נכחד מבניהם (תהל׳ עח ד). — בן פלוני, כנוי לכל אדם על שם אביו, כשאין רוצים לקרא את האדם בשמו, והיה זה לפנים בקצת כונה של הקלת כבוד: אמר דוד עד מתי אתם מכלימין בכבודי וקורין אותי ב ן ישי (פסיקתא דר״כ, עניה סוערה ו). לך אצל ב ן עמרם (שבת פט.). —ולסתם ילדים: בעצב תלדי בנים (בראש׳ ג טז). ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד (דבר׳ כח נז). —ומשל: רוב ב נ י אבות בווישנין רוב ב נ י ם דומין לאחי האם (ירוש׳ סוף קידו׳). אשרי מי ש ב נ י ו זכרים ואוי לו למי ש ב נ י ו נקבות (גמ׳ שם פב:). פעמים ש ה ב ן מחכים את אביו (רש״י יבמ׳ סג.). ב נ ך ה׳ שנים אדונך וחמש עבדך וחמש משנך ואח״כ אוהבך או שונאך (בן המלך והנזיר ו).

כשיחף ה ב ן הוא זוכר את שלות בית אביו [1] (מד״ר איכ׳, זכרה ירושלם). ב ן שאיננו ב ן הניחהו על פני המים וישוט [2] (א״ב של בן סירא). מעשה אבות יעשו ב נ י ם (משלי שועלים, אריה ובנו). — וליתר בע״ח: פר בן בקר (ויקר׳ ד ג). בן יונה (שם יב ו). ב ן ע ו ף (כתוב׳ ה.). ב ן צ א ן (קדוש׳ לו:). בני צאן (תהל׳ קיד ד). בני נשר (משלי ל יז). בני יונה (ויקר׳ ה ז). בני ערב (תהל׳ קמז ט). שחט פרה ואחר כך שני ב נ י ה סופג שמונים שחט שני ב נ י ה ואחר כך שחטה סופג את הארבעים (חול׳ פ ג). בא ומצא זכרים תלואים בזקינות ונקיבות במבכירות אינו חושש שמא ב נ ה של זו בא אצל זו ושמא ב נ ה של זו בא אצל זו (תוספתא בכור׳ ב יב). כיצד מעשרין מעמיד אימהות מבחוץ והן גועות ו ה ב נ י ם יוצאין לקראתן (שם ז י). ב ן ג מ ל (חולין נט.). — ולדברים לא בע״ח, בהשאלה: בן קשת (איוב מא כ), לאמר החץ. בני אשפתו (איכה ג יג). —וישמש: — א) במשמעת נער, עלם, Junge; jeune homme; garçon; boy: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים (שה״ש ב ג). וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (משלי ז ז). — ב) ילד זר שנתקבל בתור בן: ותבאהו (את הילד) לבת פרעה ויהי לה לבן (שמות ב י). — ג) קריאה של חבה: ויאמר שאול הקלך זה בני דוד (ש״א כד יז). ויאמר יואב (לאחימעץ בן צדוק) למה זה אתה רץ בני (ש״ב יח כב). שמע בני מוסר אביך (משלי א ח). אמר ר״י בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו׳ אמרתי לו ב נ י אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה (אב׳ ו ט). מעשה באחד שבא לפני רבי טרפון להעד על אשה שתינשא אמר לו ב נ י היאך אתה יודע לאשה זו עדות (תוספת׳ יבמ׳ יד י). ואמר לי (אליהו) ב נ י מפני מה נכנסת לחורבה זו (ברכ׳ ג.). וכשבאתי אצל ר׳ ישמעאל אמר לי ב נ י מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אמר לי ב נ י הוי זהיר במלאכתך (עירו׳ יג.). אמרתי לו (לר׳ עקיבא שנשברה ספינתו) ב נ י מי העלך (יבמ׳ קכא.). אמרתי לו (להנזיר) ב נ י מה ראית להשחית את שערך זה הנאה (נדר׳ ט:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר רבי יוסי אמר לו ההוקת ב נ י החזקת (ב״ב נט:). א״ל (רבי יוחנן לר״ש בן אליקים) ב נ י כיצד שמעתה (סנהד׳ ל:).

---

[1] בארמ׳: כד יחיפא ברא מדכר שלותא דביתיה דאבוי. — [2] בארמ׳: בר דלא בר שבקיה על אפי מיא וישוט.

אמר להם (אביו של בן בוהיין לעניים) בני השליכו מעליכם ואני נותן לכם כפלים במעושר (פסח' נו.). אמר להן (רבי יהושע להפרושין) בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר וכו' אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר (ב"ב ס:). אמר להן (ר"י בן בבא לזקנים) בניי רוצו (סנהד' יד.). אמר להם (רבי לבני רבי חייא) בניי קוצים אתם מטילין לי בעיניי (שם לח.). שלח (ריב"ז) וקרא לאנשי ירושלם ואמר להם בני מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת (אדר"נ ד). — ד) תלמיד: ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר יי' (מ"א כ לה). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע (מ"ב ב ג). ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי (עמו' ז יד). — ה) יליד מקום, עיר: בני ציון (תהל' קמט ב). בני בבל, בני אשור (יחזק' כג כג). בני קדם (איוב א ג). בני המדינה (עז' ב א).— בן בית, עבד שנולד בבית והוא ממונה על הבית: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (ברא' טו ג), ועי' עוד ערך בן בית. — ויאמר: הוא שם בן בית, לאמר רגיל שם, נכנס ויוצא, כמו אחד מהמשפחה. בן הנכר (ישע' נו ג), לאמר יליד ארץ נכריה.—בני עם אחד: עם בני ישראל (שמות א ט). לעיני בני עמי (ברא' כג יא). בשער בני עם (ירמ' יז יט).— ו) בצרוף עם מלת הזמן, פלוני הוא בן כך וכך שנים: ובן שמנת ימים (ברא' יז יב), שעברו עליו מיום מולדו שמנה ימים. ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד (שם ה לב). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר (שם טז טז). שה תמים זכר בן שנה (שמות יב ה). כבש בן שנתו (ויקר' יב ו). שבעת כבשים תמימם בני שנה (שם כג יח). הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה (שם כז ג). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (דבר' לא ב). בן מאה שנה (ישע' סה כ). תנוק בן יום אחד (נדה ה ג). הצדיק בן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב (מד"ר שמות כא). — ועם מלת הכמות: פנו מקום לבן מאתים מנה (עירו' פו.). שטר בן מאה בני חמשים (הלכ' פסוק' לרב יהודאי 55), של מאה, של חמשים כסף.—ז) בצרוף עם מלים להורות איזו תכונה, מדה, מעלה [1]): וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש"א יד נב). לאמר שיש לו כח, גבור, שלבו אמיץ. חלוצים תעברו וכו' כל בני חיל (דבר' ג יח). בן בליעל (ש"א כה יז). יצאו אנשים בני בליעל (דבר' יג יד). בן עולה, בני עולה (ש"ב ג לד). בן נעות המרדות (ש"א כ ל). בני שחץ (איוב כח ח). בני חלוף (משלי לא ח). — בן הכות, שראוי להכותו, שחיב מכות: והיה אם בן הכות הרשע (דבר' כה ב). — ועוד במשמעות רבות: *בני אכילה (חול' קכו:), ראויים לאכילה. *בני שליחות (קדוש' מב.), ראויים לשליחות. *בני אלול (ירוש' שקל' ג מז:), שנולדו באלול.— *בן אומנות, פלוני בן אומנותו של פלוני, לאמר הוא עוסק בזו האומנות בעצמו: אין לך אדם אוהב בן אומנותו אבל החכם אוהב את בן אומנותו וכו' והקדוש ברוך הוא אוהב את בן אומנותו (מד"ר בראש' לב).—*בני בצלים (עוק' ב ח).—*בני ברית (ב"ק א ג), מי שהם בברית אחד, בפרט היהודים.—*בני גיהנם (ר"ה יז.), המיועדים להיות בגהנם. — בני גולה (עזר' ו כ), שיושבים בגולה.—*בן גיל, פלוני הוא בן גילו של פלוני, שנולד בשעה אחת אתו: שוטא מצויה בבן גילו (ב"מ כז:).— *בן דעת (שם ח.), אדם שיש לו דעת. —*בני דעה (חגי' ג:), שיש להם דעה, נבונים.—*בן הריגה (ברכ' סב:), שראוי, שנועד להרג.— *בני הרגשה (נדה יג.), שיש להם כח ההרגשה. — *בן זוג (מד"ר בראש' יא), מי שהוא לזוג להשני, בעל וכדומה. — ובדברים לא בעלי חיים: שבך היו רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו (שבת יב ג). — בן זקונים (בראש' לז ג), שנולד לעת הזקנה. —*בני זמן, בלשון המליצים, המקרים, הפגעים. — *בני חבורה (שבת ב.), שהם בחבורה אחת. — *בני הפה[illegible] שהזמנו להחפה: שושבינין וכל בני חופה (ירוש' סוכ' ב נג.).— *בן חורים, בני חורין (ב"ק א ג.), ההפך מעבדים. נכסים בני חורים (גמ' שם), שאינם משעבדים. ולא אתה בן חורין ליבטל הימנה (אבו' ב טז), אין לך רשות. — *בן חריץ: והריץ בן חריץ וכמה הוא חריץ ו' טפחים ובן חריץ שלשה (ב"ב ז ד). — *בן טובים, אדם חשוב, ממשפחה הגונה: מעשה בהילל הזקן שלקח בן טובים לעני אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שיהא משמשו (תוספתא פאה ד י). — *בני יבשה (ירוש' נדר' ד לח.), היושבים, החיים על היבשה. —*בני יום, כמו בני הזמן בלשון המליצים: או אם בני יום עתקו חיל (רמב"ע, תרבים א). ונח דודים עלי אוכל

---

[1]) סדרתי פה רוב הצרופים על מלת בן והבאתי משל אחד או שנים, ושאר המשלים יבואו כל אחד בערך המלה המצורפה לבן.

אהבוך ועל בגד ועת קמו בְּנֵי יָמִים להרע בגדו בגד (שם ז). ומתבל ינדוני בני יום כאלו בזמן אין לי בחלה (עמנואל, ז).— *בני הים (בכור׳ ח.), החיים בים. —*בני הכנסת (שם ה ה), שמתכנסים יחד.— *בן הכולף (תוספת׳ כלי׳ ב״ב ז ג), כולף קטן.—*בן כפר (חגי׳ יג:).—*בן כרך (מגי׳ כג).—*בני לויה (חול׳ ז.), שהולכים ללוות אדם, בלויה אחת. — בֶּן מָוֶת (ש״א כ לא), שחיב מיתה. —*בני מזרח, בני מערב.— *בני מסבה (כפרת, עקב מג), שיושבים יחד במסבה אחת. — *בני מעים (חול׳ נג:). — *בני מצר, השכנים היושבים על הגבול (ב״מ קח:).—*בני משפחה (בכור׳ תי), הקרובים, ממשפחה אחת.—בְּנֵי הַנְּעוּרִים (תהל׳ קכז ד), אנשים מימי הנעורים.— *בן נפיל, עי׳ נפיל. —בן נץ, עי׳ נץ. — *בני סחיטה (שבת קמד.), שאפשר לסחוט אותם. — *בני עליה (סנהד׳ לז:) אנשים נכבדים, אנשי מעלה.— *בן הפטיש (כלים כט ז), פטיש קטן. — *בן פקועה (חולין סט.), ולד הנמצא בקרב בהמה אחרי השחטה.—*בן קיימא (נדה כו:), שמסגל, עלול להתקים. — בני רשף, עי׳ רשף. — *בן תורה, בני תורה (שבת קלט:).— בְּנֵי תְמוּתָה (תהל׳ עט יא), שיעודים למות, שדרכם למות. —*בן תרבות, בני תרבות (ב״ק א ד), שיש להם תרבות.— וביחס לבע״ח, שהכבינו להאדם.— ועין ילדי.

***בֶּן בַּטִּיחַ**, בע״פ, — שם אדם בעל אגרופים גדולים: מאור שלא נעשה בידי אדם שיעורו כמלוא אגרוף גדול זהו אגרופו של בן בטיח (כלי׳ יז יב).

בֶּן בַּיִת, — בן עבד או שפחה שנולד בביתו של אדוניו, או עבד שנשתחרר ונמנה על הבית: בשר ודם יש לו פטרון אמרו לו הרי נתפס בן ביתך אמר הרי אני מתקיים עליו וכו׳ בא ועמד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד (ירוש׳ ברכ׳ ט יג.). ר״ג היה לו בן בית אחד (פסיקתא דר״כ, ויהי בכלת). בבד ה׳ ממה שחננך מהוניך בן ביתי אתה אם נתתי לך ויש לי בידך תן לי משלי (פסיקתא רבתי, עשר תעשר). בעל הבית יש לו בן בית (שם כי תשא). למלך שהיה לו בן בית והשליטו על כל מה שהיה לו וכו׳ (מד״ר שמות מג). בא אחר וכבדו (למלך) ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא (שם ויקר׳ ט). למלך שאמר לבן ביתו תן לפלוני סאה של חטים (שם במדב׳ כא). בשר ודם עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס וכו׳ ואמרו לו נתפס בן ביתך (שם דבר׳ ב). מעשה שהיה באדם אחד בירושלם שעשה סעודה אמר לבן ביתו לך והבא לי קמצא רחמי (שם איכה, בני ציון). אין אדם מונה על בן ביתו לא משפלות של זבל ולא של מוץ ושל קש ומהו מונה על בן ביתו משפלות של חטים (תנחו׳ בובר, כי תשא ג).

***בֶּן הַמּוֹעֵד**, — כנוי לאסרו חג: יום שאחר י״ט הוא אסרו חג ובירושלם קורים לאסרו חג בנא דמועדא פ׳ בן המועד (הה״י, נתן העזתי, ח״ב, אסרו חג).

***בֶּן נַח**, עי׳ נח.

***בֶּן עֶדֶל**, עי׳ עדל.

***בֶּן קַמְחִית**, בע״פ, — אדם בעל יד גדילה, שהיתה מחזקת כארבע קבין (ירוש׳ יומא ה מב:).

***בֶּן תַּמְלִיוֹן**, — שד ליצן (מעי׳ יז:), עי׳ תמליון.

***בַּנַּאי**, ש״ג, מ״ר בַּנָּאִים, — מי שאומנותו לבנות בנינים, Baumeister; constructeur; builder: הבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל (ב״ק ט ג). הקנטר של בנאי[1]) והדקור של חרש (כלי׳ יד ג).— ובהשאלה, *בַּנָּאִים, אנשים עוסקים בדברים רוחניים, תלמידי חכמים: (בגדים) של בנאים[2]) מצד אחד (חוצץ בהם רבב) (מקו׳ ט ו).

בנה[3]), ממנו בנה, בניה, בנין, מבנה, תבנית, וי״א גם בן.

בָּנָה[4]), פ״י, עתיד אֶבְנֶה, יִבְנֶה, וַיִּבֶן, מקור בְּנֹה, בְּנוֹת, — שם אבן על אבן, או קורה ע׳ קורה, לעשות בית וכדומה, bauen; bâtir, construire; to build: מי האיש אשר בָּנָה בית חדש (דברים כ ה). והערים אשר בָּנָה (מ״א טו כג). בָּנְתָה ביתה (משלי ט א). בָּנֹה

---

[1]) בכ״י פרמה שֶׁבַּנָּאי. — [2]) לפי דרושו של רבי יוחנן: מאי בנאים אלו ת״ח שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן (שבת קיד.). ואעפ״י שאין פרוש זה אלא דרש, והפרוש האמתי הוא של רבי שמעון בן לקיש: כלים האוליירים הבאים ממדינת הים (שם), והם בגדי בד של שמשי בית המרחץ, ובנאים הוא במקום בלנאים, מהשם בלן, מ״מ פרשו רוב המפרשים כפרושו של ר״י. וסוב׳ יסטר׳ כי זו מלה מצמצמה מן בן נאים, כמו בן טובים, ר״ל אדם הגון.

[3]) משתף לכל הלשונ׳ האחיו׳, זולתי אתיאפ׳. באשור׳ בַּנוּ, יצר, הוליד.

[4]) עי׳ הערה לשרש בנה.

בניתי בית זבל לך (מ"א ח יג). ערים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר' ו י). את הבית הזה אשר בניתה (מ"א ט ג). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק' יו כה). וירד יי' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (ברא' יא ה). ברושים משניר בנו לך (יחזק' כז ה). וערים אשר לא בניתם (נתתי לכם) ותשבו בהם (יהוש' כד יג). ויאמרו נקום ובנינו (נחמיה ב יח). ויהי בנה עיר (ברא' ד יז). הבנים חרבות למו (איוב ג יד). המזבח הבנוי (שופט' ו כח). ירושלם הבנויה (תהל' קכב ג). והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ' ז ד). הלשכות בנויות בקדש ופתוחות לחול (מע"ש ג ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו (ירמי' לה ט). ואבנה הבית לשם יי' (מ"א ח כ). ויבנה את האבנים (שם יח לב). ויבן נח מזבח לייי (ברא' ח כ). ויבן יי' אלהים את הצלע (שם ב כב). ותבן צר מצור לה (זכר' ט ג). ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית (שמות כ כה). ותבני לך גב (יחזק' יו כד). הבה נבנה לנו עיר (ברא' יא ד). ובית לא תבנו (ירמ' לה ז). ויבנו בני גד את דיבן (במדב' לב לד). בנה לי בזה שבעה מזבחת (שם כג א). בנו לכם ערים לטפכם (שם לב כד). — ובהשאלה: גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (ש"ב ז כז), לאמר בנים אשר ישבו על כסאו אחריו. אשר לא יבנה את בית אחיו (דבר' כה ט). — וככל': ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפלת וכו' ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). ובניתים ולא אהרם (ירמ' כד ו). המה בנוהו ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג יג). עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל (ירמ' לא ד). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבתי ואבננה (נחמ' ב ה). בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט). ויבנהו שבע שנים (מ"א ו לח). יהרסם ולא יבנם (תהל' כח ה). בבנותכם לכם מזבח (יהוש' כב יו). בבנותיך [1]) גבך בראש כל דרך (יחזק' יו לא). — ובעבר עם א במקום ל"פ: מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר (ברכ' סא.). — *בנה אב, עשה *בנין אב: זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים (סוט' לא). — ועי' אב, ועי' בנין. — ובהשאלה בדקדוק: *בנה שם, בנה פעל, עשה שם או פעל: וכאשר לא תוכל לבנות מן ויטה יטון ומן ויכה יכון וכו' כן לא תוכל לבנות מן ויגה יגון (דונש על מנחם, יגון). כי השמות הבנויים ביוד הם יותר מן הבנויים בו (הוא על רסע"ג, ט). — ובמשמעת *מרכב: ואולם להיות החדש בנוי מימים שלמים לא יאות רק על פי ראיית הלבנה (ר"א הקרא', ג"ע, קדוה"ח ח). —וביחס לצורות ההנדסה, *רשם צורה: מרבע או משלש בנוי על צלע משתף (ר"י ישראלי, יסוד עולם, א ב ד). —ובכלל *נשען ומיוסד על דבר: ראוי לפרש השמועה על העיקר שהיא בנויה ואינו שהיא בנויה על מי שמעידין עליו עדים וכו' (ר"ח שבוע' מו:). כל יסודות התורה והאמונה הם בנויים על אמונת ההשגחה (מנוה"מ ה ב, רלב). זה המדרש בנוי על מדרש אחר (תו"ת תמת ישרים ב).

— נפע' נבנה, וגם *נבנית, הבנות,—שבנו אותו, gebaut werden; être bâti; be built: כי לא נבנה בית לשם יי' עד הימים ההם (מ"א ג ב). ונבנתה עיר על תלה (ירמי' ל יח). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק' לו לג). לבית הנבנה לשם יי' (דהי"א כב יט). בחכמה יבנה בית (משלי כד ג). תבנה ותכונן עיר סיחון (במדב' כא כז). האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה (ישע' מד כו). אימתי יבנה בית המקדש (ירוש' ברכ' ב ד.). לא עת בא עת בית יי' להבנות (חגי א ב). וחרבות לא ניתנו להיבנות (ירוש' ב"ב ג יד:). והבית בהבנתו אבן שלמה מסע נבנה (מ"א ו ז).— ובהשאלה: הנה נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (ברא' טז ב), לאמר יהיה גם לי אח"כ ילדים. ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה (שם ל ג). נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה (יבמ' סד.). — ונבנית: מה זו נבנית על ידי צרתה אף זו נבנית ע"י צרתה (מד"ר ברא' עא). — ובמליצה: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמי' לא ד). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהלך (איוב כב כג). —ובדקדוק: מגנת לב מן יגון נבנתה (דונש על מנחם, יגון). שמות נבנים על הכפילה (הוא, על רסע"ג). ועל המשקל הזה נבנתה לשון הארמית (שם). ונבנה השם הזה בלשון קבוץ (כוזרי ד א). — ובמשמ' *נשען ומיוסד: ואין זאת הראיה נבנה על שרשי המדברים (מו"נ). ואני אכתוב לך אלו הנשארים בשרטוט להיותם מבוארת נקל עליך וכירתם כי עליהם נבנה שרש המלאכה (רמב"ם, חשבון העבור).

— פע', *בנה,— לנחץ הפעולה: זו סנהדרי גדולה של

[1]) יש סברים כי באמת אמרו כן בחיי הלשון מפני הדמיון עם מ"ר בנותיך, והוא משכחת הלשון בעצמה, וי"א כי זה שבוש פשוט.

ישראל שהן יושבין ו מ ב נ י ן אותה (מד"ר שמות כג).

—פע' *בֻּנָּה, מְבֻנֶּה,—בנוי היטב, מתקן: חברון מ ב ו נ ה על אחת משבעה בצוען (כתוב' קיב.), מתוקנת יפה. שמבונה מכל מום (סוטה מב:). אך כל זה יכוחש מאלפים ורבבות אשר עברו בזאת המדינה (פירז) וראו אותה מבונה מקצה אל הקצה ארץ רבתי עם ומלאה כל טוב (נחמ' וגע', דוד גנז עה).

— הִתפע', *הִתְבַּנֵּה, — מן בֵּן, נעשה, נתקבל כבן: שנתבנו (הגויים) בישראל (פסקתא רבתי, כי פקד).

אֶבֶן וכל המתיחס, עי' במקומו. — אֹדֶן.[1] — *אֹטֶם, אחז את הבנין בעץ וכדומה, צפה. — אַיִל, בליטה סביב הפתח. — אֲנָךְ, משקלת העפרת לישר הבנין. — אֲצִילָה, קורה הנושאת עליה התקרה. — אָשְׁיוֹת, העמודים אשר עליהם נשען הבנין. — אַתִּיק.

בַּיִת, וכל השיך, עי' במקומו. — בּוֹנֶה, *בַּנַּאי, אומן שיודע לבנות. — בֹּטֶן, בליטה בעמוד וכדומה. — בָּמָה, להקריב קרבנות. — בִּנְיָה, בִּנְיָן, מִבְנֶה. — *בָּעַט, הכתל בָּעַט, התעקם ונוטה לנפל. — *בְּרֵקָה, מהלכה מקורה בתוך הבנין או סביבו.

גַּב, עי' במקומו. — *גַּבְלִית, בליטה כעין חטטרת בבנין, באבן. — גַּג. — גָּדֵר. — *גָּהָה, נוטה לנפֹל. — גִּזְרָה, בליטה בעלית העליונה. — גֶּרַע, מִגְרָעוֹת, עי' במקומו.

דְּבִיר. — *דִּירָה, *דִּיּוּר. — *דַּיָּר. — *דֹּפֶן, כתל.

הָרַס הבנין, סתרו.

*זִיז, בליטה, שפניה למטה, מתחת וממעל לחלון, לנוי.

*חָזִית, פני הכתל. — חַיִץ, כתל בין שני חדרים. — חֹמֶר וּלְבֵנִים. — חָצַב וכו', עי' אבן. — חָרַב, הֶחֱרִיב, *חֻרְבָּה.

טוּר, שורה אחת של אבנים או קורות. — טִיחַ, שטחים על הכתל. — טְפָחָה, טְפָחוֹת.

יָסַד, יְסוֹד. — יָצִיעַ, במקומו.

כֶּבֶשׁ, מעלות לפני הבנין לעלות בו. — כַּיָּר. — *כִּפָּה. — *כְּפִים. — כַּפְתּוֹר, ראש העמוד. — כְּרוֹתָה, קורה של עץ. — כָּתֵף הבית. — כֹּתֶרֶת, על ראש העמודים.

לוּל, מעלה. — לִיָּה. — *לָחִי, *נסר, *לפוף *לְפוּת.

*מְהַנְדֵּס, בנאי חכם. — מְזוּזָה. — מְחוּזָה, מְחִזָּה, כמו שות. — *מֶלֶט, לדבק את האבנים. — מַסָּד. — מִסְעָד.

מַעֲקֶה. — מַצֵּבָה. — מִקְלַעַת.

*נִדְבָּךְ, עי' אבן. — *נוי הבנין.

סַפָּן. — *סָתַר, את הבנין, הרס.

עָב, עֹב, עָבִים, במקומו. — עַמּוּד, והמתיחס במקומו. — עֵץ, בד, *קורה, *כשור, *מריש, במקומם.

*פִּגּוּם, חבור קורות ובדים ועליהם לוחות, יעמדו עליהם הבונים לעשות מלאכתם במקום גבוה. — פְּטוּרֵי צִיצִים, לנוי הבנין וקשוטו. — פְּנֵי הבנין. — *פַּס, *פסים. — *פְּצִים, עמוד מעץ או אבן בבנין. — *פּוֹצֵם, מקום בנוי פצימים. — פְּקָעִים, מין נוי. — *פָּתִין, במקומו.

*צִדֵּד, את האבן. — צֶלַע. — צִפָּה, את הכתל בעץ, בזהב וכדומה.

*קַבְּלָן, שבונה ב*קבלנות. — קַו, קו המשקלת, נטה קו. — קָטֹר, קְטֹרָה, בנוי כפות. — קֶלַע, מִקְלַעַת נוי. — קָצָב, מדה של הבנין. — קֶרֶן, קרנות. — *קִשְׁקוּשׁ, בנין קטן. — *קרפף, שטח מוקף כתלים.

*רֹבֶד, עי' אבן. — *רֶגֶם, עמוד מרבע. רִמּוֹנִים, נוי.

שְׂבָכָה. — שְׂדֵרָה, במקומו. — *שָׁחִיף. — *שִׁפֵּץ הבנין, תקן אותו מחדש. — שְׁקוּף, בכפה.

תַּבְנִית הבית. — תְּבָנִית. — תִּמֹּרוֹת, מין נוי. — תִּקְרָה.

בָּנוֹת, בְּנוֹת, — מ"ר מן בַּת, עי' זה.

בִּנְיָה[2], ש"נ, — דבר בנוי, **Gebäude; construction building**: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרת והבניה[2]) וקירותיה ארך מאה אמה (יחזק' מא יג).

***בנות שבע, *בנות שוח**, עי' שבע, שוח.

***בְּנִיּוּת**, ש"נ, — סגולת מי שהוא בֵּן: ואחר זה צוה ללמוד הדברים האלה לבנים והתלמידים הם בכללם שעיקר הבניות הוא בנפש אבל הבנים קודמין שבהן בניות הנפש והגוף (מלמד התלמידים, יעקב אנטולי ותתחן). בא החכם להזהיר תלמידו שהוא בנו בבניות נפש שלא למאוס מוסר יי' (שם, כהר). חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' וראוי שנדע מה ענין המעלה הזאת כי אם שם האב נאמר על הפועל והבורא הנה

---

[1]) משק', לִוְיָה, צִבְיָה, שִׁלְיָה. —[2]) לפי הענין נראה כי זה חלק מיוחד מהבנין, דבר בנוי על פני הגזרה, כאמור למעלה בפסוק יב, אך לא עמדו המבארים על תכונתה של בניה זו, ומשתמשים במלה זו במשמ' בנין בכלל, או יותר במשמ' מפשטת מלאכת הבנין.

האומות כולם ישתתפו בהיותם בני אל חי ולמה א"כ ייחד השלם ר' עקיבא מעלת הצלם לכללות מין האנושי וייחס מעלת הבניות לאומת ישראל בלבד (ר"א הכהן, נחלת אבות ג). הנה אם כן הבניות מורה על התיחדות האומה להנהגתו מבין שאר האומות (שם).

בנ"ט, ר"ת: בנותן טעם.

בִּנְיָן, ש"ז, מ"ר בִּנְיָנִים, -יָנוֹת, — א) דבר בנוי, Gebäude: construction; building: והלשכות העליונות קצרות וכו' מהתיכונות בִּנְיָן (יחזק' מב ה). וימד את רחב הַבִּנְיָן קנה אחד (שם מ ה). וְהַבִּנְיָן אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה וקיר הַבִּנְיָן חמש אמות רחב סביב (שם מא יב). מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין מפואר בימיו (סוכ' נא:). מה עשו אבותי לאבותיך מהם מיעכו בבנין (שנה' קיא). — ומ"ר *בִּנְיָנוֹת: כידוע לכורתי האילנות לבנינות (ס' החנוך תג). — ומשל: ירקב המעות הבנינים[1] (ר"י קמחי ספ' הגלוי, 126). — ובהשאלה, *הרכבת הגוף: רובע עצמות מרוב בנין או מרוב המנין ורוב בנינו ורוב מנינו של מת (אהל' ב א). כל בנינו של אדם הוא שתי השוקים והירכים והצלעות והשדרה (רמב"ם טומ' מת ב ח). — דבר בבנינו, ר"ל כשהיא בנוי כלו בשלמותו: מי שלא ראה ב"ה בבנינו לא ראה בנין מפואר (סוכ' נא:). הנבלה כשהיא בבנינה תקרא נבלה וחלקיה לא יקראו נבלה (ר"א הקראי, ג"ע, טו"ט ב). — ב) *עצם הפעולה לבנות, das Bauen; act. de construire; building: משנבנה הבית התחילו מונין לבניינו וכו' לא זכו למנות לבניינו התחילו מונין לחרבנו (ירוש' ר"ה א נו:). אמת הבנין (שם בקל' ומע ד). אין מבטלין תשב"ר אפי' לבנין ביהמ"ק (שבת קיט:). ביום שמחת לבו זה בנין ביהמ"ק (מגי' יב.). יכול יהא בנין ביהמ"ק דוחה שבת (יבמ' ו.). שכל העוסק בבנין מתמסכן (שם סג.). אבותינו אכלו מלוחים כשעסקו בבנין ביהמ"ק (קידו' סו.). אין בנין ביהמ"ק בלילה (שבו' טו:). — ומשל: שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה (מגי' לא:). — ובהשאלה: ת"ח שעוסקין בבנינו של עולם (שבת קיד.). — *בִּנְיָן אב, מדה ממדות דרשות הכתובים בתורה שמה שנאמר במקום אחד מלמד על מה שנאמר במקומות אחרים[2] בנין אב מכתוב אחד ובנין אב משני כתובים (י"ג מדות של ר' ישמעאל). זה בנין אב לכל דמיהם בם וכו' בסקילה (ספרא, קדוש' ב). אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו בנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה (ירוש' ברכ' ט יד:). — ג) בדקדוק, *בכלל אופן המלה וצורתה: נשבתו האותיות ונסתר בנין המלה (מנחם מחב' 41). המלה הזאת לא תסור מבנינה ולא ישתנה ענינה (שם, ערך זאת). ובנין מאירות מן אור (דונש על רסע"ג). וזכרון רב בניני השמות המוספים (הרקמה, י). ומן הבנין הזה פיעלה בשבר הפא (שם). — ובפרט *כ"א משמנה צורות הפעל, בנין הקל, בנין הכבד וכו': הפעל השלישי המוסף מה שאין בנינו בנין הקל (הרקמה, יד). והעתיד מבנין הפעיל יהיה על השלמות והתום והפעול (שם). ממה שישיג הפועל מן הבנינים לענין הנפעל וההתפעל (שם). והנה כל אלה הם מבנין הקל הנקרא בנין פָּעַל (ראב"ע צחות, הפעלים). ואלה השלשה הבניינים הם עיקרים לכל הלשון (שם). בנין הפעלים יבנה בשמנה טורים הטור האחד הוא בנין הקל והוא יסוד הפעלים וכו' אבל ההא והמם הנוספת בבנין הפעיל וכן בשאר הבנינים וכו' (מכלול, בדס"פ).

בנל"ך, ר"ת: ברוך נותן ליעף כח.

בנ"ר, ר"ת: בורא נפשות רבות.

בסא[1], ממנו *בסיא *בוסיא.

***בְּסָיָא**[2], *בְּסְיָא, — התרשלות וזלזול בשמירה וכדומה, Vernachlässigung; négligence; negl-: השם בהמה מהבירו מתה בבוסיא[3] משלם כולה שלא בבוסיא משלם פלגה שכך הוא כותב לו

---

[1] והוא תרגום מלשון ערבי', כמו שנאמר שם: כי ימשלו חכמים שלהם (של הערבים) סוס אל דראהם אלבניאן. — [2] ואמר ר' ישועה הלוי בהליכ' עולם שער ד: בנין אב מדה בתורה שהכתוב יגלה ויפרש במקום אחד וממנו למדין בכל המקומות הדומין לו שהתורה תקצר ותרמוז במקצת על הכל.

[1] בערב' בַּשָׁא (a) בִּה, — זלזל והתרשל בדבר.

[2] משקל עברי בְּסִי כמו מְרִי, או בְּסִי כמו חֳלִי, או בְּסָיָה כמו כְּלָיָה. בארמ' כוליא. — ועי' הערה לקמן. — [3] וכן בירוש' (ב"מ ה י:). בסגנון ארמי: מתה בבוסיא יהב כוליה דלא בבוסיא יהב פלגא וכו' מתה בבוסיא יהב ששה של זהב דלא בבוסיא יהב ששים זוז. ע"כ. וכן בבלי (ב"ק קיו:) רק בקצת נוסח' בכוסיא בכ"ף במקום ב.

a) بَنَاء

אם תמות בבוסיא אשלם כולה שלא בבוסיא אשלם פלגא (תוספתא ב"מ ה ו). שמה במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים זוז מתה בבוסיא משלם שלשה של זהב שלא בבוסיא משלם חמשים זוז (בס בס יא). רשאין החמרין לומר כל מי שתמות את המורו נעמיד לו חמור אחרת מתה בבוסיא אין צריכין להעמיד לו חמור אחרת מתה שלא בבוסיא צריכין להעמיד לו חמור אחרת (בס יא כה).

בסה[1], ממנו בּסה.

בָּסֹה[2], פ"י, כ"נ בּוֹסִים, עב' בָּסָה, בָּסִית, בָּסִית, בָּסוּ, בְּסִיתֶם, בָּסִינוּ, אֶבְסֶה, תִּבְסֶה, — דרך ורמס בכח בתוך הטיט והרפש, patschen (in Schlam); patauger: to splash (through the mud): והיו כגברים בוסים[3] בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי' עמם והבישו רכבי סוסים (זכרי' י ה). — ובמשמעת תום ולכלך: לולא פני כבודי אני נושא אז הייתי מעליך ראשך נושא, ואותך בדם כבדך בוסה (ס' בעבועים לר' זכדא, מחב' יין לבנון).

— פע', בִּסָּה, מְבַסֶּה, מְבַסִּים, מבוסים, — מלכלכים: ואם כל בהמות וחיות קרוצים, נתחים ערוכים על העצים,

[1]) אין המדקדקים מודים בשרש בסה בעברית הקדומה, והפעל בוסים שלקמן הם מחליטים אותו לבינ' מן בוס. ועי' הערה למלה זו לקמן.

[2]) עי' הערה לשרש בסה, ועי' הערה שלקמן.—

[3]) כל המדקדקים גזרו שזה בינ' מן בוס. אמר ריב"ג בשרש בית וו סמך וז"ל: ודע כי בוסים בטיט חוצות מזה העיקר והוא תואר אם שם הפועלים על משקל בחתיתם מגבורתם בושים, טובים היו חללי חרב, והעיקר בהם שיהיו על משק' קרובים ורחוקים והשיגם הרפיון והנוח כאשר קרה לגוחי מבטן אתה גוזי וזולתם. ע"כ. וכך גם החדשים. ואעפ"י שבעצם הדבר אין זה מן הנמנע, מ"מ יש לפקפק למה באה צורה זו רק במקום הזה בלבד, ועוד קצת קשה בית השמוש בהשם טיט, כי לפי מנהג שמוש הפעל בוס, בוסס, הדין נותן שיבוא אחריו הדבר בפעול, והיה צריך להאמר בוסים טיט הוצות. וככר היו מי שרצו להגיה כטיט כ במקום ב. ואולם נראה, כי זה פעל מיוחד לפעולת ההליכה בעמל וכח בתוך הטיט, ואפשר שהוא פעל משנה מהפעל בוס, שנתיחד לפעולה זו, והרבה יש בינונים מלאים אפי' במקום שאין להם משמ' שם דבר, בפרט בהכתבים של הזמן המאוחר. וקצת בעין סמך לזה יש בההקבלה שבחצי השני של הפסוק והבישו רוכבי סוסים, משמע שהכונה היא להקביל את הלוחמים הרגלים הבוסים בטיט חוצות לעומת רוכבי הסוסים. וכן ראב"ע שם וכן רד"ק.

ואף זויות מזבח מְבוּסִים, דם כמים לים מכסים (ביר היחוד א).

*__בִּסּוּם__, ב"ז, — בה"פ מן בִּסם במשמעת נעים: כשהיו מושכין את קולם בנעימה היו אלו ממהרים להבליע את השם וכו' בנעימה בּיסום[1] קול (רש"י קידו' עא.).

*__בְּסוּרָה__[2], ש"נ, מ"ר בְּסוּרוֹת, — כוס של בסורות, כוס יין שהיו מעבירים לפני הכלה אם היתה בתולה: נשרפה כתובתה וקדו לפניה שחקו לפניה העבירו לפניה כוס של בסורות[3] או מפה של בתולים אם יש לה עדים באחד מכל אלו כתובתה מאתים (כתוב' יו:).

*__בָּסִיס__, ב"ז, — כַּן, Basis; base: קני מנורה טהורין הפרח והבסים טמאין (כלי' יא ז). כום בסים לדרקון אסור ודרקון בסים לכים מותר (ירוש' ע"ז ג מב ד). בעומדין על בסיסן (ע"ז מא.). בעמוד הזה שיש לו בסים מלמטה (מד"ר ויקר' כה). העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסים מלמטה אינו,

[1]) בארמ': (עיקר השיר הוא בפה והכלים באו לבסומי קלא (סוכ' נא.).

[2]) עי' הערה שלקמן. — [3]) כך בערוך דפוסי' קדמו' וכמו"כ בעה"ק דפוסים הראשנים. ובנוסח' התלמוד בשורה. אך רגלים לדבר כי גרסה זו היא תקון עפ"י מה שהתחילו לפרש מלה זו מלשון בשורה, כמו שפרש"י שם: המבשר עליה סימני בתולה. אבל באמת ככר נעלם מבעלי התלמוד בעצמם מהותה של כוס זו ופרושה האמתי של מלה זו, והוו שם וז"ל: מאי כוס של בסורות (כך גרסת הערוך, ובנוסח' בשורה) אמר רב אדא בר אהבא כוס יין של תרומה היו מעבירין לפניה כלומר ראויה היתה זו לאכול בתרומה מתקיף לה רב פפא אטו אלמנה מי לא אכלה בתרומה אלא אמר רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית. ע"כ. והנה נתברר מכל הויה זו כי בזמנם של רב אדא ורב פפא ככר לא היה נהוג מנהג קדום זה של העברת כום לפי הכלה כשהיא בבתוליה, ולכן יש לפקפק אם באמת היו מעבירים דוקא כוס של תרומה, כי אפשר שזו סברה בעולם של רב אדא כדי לפרש הסימן שראויה היתה לאכול בתרומה. וגם פרושו של רב פפא זו ראשית כתרומה ראשית אין ספק שהוא דרוש בעולם. ואפשר שכום של בסורות היתה כוס של משקה עשוי מבסורות, ר"ל מפרי בסר, כמו שאומרים בערב' בַּשַּׁר אלתמר, עשה שכר תמרים בעוד שהתמר בסר, ר"ל מעט קדם שבשל בשול גמור, קודם שנפתח, והיה זה אולי לסימן הכלה שגם היא עודנה בסר, עוד בבתוליה. וככר השתמשו גם בערב' בפעל זה גם לענין הזדוגות הגמל והנאקה, ואמרו: בשר אלפחל אלנאקה, נזקק לה קודם שתבעה.—ועי' בֹּסֶר.

צראה (תנחו' נוב' נהל נ).—ומ"ר: שלש ב ס י ס א ו ת[1]) הן שלפני המטה ושלפני סופרים וכו' (כלי' כד ו). — ובהשאלה: ב ס י ס לדבר האסור (שבת קיז.). — ואמר הפיטן: אמת יהגה חכי משפטי יי' אדוני, כל פקודי כל ב ס י ס טבע אדוני (אזהר' ר' אליהו הזקן).

***בְּסִיסָה**, — בה"פ מן בסס: ב ס י ס ה ופסיסה אחד הוא (רה"ג עוקל' א ה). הדריך סוס למנוסתי בים בקע לְבְסִיסָתִי המירו ומלא בפיסתי לססתי (שלמה בר"י, יוצר א פסח, אור יבע).

***בסם**[2]), כמו בשם, ממנו *בֹּסֶם, *בָּסֵם *בִּסּוּם *בְּסָמָן.

***בֹּסֶם**, בוסם, ש"ז, — כמו בֹּשֶׂם: לצלוחית של פליטין שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכ"ש במקום ה ב ו ס ם (ננה' קח.).

***בָּסֵם**, פ"ע, עת' יִבְסַם, — היה בסים, מתוק, נעים, süss sein; être doux; be sweet: למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואומר להם יערב לכם ו י ב ס ם לכם (מד"ר שיה"ש, כאתי לגני). והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ו י ב ס ם לך (שם איכ', טומאתה). ללסטים שנכנסו לתוך המרתף ונטלו קנקן א' של יין ושתו הציץ עליהם בעל המרתף א"ל יערב לכם י ב ס ם לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומו (ילק' יהוש' כד).

— פע', *בִּסֵּם, — חפף, התקין בבֹּסם, parfümieren; parfumer; to perfume: כלה מקשטין אותה ו מ ב ס מ י ן אותה ואחר כך מכניסין אותה לחופה (מד"ר שמו' כג).—ובהשאלה, עשהו מתוק, שמח: ולשמח הלב העליון ו ל ב ס מ ו כדי שיאציל עליהם היו צריכים מיני הניגון (עבוד' הקד' לרמב"ג, כג).

— פעל, *בֻּסַּם, *מְבֻסָּם, מְבֻסָּמָה, מְבֻסֶּמֶת, — א) מתקן בבשמים, parfumiert; parfumé; perfumed: לפי שאין שבח לת"ח שיצא מ ב ו ס ם (תוספתא ברכ' ו ה). המוכר יין להבירו סתם חייב באחריותו עד הפסה מ ב ו ס ם חייב באחריותו עד עצרת (שם ב"ב ו ה). ונערה יוצאה מקושטת ו מ ב ס מ ת ומפתה אותו (מד"ר במד' כ). — ובמשמ' מתקן, נאה וטוב: וכשהייתי יוצא להוץ הייתי יוצא בבגדים נאים כדי שאצא לשוק מ ב ו ס ם (פסיק' רב' כג-כד). — ובמשמעת נעים לחך: (טעם את היין ולא היה) מ ב ו ס ם וטוב (רש"י כתוב' ס.).—ב) בהשאלה, שתוי יין מעט, אך עוד לא שכור לגמרה, angeheitert; gaillard; tipsy: ה ו א מ ב ס ם (בלשון העם, ועי' לקמן התפעל).

[1]) כך גרסת הערוך. ובנוסח' בססיות.

[2]) עי' שרש בשם.

— התפ', *הִתְבַּסֵּם, — א) התקין עצמו בבשמים ושמן, sich parfümieren; se parfumer; perfume o. s.: וכשנושאין (מבית אבטינס) אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא ת ת ב ס ם שלא יאמרו ממעשה הקטורת מ ת ב ס מ י ן (יומא לח.). לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון וכו' בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי ש נ ת ב ס ם אני ואתה (שם לט.). ומפני מה האשה צריכה ל ה ת ב ס ם ואין האיש צריך ל ה ת ב ס ם וכו' (מד"ר ברא' יז). — ב) בהשאלה, נעשה רך, נעים: ש נ ת ב ס מ ה דעתו עליו (שם כז). דינין שיצאו מעולם התוהו וכו' ו נ ת ב ס מ ו על ידו בסוד שם אלהים (עמק המלך, ריבא דו"א מא). עתה בזה מ ת ב ס מ י ן (הדינים) ומתהפכין לרחמים (מעבר יבק, מ"א יב). — ג) שתה והחל לשכר, angeheitert werden; devenir gaillard; become tipsy: אבל ושתה ו נ ת ב ס ם (מד"ר קהלת, במח). מפני שלא היו רגילין לשתות יין וכו' ועל כן היו מ ת ב ס מ י ן ומרגישין במעט יין (ר"ד אבודרהם, סדר תפל' פורים).

***בַּסָּם**, ש"ז, מ"ר בַּסָּמִים, — מי שעושה או מוכר מיני בסם, Spezereihändler; épicier; druggist: אי אפשר לעולם בלא ב ס ם ובלא בורסקי אשרי מי שאומנותו ב ס ם ואוי לו למי שאומנותו בורסקי (קידו' פב:). המוכר שטרותיו ל ב ס ם (ירוש' שבועות ו לז:).

***בָּסְמָן**[1]), ש"ז, מ"ר בָּסְמָנִים, בוסמנים, כמו בֹּסֶם: רוח צפון ורוח דרום מכבדות וזוחלות כל ב ו ס מ נ י גן עדן ונותנין ריחם (מד"ר במדב' יג).

בסס[2]), ממנו א.בָּסַס.

א.*בָּסַס, עת' יְבֹסֹס, — שבר לשברים דקים, פתת לפתיתים, zerbrechen, zerbröckeln; briser, émietter; break, crubble: כל ידות האוכלין ש ב ס ס ן[4]) בגורן

[1]) משקל שָׁלְהָן.

[2]) בערב' בשׂ a), שבין שאר משמעותיה משמשת גם במשמע' שבר ופתת, ונתפזר, ועקרה הבהמה העשב וערבב.

[4]) כך ורכ' כל הספרים שלנו. ובספרים שהיו בידי

a) بَسَّ

סהודין (ספרא, שמיני, ע יא).— ובמשמ' יהחריב : האש והמים הזידונים שטפונו בדלקם ובססו מקדש ובזזו חלקם (סליח' לו"ג, אלה נפשי). מעט מעט בססוהו הגוים (רד"ק ישע' יח ב).—ואמר המשורר: אשחק לקורותיו בצדקי אחזיק על זאת אבנים בחרו בססו, ארמום וארפוס את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו (ר"י פרנס', מתק שפת' 71).—ובהשאלה, התיר האגד : (ר"א אמר בססן) התיר אגד (סוכ' יז.).

ב.*בָּסַס[1], קל אינו נהוג.

— פִּע' *בִּסֵּס, — נתכונן ונתחזק : אימתי כביכול כסא מבוסס למעלה (מד"ר במדב' טו).

— נִתְפ', *נִתְבַּסֵּס, — כמו בִּסֵּס : כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד כך כיון שנעשה המשכן מיד נתבסס (העולם) ועמד (מד"ר במד' יב).

בסר[2], ממנו בֹּסֶר, בֶּסֶר, *בִּסֵּר, ואולי גם *בְּסוֹרָה.

בֹּסֶר[3], ש"ז, כנ' בִּסְרוֹ, או בָּסְרוֹ[4],— הענב קדם שגמל, unreife Traube; raisin vert; unripe grapes : כתם פרח ובֹסר גמל יהיה נצה (ישע' יח ה). הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה (שבי' ד ח). בג' פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). השום והבוסר והמלילות שריסקן מבעוד יום (תוספתא עדי' א ט). הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן (ברכ' לו:). אתרוג הבוסר (סכה לו.). — ומשל : אבות אכלו בֹסר ושני בנים תקהינה (ירמ' לא כט), יאמרוהו לכל דבר שהבנים סובלים בשביל מעשי אבותיהם. — ואמר המשורר : הלא אותך הכעסת למען בֹשת פניך אכלת הַבֹּסֶר ותקהינה שניך (רמב"ע, תוכחה).

בֵּסֶר[1], ש"ז, כנ' בִּסְרוֹ, — כמו בֹּסֶר : יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב טו לג).

***בָּסַר[2]**, בסר על, בסר ב...,—עשה פני בסר, זלזל בדבר, בזה, gering schätzen ; mépriser ; contemn : אר"ש בשם ר' יהושע בן לוי משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות כיד ליד והזר ושלח לה עוד שמנה ע"י שלוהו עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות שנתן לה המלך כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו בא לו שושבינה לפיים למלך אמר אדוני המלך אימתי אתה מוצא משובחת ונאה כמותה אמר המלך אי שמים ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על ידך שמנה לא היה לה לאבד את שלך או ג' או אפילו כלם אלא כך היתה בוסרת עלי שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד"ר שמות מג). אמר הקדוש ברוך הוא אם נגלה אני אליו (אל משה) בקול גדול אני מבעתו בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה (שם מה). שמא מפני שהן (דברי תורה) מתוקין מדבש בסרתי בהן (תנחו' בובר, עקב). מי שרואה את ארבע מינים הללו (האתרוג וכו') הוא בוסר עליהן והן גדולות לפני הקב"ה (שם אמור כט). לב בוסר בחלקו[3] של חברו (שם ברא' לד).

— פִּעֵל,*בִּסֵּר,—כמו הקל, בנחץ הפעולה : יתרו כומר היה לע"ז וראה שאין בה ממש ובִיסר עליה (מד"ר שמו' א).

***בַּעְבּוּעַ**,ש"ז, מ"ר בַּעְבּוּעִים,— א) כמו אֲבַעְבּוּעָה, כעין בועה, נפח על פני איזה גוף, Blase ; bule ; bubble: בעבוע שבחבית שניקב (טהו"י כ ח), נפח הנעשה על פני כלי חרס או זכוכית בעת שרפתם בכבשן.—ב) שה"פ מן בעבע, עשיית אבעבועות, למשל בגד שהופשט על פני הים, ומשקה בשעת רתיחה :

קדמוני הגאונים היתה הגרסה שפססן, פ תחת ב. אמר רה"ג שם : שפססן איכא דאמרי שבססן. ע"כ. ואין ספק בדבר שעצם משמעת בסס היה ידוע לבעלי הגמרא, אלא שנחלקו מה היתה הכונה פה בהלכה זו בפעל זה, ונחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר : רבי יוחנן אמר בססו ממש ורבי אלעזר אמר הותר אגדן. ע"כ. וכתב שם עוד רה"ג : וכבר שאלו בשאלות מה לשון פססן וכו' שבסיסה ופסיסה אחד הוא דכתיב רעים רבים שחתו כרמי בוססו את חלקתי ומתרגם דושישו. ע"כ. והובאו דברים הללו בהערוך. וכן הרמב"ם תרגם אשמהא ורצ'הא, שר"ל כתת ושבר.

[1]) מן בסים.

[2]) בערב' בשר a), במשמעה כללית לדבר קודם זמנו, קודם שהגיע לבשולו.

[3]) בערב' בשרb), בכלל פרי רטוב, ובשר אלנחלc), התמר קודם גמר בשולו. — [4]) כך עפ"י הדין של משקלי פֹעל, כמו קָמְצוֹ או גָרְנוֹ, ועי' הערה לערך בֵּסֶר.

[1]) כך המדקדקים הקדמונים, שזה משק' אחר (רד"ק שרשים), וכן גם גזנ'. אך קצת החדשים סוברים, כי החולם נתחדד ונתרומם לחירק.

[2]) בערב' בַּשַׁר a) אלרג'ל וג'הה בושורא, רעמו פניו וזעפו. ובארמ' דבר יי' בזה, פתגמא דיי' בסר.

[3]) כך גרס' הערוך.

---

a) بسر b) بُسر c) بسر النخل

a) الرجل وجهه

הטבילן (את הבגדים) נגובין עד שיבעבעו ויניחו מבעבוען (מקוא' י ד). כמין בעבועין שעושה המטר בשימטיר הרבה (רמ"ג, שם). ולכן נקרא מורקי יין על שם שהוא עושה בעבוע ביציקתו (בעל הנפש להראב"ד, שער המים). ומתחלל בדם ועושה בעבוע כגון שעושה המפוח לזכוכית והבעבוע הראשון הוא הלב שהוא משכן החיים (ר"א הקלאי, ג"ע, טמאה וטהרה א). שמניחים התבשילין בתנור ורותח בבעבוע (שם, שבת יח). כבר רתחו (הקדרות) ונחו מבעבוען (ר"נ על הרי"ף, שבת שכט).

א.*בִּעְבַּע[1]), — הקל אינו נהוג.

התפ', *הִתְבַּעְבַּע, —התענג, התנעם, **sich vergnügen ; jouir de ; to enjoy** : מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתבעבע [2]) זר (כ"ס בגי' יג ז).

ב.*בִּעְבַּע[3]), פעוי"ו, — א) נעשה כעין בעבועים, מקום נפוח ומקום שפל : בגדים שהטבילן מכובסין עד שיבעבעו (מקוא' י ד). במעין נובע אשר מבעבע אצל המקור (ר"ת על דוכ. זכוכי מות). שידוע שטבע העוף רותח ומבעבע לפיכך צמאו רב (מלמד התלמ', בשלח). והאספלניות המאדימות והמבעבעות טובים מאד וראוי שתבקע האבעבועות ואחר זרה עליהם רפואה מנגבת ואחר תחזור לבעבע (קאנון ג כב ב י). הכונה ברפואת שריפת האש וכו' אחד מהם להשיג שלא יבעבע (שם ד ד ב י). ומפני זה מתאחר מאד התכתו (של הזהב) באש ואם יפול חם על בשר אדם לא יכוה ולא יבעבע (בער הכמים לאבי הרלב"ג ב ב).—ובמשמ' פ"ע : שנעשית החומה מבעבעת מפני האבנים הסדורות הנפרדות זו מזו (הגלוי לר"י קמחי לב). —ב) יצא בכח, למשל מים וכדומה מהכלי [4]), **sprudeln; jaillir, to bubble** : שהיה שמן המשחה מבעבע ויורד עליו (מדר' תהל' יח). שיתמצו המים ומבצבצים ומבעבעים (ערוך, ערך מן). — ג) פרפר ופרכס בהתאמצות הכח להלחם עם איזה דבר, כמו הטובע במים, **zapelnd kämpfen ; se débattre ; to struggle (in water)** ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו (ירוש' שבת יד יד:). מעשה שהיו באין בספינה ועמד עליהן סער גדול בים ונטלו אחד מהם והטילוהו בים וכו' כיון שהגיע ללמינה של יפו התחיל מבעבע מתחת הספינה (שם יומ' ג מא.).

— נתפ', *נִתְבַּעְבַּע, —נעשה בעבוע : ואם לא נתבעבע המים הרי היא שלמה מכל נקב (הרמב"ם, הלכ' שחי' יא). הכימוסים השחוריים הנה לא יורגש מהם דבר בטעם ולא יברחו ממנו הזבובים ולא יתבעבע על הארץ (פרקי משה ב). אבל ימשך עליו כל שעה בבגד טבול במים קרים משולגים כי זה ימנעהו מהתבעבע (קאנון ד, ב טו). יבריא (ההדס) השחינים אשר בכפות הידים והרגלים ושריפת האש וימנעם מהתבעבע (שם, במות הסמים, א ס).

ג.*בִּעְבַּע[1]), — כמו *כִּעְבַּע, השמיע קול כעין כיחה ושעול מתוך הגרון, כדי להעיר דעת השומע, **räuspern; tousser légèrement; to hem** : מקשת בפתח ודופקת ומבעבעת [2]) (ערוך, ערך מרקפא).

בַּעַד[3]), סמי' בְּעַד, וככי' בַּעֲדִי, בַּעֲדֵנִי, בַּעַדְךָ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדוֹ, בַּעֲדָהּ, בַּעֲדֵנוּ, -דֵינוּ, בַּעַדְכֶם, -כֶן, בַּעֲדָם, -דָן, — מלת היחס, תשמש במשמ' — א) מתוך, דרך,

---

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) בנוסח זה אין שום פקפוק, וכן אין לפקפק במשמעותו של פעל זה. Smend תרגם **frohlocken**, אך אין זה מתרגם היטב את הכונה. ויותר קרוב להכונה תרגם Peters : **sich sättigen**. והנה לא מצאתי לא בעברית ולא בארמ' ובערב' מקור למשמעה זו של בעבע, זולתי אולי בהפעל בוע בארמ' במשמע' שמחה וגיל, ועי' שרש בוע למעלה.

[3]) סבורים כי זה פעל משנה מן בוע, עי' במקומו.
— [4]) אולי דומה לערב' בעע a) אלמטר מן אלשחאב, יצאו המים מן העננים.

a) بعّ

---

[1]) עי' הערה שלקמן. —[2]) בפסיק' ר"ב (פר' אחר מות, וכן מד"ר ויקרא כא) נאמר : ר' יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר' חנינא הוה מבעבע. בערוך הובא ערך כעבע, וגרסה אחרת וז"ל : בו"ד שנכנס לבית חבירו צריך לבעבע. ע"כ. ונראה מזה שר"נ ידע פעל כעבע ולא פעל בעבע. אבל, מדברי ר"נ בעצמו בערך מרקפא, שהגרסה בכל הדפוסים הקדמונ' היא מבעבע, כמו שהבאנו בפנים, נראה כי ר"נ השתמש למושג זה בפעל בעבע ולא כעבע. עכ"פ גרסת הרשב"ם בפסוק ונשמע קולו נענע ממקום בעבע ובעבע בודאי מוטעה, ולא כדעת בובר שהכריע כי זו הגרסה האמתית.

[3]) חשבו המדקדקים הקדמונים כי מלה זו מרכבת מן עד ומן בּ השמושית. אבל החדשים, למן Danz ואילך, וכמו"ב גרין (MJWJ. 1870, 49) החליטו כי מקורה בפעל בָּעַד a) שישנו בערב' ומשמש במשמ' רחוק, והשם בֻּעְד b).

a) بَعَدَ b) بُعد

דבר, durch ; par through : וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון (בראש' כו ח). ותורדם בחבל בעד החלון (יהושע ב טו). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא (שופט' ה כח). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש"א יט יב). בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז ו). בעד החלונים יבאו כגנב (יואל ב ט). הנה ראשו משלך אליך בעד החומה (ש"ב כ כא). ויפל אחזיה בעד השבכה (מ"ב א ב). הבעד ערפל ישפוט (איוב כב יג). — ועם מ, מבעד: עיניך יונים מבעד לצמתך (שה"ש ד א). — ב) חלף ותמורה, für ; pour ; for : עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד). כי בעד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו כו). ובעד גברים חבלהו (שם כ טז). ועם הפעלים בקש, התפלל, דרש וכדומה, במשמעת לטובת פלוני: ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (ש"ב יב טז). הלא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע' ח יט). דרש נא בעדנו את יי' (ירמ' כא ב). ויזעק שמואל אל יי' בעד ישראל (ש"א ז ט). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו (ש"ב י יב). וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקר' טז ו). ועשה את חטאתך ואת עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם (שם ט ז). ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה (מ"ב יט ד). העתירו בעדי (שמות ח כד). כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז). והעליתם עולה בעדכם (איוב מב ח). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת (יחזק' מה כב). התפלל בעד עבדיך (ש"א יב יט). אל תתפלל בעד העם הזה (ירמ' ז טז). ויתפלל בעדו תמיד (תהל' עב טו). — ג) מאחור לפלוני, hinter; derrière; behind, ובפרט אחרי הפעל סגר וכיוצא בו: ויסגר יי' בעדו (בראש' ז טז), ר"ל בעד נח. ויסגר החלב בעד הלהב (שופט' ג כב). ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שם שם כג). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל (שם ט נא). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מ"ב ד ד). — וכמו"כ אחרי הפעלים גבר, גמר גנן, חתם, הסך, עצר, שוך, וכיוצא בהם: גדר בעדי ולא אצא (איכ' ג ז). יגמר בעדי (תהל' קלח ח). ביום ההוא יגן יי' בעד יושב ירושלם (זכר' יב ח). האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז). לגבר אשר דרכו נסתרה ויסך אלוה בעדו (שם ג כג). כי עצר עצר יי' בעד כל רחם לבית אבימלך (בראש' כ יח). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו (איוב א י). — ואחרי שם מגן: ואתה יי' מגן בעדי (תהל' ג ד). — בעדני: ואמר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני[1] (שם קלט יא). — ובעדינו: האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו[2] הרעה (עמוס ט י). — והשתמשו בו גם אחרי שלח, שלח בעדו, במשמ' שלח אחריו: וגם אביו שלח ב ע ד ו ולא רצה לבוא (ריב"ש קכז). שלח השוטר ב ע ד החייט (מגוה"מ רלה). — ואין זה ברוח הלשון.

בע"ד, ר"ת: בעל דין, בעל דבר.

בעה[3], ממנו א. בעה.

א. בעה, פ"י, עת' אבעה, תבעה, לווי בעה, — בעתה האש את המים, הרתיחתם ונפחתם, ועשתה שיבעבעו[4], anschwellen ; gonfler ; make swell : כקדח אש המסים מים תבעה[5] אש (ישע' סד ב).

— נפע' נבעה, — נבעה פרץ בחומה, נתהוה בחומה כעין נפח שדרך שם נפתח הפרץ: לכן יהיה לכם

משמש גם בקצת לשונות הערב' הדרומיות במשמ' אחרי (Hommel, Süar. §77). וכבר הרגיש זאת אחד מבעלי המדרש ר' לוי (מד"ר שה"ש): מ ב ע ד לצמתך ר' לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי לימימר ארווח לי הוא אומר א ב ע ד לי (גרסת כ"מ לונזנו במעריך).

[1]) י"א כמו תחתני, וי"א כדי לזוג עם ישופני. —

[2]) יוד יתירה, וי"א שצריך לקרא עדינו. ויש קוראים בעדינו, ר"ל בעוד אנו בחיים (Riedel, ZAW, XX, 332).

[3]) שרש משתף לעברית ערבית וארמית, רק בקצת שנויי משמעות, ועי' הערה לקמן.

[4]) במשמעה זו אין לשרש זה חבר בשאר לשונות האחיות. קצת החכמים רואים דמיון למשמעה זו במשמעת נפח הפצע, שיש לשרש בע'א a) בערב'. אך זה רחוק.

[5]) רוב הקדמונים והחדשים פרשו פעל זה במשמ' נפיחה. רסע"ג: וכמא ת נ פ ט אלנאר אלמא, ר"ל כמו שינפח. וכן ריב"ג: כי ענין ת ב ע ה אש תעלה אבעבועות. ע"כ. וכן רש"י: וכאשר המים ת ב ע ה האש כשתתן גחלת או מתכת במים ועלו המים אבעבועות. ע"כ. וכן רד"ק: ת ב עה ענין רתיחה, לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות. וכן רוב החדשים. רק ת"י תרגם במשמעה אחרת, עי' לקמן הערה לבעה ב, ומנחם פרש במשמ' הפסיד. וקצת החדשים מפקפקים באמתת נוסחה זו ומגיהים הגהות מתחלפות. Cheyne הגיה משמים תבער אש. ויש מי שהגיה הפסוק כהמס דונג אשר תבער אש (ZAW, XXVI, 272).

a) بغا

העון הזה כפרץ נפל נִבְעֶה [1]) בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (ישעי' ל יג).

ב. **בָּעָה**, — שאל וחפש, **fragen, suchen; demander, chercher; ask, seck**. — קל, עי' בָּעַי.

— נִפע', נִבְעָה, נִבְעוּ, — חפשום, **durchsucht werden; être fouillé; be sougth**: איך נחפשו עשו נִבְעוּ מצפניו (עובד' א ו).

ג. ***בָּעָה**[2]), פ"י, עתי' יִבְעֶה, תִּבְעֶה, אכל עשב או תבואה או פרי משדה או כרם, **abweiden; brouter; depasture**: אל תפול ביד נפשך ותבעה [3]) כשור חילך, עליך תאכל ופריך תשרש והניחתך כעץ יבש כי נפש עזה תשחת בעליה (ב"ס גני' ו ב-ד).

— הִפע', *הִבְעָה, — עשה שֶׁיִּבְעֶה: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה [1]) וההבער (ב"ק א א). — ועי' *מַבְעֶה.

---

[1]) יונתן תרגם אִתְחַמַר, במשמ' חרבן ומפלה. ורסע"ג תרגם בערבית ואהיה, ופרושו נקרע, נסדק, נבקע. אך ר"י בן קריש פרשו אנתפאך' אלחאיט ותכ'לכ'לה, ר"ל התנפחות החומה והזדעזעותה. וכן דונש בן לברט (תשוב' דונש 50), וכן ריב"ג וז"ל: לכן דמה בם (באבעבועות) מה שיקרה לכותל בנטותו לחוץ (כשהוא קרוב לנפ'ל) באמרו נבעה בחומה נשגבה. וכן בן בלעם: הד'א אסם אלתנפט ואתסע פיה ללמאיל ואלבארז מן אלחאיט אלי אחדי אלג'התין אלד'י יכון ד'לך סבב תהדמה. ע"כ, ור"ל: זה שם שעקר משמעתו הוא רתח והעלה אבעבועות, ונתרחב לנטייה ובליטה של הכותל לאחד משני צדדין שהיו סבה להריסתו. וכן רד"ק (בפרושו): ונבעה הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שחין אבעבועות, וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב לנפול. ע"כ. והנה לפי פרוש זה קשה הלשון פרץ נבעה, כי לא הפרץ אלא החומה נפוחה. אבל גם פרץ נפל קשה, ואולי הנוסחה לקויה קצת. ורש"י פרש נבעה נגלה, כמו נבעו מצפוניו. וגם החדשים לא מצאו פרוש יותר נכון לישב מליצת הכתוב בנוסחה שלפנינו, ופרשו קצתם במשמעת בליטה ותלייה.

[2]) בארמ' בעא, עי' בהערה לקמן.

[3]) בגוף הכ"י של הגניזה כתוב ותעבה ולא ותבעה. והגיהו Peters וכמו"כ Smend ותבער, על פי הכתוב ובער בשדה אחר (שמות כב ד), וכמו שהשתמש ב"ס בעצמו להלן לו ל בפעל בער בפעל במשמעה זו. אבל, אם נקל לשער כי סופר או מעתיק במהירות הכתיבה השתבש וכתב ר במקום ה או שנמחקה רגל השמאלית של ההא ונדמתה ריש, קצת קשה לשער ההפך שישתבש המעתיק ויכתב ה במקום ר, או שנוספה רגל להריש ונדמתה הא. וזולת זאת, אם אפשר בודאי עדיף שנגיה כמה שאפשר פחות. והנה תרגום הסורי תרגם פסוק זה כך: לא תשתלם באידא דנפשך דלא הבעא איך תורא חילך. ואעפ"י שאין זה מכריע, שאפשר לאמר כי התרגום הזה נעשה לפי הנוסחה המשבשה בגוף העברי, מ"מ אם נצרף לזה את הטעמים שלמעלה בודאי רשאים אנו להחליט שבגוף הספר היה כתוב תבעה במקום תעבה. והנה במליצה זו: תבעה חילך, רצה Peters לבאר במשמ' בקשה, כמו מליצת המבקשים נפשך. אך הוא בעצמו העיר, כי לפי הענין ולפי החלק השני מהפסוק: עליך תאכל וכו', צריך שיהיה פה פעל שמשמעתו דומה למשמעת לחך, כלחוך השור, ובשביל זה הגיה בער במקום בעה. וכ"ז מפני שנעלם ממנו כי בעה הוא פעל קדום ששמש בודאי במשמעה זו של לחיכת העשב או התבואה, ושישנו גם בארמ' במשמע' זו, וההפעיל ממנו מַבְעֶה נשמר בהמשנה, ואולי היה הפעל בעה גם בהפסוק שמות כב ד. עי' כל זה בהערה לקמן. וכן ת"י מים תבעה אש, מיא מלחכא אשתא, תרגם תבעה להך. והיוצא מזה כי אין ספק בדבר, שבמקום תעבה שבגוף הכ"י של הגניזה צריך להיות תבעה, והוא קל מן שרש בעה, ופרוש תבעה הוא: לחך את עשב השדה, את התבואה. ולא נתברר לי אם יש יחס בין משמעה זו ובין משמעה של בקשה וחפוש של שרש בעה.

[1]) אין ספק בדבר כי כך היתה הגרסה בהמשנה בזמן קדום, הואיל ורב ושמואל שנחלקו במשמעת מלה זו בקשו פרושה בהפע' תבעיו בעיו ונבעו מצפניו. וכבר העיר מהרש"א על זרות שם זה ואמר וז"ל: המאמר הזה אומר דרשני וכי משום דכתיב [illegible] גבי אדם קרי ליה הכא לאדם גבי נזיקין מבעה וכן לשמואל משום דכתיב לשון נבעו שהוא גילוי גבי שן מבעה, ואמאי שינה שמם המיוחד להם אדם או שן לזה השם שהוא ברמז רחוק מאד. ע"כ. ותרץ מהרש"א כל זה בדרך דרוש. והנה, ארבעה אבות נזיקין לקוחים מהכתובים בפרשת משפטים (כא כח, — כב ה) ששם יש שור ובור, והבער הוא הכתוב כי תצא אש, כמו שפרש רש"י. נשאר פסוק כי יַבְעֶר איש שדה למבעה, ואין כל ספק בדבר כי לולא מצאו בעלי המשנה שם זה בכתוב לא היו בודאים שם זר כזה על סמך דרשות כאלה. והגהת שור (בגנת תלמוד החלון א ס.) המבער במקום המבעה, כמו בתוספתא, אינה נראה, כי אדרבה, הגרסה מבעה טבועה במטבעת גרסה קדומה, וגרסת התוספתא היא חדשה. ולכן רגלים לדבר, כמו שהרגיש בזה פינלס בס' דרכה של תורה, כי לעיני בעלי המשנה הראשונים היה כתוב כי יִבְעֶה איש במקום כי יַבְעֶר. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש מהנקוד: יַבְעֶר הזה, ומשמעתה האמתית של יִבְעֶה בעברית היתה דומה למשמעתה בארמית, כמו שנראה בת"י ישע' א ח: כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי כערסל מבתותא במקשיא בתר דאבעיוהי. וכן ת"י כלחוך השור, כמא דמבעי תורא ית עישבא. וכן ת"י מים תבעה אש מיא מלחכא אשתא, והיה לו ידוע כי הפעל בעה בעבר' משמש במשמ' לחך. ונשמר פעל זה במשמ' זו גם בבן

בע"ה, ר"ת: בעזרת השם.

בעה"ב, ר"ת: בעל הבית.

***בִּעוּט**, — שה"פ מן בעט: היתה מבעטת והזיקה ב ב י ע ו ט ה או צרורות מחמת ב י ע ו ט (ב"ק יט.). כסף וזהב וסוסים ונשים לא· ירבה פן יסור ופן יזיד בִּבִיעוּט משמן חלבו (אזה' ר"י בן לאון כב). אולי בכבוד אב ב ב י ע ו ט אמעלה (סמא"ג, סלי' ר"ה, שדי).

בְּעוּלָה, ש"נ, מ"ר בְּעוּלוֹת, — א) אשה שיש לה בַּעַל Verheiratete ; mariée ; married: רנ' עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בְּעוּלָה (ישע' נד א). לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בְּעוּלָה (שם סב ד). — ואמר בן סירא: עם בְּעֻלָה אל תטעם ואל תסב [1]) עמה שכר (ב"ס גני' ט ט).—ומ"ר: על ה ב ע ו ל ו ת הן חייבין ואינן חייבין על הארוסות (ירוש' קדוש' א נח ב).—ב) בנגוד לבתולה, אשה שנבעלה: כנסה בחזקת בתולה ונמצאת ב ע ו ל ה (כתוב' יב.). נערה ולא בוגרת בתולה ולא ב ע ו ל ה מאורסה ולא נשואה (סנהד' כו :).

***בִּעוּר**, — שה"פ מן בִּעֵר: כרם רבעי בית שמאי אומרים אין לו חומש ואין לו ב י ע ו ר (מעשר שני ה ג). רבי יהודה אומר אין ב י ע ו ר חמץ אלא שריפה וח"א אף מפרר וזורה לרוח (פסח' ב א). מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת ה ב י ע ו ר וכו' רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר ה ב י ע ו ר (שבי' ט ח). מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שנת ה ב י ע ו ר וכו' שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן ה ב י ע ו ר (מע"ש ה ח).

א·בְּעוּת[2]), ש"ז, מ"ר בִּעוּתִים, בִּעוּתֶיךָ — בהלה ופחד, Schrecken ; frayeur ; fright: עלי עברו חרוניך

סירא, עי' הערה שלפני זו. אבל בימי רב ושמואל כבר היתה הנוסחה בכתוב יבער במקום יבעה, אפס ידעו כי במבעה כונה המשנה להנזקים של כתוב זה, רק פקפקו אם להאדם או הבְּעִיר, ובזה נחלקו ובקשו לפרשו עפ"י מה שמצאו הפעל הזה במקומות אחרים, אפי' שהפרו' דחוק. ואמר רסע"ג כי בלשון המשנה קורין לרועה מ ב ע ה (שבעים מלה לרסע"ג) וגם דונש (תשו' דוב' ח) לא השיג עליו אלא על פרוש הפסוק נבעו מצפוניו, אבל בפרוש מ ב ע ה הוא מסכים. ואולם, באמת מ ב ע ה אינו רועה אלא מי שגורם שת ב ע ה הבהמה את השדה.

[1]) אולי תסבא.

[2]) מן שרש ב ע ת, עי' שם.

בִּעוּתֶיךָ צמתתוני (תהל' פח יז). ראה רוב בִּעוּתַי השמות כל עדתי ראיתה יי' עותתי (ר"א קליר, איכה אשפתו).

ב·בְּעוּת[1]), ש"ז, מ"ר בִּעוּתִים,—חַיִל, גַּיִס, שלות למלחמה, Heer ; armée ; army: כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שתה רוחי בִּעוּתֵי [2]) אלוה יערכוני (איוב ו ד), המשיל צרותיו ויסוריו בגדודי חַיִל העורכים עליו מלחמה בחצים מסממים.

בעט[3]), ממנו בָּעַט, *בַּעַט, *בְּעִיטָה, *בִּעוּט, *בַּעֲטָן.

בָּעַט[4]), פ"י, עתיד יִבְעַט, יִבְעֲטוּ, — א) בעט הסוס, הכה ברגלים האחרוניות, ausschlagen; ruer; to kick: —ובהשאלה, היה סורר ומורה, בוזה וזלזל: וישמן ישרון וַיִּבְעָט וכו' ויטש אלוה עשהו (דבר' לב יה).—ועם בְּ: למה תִבְעֲטוּ בזבחי (ש"א ב כט), לאמר תבזוהו. שלא יהא אדם קורא ושונה ו ב ו ע ט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה (כרכ' יז.). לפי שהעושר הוא רמז לכל יתרון מביא האדם ל ב ע ו ט ולכחש בשם (מלמד התלמ', וילא). — ובמשמעתו העקרית: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא ל ב ע ו ט (תוספת' ב"ק א ה, וגמ' שם יה:). אל יאמר לך אדם וכו' ש ב ע ט ת ו פרדה וחיה (ירוש' יומא ח מה:). לשור שהיה יוצא והיו כל החיות בורחות מפניו והיה ב ו ע ט לזה ומנגח לזה (תנחומא נוכל, ויגש ג). — וגם אדם שהכה ברגלו: היה בכור רדפו ו ב ע ט ו ועשה בו מום (בכור' ה ד). ש ב ע ט ו (את הבכור) בשעת רדיפה (גמ' שם לה.). וכשראה הסכין

---

[1]) משקל בִּכּוּר בִּכּוּרִים, צִפּוּק צִפּוּקִים, וכדומה. בערבית בעת'a). חיל, מן שרש בַּעַת' שר"ל שלח. — [2]) המפרשים הקדמונים והאחרונים פרשו גם בעותי זה כמו בעותיך שלמעלה. אבל חלק הראשון של הפסוק מדבר על חצים טבולים בארס, והפעל י ע ר כ ו נ י, שהוא הספור של בעות, אין ספק שפרושו הוא ילחמו בי, וכן פרש ראב"ע: יערכוני כלומר יערכו עמי מלחמה. ולפעל זה נאה מאד נושא המשפט ב ע ו ת י במשמעה חיל שנתת לי, והמליצה יפה מאד. — ואעפ"י שמשקל פִּעוּל משמש גם בשמות לדברים ממשיים, כמו בִּכּוּר וצִפּוּק וחִשּׁוּר וכדומה, אעפי"כ אולי נקודו האמתי הוא בְּעֻת כמו גְּבֻל.

[3]) גם בארמ' וסור'. ובערב' לטע ל במקום ב וממורס.

[4]) בערב' לַטַע b), ובערב' המונ' לַבַּט c).

---

a) بعث b) لطع c) لبط

בידך אבעת מפחד הסכין ו א ב ע ט בך שהנפש חצופה (מדרש ויושע א). — ב) בכלל, הקיש ברגלו על דבר דרך ענבים, stampfen; frapper du pied; trample: לוקחין גת ב ע ו ט ה מן הע"א (ע"ז ד ח). כונסין לו גרנות ו ב ו ע ט י ן לו גתו (מס' שמחות ה ב). ההוגים ביונים והמנמין והמספין בידיהם ו ה ב ו ע ט י ן ברגליהם והמהלכין בראש אצבעותיהן (דרך ארץ ב). גיגית מלאה ענבים ב ע ו ט י ם (סמ"ג מ"ע, סה). — וגם באחורי היד, למשל בעיסה: שף אחת ב ו ע ט שתים שף שתים ב ו ע ט שליש (מנח' עו.). — ג) בהשאלה ב ע ט הכותל, התעקם באמצע ונטה לנפל: וכלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא י ב ע ט (מדות ג ח). — ובהשאלה, במשמע' מרד: שאם באת ל ב ע ו ט דע שאתה ירא (ירוש' ברכ' ט יג:). — ד) נגע דבר בדבר בתנועה מהירה ופתאומית, למשל כף המאזנים שכרעה ונחבטה בארץ, anstossen; heurter; to push: שלא י ב ע ט הכף שבה המשקל לארץ (רגמ"ה ב"ב פט.). וצריך להגביה כפות המאזנים ששוקלין בהן מן הארץ שלשה טפחים שלא י ב ע ט הכף שבה המשקל לארץ בבת ויחזור מהרה למעלה (ערוך, ערך נפש).

— נִפע', נִבְעַט, — שבעטו בו: הרואה שהוא נ ב ע ט מחיות רעות כזבים יתאמר עליו (פתרון חלומ' ג ב).

— פִּע', *בִּעֵט, — כמו הקל בנחץ הפעולה: היתה (הבהמה) מ ב ע ט ת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה (ב"ק ב א). משל לאדם שהיתה לו פרה בחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מ ב ע ט ת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מ ב ע ט ת בי אלא כרשינין שהאכלתיך (ברכ' לב.). — ובהשאלה, במשמעת מרד: שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מ ב ע ט (ירוש' ברכ' ט יג:). מ ב ע ט בהוראה (הוריות ב:). איוב לוקה ו מ ב ע ט וכו' (שמח' ח). תלמיד חכם ה מ ב ע ט ברבותיו (כות' בב.). — ובמשמעת זלזול: מ ב ע ט ביסורין (ירוש' ברכות ט יג:). והיה יוסף מתגאה עליהם ו מ ב ע ט אותם (תנחומא בובר, ויגש ג).

הִתפ', יִהִתְבַּעֵט, — עשה תנועות ברגל: שחט וראה עיקור רגליה וכו' ו ה ת ב ע ט ה בידיה ורגליה יחד (הלכ' טרפות, אלדד הדני, ב ו).

*בַּעַט, ש"ז, — כמו בעיטה, ומשל: ב ע ט ב ע ט ך ... זדוש דישך מטיט ולבנים יצאתי ולטיט ולבנים באתי (ילקוט תהלים [1]). מרודים בעוטי בַּעַט, נחרת סוסים ושעט, מתלעות כפירים ולעט, יעזרו עזר מעט (מנחם ב"ר מכיר, זול' הפסקה א, אחור וקדם).

*בַּעֲטָן, ש"ז, לנק' בַּעֲטָנִית, — מי שדרכו לבעט ברגליו, hinten ausschlagend; rueur—se; kicker

המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא ב ע ט נ י ת היא רבצנית היא (תוספתא ב"ב ד ו, — גמ' ב"מ פ.).

בָּעַי[1]), פ"י, עתי' תִּבְעָיוּ, בהפס' תִּבְעָיוּ, לווי בְּעָיוּ[2]), בהפס' בְּעָיוּ, — שאל וחפש, fragen, suchen; demander, chercher; ask, seek: אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תִּבְעָיוּן[3]) בְּעָיוּ שבו אתיו (ישע' כא יב), — ואמר המשורר: אם ת ב ע י ו ן גבר אשר ראה עני מכל בני עבר אני הגבר (רמב"ע, על גלותיו). — ואמר הפיטן: והשניות לבד במשפטן לחבר יִבְעָיוּ (יוצר להפס' ראשונה). את בתי את מיכל כלם י ב ע י ו (יל"ג, דו"מ א).

*בְּעִי[4]), ש"ז, — שאלה ובקשה, Bitte; demande; prayer:

אך לא ישלח יד לעזר מהמות ה ב ע י[5]) והדרישה וכו' (רלב"ג איוב, סוף לא).

*בַּעְיָה, ש"נ, מ"ר בַּעְיוֹת, — שאלה, בפרט שאלה למודית, Frage; problème; question: איני יודע ליישב סדר ב ע י ו ת הללו לפי שיטת הש"ס (רש"י כתוב' סו:). כל אלה ב ע י ו ת הן ולא נפשטו (סמ"ג מ"ע, קעג). לפרש כל ה ב ע י ו ת (תוספות שבת ד:). ודעתו לשתי ב ע י ו ת באם תמצא לומר (הכריתות קיח). שכך היתה ב ע י ת ו (שם, קלח). ודעתו לשתי ב ע י ו ת וכו' שמתחיל בה באותה שיטה ועשה כל ה ב ע י ו ת (הליכ' עולם ב ב). ש ה ב ע י ו ת רבות (תחלת חכמה לר"י תגיז לט.). ומה ראה התלמוד שלא פשט להם מכל אלו הראיות והעמיד ב ע י ת ם בתיקו (המכריע ליו"ד ה).

*בְּעִיטָה, ש"נ, מ"ר בְּעִיטוֹת, — שה"פ מן פעל בעט, (Hinten) Ausschlag; ruade; kicking: על השן ועל הרגל משלם נזק שלם ועל נגיפה ועל

[1]) רשום בפתקה: ק"ל, אך בילקוט שם לא נמצא זה.

[1]) בערב' בַּעַי, בארמ' בעא, בעי. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג. — [3]) פרשו המפרש' מלשון שאלה או בקשה מהנביא. — [4]) משקל מְרִי, מן בעה (רלב"ג איוב ל כד). — [5]) כך מפרש רלב"ג את המלה בְּעִי שבאיוב שם, ואחרים מפרשים אותה שזהו שמו של מלאך דומה הממונה על המתים בקבר; אך רוב המפרשים סוברים כי בְּ של בעי הוא ב השמוש והמלה היא עִי.

a) بَغَى

נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה משלם נזק שלם (תוספת' ב"ק ה ט). לרכובה שלש ולבעיטה חמש (גמ' שם כז:). אעשה בי מום בבעיטה ואפסל מקרבן (מדרש ויושע א). — ודריסה חזקה ברגל או חבטה ביד: כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה והשיפה והבעיטה בחטים ר' יוסי אומר בבצק (מנח' ו ה). — ובהשאלה, במשמעת מרד: המדות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ובנחת רצוני לומר הבעיטה והגאוה ועזיבת הדעות האמיתיות (מו"נ ג לט). טוב העולם הזה הוא כלה מהרה והוא סבה לבעיטת העם (מלמד התלמידים, תולדות). וידוע כי הבעיטה תאמר על העובר במה שהוזהר עליו (שם, קדושים). שהזמן הזה זמן בעיטה שהאוצרות מלאות כל טוב (שם, חג הסוכו'). צריך האדם להתעורר מסורותו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהוא רדיפת התאוות והוא הזנות (שם, שבת תשובה). יהיה זה סבה אל הבעיטה בו (רלב"ג משלי כ כח). ענג ובעיטה (ר"א בדרשי, חותם תכנית, גיל). ולכן התאונן והתרעם כל אותה תרעומת על חסרונן והפקדם ממנו וזאת בעיטתו כלומר שיקשה בעיניו אבדת אותן המותרות ויצטער על הפסקם ממנו (באורים, ידע' הפניני לג). שלא היה לו יתברך לשום את כל משא עונות הדור עלי כי אם ע"י יסורין קלים שאוכל לסבול מבלי אבעוט באופן שכל יסורי לא יספיקו למרק בעיטתי (האלשיך, איוב ז כ). בזמן הזה שהוא זמן בעיטה וסוררות וכו' שיתעורר האדם משינה ואת ויסור עצמו מהשמנות ומהבעיטה ויעזוב דרכו שהיא רדיפת התאוות וההנאות (מגוה"מ סי' רלו). חשב (איוב) בלבו כן שמא חטאו (בניו) ברב השלוה והבעיטה וכו' וברכו אלהים בלבבם (אוהב משפט, באור' לאיוב א ה).

***בְּעִילָה**[1], ש"נ, מ"ר בְּעִילוֹת, — שה"פ מן בָּעַל, שכיבת זכר את נקבה, **Beischlaf; coitus; sexual intercourse**: אין גט אחר גט ולא מאמר אחר מאמר ולא בעילה אחר בעילה (יבמ' ה א). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (שם ו ה). נותנין לה (לאשה שהגיע זמנה לראות ונישאה) בעילת מצוה (נדה י א). איזו היא איילונית וכו' כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה בשעת בעילה (תוספתא יבמ' י ז). וזאת אומרת שמותר לבעול בעילה בתחילה בשבת (ירוש' ברכ' ב ה:). נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילת זנות (שם גיט' ד מח ד). אשת איש שזינתה הוולדות לבעל מפני שרוב בעילות מן הבעל (שם סוט' א יז). ואת החתן ואת הכלה (מכניסין) להופה ובועל (החתן) בעילת מצוה ופורש (כתוב' ד.).

בְּעִיר[1], ש"ז, כנו' בְּעִירְכֶם, — שם כללי לבהמות, ובפרט נושאות משא, גמל, חמור וכדומה, **Lastthiere, bêtes de somme; beast of burden**: טענו את בְּעִירְכֶם ולכו באו ארצה כנען (בראש' מה יז). כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה ובער בשדה אחר (שמות כב ד). ולמה הבאתם את קהל יי' אל המדבר הזה למות שם אנחנו וּבְעִירֵנוּ (במדב' כ ד). והשקית את העדה ואת בְּעִירָם (שם ח). ותשת העדה וּבְעִירָם (שם יא). ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים (תהל' עח מח).

***בְּעִיתָה**, ש"נ, — שה"פ מן בָּעַת: פחד לשון בעיתת פתאם (רש"י דברי' יא כה). שבל כך היתה הבעיתה ההיא (של אסתר) עד שרפו בתי סתריה וכל גופה נעשה חלול (רבנ"ל דורהן, מגל' ספר). כי כן יקרה לנשים לפי רוב הבעיתה שתאחוז אותן (שם).

בע"ב, ר"ת: בעל ברחו, ברחם, וכו'.

בעל[2]), ממנו בַּעַל, בָּעַל, בְּעוּלָה, *בְּעִילָה, *בּוֹעֵל.

בַּעַל[3]), ש"ז, בהפס' בָּעַל, מ"ר בְּעָלִים, וגם *בְּעָלִים[4]), כמו' בַּעֲלֵי, כנ' בַּעֲלִי, בְּעָלָיו, בְּעָלֶיהָ, — א) אדם שדבר מהדברים שיך לו וקנוי, הוא בעל הדבר ההוא, **Herr, Eigentümer; maître, propriétaire; lord, owner**: וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקל יסקל השור וכו' ובעל השור נקי (שמות כא כח). וכי יפתח איש בור וכו' ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור בעל הבור ישלם (שם לג-לד). כי יתן איש אל רעהו כסף

---

[1]) בערבית בִּעַאל a), ואמרו בחדית' אדות ימי תשריק שהם ימי „אכל ושרב ובִעַאל". אבילה ושתייה ותשמיש המטה.

[1]) בערב' בַּעִיר a), גמל, בפרט בחור. והשם בַּעַר בערב' גללי בהמות מפריסי פרסה. בארמ' בעירא, בהמה בכלל. על כל פנים לא עמדו החכמים על היחס האמתי שבין שני השמות הללו, ולשרש בער בכלל.

[2]) שרש משתף בכל הלשונות השמיות.

[3]) בערב' בַּעַל b). — [4]) אד"ם ביתרון לאדם הערות לתל"ע חלקת השם מעיד שכך אומרים בדבור הרגיל בְּעָלִים.

---

a) بِعَال

a) بَعِير b) بَعْل

אז כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו' ונקרב בַּעַל הבית
אל האלהים (שם כב ו-ז).— ומ"ר גם ליחיד: ואם שור
נגח הוא מתמל שלשם והועד בִּבְעָלָיו ולא ישמרנו
והמית איש או אשה השור יסקל וגם בְּעָלָיו יומת (שם
כא כח). ואם גנב יגנב מעמו ישלם לִבְעָלָיו (שם כב יא).
— ב) איש שנשא אשה לו לאשתו הוא בַּעַל האשה,
Gatte; mari; husband: אם בַּעַל אשה הוא
ויצאה אשתו עמו (שמו' כא ג). לא יוכל בַּעְלָהּ הראשון
אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה (דבר' כד
ד). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד
על בַּעְלָהּ (ש"ב יא כו). אשת חיל עטרת בַּעְלָהּ וכרקב
בעצמותיו מבישה (משלי יב ד). אשת חיל מי ימצא
ורחק מפנינים מכרה בטח בה לב בַּעְלָהּ (שם לא י-
יא). קמו בניה (של אשת החיל) ויאשרוה בַּעְלָהּ ויהללה
(שם כח). — ג) מי שיש לו שיכות לדבר מהדברים
שאינו קנינו ממש, וכמו"כ מי שיש לו מדה מהמדות
וכיוצא בזה: בַּעֲלֵי חצים (בראש' מט כג), המורים
בחצים. בַּעֲלֵי יריחו (יהוש' כד יא), יושבי יריחו. בַּעֲלֵי
העיר (שופט' ט נא), יושביה. בַּעֲלֵי ברית אברם (בראש'
יד יג), שכרתו ברית אתו. — ועי' עוד להלן. — ד)
שם אלהי האלהים של הכנענים, Baal: וילך (אחאב)
ויעבד את הַבַּעַל וישתחו לו ויקם מזבח לַבָּעַל (מ"א
יו לא-לב). ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם
פסחים על שתי הסעפים אם יי' הוא האלהים לכו אחריו
ואם הבַּעַל לכו אחריו (שם יט כא). ויקחו (נביאי
הבעל) את הפר אשר נתן להם (אליהו) ויעשו ויקראו
בשם הַבַּעַל מהבקר ועד הצהרים לאמר הַבַּעַל עננו ואין קול
ואין ענה (שם כו). — ומ"ר בְּעָלִים: ויעשו בני ישראל
את הרע בעיני יי' ויעבדו את הַבְּעָלִים (שופט' ב יא).
ויסירו בני ישראל את הַבְּעָלִים ואת העשתרת ויעבדו
את יי' לבדו (ש"א ז ד). — ה) *אדמה עמקה שיש בה
הרבה לחלוחית מתחת, או ששותה מי גשמים ואינו
צריך להשקותה בדרך מלאכותי, ההפך משדה בית
השלחים, שצריך להשקותו[1]: הבצלים הסריסים ופול
המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה וכו' ושל
ב ע ל[1]) שמנע מהם שתי עונות (שביע' ב ט). שדה
ה ב ע ל חזקתה שלש שנים (ב"ב ג א). פול המצרי
שמנע ממנו מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשר
לשעבר וכו' בד"א בשל קניא אבל בשל ב ע ל שמנע
הימנו שתי מרבעות (תוספתא שביע' ב ד). (ערבה)
כמושה ושנשרו מקצת עליה ושל ב ע ל כשרה (סוכה
ג ג). ערבה של ב ע ל ושבהרים כשירה (תוספתא שם
ב ז). אין לי אלא של נחל של ב ע ל ושל הרים
מניין (ירוש' שם ג נג ג).—ובצרוף עם שמות אחרים[2]:
*ב ע ל א ב י ד ה (ניד' לא:), שנאבד לו דבר. —
*ב ע ל א ג ד ה (מד"ר ויקר' לו), בקי באגדה. —
*ב ע ל י א ג ר ו פ י ם (סנהד' מט.). — *ב ע ל י
א מ נ ה (תעני' ח.), אנשים שראוי להאמין בהם. —
*ב ע ל י א ו מ נ י ו ת (חול' כד:). — בַּעַל אַף (משלי
כב כד), המתקצף על נקלה, וקצפו חזק. — *ב ע ל
א ר ב ע ו א ר ב ע י ם, עי' זה הערך.—*ב ע ל ב י ת,
הפך מעני, מאומן וכיוצא בזה, עי' ערך בַּעַל בַּיִת.—
*ב ע ל ב ה ק ה (תוספתא בכור' ה א). שיש לו בהקות
על בשרו.— בַּעֲלֵי בְּרִית אברם (בראש' יד יג), שכרתו
עמו ברית. — *ב ע ל ב ש ר (ב"מ פו.), מי שיש לו
בשר הרבה בגופו, עב, שמן. — *ב ע ל ג ב ר (בכור'
מד:), שהאבר שלו גדול ארוך.— *ב ע ל ג מ ו ל ו ת
(כ"ס גני' לה ב), מי שמדתו לגמול. — ב ע ל ד ב ר,
ישתמשו לרמוז על מי שאינם רוצים להזכיר שמו בפרוש:
ה ו א ה ב ע ל ד ב ר. — וכנוי להשטן (מגיד מיתות
ח.). — בַּעַל דְּבָרִים, מי שיש לו טענות ותביעות על
אחר: מי בַּעַל דְּבָרִים יגש אלהם (שמות כד יד). לא
ב ע ל ד ב ר י ם שלי אתה (ב"מ יז.). — *ב ע ל ד י ן,
מי שיש לו דין ודברים על אחד (אבות ד כב).—ובכלל
מתנגד (מנח' קי.). — *ב ע ל י ד י נ י ם (אבות א ח),
הנשפטים יחד, התובע והנתבע. — *ב ע ל ה נ א ה

ולא בְּעָלִים.—[1]) בערב' בַּעלa), ונפלגו חכמיהם במשמעתו;
י"א ש ב ע ל הוא שדה גבוה שלא ישקהו המטר אלא פעם
בשנה, וי"א בעל הוא כל צמח שלא ישקה, וי"א שהוא
מה ש מ ש ק י ם א ו ת ו ה ש מ י ם. אלאצמעי: ב ע ל
הוא מה ששותה בשרשים בתוך הארץ ולא ישקוהו השמים,
ומנה מיני התמר ואמר כי המין הראשון הוא א ל ש ק י
והוא שיושקה במי נהרות ומעינות או בדלי וכדומה, וכו'
והמין השלישי הוא מה שיצמח באדמה וישתה מהמים
שיצר האל יתעלה תחת האדמה, ואין לו צורך יותר להיות
משקה מהשמים ומהנחלים ולא להיות משקה בדלי, וזה
המין הוא ב ע ל. ואמר אלאזהרי: כבר ראיתי תמר רב
השרשים שקועים במים ואין לו צרך להיות משקה במי
השמים, ונקרא בעל (לשאן אל ערב). ואינני יודע מקור למשמ
זו. יש סברים כי זה על שם מושג ה פ ר י ה שיש בבעל.
—[1]) פרש הר"ש: שדה שהיא בעמק ומלוחלחת ואין צריך
להשקותה ומ"מ לירק צריכה השקאה. ע"כ. —[2]) נסדרו פה
רוב הצרופים ב...ים אחדים. ושאר המשלים במקומם.

---

a) بَعل

(כתוב' כו:), מי שאוהב הנאות. — ומ"ר: *בעלי הנאות (תוספתא סוטה יד א). — *בעל זקן (מס' סופרים יד יד), שזקנו גדול. — *בעל זקנה (מנח' כה.), אדם זקן. — *בעל זמורה (בבת קמה:), נושא הזמורה, עי' זה. — *בעלי זרועות (ב"מ קית.), תקיפים, העושים בכח הזרוע. — *בעל חדר, משרת החדר: ויוציא מאוצרותיו חמשת אלפים ככרי זהב ויתנם לבעל חדרו (יוסיפון ט). — *בעל חוב (כתוב' ח ט), מי שחייבים לו, המלוה. — ומ"ר: בעלי חוב (תוספתא בס י ב). — ובעלי חובים (טור חו"מ קד). — ובלשון ההמון, הלווה: הוא בעל חוב גדול. — *בעל חֹטם, שחטמו גדול, ארוך. — *בעלי חטוטרת (בכור' ז א), שיש להם חטוטרת. — *בעל חי, בעלי חיים (שבת קיח:), להבדיל מן הצמח, וזהו כנוי לכל הבהמות והחיות. — *בעל חכמה (ב"ב ט:). — בַּעַל חֲלוֹמוֹת, מי שדרכו לחלום חלומות: הנה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הלזה בא (בראש' לז יט). — *בעל החלום, החלומות, כנוי למלאך הממונה על החלומות (תוספתא מע"ש ה ו). — בַּעַל חֵמָה (נחום א ב), הכועס במהרה, הרבה. — בעל כֹּח. — *בעל הכים, עי' זה. — בַּעַל כָּנָף (משלי א יז), העופות. — *בעל כעס. — *בעלי כשפים (מנח' סה.), בקיאים בכשפים. — *בעל לחמו של פלוני, מי שאוכל לחם אצלו תדיר: אנשי צדק (יהיו) בעלי לחמך (ב"ס גני' ט יו). בַּעַל לָשׁוֹן (קהלת י יא), מלשין. — ו*מי שיודע לשונות: חיזרתי על כל בעלי לשונות וכו' ולא אמר לי אדם דבר (ירוש' ב"ב ט יו ג). — בַּעַל מְזִמּוֹת (משלי כד ח). — *בעל מחשבות, השקוע במחשבות הרבה: בעלי מחשבות אתם (סנה' יט:). — *בעל המעות (כתוב' לח:). *בעל מעשה (תנו' גאו' ליק ב). — *בעלי מצוה. — *בעלי המקח (תוספת' ב"מ א יא), מי שקנה דבר. — *בעלי מקרא. — *בעלי מראה (מנח' כה.), שיש להם הדרת פנים. — בַּעַל מַשְׁחִית (משלי יח ט), מי שמשחית הרבה, וכן נהגו לאמר. — *בעל מחבר, לאמר מחבר ספר. — *בעל נחמות (כתוב' ח:). — בַּעַל נֶפֶשׁ (משלי כג ב, — ניד' סה:), שיש לו נפש חזקה. — *בעלי העיון (ר"י אבן לטיף, ספר הסמים). — *בעל עצמות (כפת"א ד). — *בעלי העקשות. — *בעל פקדון (ירוש' בבת ד ו ד), שמפקידין אצלו. — *בעל פיקה (בכור' ז ו), שיש לו פיקים ברגליו. — בַּעַל פִּיפִיּוֹת: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש

בַּעַל פִּיפִיּוֹת תדוש הרים (ישעי' מא טו), שיש לו הרבה פיות. — *בעל פלפול (ב"ב קמה:), שיודע לפלפל. — בַּעַל פְּקִדֻת (ירמיה לז יג). — *בעל צדקה (מד"ר במדב' ג). — *בעל צורה, שיש לו הדרת פנים, נכבד. — *בעלי קומה (מנח' סה.). *בעל קווצות (פסיקתא רב' כו), שיש לו קווצות בראשו. — *בעל קרי (מנח' ח א), שראה קרי. — בעל קרנים, שיש לו קרנים. — ו*איש שאשתו מזנה תחתיו (עמנואל יח). — *בעלי ראתן (כתוב' עו:), חולה במחלה זו. — *בעלי שיבה (נדר' ל:), אשר שערותיהם לבנות. — *בעל שֵׁם, אדם ששמו מפרסם, ואדם שעושה נפלאות: והוא היה בעל שם (המנהג' בל וירמייזא). ר' ישראל בעל השם, ועי' להלן. — *בעל שמועות (חגי' יד.). — *בעל שקר (תנחומ' כוכר, בלת). — *בעל שתים, מי שאין תוכו כברו: איש רע בעל שתים (ב"ס גני' ו א). — *בעל תורה (ירוש' כוט' ז כא ד), שיודע תורה. — *בעל תכלית ובלתי בעל תכלית, שיש לו סוף, מצוי מאד. — ובלשון ההמון: מי שמבקש התכלית במעשיו. — *בעל תריסים (ברכ' כו:), יודע להתוכח בהלכה. — *בעל תשובה, שחזר בתשובה. — *בעלי תשובות, מי שעונה תשובות הרבה (מד"ר בראש' כ). — *בעל ספר פלוני, מחברו: בעל הכוזרי, בעל מורה נבוכים, בעל בחינת עולם.

*בַּעַל אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים[1]), — הוא הנדל, Tausendfuss; mille-pieds; milliped: בבעל ארבעה וארבעים רגל הוא בעל חי ידוע (קאנון ד ו ה יט).

*בַּעַל בַּיִת, בַּעַל הַבַּיִת, ומ"ר בַּעֲלֵי בָתִּים, בַּעֲלֵי-בָּתִּים[2]), — בנגוד למי שאינו אדון הבית, אורח, עני, פועל עובד אצל אדם, וכיוצא בזה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). בעל הבית שנתן פיאה לעניים לא יטול בעל הבית לקט מן העניים (תוספתא פאה ב ב). קשרי עני שמקפיד

---

[1]) בערב' אם ארבע וארבעין a).

[2]) במשניות המנקדו' הנדפסות בקצת מקומות ב בתים רפויה ובקצת מקומות דגושה. והקריאה המסורה של האשכנזים בעלי בתים ב בתים דגושה לעולם. ואין הברת זו מתנגדת לדין בגד כפת אחרי אהוי, מפני ששתי המלים נקראים בחטיפות כמו שתי מלים מוקפות ויכולה הבית

---

a) أم اربع واربعين

עליהם ושל בעל הבית הרי אלו חוצצין ושל בעל הבית שאינו מקפיד עליהן ושל עני הרי אלו חוצצין (שם מקו' ז ג). הכל לפי כבוד בעל הבית והכל לפי כבוד האורחים (שם כרכו' ד יח). השוכר את הפועלים בין שהטעו את בעל הבית ובין שבעל הבית הטעה אותם וכו' (שם ב"מ ז א).—ובמשמעת אדם סתם שאין לו תפקיד מה או אומנות, וכדומה לזה. בנגוד לאפוטרופוס: יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להם אביהם אפוטרופוס (גיט'ה ד).—ובנגוד לאומן' לרופא, לחנוני, לנחתום, לגנן, וכיוצא בזה: מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומים טמא (כליס ה ה). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה (שם יב א). קנה מאזנים של סרוקות טמא מפני אונקליות ושל בעלי בתים אם יש בו אונקליות טמא כסוי טני מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (שם כ). הלוקח מן התגר וכו' הלוקח מבעל הבית (שם דמאי ד כא). מוכר לתגר ואין מוכר לבעל הבית (שם ע"ז א כא). קֻבּוּבת ירק של גננים אבל בקנובת ירק של בעלי בתים אף רבנן מודין (ירוש' תרומה, יא מח.). — ובמשמעת אנשים אמידים, לא עניים: בא המלך וישב במדינה סמוך לביתו ואמר להשרים והדוכסין שלו כמה בעלי בתים יש להם תנו להם כך וכך חטים ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם ככה עניים ואביונים יש בהם וכו' (תד"א כב). ואנשים שאין תורה וחכמה והלמודים אומנותם[1]: וזכור כמה בעלי בתים יש בהם בישראל שאין להם פרנסה ;עוסקים בתורה בכל יום (שם יט). אם יהיה חכם קהל יספיק לו (הספר) וכו' ואם הוא בעל הבית ימצא לו נחת רוח ואם הוא מלמד תינוקות מה טוב ומה נעים (עמר הבכחה, בהקדמת הסידור והמבלי'). כל הקושיות האפשריות שיעלו בלב בעל הבית ואיש בינוני (REJ 1891, Janv. 83). — כל ראש בית אב שהוא אחד מיחידי הקהלה: קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש (פנקס קראקא, בנת בלח, אוצה"ס ד).

*בַּעַל שֵׁם**, מ"ר בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת, — אדם עושה נפלאות בכח שמות הקדש: כי היה בינינו גדול הדור גשמו האלוף והגאון פ"ה מוהר"ר גדליה והוא היה בעל שם ועשה בשמות שהיה רחוב היהודים מלא בעלי מלחמות (ספרי המנהגים בל וירמייזא). טעות קצת אנשים שקוראים עצמם בקצת ארצות ידועות איני רוצה לפרסם גנותם בשם מפורסם בדרכי הקבלה בעלי שמות והטעות היא שהם חושבים שיעשו פליאות עם כח השמות בהשבעות (ר"א הכולעפיא, בנע נתיבות, כב). במדינה זו חשוב בעל שם ובאמת היו כמה בעלי שמות אמתיים וצדיקים ועתה נתרבו הרבה בעלי שמות של שקר (מגיד ביחות עד). כגון מדינת אשכנז שאין להם אמונה בבעלי שמות (שם עה). האחד היה מבני החרשים מפתח חותמות ומהוקק מטבעות, השני בַּעַל־שֵׁם כותב קמיעות (יל"ג, עם עקב תתנפל). ומשיחי שקר עמדו בַּעֲלֵי שֵׁמוֹת ובעלי קבלה, ויפקידו עלינו בהלה (הוא, מתבכי קלין).

בָּעַל[1], פ"י, עתי' יִבְעַל,—א) שם שלטונו על אחר, נהיה לו לאדון, beherrschen; devenir maître de; to have dominion over: יי' אלהינו בְּעָלוּנוּ אדנים זולתך (ישע' כו יג).— ב) בָּעַל אשה, נהיה לה לְבַעַל, heirathen eine Frau; épouser une femme; to take a wife: כי יקח איש אשה וּבְעָלָהּ (דבר' כד א). ואחר כן תבוא אליה (אל השבויה) וּבְעַלְתָּהּ והיתה לך לאשה (שם כא יג). הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בְּעֻלַת בעל (ברא' כ ג). כי ימצא איש שכב עם אשה בְּעֻלַת בעל ומתו גם שניהם (דבר' כב כב).— ובמליצה: כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כי בֹעֲלַיִךְ עשיך יי' צבאות שמו (ישע' נד ד-ה). כי יבעל בחור בתולה יִבְעָלוּךְ בניך (שם סב ה). — ואמר המשורר: נטוש תאוה אחי שכל והשמחה היה בועל (רמב"ע, תרשיש ט).—ג) *ביחוד, שכב אשה, beischlafen; cohabiter avec une femme; have sexual inter course: עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה (יבמ' ה ב). הסרים שחלץ ליבמתו לא פסלה בעלו. פסלה מפני שהיא בעילת זנות וכן אילונית שחלצו לה אחין לא פסלוה בעלוה פסלוה (שם ח ה). מי שפרסה אשתו נדה ולא בעל הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה

להיות דגושה מדין הדחיק.— [1]) וכן במשמ' זו בסגנון ארמי אבל עצם השם בעברית: ותלמידי דיתבי וגרסי ואתי בעלי בתים למשמע למילף מפלפולייהו (סדר רב עמרם, בתרית ג).

---

[1]) בערב' בַּעַל a).

---

a) بَعَل

בין הנשים (כתוב' ד:). שבע בעילות בעל אותו רשע (יבמ' קג.). מהו לבעול בתחילה בשבת (כתוב' ו).
— נפ', נִבְעֲלָה,— שבעלו אותה: תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם תחת שנואה כי תבעל ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כא-כג). אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות (יבמ' ו ס). אינו דומה הנבעלת ברצון לנבעלת שלא ברצוי (תוספת' כתוב' ג ו). הנבעלת לקטן חייבת שהיא אשתו של גדול (שם יבמ' ה י). בתולה נישאת ברביעי ונבעלת בחמישי (כתוב' ה.). היא אומרת נבעלתי (יבמ' קיב.). — ובמליצה: כי חפץ יי' בך (באמת ישראל) וארצך תִּבָּעֵל (ישע' סב ד).

— הפ' הִבְעִיל: הבעלתיה (את בתי) לאחד מכל הפסולין לה אינו נאמן (ירוש' קדוש' ג סד:).

—התפ' נִתְבַּעֵל: התבעלי לי בטלה זה (ע"ז סג.). שפחה בעולה שנתבעלה קודם (רגמ"ה כרית, יב:).

בָּעַל[1], — בָּעַל בדבר, בפלוני, היה נדהם ונבוך ולא ידע מה לעשות בו, verlegen sein; être perplexe; be perplexed: שובו בנים שובבים נאם יי' כי אנכי בָּעַלְתִּי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון (ירמ' ג יד). — ובמשמעת מאס בו, כמו בחל, געל, verabscheuen; abhorrer; to loate: לא כברית אשר כרתי את אבותם וכו' אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בָּעַלְתִּי בם נאם יי' כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל וכו' והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (שם לא לב-לג).

בְּעָלָה, ש"נ, סמי' בַּעֲלַת, מ"ר בְּעָלוֹת, סמי' בַּעֲלוֹת — אשה שדבר מהדברים שיך לה, שהוא קנינה, Besizerin; maitresse de, mistress אחר הדברי' האלה: חלה בן האשה בַּעֲלַת הבית (מ"א יז יז).—ומ"ר: ובישנן (המשרתות) את ילדי בעלות בתיה (יל"ג, ספור כעכור נעלים).—אשת בעלת חוב (כתוב' יו), שיש לה חובות אצל אחרים. — ובמשמעת אשה ממעמד אנשים אמידים: שמחייבין אותו (את הבעל) ליתן לה בגדים הראויים בימות הגשמים ובימות החמה בפחות

[1]) בערב' בַּעַל בַּ(a) בעל באמרה, דהש ופרק וברם פלם ידר כיף יצנע פיה (לבאן אלערב). -- ונראה כי הוא שרש אחר, דומה לבחל וגעל.

שלובשת כל אשה בעלת בית שבאותה מדינה (רמב"ם, הלכות אישות יג). — ובהשאלה, בַּעֲלַת דבר פלוני, אשה מצינה בדבר ההוא, שיש לה הסגולה ההיא וכדומה: בקשו לי אשת בַּעֲלַת אוב (ש"א כח ז), שיודעת להעלות אוב. מרב זנוני זונה טובת חן בַּעֲלַת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה (נחו' ג ד). בעלת אברים (ברכ' לב.), אשה שאבריה גדולים.— בעלת יופי (תענ' כד.). בעלת מום (תמו' כז.), בהמה שיש בה מום. — בעלות נוי: שהיו (בנות ירושלם) בעלות נוי והיתה כל אחת מהן אומרת אם תילכד ירושלם אני באה לידי גאולה שאני בעלת נוי (פסיקתא רב' לא). טלית בעלת חמש (מנח' לז:), שיש לה חמש כנפים. היה רגיל לעשות כל חתיכה בעלת שלש קרנות (רש"י ביצ' כח.). אבל היא בעלת מצה ועזות (אמרי בינה על משלי).

בַּעֲלִית, ש"נ,— כמו בְּעָלָה: בעלית תכלית (אמונה רמה א ד).

בַּעַלְן[1], ש"ז, נקי' בַּעֲלָנִית, מ"ר בַּעֲלָנִים, -ניות, — מי שחפץ בדבר, שיש לו תשוקה לזה, בלשון העם: הנה בילדותי שהיו כוחותי עמי הייתי בעלן להתעסק תמיד להעמיד העננים כדי שאקדש הלבנה (זכרון טוב, ספורי מעשיות של הצדיק מנעסכאיז יט:).

בַּעֲלָנוּת, ש"נ, מדת הבעלן, חפץ מיוחד לעשות דבר מה: זו בעלנות לעשות ככה. נהוג בפי העם.

בַּעֲלַת הַלַּהַב,— אחת מצורות הכוכבים: והצורות השמאליות הם (ו)אחת אחת ועשרים וכוכביהם (ו) שם האחת עיש ובניה וכו' והרביעית בעלת הלהב וכוכביה י"א (ראשית חכמה לראב"ע, א).

בע"מ, ר"ת: בעל מלאכה, בי"ל מנת.

***בַּעַץ**[2], ש"ז, — מתכת, הרכבה של בדיל ועופרת, Legierung v. Zinn u. Blei; claire-étoffe; alloy of tin and lead: אין מקיפין לא בבעץ

[1]) י"א כי זו המלה השגורה בפי ההמון (של האשכנזים) היא לא בעלן כ"א בלען.

[2]) סברים שזו מלה מסורסת מן אבץ, עי"ש. ות"י ובדיל (יחזק' כב יח) ובעיץ. והנה פרשו המפרשים גם בעץ זה שהוא הוא הבדיל ממש, בלעז Zinn; étain; tin. אך ממה שהשתמשו במלה זו עפי"ר לענין הקפת שתי מתכיות וחבורן יחד יש ללמוד שבבעץ קראו לא להבדיל הטהור אלא לאחת מהרכבותיו עם העופרת שמשתמשים בה עפי"ר להקיף וללחם את המתכיות. וקצת ראיה

ולא בעופרת (כלים י ב). ניקב (הכוס) ועשאו בין ב ב ע ץ בין בזפת (שם ל ג). בפתילה של ב ע ץ (ירוש' סנה' יד כד:). שעשו לו מצרים (לארונו של יוסף) שפוד של מתכת וחיברום ב ב ע ץ (תוספתא סוט' ד ז). שפודים של ברזל היו וחיפום ב ב ע ץ (ר"ה כד:). אין עושין משקלות לא של אבר ולא של ב ע ץ (ב"ב פט:). מנורה היתה באה מן העשת מן הזהב עשאה של כסף כשירה של ב ע ץ ושל אבר ושל גיסטרון ר' פוסל (מנח' כח:).

א. בָּעַר[1], ממנו א. בַּעַר, בְּעֵרָה, תַּבְעֵרָה, *בִּעוּר.

א. בָּעַר[2], — א) פ"ע, ביחס להאש, פעולת האש בגופים, **brennen; brûler; burn**: ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בֹּעֶרֶת (ירמי' כ ט). וּבָעֲרָה (הלהבה) ואכלה שיתו ושמירו (ישעי' י יז). — והחמר אשר האש פועלת עליו: הסנה בֹּעֵר באש (שמו' ג ב). כפשתים אשר בָּעֲרוּ באש (שופ' טו יד). גחלים בָּעֲרוּ ממנו (ש"ב כב ט). לזפת בֹּעֵרָה (ישע' לד ט) — ובהשאלה, להכעס, חרון: כי בָעֲרָה כאש רשעה (ישע' ט יז), לאמר חזקה מאד. תִּבְעַר כמו אש קנאתך (תהל' עט ה) — ב) בער בדבר, אחזה האש בהדבר: כי בָעֲרָה בם אש יי' (במדבר יא ג). וַתִּבְעַר בצאן ובנערים (איוב א טז). — ג) פ"י, אכלה האש, כלתה את החמר: כאש תִּבְעַר יער (תהל' פג טו). — ועי' אש.

— נפע', נִבְעַר, — נאחזה בו האש, נשרף: ויש עצים שאינן נבערין (ר"נ על הרי"ף פסח' טו).

— פע', בִּעֵר, — א) עשה שֶׁאֵשׁ תבער, **anzünden; allumer; kindle**: לא תְבַעֲרוּ אש בכל משבתיכם (שמות לה ג). והאבות מְבַעֲרִים את האש (ירמ' ז יח). — וביחס להחמר הבער: וּבִעֵר עליה הכהן עצים (ויקר' ו ה). — ובמשמעת הסיקהו לשרף עצים, לחמם או לבשל, לאפות: והיה (העץ) לאדם לְבָעֵר ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם (ישעי' מד טו). ולבנון אין די בָּעֵר (שם מ טז). — ובבינוני: ואת האח לפניו מְבֹעָרֶת (ירמי' לו כב). — ב) אכל את תבואת השדה החמור, הגמל, **abweiden; brouter; depasture**: ושלח את בעירה וּבִעֵר בשדה אחר (שמות כב ד). הסר משוכתו (של הכרם) והיה לְבָעֵר פרץ גדרו והיה למרמס (ישעי' ה ה). — ג) עשה שלא ישאר מאומה, השבית, כלה, **wegräumen; exterminer, enlever; remove, exterminate**: בִּעַרְתִּי הקדש מן הבית (דברים כו יג). ויתר הקדש וכו' בִּעֵר מן הארץ (מ"א כב מז). וּבִעַרְתִּי אתכם מן הארץ (ש"ב ד יא). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מ ב ע ר י ם את הכל מלפני השבת (פסח' ג ו). — ועם אחרי: וּבִעַרְתִּי אחרי בית ירבעם (מ"א יד י). הנני מבי אליך רעה וּבִעַרְתִּי אחריך (שם כא כא). — ובמוסריות: וּבִעַרְתָּ הרע מקרבך (דבר' יג ו). וּבִעַרְתָּ דם הנקי מישראל (שם יט יג).

— פֻעַ', *בֹּעַר, השדה שבערה אותו הבהמה: באין גדיר י ב ו ע ר כרם (ב"ק גני' לו ל). — ובמשמ' שבערו אותו מן העולם: חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כ מ ב ו ע ר (פסח' ב ג).

— הפ', הִבְעִיר, — א) הדליק האש, **anzünden; allumer; to kindle**: וַיַּבְעֶר (שמשון) אש בלפידים וישלח בקמות פלשתים וַיַּבְעֵר מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופט' טו ה). כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם הַמַּבְעִר את הבערה (שמות כב ה). שלשית באור תַּבְעִיר (יחזק' ה ב). והוא הקטיר בגיא בן הנם וַיַּבְעֵר[1] את בניו באש (דהי"ב כח ג). (היו לפניו) שתי נירות כבין נתכוון ל ה ב ע י ר את זו ו ה ב ע י ר את זו חייב אחד כבה ואחד דולק נתכוון לכבות את הדלק ו ה ב ע י ר את הכבה ל ה ב ע י ר את הכבה וכיבה את הדלק (תוספתא שבת יא ה). — ב) עם אחרי, עשה שלא ישאר ממנו דבר, **vertilgen; exterminer; exterminate**: הנני מַבְעִיר אחרי בעשא ואחרי ביתו (מ"א טז ג). — ג) השחית תבואת השדה ע"י בהמות: כי יַבְעֶר[2] איש שדה או כרם ושלח את בעירה (שמות כב ד).

— נתפ', *נִתְבַּעֵר, — נפל תחת חובת הבעור: היה אפשר לבערו דמיהן מ ת ב ע ר י ן בשביעית (שבי' ז ב). פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מ ת ב ע ר י ן בכל

לזה מהמאמר במנחות המובא בפנים, שמנה שם ב ע ץ ואבר וגיסטרון, וגיסטרון שהוא קסטירא הוא בדיל, אלא שרגמ"ה (ב"מ כג:) ורש"י (מנח' במקום הנזכר) לעזו גיסטרון ב מ י ט ל, שהוא תערובת. ואולם בירוש' סנה' במקום המובא בפנים על השאלה מהו פתילה של ב ע ץ אמרו רבנן דקסרי' בפרוש: א ב ר ו ק ס ט י ר י ו מ ע ו ר ב י ן.

[1]) אין בערב' שרש זה במשמע' שרפה, אלא אם נניח יחס בין בער ובין שעל a) שבערב'.
—[2]) בערב' שַׁעֵל b).

a) شعل b) شَعَلَ

---

[1]) י"ם בי צ"ל ויעבר. — [2]) עי' הערה לב. בעה.

מקום שהן רשב"א אומר יחזרו למקומן ויתבערו (פסח' נג:). לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית (קידו' נח.). — ובמשמ' שבערו אותו: שמתבער מן העולם (רמ"י סוכ' מ.).

בער[1], ממנו בַּעַר, ב.בָּעַר, וי"א בְּעִיר.

בַּעַר[2], ש"ז, כהפס' בָּעַר. מ"ר בְּעָרִים, — אדם שאין לו דעת, בלי חכמה וידיעות, **unwissend; ignorant**: איש בַּעַר לא ידע וכסיל לא יבין את זאת (תהל' צב ז). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל וָבַעַר יאבדו (שם מט יא). ואני בַעַר ולא אדע בהמות הייתי עמך (שם עג כב). אוהב מוסר אוהב דעת ושונא תוכחת בָּעַר (משלי יב א). כי בַעַר אנכי מאיש ולא בינת אדם לי (שם ל ב).

ב.בָּעַר, — היה בַּעַר: ובאחת יִבְעֲרוּ ויכסלו (ירמי' י ח).

— נפע', נִבְעַר, — נעשה כבהמה בלי דעת: נִבְעַר כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל (ירמי' י יד). נִבְעֲרוּ הרעים ואת יי' לא דרשו על כן לא השכילו (שם כא). — ודבר נִבְעָר, בלי חכמה: אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נִבְעָרָה (ישעי' יט יא).

בֹּעֵר, ש"ז, מ"ר בֹּעֲרִים, — כמו בַּעַר: בינו בֹּעֲרִים בעם וכסילים מתי תשכילו (תהל' צד ח). ונתתיך ביד אנשים בֹּעֲרִים (יחזק' כא לו).

בְּעֵרָה, ש"נ, — שרֵפת האש, **Brand; incendie; burning**: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הַבְּעֵרָה (שמו' כב ה). השולח את הבערה ואכלה עצים או אבנים או עפר (ב"ק ו ד).

°**בַּעֲרוּת**, שנ"מ, — חסר דעת וחכמה.

בעת, ממנו בִּעוּת, בִּעֵת, בְּעָתָה.

בִּעֵת[3], פ"י בִּעֲתָה, בִּעֲתַתּוּ, מְבַעֶתְךָ, יְבַעֲתֻנִי, — הפיל עליו פחד פתאם, **plötzlich erschrecken; effrayer soudainement; frighten suddenly**: ורוח יי' סרה מעם שאול וּבִעֲתַתּוּ רוח רעה מאת יי' (ש"א טז יד). הנה נא רוח אלהים רעה מְבַעַתֶּךָ (שם טו). אפפני משברי מות נחלי בליעל יְבַעֲתֻנִי (ש"ב כב ה). הלא שאתו תְּבַעֵת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). וחתתני בחלמות ומחזינות תְּבַעֲתַנִּי (שם ז יד). הנה אימתי לא תְבַעֲתֶךָּ (שם לג ז). היום ההוא יהי חשך וכו' תשכן עליו עננה יְבַעֲתֻהוּ כמרירי יום (שם ג ד-ה). שלא יבעתוך חלומות רעים והרהורים רעים (סנה' קג.). אמר הקב"ה אם נגלה אני אליו בקול גדול אני מבעתו (מד"ר שמו' ג).

— נפע', נִבְעַת, נִבְעָתִּי, נבעתתי, — נבהל מפחד פתאם: והמן נִבְעַת מלפני המלך (אסת' ז ו). כי נִבְעַת (דוד) מפני חרב (דהי"א כא ל). ויבא אצל עמדי ובבאו נִבְעַתִּי ואפלה על פני (דני' ח יז). ראיתיו רובץ בין שני סלעים ראשו דומה לעגל אזניו דומות לגדי ראיתיו ונבעתתי ונפלתי לאחורי (תוספתא ר"ה א יה). שהיו נבעתים מן הציבור העומדים על רגליהם מפניהם (רמ"י כתו' כה:). שותה קובעת כוס החמה, אל תהי נִבְעַת כי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (סמא"ל, סלי' ר"ה, יודעי תרועה).

— הפע', *הִבְעִית, — כמו בִּעֵת: המבעית את חבירו פטור מדיני אדם (תוספתא ב"ק ו יז). לא היה (הכה"ג) מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל (יומא נג:). והיו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך (שם לט:).

— נתפ', *נִתְבַּעֵת, — נבהל פתאם: בוא וקרי את הפסוק הזה על בני שהוא מתבעת (ירוש' שבת ו ח:). והיו הרוחות מתחלה מתבעתות ממנו ולבסוף התחיל מפחד מהם (מד"ר שמות ל).

בְּעָתָה, ש"נ, — פחד פתאם, **Entsetzen; terreur; terror**: לעת מרפא והנה בְעָתָה (ירמ' יד יט).

— ומ"ר: לולי בעתות זמנו יבהלוהו ורוח עתו מבעתו אל יעצר לו לרכוב שמים לחבק זרעות עולם (כתי"פ א). לא ירדנו בפרך ולא יפרפרוהו בני בעתות (חג' אילת אהבים).

---

[1]) סוברים רוב החכמים כי זהו השרש שממנו נגזר בעיר, עי"ש, והשם בַּעַר והפעל בָּעַר נגזרו כמו"כ מהשם בעיר. וי"א שזה שרש משנה לבור.

[2]) משקל נַעַר. ועי' הערה להשרש.

[3]) בערב' בַּעַ'ת a), בא פתאם, ובאע'ת b) נפל עליו פתאם, ומבע'ות c), נדמה מפחד.

a) بَغَتَ b) باغت c) مبغوت

תם כרך ראשון